AYLIK

ANSİKLOPEDİ

YÜZDEN FAZLA PROFESÖR, DOÇENT, DOKTOR,
Y. MÜHENDİS VE UZMANIMIZIN ELBİRLİĞİYLE

ÇİKARAN

SERVER İSKİT

CİLT : IV

16 Nisan 1947 — 15 Nisan 1948

324 sayfalık metin içinde 158 bent, 897 resim ve fotoğrafi,

80 harita ve kroki, 12 renkli tablo.

Ayrıca 48 sayfalık ilâve kısmında 50 resim, kronoloji, bibliyografya ve kültür hareketleri

İSTANBUL - 1948

HER HAKKI MAHFUZDUR

AYLIK
ANSİKLOPEDİ

İstanbulda Her Ayın 1 inde Çıkar Dergi

Sahip ve umumi neşriyatı idare eden: SERVER İSKİT

Cağaloğlu, Himayei Etfal sokak No. 2 - 4 İstanbul, Posta Kutusu No. 18

NOT: Bu cildin metni 37 nci sayı Tanin Dizimevinde dizilmiş Stat Kollektif Şirketi Basımevinde basılmıştır. 38 - 48 inci sayılar Murat Kerman Dizimevinde dizilmiş ve Tan Basımevinde basılmıştır. Renkli tablolar Çituris Basımevinde basılmıştır. Yazı işlerinde Server İskite, Sadun Galip Savcı ve Hüsamettin Bozok yardım etmişlerdir.

ÖNSÖZ

AYLIK ANSİKLOPEDİ'nin dördüncü cildini de vererek, günün isteklerine uygun bir eser sunmakta ne kadar isabet ettiğimizi okuyucularımızın gösterdiği büyük rağbetten bir daha anlamış bulunuyoruz.

Evvelce kapaklarımızda da yazdığımız gibi biz bu işde «**Larousse Mensuel**» i örnek tuttuk. Onun sistem ve tipini mümkün olduğu kadar muhafaza ettik ve fakat kendi mevzularımıza ve bilhassa millî meselelerimize daha fazla yer ayırdık.

Bu dördüncü cildimizde de görüldüğü veçhile, bu tip ansiklopedi, bir ansiklopediye geçecek değerde olup bir ay zarfındaki hâdise ve icaplar dolayısiyle ön plâna giren mevzuları hemen işleyip sütunlarına almakta, geçmişteki mevzuları da yıldönümlerinin yeni aylara tesadüfü, yahut herhangi diğer bir vesile ile sayfalarına koymaktadır. Bu suretle, zamanla bir klâsik ve bütün ansiklopedinin her maddesi bu nevi ansiklopediye gire gire günün birinde bu ansiklopedi de tamamlanacaktır.

Bu şekil, klâsik bir ansiklopedinin, itmam edilinciye kadar geçmesi tabiî olan zaman içinde, evvelce yazılmış olan bâzı maddelerinin değişmiş bulunmasını da önliyerek her hâdiseyi, her keşfi ve icadı hemen o ay içinde verdiğine göre bunların en son ve en yeni şeklini tesbit eylemektedir. Bu hal, günün icaplarına nazaran müracaat edilmesi gerekli bentlerin behemehal istifadeye arzını temin ettiğinden, okuyucuyu, klâsik ansiklopedilerde bâzı maddeleri bulmak için onların muhakkak ikmalini beklemek mecburiyetine de sokmamaktadır.

Bu nevi ansiklopedilerin bir hususiyeti de hangi ay münderecatını ihtiva ediyorsa o aya ait siyasi veya kültürel bütün hareketleri ayrıca bir ilâve kısmının içine almasıdır.. Her ay dörder sayfa olarak verdiğimiz bu kısmında bir ayın iç ve dış olaylariyle kültürel harektlerini ve bibliyografyasını sunmuş bulunuyoruz.

Şimdi elinize vermiş olduğumuz dördüncü ciltte 324 sayfa metin ile 48 sayfa da aylık hareketlere ait olup yukarıda adı geçen kısım bulunmaktadır.

Metinde 158 bent vardır. Bu bentler günün ve geçmişin birinci derecede ehemmiyetteki mevzularını çözmektedir. Bu metinler 897 resim ve fotoğrafi, 80 harita ve kroki ve 12 renkli tablo ile süslenmiştir.

Bu önsözümüzün sonuna koyduğumuz isim listesi, bu cildi vücuda getiren heyetimizi göstermektedir. Bunun tetkikinden anlaşılacağı veçhile, şu, büyük emeklerle meydana gelen önemli esere memleketin, kendi mevzularında üstün bilgiye sahip profesör, doçent, doktor ve fikir adamlarının emeği geçmiştir. Şimdiye kadar hiç bir eserimize nasip olmıyan bu muazzam teşekkülü meydana getirerek onunla teşriki mesai etmekten müessesemiz gurur duymaktadır. Münderecatımızın ehemmiyeti ve doğruluğu hakkında bu imzaları bir garanti olarak gösteririz.

Yurda pek lüzumlu olduğunu tahminde isabet ettiğimizi gösteren rağbet, yazı ekipimizi daha genişletmiye, kâğıt ve baskı içlerine de daha kuvvet verdirmiye kifayet edecek kudrette bir teşviktir. Beşinci cildimizin ilk fasikülünü 1 haziran 1948 de daha iyi şekilde neşredecek ve her ayın ilk günü vereceğimiz diğer sayılarımıza münderecat bakımından da itina göstererek okuyucularımızın teveccühüne daha ziyade lâyık olmıya çalışacağız.

Server İSKİT

DÖRDÜNCÜ CİLDİMİZİN
YAZI HEYETİ

A. B.; Abdülbaki Gölpınarlı; Abidin Dav'er; Adnan Ötüken; Afşın Oktay; Mehmet Akan; Ahmet Arslan; Ahmet Bahtiyar Esen; Ahmet Namlı; Ali Aydınlı; Ali Belir; Ali Bircan; Ali Nuri; Altemur Kılıç; Aslan Tufan Yazman; Aziz Samih İlter; Bahattin Kutay; Bekir Sıtkı Baykal; Besim Darkot; Burhan Arpad; Cemal D. Bükey; Daniş Bağatır; Ekrem Necmi İnel; Esat Hamdun; Faruk Yener; Feridun Dirimtekin; Fethi Varal; F. Selim Albatros; Galip Atakan; Hakkı Tarık Us; Haldun Kemali Aksüt; Halit Avan; Hamza Gürgüç; Hasan Âli Ediz; Hasan Çağıl; Hasan Erol; Hasan Refik Ertuğ; Hasan Satır; H. Atalgın; Hâzım Âtıf Kuyucak; Hüsamettin Bozok; Hüseyin Kocaoğlu; Hüsnü Çıpa; İbrahim Alâettin Gövsa; İhsan Rifat Sabar; İsmail Hami Danişmend; Kâzım İsmail Gürkan; Kemal Saraçoğlu; K. S. A.; Mehmet Ali Kâğıtçı; Mehmet Fuat İzer; Mehmet Zeki Pakalın; Mesut Sezgin; M. Kemal Kan; M. Şakir Ülkütaşır; Nâzım Poroy; N. B.; Nihad Sami Banarlı; Nurettin Akdağ; Nuri Ali Aydın; Nuri Berk; Nuri Fehmi Ayberk; Nuri Ömer Ergene; Nurullah Berk; Osman Nuri Ergin; Osman Somtürk; Reşat Ekrem Koçu; Riza Samih; Ruhi Ural; Sadun Galip Savcı; Salâhattin Çoruh; Salâhattin Sanrı; Samih Nafiz Tansu; S. Aysoy; Selçuk Trak; S. G. Balkan; S. İ.; Tahsin Öz; Taib Servet Tuna; Yakup Kalgay.

BYRON, GEORGE GORDON, LORD — (1788—1824) Keats ve Shelley ile birlikte İngiliz romantizmini temsil eden bir şairdir.

Hayatı ve eserleri: 1788 yılı ocak ayının 22 sinde Londrada doğdu. Baba tarafından İngiltere tarihinde önemli şahıslara bağlanan şair, anası Catherine Gordon tarafından da zengin bir Iskoçya ailesine bağlıdır. Sağ ayağından sakat olarak doğmuş bulunması, bütün ömrünce, eserine ve hayatına tesir eden gurur hissini şiddetlendirmiştir. Bu çok güzel fakat ayağından sakat çocuk, 1791 de babasını kaybedince anasının müvazenesiz denebilecek nüfuzu altına girmiştir. Doğuştan asabî ve hırçın mizaca sahibolan bu iki varlık birbirlerinin hayatı üzerine fazlasiyle tesir etmişlerdir. Sert ve kaprisli bir kadın olan ana, bazan oğlunun üzerine marazî bir şefkatle eğiliyor, bazan da onun sakatlığını hor görerek alay etmekten çekinmiyordu. Byron'un ateşin ve ihtiraslı mizacı bu kötü terbiye sistemi ile yuğrulmuş gibidir. On yaşına geldiği zaman beşinci lord olan amcasını kaybetti ve böylece küçük yaşta kıraliyet lordları arasına katıldı. İlk öğrenimini Harrow okulunda pek aristokratik bir şekilde yaptı, meşhur devlet adamları Duc of Dorset ve Robert Peel ile çocukluk yıllarını geçirdi. On beş yaşına geldiği zaman, büyük babalarının Newstead Abbey'deki şatosunda yaz tatilini geçirirken, bir düelloda büyük amcasını öldürmüş olan komşu malikâne sahiplerinden birinin torununa, Mary Chaworth'a âşık oldu. Bu sevgiden doğacak bir evlenmenin iki geniş malikâneyi birleştireceğini, eski bir aile münazaasını yokedeceğini ve en nihayet te bir gönle teselli vereceğini düşünüyordu. Kendisinden evlenmelerini isteyeceği bir sırada, genç kızın hizmetçisine: "Bir topalı sevebileceğimi nasıl düşünebiliyorsunuz?" dediğini işitti. Fazlasiyle müteessir oldu; mağrur kalbinin duyduğu acı kolay kolay silinemedi. 1805 ekiminde Cambridge Üniversitesine gitti ve orada kendi imkânları içinde başarabileceği iki sporda, yüzücülük ve binicilikte, arkadaşları arasında kendini gösterdi. Şiire de burada başladı. Bir müddet sonra üniversiteyi terk ederek annesiyle birlikte yaşamıya başladı. Birbirlerini hem fazlasiyle seven, hem de nefret eden ana oğul, fırtınalı bir hayat yaşamıya başladılar. Bazan biri öbürünün başına ocak maşasını atıyor, bazan her ikisi de, biribirinden habersiz, komşu eczacıya giderek, ötekine zehir satmaması için yalvarıyordu! Byron Londraya kaçtı, anası da peşinden koştu ve orada barıştılar.

Lord Byron

1807 de ilk kitabını çıkardı: "Hours of Idleness" (Haylazlık Saatleri). Genç asilzadenin bu şiirleri hiçbir ilgi çekmedi. Ancak zamanın meşhur bir dergisi olan Edimburgh Review'nun şiddetli tenkitlerine uğradı. Bu hücumlara "English Bards and Scotch Reviewers" (İngiliz Şairleri ve İskoçya Münekkitleri) adlı hicviyle cevap verdi. Bu dedikodular, kitap üzerine epey ilgi topladı. Bunun üzerine şair, bu sefer imzasını atmadan, eserinin ikinci baskısını yaptırdı. Pervasızlığı, acı istihzası okuyucuyu yakalamıştı. 1809 da oda hizmetçisi ve bir dostu ile İran ve Hinde doğru bir seyahate çıktı. Vapurla Lizbon'a ve oradan kara yoliyle Cebelüttarık'a geldi. İspanyada bir gezi yaptıktan sonra Malta'ya hareket etti, üç hafta kadar kaldıktan sonra Arnavutluğa geçti. Bu sıralarda "Childe Harold" adlı büyük şiirine başladı. Yunanistanda da bir müddet kaldıktan sonra İzmire gelen şair, yolda, "Childe Harold"un ikinci şarkısını tamamladı. Efes harabelerini gezdikten sonra İstanbula hareket etti. Çanakkale boğazını, bir kıyıdan karşı kıyıya, yüzerek geçmiş olması pek meşhurdur. İstanbula kadifeli ve sırmalı elbiseler içinde indi. İstanbulda, İngiliz sefirinin kızına plâtonik bir sevgiyle bağlandı ve bu yüzden bir subay ile düelloya tutuşayazdı. Tekrar Atina'ya dönerek on, on iki ay romanesk maceralar içinde yüzdü. 1811 temmuzunda ve ayrılışından iki yıl sonra 4.000 mısra ile memleketine, İngiltereye döndü. 1813 şubatında "Childe Harold"un ilk iki şarkısı yayınlandı. Muvaffakiyet büyük ve ânî oldu. Kendisi, bunun için, "bir sabah uyandım ve kendimi meşhur buldum" der. Bundan sonra arka arkaya bir hayli eser neşretti: 1813 te "The Giaour" ve "The Bride of Abydos" (Abydoslu Gelin); 1814 te "The Corsair" (Korsan) ve "Lara" çıktı. Bunların hepsi de ilgi ile karşılandı. "The Bride of Abydos"un bir ayda 6.000 ve "The Corsair"in bir günde 14.000 nüsha satıldığı söylenir. Yirmi dört yaşında Byron İngilterede zaferlerin zirvesine ulaşmış ve şöhreti bütün Avrupaya yayılmıştı. Çağdaşları arasında sadece bir tek Walter Scott'un Avrupaya yayılmış bir şöhrete sahip bulunması

Byron Arnavut kıyafetiyle

bunun ne demek olduğunu daha iyi belirtir. Bu sıralarda evli bir kadın olan Lady Caroline Lamb ile bir aşk macerasına başladı. Kısa bir zamanda ondan soğudu. Şairin odasına genç bir delikanlı kıyafetine bürünerek girmiye muvaffak olan Lady, makasla intihar etmek tehdidini savurdu ise de Byron barışmayı kabul etmedi. Bunun üzerine Lady, mûtat olan şekilde intikamını aldı: şairin aleyhinde bir roman yazdı.

Byron artık bizzat kendisinde hoşnutsuzluk duymıya başladı ve bu nevi maceralara bir son vermek arzusunu duydu. 1815 te Miss Milbanke ile evlendi, fakat bu da kendisine saadet getirmedi. Bir yıl sonra, bir kız çocukları olmasına rağmen birbirlerinden ayrıldılar. Byron üvey kız kardeşi Augusta Leigh ile metres hayatı yaşamıya başladı ve bu hareketi İngiliz kibar âlemi tarafından nefretle karşılandı. Hiçbir salona kabul edilmiyor, gazeteler kendisine hücum ediyor ve halk, yoldan geçerken, arabasına tükürüyordu. "The Siege of Corinth" (Corinth Muhasarası) ve "Parisina" (1816) adlı iki kitabını yayınladıktan sonra İngiltereyi terketmiye karar verdi. 25 nisan 1816 da Ostande'a hareket etti. Bir müddet Bruxelles'de kaldı ve Waterloo meydan muharebesinin olduğu sahayı — muharebeden bir yıl sonra — ziyaret etti. Genève'de Shelley ve karısı ile tanıştı. Burada dostluk peyda ettiği Mme. Claire Clairmont'un Allégra adındaki kiziyle evlendi. Yeni evliler yazı İsviçrede geçirdiler, Lausanne'ı, Chillon'u, Ferney'i ve Coppet'yi dolaştılar, Byron bu sonuncu kasabada Madam de Staêl ile tanıştı. Eylûl ayında Shelley İngiltereye döndüğü halde Byron İsviçrede kaldı ve "Childe Harold"un üçüncü şarkısını ve "The Prisoner of Chillon"u (Chillon Mahpusu) ve "Manfred" adlı dramının ilk kısmını yazdı. 1818 de İtalyaya geçti, Floransa'da, Venedik'te üç yıl kaldı. "Childe Harold"un dördüncü ve sonuncu şarkısını yazdı. "The Lament of Tasso" (1817), "Beppo" (1818), "Mazeppa" (1819) adlı eserleri bu yılların mahsulüdür. "Don Juan"ın ilk iki şarkısını 1819 da imzasız olarak yayınladı. Venedik'te Kontes Giuccioli ile tanıştı ve bu, şairin hayatında bir müddet için bir intizam âmili oldu. Fakir ve asîl bir aileden olan bu kadın bir manastırda yetişmiş ve on dokuz yaşında iken altmışlık bir adamla evlenmek bedbahtlığına uğramıştı. Kendi ruhunu teselliyi Chateaubriand'ı okumakta buluyor ve acı bir hayat sürüyordu. Bâzı sadakatsizliklerine rağmen şairi seven Kontes Giuccioli'nin babası ve erkek kardeşi carbonari (Ondokuzuncu Yüzyıl başlarında liberal fikirlerle meydana çıkan ve İtalya Birliğinin kurulmasını istiyen gizli bir cemiyet) üyeleri idiler. Musset'nin Lamartine'e yazdığı bir mektupta dediği gibi Byron "ebedî can sıkıntısını" unutmak için bu harekete karıştı. Cemiyet üyelerini kendi evinde toplıyarak silâh ve cephane teminine çalıştı. Avusturya rejimine karşı aktif bir durum alan Leigh Hunt ile "The Liberal" adlı bir gazete yayınlamıya başladı. 1820 ayaklanması çabuk bastırıldı ve 1821 şubatında Avusturyalılar Napolitain'leri tevkif ettiler. Bütün ümitler böylece söndü. Byron bu gürültülü hareketler içinde şiir çalışmasını bırakmış değildi. "The Prophecy of Dante" (1821), "The Island" (Ada) (1823) adlı şiirlerini ve "Marino Faliero" (1820), "Sardanapalus" (1821), "The Two Foscari" (1821), "Cain" (1821), "Werner" (1823), "Heaven and Earth" (Gök ve Yer) adlı dramlarını maydana getirdi. Ertesi yıl, şubat ayında şair, manastırda büyütülmekte olan kızı Allegra'nın ölüm haberini aldı. İç sıkıntısı gittikçe arttı. Artık hayatından bezgin bir halde idi. Yeni bir maceraya başladı: Giuccioli'nin kardeşi Pietro Gamba ve bâzı dostlariyle birlikte iki topla ve si-

lâhlarla mücehhez bir gemiyle Kefalonya'ya çıktı. Türklere karşı dost veya düşman oluşu üzerinde münakaşalara sebebolacak olan bu maceraya, bütün hayatına hâkim olan heyecan arayıcılık hissiyle ve medeniyetini çok sevdiği bir memleketin hür olması için karışmış bulunuyordu. Yoksa Byron hiçbir vesile ile Türklere karşı bir düşmanlık hissi göstermiş değildi. Bu sıralarda Misolongi'yi ele geçiren Prens Aleksandr Mavrokordato, Byron'u yanına davet etmişti. Şair yaldızlı miğferler taşıyan muhafızlarla özel bir trenle 4 ocak 1825'te Misolongi'ye geldi. Bando muzikalarla ve topların salvo ateşiyle selâmlandı. Fakat şairin sıhhî durumu gittikçe ağırlaşıyor ve sıtma nöbeti artıyordu. Şubat ortalarına doğru iyice bitkin düştü. Kendisini ziyarete gelen askerler, yatağının baş ucunda gözyaşlarını tutamıyorlardı. Mart ayında Mavrokordato kendisini Moraya davet etti; fakat şair su baskınları yüzünden gidemedi. 9 nisanda bir at gezintisi yaptı, iyice kızışmıştı, bir yağmur sağnağına tutuldu. Sıtma kendisini tekrar yakaladı. 18 nisanda nöbet şiddetlendi ve ertesi gün hayata gözlerini yumdu. Mavrokordato'nun emri üzerine, herbiri şairin bir yılını temsil etmek üzere otuz altı pare top atıldı. Cesedi İngiltereye götürüldü.

Şahsiyeti: Byron yabancı okuyucular üzerine geniş bir tesir yapmak itibariyle İngiliz edebiyatında önemli bir sima olmuştur. Ondokuzuncu Yüzyıl romantizminin bir mümessili olması itibariyle de, Goethe'nin "Werther"ine, Chateaubriand'ın "René"sine ve Jean-Jacques Rousseau'nun eserlerine hâkim olan ruha paralel bir yürüyüş takibetmiştir. Heyecanların ve arzuların serbestliği üzerine kurulmuş bir iç âlem ki, Byron'un enerjik karakterini sağlamıştır. Fakat şair kendi kendisine sahibolmayı bir türlü becerememiştir. Hayatı ve eserleri bize bir tezatlar manzumesi gösterir. Bir izzeti nefis yarasından doğma bir gururla dünyayı dolaşmıya çıkması da yarı patolojik bir çerçeve içinde, kendisiyle cemiyeti arasındaki bağı koparmak arzusundan doğmuştur. Hakikî bir samimiyet ile karışmış olan kronik bir samimiyetsizlik, hatâlar ve yanlış adımlar, ve bunlardan doğan ıstıraplar onun şahsiyetini örmüştür. Byron bu suretle, memleketinde, fenalığını sanatı ile besleyen, şehvetle mâlûl, vicdan azaplariyle güzelliği meydana getiren romantik sanatkârın avrupaî bir örneği olmuştur. Acı ifadeleri, bedbinliği, istihzaları onu bâzı tesirlerden kurtaramamıştır. Bilhassa Pope (1664—1721)un ve onun klâsik şiir okulunun Byron üzerinde tesirleri olmuştur. Kendisini, Wordsworth (1770—1850)un ve Southey (1774—1843)ın muarızı olduğunu ilân etmekten zevk duymuştur. Fikirleri itibariyle demokrat, ruhan aristokrat olan Byron, Wordsworth'un köylülere yakışan sadeliğini hor görüyor ve Keats (1795—1821) in de bayağı olduğuna inanıyordu. Yarı muhafazakâr bir üslûba sahibolan çağdaşlarını, Campbell (1777—1844) ve Rogers (1763—1855)i övmekten kendini alamıyordu. Gururu onu bir isyan fikrine götürdü. Hiçbir nizama boyun eğmek istemiyen tabiati, aristokrasinin bütün iktidar vasıtalarının tahdidedildiği bir devirde geliştiği için tepkileri de şiddetli olmuştur. Bu bakımdan kendisinde ihtilâlci bir aristokrat edâsı vardır. Ümitsizliği ve gururu sadece içtimaî ve ruhî değildi, mânevî ve metafizikti. Byron yalnız insanların koymuş oldukları kanunların dışında değil, Tanrının kanunu dışında da yaşamak istiyordu. Bu bakımdan İngiliz edebiyatında Marlowe (1564—1593) gibi, Milton (1608—1674) gibi büyük âsilerin yanında yer alacaktır. Esaslı bir şekilde kendini hissettiren melânkoli hisleri de, başka ufuklara dalıp kendini ve nefret ettiği kimseleri unutmak arzusu da hep aristokrasinin iflâsı ile izah edilebilir.

Bayronizm: Byron'un romantizmi başka romantiklerin anlayışlarından farklıdır. Rousseau insan oğlunun Onsekizinci Yüzyıldan itibaren artmakta olan huzursuzluğunu şehirlerden kırlara çıkmakla tedavi edebileceğini düşünmüştü. Bu tabiat sevgisi her memlekette olduğu gibi İngiltereye kadar sirayet etmiştir. Fakat bu, Byron'u tatmin etmiş değildir. O, ferdin cemiyet içinde bozulan saadetini ve duyduğu iç sıkıntısını tabiate çıkmakta değil, bizzat o cemiyeti değiştirmek için geri dönmekte mümkün görüyordu. Acı tenkidleri, medeniyete karşı olan nefreti ve Tanrıya isyanı hep bu ümidinden ileri gelir: Mağrur ve menfî, korkusuz ve hür insan! Bayronizmin temelleri işte bu fikre dayanır.

Türkçeye çevrilen eserler: Chillon Mahpusu (Abdullah Cevdet, Cenevre: 1904), Don Juan (Arif Cemil, 1915), Sardanapal (Mehmet Enisi, 1934).

Kısa bibliyografya: Léon Lemonnier; İngiliz Romantik Şairleri; Paris 1943. Louis Cazamian: İngiliz Romantik Şiiri, Paris 1939. Paul Dottin; İngiliz Edebiyatı, Paris, 1941. E. Legouis ve L. Cazamian; İngiliz Edebiyatı Tarihi, Paris 1939. Paul Van Tieghem; Avrupa ve Amerikanın Rönesanstan Günümüze Kadar Edebî Tarihi, Paris 1941. Saffet Korkut; Ana Hatlariyle İngiliz Edebiyatı, İstanbul 1944. Orhan Burian; Byron ve Türkler, Ankara 1938. İsmail Habip Sevük; Avrupa Edebiyatı ve Biz, İstanbul 1941.

(*Hüsamettin Bozok*)

DEMOKRASİ — "Demokrasi" tâbiri yunanca demokratia kelimesinden gelir. Bu da demos = halk ve kratein = idare etmek, kratos = otorite kelimelerinden terkibolunmuştur.

Birçok siyasî ve içtimaî tâbirlerde olduğu gibi, demokrasi tâbiri için de katî ve sabit bir tarif vermiye imkân yoktur. Bununla beraber bugünkü ilim lisanında, demokrasi, halk idaresi ve halkın en yüksek eğemenlik kudretine malik bulunduğu bir idare mânasında kullanılır. Gene bugünkü anlayışa göre, demokrasi, "mutlak veya tam demokrasi,, ve "temsilî demokrasi,, diye ikiye ayrılır. "Mutlak demokrasi" de halk, devleti doğrudan doğruya idare eder. "Temsilî demokrasi,, de ise, idare halk tarafından seçilen ve zaman zaman değişen temsilcilerin elindedir.

Amerika Birleşik Devletleri cumhurbaşkanlarından Lincoln demokrasiyi "Government of the people, by the people and for the people = halkın, halk tarafından ve halk için idaresi,, diye tarif etmişti.

İnsanların birlikte yaşama ihtiyacı, cemiyeti ve bunun taazzuv etmiş bir şekli olan devleti ve hükûmeti doğurmuştur. Birkaç kişinin bile bir arada yaşamasının ortaya bir idare ve karar meselesi çıkarması muhakkak olduğuna göre, insan cemiyetleri genişledikçe ve bilhassa müşterek ihtiyaçlar arttıkça idare meselesinin de ehemmiyet ve mudiliyet kazanacağı meydandadır. Bu sebepledir ki, birlikte yaşıyan insanların nasıl idare olunacağı ilk zamanlardanberi esaslı hukuk meselelerinden birini teşkil etmiş ve birçok mütefekkirleri düşünmiye sevkeylemiştir.

Uzun tecrübeler ve düşünüşler demokrasi mefhumunu genişletmiş ve bu mefhum zamana ve mekâna göre başka başka şekiller almıştır. Bununla beraber, gerek tarihî tekâmülü ve gerek bugünkü anlaşılışı bakımından demokrasi mefhumuna giren umumî fikirleri şöyle hülâsa etmek mümkündür:

İnsan cemiyetlerinin gayesi, muayyen ihtiyaçları müşterek bir surette tatmin etmek ve bu suretle de en çok insana en fazla refahı sağlamaktır. Bunun için de cemiyetin idaresinde ekseriyetin menfaatine uygun bir yol tutmak iktiza eder. Bunu bir kişiye veya bir sınıfa bırakmak doğru değildir. Çünkü idareyi elinde bulunduran ister bir fert olsun ister bir sınıf olsun pek kolayca umumî menfaati kendi menfaatleriyle tev'em telâkki etmek meylini gösterir, bu da cemiyetin iktisadî ve insanî kaynaklarının bir fert veya bir sınıf lehine istismarı neticesini doğurur. Binaenaleyh bir cemiyetin idaresinde bu cemiyete dahil her ferdin bir sözü ve reyi olmak ve idare, ekseriyetin arzusuna göre yürütülmek gerektir.

Ekseriyetin arzusuna yer vermek için yalnız halka rey hakkı sağlamak kifayet etmez. Cemiyette içtimaî, iktisadî ve siyasî sahalarda tam bir müsavat temini lâzım gelir. Doğuma veya servete dayanan imtiyazların mevcudolduğu bir memlekette hakikî mânasiyle halk idaresinden bahsolunamaz. Binaenaleyh demokrasi siyasî haklarda ve iktısadî fırsatlarda müsavatı icabettirir. Asilazdegân veya zenginler sınıflarının mevcut bulunduğu bir cemiyette halka tanınan rey hakkı hakikî bir demokrasi sağlıyamaz. Çünkü içtimaî mevkilerine veya servetlerinin temin ettiği kudrete dayanan sınıflar daima idarede de hâkim olurlar.

Atinada eski Agoranın kaidesi

Demokrasi aynı zamanda kanun karşısında da tam bir müsavatı icabettirir. Memleket kanunları, hangi sınıftan olursa olsun ve servetçe ne mertebede bulunursa bulunsun, her fert hakkında aynı surette tatbik olunmak lâzımdır. Bu da iktısadî müsavatla yakından ilgilidir.

İnsanlar ancak şehir hayatiyledir ki, demokrasiye kavuşmuşlardır. Bu sebeple de eski Yunanistanın şehir devletleri demokrasinin beşiği ve âdeta bu nevi idarenin lâboratuvarı olmuştur. Eski Yunan şehirleri, fertlerin cemiyet idaresine hâkim oldukları

istibdat devirlerinden sonra herkesin hükûmet işlerine iştirakini sağlıyan bir rejim kurmuşlardır ki, bunlardan en mükemmeline Milâttan Önce Beşinci Yüzyılın ortalarında Atina şehrinde tesadüf olunmaktadır. Daha ziyade bu şehre has bir sistem olarak tezahür eden demokrasi, bütün şehir halkının idareye iştiraki mahiyetinde değildi. Yalnız vatandaş sıfatını taşıyan fertler umumî meydanlarda toplanarak kanunları kabul etmekte ve bu kanunları tatbik edenleri mürakabe eylemekte idiler. Atina demokrasisini, bugünkü ileri düşünüşe göre, hakiki bir demokrasi saymıya imkân yoktur. Çünkü her şeyden evvel Atina esarete dayanan bir cemiyetti ve esirler insan değil mal sayılmakta idiler ve binaenaleyh halkın mühim bir kısmı bu suretle herhangi bir şekilde idare ile alâkadar olamıyordu. Bundan başka umumiyetle kadınlar ve çocuklar da idareye iştirak eden vatandaşlar arasında değildi.

Atinada Perikles devrinde en yüksek seviyesine erişen demokrasi bu zatın vefatından sonra inhitat ve tereddi eserleri göstermiş, entrika sistemine ve demagojiye inkılâbeylemiştir. Bu devirdedir ki, Atina şehrinin idaresinde en büyük siyasî hatalar irtikâbolunmuştur. Ve gene bu inkişaf dolayısiyledir ki, birçok filozoflar demokrasinin kabili tatbik bir idare sistemi olmadığı kanaatine varmışlardır.

Atina demokrasisinin hatalarına ve bâzı zararlarına rağmen insanlık tarihine ve idare sistemlerinin inkişafına büyük hizmetleri de olmuştur. Halkın devlet idaresine iştiraki fikri, mal ve can emniyeti ve müsavat kaideleri demokrasi tatbikatından doğmadır. Bununla beraber Atinanın sukutundan sonra demokrasinin fiilen tatbiki hemen tamamiyle ortadan kalkmış ve ancak yeni çağlarda tekrar görünmüştür.

Romalıların da devlet idaresi hususunda tabiî bir istidatları mevcuttu fakat bu devletin cumhuriyet devrinde bile demokrasi sûrî bir mahiyette idi; imparatorluk devirlerinde ise hiç yoktu. Romada Plebler verilen haklar da nazarî olmaktan pek ileri gitmiyor ve umumiyetle asıl otorite ancak bir kısım vatandaşları temsil eden senatonun elinde bulunuyordu. Nihayet bu otorite de imparatorun eline geçerek demokrasinin nazarî bir ifadesi bile kalmamış oldu.

Roma filozofları, meselâ Cicero, Seneca, Gains ve Ulpian insanların esas itibariyle müsavi ve birtakım tabii haklara sahiboldukları nı isbata çalışmışlardır. Fakat bütün bu gayretler siyasî olmaktan ziyade insanî maksatlarla yapılmış ve bunların tesiriyledir ki, esirlerin durumunda ıslahat yapan bâzı kanunlar çıkarılmıştır. Fakat umumiyetle tatbikî bakımdan siyasî neticeler hâsıl olmamıştır.

Sonraları Hıristiyanlıkla temasa giren ve nihayet bu dini resmen tanıyan ve kabul eden Roma İmparatorluğu da, bu dindeki bâzı müsavat akidelerine rağmen demokrasi istikametinde bir ilerleme göstermemiştir. Çünkü az bir zamanda yerleşen ve kuvvetlenen kilise demokrasi ve liberalizm fikirlerinden ziyade otorite ve muhafazakârlığı desteklemiye başlamıştır.

Orta çağlarda da tatbikî bakımdan demokrasi bahis mevzuu olamazdı. Fakat bu çağlarda doğan ve inkişaf eden bâzı fikirlerdir ki, ilerdeki yüzyıllarda demokrasinin inkişafına yardım etmişlerdir. Derebeylik sistemi, kıral, derebeyleri ve halk arasında âdeta bir mukavele mahiyetindeki münasebetlere dayanıyordu. Derebeyi halka karşı vazifelerini ifa etmekle halkın kendisine karşı vazifelerini istiyebiliyordu. Kırallar, taç giyerken ettikleri yeminle, halka karşı muayyen taahhütlere girişiyorlardı. Zahiren kilise ile kırallar arasında bir mücadele şeklinde görülen diğer bir fikir de kırallık salâhiyetlerinin ilâhî kanunla mahdudolduğu, diğer bir ifade ile, bu salâhiyetlerin idare edilenlerin menfaatiyle mukayyet bulunduğu keyfiyeti idi.

Orta çağlarda, esas itibarile kilise teşkilâtından gelen diğer bir fikir de demokrasinin ilk tohumlarını atmıştır ki, bu da "temsil,, fikridir. Klâsik çağlarda büyük bir kitlenin idaresi için duyulan güçlüğe bu suretle çare bulunmuş oluyordu. Herhangi bir kararın alınmasında temsil edilmiyen zümrelerin bu kararla bağlı olamıyacağı şeklinde ifade olunan bu fikir, hükûmette temsil olunmıyanlar için şikâyet hakkı tanıyordu. Bu suretle de içtimaî şartlar inkişaf ederek müsait bir durum hâsıl olduğu zaman temsil olunmıyanlar imtiyaz sahiplerine karşı harekete geçmek imkânını buldular ve modern demokrasinin temelleri de bu suretle atılmış oldu.

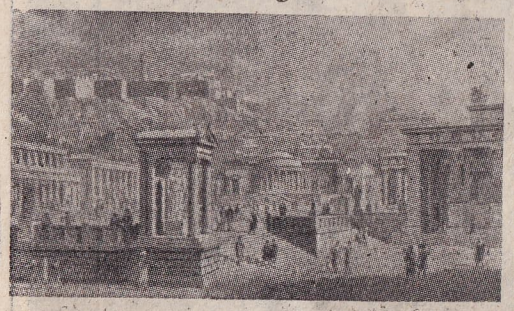

Atinada eski Agora meydanı

Orta çağlardaki hâkimiyet fikri ve telâkkisi pek sarih değildi. Bununla beraber hukukî bir tahdide tâbi olmıyan bir irade bu zamanın telâkkilerine uygun düşmüyordu. Bilâkis en aşağıdan en yukarıya kadar bütün insanların bu kanunlar hiyerarşisi ile bağlı olduğu ve bunların başında da ilâhî kanun bulunduğu kabul ediliyor ve bu suretle de devlet idaresinde meşrutîliğe doğru gidiliyordu. Magna Carta'daki ana fikir bundan doğmuştu. Constance meclisinin papanın otoritesini tahdideden kararları da gene bu fikrin ifadesi idi. Bu telâkkiye göre hâkimiyet, idare olunanların menfaatleriyle mukayyet, bir "vedia" idi. Filhakika buna kısa bir zamanda tatbikî bir mahiyet vermek mümkün olamadı. Fakat demokrasi istikametinde düşünüşlerde görülen cereyan devam etti.

Nihayet Onaltıncı Yüzyılda bir tarafta dinî ıslahat, diğer taraftan coğrafî keşfiyat bu fikirlere tatbikî sahada görünmek fırsatını verdi. Müesses kilisenin akidelerine karşı isyan eden ıslahatçılar, bizzat demokrasiye taraftar olmasalar bile, istibdada karşı da isyan lüzumunu duyuyorlardı. Siyasî fikirlerin de serbestliği bu arada müdafaa olunuyor ve gerek dinî ve gerek siyasî sahada vicdan hürriyeti günün mevzuunu teşkil ediyordu.

Onaltıncı Yüzyılda demokrasi cereyanı diyebileceğimiz cereyan kilise hukuku lehine kıralların salâhiyetlerini tahdidi istihdaf ediyordu. Bu cereyanın Onyedinci Yüzyılda İngiltere ve Holândadaki inkişafı ise siyasî istibdada karşı meşrutî idare fikrinin müdafaası şeklinde idi. İngilteredeki dahilî ihtilâl ve inkılâp neticesi parlâmentonun yegâne teşrîî makam olduğu ve bu hakkın da bu heyetin temsilî mahiyetinden doğduğu prensibi takarrür eyledi.

Fransada asıl demokrasi cereyanlarına Onsekizinci Yüzyılda raslanır. Bu sıralarda Fransada kırallık istibdada dayanan müzebzeb bir idare halinde ve kilise âdeta mânevî bir iflâsa uğramış vaziyette bulunuyordu. Asilzadegân ise hakikî vazifelerini tamamiyle kaybetmişti. İşte mütefekkirler bu duruma karşı seslerini yükseltiyorlardı. Voltaire ve Diderot istibdada karşı ferdin haklarını ileri sürüyor, Montesquieu meşrutî bir idare istiyor. Rousseau ise halk iradesinin kanunların yapılmasında hâkim olmadığı bir idareyi meşru görmüyordu.

Filhakika Fransız ihtilâlini filozoflar yapmamış, bu ihtilâl suiidareden doğmuştur. Fakat bu mütefekkirler halka ihtiyaçlarını hissettirmişler ve bu suretle imtiyazlar rejiminin bir daha kurulmasını önlemişlerdir. Fransız ihtilâli demokrasi nazariyesine şu fikri ilâve etmiştir: "İdare, ehliyet sahiplerine açık olmalı ve doğum, ırk ve din müsavata engel teşkil etmemelidir.,,

Ondokuzuncu Yüzyılın mütefekkirleri nazariye kurmaktan ziyade mevcut fikir ve nazariyelerin tatbik şekillerini bulmakla, yani esas kabul edilen demokrasinin nasıl işliyeceğini aramakla meşgul olmuşlardır. Amerikada Thomas Jefferson, İngilterede Jeremy Bentham ve Mill ve Fransada Alexis de Tocqueville bunların başta gelenleridir. Bunlar arasında esaslı prensiplerde bir ittifak yoktur. Tocqueville'in görüşü çok şayanı dikkattir. Bu zat demokrasinin en esaslı prensibinin müsavat olduğunu ve binaenaleyh devletin başlıca vazifesinin de insanlar arasındaki farkları asgariye indirmek bulunduğunu iddia ediyordu.

Demokrasi cereyanı, görüldüğü gibi, iki mühim mesele etrafında temerküz etmiştir ki, bunlardan biri bütün halkın devlet idaresine iştirake hakkı olduğunun tesbiti, diğeri de bu hakkın ne suretle tatbik olunacağıdır. Demokrasi ideali aynı zamanda içtimaî durumun düzenlenmesinin imkân dahilinde bulunduğu fikrini de mündemiçti. Bu da üç şarta bağlı idi: 1) Dinin dünya işlerine müdahalesinin kaldırılması, 2) Derebeylik münasebetleri yerine serbest mukaveleye dayanan münasebetlerin kaim olması, 3) Cehaletin izalesi, yani halkın hem tahsil görmesi, hem de ne istiyeceğini ve bunu nasıl elde edeceğini bilmesi ve kendi kudret ve kuvvetini anlaması.

Demokrasi fikri bir defa yayıldıktan ve kök saldıktan sonra bunun tatbiki her memleketteki şartlara göre muhtelif şekiller almıştır. Meselâ İngilteredeki inkişaf; parlâmentonun medenî hürriyetin menşei olduğu fikrini temelleştirmiş, Amerika ihtilâli idareden memnun olmıyan halkın idarecileri kovabileceği kanaatini doğurmuş, Fransa ihtilâlinde ise istibdadın daima imtiyazlı sınıflar yaratacağı kanaatini yaymıştır. Ondokuzuncu Yüzyılın demokrasi

taraftarları bu fikirlere yer verecek müesseselerle meşgul olmuşlardır.

Bâzı memleketlerde temsilî idare lehinde cereyanlar görülmüş, bâzılarında ise intihap hakkının genişletilmesi için harekete geçilmiştir. Ondokuzuncu Yüzyılın ilk kısmında, hürriyetleri için mücadele eden milletler İngiltereyi model olarak alıyorlardı. Sonraları İsviçre sistemi daha moda olmuş ve temsilî sistem, parlâmentoyu intihaplar arasında yegâne hâkim olarak bıraktığından dolayı, tenkide uğramıştır. Bu sebepledir ki, bâzı Amerika devletlerinde olduğu gibi doğrudan doğruya idare, referandum, halkın kanun teklif etme hakkı ve intihapların toptan feshi gibi bâzı usuller anayasalara girmiştir. Gene bu yüzyıldadır ki, ikinci bir meclisin (âyan meclisinin) fayda ve mahzurları uzun boylu münakaşa mevzuu olmuş ve bâzılarınca nisbî temsil usulü demokrasinin yegâne temel taşı olarak müdafaa edilmiştir.

Siyasî partilerin demokrasideki rolü de Ondokuzuncu Yüzyıldaki düşünce ve münakaşaların mühim bir mevzuu olmuştur. Filhakika nüfusu milyonlara varan bir devlette, halkın istediğini tesbit edecek siyasî partilere ihtiyaç olduğu meydanda idi. Nitekim Bagehot "Parti idaresi temsilî idarenin hayatî bir prensibidir,, diyordu. Bununla beraber partiler de ortaya birçok meseleler çıkarmıştır. Bu tecrübeler daha evvelce demokrasi hakkında mevcut bâzı kanaatlerin değişmesine yol açmış ve parti idaresinin demokrasiyi daraltığı veya genişlettiği hakkında muhtelif fikirler ileri sürülmüştür.

Anavatanda demokratik bir idare tatbik eden İngiltere, Fransa ve Holânda gibi memleketlerin beyaz ırka mensubolmıyan müstemlekelerinde bu prensiplere aykırı hareket etmeleri ve bu müstemlekeler halkına kendi milletlerine tanıdıkları hakları tanımamaları da ayrıca bir münakaşa ve ihtilâf mevzuu olmuştur.

Ondokuzuncu Yüzyılda, demokrasi dinî hürriyet, siyasî müsavat, sınıf imtiyazlarının ilgası gibi siyasî hareketlerde muvaffak olmuştur denilebilir. Fakat bu gayelere varılması mühim iktısadî ve içtimaî meseleleri halledememiştir. Halk kitleleri gene fakir kalmış ve küçük bir zenginler sınıfının devlet işleri üzerindeki tesir ve nüfuzu devam etmiştir. Bu sebeple ameleye rey hakkı sağlandıktan sonra bu sınıfın müzaheretini sağlamak istiyen partiler, amelenin hayat şartlarını düzeltecek kanunlar vaadeylemek zaruretini duymuşlardır. İçtimaî meselenin ancak iktısadî kudretin demokratlaştırılmasiyle halledilebileceği fikri de ilerlemiştir. Marx'ın umumî bir cereyan haline getirdiği ütopi fikirleri neticesi, Ondokuzuncu Yüzyılın sonlarına doğru sosyalizm, siyasî demokrasinin tabiî bir neticesi telâkki edilmiye başlanmıştır. Yirminci Yüzyıla intikal eden bu cereyan, bu yüzyılın ilk senelerinde devlet müdahalesiyle işçi sınıfının refaha kavuşması gayesini gütmek yolunu tutmuştur.

Birinci Dünya Savaşından sonra Rusyada iktidarı ele alanlar o zamana kadar tatbik edilmekte olan demokrasinin bir sermayedarlar diktatörlüğünden ibaret olduğunu, bu diktatörlüğün yıkılması ve yerine bir proleter diktatörlüğü kurulması ve istihsal vasıtalarının halk menfaatine istismar edilmesi lüzumunu ileri sürmüşler ve hakiki demokrasinin ancak insanların iktısadî müsavata kavuşmalarından sonra meydana geleceğini ve o zamana kadar da proleter diktatörlüğünün devamı zarurî olduğunu iddia eylemişlerdir.

Rus inkılâbı diğer memleketler üzerinde cazip bir tesir icra etmiş ve bu mahiyette hareketlere Macaristan ve Almanya gibi bâzı memleketlerde de teşebbüs olunmuştur. Fakat bu hareketler muvaffak olamadığı gibi Rus inkılâbının doğurduğu fikirlere karşı hareketler de başgöstermiştir. Muhtelif şekiller alan bu hareketlerin başında evvelâ İtalyada kendini gösteren faşizm cereyanı gelir. Bütün faşist cereyanların hareket noktası, devlet için lüzumlu olan otorite ve disiplinle gayrı kabili telif olduğundan dolayı, bütün demokrasi pren-

Burke ve Westminster'de assemble

siplerinin reddi olmuştur. Faşizmin taraftarlarına göre bu prensipler devletteki vahdeti ortadan kaldırmakta, hareket için lüzumlu olan enerjiyi münakaşalarla israf eylemektedir. Parlâmentolara birçok işler yığıldığından bu müesseselerin süratle hareket etmesine imkân yoktur. Fertler, karara bağlanacak mühim meselelere vâkıf olmadıkları gibi bunlarla doğrudan doğruya ilgili de değildir ve binaenaleyh bunlar hakkında fikirleri de yoktur. Bugünün meseleleri umumiyetle teknik meseleler olduğundan idarenin mütehassısların elinde bulunmasını icabettirir, Demokrasi usulleri ise buna mâni olur.

Bu görüşü doğuran âmiller muhtelifti. Fransada ve İtalyada olduğu gibi partilerin parçalara ayrılması, her tarafta harbin doğurduğu şiddet havasının esmesi, milliyetperverlik hislerinin artması, demokrasi usullerinin yeni şartlara uydurulamaması, harbden sonra meydana gelen iktısadî buhranın şiddeti bunlar arasındadır. Fakat faşizmin ana prensibi, açıkça, orta sınıfın kitleye karşı müdafaasından ibaretti. Demokrasinin, müreffeh sınıflara tedricen artan yükler yüklediğinin anlaşılması faşizmin doğmasına sebebolduğu gibi bu idarenin tesis ettiği diktatörlüğün gayesi de bu sınıfları korumak olmuştur.

Böylece iki harb arası devrede demokrasi bir taraftan komünizmin, diğer taraftan da faşizmin taarruzuna uğramış, her iki nevi diktatörlüğe karşı halkın iradesine dayanan bir idare kurmak ve işletmek kolay olmamıştır. Çünkü Birinci Dünya Savaşından sonra demokrasi prensipleri hakkındaki fikirlerde de ehemmiyetli değişiklikler meydana gelmiştir. Filhakika bu harbden evvel siyasî müsavatın hürriyeti sağlıyacağı düşünülürken, harbden sonra yeni demokrasi cereyanları başka bir istikamet almış ve daha ziyade iktısadî fırsatlarda müsavat esasına ehemmiyet verilmiye başlanmıştır. Bu kanaate göre devlet fertler arasındaki geniş iktısadî farkları gidermiye çalışmalıdır, çünkü sınıflar arasında mühim iktısadî farklar mevcut bulundukça hakikî bir demokrasiye ve iyi bir hayata kavuşmıya imkân yoktur.

Bu mütalâalardan başka bir netice daha çıkmaktadır: Mademki siyasî sahada, idare olunanların iradesine dayanan bir sistem lâzım olduğu kabul edilmektedir, o halde aynı nazariye iktısadî sahada da doğru olmalıdır. Bu düşünceye istinadendir ki, iş sahasında demokrasi cereyanları uyanmış ve devletin bu hususta müdahalesi lüzumunda ısrar olunmıya başlanmıştır. Bu iddialara bakılırsa, yeni demokrasi prensiplerine göre artık mukavelelerin serbestisi bahis mevzuu olamaz. Çünkü iktısadî faaliyetlerin kontrolsüz bırakıldığı bir memleket zenginlerin menfaatine çalışan ve sınıf esası üzerine müesses olan bir cemiyet haline gelir ve bu memlekette, insanlar arasındaki ihtilâfları sulh yoliyle hal hususunda en mühim âmil olan içtimaî birlik ortadan kalkar.

Yeni demokrasi cereyanına göre bilhassa siyasî sahadaki müesseselerin yenilenmesi lâzımdır. 1) Bu cereyan, devletin içtimaî organizasyonda başlıca ve nihaî ünite olduğu fikrine muhaliftir. Ve bugünkü dünyanın iktısadî durumuna göre her devlet, büyük milletlerarası organizasyonun, ancak bâzı hususlarda mahallî otoriteye malik olan bir kısmından ibarettir. 2) Yeni cereyan parlâmanter veya prezidansiyel hükûmet şekilleri hakkındaki klâsik nazariyelerin de artık yeter olmadığına kanidir. Bu nazariyeler zamanımızın ihtiyaçlarına değil ancak Ondokuzuncu Yüzyılın içtimaî şartlarına uygundur. Bu sebeple de bâzı sahalarda ıslahata lüzum vardır. Meselâ: a) Mahallî idarelerin otoriteleri ve salâhiyetleri lüzumsuz yere merkezî otorite ile tahdidolunmamalıdır, b) Sanayi federal esaslara göre teşkilâtlanmalıdır. Çünkü bir şehir idaresi nasıl bir hükûmet işi ise, pamuk veya maden sanayiinin idaresi de bir hükûmet işidir ve meşrutî esaslara uygun olmalıdır, c) Merkezî idare o suretle kurulmalıdır ki, ilgili bulunan bütün menfaatlerin bu kararların alınmasında iştiraki bulunsun.

Hulâsa, yeni demokrasi cereyanının istikameti, fertlere siyasî sahada olduğu kadar iktisadî sahada da müsavat ve hürriyet sağlamak ve merkezî hükûmeti âmir durumundan çıkararak koordinasyon sağlıyacak bir organ haline getirmektedir. Bu suretle cemiyet merkezî, teşrii heyetin bütün kuvvetleri cemettiği bir ehram şeklinden çıkarak muhtelif otorite merkezlerinden terekkübedecektir.

Yeni demokrasi düşünüşü de klâsik görüş kadar diktatörlüğe muhaliftir. Çünkü, bu düşünüşe göre de, diktatörlük kolayca tereddî edebilen bir idare şeklidir ve her diktatörlükte cemiyetin, diktatörün veya muayyen bir sınıfın menfaati lehine istismar olunması mukadderdir.

İkinci Dünya Savaşından sonra bu cereyanların daha ziyade kuvvetlenmiş bulunduğu görülmektedir. Filhakika bir taraftan eski koloniler artık anavatanlarındaki idareciler tarafından idare olunmayı kabul etmemekte, diğer taraftan iktısadî sahada demokrasi sağlamıya çalışan işçi teşkilâtı memleketlerin iktısadî politikaları üzerinde daha ziyade müessir olmaktadırlar. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler teşkilâtiyle demokrasiye cihanşümul bir mahiyet verilmek istenilmektedir.

Bununla beraber, henüz hakikî demokrasinin ne olduğu keyfiyetinin takarrür ettiğini söylemiye imkân yoktur. Çünkü bilhassa milletlerarası siyaset bakımından bir devletin demokrasi telâkki ettiği ve diğer memleketlerde tatbikine gayret eylediği rejimi diğerleri demokrasiye benzetmemekte, bilâkis yüzyıllardanberi demokrasiye nümune olarak tanınan rejimleri diktatörlük sayanlar da bulunmaktadır. Bütün bu siyasî ve fikrî keşmekeş karşısında gelecekte demokrasinin ne şekil alacağını tahmin de kolay değildir.

(Prof. Hâzım Atıf Kuyucak)

ELEKTRİK LÂMBASININ EVRİMİ — Ondokuzuncu Yüzyıl başında Sir Humphry Davy'nin "Royal Institution" da bir konferans sırasında kömürden ışıklı elektrik yayının meydana getirildiğini tecrübe yoliyle göstermesi tarihî bir hâdise oldu. Bununla beraber, Faraday 1831 de meşhur elektromagnetik endüklemeli makinesini yapıncıya kadar, bu yolda gerçek ilerlemeler görülmedi.

1845 te, J. W. Starr, plâtin bir telden elektrik akımı geçmesinin ışık yaptığını isbat etti. Bundan sonra çalışmalar şu iki nokta üstünde toplandı: telcikte enerji kayıplarını nasıl eksiltmeli ve daha yüksek sıcaklıklarda iş görebilecek plâtinden daha elverişli telcikler yapmıya uygun maddeleri nasıl seçmeli? Elektrik lâmbasının bu evrim safhası, mutlak sıcaklık fonksiyon'unda akkor bir cismin verimini gösteren temel bir grafikle tesbit edilmiş bulunmaktadır. Bu verim, beher voltamper (watt) e düşen lümenlerle ölçülmüştür. Bir hayli elemanın ergime noktalarını da gösterdiler; bununla beraber şu noktada ısrar etmek gerektir ki, ergime noktası, maddenin elverişli olup olmıyacağına hükmetmiye yeter kesin bir ölçü değildir. Meselâ, kömürün diğer herhangi bir elemandan daha yüksek bir ergime noktası olduğu halde, yüksek sıcaklıktaki uçuculuğu tungsteninkinden pek fazladır. Bununla beraber, birçok muhtelif organik maddeler; ince, sıcaklığa dayanıklı ve istenilen yüksek direnci haiz bir telcik meydana getirmek üzere yapılan mükerrer denemeler sırasında kömürleşmişlerdir. Parşömen, pamuk iplikleri, bambo parçaları ve hele modern sunî ipek ipliğine oldukça benziyen bir madde gibi pek çeşitli maddeleri nihayet kömürleştirmiye muvaffak olan İngilterede Swan ve Amerikada Edison'un yüksek liyakatlerini takdir gerektir (Resim 1).

Ondokuzuncu Yüzyıl ortalarına doğru, havası alınmış bir ampul içine yerleştirilen bir telciğin, açıkta işliyen bir telcikten daha iyi bir verimle akkorluğa götürüleceği kabul edildi. Fazla olarak, Swan ile Edison'un ilk çalışmalarında, açıkta akkorluğa götürüldüğü takdirde kömürün kolaylıkla oksitlenmesi dolayısiyle havası alınmış ampule ihtiyaç vardı. Cam üfleyicisinin mahareti ve hava boşaltma tekniğinde elde edilen ilerleyişler, böylece, elektrik lâmbaları endüstrisinin başlıca unsurları oldu (Resim 2).

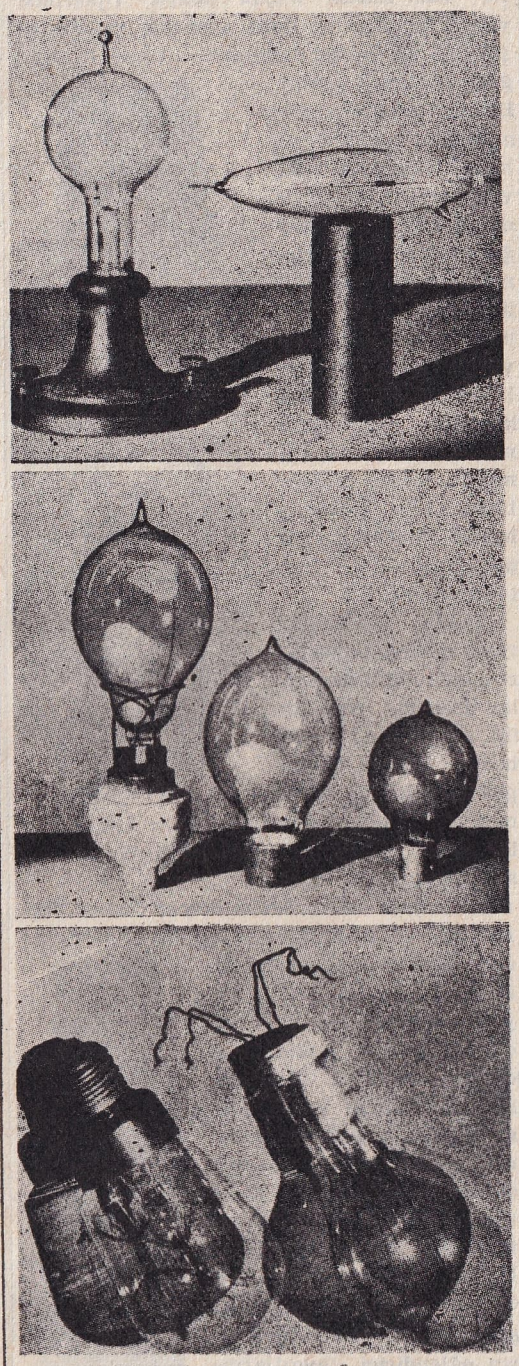

Yukarıki resimde Resim 1 : Sağda Swan'ın lâmbası (1878), solda Edison'un lâmbası (1879).
Ortadaki resimde Resim 2 : Değişik tiplerde kömür telcikli lâmbalar (1880 - 1890).
Alttaki resimde Resim 3 : Sağda Lane Fox'un lâmbası (1882), solda tantal telcikli lâmba (1905).

Yeni endüstri daha başlangıçta fen adamlarını çekmişti. Onların gayretlerini tetviceden muvaffakıyet; araştırma, tatbikatın genişletilmesi ve mutlaka lâzım fennî kontrol işleriyle meşgul olan ve imalâtla iş birliği eden bir teşekküller sisteminin tedricî bir surette kurulmasına yardım etti. Işık istihsali ve gitgide daha yüksek verimli yeni ışık kaynaklarının açılması mətotlarında-ki şaşılacak ilerlemeleri bu teşekküller sistemine borçluyuz.

İçinde bulunduğumuz yüzyıl başlarına doğru Von Bolton ile iş arkadaşları, sıcaklığa mukavim tantal adlı elemanın çekilip uzatılmasını sağlıyan bir usul buldular. Bu merhale, Siemens ile Helskeye, 1903 te, aynı boyutta kömür telcikli lâmbalardan daha yüksek verimli, alçak voltamperajlı tantal telcikli lâmbalar yapmıya muvaffak olduklarını ilân etmek imkânını verdi. Nisbeten uzun ve ince olan tantal telciğinin birkaç noktadan tutturulması lâzım geliyordu (Resim 3). Bu resimde 1905 de yapılmış tantal telcikli bir lâmba, 1882 de Lane Fox tarafından yapılmış kömür telcikli bir lâmba ile mukayese edilmiştir.

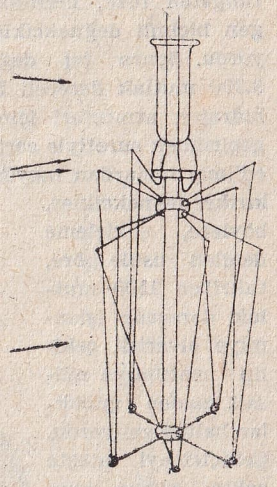

Resim 4
Yukarki ok tungsten telciği, ortadaki vanyana iki ok telciği desteğe tutturulma tarzını ve alttaki ok cam mihveri göstermektedir

Gözden geçirdiğimiz devirde, madenlerin sıcaklığa en dayanıklısı olan tungstenden telcikler hazırlamıya birçok defalar teşebbüs ettiler. Uçucu yumuşak bir maddeye son derece ince tungsten tozu karıştırılarak yapılan bir hamuru, elmastan mamul tel yapma aygıtlarından zorla geçirmek suretiyle 1907 de buna da muvaffak oldular. Bu suretle meydana gelen telcikler firkete şeklinde kıvrılıyor, uçucu yumuşak maddeyi yok etmek için ısıtıldıktan sonra V biçimli destekler silsilesi üstüne yayla yapıştırılarak seri halinde yerleştiriliyordu. Meydana gelen yapı, cam bir ampul içine yerleştirilip yapıştırılıyor ve ampulünhavası alınıyordu (Resim 4). Telcik yapısının kolay kırılır olmasına rağmen tungsten telcikli bu ilk lâmba, kömür telcikli lâmbanın veriminden iki kat verimli çalışarak büyük bir muvaffakıyet kazandı ve bu muvaffakıyet çekilip uzatılmış tungsten telcikli lâmba, onun yerini alıncıya kadar devam etti.

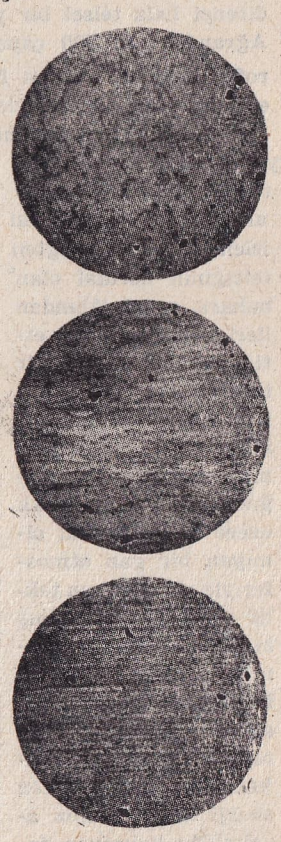

Resim 5
Yukarıda sertleştirilmiş telcik, ortada çekiçlenmiş şekli, aşağıda çekilip uzatılmış tel

1906 da, Coolidge, kırılmadan çekilip uzayabilecek tungsten meydana getirmek imkânlarını araştırmıya başladı. Erimiş tungstenin, bakır ve altın gibi diğer saf madenlerin aksine olarak, son derece kırı-

lırlığı ve çekilip uzatılamazlığı malûmdu. Coolidge'in bulduğu usulde, yüzde küçük bir nisbette yumuşak bir madde ilâve edilen tungsten tozu, hidrolik tazyikle dik dörtgen biçimli değnekcikler halinde kalıplanıyordu. Sonra bu değnekcikler, takriben 3.300 mutlak dereceli bir sıcaklıkta ve bir hidrojen atmosferi içinde, elektrik akımı geçirilmek suretiyle sertleştiriliyordu. Teksif edilmiş tozlardan meydana gelen pek kolay kırılır değnekcikler, böylece, çekiçleme denilen usule göre, takriben 1500 mutlak derecede işlenmiye elverişli çekilip uzatılmıya müsait maden çubuklar haline geliyordu. Çekiçlemeyi ateşte çekip uzatma ameliyesi takibediyor ve böylece nihayet çok küçük çaplarda teller elde ediliyordu. Sertleştirmeden meydana gelen madensel kristalliter bu muameleler sırasında öyle plâstik tahavvülâta mâruz kalıyordu ki, nihayet pek büyük mekanik direnci haiz telsel bir yapı elde ediliyordu. Ağrandismanı 500 çapa muadil olan mikrofotoğrafiler (Resim 5), sırasiyle teksif edilmiş tozların, çekiçlenmiş değnekciklerin ve çekilip uzatılmış tungsten telinin yapılarını gösterir. 1913 te Langmuir, havası alınmış lâmbaların islenmesinin tungten telciğinin normal olan buhara inkılâbından ileri geldiğini isbat ettiği zaman, büyük bir terakki kaydedildi. Bunun için o, buhara inkılâp nisbetini eksiltmek ve çalışan telciğin verimini artırmak üzere ampulü, faal olmıyan bir gaz atmosferiyle doldurmayı teklif etti. Düz sarılmış bir telcik yerine sarmal sarılmış bir telcik kullanarak gösterdi ki, sıcak cismin gazla temas halinden ve iletkenlikten ileri gelen enerji kaybı yalnız azalmakla kalmıyor, fakat gazlı atmosfer tesiri sayesinde fazlasiyle muvazene buluyor. Bu da nihayet daha yüksek sıcaklıklarda telcik kullanılmasını sağladı. İlk tecrübelerde takriben 1 atmosfer basınç altında azot kullanıldı, fakat sıcaklığı iletmesi azotunkinden daha alçak olan "argon" un müreccah olacağının anlaşılmasında gecikilmedi. Bunun üzerine sınaî argon istihsaline teşebbüs edildi ve argon atmosferli lâmba 1915 te piyasaya çıkarıldı.

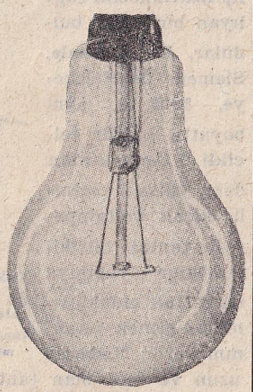

Resim 6
Sarmal telcikli lâmba

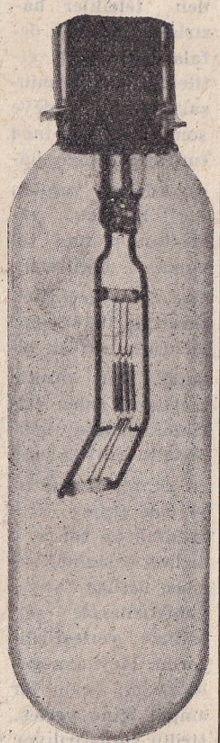

Resim 7 a
Projektör lâmbası

Son on beş yıl içinde ortaya çıkan sarmal telcikli lâmba (resim 6), Langmuir araştırmalarının mantıkî bir neticesidir. Aynı verimli düz telcikten daha kısa, kuvvetli bir telcik yapmakla, sıcak cismin gazla temasından doğan kayıplar o kadar azaldı ki, muayyen bir süre için verimde gerçek bir artış elde edilebildi. Daha sonra, bâzı hususi küçük lâmba tiplerinde verim bakımından daha avantalı bir atmosfer olarak kullanılabilmek üzere kripton gazı istihsal edildi. Havayı boşaltma tekniğindeki terakkilerle hususî camların imali ve bunların birbiriyle münasebetli bulunduğu sahalardaki ilerlemeler, kömür telcikli ilk lâmbaların verimlerinden kat kat fazla verimli pek muhtelif tungsten telcikli lâmbalar yapılmasını mümkün kıldı. 7 numaralı resim, projektörler için yapılmış hususî lâmbaların tipik örneklerini göstermektedir.

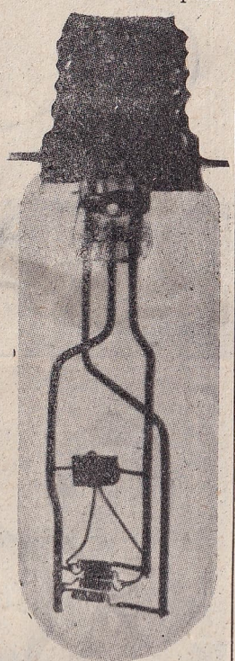

Resim 7 b
Projektör lâmbası

Işıklar ve gazlar veya maden buharları içinde ışıklı deşarjlar üzerinde yapılan ilk tecrübeler, müşahede edilen olayın pek merak ve heyecan verici oluşundan ilerletildi; yoksa meselenin hizmet bakımından olan manzarasına hemen hemen dikkat bile edilmedi. Gerçekten de, ancak şu son yirmi sene içindedir ki, ticarî bakımdan pek büyük önemde terakkiler elde edilebildi. Işıklanması pozitif kolondan ileri gelen ilk deşarjlı gaz tüplerinin asıl karakteristik tarafı, ışığın pek az parlak oluşu ve umumiyetle ameliyenin yüksek bir voltaja ihtiyaç gösterişi idi. Bunlardan meselâ Geissler, Crookes ve Hittorf'un da deşarjlı tüpleri, lâboratuvarların eğlendirici aygıtlarından hiç te daha değerli değildi; bununla beraber bunların hemen arkasından Cooper Hewitt'in cıva buharlı lâmbası (1900), Moore'un gaz karbonikli tübü (1916) ve Claude'un neon'lu tübü (1920) geldi. Oldukça uzun bir müddet sanıldı ki, elektrik deşarjı suretiyle ışık elde edilmesi, ayni verimi haiz tungsten telcikli lâmbalara nisbetle çok büyük boyutlarda olan lâmbaların kullanılmasına münhasır kalacaktır. Fakat elektrik deşarjlı aygıtlarda, alkalı topraklar gıtlarda, alkali topraklar lanılması yolu bulununca yeni terakkiler elde edildi; bu merhale, mutat voltajdaki elektrik şebekelerine doğrudan doğruya uyabilecek, makul boyutlarda ve ışık verimi büyük, madensel buharlı lâmbalar yapılmasına imkân verdi. Genel ışık için tedarik edilebilen bu lâmbaların ilki sodyum ihtiva ediyordu. Başarılı olabilmesi her şeyden evvel, sodyumun sıcak buharına islenmeden mukavemet edecek hususî bir camın yapılabilmesine bağlıydı. Bu lâmba ile bugün elde edilen yüksek verimler, normal gözün âzamî görüş sahasına göre sodyumun rezonans ışınımının uygun durumda oluşundandır. Gerek 85 Watt, gerek 140 Watt ticarî lâmba tiplerinin başlangıç verimi, Watt başına 70 lümendir ve bütün ışıma 5.890-5.896 A dalga uzunluklarındadır.

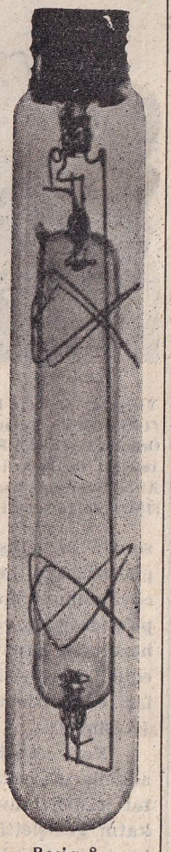

Resim 8
Dört yüz valtlık yüksek basınçlı cıva lâmbası

Bununla beraber deşarjlı lâmbaların doldurulması için en makbul buharı veren eleman şüphesiz cıvadır ve bu, yalnız, karakteristik olan spektrinden değil, fakat kaynama noktasının nisbeten düşük oluşundandır. Son on beş yıl içinde, elektriğin pek muhtelif şartlarda meydana getirdiği cıva buharının özellikleri üzerine kurulmuş çeşitli tatbikatın doğduğu görüldü. Bu tatbikatın en mühimlerinden birkaçı cetvelde hülâsa edilmiştir (sayfa 1085).

Birinci grup lâmbalarında, civa buharı takriben 0.01 milimetrelik bir basınç altında çalışır ve deşarjın başlıca tesiri, civanın rezonans ışınımlarını vermeyi meydana getirmesidir (1.850 A ve 2.537 A dalga uzunlukları). Bu son ültra - viyole ışınım, deşarjlı tübün içyüzüne sıvanmış flüor ışık verici tozlar karışımı tarafından soğurulur ve bu tozları ışıklı hale getirir.

Flüor ışık verici tozlar karışımının tabiat ve bileşimi, Watt başına takriben 35 lümenlik bir verim altında, gündüz ışığına pek benzer bir ışık verecek tarzda düzenlenebilir. Bunun aksine olarak, birbirinden derece derece farklı renkler veren tüpler imal edilebilir. Bunları, on bir on iki sene evvel Büyük Britanyada, yüksek gerilim üstünde çalışan tüpler serisinde bulmak mümkündü. Bununla beraber, flüor ışıkla aydınlatmanın kullanılması, şebeke gerilimi üstünde çalışan lâmbanın ortaya çıkışından evvel değildir; bu lâmbanın ortaya çıkışı da Amerikada 1938 de ve İngilterede 1940 ta olmuştur. Şimdilik İngilterede yalnız 80 Wattlık "Gündüz ışığı" denilen flüor ışık verici lâmbalar yapılmaktadır, fakat normal şartlar avdet eder etmez, bu lâmbalar tasavvurunun gelişeceğine ve muhtelif renk ve muhtelif boylarda lâmbalar yapılacağına hiç şüphe edilemez. Bu tip ışıklı kaynak tipinin en dikkate değer karakteristiği iç parlaklığının zayıflığıdır. Bu parlaklık 80 Wattlık lâmbada santimetre kare başına 0,5 mumdur.

İkinci ve üçüncü grup lâmbalarının ışığı, elektriğin doğrudan doğruya civa buharına tesiriyle meydana gelir. Deşarjın içinde meydana geldiği cam veya kuars tüpün civa kaynama noktasına üstün bir sıcaklığa ulaşması için gerekli tam rejim basıncına, ancak yeter bir zaman sonra varılır. Bunun için, lâmbayı teşkil eden ampulün, bâzı yerlerinde fazla ısınmayı önlemek üzere sathının eşsıcak olacak tarzda biçimlendirilmesi lâzım geldiği meydandadır. Lâmba rejiminin sıcaklığı ile lâmbanın yapıldığı maddenin tabiatı ve (özelikleri) arasındaki münasebetleri de hesaba katmak lâzımdır. 250 ve 400 Wattlık lâmbalar için borosili-

katlı hususî camlar yapılmıştır ve sıcaklık şartları bu camların tahammülünü aşacak derecede daha yüksek basınç altında çalışan lâmbalar için kuars kullanılır. 8 numaralı resim başlıca umumî yollar aydınlatılmasında kullanılmak üzere yapılan 400 Wattlık seriden tipik bir lâmbayı göstermektedir. Yüksek miktarda silisli camın, veya bizzat kuars'ın, genleşme katsayısı, akkor lâmbaların imalinde mutat, boşluğu tutan hususi yapıştırma tellerinin genleşme katsayısından çok daha düşüktür. Bununla beraber, hattâ yüksek sıcaklıklarda (takriben 500 derece) çalışan aygıtlarda doğrudan doğruya ve memnuniyete değer yapıştırmalar yapabilmek için camın genleşme karakteristiklerini tungsten veya molibdenin genleşme karakteristikleriyle telif çaresini bulmuşlardır. Kuars için sıkıca yapıştırıp kapatılması meselesi çok daha karışık olmuş ve bu mesele birçok seneler incelenmiştir. Hal çaresi bulunur bulunmaz, yeni tatbikat sahaları açılmış ve bu gayretlerin meyvası, çok kuvvetli basınç altında çalışan madensel buharlı lâmbalar halinde alınmıştır. Bu lâmbaların parlaklığı son derece yüksektir.

Cıva buharı basıncı	Lâmba tipleri ve karakteristikleri	Kullanılış yeri
Takriben 0,01 milimetre	Şebeke gerilimi veya daha yüksek gerilim: İç yüzüne flüor ışı verici toz sıvanmış tüpler. Az parlak, fakat verimi yüksek lâmbalar.	Genel ışık ve dekoratif ışık
Takriben 0,5 - 5,0 atmosferli	Şebeke gerilimi: Mahfazalı bir tüp içine yerleştirilmiş çok sert camdan veya kuarstan mamul deşarjlı tüpler. Yüksek verim.	Genel ışık ve yolların ışıklanması
	Şebeke gerilimi üstünde deşarjlı tüpler; flüor ışı verici tozlarla sıvanmış bir ampul içinde; yüksek verim ve renkleri daha güzelleştirir.	Genel ışıklamada renkleri daha iyi göstermek lâzım gelirse.
5 - 100 atmosferli	Şebeke gerilimi: Kuarstan mamul ampuller içinde çalışan hemen hemen küresel ışık kaynakları. Yüksek verim ve çok parlak ışık	Projektörler ve projektörler yerine kullanılan ışıklı yayların gördüğü hizmetler
	Yüksek gerilim üstünde çizgisel ışık kaynağı: Yüksek verim ve yeğin ışık.	Bâzı işlerde gerekli çizgisel kaynak projeksiyonu

Dikkate değerdir ki, cıvalı yayın, bâzı modern lâmbalarda rastalanan buharın yüksek basıncı ve akımın yoğunluğu şartlarını meydana getiren ışıklı spektr, akkor bir cisminkine pek benzemektedir.

Terimlerin mânası: Agrandisman: Bir resmin büyütülmüşü. Akı: Seyelân _ Flux. Akım: Cereyan _ Courant. Akkor: Müteşehhip _ Incandescent. Akkorluk: Teşehhüp _ Incandescence. Alkali: Kalevî - Alcali. Argon: Havada takriben yüzde bir nispetinde bulunan renksiz, kokusuz ve tatsız gaz. Aygıt: Cihaz _ Appareil. Baz: Esas _ Base. Bileşim: Terekküp _ Composition. Boyut: Buut _ Dimension. Çap: Kutur _ Diamètre. Çizgisel: Hattî - Linéaire. Destek: Mesnet - Support. Deşarj: Elektriklenmiş bir cismin elektriğinin tamamını veya bir kısmını kaybetmesi. Direnç: Mukavemet _ Résistance. Dik dörtgen: Mustatil _ Rectangle. Elektromagnetik: Elektrikiyeti mıknatisiye ile ilgili _ Electromagnétique. Eleman: Unsur _ Elément. Enerji: Kudret _ Energie. Ergime: Zeveban _ Fusion. Eşsıcak: Müteşaviyüssuhune _ Isotherme. Evrim: Tekâmül _ Evolution. Flüorışı: Lemeanî flüorî _ Fluorescence. Fonksiyon: Vazife - Fonction. Genleşme: Inbisat _ Dilatation. Gerilim: Gerilim _ Tevettür. Hidrojen: Müvellidülma - Hydrogène. İletken: Naakil - Conducteur. İletkenlik: Naakiliyet _ Conduction. İndükleme: Tesir _ Induction. Işık: Ziya _ Lumière. Işıklı: Ziyadar - Lumineux. Işınım: İnşa _ Radiation. Karışım: Mahlût _ Mélange. Katot: Katot _ Cathode. Katsayı: Emsal _ Coefficient. Kaynak: Menba _ Source. Kaynama: Galeyan - Ebulition. Kömürleştirme: Tefhim - Carbonisation. Kripton: Atmosfer (havayı nesimî) de bulunan bir gaz. Kristallit: Mikroskopla görünen camsel eleman. Kuvars: Kuartz _ Quartz. Küresel: Kürevî _ Sphérique. Lümen: M. T. S. sisteminde ışıklı akı'nın birim (vahit)i. Madensel: Madenî _ Métallique. Mekanik: Mihanik _ Mécanique. Mikrofotografi: Mikroskopla görülen şeylerin fotoğrafisi. Molibden: Gümüş gibi beyaz, kırılır, az erir bir maden. Mutlak: Mutlak _ Absolu. Neon: Havada pek küçük nispette bulunan gaz eleman - Néon. Normal: Tabiî _ Normal. Oksitlenme: Tahammuz - Oxidation. Olay: Hâdise _ Phénomème. Organik: Uzvî - Organique. Özelik: Hassa - Propriété. Pozitif: Müspet - Positif. Rezonans: Rezonans _ Résonnance. Sıcaklık: Suhunet _ Température. Soğurmak: Massetmek. Spektr: Işığın ayrışmasından meydana gelen renkli ışınların heyeti umumiyesi _ Spectre. Tabiat: Tabiat _ Nature. Telsel: Lifî - Fibreux. Tantal: Siyah toz halinde istihsal edilen bir maden. Tungsten: Siyaha yakın gri renkte çok sert bir maden. Uçucu: Tayyar - Volatili. Uçuculuk: Tayyariyet _ Volatilité. Verim :Randıman _ Rendement. Yapı: Bünye - Structure. Yay: Kavis - Arc. Yeğin: Şiddet. Yoğunluk: Kesafet - Densité.

(Yüksek Elektrik Mühendisi J.N. Aldington)

FORD, HENRY, BİRİNCİ — (1863 - 1947) Dünya ve Amerika Birleşik Devletleri otomobil endüstrisinin en büyük ve en meşhur siması.

Henry Ford, William Ford adında, ufak bir çiftlik sahibinin oğludur. Anası Holândalıdır. 30 temmuz 1863 de, Amerika Birleşik Devletlerinden Michigan'ın Dearborn kasabası civarında, babasının Greenfield çiftliğinde dünyaya geldi. Bâzılarının yanlış olarak ileri sürdükleri gibi, fakir bir ailenin oğlu değil, zengin bir çiftçinin oğludur. Ancak hayata tamamiyle fakir bir çocuk gibi atılmış, kendi kendini yetiştirmiş, hayatını kendi kazanmıştır.

Henry Ford ilk mektebi bitirdikten sonra makine imaline ait kitaplar okudu; bir taraftan da bu öğrendiklerini pratik sahada tatbike koyuldu. On yedi yaşına geldiği zaman bir endüstri şehri olan Detroit'e gitti. Orada, makine imal eden bir firmada bir iş aldı. Bu işinden haftada iki buçuk dolar kazanıyordu. Firmada günde on saatten fazla çalışmasına rağmen, gelirini arttırmak için, geceleri evinde saat tamirciliği yaptı. Bütün bu işleri dışında makine imalât mühendisliğine ait eserler, dergiler okumaktan da geri kalmadı. Bunlar, kendisinin geceyi gündüze katıp nasıl çalıştığını göstermiye kâfidir. On dokuz yaşına yaklaşırken çalıştığı firmada makine imalât mühendisi oldu; bu mevzuda da iki yıl kadar çalıştı. Bundan sonra iki sene daha aynı firmada tarım makinelerini tamir ve monte etmek işinde kullanıldı. Nihayet 1884 te bu firmadan ayrılarak babasının çiftliğine gitti, orada kurduğu bir atelyede bir buharlı traktör imal etti. Babasına hediye ettiği bu traktöre karşılık, o da oğluna çiftliğinden 161.880 metre karelik ağaçlı bir saha verdi. Henry Ford, bu ağaçlardan kereste yapmak üzere bir bıçkı atelyesi kurdu ve bu işde çalıştı. 1887 de tekrar Detroit'e giderek Edison İlluminating Company'ye girdi ve baş mühendis olarak çalıştı.

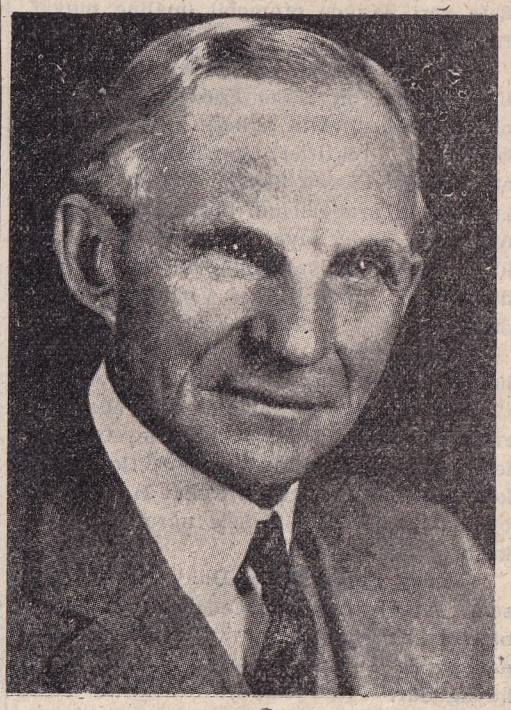

Henry Ford, birinci

Edison'a hayran olan Henry Ford, onun şirketinde çalıştığı on iki yıl içinde teknik bilgisini çok arttırdı ve motörlü araba yapmak teşebbüslerine de orada çalışırken girişti. Henry Ford, Edison'un hizmetine girdikten bir sene sonra evlendi. 1892 de iki silindirli dört beygirlik ilk motörlü arabasını imal etti. Bu arabaların iyi bir istikbali olacağını kavramakta gecikmedi. 1899 da Edison'un şirketinden ayrılarak otomobil endüstrisini geliştirmek maksadiyle bâzı makine mühendisleriyle birlikte Detroit Automibile Company'yi kurdu. Ancak burada, emirlerini tahdide kalkışan direktör arkadaşlariyle sık sık ihtilâflara düştü ve nihayet 1902 de direktörlükten istifa etti. Bu çekilişinden sonra kendi başına, dört silindirli bâzı otomobiller yaptı, bunlardan 999 denilen arabanın girdiği her yarışı kazanması kendisine haklı bir şöhret sağladı. Bunun neticesi olarak 1903 de 100.000 dolar sermayeli Ford Motor Company'yi kurdu. Bu şirketin otomobil fabrikası kısa bir müddet içinde Amerikanın ve dünyanın en büyük otomobil ve motör fabrikası haline geldi. Şirketin işleri geliştikçe Henry Ford ve oğlu Edsel Ford başka ellerdeki hisselerin büyük bir kısmını satın aldılar. Henry Ford'un büyük başarılarından biri motör imalâtına vanadyum çeliğini sokmasıdır. Şirket 1909 da T modeli denilen otomobili standardize etti. Bu T modeli uzun yıllar bütün dünyada şöhret kazanan ve sadece "Ford" denilen arabadır.

Henry Ford 1914 de, memur ve işçilerini daha az çalıştırmak, daha fazla kazandırmak ve kâra iştirak ettirmek reformuna girişti. Bu suretle yirmi dört saatte üç ekip çalıştırmak suretiyle devamlı mesaî sistemini kurdu. Asgarî ücreti beş dolar olarak tesbit etti. Senede yirmi ile otuz milyon dolar arasında bir meblâğı da, aldıkları ücret nisbetinde, memur ve işçilerine dağıtmıya başladı. Bu reform sayesinde dünyada ilk defa seri halinde otomobil imaline muvaffak oldu.

Henry Ford 1918 de şirketin idare meclisi başkanlığını Edsel Ford'a bıraktı. Bununla beraber, onun şirketin işleri üstündeki rolü ve direktifleri oğlu kanaliyle devam etti. Birinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda Ford arabalarının bütün dünyaya geniş ölçüde ihracı sayesinde şirketin 1926 daki varlığı bir milyar dolar olarak değerlendiriliyordu. T modeli Ford, yerini ancak 1927 de A modeline bıraktı.

Henry Ford, 1915-1916 da bir barış heyetinin lideri olarak Avrupayı ziyaret etti. Maksadı savaşın bitmesine ve ebedî barışın kurulmasına çalışmaktı. Heyetin üyeleri bu gaye ile bitaraf memleketlerin başkentlerini ziyaret ettiler. Fakat Henry Ford bu işde, başka hiçbir işde uğramadığı sukutu hayale uğradı.

Henry Ford Birinci Dünya Savaşından sonra birçok Avrupa memleketlerinde Ford otomobil fabrikaları kurdu. İngilterede Dagenham'da kurduğu fabrika, bunların en büyüğüdür.

İkinci Dünya Savaşında Amerikanın savaşa iştiraki üzerine Henry Ford, otomobil imalâtını durdurdu ve fabrikalarını kısa bir zaman içinde, seri halinde uçak ve tank imal edecek hale getirdi. Bu fabrikalar, savaş yıllarında Amerikaya ve Müttefiklere sayısız uçak ve tank yetiştirdi. Bu devre içinde şirkette geçen önemli olaylardan biri de Edsel Ford'un 1943 de ölmesidir. Onun ölümü üzerine Henry Ford şirketin idare meclisi başkanlığını gene üstüne aldı, bu vazifeyi 1945 te torunu İkinci Henry Ford'a devretti. Bugün yirmi beş yaşında olan İkinci Henry Ford, büyük babasının ihtiyarlığı yüzünden biraz aksamış olan şirketin işlerini, tam mânasiyle düzeltmiştir. Ford fabrikaları da artık yeniden otomobil imaline koyulmuş bulunmaktadır.

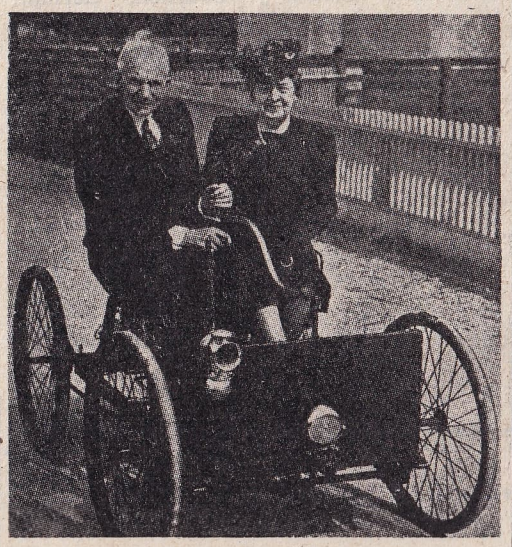

Ford ilk yaptığı otomobilde karısiyle beraber

Birinci Henry Ford, 7 nisan 1947 günü öğleden sonra, Greenfield'deki arazisinden geçen River Rouge nehrinin feyezanından meydana gelen zararları gözden geçirdi ve 7-8 nisan gecesi oradaki mâlikânesinde beynine kan hücumundan öldü.

Dünya tarihinde, bir ailenin sahibolduğu en büyük endüstri imparatorluğunu kuran Birinci Henry Ford'un en büyük zevki çalışmaktı. Her mevsimde saat yedide kalkar, hafif bir kahvaltıdan sonra bisikletle üç kilometrelik bir gezinti yapardı. Bu gezintiden dönünce gazetelerini, mektuplarını gözden geçirir, bundan sonra da çalışmıya koyulurdu. Öğle ve akşam yemeklerini daima aynı saatte yerdi. Klâsik müziği ve eski dans havalarını sever, yeni danslardan ve hele cazdan nefret ederdi. Çok çalışmasına rağmen bu muntazam hayat, 84 yaşına kadar hemen tam bir sağlık içinde ve enerjisini asla kaybetmeden yaşamasını temin etti.

Birinci Henry Ford, başkalarının da yazı arkadaşlığiyle, mesleğinin tarihini anlatan ve endüstri meseleleri hakkında görüşlerini belirten birçok kitaplar meydana getirmiştir. Bunlardan kendisinin olan başlıcası 1925 te yayınladığı My Life and Work (Hayatım ve İşim) adlı kitaptır.

Henry Ford'un şahsi serveti iki yüz elli milyondan fazla tahmin edilmektedir. Buna sahibolduğu Ford ve Lincoln hisse senetleri de ilâve edilince servetinin bir milyardan fazla olduğu söylenmekte ise de vergi tahminleri bu serveti yedi yüz elli milyon dolar olarak kabul etmektedir.

Ford fabrikalarında zaman zaman 100.000 ile 350.000 arasında işçi çalışmış ve bu fabrikalar şimdiye kadar 35.000.000 araba imal etmiştir.

Birinci Henry Ford'un dünya otomobil endüstrisindeki büyük muvaffakıyetinin başlıca sebepleri: İşçi ruhiyatını anlaması ve işçilere karşı gayet dürüst hareket etmesi; dünyada ilk defa seri halinde imalât yapması; şirketinde çalışanları ayrıca kâra iştirak ettirmesi; reklâm işlerine büyük önem vermesidir.

(Esat Hamdan)

GEORGE, İKİNCİ — (1890-1947) "Jorj veya Yorgi okunur" Yunan Kıralı. Aslen Schleswig - Holstein - Sonderburg - Glucksburg hânedanındandır. Bu itibarla yarı Danimarkalı, yarı Almandır. 20 temmuz 1890 da, Atinanın Kırallık sarayını içine alan Tatoi dolayında doğdu. Babası Yunan kıral-larından Konstantin'dir ve kendisi bu kıralın en büyük oğludur.

Birinci Dünya Savaşında Yunanistanın İngiltere ve müttefiklerinin tarafını tutmak istememesi üzerine Venizelosun liderliği altında yapılan darbei hükûmette Kıral Konstantin devrildi; yerine veliaht olan oğlu George'un geçmesi lâzımken onun Alman taraftarı olması düşüncesiyle daha küçük kardeşi Aleksandr'ı geçirdiler. Fakat Birinci Dünya Savaşı bitince, Konstantin'in 1920 de tekrar tahta çıkarılması üzerine George'da tekrar veliaht oldu.

Veliaht George, 27 şubat 1921 de Romanya Kıralı Ferdinad'la Kıraliçe Marinin kızı Prenses Elizabetle evlendi; fakat kısa bir müddet sonra boşandı.

Kıral Konstantin bu sefer de General Plastiras'ın bir darbei hükûmetiyle ikinci defa tahttan indirilince, Birinci Dünya Savaşında yerini almış olan Kıral Aleksandr daha evvel ölmüş bulunduğu için, veliaht George 27 eylûl 1922 de tahta geçti. Fakat 1923 ekiminde patlayan bir ihtilâl kıralın durumunu sarstı ve cumhuriyet cereyanları-

Yunan kıralı İkinci George

nı kuvvetlendirdi; nihayet 19 aralık 1923 te tahttan feragat edip Yunanistandan ayrılmak zorunda kaldı. 25 mart 1924 te Yunan millî meclisi Yunan hanedanını memlekette kalmaktan ve geri dönmekten meneden bir kanun çıkardı. Nisan 1924 te yapılan plebisit meclisin kararını tasvibettiğinden Yunanistanda cumhuriyet ilân edildi. Cumhuriyet rejimi 1935 e kadar sürdü. O yıl Kondilis'in gayretleri neticesinde yapılan plebisit sonunda büyük bir çoğunlukla

kırallık rejimine dönüldü, İkinci George tekrar kıral oldu. Fakat Yunan kıralının bir defa daha tahttan ayrılması ve bir defa daha o tahta dönmesi mukadderdi. Ancak dönme Yunan milletinin isteğiyle olmakla beraber ayrılma, dıştan gelen bir zor yüzünden oldu: İkinci Dünya Savaşında Yunanistana saldıran İtalyaya karşı Yunanlılar kahramanca dövüştüler; fakat Almanyanın İtalyaya yardım lüzumunu duyarak Yugoslavyayı çiğnedikten sonra Yunanistanı da ezmesi üzerine İkinci George 1941 de önce Giride, oradan da Londraya gitti ve muvakkat "Hür Yunanistan" hükûmeti Londrada kuruldu. Bu hükûmet ve elindeki kuvvetler savaşın sonuna kadar Müttefiklerin yanında savaşa devam ettiler. Bu hükûmet 1944 te kurtarılan Atinaya döndü ve ondan sonra da Yunanistan kurtarıldı, Mihver mağlûbolmıya yüz tuttu. Yunanistanın kurtuluşundan sonra da ikinci George bir müddet daha Londrada kaldı ve Başpiskopos Damaskinos'u yerine naip tâyin etti.

Nihayet 1946 da bütün Yunanistanda yapılan plebisit sonunda yüzde seksen beş bir çoğunluğun oyiyle İkinci George Atinaya döndü, üçüncü ve sonuncu defa tahta çıktı (Bakınız:Yunanistanda harb sonrası siyasî durumu, partiler, son seçim ve plebisit; Aylık Ansiklopedi, sayfa 948).

İkinci George Alman Hard Akademisi- sonra komünistlerin ve komünist çetelerin meydana getirdikleri güç durumla karşılaştı. Yunanistanı bu büyük gaileden kurtarma gayretleri arasında 1 nisan 1947 salı günü saat 14,30 da kalb sektesinden öldü.

İkinci George Alman Savaş Akademisini bitirmiş, İngiliz sarayında bir hayli yaşamış, son derece terbiyeli, dürüst ve münevver bir zattı. Eşinden ayrıldıktan sonra bir daha evlenmediği için bekârdı ve çocuğu da yoktu. Çok iyi giyinirdi. Avcılığa ve film senaryosu yazmıya pek meraklıydı.

İkinci George, yukarıdanberi çizdiğimiz dağdağalı hayatına göre azçok talihsiz kırallardandır. Bu talihsizliği dönmüş ve artık memleketinin saadetini görecek bir yolda bulunmuş sanıldığı sırada ânî ölümü Yunanistanda olduğu kadar dost Türkiyede ve batı demokrasilerinde teessür uyandırmıştır.

İkinci George'un yerine Yunan tahtına, çocuğu olmadığı için, kardeşi Prens Paul geçti ve 1 nisan 1947 de yemin etti. Yeni Kıral 1901 doğumludur; Prenses Hederika ile evlidir ve ikisi kız, biri erkek olmak üzere üç çocuğu vardır.

(Nuri Ali Aydın)

İSTANBULDA KAHVE VE ŞEHRİN ESKİ KAHVEHANELERİ — İstanbula kahveyi ilk sokan ve büyük şehirde ilk kahvehaneyi açan Kanunî Sultan Süleyman zamanında, Hicrî 962 (1555) de iki Suriyeli olmuştur. Peçevî İbrahim efendi vakayı şöylece kaydediyor: "Senei mezbur hududunda Halepten Hakem namında bir harif ve Şamdan Şems nam bir zarif gelip Tahtakalede birer kebir dükkân açıp kahvefuruşluğa başladılar. Keyfe müptelâ bâzı yârani sâfa, hususî okur yazar makulesinden nice zürefa toplanır oldu, yirmişer otuzar yerde meclis durur oldu. Kimi kitap okur, kimi tavla ve şatrançla meşgul olur, kimi nev güfte gazeller getirip maariften bahsolunur. Nice akçeler ve pullar sarfedip yâran cemiyetine sebebolmak için tertibi ziyafet eden bir iki akçe kahve parası vermekle ondan artık cemiyet safasın eder oldular."

Kahvehaneler, İstanbulluların fevkalâde rağbetiyle karşılandı ve süratle şehrin hemen her semtinde açıldı. Fakat derhal kahve aleyhine bir cereyan başladı. Haram olduğu iddia edildi ve Üçüncü Murat zamanında; her şey ki kömür mertebesine vara, sırf haramdır diye bir fetva alınıp kahve içmek yasak edildi ve kahvehaneler

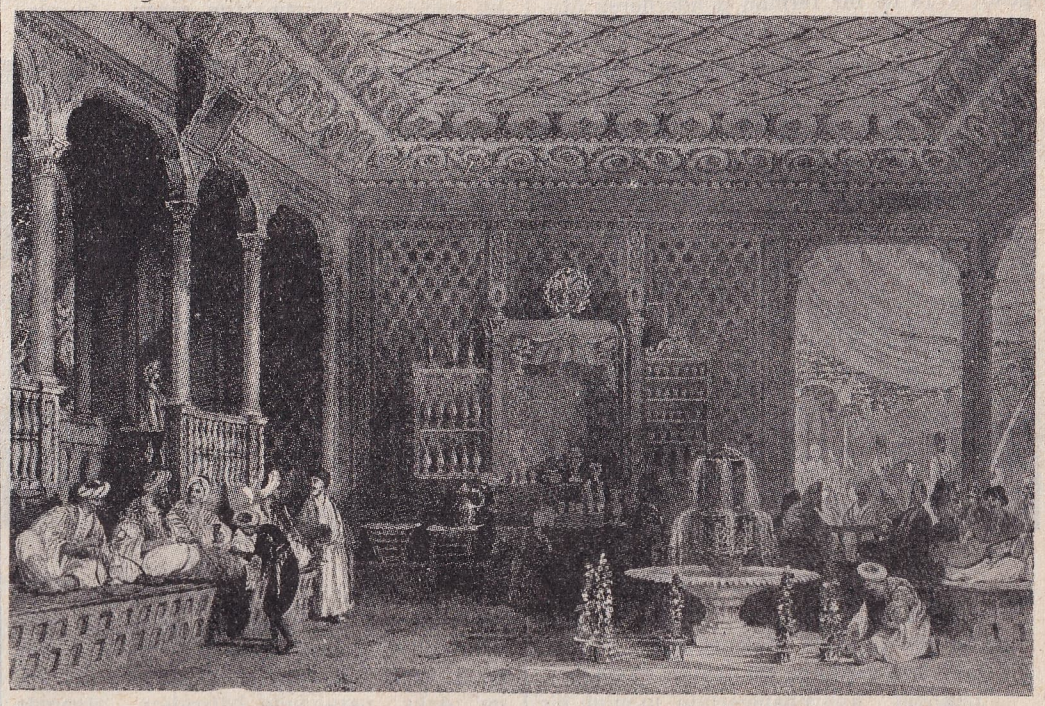

İlk büyük kahvehanelerden

kapatıldı. Bunun üzerine bâzı çıkmaz sokaklarda, yahut dükkân arkalarındaki gizli odalard,asubaşı ve asesbaşı gibi zabıta âmirlerine görmezden gelmek payı verilerek koltuk kahvehaneler, kaçak kahvehaneler açıldı. Diğer taraftan da kahvenin müdafileri çoğalmıya, vâizler kahve içmenin günah olmadığını iddia ve isbat eden sözler söylemiye başladı ve nihayet Üçüncü Mehmet zamanında; kömür haddine gelmemekle içmesi caizdir, diye bir fetva alındı. Birkaç gün içinde İstanbul, kahvehanelerle donandı. Ulema ve şeyhler bile kahvehanelere devam edip yâran ve akraniyle ülfet ve sohbette bir mahzur görmediler. Hattâ ulemadan ve devlet ricalinden, irad olarak büyük ve mükellef kahvehaneler yaptırılıp gündeliği bir altından kiraya verenler görüldü.

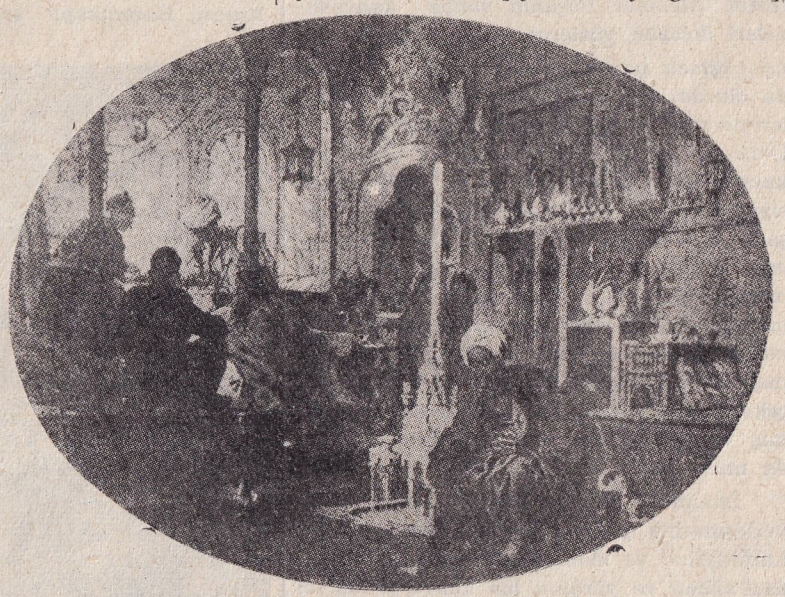

İlk kahvehanelerden birtanedaha

Hicri 1009 (1601) da İngilizler tarafından İstanbula tütün getirildi. Peçevili bunun için de: "Bâzı emraza şifa olmak üzere sattılar. Ehli keyiften bâzı yâran keyfe müsaadesi vardır deyu müptelâ oldular" diyor. Kahvenin yanı başında bir de çubuk keyfi başlayınca kahvelerin şenliği de iki misli oldu.

Bundan sonra, bir ara Birinci Ahmet zamanında da kısa süren bir kahve ve tütün yasağı oldu. Fakat Hicrî 1043 (1633) de Dördüncü Murat'ın yasağı hem bu hükümdarın ölümüne kadar tam beş yıl sürdü. Hiri 1084 (1638) e kadar hem de kahve ve tütün yasaklarının en şiddetlisi oldu. İstanbul kahvehaneleri temellerine varınca yıktırıldı, yerlerine bekâr odaları yapıldı. Bu müstebit hükümdarın nazarında, kahvehaneler, bir takım tehlikeli müfsitlerin bir araya gelip "levazımı saltanat" tan dem vurdukları, hükûmet ve hükümdar aleyhine türlü yalan ve fitne uydurup yaydıkları birer fısk yeriydi. Yasağının Edirnede lâzımgelen şiddetle tatbik edilmediğini gören Dördüncü Murat bir hattı hümayunla bostancı başıyı Edirneye göndermiş, bütün kahvecileri idam ettirmişti; bu haberin İstanbulda aksi eşsiz bir korku ve dehşet uyandırmıştı. Dördüncü Murat'ın ölümü ile de yasak kendiliğinden kalktı. Kahve ticareti, büyük sermayeli fakat en kârlı işlerden biri oldu.

Hicrî 1100 (1689) da kahveye bir gümrük resmî kondu ve hazineye önemli bir gelir kaynağı oldu; gümrük resmî kahve fi-

yatını yükseltmiş olmasına rağmen halkın rağbeti eksilmedi, hattâ İstanbul piyasasında zaman zaman kahve sıkıntısı çekilir oldu, hükûmet İstanbul gümrüğüne fazla kahve getirtmek yollarını aradı. Kahve evvelâ Yemenden Cidde yoliyle Mısıra gelirdi. Avrupa tüccarları kahveyi Mısır piyasasından alırlardı. Mısırda ecnebilere, kahve satışı yasak edildi; onlar da yüksek fiyatla Yemenden aldılar; bu sefer Mısıra az kahve geldi; 1718 de bir ferman gönderilerek ötedenberi Mısıra gönderilen ve oradan Türkiyenin her tarafına taksim edilen kahvenin kefereye satılmaması tenbih olundu.

İstanbul kahvehanelerinin umumî bir yasakla değil de, büyük şehirde siyasî lüzum üzerine herhangi biri hakkında verilen mühürlenme cezasiyle sık sık kapandıkları bir devir Alemdar Mustafa Paşanın sadaretidir. O zamanlar, hükûmet aleyhinde siyasî dedikodulara "devlet sohbeti" denilirdi; şiddetle yasaktı; içindeki yâran ve ahbapların devlet sohbetiyle meşgul olduğu haber alınan kahvehaneler derhal kapatılırdı. Alemdar Paşanın yalnız kahvehaneleri dolaşan yüzlerce hafiyesi vardı; buna rağmen paşanın bizzat tebdil dolaştığı da olurdu. O devirde mükellef kahvehaneleriyle meşhur semtlerden biri Fatihti; Fatihin en büyük kahvehanesi de caminin karşısında Sakaltraşetmez'in kahvehanesiydi. Bir gün tebdil dolaşan Alemdar Paşa, öğleye doğru bu kahvenin önünden geçmiş, içinde bir hayli ahbap cemiyeti görmüştü. Öğle okunduktan sonra tamam cemaatin camiişerifte bulunacağı vakit dönmüş ve dükkânı gene dolu görmüştü. O zaman atının başını kahvehanenin kapısına çekerek Fatih kolluğu bayraktarını çağırtmış ve içindekileri tevkif ederek dükkânı da mühürletmişti.

İstanbulda kahvehanenin rağbet bulup yerleşmesine yegâne sebep, ağır ziyafet külfetlerine ve masraflarına lüzum kalmadan ahbap ve yâranın bir kahve parasiyle toplanıp konuşma fırsatını bulmaları olmuştur. Bu bakımdan eski İstanbul kahvehaneleri, aynı zamanda birer sanat ve edebiyat mahfili olmuşlardı. Kahvehanenin bir köşesi de bir berber dükkânı olmuş, kahvecilikle berberlik, sohbetle nezafetin timsali halinde birleşmişti. Berberler hacamatçılık, sünnetçilik, ve dişçilik gibi küçük cerrahlıkla da meşgul olmuşlar, kahvehanenin mahalledeki içtimaî kıymetini bir kat daha sağlamışlardır. İstanbulda, semt semt, arabacı, kayıkçı, hamal ve dellâk ile üdeba, şüera ve ulemanın kahvehaneleri ayrı ayrı olduğu gibi, her kahvehanede de gençlerin ve büyüklerin ayrı peykeleri, sofaları olmuştur.

İstanbulun dillere destan olan yeni kahvehaneleriyle geçen yüzyıl sonlarının tulumbacı kahveleri ve çalgılı kahvehaneleri, damacı kahveleri, tiryaki kahveleri, esrarkeş kahveleri başlı başına birer âlem teşkil ederler. Tanzimattan sonra kurulan kahvehaneler ve bunların tekâmülü eseri olan İstanbul kıraathaneleri hakkında bize en kıymetli malûmatı, "Mecmuai Ebüzziya" daki perakende hâtıraları arasında Ebüzziya Tevfik merhum vermektedir.

Bugün ise, İstanbulda, büyük şehrin şanına lâyık tarzda pek az kahvehane ve kıraathane kalmıştır denilse yeridir. Kalan eski kahvehaneler arasında ancak yukarı Boğazda bâzı balıkçı kahvehaneleri, meşhur Emirgân kahvehanesi, Eyüpsultanda iskele kahvesiyle Bostan iskelesi kahvesi, liman ağzına bakan Ahırkapısı kahvehanesi, Haremkapı sahilindeki balıkçı sa-

Kahvehanelerde meddahlar

laşları, Bayezitte Küllük kahvehanesi, Edirnekapı dışındaki kahvehaneler sayılabilir. Bir zamanlar kahvehaneleri, çayhaneleriyle meşhur Divanyolu ve Şehzadebaşı, bugün hüviyetini tamamen kaybetmiş bulunmaktadır. Aksarayda Yusufpaşa kahvehanesi, Lâlelide meşhur Taşhan kahvesi ve Fatihte Şekerci hanı kahvesi de yarım yüzyıl evvelki parlak mazisiyle ölçülemiyecek birer yer olmuş, Aksarayda İstanbulun en heyecanlı horoz döğüşlerinin yapıldığı meşhur Murat paşa kahvehanesi ise kapanmıştır.

Yeniçeri kahvehaneleri: Yeniçeri ocağının zapt ve raptı bozulup ta hemen bütün İstanbul esnafı ocağa yoldaş olduktan sonra kahveciler de, kahvehanelerinin kapısı üstüne mensup oldukları yeniçeri ortasının (taburunun) nişanını asmaya başlamışlardı. Her yeniçeri ortasının kılıç, balta, kayık, hançer, gemi çapası gibi bir nişanı, alâmeti farikası vardı. Orta yoldaşları, hemen umumiyetle kendi nişanlarını taşıyan kahvehanelere çıkarlardı.

Üçüncü Selim ve Dördüncü Mustafa devirleriyle İkinci Mahmut'un ilk saltanat yılları, yeniçeri ocağının, kelimenin en yerinde ve kuvvetli mânasiyle bir haşarat yatağı olduğu zamandır. Öyle ki, İstanbul civarında, meselâ Tophane, Galata, iki yakalı Boğaziçi köyleri ve bilhassa Üsküdarda, ırz ve namus sahipleri, fevkalâde bir lüzum görmedikçe evlât ve âyalini sokağa çıkarmazdı.

Yeniçeri kahvehaneleri, baldırı çıplak külhanilerin sabahtan akşama kadar saz ve söz ve hattâ işret ve afyon ve esrarla keyif çattıkları yerlerdi. Hemen hepsi gayet büyük ve fevkalâde süslü olan bu kahvehaneler, umumiyetle de İstanbulun manzarası en güzel yerlerine, bilhassa denize nâzır sur bedenleri üstüne yapılır, yahut deniz üstüne kazıklarla atılmış salaşlar üstüne kurulurdu. Her kahvehanenin köçekleri, sazendeleri, meddahları, eli ayağı düzgün uşakları bulunurdu. Peykeler kilim ve seccadeler, kuzu postları ile döşenir, duvarlara aynalar ve Bektaşi levhaları asılır; peykelerin önü saksılar, bilhassa fesliğenlerle donatılır; kahvehanenin ortasında da, hemen daima bir havuz ve fıskiye bulunurdu. Kahve ocakları ise bir gelin köşesi gibi süslenirdi. Kapaklı ve açık boy boy cezveler, dolap dolap fincanlar, en az birkaç tanesi gümüş ve altın başlıklı billûr şişeli nargileler; kehribar ağızlıklı çubuklar, çiçekli oymalı lüleler bir servet teşkil ederdi. Ocak başında, umumiyetle kahvehane sahibinin evlât yerine büyüttüğü bir delikanlı bulunurdu.

Her yeniçeri kahvehane yaptırıp açа-

Evvelce, kahve içmek için büyüklerin evlerinde toplaşırlardı

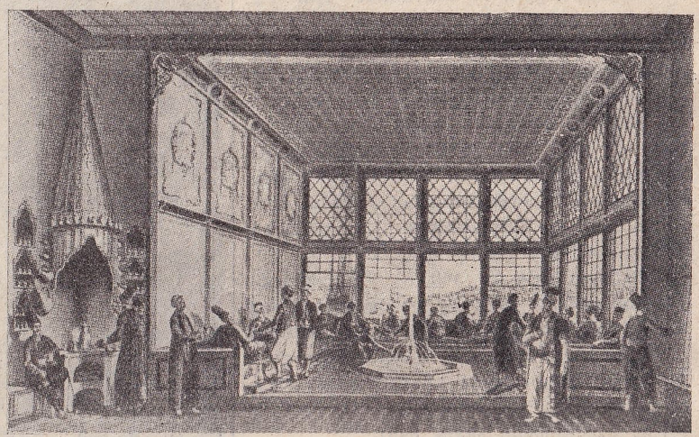

Sonra mükellef kahvehaneler yapıldı

mazdı. Kahvehane sahiplerinin hemen hepsi de namlı yeniçeri zorbalarıydı

Yeni yapılan bir yeniçeri kahvehanesi, döşenip dayandıktan sonra, kapısının üstüne asılacak olan orta nişanı için parlak bir alay tertip edilirdi. Nişan, umumiyetle şimşir, nadiren de abanoz üzerine kabartma olarak işlenir, münasip boyalarla boyanır ve tezhip edilirdi. Kahvehanenin nişan alayı, Süleymaniyedeki Ağakapısından başlardı. Nişan levhasını başkarakollukçu başının üstünde tutardı. Kırk elli ve hattâ daha fazla tuvana delikanlılar, altın ve gümüş kakmalı hançerler, tüfek ve tabancalar, kıymetli Lâhur şalları, Kişmir şalları; Cezayir kesimi esvaplariyle levhanın önü ve ardı sıra yürürlerdi. Alayın en önünde de elleri teberli Baktaşi babaları bu-

Galatada semai kahvehaneleri

lunurdu. Soytarılar, çengiler, köçekler envai maskaralık yapıp oynarlar, atlı alay çavuşları seyre koşan halkı kamçı ve kırbaçla dağıtarak: "Savulun bre savulun... Nişan geliyor!.." diye bağırırlardı. Arada bir de hep bir ağızdan: "Allah ocağımıza zeval vermesin!.." diye bağırırlardı.

Geçen yüzyılın namlı üç kahvehanesi: Ebüzziya Tevfik Bey merhum, Mecmuai Ebüzziyanın bir nushasında geçen yüzyılın üç namlı İstanbul kahvehanesi hakkında şu zengin malûmatı veriyor: "İstanbulun kırk elli sene evvel kurulup da on beş yirmi seneye gelinciye kadar muhafazai şöhret etmiş olan üç kahvehanesinden birincisi Mahmutpaşa camii avlusunda Mahkemei Şeriye yanındaki kahvehanelerden biri, diğeri Okçularbaşındaki "Uzun kahve" ve "Karakulak hanı" idi.

Mahmutpaşa camiindeki kahvehaneyi Parisin "Kafe dö Prekop" una mukabil addedebiliriz; çünkü bu kahvehaneye en şöhretli zamanında, zurefayı ulemamızdan, meşahiri üdeba ve şüeramızdan bir hayli zevat devam ederlermiş. Ceridei Havadis muharrirleri Âli ve Hafız Müşfikler, ulemadan meşhur Abdi Bey, Münif ve Ethem Pertev efendiler, meşahiri riyaziyundan müneccimbaşı Osman Saip Efendi Bekir Sami Paşa, Diyan efendisi Mithat efendi (Mithat Paşa), Attar Cami Ahmet Efendi Recai efendi, Ahmet Faris ve Takvimi Vekayi müsahhihi Lûtfi efendiler, şüeradan Lebip Efendi, Kâzım Bey, Fatin ve Bursalı Sakip ve emsali gibi kibar fuzelâ... Bu kahvehane âdeta mecmai ürefa olarak sohbet mevzu ve gayeleri, fikirleri tenvir yollu yeni bahisler ve mühim meseleler imiş. Bu zatlardan birtakımı sabahları, yaz ise öğleden sonra toplanırlarmış. Öğleden sonra devam edenlerin ekserisi satranç ve dama ve Osmanlı oyunlariyle vakit geçirirlermiş. Kahvehanenin, sair müşteriler gibi rasgele müşterisi yokmuş.. Yalnız bu zatların görüşmek istiyen ehibbası gelebilirmiş. Adeta bir nevi klüp hükmünde imiş..

"Uzun kahvehaneye gelince bir zamandan sonra Okçularbaşı kıraathanesi ve biraz sonra Sarafim kıraathanesi diye şöhret bulmuştu. Reşitpaşa türbesiyle karşı karşıya olan bu kahvehane, Reşit Paşa merhumun ya son günlerinde veyahut ölümünün tezine küşad edilmiştir. İptidalarında müdür mazulleri toplanırdı. Ceridei Havadisle Takvimi Vekayiden ibaret olan ve biri her hafta salı ve diğeri perşembe günleri neşredilen bu iki varakai havadisi en evvel bu kahvehanede toplıyarak müşterilerinin mütalâasına arzeden müteveffa Sarafim efendidir. Sonraları Tercümanı Ahval, Ruzname ve Tasviri Efkârla Mecmuai Fünun, Mirat gibi matbuatı yevmiye ve mevkutenin çoğalmasiyle bu kahvehane bir darülkıraat hlini almıştır. O tarihlerde bâzı ufak tefek müellefat ve âsâr tabedildikçe bu kıraathane satış ve tevzi merkezi olmak üzere ilân olunduğundan, edebiyatla meşgul olanların veya edebiyattan zevk alanların rağbeti gittikçe artmıştır. Bilhassa Ramazan geceleri cidden bir bezmi şiir ve edep idi. Namık Kemal, Sadullah, Hâlet, Ayetullah, Arif Hikmet, Hasan Suphi, Âli, Refik ve Yusuf ve Aziz Beylerle Vidinli Tevfik (paşa), Ahmet Muhtar (paşa), Süleyman (paşa), Hacı Raşit ve Sait efendiler alelekser orada toplanırlar, edebiyattan riyaziyata, şiir ve hulyadan siyasiyat ve içtimaiyata kadar her şeyden bahsolunur, müdavelei efkâr edilir, herkes bildiğini,

Yakın köylerde bir kahvehane

duyduğunu söylerdi. 1283 (1808) ramazanı bu kıraathanenin en parlak bir devrini teşkil veya itmam etmiştir. O sene âdeta bir klüp, hem de siyasî ve içtimaî bir klüp haline inkılâp eylemişti. Eyyamı sairede ise gündüzleri, ashabı haysiyeti celbedebilecek esbabı câmi olduğundan, ahadı nâsdan kimse girmezdi. Evvelâ bir fincan kahveden kırk para alınırdı. Bu ise zarurî idi. Çünkü çok olmıyan müdavimleri saatlerce oturur, evrakı havadis mütalâasiyle vakit geçirir idiler. Sonraları Tuna, Bosna ve Fırat ve Envarı Şarkiye ve Suriye gazeteleri bu kıraathaneyi tevzi merkezi edindiklerinden, Vilâyetler havadisine teşne olanlar dahi buraya toplanırdı. Kıraathane cidden mühim bir şekil almış ve Abdülhamidin istibdadı başlangıcına kadar devam eylemiştir.

"Okçularbaşından kırk elli adım ilerde olan Karakulak hanının avlusunda bir gazino vardı ki ramazanları her gece vesair günlerde Cuma ve Pazar geceleri İstanbulun en meşhur sazendelerinden ibaret bir saz takımı bulunurdu. Ezcümle bu takımın sazende başısı meşhur kemanî kör Sebuh'un kendine hâs bir tarzı hayretefzâ ile nağmesazoluşu, bu kahvehaneye bedayii musikiye meftunlarını celbeyliyordu. Gazinonun sahibi olan Civanaki, ekseri kibardan olan müşterilerini hoşnud etmiye dikkat eder bir sahibi dirayet idi. Kendisi Kefalonyalı ve başı şapkalı bir adam olduğu halde, müşterileri umumen Müslüman ve ekseriyet üzere erbabı fazl-ü irfan idi. Ramazan geceleri iftarı müteakip pek çok zevat oraya gider ve teravihten sonra başlıyan saza kadar birkaç fincan kahve ile keyfini yetiştirirdi. Bu gibi meraklı ve ehli keyif olan zevat için ihzar ettiği kahve hakikaten pek lâtif idi. Müdevver bir beyaz tepsi derununde zarflı bir fincan, bir ufak şişe çiçek suyu, bir de altın gibi parlak cezvede pişmiş kahve getirilir ve bir sehpa üzerine bırakılırdı. Bu kahve ile sahur vaktine kadar gazinoda oturmak ve saz dinlemek hakkı, fakat iki kuruş mukabilinde idi. Ondan sonra içilecek kahve ve şurup ve limonatanın beher fincan ve kadehi için bir kuruş alırdı. Bu cihetle Karakulak hanına orta halli kimseler bile devam edemezdi. Sathı, bir müsellesi kaimüzzaviye teşkil eden bu gazino, epeyce geniş olduğundan geceleri iki yüz kişiden ziyade müşteri bulunurdu. Bâzı gece oturacak yer bile bulunmazdı.

"Bugün İstanbulun hiçbir semtinde, balâda, evsafından haber verdiğimiz kahvehanelere mümasil bir kahvehane yoktur."

Daha ziyade tulumbacıların ve yeniçerilerin devam ettikleri çalgılı kahveler ise başka bir âlemdi. Buralarda çalgı ile beraber mâni ve beyitler söylenir, halk şairleri müşareler yaparlardı.

Bu yazıyı, 1870 de İstanbula gelmiş olan İtalyan edibi Edmondo de Amicis'in şu şirin sözleriyle bağlamak yerinde olur:

"Bir kahvenin önüne oturduk. Pek fakirane fakat pek orijinaldi. Diyebilirim ki Kanunî Süleyman zamanında açılmış olan ilk kahvehaneden yahut Dördüncü Murat'ın şiddetle hareket ederek kapattığı kahvehanelerden pek farklı olmasa gerek. "Dafiünnevm ve katiüşşehve" denilen kahvenin men'i için ne kadar fermanı hümayunlar çıkmış, ne kadar şer'î mücadele yapılmış, ne kanlı tedbirler alınmıştı. Şimdi; Galata ve Beyazit kulelerinin tepesinde, vapurlar-

Meydanlarda seyyar kahveciler

da bile kahve içiliyor. Mezarlık içinde kahve vardır, berber dükkânında kahve vardır, hamamlarda kahve vardır, çarşı içinde kahve vardır. İnsan İstanbulun neresinde bulunursa bulunsun, etrafına hiç bakmadan sade, bir, kahveci! diye bağırması kâfidir. Üç dakika sonra, önünüzde bir fincan kahve tütmiye başlar."

(*Reşat Ekrem Koçu*)

MANAKYAN, MARDİROS (Mınagyan) — (1837-1920) Türk sahnsin değerli hizmetleri dokunmuş bir Ermeni sanatkârıdır.

Türkler arasında Mınak Efendi adiyle de anılan Mardiros Mınagyan, İstanbulun Balat semtinde doğmuştur. Fakir bir terzinin oğludur. Hasköyde Narsisyan Okulunda okuduktan sonra bir yıl kadar da yardımcı öğretmenlik yapmıştır. Sahneye ilk çıktığı zaman yirmi yaşlarında idi.

Mardiros Manakyan

Devrin meşhur Ermeni artistlerinden Magakyan ve Ekşyan'ın kurmuş olduğu "Sahne Sevenler Heyeti"nde oynıyordu. İlk olarak Aristodem trajedisinde Aristodem'in kızı Gesira rolünü oynamıştı. Manakyan başlangıçta ermenice temsillerde rol almış ve birçok turnelere çıkmıştır. Onun asıl değer ve ehemmiyeti 1908 Meşrutiyetine takaddüm eden yirmi beş yıllık devre zarfındaki faaliyetinden ileri gelir. Gedikpaşa ve Bursa tiyatrolarında ilk parlak merhalelerini kaydedip derin bir sükûta dalmış olan tiyatromuzun yeni bir devresi, Manakyan'ın kurduğu "Osmanlı Dram Kumpanyası" ile başlar. Bu devreye tek başına hâkim olmuş bulunan bu sanat adamı, kalemi, sanat kudreti ve idareciliği sayesinde kendini ve heyetini tam yirmi beş yıl ayakta tutabilmiştir. Gedikpaşa Tiyatrosu rejisörlerinden İtalyan Noçi'nin yanında aynı vazife ile çalışmış bulunan Manakyan'ın faaliyet başlangıcını şu satırlar aydınlatmaktadır.: "1884 te Kahirenin Hidiviyal Tiyatrosunda şeref çelenkleri toplayıp İstanbula dönünce burada sahne arkadaşlarından kimseyi bulamadı. Maamafih, bir heyet kurmak lâzımdı ve kurdu. İkinci ve üçüncü derecedeki artistlerle kurduğu bu heyet birkaç sene sonra göze çarpmıya başladı ve on sene sonra da, müstesna bir mevkie erişti. İkinci plânda olan artistler, birinci sınıfa geçebilmişlerdi. Bu mucizeyi yapan, Manakyan'ın devamlı çalışmaları, onun iktidarı oldu. Dil bilirliği sayesinde, yabancı memleketlerdeki sanat cereyanlarını ve yeniliklerini takibedebiliyordu. Yurdumuzun dışındaki sahne inkılâplarına yabancı kalmıyordu. Geceli gündüzlü çalışmalarla biriktirdiği malûmattan etrafında bulunanları hissedar etmeyi yalnız bedîî bir zevk değil, aynı zamanda sanatkâr ve öğretmen vazifesi olarak kabul ediyordu (Aşot Madat; Sahnemizin Değerleri)".

Oynadığı eserlerin hemen hepsini fransızcadan bizzat tercüme etmiş olan Manakyan, bugünkü sanat anlayışının ışığı altında belki de fazla hırpalanmıya mahkûmdur. Fakat yaşadığı zamanın hususiyet ve icaplarını göz önünde bulundurunca, bu acele hükmümüzde yanıldığımızı anlar ve onun, devrine göre ileri bir sanat adamı olduğunu görürüz. Merhum Mahmut Yesari, Manakyana ait bir hâtırasında şunları yazar: "O, Meşrutiyet yıllarında sahneden çekilmişti. Çok ihtiyarlamıştı, yorgun, bitkindi. Yeni yetişenler, bir gün eski tiyatroyu tenkid ediyorlarmış; Manakyan, dinlemiş, dinlemiş. Nihayet: - Biz, tiyatroya başladığımız zaman halk, tiyatro nedir bilmiyordu. Meselâ Kadıköyünde Kuşdilindeki salaşta, kadınlara oyun veriyorduk. Kadınlar, kucaklarında kundakta çocuklar, koltuklarında tencerelerle geliyorlardı. Localardan localara ip gerip beşik kuruyorlardı. Biz, halka, iskemlede oturup tiyatro seyretmesini öğrettik. Artık bundan sonrasını siz yapacaksınız, cevabını vermiştir".

Böyle bir seyirci kitlesine hitap zorunda bulunan bir sanat adamının seçeceği eserler, elbette ki, o halkın seviyesine mümkün mertebe yaklaşacak ve bu sayede onu tutup yükseltecek mahiyette olacaktı. Onun repertuvarını dolduran yüzlerce melodram bu vazifeyi mükemmelen yapmıştır. Bedbaht analar, sefih kocalar, günahsız olarak zindana atılan, fakat sonunda adaletin güneş gibi parlaması sayesinde hürriyetine kavuşan çilekeş babalar; değil edebî kültürü, hattâ okuyup yazması bile bulunmıyan bir seyirci kitlesinin iptidaî heyecan duygusuna hitabedebildiği içindir ki, bir tiyatro ananesinin yerleşmesine imkân

Manakyan ve Fehim bir temsilde

vermişlerdir. Seçtiği piyeslerle her zaman bir fazilet havası yaratmıya çalışan Manakyan. Gedikpaşa ve Bursa tiyatrolarının giriştiği sanat mücadelesini genişletmiş, tiyatroyu geniş halk kitlelerine sevdirmesini bilmiştir.

Bugünkü tiyatro sanatkârlarımızın ilk heyecanını da o kundaklamıştır. Manakyanın ölümü üzerine: "Bir sanat heykeli devrildi" diyen Ertuğrul Muhsin son yazılarından birinde de şöyle diyordu: "Şimdi düşünüyorum da, Manakyan Efendi'yi ve o heyeti teşkil edenlerin her birini bir hürmet ve minnet ile anmamak ne büyük nankörlük olacak.. Onlara neler neler borçluyum... Oluş halindeki bir çocuğa verdikleri sanat heyecanı, kabına sığmaz derecede sonsuzdu. Bugün ruhumu bir semender gibi alevler içinde yakan benliğimdeki bu heyecan volkanını işte o temsiller kundaklamıştı!".

Adına bir sanat jübilesi yapılan ilk tiyatro artistimiz olmak mazhariyeti de Manakyan'a nasibolmuştur. Osmanlı İmparatorluğu onu Maarif nişaniyle taltif etmişti.

Manakyan, yüz yılı ancak dolduran tiyatro tarihimizin kaydettiği birkaç değerden biri sıfatiyle daima hatırlanacak, münakaşası yapılacak ve hakkı her zaman teslim olunacak bir sanatkâr olarak kalacaktır.

(Barhan Arpad)

MECANİSME, ANİMİSME, DYNAMİSME, VİTALİSME — Mécanisme: (Latincesi; mechanisma, yunancası; mekhane-makine demektir) Mécanisme, bütün hâdiseleri mekanik tesirlerle izah eden sistemdir. Mécanisme her şeyi hareketle izah eder, fakat bununla beraber mécanisme muhakkak surette materialisme'le aynı mânadadır demek doğru olmaz. Zira mécanisme sisteminin her şeyin esası diye ileri sürdüğü hareket maddeye Allah tarafından verilmiş olabilir. Tamamiyle materialiste olan mekanik sistemler vardır; meselâ Democrite ile Epicure'ün mécanismeleri böyledir. Epicure'e göre her şey namütenahi atomlardan müteşekkildir ve bu atomlar sonsuz boşluktadır. Dünya da bu namütenahi sonsuzdan kopmuş ve bir zaman için bir nizama sahibolan bir parçadır. Epicure ile Demokrite'in mekanik sistemleri hem materialiste hem de atomistetir. Déscartes'ın mécanisme'i ise geometriktir. Déscartes'a göre maddenin özü, çevheri hayyizdir (uzam). Ve hayyizin olduğu her yerde maddenin mevcudiyetinden bahsedilebilir. Déscartes her şeyi hayyiz ve hareketle izaheder.

Modern telâkkilere göre gene maddyi atomla izaha çalışıyorlar. Fakat atomlar eskilerin tasavvur ettiği gibi boşlukta değildir. Böyle bir boşluk fikri artık kabul edilmiyor. Madde atomların muayyen istikamette ve muayyen bir süratle hareketiyle izah ediliyor.

A n i m i s m e : (Anima; âme, ruh. hayatın prensibi demektir) Biyolojik doktrin olarak animism bir taraftan hayatî hâdiselerde sadece Physic - chimique hâdiselr gören mecanisme, diğer taraftan da bu hayatî hâdiseleri hayatî (vital) bir prensiple izah eden vitalisme'e zıt muarız bir vaziyettedir. Animizm gerek hayatî (vital) hâdiseleri, gerek psikolojik hâdiseleri bir tek prensibe, ruha, düşünen ruha irca eder.

Bu doktrinin ana hatlarını Aristo'da buluruz. Aristo'da ruh (âme) hayatî faaliyetin prensibidir, doğrudan doğruya şartıdır.

Onyedinci Yüzyılın sonlarında bu nazariye Stahl'de bütün inkişafını gösterir. Stahl'e göre düşünen mâkul ruh, çocukların bütün

hareketlerini idare eder. Hastalık ve hastalık neticesinde gelen ölüm bu ruhun vücudün üzerinde, bilgisizlik yahut ihtiyatsızlıkla yaptığı fena tesirlerden başka bir şey değildir. Tabiî ölüm ise belki bu ruhun zayıflaması, sönmesiyle izah olunabilir.

Dynamisme: (Yunanca; dunamis, kuvvet demektir). Şimdiye kadar maddenin izahında iki faraziye rol oynar: Bu faraziyelerden birine göre, madde atomlardan yahut da homogen bir nesneden teşekkül eder, bu atomlar taksime elverişlidirler. Cisimlerin ve hâdiselerin çeşitliliği, parçaların hareketleriyle mümkün olur. Diğer faraziyeye göre madde, kuvvetten teşekkül eder. Ve cisimlerin çeşitliliği bu kuvvetlerin muayyen kanunlara göre harekete geçmesiyle izah olur. Bu faraziyelerden birincisine mekanik, ikincisine dinamik doktrin diyoruz.

Aristo'nun sistemi dynamisme'in en bâriz ve tam misalidir. Orta çağda dynamisme Aristocu iskolâstikte tekrar ortaya çıkar. Descartes'ın mekanik fiziği tesiriyle ve Spinoza'nın metafiziği ile bir zaman silik kaldıktan sonra, Leibniz'in sistemiyle tekrardan bütün azameti ile görünür. Leibniz'in sistemi yalnız fizikte değil, fakat psikolojide de dynamisme'in en bâriz misalidir. Leibniz'e göre madde monadlardan mürekkeptir, monadlar da kuvvettir. Ruhlar da birer monaddır.

Ondokuzuncu Yüzyılda dynamisme, Almanyada Herbart ve Lotze, Fransada, Maine de Birau, Janet, Ravaissou, Bergson tarafından temsil edilir.

Vitalisme: (Lâtince, vita hayat demektir) Vitali, hem ruhtan hem uzviyetten farklı bir hayat prensibi kabul eden ve bütün uzvî tesirleri bu hayatî prensibe bağlıyan fizyolojik doktrindir.

Vitalisme, ruhla beden arasında bir kuvvet kabul etmekle bir taraftan animisme'e, kuvveti diğer bütün tabiat kuvvetleriyle aynı addtmekle biyolojik monism'e bağlıdır. Pythagore ile Aristo ilk vitalistlerdir. Fakat bu doktrin tam inkişafını Bardeu ile Borthez'in sistemlerinde gösterir. Borthez'e göre hayatî hâdiseler yalnız canlılarda görülen bir kuvvettir. Tesirleriyle izah edilebilir. Bu fikirler fizyolojist Bichat ile Cuvier tarafından kabul edilmiştir.

Son zamanlarda vitalisme'in hararetli müdafii H. Driesch'dir. Driesch'e göre yaşıyanlara ait öyle hassalar vardır ki, bunlara uzvî olmıyanda tesadüf edilmez. Biyolojik illiyet (causalité), fizik illiyetten tamamen farklıdır. Canlılarda bir gayenin tahakkuku için âdeta bir gayret vardır. Bu bütüne giden bir hayat kuvvetidir, ruhî bir prensip de değildir. Çünkü, canlı uzviyetin en aşağı şeklinde de bu kuvvet görülür. Driesch'in iddiaları bugünkü felsefede mühim rol oynamaktadır.

(N. B.)

MONROE VE TRUMAN DOKTRİNLERİ — 12 mart 1947 de Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Truman Amerikan Kongresinin olağanüstü bir toplantısında, bütün dünyada bomba gibi patlıyan bir nutuk verdi.

Truman, Kongreye Yunanistan ve Türkiyeye 400.000.000 dolar tutarında bir malî yardım yapılmasını ve askerî ve sivil personel gönderilmesini teklif ediyor ve bunun için gereken yetkiyi istiyordu.

Teklif haddizatında mühim olmakla beraber, asıl dünya çapında yankılar, aksülameller uyandıran şey, Başkanın teklif için gösterdiği esbabı mucibeler olmuştur.

Truman doktrini: Başkan Türkiyenin ve Yunanistanın içinde bulundukları güç durumu tebarüz ettirdikten sonra şöyle demiştir:

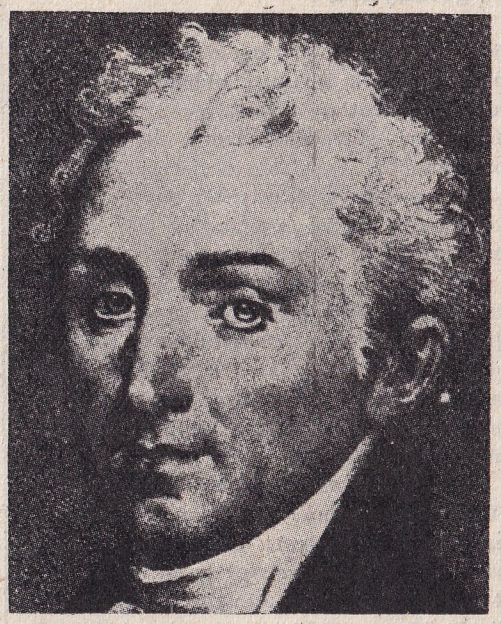

James Monroe

"Benim kanaatime göre, silâhlı ekalliyetlerin ve dış kuvvetlerin tazyikına mukavemet eden hür milletleri desteklemek Birleşik Amerikanın siyaseti olmalıdır. Birleşik Amerika, hür müstakil milletlerin hürriyetlerini muhafaza etmelerine yardım etmekle Birleşmiş Milletler Anayasasındaki prensipleri kuvveden fiile çıkarmış olacaktır."

Reis Truman

Truman, bundan sonra yardım yapılmadığı takdirde, bunun tesirlerinin Batıda ve Doğuda hissedileceğini söylemiş ve demiştir ki:

"Dünyanın birçok memleketlerindeki milletlere,, kendi iradelerine aykırı olarak, zorla totaliter rejimler kabul ettirilmiştir.

"Birleşik Devletleri hükûmeti Polonyada, Romanyada ve Bulgaristanda Yalta anlaşmasına aykırı olarak zor ve tehdit kullanılmasını defalarca protesto etmiştir. Şunu da söylemeliyim ki diğer bâzı memleketlerde de buna müşabih gelişmeler olmuştur.

"Dünya tarihinin bu safhasında, hemen hemen her millet iki farklı hayat tarzından birini seçmek mecburiyetindedir. Ekseriya, hürriyet yolu seçilmemektedir.

"Hayat tarzlarından biri ekseriyetin iradesine müstenittir ve bunun mümeyyiz vasıfları hür müesseseler, ekseriyeti temsil eden bir hükûmet, hür seçimler; fert hürriyetlerinin garanti edilmesi, söz ve din hürriyeti ve siyasî tazyikten masuniyet hürriyetidir.

"Diğer hayat tarzı ise ekalliyetin iradesine müstenittir; tethişe ve tazyika, kontrol altında bulunan basına ve radyoya, neticeleri evvelden kararlaştırılmış seçimlere ve fert hürriyetlerinin yokluğuna dayanır."

Truman Amerikan dış siyasetinin gayelerini şöyle hulâsa etmiştir:

"Tutacağımız yol ciddi bir yoldur. Eğer aksi ihtimaller bu kadar ciddî olmasaydı, bu teklifi yapmazdım. Birleşik Amerika İkinci Dünya Savaşının kazanılması için 341.000.000.000 dolar vermiştir. Bu dünya hürriyeti ve dünya barışı için yatırılmış bir sermayedir. Türkiyeye ve Yunanistana yardım için teklif ettiğim meblâğ bunun, yüzde birinin, onda birinden biraz daha fazladır. Yatırmış bulunduğumuz sermayeyi emniyet altına almamızı ve bunun boşa gitmemesini sağlamamızı aklıselim icabettirmektedir. Totaliter rejimlerin tohumları sefalet ve ihtiyaç içinde beslenirler, fakr ve zaruret içinde gelişir ve yayılırlar ve milletlerin daha iyi bir hayat için besledikleri ümitler tamamiyle sönünce tam neşvünema bulurlar. Biz bu ümidi uyanık tutmalıyız; dünyanın hür milletleri hürriyetlerini muhafaza edebilmek için bize muhtaçtırlar.

"Eğer bu önderlik rolünde tereddüt gösterecek olursak dünya barışını ve dolayısiyle de muhakkak olarak kendi milletimizin refahını tehlikeye sokmuş oluruz. Hâdiselerin çabuk akışı, sırtımıza büyük mesuliyetler yüklemiştir. Kongrenin bu mesuliyetleri sarsılmadan yükleneceğinden eminim."

"Amerikan dış siyasetinin en baş gayelerinden biri, diğer milletlerin tehditten âzade olarak kendilerine uygun bir hayat tarzı seçebilecekleri şartları yaratmaktır. Almanya ve Japonya ile yaptığımız savaşlarda başlıca gaye bu idi. Fakat eğer hür milletlerin kendi hür müesseselerini ve millî bütünlüklerini, zorla totaliter rejimler kabul ettirmek isteyen mütecaviz hareketler karşısında, muhafaza etmelerine yardım etmezsek, gayelerimize varmış olamayız. Bu, hür milletlere doğrudan doğruya veya bilvasıta zorla kabul ettirilen totaliter rejimlerin milletlerarası barışı ve dolayısiyle de Amerikanın güvenliğini tehlikeye düşürdüğünü samimî olarak idrak etmekten başka bir şey değildir."

Bu nutukta ifade edilen ve hiç şüphesiz Amerikan dış siyasetinde yeni ve ileri bir merhale teşkil edecek olan bu fikirlerin heyeti mecmuasına, Monroe doktrinine telmihan Truman doktrini adı verilmiştir.

Monroe doktrini: Bu münasebetle Amerikan dış siyasetinin geçirdiği istihalelere ve bu siyasetteki mühim mer-

hallerden biri olan Monroe Doktrini'ne kısa bir nazar atfetmeyi faydalı görüyoruz:

1776 da istiklâlini kazanan Amerika Birleşik Devletleri hakikî sulhe 1783 te kavuştu. Yeni devlet bu tarihten 1854 e kadar mütemadiyen genişlediği için, bu devredeki siyaseti, bir genişleme ve arazi kazanma siyaseti olarak tavsif edebiliriz. Yalnız bu müddet zarfında bir tek hâdise oldu ki, istikbaldeki Amerikan dış siyaseti üzerinde mühim tesirler ika etti.

Monroe doktrinini hazırlıyan sbepler: Ondokuzuncu Yüzyılın başından itibaren Çarlık Rusyası, gözlerini Alaska'nın güneyindeki topraklara dikmiş bulunuyordu. Bundan başka Avrupada kurulan Mukaddes İttifak da, bütün dünyadaki demokratik gelişmelere mâni olmıya azmetmişti. Bu müttefikler Verona konferansında, Güny Amerikada yeni kurulmuş bulunan cumhuriyetleri tekrar İspanya Kıralığının boyunduruğu altına sokmanın çarelerini arıyorlardı.

Bu vaziyet İngiltereyi olduğu kadar Amerikayı da telâşa düşürdü. İngiltere Amerikaya müşterek olarak harekete geçmeyi teklif etti. Fakat İngiltere o sıralarda genç Güney Amerika cumhuriyetlerini resmen tanımamıştı. Bunun için Cumhurbaşkanı James Monroe, tek taraflı olarak hareketi tercih etti.

Madison'un yerine (1817 de) Cumhurbaşkanlığına seçilmiş bulunan Monroe, Amerikada pek sevilmemişti, fakat muhakkak aklı selim sahibi ve uzak görüşlü bir zattı... O zamanki siyasî gelişmeler ve ihtiraslar karşısında, beyan ettiği fikirler bunu göstermektedir.

Monroe doktrini adını alan bu fikirler, başkanın 2 aralık 1823 te Kongrede söylediği nutukta mündemiçtir. Bu doktrini, nutuktan aldığımız iki pasajla belirtelim:

1 — "Amerika Birleşik Devletlerinin hak ve menfaatlerini tazammun eden bir prensip olarak, Amerika kıtası bugün kazanmış olduğu ve devam ettirdiği hür ve müstakil durum içinde, bundan böyle Avrupa devletleri tarafından müstemlekeleştirilemezler."

2 — "Avrupa devletlerinin kendilerine ait meselelerden doğma harplerinde, yer almadık ve yer almak da siyasetimize uygun değildir... Fakat bu yarımküredeki (yani batı yarımküresindeki) hareketlerle tabiatiyle daha yakınen alâkadarız. Binaenaleyh samimiyetin, ve müttefik devletlerle (Mukaddes İttifak, ki Rusya ile Prusya ve Avusturya arasındadır. Cumhuriyetçi hareketlere karşı yapılmıştır) aramızdaki dostane münasebetlerin icabı olarak, bunların kendi sistemlerini bu yarımkürenin herhangi bir kısmına doğru genişletmelerini, kendi barış ve güvenliğimiz için tehlikeli addedeceğimizi beyan etmek isteriz. Avrupa devletlerinin mevcut müstemleke ve tabilerine şimdiye kadar müdahale etmedik ve bundan sonra da etmiyeceğiz. Fakat istiklâllerini ilân etmiş ve bunu muhafaza etmiş bulunan hükûmetlerin, tazyik edilmeleri ve mukadderatlarının kontrol edilmesi şeklindeki müdahalelere, Amerika Birleşik Devletlerine karşı dostane bir tavrın ifadesi telâkki etmiyeceğiz.."

Yani, Monroe'nun sözlerini kısaca hülâsa etmek icabederse Amerika Birleşik Devletleri Amerika kıtasında yeni Avrupa müstemlekelerinin kurulmasına, ve Güney Amerika devletlerine tazyik yapılmasına katî bir şekilde muarız olduğunu beyan etmiştir.

Monroe bu doktrini ileri sürerken, Amerika o zaman pek kuvvetli olmadığı için, zımnen İngiltereye ve İngiliz donanmasına güveniyordu.

Halbuki hâdiseler ispat etmiştir ki bir devletin sağlam bir dış siyasete sahibolabilmesi ancak girişmiş olduğu taahhütlerle, bu taahhütleri destekliyecek kuvvet arasında bir muvazene temin edebilmesiyle mümkündür. Yani, bir devlet taahhütlerini yerine getirmek için yeter derecede kuvvete malik değilse, sağlam bir dış siyasete malik olamaz.

Netekim, Amerikan iç savaşı esnasında Üçüncü Napoléon, Meksikaya saldırdığı vakit, Amerika eli kolu bağlı vaziyette olduğu için ve, İngiltere ile de katî bir anlaşmaya girmemiş bulunduğu için Monroe doktrininde ileri sürülen fikir ve beyanlar hükümsüz kalmıştı.

Amerika bu hâdiseden de ders almarikayı bu ruyadan uyandıran Pearl Harbor mış ve boyuna yeni taahhütlere giriştiği halde bu taahhütlere uygun, temel bir millî dış siyaset kuramamıştır... Bunun içindir ki Monroe doktrini, ekseriya hükümsüz kalmıştır.

1844 ten itibaren Amerika Pasifikte de genişlemiye başlamıştır. Çinle yapılan anlaşma, Perry'nin Japonyaya gitmesi, Alaskanın Seward tarafından satın alınması ve İspanya ile yapılan savaş neticesinde, genç devlet dış siyasetinin tahammül edebileceğinden fazla ağır taahhütlere girmiştir... Amerika artık büyük bir dünya devleti oluyordu ve dolayısiyle dünya çapında bir dış siyasete muhtaçtı.

Theodore Roosevelt, böyle bir siyasetin temelini atmıya ve taahhütlerle muvazene temin edecek bir kuvvet hazırlamıya çalıştı, fakat kendisinden sonra gelen başkanlar bu yolu devam ettirmediler.

Taft ve Wilson idealist adamlardı. Amerikanın artık büyük bir devlet olduğunu ve dünya çapında mesuliyetleri bulunduğunu idrak ediyorlardı, fakat aynı zamanda da idealisttiler; kuvvet siyasetinden, silâhlardan nefret ediyorlardı. Onlar Amerikanın dünya sahnesindeki rolünü prensiplerle oynaması için çalıştılar.

Wilson, savaştan sonra da Milletler Cemiyeti fikri ile idealizmini gösterdi... Fakat Amerikanın bu yolda olsun dünya işlerine karışmasına, faal bir rol oynamasına efkârı umumiye mâni oldu; Amerika derin infiratçılık rüyasına daldı... Dünyanın her köşesinde maddî, mânevî taahhütleri ve mesuliyetleri bulunan bir devletin, kendi kabuğu içine çekilmesi ve dünya silâhlanırken hareketsiz kalması garip bir şeydi.

Bu vaziyetin garipliğini idrak eden F. D. Roosevelt dahi, umumî efkâr karşısında pek büyük bir şey yapamadı.. Amerikayı bu ruyadan uyandıran Pearl Harbour baskını oldu.

Bugün Amerika, harbin kazanılmasında en büyük rollerden birini oynamıştır ve Trumanın tâbiri ile "hâdiselerin akışı" Amerikanın sırtına yeni, yeni mesuliyetler, taahhütler yüklemiştir.

Amerika artık tekrar kabuğuna çekilip infiratçılığa dalamaz. Yalnız bir tehlike vardı; kuvvetli Amerika yeniden başlıyan totaliter bir tecavüz hareketi karşısında gafil avlanabilirdi. İşte Trumanın nutku Amerikanın bu gaflete dalmıyacağını gösteren ilk büyük işarettir.

Truman doktrini, bir bakımdan, Batı Yarımküresine has olan Monroe doktrininin, bütün dünyaya teşmil edilmiş şeklidir. Ancak bu yeni doktrin bir çok bakımlardan eski doktrinden farklıdır. Monroe doktrini, Amerika kuvvetli olmadığı için zımnen İngiltereye güveniyordu yani kuvvei tatbikiyesi yoktu; bir nazariye idi.

Truman doktrini ise, ifade bakımından açıktır; totalitarizmle demokrasiyi ayırmakta, dünyada totaliter bir tecavüz hareketinin, komünizmin genişlemesi tehlikesinin mevcudolduğunu belirtmektedir.

Bu doktrin bir nazariye değildir; arkasında destek olarak Amerikanın muazzam kuvveti ve maddî imkânları vardır ve sadece "totalitarizmin yayılmasına razı değiliz" deyip geçmemekte, Amerikanın bu yayılmıya mâni olmak için yapabileceği müspet ve katî şeyleri göstermektedir.

Şu muhakkaktır ki, yıllarca esaslı bir dış siyasete ve taahhütlerini destekliyecek kuvvete malik olmıyan Amerika, bugünmüteveffa Rooseveltin açtığı hayırlı çığır neticesinde bir temel siyasete ve bu siyaseti destekliyecek kuvvete sahibolmuştur.

(*Altemur Kılıç*)

RUSYA, DÜKÜ VE BUGÜNKÜ — Nüfusunun çokluğu, Avrupa ve Asyaya yayılan arazisinin genişliği bakımından, dünyanın sayılı büyük devletlerinden biridir.

A r a z i : Dünyanın altıda birini işgal eden Sovyetler Birliğinin arazisi, 22,489.293 kilometre karedir. Arazisinin genişliği bakımından, Sovyetler Birliği, Büyük Britanya İmparatorluğundan (müstemleke ve dominyonlariyle beraber) sonra ikinci gelmektedir. Bu arazi, Avrupa ile Asyanın takriben yüzde kırkını teşkiletmektedir.

Sovyetler Birliği, arazisini çok geniş bir ova kaplamaktadır. Bu geniş ovayı, Avrupa ile Asyanın sınırı olan Ural silsilesi ikiye ayırır. Bu büyük ovanın güneyini, Karadenizdn başlıyarak Pasifik Okyanusuna kadar olmak üzere: Kırım, Kafkas, Tiyan-Şan, Hindükuş, Altay ve Yablonovi dağları çevreler.

Çok geniş bir araziye yayılan Sovyetler Birliğinin iklimi, bitkileri, hayvanları da çok çeşitlidir. Meselâ kuzeyde, kutup bölgelerinde Ren geyiği ile beyaz ayı bulunurken, Pamir bölgelerinde kaplan, Türkistanda kobra yılanı görülmektedir. Yazın Türkistanda sıcaklık derecesi sıfırdan yukarı 45 dereceyi bulurken, kışın Siberyanın bâzı bölgelerinde sıfırın altında 67 dereceyi bulmaktadır. Umumiyetle iklim kara iklimidir. Yağmurlar hafiftir. Akar sulardaki buzların çözülmesi, güneyden kuzeye doğru olmak üzere beş ay sürer. Güneş Vladivostok'ta doğarken Moskova uykuya yatar.

N ü f u s u : 1897 yılı nüfus sayımına göre Rusyanın nüfusu 106,432,300 dü. 1914 yılı ocak ayında yapılan müfus sayımına göre bu nüfus 139.312.700 e çıkmıştı. 17 aralık 1926 tarihind yapılan nüfus sayımına göre ise Sovyetler Birliğinin nüfusu 147.027.900 dü. 1939 yılı ocak ayında yapılan nüfus sayımına göre ise, Sovyetler Birliğinin nüfusu, bundan önceki nüfus sayımına göre yüzde 16 nisbetinde bir artış

kaydederek 170.467.186 ya çıkmıştı. 1939 - 1940 yıllarında, Baltık kıyılarındaki Litvanya, Letonya ve Estonya ile batı Ukraynanın ve Besarabya'nın Sovyetler Birliğine ilhakından sonra, Rusyanın nüfusu yüz doksan beş milyona kadar yükselmiştir. Bu kalabalık nüfusa rağmen, Sovyetler Birliğinde de ortalama olarak nüfus kesafeti, kilometre kare başına sekizdir.

1939 yılı ocak ayında yapılan son nüfus sayımına göre Sovyetler Birliğindeki erkek nüfusu sayısı 81,664,981; kadın nüfus sayısı ise 88,802.205 di, Sovyetler Birliğinin bu savaş içinde ağır insan kayıplarına uğradığını, bu bakımdan erkek nüfusun daha da azaldığını dikkate almak lâzımdır. Nitekim son yıllarda neşredilen resmî rakamlara göre, Sovyetler Birliğinin yalnız asker kaybının yedi milyona vardığı görülmektedir. Alman ordularının Rusyanın ortalarına kadar ilerleyişi sıralarında sivil ahalinin de ağır kayıplara uğradığı malûmdur. Sivil ve asker bütün bu kayıpların yirmi, yirmi beş milyona kadar çıktığı tahmin olunmaktadır.

Gene 1939 yılı sayımına göre, Sovyetler Birliğinde şehir halkı 55.909,908; ve yahut bütün nüfusun yüzde 32,8 ini; köy halkı ise yeniden birçok büyük şehirlerin vücude geldiğini de söylemek muvafık olur.

Sovyetler Birliğindeki nüfus sosyal bakımdan bir tasnife tâbi tutarsak şu netice ile karşılaşırız: şehir ve köylerdeki işçi halkın sayısı 54.500.000 tutmaktadır ki, bu, bütün nüfusun yüzde 32,2 si etmektedir. Memur ve müstahdemlerin sayısı 29.500. 000 dir ki, bütün nüfusun yüzde 19,5 nu tutmaktadır. Kollektif işletmelerdeki köylünün sayısı 75.500.000 dir; bu da bütün nüfusun yüzde 44,5 u etmektedir. Bunun dışında, kooperatiflere bağlı küçük sanat sahiplerinin sayısı da 4.000.000 ki, bütün nüfusun yüzde 2,5 udur. Bundan başka, nüfus sayısı sırasında belli başlı bir mesleğe sahip bulunmayanların, hiçbir teşkilâta girmemiş köylü ve esnafın sayısı da ortalama olarak beş milyon kadar tutmaktadır ki, bunlarda bütün nüfusun yüzde 3,3 ünü teşkil etmektedir.

Sovyetler Birliği, çeşitli ırklara mensup irili ufaklı iki yüze yakın milletin terekküp etmektedir. Bunların sayıca en mühimleri: Slâvlar, Türkler, Tatarlar, Gürcüler, Ermeniler, Polonyalılar, Almanlardır. Aşağıda göreceğimiz veçhile bunların bir-

114.557.278, ve yahut bütün nüfusun yüzde 67,2 sini teşkil etmekte idi. 1926 yılında ise şehir halkı ancak bütün nüfusun yüzde 17,9 unu; köy halkı ise yüzde 82,1 ini teşkiletmekteydi.

Sovyetler Birliği sanayileştiği nisbette büyük şehirler de süratle büyümüştür. 1897 yılında nüfusu yüz binden fazla olan şehirlerin sayısı ancak 14 tü. 1926 yılında bu miktar 31 e; 1939 yılında ise 82 ye çıktı. 1926 yılı istatistiklerine göre başkent olan Moskovanın nüfusu 2,781.000, Leningrad'ın nüfusu 2.237.0000; Bakûnun 575.000; Kiyev'in 539.000; Harkov'un 552.000 di. 1926 dan sonra Moskovanın nüfusu süratle artmış ve 1939 yılı ocak ayı sayımında bu şehrin 4.137.000 nüfusa malik olduğu görülmüştür (Yalnız, ikinci dünya savaşı içinde buşehirlerden birçoğunun baştan başa yakılıp yıkıldığını da hesaba katmak lâzımdır). Bunun için, ikinci dünya savaşı neticesinde, birçok şehirlerde nüfus kesafetinin değiştiğini; birçok şehirlerin birer kasaba haline gelişine karşılık, Ural boylarında çoğu ayrı birer cumhuriyet veya muhtar cumhuriyet teşkiletmektedir.

Sovyetler Birliğinde yaşamakta olan ve sayıca dikkati çekecek bir mahiyette bulunan başlıca milletlerin sayısını ve bütün nüfusa göre yüzde tutarını şu aşağıdaki tabloda görebiliriz:

Milletin ismi	Nüfusu	Yüzde tutarı
Ruslar	99.019.929	58,41
Ukraynalılar	28.070.404	16,55
Belaruslar	5.267.431	3,11
Özbekler	4.844.021	2,56
Tatarlar	4.300.336	2,54
Kazaklar	3.098.763	1,83
Yahudiler	3.020.141	1,78
Azeriler	2,274.606	1,34
Gürcüler	2,248,566	1,33
Ermeniler	2,151,884	1,27

1939 yılından sonra Sovyetler Birliğine ilhak edilen Letonya'lılar, Litvanya'lılar, Estonya'lılar, Finlandiya'lılar bu yekûna dahil değildir.

M a d e n l e r : Geniş bir araziye sahip bulunan Sovyetler Birliği, iktısadî servet kaynakları bakımından çok zengindir. Kauçuk gibi bâzı maddeler istisna edilirse, stratejik ehemmiyeti haiz iptidaî maddelerin her çeşidi Sovyetler Birliğinde mevcuttur. Lâkin devamlı olarak yapılan araştırmalar neticesinde, yeni yeni servet kaynakları meydana çıkarıldığı için, bu hususta kat'î ve sabit bir rakam vermek biraz zordur. Meselâ, bir zamanlar Rusyadaki kömür ihtiyatı 234.000.000 ton olarak hesaplanırken, bu mikdarın, daha sonraki araştırmalar neticesinde beş yüz milyar tondan fazla olduğu anlaşılmıştır. Yapılan tahminlere göre bu miktarın dört yüz milyar tonu Kuznetok kömür havzasında, geri kalanı da Donets, Moskova bölgelerinde, Ural, uzak doğu, Sahalin, Kazakistan'ın Krganda kömür ocaklarındadır. Yapılan tahminlere göre, dünya kömür ihtiyatının yüzde 8 i Sovyetler Birliğinde bulunmaktadır.

Kömürden sonra Sovyetler Birliğinin stratejik ehemmiyeti haiz başlıca iptidaî maddelerinden biri petroldür. Yapılan tahminlere göre Sovyetler Birliğindeki petrol ihtiyatı, üç milyar ton kadardır.

Sovyetler Birliğinin başlıca petrol merkezi Bakûdur. Memleketteki petrol mevcudunun hemen hemen yarısı burada toplanmış bulunmaktadır. Öteki yarısı ise Kafkasyanın şimalindeki Grozni ile Maykop ve Hazer denizinin şimal doğusundaki Emba ile Sahalin arasında taksim olunmaktadır.

70.000.000 hektarlık bir saha kaplayan bataklık arazide takriben 15.000.000 ton turp (yer kömürü) vardır. Bu, dünya turp ihtiyatının yüzde 78 ine müsavidir. Turp çıkan bölgeler: Moskova ile Leningrad, Ural ve Belorusya'dır.

Sovyetler Birliğinin toprak altındaki demir cevheri ihtiyatı, beş milyar ton tahmin olunmaktadır. Bundan başka Sovyetler Birliğinde kıymetli madenlerden altın da pek çoktur. Bu değerli maden bilhassa, Siberyada, Uralda ve Kafkasyada mevcuttur. Bundan başka Sovyetler Birliğinde: Plâtin, bakır, nikel, çinko, kalay, kükürt, koksit, arsenik, gümüş, manganez madenleri de vardır.

S a n a y i : Rusya ileri bir sanayi memleketi olmak için gereken bütün şartları haiz olduğu halde, sanayi sahasında çok geç inkişaf etmiye başlıyan memleketlerden biridir. Halbuki Rusya da, Birleşik Amerika gibi otarşik bir memlekettir. Yani, Rusya da, tıpkı Birleşik Amerika gibi, dış pazarlara muhtaç olmadan, ileri bir ağır sanayi kurmak için lâzım olan demir, kömür, petrol, bakır, nikel, plâtin, alüminyum, kalay, kurşun, keten, kenevir, yün gibi bütün iptidaî maddelere maliktir.

Rusyanın sanayi durumunu daha iyi anlıyabilmemiz için, onun muhtelif devirlerdeki sanayi durumiyle, aynı vaziyette bulunan diğer memleketlerin sanayi durumları arasında kısa bir mukayese yapmamız lâzımdır.

1913 yılında Rusyanın dünya sanayi mahsulleri istihsalâtındaki hissesi, ancak yüzde 2,6 idi. Halbuki aynı devirde Birleşik Amerikanın sanayi mahsulleri istihsalâtındaki dünya hissesi yüzde 35,2; Almanyanın yüzde 15,3; İngilterenin yüzde 12,1; Fransanın yüzde 6,6 idi. Meselâ o devirde Rus-

yada otomobil, traktor, uçak sanayii hiç yoktu.

1911 yılında Rusyanın bütün sanayi mahsulâtının kıymeti, Birleşik Amerikanın 1870 yılındaki sanayi mahsulâtı kıymetinin ancak yüzde 58 ine müsavi idi. Yani Birleşik Amerikanın 1870 yılındaki mahsulâtı bile Rusyanın 1911 yılındaki sanayi mahsulâtının kat kat üstünde idi.

Birinci Dünya Savaşı ve onu takibeden dahilî savaşlar, Rusyanın zaten geri olan

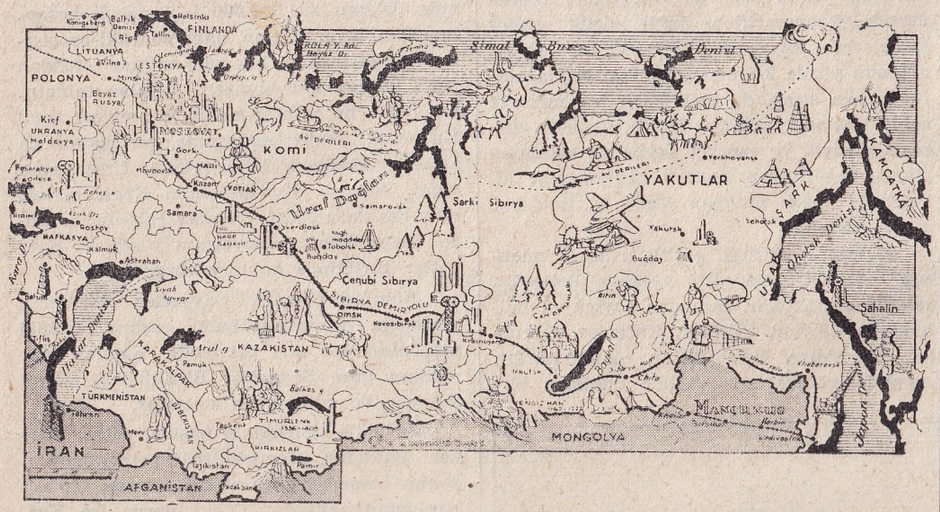

Şematik Rusya haritası

sanayii üzerinde büsbütün öldürücü bir tesir yaptı. Meselâ 1913 yılında Rusyanın elektrik enerjisi istihsalâtı, dünya elektrik enerjisi istihsalâtına nazaran yüzde 4,6 tuttuğu halde, bu nisbet 1920 yılında yüzde

Moskovanın umumî görünüşü

0,4 e kadar düştü. Gene aynı yıl içinde Rusyanın kömür istihsalâtı dünya kömür istihsalâtının yüzde 2,3 ü iken bu miktar 1920 yılında yüzde 0,7 ye kadar düştü. 1913 yılında ham demir istihsalâtı, dünya ham demir istihsalâtının yüzde 5,2 si iken, 1920 yılında yüzde 0,1 e düştü. Aynı düşüşü, dökme demir, çelik istihsalâtında da görmekteyiz.

Birinci Dünya Savaşının ve onu takibeden iç savaşların, Rusyanın iktisadî hayatında ne büyük tahribat yaptığını anlıyabilmemiz için şu rakamlara bir göz atmamız kâfidir (Bu rakamlar milyon ton ifade ederler):

Mahsuller	1913 yılı	1920 yılı
Dökme demir	4,2	0,116
Çelik	4,2	0,114
Ham demir	9,4	0,164
Kömür	29,1	8,6
Petrol	9,2	3,8

Rusyanın, Birinci Dünya Savaşında uğradığı ağır ve acı mağlûbiyetler hep sanayiinin bu geriliği yüzündendi. O devirdeki Rusya, bir sanayi memleketi olmaktan ziyade geri bir ziraat memleketi idi. Bu hal, hemen hemen 1927 yılına kadar sürdü.

Rusyada Çarlık devrildikten sonra, iş başına gelen yeni idare, her şeyden önce memleketi bu durumdan kurtarmak çarelerini aradı. Bu hususta pek çok gayretler sarfedildi. 1920 yılından başlıyarak, 1927 yılına kadar Sovyetler Birliğinin sarfettiği bütün gayretler, ancak, memleket sanayiini, Birinci Dünya Savaşından önceki seviyeye ulaştırmak gayelerini takibetmişti. Binaenaleyh restorasyon devri diyebileceğimiz o devirde, Rusyadaki başlıca sanayi şubeleri, 1913 seviyesini bulabildiler. Yani ilk defa olarak 1927-1928 yıllarında Sovyetler Birliği, belli başlı bütün sanayi şubelerinde 1913 seviyesine varabildi.

1928 yılından itibaren Rusyanın sosyal çehresi değişmiye ve geri bir ziraat memleketi halinden çıkarak bir sanayi memleketi haline gelmiye başladı.

Bir memleketin ileri bir sanayi memleketi haline gelişi; her şeyden önce, umumî sanayi istihsalâtındaki ağır sanayi mahsullerinin hissesiyle ölçülür. Nitekim 1913

Moskovada Gorki caddesi

yılında Rusya, ağır sanayi memleketi olmaktan henüz çok uzaktı. O devirde Rusyanın ağır sanayi mahsulâtının kıymeti dört milyar yedi yüz bin ruble iken hafif sanayi mahsulâtının kıymeti altı milyar üç yüz bin ruble idi. Bu nisbet, ancak 1937 yılında, ağır sanayi lehine değişebildi. Nitekim o yıl ağır sanayi mahsulâtının kırk dokuz milyar yüz milyon ruble; hafif sanayi mahsulâtının kıymeti ise otuz bir milyar sekiz yüz milyon ruble idi. Rusya ağır sanayi sahasındaki bu başarıları, birçok mahrumiyetler pahasına tatbik ettiği birinci ve ikinci beş yıllık plânlara borçludur. Rusya, bu beş yıllık plânlar neticesinde dökme demir istihsalâtını on dört milyon dört yüz bin tona petrol istihsalâtını yirmi dokuz milyon tona, çelik istihsalâtını on altı milyon dört yüz bin tona çıkardı. Gene bu beş yıllık plânlar desresinde, çoğu Harkov'da Stalingradda, Taşkentte, Çelyabenskte, Moskovada, Leningradda olmak üzere müteaddit büyük traktor, otomobil, uçak, lokomotif, vagon, kombina fabrikaları kuruldu. Bu arada, Rusyadaki nehirlerin seviye farklarından faydalanılarak pek büyük idroelektrik santralları vücude getirildi. Bunlardan en büyüğü, Dnepr nehri üzerindeki Dnepr Petrovsk idroelektrik santralı idi.

Sovyetler Birliği ağır sanayiini kurarken, stratejik mülâhazaları da gözönünde

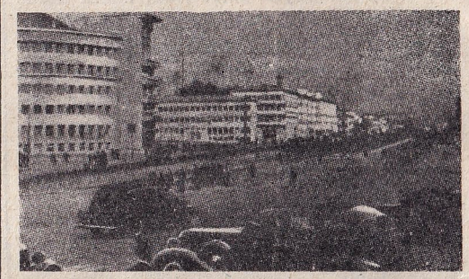

Leningrad dan bir görünüş

tutmaktan geri kalmamıştı. Öyle ki, savaş sanayiiyle ilgili bütün fabrikalar, gerek Japonyadan gerek Almanyadan gelebilecek hava akınlarından uzak yerlere, meselâ, Ural ve Türkistan havalisine kurulmuştu. Almanların İkinci Dünya Savaşının seyri içinde, bilhassa Volga boyuna erişmeğe çalışması, Rusyayı İran yardım yolundan mahrum etmek gayesini takibettiği kadar, Ural ve Türkistanla olan ikmal yollarını kesmek gayesini de takibetmekteydi.

İkinci dünya savaşı başlarken Sovyetler Birliğinin sanayi durumu: Sovyetler Birliğinin İkinci Dünya Savaşı arifesindeki sanayi durumunu daha iyi anlıyabilmek için bu sanayii, İkinci Dünya Savaşının mukadderatı üzerinde müessir olmuş, veyahut İkinci Dünya Savaşına karışmış diğer büyük devletlerin sanayiiyle mükayeseli bir şekilde gözden geçirmek lâzımdır.

Bilindiği üzere Sovyetler Birliği 1941 yılında İkinci Dünya Savaşına karıştı. Nitekim Birleşik Amerikada ayni yılın sonlarında İkinci Dünya Savaşına katışmıştı. Bu motör ve makine savaşı olan İkinci Dünya Savaşında, stratejik önemi haiz iptidaî maddelerin, savaşın mukadderatı üzerinde ne derece müessir olduğu malûmdur. Almanya ile ortaklarının mağlûbiyetleri üzerinde müessir olan başlıca âmillerden biri, münhasıran bu maddelerden mahrumiyetleridir.

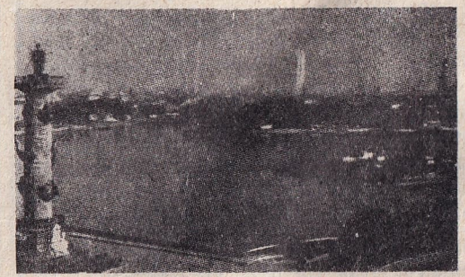

Leningrad'dan bir görünüş daha

Sovyetler Birliği, savaşın arifesi olan 1940 yılında 166.000.000 ton kömür istihsal etmişti. Ayni yıl içinde Birleşik Amerikanın kömür istihsalâtı 464,700,000 ton; İngilterenin kömür istihsalâtı 227.900.000 ton;

Almanyanın kömür istihsalâtı ise ortalama olarak 196.000.000 tondu.

Gene 1940 yılı içinde Sovyetler Birliğinin dökme demir istihsalâtı 15.000.000 ton iken, Birleşik Amerikanın dökme demir istihsalâtı 42.999.000 ton; dominyonları ve müstemlekeleri hariç yalnız İngilterenin

Kuybişef'ten bir görünüş

dökme demir istihsalâtı 8.337.000 ton; Almanyanın dökme demir istihsalâtı ise 16,800,000 tondu.

Gene 1940 yılında Sovyetler Birliğinin çelik istihsalâtı 18.300.000 ton iken, Birleşik Amerikanın çelik istihsalâtı 60.765.000 ton; İngilterenin çelik istihsalâtı 13.183.000 ton; işgal bölgeleri de dahil olduğu halde Almanyanın çelik istihsalâtı 23.300.000 tondu.

Gene 1940 yılı içinde Sovyetler Birliğinin petrol istihsalâtı 31.000.000 ton iken, aynı yıl içinde Birleşik Amerikanın petrol istihsalâtı 182.900.000 tondu.

Sovyetler Birliğinin, ikinci dünya savaşının seyri içinde, bilhassa sanayi bakımından büyük kayıplara uğradığı muhakkaktır. Volga ve Kafkasyaya kadar olmak üzere memleketin çok derinlerine giren Alman orduları, memleketin en mamur bölgelerini tahribettikleri gibi, birçok kömür havzalarını, Maykop gibi birçok petrol kuyularını da uzun bir zaman için kullanılmaz bir hale getirmişlerdi. Sovyetler Birliğinin neşrettiği resmî rakamlara göre, Almanların tahribettikleri sanayi müesseselerinin sayısı 31.850 yi bulmaktadır. Bu rakamdan 1.135 i maden ocağı; 61 i büyük elektrik santralı; 37 si siyah metalürji fabrikası; 12 si renkli metalürji fabrikası; 66 sı kimya fabrikası; 749 u ağır ve orta makine fabrikası ilâh..dır. Yalnız gıda sanayiine ait tahribolunan fabrikaların sayısı 5.589 u bulmaktadır. Çünkü

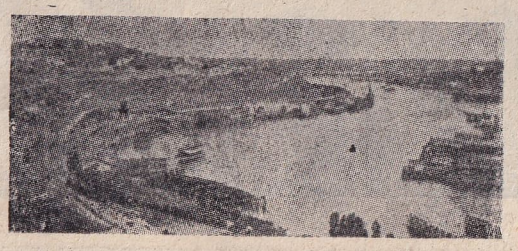

Sivastopol dan bir görünüş

gıda sanayiinin mühim bir kısmı, tamamen Almanların işgali altına giren Ukraynada bulunmaktadır.

Bu şartlar altında Sovyetler Birliğinde, savaş içinde, gerek stratejik değeri haiz, kömür, petrol, çelik, dökme demir, demir ilâh.. gibi madde istihsalâtının, gerek sanayi istihsalâtının fevkalâde azaldığını kabul etmek lâzımdır. Fakat 1940 yılından itibaren buna ait herhangi bir rakam neşredilmediği için, istihsalât miktarının azalışı hakkında katî bir rakam söylemek kabil değildir. Zaten Birleşik Amerika müstesna olmak üzere, bütün muharip memleketlerde, savaş seyri içinde, derece derece değişen bir azalma kaydedilmektedir. Meselâ İngilterede Alman hava akınları dolayısiyle dökme demir istihsalâtı 1941 yılından başlıyarak tedricen azalmıya başlamış, ve 1940 yılında yıllık istihsal 8 küsur milyon ton iken, 1944 yılında 6.840.000 tona kadar düşmüştür. Almanya da, dökme demir istihsalâtında 1943 yılına kadar mütemadî bir yükseliş kaydederek, 1940 yılındaki 16,800.000 tona karşılık 1943 yılında 28 milyon tona kadar yükselmiş, bu tarihten sonra ise, Müttefiklerin âmansız hava akınları neticesinde süratle düşmiye başlamıştır. Halbuki Birleşik Amerikada istihsalât asıl savaş yılları içinde fevkalâde artmış, meselâ dökme demir istihsalâtı 1944 yılında 57 küsur milyon tonu bulmuştur.

Nitekim çelik, petrol, kömür istihsalâtında da aynı şeyi görmekteyiz. Meselâ

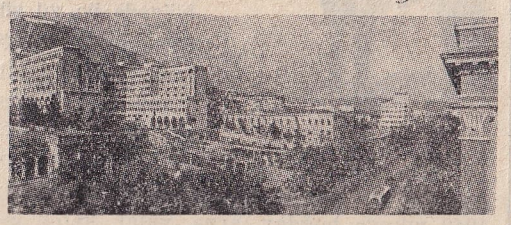

Tiflis'ten bir görünüş

Birleşik Amerikanın petrol istihsalâtı, 1940 yılında 182.900.000 ton iken, 1945 yılında 231.300.000 tona kadar yükselmiştir. Kömür istihsalâtı 467.700.000 tondan 1944 yılında 620.000.000 tona çıkmıştır.

Sovyetler Birliği savaştaki büyük kayıplarını karşılamak ve hiç olmazsa ilk ağızda yeniden 1940 seviyesini bulabilmek için 1945 yılından itibaren, yeniden beş yıllık bir plân tanzim etmiştir. Tanzim edilen bu beş yıllık plâna nazaran Sovyetler Birliği takriben on beş yıl içinde kömür istihsalâtını 166.000.000 tondan (1940) 500.000.000 tona; petrol istihsalâtını 31.000.000 tondan (1940) 60.000.000 tona; dökme demir istihsalâtını 15.000.000 tondan (1940) 50.000.000 tona; çelik istihsalâtını 18.300.000 tondan (1940) 60.000.000 tona çıkarmayı tasarlamaktadır. Yalnız birinci beş yıllık plân müddeti içinde, yani 1950 yılına kadar dökme demir istihsalâtının 19.500.000 tona; çelik istihsalâtının 25.400.000 tona çıkarılması mukarrerdir. 1937 yılında, yani İkinci Dünya Savaşından biraz önce, ikinci beş yıllık plân nihayetinde, Sovyetler Birliğinin birçok sanayi istihsalâtındaki derecesini şu aşağıdaki mukayeseli rakamlardan daha iyi anlamak kabildir

	Avrupada	Dünyada
Ziraat makinelerinde	1	2
Traktör imalâtında	1	2
Ziraat kombinalarında	1	1
Otomobil imalâtında	4	6
Kamyon imalâtında	1	2
Elektrik enerjisinde	2	3
Maden kömürü istihsalâtında	3	4
Ham demir istihsalâtında	1	2
Çelik istihsalâtında	2	3
Bakır istihsalâtında	1	6
Alüminyum istihsalâtında	1	2
Altın istihsalâtında	1	2
Şeker pancarı istihsalâtında	1	1
Petrol istihsalâtında	1	3
Pamuk istihsalâtında	1	3
Keten istihsalâtında	1	1

Bu derecelerin İkinci Dünya Savaşından önceki devre ait olduğunu İkinci Dünya Savaşı içinde birçok şeylerin değiştiğini tekrar kaydedelim. Birçok istihsal sahalarında

Batum'dan bir görünüş

başta gelen Almanya, şimdilik ortadan kalkmış, buna karşılık, Avustralya ve Kanada, birçok önemli dereceler almışlardır.

Ziraat: Bundan takriben otuz yıl önceye kadar Rusya, iktisadî bakımdan çok geri bir ziraat memleketi idi. Halkın dörtte üçü ziraatle meşguldü. Millî gelirin üçte ikisi toprak mahsullerinden elde edilmekteydi. Ziraatte hâkim olan teknik vasıtaların en başında kara saban gelmekte idi. Meselâ 1913 yılında bile Rusyada ne traktör, ne ziraat kombinası, hattâ ne kamyon ne de otomobil imalâtı vardı. Dışarıdan ithal edilen traktör ve ziraat makineleri, âdeta parmakla gösterilecek kadar azdı. O zamanlar ancak toprağın verimine güvenilerek ziraat yapılmaktaydı. Toprak çok nisbetsiz bir surette dağıtılmıştı. Öyle ki, 11.000.000 köylünün hiç toprağı yoktu. 6.000.000 köylünün de, ancak yaşıyacak kadar toprağı vardı. Toprağın mühim kısmı asılzadelerin ve derebeylerinin elinde idi. 1917 yılında Çarlığın devrilmesiyle beraber, bütün topraklar millileştirildi ve köylülere dağıtıldı. Ama, küçük küçük parçalara ayrılmış bu topraklarda traktör ve makine tatbiki mümkün olmadığından toprak mahsullerini artırmak mümkün olmamıştı. Bahusus köylü, elindeki mahsul devlet tarafından müsadere edilecek korkusiyle, ancak kendi zatî ihtiyaçlarına yetecek kadar mahsul yetiştiriyordu. Bunun için 1913 yılında hububat mahsulü 4-5 milyar pud iken, ancak 1925 yılında 4,4 milyar pud mahsul alındı. 1930 yılında toplanan hububat

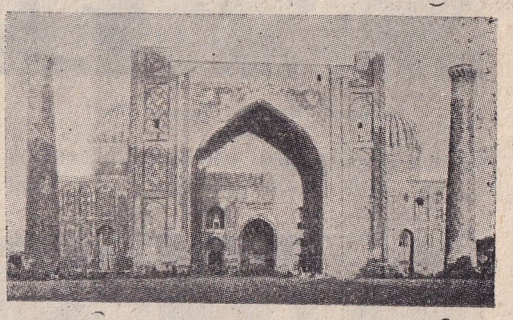

Semerkant'ta bir medrese

mahsulü 5,1 milyar pud idi. Demek ki, inkılâbdan ancak 13 yıl sonradır ki, hububat mahsulü savaştan önceki seviyeyi bulabilmişti. Diğer toprak mahsulleri için de aynı şeyi söylemek mümkündür. 1942 yılından, yani birinci beş yıllık plândan sonradır ki, birçok dağınık köylü işletmelerini Kolhoz tâbir edilen kollektif çiftliklerle Sofhoz tâbir olunan Sovyet çiftliklerinde toplamak mümkün olmuş, bu sayede geniş ölçüde trak-

tör ve ziraat makinelerini kullanmak imkânı hâsıl olmuştur. Ve işte ancak bundan son-

Soldan : Buriat, Beyaz Rus, Gürcü

radır ki, ilk defa olarak 1937 yılında hububat mahsulü, Birinci Dünya Savaşından ön-

Soldan : Özbek, Kalmık, Beluc

ceki seviyeyi geçerek 7.340.000.000 puda yükselmiştir. Bu miktar, dünya hububat is-

Soldan : Tacik, Yahudi, Saam (Fin)

tihsalâtının dörtte birine müsavidir.

Rusyanın başlıca toprak mahsulleri:

Soldan : Alman, Büyük Rus, Ukraynalı (Küçük Rus)

Pamuk, keten ve şeker pancarıdır. 1913 yılında istihsal edilen pamuk miktarı 7,4

Soldan : Balkar, Kazak, Yakut

milyon kentaldı. 1940 yılında istihsalât miktarı 27.000.000 kentala kadar çıktı. Son

Soldan : Türkmen, Ostiyak, Kırgız

Sovyet Rusyadaki muhtelif milletlerde tipler

defa kabul edilen plâna nazaran 1950 yılında pamuk mahsulünün 31.000.000 kentala kadar çıkması mukarrerdir.

1913 yılında keten istihsalâtı 3,3 milyon kentaldı. Bu miktar da 1940 yılında 5,6 milyon kentala çıkmıştır. 1950 yılında 8.000.000 kentala çıkması mukarrerdir.

Zirai bir kalkınma elde etmek için, son defa tatbik olunan beş yıllık plâna nazaran traktör imalâtına da önemli bir yer verilmiştir.

İkinci Dünya Savaşından sonra Sovyetler Birliğinin zirai istihsalâtında çok önemli değişiklikler vukua geldiğini kabul etmek zorundayız! Çünkü, bilindiği üzere, Rusyanın, toprak mahsulleri bakımından en verimli bölgesi Ukraynadır. Halbuki Ukrayna, 1941 yılında ilk Alman istilâsına uğrıyan bölgedir. Sovyet orduları buralardan çekilirken, oralarda, ne kadar işe yarar tesisat varsa, tahribetmişlerdi. Bu bölgede üç yıl süren yıkıcı savaşlar, ayrıca Almanlar çekilirken yaptıkları tahribat bu bölgenin zirai verimini çok azalttı. Onun için, meselâ, 1940 yılında buğday, arpa, yulaf, keten istihsalâtında, Birleşik Amerikayı da geçmek suretiyle dünyada birinciliği temin etmiş olan Sovyetler Birliğinin, İkinci Dünya Savaşı içinde zirai istihsalâtının çok düştüğünü tahmin etmek lâzımdır. Fakat bunu bütün toprak mahsullerine teşmil etmek te yanlış olur. Meselâ pamuk istihsalâtında Birleşik Amrika ve Hindistandan sonra dünyada üçüncü gelen Sovyetler Birliğinin, İkinci Dünya Savaşı içinde pamuk istihsalâtı bakımından fazla kayıplara uğramadığı, hattâ belki de hiç uğramadığını kabul etmeliyiz!.. Daha ziyade Türkistanda, Fergana vâdilerinde yetiştirilen pamuk mahsulünün bulunduğu sahalar savaşın başından sonuna kadar, tahribattan uzak kalmıştır.

Bir Kazak askeri

Stratejik mahiyeti haiz bâzı maddelerin istihsalâtında, Sovyetler Birliğinin çok ileri gitmiş olmasına rağmen, istihsal edilen maddelerden mühim bir kısmının ihraç edilmek şöyle dursun, dahilî istihsalâta bile yetmediğini kaydetmeliyiz. Meselâ: Pamuk, keten ve buna benzer bütün diğer maddeler bu durumdadır.

Rus zirai sistemindeki hususiyet : Yukarıda da izah ettiğimiz veçhile inkılâptan sonra toprakların topraksız ve az topraklı köylüye dağıtılması, memlekette küçük küçük parçalardan mürekkep birçok köylü işletmelerinin ortaya çıkmasını doğurmuştu. Bu hal, toprak mahsullerinin verimi üzerinde tesir yapmaktan geri kalmamış, istihsal çok daralmıştı. Zaten zirai istihsal vasıtaları da çok geri idi. Bunların da modern bir hale getirilmesi, traktör ve ziraat kombinalarının köye tatbiki bir zaruret halini alıyordu. Ama, küçük küçük parçalardan mürekkep işletmelerde traktör ve kombinaların, tatbiki çok zordu. Binaenaleyh bir yandan bu küçük işletmeleri birleştirmek, öte yandan, traktör ve ziraat kombinaları gibi modern istihsal vasıtalarını köye tatbik etmek icabediyordu. Bunlardan biri teşkilât işi, ötekisi, ağır sanayiin büyümesi, kuvvetlenmesi işi idi. İşte 1927 yılından itibaren tatbikına girişilen ilk beş yıllık plânlar, bütün bu işleri kombine ederek ziraat sisteminde Kolhoz ve Sovhoz gibi kollektif işletme usullerini doğurdu.

Kolhoz : Kollektif ziraat işletmeleri demektir. Gayesi, küçük parçalar halinde bulunan ve fena teçhiz edilmiş olan köyleri, ziraat kooperatifleri haline getirmekti. Kolhoz âzaları, çeşitli ziraat işlerini aralarında taksim ederler ve tuttukları işe göre ücret alırlar. Elde edilen mahsuller, kolhoz âzasının yiyeceği ile kolhozda stok edilenler çıktıktan sonra, devlete satılır. Satış hâsılatından, kolhoz âzalarının ücretleri tesviye edildikten sonra, geri kalan para, alât ve edevatın mükemmelleştirilmesine, hayvanatın çoğaltılmasına, sinema, tiyatro, okul, hastane gibi binalara tahsis edilir. 1927 - 1928 yıllarında kolhozlar, Sovyetler Birliğindeki ekim sahasının ancak yüzde ikisini teşkil etmekteydi. Gene bu yıl içinde kolhozlara dahil köylü hanesi ancak 2,3 milyondu. İkinci beş yıllık plânın sonunda bütün Rusyadaki kolhozların sayısı 242 bine, bu kolhozlarda köylü hanesi sayısı 18,8 milyona çıktı. Bu, aşağı yukarı bütün köylülüğün yüzde 93,5 unu teşkil etmekteydi.

Büyük Petrodan sonraki Rus hükümdarları : Birinci sıra, soldan sağa ; Birinci Katerina, İkinci Petro. Anne, Elizabet, Üçüncü Petro. İkinci sıra: İkinci Katerina, Birinci Aleksandr, Birinci Nikola, İkinci Aleksandr, Üçüncü Aleksandr. İkinci Nikola

Sovhoz : Büyük devlet ziraat işletmelerine verilen addır. Sovhozların temelini, büyük derebey toprakları, ve Çarlık hanedanına mensup büyük arazi sahiplerinin çiftlikleri teşkil etmiştir. Sovhozlar bil-

hassa ziraatin ve hayvan yetiştirmenin bâzı şubelerinde ihtisaslanmış büyük çiftliklerden mürekkeptir. 1938 yılında sovhozların sayısı 400.000 kadardı. Bunların içinde, meselâ yalnız pirinç yetiştirmeyi ihtisas edinmiş 190 pirinç sovhozu; keten yetiştirmiye mahsus 56 sovhoz; hayvan yetiştirmiye mahsus 1.046 sovhoz; 184 pancar sovhozu ve ilâh... gibi sovhozlar vardır.

1938 yılında, Sovyetler Birliğinde, faaliyette bulunan 500.000 traktör ve 150 ziraat kombinası vardı. 22.000.000 küsur kilometre kare gibi geniş bir arazide bu miktarın henüz ne kadar ehemmiyetsiz bir sayı teşkil ettiğini anlıyabilmemiz için, 7 küsur milyon kilometre karelik arazisi bulunan Birleşik Amerikada, 1936 yılında 1.250.000, 1940 yılında 1.567.000 traktör bulunduğunu kaydetmemiz muvafık olur.

Sovyetler Birliğinin İkinci Dünya Savaşında, pek çok traktör kaybettiğini savaş malzemesi imalâtiyle yüklü bulunan ağır sanayiin ise, bu zayiatı telâfi edebilecek kadar traktör imal edemediğini de hesaba katmalıyız!. Son kabul edilen beş yıllık plân gereğince, 1946-1950 yılları arasında yapılması kararlaştırılan traktör sayısı 720.000 dir. Bu miktar 1936 yılındaki Birleşik Amerika traktör sayısının ancak yarısından biraz fazladır.

Tarihte Rusya: Rusyada, Baltık denizi kıyılarında, Vistül nehri boylarında, Elbe nehriyle Tuna nehri arasında Milâdın Altıncı ve Yedinci Yüzyıllarında Slâv ırkına mensup bâzı kabilelerin yaşadığı eski tarihlerde yazılıdır. Bu dağınık Slâv kabilelerinin Yedinci ile Dokuzuncu Yüzyıllar arasında, doğuda Volga nehrinden Elbe nehrine, güneyde de Tuna nehrine kadar olan arazide dağınık bir halde yaşadıkları, gene eski tarihlerde kayıtlıdır. Bu dağınık Slâv kabileleri, daha sonraları Doğu (Büyük Ruslar, Beyaz Ruslar, Ukraynalılar) Batı (Polonyalılar, Çekler, Slovaklar) ve Güney (Sırplar, Hırvatlar, Slovenler..) Slâvları adını taşıyan çeşitli kollara ayrılmışlardır.

Son Rus sarayının nüfuzlu papazı Rasputin kibar ailelerle beraber

Bugünkü Rusyanın başlıca sakinlerini teşkil eden Doğu Slâvları, Dokuzuncu Yüzyıldan başlıyarak, hemen hemen Onbeşinci Yüzyıla kadar Orta Asyadan Avrupanın göbeğine, hattâ İtalyaya kadar akın yapan ve Avrupanın mühim kısmını istilâ eden, Türk - Moğol ordularının istilâ yolu üzerinde bulunduklarından, yüzyıllarca bir türlü millî bir devlet kurmak fırsat ve imkânlarını bulamamışlardı. Meselâ Beşinci ve Onuncu Yüzyıllar arasında Hün'ler, Rusyanın Slâvlarla meskûn bulunan bütün bölgelerini işgal etmişler, oralarda bâzı devletler kurmuşlardı. Onikinci ve Onüçüncü Yüzyıllarda Cengiz Han Slâvlarla meskûn bölgeleri işgal etmişti. Onun ölümünden sonra torunu Han Batı, 1240 yıllarına doğru doğudan gelerek Slâv kabilelerini mağlûbetmiş, hattâ Kiyev'de teşekkül etmiş olan ilk Slâv prensliğini de imha ederek Kiyev'i zaptetmişti. Han Batı, daha sonra Volgada, meşhur Altınordu hükümetini kurdu.

Bu tablo, Birinci Petro'nun oğlunu öldürmezden biraz evvelki halini gösterir. N, Gué'nin eseridir. Petersburg müzesinde çok büyük kıtadadır
Bir zaman bir seyirci heyecanla resmi bıçaklamışsa da onarılmıştır

1917 Şubat İhtilâlinden bir sahne

Kiyev ve Novgorod Prensleri: Dokuzuncu Yüzyılda dağınık Slâv kabileleri başlıca iki şehir etrafında

toplanmışlardı. Bunlardan biri Kiyev, öteki Novgorod'du.

Bunlardan Kiyev Prensliği iki yüzyıl kadar sürdükten sonra, Onikinci Yüzyılda Kiyev'in batısında Golitsko - Volnıskoe, kuzeyinde Suzdâl ve Novgorod Prenslikleri kuvvetlendi. Kiyev Prensliği yerini yavaş yavaş Novgorod Prensliğine terketti.

Takriben bu tarihlerde, şimdi Kremlin sarayının bulunduğu tepecikte Moskova adlı bir köy bulunuyordu. Bugün Sovyetler Birliğinin başkenti olan bu şehrin ismi, ilk defa olarak 1147 tarihlerinde eski vesikalarda geçer.

M o s k o v a P r e n s l i ğ i : 1156 yılında Moskova köyü ilk defa olarak tahta

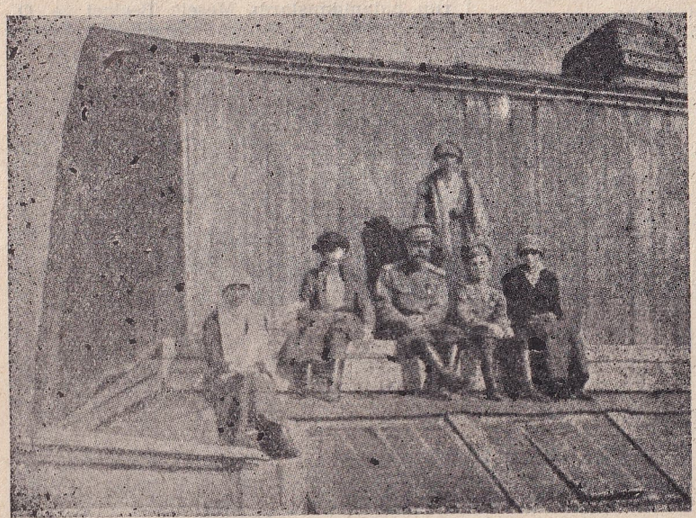

Son çar ve ailesi idam edildikleri evin damında

bir surla çevrildi. Burası, birçok kara ve su yollarının kavşağında bulunduğundan, Rusyanın dört bir tarafından gelen malların değiş tokuşu için çok elverişli bir yerdi. Bu devirde Rusyada henüz millî bir devlet kurulmamıştı. Memleketin batısında ve güneyinde küçük küçük birtakım prensliker vardı. Moskovanın doğusunda, Altınordu Devleti bulunuyordu. Altınordunun akıncıları, sık sık Moskova kasabasına da akın ediyorlardı. Hattâ böyle bir akın sırasında kasabanın surları ve kasaba yakıldı. Ama çok geçmeden, ekonomik zaruretler burada yeniden bir kasabanın kurulmasını icabettirdi.

Ondördüncü Yüzyılda ilk defa olarak Moskova, bir Rus prensliğinin başkenti ol-

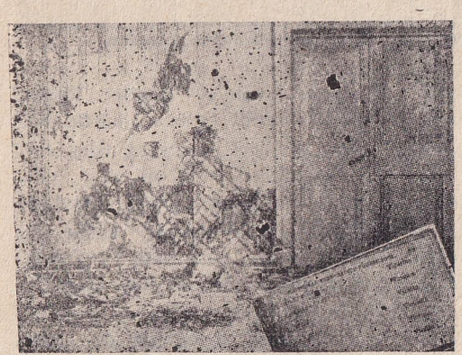

Çar ailesinin idam edildiği oda

du. Moskova prenslerinden İvan Kalita zamanında burası çok inkişaf etti. İvan çok zeki ve kurnaz bir adam olduğu için Altınordu hanlarının güven ve sevgisini kazanmıya muvaffak oldu. Bu hanlar adına vergi ve baç almıya bile başladı. Kısa bir zamanda birçok paralar biriktirdi. Bu tarihlerde Moskova baştan başa ahşap binalardan mürekkepti. Burda ilk taş binalar 1326 da yapılmıya başladı.

İvan Kalita'dan sonra gelen Moskova prenslerinden Dimitri Donski Moskova Prensliğini biraz daha büyüttü ve kuvvetlendirdi. O sıralarda Altınordu Devleti de zayıflamıya başlamıştı. Bundan cesaret alan Dimitri Donski 1380 yılında Altınorduya taarruz etmek, hattâ, ilkin, bu devlete mensup bir orduyu mağlûbetmek imkânını bulduysa da, çok geçmeden Altınordu orduları Moskova prensini mağlûbederek Moskovayı zaptettiler, Moskova Prensliğini haraca bağladılar. Bu sıralarda, Moskova Prensliğinin batısında Litvanya ile Polonyanın birleşmesinden mürekkep çok kuvvetli bir düşman ortaya çıkmıştı.

Litvanya Devleti, Ondördüncü Yüzyılın sonlarında Moskova Prensliğinin hudutlarına dayandı ve Smolensk şehrini zaptetti.

Gene bu sıralarda Orta Asyada Timurlenk te ortaya çıkmış ve batıya doğru ilerlemiye başlamıştı. Timurlenk orduları 1395 yılında Altınorduyu mağlûbettiler. Moskova Prensliği ise Altınordunun bu zaafından faydalanmayı ihmal etmedi.

M i l l î R u s d e v l e t i n i n t e ş e k k ü l ü : Rusya içinde dağınık bir halde bulunan ve zaman zaman birbiriyle kavga eden Rus prensleri, doğu ve batıdaki düşmanlarına karşı daha başarılı bir surette mücadele edebilmek için birleşmek lüzumunu duymıya başladılar. Bu suretle Tversk, Riyazan ve Novgorod prenslikleri 1462 - 1505 yılları arasında Moskova Büyük Prensi Üçüncü İvan'ın idaresinde birleştiler. Üçüncü İvan kendisine "Bütün Rusya hükümdarı,, unvanını vermişti; Rus Devletini birkaç misli büyüttü. Altınordu hükümdarlariyle Timurlenk arasındaki mücadele ve kavgalar büyük Rus prensinin işini kolaylaştırıyordu. Moskova prensi, Kırım hanı ile yaptığı bir antlaşmadan sonra Altınordu Devletine vergi vermemiye başladı. Hele Altınordu hanlarından Han Ahmedin 1472-1480 yılları arasında Moskova üzerine yaptığı seferin muvaffakıyetsizliğe uğraması üzerine, büyük Moskova prensi, kendisini tamamiyle bağımsız saymıya başladı.

Üçüncü İvan'ın ölümünden sonra yerine geçen torunu Dördüncü İvan ve yahut Müthiş İvan (1533-1584) büyük bir merkezî Rus devleti kurmıya muvaffak oldu. Müthiş İvan, 1552 de Kazan, 1556 da da Astrakan (Ejderhan) şehrini zaptetti. İşte bu tarihten başlıyarak, yalnız Slâvlardan mürekkebolan millî Rus devleti, kendi içine başka milletleri de katmış oldu.

Rusyanın uluslararası mevkiini kuvvetlendirmiye çalışan Müthiş İvan, yirmi dört yıl hiç durmadan, Baltık denizine çıkmak için boş yere uğraştı durdu.

Müthiş İvan zamanında, mütemadi savaşlar neticesinde vergiler hiç durmadan artmış, bu yüzden Rus köylüsünün durumu pek fenalaşmıştı. İşte bu sebepten dolayı, Müthiş İvanın idaresindeki topraklardan kaçıp, Dinepr ve Don serbest bölgelerine

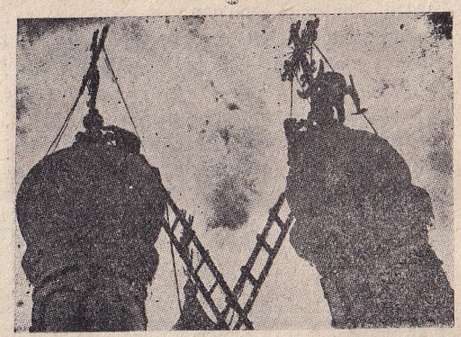

Kilisede'den salipler indirilirken

kaçan köylülerin sayısı gittikçe artmıştı. İşte bu hareket, bu havalide, Kazak köylerinin doğuşuna sebebolmuştur.

Müthiş İvan'dan sonra gelen Çar Feodor İvanoviç (1584-1598) ile Çar Boris Go-

Kerenski

dunov (1598-1605), kurulan Rus devletini kuvvetlendirmek ve genişletmek için diğer Rus prensleriyle mücadele etmekte devam ettiler. 1601-1603 yıllarındaki açlık neticesinde Rus köylüleri arasında isyanlar başgösterdi. Bundan faydalanan Polonyalılarla İsveçliler Rusyaya hücum ettiler. Polonyalılar Moskovayı, İsveçliler Novgorod'u zap-

Kerenski askere geçit yaptırırken

tettiler. 1612 yılında Moskova tekrar Rusların eline geçti. 1613 yılında Moskova Prensliğinin başına Mihayil Feodoroviç Romanov geçti. 1917 yılına kadar Rusyayı

hep bu Romanov hanedanı idare etmiştir. Bu devirde Rusyada toprak köleliği çok şiddetlenmişti. Bu yüzden hem köylüler arasında, hem de Çarlığa ilhak edilen diğer milletler arasında bir hoşnutsuzluk başgöstermişti. O devirde bu köylü isyanlarından en önemlisi 1667-1671 yılları arasında Stepan Razin'in isyanı ile, 1675-1683 yılları arasındaki Başkır isyanıdır.

O tarihlerde Rus Çarları bütün Sibiryayı ellerine geçirmişler, Pasifik Okyanusuna çıkmışlardı.

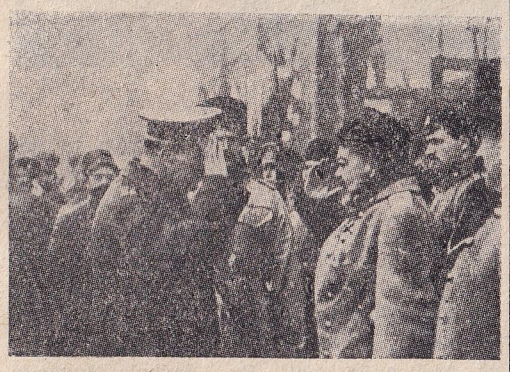

Jeneral Denikin ve taraftarları

Büyük Petro devrinde Rusya : Onyedinci Yüzyılın tam sonlarında Rus Çarlığının başına "Büyük,, unvanını alan Birinci Petro geçti. Büyük Petro 1682 yılında Çar olmuştu. O devirde Rusya, Batı Avrupaya nazaran çok geri idi. Büyük Petro ise, akıllı ve zeki bir admdı. Rusyayı garplılaştırma yolunda büyük ıslahat hareketlerine girişti. Memleketin içinde

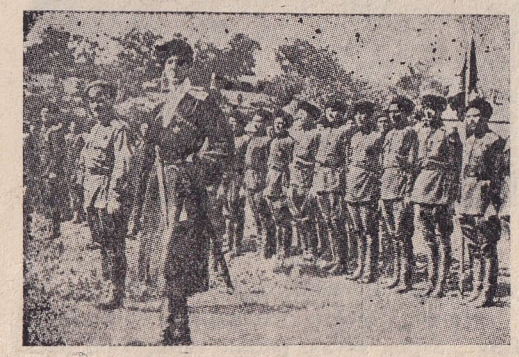

General Vrangel ve maiyeti

"reforme,, tâbiriyle ifade olunabilen: idare sistemini merkezileştirmek, sanayii geliştirmek, orduyu ıslah etmek, bir deniz filosu vücuda getirmek gibi yenilik ve hamleler yaparken, her şeyden önce Avrupa ile sıkı

Lenin Moskovada

bir temas lüzumunu duydu. Kalkıp Avrupaya gitti.. Hüviyet ve kıyafetini değiştirerek, bir fert sıfatiyle Holânda gemi inşaat tezgâhlarında çalıştı.. Garptaki yeniliklerin birçoğunu kendi gözüyle gördü. Memlekete dönüşünde bunların çoğunu tatbıka başladı. Islahat yolunda hiçbir şiddetten geri kalmadı. Hattâ ıslahat aleyhtarlariyle alâkalanan oğlunu bile eliyle öldürdü.

Büyük Petro bu arada, her şeyden önce Rusyaya açık denizlere doğru bir "pencere açmak,, lüzumunu duydu. Bunun için de gözüne Karadenizle Baltık denizini kestirdi. Ama bu denizlerden birinin anahtarı Türklerin, ötekisinin ise İsveçlilerin elindeydi. Büyük Petro, ilkin, ânî bir hücumla Türklerden Azak kalesini aldı. Bu suretle muvakkaten Karadenize inmek fırsatını buldu.

Büyük Petro bundan sonra İsveçin üzerine döndü. 1703 yılında, Baltık denizi kıyılarında, Neva nehrinin bataklık munsabını eline geçirdi ve oraya bir kale ile bir şehir kurdu. Yapıcısının adiyle adlandırılan bu şehrin, yani Petersburg'un kuruluşu, Rusyanın "Garba açılan penceresi,, oldu.

Büyük Petro bundan sonra da İsveçlilerle savaşlara devam etti. 1709 yılında İsveç ordusunu fena bir bozguna uğrattı. İsveç Kıralı Onikinci Şarl, Türkiyeye iltica etti. Bu hâdise Türkiye ile Rusya arasında bir savaş vesilesi oldu. Büyük Petronun ordulariyle Türk orduları arasında Prut nehri üzerinde cereyan eden bir savaşta Rus ordıları büyük bir mağlûbiyete uğradılar. Ruslar, Azak kalesini iade ettiklerinden başka, birçok yerler daha kaybettiler, tazminat verdiler. Hulâsa, Türklerle çok gayrı müsait bir sulh akdine mecbur oldular.

Sovyetler Birliği şefleri : Soldan; Kalinin (ölmüştür), Kaganoviç, Orgenikidze (ölmüştür), Stalin, Voroşilof, Kirof (ölmüştür)

Büyük Petro bundan sonra doğuya, Hazar denizine, Kafkasyaya döndü. Kafkas halkı bilhassa Dağıstanlılar, Rus ordularına büyük bir mukavemet gösterdiler. Büyük Petro bu sıralarda, Hazar denizi kıyılarını elinde bulunduran İrana saldırdı. Bakû şehriyle Derbend kalesini zapta muvaffak oldu.

Büyük Petrodan sonra Rusya : Büyük Petro 1725 te öldü. Ölümünden sonra karısı Birinci Katerina tahta çıktı. Fakat Rusyada âdeta bir "fetret devri,, başlamıştı. Bu devrin ilk birkaç yılı, Çarlık tahtına geçmek istiyen Rus asilzadelerinin birbiriyle boğuşmalariyle geçti. Maamafih bu devirde de Rusya, komşulariyle savaşmaktan geri durmadı. O devirde, 1755 yılında birinci defa olarak Rusyada bir üniversite kuruldu.

Daha sonraları 1762 yılında Rus asilzadeleri, İmparator Üçüncü Petroyu karısının gözü önünde öldürerek, yerine tarihte meşhur olan İkinci Katerinayı geçirdiler. 1762 den 1796 yılına kadar Rusyanın başında kalan İkinci Katerina, zeki, kurnaz, malûmatlı ama aynî zamanda çok müstebit ve zalim bir kadındı. Onun devrinde Rus sarayının sefahati son haddini buldu. Bu zulüm ve istibdadın bir neticesi olarak 1773 yılında Rusyada büyük bir köylü isyanı patlak verdi. Pugaçev'in idare ettiği bu isyan hareketi bütün Rusyayı kapladı.

İkinci Katerina zamanında Polonya; Rusya, Avusturya ve Prusya arasında taksim edildi. Osmanlı İmparatorluğunun alçalma devrine rastlıyan İkinci Katerina zamanında, Rusya ile Türkiye arasında birçok muharebeler oldu. Osmanlı İmparatorluğu bu muharebeler sırasında Kırımı ve diğer bâzı yerleri kaybetti.

Lenin ve Troçki

Katerina siyasette olduğu kadar, güzel sanatlarda, edebiyatta, hattâ gönül işlerinde de usta bir kadındı.

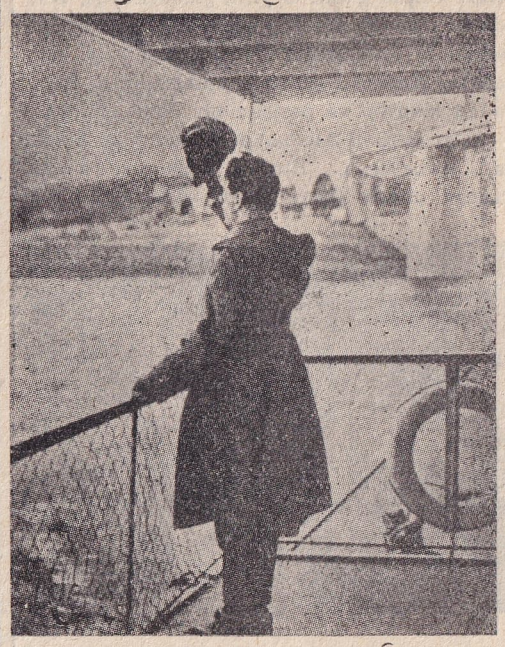

Troçki Rusyadan dışarı çıkarılıyor

İkinci Katerina, yeni doğmuş olan Fransiz cumhuriyetini boğmak plânını tahakkuk

ettirmek fırsatını bulmadan öldü. Onun bu düşüncelerini, yerine geçen oğlu Birinci Paul tahakkuk ettirmek hülyasına kapıldı.

Birinci Paul, Rusyadaki bütün hususî matbaaları kapattı. Fransızca kitapların Rusyaya sokulmasını yasak etti. Prusya ve

Soldan : Zinovief, Kamenef, Radek

Avusturya ile bir ittifak yaparak, Fransa üzerine bir ordu gönderdi. Ama muvaffak olamadı. Bir suikast neticesinde öldürüldü. Yerine Birinci Aleksandr geçti.

1805 yılında Birinci Aleksandr, İngiltere ile ittifak ederek, Fransaya savaş ilân etti. O zaman Fransanın başında Napoléon Bonaparte vardı. Birinci Aleksandr 1809 yılında İsveçle yaptığı muharebe neticesinde Finlândiyayı ve 1811 yılında da Besarabyayı zaptetti.

1812 yılında, gene Birinci Aleksandr zamanında Napoléon'un meşhur Moskova

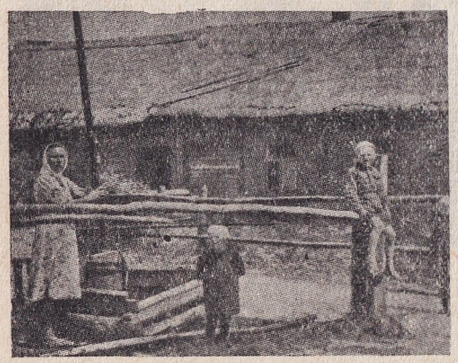

Rusyada köylü

seferi vukua geldi. O yılın şiddetli kışı, Napoléon ordularının Borodino meydan muharebesinde mağlûbolmalarını intaç etti. Napoléon, Moskova şehrini zaptetmişken, Rusyadan mağlûp ve perişan bir halde döndü.

Çar Birinci Aleksandr zamanında, Prusya - Avusturya - Rusya arasında, başta Fransa olmak üzere Avrupadaki cumhuri-

Bir kolhozda ekmek pişiriliyor

yetçi hareketleri boğmak üzere "Mukaddes bir ittifak,, imzalandı.

Çar Birinci Aleksandır 1825 yılında öldü. Oğlu olmadığı için yerine kardeşi Birinci Nikola geçti. Birinci Nikola zamanında, Rusya İranla ve Osmanlı İmparatorluğiyle müteaddit savaşlar yaptı. Bu sayede İrandan Ermenistanı, Osmanlı İmparatorluğundan da Karadenizin doğu kıyılarını zaptetti. Bu devirde Kafkasyada Dağıstanlı Şeyh Şâmilin idaresinde Rus ordularına karşı bir mukavemet başladı. Şeyh Şâmilin kumandasındaki küçük bir dağlı ordusu, yıllarca Rus ordularını bozgundan bozguna uğratarak uğraştırdı durdu. Çar Birinci Aleksandr ile Çar Birinci Nikola zamanında Rusyada, Rusyanın en büyük ediplerinden şair Puşkin yetişti.

Kırım seferi : Çar Birinci Nikola, Boğazları eline geçirmek ve açık denizlere çıkmak için, Osmanlı İmparatorluğunun zaafından faydalanarak, 1853 yılında

Vesika ile ekmek veriliyor

Türkiyeye savaş ilân etti. O sıralarda artık Rusyanın kendileri için bir tehlike teşkil etmiye başladığını anlıyan İngiltere ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğiyle bir ittifak akdettiler. Müttefik filo Kırım sahillerine yaklaşarak karaya asker çıkardı. Rus filosu zayıf ve yelkenli idi. Esaslı bir mukavemet gösteremedi. Sivastopol muhasara ve müttefikler tarafından zaptolundu. Rusya müthiş bir mağlûbiyete uğramıştı. Çar Birinci Nikola, kederinden, savaşın sonunu

Planların tatbiki

görmeden öldü. Yerine İkinci Aleksandr tahta geçti (1855).

Şeyh Şâmilin kumandasındaki dağlıların mukavemet ve mücadelesi İkinci Aleksandr zamanında da devam etti ve Dağıstan, ancak 1864 yılında tamamiyle silâhlarını teslim etti.

Kafkas harekâtı, Kırım muharebesi, ondan önceki dahilî muharebeler, Rus köylüsünde ve Rus halkında büyük hoşnutsuzluklar doğurmuştu. Öte yandan memlekette sanayi de gereği gibi inkişaf etmişti. Fakat inkişaf eden bu sanayi, hâkim olan toprak köleliği nizamından ötürü kendisine kâfi derecede iş bulamadığı gibi, satış pazarı da bulamıyordu. Malların yapılıp satılabilmesi için, bir yandan serbest iş kuvvetine, öte yandan, müşteriye ihtiyaç vardı. İşte bütün bu âmillerin tesiri altında Çar İkinci Aleksandr 1861 yılında neşrettiği bir emirname ile toprak köleliğini kaldırdı. Bu devirde Rusların en büyük muharrirlerinden Tolstoy ile en büyük ressamlarından Repin yetişti.

Çar İkinci Aleksandr zamanında meş-

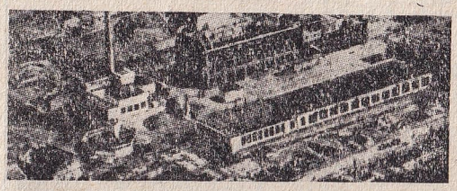

Almanların geçtiği yerler

hur 1877-78 Osmanlı - Rus savaşı patlak verdi. Abdülhamit'in saraydan kötü bir şekilde idare ettiği bu savaş neticesinde Rus orduları Yeşilköye kadar geldiler. Bu savaş neticesinde, Kars, Batum ve Ardahanı kaybettik.

Çar İkinci Aleksandr 1881 de atılan bir bomba ile öldürüldü. Yerine oğlu Üçüncü Aleksandr geçti. Bu devirde Rusyada "Halkın İdaresi,, "Rus İşçilerinin Kuzey Birliği,, "Rus İşçilerinin Güney Birliği,, gibi siyasî gizli teşekküller kuruldu ve Çarlığa karşı şiddetli bir mücadele başladı..

Rus-Japon savaşı : İkinci Aleksandr'ın ölümünden sonra yerine İkinci Nikola geçti. İkinci Nikola, Abdülhamit gibi çok müstebit bir adamdı. Onun devrinde Rusya çok fena idare olundu, halkta bü-

Amerikalıların yardımı

yük bir hoşnutsuzluk başladı.

İkinci Nikola zamanında 1904-1905 Rus - Japon savaşı patlak verdi. Yeni teknikle mücehhez olan Japon ordusu, fena silâhlandırılmış ve fena idare edilen Rus ordusuna şiddetli darbeler indirdi; Port - Arthur kalesini zaptetti, Mukden'de Rus ordusunu bozdu. Bilhassa Cuşima deniz savaşında, hemen hemen bütün Uzak Doğu Rus filosu imha edildi.

Harbde kadınlar

Cepheden gelen bu kötü haberler, zaten gayrı memnun olan halkı büsbütün sinirlendirdi. 1905 yılı aralık ayının dokuzunda 150.000 kişilik muazzam bir kalabalık, Çarın kışlık sarayı önünde toplandı.

Toplanan halka ateş açıldı. Bu hal, bütün Rusya ölçüsünde geniş karışıklıklara sebep oldu. Bilhassa, Moskova, Petersburg, Ödesa, Kiyev, Harkov gibi şehirlerde silâhlı isyanlar başgösterdi.

1907 yılında, Çar İkinci Nikola zamanında, Rusya ile Fransa arasında Reval şehrinde (şimdiki Estonyanın başkenti olan Tallin şehri), Osmanlı İmparatorluğunun bir taksimine karar verilmişti. 1908 Meşrutiyet inkılâbı bu kararın tatbikına engel oldu.

Harbde kadınlar

B i r i n c i D ü n y a S a v a ş ı n d a Ç a r l ı k R u s y a s ı : 1914 yılı yazında Birinci Dünya Savaşı başladı. Dünyayı aralarında taksim etmek için, iki büyük devletler grupu arasında patlak veren bu savaşta, baş rolü oynıyan devletlerden biri de Çarlık Rusyası idi. İkinci Dünya Savaşını doğuran sebepler, aşağı yukarı Birinci Dünya Savaşı için de aynen vâritti. O zaman da Almanya, elindeki pazarları kendisi için kâfi görmüyor, yeni yeni topraklar istiyordu.

Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman Rusya müttefiklerine ve hasımlarına nazaran teknik bakımdan çok geri bulunuyordu. Osmanlı İmparatorluğu Almanlardan yana savaşa iştirak ettiği için, müttefikleriyle Rusya arasında bir rabıta, müşterek bir yardım yolu da yoktu. Rusya sadece kendi gücüne güvenmek zorunda idi. Bu şartlar altında Almanların karşısında mühim mağlûbiyetlere uğradı. Rus orduları milyonlarca esir vererek uzun bir cephe boyunca ricat etmek zorunda kaldılar. Üstelik Osmanlı İmparatorluğu da mühim bir Rus kuvvetini Kafkasyada ve İranda bağlamış bulunuyordu.

Yeni Rus Patriği Alexis

Almanların gayesi Rusları zararsız hale getirdikten sonra Fransaya yüklenmekti. Nitekim Ruslara esaslı birkaç darbe vurduktan sonra Fransaya döndüler. Ruslar gerçekten de harbin sonuna kadar esaslı hiç bir başarı gösteremediler. 1916 yazında en muktedir generallerinden Brusilov'un kumandasında yaptıkları mühim yaz taarruzu da esaslı bir netice vermeden sona erdi. Müttefiklerin Rusyaya teknik bakımdan yardım etmek gayretleri de müsbet bir netice vermedi. Dört yıl süren harb, cepheden üstüste gelen kötü haberler getirdi, açlık ve sefalet te halkta harbe ve Çarlığa karşı nefreti kuvvetlendirdi.

1 9 1 7 ş u b a t i h t i l â l i : İşin kötü bir renk aldığını gören o devrin Rus hükûmeti, Çarı Almanlarla ayrı bir barış imzalamak için kandırmıya çalışıyordu. Ama, Çarın bunu tatbik etmesine imkân kalmadan, şubat ihtilâli patlak verdi. Halk ve onların üzerine sevkedilen Petersburg garnizonu birleşerek Çarı ve o devrin hükûmet âzalarını tevkif ettiler. Es-er ve Menşevik partilerinin mümessillerinden mürekkep, Kerenski başta, muvakkat bir hükûmet iş başına geçti.

Fakat Çarın uzaklaştırılması, muvakkat hükûmetin iş başına getirilmesi vaziyeti kurtarmamıştı. Cephede harb, cephe gerisinde sefalet ve açlık olanca şiddetiyle devam ediyordu. Memlekette müthiş bir anarşi hüküm sürüyordu. Muvakkat hükûmete muvazi olarak Rusyanın her tarafında amele ve asker mümessillerinden mürekkep komiteler kuruluyor ve fiilen bütün hükûmet mekanizmasını bunlar kontrol ediyordu. Öyle bir an geldi ki, Rusyada iki hükûmet birden iş görmiye ve birbirinin yaptığını bozmıya başladı.

1917 yılının nisan ayında Bolşevik Partisinin lideri Lenin Rusyaya döndü. Çok çabuk teşkilâtlanan Bolşevikler, amele, asker ve köylü ekseriyetini elde ettiler.

Muvakkat hükûmet, efkârı umumiyenin bilhassa askerin arzusuna rağmen, Almanlarla münferit bir barış imzalamak şöyle dursun, cephelerde yeni ve büyük bir taarruz hazırlıyordu. Nitekim uzun hazırlıklardan sonra 1917 temmuzunda Alman ve Avusturya cephesinde umumî bir taarruza geçildi. Rus ordusu, kanlı kayıulara rağmen hiçbir başarı elde edemedi. Taarruz akamete uğradı. Bu hal, muvakkat hükûmetin bütün itibarını sarstı.

sarstı.

1 9 1 7 e k i m i n k ı l â b ı : Bolşevik partisi bu fırsatı kaçırmadı. Gizli bir parti toplantısında, silâhlı bir isyan kararı verildi ve isyan günü olarak ta 1917 yılı ekim ayının 25 i (7 kasım) tesbit edildi. Bu iş için beş kişilik bir ihtilâl komitesi seçildi. 1917 yılı ekim ayının 24 ünde Rusyanın belli başlı bütün büyük şehirlerinde isyan başladı, Umumî isyan harekâtını fiilen Lenin idare ediyordu. Her şey önceden hazırlanmış olduğu için ihtilâl bir günde başarıldı. Muvakkat hükûmet âzalarından bir kısmı tevkif olundu, bir kısmı kaçtı. 25 ekim 1917 tarihinde, Petersburg'ta, kışlık sarayda, amele - asker - köylü şûralarının ikinci kongresi toplandı ve Leninin riyasetinde olmak üzere halk-komiserleri meclisini seçti. Bu arada bütün toprakların köylüye dağıtılması, hemen münferit bir barış yapılması hakkında iki mühim kanun da kabul olundu.

Kilise penceresinde halk

O zamanlar Rusyanın müttefiki bulunan İngiltere ve Fransanın, bolşevikler tarafından ileri sürülen barış teklifini reddetmeleri üzerine, yeni hükûmet Almanya, Avusturya, Türkiye ve Bulgaristanla 3 aralık 1917 de Brest - Litovskda münferit sulh müzakerelerine girişti.

O sırada Bolşevik partisi içinde, başta Troçki, Buharin, Radek gibi liderler Almanlarla barışın imzalanmasına muarızdılar. Görüşlerini parti kongresine de kabul ettirdiklerinden barış müzakereleri yarıda kesildi. Almanlar yeniden taarruza geçerek, karşılarında hiçbir mukavemet görmediklerinden hemen hemen ellerini kollarını sallıyarak, bütün Baltık sahillerini ellerine geçirdiler ve Petersburgun kapılarına dayandılar.

Almanya ve müttefikleriyle barış, ancak 1918 yılının martında imzalandı.

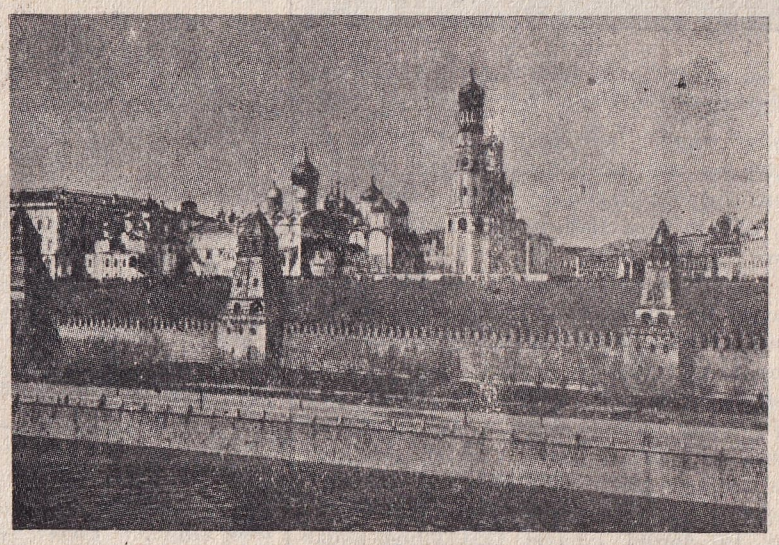

Her devirde Rusyanın politika merkezi : Kremlin sarayı

Yeni hükûmet, bundan sonra, bankalarla fabrikaların ve şimendiferlerin millîleştirilmesi hakkında yeni bâzı kanunlar kabul etti. 10 aralık 1918 tarihinde ise ilk Sovyet anayasası kabul olundu.

1918 yılından itibaren Rusyanın hemen hemen her tarafından, irticaî mahiyette isyanlar başladı. Sibiryada, Kafkasyada, Kırımda, Ukranyada olmak üzere Amiral Kolçak'ın, General Yudeniç'in, General Deniken'in ve General Vrangel'in kumandalarında muntazam ordular kuruldu. Bu arada Vladivostok ve Sibiryanın bâzı kısımları Japonların, Ukraynanın mühim bir kısmı Almanların istilâsına uğradı. Rusyanın diğer bâzı limanlarına yabancı ordular çıkarıldı. Bütün bunlar 1921 yılına kadar sürdü.

1920 ve 1921 yıllarında kısmen iç kavgalar, kısmen de o yıllarda hüküm süren şiddetli kurak dolayısiyle, memleketin birçok yerlerinde, bilhassa Volga boyunda müthiş bir açlık başladı. Milyonlarca insan açlıktan öldü.

S o v y e t l e r B i r l i ğ i t a r i h i n d e ü ç d e v r e : Sovyetler Birliği tarihini, kuruluşundan başlıyarak İkinci Dünya Savaşına girdiği zamana kadar üç devreye yırmak kabildir; 1) 1917 den 1921 e

Bugünkü Sovyet Rusyanın hakikatte hem devlet hem hükümet, hem ordu, hem parti şefi Stalin

kadar uzanan harb komünizmi devri, 2) 1921 den 1928 tarihine kadar yedi yıl devam eden yeni iktısadî politika (NEP) devri, 3) 1928 den 1941 yılına kadar süren sanayileşme devri.

1) Harb komünizmi adı verilen birinci devre; 1917 den 1921 yılına kadar sürer. Bu devre, Sovyet rejiminin, iç ve dış düşmanlara karşı nüfuz ve iktidarını koruma devresidir. Bu devrede memleketin maddî, mânevî bütün kuvvetleri bu iş için seferber edilmiştir. Bu devrede her şey sıkı bir karne usulüne tâbidir. En küçük şekilde bile serbest satış, serbest pazar mevcut değildir. Bu durum, nihayet 1921 yılına kadar sürebildi.

2) 1921 yılından itibaren, ihtilâlin dayandığı köylü, hattâ amele bile yer yer homurdanmıya başladı. Çünkü Birinci Dünya Savaşı ve dahilî muharebeler memleketi bir harabeye çevirmişti. Memlekette, hububat, et, giyecek, yakacak, sabun, tuz, kibrit gibi havayici zaruriyeden sayılan maddelerden hiçbiri kâfi gelmiyordu. Harb komünizmi devrinde, köylünün elindeki bütün yiyecek maddeleri müsadereye tabi tutulduğu için köylü, tarlasını ekip biçmekte bir menfaat görmemiye başlamış istihsalât durmuştu. Bir kelimeyle harb komünizmi siyaseti, köylünün menfaatleriyle bir tezat teşkil ediyordu. Hulâsa, Rusya g... çok geri kalmış bir memlekette, hemen sosyalizmin tatbikı mümkün olmadığı anlaşıldı. Bunun neticesi olarak, köylü lehine geniş, bâzı müsaadekârlıklarda bulunmak lâzım geldi; başta yiyeceğe ait maddeler olmak üzere birçok maddelerin satışı serbest bırakıldı. Karne usulü kaldırıldı. Para sistemi yeniden kabul olundu. Müsadere usulü kaldırılarak, köylüden aynî bir vergi alınmakla iktifa olundu. Bu, köylülere, yeniden kendi hesaplarına ekip biçmek imkânlarını sağladı. Hattâ ecnebi sermayeye bile yer verildi. Bu vaziyet 1928 yılına kadar sürdü.

3) 1928 yılından itibaren de, üçüncü devre, yani sanayileşme devri başladı. Üçüncü devre, memleket ekonomisinin ve istihsalâtının Birinci Dünya Savaşından önceki seviyeye ulaştırılması gayret ve çabalamalariyle doludur. 1928 yılından itibaren birçok istihsal sahalarında, harbden önceki seviyeye erişilmiş, hattâ bâzı sahalarda bu seviye geride bile bırakılmıştı. 1928 yılından başlıyarak, birinci ve ikinci beş yıllık plânlar kabul ve tahakkuk ettirildi.

Üçüncü beş yıllık plânın bitmesine az bir şey kala, İkinci Dünya Savaşı başladı. 1921 yılından başlıyan bu üç devre içinde, dünyanın belli başlı bütün devletleri yeni Rusyayı tanıdı.

Bu beş yıllık plânların hayata tatbiki sırasında Rus Bolşevik Partisi içinde birçok görüş farkları belirdi. Parti içinde, muhtelif gruplar arasında şiddetli bir mücadele başladı. Bu muhalefetin başında, Rus ihtilâlinin başlıca simalarından Troçki, Zinovyev, Kamenev, Buharin, Rikov ve Radek gibi şahsiyetleri görürüz. Parti içindeki bu muhalefet cereyanları, 1937 den itibaren başlıyan temizleme hareketiyle sona erdirildi. Muhalefet liderlerinin hemen hemen ekserisi, o zamanlar kurulan hususî mahkemelerle idam olundu.

İ k i n c i D ü n y a S a v a ş ı n a t a k a d d ü m e d e n h â d i s e l e r : Sovyetler Birliği, kurulduğundanberi, hemen hemen bütün devletlerle normal münasebetler idame ediyordu. Bu hal, Almanyada faşizmin iktidar makamına gelişine kadar böyle sürdü. Almanyada faşizmin iktidar makamına gelişi, Almanya ile Rusyanın arasını açtı. Hitler rejimi, gerek iç, gerek dış siyasetinde Sovyetler Birliğine düşmanca

Ölen devlet reisi Kalinin

Başbakan muavinlerinden Dışişleri Bakanı Molotof

bir cephe aldı. Ama buna rağmen bu iki memleket arasındaki diplomatik münasebetler kesilmedi.

İkinci Dünya Savaşının arifesinde, artık harbin gayri kabili içtinap bir mahiyet aldığı bir sırada, Almanya, Japonya, İtalya arasında, açıkça Sovyetler Birliği aleyhinde mâna taşıyan bir pakt imzalandı. Bu sıralarda, Avrupada yer yer ittifaklar kuruluyordu. Artık Almanyanın Avusturyayı, Südetler bölgesini işgal edip Polonyadan Danzig şehrini ve Koridoru istediği sıralarda, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği arasında da, aylarca ittifak müzakereleri cereyan etti. Ama bu müzakereler müsbet bir netice vermedi. Ansızın, 1939 yılının 23 ağustosunda, Almanyanın teklifi üzerine, Sovyetler Birliği ile Almanya arasında bir ademi tecavüz ve dostluk paktı imzalandı. Bu hâdiseden kısa bir zaman sonra, Almanya Polonyaya saldırdı. Almanya - Polonya harbinin ortalarına doğru, Sovyet orduları da doğudan Polonyaya girdiler. Bu suretle Polonya, Almanya ile Rusya arasında taksim edil-

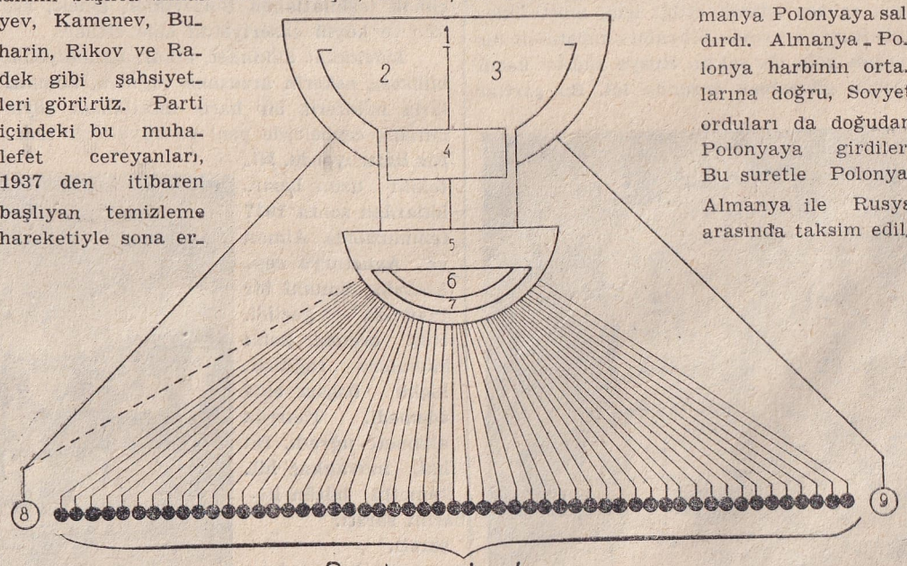

Sovyetler Birliğinde devlet ve idare yüksek organları: 1) S.S.C.B. yüksek sovyeti, 2) Birlik sovyeti, 3) Milletler sovyeti, 4 Yüksek sovyet başkanlık divanı, 5) Bakanlar kurulu, 6) Başbakan, 7) Başbakan muavinleri, 8) S.S.C.B. Başsavcısı, 9) S.S.C.B. Yüksek mahkemesi

miş oldu.

Bu hâdiseden kısa bir zaman sonra da, 1929 yılı eylûl ve ekim aylarında, Sovyetler Birliği ile Estonya, Litvanya, Letonya arasında karşılıklı yardım paktları imzalandı. Sovyetler Birliği bu memleketlerden üsler aldı; müteakiben de bütün bu yerler Sov-

yetler Birliğine ilhak olundu.

Aynı teklife muvafakat cevabı vermiyen Finlândiya ile Sovyetler Birliği arasında harb çıktı. Takriben üç ay süren bu muharebe, Almanların müdahalesiyle ve aracılığiyle sona erdi. Sovyetler Birliği daha sonra Besarabyayı da işgal etti.

Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşında, 1941 yılı haziran ayına kadar tarafsızlığını muhafaza etti. Ancak 1941 yılı haziran ayının 22 sinde Almanların kendisine

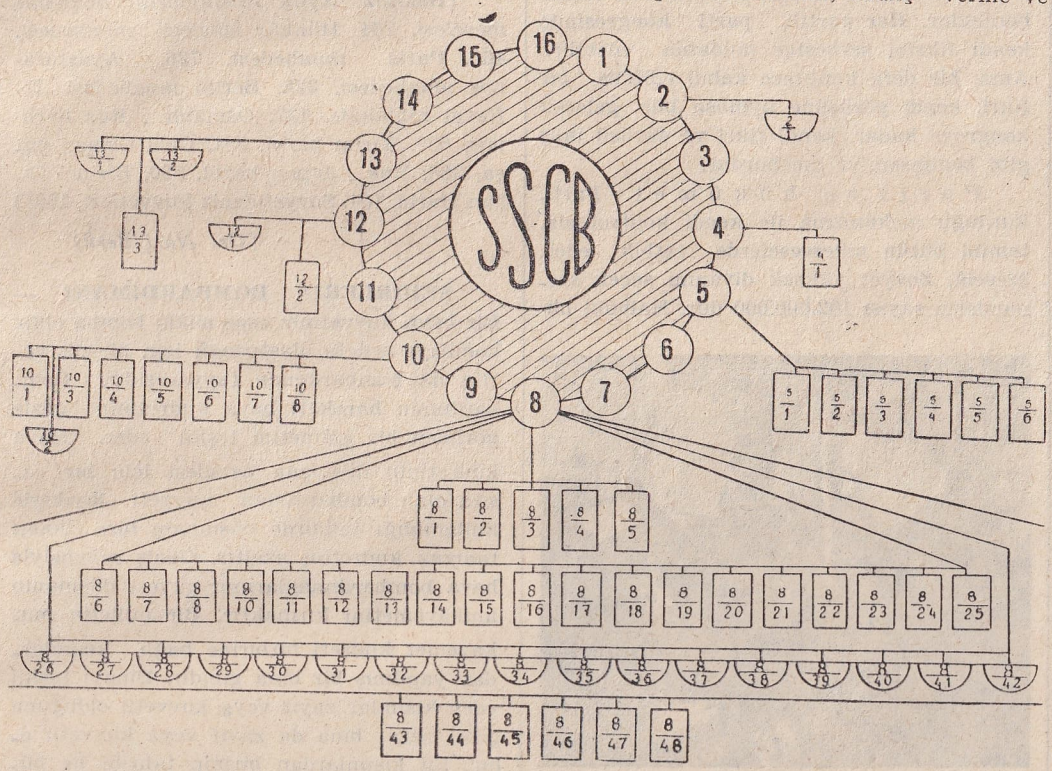

Sovyetler Birliğinde devlet kuruluşu

Birliği teşkil eden on altı cumhuriyet : 1-Türkmenistan cumhuriyeti, 2-Özbekistan cumhuriyeti, 3-Kırkzistan cumhuriyeti, 4 - Tacikistan cumhuriyeti, 5-Kazakistan cumhuriyeti, 6-Belo Rusya cumhuriyeti, 7-Moldavya cumhuriyeti, 8-Rus Sovyet Sosyalist Fedaratif cumhuriyeti, 9-Kareli - Fin cumhuriyeti, 10-Ukrayna cumhuriyeti, 11-Ermenistan cumhuriyeti, 12-Azerbaycan cumhuriyeti, 13-Gürcistan cumhuriyeti, 14-Litvanya cumhuriyeti, 15 Letonya cumhuriyeti, 16-Estonya cumhuriyeti,

Muhtar cumhuriyetler, eyalet ve havaliler (bağlı oldukları yerler için yukarı şemadaki noktalara dikkat): 2-1-Kara Kalpak muhtar cumhuriyeti, 4-1-Gorno - Badahşan muhtar cumhuriyeti, 5-1-Ak Tubye eyaleti 5-2-Alma-Ata eyaleti, 5-3-Doğu Kazakistan eyaleti, 5-4-Batı Kazakistan eyaleti, 5-5-Kara Gandu eyaleti, 5-6-Güney Kazakistan eyaleti. 8-1- Azak-Karadeniz havalisi, 8-2- Uzak Doğu havalisi, 8-3- Batı Siberya havalisi, 8-4-Krasnoyarsk havalisi, 8-5-Kuzey Kafkas havalisi, 8-6- Vornej eyaleti, 8-7- Doğu Siberya eyaleti, 8-8- Gorki eyaleti, 8-10-Batı eyaleti, 8-11- İvanovo eyaleti, 8-12- Kalinin eyaleti, 8-13- Kirof eyaleti, 8-14-Kuybişef eyaleti, 8-15-Kursk eyaleti, 8-16-Leningrad eyaleti, 8-17-Moskova eyaleti, 8-18-Omsk eyaleti, 8-19-Orenburg eyaleti, 8-20-Saratof eyaleti, 8-21-Svertlofks eyaleti, 8-22-Kuzey eyaleti, 8-23-Stalingrad eyaleti, 8-24-Çelyobensk eyaleti, 8-25-Yaroslavsk eyaleti, 8-26-Lerinden, 8-27-Tatar S.S. muhtar cumhuriyeti, 8-28-Başkırd S.S. muhtar cumhuriyeti, 8-29-Dağıstan, 8-30-Buryat - Moğol, 8-31-Kabardni - Balkar, 8-32-Kalmık, 8-33- Karelya, 8-34-Komi, 8-35-Kırım, 8-36-Marajn, 8-37-Mordof, 8-38-Volga boya Almanları, 8-39Kuzey - Ausetin 8-40-Odmurd, 8-41-Çeçen - inguş, 8-42-Çuvaş, 8-43-Yakut S.S. muhtar cumhuriyetleri, 8-44-Adıgey, 8-45-Yahudi, 8-46-Karaçay, 8-47-Haka, 8-48-Çerkes muhtar eyaletleri, 10-1-Vinits1/2ye geçecek, 10-2- 10-3-Donets, 10-4-Kiyef, 10-5-Odesa, 10-6-Harkof, 10-7-Çernigofsk, 10-8-Dinyepro petrofski, 12-1-Nahcivan muhtar sovyet sosyalist cumhuriyeti, 12-2Nagorno-Karabağ muhtar eyaleti, 13-1-Abaza muhtar sovyet sosyalist cumhuriyeti, 13-2-Acara muhtar sovyet sosyalist cumhuriyeti, 13-3-Güney Asetin muhtar eyaleti

taarruzu üzerine fiilen İkinci Dünya Savaşına karıştı ve harbin ilk günlerinde İngiltere ile bir ittifak andlaşması imzaladı.

Harbin ilk bir buçuk yılında Sovyet orduları, Almanlar karşısında büyük mağlûbiyetlere uğradılar. Memleketin en münbit ve en mamur sahaları Alman işgali altına girdi. Alman orduları bir yandan Kafkasyaya, öte yandan Volga boyuna kadar ilerledi. Almanların ilkin Moskova, sonra da Stalingrad önlerinde uğradıkları hezimet, Rus - Alman harbinin dönüm noktaları oldu.

Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşının seyri içinde müttefiklerden, bilhassa Birleşik Amerikadan pek büyük teknik yardımlar gördü. Çünkü Birinci Dünya Savaşından farklı olarak, müttefikler, daha harb başlar başlamaz, İranı işgal etmekle, Rusya ile aralarında doğrudan doğruya bir muvasala yolu kurmuş oldular.. Bu sayede Birleşik Amerika, ödünç verme ve kiralama kanunu gereğince Sovyetler Birliğine 10 milyar 800 küsur milyon dolar tutarında top, tank, uçak, gemi, harb malzemesi yardımında bulundu. Neşredilen resmî rakamlara göre bu 10.800.000.000 dolarlık yardımın 1.549.000.000 u uçak; 1.791.000.0000 u gemi; 1.688.000.000 dolarlığı da gıda maddesi yardımı şeklinde tecelli etmiştir.

Birleşik Amerikanın, ödünç verme ve kiralama kanunu gereğince, Büyük Britanyadan sonra yaptığı en büyük yardım budur.

Sovyetler Birliğinde devlet kuruluşu :Sovyet Rusyanın en yüksek devlet organı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Yüksek Sovyetidir. Sovyetler Birliğinde kanun yayınlamak salâhiyeti yalnız bu organa verilmiştir.

Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti, biri Birlik Sovyeti, ötekisi de Milletler Sovyeti olmak üzere iki meclisten mürekkeptir. Birlik Sovyeti, 300.000 kişiye bir mebus hesabiyle seçilir. Bu suretle bugün Sovyetler Birliğinde 195.000.000 nüfus bulunduğuna göre, Birlik Sovyetinin âzası da 650 kişiden ibarettir.

Milletler Sovyetine gelince: Bu da, Sovyetler Birliği yurttaşları tarafından her Birleşik Cumhuriyetten 25 er mebus; her muhtar Cumhuriyetten 11 er mebus; her muhtar vilâyetten 5 er mebus; ve her millî kazadan birer mebus olmak üzere seçilir. Milletler Sovyeti 631 âzadan müteşekkildir. Buna göre Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti, 1281 âzadan mürekkep olmuş olur.

Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti dört yıl için seçilir. Her iki meclis te eşit haklara sahiptir. Bir kanunun gerçekleşmesi için her iki meclisce, adi rey çoğunluğu ile kabul edilmiş olması lâzımdır. Her iki meclisin toplantıları, aynı zamanda başlar. Ve aynı zamanda biter!. İki meclisin yaptıkları birleşik toplantıları, Birlik Sovyetiyle, Milletler Sovyeti başkanları sıra ile idare ederler. Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti, yüksek Sovyet başkanlık divanınca yılda iki defa toplantıya çağırılır. Başkanlık divanının lüzum göstermesi ve yahut, Birleşik Cumhuriyetlerden birinin isteği üzerine, Sovyetler Birliği Yüksek Sovyctinin fevkalâde toplantıları da olabilir.

Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti, her iki meclisin müşterek toplantısında Sovyetler Birliği Yüksek Sovyetinin başkanlık divanı başkanını; onun, on altı cumhuriyeti temsil eden on altı muavinini; başkanlık divanı sekreterini; 24 kişiden ibaret olan Sovyetler Birliği yüksek başkanlık divanını seçer. Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti başkanlık divanı, gördüğü bütün işler için Yüksek Sovyete karşı mesuldür.

Sovyetler Birliği Yüksek Sovyetinin başkanlık divanının salâhiyeti geniştir: a) Yürürlükte olan kanunları yorumlamak, buyrultular çıkarmak; b) Sovyetler Birliği Yüksek Sovyetini toplantıya çağırmak, seçimler yaptırmak; c) Kanuna uymadıkları takdirde, Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulunun, veya Birleşik Cumhuriyetler Bakanlar Kurulunun kararlarını bozmak; ç) Toplandığı zaman Yüksek Sovyetin tasdik etmesi şartiyle ve Başbakanın isteği üzerine, bakanlardan herhangi birine işten el çektirip yerine başkasını tâyin etmek; d) Yüksek mahkeme kararlarını değiştirmek, cezaları affetmek; e) Sovyetler Birliği silâhlı kuvvetlerinin yüksek komutanını tâyin etmek ve değiştirmek; f) Barış yapmak ve harb ilân etmek; genel veya kısmî seferberlik yapmak; elçi tâyin etmek veya elçileri geri çekmek; memleketin muayyen bölgelerinde kısmî, veya umumî harb hali ilân etmek..

Sovyetler Birliği bugün, aynı hakları haiz, kendi aralarında birleşmiş 16 Birleşik Cumhuriyetten müteşekkildir. Bu onaltı Cumhuriyet şunlardır: 1) Rus Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, 2) Ukrayna Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, 3) Belorusya Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, 4) Azerbaycan Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, 5) Gürcistan Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, 6) Ermenistan Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, 7) Türkmenistan Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, 8) Özbekistan Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, 9) Tacikistan Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, 10) Kazakistan Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, 11) Kırgızistan Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, 12) Kareli-Fin Sovyet Sosyalist Fede-

ratif Cumhuriyeti, 13) Moldavya Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, 14) Litvanya Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, 15) Letonya Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, 16) Estonya Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti.

Günlük işlerin idaresi: Günlük işlerin idaresi işi, Bakanlar Kurulu.na verilmiştir. Bakanlar Kurulu, Sovyetler Birliği Yüksek Sovyetince seçilir. Bakanlar Kurulu: Bakanlar Kurulu başkanından; başkanın 8 muavininden; bugün sayıları 49 u bulan teknik bakandan ve 8 Millî Müdafaa Bakanından; güzel sanatlar komitesi başkanından; Sovyetler Birliği plânlama komisyonu başkanından; yüksek okullar komitesi başkanından, devlet bankası idare meclisi başkanından mürekkeptir.

Bu bakanlıklardan bâzıları, bütün Sovyetler Birliği bakanlarıdır. Meselâ: Millî Müdafaa, Dışişleri, Maliye, Dış ticaret ilâh.. gibi.. Bâzı Bakanlıkalr ise her cumhuriyette ayri ayrıdır.

Siyasi hayat: Sovyetler Birliğinde tek parti sistemi câridir. Bu tek parti de Komünist Partisidir. Komünist Partisi Sovyetler Birliğinde inkılâbı tahakkuk ettiren, amele ve köylü diktatörlüğünü kuran, memleketin bütün sevk ve idaresini elinde tutan biricik kuvvettir.

Komünist Partisinin en yüksek organı, mahallî teşkilâtların delegelerinden mürekkep, muayyen zamanlarda toplanan Parti genel kongresidir. Parti genel kongresi, Partinin sevk ve idare işini elinde tutan parti merkez komitesini seçer. Partinin bütün teşekkülleri merkez komitesine bağlıdır. İki kongre arasında en yüksek uzuv, parti merkez komitesidir.

Kongre, parti merkez komitesini seçer. Bugün Sovyetler Birliğinde parti merkez komitesi, 71 kişiden ibarettir. Leninin sağlığında merkez komitesi 9, daha sonraları, 15, 21 ilâh.. kimseden ibaretti. Parti âzaları çoğaldıkça merkez komitesinin âza sayısı da çoğalmıştır.

Kongre tarafından seçilen merkez komitesi, kendi arasından siyasî büroyu, teşkilât bürosunu, kontrol komisyonunu ve parti mesul 6 sekreterlik heyetini seçer.

Siyasi büro, partinin ana hattını çizer ve bunun tatbikine nezaret eder. İnkılâbın ilk yıllarında, Leninin sağlığında siyasî büro, Lenin, Stalin, Troçki, Kamenev ve Zinovyev'den müteşekkil olmak üzere beş kişiden ibaretti. Sonra, bu beş kişi yediye, dokuza ilâh.. çıkarıldı. Bugün siyasî büro 15 kişiden ibarettir.

Partinin teşkilât sahasındaki bütün faaliyetini, teşkilât bürosu idare eder. Partide birliği muhafaza için mücadele eden kontrol komisyonu, merkez komitesinin verdiği direktiflerin teşkilâtça ve âzalar tarafından nasıl tatbik olunduğunu kontrol eder.

Partinin umumî kâtibi, partinin şefi ve reisi demektir. Leninin hastalığındanberi, Sovyetler Birliğinde parti umumî kâtibi Stalindir. Bugün, Rus komünist partisinin beş kişilik bir kitabet heyeti vardır. Asıl sekreter Stalindir. Stalin, aynı zamanda, hem teşkilât, hem de siyasî büronun reisidir.

Partinin en alt kademesi, parti âzalarının çalıştıkları istihsal şubelerinde (fabrika, müessese, daire, okul ilâh..) teşkil ettikleri hücrelerdir. Bu hücreler, kendileri tarafından seçilen ve başlarında hücre kâtibi bulunan bir büro tarafından idare olunur.

Hücreler, şehir bölgelerine ve şehir bölge komitelerine; bölge komiteleri vilâyet komitelerine bağlıdır. Vilâyet komiteleri, merkez komitesine bağlıdır.

Parti, demokratik bir merkeziyet usulü ile idare olunur. Yani, bütün idareci cihazlar, seçilmek suretiyle iş başına getirilir. Ama, her partili, bu kendi seçtiği yüksek cihazların emrine mutlak olarak itaate borçludur. Her partili, parti kongresinde kendi fikrini serbestçe müdafaa edebilir.. Ama, bir defa kongrece kabul edilmiş bir fikri, kendi görüşüne uymasa bile, gelecek kongreye kadar, kendi fikri ve görüşü imiş gibi benimsemiye mecburdur.

Parti ve hükûmet: Parti, kurduğu mekanizma ile kendi kontrol sistemini bütün müesseselerde tatbik eder. Meselâ, Sovyet yüksek divanını seçen seçmenlerin sayısı 102.000.000 dur. Halbuki bü-

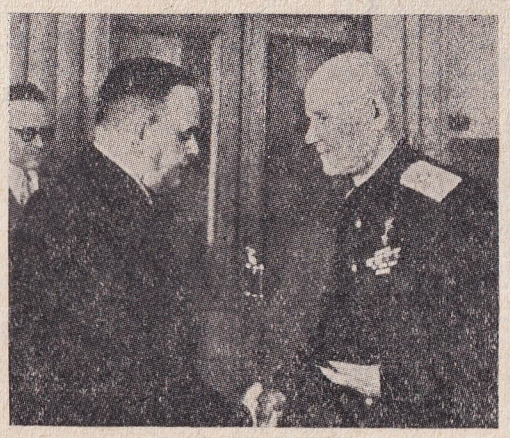

Sovyetler Birliğinin bugünkü devlet reisi Vernik Mareşal Konief'e nişan verirken

tün Sovyetler Birliğinde partili sayısı 6.000.000 dur. Tabiî yüksek Sovyete partisizler de seçilmişlerdir. Ama, oraya giren partililer, derhal, kendi aralarında bir "Meclis Grubu,, seçerler.. Memleketin politik sahada en faal unsurları bunlar olduğu için, tabiatiyle, partisiz ekseriyet arasında yapılan herhangi bir seçimde, bunlar daima ekseriyeti kazanırlar.. Meselâ, Yüksek Sovyet divanının seçilmesi bahis mevzuu olunca, ileri sürülen birçok namzetler arasında, Stalin, Molotof, Jdanov, Voroşilov ilâh.. gibi parti ve memleket şefleri vardır. Bunların seçileceği pek tabiîdir. İşte, bunlar aynı zamanda partinin de idarecileri olduğu için, yüksek Sovyette de hâkim olan kanaat, partisiz ekseriyete rağmen parti kanaati ve görüşleridir.

Bugün Rus Komünist Partisinin lideri ve kâtibi olan Stalin, aynı zamanda memleketin icraî, teşriî bütün kuvvetlerinin de başındadır: Stalin, Başbakan ve Bakanlar Kurulu reisidir. Stalin, son günlere kadar Millî Müdafaa Bakanı idi. Bugün de bütün silâhlı kuvvetler başkomutanıdır. Belli başlı bakanlar doğrudan doğruya Başbakan muavini oldukları için, Stalin aynı zamanda birçok bakanlıklara bakar. Meselâ Dışişleri Bakanı Molotof, ayni zamanda Başbakan muavinidir. Millî Müdafaa Bakanı, Başbakan muavinidir. Ağır sanayi bakanı, başbakan muavinidir. İçişleri bakanı Başbakan muavinidir. Bu vaziyete göre Stalin, ayni zamanda, Dışişleri, Millî Müdafaa, Ağır Sanayı Bakanıdır.

Stalin, parti genel sekreteridir. Stalin aynı zamanda siyasi büro ve teşkilât bürosu reisidir.

İkinci Dünya Savaşından önce Stalin yalnız parti genel sekreteri idi. Başbakanlığı harb başladıktan biraz sonra ve Millî Müdafaa Bakanlığını da Alman taarruzundan az önce üzerine almıştı. Harb içinde kurulan yurdu müdafaa komitesinin başında da Stalin bulunuyordu. Harb bittikten sonra bu komite lâğvedildi.

(Bakınız: Aylık Ansiklopedi; Boğazlar meselesi, 764. Hünkâr iskelesi muahedesi, 460. Paris muahedesi, 726. Ayastafanos muahedesi, 328. Berlin muahedesi, 75. Reval mülâkatı, 437. Osmanlı - Rus harbleri, 659. Kırım harbi, 881. Gazi Osman paşa, 368. Rus - Japon harbi, 530. Birinci Cihan Harbi, 104. Sovyet deniz kuvvetleri, 1003)

(Dr. Nari Berk)

ŞEHİRLERİN BOMBARDIMANI — Bir hava kuvvetinin esas silâhı bomba olup, bombayı hedefe ulaştırmak için biricik vasıta da bombardıman tayyaresidir. Bombardıman harekâtı hava kudretinin gözle görünen bir alâmetini teşkil eder. Hava kudretinin düşmana havalesi için bir vasıta olan bombardıman kuvveti lâyıkiyle kullanıldığı takdirde düşmanın bize karşı taarruz kudretini azaltır. Geniş mânasiyle hava bombardımanlarının gayesi düşmanın mukavemetini kırmaktır. Bir milletin mukavemet kudreti birbirine bağlı kısımlardan yapılmış bir bina gibidir. Binayı teşkil eden kısımlar zayıf veya kuvvetli olduğuna göre bizzat bina da zayıf veya kuvvetli olur. Bu kısımlardan birinin tahribi ile bütün bina çökebilir.

Bir milletin mukavemet kudretini teşkil eden unsurlar şunlardır: 1) İrade kuvveti veya millî mâneviyat, 2) Silâhlı kuvvetler, 3) İnsan kudreti (adet itibariyle), 4) Ekonomik bünye, 5) Maliye, 6) Siyaset, 7) Propağanda.

Yukarıdaki unsurlardan bilhassa baştan dört tanesi hava taarruzlariyle tahrip edilebilir. Görülüyor ki, millî mâneviyat bu unsurların başında gelmektedir. Şehirlerin bombardımanında bu unsurun büyük rolü vardır. Düşman irade kuvveti ve mâneviyatı ya direkt olarak, yani sivil halk üzerine yöneltilen bombardımanlarla veya ayni sivil halk için zarurî olan ihtiyaçları bombardıman etmek suretiyle sarsılabilir. Yapılan maddî tesirin görünmesi mâneviyat üzerinde tesir icra eder. Yapılan hasarı görenlerin fikrinde bir korku yaşar. Bu korku şu şekilde kendini gösterir, yapılacak diğer bir akın ile daha fazla tahribat vukua gelir ve belki kendim de bundan müteessir olurum. Bu korkunun derecesi şahıslara göre değişir. Bâzıları ilk akından sonra tamamiyle işini gücünü terkeder. Bâzıları ise birkaç gün veya birkaç hafta işinden uzak kalır. Tesir ne olursa olsun herhalde bir defaya mahsus olarak yapılan bir akının bile mâneviyat üzerinde yapacağı tesir altında iş verimi ve derecesi azalır. Ayrıca işçinin çalıştığı müessesenin teşkilâtında da bir bozukluk husule gelir. Nitekim Birinci Dünya Savaşında hava bombardımanları neticesinde müesseselerde iş verimi yarı yarıya azalmıştı. Bu harbde işçilerin işlerinden ayrıl-

mamalarını sağlamak için şiddetli tedbirler alınmak zarureti hâsıl olmuştur. Fabrikalarda bulundurulan gözcüler ancak bombardıman taarruzunun kendi fabrikalarına yöneldiği takdirde işçilerin siperlere ve sığınaklara girmeleri için alârm vermişlerdir. Bu suretle istihsalde önemli bir düşüklüğün önüne geçilmiştir. Bir millet ne kadar disiplinli olursa bu gibi bombardımanların mâneviyat üzerindeki tesiri de o nisbette az olur.

Bir harb halinde bütün şehirler aynı zamanda ve aynı derecede bombardıman tehdidi altında bulunmazlar. Bu hususta bi-

Lancaster ağır bombardıman uçaklarının Rhur havzasındaki fabrikalara yaptıkları gece akınlarından

rinci âmil eldeki bombardıman tayyarelerinin menzilidir. Fakat hiçbir zaman bir bombardıman tayyaresi menzili sonundaki bir hedefi bombalamakla ödevlendirilemez. Meselâ 4000 km. menzili olan tayyarelerden mürekkep bir bombardıman birliğinin huduttan 100 km. içeride bulunan bir meydanda üslendirildiğini kabul edelim. Böyle bir bombardıman birliği ancak 1400-1500 km. nısıf kuturla çizilen bir dairenin içindeki hedefleri bombalıyabilir. Bunun da 100 km. lik kısmı kendi arazisi üzerine rastladığına göre düşman arazisi üzerinde ancak 1300-1400 km. lik kısım kalır. Eğer arada deniz veya dolaşılacak tarafsız topraklar da varsa düşman topraklarına nüfuz o nisbette azalır. Düşmanın havadan mukavemeti fazlaştıkça nüfuz imkânı büsbütün azalır.

Bombardımanların tehdidi altında bulunan düşman arazisi, bombardıman tayyaresinin bulunduğu üssü teşkil eden merkezden dışa doğru üç bölgeye ayrılır. Bunlardan birincisi kısa menzil bölgesidir. Bu bölgede bulunan hedeflere daha kolaylıkla ve daha az mukavemetle karşılaşılarak taarruz yapılabilir. Hudutlardan 70-100 km. ye kadar yakın bulunan düşman şehirleri bu bölgedeki hedefler arasındadır. İkincisi tesirli menzil bölgesi olup bu bölgedeki hedeflere normal olarak tesirli bombardıman taarruzları yapılabilir. Başarı düşmanın karşı koyma derecesine bağlıdır. Üçüncüsü uzak menzil bölgesidir ki yukarıdaki misalimize göre bombardımanların bulunduğu üsten 1200-1400 km. uzaktaki arazi kısımları bu bölgeyi teşkil ederler. Bu bölgedeki hedeflere tek tük tayyarelerle ve seyrek olarak taarruzlar yapılabilir. Bu gibi hedeflere taarruz etmekten başlıca gaye düşmana icabında buraların da hava taarruzuna uğrıyacağı hissini vermek ve hava savunma kuvvetlerini dağıtmaktır. Uzak şehirleri de daimî bir alârm havası ve sinir gerginliği içinde bırakmaktır.

Şehirlere karşı yapılan bombardımanlarda yalnız düşman halkının mâneviyatını sarsmak amacı güdülmez. Bilâkis büyük şehirler aynı zamanda büyük endüstri merkezlerini, ulaştırma düğüm noktalarını da teşkil ederler ve tahriple düşman mukavemetinin sarsılmasına yarıyacak önemli hedefleri de kapsarlar. Bu bakımdan şehirler her zaman hava kuvvetinin en başta gelen hedefini teşkil etmişler ve edeceklerdir de. Son harbde İngiliz ve Amerikan bombardıman kuvvetleri Almanyada ve Alman işgali altındaki topraklarda bulunan büyük şehirlere geceli gündüzlü ağır hava akınları yapmışlardır. Bilhassa Amerikalılar tarafından gündüz akınları uzak menzilli avlarla da korunmuştur. Diğer taraftan İngiliz hava kuvvetleri daha fazla gece bombardımanlarına önem vermiş ve böylelikle Alman milletini baş kaldıramaz bir hale getirmişlerdir. Gündüz taarruzları geceye nazaran daha kolay ve daha sıhhatli olmakla beraber fazla zayiatlıdır. Gece bombardımanları gerek uçuş tekniği ve gerek sevk ve idare bakımından çok güç ve uzun çalışmalara bağlıdır. Buna mukabil isabet sıhhati azdır. En büyük faydası az zayiatla yapılabilmesidir. Büyük şehirlerdeki hedefler ekseriya geniş bir sahayı kaplarlar ve havaya karşı kuvvetli olarak korunmuş bulunurlar. Bu gibi saha hedeflerine karşı inceden inceye nişan alarak bomba atmıya lüzum olmadığı için fazla zayiatı göze almaksızın geceleyin bombardıman edilebilirler.

İngiliz hava kuvvetleri 1942-1943 senelerinde Alman şehirlerinin bombardımanında aşağıdaki tâbiyeyi kullanmışlardır. "Kılavuz kuvveti tâbiyesi,, adını verdikleri bu usul üç safhayı ihtiva etmektedir: 1) Kılavuz kuvveti tarafından hedef sahasının aydınlatılması, hedefin tesbiti, nişan noktasının tâyini, 2) Nişan noktasının etrafında yangın çıkartıcı kuvvetler tarafından büyük yagınlar çıkarılması, 3) Nihayet asıl kuvvet tarafından yapılan taarruz.

Kılavuz kuvvetinin harekâtı ayrıca üç safha halinde cereyan eder. Birincisi hedefin tesbiti, ikincisi hedefin tesbit edildiğini göstermek üzere hususî renk taşıyan tenvir paraşütlerini atmak, üçüncüsü yere atılacak kimyevî bir vasıta ile hedefin markalanması.

Birinci ve ikinci safhalar için 3-7 tenvir paraşütü demet halinde kullanılır. Tenvir müddetini uzatmak için demetlerin içinde bulunan tenvir paraşütlerinin bir kısmı iki dakikalık tavik tapasiyle teçhiz edilirler. Hedefi tesbit etmekle ödevlendirilmiş tayyarelere arayıcı tayyareler denir. Bu tayyareler hedef sahasına en ince seyrüsefer ile giderler. Bunların hemen arkasından hedefi aydınlatıcı tayyareler gelirler. Bunlar da teşhis ve tesbit edilen hedefi daha iyi aydınlatırlar. Arkadan gelen markalayıcı kuvvet hedefin hudutlarını markalama bombalariyle çizerler. Hedef çerçeve içine alındıktan sonra yangın çıkarıcı kuvvet bol miktarda yangın bombaları atarak hedef sahası üzerinde yangın hâsıl eder. Yangın bombaları atıldıktan yarım saat sonra bombardıman kuvveti hedef üzerine gelerek bombardımana başlar. Arada geçen yarım saat içinde yangın genişlemiş ve uzaktan görünür bir hale gelmiş ve düşmanın bombardıman kuvvetlerini şaşırtmak için başka yerlerde yapacağı yangınlardan ayırt edilebilecek bir şekle gelmiştir .

Kılavuz kuvvetini teşkil eden tayyareciler gece bombardımanlarında başarı göstermiş olanlardan seçilir. Bu suretle İngilizler gece bombardımanında daha az talim ve terbiye görmüş olan acemi mürettebattan da faydalanmak imkânını sağlamışlardır. Kılavuz kuvvet yalnız hedefi bulmak, aydınlatmak, markalamak ve hedef üzerinde yangın çıkarmakla kalmaz hedefe doğru yaklaşma uçuşu sırasında geriden gelen asıl kuvvete takibedilen rotayı da zaman zaman tenvir paraşütleri atmak suretiyle işaret eder. Bazan başka, başka renklerde (Bu renklerin delâlet ettiği mânalar evvelce kararlaştırılmıştır) tenvir paraşütleri ile rotada yapılan değişiklikleri de geriye bildirir. Bombardıman edilecek hedefe doğru düz uçulmayıp zikzak uçuş yapmaktan maksat düşmanı hangi hedefe veya şehre taarruz edileceği hakkında şüphede bırakmak, vaktinden evvel savunma kuvvetlerini alârm ettirerek bu savunmanın tesirini azaltmaktır.

Şehirlere yapılan bombardıman taarruzlarının mahiyeti hakkında ufak bir fikir vermek amaciyle yapılan yukarıdaki izah-

Uçankalelerle Fransa kıyılarında bir denizaltı üssüne yepılan gündüz akını

lar normal infilâklı bombalarla yapılan bombardımanlara aittir. Herhalde atom bombasının ortaya çıkması bombardıman meselesini basitleştirmiş, fakat diğer taraftan da hava kuvvetini insanlığı tehdit eder bir âfet haline getirmiştir.

(Kurmay Galip Atakan)

ŞİŞLİ TERAKKİ LİSESİ — Bu yıl altmış sekizinci dönüm yılına erişen, Nişantaşındaki Halil Rifat Paşa ve başmabeyinci konaklarında yerleşmiş Şişli Terakki Lisesi, memlekete değerli mezunlar yetiştirmiş olan eski bir müessesedir.

Özel okullar içinde ana - ilk - orta - lise kısımlarına malik bulunan bu müessese kız ve erkek, teşkilâtlıdır.

Mektebin kuruluşu; 1879 yılında Selânikte Mithat Paşa caddesi üzerinde ufak bir binada vâki olmuştur. Bu, reji müdürü Halil Vehbi, Muallim Şemsi Efendi, Muallim İsmail Hakkı Efendi taraflarından, modern

bir tedrisat gayesiyle kurulmuş bir ilk mektepti. Daha sonra Muallim Şemsi Efendi ile diğer müessisler arasında çıkan ihtilâf üzerine mektep, iki müessisin uhdesinde kalmıştır. İstanbuldan getirtilen Hoca Fazıl Efendi okulun müdürlüğüne tâyin edilmiş,

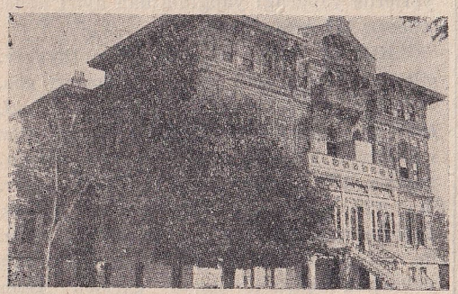

Okulun lise kısmı binası

ve türkçe öğretmenliğine Muallim Cudi Bey seçilmiştir. Biraz sonra Muallim Cudi okulun müdürü olmuştur.

Mithat Paşanın Selânik valiliği esnasında mektepteki tedrisat paşanın takdirini celbetmiş, bilhassa fransızca öğretiminin mükemmeliyetinden dolayı okulu himaye etmiştir. Bu sırada bâzı maarifsever zenginler ve tüccarlar mektebin malî durumunu destekliyerek sınıflarını arttırmışlar, ilk okul

Öğrenciler bir tatbikatta

derecesinden orta okul mertebesine yükseltmişler ve ayrıca bu rüştiyeye ticaret sınıfları da ilâve ettirmişlerdir.

Bu esnada Fransadan okul müdürlüğüne evvelâ Mösyö Guirot ve bilâhare Mösyö de Gaule getirilmiştir. Hasan Fehmi Paşanın Selânik valiliğinde iken teşvikiyle okul yeni binalara sahibolmuş, kız ve erkek kısımlarını tamamen ayırmış ve mektebin derecesi liseye çıkartılmıştır.

1913 senesine kadar mektebin inkişafı, artan bir hızla devam etmiş, Selâniğin Yu-

Öğrenciler dershanede

nanlılar tarafından işgali üzerine bu ilerleme devresi durmuştur. Bu zamanda okulun son müdürü Tevfik Bey isminde bir zattı.

Birinci Dünya Savaşı boyunca okul ufak mikyasta tedrisatına devam edebilmiş ve 1919 da Mondros Mütarekesini müteakip maarifsever bâzı zevatın gayretiyle Nişantaşında Onbeşinci İlkokulun bulunduğu arsada Mahmut Celâleddin Beyin konağında lisan mektebi olarak açılmıştır.

Ertesi yıl Halâskârgazi caddesinde Nuri Paşa konağına nakleden mektep, "Şişli Lisan Mektebi,, adını almış ve millî hükûmetin İstanbulda yerleşmesi üzerine bu isim "Şişli Terakki Mektebi,, adına çevrilmiştir.

Okulun İstanbuldaki müdürleri Kemal, Doktor Halil Santur ve Darülfünun garp edebiyatı müderrislerinden Şerif Beylerdi. Okul 1925 te, Nişantaşında Münire Sultan ve Şerif Paşa konaklarına naklettikten sonra mektebin müdürlüğüne Mehmet Ali Haşmet Kırca getirilmiştir.

Kendisinin on dört yıl süren müdürlüğü sırasında okul büyük bir inkişafa erişmiş,

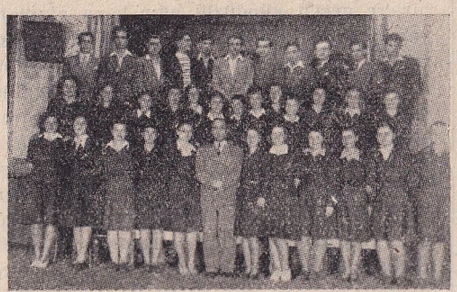

Öğrenciler koro dersinde

yatılı kız, erkek kısımları açılmış; evvelâ orta, daha sonra da lise sınıfları teşkil edilmiştir. Bu devrede okulun kadrosunda değerli öğretmenler bulunmaktadır. Edebiyatta Rafet Avni Aras merhum, Celâl Tahsin Boran, tarihte Muallim Ahmet Halit Yaşaroğlu, Deniz Lisesi muallimlerinden Feyzi Kurdoğlu, coğrafyada Recep Feyzi Aral, matematikte müteveffa Bedros Adruni, merhum Fuat Arsan (orta tedrisat müdürü), fizikte Ecvet Gürses (mektebin bugünkü müdürü), Hasene Güçlüer, kimyada Kâmil Özkök, Karabet Gürcan (Pangaltı Lisesi müdürü), merhum Kutsi, Bayan Kâmuran Tanver, lisanda Doktor Stern; Mösyö Franko, Madam Kaffe, Madam Şlezinger, felsefede Mehmet Emin İrişilgil (eski maarif müsteşarı, profesör. Faika Baysan (Erenköy Kız Lisesi sabık müdiresi) görülmektedir.

Mektep bu devrede müsamereler, gezintiler, kuvvetli spor hareketleri ve faydalı izci gezileriyle çevresinin dikkatini çekiyor ve ayni zamanda da değerli mezunlar yetiştiriyordu. 1939 yılında okul müdürlüğüne bugünkü Ankara Devlet Konservatuvarı müdürü Tevfik Ararat getirilmiş ve bir buçuk yıl süren zamanında mektebin inkişafında mühim hizmetleri dokunmuştur.

1941 yılında mektep müdürlüğüne Kabataş Lisesi fizik öğretmenlerinden İstanbul Kız Lisesi eski baş muavini Ecvet Gürses getirilmiştir. Bu devrede mektebin hocaları şu zevattan mürekkeptir:

Edebiyatta Zeki Ömer Defne, Necmi Seren, Melâhat Mansuroğlu, Nureddin Ergin, tarihte Samih Nafiz Tansu, Cemal Yener, coğrafyada, Recep Feyzi Aral, felsefede İhsan Kongar, matematikte Kemal Gürsan, Sırrı B. C., Sudi Aydıniç, Faik Sağan, Seher Ural, tabiiyede Adem Nezihi Energin, Pakize Sunal, fizikte Ecvet Gürses, Kenan Sarıer, Hasene Güçlüer, kimyada Kâmil Özkök, Hilmi Dilmen, lisanda Madam Sarafyan, Müberra Öney, Yusuf Osman Bükülmez, Madam Nacar, ingilizce Mister Elyot (üniversite lektörü), Sabiha Demirden, Vecihe Karamehmet, Rıdvan Evranosoğlu, alman-

Öğrenciler millî danslarda

cada doktor Stern, Madam Marşan, Besim Gürman, beden terbiyesinde Muhtar Emre, Şehime Özdemir, İbrahim Hakkı Turgay (merhum), resimde Ramiz Gökçe, müzikte Hulûsi Gürses, dikiş biçkide Seniye Sunguroğlu, askerlik tedrisatında Binbaşı Ragıp Çaldıran bulunmaktadır.

Bugün mektebin elliyi mütecaviz öğretmeni, altı yüze yaklaşan öğrencisi vardır. Mektep ana sınıflarından liseye kadar tam

Öğrenciler jimnastik dersinde

teşkilâtı olup 180 kız ve 400 de erkek öğrenciye maliktir. Dil tedrisatına çok ehemmiyet verildiği gibi, koro dersleri için öğretmenleri, spor ve izci teşkilâtı, temsil kolları ve kooperatif ile kütüphanesi vardır. Okulda zayıf talebeyi yetiştirmek gayesiyle ayrıca kurslar mevcuttur.

Mektebin lise ve, orta öğrencilerinin birincilerine müessisler tarafından her yıl maddî ikramiyeler verilmek suretiyle teşvikler yapılmaktadır.

Ana sınıfında otuza yakın çocuk bulunmaktadır. Bunlar, hususî dairelerinde oyun-

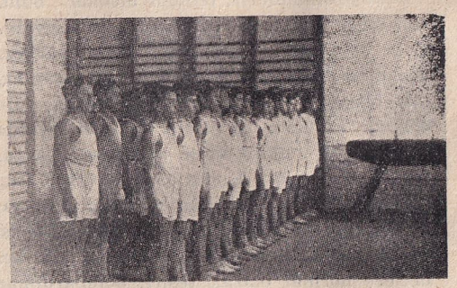

Küçükler jimnastik dersinde

caklariyle yaşarlar. Şişli Terakki Lisesi bugün Ecvet Gürsesin idaresinde Avrupaya tahsile giden, fakültelerde iyi neticeler alan kıymetli mezunlara maliktir.

(Samih Nazif Tansu)

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ (A.B.D.), UNİTED STATES OF AMERİCA (U. S. A.) — Amerika kıtasının kuzeyinde kırk sekiz devletten müteşekkil federal bir cumhuriyettir

Takriben 25 ve 49 kuzey enlemleriyle 607 ve 124 batı boylamları arasında yer alır. Kuzey komşusu, İngiltere İmparatorluk camiasına mensup Kanada; güney komşusu da Meksika cumhuriyetidir. Doğu tarafını Atlantik Okyanusu, batı tarafını Pasifik Okyanusu çerçeveler. Amerika ile Avrupa arasındaki mesafe 3.000 mil kadardır; diğer taraftan Amerika ile Uzakdoğu arasında ise 5.000 ilâ 6.000 millik bir mesafe mevcuttur.

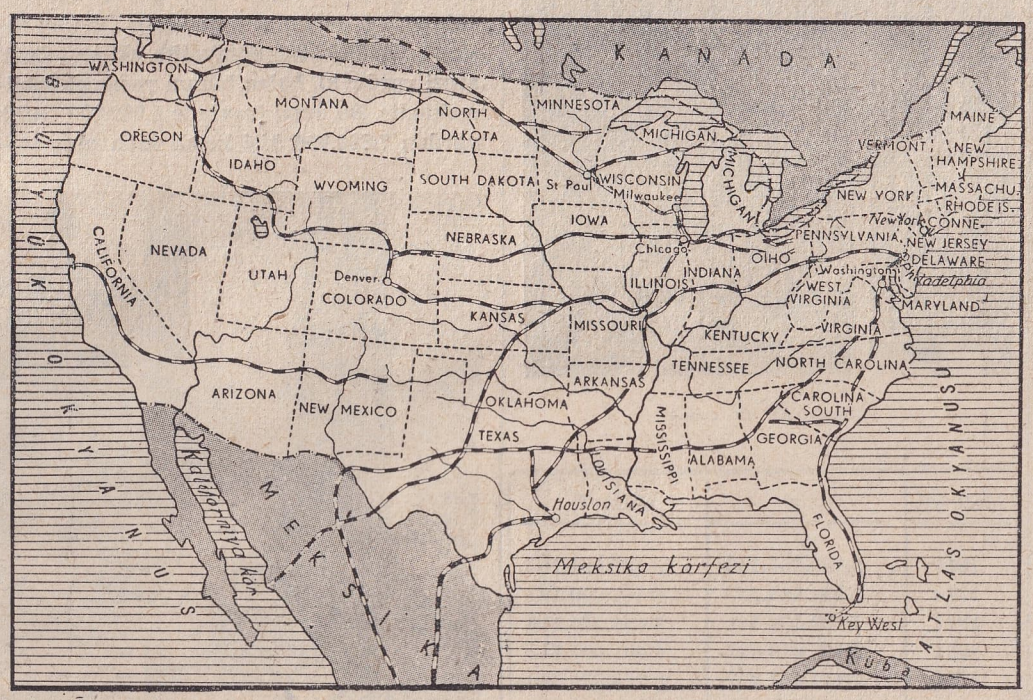

Bununla beraber Pasifikteki Havay adaları Amerika için Uzakdoğuya doğru bir atlama taşı mahiyetindedir.

A. B. D. nin yüz ölçümü 7.839.000 kilometre karedir. Bundan başka 1.519.00 kilometre kare tutarında Alaska, Havay adaları, Porto Rico, Guam ve Virjin adaları arazileri, Samoa takım adalarının bir kısmı ve Panama kanalı bölgesi de vardır. Diğer taraftan, Anavatan topraklarından addedilmiyen bu kabil topraklar arasında sayılan Filipin adaları İkinci Dünya Savaşından sonra istiklâl kazanmışlardır.

T a b i i t a k s i m a t: Amerikalılar, memleketlerini umumi olarak altı bölgeye ayırırlar: 1 — Hakikatte kuzey doğu olan Doğu, 2 — Hakikatte güney doğu olan Güney, 3 — Orta batı (Mississipi vâdisinin yukarı kısmı ve Büyük Göller bölgesi, 4 — Uzak batı (Farwest = Rocky dağlarının batısına düşen mıntaka), 5 — Batı (Büyük Bozkırlar ve Rocky dağları mıntakası), 6 — Kuzey batı ve güney batı (Meksika hududu boyunca).

Bu umumi taksimat çevresi içinde A. B. D. yi tabiî bakımdan dört kısma ayırmamız mümkündür; batıda memleketin hemen hemen üçte birini kaplıyan dağlık, yüksek yaylalar vardır; St. Lawrence nehrinin güneyinde Atlantik sahiline muvazimsi daha küçük ve daha alçak doğu yaylaları; güneye doğru, meyilli geniş bir iç ova - ki ortasında küçük bir yüksek yayla vardır- ve nihayet Atlantik Okyanusu ve Meksika körfezi ile hemhudut bir yayla. Şimdi A. B. D. yi fizyografik bakımdan sekiz bölüme ayırabiliriz: 1 — Laurentian yaylası, 2 — Atlantik ovası, 3 — Appalachian yaylaları, 4 — İç ovalar, 5 — İç yaylalar, 6 — Rocky dağları silsilesi, 7 — Dağ araları yaylaları, 8 — Pasifik dağ silsilesi.

Bundan da anlaşıldığı gibi A. B. D. de üç mühim dağ silsilesi Appalachian'lar, Rocky'ler ve Pasifik silsilesidir. Bunların, bilhassa ilk ikisinin memleket iklimi üzerinde büyük tesirleri vardır.

N e h i r l e r v e g ö l l e r: A. B. D. de nehir ve göller ulaştırma, elektrik kuvveti istihsali ve sulama bakımından büyük bir ehemmiyet arzeder. Nehirlerin ekseriyeti, asıllarından seyrüsefere müsaittir; böyle olmıyanlar da genişletilmiş ve derinleştirilmiştir.

Memleketin nehir ve gölleri dört eğik düzlemde toplanmıştır. Bunlar sularını Atlantik'e, Büyük Göllere, Meksika körfezine ve Pasifik'e akıtan eğik düzlemlerdir. Atlantik Okyanusuna dökülen nehirler ekseriyetle hızlı akan kısa nehirlerdir ve dolayısiyle elektrik istihsalâtına elverişlidirler. Bunların en büyük ve en mühimmi New York limanında denize dökülen Hudson nehridir. Bu nehri birçok kanallar- Mississipi ile birleştirmiştir. Meksika körfezine dökülen en mühim ve en büyük nehir takriben 1.356.000 kilometre karelik arazinin sularını toplıyan Mississipi'dir. Bu nehrin genişliği 1500 - 2000 metreyi bulur. Bu körfeze dökülen diğer nehirler Mobile, Pearl Colorado ve Rio de Grande nehirleridir. Pasifik'e dökülen nehirler arasında Colombia, Sacramento; San Joaquin ve Sianas nehirleri de vardır.

A. B. D. nin doğu - kuzeyinde beş tane büyük tatlı su gölü vardır. Kanada hududu üzerinde bulunan bu göllerin bulunduğu mıntakaya Büyük Göller mıntakası adı verilmiştir. Bunlardan Superior, Hurron, Erie ve Ontario A. B. D. - Kanada hududu üzerinde, Michigan ise tamamiyle içeridedir. Bunlar sularını Rocky dağlarındaki karların erimesiyle elde ederler ve St. Lawrence nehri yolu ile Atlantik Okyanusuna akıtırlar. Meşhur Niagara şelâlesi Erie ile Ontario arasındadır.

İ k l i m: İklim umumiyet itibariyle mutedil olmakla beraber şu ciheti de kaydetmek icabeder ki bâzı bölgelerde ekvator sıcağı, bâzı bölgelerde de kutup soğuğu hüküm sürer. Pasifik'in kuzey batısına en çok, California güney batısına da en az yağmur yağar. A. B. D. ikliminin bir hususiyeti de Rocky dağlarının doğusuna raslıyan tornado denilen kasırgalardır. Yılda ortalama 260 kişinin ölümüne ve 13.000.000 dolarlık mal kaybına sebebolan bu tornadoların yıllık mikdarı gene ortalama olarak 140 dır.

N ü f u s: A. B. D. halkı birçok ırkların ve milletlerin birleşmesiyle meydana gelen nev'i şahsına münhasır bir halktır. 1940 sayımına göre A. B. D. nin anavatan nüfusu 131.669.275 tir. Alaskanın, Samoanın, Guamın, Panama Kanal bölgesinin, Porto Rico'nun ve Virjin adalarının nüfuslarının mecmuu ile birlikte bu rakam 150.621.231 e baliğ olmaktadır. Bunun 12.865.518 i zenciler; 588.837 si başka ırklardandır. Bunların arasında 329.478 kızıl derili, 40.262 Çinli ve 79.642 Japon vardır. Bu hesaba göre A. B. D. nüfusunun yüzde 89,8 ini beyazlar, yüzde 9,7 sini zenciler ve yüzde 0,5 ini de diğer ırklar teşkil etmektedir.

A. B. D. deki beyaz ırk dünyanın hemen, hemen her tarafından gelen muhacirlerden teşekkül etmiştir. Amerikaya en fazla muhacir gönderen memleketler İngiltere, İrlânda; Polonya, İskoçya, Norveç, İsveç, Rusya ve İtalyadır. Bunlardan başka beş milyon kadar Yahudi vardır.

Şurası kayde şayandır ki, nüfus artış nisbeti yıldan yıla azalmaktadır. Sosyolog-

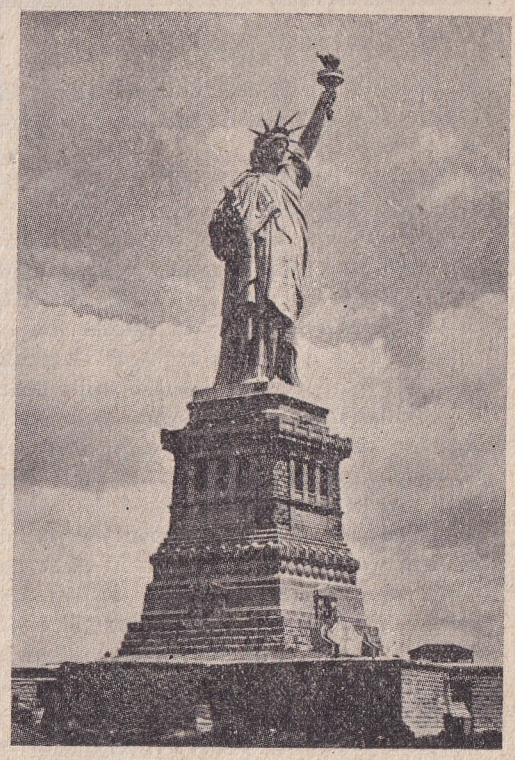

New York limanındaki meşhur Hürriyet Heykeli

lar bunu kadınların çalışmalarına, muhaceretin tahdidedilmesine ve şehirlerin büyümesine, endüstrinin gelişmesine atfetmektedirler. Aşağıdaki cetvel A. B. D. nin yüz ölçümü bakımından büyümesini ve nüfu-

su bakımından artmasını göstermesi itibariyle enteresandır.

Yıl	Yüz ölçümü	Nüfus	Muhaceret
1790	867.980	3.929.214	—
1800	867.980	5.308.483	—
1810	1.685.865	7.239.881	—
1820	1.753.588	9.638.453	—
1830	1.753.588	12.866.020	128.502
1840	1.753.588	17.069.450	538.381
1850	2.944.337	23.191.876	1.427.337
1860	2.973.965	31.443.321	2.814.554
1870	2.973.965	39.818.449	2.081.261
1880	2.973.965	50.155.783	2.742.137
1890	2.973.965	62.947.714	5.248.568
1900	2.974.159	75.994.575	3.694.204
1910	2.973.890	91.972.266	8.202.388
1920	2.973.776	105.710.620	6.347.380
1930	2.973.776	122.775.046	4.235.510
1940	2.977.128	131.665.275	528.431

Son olarak şu hususları da kaydedetim: 1790 da A. B. D. nüfusunun hemen hemen hepsi köylerde yaşarken, şimdi 74.423.702 Amerikalı, yani nüfusun takriben yüzde 56,5 i şehirlerde yaşamaktadır. Bundan başka nüfusun yüzde 50.3 ünü erkekler geri kalan yüzde 49.7 sini de kadınlar teşkil etmektedir.

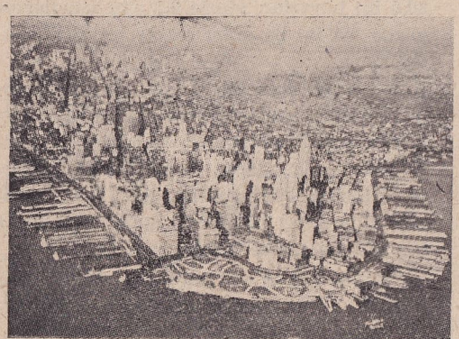

New York'un umumî görünüşü

Nüfusun her binine raslıyan ölüm nisbeti 10,6; doğum nisbeti de 17.3 tür.

D i n l e r : A. B. D. de dünyanın bütün dinlerinin sâlikleri vardır. Umumiyet itibariyle din ve mezheplerin sayısı 256, dinî teşekküllerin sayısı da 199.302 dir.

A. B. D. m a l i y e s i : A. B. D. gerek bütçe bakımından ve gerekse millî gelir bakımından dünyanın en zengin memleketlerinden biridir. Harbden evvelki devrenin en zengin yılı olan 1928 de A. B. D. nin millî serveti takriben 300.000.000.000 idi ki, nüfus başına 2.520 dolar isabet ediyordu. Millî gelire gelince, aynı yılda A. B. D. de nüfus başına düşen millî gelir nisbeti 525 dolardı, 1943 te millî gelir tutarı yüz kırk dokuz milyar üçyüz doksan iki milyonu bulmuştur.

Amerikanın para birimi "dolar,, dır. Bunun altın muhtevası 1934 e kadar değiştirilmemişti; yalnız o yıldan itibaren bu muhteva yüzde 59,06 nisbetinde indirilmiştir. 1944 te tedavülde bulunan para miktarı 22.000.000.000 dı.

A. B. D. de federal devletin maliyesi, masrafları ve gelirleri üye devletlerin maliye, masraf ve gelirlerinden tamamiyle müstakillerdir. Federal bütçe her yıl biraz daha genişlemektedir. Aşağıdaki cetvel bunu gösterir:

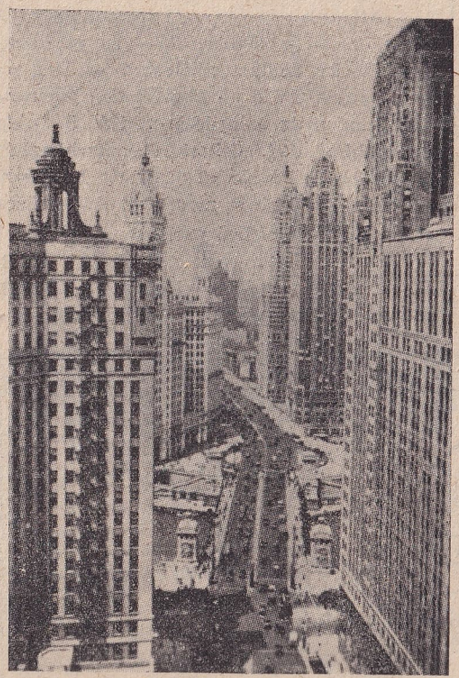

Chicago'da bir cadde

Malî yıl	Gelir	Masraf
1919	5.025.257.136	18.522.894.705
1920	6.694.565.389	6.482.090.191
1927	4.129.394.441	3.493.584.519
1931	3.189.638.632	4.091.597.712
1938	6.241.661.227	9.268.338.030
1944	44.148.926.968	93.743.514.864
1945	466.056.554.580	100.404.596.685

Görülüyor ki, 1938 de ve 1944 te bütçede müthiş açıklar vardır. 1938 deki açığın sebebi Roosevelt'in New Deal plânları yolundaki masraflardan, 1944 teki açık ta tabiatiyle harbden dolayıdır.

A. B. D. umumiyet itibariyle bir tarım memleketi olmaktan ziyade bir endüstri ve ticari teşebbüs memleketidir. Amerikanın ön plânda gelen istihsalâtı endüstri istihsalâtıdır. Bugün A. B. D. bilhassa otomobil ve makine imalâtında dünyada birinci gelmektedir. Dünya otomobil ve kamyonlarının yüzde 70 ini Amerika yapar. 1941 de Amerikada 4.838.561 otomobil ve kamyon imal edilmiştir.

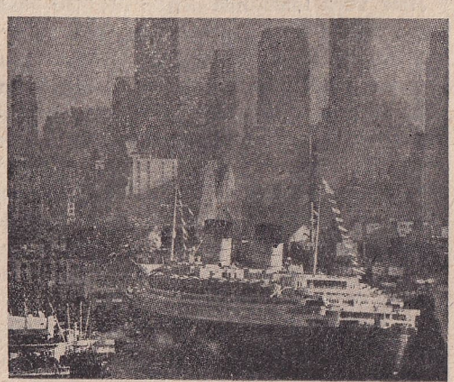

New York'tan bir görünüş

Bu büyük endüstri memleketinin ekonomik rejimi Amerikalıların kendi tâbirleriyle bir hususi teşebbüs kapitalizmi olarak tavsif edilebilir. A. B. D. makina ve otomobil sanayiinden başka hususlarda da dünyada ön plânda gelir. 1941 de 564.000.000 ton maden ve linyit kömürü istihsal etmek suretiyle dünyada üçüncülüğü elde etmiştir. Dünyada petrol istihsalâtının yüzde 70 i Amerikan şirketlerinin elindedir. Dünya demir istihsalâtının yüzde 35 ini, bakır istihsalâtının yüzde 30 unu A. B .D. temin eder.

T a r ı m : A. B. D. esas itibariyle bir endüstri memleketi olmasına rağmen tarım hususunda da dünyanın en ileri gelen memleketlerinden biridir. Evvelâ memleketin 461.697.000 dönümü ormanlıktır. Bunun dışında 1.000.000.000 dönümlük ekime müsait arazi vardır ki, halen bunun yarısı ekilebilmektedir. Bu arazi üzerinde 6.000.000 çiftlik vardır; 7.800.000 kişi kendi malı olan toprağı işler ve 2.400.000 işçi de rençber olarak çalışır.

Chicago'dan bir görünüş

Kıymet bakımından 1943 teki tarım istihsalâtı şöyleydi: Mısır 3.439.263.000 dolar, buğday 1.127.448.000 dolar, ot 1.487.893.000 dolar, pamuk 1.129.985.000 dolar, yulaf 822.630.000 dolar, arpa 322.469.000 dolar, çavdar 127.369.000 dolar.

A. B. D. dünya mısır ihtiyacının yüzde 58 ini; buğday ihtiyacının yüzde 20 sini; yulaf ihtiyacının yüzde 25 ini ve pamuk ihtiyacının da yüzde 40 ını temin eder.

Burada şunu kaydetmek icabeder ki, İkinci Dünya Savaşı A. B. D. maliyesine, ekonomisine, tarımına ve endüstrisine büyük bir darbe olmuştur. Gerçi harb esnasında endüstri gelişmişse de harb endüstri ve ekonomisinden barış endüstri ve ekonomisine geçiş güç olmaktadır. Bu istihsal devresinin icabatından olan grevler vaziyeti büsbütün müşkülleştirmektedir. Bununla beraber A. B. D. hükümeti tarafından son günlerde yayınlanan hususi bir raporda ekonomik durumun iyiliğe doğru gelişmekte olduğu belirtilmektedir. Bu rapora göre 1947 de umumî istihsalâtın yekûnu 202.000.000.000 dolara baliğ olacaktır. Fakat her şeye rağmen enflâsyon tehlikesi ve geçen harbden sonraki kriz gibi bir tehlike tamamiyle atlatılmış değildir.

Hükümet şekli: Elân yürürlükte bulunan 1789 anayasasına göre A. B. D. kırk sekiz devletten müteşekkil federal bir cumhuriyettir. Devletlerin her birine "State,, adı verilir (Meselâ State of New York gibi). Bu devletlerin hükümetlerine de "State Governments,, denilir. Bunların birleşmelerinden meydana gelen "United States of America = Amerika Birleşik Devletleri,, hükümeti de ya federal hükümettir (Federal Government), ya da millî hükümettir (National Government). 1781 tarihli Konfederasyon Kanunu ilk olarak Amerikan tarihi boyunca federal devletle, üye devletlerin salâhiyetlerinin çatışması hususunda mücadeleler olagelmiştir. Bugün artık durum tavazzuh etmiş federal hükümetle - devlet hükümetlerinin birbirleri karşısındaki vaziyetleri belli olmuştur. Millî hükümet üye devletler hükümetlerinden üstündür. Devletler, millî hükümetin cüzleridir, ve bunlar millî hükümetten ayrı ve müstakil olarak tasavvur edilemezler. Bu devletlerin hükümranlıkları ve arazi bütünlükleri garanti edilmiştir, her devlet Amerika Birleşik Devletleri Âyan Meclisine müsavi mikdarda mümessil gönderir. Bu devletler cumhurbaşkanı, cumhurbaşkanı muavini ve Mümessiller Meclisi seçimlerinde de seçim dairesi sayılırlar. Yukarda söylediğimiz gibi millî hükümetin birer cüzü olmak hasebiyle ve bilhassa millî anayasanın değiştirilmesi gibi mühim meselelerde devlet hükümetleri nüfuz sahibidirler. Ancak son yıllarda bu devletler siyasî karakterlerini kaybetmiye yüz tutmuşlardır. Yani artık şu devlet şu partiyi tutar, bu devlet bu partiyi tutar gibi hükümler çıkarmak çok güçleşmiştir. Üye devletler millî hükümetten ayrı olarak ordu ve donanma bulunduramaz ve yabancı devletlerle anlaşmalar, andlaşmalar ve ittifaklar yapamazlar. Velhâsıl A. B. D. de iki hükümet vazife görmektedir. Bunlardan biri federal kanunları tatbik eder ve federal vergileri toplıyarak federal hükümetin vazifelerini görür; diğeri de kendi hudutları dahilinde kendi kanunlarını yürütür. Gerek federal hükümette ve gerekse devlet hükümetlerinde "kuvvetlerin ayrılığı,, prensibi hâkimdir.

Menşeleri başka memleketlerden olan Amerikalı tipler: İsveçli, Hintli, Hırvat, Romanyalı, Irlândalı; Arap.

Soldan sağa: Çinli, Norveçli, Alman, İspanyol, Çek, Yunanlı.

Soldan sağa: Yahudi; Fransız; İtalyan; Holândalı; Portekizli; Polonyalı.

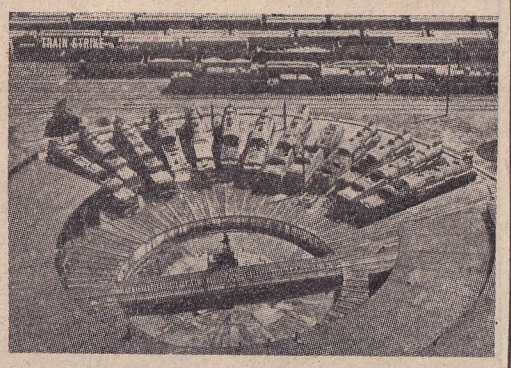

Bir istasyon makasında lokomotifler

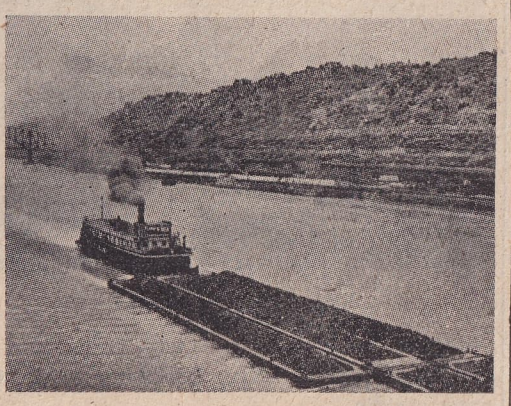

A. B. D. de nehir nakliyatı

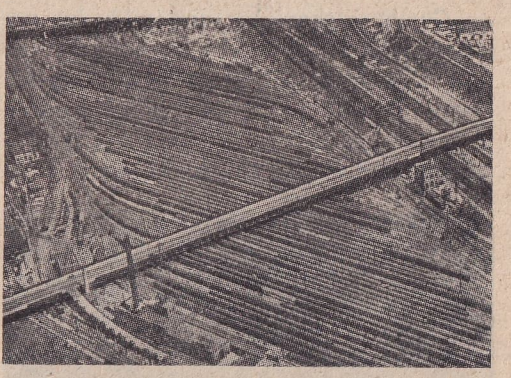

Bir istasyonda harekete hazır trenler

Anayasa: Bugün yürürlükte bulunan A. B. D. Millî Anayasası (National Coustitution of U.S.A.) 17 eylûl 1787 de Filâdelfiyada kabul edilmiş ve 1789 martının ilk çarşambasında yürürlüğe girmiştir. Yir-

Amerika Birleşik Devletlerini teşkil eden 13 koloni arasında sembolik kanuni birliği teminden ileri gidememişti ve merkezî hükümetin yetkileri pek mahduttu. Bu şeklin mahzurlarının kısa bir zaman içinde anlaşılması üzerine 1787 eylûlünde kabul edilen ve 1789 da yürürlüğe giren yeni anayasa merkezî hükümeti kuvvetlendiren federal şekli kabul etti. Bununla beraber

mi bir defa tadil edilen bu kanun millî hükümetin üç kısmının ana hatlarını çizer ve millî hükümetle devlet hükümetleri arasındaki münasebetleri tâyin eder.

F e d e r a l h ü k ü m e t: Yukarda söylediğimiz gibi federal hükümet kuvvetlerin ayrılığı prensibine dayanır. Yani icra,

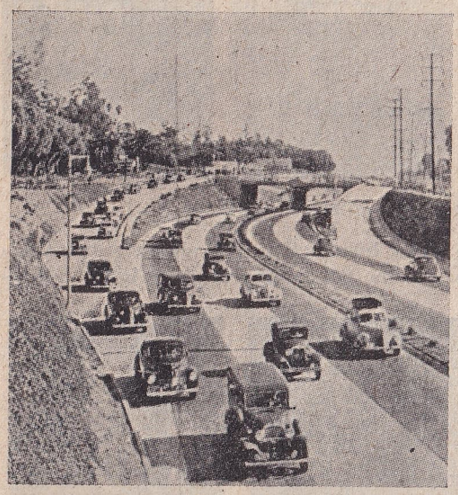

Bir otomobil yolunun görünüşü

teşri ve kaza kuvvetleri birbirlerinden müstakildirler. İcra kuvveti, ekseri Avrupa devletlerinde olduğu gibi kabine sistemine uygun değildir; kuvvetlerin ayrılığı prensibinin icabı olarak "başkan sistemine,, uygundur. Yani icra kuvvetini, kabinenin başkanı olan cumhurbaşkanı temsil eder.

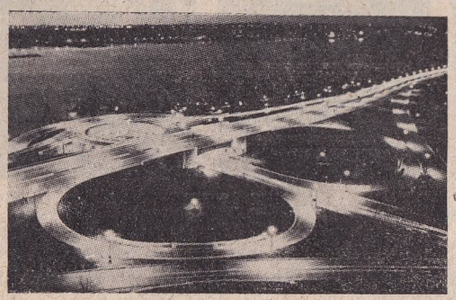

Otomobil yollarından bir görünüş

Cumhurbaşkanı her dört yılda bir yapılan seçimlerde seçilir. Bu seçim iki dereceli olarak yapılır. Aynı şekilde yapılan diğer bir seçimle bir de cumhurbaşkanı muavini seçilir.

Cumhurbaşkanı, kabinesini, kendi tâyin

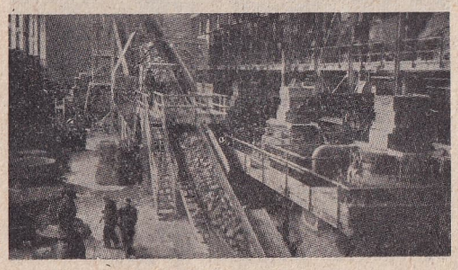

A. B. D. de madencilik

eder ve buna bilfiil başkanlık eder. Kabine âzalarına "secretary,, denilir ve on tane "secretary,, yani bakan mevcuttur. Dışişleri Bakanı (Secretary of State), Maliye Bakanı (Secretary of Treasury), Harbiye Bakanı (Secretary of War), Baş Savcı (Adalet Bakanı) (Attorney General), Posta Bakanı (Postmaster General), Bahriye Bakanı (Secretary of Navy), İçişleri Bakanı. (Secretary of Interior), Tarım Bakanı (Secretary of Agriculture), Ticaret Bakanı (Secretary of Commerce), Çalışma Bakanı (Secretary of Labor).

Bununla beraber Amerikadaki kabine, Avrupa anlamında tam bir kabine değildir. Bir defa kabine mensupları teşri heyetlerine mensup değildir, sonra bunlar ancak cumhurbaşkanına karşı mesuldürler; teşrii heyetler karşısında ne ferden, ne de müş-

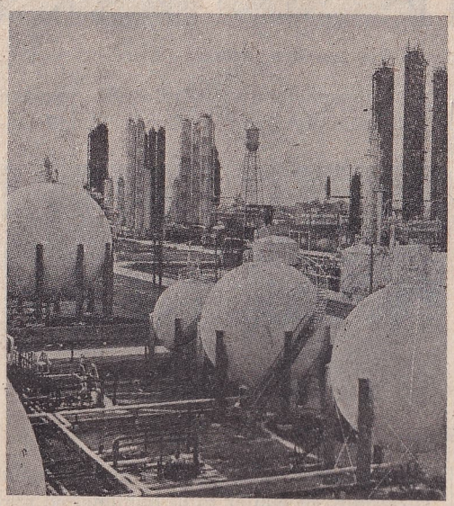

Bir sentetik kauçuk fabrikası

terek olarak mesul tutulmazlar. Ancak cumhurbaşkanı tâyin ettiği idarî teşkilât başlarını Âyan Meclisinin tasvibine arzetmiye mecburdur.

A. B. D. de cumhurbaşkanı epeyce salâhiyet sahibidir. Bu salâhiyetler anayasa ve federal kanunlar mucibince olduğu kadar, siyasî âmiller ve başkanın şahsiyeti dolayısiyle genişliyebilir.

Cumhurbaşkanı ile birlikte seçilen cumhurbaşkanı muavininin Âyan Meclisine başkanlık etmekten ve cumhurbaşkanı öldüğü

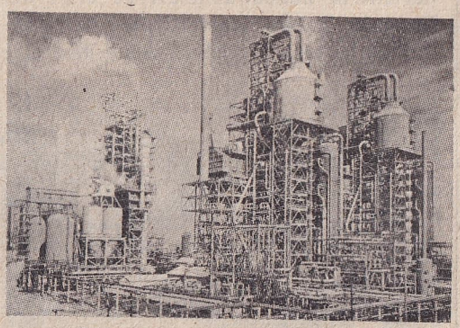

Bir petrol tasfiyehanesi

takdirde, devre sonuna erinciye kadar cumhurbaşkanlığı etmekten başka bir vazifesi yok gibidir.

T e ş r i i k u v v e t: Teşrii kuvveti Kongre denilen parlâmento temsil eder. Kongre iki kamaradan, yani Mümessiller Meclisi ile Âyan Meclisinden müteşekkildir.

Yukarda söylemiş olduğumuz gibi, Âyan Meclisinde üye devletler müsavi olarak, ikişer senatör tarafından temsil olunurlar. Senatörler altı yıllık devreler için seçilirler. Vaziyet o şekilde tertiplenmiştir ki, her iki yılda bir Âyan Meclisi üyelerinin üçte biri değişir. Bu meclis kanun yapmaktan başka cumhurbaşkanının tekliflerini ve yabancı devletlerle akdedilen muahedeleri veto etmek yetkisini haizdir. Yüksek rütbeli devlet adamlarının ve cumhurbaşkanının lüzumu muhakeme kararını

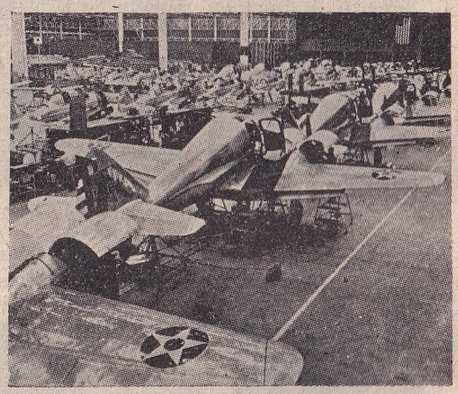

Tayyare sanayii

da Âyan Meclisi verebilir. Âyanda 96 âza vardır.

Mümessiller Meclisi üyeleri iki yılda bir seçilirler. Üye devletler bu mecliste nüfusları nisbetinde temsil olunurlar. Bu meclis-te 48 devletin mümessillerinden başka Alaska ve Havay'ın birer delegesi ile Porto Rico daimi komiserleri de bulunur.

Anayasada tadilât yapılabilmesi için bunun Kongre meclislerinin üçte ikisi veyahut ta üye devletler meclislerinden üçte

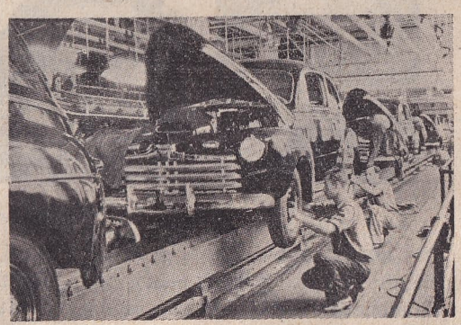

Otomobil sanayii

ikisinin kararıyle teklif edilmiş olması şarttır. Anayasa, ancak teklif Kongre meclisinin dörtte üçü tarafından kabul edildiği takdirde değiştirilebilir.

Her iki meclisin de teşkilât ve usulleri

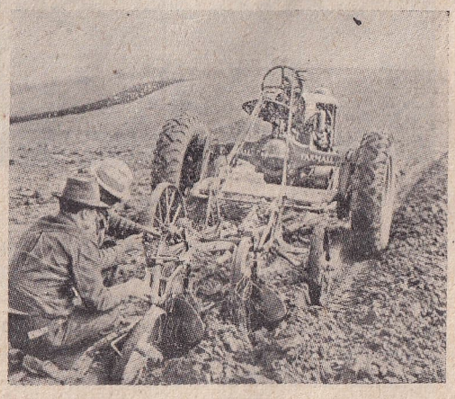

A. B. D. de tarım

daha ziyade ananelerle tâyin edilmiştir. Bu ananelere göre Âyan Meclisinde meseleler

uzun uzadıya müzakere edilebilir; halbuki Mümessiller Meclisinde temayül, müzakereleri tahdidedip mümkün olduğu kadar fazla iş çıkarmıya doğrudur.

Mümessiller Meclisinde başkanlık vazifesini "sözcü,, görür, bu da ekseriyet par-

İşten dönen ziraat kulüplüleri

tisi mensubudur. Âyan Meclisinin başkanı ise cumhurbaşkanı muavinidir.

K a z a i k u v v e t: Federal kaza kuvvetini Yargıtayla (Supreme Court) Kongrenin kurduğu mahkemeler teşkil eder. Yargıçların tâyinini cumhurbaşkanı tasdik eder.

Federal Yargıtay, A. B. D. nin en mühim uzuvlarından biri olup dokuz yargıçtan

A. B. D. de hayvan yetiştirme

müteşekkildir.

Federal mahkemeler şu hususlarda işe karışırlar:

1 — Federal Anayasa hususunda çıkacak ihtilâflarda son merci Yargıtaydır, 2 — Federal Ceza Kanununa aykırı hareketleri muhakeme etmek federal mahkemelere düşer, 3 — Birleşik (yani: üye) devletlere

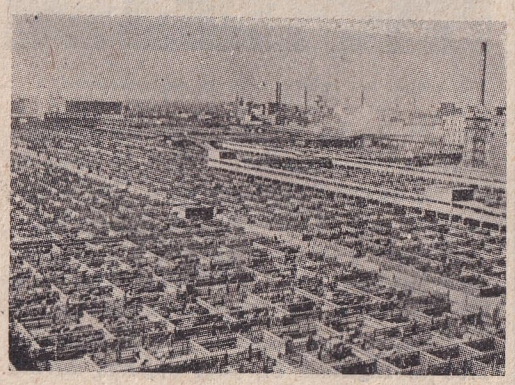

Chicago'da bir hayvan panayırı

karşı açılan mahkemelere bakmak federal mahkemelerin yetkisi dahilindedir, 4 — Büyük meblâğların bahis mevzuu olduğu hususlarda federal mahkeme yetki sahibidir.

D e v l e t h ü k ü m e t l e r i: A. B. D. kurulduğu zaman 13 devletten müteşekkildi. Bugün Amerikan bayrağında 48 yıldız vardır. Federasyona sonradan katılan 35 devletten yedisi doğrudan doğruya kendi arzulariyle katılmışlar; 28 i de birer Territory iken birer devlet oluvermişlerdir. Her devletin ayrı birer anayasası olmakla beraber ve büyüklükleri ve nüfusları bakımından da farklı olmalarına rağmen Birlik içinde tamamiyle müsavi addedilirler ve hepsinin birbiriyle müşterek vasıfları vardır. Devlet hükümetleri federal hükümetin modeli gibidirler. Herbirinde cumhurbaşkanı yetkisini haiz, halk tarafından seçilme birer Governor (vali) ve iki meclisten müteşekkil birer teşrii meclis vardır (State Legislature). Kolonilerin İn-

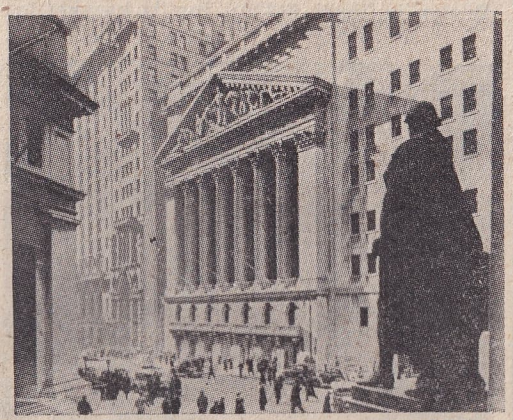

A. B. D. İthalât ve İhracat Bankası

giltere tarafından tâyin edilmiş valiler tarafından idare edildikleri günden galat olarak hakikatte devletlerin cumhurbaşkanı durumunda olan icra kuvveti başkanlarına Governor (vali) denilmektedir. Bu valinin, kendi devletinin anayasası çerçevesi dahilinde federal hükümet cumhurbaşkanının salâhiyetlerine benziyen salâhiyetleri vardır.

48 devletin yarısında, valiler 2 yıl müddetle seçilirler. New Jerseyde vali 3 sene

Adliyeye staja gelen hukuk talebeleri

müddetle vazifede kalır. Geri kalan devletlerde müddet 4 yıldır.

Devlet kaza kuvveti bünyesinde üç türlü mahkeme vardır: 1 — Devlet yargıtayları, 2 — Yüksek hukuk ve ceza mahkemeleri, 3 — Sulh mahkemeleri.

48 devletten başka Alaskada ve Havay adalarında ve Porto Ricoda muhtar idare ve teşrii meclisler vardır. Bununla beraber

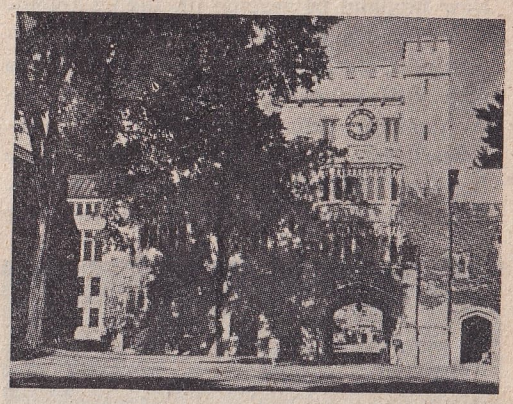

New York'ta eski bir kolej

bu meclislerin kararları Amerikan kongresinin tasdikına tabidir.

Guam adası ve şimdi Japonların mandası altında iken Amerikaya verilen Pasifik adaları Bahriye Bakanlığı tarafından, Virjin ve Samoa adaları ile Panama kanalı bölgesi de Federal İçişleri Bakanlığının tâyin ettiği valiler tarafından idare edilir.

Federal Devlet merkezi: Federal Devlet merkezi, devletlerin arazilerinden ayrı olan District of Columbia'daki Washington

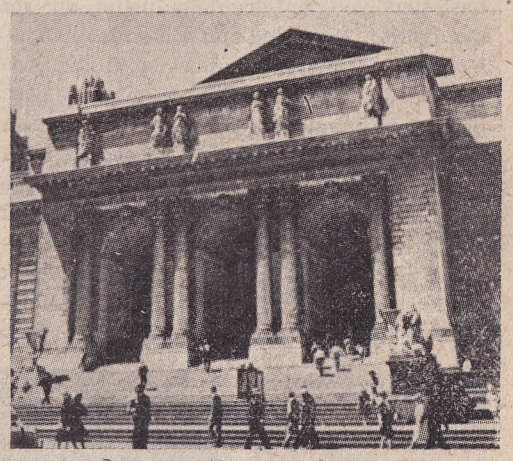

New York'un umumi kütüphanesi

şehridir. Bu şehre diğer bir Washinyton adlı şehirden tefrik için Washington D.C. denir.

M a h l l î i d a r e l e r: Mahallî idare cüzleri ya Township'tir ya da county'dir.

New York hastanesi ve Tıp Fakültesi

P a r t i l e r: Gerek federal hükümette ve gerekse hükümet devletlerinde partiler mühim bir rol oynar. Amerikada

birçok partiler mevcutsa da, başlıca iki parti vardır (Cumhuriyetçi ve Demokrat partiler) ve Amerikadaki parti sistemi iki parti sistemidir.

T a r i h ç i k : Ekseri tarihçiler A. B. D. tarihine başlangıç olarak, 1607 de New England bölgesinde ilk İngiliz kolonisinin kuruluşunu alırlar. Bu kolonin kuruluşunu, gittikçe artan muhaceretler ve yeni yeni kolonilerin kuruluşu takibetti. Avrupadaki istibdat idarelerinden, toleranssızlıktan ve sefaletten kaçanlar yalnız İngilizler değildi: bu yeni ümitler ve imkânlar âlemine İrlândadan, Almanyadan ve

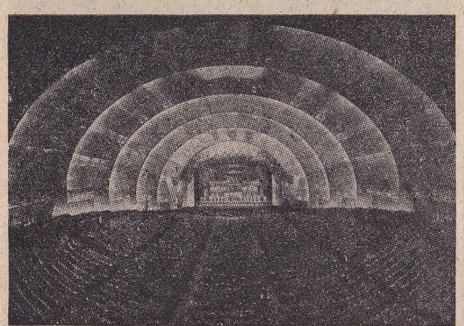

Dünyanın en büyük müzik holü: Radyo City binası içinde

Holândadan sürü, sürü insanlar iltica ediyordu. Bununla beraber her nedense bu yeni teşekkül eden millette Anglo-Sakson hasletleri ve vasıfları daha üstün bir rol oynuyordu. New England Kolonileri, Orta-Koloniler, Güney Kolonileri ve Hudut Kolonileri diye adlandırabileceğimiz koloni öbekleri başlangıçta kendilerini İngilterenin birer parçası addediyorlar ve oranın idarî usullerine göre idare edilmek suretiyle idari bir bütün teşkil ediyorlardı. Kolonyal Devir diye adlandırılan bu devrede, koloniler anavatanla birlikte hareket ederek Fransa ve İspanyayı Kanadadan, Floridadan ve birçok münferit noktalardan sürüp

New York'ta muazzam açık hava tiyâtrosu

çıkarmışlar ve A. B. D. arazisinin nüvesini teşkil edecek olan Atlas Okyanusundan Mississipiye kadar olan sahada İngiltereyi hâkim kılmışlardı. Fakat bu İngiltere - Koloni ittifakı çok sürmedi. Amerikaya yeni bir vatana ve Avrupada malik olmadıkları bâzı haklara sahibolmak için gelen muhacirler yavaş yavaş Avrupalılıktan kurtulmıya başlamışlar ve yeni bir Amekalılık şahsiyetini benimsemek yolunu tutmuşlardı. Bunlar daha tam bir istiklâl istememekle beraber kendilerinde bâzı haklar görüyorlar ve İngiltere hükümetinin de bunları tanımasını istiyorlardı. İşte 1760 yılından itibaren Amerikada İngiltere aleyhinde bir cereyan gelişmiye başlamıştı.

Zenci düşmanı Ku Klux Klan mensupları hususî üniformalariyle bir merasimde

Halkla İngiliz kuvvetleri arasında çatışmalar ve çarpışmalar oldu. Bu arada meşhur Boston katliamı (1776), İngiliz kaçakçı ta-

Bir dansingte eğlenen halk

kip gemisi Gaspel'in karaya oturduktan sonra halkın hücumuna uğrıyarak parçalanması bu hâdiselerin gelişmesine yol açtı. 1773 te İngiltere kıralının çaydan vergi

Sendikalıların her vakitki grev toplantılarından

almıya kalkışması bu vaziyeti büsbütün gerginleştirdi. 5 eylûl 1774 te Georgia'dan başka bütün kolonilerin iştirakiyle Philadelphia'da bir koloniler arası toplantı yapıldı ve İngiltere aleyhinde şiddetli iktisadî tedbirler alınmasına karar verildi. Bir taraftan da bütün koloniler milis kuvvetleri hazırlamıya ve talim ettirmiye başladılar. Nihayet 18 nisan 1775 gecesi Concord'da bir İngiliz silâh deposu basıldı ve "sesi bütün dünyada duyulan,, ilk silâh patladı.

İ h t i l â l H a r b i : Amerika tarihinde "İhtilâl Harbi,, diye anılan bu mücadele daha henüz kendilerini İngiliz addeden koloni mensupları tarafından bâzı "ana hakları elde etmek için,, açılmıştı. Halbuki bir yıllık mücadele, bu yeni dünyada

Dâvacı bir Kızıl derili mahkemede

yepyeni ve genç bir millet haline gelmiş bulunan Amerikanın kendi kendini tanımasına ve idrak etmesine kâfi geldi ve harb tam mânasiyle bir istiklâl harbi karakterini aldı. Amerikan kuvvetlerine kumanda eden George Washington 1776 da yeni Amerikan bayrağını kabul etti; aynı yıl içinde Thomas Paine adında genç bir mütefekkir "Aklı Selim,, (Common Sence) adında bir broşür neşrederek Amerikan istiklâlinin lüzumunu belirtti. Nihayet Amerikan Kolonileri Kongresine istiklâl ilân edilmesi hususunda bir teklif yapıldı. Bunun üzerine beş kişilik bir komite İstiklâl Beyannamesini hazırladı. Kongre Thomas Jefferson'un kaleminden çıkan bu beyannameyi 2 temmuzda kabul ve 4 temmuz 1776 da

Amelenin her vakitki grev ve döğüşmelerinden

ilân etti ve bu suretle Amerika Birleşik Devletleri doğmuş oldu. Diğer taraftan da İstiklâl Savaşı devam ediyordu. Derme çatma fakat imanlı Amerikan kıtaları hemen, hemen her yerde muntazam İngiliz kuvvetlerine karşı zaferler kazanıyorlardı. Bunker Hill ve Valley Forge muharebeleri bu ihtilâl savaşının destanlaşmış zaferleridir. 1793 te İngiltere bu yeni doğmuş devleti resmen tanıyarak sulh muahedesini imzaladı.

K o n f e d e r a s y o n d e v r e s i : Dada harb içinde Muvakkat Koloniler Kongresi bir konfederasyon teşkil etmişti. Fa-

kat kabul edilen konfederasyon kanunu 13 koloni arasında mânevi birliğin sembolünden fazla bir şey değildi. Merkezî hükümet varla yok arasında bir şeydi. Harb resmen

Seçime verilen ehemmiyet: Meraklılar neticeyi dinliyor

sona erdikten sonra, 17 eylûl 1781 de Philadelphia'da yeni anayasa kabul edildi ve bu 1789 da mer'iyete girdi. Böylelikle 13 devletten mürekkep bir federasyon teşekkül etmiş oluyordu. Bu genç devletin ilk cumhurbaşkanlığına ihtilâl ordusuna muvaffakıyetle komuta eden General George Washington seçildi. Artık Amerikan demokrasisi inkişaf edebilir ve Amerika batıya doğru büyüyebilirdi.

1812 İngiliz-Amerikan Harbi: Genç memleket henüz kurtulmuştu ki, kendisini tekrar mücadele içinde buldu. O sıralarda İngiltere Napoleonla mücadele etmekteydi. Cumhurbaşkanı Thomas Jefferson bu mücadelede Amerikan bitaraflığını temine çalıştı, fakat iki devletin birbirlerine karşı aldıkları iktisadî tedbirler, Amerikan ticaretini haleldar ediyordu. Bundan başka İngiliz gemileri asker kaçaklarını aramak için Amerika gemilerini durdurarak arama yapıyorlar ve çok kere yanlışlıkla hakikî Amerikalıları İngiliz asker kaçağı diye alıp götürüyorlardı. Bu hâdiseler, Amerikan ticaretini haleldar ediyordu. lar aleyhinde kışkırttıkları yolunda rivayetler ve Kanadayı yeni devlete ilhak etmek gibi emeller karıştı, neticede pek lüzum olmadığı halde İngiltereye karşı harb ilân edildi. Amerikan ordusu bu lüzumsuz ve mânasız harb için hazırlıklı değildi, bilâkis çok kötü bir durumdaydı. Mâneviyatı bozuktu ve iktidarsız kumandanların emri altındaydı. Bir sürü mağlûbiyete uğranıldı. İngilizler Washingtona girerek Kongre binasını, Beyazevi yaktılar. Nihayet 1814 te Ghentte sulh muahedesi imzalandı ve harb sona erdi. Bu harb bütün mânasızlığına ve lüzumsuzluğuna mukabil Amerikan millî şuurunun uyanmasını sağladı.

Monroe doktrini: Bu harbden hemen sonraki devreye tesadüf eden mühim bir hâdise de o zamanki cumhurbaşkanı Monroe'nin, meşhur doktrinini açıklamasıdır. Sonraki Amerikan siyasetinde

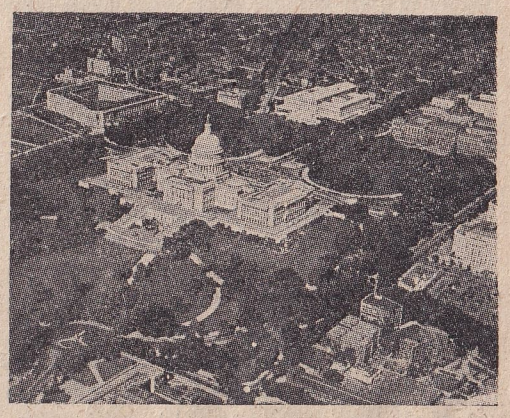

Kapitol'e bir kuş bakışı

büyük tepkileri görülecek olan bu meşhur doktrin, Avrupa devletlerinin artık Batı yarımküresinde koloniler kurmamasını ve buradaki devletlerin işlerine müdahale etmemesini derpiş ediyordu.

Genişleme devresi: 1812 savaşının sona ermesinden dahilî harbe kadar olan devre Amerika Birleşik Devletleri için bir genişleme devresi oldu. Yeni devletler kuruldu ve federasyona iltihak

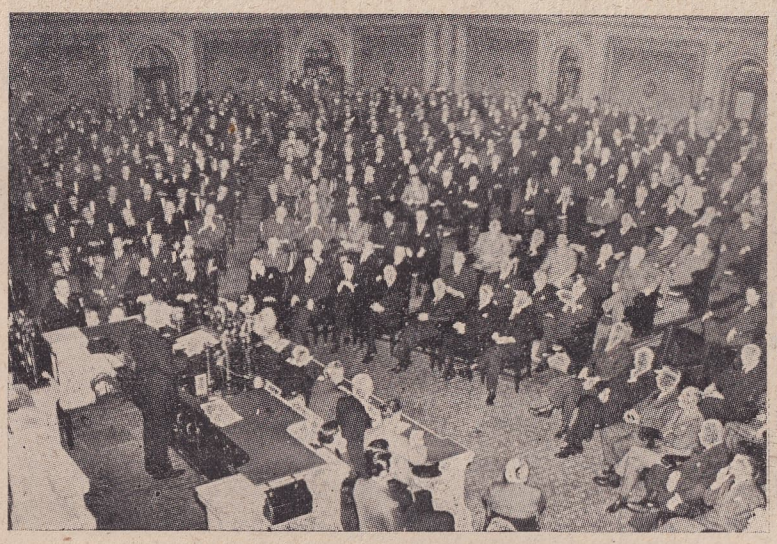

A. B. D. Kongresi toplantı halinde

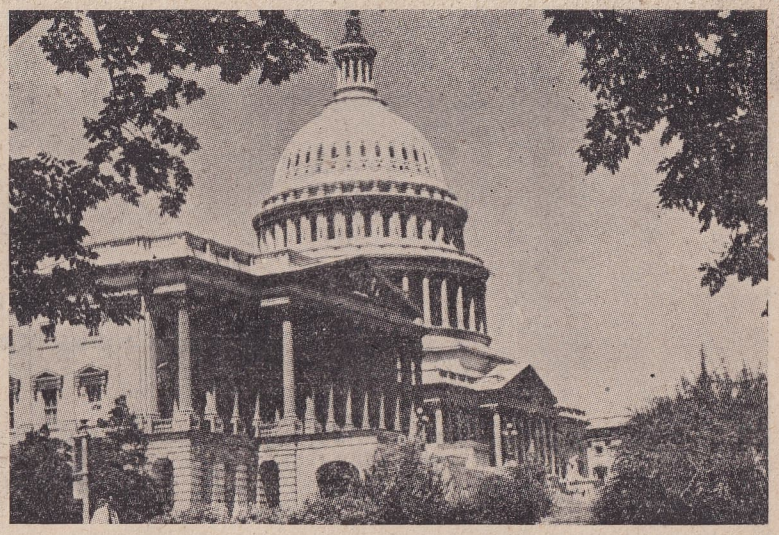

Kongre binası (Kapitol)

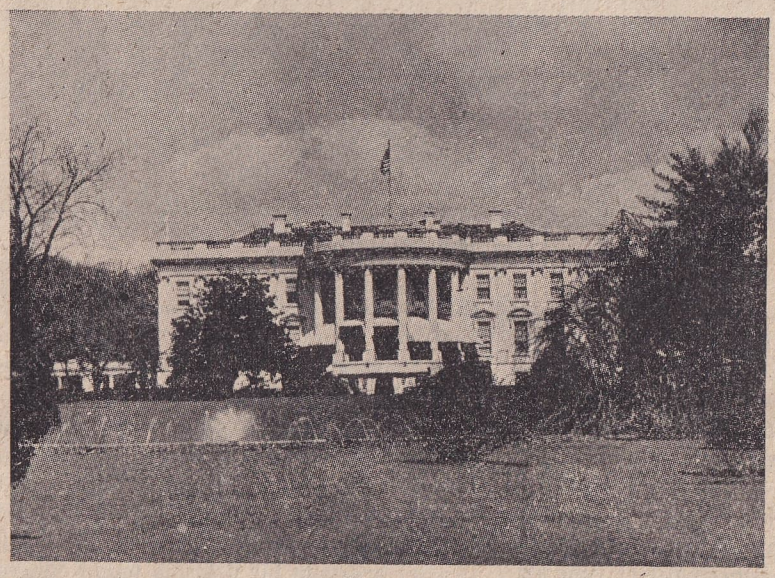

Cumhurbaşkanlarının oturdukları Beyazev

Truman kabinesinin bir toplantısı

etti. 1845 te Texas, 1850 de de California birer devlet olarak Amerika Birleşik Devletlerine katıldılar.

Kuzey-Güney Savaşı: Gelişmekte olan yeni ve genç federasyon içinde hemen hemen tâ başlangıçtanberi gittikçe büyüyen bir ihtilâf vardı. Bu ihtilâfın mevzuu esaretti. Aşağı yukarı ilk muhacirlerle beraber temeli atılan esaret müessesesi bilhassa bir ziraat memleketi olan güney kısmında gelişmiş ve cemiyetin ana temellerinden biri haline gelmişti. Fakat diğer taraftan bilhassa kuzey tarafından doğru buna karşı bir antitez de duyulmıya başlamıştı. Bu itiraz daha ziyade insanî mülâhazalarla yapılıyordu. Daha 1845 ten itibaren Güneyle Kuzey arasında esaret meselesi hususunda başlıyan anlaşmazlık temadi etmiş ve diğer bâzı ihtilâflarla iki taraf arasındaki münasebetler büsbütün gerginleşmişti. Bir endüstri memleketi haline gelen Kuzey, himaye vergilerine taraftardı: halbuki tam mânasiyle bir tarım memleketi olan Güney ucuz mal almak istediğinden bu vergilere muarızdı. Gittikçe daha fazla işçiye ihtiyaç gösteren Güney, muhaceretin serbest bırakılmasını istiyordu, buna mukabil Kuzey muhaceretin tahdidine taraftardı. Fırtına bulutları hızla toplanmaktaydı ki, 1860 seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti kazandı ve esaretin ilgası taraftarlığı ile tanınmış Abraham Lincoln cumhurbaşkanı oldu. Bu, bardağı taşıran damla oldu ve başta South Carolina olmak üzere Güney devletleri, federasyondan ayrılmamak üzere daha girift bir şekilde birbirlerine bağlandılar. Bundan başka memleketin içtimaî bünyesi de değişti, bilhassa esaret müessesesinin esas olduğu ve bir nevi aristokrasinin hâkim bulunduğu Güneyde orta sınıf meydana geldi. Endüstri gelişti, yeni yeni keşifler ve icatlar sayesinde yeni imkânlar temin edildi. 1812 Savaşı nasıl Amerikan millî şuurunu uyandırdıysa İç Savaş ta Amerikalılara yeni bir terakki hamlesi telkin etti ve A. B. D. nin bugünkü karakteri meydana çıkmıya başladı.

İspanyol Harbi: A. B. D. artık bir dünya kuvveti olmıya başladığını idrak etmişti. Buna Avrupadan sirayet eden emperyalist arzular da karıştı. O sırada Kuba ile İspanya arasındaki mücadelede İspanyolların Amerikalılara karşı bâzı hareketleri bahane edilerek 1 mayıs 1898 de İspanya ile savaş başladı. En mühim hâdisesi Amiral Dewey'in Manillâ limanında İspanyol donanmasını mağlûbedişi olan bu harb kısa ve Amerika için kârlı oldu. Kuba müstakil bir cumhuriyet oldu ve A. B. D. de Filipin adalariyle Porto Rico'yu aldı. Bu savaştan hemen sonraki devreye Panama kanalının açılması tesadüf eder.

Wilson siyaseti: Tam mânasiyle realist bir adam olan ve A. B. D. nin büyük bir devlet olmak hasebiyle ister istemez giriştiği ve girişmiye mecbur olacağı taahhütleri desteklemek için kuvvetli bir donanmaya ve orduya muhtacolduğunu idrak eden Theodore Roosevelt'ten sonra, idealist bir profesör, Wilson cumhurbaşkanlığına seçildi. Bu zat ta Amerikanın dünya siyasetinde bir rol oynaması icabettiğini idrak etmekle beraber silâha ve kuvvete şiddetle aleyhtar olduğu için herşeyin barış ve güzellik yolu ile yapılmasına taraftardı. O sırada Avrupada 1914 savaşı patladı. A .B. D. bu mücadelede bitaraf kalmıya azmetmişti. Fakat Wilson, muharip taraflar arasında bir uzlaşma temin etmiye çalışmaktan hâli kalmıyordu. Harbin İngiltere ile Amerika aleyhinde inkişaf etmesi ve Almanyanın boyuna Amerikan bitaraflığını bozacak şekilde tahriklerde bulunması A. B. D. deki infiratçılığı gevşetti ve nihayet Alman denizaltılarının Amerikan

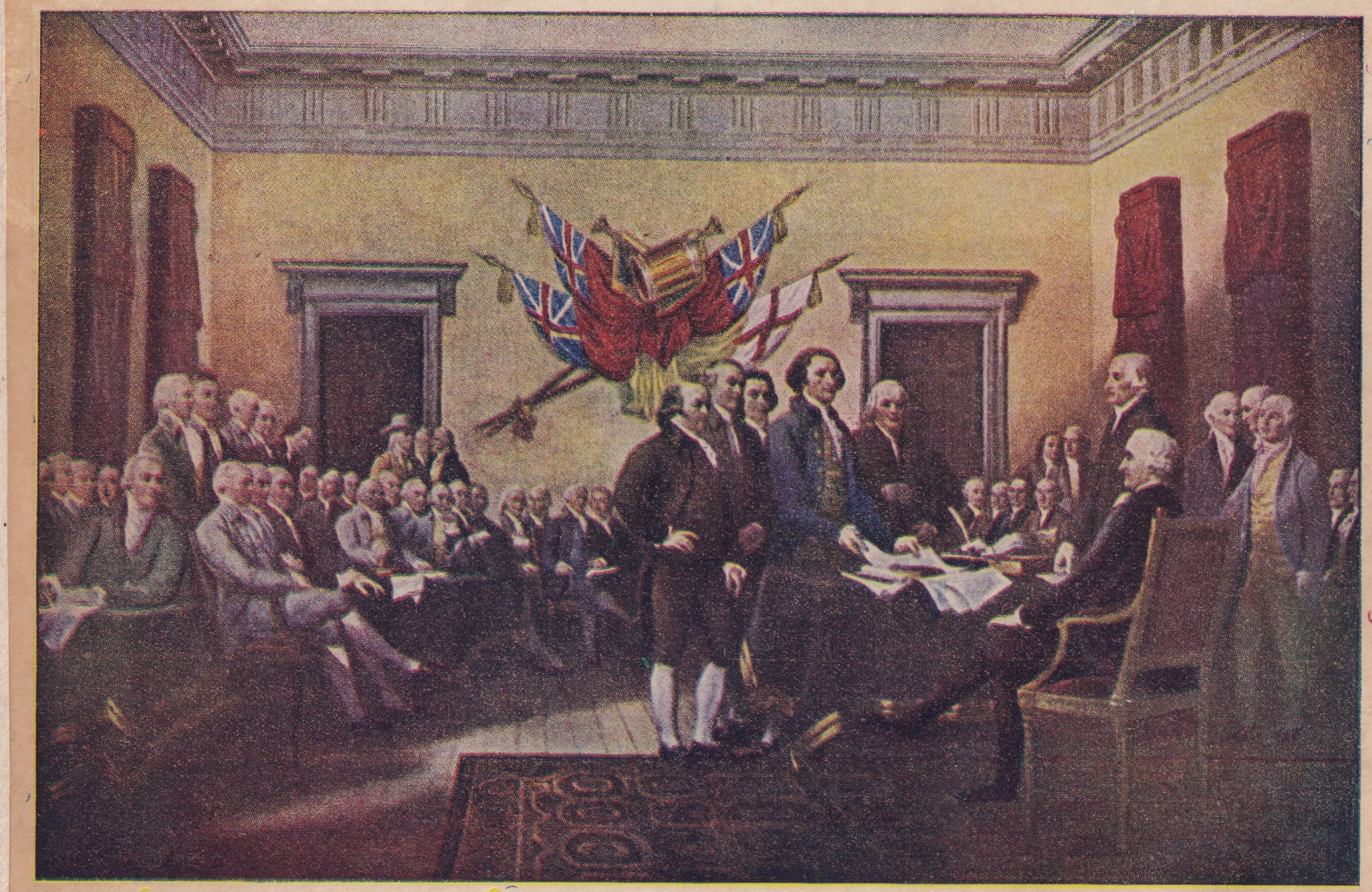

İstiklâl Beyannamesinin imzası: Bu tablo; Kapitol'dedir. Ressamı John Trumbull'dür.

gemilerini batırmaları üzerine 6 nisan 1917 de Almanyaya ilânı harbedildi. Hemen hemen hiç hazırlıksız bir vaziyette bulunan

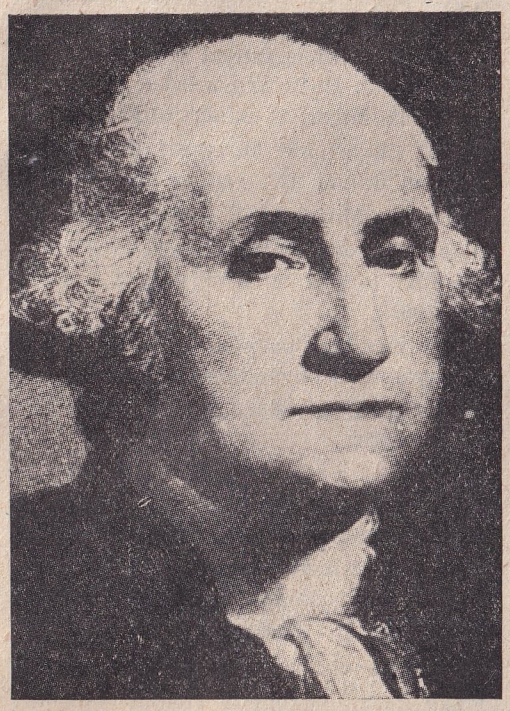

İlk cumhurbaşkanı: Washington

A. B. D. göz açıp kapıyacak kadar bir zamanda harbe hazırlandı. Muazzam harb imalâtına girişti, milyonlarca kişilik bir ordu hazırlıyarak Avrupaya gönderdi. Denilebilir ki, Müttefiklerin harbi kazanmalarında A. B. D. en büyük âmil olmuştur.

Harbden sonra Wilson devamlı bir barış temin edebilmek için meşhur 14 maddelik prensibini ve Milletler Cemiyeti fikrini ortaya attı. Fakat dahilde yaptığı bâzı yanlış hareketlerin neticesi ve tekrar dirilmiye başlıyan infiratçılığın tesiriyle Amerika Milletler Cemiyetine girmedi ve tekrar kendi kabuğunun içine çekildi.

Harding'in cumhurbaşkanlığı esnasında Amerikaya dışardan mal girmesini âdeta imkânsız bir hale sokan ve neticede ithalâta da meydan vermiyen ağır gümrük tarifeleri kabul edildi. Bununla beraber bunlara mukabil 1921-1925 devresinde Amerika dünya barışının temini yolunda bâzı öncü hareketlere teşebbüs etti ve silâhların tahdidini temine uğraştı.

Coolidge'in cumhurbaşkanlığı esnasında A. B. D. bir refah devresi yaşamıştır. 1925 ten 1929 a kadar devam eden bu devreye sahte refah demek daha doğru olur. Zira herşeyde en ileriye gitmek, en büyüğü yapmak arzusunun hâkim olduğu bu infiratçılık ve "laissez faire,, devrinde fertler menfaatlerini her şeyin üstünde tutarak muazzam spekülâsyonlara girişmişler ve buhranın temellerini atmışlardır.

B u h r a n d e v r i: Filhakika 1929 da, refah devrinde cumhurbaşkanlığına seçilen Hoover buhran devrinin talihsiz cumhurbaşkanı olmak zorunda kalmıştır. Avrupadan, Avustralyaya, oradan da A. B. D. ye sıçrıyan dünya buhranı A. B. D. yi hazırlıksız yakalamıştı. New York borsası fiyatlarında muazzam bir düşüklük olmuş, binlerce insan iflâsa sürüklenmiştir.

İşte Amerika bu buhran bataklığına saplanırken, 1932 seçimlerinde cumhurbaşkanlığına Demokrat Franklin Delano Roosevelt seçilmiştir.

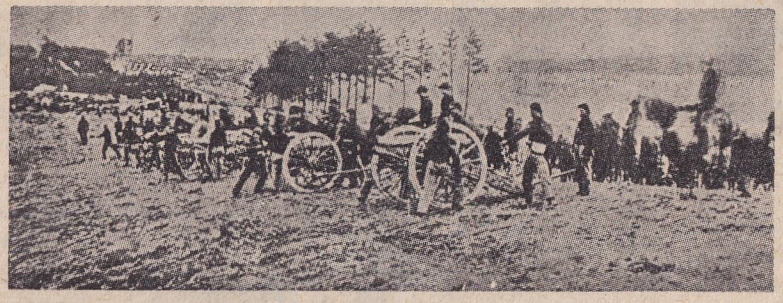

Iç harblerden eski bir resim

R o o s e v e l t v e N e w D e a l D e v r i: Devrimizin hakikaten en büyük devlet adamlarından biri olan Roosevelt'in başlıca iki hasleti realizm ve cesaretti. İlk işi New Deal hareketine girişmek için Kongreden salâhiyet istemek oldu. Kapanan bankaları açtırarak sermayenin tekrar tedavül etmesini temin etti ve altın istifçiliğini sona erdirdi. Roosevelt'in New Deal yani Yeni Nizam hareketinin başlıca gayesi memleketteki iktisadi buhranları içtimai ve iktisadi adaletsizliği gidermek suretiyle yok etmekti. Bu New Deal hareketinin icabı olarak işsizlere iş bulmak maksadiyle muazzam inşaat hareketlerine girişildi. C. C. C. (Civilian Conservation Corps) denilen gençlik kıtaları teşkil edildi. N. R. A. (National Recovery Administration) denilen bir devlet teşkilâtı endüstriyi nizamlamıya, imalâtı fiyat ve usul bakımından standarize etmiye girişti. Bu Yeni Nizam devrinde tarıma, patron-amele münasebetlerine müteallik kanunlar kabul edildi. Bu Roosevelt hamlesi, Amerikan devleti borçlarını arttırmış olmasına rağmen, şurası muhakkaktır ki, buhranın devamına mâni olmuş ve hattâ İkinci Dünya Savaşında Mütefik zaferinin âmili olan Amerika imalâtı esaslarını hazırlamıştır.

Roosevelt, iç işlerdeki bu inkılâplarından başka dış siyasette de yenilikler yap-

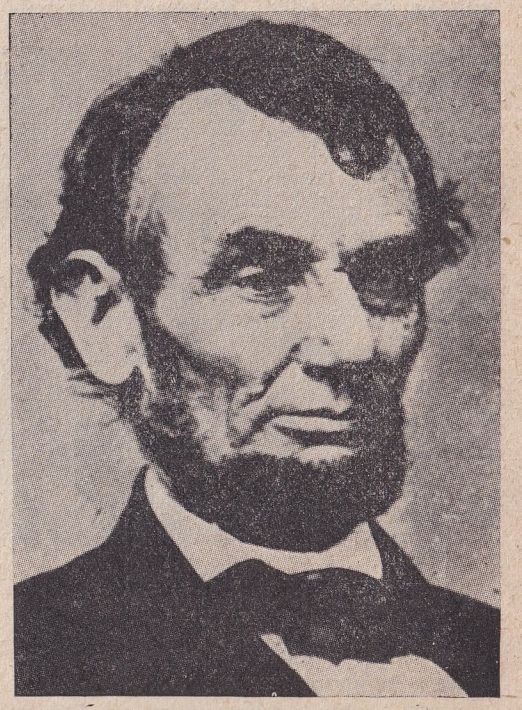

Abraham Lincoln

mıştı. Evvelâ Amerika kıtası devletlerine karşı "iyi komşuluk siyaseti,, güderek Monroe doktrinini tazelemiştir. Sonra da yavaş, yavaş Avrupa işlerine karşı alâka göstererek, infiratçılıktan kurtulmıya çalışmıştır.

İ k i n c i D ü n y a S a v a ş ı v e A m e r i k a: Roosevelt, A. B. D. gibi bir devletin Avrupa ve dünya işlerine, ihtilâflarına karşı alâkasız kalamıyacağını tamamiyle idrak ediyordu. Amerika Milletler Cemiyetine girmemek, gümrük tarifelerini yükseltmek ve ordusunu hazırlıksız bulundurmak sure-

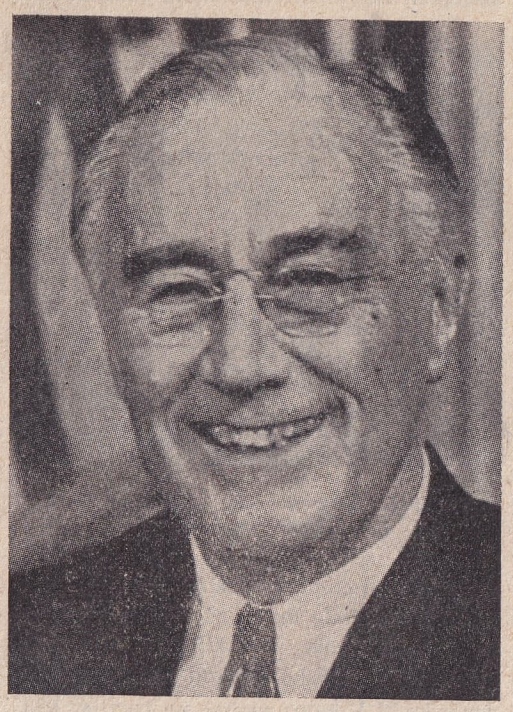

Franklin Delano Roosevelt

Harry Truman

tiyle harbin birçok âmillerini bizzat sağlamış olduğu halde, yeni bir dünya

ya harbinde tarafsız kalamazdı. Roosevelt bunu bildiği halde, kendi arzusu hilâfına 1937 de meşhur Tarafsızlık Kanunu ile Amerikanın yeni bir harb vukuunda tarafsız kalması derpiş edildi. Roosevelt buna rağmen nutuk ve icraatiyle Amerikan milletine hakikati göstermiye ve Amerikayı hazırlıklı bulundurmıya çalışmıştır.

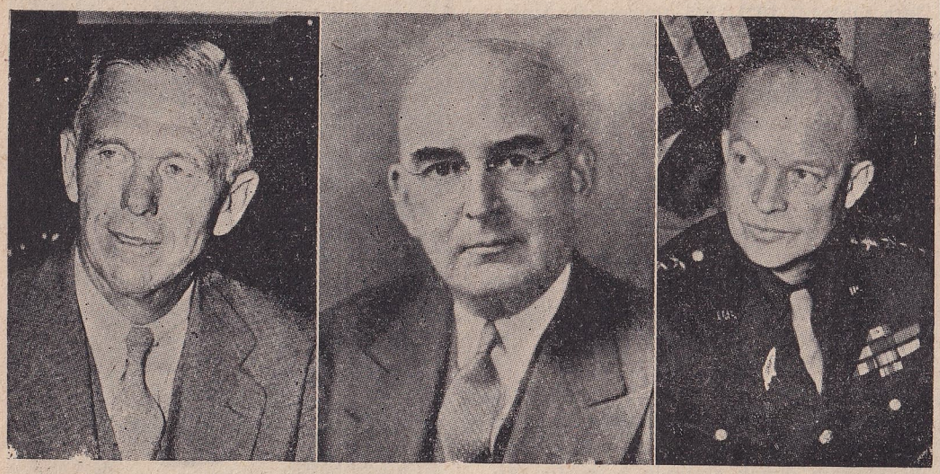

Bugünün önemli simalarından üçü: Soldan sağa; Mâc Arthur; Vendenberg; Marshall

1939 harbinin çıkmasından ve Fransanın mağlûbiyetinden sonra Roosevelt "Cash and Cary,, sistemi ile muhariplere peşin para mukabilinde mal ve silâh satılmasını temin etti. Bununla beraber bu, kötü durumda bulunan Müttefiklere ağır geliyordu. Almanların muzafferiyetleri, denizaltı savaşının alıp yürümesi, Amerikan umumî efkârı üzerinde Müttefikler lehinde bir cereyan uyandırdı. Roosevelt bundan istifade ederek İngiltereye 50 eski destroyer sattı ve üçüncü defa olarak seçildikten sonra da Ödünç Verme ve Kiralama Kanununun kabul edilmesini temin etti. Roosevelt 1941 yılındaki yıllık mesajında dört hürriyeti tebarüz ettirerek ve aynı yılın ağustosunda Churchill ile Atlantik ortasında buluşup müşterek demokratik gayeleri belirten Atlantik Beyannamesini kabul ederek Mihvere açıkça meydan okudu. Amerikayı asıl infiratçılıktan kurtaran 1941 yılının 7 aralığında Pearl Harbour üzerinde patlıyan Japon bombaları oldu. Bunu hemen takiben Almanya ve İtalya Amerikaya harb ilân ettiler. Gene hazırlıksız olarak yakalanan Amerika Roosevelt'in azimkâr idaresi altında büyük bir hamle yaparak muazzam harb imalâtına girişti ve bir yıl zarfında hemen dünyanın en büyük ve en iyi hazırlanmış ordusuna, donanmasına ve hava kuvvetlerine sahiboldu, hem de başta Rusya ve İngiltere olmak üzere müttefiklerine yardım etti. A. B. D., hem 1941 den sonra bütün Pasifikte, Çinde, Afrikada, İtalyada, Fransada ve Almanyada bilfiil harbetmek, hem de savaş için gerekli silâh ve malzemeyi temin etmek suretiyle İkinci Dünya Savaşının zaferle sona ermesinde en büyük âmil oldu.

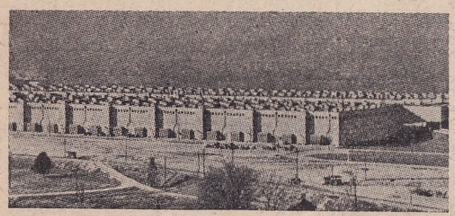

Atom bombalarının içinde yapıldığı binalar

Bugünkü Amerikan askerî kıtaları: Bu bendin klişesindeki grafik bunu pratik şekilde anlatmaktadır.

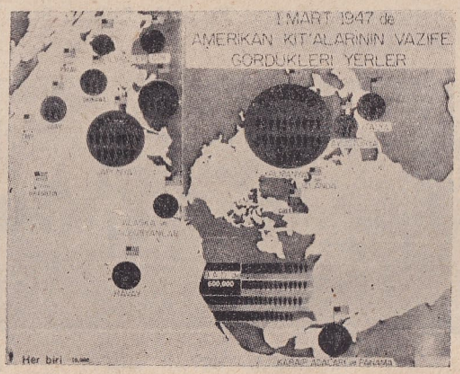

Yukarıki grafikte her asker resmi on bini ifade etmektedir

Bugünkü Amerikan donanması: 1946-47 bütçesine göre Amerikan donanması, 965 gemiden mürekkeptir. Bu filoda 3.750 uçak vardır. Mürettebat mevcudu 58.000 deniz subayı, 500.000 deniz erbaş ve eri, 8.000 Marine denilen deniz piyadesi subayı ve 100.000 deniz piyadesi erbaş ve eri olmak üzere 666.000 kişidir. 1946-47 bahriye bütçesi 4.425.000.000 dolardır.

Donanmada mevcut gemiler; 1 — Muvazzaf filo, 2 — Birinci ihtiyat, 3 — İkinci ihtiyat olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Bunlardan muvazzaf filo, her an harekete hazırdır. Birinci ihtiyat bir haftada, ikinci ihtiyat 3-4 haftada seferber olabilecek durumdadır. Ayrıca bir kısım gemiler de ileride bozulmak üzere şimdilik elde tutulmaktadır.

Bu üç filo, şu sınıf gemilerden mürekkeptir: Zırhlılar: Muvazzaf 4, birinci ihtiyat 6, ikinci ihtiyat 6, yekûn: 16. Ağır filo uçak gemileri: Muvazzaf 3: yekûn 3. Filo uçak gemileri: Muvazzaf 10, birinci ihtiyat 5, ikinci ihtiyat 10, yekûn: 25. Hafif uçak gemileri: Muvazzaf 1, ikinci ihtiyat 8, yekûn: 9. Refakat uçak gemileri: Muvazzaf 13, ikinci ihtiyat 35, yekûn: 66. Muharebe kruvazörleri: İkinci ihtiyat 3, yekûn: 3. Ağır kruvazörler: Muvazzaf 8, birinci ihtiyat 9, ikinci ihtiyat 6, yekûn: 23. Hafif kruvazörler: Muvazzaf 20, birinci ihtiyat 9, ikinci ihtiyat 14, yekûn: 43. Muhripler: Muvazzaf 130, birinci ve ikinci ihtiyat 223, yekûn: 353. Refakat muhripleri: Muvazzaf 35, birinci ve ikinci ihtiyat 203, yekûn: 238. Denizaltılar: Muvazzaf 83, birinci ve ikinci ihtiyat 103, yekûn: 186.

Bu muazzam donanma, şimdi Amerikayı dünyanın en kuvvetli denizci devleti haline getirmiş, denizler melikesi tacı, baş değiştirmiştir.

Harb sonrası devresi: Roosevelt harbin son yıllarında ölmüş ve yerine muavini Truman geçmiştir. İster istemez buhranlı ve mücadeleli olması icabeden bu devrede yeni cumhurbaşkanı büyük bir liyakat göstererek harb ekonomisinden sulh ekonomisine geçişi mümkün olduğu kadar sükûnetle temin etmiştir. Tehlike elân geçmiş değildir. Her gün ortaya yeni grevler ve yeni güçlükler çıkmaktadır, fakat bütün bunların bir harb sonrası devresi için tabiî ve Trumanın da kuvvetli bir adam olduğu itibara alınırsa, tehlikenin geçiştirildiği ümit edilebilir.

Dış siyaset bakımından da Trumanın sayesinde Amerika tekrar infiratçılığa sürüklenmemiş, Birleşmiş Milletler Teşkilâtının kurulmasında baş rolü oynamış ve hele son 12 mart 1947 nutku ile ileri sürülen Truman doktrini ile Amerikanın büyük bir dünya devleti olmak hasebiyle ifa etmek zorunda olduğu vazifeler büsbütün benimsenmiştir.

(Bakınız: Amerika istiklâli: Aylık Ansiklopedi sayfa 68, Amerikada cumhur reisi seçimi ve cumhur reisleri 164, Amerika Birleşik Devletlerinde işçi sendikaları 548, Amerika Birleşik Devletlerinin siyasi ve idari rejimi 515, Amerikan armadası 951, Amerikada Kongre seçimi ve partiler 953, Hürriyet heykeli 968, Monroe ve Truman Doktrinleri 1091).

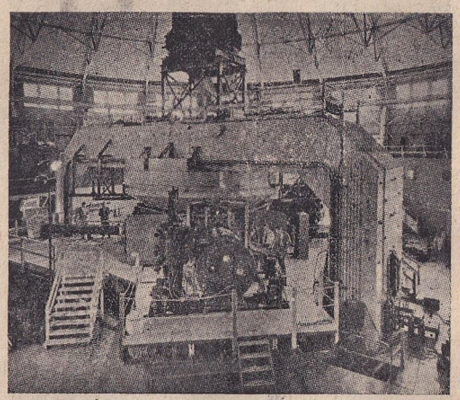

California Üniversitesinde atomu parçalamâ tecrübeleri yapılırken

(Altemur Kılıç)

BİDAULT, GEORGES — (Doğ. 1901) "Bido okunur" Sabık Fransa Başvekili ve şimdiki, Ramadier kabinesinde Dışişleri Bakanı. Georges Bidault, bu harbin yarattığı yeni şöhretlerden biridir. Harbden evvel mütevazı bir tarih profesörü ve siyasi makale yazarı olan bu zatın adını 1943 yılına kadar neşredilen ansiklopedilerde bulmak mümkün değildir; fakat bugün Bidault cihan şöhretleri arasındadır.

Georges Bidault 1901 yılında, Güeny Fransada Moulins adlı bir kasabada doğdu. Babası orta halli bir sigortacı idi; mutekit bir katolik olduğu için oğlunu İtalyadaki bir Fransız Cezvit mektebine gönderdi. Küçük Georges burada iyi bir tahsil gördükten sonra riyaziye tahsil etmek üzere Paris Üniversitesine girdi fakat bir iki ay sonra, bu mevzudan hoşlanmadığına kanaat getirerek tarih şubesine geçti.

1914 te harb çıkınca, o sırada 19 yaşında bulunan Bidault'yu askere aldılar ve genç tarihçi, onbaşı rütbesiyle St. Cyr. ve St. Maxient kurmay akademisinde, subaylara tarih dersi verdi.

Harbden sonra, tarih hocalığını kendisine meslek ittihaz eden Bidault, ikinci bir mesleğe yani siyasete de atılmıya teşebbüs

Bidault

etti. Yetiştiriliş tarzı icabı, katolik olduğundan evvelâ Genç Katolikler Birliğine, sonra da Halkçı Demokrat Katolik Partisine girdi. Kısa bir zaman zarfında bu partinin idare heyetine seçilen genç tarih profesörü 1935 seçimlerinde adaylığını koydu ise de seçilemedi.

Bidault, aynı zamanda da, partinin L'Aube adlı gazetesinde siyasi makaleler yazıyordu. İkinci Dünya Savaşına kadar olan devrede yazdığı makaleler, tarihçinin ne kadar uzak görüşlü ve doğru siyasi fikirlere sahibolduğunu gösterir. Bidault, katolik olduğu halde, Franco'nun aleyhinde bir tavır takınmış, sonra da Münih'in bir fiyasko olduğunu belirtmiye çalışmıştır.

İkinci Dünya Savaşı başlayınca Bidault gönüllü olarak orduya girmiş ve çavuş olarak çarpıştığı sırada esir düşmüştür. 1941 temmuzunda esaretten döner dönmez, Lyonda tarih hocalığına başlamış, aynı zamanda Combat adlı bir mukavemet teşkilâtı kurmuştur.

Bidault, mukavemet faaliyeti esnasında birçok tehlikeler atlatmış ve Gestaponun elinden güç kurtulmuştur.

1943 te umum mukavemet teşkilâtı şefi Jean Moulin'in (Max) intihar etmesi üzerine Bidault Millî Mukavemet Konseyi başkanlığına seçilmiş ve 1944 eylûlünde, Parisin kurtuluşundan sonra, General de Gaule'ü bu sıfatla karşılamıştır.

De Gaulle, yeni kabinesini kurarken, mukavemet hareketi mensuplarına da bir iki bakanlık vermeyi faydalı görmüş ve sessiz sedasız gözüken Bidault'yu Dışişleri Bakanı yapmıştır. General, bu adamı istediği gibi idare edeceğini sandığı halde, Bidault, en yakın dostlarını şaşırtan bir şahsi kuvvet göstermiş ve de Gaulle'ün isteklerine râm olmamıştır.

Bidault, de Gaulle istifa ettikten sonra Gouin kabinesinde Dışişleri Bakanı olarak kalmış ve 1946 temmuzunda da başbakan olmuştur...

Léon Blum'un muvakkat kabinesinden sonra kurulan Ramadier kabinesinde, Bidault'ya Dışişleri Bakanlığı verilmiştir.

Bidault, gerek kendi şahsi prensipleri ve gerekse mensubolduğu ve lideri bulunduğu M.R.P. (Cumhuriyetçi Halk Hareketi) partisinin prensipleri dolayısiyle, Dışişleri Bakanlarının Paris toplantısında, Doğu ile Batı'yı uzlaştırmak için çalışmıştır. Moskova konferansında da, Fransanın ana menfaatlerinin mevzuubahis olmasına rağmen aynı rolü takınmıya çalışmışsa da Rusyanın inadı karşısında İngiliz ve Amerikalılarla birlik olarak hareket etmiştir.

Bidault 1946 kasımında, Dışişleri Bakanı iken hususi kâtibesi olan Suzanne Borrelle ile evlenmiştir.

Tarih ve siyasetten başka merakları, pul, mantar, gül koleksiyonculuğudur.

(*Altemur Kılıç*)

DONANMAMIZIN YENİ GEMİLERİ — Cumhuriyet hükümeti, Türk denizciliğini, harb ve ticaret filoları bakımından kuvvetlendirmek için gayretler sarfediyor. Bu cümleden olarak 1946 yılı başından 1947 martına kadar geçen müddet zarfında, donanmamıza 2 muhrib, 2 denizaltı, 5 orta, 4 küçük arama - tarama gemisi, 8 avcı botu, İngiliz parlâmentosunda söylendiğine göre, 2 liman ve üs ağızlarını örtmekte kullanılan mânia gemisi ilâve edilmiş, bunlardan Haliçte yapılmış olan bir denizaltıdan, Yıldıraydan maadası İngiltereden ve Avustralyadan alınmıştır. Son olarak Amerikanın İngiltereye harb içinde ödünç verdiği gemilerden 8 tane arama - tarama gemisine de, Amerikalılardan satın alınarak İngilterenin Plymouth limanında törenle şanlı sancağımız çekilmiştir. 8 gemimiz İngiltereden hareket etmiş olup fasikülümüz çıktığı zaman memlekete gelmiş bulunacaklardır.

1944 haziranında Fransaya yapılan çıkarma sırasında, Müttefik donanmasında çalışmış olan bu gemiler, iki türlü hizmet görmek üzere yapılmış olup denizcilikte kullanılan tâbiriyle "çifte maksatlı,, gemilerdir. Bu maksatlardan birincisi mayın arama - tarama hizmetidir. İkincisi de konvoy, yani ticaret ve nakliye gemilerini denizaltılara ve hava hücumlarına karşı koruma hizmetidir. Böylece Amerikan bahriyesi, bir taşla iki kuş vurmak imkânını temin etmiştir.

Birleşik Amerikanın Pasifik Okyanusu kıyılarındaki üs ve tersanelerinden Mare İsland'ı ziyaret ettiğimiz zaman, bu gemilerin gerek Amerikan, gerekse İngiliz donanmaları için seri halinde yapılmakta olduklarını görmüştüm. Bu münasebetle arama - tarama ve refakat gemileri hakkında okuyucularımı aydınlatmak isterim.

A r a m a - t a r a m a g e m i - l e r i: Bu gemiler, harb içinde muhtelif tonajda ve süratte suüstü mayın gemileri, denizaltı mayın botları ve uçaklar tarafından binlerle ve binlerle olarak denize dökülen, bugün dahi hepsi temizlenemediği için birtakım kazalara sebebolan mayınları evvelâ arayıp bulmak, sonra taramak için, hususî surette yapılmış, teknelerdir. Birinci Dünya Savaşında daha ziyade, balıkçı gemileriyle yapılmış olan arama - tarama hizmeti, İkinci Dünya Savaşında, maymların tenevvüü dolayısiyle hususi gemiler inşasına lüzum göstermiştir. Filvaki, Birinci Dünya Savaşında dar boğazlara dökülen — ve karadan ateşlenen elektrikli "müsademeli,, mayınlara - ki bunların da eskilerine nisbetle çok derin sulara dahi dökülmeleri temin edilmiştir - ve denizaltı gemilerine karşı muhtelif derinliklere atılan antenli mayınlara mukabil, İkinci Dünya Savaşında, bu üç çeşit mayından başka mağnetik yani miknatıslı mayınlar ve pervane sesleriyle patlıyan akustik mayınlar da icadedilmiştir. Daha sonra Almanlar miknatıslı ve akustik mayınların ateşleme tertiplerini birleştirerek üçüncü bir tip mayın daha kullanmışlardır. Almanlar hasmı aldatmak için müsademeli cinsten periskoplu mayınlar da yapmışlardır. Bu yeni mayınlar, sağlam olarak ele geçirilip vasıfları ve mekanizmaları öğrenilinciye ve panzehirleri, yani mukabil sasavunma tedbirleri bulununcıya kadar bir hayli zayiata sebebolmuşlardır.

İşte yeni arama - tarama gemileri bütün bu çeşit çeşit mayınları bulmak ve bertaraf etmek için yapılmış hususî gemilerdir ki, bunlar umumiyetle üç tip üzerine inşa edilmiştir:

a — Nehirlerin, limanların ve üslerin ağızlariyle yakın kıyılara dökülen mayınlara karşı küçük gemiler. Bunlar 150 - 250 tonluk motörlü ve 12 mil süratli teknelerdir. Bafra sınıfı arama - tarama gemilerimiz bu tiptendirler.

b — Harb ve ticaret gemilerinin geçtikleri, nisbeten sahillerden çok uzak olmıyan yollara dökülen mayınlara karşı orta tonajda gemiler. Bunlar da 400-500 tonluk motörlü veya buhar makineli gemilerdir.

c — Açık denizlerde donanma, yahut da nakliye ve ticaret gemileri kafilelerine refakat etmek için kullanılan büyük do-

nanma arama - tarama gemileridir ki, bunların yenileri umumiyetle 700 tonluktur. Hem arama - tarama gemisi, hem de konvoy refakat gemisi olarak kullanılan bu gemiler, denizaltılara ve uçaklara karşı da çeşitli silâhlarla mücehhez, nisbeten yüksek süratli ve seyir nısıf kuturları büyük gemilerdir. İngiltere ve Avustralyadan satın aldığımız 700 tonluk Amasra sınıfı 5 gemi ile Amerikadan satın alınan Çardak veya Çarşamba sınıfı yeni gemilerimiz bu tiptendirler.

Refakat gemileri: Refakat veya denizcilerimizin kullandıkları ingilizce tâbiriyle konvoy (Convoy) gemilerinin küçüklerine İkinci Dünya Savaşında, eski gemi tiplerinin isimleri ihya edilerek "korvet,, ve "firkateyn,, denilmiştir. Bunlara türkçede refakat muhribi de denilmektedir. Refakat gemilerinden korvetler 500 - 750 ton, firkateynler ise daha büyük olarak 1000-1200 tondur. Son zamanlarda 1600 tonlukları dahi yapılmıştır ki, geçen yıl limanımıza gelen İngiliz firkateynleri böyle büyük gemilerdi. Hem denizaltılara, hem uçaklara karşı kuvvetli silâhlarla mücehhezdirler. Süratleri 18-20 mildir.

Bu izahattan sonra yeni aldığımız çifte maksatlı gemilerimiz hakında malûmat verelim.

Yeni harb gemilerimiz: Amerikan bahriyesi, bilhassa 1944 - 1945 yıllarında pek çok çifte maksatlı gemi yaptırmıştır. Yalnız 1944 te yapılanlar, refakat gemileriyle beraber 640 tır. 1945 başında Amerikan donanmasında arama - tarama refakat gemisi olarak 500 kadar gemi vardı. Amerikan tezgahları başta İngiltere olmak üzere, Müttefiklere de bu cinsten birçok gemi ödünç vermişlerdir.

Fighting Ships adlı ingilizce harb gemileri yıllığının 1944-45 sayısında, 47 Steel Type diye gösterilen arama - tarama gemilerinden P.C.E. 827-841 İngiliz bahriyesine ödünç verilmiştir ki, işte bize satılan gemiler bunlardandır. Bu gemilerin standard tonajı 815 tir. Tam yüklü oldukları zaman 1100 tondurlar. İngiliz yıllığına göre yeni gemilerimizin boyları 184,5 ayak (56,40 metre), enleri 33 ayak (10 metre) çektikleri su 9 ayak, (2,74 metre) dir. Makineleri 3474 beygir kuvvetinde iki Diesel elektrik motörüdür. Azamî süratleri 18-20 mildir. Amasra sınıfı arama - tarama gemilerimiz ise 650 - 700 tonluk, tam yüklü 850 ton olup 1750 beygir kuvvetinde makineleriyle 15-16 mil süratleri vardır.

Yeni gemilerimizin seyir siaları bir defada aldıkları yakıtla 4500 mildir ki, bu, Amasra sınıfında 2300 mildir.

Yeni gemilerimizin silâhlarına gelince, 2 tane 75 milimetrelik çifte maksatlı, yani hem havaya, hem denize ateş edebilen topla 6 tane 20 milimetrelik uçaksavar topudur. Amasra sınıfının silâhları ise 1 tane 106 milimetrelik çifte maksatlı top, 3 tane 20 milimetrelik uçaksavarla 2 tane Lewis makineli tüfeğidir.

Yeni gemilerimizde her cins mayınlara karşı arama - tarama cihazları, radar ve denizaltılara karşı cihazlar, su bombası atarlar vardır. Mürettepleri 110 kişidir.

Yeni gemilerimizle beraber, donanmamızın 1946 danberi edindiği arama - tarama gemileri 17 yi bulmuştur. Bunların 13 tanesi donanma arama - tarama gemisi denilen tiptendirler. (Bakınız: Türk Donanması: Aylık Ansiklopedi, sayfa 945).

(*Abidin Dav'er*)

EDİRNE BARIŞ ANTLAŞMASI — (14 eylûl 1829) Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında. 1821 yılında başlamış olan Yunan isyanının en hararetli bir zamanında Rusya tarafından 1828 de açılan ve Osmanlı ordularının yenilgisiyle neticelenen savaş sonunda imzalanmıştır.

Kaynarca Barış Antlaşması (1774) ndan itibaren Osmanlı İmparatorluğu idaresindeki Rumlar arasında bağımsızlık için başlıyan hazırlık ve teşkilâtlanmalar, Etniki Eterya adlı gizli cemiyetin de kurulmasından sonra, daha belirli bir şekil almış, 1821 yılında Eflâk ve Buğdanda ilk Rum ayaklanması başlamış ve az zamanda genişli-

İkinci Mahmut

yerek bütün imparatorluğu ilgilendiren bir mesele halini almıştı. Aradan biraz zaman geçince Rus Çarlığının arzularına uygun olarak, Fransız, İngiliz ve Rus donanmaları, Ege sularına gelerek Navarin limanında Osmanlı donanmasını yakmışlardı (1827). Bu olaydan bir yıl önce de padişah İkinci Mahmut, ötedenberi bütün ıslahat ve garplılaşma hareketlerine engel olmuş ve bir türlü yola gelmemiş olan Osmanlı daimi ordusu yeniçeri teşkilâtını kaldırdığından imparatorluk donanma ve ordudan mahrum bir vaziyette kalmıştı. Devletin böyle en zayıf durumunu fırsat bilen Rus Çarı Birinci Nikola, Avrupa devletlerine gönderdiği 8 ocak 1828 tarihli bir notada Yunan meselesi ve Osmanlı toprakları hakkındaki düşüncelerini açıklamış bulunuyordu. Genel olarak özü, Yunan meselesinin Rus arzusuna göre halledilmesinden ibaret olan bu notadan Rus askerleri tarafından Eflâk ve Buğdanın işgal edilmek istendiği de anlaşılıyordu. Çar, esas amacı olan Osmanlı İmparatorluğunu parçalamak için harekete geçmeyi haklı göstermek maksadiyle birçok vesileler icadedebilirdi. Bu meyanda İkinci Mahmut'un, Yunan meselesinin halli yolunda Avrupa büyük devletleri tarafından yapılan teşebbüsleri gûya reddetmesi üzerine bunu artık silâh kuvvetiyle kabul ettırmek zamanının geldiğini ilân edip duruyordu. Gene bu sırada padişahın vilâyet âyanına gönderdiği bir fermanda Akkerman Antlaşmasını vakit kazanmak için yaptığını ihsas ettiren bir kelime kullanması harbe başlamak için Rus Çarının ekmeğine yağ sürmüş oluyordu. Bu sözle, mukaveleyi feshedilmiş kabul ederek, bunu takibedecek durumu Rusya için haklı ve meşru göstermek hiç te acemice bir siyaset değildi. Genel hava bu şekilde hazırlandıktan sonra Çar, resmî olarak harb ilân etmiye lüzum görmeksizin, komutasında bulunan bir orduyla Prut nehrini geçmiş; Paskeyoviç komutasında bir ordu da, Kafkasyadan Osmanlı hudutlarına saldırmıştı. Böylece ordusu olmıyan, donanması yakılmış bulunan bir devleti, altetmek için en elverişli bir zamanda saldırılmıştı. Fakat herkesin son derece zayıf sandığı Osmanlı askerî kuvveti, gösterdiği mukavemetle onları hayal kırıklığına uğratmıştı. Silistireyi kuşatan Rus ordusu, 1828 kışında geri çekilmiye mecbur kalmış, hattâ Avusturya Başvekili Meternich, bu çekilmeyi Napoléon'un Moskova dönüşüne benzetmişti. Bu arada Çar, Prusyaya bir seyahat yaparak kendisi için birtakım siyasi menfaatler elde etti. Bu seyahatte, Prusya'nın Avusturya ile işbirliği yaparak Rusyanın karşısına çıkıp, harbi önlemeleri ihtimali ortadan kaldırılmıştı. Böylece 1829 yılının Ruslar için başarılı geçmesini temin etmiş oldu. Bir yandan Ruslar, Silistireyi düşürmiye muvaffak olurlarken, diğer yandan Yunanlılar da, Tesalya ve Yanya taraflarına saldırıyorlardı. Tam bu sırada General Diebitch komutasında bir Rus ordusu da, cüretkârane bir saldırışla Osmanlı cephesini yararak Balkanları aşmıya ve Edirneye girmiye muvaffak olmuştu (20 ağustos 1829). General Diebitch'in askerleri, yorgun ve ricat yolları kesilmiş bir durumda kalmışlardı. Eğer Makedonya ve Arnavutlukta bulunan Osmanlı kıtaları Edirnenin imdadına yetişmiş olsalardı, yenilgiye uğramaları ve mahvedilmeleri mukadderdi. Fakat Diebitch'in, ileri karakollarını İstanbul istikametinde Çorlu'ya kadar sokması, Kafkas cephesinde Rusların Erzurumu da zaptetmiş bulunmaları, İkinci Mahmut ve devlet ricaline metanetlerini kaybettirmişti. İkinci Mahmut ve ricali, bu durum karşısında, ilkin gösterdikleri ısrardan vazgeçmişler, kendi lehlerine dönen harb hareketinden faydalanamamışlardı. Prusya sefirinin tavassut teklifi derhal kabul edilerek, sefaret memurlarından biri Edirne'ye gönderildi ve 14 eylûl 1829 da da «Edirne Antlaşması» imzalandı. Avrupa devletleri, zaten Osmanlı - Rus anlaşmazlığını sona erdirmek için muharebe sonunu beklememişler, Navarin faciasının ilk günlerine kadar Londrada toplanmış olan diplomatlar hal çareleri aramışlardı. Daha sonra Osmanlı İmparatorluğu mâruz kaldığı felâketler sebebiyle yumuşak davranacağından, 22 mart 1829 da bir protokol imzalamışlardı. Edirne Barış Antlaşmasının

esasını bu protokol teşkil etmiştir.

On altı maddeden ibaret olan antlaşmanın belli başlı hükümleri şunlardır: Tuna nehri ağzındaki Yılan adaları müstesna, Rusya, Rumelide zaptettiği bütün yerleri Osmanlı İmparatorluğuna terkedecektir. Prut nehri evvelce de olduğu gibi, Buğdan topraklarına girdiği yerden Tuna ile birleştiği yere kadar iki devlet arasında hudut olarak kalacaktır. İlerde muhtemel münazaalara meydan vermemek için doğrudan doğruya ve belli bir hudut tesbiti münasip görülmüştür. Tesbit edilen duruma göre hudut, Guril memleketinin Karadenizdeki şimdiki hududu ile başlayıp, İmre hududuna çıkarak, oradan Ahıska ve Kars eyaletlerinin Gürcistan hududuna bitişik oldukları yere kadar devam edecektir. Bu duruma göre, evvelce Akkerman Antlaşmasiyle Rusyaya bırakılan kalelerden başka, Anapa, Poti, Ahilkelek, Ahıska kaleleri de terkedilecektir. Bu hududun güney ve batısında kalan "Kars ve Trabzon semtlerinde kâin olan arazi ile Ahıska eyaletinin en büyük kıtası ilelebet Devleti-Aliyyenin tasarrufunda" kalacaktır. Buna karşılık sözü geçen hudut hattının kuzey ve doğusunda kalan "Gürcistan ve İmre ve Guril semtlerinde kâin arazi ve Kûban nehrinin ağzından St. Nikola limanına kadar... cemi Karadeniz sahili ilelebet Rusya devleti tasarrufunda" kalacaktır (Madde 4).

Beşinci madde ve antlaşmaya eklenen bir senetle, Eflâk ve Buğdan'ın durumu tesbit edilmiştir. Bu senede göre, Osmanlı Devleti tabiiyetinde bulunan voyvodalar, bundan sonra kaydı hayat şartiyle intihap ve tâyin edileceklerdir. Rusya, onların bütün hak ve imtiyazlarını tekeffül eder. Osmanlı Devleti, Tuna nehrinin sağ kıyısında hiçbir müstahkem mevki bırakmıyacak, bu kıyılarda Müslümanların oturmasına müsaade etmiyecektir. Memleketeyne ancak elinde emri âli bulunan Müslüman tüccarlar girebileceklerdir. Memleketeynin bu harb içinde çekmiş olduğu felâketler gözönünde tutularak, Osmanlı Devleti, Memleketeynin Rusya tarafından boşaltılmasından sonra, iki yıl için hiçbir vergi almıyacaktır.

Bundan sonraki madde, Sırplara arazi ve hukukça bâzı imtiyazların tanındığını göstermektedir. Akkerman Antlaşmasına göre, Sırplara vâdolunan fakat araya giren olaylar dolayısiyle yerine getirilemiyen şartlar ifa olunacaktır. Sırp memleketlerinden ayrılmış olan altı bucağın Sırbistana katılmasını Osmanlı Devleti resmen kabul edecektir .

Diğer bir maddeye göre, Rus tebaasının Türkiyenin her tarafında ticaret yapmasına ve Karadenizde işlemelerine müsaade edilmiştir. Sonra Rusya ve sulh halinde bulunan bütün Avrupa hükümetlerine ait ticaret gemilerinin, Karadeniz ve Akdeniz boğazlarından serbestçe geçmelerine müsaade edilmiştir. Bunun hilâfına hareket edildiği ve Rusya elçisinin bu yoldaki istidasına acele tarziye verilmediği takdirde, Rusya bu hareketi hasmane telâkki edecek ve derhal mukabeleye teşebbüs edecektir.

Antlaşmanın başka bir maddesiyle de tazminat meselesi tesbit edilmiştir: 1806 harbindenberi iki devlet tebaasının uğradıkları zararlar nazarı itibara alınmıyacaktır. Buna karşılık Akkerman Antlaşmasından sonra Rus ticaretinin gördüğü zararı karşılamak üzere Osmanlı Devleti, 18 ay içinde bir buçuk milyon Macar altını ödiyecek ve bundan böyle her iki taraf da birbirinden zarar ziyan istemekten vazgeçecektir. Bundan başka da son harbin tazminatı olarak Babıâli, her iki taraf arasında kararlaştırılacak bir meblâğ ödiyecektir (Madde 8, 9).

Bundan sonra, Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında akdolunan ve Yunanlılara istiklâl vermeyi taahhüt eden 6 temmuz 1827 Londra Antlaşmasiyle, adı geçen devletlerin ittifakla kabul ettikleri ve önceki antlaşmanın katî olarak kabulünü istiyen senedi de kabul etmiştir (Madde 10). Böylece Yunanistanın istiklâli kabul ve tasdik edilmiştir.

Antlaşmanın geri kalan hükümleri esirlerin mübadelesi ve işgal altındaki yerlerin boşaltılması meselelerini tesbit etmektedir. 15 inci maddeye göre, bu antlaşma ile değiştirilen maddeler müstesna olmak üzere, Babıâli ile Rusya arasında yapılan bütün eski antlaşmalar ve anlaşmalar yürürlükte kalacaktır. Antlaşmanın tasdikli suretleri en geç altı haftaya kadar mübadele olunacaktır (Madde 16).

Böylece Rusya, Kaynarca Antlaşmasından sonra, en büyük başarıyı kazanmıştır. Eflâk, Buğdan beylerini, ahalisini, Sırbistan ve Yunanistanı minneti altında bırakmakla, Osmanlı Devletinin Avrupadaki nüfuzunu kırıyor, Akdenize çıkan bütün yolları açmış bulunuyordu. Zaten bozuk olan Osmanlı maliyesine cem'an on bir buçuk milyon altınlık bir tazminat da yüklenmişti. Avrupadaki Osmanlı topraklarını hemen hemen pençesi altına almış olan Rusyanın Hariciye Nazırı Nesselrode, o zaman için haklı olarak «artık Osmanlı Devleti, Rusya himayesinde bulunmak ve onun arzularını icra etmekle ancak yaşıyabilir» diyebilirdi. Fakat tarih, onun sözlerinde ne kadar aldandığını ve Osmanlı Devletinin mahvolmıyarak, bilâkis yirmi yedi yıl sonra aynı nazırın sağlığında, kendilerinden intikam alındığını gösterecektir.

Kısa bibliyografya: Ahmet Şükrü Esmer; Tarih - i Siyasi, İstanbul 1944. Edward Driault, Nafiz tercümesi; Şark Meselesi, İstanbul 1328. Kâmil Paşa; Tarih - i Siyasi - i Devlet - i Aliyye - i Osmaniyye, İstanbul 1325. Karl Ritter von Sax; Geschichte des Machtverfalls der Turkei. Yorga; Geschichte des Osmanischen Reiches, c. V, Gotha, 1910. Yusuf Akçura; Tarih - i Siyasi, 2 ted, yılı İstanbul 1927.

(*Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal*)

ERENKÖY KIZ LİSESİ — Nadide ağaçlar ve güzel bahçelerle süslü konak ve köşklere yerleşmiş bulunan Erenköy Kız Lisesi memleketimizin en eski bir kız idadisi olmak, iyi mezunlar vermek bakımından değerli bir okulumuzdur.

1945 yılının 22 şubat gecesi, fırtınalı bir havada yanan beyaz yağlı boyalı muhteşem Ridvan Paşa konağı ile, onun bıraktığı teessürü gideren, Topçu Reisi Hacı Hüseyin Paşa'nın gözlerimizin önünde duran dört katlı konağı, ve bunlara ilâve edilebilecek tali köşk ve pavyonlara dağılmış bulunan Erenköy Kız Lisesi bugün, birinci katı yükselmiş beton yeni binasiyle birkaç yıl sonra, bu güzel ve yeşil bölgenin cidden modern ve mükemmel bir müessesesi olacaktır.

Hoş bir dekorun içinde eski bir tarih ile beraber güzel bir geleneğin yaşadığını görmek, ruhlara ferahlık vermektedir.

Mektebin kuruluşu 1916 yılına raslar. Türkiyenin en eski kız mektebi hiç şüphe

Erenköy Kız Lisesinin yanan binası

yok ki eski ismiyle Darülmuallimat (Kız Öğretmen okulu) dır; onu daha sonra İstanbul Kız İnas İdadisi (Kız Lisesi) takibetmiş ve Birinci Dünya Savaşının içinde de «Erenköy Kız Nümune» mektebi, Kandilli sırtlarındaki Adile Sultan sarayında

Yangından sonra-: Enkaz

«Kandilli Kız Nümune» ve Çamlıca'da Ratip Paşa konağında da «Çamlıca Kız Nümune» mektepleri açılmıştır. Bunlardan Erenköy Kız Nümune Mektebi Şehremini Ridvan Paşa'nın beyaz boyalı, muhteşem konağında açılmış ve Maarif Nezaretince yedi bin beş yüz altın liraya Mabeyinci

Öğrenciler beden terbiyesinde

Faik Beyden satın alınmıştır. Daha sonra bu esas binaya Hacı Hüseyin Paşa köşkü satın alınarak ilâve edilmiştir. Yanan Rıdvan Paşa konağında müdüriyet dairesi, idare odaları, lâboratuvarlar, sınıflar bulunmakta idi. Daha sonra birçok tadilâtla cimnastikhane, yemekhane, konferans sa-

lonu ve kimyahane kısımları ilâve edilmişti.

Kız Nümune mektebinin ilk müdürü Abdullah Nasih Efendi idi ve Darülmuallimînden mezundu. Mektebin sultaniye çevrilmesi üzerine müdürlüğe Mülkiye Mektebi mezunu Nahifi Bey, daha sonra da fransızca öğretmeni Suat Bey getirilmişti. Bir ara Davutpaşa İdadi müdürü Ali Rıza Efendi de Erenköy Kız Sultanisinin müdürlüğünde bulunmuştur.

Mektebin müdür muavinliklerini sırasiyle Bayan Ayşe Eşref, Leman Arif, Behi-

Küçükler oyunda

re Hilmi ifa etmişlerdir. Birinci Dünya Savaşından sonra yirmi iki yıl sürekli bir tarzda mektebin müdürlüğünü ifa eden Hasan Mahir Uz Kütahya Maarif Müdürlüğünden naklen gelmiş ve mektebin en parlak devirlerini yaratmıştır. Erenköy Kız Sultanisinin, Cumhuriyet İnkılâbından sonra adı «Erenköy Kız Lisesi» ne çevrilmiş, gerek mezunları, gerek teşkilâtı, gerek öğretim ve eğitimdeki dikkat ve itinasiyle mektep, haklı olarak büyük bir şöhret toplamıştır. Bu devrede mektebin baş muavinliğini evvelâ Naci Eker, daha sonra İffet Cin (İstanbul Kız Lisesinin şimdiki müdürü) ve daha sonra da Bayan Halime Pakeser deruhte etmişlerdir.

Bu uzun devrede verimli mezunlar yetiştirmiş olan bu ilim ve irfan ocağının öğ-

Öğretmenler bir arada

retmenleri şunlardır: Yirmi dört yıl türkçe ve edebiyat tedrisatını başarmış olan Bayan Pakize, Kâzım Nami Duru, Reşat Nuri Güntekin, Sadettin Nüzhet merhum, İsmail Hikmet, Orhan Seyfi Orhun, Sabiha Gökçül (daha sonra mektebin müdürü ve sonra da milletvekili olmuştur); kimyada Hulûsi, Kâmuran, Efser, Melâhat; fizikte Nuri Onur (şimdiki Kabataş Lisesi müdürü), Sabit; coğrafyada Behire, Ali Rıza Balioğlu, Şeref; matematikte Bayan İhsan Mahir Uz, din derslerinde Hamdi; tabiiyede Refik, Fethiye, Zehra; tarihte Ömer Feyzi, Ali Sedat; yazıda Fuat; sağlık derslerinde Dr. Tevfik Recep, Nazif, Rifat Cafer; felsefede Abdüllâtif Nevzat Ayas.

Mahir Uz'un mektep müdürlüğünden ayrılması üzerine yerine Bayan Sabiha Gökçül getirilmiştir. İzmir Kız Öğretmen Okulunun evvelce müdürlüğünü yapmış, daha sonra Balıkesir milletvekilliğinde bulunmuş olan Bayan Sabiha, Erenköy Kız Lisesinin tarihinde bir devir yaratmıştır. Onun Samsun milletvekilliğine seçilmesi üzerine değerli terbiyecilerimizden İnönü Lisesi Felsefe Öğretmeni Bayan Faika Onan mektep müdürlüğünü deruhte etmiştir. Okuluna, işlerine çok bağlı ve idealist bir çalışma tarziyle Erenköy Kız Lisesini çok verimli ve üstün başarılı bir hale sokan Bayan Faika, ne yazık ki büyük bir talihsizlikle mektebin kendi zamanında geçirdiği büyük bir yangına şahit olmuştur.

Hiç kimsenin esasta kabahati olmadığı halde, 1945 yılının 22 yi 23 şubat çarşamba gününe bağlıyan gecesinde saat 21 de öğrencilerin henüz yatakhanelere çıktığı bir sırada sobalardan sıçrıyan bir kıvılcımla tutuşmuş olan muhteşem Ridvan Paşa konağı, yağlı boya ve ahşap aksamının bu, çok rüzgârlı bir gecede parlamasiyle önüne geçilmez bir felâket halini almış ve yanıp kül olmuştur.

Bu müessif hâdiseden sonra mektep müdürlüğünden ayrılan Bayan Faika Ona-

Milli Eğitim Müdürü; mektebin müdürü ve öğretmenler yeni binanın temel atma töreninde

n'ın yerine İzmir, Edirne Kız Muallim mekteplerinin müdireliğini ifa etmiş olan değerli idareci Bayan Rabia Barkıl getirilmiştir. Yeni Erenköy Kız Lisesinin temellerini atmış olan Bayan Rabia Barkıl, azimle yeni mektebin tamamlanmasına gayret etmekte, ailelerin de mânevî yardımını temin etmiş bulunmaktadır.

Yakın bir zamanda bu tarihî ve değerli irfan ocağı modern bir binaya kavuşacak ve Pendik'ten Haydarpaşa'ya kadar olan bölgenin ihtiyaçlarına cevap vermiye devam edecektir. Bugün Erenköy Kız Lisesinin orta ve lise kısmı tam olmak üzere on üç dersanesi vardır. Yarısı gündüzlü yarısı yatılı olmak üzere 450 öğrencisi bulunmaktadır. Öğretmenlerin sayısı 41 dir. Mektebin fizik - kimya lâboratuvarları tekrar kurulmuş, tabiiye levazımı da tamamlanmıştır. Eski binadan kurtarılan yemekhane temiz ve intizamlıdır. Burası mektebin müsamere ve konferans salonu vazifesini de görmektedir. Kütüphane yeniden ihya edilmiştir.

Mektebin mezunları mektepleriyle şayanı takdir bir derecede ilgilidir. Çarşamba günleri öğleden sonra okulun konferans günüdür. Mektepte üç lisandan tercümeleri ihtiva eden bir tercüme, bir de her ay çıkarılan edebî dergiler çıkmaktadır. Okulda kuvvetli bir spor hareketi vardır. Bilhassa öğretmenleri Fehamet Ercan ve Mediha Toprak başarılar elde etmişlerdir. Bu yıl voleybolde kırmızı küme şampiyonluğu, atletizmde okullar arası ikinciliği elde edilmiştir. 65 izciden mürekkebolan oymak şimdiye kadar Çınarcık, Çamlıca, Cevizlik kamplarını yapmış, geçen yıl Edirne, Bursa, bu yıl da Arifiyeye geziler tertibetmiştir. Mektebin senelik tenezzühleri çok rağbet edilen bir hava içinde geçmekte ve geçen yıl Yalovaya yapılmış bulunmaktadır.

Mektebin bugünkü öğretmenleri edebiyat ve türkçede Raife Budda (bu yıl ayrılmıştır), Refet Bengû, Huriye Öniz, Tahsin Nejat Özdiler; türkçede Leman Gün, Nevvare Durar, Seher Kösten; felsefede Meliha Oksal, Mesude Ercil; tarihte İclâl Kutsal, Bedriye Adsız; coğrafyada Macide Dinçer, Sadiye Sanver, Meliha Tanla; matematikte Süleyman Sırrı B. C, Gülfeza Okay, Müberra Yazar, Seher Ural; tabiiyede Nihade Omur, Meliha Pakeser, Meliha Bahar, Rabia Barkıl (mektebin müdiresi); fizikte Münevver Dosdoğru, Emine Arkayın; kimyada Ratibe Tengizman, Hadiye Ödgügören; fransızcada Beraet Ongör, Gülsüm Dalikar; almancada Mediha Ertemalp , Melâhat Tuncar; ingilizcede Hayriye Tunakan, Afife Buğra; resimde Hasna Kumbaracı; beden terbiyesi evvelce Şehime Özdemir, şimdi Mediha Toprak, Fehamet Arcan; müzikte Nurefşan Tardu; dikişte Macide Okcu; çocuk bakımında evvelce Zekiye Temizel ve şimdi Handan Saraçoğlu; askerlikte evvelce Ali Rıza Özkul, Kâmil Şansal, şimdi Hayri Kiper, Meki Yener, Muzaffer Akbulut bulunmaktadır.

Mektepte, bir kooperatif, Kızılay, tayyare teşekkülleri, kütüphane, temsil, spor ve yayın kolları vardır. Hepsinin başında değerli öğretmenleri bulunur. Bu geniş bahçelerde, bu dağınık, binalarda hâkim bir idare, verimli bir çalışma, samimî bir arkadaşlık havası yaşamaktadır. Erenköy Kız Lisesi yalnız bir okul değil, her şeyden evvel büyükleri ve küçükleri kalabalık ve samimî bir aile yuvasıdır.

(*Samih Naftz Tansu*)

HELİGOLAND (VEYA HELGOLAND) — Heligoland; Kuzey denizinde, Elbe nehri ağızından 40 mil kuzey batıda ve Almanyanın en yakın noktasından 28 mil mesafede bir adadır. Bu ada, tabanı güneye doğru çizilmiş ve ucu kuzeye doğru uzamış bir üçgen biçimlidir. Pek büyük değildir; uzunluğu 1.609, en geniş yeri 536 metre, yüzölçümü ise 52 hektardan biraz fazladır. Pek yüksek de değildir; en yüksek yeri deniz seviyesinden 63 metre, diğer kısımları ise ortalama olarak 53 metredir. En yüksek noktasında, adanın mesut sükûnet devrinde ufak bir kilise bulunmakta idi.

Bağımsızlık devrinde bu adada 2.588 kişi yaşıyordu. Sıhhatli ve denize âşık olan bu küçük nüfus; biraz Holânda dili, biraz almanca ve bunları birbirine bağlıyan kuvvetlice Danimarka dilinden meydana gelmiş bir diyeleğe sahipti. Bayrakları kırmızı, beyaz ve yeşildi. Balıkçılıkla meşgul olurlardı. Dünyanın en sakin ve en mesut

insanlarıydı. Vakıa ada zaman zaman, başka memleketlerin hâkimiyet bağlariyle bağlıydı. Fakat bu bağlar o kadar gevşekti ki yok gibi bir şeydi. Onaltıncı Yüzyılda Hamburg limanı, ada üstünde bir kontrol ve himaye hakkı iddia ettiyse de bu hakikî olmaktan ziyade lâfzi idi. Onyedinci ve Onsekizinci Yüzyıllarda da Schleswig - Holstein dukaları adayı kendi toprakları arasında saydılarsa da ne kendileri ve ne de idare temsilcileri adaya asla ayak basmadıkları için Heligoland'ın Danimarkaya aidiyeti bâzı evrakta yazılı bulunmaktan ibaret kaldı.

1807 de, Napoléon'un hareketlerinden oldukça endişelenen İngiltere; fırtınalardan durmadan kemirilen ve gözle görülür dere-

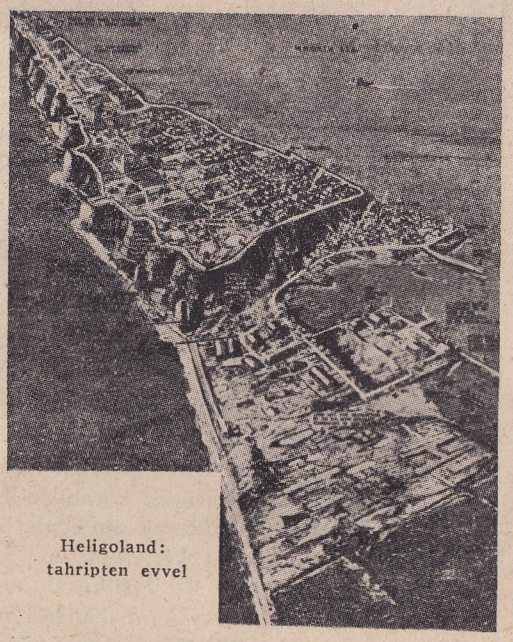

Heligoland: tahripten evvel

cede küçülen bu adanın Avrupanın böğründe ve Baltık boğazlarında bir gözcü mevzii olabileceğini düşündü ve İngiliz Bahriye Nezareti hiç kimseye bir şey sormadan «Kuzey denizinin Cebelitarık'ı» dediği bu küçük adaya el koydu. Nepoléon düşünce de İngiltere, 1814 Antlaşmalariyle ve tahkim haklariyle adanın mülkiyetini resmen sağladı. İngilterenin elinde bulunduğu 76 sene içinde ada dünyanın en rahat yeri idi. Zira 1890 yılına kadar adada bir tek İngiliz vardı. Adanın valisi olan adam, uygulanmasını hepsi ada halkından seçilmiş altı müşavir, sekiz muhtar ve on altı yaşlıdan ibaret bir heyete bıraktığı on dört maddelik bir anayasaya hürmet edilmesini sağlamakla mükellefti. 1837 den itibaren adada ne garnizon, ne cezaevi, ne gümrük ve ne de mükellefiyet vardı. Kısacası ada bir dünya cenneti idi. 1878 den itibaren de ada F. de Dacken adında akıllı bir organizatör elinde gazinosu ve kumarhaneleriyle Skandinavyadan, Almanyadan, Holândadan ve İngiltereden her yaz 11.000 ziyaretçi çeken bir eğlence yeri oldu. Adada ayrıca deniz banyosu müesseseleri kurulmuştu. İşin daha mükemmeli de yerli meclisin hususi bir kanunla hiçbir muameleye lüzum göstermeden evlenmelere derhal imkân vermesiydi. Bunun için ailelerinden evlenme izni koparamıyan Alman ve Avusturyalı gençler nikâh kıydırmak üzere bu adaya gelirlerdi.

Adanın bu altın çağı 1890 a kadar sürdü. O tarihte Berlinden bir ses yükseldi. Alman imparatoru İkinci Wilhelm adayı istiyordu. Talep o kadar şiddetli oldu ki bir toruna hoş görünmek istiyen büyükanne Kıraliçe Victorya, adayı Almanyanın Afrikadaki Zanzibar sömürgesiyle değiştirmiye razı oldu. «İngiltere bir düğme verdi, yerine bir elbise aldı...» diyen İngiliz siyasi mahfilleri bu alışverişten pek memnundular.

10 ağustos 1890 da adaya gelen İkinci Wilhelm muhteşem bir törenle mülkiyeti resmen ilân etti. Alman basını adaya Das Jüngste Deutschland (En Genç Almanya) adını verdi. İmparator burasının herhangi bir düşmana karşı Almanyayı müdafaa edecek müstahkem ileri bir meyzi olacağını ilân etti. İngiltere basını telâşlandı. Fakat işten anlıyanlar basını teskin etti: Almanya alış verişte aldanmıştır, zira ada «hasta» dır, denildi. Adanın hastalığı da çepeçevre her sene 90 santimetre erimesiydi, bir gün gelip suların içinde kaybolacaktı. Fakat Alman fen adamları öylesine bir işe koyuldular ki ada küçüleceğine büyümiye başladı. Hidrolik çimento, beton arme ve kromlu çelik adayı birkaç ay içinde muazzam bir istihkâm haline getirdi. Setler, mendirekler, mahzenler, su ve petrol sarnıçları, erzak ve mühimmat depoları, obüs bodrumları, mil üstünde döner Zeppelin hangarları, denizaltı sığınakları, mahfuz bataryalar, projektörler, torpil kovanları, dinleme mevkileri, torpido ve kruvazör limanları, mayınlı sahaları ile ada Elbe ağzında ve Kiel kanalı methalinde taarruza uğrayamaz hale getirildi.

2 ağustos 1914 de Birinci Dünya Savası patlayınca, İngiltere Bahriye Nezareti daha 28 ağustos 1914 de adaya bir taarruz tertibetti. Komodor Tyrwhitt kumandasında ve Amiral Beatty saffı harb gemilerinin himayesinde hafif bir filo adayı bombardıman etti, cüzi kayıplar mukabilinde Almanların bir torpidosunu, üç kruvazörü-

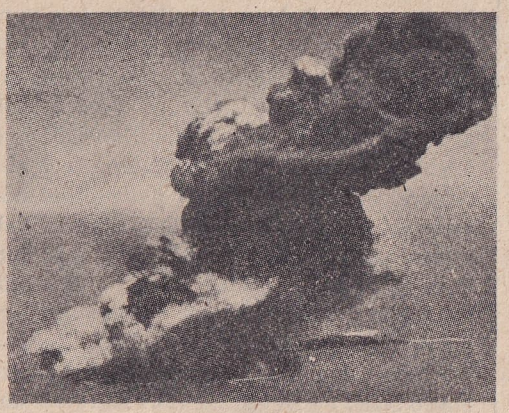

Ada tahribedilirken

nü batırdı, iki kruvazörünü yaraladı, 1242 Alman subay ve erini öldürdü veya esir etti, fakat adaya karşı umumi bir hücumun çok tehlikeli olacağı da anlaşıldı. 1919 da Versailles Antlaşması ada istihkâmlarının tahribini ve askerden tecridini şart koşuyordu: Bir İngiliz heyeti, dinamitlerle bütün tesisatı tahribetti ve çekildi. Zira Almanya adayı eskisi gibi bir turizm köşesi yapmayı vadetmişti.

Bu söz bir müddet tutuldu. Fakat 1936 aralığında, Hitler'in bir sürü nakliye gemisi birdenbire Heligoland önünde görüldü. Bu gemiler adaya türlü türlü fen adamlariyle çeşit çeşit sanat işçilerini ve yığın yığın malzemeyi boşalttı, yerli halkı bir daha adaya dönmemek üzere aldı götürdü. Derhal bir şantiye kuruldu. Yaz başlangıçlarında gelmiye başlıyan turistlere bu adayı unutmaları tavsiye edildi, seyahat acenteleri de ilânlarından ve prospektüslerinden Heligoland adını silmek zorunda kaldılar.

Müttefiklerin ürkek bir istimzacına karşı Almanya, adayı okyanusların derinliklerindeki âlemi tetkik için fennî bir lâboratuvar haline getirdiği cevabını verdi. 1939 eylûlünde İngiliz hava kuvvetleri yaptıkları keşiflerde adaya nasıl bir lâboratuvar

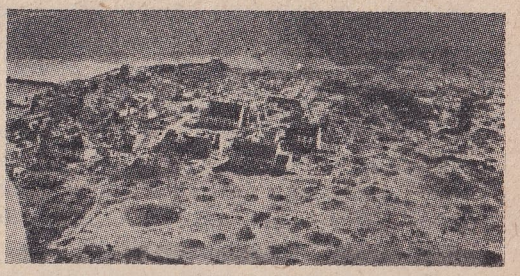

Adanın tahribinden sonraki hali

kurulduğunu anlamakta gecikmediler. Eskisinden daha muhkem bir hale gelen ada bütün harbde, tesirsiz birkaç hava taarruzundan başka birşey görmedi.

İkinci Dünya Savaşından sonra Birleşmiş Milletler bu tehlikeli adayı kökünden tahribetmeyi doğru buldular ve bu işin başarılmasını İngiltereye bıraktılar. İngilizler, her sene adaya gelip kayalıklara yuva kuran yüz binlerce deniz kuşunu korumak üzere tahripten önce infilâklarla bu kuşları ürkütüp kaçırmayı uygun gördüler. Sonra adaya yüksek kudretli 6.700 tonluk infilâk maddesi yerleştirildi ve bir sabah tam saat 10.57 de, adadan 14 kilometre uzakta bulunan küçük bir gemide kaptan Mildred bir düğmeye basarak bu infilâk maddelerini ateşledi. Anlatılamaz bir infilâk oldu. Denizaltı yuvaları, yeraltı dehlizleri, sahil bataryaları tamamiyle tahribedildi. Muazzam bir duman sütunu havaya çıktı ve altı dakika sonra bu duman bulutu 1500 metre çapında olarak 2500 metreye yükseldi. Fakat tamamiyle sulara kömüleceği sanılan ada, çürük bir diş gibi ve şeklini bir hayli değiştirmiş bir halde suların üstünde kaldı.

(A. B.)

İŞÇİ VE İŞVEREN SENDİKALARI VE SENDİKA BİRLİKLERİ KANUNU — Bu kanun 21 şubat 1947 de kabul edilmiştir. 5018 numarayı taşıyan kanun, 26 şubat tarihli ve 6542 sayılı Resmî Gazetede yayınlanmış ve yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.

Memleketimizin iş hayatı ile ilgili pek önemli bir dâvayı, yani işçilerin teşkilâtlanmaları meselesini ele alan ve bunu yeni esaslara bağlıyan İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Kanunu hakkında çok şeyler yazıldı ve söylendi. Biz, bu yazıda, kanunun ana çizgilerini belirtmekle iktifa edeceğiz.

Esaslarını şimdi anlatacağım bu kanu-

nun tasarısı, bir ay önce Büyük Millet Meclisine sunulmuş ve orada, sırasiyle İçişleri, Adalet ve Çalışma komisyonlarınca incelendikten sonra, Mecliste de uzun tartışmalara zemin teşkil etmiştir.

Kanun tasarısının gerekçesinde; sınıf esasına dayanan derneklerin kurulmasına izin veren her memlekette, işçi toplulukları için genel hükümlerden farklı hükümler tatbik edilmekte olduğu belirtildikten sonra, bu kanunla kurulacak sendikaların mahiyeti şöyle aydınlatılmaktadır: "... Gerek işçi, gerekse işveren sendikalarına devletçe eşit muamele derpiş edilmiş ve bu sendikaların, ihtiyari teşekküller oldukları tespit edilmiştir. Türkiyede, sendikalar, tamamen ilgililerin arzu ve teşebbüslerinden doğacak meslek teşekkülleri olacaklardır. Sendikaların hür bir gelişmeye kavuşabilmeleri ve memlekette kendilerinden beklenen hizmetleri hakkiyle görebilmeleri için, her türlü siyasi cereyan ve tesirlerin dışında kalmaları zaruri görülmüştür. Muhtelif ecnebi mevzuatta görülen bu kayıt, hürriyeti kayıtlandıran bir unsur değil, bilâkis çalışma ve teşebbüs hürriyetini masun tutan bir faktördür.»

Kanun tasarısına bağlı gerekçeden aldığım şu satırlar da gösteriyor ki, yeni sendikalar, yalnız meslek mensuplarının, sadece meslekle ve şahıslariyle ilgili menfaatlerini korumak gayesini güdeceklerdir.

Hükümetçe teklif edilen tasarıdaki maddelerle, kanundaki maddeler arasında birçok farkların bulunuşundan da anlıyoruz ki, tasarı üzerinde çalışan komisyonlar uzun incelemeler neticesinde bâzı değişiklikler yapmışlardır.

Şimdi, İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Kanununun hükümlerinden bahsedelim.

Kanunda işçi ve işveren sendikaları şöyle tarif edilmiştir:

"Aynı iş kolunda veya bu iş kolu ile ilgili işlerde çalışanların yardımlaşmaları ve ortak menfaatlerini korumaları ve temsil etmeleri amaçlariyle, kendi aralarında kurabilecekleri dernekler, işçi sendikalarıdır."

"Bir iş kolunda iş verenlerin aynı maksatlarla yani, yardımlaşmaları ve ortak menfaatlerini korumaları ve temsil etmeleri gayesiyle, kendi aralarında kurabilecekleri dernekler de, iş veren sendikalarıdır.,,

Şu birinci maddenin devamında, gerek işçi, gerekse işveren sendikaları hakkında bu kanunun hükümlerinin tatbik olunacağı yazıldıktan sonra, "kanunda sarahat olmıyan yerlerde Cemiyetler Kanunu ile Medenî Kanun hükümleri uygulanır.,, denilmektedir.

Bu yeni sendika kanunu, sendikaları, yalnız işçilere ve işverenlere hasretmektedir. Sendika kurabilecek işçilerin ve işverenlerin kimler olabileceği sorusu karşısında da, İş Kanununun 1 inci maddesine gidilmesi lâzım geldiğini söylemektedir. İşçi sıfatiyle çalışmıyan kimseler, işçi sendikalarına ve işveren sıfatında olmıyanlar da, işveren sendikalarına üye olamıyacaklardır. İşçi veya işveren sıfatını taşımakta iken sendikalara girmiş bulunan kimseler, bu sıfatlarını devamlı surette kaybedecek olurlarsa, sendikalardan çıkarılacaklardır.

Kanunun dikkate değer bir noktası da şudur: Yeni sendika kanunu, esnaflarla esnafların yanında çalışan kimseler hakkında tatbik edilmiyecektir.

Gerek işçileri, gerekse işverenleri sendikalara girmiye zorlıyacak herhangi bir hüküm kanunda yer almamıştır. Hattâ hükümet teklifinde bulunmıyan ve Mecliste Çalışma Komisyonu tarafından tasarıya konulup kabul edilen 3 üncü maddeye göre; birkaç işde çalışan işçiler, çalıştığı işlerin sendikalarına ayrı ayrı üye olabileceklerdir; yani bir işçi aynı zamanda, birkaç sendikaya girebilecektir. Bu maddenin ikinci fıkrasında, aynı iş kolunda birden ziyade sendika kurulabileceği de yazılıdır.

Bu maddenin kanuna ne maksatla sokulduğu, Çalışma Komisyonunun raporunda şöyle izah edilmiştir:

"İşçi ve İşveren sendikalarına, aynı iş kolunda çalışanların girebilecekleri kabul edilmiş olduğundan türlü işlerde çalışan Türk işçilerinin hangi sendikaya girebilecekleri bir tereddüt konusu olabilir; bunu ortadan kaldırmak üzere, zaman zaman ayrı iş kollarında çalışan işçilerin bu kollardan bir veya birkaçının sendikasına girebileceklerinin açık olarak yazılması uygun görülmüş ve onun için yeni bir hükmü ihtiva eden 3 üncü madde tasarıya ilâve edilmiştir. Bu maddede, sendika kurma hürriyetinin geniş olduğu ve aynı iş kolunda çalışanların ayrı ayrı sendika kurabilecekleri de belirtilmiştir.,,

Yeni kurulacak sendikaların girişebilecekleri teşebbüsler, kanunun 4 üncü maddesinde şöyle sıralanmıştır: "A) Üyeleri adına genel sözleşmeler akdetmek; B) İşçi ve işverenler arasındaki iş ihtilâflarında yetkili hakem kurullarına ve sair mercilere ihtilâfın konusu hakkında mütalâa bildirmek ve hal şekli hakkında istekte bulunmak; C) İşverenler veya (bunların) sendikaları, iş arayanlara karşı, ücreti, rayiçten aşağı düşürme teşebbüsiyle birleştikleri hallerde toplulukla iş ihtilâfını tetkike yetkili merci ve hakem kurullarına baş vurmak. (Bu gibi hallerde, toplulukla iş ihtilâfı hakkındaki hükümler uygunlanır); D) Hastalık, işsizlik, sakatlık ve ölüm halleri için yardımlaşma sandıkları kurmak ve üyelerin yararına sigorta sözleşmeleri akdetmek; E) Hizmet akdini ilgilendiren hususlarda hakkını arıyan üyelerine ve hak sahibi mirasçılarına hukuki yardımda bulunmak ve genel sözleşmeden ve mesleğin müşterek menfaatlerinden doğan hususlarda ve sigorta haklarında üyelerini ve mirasçılarını temsilen dâvaya ve husumete ehil olmak; F) İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu ile İş ve İşçi Bulma Kurumu Kanunu ve Çalışma Bakanlığının Kuruluşu Hakkındaki Kanun hükümlerine göre toplanan kurullara temsilci göndermek: G) Üyelerinin meslekî bilgilerini artıracak ve kültürlerini genişletecek kurslar ve konferanslar tertibetmek ve boş zamanlarını iyi geçirmek için imkânlar sağlamak; H) İstihsal, istihlâk, kredi ve yapı kooperatifleri kurmak için teşebbüste bulunmak ve yardım etmek; İ) Ticarî gayelerle olmamak şartiyle sağlık ve spor tesisleri kurmak ve işletmek.,,

Şu saydıklarımız, işçi ve işveren sendikalarının belli başlı faaliyetlerini göstermek üzere kanunda yer almış bulunan işlerdir.

Sendikaların yapmamaları lâzım gelen hareketleri, kanunun 5 inci ve 6 ncı maddelerinde buluyoruz; 5 inci madde şöyledir: "İşçi ve işveren sendikaları, sendika olarak siyasetle, siyasî propaganda ve siyasi yayın faaliyetleriyle iştigal edemezler ve herhangi bir siyasi teşekkülün faaliyetlerine vasıta olamazlar. Sendikalar millî teşekküllerdir; milliyetçiliğe ve millî menfaatlere aykırı hareket edemezler. Bakanlar Kurulu karariyle her türlü milletlerarası teşekküllere iştirâk edebilirler.,, 6 ncı maddeyi de birlikte okuyalım: "İşçi ve işveren sendikaları gelirlerini bu kanunda ve kendi tüzüklerinde yazılı gayeler dışında bir maksat için kullanamazlar. Sendika tüzüklerine, bu esasa aykırı hükümler konulamaz.,,

Şimdi hükümlerini okuduğumuz 5 inci ve 6 ncı maddelere aykırı hareket edilmesi halinde sendika idarecileri için kanunda bâzı cezalar konulmuştur; ayrıca bu gibi sendikalara, üç aydan bir yıla kadar geçici olarak kapatılma cezası da verilebilecektir. Haklarında kapatılma hükmü verilen sendikaların yönetim kurulu üyeleriyle bu fiillere teşebbüs ve iştirak edenler bir yıl müddetle başka bir sendikaya üye olamazlar.

İşçi ve işveren sendikaları, durumlarını kuvvetlendirmek, üyelerine daha faydalı olabilmek, geniş teşebbüslere girişmek üzere, kendi aralarında birlikler kurabileceklerdir; ancak birliğe katılacak sendikaların üyelerinin üçte ikisinin katılmıya muvafakat etmeleri şarttır. Bu birliklerin de, bir nevi dernek sayılması lâzım geldiğini ve bu itibarla önce Sendika Kanununa ve sonra da Cemiyetler Kanununa tâbi olacağını şurada kaydetmek isterim.

Yeni kurulacak sendikaların dikkate değer özelliklerinden biri de, sendika kurma işinin tamamiyle ihtiyarî olması, yani arzuya, isteğe bağlı bulunmasıdır. Hiçbir kimse, herhangi bir sendikaya üye olmağa veya olmamıya veyahut ta üyelikten çekilmiye veya çekilmemiye zorlanamıyacaktır. Bu hükme aykırı olarak, iş sözleşmelerine veya iş yerlerinin iç yönetmeliklerine hiçbir şart konulamıyacaktır.

Sendikalardan çekilecek üyelerin, sendikaya ait yardımlaşma sandığı veya diğer sendika tesisleriyle ilgilerini devam ettirip ettirmemeleri kendi arzularına bağlıdır.

Şimdiye kadar kurulmuş ve çalışmış olan sendikalar hakkında, kanunun geçici maddesi ile bir hüküm konulmuştur. Şöyle ki; kanunun yayınlandığı tarihe kadar, aynı iş kolunda çalışanların yardımlaşmaları ve ortak menfaatlerini korumaları ve temsil etmeleri amaciyle türlü türlü adlar altında kurulmuş olan işçi ve işveren derneklerinin faaliyetlerine devam edebilmeleri için, tüzüklerini üç ay içinde bu kanun hükümlerine intıbak ettirilmesi ve bunu, faaliyette bulundukları yerin kaymakamına veya valisine bildirmeleri lâzımdır.

İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Kanununa göre kurulacak sendikaların, yurdumuzun iş hayatı için faydalı olacaklarına şüphe etmiyoruz. Bu yazımızı Çalışma Bakanı Dr. Sadi Irmak'ın Adanada

11 mayıs 1947 deki beyanatiyle bitiriyoruz: "— Türkiyede sendikalar hür ve serbesttir. Onları hükümet veya partiler kurmaz, meslek mensuplarının serbest iradelerinden doğar. Sendikalara girmek veya girmemek, onlardan çekilmek veya çekilmemek tamamen serbesttir. Türk sendikaları siyasî cereyanların dışında kalacaklardır. Çünkü bugün bir cereyana, yarın öbür cereyana sürüklenen sendikalarda hürriyet kalmadığı gibi mesleklerinin hakikî menfaatlerine hizmet etmek kabiliyetleri de kalmaz. Siyasî cereyanların ve siyasî partilerin birer aleti haline getirilen bâzı ecnebi sendikalarının nasıl bir manzara verdikleri meydandadır. Derhal şunu ilâve etmeliyim ki sendikaların sendika olarak siyaset üstünde kalmaları işçilerimizin diledikleri siyasî partiye girmesine bir engel teşkil etmez. Her vatandaş gibi işçilerimiz de siyasî hürriyetlere sahiptirler. Programına iman ettikleri siyasî partiye girebilmelerine bir mâni yoktur. Vatandaşlar, Türk sendikalarının bir ana vasfı millî teşekküller olmalarıdır. Türk milletinin bütün müesseseleri gibi sendikalarımız da millî teşekküller olacaklardır.„

(*Hasan Refik Ertuğ*)

KEDİ — Kedi; parmaklar üzerinde yürüyen (digitigrade) ve et yiyenler grubundan memeli bir hayvandır. "Felidés„ familyasına mensuptur. Bu familya; aslan, pars (panthér), kaplan kedi (leopard), Amerika

Bir Ankara kedisi

kaplanı (jaguard), kuagar (couagar), vaşak (lynx), yaban Hint kedisi (guepard) gibi hayvanları toplamıştır.

Kedinin fransızcası olan "chat„ , lâtince "cattus„ kelimesinden gelir. Bu kelime lâtincede pek geç doğdu; ondan evvel bu mânada "felis„ kelimesi kullanılırdı. "Cattus„; bâzı müelliflere göre hilekâr veya kurnaz mânasına gelen 'cautus„ den, bâzılarına göre de gözetmek mânasına gelen "cattare„ den gelir. Çünkü kedi hedefine giren avı yakalamak için daima gözcülük eder.

Kedinin kısa bir yüzü, yuvarlak bir kafa tası, kısa ve kuvvetli çeneleri, ön ayaklarında kıvrık tırnaklarla techiz olunmuş beş ve arka ayaklarında aynı tarzda tırnakları havi dört parmağı ve umumiyetle fazla gelişmiş bir kuyruğu vardır. Mitolo-

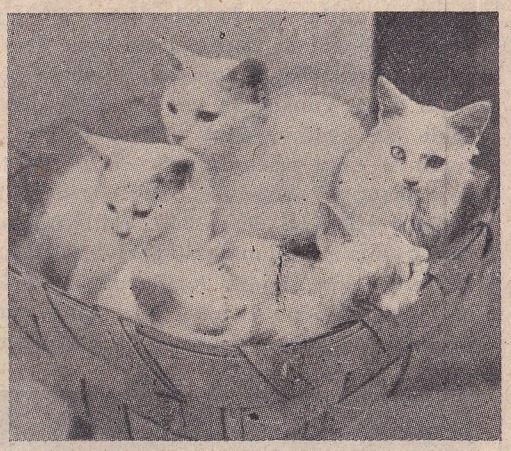

Ankara kedisi yavruları

jiye bakılırsa kedi maymun ile aslanın aşkından doğmuştur; Nuhun Tufan sırasında gemisine her hayvan çeşidinden birer çift aldığı malûmdur. Efsanelere göre bunları ayrı ayrı kafeslerde bulundurmuş, fakat günün birinde canı sıkılan maymun, görüşmek üzere aslanın kafesine girmiş ve onların aşkından kedi doğmuş. Bu hikâye her halde kedinin vahşiliğinden ve kurnazlığından kinaye olsa gerektir.

Yabani kedi çeşitleri: Bugünkü günde yabani halde üç değişik kediye tesadüf olunur: 1) Vahşi kedi veya yaban kedisi (felis catus ferus): Bu kedi Avrupada ve Asyanın batısında, Fransada Jura, Alp ve Pirene dağlarının ormanlık kısmında, İsviçrede Thuringe ormanlarında ve çok defa mağaralarla inlerde yaşar. Memleketimizin Kastamonu, Bolu, Kızılcahamam ve bunlara benzer ormanlık bölgelerinde tesadüf edilmektedir. Hususiyle geceleri ağaçların kalın dalları arasında pusu kurarak kemirici hayvanları ve kuşları avlar. Kılları, bilhassa yanakları hizasında uzun ve kabarıktır. Donu gri boz renginde dir. Sırtının ortasında siyah bir çizgi vardır. Bu çizgiden ayrılan siyahımtırak ve birbirlerine paralel şeritler böğürlerine, omuzlarına ve kalçalarına doğru iner. Vücudunun alt kısmı ve ağzının kenarları gri beyazdır. Alnı ile başının üst kısmı üzerinde de paralel dört şeritcik taşır. Dudakları ve ayaklarının tabanı koyu siyahtır. Kulakları doğru ve diktir. Çok kabarık olan kuyruğu silindirimsidir. Bu kuyrukta uzunluğu boyunca siyah halkalar vardır ve gene siyah bir uçla nihayet bulur. Hayvanın yüksekliği tahminen 35 santimetre ve uzunluğu 20 - 30 u kuyruğa aid olmak üzere 60-70 santimetredir. 2) Eldivenli kedi (felis catus maniculatus): Bu kedinin Buffon tarafından anlatılan beyaz kulaklı karakal (caracal) olması muhtemeldir. Buna sarıhan (Lydie) kedisi veya Nubi kedisi de denilmektedir. Afrikanın kuzey doğusunda, Nil vâdisinde, Arabistanda, Küçük Asyada, Sardunyada bulunmaktadır. Papazlar tarafından, Habesistanın dağlık yerlerinin en eski şehirlerinden biri olan ve bugün yalnız harabeleri kalmış bulunan Meroé'den Mısıra getirildiği ve oradan da Arabistana, Suriyeye ve daha sonra Yunanistan'a, Roma İmparatorluğuna sokulduğu sanılmaktadır. Vücudunun yukarı kısmı kırmızımtırak ve sarı bozdur. Bu don böğürlerine doğru açılır, karnının altında tamamiyle beyazlaşır. Sırtında boydan boya siyah bir çizgi uzanır. Bu çizgiden ayrılan dar ve siyah çizgiler vücudu enlemesine keser. Başında siyah ve kavisli yedi sekiz, oyluklarının dış tarafında aynı renkte beş altı çizgi vardır. Kuyruğu uzun ve sarı boz rengindedir ve siyah bir uç ile nihayet bulur. Bu uçtan önce sarı boz renkli birkaç halka vardır. 3) Manul kedisi (felis Manul): Asyanın Tibetten Amur vâdisine giden orta yaylasında; Tataristan ve Moğolistan steplerinde bulunur. Azçok kulaya çalan açık gri bir donu ve kolay farkedilmiyen lekeleri vardır.

Soyları bu üç çeşitten gelen başka yabani kediler şunlardır: 1) Temminekin kedisi (félis minuta): Bu çeşit Himalâya ve Malaka dağlariyle Sumatra ve Java adalarında yaşıyan kedileri toplar. Donunun üst kısmı kırmızımtırak boz ve alt tarafı beyazdır. Sırtı üzerinde siyahımtırak dört çizgisi vardır. Boğazının altında genişlemesine siyah bir, boynun altında aynı suretle üç dört çizgi ve böğürlerinde yuvarlak lekeler bulunur. Bu kediler grupundan Bornéo'nun "felis badiae„ sinin ve Javada bulunan dalgalı kedi (felis undata) nin; siyah çizgiler taşıyan mat gri bir donu vardır; parmaklar üçüncü falanjın sonuna

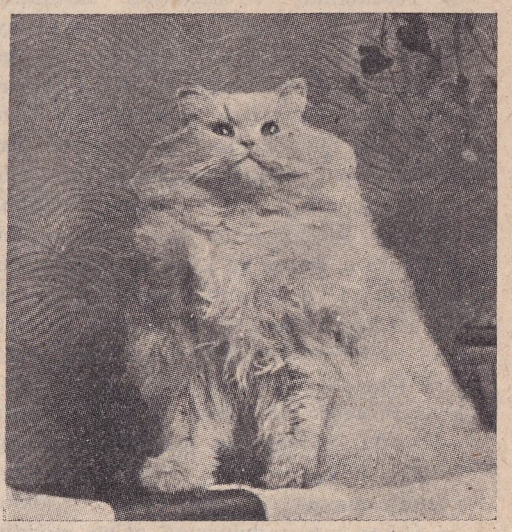

Başka bir Ankara kedisi

kadar uzanan bir gışa ile birleşir. 2) Diard kedisi (felis Diardis): Bu kedi de Javada yaşar. Yetmişi kuyruk olmak üzere 90 santimetre uzunluğundadır. Donu gri sarımtıraktır; sırtında siyah ve boynunda, bacaklarında, omuzlarında, oyluklarında, ve böğürlerinde ortası gri, kuyruk üzerinde koyu gri renkli halkalar vardır. 3) Eyra kedisi (Bresil felis eyra): Paraguay ormanlarında tesadüf olunur. Çok kolay ehlileşir. Açık kula rengindedir. Alt çenesi ve bıyıkları beyazdır. Burnunun her iki tarafında beyaz lekeler gösterir. Otuzu kuyruk olmak üzere 55 santimetre uzunluğundadır. 4) Çin kedisi (felis tristis): Koyu lekelerle bezenmiş arduvazımsı gri bir kürkü vardır. Kuyruğu çok kabarık ve tüylü-

dür; yuvarlak çizgilerle sarılmıştır. 5) Scripta kedisi (felis scripta): Daha açık renktedir. Kuyruğu daha az kalındır. Bo-

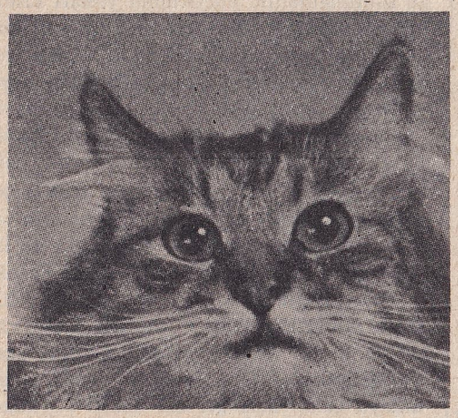

İran tekiri

yu daha kısadır; Çinin batısında Moupin dağlarında yaşar.

K e d i n i n e v c i l l e n m e s i: Ruppert ve Ehrenberg'e göre Mısırlıların kedisi, menşeini yabani eldivenli kediden; Brehm'e göre de Yemenin ve Kızıldeniz batı kıyılarının evcil kedisi menşelerini yabani eldivenli kediden alırlar. Mısırlılar bu kedileri bataklıkta avlanmak için yetiştirirler ve yaralı kuşları tutup getirmiye alıştırırlar. Link; Greklerle Romalıların evlerinde kedi beslemeyip sıçanları gelincik ve sansar vasıtasiyle yok ettiklerine bakarak Mısır evcil kedisinin ancak Orta Çağda Haçlı seferlerinin başlangıcında Terentenler ve Etrüskler tarafından lüks hayvanı olarak Avrupaya ve Asyaya getirildiğini iddia etti. (Romalılarda kedi ancak Onbirinci Yüzyılda görülmüştür). Her ne kadar Onuncu Yüzyılda Batı Avrupada, hiç olmazsa İngilterede kedi vardıysa da pek nadirdi ve çok kıymetli bir hayvan sayılırdı. Bu verdiğimiz malûmat Profesör Rütimeyer'in buluşlarına uymuyor. Zira o, Berne ve Lucerne kantonlarında, Vaunyi ve Robenhavsende taş devrine ait arazide köpek, öküz, beygir, domuz, keçi ve koyun kemikleriyle karışık olarak kedi iskeletleri de bulmuştur. Gene yabani kedi Profesör Stenstrup tarafından Danimarka'da Halvelse'de Skjökkinmodding'lerde bulunmuştur. Skjökkinmodding; mutfak masası mânasına gelen Kjökken ve enkaz yığını mânasına gelen mödding kelimesinden husule gelir. İptidaî insanların çadır ve kulübeleri etrafında topladık-

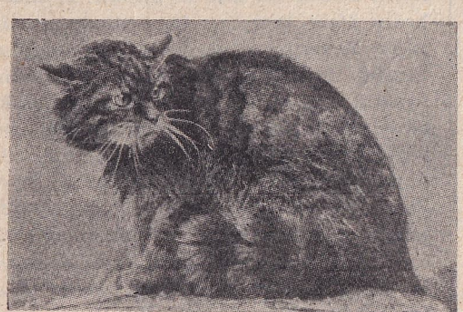

Yabani Iskoç kedisi

ları kemik ve deniz hayvanları kabukları yığınlarına bu isim verilir. Bu yığınlara bugün de Danimarka'da, İskoçya'da, İngilterenin Connouailles ve Devonshire kantonlarında, Sommen nehri ağzında Saint - Valery de, Avustralya'da ve Malezya'da ateşli toprak denilen yerlerde raslanmaktadır. Bunlar paleolitique veyahut yontulmuş taş devrine aittir. M. Lartel "felis catus,, u Fransa güneyinde Aurignac'da aynı devre ait bir mağarada bulmuştur. Bununla beraber eski Yunanlılar ve Romalılar devrinde adi kedi veyahut "felis catus,, Avrupa ve Asya ormanlarında vahşi halde yaşamaktaydı; Arıyalılar (Aryas) ın evcil kedileri yoktuysa da yabani çeşitlerini tanımış olmaları mümkündür; bu mülâhaza Cuvier'ye göre şimdiki kedilerimizin "felis manucalatus,, dan ziyade "felis catus,, un soyundan oldukları kanaatini verdirmiştir.

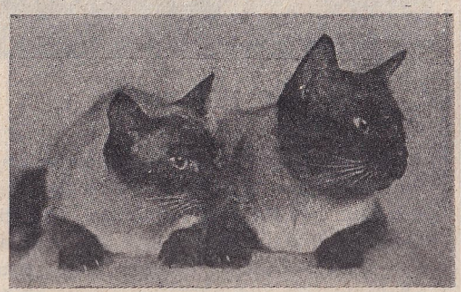

Siyam kedileri

Belyth'e göre Hindin evcil kedisi ile serbestçe çiftleşen manul kedisi; Çinliler, Tatarlar ve Pallaslar tarafından evcilleştirilmiş ve Ankara kedisi denilen uzun tüylü kedilerin menşeini teşkil etmişlerdir. Müellifler umumiyetle uzun tüylü kedilere Ankara kedisi adını vermişlerdi. İrandan gel-

Bir kedinin düşüşü

Kelebek avlıyan bir kedi

miş olan bu Ankara kedisi İtalya'ya 1551 yılında Pietro del Lavalla tarafından sokulmuştur. Yüz yıl sonra Menard, Romadan gelirken Fransaya kaçak olarak dişi bir Ankara kedisi sokmuştur. Pictel'e göre de Hindistanda kedinin evcilleştirilmesi Mısırda olduğu gibi pek eski tarihlerde başlamıştır; ancak Hint kedisi Mısır kedisinden tamamiyle başkadır.

Hulâsa edersek birçoklarının ve hele Darwin'in görüşüne göre evcil kedi çeşitlerinin muhtelif yabani kedi çeşitlerinin soyundan veyahut da bir cinsin arızi olarak diğer cinslerle vukua gelen çiftleşmelerinden doğup doğmadığı bilinmemektedir. Kediler Avrupalılar tarafından dünyanın her

Duman renkli İran kedisi

tarafına götürülmüşlerdir. Bununla beraber türlü iklimler bunlar üzerinde önemli değişiklikler yapmamıştır.

E v c i l K e d i l e r: Bu kediler vahşi kedilerden daha küçük, daha ince ve daha zayıftır; daha uzun bir kuyruğa, daha geniş ve daha uzun bir barsağa maliktir. Hattâ vahşi kedilerde barsak uzunluğu vücudun üç misli iken evcil kedilerinki beş mislidir. İsidor Geoffroy Saint Hillaire'e göre, bunun sebebi, evcil kedinin az etli bir rejime tâbi olmasıdır. Evcil kedilerin başlıca çeşitleri şunlardır: Adi kedi (felis domesticus), Antigua kedisi (Antigua Guatemala'da bir şehrin adıdır), Seylân kedisi, zayıftır; daha uzun bir kuyruğa, daha gedisi, İzlânda kedisi, Ümitburnunun kırmızı kedisi, Şartrö kedisi (felis catus coeruleus), Ankara kedisi veya İran kedisi, Gambie kedisi veya zenci kedisi (felis catus nigrita). Çin kedisi (felis catus sinensis), Siyam kedisi (felis catus tarquata), Birmanya kedisi.

A n k a r a K e d i s i: Dünyada mevcut kedilerin en güzelidir; tabiat bu yaratığını yalnız bizim Ankaramıza bağışlamıştır. Tüyleri parlak ve güzel olan bütün kedilere Ankara kedisi ismi verilmekte ise de Ankara kedisi kendi başına bir ırktır ve menşei Ankara civarındadır. Avrupaya buradan intikal etmiştir. İngiltere'de ve Fransa'da güzel nümunelerine tesadüf olunmaktadır. İtalyaya yukarıda da belirttiğimiz gibi, 1551 tarihinde Pietro del Lavalla isminde bir zat tarafından Horasandan getirdiği söyleniyorsa da bunun hakikî Ankara kedisi olduğu şüphelidir.

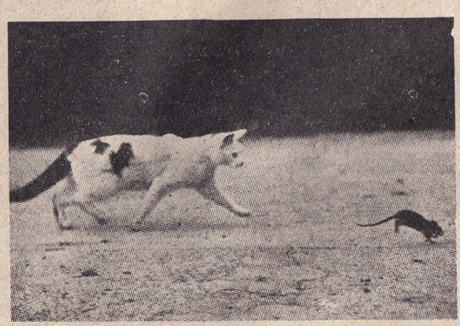

Fare peşinde bir kedi

H u y v e â d e t l e r i: Ankara kedisi güzelliğinin vermiş olduğu gururdan

dolayı biraz ağırdır. Daima koltuk ve kanepeler üzerinde oturup yatmasını sever. Zekâsı pek yüksektir, alışmış olduğu kimselerle âdeta konuşur ve söylenen sözleri anlar. Avcı olmadığını söylerlerse de bu doğru değildir. Uçan sineğe ve müteharrik herşeye hücum eder. Yağlanmıya istidadı yoktur. Uykuya başka kedilerden fazla düşkündür.

R e n g i v e g ö z l e r i: En ziyade tesadüf edilen renk düz beyazdır. Bununla beraber duman siyahı ve boz renkte olanları da vardır. Beyaz renklilerde göz mavi ve portakal sarısı, siyah ve bozlarda portakal sarısıdır; asıl safkanlarda gözün biri mavi, öteki sarıdır.

Kıllar: Parlak, uzun, ince ve yumuşaktır. Hele boyun ve kuyruk kılları daha uzundur.

Boyu: Boyu pek uzun değildir. Bacakları kısadır. Burun ucu, dudak ve tabanları pembe renktedir; kulakları büyükçe, sivri ve sağırdır. Başı uzun ve geniş, burnu kısa, gözleri büyüktür.

Puantajı: Kedilerin güzelliği aşağıda söyliyeceğimiz metod ile tesbit edilir. Tam güzelliğe 100 numara verilir ve bu numaralar şöyle dağılır: Renk 25; kılların parlaklığı 25, boy 20, yaş 10, umumi tenasübü 10.

Dünyanın her tarafında şöhret kazanmış olan Ankara kedileri, gittikçe azalmaktadır. Bir zamanlar bunların çoğalmasına Tarım Bakanlığı tarafından tesebbüs edilmişti. Her halde bu güzel mahlûk neslinin tükenmesini önliyecek tedbirler alınmalıdır.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a: S. Aysoy; Yüksek Ziraat Enstitüsü Dergisi, 1944, Cilt 2, Sayı 1. S. Aysoy; Türk Veteriner Cemiyeti Dergisi, 1944, Sayı 3. S. Aysoy; Tabii ve Biyolojik Ankara (bası mak üzere). Larousse Agricole, 1921. Cilt 1. Sayfa 300. Brehms Tierleben, 1941 kopyası, Cilt 4, Sayfa 170.

(Ord. Prof. Dr. S. Aysoy)

KIZAMIK — Bu hastalığa Fransızlar "Rougeol„, Almanlar "Masern„, İngilizler "Measles„, İtalyanlar "Rosalia„, İspanyollar "Sarampion„ derler. Lâtincede adı "Morbilli„ dir.

En çok çocuklarda görülen bulaşıcı hastalıklardan biridir.

T a r i h ç i ğ i: Kızamık, çok eski bir hastalıktır. Bu hastalıktan ilk defa bahseden Şarkın büyük hekimi Ebubekir Razi'dir.

Razi aslında Türk ırkından olduğu halde, kitaplarını arapça yazdığı için, Arap zannedilmiş olan bir âlimdir. Bu zat, Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyıllarda yaşamış, hekimlik alanında birçok usul keşfetmiş, birçok ilâç bulmuş ve bir hayli kitap yazmıştır. Kızamık ve çiçek hastalıkları üzerinde uğraşıp, ilk defa, kızamığı çiçekten ayırdeden odur.

Daha sonraları 1660 - 1664 yıllarında, Londrada çıkan bir kızamık salgınında Sydenham adlı bir İngiliz hekimi hastalığı incelemek fırsatını bulmuştur. Ondan sonra gelen hekimler, kızamık hastalığını kendisine benzeyen öteki döküntülü hastalıklardan ayırdetmiye çalışmışlardır. Bütün dünyada, yer yer, birçok hekimin çalışması sayesinde, nihayet, kızamığın mahiyeti, bulaşıcılık vasıfları, seyri, ihtilâtları ve tedavisi, yavaş yavaş, aydınlanarak bugünkü bilgilerimiz meydana gelmiştir.

M i k r o b u: Bu kadar eski bir hastalık olmasına ve üzerinde bu kadar uzun zaman çalışılmış bulunmasına rağmen, kızamığı yapan mikrop bir türlü ortaya çıkarılıp görülememiş, meçhul kalmıştır. Mikrop ilminin teessüsünden sonra, kızamık hastalığının mikrobunu bulmak için, hekimler çok uğraşmışlardır. Bu cümleden olarak Salimbeni ve Kermorgan adındaki âlimler, kızamıklıların kanında burgu biçiminde helezonlu mikroplar (Spirochete'ler) sınıfından bir mikrop bularak bunu kızamığı yapan âmil sanmışlardır. Fakat bu kanaat yanlış çıkmıştır. 1917 yılında Tunnicliff adındaki bir Amerikalı kadın ve 1923 yılında da Caronia adlı bir âlim, kızamıklıların kanlarında, burun, boğaz ifrazlarında ve kemik iliklerinde ufak, yuvarlak birtakım mikroplar bulmuşlar, bunlar üzerinde yaptıkları incelemelerde bu mikropların hakikî kızamık âmili olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddialar da, dört başı mamur bir şekilde, isbat edilememiştir.

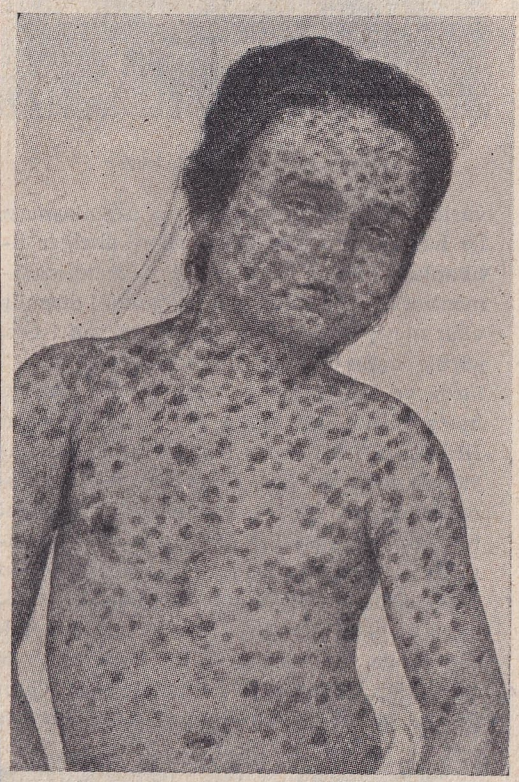

Vücutta kızamık lekeleri

Bugünkü hekimlik kanaatlerine göre kızamığın mikrobu, süzgeçleri geçen, elimizdeki vasıtalarla henüz üretilip görülmesi kaabil olmıyan bir virüs'dür. Son senelerde bu virüsü taze tavuk yumurtası zarı ile yapılmış vasatlarda besleyip ürettiklerini söyliyen âlimler vardır. Fakat henüz bu çalışmalar neticelenmemiş ve her lâboratuvarda yapılabilecek kadar klâsik bir hal alamamıştır. Kızamık virüsü pek ufaktır. Ateşli zamanlarda hastaların kanlarında, burun, boğaz ve göz ifrazlarında bulunur. Bereket versin ki bu virüs çok dayanıklı değildir. Hastadan dışarıya çıkınca güneş ziyasından, kuruluktan, hava tesirlerinden müteessir olarak çabucak telef olur. Kızamık virüsü, hastalık sırasında, hastaların bütün kanına yayılır. Fakat daha ziyade vücudun dış tarafını (ektodermi) sever. Onun için deri üzerinde oturup orada tepki göstererek kızamığın karakteristik döküntülerinin ortaya çıkmasına sebebolur. Bununla beraber kızamık virüsü sinir sistemine de musallattır. Tavşanlara, kobaylara şırınga edilirse bu hayvanlarda derhal beyin iltihabı hâsıl eder. Fakat bu virüsle tavşan, kobay gibi lâboratuvar hayvanlarında, insanlarınkine benzer, bir kızamık husule getirmek mümkün değildir. Bu, ancak maymunlarda mümkün olabilir.

Y a ş: Yeni doğmuş çocuklarda, ilk altı ay içinde, kızamık pek nadir görülür. Ondan sonra tutulma istidadı, yavaş yavaş ziyadeleşir. Büyük şehirlerde hastalık, en ziyade üç ile on iki yaş arasındaki çocuklarda görülür. Kızamığın en çok çocuklarda görülen bir hastalık olmasının sebebi, yaşlıların bu hastalığı çocukluklarında geçirmiş olmalarından ileri gelir. Çünkü kızamığa bir kere tutulanlar, çok defa, bütün ömürleri boyunca süren bir bağışıklık (muafiyet) kazanırlar. Nüfusu az, küçük kasaba ve köylere, uzun seneler, kızamık hastalığı uğramıyabilir. Bu sebepten buralarda doğup yaşıyan insanlar ilerlemiş yaşlarına kadar hastalığa tutulmazlar. Fakat bunlar, günün birinde, nüfusu çok, büyük bir şehre gelip kalabalık arasına karıştıkları zaman derhal kızamığa yakalanırlar. Bu hal kızamığın duyarlığı (hassasiyeti) olan, genç ve yaşlı, hiç kimseyi affetmediğini gösteren en güzel delillerden biridir.

M e v s i m: Kızamık, en ziyade, kışın sonlarında ve ilkbahar aylarında görülür. Bu mevsimde havaların değişik gitmesi, yukarı teneffüs yolları nezlelerinin çoğalması, kızamığın husulü için yardımcı bir sebep teşkil eder. Kızamık virüsü, hastaların nezleli ve ateşli zamanında onların boğaz, burun ve göz ifrazlarında çok bulunur. Hastalar söz söyler, aksırır, öksürürken boğaz ve burunlarından fırlıyan tükrük damlacıkları etrafa yayılarak hastalığı bulaştırırlar.

H a s t a l ı ğ ı n d e v r e l e r i: Kızamık hastalığını anlıyabilmek için onu dört devreye ayırmak mümkündür: 1 — Kuluçka (tefrih) devresi, 2 — Başlangıç (nezle) devresi, 3 — Döküntü devresi, 4 — Nekahet devresi.

Kuluçka devresi: Mikrobun alınmasından ilk hastalık belirtilerinin başladığı âna kadar geçen zamandır ki kızamıkta bu müddet, ortalama olarak 10 - 11 gün kadardır. Bu devrede hastalarda hiçbir sıkıntı ve hastalığa tutulacaklarına dair hiçbir belirti yoktur.

Başlangıç (nezle) devresi: Bu devrede hastalarda birdenbire, bir boğaz ve burun nezlesi başlar. Ateş az zamanda 39-40 dereceye kadar çıkar. Nezle çok şiddetlidir. Boğaz, burundan başka gözlerde de vardır. Hasta, devamlı olarak, aksırır, öksürür, gözleri kanlanır ve yaşarır. Çok defa bu nezle hastaya o kadar karakteristik ve özel bir manzara verir ki, sade hekimler değil, evlerdeki yaşlı ve görgülü kadınlar bile çocuğun bu halini görerek arkasından bir kızamık çıkmasından şüphe ederler. Nezle, çok geçmeden, gırtlağa ve göğse doğru iner. Hastada ses kısıklığı ve öksürük başlar. Hastanın bütün vücudunda kırıklık, halsizlik vardır. Bâzı hastalarda şiddetli

baş ağrıları, mide bulantıları ve kusmalar olur. Nezle devresi üç dört gün kadar sürer. Bu devrenin son günlerinde hastanın ağzı açtırılıp muayene edilirse dilinin paslanmış, boğazının kızarmış olduğu görülür. Bundan başka yanakların iç tarafında, diş etleri üzerinde, toplu iğne başı büyüklüğünde, çevreleri kırmızı, ufak, sarımtırak beyaz renkte birtakım lekeler dikkati çekerler (koplik lekeleri). Bu lekeler, deri üzerinde kızamık döküntülerinin başlamasından biraz önce peyda oldukları için, âdeta o döküntülerin bir öncüsü gibi sayılırlar. Hekimlikte bunları görünce kızamığa kesin teşhisi koymak ve ertesi günü deri üstünde belirecek kızamık döküntülerini beklemek gerektir. Nezle devresinin sonunda hastanın ateşi birdenbire düşer, genel sıkıntılar azalır gibi olur. Âdeta hastalık bir nezle imiş de iyi oluyormuş hissini verir. İşte tam bu sırada döküntü devresi başlıyacaktır.

Döküntü devresi: Bu devre, hastanın vücudunda birtakım ufak, kırmızı lekelerin görülmesiyle belli olur. Bunlar meşhur kızamık lekeleridir. Kızamık lekeleri, ilk defa, yüzde kulakların arkasından ve yanaklardan başlarlar. Deri üstünde kabarmış, ufak, tek tek, kırmızı birtakım lekelerdir. Çabucak çoğalıp sıklaşarak ve büyüyerek az zamanda yüzün her tarafını kaplarlar. Bu esnada hastanın yüzü koyu kırmızı, nezleli ve şişkindir. Gözlerdeki nezle daha çoğalmış, göz kapakları şişmiş ve bâzı hastalarda gözler kapanmış bir haldedir. Dudaklar kuru, kavruk, dil paslıdır. Nezle devrinin sonunda düşer gibi olan ateş, kızamık lekelerinin çıkmasiyle, tekrar yükselmiş, hastanın tabelâsına çizilen ateş trasesi, âdeta (v) harfi şeklinde, bir deve boynu resmetmiştir. Göğüste nezle ve bronşit hali de ziyadeleşmiş, öksürük daha sıklaşmıştır. Bâzı hastalarda ishal, bâzılarında peklik görülür. Hastalığın bu devresinde hastalar, yataklarında ateşler içinde çırpınırlar, sayıklar, son derecede sıkıntılı ve ıstıraplı bir halde bulunurlar. Vücuttaki kırıklık ve halsizlik artmıştır. Bâzı hastaların burunlarından kan gelir. idrar az, rengi koyu ve içinde hafif albümin bulunur. Kızamık lekeleri, yirmi dört saat içinde, yüzden vücuda atlar, göğüse, sırta, karına yayılırlar. Kollarda ve bacaklarda hâsıl olan lekeler daha seyrek bir haldedirler. Döküntü devresi de üç dört gün kadar sürdükten sonra hararet ya bol bir terle birdenbire veyahut yavaş yavaş düşerek hastalar nekahet devresine girmiş olurlar.

Nekahet devresi: Bu devrede hastanın ateşi düşmüş, genel durumu düzelmiye başlamıştır. Lekeler, ilk çıktıkları yerden başlamak üzere, sönerler. Sönen kızamık lekeleri devamlı bir iz bırakmadan kaybolurlar. Yalnız bunların yerinde, ufak, pul pul, kepeklenmeler olur. Onun için bu devrenin bir adına da "kepeklenme devresi" derler. Bu suretle kızamık hastalığı sonuna ermiş olur. Bizim burada söylediğimiz, kızamığın örneklik tablosudur. Bunun dışında bâzı insanlarda kızamık, çok yüksek olmıyan bir ateş ve seyrek lekelerle, hafif bir şekilde geçtiği halde, bâzılarında çok yüksek ateş, kan oturması tarzındaki morumtırak lekelerle çok ağır geçen kızamıklar ve hattâ yıldırımla vurulmuş gibi, hastayı az zamanda öldüren tehlikeli şekiller de vardır.

İ h t i l â t l a r: Kızamık hastalığı sırasında, ortaya çıkabilen bâzı ihtilâtlar mevcuttur ki bunlar hastanın durumunu fenalaştıran tehlikeli hallerdir. İhtilâtların en başında yukarı teneffüs yollarındaki nezlenin açtığı müsait zemin üzerinde yu-

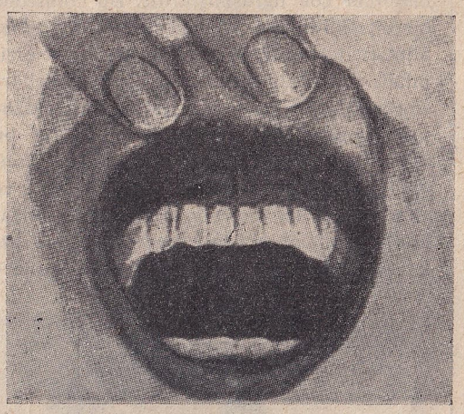

Kızamıklının ağzındaki lekeler

varlak cerahat mikroplarının azgınlaşması ile hâsıl olan nefes boruları ve akciğer iltihapları vardır: zatürreeler, bronkopnömoniler... Bu takdirde hastanın düşmüş olan ateşi, birdenbire, tekrar yükselir. Öksürük, nefes darlığı, kanlı balgam, dudaklarda ve burunda morarmalar hâsıl olarak, hasta birdenbire fena bir duruma düşer. İltihap en ufak nefes borularına kadar yayıldığı için, bu hal, bilhassa ufak bir çocukta olursa, hasta az zamanda, âdeta zehirlenip boğulan bir insan gibi, ölüme sürüklenir. Bundan başka, akciğerleri örten ince zarda da iltihaplar, cerahatli zatülcenpler hâsıl olabilir. Bâzı vakalarda, kalbin iç ve dış zarları, hattâ kalbin eti de hastalığın şiddetinden müteessir olur. Kalbde ve bütün vücuttaki kan damarlarında

Kızamıklı çocuğa yiyecek damlalıkla verilir

bozukluklar, felçler, kanda ve kan dolaşımında ağır intizamsızlıklar hâsıl olarak hastanın hayatı tehlikeye girebilir. Kızamıklıların bâzısında, boğaz ve burundan kulağa atlıyan cerahat mikropları, orta kulakta cerahatli iltihap ve akıntılara sebebolurlar. Bütün bunlardan başka kızamık hastalığı, kuşpalazı, kızıl, çiçek, suçiçeği... gibi öteki hastalıklarla beraber de olabilir. O zaman iki tehlikeli hastalığın birden pençesine düşmüş olan hastanın ne kadar ağır bir duruma düşmüş olacağını takdir edersiniz. En önemli meselelerden bir de, kızamığın insanların verem hastalığına karşı olan mukavemetlerini kırmasıdır. Bunun içindir ki kızamığın arkasından, bâzı insanlarda verem hastalığı başlıyabilir. Bundan dolayı kızamıklı hastalar, büyük bir dikkat ve itina ile bakılmalıdırlar.

T e d a v i: Herşeyden önce kızamıklı hastayı sağlamlardan ayrı bir odada yatırıp tedavi altına almak lâzımdır. Kızamığa tutulmamış çocuklar, derhal, hastanın yanından uzaklaştırılmalıdır. Oda, hastayı üşütmeden, devamlı bir surette havalandırılmalı, hastaya bakanlardan başka odaya hiçbir kimse girmemeli, misafir ve ziyaretçi kabul edilmemelidir. Kızamığın ihtilât yapmasını önlemek en başta gelen bir tedbir olduğu için, kızamıklıların üşütülmemesi pek önemli bir meseledir.

Odanın hararet derecesi 18-20 santigrat arasında olmalı ve hasta sıcak tutulmalıdır. Memleketimizde, halk arasında, kızamıklılara sıcak kırmızı şerbet içirmek âdet olmuştur. Bunun hastaya bir zararı yoktur. Bilâkis şerbet, içindeki şekeri dolayısiyle, iyi bir gıda maddesi olduğu gibi, sıcaklığı ile de göğüs yumuşatıcı ve nezleyi izale edici bir tesir gösterir. Ateşli zamanda hastanın yemeklerini süt, yoğurt, ayran, çorba, limonata, meyva suları gibi hafif yiyecekler teşkil eder. Hastalığın hususî bir ilâcı yoktur. Bütün vücudun temiz tutulması, ağız, burun ve gözlere gargaralar, mikrop öldürücü damlalar tatbiki çok uygundur. Odanın havası kuru olursa hastayı rahatsız eder. Soba veya kalorifer üzerine ağzı açık bir kab içine su koyarak ve bu suyun içine kokulu ilâçlar damlatarak hastanın odasında teneffüsü kolay, rutubetli, yumuşak bir hava temin edilmelidir. Ateşi çok yüksek olan hastalarda, kalb ve damar sistemi sağlamsa, hekimin müsaadesi ile, banyo ve ıslak sarmalar gibi su tedavileri yapılabilir ve çok faydalı olur. Kalb ve damarlarda bozukluklar, ağır ihtilâtlar ortaya çıkarsa hekimin programını ve vereceği ilâçları, büyük bir dikkatle, tatbik etmek lâzımdır.

K o r u n m a: Kızamık geçirmemiş olanlar hastalarla, hiçbir zaman temas ettirilmemelidir. Kızamık, en ziyade, nezle devrinde bulaşıcıdır. Bu devirde, hastanın kızamık olduğu bilinmeden, hastanın yanındakiler ve kardeşleri onunla temas etmiş olurlarsa bulaşma tehlikesi baş gösterir. Hele kızamıklı ile temas eden çocuklar küçük yaşta, hastalıklı, zayıf ve sıska olurlarsa o zaman tehlike daha büyüktür. Çünkü böyle ufak yaştaki çelimsiz vücutlu, zayıf çocuklarda kızamık çok ağır ve öldürücü olarak seyreder. Kızamığın koruyucu bir aşısı yoktur. Fakat kızamık geçirmiş nekahetteki insanların kan seromu alınarak sağlamlara şırınga edilirse onları kızamığa tutulmaktan korumak mümkündür. Bu koruma usulü, bugünkü hekimliğin en güzel buluşlarından biridir. kızamış geçirmiş olan bir nekahetlinin kanı, hastalığın 13 veya 14 üncü günlerinde hekim tarafın-

dan alınarak serumu çıkarılmalı ve tehlike içinde bulunanlara, vakit geçirmeden, şırınga edilmelidir. Kızamıklı ile temasın üzerinden dört beş günden fazla geçirilmemiş ise bu serum çok mükemmel ve kesin bir koruyucudur. Bu takdirde hastalık çıksa bile çok hafif geçer. Şayet daha fazla gün geçmişse serumun miktarını ziyadeleştirmek lâzım gelir. Temasın üzerinden dokuz gün kadar uzun bir zaman geçirilmiş olursa artık serum koruyucu olarak tesir edemez.

Nekahet serumunun bu koruyucu tesiri çok parlaktır. Fakat kızamığa tutulmuş insanlarda, yani hastalarda kullanılması yersizdir. Çünkü tedavide bu serumun hiçbir faydası yoktur. Son zamanlarda, gebe kadınların rahmindeki "son,, lardan yapılan alkollü bir hulâsanın, tıpkı nekahet serumu gibi, koruyucu bir tesir gösterdiği anlaşılmış, bundan hususî bir tarzda ilâçlar hazırlanmıştır. Bunların kullanılması da korunmada çok faydalıdır. Kızamık virüsü dışarıda uzun müddet dayanmadığı için, kızamıklı hastaların odasını ve eşyasını havalandırıp güneşletmekle kolayca temizlemek mümkündür. Hastalık, en ziyade, hastanın yanına sokulmak, onunla temas etmek, nezle devrinde onun öksürük ve aksırıklarına mâruz kalmakla bulaşır. Sağlam insanların hastalardan mikrop alıp başkalarına taşımaları şüphelidir.

Kızamık, en çok, ilkokul çağındaki çocuklarda görüldüğü için, bütün çocuk salgınlarında olduğu gibi, bunda da anaların, babaların ve öğretmenlerin çok uyanık olması, en ufak bir hastalık şüphesi gösterenlerin sağlam çocuklardan derhal ayrılması lâzımdır.

Kızamığa tutulmuş bir çocuk, ateşi düştükten on beş gün sonraya kadar, evinde kalmalı, bundan önce okula kabul edilmemelidir.

(Dr. Nuri Ömer Ergene)

LAGERLÖF, SELMA OTTILIANA LOUISA — (1858 - 1940) İsveçli kadın nouvelle'ci, romancı ve İsveç yakın zaman edebiyatının en ileri simalarından biri. Vermland'da Morbacka malikânesinde 1858 de doğdu. Stokholmde Kırallık Yüksek Kız Eğitim Kolejinde okudu. Kolejden çıktıktan sonra 1885 ten 1895 e kadar on sene, Landskrona'da bir kız yüksek okulunda öğretmenlik etti. Öğretmenliği sırasında yazmayı tasarladığı "Gösta Berling Efsanesi,, adlı eserinin bâzı fasıllarını 1890 da edebî bir dergide yayınladı ve bu derginin mükâfatını kazandı. "Gösta Berling Efsanesi,, nin tamamını 1891 de kitap olarak çıkardı. Kıvrak bir üslûpla yazılmış olan bu ilk eseri geniş bir alâka topladı, 1894 te "Görünmiyen Rabıtalar" adlı eserini yayınladıktan sonra 1895 te öğretmenliği bırakarak kendisini tamamiyle edebiyata verdi. Zikre değer eserlerinden olarak 1897 de "Antekrist'in Mucizeleri,, (Antéchrist, Apocalypse adlı kitaba göre kıyametten önce yalancı İsa olarak dünyaya gelerek ortalığı kana boyayacak ve İsa'nın kendisi tarafından mağlûbedilecektir), 1889 da "Bir İsveçlinin malikânesinden,, , 1901 de "Kudüs,, , 1904 te "İsa Peygamberin Menkıbeleri,, , 1906 da Nils'in Maceraları,, , 1908 de "Bataklığın Kızı,, adlı kitaplarını yayınladı. 1909 da, o şerefi kazanan ilk kadın olarak Nobel edebiyat mükâfatını aldı. 1924 te kendi biyografyasını neşreden Lagerlöf 1940 da gene Vermland'da Morbacka malikânesinde öldü.

Selma Lagerlöf

(Mesut Sezgin)

LEYTE UÇAK GEMİSİ — Pasifikte dünyanın üçüncü deniz kuvvetini kâmilen yokeden Amerikan donanmasının en yeni uçak gemilerinden biridir. 1946 da hizmete girdiği için harbe iştirâk etmemişse de, taşıdığı numaradan Amerikanın 32 nci uçak gemisi olduğu anlaşılan bu geminin ağabeyleri, Japonlara darbeler indirmişlerdir. Savaşın son yılında bu uçak gemilerinden havalanan 1000 uçak Japonyayı, iki atom bombasından önce, diz çökmiye mecbur etmiştir.

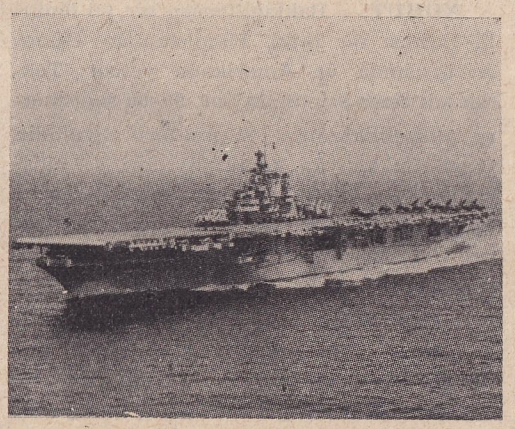

Leyte uçak gemisi

Leyte, Amerikanın savaşa girmeden önce inşasına başladığı Essex sınıfı uçak gemilerinin muaddel ve mükemmelidir. Bu gemi 1944 şubatının 2 nci günü Newport News limanında kızağa konulduğu zaman, adı Leyte değil, Crown Point idi. Japonlara karşı Filipin adalarında kazanılan büyük Leyte zaferinin adı, 45.000 tonluk üç muazzam uçak gemisinden birine verilmişti. Roosevelt'in ölümü üzerine ilk Leyte'ye, müteveffa başkanın adı verildi. Onun yerine Crown Point da Leyte oldu. Amerikan donanmasında Leyte ile eş 24 gemi vardır. Bunların 13 tanesi tamamiyle Essex tipindedir. 11 tanesi de bu tipin biraz tadil edilmiş ve daha mütekâmil bir şekle konulmuş olan Bonhonme Richard tipindedir. Bu sonuncu tipten iki gemi daha yapılmakta iken Japonyanın teslim olması üzerine bunların inşasından vazgeçilmiştir.

Leyte 27.100, tam yükle 33.000 tonluktur. 23 ağustos 1945 te denize indirilmiş ve 1946 da hizmete girmiştir. Sürati 150.000 beygir kuvvetinde 4 makine ve 4 uskurla 33 mildir; fakat tecrübelerinde 34 mil gitmiştir. Normal sefer sürati 32 mildir. Leyte'nin eşlerinden 1945 haziranında hizmete giren Lake Champlain Atlas Okuyanusunu geçiş rekorunu kırmıştır. Bu gemi 23 - 27 kasım 1945 te, New York'un güneyinde kâin Norfolk limanından Cebelitarıka kadar olan takriben 3300 millik mesafeyi 4 gün 8 saatte katetmiş ve ortalama mütemadiyen 32,048 mil yürümüştür.

Leyte'nin boyu 269,81 metredir. Uçuş güvertesi 30 buçuk metredir (Gemide verilen malûmata göre uçuş güvertesinin 26,33 metre boyu ve 28,6 metre eni vardır). Leyte'de bu güverteden havalanan ve altındaki hangar güvertesinde muhafaza edilen 82 uçak mevcuttur (Leyte'yi gezerken bir Amerikan subayı geminin 92 uçak taşıdığını söylemiştir). Bu uçak filosu, umumiyet itibariyle 27 avcı, 37 bombacı, 18 torpitobotçu ve 27 yedek uçaktan mürekkeptir. Leyte de 12 tane 127 lik çift maksatlı, yani hem havaya hem denize ateş eden top vardır. Bunların 8 tanesi ikizli olarak geminin sancak tarafındaki kumanda köprüsünün ön ve arkasına çift çift tâbiye edilmiş 4 taret-tedir. Aynı çapta 4 top da geminin iskele bordasında, hangar güvertesinin üstünde ve uçuş güvertesinin altında teker teker tâbiye edilmiştir. Uçaksavar bataryalara gelince, bunlar, bu sınıf gemilerin ilk yapılanlarında 24, yenilerinde 36 tane 40 lık çift namlılı Bofors'tur ki muhtelif yerlere dörtlü olmak üzere konulmuştur. 20 milimetrelik Oerlikonlarda eskilerde 46, yenilerde 92 tanedir. Hepsi 140 toptur. Küçük topların çoğu Leyte'de yerlerinden çıkarılıp ambarda muhafaza edilmekte idi. Leyte'nin 8 güvertesi vardır; yani 8 katlıdır. 3 uçak asansörü mevcuttur.

Leyte, bombalara ve mermilere karşı hafif zırhlarla mahfuzdur. Bu zırhların kalınlığı, uçuş güvertesinde ve 1 numaralı ana güvertede 38, kısmen uçak tamir atelyesi olan hangar güvertesinde 76, bordalarda ve makine dairesi ile cephanelikler etrafında 50-76, kumanda köprüsünda ve baca ile direğin bulunduğu adacık denilen kısımda 38 milimetredir.

Savaşta mürettebatı 2500 denizci ve 700 havacı olmak üzere 3200 kişidir. İstanbula geldiği zaman, gemide havacılar da dahil 2500 mürettebat vardı. Bu gemilerin ortalama 68 milyon 932 bin dolara mal olacağı hesaplanmıştı. Fakat harb içinde, süratle inşa edildikleri için 80 milyon dolara yani beher dolar 280 kuruştan 224 milyon Türk lirasına mal olmuşlardır.

Kısa bibliyografya: Fransızca Les Flottes de Combat - 1947; İngilizce Jane's Fighting Ships 1944 - 45; Amerikan gemilerini ziyaret sırasında tuttuğum notlar.

(Abidin Dav'er)

MAGELLAN, FERDİNAND — (1470 - 1521) "Macellan okunur,, meşhur Portekizli gemici ve kâşif. Asıl adı Fernào de Magalhàes "Fernano de Magalhaens okunur,, dir. 1407 de, muhtemel olarak Porto yakınlarında Sabrosa villâsında doğmuştur. Maharet ve cüretiyle tanınmış, Magellan boğaziyle Filipin adalarını keşfetmiş, denizlerden dünyayı ilk defa dolaşmış bir gemicidir. Malay takımadaları da denilen şimdiki Holânda Doğu Hindistanında senelerce meşhur Albuquerque'in emrinde çalışmış ve 1511 de Malacca'nın zaptına iştirak etmiştir. Gerek keşifler için istediği gemi-

lerin verilmemesinden, gerekse hizmetleri-

Magellan

nin lâyıkiyle mükâfatlandırılmadığı kanaatiyle Portekize bağlılıktan vazgeçmiş, İspanyaya gitmiş, orada Beşinci Charles tarafından kabul edilmiştir. Onun isteği üzerine Beşinci Charles İspanya hesabına keşiflerde bulunmak ve oralarda hâkimiyet kurmak üzere emrine beş gemilik bir filo vermiştir. Magellan, kumanda ettiği bu gemilerle 1519 da Holânda Doğu Hindistanına bir batı yolu keşfine çıkmıştır. Gemileri çürük ve maiyetine verilenler mahpus mahkûmlar olduğundan bu seyahatte pek çok üzüntüler çekmiş, fakat azmi ve cesareti sayesinde muvaffak olmuştur.

Magellan'ın bir resmi daha

Pasifik Okyanusuna giren ilk gemici Magellan'dır ve bu Okyanusa Pasifik adı da onun tarafından verilmiştir. Magellan bu seyahati sırasında 1520 de Güney Amerikasının ucundaki takımadalarla Tierra del Fuego arasındaki 2,5 - 17 deniz mili genişliğinde olan boğazı keşfetmiştir. Ge-

Magellan'ın gemisi

rek takımadalar ve gerek bu boğaz Magellan adını taşır. Gene bu seyahatte ve 1521 yılında, en büyüğü Guam olan Marianne adaları da onun tarafından keşfedilmiştir. Aynı yıl içinde Filipin takımadalarını keşfeden Magellan, bu adaların en küçüklerinden olan Cebu'deki yerli hükümdarla sırf dostluğu yüzünden gene küçük bir ada olan Mactan adasının yerli hükümdarına karşı savaşa girişmişse de 1521 de düşürüldüğü bir pusuda vurularak ölmüş ve İspanyaya dönememiştir. Kendi gemisi olan 110 tonluk Trinidad teknesi ile diğer üç teknenin âkıbeti meçhul kalmış, ancak iki direkli ve 85 tonluk Victoria adlı gemi, mürettebatından sağ kalanları, İspanyadan ayrılışlarından üç yıldan bir gün eksik bir zaman sonra İspanyaya getirmiştir. Victoria denizlerden dünyayı dolaşan ilk gemidir. Bu geminin resmi 1602 de Nuremberg'de basılan Hulsius'ün "Seyahatler Koleksiyonu,, adlı eserinde çıkmıştır.

Kısa bibliyografya: Albuquerque Ogul; Commentarios do Grande Affonso Dalbouquerque, Lisbon, 1557. Barros; History of Portuguese Conquest in the East. E. G. Bourne; Discovery, Conquest and Early History of the Philippine; 1907, Hulsius; Colletion of Voyoges, Nuremberg. 1602. (*Kaptan Hüsnü Çıpa*)

NOHUT — Baklagillerden bir yıl ömürlü çalımsı bir bitki. Hindistanda, Güney Avrupasında ve Amerikada yetişir. Teknik adı cicer arietinum'dur. 50-60 santimetre yüksekliktedir. Yaprakları iğnelidir, tanelerini taşıyan kabukları kısa ve müstatildir. Bu kabukların içinde iki ve bazan bir tane bulunur. Bu tane bezelyadan biraz iricedir ve şaşılacak derecede koç başına benzer. Çiçekleri tek tektir ve açık mor renktedir.

Nohut, yalnız taneleri kuru olarak yenildiği için kuru sebzeler arasına girer. Bu daneler taze iken gri renktedir, kuruyunca sarımtırak bir renk alır. Besleyici bir sebze olan nohut hayvanlar için de iyi bir yemdir. Hayvanları semizletir ve iyi bir süt vermelerini sağlar.

Nohut hem insan gıdası, hem de hayvan yemi olmak bakımından geniş ölçüde yetiştirilir. Nohudu haşlıyarak yapılan ezme veya gene ezme suretiyle yapılan çorba besleyici perhiz yemekleridir. Bundan başka nohutun yahnisi yapılır; et yemeklerine garnitür olarak kullanılır; nohut katılmak suretiyle yapılan pilâv da lezzetli olur. Nohut ezmesinin top haline getirilmesine "nohut topu,, derler. Ermenilerin soğan ve baharat karıştırarak yapmakta ustalık gösterdikleri nohut topuna 'topik,, denir.

Nohut

Nohuttan kavrularak leblebi yapılır. Sakız Rumlarının kabuklarını çıkarmadan tuzlıyarak yaptıkları beyaz leblebiye sakızleblebisi adı verilmiştir.

Nohutta yüzde 18,62 nispetinde protein, yüzde 58,62 nispetinde karbon hidrat, yüzde 5,25 nispetinde yağ, yüzde 11,20 nispetinde su ve yüzde 6,31 nispetinde madenî maddeler vardır. 100 gram nohudun verebileceği kalori miktarı 352 dir.

(*A. B.*)

PAGANİNİ, NİCCOLO — (1782 - 1840) Musiki tarihinin kaydettiği en büyük keman virtüozu, 27 ekim 1782 de İtalyada Cenova şehrinde fakir bir esnaf oğlu olarak doğdu. Babası müziksever bir adamdı. Oğluna ilk musiki terbiyesini kendi vermiş ve pek küçük yaşta mandolin ve keman çalmasını öğretmiştir. Genç Paganini bilâhare kemana müthiş bir sevgiyle sarılmış ve emsalsiz keman çalma tekniğini, kendi çalışmaları ile elde etmiştir. On altı yaşında evinden kaçarak bir müddet Parma Konservatuvarına girmiş ve teknik bilgisini pekleştirmiştir. Yirmi yaşına kadar vatanında kalmış, sonra büyük Avrupa şehirlerinde müteaddit konserler vermiştir. Sazının tekniği için çalınması imkânsız sanılan şeyleri kolaylıkla çalabilmiş ve dehakâr ustalığı karşısında dinleyicilerini hayretler içinde bırakmıştır. Viyana, Paris, Berlin ve Londrada verdiği konserlerde pek çok para kazanmıştır. Paganini en ziyade Pariste oturmuştur. Bütün hayatı boyunca zaferden zafere koşmuş, 27 mayıs 1840 da Fransada Nice şehrinde elli sekiz yaşında ölmüştür. Arkasında oğlu Achille'e milyonlarca franklık muazzam bir servet ve keman için icrası pek güç, zamanımızda dahi keman virtüozları için miyar sayılan eserler bırakmıştır. "24 Capricci per violino solo-solo,, ve gene keman için "re majör,, , "si minör,, konçertoları bunların başında gelir. Ayrıca "Le Strghe ve Carnaval de Venise v.s.,, varyasyonları tanınmış eserlerdirler.

Niccolo Paganini

Paganini, kemanı şimdiye kadar kimseye nasibolmamış bir teknik ve deha ile çalabilmiş ve dinleyicilerini âdeta büyülemiştir. Sanatkârı bu yüzden bir kısım meraklılar hakikî bir şeytan, bâzıları da şarlatanlıkla itham etmişlerdir. Fakat onun ne bu, ne o olmadığı musikicilerden en sözüne inanılırları Schumann, Franz Liszt ve Hector Berlioz gibi şahsiyetlerin fikirleri dinlenirse kolayca anlaşılır. Onlara göre Paganini ciddi bir sanat adamıydı. Harika virtüozitesini fevkalâde çalışmasının yardımı ile genişlettiği dehasına borçlu idi. Hayatı hakkında birçok efsaneler çıkarılmıştır. Bugün dahi hayatının bâzı karanlık tarafları olduğu şüphesizdir. Tarihçilere göre pek çok çalışırmış. Konserlerinden evvel bir iki saat hareketsiz kalır ve bütün repertuvarı yalnız parmak hareketleriyle ve içinden tekrarlarmış. Kendisinin müthiş bir kumarbaz olduğu bilinmektedir. Konser vereceği bir akşam rehine koyduğu kemanını dahi kaybetmiştir. Hâdiseyi haber alan Levron adlı bir Fransız tüccarı eski keman ustası Guiseppe Guarnerius'un imâl

ettiği tarihî bir kemanı o gece için ona vermiş, fakat konserden sonra bu gayet kıymetli enstrumanı Paganiniye hediye etmiş-

Paganini'nin Delacroix tarafından yapılmış meşhur portresi

tir. Meşhur kemancı senelerce bu kemanla bütün musiki âlemini teshir etmiştir. Paganini aynı zamanda hesabî bir adamdı. Bu huyu cimriliğe kadar varmıştı. Buna rağmen Fransız bestecisi Hector Berlioz'a yirmi bin frank hediye etmiştir. Bestecinin meşhur eseri olan "Fantastique„ senfoniyi bir çalışından sonra Berlioz'u ziyaret etmiş ve sahibi bulunduğu bir Stradivarius

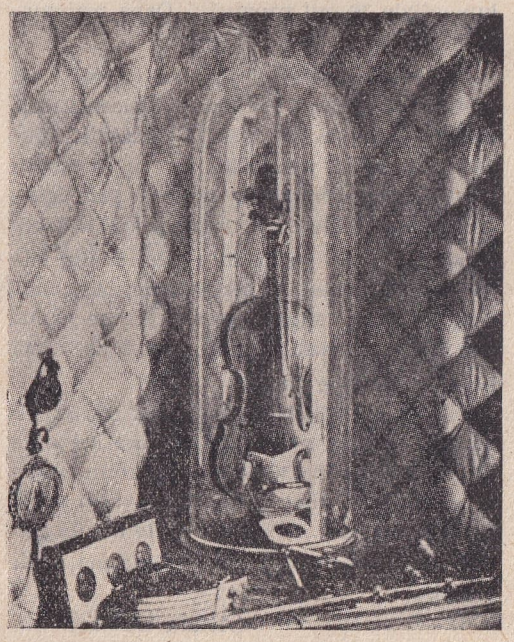

Paganini'nin kemanı

viyolası için eser yazmasını rica etmiştir. Berlioz'un içinde viyola solosu da bulunan "Child Herold„ adlı senfonisi bu suretle yazılmıştır. Fakat bilâhare Paganininin hesap defterlerinde bu paranın verildiğine dair bir kayıt bulunamamış olduğundan musiki tarihçileri hasis kemancının hakikaten bu parayı verip vermediği hususunda hâlâ şüphededirler.

Paganini, şeytani virtüozitesine rağmen; Viotti, Bériot ve Vieutemps adlı kemancılar gibi temelli bir keman okulu kuramamıştır. Bıraktığı eserler teknik bakımından fevkalâde güçlükler arzetmekle beraber bellibaşlı bir hususiyete de sahip değildirler. Buna rağmen o, kendisinden üstünü gelmedikçe musiki tarihinde en büyük keman icracısı olarak kalacaktır.

Kısa bibliyografya : Hans Moser; Musiklexikon. Ernst Bücken; Wörterbuch der Musik. Atlantisbuch der Musik. Kretschmar; Konzertführer.

(Faruk Yener)

QUEN ELİZABETH — Dünyanın en büyük gemisi Queen Elizabeth, (Kuvin Elizabet), Amerikadan İngiltereye gelirken 14 nisanda Southampton limanı ağzında karaya oturdu. Bu muazzam transatlantiğin oturduğu yer, kayalık değil, bereket versin kum ve çamur olduğu için İngiltere bahriyesinin en kuvvetli altı romorkörü, 26 saat çalıştıktan sonra gemiyi kurtardılar. Gemi kumluğa, yavaşça oturduğundan içindeki 2446 yolcu, kazanın farkına varamamışlardır. Sabahleyin yolcular, bütün mazot, yükler ve eşyalar tahliye edilmiş ve deniz met haline geldiği zaman suların yükselmesi üzerine gemi yüzdürülmüştür.

Verilen haberlere göre geminin karinasındaki hasarların hafif olduğu sanılıyor. Geminin havuzlanması lâzım gelirse, bu sırada o büyüklükte gemileri alabilen havuzda, Queen Mary (Kuvin Mari) bulunduğu için, Queen Elizabeth bir müddet muattal kalacaktır. Queen Elizabeth transatlantiği İngilizlerin meşhur Cunard-White-Star Line seyrisefain şirketinin malıdır. 1938 de inşasına başlanmış olan bu gemi 83,673 gros tondur. Boyu 300 metre, eni 36 metredir. 4 tane türbin makinesi ile 30 milden fazla yolu vardır. Bu geminin inşası savaş içinde bitmiş; Alman bombardımanlarından korunmak üzere, 1940 da gizlice İngiltereden kalkarak New-Yorka gitmiş ve orada, Queen Mary ile Normandie'nin yan yana yattıkları doklara yanaşmıştır. Bir müddet sonra, bu muazzam gemi de aynı kumpanyanın malı ve eşi olan Queen Mary gibi, asker nakline tahsis edilmiştir.

Queen Elizabeth, İkinci Dünya Savaşından evvelki mesut zamanlarda, büyük denizci milletler arasındaki rekabet devrinde yapılmıya başlanmıştı. Esasen, çok eski zamanlardanberi Atlas Okyanusunu en süratli ve en lüks gemilerle geçmek için denizci milletler sıkı bir rekabete tutuşmuşlardı. Bu rekabet buhar devrinden sonra başlamış olmakla beraber, daha önceleri yelken devrinde de Clipper (Kliper) denilen yelkenli seri gemiler arasında da, Atlantiği çabuk geçmek yarışı vardı. Şimdi Clipper adı, büyük Amerikan deniz uçaklarına verilmiştir ki bu satırların muharriri 1942 de Batı Afrikadan Lizbon yoliyle İrlânda ve İngiltereye, İrlândadan Terre - Neuve ve Kanada sahillerine uğrıyarak New-York'a, yataklı bir vagona benziyen rahat ve muazzam Clipper uçaklariyle gitmişti. Bu kanatlı gemide, Lizbon - İngiltere seferini yaparkan 65 yolcu vardı.

Eski Clipper'lere — ki bugünkü süratli yolcu vapurlarının yelkenli atalarıdır — buhar devrinden önce olduğu gibi, vapurlar büyüyüp kuvvetleninceye kadar, süratli posta taşıtları hizmetini görmüşlerdir. Meselâ Lightning ismindeki Clipper, 1855 de Atlântiği geçerken ortalama 18,75 mil sürat yapmıştır. Clipper'lerin en meşhuru olan Sovereign of the Seas 422 mil mesafeyi 24 saatte almıştır. İngilizler 2000 tonluk Clipper'lerini müsait hava buldukları zaman 22 mil yürütmüşlerdir. 1818 mayısında Atlas Okyanusunu Amerikadan Avrupaya gelmek suretiyle ilk defa geçen buharlı gemi ise Savennah'dır. Bu, 350 tonluk hem yelken, hem de yardımcı bir buhar makinesi ile hareket eden, yandan çarhlı bir gemi idi. Atlas Okyanusunu 28 günde geçebilmiştir. Fakat bu gemi daha ziyade yelken kullanmıştır. Makinesini yalnız 80 saat işletebilmiş ve Irlândaya vardığı zaman, bütün kömürünü yakıp bitirmişti. Geminin sahibi, Atlas Okyanusunu buhar makinesi ile ilk defa geçmek şerefinin kendi teknesine aid olduğunu iddia etmek suretiyle hakikatten uzaklaşıyordu. Çünkü, geminin 28 gün süren bu seferinde buhar kuvvetinin hissesi pek azdır.

Atlântiği bütün sefer boyunca makinesini, kullanarak geçen ilk vapur, 438 tonluk yandan çarklı, ahşap bir gemidir. Bu vapur, Manche (Manş) denizinde işlemek üzere İngilterede Douvres (Duvr) da yapılmıştı. 1826 da bu vapur, ,Holânda hükûmetine satılmış ve ona Curaçao (Küraso) adı verilmiştir. Gemi Rotterdam'dan Güney Amerikada Holânda Guyane (Güyan) ında Suriname (Sürinam) ın limanı olan Paramaribo'ya bir ay süren bir sayahatten sonra, sağ ve salim vasıl olmuştur. Buraya posta ve yolcu götüren gemi, oradan tekrar Holândaya dönmüş ve sefer müddetince daima buhar kuvvetiyle hareket etmiştir. O zamanın vapurları aynı zamanda yelken de kullandıkları için bu geminin de, hem yelken, hem buhar kuvvetiyle Atlântiği aştığını kabul etmek lâzımdır. Çünkü bu küçük geminin kömürlükleri, yalnız makine kuvvetiyle 3000 mil mesafe katedebilecek kadar kömür alamazdı. Bununla beraber yolda bâzı yerlere uğrıyarak kömür almış olması da muhtemeldir. Böyle olsa dahi, gene buhar ve rüzgâr kuvvetiyle bu seferi yaptığı da muhakkaktır.

Bundan 6 yıl sonra Kanadada yapılmış olan Royal William adlı bir gemi, Amerika kıtasından Avrupaya 25 günde gelmiş ve bu seferinde 330 ton kömür yakmıştır. Bu vapurun ilk sahiplerinden biri Samuel Cunard adında Yeni İskoçyalı bir gençti. O, zamanının armatörleri ve gemi inşaiyecileri hilâfına, buhar makinesinin istikbalinden emin bulunuyordu. Sonradan Atlas Okyanusunu gittikçe daha mükemmel, daha süratli ve daha büyük gemiler geçecekti ve bu gemilerin bir kısmı, Cunard adına bağlanacaktı. Filvaki, bugün dünyanın en büyük iki transatlântiğine sahibolan kumpanyanın adı. Cunard - White - Star Line'dır.

Bu sıralarda bâzı seyrisefain kumpanyaları, spekülâsyon yapmak arzusu ile Atlas Okyanusunda küçük gemileri sefere çıkarmak cesaretini göstermişlerdir. Bu

gemilerden biri de yelkenli ve yandan çarklı 703 tonluk, 8 mil yollu Sirius idi. Bu gemi 1838 de ağzına kadar yolcu ve yük dolu olarak 18 buçuk günde Avrupadan New York limanına geldi. Fakat bu küçük geminin Atlantiğin ortasında denizin dibine gitmemesi bir mucize olmuştu. Onun hemen arkasından, gene 1838 de ve daha büyük bir rakip gemi, Great Western, New York limanına vardı. Bu da, yelkenli ve yandan çarklı 1775 tonluk, 8 mil süratli bir vapurdu. Daha doğrusu yardımcı bir buhar makinesi ile mücehhez bir golet idi. Fakat makinesi o zamanın en mükemmeli idi. Great Western, en hızlı Clipper'lerin bile elde edemedikleri bir sürat rekoru kırdı. Avrupadan Amerikaya 13 gün 13 saatte, Amerikadan Avrupaya ise 12 gün 10 saatte gelmişti. Başka bir eserde bu geminin rekoru 15 buçuk saat olarak gösterilmiştir. Atlas Okyanusunu daha çabuk geçmek için, bir zamanlar bizim Gülcemalin de iştirâk ettiği yarış devam edegelmiştir. Fakat bu yazının mevzuu, buharlı gemilerin, transatlântiklerin ve onların kırdıkları rekorların bir tarihçesi olmadığı için 1838 den yüz yıl kadar atlıyarak gene Cunard kumpanyasının Queen Mary adlı gemisine geliyoruz. Ancak ondan evvel, birkaç satırla Fransızların pek meşhur Normandie transatlântiğinden bahsetmek lâzımdır. Bu hakikaten muhteşem Fransız gemisi sefere başlamadan evvel, 1929 yılında hizmette bulunan en büyük gemi, Almanların 51.731 gros yani gayrı safi tonluk Bremen vapuru idi. Normandie ise bir hamlede 32 bin ton fazlasiyle 83.423 tona çıkmıştı. Fransız gemisi 160.000 şaft beygir kuvveti ile 30 mil süratle rekor kırdı ve Atlântiği en çabuk geçen gemilere verilen Mavi Kordelâyı aldı Bu gemi Atlântiği 4 gün 3 saat, 2 dakikada, vasatî 29.98 mil süratle geçmişti.

Bu sırada İngilizler de Fransız gemisine rekabet olarak Queen Mary'yi yapıyorlardı. İngiliz gemisi, 81.235 gros yani gayrı safi ton ve 77.000 deplâsman yani ağırlık tonunda idi. Queen Mary 1936 mayısında Atlântiği rakibinden çabuk geçmek için, bütün gayretini sarfettiyse de, rekoru kıramadı. Avrupa ile Amerika arasındaki mesafeyi 4 gün, 5 saat ve 24 dakikada ortalama 29,13 mil süratle geçebilmiş ve Normandie'den 2 saat 32 dakika geç kalmıştı. Fakat İngilizler gemilerinin makinelerinde bâzı değişiklikler yaptılar ve 1939 da 31 deniz milinden fazla bir süratle Atlas Okyanusunu aşarak Mavi Kordelâyı Fransız lardan aldılar. Fransızlar da, Normandie'nin uskurlarında bâzı tadiller yaptılar. Bu geminin sonradan Atlântiği 3 gün 23 saat, 39 dakikada aştığını bildirdiler.

İngilizler Mavi Kordelâyı Fransızlardan almak için Queen Elizabeth'i inşa ettiler. Bu gemi Alman harb gemileri yıllığına göre 85.000 gros tonluktur. İngilizler ise, son yayınlarında Queen Elizabeth'in 83.673 ton olduğunu yazıyorlar.

Bu geminin inşası tamamlandıktan sonra, İngiltereden Amerikaya giderken, Atlas Okyanusunu yeni bir rekorla geçmişse de, bu geçiş Mavi Kordelâyı almak için muayyen iki nokta arasında yapılmadığı için nizami addedilmemiştir.

Normandie, New York limanında, Amerika hesabına asker nakliye gemisi haline gitirilirken tutuşmuş ve yangını söndürmek için basılan sularla devrilip batmıştır. Amerikalılar, büyük bir himmetle ve teknik kabiliyetle gemiyi yüzdürmüşlerse de harbin sonu geldiğinden ve çok da masraflı olduğu için tamirine lüzum görmiyerek, hurda demir halinde satılmasına karar vermişlerdir.

Harb içinde muhtelif bayraklı büyük transatlântiklerden bâzıları batmıştır. Bunların arasında İtalyanların Rex'i, Alman-

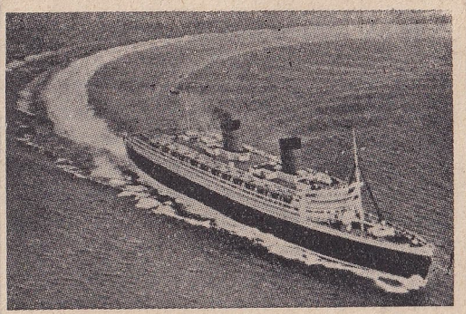

Queen Elizabeth

ların Bremen'i de vardır. Almanların Europa'sı Fransızlara verilmiş; Liberté adiyle Fransız ticaret filosuna iltihak eden bu gemi, geçenlerde bir Fransız limanında, savaşta batmış başka bir geminin leşine çarparak kısmen batmış, fakat şimdi yüzdürülmüştür.

İki İngiliz kıraliçesinin adını taşıyan iki muazzam gemi ise, savaş içinde her defa-

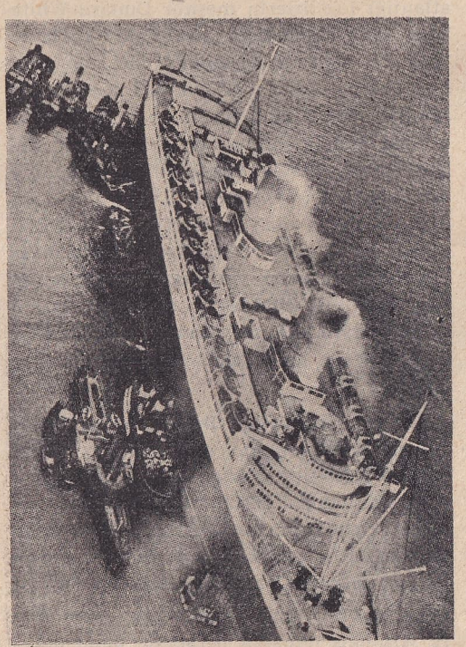

Gemi karaya oturduktan sonra

sında 15-20 bin asker taşımışlardır. Bir seferde en çok asker götürme rekoru Queen Mary'dedir. İki gemi, Almanya teslim oluncaya kadar 1,243,538 asker nakletmişlerdir.

Almanlar, bir denizaltılarının Queen Elizabeth'i torpillediğini ve ağlebi ihtimal batırdığını ilân etmişlerdi. Bu haberi New York'da Amerikan gazetelerinde okuduğum gün gemi, limanda dokklar arasında, yeni bir sefere hazırlanmakta idi.

Queen Mary, savaş içinde, Amerikadan Fransaya asker getirirken refakatinde bulunan 4.290 tonluk İngiliz uçaksavar kruvazörü Curasso (Küraso) ya çarpmış ve 25 mil süratle bindirdiği bu gemiyi ikiye biçerek batırmış, kendisinin de provası yırtılmıştı.

Queen Elizabeth, savaştan sonra, tamir edilmiş ve nakliye gemisi halinden çıkarılarak eski lüks yolcu gemisi haline konulmuştur. Geminin salonları, kamaraları ve bütün eşyası pek lükstür. Gemi, 8 ekim 1946 da sürat tecrübeleri yapmıya çıktığı zaman İngiltere kıraliçesi ile kızları prensesler de gemiye binmişlerdir. Bu tecrübelerde gemi, kuzeye doğru seyrederken 29,75 mil yapmış, güneye doğru yol alırken de 30 mil gitmiştir. Bu süratler 175.000 beygir kuvvetiyle elde edilmiş olup geminin azami sürati de değildir.

Kıraliçe bir aralık geminin dümenini de kullanmış ve "ne kadar kolay bunu idare etmek,, demiştir. Fakat haşmetli kıraliçe Elizabeth'in elinde, adaşı olan Queen Elizabeth, dört derece yolundan şaşmıştır. Kıraliçe, dümeni serdümene bırakırken de şöyle demiştir: "Ümit ederim ki gemiyi size iyi bir vaziyette teslim ediyorum.,,

Queen Elizabeth ile dünyanın en büyük zırhlılarından biri olan Missouri arasında boy bos bakımından bir mukayese yapmak faydalı olur. Missouri 45.000 deplâsman tonluk ve tam yükle 58.000 tonluk bir gemidir. Queen Elizabeth ise 83.673 gros tonluk bir gemidir. İki nevi ton arasında farka rağmen ikincisi yine zırhlıdan büyüktür. Meselâ Normandie 66.400 deplâsman ve 83.423 gros tonluktu. Missouri 212.000 beygir kuvvetinde dört makine ile 33 mil gider; Queen Elizabeth ise 170.000 beygir kuvvetiyle 30 mil yapmıştır. Daha zorlanırsa 31 belki de 32 mil yapar.

Missouri'nin boyu 271,25 metre, eni 32,95 metre, çektiği su 11 metredir. Queen Elizabeth'in ise boyu 300, eni 36 metredir. Missouri bir savaş gemisidir. Queen Elizabeth ise bir barış gemisidir; zevk ve safa içinde seyahat etmek için yapılmıştır. Bu, bir gemi değil, bir yüzer saray, hattâ bir yüzer şehirdir. Modern bir şehirde, bar, dansing, sinema, matbaa, gazete, yüzme havuzu, satış mağazaları ilâh.. gibi ne varsa hepsi bu gemide vardır.

Queen Elizabeth dünyanın en büyük, en süratli, en lüks gemisi olmak şerefini muhafaza edecektir. Çünkü bir taraftan uçakların rekabeti, diğer taraftan savaşın sebebolduğu iktisadî zorluklar, böyle büyük gemilerin bir müddet daha yapılmasına mâni olacaktır.

(*Abidin Dav'er*)

SİYATİK (SCIATIQUE) — Bu ismi taşıyan ve belden ayağa kadar uzanan büyük sinirin ağrısına verilmiş isimdir. Bir sinir ağrısı olmak dolayısiyle umumi mânada bir nöralji (neuralgie) dir.

Bütün nöraljiler gibi siyatik sinirinin nöraljisine de soğuk, rutubet, intan ve zehirlenmeler, romatizma, şeker, tabes gibi hastalıklarla bünye meseleleri sebebolabilir. Bir de cıvarlarda teşekkül eden kemik hastalıkları, urlar, vârisler sinir üze-

rine tazyik yapmak suretiyle siyatiği meydana getirebilirler.

Siyatik siniri başlangıçtan itibaren belkemiği ve pelvis kemikleriyle yakın komşuluk yaptığından belkemiğinin başta verem (Pott hastalığı) olmak üzere bütün diğer hastalıklarında (kanser ve saire) ve pelvis kemiklerinin hastalıklarında siyatik görülebilir.

B e l i r t i l e r i: Siyatikte ağrı hemen daima varsa da aradabir artma nöbetleri gösterir ve hastanın tahammül edemiyeceği dereceye kadar şiddetlenebilir. Ağrının yeri kaba et ve oyluğun arka yüzüdür. Buradan topuğa kadar yayılır. Bâzı şekillerinde de ağrının şiddet noktası belde dir. Ağrı harekette, gülme, öksürme, abdest etme ve yan oturmada artar. Hasta ilk olarak ayakta duramaz ve ağrılı bacağı hiç kullanamaz olur. Ağrının en hafif olduğu zamanlarda bile hareket, ağrıyı artıracağından hasta o tarafına aldığı bir bastonla yürür ve vücudunu sağlam bacağı üzerine yükliyerek götürür, yani topallar.

Hasta, sırtüstü yatıp da bacağını karnı üzerine bükerse kaba et ve oyluk arkası bölgesinde ağrı meydana çıkar ve şiddetlenir, zira bu vaziyette siyatik siniri gerilmektedir.

Bundan başka hasta yüzü koyun yatmış vaziyette iken kaba et, oyluk ve bacağında sinirin muayyen olan noktaları üzerine parmakla basılınca gene ağrı meydana çıkar veya - varsa - şiddetlenir.

Hasta, iradi olmaksızın, ağrısını durdurmak için hususi vaziyetler almıştır: Öne eğilerek kamburunu çıkarma, hasta tarafa veya aksi tarafa belini bükerek eğrilme, omuzun hasta tarafa düşmesi gibi. Bütün bu marazi vaziyetler, hasta olan siniri germemek, ağrı vücuda getirmemek içindir.

İlerlemiş ve şiddetli şekillerde bu belirtilere ilâve olarak his bozuklukları, adale küçülmeleri, refleks bozulmaları gibi sinirin cidden bozulacak derecede iltihaplanmış olduğunu gösteren belirtiler de eklenebilir.

T e d a v i s i: Siyatiği sebebe bağlı olan ciddi bir tedavi ile bertaraf edebilmek için evvelâ her siyatik vakasında lâzım olan incelemeleri yaparak sebebi ortaya çıkarılmalıdır. Ur, kemik iltihabı gibi esas sebebi bir tarafta duran siyatiklerde hastanın ağrısını birtakım ilâçlarla kesmek, mânasızdır.

Keza şeker, tabes, frengi gibi hastalıklara bağlı olanlarda, romatizmada hep sebebi tedavi ederek siyatiği bertaraf eylemeyi düşünmelidir. Ancak bütün araştırmalara rağmen belli, malûm olan bu sebeplerden hiçbirine bağlanmıyan bâzı siyatikler vardır ki işte umumi olarak ağrı durduran ilâçlar, seyrek olarak da kaplıca, elektrik, röntgen, iyonizasyon gibi vasıtalara başvurulması ve hangisi müessir oluyorsa onda devam edilmesi gereken siyatikler bunlardır.

Herhalde şunu kabul etmelidir ki siyatik, şiddetli nöbetlerinde hastayı canından bıktıran, hafif fakat devamlı şekillerinde de insanı cemiyetten ayıran, daima ehemmiyetli bir hastalıktır.

Tedavisi de ekseriya uzun sürer. Sebebi meydana çıkarılabilenlerde daha müessir ve devamlı neticeler alınır.

Ağrı kesen ilâçlar arasında aspirin, piramidon, salisilât en çok kullanılanlardır. Sinir üzerine yapılan şırıngalar arasında da antipirin ve alkol çok revaçtadır. İlâç tedavisinden fayda görmiyen ve sebepleri de aşikâra çıkarılamadığı için "esas,, ismini verdiğimiz siyatiklerde elektroterapi'nin - iyi tanzim edilmek şartiyle - en müessir vasıtalardan biri olduğu muhakkaktır.

(Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan)

STRINDBERG, JOHAN AUGUST — (1849-1912) İsveçli bir nuvelci ve tiyatro muharriri. 1849 da Stokholm'da doğdu. Tahsilini Upsala Üniversitesinde yaptı. Daha üniversitede iken edebiyata heveslendi. Üniversiteden çıkınca fakirliği dolayısiyle başlangıçta öğretmenlik ve gazetecilik yaparak hayatını kazanmıya çalıştı. Sonra 1874 ten 1880 e kadar Stokholm Kırallık Kitabevinde memurluk etti. Otuz yaşına kadar üç defa evlendi ve o yaştan başlıyarak bütün hayatınca koyu bir kadın düşmanı kesildi. Stokholm Kırallık Kitabevinden ayrıldıktan sonra bir aralık İsviçreye gitti ve orada ikameti sırasında hararetli bir sosyalist oldu. Hayatının sonlarına doğru bir hayli rücu etti ve kendini tasavvuf ve gizli bilimler öğrenmiye verdi. En sonunda Nietzsche'nin tesirinde kaldı, anarşist derecesinde bir endividüalist (ferdiyetçi) oldu. 1912 de altmış üç yaşında Stokholm'da öldü.

M i z a c ı v e e d e b î h ü v i y e t i: Strindberg, İsveç edebiyatında realist ekolün başlıca temsilcisidir. Sanatkâr bir muharrirdir. İsveç edebî diline yenilik getirmiştir. Başlıca eserleri en derin kötümserlik ve acılıkla, bir kısım eserleri istihza ve hicivlerle, çoğu da paradoks ve tezatlarla doludur. Otuz yaşından sonraki eserlerinde ısrarla görülen kadın düşmanlığı İbsen'cilerle birok münakaşalara girmesine sebeb olmuştur. Nietzsche'yi ilk takdir edenlerden biridir. Edebi hayatı boyunca birçok sahalarda itinalı tetkiklerde bulunmuştur. Mizacı bakımından, ifrat derecede egoisttir. Deli olduğu hakkında ufak bir şüphe de vardır.

Strindberg

E s e r l e r i: Kitaplarının sayısı yüz otuz altıdır. Bunların elli dokuzu tiyatro piyesi, otuzu küçük hikâyeler, yedisi nuveller, kırkı da muhteliftir. 1879 da yazdığı "Kırmızı Oda" adlı roman üç defa evlenmesinin bir muhasebesi ve kadınlardan nefretinin karakteristik bir beyannamesidir. Egoistliği kendisini birçok uydurma otobiyografiler yazmıya sevketmiştir. Bunların başlıcaları "Bir Cariyenin Oğlu,, ve "Bir Budalanın İtirafları,, dır. İsviçrede iken yazdığı "Üst ve Alt Sınıflar,,, ve "Vicdan Azapları,, adlı eserleri o devirdeki sosyalistliğinin açık izlerini taşır. Tasavvufla meşgul olduğu devirde yazdığı eserlerin başlıcası "Şama Doğru,, dur. Diğer zikre değer eserleri "Yaz Ortası Günleri,, adlı nuvelleri; "Deniz Kenarında,, adlı romanı, "Paskalye,, , "Matmazel Julia,, , "Baba,, , "Cehennem,, , "Parya,, dır. "Baba,, ,kadınlardan nefretinin âdeta usandırıcı bir örneği olmakla beraber, Strindberg'in şaheseri sayılmaktadır. Bu eseri Muhsin Ertuğrul tarafından dilimize çevrilmiş ve İstanbul Şehir Tiyatrosunda oynanmıştır.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a: L. Lindâf- Hageby; August Strindberg, The Sprit of Rovolt, 1913. V. J. Mc Gill; August Strindberg, 1930.

(Dr. Hasan Çağıl)

TAMBURACI, OSMAN PEHLİVAN — (1874 - 1942) Tamburacı adiyle tanınmış halk saz sanatkârı ve pehlivandır. Tırnovada doğmuştur. Palabıyık Halil Ağanın oğludur. Babası 1877 savaşında İstanbula hicret etmişti. Kadıköyünde Pazaryerinde kahvecilik ve berberlik ederdi. İlk türküleri babasından işitmiş ve fakat, köy ve şehirlerde dolaşmadığı zamanlar babasının kahvehanesinde yatıp kalkan saz şairi Kaplandan saz çalmıya heves etmiştir; o zaman on üç yaşında idi. Otuz yaşlarında bu cihetten şöhret yapmıya başlıyarak nihayet kendini her tarafta tanıttı. Osman Pehlivanın sazı büyüklerin ve güzel sanat meftunlarının meclislerinde aranır oldu. Halk türkülerinin, bilhassa Rumeliye aid olanlarının hemen hepsini bilirdi. Ölümünden evvel birkaç sene Ankara Radyosu kendisinden dinleyicileri faydalandırdı; hattâ birçok parçaları da hıfzetti.

Tamburacı Osman Pehlivan

Osman Pehlivan alaturka güreşe de küçük yaştan heveslenmişti. Desteden küçük ortaya, sonra büyük ortaya, baş altına geçti ve nihayet başa güleşti; birinci sınıf ağır sıklet pehlivan oldu. Tamburacının güreşleri kıvraktı, çevikti. Çok güzel bir vücudu vardı. 1900 - 1910 arasında geçen on sene, onun ele avuca sığmadığı zamanlardı.

Osman Pehlivanın marifeti pek çoktu; iyi bir bahçıvan, iyi gemi çarkçısı, marangoz, dülger, saz yapıcısı, berber, münec-

cim, balıkçı, avcı ve seyyahtı.

Onun ömrü daimi bir neşe içinde geçti. Filozof ruhlu idi. Aklına esince tamburasını ve kıspetini zembiline koy, seyahate çıkarak kasaba kasaba, köy köy dolaşırdı. Tatlı sözü ve özlü sanatı ile her yerde aranırdı; işte bundan dolayı da feleğin kahrına aldırmaz, omuz silkerdi.

O, halkı, halk onu ararda; çünkü o, hakiki halk sanatkârı idi.

(*S. İ.*)

TÜRKİYE MÜZELERİNİN KURULUŞUNUN YÜZÜNCÜ YILDÖNÜMÜ — Yurdumuzda müze kurmak şerefi Damat Ahmet Fethi Paşaya nasibolmuştur. Ahmet Fethi Paşa, kaftanağası Hacı Ahmet Ağanın oğlu olup 1801 de İstanbulda doğmuştur. İlk tahsilini Enderunda yapmış, 1825 te askerî mesleğe intikal ile muhtelif vazifelerde bulunmuş ve ferikliğe kadar terfi ettiği sırada Viyana, Paris, Londra elçiliklerinde bulunmuş, Ticaret nazırı olmuş ve Atiye Sultan ile evlenmiş, 1846 yılında da Mühimmatı Harbiye nazırı ve Tophane

Mecmaı Eslihai Atika'nın levhası

Müşürü olmuştur ki bu esnada Türk müzelerinin temelini atmıştır. Bundan sonra Ticaret nazırlığı ve Tophane müşürlüğünde bulunduktan sonra da 1875 yılında vefat ederek İkinci Mahmut Türbesi bahçesine defnedilmiştir.

Ahmet Fethi Paşa 1846 yılında, şimdi, Askeri Müzenin bulunduğu Sent İren bi-

Mecmaı Âsari Atika'nın levhası

nasında "Mecmaı Eslihai Atika" ve "Mecmaı Âsarı Atika" isimleriyle iki kısımdan ibaret ilk Türk müzesini kurmuş ve bu

Fethi Paşa

isimleri, 1263 tarihini binanın karşılıklı revaklarına hakettirmiştir.

Filhakika o tarihe kadar, Cebehanede bâzı silâhların toplandığı, gene ele geçen eski paraların Darphanede ve Sarayı Cedite saklandığı ve sarayın hazine dairesi, Raht hazinesinde bu kıymetli eşyanın bulunduğu ve daha sonra bulunan sikkelerin ve benzerlerinin Marife gönderildiği arşiv vesikalarından anlaşılıyor ise de bunların herhalde bir müze olmadığı şüphesizdir.

"Mecmaı Eslihai Atika,, nın yüz senedenberi hiçbir suretle müze olmıya elverişli bulunmıyan Sent İren'de kalması inkişafına mâni olmuştur.

"Mecmaı Âsarı Atika" ya gelince; tesisinden sonra yapılan genelgeye göre yurdun muhtelif yerlerinden lâhitler, heykeller ve emsali burada toplanmış, ilk defa 1868 yılında Albert Dumont isminde bir Fransız bu müzeyi ziyaretle bunların bir listesini yapmış (Le Musée Ste İrène, Revue Archélogique 1868 II), 1869 da Müzei Hümayun ismi verilerek Galatasaray hocalarından Goold isminde bir İngiliz müdür

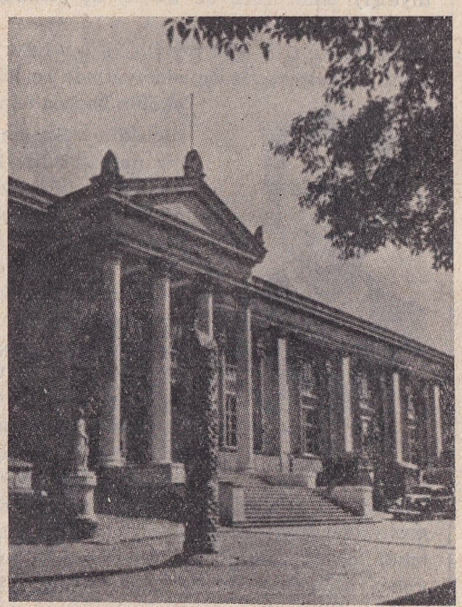

Âsârı Atika Müzesi

tâyin edilmiştir ki bu zat hazırladığı muhtasar kataloğu taşbasması olarak yayınlamıştır (Catalogue explicatif, historique et scientifique d'un certain nombre d'objets contenus dans le Musée Impérial de Constantinople). 1871 de müze müdürlüğü lağvedilmiş ve fahrî olarak Avusturyalı Trentzio müdürlüğe getirilmiş ve 1872 de tekrar müdürlük ihya olunarak bu yazifeye Almanyalı Dr. Dethier tâyin kılınmıştır.

Dethier'in bu işde hayli faaliyeti görülmektedir. 1874 te ilk Âsarı Atika nizamnamesi meriyete konuyor, 1875 de Sent İrendeki eserler Çinilikköşk'e nakledilliyor. Ancak Çinilikköşk bu vazifeye göre uydurulmak için maalesef çok mühim ve fena tadile uğrayor.

Gene arşiv kayıtlarına göre Dethier, bir müze mektebi kurmak için teşebbüslerde

Hamdi Bey zamanından bir hâtıra

bulunuyor. Truva hafriyatından kaçırılan eserleri elde etmek için Atinada dâva açarak çok uğraşıyor.

Dethier 1881 de vefat edince; Osman Hamdi Bey müze müdürü oluyor. Hamdi Bey zamanında İstanbul müzeleri binaları yapılıyor. Birçok yerlerde kazılar yapıldığı gibi Saydâ hafriyatında bulunan mezarlar Türk müzeleri tarihinde en üstün başarıdır. Kezalik Hamdi Bey zamanında 1883 te ikinci defa ve 1907 de üçüncü defa olarak Âsarı Atika nizamnamesi tadil edilmiştir ki bu nizamname hâlâ meridir.

1895 te Deniz Müzesi kuruluyor. 1914 yılında Şeyhülislâm Hayri Efendinin himmeti ile İbnülemin Mahmut Kemal, Keçecizade Reşat Fuat, İhtifalcı Ziya, Armenak Sakızyan Beylerle Dr. Mustafa Münif Paşadan mürekkep bir heyet marifetiyle cami, türbe, kütüphane ve benzeri binalardaki kıymetli sanat eserleri toplanarak Evkaf Müzesi (şimdiki Türk ve İslâm Eserleri Müzesi) tesis ediliyor.

1918 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesinde bulunan Asur, Babil, Sümer, Mısır, Hitit gibi eski Şark eserleri o tarihte boşalmış olan Sanayii Nefise Mektebi binasına nakledilerek (Eski Şark Eserleri Müzesi) başlıbaşına bir müze halini almıştır.

1924 yılında Cumhuriyet idaresi asırdide Topkapı Sarayını (Sarayı Cedit) müze haline koymuştur.

Bundan sonra memleketin muhtelif illerinde müzeler kurulmuştur ki bunları harf sırasiyle ve yanlarında kuruluş tarihleri olarak yazıyoruz.

Adana (1924), Afyon (1921), Ankara Arkeoloji Müzesi (1923), Ankara Etnografya Müzesi (1924), Antalya (1923), Bergama (1924), Bursa (1923), Diyarbakır (1934), Edirne (1923), Efes (1934), Erzurum (1942), Gaziantep (1939), İzmir (1926), Kastamonu (1941), Kayseri (1929), Konya (1926), Manisa (1935), Niğde (1936), Sivas (1927), Tokat (1926), Van (1933).

Bunlardan başka, Alaca, Amasya, Çanakkale, Denizli, Eskişehir, Isparta, İznik, Kırşehir, Kütahya, Samsun, Sinop, Silifke, Tire'de de müze depoları bulunmaktadır.

Kısa bibliyografya: Vahit; Müzei Hümayun, Rehnüma. İstanbal 133 . Resimli

Rehber. İstanbul Âsarı Atika Müzeleri 1934. Salnamei Nezareti Maarifi Umumiye 1318, 1943 - 1944 yıllığı. Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü Genel Durumu 1945. Mülga Maarif Nezareti arşivi.

(Tahsin Öz)

YALOVA KAPLICALARI — Yalova kasabası İzmit körfezinin başlangıcına yakın bir mevkidedir. Tuzlanın karşısına tesadüf eder. İstanbuldan vapurla iki buçuk saatte gidilir. Yalova iskelesinden kaplıcalar on kilometredir; mükemmel bir asfalt yoldan otobüs ve otomobillerle on dakikada varılır.

İ k l i m : Sahilden 12 kilometre içerlek ve deniz sathından 120 metre yükseklikte bulunan Yalova kaplıcalarının iklimi dağlık arazi iklimlerinin evsafını haizdir. İrtifaı fazla olmamasına rağmen tabiatın fevkalâde müsaadesi kaplıcalara bu hassayı vermiştir.

T a r i h ç i k : Ilıcaların tarihini muhtelif müverrihlerden tetkik ettiğimiz zaman, Yalovanın Amazonlar'dan itibaren çok eski kavimlerin iç hayatlarında mühim bir yer işgal etmiş olduğunu görüyoruz.

Yalova, Roma ve Bizans devirlerinde Bitinya kıtasında idi. O civarın ismi Haçlı muharebelerinin muhtelif gelişmeleri esnasında başka isimlerle de anılmıştır. Türkler, Bursadan Bitinya kıtasına indikleri zaman oraya "Yalı Ova,, , "Yalak Ova,, ve "Yalakâbat" dediler.

Büyük Konstantinden sonra Yalovaya Jüstinyanus daha çok ehemmiyet vermiştir. Harb ve muhaceretler dolayısiyle yıkılan hamamların tamiri ve yeni iki bölüğün ilâvesi o zamana tesadüf eder. Jüstinyanus devrinde Yalova kaplıcalarının itibarı, en yüksek haddini bulmuştu. Jüstinyanus'un eşi Teodora nın dört bin kişilik bir heyetle Yalovaya gittiği ve erada haftalarca kaldığı sularının şifalı hassalarını şarkılar ve kasideler halinde terennüm ettirdiği ciddi tarihçilerin eserlerinde görülür. Yalova ve civarı Osmanlılar eline geçtikten sonra kaplıcalara ehemmiyet verilmemiş, Abdülmecit'e kadar bu metrûk vaziyet devam etmiştir. Abdülmecit'in annesi romatizma hastalığına tutulduğu vakit Yalovaya gönderilmesi doktorlarca tavsiye edilmiş ve o sebeple asırlarca bakılmamış olan Yalovaya sahilden hamamlara gidecek bir şose yaptırılmıştır. Fakat, aradan birkaç sene geçmeden Yalova tekrar unutulmuş ve İkinci Meşrutiyete kadar bakımsız denecek bir halde bırakılmıştır. Meşrutiyetin ilâniyle Yalova kaplıcalarından, geçici bir heves ve gayretle, istifade edilmek istenmişse de, deva hassaları harikulâde olan Yalovanın hakikî bir su şehri haline getirilmesine muvaffak olunamamıştır.

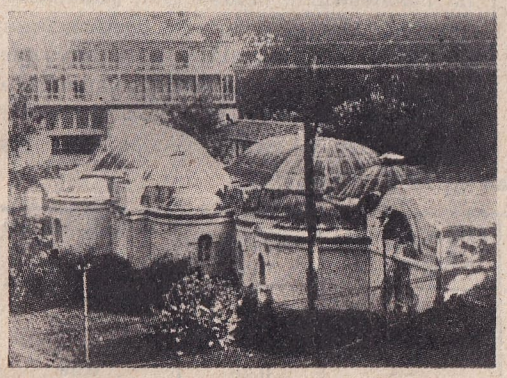

Yalova'nın eski kaplıca binaları

Cumhuriyet devrine kadar bilhassa termal vaziyeti tamamen ihmal edilmiş olan bu emsalsiz kuvvet kaynağından Türk vatandaşlarının hakkiyle istifade edebilmeleri, Atatürkün yüksek alâkalariyle kabil olmuş ve bugünkü Yalova en asrî bir su şehri şeklinde meydana çıkmıştır.

Kaplıcalarda istibdat ve meşrutiyette yapılan otel binalarına ilâveten; en son tedavi cihazlarını havi, yüz elli odalı "Otel Termal,, Yalovanın yeşillikleri içine gömülmüş mükemmel bir kür ve neşe yuvası halini almıştır.

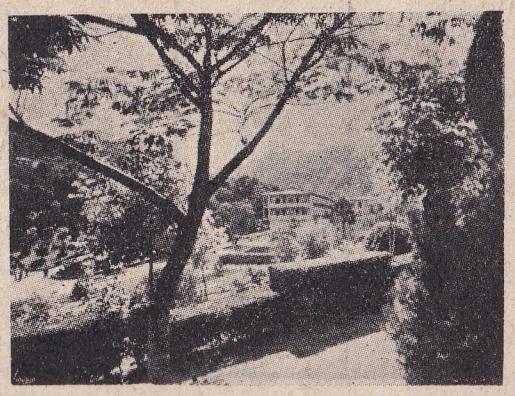

Yalova'da Otel Termal

K a p l ı c a l a r d a t e d a v i : Kaplıca suları, yüksek hararetli ve deva hassaları çok fazla olan "oligosalin,, sulardandır. Sıcaklık derecesi kaynaklarda 66 santigrattır.

Ağrılı romatizmalar, tortikoli ve her türlü nevraljiler, bilhassa siyatik gibi romatizma ihtilâtları, nikris ve gut'larda hakikaten şaşılacak tesirleri görülmekte ve bu gibi hastalıkların âzami muvaffakıyetle tedavisi kabil olmaktadır. Bunlardan maada hazım yolları hastalıklarının ağrılı şekilleri Yalova suları sayesinde çabuk iyi olur. Spazmodik ve sancılı inkıbaz, müzmin ishal veya cerrahî ameliyat neticesinde hâsıl olan ihtilâtlar, müzmin hale gelmiş kadın hastalıkları, muannit metrit arazlarının şifası hususunda mühim neticeler elde edilmiştir. Radyo aktivitesi herkesçe bilinen kaplıca sularının tansiyon düşürme hassası da pek büyüktür. Yeni yapılan 150 odalı "Otel Termal,, de en son sistem tertibatla hazırlanmış olan tedavi ve banyo cihazları, su altında masajlar ve Roma usulünde buğu banyoları muhtelif şekilleriyle mütehassıs doktorların tavsiyelerine göre ehliyetli banyocu ve masajcılar tarafından tatbik edilmektedir.

Bu otelden başkaca Romalılardan kalıp elli sene evvel onarılan Kurşunlu Hamam ile diğer umumî banyo yerleri de yeniden tamir ettirilerek halkın istifadesine açılmıştır.

Bu kaplıca hakkında Doktor Besim Ömer Paşanın çıkardığı "Nevsali Afiyet,, lerin 1316 (1900) tarihli ikinci senesinde çok mufassal izahat vardır.

(A. B.)

YUMURTA — Yumurta pek eski zamanlardanberi yenilen önemli bir gıda maddesidir. Yumurta,, inkişaf etmemiş bir piliç gibi tasavvur olunabilir. Hakikaten, ilkah edilmiş bir yumurta; muayyen suhunette, hariçten hiçbir şey ilâvesine ihtiyaç göstermeksizin civcivin teşekkülüne yetecek bütün unsurları ihtiva etmektedir. Sadece bu müşahede yumurtanın besin kıymetini anlatmıya yeter. Yumurtanın terkibinde bulunan albümin, yağ, lecitin, maden tuzları ve vitaminler gibi unsurlar bu müşahedeyi teyid etmektedir (Bakınız: Vitaminler, Kalori; Aylık Ansiklopedi, sayfa 226, 629.) İstihlâk bakımından bilhassa tavuk yumurtası bahis mevzuu olmakla beraber hindi, kaz, ördek, Beç tavuğu, kızkuşu, güvercin ve martı yumurtalarının da çeşitli sarfiyatı vardır. Sonuncular bilhassa pastacılar tarafından aranmaktadırlar.

Yumurtaların, kabuk, yumurta akı ve sarısı olmak üzere; üç esaslı kısmı vardır. Bu üç esas kısmın çeşitli hayvan yumurtalarındaki nispetleri 1 numaralı cetvelde gösterilmiştir:

Yumurta kabuğunun terkibinde esas madde kalsiyum karbonattır. Bundan başka az miktarda mağnezyum, fosfor ve organik maddeler de bulunur. Meselâ tavuk yumurtası kabuğunun terkibinde vasati olarak: Yüzde 93,70 kalsiyum karbonat, 1,39 mağnezyum karbonat, 0,76 fosfor oksid, 4,15 organik maddeler bulunmaktadır.

Henüz yumurtlanmış yumurtanın kabuğu üzerinde, mesamatı kapıyan, gayet ince bir zar vardır. Kuru havada bu zar çatladığından kabuktaki mesamat açılır. Kabuktaki mesamat, teşekkül edecek civcivin yaşaması için lâzımdır. Fakat yumurtanın bozulmasına sebebolan bakteriler de bu mesamattan girerler.

Yumurta akının esasını teşkil eden azotlu maddeye albümin (protein) denir. Son araştırmalar göstermiştir ki; yumurta akı ovalbumin, conalbumin ovomucin, ovomucoid gibi çeşitli proteinlerin bir mahlûtudur. Yüz gram yumurta akında 0,4 - 0,5 miligram kadar B_1 vitamini (Riboflavine) bulunmaktadır. Bundan başka yumurta akında az miktarda maden tuzları ve yağ da vardır.

Yeni doğacak civcivin ilk gıda membaı mevkiinde bulunan yumurta sarısının terkibi yumurta akınınkinden çok farklıdır. Yumurta sarısında su daha az, buna mukabil katı maddeler daha fazladır. Besin bakımından daha önemli olan yumurta sarısının terkibi ve yumurta akına nazaran farkları 2 numaralı cetvelde gösterilmiştir.

Yumurta sarısındaki proteinler bilhassa vitellin ve livetin gibi fosforlu cisimlerden mürekkeptir. Vitellin'in terkibinde yüzde 1,3 kadar fosfor bulunmaktadır. Livetin'deki fosfor miktarı daha azdır. Fakat fazla fosforlu olan vitellin miktarı diğerinin 3,6 mislidir. Bunlardan başka yumurta sarısının yağında lecitin, kefalin ve sphyngomyelin isimleri ile anılan fosforlu cisimler vardır. Fosforu ihtiva eden bu çeşitli cisimler besin bakımından çok kıymetlidirler.

100 gram yumurta sarısında 200 mikrogram kadar (gramın milyonda birine mik-

rogram denir) D vitamini; 2800 ünite A vitamini, 15 ünite B_1 vitamini ve 3 miligram E vitamini bulunmaktadır. Kabukları çıkarılmış yumurtanın 100 gramında 166 kalori vardır. 100 gram yumurta akı 59 kalori ve 100 gram yumurta sarısı 362 kalori verir.

Yumurtanın ihtiva ettiği maden tuzlarının terkibinde potasyum, sodyum, kalsiyum, mağnezyum, demir, fosfor, kükürt, fluor, klor bulunmaktadır.

Buraya kadar sıralanan açıklamalar yumurtanın besin kıymetini tebarüz ettirmektedir. Kullanış tarzının basitliği ve çeşitliliği bakımlarından da yumurta her yerde her zaman rağbet gören bir metadır.

Yumurtanın hazım kabiliyeti pişirme şekline tabidir. Çiy yumurta midede 2 saat 15 dakika, hafif haşlanmış alakok (rafadan) yumurta 1 saat 45 dakika, çılbır (suya kırılmış, üzerine 5 gram tereyağ konmuş) yumurta 2 saat 30 dakika, katı haşlanmış veya omlet halindeki yumurta 3 saat kalır.

Şu halde hazım kolaylığı bakımından en iyisi rafadan yumurtadır. İçilecek yumurtanın taze olması en birinci şarttır. Çeşitli şekillerde yenecek yumurtanın da bozulmamış olmaları esastır.

Yumurta bayatladıkça, vukua gelen tebahhurat dolayısiyle, hafifleşir; yuvarlak uçtaki hava boşluğu fazlalaşır. Eğer kabuğun üzeri mantarlardan ve bakterilerden âri ise kokuşma başlamadan hafifleme devam eder. Bu müşahedeye göre yumurtaların bayat olup olmadıklarını anlamak için izafi sıkletlerini tâyin etmek veyahut da yuvarlak uçtaki hava boşluğunun kalınlığını ölçmek kâfidir. İzafi sıklet için yüzde 10 tuz mahlûlü kullanılır. Taze yumurta yüzde 10 tuz mahlûlünün dibine batar, az taze olanlar ortada kalırlar, bayatlar satıhta yüzer.

Yumurta nizamnamesinde kabul olunan esaslara göre günlük yumurtalarda (standard birinci nevi tam taze) hava boşluğunun kalınlığı en fazla 5 milimetreye kadardır. Hava tabakasının kalınlığı 5 - 8 milimetre arasında olanlara "taze yumurta„ (standard birinci nevi taze yumurta) denir.

İkinci nevi yumurtalarda hava boşluğu 8 - 12 milimetreye kadardır. Hava tabakası daha fazla olanlar sanayide kullanılır.

Fakat yumurtalar durmakla sadece ağırlıklarından kaybetmekle kalmazlar; kabuklarının mesamatından girebilen bakterilerin tesiri ile bozulurlar da., Hararet bu lâzımdır. Zira çiy veya az pişmiş ördek yumurtasının sıhhate azçok zarar verecek derecede zehirlenmelere sebebolduğu son tetkikat ile anlaşılmıştır. Bu vaziyet karşısında ördek yumurtalarının üzerine gayet okunaklı şekilde etiketler yapıştırılarak sekiz dakika kaynatıldıktan veya kızartıldıktan sonra, yenmeleri lüzumunun ilân olunması nizamnamelerle şart koşulmuştur. Böyle bir etiketi taşımıyan ördek yumurtalarının ticarete sevkolunması yasak edilmiştir. Meselâ; 7 ağustos 1936 tarihli Alman Yumurta nizamnamesi hükümlerine göre ticarete sevkolunacak ördek yumurtalarının üzerine silinmez ve kaynar suya mukavim boya ile, okunaklı şekilde "ördek yumurtası, kaynatınız„ ibaresinin yazılması ve yumurta sandıklarının üzerine 15×20 santim ebadında etiket yapıştırılması zaruridir. Bu etiket üzerinde gayet okunaklı olarak şu ibare yazılı olmalıdır: "Ördek yumurtası! — Yenmezden önce en az sekiz dakika kaynatılmalı veyahut tavada iyice kızartılmalıdır!„ Bu sebepten ördek yumurtası puding, mayonez, pasta ihzarında kullanılamaz.

Yumurtaları taze taze yemek en doğru hareket olmakla beraber istihsal mıntakalarının istihlâk merkezinden uzaklığı; sevkiyatın ayarlanamamasındaki müşkülât; istihlâk ile istihsalin ayarlanması güçlükleri ve diğer sebepler yumurtaların az veya çok bir zaman için bekletilmesini icabettirmektedir. Bu müddet zarfında yumurtaları bozulmaktan korumak için birçok usul ve çarelere başvurulmuştur ve halen de müessir çareler aramaktadır.

Bugün en çok tatbik olunan, muhafaza usulü soğutmaktır. Bilindiği veçhile bakterilerin faaliyetleri soğuk derecesi ile mütenasiben azalmaktadır.

Bu esas göz önünde tutularak, birçok gıda maddelerinde olduğu gibi, yumurtaları da soğuk hava depolarında, bozulmaksızın, muhafaza etmek kabildir. Yumurta durmakla, kendisini ihata eden havanın rutubet derecesine göre - azçok su kaybeder. Suyun eksilmesi kabuk altındaki hava boşluğunun büyümesine ve yumurta muhteviyatının büzülmesine sebebolur. Bu bakımdan soğuk hava depolarındaki rutubetin de ayarlanması icabeder. Diğer taraftan tavuktan çıkan yumurta — folluk temiz ise — bozulmıya sebebolan âmillerden azadedir; kabuğun üzerindeki ince zar da mesamattan içeri herhangi bir âmilin girmesine manidir. Bu hususiyet gözönünde tutulursa yumurtaları üzerindeki muhafaza zarı zedelenmedikçe yumurta bozulmaz.

1 numaralı cetvel

Hayvan ismi	Yumurta ağırlığı gr.	Kabuk nisbeti ortalama %	Akı ortalama %	Sarısı ortalama %
Tavuk	40— 65	12,00	58,00	30,00
Ördek	60— 70	11,50	50,40	38,10
Kaz	150—200	12,40	53,40	35,20
Hindi	60— 90	11,20	59,90	32,90
Beç tavuğu	40— 45	15,—	47,60	37,40
Güvercin	15— 20	10,30	70,90	18,80
Kız kuşu	20— 30	10,30	53,20	36,50
Martı	35— 45	8,90	64,10	27,—

ayene olunan taze yumurtanın akı şeffaf, sarısı ortada, sabit ve lekesiz görünür. Bozuk yumurtalarda ise, tagayyürün derecesine göre, çeşitli büyüklüklerde lekeler, çizgiler ve gölgeler görülür.

Yumurtaların kontrolünü emreden nizamnamede lâmba muayenesi ile hava boşluğunun ölçülmesine yer verilmiştir. Tuz mahlûlü ile muayene hususi olarak yapılabilir.

Ticarette yumurtalar büyüklüğüne göre de tasnif edilirler. Ticari bakımdan en önemli olan tavuk yumurtası için kabul olunan boylar şöyledir:

Ticari boy isimleri	Beher yumurtanın ağırlığı
Ekstra	55 gramdan fazla
İri	50 „ 55 grama kadar
Orta	45 „ 50 „ „
Küçük	40 „ 45 „ „

Diğer hayvanların yumurtalarından bilhassa ördek yumurtalarına dikkat etmek

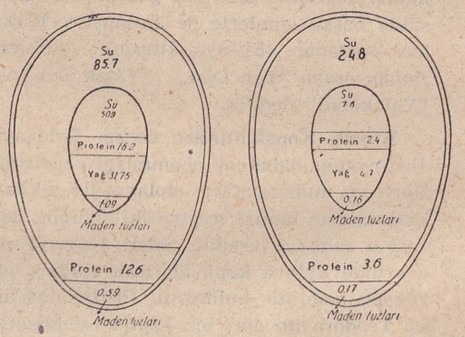

Yumurta akı ile sarısının terkibinde maddelerin yüzde hesabiyle şeması

Elli gramlık bir yumurtanın akı ile sarısındaki maddeler (gram olarak)

2 numaralı cetvel

	Su %	Protein %	Diğer azotlu maddeler %	Yağ %	Maden tuzları %
Yumurta sarısı	50,9	16,2	0,13	31,75	1,09
Yumurta akı	85,7	12,6	—	0,25	0,59

delenmeden, yumurtanın içine bakteri girmeden önce soğuk hava depolarına yerleştirmenin büyük faydalar sağlıyacağı kendiliğinden anlaşılır. Yumurtalar, tavuktan çıktıktan nihayet üç dört gün sonraya kadar soğuk hava depolarına yerleştirilmelidir. Soğuk hava deposuna nakledilinceye kadar da sühunetleri + 15 dereceyi geçmemelidir.

Kabuğu kirlenmiş veya yıkanmış, uvalanmış yumurtalar, kabuk üzerindeki muhafaza zarının zedelenmiş olmasına binaen soğuk hava depolarında muhafazaya elverişli değildirler.

Soğuk hava depolarında, yumurta muhafazası için, en uygun sühunet derecesi, %78-80 rutubet derecesi için sıfır santigrattır. Rutubet derecesi % 85 olursa sühunet — 1 santigrat olmalıdır. Soğuk hava deposu dahilinde rutubet ve sühunet dereceleri muntazam ayarlanmalı ve sabit tutulmalıdır. Sühunet derecesi ancak yarım derece ve rutubet te ancak yüzde iki kadar değişebilir. Bu hadlerden fazla değişiklik zarar verir.

Muhafaza olunacak yumurtalar kokusuz tahtalardan yapılmış sandıklara, kokusuz talaşlarla yerleştirilmiş olarak soğuk hava depolarına istif edilirler. Saman, ot, testere talaşı gibi maddelerle ambalâj yapmak uygun değildir. Zira bu maddelerle sandıklanan yumurtalara hoşa gitmiyen bir koku siner. Yumurta kokusunun bozulmaması bakımından en iyi ambalâj malzemesi karton veya odun külüdür.

Yumurta sandıkları, soğuk hava depolarına, aralarından serbestçe hava cereyan edecek şekilde ve duvarlardan 15 santim uzak olarak istif edilmelidir. İstifler arasında bırakılacak geçitler, sandıkların indirilip bindirilmelerine imkân verecek genişlikte olmalıdır. Sandıkların uzun cepheleri depo içindeki hava cereyanı istikametine dik olmalıdır. Depo müddetinin dörtte birisinde sandıklar yan yatırılır, müddetin yarısında da altüst edilirler ki yumurta sarıları kabuğa yapışmasın.

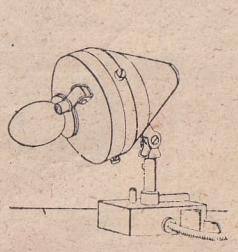

Yumurta muayenesi için aydınlatma kutusu

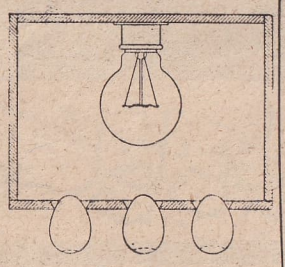

Yumurta muayenesi için valux lâmbası

Soğuk hava deposunda muhafaza edilen yumurtalar birdenbire açık havaya çıkarılmamalıdır. Evvelâ hususi salonlara yerleştirilerek bol hava cereyanına mâruz bırakılmalıdır. Eğer böyle yapılmazsa depodan çıkan soğuk yumurtaların üzerlerinde ve ambalâjlarında, hariçteki havada bulunan su buharının bir kısmı tekâsüf eder ve bu mütekâsif rutubet yumurtaların süratle bozulmalarına sebebolur.

Soğuk hava depolarında yumurtalar yedi ay kadar muhafaza olunabilirler. Fakat üç dört aydan sonra yumurtalara hususi bir depo lezzeti gelir. Yedi ay soğuk hava depolarında muhafaza edilen yumurtalar vezinlerinden % 2,5-3,5 kadar kaybederler.

Soğuk hava depolarının havasına karbon di oksit gazı karıştırılırsa muhafaza daha iyi olur. Bu gazla karışık soğuk havada muhafaza edilen yumurtalarda depo lezzeti hissedilmez. Ancak bu suretle muhafaza olunan yumurtaları depodan çıkarırken 3-4 gün havalandırmak lâzımdır.

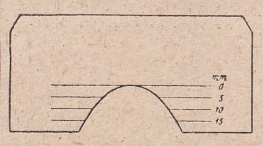

Hava boşluğiyle kalınlığını ölçme cihazı

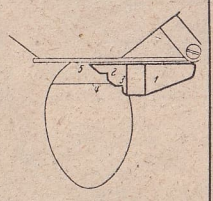

Ölçme lâmbasına yumurtayı takma tertibatı

Aksi halde yumurtalara sinen karbon gazı, kaynatırken kabuğu patlatır ve yumurtaya soda lezzeti verir.

Yumurtaları muhafaza için kabuktaki mesamatı kapamak usulleri de tatbik olunmaktadır. Bu maksada varmak için daha ziyade kireçli su, su camı (sodyum silikat), yağlar ve petrol müştakları kullanılmaktadır.

Yumurtaları kırıp akı ile sarısını ayrı ayrı veya hep beraber kurutarak da muhafaza kabildir. Yumurtaları kurutmak

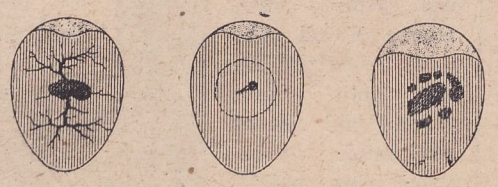

Bozulmuş yumurtalarda muayene lâmbasiyle görülen lekeler

için silindirli makineler; pülvarizatörlü tesisat, (krause usulü) veya tava usulü kullanılmaktadır. Kurutulmuş yumurta tozları teneke kutular içinde ticarete sevkolunurlar; evlerde, hamur işleri, pastalar, çikolata ve margarin imalâtında ve fotoğraf kâğıdı sanayiinde kullanılırlar.

Yumurta akından albümin; sarısından lesitin ve yumurta yağı istihsâl olunur. Albümin, hususi gıda maddeleri ve perhiz yemekleri ihzarında; yapıştırıcı maddeler imalâtında ve çeşitli sanayide kullanılmaktadır. Lesitin, besin müstahzarlarının; kuvvet ilâçlarının ve güzellik kremlerinin terkibine girer. Tuvalet sabunları ve kremleri imalâtında kullanılan yumurta yağı saç losyonlarının terkibine de konur.

Yumurta akı ve albümin şarap, pekmez gibi meşrubat ve diğer sınaî mahlulleri durulatmak, berraklaştırmak için kullanıldığı gibi porselen, cam gibi malzemeyi yapıştırmıya mahsus harçların terkibine de girer.

Çin'de ve bilhassa Çekiyang ve Kiyang-su eyaletlerinde yumurtalar, sütün peynirleştirilmesi gibi, hususi mayaların tesirlerine arzolunarak tahammür ettirilir. Bu şekilde tahammür ettirilen yumurtalar 5-6 ay dayanmaktadır.

Sadece yumurta sarısı mayi halinde dè piyasaya sevkolunmaktadır. Yumurta sarısı debagatta, hamur işlerinde ve pastacılıkta ve margarin imalâtında kullanılmaktadır. Bozulmaktan korumak için içine sodyum benzoat ve tuz ilâve edilir ve soğuk depolarda muhafaza olunur. Bununla beraber mayi halde yumurta sarısı muhafaza etmek kolay değildir. Kısa zaman zarfında birçok mantar ve bakterilerin hücumuna hedef olur.

Kısa bibliyografya: Prof. Dr. J. Grossfeld; Eier, 1936. Hutcison: Food, 1943. W. A. Schwalbe; Warenkunde des Lebensmittel, 1942. Dr. İng. Rudolf Heiss; A. Zun Frischhalten der Lebensmittel, 1942. W. Winkelmann; Les Vitamines, 1945. 2/8304 sayı ve 18 III 1938 tarihli yumurta nizamnamesi. 2/12610 sayı ve 18 I 1940 tarihli muaddel yumurta nizamnamesi.

(*Mühendis - Kimyager M. Ali Kâğıtçı*)

AKDİK, KÂMİL — 1862 - 1941) Reisülhattatin. Devrimizin ünlü hattatlarındandır.

İstanbulda Fındıklı'da doğmuştur. Babası bahriye başkâtiplerinden ve aslen Gümüşaneli olan Hacı Süleyman Efendidir. Çocukluğu Çırçırdaki evlerinde geçmiş ve ilk tahsilini Zeyrek'teki Saliha Hatun sıbyan mektebinde yapmıştır. İlk sanat ve yazı aşkını, bu okul muhitinde tanınmış olan Hattat Süleyman Efendiden almıştır. Bundan sonra Fatih Rüştiyesine devam ederek 1877 tarihinde oradan şahadetname almıştır. 1881 tarihinde memuriyet hayatına girmiş ve ilerliyerek Dahiliye Nezareti muhasebe kaleminde yer almıştır. 1879 da hattat meşhur Sami Efendi'ye intisabetmişti. Yazıda gösterdiği hüner ve terakki üzerine 1894 te muhasebe kaleminden mühimme kalemi muhasebeciliğine geçmiş ve bir yıl sonra da namenüvis mevkiini işgal etmiştir. 1909 da da nişanı hümayun kalemi şefliğine getirilmiştir. O esnada ikinci sınıf ulâ rütbesini haizdi. Bu memuriyet 1922 yılına kadar devam etti. Babıâlinin lâğvı üzerine emekliye ayrıldı. Kâmil Akdik maarif hizmetinde de çalışmış ve 1914 te yeni açılan Medresetülhattatin'e sülüs ve nesih muallimi olmuş ve 1915 te Sadrazam Sait Halim Paşanın inhasiyle kendisine Reisülhattatin unvanı tevcih ve ayrıca Galatasaray Sultanisi hüsnühat muallimliği verilmiştir. Kâmil Akdik Güzel Sanatlar Akademisinde de öğretmenlik etmiştir.

Hattat Kâmil Efendi'nin Fatihteki evi her salı ve cuma günü ücretsiz bir yazı meşkhanesi halinde idi. İstanbulun ileri gelen hattatlarından şu zatlar kendisinden yazı öğrenmişlerdir : Mülga Meşihat memurlarından Abdülkadir Efendi, Erkânı Harbiye Hattatı Mehmet Efendi, Askerî Matbaa Hattatı İhsan Efendi, Harbiye Nezareti ketebesinden Rafet Efendi, Erkânı Harbiye Hattatı Hâmi Bey, Tezyinî Sanatlar Mektebinde muallim Halim Efendi, Ankara Vilâyet İdare Heyeti Başkâtibi Mecit Bey v. s.

Sanat anlayışı ve şahsiyeti : Hattat Kâmil Efendi, gençliğinde sülüs ve nesih üzerinde daha ziyade durmuştu. Hattat Sami'ye intisabettiken sonra en ziyade sülüs celileri ile uğraşmıştır. Her nedense talik yoluna sokulmamıştır. Ara sıra yazdığı talik yazılar, bu çeşit-

ten bulunsun kabilinden amatörce yazılardır. Kâmil Akdik divanî yazısına da pek merak etmiştir. Tuğralara, divanî celisine de öyle. Hocası Hattat Sami'nin delâletiyle girdiği Dahiliye Nezareti muhasebe kalemmek sanat gayesine daha uygundur. Hattat Kâmil Akdik de, bu estetik anlayışını yıllarca önce kendi içinde duymuş ve bunda karar kılmıştır. Ona göre yazı bir parça değil bir küldür. Ahenk, parçaların ayrı ayrı güzelliğinden değil, heyeti mecmuasının güzelliğinden husule gelir. Görülüyor ki Kâmil Akdik yazıda terkibî bir güzellik istiyordu.

Şüphe yok ki, Hulûsi, Ömer Vasfi Efendi gibi talebesi arasında Hattat Sa-

Kâmil Akdik (Oğlu ressam Şeref Akdik tarafından yapılmış portresi)

minde namenüvisliğe yükseldiği zaman bu yeni memuriyeti divanî ve divanî celisi yazıları üzerinde çok durmıya ve emek sarfetmiye sebebolmuştur. Divanı Hümayunda en eski halifeler divanî yazı çeşidinde erişilmez üstat Hoca Nâsih Efendiydi. Bu zattan sonra da Sami Efendiler, Ferit Beyler ileri gitmişlerdi. Fakat divanîde en çok uğraşmış ve neticede bu yazıyı en mütekâmil haline getirmiş olan gene Kâmil Akdik'tir.

Bununla beraber onun gözü ne divanî, ne celi, ne de divanî celisinde idi. Ona göre sanatın gayesi sülüs ve nesihte, bilhassa nesihte idi. Meşrutiyetten sonra resmî vazifesi olan namenüvislikten nişan kalemi mümeyyizliğine geçtikten sonra kendisinin yükü hafiflemişti. Daha sonra açılan Medresülhattatin'e geçince onun bu ülküsü daha ziyade gerçekleşmiştir. O zamanlar sülüs ve nesihte birkaç yol vardı : Celâlettin tarzı, kazasker tarzı, Şevki Efendi tarzı v. s. Kâmil Akdik bu sonuncusunu beğeniyordu. Yazı göstermelerinde herkese Şevki Efendi'den, onun yazılarındaki insicam ve keskinlikten, kalem tutuşundan, yazarken aldığı hareketlerden daima bahsediyor ve onun tarzına bağlılığını ifade ediyordu. Sonraları kazasker yolunu methetmiye başladı. Hattâ Hattat Mektebi açıldıktan sonraki görüşmelerde kazasker vâdisine vaktiyle girmemenin nedametini taşıdığı birkaç defa kendi ağzından duyuldu. Nihayet "eski yazının pîri ve yazı ibadethanesinin kıblesi" sayılan Şeyh Hamdullah noktasında karar kıldı; "Şeyh, işte Şeyh, gene Şeyh.." diyordu.

Celi yazılarında ahenk harflerin nisbetinden, kelimelerin tenasüp ve imtizacından; küçük yazılarda, sülüs ve nesihte ise ahenk harf ve kelime nisbetlerinden ziyade hattatın ruhi hendesesinden; el ve gözünün uzvi ve dinamik tezahüründen meydana gelir. Bu ikincide hüner göstermi Efendiye bir halife seçmek iktiza ederse Kâmil Akdik'i göstermek lâzım gelir. Onun Horhor'daki sanat zaviyesinin en devamlı bir müridi olan Kâmil Akdik, kendisinden sülüs, nesih, divanî, rık'a, divanî celisi, tuğra, sülüs celisi gibi her yazı çeşidini bütün inceliğiyle almış ve kavramış bulunuyordu. Fakat Kâmil Akdik'i hocası Sami Efendi, celi yazıları üzerinde durdurmadı. Çünkü celi yazılarda insan mühendis, ressam, hattâ mimar olabiliyordu; fakat şair, hatlar şairi aslâ.

Üstadı sanat tarihimize geçirecek olanlar sülüsü, divanisi, ve rık'aları ve bunlar arasında en ziyade nesih yazılarıdır. En meşhur yazıları şunlardır: Sami Efendi ve ailesinin mezar taşları, Sultan Resat'ın tuğrasının orijinali, Esat Fuat Beye yazdığı Kelâmı Kadim, 1895 ten 1922 ye kadar Osmanlı Devletince akdedilen muahedenamelerin türkçe asılları, gene bu tarihler arasında birçok vezirlik ve müşirilk menşurları, her yıl Mekke Emîrine sıra ile gönderilen namei hümayun, 1910 da Yemen İmamı Yahya'ya, 1915 te Afgan Emîri Habibullah'a gönderilen namei hümayunlar, muhtelif kıta ve adette delâil, hilyei saadet, kasait ve murakkaat. Kâmil Akdik Mütareke ve Cumhuriyet yıllarında Mısıra davet edilmiş ve orada da birçok celi, nesih ve sülüs eserler meydana getirmiştir.

Kâmil Akdik resmî ve içtimai işlerinde çok dürüst bir insandı. Mühimme kaleminde ferman ve beratı hümayun harçları ona yatırılırdı. On beş yıl süren bu mutemetliği zamanında Hicaz demiryolu idaresine muntazaman tevdi etmiş olduğu mühim meblağdan kendisine ayrılan yüzde tahsil ücretini katiye kabul etmemiştir. Müteaddit defalar mahkemelerde ehlivukuf olarak da bulundu. Adalet ve hak-

Kâmil Akdik'in şaheserlerinden bir levha

kaniyetten hiçbir zaman ayrılmadı. Şahsi işler ve münasebetlerinde iyilik sever bir insandı. Hacca gitmesi, hayır ve sadakayı sevmesi, her gün mütemadiyen âyet ve hadisler yazmakla vakit geçirmesi dine olan bağlılığını gösterirse de kaba sofuluğu da hiçbir zaman sevmemiştir.

(*Daniş Bağatır*)

ALMAN ORDUSUNUN GİRİT'İ İŞGALİ — Almanlar Yunanistanı aldıktan sonra Girit adasının işgali için lâzım gelen hazırlıklara başladılar. Adanın Yunanistan kıyılarından 160 kilometre açıkta bulun-

Bir çeşme başında Giritliler

ması, harekâtın hava piyadesi tarafından yapılmasını icabettiriyordu; çünkü, Alman Başkomutanlığı adayı deniz yoliyle istilâ için yeter derecede deniz kuvvetine malik bulunmuyordu.

Doğu Akdenizde önemli bir üs olan Girit adasının stratejik önemi büyük olduğundan, İngilizler daha 1940 yılında 7.000 kişilik bir kuvveti adaya çıkarmışlardı. Bu devrede adada bir Yunan tümeni vardı. Fakat bu tümen sonradan Balkanlardaki muharebeye katılmak üzere adadan ayrılmıştı.

Yunan mukavemeti çöktükten sonra millî ordunun bir kısmiyle İngiliz seferî kuvvetlerinden kurtulabilenler adaya sığındılar. Bu kuvvetler ağır silâhlarının hemen hepsini kaybetmişlerdi. Bunlarla adadaki kuvvet 28.000 e yükselmiş oluyordu.

Bu kuvvetlerin beslenmesi çok zorlaşmıştı. Çünkü, Alman hava kuvvetleri adayı abluka etmişlerdi.

İngiliz kuvvetlerinin komutanı olan General Freyberg'in bu şartlar altında oynak bir savunma yapması gayrı kabil olduğundan, kuvvetler adanın başlıca dört bölgesine bölünmüştü. Buraları: Heraclion, Retimo, Suda, Malème'di.

Almanlar Balkan muharebesinin arkasından Girit'e taarruza hazırlandılar. Bunun için Mora yarımadasındaki bütün sağlam insanları toplıyarak hava meydanları inşasına koyuldular. Yapılan meydanlara Bulgaristandan getirdikleri hava kuvvetlerini yerleştirdiler.

Harekât 20 mayıs günü başladı. Bu, İngilizler için bir sürpriz olmadı. Çünkü, İngiliz komutanlığı bir taraftan Almanların yaptığı hazırlığı bildiği gibi, diğer taraftan 18 mayısta denizde yakalanan Alman pilotlarından ikisi, Girit harekâtının 20 mayısta başlıyacağını haber vermişlerdi.

Almanlar Girit'in işgali için hazırladıkları plânın adına Mercure demişlerdi. Plânın uygulanmasına Mareşal List memur edilmişti. Mevcut bilgiye göre Mareşal List'in emrindeki kuvvetler şunlardı: 1) Hava piyadesi; a) General Student'in XI inci kolordusu, b) General Ringel emrindeki 3 üncü ve 5 inci dağ tümenleri. 2) Hava kuvveti; General Löhr emrindeki hava ordusu. 3) Hava taşıt araçları; General Conrad komutasında çok kısmı Junkers 52 lerden ibaret 650 - 700 uçak.

Harekât plânı: Buna göre Alman kuvvetleri adanın üç muhtelif noktasına ineceklerdi: 1) Komet grupu batıya, 2) Mars grupu ortaya, 3) Orion grupu doğuya.

Bunlardan başka Retimo ve Heraclion'a da tali kuvvetler inecekti. Almanlar bu plânı uyguladılar. Adanın batısındaki mu-

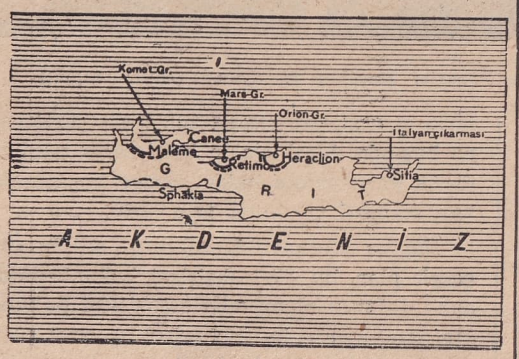

harebeler lehlerine geliştiğinden kullanılmamış kuvvetleri de bu tarafa sevkettiler.

Adadaki kanlı çarpışmalardan en önemlisi iki Britanya tugayı tarafından tutulan Malème'de oldu. Biraz bunun üzerinde durmak istiyoruz.

Almanlar evvelâ burasını şiddetli surette bombardıman ettiler. Bu bombardıman müdafileri saklanmıya mecbur etti. Malème'in semasını Messerschmidts 109, 110, Junkers 88, Dornier 205 tiplerindeki uçaklar kapladılar. Bir taraftan bomba yağdırılırken, diğer taraftan da makineli tüfeklerle her taraf taranıyordu. Bombardıman biter bitmez 70-100 kadar plânörün taşıdığı kıtalar inmiye başladılar. İlk inen kıta General Meindl'in komuta ettiği alay idi. Bu alayın inmesinden sonra Junkers 52 ler asker taşımıya başladılar. Bu esnada general yaralanmış komutayı Albay Ramcke üzerine almıştı.

20 mayıs akşamı Almanlar Malème'in iki tarafında birer köprübaşı tutmıya muvaffak olmuşlardı.

Almanlar muharebenin ikinci günü de inen kuvvetleri çoğaltarak köprübaşını genişletmiye çalıştılar.

22 mayısta Britanyalıların yaptığı bir mukabil taarruz muvaffak olmadı. Buna mukabil Almanlar Malème'i zaptettiler. Buradaki Britanya kuvvetlerinin yanlarının tehdidedilmesi, bunların Galatos'a doğru çekilmesini intacetti. Britanyalılar Hag Marina plâtosunu tuttular. Bu hatta çekilen kuvvetler takviye edildiğinden müteakip üç gün Müttefikler bu mevzide kalmıya muvaffak oldular. Fakat, Malème meydanı Britanyalıların tesir edemiyeceği kadar uzakta kaldığından Almanlar buraya sırasiyle 100 üncü ve 143 üncü dağ alaylarını, motosiklet müfrezelerini, sahra topçusunu, uçaksavar ve tanksavar kıtalarını indirdiler. Bu sayede de Galatos bölgesindeki Alman baskısı gittikçe arttı.

Harekâtın başında bâzı kuvvetler de Canée dolaylarına inmişlerdi. Burasını işgal etmek görevi 3 üncü paraşütçü alayına verilmişti. Bu şartlar altında Alikianov-Episcope - Hag Marina'da bulunan kuvvetler oldukları yerde kalamazlardı. Çünkü buradaki kuvvetler cepheden sıkıştırılırken, diğer taraftan Albay Heider'in komuta ettiği 3 üncü paraşütçü alayı da bunların gerisine düşüyordu.

Almanların kuvvet indirdikleri başka bir yer Retimo idi. Burası işgal edildiği takdirde Heraclion, Malème'den ayrılmış olacaktı. Retimo'ya 1.200 paraşütçü indi. Fakat bunların talihi batıdaki arkadaşlarınınki kadar yolunda gitmedi. Bunların başında bulunan General Süssmann bir kaza neticesinde öldüğü gibi 600 kadar Alman paraşütçüsü de İngilizlere esir düştü.

Bununla beraber Almanlar Retimo manastırını ele geçirdiler. Bu suretle kıyı boyunca uzanan yoldan faydalanmak imkân haricine çıktı.

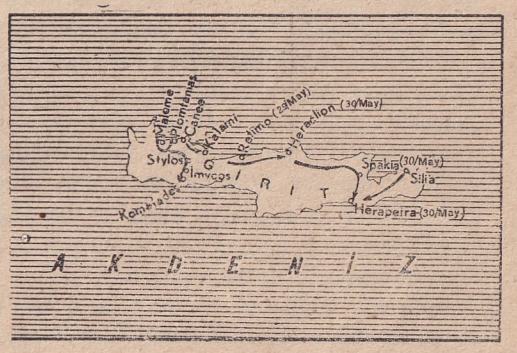

Retimo'daki muharebe 29 mayısa kadar sürdü ve Almanların lehine bitti.

Üçüncü köprübaşı Heraclion'da tesis edilmişti. General Freyberg burasını kuvvetlice tuttuğundan Almanlar biraz zorluk çektiler. Bununla beraber 28 mayısta buradaki Britanya kuvvetleri de muharebeyi keserek güneye çekilmiye koyuldular.

İngilizler adayı boşaltmıya karar vermişlerdi. Fakat bu hareket kolay başarılacağa benzemiyordu. Çünkü Alman hava kuvvetleri İngiliz deniz kuvvetlerini çok

hırpalamıştı. Bununla beraber Girit sularında vazife gören İngiliz deniz kuvvetleri de âtıl kalmamışlardı.

Almanlar bâzı kuvvetleri deniz yoliyle Girit'e geçirmeyi düşünmüşler ve bunun için ele geçirdikleri yüz kadar balıkçı gemisine hava yoliyle taşıyamadıkları dağ tümeninin bâzı kısımlariyle, topçuyu da yüklemişlerdi. Bunların Girit'e çıkarılmasına teşebbüs edildi ise de konvoyu seyir esnasında yakalıyan İngiliz gemileri Almanlara büyük kayıp verdirmişlerdi.

Almanlar Girit'te uğraşırken İtalyanlar da boş durmadılar. Bunlar adanın doğusundaki Sitia mevkiine çıkarma yaptılar. Bu çıkarma muvaffak oldu. Fakat, bu tarihte, aynı gün, Sitia'ya çıkmış olan İtalyanlarla da birleşti. Bu suretle Girit Muharebesi sona erdi.

(*Kurmay Hamza Gürgüç*)

DÖRT BÜYÜKLER DIŞİŞLERİ BAKANLARI MOSKOVA KONFERANSI — (10 mart 1947 — 25 mayıs 1947) Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Kurulunun New York'taki ikinci konsey toplantısının sonunda (Bakınız Birinci ve ikinci toplantılar; Aylık Ansiklopedi; S. 708 ve 1036) gelecek toplantının Moskova'da yapılmasına karar verilmişti. Bu hususdaki teklifi Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov yapmış; diğer bakanlar da bâzı şartsı ve gerek barışla ve gerek Almanyanın halihazır durumiyle ilgili bâzı kısa vâdeli meselelerin halledilmesi; 3) Alman tecavüzüne karşı dörtlü bir paktın akti.

Bu meseleler hususundaki müzakerelere dair izahat vermeden önce, konferansın 24 nisanda, yani açılışından 45 gün sonra, hiçbir mesele hususunda esaslı bir karar veya anlaşmaya varmadan ve tekrar kasım ayında toplanmak üzere sona erdiğini kaydedelim.

Konferans yukarıda da kaydetmiş olduğumuz gibi, gayet ümitli bir hava içinde başlamış, fakat ortalara doğru nasıl sona ereceğini belli edecek bir duruma gelmiştir.

Dört Büyükler Moskova Konferansı çalışma hâlinde

yani 26 mayısta, adadaki İngiliz mukavemeti adam akıllı sarsılmış bulunuyordu.

Şimdi yeniden Malème dolaylarındaki muharebeye dönelim. Biz burada İngilizlerin Alikianov - Episcope - Marina hattına çekildiklerinden ve Almanların Malème hava meydanını zaptettiklerinden ve buraya takviyeler getirmiye devam ettiklerinden bahsetmiştik.

Bu bölgedeki Alman birlikleri kuvvetlendikçe baskılarını arttırdılar. 100 üncü dağ alayı Hag Marina'deki İngiliz mukavemetini parçaladı. İngilizler Sphakia koyuna doğru çekilmiye koyuldular. 100 üncü dağ alayı ilerleyince Canée dolaylarında fena duruma düşmüş olan Albay Heidrich komutasındaki paraşütçü alayı da kurtuldu.

Aynı devrede Malème güneyinde toplanmış olan 85 inci dağ alayı da doğuya doğru ilerlemiye çalışıyordu. Bu alayın öncüsü 27 mayısta Stylos'a ulaştı.

Sıkı bir takibe ve devamlı hava taarruzlarına mâruz kalan Britanyalılar Kometades - Imrovs - Oaskifos - Alikamposo üzerinden Sphakia koyuna doğru çekildiler. Çekilmeyi Avustralya tugayı himaye etti. Buradan çekilen kuvvetler 31 mayısı 1 hazirana bağlıyan gece gemilerine binerek Girit kıyılarını terkettiler. 100 üncü dağ alayı Britanyalıların Retimo'dan yapacağı bir müdahaleyi önlemek üzere Kalami'deki mevzileri sağlamlaştırdı. Retimo'ya doğru giden bir kol 29 mayısta Albay Sturm'un emrindeki 2 nci paraşütçü alayiyle birleşti. Aynı kol müteakip gün yürüyüşüne devam ederek öğleye doğru 1 inci paraşütçü alayının bulunduğu Heraclion'a geldi ve

Tarihe Moskova Konferansı adiyle geçecek olan bu dört dışişleri bakanlarının, daha doğrusu resmî adiyle Dışişleri Bakanları Konseyinin bu toplantısı 10 mart 1947 günü saat tam 10 da, Moskova şehrinin dış mahallelerinden birindeki Havacılık binasında başladı.

Ev sahibi sıfatiyle Molotov'un açtığı bu toplantıya, Amerika Birleşik Devletleri namına General Marshall, Fransa namına Georges Bidault ve İngiltere namına da Ernest Bevin iştirak ediyorlardı.

Moskova Konferansına, dünyanın her

Konferansın kahramanı hiç şüphesiz, ilk defa olarak Konsey toplantısında bulunan General Marshall' dı. Marshall, bu ilk büyük çaptaki siyasi temasında, ne çapta bir siyaset adamı olduğunu göstermiş ve bütün konferans boyunca yeni ve azimli Amerikan dış siyasetinin esaslarını belirtmiştir.

Menfi kahramana gelince, bu da tabiatiyle Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'du. Marshall'ın konferanstan sonra Amerikan milletine hitaben yayınladığı raporda, esaslı noktalar üzerinde anlaşmaya varılamamış olmasından Sovyetler Birliği mesul tutulmaktadır.

Molotov, daha konferans başlar başlamaz, Amerikanın ve Rusyanın Çinin iç iş-

Soldaki resimde: Madam Molotov; Marshall ve Bidault; ortadakinde; Mareşal Koniev ve Generâl Mark Clark; soldakinde : Vichinsky ve Molotov misafirleri karşılarken.

rafında çok ümit bağlanmıştı. Bu konferansın gündemindeki esas meseleler şöyle hulâsa edilebilir: 1) Avusturya barış antlaşmasının tamamlanması; 2) Almanya ile yapılacak barış antlaşması hakkında bu işlerle meşgul olacak bakan yardımcılarına direktif teşkil edecek anlaşmalara varılmaları hususunda malûmat teati edilmesinin gündeme alınmasını istemekle ilk menfi hareketini yapmıştı.

Konferans mühim bir konferanstı; çünkü Almanya hususunda âcil mahiyette bâzı kararlar verilmesiyle Avrupa iktisadiyatının şimdilik bir dereceye kadar düzenlen-

mesi temin edilecek; sonra da yapılacak barışın ana hatlarının tesbit edilmesiyle Avrupanın bir an evvel siyasi istikrar kesbetmesi yolunda ehemmiyetli bir adım atılacaktı. Bu hususdaki ilk âcil mesele, Almanyanın tabi olacağı iktisadi sistemin mahiyetini ve bu sistemin Avrupa ile olan münasebetlerini tanzim etmekti.

Dört devlet de Almanyanın iktisadi birliğinin bir an evvel kurulması hususunda mutabıktılar. Ancak şimdiye kadar Sovyet makamlarının böyle bir gayeyi nazarı itibara almadan hareket etmiş oldukları da bir hakikatti. Sovyetler kendi işgal bölgelerini diğer işgal bölgelerinden mümkün olduğu kadar ayrı tutmakla ve böylelikle Almanyanın bir an evvel kendi kendine yeter bir hale gelmesini önlemişlerdir. Buna mukabil Moskovada Molotov İngiliz ve Amerikan işgal bölgeleri arasında kurulan ekonomi birliğine Potsdam anlaşmasına mugayir olduğunu söyliyerek hücum etmişti.

Neticede bu hususta hiçbir anlaşmaya varmak mümkün olamamıştır..

Almanyaya taallûk eden ikinci bir mesele de tazminat meselesi idi. Amerika ve İngiltere tazminatın fabrika ve makinaların transferi yolu ile tahsil edilmesine taraftardılar. Halbuki Rusya Postdam anlaşmasının hükümlerine aykırı olarak ve gûya Yalta anlaşmasına istinaden gündelik istihsalden tazminat alınmasını istemekte; ve esasen de çoktanberi kendi bölgesindeki fabrikaların günlük istihsallerini almakta idi.

Gerek Amerika ve gerekse İngiltere bunun Almanyanın ekonomik bakımdan kendini toparlamasını geciktirdiğini ve dolayısı ile işgalin malî yükünü temadî ettirdiğini ileri sürmüşlerse de Rusyayı ikna etmek mümkün olamamıştır:

Bundan sonra Almanyanın istikbali ile alâkalı siyasî meseleler gelmektedir.

Gerek Amerika ve gerekse İngiltere Polonyanın bâzı topraklar elde etmesine muhalif değillerdi, fakat şimdiki muvakkat hudutta kalmasına muarızdılar.

Almanyanın diğer hudutlarındaki değişiklikler de mevzuu bahis olmuşsa da asıl güçlük doğu hudutlarından dolayı çıkmış ve bu mesele dahi yarım olarak bırakılmıştır.

Moskovada ele alınan diğer bir mesele de Almanya ile yapılacak barışı hazırlayacak konferansa diğer müttefiklerin iştiraki idi.

Amerika, mevzuu bahis olan 51 devleti üç kategoriye ayırmış ve bunların barışın hazırlanmasına derece derece imtiyazlarla iştirakini teklif etmiştir. Bunlar şu kategorilerdir: 1) Dört Büyükler; 2) Almanyaya karşı bilfiil savaşmış olan devletler; 3) Almanya ile fiilen dövüşmiyenler.

Bu hususta da mutabakat olamamış ve bu arada Molotov, Türkiyenin barış konferansına iştirakine şiddetle muhalefet etmiştir.

Konferansta, müstakbel Alman tecavüzüne karşı dörtlü bir pakt yapılması teklifi de ele alınmıştır. Bu teklifi, eski Amerika Dışişleri Bakanı Byrnes yapmış bulunuyordu.

Sovyetler Birliği, bu mâkul ve hüsnüniyete müstenit teklife de mutat olduğu veçhile itiraz ve tadil teklifleriyle mukabele etmiştir.

Diğer taraftan, Moskovada, Avusturya muahedesinin halledilmemiş iki pürüzlü noktası da müzakere edilmişse de gene bir anlaşmaya varılamamıştır. Bu hususta anlaşmazlıklar şunlardır: 1) Avusturyadaki Alman mallarının neler olduğu, ve Rusyanın tazminat istemesi; 2) Sovyetlerin Karentiyanın Yugoslavyaya bırakılmasını istemeleri.

Evvelâ müstakbel Alman devletinin şekli meselesi vardır. Amerika ve İngiltere yetkileri dikkatle tahdid edilmiş merkezî hükümete dayanan "Laender" adındaki eyalet devletlerinden müteşekkil bir federasyon kurulmasını istiyorlardı. Sovyetler, çok kuvvetli bir merkezî hükümete taraftardı. Fransa ise merkezî hükümet yetkilerinin âzami derecede indirilmesine taraftardı. Bu hususta da esaslı bir anlaşmaya varmak mümkün olmadı.

Almanyanın müstakbel hudutları meselesi de ciddi bir anlaşmazlık mevzuu oldu. Potsdam Konferansından evvel Sovyetler Almanyanın doğu kısımlarını işgale Polonyayı memur etmişlerdi. Şimdi Sovyet Rusya Polonyanın bu muvakkat hudutlarda kalmasını ileri sürmekte idi. Halbuki, harbden evvel Almanyanın muhtacolduğu zahirenin beşte birini yetiştiren yani bir tarım bölgesi olan bu bölgeyi Almanyadan ayırmak, Almanyadaki ekonomik şartları güçleştirecekti.

Velhasıl Moskova Konferansı, 45 günlük bir faaliyetten sonra hiçbir esaslı netice alınamadan, büyük bir muvaffakıyetsizlikle sona ermiştir. Yazımızı bitirmeden, Marshall'ın bunun sebeplerini hulâsa eden bir cümlesini aynen alıyoruz: "Bizim fikrimize göre Moskova'da bir anlaşmaya varılmasının imkânsız oluşu Sovyetler Birliğinin, Almanyada başka bir memlekete el koymıya ve bu memleketi kontrolü altına almıya müsait merkezileşmiş bir hükümet kurulmasını ve bu hükümlerin fazla nüfus ve az sahaya malik bulunmak yüzünden bitkin ve istihsalinin büyük bir kısmını bilhassa Sovyetler Birliğine tazminat olarak verecek durumda bulunmasını isteyen tekliflerde ısrar etmiş olmasıdır".

(*Altemur Kılıç*)

FRANCO, FRANCISCO — (1892) "Franko okunur" İspanyol asılzadelerine has bol isimleriyle anıldığı zaman Francisco Paulino Hermenegildo Teodulo Franco Bahamunde diye tanılan Falanj reisi 1892 de İspanya Galiçyasında El Ferrol'de doğmuştur. Aile geleneğine uygun olarak Franco'nun büyüdüğü zaman bahriyeye intisabetmesi gerekmekteydi. Fakat eski deniz satvetini çoktan kaybetmiş olan İspanya, Franco'nun tahsile başlıyacağı sırada bahriye mektebi kadrosunu tamamiyle kapalı tutmakta idi. Bu yüzden, Toledo'daki Alcazar Askerî Mektebine kaydolunan Franco, henüz yirmi yaşında iken, Fas'ı İspanya adına fethe kalkışan ordularda barut kokusunu ilk defa teneffüs etmişti. Kuzey Afrikada, iptidailik ve vahşet içinde cereyan eden bu savaş hayatı on iki yıl sürmüş, "kıral ve vatan uğruna" kılıç sallıyan genç subay, bir ara karnından aldığı ağır bir yara yüzünden hayatını kaybedecek hale gelmesine rağmen, hızlı adımlarla askerî mertebeleri çıkmıya muvaffak olmuştu. Henüz 23 yaşında iken, boyunun kısalığı yüzünden — 1,60 metre — El Commandantin (Küçük Binbaşı) diye anılan Franco, 34 yaşında, İspanyanın en genç generali olarak şöhret kazanmıştı. Uzun savaş yıllarından sonra anayurda dönen genç generalin, Saragossa Harb Akademisinde bermutat "kıral ve vatan uğrunda" subay namzetleri yetiştirmekle meşgul olduğu bir sırada, 1931 de, İspanyada cumhuriyet ilân edil-

General Franco

miş ve Kıral Onüçüncü Alfonso memleketini terketmek zorunda kalmıştı.

Olgun devresini kılıç sallamak, asker sevk ve idare etmekle geçirmiş olan Franco tabii olarak inkılâbın ve yeni rejimin yabancısı kalmıştı. Çok geçmeden Cumhuriyetçilerin Harb Akademisini bir irtica kay-

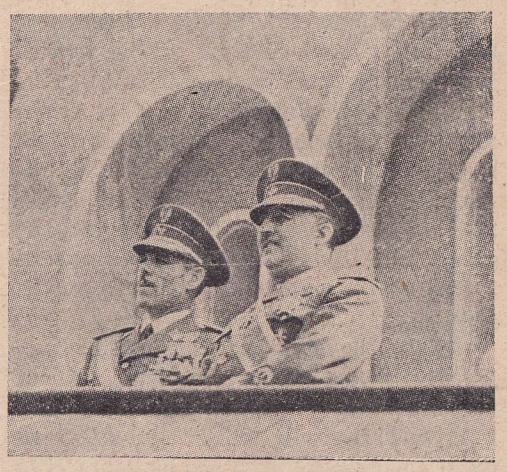

Franco bir geçit resminde

nağı görerek kapatmaları üzerine Franco da Balear Adaları Askerî Valisi sıfatiyle, bir nevi sürgün olarak, Majorca'ya gönderilmişti. Bununla beraber bu sürgünlük devresi uzun sürmemiş, 1934 te Katolik Lideri José Maria Gil Robles'in hâkimiyeti altında Sağcılar iktidarı ele alınca, Franco

da geri çağrılarak Asturias'ta isyan eden Solcuların üzerine sevkedilmişti.

O sıralarda İspanyanın siyasi rengi mütemadiyen değişmekte idi. Nitekim kısa süren Sağcı iktidarını Solcuların zaferi takibetmiş, gene bavulunu çantasını toplamak zorunda kalan Franco bu defa Kanarya Adaları Umumi Kumandanlığına sürülmüştü. Genç İspanya Cumhuriyetini yıkmayı kendine bir gaye ve vazife edinmiş olan Franco Kanarya'larda iken rahat durmamış, her tarafla temasını arttırmış, bilhassa Faşist rejimlerin beşiği olan Roma - Berlin mihveriyle işbirliği imkânlarına zemin hazırlamıya çalışmıştır. Bununla beraber cumhuriyet rejiminin has düşmanı ve her hangi bir ihtilâl hareketinin resmî başı Jose Sanjurjo isimli bir generaldi. Sanjurjo Franco'ya ihtilâl hareketini Afrika ve Güney İspanyada idare etmek vazifesini vermişti. Bu yeni vazife ile Franco bıyığını tıraş edip gözlük takmak suretiyle kılık değiştirerek, tayyare ile Fas'a geçmiş; eski savaş yıllarındanberi kendisine bağlı kalan Lejyonerleri peşine

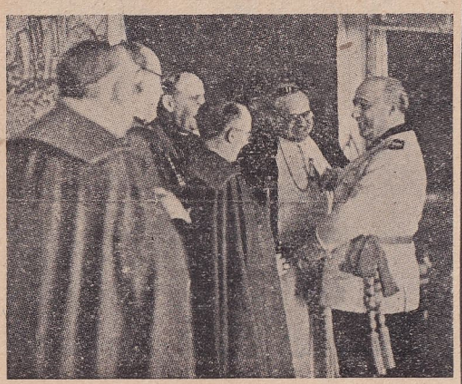

Franco din adamlariyle görüşüyor

katmış ve harekete başlamıştı. Bu sırada Sanjurjo'nun bir tayyare kazası neticesi birdenbire ölmesi üzerine, başa geçmek için her türlü imkân ve fırsatı kullanmaktan çekinmiyen Franco üç ay içinde kendini isyan hareketinin başkumandanı olarak tanıtmıya muvaffak olmuştu.

1936 temmuzunda başlıyan İspanya iç harbinde, Franco vaktiyle ektiği tohumların meyvasını almakta gecikmedi, Hitler'le Mussolini'nin asker ve para yardımiyle (dört yüz milyon mark Almanyadan, beş buçuk milyar liret İtalyadan) ve bütün dünya lûgatlerine yeni bir tâbir olarak ilâve edilen "Beşinci Kollar" sayesinde üç sene içinde İspanyayı Faşistleştirmiye ve Falanj hâkimiyetini tesis etmiye muvaffak oldu.

İkinci Dünya Savaşı başladığı zaman iç harbden yeni çıkmış olan İspanya, kendi yaralarını tımar etmekle meşguldü. Bununla beraber "Sevgili Führer'im; müşterek tarihî mukadderatımızın bizi birleştirdiği şu sırada, yanıbaşınızda ve sureti katiyede emrinize âmadeyim..." diye mektuplar yazan, mağlûp Fransanın hudutlarında Hitler'in elini sıkmıya koşan Franco, harb seneleri boyunca iki taraflı bir oyun oynamasını bilmiş, bir yönden Alman denizaltılarını İspanyol limanlarında sığındırır, Balear adalarında İtalyan tayyarelerini üslendirir, Ruslarla savaşmak üzere İspanyol "Mavi Tümen" ini Doğu cephesine sevkederken, diğer yönden de Wolfram cevherini mükemmel bir koz olarak kullanarak, tarafsızlığını Müttefiklere pek pahalıya satmanın yolunu bulmuştu.

Batı Avrupa kıtasının en kuvvetlisi sayılan yedi yüz bin kişilik bir orduya, beş ayrı çeşit gizli polis teşkilâtına ve memleketin ancak yüzde beşiyle yüzde onu arasında bir nüfusunu içine almasına rağmen bütün nüfuz ve para sahibi ailelerini kendine bağlamış bulunan Falanj'a, rejime düşman olmasına rağmen Franco'ya bağlı kalan kiliseye ve en nihayet 1931 denberi devam edegelen iç harblerden, geçen harbdenberi devam edegelen iktisadi müzayakadan tamamiyle bezmiş olan halkın umursamazlığına dayanarak Bourbon saraylarında kırallar gibi yaşıyan Franco, kıralığı geri getireceğini vâdettiği İspanyada, günün birinde kırala kavuşacaklarını uman İspanyollara hükmetmektedir.

(M. Kenan Kan)

GEDİK — Sanat ve ticaret icra edebilmek salâhiyeti suretinde tarif olunabilen "gedik" vaktiyle esnafa mahsus bir şey iken bilâhare emlâke de sirayet ettirilmiş, memlekette yüzyıllarca sanat ve ticaretin terakkisine, umumi refah ve servetin artmasına engel olmuştur.

Osmanlılar zamanının ilk maliye tarihi sayılabilen eserin müellifi Süleyman Sudi Efendi kamusların tarif ve izahlarını esas ittihaz ederek diyor ki, gedik kelimesi türkçedir. Eksik kelimesiyle birlikte kullanılırsa ikisi bir mânaya gelir. Yalnız olarak zikrolunursa mutlaka duvarda açılan mahalle denir. Gedik lâfzının tezgâh imtiyazı veya bir sanat inhisarı gibi mânalarda kullanılmasına gelince, eski vezir dairelerindeki ağaların imtiyazlarına gedikli ağa denilmesine bakılınca inhisara gedik demek yakışık alır.

Gene Süleyman Sudi Efendi, geldiği; "gedik denilen şey âdeta bir inhisar veya imtiyazdan ibarettir ki sahiplerinin işliyeceği işi başkaları işliyememek ve satacağı şeyi başkaları satamamak şartiyle hükümet tarafından verilen senedin hükmünü yerine getirmek" suretinde de tarif etmekte ve şu izahatı vermektedir:

"Perakende suretiyle alışveriş eden her sınıf esnafın namlarına mensubolarak birer çarşı veya pazarı, toptancı tüccarların da birer kapanı bulunduğu ve herkes muhtacolduğu şeyleri bu mevkilere müracaatla oralarda bulup satın aldığı halde gûya eşyanın böyle topluca bir yerde satılması müşkülâta sebebolduğundan ve diğer bir sınıfa mahsus esnafın kendi çarşısının gayrı mahalde dükkân açıp ta alışverişine müsaade edilirse herkes kendi malının satışında eskisi gibi bağlı kalmayıp işine geldiği fiyat ile satmıya ve semtleri uzak olan ihtiyaç sahiplerinin çarşıya kadar gitmek külfetinden kurtularak istediğini mahallesinde bulup almıya muktedir olacağından bahsedilerek işbu çarşı inhisarının mahallelere kadar genişletilmesi istenmiş ve fakat herkesin istediği yerde dükkân açarak türlü ihtiyaçları karşılıyacak eşyayı satmak istemiyeceği cihetle her sınıf hangi sanat sahibi ise yalnız onunla meşgul olmak için dükkân ve mağazalara konulan alâmete gedik namı verilmiştir".

"Gedikler" adlı eserde inhisar usulünün başlangıcı takribî olarak Hicrî 1140 (1727-1728) gösteriliyor. Bu mevzuu tetkik etmiş olan Osman Erkin, kaydettiği 1004 (1595-1596) tarihli hüküm ile inhisar usulünün yüz otuz altı sene evvel mevcudolduğunu meydana koymuştur. Ancak iki müellifin birleştikleri bir nokta vardır ki o da "gedik" tâbirinin istimalinin 1140 ta şayi olmasıdır.

Demek oluyor ki daha evvel de inhisar usulü vardı. Fakat buna o zaman gedik denilmezdi ve tabii olarak o nam altında sonraları tatbik olunan muamele tamamen yapılmıyarak dükkânların mahdudiyetine ve ihtısasın muhafazasına dikkatle iktifa olunurdu. Binaenaleyh gerek inhisar telâkki olunduğu zamanda ve gerek gedik usulünün kabulü sırasında bir sanat ve ticaretle kaç kişi meşgul olur, mağaza ve imalâthane gibi ne miktar sanat ve ticaretgâh bulunursa mecburiyet elvermedikçe ve bu mecburiyet tahakkuk ettirilip izin alınmadıkça ondan ziyade veya eksik olmaması esası hükümetçe ve esnafça muhafaza edilirdi. Bir kimse çırak veya kalfalıktan yetişip te açık olan veya hakiki ve sahih bir lüzum üzerine yeniden açılan bir ustalık makamına geçmedikçe yani mâruf tâbiriyle gedik sahibi olmadıkça dükkân veya imalâthane açarak sanat ve ticaret yapamazdı.

Gedik için konulan alâmet ya "ayanı kaime" den veya "ayanı menkule" den ibaretti. Gedik konulacak yer mülk ise sahibinin, vakıf ise mütevellisinin izin ve ruhsatiyle konulması şart icabındandı.

Ayanı kaime; tezgâh, ocak ve emsali şeylerden ibaret olup mahal ve sanatın ihtilâfiyle değişirdi. Ayanı menkule ise sınai alât ve edevattan ibaretti. Bu da öteki gibi sanatın ihtilâfiyle değişirdi. Bu iki nevi sanatı haiz olan gediklere "mustakar gedik", dışında bulunanlara da "havaî gedik" denilirdi.

Gedik usulünün tesisi esnasında gedik hücceti veya kalem sureti verilirken ehemmiyet derecesine göre birer muaccel bedel tahsis olunarak tahsil olunduktan sonra ruhsat verilmesi usuldendi. Mülkiyet kaidesi tatbik olunmakla beraber hibe, intikal ve rehin gibi birçok müsaadelere mazhariyet sayesinde gediğin itibarı artmıştı.

Gedik sahipleri mülk sahiplerine mülk kirası vermekle mükellef olduklarından onlara nispetle bunlar kiracı makamında tutulmak lâzım gelirse de mülk sahibinin gedik sahibine söz geçirmesi şöyle dursun gedik sahiplerinin rıza ve muvafakatleri munzam olmadıkça kiralarını arttırmaktan bile memnu olması ve hususiyle gediklerin mustakar olduğu mahalden kaldırılması mülk sahipleri tarafından dâvaya kalkılışırsa dâvayı dinlemekten hâkimlerin menedilmesi gediklerin itibarına bir kat daha takviyet vermişti.

Esnaftan biri sanatını bıraktığı sırada malik olduğu "ustalık" hakkını esnaf içinden yetişmiş bir kalfaya verdiği vakit sınai alât ve edevatını da satmış olurdu veya-

hut esnaftan ölenlerin yerine getirilmiş ustadan ölünün veresesine bir miktar para alıverilerek sınai aletleri devir ve teslim edilirdi ki böyle ustalık hakkiyle beraber alınıp satılan veya devir ve teslim edilen sınai aletlere esnaf arasında "gedik" denilmiştir. Gitgide gedik namı altında "ustalık hakkı" ile sınai aletler dahi birleşmiş ve esnaftan biri sınai aletleri olmadığı halde yalnız ustalık hakkını bir başkasına verdiği vakit bunlar hep gedik sahibi olmak üzere esnaf defterlerine kaydolunurdu. Bir sanat veya ticarette revaç görülmesi üzerine o sanat ve ticaretin genişletilmesi maksadiyle esnaf dışından da bâzı kimselerin ticaret ve sanat icra etmelerine müsaade edilir, bunlar da gedik sahibi olmak üzere o deftere yazılırdı.

1277 (1860-1861) tarihine kadar devam eden bu inhisar müddeti zarfında esnaf işleri ve muameleleri İhtisap Nazırının idare ve nezareti altında bulunmuştur, Bundan başka kethüdalarla ustabaşılar da vardı. Bunlar gerek hükümet nazarında, gerek esnaf arasında itibar sahibi idiler. Kethüda esnafın sanat ve ticaretine müteallik bütün işlere baktığından gediklerin birinden diğerine intikali ve bu sırada sınai alât ve edevatın devir ve teslimi muamelelerini kayıt ve senede bağlamak, esnaf arasında çıkan münazaaları fasletmek gibi birtakım hizmetlerle muvazzaftı.

Gedikler, aynı zamanda, "tüccar malına karşı teminat makamına kaim" oldukları için esnaf "gediğin itibarına tüccardan mal aldığı" gibi "gediğini rehin ederek Eytam Sandığından veya ahar" dan borç para da alabilirdi.

Gedikler esnaf arasında alınıp satıldıkça veya rehin edildikçe ilk zamanlarda esnaf defterlerine kayıt ve işaretle iktifa edilmiş ise de sonraları alım satım, rehin ve fek muameleleri esnaf kethüdaları marifetiyle yapılarak ve esnaf defterlerine kayıt düşürülerek suretler alınır, bâzı kere de Şeriye mahkemelerinde tesçil ettirilerek hüccet istihsal edilirdi. Bu muameleler inhisarı muhafazadan ziyade itibarı arttırmak ve alacaklıları temin etmek maksadından dolayı yapılırdı. Esnaf gedik için hüccet veya kalem sureti alıp almamakta muhtar idiyse de enfiye, tütün, kuru kahve gibi mükeyyifat ve rakı, şarap, konyak gibi müskirat satan esnafın, sarraf, simkeş, tabip ve eczacıların ehemmiyetine mebni sonraları bunların umur ve muameleleri bütün bütün kethüdaların eline bırakılmayıp hükümetin idare ve nezareti altına konulmuş, bu sayılan esnaf sanat ve ticaret yapabilmek için hükümete müracaatla ruhsat almıya mecbur tutulmuştu. Bu sebeple enfiyeci, kuru kahveci, tütüncü gedikleri Maliye Başmuhasebesine, meyhane, şaraphene gedikleri Tıbbiye Mektebine bağlı olduklarından bunların alım ve satımını, rehin,fek ve intikali gibi vukuatı o makamlarca kaydolunarak sahiplerine tasarruf senedi verilir ve bunlardan Başmuhasebeden verilen senetlere "suret" veyahut "kuyruklu", zecriye ile Darphane ve Tıbbiyeden verilenlere de "tezkire" tâbir olunurdu.

Evkaf hademesinin kifayet etmiyen aylıklarını yükseltmek için karşılık arandığı sırada gediklerin alım ve satım, rehin, fek ve intikali vukuunda vakfa tahvil olunarak Haremeyn ve Evkaf nezaretleri tarafından tebdilen vakıf senedi verilmesine ve bu sırada da gedik sahiplerinden peşin olarak bir miktar "muaccele" ve bir miktar da "icarei müeccele" tâyin olunmasına karar verilmişti. Bu suretle sırf mülk olup vakfa tahvil olunan gediklere "nizamlı" tâbir olunurdu. Bu tâbir gedik sahiplerine gerek veraset ve gerek istikraz hakkında imtiyaz verilmesinden ileri gelmişti. Bu imtiyaz için bir de ferman çıkarılmıştı. Daha sonra Istanbulda ve daha başka yerlerdeki dükkânlara, han odalarına, hamamlara, mağazalara, mahzenlere velhasıl her nevi sanat ve ticaret yerlerine birer gedik senedi verildikten maada bostanlara, han ağalarına, han odabaşılarına, sakalara, sokak başlariyle geçitlerde boğaça, mahallebi vesaire satmak üzere duran tablakârlara, dalyanlara, pazar kayıklarına, piyade kayıklarına, balık, midye, istiridye kayıklarına varıncıya kadar Evkaftan gedik senedi verilmiştir. Hattâ Yenikapıda Sultan Mustafa vakfından iareteynli ve icaresi yed-i vahideden tasarruf olunur boyacı kârhanesinde çalışan yüzden fazla ustanın her biri birer gedik itibar edilmişti.

"Havaî" ve "müstakar" namlariyle ikiye ayrılan gediklerden havaî olanlar şahsa aitti. Sahibi istediği yerde sanatını yapardı. Müstakar gedikler ise dükkân, mağaza, imalâthane gibi yerlere mahsustu. Mutasarrıfı başka yerde sanatını icra edemezdi. Başka yere nakledecek olursa gediğini de nakil ve senedini değiştirmek mecburiyetinde idi.

Gedik usulünün ıslaha muhtaç olduğu ve bunun sanat ve ticaret için büyük bir yük teşkil ettiği ilk evvel Üçüncü Selim zamanında hissedilmiş ve hafifletilmesi için emir verilmiştir. Aslı "Mecellei Umuru Belediye" de mevcut vesikada "Asitanei Aliyye" de ve Bilâdı Selâsede ve bâzı bilâdı sairede elyevm umum belva kabilinden olup beynennas şayi ve mütedavil gedik maddesi hilâfi fetvayi şerife gedik ashabı, emlâki ibad da bilâ mucip müşareket ile gasbı emvali ibad kabilinden emri gayrı müstahsen" olduğu kaydolunduktan sonra gediklerin mevcudiyetini zaruri kılan ahvale geçilerek "erzak makulesi olan nân ve lâhim emteası ve bunlara makis olan eşya bey'olunur dekâkinde müstecirleri ariyeti olup vakitli vakitsiz duhul ve huruç ederek eşyayi merkume aleddevam bulunmayıp ol takarrup ibadullaha mucibi ıztırar olduğu zâhir olduğuna binaen ancak nef'an lil'ibad bu makule dekâkinde gedik itibarı ve aklâmı padişahiye kaydolunmayı Devleti Aliyye ihtiyar etmiş" suretinde mucip sebeplerine de işaret olunuyor, daha sonra suiistimallere de «giderek emvali miriyeye müteallik olan eşya dahi emvali emîriye muhafazası zeria ittihaz edilerek duhancılar ve enfiyeciler ve giderek emsal olarak berberler ve kumaşçılar ve han odaları vesaire aklâmı padişahiye kaydı nâreva çok nesneler koydolunduğundan maada ba evamiri aliyye kat'a ihdası memnuattan olan kahvehane gedikleri dahi kaydolunarak ve mukayyet gediklere kıyas ederek her tarafta havaî gedikler ihdası ve gâh hüccet ve gâh esnaf kethüdaları tezkireleri ile beyü şirâ ve gedik ashabından biri fevt olsa terekeden addolunarak tevarüs ve vârisi olmıyanların gediği canibi beytülmaldan zapt ve füruht olunarak ve hükkâm dahi gâh gedik alâtı lâzimeden ibaret olup emvali menkule makulesinden olmakla beyü şirâsı ve zımnında vakıa olan deavisi sahihadır ve gâh gedik hilâfı şer'dir deyu ademi itibar ile bâzan gedik ashabının iştira için verdikleri akçeleri dahi meskûtun anh kalmakla telef olarak filhakika gerek ashabı emlâk ve gerek erbabı gedik gûna gûn mutazarrır olmakta" oldukları kayıt ve işaret edildikten sonra "bu hususu bir hüsnü rabıtaya tevsik ile ibadullahı bu makule hasarattan vikaye emri vacibül ihtimam" olduğu beyan olunuyor.

Mazarratı bu suretle elle tutulacak surette gedik tesisi suretiyle konulmuş olan inhisar usulünün kaldırılması ve yeniden gedik ihdas olunmaması 2 zilkade 1276 (1860) tarihinde çıkan irade üzerine 8 zilhicce 1277 (1861) tarihinde tatbik mevkiine konulan nizamname ile kaabil olabilmiştir.

1278 senesinde kaldırılan inhisar mahiyetindeki menkul gediklerdi. Gayrı menkuldeki gedik ve mülk hükümleri bir müddet daha devam ederek gediği birinin, mülkü diğerinin gibi garibeler arzeden ve pek çok müşkülâta da bâdi olan bu usul de Cumhuriyet devrinde çıkarılan kanunla ortadan kaldırılmıştır. Yalnız şurasını da ilâve etmek lâzım gelir ki bu kanun dahi gedik sahipleri lehine olmuş, mülk sahiplerine, yazılı kıymet üzerinden bir bedel vermek suretiyle gayrı menkulün tamamı uhtelerine intikal eylemiştir.

Kısa bibliyografya : Süleyman Sudi; Defteri Muktesit. Sıtkı; Gedikler. Osman Erkin; Mecellei Umuru Belediye. cilt 1- Mustafa Paşa, Netayicil Vukuat, cilt 4. Basılmakta olan Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü adlı eserimin «gedik» maddesi.

(Mehmet Zeki Pakalın)

GORKİ, MAKSİM — (1868-1936) Büyük Rus edibi. Asıl adı Aleksey Maksimoviç Peşkov olan Maksim Gorki, bugün Gorki adiyle anılan Nijni - Novgorod şehrinde, 1868 yılı 26 martında dünyaya geldi. Bir mobilye işçisi olan babası, Gorki daha dört yaşında iken koleradan öldü. Gorki, on yaşına kadar büyük babasının yanında kaldı. Sekiz yaşında iken onu sanat okuluna vermişlerdi. Fakat okul kayıtlarına göre; "fakirliğinden ötürü okulu bitiremedi".

Gorki'nin çocukluğu, kaba, cahil, sert birtakım insanların arasında geçti. Gorki, çocukluğunun bu acı günlerini, dünya edebiyatına birer klâsik eser olarak giren "Çocukluğum" (1913) ve "İnsanlar Arasında» (1918) adlı eserlerinde bütün tafsilâtiyle anlatır.

Gorki'nin baştan başa ıstırap ve mahrumiyet dolu çocukluk hayatının biricik tesellisi, büyük annesi Akulina İvanovna'dır. Gorki'yi sonsuz bir sevgi ile seven, onu anlıyan, onu koruyan biricik insan bu duygulu, bu iyi yürekli kadındı. Gorki, ni-

nesine olan sevgisinin derecesini «Benim Üniversitelerim» adlı eserinde çok güzel bir surette belirtmiştir.

Yetişme tarzı: Gorki'nin yetişme tarzı, biraz O. Henry'ye, biraz da J. London'a benzer. Gorki daha on yaşında iken hayata atıldı; ilkin bir kundura mağazasına çırak olarak girdi. Daha sonra bir mimarın yanında çalıştı. Volga nehrinde işliyen vapurlarda, aşçı yamaklığı ve bulaşıkçılık etti. Ekmeğini kazanmak için, bütün Rusyayı karış karış dolaştı. Gorki bütün bu ağır iş şartlarına rağmen fırsat buldukça okudu. Ondaki sonsuz okuma aşkı ölümüne kadar Gorki'yi bırakmadı. Gorki okudukça hayatı daha iyi tanıdı, daha çok sevdi.

Gorki, 1884 yılında, bir arkadaşının teşvikiyle üniversiteye girmek üzere Kazan şehrine gitti. Orada birçok zorluklarla karşılaştı. Üniversiteye giremedi. Ama, resmî üniversiteye giremiyen Gorki, orada hayat denilen geniş üniversitenin bütün fakültelerinden geçti. Gorki, hayatının bu devrini, 1924 yılında yazdığı «Benim Üniversitelerim» adlı eserinde bütün tafsilâtiyle anlatır.

Gorki, Kazan şehrinde bulunduğu sırada Romas adlı bir ahbap edindi. Bunun teşvikiyle, Rus köylüsünü yakından tanımak üzere Volga nehri kıyısındaki Krasnovidovo köyüne gitti. Gorki burada ilk defa köy hayatiyle karşı karşıya geldi ve bu hayat Gorki üzerinde çok ağır ve unutulmaz bir iz bıraktı.

Gorki buradan, Volga yoliyle Hazer denizine indi. Orada balıkçılık etti. Bir aralık şimendifer bekçiliği, sonra da kantar kâtipliği yaptı, tekrar memleketi olan Nijni - Novgorod şehrine döndü.

Edebî hayata giriş: Gorki, 1889 yılında, Nijni - Novgorod'da o devrin en büyük yazarlarından biri olan Korolenko ile tanıştı. Korolenko'ya «İhtiyar Meşenin Şarkısı» adlı bir mensur şiirini okudu. Korolenko bu yazıyı beğenmedi. Nazik bir surette olmakla beraber, bunu açıkça Gorki'ye de söyledi. Gorki bu hâdiseden sonra, iki yıl hiçbir şey yazmadı. Gorki bu sıralarda bir avukatın yanında kâtip olarak çalışıyordu.

Gorki, ömrünün sonuna kadar Korolenko'yu bir üstat olarak tanıdı. Nitekim, hâtıralarının bir yerinde bu fikrini şu satırlarla ifade etmiştir: «... Korolenko'dan her zaman büyük bir ilgi gördüm; ondan iyi nasihatler edindim... Büyük mecmua edebiyatına da Korolenko vasıtasiyle girdiğim malûmdur».

Gorki ile Korolenko arasında, 1894 yılında başlıyan mektuplaşma, Korolenko'nun ölümüne, 1921 yılına kadar sürdü.

Gorki 1891 yılı baharında, gittiği yerde hayatını kazanmak şartiyle, Don havzasını ve Ukrayna havalisini dolaştı. Besarabya ve Tunayı gezdi. Sonra Karadeniz kıyılarını da dolaşarak geri döndü. Odesa limanında hamallık etti. En sonunda, 1891 yılı sonbaharında Tiflis'e döndü.

İlk edebî yazısı: İşte burada, Tiflis'te, 1892 yılı 25 eylûlünde «Kafkas» adlı bir gazetede «Makar Çudra» adını taşıyan ilk hikâyesi çıktı. Umumiyetle bu tarih, Gorki'nin yazıcılık hayatına atılışının bir başlangıcı olarak kabul olunur.

Birinci hikâyesinin kazandığı başarıdan cesaret alan Gorki, hikâye yazmıya devam ettiyse de bunları neşretmedi. Ancak 1893 yılı ağustosunda, Moskova dergilerinden birinde «Yemilyan Pilay» adlı ikinci hikâyesi çıktı.

Gazetecilik ve mecmuacılık hayatı: Gorki, 1895 yılı 23 martında, davet edildiği Samara'ya gitti. Orada, «Samara Gazetesi» nde devamlı bir iş aldı. «Samara Gazetesi» nde çıkan birçok fıkra ve hikâyeleri arasında bilhassa «Şahin Hakkında Türkü», «Salların Üzerinde», «Mavi Gözlü Kadın» «Bir Masal», «Bir Defa Sonbaharda» hikâyeleri dikkati çekmektedir.

Gorki 1896 yılı mayısında, doğduğu memleket olan Nijni - Novgorod şehrine davet olundu. Orada «Nijigorodski Listok» dergisinin daimî yazarlığını üzerine aldı. Bu dergide çıkan hikâyeleri arasında «Stepte», «Boles», «Konovalov» gibi hikâyeleri bilhassa dikkate şayandır.

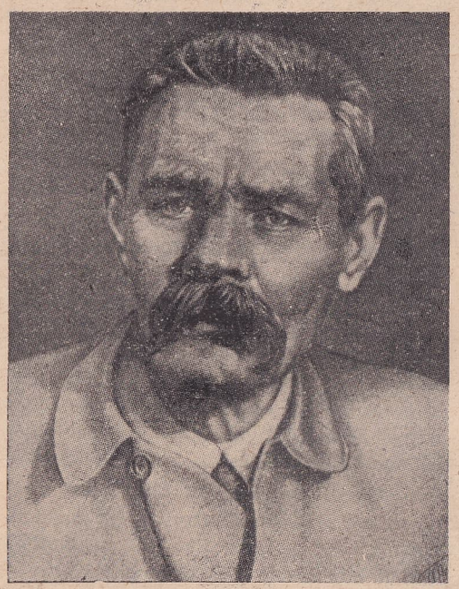

Maksim Gorki

1898 yılı. Bu yıl Gorki'nin hayatında mutlu bir dönüm noktasını ifade eder. O yıl, Gorki'nin şurada burada, çeşitli dergi ve gazetelerde çıkmış olan hikâyeleri, ilk defa olarak ayrı bir kitap halinde iki cilt olarak yayınladı. Her ciltte on hikâye bulunmaktaydı. Gorki'nin kitap halinde çıkan bu hikâyeleri büyük bir rağbet gördü.

«Foma Gordeyev» : 1899 yılı şubatında «Hayat» adlı bir dergide, Gorki'nin ilk büyük eserlerinden biri olan «Foma Gordeyev» tefrika edilmiye başlandı. Bu eserin en büyük hususiyeti, Gorki'nin o zamana kadar yazdığı hikâyelerin içinde en realisti oluşudur. 1901 yılında gene «Hayat» dergisinde, Gorki'nin Rusya ölçüsünde derin yankılar uyandıran «Fırtına Habercisinin Şarkısı» adlı mensur şiiri çıktı. Gorki, aynı yıl içinde, Kırım'da bulunduğu sıralarda, o devrin en büyük Rus yazarlarından biri olan Çehov'la tanıştı. Gene aynı yıl içinde Gorki, ilim akademisine fahri âza seçildi. Çar İkinci Nikola bunu tanımak istemedi. Korolenko ile Çehov Çarın bu hareketini protesto için akademi âzalığından istifa ettiler.

1902 yılında, Moskova Sanat Tiyatrosunda Gorki'nin «Küçük Burjuvalar» adlı ilk piyesi oynandı. Piyes büyük bir muvaffakıyet kazandı. Gorki aynı yıl içinde «Ayak Takımı Arasında» adlı piyesini bitirdi. Bu piyesin muvaffakıyeti Rusyanın dışına kadar yayıldı. Eser, Avrupanın belli başlı bütün tiyatrolarında oynandı.

Gorki, 1905 yılında bütün Rusyayı saran inkılâp hareketlerine iştirak etti. Bu yüzden de Petro Pavlovsk zindanlarına atıldı. Buradan çıktıktan sonra, 1906 yılında, ilk defa olarak Rusya sınırları dışına çıktı ve Birleşik Amerikaya gitti. Orada bulunduğu sıralarda en mühim eserlerinden biri olan «Ana» romanını yazdı.

Gorki'nin o tarihlerde, Avrupa ve Birleşik Amerikada verdiği konferanslardan sonra Rusyaya dönmesi imkânsız bir hal aldığı için, siyasi bir mülteci sıfatiyle Italyanın Kapri adasına yerleşti. Burada kaldığı müddetçe en mühim eserleri olan ve otobiyografik bir değer taşıyan «Çocukluğum», «İnsanlar Arasında», «Benim Üniversitelerim» eserlerini kaleme aldı. 1926 tarihinde ise en büyük romanı olan «Klim Samgin'in Hayatı» adlı eserinin birinci ciltini bitirdi.

1928 yıllarından itibaren ise, kati olarak Rusyaya yerleşti.

Gorki'nin eserleri: Gorki, hayatında 350 parçadan fazla eser yazmış büyük bir yazardır. Bu eserlerin içinde «Foma Gordeyev», «Üç Yıl», «Çocukluğum», «İnsanlar Arasında», «Benim Üniversitelerim», «Matvey Kojemyakin'in Hayatı», "Artamonov'ların İşi", "Ana", «Klim Samgin'in Hayatı» gibi 8 - 10 romanı ve 10 - 15 piyesi istisna edilirse, geri kalanın hepsi de uzun veya kısa hikâyelerdir.

Gorki 1936 yılı 18 haziranında Moskovada öldü.

Gorki'nin dünya edebiyatındaki mevkii: Gorki'nin 1898 yılında iki cilt halinde çıkan ilk hikâyeleri, birkaç yıl içinde üstüste birkaç defa basıldı. 1903 yılına kadar bu eserlerin mecmu tirajı yarım milyonu bulmuştu. Gorki ilk defa 1900 yıllarında Batı dillerine çevrildi. Bu tarihlerde Fransada çıkmakta olan «La Revue des Revues» dergisinde Gorki'nin «Foma Gordeyev» romanı tefrika edilmiye başlandı. Romanın başında derginin şöyle bir mütalâası göze çarpmaktaydı : «Okuyucularımıza tanıtmakla şeref duyduğumuz bu yazar kendi memleketinin sınırları dışında henüz hiç tanınmamıştır. Bu, son yıllarda hızla yükselen genç bir Rus yazarıdır. Bu yazarın ilk hikâyeleri, kendisine hemen birinci sınıf bir sanatkâr şöhretini temin etti. Gorki bundan birkaç ay önce hikâyelerini iki cilt halinde yayınladı. Bu

eserlerin çıkmasiyle tükenmesi bir oldu.»

Fransızca dergide bu yazının çıkışı üzerinden henüz bir buçuk yıl bile geçmeden Gorki'nin şöhreti bütün dünyaya yayıldı. Eserleri her dile çevrilmiye başlandı. Öyle ki artık 1908 yılında Gorki'nin eserleri, türkçe ve japonca da dahil olmak üzere yirmiden fazla yabancı dile çevrilmiş bulunuyordu.

T ü r k i y e d e G o r k i : Memleketimizde Gorki ancak 1908 yılından itibaren yani, Meşrutiyetten sonra tercüme edilmiye başlanmıştır.

Gorki'den dilimize çevrilen ilk eser «Bir Sergüzeşti Hunin» adını taşır. Bu eser Fransız yazarlarından Catulle Mendès tarafından fransızcaya, o dilden de Ali Nusret tarafından türkçeye çevrilmiştir. Ama garip değil midir, eserin türkçe tercümesinde eserin asıl muharriri olan Gorki kaybolmuş, ve onun yerine eserin Fransızca mütercimi Catulle Mendès geçmiştir, ilkin "Tanin" gazetesinde tefrika edilmiş, sonra kitap halinde basılmıştır.

Gorki'nin dilimize çevrilen ikinci eseri, büyük yazarın en meşhur romanlarından biri olan «Ana» romanıdır. «Ana» romanını dilimize çevirenler Ismail Müştak Mayakon ile Muhittin Birgen'dir. Gorki'nin bu eseri de daha önce «Tanin» gazetesinde tefrika edilmiş, sonra da 1911 yılında, Hilmi Kitabevi tarafından iki cilt halinde basılmıştır.

Gorki'nın dilimize çevrilen üçüncü eseri «Arkadaşım» adlı hikâyesidir. 1931 yılında, Istanbulda «Umumî Kütüphane» tarafından basılan bu eser M. Kemal tarafından dilimize çevrilmiştir. Bu eser daha önce eski yazı ile, gazetelerden biri tarafından tefrika edilmiş, ama kitap halinde basılmamıştı.

Gorki'nin dilimize çevrilen dördüncü eseri «Mahkûmlar» adını taşımaktadır. Bu eser Vahdet Gültekin tarafından dilimize çevrilmiş ve 1936 yılında «Yeni Kitapçı» tarafından basılmıştır.

Gorki'nin belli başlı birçok eserleri, ancak 1937 yılından itibaren dilimize çevrilmiye başlanmıştır. Nitekim bu cümleden olarak, Gorki'nin yazıcılık hayatının ilk yıllarında yazdığı dokuz hikâyesini bir arada taşıyan «Stepte» eseri Mustafa Nihat Özön tarafından çevrilerek 1937 yılında Remzi Kitabevi tarafından basılmıştır. Bu eserin ikinci baskısı 1944 yılında çıkmıştır.

«Serseriler» adını taşıyan ve Gorki'nin dört büyük hikâyesini içine alan bu eser de, Mustafa Nihat Özön kalemiyle dilimize mal edilerek birinci defa 1937 yılında İstanbulda Remzi Kitabevi tarafından basılmış ve 1944 yılında ikinci baskısı yapılmıştır.

Hasan Âli Ediz tarafından türkçeye çevrilen ve Gorki'nin on beş hikâyesini taşıyan «Aşk Rüyası» adlı eserin birinci baskısı 1939 yılında, ikinci baskısı ise 1946 yılında Remzi Kitabevi tarafından basılmıştır .

Mustafa Nihat Özön tarafından dilimize çevrilen "Sıkıntı" adlı eseri 1939 da; Hasan Âli Ediz tarafından dilimize çevrilen «Benim Üniversitelerim» adlı eserin birinci baskısı 1940 da, ikinci baskısı 1946 da yapılmıştır.

Vâlâ Nurettin'in dilimize çevirerek Şehir Tiyatrosu Dram Kısmının temsil ettiği Gorki'nin «Ayak Takımı Arasında» piyesi 1941 yılında Remzi Kitabevi tarafından kitap halinde basılmıştır.

Mustafa Nihat'ın dilimize çevirdiği Gorki'nin "Hayim ile Artem" adlı eseri, 1942 de, Hasan Âli Ediz tarafından dilimize çevrilen «Körlerin Türküsü» eseri ise 1943 te Remzi Kitabevi tarafından basılmıştır.

Vâlâ Nurettin tarafından dilimize çevrilen ve Gorki'nin bir piyesiyle bir hikâyesini taşıyan «Batak» adlı eseri, 1943 yılında; gene Mustafa Nihat Özön tarafından dilimize çevrilen «Çorbacı» adlı uzun hikâyesi 1944 yılında basılmıştır. Yazarın Hasan Âli Ediz tarafından çevrilen «Soytarı» adlı eseri de, gene 1944 yılında kitap halinde basılmıştır.

Taci Alaz tarafından dilimize çevrilen Gorki'nin «Strasti Mordasti» adlı eseri ise 1945 yılında kitap halinde basılmıştır.

Maksim Gorki'den dilimize en son çevrilen «Casus» adını taşıyan eser de, 1947 yılında Avni İnsel Kitabevi tarafından basılmıştır.

(Rahi Ural)

İKTİSADİ ÖĞRETİM TARİHÇİĞİMİZ VE İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ İKTİSAT FAKÜLTESİ — Tanzimattan önce medreselerde her hangi bir iktisadi ders yoktu.

O n d o k u z u n c u Y ü z y ı l b a ş l a r ı n d a medreselerin gösterdiği hareketsizlik ve uyuşukluk mekteplerin doğmasına sebebol - du. "Mektep" in "medrese" ye İkinci Meşrutiyet sırasında icra ettiği tesir neticesindedir ki iktisat, medrese dersleri arasına girdi. Gerçekten de İkinci Meşrutiyet ile Birinci Dünya Savaşı arasında "Islah-ı Medaris Nizamnamesi" gere - ğince girişilen ı s - l a h a t neticesinde medreselere iktisat ve sosyoloji tedrisatı sokuldu. İstanbulun büyük ve yüksek dereceli medresesi olan «Darülhilâfet-ül Aliye» nin programında haftada iki saatlik «İlmi İktisat ve Malî» dersi ile bir saatlik «İlm-i İçtima» dersi görülmektedir. «İlm-i İçtima» bir aralık Ziya Gökalp tarafından okutulmuştur.

İktisat Fakültesinin içinde bulunduğu Üniversite binasına kuş bakışı

T a n z i m a t t a i k t i s a d i n e ş r i y a t : Birinci Meşrutiyeti de ihtiva eden ve 1908 deki İkinci Meşrutiyete kadar uzayan Tanzimat devresinde Avrupalılaşmış diyebileceğimiz bir iktisat düşüncesinin adım adım, safha safha geliştiği görülmektedir. Bu gelişme önce neşriyat ile başlamış, sonra yüksek ve orta öğretim kurullarımızın programlarında kendisini göstermiştir.

Neşriyat sahasında raslanan ilk eser, Hariciye Muhaberat Kalemi müdürü Sehak (müstear adiyle Ebru) Efendinin "İlmi Tedbiri Menzil» adlı eseridir. 1870 ten sonra Batının düşünce tesirleriyle zenginleşen iktisadi neşriyat, aynı zamanda iktisadi öğretim ile birlikte gelişecektir. Bu arada iki Türk müellifin üstünde durmak gerektir: Mehmet Şerif ve Münif Paşa. Mehmet Şerif'in «Tercemanı Ahval» ve Münif Paşanın «Ceridei Havadis» gazetelerinde «İdarei Mülkiye» başlığı altında iktisadi makaleleri vardır. Ayrıca «Ceridei Havadis» kendi matbaasında halk için bir "Tedbiri Menzil" kitabı basmış ve yirmi kuruş fiyatla satışa çıkarmıştır. Bu iki müelliften Mehmet Şerif daha sonraları "İdarei Mülkiye" tâbirini bırakarak Mülkiyede verdiği derslerden teşekkül eden eserine "İlm-i Emval-i Milliye" adını koymuştur.

Ondokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısı başlangıcında gene bâzı iktisadi neşriyatla karşılaşıyoruz. Şûrayı Askerî memurlarından Mehmet Mithat Beyin Otto Hübner'den terceme ettiği ve asıl adına "Ekonomi Tercemesi», ikinci başlığına da «Fenni İdare» dediği eser bunlar arasındadır.

Mehmet Mithat'tan sonra iktisadi neşriyat sahasında karşımıza çıkan zat, meşhur Ahmet Mithat Efendidir. Ahmet Mithat Efendinin «Ekonomi Politik» i, Tanzimat devrinin iktisadi ideolojisini araştıracaklar için emsalsiz bir hazinedir. Onun «Sevda-yi Sa'yü Amel» adlı bir eseri de vardır.

Gene bu arada Cemiyeti Rüsumiye üyelerinden Nuri Beyin "Mebahisi İlmi Servet» adlı eseri, yalnız devrinde değil, bugün dahi üstünde durulabilecek bir kitaptır.

Süleyman Sudi'nin «Defteri Muktesit» adlı eseri ilk defa "İlmi İktisat" tâbirini kullanmak bakımından dikkate şayandır.

İktisadi neşriyatı gözden geçirirken nihayet Serveti Fünun'cu Ahmet İhsan (eski milletvekillerinden merhum Ahmet İhsan Tokgöz)ın 1891 sıralarında yayınladığı 120 sayfalık "İlmi Servet" adlı eserini görüyoruz.

T a n z i m a t t a i k t i s a d i ö ğ-

retim : İlk defa 1859 da kurulan Mülkiyede iktisat öğretimi «Ekonomi Politik» adı altında yapılmıştır (Mülkiyede ilk defa iktisat tedris eden Emin Efendidir). 1908 Meşrutiyetine kadar Mülkiyede iktisat öğretiminde "İlmi Servet" okutan Ohannes Paşa ile ilk defa ingilizce eserlerden faydalanan Mahmut Esat Efendiyi zikretmek gerektir.

Ancak üç sene devam eden «Mektebi Fünunu Maliye" de de "İlmi Servet" okutulmuş ve bu ders Divanı Muhasebat müddeiumumisi Ohannes Efendi tarafından verilmiştir (bu mektep İkinci Meşrutiyetten sonra Maliye mektebi adı altında ihya edilmişti).

1883 de kurulan Yüksek Ticaret Mektebinin, bugüne kadar geçirdiği istihaleler arasında, memleketimizde iktisadi bilgileri yaymak bakımından önemi büyüktür. 1893 de kapatılan ve 1897 de tekrar açılan bu mektebin ilk devresinde mücerret bir iktisat dersi yoktu. Tekrar açılışında «İlmi Servet» öğretim programına girdi. «İlmi Malî» ve «İhsaiyat» ile kuvvetlendirilen bu ders 1923-1924 ders yılı başına kadar devam etti. Mektebin bundan sonraki durumunu daha aşağıda, Cumhuriyet devri bahsnide ele alacağız.

Hukuk Mektebinde iktisat öğretimine gelince 1855 te "Mektebi Sultani" de hukuk öğretimi için açılan "sınıfı mahsus" da iktisat öğretimine hiçbir mevki verilmedi. 1874 de gene «Mektebi Sultani» de açılan "Hukuk Fakültesi" nde İlmi Serveti Milel" okutuldu. 1880 de kurulan asıl «Mektebi Hukuk» da gene iktisatla ilgili bir ders yoktur. Bir aralık programa ihtiyarî olarak "İlmi Servet" dersi konmuşsa da bu ders 1890 sıralarında diğer bâzı derslerle birlikte programdan çıkarılmıştır.

İkinci Meşrutiyete kadar uzattığımız Tanzimat devrindeki orta öğretim sahasında 1870 te kurulan kız sanayi mekteplerinde "İlmi Tedbiri Menzil" okutulduğunu görüyoruz. Asıl işarete değer olan, Tanzimat idadilerinde iktisat okutulduğudur.

İkinci Meşrutiyette iktisadi öğretim : 1912 ders senesi başından itibaren Darülfünunun iki fakültesinde, yani "Ulûmu Edebiye Şubesi" ile "Ulûmu Hukukiye Şubesi" nde iktisat dersleri okutulmuştur. "İlmi Servet"in yerini alan "İlmi İktisat"; "Ulûmu Edebiyat Şubesi" nde "Ulûmu İçtimaiye" ve "Ulûmu Hukukiye Şubesi" nde "Maliye" ile birlikte tedris edilmiştir. Bu öğretim 1914 başlarına kadar devam etmiş o sıra yapılan program ıslahatında "İlmi İktisat" Edebiyat Fakültesi dersleri arasından çıkarılmış, fakat buna mukabil programa "Beşerî ve İktisadi Coğrafya" dersleri sokulmuştur. Aynı ıslahatta Hukuk Fakültesinin iktisat öğretimi bir hayli takviye edilmiştir. Bu öğretim 1918 e kadar devam etmiştir.

Cumhuriyet devrinde iktisadi öğretim : Bu devri iktisadi öğretim bakımından ikiye ayırmak doğru olur : 1)İktisat Fakültesinin kurulmasından evvelki 1923 - 1936 devresi, 2) İktisat Fakültesinin kurulduğu 1936 yılından başlıyan devre.

Birinci devre, iktisadi öğretimin ayrı bir fakülte kurulmaksızın Mülkiye, Yüksek Ticaret Mektebi, Hukuk Fakültesi ve Yüksek Teknik mektepler kadrosu içinde genişletilmesi gayretleriyle vasıflandırılabilir. İnkılâbın gerek en heyecanlı zamanlarında (1918 - 1923); gerek cumhuriyetin takarrüründen (1923) sonra yeni devletin iktısat politikasına bilgisi ile yardım edecek elemanlar yetiştiren müesseseleri gözden asla uzak tutmadığı görülür. Bu devrede Türkiyenin ikinci kültür merkezi haline gelmiye başlıyan Ankara'ya da önem vermek gerektir. Bu devrede Ankara Hukuk Fakültesinde, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsünde, Siyasal Bilgiler Okulunda muhtelif iktisat dersleri okutulmuştur. Gene bu devrede iktisat derslerinin daha çeşitli olarak İstanbulda Hukuk Fakültesinde, Yüksek Ticaret ve İktisat Okulunda, Yüksek Mühendis Okulunda, Edebiyat Fakültesinde okutulduğunu görürüz.

İkinci devre, yukarıda belirttiğimiz gibi İstanbul Üniversitesine bağlı bir İktisat Fakültesinin kurulduğu 1936 dan başlar.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi : 1936 yılı sonlarında kurulan ve 1937 başında Hukuk Fakültesi ve Yüksek Ticaret Okulu ilk sınıflarından naklen alınan 118 öğrenci ile faaliyete geçen bu fakülte; devletin sınai ve ticari işletmelerine, iktisadi ve mali hizmetlerine ve hususi iktisadi teşebbüslere vasıflı elemanlar hazırlamak ve memleketimizin iktısadi bünyesi üzerinde esaslı araştırmalar yapmak gayeleriyle kurulmuştur. Bu gayeleri sağlama yolları şunlardır : 1) Lisan öğretimleri; 2) Doktora öğretimleri; 3) İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsünde ilmî araştırmalar.

Hukuk Fakültesine bağlı olarak 1934 te kurulan "İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü" İktisat Fakültesi kurulduktan sonra bu fakülteye bağlanmıştır. Enstitü; tedrisat dışında umuma mahsus konferanslar, münakaşalı konferanslar, coloquiumlar, anketler tertibi ve monografiler neşri suretiyle faaliyette bulunur; ayrıca da fakülte kütüphanesini idare eder.

1937-1938 ders yılında ikinci sınıf, ertesi yıl sırasiyle üçüncü ve dördüncü sınıflar açılmış ve 1939 yılında fakülte tamamiyle teşekkül ederek o yıl sonunda 22 si erkek ve 6 sı kız olmak üzere 28 mezun vermiştir.

Fakültede öğretim, sekiz kürsü halinde teşkilâtlandırılmıştır. Bu kürsülerin hepsi iktisadi ilimlere aittir. Hukuk dersleri Hukuk Fakültesiyle müşterektir, yahutta ayrı dersler halinde Hukuk Fakültesi profesörleri tarafından verilmektedir.

Fakültenin sekiz kürsüsü şunlardır : 1) Umumi iktisat ve iktisat teorisi kürsüsü. Bu kürsünün ordinaryüs profesörü Umberto Riççi'dir. Fakültenin kuruluşunda ordinaryüslüğü Profesör W Röpke ifa etmiş, 1937 de Profesör Dobretsberger tarafından istihlâf edilmiş, 1942 de de Profesör Riççi bu kürsüye getirilmiştir. 2) Umumi iktisat ve iktisadi doktrinler tarihi kürsüsü. Bu kürsünün ordinaryüs profesörü fakültenin kuruluşundan beri Şükrü Baban'dır. 3) Umumi iktisat ve maliye teorisi kürsüsü. Bu kürsünün ordinaryüs profesörü Neumark, profesörü Refii Şükrü Suvla'dır. Ord. rof. Neumark fakültenin kuruluşundanberi bu kürsünün başındadır. 4) İktisat tarihi ve iktisadi coğrafya kürsüsü. Kürsünün ordinaryüs profesörü Rüstow, profesörü Ö. Lütfü Barkan'dır. Rüstow, fakültenin kuruluşundanberi kürsünün başındadır. 5) Maliye ve mali kanunlar kürsüsü. Kürsünün ordinaryüs profesörü, fakültenin kuruluşundanberi Fazıl Pelin'dir. 6) İşletme iktisadı kürsüsü. Kürsünün ihdasındanberi ordinaryüs profesörü Dr. Alfred Isaac'dır. 7) İstat istik ve tatbikî iktisat kürsüsü. Kürsünün ihdasındanberi ordinaryüs profesörü Ömer Celâl Sarc'dır. 8) Sosyoloji ve sosyal siyaset kürsüsü. Kürsünün başlangıcından beri ordinaryüs profesörü Dr. Gerhardt Kessler'dir. Z. Fahri Fındıkoğlu, kürsünün profesörüdür.

Fakültę Dekanı Ord. Prof. Ömer Celâl Sarc'dır.

İstanbul İktısat Fakültesi kuruluşunun onuncu yıl dönümünü 22 nisan 1947 salı günü üniversitemiz binasında profesörlerin, fakültelilerin ve davetlilerin huzuriyle büyük bir törenle kutlamıştır.

(Not . Prof. Dr. Fındıkoğlu'nun «Türkiyede İktisat Tedrisatı Tarihçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilâtı,, adlı eserinden hulâsa edilmiştir).

KIBRIS ADASI — Akdenizin, şimdi İngiltere elinde bulunan mühim bir adası.

Coğrafî durum : Kıbrıs adası; Akdenizin kuzey doğusunda, Anadolunun Anamur burnundan takriben 75 kilometre güneyde, Suriyenin Lâzikiye (Latakia) şehrinden 100 kilometre batıda ve Mısırdan 360 kilometre kuzeyde olup 9182 kilometre karelik bir saha kaplar. Bir zamanlar Anadolunun, güneye doğru uzanan bir çıkıntısını teşkil eden Kıbrıs, jeolojik devirlerde vuku bulan çökuntüler neticesi, kara ile olan irtibatını kaybetmiş ve bir ada halini almıştır. Adanın nüfusu takriben 450.000 dir.

Arazi, dağlık ve ovalık olmak üzere başlıca iki kısım arzeder. Kuzey ve güneyde, yükseklikleri 2.000 metreyi bulan iki dağ silsilesi, sahil boyunca adayı bir baş-

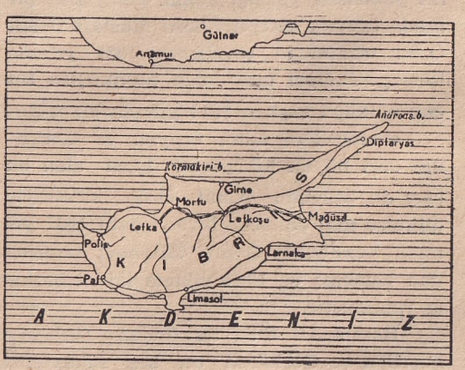

tan bir başa kateder. Kuzey silsilesi, şekilleri dolayısiyle Beşparmak, güney silsilesi ise Trodos dağları namiyle anılır. Beşparmak dağlarının sahile bakan yamaçları güzel manzaralı ormanlarla kaplı olduğu halde, kara tarafındaki sırtları çıplak ve yalçın kayalıklarla çirkin bir gö-

rünüştedir. Trodos dağları ise çam, keçiboynuzu ve meşe ağaçlariyle örtülü olup zengin maden kaynaklarını ihtiva eder. Gene, Trodos dağlarının güney eteklerinden sahile kadar uzanan bağlar, dünyaca meşhur Kıbrıs şaraplarının istihsalini sağlar. Deniz kıyısında yer almış olan portakal, limon ve mandalina bahçeleri de adanın başlıca servet kaynaklarındandır. Trodos ve Beşparmak dağları arasında, doğuda Magusa ve kuzey batıda Morfu'ya kadar uzanmakta olan ova Meserya ismini taşır. Zaten kelimenin aslı olan Messa - Oria, iki dağ arası anlamındadır. Sulanma bakımından gayri müsait olmasına rağmen, Meserya ovası adanın zahire ambarı vazifesini görür.

Umumiyetle deniz iklimine tabi olan Kıbrıs'ta kışlar yağışlı ve serin, yazlarsa kurak ve çok sıcak geçer. Kar hemen hiç yağmaz. Yazın, ovaların kavurucu sıcağından kaçan Kıbrıslı, Trodos dağlarının eteklerine iltica eder. Trodos dağları ve onun güneyinde, denize doğru alçalan Plâtres

Lefkoşa'da Atatürk meydanı

yaylaları; bütün adayı ve çevresindeki mavi suları kucaklıyan hoş manzarası, çam kokulu füsunkâr havası ve billûr sulariyle yalnız Kıbrısın değil, aynı zamanda Orta Doğunun da hakikî bir cennetidir. Kışın ancak birkaç mütecessis seyyahı barındıran büyük dağ otelleri yazın mütemadiyen dolup boşalır. Çam ormanları arasında, bilhassa Kıbrıslıların kurmuş oldukları kamplar, yeşil ve büyüleyici dağlara ayrı bir güzellik verir.

Kıbrıs idarî bakımdan başlıca 6 ilçe ve 633 köye ayrılır. İlçelerde komiserler, köylerde ise muhtarlar hükümet işlerine bakarlar. İlçeler şunlardır : 1 -Lefkoşa (Nicosia); 2 - Mağusa (Famağusta), 3 - Limasol; 4 - Baf (Papho); 5 - Larnaka (Larnaca) 6 - Girne (Kyrenia).

Lefkoşa : Adanın hükümet merkezi olan Lefkoşa şehri, adayı doğudan batıya kateden geniş Meserya ovası ortasında yer alır. Eski devirlerden kalma ve elân sağlamlıklarını muhafaza eden etrafı hendeklerle çevrili kalın surlar arasındaki dar sahada sıkışıp kalmış olan şehir, son yıllarda surlar dışına, ovaya doğru yayılmıya başlamıştır. Lefkoşadan doğuda Mağusaya batıda Evrihu'ya kadar demiryolu ve adanın her tarafına hepsi asfalt olmak üzere muntazam kara yolları vardır. Nüfusu 34.500 ü bulur. Bu nüfusun üçte birini Türkler, üçte ikisini ise Rumlar teşkil eder. Lefkoşanın batı kısmı, Avrupai bir görünüştedir. Doğunun dar sokak ve sıkışık evleri burada yerini geniş cadde ve dağınık villâlara bırakmıştır. Kıbrısın her karış toprağı gibi, Lefkoşa da eski ve zengin bir tarihe sahiptir. Türk tarihinin tanınmış simalarından Sadrazam Kâmil Paşanın kabri, Arap Ahmet namiyle maruf cami bahçesinde bulunmaktadır. Burası Kıbrıs derebeyleri, Luzinyan kırallarının parlak ve tantanalı devirlerinin saadetini tattığı gibi, ada tarihinin acı günlerinin de ıstırabını çekmekten kendini kur-

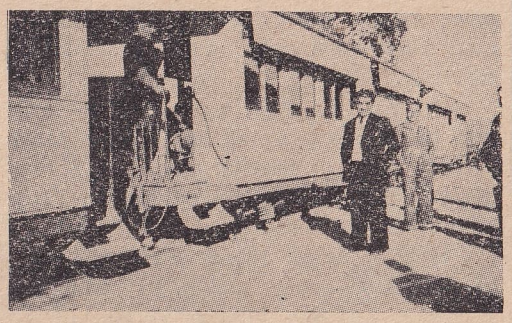

Lefkoşa - Mağusa treni

taramamıştır. İhtişam devirlerinden bugüne kadar gelmiş olan tarihî eserlerden çoğu eski canlılık ve sağlamlıklarını muhafaza etmektedirler. Adanın Türkler tarafından işgalini müteakip, camiye çevrilmiş olan St. Sophia kilisesi gotik mimarî tarzının en muhteşem örneklerinden biridir.

Mağusa: Mirasyedi prenslerin bir eğlence yeri... Servet nehirlerinin bir munsabi... Türlü din tarikatlarını barındıran bir melce ve Shakespeare'le ebedileşen bir aşk faciasının tarihî ve hakikî sahnesi (Othello trajedisi) ... İşte, Ortaçağ müverrihlerinin müttefikan çizdiği bir Mağusa panoraması. Aradan yüzyıllar geçmiştir.

Mağusa'da Namık Kemal'in kaldığı zindan

Padişahının gadrine uğrıyan Türk vatanseveri Namık Kemal'e menfa olarak seçilen yer mazinin bu azamet ve servet kaynağından arta kalan yıkıntılar arasında bir tek küçük taş odadan ibarettir. Zaman ve kaderin husumetine mâruz kalmış olan Mağusa, vatan şairi tarafından şöyle tasvir edilmişti : «Pencereden bakıp da sahralar dolusu harabelerini dağlar parçalanmışçasına taş yığınlarını gördükçe, Sûr'u İsrafil çalınmış, fakat ben işitmemişim zannediyorum. Kalenin içi birçok mezarla dolmuş. Fakat isimlerine hane diyorlar. Arasıra deliğinden deşiğinden adamlar çıkıyor ki kefenden zerre kadar fark olunmuyor.»

Namık Kemal'in Mağusa'ya sürülüşünden bu güne kadar geçen yüzyıllık zaman şehrin çehresinde yeni bir değişiklik husule getirmiş değildir. Dört bir tarafı muhkem surlarla çevrili harabeler eski çirkinlik ve korkunçluklarını muhafaza etmektedirler. Yol diye üzerinden geçilen yerler, muhakkak bir kilise veya eski bir yapının izlerini taşır. Bir zamanlar Mağusa'da tam 360 tane kilisenin bulunmuş olduğu rivayet olunur. Türklük âleminin meşhur çehrelerinden Yirmisekiz Mehmet Çelebi Mağusa'da Buğday camisi

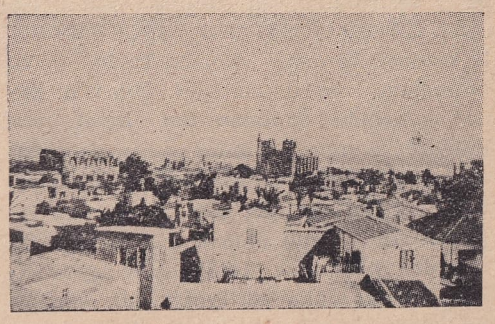

Mağusa'dan umumî görünüş

adiyle anılan eski bir kilise bahçesinde gömülüdür.

Yeni şehir bilhassa Rum sekenesinin sakin bulunduğu ve Varosha ismini taşıyan kısma doğru inkişaf yolunu tutmuştur. Makbul portakal bahçelerine doğru uzanan Varosha, güzel yapı ve yollariyle kısa bir zamanda büyük gelişmeler kaydetmiştir. Mağusa limanı, adanın ticarî münasebetlerinde oldukça mühim bir rol oynar. Ada mahsullerinin bir kısmı buradan ihracedildiği gibi bir kısım ithal malı taşıyan gemiler de buraya yanaşır.

Limasol : Oldukça eski bir tarihe malik olan Limasol, adanın güney sahilinde yer alır. Bu şehir ada şarap sanayiinin merkezi olmak gibi büyük bir hususiyeti haizdir. Kıbrıs şaraplarının şöhreti, İlkçağ insanlarının da malûmu idi. Eski Yunan eserlerinin çoğunda Kıbrıs şaraplarından sitayişle bahseden kısımlara raslanır. Bir rivayete göre, Osmanlı tarihinde Sarhoş Selim namiyle tanınmış bulunan İkinci Selim Kıbrısı nefis şarabının hatırı için almak istemiştir. İkinci Selim'in içkiye olan fazlaca düşkünlüğü ve ölümünün içkiden ileri gelmiş olması bu rivayeti teyid eder mahiyette gösterilmektedir. Trodos dağlarının güney yamaçları boyunca sahilden 50 kilometre mesafeye kadar uzanan bağlardan elde edilen Komandarya ve başka nevi beyaz ve kırmızı şaraplarla muhtelif derecelerdeki konyaklar nefaset ve lezzet bakımından, dünya meşrubat sanayiinde mühim bir mevki işgal eder. Komandarya, koyu sarı renkte, tatlı bir şarap nev'idir. Yıllandırılmışı, Ma-

der adalarında yapılan şarapların lezzet ve tesirindedir.

Limasol yakınlarındaki bir tuz gölü de ayrı bir iktisadi kıymet taşır. Basit usullerle kolaylıkla elde edilen tuz, ada istihlâkini karşıladıktan başka ihraç ta edilir.

Baf : Yunan mitolojisi: "tanrıların gönlünde tatlı arzular uyandıran, gelip ge-

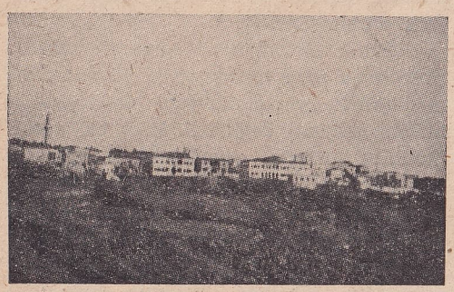

Baf'ın umumî görünüşü

çen insan nesillerine ve karalarla denizlerin beslediği bütün canlılara boyun eğdiren Kıbrıslı tanriçe "Afrodit" in Baf sahili kıyılarında deniz köpüklerinden vücut bulduğunu terennüm eder. Kıbrıs'ın güney batısında bulunan Baf ilçesi uzun müddet ve hattâ Milâttan sonra dahi Afrodit şerefine yapılan âyinlere sahne olmuştur. Baf yakınlarında, Afrodit namına inşa edildiği tahmin olunan mâbetlerden arta kalan yıkıntı ve granit taşlar seyyahların en çok alâka gösterdiği atik eserlerdir. Baf'ta büyük bir şöhreti olan sakız istihsal olunur. Az miktarda elde edilen bu sakız oldukça pahalıdır.

Larnaka : Kıbrıs'ın güney doğusunda en eski sahil şehirlerinden biri olan Larnaka'nın limanı bilhassa yolcu gemilerinin uğradığı bir yerdir. Dünyanın dört bir tarafından gelen gemiler turistleri bu limanda karaya çıkarırlar. Larnaka'ya 7 kilometre uzaklıkta, Hala Sultan namiyle anılan cami, Muhammed'in halasına ithafen Kıbrıs valisi Emin Seyit Efendi tarafından inşa ettirilmiş olan bir Türk eseridir. Kıbrıs'ın Müslüman Araplarca istilâsı sırasında burada, bir kaza neticesi, attan düşerek ölen Ümmülharam'ın kabrini ihtiva eden bu cami, İslâm dünyasının Mekke'den sonra gelen en büyük ziyaret-

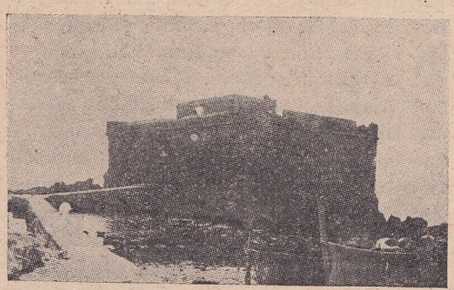

Baf'ta Türk kalesi

gâhıdır. Limasol tuz gölü kadar meşhur olan ikinci bir tuz gölü kıyısında yüksek palmiye, okaliptüs, portakal ve limon ağaçlariyle süslü bir bahçe ortasında semaya yükselen cami, cuma günleri görülecek bir manzara arzeder.

Girne: Anadolu kıyıları karşısında bulunan Girne ilçesi, Kıbrıs'ın sahil şehirlerinden deniz sporlarının yapılmasına en müsait olanıdır. Üç bine erişmiyen nüfusuna rağmen, yazın bütün ada halkını cezp ve celbeden modern plâj ve otellere maliktir. Açık havalarda buradan, Toros dağlarının karlı zirvelerini görmek imkân dahilindedir. Girneli Türkler vatan hasretlerini bu suretle kısmen olsun giderebilmek imkânına malik olduklarından bahisle, adanın diğer taraflarına yayılmış olan Türklerden daha mesut olduklarını söylerler.

T a r i h î d u r u m : Kıbrıs tarihini beş kısma ayırmak suretiyle mütalâa yerinde olur: 1) İstilâlar devri; 2) Kıbrıs derebeyliği; 3) Venedikliler devri; 4) Türk hâkimiyeti; 5) İngiliz idaresi.

İstilâlar devri: Kıbrıs'ın otokton ahalisi hakkında hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Kıbrıs'ın müselsel ve mazbut tarihi Milâttan önce 1450 yıllarından baş-

Mağusa'nın zaptında Türklerin kullandığı gülleler

lar. Bu tarihten Milâttan sonra 1184 yılına kadar adanın muhtelif kavimler tarafından, muhtelif zamanlarda müteaddit istilâlara mâruz kaldığı müşahede edilmektedir. Bu yirmi altı küsur yüzyıl zarfında Kıbrıs sırasiyle Fenike'lilerin, Mısır'lıların, Eti'lerin, Pers'lerin, İskender'in, Batlamyos'ların, Roma'lıların, Bizans'lıların ve İslâm'ların istilâsına mâruz kalmıştır. Milâttan sonra 1184 yılında Kıbrıs tarihinde mühim bir değişiklik olduğunu görüyoruz. Bizans İmparatoru Birinci Manuel'in yeğeni ve tarihin «Sahte Komnem» diye yadettiği İsak, birtakım uydurma fermanlarla adaya gelerek idareyi eline almış ve kendini imparator ilân etmişti. Fakat bu hâkimiyet ancak 1191 yılına kadar sürmüş, ve ada önce Aslan Yürekli Rişar tarafından zaptedilmiş ve sonra Mabedilere satılmıştı.

Luzinyan'lar (Kıbrıs Derebeyliği): Kıbrıs'lıların isyanı üzerine Mabedi'ler, Rişar'dan paralarını geri istediler. Bu sırada Fransanın Luzinyan hanedanına mensup ve Salâhattin Eyyubî tarafından Kudüs'ten kovulmuş olan Guy de Lusignan, Mabedi'lerin paralarını vererek Kıbrıs'ı satın aldı. Luzinyan'lar 1192 den 1487 ye kadar adaya hâkim oldu. Bu zaman zarfında da Ortaçağ feodalitesinin mükemmel bir örneği haline geldi. Sanat ve medeniyet terakki etti. Luzinyan'lar devrinde inşa

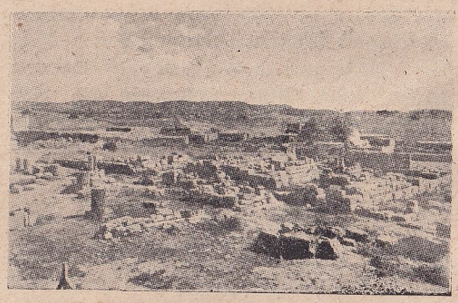

Baf doğusundaki Venüs mâbedi harabesi

edilen, Bellapaise manastırı (Girne yakınlarında), Lefkoşa ve Mağusa'daki St. Sophia kiliseleri Ortaçağ gotik mimarî tarzının en güzel nümuneleridir.

Venedikliler: Luzinyan hanedanı mensuplarından Kıraliçe Katerin Kornaro zamanında Venedik'liler Kıbrıs işlerine müdahale etmiye başladı ve 1487 senesinde ada Venedik idaresine geçti. Venedik hâkimiyeti 1487 den 1571 e, adanın Türkler tarafından zaptına kadar devam etmiştir.

Türk hâkimiyeti: 1571 yılına takaddüm eden senelerde Venedik'li korsanlar, Mısır ve Hicaz'a gitmek üzere Kıbrıs civarından geçen Türk gemilerine tecavüz ederek, gemileri zaptetmekte ve içindekileri esir etmekte idiler. Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümünü müteakip tahta geçen İkinci Selim zamanında, Sokollu Mehmet Paşa'nın gayretiyle toplattırılan meşveret meclisi, korsanca hareketlere son vermek maksadiyle, Kıbrıs'ın fethine karar verdi. Sulhan teslim olmak istememesi üzerine Kıbrıs'a karşı harekâta geçildi. Lâla Mustafa Paşa idaresindeki Türk ordusu 1570 yılının temmuzunda Limasol iskelesini kolaylıkla zaptettikten sonra Lefkoşa üzerine yürüdü. Lefkoşa muhasarası iki ay devam etti. Eylûlün 9 uncu günü kahraman bir Türk eri Kostanze namiyle anılan bir tabyaya şanlı Türk bayrağını dik-

Lefke portakal bahçeleri

mek suretiyle zaferi müjdeliyor ve oracıkta şehit oluyordu. Şehit adına inşa edilmiş olan cami, Kıbrıs'taki en eski Türk eserlerinden biridir. Lefkoşa'dan sonra diğer kazalar kendiliklerinden teslim oldukları halde Mağusa daha bir müddet mücadeleye devam etti. Fakat o da neticede tarihî

mukadderatına boyun eğmek zorunda kaldı. Yabancı müverrihler, Kıbrıs zaptını mümkün olduğu kadar tahrif ederek Türklerin adalara karşı, zalimce hareket etmiş olduklarını söylerler. Tamamen sübjektif olan bu kanaatlerin, bugünkü tarih anlayışı bakımından bir kıymet ifade etmiyeceği aşikârdır.. Söylenenlerin aksine olarak, Türkler, tarihin her devrinde olduğu gibi, Venedik'lilerin zalim idaresinde inliyen Kıbrıs'lılara karşı çok iyi muamelelerde bulunmuşlardır. Kıbrıs'ın Türkler tarafından işgalini mütaakıptır ki, o zamana kadar birçok kimseleri ezen serflik müessesesi tarihe karışmıştır. Uzun bir zaman muattal kalmış olan Kıbrıs Rum başpiskoposluğunun yeniden ihyası da, Türkler zamanına raslar.

Kıbrıs, yüz yıl Osmanlı İmparatorluğu sadrazamları tarafından tâyin olunan valilerle idare olundu ve 1670 yılında kaptanpaşalığa bağlandı. Daha sonraları idare, padişahça tâyin olunan bir kaymakama havale edilmiş ve 1870 te de kaymakamlık, İstanbula karşı mesul olan bir mutasarrıflığa tahvil edilmiştir.

İngiliz idaresi: Kıbrıs üç yüzyıldan fazla bir müddetle Türk idaresinde kaldı. 1878

Limasol camisi

yılında Berlin Muahedesi hükmü mucibince muvakkaten İngiliz idaresine devredildi. Ada 1914 yılına kadar fevkalâde bir komiser tarafından idare edilmiş ve ada mevzuatını hazırlamak maksadiyle de Rum ve Türk mümessillerinden müteşekkil bir kavanin meclisi açılmıştı. Birinci Dünya Savaşında Osmanlıların İttifak kuvvetleri yanında harbe girişi, İngilterenin Kıbrıs'ı ilhakını gayet kolaylaştırdı. İlhakı mütaakıp ada İngiliz Müstemlekât Nezaretine bağlanmış ve bir vali tarafından idare edilmiye başlanmıştı. 1931 yılında Kıbrıs Rumlarının isyanı üzerine, kavanin meclisinin faaliyetine ve dolayısiyle idareye meşrutî bir rejim manzarası veren sisteme son verildi ve vali bizzat teşrî erki kullanmıya başladı. Fakat bir müddet sonra, Kıbrıs hükümetine tâyin edilen Rum ve Türk âzalardan müteşekkil bir meşveret meclisinin mütalâaları sorulmak yoluna gidildi. Halen, vali bu meclisin mütalâa ve fikirlerini gözönünde bulundurmak suretiyle mevzuatı tanzim ve tedvir etmektedir.

İ ç t i m a î d u r u m: 1946 yılının son aylarında yapılan nüfus sayımında ada nüfusu 449.490 olarak tespit edilmiş bulunmaktadır. 1777 yılında yapılan bir nüfus sayımında 80.000 i biraz aşkın bir rakam elde edilmiş oluşu ada nüfusunun, kısa zamanda ne kadar artmış olduğunu gösterir. Son nüfus sayımından edindiğimiz malûmata göre Rumların miktarı 361.373 e (umum nüfusun binde 804 ü), Türklerin miktarı 80.561 e (binde 179), diğer unsurların miktarı da 7.556 ya (binde 17 ye) baliğ olmaktadır. Rum sekenesi miktarında göze çarpan bu fazlalık bir zamanlar Türkler lehinde idi. 1777 sayımın-

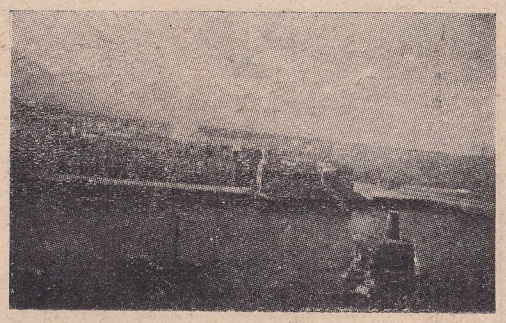

Girne'nin tarihî surları ve limanı

da tespit edilmiş olan rakamlar Türklerin Rumlardan bir hayli fazla olduğunu göstermektedir. Bu fark zamanla kapanmış, Rumlar lehinde başlıyan artış, bilhassa adanın İngilizler eline geçişini ve Lozan muahedesini mütaakıp bâriz bir şekil almıştır. Gerçi eski Türk miktarı ile bugünkü Türk miktarı arasında oldukça büyük bir fark vardır, fakat bu, Rum nüfusunun artışı yanında bir şey ifade etmiyecek kadar nakıstır.

Bugünkü Kıbrıs Türklerinin menşeini, işgali mütaakıp adaya yerleşen ve Anadoludan göç etmiş olan Türkler teşkil eder. Büyük kurtarıcı Atatürk'ün temellerini atmış olduğu büyük Türk inkılâbını, Kıbrıslı Türkler, Türkiyede olmamalarına rağmen, çok kısa bir zamanda benimsemiş ve tatbik alanına koymuşlardır. Kanun müeyyidesinden mahrum olan ve kuvvetini sadece millî iman ve vicdanlarından alan bu hareket ne kadar takdir edilse yeridir. Fes yerine kasket, çarşaf yerine entari, Arap harfleri yerine yeni Türk harfleri ve kadınlığın hürriyetine kavuşması...

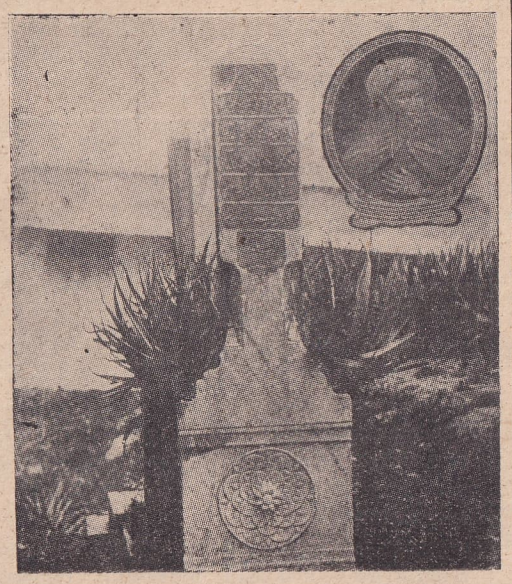

Lefkoşa'da Sinanpaşa camisinde Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendinin mezarı

hulâsa Türkiye'de başarılmış nekadar inkılâp varsa, bütün bunların tümünün memnuniyet veren neticelerini Kıbrıs Türkleri arasında müşahede mümkündür. Bugün medeni münasebetler sahasında, Kıbrıslı Türkün halletmek için çırpındığı iki mesele göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, hâlâ şer'i bâzı hükümleri ihtiva eden mevzuatı modern bir medeni kanuna tahvil, diğeri de din hürriyetini baltalıyan ve vicdanları istismar edenlerin faaliyetine son vermektir.

Bugün her ilçe ve köyde birer ilkokul bulunduğu gibi, Lefkoşa'da biri erkeklere diğeri kızlara mahsus iki lise bulunmaktadır. Öğretim alanında göze çarpan en büyük eksiklik liselerin azlığı dolayısiyle, ilkokulu bitirenlerin liseye girebilmek için bir imtihana tabi tutulmalarıdır. Bu sebepten birçok Türk yavruları tahsillerini tamamlıyamamak gibi fena bir duruma düşüyorlar.

Rumlara gelince, iktisadî sahada haiz oldukları kuvvet, içtimai sahada da kendini göstermektedir. Rumların gerek hükümet yardımiyle ve gerekse şahıs vasiyet ve vakıflariyle tesis etmiş oldukları okulların çokluğu, öğretim sahasındaki terakkilerinin bir nişanesidir.

Öğretimle yakından ilgili olan gazeteciliğin, Kıbrıs'ta bir hayli ileri durumda olduğunu müşahede kabildir. 1888 yılına dayanan Kıbrıs Türk gazetecilik tarihi muntazam bir seyir takibetmiş ve bu-

Lârnaka iskele caddesi

günkü ileri ve müstakar durumunu sağlamıya muvaffak olmuştur. Yeni harflerle çıkmakta olan günlük gazeteler yanında edebî mecmuaların da yer almış oluşu bu alandaki terakkinin birer delilidir. Bugün Kıbrıs'ta "Halkın Sesi", "Hür Söz" ve «Ateş» adlı günlük gazetelerden başka, bir de «Ocak» adlı dergi çıkmaktadır. Münderecatları arasında Türkiye havadislerine büyük bir yer veren bu gazetelerin tirajı nüfusa nispet edildikte, Türk basınının dahi gıpta edebileceği bir rakam elde etmek mümkündür.

Rum matbuatında, nüfusun fazla oluşu sebebiyle daha büyük bir mükemmeliyet göze çarpmaktadır. Böyle bir neticeye erişmiş olan Kıbrıs matbuatının, bu başarısında, tevzi hususundaki kolaylık ve çabukluğun mühim bir rol oynadığını unutmamak gerekir. Lefkoşa'da sabah çıkan bir gazete en geç, akşam üzeri adanın en ücra köşesine ulaşmak imkânına maliktir.

İ k t i s a d î d u r u m: Adanın tabii zenginliği, Kıbrıs'lıya, bilhassa İkinci Dünya Savaşı içerisinde çok büyük menfaatler sağlamıştır. Rasyonel bir şekilde istifade edilebilmiş olan tabii kaynaklar daha yüz yıllarca adalıyı ve müşterilerini tatmin edebilecek durumdadır. İktisadi gelişmede çok büyük rol oynıyan nakliyeciliğin ucuzluğu ve kolaylığı sebebiyle

bu küçük adada, büyüklüğü ile gayrı mütenasip bir zenginlikte sermaye teşekkülleri vücut bulmuştur. Kıbrıs'ın başlıca zirai ve sınai ürünleri arasında; asbes, suni diş, düğme, keçiboynuzu, hububat, sigara, pamuk, üzüm, patates, pirit ve şarabı sayabiliriz.

Rumlar iktisadi sahada, Türklere nazaran daha üstün bir durumdadırlar. Türk-

"Halkın Sesi" gazetesinin başlığı

ler daha ziyade, fazla sermayeye ihtiyaç göstermiyen sahalarda meşgul olmaktadırlar. Bununla beraber son birkaç yıl içinde sivrilen bâzı Türk teşekkülleri, ticaret hayatında mühim birer mevki elde etmiye muvaffak olmuşlardır.

Birçok Rum bankaları yanında, ancak son zamanlarda taazzuv edebilmiş bir Türk

"Hür Söz" gazetesinin başlığı

bankasının bulunuşu, Türklerin iktisadi sahadaki durumlarını belirten bir kıstastır.

Büyük bir şöhret yapmış olan Kıbrıs şaraplarının en başta gelen müşterisi Mısır'dır. Şarap ve Komandarya ihracatının

"Ateş" gazetesinin başlığı

en büyük kısmı bu memlekete yapılır. Suriye ve Filistinle olan ticari münasebetler ikinci plânda kalır. İkinci Dünya Savaşının bitimini mütaakıp Kıbrıs'lı Türkler, Türkiye ile ticari münasebetler tesisi çarelerini araştırmışlar ve bunda da bir hayli muvaffak olmuslardır. Türk sigara ve biraları bugün, Kıbrıs piyasasında mühim bir mevki elde etmiş bulunmaktadır.

Kısa bibliyografya: İsmet Konur; Kıbrıs Türkleri. Olive Murray Chapman; Aeross Cyprus Cobham; Excerpta Cypria, G.Jeffery; The Historic Monaments of Cyprus. Rupert Gunnis; Historic Cypras. Lake H. C. Cyprus under the Turks, Storrs. Sir Ronald; A. Chronology of Cyprus. Delapporte R. L'Ile de Chypre. Unger F, Kotschy; Die İnsel Chypern. Stanley Casson; Ancient Cyprus. Philip Newman; History of Cyprus. Storrs O. Brien; Handbook of Cyprus. (Afşın Oktay)

KOCAELİ COĞRAFYASI — İstanbul civarında tabiat bakımından zengin bir ilimizdir.

Doğal şartlar: Türkiyenin Marmara mıntakasında ve Çatalca-Kocaeli bölgesi içinde yer alan Kocaeli vilâyetinin batısında İstanbul, güneyinde Bursa, Bilecik, doğusunda Bolu ve kuzeyinde de Karadeniz yer almış bulunmaktadır.

İl toprakları doğuda, Düzce ovası ile Hendek - Adapazarı ovasını birbirinden ayıran Bolu dağlariyle sınırlanmış olduğu gibi, doğu - batı doğrultusunda Dikmen, Karadağ, Naldöken, Samanlı, Delmece ve Tan dağı isimleriyle güneyden de tamamen çevrelenmiş bulunmaktadır. Yalnız bu silsileyi Sakarya nehri kuzey-güney doğrultusunda Geyve boğazında yarmıştır. İlin engebeli olan doğu ve güney bölgesine karşılık kuzey ve batı yönleri, yükseltileri Kocaeli yarımadasında 500 metreye varmıyan hafif engebelli ve Adapazarı-Karasu-Kandıra arasında ise düz ova manzarası göstermektedir. İl toprakları Yelkenkaya fenerinden itibaren 48 kilometreden fazla bir mesafede İzmit körfezi tarafından ikiye ayrılmış bulunmaktadır. Bu durum hiç şüphesiz ilin iklim şartları, bitkisel ve insel hayatı üzerinde tesirini göstermektedir. Filhakika körfez kıyıları Türkiyenin Rivierası sayılmakta ve ılıman bir iklimin hüküm sürdüğü bu çevrede gür bir bitkisel hayat ve canlı bir ekonomik faaliyet kendini göstermektedir.

Nüfus, yerleşme ve idari taksimat: Bugün merkezle birlikte, Adapazarı, Kandıra, Geyve, Hendek, Gebze, Karasu, Karamürsel ve Gölcükten ibaret 9 ilçesi bulunan Kocaeli'nin 8.364 kilometrelik bir arazi parçası üzerinde 375.530 (1940 sayımına göre) nüfus barındırdığı görülür. Bunlardan merkez ilçe 1.198 kilometre kare ve 79.793 nüfuslu, Adapazarı 1000 kilometre kare ve 99.910 nüfuslu, Kandıra 3.290 kilometre kare ve 50.566 nüfuslu, Geyve 1.240 kilometre kare ve 39.145 nüfuslu, Hendek 690 kilometre kare ve 25.109 nüfuslu, Gebze 740 kilometre kare ve 24.557 nüfuslu, Karasu 260 kilometre kare ve 20.354 nüfuslu, Karamürsel 770 kilometre kare ve 19.947 nüfuslu ve Gölcük ilçesi de 176 kilometre kare ve 16.122 nüfuslu bulunmaktadır. İl dahilinde 9 ilçe, 19 bucak ve 673 muhtarlık bulunmaktadır.

İl dahilinde muhtelif zamanlarda göçmen yerleşmeleri olmuştur: 1-Balkan Harbinden sonra Trakya ve Bulgaristandan gelip yerleşenler. 2 - Birinci Dünya Savaşından sonra Drama, Serez ve Gümülcine'den gelip yerleşenler. 3 - 21.6.1934 tarihinden sonra gelip yerleşenler. Bunlardan Kocaeli merkez ilçesine 996 hane tertibedilmiştir. Bunların 746 hanesi 1939 yılına kadar ve 250 hanesi de 1939 yılından sonra gelip yerleşenleri teşkil etmiştir. Bunlardan 1939 yılına kadar gelenlere ev, arazi, vemeklik ve tohumluk buğday, çift hayvanı, pulluk ve sanatkâr olanlara da döner sermaye verilmek suretiyle yardım edilmiştir 1939 yılından sonra gelenlere 232.900 kilo yemeklik ve 11.009 kilo tohumluk buğday, 229 adet pulluk ve 14.087 dekar arazi verilmiştir. 1939 yılında gelenlerin hepsi Romanyalıdır.

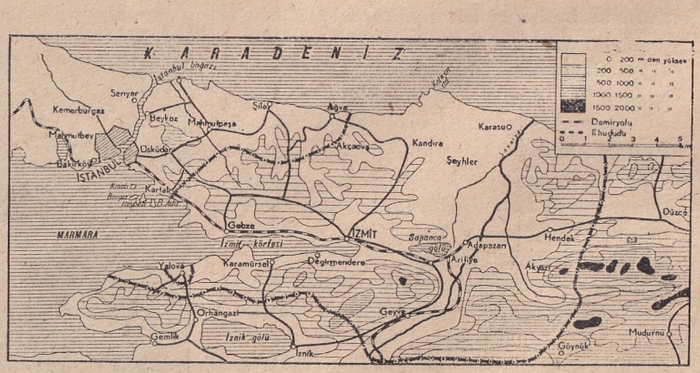

Zıraat: 8.450 kilometre kare genişlikte olan il topraklarından 132.725 hektarı ekilmektedir. İl arazisinde mer'a ve çayırların toplamı 177.736 hektar, sebze ve meyva bahçelerinin tutarı 9.771 hektar ve ormanlar da 276.042 hektarı bulmaktadır.

İl dahilinde 294.642 çiftçi nüfus bulunmaktadır.Bu miktar genel nüfusun yüzde 77 sini teşkil eder.

Ova, tepelikli ve dağlık araziden müteşekkil değişik bir yüzey şekli gösteren ılıman iklimli ve çeşitli bitkisel bir hayata sahibolan il toprakları içinde bu karakterlere uygun olarak çok çeşitli bir üretim faaliyetine raslanmaktadır. Filhakika il dahilindeki köylerin tahıl, tütün, ipek böceği, meyvacılık, bostan, çayırcılık, sebzecilik, keten, bağcılık, şeker pancarı, pamuk, odun ve kömürcülük, hayvan besleme gibi pek çeşitli faaliyet şekilleri tesbit olunur. Bunlardan Kocaeli merkez ilçesinde Suadiye, Şefkatiye, Aslanbey, Karatepe, Rahmiye, Gündoğdu; Bahçecik bucağında Bahçecik, Yeniköy, Döngel, Yuvacık, Serindere,Kazandere, Aksığın, Tepecik, Servetiye karşı; Akmeşe bucağında Akmeşe; Geyve ilçesinde Doğantepe; Hendek ilçesinde Mahmutbey, Kemaliye, Dereboğazı, Başpınar, mahalleleri, Kâzimiye, Lütfiye, Köşk, Şıhlar, Kurtköy, Sivritepe, Soğuksu, Aktefek, Çalıca, Karatoprak, Kargalıhanbaba, Nüzhetiye, Uzuncaorman, Servetiye, Hamidiyeisani, Punabey, Punaorta, Punamartinler, Kargalıyeniköy, Sarıyer, Camili, Çarığıkuru, Haraklı, Kızanlık, Süleymaniye, İkramiye, İnamiyye, Çakallık, Şeyhköy, İkbaliye, Cipcip, İhsaniye, Sümbüllük, Aksu, Karadere, Kalayık, Yarıca, Karaçörek, Güldibi, Tarabya, Muradiye, Hüseyinşıh, Nuriye, Hicriye, Dikmen; Adapazarının Serdivan köyü; Yalakdere'nin Merdigöz, Kızderbent köyleri; Karamürsel'in Karapınar, Ayazma, Kaytazdere, Tavşanlı, Safiye, Yalakdere, Akçat, İnebeyli, Hayriye köylerinin en ziyade tütün ürettikleri görülür. Bununla beraber, il köylerinin bir çeşit ürünle yeterlenmeyip, birden fazla mahsul elde etmekte oldukları gözlenir. Ezcümle : Bu köylerden merkez ilçeye bağlı olan Belendivanı, Cuma, Sipahiler, Karayakuplu, Alihocalar, Osmanlı, Deredivanı, Karagöllü, Himmetli, Çavuşlu, Kaşıkçı, Tahtalı, Geredeli, Kaynarca, Gökçeviran, Yassıbağ, Emirhan, Böğürgen, Nebihoca, Orhaniye, Hakkaniye, Arpalıkihsaniye, Belenören, Akmeşe'nin Karaabdülbaki, Kervansaray, Mecidiye, Ambarcı, Roçkan, Resullü köyleri tahıl ve keten ürettikleri halde, Adapazarı'nın Karapürçek ve Kâzımpaşa ve Söğütlü bucaklarına bağlı olan ekseri köyler mısır ve koza üretimiyle iştigal etmektedir. Halbuki Akyazı ilçesine bağlı olan köyler patates, buğday ve mısır, Sapanca

köyleri ise meyva ve koza üretimiyle tebarüz etmektedirler. Buna karşılık Kocaeli merkez ilçesinin Çiftlikköy,Eseler, Derbent'in Sarımeşe, İbrikdere, Akmeşe'nin Hayrabat, Kızılcıklı, Süleymaniye, Ortaburun, Kadriye, Sultaniye, Kurtdere, Kâzımpaşa'nın Dağköy ve Aralık, Geyve'nin İhsaniye, Taraklı'nın Avdan, Gelemür, Bilyas köyleri sadece hububat üretimiyle iştigal etmektedirler. Fakat buna mukabil bir kısım köylerde de çeşitli üretim faaliyeti görülmektedir. Meselâ; Karaderede kerestecilik, mısır, meyva, sorgu ve hayvan yetiştirilmekte, Kızanlıkta meyva, tahıl, fındık, ipek böceği, tütün ve çeltik, Haraklıda mısır, kereste, meyva, tütün, fındık, ipek böceği,çeltik ve sorgu üretilmektedir. Binaenaleyh il dahilinde bugün:

A - Hububatçı köyler, B - Hububat ve ketenci köyler, C - Çeşitli üretimde bulunan köyler, Ç - Meyvacı köyler, D - Tütüncü köyler, E - Kozacı köyler, F - Mısırcı köyler, G - Odun, kömür ve keresteci köyler, H - Hayvan yetiştiren köyler olmak üzere başlıca 9 tip faaliyet ayrılabilir.

İl dahilinde 1939 yılında 63.149 ton buğday, 26.530 ton arpa, 2.070 ton çavdar, 10.999 ton yulaf, 68.739 ton mısır, 3.048 ton kaplıca, 438 ton darı, 590 ton mahlût olmak üzere 175.608 ton tahıl elde edilmiştir. Bu miktar 1940 yılında 192.419 tona, 1941 de 139.992 tona yükseldikten sonra, 1942 yılında 93.107 tona kadar inmiştir. Buna karşılık 1939 yılında 480 ton bakla, 59 ton bezelye, 81 ton nohut, 948 ton fasulya, 32 ton .mercimek, 20 ton börülce,42 ton fik ve 763 .ton burçak olmak üzere 2.425 ton kadar baklalı bitkiler istihsal olunmuştur. Bu miktar 1940 ta 2.493 tona yükseldikten sonra 1941 de 2.268 tona ve 1942 yılında .da 897 .tona inmiştir. Diger taraftan 1939 yılında il dahilinde endüstriyel bitkilerden, 305 ton saf .pamuk, 428 ton tohum, 2.414 ton lif keten ve 6.353 ton keten tohumu, 58.472 ton şeker pancarı elde edilmiştir. Bundan başka gene aynı yılda 2.587 ton tütün ve 7.166 ton patates üretilmiştir. Bu duruma göre Kocaeli 1939 yılında 98.000 tonluk mısır üretimiyle Türkiyenin en fazla mısır üreten illerinin başında yer almıştır. Buna mukabil Türkiyenin en fazla fasulye üreten illeri arasında ancak 18 inci mevkii almaktadır. Patates üretiminde 12 nci, şeker pancarı üretiminde 4 üncü, keten lifi üretiminde 2 nci, keten tohumu üretiminde 1 inci, tütün üretiminde 8 inci gelmektedir.

İzmit'ten bir umumi görünüş

H a y v a n c ı l ı k : İl dahilinde 1943 yılında resme tabi 196.201 koyun, 92.016 kıl keçi, 78 adet tiftik keçisi, 34.420 adet manda, 136.967 adet sığır, 303 baş deve, 12.665 at, 1.022 katır, 10.390 merkep olmak üzere ceman 484.062 baş hayvan mevcut bulunmaktadır. Ayrıca 502 merinos koyunu vardır. Bu duruma göre ilde en faz . la koyun, sığır, at ve merkep beslenmektedir. Mevcut sığırların yüzde 30 unu boz ırk, yüzde 65 ini yerli kara ve yüzde 5 ini de kırmızı ırk teşkil etmektedir.

İl dahiline Bolu, Çankırı, Kastamonu, ve Zonguldak gibi dağlık olan ve hayvancılığa elverişli bulunan bölgelerden gelen sürek hayvanatı, Düzce - Hendek ilçeleri. arasında bulunan Nuhviran geçidinden geçerek Kocaeli'ye gelmektedir. Bu hayvanlar Adapazarı ve İzmit'in Kiraz muayene istasyonlarından geçerek Pendik veya Samandıra muayene istasyonlarından İstanbul iline dahil olmaktadırlar. Buna mukabil Yozgat, Kırşehir, Ankara ve Eskişehir istikametinden gelen sürüler Geyve ilçesinin Mekece istasyonundan Kocaeli'ye dahil olmaktadır. Binaenaleyh gerek doğudan ve gerekse güney yönünden gelen ve İstanbula giden hayvanların başlıca muayene ve geçit mevkii olması bakımından Kocaeli önemli bir durum gösterir.

İlin Geyve, Taraklı, Akyazı, Karapürçek ve Doğançay ilçe ve bucakları Belengerme ve Ovacık, Taraklı yaylalarına, Derbent ve Sapanca ise; Salacak, Pamukova yaylasına çıkmaktadırlar. Buna mukabil Gölcük ile İzmit arasındaki köyler ve Bahçecik, Keltepe yaylasına çıkarlar. Diğer taraftan Derbent-Bahçecik çevresi hayvan sahipleri kış aylarında Yarımca, Derince, Tütünçiftlik, Gebze-Pendik dolaylarında kışlarlar. Burada her köyün kendi kışlık ağılları vardır. İl dahilinde ekseriyetle sürü sahiplerinin hayvan mevcudu 50-200 arasındadır.

O r m a n l a r : İl dahilinde İzmit'te Devlet Orman İşletmesi revir âmirliği mevcuttur. Bu âmirliğin Adapazarı ve İzmit olmak üzere müstakil iki teşkilâtı vardır. Bu teşkilâtlardan İzmit; Gebze, İzmit, Kandıra, Gölcük ve Karamürsel ormanlarına bakmakta, ilin diğer ilçe ormanlariyle Adapazarı meşgul olmaktadır. İşletmenin 136.037 hektar ormanı vardır. Bunun 19.000 hektarı koru, 117.000 hektarı baltalıktır. Yaklaştırma olarak 70.000 hektarı bozuk olduğundan işletilmemektedir.Başlıca ağaç cinsini kayın teşkil etmektedir. Baltalıklarda ise, kayın,gürgen, meşe ve kestane fazla bulunmaktadır. İşletme teşkilâtı 1943 yılında kurulmuştur. Tüketim yılda 40.000 ton odun, 5.000 metre küb tomruk ve 5.000 metre küb maden direği istihsali üzerine düzenlenmiştir. İşletmenin Kandıra'da Ağva, Kumcağız, Karaboğaz, Karamürsel, Değirmendere ve Kazıklıda depo ve iskeleleri vardır. İhracat buradan ve motorlarla yapılmaktadır. Demiryolu üzerinde yalnız Derbent'te bir depo bulunmaktadır.

İzmit'ten bir görünüş daha

Y o l l a r : İl dahilinde beşlıca : 1-

İstanbul - Ankara demiryolu, 2 - Üsküdar-Samandıra - Mollafeneri - İzmit yolu, 3 - Kandıra-İzmit yolu, 4-İzmit-Karamürsel - Yalova yolu, 5 - Adapazarı - Hendek -Bolu - Ankara yolu, 6-Arifiye - Geyve Göynük - Nallıhan - Beypazarı - Ankara yolları önemlidir. Bu kara yollarından başka İzmit körfezi ve Karadeniz üzerinden

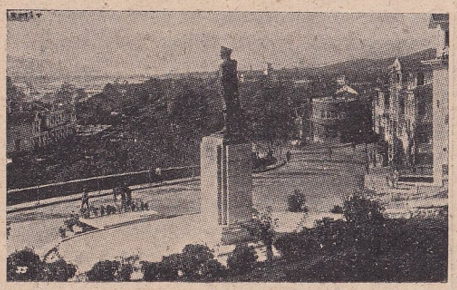

İzmit'ten bir manzara

motor ve vapurlarla yapılan deniz nakliyatı da büyük bir önem taşımaktadır.

S u i ş l e r i : İl dahilinde Sakarya nehri ve kolları olan Mudurnu, Dilsiz, Çarksuyu ve Sapanca gölü ile birtakım ufak gölcük ve bataklıklar mevcuttur. Bugün su taşması ve sıtmanın önünü almak üzere suların tanzimi işi üzerinde uğraşılmaktadır.

M a d e n l e r : İl dahilinde Dağardı mevkiinde yüzde 53 cevherli krom, Karlıyerden manyezit ve krom, Kozlucadan gene krom madeni elde edilmektedir. Bunlardan 1936 yılında Derince iskelesinden Göteborg'a 16.435 ton krom cevheri, Roterdam'a 1.000 ton manyezit ve 770 ton krom, Anvers'e 10.480 ton krom ihracolunmuştur.

G e b z e : Kocaeli'nin İstanbula en yakın ilçesi olan Gebze kasabası 700 hane ve 3.800 nüfusludur İlçenin 740 kilometre kare tutan toprakları içinde 24.557 nüfus bulunmakta ve 31 köye dağılmış olarak görülmektedir. Ortalama olarak 682 nüfus tesbit edilmektedir. İstanbul - Ankara demiryoluna 1,5 kilometre uzaklıkta olan ilçe merkezinin, merkezden başka, Mollafeneri, Darıca ve Tavşancıl olmak üzere üç bucağı mevcuttur.Bunlardan merkez bucak 4.948 nüfusludur. Ve 9 köyü ihtiva eder. Darıca ise 573 hane ve 2.953 nüfusludur.

İzmit'te kâğıt fabrikası

Ancak bir köyü ihtiva eder. Tavşancıl ise, 380 hane ve 1.249 nüfusludur. Bucağın 8 köyünde 8.360 nüfus bulunmaktadır. Mollafeneri ise, 13 köyde 4.937 nüfusu ihtiva etmektedir. İlçeye bağlı olan Aşağı Hereke 206 hane ve 1.426 nüfuslu, Yukarı Hereke ise 227 hane ve 1.004 nüfusludur. Tuzla ise 358 hane ve 2.494 nüfuslu bulunmaktadır.

İlçe dahilinde, meyvacılık, sebzecilik, keten ve tahıl üretimi, kömürcülük, kumaş yapımı, süt-yoğurt ve peynir istihsalâtı, içmeler, balıkçılık ilh. gibi faaliyetler dikkati çeker. Bunlardan Tuzla sebzeci, Darıca zeytinci, Tavşancıl üzümcü, Mollafeneri kömürcü, merkez tahılcı olarak belirtilebilir. Kömürcü köyler arasında Akkilise, Merkepli, Pelitli, Balçık, Köseler, Tepeköy, Demirciler, Denizli, Mudarlı, Ovacık, Bağcılar, Alışlı, Kutlucadivanı, Kargacı, Duraklı zikre değer. Buna karşılık Tepeören, Kadılli, Orhanlı ve Ovacık daha çok zahirecidir. Tavşancıl, Gebze, Çerkesli, Tavşanlı ve Yukarı Hereke köyleri ise bağcıdır. Bunlar sofra üzümü, kiraz ve vişne ile geçimlerini temin ederler. Diğer taraftan Fayraplı, Sevindikli ve Kalburcu köyleri hem bağcılık ve hem de çiftçilik yaparlar. Muallim, merkez, Tavşanlı ve Eskihisar, zeytin, bağ ve enginar üzerine iş yaparlar. Gebze ve yukarı köyleri, Mollafenerinin çiftçi köyleri ve Orhanlı köyleri ile Tavşancıl bucağının Yukarı Taşköprü köylerinde fazla miktarda keten istihsal olunmaktadır. Mıntaka halkı yazlık keten sapını işlemektedir. Tohumu İstanbul tüccarlarına satmaktadır. Diğer taraftan Taşköprü köyleri keten tohumu yağı (bezir yağı) nı istihlâk etmektedirler. Bu yağın vücuda yaradığı ve pehlivan yetiştirdiği ileri sürülmektedir. Mıntakada keten satışları

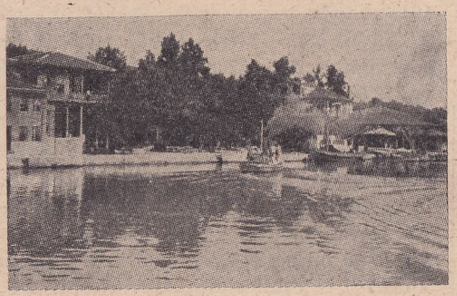

İzmit'te sahil tarafı

ağustos ve eylûl ayları içinde hararetli olmaktadır. Üzüm satışları ise ağustostan ekime kadar sürmektedir.

1943 yılında nefsi kasabanın buğday istihsalâtı 245.630, arpa istihsalâtı 103.280, yulaf istihsalâtı 19.063, çavdar istihsalâtı 2.250, darı istihsalâtı 1.205, kaplıca istihsalâtı 1.652 ve keten tohumu istihsalâtı da 50. 071 kilodur. Buna karşılık aynı yılın ihraç malları : 50.071 kilo keten tohumu, 20.292 kilo üzüm, 25.890 kilo kiraz, 1.500 - 2.000 kilo vişnedir. İhracatta demir ve deniz yollarından faydalanılmaktadır. Sebze ve meyvalar daha ziyade deniz yoliye ve motorlarla İstanbula sevkolunmaktadır. İthal eşyası, bilhassa bakkaliye de deniz yoliyle İstanbuldan temin edilmektedir. Eskihisar kasabanın iskelesidir. İç Anadoluya yapılan ihracatta da demiryolundan istifade edilmektedir. Yarımca'dan Tuzla'ya kadar olan kıyılarda mahsul motorcular tarafından pazarlık suretiyle temin olunmaktadır. Ankaraya bilhassa sebze, meyva ve kömür gönderilmektedir.

Bugün ilçe merkezinde bir çarşı, Mimar Sinan'ın eseri olan bir cami, bir un değirmeni, bir peynirhane ve iki yoğurthane vardır. Bunlardan başka iki tane de tasirhane bulunmaktadır. Ayrıca zeytin bölgesi olan Darıcada da 8 adet tasirhane mevcuttur. Diğer taraftan Tuzlada bir, Darıcada iki ve Herekede bir adet motorla işliyen un değirmeni mevcut bulunmaktadır. Diğer taraftan Köseler köyünde bir kaşarhane, Cuma köyünde ve Mollafeneri bucak merkezinde birer telemehane mev-

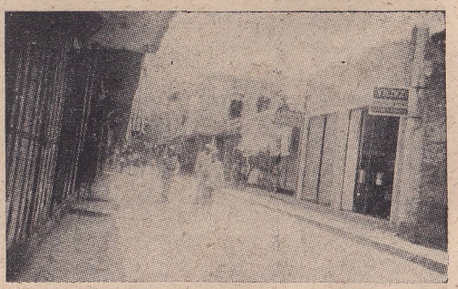

Adapazarı

cuttur. Hereke'de bol sudan faydalanan büyük bir dokuma fabrikası faaliyet halinde bulunmaktadır.

İlçede hayvancılık ileri bir durumda olduğu için peynir, süt ve yapağı istihsalinin de önemli olduğu görülür. Filhakika yılda ortalama 3.500 teneke peynir, 8 - 10 bin kilo çayır peyniri ve 15 - 20 bin kilo yapak ihracatı kaydolunur. Günde 2.500 kilo süt işlenip yoğurt haline kalbedilerek İstanbula sevkolunmaktadır. Bundan başka kışın balık avcılığı da yapılmaktadır.

İlçe merkezinde iki ilkokul vardır. Bunlardan mezun olan öğrenciler Pendik ve Kartal orta okullarına devam ederek sabah gidip akşam kasabaya dönmektedirler. Lise ve yüksek tahsil için İstanbula gidilmektedir. Ayrıca ilçe dahilinde ve demiryolu güzergâhında bulunan Çayırova da Tarım Bakanlığı tarafından Teknik Bahçıvanlık Okulu açılmıştır.

K a r a m ü r s e l : 45 köyünde 19.974 nüfus barındıran Karamürsel ilçesi, İzmit körfezinin güney kıyılarında yer almış şirin bir ilçe merkezidir. İlçenin merkez bucağında 32 köy ve 10.940 nüfus, Yalakdere'nin 13 köyünde ise 6.523 nüfus bulunmaktadır.

600 hanede 2.511 nüfus barındıran ilçe merkezinin başlıca faaliyetlerini tütün, bostan, mısır, buğday ve bilhassa meyvacılık teşkil etmektedir. İhracat motorlarla İstanbula yapılmakta ve cuma günleri pazar kurulmaktadır. Evvelce şayak dokuyan fabrikalar bugün gayrı faal bir halde bulunmaktadır. İlçenin basma tütünleri ünlüdür.

G ö l c ü k : İlçe merkezi Değirmendere'ye nakledilmiş bulunan Gölcük, yaklaştırma olarak 500, Değirmendere 1.000 hanedir. Gölcük kasabası 5.115, Değirmendere ise 8.000 nüfusludur. İlçenin merkez bucağı 11.007 nüfuslu ve 24 köylüdür. Değirmenderenin başlıca ihraç mallarını, kiraz, üzüm, fındık,diğer meyvalar, kereste ve odun teşkil etmektedir. Mıntakaya fazla kazanç temin eden turfanda kiraz mevsiminde ortalama olarak günde İstanbula 400 küfe, motorlarla sevkiyat yapılmaktadır. Değirmendere ve Gölcük'ün içecek suları İzmit'ten temin olunduğu gibi

perşembe günleri kurulan İzmit pazarından birçok ihtiyaçlar da sağlanmaktadır. Değirmendere'nin taze olarak sarfedilen çerezlik fındığı ve çavuş üzümleri ünlüdür.

K a n d ı r a : Odun, kömür, keten tohumu ve keten elyafı ile önem kazanmış olan bu ilçe mallarını motorlarla ve

Adapazarı'ndan bir görünüş

Kefken iskelesi üzerinden İstanbul'a göndermektedir. Ankara'ya yapılan sevkiyat azdır. Bir kereste fabrikası bulunan Derbent istasyonundan bilhassa yaz mevsiminde İstanbul'a fazla miktarda meyva sevkolunmaktadır. Bundan başka İzmit ve Ankara'ya tahta gönderilmektedir.

İstanbul - Ankara demiryolu üzerinde büyük bir bucak merkezi olan Sapanca, yaz mevsiminde İstanbul, Ankara, Konya, Afyonkarahisar ve Polatlı'ya fazla miktarda meyva ve bilhassa Ankara'ya kereste ve odun göndermektedir. Sapanca'nın elmaları ün salmıştır. Harbden önce İstanbul - Sapanca arasında tenezzüh tirenleri işletilmekte ve büyük bir rağbet görmekteydi.

G e y v e : Merkezi, İstasyon köyü ve kasaba olmak üzere iki kısımdan müteşekkildir. Kasaba istasyondan daha yüksek bir mevkide kurulmuştur ve İstasyon köyü ile arasında faytonlarla münakale temin olunmaktadır. 1934 yılına kadar ilçe merkezinin bir mahallesi olan İstasyon bu tarihten sonra müstakil bir köy olarak gelişmiye başlamıştır. 190 hane ve 1030 nüfuslu olan İstasyon köyünde; 2 otel, 4 kahvehane, 1 mahfil, 2 terzi, 2 nalbant, 6 bakkal, 2 fırın, 1 pulluk imalâthanesi, 2 kasap, 3 aşçı, 1 han, 4 demirci, 1 gazoz imalâthanesi, 3 kozahane mevcuttur. Başlıca istihsalâtını; üzüm, meyvalar ve ipekçilik teşkil etmektedir. Köyün ortalama koza üretimi 4.000 kilo, üzüm üretimi ise 150.000 kilodur. Köy Geyve'nin, Taraklı bucağının, Göynük ilçesinin istasyonunu teşkil ettiği için önemi gittikçe artmaktadır. Bu isasyondan yaş ve kuru meyvalar, her türlü yiyecek maddeleri, odun,kömür ve kereste sevkiyatı yapılmaktadır.

400 hane ve 2.400 nüfuslu olan ilçe merkezinin merkez bucağı 46 köyü ve 14.457 nüfusu ihtiva etmektedir. Doğançay 14 köy ve 5.412 nüfusu, Pamukova 32 köy ve 10.228 nüfusu, Taraklı ise, 26 köyde 6.918 nüfusu ihtiva etmektedir. İlçenin 118 köyünde 39.145 nüfus bulunmaktadır. Kasabada mangal kömürü ile işliyen ve istasyona kadar cereyan veremiyen bir elektrik fabrikası, bir cami, 2 otel, 2 han, 1 hamam, 1 eczane ve 2 ilkokul ile kozahaneler mevcuttur.

Kasabada perşembe günleri pazar kurulmakta ve civar köy ve kasabalardan rağbet edilmektedir. Pazarda her türlü yiyecek maddeleri, pamuk, etlik hayvan alım satımı yapılır. Bundan başka 14 eylûlde başlayıp 3 gün süren bir de panayır kurulmaktadır. Panayıra 31 köyden başka İznik, Adapazarı, Sapanca, İzmit, Taraklı ve Pamukova'dan alıcı ve satıcılar gelmektedir. Geyve ilçesinin başlıca kazanç membalarını, ilk ve son turfanda olarak yetiştirilen iyi kaliteli üzümler, kozacılık ve tahıl üretimi teşkil etmektedir.

İzmit - Geyve demiryolu üzerinde bulunan Doğançay bucak merkezi ve istasyonunun başlıca ihraç maddesini odun ve az miktarda kereste teşkil etmektedir.

Pamukova bucak ve istasyonunun başlıca istihsal maddelerini pamuk, buğday, bostan ve şeker pancarı ziraati teşkil etmektedir.

A d a p a z a r ı : İzmit ilinin en zengin, en fazla nüfuslu, en büyük ve güzel ilçesi olan Adapazarı, İstanbul - Ankara demiryoluna 8.730 metre uzunlukta bir hat ile ve Arifiye istasyonu üzerinden bağlı bulunmaktadır. 1940 sayımına göre kasabada 25.793, bucak ve köylerde de 74.117 nüfus bulunmaktadır. Merkez bucak 68 köy ve 25.736 nüfusu, bugün ilçe olan Akyazı 37 köy ve 19.943 nüfusu, Karapürçek; 17 köy ve 6.744 nüfusu, Kâzım-

Geyve İstasyon köyü

paşa; 11 köy ve 3.886 nüfusu, Sapanca; 26 köy ve 10.117 nüfusu, Söğütlü; 16 köy ve 7.691 nüfusu ihtiva etmektedir. İlçenin 175 köyünde 99.910 nüfus bulunmaktadır.

Anadolu posta trenlerinden başka her gün Adapazarı'ndan Haydarpaşa'ya iki ve Haydarpaşa'dan Adapazarı'na iki posta treniyle dört yük katarının gidip geldiği, ilçe merkezinin 5.000 haneli çok faal bir ticaret ve münakale merkezi olduğu görülür. Filhakika; belediye sınırları içinde bulunan halkın başlıca meşgalesini; kerestecilik, patates, mısır ve şeker pancarı üretim ve ticareti teşkil etmektedir. Ayrıca tabak işleri de ileri bir durum göstermektedir. Kasabada salı günleri büyük ve cuma günleri orta derecede önemli bir pazar faaliyetine şahit olunmaktadır

Marmara mıntakasının belli başlı kalabalık ve faal ticaret merkezlerinden biri olan Adapazarı, Aşağı Sakarya havzasında ve Akova'da tamamen düzlükte kurulmuştur. 1890 yılında 4.000 nüfuslu bir kasabacık olan Adapazarı'nın gelişmesinde 18 eylûl 1901 yılında açılan Arifiye - Adapazarı demiryolunun büyük rolü olmuştur.

Adapazarı merkezinin başlıca kazanç membalarını; patates, soğan, sarımsak, mısır ve şeker pancarı teşkil etmektedir. Başlıca ihraç merkezleri; İstanbul, Ankara ve Eskişehir'dir.

Kasabada; 8 otel, 8 han, 7 cami, köylü arabası yapan 30 tamirhane, 1 un fabrikası, 4 büyük değirmen, Zirai Donatım

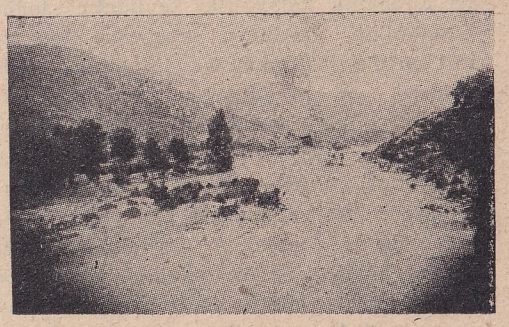

Geyve boğazında Sakarya

Kurumu fabrikası, ay çiçeği yağı çıkaran 2 imalâthane, 1 koza fabrikası, 6 tabakhane, 3 yazlık sinema, 2 kışlık sinema, 7 ilkokul, 1 ortaokul, 3 kitapçı ve kırtasiyeci, 60-70 kahvehane, 1 hastane, sıtma mücadele teşkilâtı, 20-30 doktor, ziraat memurluğu, orman revir âmirliği, Arifiye Köy Enstitüsü, balıkhane, ziraat fidanlığı, tohum ıslah istasyonu, Adapazarı Türk Ticaret Bankası, Adapazarı Emniyet Bankası, Ziraat Bankası, İş Bankası, Osmanlı Bankası şubeleri, zirai kredi kooperatifleri, ticaret odası, 1 demir ve tahta fabrikası, kiremit fabrikası, ipek fabrikaları, modern bir itfaiyesi, bol su ve ışığı, şehrin merkezinde 800 dükkânlık toplu bir halde büyük bir çarşısı, asfalt caddeleri, güzel mesire yerleri ve ilçe merkezlerinde ulaşımı temin eden muntazam yollar ve vasıtaları mevcuttur.

1943 yılında vukua gelen büyük bir yer depreminde 300 ölü ve 1000 yaralı veren bu güzel ilçe merkezinde mevcut binaların ekserisi yıkılıp harabolduğu halde, bir yıl sonra zengin, çalışkan ve uyanık olan halkın yapıcı ruhu, kasabayı perişan halinden pek çabuk kurtarmıştır.

Adapazarı yalnız Kocaeli'nin değil, aynı zamanda Türkiyenin en önemli ilçe merkezlerinden birini teşkil etmektedir. Çünkü; Bolu, Ankara, Eskişehir, Bilecik, sıkı temas halinde bulunan iller arasında Bursa ve İstanbul gibi birbirleriyle çok yer alan ve sahibolduğu iklim ve toprak şartlarının elverişli durumundan lâyıkiyle istifade etmesini bilen bir nüfus topluluğuna malik bulunan Adapazarı ilçesi, Akova'dan modern ziraat metod ve vasıtalariyle çok çeşitli ve âzami verim temin etmek suretiyle büyük bir ticari faaliyete sahne olmaktadır.

İ z m i t : İlin hemen hemen ortasında ve kendi adiyle anılan bir körfezin kuzey doğu ucunda yer almış bulunan İzmit şehri, 1940 sayımına göre 29.120 nüfusludur. Aynı yılda merkez ilçesinin bucak ve köylerinde 50.673 nüfus bulunmaktadır. 1944 yılında ise, 4.600 hanede 30-32.000 nüfus tesbit olunmaktaydı. Perşembe günleri kurulan kasaba pazarına bütün civar köy ve bucak merkezlerinden rağbet edilmekte ve bilhassa yiyecek

maddeleri alım satımı yapılmaktadır.

Türkiyenin en kalabalık şehri olan İstanbul ile ikinci kalabalık şehri ve başkenti olan Ankara arasında bulunan İzmit şehri, ulaşım bakımından olduğu gibi, endüstri bakımından da önemli bir durum göstermektedir. Demiryoluna ilâveten denizyolunun varlığı birçok malların ithal ve ihracında kolaylıklar tevlidetmektedir. İstanbul'un yardımcı istasyonu olan İzmit'ten Tekel İdaresi kendi istihsal maddelerini İç Anadoluya göndermektedir Ezcümle; İzmir'den getirilen Tekel tuzları İzmit iskelesinde boşaltılarak, buradan vagonlara yüklenmektedir. Bundan başka sebze, meyva, karpuz gibi bâzı maddeler de İç Anadoluya sevkolunmaktadır. Buna karşılık İç Anadoludan da iki üç günde bir vagonlarla canlı hayvan, Adapazarı - Bolu mahsulleri olan : tahıl, patates, tütün, tomruk, yumurta ilh. tren veya arabalarla istasyon veya iskeleye getirtilmekte veyahut transit olarak İstanbul'a geçmektedir. Binaenaleyh İzmit şehri, doğusunda Akova gibi çok verimli ve sık yerleşilmiş bir bölge, Bolu gibi ormanlık bir saha ile kuzey, güney ve batıda; sebze, meyva, orman ürünleri, keten, pamuk v. s. gibi çok çeşitli istihsal maddelerine sahip ve kalabalık nüfuslu, birbirine ihtiyaç duyan bölgeler arasında yer almış,hem deniz ve hem de karadan modern ulaşım imkânlarına malik bir alanda hem iskele ve hem istasyonu bulunan önemli bir ticaret ve endüstri merkezi olarak kısa bir zamanda gelişmiş bulunmaktadır.

Mevkiinin ve coğrafi imkânlarının çok elverişli durumundan faydalanılarak kurulan, kâğıt, kaolin, odun sellülozu, paçavra sellülozu, klor alkali fabrikalariyle İzmit şehri Türkiyenin önemli bir ihtiyacını karşılıyan ve modern tesisleri bulunan bir endüstri merkezi olmuştur.

İkinci Dünya Savaşından evvel ve savaş içinde 16 milyon liraya Sümerbank tarafından kurulan bu endüstri tesislerinin ilki olan birinci kâğıt fabrikası 1936 yılı sonlarında faaliyete geçmiştir. Bu fabrika 1936 yılı sonundan 1945 yılı sonuna kadar 95.000 ton muhtelif cins kâğıt ve karton imal etmiş ve 55.000.000 liralık satış yapmıştır. İkinci kâğıt fabrikasının da tam kapasite ile faaliyete geçmesinden sonra her iki fabrikanın yıllık imalâtı 22.000 tona yükselmiştir

1944 yılında işletmeye alınan tesisler ile yalnız son bir yıl içinde dahilden alınan malzemenin kıymeti 7.000.000 liraya, işçiye ödenen ücretler 1.800.000 liraya, devlete ödenen muhtelif vergiler tutarı da 2.500.000 liraya yükselmiştir. Bu tesislerle yurdun kâğıt ve karton ihtiyacının yüzde 75 ini karşılamak imkânı bulunmuştur.

İzmit sellüloz endüstrisi tesislerinden olan birinci kâğıt fabrikası 1936 yılı nisanında, kaolin fabrikası 1941 martında, Sapanca su tesisi 1943 yılında, ikinci kâğıt fabrikası 1944 martında, paçavra sellülozu fabrikası 1944 şubatında, saman sellülozu fabrikası 1944 yılı mayısında, klor - alkali fabrikası 1944 yılının aralık ayında, odun sellülozu fabrikası ise 1945 yılının nisan ayında işlemiye başlamıştır. Bu tesislerden başka; yurdun sargılık kâğıt ihtiyacını karşılamak maksadiyle ikinci kâğıt fabrikası içinde, 24 saatte 10 ton imâl edebilecek kudrette bir tesis vücuda getirilecek ve böylece ikinci kâğıt fabrikasının yıllık yapım kapitesi 16.000 tonu bulacaktır. Bundan başka ambalâjlık saman mukavvası ve oluklu mukavva yapmak üzere üçüncü bir kâğıt-karton fabrikası kurulacaktır. Bu fabrikada diğer fabrikalarda yapılmıyan cinsten

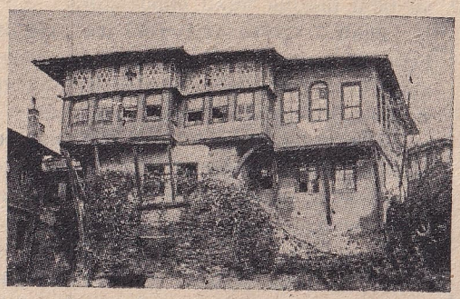

İzmit'in eski konaklarından biri

olmak üzere günde 55 ton kadar kâğıt ve karton yapmak imkânı elde edilecektir. Bunlardan başka haşaratı öldürmek için D. D. T. istihsal edecek olan bir fabrika ile 24 saatte 3 ton alüminyum sülfat ya-

İzmit köy evlerinden biri

pacak bir fabrika ve odun talaşından ev inşaatında kullanılan inşaat malzemesi yapacak bir fabrikanın kurulmasına karar verilmiştir.

Kocaeli Avrupadan gelen ve Anadoluya geçen önemli yolların güzergâhında olması, iklim şartlarının elverişli, bitki örtüsünün gür ve çeşitli bulunması ve bu şartlardan âzami şekilde faydalanmasını bilen uyanık ve sık nüfuslu bir insel hayatın varlığından dolayı Türkiyenin en ileri ve şirin illerinden birini teşkil etmekte ve ilin merkezi olan İzmit şehrinde, Türkiyenin yegâne ve büyük sellüloz endüstri tesisleri yer almış bulunmaktadır.

(Dr. Selçuk Trak)

KUTUP KEŞİFLERİ VE KÂŞİFLERİ — 2 aralık 1946 da Amiral Byrd kumandasında 5.000 kişilik bir keşif heyeti Güney Kutbu bölgesine hareket etti. Bu vesileyle, her iki kutup bölgesine şimdiye kadar yapılan başlıca keşif seferlerinin tarihçiğini çizeceğiz ve bu seferlere iştirak edenlerin başlıcalarını gözden geçireceğiz. Ancak bu işe başlamadan önce, kutup bölgeleri hakkında kısaca bilgi vermeyi faydalı buluyoruz.

K u t u p b ö l g e l e r i : Yeni terimlerimize göre Kuzey (Şimal) Kutbu bölgesine «Arktik Kuşak», Güney (Cenup) Kutbu bölgesine «Antarktik Kuşak» denilmektedir. Bu kuşaklar deniz ve kara olarak ikiye ayrılır : 1 -a) Arktik Okyanus, b) Arktik Kara; 2 - a) Antarktik Okyanus, b) Antartik Kara.

Arktik Kuşak : a) Arktik Okyanus, kutupsal dayire ile Kuzey Kutbu arasındaki denizleri içine alır ve Avrupa, Asya ve Amerikanın en kuzeyine körfezler ve koylar halinde girer. Bu okyanusu Behring boğazı Pasifikle, Groenland denizi de Atlântikle birleştirir. b) Arktik Kara, kutupsal dayire ile Kuzey Kutbu arasındaki topraklardır. Bunların başlıcaları ve en iyi bilinenleri Groenland, Spitsbergen, Yeni Zambl (New - Zemble) v.s. dir.

Antarktik Kuşak : a) Antarktik Okyanus kutupsal dayire ile Güney Kutbu arasındadır ki Atlantik, Pasifik ve Hint okyanuslarının güney kısmlarından meydana gelmiştir. Yüzölçümü yirmi milyon kilometre karedir. Ortalama derinliği 3.600 metredir ki bu, bütün okyanuslarda rastlanan en az derinliktir. Antarktik Okyanusta pek büyük deniz buzulları vardır. Başlıca denizleri Weddel, Biscoe ve Ross denizleridir. b) Antarktik Kara, kutupsal dayire içindeki buzlu bölgelerdir.

K e ş i f s e f e r l e r i : Bunları da a) Arktik ve b) Antarktik kuşaklarına seferler olarak ikiye ayırmak gerektir.

A r k t i k K u ş a ğ a s e f e r l e r : Bu kuşağa yapıldığı bilinen ilk keşif seferleri, Arktik Okyanusta Atlantikten Pasifik'e geçit arayan İngiliz gemiciler tarafından olmuştur. Bunların listesinde başlıca John Cabot ile Sebastian Cabot'u, John Davis'i, Henry Hudson'u, William Baffin'i görürüz.

John Cabot aslen İtalyandır. Adı Giovanni Caboto'dur. 1451 yakınlarında Cenova'da doğduğu ve 1498 yakınlarında öldüğü tahmin edilmektedir. İngiltere hizmetine girince adını değiştirmiştir. Oğlu Sebastian Cabot (1474 - 1557) İngilterede doğmuştur. Baba oğul iki gemici çıktıkları ilk seferde ve 24 haziran 1497 de muhtemel olarak Yeni İskoçya (Nova Scotia) da Breton burnu yakınlarında Kuzey Amerikası topraklarına ulaştılar. İngiltereye döndükleri zaman Sekizinci Henry onları yeni topraklar bulmıya memur etti. Mayıs 1498 de iki gemiyle hareket ederek Groenland'ın doğu sahilini gördüler ve buraya Labrador adını verdiler ve Yeni İskoçya ile Yeni İngiltere (New - England) kıyılarını dolaştılar, anlaşıldığına göre Chesapeake körfezi yakınlarına vardıktan sonra İngiltereye döndüler. Baba gemicinin bundan sonraki hayatı bilinmemekteyse de oğulun Sekizinci Henry'den sonraki hükümdar zamanında da keşif seferlerine çıktığı anlaşılmaktadır.

John Davis (1550 - 1605) üçü Arktik Kuşağa, ikisi Uzak - Doğuya olmak üzere beş sefer idare etti. Arktik seferlerinde, 1585 te Kuzey 73° enlem (arz derecesi) ine ulaşarak Baffin denizini Atlântik'e bağlıyan Davis boğazını keşfetti. Davis, Uzak - Doğuya son seferinde Sumatra yakınlarında Japon korsanlar tarafından öldürüldü.

Henry Hudson'un doğum tarihi bilinmemektedir. 1607 de Kuzey 80° 23′ enleminde Groenland ve Spitsbergen sahillerine vardı; 1610 da da kendi adını verdiği boğazı ve körfezi keşfetti. Bu seferlerinde gemisi buzlarla sarıldı, müretteffin deniziyle Baffin adasını keşfetti.

Bu devirlerde Atlântik - Pasifik geçidini keşfe çalışan daha başka İngiliz gemiciler de vardır. Ancak yukarıda saydıklarımız yanında zikredilmiye değmezler. Zira bunlar başka keşiflerde önemli rolmüteaddit seferler yapmış olan bu gemicinin önemli başarısı Melville adasını keşfetmesidir.

Gene bu yıllarda Arktik araştırmalarının önemli simaları arasında Sir John Ross ile Sir James Clark Ross'u görürüz.

Sir W. Parry

Sir John Ross

Frederick Jackson

Roald Amundsen

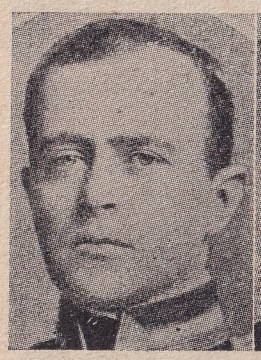

Kaptan Scott

Sir Shackleton

Sir James Ross

Kent Kane

Salomon Andrée

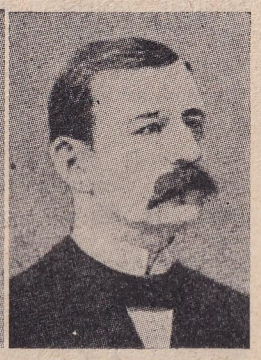

Stefansson

Edgar Evans

Dr. Wilson

Fridtjof Nansen

Robert Peary

Otto Nordenskiold

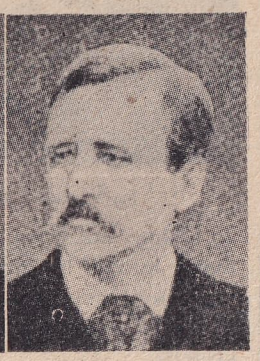

Adolf Nordenskiold

Kaptan Oates

Bowers

Sir Nares

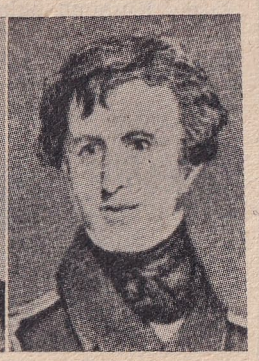

Charles Wilkes

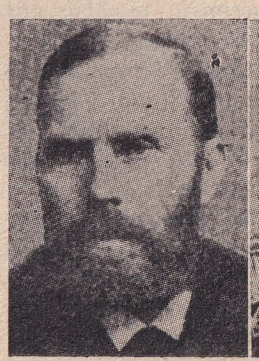

Otto Sverdrup

Bellingshausen

J. Weddell

Sir D. Mavson

Arktik ve Antarktik kâşiflerin en mühimleri

bat isyan etti, Hudson kendisine sadık birkaç gemiciyle bir sandala binerek gemiden ayrıldı. Bundan sonra âkıbeti bilinmiyen Hudson'un 1611 de öldüğü farzedilmektedir.

William Baffin (1584 - 1622) 1615 te Arktik'in iç denizlerinden biri olan Baffler oynamış olmakla beraber Arktik keşiflerinde başarı gösterememişlerdir..

Yukarıdakilerden sonra Arktik Kuşağa giden ilk zikre değer gemici, gene İngiliz Sir Villiam Edward Parry (1790 - 1855) dir. Parry, temmuz 1827 de Kuzey 82° 50′ enlemine ulaştı. Arktik Kuşağa

John Ross (1777 - 1856) 1818 de İsabella gemisiyle Atlântik - Pasifik geçidini bulmıya teşebbüs etti, muvaffak olamadı. Victory gemisiyle 1829 da giriştiği ikinci teşebbüste Amerika kıtasının en kuzey noktası olan Boothia Felix'i keşfetti. Buzlarla çevrilmiş olarak dört kış geçirdik-

ten sonra İsabella gemisi tarafından Lancaster Sound'da bulunarak kurtarıldı. 1834 te kendisine asalet unvanı verildi. 1812 de İngiltere bahriyesine giren yeğeni James Ross (1880 - 1862) 1819 ile 1827 arasında dört defa Arktik Kuşağa sefer etti. Bundan sonra amcasının seferî heyetinde bulunurken 1831 Kuzey Magnetik Kutbunu keşfetmek şerefini kazandı.

Bir keşif gemisi karlar arasında

Amerikalıların Arktik Kuşağa ilk seferleri De Haven ve Kane tarafından yapıldı. Bu Amerikalı gemiciler 1850 ve 1855 yılları arasında ayrı ayrı olarak ve kendi teşebbüsleriyle Sir John Franklin'i aramıya çıktılar.

Kutupların süsü pengoenler

Sir John Franklin (1786 - 1847) Arktik'te araştırmalara çıkan İngiliz gemicisidir. Bu gemici 1845 te Arktik'e hareket etti, fakat kayboldu; onun üzerine muhtelif milletlerin denizcileri onu aramıya çıktılar. Araştırmalar on yıldan fazla sürdü. Nihayet 1859 da ele geçirilen bir delil bu İngilizin 1847 de ölmüş olduğunu meydana çıkardı. Bununla beraber Sir John Franklin'in, Arktik keşifleri tarihinde önemli bir yeri olması gerektir. Zira onu bulmak için girişilen muhtelif seferlerdeki keşifler, mahut Atlantik - Pasifik geçidinin nihayet bulunmasına birer yardımcı olmuştur.

Bunlardan sonra Norveçli bir simaya rastlıyoruz. Bu, Fridtjof Nansen (1861-1930) dir. Nansen Arktik Kuşağa ilk seferini, en yüksek enlemlerde hayvanların hayatını incelemek üzere 1882 de yaptı.

De Haven ve Kane'in hususî seferlerini Amerika Birleşik Devletleri hükümeti tarafından harekete getirilen veye desteklenen seferler takibetti. Bunlar 1871 - 1872 de Hall, 1881 - 1884 te Greeley ve 1891 ile 1909 arasında projeleri kendisi tarafından hazırlanıp gene kendisi tarafından finanse edilen Amiral Robert E. Peary kumandasındaki heyetlerin seferleridir. Bu simalar arasında zikre değer olanı Amiral Peary (1856 - 1920) dir. Peary Arktik Kuşağa yaptığı müteaddit seferlere 1886 da Groenland seyahatiyle başladı. Burasının bir ada olduğunu tesbit eden

Kutup seyahatleri güçlükleri

ve adanın kuzey sınırını çizen Peary'dir. Peary burada üç büyük meteor taşı (haceri semavi) ndan meydana gelmiş olan İron Mountain (Demirdağ) adlı yükseltiyi de keşfetti.

Norveçli Nansen, 1893 de gene sahnededir. O yıl Fram adlı gemisiyle Arktik Kuşağı boydan boya geçmiye teşebbüs etti. Üç ay süren çetin gayretlerden sonra buzlar arasına sıkışan gemisini bırakarak kutbu keşfetmek üzere buzlar üstünde kuzeye doğru yolculuğa başladı ve Kuzey 86° 14′ enlemine (o zaman keşif seyyahlarının ulaşabildiği en uzak enleme) vardı. Burada da buzlar arasında mahsur kalan Nansen 1897 de Franz Jozef Land'da Frederick Jakson tarafından bulunup kurtarıldı. Nansen'in "1893 te Kuzey Kutbuna Norveç Keşif Seferi" adlı bir eseri vardır.

Arktik Kuşakta balonla ilk araştırmaya çıkan İsveçli mühendis Salomon August Andrée (1854 - ?) dir. Balonculuk öğrendikten sonra Arktik Kuşakta keşiflerde bulunmak üzere yelkenler ve sürüklenen iplerle kontrol edilen bir balon yaptı ve bu balonla 11 temmuz 1897 de Spitsbergen'de Danes adasından iki arkadaşiyle birlikte hareket etti ve bir daha görünmedi. Ancak Doktor Horn idaresindeki bir Norveç fen heyeti 1930 da bu üç adamın cesetlerini bularak Stokholm'a getirdi. Andrée'nin elîm âkıbetlerini anlatan bir hâtıra defteri de bulundu.

1900 de Arktik Kuşağa bir İtalyan

Buz içinde ikamet

girdi ve kuzey 86° 36′ enlemine ulaştı. Bu İtalyan Abruzzi Dükü Luigi Amadeo (1875 - 1933) dur. İspanya Kıralı Amadeo'nun oğlu ve İtalya Kıralı Birinci Umberto'nun yeğeni olan ve Birinci Dünya Savaşında İtalya donanmasına kumanda etmiş bulunan dük, Alaska'da St. Elias dağına çıkan ilk adamdır. Arktik seferlerini anlatan dikkate değer eserleri vardır.

Arktik Kuşağı bir gemi ile aşarak Atlântikten Pasifik'e ilk geçen, yani Onbeşinci Yüzyılın son senelerindenberi aranmıya başlanmış mahut geçidi ilk açan Norveçli Roald Amundsen (1872 - 1928) dir. Amundsen iki sene tıp tahsil ettikten sonra bundan vazgeçti ve gemicilik öğrenmek üzere basit bir tayfa olarak denize açıldı. Yirmi beş yaşında iken kutup araştırmalarına alâkâ gösterdi ve hayatını bu işe vakfetti. 1903 ten 1905 e kadar süren seferinde Gjoa adlı gemisiyle Atlântikten Pasifik'e geçti ve geçidin ölçümünü tesbit etti.

Amerikanın Harvard Üniversitesinden mezun Stefansson (1879) 1906 - 1907 de Alaska'da Eskimoları etnografik bakımdan tetkike giden heyetin başında bulundu. «Eskimolarla Geçirdiğim Hayat» (1914) ve "Wrangell Adası Macerası" (1925) başlıca eserleridir.

Bu arada ilk seferinden başlıyarak Kuzey Kutbunu bulmak üzere muvaffakıyetsiz teşebbüslerde bulunan Amiral Peary nihayet 1908 de altıncı seferine başladı. Gemisinden ayrılarak buzlar üzerinde Eskimo köpeklerine çektirdiği kızaklarla kuzey 89° 57′ enlemine ulaştı, burada esaslı tarassutlarda bulunduktan sonra 6 nisan 1909 da hedefine vardı ve Kuzey Kutbuna vardığını telsizle ilân etti.Peary heyetinde dikkate değer bir sima, Ameri-

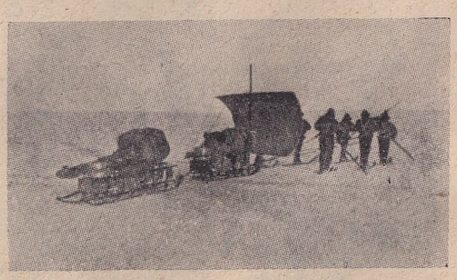

Kutuplarda nakliyat

adı Donald Baxer Mac Millan (1874) dır. Harvard Üniversitesi mezunu olan Mac Millan daha sonra kendi idare ettiği seferler de yaptı. Mac Millan kendi başına teşebbüs ettiği ilk seferde (1913 - 1917) Croker Land denilen karanın mevcudolmadığını ispat etti ve 1875 te Hall, Hayes ve Nares tarafından keşfedilmiş olan Grant Land'ı inceledi.

Amiral Eyrd

Amundsen 1918 - 1922 de Kuzey Kutbunu aşmıya teşebbüs etti; muvaffak olamadı.

Mac Millan 1920 de Hudson körfezi bölgesini, 1923-1924 de Kane denizi buzullarını gezdi.

Amundsen 1925 te, Kuzey Kutbunu aşma teşebbüsünü bu sefer tayyare ile tekrarladı; muvaffak olamadı.

Amerikalı kumandan Richard E. Byrd (bendimizin başında adı geçen amiral) yanında Amerikalı tayyareci Floyd Bennet (1890 - 1928) olduğu halde 9 mayıs 1926 da Spitsbergen'de King körfezinden havalanarak Kuzey Kutbu üstünde ilk uçan adamdır, kutba gidip gelme 1360 millik mesafeyi havadan on beş buçuk saatte uçtular. Byrd 25 ekim 1888 de Winchester'de doğmuştur. Virginia Askerî Enstitüsünden ve Amerika Deniz Akademisinden mezundur. Birinci Dünya Savaşında bir hava birliğine kumanda etmiştir. Mac Millan'ın kutba ilk seyahatinde seferî heyetin hava kumandanlığını yapmıştır.

Byrd'ün kutup üstünde uçuşundan iki gün sonra da Amundsen, İtalyan Ge-

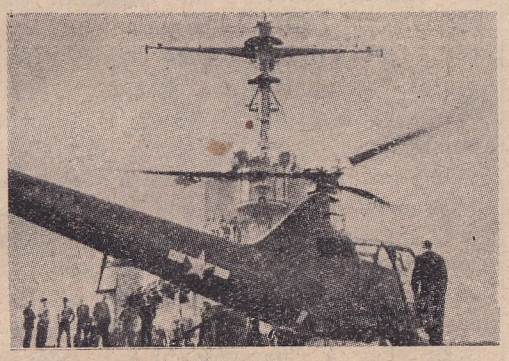

Byrd'ün Pine İslanda adlı gemisi

neral Umberto Nobile tarafından yapılan ve kullanılan Norge adlı hava gemisi (dirijabl) ile kuzey kutbunu aşmıya muvaffak oldu. Spitsbergen'den havalanan Norge 71 saat sonra Alaska'da Teller'de yere indi. Bu seyahate Lincoln Ellsworh da refakat etti. Ellsworth 12 mayıs 1880 de Chicago'da doğmuş bir Amerikalıdır.

Mac Millan 1926 ve 1927 de kutup seyahatlerine devam etti.

1928 de Sir Hubert Wilkins, yanında Teğmen Carl B. Bielson olduğu halde tayyare ile Alaska'dan Spitsberg'de Svalbard'a uçtu. Avustralyalı olan Wilkins 1888 de doğmuştur. 1912 - 1913 Balkan Harbinde Türk kıtaları yanında gazete fotoğrtfçılığı etmiştir.

Aynı yıl General Nobile İtalia adlı hava gemisiyle King koyundan uçtu; dönüşte kazaya uğradı; heyetten bir kişi öldü; sağ kalan altı kişi İsveç tayyarecileriyle Sovyetlerin Krassin buzkırıcısı tarafından kurtarıldı. Nobile heyetini kurtarmak üzere bir deniz tayyaresiyle uçan Amundsen ve dört arkadaşı 18 haziran 1928 de kazaya uğrıyarak hayatlarını kaybettiler.

1929 da Byrd bir defa daha kutup üstünde uçtu.

Gene Mac Millan 1930 ve 1931 yıllarında kutup seyahatlerine devam etti. İkinci Dünya Savaşına takaddüm eden bu seferlerde gerek Mac Millan, gerek Stefansson, Arktik Kuşak hakkında pek önemli fennî malûmat getirdiler.

Gene 1931 de Wilkins ile Ellsworth Nautilus adlı denizaltı ile Arktik Kuşakta deniz altında bir inceleme gezisi yaptılar.

İşte yukarıdanberi yazdıklarımız üç yüz elli yıl içinde Arktik Kuşağa yapılan seferlerin ve bunları yapanların başlıcalarını anlatmış bulunmaktadır. Bütün bu keşifler arasında Arktikte değerli tetkiklerde bulunan: Finlândiyalı olduğu halde Ruslar tarafından sürüldüğü için İsveç ta-

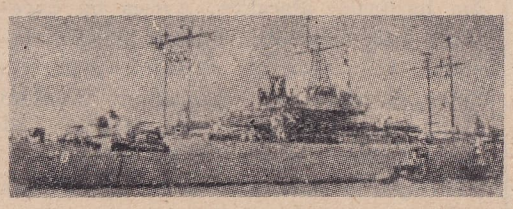

Byrd'in gemileri

biiyetine geçmiş Adolf Eric Nordenkiold (1832-1901) ile yeğeni Otto Gustave Nordenkiold (1869 - 1928) u, Nansen heyetine refakat eden Norveçli Otto Sverdrup (1869 - 1928) u, İngiliz Sir George Nares (1831 - 1915) i zikretmek gerektir.

İkinci Dünya Savaşiyle sekteye uğrıyan bu araştırmalara harb sonunda bilhassa uranium arayan Sovyet havacı ve bilginlerinin fazla önem verdikleri anlaşılmaktadır. Bununla beraber harb sonu araştırmaları hakkında bir şey söylemek henüz mevsimsizdir.

Antarktik Kuşağa seferler: Bu Kuşakta ilk araştırmalarda bulunan Kaptan James Cook (1728 - 1779) dur. Güney Pasifikteki keşifleri ve incelemeleri çok daha önemli olan bu İngiliz gemici 1774 ocağında, Antarktikte Batı 34° 16′ 15″ boylam (tul derecesi) ında Güney 71° 10′ enlemine ulaştı ve burada bir açık deniz buldu.

Fabian Gottlieb von Bellingshausen (1778 - 1852) 1819 dan başlıyarak iki gemiyle Antarktik Kuşakta araştırmalarda bulundu. Güney 70° enlemine girdi. Bu Rus subayı keşfettiği yerlere Alexandre Land, Peter Land ve Traversay adası adlarını verdi.

Bundan sonra New York'lu Kaptan Charles Wilkes (1798-1877) bir Antarktik keşif heyetinin başında ocak 1840 ta Güney 61° 30′ enlem ve Doğu 161° boylamında kutup kıtasının büyük bir parçasını keşfetti, fakat geçilmez bir buz seddi karaya çıkmasına mâni oldu.

Arktik keşiflerinde de adı geçen James Ross, Erebus ve Terror adlı gemilerle 1839 - 1843 de bir İngiliz heyeti tarafından yapılan sefere başkanlık etti. Bu seferde Ross denizi, Victoria Land Admiralty dağları ile Possession, Coulman, Franklin adaları, Erebus ve Terror adları verilen faal volkanlar keşfedildi. Bu sefer sonunda James Ross'a asalet unvanı verildi.

1893 te Larsen, Oscar II Land'ı keşfetti.

Yirminci Yüzyılın ilk on senesinde Güney Kutbuna erişilmek üzere mükerrer teşebbüsler yapıldı. 1901 de Kaptan Ro-

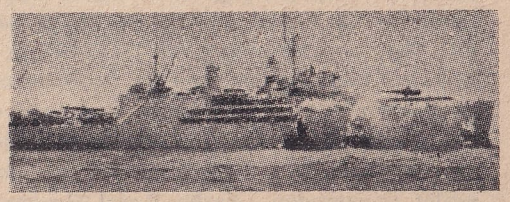

Byrd'ün gemileri

bert Falcon Scott (1868 - 1912) King Edward VII Land'ı keşfetti. Güney Kutbu araştırıcılarının en önemli simalarından olan bu İngiliz deniz subayı Dawenport'da doğmuştur. Tahsilini bitirince bahriyeye girdi, korvet kaptanlığına yükselince Antarktik keşiflerine ilgilendi ve 1901-1904 te Royal Geographical Society'nin bir keşif seferine başkanlık etti. Bu seferde Scott'un ulaştığı yer, o zaman için en uzak güney noktası olan 82° enlemi, 163° boylamıdır.

İrlândalı Sir Ernest Henry Shackleton (1874-1932) 1908 de Güney Magnetik Kutbunu keşfederek yerini belirtti. İngiltere ihtiyat donanmasının ticaret filosuna mensubolan Shackleton 1901 - 1904 Scott keşif heyetinde üçüncü muavindi. 3950 metre yüksekliğindeki Erebus dağına çıkan da budur. Bu namlı denizci 1903 den 1906 ya kadar Royal Geographical Society'nin sekreter ve veznedarlığını yaptı. 1907 - 1909 yıllarında İngiliz Antarktik keşif heyetine kumanda etti. Magnetik kutbu buluşu bu sefer sırasındadır. Bundan dolayı 1909 da asalet unvanı aldı.

Arktik keşiflerinde de adı geçen R. Amundsen, 1910 da gene Fram gemisiyle Norveçten Antarktik'e hareket ederek 14 ocak 1911 de Büyük Buz Seddine vardı. Kutbu bulmak üzere 20 ekimde harekete geçerek buz bölgelerine girdi ve 16 aralık 1911 de Güney Kutbuna vardı.

Gene kutbu bulmak üzere 1 haziran 1910 da Terra Nova gemisiyle Londra'dan hareket eden Scott ocak 1911 de Ross adasında buzlu bölgeye girdi. Buradan ekim 1911 de hareket etti ve 17 ocak 1912 de kutba vardı. Fakat orada Amundsen'in diktiği Norveç bayrağını gördü ve onun kendisinden tam bir ay önce kutbu keşfettiğini anladı. Bununla beraber tamamiyle kendi başarısına dayanarak Amundsen'in bayrağından yarım mil mesafeye İngiliz bayrağını dikti ve oradan ayrıldı. Bu seyahatte Edgar Evans, Scott'-

un muavini, Doktor Wilson da başmüşaviriydi. Öteki arkadaşları Oates ve Bowers'di. Heyet dönüşte buzlar arasında kayboldu. İki kişi öldü. Scott'la diğer ikisi on bir ay mücadeleden sonra tehlikeli bölgelerden çıkabildilerse de Scott 29 mart 1912 de vitaminsizlikten ve soğuktan öldü. Scott'un son gününe kadar bütün hâdiseleri ihtiva eden hâtıra defteri sonradan yayınlandı. İngiliz bahriye subayları 1915 te Londra'nın Waterloo meydanına bir Scott abidesi diktiler. Scott ve arkadaşlarının Güney Kutbunu bulmak için giriştikleri bu sefer, her iki kutup seferlerinin en heyecanlısı ve bütün dünyada en fazla alâka toplıyanı olmuştur.

Shackleton, 1914 ten 1916 ya kadar Antarktik Kuşağın coğrafî ve fennî ölçümünü ve haritasını alan heyete başkanlık etti. Seferin başlangıcında Weddell denizinden Ross denizine geçme teşebbüsünde levazım gemisini kaybetti ve mürettebatını güç belâ kurtardı. Shackleton bu son seferindeki hizmetlerinden dolayı asalet unvanından başka Royal Geographical Society ile Royal Scottish Geographical Society'den ve Amerika, Fransa, İtalya, Belçika, Rusya coğrafya cemiyetlerinden mükâfatlar aldı. Fransa kendisine ayrıca Léon d'Honneur nişanını verdi. «Antarktik Kuşağın Kalbi» adlı önemli bir eseri vardır.

1928 de Byrd iyi teçhiz edilmiş bir heyetle Güney Kutbu üzerinden tayyare

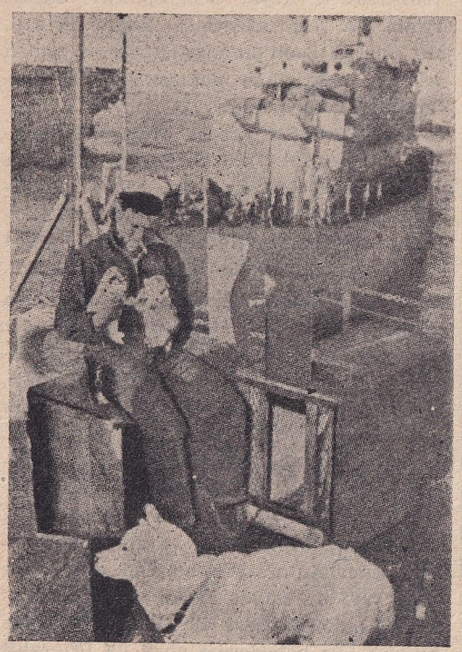

Seyahate iştirak eden köpekler

ile uçuşa hazırlandı. Sefer heyeti Ross denizinden on mil içerde Güney Buz Seddinde Küçük Amerika adı verilen üssü kurdu. Byrd ve üç arkadaşı 1929 kasımında kutup üstünden uçmıya muvaffak oldular.

Sir Douglas Mavson 1929 eylûlünde coğrafî rasatlarda bulunmak üzere Avustralya Antarktik bölgesine hareket etti. Sir H. Wilkins idaresindeki başka bir İngiliz heyeti de 27 eylûl 1929 da Montevideo dan gemi ile hareket ederek Pasifik Okyanusu güney kıyılarının iki bin millik deniz haritasını çıkardı. 1933 - 1934 de de Byrd, Antarktik Kuşağa yaptığı ikinci seferden geriye pek önemli birçok malûmat getirdi. Byrd'ün 1939 da başlıyan üçüncü seferi Amerikanın harbe girmesiyle nihayet buldu.

Byrd'ün yeni seferi : İkinci Dünya Savaşiyle sekteye uğrıyan Antarktik seferleri, bendimizin başında işaret ettiğimiz üzere, Amiral Byrd'ün kumandasında yeniden başlamış bulunmaktadır. Amiral Byrd, Antarktik Kuşağı en iyi bilen bir denizci ve bir tayyarecidir. Amiralin idaresindeki 5.000 kişilik heyet on üç gemi ile hereket etti. Bu gemilerden biri uçak gemisidir ve birkaç tane uzak mesafe tayyaresi taşımaktadır; bu ufak uçak gemisinin adı "Pine Island" dır. Amiral gemisi "Mount Olympus" adındaki vapurdur. On üç gemiden biri de bir denizaltıdır. Heyet bilhassa harita almak için en son sistem aletlerle mücehhezdir. Ayrıca kızaklar ve bunları çekecek kutup köpeklerinden başka buz üstünde kolaylıkla hareket eden küçük tanklar da götürülmektedir. İlk defa bu kadar büyük ve iyi mücehhez bir heyetin Antarktik'e hareketi bütün dünya efkârını seferin sebeplerini soruşturmıya sevketmiştir. Heyet resmî demeçlere göre, Antarktik Kuşağın haritasını alacaktır. Ayrıca bu heyetin o ıssız bölgelerde maden araştırmalarında bulunacağı da söylenmektedir. Şu halde, Byrd'ün asıl vazifesinin uranium araştırmaları olmasına hükmedilebilir. Esasen İngiltere, Sovyetler Birliği, Şili, Avustralya ve Norvecin de bu maksatlarla sefer heyetleri hazırladıkları anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, Amiral Byrd'ün Antarktik'e hareketi ortaya yeni bir mesele de çıkarmıştır : Avustralya Antarktik'in büyük bir kısmının kendisine aid olduğunu iddia etmektedir. Bütün bunlar önümüzdeki günlerin başlıca mevzuları arasına girecektir.

(Esat Hamdun)

RAMUZ, CHARLES - FERDİNAND — (1878 - 1947) Eserlerini Fransız diliyle yazmış olan İsviçreli meşhur muharrir ve romancı.

C.-F. Ramuz 24 eylûl 1878 de Vaud Kantonunun Léman gölü kıyısındaki Cully kasabasında doğmuştur. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarını güzel bir tabiat manzarası karşısında, kalabalıktan uzak ve âdeta inziva içinde geçirmiştir. Savoie Alplerinin mavi sırtlarını, karlı tepelerini, Léman gölünün sularını ve yemyeşil ormanları kendi dünyalarının son sınırları sayan insanların arasında genç adam, eserinin değişmez atmosferini buldu.

C.-F. Ramuz, daha kolejde iken edebiyata heves ediyordu. Sanat hayatına şiirle girdi ve romanda karar kıldı. İlk eseri küçük bir şiir kitabıdır ki "Le Petit Village" (1903) adını taşır. Buna hâkim olan pastoral hava daha sonraki eserinde de görülür : «La Grande Guerre de Sondreband,, (1905) ve "Aline,, (1904). C. - F. Ramuz yirmi beş, yirmi altı yaşlarında iken Paris'e gitmiş ve orada epey bir müddet kalarak Sorbonne'a devam etmiş ve etütler yapmıştır. Bu arada bâzı eserlerini de yayınladı. 1909 da çıkan "Jean - Luc Persécuté,, de okuyucularını Fransız İsviçresinin kır hayatına doğru sürüklüyor, 1912 de çıkan "Aimé Pache,, da ise, eserin kahramanı olan ressamın şahsında kendi gençlik yıllarını anlatıyordu: Ressamın mücadelesi, bizzat romancının mücadelesi idi. Montparnasse'ın bir köşesinde sessiz bir hayat sürüyor, fakat şöhreti gittikçe yayılıyordu. Romain Rolland onu Ollendorff'a götürüp tanıştırmış ve "Vie de Samuel Belet,, adlı eseri bu suretle basılmıştır. Fakat bu kitabı da talihsiz çıkmış ve satılmamıştır.

C. - F. Ramuz

Paris'te meslek hayatının en ateşli yıllarını yaşıyan C. - F. Ramuz, 1914 yılında, Birinci Dünya Savaşının ilânından birkaç hafta önce, kopacak büyük gürültüden habersiz olarak memleketine dönmüştür. Bütün harb müddetince Isviçrede kapanıp kalan C. - F. Ramuz, «Cahiers Vaudois» adlı dergiyi çıkarmış ve uzun bir seri tutan romanlarına başlamıştır. Buradaki ilk eserlerinden olan «Adieu à beaucoup de Personnages» da mütaakıp eserlerinin temleri belirti halinde görünmektedir.

23 mayıs 1947 de İsviçrede ölen C.-F. Ramuz'ün birinci Dünya Savaşından bu yana, otuz yıl içinde meydana getirdiği eserlerin başlıcaları, roman ve tetkik olarak, şunlardır : "Le Règne de l'Esprit,, (1917), "La Guérison des Maladies,, (1917), "Histoire du Soldat" (1918), "Les Signes parmi nous" (1919), «Salutation des Races» (1919), "Presence de la Mort,, (1919), "Le Grand Printemps» (1919), «Terre du Ciel» (1921, bu eserini daha sonra 1925 te "Joie dans le Ciel,, adiyle yayınlamıştır), "Passage du Poète,, (1923, daha sonra bu eserine "Fêtes des Vignerons,, adını vermiştir). "La Séparation des Races» (1923, bu eserini 1912 de yazmış olduğu «Feu à Cheyseron» u esas tutarak meydana getirmiştir), «L'Amour du Monde» (1925), «Chants des Paysans du Rhône» (1925), «La Grande Peur dans la Montagne» (1926), «Le Cirque» (1926), «La Beauté sur la Terre» (1927), «Foraine» (1928), «Farinet ou Fausse monnaie» (1923), «Adam et Eve» (1933), «Taille de l'Homme» (1935), «Derborence» (1936), «Questions» (1936), «Besoin de Grandeur» (1938), «Si le Soleil ne revenait pas» (1939), «Journal» (1946) ilh..

C. - F. Ramuz eserinde kırların ve köylerin şiirini vermiye çalışmıştır. Ona bir tabiat ressamı gözüyle bakanlar çok olmuştur. Fakat dikkate şayandır ki, hiçbir eserinde deniz tasvirine raslanmaz. Romancının dünyası, Vaud memle-

ketinin dağlarla çevrili sınırları içine hapsolmuş gibidir. C. - F. Ramuz, Rhône havzasını, bugünün dünyasını anlaşmazlıklara götüren tarihî ve siyasî sistemlerin dışında, gerçek bir vatan olarak kabul eder. Eserine kahraman olarak köylüleri seçmesi de, şehirliyi ezen içtimaî zaruretlerden köylünün kurtulmuş olduğunu zannetmesindendir.

C. - F. Ramuz'ün, üslûbu çok şahsidir. Çok defa, kendisine gramer bilmiyor diyenler, Fransız dili geleneklerini bozduğunu ileri sürerek hücuma geçmişlerdir. Fakat O, "Üslûp fikir gibi kozmopolit değildir, onun doğduğu bir toprak ve kendisine has bir gökyüzü ve güneşi vardır» der. C. - F. Ramuz zevk bakımından gençliğinde romantikti. Chateaubriand'a ve Rousseau'ya hayrandı. İlk eserleri ise Zola'nın natüralist - realist ekolünün tesirlerini taşır. Bir müddet te Péguy'nin tesirinden kurtulamıyan C. - F. Ramuz, yaşlandıkça kendi şahsi ifadesini bulmuş ve kendine has bir realizm meydana getirmiştir.

C.-F. Ramuz'den, memleketimizde her nedense şimdiye kadar hemen hiç bahsedilmemiş ve bir iki yazısı müstesna, kitap halinde hiçbir eseri çıkmamıştır.

(Hüsamettin Bozok)

TÜRKİYEDE MİLLÎ EDEBİYAT CEREYANLARI — Türk edebiyatı tarihinde millî terennümlerin ve milliyetçi hareketlerin çok eski bir mazisi vardır. Daha Gök Türk kitabelerinde, bir zamanlar kendilerini Çin medeniyetinin uyuşturucu şehir hayatına kaptırarak millî yurt (ötüken) tan ve millî benliğinden uzaklaşan bir kısım Türklere karşı; " — Ey Türk milleti ! Titre ! Ve kendine dön!" diye haykıran, Bilge Kaağan'ın bu canlı hitabesi, o tarihe kadar yer yüzünde raslanmamış bir derecede kuvvetli bir "millî iman" taşıyordu. Türk benliğini sarsan ve Türk bütünlüğünü tehlikeye koyan her yanlış hareket bu hitabede bütün tarihî delilleri ve kötü neticeleriyle açığa vuruluyor ve hatip, Milâttan Sonra Sekizinci Yüzyılda Çinlilere karşı bir istiklâl savaşı yapmak zorunda kalan Türk milletini, yeni ve muhtemel bir tehlikeden uzak tutmak için onun asil ruhundaki yurt ve millet sevgisini hareketlendirmiye çalışıyordu. Bu sözler, zamanımızdan 1.200 yıl evvel Türk topluluğu arasında kuvvetli bir "millî şuur" bulunduğunun en açık bir ifadesiydi.

Eski Çin medeniyeti tesirleri gibi İslâm medeniyetinin milliyet ideallerine cevaz vermiyen prensipleri de Türk milletinin millî değerleri üzerinde hırpalayıcı tesirler yapmıştı. Bilhassa Türk dilinin arabî ve farisî saltanatı karşısında ihmal, hattâ terk edilmesi, millî bütünlüğü ve millî inkişafı yüzyıllarca sarsan hâdiselerden biri olmuştu.

Onbirinci Yüzyılda Kâşgarlı Mahmut ve Onikinci Yüzyılda Fahrettin Mubarekşah gibi Türk milliyetçileri, tehlikenin önüne geçmek istiyerek; Türk dilinin başka dillerden üstün olduğunu belirtmek, Türk milletinin başka milletlere tercih edilecek değerlerini saymak suretiyle; yabancı milletlere ve yabancı tesirlere karşı Türk dilini ve Türk milliyetini korumıya çalışmışlardı.

Onbirinci, Onikinci ve Onüçüncü Yüzyıllarda, Selçuk Türkleri ülkelerinde gerek devletin resmî lisanı, gerek bu ülke şairlerinin edebiyat lisanı olarak maalesef hemen yalnız Fars dili kullanılmıştı. Fakat Onüçüncü Yüzyıl sonlarında Anadoluda Karaman Beyliğinin ve onun ardından Osmanlı devletinin türkçeyi yeniden resmî dil ilân edişleri bu beylikler ülkelerinde çok mesut neticeler veren bir «türkçeye dönüş» hareketi yaratmıştı, ki bu hareketin de sebepleri tamamiyle millî esaslara dayanıyordu.

Gülşehri gibi, Âşık Paşa gibi Ondördüncü Yüzyıl Anadolu şairlerinin Türk dilinin ihyası uğurundaki bilgili ve istekli çalışmaları gene tamamiyle onların muhitinde esen, Türklüğe ve türkçeye kıymet verdirici bir millî havanın eseriydi. Onbeşinci Yüzyılın büyük Çağatay şairi Ali Şîr Nevaî de tam mânasiyle milliyetçi bir sanatkârdı : O, türkçenin Onbeşinci Yüzyılda bile farisîden üstün bir dil olduğuna dikkat etmiş ve Muhakemet-ül-Lûgateyn isimli önemli eseriyle bu hakiketi ispata çalışmıştı. Nevaî bundan başka Türk milleti için, onun birliği, bütünlüğü ve yücelmesi için çalıştığını eserlerinde samimi bir iftiharla ve ısrarla söylemişti.

Osmanlı İmparatorluğu dahilinde Aydınlı Visâli gibi, Tatavlalı Mahremî ve Edirneli Nazmî gibi Onbeşinci ve Onaltıncı Yüzyıl şairlerinin katıksız bir türkçe ile şiir söylemek tarzındaki hareketleri de; sebebi her ne olursa olsun öz türkçenin Osmanlı topluluğunda kendini her vesile ile hissettiren devamlı bir hayata sahip bulunduğunu açıklıyordu.

Saz şairlerinin seslerini yüksek zümreye duyurmaları; Nedim gibi büyük divan şairlerinin şiirde Türk sesine değer vermeleri gibi hâdiselerden doğan «mahalliileşme cereyanı» da şüphesiz aynı millî hayatın başka bir tezahürü idi. Türk ruhu ve bu ruhun en canlı bir ifade vasıtası olan Türk dili, halk topluluğunda ve her türlü halk edebiyatlarında esasen rekabet kabul etmez bir üstünlükle yaşıyordu. Münevverlerin halka inişleri, halk vezin ve şekillerine ve her türlü halk söyleyişine dikkat edişleri Onsekizinci Yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında bir millî benliğe dönüş ruhunun tamamlandığını gösteriyordu.

İşte Türkiyede medeni müesseselerin Avrupaileşmesi demek olan Tanzimat İnkılâbı yapıldığı zaman, büyük bir gerileme devresinde bulunan Türk edebiyatının muhafaza ettiği yegâne değer, bu millî benliğe dönüş hareketiydi.

Nedim'den sonra Vâsıf'ta, Akif Paşa'da devam eden yerlileşme akımı, Tanzimat ediplerini de sarmış, Ethem Pertev Paşa'ya hattâ Ziya Paşa ve Namık Kemal gibi en tanınmış Tanzimat şairlerine hece vezniyle ve millî nazım şekilleriyle manzumeler yazdırmıştı.

Fakat her türlü medeni hareketlerimizin Avrupaileşmesi demek olan Tanzimat İnkılâbı yıllarındadır ki Türk milliyetçiliği daha yeni ve daha kuvvetli bir millî hamle yapmıştır. Yeni hamlenin dil bakımından olduğu kadar, tarih bakımından da Türk milletinin ihmal edilmiş veya unutulmuş değerlerini meydana koymak gibi edebî olmaktan önce ilmî ve fikrî bir karakteri vardır. Ancak bu hamlenin atılışındaki kudret eski çağlarda veya mahallileşme cereyanında olduğu gibi yerli bir itilişin eseri olmaktan ziyade Avrupai bir kaynaktan akislenmiştir.

Tanzimat yıllarındaki Türk milliyetçiliğinin başlangıcı Avrupadaki Türkoloji cereyanındadır. Türkoloji gerek Doğuda, gerek Batıda eski bir maziye sahibolmakla beraber daha ziyade Ondokuzuncu Yüzyılda derinleşen bir ilim cereyanına verilen isimdir. Bilhassa Onsekizinci ve Ondokuzuncu Yüzyıllar Avrupasında bir taraftan müspet ilimlerin gösterdiği ciddi gelişmeler, bir taraftan kökü milliyetçilik fikirlerinde bulunan millî asalet iddiaları, tarih araştırmalarını birdenbire ön plâna almış ve tarihçilik çok ciddi ve hummalı bir faaliyet sahası olmuştur. Tarih, Avrupa kavimlerinin talihini, Asyalılarla olan mücadele ve münasebetlerin çizdiği hakikatini biraz daha aydınlatınca; Avrupalı milletlerin mazisini araştıran tarihçilerin gözü daha derin bir dikkatle Asyaya çevrilmiştir. Bu dikkat, yeni tarihçilere Asyanın ana kavimlerinden olan Türk milletinin eski tarihini ve tarihî değerini keşfetmek ve tanımak imkânını vermiştir. Bir kısım Avrupalı Tarihçiler, tarihin bu bölümünü inceliyerek gayretlerini Türk tarihi araştırmaları üzerinde teksif etmişler; Türk kavimlerinin dil, tarih, edebiyat, etnografya ve folkloru hakkında çok ciddi incelemeler yapmışlardır.

Ortaya konulan eserler Türkiyat bilgisinin büyük bir hızla gelişmesini sağlamış, Türklerin Osmanlılardan önceki medeniyetleri birer birer meydana çıkarılmıştır. Bu araştırmalara bilhassa Rusyalı Danimarkalı, Alman ve Fransız âlimler iştirak etmiştir.

İşte Ondokuzuncu Yüzyıl ortalarında Fransada tahsilde bulunan bir Türk edibi, Ahmet Vefik Paşa, Batı ülkelerindeki Türkoloji faaliyetlerini yakından görmek fırsatını bulduğu için mensubolduğu milletin büyük mazisini aydınlatan bu araştırmalarla şiddetle ilgilenmiş ve bizzat kendisi de Türk dili ve Türk tarihi üzerinde çalışmıya başlamıştır. Ahmet Vefik Paşayı Süleyman Paşa, Ali Suavi, Şemsettin Sami gibi bir kısım Tanzimat edipleri takibetmişler, neticede, Ondokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısında Türkiyede başlangıcı Avrupada bulunan yeni ve ilmî bir Türkçülük hareketi başlamıştır.

Milliyetçi bir ruha ve nev'i şahsına münhasır, bilgili ve kendine inanmış bir karaktere malik olan Ahmet Vefik Paşa Türkiyede çok eski bir mazisi olan milliyetçi görüşleri ihya ederek, dil, tarih ve halkiyat bakımından böyle bir idealle işlenmiş eserler vermiştir. Önce Ebülgaazi Bahadır Han'ın «Şecerei Türk» isimli kitabını Çağatay lehçesinden Osmanlı türkçesine tercüme etmiş, bu suretle Orta Asya Türk - Moğol tarihinin Osmanlılarca bi-

linmiyen bir kısmını Türkiye Türklerine tanıtmak ve bizim millî tarihimizin Osmanlılarla başlamayıp, çok daha eski ve şerefli bir tarihimiz olduğunu meydana koymak gibi o çağlar için büyük ve faydalı bir hizmet görmüştür. Daha sonra, Anadolu türkçesinin ilk lûgat kitabı olan «Lehce-i Osmanî» isimli mühim eserini yayınlamıştır. Bu eser, kendinden sonraki millî lisan çalışmalarına kuvvetli bir örnek olmuş, daha yeni dil araştırmaları için değerli bir kaynak vazifesi görmüştür. Vefik Paşa «Lehce-i Osmani» sinde muhtelif Türk lehçeleri hakkında bilgiler vermiş, ayrıca eserinin Türk maddesinde takdir etmek bakımından sağlam bir neticeye vardığını göstermektedir. Ahmet Vefik Paşa'nın gene milliyetçi bir görüşle hazırladığı üçüncü eser «Atalar Sözü» isimli darbı mesel mecmuasıdır.

Bunlardan başka tarihe ait «Hikmet-i Tarih» ve «Fezleke-i Tarih-i Osmanî» gibi eserler yazan ve bu eserleriyle de gerek tarih anlayışına, gerek Osmanlı tarihine dair kuvvetli fikir ve bilgiler veren Ahmet Vefik Paşa'yı, Ziya Gökalp'ın ve Fuat Köprülü'nün bir «Türkçülük Rehberi» ve bir «müfrit milliyetperver» diye tarif edişleri tamamiyle yerinde verilmiş birer hükümdür.

rinde «Eski ve Yeni Türkler» e dair birtakım tarihî, içtimaî, filolojik malûmat vererek Türklerin bugünkü Avrupa milletleriyle akraba olduklarını ve onların Batı medeniyeti çerçevesine girişlerinin bir nevi eski medeniyetlerine dönüş mahiyetinde karşılanması gerektiğini ileri süren Celâlettin Paşa'nın birçok mütalâaları şahsi kanaatten ileri gitmiyen ve ilmî esaslara dayanmıyan düşünceler halindedir.

Fakat Tanzimat devrindeki ilmî Türkçülüğün ikinci ve daha mühim bir siması, meşhur Şıpka Kahramanı Süleyman Hüsnü Paşa'dır. Süleyman Paşa büyük bir as-

Yukarıdaki resimler, soldan itibaren, birinci sıra: Namık Kemal, Necip Âsım, Mehmet Emin Yurdakul, Mehmet Âkif Ersoy. İkinci sıra: Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Mehmet Fuat Köprülü, Ahmet Ağaoğlu. Üçüncü sıra; Yusuf Akçora, Ömer Seyfettin, Ali Canip Yöntem, Yahya Kemal Beyatlı.

çeşitli Türk kavimlerinin isimlerini saymış, Türk tarihinin Hicretten beş bin yıl evvel başladığına işaret etmiştir. Onun bu sayfalarda verdiği en dikkate değer malûmat, Oğuzlar, Selçuklular ve Osmanlılar silsilesi hakkındaki kuvvetli görüşlere dayanan bilgilerdir. «Türk aşiretlerinin en şereflisi ve en üstünü Oğuzlardır» mealindeki sözleri Vefik Paşa'nın daha o tarihte Türk kavimlerinin kıymet ölçülerini

Tanzimat yıllarındaki ilmî Türkçülük hareketlerine karıştırılmak istenilen diğer bir şahsiyet te Mustafa Celâlettin Paşa'dır. Ancak aslen Polonyalı olan ve Müslümanlığı kabul ederek Osmanlı tabiiyetine giren Mustafa Celâlettin Paşa'yı bir Türk milliyetçisi olarak değil, Türke çok yaklaşmış Avrupalı bir Türkolog olarak karşılamak daha doğrudur. «Les Turcs Anciens et Modernes» isimli fransızca bir eser olduğu kadar değerli ve bilgili bir edip, bilhassa şuurlu bir Türk milliyetperveridir. Askerî Mektepler Nazırlığı yaptığı sıralarda, mekteplerde türkçe tedrisatını kolaylaştırmak ve sistemlendirmek gayesiyle yazdığı bir Türk dili gramerine kavaidi Osmaniye veya sarfı Osmanî gibi mutad olmuş isimler vermemiş ve türkçeyi müstakil bir lisan olarak kabul ettiği için eserini «Sarf-ı Türkî» diye isim-

lendirmişti. Hattâ «Talimi Edebiyat» ın ön sözlerinde «edebiyatı Osmaniye», «eş'ârı Osmanî» gibi tâbirler kullanan Recaizade'ye yazdığı bir mektupta bu noktayı ehemmiyetle işaret etmişti. Süleyman Paşa bu mektubunda Osmanlı edebiyatı sözünün yanlış olduğunu, dilimize Osmanlı dili, milletimize Osmanlı milleti denilmiyeceğini söylüyor, Osmanlı tâbiri devletin adıdır. Milletimizin adı ise sadece Türktür. Bu sebeple lisanımıza Türk dili, edebiyatımıza Türk edebiyatı demek lâzımdır diyordu. Onun «Mebâniyül-İnşa» isimli edebî nazariyeler kitabında «askerî hitabet» örneklerine geniş bir yer vermesi dikkate değer bir noktadır.Fakat Süleyman Paşa'nın ilmî Türk milliyetçiliği alanındaki en mühim eseri «Tarih-i Âlem» isimli kitabıdır : Süleyman Paşa, başta De Guignes'nin tarihi olmak üzere daha birtakım Batı kaynaklarına baş vurarak «Tarih-i Âlem» inde; Türkiyede ilk defa olarak; İlk Çağlar Türk tarihine ait yüz elli dokuz sayfalık bir bahis ayırmış, bu kısımda eski Türkler hakkında çok mühim bilgiler vermiştir. Türklerin en eski atalarının Hun'lar olduğunu ve meşhur Oğuz Han'ın Hun Devleti hükümdarlarından Mete olması gerektiğini bu sayfalarda ve gene ilk defa söylemiştir. Bu eserin Doğu ve Batı tarih kaynaklarından faydalanmak, hattâ Çin tarihlerinden haberdar olmak suretiyle meydana getirilmesi ona ayrı bir değer ve ehemmiyet kazandırmıştır. Bu büyük kahramanın diğer bir millî ve vatanperverane eseri de «Hiss-i İnkılâp» adlı risalesidir. Bu eserde Süleyman Paşa'nın vatan ve inkılâp yolundaki azimli hareketlerinin bir hulâsası vardır. Ancak kendi hizmetlerini gene kendi lisaniyle söylemeyi fazilet kanunlarına uygun bulmadığı için müellif bu gibi gayretlerinin hâtırasını bir başkasının dilinden hikâye etmiştir. Süleyman Paşa'nın bu eserine göre Türk milleti Avrupadaki her türlü yeni ve medeni hareketleri kolayca kabul edebilecek, bu alanda hattâ örneklerini geçebilecek bir kabiliyettedir. Bu millet, ilerlemek için sadece hükümetinin teşvikine muhtaçtır. Her halde Türk inkılâp ve kahramanlık tarihinde büyük roller oynamış olan Süleyman Paşa'nın Türk milliyetçiliği tarihinde de o ölçüde büyük bir mevkii vardır.

Bu yıllarda ilmin ve edebiyatın çeşitli konularında eserler verirken Türkoloji'ye de temas eden ve Türkoloji'ye ait eser ve makalelerinde milliyetçi bir zihniyet güttüğü görülen diğer mühim bir muharrir de Ali Suavi'dir. Eserlerinin mühim bir kısmını İslâmcı ve Osmanlıcı bir zihniyetle kaleme alan Suavi'nin Türkoloji'ye ait yazılarını da Türkçü, hattâ Pan - Türkist bir görüşle yazması; üzerinde işlediği mevzuu o anda diğerlerinden daha üstün gören, Doğu usulü bir itiyadın mahsulüdür. Bununla beraber gerek «Ulûm» gazetesinde, gerek «Hıyve» isimli mühim risalesinde ve daha bâzı yazılarında Türk diline ve Türk medeniyeti tarihine temas eden Ali Suavi'yi o devrin ilmî Türkçülük hareketlerine iştirak etmiş bir sima olarak tanımak zarureti vardır. Onun «Hıyve» isimli eserinde camileri, medreseleri ve yetiştirmiş olduğu büyük âlimleriyle iftihar edilecek bir Türk yurdu olan Maveraünnehir'in Rus istilâsına uğrayışı karşısında gösterdiği millî hassasiyet bilhassa dikkate değer bir noktadır.

Tanzimatın ilmî Türkçülüğüne kuvvetle iştirak eden diğer mühim bir sima da Şemsettin Sami'dir. Her şeyden önce bir lûgat âlimi olan Şemsettin Sami'nin Türk dili ve Türk milliyetçiliği bakımından en mühim eseri «Kaamûs-ı Türki» sidir. Gerek bu kitabı, gerek millî lisan dâvalarına ait şuurlu makaleleriyle Şemsettin Sami'yi Ahmet Vefik Paşa'nın daha verimli bir muakkıbi olarak karşılamak lâzımdır. Türk milletini «intisabiyle iftihar olunacak bir millet» diye tavsif eden, bu milletin konuştuğu lisanın Osmanlı lisanı değil, Türk dili olduğunu söyliyen ve Doğu türkçesi ile Batı türkçesini biribirinden ayıran ihmal ve cehalete teessüf eden Şemsettin Sami, çok sevdiği Türk milleti için ve bilhassa onun lisanı için gayretle çalışmış bir ilim adamıdır. Şemsettin Sami, ayrıca Avrupalı Türkologla-

Ahmet Vefik Paşa

rın faaliyetleriyle de yakından alâkadar olmuş, Orhun Kitabeleri ve Kutadgu - Bilik gibi eski Türk eserleri üzerinde incelemeler ve tercümeler yapmıştır.

Aynı çağlarda Şinasi gibi, Ahmet Mithat ve bilhassa Namık Kemal gibi büyük Tanzimat sanatkârlarının da Türkiyedeki milliyetçilik hareketlerine iştirak ettiklerini gösteren sebepler çoktur. Şinasi'nin safi türkçe şiirler yazması, halka halk diliyle hitabetmesi, Ahmet Mithat'ın Türk dili üzerindeki popüler, fakat millîyetçi yazıları, Namık Kemal'in fırsat buldukça Türklüğü ve Türk dilini yüceltmiye çalışan fikirleri, hattâ siyasi bir Osmanlıcılık namı altında hakiki bir Türkçülük yapmış olması, üzerinde uzun uzun durulması gereken noktalardandır. Ancak Tanzimat devrinde edebî olmaktan ziyade ilmî bir mahiyet taşıdığı aşikâr olan Türkçülük hareketlerinin daha belirli ve daha müselsel mümessilleri hiç şüphesiz bu Ahmet Vefik Paşa-Süleyman Paşa - Ali Suavi - Şemsettin Sami silsilesidir.

Bu şahsiyetlerin Türk milliyetçiliği yolundaki ilmî faaliyetlerine Ondokuzuncu Yüzyılın son seneleriyle Yirminci Yüzyılın ilk yarısı başlarında, mühim olarak, Bursalı Tahir Bey, Necip Asım Bey ve Veled Çelebi tarafından devam edilmiştir. «Osmanlı Müellifleri» isimli ansiklopedik eserinden başka, «Türklerin Ulûm ve Fününa Hizmetleri» adiyle neşrettiği bir biyografi mecmuasında Farabî gibi, İbni Sina gibi, Buharî ve Gevherî gibi büyük İslâm âlimlerinin aslen Türk olduklarını meydana koymıya çalışan Tahir Beyin hemen bütün eserlerinde milliyetçi bir ruh bulunduğu aşikârdır. Türk dili ve Türk tarihine dair telif - tercüme pek çok eser ve makale yazmış olan Darülfünun Türk lisanı tarihi müderrisi Necip Asım da devrinin değerli Türkçüleri ve Türkologları arasındadır. Ayrıca Onikinci Yüzyıl Türk ediplerinden Edip Ahmed'in «Hibet ül-Hakaayık» isimli mühim eserini ilim âlemine ilk defa tanıtmak ve Orhun Abidelerini Türkiyede ilk defa neşretmek şerefi de Necip Asım'a aittir. Mevlâna Celâlettin Rumî torunlarından olan Velet Çelebi (İzbudak) ise sekiz ciltlik «Büyük Türk Lûgati» nin müellifidir. Ancak müellifin Orhun kitabelerinden başlıyarak Türk dili ve edebiyatına ait pek çok eserleri taramak suretiyle meydana getirdiği bu emek mahsulü büyük eser henüz neşredilememiştir. Veled Çelebi ayrıca Mevlâna'nın şiirleri üzerinde incelemeler yapmış, Sultan Veled'in türkçe şiirlerini «Divan-ı Türkî-i Sultan Veled» adıyle neşretmiş, atalar sözü toplamaları vücuda getirmiştir. Aynı yıllarda bu Türkiyat bilginleriyle birlikte, aynı konular üzerinde araştırmalar yapan daha bâzı mühim simalar da mevcuttur. Bunlar arasında Necip Asım'ın tarih çalışmalarına iştirak eden tarih müderrisi Mehmet Arif Beyi, ansiklopedist âlim ve Maarif Nazırı Emrullah Efendiyi ehemmiyetle zikretmek lâzımdır. Bu arada başta Fuat Raif Bey olmak üzere bir kısım müfrit Türkçülerin lisanda «tasfiyecilik» güderek Türk dilini zevksiz bir duruma düşürmeleri; bilgisiz, metodsuz ve anlaşılmamış bir «öz türkçecilik» hareketi yaparak milliyetçi çalışmaların şiddetle icabettirdiği «ciddilik» ten uzak kalmaları Türkiyede Türkçülük yolunda yapılan ilk hafif ve zararlı hareket olmuştur. Buna mukabil gerek sanat anlayışları, gerek millî kültür ve imanları kuvvetli olan bâzı sanatkârlar da hattâ aynı yolda zevkli ve faydalı bir netice elde etmiye muvaffak olmuşlardır. Türkçülük idealini sanat sahasına nakleden bu milliyetçi sanatkârların en mühimleri Ahmet Hikmet'le Mehmet Emin'dir.

Daha «Yeğenim» isimli, sade dille yazılmış monoloğu ile mensubolduğu serveti Fünun edebiyatından gerek lisan, gerek zihniyet bakımından büyük farklarla ayrılan Ahmet Hikmet, Türk edebiyatında mevzu ve heyecanlarını Türk tarih ve seciyesinden alan ilk Türkçü sanatkârdır. «Yeğenim» de yanlış anlaşılmış bir Avrupalılaşma zihniyetinin yarattığı kozmopo-

lit ruha karşı şiddetli ve alaylı bir hücumda bulunan Ahmet Hikmet, «Çağlayanlar» isimli millî hikâyeler ve nesirler kitabiyle de millî edebiyatımıza gerçekten yüksek değerli bir eser kazandırmıştır. Bu eserdeki «Yakarış» isimli mensure ile «öz türkçe» nin Türkiyede ilk güzel örneğini veren Ahmet Hikmet«Altın Ordu» gibi destanî hikâyeleriyle de Türkiye türkçesinde millî heyecanı Türk tarihinden ve Türk destanlarından alınmış ilhamlarla birleştirmiye muvaffak olan ilk hikâye sanatkârı olmak şerefini elde etmiştir.

İlk şiirini 1897 yılında Selânikte çıkan «Asır» gazetesinde neşrederek Türk edebiyatına «Ben bir Türküm, dinim cinsim uludur — Sinem, özüm ateş ile doludur» tarzında, göğüs kabartıcı, gür bir sesle atılan Mehmet Emin ise Türk şiirine yeni bir dil ve yeni bir sanat anlayışı getirmiştir. Gerçi bugünkü bilgimize göre Tanzimattan sonraki Türk şiirinde «Türküm!» sesiyle övünen ilk şair, millî edebiyat cereyanına mensubolmamakla beraber, millî duyguları çok kuvvetli bir sanatkâr olan Muallim Naci'dir. Naci'nin burada saygı ile hatırlanması gereken sözü de meşhur «Ben ki bir Türküm, unutmam Ca'beri» mısraıdır. Ancak Mehmet Emin bu zözü Naci gibi yalnız bir defa söylememiş, bütün ömrünce hep bu heyecanın müterennimi olmuştur. Onun bu terennümleri de gene Naci'de olduğu gibi aruz vezniyle değil, millî vezindir diye taparcasına sarıldığı hece vezinleriyle söylenilmiştir. Mehmet Emin, Türk edebiyatına sesini bir Türk - Yunan harbinde duyurmuştur. O çağlarda yıllardanberi zafere susamış olan Türk gönülleri için Ethem Paşa ordularının Atinaya yürüyen muzaffer hareketleri gerçekten bir sevinç kaynağı ve bir millî heyecan vesilesi olmuştu. Bu elektrikli çağlarda Selânikte bulunan Mehmet Emin'in millî duyguları üzerinde o coşkun gönüllerin kuvvetli bir tesiri vardır. İlk şiirlerini «Türkçe Şiirler» adı ile toplıyan Mehmet Emin'in hece vezniyle ve saf bir dille yazdığı bu sade fakat samimî söyleyişlerine o tarihte yalnız Türkiyede değil, İngiltere, Rusya, Macaristan gibi Türkiye dışı memleketlerde de yakın bir alâka gösterilmiştir. Bir büyük şair olmaktan ziyade idealist bir Türkçü olan Mehmet Emin'in hemen yegâne kusuru Türk veznidir diye kullandığı hece vezninin halk ananesinde yaşıyan seslerine dikkat etmiyerek yani bu vezni halk şiirinin ölçü ve duraklariyle kullanmıyarak âdeta Serveti Fünun şiirindeki «fa-ilâtün failâtün failâtün failün» kalıbını Türk şiirine «4 + 4 + 4 + 3» gibi sadece sayı bakımından nakleden bir «parmak hesabı» kullanmış olmasındadır. Bu sebepledir ki «söz» bakımından yeni ve kuvvetli olan bu şiirler «ses» bakımından maalesef sönük ve zayıf kalmışlardır. Bununla beraber, sanatı «millet için» anlıyan ve Türk şiirinde «Anadolu halkına» ve «Türk ruhuna» doğru ilk adımı atan Mehmet Emin'in Türk edebiyatı tarihinde bir dönüm noktası hazırladığı inkâr edilmez bir hakikattir.

Fakat Türkiyede «millî edebiyat cereyanı» gerek ilim, gerek edebiyat bakımından en verimli ve en hareketli çağını 1908 Meşrutiyet inkılâbından sonra yaşamıştır. 1908 den sonra eski Türk dili ve Türk tarihi araştırıcılarına hemen birdenbire denilecek kadar kısa bir zamanda daha yeni ve daha genç bir dolu Türk milliyetçileri daha katılmış; gerek Türkoloji alanında, gerek Türk milliyetçiliği yolunda büyük ve canlı bir deprenme olmuştur. Bir yandan hattâ hükümetin de yardımiyle millî - İslâmî birtakım ilmî teşekküller kurulmuş, millî mecmualar neşredilmiş ve bu mecmuaların sinesinde yeni ve milliyetçi ilim adamları toplanmıştır. Bir taraftan da Namık Kemal'denberi devam edegelen ve Ahmet Hikmet, Mehmet Emin gibi sanatkârlarla tamamiyle Türkçü bir karakter kazanan millî heyecan çalışmaları, genç Türk sanatkârları üzerinde büyük tesirler yaparak «millî sanat» hareketinin kısa bir zamanda Türk edebiyatına hâkim bir cereyan haline girmesini mümkün kılmıştır. Ancak bu hummalı faaliyetlerin en büyük âmili, gene içinde yaşanılan tarihî çağların siyasi - içtimai, kuvvetli zorlayışlarıdır : 1908 inkılâbından sonra Türkiyeyi idare edenler hakikatte idealist birer devlet adamı olmakla beraber şahsi tecrübesizlikleri dolayısiyle devleti hangi yoldan yürüteceklerini kestiremiyecek bir durumdaydılar. İlk zamanlarda bunlar Osmanlı hudutları dahilindeki çeşitli milletleri gene Osmanlı ülküsü etrafında birleştirmeyi tahayyül ediyorlardı. Fakat hürriyet ve istiklâl fikirlerinin bütün dünya gönüllerini şiddetle tutuşturduğu bu kritik çağlarda Osmanlılık siyasetinin her hangi bir başarı elde etmesi çok zor bir mesele idi. Osmanlı devletine ne din ne de milliyet bakımından hiçbir zaman bağlanmamış olan Balkan milletlerini, hattâ Arnavutlar, Araplar gibi Müslüman azınlıklarını kuvvetli bir milliyet fikri sarmış bulunuyordu. Gene bu yıllarda teşekkül eden Rum, Ermeni, Arap ve Arnavut millî fırkaları gibi Osmanlılık idealini kökünden baltalıyan; teşekküllerle Türk devletinin bir aralık istiklâl dâvası için hareketlenen Arnavut ve Arap kabileleri üzerine asker göndermek zorunda kalışı devletin Osmanlılıktan sonra gütmek istediği «İslâm Birliği» siyasetinde dahi muvaffak olamıyacağını açıkca meydana koymuştu. Nihayet milliyetçilik duyguları yalnız Osmanlı devletine tabi bulunan bu başı boş azınlıkları sarmış değildi. Bizzat hâkim millet olan Türk milletinin de gönlünde artık önüne durulmaz bir Türk milliyetçiliği alevleniyordu.

Bir taraftan millî tarihin, mazinin derinliklerine doğru hergün biraz daha aydınlanan şerefli sayfaları; bir taraftan böylesine büyük bir milleti en küçük kavimler karşısında dahi izzetinefis kırıcı, gurur yaralayıcı durumlara düşüren acı mağlûbiyetler, dünyanın en eski milliyetçi kavmi olan Türkleri, yer yüzünün en üstün millî heyecanlariyle hareketlendiriyordu. Nitekim bütün bu sürükleyici olaylar karşısında İttihat ve Terakki hükümetinin tamamiyle Türkçüleşen siyaseti kısa bir zamanda hattâ taşkın bir mahiyet aldı. Bâzı genç devlet adamları Türkçülük siyasetinde ifrata vararak, hattâ zamansız bir hayale kapılarak henüz iyi hazmedilmemiş bir Türkçülüğü devlet siyaseti yapmak ve Turancılığa ulaştırmak gibi devletçilik bakımından siyasî hata sayılabilecek bir taşkınlık gösterdiler, kaçınılmaz bir savaş olmakla beraber, Türk milletini 1918 Dünya Savaşına sürüklemekte bir hayli acele ettiler.

İşte bütün bu çeşitli tesirler altında gelişen Yirminci Yüzyıl Türk milliyetçiliği, önce tamamiyle fikrî ve kültürel bir şekilde başladı: Daha 25 aralık 1908 de «Türk Derneği» isimli bir cemiyet kurulmuş; Türk kavimlerinin eski ve yeni hayatını incelemek, Türk dilini sadeleştirmek ve zengin bir dil haline getirmek gibi ilmî gayelerle çalışan bu cemiyet «Türk Derneği» adında bir de mecmua çıkarmıştı. Derneği kuranlar arasında Necip Asım, Veled Çelebi gibi yerli Türkçülerle, Yusuf Akçura gibi Orta Asya Türklüğü ve Türkçülüğü ile daha yakından ilgisi olan simalar vardı. Büyük bir iş göremeden dağılan bu dernek yerine 1911 de çok daha kuvvetli bir kadro ile «Türk Yurdu» cemiyeti kurularak aynı isimle bir mecmua neşredildi. Bu mecmuanın kurucuları da Mehmet Emin, Ahmet Hikmet, Yusuf Akçura, Ağaoğlu Ahmet, Âkıl Muhtar, Hüseyinzade Ali gibi gene Türkiyeli, Türkistanlı ve Azerbaycanlı Türkçülerdi. Gene aynı tarihlerde aynı simalar ve tıbbiyeli gençler, yeni bir hamle daha yaparak 12 mart 1912 de «Türk Ocağı» nı tesis ettiler. Devrin milliyetçilerini geniş ölçüde bir araya toplıyan bu ocak, Türkçülük tarihinin en faal ve en şerefli teşekkülü oldu. Türk Ocağında yukarıdaki isimlerden başka, Ferit Bey, Mehmet Ali Tevfik, meşhur "Kin,, şairi Emin Bülent, Fuat Sabit ve bilhassa ocak reisliğini yirmi yıl büyük bir başarı ile yaparak kuvvetli hitabet kabiliyeti ile Türk gençliği üzerinde çok ciddi tesirler bırakan Hamdullah Suphi (Tanrıöver) gibi yeni ve değerli Tükçüler vardı.

Gene bu sırada Selânikte bulunan bâzı genç edipler de Türk dilini katî bir surette sadeleştirmek, bilhassa lisanımızdaki yabancı terkip ve kaideleri yok etmek için millî bir heyecanla, ciddi ve iddialı bir hareket yaptılar. Önce Ömer Seyfettin ve Ali Canip tarafından girişilen bu harekete, az sonra Ziya Gökalp gibi Türk milliyetçiliği tarihinin en salâhiyetli bir siması da iştirak edince bu cereyan daha süratle ve daha kuvvetle gelişerek hattâ «Yeni Lisan Cereyanı» gibi oldukça mübalâğalı bir isim aldı.

11 nisan 1911 (29 mart 1327) de Selânikte, "Genç Kalemler,, mecmuasında Ömer Seyfettin'in "Yeni Lisan,, isimli bir makalesiyle başlıyan bu hareket, İstanbulda ve bütün Türkiye edebiyatında süratli ve etraflı bir gelişmeye mazhar oldu. «Yeni Lisan» cılarda gaye, yazı dilinde türkçe kaideleri hâkim kılmaktı.

Bu hareketin ilk katî adımını atan Ömer Seyfettin'dir. Ömer Seyfettin, Ali Canip'e yazdığı bir mektupta: «Geliniz Canip Bey, edebiyatta, lisanda bir ihtilâl

vücuda getirelim!„ diyecek kadar bu hamleye büyük bir kıymet veriyordu. Yeni Lisancılar, Serveti Fünuncuların Fransaya bağlanışlarını, eskilerin İrana gidişlerine benzetiyor, her iki çağ edebiyatçılarını da hakiki Türk dili edebiyatını vermemiş olmakla suçlandırıyorlardı. Ömer Seyfettin'e göre Tevfik Fikret, «Rubâb-ı Şikeste» sinin ismini bile fransızca bir şiir kitabından almıştı. «Genç Kalemler» mecmuasında çalışan bu genç edipler yalnız eskilere itiraz etmekte kalmıyor, yeni Türk edebiyatının nasıl bir yol takibetmesi gerektiğini de madde madde belirtiyorlardı. Onlar, ileri sürdükleri birçok fikirlerin kendilerinden evvel de söylenmiş fakat tatbik edilememiş olduğunu iddia ediyorlardı. Bu sebeple kendilerinin «Türkçeye Türk sarfı hâkim olacaktır» düsturunu kuvvetle ve aksamaksızın tatbik edeceklerini bildiriyorlardı.

Yeni Lisan cereyanı ilk anda Serveti Fünuncuların, hattâ Fecri Âti mensubu genç ediplerin itirazlariyle karşılaştı. Fakat Türk dili edebiyatında sade ve tabii bir türkçeye doğru gidilmesi, geri dönülmez ve kaçınılmaz bir zaruretti. Hâdise, Yeni Lisancılardan çok evvel başlamış, için için tabii bir tekâmül yoluna girmişti. O kadar ki Yeni Lisancıların yaptıkları, bu olayı daha katî ve daha sistemli bir hale getirmiş olmaktı. Bu sebepledir ki Fecri Âtinin genç edipleri yeni lisana hattâ bir Serveti Fünun lisanından geçmekte bile fazla güçlük çekmedi ve fazla zaman beklemediler. Her halde Ziya Gökalp'ın «On altı, on sekiz senedenberi Türk milletinin sosyolojisini, psikolojisini tetkik için sarfettiğim mesainin mahsulleri kafamın içinde istif edilmiş duruyordu. Bunları meydana atmak için bir vesilenin zuhuruna ihtiyaç vardı. İşte Genç Kalemler'de Ömer Seyfettin'in başlamış olduğu mücadele bu vesileyi ihzar etti» diyerek Türk edebiyatındaki tarihî rolünü meydana koymuş bulunduğu Yeni Lisan hareketine milliyetçilik tarihimizin ciddi bir mevki ayırması tabiidir.

Bu hareketin başlangıcında olduğu kadar gelişmesinde ve tarihî adımlarının belirtilmesindeki şeref hissesi, hikâyeci Ömer Seyfettin'le onun vefalı arkadaşı Ali Canip'e aittir. Hece vezniyle şiirler de söyliyen ve mühim bir kısım hikâyelerinin mevzuunu Türk tarihinden alarak devrinin en güzel destanî hikâyelerini yazan Ömer Seyfettin'in millî edebiyat cereyanında mühim bir mevkii vardır. Gene gerek aruzla gerek hece ile ve sade lisanla şiirler tertibeden Ali Canip de Türk dili ve edebiyatı üzerindeki çeşitli incelemeleri ve bilhassa Onsekizinci Yüzyıl Türk edebiyatı hakkındaki itinalı araştırmaları ile edebiyatımızda saygı ile anılacak bir mevkiin sahibidir.

Bu çağlar Türkçülüğünde : «Garbın İki Destanında Türk» risalesinin müellifi Azerbayecanlı Hüseyinzade Ali (Turan) nin; devrin birçok Türkçü dergilerine ilmî ve fikrî yazılariyle iştirak eden ve eserleriyle bir Türk birliğinin kurulması yolunda çalışan Ahmet Ağaoğlu'nun; bilhassa Türk Yurdu mecmuasını yıllarca idare ederek, kendi yazılariyle de Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde değerli bir hizmet gören milliyetçi âlim ve muharrir Yusuf Akçura'nın isimlerini ehemmiyetle hatırlamak lâzımdır. Bundan başka, bütün ömrü boyunca ilimle heyecanı birbirinden ayıramıyan ve böylesine heyecanla birleştirilmiş, oldukça popüler, hattâ lâubali bir lisanla milliyetçi araştırmalar neşreden; bu arada bilhassa sekiz ciltlik bir Türk tarihi yazan ateşli Türkçü Doktor Riza Nur'un; eski Türk dili eserleri üzerinde salâhiyetle çalışarak Türkoloji araştırmalarına ciddi hizmetlerde bulunan Kilisli Muallim Rifat'ın; gene bu devirlerde bâzı millî ve vatanî şiirleriyle tanınmış olan Samih Rifat'ın hizmetleri de Türk milliyetçiliğinin unutulmaz hâtıraları arasındadır.

Fakat, içli - dışlı, bütün bu milliyetçi ilim ve sanat adamlarına rağmen Türk topluluğu içinde ve Türk edebiyatı sahasında hâlâ birinci plâna ulaşamamış ve gerçek hedefini bulamamış olan milliyetçilik cereyanını birdenbire en parlak bir devreye yücelterek, Türk gençliğine millî ve hayatî bir hedef çizmiye ve Türkiyede zengin bir millî edebiyat akımı hazırlamıya muvaffak olan en mühim Türk milliyetçisi, büyük mütefekkir, Ziya Gökalp'tır.

«Türkçülük, Türk milletini yükseltmek demektir.» gibi Türk milliyetçiliği için en doğru sözü söyliyerek, Türk milletinin «lisanca, dince, ahlâk ve bediiyatça müşterek, aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep» bir bütün olması lüzumuna inanan Ziya Gökalp, avâre Türk milliyetçiliğine kati bir hedef çizmiş ve onu sistemlendirmiş olan insandır. O, bir taraftan Türk edebiyatı ve Türk içtimaiyatı alanlarında ciddi ve derin araştırmalar yapmış, bir taraftan da devrinin âlim ve sanatkârlarına ışıklı yollar göstererek millî edebiyat akımının geri dönülmez bir cereyan halini almasında kuvvetle âmil olmuştur. O kadar ki Ziya Gökalp; başta "Yeni Mecmua„ olmak üzere bizzat çıkardığı veya neşriyatına yardım ettiği çeşitli ilim ve sanat dergilerindeki sağlam ve inandırıcı yazılariyle; Darülfünun içtimaiyat kürsüsündeki salâhiyetli dersleriyle; Türk Ocağında ve her fırsat bulduğu yerde devrinin münevver gençleriyle yaptığı derin tesirli ve ağırbaşlı müsahabeleriyle herkesi inandırarak Türk milliyetçiliğini vicdanların ve şuurların en büyük imanı haline koymuştur.

Büyük Türkiyat âlimi Fuat Köprülü'nün Türk medeniyet ve edebiyat tarihi alanlarındaki engin çalışmaları, hareket noktasını Ziya Gökalp'ta bulduğu gibi Türk edebiyatında gerek hece vezniyle şiirler söylemek yoliyle, gerek bir kısım şiirlerinin ve eserlerinin mevzu ve malzemesini millî tarihimizden almak suretiyle edebiyatımızda top yekûn bir millî hareket yapan hececi şairler ve genç nesil sanatkârları bu hareketlerinde gene en çok Ziya Gökalp tarafından beslenmiş ve desteklenmişlerdir.

Türkiyenin, Türk milliyetçiliği idealini kökleştirmesi ve bir iman haline getirmesi tarihinde böylesine mühim bir rol oynıyan Gökalp'ın bu yolda çabuk muvaffak oluşu birçok ta o çağlar Türkiyesini idare eden milliyetçi İttihat ve Terakki hükümetinden çok ciddi ve saygı ile birleşmiş bir müzaheret görmesinden ileri gelmiştir.

Türkiyenin Türk milletinden, İslâm ümmetinden ve Avrupa medeniyetinden olmayı ülkü edinmesini gerekli bulan Gökalp, aynı zamanda Türk tefekkür hayatında da inkılâp yapmıya muvaffak olmuş büyük bir içtimaiyat âlimidir. Onun içtimaiyattaki sistemi Durkheim felsefesinden mülhem bir «içtimai mefkûrecilik» prensipidir. Ancak onun içtimai mefkûreciliğe temas eden ve onu açıklıyan görüş ve düşünüşlerinde geniş ölçüde bir milliyetçilik vardır. İçtimai iddialarının örneklerini daima Türk topluluğundan ve Türk tarihinden seçmesi, diğer bütün Türk sosyologlarına örnek olacak yerli ve millî bir kültür neticesidir.

Ziya Gökalp'ın milliyetçiliği süratli bir tekâmül yolu takibetmekle beraber bâzı istihaleler de geçirmiştir. Onun Türkçülüğünde bir zamanlar cazip bir Turancılık hayali belirmiş ve : «Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir : Turan», yahut «Düşmanın ülkesi viran olacak - Türkiye büyüyüp Turan olacak» gibi mısralar taşıyan şiirleri bu hayalin heyecaniyle terennüm edilmiştir. Fakat millî emellerde acele etmenin hele bir tarih ve içtimaiyat iddiasını bir devlet siyaseti haline koymanın acı neticeleri karşısında Ziya Gökalp'ta gittikçe daha realist bir Türkçülük fikri kuvvetlenmiş ve Gökalp: umumî Türkçülüğün bir "kültür Türkçülüğü„ , fiili Türkçülüğün de «Türkiye Türkçülüğü» anlayışiyle hareketlenmesi kanaatine varmıştır. Bu hâdiseler, onun milliyetçiliğinde önce bir «heyecan devresi» sonra birincisinden daha kuvvetli bir «ilim ve tefekkür» devri bulunduğunu göstermektedir.

Nitekim, büyük mütefekkir, 1924 te Ankarada neşrettiği «Türkçülüğün Esasları» isimli olgun eserinde, Türkiyenin bu tarihlerdeki durumu için faydalı ve aydınlık bir vuzuha en çok kendi çalışmalariyle ulaşan Türk milliyetçiliğini, açık ve kolay anlaşılır cümlelerle tarif ederek, yarının milliyetçilerine mükemmel bir plân ve program hazırlamıştır.

Yirminci Yüzyıl Türkiyesinde, millî edebiyatın ilim cephesini ele alarak, bu edebiyata geniş ölçüde millî ve tarihî kültür malzemesi hazırlıyan ve Türkiyede Türkoloji çalışmalarına bir altın devri yaşatan en büyük Türkiyat âlimi de Fuat Köprülü'dür. Filhakika bugün edebiyat ve medeniyet tarihimize ait ölmez eserlerden mürekkep bir âbidenin mimarı olan Köprülü, yalnız Türkiyede değil Türkiye dışı kültür âleminde de yurdumuzdaki Türkoloji araştırmalarının «yorulmak bilmez kurucusu» hüviyetiyle tanınmaktadır. Köprülü, bir taraftan edebiyatın tamamiyle «içtimai bir mahsul» oluşu hakkındaki sosyolojik kanaatleri bir taraftanda Türk edebiyatı üzerindeki zengin arastırma ve eserleriyle kısa bir zamanda millî edebiyat cereyanının en salâhiyetli bir uzvu olmuştur. Onun «Bugünkü Edebiyat »isimli eserini teşkil eden «Millî Edebiyat Meseleleri» başlıklı bir makale

serisi, daha 1917 - 1921 yıllarında Köprülü'nün «millî edebiyat» ı ne esaslı bir kavrayışla tarif hattâ telkin ettiğini göstermektedir. Fuat Köprülü, Türk edebiyatı tarihinin büyük Türk tarihi gibi bir bütün olarak tetkiki lüzumuna ilk defa dikkat etmiş ve bütün ömrünü bu şerefli mesaiye hasrederek Türkiyede gene ilk defa ciddi bir edebiyat tarihçiliği kurmıya ve Türk tarih ve edebiyatının karanlıkta kalmış taraflarını aydınlatıp biribirinden kopmuş parçalarını sistemli bir şekilde bütünlemiye muvaffak olmuştur. Onun Türk tarihi, Türk edebiyatı tarihi, Türk hukuku, Türk iktisadiyatı, Türk dinleri, Türk ahlâk ve âdetleri, Türk folkloru üzerindeki engin araştırma ve eserlerinden ve bu eserlerin dünya ölçüsünde gördüğü büyük alâka ve rağbetten bu dar sütunlarda hattâ en kısa çizgileriyle dahi bahsetmiye imkân yoktur. Ancak şurası muhakkaktır ki Köprülü, Kâtip Çelebi'denberi dünya ölçüsünde büyük âlim yetiştiremiyen Türk ilminin bu üç yüzyıllık hazin hüsranını kendi gayretiyle ve fazlasiyle gidermiye muvaffak olmuştur. Gene onun tarihî araştırmaları, buluş ve sezişleri yanında sanat ve edebiyat hayatımıza tecrübe ve araştırmaya müstenit yollar gösteren eser ve makaleleri dolayısiyle Köprülü'yü yalnız bir tarih ve içtimaiyat âlimi olarak değil aynı zamanda Ziya Gökalp'tan sonra edebî hayatımızın ciddi ve büyük bir münekkidi olarak karşılamak lâzımdır.

Gene Yirminci Yüzyıl Türkiyesinde milliyetçilik çalışmalarının içtimai bir hareket ve edebî bir cereyan halini almasında büyük bir rol oynıyan Türk Ocaklarında gençliğe millî iman aşılıyan, hizmeti unutulmaz bir edip te Hamdullah Suphi (Tanrıöver) dir. Hayatının yirmi yılını ocak çalışmalarına hasrederek kudretli hitabet kabiliyeti ile Türk Ocaklarını Türkçülüğün mâbedi haline getiren Hamdullah Suphi'nin milliyetçiliği de gene her şeyden çok bir heyecan milliyetçiliğidir. Köprülü'nün yakın arkadaşı olan bu değerli hatip, bir taraftan millî kültür alanında gittikçe genişliyen bir bilgi edinirken bir taraftan da «Aziz Ocaklı!» hitabı ile başlıyan enerjik nutuklariyle, çekici ve inandırıcı söyleyişleriyle bilhassa 1912 - 1920 yılları arasındaki millî heyecanın dili, kalbi ve sesi olmuştur.

İşte bütün bu olayların ve bu kuvvetli simaların tesiriyle gene 1914 - 1921 yılları arasında eser veren genç Türk edipleri; akıllarının erdiği ve bilgilerinin eriştiği nispette millî karakteri haiz yazılar yazmıya başlamışlardır. Türk dili, Serveti Fünunun zengin fakat melez lisanından şiddetle uzaklaşmıya koyulmuş, Fecri Âti toplantısına Serveti Fünun lisaniyle iştirak eden sanatkârlarda bile sade ve temiz türkçeye doğru süratli bir ilerleyiş görülmüştür. Başta Refik Halit olmak üzere Yakup Kadri, Fuat Köprülü, hattâ Ahmet Haşim gibi Fecri Âti ediplerinin bizzat kendi lisanlarında gittikçe güzelleşen bir tasfiye yaptıkları bu yılların dikkate değer hâdiseleri arasındadır. Bilhassa Refik Halit, içinde yetiştiği eski «İstanbul ailesi türkçesi» ile, genç yaşta dolaştığı Anadolunun zengin halk söyleyişini muvaffakıyetle birleştirerek Yirminci Yüzyıl Türk edebiyatında örnek bir Türk dili yaratmıya muvaffak olmuştur. Bu arada Fecri Âti toplantısına yetişemiyen daha genç sanatkârlar da bilhassa Ziya Gökalp'ın telkinleriyle hareketlenerek aruzdan heceye doğru topyekûn bir akın yapmışlar ve bu akın bâzı sakat taraflarına rağmen, edebiyat tarihimizde hakiki bir cereyan halini almıştır. Bu mühim cereyanın en sakat tarafı, genç şairlerin millî edebiyatı hemen ekseriyetle bir vezin ve şekil meselesi sanarak işin sathında kalmış olmalarıdır. Gerçi Türk tarihinde milliyetçilik cereyanı daha çok bir "dil milliyetçiliği,, halinde gelenekleşmiş ve Tanzimatçılar buna bir de iyi anlaşılmamış bir «vezin milliyetçiliği» ilâve etmişlerdi. Bu sebeple yeni cereyanın bu ananeyi devam ettirmek, hattâ hızlandırmak istidadında olması tabii karşılanabilirdi. Fakat edebiyatta milliliği daha ciddi ve daha şümullü ve bilhassa kültürlü bir Türkçülük halinde görmek isteyen, bu devrin milliyetçilik rehberleri, muhitlerinde kendilerine ayak uyduracak ölçüde millî kültürle hattâ sadece kültürle mücehhez bir edipler kafilesi bulamıyorlardı. Hele Serveti Fünuncuların kendilerini yalnız dil ve aruz vezni bakımından müdafaa edebilecek durumda olmaları devrin mürşitlerini zaferi kazanmak için en radikal bir şekilde hareket etmek zorunda bırakıyor ve meselâ Ziya Gökalp'ın «Aruz sizin olsun, hece bizimdir» gibi mısralarla hece veznini millî şiirin alâmeti farikası haline getirdiği gö ülüyordu. Her «yeni» nin, kendini kabul ettirmek için «eski» ye şiddetle hücum etmesi geleneği burada da meydana çıkıyor, yalnız Anadoluda yedi yüz yıl boyunca en büyük Türk şairleri tarafından işlene işlene bir Türk vezni değilse bile bir «Türk aruzu» haline getirilmiş olan aruz veznının bu muazzam millî değeri şiddetle inkâr olunuyordu. Bu çağların millî gurur kıran şiddetli tarihî sarsıntıları içinde eski Türke ait her şeyi, "en güzel,, bulmıya elverişli bir muhit olan genç Türk gönülleri de; millî kültürleri ancak bu kadarına yettiği için; pek tabii olarak millî edebiyatı sadece bir vezin meselesi sanacak kadar işin şeklinde ve sathında kalıyorlardı.

1914 - 1921 yılları arasındaki hece vezni cereyanına iştirak eden şairler muhtelif edebî zümrelere mensuptur. Bunlardan Mehmet Emin ve Ziya Gökalp, cereyanın idealist simalarıdır. Riza Tevfik, heceye halk söyleyişini aktarmak suretiyle diğerlerinden daha becerikli bir muvaffakıyet temin etmiştir. Şiirde Fecri Âti zümresine mensubolan Köprülü heceye en eski Türk terennümlerini vermiye çalışmıştır. Serveti Fünundan Fecri Âtiye, oradan da heceye atılan Celâl Sahir ile «Genç Kalemler» cereyanı mümessilleri Ömer Seyfettin ve Ali Canip hece ile şiir söyleyişe millî bir vazife rengi vermişlerdir. Fakat şiire gene aruzla başladıkları halde millî cereyana hece ile ve bilhassa Yeni Mecmua ve aylık «Kitaplar» dergilerinde iştirak eden genç şairler dir ki hecenin asıl yayıcı mümessilleri olmuşlardır. Her ne şekilde olursa olsun bu yıllarda hece ile söylemeyi bir cereyan haline koyanlar, isimlerini alfabeye göre sıraladığımız şu eski ve yeni imzalardır : Ahmet Hamdi, Ali Canip, Ali Mümtaz, Celâl Sahir, Cemil Sena, Emin Recep, Enis Behiç, Ertuğrul Emin, Faruk Nafiz, Fuat Köprülü, Halide Nusret, Halit Fahri, İbrahim Alâettin, İdris Sabih, İhsan Mukbil, Mehmet Emin, Nâzım Hikmet, Necmettin Halil, Orhan Seyfi, Ömer Seyfettin, Riza Tevfik, Sabiha Nurunnisa, Saip Muallâ, Suat Salih, Şükûfe Nihal, Vâlâ Nurettin, Yusuf Ziya ve Ziya Gökalp.

Görülüyorki bu yıllarda hece ile şiirler söyliyerek bu vezni bir edebî cereyanın ismi haline getirenler, hiçbir ilmi kıymeti olmıyan bâzı tasniflerde söylenildiği gibi öyle «beş hececi» veya «on hececi» den ibaret değildir. Bu saydığımız isimlerin hemen hepsi hecenin tutulması ve sevilmesi yolunda vazife görmüşlerdir.

Fakat işte bütün bu çeşitli imzalara rağmen Türk edebiyatı, bilhassa Türk şiiri asla yüksek bir millî şiir derecesine ulaşamamıştır. Bu imzaların Türk dilinin sadeleşmesi ve Türk şiirinde hecenin kökleşmesi yolunda tarihî bir hizmet gördükleri muhakkaktır. Fakat gene birtakım tarihî ve kültürel sebepler yüzünden devrin millî edebiyatı kendisinden beklenilen terennümleri vermekten uzak kalmıştır. Fuat Köprülü'nün gene o çağlardaki bir yazısında tarif ettiği «millî hayatın bütün unsurlarında hukukta, ahlâkta, iktisadiyatta, bediiyatta birbiriyle hemahenk» olan, tam mânasiyle millî kültür malzemesiyle yoğurulmuş ve en âcil millî ihtiyaçlara cevap vermiye muvaffak olmuş edebiyat, bu edebiyat değildir. Bununla beraber bu başarısızlığın sebebini, genç sanatkârların kültür bakımından olan kifayetsizlikleri ölçüsünde devrin içtimai ve tarihî olaylarında da aramak lâzımdır:

Filhakika, Balkan Savaşının kaybedildiği bu elîm günler, onun ardından şanlı bir Çanakkale müdafaasına rağmen Birinci Dünya Savaşının doğurduğu içtimai - iktisadi - ruhi buhranlar bu çağlar Türkiyesinde huzursuz ve muztarip bir nesil yaratmıştı. Yalnız edebî hayatta değil, bu marazi çağlarda bilhassa Türk sanatına merkezlik yapan İstanbulun içtimai hayatında da insanlar, şuurlarından ziyade hisleriyle yaşıyan kafileler halini almışlardı. Edebiyatta Serveti Fünun devrindenberi elem ve ölüm mevzularından hoşlanılıyor, Türkiyede âdeta veremli bir edebiyat, solgun ve sönük varlıklardan zevk alan bir itiyat gelişiyordu. Bu yıllarda yazılan şiirlerin yüzde doksanı - memleket dertleriyle ilgili olmak şöyle dursun - marazî bir aşk, ıstırap hattâ arzu ve ihtiras şiirleriydi. Devrin bir kısım genç şairlerine değil mağlûbiyetler, Türk milletinin varlığını korumak için giriştiği enerjik istiklâl savaşı bile yeter derecede bir millî iman verememişti.

Onlar, bu elektrikli yılları da İstanbulda, Anadolunun dertlerinden uzak ve kendi "aşk şiirleriyle,, başbaşa yaşamışlardı.

Bu yıllar Türk şiirinde Enis Behiç gibi eski ve yeni çağların tarihî hâtıra ve heyecanlariyle örülmüş «millî neşide» ler terennüm eden şairleri de yok değildi. Bu şairin «Biz kimleriz, biz Altaydan gelen erleriz» yahut «Biz öyle bir milletiz ki ezeldenberi - Hak yolunda yalın kılıç hep seferberiz» gibi mısralar ve «Hey koca Türk, uzakları yakın eden Türk» gibi seslenişlerle ördüğü manzumeleri; Türk denizcilik tarihinden alınmış mevzu ve motiflerle süslenmiş destanları; bilhassa "Gemiciler,, gibi göğüs kabartıcı, millî kahramanlık terennümleri vardı. Saip Muallâ'nın «Ağla dere ağla dere - Gitti yurdum yâd illere» gibi teellümleri; Necmettin Halil'in «Eminim ki bu anda dedemin ruhu bile _ Mezarında inliyor bugünün matemiyle - Şimdi güzel vatanım esir oldu her derde - Artık benim doğduğum yer bile yâd illerde» gibi samimi ıstırapları mağlûbiyet çağlarının tahassüslerine tercüman olan mısralardı. Talihin garip bir cilvesiyle devrin millî ıstıraplarla kaynaşmış, çok güzel manzumelerini "Yaralı Hayalet", «Yolcu, Yolun Şarksa», «Ağa Camii» vesair şiirleriyle Nâzım Hikmet yazmıştı. Fakat bu yılların millî felâketlere karşı kayıtsız muhitlerine yapılan en canlı isyan Celâl Sahir'in «Feryat» isimli bir manzumesinde seslendirilmişti. «Düğün evi gibi hâlâ dört köşen - Gafil çocukların ne kadar da şen - Anne; bu rüya mı? Sen değil misin - Bu bağrı kanayan, bu can çekişen» gibi mısralarla «Vatan Anne» ye hitabeden şair, derin bir elem içinde, bu yıllar İstanbulunun bâzı muhitlerinde hâlâ nasıl neşe, eğlence içinde yaşandığını, genç kızların hâlâ nasıl süsler, boyalar içinde renklendiklerini haykırarak «Bu belde ölürken bile ne güzel» diye inliyordu. Buna mukabil devrin bir başka hece şairinin Ermeni artist Eliza Binemecyan Hanıma yaranmak ve bu millet, senin yüksek sanatından anlamaz diyebilmek için, Türk yurdunu «nankör bir virâne» ve Türk milletini «duymaz ve görmez» bir millet halinde gösteren mısralar dizmesi; bir başkasının "sevda, gençlik, şeref ve şan,, ın asılsız olduğunu anlıyarak, Anadolunun harap bir köşesi için bütün İstanbulu feda edecek hale gelmesi, gene Anadoluya geçmeyi pek geç akıl eden birinin İneboluya giden vapura bindiği zaman hâlâ sevgiden, sevgiliden ve anneden ayrılışı düşünerek; «Fakat anamın gönlü ne hicranlı, ne dolu ! - Senin için ah ondan ayrıldım Anadolu» gibi mısralarla Anadoluyu âdeta minnet altında bırakacak sözler söylemesi bu çağlarda "millî iman,, ın her şairde tam bir şuur devresine girmediğini gösteren şayanı dikkat delillerdendir.

Bu yıllar hecesinin en tanınmış şairi Orhan Seyfi, kuvvetli bir aruzla başladığı şiire ince ve zarif bir hece ile devam etmiş ve bu vezne cidden güzel şiirler kazandırmıştır. Onun «Çok eski bir zamanda - Oğuz Han hükümdarmış - İşitmiştim Turan'da - Bir peri kızı varmış» kıtasiyle başlıyan «Peri Kızıyle Çoban Hikâyesi», aslında herhangi bir Şark masalından farksızdı. Fakat şairin bu masalda kullandığı güzel türkçe, hecenin ilk zaferlerinden sayılmıya lâyıktı. Şairin ekserisi aşk şiiri olan diğer manzumelerinde de gene kuvvetli bir hece sesleniyordu. Orhan Seyfi'den başka, bir aralık hecenin Tevfik Fikret'i diye karşılanmak istenilen Yusuf Ziya'nın da kuvvetli bir nazım tekniği vardı. Onun «Binnaz» isimli manzum tiyatrosu, hecenin ilk başarılı tiyatro eseriydi. Ancak yeni cereyanın en kuvvetli ümitleri olan bu iki şair de Millî Mücadeleden sonra, Akbaba gazetesine gömülerek popüler bir mizahçılık yapmış, arada bir ciddi edebiyata dönen hamlelerde bulunmakla beraber kendilerinden beklenen sanat eserlerini vermekten uzak kalmışlardır. Bu çağlar şairlerinden yalnız Faruk Nafiz'dir ki sanata bir ömür boyu, sadık kalmış bilhassa Kurtuluş Savaşından sonra, daha kuvvetli millî şiirler söylemiştir.

1914 - 1921 yılları arasındaki nesir, şiire nispetle daha millî bir çehreye maliktir. Bu yılların hikâye ve roman edebiyatı Ömer Seyfettin gibi, Refik Halit, Yakup Kadri, Halide Edip, Reşat Nuri gibi her biri ayrı bir değer olan kuvvetli sanatkârlar elindedir. Bunlardan bilhassa Ömer Seyfettin, Refik Halit ve Reşat Nuri, yalnız çok güzel kullandıkları temiz Türk dili ile değil, aynı zamanda eserlerinin yerli ve millî oluşu ile de gerek Anadolunun gerek Türk ruhunun derinliklerine nüfuz etmiye muvaffak olmuşlardır. Hele bu yıllarda aruzla terennüm edilen ve aruzla terennüm edildikleri için millî edebiyat cereyanının dışında bırakılmak istenilen Türk şiirinin Mehmet Akif gibi, Yahya Kemal gibi en millî şairleri, edebiyatımızın varlıklariyle ebediyen övüneceği ölçüde millî ve milliyetçi, büyük şairlerdir.

Fakat bu çağların genç sanatkârlarından mühim bir kısmı hakiki millî eserlerini asıl Kurtuluş Savaşından sonra vermişlerdir : Başta Faruk Nâfiz olmak üzere Kemalettin Kâmi, Ömer Bedrettin, Necmettin Halil gibi hecenin daha genç şairleri Dumlupınar'dan sonraki ilhamlarını yıllarca yurdun heyecanlarından almışlardır. Kurtuluş Savaşından sora, Anadolunun ruhuna gömülerek onun bağrında yaşıyan çeşitli sanat ve edebiyat malzemesini yakından tanıyan bu şairlerin ve aynı yıllarda onları takibeden bir dolu genç imzanın eserlerindeki millilik, 1921 den evvelki eserlerle mukayese edilemiyecek kadar canlı ve kuvvetlidir.

Aynı yıllarda gene başta «Ateşten Gömlek», «Dağa Çıkan Kurt» gibi eserlerin müellifi Halide Edip olmak üzere Yakup Kadri gibi, hattâ bâzı bahtsız sebeplerle yurt dışında kalan büyük sanatkâr Refik Halit gibi eski nesir sanatkârları da birçok eserlerini gene millî kaynaklardan aldıkları ilham ve intibalarla yazmışlardır. Refik Halit'in «Bir İçim Su» adlı eserindeki «Çadır» gibi, "Türk Mezarı,, , "Ayşe Gül,, gibi parçalar, her millî edebiyatın, her zaman övünebileceği ayarda, kuvvetli eserlerdir. Gene Kurtuluş Savaşından bu yana doğru ilerliyen zaman, hece vezni şairlerine «millî edebiyat» ın sadece şekil ve vezin demek olmadığını da öğretmiştir. «Çanakkale Şehitleri», «Bülbül», «İstiklâl Marşı» gibi ölmez şiirlerin yaratıcısı Mehmet Akif; "Itrî,, , "Mohaç Türküsü,, , «Yol Düşüncesi» ve millet, vatan sevgisi heyecanlarının, millî tarihî fazilet ve kahramanlık hâtıralarının daha nice erişilmez örneklerini terennüm eden Yahya Kemal bütün bu eserleriyle ispat etmişlerdir ki millî edebiyat, her şeyden önce bir millî iman ve millî kültür meselesidir. Hele Cumhuriyetten on beş yıl sonra, büyük bir millî matem, heceden sonra, arada bir aruza da iltifat etmiye başlıyan şairleri bir anda aruzun kuvvetli ahengi etrafında toplanmıya sevketmiştir. Bu şairlerin Atatürk'ün ölümü üzerine yazdıkları mersiyelerini ekseriya aruzla terennüm etmiş olmaları dikkate değer bir söyleyiş hâdisesidir: İbrahim Alâettin'in meşhur 'Tavaf,, ı, Faruk Nafiz'in "Bizsiz Gidiyor,, , Orhan Seyfi'nin "Gidiyor,, isimli şiirleri ve daha bir dolu şiirler bu anda, hep aruzla söylenmişlerdir.

Cumhuriyetten sonraki Türk edebiyatının millî - vatani _ askerî konular üzerinde çeşitli eserler vermesi; milliyetçi bir hükümet olan Cumhuriyet hükümetlerinin takibettikleri siyasetle de ilgilidir. Fakat İstiklâl Savaşını doğrudan doğruya millî imanın kazandığına şiddetle inanılması, genç Türk sanatkârlarını millî ve tarihî kıymetlere daha yakından bağlamış, onlara daha samimi eserler yazdırmıştır. Bu devirde ortaya atılan aşırı derecede millî bir tarih tezi hükümet tarafından himaye edilmiştir. Gene bu devirde aynı ölçüde bir dil devrimi yapılmıştır. Bu inkılâplar, meselâ tarih tezinin komşu milletleri kardeş sayan ve bundan büyük millî ve insanî faydalar uman siyasi mahiyetini kavrıyamıyan bâzı muhitlerde «bütün milletlerin Türk olduğu veya bütün dillerin Türk dilinden çıktığı tarzında» mübalâğalı inikâslar yaparak şiddetle yadırganmış ve hattâ bâzı tepkiler uyandırmıştır. Dilde «tasfiyecilik» in dirilmesi mahiyetindeki kelime imalleri ile birleşmiş bir öz türkçecilik de gene münevver muhitlerde devamlı tenkitlere uğramıştır.

Bu arada bir taraftan dil ve tarih milliyetçiliğindeki bâzı aksaklıkları tenkidetmekten doğan; bir taraftan da «Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.» , «Ne mutlu Türküm! diyene..» gibi tarihî sözlerden kuvvet alan yeni bir Türkçülük cereyanı belirmiştir. Bu arada, birbiri ardından çeşitli, milliyetçi mecmualar neşreden bâzı gençler, bilhassa kaybedilmiş Türk ülkelerine hasret ifade eden yazılar yazmışlardır.

Cumhuriyetten sonra yayınlanan milliyetçi dergiler içinde Atsız, Orhon, Tanrı Dağ, Kopuz, Gök Börü, Bozkurt, Çınaraltı gibi mecmualar, umumiyetle bu mevzuda birleşen yazılar yayınlamışlardır. Bu mecmualarda milliyetçi neşriyat yapan simalar arasında Atsız ve Orhon mecmuala-

rının sahibi Nihal Atsız'ın ve Tanrı Dağ sahibi, eski Türkçü, Rıza Nur'un milliyetçi gençlik arasında alâka ile karşılanan yazıları vardır.

Ancak bu dergilerin bir kısmında, milliyetçi neşriyat, kalite bakımından arzu edilen ölçüden şuurlu ve kültürlü olamamıştır. Bir aralık İkinci Dünya Savaşının dağdağalı yıllarında Türk milliyetçiliğinin asabi bir hava içinde kaldığı görülmüş ve bugün henüz tarih olmadıkları için üzerinde istikbalin daha tarafsızca durabileceği birtakım hâdiseler, milliyetçilik cerayanında arzu edilmez vaziyetler yaratmıştır.

Bununla beraber son yıllar Türkiyesinde milliyetçi hareketler bunlardan ibaret değildir. Başta Türk Tarih Kurumu ve - bâzı neşriyatiyle - Türk Dil Kurumu olmak üzere birtakım resmî ve hususî teşekküller, Türk dili ve tarihi kültürüne ait ciddi eserler ve araştırmalarla millî kültürümüzü takviye eden eserler neşrine devam ediyorlar. Gene Türkiyenin muhtelif yerlerinde Doğu gibi, Çığır gibi, Damla gibi bâzı dergiler ve bu dergilerde yazılar neşreden ekseriya çok değerll imzalar reklâmsız çalışmalarına rağmen, milliyetçilik yolunda faydalı olmaktadırlar. Umumi Türk edebiyatı da içtimai buhran devirlerine mahsus bâzı anormal eserlere rağmen her çeşit sarsıntılara göğüs gererek gerek lisan, gerek sanat malzemesi bakımından milliyetçi olmasa bile yerli ve millî edebiyat olmak yolunda ilerlemektedir. Şuurlu Türk devletinin ise memleket dahilindeki çeşitli ideolojiler içinde gene ve ancak millî imana müzahir olduğunu her gün yeni bir vesile ile meydana koyması Türk tarihinin ve Türk talihinin değişmiyeceğini gösteren sevinçli hareketlerdendir.

Kısa bibliyografya: A. Hartmann; Ziya Gökalp'ın Sosyolojisi Hakkında. İş Mecmuası 19; Ahmet Hamdi Tanpınar; Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Hikmet, İslâm Ansiklopedisi. Ali Canip; Genç Kalemler. Çınar Altı, s. 12. Yazı Dili Münakaşaları, Ziya Gökalp'ın Matbuat Âleminde İlk Görünüşü. Çınar Altı, c. 1. Ali Canip; Ömer Seyfettin, Hayatı ve Eserleri. Ali Nüzhet; Ziya Gökalp'ın Hayatı ve Malta Mektupları, 1931. Behice Kaplan; Ali Suavi (Üniversite mezuniyet tezi). Bursalı Tahir; Osmanlı Müellifleri. Fethi Tevet; Benim Sevdiklerim. Süleyman Paşa, Mehmet Emin. Kopuz mecmuası, sayfa 93, 207, 172 ve Millî Şairimize Dair Hâtıralarım; Kopuz, 239. Fuat Köprülü; Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri, Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar, Bugünkü Edebiyat. Hikmet Turhan Dağlıoğlu; Şemsettin Sami, Hilmi Ziya; Ziya Gökalp. Hüseyin Namık Orkun; Eski Türk Yazıtları. İbnülemin Mahmut Kemal; Son Asır Türk Şairleri. İsmail Hami Danişment; Ali Suavi'nin Türkçülüğü, Eski Türklerde Milliyet Fikri; Cumhuriyet gazetesi 1.5.942 ve 28.4.941 Nihad Sami Banarlı; Başlangıcından Tanzimata Kadar Türk Edebiyatı Tarihi (Hıfzı Tevfik Gönensay'la beraber), Fecri Âti Edebiyatı, Aylık Ansiklopedi, C. III). Nihal Atsız; En Eski Türk Müverrihi Bilge Tonyukuk, İkinci Türk Müverrihi, Orhun mecmuası 1,5. Sabri Esat Siyavuşgil: Ziya Gökalp Mürebbi Varlık Mecmuası 142. Sami Bey; Süleyman Paşa Muhakemesi, Süleyman Nazif; Batarya ile Ateş (Süleyman Paşa). Şükrü Ahmet; Bizde Türkçülük Cereyanının Kaynakları, Edebiyat Fakültesi Talebe Mecmuası, 1. Uluğ İğdemir; Mehmet Emin, Aylık Ansiklopedi. Yakup Kadri; Atatürk. Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu; Namık Kemal ve İdeolojisi. Mecmualar : Atsız mecmua, Bozkurt, Çınar Altı, Edebiyat Fakültesi Talebe Mecmuası, Genç Kalemler Mecmuası, Gök Börü, Hayat mecmuası, Kopuz, Kitaplar, Küçük Mecmua, Orhun, Türk Yurdu, Türklük, Millî Mecmua, Millî Tetebbular Mecmuası, Türk Amacı, Türk Sazı. Yeni Mecmua.

(*Nihad Sami Banarlı*)

ABDÜLHAMİT, BİRİNCİ — (1725 - 1789) Osmanlı padişahlarının yirmi yedincisi. Padişahlardan Üçüncü Ahmet'le Şermî Rabia Kadın'ın oğludur. 23 mart

Birinci Abdülhamit

1725 te doğdu. 21 ocak 1774 te, ölen büyük kardeşi Üçüncü Mustafa'nın yerine tahta geçti.

Tahta geçtiği zaman Rusya ile harb devam ediyor, bâzı eyaletlerde de isyanlar çıkmış bulunuyor, malî sıkıntı hüküm sürüyordu. Buna rağmen yeni padişah harbe devam kararını verdi. Bu sebeple, kendi iç karışıklıklarından dolayı savaşa son vermek istiyen Rusyanın teklifine aldırış etmedi. Hırsova'yı zapteden Osmanlı ordusu Eflâk ve Boğdan'a girmiye hazırlanırken takviye alarak ilerliyen Ruslara Kozluca'da mağluboldu. Bunun üzerine 21 temmuz 1774 de Küçük Kaynarca kasabasında Rus - larla antlaşma imzalandı. Bu ağır antlaşmanın başlıca hükümlerine göre Kırım, Kuban, Bucak, yalnız din işlerinde hilâfete bağlı kalmak üzere, müstakil oluyor; Yenikale, Kerç, Azak, Kılburun - Kırım hükümetinin reyine bağlı olarak - Büyük ve Küçük Kabartay Rusyaya geçiyordu. Antlaşmada ayrıca, Rusların Türkiyedeki Ortodokslar üzerinde bir nevi himaye iddiasına yol açacak bir madde de bulunuyordu. Barıştan sonra Avusturya, devletin zayıflığından faydalanarak Boğdan Beyliğinden Bukovina'yı işgal etti; Osmanlı Devleti 1775 te bu topraklardan da vazgeçmek zorunda kaldı. Böyle ağır fedakârlıklarla barış kurulunca Birinci Abdülhamit iç isyanları bastırmak, askerî teşkilâtı ıslah etmek işlerine girişti. Kaptanı Derya Cezayirli Hasan Paşa, Suriyede bir gaile çıkarmış olan Tahir Ömer'i 1775 te tedibetti. Hasan Paşa, isyana yeltenen Kölemenleri de tedibederek âdeta Mısır'ı yeniden devlete kazandırdı. Ayrıca Mora isyanını da kanlı savaşlarla bastırdı.

Birinci Abdülhamit zamanında Anadolu vilâyetlerini kasıp kavurmıya başladıklarından levent teşkilâtı 1776 da lâğvedildi ve leventlerin büyük bir kısmı imha olundu.

Askerî ıslahatta Sadrazam Halil Hâmit Paşa bilhassa rol oynadı. Rumeli kaleleri, Kafkas kıyıları tahkim edildi; topçu, lâğımcı ve kumbaracıların ıslahı için Fransadan mütehassıslar getirildi. Halil Hâmit Paşa geniş ölçüde askerî ıslahata girişebilmek için yaşlı padişahı tahtından indirmek ve yerine veliaht Selim'i geçirmek hevesine düştü. Bu, öğrenilince önce azil ve nefiy, sonradan idam edildi.

Birinci Abdülhamit devrinin önemli vakalarından biri de İran gailesidir (1775). Nadir Şah'ın ölümiyle İranda çıkan karışıklıklardan faydalanarak İranı hükmü altına alan Zend Kerim Han Musul taraflarına asker sevketti, kardeşi Sadık Han da Basra'yı muhasara etti, Basra müdafii Süleyman Ağa'yı İrana götürdü. Kerim Han ölünce yerine geçen Zeki Han Süleyman Ağayı Basraya iade etti. Daha sonra Süleyman Ağaya Basra ve Bağdad valiliği verildi, İran gailesi sona erdi.

Küçük Kaynarca Antlaşmasından sonra Kırım'ın istiklâli şekilden ibaret kaldı. Zira, ilk hanlar Babıâli ile eski bağlılığın taraftarı idiler. Bunun üzerine Ruslar asker göndererek Kırım Hanlığına kendi taraftarlarından Şahingiray'ı seçtirdiler. Bu suretle harb tehlikesi yeniden baş gösterince Fransa araya girdi ve Haliç'te, Aynalıkavak kasrında yeni bir anlaşma imzalandı (10 mart 1779). Aynalıkavak Tahkimnamesi diye mâruf olan bu anlaşma ile Kırım müstakil kalacak, Rus askerleri çekilecek, Babıâli Şahingiray'ın hanlığını tasdik edecekti. Bu arada Kafkasyada Rusya ile Osmanlı Devleti arasında bir nüfuz mücadelesi başladı. Soğucak muhafızlığına tâyin edilen Ali Paşa Soğucak ve Anapa'nın imarı, Çerkes kabilelerinin teshiri için büyük gayretler sarfetti. Ruslar, Tiflis Hanı Heraklius (Ereğli Han) u elde ettiler; Babıâli de Dağıstanlıları kazanmıya muvaffak oldu. Böylece Heraklius ile Dağıstanlılar arasında şiddetli bir mücadele başladı. Diğer taraftan Kırımda Şahingiray aleyhine çıkan isyan üzerine Rusya asker sevkederek binlerce Müslümanı öldürmek suretiyle Şahingiray'ı yerine iade etti. Daha sonra Rus kıtaları yeni bir bahane ile Kırıma girdi ve ülkenin Rusyaya ilhakı ilân edildi (1784). Buna rağmen Birinci Abdülhamit, orduya güvenemediğin-

den barışı bozmadı. Fakat padişahın son yıllarında Koca Yusuf Paşanın sadarete geçmesi işi değiştirdi. Yeni sadrazam Rusya ile mutlaka harbin gerekli olduğu düşüncesinde idi. İngiltere ve Prusya elçileri de Babıâliyi bu yolda kışkırtıyorlardı. Nihayet Babıâli Rus elçisini çağırarak Kırımın iadesini istedi, elçinin red cevabı üzerine Rusyaya harb ilân edildi (1787). Bu harb 1792 ye kadar, yani Birinci Abdülhamit'in ölümünden sonra da sürdü. İlk taarruzu Özi (Oçakov) muhafızı yaptı, fakat Ruslar tarafından kanlı bir şekilde püskürtüldü. Biraz sonra Ruslar Özi'yi kuşattılar. Diğer taraftan Avusturya, harb ilân etmeden Belgrada ve Sırbistana taarruz etti. Serdarı ekrem Sadrazam Koca Yusuf Paşa, önce Avusturyalıların hücumlarını akim bıraktırdıktan sonra taarruza geçerek Avusturyalıları kendi topraklarında ağır bozgunlara uğrattı. Fakat Rus cephesinde işler yolunda gitmiyordu. Özi'yi kurtarmıya giden ince donanma mağluboldu, asıl donanma düşman gemilerine galebe çaldıysa da kale kurtarılamadı. Birinci Abdülhamit 28 mart 1789 da, Özi'nin kaybedildiğini bildiren sadrazam kaimesini okurken inme gelerek vefat etti.

Birinci Abdülhamit, veliahtlığını sarayda kapalı olarak geçirmişti. Padişahlığı ise iyi niyetine, kudretli sadrazamlar seçmek için uğraşmasına, işlere yakından ilgi göstermesine rağmen muvaffakıyetsizliklerle geçmiştir. Çok dindar, halka karşı müşfik olmakla beraber saf bir zat olduğundan telkine kapılarak en dirayetli sadrazamı Halil Hâmit Paşa'yı idam ettirmek gibi fenalıklara da alet olmuştur. Yerli malı kullanılması mecburiyeti ve bırakılmış bir halde bulunan İbrahim Müteferrika matbaasının ihyası devrinin hayırlı işlerindendir. Birçok evlâdından çoğu ömürsüz olmuştur. Oğullarından Mustafa ile Mahmut tahta çıkmışlardır.

Birinci Abdülhamit Bahçekapıda bir imaret, sebil, kütüphane ve türbe yaptırmıştır. Kendisi bu türbede gömülüdür. İmaretinin yerinde ise şimdi Dördüncü Vakıf Hanı bulunmaktadır. Bunlardan başka Beylerbeyinde annesi adına bir cami ve mektep, Mirgünde eşlerinden Hümaşah Sultan ile oğlu Mehmet adına bir cami ile çeşme, Medinede bir medrese yaptırmıştır.

Kısa bibliyografya: Ahmet Resmi; Hulâsat al-İ'tibar. Cevdet; Tarih. İsmail Hakkı Uzunçarşı'lı; Halil Hâmit Paşa, Türkiyat Mecmuası, 7, 1936. Lavisse et Rambaud; Histoire Générale, Paris, Cavit Baysun; Abdülhamit I., İslâm Ansiklopedisi 1. İnönü Ansiklopedisi, Abdülhamit I. cilt I. fasikül 2.

(Osman Somtürk)

AÇIK HAVA TİYATROLARI — Temsil sanatı tarihini, sahne tekniği bakımından uğradığı değişiklikler itibariyle iki devreye ayırmak âdet olmuştur: açık hava devresi, kapalı salon devresi. Böyle bir sınıflama, sırf seyircilerin ve sahnenin bulunduğu sahayı bir çatı ile örtmek fikrine bağlanamaz. Her iki çeşit tiyatroda temsil şeklinin icabettirdiği teknik ayrılıklar vardır.

Açık hava tiyatrolarının ilk klâsik tipine Eski Yunanistan'da raslıyoruz. Bunlar, üstü ve bir tarafı açık bir huni şeklindeki amfilerdir. Bu tip açık hava tiyatrosu Romalılar zamanında bâzı değişikliklere uğradıktan sonra Ortaçağda yavaş ya-

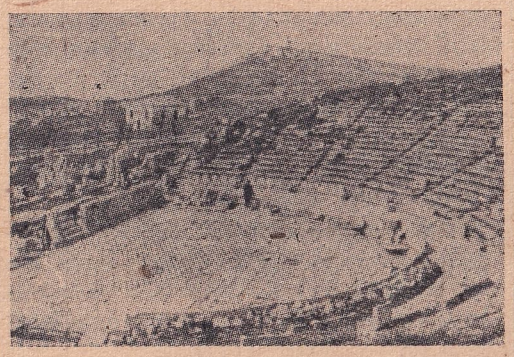

Atina'daki Dionysos tiyatrosu

vaş terkedilmiş ve yerini zamanımızın kapalı salonları şekline bırakmıştır.

Bilindiği gibi, klâsik tiyatro anlayışının başlangıcı, başka bir deyimle trajedinin ve kodeminin doğuşu, Eski Yunanistan'da bağbozumu ilâhı Dionysos şerefine tertibedilen törenlere dayanır. Bu dinî törenlerdeki dramatik unsurlar gittikçe gelişerek ilk tiyatro doğmuştur. Tiyatro sanatının bu şekilde vücut bulması, Milâttan Önce Yedinci Yüzyılda şair Arion'a atfedilmektedir. Başlangıçta şairlerin okudukları manzum parçalardan ibaret olan bu temsillere daha sonraları koro da eklenmiş, temsillerin dinî ve trajik karakterine beşerî unsurlar da karışmıştır. Nihayet Milâttan Önce 535 yılında Thespis, bu çeşit temsillere, koro'yu idare etmek üzere, hakiki bir aktörü, koro şefini (korodidaskalos'u) soktu. Bu aktör ile koro arasında

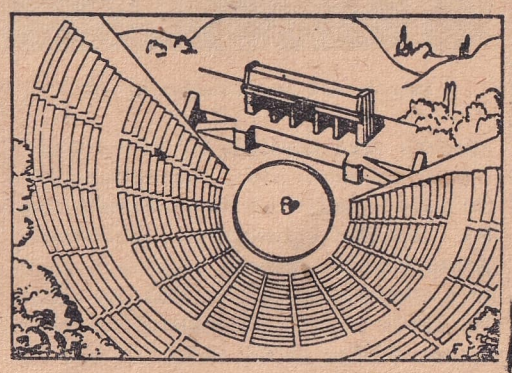

Yunan tipi tiyatronun şeması

geçen karşılıklı konuşmalar, temsillere başka bir canlılık veriyordu. Artık bağ bozumu ilâhının hayatı da temsillerden uzaklaşıyor ve gündelik hayattan bâzı vakalar piyeslerde yer alıyordu. Bu yenilik ve bundan dolayı halkta doğan ilgi, Thespis ve arkadaşlarını bir araba ile köy köy dolaşmıya ve gittikleri yerlerde temsillerini tekrarlamıya teşvik etti. Böylece profesyonel aktörlerden müteşekkil ilk tiyatro trupunun seyyar turneleri meydana gelmiş oldu.

Bu kısa tarihçik, ilk açık hava tiyatrolarının Thespis'in temsillerinden az bir zaman sonra inşaya başlanmış olduğunu meydana koyar. Böyle bir ihtimal çok kuvvetlidir. Thespis'in temsillerinde koro şefi (korodidaskalos) bir daire şeklinde dizilmiş olan koro'nun ortasında yer alıyor, sözleri ve dansları buradan idare ediyordu. Bu durum, bizim tarihî orta oyunumuzu çok andırır. Böyle temsillerde seyirciler koro'nun etrafında toplanmış ve bundan da amfi fikri doğmuştur. Çepe çevre toplanmış bir seyirci kitlesinin ortadaki temsili iyice görebilmesi için, öndekilerin oturmaları, arkadakilerin ayakta durmaları icabettiği düşünüldüğünden, basamak basamak yükselen sıralar yapılması uygun olmuştur. Böylece Atina'da, eski agora'nın (pazar yerinin) yanında ahşap bir açık hava tiyatrosu inşa edilmiştir. Bu ahşap tiyatro, Milâttan Önce 490 yılında kalabalık bir temsil esnasında çökmüş, daha sonra, Akropol'ün güney doğusundaki kayalık yamaç üzerine, Dionysos tiyatrosu adiyle ilk büyük açık hava tiyatrosu kurulmuştur. Yunan üslûbunda klâsik bir açık hava tiyatrosu örneği olan Dionysos tiyatrosu 1826 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından yapılan kazılar sonunda meydana çıkarılmıştır.

Dionysos tiyatrosu mermerden 78 basamaklıdır ve bu basamaklar kayalara oyulmuş olup en geniş yeri 100 metredir. Gayrı muntazam bir daire şeklindedir. Bu basamaklara 17.000 seyirci oturabilir ve 30.000 seyirci de ayakta durabilirdi. Bugün bir tiyatro temsili için pek büyük görünen bu miktar, o zamanki durum göz önünde tutulursa hayret uyandırmaz. Gerek Atina'daki Dionysos tiyatrosu, gerekse başka yerlerdekiler muazzam bir kalabalığı bir araya getiriyordu. Sicilya'daki Taormini şehrindeki açık hava tiyatrosu 69

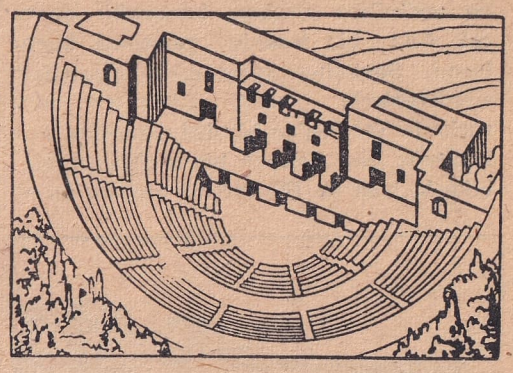

Roma tipi tiyatronun şeması

metre çapında bir daire şeklinde idi ve 30 kadar mermer basamağı vardı. Otuz kırk bin seyirci aldığı muhakkaktır. 1748 de yeniden onarılan bu tiyatronun üst tarafında tuğladan yapılmış ve üstü kapalı galeriler de vardı. Plinius'e göre Scaurus tiyatrosunda 80.000 kişi toplanmaktadır ki, bu rakam mübalâğalı olsa bile, Antikite tiyatrolarının gerek hacımlarını, gerekse seyircilerin bu sanata gösterdikleri ilgiyi belirtmek bakımından mânalıdır.

Antikite'de tiyatrolar âdeta bugün stadyumların gördüğü rağbetin aynını görüyor ve seyirciler buralara yemekleriyle

birlikte gelerek uzun bir müddet açık havada yiyor, içiyor ve temsilleri seyrediyorlardı. Eski Yunanistan'da tiyatroya karşı bu ilgi gittikçe artmış ve Milâttan Önce Beşinci Yüzyılda en şiddetli halini

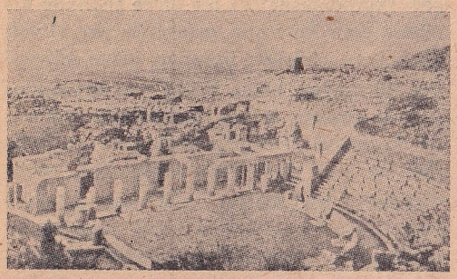

Menderes nehri civarındaki Priyen tiyatrosu

bulmuştur. Bu devirde trajedide Aiskhylos (M. Ö. 525—456), Sophokles (M. Ö. 495—406) ve Eurípides (M. Ö. 480—406), komedide Aristophanes (doğumu takriben M. Ö. 445—ölümü malûm değil) yetişmiştir. Yunan antikitesinin bütün dram şairleri açık hava tiyatrolarındaki müsabakalara giriyorlardı. Bu müsabakalar, Milâttan Önce Altıncı Yüzyılda başlamıştır. Müsabakalar ve temsiller Atina'da ve Yunan medeniyeti çerçevesi içine giren ülkelerde çok popüler bir hal almış ve buna paralel olarak da açık hava tiyatroları şehir mimarisinde gittikçe önem kazanmıştır.

Yunan tipi açık hava tiyatrosunun yapısı üç esas kısımdan ibarettir: 1—Sahne (skene), 2—Orkestra, 3—Teatron. S a h n e, aktörlerin temsile hazırlandıkları yer ile bunun ön tarafında oynadıkları yerdir. O r k e s t r a, sahne ile seyircilerin oturdukları yer arasındaki kısımdır ki Yunan tiyatrosunda tam bir daire şeklindedir. Seyircilerin yer aldığı amfinin dip tarafının tam ortasını teşkil eder. Bu dairenin çapı tiyatronun büyüklüğüne göre 10—30 metre arasında değişir. T e a t r o n denilen ve seyircilere ayrılan basamaklı kısım, çok defa bir tepenin yamacına kurulurdu. Seyirciler, basamaklar arasındaki merdivenlerle yukarı çıkar ve otururlardı. Teatron'un bir dağ yamacına yaslatılması hem kolayca bir amfi inşa edebilmek, hem de (Kynortion dağının kuzey

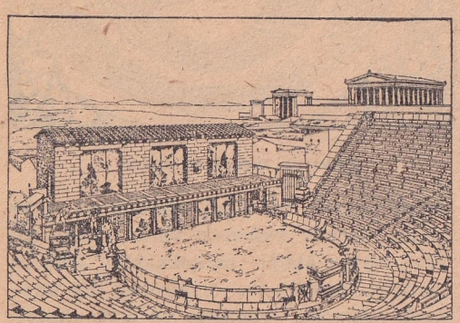

Priyen tiyatrosunun restore edilmiş halini gösteren bir resim

batısına Genç Polyclète tarafından inşa ettirilen Epidorus tiyatrosunda olduğu gibi) öğleden sonra yapılan temsillerde seyircileri gölgeli bir yerde oturtabilmek arzusundan doğmuştur. Teatron'un karşısında ve skene'nin arkasında bulunan kısım açık bulunduğundan, buradan çok defa güzel bir tabiat manzarası görülürdü.

İlk zamanlarda teatron'da asılzadeler ve halk tabakaları için ayrı kısımlar bulunuyordu. Sonraları demokratik bâzı endişeler bu kısımları ortadan kaldırmıştır. Seyirciler küçük bir ücret mukabilinde, topraktan küçük bir madalya alarak içeri girerlerdi. Bu madalyanın üzerinde, seyircinin oturacağı sıra ve yerin numarası işaret edilmiş bulunuyordu. Temsil proğramları, dramatik şiir müsabakalarında aynı müellifin üç trajedisinden ve bir satirik dramından ibaret bulunurdu. Her vakitki temsillerde ise piyeslerin aynı müellife aid olmasında ısrar edilmezdi, fakat sayısı dörtten aşağı düşmezdi.

Dekorlar ise pek basit şeylerdi. Trajedilerde dört çeşit dekor (mâbet, saray, çadır ve deniz veya kır manzarası), komedilerde bir şehir meydanı, satirik dramlarda

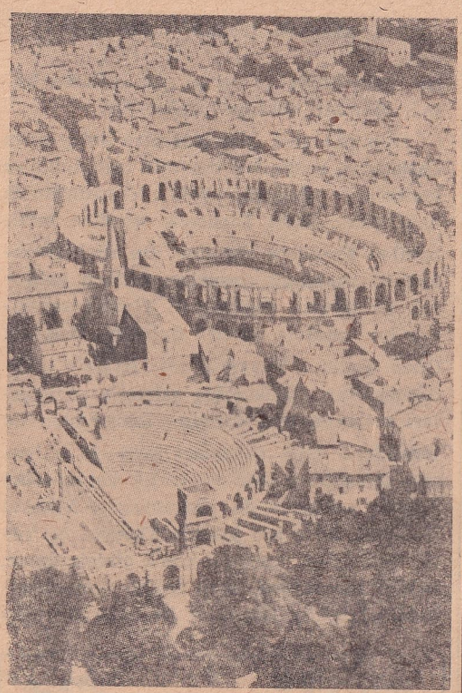

Roma'da açık hava tiyatrosu ve sirk

ağaçlıklı veya kayalıklı bir manzara yetiyordu. Bir sütun başlığı bir saraya veya bir mâbede delâlet ederken sonraları boyama dekorlar kullanılmıya başlanmıştır. Aristo boyama dekorun icadını Sophokles'e atfetmektedir (M. Ö. 465). Bu dekorlar büyük boyutta olduklarından kurulmaları oldukça güçtü, fakat bir eser için fazla dekor değişmesine lüzum olmaması bu mahzuru önleyordu. Y u n a n t i y a t r o s u n d a p e r d e d e y o k t u. Antikitedeki tiyatrolarda temsiller gündüzleri veriliyordu. Ay ışığı olan gecelerde meşalelerin yardımiyle de temsiller verilmişse de bunlar pek nadirdir.

Atina'daki Dionysos tiyatrosundan başka muhtelif memleketlerde Yunan tipinde yapılmış açık hava tiyatrolarının harabeleri bugüne kadar kalmıştır. Bunlardan Yunanistanda Epidorus, Delphes, Sicyone, Argos, Megalopolis, adalarda Delos, Anadoluda Telmessos, Efez, Priyen, Cnide, Stratonice, Sicilya'da Segeste, Siraküza, Taormini tiyatroları en meşhurlarıdır.

Yunan tipinde yapılmış olmakla beraber sonradan Roma tarzına göre tamirler görmüş olan Bergama açık hava tiyatrosu zamanın en büyük yapılarından biriydi. 80 basamaklı olan bu tiyatro 50 metre ka-

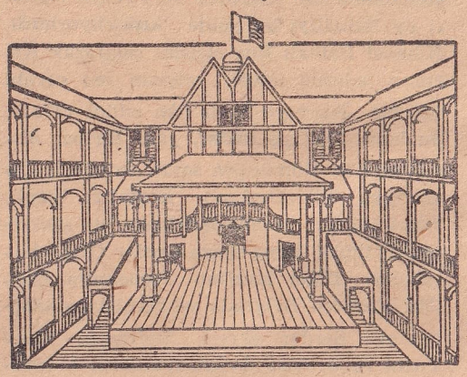

İngiltere'de Elizabeth devri tiyatrosu

dar bir diklik üzerindedir. Bugün bile sahnede konuşulanların en arkadan işitilmesi akustiğin ne kadar mükemmel olduğuna delildir.

Bergama, Efez, Priyen gibi Batı Anadolu şehirlerindeki tiyatrolar Yunan tarzı ile Roma yapı tarzı arasında b i r i n t i k a l d e v r e s i n e r a s l a r. Zira Yunan tarzı ile Roma tarzı arasında bâzı esaslı farklar vardır. Roma mimarları Yunan mimarisini benimsemekle beraber hem ona kendi üslûplarını vermişler, hem de plân üzerinde bâzı değişiklikler yapmışlardır. Lâtin edebiyatında müellifler koro'ya fazla önem vermemişlerdir. Bundan dolayı tam bir daire şeklindeki orkestra yerine Romalılar yarım daire şeklinde bir orkestra yapmışlar ve burasını senatörlerle majistraların oturacakları hususi bir yer haline getirmişlerdir. Seyircilerin oturdukları yer (cavea) de bu suretle yarım daire şekline geçmiştir.. Sahne ise daha genişletilmiştir.

Yunanlılar tiyatrolarını, güzel bir manzara karşısında bulunan bir dağ yamacına oturtmuşlar ve bu suretle skene'nin arkasına güzel tabii bir fon yerleştirmişlerdi. Romalılar ise böyle bir yer aramak lüzumunu duymamışlar, amfinin basamaklarını sağlam ve geniş bir duvar üzerine dayadıkları gibi, sahnenin arkasındaki tabii fonu da yüksek bir duvarla kapatmışlar-

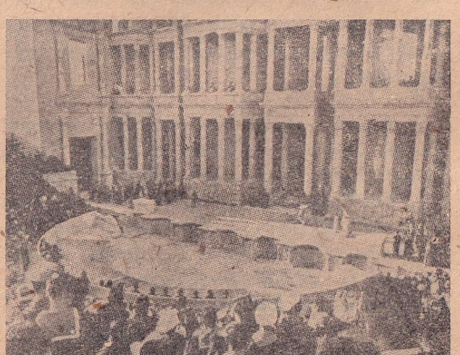

Libya'daki eski Sabaratha şehrinin tiyatrosunda bugün verilen bir temsil

dır. Hattâ, Taormini tiyatrosunda, Etna yanardağı ile İyonya denizine açılan güzel bir manzarayı böyle bir duvar örerek kapatmaktan çekinmemişlerdir. Fakat bu duvar, bir yer sarsıntısı neticesinde yıkıl-

mıştır. Roma tipi açık hava tiyatrosunda sahnenin arkası bir duvarla kapanınca dekora daha ziyade önem vermek lüzumu duyulmuş ve kulisten sahneye, yan taraflardan sürülen tahta perde şeklinde dekorlar kullanılmıya başlanmıştır. Bunların yerleştirilmesi işini seyircinin gözünden kaçırmak için Yunan tiyatrosunda olmıyan perde burada kullanılmıştır. Böylece, temsilin perdelere bölünmesi meydan gelmiştir.

Roma tipi açık hava tiyatrosunun en güzel bir örneği Romadaki Marcellus tiyatrosudur. İmparator Augustus tarafından, kızkardeşinin oğlu Marcellus adına yaptırılan bu açık hava tiyatrosunun üslûbu, nev'inin en mükemmeli olarak telâkki edilmektedir. 30.000 seyirci alacak büyüklükte olan bu tiyatronun yanında, halkın yağmurdan kaçınması için örtülü sığınaklar da vardı. Ortaçağda bu tiyatro bir kale haline sokulmuş ve daha sonra Massimi ailesi burada bir saray yaptırmıştı.

Roma tipi açık hava tiyatrosunun da muhtelif örnekleri bugüne kadar kalmıştır. Romadaki Marcellus tiyatrosundan başka, Pompei'deki tiyatro, Fransa'da Orange ve Arles şehrindekiler, Kartaca, Timgad, Anadoluda Aspendos, hattâ Atina'da Dionysos tiyatrosu civarında Herode Atticus'un Odeon tiyatroları bu arada sayılabilir. Bunlardan Pompei açık hava tiyatrosu 68 metre çapında bir yarım daire üzerinde inşa edilmiştir. Sayısı 29 u bulan basamaklarını ayıran 6 merdiveni vardır ve her basamak iki bölme ile üç parçaya ayrılmıştır. Bu tiyatro 5.000 seyirci alıyordu. Pempei'de Odeon adında başka bir küçük tiyatro daha vardır ki 1.500 seyirci alabilir. Sicilya'daki Segeste harabelerinde bulunan tiyatro ise, yüzü batıya dönük ve seyirci kısımları mutad olduğu üzere bir kayalığa dayanmış 20 basamaktan ibarettir. 115 metre genişliğindedir. Basamakların arkasında bir galeriyi ihtiva eder. Beş merdivenle birbirinden ayrılmış olup yanlarda kalan ikisi dağa doğru açılan iki çıkış yolu vazifesini görür. İmparator Auguste tarafından yaptırılmış ve Constantin tarafından da tamir ettirilmiş olan Arles tiyatrosu ise. Roma tipinde parascenium (aktörlerin giyindikleri yer ile asıl sahne) proscenium (sahnenin ön kısmı), palpitum (koro'nun bulunduğu kısım) ve amfi (seyircilerin oturdukları kısım) den ibarettir. Buradaki geniş kapılar ve antreler de tiyatronun kolayca boşalmasını temine yarıyordu. Gene Fransa'da Orange şehrindeki açık hava tiyatrosu ise bir dağın sırtına yaslanmış bir durumdadır. Yarım daire şeklindeki seyirci yerleri yamacın üzerinde yer almıştır. Sahnenin arkasında bulunan ve fon vazifesini gören duvarı 35 metre yüksekliktedir.

Lâtin medeniyetinin inkıraza doğru yol alması, tiyatro sanatı için bir ölüm olmuştur. Hıristiyanlığın yayılması ve Batı dünyası üzerine yapılan büyük istilâlar birçok şeyi olduğu gibi tiyatro faaliyetini de baltalamıştır. Yunan ve Lâtin tiyatro geleneği, binaları ve tekniği ile birlikte terkedilmiştir. Açık hava tiyatroları metrûk kalmış, hattâ tahribedilmiştir. Yunan ve Lâtin düşüncesinin mirascısı olan Bizans bile dramatik sanatlara güler yüz göstermemiş, onun yerini araba koşuları almıştır.

Onuncu Yüzyıla doğru, konusunu İncil'den alan yeni ve tamamiyle dinî mahiyette bir temsil nev'i görünmiye başlar. Kilise çatısı altında doğan bu dinî temsiller, kısa bir zamanda şehrin geniş bir meydanına veya şehir dışındaki kırlık yerlere çıkmak imkânını bulmuştur. Ekseriya bir katedral cephesi önünde yapılan bu temsilleri Antikite'nin açık hava tiyatro-

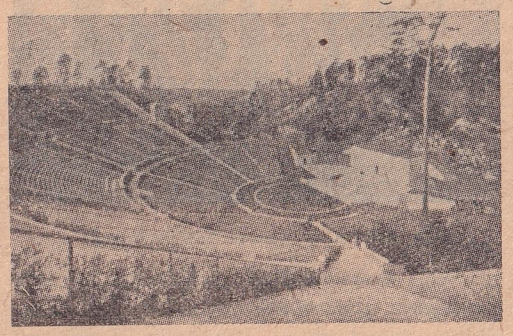

Berlin'de Dierich-Ekart açık hava tiyatrosu

lariyle mukayeseye imkân yoktur. Fakat ne de olsa, Rönesansa kadar geçen dört beş yüzyıllık uzun bir devre zarfında halk tabakalarının dramtik sanat ihtiyaçlarını dinî çerçeveden karşılamışlardır. Bu temsillerde gerekli dekorlar, 30 - 50 metre gibi geniş bir sahne üzerinde ufkî olarak yanyana kuruluyor ve aktörler birinden diğerine geçerek ara vermeden temsillere devam ediyorlardı. Roller şehir ahalisi tarafından günlük elbiselerle yapılıyordu. Papaslar da piyeslerdeki din adamlarını, azizleri, peygamberleri temsil ediyorlardı. Bu tiyatro bir amatörler tiyatrosu idi.

Rönesans tiyatro temsillerini kapalı salonlara sokarak, daimî tiyatro teşekküllerini profesyoneller mesleği haline getirdi. Buna dejenere olmuş olan bir önceki

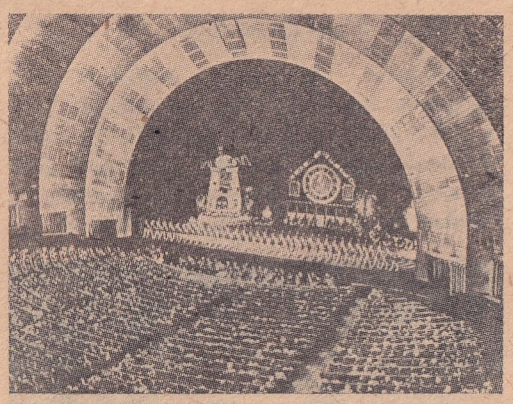

New York'ta 6.800 seyirci alan bir açık hava tiyatrosu

dinî temsil şeklinin Onaltıncı Yüzyıl ortalarında yasak edilmesi de bir âmil olmuştur denebilir. Böyle olmakla beraber sokaklarda veya pazar yerlerinde yapılan seyyar temsiller, tulûat tiyatroları (commedia all'improvviso) ve Rönesans İtalyasının bir başka harikalı tiyatro nev'i (cemmedia dell'Arte) kapalı salonlara hapsolmıyan temsil şekilleridir. Bütün bunlar, dramatik sanatların kapalı salonlardan ziyade açık havada ve dar bir zümre karşısında değil geniş bir seyirci kitlesi karşısında daha kolaylıkla nefes aldığını gösterebilir.

Ortaçağın sonlarında Batı Avrupası memleketlerinde han avlularında verilen tiyatro temsilleri, muvakkat bir zaman için de olsa, Yunan ve Roma tipi açık hava tiyatrolarını andıran bir inşa şekline başlangıç olmuştur. Gerçekten de Elizabeth devri tiyatrolarında, Antikite'nin tiyatrolarına benziyen noktalar bulmak kolaydır. Shakespeare'in eserlerini temsil ettiği Globe tiyatrosu bu tip tiyatronun güzel bir örneğidir. Seyircilerin oturduğu balkonlar, tıpkı bir han avlusunda olduğu gibi, sahnenin bulunduğu meydanın etrafını sarar. Sahne dört köşe bir kerevet üstündedir. Sekiz on metre büyüklüğünde olan bu basamakla seyircileri basit bir parmaklık ayırır. Sahnenin dip tarafında iki katlı bir bina vardır. Bu binanın sütunlu cephesi sahnenin devamıdır. Sahne ile binanın alt katını bir perde ayırır. Burası bazan bir yatak odasını, bazan bir sarayın içini temsil eder. Buraya konan bir yatak, bir masa, birkaç iskemle veya şamdan bir yatak odasını canlandırmıya kâfidir. Üst kat ise temsillerin devam ettiği bir balkon vazifesini görür. En üstte, binanın çatısı üzerinde temsil günlerinde dalgalanan ve tiyatronun armasını taşıyan bir bayrak vardır. Ortadaki sahne bir meydan, bir avlu, bir orman veya bir bahçeyi canlandırır. Bunun için de yerlere rasgele çimen parçaları, bir iki ağaç dalı veya kaya parçası koymak yeter. Bu çeşit tiyatroların en meşhurları Rose, Cygne ve Globe tiyatrolarıdır.

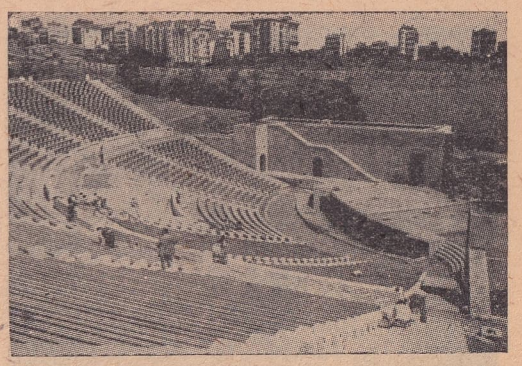

İstanbuldaki açık hava tiyatrosu inşa halinde

Perdenin olmaması Elizabeth devri tiyatrosunda temsilleri bir hayli güçleştirmiştir. Bu da bir bakımdan Yunan tiyatrosunu hatırlatmaktadır. Esasen sahneyi çepe çevre saran locaların örtülü olmasına karşılık sahnenin olduğu sahanın açık olması Elizabeth devri tiyatrolarını Antikite'nin amfilerine benzetir.

Kapalı tiyatro geleneği kıral saraylarından basit mahalle salaşlarına kadar üç yüz yıldan fazla hüküm sürmüştür ve hâlâ itibarını kaybetmiş değildir. Açık hava tiyatrosunun yeniden canlandırılması fikri, Yirminci Yüzyıl içinde ve halkçı sanat temayüllerinin şiddetlenmesiyle meydana çıkmıştır. Yüzyılımızın büyük tiyatro estetleri ve rejisörleri tiyatroyu halk terbiyesi için en mükemmel vasıta olarak ele alır ve bu bakımdan işlerlerken Le Corbusier ve Pierre Jeanneret gibi mimarlar da 100.000 kişi alacak büyüklükte açık hava amfileri için projeler yapmışlardır. Meyerhold'un muvaffak olamıyan meşhur teşebbüsü de Antikite tiyatrolarına çok

şey borçludur. Bir taraftan Antikite tiyatrolarının esaslarını bir malzeme gibi kullananların yanında, medenî dünyanın birçok yerlerinde o tipte açık hava tiyatroları kurulmuştur. Amerika'da, Rusya'da, Almanya'da ilh. bu çeşit tiyatrolar büyük ilgi toplamıştır. Memleketimizde de ilk olarak 1939 da İzmir'de bir açık hava tiyatrosu kurulmuş ve yaz aylarında burada hattâ opera temsilleri bile verilmiştir. İkinci olarak 1947 yazında faaliyete geçen İstanbul açık hava tiyatrosu bu vâdide atılmış ikinci adımdır.

Kısa bibliyografya: Georges G.-Toudouze; Le Théâtre. Robert Pignarre; Histoire du Théâtre. Andrè Boll; Théâtre, Spectacles et Fêtes Populaires dans l' Histoire. Longworth Chombrun; Scène au Temps de Shakespeare (Théâtre, II, 1945), Bedrettin Tuncel; Tiyatro Tarihi I. Orhan Burian; Bir Tiyatro Tarihi İçin Notlar (Yücel, 34 - 38, 1938). Nurettin Sevin; Dekor Tarihine Bir Bakış, Eski Yunan ve Greko Romen Devri (Güzel Sanatlar, 1-2; 1939).

(Hüsamettin Bozok)

ANKARA KEÇİSİ — Tabiat, yarattığı şaheserlerden üç tanesini Ankaraya armağan etmiştir. Bunlar da dünyanın her tarafında güzellikleri ve kıllarının inceliği, parlaklığı ve yumuşaklığıyle şöhret kazanmış olan munis ve sevimli Ankara keçisi, Ankara kedisi ve Ankara tavşanıdır.

Tabiatın hangi faktörü bu emsalsiz mahlûklara bu güzellik ve asilliği veriyor?

Sümer'lilerin ilâhına bir Ankara keçisi takdim edilirken (İstanbul Arkeoloji müzesindeki bir taştan)

Günün en mühim biyolojik hâdisesi de budur. Zooloji ve zootekni âlimleri bu güzelliği gıdaya ve iklime atfediyorlar; fakat bununla mesele çözülmüş değildir. Çünkü aynı iklim ve gıda şartlarına malik yanyana iki köyden birinde mükemmel tiftik keçisi yetişirken yani başındakinde âdi kıl keçisi yetişiyor. Irkın ıslahı için bu sonuncu yere getirilen tiftik keçilerinin kılları bir müddet sonra kıl keçilerinde olduğu gibi sertleşiyor. Bu misale benzer vakalara Konya vilâyetinin Çumra ilçesi köylerinde ve memleketimizin muhtelif yerlerinde şahid oluyoruz. Bu hâdisenin sırrı tabiidir ki iklimdedir; fakat iklimin hangi faktörü? Bizce bu faktör şimdiye kadar iklimin mütalâasında birçok âlimler tarafından ihmal edilmiştir; fakat hakikatte bu faktör iklimin mahrem fizyonomisini gösteren havanın iyonizasyonudur. Yani havada bulunan elektrik zerreciklerinin nevileri ve her nev'in miktarı, küçüklüğü ve büyüklüğü ve bunların hareket esnasında gösterdikleri sürattir. Bu faktörün fizyolojik ve biyolojik tesirlerini kendi görüşümüzle aşağıda izah edecegiz. Bu tafsilâta girişmeden evvel tabiatın bize emanet ettiği bu üç şaheserden birinin menşei hakkında bir nebze malûmat vermeyi uygun buluyoruz.

Bir Ankara keçisinden kesilen yapağı

Ankara keçisinin menşei: Bu hususta katî bir bilgi yoktur,

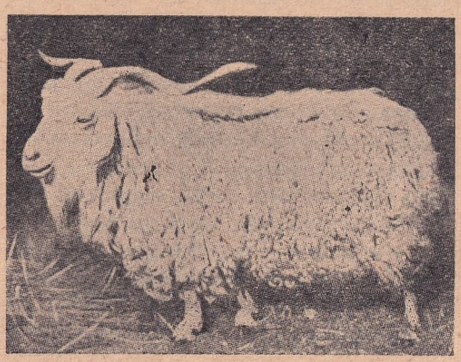

Bir Ankara keçisi

müelliflerin düşünceleri değişiktir. 1471 tarihinde Ed. Hahn adlı bir müellif, Venedik'li Jozefa Barbara isminde bir zatın incelemelerinden bahseder. Bu zata göre Ankara keçisinin menşei Diyarbakır'dır; oradan bir taraftan Ankara ve civarına, diğer taraftan Orta Asya ve Çin'e kadar yayılmıştır. Orijin itibariyle Ankara keçisine akraba olan Priska (Prisca) keçisinin hiçbiri Ankara keçisinin güzellik ve vasıflarını göstermez. Bâzılarına göre ise, Ankara keçisinin menşei Ankara ve civarıdır. Oradan Orta Asyaya ve Çin'e kadar yayılmıştır.

Ankara keçileri

Ankara keçisi eski müverrihlerin bile dikkatlerini çekmiştir. Bellonius isminde bir zat 1580 tarihinde Ankara keçilerinin kırkılmayıp yolunmak suretiyle kıllarının toplandığını yazıyor. Tournefort, Ankara civarında dünyanın en güzel keçileri bulunduğunu, kıllarının beyaz ipek kadar ince ve parlak ve bükünlülü olduğunu da söyler. Evliya Çelebi seyahatnamesinde Ankara keçilerinden şöyle bahseder: «Tiftikten yapılmış Ankara soflarının nefaseti âbû havası ve mevkiinin letafetinden ileri gelir». Prof. Dr. Selâhattin Batu'nun yakında yayınlanan «Ankara Keçisinin Tarihi ve Menşei Üstünde Araştırmalar» isimli eserinde Ankara keçisinin menşei ve tarihi hakkında derin incelemelerde bulunulmuş ve Ankara keçisinin Ankara civarında iki bin yıldanberi değil, ancak Osmanlılar devrinde ve Onüçüncü Yüzyıldan başlıyarak yetiştirildiği Ankara keçisinin menşeini Asyadan yayılmış olan Prisca gurubuna mensup keçilerden aldığını ve

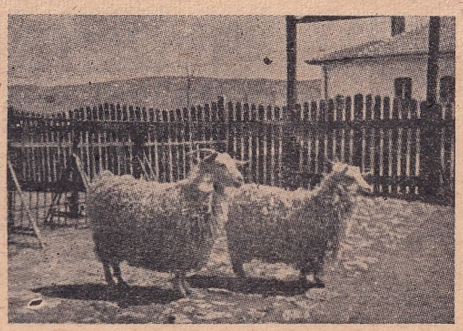

Çiftlikte Ankara keçileri

Harzem tarafından Türk akınlariyle Anadoluya geldiği, Milâttan 4.000 yıl evvel Ankara keçisi Sümerler tarafından Mezopotamyada yetiştirilmiş olduğu resimler ve metinlerle isbat edilmiştir. Hulâsa Ankara keçisinin menşei hakkında muhtelif müellifler arasında ittifak yoktur. Bâzıları menşeini Ankara ve civarında ve bâzıları da Orta Asyada bulmaktadırlar.

Bugünkü durum: Memleketimizin bu güzel mahlûku bir aralık inkıraz tehlikesi geçirmiştir. Birinci Dünya Savaşı sıralarında tiftiğin bir eski okkası iki buçuk liraya kadar satılırken harbden sonra Avrupada bir kısım fabrikaların faaliyetlerini durdurmuş olması ve bir kısmının da tiftiğin yerini tutabilecek sunî ipek ve benzerleri iptidai maddeler kullanması yüzünden memleketimiz tiftikleri ihracedilemez hale gelmiş, esasen memleket içinde de tiftik dokuma endüstrisi henüz kurulmuş olmadığından içeride de sarfedilmiyen tiftiğin bir okkası 25 kuruşa kadar düşmüştü. Verginin ağırlığı (beher keçiden 50 kuruş), tiftiğin para etmemesi, hayvanları besleme ve çoban masrafı yüzünden tiftik keçileri yetiştiriciler için âdeta bir baş belâsı halini almıştı. Bu yüzden tiftik keçileri sürü sürü mezbahaya sevkolunarak kesilmekte, tabiatın yalnız bize bağışladığı bu güzel mahlûkun kökü ve aynı zamanda memleketin mühim servet kaynağı kurumak üzereydi.

İşte bu sırada 1930 tarihinde, memle-

ketin bütün servet kaynaklarını ele almıya ve korumıya çalışan Cumhuriyet Halk Partisi tiftik mevzuuna alâka göstererek bir cemiyet kurulmasını uygun bulmuş ve başkanlığa Yozgat Milletvekili Sırrı İçöz'ü seçmiştir. Sırrı İçöz Ankarada bir umumi merkez binası ve Ankaranın 25 kilometre doğusunda Lalahan istasyonu civarında satın aldığı çiftlikte cidden modern bir ağıl kurmuş ve keçilerin ıslahına başlamıştır. Kuruluş başlangıcında keçilerin kılları ancak on altı santimetre uzunluktayken bugün otuz santimetreyi bulmuş ve keçiler her tarafta şöhret kazanmıştır. Cemiyet yetiştirdiği tekeleri parasız olarak âzasına dağıtmaktadır. Cemiyetin bundan başka Şefaatli istasyonu civarında 140 hektarlık çayırlığı vardır. Cemiyetin mesaisi buna münhasır kalmıyarak memleketimizde unutulmuş olan sofculuğu da diriltmiş ve memleket içinde imal edilen orduya mahsus kumaşlara bir miktar tiftik ilâve edilmesini sağlamak suretiyle sarfiyata da mahreç açmıştır. Tarım Bakanlığımız da bu hal karşısında seyirci kalmamıştır. Eskişehirde bir ağıl kurmuş, orada bu hayvanların geniş ölçüde yetiştirilmelerine ve ıslahlarına çalışmakta bulunulmuştur. Memleketimizde tekrar dirilmiş olan sofculuk sanatını yaşatmak için aziz vatandaşlarımızın bu kumaşlara rağbet göstermeleri lâzımdır. Yazlık elbiselerini softan yapmalarını tavsiye ederiz. Bu suretle hem memlekete, hem de kumaşın pek sağlam olmasından dolayı keselerine hizmet etmiş olacaklardır. Soflar başta krem rengi gelmek üzere muhtelif renklerde imal edilmektedir. Gerek Tarım Bakanlığının ve gerekse pek sayın İçöz'ün bu çalışmalarını şükran ile kaydetmek bizim için büyük bir borçtur.

1939 yılı sayımına göre Türkiyede Ankara keçisinin adet itibarile en ziyade bulunduğu vilâyetler şunlardır :

Vilâyet	Keçi adedi
Ankara	793.418
Konya	527.602
Eskişehir	281.118
Kastamonu	280.400
Çankırı	248.668
Afyon	221.528
Mardin	180.762
Çorum	168.918
Niğde	143.526
Kırşehir	137.091
Yozgat	130.883
Sinop	89.140
Sivas	33.644
Zonguldak	29.120
Isparta	18.154
Kars	14.061

Türkiyenin muhtelif yerlerinde bunlardan daha az miktarda tiftik keçisi bulunmaktadır

1939 senesinde yapılan sayıma göre bir yaşına kadar olanlar dahil olmadığı halde yalnız kâhil tiftik keçisinin miktarı 3.654.033 tür. Bir yaşında olanları da 1.000.000 tahmin edersek umumî yekûn 4.654.033 olur.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğünün 1942 - 43 istatistik yıllığına göre harbden önceki dört yıl ve harbin ilk iki yılı içinde muhtelif memleketlere yıkanmış tiftik ihracatımız şöyledir :

Seneler	Miktar (ton)	Lira (000 ilâvesiyle)
1935	2.896	2.139
1936	7.421	7.031
1937	4.009	5.725
1938	2.938	3.575
1939	7.070	7.653
1940	4.551	6.582

Bu hesapça ihracettiğimiz tiftiklerin beher kilosu 1935 te 74; 1936 da 94; 1937 de 143; 1938 de 121; 1939 da 108; 1940 ta 145 kuruş olarak değerlenmiş bulunmaktadır.

En iyi tiftik keçileri cemiyet ağılından sonra Beypazarında, Ayaşta, Gerede ve Çerkeşte bulunmaktadır. Beypazarı tiftiği tiftiklerin en incesidir ve piyasada daha fazla rağbet kazanmıştır. Ankara tiftiği yumuşak ipeğe benzer, parlak, beyaz ve bükünlülüdür. Âdi kıl keçisinin sert kılları Ankara keçisinde kadife gibi yumuşak tiftiğe çevrilmiştir. En uzun kıllar boyundadır ve uzunlukları 20 santimetredir; başka yerlerindeki kılların uzunluğu 16 santimetreye kadar çıkar. Lalahanda Tiftik Cemiyeti tarafından yetiştirilen keçilerde kılların uzunluğu yukarda belirttiğimiz gibi 30 santimetredir. Keçilerin çoğu beyazdır ve sürülerde istisna kabilinden siyahlar da çıkar. Tiftiğin âzami inceliği keçinin ilk iki yaşındadır. Dört yaşına kadar olanlar da iyi sayılır. Bundan sonra gittikçe kalınlaşır ve yedi yaşındaki keçiler artık tiftik istihsalinde kullanılmaz, mazbahaya sevkolunur. Bunların eti kıl keçisinin etinden daha lezzetlidir.

Ankara keçisi temiz ve kuru hava, bol gıda, vâsi açık saha ister (Açık saha müsbet sahai elektrikiyeyi temin eder).

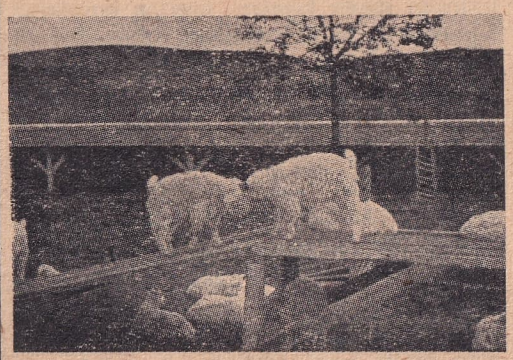

Çiftlikte Ankara keçisi yavruları

Güney Afrikasında bu şartları havi geniş arazi vardır. 1864 senesinde İngilizler bu keçileri canlı olarak Kap müstemlekesine ithal etmişlerdir. İyi neticeler almaktadırlar. Vaktiyle Almanlar da Afrikadaki müstemlekelerine ithal ettilerse de, bir netice alamadılar. Fakat zaman ile muvaffak olacaklarını ümidetmekteydiler. Ankara keçisi dünyanın ve Avrupanın muhtelif yerlerine defalarca ithal edilmişse de iyi netice alınmamış, yalnız Fransada bir iki yerde muvaffakıyet hâsıl olmuştur. Ankara keçisi rutubeti hiç sevmez. Bütün asîl ırklar gibi dişileri fena anadırlar; yavrulariyle meşgul olmazlar, yavruları için şefkat ve muhabbet duymazlar.

Kısa bibliyografya: S. Aysoy; Ankara Keçisi, Yüksek Ziraat Enstitüsü dergisi, 1944, cilt 2. S. Aysoy; Tabii ve Biyolojik Ankara (basılmak üzere). Larousse Agricole, 1921, cilt 1, sayfa 319. Brehm Tierbelen, 1941 kopyası, cilt 4, sayfa 356.

(Ord. Prof. S. Aysoy)

ATEŞ KAYIĞI, ATEŞ GEMİSİ, ATEŞİ RUMİ, ATEŞ OKU, ATEŞ KULESİ — Tarihte ayrı ayrı işlerde ve bâzıları harb aleti olarak kullanılmış beş vasıtanın adlarıdır.

Ateş kayığı; pazar kayıkları gibi Eminönünden Boğaziçine işliyen, yük ve adam taşıyan kayıklar hakkında kullanılır bir tâbirdi. Üç veya dört çifte olan bu kayıklar öteki kayıklardan daha dar ve hafif olarak yapılırlardı. Bundan dolayı pazar kayıklarından daha fazla süratliydiler. Bunlara "ateş kayığı" denilmesinin sebebi eskiden yangın tulumbalarını İstanbuldan Üsküdara, Anadolu yakasından Rumeli kıyısına nakletmek için kullanılmış olmalarındandır. Ateş kayıkları Eminönünde nöbet beklerler, Üsküdarda veya o cihette çıkan yangında İstanbul cihetindeki yangın tulumbalarını, tulumbacıları ile birlikte, naklederlerdi. Yangın nöbetçisi elinde harbisini tuttuğu halde kıç üzerinde otururdu. Çardak iskelesinde de iki tane ateş kayığı vardı. Bu kayıkların dörderden sekiz tane kayıkçısı vardı. Bunların her birine hükümet tarafından kırkar akçe verilirdi.

Ateş gemisi; Düşman donanmasını yakmak için içine yakıcı ve patlayıcı maddeler konulan gemilere verilen addı. Avrupalıların "burluta" adını verdikleri bu gemiler çok eski zamanlardan itibaren kullanılmışlardır. Çinde nehirler üzerinde bu maksatla sallar da imal olunurdu.

Hafif ve narin yapılan bu gemilerin kıç tarafında can kurtaran lombarları bulunurdu. Yakıcı ecza ile doldurulan bu gemiler düşman donanması üzerine gönderilir ve gerisinde bir de sandalı bulunurdu. Gemi düşman gemilerine yaklaşınca ölümü göze alan gemiciler eczayı ateşlerler ve yakılması istenilen düşman gemisi üzerine sevkettikten sonra kıç tarafında açık olan lombarlardan kendilerini denize atıp yüzerek gerideki sandala binmek suretiyle canlarını kurtarırlardı. Bunların şimdiki kiklere benziyen nevileri de vardı. Ateş gemilerinin yakıcı maddeleri atmıya mahsus aletleri vardı. Bunlar ötekiler gibi yakılıp bırakılmaz, yakıcı maddeler aletlerle atılarak düşman gemileri yakılırdı. Madenî birer silindirden ibaret olan bu aletler geminin baş tarafında bulunurdu. Ateş gemilerine konulan şeyler katranlanmış çırpı demetleri, terementi yağı, brandon denilen ve kükürt hamuriyle güherçile ve kömür, bezir yağında ısıtılmış kâfurudan meydana getirilen yakıcı bir madde idi. Çam sakızı ve daha başka yakıcı şeyler de bu işde kullanılırdı. Bu maddeleri ateşlemek için saruh denilen bir meşale de bulundurulurdu. Ateş gemileri çok defa harb gemilerinin arkasına bağlanarak çekilirdi. Gemi düşman donanmasına yaklaşınca ateş gemisi ayrılarak yelken veye kürekle, yahut akıntı

ile düşman gemisi üzerine gönderilir, düşman gemisine çatınca kanca atılarak gemiye bağlanırdı. Kumandan tayfalara bir taraftan geminin ateşlenmesi diğer taraftan da arkadaki sandala geçilmesi emrini verir, sandal çala kürek uzaklaşırken çıkan alevler düşman gemisini tutuştururdu.

Ateş gemilerinin kullanılmaları pek eskidir. İlk devirlerin deniz muharebelerinde kullanıldıkları gibi orta zamanda da kullanılmışlardır. Ancak bu gemiler daha ziyade limanda demirli bulunan düşman gemilerini yakmak işinde muvaffakıyet gösterirlerdi. Çünkü açık denizde muvaffakıyet ümidi o kadar kuvvetli değildi. Onyedinci Yüzyılda ateş gemilerinin açık denizlerde ehemmiyeti arttı. Lâkin bunları çekmek, idare etmek donanma için müşkül olduğundan bu kullanılış şekli gene bırakılarak yalnız sahil muharebelerine tahsis olundu. İngilizler 1807 de Eks adası limanında demirlemiş olan Fransız donanmasını ateş gemileriyle yakmıya muvaffak olmuşlardı. Çeşmedeki Osmanlı donanması da Ruslar tarafından ateş gemisiyle yakılmıştı.

Araplar ateş gemisine "harraka" adını verirlerdi. "Kamus" da: "Harraka Basrada bir türlü gemi ismidir ki içinde düşmana atılacak ateş olur. Ateş gemisi, ateş kayığı tâbir olunur" izahatı vardır. Zırhlıların icadından sonra bir iş göremiyen ateş gemileri büsbütün terkolundu. Sonraki deniz harblerinde bunların yerine torpitolar kaim oldu. Daha sonra denizaltılar da yapıldı. İngilterede bir aralık buharla işliyen ateş gemileri de yapılmıştı. Javlo yahut deniz mekiği adı verilen bu gemiler de kısa bir zamanda terk edildi.

A t e ş i R u m î : Eski zamanlarda deniz ve kara muharebelerinde kullanılan yangın yapma vasıtalarından birinin adıydı. Buna bu isim Rumlar tarafından Arap ve Osmanlı donanmalarını yakmak için kullanılmış olmasından dolayı verilmişti. Sonraları Araplar tarafından, Avrupalılar tarafından kullanıldığı için buna "Arap ateşi" de demişlerdir. Avrupalılar buna "feu grégeois" derlerdi.

Ateşi Rumî'nin icadı kimya ilmine ait keşiflerin ilklerinden sayılabilir. Rumlar bunu öğrendikten ve deniz ve kara harblerinde tesirini tecrübe ile anladıktan sonra yapılmasını bir sır olarak dört beş yüz yıl saklamışlardır. Bu müddet zarfında kullanılması Bizanslılara münhasır kaldı. Ne olduğu bilinmiyen bu ateş o vaktin muhariplerini pek ziyade ürkütmüştü. Tarihçiler bunu şöyle târif etmişlerdir: Suda yanardı. Her şeyi yakıp bitirirdi. Ne taş, ne demir bu ateşin tesirine dayanamazdı. Ok, mancınık kullanıldığı vakit külliyetlice atılırdı. Şimşek gibi parlıyarak, gök gibi gürüldiyerek havada gider, vardığı yerde dehşetli bir sadme ile taburları, binaları, gemileri yakar mahvederdi.

Bizanslılar düşmana daha ziyade dehşet vermiş olmak için madenden korkunç hayvanlar şeklinde yaptıkları aletlerle atarlardı. Mişo diyor ki: "Bu ateş o derece tehlikeli ve dehşetliydi ki denizlerin dalgaları bunu söndüremedikten başka şiddetini bastırırdı." Sezar Kanto da şöyle diyor: "Bu ateş tahtaya, insanların etine veya hayvanların bedenine yapıştı mı, hiçbir suretle kurtarmak kaabil olamazdı. Su bu ateşi daha ziyade şiddetlendirirdi. Atlar korkularından kaçarlar, keçiler kurtuluş ümidi olmaksızın yanıp giderlerdi."

Ateşi Rumî Fransada, İngilterede, Almanyada da muhtelif muharebelerde kullanılmıştır. Barut ve topun icadı üzerine ateşi Rumî bir müddet unutuldu. Sonraları gene o adla yangın güllelerinde kullanılır ve havan vasıtasiyle atılır diğer alevlenen bir madde icadolunduğu gibi mayi halinde diğer birtakım mürekkebat da kullanılmıştır.

A t e ş o k u : Eski zamanlarda ağaçtan yapılan muhasara yerlerini ve müdafaa vasıtalarını yakmak için kullanılmış ecza ile dolu bir nevi yakma aletinin adı idi. Ateş okları büyüklükleri itibariyle muhtelif nevide idi. En basitleri değirmi bir satıh üzerinde çepçevre delikleri olan bir borudan ibaretti. Bu deliklerden ok içindeki eczanın ateş almasiyle fışkırarak vardığı yerde yangın yapardı. Daha mükellefleri başiyle kabzası arasında bir kapsül ile mücehhezdi, yahut kabza çengeline sıkıca bağlanmış bir keseyi havi idi. Bu okların içine reçine, zift, yağ ve kükürtten ibaret bir mahlut, bir alevlenen madde ve bazan ateşi Rumî konulurdu. Ateş okları yakıldıktan sonra yay veya mancınıkla atılırdı. Ateş okları Yunanlılarla Romalılar zamanında da biliniyordu. Hattâ Romalılar Milâttan Önce 275 te filleri ürkütmek için sahra muharebelerinde bu okları kullanmışlardı.

A t e ş k u l e s i : Eski zamanlarda düşmanın memleket sınırlarına tecavüzünü haber vermek için üzerinde ateş yakılan kulelere verilen addı. Sınırlardan itibaren birbirini gören tepeler üzerine kurulmuş bulunan bu kulelerin etrafı palangalar ve toprak siperlerle müdafaalı bir kale haline getirilir ve içlerinde daimî surette diğer kulelerden verilecek işaretleri gözliyen nöbetçiler bulunurdu. Bu kulelerin tepelerinde yakılan büyük meşalelerle verilen işareti her kule birbirine tekrar etmek suretiyle düşman tecavüzünü bildirirdi. Kulelerin işaret yerlerinde birer su saati bulunur ve bu saatin borusu üzerinde dakikaları gösteren dereceler ateş yakıldığı zaman saatin musluğu açılarak su akmıya başlardı. Boru içindeki su seviyesi istenilen rakama kadar inince meşale içeriye çekilirdi. Bunu gören karşı kulede de ateşin görünmesiyle beraber oradaki saatin musluğu açılır, ateş çekildiği vakit suyun gösterdiği rakam yazılarak ateşin devamı müddetini gösteren bu rakama göre evvelden tertibedilmiş olan bir cetvele bakılarak delâlet ettiği harf yazılmak suretiyle kelimeler ve cümleler vücuda getirilirdi. Bugün gemilerde kullanılan ışıklı muhabere usulünün menşei bu ateş kuleleridir.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a : Şükrü; Esfar-ı Muharebat-ı Osmaniye. Ahmet Mithat; Mufassal. Emrullah; Yeni Muhit ül Maarif. Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü.

(Mehmet Zeki Pakalın)

BİZDE MODERN RESİM SANATI III. — Bundan evvelki fasıllarda, modern Türk resminin Ondokuzuncu Yüzyılın ortasında başlayıp, Şeker Ahmet Paşa, Hüseyin Zekâi Paşa, Osman Hamdi Bey, Ali Rıza Bey gibi sanatkârlar yetiştirdikten sonra, 1918 de yeni bir devreye girdiğini ve Ruhi, Avni Lifij, İbrahim Çallı, Hikmet Onat, Feyhaman, Namık İsmail ve Nazmi Ziya gibi sanatkârlarla Türk empresyonizminin kurulduğunu görmüştük (Bakınız: Bizde modern resim sanatı; Aylık Ansiklopedi, sayfa 784 ve 959).

Türk resmi, 1928 den sonra, yeni görüşler, yeni nazariyelerle, sanat hayatına atılan ve türlü temayüllere ayrılan ressamların çalışmalariyle gitgide gelişmiş ve zenginlemiş bulunuyor. Eski adiyle «Sanayii Nefise Mektebi» nde çoğu İbrahim Çallı atelyesinde çalıştıktan sonra, 1924 - 1925 yılları içinde bir kısmı Fransaya, bir kısmı Almanyaya giden genç sanatkârların hepsi 1930 da yurda dönmüşlerdi. Bunlar bir araya toplanarak «Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği» adındaki cemiyeti kurdular ve Ankara ve İstanbulda açmıya başladıkları sergilerle sanat hayatına atıldılar.

Muhittin Sebati

Şeker Ahmet Paşa ve İbrahim Çallı nesillerinden sonra, Türk ressamlığının üçüncü neslini teşkil eden bu zümre ne gibi bir görüş, hangi yeniliği getiriyordu? Bunu kısaca inceliyelim.

Ondokuzuncu Yüzyılın yarısında hâkim olan sanat görüşü, resmin, tabiatın dikkatli bir kopyası olduğu merkezinde idi. O zamanın Türk ressamları, Avrupa sanatının nazariyeleriyle ilgilenmemişler, bir dünya görüşü, bir sistem, bir sanat felsefesi etrafında birleşmemişlerdi. Tek kaygıları, öğrendikleri yağlı boya tekniğini iyi kullanmak ve bilhassa manzaralar yaparak memleketlerinin tabii görünüşlerini realist bir sadakatle tasvir etmek oldu. Eski sanatkârlarımız bu yolda çok güzel eserler vücuda getirmekle beraber icra bakımından birbirine çok benzediler ve denebilir ki şahsiyetsiz kaldılar. Aralarında istisna teşkil eden yegâne ressam, büyük ve tarihî tablolar yapan, figür ressamlığında muvaffakıyet gösteren Osman Hamdi oldu.

Şeref Akdik

Mahmut Cüda

Ötekiler, yani Şeker Ahmet Paşa, Zekâi Paşa, Seyyit Bey, Hoca Ali Rıza Bey aynı

Şefik Bursalı

Melek Celâl

mevzularda birleştiler: İstanbul manzaraları ve yemiş veya çiçek natürmortları, Teknikleri, fırça vuruşları bu ressamları birbirlerinden ayıracak hususiyetler göstermedi. Çok titiz, güç beğenir ve tabiat karşısında çok dikkatli ve hassas olmalarına rağmen, eserlerine özel bir görüş mahsulü, şahsi bir duyuşu ifade eden karakter veremediler.

Bunlardan sonra gelen nesil, yani 1914 den itibaren faaliyet gösteren Çallı'lar, Nazmi Ziya'lar, Namık İsmail'ler, Hikmet'ler, Ruhi'ler, Avni Lifij'ler teknik bakımdan daha cesaretle işe koyuldular; Şeker Ahmet Paşa neslinin çok realist görüşüne aksülâmel olmak üzere, örneklerini Fransada gördükleri empresyonizm tekniğini Türkiyeye getirdiler. Paletlerinden koyu ve siyah renkleri atarak tablolarında güneşin zengin akislerini canlandırmıya çalıştılar. Figür ve portrede bile renkli akisleri kullanmaktan çekinmediler.

Empresyonist ressamların renk plânında yapmış oldukları bu inkılâptan sonra tabiatiyle ele alınacak mesele, çizgi ve şekil, yani «desen» güzelliği olacaktı. Desen sağlamlığı, şekil mükemmelliği o güne kadar ihmal edilmiş bulunuyordu. İşte genç ressamların 1928 den itibaren meşgul oldukları ve eserlerinde gerçekleştirmiye çalıştıkları nokta bu idi.

«Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği» sergilerinde görülen eserlerin desen ve şekil bakımından mükemmel olduğu iddia edilememekle beraber 1928 den sonra Türk resmine yeni endişeler girdiği ve halkın yeni deneme ve çalışmalara şahidolduğu muhakkaktır. Genç ressamlar Avrupa akademilerinde yaptıkları etüdlerde desene büyük bir ehemmiyet vermişlerdi. Bu etüdlerde parlak ve cazip renklerden ziyade, sağlam bir çizgi yapısı kendini belli ediyordu. Gençler bilhassa çıplak etüdlerine, figür ve portrelere ehemmiyet veriyorlardı.

Galatasaray sergilerinin tanıttığı empresyonist ressamlardan sonra gelen bu nesil sanatkârları arasında şu isimleri sıralıyabiliriz: Muhittin Sebati, Hale Asaf, Şeref Akdik,

Fahri Arkunlar

Edip Köseoğlu

Cevat Dereli, Mahmut Cüda, Refik Epikman, Ali Avni Çelebi, Zeki Kocamemi, Turgut Zaim, Elif Naci, Büyük Saim, Cemal Tollu, Eşref Üren, Nurullah Berk. Bunlardan Muhittin Sebati ve arkadaşları Pariste Académie Julian ve Güzel Sanatlar Mektebinde, Ali Avni, Zeki Kocamemi ve Hale Asaf da Münih ve Berlinde çalışmışlardı. Ali ile Zeki Münih'te Profesör Hoffmann'ın atelyesinde çok sıkı bir disiplin altında mütemadiyen desen yaparak çizgi ve şekil kaygısını ön plâna almışlardı. Bu iki sanatkâr

Bu resim Şeref Akdik'in güzel bir eseridir. Kemah kalesiyle hanları ve halkı göstermektedir.

tabloda derinlik, yani "plân" kaygısını her şeyden üstün tuttular. Fakat derinliği renklerden ziyade çizgilerin istikametleriyle vermek istediler. Bu ise tabloda çizgi terkiplerinin ön plâna alınmasını emre-

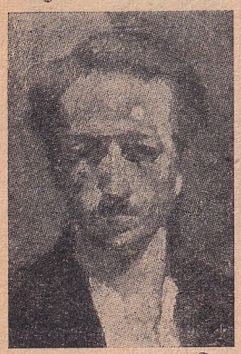

Hâmit Görele

Zeki Kocamemi

diyordu. Zeki ile Ali'nin Fransada çalışan arkadaşları başka başka yollardan hep aynı endişeyi güttüler, yani; çizgi ve desen sağlamlığı sayesinde elde edilecek bir istikrar. Meselâ Muhittin Sebati, Raphael ve Michel-Ange gibi klâsiklerden birçok kopyalar vücuda getirmiş ve desenini sağlam-

Ali Avni Çelebi

Melâhat Ekinci

laştırmak için heykele de çalışmıştı. Şeref Akdik ve Refik Epikman çıplak etüdlerine ve portrelerine ehemmiyet vermişlerdi. Mahmut Cüda ise, tabiati çok titiz bir şekilde etüd etmiş ve kendine realist bir yol seçmiştir.

1928 den sonra kurulan «Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği» sergile-

Şeref Akdik'in bir tablosu

rinde eserlerini teşhir eden sanatkârlarımızın Türk resmine getirdikleri belli başlı endişeyi yukarıda hulâsa etmiş bulunuyoruz. Şimdi, bu sanatkârların en mühimlerini ele alarak kısa biyografilerini çizip sanatları hakkında malûmat verelim.

Muhittin Sebati: (1902-1935) 1928 den bugüne kadar devam eden son resim cereyanlarının temsilcileri arasında, başta gelenlerden ve bu cereyanları kuranlardan biri de Muhittin Sebati'dir. Bu genç sanatkârın mariz vücudu onu an-

Edip Köseoğlu'nun bir tablosu

cak otuz üç yaşına kadar yaşattı. Kısa ömrünün son yılları hastalıkla mücadele ile geçti. Muhittin Sebati, ideali olan büyük eseri vermiye vakit bulmadan öldü. Bu böyle olmakla beraber, onun ismi Türk modern resminde silinmez bir iz bırakmıştır. Muhittin Sebati Darüşşafakalı idi. Buradan çıkınca, belediyede memur olmuş,

Turgut Zâim'in bir tablosu

bir taraftan da resim yapmıya başlamıştı. Günün birinde bu heves o kadar arttı ki Sebati, Sanayii Nefiseye yazıldı ve yarı günlerini sanata ayırdı. Sebati 1928 de açılan Avrupa müsabakasını kazanarak Parise gitti, orada Julian Akademisinde Albert Laurens'in atölyesinde dört sene çalıştı. 1928 de genç sanatkârlar kafilesiyle memlekete dönen Muhittin Sebati "Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği" ni kuranlara katılmış ve ilk olarak o yıl eserlerini Ankara Etnografya Müzesinde açı-

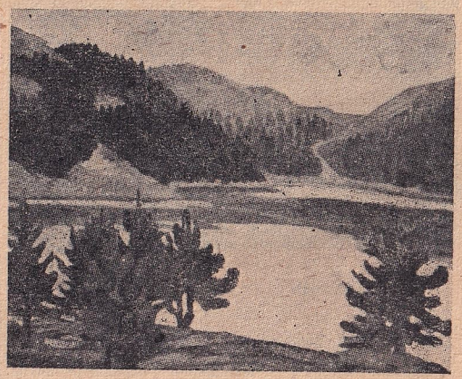

Âli Münip'in bir tablosu

lan sergide teşhir etmişti. Sanat idealine büyük bir sevgi ile sarılan genç sanatkâr memlekette müze ve galeriler açılması, halkta sanat sevgisinin uyandırılması fikirleri etrafında birçok ateşli makaleler yazdı.

Muhittin Sebati Avrupada bulunduğu

Hâmit Görele'nin bir tablosu

yıllar içinde, modern eserleri sevmekle beraber İtalyan Rönesansının büyük klâsiklerine bağlanmış, sanat tarihini incelemiş, birçok kopyalar vücuda getirmişti. Sanatı ağırbaşlı, ciddi, gösterişsiz ve istikrarlı idi. Sıhhati, devamlı çalışmasına engel olmakla beraber, resim kadar heykele de heves etmiş, birçok figür, büst, alçak ka-

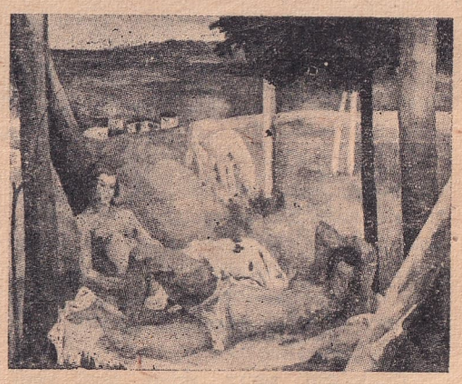

Ali Avni Çelebi'nin bir tablosu

bartma ve taslak yapmıştı. Heykel ve resimlerinde dikkati çeken hususiyet çizgi ve şekillerdeki titiz çalışma ve asil karakteri idi.

1929 da Ankara Lisesi resim öğretmenliğine tâyin edilen sanatkâr bir müddet orada kalmış ve Ankara manzaralarından birçok eser vücuda getirmişti. Sonraları İstanbula nakledilen sanatkârın sıhhati gitgide bozulmuş ve 1935 de prevantoryomda ölmüştür.

Hale Âsaf: (1908 - 1937) Türk resmi Hale Asaf'ı da pek erken kaybetti. Türk kadın ressamları arasında mümtaz mevkiini daima muhafaza edecek olan Hale Asaf, Muhittin Sebati gibi ateşli ve dinamik bir karaktere sahipti. Onun da zayıf bünyesi, hayatı müddetince katlandığı maddi ve mânevi müşküllere karşı gelememiş, sanatkârın pek genç yaşta ölümüne sebebolmuştu. Hale Asaf tahsil devresini Paris, Berlin ve Münih serbest akademilerinde geçirdi. Birbirinden ayrı, fakat hepsi modernist hocalardan ders aldı. Bu

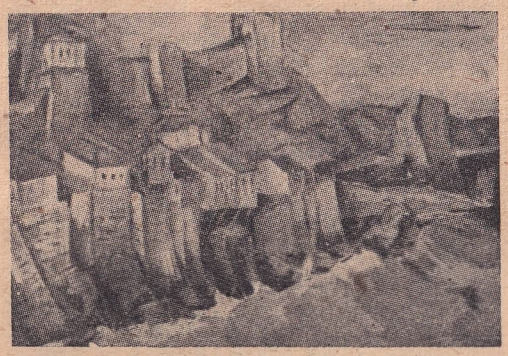

Cevat Dereli'nin bir tablosu

yüzden Hale Asaf 1928 den evvel memleketimizde henüz emeklemiye başlıyan modern cereyanların ilk ve hararetli bir müdafii oldu. Hale'nin serbest ve cesur tekniği Picasso, Raoul Dufy ve Matisse gibi inkılâpçı ressamlardan ilham alıyordu. «Müstakil Ressamlar»ın açtıkları sergilerde en renkli, en dinamik resimler onun eser-

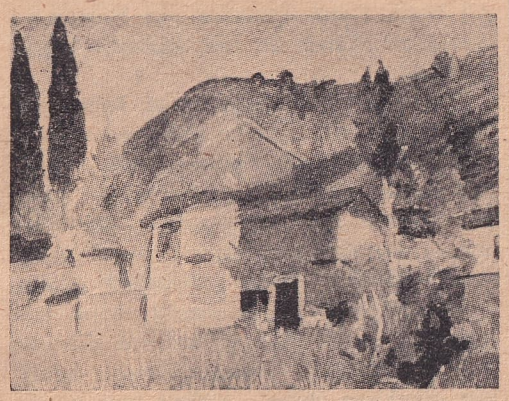

Hale Asaf'ın bir tablosu

leri idi. Bir tablonun üzerinde ısrar ile çalışmaz ve tabiat karşısında duyduğunu derhal ve tereddütsüz, taslaklar halinde tesbit ederdi.

Bir müddet Bursa Kız Orta Okulunda resim öğretmenliği yapan Hale Asaf 1930 da Paris'e gitmiş ve oraya yerleşmişti. Paris'in sanatkâr mahallesi olan Montparnasse'da yavaş yavaş kendini tanıtmış ve münekkidlerin dikkatini çekmiş ve gitgide büyüyen muvaffakıyetler elde etmiye başlamıştı. Son yıllarda eserleri belli başlı koleksiyonlara girmiş ve ölümünden bir yıl evvel, bir tablosu Petit-Palais müzesine alınmıştı. 1937 de Paris'te bir hastanede mide kanserinden öldü.

1928 den itibaren «Müstakil Ressamlar» ın açtıkları sergilerde kendilerini empoze eden sanatkârlar arasında başta gelenler Şeref Akdik (1902), Refik Epikman (1902), Mahmut Cüda (1904), Cevat Dereli (1902), Turgut Zaim (1904) gibi sanatkârlardır. Bunlardan bilhassa Şeref Akdik ve Mahmut Cüda realist ressamlardır.

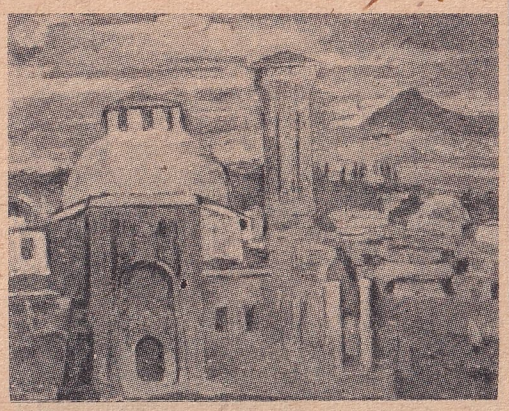

Şefik Bursalı'nın bir tablosu

Şeref Akdik: Hat üstadı Kâmil Akdik'in oğludur. Atavik bir sanat ruhuna maliktir. Paris'te Julian Akademisinde Albert Laurens'ın atelyesinde çalışan Şeref Akdik her türlü ekol ve cereyanlardan kaçınmış, bilhassa figür ve portreye çalışmıştır. Şeref Akdik portrelerden başka köy ve köylünün hayatını ve memleket manzaralarını tasvir eden büyük çapta birçok kompozisyon da yapmıştır.

Mahmut Cüda: Tamamiyle kendine has çalışma tarzı olan bir ressamdır. 1924 den 1928 e kadar Pariste Güzel Sanatlar Okulunda Profesör Lucien Simon'un atelyesinde çalışan Mahmut, ilk eserlerindenberi realizm yolunu tutmuştur. Tabiatı kaba taslak değil de en ince ve güç

Ziya Keseroğlu'nun bir tablosu

teferruatına kadar tasvir etmek isteyen bu sanatkârın ağır ve titiz, son derece dikkatli bir çalışma tarzı vardır. Resimde kumaşın ve kumaş kıvrımlarının teknik terimi olan «draperie» lerde bilhassa muvaffak olmaktadır.

Refik Epikman: İlk çalışmalarında mülâyim bir kübizm yolunu tutmuş ve tabii şekilleri geometrik bir nizamın disiplini altına almıştı. Çizginin inşa ve mimarisine büyük bir ehemmiyet veren bu sanatkâr büyük kıtada kompozisyonlar vücuda getirmiştir.

Turgut Zaim: Avrupada pek az kalmış, her türlü Avrupa tesirinden kendini kurtarmış ve yüzde yüz Türk olan bir üslûpla sanatını millî mevzulara, folklora hasretmiştir. Turgut Zaim'in resimleri kısmen minyatürleri, kısmen halk resimlerini hatırlatmakla beraber büyük bir hususiyet taşır. Burada yüzler, millî kıyafetler, Anadolu manzaraları saf ve orijinal bir üslûpla canlandırılmış-

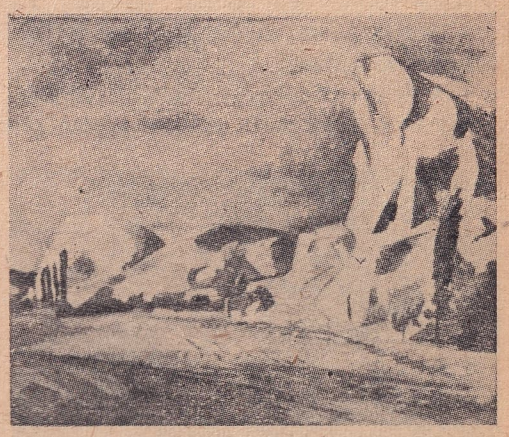

Refik Epikman'ın bir tablosu

tır. Tahta oyma ve gravür gibi sahalarda başarı gösteren Turgut Zaim bundan başka tiyatro dekoru ve kitap ressamlı-

Zeki Kocamemi'nin bir tablosu

ğında da muvaffakıyet göstermektedir. Turgut Zaim bugün Ankarada Devlet Konservatuvarında dekoratördür.

Ali Avni (1904) ve Zeki Kocamemi (1902): Türkiyede kübizm cereyanının ilk iki temsilcisidir. Bu iki sanatkâr diğer arkadaşları gibi Fransaya gitmiyerek Almanyada, Münihe gitmeyi tercih ettiler. Burada birkaç yıl Profesör Hoffmann'ın meşhur akademisinde çalıştılar. Hoffmann, İspanyol ressamı Picasso'nun 1910 yıllarında açtığı kübizm cereyanında rol oynıyanlardan biriydi. Hoffmann bu yeni resim sistemini Almanyaya getirmiş ve Berlin ve Münihte açtığı akademilerde yüzlerce talebe yetiştirmiş-

tir. Maamafih Hoffmann tamamiyle mücerret ve geometrik bir kübizm öğretmiyor, bu sistemi bir resim disiplini, bir çizgi çizme sanatı olarak talebesine telkin ediyordu. Hoffmann'ın atelyesinde öğrendiklerini benimsiyen Ali Çelebi ve Zeki Kocamemi memlekete dönünce Türk resim âlemine yepyeni ve çok aşırı gelen eserlerle katıldılar. Bu iki sanatkâr resimde, hacımların geometrik bir terkibini aradılar. Empresyonist ressamların "havai manazır" ına aksülâmel olarak, derinlik ve mesafeyi ölgünleşen renklerle değil, çizgi istikamet ve tezatları ile göstermek istediler. Bu ise, kübizmin mülâyimleşmiş bir şekli sayılabilirdi. Ali Çelebi'nin bu yolda vücuda getirdiği en mühim eserler «Maskeli Balo», «Vitrin» ve «Yaralı Asker» gibi kompozisyonlardır. Zeki Kocamemi de «Nakliye Kolu», ve «Atatürkün Cenaze Töreni» gibi eserler vermiştir. Bu iki ressam bugün Güzel Sanatlar Akademisinde muallimdir.

«Müstakil Ressamlar Birliği» sergilerinde eser teşhir eden sanatkârlardan biri

Malik Aksel'in bir tablosu

de Cevat Dereli'dir. Cevat birkaç eseri istisna edilirse, paletini manzara ressamlığına hasretmiş, ve ahenkli ve hisli eserler yapmıştır. Son zamanlarda meydana getirdiği en mühim eserlerden biri Tekel'in Kabataştaki Umum Müdürlüğü binasında toplantı salonunu süsliyen «Tütün Rekoltesi» adlı büyük kompozisyondur. Cevat Dereli Güzel Sanatlar Akademisinde muallimdir.

Bu fasılda incelediğimiz nesil sanatkârları arasında Hâmit Görele'(1900) nin seçkin bir yeri vardır. Hâmit Görele 1928 den sonra Parise gitmiş, André Lhote'un hususî akademisinde çalışmıştır. Başlangıçta bu üstadın tesiri altında kalan Hâmit sonradan ondan kurtulmuş ve kendisine has geniş ve hareketli bir tekniğe sahibolmuştur. Hâmit Görele'nin en mühim eserlerinden biri Dolmabahçe Resim Müzesindeki «Müzik» isimli kompozisyonudur.

1928 - 1930 yıllarından bugüne kadar birçok genç sanatkâr kendini tanıttı. Bunlar "Müstakil Ressamlar Birliği" sergileri, ve şahsî sergiler yolu ile eserlerini halka gösterdiler. Son on beş, yirmi yıl içinde isimlerini tanıtmıya muvaffak olan ressamlar, değişik telâkki ve tekniklerle çalışmakla beraber, umumiyetle şu noktalarda birleşmiş bulundular: şekillerin güzelliği ile beraber doğruluğunu, renklerin tatlılık ve ahengi ile beraber sağlamlık

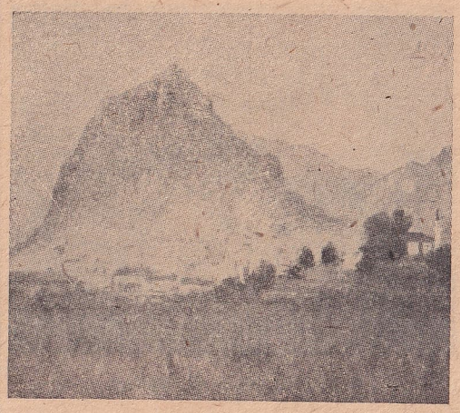

Ayetullah Sümer'in bir tablosu

ve kuvvetini bulmak. Görülüyor ki sathî bir bakışla ihtilâlci ve kırıcı telâkki edilen modern ressamlar fotografik görüşten uzaklaşmakla beraber klâsik bir nizamı aramakta ittifak ettiler. Gerek millî mevzular seçen realistler, gerek portre ve figür ressamları ve manzaracılar, gerekse daha entellektüel bir sanat arıyan kübizm ve konstrüktivizm taraftarları, umumi prensiplerinde böylelikle uyuşmuş ve anlaşmış oldular.

Umumi sergilerle sırf kendi eserlerinden mürekkep şahsî sergilerde eserlerini tanıtmış olan sanatkârların isimleri kaydedilmesi gerekenleri arasında Edip Köseoğlu (1902), Şefik Bursalı (1902), Ziya Keseroğlu (1906), Malik Aksel (1903) bulunmaktadır.

Güzel Sanatlar Akademisi garb süsleyici sanatlar şubesinde resim muallimi o-

Melâhat Ekinci'nin bir tablosu

lan Edip Köseoğlu mahir bir ressamdır. Kendisi portre, manzara ve kompozisyo gibi tarzlarda çok cazip eserler vücuda getirmiştir.

Güzel Sanatlar Akademisinde resim şubesi muallimlerinden olan Şefik Bursalı, doğduğu şehirden yaptığı güzel manzaralarla kendini tanıtmış bir ressamdır. Bugün de Istanbul manzaraları ve yemiş natürmortlarında muvaffak olan Şefik Bursalı bilhassa yeşil ahenklerde kudret göstermektedir.

Son yıllarda bilhassa manzara resimlerinde büyük bir gelişme kaydeden Ziya Keseroğlu ile kaydı gereken İlhami Demirci, Kemal Zeren ayrı ayrı yollarda çalışan ressamlardır.

Malik Aksel, Turgut Zaim gibi doğrudan doğruya millî mevzuları, Anadolu köy ve köylüsünün hayatını tasvir eder. Fakat bunu Turgut gibi orijinal bir teknikle değil, avrupai bir işçilikle yapmaktadır.

1928 de ve daha sonraları kendilerini halka tanıtan ressamlar arasında bir de «muhafazakâr» sayılabilecek sanatkârlar vardır. Bunlar görüş ve teknik itibariyle her hangi bir yeniliği kabul etmemekte, tamamiyle realist ve mutedil bir çalışma tarzı kullanmaktadır. Halil Paşa'nın oğlu

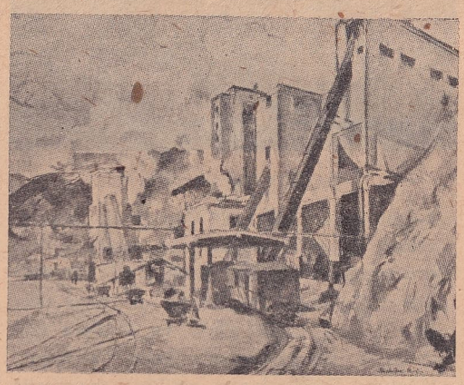

Sabiha Bozcalı'nın bir tablosu

Ali Halil, Fahri Arkunlar, Âli Karsan ve Ayetullah Sümer bu sanatkârların başında gelir.

Bu faslı kapatmadan evvel, kadın ressamlarımız hakkında da malûmat vermek icabeder. "Sanayii Nefise Mektebi" 1927 de Namık İsmail'in müdürlüğü ve merhum Necati Beyin bakanlığı zamanında «Güzel Sanatlar Akademisi» adını almış ve Fındıklıdaki binaya yerleşmişti (Bakınız: Güzel Sanatlar Akademisi: Aylık Ansiklopedi, sayfa 556). O tarihten itibaren tedrisat muhtelit olmuştu. Ondan evvel, biri erkeklere, diğeri kızlara mahsus olmak üzere iki müessese vardı: «İnas Sanayii Nefise Mektebi» adı verilen kızlar kısmının müdürü ressam Ömer Âdil, muallimi de Feyhaman Duran'dı. Bu mektep, her ne kadar bâzı kadın ressamları yetiştirdi ise de zamanla bu sanatkârların çoğu sanat hayatından tamamiyle çekildiler. Kadın ressamlarımızdan en eskilerinden biri olan Mihri Müşfik'den bahsetmiştik. Yeniler arasında ve Hale Asaf'dan sonra Sabiha Bozcalı, Melâhat Ekinci, Melek Celâl, Güzin Duran gibi ayrı ayrı temayüllerde çalışan ressamlar yetiştiler. Sabiha Bozcalı gerek Almanyada, gerek Fransada, Paul Signac'ın atelyesinde çalışmıştır. Realist bir ressamdır. Melâhat Ekinci kadın ressamlarımız arasında seçkin bir mevkie sa-

hiptir. Melek Celâl daha fazla bir portre ressamıdır. Feyhaman Duran'ın karısı Güzin Duran kocasının tarzında çalıştıktan sonra son yıllarda daha ziyade tezyini resimler yapmış ve bu yolda muvaffak olmuştur. Nihayet Namık İsmail'in bir talebesi olup sonraları Almanyada ve Fransada çalışan ve D Grupu sergilerinde eser teşhir eden F a h r ü n n i s a Z e i d'i saymak lâzım gelir. Kadın ressamlarımız arasında bir orijinaliteye ve üslûba sahip bulunan Fahrünnisa Zeid lirik bir karakter taşımaktadır. Fahrünnisa Zeid yaptığı resimlerde millî tezyinî motiflerimizi, işlemelerimizi, halılarımızı, minyatürleri örnek almakta ve bu unsurları güzel bir sentez halinde, Batı tesirlerinden kaçınmıyarak, toplamaktadır.

(*Nurullah Berk*)

ÇİÇEK HASTALIĞI — Bu hastalığa Fransızlar "petit vérole", Almanlar "pocken", İngilizler, "small pox" derler. Lâtince adı da "variola" dır.

Pek eski zamanlardanberi, dünya üstünde geniş salgınlar yaparak, çok insan öldürmüş ve beşeriyetin gözünü korkutmuş olan bulaşıcı hastalıklardan birisidir.

T a r i h ç i ğ i: Çiçek, dünya kadar eski bir hastalıktır. Bunun için bulaşıcı hastalıkların en eskisidir denilebilir. İsa'nın doğumundan 1400 yıl önce Çinde çiçeğin mevcudolduğu ve Çinlilerin bu hastalıktan korunmak için bâzı tedbirler düşündükleri anlaşılmaktadır. Zaten hastalığın asıl kaynakları Çin ve Hindistan bölgeleridir. Böyle olmakla beraber Afrikada ve Mısırda da görülüşü pek eskidir; mumyaların derisi üstünde çiçek çıbanlarının eserleri bulunduğuna bakılırsa çiçek hastalığının buralarda da çok eski zamandanberi hüküm sürmüş olduğu muhakkaktır.

Galinos ve Hypocrate hekimlerin eserlerinde çiçeğe benzer hastalıklardan bahis vardır. Amerikanın ilk keşfi sıralarında Onaltıncı Yüzyılda çiçek hastalığı, Avrupadan bu kıtaya da geçmiştir. Çiçeğin Avrupaya ne zaman geçtiği bilinmiyorsa da Haçlı seferlerinin bu hastalığı Avrupanın her bucağına götürüp yaydığı anlaşılmaktadır.

Onuncu Yüzyılda büyük Türk hekimi Ebubekir Râzi çiçek hastalığını epeyce tetkik etmiş ve bunu kızamıktan ayırdetmiye yarıyacak belirtileri ortaya koymıya muvaffak olmuştur. Daha sonraları Sydenham adlı İngiliz hekimi, bütün döküntülü hastalıklar arasında çiçeğin de haiz olduğu özellikleri tarif ve tavsif etmiştir.

Çiçek, dünya üstünde, zaman zaman, büyük salgınlar yapmış, kıtalara yayılmış, birçok insan öldürmüş, güzellikleri bozmuş, insanları sakatlıklara uğratmıştır. Nihayet 1798 yılında meşhur İngiliz hekimi Jenner çiçek aşısını, ilmî bir şekilde, tatbika muvaffak olduktan ve bu aşı her tarafta kabul edilerek tatbik alanı genişledikten sonra hastalık, salgın yapma kaabiliyetini, yavaş yavaş, kaybetmiş, bu suretle insanlık, bu belâlı hastalığın korkunç tırnaklarından, büyük bir nisbette kurtulmak imkânını bulmuştur.

M i k r o b u: Çiçek mikrobu, süzgeçleri geçen ufak bir virüs'tür. Bu virüs uzun zaman meçhul kalmıştır. 1892 yılında Guarnieri adında bir âlim, çiçek çıbanlarındaki hücrelerin protoplâzması içinde ufak birtakım tanecikler görmüş, bunları çiçeğin âmili zannetmiştir. Fakat sonradan yapılan incelemeler «Guarnieri cisimcikleri» denilen bu tanelerin oldukça büyük olduklarını, süzgeçleri geçemediklerini ve bunların çiçeğin hakiki âmili olmadıklarını göstermiştir.

1906 yılında Paschen adında bir tetkikçi, çiçek çıbanlarında gayet ufak ve süzgeçleri geçen cisimcikler bulmuş, bunlarla yapılan deneyler çiçek hastalığına benzer belirtiler husule getirmiştir.

Bugünün hekimlik kanaatlerine göre işte bu «Paschen cisimcikleri», çiçeğin hakiki âmili gibi telâkki olunmaktadır.

Paschen cisimcikleri, âdi vasatlarda üremezler, canlı vasatlar isterler. Bunların, canlı bir ekim yeri olan, taze yumurta zarında üretilmesine çalışılmaktadır.

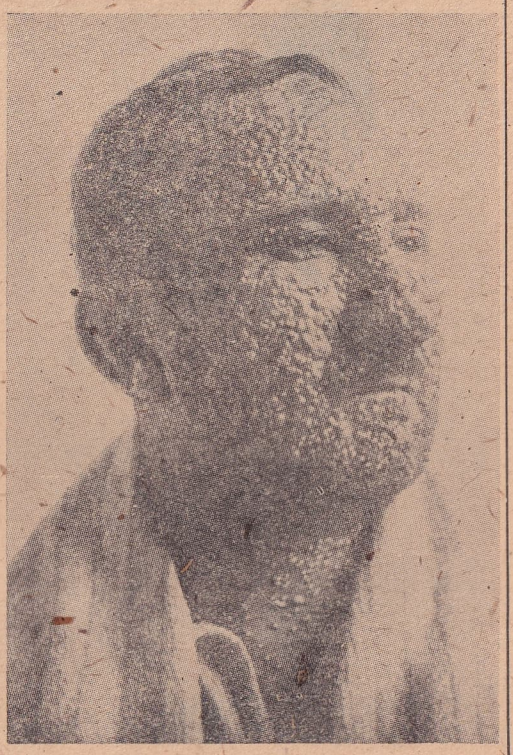

Yüzde çiçek

Çiçek virüsü de, kızamık virüsü gibi, vücudun dış tarafını (ektdermi) sever. Bu tesir dolayısiyledir ki en karakteristik belirtilerini hastanın derisi üzerinde gösterir. Bunun için hastanın kanı, sidiği ve dışkısı bulaşıcı olmadığı halde deri ve muhat gışâları üzerindeki ifrazlarla çıbanların hâsılatı şiddetle bulaştırıcıdırlar. Çiçek virüsü oldukça dayanıklıdır. 80 santigratlık bir ısı derecesine bir saat kadar mukavemet eder. Gliserin içinde ve soğukta uzun müddet canlılığını muhafaza edebilir. Çiçek çıbanlarının kabukları, karanlık ve kuytu bir yerde saklanmak şartiyle, bunların içindeki çiçek virüsünün sekiz aya yakın bir zaman yaşadığı tecrübelerle anlaşılmıştır.

Y a ş: İnsanlar, hiçbir yaşta çiçek hastalığına karşı esaslı bir şekilde bağışıklığı (muafiyeti) haiz değildirler.

Anasının karnındaki çocuktan, eğer yaşıyabilirse, yüz elli yaşındaki ihtiyara kadar, her yaştaki insanlar çiçeğe tutulabilirler. Bağışıklık ancak hastalığı geçirmekle veyahut çiçek aşısına aşılanmakla hâsıl olur. Hastalığı geçirmekle kazanılan bağışıklık, çok defa, bütün ömür boyunca devam edecek kadar sağlamdır. Zenci ırkı, beyaz ırka nisbetle, çiçeğe karşı daha ziyade hassastır.

M e v s i m: Çiçek her mevsimde görülebilir. Fakat en çok görüldüğü zamanlar kış mevsimi ile, soğuk geçen ilkbahar aylarıdır.

S i r a y e t: Bulaşma kaynağı, çiçek hastalığına tutulmuş hastalardır. Hastaların ağız ve boğazlarında bulunan çiçek yaralarındaki mikroplar, öksürük ve aksırık sırasında fırlıyan tükrük damlacıkları ile etrafa yayıldıkları gibi deri üstündeki çıbanların cerahat ve döküntüleri de bulaşmıya sebebolurlar. Çiçek virüsü, dayanıklı olduğu için, hastanın çamaşırları, yatak ve yemek takımları, ev eşyası, meskenler, hasta taşıyan taşıt vasıtaları, temizlenmedikleri takdirde, bulaşmada rol oynıyabilirler. Çiçeğin bulaşmasında kara sineklere de büyük bir yer vermek lâzımdır. Bu pis hayvanlar çiçeklilerin odasında yaşamak imkânını buldukları takdirde hastalık kaynağından ayakları, hortumları ve kanatları üzerine aldıkları çiçek virüsünü uzak mesafelere kadar taşıyıp oradaki sağlamlara hastalığı bulaştırmak gibi büyük bir tehlike yaratmaktadırlar. Eskiden hava cereyanlarına atfedilmekte olan bu rolün kara sineklere aidolduğu sonradan tahakkuk etmiştir.

Çiçek virüsü sağlam insanın derisi veya burun, boğaz muhat gışâları üzerindeki ufak sıyrık ve yaralardan içeriye girmek suretiyle hastalığı hâsıl eder. Virüsü havi tozların teneffüsü, hastalığı kolaylıkla bulaştırır. Virüs alındıktan hastalık belirtilerinin ortaya çıkmasına kadar geçen kuluçka süresi çiçek hastalığında 10 - 12 gün kadardır. Bu süre esnasında, çok defa, hastada tehlikeli bir hastalığın yaklaşmakta olduğuna dair hiçbir belirti yoktur.

Başlangıç devri, birdenbire bir titreme ve üşüme ile kendisini gösterir. Ateş az zamanda 39 - 40 dereceye kadar yükselir. Hastanın başında, kollarında, bacaklarında kırıklıklar ve ağrılar başgösterir. Bilhassa kalça ve bel ağrıları dikkati çekecek derecede fazladır. Arasıra bulantı ve kusmalar olur. Nabız da, ateşle beraber yükselmiştir. Hastanın iştahı yoktur. Dudakları kavruk, dili paslıdır. Arasıra burnundan kan gelir. Gün geçtikçe durumu ciddileşir ve hastalığı ağırlaşır. İkinci güne doğru dirseklerde, kasıklarda, bazan koltuk altlarında, kızıl lekeleri gibi genişçe kırmızı lekeler ortaya çıkar. Bu ilk çıkan kırmızılıklara İngiliz hekimleri Rash adını vermişlerdir.

Üçüncü gününde, hastanın yüzünden başlamak üzere, deri üstünde, kızamık döküntülerine benziyen, ufak kırmızılıklar peyda olur. Bu döküntüler, az zamanda, kollara ve bacaklara doğru yayılırlar. Bu devrede hastanın döküntülerini görüp hastalığı kızamık zannetmek ve aldanmak mümkündür. Fakat tecrübeli hekimler, döküntülerin kollara ve bacaklara doğru çabucak yayıldığına dikkat ederek yanılmaktan kurtulurlar. Çünkü çiçek döküntüleri,

kızamığın ve su çiçeğinin aksine olarak, santrifüj'dür.

O sırada ateş biraz düşmüş, hastanın durumu hafiflemiş gibi görünür. Fakat zaman geçtikçe döküntüler bârizleşir. Üzerleri kabararak içlerinde sarımtırak renkli bir su toplanır, ortaları göbekleşmiye başlar.

Birkaç gün sonra döküntülerin içindeki kirli sarımtırak su koyulaşarak cerahat haline gelir. Çok geçmeden her bir döküntü, içi irinleşmiş bir çıban olur. Düşmüş olan ateş bu sırada tekrar yüksek bir dereceye çıkar ki buna hekimler «cerahatlenme ateşi» derler.

Her tarafa yayılan ve gittikçe sıklaşan çıbanların tesiriyle hastanın yüzü şişer, gözleri kapanır. Çiçek çıbanları, yalnız deri üstünde değil, başın saçlı kısmında, ağız ve burun içinde de çıkarlar. Şiddetli kaşıntı ve büyük bir rahatsızlık hâsıl ederler.

Bu çıbanlar, bazan hastalarda o kadar sıklaşırlar ki vücudun her tarafı, sıvama bir halde, çiçek çıbanlariyle dolar. Çıbanların çatlamasiyle ortaya çıkan cerahatli akıntılardan fena bir koku intişar eder. Hasta, dalgın, ateşli, ağır ve korkunç bir durumdadır. Birtakım hastalar, bu ağır tablo içinde, kendilerini kaybeder, abuk, sabuk söylenir, yataktan kalkmak, atılmak isterler. Büyük bir sıkıntı içinde çırpınır dururlar.

Bâzısında, çıbanların içine kan sızmasından dolayı, bunlar koyu kırmızı, morumtırak bir manzara alırlar. Bu hal kanın bozulması neticesi husule geldiği için böyle kanlı çıbanlar çıkaran hastaların âkıbeti çok defa fenadır. Onun için hastalığın bu çeşidine «kara çiçek» derler ki çok öldürücüdür. Bereket versin bu şekil her zaman görülmez, ağır vakalara münhasırdır.

Hastalığın on iki ile on üçüncü günleri arasında çıbanlar kurumıya, kabuklanmıya başlarlar. Hastanın ateşi düşer. İyilik alâmetleri başgösterir. Hasta nekahet devresine girmiş olur. Çiçek çıbanları kuruyup kabukları döküldükten sonra, deri üstünde, bilhassa yüzde, bütün ömür boyunca devam edecek olan yara izleri bırakırlar ki buna dilimizde «çiçek bozuğu» veya «çopurluk» diyoruz.

Çiçek hastalığının devamı sırasında görülen ihtilâtlar da oldukça tehlikelidir. Hastalığın şiddetinden dolayı kalb ve damar sisteminin felce uğraması, kanın bozulması bu ihtilâtların en ehemmiyetlilerindendir.

Bunlardan başka orta kulakta cerahatli iltihaplar hâsıl olabilir. Gözlerde husule gelen ve göz tabakalarını harabeden ağır iltihaplardan dolayı bâzı hastalar, bir veya iki gözlerini kaybetmek felâketine uğrıyarak, bütün hayatlarında, derin bir bahtsızlığa düşebilirler.

T e d a v i : Hastayı derhal sağlamlardan ayırarak ayrı bir odada, mümkün olursa, bir hastanede tedavi altına almalıdır Hastanın odası, havadar ve sessiz olmalı, bakıcılardan başka bu odaya hiç kimse girmemelidir. Bütün hastalık müddetince hastanın gerek yatağı, gerek vücudu, bilhassa ağzı, burnu gayet temiz tutulmalıdır. Çiçek çıbanlarının açtığı yollardan başka mikropların da vücuda girmesine ve daha büyük zararlar yapmasına meydan vermemek için, bu temizliklere büyük bir itina göstermek lâzımdır.

Gıdalar; süt, yoğurt, ayran, çorbalar, limonatalar, meyva suları, lâpalar, kahve, çay.. gibi sulu ve hazmı kolay maddeler arasından seçilmelidir.

Kalbin ve damarların kuvvetlenmesine yarıyan ilâçlar çok faydalıdır. Vücuttaki ağrılara ve düşkünlüklere karşı hekimin tavsiye edeceği ilâç ve tedbirleri, hiçbir zaman ihmal etmemek icabeder. Hekimliğin elinde bulunan yeni lâçlardan sulfamidler ve penicilin, bilhassa çıban devrinde, büyük faydalar sağlamaktadır.

Kırmızı ışıkların muharriş olmamasından dolayı, bu ışıklar altında tedavi edi-

Vücutta ve yüzde çiçek

len çiçeklilerde az çopurluk kaldığı, ötedenberi dikkati çekmiş ve bundan dolayı bir zamanlar çiçeklilerin yattığı odaların pencerelerine kırmızı perdeler koymak âdet olmuştur.

En iyisi çiçeklilerin vücuduna, hekimin tavsiye edeceği bir tertip gereğince kırmızı renkli bir ilâç olan «permanganate de potasse» solüsyonu sürmektir. Bu madde, aynı zamanda, mikrop öldürücü güzel bir ilâç olduğundan hastanın derisi hem güneş ışıklarının tahriş edici tesirlerinden hem de mikropların cerahat ve koku yapan şiddetli fermantasyonlarından kurtarılmış olur.

K o r u n m a : Çiçek hastalığından korunmak için ilk yapılacak tedbir hastayı sağlamlardan ayırmak, vakayı hükümete haber vermek, yanına bakıcılardan başka, kimseyi sokmamaktır.

Hastanın çamaşırları, yatak ve yemek takımları, odası, eşyası gayet sıkı bir dezenfeksiyona tabi tutulmalıdır. Kara sineklere karşı yapılacak savaş çok ciddi olmalıdır. Hastaya bakanlar kendilerini gayet temiz tutmalı, derhal aşılanmalı, hastanın odasında hususi bir gömlek giymeli, dışarıya çıkarken bu gömleği odada bırakmalıdır. Hastalar ancak 40 - 45 gün kadar tecrid edildikten ve tamamiyle iyileştikten sonra odalarını terkedebilirler. Birkaç defa banyo yaptırılıp güzelce temizlenmeden genel hayata katılmamalıdırlar.

Bütün bu tedbirlerle beraber en katî ve biyolojik korunma vasıtası «çiçek aşısı» dır. Bugün çiçek aşısı, hekimliğin insan sağlığına hizmet eden en kıymetli buluşlarından biridir. Esasen yeni doğan çocukları, ilk altı ay içinde, çiçek aşısiyle aşılatmak mecburidir. Ondan sonra her 5-7 yılda bir bu aşının tekrarı faydalıdır. Hele bir yerde çiçek hastalığı çıktığı zaman, tehlike içinde olan insanlar, yaşa, mevsime ve müddete bakmıyarak derhal aşılanmalıdırlar.

Çiçek hastalığının ortaya çıkardığı tehlike önünde çiçek aşısı o kadar mesut ve halâskâr bir rol oynar ki hekimlik, salgın hastalıklar savaşında, elinde bulunan bu kıymetli aşı ile ne kadar övünse, ne kadar iftihar etse azdır.

(Dr. Nuri Ömer Ergene)

FES — 1925 yılında hususi bir kanunla, medeni ve milletlerarası bir serpuş olan şapkanın kabulü üzerine ortadan kalkan fes'in bizde tam yüzyıllık bir ömrü vardır. Hakikatte millî bir Türk serpuşu olmıyan fes'in menşei ve yayılması hakkında bugün pek o kadar vâzih ve kati bilgimiz yoktur. Burada, imparatorluk devrinde fes'in kabulü, giyilen feslerin zamanla aldığı ad ve şekillerle buna bağlı diğer bilgilerden bahsetmek istiyoruz. Ancak yeri ve münasebeti olmak dolayısiyle önce fes'in menşei hakkındaki mevcut bilgileri gözden geçirmeyi faydalı bulduk.

Garplı müelliflerden Fransız müsteşrıkı Clement Huart, «İslâm Ansiklopedisi» ne yazdığı «Fes» maddesinde bu ismin, ilk yapıldığı Fas şehrinden alındığını ve İkinci Mahmut zamanında Türkiyede giyilmiye başlanıp, bunun Tunus ve Fransadan ithal edilmiş olduğunu kaydeder. Dr. Karl Lokotsch, fes'in Fas'tan geldiğini söyler (Etymologisches Wörterbuch). «Encyclopaedia Britannica», «Oxford Sözlüğü», «Enciclopedia Italiana» ve daha birtakım Avrupa ansiklopedileri de fes'i hep Fas şehrine nisbet ederler.

Bizde Ahmet Rasim, fes'e dair yazdığı bir makalede: «Fes tarihi kabul ve istimali umumisi noktai nazarından bizde pek yenidir. Bu serpuşu tâ Bizans zamanına irca ile buradan Akdeniz adalarına, Yunanistan'a, Tunus'a, hattâ Fas'a nakleden rivayat ta vardır» der ve biraz ileride de: «Fes'in Fas'tan geldiği hakkında Lehçei Osmani'de ve Avrupa ansiklopedilerinde görülen malûmata Tunus fesleri delâletiyle itimat edilebilir» sözlerini kaydeder. Ahmet Vefik Paşa «Lehçei Osmanî» sinin «Fas - Fes» maddesinde: «Fas, Magrıbı Aksada şehir ve vilâyet ismidir. Merakeş hükümetinin sabık payıtahtıdır. Anda mamul serpuş nev'ine fes denir» diye yazmaktadır.

Eski Türkiyede fes'in umumi bir serpuş olarak kabul ve giyilmiye başlanması,

Ondokuzuncu Yüzyılın ilk yarısına raslar. Fes'in kabulünden önce gerek asker ve gerek sivil halkın «şubara» denilen bir serpuş giydiğini, hattâ İkinci Mahmut'un, fes'in kabulü zamanına kadar başında serpuş olarak bunu taşıdığını ve ancak 1827 den sonradır ki, ortaya «fes» adlı yeni bir serpuşun çıktığını görüyoruz. Tarihlerimizin verdiği malûmata göre fes'in

Çengeloğlu'nun fesi Hüsrev Paşa'nın fesi

kabulü meselesinde o zaman serasker bulunan ve bilâhare sadrazam olan Koca Mehmet Hüsrev Paşa'nın mühim, hattâ yegâne rolü olmuştur. Hüsrev Paşa, Mısırda vali iken askerine Fransız usulü ta-

Mahmut devri feslerinden Reşit Paşa'nın fesi

lim yaptırmış, bunun iyi bir şey olduğuna kanaat getirmişti. Bilâhare Mora İsyanı vesilesiyle kaptanı derya olarak Akdenizde deniz harekâtına iştirak ettiği sırada, İzmire uğramış orada, sonradan Müslüman

Reşit Paşa devri fesi Reşit Paşa devri fesi

olarak Hurşit adını alan bir Fransız çavuşu marifetiyle, kalyon neferlerine (bayrak askerlerine) Mısırdaki gibi, Fransız usulü talimler yaptırtmıya başlamış, askerin başına da Tunus'tan aldığı fesleri giydirtmişti (1823). Üç yıl sonra seraskerliğe tâyin oluna bu Koca Hüsrev Paşa, İzmirde iken gemilerinde Fransız usulü talim yaptırdığı taburu, bütün elbise ve techizatı ile 1827 de, İstanbula nakletti. Hüsrev Paşa bununla kalmıyarak, diğer askerlerin de, kendi askerleri gibi yetiştirilmelerini teşvik için hükümdara mâruzatta bulundu. Bu tabura, padişahın huzurunda, hazinedarı Halil Paşa kumandasında, bir talim yaptırttı. Askerin yaptığı bu talim ve başlarındaki fes, İkinci Mahmut'un pek hoşuna gitti. Padişah, esasen eski kıyafetin süratle değiştirilmesini de düşünüyordu. Bunun üzerine derhal bir irade çıkartarak asker tarafından fes giyilmesini emretti (1827). Bir taraftan Tunus beylerbeyine elli bin fes sipariş edildiği gibi, diğer taraftan da «böyle şeyler imal ve ihtiraında mahareti olan» İzmir'li Kâtipzade Mustafa Efendi fes nazırı tâyin edildi. Önce askere giydirilmiye başlanan

Aziz devri fesi Son devir feslerinden

fes'in sonradan saray mensuplarına ve memurlara da teşmili kararlaştırıldı. 1829 martında «Elbise Nizamnamesi» diye bir kanun kaleme alınarak, herkesin fes giymesi mecburi tutuldu ve ayrıca kimlerin ne şekilde ve ne zaman bunu giyebilecekleri de ilân edildi. Bu yeni nizamnameye göre, sadrazam ve sadaret kaymakamı ile serasker ve vüzerayı izâm merasimlerde kenarı sırma işlemeli; diğer erkân ve ümerayı devletle teşrifata dahil alelûmum memurlar da âdi (dal) fes giyeceklerdi. Esasen İkinci Mahmut, gerek muayede merasiminde ve gerek bir seyran ve ziyarete gittiği zaman beş parmak kadar yeri baştan aşağıya murassa sorguçlu ve maiyetindekiler de nizamnameye göre icabeden şekilde fes giymekte idiler. Bununla beraber, padişahtan maada evlâtlarına mahsus olarak gene murassa fes te vardı. Bu çeşit fes'in bidayette tablasına yakın tarafı enlemesine murassa olup, sonradan bu tezyinat yavaş yavaş hafifletilmiş ve bir ara şimdiki püskül mevkiinde bir parça kalmıştır.

Fes Nizamnamesi bize, bu yeni serpuşun önce doğrudan doğruya devlet hizmetinde bulunanlara tahsis edilmiş olduğunu göstermektedir. Böyle olmakla beraber, ilk yıllardan itibaren halk fese karşı bir temayül göstermiş, hattâ külâh üzerine abanî sarık saran esnaf takımı dahi, yavaş yavaş fes'e heves ettiklerinden, onların da bunu giymelerine müsaade olunmuştur. Şu kadar ki bu yeni serpuşa karşı yobazların teşvikiyle alenen hücumlar, hakaretler vukua gelmiş, giyenlerin fesleri kapılıp yırtılmış, hattâ dayaklar da atılmıştır. Fakat İkinci Mahmut'un şiddetli harekâtı bunu merkezde önlemiye kâfi gelmişse de eyaletlerde halk bir müddet için gene eski şekil serpuşu muhafaza etmişlerdir. Fesin halk arasında yayılışı sırasında Müslüman ve Hıristiyan tebaa için şekil itibariyle feste bir ayrılık olup olmadığı hakkında vâzıh malûmat yoktur. Yalnız 1835 tarihlerinde, Hıristiyanların feslerinde

Son devir feslerinden Son devir feslerinden

bir işaret bulunduğu anlaşılmaktadır.

Fesin kabulünden sonra, 1833 te, İzmitte bir Dinkhane ve 1835 yılında da İstanbulda bir Feshane vücuda getirilmişti. Feshane için sonradan Tunus'lu ustalar

Anadolu'da fes Anadolu'da fes

getirtilmiş, fes imalâtına büyük bir vüsat verilmişti. Hulâsa fes, 1835 ten sonra memlekette bilhassa merkezle büyük şehirlerde hemen her sınıf asker, memur, ulema ve halk tarafından giyilmiye başlanmış, hele

Kadın feslerinden Kadın feslerinden

Tanzimatın ilânından sonra bütün bütün taammüm etmiş, eski serpuşlardan eser kalmamış gibidir.

1908 Meşrutiyet İnkılâbı, fes tarihine ait ufak bir vakıayı da şamildir. Meşrutiyet ilânının daha üçüncü aylarında idi ki, Avusturya «Bosna - Hersek» i resmen il-

hak etmişti. Giyilen fesler ekseriyetle Avusturya fabrikaları mamulâtı idi. İlhak münasebetiyle, Avusturya mallarına karşı boykotaj ilân edilince, bilhassa İstanbul ve Rumelide bir kısım halk tarafından fesler atılmış, yerine bir müddet külâh, kalpak gibi serpuşlar giyilmiştir. Şapkanın kabulünden önceki zamanlarda da bilhassa Anadoluda, yer yer, fesin atılarak yerine kalpak giyildiğini hemen hepimiz iyice hatırlarız.

Fesler, yünden yapılırdı. Fesin dokunuşu önce çorap örgüsüne benzer ve ilk ameliyatta kocaman torba gibi bir şekil alırdı. Boyama, dink, makas ve zamk ameliyatlarından sonra küçülür, bir külâh şekline girerdi. Başa giyileceği zaman kalıplanırdı. Feslerin rengi, gittikçe koyulaşmak üzere, kırmızı, ünnabî, mor, orta renk al, nar çiçeği ve siyah (vapur dumanı) olurdu. İkinci Abdülhamit devrinde saray mensupları ekseriyetle nar çiçeği fesleriyle tanınırlardı. Nar çiçeği fes kırmızılığından dolayı Abdülhamit devrinde hafiyeler için birer sembol olmuştu. Koyu mor, siyah fesler domates burun, yumurta ökçe yarım potinlerle külhanbeyi kıyafetinin birer parçası halinde idi.

Feslere, her halde süs makamında, püskül denilen kısa saçaklı ipekten veya ibrişimden mâmul bir şey takılırdı. En iyi püskül, Dublin'den gelirdi. Maamafih Yunan adaları halkı ile zeybeklerin püskülleri serpme halinde uzundu. Subaylarla eratın ve polislerin püskülü burma şeklinde olur, ortasında bir de tahta düğme bulunurdu. İbrişim, ipek askerî püsküllerden evvel Tunus'un mavi püskülleri, Adalıların «omuz döğen» leri meşhurdu. Daha eski devirlerde bir de «yaygın püskül» tarzı vardı ki, bunun bir örneği zamanın portrelerinde görülür. Bu duruşu temin için «ferahi» denilen dökme pirinçten bir tepelik kullanılırdı. «Ferahi» eski gümüş mecidiyeden az büyük, alt tarafında üç yerinden halkalı olup püskül bu halkalara, «ferahi» de ibiğin üzerine dikilirdi. Ahmet Rasim fes hakkındaki makalesinde şöyle diyor: «Vaktiyle köprü başında dükkânı bulunan müteveffa fesçi Nasıp Ağadan vukubulan tahkikatımızda bu aletin kırk altı sene evvele gelinceye (altmış sene) kadar mevcudolduğu ve bundan sonra metrûk kalmış olduğu anlaşılmıştır». «Diğer taraftan Tunus fesleri üzerine ferahi yerine o zamanlar «ay damga kâğıt» denilen ve Beyazıttaki eski yerli kâğıtçılar tarafından mühre ile perdaht edilip sureti mahsusada kesilen bir nevi süs kullanılırdı. Bu türlü fesleri ekmekçi, yağlıkçı, yorgancı ustaları gibi esnaf kodamanları giyerlermiş». Fesin üst tablasının ortasında üç santim kadar bir ibik bulunurdu. Tablaya «asaba» denilirdi.

Fesler, kalıpçı denilen esnaf tarafından hususi surette kalıplanırdı. Fes kalıpları erkekli dişili olarak pirinçten yapılmış iki nakış mahruttan ibaretti. Bunlar ateş üzerinde kızdırılır, ütü kızgınlığı ayarına geldikten sonra erkek kalıba fes geçirilir, daha sonra da üstüne dişi kalıp konulurdu. Dişi kalıbın yan taraflarında bulunan ağaç kollar tazyik olununca bir iki dakikada fes kalıplanmış olurdu. Eski zamanlarda fesler, hafif ıslatıldıktan sonra tahta kalıplara çekilip ütülenirdi. Sıcak fes kalıpları ancak yarım yüzyıllık bir zamanın mahsulüdür. Bu tarz, önce İzmirde icadedilmiş ve İstanbula Todori adında biri tarafından getirilmişti. Fes kalıplarının «mülkiye,» «bahriye», «askeriye», «aziziye,» «hamidiye» ve «külhanbeyi» gibi adlarla anılan nevileri vardı. Aziziye kalıp Abdülâziz'in, hamidiye kalıp ta İkinci Abdülhamit'in tarzlarıdır. Külhanbeyi kalıbı, sıfır numara idi. Tepesi uzaktan eski bir mecidiye kadar görülürdü. Bundan ötürü, bir adama «sıfır numara» demek «kulhanbeyi» demekti.

Fesler, ilk devirlerden itibaren son devirlere kadar belli başlı: «Ali korna» «İskender», «Davut vezir», «pinel» «pöti», «vayl», «çifte pehlivan», «volping», «bol fort», kibarlara mahsus, «prömiyer kalite» ve bilhassa Meşrutiyetten sonra da «şılık, Hereke» adlariyle meşhurdu. Ahmet Vefik Paşa Lehçe'sinde, o devre ait, «ak fes», "zenne fesi", "saya fes" gibi bâzı fes adlarından bahseder.

Feslere çocuklarda nazar takımı, muska, ziynet altını gibi müzeyyenat takılırdı. Üzerine halk arasında «sarık, tülbent, ağbani, şal, mendil, yemeni, yardan ayrıldım» gibi şeyler sarılırdı. Boyun ve kulakları örten çeşidine «babayane», «efendivari» denildiği gibi «kel örten», ayıp kapıyan» da denirdi. Islanıp bozulmuşuna «limon kabuğu», sıfır numara hale gelmişine «saksı dibi», yassı ve başa geçmişine «tablakâr» sözleri hususi birer ad olmuştu.

Abdülmecit'in kılıç kuşanma merasiminde kendisi, önü nde şeyhülislâm, yanındaki atta Sadrazam Hüsrev Paşa, zabitler ve askerlerin fesli olarak iştirakleri (aslı olan tablo Topkapı müzesindedir)

birer sembol idi. Fes, umumiyetle «eğri, kaş üstüne kadar eğik, yan ve arkaya doğru» vaziyetlerle giyilirdi. Ön tarafta ve tabla ile asabada hâsıl olan çukura «yâr tekmesi» denilirdi. Akifpaşazade Reşit Paşa, fesi çok defa böyle giyerdi. Lisanı zarafetin «yâr tekmesi» dediği bu şeklin külhanbeyler arasındaki adı «kuş yuvası» idi. Böyle «kuş yuvalı» feslerin püskülleri dikili olmaz ve bu sebeple «seyyar» denirdi ki çok defa sol taraftaki şahniş (şahnişin'den galat olarak) kâkül üzerine yıkılan tarafın mukabiline getirilir, yani sol kulak ile sol kaş arasında muhayyer bırakılırdı. Arkasını kıranlar, kalıba vurdurmayıp bir tarafı çukur ve bir tarafı tümsek duran fes giyenler de vardı ki bunlara «fabrika kalıbı» denirdi. Püskülün fes üzerindeki en makbul vaziyeti, tamamen ense ortasına tesadüf eden hali idi. Külhanbeyler fesi, ekseriya eğik ve püskülü de yan duruşta giyerlerdi.

Fes giyilmiye başlandıktan sonraları sadece bir erkek serpuşu olarak kalmamıştır. İstanbulda İslâm ve Hıristiyan ihtiyar kadınlarla Anadoluda ekseriya kasabalı ve köylü kadınlar tarafından âdeta bir süs olarak giyilmiştir. Kadın fesleri, üzeri yemenilerle sarılır, sarı püskül ve penezlerle süslenirdi. Bu âdet, yakın zamanlara kadar böylece devam etmişti. Bugün, Türkiyede artık tamamen tarihin malı olmuş olan, fesin ender ve tamamen bir süs mahiyetinde olarak Anadolu yaylalarındaki Yörük ve Afşar kadınları tarafından giyilmekte olduğu görülür.

Fes hakkında bâzı ata sözleri ve edebî mısralar da vardır.

Kısa bibliyografya: Metinde yazılanlardan başka, Lütfi Tarihi, Enderan Tarihi (Mehmet Âta). Cevdet Tarihi. Ahmet Rasim; Muharrir Bu Ya, Talât Mümtaz Yaman; Osmanlıların Son Serpuşu, Varlık sayı 140. Ahmet Kemal; Görüp İşittiklerim, cilt 3. Hususi Notlarımız.

(M. Şakir Ülkütaşır)

HAVA MEYDANLARI — Gerek askerî ve gerek sivil havacılığın iş görebilmesi için en başta meydanlara ihtiyaç vardır.

1 - Hava meydanlarının önemi: Bütün meydanların adedi ve vasıfları bir devletin hava kudretini tâyin ve tesbitte başlıca ölçüyü teşkil eder. Ondan sonra hava endüstrisi ve daha sonra da eldeki mevcut uçakları gelir. Daha İkinci Dünya Savaşı sona ermeden Amerika, İngiltere ve Rusya gibi büyük devletler yeni yeni hava üsleri sağlamak için geniş ölçüde teşebbüslere giriştiler. Birbirleriyle rekabet eder duruma düştüler. Bilhassa Amerikalıların Asyada, Afrikada, Orta ve Yakın Doğuda ve hattâ Avrupanın güney bölgelerinde yaptıkları sivil havacılık anlaşmalariyle elde ettikleri hava üsleri Sovyetleri çok kuşkulandırmış, İngilizleri düşündürmiye başlamıştır. Amerikanın bu uğurda harcadığı para yüz milyonları bulmuştur. Pasifik'te bulunan sayısız adalar bugün Amerikanın savunmasında birer ileri karakol ve gene Amerikanın Asyaya karşı yapacağı bir taarruz hareketinde de sıçrama tahtaları teşkil eden hava üsleri haline getirilmiş ve getirilmektedir.

2 - Hava meydanlarının sınıflandırılması: Hava meydanları evvelâ deniz ve kara olmak üzere iki kısma ve bunlar da büyüklüklerine, tesislerinin ve pistlerinin her türlü ihtiyacı karşılayıp karşılıyamadığına göre sınıflara ayrılır. Hangarları, hava istikametinden esen rüzgârlarda inişe müsait pistleri, tamirhaneleri, geceleyin ve siste inişe müsait radyofarları, meteoroloji istasyonu, telli ve telsiz muhabere imkânları olanlar birinci sınıf hava meydanlarıdır.

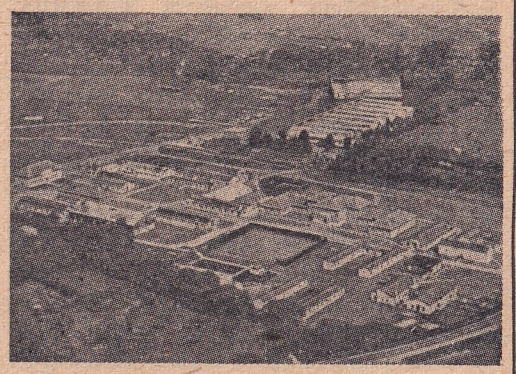

Tamir fabrikası, atelye, hangârlâr ve idâre binâsının sol yukarısında uçakların tecrübe uçuşları meydânının bir kısmı gözükmektedir.

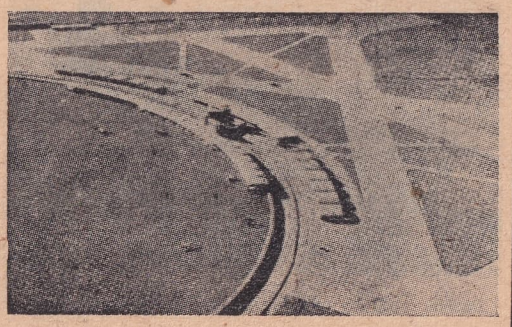

Deniz ve kara uçakları için pist ve havuzu olan bir meydan

Bu gibi meydanlara hava üsleri de denilmektedir. İkinci sınıf hava meydanları hâkim rüzgâr istikametinde bir veya iki pisti, birkaç hangar ve ufak tamirleri yapabilecek bir tamirhanesi bulunan ve ancak pistlerinin uzunluğu hafif veya orta büyüklükte uçakların inip kalkmasına müsait olan meydanlardır. Üçüncü sınıf meydanlarda hangar ve diğer tamir tesisleri bulunmaz. Belki bir pist bulunabilir. Pistsiz olanlar zeminin tabiatına göre senenin muayyen zamanlarında iniş ve kalkışa müsait olmazlar. Bu gibi meydanlara «yardımcı meydan» adı da verilmektedir. Askerî havacılıkta bunlar ya büyük meydanlardaki kesafeti azaltmak için veya büyük meydanların düşman tarafından bombardımanla tahribedilmesi hallerinde geçici olarak kullanılırlar. Yukarıdaki sınıflandırma daha ziyade kara meydanları için yapılmış bir sınıflandırmadır. Deniz meydanlarında pist ve meydan, zeminin tabiati bahis mevzuu olmıyacağına göre; her türlü tesisleri ve kolaylıkları bulunanlara birinci sınıf deniz meydanı; ancak bir kısım en lüzumlu tesisleri bulunanlara ikinci sınıf deniz meydanı; yalnız rüzgârlı havalarda oldukça bir kuytuluk sağlıyan ve basit bir iskele ile uçakları bağlamıya mahsus şamandıraları bulunanlara da üçüncü sınıf veya yardımcı deniz meydanı demek doğru olur.

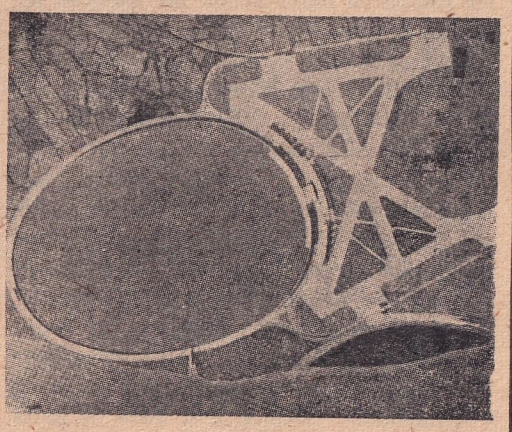

Aynı meydanın umumi görünüşü: Yumurta şeklindeki meydan deniz uçakları içindir.

3 - Meydan tesislerinden başlıcaları şunlardır: a) Pistler: Kara meydanlarının en lüzumlu kısmını teşkil ederler. 1500 - 3500 metre uzunlukta ve 46 - 200 metre genişlikte asfalt, beton - asfalt veya beton olarak yapılırlar. Pistlerin büyüklükleri ve sayıları meydandan harekât yapacak uçakların çokluğuna ve vasıflarına göre değişir. Uçakların hangarlardan pistlere gidiş gelişini sağlıyan yollara da ihtiyaç vardır. Bunlara taksi yolu (taxi - route) denir. Askerî meydanlarda uçakların meydanda dağılmalarını temin için betondan birer uçaklık pistler yapılır ve bunlar taksi yollarına kısa pistlerle bağlanır. Bu tesislere de refüj (refuge) denir. Taksi yollarının genişliği 16 - 24 metredir. b) Hangarlar: Uçakların hava tesirlerinden korunmasını sağlarlar. Bunlar içinde günlük bakımlar ve ufak onarmalar yapılır. c) Tamir atelyeleri: Uçakların motör veya gövde kısımlarından husule gelen arızalar burada giderilir. Önemli parçalar burada değiştirilir. Büyük kadroda olanlarına uçak tamir fabrikası denir. Tamir atelyelerinin birinci ve ikinci sınıf meydanların hepsinde bulunması lâzımdır. Tamir atelyelerinin yapamıyacakları büyük tamirler tamir fabrikalarında yapılır. Bunlar 5 - 10 meydanın tamir işini üzerlerine alırlar ve «bölge tamir fabrikası» diye adlandırılırlar. Hiçbir arıza göstermiyen uçaklarda da belirli zaman uçtuktan sonra (40, 80, 120, 240, 360 uçuş saati) inceden inceye gözden geçirilir ve tamir edilirler. Bu ameliyeye bakım veya reviziyon (revision) denir. 40 ve 80 saatlik reviziyonlar bölükçe hangarlarda yapılır. 120 ve daha yukarı saatlik reviziyonlar da tamir atelyelerinde ve tamir fabrikalarında yapılır. d) Benzin tankları (sarnıçlar): Büyük meydanlarda yeraltı benzin tankları bulunur. En modern sivil meydanlarda uçaklar doğrudan doğruya buralara yanaşarak benzin ikmali yaparlarken bir taraftan da bagajların uçağa yüklenmesi ve yolcuların binmesi için iskele tesisleri bulunur. İkinci ve üçüncü sınıf meydanlarda motörlü seyyar benzin tankları ile veya bidonlardan el pompaları vasıtasiyle benzin ikmali yapılır. e) İdare binaları: Sivil meydanlarda meydan müdürlüğü ve buna bağlı bürolar, askerî meydanlarda komutanlık, şubeleri ve komutanlığa bağlı ast birliklerin karargâhları, büroları, esliha, malzeme ve teçhizat depo-

ları, eşhasın yatmasına mahsus pavyonlar, gazino, kantin vesair binalardır. Bu binaların yükseklikleri ve bulundukları yerler uçakların emniyetle iniş ve kalkışlarına engel olmıyacak şekilde olur. Günlük çalışmada vakit israfını önlemek için hangar ve pistlerden fazla uzak olmamaları icabeder. Hangarlar da dahil olmak üzere binaların bir hat üzerinde birbirlerine yakın bulunmaları hava taarruzlarına karşı hassaslıklarını arttırır. O halde meydan tesislerinin gruplandırılmasında hem

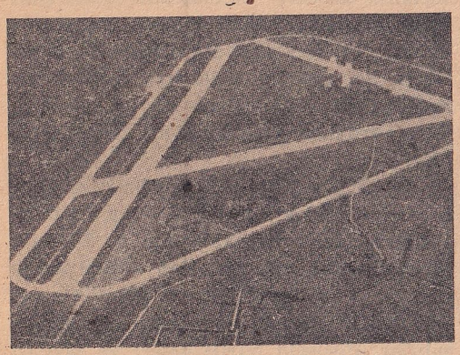

Londra civarındaki Heathrow sivil uçak meydanı, kalın şerit halindeki yerler ana uçuş pistleridir.

günlük çalışmada enerji israfını asgari hadde indirmeyi (yani fazla dağılmamayı) ve hem de hava taarruzlarına karşı daha az hassas bulunmayı gözönünde tutmak lâzımdır. f) Meteoroloji istasyonu: Seyrüsefer veya harekât yapılacak hatlar ve bölgeler üzerindeki hava şartlarını dakikası dakikasına takibederek havaya kalkmadan evvel ve havada iken pilotlara hava durumunu devamlı olarak bildirir. g) Radyofar: Meydan üzeri bulutlarla kapalı olduğu zamanlar uçakların meydanı bulmalarını ve sis içinde piste inmelerini sağlar. Birinci sınıf hava meydanlarında bulunur. Pilotların özel surette yetiştirilmelerine

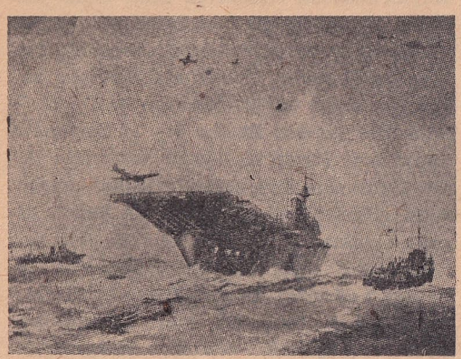

Uçak gemileri de yüzen birer meydandır

ihtiyaç gösterir. h) Uçuş kontrol kulesi: Meydandan kalkan, inen ve seyrüsefere veya her hangi askerî bir vazifeye giden uçaklar telsiz telefonla ve gözle görülen işaretlerle uçuş kontrol kulesiyle irtibatta bulunurlar. Ve özel talimatlara göre açık veya şifreli olarak vaziyetlerini bildirirler veya direktif alırlar. Bu kule vasıtasiyle meydana bağlı tekmil uçuş faaliyeti sıkı bir disiplin altında cereyan eder. Rüzgâr istikametini gösteren rüzgâr tulumu (Windsack), iniş istikametini gösteren müteharrik ve sabit T, icabında gece uçuşlarında sabit T nin ve pist kenarının ampullerle aydınlatılması hep kontrol kulesi tarafından idare edilir. Sabit T meydanın belirli bir yerine bir kaide üzerine yerleştirilmiş ve bilyeli yatak üzerinde kendi kendine kolaylıkla rüzgâr istikametine dönen T şeklinde tesisattır. Kuyruk tarafındaki bir dümen vasıtasiyle baş tarafı daima rüzgârın geldiği istikamete döner. Müteharrik T nin vaziyeti kule nöbetçi subaylığınca rüzgâr durumuna göre verilecek talimatla özel mürettebatı vasıtasiyle değiştirilir. Ayrıca kule direğine çekilen çeşitli renkte bayraklar uçuş yapılıp yapılmıyacağını ve aynı direğin iki yanına asılan muhtelif renkte ve adette bol (bowl) ler de hangi pistlere hangi cihette iniş ve kalkış yapılacağını gösterir. Bundan başka meydanın gazlanmış veya pistin tahribedilmiş olduğu veya pistin muvakkaten inişe müsait olmamakla beraber meydanın başka bir yerine iniş yapılabileceği işaretlerle ve panolarla havadaki pilota bildirilir. Uçak ile kule arasında telsiz telefon muhaberesi esas olmakla beraber bu görme işaretlerinin de aynı zamanda kullanılması hem telsiz muhaberesini kısaltır ve hem de uçak telsizinin arıza yapması halinde garanti sağlar. i) Muvasala ve muhabere: Demir-

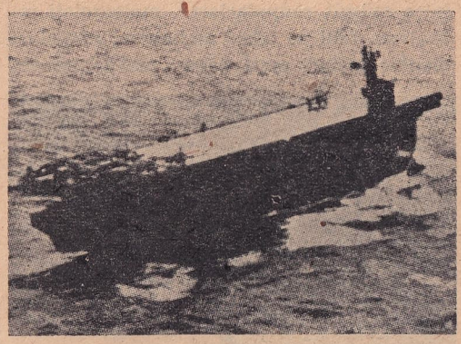

Pasifik savaşlarında bir uçak gemisinde faaliyet

yolundan veya limandan uzak olan bir meydanda iş görmek çok güçtür. Uçakların akaryakıt, cephane ve bomba ikmallerini kara yollariyle yapmak hava birliğinin randımanını ziyadesiyle azaltır. Bu gibi hallerde en yakın demiryolundan bir şube hattiyle meydanı birleştirmek ve burada bir rampa ve hattâ küçük bir istasyon tesis etmek daha iktisadi olur. P.T.T. de bir hava meydanının lüzumlu tesislerinden birini teşkil eder. k) Milletlerarası hava yollariyle irtibatta olan hava meydanlarında ayrıca gümrük teşkilâtı da bulunur. Bunlar daha ziyade hudutlara yakın kara meydanlariyle kıyılarda bulunan kara veya deniz meydanlarıdır. Ayrıca hükümet merkezleri civarında bulunan meydanlardan birinde de gümrük teşkilâtı bulunur. Bu meydanlara «hava kapıları» da denir.

Hava meydanlarına askerî maksatlarla olduğu kadar barışta da büyük önem verilmektedir. Ekmek için tarla ve hattâ ev yapmak için arsa sıkıntısı çeken küçük toprak sahibi devletler bile yüzlerce, binlerce hektarlık en verimli araziyi kaplıyan yüzlerce meydan yapmakta tereddüt göstermemektedirler.

(Kurmay Galip Atakan)

IŞIK LİSESİ — Eski adı «Feyziye Lisesi» olan bugünkü Işık Lisesi, altmış iki yıl önce, 14 aralık 1885 te kurulmuş ve bugüne kadar başta Mustafa Kemal (Atatürk) olmak üzere değerli insanlar yetiştirmiş bir irfan müessesesidir. Okulun bir hususiyeti bir şirkete veya şahsa ait olmayıp hükmî şahsiyeti haiz olan bir müessese olmasıdır. Tasfiyesinde malları Darüşşafakaya intikal edecektir. Okulun ilk kurulduğu yer Selânik, kurucuları ise Vilâyet Mektubi Mümeyyizi Mustafa Tevfik, medrese hocalarından Kitapçı Mustafa ve bu tesise para koyarak en büyük müşkülü halleden tüccardan İsmail İpekçi, Karakaş Mehmet, Mustafa Cezzar, Avukat

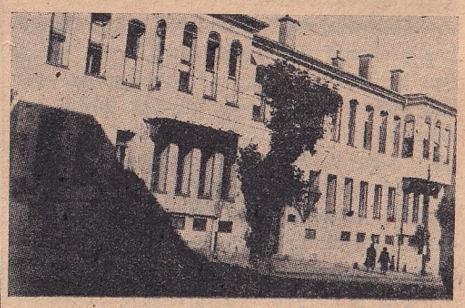

Okul binasının caddeden görünüşü

Mustafa Faik efendilerdir.

Bu ilk kuruluş yılında müessesenin ismi «Feyzi Sıbyan Mektebi» dir. O zamanlar Selânik Maarif Müdürü olan Radoviç'li Mustafa Beyle, Muharrir Selânikli Tevfik Efendinin bu kuruluşta büyük emekleri geçmiştir. İlk yıl dört sınıflı ve iki katlı bir binada tedrisata başlıyan okul, her yıl bir dersane ilâve ederek sekiz sınıflı bir rüştiye (ortaokul) haline gelmiş ve ilk mezunlarını 1890 yılında vermiştir. İlk mezunlarından biri uzun yıllar okulun muhasebeciliğini yapan Edip Atam'dır. Bu tarihî yılda, modern bir tedrisatla işe başlamış olan, inkılâpçı ve hür fikirli Şemsi Efendinin kurduğu Nümune Mektebi, Feyzi Sıbyan Mektebi ile birleşiyor hem kız ve hem erkek öğrencileri koy-

Okulun bahçe kısmından görünüşü

nunda toplıyan bir yuva oluyordu. Bu birleşmeden sonra adını Feyziye Rüştiye sine çeviriyor. 1887 yılında Şemsi Efendi okuluna kaydedilmiş olan Mustafa Kemal'le ikinci yılda ilk kısmından değerli bir mezun yetiştirmiş oluyordu.

Fakat Mustafa Kemal'in ruhunda askerliğe karşı engin bir sevgi yaşıyordu. Çünkü o, her yıl sınıf mümessilliğini muhafaza etmiş ve paydoslarda kendi mahallesine gidecek öğrenci grupunu dizerek postabaşı ödeviyle onları muntazam bir sıra halinde evlerinin, sokaklarının önünde dağıtmış ve sabahları muayyen noktalarda toplıyarak okula askerî bir müfreze tertibinde getirmişti. Feyziye Rüştiyesi lâalettâyin bir okul

değildi, İdadi (lise) kıymetini haizdi. Feyziye'nin mezunları yüksek okul müsabakalarını kazanıyorlardı. Okul bir ara 1901 de malî bir kriz geçirmiş ve yeni üyeler malî yardımda bulunarak okulun mukadderatını bir felâkete sürüklenmekten kurtarmışlardır. Bu yeni üyeler içinde Düyunu Umumiye Memuru Şevket, Selânik Vilâyeti Evrak Müdürü Vâsıf Mektubî Kaleminden Ziver ve Muhasebe Kaleminden Mustafa Fevzi efendileri saymak kabildir.

1902 Feyziye Rüştiyesinin en parlak yılıdır. Okul, yeni ders levazımı ile do-

Işık Lisesi öğrencileri

nanıyor, ve Meşrutiyetin ilânı sırasında (1908) ise kız, erkek, yatılı yatısız olarak öğrenci miktarı 700 ü geçiyordu. Nihayet Balkan Harbi patladı; felâketler birbirini takibetti. İmparatorluk orduları doğuda Kırklareli, Dimetoka hattını kaybederek Çatalcaya çekildi. Selânik şehri Yunanlılara teslim edildi. Fakat pek az sonra Yunan - Bulgar Harbi başladı ve iki Hıristiyan milletin orduları, Türk ve Müslüman Selânik'e girdi. Sokaklarda, evlerde göğüs göğüse süngü muharebeleri cereyan etti. Feyziye Okulu bu feci sahnelere bizzat şahidoldu. Fakat okulun öğrenci dosyaları muhafaza edildi. Balkan Harbinin tasfiyesine kadar henüz mübadele edilmemiş Müslüman Türk cemaatinin çocukları için dilimizi ve tarihimizi okutan biricik müessese olarak Selânikte vazifesine devam etti. Bir müddet sonra okulun

Işık Lisesi öğretmen ve öğrencileri

kurucuları İstanbula gelmiş ve müessesenin buraya nakli için lâzım gelen tedbirlere baş vurmuşlardı.

Tarihî Feyziye Mektebi, mübadele şartlarından istifade ederek elinde kalan eşya ve talebe dosyalariyle Selânikten İstanbula naklettirilmiş ve Beyazıt'ta «Feyziye Rüştiyesi» adiyle tedrisata başlamıştır (1913). Cumhuriyet devrinde uzun müddet milletvekilliğinde bulunmuş olan sayın Nakiye Elgün İstanbulda bu okulun ilk müdürüdür. Okul birkaç yıl gündüzlü öğrenci ile iktifa etti, fakat sonra yatılı kısımlar açıldı. Hattâ iki yıllık ticaret kısmı da ilâve edildi. Fakat bu kısmı tam randımanla işgal edecek öğretmen bulunamadığından iki yıl sonra okulun ticaret kısmı lâğvedilmiştir. 1923 yılında genişliyen, öğrencisi artan okul, Nişantaşında şimdiki binaya göç etti. 1927 yılında elli

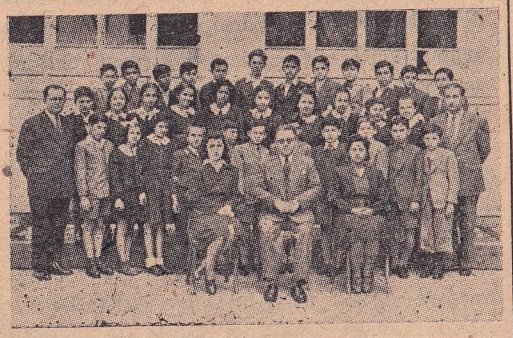

Işık Lisesi küçük öğrencileri

bin liraya satın alınan bu binada bâzı tadiller ve lüzumlu tamirler de yapıldı. Çocuk Yuvası kısmı da ilâve edilerek on dersaneli, hususî bir program tatbik eden özel bir okul haline getirildi. 1924 te sultanilerin liseye tahvil edildiği yıl okulun ismi «Feyziye Lisesi» olmuş ve değerli bir öğretmen kadrosiyle yoluna devam etmiştir. Bu sıra Nakiye Elgün'den sonra okul

Lisenin kütüphanesi

müdürlüğü Bayan Seniha Nafiz (Millî Eğitim Umumî Müfettişi) tarafından ifa edilmiştir. Bir müddet sonra okulun müdürlüğünü, bu vazifeyi on üç yıl tam bir muvaffakıyetle başarmış olan merhum Eşref Binzet üzerine almıştır.

Okulun halen otuz bir yıldanberi devamlı öğretmenliğini yapan kıymetli kimya öğretmeni Abdi Baysan'ı, gene aynı branşta ders veren Refik Tunçok'u, mate-

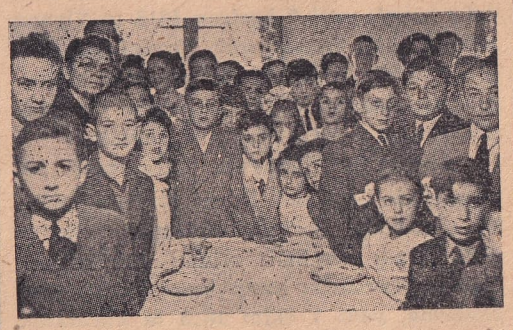

Küçüklerden bir grup

matikte büyük bir şöhret sahibi Hamparsum Sınal'ı, resimde Celâl Koçura'yı saymamız mümkündür. Bu kıdemli ve emektar hocalardan sonra okulun on be şyıldanberi fransızca öğretmenliğini yapan Antuvan Zolotti'yi, idare memurluğunde on altı yıl çalışmış ve halen de çalışmakta bulunmuş Şükrü Canşen (Şükrü Ağabey) i, okulun hem mezunu hem uzun yıllar muhasebecisi olan Edip Atam'ı da sıralıyabiliriz.

Gene bu devrede felsefede Profesör Hilmi Ziya Ülken, matematikte Fazıl Say, fizikte Avni Kulen, edebiyatta Muvaffak Benderli, fizikte İlhami Cıvaoğlu (Teknik Üniversite profesörü), müzikte Hulusi Gürses,tabiiyede Lütfi Arif Kenber öğretimlerinin değeri ile okulun mânevi bünyesinde büyük hizmetler ifa etmiş insanlar olarak zikredilebilir.

Küçüklerden bir grup daha

Okulun hayatında kısa da olsa yerleri bulunan tarihte Memduh Seydo, Celâl Ferdi Gökçay, Tevfik Kut (merhum), Veysi Yardımcı, Samih Nafiz Tansu, fizikte Behçet Akkış, Ali Hikmet (Afganistanda müşavir), edebiyatta Süleyman Şevket, coğrafyada Niyazi Erbil (merhum), felsefede Vehbi Eralp (profesör), beden terbiyesinde Muhtar Emre, Ferhat Acarkan da hatırlanacaktır.

Bugün okulun müdürlüğü, Eşref Binzet'in vefatiyle eski bir maarifçi ve değerli bir öğretmen olan tabiiyeci Sacit Öncel'in uhdesine verilmiştir. Beş yıldanberi okulun mânevi havasında bir tekâmül yaratmış olan yeni müdür, savaş yıllarının verdiği sıkıntılara, iaşe müşküllerine ve geniş masrafların açtığı yaralara rağmen okulun ananevi şöhretini kaybettirmemiş, bilâkis ona yeni kıymetler ilâve etmiştir. Bugün okulun yuva hariç olmak üzere

Lisenin futbol takımı

ilk kısmında 5, orta kısmında 3, lise kısmında 3 sınıftan mürekkep 11 dersanesi vardır. Yatılı öğrencisi 137, yatısız öğrencisi 325 dir. İlk kısım grupu 200 dür. Kız öğrenci yüze yakındır. Okul yatılı, yatısız, kız, erkek olmak üzere, ana-ilk orta, lise sınıflarından mürekkeptir. Okulun bugünkü hocaları edebiyatta Orhan Şaik Gökyay, türkçede Bedia Erman, felsefede Faika Onan (Erenköy Kız Lisesi eski müdürü), kimyada Abdi Boysan, Refik Tunçok, tarihte Mehmet Ünal, Zekâi

Konrapa, coğrafyada Rauf Miral (Öğretim Enstitüsü öğretmeni), fizikte Münevver Dosdoğru, Talât Erben, fransızcada Antuvan Zolotti, Mişel Rihtmar, ingilizcede Ahmet Yanmışgil, Suphiye Demirden, Füruzan Demirden, almancada Tahsin Abdi Kökşingöl, resimde Celâl Koçora, müzikte Celâl Evza, tabiiyede Hilmi Tezcanlı, Lütfü Arif Kenber, cimnastikte Senihe

Lisenin sporcularından birkaçı daha

Ulya Demirman, Muzaffer Tunçok, ev idaresinde Mediha Özdemir, askerlikte Yarbay Ferit Önsal ve Yüzbaşı Şeref Dursan ödevlerine devam etmektedir.

Okulun spor, temsil, kütüphane-gezi kolları verimlidir. Voleybol, basketbolda büyük bir şöhreti olan Işık Lisesi bugün Galatasaray takımında oynıyan Reha-Bülent kardeşler gibi meşhur futbolcuları düne kadar büyük bir şöhret temin etmiş olan Salim gibi kıymetli sporcuları yetiştirmiştir. Gene atletizm kısmında kıymetli atletler çalıştırmıştır. Temsil kolu her yıl birkaç defa güzel müsamerelerle öğrencilerin ve velilerinin takdirlerini kazanmıştır. Gezi kolu şehir dahilinde gezintiler tertibetmiş, kütüphane kolu da zengin bir kitap salonunu idare etmiştir. Işık Lisesinin mezunları bir cemiyet halinde çalışmakta ve okula yardım etmektedirler.

Kısa bibliyografya: Okulun muhtelif yıllar neşredilen broşürleri. Atatürk'ün hayatı için yazılmış müteaddit kitapler. Maarif tarihçeleri. Yaşıyanların bizzat söyledikleri. Hâtıra notları.

(Samih Nafiz Tansu)

LOUİS, ONSEKİZİNCİ (LOUİS-STANİSLASS XAVİER) — (1755-1824) «Onsekizinci Lui okunur» 1814 ten 1824 e kadar Fransa Kıralı. 1755 te Versailles'da doğdu Onbeşinci Louis'nin torunuydu. Babası, Onbeşinci Louis'nin büyük oğlu Louis; anası ise Marie-Josèphe de Saxe idi. Tahta geçmeden önce Provence kontuydu.

İhtilâlde Fransız aristokrasisi, daha doğrusu bütün eski rejim taraftarları, Provence kontu da dahil olduğu halde, yabancı memleketlere kaçtılar ve oralarda oturarak ihtilâl ve daha sonra Birinci İmparatorluk rejimi aleyhine çalıştılar. Fransa tarihinde bu harekete Göç (Emigration) adı verilmiştir. Fransadaki yeni nizama düşman yabancı devletler saraylarının malî yardımlariyle yaşıyan Provence kontu, bu hareketin faal şeflerinden biriydi.

İngiltere, Rusya, Prusya, Avusturya ve diğer bâzı devletler, Birinci Napoléon'a karşı ittifak etmişlerdi. Fransadan göçenler, müttefikleri yardımlarına çağırdılar ve vatana saldırttılar. Bu saldırışta Provence kontu da önemli bir âmil oldu.

Müttefikler 1814 de Parise girdiler, Birinci Napoléon tahttan feragat zorunda kalarak Elbe adasına çekildi (20 nisan 1814). Müttefiklerin arkasından Parise giren Provence kontu, Onsekizinci Louis adiyle Fransa tahtına oturdu. Bu suretle Bourbon hanedanının tekrar Fransa tahtına geçmesiyle nisan 1814 ten temmuz 1830 a kadar süren devire Fransa tarihinde Restorasyon (Restauration) adı verilmiştir. Bu devrin nisan 1814 ten mart 1815 a kadar olan kısmı Birinci Restorasyon, temmuz 1815 ten temmuz 1830 a kadar olanı da İkinci Restorasyon adını taşır.

Onsekizinci Louis şahsen zeki ve liberaldi. Fakat etrafındakiler, bilhassa ihtilâlde babası Onaltıncı Louis ile birlikte hapsedilmiş ve babası da dahil olduğu halde bütün yakınlarının öldürüldüğünü görmüş olan Angoulême düşesi, kinlerini bir türlü yenemediler. Napoléon'un «Bourbon hanedanının yegâne erkeği» dediği bu düşesin Onsekizinci Louis üstünde büyük bir nüfuz ve tesiri vardı. Kıralın ve hükümetinin icraatında, kinle ayarlanan bu nüfuz büyük rol oynadı.

Birinci Restorasyon hükümetinin ilk icraatı; müttefiklerle Fransayı 1792 hudutlarına irca eden Paris Antlaşmasını imzalamak ve Bourbon hanedanını gitgide gözden düşüren reaksiyon tedbirleri almak oldu. Napoléon Bonaparte; 1815 te bu hali, Provence kıyılarına çıkıp Paris üzerine yürümek için tam fırsat saydı. Napoléon 20 mart 1815 te Parise girdi, fakat Onsekizinci Louis bir gece evvel Lile Kontu adı altında Gand'a kaçmıştı. Napoléon'un Fransa tahtını elinde tutması uzun sürmedi, ordusu 18 haziran 1815 te Waterloo'da İngilizlerle Prusyalılara mağlûboldu. Müttefikler 6 temmuzda, Onsekizinci Louis de 7 temmuzda Parise girdiler.

Onsekizinci Louis

İhtilâl Napoléon ve Restorasyon devirlerinin büyük simalarından Talleyrand, daha evvel, yani 3 haziran 1815 te Viyana Antlaşmasını imzalıyarak Fransa aleyhindeki ittifakı bozdurmıya muvaffak olmuş, memleketine büyük bir hizmette bulunarak Fransanın durumunu düzeltmişti.

Onsekizinci Louis'nin tekrar tahta kavuşmasiyle başlıyan İkinci Restorasyonun ilk yıllarında kıral taraftarlarının «Beyaz Tethiş» adı verilen müfrit hareketleri, Güney Fransasını kasıp kavurdu. İşte bu sıralarda, yani 7 ekim 1815 te kurularak toplantı yerlerini daima değiştirdiği için Onsekizinci Louis tarafından alay olarak «Yeri Bulunmaz Meclis» adı verilen son derecede müfrit kıralcılar meclisi, fert hürriyetini kaldırdı, kararlarının temyizi kabil olmıyan hususî mahkemeler kurdu ve en reaksiyoner tedbirleri körükörüne bir memnuniyetle tasvibetti. «Kıraldan ziyade kıral taraftarı» olan bu meclis o kadar ileri gitti ki Onsekizinci Louis, liberallikle tanınmış olan başbakanı Decazes ile işbirliği ederek 5 ekim 1816 da meclisi feshetti. Fakat sonradan Charles adiyle tahta geçecek olan Artois dükünün ikinci oğlu Berry dükünün operadan çıkarken (1820) Louvel adında bir saraç tarafından hançerlenip öldürülmesi üzerine Decazes kabinesi düştü ve geçici bir heves olarak dört yıl kadar süren liberalizmin yerini yeniden reaksiyoner hareketler aldı. Bu hareketlere kömürcüler (Carbonari) in birtakım suikastları cevap verdi. Kömürcüler. İtalyada kurulan ve önceleri ormanlarda toplandıkları için bu adı alan bir gizli cemiyet üyeleriydi. Restorasyonda Fransaya da yayılan bu cemiyetin başlıca gayesi liberal düşüncelerin zaferiydi.

Onsekizinci Louis devrinin son önemli hâdisesi 1823 İspanya Harbi oldu. Bu harbin neticesinde Fransa, İspanyada meşrutiyeti yıkarak mutlakiyete dayanan monarşiyi kurdu.

Onsekizinci Louis, 1824 te öldü. Marie-Joséphine-Louise de Savoie ile evli olmakla beraber çocuk bırakmadı. Bunun için, Onuncu Charles adiyle Fransa tahtına geçecek olan kardeşi Artois düküne, devletin idaresinde ihtiyat ve itidalle hareket tavsiye ederek gözlerini hayata yumdu.

(Ahmet Arslan)

POLO, MARCO — (1254 - 1324) «Marko Polo okunur» Meşhur İtalyan seyyah . Asil bir aileden 1254 te Venedikte dünyaya geldi. Doğduğu zaman babasiyle amcası ticaret maksadiyle Çinde bulunuyorlardı. O tarihte Çinde meşhur Kubilây Han hüküm sürüyordu. Baba Polo ile amca Polo, Kubilây Hanın ticareti himaye ve teşvik etmesinden cesaret alarak Çine gitmişlerdi. Oradan ayrılırlarken bir kere daha Çine gelmelerine izin vermesini Kubilây Handan rica ettiler. Han, bu müsaadeyi verdi.

Baba Polo ve amca Polo Çine ikinci seyahatlerine, on yedi yaşına gelmiş olan Marco Polo'yu da beraberlerine alarak 1271 de başladılar. O tarihlerde, Japonya müstesna, hemen bütün Asya anakarası Kubilây'ın elindeydi veya eline düşmek üzere bulunuyordu. İran ve Irakta ise Kubilây Hanın kardeşi Hulâgû Hanın kurduğu İlhaniye Devleti hüküm sürüyordu. Üç Polo Musul, Bağdad şehirlerinden geçerek Horasan, yerlilerce Bam-ı Dünya (Dünyanın çatısı) denilen Pamir yaylası, Kâşgar, Yarkand ve Hotan şehirleri, Lop

Marco Polo seyahatte (eski bir resimden)

Nor gölü, Çinlilerce Şamo (Kum denizi) veya Şaho (Kum nehri) de denilen Gobi çölü ve Tangut, Şangtu şehirleri yoliyle dört beş yıl süren bir yolculuktan sonra 1275 te Peking'te Kubilây Hanım sarayına vardılar. Kubilây Han Poloları, bilhassa ticaret işlerinde, hizmetine aldı. Büyük bir teveccüh gösterdiği Marco Polo'yu hususi vazifelerle Yunnan, Burma (Birmanya), Karakorum, o zaman daha ziyade Nam-ki (Güney memleketi) denilen Ko-

Marco Polo ve kardeşi İstanbulda (eski bir resimden)

çinçin (Aşağı Çin) ve Hindistana gönderdi. Marco Polo ayrıca da üç sene Yang Şo da Kubilây adına valilik etti.

On yedi sene Kubilây Hanın hizmetinde kalan Polo'lar hanın müsaadesiyle nihayet bir Moğol prensesin maiyetinde ve 1292 de Çinden ayrıldılar. Sonra bu prensten de ayrılarak Sumatra, Hindistan, İran, Trabzon, İstanbul yoliyle 1295 te Venedik'e döndüler. Marco Polo Kubilây Hanın hizmetinde yaptığı büyük bir serveti bu suretle Venedik'e getirdi.

Marco Polo memlekektine döndükten üç sene sonra, yani 1298 de Cenova Cumhuriyetine karşı kendi parasiyle bir Venedik filosu teçhiz etti ve gemilerden birinin kumandasını üstüne aldı. Bu filonun Curzolada uğradığı mağlûbiyet üzerine Marco Polo Cenovalılara esir düştü. Esaretinde Pisa'lı Rusticano'ya söyleyip yazdırmak suretiyle «Marco Polo'nun Kitabı» nı meydana getirdi. Yegâne kusuru, üslûptaki yeknasaklık olan bu eser, Asya milletlerinin örf ve âdetlerini teferruatiyle anlatır. Hemen bütün dünya dillerine çevrilen eser, birçok garip ve inanılmıyacak şeylerin hikâye edilmiş olması dolayısiyle, başlangıçta, uydurma sanıldı. Fakat sonraki coğrafi seyahat ve tetkiklerle bunların doğru oldukları yavaş yavaş meydana çıkmıya başlayınca eser büyük bir değer kazandı.

Kendi hayatından ziyade, o zaman pek fazla birşey bilinmiyen Asya memleket ve milletleri hakkında meydana getirdiği bu eserle şöhret bulan Marco Polo, 1324 te yetmiş yaşındayken öldü.

(*Ali Bircan*)

PİRAMİTLER (EHRAMLAR) — Geometride, doğrusu «hirem» iken yanlış olarak «ehram» dediğimiz mücessem şeklin yeni terimi «piramit» tir. Tabanı bir çokgen ve taban çokgeninin muhtelif kenarlarından yükselen yanal yüzleri üçgen olan ve bu üçgenlerin tepeleri «piramidin tepesi» dediğimiz noktada birleşen her cisme piramit denir.

Eski devirlerin piramit biçimli anıtlarına da piramit adı verilmiştir. Piramitlere Mısır'da, Nubya'da ve Orta Afrikada raslanmış olmakla beraber piramit asıl Orta Mısır'a has bir anıt mimarisi tarzıdır. Mısır'da seksen ve Nubya'da yüz kadar piramit vardır. Muhtelif büyüklüklerde olan bu piramitlerin bir kısmı harabe, bir kısmı tamamlanmamış, bir kısmı da asıl şekillerini azçok muhafaza etmiş haldedirler. Piramitlerden büyük bir kısmının eski hükümdar ve firaunların anıt - kabirleri olduğu artık anlaşılmış bulunmaktadır.

Mısır'da ilk piramitlerin Milâttan Önce 4750 ile 3000 yılları arasında inşa edildikleri bilinmekle beraber bu tarz anıt - kabir'ler inşasına asıl Milâttan Önce 3000 yılından evvel dördüncü ve on ikinci sülâleler arasında önem verilmiştir. Piramitler kare bir taban üzerine kurulmuşlardır.

P i r a m i t s a h a l a r ı: Sayısı yukarıda belirttiğimiz gibi bir hayli olan piramitler başlıca iki grupa ayrılır. Birinci grup, Kahire'nin yedi sekiz kilometre güney batısında ve Nil'in batı kumsalında kâin Cize'nin sekiz kilometre batısından başlıyarak güneye 26 kilometre uzanan Büyük Piramit Sahasında bulunanlardır. Daha az önemli olan ikinci grup Sûdan'-

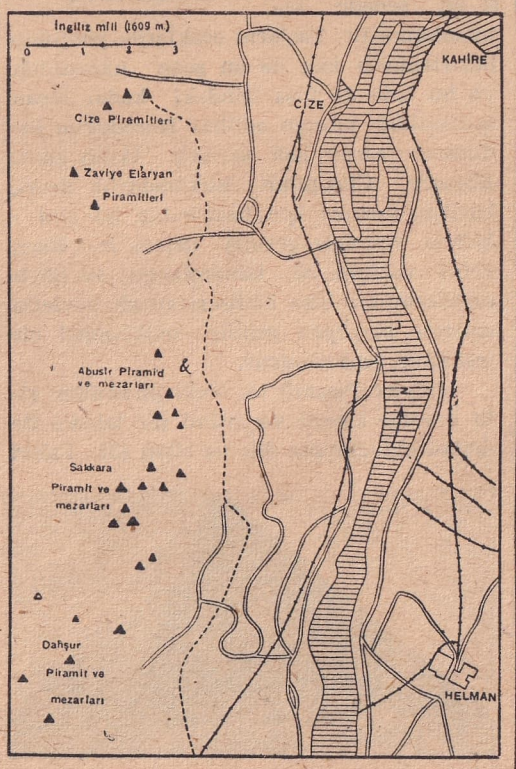

"Mısır Piramitleri Büyük Bölgesi" ni gösterir harita

da Aşağı Nubya'da eski Meroe ve Napata şehirleri etrafındadır. Bu grupa dahil piramitler Milâttan ancak sekiz yüz yıl önceye aittir ve bir kısmı Mısır hükümdarlığı da yapmış olan Habeş kırallarının anıt - kabir'leridir. Bu iki grupa ilâve edilecek daha başka piramitler de vardır ki bunların başlıcaları Tebais (Eski Tibe = Thèbes) şehrindeki nisbeten ufak on piramittir. On üçüncü ve on sekizinci sülâlelere aidolan bu piramitlerin dokuzu el sürülmemiş, biri açılıp içine girilmiş haldedir.

Zikre değer piramitler Büyük Piramit Sahasının kuzey kısmındadır. En kuzeyde Cize grupu denilen dokuz piramitle Abu-Roş mevkiinde dördüncü sülâleden Razedef (Milâttan Önce 2900) e ait tamamlanmamış bir piramit görürüz. Biraz daha güneye inince gene tamamlanmamış

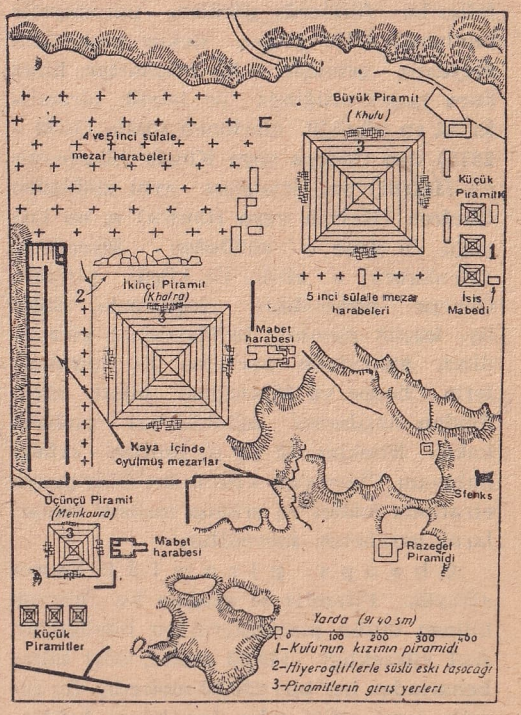

Cize grupu piramitlerinin haritası

Zaviyet el-Aryan piramitlerinden geçerek Abu - Sir'e ulaşırız. Burada beşinci sülâle (yuvarlak rakamla Milâttan Önce 2750 - 2625) den üç büyük hükümdarın tuğladan inşa edilmiş muhteşem piramitleri vardır. Daha güneyde Sakkara'da beşinci ve altıncı sülâle hükümdarlarının piramitleri bulunmaktadır. Bu piramitler harap bir halde olmalarına rağmen, odalarının duvarları yazılarla dolu olduğu için, bir bakıma, bütün piramitlerin en önemlileridir. Sakkara grupunun yakınlarında, şekil bakımından diğer piramitlerden ayrılması yüzünden pek dikkate değer bir piramit vardır. Turistler buna «Basamaklı Piramit» derler. Bu piramit, başkaları gibi kare taban üzerine değil, 107 × 120 metrelik dik dörtgen bir taban üzerine kurulmuştur ve büyük basamaklar tarzında kat kattır. Halen yüksekliği 60 metredir. Bu piramit üçüncü sülâleden Zeser (yuvarlak rakamla Milâttan Önce 2950) in anıt - kabri'dir. Daha güneyde Dahşur grupu bulunmaktadır. Bu grupun harap piramitleri altında on ikinci sülâlenin (Milâttan Önce 2000 - 1788) Amenemhet ve Sensuret gibi bâzı büyük hükümdarları metfundur. Daha sonra Lişt'te gene on ikinci sülâle hükümdarlarına ait iki piramit vardır. Daha Güneyde Fayyum vahasına girerken birbirinden ayrı üç piramit bulunmaktadır. Bunlardan biri Havara'dadır ve on ikinci sülâleden Üçüncü Amenemhet'indir. İkincisi aynı sülâleden İkinci Sensuret'e aittir ve El - Lahum'dadır. Medun'da bulunan üçüncüsü ise beşinci sülâleden Sneferu'ya aittir. Bu son piramit, görünüş bakımından pek dik-

kate lâyıktır. Bir kısmı sunî olan 36,50 metre yükseklikte bir tepenin üstüne üç dik basamak, daha doğrusu üç kat halinde kurulmuştur ve yüksekliği 34 metredir. Katların yükseklikleri 27,70; 5,90; 7,40 metredir. Bu piramidin tepesi de, diğer piramitlerinki gibi sivri değil düzdür.

C i z e g r u p u : Piramit denilince her yerde halkın aklına gelen, Cize grupuna dahil piramitler ve bilhassa bunlardan üçüdür. Zira, resimlerde, kartpostallarda, filmlerde görülen, umumiyetle bunlardır. Cize grupu, dokuz piramitten meydana gelmiştir. En meşhurları biraz önce işaret ettiğimiz üç büyük piramittir ki en büyüğü dördüncü sülâle (2898 - 2875) den Cheops veya Khufu (Keops veya Hufruî) ya, ortancası aynı sülâleden Chefren (Kefren veya Haufra) e, en küçüğü de gene o sülâleden Mycerinus (Menkaura) a aittir. Üç küçük piramit, Cheops piramidinin doğusunda, diğer üç küçük piramit te Mycerinus piramidinin güneyinde yer alır. Bu piramitlerin Cheops ve Mycerinus ailesi efradından bâzılarına aidoldukları muhakkaktır. Nitekim ilk üç piramitten ortada bulunanı Cheops'un kızınındır. Cize grupu etrafında mâbet ve erkâna mahsus mezarların harabeleri mevcuttur.

C h e o p s p i r a m i d i: Sadece «Büyük Piramit» te denilen bu piramit bilinen bütün piramitlerin en büyüğüdür. Asıl yüksekliği 146,60 metre, dört taban kenarından her biri 230,33 metredir. Bu suretle işgal ettiği saha, beş küsur hektardır. Bugün kısmen toprağa gömülmüş olduğu için yüksekliği yerden 137 metre, taban kenarları ise 227 metre, ayrıtı 217

Cize piramitlerinin toplu görünüşü

metredir. Yanal yüzlerin eğilme açısı 51 derecedir. İnşasında kullanılan taşların bâzıları 14,5 ton ağırlığındadır. Taşların birbirine bitişikliği ortalama olarak 1,5 milimetredir. Bu da taşların ne kadar hesaplı ve itinalı yerleştirildiklerinin bir delilidir.

Büyük Piramit, Acaibi Seb'ai Âlem (bakınız: Aylık Ansiklopedi, sayfa 387) den biridir. Bu azametli anıtın inşasında altı milyon ton kadar taş kullanılmıştır.

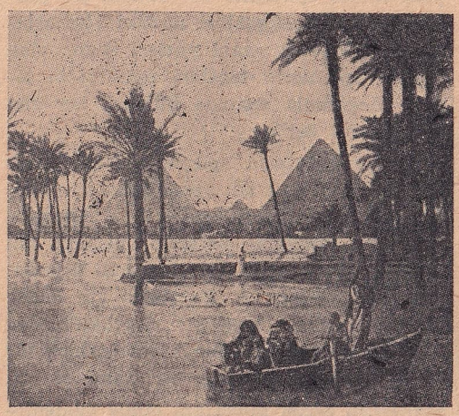

Cize piramidlerinin Nil'den görünüşü

Herodot bunun inşasında yüz bin insanın yirmi yıl çalıştığını iddia etmektedir. Mu hakkak olan bir şey varsa bu piramidin inşasında her üç ayda bir bin kişilik bir ekibin çalıştığıdır. Malzeme Nil'in öte kıyısındaki t a ş ocaklarında yontulmuş, feyezan zamanlarında sallarla nakledilmiş ve mekanik vasıtaları hâlâ tamamiyle izah edilememiş usullerle birbiri üstüne yerleştirilmiş tir. Piramidin inşası on senede tamamlanmıştır. Taşların ocaklarda yontulup hazırlanması için de on sene uğraşıldığı ve bu işde de inşa işindeki kadar insan kullanıldığı tahmin edilirse Herodot'un iddiasına azçok hak vermek lâzım gelir. Böylece, Cheops'un hükümdarlık devri, başlıca, kendisi için hazırladığı bu anıt - kabrin inşasiyle geçmiş demektir. Eser, cebrî çalışma ile tamamlanmış ve böyle muazzam bir inşa hâdisesi ancak devletin emriyle meydana gelmiş mükemmel bir teşkilâtla başarılmıştır.

Cize'deki Büyük Piramidin kurucusu Khufu

Büyük Piramit te, öteki piramitler gibi evvelce kireçli ve granit bir tabaka ile örtülü olduğundan düz ve cilâlı idi. Fakat

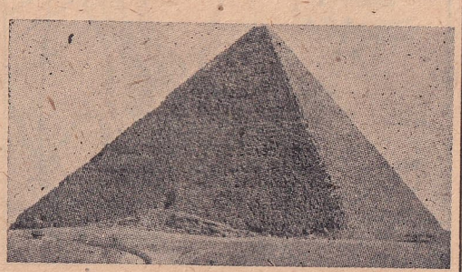

Büyük Piramid'in dış görünüşü

sonraları Araplar bu örtüyü tahribettiler; zamanla bir seri büyük basamaklar hâsıl oldu. Bâzı yerlerde, hele her yanal yüzün ortasında, açılarda ve methalde birçok kırıklar vardır. Hâsıl olan basamaklardan, yorgunluğa dayanıklı olanlara piramide çıkış çok kolaydır ve tepede çok güzel bir manzara vardır. Büyük Piramid'in tepesinde aşıntı neticesinde otuz metre karelik bir plâtform peyda olmuştur.

Büyük Piramid'in methali kuzey yüzündedir. Buradan girilince meyilli bir geçitten önce piramidin taş bünyesinden geçilerek tabii kayanın içinde yapılmış bir yeraltı odasına inilir. Bu yeraltı odasının Cheops'un cesedinin yerleştirilmesi için yapılmış olması muhtemeldir; fakat bu oda tamamlanmamıştır. Firaunların en kudretlisinin ebedî istirahatgâhı da hâlâ meçhuldür. Methalden takriben yirmi metre ilerde başka bir geçitle piramidin ortasına doğru çıkılır. Yeraltına inen ve piramidin içine çıkan geçitlerin tam birleştikleri noktada, piramitte gizli hazineler bulunduğu söylentilerini duyan halife Me'mun'un, asıl methalin altında açtırdığı tünel sona erer. Piramitte altından ve kıymetli taşlardan tabii büyüklükte yapılmış horozlar, yekpare zümrütten oyulmuş ibrikler, yığın yığın altın sikkeler bulunduğu hakkındaki söylentiler Memun'un bunları elde etmek hırsını o kadar tahrik etmiştir ki muazzam bir servet sarfederek piramidin sağlam bünyesinde bu tüneli açtırmış, tır. Fakat bütün gayretleri boşa çıkmış, arayıcılar kapağı dahi olmıyan boş bir lâhitten başka bir şey bulamamışlardır.

Yukarıdaki odalara girmeyi önlemek için çıkış geçidi granit bloklarla tıkanmış bulunuyordu. Bu bloklar, her hangi bir mütecavize karşı geçilmez bir set teşkil ediyordu. Bu setin piramidi dış âleme tamamiyle kapalı tuttuğu sanılmaz. Zira Birinci Yüzyılın Yunanlı coğrafyacısı Strabonun bize söylediğine göre iniş geçidine yol veren döner bir taş vasıtasiyle piramide girmek kaabildir. Bu gizli kapının diğer taşlardan farkedilmiyecek kadar ustalıklı

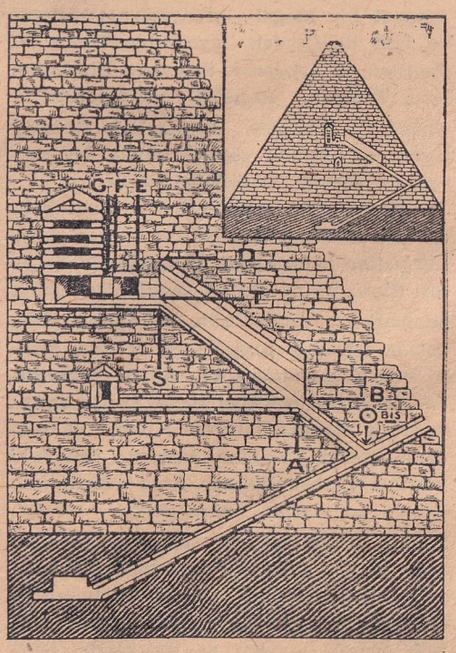

Büyük Piramid'in iç tertibatı

(Köşede oda ve galeriler. Büyük resimde bunların teferruatı: A - Çıkan galeri ile Kıraliçe Odası galerisinin birleştiği nokta. O - Çıkan ve inen galerilerin birleştiği nokta. B - Büyük galerinin başlangıcı. T ve D - Büyük galerinin sonu. S - Kıral Odası galerisi. E ve F - Aralık oda. G - Kıral Odası ve üstündeki odalar.)

yapılmış ve açılma sırrının yalnız piramide memur rahipler tarafından bilinmiş olma-

sı muhtemeldir. Yukarı çıkan geçit, Büyük Galeri haline gelince birdenbire genişler ve yükselir. Bu galerinin uzunluğu 47,25 metre, genişliği 8,53 metredir. Taş işçiliği o kadar ince bir hesapla yapılmıştır ki taşların arasına bir çakı ağzı sokmak imkânsızdır. Zeminin taş döşemesi iki tarafa meyillidir; orta kısım kümbet halindedir ve derin, çapraz, yatay yivlerle doludur. Granit lâhti kolayca hareket ettirmek için zeminin bu tarzda yapılmış olması muhtemeldir. İdmanlı olmıyan bir ziyaretçi bu galeriyi pek güçlükle tırmanabilir. Galeri birdenbire Kıral Odasının antişambrına götüren kısa ve yatay bir geçitle nihayetlenir. Sert ve kırmızı granit bloktan yontulmuş lâhtin uzunluğu 2,29, genişliği 0,99, yüksekliği 1,02 metredir. Üstünde yazı yoktur. Bunun hükümdar için Aşağı Mısır'da Nil üstünde Siyen (şimdiki Assuan) şehrinden getirildiği sanılmaktadır. Lâhtin kapağı noksandır; herhalde bu kapak hiçbir zaman piramidin içine getirilmemiştir.

Kıral Odasının hemen üstünde, üstüste beş ufak oda vardır. Bunlar Kıral Odası-

Büyük Piramid'in büyük galerisi

nın üstündeki taş aralığını desteklemek maksadiyle yapılmıştır; aksi takdirde bu oda büyük taş kitlesinin tazyikına mâruz bırakılmış olurdu. Beş odanın en üstündeki ikisinin blokları üstüne kırmızı boya ile Hufruî'nin adı yazılmıştır. Bunların, blokları Turrah taş ocaklarında yontan taşçı tarafından, yerlerine yerleştirilmeden çok evvel yazıldığı anlaşılmıştır.

Yukarı çıkan geçidin Büyük Galeri haline geldiği noktadan ayrılan yatay bir geçit, Kıraliçe Odasına gider. Bu Kıral Odası ve Kıraliçe Odası isimleri tarihî değildir, fakat bu odaları ziyaretçilere göstermekle geçinen Arap kılavuzlar tarafından uydurulmuştur.

Bu odalardan iki hava menfezi piramidin yüzüne gider. Bunlar, içeride çalışanlara hava vermek için yapılmıştı. İş bitip te bunlara daha fazla ihtiyaç kalmayınca dıştan yerleştirilen taş kitleleri bu menfezleri fiilen kapamıştır. Yukarı çıkan geçitle yatay geçidin birleştiği noktadan kuyu gibi bir menfez aşağı inen geçide gider.

Chephren piramidi: Cize grupunun bu ikinci piramidinin taban kenarları 215,26 metredir. Bu suretle bu

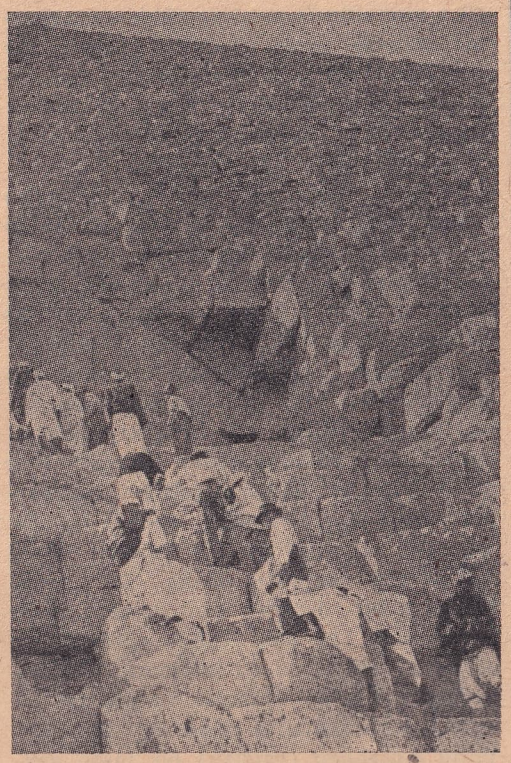

Büyük Piramid'e tırmanış

piramit dört buçuk hektarden biraz fazla yer kaplamaktadır. Asıl yüksekliği 143,87 metredir. Bu piramidin inşasında takriben kırk milyon ton taş kullanılmıştır. Bunun üstündeki kireçli granit tabaka da, te-

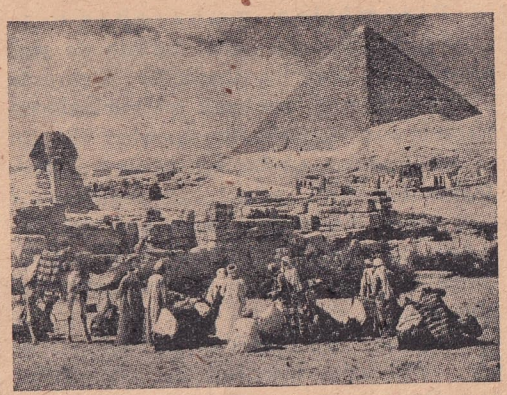

Büyük Piramid ve Sfenks önünde bir kervan

peye yakın bir kısım dışında, tamamiyle ortadan kalkmıştır. Biri kuzey yüzünden biraz mesafede, diğeri yer seviyesinde olmak üzere iki methali vardır. Her iki met-

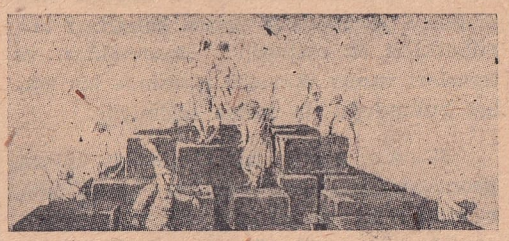

Napoléon ve maiyetindeki bilginler Büyük Piramid'in tepesinde (Dutertre'in gravürü)

hal de otuz metre kadar bir mesafe meyilli olarak devam ettikten sonra yataylaşır. Bu geçitler nihayet birleşerek, kayadan oyulmuş Kıral Odasına götürür. Burada da gene sert kırmızı granitten yazısız bir lâhit bulunmuştur. Sfenks bu piramitle ilgilidir (Sfenks'ten sırası gelince ilerde ayrıca bahsedilecektir).

Mycerinus piramidi:Cize grupunun bu üçüncü piramidinin taban kenarları 105,51 metredir. Bu suretle bu piramit bir hektardan biraz fazla bir saha kaplamaktadır. Bunun inşasında kullanılan taş, takriben on beş milyon tondur. Üstünü örten kireçli granit tabaka alt kısmında hâlâ mevcuttur. Asıl yüksekliği 65,43 metredir. Methali kuzey tarafındadır ve tabandan dört metre yüksekliktedir. Meyilli bir geçitle Kıral Odasına gidilir. Burada kitabelerle süslü siyah mermerden çok güzel bir lâhit ve bu lâhtin içindeki tahta bir tabutta firaunun cesedi dökün-tü halinde bulunmuştur. Tabutun üstündeki yazıdan cesedin Mycerinus'a aidiyeti anlaşılmıştır. Lâhtin daha evvel mezar soyucuları tarafından açıldığı belli olmuştur. Mısırda hüküm süren halifelerden birinin 1226 da burasını açtırdığı ve hazineleri aldığı söylenmektedir. Lâhit İn-

Üç katlı Sneferu piramidi

giltereye nakledilirken denizde kaybedilmiş, cesedin ve tahta tabutun su üstünde yüzen parçaları kurtarılmıştır. Bunlar şimdi British Museum'dadır. Bu piramidin Kıral Odası, diğer iki piramitte olduğu gibi yontma kayadan değildir. Taş sütunlarla tutturulmuş bir çatısı vardır. Bu sütunlar, üstündeki taş kitlenin tazyikını önliyecek kadar hesaplı kullanılmıştır. Kıral Odasına giden geçitlerde tesadüfi olarak meydana çıkmış odacıklar vardır. Bunlar, bir mil üstünde dönen taş kapılarla kapalıdır. Bunların, ölü firaun için münavebe ile âyine gelen rahiplere mahsus olduğu anlaşılmaktadır. Bu piramitte işçilik, ötekilerine göre aşağılıktır. Fakat dekorasyonunda fazla bir sanat göze çarpar. Mycerinus veya Menkaura, Yunanlıların Mykerinos'u ile aynı şahıs sayıldığından piramidi hakkında birçok söylentiler vardır. Bu söylentilere göre piramidin odalarından birinde kıymetli taş ve madenlerden muazzam bir hazine

gizliydi. Bu hazine, ihtiyaç zamanında memleketin yardımına koşulmak üzere buraya depo edilmişti. Gene söylentilere göre Cléopatra bu hazineyi ele geçirmiye

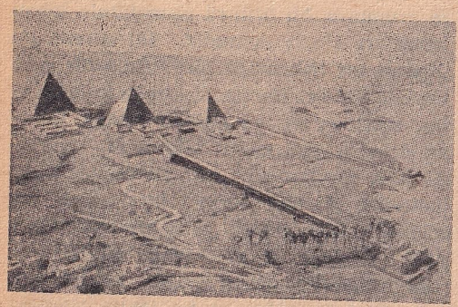

Abusir piramitlerinin ilk hallerini canlandıran resim

muvaffak olmuş, yukarıda bahsi geçen Arap halife de pek çok altın bulmuştur.

Piramitlerin özellikleri ve yapılışları: Piramit biçimli mezarların yapılmasına birinci sülâle hükümdarları zamanında başlanmıştır. Önce tahtadan yapılan bu mezarlar tedrici

Sakkara'da Zeser'in basamaklı piramidi

bir evrimle toprakla tahkim edilmiş tuğla, sırf tuğla ve nihayet bildiğimiz piramitlerde olduğu gibi taş kitlelerle yapılmıştır. Taş piramitler, yapılmadan önce

Dakşur grupunun büyük piramidi

plânlanmıştır. Mâbetler, Piramitlerin batısına yerleştirilmiştir. Bu mâbetlerde rahipler, gömülü hükümdarların ruhi istirahati için âyinler yaparlardı.

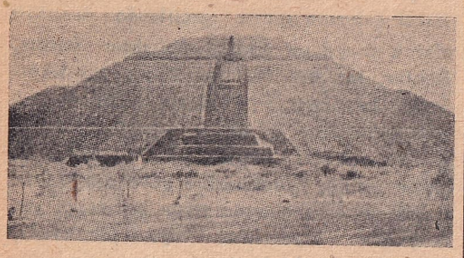

Meksika'da Güneş piramidi

Piramitleri kuranların pek yüksek matematikçi ve siyasî teşkilâtçı insanlar oldukları muhakkaktır. Bu büyük anıtların kuruluşunda kullanılan mekanik vasıtalar hâlâ tatmin edici bir tarzda izah edilememiştir. Hattâ birçok kimseler piramitlerin yapıldığı devirlerde elektrik ve buhar kuvvetlerinin bilinip bilinmediğinden şüphelenmişlerdir. Fakat bilginlerin ittifakına göre piramitlerin nasıl yapıldıkları sorusuna verilecek cevap basittir : Sonsuz sabır, sonsuz çalışma ve sonsuz zamanla. Alet ve vasıta olarak ta bronz destereler, elmastan kaya matkapları, halatlar, manivelâlar ve tahta üstüvanelerle.

Mısıra serpilmiş olan piramitlerden ancak yirmi kadarının kimlere aidolduğu memnuniyete değer bir tarzda tesbit edilebilmiştir. Piramitlerin birçoğunda, ebedî istirahate varmış ölüyü ve onunla birlikte gömülmüş birçok kıymetli eşyayı müteaviz ellerden muhafaza için birtakım kör geçitler, sahte veya gizli kapılar yapılmıştır. Hattâ yukarıda bahsettiğimiz Sakkara'daki Zeser'in «Basamaklı Piramit» inde içine girildi mi çıkılması çok güç lâbirentler vardır. Bu piramidin odaları granitle döşelidir. Unas'a ait bir piramit sanat bakımından çok enteresandır. Bu piramit pek ince bir işçilik eseri sayılan siyah mermerden bir lâhit ihtiva eder. Mezar odasının duvarları su mermeri ile çizgilenmiş, çok güzel resimler ve pek iyi işlenmiş hiyerogliflerle süslüdür. Bu piramitte müzehhep (yaldızlı) bir insan ayağı bulunmuştur. Küçük Medun Piramitinin nefis bir minyatür denilebilecek mâbedi, bir şaheserdir.

Hulâsa piramitlerin inşasında matematikçi ve teşkilâtçı kimselerden başka eski Mısır hakkâk ve heykeltıraşlarının da büyük bir payı vardır.

Piramitler muharebesi : Cize piramitlerinin askerî tarihte de yeri vardır. Napoléon bu piramitler civarında 1798 de Memlûklere karşı meşhur zaferini kazanmıştır. Napoléon'un savaştan bir gün evvel ordusuna «Askerler! Bu piramitlerin tepesinden, kırk yüzyıl sizi seyrediyor!» diye hitabı meşhurdur. Diğer taraftan Napoléon birtakım bilginlerle Büyük Piramidin tepesine çıkarak incelemelerde bulunmuştur.

Orta Amerika piramitleri : Yukarıda belirttiğimiz gibi, bütün Meksikada bulunan muhtelif eski inşaat arasında piramitlere de raslanmıştır. Bunların çoğu «Güneş» ve «Ay» piramitlerinin kurulu bulunduğu Teocuitatlan'dadır. Bu piramitler sırf topraktan yapıldıkları için piramidal şekillerini zamanla azçok kaybetmişlerdir. Bunların en büyüğü olan «Güneş» Piramidinin taban kenarları 213, yüksekliği 60 metredir. Basamakları ve terasları vardır. Evvelce tepesinde bir mâbet bulunduğu da tesbit edilmiştir.

Kısa sözlük: Piramit: ehram, geometri: hendese, çokgen: kesirüladla, mudallâ; taban: kaide; kenar: dılı; yanal: canibî; yüz: vecih; üçgen: müselles; tepe: re's; kare: murabba; dikdörtgen: müstatil; ayrıt: mücessem dılı; eğilme: meyil; açı; zaviye; yatay: ufkî.

Kısa bibliyografya: T. Eric Peet; Early Egyptian Life and Culture. Arthur D. Innes; The World's Story in Outline. T. Eria Peet; The Pyramid Temple - Tombs of Ancient Egypt. J Holland Rose; The Drama of Napoléon's Earth - Shaking Career. Thomas A. Joyce; The America of Aztec and Inca. Lancelot Hogben; The Social Background of Mathematics. Everyman's Encyclopaedia. The Modern Encyclopedia. (Sadan G. Savcı)

KÜTAHYA İLİNİN COĞRAFYASI — Orta Anadolunun güzel illerindendir.

Yeri, sınırları, yüz ölçümü : Kütahya İli İç Anadolu ile Batı Anadolu arasındaki geçit alanı üzerinde bulunur. Kütahyayı doğu komşusu olan Eskişehir İlinden ayıran sınır, coğrafyacıların İç Anadoluya batıdan çizdikleri hududa hemen hemen intibak eder. Güney doğuda Afyonkarahisar, güney batıda Manisa illeri ile kuşatılan Kütahya, bu iki il arasında güneye doğru uzanarak bu yönde Denizli İline komşu olur. Batıda Balıkesir İline dayanan Kütahya, kuzeyde de Bursa ve Bilecik illeri ile çevrilmiş bulunur. 14.415 kilometre kareye varan yüz ölçümü ile Kütahya, orta büyüklükteki illerimizden sayılır.

Arazi şekilleri : Kütahya İli toprakları «İç Batı Anadolu eşiği» adı verilen ve Ege bölgesine bağlanan coğrafî bölümün orta kısımlarını kaplar. Bu eşik, İç Anadoluyu batıda Ege denizine doğru çukur ovalarla alçalan sahalardan ayırır. Adı geçen eşik ortalama 1100 - 1200 metre yükseltide dalgalı bir yayla görünüşünde olup bu yaylanın vâdilerle azçok yarılmış olan sathı üzerinde 2.000 metreye yaklaşan ve hattâ bu yükseltiyi geçen dağlar bulunduğu gibi, yayla içine gömülmüş çukur ovalar da vardır. Yayla üzerinde yükselen dağların görünüşü, İç Anadoluyu kuzeyden ve güneyden kuşatan dağlarınkine pek benzemez; eşik üzerindeki dağlar devamlı bir duvar halinde değil, fakat yıkılmış bir duvardan kalan parçalar gibi aralıklı, fakat gene bir sıraya dizilmiş durumdadır. Gerçekte burada tek bir dağ dizisi değil, ikisi de aynı istikamette (güney doğu - kuzey batı), birbirine paralel iki dizi göze çarpar. Bunların daha doğuda kalan bir dağ dizisi, Kütahya İlinin doğu hududu boyundan geçer ve Kütahya ile daha doğuda Seyitgazi arasındaki Türkmen dağı kitlesinde 1.900 metreye yükselir ve Domaniç dağları üzerinden Uludağ'a doğru uzanır. Ikinci dağ dizisi, evvelkine göre daha batıdadır: Kütahya İlinin en yüksek noktası olan Murat dağı (2312 metre), bunun kuzey batısında Şaphane dağı (2121 metre), Eğrigöz dağı (2181 metre) gibi zirveler bu ikinci diziye aittir. Ovalara gelince, bunlar türlü büyüklükte ve bâzılarının zemini 1000 metreden daha alçaktadır. Başlıcaları, Kütahya ovası, bunun daha güneyinde Altıntaş ovası, batısında Tavşanlı ovası, Örencik ovası, Simav ovasıdır. Bütün bu ovalar, akar su vâdileri boyunca tesbih tanesi gibi dizilmiş bulunurlar. Yayla içine gömülmüş olan vâdiler, bu ovalara raslayınca birdenbire genişlerler. Bu sebeple, vâdiler boyunca dar boğazlarla ovalar nöbetleşir.

Yer yapısı bakımından, birbirinden farklı iki arazi serisi ayırmak mümkündür: Temel serisi de diyebileceğimiz eski

arazi, yaylanın zeminini meydana getirdiği gibi, yayla üzerinde yükselen dağların yapısında da kendini gösterir. Bu arazi,

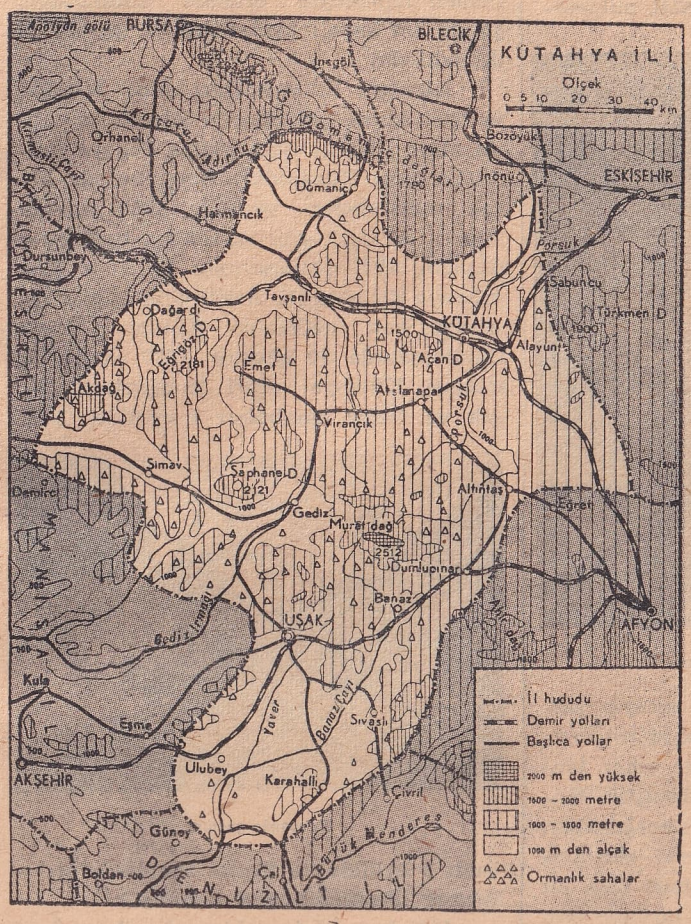

kuvvetle kıvrımlanmış, bazan billûrlaşmış birinci (kısmen de ikinci) zaman kayalarından yani sert şistler, azçok mermerleşmiş kireç taşları, aralarında krom madeni yataklarına raslanan yeşil renkli kayalar (serpantin), hattâ tamamiyle billûrî kayalar (granit) dan mürekkeptir. Bu temel arazisi, yayla üzerinde geniş sahalarda yaş itibariyle çok daha yeni (üçüncü zamanın ikinci yarısına ait), az kıvrımlı, hattâ bazan tamamiyle ufkî bir örtü tabakaları serisi ile kapatılmıştır. Bu örtü serisi, üçüncü zaman sonlarında bütün İç Anadolu ve Batı Anadoluda geniş yer tutmuş olan göllerin çökerttiği rüsuplardan mürekkeptir ki bazan kumlu ve killi, fakat ekseriyetle kireçli arazi meydana getirir. O sırada yaşamış olan nebatların birikmesi ile hâsıl olmuş linyit yatakları bu arazi içinde, Kütahya İ-

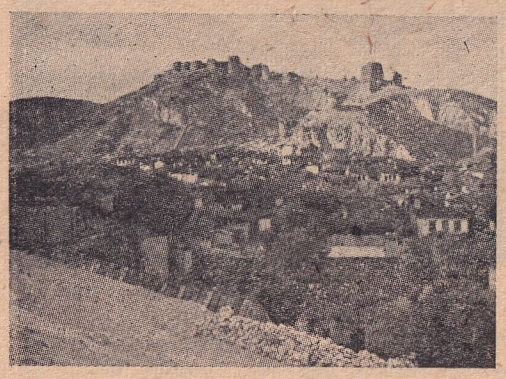

Kütahya'dan umumî bir görünüş

linde çok yer tutar. Diğer taraftan, gene göllerin araziyi kapladığı devirde vukua gelmiş olan volkan indifalarının mahsulü küller (volkan tüfleri) ile eski lâv akıntılarının eseri olan koyu renkli kayalar da yer yer göze çarpar.

İ k l i m : Doğudaki İç Anadolunun sert ve az yağışlı iklimi ile Marmara ve Ege kıyılarının mevsimler arasında sıcaklık farkları nisbeten az, yağışları İç Anadoluya nisbetle daha bol iklimi arasında azçok bir geçit teşkil eder. İl merkezinde oldukça uzun yıllardanberi yapılan iklim gözlemlerine bakılacak olursa, en soğuk ayın (ocak) ortalama sıcaklık derecesinin 0°.3, en sıcak ayınınkinin (temmuz) 20°.7 olduğunu görürüz. (Ankarada bu rakamlar — 0°.5 ve 23°.6 dır). Yaz günlerinde termometre gölgede 35° ye çıkabilir (şimdiye kadar kaydedilen en yüksek sıcaklık 36°8); fakat geceler serin olur (termometre geceleyin haziranda 1°.8, temmuz ve ağustosta 6°.3 dereceye kadar düşebilir). Kışlar erken gelir ve İç Anadolu kadar değilse bile, gene sert geçer (şimdiye kadar kaydedilen en düşük sıcaklık derecesi — 24°.8), bununla beraber ilkbaharda hava çabuk ısınır ve yaza çabuk geçilir. Kütahya şehrinde kaydedilen bu sıcaklık şartları, ilin büyük kısmında - yüksek sahalarda - azçok hüküm sürer. Fakat Uşaktan itibaren ilin güney hudut-

Kütahya'dan umumi bir görünüş daha

larına doğru, hem arazinin daha alçak, hem de Ege denizi tesirine daha açık olması yüzünden, yazlar daha sıcak, kışlar daha ılık geçer (ortalamalar + 30° ve 25°). Yağışlara gelince, Kütahya şehri gibi, deniz tarafından dağlarla azçok siperlenmiş olan yerlerde bile, İç Anadoluya nisbetle yüksektir (Kütahyada senelik ortalama

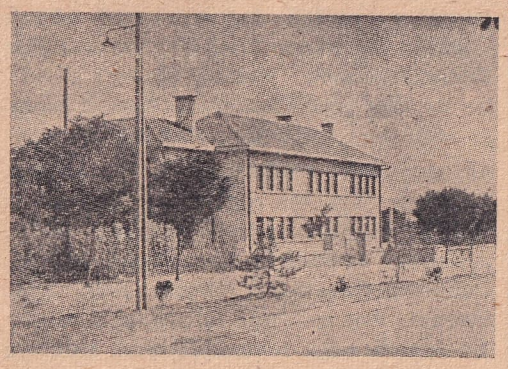

Kütahya Kız Enstitüsü

yağış 51, Uşakta 52 santimetre. Halbuki Eskişehirde 34, Ankarada 36, Konyada 30 santimetre). Yüksek sahalarda bir miktar daha da artar ve hattâ Ege kıyılarındaki bâzı yerlerinkini bile aşabilir. Bu yağışların mevsimlere dağılış tarzı (yağış rejimi) Akdeniz ve Ege kıyılarındakini hatırlatır : Yazlar umumiyetle az yağışlı, hattâ bâzı yıllar tamamiyle kuraktır en fazla yağış - kısmen de kar şeklinde olarak - kış mevsimine raslar. İlkbahar yağmur bakımından, sonbahara nisbetle daha zengindir (yüzde hesabiyle Kütahyada : kış 33, ilkbahar 29, sonbahar 21, yaz 17).

A k a r s u l a r : Bu bakımdan Kütahya İlinin toprakları üç deniz havzasına tabidir: İlin doğu yarısının sularını Porsuk çayı toplar ve Sakarya vasıtasiyle Karadenize boşaltır; batı kısmında sular Simav ve Emet çayları ile Kocaçay (Tavşanlı veya Adırnaz çayı da denir) vasıtasiyle, Susurlu ırmağı tarafından Marmara denizine dökülür; nihayet ilin güney kısmında sular Banaz çayı (Büyük Menderes) ve Gediz ırmağı ile Ege denizine gider. Bütün bu adı sayılan mühim akar suların doğuş yerleri Kütahya ili topraklarındadır ve Murat dağı çevresi, birbirinden ayrı istikametlere ve ayrı denizlere giden suların kaynak yeridir.

Kütahya Erkek Lisesi

İklim şartları, bu akar suların rejimini tâyin eder: Yazın çok fakirleşen, hattâ bir kısmı kuruyan dere ve çaylar, sonbahar yağmurlariyle kabarmıya başlar, ilkbaharda yağmurlar ve kar erimeleriyle taşarlar.

N e b a t l a r â l e m i : Kütahya İlinin yeri ve iklimiyle tâyin edilmiştir. Her ne kadar kışların sert geçmesi ve bâzı yıllar kışın termometrenin çok düşmesi yüzünden, Ege kıyılarının tanıtıcı bitkileri, bu arada zeytin ağaçları burada yaşıyamazsa da, İç Anadolunun ağaçsız bozkır tabiatı da burada alabildiğine hüküm sürebilmez : Dağlarda, bazan pek sık ve muhteşem olan ormanlar vardır. Eğer şehirler ve kasabalar civarında ormanları azalmış görüyorsak, bâzı yerlerde İç Anadolu ka-

Uşak'tan bir umumi görünüş

rakterine raslıyorsak bu hal, daha ziyade, yüzyıllardanberi insanların yaptığı tahribat (orman ağaçlarının kesilmesi, çobanlar tarafından yakılması...) ile izah edilmelidir. Böyle olduğu halde, Kütahya İli orman bakımından zengin sayılır ve Tarım Bakanlığının yayınlamış olduğu rakamlara göre, illerimiz arasında ormanları ile onuncu gelir ve bu ormanlar (325.000 hektar), il topraklarının yüzde 23 ünden fazla yer kaplar.

Nüfus ve şehirler: Kütahya İlinin nüfusu 1945 senesi ekim ayında yapılan sayımların ilk yayınlanan sonuçlarına göre 384.918 dir (1935 te 347.637 ve 1940 ta 359.890). Kilometre kareye ortalama 26 kişi düşer. Gerçekten, yaylanın yüksek kısımlarında ve dağlarda

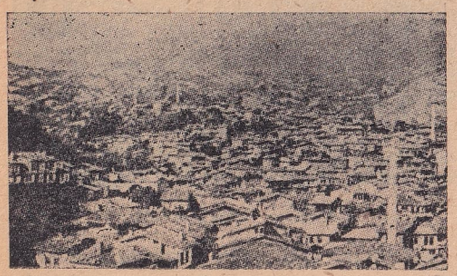

Simav'dan umumî görünüş

pek az nüfus yaşadığı halde ova kenarlarında kilometre kareye 50 kadar nüfus düşer. Kütahya İli nüfusunun yüzde 15 i beş binden fazla nüfuslu kasabalarda ve Kütahya şehrinde, geri kalan yüzde 85 i de nüfusu bu sayıdan az olan köylerde yaşar. 1940 senesinde tesbit edilen köy sayısı 751 idi. Buna göre köylere düşen ortalama nüfus 405 olmakla beraber, bu il içinde nüfusu bini aşan 32 köy (bunlardan ikisinin nüfus sayısı 3000 den fazla, ikisinin nüfusu da 2000 - 3000 arası) ve nüfusu yüze varmıyan 36 köy vardı. Kütahya İli, altı ilçeye ayrılmıştır : Kütahya, Tavşanlı, Emet (Eğrigöz), Gediz, Simav, Uşak.

İl içinde iki şehir, nüfusları bakımından birbirine rakip vaziyettedir : 1945 sayımına göre il merkezi olan Kütahya şehri 19.859 nüfuslu, bir ilçe (kaza) merkezi olan Uşak ta 18.794 nüfuslu idi. Bu durum, 1927 sayımından beri devam etmektedir : O sayımda Kütahyanın nüfusu

Emet'ten umumî görünüş

(17.282) Uşak'ınkinden ancak 315 fazlaydı.1935 te Kütahya (17.785) ile Uşak nüfusu arasındaki fark 213, 1940 ta gene Kütahya (18.297) ancak 148 e düşmüştü. Hâdisenin tarihî seyrine bakılacak olursa, Uşak'ın gelişmesinin son bir yüzyıla sığacak kadar yeni olduğu görülür : Önce ehemmiyetli olmıyan bu şehir, çalışkan halkın faaliyeti ile, demiryolu geldikten sonra canlanmış, büyük bir ticaret ve halıcılık merkezi olmuştu. Birinci Dünya Savaşında sarsılmasına, İstiklâl mücade-

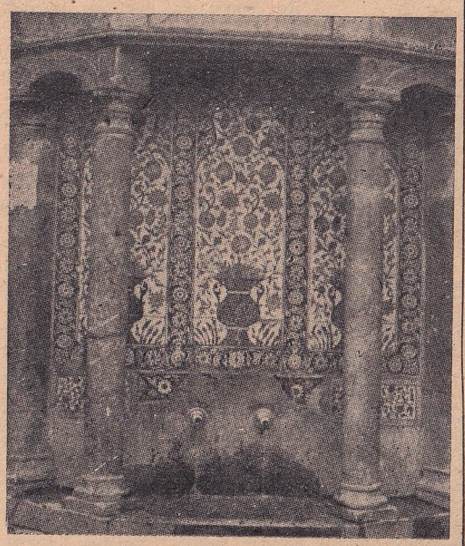

Kütahya'da Çinili Çeşme

lelerinde düşman istilâsına uğrayıp kısmen yanmasına rağmen, Cumhuriyet devrinde 1926 danberi işliyen bir şeker fabrikası kurularak yeniden gelişmiştir. Kütahyaya gelince, burası Ortaçağdanberi ehemmiyetli olan ve hattâ eski ehemmiyetini sonradan azçok kaybetmiş olan bir merkezdir. Gerçekte İlkçağ tarihine dair kesin bilgimiz olmıyan Kütahya, Ortaçağda, Doğu Roma İmparatorluğu devrin-

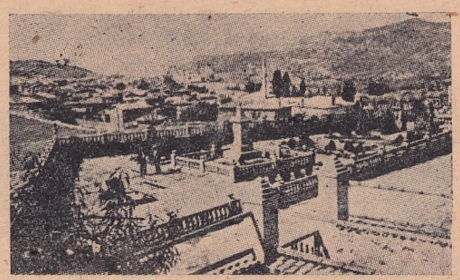

Emet'te park

de Kotyeum adı ile tanınmış ehemmiyetli bir şehirdi. Onikinci Yüzyıldanberi Türk hâkimiyetine geçmiş, Selçuklu saltanatı ortadan kalktıktan sonra kurulan devletlerden Germiyan Oğullarının payitahtı olmuş, Ondördüncü Yüzyıl sonlarında, Germiyan Beyinin Birinci Bayezit (Yıldırım) e verdiği kızının çeyizi olarak Osmanlı Devletine katılmış, her ne kadar Timur tarafından istilâya uğramış (1402) ise de, çok geçmeden gene Osmanlı toprağı olmuştur. Kütahya, Osmanlı İmparatorluğunun en ehemmiyetli bölümlerinden biri olan Anadolu eyaletinin merkezi olmuştur ki, geçen yüzyıla gelinciye kadar, Antalya, Muğla, Aydın, İzmir, Manisa, Balıkesir, Çanakkale, Bursa, Bolu, Kastamonu, Ankara, Isparta, Afyonkarahisar bu eyalete bağlı bulunuyor, yani Kütahya Küçük Asya yarımadasının bütün batı yarısının idare merkezi rolünü oynuyordu. Kütahya, aynı zamanda bir irfan ve sanayi merkezi olduğu gibi, bugün Anadolu - Türk anıtlarında çizgilerinin güzelliğine ve renklerinin canlılığına hayran olduğumuz çiniler de burada yapılırdı. Kütahya çiniciliği Osmanlı tarihinin gerileme devrinde çok sönükleşmiş, hattâ son devirlerde hemen tamamiyle ortadan kalkmışken, şimdi, bu sanatı canlandırmıya gayret edilmektedir.

Kütahya İli toprakları, Millî Mücadele tarihimizde çok önemli hâdiselere sahne olmuş, İzmiri işgal ederek doğuya doğru ilerliyen Yunanlılara karşı burada birçok muharebeler verilmiş, 1920 yazında Simav ve Uşak gibi kasabaları işgal eden düşman, 1921 temmuzunun 17 sinde Kütahyaya da girmişti. Atatürk'ün büyük taarruzu, kati neticesine Kütahya İlinde Dumlupınarda 30 ağustos 1922 zaferi ile ulaşmış, Kütahya şehri 30 ağustosta, Uşak ve Gediz kasabaları 1 eylûlde, Tav-

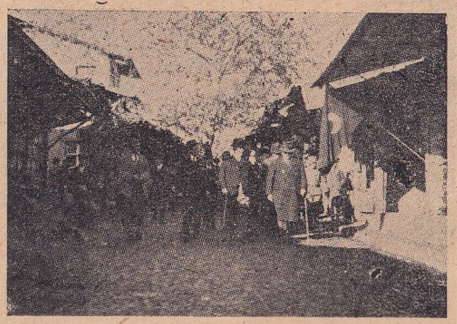

Tavşanlı çarşısı

şanlı 3 eylûlde ve Simav 5 eylûlde ordularımız tarafından geri alınmıştır.

Kütahya İli topraklarında, il merkezi ile Uşak bir tarafa bırakılacak olursa, nüfus sayısı bakımından mühim sayılabilecek şehir yoktur. İlçe merkezlerinden Tavşanlı, Kütahya - Balıkesir demiryolu üzerinde başlıca durak olup 1945 sayımına göre, 7.773 nüfusludur. Diğer ilçe merkezlerinin nüfusları: Gediz 5.846, Simav 5.208, Emet 2.834. 1940 sayımına göre, nüfusu üç binden fazla olan iki köy, Uşak ilçesine bağlı birer bucak merkezi olan Karaballı 3.867 ve Ulubey 3.189 dur.

Ekonomik durum: Kütahya İli, ekonomik bünyesine hâkim olan ziraat bakımından, komşu Afyon İli gibi, İç Anadolu ile Ege bölgesi arasında, Bilecik ve Eskişehir illeri gibi, İç Anadolu ile Marmara bölgesi arasında geçit teşkil eder

Tavşanlı demiryolunun açılma merasimi (1928)

ve bir taraftan, geniş sahalar üzerinde nadas esasına dayanan hububat ekimi ile İç Anadoluya, diğer taraftan şeker pancarı, haşhaş, gibi endüstri bitkileri ziraati ile kenar bölgelere bağlılık gösterir.

Hububat ziraati başta gelir ve en ziyade, buğday ekilir (son yıllarda 80.000 - 90.000 ton). Arpa ekimi, buğdayın yarısın-

dan fazladır (60.000 ton kadar). Mısır (6.000 - 14.000 ton), çavdar (3.000 ton kadar), yulaf (2.000 ton) daha az ekilmektedir.

Baklagiller ekimi epeyce önemli yer tutar ve bunlar arasında en ziyade nohut (3.000 tondan fazla) ve fasulye (3.000 tona yakın), ayrıca burçak, mercimek, bakla ekilir. Kuru sebzeler arasında ayrıca patates (8.000 - 10.000. 1942 de 17.000 ton) da sayılmıya değer.

Meyvacılık büyük gelişmeler göstermiye elverişlidir : Kütahyanın vişne ve kirazı meşhur olduğu gibi, birçok şehir ve kasabaların bahçelerinde elma, armut, erik, badem, ceviz gibi çeşitli yemişler

Kütahya'nın çini eşyası

yetişirse de il hudutlarını aşan ihracat azdır. Buna karşılık, bağlar da ehemmiyetlidir. Şeker nisbeti yüksek üzümler elde edilir ve bunlardan iyi cins pekmez, bulama yapılır. Şarap ve ispirto endüstrisinin gelişmesi, tetkike değer bir konu sayılabilir.

Endüstri bitkileri arasında şeker pancarının ekimi son yıllarda bir taraftan Uşak, bir taraftan da Eskişehir şeker fabrikalarının ihtiyacını karşılamak üzere, çok gelişmiştir : 1942 senesinde Kütahya İli 53.000 tona yaklaşan istihsal ile, Tokattan sonra ikinci geliyordu. Başka endüstri bitkileri arasında haşhaş (son yıllarda 15 ton kadar afyon sakızı ve 700 - 1.800 ton kadar haşhaş tohumu) kenevir, keten (bilhassa tohum için), pamuk, susam sayılabilir. Tütün az ekilir.

Kütahya İlinde hayvancılık da önemli yer tutar. En fazla yetiştirilen, koyundur (500.000 e yakın); ikinci derecede kıl ke-

Çiniler işlenirken

çisi (300.000 kadar) ve Ankara keçisi (150.000); sığır (250.000 den fazla) yetiştirilir. Kümes hayvanları epeyce fazladır. Yapağı, tiftik, canlı hayvan, Kütahyanın ihracatı arasında sayılır.

M a d e n z e n g i n l i ğ i : Üzerinde durulmıya değer. İlin batı kısmında, ötedenberi yer yer işletilmiş krom yatakları vardır: başlıca yataklar, kuzeyde komşu Bursa İlinin Harmancık (Çardı) civarından güneyde Kütahyanın Dağardı yakınlarına kadar sıralanır. Birinci Dünya Savaşından evvel, maden cevheri öküz arabalariyle veya hayvan sırtında dağlık sahadan Gemlik'e gönderilirdi. Şimdi bu madenler, Kütahya - Balıkesir demiryolu istasyonlarından kolayca Bandırmaya indirilebilmektedir. Bununla beraber, İkinci Dünya Savaşının sona ermesi üzerine alıcı pazarların kararsızlığı yüzünden krom istihsali 1946 yılında büyük bir durgunluk geçirmiştir. 1945 senesinde Türkiyenin 150.000 tona yaklaşan krom istihsalinin 22.000 ton kadarı Kütahya İlinde Dağardı bucağının Dümrek ocaklarından elde edilmişti. Çelik endüstrisinin başka bir önemli isteği olan manganez de son senelerde Kütahya ve Eskişehir illerindeki ocaklardan çıkarılmaktadır. 1945 te bu ocakların istihsali 5.100 tona varmıştı. Elde edilen manganez, Karabük fabrikasına gönderilmektedir.

Kütahya İlinin önemli bir madeni de linyittir. Memleketimizde ötedenberi küçük ölçüde yapılan linyit istihsali son yıllarda hızla artmış, Manisa İlindeki Soma linyitleri ile beraber Kütahya İli topraklarındaki linyit yatakları, devlet sermayesiyle kurulan «Garp Linyitleri İşletmesi» müessesesine verilmiştir. 1945 senesinde Türkiyenin 720.000 tonu bulan linyit istihsalinden 400.000 ton kadarı Kütahya İlinden elde edilmiştir. İşletilen başlıca yataklar, Kütahya - Balıkesir demiryolu üzerinde Tavşanlı (1945 te 192.000 ton), Değirmisaz (186.000 ton), Kızılbük (18.000 ton) dedir. Bununla beraber, yakın bir gelecekte, Kütahya linyitleri daha büyük bir ehemmiyet kazanacaktır. Kütahya kuzeyinde ve Köprüveren bucağı topraklarında Seyitömer köyü civarında zengin linyit damarlarına raslanmış olup burada kurulması kararlaştırılan Tunçbilek büyük elektrik santralından elde edilecek ucuz ve bol elektrik enerjisi, Kütahyada tesis edilecek büyük keramik (porselen, tabak, cam..,) endüstrisini besledikten başka, Bursa, Eskişehir, İzmit üzerinden İstanbula kadar nakledilecektir.

Bu büyük endüstrinin kurulmasını beklerken, şimdiki halde Kütahya İlinde endüstri adına rasladığımız faaliyetleri - Uşak Şeker Fabrikası bir tarafa bırakılacak olursa - daha ziyade el ve tezgâh işleri mahiyetinde olduğunu kaydedelim. Merkezi Uşak olan halıcılıktan başka muhtelif köy ve kasabalarda keçe, aba ve bez tezgâhları bulunmakta, bu işler, geçimini bilhassa ziraatten sağlıyan köylüye, yardımcı bir kazanç temin etmektedir.

M ü n a k a l e : Kütahya İli bu hususta oldukça imtiyazlı bir durumdadır. Büyük Anadolu hattı, il topraklarının batı tarafından Afyon - İzmir demiryolu, Dumlupınar - Ulubey arasında güney yönünden geçmektedir. Kütahya şehri, ana hat Alayunt'a bir şube hat ile bağlanmışken, son zamanlarda ana hat Kütahya istasyonundan geçirilmiştir. Nihayet Cumhuriyetin eseri olan Kütahya-Balıkesir demiryolu, ilin yolu en az olan batı taraflarına yeni bir canlılık vermiştir. Krom ve linyit madenlerinden başka bilhassa bu yönde çok zengin olan orman mahsulleri (kereste) bu sayede kolaylıkla taşınabilmektedir.

(*Prof. Besim Darkot*)

SPAAK, PAUL HENRY — Belçika Dışişlesi Bakanı iken Birleşmiş Milletlerin ilk toplantısında Genel Kurul başkanlığına ceçilen Spaak, bütün siyasi hayatı boyunca bihakkın sulh uğrunda çalışan sayılı devlet adanlarından biridir.

Spaak 1899 yılının 25 ocağında Brüksel civarındaki Scharbeek de doğmuş ve ilk ve orta tahsilini orada yaptıktan sonra Brüksel Üniversitesinde hukuk tahsil etmiştir.

Genç Spaak bir müddet avukatlık ettikten sonra, meşhur bir siyaset adamı olan büyük babası Paul Janson'un yolundan yürüyerek siyasete atılmış ve 1923 te Sosyalist partisi namına Brüksel milletvekili seçilmiştir. Burada şunu da kaydedelim ki annesi Marie Spaak, daha evvel Belçika Âyan Meclisi üyeliğine seçilmiş bulunuyordu.

Spaak, parlâmento hayatında temayüz ettikten sonra, 1935 yılındaki Van Zeeland kabinesinde münakalât, posta ve telgraf bakanı olmuştur. Şurası kayda şayandır ki, muhalif partiye, yani Liberal partisine mensubolan annesi Marie Spaak, onun bakanlığına açıkça muhalefet etmiş-

Paul Henry Spaak

tir. Paul, müjdeyi annesine, telefonla, şöyle vermiştir : "Anneciğim, telefonunun iyi işleyip işlemediğini öğrenmek için telefon ettim. Eğer boğuksa bizzat meşgul olup tamir ettireceğim, çünkü münakalât bakanı oldum."

Bugün annesi Paul ile, bir anne olarak iftihar etmekte, siyasi bakımdan ise muarız bulunmaktadır.

Spaak 1930 da Belçika Sosyalist Partisi lideri olmuş ve, 1935 teki münakalât bakanlığından sonra sırasiyle, Van Zeeland'ın 1936 - 1938 kabinesinde dışişleri ve ticaret bakanı: 1938 den 1939 şubatına kadar başbakan, 10 mayıs 1940 ta da dışişleri bakanı olmuştur.

Spaak'ın bir karikatürü

1940 ta, kendisine Almanyanın harb ilân ettiğini söyle - miye gelen Alman elçisine s a d e c e: «Derhal defolup gidiniz!» demiştir.

Spaak, kısa süren Belçika savaşından sonra, Gestaponun elinden kurtulmıya muvaffak olmuş ve İspanya yolu ile Londradaki Belçika hükümetinde ve kuruluştan sonra Brükselde kurulan, ilk hükümette dışişleri bakanlığı yapmış ve Belçika delegesi olarak San Francisco Konferansına iştirak etmiştir...

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun ilk başkanlığına seçilişi, Spaak'ın Milletler Cemiyeti zamanındanberi, hâdimi olduğu sulh dâvasındaki merhalelerinden biridir.

Spaak, tam bir aile adamıdır; ikisi kız olmak üzere 3 çocuğu vardır. Geçen harbden evvel spora ve bilhassa tenise çok düşkündü ve hattâ tenis şampiyonu olması ihtimalinden de bahsediliyordu. Fakat harb bunlara son vermiş ve Spaak tam ve gayet meşgul bir devlet adamı olup çıkmıştır.

Spaak şimdi Belçika başbakanı olduğu için Genel Kurul başkanlığından çekilmek mecburiyetinde kalmıştır.

(Altemur Kılıç)

YUNAN SANATI — Yunanlılar işlenmesi kolay, görünüşü hoş olan bir maddeye - mermere - sahiptiler. Asurilerle Mısırlılarda bu yoktu. Yunanlılar bu iki millete, istibdat ve bâtıl itikatlara boyun eğmemek bakımından üstün bulunuyorlardı. Yunanlılar hiçbir zaman körü körüne maziye bağlanmadılar. Doğu memleketlerinde izine bile tesadüf edilmiyen bir şey bu millette meydana çıktı : İnsanı alâkadar eden şeyleri tamamiyle insandan çıkmış gibi telâkki etmek ve bu şeyler hakkında ancak akıl ve idrakten meydana gelmiş gibi muhakeme yürütmek. Yunanlıların sanatta ilerleyişleri çok çabuk olmuştur. Fakat şunu da ilâve etmeli ki Yunanlılarda olduğu kadar az taklide yatkın nadide bir deha hiçbir yerde görülmemiştir. Bunların Doğu sanatından öğrendikleri şey, onun yükseğine çıkmalarına yaramıştır.

Yunanlılar her şeyi insanî ölçüye irca etmişlerdir. Bununla beraber onların da sanat kabiliyetleri her millette olduğu gibi dinidir ve bu hal mimariden başlar.

Y u n a n m i m a r i s i : Bütün Yunan mimarisinin gayreti mâbedi yaratmıya matuf olmuştur. Plân daima aynıdır : Bir kapı ile bir «peristyle» e açılan müstatil bir salon. Bu salon «sella» dır. Mâbedin her iki taraf cephesinin en yukarısında da üçgen şeklinde «alınlık» (fronton) vardır. Burası bazan heykel ile tezyin edilmiş bulunurdu. 480 ile 470 yılları arasında Yunan sanat dehasının hayretimizi çeken ilk eserlerine tesadüf ederiz. Bunlar «Egine» de kâin Aphaia zamanındaki mabudeye mahsus bir mâbedin «fronton» yani üçgen (müselles) şeklindeki cepheleridir.

Bunların üzerindeki cesim heykel grupları Yunanistan ile Asya arasında vuku bulan harbleri ima etmek maksadiyle, Yunanlılar ile Truvalılar arasındaki mücadeleyi tasvir etmektedir. Burada Yunan muharipleri Pallas - Athéné tarafından himayeye mazhar bir halde gösterilmişlerdir.

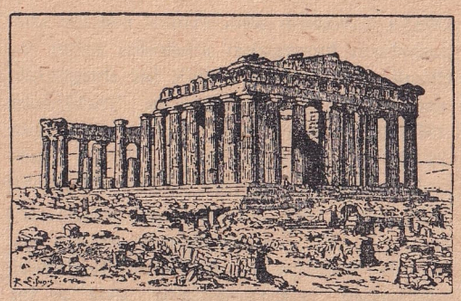

Parthénon"un harabesi

Parthénon'da olduğu gibi «dorik» nizamına mensubolduğu zaman, sütunlara dayanmış olan saçak silmesinin üstte olan

Parthénon'un plânı

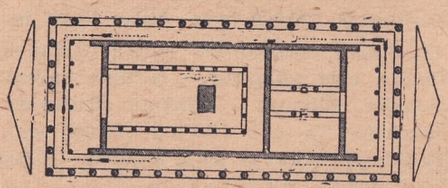

kısmı üç dik oyuğu havi safhalardan teşekkül eder. Bu safhalara «triglyphes» denir ve bunlar da «métopes» denen düz yahut kabartmalı safhalarla aralık vermeksizin devam eden bir surette terkib-

Parthénon'un kabartma süslerinden

olunur. «Métopes» in üzerinde heykelleri ihtiva eden düz satıhların tevali ettikleri «friz» ve nihayet «korniş» gelir.

Yunan mimarisi, sütunlu inşaatta üç «ordre» yani nizam kullanmıştır. Parthénon'un, Olimpiyattaki Zevs mâbedinin, Egine'de Aphaia mâbedinin, Sicilya mâbediyle İtalyanın güneyindeki Slinonet, Agrijento, Postom zamanındaki mâbetlerin mensuboldukları en eski nizam «dorik» tir. Yunanlılar bu üslûbun icadını Doryalılara isnad ettikleri için ona bu adı vermişlerdir. Dorik nizamda sütun pek yüksek olmayıp «echine» (yastık) denilen geniş bir kısım ile «tailloir» (tabla) denilen küb şeklinde bir kısımdan mürekkep gayet sade bir başlığı havidir. İyonya nizamındaki sütun daha ince olup bir nevi helezonlu «coussinet» (yastık) tan ibaret

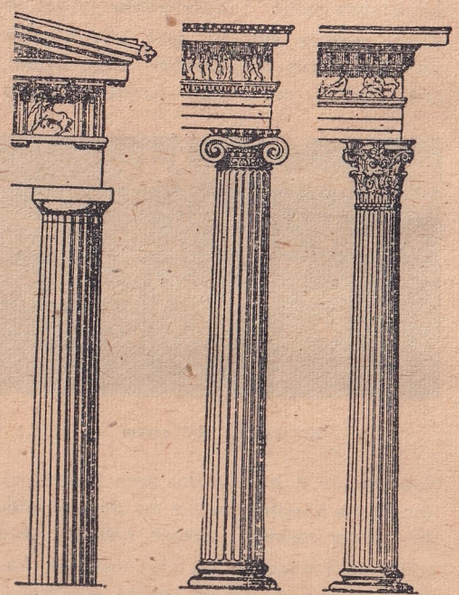

Soldan sağa: dorik, iyonik ve Korent üslûbu sütun başlıkları

bir başlıkla mücehhezdir. Korent nizamındaki uslûpta başlık akant yapraklariyle süslenmiştir. Yunanlılar bunu pek az kullanmışlar, fakat bu tarz Romada çok rağbet bulmuştur. Dorik ve iyonik nizamlarının her ikisi de tahta mimariden neşet etmişlerdir. Sütun ise esasen üzerine bir kirişin dayanmış olduğu bir direkten iba-

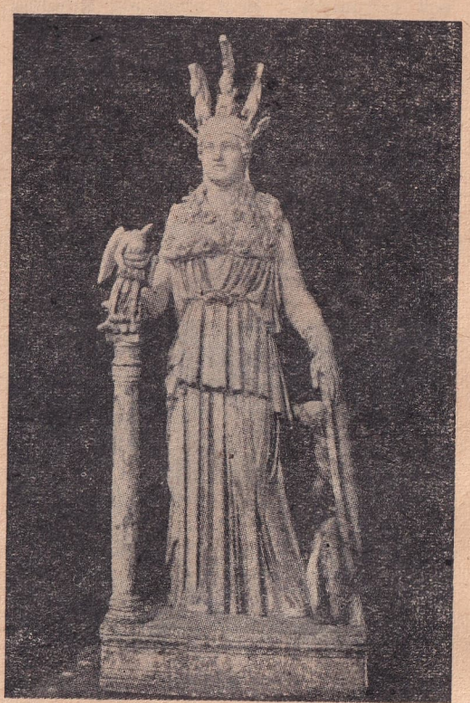

Phidias'ın Athéna'sı

rettir. Sütun gövdesinin baş tarafı bu kirişi taşıyabilmek için sonradan küb şeklinde bir parçanın yahut bir yastığın ilâvesiyle takviye edilmiştir ki bu genişleme sütun boşluğunun esasıdır. Dorik nizamın görünüşlerinde kudret ve kuvvet manzarası görülür ki bu da iyonik nizamın biraz narin tarafiyle bir tezat teşkil eder. Korent nizamı ise süs ve âlayiş fikrini ikaz eder.

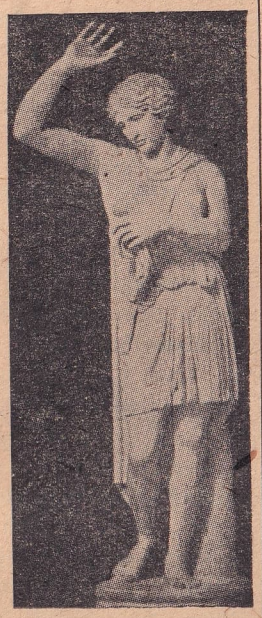

Polyclète'in amazonu

Parthénon'da belki en ziyade bedii olan şey tenasüplü olmasıdır. Yüksekliği, kalınlığı, üçgen cephelerin yüksekliği ve mâbedin diğer ebatları arasındaki nispet o kadar sıhhatle tâyin edilmiştir ki binanın heyeti umumiyesi ne haddinden fazla hafif, ne de sakildir. Parthénon'un kuzeyinde Erechthée'ye ait mâbet vardır. Bunun bir tarafına inşa edilen methalde sütun yerine mimar birtakım kadın heykelleri kullanmıştır, bunlara «cariatide» denilirdi.

Parthénon'un üçgen cephesine Athena'nın doğuşu, bir de Attika kıtasına sahip ve malik olmak için Athena ile Poseidon arasındaki mücadele tasvir edilmiştir. Metoplara gelince bunların üzerine «santur»lar ile "lâpit" lerin muharebesi yapılmıştır. Friz üzerine de mabudenin Tanathenés adiyle tanınmış bayramlarında kızların mabude için okudukları, türlü rahiplerin, ahalinin, süvarilerin bir alay halinde mâbede götürdükleri esnada olduğu gibi çizilmiştir.

Praxitèle'in Hermès başı

Bu heykellerin çoğu bugün Britanya müzesindedir. Bütün sakatlıklarına rağmen bunların canlılığı eşsizdir. Burada hayat taşa nüfuz etmiştir ve bu maddede cansız hiçbir şey yoktur. Frizlerin figürleri süslenecek sahayı iyice doldurmak için, düz alçak kabartma olarak yapılmıştır. Bunların bütün güzellikleri duruşlarının muvazenesinde ve siluetlerinin ahengindedir.

Parthénon bir akropolün üzerindedir. Oraya tepe yolundaki merdivenleri örten bir revaktan ibaret «tropylées» lerden geçilerek girilir. Sağ tarafta iyonik nizamında, cephesine seyyal, hafif «zafer» (victoire) lerin konduğu «Aptere Zaferi» adındaki mâbet vardır. Sol tarafta ise «Erechthée» mâbedi ve onun bir saçaklık altında iyonik sütunlar gibi sağlam «cariatide» leri görünür.

Yunan heykeltıraşlığı: Boutmy «Yunanistanda heykelcilik, dinî bir öğretim, gerçekten efsanevî bir kutsal kitaptır» der. Bu sanat mermerde sadece ilâh figürleri tespit etmek istiyordu. Yunan heykeltıraşları hâlâ yaşamakta olan tipler yaratmışlardır. Bu ilâh heykelleri harikulâde güzellikleriyle beşeridirler.

Yunanistanda keşfolunan en eski heykellerden biri Delos'ta bulunan Artemis heykelidir. Tahminen Milâttan Önce 620 yıllarına aittir. Bu heykel çok sadedir,

Délos'un Parthénos'u

kafası, saçları, kolları ve vücudu dümdüz bir şekilde yapılmıştır. Adeta bir ağaç gövdesine benzer ve ehram devrindeki Mısır sanatından daha iptidaidir. Otuz veya kırk yıl sonra (Milâttan Önce 580 tarihlerine doğru) bir kadın heykeli görürüz ki, halen Louvre müzesindedir ve Sisam'da keşfedilmiş olan Hera'dır. Bunun da heyeti umumiyesi bir sütun şeklindedir. Fakat mabudenin sarılmış olduğu şal kıvrıntılıdır ve bu kıvrıntılar tabiati tetkik ile meydana getirilmiştir. Mısır, Keldan ve Asur ilâhesi gülecek kadar bile insanî bir harekete malik değildir ve pek kayıtsızdır.

Délos'un «Nike» heykelini icadeden sanat artık şekli taklitle kalmıyor, hissiyatı, derunî hayatı arıyor ve ifadeye başlıyor. Bu büyük bir keşif olduğu kadar, yeni bir sanatın meydana gelişine işarettir.

Mısır heykeltıraşları bacakları ve kolları harekete geçirebilmiş ve yüzü canlandırabilmiştir. Yunan sanatı ise, gövdeye, göğüs ve karına da hayatiyet vermiye muvaffak olmuş, başı kımıldatmış, tavır ve vaziyetleri çoğaltmıştır. Taşı canlandırmış ve ona insan adalesinin elâstikiyetini ve «draperie» lerin yumuşaklığını verebilmiştir.

Milâttan Önce Beşinci Yüzyıl Yunan sanatı mükemmelliğe doğru yaptığı kuvvetli bir hamle ile bizi şaşırtır. Bu yüzyılda insan vücudu mükemmel bir surette tasvir edilmiştir. Milâttan Önce Beşinci Yüzyılın sanatçısı eski «frontalite kanunu»nu yıkarak, bir ayağı bükerek, yere basan öbür ayak tarafından kalçayı iyice belirterek yeni ritmler yaratmıştır. Ayakta duran vücutta bu basit duruşun imkân vereceği bütün değişiklikleri denemiştir. Bu yüzyılın heykelcisi, çehreye heyecan halinde bile sakin kalan durgun bir ifade vermiştir ve burada heyecan ruhtan ziyade bedende görülür. Milâttan Önce Beşinci Yüzyılda çirkinliğe hiç yer verilmez; bu; çirkinliği göstermemekten değil fakat vücut ve çehrenin ahengini bozabilecek her şeyden sakınmaktan ileri gelmiştir.

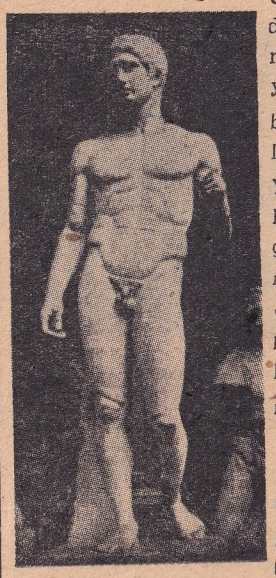

Polyclète'in Doryphore'u

Heykel tarihinde «pictural» e doğru giden ilk büyük heykeltıraş Phidias'tır. Athena ve Zevs, bu iki ilâh tipini tespit eden o olmuştur. Eserlerinin aslı kaybolmasına rağmen vaziyetlerini muhtelif kopyalarla, taklitlerle tahmin edebiliyoruz. Parthénon'daki Athena'nın miğferi başında ve mızrağı elinde idi. Ayakta duruyor, elbisesinin kıvrımları yerlere kadar iniyordu. Sağ elinde küçük bir «zafer» vardı. Mızrağı tutan sol eli de büyük bir kalkana dayanmaktaydı Olympie'deki Zevs ise tahta oturmuş, bacakları «draperie» ye sarılmış, gövdesi çıplaktı. Çehresi küllî kudreti ve huzuru ifade ediyordu. Bu iki kocaman heykel bulundukları mâbedin «sella» larını tamamiyle işgal ediyorlardı ve baştan aşağı fildişi ile altından yapılmışlardı. Phidias hacım dinamizmine sabit bir ışık ve gölge ilâve ederek taşı daha canlı, mânidar göstermek istedi. Pottier onun için «Son derece muhafazakâr, mahallî ve dinî geleneklere dikkat eden, hareketlerin ve duruşların icabında sanıldığından daha az yaratıcı bir dahidir» der.

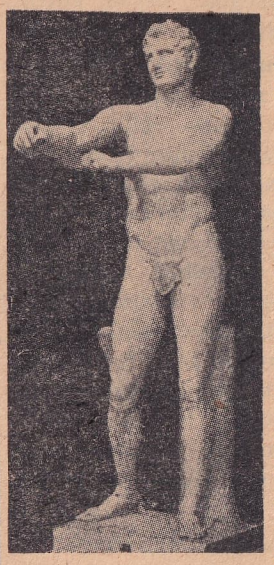

Lysippe'in Apoxyménos'u

Eskiler Phidias'ın muasırı olan Myron ile Polyclète'in eserlerini de pek beğenirlerdi. Polyclète nispetleri taklidedilecek kadar sevilen «Doryphore» un müellifiydi. Bu nispetlere Polyclète «kanunu» (ölçüsü) diyorlardı. Güzellik itibariyle örnek olarak alınan bu tipin yerine bir müddet sonra boyu uzunca Lysippe'in «kanon» u kaim oldu. Polyclète de bir gelenekçi idi. Zira tatbik ettiği prensipler daha öncede vardı. Heykellerinin ritmlerini kendisi icadetmedi, yassı kafatası iptidai bir prensipin de-

vamından başka bir şey değildir. Sevdiği geniş omuz ve o nispetler iyon arkaizminden gelir. Polyclète'in yaptığı heykellerin yalnız bir ayak üzerine basmış olmaları bu heykeller için hususi bir alâmet olmak üzere gösterilmişlerdir. Bu meziyet

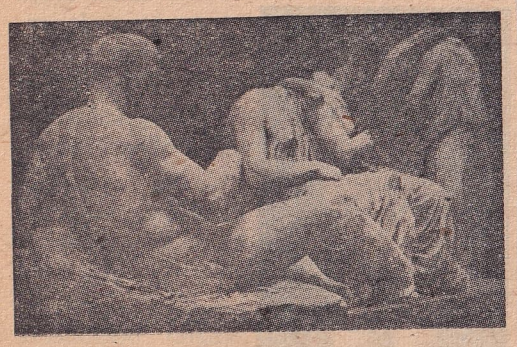

Parthénon'un Diyonisos'u

Milâttan Önce Beşinci Yüzyıl Yunan sanatına aittir.

Aynı yüzyılda yaşıyan Myron hacım dinamizmini bir noktada toplıyarak bütün biri birine aykırı olan hareketleri bir tek kütleymiş gibi gösteriyor, böylece hacmın dinamizmini bir noktada toplamış oluyordu. Polyclète ise mail hacımları şakuli hacımlarla sakinleştiriyordu. Onun sanatında Parthénon'un tesiri görülür.

Atinalı Traxitèle, eskilerin bahsettikleri, Olympie kazılarında bulunan, bir Hermès'in müellifiydi. Sonraları Yunan sanatında bollaşacak olan, dirseğini dayamış tahayyül eden delikanlı tipini (Hermès, Satyre, Apollon) yaratmıştır. Traxitèle'in eseri yalnız doğrudan doğruya selefi olan Kephisadotos, yahut Strongylion'u tanımakla kavranamaz; fakat bütün eski sanatı bilmek gerektir. Onun üslûbu atalarında da görülür. Hülyalı hali, durgunluğu ile Milâttan Önce Beşinci Yüzyıl Attika geleneğini devam ettirir. Traxitèle kadın cazibesinin heykelcisidir. Onun kadın ilâhlarında, artık Phidias'ın «Athéna» sındaki soğuk zarafet yoktur. Heykellerinin başı hafifçe eğilir. Çünkü bu duruş, Attika sütunlarının (stele) yahut pan-thene saçaklarının güzelliklerinden biridir.Parthénon'un üzerindeki tesiri Polyclète'de olduğu gibi onda da kendini gösterir. Traxitèle modelinin tatlılığı ile saçlarının yumuşaklığını, cildin hassasiyetini gözlerin nemliliğine varıncıya kadar her şeyi ifadeye muvaffak olmuş bir heykeltıraştır. Phidias beşeriyete üstün ilâhlar yaratmıştır. Traxitèle ise onları gökten yere indirmiştir. Traxitèle ile mermer tekniği olgunluğunun en yüksek noktasına varmıştır.

Traxitèle hissî heykelciliğin Scopas da patetik heykelciliğin çığırını açmışlardır. Milâttan Önce Dördüncü Yüzyıldanberi sanata tesir etmişlerdir. Paros'lu Scopas, Traxitèle gibi Milâttan Önce Dördüncü Yüzyılın birinci yarısında yaşamıştır. Ondan bize kalan Tégée mâbedinin müsellesî cephelerinden birkaç kafadır. Bu başlarda gözler daha çukur ve kaşlar gözler üzerinde bir kavis gibi ziyadesiyle kabarıktır. Bu vasıflar dudakların dalgalı olan şekline ilâve edilince, Scopas'ın yapmış olduğu kadar meftuniyetten ileri gelmiş, kederli bir eda bahşederler ve gûya bir emeldeki şiddeti, kanmamış olan bir hırstaki ıztırabı ihsas ederler. Güzellik Scopas'da ilk defa olarak hırs ve iştiyakı göstermiştir. Onun sanatı çok müessirdir. Bodrum'daki Halikarnas mozolesinin tezyinatını yapanlardan biridir.

Milâttan Önce Dördüncü Yüzyılın ikinci yarısında Lysippe'in heykellerinde realizmin gittikçe şiddetlendiği görülür. Lysippe Peloponez'in içinde bulunan Sicyone şehrinde doğmuştur. Bunların en gencidir. Traxitèle ile Scopas mermer üzerinde çalıştılar, o tunçtan eserler vücuda getirmiştir. Lysippe Attika sanatına karşı Dorya sanatının bir aksülâmeli olarak çıkar. O Polyclète'in meydana koyduğu «kanon» u kaldırarak, yani bedeni kafanın (yedi misli yerine) sekiz misli uzunluğunda yaparak ve mafsalları fışkırtıp, adaleyi daha ziyade kabartmış, Polyclète'in «kanon» yani Beşinci Yüzyılın klâsik olan heykel tarzını zarafete daha ziyade mütemayil kılmak suretiyle değiştirdi. Onun yaptığı

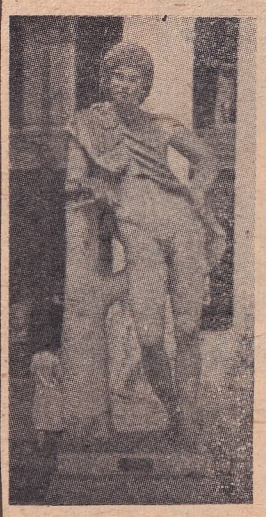

Praxitèle'in Faune'u

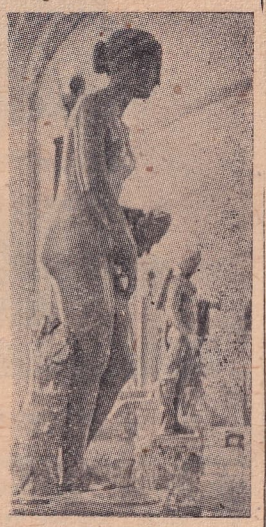

Praxitèle'in Venus'ü

kafalar ne tahayyülü ,ne de iştiyakı tasvir eder; yalnız asabi ve narin gözükürler. Lysippe aynı zamanda muzaffer atlet tipleri yapmıştır. Eskiler «İstirahat eden Hercule» ünü çok beğenirlerdi. Bu eser kaybolmuştur. Fakat ihtimal ki «Farnése Hercule» ü ondan mülhemdir. Bundan başka onun hakkında bildiğimiz şey İskender'in portrecisi olduğudur.

İskender'den sonra Romalıların istilâsına kadar süren (Milâttan Önce 323-148) Hellenistik denilen uzun devirde heykeltıraşlık çok bol eser verdi. Bu sırada sanat derin bir değişmeye uğradı. Çünkü o sırada mevcudolan sanatta birtakım yeni unsurun meydana çıktığı ve genişlediği görüldü. Phidias'ın gösterdiği safiyane kuvvet, Praxitèle'in getirdiği letafet, Scopas'ın iddia ettiği hırs ve iştiyak, Lysippe'in vücuda getirdiği asabi zarafetten sonra, cismanî ve maddî ve mânevî acının, ıstırabın ruh ve cisimdeki gayrı muntazam hareketin, şiddetin tasvir ve ifadesine ihtiyaç vardı. İşte Rodos ve Bergama sanatı bunu muvaffakıyetle yapmışlardır. Berlin müzesine götürülmüş olan meshur «Devler Frizi» Bergama'da yapıldı. «Farnése Leogas» denilen eser de Aydında bulundu. Bu devrin bütün eserlerinde taşkınlık ve debdebe göze çarpar.

Yunan resimciliği : Yunanistanda ressamlar heykelcilerin öncüleridir. Onlar heykelcilere motifler hazırltmışlar, heykelciler bu motiflere daha üç boyut vermeyi düşünmelerinden çok önce, onları popüler bir hale getirmişlerdir. Bundan başka ünlü bıronzculara ve heykelcilere atfedilen bir yığın icatlar da resimden alınmıştır. Fakat Yunan resmi tamamiyle kaybolmuştur. Bu sanatın ne olduğunu tasavvur edebilmemiz için Pompei'de keşfolunan nakışlardan, vazolardan ve tarihçilerin şahadetinden başka elimizde bir şey yoktur. Polygnote, Zeuxis, Panhosias ve Apelle'in yalnız isimleri bize yadigâr kalmıştır. Bunlar Milâttan Önce Dördüncü Yüzyılda Yunan resmini düz ve tek renkli figürlerden kabartma figürlere götürmüşlerdir.

Vazo nakışları çizgi ile yapılan desenden başka bir şey değildir. Tahminen Milâttan Önce 1100 den 750 yılına kadar hendesi üslûp, yani ayrı yahut mütenevvi surette birbirine dolaşık çizgilerden mürekkep bir süs usulü muteber olmuş, daha doğrusu tekrar zuhur etmiştir. Hendesî tezyinatı havi çömlekler «Misen» devrinden önce yalnız Yunanistanda değil, belki bütün Avrupada imal olunmuş, Roma İmparatorluğunun tesis edildiği zamana kadar ve hattâ daha sonra da bu üslûp bâki kalmıştır. Bu nevi vazolarda şahıs ve hayvanat bile «stylisé» edilmiştir. Bu vazoların en mühimleri, üzerinde deniz muharebeleri ve cenaze alayı olanlardır. Atina şehrinde «Diplon» yani iki kapılı adındaki mezarlıklardan çıkarıldıkları için bu adı almışlardır. Milâttan Önce 750 yılına doğru bir üslûp meydana çıkar, buna «Korent vazoları» denir. Zeminleri açık sari ve üzerlerindeki şekiller siyahtır. Beyaz ve menekşe renginde taramaları vardır. Milâttan Önce 600 yılına doğru kırmızı zemin üzerine kırmızı nakış usuldür. Siyah şekilli vazoların usulü her nekadar «arkaik» ise de üzerindeki desenlerde dikkate şayan bir emniyet ve metanet vardır. Milâttan Önce 500 den

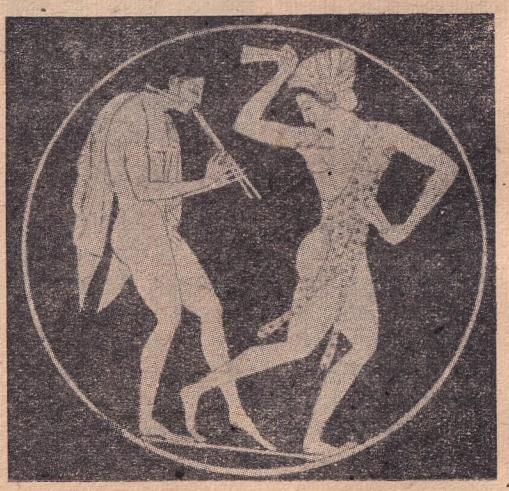

Eski bir Yunan vazosu resmi

400 yılına kadar Atina'da çok miktarda imal olunan ve Milâttan önce Dördüncü Yüzyılda da gene kullanılan kırmızı şekilli vazolar arasında bunları yapan çömlekçilerin veya nakışçıların imzalarını taşıyan nefis eserler vardır. Bu sanatkârlardan hiç olmazsa Euphronius, Douris ve

Brygos'un adları zikredilebilir. Atina vazolarının bilhassa dikkati çeken bir sınıfı da mezarlara konulmak üzere hususi surette yapılan beyaz zeminli ve rengârenk şekilli «lécythe» adındaki vazolarıdır.

(Mehmet Fuat İzer)

ANKARA TAVŞANI — Ankara tavşanının menşei, Ankara ve havalisi olduğuna hiç şüphe yoktur; çünkü iklimin hususiyeti (menfi elektrik cereyanlarının fazlalığı) bunu icabettirir. Ankara tavşanı üretilmek ve ıslah edilmek suretiyle Avrupaya da yerleşmiştir. Tüylerinin uzunluğu ve inceliğiyle büyük bir özellik gösteren bu kıymetli tavşan böylece elde edilmiştir.

Ankara tavşanında vücut oldukça uzundur. Başın üstünü ve gözlerini örten tüyler ona sivri ve uzamış bir görünüş vermiştir. Yanaklarındaki tüyler kısadır. Narin ve beyaz renkte olan burun, yumuşak tüylerle örtülüdür. Ağız çok küçüktür. Bütün vücudu tüylerle örtülü olan bu tavşan istirahat zamanında pırıl pırıl parlıyan bir kar topuna benzer.

Ankara tavşanının tüyü, yün veya pamuk gibi katı olmamalı, dokunulduğu zaman ipek hissi vermelidir. Hiçbir zaman sertlik ve katılık hissedilmemeli, ince ve uzun olmalıdır. İnce tüylerinin uzunluğu 13 - 18 santimetre arasında olmalı, hattâ bu uzunluk 20 - 25 santimetreye varmalıdır. İnce tüyler seyrek olduğu zaman kendiliğinden iki yana ayrılır ve sırtta bir çizgi yapar. Sık oldukları zaman derinin her yerini örterek vücudun etrafını kar yığını gibi kaplar. Tüylerin beden üzerinde iyi yayılmış olması çok kıymetli vasıftır. Bu tavşanda pençelerinin, göğsünün, alnının, kulaklarının tüyleri genel olarak azdır.

İnsana alışkın ve yakın olan Ankara tavşanı, kırı da sever. Dışarda yetiştirilebilir. Fakat açık havada yetiştirildiği zaman tüyleri sertleşeceğinden kapalı, sun'i tavşan inlerinde beslenmeleri lâzımdır. Hararet derecesinin yükselmesi hayvanın gelişmesini kolaylaştırır, tüyünün kalitesini iyileştirir.

Çoğalma bakımından hayli kabiliyeti olan dişiler, yavrularına iyi bakar ve bol süt verirler. Bir karında 4-6 bazan 8 yavru getirirler. Dişi yuvasını yapmak için tüylerini döktüğünden soğuk almıya daha müsait bir duruma girer. Bu esnada onu sıcak ve muhafazalı bir yerde bulundurmak uygun bir iş olur. Dişi tavşan yuvasını başlıca kendi öz tüylerinden yaptığından yavrulama zamanında tüylerini almamak lâzımdır.

En bol ve en iyi tüy dişilerden alınır. Erkeklerin tüyü daha az rağbet görür. Bu kıymet düşüklüğünü karşılamak için erkekler beş aylığa doğru kastre edilirler.

Ankara tavşanının çeşitli tüyleri vardır; bazan İran tavşanı ismini dahi alan bu tavşanın, tüylerinin uzunluğundan dolayı en çok rağbet kazanan soyu, beyazdır. Siyah soyun, gri ile karışık siyah tüyleri vardır. Mavi soyun hoş bir görünüşü olmakla beraber tüyleri daima beyazla karışıktır. Gri soyun tüyleri çokluk uzun, kaba ve tamamiyle ipek gibi değildir. Sütlü kahve renginde olan Ankara tavşanları da varsa da bugün doğrudan doğruya endüstride kullanılan yalnız beyaz ve siyah tüylerdir. Beyaz tavşanın tüyü genel olarak uzun, daha ipeğimsi; aynı hacımda

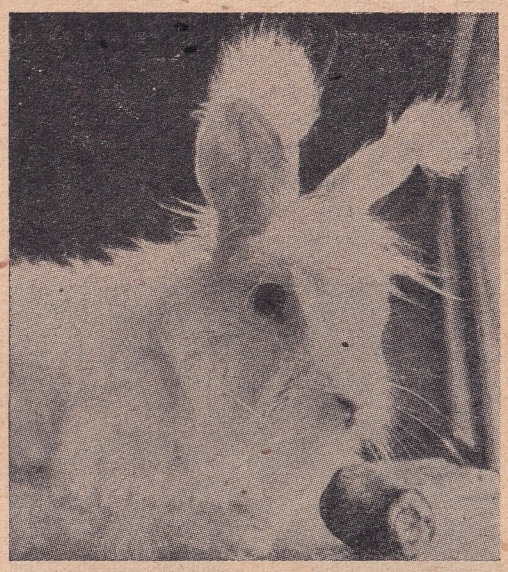

Ankara tavşanı

siyah tüyden daha hafiftir. Siyah tavşan tüyünün son kısmı (takriben üçte biri) parlak siyah, kalan kısım gri siyahtır. Derinin buraya yakın parçası kül grisi renginde ve dalgalıdır.

Ankara tavşanının en güzel tüyleri, boğaz altında (gelirin aşağı yukarı yarısını veren burasıdır), göğsünün yukarısında, sırtında, yanlarında ve karnında bulunur. En uzun tüyler sırtta, en yumuşak tüyler de karnın altındadır. Başın, kuyruğun ve kalçaların altına kadar pençelerin tüyleri alınmaz. Tüyleri alındıktan sonra vücudun bâzı bölümlerinde tüyler kısa kalırsa (özel kaburgalar üzerinde) o zaman tavşana kaybolmuş gözü ile bakılır. Bu hal geçici veya devamlı olabilir. Kızgınlık devirlerinde tavşanlar bazan bizzat kendi tüylerini yolarlar.

Endüstriyel işletmeler için dişiler muhafaza olunur. Erkeklerin ancak tam manâsiyle ihtiyaca yetecek kadarı bırakılır. Fabrikaya gelen Ankara tavşanı tüylerinin evvelâ yağları temizlenir. Elle veya makine ile açılır ve eğirilir. İpliğinden yapılan kumaştan eldivenler, şosonlar ve saire yapılır.

Ankara tavşanında çok uzun boy; ağırlık fazlalığı; çok toplu vücut yapılışı: uzun, ayrık, sarkık kulak ve büyük ayaklar önemli kusur telâkki olunur.

Yetiştirici yalnız bol ve uzun tüylü olanları bırakmak suretiyle tavşanlarını akla yakın bir seleksiyona tabi tutmalıdır. Uzun tüylü hayvanların tüyleri genel olarak seyrek olduğundan, bu iki vasfı aynı hayvanda birleştirmek oldukça güçtür. Döl almak için canlı, ateşli, 4 - 5 kilo ağırlığında olan erkekler saklanmalı, erkeğe haftada yalnız 3 - 4 aşım yaptırılmalıdır. Tavşanın ini çok temiz bulunmalı, tüylerini kirletebilecek pislik ve gaita bulunmamalıdır. Kulübelerinin tabanı sidiğin akması için ıskaralı ve buna benzer tertibatlı olmalıdır. Erkeklerin kafesleri döl verecek olan dişilerinkinden tahminen on metre uzakta bulundurulmalıdır. Erkeklerin kokusu dişileri müteessir edeceğinden, yavrularını atmalarına sebebolabilir. Dişilerin seleksiyonunu yaparken en uzun, en yumuşak tüylü, insana yakın, memeleri iyice gözükenlerini ayırmalıdır. Genç Ankara tavşanları genel kurullara göre yetiştirilirler. Fakat bir aylık olur olmaz her sekiz günde bir taranmaları çok faydalı olur. Tarama tüyün keçeleşmesine engel olur. Bilhassa yumak haline geldikleri zaman onları açmak imkânsız bir hal alır. Tarama yukarıdan aşağıya, yavaş yavaş, kılların istikametine doğru yapılmalı, hayvanı kuşkulandırmamak için acele edilmemelidir. Tavşan dar bir masanın üzerine konursa düşmekten korkacağı için hiç kımıldamaz ve tuvaletinin yapılmasına tabii bir sevkle boyun eğer. Tavşanların temizliğiyle yakından ilgileniliyorsa, tuvalet daha seyrek, on beş günde bir yapılır. İngilterede tavşanların tuvaletleri fırça ile yapılmaktadır.

Tavşan kâhil hale gelince üç ayda bir tüyleri şu şekilde alınır : Tavşan dizleri üzerine konur. Tüyleri açmak için tarakla taranır. Sonra sol elle deri istenilen tarafa gerilir ve aynı istikamette sağ elle tüyler yolunur. Olgun tüyler kolayca koparlar. Kopmadığı zaman 8-10 gün sonra tekrarlamak üzere bu işe son verilmelidir. Yeni ayda tüyler çabuk çıkmıya başlar. Koltuktaki, boğazdaki, sağrıdaki ve derinin ince bulunduğu yerlerdeki tüyler hafifçe çekilmelidirler. Dört yıl sonra Ankara tavşanından faydalanılamıyacağından her yıl yetiştirilmenin dörtte birini yenilemek lâzımdır.

Yavrular 5 - 6 - 7 haftaya doğru sütten kesilirler. Zaten bu sırada anne yavrunun emmesine engel olur. Genç hayvanlar ikişer ikişer temiz kulübelere konur. Yulaf ve saman gibi alelâde gıdalar bunlara ihtiyatlı olarak verilir.

Toplanan tüyler rutubetsiz ve güvesiz tahta sandıklara veya killi çamurdan yapılmış kaplara konur. Torbaya konulacak

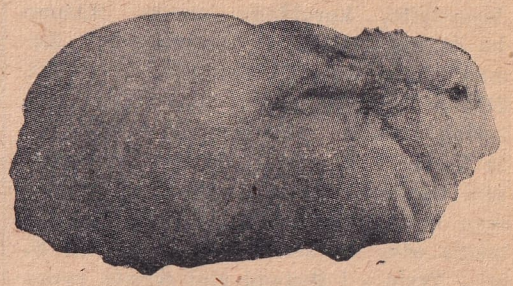

Ankara tavşanı

olursa yığılıp kalır ve keçeleşir. Tüylerin yollanması için hafif sandıklar veya bezle sarılmış sepetler kullanılır.

Ankara tavşanlarının tüylerinden yapılan iplikçilik sanayii son yıllarda oldukça genişlemiştir. 1880 de yıllık gelir 1500 kilo idi. Bugün 20.000 kilo üzerinde çalışılmakta ve yabancı memleketlere yapılan ihracat tutarı 1.000.000 frangı bulmaktadır.

Ankara tavşanının eti dahi lezzetlidir. Islah edilmiş olanlar kolaylıkla müşteri bulurlar. İyi beslenmiş olanların eti hindi eti lezzetini verir. Kızartması veya fırında dolması, haşlanmış ve yumurta, limonla terbiye edilmişi zevkle yenir.

Bir zamanlar Avrupa salonlarında

tavşan bulundurmak bir moda olmuştu. Bu modayı memleketimizde de tatbik etsek bu güzel hayvanın çoğalmasına yardım edeceğinden ayrıca vatanî bir hizmet olacaktır. Son olarak okurlarımıza tavsiyemiz : Salonlarınızda bir Ankara kedisiyle bir Ankara tavşanı, bağlarınızda bir Ankara keçisi bulundurursanız bu suretle tabiatin güzelliğini doya doya yakından seyredeceksiniz. Son seneler zarfında Ankara keçisinin üretimi ve ıslahı için hükümetimiz tarafından alınan tedbirlerin dünyada biricik olan Ankara tavşanımız için de alınacağına hiç şüphemiz yoktur.

Kısa bibliyografya: S. Aysoy; Yüksek Ziraat Enstitüsü dergisi, 1944 cilt 2, sayı 1. S. Aysoy; Türk Veteriner dergisi, 1944 sayı, 3. Larousse Agricole 1921, cilt 1, sayfa 73. Brehms Tierleben 1941 kopyası, cilt 4, sayfa 86. Dr. Diffloth; Lectures Agricoles, 1930, sayfa 201.

(Ord. Prof. S. Aysoy)

BEKTAŞİLİK VE HACI BEKTAŞ — Bektaşilik hakkında şimdiye kadar Şarkta ve Garpta yapılan incelemeler, kısmen tek taraflı, yahut da garazkârane, umumiyetle de noksan ve gayrı ilmidir. Esasen Şarktaki incelemeler, pek yenidir ve mühim bir kısmı uydurmadır. Yalnız bunlar arasında Prof. Köprülü'nün yazılariyle J. K. Birge'in büyük bir emekle meydana getirdiği "The Bektashi order of dervishes" adlı eserini, Hıristiyanlıkla Bektaşiliğin müşterek inanışları ve benzerlikleri hakkında acele hükümleri olmakla beraber bu değersiz eser ve yazılardan ayırmak icabeder.

Önce şunu söylemeliyiz ki Bektaşilikte görülen şeriate uymaz ve taşkın kanaatler, bu tarikate hâs inanışlar değildir. Kaynaklarını Hint-İran ve Roma-Bizanstan alan ve budizmin, mazdeizmin, maniheizmin, Türk - Moğol şamanizminin, Yahudilik ve Hıristiyanlığın ve birçok mahallî ananelerin izlerini taşıyan tasavvufta, kurulduğu andan itibaren bu taşkın inanışlara raslamaktayız. Zaman zaman Gazalî, Ebu-Talib-i Mekkî, Şihabeddin Sühreverdî gibi sofiler tarafından şeriatle uzlaştırılmıya çalışılmakla beraber tasavvufta Hakîm-i Tirmizî gibi kendisini hatem-i vilâyet sayan Huseyn ibn-i Mansur-i Hallâc gibi Şeytanı takdis eden ve kendisini Tanrı bilen, Ebu - Yezîd - i Bıstamî gibi şeriate uymıyacak sözler söyliyen, Şihabeddin-i maktul ve İbn-i Seb'in gibi peygamberliği kisbî bilen, Muhyiddin ibn-i Arabî gibi vahdeti vücutta pek ileriye giden ve hatem-i vilâyet makamına sahibolup Muhammetten başka bütün peygamberlerin bu makamdan feyz aldıklarını iddia eden taşkın sofilere ve bunlara uyan zümrelere raslamaktayız. Bu verdiğimiz örnekler rasgeledir. Yoksa bütün tasavvuf tarihi, bu çeşit sofilerle doludur. Hele İsmaililerle hükema felsefesi, İslâm âlemine yayıldıktan sonra tasavvuf, tamamiyle bu felsefeyi benimsemiştir. Yalnız çok karışık nazariyelerle dolu olan bu idealist felsefe, esası bir olmakla beraber yayıldığı muhitlerde sistemleşir, yani tarikatler kurulur ve intişar ederken kurucunun meşrebî ve kurulduğu muhitin tesiriyle bâzı hususiyetler de göstermemiş değildir. Büyük sofilerde din ve mezhep farkı gözetmiyen hudutsuz ve insanî bir müsamahayla yüksek bir irfan halinde tezahür eden tasavvufun, böyle şeylerden pek anlamıyan halk tabakaları arasında taşkın bir ibahaya düştüğü de inkâr edilemez.

Onüçüncü Yüzyılda Anadolu, Moğol istilâsiyle perişan bir hale düşmüş halk, iktisat bakımından zaruret içinde kalmış, siyasi düzen bozulmuş, Selçuk İmparatorluğu merkezitiyetini kaybetmiş, Moğol beyleri ve yerli derebeyler, halktan usullü, usulsüz her şeyini almıya başlamışlardı.

Eski bir resme göre Hacı Bektaş

Böyle bir devirde insana hiç olmazsa mânevî bir huzur veren tasavvufun yayılmasından daha tabii bir şey olamazdı. Zaten Selçuklular, mezhep ve din hususunda tolerans sahibiydiler. Bu yüzden Anadoluda çeşitli inanışlar besliyen âlimler ve tasavvuf erleri yetişmiş, merkezlerde büyük tekkeler kurulmuştu. Moğol istilâsı, Şarktan Garba bir mühacir akını meydana getirmiş, bu suretle de Anadoluya birçok sofiler gelmiye başlamıştı.

Bu sıralarda Amasyada Baba İlyas'ı görmekteyiz. Şeyh Ebül-Vefa Tac-ül-ârifin'in tarikatine mensubolanlar tarafından ikinci bir pir tanınan bu zatın halifesi Baba İshak, vefaiye tarikatini yerli ve göçebe Türk ve Türkmenler arasında yaymış ve bu zümreye Babai denmişti. Babaîler, bütün din ve mezheplerden sıyrılmışlar ve Baba Rasul-ûllah dedikleri Baba İshak'ın etrafına toplanmışlardı. Selçuk saltanatının yıkılacağını ve dünyanın yeni bir düzenle kendi tarafından kurulacağını vadeden Baba İshak, mensuplarının nazarında bir mehdi idi. İsyan eden ve az zaman içinde merkezi Amasya olarak Sivas ve Kayseriye kadar yayılan Babaîler, hükümet ordularını yenmişler ve iki üç yıl hükümeti bir hayli uğraştırdıktan sonra 1240 ta mağlûbedilmişlerdi. Baba İlyas ve İshak, bu isyanın sonucunda öldürülmüşler, Babaîlerden canlarını kurtaranlar, etrafa dağılmışlardı.

Hacı Bektaş : Selçuk İmparatorluğunun yıkılış ve Osmanoğulları'nın ilk kuruluş devrelerinde Geyikli Baba, Abdal Murat, Abdal Musa ve Karaman Beyliğini kuran Karaman'ın babası Nureddin Sofi gibi meşhur Babaîlere raslamaktayız. İşte Hacı Bektaş ta bunların biriydi. Hacı Bektaş Veli'nin hayatı hakkında en eski malûmat, 761 recebinin sonlarında ölen (1360) Eflâkî Ahmet Dede'nin Mevlevilik tarihine ve Mevlâna ile Mevlevî büyüklerine ait 718 (1318) de yazdığı "Menakıb-ül-Ârifin" adlı kitabında buluyoruz. Bu kitap, yalnız Mevlevilik ve Anadolunun dinî tarihî bakımından değil, o devirlerde Anadolu beylikleri ve Anadolunun sosyal hayatı bakımından da pek değerlidir. Eflâki'ye göre Hacı Bektaş, Mevlâna ile çağdaştır ve Baba Rasül-ullâh'ın, yani Baba İshak'ın ileri gelen bir halifesidir. Bu isyanın sonunda ölümden kurtulan Babaîler dağılmışlardı.

"Âşıkpaşazade Tarihi", Hacı Bektaş'ın Horasandan Sivasa, oradan Baba İlyas'a, yani Amasyaya, oradan da Kırşehrine geldiğini, Kırşehrinden Kayseriye gittiğini, kardeşi Menteş'in oradan Sivasa gidip şehidolduğunu, Hacı Bektaş'ın Kayseriden Karaöyük'e (şimdiki Hacı Bektaş bucağı) gelip orada Hatun Ana'yı evlâd edinerek öldüğünü, kendisinin meczup bir zat olup şeyhlikten, müritlikten el çekmiş bulunduğunu ve Bektaşilerin onunla münasebeti bulunmadığını söylemekte ve bu zatın, Osmanoğullarından kimse ile konuşmadığını açıkça bildirmektedir. Baba İlyas'ın oğlu olup kargaşalık ederek Babaîleri kıranlardan öç aldıktan sonra saltanatını dervişlerinden Nureddin Sofi'nin oğlu Karaman'a bırakan Muhlis Paşanın oğlu Âşık Paşanın torunlarından olan Âşıkpaşazade'nin verdiği bu malûmat, bizim için çok değerlidir. Hacı Bektaş'ın babası İlyas'la münasebetini Âşıkpaşazade de söylemektedir. Hele kardeşi Menteş'in Sivasta şehidolması, şüphe yok ki Babaî isyanındadır. Yalnız meczup oluşu doğru değildir. Âşıkpaşazade, atalarının Bektaşiler gibi şeriate riayet etmez kişiler oldukları hakkında bir şüphe uyandırmamak, yahut halk arasında mevcudolan şüpheyi gidermek kasdiyle Bektaşileri, büyük atasiyle münasebeti olan Hacı Bektaş'tan ayırmak istemiş, bu yüzden Hacı Bektaş'ı meczup olarak vasıflandırmıştır. Aynı zamanda Hacı Bektaş'a meczup demekle, hakkında şeriate uymaz rivayetleri de tevil etmektedir. Hacı Bektaş'ın Osmanoğullariyle münasebeti olmadığı muhakkaktır. 1273 te ölen Mevlâna ile çağdaş bulunan ve 1240 ta öldürülen Baba İshak'ın halifesi olan Hacı Bektaş'ın Osmanoğulları devrine yetişemiyeceği meydandadır.

Âşıkpaşazade, Hatun Ana'nın muhiplerinden (ve "Şakayık" a göre Baba İlyas kolundan) Abdal Musa'nın bir müddet Hacı Bektaş türbesinde kaldığını ve bir savaşta elifî tacını bir yeniçeriye giydirdiğini söyliyerek sonradan yeniçerilerin Hacı Bektaş'ı kendilerine pir tanıdıkları ve börklerinin Hacı Bektaş tarafından giydirilmiş bulunduğu hakkındaki geleneğin menşeini izah etmektedir. Eflâki'ye

göre Hacı Bektaş Horasanlıdır. Âşıkpaşazade de, onun Horasandan geldiğini söylüyor. Fakat bu "Horasani" kaydı, Irakîler gibi bir zümre adıdır ve Melâmetîler, Horasaniler, Horasan erenleri diye anılmışlardır. Nitekim Abdal Musa, Hoy'lu olduğu halde Horasan erenlerinden sayılmaktadır. "Hacı Bektaş Menakıbi" ne göre adı Seyyid Muhammed olan ve Peygamber soyundan olduğu söylenen Hacı Bektaş, Nişabur'ludur. Babaî isyanından sonra arta kalan Babaîleri kendi etrafında toplamıya muvaffak olan ve "kalenderler pîri, abdallar serveri" sayılarak sonradan Kalenderî, Haydarî, Abdal hattâ Şemsî, Câmî, Edhemî gibi birçok Şîî-Bâtınî zümreleri temsil ile Bektaşiliğin kurulmasına sebebolan Hacı Bektaş, 691 (1291-92) ve 695 (1295-96) tarihli iki vakfiyede "merhum" diye anılmaktadır ve 697 (1297-98) tarihli bir başka vakfiyede de faaliyetine merkez ittihaz ettiği Suluca Karaöyük, "Hacı Bektaş nahiyesi" diye kaydedilmektedir. Ankara kütüphanesine Hacı Bektaş'tan gelen kitaplar arasında bulunan bir risalenin baş tarafında "Hazîne-i celîleden şeref-vürudeden tumar-ı kebirde" Hacı Bektaş'ın 606 (1209-10) da doğup 63 yıl yaşadığı ve 669 (1270-71) da öldüğünün kayıtlı bulunduğu yazılmaktadır. Büyük bir emekle 1291 (1874) de bütün tarikatlerin silsilelerini toplayıp bir eser vücuda getiren Derviş Mehmet Şükrü de Bektaşi silsilesini kaydederken Hacı Bektaş'ın adının altına aynı 669 tarihini yazmıştır. Tarihî kaynaklara tamamiyle uyan bu kaydı, kati olarak başka bir tarih bulunmadığından doğru olarak kabul etmemiz icabeder. Şu halde Hacı Bektaş, Baba İshak'ın idamında otuz bir, otuz iki yaşlarındadır ve Mevlâna'nın ölümünden üç yı önce ölmüştür.

Eski bir resim: Hacı Bektaş

Bektaşi ananesini tesbit eden ve Bektaşilerce "Büyük Vilâyetname" de denen "Hacı Bektaş Menakıbi", Hacı Bektaş'tan çok sonra, İkinci Bayezit devrinde yazılmıştır. Bu kitap, Hacı Bektaş'ın farsça menakıbi olduğunu da haber veriyor, fakat ne yazık ki elimizde yoktur. "Menakıp"; 'Oğuzname", "Muslimname, "Danişmentname", "Saltukname", gibi destanî eserler serisine girer. Bu devirlerde meydana gelen "Seyit Ali Sultan Vilâyetnamesi", "Hacım Sultan Vilâyetnamesi"... gibi eserler, hep aynı tarzdadır ve aynı seridendir. Kitapta Bâtınî taktiği kullanılarak muhtelif devirlerde ve muhtelif yerlerde yaşıyan şöhret sahibi şahsiyetler, destan kahramanının dervişi gösterildiği gibi kahramanın hayatı, ölüleri diriltmek, hastalara şifa vermek, savaşlar kazanmak, ateşlere girmek, kuş şekline bürünmek, denizlere dalmak, beddualarla âlemi birbirine katmak gibi hârikalarla doludur. Bâzı hakiki vakalar, Menakıpname'de masallaştığı gibi bâzı tarihî kişilerin hüviyetleri, hattâ adleri değiştirilmiştir. Bu bakımdan Hacı Bektaş'ın bu kitapta gösterilen doğum ve ölüm tarihlerine inanılamaz. Meselâ Hacı Bektaş, Mevlâna ile çağdaş gösterildiği halde "Bektâşiye" sözünün ebcet hesabiyle gösterdiği 738 de, yani Mevlâna'nın ölümünden tam altmış dört (Kamerî yılla altmış altı) yıl sonra öldüğü söylenilmektedir. Gene bu kitaba göre Hacı Bektaş, Ahmed Yesevi'nin halifesidir ve Ahmed Yesevi halifelerinden Lokman Perende'den okumuştur. Ahmed Yesevi'nin ölüm yılı, ne kadar ileriye alınırsa alınsın Hacı Bektaş'la görüşmesini kabul etmek pek güçtür.

Onyedinci Yüzyılda şairi meçhul bir Melâmî-Hamzavî silsile-namesinde Ahmed Esved-i Dîneverî'den bahsedilirken "Hacı Bektaş erişmişidi ona — Kıldı halka kerametîni salâ" beytine raslamaktayız. Fakat Halvetî silsilesinde bu zattan sonra gelen Veciheddin Kaadî'in 503 (1109-10) te öldüğü düşünülürse Ahmed Yesevi'nin Ahmed Dîneverî'den uydurma olması da kabul edilemez. Hacı Bektaş'la Ahmed Bedevî'nin görüştüğü hakkındaki menkıbe de tamamiyle uydurmadır. Hâsılı Ahmed Yesevi, Bektaşi menakıbine şöhreti yüzünden girenlerin en başında gelir. Lokman Perende de ya Ebu - Sait Ebül - hayr'ın (ölümü 1049) çağdaşı olup "Nefahat" da uçtuğu hakkında bir menkıbe nakledilen Lokman Serahsî'dir, yahut Baba İlyas halifelerinden Lokman Babadır. Seyyit İshak Safiyüddin Erdebîli'nin türbesine de Lokman Perende adlı meşhur bir velinin (ihtimal Lokman Serahsî'nin) yattığını "Habîb-üs-siyer" den öğreniyoruz. Görülüyor ki bu zat ta ananeye şöhretinden ve ihtimal Safevîlik dolayısiyle girmiştir. M. Fuat Köprülü, "Menakıpname" de Hâce Ahmed Yesevî'nin oğlu olarak takdim edilen ve on iki yaşındayken Bedahşan'da kâfir eline tutsak düşerek yedi yıl sonra Hacı Bektaş tarafından şehrin zaptiyle kurtarılan Kutbüddin Haydar'ın da, Kalenderiyye'nin bir kolu olan "Haydariyye" tarikatini kuran Kutbüddin Haydar (ölümü 1221) olduğu kanatindedir. Maamafih bu zatın, gene Halvetiye silsilesinden olan ve Şemseddin Tebrizî ile de münasebeti bulunan, Ebheriyye tarikati pîri Kutbüddin Ebherî olması ihtimali de vardır ve şüphe yoktur ki gene şöhreti yüzünden "Menakıpname" ye alınmıştır. "Menakıp", Hacı Bektaş'ı, bir taraftan riyazetlerde bulunur, erbainler çıkarır bir şeyh olarak gösterirken bir yandan da meselâ bıyıklarını ve tırnaklarını kesmediği v. s. gibi rivayetlerle onun şeriate uymıyan hareketlerde bulunduğunu ve halk tarafından kınandığını haber vermektedir. Müritleri tarafından bir peygamber gözüyle görülen Baba İshak'ın halifesi oluşu, tarihe göre Baba İlyas'ın, Menakıb'e göre Hacı Bektaş'ın halifesi Saltuk Baba'nın şeriate uymıyan inanışları hakkında İbn-i Batûta'nın açık ifadesi, Sarı Saltuk halifesi olup 707 (1307-8) de Giylan'da öldürülen Barak Baba'nın inanış ve yaşayışı hakkında bütün kaynakların verdikleri malûmat, Efdâlî'nin, Hacı Bektaş'ın şeriat hükümlerine uymadığı hakkındaki sözü ve nihayet kendi risalesindeki Bâtınî fikirler, birbirini tamamlamakta ve Hacı Bektaş'ın Şîî-Bâtınî hüviyetini, bize olduğu gibi göstermektedir. Bu suretle Bektaşiliğin, ilk kazanmalarda Ortodoks bir tarikatken sonradan batınîleştiği hakkındaki saf yahut her hangi bir maksada mâtuf ve tarihi tahrif edici iddianın mânasızlığı açıkça anlaşılır.

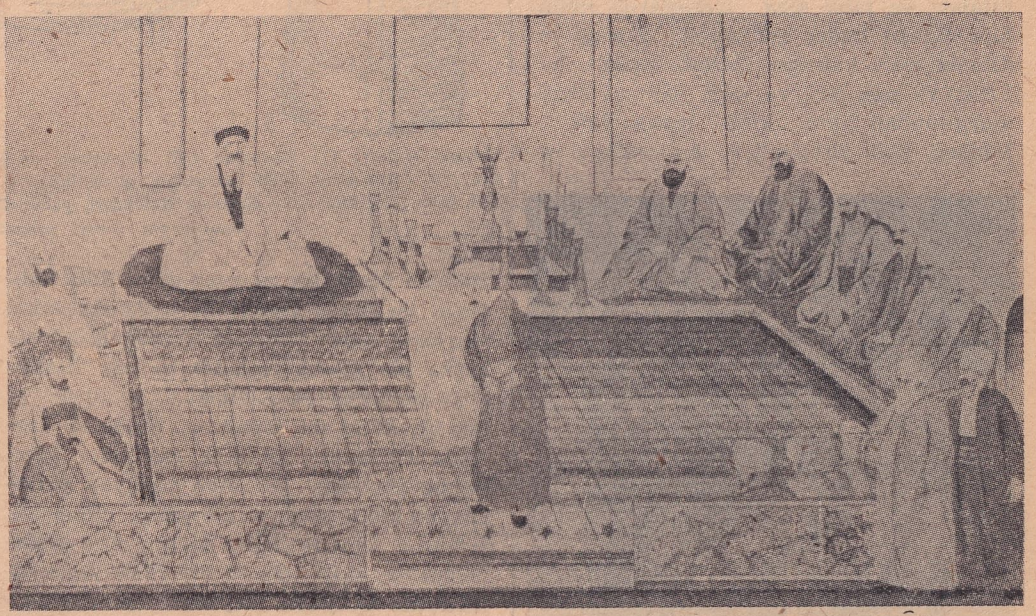

Bektaşi meydanı (Aslı Ondokuzuncu Yüzyılda yapılmış sulu boya bir resimdir, Belediye Müzesindedir)

Eski bir resim: Balım Sultan

Görülüyor ki "Hacı Bektaş Menakıbi" sıkı bir tenkide tabi tutulursa hem Bektaşi ananesinin ne suretle ve nasıl bir metodla meydana geldiği anlaşılacak, hem de Bektaşilik inanışlarını eleme bakımından işe yarıyacaktır.

B e k t a ş i l i k: Elimizde Hacı Bektaş'a ait bir tek kitabın iki ter-

cümesi vardır : "Makalât" adını taşıyan ve arapça olan aslı, elimizde bulunmıyan bu küçük kitabın mensur tercümesi, Onüçüncü Yüzyıl şairlerinden ve Hacı Bektaş, sonra da Hacı Bektaş halifesi Hacım Sultan mensuplarından Molla Sadettin (Sait Emre) indir. Bu kitabın en eski olarak Onbeşinci Yüzyıl başlarında kopya edilmiş iki nushasilye gene bu yüzyılların sonlarında Mısır'da Reşid kasabasında vakfedilmiş ve en aşağı Ondördüncü Yüzyılda kopya edilmiş diğer bir nushası vardır. Bu suretle mensur "Makalât", Sait Emre'nin, hattâ Hacı Bektaş'ın zamanına kadar çıkıyor demektir.

Manzum tercümesi, Ferah-name sahibi Hatiboğlu tarafından 812 muharreminin sonlarında bitirilmiştir (1409). Bu da, o tarihte arapça aslının henüz meydanda olduğuna kati bir delildir. Manzum ve mensur "Makalât" tercümeleri, tamamiyle birbirinin aynıdır. Hacı Bektaş, umuma hitaben ve tabii esas inanışlarını mümkün olduğu kadar gizliyerek yazdığı bu kitapta dört kapıdan (şeriat, tarikat, hakikat ve marifet) ve dört kapının onar makamından yani kırk makamdan, ölümden, kalb ahvalinden, tasavvuftan, za-

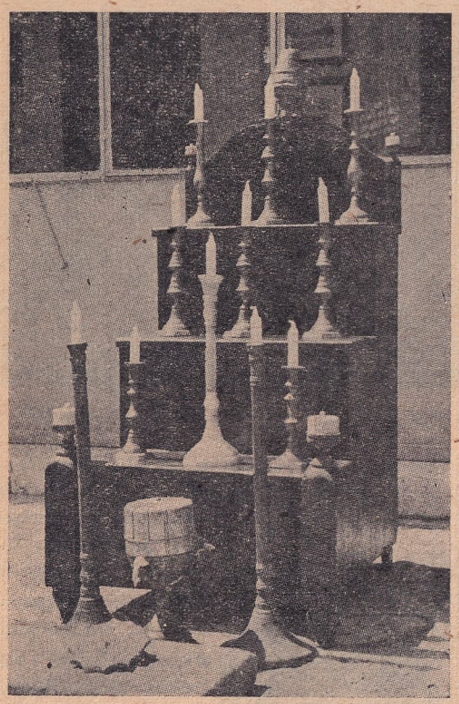

Bektaşi meydanında "Kürsî-i Gadirhun ve Taht-ı Muhammed" denen ve üstünde şamdanlar bulunan kürsü (İstanbul Belediye Müzesinden)

hit, ârif ve muhipten bahsetmekte ve insanı övmekte, dünyadaki her şeyin insanı övmede bulunduğunu anlatmaktadır. Şeriate uymanın lüzumunu söylemek, hattâ Sünnilikten bahsetmekle beraber on iki imamın dostuna dost, düşmanlarına düşman olmaktan, yani tevellâ ve teberradan, zahidin ibadetle, ârifin vilâyet beklemek ve tefekkürle, muhibbin ise hakla sohbet etmekle meşgul olacağından, hattâ sırası gelince taatların yıkılacağından dem vurması ve insanı, fazlasiyle takdis etmesi bakımından Şii-Batınî inanışını tamamiyle göstermiştir.

M. Fuat Köprülü, Hacı Bektaş'ın tasavvufî sözlerinden meydana gelmiş farsça bir kitaptan bahsetmiş ve bu kitabın şüphesiz olarak Hacı Bektaş'a aidiyetini söylemişti. "Fevaid" adını taşıyan bu kitabın, Üniversite Kütüphanesinde çok noksan bir nushasına rasladık. Sonra ona nazaran bir buçuk misli tam bir nushasını bulduk.

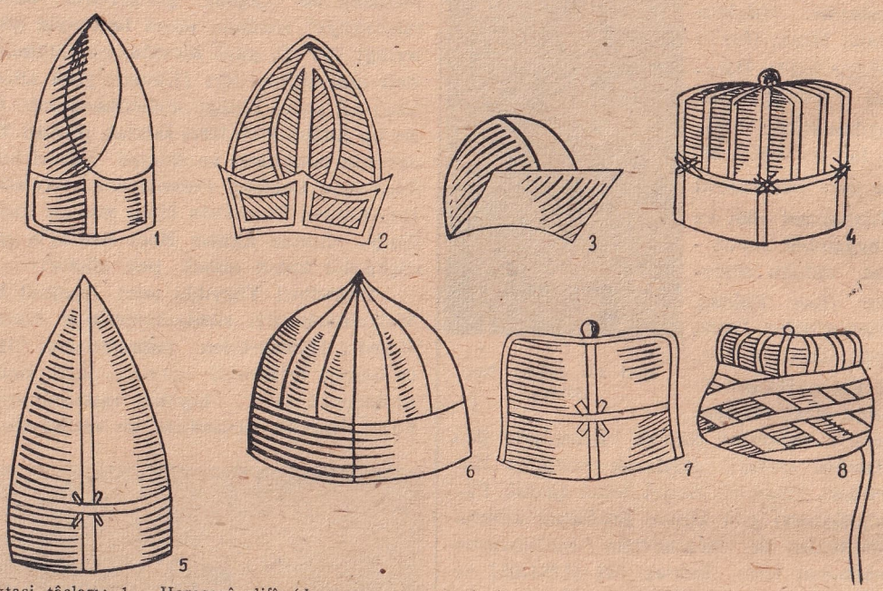

Bektaşi tâcları: 1 - Horasanî elifî (destarsız, on parçadan), 2 - Horasanî elifî (destarsız, on iki parçadan), 3 - Horasanî (dört parçadan, güneşlikli), 4 - Sarıksız Hüseynî (on dört parçadan), 5 - Sarıksız elifî (altı parçadan), 6 - Sarıksız Kalenderî, yahut Celâîî, Hüseynî tâc (on dört parçadan), 7 - Sarıksız Ethemî tâc (sekiz parçadan), 8 - Kafesi destarlı Hüseynî tâc.

Bundan başka bir de gene gûya Hacı Bektaş'ın tasavvufî sözlerinin toplanmasından meydana gelen "Fevaid" büyüklüğünde başka bir kitaba rasladık ki adı "Makalât-ı gaybiyye ve Kelimat-ı ayniyye" olan bu kitap da farsçadır. Bunların üzerinde bir haylı uğraştık. Sonunda "Hacı Bektaş buyurdu ki" diye başlıyan sözlerin, muhtelif sofilere ait sözler olduğunu, hattâ bu sözlerin bazan kelime bile değiştirilmeden alındığını ve her iki kitabın da Onaltıncı Yüzyılda meydana getirildiğini kati olarak anladık.

Bunlardan başka son zamanlarda elimize, ancak iki küçük sayfa tutacak kadar bir şathiye geçti. Barak Baba şathiyesi gibi eski şâmanların sözlerine benzer, mânası anlaşılmaz, müsecca ve mensur olan bu şathiyeyi 1091 (1680) de Enverî adlı Nakşî ve Hurufî bir şair, yer yer nazımlarla süsliyerek nesren şerhetmiş ve 135 varaklık bir kitap meydana getirmiştir. Dil ve neşe bakımından bu şathiyenin, Hacı Bektaş'a aidolduğunu sanıyoruz.

Bektaşiler arasında "Bektaş", "Hacı Bektaş" ve "Şirî" mahlâslarını taşıyan ve dil bakımından Onüçüncü Yüzyıla ircaı mümkün olmıyan şiirlerin de Hacı Bektaş'a aidolmadığını söylemek lüzumunu duyuyoruz.

İlk devirlerinde müstakil bir tarikat saymamıza imkân bulunmıyan Bektaşiliğin erkânı, daha doğrusu Hacı Bektaş'ın tatbik ettiği erkân neydi? Katiyetle bilemiyoruz. Ancak Hacı Bektaş Menakıbi, Hacı Bektaş'ın, kendisine intisab edenin başındaki külâhı çıkararak tekbir ederek giydirdiğini yazıyor. Fakat Onaltıncı Yüzyıldan sonraki Bektaşi erkânında Abdallığın, Haydarîliğin, Kalenderîliğin ve Hurufîliğin bâriz izleri vardır. Hattâ "Tercüman" adı verilen ve erkân sırasında okunan çoğu manzum sözler bile bunu ispat eder. Meselâ Post Tercümanı tamamiyle Hurufî akidesini gösterdiği gibi Tâc Tercümanında Onbeşinci Yüzyıl Abdallarından Kaygusuz'un adı geçer, Çerağ tercümanlarından biri de Nesimî'ye ait bir dörtlüktür. Zaten Bektaşilerde, erkânın Balım Sultan, daha doğru adiyle Balı Sultan tarafından konulduğunu ve bu zatın ikinci pîr olduğunu kabul ederiz.

Balı Sultan, ananeye göre Kadıncık Ana soyundan gelen Bektaşi çelebilerindendir. Hacı Bektaş, asıl adı Fatma Nurîye olan bu kadını kız edinmiş ve "Kadıncık, kutlu olsun. Yurdum bekçileri senden gelecek. Halkın yetmiş yaşındakileri, benim evlâdım olan senin evlâdının yedi yaşındakilerine hürmeti vâcip bilecekler" demiş. Ölümünden sonra birbiri ardınca Kadıncık evlâdı, Hacı Bektaş'ın yerine geçmiş. Hacı Bektaş'la Balı Sultan arasında "Mir'at-ül makasıd" ve "Silsile-name" ye göre dört kişi vardır. Çelebi Ahmed Cemaleddin, kendisini soy evlâdı saymakta ve "Müdafaa" adlı kitabındaki silsilede Hacı Bektaş'la Balı Sultan arasında üç kişinin adını anmaktadır. Bütün bunlara karşılık Hacı Bektaş bucağında ayrı ve Şehsüvarbeyoğlu Ali Bey tarafından yaptırılan türbede yatan Balı Sultan'ın türbe kitabesi, onu Hacı Bektaş oğlu Resul Balı'nın oğlu Hızır Balı diye tanımaktadır. Türbe 925 (1519) da yapılmıştır. Balı Sultan'ın ölüm yılı 922 (1516), 925 (1519) ve 927 (1521) olarak

Bir Bektaşi tekkesi

gösteriliyor. İhtimal 925 tarihi, türbe kitabesinden alınmadır. Türbenin, hemen Balı Sultan'ın ölüm yılında yapıldığını sanmıyoruz. Zaten Malkoçoğlu Bali Bey, Şehsüvaroğlu Ali Bey Ayasabad livası Beyi Abdullahoğlu Murat Bey tarafından

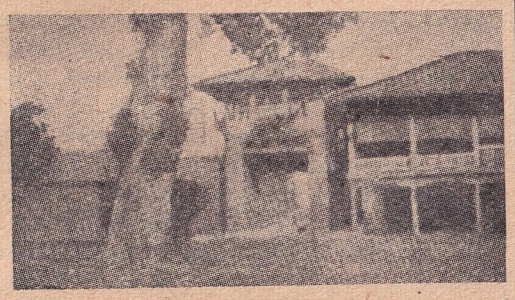

Bir tekke daha

yapılan Hacı Bektaş ve Balı Sultan türbeleriyle Cuma camisi, mutfak ve çeşme 922 (1516) - 962 (1554-1555) tarihlerini taşımada, tekke müştemilâtı, bu tarihler arasında yapılmış. Fakat Hacı Bektaş'ın zamanına en yakın tarih olduğundan 922 (1516) yılını, Balı Sultan'ın ölüm tarihi olarak kabul etsek bile gene Balı Sultanla Hacı Bektaş arasında iki buçuk yüzyıl var ve torunu olmasına imkân yok. Ananeye göre Balı Sultan, Resul Baba'nın oğlu değil Mürsel Baba'nın oğludur. Baba Resul, Hacı Bektaş tekkesinde, çelebilere aidolan kırklar meydanında gömülüdür. Mürsel Baba, Seyyid Ali Sultan'la Dimetoka'ya gitmiş, orada doksan yaşını geçkin olduğu halde Seyyid Ali Sultan'ın emriyle bir Bulgar kıziyle evlenmiş, Balı Sultan, bu kızdan doğmuştur. Balı Sultan'ın dervişi olduğu anlaşılan Kazak Abdal adlı bir Bektaşi şairi de bir nefesinde Balı Sultan'ı "Mürsel Baba oğlu Sultan Balı" diye anmaktadır. Bu tafsilâta göre "Mir'atül makasıd" la "Silsile-name" nin ve Bektaşi ananesinin doğru olması lâzımdır. Balı Sultan'ın, Mürsel Baba oğlu, onun Yusuf Balı, onun Resul Balı, onun da Hızır Lâla oğlu olup bu zatın Kadıncık Ananın üç oğlundan biri ve Hacı Bektaş'ın evlâtlığı olduğunu kabul etmemiz icabediyor. Hele Anadoluda âdeta bir ikinci Babaî isyanı meydana getirip 935 (1528-29) da öldürülen Kalender Çelebi'nin, Balı Sultan'ın kardeşi olduğu düşünülürse bu ihtimalin kuvveti ve kitabenin yanlışlığı, büsbütün meydana çıkar.

Elimizde Balı Sultan'a isnadedilen birkaç nefes vardır. Eğer bunlar, Balı Sultan'ınsa bu zatın, Hurufî akidelerini büyük bir imanla kabul etmiş olduğu muhakkaktır. Hoca İshak, "Kaşif-ül Esrar" ında Fazlullahı Hurufî halifesi Seyyid Aliyy-ül-âlâ'nın Hacı Bektaş tekkesine gelerek Bektaşilere Hurufilik telkin ettiğini, kaynak göstermeden söylemede. Hurufilerce Halifet-ullah denen ve bir eserde gördüğümüze göre 882 (1477 - 78) de ölen Seyyid Aliyy-ül-âlâ ile Bektaşilerin Seyyid Ali Sultan'ı, hem ad hem de yaşadıkları tarih aynı olduğuna göre bizce aynı şahsiyettir ve Balı Sultan'ın babası, bu adama uymuş, Balı Sultan da bunun terbiyesi altında yetişmiştir. Bunu, böyle kabul edince Bektaşilikteki koyu Hurufiliğin sebebi de kendiliğinden meydana çıkıyor.

Seyyid Ali adına da bir vilâyetname vardır. Fakat Cezbi adlı bir şair tarafından yer yer manzumeleri de ihtiva etmek üzere nesirle yazılan ve "Battalname", "Müslimname" ve "Danişmentname" den itibaren yürüyüp giden ve epik tarza giren bu elli bir sayfalık küçük eseri, tarihî bir kaynak olarak kullanamayız. Eserde Seyyid Ali'yi, Rüstem Gazi ile beraber Rumeliyi fethetmek üzere Yıldırım Bayezit'e gönderen, Hacı Bektaş'tır. Eserden, yalnız Seyyid Ali'nin Rumeliye geçtiğini ve faaliyet sahalarının Trakya havalisi bulunduğunu anlıyoruz. Seyyid Ali, Dimetoka'da gömülüdür.

Bektaşilerin son zamanlardaki erkânını, olduğu gibi Balı Sultan'a irca etmemize de imkân yoktur. Zaman zaman erkâna birçok eklentiler olmuştur, hattâ bu, son zamana kadar da süregelmiştir. Fakat Kalender Beyin tesiriyle tıraş usulünü alıp mücerretliği kuran, Ahıların erkânını, bir çok yerlerde tercümanlariyle beraber ve olduğu gibi alan, muhip, derviş, baba ve

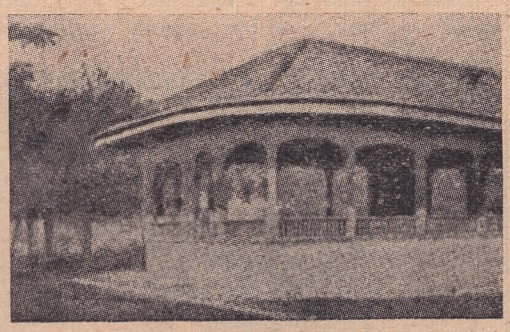

Bir tekke daha

halife erkânlarını esas itibariyle koyan Balı Sultan'dır. Bu suretle kaynağı Melâmetîlik olan ve Horasan Melâmetîlerinin bir devamından ibaret bulunan Babaîliğin Hacı Bektaş tarafından temsil edilen çok basit âyin ve erkânı, Balı Sultan tarafından teşkilâtlandırılmış ve tekke usulü, onun zamanında konulmuştur. Kalender Çelebi öldürüldükten on üç yıl sonra 958 (1551) de Sersem Ali Baba adlı ve rivayete göre Balı Sultan dervişi olan bir mücerret baba, Balı Sultan'ın mânevî emriyle gelip Hacı Bektaş tekkesinde yerleşmişti. O tarihten itibaren Hacı Bektaş tekkesinde çelebilerle beraber bir de "dede baba" denilen mücerret babalar oturmadadır.

Vakfın mütevelliliği, Hacı Bektaş evlâdı sayılan ve fermanlarla mezar taşlarına bu suretle kaydedilen çelebilerdedir. Dede babalar ise Hacı Bektaş'ın halifeliğini temsil etmekte ve tarikatin reisi sayılmaktadırlar. Bu nizamın, Mevleviliği taklitten meydana geldiğini görüyoruz. Mevlevilerde de çelebiler ve diğer tekkelerde şeyhler, dergâhın postnişin ve mütevellisidirler. Fakat tarikatin âmiri, Mevlâna tekkesinde tarikatçı, başka tekkelerde aşçı dededir. Yalnız Bektaşilerde, başka tekkelerde aşçı dedenin, şeyhe karşı böyle bir otoritesi yoktur.

Dede babalık makamının ihdasından sonra Bektaşilikte tam mânasiyle bir ikilik meydana gelmiş ve çelebilerle dede babaların arası, bazan düzgün gitmiş, fakat çok defa açılmıştır. Tamamiyle Batînî, fakat Bektaşilerden çok daha basit bir inanca ve erkâna sahibolan ve ilk çelebilerle beraber doğrudan doğruya İran Safevî şahlarının tesiri altında kalan hattâ bu tesirle zaman zaman isyanlarda bulunan ve hiçbir vakit Osmanoğullarını meşru hükümdar tanımıyan Anadolu ve Rumeli kızılbaşları (Aleviler), çelebilerin nüfuzunu tanımışlar, Bektaşilerse bunları kendilerinden saymamışlar, meydanlarına kabul etmemişler, dede babaya ve babalara uymuşlardır. Çelebiler, bu ikinci zümreye karşı da nüfuz sahibi olabilmek için Bektaşiliğe girmek ve Bektaşi halifesi olmak lüzumunu duymuşlar, bu suretle bâzı babaları kendilerine tabi kılabilmişler, hattâ bir aralık Abdüllâtif Çelebi zamanında Celvetî tarikatinden olup Haşimiye kolunu kurmuş ve aynı zamanda Bektaşiliğe de girip babalık ve halifelik almış olan Haşim Baba (ölümü 1197/1783), mücerret olmadığı halde dört yıl kadar dede babalık etmiş, mücerret babaların galebesi üzerine Hacı Bektaş tekkesinden ayrıldıktan sonra da Abdüllâtif Çelebi ile birliğini bozmayıp bâzı Bektaşi babalarınca ölümüne kadar dede baba tanınmış ve bâzı Bektaşi tekkelerine babalar tâyin etmiştir.

Âşıkpaşazade'ye göre Bursa fethinde bulunan Abdal Musa'nın tesiriyle yeniçeriler, Hacı Bektaş'ı, ocağın pîri saymışlar, ocaklarına "Hacı Bektaş Ocağı", kendilerine de "Taifei Bektaşiyân" demişlerdir. Böylece Hacı Bektaş'ın yeniçerilere hayır dua ettiği hakkındaki uydurma rivayet, meydana gelmiştir. Yeniçeriler, Bektaşi olmamakla beraber Bektaşileri severler. Bektaşiler de yeniçerileri kendilerinden sayarlar ve ocakta Hacı Bektaş vekili olarak bir baba otururdu. İsyanlarda ve bilhassa ocağın lâğviyle neticelenen son isyanda Bektaşiler, yeniçerilere yardım et-

Bir Bektaşi babası tipi

miş olduklarından İkinci Mahmut tarafından yeniçerilerle beraber Bektaşilik te lâğvedilmiş ve Bektaşi tekkelerinin mu.-ayyen bir tarihten sonra kurulanları yıktırılmış, eskilerine Nakşî şeyhleri tâyin edilmiş, ileri gelen Bektaşiler asılıp sürülmüşlerdi. Bu icraat üzerine gizlenen Bektaşiler, Abdülmecit devrinde tekrar meydana çıkmışlar, babaların bir kısmı Nakşî icazeti almış bir kısım Nakşî şeyh

leri de Bektaşi nüfuzuna kapılarak bu tarikate girmişler, yeni yeni tekkeler açılmış, bu suretle Bektaşilik, tekrar canlanmıştı.

Son zamanlarda Çelebi Ahmet Cemâlettin, Hacı Bektaş'ın yalnız mânevî oğlu değil, sulbî oğlu olduğunu iddia ederek Aleviler içine yolladığı vekillerle onların bir kısmını dedelerinden çevirmiş ve kendisine tabi kılarak babalara karşı mânevî bir nüfuz teminine kalkmış, bu suretle Alevî ve Bektaşiler, Dedeler Kolu (eski inançlarını bırakmıyanlar), Çelebi Kolu ve Bektaşilerden ibaret olmak üzere üç kısma ayrılmıştı. Nihayet Türkiyede tekkelerin kapanmasından ve tarikatların ilgasından sonra sırasiyle Mısır ve Suriyede de aynı icraata uyulmuş, böylece bugün Bektaşilik, yalnız Irak ve Arnavutluk sahalarında kalmıştır.

T e ş k i l â t: Bektaşilerde beş derece vardır. İlk derece "muhiplik" dir. Bektaşilerden birisinin kefaletiyle (buna "yol rehperi". derler) Bektaşi tarikatından "nasib alan", yani bir babaya intisabeden kişiye "muhip" denir.

İkinci derece "dervişlik" tir. Erkek muhiplerden biri (vaktiyle kadınlardan da derviş olurmuş), dervişliğe ikrar verir, bir tekkede bir müddet arakıyeyle hizmet eder. Sonra dervişlik âyiniyle bu muhibe tâc giydirilir, derviş olur. Dervişler, tekkede kendilerine gösterilen hizmeti yaparlar.

Üçüncü derece "babalık" tır. Ehliyetli görülen bir derviş, görülen lüzum üzerine, yahut bir babalık boşalınca halife tarafından baba yapılır ve oraya gönderilir, kendisine bir de icazetname verilir. Babalar, Seyyid, yani peygamber soyundan olurlarsa tâclarının üstüne yeşil, değilseler beyaz yünden dokunma sarık sararlar, muhip ve derviş yetiştirirler.

Dördüncü derece "halifelik" tir. Her hangi bir baba, halifelik makamlarından birine baş vurur, isteği uygun görülür, yahut lüzum hâsıl olursa kendisine halifelik icazeti verilir. Muhip ve derviş olurken bir kurban kesilir, halife olurken eskiden kırk kurban kesilirmiş. Son zamanlarda bu da bir kurbana inmişti. Halife, tâcının üstüne siyah sarık sarar. Muhip ve derviş yetiştirdiği gibi ehliyetli dervişlere icazet te vererek onları baba yapabilir. Bektaşilerde dört halife makamı vardır : Hacı Bektaş tekkesi, İmâm Hüseyin haremindeki tekke, Dimetoka'da Seyyid Ali Sultan tekkesi, Mısır'da Kaygusuz Sultan tekkesi. Fakat son zamanlarda bu usul bozulmuştu. Meselâ Rumelihisarındaki Şehitlik tekkesi şeyhi Abdülnâfi Baba, halife olduğu gibi Çamlıcadaki Ali Nutkî Baba da halifelik almıştı. Rumelide ve Anadoluda da yer yer halifeler türemişti. Bektaşilerde üç mücerret baba, birleşerek bir babayı halife yapabilirler.

Beşinci derece "mücerretlik" tir. Evlenmemiş bir derviş, iki yerde mücerret olabilir : Hacı Bektaş tekkesi, İmam Hüseyin haremindeki tekke. Mücerretliğe ikrar veren, Kalenderlikten kalma tıraş erkâniyle tıraş edilir ve Hacı Bektaş tekkesindeyse Balı Sultan türbesinin eşiğinde, İmam Hüseyin tekkesindeyse tekkenin meydanındaki eşikte kulağı delinir ve kulağına mengûş, yani bakır yahut gümüş bir küpe takılır. Mücerret ikrarı veren evlenemez ve ömrünce hayatını tarikata vakfeder.

İ n a n ı ş: Osmanoğulları ülkesinde yayılan başka tarikatlarda da Ehlibeyt sevgisi, ön plânda gelmekle beraber Bektaşiler, tarikata girince aynı zamanda Caferî mezhebine girmiş olurlar. Fakat buna bakıp ta Bektaşileri, hakikaten İmâmiye İsna-aşeriyye denen Caferî mezhebinden saymak büyük bir gaflettir. Onlarda bu söz, yalnız on iki imamı tanımak ve onları şevenleri sevmek, sevmiyenleri sevmemekten ibarettir.

Bektaşilerde (Alevilerde de öyle) on iki imamdan başka bir de on dört masum vardır. On iki imamın, henüz baliğ olmadan öldürülen on dört tane evlâdına bu adı verirler. Fakat bu saydıkları çocukların bir kısmı uydurmadır. Esasen Caferîler, Muhammet, Fatma ve on iki imamı masum, yani küçük, büyük günahlardan, hattâ yanılma ve unutmadan münezzeh bilir ve bunlara on dört masum derler. Di-

Hacı Bektaş tekkesinin son baş babaları

nî ve tarihî bilgileri yok denecek kadar az olan Bektaşiler, bu sözdeki masum kelimesini çocuk mânasına almışlar, bu suretle on dört uydurma masum meydana gelmiştir.

Bektaşilerin, şeriat hükümlerine uydukları yoktur. Onlar, kelimenin bütün mânasiyle Şiî - Batinî bir zümredir. Hepsi, Ali'yi Tanrı bilirler. Namaz, oruç ve sair dinî hükümler, zahir dedikleri zümreye, yani kendilerinden olmıyanlara aittir. Ayni cem denilen âyinlerde bulunmak, Ehlibeyti sevmek, sabah akşam on iki imama salavat getirip "Nâd-i Ali" duasını ve bir iş yaparken o işe ait çoğu manzum olan ve "tercüman" denen sözleri okumak, muharremlerde on gün su içmemek, muharremlerden sonra babaya baş okutmak, yani bir yıllık suçunu söyleyip affettirmek ve biatini tazelemek, nevruzları Ali'nin doğum günü diye takdis etmek ve üç gün süt içmek, kardeşlerle, yani Bektaşilerle görüşüp rakılı, sazlı sofralarda sohbet etmek, nefes söylemek ve bu suretle kendi terimlerince muhabbetlerde bulunmak, dinî ibadetler makamına kaimdir.

Bektaşilerde ahlâk, ikrarda verilen söze dayanır. Bektaşiye "elin tek, dilin pek, belin berk tut" demişlerdir. Bektaşi, eliyle koymadığı şeyi almaz, sırrını faş etmez, harama gitmez. Fakat ileri Bektaşiler, bu son emre pek uymazlar. Onlarca "rızasız lokma haramdır" fakat rıza ile her şey helâl olur. Aralarında "kendini bilene babasının kanı helâl, kendini bilmiyene anasının sütü haram" sözü, atalar sözü olarak söylenir. İçlerinde Hacca gidenleri, nadir olarak vardır. Fakat Hactan ziyade pîr evini, yani Hacı Bektaş tekkesini ziyaret ederler ve gidene Hacı derler. Bilhassa, Kerbelâ'ya ve Horasan'a gidip imamları ziyaret edenleri de vardır. İçki, bütün Bektaşilerce mubahtır ve mehenktir. İçkiyi dua ve senalarla içerler. Hele baba tarafından verilen bir dolu, katiyen reddedilmez. Ölüm, onlarca bir gömlek değiştirmektir. Hepsi de tenasuha inanırlar. İnsanın, öldükten sonra tekrar insan olarak geleceğini, yahut hayvan, belki maden olacağını söylerler. Yalnız kemale erişenler gelmez, hak ile hak olur.

Bektaşilerin vahdeti vücut inanışı, pek basit ve bütün âlemi hak olarak tanımaktan ileriye geçemez. Tasavvufun muğlâk nazariyeleriyle uğraşmazlar. Hacı Bektaş'ın "Makalât"ı, "Vilâyetname,, yani "Hacı Bektaş Menakıbi" Şah Tahmasb zamanında yazılan ve Alevilerce büyük buyruk ve menakıb diye anılan "Menakıb-ül -Ahrar" adlı kitabın, on iki imamla on dört masumu, Muhammet ve Fatma ile dört pîr denen Adem, Nuh, İbrahim ve Muhammedi, insanın yüzündeki otuz iki ve yirmi zekiz hatta ve Arap alfabesiyle Fars alfabesindeki yirmi sekiz ve otuz iki harfe tatbik eden ve Hurufî inanışiyle Batınî inanışı birleştiren ve "Vücutname" adı verilen dört beş yapraklık kısım, Seyyid Ali Sultan'a, Otman Baba'ya ve sair ileri Batınî erenlere ait vilâyetnameler ve Bektaşi erkânını gösteren erkânnameler, okudukları kitaplardır. Hasılı Bektaşilik, Onüçüncü Yüzyılda teşekküle başlayıp Onbeş ve Onaltıncı Yüzyıllarda bütün Batınî tarikatları temsil etmek suretiyle meydana gelmiş bulunan ve inanışlarında geniş bir ibahaya kadar giden Batınî-Şiî bir tarikattır.

B e k t a ş i e d e b i y a t ı: Aruzla pek az metin veren ve türkçenin tabii vezni olan hece ile ve dörtlüklerle meydana gelen halk edebiyatımızın bu kısmı, pek orijinaldir. Bektaşi edebiyatının kaynağı, Yunus Emre'nin şiirleridir. Onüçüncü Yüzyılda Yunus ve Sait Emrelerle başlıyan bu edebiyat, Onbeşinci Yüzyılda Kaygusuz Abdal gibi çok büyük ve tam mânasiyle nev'i şahsına münhasır bir şair yetiştirmiş, Onaltıncı Yüzyılda Hatâî (Şah İsmail Safevî) bu edebiyatın en güzel didaktik metinlerini vermiş, Onyedinci Yüzyılda Pîr Sultan Abdal ve onun dervişi Kul Himmet, hattâ lâik denecek derecede içli ve lirik güzelim şiirleriyle bu edebiyatı mükemmelleştirmişlerdir. Sonraki Bektaşi şairleri, hep aynı iddiayı tekrarlamışlar ve hiçbir hususiyet gösterememişlerdir. Böyle olmakla beraber Bektaşi edebiyatı, Ehlibeyte karşı beslenen sevgi, dinî inanışlara karşı lâubalilik, zahitlere çatmak ve onlarla alay etmek, Bektaşi erkânından ve âdetlerinden bahsetmek, Bektaşilere mahsus terimleri kullanmak, azizlerin menkıbelerini anmak, sırası geldikçe yezitlere (yani Sünnîlere) ve Osmanoğullarına karşı isyankâr fikirler ihtiva etmek bakımından tam bir orijina-

lite gösterir ve Bektaşi şiiri, derhal seçilir.

Bektaşi fıkraları: Halk arasında Bektaşilere ait birçok fıkralar söylenmektedir. Fakat bunların çoğunu Feridettin Attar ve Mevlâna gibi folklora önem veren şairlerin eserlerinde buluyoruz. Bu suretle bunların - pek te o kadar zarif olmıyan - Bektaşilere ait olmayıp çok eski halk hikâyeleri olduklarını, fakat zaman ve muhit değiştirdikçe başka başka tarzlarda söylendiklerini anlıyoruz. Zarif kişilerin, zamanlarının dinî inançlar ve ahlâk telâkkileriyle alay eden fıkralar düzüp söyledikçe taassuptan ürktüklerinden bu fıkraları zaten adı çıkmış olan Bektaşilere atfetmeleri ihtimali de vardır ve bu fıkralar arasına mutlaka böyleleri de karışmıştır. Bu bakımlardan bunları incelemek, folklorumuz için çok lüzumludur.

Kısa bibliyografya: Abdülbakî Gölpınarlı; Yunus Emre-hayatı. Abdülbaki Gölpınarlı; Celvetî maddesi, İslâm Ansiklopedisi. Ahmet Eflâkî; Menakıb-ül-ârifin. Ahmet Rifat; Mır'at-ül-mekasıd-fî def'-il-mefasid. Ahmet Cemalettin Çelebi; Müsafaa. Ahmet Şükrü; Silsilename (Üsküdar, Selim Ağa Kütüphanesi). Âşık Paşazade tarihi (Tevarih-i Âl-i Osman). Enverî; Tuhfet-üs salîkin (Hacı Bektaş'ın şathiye'sinin şerhi). Ali Emiri; Tarih ve Edebiyat Mecmuası, No. 25, s. 670, not 2. Ebül - Mahasın. Ebül - Ferec. Baha Sait; Makaleler, Türk Yurdu, cilt 4-5, No. 21-28, 1926-1927 (Bektaşilik hakkında bu makaleler kadar uydurma ve gayrı ilmî yazı yazılmamıştır diyebiliriz). Besim Atalay; Bektaşilik ve Bektaşiler, (kulaktan duyma rivayetler, kitaplarda görülen yazılarla telif edilerek meydana gelmiş gayri ilmi bir eserdir). Büyük Gazete; No. 10-26, 1926 - 1927 (tamamiyle uydurma yazılardır). Cemal Bardakçı; Bektaşilik (tamamiyle gayrı ilmî ve uydurmadır). Cezbi; Seyyit Ali Sultan Vilâyetnamesi, yazma. Elif. Rıfkı; Bektaşi Sırrı. Elif. Rıfkı; Mukabele. Fuat Köprülü; Anadolu'da İslâmiyet, Edebiyat Fakültesi Mecmuası, sene 2, 1341, No. 4-6. Fuat Köprülü; Bektaşiliğin Menşeleri, TürkYurdu, c. 2, 1341, No. 8. Fuat Köprülü; İlk Mutasavvuflar. Fuat Köprülü; Anadolu Beylikleri tarihine ait notlar, Türkiyat Mecmuası 2, 1928. Hâmit Zübeyr; Hacı Bektaş Tekkesi, Türkiyat Mecmuası, 2, 1926. Hatiboğlu; Manzum Makalât tercümesi, yazma. Hilmi Ziya; Hacı Bektaş-ı Velî, Mihrap Mecmuası, sene 1, sayı 15-16, 1 temmuz 1340. Kaygusuz Abdal; Hurufilik risalesi, Ankara Kütüphanesi, I. a 132. Sait Emre; Mensur Makalât tercümesi. Süfli Derviş; Vilâyetname (Hacı Bektaş Menakıbi). Vahidi; Menakıb-i Cihan ve Netice-i Can (bizdeki yazma). Yenigün; Makaleler, 26 ocak 1931-8 mart 1931 (Bektaşiliği korur ve gayrı ilmî mahiyette). Yusuf Ziya; Hayat Mecmuası, Makaleler, sayı 58, 59, 60, 68, 1927-1928 (gayri ilmî). Yusuf Ziya; Makaleler, İlâhiyat Mecmuası, 1928-1929 (bunlar da öyle). Son zamanlarda çıkan değersiz kitaplar. İbn-i Batuta Tarihi; M. Th. Houtsma basması (Leiden, 1929. Şerif Paşa: Ibn-i Batuta tercümesi. Hond Mir; Habib-üs-siyer. Lâmiî; Nefahat tercümesi.?; Fevaid. ? : Makalât-ı Gaybiyye (Hacı Bektaş'a izafe edilen, fakat onun olmıyan farsça sözlerden meydana gelen iki kitap).? ; Melâmi-Hamzavi Silsilenamesi, manzum. Nefes Mecmuaları. Brown; Dervişler veya Şark Spritüalizmi, 1868, 1927, Royal Asiatic Society 1897 ocak ayı nushasiyle 1907 temmuz nushası. Prof. Jacob; Reiträge zur Kennt nis des Derwisch ordens der Bektaschisi; 1908. Jacob; Die Bektaschijje, 1909. Luschan; Archiv f. Anthropologie, XIX Tschudi; İslâm Ansiklopedisindeki Bektaşilik maddesi. Bektaşilik tetkikleri: Ragıp Hulûsî tercümesi, Türkiyat Enstitüsü yayınlarından (F. V. Hasluck). Max Chaublier; Les Bektachis et la Roumélie Extrait de la Revue des Etudes Islamiques, 1927 Paris (Mahiyetinden ziyade yayılma yerleri). J. K. Birge; The Bektashi order of dervishes (Hortford Seminary Press Hortford, Conn., U. S. A. 1937.

(Doçent Abdülbaki Gölpınarlı)

BİZDE MODERN RESİM SANATI IV. — (Baş tarafları için bakınız : Bizde modern resim sanatı; Aylık Ansiklopedi, sayfa 784, 959, 1170). 1928 yılından sonra, Avrupadan dönen bir genç sanatkâr zümresinin «Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği» ni kurarak resim sanatımıza yeni görüşler, yeni endişeler getirdiğini geçen yazıda gördük.

Zeki Faik İzer

Bedri Rahmi Eyüboğlu

1914 empresyonist ressamlarının tabiat görüşleriyle mukayese edilince daha ağırbaşlı olan 1928 hareketi, buna rağmen, teknik plânda kalan bir hamle idi. Onu başaran sanatkârlarda toplu olarak veya ayrı ayrı kendini gösteren bir fikir, bir dünya görüşü, yahut her hangi bir sanat teorisi sezilmiyordu. Türk resmi, 1928 hareketiyle, icra plânından çıkamamış, memleketin sanat bünyesinde bir aksülâmel yaratacak yeni bir ideoloji getirmemişti. Fakat temel atılmış bulunuyordu. Sırf renk tatlılığına, hava ve güneş ihtizazlarının tasvirine çalışan empresyonizme karşı, çizgi ve desenin hâkimiyeti yolunda çalışılmıya başlanmıştı. Bu hareketi tamamlamak için yapılması gereken iş, teknik plânda kendini gösteren bu hamleye, muhit ile ilgili, onu mânalandıracak ve yeni ufuklar açacak bir görüş ve bir müfekkire getirmekti. Bu yeni adıma da 1933 ten sonra şahidoluyoruz. 1928 - 30 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Avrupaya tahsile gönderilen ikinci bir kafile 1933 - 34 yıllarında memlekete dönmüş bulunuyordu. Bu gençler, büyük bir şevk ile çalışmıya koyuldular ve pek az zaman içinde bir varlık göstermiye muvaffak oldular.

Hareket noktası olarak işaret edilmesi lâzım gelen hâdise, "D Grupu" nun 1933 te kuruluşudur. Bu grupun beşi ressam, biri heykeltıraş olan kurucuları, Cemal Tollu, Zeki Faik İzer, Nurullah Berk,

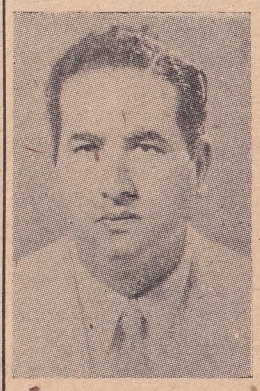

Ercüment Kalmık

Cemal Tollu

Abidin Dino, Elif Naci ve Zühtü Müridoğlu idi. Grup kurulunca, Beyoğlunda Narmanlı Yurdunun altında boş bir dükkânda sırf desen ve sulu boyalardan mürekkep ilk sergisini açtı. Bu ilk sergi ile beraber grup sanatkârları gazeteler yolu ile sanat anlayışlarını da halka anlatıyordu. «D Grupu» nun getirdiği başlıca hareket, Müstakil Ressamlar Birliğinin açmış olduğu inşacı ve şekilci yolda yürümekle beraber, Batı modern sanat cereyanlarını daha yakından ve daha büyük bir cesaretle takibetmekti. Grup âzaları, Türk resminin teknik plânda kalmayıp daha büyük entellektüel endişelere uymasını, dinamikleşen modern Türkiyeye uygun hareketli, canlı ve müfekkire bakımından daha derin bir hüviyete bürünmesini istiyorlardı. Bu itibarla inşacı olan ve resim sanatının en entellektüel tezahürlerinden biri bulunan kübizme büyük bir ehemmiyet verdiler. Esasen bu ressamların hemen hepsi Pariste André Lhote, Fernand Léger, Gromaire gibi kübist ressamların atelyelerinde çalışmışlardı. Grupta hâkim olan bu endişe ile beraber, müfrit renkçilik ve bir nevi sürrealizm taraftarları da bulunuyordu. Genç ressamlar Garptan gelen bu

Sabri Fettah Berkel

Nurullah Berk

tesirleri bile bile kabul etmekle beraber onların sanatımızda hayırlı bir hareket ve bir canlılık uyandıracaklarına kani

bulunuyorlardı. Bu hareketlerin kökü yabancı bile olsa, mesele milletlerarası sanatına hâkim olan birtakım endişeleri

Ercüment Kalmık'ın bir tablosu

Türk resmine de aşılamak ve böylelikle plâstik sanatımızı o tarihe kadar durak-

Cemal Tollu'nun bir tablosu

lamakta bulunduğu teknik ve icra plânından fikir plânına sokmaktı.

Zamanla Bedri Rahmi Eyüboğlu ve karısı Eren, Arif Kaptan, Eşref Üren, Sabri Berkel, heykeltıraş Nusret Suman, muvakkat bir zaman için Halil Dikmen ve Turgut Zaim, daha sonraları Salih Urallı, Hakkı Anlı ve Fahrünnisa Zeid de "D Grupu" na katıldılar. "D Grupu" nu hareketlendiren sanatkârlar, sergilerde teşhir ettikleri eserlerle beraber, sanat neşriyatına da ehemmiyet verdiklerinden memlekette sanat edebiyatının genişlemesine de önayak oldular. "D Grupu" nun her sergisini birçok makale, hattâ konferanslar, mülâkatlar desteklediği için halkın başlangıçta fazla aşırı bulduğu bir cereyan gitgide anlaşılmıya başlamıştır. Esasen, 1933 ten sonra Türk sanat dünyasında bir gelişmeye şahid oluyoruz. 1937 de Güzel Sanatlar Akademisinin baştan başa ıslahı, Devlet Resim ve Heykel sergilerinin ihdası, C. H. Partisinin ressamları yurt gezisine göndermesi, gazete ve dergilerde sanat neşriyatının artması ve sergilerin çoğalması memlekette sanat faaliyetini arttırmıştır. Türk resmi son yıllar içinde memleket dışına da çıkmış ve Balkanlarda tertibedilen sergilerden sonra, Batı memleketlerinde, Fransa ve İngilterede sergiler açılmıştır. Bu sergilerde muvaffakıyetli bir imtihan geçiren Türk resmi milletlerarası plânda bir varlık olduğunu gereği kadar ispat etmiştir. Bunu yabancı memleketlerde Türk resmi hakkında çıkan takdirkâr yazılardan da anlıyabiliriz. Modern Türk resmi bugün Avrupa çerçevesi içinde bâzı tesirleri kabul etmekle beraber kendine has bir hava içinde millî bir sanatımızdır. Hiç şüphesiz ki zamanla bu yabancı tesirler büsbütün kalkacak ve Türk ressamlığı en geniş ölçü ve mânasında bir yaratma devresine girecektir.

Şimdi 1933 yılındanberi Türk resminde beliren şahsiyetleri tanıtalım:

Cemal Tollu: (1899) Son yirmi yıl modern Türk resmini kuran sanatkârların başta gelenlerinden biri Cemal Tollu'dur. Cemal Tollu resimle beraber arkeolojiye de çalışmış ve Ankara Arkeoloji Müzesi müdürlüğünde bulunmuştur. Tollu Almanyada Hoffman ve Fransada Lhote, Gromaire ve Fernand Léger'nin atelyelerinde çalışmış, gravür ve heykel de yapmıştır. Çok ileri olan form ve şekil endişesini tekemmül ettirmek için heykele de çalışan Cemal Tollu, Pariste Marcel Gimond ve Charles Despiau gibi büyük heykeltıraşların atelyelerinde uzun müddet etüdler yapmıştır. Cemal Tollu'nun tabloları çok çalışılmış, ağırbaşlı eserlerdir. Bu sanatkârın en ziyade ehemmiyet verdiği noktalar renk kıymetlerinin doğruluğu ve desenin olgunluğudur. Cemal Tollu 1933 ten sonra teşhir ettiği eserlerde hocası Gromaire'in tesiri altında geniş plânlı ve hacımlı resimler yapmış, sonraları daha realist ve daha mülâyim bir tarza dönmüştür. Bugün Güzel Sanatlar Akademisinde öğretmendir.

Bedri Rahmi Eyüboğlu: (1911) Karadeniz sahilinde Görele kasabasında doğan ve lise tahsilini Trabzonda tamamlıyan bu sanatkâr 1931 - 33 yılları arasında Fransada bulunmuş

Zeki İzer'in bir tablosu

ve evvelâ Lyon Güzel Sanatlar Okulunda çalıştıktan sonra Parise gitmiş, orada André Lhote'un atelyesinde uzun müddet çalışmıştır. Genç neslin en iyi şairlerinden olup, makaleleri, sanat hakkında yazı

ve konuşmalariyle de fikir dünyamızda bir rol oynıyan Bedri Rahmi, Türk sanatının en orijinal şahsiyetlerinden biridir. Resimde onun en kuvvetli tarafı, renkçiliğidir. Bedri Rahmi'yi, Picasso, Matisse ve Dufy gibi sanatkârların şiddetli renk

Halil Dikmen'in bir tablosu

ahengi ve hareketli, arabeskli bir desen arayan tekniğine bağlamak mümkün olmakla beraber şurası da muhakkaktır ki bu sanatkâr, millî motiflerimizi ve bize has çizgi ve renk hususiyetlerini çok iyi kullanmış, neticede Batı tesirlerini unutturan, orijinal bir sanat yaratmıştır. Bedri'nin dikkate değer bir hususiyeti de

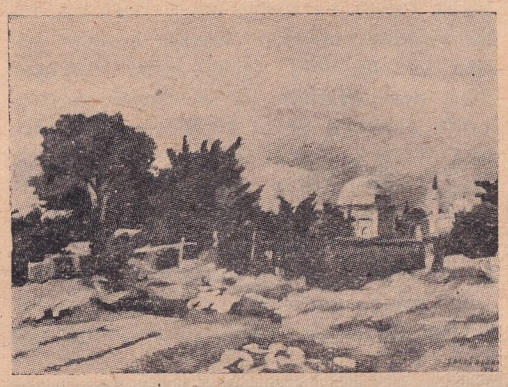

Sabri Fettah'ın bir tablosu

çizgisindeki ve rengindeki geniş tezyinî imkânlardır. Bedri Rahmi büyük sahaları kaplıyacak bir teknik kolaylığına ve muhayyile kuvvetine sahiptir.

E r e n E y ü b o ğ l u: (1913) Bedri Rahmi'nin karısı olan Eren Eyüboğlu umumiyet itibariyle Bedri'nin tarzı

Elif Naci'nin bir tablosu

ve anlayışı içinde çalışmakla beraber ondan ayrılan bir şahsiyete sahiptir. Renk ahenkleri daha sade ve daha ağır, çizgisi daha az tezyinî daha realist olan bu ressamın tablolarında iyi bir şekil yapısı vardır. Eren kuvvetli bir manzara ressamı olmakla beraber bilhassa figür ressamlığında olgunluk göstermektedir. Portre desenleri dikkate şayandır. 1946 da kendi eserlerinden mürekkep sergiler açmıştır.

E r c ü m e n d K a l m ı k : (1910) Sanat hayatına kitap ve gazete ressamlığiyle atılıp bu sahada kendini tanıtan Ercümend Kalmık sonraları daha derin bir sanat yapmak ihtiyacını duyarak 1939 da Parise gitmiş, orada şimdiye kadar birçok Türk gencini yetiştirmiş olan André Lhote'un hususî akademisinde uzunca bir etüd devresi geçirmiş ve yepyeni bir sanat şahsiyetine kavuşmuştur. Sevimli ve çekici eserleriyle yağlı boya tarzında sanat dünyamızda kendisine seçkin bir yer ayıran Ercümend Kalmık 1947 de kendi eserlerinden mürekkep bir sergi açarak büyük bir muvaffakıyet kazanmıştır. Ercümend'in paleti umumiyet itibariyle empresyonist olmakla beraber desen ve şekil kaygısını da uzak tutmamaktadır.

Z e k i F a i k İ z e r: (1905) Modern ressamlarımız arasında renge ve

Bedri Rahmi'nin bir tablosu

renk ahenklerine ehemmiyet verenlerden biri olan Zeki İzer, 1928 de Fransaya gitmiş ve orada Othon Friezs ve André Lhote gibi ileri fikirli hocaların atelyelerinde dört yıl çalışmıştır. Zeki İzer başlangıçta stilize edilmiş ve geometrikleştirilmiş bir kübist görüşle çalıştığı halde, sonraları Bonnard gibi renkçi üstatlara hayran olmuş ve daha coşkun, daha lirik bir paletle resim yapmıya başlamıştır. Zeki İzer'in resimde başlıca endişesi tablonun tertibinde renk lekelerinin denkliği ve ahengidir. Bu sanatkâr eserin inşasını ve hattâ desenini renk dürbününden görmekte ve bu endişesi onda gitgide olgunlaşarak kemale ermektedir.

A r i f K a p t a n : (1906) 1924 te Askerî Deniz Okulunu bitirerek uzunca bir müddet bahriyede hizmet eden Arif Kaptan resime heves ederek istifa etmiş ve kendini sanata vermiştir. 1935 te Güzel Sanatlar Akademisinde kendi eserlerinden mürekkep bir sergi açan Arif Kaptan o yıldanberi profesyonel ressamlar arasında yer almış ve az zaman içinde kendine seçkin bir mevki temin etmiştir. Arif Kaptan bugüne kadar bilhassa manzaralar yapmış ve bu tarzda çok muvaffak olmuştur. Hassas bir tabiat görüşüne

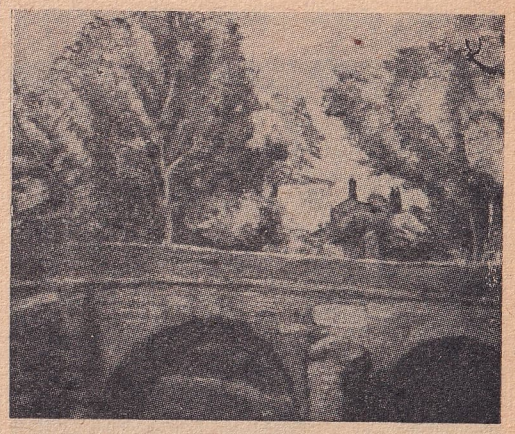

Eşref Üren'in bir tablosu

sahibolan bu sanatkâr çok pişkin ve olgun renklerle örtülü eserler yapmaktadır.

S a b r i F e t t a h B e r k e l : (1907) Üsküdde doğmuştur. 1928 de İtalyaya gitmiş ve Floransa Güzel Sanatlar Akademisinde profesör Felice Carena'nın atelyesinde uzun müddet çalışmış-

Nurullah Berk'in bir tablosu

tır. Sabri Berkel yağlı boya ile beraber fresk ve gravür tekniğini de çalışmıştır. Floransa Akademisinden mezun olduktan sonra 1931 de Parise giden sanatkâr 1935 te ilk defa olarak Türkiyeye gelmiş ve bir müddet sonra Güzel Sanatlar Akedemisinde gravür öğretmeni olmuştur. Yeni ressamlarımız arasında klâsik ve

Ercüment Kalmık'ın bir tablosu

ağırbaşlı bir sanat yapma endişesiyle tanılan Sabri Berkel çok titiz, çok dikkatli bir sanatkârdır. Eserleri, uzun ve sabırlı bir çalışmanın mahsulüdür.

E ş r e f Ü r e n : (1897) Manzaracı olarak tanınmış olan Eşref Üren ar-

kadaşları arasında en fazla empresyonist palete meyleden bir ressamdır. Tabiatin dikkatli fakat aynı zamanda serbest bir tefsircisi olan Eşref Üren, eserlerinde ışığı ve ışık akislerini gerçek bir kudretle belirtmektedir. Onun tablolarında bu kudret ürkek ve titrek gibi görünen fırça vuruşları altında gizlenir. Alâyiş ve göste-

Salih Uralli'nın bir tablosu

rişten nefret eden bu ressamın eserlerindeki his ve şiir plâstik zenginlik ve olgunlukla başbaşa gitmektedir.

H a l i l D i k m e n : (1906) 1928 de Parise tahsile giden bu sanatkâr orada Julian Akademisinde Albert Laurens'ın atelyesinde dört sene çalışmıştır. Halil Dikmen'de o zamanlardanberi billûrlaşan endişeler bugün de sanatına hâkimdir. Gerek desenlerinde, gerek yağlı boya tablolarında renk ahenk ve güzelliğinden

Hakkı Anlı'nın bir tablosu

ziyade ışık ve gölge endişeleri vardır. Halil Dikmen zaman zaman kübist araştırmalarda bulunmakla beraber klâsik sanata hayrandır. Eserlerinde eski ressamların başlıca hassası olan ışık taksimi ve kompozisyonu aramaktadır. Halil Dikmen son yıllarda Anadolu hayatından ve Türk tarihinden ilham alan büyük eserler vücuda getirmiştir. Kendisi 1937 denberi Dolmabahçe Resim ve Heykel Müzesinin müdürüdür.

H a k k ı A n l ı : (1903) Manzara, portre, natürmort gibi tarzlarda zengin imkânlara malik olan bu sanatkâr artan bir serbestlik ve bilgi ile hakiki bir sanatkâr mizacı gösteriyor. Hakkı Anlı'nın paletinde koyuca renkler ve griler hâkim iken, paleti tedricen açılmış ve renklenmiştir. Araştırıcı, titiz ve güç beğenir olan Hakkı Anlı bugün renk zenginliği bakımından kemale ermek üzeredir.

S a l i h Ü r a l l ı : (1908) Salih Urallı 1933 - 34 yıllarında Parist André Lhote atelyesinde çalışmış ve uzunca müddet kübist prensiplerine uygun etüdler

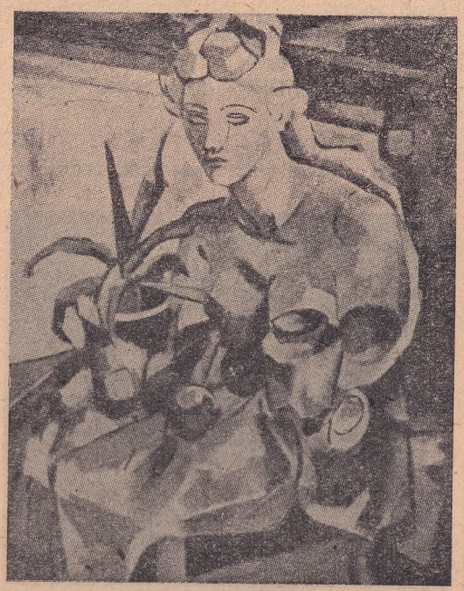

Eren Eyüboğlu'nun bir tablosu

yapmıştır. Salih Urallı bir müddettenberi kâh tabiata yakınlaşmakta, kâh mücerret şekil araştırmalarında bulunmaktadır. Salih Urallı Ankarada İsmet Paşa Enstitüsünde resim atelyeleri öğretmenidir.

E l i f N a c i : (1898) 1928 de Müstakil Ressamlar Birliğini kuranlardan olan Elif Naci 1933 te "D Grupu" na girmiştir. Yazıları, konferansları ve muhtelif sergilerde teşhir ettiği eserleriyle sanat hayatımızın hareketli bir uzvu olan Elif Naci Avrupa tesirlerinden uzak kalmıştır. İlk faaliyet yıllarında nokta nokta renk benekleri şeklinde kendine has bir teknikle çok serbest çalışan Elif Naci bugün realizme ve daha mutedil bir görüşe dönmüştür. Eski Türk sanat tarihinde ihtisası olan Elif Naci, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi müdürüdür.

A b i d i n D i n o : (1911) Abidin Dino'yu yağlı boya tarzında çalışan ressamlardan ayırarak desinatörler arasında saymak doğru olur. Filhakika bu ressam yağlı boya ile çalışmakla beraber en kuvvetli ifade vasıtasını mürekkepli ve kurşun kalemlerle yaptığı desen ve krokilerde bulmuştur. Gölgesiz, helezonlu çizgilerle yaptığı bu desenlerde Abidin Dino, Picasso, Cocteau ve sürrealistlerin tesiri altında kalmakla beraber eski Türk hat ve minyatür üstatlarının maharetini canlandırmaktadır. Garip ve rüyavî bir âlemin mahsulü olan figürleri, kompozisyonları ve mücerret çizgi kombinezonlarına dayanan taslaklariyle Abidin Dino, Türk resminde tamamiyle ayrı ve orijinal bir şahsiyettir.

A r i f D i n o : (1895) Şimdiye kadar hemen hiçbir sergiye iştirak etmemiş ve çok az eser göstermiş olan bir desinatördür. O da, kardeşi Abidin gibi, az boya kullanmakta ve illüstratif bir desen ile çalışmaktadır. Arif Dino'nun en muvaffak eserleri, çini mürekkebiyle yaptığı siyah-beyaz tezatlı kitap ve dergi resimleridir.

F i k r e t M u a l l â : (1905) Fikret Muallâ'yı da desinatörler arasında saymak lâzım gelir. Uzun müddettenberi Pariste yaşıyan ve hayatını orada sanatiyle kazanan bu ressam desen ve sulu boyalarında büyük bir el ustalığına ve görüş hassasiyetine sahiptir. Fikret Muallâ son yıllarda Pariste Picasso ve kübistlerin tesiri altında yağlı boya resimler yaparak galerilerde bu eserleri teşhir etmektedir.

Münif Fehim ve 1947 de pek genç ölen Cemal Nadir Güler, desinatör ressamlarımız arasında hatırlanması gereken şahsiyetlerdir. Bu tarzın bizde kurucuları meşhur «Cem» dergisini çıkaran karikatürist Cemil ve Sedat Nuru İleri idi. Bu iki sanatkâr mizahçı olmakla beraber realist ve kuvvetli çizgileriyle Avrupaî Türk desenciliğinin ilk eserlerini vermişlerdir. Cem ve Sedat Nuri'den sonra Cemal Nadir Güler (Bakınız : Aylık Ansiklopedi, sayfa 1070) illüstratif tarzın milletlerarası çapta bir üstadı olarak yetişmiş, gündelik hayatımızın gülünç ve acı taraflarının tükenmez bir hikâyecisi olmuştur.

Burada karikatür mevzuunda fikir yürütmediğimizden karikatür ressamlarımız

Arif Kaptan'ın bir tablosu

üzerinde de tabiatiyle durmuyoruz. Münif'e gelince, dekoratif Doğu tipleri üzerindeki ibdalarını burada ehemmiyetle tespit etmeden geçemeyiz.

(Nurullah Berk)

CHARLES - QUİNT veya BEŞİNCİ CHARLES — (1500 - 1558) "Şarlken okunur" Mukaddes Roma İmparatorluğu imaparatoru ve İspanya kıralı. Avusturya arşidükü Güzel Philippe yani Castile ve Holânda Kıralı Birinci Philippe ile, kocasının ölümünden sonra aklını kaybederek onun cesedini şehirden şehire dolaştırdığı için Divane lâkabını almış olan Castile Kıraliçesi Jeanne'ın oğludur. 1500 yılı şubatında Gand (bugünkü Belçikada)

şehrinde doğdu. Altı sene sonra babası ölünce Holânda ve Franche - Comté'de ona halef oldu. 1516 da anasının babası Ferdinand öldü ve Charles esasen 1504 tenberi Castile kıraliçesi olan anasiyle birlikte ve 1517 de Castile ve Aragon hükümdarı tanındı. Aynı yıl babasının babası Maximilian'ın ölümü üzerine Hapsburg topraklarında onu istihlâf etti. 1519 da da Fransa'nın ve papalığın şiddetli muhalefetine rağmen Mukaddes Roma İmparatorluğuna imparator seçildi. Artık Charles'ın hâkim olduğu topraklar çok dağınık ve muhtelifti. İspanya ve sömürgelerine, İtalyanın Napoli, Sicilya ve Sardenya kısımlarına olduğu kadar, muhtelif ırklardan insanları içinde barındıran Hapsburg topraklarına da hükmediyordu. Şahsan da İspanya ile sömürgelerinde, İtalya, Flandre ve Avusturyanın bâzı yerlerinde büyük malikânelere sahipti. İspanyada "Cortes" denilen meclisin, Almanyada "Diet" denilen meclislerin muhalefetine uğruyor, imparatorluğunun muhtelif kısımlarından hemen herbirinde ayrı bir idare sistemi tatbik ediyordu. Bukadar geniş bir hükümranlığa sahibolduğu ve imparatorluğunda güneş batmadığını söyliyebildiği halde bir aralık dünyaya hâkim olmak hırsına kapıldı. Fakat karşılaştığı engeller ve bu engellere karşı giriştiği mücadeleler, bütün maharetine ve soğukkanlılığına rağmen, düşüncelerini tamamiyle gerçekleştirme imkânını vermedi.

Charles - Quint'in hükümranlığı başlangıcında karşılaştığı güçlükler kısaca şu üç maddede hulâsa edilebilir : 1) Hükümdarlığının başlangıcında Almanyada sağa karşı muhalif dinî bir kuvvet olarak kurulmasında bizzat âmil olduğu Lutheranlık; 2) Fransanın muhalefeti ve hükümdarlığının ilk senelerinde Fransız ordularının İtalya topraklarını ele geçirmek maksadiyle kendisine karşı giriştiği muharebeler; 3) Osmanlı İmparatorluğunun ve Kanunî Sultan Süleyman'ın Avrupada günden güne artan nüfuz ve kudreti ve bunun Barbaros Hayrettin vasıtasiyle Kuzey Afrikasında ve Akdenizde müthiş bir hale getirilmiş olması. Charles'ın zaman zaman süreksiz hal çarelerine bağladığı bu güçlükler devamlı olarak tekerrür etti.

Charles'ın dinî politikası ilk görünüşünden, aşikâr olarak Katolikliğin Almanyada canlandırılmasına doğru gelişti ve onun bu hedefe varmak kararı aslâ sarsılmadı. Worms Diyeti, Luther'i ve Lutheranlığı aforoz etti. Charles'ın Almanyayı Roma hesabına Katolikleştirmek için sarfettiği mütemadi gayretler, bu memlekette geniş ölçüde acze uğramasına müesssir olmuştur.

Charles'ın hükümdarlığının ilk yılları Birinci François ile devamlı bir mücadele safhası sayılabilir. Bu mücadele ancak 24 şubat 1525 te François'nın Pavia (İtalya) da mağlûp ve esir edilmesiyle sona erdi. François bir sene esir kaldıktan sonra Charles'ın şartlarını kabul ve 14 ocak 1526 da Madrid Antlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. Bu antlaşmaya göre François, Burgonya'yı Charles'a bırakıyor ve İtalyadaki iddialarından vazgeçiyordu. Fakat François serbest bırakılır bırakılmaz antlaşmayı protesto etti ve Charles'ın eski müttefikleri olan Sekizinci Henry ve İtalya devletleriyle anlaşma görüşmelerine girişti. Bu görüşmeler Charles aleyhine Mukaddes İttifakla neticelendi. Ezelî ve ebedî düşmanı François'nın bu ittifakı başardığı aynı yıl, imparatorun geniş imparatorluğunun hemen her tarafından toplıyarak meydana getirdiği ordu Romaya hücum, şehri zapt ve yağma, papayı esir etti. Charles papanın esir edilmesi keyfiyetinde şahsî mesuliyeti reddetmekle beraber onu serbest bırakmak için her türlü şartlardan faydalandı. Bu ikinci harb de

Charles - Quint

1529 da Cambrai Barışiyle sona erdi.

Hükümdarlığının ilk safhası olayları devamınca Charles, İspanyada ikamet etmişti. İspanyollar onun imparator seçilmesinden memnun olmadılar ve o zamandan itibaren Charles onları ikinci plâna attı. Bu yüzden İspanyollar Charles'in yoluna türlü türlü engeller dikmekten geri durmadılar ve muharebelerinde ona yeter bir yardımda bulunmamak için ellerinden geleni yaptılar.

Cambrai Barışından sonra; Claude de France'tan dul kalan Birinci François, Charles'ın büyük kızkardeşi Avusturyalı Eléonore ile evlendi ve Charles 1529 da Romalıların imparatoru ve Lombardiya kıralı oldu. Müteakıp senelerde, Worms Diyetinin kararlarını tekraliyan ve Schmalkand "Protestan" Birliği'nin kurulmasına vesile olan Augsburg Diyetini tuttu. Fakat Protestanların yıldırılarak ezilmesi, siyasi olaylar yüzünden geri kaldı. Charles Almanya imparatoru iken imparatorluğun tabii düşmanlarına karşı yardım görmek için Protestan tebaasının dostluğuna muhtaçtı. Bu arada Doğuda müşkülât baş göstermişti. İmparatorluğun böğründe bir diken gibi duran Türkler artık Charles'ı tehdide başlamışlardı. Fakat tehlike harbsiz atlatıldı ve Charles İspanyaya döndü. 1535 te müstahkem Tunus korsan şehrini hücumla zaptetti ve ertesi sene Birinci François kendisine karşı tekrar harb açtı. Birinci François, Hıristiyanlığa aykırı sayıldığı bir zamanda Kanunî Sultan Süleyman'dan himaye ve yardım dilemiş ve Osmanlı İmparatorluğunun ittifakını sağlamıştı. Diğer taraftan da Almanya Protestanlariyle birleşmişti. Buna kızan Charles, Provence'ı (o zamanki Fransanın güney eyaletlerini) işgal ederek intikamını aldı. Fakat vatansever halkın erzak ve mühimmatı imha etmesi üzerine şaşırdı, güç duruma düştü, dağların gerisine çekildi ve 1588 de papalığın tavsiyesiyle Nice'de yeni bir barış, daha doğrusu on yıllık bir mütareke imzaladı.

Charles 1539 da İspanya Cortes'inin nüfuz ve kudretini kırma politikasına başladı ve o tarihten itibaren bu meclis tedricî surette şöhretini kaybetti. Aynı yıl, Gand şehri isyan etti. Charles âsileri cezalandırmak için Fransadan geçit istedi. Birinci François bâzı şartlarla geçit müsaadesini verdi. Charles âsileri merhametsizce ezdi ve Gand şehrini bütün imtiyazlardan mahrum bıraktı. 1641 de tekrar Tunusa hücuma teşebbüs etti, başaramadı ve bu muvaffakıyetsizliğe "Allahın işi" dedi.

Charles, Fransadan geçiş için vadettiği şartları yerine getirmedi. Kanunî Sultan Süleyman'la ittifakına güvenen Birinci François, Charles'a karşı dördüncü harbi açtı. Türk donanmasının Toulon limanına demir atması ve kışı orada geçirmesi bütün Avrupayı dehşet içinde bıraktı. Bununla beraber ve ordusunun Cerisola (İtalya) da muzaffer olmasına rağmen Birinci François, 1544 te Charles'la Crespy Barışını yapmak ve İtalya topraklarındaki iddialarından tekrar vazgeçmek zorunda kaldı. Zira pek müteassıp bir Hıristiyan olan Sekizinci Henry umulmadık bir zamanda Charles'ın yardımına koşmuş ve Fransayı istilâya başlamıştı. Birinci François, Charles'la barış haline girmekle beraber Sekizinci Henry ile iki sene daha mücadele etmek zorunda kalacaktır.

Charles, Crespy Barışından sonra, kalbinde uyuyan politikasını ve bilhassa Almanyayı Katolik Kilisesine tekrar kazandırmak işini yürütmekte serbest kaldı. Evvelce, siyasi olayların tesiriyle Protestanlarla hoş geçinmiye mecbur olmuştu. Bu olaylar ortadan kalkınca Protestanlara karşı harekete geçti. Protestanlar silâhlandılar, fakat Charles'ın büyük kuvvetleri karşısında hezimete uğradılar ve liderleri esir edildi. Bunu hem Protestanları, hem Katolikleri memnun bırakmıyan Augsburg Fitreti takibetti. Bunu da nihayet Saksonyalı Maurice'in plânları takibetti ve Protestanlar hiçbir zaman akıllarından geçirmedikleri şartlar koşacak duruma girdiler. 1555 te imzalanan Augsburg Barışiyle Protestanlık resmen tanındı; bununla beraber bu mesele kesin bir halle bağlanmış olmaktan uzaktı. Charles'ın en büyük ve pek bağlı olduğu plânı bu suretle iflâs etti. Diğer taraftan oğlu Philippe'i imparator olarak kendine halef etmeyi uzun zamandanberi ve ciddi surette düşünüyordu. Bu plânı da muvaffakkiyetsizliğe uğradı. Bu iki darbeye sağlık durumundaki bozukluk da eklenince, 1555 de tahttan feragat ederek İspanyanın Estramadura vâdisinde San Geronimo de Yuste

manastırına çekildi. Aynı yıl en sevdiği ülkelerinden Holândadan, bir sene sonra İspanya ve sömürgelerinden oğlu Philippe (İspanya, Holânda v. s. Kıralı İkinci Philippe) lehine, 1558 de de kesin olarak imparatorluktan, zaten 1555 tenberi ismen imparator olan Ferdinand (Birinci Ferdinand) lehine feragat etti. Mistik bir buhran içinde tahttan feragat ettikten sonra Charles'ın manastırda kalarak çile ve dualarla vakit geçirdiği sanılmamalıdır. O Yuste manastırı yakınlarında inşa ettirdiği mükellef inzivagâhından,1555 ten 1558 e, yani orada vefat ettiği tarihe kadar, arzularını kardeşine ve oğluna dikte etmekten geri kalmamıştır. Charles 1558 eylûlünde ölmüştür.

Charles şahsan halkın tuttuğu bir hükümdardı. Güttüğü siyasette samimi idi; fakat oğlu Philippe'e bıraktığı hükümdarlık mirasının neticeleri feci oldu. Dinî mücadeleleri de son derece samimi idi; fakat bu mücadelelerde talihi yar olmadı. Otuz Yıl Harbi dahi Augsburg Antlaşmasının mantıkî bir neticesidir.

Charles gibi bir hükümdarın tahttan feragati ve bu çekilişten sonra sözde kendini ölmüş gibi gösterip tertibettirdiği cenaze törenine bizzat iştirak ettiği söylentisi, halk arasında her zaman bir sürü imalı ve kinayeli sözlere vesile olmuştur. Halbuki bu cenaze töreni söylentisinin tamamiyle yalan olduğu bugün anlaşılmış bulunmaktadır.

Kısa bibliyografya: Robertson; History of Charles V. Armstrong; Life of Charles V. Mignet; Charles - Quint, son Abdication, son Séjour au Monastère de Yuste et sa Mort.

(Ahmet Bahtiyar Esen)

EFKÂRI UMUMİYE — "Efkârı umumiye" terkibi yanlış olarak dilimize yerleşmiş ve yüz yıldan fazla böylece kullanılmıştır; doğrusu "efkârı âmme" olmak lâzım gelir; daha sade kullanılış şekli "âmme efkârı" dır. Yeni dilde bu manâyı ifade için "genoy" kabul edilmiştir. Fransızcası "opinion publique" dir.

"Âmme efkârı" tâbiri, tarifi güç, hudutlandırılması âdeta imkânsız olan ve buna rağmen içtimai ve bilhassa siyasi münasebetler bakımından çok sık ve, takibedilen maksatlara göre, muhtelif mânalarda kullanılan, nispeten yeni, bir tâbirdir

İnsanların bir arada bulundukları zaman gerek fikir ve gerek hareket bakımından birbirleri üzerine tesir ettikleri ve bu tesirlerin neticesi âdeta müşterek ve umumî bir fikir doğduğu ve müşterek hareketler yapıldığı muhakkaktır. Bu tesirler ve neticeleri muhtelif şekillerde belirebilirler. Linç yapan veya etraftaki dükkânları kırıp döken bir kalabalığın haleti ruhiyesiyle her hangi bir mitingteki topluluğun gösterdiği fikrî ve harekî tezahürlerden bütün bir memlekete hattâ kıta veya dünyaya sarî fikir ve duygu cereyanlarına kadar her türlü belirtiler insanların birbiri üzerinde yarattıkları ruhî tesirlerden ve bu tesirlerin doğurduğu ruhi ve fiilî hareketlerden ibarettir. İşte "âmme efkârı" tâbiriyle ifade ettiğimiz ruhî halet de bu tezahürlerden biridir.

"Âmme efkârı" tâbiri Onsekizinci Yüzyılda kullanılmıya başlanan bir tâbir olmakla beraber daha evvelki çağlarda aynı mefhumu ifade için benzeri tâbirlere raslamak mümkündür. Yunanlılarda ossa, pheme ve nomos, Romalılarda fama, fama populariş ve rumores tâbirleri bu fikri ifade ederdi. O kadar ki Atinalılar bu mefhumu ifade eden bir ilâh bile tanımakta idiler. Ortaçağlardaki ilâhiyat ve hukuk uleması ise consensus tâbirini ananevî âmme efkârı mânasında kullanırlardı.

Yeni çağların başında Machiavelli "halkın sesi = publicavoce" dediği âmme efkârının ehemmiyetine dikkati çekmişti.

Gerek İlk ve gerek Ortaçağlarda ehemmiyeti belirti halinde dikkati çeken âmme efkârı, İngilterede Onyedinci Yüzyıldaki dahilî siyasî mücadeleler sırasında daha ziyade tebellür etmiştir. William Temple, 1672 senesinde yazdığı "Hükümetin menşei ve mahiyeti hakkında" ki eserinde siyasî iktidarın kaynağını, hükümdarın iyiliği, dirayeti ve değeri hakkında mevcut "umumî efkâr" da bulmaktadır. Lock ise, âmme efkârı dediğimiz fenomene ilk defa olarak hukukî ve ahlâkî bir esas sağlamakta ve "insanlar, hareketlerinin doğruluğunu veya eğriliğini takdir için üç nevi kanuna müracaat ederler, bunlar da : ilâhî kanun, medenî kanun ve fikir ve mütalâa yahut da şöhret kanunudur" demektedir.

"Âmme efkârı" mefhumu İngiltereden diğer memleketlere de yayılmıştır. Montesquieu'nün "esprit général" (umumi ruh) ve Rousseau'nun "volonté générale" (umumi irade) tâbirleri ile Alman muharrirlerinin kullandığı "volkgeist" (halk ruhu) tâbirleri âmme efkârı'nı ifade teşebbüsleri idi. Fransa ihtilâlinde "opinion publique" tâbiri yalnız Fransada değil bütün Batı memleketlerinde yerleşmiye başladı.

Geniş ve oldukça seyyal bir mâna ifade eden bu tâbir yerine tarihçilerin "halk hâkimiyeti", "âdat", "nâzım fikirler" ve "Zeitgeist" gibi tâbirler kullanmasına rağmen, "âmme efkârı" gazeteciler, politikacılar ve içtimai ruhiyatçılar tarafından, ilk kullanılışındaki mânalardan kısmen tecridedilmiş bir halde, ele alınmış ve zamanımıza kadar gelmiştir.

O halde "âmme efkârı" ndan maksat nedir? Her şeyden önce şurasını kaydetmek lâzımdır ki çok defa, seslerini duyurmak imkânını bulan fertlerin veya grupların fikirleri "âmme efkârı" telâkki olunabilir. Şu halde "âmme efkârı" tâbirini izah için her şeyden evvel "alenen ifade olunan fikirler" le asıl "âmme" nin fikirlerini ayırdetmek icabeder. Bunlardan birincisi yani neşir ve ilân olunan fikirler, halkın görüşü ve düşünüşü üzerinde esaslı tesirler icra etmekle beraber, şahsî mahiyettedir. Halbuki "âmme efkârı" çok derinlere kadar giden organik bir kuvvettir, insanların ilk zamanlardanberi kurdukları içtimaî grupların ideolojileri ve heyecanlariyle yakından ilgilidir. Âmme efkârı yalnız cemiyet içinde karar ve mütalâa sahiplerinin düşüncelerini formüle etmekle kalmaz belki halkın ârızî hislerini ve temayüllerini birleştiren ve bir an için tebellür ettiren umumî iradeyi ifade eder.

Başlıca iki nevi âmme efkârından bahsolunabilir: statik ve dinamik. Statik âmme efkârı mutlaka sabit olmamakla beraber ananevî âdetler ve örfler şeklinde tezahür eder. Bir memleketteki giyim âdetleriyle moda arasında ne fark varsa statik ve dinamik âmme efkârı arasında da bu mahiyette bir münasebet vardır. Bu iki neviden hangisinin daha hâkim olacağını, muayyen bir zamandaki iktisadi ve içtimai münasebetler tâyin eder. Bilhasa ziraî ve trampa ekonomisine malik memleketlerde (eski Yunanistan, Roma, Japonya ve Batı Avrupa gibi) âmme efkârı umumiyetle statiktir. Halkın düşünce ve temayülleri pek çabuk tebeddül eder. Ortaçağlardaki muharrirlerin Volkseele ve Volkgeist (halk ruhu) tâbiriyle ifade etmek istedikleri budur. Dinamik "âmme efkârı" ise ikna ve neşir vasıtalarına dayanır ve malzemesini muayyen tarihî hâdiselerden veya günün vakalarından alır. Bu nevi âmme efkârî daha ziyade, halkın her gün birleşip fikir teati ettikleri kalabalık şehir sokaklarında ve meydanlarında tezahür eder.

Müstebit devletler, ister dinî ister lâik esaslara dayansın, daima, statik mahiyetteki âmme efkârına istinadederler. Ve her ne zaman dinamik âmme efkârı diktatörü veya mutlak hükümdarı tehdidetmiye başlarsa devlet kudretini elinde tutan şahıs veya zümre elindeki neşir ve-ya telkin vasıtalariyle dinamik bir şekilde uyanan âmme efkârını gene statik bir hale koyarlar. Şurasını da unutmamak gerektir ki, statik âmme efkârı şahısları, âdetlere, ananelere ve örflere bağlar. Bunlar da bâzı hallerde, ne kadar müstebit olurlarsa olsunlar, hükümdarın ve yanındakilerin istediği gibi hareket etmelerine mâni olur. Meselâ Osmanlı tarihi boyunca, statik âmme efkârının padişah ile vezirleri ve hattâ padişahları bile deviren yeniçeriler üzerinde frenleyici bir tesir icra ettiği meydandadır.

Dinamik mahiyetteki âmme efkârı daha bâriz ve daha mütehavvildir. Fertler üzerinde müessir olduğu gibi her fert de iştirak ettiği "âmme efkârı" kitlesine kendi görüş ve düşüncesinden bir şey ilâve etmiş olur.

Dinamik âmme efkârını yaratmak veya buna muayyen gayelere uygun şekil vermek teşebbüsleri medeniyetin ilk devirleriyle başlar. Benî İsrail'in peygamberleri ve kıralları vaız ve nutuklariyle, sonraları da yazılı risaleleriyle halk efkârı üzerinde müessir oluyorlardı. Yunanlılarda ve Romalılarda hitabet, tiyatro, şiir ve sonraları risaleler, gene âmme efkârına şekil veren faaliyetlerdi.

Ortaçağlarda âmme efkârı ehemmiyetini kaybetmişti, yalnız imparatorlarla papalar arasındaki nüfuz rekabeti sırasındadır ki her iki taraf da halk efkârına kendi gayelerine uygun bir cereyan vermiye çalışmış ve bu maksatla da birçok risaleler neşrolunmuştur.

Matbaanın keşfi âmme efkârının ehemmiyetini arttırmıştı. Çünkü bundan evvel mahdut bir grupa hitabeden ve elle

yazılan risaleleri ve diğer neşriyatı şimdi kolaylıkla çoğaltarak daha geniş bir kitle arasında yaymak ve bu suretle efkâra muayyen şekiller vermek imkânları meydana gelmişti. Günlük hâdise ve meseleleri muayyen şahıslara bildiren ilk günlük mektuplara 1609 da Almanyada raslanır. Bu mektupların daha mütekâmil bir şekli olan ve âmme efkârına tesir hususunda büyük bir rol oynıyan gazeteler bunları takibetmiş ve ilk İngiliz gazetesi 1622 de neşre başlanmıştır. Gazetelerle beraber âmme efkârı üzerinde müessir olan neşriyat arasında mevkut mecmuaları da saymak lâzımdır.

İngilterede Onyedinci Yüzyılda dinî ve siyasi hürriyet için yapılan mücadelelerde âmme efkârı bugünkü mânasiyle tezahür etmiş bulunuyor ve muhtelif neşriyatla halk hükümdarın diktatörce idaresine karşı hazırlanıyordu. Amerikadaki koloniler de bu tekniği gerek İngiltereye karşı mücadelelerinde ve gerek, sonradan kendi aralarındaki esaret muharebesinde kullanmışlardı.

Âmme efkârının ehemmiyeti, propaganda ve neşir vasıtalarının inkişafı nispetinde artmış ve fakat bu vasıtaları ele geçirebilen zümrelerin âmme efkârına istedikleri istikameti vermeleri tehlikesi de belirmiştir. Nitekim son iki harb arasında Almanya, İtalya ve Rusya gibi rejimlerde iktidar bilhassa muayyen istikametlere sevkolunan âmme efkârına dayanmıştır.

Âmme efkârı ve bilhassa dünya âmme efkârı, serbest ve tarafsız bilgiye ve haber kaynaklarına dayandığı takdirdedir ki muhtelif memleketlerde demokratik rejimler ve dünyada da devamlı bir sulh tesisine imkân hâsıl olabilir. Aksi takdirde, yani her hangi bir memlekette iktidarı elinde bulunduran zümrenin eğitim ve propagandaya hâkim olmasiyle yaratacağı âmme efkârı en otokrat idareyi tabii görebilir. Aynı suretle de kapalı ve hususî bir eğitim ve propaganda sistemine tabi ve başkalariyle temastan memnu bir memleket halkını başka milletlerin üzerine saldırmak ta çok kolay olur.

Görülüyor ki insanların, birbirlerinin ve bilhassa sistematik telkin ve propaganda vasıtalarının tesiri altında kalmaları bir bakıma insanlığın geleceği için hayırlı olmakla beraber diğer bir bakıma da tehlikeli bir noksanlık teşkil etmektedir Bu sebepledir ki her hangi bir hâdisede umumî efkârın şu veya bu şekilde tezahür etmiş olması mutlaka muayyen bir milletin gerek kendi ve gerek insanlık menfaati için en iyi istikameti seçtiğini değil belki muayyen fikir ve gayeleri güdenlerin halka daha fazla tesir edebildiğini gösterir.

(Prof. Hazım Âtıf Kuyucak)

EŞREF, ŞAİR — (1847-1912) Şair Eşref'in resmî hal tercümesi doğum tarihinin 1263 (1847) den sonraları 1269 a küçültüldüğünü kaydeder; fakat bu doğum yılı, kendi oğlunun bir kitabına atfen söylenir ki Hicri değil, Rumîdir. Ölümünden sonra İzmirde çıkan bir yazıda ise doğumunun 1258 (1842) olduğu yazılmıştır. Bunlara bakılarak 1847, kendi kronolojisine daha uygun bir başlangıç görülür ve bu yıl, doğumunun yüzüncü senesi dolayısiyle bir anma töreni yapmakta 13 temmuz tarihi bunun için ihtiyar edildi. Doğum yılı belli olup da doğum günü belli olmıyanları yılın altıncı ayı başında doğmuş itibar etmek ve takvim değişiklikleri yüzünden biz de bunu 13 temmuz saymak ta resmî bir kaidedir.

Şair Eşref Kırkağaç'ın Gelembe bucağında ve hâlâ yeri belli olan evde doğmuştur. Gelembe Türk kültür kaynaklarından biri olduğu gibi Eşref te meşhur ve haysiyetli Türk âlimi Gelembevi İsmail Efen-

Şair Eşref

dinin soyundan ve Usulioğulları kolundandır. Babası Hacı Hafız Mustafa Hoca adında, Gelembe camisinin imam ve hatibi olan bir zattır. Gelinlik kızına çeyiz düzmek için Gelembeden İzmire gitmişken döndüğü vakit torunu kucağına verilecek kadar bu seyahati keyfince uzatabildiği, cebinde ancak 11 mecidiye yani 220 kuruş varken bir Hac kafilesine katılabildiği Deli Hafız diye anılan bu zatın hâlâ yaşıyan menkıbeleri arasındadır. Eşref'in annesi -bir rivayette hafız ve şairlik tabiatine malik olan - Arife Hanım da Akhisarın Gelembeye yakın Yaya köyünden Ahmet Reşit Efendi adında bir zatın kızıdır ki bu Ahmet Reşit Efendi Sümbülzade Vehbi'nin Nuhbe adlı arapça kelimeler manzum lûgatçesine büyük bir şerh yazıp bastırmıştır. Eşref'in "Süvâr-i marifet Eşref = Yayâ köyden dedem çıkmış" dediği bu zattır.

Eşref çocukluğunda Gelembe mahalle okulunda okumuş ve babasının ısrariyle hıfza çalışıp altı ay sonunda hafızlık duasını yaptıracak kadar bir hâfıza harikası göstermiştir. 20-25 yaşına kadar zeybek kıyafetiyle Gelembe'nin, Kırkağaç'ın kırlarında, bayırlarında başına buyruk bir hayat sürmekten zevk alan Eşref bir gün Kırkağaç'ta bir içki sofrasında kendinden büyük arkadaşı Sivrioğlu Arif'le bir münakaşaya tutuşuyor ve kaçan Arif'i kovalayıp evinin kapısına bir tabanca sıkmak suretiyle ancak öfkesini alıyor; lâkin bu hâdise üzerine başlıyan yarı adlî, yarı idarî kovalama da nihayet Eşref'i Manisa'ya kaçırmakla ve onu zeybek kılığından soymakla yeni bir hayatın kapısını açıyor.

Artık Eşref'i Hatuniye medresesinde arapça, farsça, hususi bir hocadan matematik ve tarih okuyacak ve kendi kendine gidip (27 eylûl 1870) Manisa sancak tahrirat kalemine; buradan kasaba tahrirat kâtipliğine gidip geldikten sonra da (3 temmuz 1873) sancak muhasebe kalemine stajiyer olacaktır.

Akhisar'da mal müdürlüğü (17 ağustos 1874), Alaşehirde mal müdürlüğü ile kaymakam vekilliği (3 ağustos 1875) yapan Eşref'i şair şöhretiyle tanımak için 19 ocak 1878 de İstanbula gelip üçüncü sınıf bir kaymakamlık imtihanını kazandığı zamana kadar beklemek lâzımdır. "Pertev-i ikbâledir herkesteki şevk-û şitâb = Gör ki bir pervâne kalmaz, şem'a vaktâ kim söner; = Farkı yoktur şimdi bir şemsiyyeden bir dôstun: = Kim havâda bir fenâ suret görünce ters döner!" kıtası kendisinin ilk kıtası olduğunu yazanlar olmuşsa da bu, onun otuzuna kadar Gelembe, Kırkağaç topraklarında veya Hatuniye, Sultan gibi bilgi muhitinde geçen gençliğinin dile getirdiği kim bilir ne koşmalar, türküler, ne nükteler, tarizlerden sonra, aruz aleti ile vardığı bir tekâmül merhalesinden bir örnek olmak üzere alınmalıdır ve gerçekten ilk eseri ise ilk duyduğu vefalı insan ihtiyacının bu ruhî takazasına dikkat etmelidir. Eşref'in 6 haziran 1879 da Fatsada başlıyan kaymakamlık zenciri [Çapakçur (12 ekim 1882), Hezan (25 ağustos 1885), Ünye (25 temmuz 1887), Tirebolu (8 ocak 1888), Garzan (27 haziran 1890), Garbî Karaağaç = Acı Payam (14 ağustos 1893),Buldan (1 mayıs 1894), Kula (25 mayıs 1896), Kırkağaç (22 eylûl 1897)] İkinci Meşrutiyetin ilânından evvel Gördes'de sona ermiştir (12 aralık 1902). Bu tarihte Eşref politika suçu ile İzmirde tevkif edilerek İstanbula getirilmiş bulunuyordu. 10 aralık 1903 e kadar misafir kaldığı umumî hapishanenin mihterhâne kısmına girerken kapısına : "Hudâ âlim ki bilir haksız verilmiş hükme kurbânız : = Açıl, ey bâb-i mihterhâne, geldik, biz de mihmânız!" beyitini yazması yerden göğe haklıydı.

Eskişehirden Mestan İsmail ile Mehmet Ali Takıyeddin biri tıbbiyede, biri hukukta tahsil eden iki gençti. Doktor Abdülhak Adnan Adıvar'la Doktor Halit Naci Tekin o zaman Mestan'la sınıf, İzmirli Hafız İsmail de Takıyeddin'le oda arkadaşıdır. Takıyeddin'in Eskişehirde Mestan'a yazdığı bir mektuptan oradaki arkadaşlarından İzzet Ulvi ile Hoca Zübeyr haberdardır; çünkü mektupta bir selâmlık alayını alaya alan ibareler vardır. Eskişehir o zaman Bursaya bağlı ve Bursada Arnavut İbrahim Halil Paşa adında bir vali hünkâra sadakatini ispat için fırsat gözetiyor. Eskişehirden gelen bir ihbar bizzat gelen valinin baskınlariyle hududunu genişletmiş, bu arada Takıyeddin de sıkıştırılmış ve kim bilir nasıl bir saikle sözlerine ve yukarıda sayılan isimlere - sınıf veya oda arkadaşlığı suretinde olsun kendileriyle hiçbir ilgisi bulunmıyan - birkaç isim daha karıştırmıştır : İzmirde bu gençlerin varlığından habersiz oturup duran Eşref'le Tevfik Nevzat ve Abdülhalim Memduh da işte böylelikle

bu işin siyasi değerini arttıran suçlular olarak bu takibatta ele alınmıştır. Neticede Halit'le Adnan kurtulmuş, Hafız İsmail, Abdülhalim Memduh zaten Avrupaya kaçanlar arasında vaktiyle müebbet kalebentlik cezası almış olduğu için yeni bir muameleye lüzum görülmemişti; fakat yanında evrak-ı muzırre bulunduğu bahanesiyle Eşref'in bir yıl hapsine, ötekilerin üçer yıl kalebent edilmesine hüküm çıktı. Cinayet mahkemesinin evrak-ı muzırre dediği şeyler Eşref'in bâzı manzumeleriyle Damat Mahmut Paşa merhumun Avrupaya gitmeden dört yıl evvel kendine yolladığı bâzı şairce lâtifeler yazılı mektuplarından ibaretti.

Eşref, cezasını bitirdikten sonra, sevkine memur edilenlerin yol paraları dahi kendine verdirilerek İzmire gönderildi; lâkin artık büsbütün tedirgin olmuştu. 17 ağustos 1904 te (bu tarihin kendi kitabında bir yıl evvel gösterilmesi yanlıştır) Mısıra kaçtı. 2 ocak 1905 te "Deccal" adlı birinci kitabını çıkardı. Bir aralık Fransaya, İsviçreye, Kıbrısa gitti. Curcuna, Zuhurî gazetelerini çıkardı. 1 temmuz 1906 da "İstimdat" ı, 15 aralık 1906 da "Şah ve Padişah" ı çıktı. 15

Yüzüncü doğum yıldönümü ihtiali: Mezarı başında (13 temmuz 1947)

kasım 1907 de "Deccal" ın ikincisi, 1 şubat 1908 de "Hasbıhal" i neşrolundu.

Eşref İstanbula İkinci Meşrutiyetin ilânından iki ay sonra gelebildi ve kendisine Kasaba kaymakamlığı verildi (30 eylûl 1908). Ortalık cemiyet ve hükümet çarpışmasiyle sarsılıyordu. Eşref nizamı kağşamış bir yerin idaresinden hoşnut değildi. "Bir kasaphaneye dönmüş Kasaba: = Her yeri bir sürü bekler, oturur! = Öyle asayişi muhtel olmuş = Memleketlerde köpekler oturur." deyip kalktı, İstanbula geldi. İzmirde "Edep Yahu!" adlı bir gazete de çıkarıyorlardı. Onu bırakıp kıtalarını Yeni Gazetenin "Ra'd-i Kazâ" adı ile açılan sütununda yaymıya başladı. Bu arada "Eşref" adlı bir derginin başyazarlığını kabul ve "İranda Yangın Var!" adlı şiir mecmuasını neşretti. Yeni Gazete o devrin sadrazam mücadelelerinde Kâmil Paşa tarafını tutuyordu. İç ve dış politika çalkantı halindeydi.. Şair dostlarının "Yok iken rütbesi vali olur inşallah" duaları yarı müstecab olmuştu.

1 mart 1908 de Adana vali muavinliğine tâyin olundu; fakat ancak 31 Mart ayaklanmasından, padişah değişmesinden sonra gidebildi.

Lâkin evvelâ vekillikle başlıyan bu muavinlik de kendine bir ikbâl, devlete bir büyük yararlık olmadı. Adanada bir Ermeni karışıklığı çıktı. Asîl yapıldığı halde de tâyin maaşı tenkihe uğradı; 22 ağustos 1909 da, yani 4 aylık kadar fiili hizmetten sonra da muavinlik büsbütün kaldırıldı.

Eşref'e, yaş düzeltmeleriyle resmen 56 sını bulmuş ve bin mihnetle yıpranmış bir ömürden sonra bu yeni ve karışık devirde idare vazifeleri gördürmiye çalışmak, ona da, işe de yazık etmekti. "Hizmet etmek isterim kayd-i hayat ile; fakat = Gönlümün meyli ne beylikte, ne pâşâlıktadır; = İhtiyârım, geldi emvata karışmak demleri : = Son ümidim meclis-i a'yân'a âzalıktadır." dediği zaman Eşref vaktinin âyanını ölülerden ibaret göstermekle kalmıyor, şairce bir fahriye sayılacak tavazuundan da ayrı bir değer almış olan tabii bir hakkın ihmale uğradığını da anlatıyordu. Böyle dürüst ve tecrübe edilmiş bir rejim kahramanı öyle bir mecliste bir dayanak olurdu; fakat tozdan dumandan ferman okunmuyordu. 1250 kuruş mezullük aylığı ile Kırkağaçta, Bakırdaki bağ köşküne çekildi. 22 mayıs 1912 de hayata gözlerini kapayıncaya kadar geçen iki buçuk yıllık bir müddet içinde de oğlu Mustafa Şatim'le birlikte bir "Kuyruklu Yıldız" yazdı. Bir üçüncü "Deccal" hazırladı. İlk mebuslar için yazdığı kıtalardan "Eşref'in Meclis-i Meb'usanı" adlı bir kıtap topladı. "Eşref'in Rüyası" nı yazdı. Oğluna ait kıtalardan onunla bir "Bergüzar"ı yaydı. En son 19 haziran 1911 de en uzun manzumesini, eski edebiyatça muhammes şeklinde yazıldığı halde kendisi tarafından "Terceman-ı Millet yahut Kaside-i Hürriyet" adı verilen ve İkinci Meşrutiyetin üç yılını muhakeme eden eserini bitirdi. Bunların hiçbirini bastıramadı (Bunları Deccal 1 den başlıyarak Hakkı Tarık Us yeniden neşrediyor. Aylık Ansiklopedi).

Bununla beraber basılmadan yayılmak : Bir eserin âmme zevk ve efkârına tercüman olmak kıymetine bir ölçü aranırsa işte bunu gösterebileceğimize göre bu bahtiyarlıkta zirveye ulaşan kendisi oldu ve en kuvvetli şiirlere, meselâ Şair Hayrete kendisi için : "Gadab-ul-lâhdan mı halk oldun? = Yıldırımdan mı münşaksın? =Dönmez ağzın, demirden olsa adû, = Ne acîb seyf-i asdaksın!" dedirtti.

Tokadizade Şekip, Eşref'in faziletleri arasında başlıca üç meziyete işaret eder : Mutlak istikâmet, namussuzlardan nefret, namuslulara muhabbet, hürmet. O kadar ki böyle meziyetleri kayıdda çekingen davranan resmî vesikalar bile onun hal tercümesini "vazifesini mukdimâne, müstakimâne yaptığı" nı, ehliyet ve reviyyet gösteren iktidar ve kemal erbabından olduğu" nu yazarak sona ermiştir. Eşref'in namussuzlardan nefret derecesinde namuslulara hürmet etmeyi bildiği ve kendisinin sadece - Süleyman Nazif'in tâbiriyle - hecviyatta ilhamat-ı mütevaliyeye mazhar olmakla kalmadığını gösterecek örnekleri basılmamış eserleri arasında bol bol buluruz.

Şu kıta ile Eşref bizi "güzel" i anlayışındaki derinliğe yükseltir : "Her gören durmaz, arar ruhsâr-ı hüsn-i mutlakı; = Varsa ol mehpâre hembezm-i melâik olmadı. =Mutlaka ol nûr-i lâhutiyi görmek isteyen = Musikıyden, şi'rden şehbâle mâlik olmalı."

Eşref, mukadderata siteminde bile ne kadar orijinaldir : "O kadar lûtfunu gördüm ki senin dünyâda : = Ben cehennemlik olursam da, ilâhî, yanmam!". Hükümette âmir bir memur olan Eşref'in "Benim zu'mumca me'mûrin-i devlet doğrudur, ammâ = Hükûmetlerde insânı soyan kim, ya'resûlellah?" beytindeki bilmez görünmesiyle haksızlığa uğramakla kalanların iç üzüntülerine nasıl tercüman olmak istediğini görürüz. "Köy Düğünleri", "Köy Bakkalleri" gibi manzumeleri Eşref'in Türk iktisat ve cemiyetinde nasıl bir düzen düşündüğünü hâlâ taze olarak söylerler. Eşref İstanbulda 31 Mart 1909 irtica hareketinin mesullerini Eminönünden geçerken darağacında görerek Tercümanı Hakikat Matbaasına gelmişti; oturur oturmaz okuduğu kıtanın hatırda kalan bir beytine sıkıştırılmış şu tüyler ürpertici tasvire bakınız : "Köprü başında kurû eşcârı etmek meyvedâr. = Muhterem divan-i harbin mu'cizatından biri!". Askere bir kış yardımı isterken bile Eşref ne sevimli, ne babacandır : "Görse hemcinsini aç, âdemi vicdânı sıkar. = Ne ya-

Kırkağaç Halkevinde (13 temmuz 1947)

par herkesi yevmiyyesi, Eşref, ne yıkar; = Kuru sözle: "Yaşasın ordu!" demekten ne çıkar? = Elimizden geleni asker için vermeliyiz, = Bizi hıfz etmek için onları giydirmeliyiz." Eşref'in gurbet diyarı hâtırasını taşıyan bir kıtası vardır ki bugünün inkılâpçıları ve gençleri onda bir şair kâhinliği bulacaklardır : "Beyt-i âtîde olan saltanata, = Serfürû olsa becâdır taçlar. = Fes nedir, şapka nedir âdem için = Natürel başta dururken saçlar?" Bir gazelinden alınan şu : "Öyle müstağrak-i derya-yi düyûnumdur ki = Görse ger hal-i perîşânımı Yûnan ağlar!" aynı kâhinliğin zevkini bugünün siyasetçilerine tattırmak için mi yazılmıştır? Kendi mezar taşı kitabesini kendi hazırlıyan Eşref'in hemşerisi Dombaycıoğlu için yazdığı mersiye kadar hiçbir eser acıyı lâtifeyle birleştiremiyecek, hiçbir zaman mübalâgaya böyle canlı bir tablo çizemiyecektir : "Bir kulaklar vardı kim biçârede = Sanki yelkenli gemiydi kaarede" beyti hangi karikatüristin hayalinde yetişir, "Girdi tâbûta cemâat mırladı, = Çünkü tâbuttan kulaklar fırladı!" beytinin resmettiği karikatür hangi şaire kısmet olabilir?

Eşref'in nükteyi hicivden ayıramadığını zannettirmek isteyenler Eşref'i az tanıyanlar olduğu gibi Eşref'in dilini kaba bulanlar da onun mevzu ve muhataplarını iyi tanımıyanlardır : "Dinle sen, bakma kusûra, olsa da savtım kerih; = Her sühan çıkmaz bizim tezgâhtan böyle nezih. =

Ârife takdîm-ü te'hîri bunun lâbe'sefih; = Elverir ıslah-ı nefs eyler ise birkaç sefih,= Her nasıl yazsan değişmez çünki ma'nâ'nın adı!" parçası bu türlü düşünenlere Eşref'.. in kendi verdiği cevaptır. Eşref'i kendi devri içinde ve kendi devri için muhakeme ettiğimiz zaman onu gerçek büyüklükleriyle görmemiz mümkün ve onunla övünmek hakkımızdır. Eşref, sanatındaki ve sanatının elindeki bu özelliklerledir ki Türkiyede İkinci Meşrutiyet devrinin açılmasında ve insanların yaşamak hakkı ile vicdan serbestliğini elinde tutmasında ne önemli bir vazife gördü ve bir adamdan ziyade bir isyan devri oldu ise bu devir içinde hele Ege illerinin kültürünü beslemek için başlı başına ve yer yer bir ilerleme âmili oldu. "Ben esir-i şâhid-i hürriyyetim" diyen Eşref, Mısıra kaçıp gelişini memleketinde ihtilâs sanıklığından kurtulmak için olduğuna yormak iftirasiyle dilini kesmek istiyen Abdülhamit taraftarına oradaki Türk gazetesinde verdiği cevapta yazdığı gibi "Zulümden şikâyeti kendisine meslek yapmıştı." Oğlu ile ortaklaşa yazdıkları bir gazelin son beytinde şu mısra Eşref'indir: "Eşrefâ, dünyayı mes'ut görmek isterim!"

Dünyayı mesut görmek istiyen Eşref, bu memlekette, bir cemiyetin, bir partinin yapmak istediği demokrasi murakabesini âdeta tek başına yapabilmiş ve "Birtakım âzaya malik ben de bir cemiyetim!" demesinde bu bakımdan da haklı iken biz kendisini mesut etmedik. Kırkağaçta istasyon yanında bir yerde gömülmüş ve sağlığında "Gözlerim ebnâ-yi âdemden o rütbe yıldı kim = İstemem ben fâtiha, tek çalmasınlar taşımı" diyen Eşref'e talihin son bir azizliği olarak dikilen taşı kırılmıştır. Kırkağaç belediyesi, mezarını yeni yapılmış kabristana taşıyıp ona yeni bir taş yaptırdı ve ilk beyti "Kabrimi kimse ziyaret etmesin Allah için = Gelmesin, redd eylerim billâh, öz kardeşimi" olan kıtayı yeni dikilen taşa da kazdırdı. İnsan oğlunu mesut görmek istiyen Eşref'in insanoğluna bu taş kesilmiş diliyle son hitabı insanoğlundan şikâyet oluyor.

(Hakkı Tarık Us)

İNGİLİZ DONANMASI — İkinci Dünya Savaşında, İngiliz donanması, büyük işler gördü. Gördüğü işlerin büyüklüğü nisbetinde ağır kayıplara da uğradı. Bir donanma, limanlarda yatmak için değil, vatanın müdafaasına hizmet etmek ve zaferin kazanılmasına yardım etmek için yapıldığına göre, vazife yolunda kayıplara uğraması tabiidir. İngiliz donanması, evvelâ Fransız donanmasiyle beraber, 1940 haziranında Fransa silâhlarını bıraktıktan sonra, 1942 başlarında Amerika harbe girinceye kadar yalnız başına Alman ve İtalyan deniz kuvvetlerine karşı savaştı. İngilterenin Almanlar tarafından istilâsına hava kuvvetleriyle birlikte, mâni oldu. Mihver denizaltılarının ablukasını önledi ve deniz yollarını açık tutarak anavatanı açlıktan, petrolsüzlükten, ham maddesizlikten kurtardı. Muhtelif cephelerde çarpışan Büyük Britanya kara ve hava ordularının iaşe ve ikmalini temin etti. Japonya harbe girdikten ve Amerikayı da bütün kuvvetiyle mücadele sahnesine soktuktan sonra, Amerikan donanması ile beraber tam bir deniz hâkimiyeti kurdu. Sırasiyle İtalya, Almanya ve Japonyanın mağlûbiyetinde, doğrudan doğruya veya Müttefik kara ve hava ordularının deniz-aşırı seferlerini sağlıyarak ve destekliyerek zaferin mühim bir âmili oldu.

Bugün İngiliz donanması, yüz yıllardanberi muhafaza ettiği deniz saltanatını, yani dünyanın birinci derecede deniz kuvveti olmak vaziyetini Amerikan donanmasına terketmiştir. Denizler melikesinin tac değiştirmiş olmasına rağmen, İngilte-

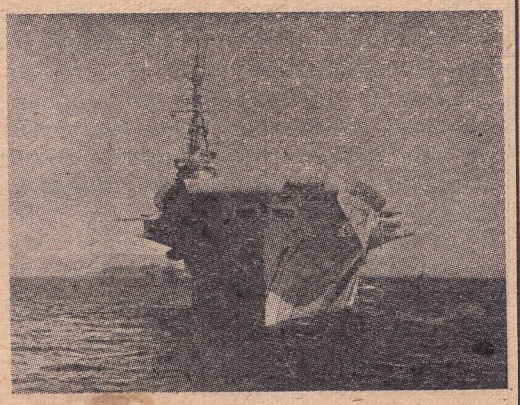

İngiliz donanmasından Ocean uçak gemisi

re gene büyük bir denizci devlettir. Çünki İngiltere, daima buvvetli bir donanmaya sahibolmak mecburiyetindedir. Tam bir denizci millet olan İngilizler, bugün donanmalarının ikinci dereceye inmiş olmasına üzülseler bile, birinciliği kazanan Birleşik Amerikanın, dost bir demokrasi devleti ve Anglo-Sakson milleti olması, olanların endişeye düşmelerine mânidir.

İngiliz donanması, 1939 da 614.000 tonluk 107 gemi kızakta olmak üzere 2.100.000 tonluk 643 esas harb gemisine sahipti. Bu gemilerden kızakta olanlar harb içinde ikmal edildiği gibi birçok yeni gemi de yapıldı. Böylece İngiliz donanmasının uğradığı kayıplar da kapatıldı.

İ n g i l i z d o n a n m a s ı n ı n h a r b d e u ğ r a d ı ğ ı k a y ı p l a r ı n t u t a r ı: Son günlerde Avam Kamarasında yapılan bir açıklamaya göre 959.757 tonluk 1503 gemidir. Bu kayıplar, gemi sınıfı itibariyle şöyledir : 3 zırhlı, 2 muharebe kruvazörü, 1 zırhlı monitör, 5 uçak gemisi, 5 refakat uçak gemisi, 6 ağır kruvazör, 25 hafif kruvazör, 8 filotillâ lideri, 136 muhrip, 74 denizaltı, 3 cep denizaltısı, 6 mayın dökücü, 16 sloop denilen karakol gemisi, 12 firkateyn, 37 korvet, 44 filo mayın arama-tarama gemisi, 12 nehir gambotu, 23 motorlu gambot, 127 M. T. B. denilen motorlu hücum botu, 71 motor launche denilen karakol motorbotu, 54 tane H. D. M. L. denilen tarassut motorbotu, 26 tane küçük ahşap arama-tarama gemisi, 5 liman mânia gemisi, 37 karakol vazifeleri için hususî surette yapılmış balıkçı gemisi, 237 tane el konulmuş olan alelâde balıkçı gemisi, 21 tane posta vapurundan yapılmış yardımcı kruvazör, 2 büyük donanma levazım gemisi. Fransız deniz yıllığındaki harb kayıpları listesinden aldığımız bu rakamların yekûnu, 830 kadar gemi tutmaktadır. Halbuki Avam Kamarasına verilen listede 1503 gemiden bahsedilmektedir. Her halde bu son yekûn daha doğrudur.

İngiliz ticaret filosunun kayıpları ise evvelce verilen bir habere göre, 11.380.000 tonluk 2570 gemiye baliğ olmuştur; son bir haberde ise 11.331.000 tonluk 2426 geminin battığı bildirilmiştir.

İngiliz donanmasından başta Sovyet Rusyaya verilen 29.150 tonluk Royal Sovereign zırhlısı olmak üzere, bir haylı harb gemisi de büsbütün veya bir müddet sonra geri alınmak şartiyle Müttefik devletlere devredilmiştir.

İngiliz donanmasının uğradığı kayıplarda en mühim rolü oynıyan silâh mayın olmuştur. Mayınlardan 281 gemi batmıştır. İkinci derecede zayiat düşman uçaklarından olup 271 gemidir. Denizaltılar 172 gemi, su üstü gemileri 109 gemi, sahil bataryaları 4 gemi batırmışlardır. 116 gemi savaşırken meçhul sebeplerle batmıştır. Ayrıca 545 gemi de şu sebeplerle batmış veya batırılmıştır : 114 gemi liman ağızlarını kapamak veya suni limanlar vücuda getirmek için, 89 gemi müsademe neticesinde, 38 gemi kazaya uğrıyarak, 37 gemi yangın yüzünden, 28 gemi düşman eline düşmemesi için mürettebatı tarafından, 154 gemi de bilinmiyen sebeplerle (Yukarki listede Radyo Gazetesinden tutuğum notlarla ajans haberi arasında bâzı mübayenetler vardır. Radyo notlarıma göre, uçaklara 231, denizaltılara 109, su üstü gemilerine 172 İngiliz gemisi kurban gitmiştir. Ben ajans haberinin verdiği rakamları daha doğru addederek onları aldım).

İ n g i l i z d o n a n m a s ı n ı n b u g ü n k ü m e v c u d u: Bu hususta 1947 Fransız harb gemileri yıllığının verdiği malûmatı kaydedeceğim. Bâzı gemilerin donanma kadrosundan çıkarılmış veya çıkarılması kararlaştırılmış olduğunu da ilâve edeyim.

Z ı r h l ı l a r : Donanmaya harbden sonra, 42.500 tonluk Vanguard adlı yeni bir tek zırhlı ilâve edilmiştir. 4 tane 35.000 tonluk, 2 tane 33.500 tonluk, 2 tane 30.600 tonluk, 2 tane 29.150 tonluk olmak üzere 11 zırhlı, bir tane de 32.000 tonluk muharebe kruvazerü vardır. Böylece zırhlıların sayısı 12 dir. Zırhlı gemi-

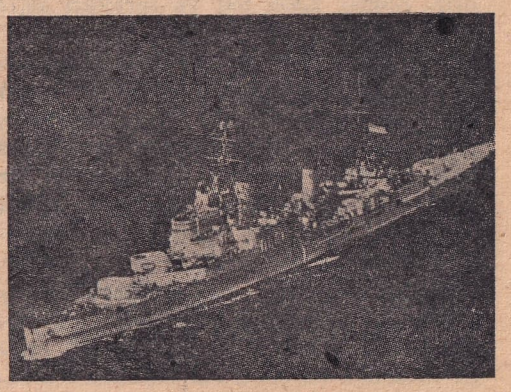

Liverpool kruvazörü

lere 2 tane 7.850, 1 tane 7.200 tonluk zırhlı monitor da ilâve edilebilirse de, bunlar, açık deniz savaş gemileri değildir.

U ç a k g e m i l e r i: 2 tanesi 33.00 tonluk yep yeni ve 6 tanesi 27.000 tonluk harb içinde yapılmış olmak üzere 8 ağır uçak savaş gemisi, 4 tane 18.300 tonluk, Kanadaya verilenlerle beraber 15 tane 14.000 tonluk ve 1 tane de 14.700 tonluk

yeni hafif filo uçak gemisi. Böylece şimdi İngiliz donanmasında 28 uçak gemisi vardır. İngilizler, 14.000 tonluk Colossus adlı bir hafif uçak gemisini de beş yıl müddetle Fransaya ödünç vermişlerdir.

Harb içinde Amerikan donanmasının ödünç verdiği 34 refakat uçak gemisi - ki bunlara İngiliz denizcileri çarşı mânasına olmak üzere "pazar uçak gemileri" adını takmışlardır - 1945 ten itibaren Amerikaya iade edilmişlerdir. İngiliz donanmasında harb içinde ticaret gemisinden tadilen yapılmış 4 refakat uçak gemisi vardı. Bunlardan biri Holândaya ödünç verilmiş; diğer biri de sahibi olan armatöre iade edilmiş; iki tanesi kalmıştır. Biri 12.450, öteki 13.455 tondur. Büyük Britanyanın elinde şimdi 30 uçak gemisi var demektir.

Refakat muhripleri: İngiliz donanmasında 9.750-9.850-10.000 tonluk 8 tane 1926-28 de yapılmış ağır kruvazör vardır. Ayrıca Avustralya filosunda da aynı tipten 2 gemi mevcuttur.

Hafif kruvazörler: İngiliz donanmasında 36 yeni hafif kruvazör vardır. Bunların bir kısmı 1945 - 46 da yapılmış yeni gemiler, bir kısmı harb içinde, bir kısmı da harbden evvel yapılmış gemilerdir. 5 tanesi 8.000, 5 tanesi 9.100 tonluk, 1 tanesi 10.000 tonluk, 4 tanesi 6.985 ile 7.270 ton arasında, 11 tanesi 5.450 tonluk, 2 tanesi 5.220 tonluktur. Ayrıca Kanada filosuna da 8.000 tonluk bir kruvazör verilmiştir. Şimdi İngiliz donanmasında bulunan hafif kruvazörlerden 2 tanesinin Yeni Zelânda'ya, 3 tanesinin Hindistana, 1 tanesinin Holândaya, 1 tanesinin Çine, 1 tanesinin de Norveç'e verilmesi 1946 da bahis konusu idi. Bunlardan başka İngiliz donanmasında 4.200 tonluk 4 tane, 4.850 tonluk 2 tane, 7.550 tonluk 1 tane, 9.860 tonluk 2 tane olmak üzere 9 eski kruvazör daha vardır ki bunların yakın bir zamanda çürüğe çıkarılmaları beklenmektedir. Şimdiki halde bu eski kruvazörler ve Kanada filosundaki kruvazör ile beraber İngiliz donanmasının kruvazör mevcudu 46 dır. Bu yekûna kruvazör denilebilecek yüksek süratli 3 mayın gemisini de ilâve edebiliriz. Bunlar 2.650 ton ve süratları 39,75 mildir.

Muhripler: İngiliz donanmasında çoğu yeni olmak üzere 130 filotillâ lideri ve muhrip vardır. Tonajları 1.335, 1.575, 1.710, 1.720, 1.740, 1.870, 1.920, 1.980 2.325 ile 2.610 tonluktur. Süratleri 34 ile 36-75 mil arasındadır. Bunlardan başka Kanada filosunda 10, Avustralya filosunda 8 muhrip daha vardır. Hepsi 148 eder. İngilizler Norveç'e 5, Holândaya 5, Polonyaya 1, Türkiyeye 1 muhrip vermişlerdir. Eski ismi Oribi olan Gayret, İngiliz filosunda harbederken harabolan muhribimizin yerine verilmiştir. İngiliz donanmasında birçok eski muhrip daha varsa da bunlar, ya çürüğe çıkarılmış veya çıkarılmak üzere bulunmuştur.

Refakat muhripleri: İngilterenin 13 büyük, 52 küçük refakat muhribi vardır. Bunlar 1.335, 1.370 tonluktur. Tecrübe süratleri 35,5 mildir. Ayrıca Kanada filosunda 6 büyük refakat muhribi bulunmaktadır. İngiltere, Polonyaya 1, Yunanistana 3 muhrip vermiştir. Küçük refakat muhripleri 904 ve 1.087 tonluk olmak üzere, 52 tanedir. Süratleri 26 mildir. İngilizler, harb içinde, bu tip refakat muhriplerinden Fransa, Yunanistan, Norveç ve Polonyaya da müteaddit gemiler vermişlerdir.

Hücum botları, avcı botları ve diğer motorbotlar: İngilizler 1939-1945 yılları arasında, "küçük kıyı gemileri" umumî adı altında hücum botları (M.T.B.), motorlu gambotlar (M.G.B.), avcı botları (M.L.) ve tarassut botları (H.D.M.L.) markalariyle gösterilen 1.560 tekne yapmışlardır. Bunların en büyükleri 120 tonluktur. Ötekiler 40, 46, 52, 60, 65, 72, 91, 95, 115 tonluktur. Süratleri de, yaptıkları hizmetlere göre 11,5 milden başlıyarak 42 mile kadar tahalüf etmektedir. Ayrıca Amerikalılar da İngiliz donanmasına 28 hücum botu vermişlerdir.

Comper ve Nicholson tezgâhlarında yapılan ilk seri 95 tonluk ve 30 mil süratli botlar, Fransız yıllığına göre, Türkiye tarafından ısmarlanmış ve İngiliz amiralliği tarafından harbde bunlara el konmuştur. Geçen yaz, İngilizlerin Türkiyeye verdikleri 8 tane avcı botu Fairmile tezgâhlarının yaptığı B. sınıfı 388 botla aynı tiptedir. Bunlar 65 tonluk ve 20 mil yollu denizaltı avcı botlarıdır.

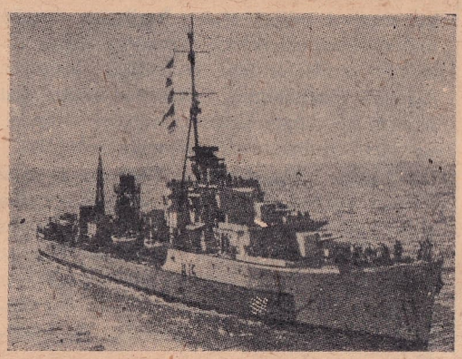

Raider muhribi

Denizaltı gemileri: İngiliz donanmasında 128 denizaltı vardır. En yenileri su üstünde 1.200 tonluk ve tecrübe süratleri 20 mildir. Baş kovanları 533 milimetrelik olduğu halde kıç kovanları 653 milimetre gibi görülmemiş bir çaptadır. T sınıfı denizaltılar 1.090 ton, S sınıfı 640-670 ve 715 tondur. U ve V sınıfı olanlar 540 ton, uzun seferlere mahsus denizaltılar 1.850 ton ve 21,5 mil yolludur. İngiliz donanmasında mevcut O-P-R markalı denizaltılarla Amerika gibi başka devletlerden alınan, İtalyanlardan ve Almanlardan zaptedilen denizaltılar donanma listesinden çıkarılmışlardır. İngilizler, harb içinde, Sovyet Rusyaya, Fransaya, Yunanistana, Polonyaya, Norveç'e ve Holândaya müteaddit denizaltılar vermişlerdir.

Sloops denilen karakol gemileri: 990, 1.025, 1.085, 1.200, 1.390 tonluk 16 ilâ 19,5 mil yollu 46 gemi vardır. Harb içinde Amerikadan aldıkları 7 gemiyi iade etmişlerdir.

Firkateynler: Hepsinin isimleri Bay ile bittiği için Bay sınıfı denilen 28 firkateyn 1.600 tonluk ve 21 mil yolludur. İsimlerinin başında Loch kelimesi bulunduğu için Loch sınıfı denilen firkateynler de 29 tanedir. Bunlar da 1.435 tonluk ve 19,5 mil süratlidirler. Ayrıca River sınıfı 44 firkateyn daha mevcuttur. Bunlar 1.370 ton ve 20 mil yollludurlar. Hepsi 101 gemi eder. İngiltere harbde Amerikaya Capitain sınıfı 78 ve Colony sınıfı 21 firkateyn yaptırmış; harbden sonra bunları ve elinde kalan Capitain sınıfı 67 gemiyi Amerikaya iade etmiştir.

Korvetler: Flower tipi 950 tonluk ve 15,5 mil yollu 106 korvet ile Castle tipi 1.010 tonluk ve 16,5 mil yollu 24 korvet daha vardır. Hepsi 130 tanedir. Ayrıca Castle tipi 12 korvet Kanada filosuna verilmişse de bunlar silâhlarından tecridedileceklerdir. İngiliz donanmasında Kil tipi Amerikan yapısı 15 küçük korvet daha vardır. Bunlar 395 tonluktur. ve 20 mil süratleri vardır. Ayrıca kıyılardaki kafileleri korumak için Kingfisher sınıfı 8 korvet mevcudolup 510-585 tonluk ve 20 mil süratlidirler. İngiltere gene korvet sınıfına ithal edilecek karakol gemileri de yaptırmıştır ki bunlar bu maksatla inşa edilmiş hususî balıkçı gemileridir. 211 tane olan bu gemiler 560-680 ton olup 11 mil yolları vardır.

Gambotlar: İngilterenin 198 tonluk 30 mil yollu 6 deniz gambotu vardır. Nehir gambotları da 262, 585, 625 tonluk ve 14-17 mil yollu olmak üzere 5 tanedir.

Mayın arama-tarama gemileri: İngiliz donanmasında hem filo mayın arama-tarama gemisi, hem refakat gemisi olarak kullanılan gemiler 122 tanedir. Büyükleri 89 tane olup 990 tonluk ve 16 mil yollludurlar. 33 tane olan ortaları 590, 650, 672 tondurlar; 16 mil giderler.

Yalnız arama-tarama gemisi olarak kullanılan tekneler de şöyle hulâsa edilebilir: Raven sınıfı Amerikan tipi 19 gemi: 700 ton 18 mil sürat Halycon tipi 11 gemi: 815-875 ton, 16 mil sürat. Y. M. S. Amerikan tipi ahşap gemiler: 207-215 ton, 12 mil sürat. 126 ayaklık M. M. S. İngiliz tipi takriben 80 gemi: 254 ton, 9,5 mil sürat. 105 ayaklık M. M. S. İngiliz tipi takriben 300 gemi: 103 ton, 10 mil sürat. Raven sınıfı 19 gemiden 8 tanesi Türkiyeye satılmış ve Ç. E. tipi gemiler olarak geçenlerde donanmamıza katılmıştır. Bunlardan başka Birinci Dünya Savaşından kalma 710 tonluk ve 16 mil yollu 12 arama-tarama gemisi daha vardır.

Yardımcı gemiler: İngiliz donanmasında,, hidrografi gemisi, hedef gemisi, ağ gemisi ve liman ağızları set gemisi, tender denilen malzeme gemileri, atelye gemileri, muhrip, denizaltı ve deniz uçakları ana gemileri (ki bunların arasında 16.479 tonluk olanları da vardır), sarnıç gemileri, tatlı su gemileri, hastane gemileri (ki aralarında 17.000 tonlukları da vardır), kurtarma gemileri gibi yüzlerce yardımcı tekne daha vardır.

Bütün bu tafsilât İngiliz donanmasının dünya ikincisi olmasına rağmen, Amerikadan hemen sonra gelen muazzam bir deniz kuvvetine sahibolduğunu gösterir.

(Abidin Dav'er)

MEHTERHANE ve MEHTERLER — Mehterhane bugün artık tamamiyle tarihin malı olmuş bir mızıka takımıdır. Bu takımda yer alanlara da mehter denirdi. Mehterlerin başlangıcını, Osmanlı İmparatorluğunun kurucusu olan Birinci Osman zamanına kadar çıkarmak mümkündür. Birinci Osman İnegöl ve Karacahisar tekfurlariyle yaptığı savaşı zaferle bitirmişti. Konya Selçuki hükümdarı Alâettin, Birinci Osman'a bu vesile ile bâzı hediyeler ve bu arada bir "tabıl" göndermişti. İşte eski Osmanlı İmparatorluğunda "mehterhane" diye anılan ilk bando bu tabıl ile teşekkül etmiştir. Mehterhane Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan yeniçeriliğin kaldırıldığı 1826 yılına kadar geçen zaman zarfında birtakım değişikliklere uğramış ve nihayet sekiz zurnazen, bir zurnazen başı, sekiz zilzen, bir zilzen başı, sekiz nekkarezen, bir nekkarezen başı, sekiz borazan, bir borazan başı, sekiz tabılzen, bir tabılzen başı ve vezir iç oğlan başçavuşunun maiyetindeki sekiz neferle beraber elli dört kişiden mürekkep bir takım halini almıştır. Buna "dokuz kat" mehterhane denirdi. Ancak bunun küçük mikyasta başka şekilleri de vardı : Sekiz kat, yedi kat mehterhane gibi.

Mahmut Şevket Paşa'nın "Osmanlı Kıyafet ve Teşkilâtı Askeriyesi" adlı kitabına göre mehterler. Soldan itibaren: Başmehter, Zilzen, Boruzen, Mehterbaşı ve Zurnazen, Vezir iç oğlan başçavuşu.

M e h t e r d e k i ç a l g ı l a r: Davul ve zil bilinen birer musiki aleti olduğu için bunları anlatmıya lüzum yoktur. Ancak, davulun bir de savaşlarda, bayramlarda, törenlerde kullanılan nev'i vardır ki buna "kûs" denir. Kûsun üst yüzeyi 1,20 metre, alt yüzeyi ise 0,70-0,80 metre çapındadır. İki yüzey arasındaki yükseklik ise 1,30 metredir. Evliya Çelebi kûsları yapan esnafın Odunkapısında bulunduğunu kaydederek, İkinci Osman'ın Hutin seferine gönderdiği fil derisi kûsların büyüklüğü hakkında "her biri bir hamam kubbesi gelir" diyerek mübalâğalı bir tasvir yapmaktadır.

Kûs ve davul ordugâhlarda, kalelerde, askeri daima harbe hazır bir halde bulundurmak için çalınırdı. Davulcular çalarken "Yektir Allah!" diye bağırırlar, tokmak ve değnek vuruşlarını bu cümlenin veznine uydururlardı. En eski Türk sazlarından biri olan zurna, mehterhane teşkilâtında melodiyi çalan alettir. Nefesle çalınır. İki nev'i vardır : 1) kaba zurna, 2) cura zurna. Mehterlerin çaldıkları, kaba zurnadır. Nekkare, halk arasında çifte nâra, yahut kudum diye anılır. Birbirine bağlı iki küçük davulcuktan ibarettir. Küçük tokmaklarla çalınır. Nekkarenin vazifesi de, bugünkü askerî kıtalardaki borular gibi, büyüklere tâzim ve selâm ve hareket emri vermekti. Her askerî kıtanın başında, komutanın rütbesine göre, nekkarezenler bulunurdu. Boru, bugün askerî kıtalarda kullanılandan daha uzun, pirinçten ve perdesizdi.

M e h t e r h a n e ş e f l e r i: Mehterlerin şefine "mehterbaşı ağa" denirdi. Zurna çalan şef yardımcısı ise "baş mehter ağa" idi. Davul çalanların başı idi. Aynı aleti çalan her grupun başlarına da sadece "ağa" denilirdi.

kethudasına yeniçeri ağasına mahsus mehterhaneler de teşkil edilmiştir. Bunlardan başka yeniçeri ortalarının, birtakım hususi teşekküllerin de mehterhaneleri vardı. Hattâ Dördüncü Murat'ın Bağdad seferine gitmezden önce İstanbulda yaptırdığı büyük geçit resminde bu gibi teşekkül ve cemiyetler, Alay Köşkü önünden "mehterhanelerini döğdürerek" geçmişlerdi. Mehterler sulhte ve harbde salâbet ve şöhret için dosta, düşmana karşı tabıl, kudum döğdürerek geçerler, bilhassa cenk meydanlarında askerin mânevi kudretini arttırmak için ok, gülle ve kurşun yağmuru altında kûsu hakanilere turreler vururlardı. Müverrih Peçevi İbrahim Efendi, Mohaç seferinden bahsederken "tabıl ve kûs avazesinden, zurna ve zil sadasından, adam bağrışmasından, atların kişnemesinden, bayrakların şakırtısından cenge atılmıyan kalmazdı" demektedir. İkinci Viyana muhasarasına iştirak eden Fındıklılı Silâhtar Mehmet Ağa da şöyle demektedir : "Bu günden badelasır sadrazamın tabiyede mehterhanesi çalınmıya başlayıp ve yemin ve yesarda mirmiran ve ümeranın dahi bir yerden mehterhaneleri velvele ârâ olmıya yüz tutu. Şöyle ki, badelişa ve badelfecir her koldan çalınan tabıl ve zurna ve nefir ve nekkare ve zil sadası ve top ve tüfek velvelesi cemiyetinden zemin ve asüman lerzenâk olurdu".

Mehterhane sabahleyin erkenden, divanın toplantısından önce, bir nöbet çalar, bundan sonra devletin işlerine ait evrakın müzakeresine başlanırdı. Veziriâzam ve öbür vezirler konaklarında, ikindi zamanından sonra, vezir iç oğlan başçavuşunun yahut yardımcısının "Vakti sürur-u-safa mehterbaşı hey hey!" diye bağırması üzerine, mehterbaşı ağa, heyetiyle beraber arz odasının önüne gelir, yerden temenna ederdi. Vezir iç oğlan başçavuşunun veya yardımcısının "Ashabı hacat ve arzuhal sahipleri ver mı?" diye seslenmesi üzerine, işi olanlar arzuhal

Üçüncü Ahmet şehzadesinin sünnet alayında mehterler. ("Surnamei Vehbi" adlı eserden alınmıştır. Minyatürü yapan ressamın adı Levnî'dir)

C e n k t e v e b a r ı ş t a m e h t e r h a n e: Mehterhane önceleri yalnız hükümdara mahsus ve mahdut aletlerden mürekkep bir mızıka takımıydı. Sonraları aletlerin sayısı arttırıldığı gibi, sadrazama, vezirlere, devlet

ve istidalarını vezire yahut bekçi ağasına sunarlardı. Bu işler bittikten sonra mehterhane; zurna, davul, zil, boru çalanlar ayakta, nekkare çalanlar bağdaş kurmuş bir halde bir halka çevirir ve çalmıya başlardı. Mehterbaşı ağa ile vezir iç oğlan başçavuşunun maiyetindeki çavuşlar da ellerindeki çukânları sağa sola, aşağı yukarı sallarlar, arasıra da "Ala ala hey!" diye bağırırlardı. Nihayet bir dua ile bu tören sona erer, birer temenna ile herkes yerine çekilirdi.

Büyük bir mehter takımı konserini verirken

Mehterlerin kıyafetleri şöyle idi: Şef, yani mehterbaşı ağa, başına al renkte destar kavuk sarar, arkasına al kaput yahut çuha biniş, bacaklarına al çuha çakşır ve ayaklarına sarı mest pabuç giyerdi. Baş mehter ağa ile zilzen, borazan, nekkarezen başılar da mehterbaşı ağa gibi giyinirlerdi. Diğerleri, yani davul, nekkare, zil, boru çalanlar da mor yahut lâcivert veya siyah çuhadan biniş, bacaklarına al çuha veya bezden çakşır, ayaklarına kırmızı mest pabuç, başlarına da yeşil renkte destar kavuk giyerlerdi. Elinde çatal çukânla mehterhaneye iştira keden vezir iç oğlan başçavuşu, kolları kapaklı ve kapağın iç tarafı üçgen şeklinde kesilmiş dar kollu, orta yerinde yuvarlak bir işaret olan dik dörtgen şeklinde renkleri havi sarı entari, ayağına sarı mest pabuç giyer, başına yeşil renkte destar kavuk sarardı. Belinde beş santim genişliğindeki kemerin arasına, kını sağdan sola doğru, bir kama sokardı. Kendisinin ve maiyetindeki çavuşların ellerinde çukânlar gümüşten, çatal başlı, etrafı zincir ve çıngıraklarla süslenirdi. Başçavuşa mahsus çukânın vezirin oturduğu oda kapısındaki perde üzerine asılması, vezirin gizli müzakerelerde bulunduğuna delâlet eder, bu esnada kimse odaya giremezdi.

(Ruşen Ferit Kam'dan özetlenmiştir)

ŞEHİRLERİN HAVA TAARRUZLARINA KARŞI SAVUNMASI — Hava savunması iki kısma ayrılır :) Aktif hava savunması; 2) Pasif hava savunması. Aktif hava savunma vasıtaları : Avlar, uçak savar silâhları, radarlar, ışıldaklar ve balon barajlarıdır. Pasif savunma tedbirleri de; taarruzu haber alma ve alârm, dağılma, karartma, sığınaklar inşası, yangın söndürme tedbirleri, gaza karşı korunma, temizleme, sıhhi yardımlar, şehirlerin boşaltılması gibi faaliyetleri ihtiva eder. Pasif savunma tedbirleri aktif savunmanın tesirini arttırır ve tamamlar. (Yazımızın çerçevesi müsaade etmediğinden burada kısaca yalnız aktif hava savunmasından bahsedeceğiz. Şehirlerin pasif korunması hakkında Bakanlar Kurulunun 1939 tarihli Pasif Korunma Talimatnamesini okuyucularımıza tavsiye ederiz.)

Bir şehrin hava taarruzlarına karşı korunmasında en tesirli silâh av tayyaresidir. Bir şehrin korunmasına ya özel av birlikleri tahsis olunur veya bahis mevzuu şehirler av uçak savar birlikleriyle korunan bir bölgenin içinde bulunur. Uçak savar silâhları avların tesirini tamamlar ve bazan da av tahsis edilemiyen hedefler sadece uçak savarlarla korunurlar.

Radarları hudut ve kıyı bölgelerine ve cephe yakınlarına takriben yetmişer kilometre aralıklarla yerleştirilmek suretiyle düşmen uçaklarının yaklaşmalarını 150 kilometre kadar uzaktan haber almak imkânı vardır. Saatte meselâ 300 kilometre süratle uçan bombardıman uçakları yarım saat sonra topraklarımıza girecek demektir. İşte her türlü alârm hazırlıklarını yapmak ve yerde bekliyen av birliklerini havalandırmak için elde yarım saat kadar bir zaman var demektir. Radar istasyonları muntazaman düşman uçaklarının harekâtını takibederler. Uçuş istikameti ve süratlerini, miktarlarını devamlı olarak bölge av harekât odasına bildirirler. Bölge av harekât odası merkezî bir durumdadır. Burada uçak savar birlikleri komutanının baraj balon

Düsseldorf'un büyük hava akınından sonraki hali

komutanlığının ve içişleri bakanlığının mümessilleri de bulunurlar. Bunlar da gelen haberlerden durumu, harita üzerinde, av komutanlığı ile birlikte saniyesi saniyesine takibederler. Düşman uçaklarının takibettikleri rota, içişleri bakanlığının mümessiline hangi şehirlerde alârm düdüklerinin çaldırılması gerektiği hakkında bir tutamak verir. Memlekete yöneltilen bütün hava akınlarında tekmil bölgede alârm yapmak doğru değildir. Sık sık verilen alârmlar kısa zamanda memleket istihsalinde tesirini gösterir. Yalnız taarruzun doğrudan doğruya yöneltildiği şehirlerde alârm yapmak kâfidir. Ancak düşman da memleket savunmasını şaşırtmak maksadiyle zikzaklı rotalar takibedebilir. Bu da gene hudut ve kıyılardan itibaren memleket içlerine doğru kademeli bir şekilde yerleştirilmiş olan radar istasyonları ve gözetleme postaları ile tespit edilerek düşmanın geçtiği ve ilerdiği istikametlerde alârm yaptırılmak suretiyle önlenebilir. Havaya kaldırılan av birlikleri gene radar istasyonları vasıtasiyle düşman bombardıman uçakları üzerine sevkedilirler. Avlar düşman uçaklarını gördükten sonra radarın işi bitmiştir. Av birliği komutanı duruma göre en uygun tabiyeyi seçerek taarruzunu yapar. Tabii düşman bomba uçaklarını bombalarını atmıya vakit bulmadan tahribetmek esastır. Fakat buna imkân bulunamamışsa bombardıman sırasında taarruz ederek düşmanın bombalarını gelişi güzel atmalarını sağlamak veya dönüşte onları düşürmek te faydalıdır.

Av birlikleri yerde şu şekilde nöbet beklerler : Meselâ bir bölük sıkı silâh başındadır. Yani bölük komutanı dahil tekmil uçucular uçuş elbiselerini giymiş, başlıklarını, paraşütlerini takmış uçak içinde, bağlanmış, telsizleriyle dinlemede bulunurlar. Uçakların esasen benzin ve

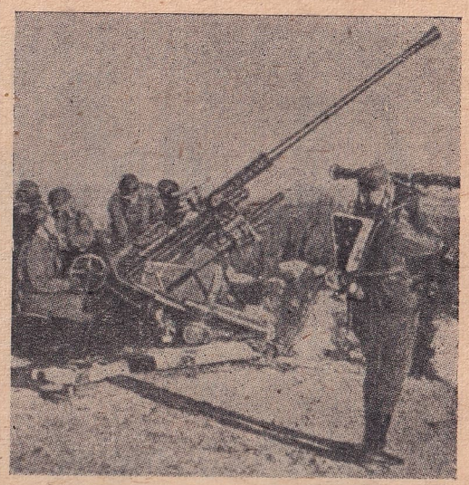

Otuz yedi milimetrelik bir uçaksavar topu mevzide. (Şakuli menzil dört bin metredir)

cephanesi tamamlanmış ve hattâ herhangi bir geç çalışmayı önlemek için motorları daha evvel çalıştırılarak ısıtılmıştır. Yer ekipleri yani her uçağın motor ve gövde makinistleri, telsizcileri, ekipman ve silâhçı makinistleri kendi uçaklarının yanında; meydan akümülâtörühün fişi uçağı çalıştırmak üzere yerine sokulmuş vaziyettedir. Yalnız pilotun motorun çalışması için vereceği "Ateş!" komutası beklenmektedir. Harekât odası düşman uçaklarının durumu hakkında kâfi malûmatı alır almaz harekât odasında bulunan av komutanı tarafından (veya o sırada nöbetçi bulunan kontrolör subay tarafından) meydanlardaki av birliklerine gerekli önleme emri telsiz telefonla verilir. Aynı dalga uzunluğunda dinlemede

Liman tesislerinin korunmasında başarıları olan baraj balonları, şatlar ve gemiler üzerinden havalandırılır

bulunan sıkı silâh başındaki bölük komutanı ve pilotlar da aynı emri duyarlar ve kendilerine ayrıca bir emir ve işaret verilmesini beklemeden uçakları çalıştırırlar. En geç iki dakika içinde bölüğün tekmil uçakları havalanır. Tamamlayıcı emirler bölük komutanına, havada iken gene telsiz telefonla verilir. İkinci bir

bölük te silâh başındadır. Yani en geç beş dakikada havalanacak durumdadır. Bu bölüğün komutanı ve diğer uçucuları birlik harekât odası yakınında uçuş elbiselerini giymiş ve başlıklarını takmış olarak bulunurlar. Bunlar varsa, tavla, satranç ve kâğıt oyunu gibi şeylerle vakit geçirirler ve istirahat ederler. Paraşütleri uçakların içinde, yer ekipleri de uçakların yanında kanat altındadırlar.

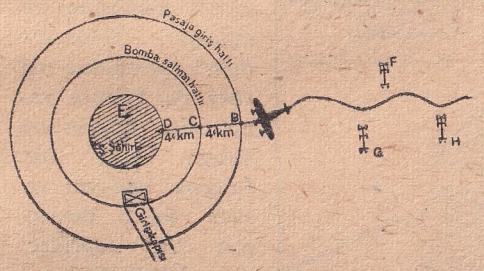

Şekil: 1 (Şehir daire şeklinde değil de başka bir şekilde ise bomba salma ve pasaja giriş hatları da o şekilde olur).

Kalkış emri alınır alınmaz bir işaretle makinistleri tarafından uçaklar çalıştırılır. Pilotlar da harekât odası yanında bulunan bir kamyona atlıyarak uçaklarına koşarlar. Bu bölüğün komutanı da tamamlayıcı emirleri havada alır ve bölüğünü ona göre sevk ve idare eder. Üçüncü bir bölük "15 dakikalık istirahatte" dir. Fakat istirahat ettikleri yer ve hazırlıkları o derecededir ki önleme emri aldıktan en geç 15 dakika sonra bu bölük te havalanabilir. Dördüncü bir bölük "30 dakikalık istirahatte" dir. Meydanda başka bölük yoksa bu bölük eşhasına kısa izin de verilebilir. Fakat nöbet daha fazla sayıda bölükler tarafından tutuluyorsa bölüğün birisi kâmilen izinli olabilir. Ancak bunların da yerleri bellidir. İzinleri kaldırılarak derhal vazifeye çağırılabilirler. Akının derecesine göre ilgili av meydanlarından yalnız birer bölük kaldırılacaksa diğer bölükler otomatik olarak hazırlık derecelerini birer derece arttırırlar. Bazan da ikinci ve hattâ üçüncü bölükleri de havaya kaldırmak icabedebilir. Düşman bomba uçakları, bombalıyacakları hedeften ne kadar uzakta karşılanırsa o kadar iyidir. Avlar taarruzlarını o kadar fazla tekrarlamak imkânını bulurlar ve belki de bombardımana büsbütün mâni olurlar. Tabii düşman bu takdirde bombalarını geri götürmez. Fakat dönüşte üzerinden uçtuğu daha tâli, bizim için daha önemsiz ve bombardımana karşı daha az hassas hedefler üzerine rasgele bırakıp gider (Son harbde Londra dolaylarına, binaların çok seyrek olduğu yerlere bu yüzden birçok bombalar atılmıştır).

Uçak savarların çalışması : Av savunmasında olduğu gibi uçak savar savunmasında da iki şekil vardır. Korunacak şehir ya birçok uçak savar birlikleri tarafından korunan bir "hassas bölge" içindedir veya şehir civarında önemli hedefler yoktur. Fakat şehir başlı başına hava taarruzları için hassas ve korunması elzem bir hedeftir. Bölge savunmasında uçak savar silâhları o şekilde tabiye edilir ki bölge semalarında ateş tutmıyan bir nokta kalmaz. Fakat bölge içinde de ulaştırma hatlarının birleşme noktalarını, endüstri tesislerini, kültürel ve sosyal müesseseleri ihtiva eden büyük şehirler gene bölge savunmasının mihrak noktalarını teşkil ederler. Bu bakımdan bir şehirin yalnız başına korunmasını mütalâa etmekle bölge korunması hakkında da bir fikir sahibi olunabilir.

E şehrine B D istikametinde taarruz eden düşman uçakları (Şekil :1) F, G, H gibi bölge savunmasına ait uçak savar bataryalarının ateşinden korunmak için kaçınma manevraları yaparak (yani düz uçmayıp zikzak yaparak) B ye doğru yaklaşırlar. B den C ye kadar (30 saniye) düz uçmak mecburiyetindedirler. Bu kısım üzerinde bombardıman uçakları bombardıman nişangâhı ile nişan alarak C noktasında bombalarını salarlar. C noktasında bırakılan bombalar uçaklardan aldıkları ilk hız tesiriyle ileri doğru sürüklenerek D noktasına düşerler. O halde E şehrini koruyacak olan uçak savar bataryaları o şekilde tabiye edilmelidir ki B noktasından geçen ve şehri çevreliyen dairenin içini ateş altına almak

Şehirlerin korunmasında büyük başarılar gösteren Spitfire IX. lardan biri

mümkün olsun. Şehrin ve dolayısiyle (düz uçuşa başlama noktalarının mahalli hendesisini teşkil eden) düz uçuşa başlayış veya diğer tâbirle pasaja giriş hattı dairesinin büyüklüğü nispetinde fazla bataryaya ihtiyaç vardır. En çok taarruz beklenen istikametlerde düşmanın daha fazla batarya tarafından ateş altına alınması da göz önünde bulundurulur Bölge av harekât odalarında bulunan topçu mümessilinden başka avlardaki birlik harekât odaları gibi topçu harekât odaları da vardır. Bölge harekât odaları ile irtibatta bulunan topçu harekât odası da düşman akınını haber alır ve uçak savar birliklerini silâh başı eder (alârm yapar). Düşman uçakları avlarla da karşılanmış bulunuyorsa avlar taarruzlarını dış daireye kadar devam ettirirler ve bundan sonra düşmanı uçak savarlara teslim ederler. Dairenin içinde kalan kısma "topçu çalışma sahası" denir. Düşman topçu çalışma sahasını terk eder etmez bunlara avlar tekrar musallat olurlar. Kendi avlarımızın isabet almamaları için daima topçu çalışma sahasının hudutları belli edilir. Eğer saha içine raslıyan av meydanı varsa meydana girip çıkmak için bir giriş kapısı tâyin ve tahdid edilir.

Gece akınlarında avlar toplu olarak kullanılmazlar. Geceleyin görüş şartlarının kifayetsizliği her av uçağının derinliği, genişliği ve yüksekliği belli bir bölge içinde harekât yapmasını mecburî kılar. Avlar kendi bölgelerine rasladıkları her uçağa taarruz ederler. Korunacak şehirin etrafına daha geniş çevrede yerleştirilmiş olan ışıldaklar (ki bu ışıldaklar da radarlarla techiz edilmişlerdir ve eskiden olduğu gibi pek kısa menzilli olan dinleme aletlerinin kifayetsiz yardımlarına ihtiyaçları kalmamıştır) düşman uçaklarını aydınlatarak avlara gösterirler; ve bu suretle avların taarruzlarını kolaylaştırırlar. Topçu çalışma sahasının hemen dışına ve içine yerleştirilmiş ışıldaklar da topçu ile birlikte çalışarak hedefi aydınlatırlar. Işıldaklar diğer taraftan parlak ışık hüzmeleriyle düşman pilotunun, bombardıman nişancısının, kendi avlarımıza ateş eden atıcısının gözünü kamaştırmak suretiyle de büyük faydalar sağlarlar. (Geceleyin uçakta bordo saatlerini aydınlatan çok hafif ışık, motor ekzostlarından çıkan ve geceleyin görülen alevler bile pilotların geceleyin görme imkânlarını azaltırlar. Bu yüzden çok defa pilotlar bordo saatlerini yalnız işaretlerin üzerinde fosforun verdiği ışıkla kontrol etmeyi tercih ederler).

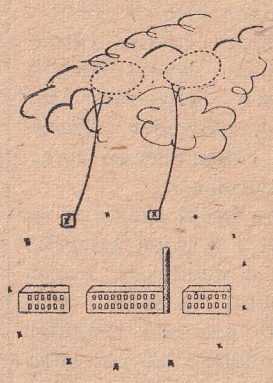

Şekil: 2 — Saha tabiyesi

Balon barajları : Gerek Birinci Dünya Savaşında gerek son harbde büyük şehirlerin, fabrikaların ve liman tesislerinin korunmasında bilhassa İngilizler tarafından kullanılmıştır. Baraj balonlarının kullanılmasından maksat düşmanın alçaktan sıhhatli bombardıman yapmasına mâni olmaktır. Yoksa balon barajları bütün bütün hava taarruzlarına mâni olamazlar. Balon barajı ile korunan yerlerde düşman alçaktan taarruz yapamıyacağı için alçak taarruzlara karşı kullanılan küçük çaplı uçak savar silâhlarına da lüzum kalmaz. Ayrıca düşman uçaklar avların gerek tabiye ve gerek teknik bakımdan en fazla üstünlük sağladıkları yüksekliklerde (dört, beş bin metreden yukarı) uçmak mecburiyetinde kalırlar (av uçaklarının motorları umumiyetle dört, beş bin metrede tam randıman verecek şekilde imâl edilmişlerdir). Balon barajlarının son faydası düşman pilotlarının mâneviyatı üzerine yaptığı tesirdir. Bir hedef av ve uçak savarlardan başka bir de balon barajı ile korunduğu takdirde en mükemmel bir savunma sağlanmış olur. Meselâ münferit bir fabrikanın korunmasında balon barajı birin-

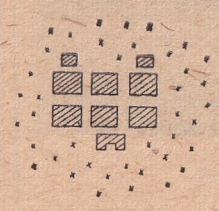

Şekil: 3 — Çevre tabiyesi

ci plânda bir korunma vasıtası olur. Çünkü böyle bir fabrikayı yüksekten bomba atmak suretiyle tahribetmek zor olduğu gibi fabrikanın bütün tesisleri de aynı derecede hassas değildir. Meselâ amele barakaları ve atelyelerden birkaçı tahribedilse de fabrikanın çalışması durmaz. Fakat fabrikayı besliyen elektrik santralı tahribedildiği takdirde fabrika çalışamaz. O halde düşman evvelâ elektrik santralını tahribetmek istiyecektir. Bu da yaygın bir hedef olmadığından, yüksekten taarruza mecbur edilen düşmen tarafından kolay kolay vurulamaz.

Baraj balonları ya hedef sahasının içine yerleştirilir (Şekil : 2, saha tabiyesi) veya hedefin çevresine muntazam aralıklarla yerleştirilir (Şekil : 3 çevre tabiyesi). Balonlar hedef üzerinde bulutlar içinde gizlendikleri takdirde taarruz eden düşman üzerinde baskın tesiri elde edilir. Balonları görmiyen düşman uçakları balon kablolarına takılarak düşerler. Kablolar uçağın kanatlarını âdeta bir destere gibi biçerler. Balonları bulut içersine gizlemek imkânı olmadığı zamanlar düşmanın evvelâ bunları tahribederek düşürmek istiyeceği tabiidir. İşte bu takdirde uçak savarlar ve avlara olan ihtiyaç kendini gösterir. Nazik ve pahalı olan balonları esirgemek için bunları uzun zaman hava tesirlerine mâruz bulundurmamak lâzımdır. Bunun için de düşman bomba uçaklarının gelişlerini vaktiyle haber almak ve ondan sonra balonları yükseltmek icabeder.

(Kurmay Galip Atakan)

ŞOSELERİMİZ VE YOLLARIMIZ — Milletlerin hayatında her nevi yollar, bugün için her bakımdan hayatî damarlardır.

D ü n y a k a r a y o l l a r ı t a r i h ç i ğ i: Milâttan iki bin yıl önce Babil şehrinde kaldırımlı caddeler yapılmış olduğu görülür. Çinliler, Kartacalılar ve Romalılar tarihte büyük yollar yapmış olan milletlerdendir. Herodot; tarihinde, Mısırın büyük ve süslü caddelerinden bahsetmiştir.

İlk devirlerde sürtülüp çekilen, sonraları da tekerlekleri taş oyukları içinde yuvarlanıp giden taşıtlar, şüphesiz çok basit ve iptidaî durumdaydılar. Bu yüzden "yol" un mânası pek anlaşılamıyor, değeri de ölçülemiyordu. O devirlerde yollar için; "şehirlerin sık sık baskınlara uğramasını kolaylaştırıyor" düşüncesi hâ-

Develerle nakliyat

kimdi. Bu yüzden de yolların birbirlerine bağlanması ve geçitler açılması tehlikeli sayılıyordu. Ancak, imparatorluklar kurulmıya başladıktan sonradır ki şehir ve kasabaları imparatorluk merkezlerine bağlamak ve aralarında ticarî mübadele münasebetleri sağlamak amacı belirmiştir. Bu maksatla da yol ve köprü yapılmasına önem verilerek "yol ve köprü yapı sistemi" kurulmuştur.

Eski devirlerde meydana getirilmiş olan yollar arasında en dayanıklı olanları Ortaçağda Romalıların yapmış oldukları kaldırımlı şoselerdir. "Her yol Romaya gi-

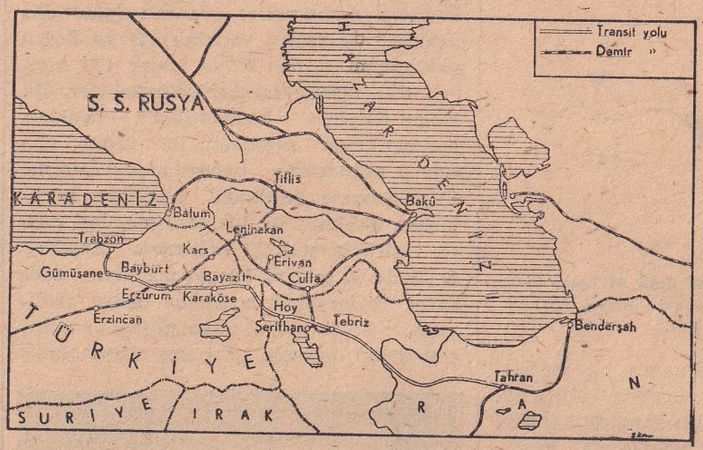

Eski transit yolu ve bugünkü demiryolu

der" sözü de o çağın yol yapı durumuna göre söylenmiş olsa gerektir. Çünkü, Roma doğudan batıya uzanan bütün yolların bir merkezi halindeydi.

Ondokuzuncu Yüzyılın başlangıcına kadar yol meselesine gereken önem verilmemişse de; Amerikanın keşfedilmiş olması, Hindistan yolunun açılmış bulunması, sömürgecilik politikasının genişlemesi, endüstri alanında şaşırtıcı gelişmeler meydana getirilmesi gibi sebepler ve tesirler, "taşıt" problemini memleket sınırlarından dışarı çıkarmış; "memleketler ve kıtalar arası dâva" haline sokmuştur. Bu yüzden de taşıtların hacmı her geçen günde biraz daha çoğaltılmış; böylece karada, tarihin "kervan yolları" ndan (o devirlerde büyük taşıt işleri katır, deve ve merkeplerle kervanlar şeklinde yapılırdı) şo-

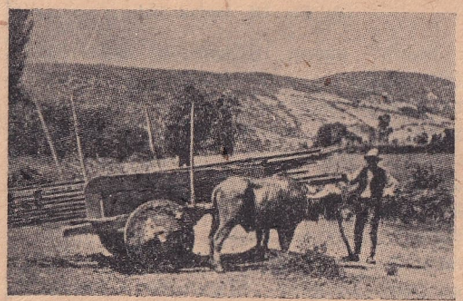

Kağnı ile nakliyat

selere ve asfalt caddelere geçilmiş, demiryolları yapılmıştır.

Ondokuzuncu Yüzyılda da teknik esaslara ve ihtiyaçlara uygun anlamda yol yapımı ihtiyacı pek duyulmamış olmakla beraber askerî icaplara uydurulmak istenilen yollar, dağların yüksek tepelerinde, yamaçların sırtlarında dolaştırılmak suretiyle meydana getirilmiş ve bazan zorda kalınan hallerde bataklıklar içine atılan büyük taş bloklariyle kaldırımlar yapılarak geçitler temin olunmuştur.

Ondokuzuncu Yüzyılda kara yolu inşaat sisteminde ilk büyük değişikliği Mac Adam adındaki yüksek mühendis yapmıştır. Bu sistemin esası; önce taşları küçük boyda kırarak yola sermek sonra da bu taşları, üzerlerinden silindirler geçirmek suretiyle iyice sıkıştırmaktır. Yol yapısında bu esaslı sistemi kurmuş ve bu sistem yollara kendi adı verilmiş olan yüsek mühendis Mac Adam İskoçyalıdır.

1816 da İskoçya ve Bristol kontluğunun yollarının idaresi kendisine verilmiştir. "Mac Adam" sisteminde yol 1849 da Pariste yapılmıştır. Esasen bu sistem eski bir Fransız icadıydı ve 1742 de, o devrin şose ve köprüler umumî müfettişi olan Trésaguet tarafından Alençon dolayında tatbik edilmiştir. (Mac Adam'ın 1822 de yazılmış "Yollar Üzerinde Müşahede" adlı bir eseri vardır).

Makine endüstrisinin gelişerek otomobilin ve motorların icadedilmesi, tekerleklere lâstik geçirilmesi gibi yenilikler yol inşaat sistemi ve yol tekniğinde çok tesirli olmuş ve büyük gelişmelere yol açmıştır. Bu sebeple 1900 yılındanberi "daha

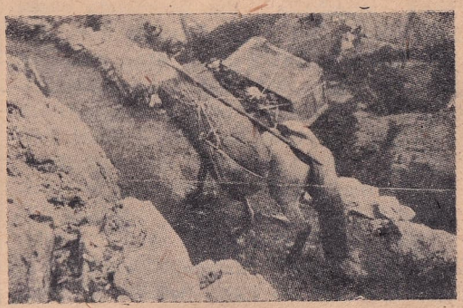

Beygirle nakliyat

dayanıklı ve daha hızlı gitmiye elverişli yol" meselesi ortaya çıkmıştır. Beşer zekâsının kendi kendine yürüyen arabaları icadı yol tarihinde ve yol tekniğinde çok önemli bir dönüm noktası yaratmıştır. Beşeriyetin "hızlı, daima hızlı" ideali eski devrin kervan yolu sistemini tama-

Yaylı ile nakliyat

men değiştirmiştir. Bugünkü taşıtlar; dünyayı saran "hız", "emniyet", "kitle" problemlerine uyarak geliştikçe yol tekniği de bu gelişmeye paralel olarak genişlemektedir.

K a r a y o l l a r ı b a k ı m ı n d a n T ü r k i y e: Türkiyenin yol tarihi çok eski çağlardan başlar. Yurdumuzun coğrafya bakımından durumu; (deniz yolları hesaba katılmıyarak) "taşıt" problemini zorlıyan bir teşekküldür. Dağ-

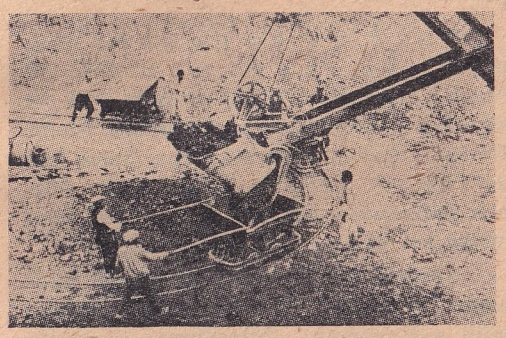

Yeni inşaatta kazı makinesi

lar birbirinin sırtına yaslanarak, birbirini kovalar gibi zincirlenmişlerdir. Dağların çoğu ağaçsız ve çıplaktır. Arazi sert meyillidir. Boğazlar dar ve sarptır. Kızılırmak, Yeşilırmak nehirleri ve Fırat ile Diclenin Türkiye sınırları içindeki kolları başı boş dolaşarak ve boğazları aşarak denizlere ulaşırlar. Türkiye sınırları içinde ısı farkları ve iklim şartları çok değişik olan bölgeler vardır. Toros sıradağları, ulaştırma işlerini güçleştiren çok önemli engellerdendir. Hattâ Doğu Toroslar bölgesinin yegâne geçidi Bitlis boğazıdır. İşte bunlar ve benzerleri gibi coğrafi durumlar, bayındırlık hareketlerini zorlıyan, yapma ve işletme için sarfolunan emek ve ödenekleri katmerleştiren sebeplerdir.

Anadolu, bütün tarih boyunca Asya ile Avrupa arasında bir köprü vazifesini gören büyük bir geçittir. İki kıta arasında yapılmış bütün göç hareketleri, harb seferleri, istilâ orduları bu geniş ve uzun köprüden gelip geçmişler ve ticaret kervanları da bu geçitten işlemişlerdir. Her çağın transit yolları bile coğrafi durumdan faydalanarak Türkiye topraklarından geçmiştir. Meselâ; dünya yol tarihinde sözü geçen "Hükümdar caddesi" tâ İranın güneyinden başlar ve Anadolunun batı bölgesine raslıyan Sart'a (Salihliye) uğrar ve Efes'e kadar uzanır. Yurdumuzun ötesinde berisinde raslanmakta olan ve büyük bloklar halinde görülen kaldırımların ve bir haylı köprü enkazının Ro-

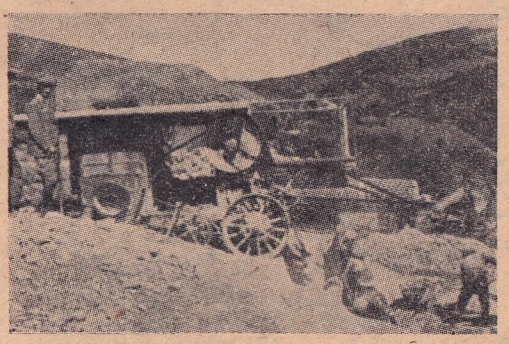

Taş kırma makinesi

malılar devrinde meydana getirilmiş imar eserleri olduklarına hükmedilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğunun ikbal devirlerinde "yol" işlerine gerekli önem verildiğini görüyoruz. Türk orduları sefere çıkarken anayurt ile münakale ve münasebet tesis için ilk iş olarak yolları yapmışlardır. Osmanlılar, Selçuk devrinin yol tesislerinden çok faydalanmışlar ve bu arada Bolu ve Amasya bölgelerini vâdiler boyunca takibederek Erzuruma kadar uzanan Kuzey Anadolu yolunu meydana getirmişlerdir. Eski yollara ait hanların, kervansarayların örneklerini bugün bile sınırlarımız içinde görebiliyoruz; Seyhan nehri üzerindeki "Misis" ve Hataydaki "Antakya" köprüleri gibi birkaç eski çağ eseri bugün bile işletilmektedir. Gene yurdumuz sınırları içinde Çekmece gölündeki "Çekmece", Yeşilırmak üzerindeki "Hızırlık", Kızılırmak üzerindeki "Koyunbaba", Ergene üzerindeki "Uzunköprü", Kelkit üzerindeki "Talazan", Sakarya üzerindeki "Geyve" köprüleri ve benzerleri estetik bakımdan güzel, sanat bakımından değerli eserlerdir. Bunlar Selçuk ve Osmanlılar tarafından meydana getirilmiş nefis sanat eserlerinden zarif örneklerdir.

Yeni yollar

K a r a y o l l a r ı m ı z d a ş o s e v e k ö p r ü l e r i n g e n e l d u r u m u: A) Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyete devredilmiş yollar : 4450 kilometresi (köprüsüz) toprak tesviyesi, 10.900 kilometresi bozuk şose, 3.380 kilometresi iyi şose olmak üzere 18.730 kilometredir. Cumhuriyet bayındırlığı ise bir yandan bozuk yol şebekesinin bakım işlerini ele alarak bunları onarmış, diğer yandan da yenilerini başarmıştır. Bu suretle 1945 yılında yol şebekemiz : 941 kilometresi asfalt, 11.328 kilometresi iyi makadam şose, 7.772 kilometresi bozuk makadam şose, 5.317 kilometresi (köprülü) toprak tesviyesi, 8.068 kilometresi (köprüsüz) toprak tesviyesi, 11.085 kilometresi araba yolu olmak üzere 44.511 kilometreyi bulmuştur (Devlet ve il yolları bu toplam içindedir). Bununla beraber yurdumuzun küçük yol ihtiyacı bu miktarın en az iki mislidir ve bunun için de oldukça büyük ölçüde gelire ihtiyaç vardır.

Sınırlarımız içindeki karayolları şebekesi yurdun yüz ölçümüne ve nüfusuna nisbet edilirse her 1.000 kilometre kareye 60 kilometre ve her 10.000 nüfusa 25 kilometre yol düştüğü görülür. Yeryüzünde ise, Birinci Dünya Savaşından önce, her

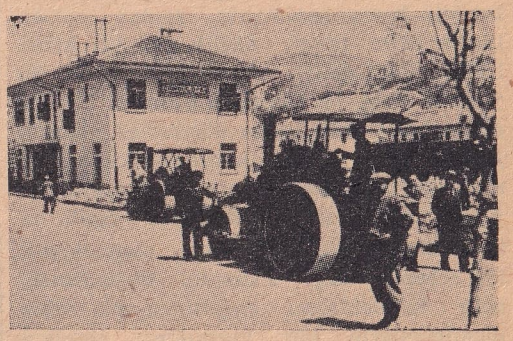

Yol silindirleri

1.000 kilometre kareye ortalama olarak 100 kilometre ve her 10.000 nüfusa 65 kilometre yol isabet etmekteydi.

Y o l m ü k e l l e f i y e t i: Yollarımızın yapılması işlerini sağlamak üzere de Şose ve Köprüler Kanunu yayınlanmıştır. Bu kanun her yurttaşı bir yol mükellefiyeti altına sokmuştur. Bu mükellefiyeti, ödeme durumu elverişli olmıyanlar bedenleriyle çalışmak suretiyle yerine getirmektedirler. Yurdumuzda "yol dâvası" ilk defa, Tanzimatta (1872 de) başlıyan bir nizamname ile hükümet işi olmuştur. Bu nizamname 16 yaşından 60 yaşına kadar olan erkeklerin evlerinden on iki saat mesafe içine giren yollarda yılda dörder gün ve araba sahiplerinin de arabalariyle dörder gün çalışmalarını mecburi kılmıştır. Nizamname sonradan yapılmış olan bâzı değişikliklerle Meşrutiyet devrine kadar devam etmiştir. Bu nizamname ile Ankara - İstanbul, Ankara - İnebolu, Ankara - Kayseri, Bursa - Kütahya - Afyon, Bursa - Gemlik. Bursa - Mudanya, Edremit - Balıkesir, Samsun - Sıvas - Malatya - Elâzığ - Diyarbakır, Trabzon - Erzurum yolları üzerinde çalışılmış ve bu yolların esas çığırları açılmıştır. 1889 da yol mükellefiyeti üzerinde tekrar değişiklik yapılarak mükellefiyet 20 ile 60 yaşlar arasında sınırlandırılmıştır.

1909 yılında Fransadan bir istikraz yapılmış ve mühim yolların "Devlet yolları" adı ile inşaları bir Fransız şirketine

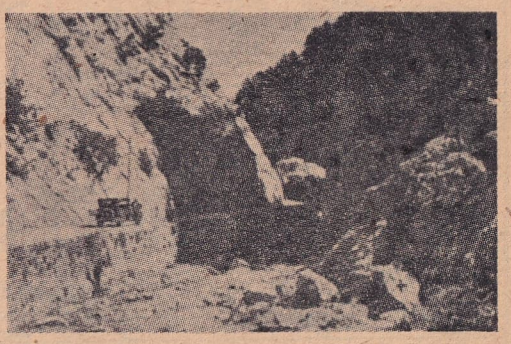

Yeni yol

verilmişti. Şirket işe başlamışsa da Birinci Dünya Savaşının ilânı üzerine inşaatı durdurmıya mecbur olmuştur. 1914 ten 1924 yılına kadar ne esaslı olarak bir yol yapılabilmiş, ne de esaslı bir bakım progra-

mı tatbik edilebilmiştir. Mükellefiyet karşılığı verilen para ile sarfedilen beden kuvvetinin para tutarının genel toplamı 1930-1940 yıllarında, ortalama olarak her yıl 10.000.000 liraydı. Fakat 1944 yılında 24.000.000 lirayı bulmuştur. Fakat yol vergisinden elde edilen gelirin hepsi yollar için harcanamamakta, zaman zaman illerin ekim, tarım, sağlık gibi bir kısım işleri de bu gelirle başarılmaktadır. Bu yüzden Şose ve Köprüler Kanunu ile elde edilebilen gelirle inşası düşünülen yolların yapılamaması hesaba katılarak kanundaki mükellefiyet nisbeti yüzde yüz çoğaltılmıştı. Bu çoğaltmadan beklenilen fayda da beklenilen ölçüde verimli olamamıştır. Bu sebeple, vergi sistemini değiştirmek, gelir kaynaklarını çoğaltmak gibi diğer memleketlerin baş vurdukları çarelere kol atmak gereği belirmiştir. Çünkü; Batı Anadoluyu merkeze, Doğu Anadoluyu merkeze ve batıya, Güney Anadolu ile Kuzey Anadolunun merkezden geçerek birbirlerine bağlanması ve bu arada Ege, Trakya, Yukarı Doğu bölgesi ile bütün Anadolunun kıyı yollarının yapılması hususları ön plâna alınmış bulunuyordu. 15.000 kilometreyi bulacağı tahmin edilen bu kara yolları şebekesi için, bugünkü rayice göre 200.000.000 liraya ihtiyaç olacağı hesaplanmaktadır (illerin yapacakları yolların iş programı, miktarı ve ödeneği hesaba katılmamıştır).

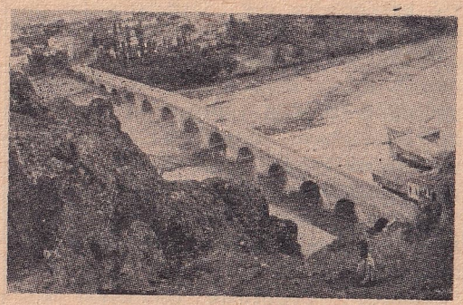

Eski güzel köprülerden
Osmancık önünde Koyunbaba köprüsü

Yol dâvamızda makine : Yol dâvamızın geniş ve teknik ölçüde başarılmasında ileri gelen bir organ da "makine" dir. Makine, yol yapımı işinde de insan gücüne göre "daha hızlı ve daha ucuz" başarının yüksek enerji kaynağı, aynı zamanda işçi ve hususiyle usta işçi teminindeki zorluğu önliyen asıl bir organdır.

Yolun "yapımı" kadar, hattâ daha ileri olarak, "bakımı" da çok önemlidir. Bir yandan yapılıp işletmeye açılmış olan yolların diğer yandan teknik bakımı yapılmazsa o yol, bir ağ örgüsünün kopmuş olması gibi, yollar ağında bir boşluk, bir söküklük meydana getirir. Neticede masraf ve emek verimsiz, ulaştırma da imkânsız olur. Bunun için yol bakımı işinde de "makine" sisteminin tatbiki cihetine gidilmektedir.

Şose ve köprüler yapımı ödeneğimiz: 1946 yılı genel bütçesinde kabul edilmiş şose ve köprüler yapımı ödeneği 11.900.000 liradır. Devlet yollarının sürekli onarılması için de 1946 yılı bütçesine 2.400.000 lira ödenek konmuştur. Bu ödenek ile 4.886 kilometre yol bakıma tabi tutulacaktır.

Yurdumuzda kara yolları dâvası, ekonomik gereklere uydurulmakla beraber millî savunmanın ihtiyaçlarını da temin edecek durumda olmasını icabettirmektedir. Bu bakımdan nisbeten pahalı olarak az yol yerine, gelir imkânlarına uyularak kabil olduğu kadar sağlam fakat çokça yol yapılması keyfiyeti yurdumuz için daha bir müddet gözetilmesi zaruri bir prensip olacak ve bu yüzden bakım işi de Batı memleketlerindeki bakım işinden üstün bir önemi haiz bulunacaktır.

Başlıca yollarımız: Bayındırlık Bakanlığı teşkilâtiyle idare

Yurtta mevcut

edilmekte bulunan yollarımızın başlıcaları ile bunların uzunlukları şöyledir :

Yolun adı	Uzunluğu (kilometre)
Afyon - Isparta H.	120+530
Isparta - Burdur H.	33+400
Burdur - Antalya H.	89+900
Antalya - H. Antalya	50+850
Çanakkale - Balıkesir H.	162+000
Balıkesir - H. Balıkesir	69+000
Eskişehir - Sivrihisar	97+000
Hopa - Borçka	36+000
D. Bakır - Mardin	90+000
Siirt - Kurtalan	54+000
Transit yolu (Trabzon - Erzurum - İran)	645+000
Antalya - İskenderun ve Hatay dahili yollar	164+000
Elâzığ - Pertek	27+000
Pertek - Kalan	50+000
Mersin-Ulukışla-Çakmak	172+000
Tarsus - İskenderun	178+000
İstanbul - Edirne	237+000
Havsa - Gelibolu	122+000
Gelibolu Bölgesi yolları	134+740
Hadımköy-Bölgesi yolları	168+000
İzmit - İstanbul	204+000
Ankara - H. Bolu - İzmit	162+000
Ankara - Göynük - İzmit	91+000
Yeniçağa - Zonguldak	35+000
Ankara - Dahili yolları	44+000
Ankara - Kızılcahamam - Bolu	151+000
Ankara - Nallıhan	124+000
Ankara - Kırşehir H.	120+000
Ankara-Kayseri-Sivas	405+000
Toplam =	4036+000
Adapazarı-Kandıra-Ağva	86+000
Safranbolu - Araç	20+000
Akhisar - Sındırgı	55+000
Hopa - Samsun kıyı yolu	593+000
Gördes - Akhisar	60+000
Haymana - Sivrihisar	70+000
Bütün toplamı =	4920+420

1945 yılında illerin sınırları içinde bulunan kendi yollarına gelince şöyledir :

İller	Uzunluğu kilometre	İller	Uzunluğu kilometre
Afyon	630	Bitlis	362
Ağrı	203	Bolu	877
Amasya	399	Burdur	320
Ankara	1.216	Bursa	799
Antalya	745	Çanakkale	964
Aydın	401	Çankırı	416
Balıkesir	980	Çoruh	613
Bilecik	407	Çorum	875
Bingöl	272	Denizli	586
D. Bakır	702	Malatya	1.109
Edirne	359	Manisa	1.030
Elâzığ	671	Maraş	693
Erzincan	775	Mardin	970
Erzurum	773	Muğla	1.145
Eskişehir	459	Muş	375
G. Antep	631	Niğde	366
Giresun	501	Ordu	645
Gümüşhane	477	Rize	235
Hakkâri	386	Samsun	342
Hatay	518	Seyhan	752
İçel	1.235	Siirt	514
İsparta	432	Sinop	829
İstanbul	965	Sivas	1.151
İzmit	1.055	Tekirdağ	542
Kars	1.271	Tokat	454
Kastamonu	614	Trabzon	359
Kayseri	637	Tunceli	494
Kırklareli	317	Urfa	680
Kırşehir	246	Van	829
Kocaeli	561	Yozgat	414
Konya	1.936	Zonguldak	600
Kütahya	780	Toplamı =	27.045

Bunun 6.869 kilometresi iyi şose, 5.256 kilometresi bozuk şose ve mütebakisi tesviyeli ve toprak yollardır.

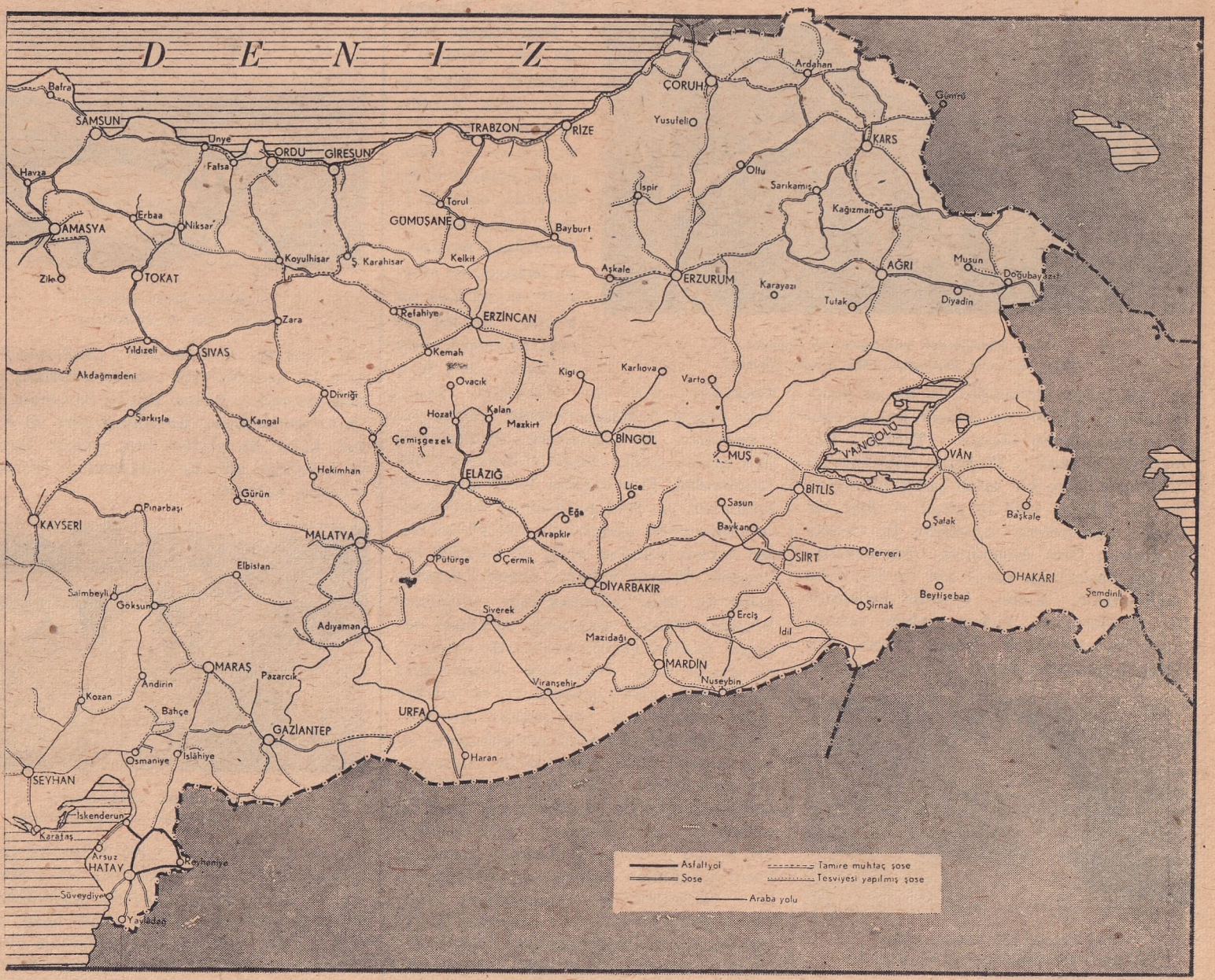

kara yollarımız

Yollarımızdan birkaçı hakkında kısa bilgiler : Ankara - İstanbul yolu : 1931 yılında istikşafı yapılmış olan bu yolun güzergâhı memleket ihtiyaçlarına tamamiyle uygun olarak tesbit edilmiş ve teknik esaslara göre yapılmıştır. Yol Ankara - Sincanköy - Ayaş - Beypazarı - Nallıhan - Adapazarı - İzmit (kuzeyi) - Beykoz istikametini boylamakta ve bütün uzunluğu 450 kilometreyi bulmaktadır. Ankara - Haydarpaşa demiryolu güzergâhına nazaran 130 kilometre daha kısadır. Şose genişliği 5 ve yolun tekmil genişliği 7 metredir. Motorlu taşıt vasıtalarının işlemesi göz önünde tutularak teknik gerekler olmadıkça fazla viraj yapmaktan sakınılmıştır.

Hopa - Borçak yolu : Bu yol Kars'ı en kısa mesafeden Karadenize bağlamıştır. Bölgenin sarp ve çetin arızaları bakımından ulaştırma işlerinin çektiği zorluklar da bu yol sayesinde ortadan kaldırılmıştır. Bu bakımlardan 655.000 lira (normal zaman rayicine göre) sarfiyle meydana getirilmiş olan ve 36 kilometre uzunluğunda bulunan Hopa-Borçka yolunun çok büyük bir önemi vardır.

Toros yolu : Artık; yaz, kış ayırdedilmeksizin Mersinden Ulukışlaya asfalt

Yeni köprülerden muhteşem bir nümune:
Fırat üzerinde İsmetpaşa (Kömürhan) köprüsü

yol üzerinden otomobille üç buçuk saatte rahatça gitmek ve gelmek imkânı elde edilmiştir. Çünkü Mersin - Tarsus - Çamalan - Bozantı - Ulukışla istikametini boylamak üzere bir asfalt yol yapılmış ve bu yol 7 ocak 1945 te güzel ve özel bir törenle seyrüsefere açılmıştır. Bu suretle Çukurova, Orta Anadoluya (demiryollarından başka) bu esaslı yol ile bir daha bağlanmıştır. Yolun önemini belirtmek için okurlarımıza birkaç rakam veriyoruz : Torosların çok ârızalı bölgesi olan Gülek boğazından geçen bu yolun güzergâhında 220 si menfez ve 131 i de (ayrıca yapılmış olan 2 büyük köprü hesaba

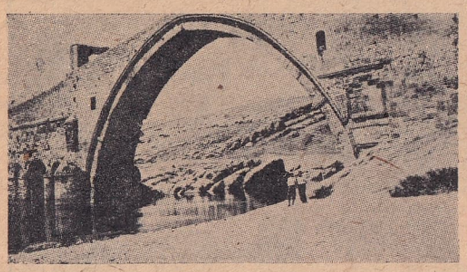

Eski kervan yolu köprülerinden:
Batman çayı üzerinde güzel bir köprüdür

katılmaksızın) 351 köprü yapılmıştır. Umumî şoselerimizde yol genişliği orta 5 ve iki yanlarında birer metre banket olarak 7 metre iken bu asfalt yol da 8 metredir. Günde 6.000 - 7.000 amele çalıştırılmakla beraber, makine çalışmalarından da çok faydalanılmıştır. Yolun meydana getirilmesi için : 200 kamyon, 30 yol silindiri, 35 bitüm ve püskürtme makinesi, 14 kompresör, 10 beton makinesi, 30 taş kırma makinesi çalıştırılmış ve 5.000 ton bitüm, 3.000 ton çimento,

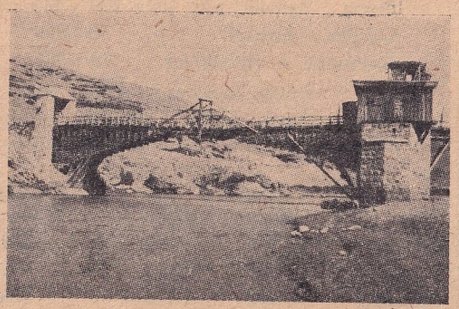

Eski bir köprü nümunesi

2.200 ton benzin, ve 2.000 ton demir kullanılmıştır. 152 kilometre uzunluğunda olan bu yol 10.000.000 liraya malolmuştur.

Trabzon - Erzurum - İran transit yolu: Bu yol, Trabzon - Bayburt - Erzurum - Karaköse - Kızıldize istikametiyle İranı boyler ve Tahranda nihayet bulur. Bununla beraber İran, Afganistan ve Hindistanı Avrupa - ya bağlıyan en elverişli ve çok kısa bir yoldur. Bu yol çok eski devirlerdenberi Avrupa ile İran, Türkistan, Çin ve Hindistan arasındaki ticaret münasebetlerinde büyük rol oynamıştır. 645 kilometre uzunluğunda olan transit yolu Zigana dağında 2.090 râkımından, Kop dağının 2.400 metre râkımından ve Tahirgediğini de 2.800 metre râkımından aşmaktadır. Bu yükseklikler, transit yolunun sanki üç hörgücü halindedir. Transit yolunun önemi hakkında genel bir fikir edinmek için Onüçüncü Yüzyılda Pontüs devletinin gelişmesi devirleri gözden geçirilmelidir. Bu tarihlerde transit yolu ekomomik hareketlerin bir kaynağı gibi çalışmış ve bu yüzden ticarî faaliyet çok ilerlemiştir. Bu sıralarda Akdeniz ticaretini ellerine almış olan Venediklilerle Cenevizliler ticaretlerini genişletmek için Pontüs devletiyle anlaşmışlar ve bu yol üzerindeki mühim şehirlerde ticarethaneler kurmuşlardır. Bir zaman sonra Trabzon ve dolayları Fatih tarafından Osmanlılar eline geçirilince Venediklilerle Cenevizlilerin Trabzon - İran transit yolu üzerinde ticaret yapmalarına müsaade edilmedi. Tabii olarak bu transit yolu da eski faaliyetini, ekomomik önemini kaybetti. Bu yüzden Avrupalılar Hindistanla yaptıkları ticareti başka yola çevirdiler. Ondokuzuncu Yüzyılın sonlarına doğru Süveyş kanalının açılması ve Batum - Culfa - Tebriz demiryolunun yapılması gibi olaylar dahi, Trabzon - İran transit yolu üzerindeki taşıma işini hırpalamaktan geri kalmadı. Durumun ağırlığını kavrıyabilmiş olan

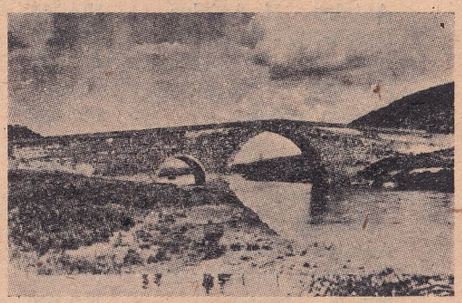

Sinan'ın güzel eserlerinden:
Kayseri civarında tekgöz köprü

Osmanlılar ticaret alanına gerekli hareket ve faaliyeti yeniden temin için yabancı vapurların Türk limanlarına girmelerine ve taşıma yapmalarına müsaade etmekte gecikmediler. Bunun üzerine gerek Trabzon limanında ve gerek Trabzon - İran transit yolunda ticarî hareketler tekrar canlandı. Bugün transit yolunun Karadenize çıkan ağzındaki Trabzon limanı-

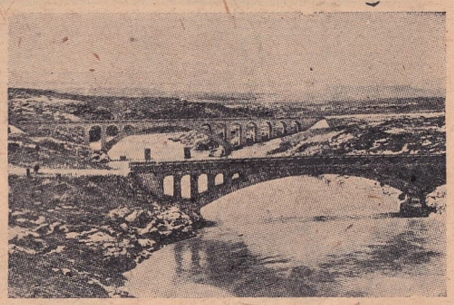

İki mühim köprü yanyana:
Garzan çayı üzerindedirler

nın inşasına başlanmıştır (Sözleşmesine göre bu inşaatın 1949 yılında bitirilmiş olması gerektir). Birinci Dünya Savaşının devamı müddetince Karadeniz dört yıl kapalı kaldı. Bu yüzden İran transiti Basra ve Hindistan gibi, iki istikametten işlemek zorunda kalmıştı.

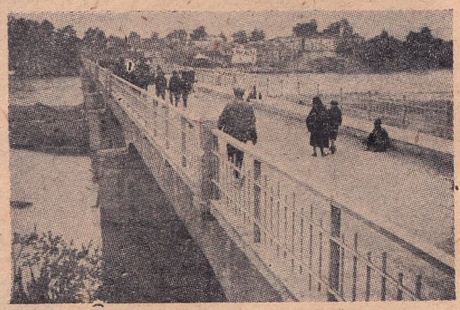

Büyük bayındırlık eserlerinden:
Çarşambada Yeşilırmak üzerindeki köprü

Basranın Tebrize 1.500 kilometre mesafede ve Hindistan yolunun ise büsbütün bir ömür törpüsü olduğu düşünülürse Trabzon limanının inşası işinin önem ve değeri daha açık olarak belirtilmiş olur. Şu halde, yani : Trabzon limanının yapılmakta olması sebebiyle Trabzon - Erzurum - İran yolu, transit eşyayı

1) Kendi uzun olmakla beraber Avrupaya da uzak bulunan Muhammere - Basra yolu; 2) Hem daha uzun, hem de çöllerden geçen Musul - Suriye yolu; 3) Batumdan Tebrize uzatılmış olan bin yüz küsur kilometrelik Kafkas demiryolu gibi üç rakîbin, rekabet tesirlerinden artık tamamiyle korunmuştur. Böylece; uzun, karışık ve dolaşık yollarda zorluklarla işliyen transit - sözü geçen üç rakîbin bütün gayretlerine rağmen - tabiatın çizmiş olduğu asıl mecrasına girmiş ve yerleşmiş bulunuyor.

Yurtta mühim köprüleri gösteren harita

Bu transit yolunu, insanlara değil, daha ziyade "başmühendisliğini" yapmış olan "tarih" e borçluyuz. Tarihin taşıtları olan develerin Trabzondan Tebrize 45 günde gidebildikleri düşünülürse, bugün seyrüsefer cetvelleri ile ve motorlu taşıtlarla yapılmakta olan işletmenin önemi bir kat daha belirmiş olur.

Trabzon - Erzurum - İran transit yolunda işletme servisi : Trabzon - Erzurum İran transit yolu, uzun mesafeler üzerinde

Sakarya üzerine kurulmuş köprü: Adapazar - Bolu üzerinde yapılmıştır

motorlu taşıt vasıtalarının devlet müessesesi tarafından muntazam hareket saatleri ve belli tarifelerle işletildikleri kara yolumuzdur. Teşkilâtı ve kurumu bakımından büyük önemi olan "Devlet kamyon ve otobüs işletme servisi" 5 mayıs 1936 tarihli ve 3163 sayılı kanuna uyularak ve büyük maddî fedakârlıklarla ilk defa bu transit yolunda kurulmuştur. Devlet Demiryolları Umum Müdürlüğü emrine verilmiş olan bu işletme servisi 19 haziran 1937 tarihinde çalışmıya başlamıştır. Otobüs ve kamyonların hareket saatleri vapurların geliş ve gidiş saatlerine uydurulmuştur. Yolcuların bagajları otobüslerle beraber hareket ettirilen kamyonlarla taşınır. Beher yolcu başına 20 kilo bagaj için ücret alınmamaktadır. Bu suretle yolcular uzun yolu ve çok yerlerde korkunç dağ geçitlerini eşya denkleri arasında sıkışmadan, mümkün olduğu kadar azamî huzur ve selâmet içinde geçmektedirler. Ticaret eşyası ise, ihtiyaca göre iki veya üç kamyondan mürekkep kamyon katarlariyle taşınmaktadır. Kışın taşıt işi daha masraflı olduğundan, kış tarifelerini yüzde 50 arttırmak salâhiyeti işletme idaresine verilmiştir. Transit yolu işletmesi; bilhassa Trabzon - Erzurum arasında yolcu nakliyatında büyük verim kaydediyor. Her türlü ulaştırma işlerinin gelişmesi için 20 nisan 1937 tarihinde Türkiye ile İran hükümetleri arasında bir anlaşma da imza edilmiştir.

İzmir turistik yolları : İzmir ve dolayları, arkeolojik bakımdan olduğu kadar tabiatın özenerek yarattığı eşi bulunmaz güzellikleri, dinlenme ve sağlık kaynakları bakımından da seyyahları göğsüne çekebilecek bir değerdedir. İzmir bölgesnin turizm için çok önemi vardır. "İzmir Turistik Yolları Kanunu" bu önemi bütün değeriyle belirtmiştir. İzmirin banliyösünü teşkil eden Karşıyaka, Bornova, İnciraltı plâjı ve Ağamemnun kaplıcaları ile vaktiyle muntazam bir yolla merkeze bağlanmamış olan Efes harabeleri yollarının yapılması işi ön plâna konmuştur. Bu bölgenin turistik yolları arasında 110 kilometre uzunluğundaki İzmir - Bergama ve 90 kilometre uzunluğundaki İzmir - Çeşme plâj yolları da vardır. Bergamanın kuruluş tarihi birtakım efsaneye dayanıyor. Gerçek durumu Büyük İskender'in halefleri devrinde gelişmiye başlamış olan Bergamada mühim birçok eserler görülmektedir. Bunlar arasında Askülâpiyom sağlık yurdu, Akropalis, tiyatro ve mâbetler gibi Bergamanın eski ihtişamını belirten birçok âbidelerin enkazı bulunmaktadır. Bu yol yapısının toplamı : İzmir banliyösünde 22 kilometre asfalt ile Efes harabelerini merkeze bağlamak için de 28 kilometre makadam şoseden ibarettir. İzmir - Torbalı - Efes yolu 78 kilometre olup 50 kilometresi eski şose halindedir.

(Yüksek Mühendis Yakub Kalgay)

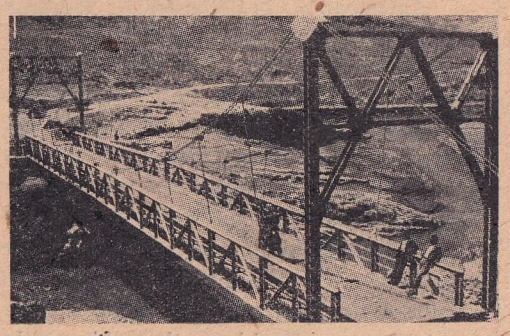

Büyük köprülerimizden biri daha: Fırat üzerinde ve Kemah yakınındadır

TEPSİ, BURHANETTİN — (1882-1947) Tiyatro tarihimizin İkinci Meşrutiyetten sonraki devresinde bir aralık çok parlamış bir siması; aktör.

Faal hayatının parlak devrinde Aktör Burhanettin ve "Silvain'in Şakirdi Marifeti" diye de şöhret bulan Burhanettin Tepsi, İstanbulda doğmuştur. Hariciye Nezareti Hukuku Muhtelife Müdürü Neyyir Beyin oğludur. Üsküdarda Körbakkal'da Envarı Maarif ve bir müddet sonra da Ravzai Terakki mektebinde okumuş, Mektebi Sultani'ye devama başlamıştır. İlk tiyatro görgüsünü, zamanın meşhur aktörleri olan Komik Hakkı ve Kambur Mehmet'in Üsküdar'da verdiği temsillerden almış, daha sonra Kadıköyde Kuşdili'nde Abdi ile Kel Hasan'ın temsillerini merakla takibetmiştir. Mınakyan'ın Osmanlı Dram Kumpanyası'nın yazın Kısıklı'da Millet Bahçesinde verdiği temsilleri de hiç kaçırmıyan Burhanettin, ilk Avrupai tiyatroyu, Konkordiya tiyatrosunda bir Fransız operet heyetinden seyret - miştir. Onun tiyatroya karşı bu hevesi, okul sıralarında da kendini göstermiş, ilk önce edebî eserleri ezberleyip okuma ile başlıyarak küçük piyesleri temsile kadar varmıştır.

Burhanettin Tepsi

Bu sıralarda İstanbulu ziyaret eden Mounet Sully'yi Odeon tiyatrosunda Oedipus ve Andromaque rollerinde seyretmek fırsatını bulmuş ve sahneye karşı hevesi büsbütün artmıştır. Henüz on altı on yedi yaşlarında iken, Marsilya'ya konsolos olarak gönderilmiş olan ağabeyisinin yanına gitmiş ve orada iki yıl kadar kalmıştır. Lise tahsiline orada devam etmiş ve dönüşünde bir yıl Mektebi Sultaniye devam ederek mezun olmuş ve Hariciye Nezaretinde memur bulunan akrabalarının yardımiyle, Tahriratı Hariciye Kalemine devama başlamıştır. Kısa bir zamanda parlıyarak sadaret tercümanlığına kadar yükselmiş ve birçok da nişan almıştır. Fakat Pariste konservatuvarda tiyatro tahsil etmek fikrinden de bir türlü kurtulamamıştır. Recaizade Ekrem'e, Müze Müdürü Hamdi Beye, Ahmet Mithat Efendi'ye, bu hususta baş vurmuşsa da bir netice alamamıştır. Bu sıralarda Tarsustaki emlâkini satarak Kahireye gitmek

imkânını buldu ve orada da teşvik görerek memuriyetini feda etti ve Parise gitti. Orada iki yıl hem konservatuvara devam etti, hem de devrin meşhur aktörü Silvain'den ders aldı, yardım gördü.

Nihayet 1908 Meşrutiyet İnkılâbı olunca memlekete döndü. İstanbulda bilfiil tiyatro hayatına katılarak elemanları Türk olan bir millî tiyatro kurdu. Maarif Nazırı Recaizade Ekrem, Müze Müdürü Hamdi, Halit Ziya, Mehmet Rauf, İzzet Melih gibi edebiyat ve sanat adamlarından fiilî yardımlar gördü. Muvahhit, Şadi, Muhsin (Ertuğrul), Galip (Arcan) gibi idealist gençler de onun trupuna katılarak desteklediler. Parlak vaitler ve büyük iddialarla işe başlıyan ve Hâmit'in "Tarık" iyle ortaya atılan bu ilk millî tiyatro, pek çabuk sönüverdi. Büyük emeller suya düştü, tiyatro yersiz yurtsuz kalarak seyyar bir kumpanya haline geldi.

Burhanettin'in bu kumpanyası, İstanbulda ve muhtelif memleket köşelerinde on beş on altı yıl temsiller verdi, Mâmit'in "Finten", "Tarık", "Eşber", "Tezer" gibi eserlerini ve bâzı Fransız dramlarını oynadı. Fakat Meşrutiyetten az sonra aydın tabaka üzerinde uyandırmış olduğu bedii heyecanı bir türlü bulamadı. Mütareke-den bir iki yıl sonra -kendi ifadesine göre- kendi yetiştirdiği gençlerle kurulan Darülbedayi teşekkülünün dışında bırakılmasına gücenerek memleketten ayrıldı. Suriye ve Mısırda temsiller verdikten sonra Avrupaya geçti. Başta Fransa olmak üzere Belçika, Almanya, İtalya ve Macaristan'da eşi Seniye Tepsi ile birlikte çalıştı. Hattâ bir aralık Paris'te Madeleine, Sarah Bernhardt gibi tiyatro binalarını kiralıyarak müstakil temsiller de verdi. Gittikçe süksesini kaybeden bu faaliyet İkinci Dünya Savaşında Fransanın feci âkıbetiyle sona erdi ve Burhanettin Tepsi, eşiyle birlikte 1940 ta memlekete döndü.

Burhanettin Tepsi'nin bu son altı yedi yıl içindeki sahne faaliyeti pek sönük ve verimsiz geçmiş, eski parlak devirlerin hâtırasını yaşıyanlar üzerinde bir hayal kırıklığı bile uyandırmıştır. Yeni nesiller ise onun modası çoktan geçmiş olan üslûbundan, oynayış tarzından zevk duymamışlardır. Esasen üç beş kişilik derme çatma truplarla ciddî bir iş yapılamıyacağı muhakkaktır. Hâmit'in sahne tekniği zayıf, dili pek eski ve bugünün zevkini karşılamaktan uzak eserlerini oynamakta ısrar etmesi, devrin ileri tiyatro anlayışlarını fiilen takibedememesi ve birçok ta maddî imkânsızlıklar onun talihsiz âkıbetini hazırlamıştır. Bir zamanlar gür sesiyle ve taşkın jestleriyle herkesi hayran bırakan Burhanettin Tepsi son zamanlarında, böylelikle, bugünkü tiyatro seyircisinin seviyesine ulaşamıyacak bir duruma düşmüştür.

Bütün bunlara rağmen, şüphe yok ki o, Güllü Agop'tan bu yana Ermeni vatandaşların elinde kalan Türk sahnesini parlak devlet memuriyetlerine tercih etmiş bir idealisttir ve sanatından, kaabiliyetinden ziyade bir başlangıç oluşu ile tiyatro tarihimizdeki hakiki yerini bulacaktır.

(Hüsamettin Bozok)

TÜRK - AMERİKAN MALİ YARDIM ANLAŞMASI — Hatırlarsınız ki, bu yılın ilk aylarında, Amerika Cumhurbaşkanı Mr. Truman, Türkiye ile Yunanistana malî yardım yapılması için Kongre'ye bir kanun tasarısı sunmuş ve bu kanun ile ilgili olarak pek önemli bir nutuk söylemişti. Bu nutuk, dünya halk efkârında ve siyaset alanında çok çeşitli yankılar uyandırmıştı. Her devlet ve her politikacı, Amerikanın bu hareketini, kendisine göre yorumlamış ve kıymetlendirmişti. Dünya üzerindeki iki büyük siyaset cereyanı, bu düşüncenin ortaya atılması üzerine, daha kesin çizgilerle birbirlerinden ayrılmıya başlamışlardı. Hele, bir müddet sonra Truman Doktrini diye adlandırılan bu hareket başarı kazanıp ta, Türkiye ve Yunanistana yardım yapılması için Amerika cumhurbaşkanlığına yetki veren kanun, gerek Âyan Meclisinde, gerekse Temsilciler Meclisinde kabul edilince, dünya milletlerine, barışın kurtulacağına dair kuvvetli bir inanç geldi.

İşte, Türkiye ve Yunanistana yapılacak olan malî yardıma dair olan bu kanun; bu iki memleketle Amerika Birleşik Devletleri arasında ayrı ayrı anlaşmalar yapılmasını derpiş eylemekteydi. Geçen ay, Amerika ile Yunanistan arasında böyle bir anlaşma imzalanmış ve anlaşma metni yayınlanmıştı.

O zaman, gerek gazetelerde, gerekse yetkili ağızlardan beyan edildiğine göre, Amerika ile Yunanistan arasındaki anlaşmanın hükümleriyle, Türkiye ile Amerika arasında imzalanacak anlaşma hükümleri birbirlerinden çok farklı olacaktı. Gerçekten, bu defa 12 temmuz cumartesi günü saat 12 de Dışişleri Bakanlığında Türkiye adına Dışişleri Bakanı Hasan Saka ve Amerika Birleşik Devletleri adına, bu devletin Ankara büyük elçisi ekselâns Edwin C. Wilson tarafından imzalanan anlaşma, bu ciheti açık bir surette göstermektedir. Gerek anlaşma metninde, gerekse görüşmeler sırasında, her iki memleketin eğemenliğine ve bağımsızlığına itina ile saygı gösterilmesi prensibi, daima hâkim olmuştur.

Anlaşmanın başlangıcında, anlaşmadan ne gibi bir gaye takibedildiği şöyle anlatılmaktadır : "Türkiye hükümeti; Türkiyenin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik kuvvetlerinin takviyesini temin ve aynı zamanda ekonomik istikrarını muhafazaya devam maksadiyle, Birleşik Devletler hükümetinin yardımını istediğinden; ve "Birleşik Devletler Kongresi, 22 mayıs 1947 de tasdik edilen kanun ile, Birleşik Devletler başkanına, Türkiyeye her iki memleketin egemen ve bağımsızlığına ve güvenliğine uygun şartlar dairesinde, böyle bir yardımda bulunmak yetkisini verdiğinden; ve "Türkiye hükümetiyle Birleşik Devletler hükümeti böyle bir yardım yapılmasının, Birleşmiş Milletler antlaşmasının esas gayelerine ulaşmayı sağlıyacağı gibi, münasebetlerinde hayırlı bir devre açarak Türk ve Amerikan milletleri arasındaki dostluk bağlarını daha çok takviye edeceğine kaani bulunduklarından... aşağıdaki hususları kararlaştırmışlardır."

Yukarıdaki pasaj, memleketimizle Amerika arasında imzalanan anlaşmanın maksadını ve gayesini anlatan başlangıç kısmıdır. Anlaşma metnine gelince; birinci maddede, Amerikenın, Yardım Kanunu hükümlerine göre, Türkiyeye yardımda bulunacağı ve Türkiyenin de, bu anlaşmada yazılı esaslara uyarak bu yardımı kullanacağı belirtilmektedir.

İkinci maddeye göre, anlaşma gereğince yapılacak yardıma müteallik meselelerde Birleşik Amerikayı bir heyet başkanı temsil edecektir. Anlaşmada, bu heyet başkanına Misyon Şefi denilmektedir. İşte bu Misyon Şefi, peyderpey yapılacak yardımın kayıt ve şartlarını Türkiye hükümetinin temsilcileriyle danışarak tesbit eyliyecektir. Misyon Şefi, aynı zamanda, Türkiye hükümetine, bu anlaşma gereğince sağlanan yardımın gayelerinin elde edilmesine yarıyabilecek malûmatı ve teknik yardımı sağlıyacaktır. Türkiye hükümeti de, bu zata veya temsilcilerine, görevlerini kolaylaştırıcı yardımlarda bulunacaktır.

Üçüncü madde aynen şöyledir : "Türkiye hükümeti ile Birleşik Devletler hükümeti; Türk ve Birleşik Devletler milletlerine, anlaşma gereğince yapılan yardım hususunda tam bilgi temini için işbirliği yapacaklardır.

"Bu maksatla ve iki memleketin güvenliği ile kaabili telif olduğu nisbette; "1 — Birleşik Devletler basın ve radyo temsilcilerine, bu yardımın kullanılışını serbestçe müşahede etmelerine ve müşahedelerini tam olarak bildirmelerine müsaade edilecektir.

"2 — Türkiye hükümeti, bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında Türkiyede tam ve devamlı yayın yapacaktır".

Bu üçüncü maddedeki şu hükümler, bugün memleketimizde, yerli ve yabancı basın temsilcilerine zaten ve en geniş esaslar dairesinde tanınmış ve istifade edilmekte olan hakların ve imkânların tekrarından başka bir şey değildir.

Anlaşmanın dördüncü maddesinde, iki hükümet, yardımla ilgili madde, hizmet ve malûmatın emniyetini sağlamayı karşılıklı olarak taahhüdetmektedirler ve keza "Türkiye hükümeti, Birleşik Devletler hükümetinin muvafakati olmadan, bu neviden hiçbir madde veya malûmatın mülkiyet veya zilyetliğini devir etmiyeceği gibi, aynı muvafakat olmadan Türkiye hükümetinin subay, memur veya ajanı sıfatını haiz bulunmıyan bir kimse tarafından bu maddelerin veya malûmatın kullanılmasına veya bu malûmatın bu sıfatı haiz olmıyan bir kimseye açıklanmasına ve bu maddeler ve malûmatın verildikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmiyecektir."

Memleketimizle Amerika arasında imzalanan Malî Yardım Anlaşmasının beşinci maddesine, Amerikadan alacağımız yardımları, başka devletlerden alınmış veya alınacak borçlarımızın aslına veya faizine yatırmamayı da taahhüdetmekteyiz.

Anlaşmanın altıncı maddesi, yardım mekanizmasının ne suretle duracağını tesbit eylemektedir : "Bu anlaşma gereğince yapılmasına müsaade olunan yardım, kısmen veya tamamen : "1 — Türkiye hükümeti talebederse; "2 — Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin veya Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun; Birleşmiş Milletler tarafından alınan tedbirler veya yapılan yardım neticesinde, bu anlaşma mucibince Birleşik Devletler hükümeti tarafından yapılan yardımın devamını lüzumsuz veya gayrı matlûp addetmesi halinde; ve "3 — Yukarıda anılan Kongre kanununun 5 inci bölümünde musarrah diğer her hangi bir vaziyette veya Birleşik Devletler başkanının yardımın kesilmesini Birleşik Devletlerin menfaatlerine uygun görmesi halinde nihayet bulacaktır".

Ancak şu cihete dikkat etmek lâzımdır ki, madde metninde, ayrıca, yardımın kesilmesi veya devamı hususunda, Güvenlik Konseyinde verilecek kararlarda kullanılacak olan vetoları, Amerika hükümetinin nazarı itibara almıyacağı kaydedilmiştir.

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında imzalanmış olan bu anlaşma imzasını müteakıp hemen yürürlüğe girecek, iki hükümet tarafından tesbit edilecek bir tarihe kadar yürürlükte kalacak ve Birleşmiş Milletler nezdinde de tesçil edilecektir.

Dünyanın en büyük demokrasilerinden birisi olan Amerika Birleşik Devletleri hükümeti, dünya barışının ve Amerikanın emniyetinin, Türkiyenin emniyetine sıkı bir surette bağlı olduğunu, en yetkili bir ağızdan söylenen bir nutukla ilân etmiş bulunmaktadır. Memleketimiz, Orta Doğu barışını ve bu yoldan dünya barışını korumak hususunda her türlü fedakârlığı göze almış bulunduğundan, aynı gayeyi güden Amerika da Türkiyeyi desteklemeyi kabul etmiştir.

İşte 12 temmuz 1947 de imzalanan anlaşma, Türk ve Amerikan milletleri arasında doğan bu yüksek anlayış ve barış zihniyetinin kaleme alınmış bir ifadesinden başka bir şey değildir. Bu itibarla, barışsever milletlerin bu anlaşmayı, barış yolunda kazanılmış büyük bir başarı saydıklarından ve alkışladıklarından şüphe edilemez.

(Hasan Refik Ertuğ)

ABDÜLKERİM — (1882) 1921 ve 1925 İspanya Fası muharebelerinde Rif Berberilerinin lideriydi. Dünyada "Rif Kahramanı" diye şöhret bulmuştur.

Rif, Cebelitarık'ın tam karşısındaki Ceuta şehrinden başlıyarak Cezayir'in batı sınırına kadar uzayan ve en büyük kısmı İspanya Fasında bulunan dar, uzun ve dağlık bir bölgedir. Bugün bir buçuk milyona yakın olan Rif Berberileri, Osmanlı İmparatorluğunun Akdeniz ve Afrika kıyılarına hâkim olduğu devirlerde, ünlü Türk denizcilerinin idaresinde korsanlıkla şöhret bulmuşlardı.

Abdülkerim, Rif kabîle reislerinden birinin oğludur. 1882 de doğduğuna göre bugün altmış beş yaşındadır. Madrid Üniversitesinde okumuş, kültürlü bir zattır. Kısa süren askerî macera mesleği sırasında kabiliyetli bir lider ve siyasi manevralar yapmakta mahir bir gençti. Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman otuz dört yaşında olan Abdülkerim, bütün harb boyunca İspanya hizmetinde bulundu ve İspanya Fasını icabında müdafaa için İspanyaya yardım etmeyi taahhüdeyledi. Fakat harb bittikten bir sene sonra, 1919 da İspanyolların aleyhine döndü ve Rif kabîlelerini memleketlerinin istiklâlini sağlamak üzere isyana teşvik etti. İsyan hareketi gittikçe genişledi ve Abdülkerim bütün Riflilerin başına geçti. İspanya, 1921 de, seferî kuvvetler göndermek zorunda kaldı. Fakat Rif mücahitleri muvaffakıyetten muvaffakıyete koşuyorlardı. Hele Abdülkerim kuvvetlerinin Akdeniz kıyısın-

Rif Kahramanı Abdülkerim

daki Melilla şehrinde 20.000 kişilik bir İspanyol ordusunu mahvetmesi, İspanyada vaziyete hâkim olmak üzere askerî bir diktatörlük kurulması neticesini verdi. Buna rağmen Rif mücahitleri İspanyaya muazzam bir gaile olmakta devam ediyordu. Abdülkerim 1925 te İspanyollara karşı büyük bir taarruza geçti. Kendi menfaatlerinin de tehlikeye düştüğünü gören Fransa, İspanya ile birleşti ve Madrid'de yapılan bir konferansta iki memleketin Abdülkerim'e karşı müştereken harekete geçmesi kararlaştırıldı. Bununla beraber İspanya diktatörü General Primo de Rivera, Riflilere çok müsait şartlarla barış teklifinde bulundu. Fakat tam istiklâlden başka şeye aslâ yanaşmıyan Abdülkerim bu teklifi reddetti. Bunun üzerine İspanyollar kuzeyden, Fransızlar güneyden taarruza geçtiler. İki ateş ve iki baskı arasında kalan Rifliler büyük kahramanlıklar göstermekle ve 1925 ilkbaharında başlıyan İspanyol - Fransız baskısına bir sene dayanmakla beraber nihayet yer yer ve kabile kabile mağlûbolmıya başladılar. Savaşa devamın faydasız olduğunu anlıyan Abdülkerim 27 mayıs 1926 da Fransız komutanına kayıtsız ve şartsız teslim oldu. Teslim oluşundan sonra Fransaya götürülen Rif Kahramanı, Fransanın Hint Okyanusundaki sömürgelerinden olan ve Madagaskar'ın 675 kilometre doğusunda bulunan Réunion adasına sürüldü ve orada sıkı bir nezaret altına alındı.

Abdülkerim Mısırda Faslılarla beraber

Yirmi yıl bu adada kalan Abdülkerim, Dördüncü Fransa Cumhuriyeti tarafından affedildi ve Fransada ikamet şartiyle serbest bırakıldı. Fakat menfasından Fransaya dönmekte olan Abdülkerim, vapur İskenderiye'ye uğradığı zaman bir kolayını bularak Mısır topraklarına çıktı ve Mısır kıralına iltica etti. Fransanın siyasi teşebbüslerine rağmen Mısırda kalan Abdülkerim'in istiklâllerine kavuşmak istiyen

Abdülkerim Mısırda Filistin Müftüsiyle

Kuzey Afrikadaki Arap memleketlerinin bu teşebbüslerinde önemli bir rol oynamakta olduğu söylenmektedir.

(A. B.)

ÇEKİRGE İSTİLÂLARI VE ÇEKİRGELERLE MÜCADELE — Çekirgeler en eski zamanlardanberi toprak mahsulleri için bir tehlike olmuşlardır ve bu musibet Afrika ve Asyanın geniş bölgelerinden birçoğu için bugün de, o zamanlarda olduğu kadar büyük bir tehlikedir. Bu yeyici böcekler ve kitle halinde göçleri son senelerde fennî metotlarla incelenmiştir. Bu itibarla artık bunlara karşı tesirli bir mukabil taarruzun mümkün olacağı umulabilir.

Çekirgeler; ön kanatları birbiri üstüne çaprazlanan ve arka kanatları beden boyunca katlanan, sıçrayıcı böcekler familyasındandır. Başındaki antenleri kısa olan âdi çekirgeler (Resim : 1) de bu familyadandır. Bu familyadan birkaç bin böcek vardır, fakat şükürler olsun ki aralarından ancak birkaçı çekirge sınıfına dahildir. Çekirge şöyle tarif edilebilir : Aynı yerdeki bitkileri bâzı devrelerde bilhassa kitle halinde yeyici bir hale gelen ve çok uzak mesafelere koyu bulutlar halinde göç eden, başlarındaki antenleri kısa, sıçrayıcı böcek (Resim : 2) çeşidi. Bu böceklerin meydana getirdiği zararlar, insanın ziraate başladığı gündenberi mahsuller için büyük bir tehlike olmuştur (Resim : 3). İncil, Romalı tabiat bilgini meşhur Plinius'un yazıları ve birçok Çin, Mısır ve Yunan metinleri çekirgeden bahsederler. Milâttan

Kısa antenli çekirgeler: Yukarıda büyük; Fransa güneyinde Anacridium aegyptium. İkinci sırada ve solda küçük; Fransa doğusunda Savoie'da Oedipoda Coelurescens. Soldaki küçük; Avusturya batısında Tyrol'da Psophus Stridilus. Aşağıda ve ortada büyük; Brezilya kuzeyinde Amazon'da Titanacris Albipes. Alttaki iki küçük kısa antenli en büyük İngiliz çekirgeleri Mecostethus grossus

2.400 yıl önceye ait bir Mısır lâhdini süsliyen bir freskde çekirge resimleri görülmüştür.

Çekirgenin gelişme çevrimi şöyledir : Dişi, toprağın içinde kümecikler halinde yumurtalar yumurtlar. Kışı şiddetli olan memleketlerde bu yumurtalar bahara kadar öylece kalırlar; bahar gelince açılırlar ve böcek yavruları, yahut sıçrayıcı kurtçuklar toprak yüzüne çıkarlar. Tropikal bölgelerde, eğer rutubet kâfi ise, yumurtalar iki üç hafta içinde açılırlar. Diğer

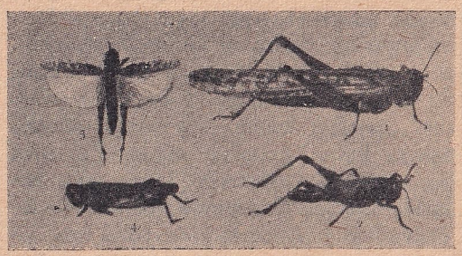

Yukarıda sağda çöl çekirgesi, Schistocerca gregaria. Solda; İtalyan çekirgesi Calliptamus Habcus. Aşağıda sağda; yukarıda ve sağdaki çeşidin kanatlı gelişimini gösteren genci. Solda; Fas çekirgesi Dociostaurus Maroccamus

sıçrayıcı böceklerle çekirgeler arasındaki fark kurtçuk devresinde belli olur : Birinci kategoriden her böcek, kendi başına yaşar, Halbuki çekirgeler koyu bir yığın halinde bir araya gelirler (Resim : 4). Bundan sonraki gelişme; böceğin erginlik haline kadar dört veya altı merhaleden ibaret olan hızlı büyümesidir. Bütün gelişme çevrimi mutedil bir iklimde bir yıl kadar sürer; fakat tropikal bölgelerde iki veya üç nesil yetişir. Çekirge kurtçukları kitle halinde harekete meyil gösterirler ve bâzan kilometre karelerce toprak bu hareketlere saha olur. Engellere aldırış etmiyen bu çapulcu böcekler, önlerinde ne bulurlarsa aman vermeden yok ederler. Dayanılmaz bir kuvvetin tesiriyle hareket ederler. Bu kuvvet, açlık değildir. Zira mümbit bölgeyi bırakıp çorak bir bölgeye gittikleri vakidir. Yeni araştırmalar, hararet derecesinin çekirgelerin hareketine müessir olduğu ve onların ancak yüksek hararette üreditklerini ispat etmiştir; bununla beraber pek fazla sıcaklık da, soğuk gibi onları hareketten alıkor. Kanatlı ergin çekirgeler de kitle ve büyük bulutlar halinde yer değiştirirler.

Çekirge meselesinin hallini başlıca iki olay uzun zaman kösteklemiştir. Birincisi çekirge istilâlarının meydana gelişindeki intizamsızlıktır : Bu istilâlar yıllık vakalar değil, birkaç yıllık fasılalarla meydana gelen vakalardır (Resim : 6). Müdafaa tedbirleri acelecikten hazırlanır ve bunların tatbiki en sıkışık hallerde bir korunma sağlıyabilir, fakat umumiyetle bu tedbirler çok geç tatbik edilmiş olur, fazla olarak da gelecek istilâ tehlikelerini önlemiye yaramaz. İkinci olay ise çekirgeler ordusunun başka bir bölgede kurulup yoluna çıkan diğer birçok memleketlerde zararlar yaratmasıdır.

Halbuki, bu memleketlerin her birinde ayrı ayrı alınan tedbirler ne kadar tesirli olursa olsun umumî duruma, yani çekirge ordularının hareket noktasına müessir olamaz. Meselâ çöl çekirgelerinin bulutları umumiyetle yaz muson yağmurları sırasında Hindistanda teşekkül eder; bunlar İran ve Arabistana göç ederler, bu memleketlerde meydana getirdikleri nesiller de bulutlaşıp Sovyet Asyasına, Filistin'e, Irak'a, Mısır'a, Afrika doğusuna gidebilirler. Böylece insanlar, üslerinin bilinmemesi ve umumî hareketlerinin bir programa bağlı olmaması yüzünden çekirgelerle mücadelede, hatırlanmıyan zamanlardanberi, âciz kalmışlardır (Resim : 5).

1931 de, Londrada "İmperial Bureau of Entomology" (Kıraliyet Böcekçilik Bürosu) üyelerinden B. P. Uvarov ortaya bir ipotez atmıştır. Bu ipotez sonradan, çekirgelerin "safhaları" teorisi adını almıştır. 1932 de Güney Afrikasında aynı zamanda lâboratuvar ve arazide J. C. Faure tarafından, daha başka yerlerde de başka arayıcılar tarafından yapılan tetkikler Uvarov'un esas ipotezlerini o derece teyid etmiştir ki bu safhalar teorisine bugün iyice tesbit edilmiş biyolojik bir olay diye bakılmaktadır. Bu teorinin hareket noktası şudur ki çekirge biyolojik üç safha içinde mevcudolabilir: Tek başına yaşama safhası (phasis solitaria), küme halinde veya göçebe halde yeyicilik safhası (phasis gregaria), istihale veya intikal safhası (phasis transiens). Misal olarak Afrikanın "Locusta migratoria migratorioides" teknik adını taşıyan göçebe çekirgesini ele alalım: Bu çekirgenin sıçrama devresinde "phasis gregaria" renkleri daima siyah ve koyu portakal sarısıdır. Ergenlerin başı kısa ve içeri çekiktir ve bundan başka da son çift ayaklarının uyluk kemikleri uzunluğuna ilk çift kanatları uzunluğu nisbeti, 2 ye eşit veya üstündür. "Phasis solitaria" da, sıçrama devresindeki genç çekirgeler muhtelif renktedirler ve muhitlerinin renklerine uymak istidadındadırlar. Erginlerin başı daha geniş ve daha u-

Kafkasya'da buğday üzerine konmuş genç Fas çekirgeleri

zundur ve bundan başka da kanat uyluk kemiği nisbeti daima 2 den aşağıdır. "Phasis transiens", öteki iki safha arasında bir tiptir.

Şartları değiştirmek suretiyle ve tecrübe yoliyle yumurtalardan başlıyarak ve ister istemez muayyen bir safha belirtmelerini gerektirecek tarzda çekirgeler yetiştirilebilir.

Çekirge istilâ zamanlarının, bu böcek-

lerin zararsız oldukları tek başına yaşama safhasından yeyici oldukları göçebe safhasına geçişlerine bağlı bulunduğu artık bi-

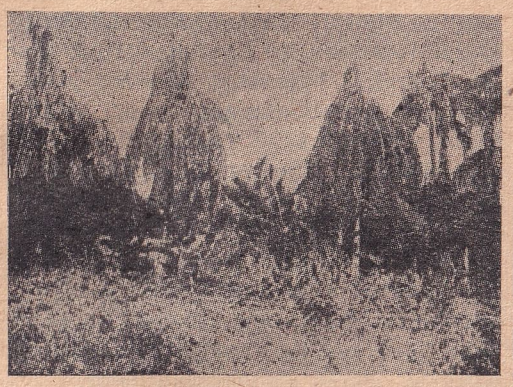

Filipin'de çekirgelerin hindistancevizi ağaçlarına hücumu

linmektedir. Bu geçiş, bâzı muayyen bölgelerde vuku bulmaktadır. Bu bölgeler her çekirge çeşidine has iklim ve bitki şartlarını ihtiva eden "hareket bölgeleri" dir. 1928 de Fransız Sudanında Orta Nijeryanın mahdut bir bölgesinden kalkan çekirgelerin uçuşu, yayılma suretiyle Afrikanın büyük bir kısmının istilâsına sebebolmuştur. "Schistocerca gregaria" teknik adı verilen çöl çekirgesinin hareket bölgelerinden bâzıları Kızıldeniz kenarındaki arazide keşfedilmiştir (Resim : 2), halbuki "Dociostaurus maroccanus" adını taşıyan Fas çekirgesinin uçuş bulutları bitkilerin aralıklı olduğu kayalık sırtlarda teşekkül etmektedir. Bu çekirge bulutlarının değiştirdikleri yerlerin genişliği, onları durdurmak hususunda her memleketin giriştikleri teşebbüsleri tesirsiz bırakmaktadır. 1928 de, çöl çekirgelerinin ciddi bir istilâ hareketi İngiltere hükümetini, hususi bir araştırma teşkilâtı kurma bahsinde ilk adımı atmıya sevketmiştir. Tamamiyle İngilizlere aidolan bu teşebbüs Romada 1930 da toplanan ilk Milletlerarası Çekirge Kongresini intaç etmiştir (Beşinci Kongre 1938 de Bruxelles'de toplanmıştır). Bu kongre İngiliz teşekkülünden, malûmat toplamakla mükellef milletlerarası bir

Afrika'da Uganda ve Kenya sınırında çekirge bulutu

merkez vazifesini görmesini ve araştırmalar için gerekli usulleri göstermesini istemiştir. Bugün Londrada Cemiyeti Kıraliye üyelerinden Sir Guy Marshall tarafından idare edilen ve teknik düzenleyicisi. B. P. Uvarov olan bir "Anti - locust Research Centre" (Çekirgeye Karşı Araştırma Merkezi) mevcuttur. İngiliz, Belçikalı, Fransız, Güney Afrikalı, Mısırlı ve Hintli mütehassıs grupları tarafından elbirliğiyle girişilen araştırmalar birçok bilgilerin bir araya getirilmesini sağlamıştır. Bugün büyük güçlükler pahasına olarak çekirge gruplarının hareket merkezlerini bulmıya çalışılmaktadır; bu merkezler ekseriya uzak ve konuksever olmıyan memleketlerde bulunmaktadır, fakat devamlı bir nezaret altındadırlar. Bu suretle, çekirge bulutlarının teşekkül istidadı, ihtimal belirir belirmez, derhal kaydedilmektedir; fazla olarak, taarruza uğraması muhtemel bölgelere haber verilebilmekte, bu da gerekli tedbirlerin vaktinde alınmasını mümkün kılmaktadır. Nihayet hareket bölge-

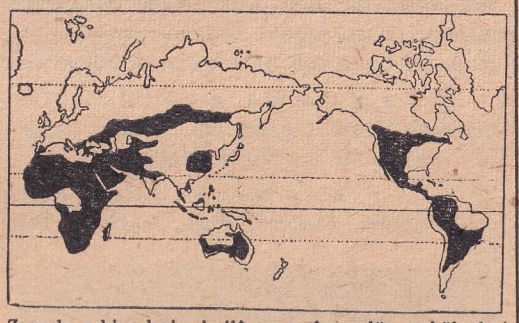

Zararlı çekirgelerin istilâsına mâruz dünya bölgeleri (siyahlı kısımlar)

lerinde dahi teşekkül halinde olan çekirge bulutlarını imha etmek veyahut bulutların teşekkülüne mâni olmak imkânları vardır.

(A. D. Imms)

FRANSIZ DENİZ KUVVETLERİ (İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA) — Fransa tarih boyunca her zaman bir donanma ihtiyacı hissetmiş ve her türlü çareye başvurarak bu ihtiyacını tatmin etmiye uğraşmıştır. Fakat bazan coğrafi durumu neticesi olarak, bazan siyasi hâdiselerden dolayı ve bazan da yanlış hesaplar yüzünden bu emelini tam olarak yerine getirememiştir. Yukarıda coğrafi durumundan dolayı deyişimin sebebi, Fransanın İngiltereye komşu oluşu ve İngilterenin de Fransanın kuvvetli bir donanmaya sahibolmasına mâni olmasındandır, yoksa Fransa deniz kuvveti yapmak için ideal bir mevki işgal etmektedir.

Bu sözlerimle sakın Fransız donanmasının kıymetini ve mevcudiyetini inkâr etmek istediğimi zannetmeyin. Hayır böyle bir fikrim yok. Fransız donanması her zaman kifayetli idi. Bilhassa İkinci Dünya Savaşında bu donanma çok iyi bir durumda idi ve denebilir ki mağlûbolmadan o meşum felâketlere uğradı; bu yüzden ise donanmayı değil siyasetçileri itham etmek gerektir. İkinci Dünya Savaşı başladığı vakit savaşa hazır olan, talim ve terbiyesi yerinde ve yüksek bir seviyede olan yegâne Fransız silâhlı kuvveti donanma idi.

Fransız deniz tarihine şöyle kısaca bir göz atacak olursak yukarıda yazmış olduğum hususlardan ne demek istediğim meydana çıkar. Fazla uzaklara gitmiye biç lüzum yok. Napoléon devrine bir göz atmak kâfidir. Bu devrede Fransızlar karada zaferden zafere koşarken denizde

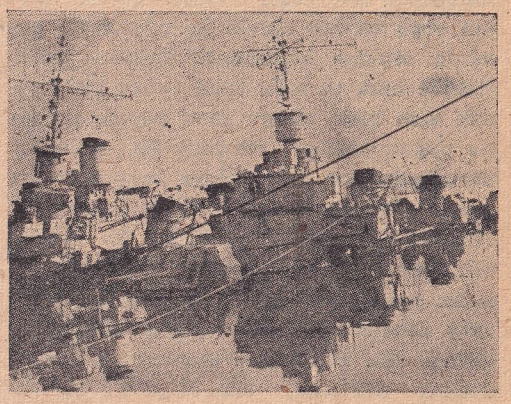

Toulon'da tahribedilen Fransız donanmasından

mağlûbiyetten mağlûbiyete uğruyor ve Napoléon'un muazzam sttratejisi sırf denizde başarı elde edilememesi yüzünden felce uğruyordu. Napoléon'un İngiltereyi istilâ plânlarının suya düşmesi Fransız donanmasının yirmi dört saat olsun Manşa hâkim olamamasından dolayı idi. Deniz aşırı müstemlekelere sahibolan Fransız İmparatorluğu için bu ciddi bir konu teşkil etmiye ve âdeta Fransanın komşu İngiltere ile siyasetine, bu husus kesin bir veçhe vermiye başlamıştı. İşte Fransa bu donanma ihtiyacı içinde çabalarken seneler geçiyor yelkenden istime geçiliyor ve yeni yeni silâhlar ortaya çıkıyordu. Nihayet mayın ve torpito silâhının ortaya çıkmasiyle, tıpkı İkinci Dünya Savaşında hava kuvvetinin zuhuriyle ilk anlarda hâsıl olan bir yanlış kanaat gibi, birçok kimselerde artık büyük gemilerin modası geçtiği ve fazla adette, ufak tonajda gemiler yapmanın daha doğru olacağı hakkında birtakım kanaatler belirdi. İşte yeni baştan donanma yapmak durumunda olan

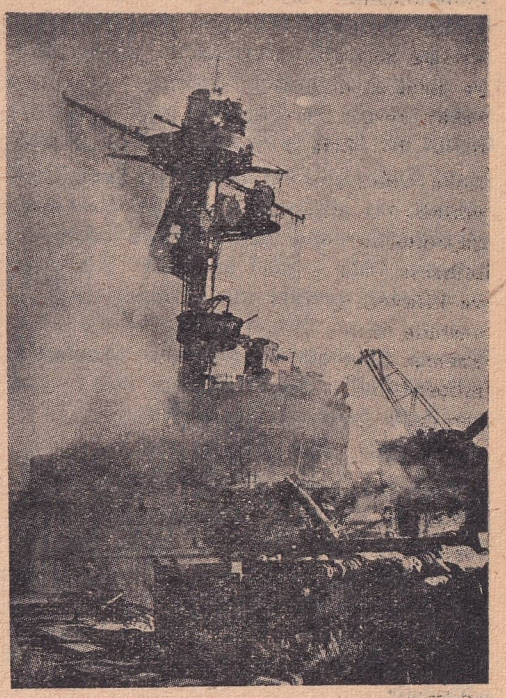

Toulon'daki tahripten bir görünüş

Fransa da bu şartlar altında iki "école" ortaya çıktı. Bunlardan biri, muhafazakâr deniz subayları olup, klâsik şekilde bir

donanma yapmanın, tonajları ufaltmayıp bilâkis vuruş kabiliyeti yüksek daha büyük tonajda gemiler yapmanın uygun olacağı iddiasında idi. Diğer "école" ise bir mayın veya torpito isabeti ile büyük bir geminin ortadan kalkmasını önlemek maksadiyle ufak tonajda daha ucuza mal olacak olan fazla adette gemi yapmanın daha uygun olacağı fikrinde idi. Maalesef, insanlarda ucuza ve kolaya karşı olan temayül yüzünden ikinci "école" kazandı ve Fransa 1914 senelerine kadar bu prensibin tesiri altında kalarak hep ufacık gemiler yapmıya başladı. Bu, aşağı yukarı 1910 senelerine kadar hattâ daha fazla devam etti. Halbuki o senelerin en ileri denizci devletleri olan İngiltere ile Almanya dretnot tipi gemiler üzerinde çalışıyorlardı. Yavuz gemisinin inşa tarihinin 1911 olduğunu hatırlıyacak olursak Fransa ile diğer devletler arasındaki görüş ayrılığı derhal ortaya çıkar. İşte bu bocalamalar ile Fransa 1914 senesini buldu ve harb çıktığı zaman elinde adet itibariyle kâğıt üzerinde oldukça büyük yekûnlara varan bir deniz kuvveti vardı. Fakat ne yazık ki bu donanma kudret itibariyle ne Alman donanmasının karşısına çıkacak kadar; ne de tabiye sahasında müttefiki İngiliz deniz kuvvetlerine ayak uyduracak kadar kifayetli değildi. Bundan yalnız gemileri kastediyorum, zira personel ve eğitim iyi idi.

İşte Birinci Dünya Savaşına, geç olmakla beraber hatasını anlamış olarak giren Fransız donanması malûm olduğu veçhile denizlerde faal bir rol oynıyamadı, halbuki almış olduğu görev Akdeniz hâkimiyetini sağlamak - ki burada karşısında sonra Müttefikler safına katılan İtalyan deniz kuvvetleri vardı - ve kara bombardımanları yapmak gibi tâli işler idi. Esas itibariyle bizzat Fransız kıyılarının emniyeti İngiliz donanmasının sırtına yüklenmişti. Birinci Dünya Savaşından bu acı ders ile çıkan Fransa derhal hatasını tashih ederek dünya denizci devletleri arasına katılmıya karar vermiş ve 1918 ile 1939 arasında büyük bir hızla çalışmıştır. Bu devre zarfında Akdenizde bir de İtalyan deniz kuvvetinin baş göstermiş olması Fransanın gayretlerine daha fazla bir hız vermiş ve bilhassa 1935 - 1939 arasında çok güzel ve kifayetli gemiler inşa etmiştir. 1939 senesinde İkinci Dünya Savaşı çıktığı vakit Fransız donanması aşağıdaki gemilerden müteşekkildi. Aynı zamanda hızla yeni gemilerin inşasına çalışılıyordu.

ŞUBAT 1939 DURUMU :

Muharebe gemileri : Lorraine, Provence, Bretagne (22.189 ton, 33 sm. lik top taşır), Paris, Courbet (22.189 ton, 30,5 luk top taşır). Bütün bunların inşa tarihleri 1913-1916 dır. Görülüyor ki bunlar savaş içersinde acele ile inşa olunan teknelerdir. Nitekim savaştan sonra hepsi tadil edilmiştir.

Richelieu, Jean Bart (İngilizlerin Duke of York, Almanların Bismark sınıfı gemilerine nazire olarak inşasına başlanmış olup henüz tamam olmamışlardı. Tonajları 35.000 ton, silâhları 9 adet 40,6 sm. lik olacaktı. Fakat bunların inşası savaşın sonlarına kadar bitmemiştir. Richelieu Amerikada tamamlanmış ve Pasifik savaşlarına iştirak etmiştir.)

Clemenceau, La Gascogne (Bu tarihte bunlar proje halindeydi, bilâhare inşalarına başlanmış, fakat Brest düşeceğine yakın kızak üzerinde tahribedilmişlerdir).

Muharebe kruvazörleri : Dunkerque, Strasbourg (26.500 ton, sekiz adet 33 sm. lik top taşırlar. Süratleri 32 mil civarında idi. Her iki gemi de Fransız filosunun medarı iftiharı olacak kadar güzel ve kudretli idi.)

Uçak gemileri : Béarn (22.146 ton, sekiz adet 15 sm. lik top taşır. Sürati 21 mil, taşıdığı uçak adedi 40 uçak.) Fransız deniz kuvvetlerinin İkinci Dünya Savaşında da işlediği en büyük hata uçak gemilerinin kıymetini takdir edememiş olması ve elinde sembolik olarak ancak bir adet uçak gemisi bulundurmasıdır. Aynı hatayı İtalyan filosu da işlemiş ve bunu çok pahalı olarak ödemiştir.

Uçak ana gemisi : Comandant Teste (10.000 ton, deniz uçakları için tamir ve ikmal gemisi).

Ağır kruvazörler: Algérie, Dupleix, Colbert, Foch, Suffren, Du-

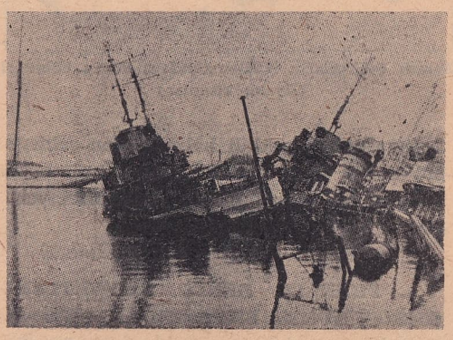

Toulon'daki tahripten bir görünüş daha

quesne, Tourville (hepsi 10.000 tonluktur. Süratleri 32 - 33 mil arasındadır. Sekizer adet 20,3 lük top taşırlar).

Hafif kruvazörler: Marseillaise, Gloire, Montcalm, George Leygues, Jean de Vienne, La Galissonière, (7.600 tonluk, süratleri 31 mil, dokuzar adet 15 sm. lik top taşırlar).

Duguay Trouin, Lamotte-Picöuet, Primauguet (7.249 tonluk, 33 mil sürat, sekiz adet 15 sm. lik top).

Emile Bertin, (5.886 ton, dokuz adet 15 sm. lik top, 34 mil sürat. Bu gemi Fransızların inşa etmiş oldukları en süratli gemi idi. Hatırlanırsa 1938 de Atatürk'ün cenaze merasimine bu gemi gelmişti.

Mektep kruvazörü: Jeanne d' Arc (6.496 ton, 26 mil sürat, sekiz adet 15 sm. lik top. Bu gemi esas itibariyle mektep gemisi olarak inşa edilmiştir. Harb zamanında ticaret gemilerini himaye gemisi olarak görev almaktadır.)

PROJE HALİNDEKİ GEMİLR: De Grasse, Chateaux Renault, Guichen (8.000 tonluk, 34 mil sürat, 15 sm. lik top taşırlar). Bunların bir kısmı ikmal edilmiştir.

Mayın kruvazörü : Pluton (4.773 ton, 30 mil sürat, dört adet 13 sm. lik top).

Hafif kruvazörler : Volta, Mogador, Le Triomphant, Le Fantasque, Le Malin, L'Indomptable Le Terrible, L'Audacieux, Le Chevalier Paul, Malin, Epervier, Vauquelin, Kerseint, Aigle, Vautour, Gerfaut, Cassard, Tortue, Maille Breze, Albatros, Lion, Vauban, Bison, Verdun, Valmy, Guepard, Leopard, Lynx, Tigre, Chacal, Jaguar, Panthere (2.884-2.126 ton arasında tahavvül ederler. Taşıdıkları toplar genel olarak 13,2 sm. liktir. Süratleri 35-37 mildir. Bu gemilerin tonajlarının 2.000 tonun üstünde olmasına rağmen Fransızlar bunları "contre torpilleures" olarak sınıflandırmışlardır.

Muhripler : Siroco sınıfı 12 muhrip (1.319 ton, 34 mil sürat, dört adet 13 sm. lik top, 6 adet kovan). Foudroyant sınıfı 14 muhrip (1.378 ton, 34 mil sürat, 4 adet 13 sm. lik top, 6 adet kovan). Le Hardi sınıfı 8 muhrip (1.772 ton, muhtemelen 6,12 sm. lik top). Bunlardan başka proje halinde 3 muhrip vardı.

Torpitobotlar : La Bayonnaise sınıfı 12 bot (610 ton, 2 adet 10 sm. lik top, 2 adet kovan). Aventurier sınıfı bir adet bot (915 ton, 4 kovan, 4 adet 10 sm. lik top).

İNŞA HALİNDE : Le Farouche sınıfı 4 bot (Evsafı belli değildir).

PROJE HALİNDE : L'Alsacien sınıfı 3 bot (Evsafı kati olarak belli değildir).

Denizaltılar : Le Glorieux sınıfı 13 adet bot, 1.379 ton. Argo sınıfı 9 bot, 1.379 ton. Pascal sınıfı 7 bot, 1.284 ton. Requain sınıfı 9 bot, 974 ton. Surcouf sınıfı 1 bot, 2.880 ton. Arethuse sınıfı 597 - 548 tonluk 30 denizaltı. Nautilus sınıfı 6 mayın denizaltı gemisi.

İNŞA HALİNDEKİ DENİZALTILAR: İki adet La Praya sınıfı, 1.605 ton. Yedi adet L'Afriquaine sınıfı, 597 ton. Bir adet mayın botu, Emeraude.

PROJE HALİNDEKİLER : Üç adet Martinique sınıfı, dört adet L'Antiguone sınıfı denizaltı gemisi. Bunlardan başka birçok yardımcı gemi.

İşte 1939 senesinin şubat ayında Fransız deniz kuvvetlerinin genel durumu bu idi ve bu kuvvetlerle İkinci Dünya Savaşına başladı. Görülüyor ki Fransanın elinde İkinci Dünya Savaşına girdiği zaman oldukça mühim bir deniz kuvveti vardı.

Harbin başında esasen hiçbir tarafta geniş ölçüde bir deniz hareketi yoktu ve esasen beklenemezdi de. Zira düşman olan tarafın elinde İngiliz ve Fransız donanmalarının karşısına çıkarak bir deniz hâkimiyeti mücadelesine girişebileceği bir donanma yoktu. Almanlar genel olarak klâsik bir denizaltı savaşına girişmişler, Müttefikler de bunlara karşı bir mücadele açmışlardı. Bu sebepten de yük daha ziyade muhriplerin ve refakat gemilerinin sırtına yüklenmiş bulunuyordu.

İşte bu arada Fransız deniz kuvvetlerinin de denizaltılara karşı sık sık başarılarını duyduk. Bunlardan bilhassa Siroco muhribi büyük başarılar kazanmıştı. Gö-

rülüyor ki Fransa bu savaşta denizde faal bir rol oynıyacak bir durumdaydı. Fakat harb talihi Fransaya gülmedi ve bilindiği gibi Fransa Almanyaya mağlûbolarak müstakilen bir mütareke imzaladı. Bu vaka cereyan ettiği zaman dünyada herkes iki sual soruyor ve buna cevap vermiye uğraşıyordu : 1) İngiltere ne yapacak? Acaba tek başına savaşa devam edecek mi? 2) Fransız donanması ne olacak? Acaba Almanlara teslim olacaklar mı? Tarih bunların her ikisinin de cevabını vermiş bulunuyor. Bilindiği gibi İngiltere harbe devam etti. Fakat Fransız filosu oldukça enteresan bir karar verdi. Bunlardan bir kısmı Vichy'ye sadık kalarak Toulon'a geldiler, bir kısmı De Gaulle'e iltihak etmek üzere İngiltereye gittiler. Bir kısmı da İskenderiyede enterne edildi. Vichy'ye sadık kalan bir kısım birlikler de Dakar'da ve Oran'da bulunmakta idi. Genel durum bu halde iken hâlen Fransızların elinde, bulunan deniz kuvvetleri İngiltere için oldukça tehlikeli bir durum yaratıyordu. İngiltere Churchill'in verdiği bir emir ile, Oran ve Mersilkebir limanlarında yatmakta olan Fransız filosunun üzerine bir sabah baskın yaparak bunlardan mühim bir kısmını batırdı. veya kullanılmaz bir hale getirdi. Bunda güdülen maksat Fransız filosuna karşı

Oran'da tahribedilen Fransız gemilerinde

bir düşmanlık değildi; sadece stratejik bir emniyet tedbiri idi. Zira Almanların eline düşecek olan bir Fransız filosu Akdenizde İtalyan filosu ile birlikte İngiltere için hattâ bütün dünya için çok tehlikeli bir durum yaratırdı. Bu hareketten sonra Fransız filosu büyüklü küçüklü bâzı kayıplar verdi ki bunların arasında 26.500 tonluk Dunkerque gemisini de sayabiliriz. Strasbourg yüksek sürati yardımiyle güçlükle kurtulabilmişti. Seneler ilerledikçe Fransız filosu da biraz biraz kendisini toparladı bir kısım gemilerini Amerika sahillerindeki Martinique adasına gönderdi ki bunların içinde Béarn uçak gemisiyle Jeanne d'Arc kruvazörü ve daha başka birlikler vardı. Amerikanın harbe girişi Fransız filosunu biraz daha canlandırdı ve De Gaulle taraftarı ufak bir filo Akdenizde, Atlantikte hattâ Manş'ta, himaye ve denizaltı mücadelesi işlerinde görev almıya başladı. Fransız deniz havacıları İngilterede toplandılar ve buradan Almanya savaşlarına iştirak ettiler. Bütün bu süre zarfında da Vichy emrindeki Fransız filosunda bir huzursuzluk ve ikilik baş gösterdi. İşte böyle bir anda Amerikalıların Afrika çıkarması başladı. Durum Almanya için artık ciddileşmişti. Vichydeki kukla hükümet için Almanya daha fazla risklere dayanamazdı. Kararını verdi ve Fransanın güney sahillerini de işgale başladı. Zavallı Fransız filosu gene iki şık arasında kaldı. Kaçmak, Müttefiklere iltihak etmek veya Almanlara teslim olmak. Fransız denizcilerinde bilhassa Amiral Darlan'da garip bir zihniyet vardı. Onlar Müttefiklere karşı küskün idiler. Bu sebepten onlara iltihak etmek istemiyorlardı. Ne yapacaklarını tam mânasiyle şaşırmıştılar. İşte bu süre içinde bütün dünyada bomba gibi patlıyan İkinci Dünya Savaşının en romantik ve trajik vakası cereyan etti. Fransız filosu intihar etmişti. Evet, 27 kasım 1942 sabahı saat 05,00 raddelerinde Toulon limanında yatan ve Fransanın medarı iftiharı donanma kendi kendini batırmak suretiyle intihar etmişti.

Böylece, Fransız donanması en kestirme şekli intihabetmiş ve kendisine teslim olmama şekillerinden en şereflisini seçmişti. Fakat acaba biraz daha ince düşünce ile, biraz daha siyasetten ayrılarak, şahsî kinleri terk ederek, Fransız donanması için daha kârlı bir yol bulunamaz mıydı? Hiç şüphe yok ki Almanlara teslim edilemezdi. Fakat hiç şüphesiz Kuzey Afrika sahillerine geçerek Müttefiklere iltihak edebilirdi. Evet, bu huruç donanma için oldukça kayıplı olurdu fakat hiç olmazsa bugün Toulon'un çamurlu sularında yatan o güzel gemilerin yarısından fazlası kurtulmuş olurdu. Nitekim firara teşebbüs eden denizaltılardan iki tanesi salimen bu işi başarmıştır. "Batırın!" emrini veren amiralin muhakemesinde benim burada ileri sürdüğüm fikir bir hayli tartışmaya esasen yol açmıştı. Birçok Fransız deniz şahsiyetleri de bu batırmanın yersiz olduğu kanaatindediler.

27 kasım sabahı batırılan gemilere bir göz gezdirecek olursak bunların arasında: 22.189 tonluk eski Provence zırhlısının, 26.500 tonluk Dunkerque ve Strasbourg muharebe kruvazörlerinin (Dunkerque bilâhare tamir edilerek Toulon'a getirilmişti), 10.000 tonluk Algérie, Foch, Colbert, Dupleix ağır kruvazörlerinin, 7.800 tonluk La Marseillaise, La Galissonière, Jean de Vienne kruvazörlerini, 10.000 tonluk deniz uçak gemisi Commandant Teste'i, genel olarak beheri 2.000 tonluk 25 muhrip ve beheri 1.000 tonluk 25 denizaltı gemisini görürüz.

Görülüyor ki Toulon'da batan gemiler tam mânasiyle, her tip gemisiyle, bir donanmadır.

Toulon'da bu facia cereyan ettikten ve bunun ateşi küllendikten sonra Fransızların Müttefiklere, bilhassa Amerikaya daha ziyade yaklaştığını görürüz. Bu sürede Amerika faal Fransız donanmasına bâzı refakat muhripleri vermiştir ki, bunlardan bir tanesi İstanbula gelen "Tunisienne" muhribiydi. İngilizler tarafından bir uçak gemisi verilmiş ve nihayet Dakar'da yaralı yatmakta olan Richelieu muharebe gemisi Amerikaya götürülerek orada tamamlanmış ve Pasifik Savaşının sonlarında buradaki harekâta iştirak ettirilmiştir. Sırası gelmişken şunu da zikretmek isterim ki Amerikalıların Güney Fransa kıyılarına çıkarmaları başladığı zaman Fransız filosu bu hareketi denizden desteklemiş ve taktik hareketleri de yapmıştır.

İkinci Dünya Savaşı süresinde Fransız filosunun faaliyetini ve bu talihsiz donanmanın başından geçenleri hulâsa ettim. Şimdi bugün bu donanmanın ne durumda olduğuna kısaca temas etmek isterim. Fransız donanması harbin sonu gelince derhal toplanarak kendisine bir çeki düzen vermiye ve elde kalanların bir bilânçosunu yapmıya koyulmuş ve netice itibariyle donanmasının mühim bir kısmını hem de en yenilerini kaybetmiş olduğunu görmüştür. Bugün Fransanın elinde Amerika ve İngiltereden sonra gene hatırı sayılır bir deniz kuvveti vardır ve Fransa hızla bir donanma yapmak ihtiyacını gene hissetmekte ve bu yolda hazırlanmaktadır. Fakat bu sefer de Fransanın karşılaştığı başka bir müşkül vardır; o da malî darlık ve ekonomik iktidarsızlıktır. İşte bu sebepten Fransa yeni gemiler inşa ederek filosunu takviye etmek şöyle dursun elde mevcut ge-

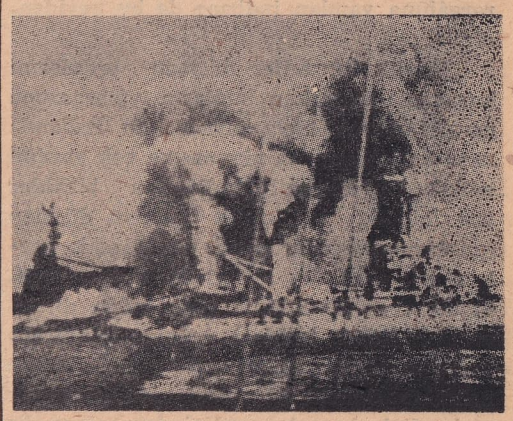

Gene Oran'da batırılan Fransız gemilerinden

mileri ve kadroları takriben yüzde altmış tenkis ederek bir tasarrufa doğru gitmektedir. Bunun ne kadar süreceği Fransanın iktisaden kalkınmasına bağlıdır. Fakat şunu kabul etmek lâzımdır ki Fransa'da denizcilik ruhu ölmemiştir. Donanmaya olan ihtiyaç inkâr olunmamaktadır ve gelecekte Fransa gene kuvvetli bir donanma yapmıya çalışacaktır. Büyük devlet olarak yaşamak istediği takdirde buna mecburdur.

BUGÜN FRANSANIN ELİNDE BULUNAN DENİZ KUVVETLERİ : 2 adet muharebe gemisi, Richelieu, Jean Bart (inşası yarımdır), 3 adet eski zırhlı, 3 adet 10.000 tonluk kruvazör, 3 adet 7.600 tonluk kruvazör, 20 adet kadar karışık tonajda muhrip, 40 - 50 karışık tonajda denizaltı gemisi.

Bendimizin başında 1939 senesinin durumunu vermiştim, sayın okuyucularımız bu son adetleri 1939 durumu ile mukayese edecek olurlarsa İkinci Dünya Savaşında harb etmemiş olmasına rağmen Fransız donanmasının ne kadar ağır kayıplar vermiş olduğunu görürler.

(Kurmay F. Selim Albatros)

HAVA PİYADESİNİN KULLANILMASI — İkinci Dünya Savaşının değerini arttırdığı sınıflardan biri de hava piyadesidir.

Yıllarca kan ve ateş içinde kalan dünyada hemen herkesin ve bilhassa emir ve komuta makamını işgal edenlerin kafasına yerleşmiş olan bir kelime vardır ki, bu kelime "paraşütçü" dür. Bu harbin başındanberi korkusu bütün zihniyetleri işgal eden bu sınıfın en büyük değeri düşman ordularının havadan kuşatılmasına imkân vermesindedir. Bununla beraber hava piyadesi yalnız bu maksatla kullanılmamaktadır.

Hava piyadesinin kullanılması hakkında genel bilgi : Hava piyadesi genel olarak iki tarzda kullanılır : 1) Münferiden, 2) Asıl kuvvetlerle müşterek olarak.

Hava piyadesinin münferiden kullanılması nadirdir. Bu nadir hareketlere iki örnek verelim. Harbin sonuna doğru, Fransadaki iç kuvvetlerin Alman ordularına çok zarar verdiği malûmdur. 21 temmuz 1944 günü Alman komutanlığı bunlardan bir kısmını yok etmek maksadiyle 600 kadar insanı paraşüt ve plânörlerle Vassieux köyü dolaylarına indirmiştir. Bundan başka 1944 yazında Mareşal Tito'nun karargâhına yapılan indirme de bu nevidendir.

Büyük kuvvetler düşman ordularını karadan zorlarken bunların taarruzuna paralel olarak hava piyadesinin kullanılması kesin sonucun alınmasına çok yardım ediyor. Bu maksatla kullanılan birlikler ister büyük, ister küçük olsunlar, düşman ordularının gerilerindeki can alacak yerlere iniyorlar. Bu hedeflerin cepheye yakınlık veya uzaklığına göre inişin direkt veya endirekt tesirleri oluyor. Endirekt tesire misal, Almanların, Holândada Meuse nehri üzerindeki köprüleri ele geçirmek maksadiyle kara kuvvetlerinden çok uzağa yaptıkları indirmedir. Ordu ile daha yakından iş birliği yaparak kullanılmanın gayesi evvelkine nazaran daha mahdut sayılır. Bunun en güzel örneği, Almanların harbin başında Eben - Emael kalesini ele geçirmek için yaptıkları indirmedir. Bununla beraber hava piyadesi direkt yahut endirekt tesir yapsın diye kullanılmaz. Büyük çaptaki hareketlerde her iki tesiri de elde edecek şekilde kullanılabilir. Her muharebede hasımlardan birinin iradesi diğerininki ile karşılaşır. Bu karşılaşmanın sonunda beklenmedik durumlar hâsıl olur. Bu arada hava piyadesinin yaratacağı durum, diğer umulmıyan durumların hepsinden daha tesirlidir. Yalnız hava piyadesi büyük bir vukufla ve hiçbir şeyi tesadüfe bırakılmadan kullanılmak ister. Bu sınıfa verilecek görevdeki en ufak bir vuzuhsuzluk bazan çok fena sonuçlara yol açar. Bu bakımdan hazırlık yapılırken her şeyi inceden inceye düşünmek gerektir. Bu da harekât plânını tanzim eden kimselerin keskin bir zekâya malik olmaları ve hakikatten ayrılıp hayale kapılmamalariyle mümkün olur.

Plânın hazırlanmasında rol oynıyan birçok unsurlar vardır. Bunların en önemlileri şunlardır : 1) Düşmanın muhtemel veya mümkün olan karşı koyması; 2) Zaman; 3) Hava şartları; 4) İnilecek bölgenin topoğrafik durumu.

Yapılan işde muvaffak olmak için en birinci şart : Harekâtı, en uygun zamanda, yeter derecede kuvvetle, en değerli hedeflere karşı yapmaktır. Bunun için daima göz önünde tutulan hususlar da şunlardır : 1) Kullanılan kuvvetlerin çalışma siası; 2) Taarruzun başlama zamanı; 3) Ne kadar araç kullanılacağı.

Birinci faktör, düşman memleketinin ne kadar derinliğine inmek istiyorsak ona bağlıdır. Hava piyadesi o suretle kullanılmalıdır ki, hiç olmazsa asıl kuvvetlere bağlı olan motorlu kuvvetler, bunlar düşman tarafından yok edilmeden yetişebilsinler. Yalnız mesele bununla da bitmez, nakil ve hava himayesini de düşünmek gerektir. Bunun için, a) Yapacağımız harekât av uçaklarının menzili dışında olamaz,

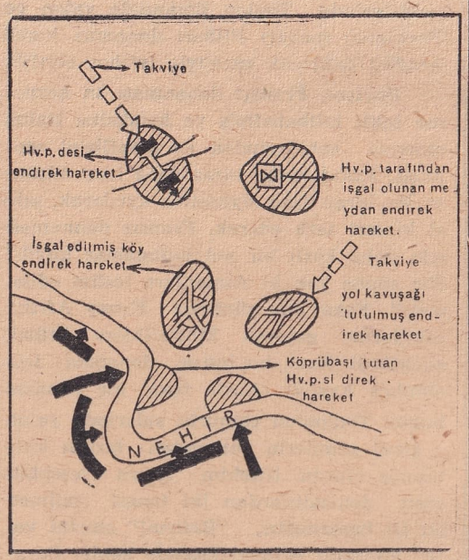

Şekil

b) İniş yeri ne kadar uzakta seçilirse o nisbette fazla av ve bombardıman uçaklarına lüzum hâsıl olur, c) Ve nihayet uzağa yapılan nakliyat, pilotları ve hava piyadesini çok yorar. İkinci faktör olan zamanı seçme de, kolay bir iş değildir. Bu da maksada ve hale göre seçilir. 1940 ta Almanlar Holândanın 200 kilometre içlerine indirme yaptılar. Bir yıl sonra da Balkanlarda bundan daha çok uzak olan bir yere, Corinthe dolaylarında indirme yaptılar.

Holânda topraklarına yapılan paraşütçü indirmesi de asıl kuvvetlerin harekete geçmesiyle birlikte başlamıştı. Fakat, her zaman böyle hareket edilemez. İndirme yardımı asıl kuvvetlerden evvel veya sonra da yapılabilir. Birinci şık düşmanın ihtiyatlarını bağlamak, ikinci şık kara kuvvetlerinin kazandığı bir başarıyı genişletmek için uygulanabilir. Hava piyadesinin harekât sahası geniş olamaz; bu kuvvetler indikleri yerden fazlaca ileriye gidemezler. Giderlerse fena neticeler hâsıl olabilir.

Hava piyadesinin modern son harbde oynıyacağı role genel bir bakış: Taarruzda: Hava piyadesinin en iyi kullanılma şekli, büyük ölçüdeki taarruzlara iştirak ettirilmesidir. Bizim devrimizin zaferi daha ziyade nakliye işine dayanır. Orduyu besliyen, memleketteki her cins yoldur. Eğer ulaştırma işleri sekteye uğratılırsa düşman kötü duruma düşer; kuşatma da kolaylaşır. Motorlu ve zırhlı kıtalar nasıl ufkî kuşatmalara elverişli iseler, hava piyadesi de amudî kuşatmalara elverişlidir. Aynı zamanda bu sınıf, düşmanın nakliyatını aksatmıya da yarar. Bunlar düşmanın önemli yol kavşaklarına inerek buralara yerleşirlerse kuvvetlerin kayması zorlaşır veya bunun için hazırlanan plân alt üst olur

Mukabil taarruzda : Taarruzda yapılan işler prensip itibariyle mukabil taarruzda da yapılabilir. Savunan taraf, mukabil taarruza sevkedeceği kuvvetleri bir araya getirmek için zamana muhtaçsa, ilerliyen düşmanın yan ve gerilerine hava piyadesi indirerek onun çemberini kesmeyi ve bu suretle vakit kazanmayı imkân dahiline sokar. Bunu şöyle bir örnekle açıklıyalım: 1940 ta Batı Cephesinde Mareşal Von Rundstedt'in tahminen 45.000 araça dayanan orduları ileri harekete geçtiği zaman, eğer General Gamelin'in elinde iki üç hava piyade tümeni bulunsaydı ve bu tümenler düşmanın geçeceği yollar üzerine veya ordularının gerilerine inseydi, Alman seli o kadar hızlı akamazdı. General Von Bock bunu 1942 mayısında, Timoçenko'nın Harkof'a doğru yaptığı taarruzun hızını kesmek için yaptı ve muvaffak oldu.

Hava piyadesinin taarruzda tabiye sahasında kullanılması : Hava piyadesi yalnız endirekt tesir yaratmak maksadiyle kullanılmaz. Bunlar birçok hallerde ordu ile daha yakından iş birliği de yaparlar. Bâzı düşmanın tabiye ihtiyatlarını bağlamak, irtibatını kesmek, topçu mevzilerini zaptetmek, park ve depolarını işgal etmek maksadiyle de taarruza sevkolunabilirler. Hava piyadesinin suların cebren geçilmesindeki ve çıkarmalardaki istihdam tarzları da bu zümreye dahildir. Gerek çıkarma, gerek nehirlerden geciş için yapılması icabeden hazırlıklar gizli tutulur. Zamanı gelince, nehrin karşı yakasına inen veya kıyıya havadan ayak basan ilk sınıf hava piyadesi olur (Şekil). Aynı zamanda bu kuvvetlere mensup başka müfrezeler de daha gerilere inerek irtibatı bozarlar ve takviyelerin buraya gelmesine engel olmıya çalışırlar. Almanların harbin başında Albert kanalını geçmek için baş vurdukları usul buna güzel bir örnek teşkil eder.

Takipte : Muharebenin bu şeklinde de hava piyadesine iş düşer. Düşmanın çekildiği anlaşılınca hava piyadesi, düşmanın gerisindeki hayatî noktalara iner ve buraları ondan evvel ele geçirerek çekilmiye engel olur. Buna ait bir misal olarak Almanların Corinthe'e yaptıkları indirmeyi alabiliriz. Ayrıca Müttefiklerin 1947 yazında Sicilya adasında Catania bölgesindeki bir köprüyü ele geçirerek Mihver kuvvetlerinin çekilmesini önlemiye kalkmaları da başka bir örnek olabilir. Yalnız o zaman Müttefiklerin hava sınıfı tecrübesiz ve teşkilâtı da tam olmadığın-

dan, bu hareket tam bir hezimetle sonuçlanmıştı. Takipte hava piyadesi her zaman endirekt tesir yapacak şekilde kullanılmaz. Direkt tesir yapan hareketlerde de kullanılır. Yani bunlar küçük gruplar halinde düşmanın yakın gerilerine inerler. Bu suretle düşmanın derlenip toplanmasına ve bir mevzide yerleşmesine de engel olabilirler.

Savunmada : Hava piyadesinin kullanılma yeri az gibi görünür. Halbuki İkinci Dünya Savaşında büyük birlikler kuşatıldıktan sonra da muharebeye devam etmişlerdir. Bunların arasında aylarca dövüşenleri vardır. Bu birlikler hava piyadesiyle takviye edilmişlerdir. Bundan maada tehdide mâruz olan bölgelere de en kısa zamanda bunlar nakledilebilir. İkinci Dünya Savaşı, hava piyadesine karşı koymak için, hava piyadesine lüzum olduğu kanaatini uyandırmıştır. Misal olarak İngilterenin istilâ tehlikesi karşısında olduğunu dikkate alalım. Eğer böyle bir halde hava meydanlarında her an hareket hazır birkaç hava piyade tümeni tutulsa her halde iyi edilmiş olur. Böyle bir tedbirle hiç şüphesiz istilâcı kuvvetler yok edilmezse de plânı bozulur.

Baskın ve baltalamada : Hava piyadesi klâsik askerî hareketlerden daha ziyade baskın yapmada ve baltalama hareketlerinde işe yarar. Şimdi biraz da bunların üzerinde duralım. 1947 sonbaharında Mussolini'nin Alman paraşütçüleri tarafından kurtarılması, Kuzey Afrika çıkarması esnasında 80 kişilik bir Alman paraşütçü müfrezesinin Tunus'u işgali bu kabilden kullanılmaya birer örnektir. Bu gibi hareketlerde kullanılan eşhas gayet iyi seçilmeli ve çok iyi yetiştirilmelidir. Çünkü bu gibi hareketler şahsî cesarete, feragati nefse ve şeflerin iş yapma kabiliyetlerine dayanır. Bu vasıflar sayıdan daha büyük rol oynar. Sayı artarsa da icrada suples kalmıyabilir ve iniş gizli tutulamaz. Basılacak yahut baltalanacak yerler iyi seçilmeli, haritalar üzerinde inceden inceye etüd edilmelidir. Hile, durmadan metot değiştirme, sahte taarruzlar,uydurma haberler bu hareketlerin tesirini arttırabilir. Eğer baskın ve baltalama hareketleri diğer hareketlere yardımcı mahiyette olursa tesirleri büsbütün artar. Bu takdirde köprüler atılır, telefon hatları kesilir. İşaretle bombardıman uçaklarına bombalanacak yerler gösterilir. Düşmanın ekonomik sistemini bozmak için kara taarruzlariyle beraber başlıyan veya ona takaddüm eden hava piyadesi hücumları yapılır. Bu maksatla kullanılan baltalayıcılar endüstri tesislerini tahribederler. Bu takdirde evvelce o memlekette kurulmuş olan Beşinci Kol mensupları bunlarla iş birliği yaparlar. Müttefikler Fransaya çıkmadan evvel havadan buradaki vatanseverlere çok sayıda silâh attılar. Bu suretle silâhlanan Fransızlar bilâhare Müttefik paraşütçülerine çok yardımda bulundular. Müttefikler de baltalama hareketlerine önem verdiler. Bu maksatla S.A.S. (Special Air Sevice) adı altında taburlar teşkil ettiler. Bunların görevi ufak ekipler halinde sabotaj yapmaktı. Bunlar evvelâ İngilizlerden ibaretken sonradan Belçikalılar, Fransızlar... ilh. bu birliklere alındı. Bunlar teşkil edilirken düşünülen şey, ekip mensuplarının çalışacakları yeri ve oranın dilini bilmeleriydi. S. A. S. lerden maada, Jedburgs ekipleri de kuruldu. Bunların görevi iç kuvvetlerle Müttefik başkomutanlığının plânına göre temasa gelmekti. Jedburgs paraşütçüleri birçok yerlerde kuvvetli yuvalar halinde yerleştiler. Bunların etrafında partizanlar toplandı.

Buraya kadar verdiğimiz izahatla daha ziyade paraşütçü adiyle anılan bu yeni sınıfın nerelerde ve nasıl kullanıldığını göstermek istedik. Bunu yaparken daha ziyade yabancı etüdlerden faydalandık.

Hava piyadesinin parlak bir geleceği vardır. Bu bakımdan üzerinde durulmıya değer. Yalnız bu sınıfın vücuda getirilmesi çok para ile mümkündür. Yalnız para ile de olmaz. Milletin kültürü, endüstri kudreti ve sağlığı da yerinde olmalıdır.

(Kurmay Hamza Gürgüç)

HİNDİBA — Memleketimizin hemen her tarafında tabii olarak yetişen bu yabani bitkiyi tanımıyan yoktur. Fransızların "chicorée" dedikleri bu bikti, bileşikgiller familyasına bağlıdır. Pek arsız ve üreyici bir bitkidir. Bilhassa yol kenarlarında, boş arsalarda, bahçe duvarları ve çit kenarlarında yetişir. İlkbaharın müjdecisi denilebilen bu ot, yaz müddetince hayatını devam ettirir. Kırpılır veya koparılırsa yeniden sürer.

Halkımız, bunun yapraklarını toplıyarak salata halinde iştah açıcı hassasından faydalanmak üzere kullanırlar. Fakir halkımız da, ıspanak veya ebegümeci gibi pişirerek gıda makamında yerler.

Halk arasında şifalı ot diye tanılan hindibanın muhtelif çeşitleri vardır : Yabani hindiba, bostanî hindiba, kıvırcık hindiba bu çeşitler arasında tanınmışlardır. Bitkinin kökü, uzunca ve derindir. Alt yapraklar tüylüdür. Çok güzel mavi renkteki çiçekleri sapsız olup güneşin yükselme zamanında kapanır, fakat sabah ve akşam gölgeliğinde çiçekler açılarak güzel mavi rengiyle cazip bir manzara gösterir.

Hindibâ

Köklerinin birleşiminde; enbolin, tanen ve biraz da uçucu yağ vardır. Fransızlar bu bitkiye "barbe de capucin" de derler.

Kökleri kurutulup parçalar halinde kavrularak ve toz haline getirilerek ticarette "café de chicorée" diye satılır ve asıl kahveye karıştırılır.

Bitkinin yapraklarının ihtiva ettiği müessir maddeler dolayısiyle kansız, zayıf, dermansız ve bilhassa iştahsız şahıslara şifalı tesirler yapar. İskorbütü defedici hassaya da maliktir.

Genç ve körpe yapraklar, hazım kolaylığı bakımından tercih edilir. Salata yapılarak yenilecek ise iyice yıkanmalıdır. Hindibaların toplu halde dikilişinde çiçekler açıldığı zaman güzel mavi çiçekleri dolayısiyle, süs bitkisi olarak da kullanılabileceği hatırdan çıkarılmamalıdır.

(Dr. H. Atalgın)

İNEBAHTI (LEPANTO) DENİZ SAVAŞI — İnebahtı yahut Lepanto adiyle tarihe geçen bu deniz savaşı 7 ekim 1571 de vukua gelmiş ve Barbaros'ların, Turgut'ların, Akdenizde kurdukları Türk deniz saltanatına, yenilmez Türk denizciliğine Akdeniz Hıristiyan denizcilerinin bir Haçlı armadası teşkil etmek suretiyle indirebildikleri ilk ağır darbeyi teşkil etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu İkinci Selim devrinde Venediklilere aidolan Kıbrısı almak için Venedik Cumhuriyetine harb ilân etmiş ve böylece altıncı Osmanlı - Venedik harbi başlamıştı. Bir Müslüman düşmanı olan Papa Beşinci Pie, Akdenizde Hıristiyan devletlerini yeni bir Haçlı seferi yapmak üzere, Osmanlı saltanatına karşı ittifâka teşvik ederek Venedik, Papalık, İspanya ve Malta ve saire deniz kuvvetlerini Salip bayrağı altında toplamıştı. Türkler Kıbrıs kalelerini birer birer zaptederken Haçlı donanması da teşkilâtlanmış ve harbe hazırlanmıştı. Donanmanın başkomutanlığına Papa tarafından Charles Quint (Şarl Ken) in tabii oğlu Don Juan d' Aurtriche tâyin edilmişti. Bu genç, İspanya Kıralı İkinci Philipp (Filip) in kardeşi idi. (Bir Fransız tarihçisi Don Juan için, Charles Quint'in tabii, yani nikâhsız bir kadından doğmuş gayrı meşru oğlu olduğunu söylerken onun piç olmadığını da ilâve ediyor. O taassup devrinde ve bilhassa Katolikliğin son derece mutaassıp olduğu sıralarda değil, bugün bile nikâhsız bir kadından doğan, gayrı meşru bir çocuğun nasıl piç addolunamıyacağını anlıyamadım.)

Lepanto savaşına takaddüm eden günlerde her iki donanmanın hareketlerini yazımızı uzatmamak için atlıyoruz. İki tarafın kuvvetlerini ve teşkilâtını hulâsa olarak verelim :

H a ç l ı l a r : Haçlı donanması başkomutanı, emrindeki müttefik filolarının yani Venedik, Papalık ve İspanya deniz kuvvetleri mürettebatının birbirlerinden nefret eden hattâ birbirinin kanına susamış insanlar olduklarını biliyordu. Nitekim 2 ekimde bir gemideki Venedik denizcileriyle İspanyol tüfekçileri boğuşmuşlardı ve az kalsın İspanyol ve Venedik filoları birbirleriyle muharebeye tutuşacaklardı. Venedik filosu amirali dört İspanyol askerini geminin direğine astırmıştı. Başkomutan Don Juan buna fena halde içerlemiş ve o da, Venedik amiralini asmıya kalkışmıştı. Nihayet yapılan tavassut neticesinde bundan vazgeçmiş; fakat bir daha amiralin müttefik komutanları büyük konseyine gelmemesini emretmişti. Don Juan, birbirine düşman olan müttefik filolarını ayrı ayrı kullanmıya kalkarsa neticenin felâket olacağını anlamış ve elindeki kuvvetleri birbirine karıştırmak suretiyle beş grupa ayırarak şöyle teşkilâtlandırmıştı : 1) Sol kanat grupu : Venedik amirallerinden Agostino Barbarigo komutasında 35

galer yani kadırga; 2) Merkez grupu : Bizzal Başkomutan Don Juan d' Autriche' in komutasında 62 galer (Haçlılar ittifakının en meşhur ve büyük şefleri bu grupta idi). 3) Sağ kanat grupu : Cenevizli Amiral Jean Andrea Doria'nın komutasında 53 galer (Bu amiral Barbaros Hayrettin'in rakibi olan ihtiyar Doria'nın yeğeniydi), 4) İhtiyat grupu: Napoli amirallerinden Santa - Cruz'un komutasında 30 galer. 5) Öncü grupu: Sicilya amirali Don Juan Cardona komutasında 7 galer.

Bu beş grup dışında Venedik donanmasından 6 tane galeas denilen müthiş gemi de ikişer ikişer merkez, sağ ve sol kanat gruplarının birer mil ilerisinde yer tutacaklardı. Galeaslar, o zamanın dretnotlarıydı. Hem kürek, hem yelkenle hareket eden 1.600 tonluk büyük teknelerdi. Mürettepleri 1.000 kişiydi. Ayrıca 450 kürekçileri vardı. Her küreği 9 kişi çekiyordu. Her birinin bordalarında 30 top, 18 taş atar, 14 huni gibi geniş ağızlı eski zaman tüfeği vardı. Bunların müretteba tı, herhangi bir rampaya mâni olmak için 500 arkebüz tüfekçisi ile takviye edilmişti.

Böylece Haçlı donanma bir Fransız tarihçisine göre, 208 galer, 6 galeas ve 26 naviden, yani kalyondan mürekkepti. Bunlardan 90 galer ile 24 navi İspanyanın, bunlar arasındaki 30 Napoli galeri de İspanya parasiyle seferber edilmişti.12 galer Papalığın, 10 galer Sicilyanın, 3 galer Maltanın, 3 galer Cenevizin, 6 galer Savoie dükünün, 11 tanesi Jean Andrea Doria'nın, 13 galer de hususî şahısların idi. Venedik de 106 galer, 2 navi, 6 galeas vermek suretiyle Haçlı donanmanın esasını teşkil etmişti. Bu gemilerden navi denilen yuvarlak tekneler, yalnız yelkenle hareket eden gemilerdir ki rüzgârlar müsait olmadığı için Lepanto savaşına iştirak edememişlerdir.

Haçlı donanmasında 30.000 piyade askeri vardı. Donanmadaki gemici ve kürekçilerin sayısı ise 80.000 kişiydi. Kürekçilerin bir kısmı Türk veya Müslüman esirlerdi. Askerler, Papalık, İspanya, Venedik ve Alman askerleriydi. İspanya, ayrıca İtalya halkından da asker tedarik etmişti.

Merhum Fevzi Kurdoğlu Haçlı donanmasının 202 galer, 6 galeas, 70 firkata olarak 278 gemiden mürekkep ve donanmadaki askerlerin 37.000 kişi olduğunu ayrıca 3.000 gönüllü bulunduğunu yazar. İngiliz J. R. Hale'in kitabında ise Haçlı donanmanın 202 galer, 6 galeas ve 70 yelkenli firkatadan mürekkep olduğu, Don Cesar d'Avalos komutasındaki firkataların levazım ve hizmet gemisi olarak kullanıldıkları yazılıdır.

O s m a n l ı l a r : Osmanlı donanması da sağ ve sol kanatlar, merkez ve ihtiyat filoları olmak üzere dörde ayrılmıştı : 1) Sağ kanat filosu : İskenderiye Beyi Suluk Mehmet'in ve Ağrıboz Beyi Mehmet Paşanın komutalarında 18 kadırga, 35 kalita olmak üzere 53 gemi; 2) Merkez filosu : Kaptanı Derya Müezzinzade Ali Paşa komutasında 47 kadırga, 38 kalita olarak 85 gemi; 3) Sol kanat filosu : Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa komutasında 38 kadırga, 23 kalita olarak 61 gemi; 4) İhtiyat filosu : Murat Turgut Bey komutasında 5 kadırga, 20 firkata olarak 25 gemi. Donanmadaki kara askerleri Pertev Paşanın komutasında idi. Donanmada Trablusgarp Beylerbeyi Cafer Ağa, Barbaros'un oğlu Hasan Paşa ve 15 sancak beyi de vardı. Böylece Osmanlı donaması 108 kadırga, 96 kalita, 20 firkata olmak üzere 224 gemi idi. Fransız tarihçisine göre ise 208 kadırga ve kalita ve 67 firkatadan mürekkep olmak üzere 275 gemidir. Hale'in "Büyük Deniz Muharebeleri" adlı eserinde Türk donanmasının sağ kanatta 56, merkezde 95, sol kanatta 93, ihtiyatta 30 gemi olmak üzere 210 kadırga, 44 kalita, 20 firkatadan yani 274 gemiden mürekkep olduğu yazılıdır.

Gemileri parlak yeşil ve kırmızı çizgilerle boyanmış olan Osmanlı donanmasında, 2.500 ü yeniçeri olmak üzere 25.000

Eski deniz muharebelerimizden biri için Ch. Langlois' nın yaptığı bir tablo (Versailles müzesinden)

asker vardı. Fakat bu askerin bir kısmı evvelce başka yerlere dağıtılmış olduğundan gemilerde 100 cenkçi yerine 70-80 kişi kalmıştı. Düşman donanmasında kürekçilerin çoğu Hıristiyan olmasına ve bunların savaş sırasında silâhlandırılarak cenkçi gibi kullanılmalarına mukabil, muharebeden önce Türk gemilerinden 25-35 kadarının kürekçileri hep Hıristiyan, 70 inin kürekçileri ise Hıristiyan ve Müslüman karışık idi. Sonradan Kıbrısta alınan esirler de küreğe vurulmuş olduklarından, savaş sırasında hemen hemen hepsi Hıristiyan forsalardı. Bunlar ileride görüleceği üzere, rampa muharebelerinde Türklere saldırdıklarından Osmanlı donanması için, bu hal büyük bir zaaf ve tehlike teşkil ediyordu. Osmanlı donanmasının diğer bir noksan ve zaafı da Haçlı askerlerin tüfeklerle müsellâh olmalarına mukabil, 2.500 yeniçeri dışında bütün sipahilerin yalnız ok ve yay ile kesici silâhlar kullanmalarıydı. Sonra, o pek kuvvetli galeaslardan Osmanlı donanmasında bir tane bile yoktu. Ayrıca Haçlı donanmasının riyale, kaptana ve patrona gibi amiral ve komutan gemileri, Türk baştardalarından daha büyük ve sayıca daha çoktu. Osmanlı donanmasında kalitalar ve firkatalar gibi küçük gemiler de savaşa sokulmuştu. Hakikatte 202 Haçlı galerine karşı 108 kadırga savaşacaktı. Bu suretle Haçlı donanması gemilerin büyüklüğü, toplarının çokluğu, cenkçilerinin fazlalığı itibariyle üstündü. Türk donanmasının iki üstünlüğü ise hasmı gibi karmakarışık ve birbirlerine düşman kuvvetlerden mürekkep olmaması ve yıllardır hiç yenilmemiş olmanın verdiği yüksek mânevî kuvvetti.

Savaştan önce Osmanlı donanması komutanları arasında yapılan bir harb meclisinde genç, cesur fakat deniz savaşları bakımından tecrübesiz, atak bir adam olan Kaptan Paşaya ne Serasker Pertev Paşa, ne de Uluç Ali Paşa söz geçiremediler. O, savaşı kazanmak için kendisine yapılan mâkul teklifleri kabul etmedi ve hemen muharebeye karar verdi. İki donanma 7 ekim 1571 sabahı İnebahtı sularında birbirlerinin üstüne yürürken Uluç Ali Paşa son bir defa daha Kaptan Paşaya düşman donanması önündeki galeasların top ateşine mâruz kalmamak için bunlara cepheden hücum edilmemesini, düşmanın yan ve gerilerinin çevrilmesini tavsiye etti. Fakat Ali Paşa inatçı bir adamdı. "Ben padişahın donanmasına kaçtı" dedirtemem cevabını verdi ve kendi bildiğini yapmakta devam etti. İki taraf birbirlerine yaklaştıkları sırada Don Juan isa ile Havariyun'un resimleriyle süslü ipek bayrağını toplar atarak kendi riyalesine (amiral gemisine) çekmişti. Ali Paşa da riyalesine Mekkeden getirilmiş olan Sancakı Şerif'i çektirdi. Bu beyaz sancağın etrafına sırma ile Kuranı Kerim âyetleri işlenmişti. Şu satırları Fransız deniz tarihçisinden aynen alıyorum : "Rüzgâr birdenbire kesildiği için Osmanlı donanması yelkenlerini indirdi ve kürekçilerin gayretli darbeleriyle bir an içinde muharebe nizamını aldı. Bu manevranın sürat ve intizamı görülmemiş bir şeydi. Türk ve Cezayir kaptanları, her türlü hareket ve manevralarda üstat ve dünyanın en iyi denizcileriydiler. Mürettebat çığırtma ve kaval sesleriyle sevinçlerinden oynarken, komutanlar ve kaptanlar, Hıristiyan donanmasının savaş nizamına girmekteki azini kahkahalarla karşılıyorlardı. Hıristiyan donanmasında intizamsızlık devam ediyor ve Don Juan heyecanla Allaha yalvarıyordu. Türk kadırgaları, mükemmel bir şekilde sıralanmış oldukları halde, müttefik donanmasını bu tam karışıklık halinde bastırmak ümidiyle ölürcesine kürek atarak düşmanın üstüne yürüyordu." Muharebe başlamak üzere iken Haçlı donanmasının savaş hattı takriben 3.300 metre, Osmanlı donanmasının hilâl şeklindeki cephesi de 4.300 metre uzunluğundaydı. Bu uzunluklar tek bir sevk ve idare altında savaşa imkân vermiyordu. İlk önce Osmanlı sağ kanadı ile 53 gemiden mürekkep Haçlı sol kanadı çatıştılar. Biraz sonra da iki merkez savaşa tutuştu. Bu sırada esmiye başlıyan batı rüzgârı Türk kadırgalarının süratini azaltmıştı. Zevale

doğru Türk gemileri Hıristiyan galeaslarının top menziline girdi. Galeaslardan biri Kaptanı Derya Ali Paşanın baştardasına (kadırgasına) baş toplariyle ateş açtı ve tam isabetler elde etti. Öteki galeaslar da başka Türk gemilerine ateş açmışlardı. Ali Paşa, bu gemilerin yalnız baş taraflarında top bulunduğunu sandığından bunların ateşinden kurtulmak için baştardasını bütün hıziyle ileri saldırttı. Diğer kadırgalar da onu takibettiler. Onlar da galeasların bordalarındaki top ve tüfek ateşlerine mâruz kaldılar. Bu ateşten kurtulunca da düşman gemilerinin kıç taraflarındaki topların ateşini yediler. Daha savaşın başında kadırgaların güverteleri bir anda şehitler ve yaralılarla dolmuştu. Muharebeyi Osmanlı sağ kanadından itibaren anlatalım.

Sağ kanatta : Osmanlı sağ kanadı galeasların ateşinden kurtulduktan sonra, Haçlı sol kanadı nihayetine saldırdı. Yedi gemi sahildeki sığ sulardan geçerek düşmanı çevirdiler ve rampa savaşına başladılar. O devirde deniz savaşları gemi gemiye cereyan ederdi. İskenderiye Beyi Suluk Mehmet kendi gemisi ile Venedik Amirali Barbarigo'nun kaptane'sine rampa oldu. Amiral gözünden yediği bir okla yere serildi. Bu Venedik gemisi tamamiyle zaptedilmek üzere iken başka bir Venedik gemisi daha Türk baştardasına rampa oldu. Birbirine aborda olmuş Türk ve Venedik gemileri arasındaki kanlı mücadele, biraz sora Haçlıların lehine bir cereyan aldı. Çünkü bunlarda daha iyi silâhlı, daha çok cenkçi vardı. Fransız tarihçisi, bütün tarafgirliğine rağmen bunu kabul ederek şöyle diyor : "Türkler tamamiyle açıkta harbediyorlardı. Sayıca çok zayıftılar. Yalnız kaptanelerde (yani komutan gemilerinde) takriben 200, öteki gemilerde ise ancak 40 cenkçi bulunuyordu. Halbuki Hıristiyan galerlerinin en küçüklerinde bile 150-200 cenkçi vardı". Komutan gemilerindeki yeniçeriler çok yaman dövüşüyorlardı. Fransız tarihçisi 1938 de yazdığı eserinde "Hacı Bektaş Veli'nin bu adamlarına yedi kişi öldüren denilirdi; çünkü her biri yedi cenkçiye bedeldi" diyor. O, bu sözleriyle yeniçerilere galiba "yedi belâ" demek istiyor. Fakat onları methedişi, Balkanlı Hıristiyan çocuklarından devşirme oldukları içindir. Yirminci Yüzyılda bile Hıristiyanlık taassubu ve din gayretkeşliği! Osmanlı sağ kanadı ile Haçlı sol kanadı arasındaki çarpışma devam ederken Venedik gemilerine olduğu gibi, Türk gemilerine de etraftan yardım geliyordu. Perviz Reis (Firdevs Reis olsa gerek), Macar Yusuf, Mat Hasan ve o müthiş Solak Reis'in gemileri yetişince, Türkler gene hücuma geçiyorlar. Hıristiyan gemilerinde ölen ölenedir; fakat onlara da yardım yetisiyor. Bu sırada Suluk Mehmet Bey vurulmuştur. Yerde can çekişiyor. Onu öldürüp denize atıyorlar.

Artık savaş pek kızgın bir şekil almıştır. Gemilerde barutlar tutuşuyor, tekneler cıra gibi yanıyor; zincire vurulmuş kürekcileriyle beraber. Bu arada zaptedilen İskenderiye Beyinin ve arkasından Kara Mustafa'nın kaptanelerinde Venedik bayrağı dalgalanınca, başsız ve idaresiz kalan Osmanlı sağ kanadı bozguna uğrayor; kalan kadırgalar, karmakarışık kendilerini sahile atıyorlar. Bir galeas onlara 30 topiyle gülle yağdırırken öteki Haçlı galerleri de arkebüz tüfeği ateşleriyle bu gemilerin mürettebatını imha ediyorlar. Osmanlı sağ kanadı artık mahvolmuştur. Eğer Kaptan Ali Paşa, Uluç Ali'nin tavsiyesini dinlemiş ve savaşı düşman donanmasiyle kıyı arasında kabul edeceğine açıkta kabul etmiş olsaydı, Türk kadırgaları sıkıştıkları zaman kıyıya kaçacak yerde, sonuna kadar dövüşecek, öldükleri kadar da düşman öldürebileceklerdi. Kimbilir, o zaman belki de galip gelebilirlerdi. Mağlûbolsalar dahi, bu mağlûbiyeti düşmana çok pahalıya mal ederlerdi.

Şimdi merkezdeki savaşa gelelim : Merkezde de kısa bir an içinde, iki taraf gemileri o kadar birbirine girmişlerdi ki ne Ali Paşa kendi sağ kanadının hezimete uğradığının, ne de Don Juan kendi sol kanadının muzaffer olduğunun farkında değildiler. Çünkü burada da 62 Hıristiyan galeri ile 78 Türk kadırgası birbirlerine rampa olmuş dövüşüyorlardı. Türk kadırgalarının sayıca fazlalığına rağmen, bunlar, önce söylediğimiz gibi Kaptan Paşanın lüzumsuz ataklığı ve söz dinlememezliği yüzünden galeasların topçu ateşiyle, daha ilk anda ağır insan kayıplarına uğramışlardı.Halbuki cenkçileri zaten sayıca düşmandan çok azdı. İki tarafın en büyük ve şöhretli komutanlarının gemileri buradaydı. Bizim tarafta Kaptan Ali Paşadan başka Serasker Pertev Paşanın, Donanma Hazinedarı Mustafa Esderi'nin ve Yeniçeri Ağası Mehmet'in kaptaneleri savaşıyordu. Şimdi, iki donanma komutanının riyaleleri bütün hızlariyle birbirine saldırmışlardı. Türk baştardası daha yüksekti. Aralarında yarım gemi boyu mesafe varken Kaptan Paşanın gemisi, altı topiyle hasmına ateş etti. Düşman amiral gemisindeki askerler, hemen yerlere yattılar, fakat gene 20 kürekçi forsa öldü. Biraz sonra da Don Juan toplarını ateşledi Gülleler Kaptan Paşanın baştardasını hasara uğrattı. Sonra, müthiş bir çatırdı ile iki gemi birbirine rampa oldu. İspanyanın Sardunya alayından 400 askerle 300 yeniçeri ve 100 okçu yoldaş birbirlerine girdiler. Fransız muharriri müsavi kuvvetlerin dövüstüğünü söylüyorsa da, gene kendisi Türk bastarda ve kaptanelerinde en çok 200 cenkçi bulunduğunu yazmıstı. İki tarafa da yardıma koşan gemiler de oluyordu. Evvelâ, Ali Paşanın gemisi fena vaziyete düstü, sonra yeniceriler ağır bastılar. Don Juan dahi bizzat savasmak zorunda kaldı. Hicbiri bosa gitmemek sartivle ok ok üstüne yağdıran Türk amirali, bir elinde palası, öteki elinde hançeri «Allahü ekber! Allahü ekber!» diye bağırarak İspanyol gemisine atladı. Askerleri onu takibettiler. Tam bu sırada baska bir düsman galeri Kaptan Paşanın bastardasına kıctan bindirdi. Baska iki galer daha bastardava rampa oldular. İki ates arasında kalan Türkler, geriledîler ve kendi gemilerine döndüler. Türk bastardasının savaş güvertesine kasten yağlar sürülmüştü. Hıristiyan cenkçileri bu yağlara basınca kayıp yere yuvarlanıyor, fakat yattıkları yerden kılıçlariyle yeniçerilerin bacaklarını ve ayaklarını kesiyorlardı. Türk korsan gemilerinde korsanlık etmiş bir Malta şövalyesi yaralı yeniçerileri denize atarak intikam alıyor ve bunu yaparken de Arap sucularının "Su! Soğuk su! Hararet söndürüyor" diye bağırışlarını taklidediyordu. Ali Paşa, birkaç sadık askeriyle gemisinin kıçına çekilmiş, yaklaşmıya cesaret edenleri bir pala darbesiyle yere seriyordu. Fakat bir arkebüz yaylımı o aslanı alnından vurunca paşa, yere düşerek ilk kürekçi sırasının önüne kadar yuvarlandı. Buradaki forsalar Hıristiyandı. İçlerinden biri eline geçirdiği bir kılıçla Ali Paşanın başını keserek bir İspanyol askerine attı. Asker bu kanlı başı Don Juan'a uzattı. O da "Ne yapacağım?" diye cevap verince Kaptan Paşanın başını denize fırlattı. Haclı bayrak âyetlerle işlenmiş Sancakı Şerif'in yerine Türk gemisine çekildi. Bütün galerler ve kadırgalar arasında grup grup buna benzer kanlı boğuşmalar oluyordu. Galip gelen gemi, yakındaki arkadaşının yardımına koşuyordu. Bu arada Serasker Pertev Paşanın gemisine de üç galer hücum etti. Türk kadırgası top ateşiyle ağır kayıplara uğramasına rağmen, siya ederek geri çekildi ise de, başka galerlerin rampasından kurtulamadı. Pertev Paşa, omuzundan ağır yaralanmıstı. Barbaros'un torunu Mahmut Reisin kadırgasına geçti ve muharebe sahasından çekilerek Preveze'ye varmıya muvaffak oldu. İki saat savaştan sonra, Osmanlı merkez filosu da mağlûbolmuştu.

Osmanlı sol cenahındaki savaş : Uluç Ali Paşanın komutasındaki filo ile Jean Andrea Doria'nın filosu, bir müddet savaşa iştirak edememişlerdi. Uluç Ali'nin filosu 61 kadırga ile 32 kalitadan mürekkepti. Doria'nın ise 50 galeri ve 2 galeası vardı. Genç Doria, tıpkı Preveze savaşında ihtiyar Dorya gibi mahirane fakat neticesiz manevralar yapmıya kalkışmış ve asıl Hıristiyan filosundan uzaklaşmıştı. O sırada 60 yaşında olan Uluç Ali de daha mahirane ve daha müessir bir manevra ile birbirinden ayrı düşen iki düşman kuvveti arasına girdi. Doria'ya karşı, küçük bir kuvvet ayırarak, kendisi büyük kısmiyle Hıristiyan sağ kanadının geri kalmış galerleriyle merkezinin sağ kanadı ucunu teşkil eden Malta galerlerine saldırdı. Fakat Haçlı gemilerindeki cenkçilerin fazlalığını bildiği için, önce, rampa olmıyarak, top, tüfek ateşiyle ve okla hücum etti. Altı Maltız gemisini top ateşiyle batırdı; baska gemileri de rampa ile zaptetti. Uluç Ali, düsman merkez grupunun sağ cenahını arkadan vurarak merkezimizin mağlûbiyetini galibivete çevirmek üzereydi. Fakat Haçlı merkezinin bir kısım gemileriyle öncü filosu önüne çıktılar; onları da mağlûp ve darmadağın etti. Tam bu sırada Hıristivanların ihtivat filosu ile artcıları da yetistiler. Meshur muharrir Miguel Cervantès de bu gemilerden birinin komutanı idi. Bir kolunu kaybettiyse de gemisini kurtardı.

Nihayet Jean Andrea Doria da mahirane (!?) manevralarını bırakarak çala kürek savaş sahasına yetişmişti. Don Juan da merkez grupunun elinde kalan ve az zarar görmüş gemileriyle Uluç Ali filosuna hücum etti. Uluç Ali, her taraftan çevrilmiş olmasına rağmen, zaptettiği gemileri bırakarak 35 kadırga ve kalitası ile düşmanı yardı. Ecnebi tarihlerine göre, 13 gemi ile Preveze'ye döndü. 12 den 17 ye kadar 5 saat devam eden Lepanto savaşını Haçlı donanması Kazanmıştı. Bu, uzun zamandanberi denizde ilk Türk mağlûbiyeti idi.

Osmanlı donanmasının kayıpları : Osmanlı donanmasının 224 kadırga ve kalitasından yalnız 40 gemi kurtulmuştu. Geriye kalanlardan 117 tanesi müttefiklerin eline geçmiş, 67 tanesi baştankara etmiş, 38 gemi de batmış veya yanmıştı. Ayrıca 20 Türk firkatasından 13 tanesi düşman tarafından zaptedilmiş, 5 tanesi batmış, yalnız 2 tanesi kurtulmuştu. 12 komutan ve beyden başka 110 kadırga kaptanı, 2.500 erbaş, 8.000 asker ve kürekçi şehidolmuştu. Müttefiklerin eline 4.840 Türk yaralısı ile 117 gemi topu geçmiş, donanmadaki Hıristiyan forsalarından 12.000 kişi zincirden kurtarılmıştı. Fransız tarihçisi Osmanlı donanmasının 38.000 mürettebatından 30.000 kişinin öldüğünü, 8.000 Türk ve Müslümanın esir düştüğünü, 190 geminin müttefikler tarafından zaptedildiğini yazıyor.

Haçlı donanmasının kayıpları : Hıristiyanlar yalnız 15 kadırga kaybetmişlerdi ama insan kayıpları büyüktü. Bir amiral, 17 galer kaptanı, 30 büyük rütbeli subay, 269 erbaş, 1.433 asker, 2.247 kürekçi, 225 kürek mahkûmu olmak üzere 8.656 kişi ölmüş, 7.784 kişi de ağır yaralanmıştı Bu zayiat Haçlı donanması mevcudunun yüzde ellisi idi. Fransız tarihçisine göre ise 84.000 kişilik Haçlı mürettebatından, 7.560 kişi ölmüştür.

Lepanto savaşını Haçlılar kazanmışlardı ama harbi Venediklilerin kaybetmesi mukadderdi. Çünkü 12 kadırgasını sağdan soldan topladığı gemilerle 90 gemilik bir donanma haline koyan Uluç Ali 1571 aralık ayında İstanbula döndü. Padişah kendisine Kılıç Ali adını, ve kaptan paşalık payesini verdi. Veziriâzam Sokollu Mehmet Paşa ile Piyale Paşanın himmetiyle kışın tersanede Venedik geleaslarına benzer 8 mavna ile 150 kadırga yapıldı. 1572 haziranında Türk donanması Kılıç Ali Paşanın komutasında 243 kadırga ve 8 mavna ile Akdenize çıktı. Bu yıl deniz savaşı olmadı. Kılıç Ali Paşa, henüz acemi mürettebatla yeni bir muharebeye girişmeyi -pek doğru olarak- akıllıca bir hareket saymamıştı. Zaten Haçlılar da savaşmak istemiyorlardı.

1573 nisanı sonunda donanma Piyale Paşanın başkomutanlığı altında 12 mavna ve 250 kadırga ile tekrar denize çıktı. 150 gemiden mürekkep İspanyol donanması, artık yeni bir savaşı göze aldıramıyordu. Venedikliler de tekrar Akdenize hâkim olan Osmanlı İmparatorluğu ile barışa taliboldular. 7 mart 1573 de imzaladıkları barış muahedesi ile Osmanlı devletinin galibiyetini kabul etmişlerdi. Bu barış müzakereleri sırasında Sokollu Mehmet Paşa, Venedik elçisine şöyle demişti: "Siz bizim donanmamızı mahvetmekle sakalımızı kestiniz; kesilen sakal gene uzar; fakat biz Kıbrıs'ı alarak sizin bir kolunuzu kestik. Kesilen kol yerine gelmez".

İspanyollarla harb devam etti ve Tunus'ta mağlûbolan İspanya da 1581 yılında Osmanlı İmparatorluğiyle bir mütareke imzalamak zorunda kaldı. Lepanto'dan sonra, kürekli harb gemileri yerine galeas nevinden yelkenli harb gemileri kaim olmuştur.

Kısa bibliyografya: Fransız deniz muharriri Paul Chack'ın «Lepanto Savaşı», İngiliz deniz tarihçisi J. R. Hale'in «Büyük Deniz Muharebeleri», Amerika Deniz Harb Akademisi profesörlerinden W. O. Stevens ile A. Westcott'un «Deniz Satveti» ve Deniz Lisesi Tarih Muallimi rahmetli Fevzi Kurdoğlu'nun «Türk Deniz Tarihinden Kılıç Ali Paşa» adlı eserleri.

(Abidin Dav'er)

KÂMİL, YUSUF, PAŞA — (1808 - 1876) Osmanlı devrinin son sadrazamlarındandır. Eski Gök Beyi hanedanından İsmailbeyzade Mehmet Beyin oğludur. 1808 de Arapkir'de doğdu. Pek küçük yaşında iken babasını kaybetti. Tahsil ve terbiyesiyle amcası meşhur vezirlerden Gümrükçü Osman Paşa meşgul oldu. Amcası taşrada mutasarrıf iken, büyük oğliyle birlikte kendisine muallim tâyin ettiği Müderrizade Mehmet Âli Efendiden ders gördü. İstanbula geldikten sonra da Kazasker Kethudâzade Arif ve meşhur bilginlerden Dağıstanî Hüseyin Nâzım Efendilerden feyz aldı. 1829 yılında Divanı Hümayun kalemine memur edildi.

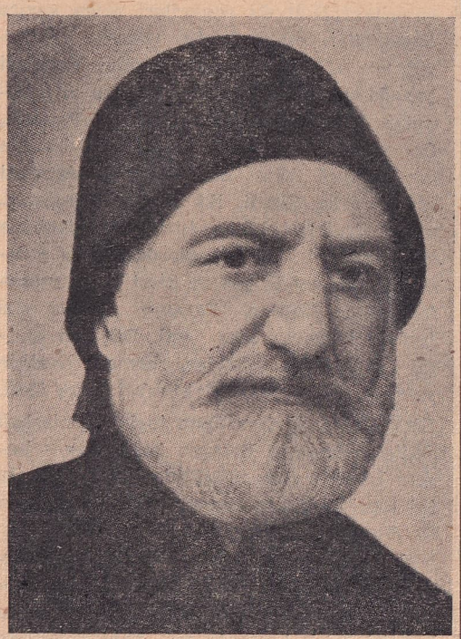

Yusuf Kâmil Paşa

Yusuf Kâmil Bey bir gece gördüğü bir rüyayı tâbir eden irfan sahibi bir zattan Mısıra gitmesi tavsiyesini aldı ve bu tavsiyeyi ancak 1833 te yerine getirebildi. O tarihte amcasının Üsküdarda Ayazmadaki yalısından Kızkulesine geçerek evvelce konuştuğu bir kaptanın yelkenlisiyle Mısıra hareket etti. Mısıra varınca Mehmet Âli Paşaya bir dilekçe yazarak bir memuriyet istedi. Dilekçenin yazılışını beğenen paşa Kâmil Beyi yanına getirterek uzun boylu konuştu. Zekâsını takdir ederek Hazinei Mısriyye kâtipliğine, yedi sekiz ay sonra da Divanı Vilâyet ikinci muavinliğine tâyin eyledi. Bir taraftan memuriyete devam ederken bir taraftan da bilgisini arttırmıya çalıştı ve bu arada büyük bilgin Şeyh Temimî'den feyz aldığı gibi fransızcayı da Mısırda tahsil etti. Mehmet Âli Paşanın gittikçe artan teveccühiyle kaymakamlık rütbesinden başlıyarak mirlivalığa kadar yükseldi. Mehmet Âli Paşa, üçüncü kızı Zeynep Hanımı Yusuf Kâmil'e nikâhladı.

1845 te Âdile Sultanın düğününde kendisine vekâlet etmek üzere Mehmet Âli Paşa tarafından İstanbula gönderilen Yusuf Kâmil, Abdülmecit'in de mükerrer iltifatlarına ve kendisine tevcih ettiği mirmiran rütbesine mazhar oldu.

Yusuf Kâmil Paşa Mısıra dönünce Zeynep Hanımla düğünü pek parlak oldu.

Mehmet Ali Paşanın yerine geçen İbrahim Paşa vefat edince onun yerine de Abbas Paşa geçti. Abbas Paşa önce Zeynep Hanımın Yusuf Kâmil Paşa ile evlenmesine en fazla muarız olan zattı. Mehmet Âli Paşadan korkarak susan nifakçı kimseler Abbas Paşayı kışkırttılar ve Yusuf Kâmil Paşayı Asvan'a sürdürdüler. Paşa Asvan'da üç ay kaldı ve kurtulması için Sadrazam Mustafa Reşit Paşaya bir arîza yazdı. Zeynep Hanım bu arizayı kâhyası Sebile Hanımla İstanbula gönderdi. Ariza, Sebile Hanımın ayakkabısının altına dikilmişti. Bu arada, Abbas Paşa bizzat Asvan'a gidip Zeynep Hanımı boşattırmak için çok uğraştı, tehdidetti ve nihayet talâk kâğıdını paşaya imzalattı. Abbas Paşa, kâğıda "talâkı selâse" yazılması için çok uğraştıysa da buna muvaffak olamadı. Yusuf Kâmil Paşa, Mustafa Reşit Paşaya gönderdiği arizada zevcesinin de İstanbula celbini temenni ediyordu.

Mustafa Reşit Paşa, keyfiyeti padişaha arzetti. Padişah, bizzat Asvan'a giderek Yusuf Kâmil Paşayı sağ ve salim İstanbula göndermesi için Abbas Paşaya hitaben bir ferman yazdırdı. Diğer taraftan İstanbula celbedilen Zeynep Hanım vapurdan çıkınca saraya gitti, padişahın iltifatına mazhar oldu. Sonra sadrazamın yalısına gitti. Sadrazam Reşit Paşa Yusuf Kâmil Paşaya, Şeyhülislâm Arif Hikmet Bey de Zeynep Hanıma vekil oldular, nikâh yenilendi ve iki hasretli birbirlerine kavuştular.

Paşa 1850 de Rumeli Beylerbeyi payesiyle Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye ve Maarifi Umumiye âzalıklarına tâyin olundu ve aynı yıl vezaret rütbesi aldı. Aynı zamanda Encümeni Dânişin dahilî âzalığına da nasbolundu. 1852 de Ticaret nazırı oldu. 1853 te Meclisi Vâlâ âzalığına iade edildi. 1854 te ikinci defa Ticaret nazırlığına getirildi. Aynı yıl Meclisi Âlii Tanzimat reisliğine ve 1855 te Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye başkanlığına tâyin olundu. Fakat aynı yıl Süveyş kanalı meselesinden çıkan bir hâdise yüzünden Meclisi Vâlâ bakanlığından istifa etti. Bununla

beraber, Mecalisi Âliyeye memur edildi.

1856 da, oğlunu sünnet ettiren Mısır Valisi Sait Paşanın daveti üzerine Reşit Paşa ile birlikte Mısıra gitti. Orada kırk gün kaldıktan sonra döndüler.

1857 de Reşit Paşa beşinci defa sadrazam olunca Yusuf Kâmil Paşa da ikinci defa Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye reisliğine getirildi, 1859 da da reislikten ayrıldı. 1860 ta ikinci defa Mecalisi Âliyeye memur oldu. 1861 de Mısıra gitti. Sonra da Mısır Valisi Sait Paşa ile birlikte Medineye giderek Ravzai Mutahhara'yı ziyaret ettikten sonra Mısıra döndü. O sırada Sultan Aziz tahta çıktığı için tebrik ve tâzimlerini arz için İstanbula geldi. Aynı sene Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye ile Tanzimat birleştirilerek başkanlığı o sırada Şamda bulunan Fuat Paşaya, başkanlık vekilliği de Yusuf Kâmil Paşaya verildi. Üç hafta sonra Fuat Paşa Hariciye nazırlığına tâyin edilince başkanlık, üçüncü defa Yusuf Kâmil Paşaya tevcih edildi. Gene aynı yıl Fuat Paşa sadrazam, Kâmil Paşa da sadaret kaymakamı oldular. 1862 de Âli Paşanın sadaretten istifası üzerine, sadrazamlık, - kabul etmemekte şiddetle ısrar etmesine rağmen - Yusuf Kâmil Paşaya tevcih olundu. Sultan Aziz'in 1863 te Mısıra seyahatinde paşa, payıtaht kaymakamlığını da ifa etti. Padişahın Mısırdan avdetinde, sadaret Fuat Paşaya verildi. Yusuf Kâmil Paşa da aynı sene dördüncü defa Meclisi Vâlâ başkanlığına tâyin edildi. 1866 da üçüncü defa Mecalisi Âliyeye memur oldu. Avrupa seyahatinden dönen Sultan Aziz'i karşılamak üzere Rusçuk'a giden sadrazama vekâlet etti. 1868 de Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye lâğvedilerek yerine Şûrayı Devlet ve Divanı Ahkâmı Adliye başkanlıkları kuruldu. Şûrayı Devlet başkanlığı Kâmil Paşaşaya teklif edildiyse de kabul etmediğinden dördüncü defa Mecalisi Âliyeye memur edildi. Bununla beraber 1869 da, Mithat Paşanın Bağdad valiliğine tâyini üzerine Şûrayı Devlet başkanlığına getirildi. Aynı yıl, sadrazamın hastalık günlerinde Meclisi Vükelâya başkanlık etti. 1871 de, Sadrazam Mahmut Nedim Paşanın padişaha vâki şikâyet üzerine Şûrayı Devlet başkanlığından azledildi. Bununla beraber aynı yıl, Divanı Ahkâmı Adliye nazırlığına getirildi. 1872 de de Mithat Paşa sadarete geçince, ikinci defa Şûrayı Devlet başkanlığına tâyin olundu. Kalbinden muztaribolduğu için hava değiştirmek üzere Mısıra gitti ve beş ay sonra döndü. Şûrayı Devlet bir müddet Cevdet Paşanın muavinliğiyle idare edildi. Daha sonra Yusuf Kâmil Paşa, vazifesine devama başladıysa da bir aralık hastalığı şiddetlendiğinden 1875 te Şûrayı Devlet başkanlığından affedildi. 1876 da, padişah "asıl matlup ve mültezemim, iş ile kendinizi yormıyarak heyeti devlet içinde bulunmanızdır" iltifatiyle ve hastalığına rağmen beşinci defa Meclisi Âliyeye memur etti. Gene 1876 da üçüncü defa Şûrayı Devlet başkanlığına getirildiyse de bir müddet sonra hastalığı yüzünden altıncı defa Mecalisi Âliyeye memur edildi. Daha sonra pek sevdiği Sultan Aziz'in hal'i ve birkaç gün sonra da ölümü üzerine kalb illeti şiddetlendi ve bunun neticesi olarak 11 ekim 1876 salı gecesi Bebekteki yalısında vefat etti.

Yusuf Kâmil Paşa, orta boylu, geniş vücutlu, beyaz tenli, büyük başlı, top ve beyaz sakallı, gözünün biri biraz şehlâ olmak üzere siyah gözlü idi. Bilgisi, iyilik ve doğruluğu, haysiyetine düşkünlüğü ile tanınmıştı. Gayet vakur, bununla beraber mütevazı idi. Vakarı, birçok kimselere, kibirli olduğu hissini vermiştir. Kuvvetli bir hafızaya ve keskin bir zekâya sahipti. Son derece kerim ve fukara babası bir zattı.

Paşa Türk, Arap ve Fars dillerine hakkiyle vâkıftı. Fransızcayı da iyi bilirdi. "Telemak" tercümesi bunun bir delilidir.

Gerek kendisi ve gerek zevcesi, hayırsever kimselerdi. Kendilerinin ,hastane vesaire gibi pek çok hayır tesisatı vardır.

(İbnülemin Mahmut Kemal'in «Son Sadrazamları» eserinden hulâsa)

KÖROĞLU — Anadoluda, Siberyadan Rumeliye kadar olan sahadaki Türk zümreleri arasında, hattâ Ermeniler ve Gürcüler gibi bâzı milletler içinde halkın çok sevdiği destan kahramanı. Bir bey tarafından gözleri çıkartılan babasının intikamını almak için Çamlıbel'lerde saltanat kuran, menkıbeleriyle halk kahramanlığına bir örnek. Rivayetlere göre; Köroğlu'nun babası Bolu beyinin seyisi imiş. Beye iki cılız tay getirdiği için gözleri çıkartılmış. Bunun üzerine seyisin, Ruşen

Köroğlu için Ressam Sürurî'nin yaptığı tasavvurî bir resim

veya Ruşen Ali adındaki biricik oğlu, beyin beğenmediği cılız taylardan birisi olan efsanevî Kırat'a binerek, intikam almak için ortaya çıkmış.

Köroğlu adiyle kendini adlandıran Ruşen veya Ruşen Ali, sırtını baş eğmez dağlara vermiş, Çamlıbel'leri durak yapmış, kendi gibi koç yiğitleri arkadaş seçerek yenilmez bir kuvvet olmuş.

Köroğlu, cenk ve cidal arasında uzak bir memlekette evlenmiş, bir oğlu doğmuş. Ayrılırken, büyüyünce kendisini aramasını söylemiş ve tanıtması için de bazubendini vermiş. Yıllar sonra, oğlu büyüyünce, babasını aramıya çıkmış, karşılaştıklarında birbirleriyle çarpışmışlar. Köroğlu, oğlunu kolundaki pazubentten tanımış. Köroğlu daha sonra delikli demir adını verdiği tüfeğin icadiyle "Tüfek icadoldu, mertlik bozuldu... — Eğri kılıç kında paslanmalıdır" diyerek ortadan kaybolmuş.

Köroğlu yalnız türkülere mevzu olmakla kalmamış, şahsiyeti etrafında menkıbeler meydana getirilmiş, bunlar destanlar teşkil edecek kadar çoğalmış, böylece bu kahramana ve arkadaşlarına atfolunan macera ve menkıbelerle bu destanlar mütemadiyen artmıştır. Köroğlu için söylenenlerde; ona ait hikâyelerde ve şiirlerde iki esaslı tema görülmektedir. Birincisi, babasının gözlerini çıkarttıran bir derebeyine isyan. İkincisi, yeni tekniğin, ateşli silâhın karşısında ok, kılıç, kalkan ve mızrağın iş görmez hale gelmesi.

Köroğlu hikâyesinin ana motifi olan "haksız yere gözleri kör edilen bir adamın oğlunun büyük bir kahraman oluşu" tâ İskit'lerden bu yana Kafkas, İran ve Ermeni kavimlerinin menkıbevî tarih kaynaklarında ve folklorlarında bulunmakta ise de, Köroğlu ayrıca yeni bir misyonu temsil etmektedir. O, bir yandan fakirleri ve köylüleri korur, onlara zarar vermekten daima çekinir. Hattâ, onlara yardım eder. Bir yandan da padişaha saygı gösterir. Zora geldikçe ona karşı durmaz ve çok kere imdadına koşar. Fakat, vezirlerin, eyalet ve sancak beylerinin, yeniçerilerin, bezirgânların amansız düşmanıdır. Sonra, üzerinde durulacak bir mesele de, Köroğlu'nun babasının başından hikâyelerde nakledilen felâket hakikaten geçmiş midir; yoksa, İskitlerdenberi Anadolu ve Kafkas kavimleri arasında meşhur olan bu efsane, Köroğlu hikâyelerine katılmış, yahut ta hikâyeler bununla mı süslenmiştir? konusudur. Şunu hatırda tutmalı ki "Köroğlu" adı, bu eski menkıbeyi yeni zamanlara uydurma işi için çok elverişlidir. Bununla beraber Köroğlu hikâyeleri içinde yalnız "gözleri kör edilen bir adamın oğlu" menkıbesi değil, daha birçok masal, menkıbe, mitoloji temaları da vardır.

Köroğlu rivayetlerinin hepsinin başlangıcında, her nekadar bir şahsın derebeyliğe isyanı, dağa çıkması hâdisesi tespit edilmekte ise de, menkıbelerindeki sosyal hâdiselere ait zenginlikler, tarihî olayların bir zorlaması bulunduğunu anlatmaktadır. Köroğlu hikâye ve manzumeleri, Osmanlı İmparatorluğunun inhitatı sıralarında, bu gibi yeni birtakım destanî - menkıbevî eserlerin vücut bulmasına imkân bulunduğu ve verdiği bir devir için halk edebiyatı mahsulleri arasında en karakteristik örneği teşkil eder. Köroğlu'nun, hikâye ve manzumeleriyle bir epik kahramanı olduğu görülmektedir. Ayrıca, manzume ve destanlarda, hikâyelerde Onaltıncı ve Onyedinci Yüzyıllarda Osmanlı ülkesinin, bilhassa Türk Anadolu halkının iktisaden müthiş suretle ezilmesiyle husule gelen büyük ve küçük halk isyanlarının belli belirsiz izahına da raslanmaktadır. Yeni deniz yollarının ve Amerikanın keşfi gibi büyük olaylarla, dünya ticaretinde yepyeni bir devir

açılmış ve yeni gelişmeler sağlanmıştı. Bunlar, genel olarak Osmanlı İmparatorluğunun ve hassaten Anadolunun coğrafî mevkii icabı olarak Türkiye üzerinde çok büyük tesirler yapmıştı. Onaltıncı ve Onyedinci Yüzyıllarda, Osmanlı İmparatorluğu ülkesi ekonomik bir çöküntü ve ehemmiyetini kaybetmiş ziraî bir çerçeve içinde kalmış, para darlığı kendini göstermişti. İdari teşkilâtın da yeni zamanlara ve hâdiselere uyamaması yüzünden memleketin sosyal bünyesi tamamen sarsılmış, bunun neticesi olarak Anadolu halkı arasında "Celâlî" adı verilen isyanlar başlamıştı.

Köroğlu, halk arasında efsanevi bir kahraman olarak tanınmış olmasına rağmen onu, Celâlî isyanları içinde bulmaktayız. Bu hususta ilk bilgiyi veren Evliya Çelebi'dir. Çerkeş taraflarında seyahat ederken Köroğlu'nun oralarda eski ve meşhur bir haydut olarak tanındığını kaydetmektedir. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ilmî yardımcılarından Mustafa Aktağ, "Celâlî isyanları" üzerinde Başbakanlık arşivinde yaptığı araştırmalar sonunda, Onaltıncı Yüzyılın yarısında, 1550 - 1575 tarihleri arasında daimî Celâlî bölüklerinin kurulmuş olduğu sıralarda, Köroğlu ve arkadaşlarının adlarına Celâlîler arasında raslandığını ve buna ait belgeleri vaktiyle Pertev Nailî Boratav'a verdiğini söylemişti. Pertev Nailî Boratav, «Folklor ve Edebiyat» adlı eserinde Onyedinci Yüzyıl tarihçilerinden Tebriz'li Arakel'in Ermeni tarihinde, Köroğlu'nun Celâlîler arasında gösterilmesini ve gene Köroğlu'na ait destan ve hikâyelerde geçen tarihî kayıtları ele alarak bir Celâlî olması ihtimali üzerinde durmuş, "Halk Hikâyeleri ve Hikâyeciliği" eserinde de, elde edilen vesikalara dayanarak, Köroğlu'nun bir Celâlî eşkıya başı olduğunu etraflıca izah etmiştir.

Köroğlu hikâye ve menkıbelerindeki "Bolu beyi, Çamlıbel" gibi adlarla, Başbakanlık arşivindeki 989-990 (1582) tarihinde Gerede kadısına yazılmış bir hükümde, Gerede'de eşkıyaya baş olmuş Ruşen adlı birisinden bahsedilmesi, bundan başka Köroğlu'nun arkadaşlarından birçoğunun, Kiziroğlu Mustafa, Demircioğlu, Mahmut Bezirgân, İsa, Yusuf, Hasan adlarında bulunması ile ve ayrıca Anadolu beyliklerine gönderilen bir buyrukta (1580 = 1582 tarihleri arası). "Gerede kazasında eşkıya Köroğlu'nun baş kaldırıp, Celâlî olup memleketi yakıp yıkmıya başladığı bildirilerek, adamlar gönderilip şer'ile lâzım gelenlerin yapılması" gibi kayıtlara göre, Köroğlu'nun önce Bolu'da harekete geçtiği (tarihçi Arakel'in söylediğine göre), sonra da bütün Celâlîler gibi memleketi baştan başa dolaştığı ve çeşitli yerlerde ün saldığı anlaşılmaktadır. Zamanla bu Celâlî eskıya başının menkıbeleri bir hikâve kalıbına girmiş, destânî halk hikâyeleri ise her söylendiği zaman ve muhite göre yeni yeni şekiller alarak inkişaf etmastir.

Cokları türküler halinde ağızdan ağıza dolasarak veya cönklere, yazma siir mecmualarına gecerek bugüne ulasan bu menkıbelerin mühim bir kımı, Onaltıncı ve Onyedinci Yüzyıllardaki ifade kalıplariyle mensur ve manzum karışık hikâyeler halinde ve bilhassa saz şairlerinin muhtelif meyzuları ifade için kullandıkları monolog veya diyalog halindeki konuşmaları gibi bu şairlerin geleneğine uygun manzum şekillerle yazılmış, süslenmiş destanî fragmanlar halindedir. Bu şekiller altında halk içinde hâlâ yaşamakta olan bu menkıbeler bizim destanî mahsullermizin son manzumesini teşkil etmektedir.

Bu manzumeler içinde hamasi olanlar ekseriyeti teşkil eder. Bununla berabar cenk ve cidal dışında, Köroğlu ve arkadaşlarının insan taraflarını gösteren parçalara da raslanır.

Hulâsa, Köroğlu, Celâlî devrini bir halk kahramanı olarak doldurmuş, o zamanın sosyal, ekonomik sarsıntıları, idare şeklinin yetersizliği ve bozukluğu karşısında halktan gelen tepkileri ve zihniyeti ifade etmiş, Anadolulu bir Türk ve gerçek bir şahsiyettir.

(Salâhattin Çoruh)

SELİM, ÜÇÜNCÜ — (1761 - 1808) Yirmi sekizinci Osmanlı padişahı. Ozi kalesinin Ruslar eline geçtiği haberi üzerine teessüründen ölen amcası Birinci Abdülhamit'in yerine geçen Üçüncü Selim; daha pek genç yaşlarında memleketin uğradığı mağlûbiyetlerle yüreği sızlamış bir hükümdardır. Bütün iyi niyetine rağmen yenilmelerin önünü alamıyan Üçüncü Mustafa, artık ümidini oğlu Selim'e bağlamıştı. Onun doğumuna bile hususi bir ehemmiyet vermiş, karısı ile temas edeceği eşref saati fenni nücum icaplarına göre tâyin etmişti. Zayiçesini yapan

Üçüncü Selim'in Avrupa kitaplarından alınmış bir resmi

müneccimbaşı, şehzadenin, fıtri kabiliyetlerinden başka, emsalsiz bir cihangir olacağını da, seyyarelerin hareketlerinden istihracetmişti. Buna son derece sevinen Üçüncü Mustafa, yavrusuna Osmanlı padişahlarının en büyüklerinden biri olan Yavuz Sultan Selim'in adını verdi.

Üçüncü Mustafa, şehzadesinin tahsil ve terbiyesiyle pek yakından alâkadar oldu. Fakat bu işde annesi, babasından daha çok çalıştı. Selim'in ana ve baba terbiyesinden kazancı, babasının enerjisi ile annesinin ince hisleri olmuştur. Ancak Selim'in mânevi yapısında, enerjiden ziyade ince hislerin galip geldiği görülür. Şehzadeliğinde: «Devleti Aliyyeye bu rehavet

Üçüncü Selim'in Topkapu Sarayında mevcut bir resmi

neden iktiza ediyor, ben şimdi saltanatta olsam işler başka türlü olurdu» iddiasında bulunan ve bir hattında da "sefer demek, şiddet demektir" diyen Üçüncü Selim, adını taşıdığı Yavuz'un o yaratıcı şiddetinden maalesef mahrumdu ve kendi adı gibi selim ve halimdi. Bunun için, düşüncelerini kuvveden fiile çıkaramadı. Halbuki çok isabetli fikirleri vardı. Babasının: «Yeniçeri ocağı kaabili ıslah değildir» sözüne uyarak «Nizamı Cedit» i kurduysa da bunun yerleşmesi için lâzım gelen enerjiyi gösteremedi. O da Kanuni'nin siyasetini kabul etti ve daha veliahd iken, Fransa kıralı ile muhabereye girişerek ona: "... Bâzı dost devletlerin yardımına muhtacız. Onlardan ve bilhassa Fransadan henüz ümidimizi kesmemiş bulunuyoruz. Göreceğimiz yardımın mukabilini vakit ve zamanı geldiğinde iade edeceğiz " dedi.

1789 yılında, yirmi sekiz yaşında, amcasının yerine geçince, herkes onun genç enerji kaynağından çok şey bekledi. Padişahın ilk hatları da bu ümitleri teyideder mahiyetteydi. O, ilk hattında diyordu ki : "Yeniçeri ve sair ocaklarımın ağavat ve zabitan ve bilcümle ricali devleti aliyyem kullarımla muvafakat ve murafakat merasimine riayet ederek gönül birliği ile..." Evet, idare edenlerle idare edilenlerin gönül birliği ile hareketlerinden neler doğmaz! Hele hükümdarın : "Sakın aldanma gönül âleme yok zerre vefa = Devletin tab'ı bozuk ver ona ya Rab şifa = Zevk eyyamı değil şimdi haram oldu sefa = Edelim Hakka rica şimdi haraboldu cihan = Lâyık olursa cihanda

bana tahtı şevket = Eylemek mahzı sefadır bana nâsa hizmet." mısraları herkese emniyet ve itimat telkin ediyordu. Bu kadar iyi niyetten neler beklenmezdi. Fakat fikirlerin infazı lâzımdır. Bunun için de hareket şarttır. Halbuki Selim, bir türlü zafere ulaşamıyan orduya şevk vermek için sefere çıkmak istemişse de bunu yapamamıştır. Kendisi yapamayınca bunu ulemadan beklemiş, onlar da yan çizince şu kelimelerle iktifa etmiştir : «Anlardan gelecek Allahtan gelsün; Hüdayı müteal anlara muhtaç eylemesün!»

Halbuki İstanbul Prusya sefaretinde bulunan Dietz onun hakkında : "Bu hükümdar hüner ve marifetçe ve fikrî faaliyetçe milletinin cidden fevkındadır. Bu cihetle müceddidi millet ve devlet olması melhuz görünüyor" dediği gibi Fransa sefiri Choiseul - Gouffier de kendisini; "Büyük bir Petro olacak istidadı ıslahkâraneye" mazhar bulmuştu. Gerçi Selim'in : "Cenabı Hak derunumu bilir, nefsim için değil, her kim din ve devlete hiyanet ederse başını keserim ve yerine adam bulurum, evlâdım olsa himayet etmem" sözleri, bu iradeyi gösteriyordu. Fakat sözlerle harb sahasında muvaffakıyet elde edilemiyordu. İçler acısı Kalas vakasını, Fokşan mağlûbiyeti, onu da Bozeo bozgunu takibetti. Padişah sade: «Ruzu şeb ağlayıp diyorum ki, ya Rab beni böyle rusvayi cihan edip kâfire mağlûp ve perişan etmeden ve zamanı devrimde ümmeti Muhammet'in böyle perişanlığını görmeden sen beni bir iki gün mukaddem helâk ve cismi hayatımı hâk eyle..." diye inliyordu. Kendisi şaşkına dönmüştü. O kadar ki sadrazam tâyin edeceği zaman bile ne yapacağını bilememiş, bir keresinde istihareye, bir keresinde de kur'aya baş vurmuştu.

Reichenbah'da yapılan mütarekeyi Ziştovi Musalâhası, onu da Yaş Muahedesi takibetti. İngilizleri adalarında vuramıyan Bonaparte, onları müstemlekelerinde vurmak maksadiyle Mısır'ı işgal etti. Abukir'de donanmalarını kaybeden ve Akkâda da mağlûbolan Fransızlar, İngilizlerle birleşen Türk kuvvetlerine nihayet Mısır'ı iade etmek zorunda kaldılar. Üçüncü Selim'e bunun üzerine "Gazi" unvanı verildi.

Napoléon Fransada imparator olduk-

Nizamı Cedit askerinin Üçüncü Selim önünde (aslı Topkapı sarayında)

tan sonra Üçüncü Selim'le haberleşmiye başlamış ve ona, ecdadının parlak devirlerini hatırlatarak kendisini teşvik ve teşci etmişti. İstanbulda Fransız sefiri Sebastiani'nin nüfuzu arttı. 1806 Rus seferi bunun neticesidir. Fransa ile harb halinde olan İngiltere de bizi tehdide başlamış, hattâ Çanakkale boğazını geçen İngiliz

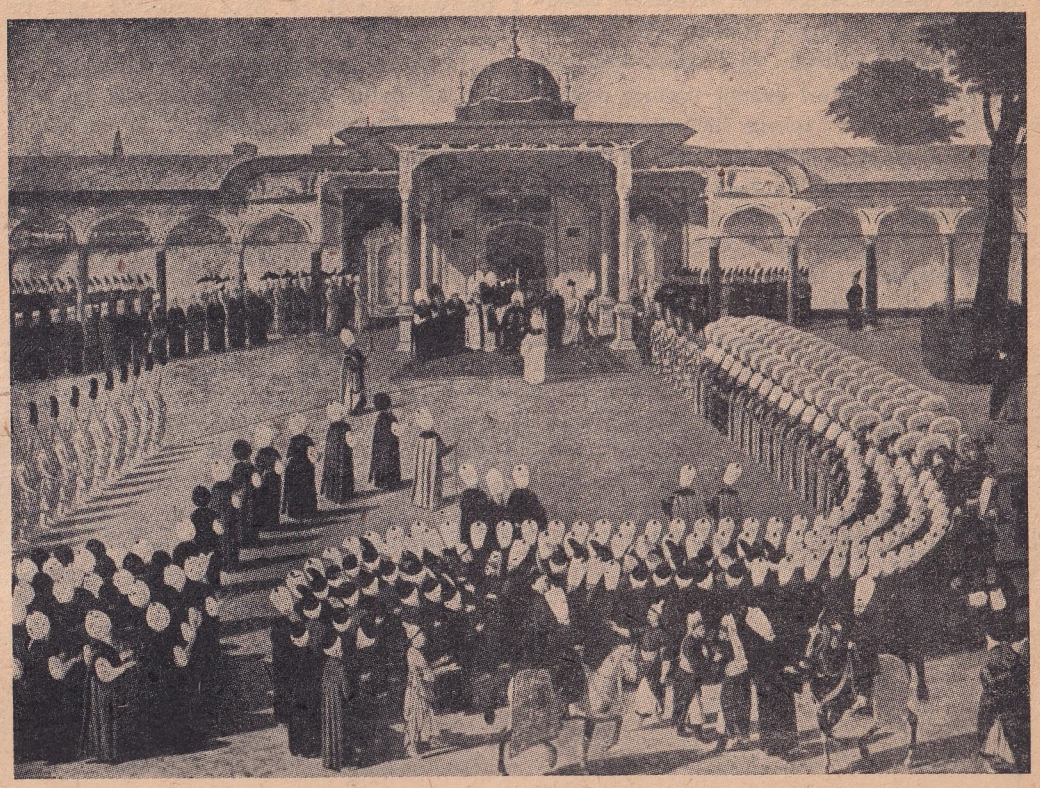

Üçüncü Selim'in Akağalar kapısında bir muayedesi (Topkapı Sarayı Müzesinde mevcut bir resimden)

donanması İstanbul önlerinde gözükmüştü. Bütün halkın gayretiyle sahil boyuna yeniden top yerleştirildi. Çanakkale boğazının tahkimi ihtimaliyle iki boğaz arasında kalmaktan korkan İngilizler, Sarayburnu'na kadar geldikten sonra çekildiler. Mısır'a giderek İskenderiye ve Reşid'i işgal ettilerse de, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa onları bu yerleri boşaltmıya mecbur etti. Memlekette iç kargaşalıklar başlamıştı. Sebastiani'nin dediği gibi : "İsyan, hükümetsizlik.. imparatorluğun hemen her tarafını tahribediyor" du. Vidin âyanı Pasban (Pazvand) oğlu Vidin valisini vilâyetten koğmuş, Bulgaristanı ele geçirerek hüküm sürmiye başlamıştı. Bu, kocaman bir gaileydi. Üzerine büyük kuvvetler gönderildi. Bir paşanın ihaneti sayesinde bir aralık galip gelen Pasbanoğlu'na valilik kendisinde bırakılmak suretiyle zaaf gösterildi. Hem ayaklanan Sırplarla dağlı eşkıyasını takibetmek, hem de Rumeli'de Nizamı Cedidi kurması için Konya Valisi Kadı Abdurrahman Paşa yirmi bin muntazam askerle gönderildi. Sadrazam Hafız İsmail Paşa, Nizamı Cedide aleyhtardı.. Padişahtan korkusundan ses çıkaramıyordu. Sadaret Kethudası İbrahim Nesim Efendinin mazhar olduğu teveccühü çekemiyor, sadrazam olur korkusiyle Kadı Abdurrahman Paşayı da istirkabediyordu. Bu itibarla el altından Tirsinikli İsmail Ağa'yı, o da diğer Rumeli âyanını kışkırttı. Bunun üzerine Rumeli âyanı birleşip Edirnede maiyetleriyle toplandılar, gelen orduya karşı koymıya hazırlandılar. Kadı Paşa kuvvetleri bu hareketi bastırabilirdi. Bunu padişah da bilmiyor değildi. Fakat mülâyemet ve zaaf göstererek bu asker Çorludan geri dönmesi için emir verdi. Necid Arapları Vehabı mezhebini kabul etmişti. Mısırdaki kuvvetlerle başlarındakiler birbirlerine giriyordu. Bu eyaletin ıslahı için oraya Ali Paşa adında bir seciyesizin vali gönderilmesi vaziyeti büsbütün karıştırdı. Bu kargaşalıklardan Kavalalı Mehmet Ali Paşa faydalandı. Diğer taraftan Tepedelenli Mehmet Ali Paşa da Yanya havalisinde hemen hemen bağımsız bir hal almış, Babıâli'nin emirlerine kulak asmaz olmuştu. Cezzar Ahmet Paşa zamanında bir fitne yatağı olan Suriye, Cezzar'ın ölümünden sonra karışıklıklar içinde bulunuyordu. Rumeli'de yer yer eşkıya türemişti. Karadağlılar ayaklandılar. Karayorgi taraftarları gün geçtikçe çoğalıyordu. Sırplara yardım eden Ruslar, Gürcistanı da ilhak ettiler. Türbelere hürmet etmiyen, kendilerinden başka kimseyi Müslüman tanımıyan Vehabiler kuvvetlenince Bağdad'a, Kerbelâ'ya, Kûfe'ye, Medine ve Mekke'ye gittiler. Peygamberin türbesiyle diğerlerini yağma ettiler. Hac yolu kapandı. 1806 da hacılar Arafat'a çıkamadılar. Bu hâdiselerden istifade eden sarıklılar : Askere setre pantalon giydirip imanına halel getiren, önlerine muallim diye frenkleri düşüren padişaha elbette Allah tevfikını çok görür; hadimülharameyn unvanına liyakati olmadığını bu suretle meydana çıkarır" demiye başladılar. İstanbulda bâzı Nizamı Cedit ricali sadrazama bile kafa tutacak kadar şımarıklığa başlamıştı. Yusuf Ziya Paşa bu yüzden sadaretten çekildi. Yerine Hafız İsmail Paşa geldi. Vezir Koca Hakkı Paşa ile diğer bâzı mühim adamlar, Nizamı Cedide değil, onun başındaki şımarık ricale aleyhtardılar. Kendilerine Nizamı Cedit elbisesi giyecekleri fesatçı Musa Paşa tarafından bildirilen Karadeniz boğazındaki muhafız yeniçeri yamakları,

Kabakçı Mustafa'yı komutan yaparak İstanbula doğru yürüdüler. Miktarları gittikçe artıyordu. Kendilerine gönderilen nasihatçı, Boğaz'daki Nizamı Cedit kaldırılırsa döneceklerine söz verdikleri haberini getirdi. Padişah, Nizamı Cedit askerinin Levent Çiftliği ve Üsküdardaki kışlalarına çekilmeleri emrini verince cesaret bulan yamaklar tekrar ilerlediler. Gece yarısı Tophaneye geldiler. Burada topçular da onlara katıldı. Kayıklarla İstanbula geçerek Etmeydanında toplandılar. Hâlâ kan dökülmesinden korkan, enerjik bir emir vermekte zaaf ve tereddüt gösteren padişahtan Nizamı Cedid'in büsbütün kaldırılmasını istediler. Selim buna da muvafakat ederek bir hat çıkardı. Nizamı Cedit korkusu kalmayınca bütün yeniçeriler Atmeydanına gelerek saray kapılarına dayandılar ve ıslahat taraftarı on bir kişinin kendilerine teslimini istediler. Padişah buna da razı oldu. Halbuki biraz celâdet gösterse isyan hemen bastırılırdı. Nitekim bir aralık Nizamı Cedit meydanı bastı haberi etrafta dolaşınca yeniçeriler çil yavrusu gibi dağılmışlar ve ancak bunun aslı olmadığını anladıktan sonra tekrar toplanmışlardı. Selim'in fazla hilmi ve tereddüdü, vaziyetin kurtarılmasına mâni oldu. Ellerine geçirdikleri ıslahat taraftarlarını öldüren âsiler, padişahın hal'i için şeyhülislâmdan fetva aldılar ve yerine Dördüncü Mustafa'yı geçirdiler.

"Tab'an hilmiyet, nezaket ve vekariyle aleyhtarlarının bile hürmetini kazanan, musikide üstat ve aynı zamanda şair ve yüksek terbiyeli" olan Sultan Selim, dış siyasete bir veçhe verememiş, tasavvur ettiği ıslahatın başarılamamasında en büyük âmil olan "tereddüdü efkâr ve televvünü mizacı" politika alanında da kendini göstermiştir. Nitekim Marengo zaferinden sonra Fransaya yanaştığı halde, Fransızlar aleyhine üçüncü defa olarak bir blok teşekkül ettiği vakit, Napoléon'un imparatorluk unvanını tanımadı. Austerlitz galibiyetinden sonra gene Fransaya temayül etmişken, dördüncü defa Fransaya karşı blok vücuda geldiğinde Rusla döndü ve Iena'dan sonra tekrar Napoléon'a yanaştı. Fakat onun teşvikleri karşısında harekete geçemedi. Memleketin kalkınması için attığı adımlar muhakkak ki büyüktü : Topçu, kumbaracı, lâğımcı ve denizci askerlerini çoğaltti ve bunlara nizam verdi, iyice talim ettirdi. Zamanında, tersane işlerinde, gemi yapılmasında, bahrî istihkâmların tamir ve inşasında faaliyetler görüldü. Kara subayları için Haliç'te "Mühendishanei Berrîi Hümayun", deniz subayları için Heybeliada'da "Bahriye Mektebi" açıldı. İlmî ve fennî birçok ıstılahlarımızı vazeden Hoca İshak Efendi, fennî ve riyazî bir sürü tercüme ve telif ile meşgul oldu. Gerek askerin talimi için, gerek bu okullara öğretmen olmak üzere Avrupadan uzmanlar getirildi. İstanbuldan sonra yavaş yavaş vilâyetlerde de Nizamı Cedit teşkilâtına başlandı. Diğer ıslahat arasında timar ve zeamet kanunu tadil edildi. Evvelce kanunun tatbikatında görülen bâzı yolsuzluklar kaldırıldı. İlmî mansıpların tevcihi imtihana tabi tutuldu. İlk defa olarak Avrupaya daimî elçiler gönderildi. Bütün bu tedbirlere, gayretlere rağmen tam bir başarı elde edilememesi, Selim'in hilim ve tereddüdündendir. Bununla beraber tohum ekilmişti. Selim alt edilmişse de fikirleri yok edilememiştir. Islahatçı padişahın aşısının tuttuğu «Rusçuk Yâranı» nda ve bunların âdeta yarattığı Alemdar Mustafa Paşada bu fikirler devam etmiştir. Kabakçı Vakası üzerine İstanbuldaki Nizamı Cedit ricali öldürülmüştü. Orduda bulundukları için ölümden kurtulmuş olan Mustafa Refik, Mehmet Sait Galip, Abdullah Remzi, Mehmet Tahsin ve Emin Behiç efendiler, Alemdar'ın etrafında toplanarak gizli bir cemiyet kurdular. Erkânına «Rusçuk Yâranı» denen bu cemiytin maksadı, yenilik sever Sultan Selim'i tekrar tahta çıkararak Nizamı Cedidi ihya etmekti.

Üçüncü Selim ve Koca Ragıp Paşa (Bu resmin aslı Bay Salâh Cimcoz'dadır)

«Rusçuk Yâranı» içinde Alemdar'ı en çok teshir eden ve daimî surette yanında bulunup işlerin sonuna kadar kendisinden ayrılmıyan Ramiz Efendi, musahabeleriyle Alemdar Mustafa Paşayı tahrik ve teşçi ediyor, onu istediği gibi sevk ve idare ediyordu. Tahsin Efendi de keza. İlk defa Alemdar'a aşı vuran Tahsin Efendi ve aşının filizlenmesinde muvaffak olan da Ramiz Efendidir. Behiç Efendi de bunlara katılınca, Alemdar'ın devlet idaresi hakkındaki görüşleri ve düşünceleri değişmiye başladı. Mustafa Refik Efendi ile Galip Efendi üç evvelkilere nisbetle daha yüksek düşünen ve devlet işlerinde daha vukuflu olan kıymetli devlet adamlarından iseler de, murahhaslık veya diğer vazifeleri sebebiyle ötekiler gibi daimî surette mecliste bulunamıyorlardı. Ramiz Efendi, devletin iç ve dış vaziyetini ve Sultan Selim'in meziyetlerini ve memleketi inkırazdan kurtarmak için yaptığı hizmetleri anlattıkça hamiyeti galeyana gelen Alemdar, hemen gidip Sultan Selim'i padişah yapalım diye heyecana geliyordu. Bu telkin neticesinde, zeki olan bu koca yurtsever, devlet idaresi ne demek olduğunu ve işlerin ne şekilde yürüdüğünü anlıyarak görüş ve anlayış sahası genişliyordu. "Rusçuk Yâranı" nın devlet işlerine dair musahabeleri, Alemdar Mustafa Paşayı aynı mevzuun muhtelif safhalarını anlatan beş hocalı bir talebeye döndürmüştü. Sultan Selim'i tahta çıkarmak için Alemdar'ın ordusiyle İstanbula gitmesi lâzımdı. "Rusçuk Yâranı" bunun için de tertibat aldı. İlk önce sadrazamla Alemdar'ın arasını buldu. Öbür taraftan da İstanbula itimat telkin etti. O kadar ki ağalar saltanat makamı için Alemdar'ın bir kurtarıcı olduğuna inandılar. «Rusçuk Yâranı» ndan Refik, Galip, Behiç ve Tahsin efendilerin orduda bizzat vazife almaları, güvenini kazandıkları safdil sadrazamı istedikleri gibi idare etmeleri neticesinde Alemdar sadrazam tarafından Edirneye davet edildi. Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa, Edirneye gelen Alemdar'ı ordusuyle birlikte İstanbula götürmiye razı oldu ve padişaha haber vermeden beraberce yola çıkıldı. Her şey o kadar iyi idare edilmişti ki Dördüncü Mustafa'da oldu bittiyi kabulden başka çare göremedi. Alemdar'ın gönderdiği Hacı Ali, Kabakçı'yı Rumelifenerinde öldürdü. Alemdar'la sadrazam arasındaki anlaşmaya göre, hükümet işlerine fuzulî karışanlar temizlenecekti. Sultan Mustafa ile annesinin bu hususiaki sözünden çıkmak istemiyen sadrazam, Kaptanı Derya Seydi Ali Paşanın azline razı olmayınca, Alemdar, sadrazama karşı azimli ve sert bir tavır aldı. Çelebi Mustafa Paşa bunun üzerine telâşa düştü. Hele Sultan Selim'in tahta çıkarılmak istendiğini öğrenince her şeyi anlıyarak saraya haber gönderdi. Bunu duyan Alemdar bir sabah erkenden ordusiyle birlikte şehre girdi. Evvelâ Babıâli'yi basarak sadrazamdan mührü aldı. Buradan saray üzerine yürüdü. Kubbealtı'na gelince, Darüssaade ağasından Sultan Selim'i istedi. Bundan kuşkulanan Dördüncü Mustafa, rakîpsiz kalayım diye Selim'i öldürttü. Fakat saltanat gene ona kalmadı. Lâlasının fedakârlığı sayesinde ölümden kurtulan İkinci Mahmut tahta geçti, Alemdar sadrazam oldu ve bu suretle de Üçüncü Selim'in ıslahatçı fikirleri yaşamakta devam etti (1808).

Kısa bibliyografya : Enver Ziya Karal; Selim III.'ün Hattı Hümayunları- Fransa - Mısır ve Osmanlı İmparatorluğu. Asım Tarihi. Cevdet Tarihi. Ahmet Refik; Kabakçı Mustafa. Ahmet Rasim; Osmanlı Tarihi. Kalost Arapyan; Rusçuk Âyânı Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kahramanlıkları. İsmail Hakkı Uzunçarşılı; Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yıllık oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa.

(Fethi Varal)

SÜLEYMAN HÜSNÜ PAŞA — (1838 - 1892) Süleyman Hüsnü Paşa, Yeniçeri Ağası hafidi Esseyit Mehmet Halit Efendinin oğludur. Baba tarafından Bursada metfun Emîr Sultan'a,ana tarafından Tosya'da metfun Şeyh Pınar'a bağlıdır. İstanbulda, Süleymaniye civarında Molla Güranî mahallesinde yedi aylık olarak dünyaya geldi. Doğum tarihi; 1254 (1838) yılı ramazanının yirminci cuma gecesidir.

İlk tahsil gördükten sonra 1852 de Maçkadaki "Mektebi İdadiî Askerî" ye, 1855 te "Mektebi Fünunu Harbiye" ye girdi, 1859 da mülâzımsanî rütbesiyle okuldan çıkarak İkici Orduya iltihak etti ve mensubolduğu taburla Hersek taraflarına gitti. Hersek ve İşkodra muharebelerinin hepsine iştirak etti. 1861 de mülâzımevvelliğe yükseldi. Muharebeden sonra İstanbula geldi. 1864 te sol kolağası, iki ay sonra padişahın iradesiyle silâhşorlar sağ kolağası oldu. Bir taraftan askerlik vazifesini yaparken bir taraftan da zamanın ileri bilginlerinden olan Eyüp Mahkemesi Reisi Şehrî Ahmet Nüzhet Efendinin derslerine devam ederek ulûmu arabiyeden ve dinîyeden icazetname aldı ve Akkermanî'nin "İradei Cüziye" risalesini tercüme etti. 1865 te silâhşorların lâğvedilmesi üzerine açığa çıkarıldı, sonra da İzmire gönderilerek rediflerin talimine memur edildi. 1866 da binbaşılığa yükseltilerek Karahisarı Sahip Redif Taburu Komutanlığına tâyin edildi, bir müddet sonra da Girit ihtilâlini bastırma harekâtına iştirak etmek üzere taburiyle Girit'e gönderildi. Orada dikkate değer yararlıklar gösterdi. Girit ihtilâli bastırıldıktan sonra İstanbula döndü ve Mektebi Harbiye edebiyat muallimliğine tâyin edildi. 1869 da kaymakamlığa yükseltildi. Bu aralık Yemen ve Asir gaileleri şiddetlendiği için Asir'e gönderildi ve bütün muharebelere iştirak ettikten sonra 1870 te Yemende iken miralaylığa yükseldi. Bir müddet sonra izinle İstanbula geldi, Mektebi Harbiye edebiyat muallimliğine devam etti, daha sonra okulun tarih muallimliği de uhdesine verildi. 1872 de mirliva rütbesiyle Askerî Mektepler İkinci Nazırlığına ve ders nazırlığına tâyin edildi. 1873 te doğrudan doğruya doğruya Askerî Mektepler nazırı oldu. 1875 te rütbesi ferikliğe yükseltildi. Bir ay sonra, Askerî Mektepler nazırlığı uhdesinde kalmak üzere Meclisi Vükelâ kararıyle ve Sırp muharebesine memur Serdar Abdülkerim Nadir Paşanın müşaviri harbi sıfatiyle Sofyaya gitti, sonra da İstanbuldan gelen bir emirle Şehirköy ciheti komutanlığına tâyin edildi. İlk iş olarak, meşhur Rus generali Çernayef'in komutasında Babinaglava'da toplanmış olan Sırp fırkasını mağlûbetti ve sonra Sırbistanda Niş'ten gelen Ahmet Eyüp Paşa fırkasiyle birleşerek bu suretle meydana gelen büyük kuvvetin birinci hat komutanlığında büyük yararlıklar ve başarılar gösterdi. Mütarekeden sonra Serdar Abdülkerim Nadir Paşa ile birlikte İstanbula gelerek Sultan Aziz'in tahttan indirilmesinde başlıca rolü oynadı ve Mithat Paşa başkanlığındaki Kanunu Esasi Mec -

Süleyman Hüsnü Paşa
(Bağdad'da sürgün iken)

lisinde vekâleten padişahı temsil etti, sonra da Kanunu Esasi maddelerini tenkidetmek üzere Ziya, Kemal ve Abidin Beylerden müteşekkil komisyonun başkanlığını yaptı. 1875 te müşir rütbesiyle Bosna ve Hersek komutanlığına tâyin edildi. 1876 da İşkodra fırkasiyle birleşmek üzere Karadağlılarla muharebe ve onları mağlûp ede ede İşkodra cihetine indi, sonra da Çetine'ye yürümek üzere Podgoriçe'ye geldi. Bu sırada Ruslar Tunayı geçerek Balkanlara inmiye başladıklarından on sekiz bin kadar mevcutlu kırk dört taburla ve Bar iskelesi yoliyle 9 temmuz 1293 te Dedeağaca geldi; mevcudunu Edirne, Tırnova ve Sekbanlı istasyonunda toplıyarak 18 temmuzda Eskizağrayı geri aldı ve Rusları Balkanların gerisine attı. Sonra Şıpka geçidini zorladıysa da Osman ve Mehmet Ali paşaların yerlerinden kımıldamamaları yüzünden muvaffak olamadı. 1877 eylûlü ortasında Tuna Umum Komutanlığına, Plevne'den ümit kesildiği sırada da Umum Rumeli Harb Orduları Komutanlığına tâyin edildi. 30 kasım 1293 (1877) de, Plevne'nin sukutu ve Rusların Balkanları aşmıya teşebbüsü üzerine 49 taburla Orhaniye, Sofya, Tatarpazarcığı cihetinden düşmanı durdumıya memur edildi. Ancak bâzı kuvvetli engeller yüzünden bu vazifeyi

yapamadı. Meselâ umum komutan sıfatiyle Edirnede bulunması lâzım geldiği ve bunda ısrar ettiği halde harekâtı, telgraf merkezi bulunmıyan Otlukköyünden idaresi emir olunduğundan 24 aralıkta istifa etti, umum komutanlığı Serasker Rauf Paşaya bırakarak Otlukköy'e ricat eden fırkanın komutanlığını almak üzere Otlukköy'e geldi. Orada iken Şıpka Kolordusunun esir düşmek üzere olduğunu haber aldı ve Hacıoğlu Pazarcığına gelerek Edirneye ricat harekâtına başladıysa da mütareke yapılacak diye İstanbuldan verilen emirler harekâtı üç gün geçiktirdi. Bu müddet içinde Şıpka, Hainköy, Doyran, İstirapka geçitlerinden ilerliyen Ruslar ricat hattını kestiler. Rusların 170.000 piyadesine, altı yedi fırka süvarisine ve 800 topuna karşılık elinde çoğu mustahfız olmak üzere yirmi beş, otuz bin piyade, bin beş yüz süvari ve doksan top bulunan Süleyman Paşa Rodop Balkanlarına çekilerek Edirneye ricat çareleri aramak zorunda kaldı. Bu sırada Ferik Fuat ve Şakir paşalar aldıkları emirler hilâfına hareket ederek mağlûbolduklari ve İskeçeye doğru kaçtıklarından Edirneyi tutmak imkânı kalmadığını gören Süleyman Paşa, toplıyabildiği kuvvetlerle Gümülcineye, oradan da Karaağaç iskelesine geldi. Fırka ve livaların bir kısmını İstanbula, bir kısmını da Çatalca ve Bolayır istihkâmlarına gönderdi; bu aralık Bolayır mevki komutanlığına tâyin edildiğinden Geliboluya geldi. Mütarekenin aktinden sonra Geliboluda iken Serasker Rauf Paşanın 3 şubat 1293 tarihli emriyle ve "Harb orduyu hümayunlarında kumandanlık memuriyetiyle bulunduğu avana ait suihal ve hareket ve buna müteferriğ bâzı hususattan dolayı" tâbiriyle 4 şubatta tevkif edildi; 5 şubatta İstanbuldan gönderilen "Mukaddemei Hayır" zırhlısiyle Çanakkaleye nakil ve orada bir ay hapsedildi. 3 martta İstanbula getirilerek 4 martta Taşkışlaya hapsedildi ve bir sene süren sorgu ve yargılamadan sonra 23 aralık 1294 (1878) te süngülü neferler önünde tebliğ edilen örfî bir hükümle müşirlik rütbesi refedildi ve altı sene Bağdad'da ikamet edeceği bildirildi. 8 şubat 1294 (1878) te Bağdad'a sürüldü. 1298 (1882) ekiminde 7.000 kuruş mazuliyet maaşı bağlandı. Bağdad'da altı sene kalması lâzımken sürgünlük müddeti uzatıldı ve on dört yıl kaldıktan sonra 16 temmuz 1308 (1892) de vefat etti. Bağdad'da İmam Musa Camisi içinde Eba Yusuf mesçidi kapısının sol tarafında metfundur.

Sultan Aziz'in tahttan indirilmesinde başlıca rolü oynamış olan Süleyman Paşa, hürriyet âşıkı olduğu için Abdülhamit'in gadrine uğradı ve nitekim Abdülhamit Rus Harbi biter bitmez hususi surette kurdurduğu divanı harbde paşayı mahkûm ederek Bağdad'a sürdü ve hükümde bildirilen müddet nihayete erdiği halde onu ölümüne kadar orada sürgün tuttu.

Süleyman Paşanın Sultan Aziz'in hal'inde oynadığı büyük rolün hikâyesi şudur: İlim ve irfan vâdisinde mümkün olan ilerleme ve yükselme sebeplerini sağlamıya uğraşan paşa, vatanın siyasi bünyesine ârız olan fenalıkları da görerek derin acılar duyuyor, bunların ıslahı çarelerini düşünüyordu. Memleketi felâkete ve izmihlâl uçurumuna sürükliyen istibdadı yıkarak milleti hâkim kılmak, memleketi hürriyet ve adalet güneşinin ışıkları altında refah ve saadet yoluna ulaştırmak emeli arkasında koşmaktan geri durmuyordu. Bu hayırlı maksadın gerçekleşmesi için tek çare olarak Sultan Aziz'in tahttan indirilip Beşinci Murat'ın tahta çıkarılmasını ve Kanunu Esasinin ilân edilmesini görüyordu. Her türlü tehlikeleri göze alarak bu yolda çalışmalarını ilerleten paşa, bu büyük işde Mithat Paşa ve arkadaşları tarafından desteklendiği gibi o tarihte sadrazam olan Mehmet Rüştü Paşa ile kabine âzasından birkaçını da kandırmıya muvaffak oldu. İşi bu raddeye getiren paşa, tahttan indirme hareketinin başına geçmek kahramanlığını da üstüne alarak gerekli tertibatı tamamladı. 1292 (1876) senesi mayısının 18 inci günü sabahı, daha gün doğmadan Dolmabahçe sarayını sardı. Niye uğradığını anlamıya bile vakit bulamadan Murat'ın cülûsu toplariyle tatlı uykusundan uyanan Abdülâziz Topkapı sarayının yolunu tuttu. Sabahın bu erken saatlerinde Beşinci Murat'ın sarayından alınıp Babı Seraskerî (şimdiki üniversite binası) ye götürülmesi ve Abdülâziz gibi azametli ve müstebit bir padişahın da Topkapı sarayına kaldırılması suretiyle kan akmadan ve gürültü çıkmadan başarılan bu hükümdar değişikliğinin muvaffakıyet sırrı, hiç şüphesiz ki, sırf Süleyman Paşanın muhitinde uyandırdığı sonsuz sevgiden ve şahsına karşı beslenen derin emniyet ve itimattan ileri gelmişti. Fakat ne yazık ki zulüm ve istibdadı devirmek gayesiyle meydana getirdiği bu inkılâp, umduğu mesut neticeyi vermedi. İnkılâp işlerinin hazırlandığı sıralarda bile türlü türlü döneklikler yapan zamanın sadrazamı, alışmış olduğu keyfî hareketlerden ayrılmak endişesiyle daha ilk adımda içini dışına vurdu ve Mithat Paşanın Meşrutiyet idaresini ve vükelâ mesuliyetini belirtmek üzere hazırladığı hattı hümayun müsveddesini baştan aşağı değiştirdi ve bozdu. İnkılâpçıların uğradıkları bu ilk ümit ve emel kırıklığı, gerçi onları sarsdıysa da kuvvetlerini kaybettirmedi ve hükümdar değişikliğindeki gayelerinin gerçekleşmesi için teşebbuslere girişmekten onları geri bırakmadı. İşte bu hareketlerin neticesiyledir ki Sultan Aziz'in hal'inden bir hafta sonra "Meşrutiyeti idarenin Devleti Osmaniye hakkında red veya kabulü şıklarından hangisinin ercah ve ensep olduğunu tâyin için (Hissi İnkılâp; sayfa 61) Babı fetvada Sadrazam Mehmet Rüştü Paşanın başkanlığında hususi bir meclis toplandı. Meşrutiyet idaresi taraftarlariyle sadrazamın istibdat düşüncesine hizmet edenlerden meydana gelmiş bu fevkalâde mecliste geçen müzakereler sırasında sadrazam birden bire şu sözleri ortaya attı : "Biz ahaliye bâzı müsaidat gösterelim ki, onlar, devletten hukukumuzu istihsal ettik zannetsinler, lâkin nefsülemirde de bir şey vermiş olmalıyım." O dakikaya kadar sabır ve sükûnetini muhafaza eden Süleyman Paşa büyük bir asabiyetle paşaya bağırdı : "Paşa Hazretleri, tebeddülü saltanat hali hazırı istibdadı vikaye için yapılmadı. Bilâkis vatanı, milleti izmihlâl ve felâketten kurtarmak maksadiyle bu fedakârlık ihtiyar edildi. Yoksa siz de çok iyi biliyorsunuz ki bu işi başaranların, ne sultanı mahlûa bir garazı şahsileri ve ne de şimdikine bir nisbeti mahsusaları vardır. Binaenaleyh müzakerata bu dakikaları nazarı itinaya alarak devam buyurmanızı rica ederim". Uzun münakaşalar sırasında sadrazam : "Canım, bu ahaliye imtiyaz vermiye gelmez, verdikçe daha ziyadesine talibolurlar. İşte Giritlilere geçende imtiyaz verilmişti. Halbuki şimdi de bunun tevsiini istiyorlar" demesi üzerine Süleyman Paşa gene kükredi : "Giritlilere o imtiyaz verilip te sui misal tevarüs edileceğine - şayet devlet tediplerinden âciz ise - adadan kâmilen keffiyet etmeliydi. Bana kalırsa onlar imtiyazı devletten değil şahıstan istiyorlar. Halbuki Millet Meclisinin mevcudiyeti bu gibi taleplere aslâ meydan ve salâhiyet bırakmaz." Bu sözler karşısında bocalıyan sadrazamın imdadına yetişmek için bâzı âzalar yumuşatıcı ve uzlaştırıcı bir dil kullanarak işi yatıştırmak istediler. Bir kısmı da sadrazamı okşıyacak cümeleler kullandılar ve nihayet bir karara varılamadan mesele ikinci toplantıya bırakıldı. Bu ikinci toplantı da bir daha nasibolmadı ve istibdat yılanı zehrini saçmakta devam etti. O kadar ki kısa bir müddet süren Beşinci Murat'ın saltanat devrinden sonra tahta çıkan İkinci Abdülhamit, Süleyman Paşanın hür düşüncelerini ve hürriyet sevgisini yakından bildiği için ilk fırsatta kurban edeceklerinin listesine onu da geçirmekte gecikmedi ve bu kararını da 1293 Muharebesini müteakıp hemen yerine getirdi.

Süleyman Hüsnü Paşa
(Harbiye Mektebi nazırı iken)

Hayatında 84 muharebeye iştirak eden Süleyman Paşa, kılıcı kadar kalemine de sahip bir zattı. İlim sahasında çalıştığı müddetçe kültür âlemimize müteaddit eserler kazandırdığı gibi askerî rüşdiyelerini kurmak suretiyle de binlerce vatan evlâdının yetişmelerine hizmet etti. Paşa Darüşşafaka'nın da kurucularındandır. Darüşşafa-

ka'da okutulmak üzere «Sarfı Türki», «İlmihali Sagir», «İlmihali Kebir» Harbiye'de okutulmak üzere «Mebaniyül İnşa», «İlmi Arz» ve «Tarihi Âlem» eserlerini yazmıştır. «Tarihi Âlem» eseri için, 1875 de Pariste toplanan Coğrafya Kongresinden ikinci rütbe madalya almıştır. Paşanın bu eserlerinden başka Karadağ ve Sırp muharebelerini anlatan "Umdetül Hakayik" adlı bir eseriyle «Hissi İnkılâp» adlı basılmamış bir eseri vardır.

(S. G. Balkan)

TARİKAT — Yol, hal ve şan anlamlarına gelen bu kelime tasavvufun sistemleşmesinden sonra meydana gelen ve giyim, zikir tarzı ve telâkki ayrılıklariyle hususiyetler gösteren sofi teşekküllerine ad olmuştur.

İlk zamanlarda sert bir zahitlik tarzında görünmekle beraber gene de Bayezid-i Bıstâmî (874 - 75) ve Hüseyn ibn-i Mansûr-el-Hallâc (921) gibi sofilerin aşırı vahdeti vücut (varlık birliği) fikirlerini taşıyan ve Hicretin Altıncı Yüzyılından itibaren de hemen hemen tamamiyle vahdeti vücutçular tarafından temsil edilen tarikatların, din ve mezheple farkı şudur: Din, inanış, ibadet ve muamelât esaslarını ihtiva eden ve inananlarca, Tanrı tarafından Peygambere vahy edilerek halka bildirilen hükümlerin topluluğuna denir. Siyasi, iktisadi ve içtimai sebeplerle dinin inanış ve bilhassa ibadet ve muamelât hükümlerini anlayıştan doğan ve zamanın gelişmesiyle gelişerek diğer anlayışlardan tamamiyle ayrılan sisteme "mezhep - gidilecek yol" adı verilmiştir. Tarikat ise ibadet ve muamelâtta bir ayrılık göstermez. Zahitlerce fazla ibadetten, vahdeti vücutçularca inanışta bir telâkki tarzından ibarettir ve bir tarikatta birbirine aykırı mezhep salikleri de bulunabilir.

Tasavvuf, Hint - İran, Yunan - Roma tesirlerinin, bir taraftan Hıristiyanlıkla, Yeni - Eflâtun'cuların nazariyeleriyle, Yahudilikle, bir taraftan da, bilhassa Türk tarikatlarında, Şamanizmin, Maniheizmin ve nihayet yerli geleneklerin hususiyetleriyle ve hepsinin de İslâmî unsurla karışmasından meydana gelmiş idealist bir tefekkür sistemidir. Ancak tasavvuf, bütün sofilerde aynı tarzda tezahür etmemiştir. Şarap, nasıl insanın tabiat ve meşrebini meydana çıkarırsa vahdeti vücutta tahakkuk da, sofinin tabiat ve meşrebini meydana çıkarmıştır. Bu yüzden şeriatin zahirî hükümlerine hiç ehemmiyet vermiyen ve kaba bir ibahaya varan, yahut şeriati, halkın düzenini korumak için kurulmuş kabul ederek kendilerince "edeb-i Muhammedî" denen bu hükümlere riayet eden ve muamelâtta şeriatten ayrılmıyan, kurdukları sistemi dünyevî yücelişe bir basamak yapıp padişahlık elde eden, hükümetler kuran, yahut muvaffak olamayıp tarih sayfalarına bir kargaşalık unsuru olarak geçen, vahdeti vücudu bilgi bakımından kabul etmekle beraber ileriye gidemeyip tenakuzlar içinde bocalıyan, hareketiyle inancını yalanlıyan, vahdetin yalnız bilgisini kuran, ve kurulmuş bilgi sistemini şerheden, İslâmileşmiş Yunan - Yeni-Eflâtunculuk felsefesine kendisini verip din adına dinsizliği yayacak kadar ileri giden, hattâ peygamberliği bir irfan mertebesi sayıp bu dâvaya kalkışan, yahut da devrindeki büyüklere çatıp zengin gelirli bir tekke kurarak padişahlara bile

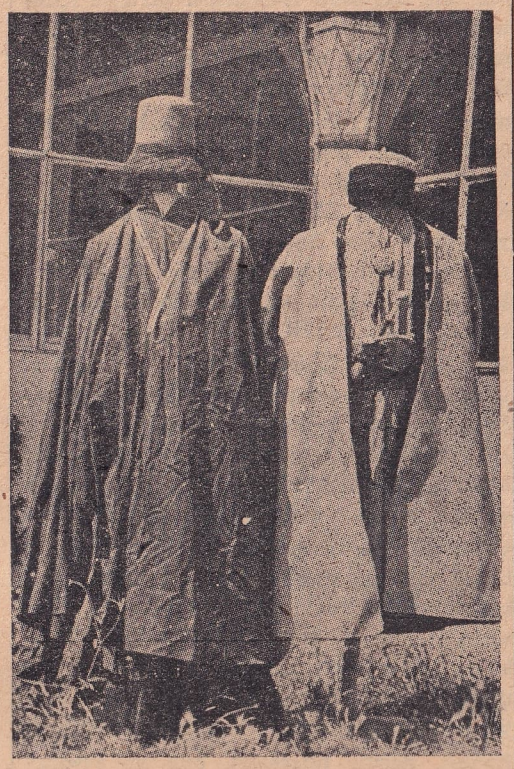

Solda Mevlevi, sağda Bektaşi kılığı

hükmedecek kadar nüfuz kazanan ve çeşitli tabasbuslarla bu nüfuzu koruyan sofiler vardır.

Arapçalaşmış bir kelime olan «tasavvuf» ile tasavvufu benimsiyenlere verilen «sofi» kelimesinin nereden çıktığı hakkında türlü türlü fikirler yürütülmüştür. Bunların belli başlılarını kısaca söyliyelim: a) Bu mesleğe mensubolanlar softan, yani yünden hırka giyerlerdi. Bu yüzden kendilerine sofi, yollarına tasavvuf dendi, b) Peygamber zamanında yersiz yurtsuz olan Sahabe, mescidin sofasında yatıp kalkarlar, bunlara «Ashab-ı suffa - sofa sahabesi, sofada yatanlar" denirdi. Dervişler, zahitlikte bunlara benzediklerinden sofi adını aldılar, c) Mudar kabîlesinin içinde Sûfa denen bir bölük halk, fazla ibadetle şöhret bulmuştu. Bu kelime de oradan geldi, d) Sofi ve tasavvuf kelimesi, safâ yani arılık, temizlik kökünden gelir, e) Sûfan denilen bir ot vardır. Sofiler de riyazetle meşgul olup çok defa çöllerde ot yediklerinden bu kelimeye nisbet edilmişlerdir. Bütün bu fikirleri serdeden, bu hükümleri sıralıyan en eski kaynaklar, hepsinin de uydurma olduğunu kaydederler. Doğrucası bu kelime de felsefe ve feylesûf gibi yunanca hikmet anlamına gelen "sofia" kelimesinden arapçalaşmıştır.

"Risalet-ül-Melâmetiyye" ve "Tabakat" sahibi Nişabur'lu Ebû - Abdürrahman Sülemi'den itibaren hal ehlini «zahitler, sofiler, şuttar - neşeliler, şakraklar» diye üçe ayırmak âdet olmuş, Necmeddin'i Kübra (1221) da «Usûl-i aşere - On asıl» adlı kitabında aynı tasnifi kabul etmiştir. Bu tasnife göre zahitler, bir mürşide uymaksızın kendi kendilerine ve yalnız ibadetle Tanrıya ulaşmak isteyenlerdir. Bunlar, ibadetin zevkine kapılırlar ve yolları bağlanır, ulaşanları pek azdır. Sofiler bir mürşide uyup riyazat ve Tanrı adlarını anmakla hakikate varmıya çalışırlar. Bu yol öbüründen kısadır, fakat bu yolda riyazat ve zikrin zevkine kapılmak, bu suretle mânevi zevk ve kerametlerle yoldan kalmak tehlikesi vardır. Üçüncü kısım olan "şuttar-şakraklar" ise bir mürşide uyarlar, sülûk denen mânevi yolculukta aşk ve cezbeyi esas tutarlar. Zikir, fikir, vird gibi şeylerle uğraşmazlar. Aşk ve cezbe, mevhum varlıklarını yok eder ve birden hakikate ulaşırlar. Birçok tarikatların esası olan «Melâmetîlik», bu üçüncü kısımdandır. Sofiler, bunları kendilerinden aşağı mertebede gördükleri halde onlar ve «Melâmet» neşesiyle kurulan tarikatlar erbabı, sofileri, şeriatle tarikat arasındaki berzahta sayarlar ve tasavvuf ehlini aşağı görürler.

T a r i k a t l a r d a k i e s a s l a r: Tasavvufun sistemleşmesinden doğan tarikatlarda şu esaslar vardır: a) Hususî giyim: Her tarikatın inanışını gösterir şekilde ve tac denen hususi külâh, sarığı, bele takılan kemeri ve bazan boyna, hırkaya, kulağa takılan, bele bağlanan taşlar, ipler, küpeleri, hattâ muayyen renkte papuçları, asâları (baston) vardır ki bütün bunlara "tarikat cihazı" denir. b) Zikir; Tarikatta Tanrının bir, üç, beş, yedi, on iki, on dört yahut daha fazla adını, derecesi arttıkça ve birer birer muayyen vakitlerde muayyen, yahut gayrı muayyen sayıda anmıya "zikir" denir. Mevlevilerde yalnız "Allah" adı zikredilir. İlk tarikatlarda "Lâilâhe illallâh, Allah, Hû" adlarının anıldığı, sonradan bu adların "Hak, Hay, Kayyum, Kahhar" adlarının da ilâvesiyle yediye çıkarıldığı rivayet edilir. Daha sonraları bâzı tarikatlarda bu yedi ada daha birçok adlar eklenmiştir. c) Vird: Tarikat büyükleri tarafından ayet ve hadislerden de bâzı parçalar alınarak meydana getirilen hususi dualardır. Tarikat mensupları, virdi muayyen vakitlerde okurlar. ç) Murakabe: Tarikat mensupları, diz çöküp

Balta şeklindekiler «teber», zincirli ve boynuz şeklindeki «nefir», sağ taraftaki yılankavi sopa «asâ», solda ve ortadaki dayanaklı bastonlar «müttekâ» dır.

gözlerini yumarak başlarını kalblerine doğru eğerler ve mürşitlerini gözlerinin önüne getirirler. Buna gözetleşme mânasına gelen "murakabe" denir. Murakabe, böyle hususi bir tarzda yapıldığı gibi sâlik, yani

hakîkat yolcusu, her ne işde olursa olsun daima mürşidini düşünecek, onu gözünden ayırmıyacak, gönlünden çıkarmıyacaktır. Bu suretle önce şeyhinde, ondan sonra Peygamberde ve nihayet Tanrıda yok olmak ve bu üç mertebede tahakkuk ettikçe sırasiyle şeyhiyle, Peygamberle ve Tanrıyla var olmak makamlarına erişir. d) **Riyazat ve çile:** Tarikatların bir kısmında riyazat ve çile vardır. Farsça olan ve kırk gün, kırk günlük anlamına gelen çileye arapça erbain de denir. Derviş, şeyh tarafından tekkede erbain için yapılmış olan dar ve küçük hücrelerden birine konur. Zaruret olmadıkça dışarıya çıkamaz. Orada kırk gün ibadetle meşgul olur. Klâsik erbainde dervişe ilk günü kırk, ikinci günü otuz dokuz ve bu suretle her gün bir tanesi azaltılmak şartiyle kırkıncı günü bir zeytin ve yirmi dört saatte bir testi su verilir. Bu müddet içinde geceleri uzanıp yatmaz. «Müttekâ» (dayanak) denen üstü hilâlvari, ucu sivri bir demir sopayı yere saplar, alnını hilâlvari yere dayar. Yahut çile kayışı denen ve bir ucu diz altlarından geçmek üzere boyna takılan bir kayışla dizleri dikilmiş bir halde oturarak ımızganır. Kırk gün bitince dervişi erbainden çıkarırlar. Gördüğü rüya ve hülyaları şeyhe anlatır. Bunlara göre derecesi yücelmiş olur. Erbainden çıkan derviş, yıkanır ve o gün şerefine kesilen kurbanın ciğerini yer. Birbiri üstüne üç erbain çıkaran dervişler vardır. Mevlevilerde riyazat yoktur, fakat çile bin bir gündür. Bu müddet zarfında derviş, kendisine gösterilen hizmeti görür, sema' öğrenir, mesnevi okur, istidadına göre ney, kudüm ve âyin denen Mevlevi ilâhilerini meşkeder. Bektaşilerde de sülûk hizmetledir, fakat muayyen zamanı yoktur. e) **Seyahat:** Dervişe bazan bir kusuru yüzünden, bazan da halini ve derecesini yüceltmek için seyyahlık verilir. Hac eder, Necef, Bağdad, Kerbelâ ve Meşhedi ziyaret eder. Seyahati sırasında içi oyulmuş büyük bir hindistancevizinden, bazan da pirinçten ve hattâ süs için olanları gümüşten yapılmış, iki kenarından bir zincire bağlanmış "keşkül"ünü uzatarak istememek şartiyle içine konanları, konuk olduğu tekkeye götürmek suretiyle dilenir. Keşkül uzatırken ilâhî ve mersiye okuyanlar da vardır. Yalnız Mevlevilerde dilenme yasaktır ve bu âdet yoktur. Kendisine seyyahlık verilen Mevlevi dervişi, bulunduğu tekkeden kalkar, başka bir il'e göçer ve oradaki tekkeye konuk olur. Başka tarikatlarda tekkesinden kalkıp yukarıda söylediğimiz yerleri gezen kişinin nihayet Sinoba gelerek orada yatan Seyyit Bilâl'ı ziyaret etmes âdet olmuştu. Seyyit Bilâl'ı ziyaret edenlerin seyahati tamamlanmış olurdu. Seyahati sırasında meşinden elbise giyen, meşin bir kırbayı omuzuna takıp beline halkalarla bağlı taslardan halka su dağıtarak sakalık yapan ve mersiyeler okuyan dervişler de vardı. Ayrıca seyyah olmadığ halde muharremlerde sakalık edenler de bulunurdu. f) **Tekke:** Şeyhin oturduğu, dervişlerin hizmet ettikleri yere denir. Tekkeler, ekseriyetle tarikat pîrinin, yahut ulularının türbeleri yanına yapılır. Harem ve selâmlık daireleri, vakıf arazisi, kütüphanesi, derviş hücreleri, çile ve riyazat yerleri, mutfağı, yemek odası, kahve ocağı, büyüklüğüne göre ahırı, konuk odaları, türbesi ve mezarlığı bulunan tam teşkilâtlı bir yerdir. Tekkelerde ayrıca sema'hane yahut tevhithane denen mihraplı, kafesli, maksureli ve çok defa türbedeki yatırları içine alan büyük bir yer de vardır ki burada kutlu gün ve gecelerle haftanın muayyen gün veya gecesinde şeyh, dervişler ve tarikat mensupları toplanır. Vird okunur, zikredilir, yahut sema' töreni yapılır. Ayrıca derviş olan, yahut şeyhliğe tâyin edilen kişilerin kabul ve atanma törenleri de burada icra edilir. Pîrin, yani tarikatı kuranın türbesi bulunan tekkeye "Pîr evi" denir ve o tarikat tekkelerinin en büyüğü ve şereflisidir. Bundan sonra tarikat ulularının yattığı tekkelere astâne, onlardan küçüklerine tekke ve dergâh, tarikat mensuplarının yolculuk esnasında konaklamaları için kurulan küçüklerine zaviye ve umumi olarak hepsine birden de tekke ve dergâh adı verilir. g) **Mukabele:** Sema'hane, yahut tevhithanede tarikat âyinleri yapılırken tarikata mensubolmıyanlar maksurelerde, kadınlar kafes arkasındaki yerde, tarikat mensupları ise bir daire şeklinde olan sema'hanenin içinde ve kenarlarda otururlar, bu suretle de birbirlerine karşı oturmuş olurlar. Bundan dolayı bu törenlere yüz yüze gelme anlamında "mukabele" adı verilmiştir.

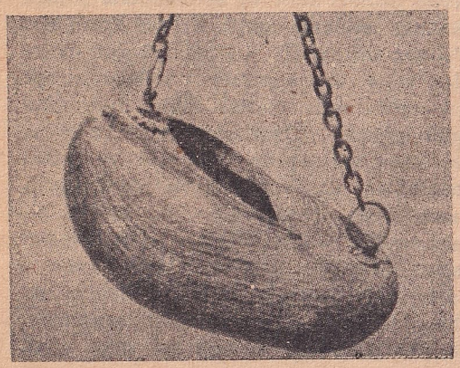

Keşkül

Tarikatlarda dereceler: Tarikatlarda, tarikatı kurana "pîr" denir. Mensuplar arasında derviş yapma salâhiyetini kazanmış olanlara "şeyh" adı verilir. Şeyhler, aynı zamanda halifelik pâyesini de almış olurlar ve dervişlerden, ileri gelenlere şeyhlik verebilirler. Şeyhlik verilen adama, tarikat silsilesini de ihtiva eden ve şeyh olduğunu bildiren «icazetname» (diploma) verilir. Mevlevi ve Bektaşi gibi bâzı tarikatlarda halifelikle şeyhlik ayrıdır. Tarikat mensuplarına muhip, muhipler arasında sülûkünü tamamlayıp törenle tâc giydirilmiş veya bâzı tarikatlarda olduğu gibi biat töreniyle muhiplikten ileri dereceye geçmiş olanlara derviş denir.

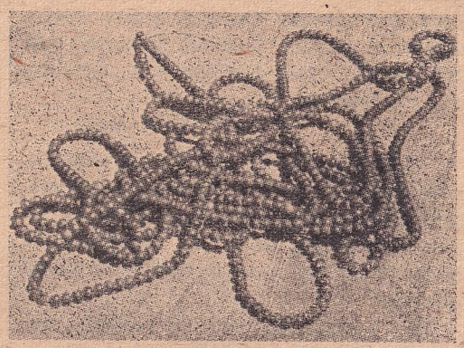

Tesbih

Sülûk: Tarikatın esası budur. Sâlik, yani hakikat yolcusu, vahdeti vücudun tahakkuku için şeriatten hakikate, mevhum varlıktan gerçek varlığa mânevi bir yolculuk yapar. Bu yolculuğa sülûk denir. Sülûke esmayı, yani Tanrı adlarını zikretmeyi ve riyazatı esas tutanlar olduğu gibi aşk ve cezbeyi esas tutanlar da vardır ki, sofiler ve şuttar tasnifi de bundan doğmuştur.

Yakiyn mertebeleri: Sâlik, her mânevi mertebede önce bilgiyle, sonra görüş, daha sonra da oluşla üç derece geçirir. Bu dereceler de "İlm-el-yakıyn, Ayn-el-yakıyn, Hakk-al-yakıyn" denir. Hacı Bayram, bunları "biliş, buluş, oluş" diye türkçeleştirmiştir.

Sülûk mertebeleri: Vahdeti vücutta sâlik, önce bütün işlerin Tanrı işi olduğunu, sonra bütün sıfatların Tanrı sıfatı olduğunu, sonra da varlığın, bir uğurdan Tanrı olduğunu bilir, bulur, ve bununla tahakkuk eder. Bu mertebelere "Tevhidi ef'al, Tevhidi sıfat, Tevhidi zat" denir. Bunlar fena, yani yokluk mertebeleridir. Sonra "Cem', Cem'-ül-cem', Hazret-ül-cem'» makamlarına erişir. Sırasiyle bu makamlarda Tanrı ef'aliyle, Tanrı sıfatiyle, Tanrı zatiyle varlığa ulaşır. Bunlara da beka yani varlık mertebeleri denir. Bu makamlarda tahakkuk eden sâlik, tarikatta son makama ulaşmış ve sülûkünü tamamlamış olur.

İlk tarikatlar: Müslümanlık, hududunu genişletip bir taraftan Hint - İran, bir taraftan da Bizans illerine gir-

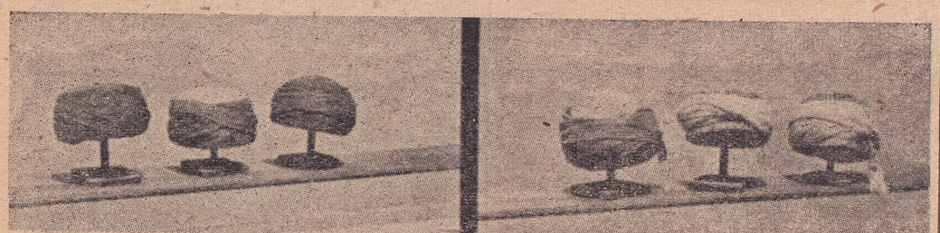

Muhtelif tarikatlara ait taclar (bu bentteki eşya ve resimler İstanbul Belediye Müzesinden çektirilmiştir

miş, bu suretle birçok din ve geleneklerle karşılaşmıştı. Aynı zamanda Emeviler ve bilhassa Abbasoğulları zamanında eski Yunan felsefesi, Müslüman bilginleri tarafından benimsenmiş, İsmailîler bu felsefeyi halka yaymışlardı. Nihayet gene Yunan felsefesinin tesiri altında ve İslâmiyet umdelerini müdafaa için "kelâm" bilgisi

Bir tekkede «mukabele»

tedvin edilmiş bir yandan da tasavvuf sistemleşmiye başlamıştı. İlk olarak kurulan tekke, Şamda ve Kûfeli Ebu Haşim (767) adınadır. En eski kaynaklar, ilk tarikatlardan olarak İbrahim ibn-i Edhem'e (777) nisbet edilen "Edhemiyye", "Ma'ruf-ı Kerhî'ye (815) nisbet edilen "Ma'rufiyye", Bayezid-i Bistamî'ye nisbet edilen "Bayezidiyye", yahut "Tayfuriyye", Sehl ibn-i Abdullah-ı Tüsterî'ye (896) nisbet edilen "Sehliye", yahut "Tüsteriyye", Cüneyd-i Bağdadî'ye (909) nisbet edilen "Cüneydiyye" ve Batınî-Şiî inanışlarla aşırı vahdeti vücut inanışını birleştiren ve Hıristiyanlıktan da müteessir olan ve bu yüzden 921 de Bağdad'da idam edilen Huseyn ibn-i Mansur'a nisbet edilen "Hallâciyye", yahut "Mansuriyye" gibi bâzı tarikat adları veriyorlar. Fakat Cüneyd ve Bayezid'in "Risâlet-ül-Melâmetiyye" ye nazaran zamanlarının meşhur Melâmetîlerinden oldukları, Hüseyn bin Mansur'un da bir tarikattan ziyade Batınî bir mezhep kurucusu olduğu düşünülürse adları verilen tarikatların, tam mânasiyle birer tarikat olmayıp adları geçen sofilerin etrafında toplanmış zümrelere verilen birer ad olduğu sonucuna varmamız pek tabiidir.

T a r i k a t ş i l s i l e s i : Şiilik tesiri altında kalan tasavvuf mümessilleri, ilk zamanlardan itibaren tarikatlarını Peygambere kadar götürmek için bir silsile icad etmişler ve Peygamberin, Ali'ye zikir telkin ettiğine dair bir de hadis uydurmuşlardır. Bu silsile, şu suretle tertibedilmiştir: Muhammed — Ali — Hasan-ı Bısrî — Habîb-i A'cemî — Davud-ı Tâî — Ma'rûf-ı Kerhî — Seriyy-ı Sakatî — Cüneyd-i Bağdadî. Hasan-ı Bısrî, Ali ile konuşmamış olduğundan bu mahzuru gören bazı sofiler, Ali ile Hasan arasına Ali'nin adamlarından Kümeyl ibn-i Ziyad'ı da ilâve etmişlerdir. Ma'ruf, on iki imamın sekizincisi Aliyy-ür-Rıza tarafından Müslüman edildiği cihetle silsileyi şöyle yürütenler de vardır: Muhammed — Ali — Hasan ibn-i Ali — Huseyn — Aliyy ibn-il-Huseyn — Muhammed ibn-i Ali — Cafer ibn-i Muhammed — Musa ibn-i Cafer — Aliyy ibn-i Musa — Ma'ruf-ı Kerhî — Seriyy-i Sakatî — Cüneyd-i Bağdadî.

Alevî silsilesi denen bu silsileden sonra Sünnilik gayretiyle Ebu Bekir'den Muhammed'e götürülen bir başka silsile de uydurulmuş, bunun için de Peygamberin, Ebu Bekir'e mağarada zikri hafî (gizli zikir) telkin ettiğine dair uydurma bir hadis yayınlanmıştır. Bekrî denen bu silsile şudur: Muhammed — Ebubekir — Selman-ı Farisî — Kaasım ibn-i Muhammed ibn-i Ebu Bekr — Cafer - üs - Sadık — Bayezid-i Bıstâmî.

Bu silsile, büsbütün uydurmadır. Selman'ın Ebu Bekir'le hiçbir münasebeti olmadığı gibi Bayezid de Cafer-üs-Sadık'ın ölümünden sonra doğmuştur. Hattâ gene bu yüzden bâzı silsilelerde Bayezid'in, İmam Cafer'in ruhaniyetinden feyz aldığı kaydedilmiştir. Bu iki silsileden başka meşhur olmıyan Farukî ve Osmanî silsileleri de uydurulmuştur. Hâsılı tarikat silsilelerinin son tarafları tamamiyle doğru, baş tarafları tamamiyle uydurmadır.

H ı r k a : Tasavvufta hırka «hâl» e delâlet eder ve şeyhin dervişe hırka giydirmesi, hâlini vermesi, onu, sırrına vâris kılmasıdır. Tarikat hırkasının da bir silsilesi vardır ve çok defa tarikat silsilesiyle beraber yürütülür. Muhammed Peygamberin, hırkasını Üveys'e verdiği ve bu hırkanın sonradan Sahabe tarafından ona teslim edildiği, Ali'ye hırka giydirdiği, Âdem Peygambere Cennetten hırka indiği gibi aslı olmıyan çocukça rivayetler icadedilerek bu hırka geleneği kuvvetlendirilmiş, hattâ hırkaya ait risaleler bile yazılmıştır.

Ş u t t a r - Ş a k r a k l a r : Bu yolun ilk mümessilleri Melâmetilerdir. Melâmetilikten şu tarikatlar doğmuştur : Kübrevîlik. Moğol akınında öldürülen (1221) Necmeddin-i Kübra'ya mensup bir tarikattır. Kübrevîlik'ten Mevlevîlik ve Nurbahşîlik meydana gelmiştir. Çelebi Hüsameddin'in ceddi Tac-ül-ârifin Ebül-Vefa-yı Kürdî'ye (1107) nisbet edilen Vefaiyye tarikatiyle bu tarikattan meydana gelen Babaiyye ve Babaiyye'den doğan Bektaşiyye tarikatlariyle sonradan Bektaşilik tarafından temsil edilen Kalenderiyye, Câmiyye, Edhemiyye, Şemsiyye, Abdallar ve Kalenderiyye'nin bir kolu olan Haydariyye, Haydariyye'den ayrılan Harirîyye, İranda yayılan Nimetiyye, Halvetîlikle Kalenderîliğin birleşmesinden doğan Safeviyye, yahut Erdebiliyye, Safeviyye'den meydana gelen Bayramiyye, Bayramî'lerin bir kolu olan Melâmiyye - Hamzaviyye ve Batınî inanışlariyle yoğurulmuş olup bir tarikattan ziyade iktisadî bir teşekkül olan Ahılık, Şuttar kısmındandır. Sonradan Bayramî'likten ayrılan Şemsiyye koliyle gene Bayramî'likten meydana gelen Celvetiyye ve Himmetiyye kolları, esmayı, yani Tanrı adlarını zikretmeyi sülûke esas kabul ederek Şuttar kısmından ayrılmışlardır. Celvetiyye'den meydana gelen Haşimiyye ise Celvetilik ve Bektaşiliği birleştiren ve Şuttar kısmına dahil olan bir koldur. Yeseviyye ile ondan meydana gelen Nakşibendiyye ve Nakşibendiyyenin kolu olan Halidiyye ise Şuttar'dan olmakla beraber esma'yı da esas tutan tarikatlardandır. Ondokuzuncu Yüzyılda Rumelide doğan son Melâmîlik, Bayramiyye ve Nakşibendiyye'nin birleşmesinden meydana gelmiş bir tarikattır.

Mevlevî «mukabele» si

E s m a y ı (z i k r i v e r i y a z a-

tı) esas tutanlar, sofiler: Bunların başında dört büyük tarikat gelir: Kaadiriyye, Rufaiyye, Bedeviyye, Disukiyye. Dördü de menşe bakımından Arap olan bu tarikatlardan Kaadirîlikle Rufaîlik, Türkiyede tamamiyle Türkleşmiş, Bedevîlik pek az yayılmış, Disukilik ise hiç Türkiyeye girmemiştir. Bunlardan sonra Şazliyye ve Sadiyye de Arap tarikatlarıdır. Sadîlik. Türkiyede Türkleşmiş, Sazelilik adına yalnız İstanbulda iki tekke kurulmuştur. Esediyye, Mukaddesiyye, Garibiyye, Eşrefiyye, Yarefiyye, Hammadiyye, Hilâliyye, Hindiyye, Zeyniyye, İseviyye, Rûmiyye yahut İsmailiyye, Halisiyye kollariyle nihayet Yirminci Yüzyılda İstanbulda Süreyya Bey adında bir Kaadirî - Melâmî şeyhine mensup kol, Kaadiriyye'den ayrılmış ve Türkiyede bilhassa Eşrefiyye, İsmailiyye ve Halisiyye kolları yayılmıştır. Şeyh-i Ekber denen Muhittin ibn-i Arabî'ye mensup ve bugün mensubu kalmamış olan Ekberiyye tarikatını da Kaadiriyye kolu sayarlarsa da gerek Muhittin, gerek kurduğu yol, neşe bakımından şuttar'dandır. İkinci pîr Seyyit Yahya Şirvanî (1457-1458) tarafından temsil edilip halifeleri tarafından Anadoluda yayılan Halvetilikten Ruşeniyye, Cemaliyye, Ahmediyye ve Şemsiyye kolları meydana gelmiştir. Ruşeniyye'den Demirtaşiyye, Melâmilik, Bektaşilik, Mevlevilik'in ve Halvetilik'in birleşmesinden doğan Gülşeniyye, ondan Sezaiyye, Halvetiyye kolları çıkmıştır. Cemaliyye'den Sümbüliyye, Şabaniyye, Şabaniyye'den Karabaşiyye, ondan Nasuhiyye, ondan Çerkeşiyye, ondan Haliliyye, İbrahimiyye ve gene Karabaşiyye'den Bekiriyye, Bekiriyye'den Hanefiyye, ondan Ticâiyye, gene Bekiriyye'den Halvetiyye, Halvetiyye'den Semaniyye, Hanefiyye'den Dırdıriyye, ondan Sâviyye kollariyle asli şube olan Cemaliyye kolundan Assaliyye ve Bahşiyye kolları doğmuştur. Son yüzyılın en büyük sofilerinden biri olan Fatih türbedarı Ahmet Amiş de Şabaniyye'nin İbrahimiyye yahut Kuşadaviyye kolundan olup Halvetiliği melâmet neşesiyle yürüten bir kol sahibi sayılır. Ahmediyyeden Ramazaniyye, ondan Cihangiriyye, Bahuriyye, Raufiyye, Cerrahiyye, Hayatiyye, gene Ahmediyye'den Sinaniyye, Sinaniyye'den Muslihiyye, Muslihiyye'den Zeheriyye ve gene Ahmediyye'den Uşşakıyye, Uşşakıyye'den Cemaliyye, ondan Salâhiyye, Cahidiyye, gene Ahmediyye'den Mısriyye yahut Niyaziyye kolları çıkmıştır. Şemsiyye'den yalnız Sivasiyye kolu meydana gelmiştir. Halvetilik biraz Arabistanda, en ziyade Türkiyede ve bilhassa İstanbul ve Trakyada yayılmış bir tarikattır.

Bunlardan başka birçok tarikatlar varsa da bir kısmının adı bile unutulmuştur. Ayrıca İnkılâptan önce Adanada çıkan Biberiyye gibi saçma tarikatlarla bütün tarikatları birleştirmek suretiyle kurulmıya uğraşılan Ekmeliyye gibi zamanı geçmiş teşebbüsleri de burada anabiliriz. Tarikatlar, Türkiyede ilga edildikten sonra yakınlarda Mısır ve Suriyede de aynı icraat yapılmış, bu suretle bugün yalnız Irak, İran, Hindistan ve Afrikada kalmıştır.

Kısa bibliyografya: Abdülkerim Kuşeyrî; Risalet-ül-Kuşeyriyye. Ahmed Eflâkî; Menakıb-ül-Ârifîn. Ahmed Rifat; Mir'at-ül-Makasıd fî Def'-il-Mefasid. Ebül-Hasan Aliyyi-ibn-i Osman-ı Gaznevî; Keşf-ül-Mahcub. Ebu-Nasr Abdullah ibn-i Ali; El-luma'. Hidayet; Rıyaz-ül-Cenne. Kemaleddin Harirîzade; Tibyanü vesail-il-Hakaayık. Lâmiî; Nefahat tercümesi. Mahmud Helvacızade; Lemazat. Alişah; Tarâik-ul-Hakaayık. Sadık Vicdanî; Tumar-ı Turuk-ı Aliyye (Sûfî-Tasavvuf, Melâmîlik, Kaadirilik, Halvetîlik cüzüleri). Şükrü; Silsile-name. Vâhidî; Menakıb-ı Hace-i Cihan ve Netice-i Can.

(Doçent Abdülbaki Gölpınarlı)

TÜRKİYE TİCARET VE SANAYİ ODALARI — İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının ilk teşekkül tarihini mebde' tutarak yapılacak kısacık bir tarihçe Türkiye ticaret ve sanayi odaları hakkında da bir fikir peyda edilmesine yardım edecektir. Osmanlı İmparatorluğu devrinde ve Hicrî sene hesabiyle 13 zilkaade 1292 tarihinde neşrolunan ıslahat fermanının metninde "..... Ziraat ve felâhat ve sanayi ve ticaretin ıslah ve teksiri.." o zamanki Ticaret Nezaretinin asli vazifeleri meyanına konduğu tasrih ve fiiliyata geçilmek üzere erbabı vukuf ve malûmat ile müzakere lüzumu kaydedilmişti. Bunun neticesi olarak "Meclisi Ticaret ve Ziraat" unvaniyle bir meclisi mahsus teşkili düşünüldü. Bu meclisin esas vazifeleri de bir kararname ile tesbit edilmişti; kararname âdeta bir program mahiyetinde idi. Birinci kısmı ziraate, ikinci kısmı sanayie, üçüncü kısmı da ticarete ait vazifeleri ihtiva ediyordu. Ticarete müteallik vazifelerden olarak da: "... Dersaadet ve vilâyat ve elviye ve kaza merkezlerinde sair memleketlerde cari olduğu gibi beynettüccar en muteber zevattan intihap ve Ticaret Nezaretinin tastiki ile tâyin olunmak üzere ticaret cemiyetleri teşkil kılınması" lüzumu kaydedilmişti. Gene o tarihte Babıâli tarafından ısdar olunan bir tahriratı mahsusada: "..Şu yolda masruf olacak sa'yü gayretin vatan ve millete bir hizmet demek olacağı gibi bu babta hükûmeti mahalliyyeye ait muamelei teshiliyenin hüsnü ifası dahi mühimmatı zimmeti memurin.." bulunduğu tebliğ ve tamim olunuyordu. 93 Muharebesi yüzünden tatbik edilemiyen bu tesebbüsten sonra 14 ocak 1882 de yeniden bir müessese meydana getirildi ki, "Oda" unvaniyle vücuda gelen ilk teşekküldür. İsmi "Dersaadet Ticaret Odası" dır. On bir maddelik bir nizamnamei esasisi ve kırk dört maddelik bir nizamnamei dahilisi vardı. 24 şaban 1298 tarihli olan bu nizamname Ticaret Odasının maksadı ve sureti ictimaı: odanın muamelâtı, tüccarın vezaifi; başkâtip ve memurini muvazzafanın vezaifi; odanın hasılâtı fasıllarını ihtiva ediyordu. Bu odanın ilk üç senelik mesai ve faalivetine dair tanzim edilmis olan rapora odanın bidayeti küsadı kânunusani 1882 olarak kaydedilmiş olduğundan bu tarih İstanbul Ticaret Odasının ve dolayısiyle de Türkiye ticaret odalarının ilk kuruluş tarihi olarak kabul edilmektedir.

Bu raporda geçen üç yıl zarfında odaca ittihaz edilmiş olan kararlardan bahsedilmektedir. Bu mukarrerat meyanında şimdi dahi birinci plânda ehemmiyetini muhafaza edenler vardır. Ezcümle: Transit muamelâtına, Türk ticaret sefinelerinden alınacak resimlere, Bartın limanına, İstanbul gaz deposuna, ticareti bahriye mektepleri tesisine, ticaret borsaları nizamnamesine, dahilî gümrük resimlerine, vilâyet ticaret odaları teşkiline, simsar nizamnamesine, gümrük tarifelerine, kollektif ve komandit şirketlerin tesçiline, ardiye işlerine, gemi tayfalarına, ecnebi sigorta acentelerine, iflâs muamelâtına, senedatı ticariye protestolarının odaca kaydına, tiftik keçilerine aidolmak üzere mühim mevzulara temas edilip kararlar alınmıştır.

İkinci Meşrutiyetin ilânından sonra Ticaret Odasının yeni bir devresi başlamıştır. 1326 tarihinde yeni bir nizamname yapılmış ve "İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası" da 1341 tarihine kadar bu nizamnameye tabi olmuştur. Diğer vilâyetlerde de bu yolda ticaret ve sanayi odaları küşadedilmiştir.

İktisat ve ticaret âleminde dünyanın gidişine ve dünyanın isteğine uyulmak zarureti karşısında Türkiye ticaret ve sanayi odalarının cemiyet içinde iktisadî ve hukukî mevkiini ve vazifesini alması zamanı gelmişti, fakat Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke seneleri geçip de Cumhuriyet devri idrak edilince faaliyet başladı. 1339 senesi şubatında İzmirde toplanan ilk iktisat kongresi ticaret ve sanayi odaları hakkında şu mukarreratı ittihaz etmişti: ".. Odalar için bir kanunu mahsus tanzimi, Oda intihaplarının doğrudan doğruya erbabı ticaret ve sanayi tarafından yapılması; ticaret ve zahire ve emsali borsaların odalarca tesisi; odaların tedrisatı ticariye ve meslekiyeye ihtimam etmeleri, her sene odalar arasında bir kongre akdi; odaların sergi ve panayırlara ehemmiyet vermeleri ve daimî sergiler açmaları..."

Cumhuriyetin en feyizli eserlerinden biri olan 655 numaralı Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu sayesinde Türkiye ticaret ve sanayi âlemi İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının ilk teessüs tarihinden kırk küsur sene sonra medeni bir müesseseye mazhar olmuş bulunuyordu. Bu kanun ve ona müsteniden tanzim ve neşrolunan 27 eylûl 1341 (1925) tarihli nizamname ticaret ve sanayi odalarının hayatî mesai ve faalivetlerinde pek kısa bir zamanda tecelli eden feyizli bir inkişafın iki mühim âmili olmuştur. Bu kanun ile ticaret ve sanayi odaları şahsiyeti hükmiye kazanmış ve umumun menfaatine hizmet eden müessesat meyanına dahil olmuştur. İşbu kanun mucibince Türkiyenin bütün vilâyetlerinde ve icabeden kazalarda yüzden fazla ticaret ve sanayi odası acılmış ve kanun ve nizamın kendisine tevdi ve tahmil ettiği vazife ve hizmetleri ifa etmiştir. Cumhuriyet devrinde sekiz sene 655 numaralı kanun hükümleri dairesinde çalışmış ve İkinci Dünya Savaşının bütün müşkül günlerinde hizmetlerine kemali metanetle devam etmis olan Türkiye ticaret ve sanayi odaları 1943 ten itibaren yeni bir mesai devresine girmiş bulunmaktadır. 26 ağustos 1942 de Ticaret Vekâletinden vâki olan bir iş'arda: ".. 655 numaralı kanun ile bu kanuna müsteniden ya-

pılmış olan 27 eylûl 1341 tarihli nizamnamenin tatbik mevkiine konuldukları gündenberi geçen uzun müddet zarfında memleketimizin iktisadî ve ticarî şartlarının tamamen değişmesi ve bu mevzuatın artık bu günün ihtiyaçlarını karşılamıya kâfi gelememekte bulunmuş olmasına binaen Vekâletçe yeni bir ticaret ve sanayi odaları kanunu projesi ile ayrıca bir ticaret ve zahire borsaları kanunu projesi hazırlanmasına karar verildiği..." tebliğ olunmuş ve ticaret ve sanayi erbabının bizzat tesbit edecekleri zaruretlerin bu projenin ihzarında ehemmiyetle göz önünde tutmak istendiği bildirilmiştir. Nihayet Hükûmet Büyük Millet Meclisine yeni kanun lâyihasını teklif ederken esbabı mucibe meyanında şu mülâhazaları kaydetmiştir: ".. Bu müesseselerin memleketin iktisadî hayatı içinde taşıdıkları ehemmiyetle mütenasip faal bir rol ifa edebilecek hale getirilebilmesi için tabi oldukları mevzuatta esaslı değişiklikler yapılması zarureti karşısında kalmıştır. Göz önünde tutulan ana hedef, millî varlığımızın temellerinden birini teşkil edecek meslek ve ahlâk ve disiplini bu teşkilât vasıtasiyle tüccar, sanayici ve esnaf zümrelerinin faaliyetleri sahasında da günün ihtiyaçlarına en uygun bir şekilde tesis etmektir. Bugün vatandaşların meslekî hayatları ile millî menfaatler arasındaki sıkı alâka ve münasebet artık münakaşa edilemiyecek kadar katiyetle kabul edilmiş bir keyfiyettir. Buna nazaran fertlerin kendi mesleklerinde temin edecekleri menfaatler ancak âmmenin menfaatine uygun düştüğü zaman millî bir kıymet ifade edebilir. Binaenaleyh meslekî faaliyetleri, millî menfaatlerin gösterdiği istikamette yürümeyi mümkün kılacak mazbut bir nizamın tesisi alınacak tedbirlerin aksamaması bakımından da lâzımdır." İşte mevcut ticaret odalarının bu noktai nazar dahilinde teşkilâtlandırılması maksadiyle ve lüzumlu bütün esasları ve müeyyideleri ihtiva etmek üzere hazırlanmış olan lâyiha Büyük Millet Meclisi Adliye ve İktisat Encümenlerinde tetkik edilmiştir. Adliye Encümeni mazbatasının şu parçaları şayanı kayıttır: ".. Lâyiha hükümlerinin umumi mevzuatımızla âhenkli olarak esas teşkilâtımızın dayandığı prensiplere uygun bir tarzda tertip ve tanzimi zarureti belirmiş ve bu esas dairesinde Ticaret Vekâletiyle tam bir mutabakat hâsıl olmuş bulunduğundan ve tacirin de millî camiada diğer meslekler kadar lüzumlu sosyal bir vazife görmekte olduğu ve tacirlerin gerek ferden gerek heyeti umumiyeleri itibariyle mücerret umumi menfaate hizmet eden birer şahsiyet veya teşekkül addedilmesine imkân olamıyacağı ve çünkü tacirlerin faaliyet sahalarında kazanç teminini ön safta tutmaları mesleğin bünyesinde ve mahiyetinde mündemiç bir mefhum olduğu ve fakat kazanç teminini güden bu faaliyetin daima meslekî ve millî menfaatlere uygun bir şekilde cereyanı icabedeceği mülâhazalarının tesiriyle kanunda ticaret ve sanayi odalarının hem meslek hizmetlerini ve hem de halk hizmetlerini görmekle mükellef kılındıkları.."

İktisat Encümeni müzakerelerinde memleketimizdeki ticaret ve sanayi odalarının bugünkü durumları diğer memleketlerde bu müesseselerin tabi oldukları sistemler yani 1 — Kendi kendini sevk ve idare eden ve âzasına temin ettiği menfaatler nisbetinde inkişaf edebilen hususi cemiyetler telâkki eden memleketlerin sistemi, ile 2 — Bu müesseselerin millî hayat ve teşkilâtlanmada oynadıkları rolleri derpiş ederek resmî ve mecburi hale sokmuş olan memleketlerin sistemi mütalâa ve bu sistemlerden birini tercih etmiş olan Avrupa ve Amerika ve Sovyet Rusya ve Balkan memleketlerindeki ticaret ve sanayi odaları teşkilâtı tetkik edildikten sonra varılmış olan kanaatler şu yolda ifade edilmiştir: "... Ticaret ve sanayi odaları ve onlara bağlı teşekküllerin her memlekette millî politikanın başlıca faal merkez ve vasıtalarından biri halini aldıkları ve bu teşekküllerin pek ziyade muhtaç olduğumuz millî tüccar zümremizi kuvvetlendirmek, millî ticaret ahlâkını korumak, millî menfaat icaplarına uygun fikir ve hareket birliği tesis etmek ve bu istikametlerdeki hükûmet mesaisini tamamen müsmir bir hale getirmek hususunda disiplin mektepleri ve millî kurulma ve korunma merkezleri olmaları ve bu memleketin sıkıntılarının büyük bir kısmının, ticaret sahasının bu milletin çocukları tarafından lâzımı derecede ele alınmamış olmasından doğduğu..."

İktisat Encümeni mazbatası, Atatürk'ün bir vecizesini şöyle tevsi ve tefsir ile nihayet bulmaktadır: ".. Tüccar yalnız bu memleketin alın terinin kıymetlendirilmesi eline emniyet edilmiş olan adam değil, aynı zamanda bu memleketin refahı, huzuru ve istikrarı ve iç gelişiminde büyük mesai ve mesuliyet payı da olan ve devamlı ve hakiki menfaatin ancak millî menfaat ve icaplara uyan menfaat olduğunu bilen ve buna inanmış olan adamdır." Yeni lâyiha Büyük Millet Meclisince kabul edilerek iktisabı kanuniyet etmiş ve 11 ocak 1943 tarihli ve 5307 numaralı Resmî Gazetede neşrolunmuştur. Bu kanunun numarası 4355 tir. Kuruluş tarihi 1882 olarak kabul ve tesbit edilmiş bulunmasına binaen işte bu kanun sayesinde Türkiye ticaret ve sanayi odalarının ekserisi günün ve içinde yaşadığımız devrin zaruri icaplarının emir ve telkin ettiği şekilde yepyeni bir mahiyet kazanmış ve üç senedenberi bu kisvesini giymiş bulunmaktadırlar. 1943 ten şimdiye kadar bu kanuna intibakı icra ve ikmal edilmiş olan ticaret ve sanayi odalarının adedi 39 dur. Halen intibak muameleleri cereyan etmekte olanlar 35 ve henüz 655 numaralı kanun ile hizmete devam etmekte bulunanlar da 33 tür.

(Taib Servet Tuna)

TÜRKİYEDE OPERA - KOMİK VE OPERET — Türk tiyatro tarihinde musikili temsil faaliyetini gözden geçirirken, bu tiyatro nev'inin en ehemmiyetli unsuru olan çok sesli musikinin memleketimizdeki başlangıç şartlarını da kısaca tesbit zorundayız. Bu sahada ilk karşılaşacağımız hareket, İtalyan musikişinaslarından Donizetti'nin Sultan Mahmut tarafından İstanbula celbedilerek Osmanlı ordularında ilk Avrupaî bandoların teşkili vazifesinin kendisine verilmesi keyfiyetidir (1829).

I. Hazırlık, başlangıç ve ilk gelişmeler: Donizetti, İstanbuldaki bu vazifesinde gerçekten takdire değer bir faaliyet göstermiş ve paşalık rütbesine kadar yükselmiştir. Öldüğü zaman, Türkiyede Batı musikisinin ilk to-

Kemani Haydar

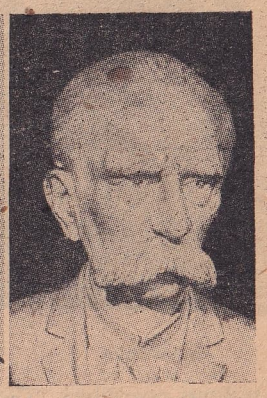

Dikran Çuhacıyan

humlarını ekip yeşertmiye muvaffak olmuş bulunuyordu (1856). Sultan Mahmut'un ölümünden sonra tahta geçmiş bulunan Mecit'in saltanatı esnasında ise, pek tabii olarak daha ziyade saraya ve zengin konaklarına inhisar eden bir Batı musikisi faaliyeti oldukça göze çarpar bir mahiyet arzetmekteydi. Sultanın bu işlere bizzat alâka göstermesi ve Beyoğlu tiyatrolarına gelen ecnebi operet kumpanyalarını seyre gitmesi, hattâ onları saraya davet edip huzurunda temsiller verdirtmesi, bu henüz özenti mahiyetindeki faaliyeti teşvik ediyordu. Başlangıçta mahdut bir zümreye inhisar eden bu faaliyet, zamanla ve yavaş yavaş saray dışına da serpintiler yapmıştı. Tanzimatın ilânı ise, bir batılaşma heyecanı içinde çırpınan münevver zümre arasında çok sesli musikiye karşı bilhassa bir alâka uyandırmış bulunuyordu. Bu devrenin bize kadar gelen izlerini araştırırken ilk karşılaşacağımız isim, memleketimizde bu sahada yapılan tecrübelerin ilk batılı bestekârı Dikran Çuhacıyan (1840 - 1898) dir. İstanbulda doğmuş olan Çuhacıyan, ilk musiki tahsilini Mecit'in teşvikiyle yapmış ve yirmi yaşında iken Milâno konservatuvarına giderek dört yıllık bir tahsil devresinden sonra tekrar memlekete dönmüştü. Bestekâr, ilk eseri olan "Arsaz" (1868) ve bunu takiben "Olympia" gibi yabancı mevzulu opera denemeleri yaptıktan sonra, nihayet hakikî hüviyetini bulabilmiş ve mensubolduğu Osmanlı cemiyetinin akislerini sahne musikimizde ilk defa muvaffakıyetle yaşatmak mazhariyetine erişmiştir. Bu devreye ait eserleri daha ziyade opera - komik janra girer. "Ârifin Hilesi" (1874), "Köse Kâhya" (1875), "Leblebici Horhor Ağa" (1875), elli yılı geçen bir zaman ölçüsüne muvaffakıyetle mukavemet ederek bugüne kadar ayakta kalmış hoş ve kıvrak melodili operetlerdir. Çuhacıyan bunlardan başka iki eser daha yazmıştır. Bunlardan biri olan "Zemire", o sırada İstanbulda bulunan bir Fransız opera kumpanyası tarafından ilk defa sahneye konulmuştur (1891). Son eseri olan "İndiana" ise, temsil edile-

memiştir. Mızıkai Hümayun muallimlerinden Kemani Haydar Bey (1846 - 1904), bu ilk faaliyet devresinde raslıyacağımız ikinci Osmanlı bestekârıdır. Eserlerini daha ziyade tek sesli musiki esaslarına göre hazırlamış olan Haydar Bey'in sahneye ko-

Cemal Sahir Ömer Aydın

nulmuş operetleri: "Çengi" ve "Pembe Kız" dır. Temsil olunmamış operetleri meyanında "Allâk Kız", "Sigorta", "Binbirdirek" isimlerine raslıyoruz. Tekaüde sevkedildiği sırada binbaşı rütbesinde bulunan Haydar Bey'in "Muhacirler" ve "Macaristan" adlı iki marşı da vardır. Haydar Bey'in hayatı ve eserleri hakkındaki malûmatımız maalesef noksandır, hattâ şu anda eserlerinin âkıbeti hakkında da bilgiye sahip değiliz. Bu noksanımızı müzik bilginlerimizin bir an evvel gidermesini temenni edelim. Çuhacıyan ve Haydar Bey gibi iki yerli bestekârın yetiştiği bu devrede, bilhassa Gedikpaşa tiyatrosunda tekâsüf eden oldukça parlak bir musikili temsil faaliyetine şahidoluyoruz. Zamanın ileri gelen devlet adamlarının ve münevver Osmanlıların bu işe gösterdikleri alâka da bârizdir. Gedikpaşa tiyatrosunun edebî heyetinde çalışan bu münevver Osmanlılar, zamanın en yeni Batı opera - komiklerini bizzat tercüme ediyorlar ve temsilleri ile de yakından meşgul oluyorlardı. Meselâ: "Madam Ango'nun Kızı" Müşir Fuat Paşa ile Agâh Efendi; "Güzel Helen" Âli Bey; "Orphé Cehennemde" Gedikpaşa tiyatrosu edebi heyetinin nezareti altında Fuat Bey taraflarından dilimize çevrilmiş bulunuyordu. Serope Benliyan (1835 - 1900) gibi kuvvetli bir sahne ve ses artistinin ve Güllü Agop gibi ileri görüşlü bir idarecinin faaliyet ve gayretlerinden faydalanmış olan Gedikpaşa tiyatrosu musikili temsilleri esnasında zamanın en yeni opera - komikleri hemen de sıcağı sıcağına, Osmanlı münevverine seyrettiriliyordu. Bu opera komiklerin Avrupadaki ilk temsil tarihlerine bir göz attığımız zaman bu iddiada yanılmadığımızı anlarız: Offenbach'ın "Orphé Cehennemde" si (Paris: 1858); Offenbach'ın "Güzel Helen" i (Paris: 1864); Lecoq'un "Madam Ango'nun Kızı" (Brüksel: 1872), gene Lecoq'un "Giroflé - Girofle" u (Paris: 1874). Fakat Gedikpaşa tiyatrosunun yıktırılması, bu güzel faaliyeti durdurmuş ve artistler oraya buraya dağılmışlardır. Musikili temsiller, daha ziyade Balkan ve Mısır turnelerine inhisar etmiş, koca payitahtta ise, turne dönüşü verilen derme çatma birkaç temsilden gayrı bir faaliyet görülememiştir.

III. Meşrutiyeti müteakıp kaydedilen yeni gelişmeler: Osmanlı cemiyetinin bünyesini saran kalın bir sis ve uyuşukluk perdesini parçalıyan Meşrutiyet, diğer temaşa nevileri meyanında, musikili temsillere de yeni bir hamle imkânı vermiş oldu. Batı ve Doğu musikisi arasındaki ilk çatışmalara da bu devre zarfında raslıyoruz. Diğer birçok içtimai işlerimizde olduğu gibi bir Doğu ve İslâm reformuna inanan zihniyet ile, Batıyı tam eksiksiz almayı müdafaa eden görüş, musiki sahamızda da ilk defa ciddi bir mücadeleye girişiyordu. 1908 inkılâbını takibeden devre zarfında çıkmış olan mecmua ve gazetelerde, bu mücadelenin akislerine yer yer raslamak kabildir. Batıyı ancak dış tezahürleri ile alanlar, kalabalık saz heyetlerinin başına defli bir sersazende geçirmek, bir örnek ve ağırbaşlı elbiseler giymek gibi tedbirleri kâfi buluyorlardı. Bunun tam aksi iddiada olan taraf ise, Batı musikisini aynen almak, bu musikinin icrasına ait alet ve usullerle çalışmak fikrindeydi. Bu iki zıt fikri mezcetmiye çalışan bir üçüncü görüş de, Batının teknik imkân ve usullerinden faydalanmak suretiyle modern Türk musikisini kurmıya çalışıyordu. Birinci görüşün

Musahipzade Celâl Cemal Reşit

başında, Sultan Reşat'ın müezzinbaşısı olan İsmail Hakkı Bey'in reisliği altındaki "Musiki-i Osmani Cemiyeti" ni buluyoruz. Batıyı aynen ve bütün teknik imkânları ile almak görüşünün tatbikatına da "Darülbedayi-i Osmanî Musiki Kısmı" çalışmalarında kısmen raslıyoruz. Üçüncü görüşün en mühim tezahürü de; Celâl Esad Arseven'in hazırlamış olduğu "Şaban" opera-komiğidir. Celâl Esad, musikimize tatbikını faydalı bulduğu görüşlerin bir tecrübesini yaptığı bu eseri, İstanbulda uzun müddet yaşamış olan İtalyan müzisyeni Victor Radegliya ile birlikte hazırlamıştı. Fakat "Şaban" opera-komiği, o sırada İstanbulda bu işe elverişli ses ve sahne artisti bulunamadığı için, memleketimizde temsil edilememiş ve bu iş için Viyanaya kadar uzanmak icabetmiştir. Viyananın Volksoper'indeki bu ilk "Şaban" temsili, işaret ettiğimiz sebepten dolayı, almanca olarak verilmiştir (20 şubat 1918). Eser bir hafta kadar oynanmış, oldukça alâka uyandırmış ve ilk temsil gecesi hazır bulunan tanınmış Macar bestekârı Franz Lehar, bu cüretli teşebbüsü takdirle karşılamıştır. Musikili temsil faaliyetiyle, dolayısiyle alâkalı bu perakende ve çeşitli tecrübelerin yanı sıra inkişaf eden hemen de yegâne devamlı faaliyet "Millî Osmanlı Operet Kumpanyası" temsilleridir. Beyoğlundaki Odeon tiyatrosu (şimdiki Şark sineması) 1910 yılbaşında faaliyete geçmiş olan bu heyet, Çuhacıyan'ın "Leblebici Horhor" u ile işe başlamıştır. "Millî Osmanlı Operet Kumpanyası" nın faaliyeti Mütarekenin ilk yıllarına kadar devam etmiş ve bu müddet zarfında, Çuhacıyan'ın ve Haydar Bey'in eserleri sık sık tekrarlandığı gibi, Victor Roger'nin "Mademoiselle Clarette" i, Hervé'nin "Mamzelle Nitouche" u gibi hafif musikili ve icrası kolay Fransız operetleri de ilk defa olarak sahneye konulmuştur. Heyetin başında, Küçük Benliyan adı ile tanınmış olan Arşak Haçaduryan (1866 - 1923) vardı. Gedikpaşa tiyatrosundaki musikili temsil faaliyeti ile mukayese edince, birçok bakımlardan daha geri olduğunu göreceğimiz bu temsillerin yegâne müsbet tarafı, daha geniş bir halk kitlesine hitabedebilmek imkânını bulmuş olmasındandır. Gedikpaşa tiyatrosunun faaliyetinin saray mensupları ile mahdut bir ileri münevver zümrenin dışına çıkamamış olmasına mukabil, Millî Osmanlı Operet Kumpanyası temsilleri, orta tabakaya çok sesli musikiyi sevdirmek bakımından daha faydalı olmuştur. Keza, ilk operet artistlerimiz diyeceğimiz birkaç isme de, ilk defa bu faaliyet çerçevesi içinde raslıyoruz.

III. Sonçeyrek yüzyıl: Mütarekenin ilk yıllarından başlayıp bugünlere kadar süren son çeyrek yüzyıl, musikili temsiller bakımından da, sahne musikimizin gelişmesi bakımından da, muhakkak ki en zengin ve en verimli devre olmuştur. Bu devrenin ilk tezahürünü, Şehzadebaşındaki Millet tiyatrosu (şimdiki Turan sineması) nda faaliyet göstermiş olan "İstanbul Operet Heyeti" temsillerinde buluyoruz. Meşrutiyette teşekkül etmiş olan "Musiki-i Osmanî Cemiyeti" mensuplarının görüşünü sahneye tatbika çalışan bu operet heyetinin temsilleri, saz refakati ile verilmekteydi. Saz heyetinin başında, biraz evvel bahsi geçmiş olan, İsmail Hakkı Bey vardı. Üç yıllık bir nev'i şahsına münhasır faaliyetten sonra ortadan çekilmiş olan bu teşekkül, musiki sahamızda şekle ait bir

Muhlis Sabahattin Franz Lehar

reformu o derece benimsemiştir ki, Batının sahne musikisi terimlerinin osmanlıca karşılıklarını dahi tesbit etmiştir: "operet: temsil musikisi", "uvertür: küşat musikisi" "final: hitam musikisi", "solo: birli terennüm", "düet : ikili terennüm", "koro-

cumhur", "korist : cumhure", "orkestra şefi: müdür", "prima donna: baş muganniye", "subret: ikinci muganniye", "tenor : birinci muganni", "bariton: ikinci muganni", "orkestra: temsil sazı". Temsil edilen eserlerin ehemmiyetli bir kısmı, Musahipzade Celâl'in orijinal komedileri olup, musikileri muhtelif kimseler tarafından hazırlanmıştır. "Yedekçi", "İstanbul Efendisi", "Atlı Ases" heyet repertuvarının en rağbette eserleri idi. Muhlis Sabahattin'in "Zühre", "Ayşe", "Şatırzadeler" operetleri de sık sık oynanırdı. İstanbul Operet Heyeti temsilleri, tek sesli musikide şekle ait bir reformla işin içinden çıkmayı uman görüşün son bir hamlesi ve aynı zamanda katî iflâsı olmuştur, diyebiliriz. İstanbul Operet Heyeti ile hemen de paralel bir faaliyet kaydeden, fakat ondan ömürlü ve verimli olmuş bulunan "Sahir Opereti", bu devrenin karakteristik tezahürlerinden biridir. Birinci Dünya Harbi esnasında ziraat tahsili için gönderildiği Macaristandan bir operet amatörü olarak dönen Cemal Sahir'in kurduğu bu heyet, ilk temsilini, Şehzadebaşındaki Ertuğrul sineması (şimdiki Millî sinema) nda vermişti. Oynanılan eser, S. Albert'in "Kont Rinaldi" isimli Macar operetinden adapte edilmiş olan "Meçhul" operetidir. Franz Lehar'ın "Tarla Kuşu", Audran'nın "La Mascotte" operetlerini de oynamış bulunan bu heyetin asıl muvaffakıyeti Kalmann'ın, "Çardaş Fürstin" operetini ilk defa sahneye koymuş olmasıdır (28 mart 1923). Şehzadebaşındaki bu operet faaliyetine paralel bir faaliyete de, Kadıköyünde rastlıyoruz. Kısa bir ömrü olan Yeni Operet ve ondan daha ömürlü, daha ciddi bir teşekkül olan Hâle Opereti isimlerinden, tiyatro tarihimizde, dalma bahsedilecektir. Kadıköy semtinin bu sahadaki müsbet faaliyeti, bundan sonra da devam etmiştir. Süreyya Paşa'nın kurmuş olduğu Süreyya Opereti ve bunun bir devam ve istihalesi sayabileceğimiz Halk Opereti, bu müsbet faaliyetin canlı tezahürleridir. Son çeyrek yüzyılın faaliyetini gözden geçirirken rastlıyacağımız dikkate şayan bir hâdise de, İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatrosu sahnesinde birkaç yıl süren bir operet ve musikili temsil faaliyetidir. O zamanki vali Muhittin Üstündağ'ın şahsi alâka ve himayesi sayesinde gelişmiş olan bu hareket beş yıl sürmüştür (1932 - 1938). Bu müddet içinde, genç ve değerli bestekâr Cemal Reşit Rey'in hazırladığı hafif musikili birçok yerli revü - operetler (Üç saat, Deli Dolu, Saz - Caz, Maskaralar) sahneye konulduğu gibi, büyük operet bestekârı Johann Strauss'ın "Yarasa" sı da, Türkiyede ilk defa olarak ve büyük bir başarı ile temsil edilmiştir. 1938 i takibeden ilk beş yıl, musikili temsil faaliyeti için en verimsiz ve kalitesiz devrelerden biridir. Hafif, fakat musiki kalitesi azçok mevcut operetler, sahnelerimizden hemen tamamiyle kaybolmuş, evvelce yetişmiş olan yerli birkaç istidat, başka sahaya geçmiş, buna mukabil, çalgılı gazino sahnelerinde, sözüm ona revüler oynamak modası almış yürümüştür. 1944 de teşekkül ederek muntazam temsillerini bugüne kadar devam ettirmiş olan Ses Opereti, şekle, kostüme, dekora ait cihetlerde bir şeyler yapmıya çalışmış, daha ziyade rağbeti düşünen eser ve faaliyetiyle halk tarafından sevilmiş hareketli bir sahne olarak yaşamaktadır. Bu son çeyrek yüzyılın bizce en büyük kazancı, Muhlis Sabahattin (1890 - 1947) (Bakınız, Aylık Ansiklopedi, sayfa: 1045) ve Cemal Reşit Rey gibi iki değerli Türk bestekârı yetiştirmiş olmasıdır. Yüz yılı geçen çok uzun bir devre zarfında, operet bestekârı vasfını haiz ancak bir Çuhacıyan, bir Haydar Bey, bir Muhlis Sabahattin ve bir Cemal Reşit'e raslıyabildiğimizi düşünürsek, bu kazancımızın hiç te küçümsenmemesi icabettiğini anlarız. Keza bu son çeyrek yüzyılın asıl mânası, yüz yıldan fazla bir müddet süren bir başıbozukluk ve keşmekeş devresine nihayet veren Devlet teşebbüsünün bu devreye raslamasıdır. Ankara Devlet Konservatuvarı, 1924-1925 yılında Ankarada kurulan Musiki Muallim Mektebi ile başlıyan sistemli ve verimli bir çalışmanın, ilk ciddi ve kaliteli mahsullerini Ankara Halkevi sahnesindeki ilk temsilleri ile vermiş bulunuyor.

(Burhan Arpad)

VİTAMİNLER — Vitaminler hakkındaki araştırmalar geçen yüzyılın sonlarında Cava'da salgın halini alan beriberi hastalığına karşı bir çare bulmak etüdleriyle başlamış; bilhassa son yıllarda ehemmiyet kazanmıştır. Vitaminlerin keşfinden önce gıda maddelerimiz şu ana kısımlara ayrılıyordu: 1 - Su; 2 - Enerji veren gıda maddeleri: a) Albümin ve benzerleri azotlu maddeler (protein veya protidler), b) Glükoz, şeker, dekstrin, nişastalı ve unlu maddeler (karbonhidrat veya glüsidler), c) Yağlar (lipidler); 3 - Maden tuzları. Bu ana kısımlardan bilhassa enerji verenler, beslenme bakımından hesaba katılıyordu. protidler, yıpranan organizmanın tamiri için lüzumlu unsur; lipid ve glüsidler de kalori kaynağı olarak kabul olunuyordu. Enerji veren unsurları az ihtiva eden gıda maddelerine hiç ehemmiyet verilmezdi. Gıda maddelerinin vücuda verebilecekleri kalori miktarı hesaplanır; vücudumuzun faaliyet derecesine göre yemek listeleri tertiblonur; kısaca gıdalar, vücut makinesinin yakıtı gibi düşünülürdü. Fakat beriberi hastalığına çare aramakla başlıyan araştırmalar göstermiştir ki; sadece su, protid, glüsid, lipid ve maden tuzları ile yaşamak kaabil değildir. Sıhhatli bir hayat için lüzumlu diğer faktörlere de ihtiyacımız vardır. Başlangıçta mahiyetleri bilinmiyen bu lüzumlu unsurların, gıda maddelerinin tabii şekillerinde esasen mevcut bulundukları sezilmiştir. Bu sezişi tahkik için tamamiyle tasfiye edilmiş glüsid, protid, lipid ve maden tuzlariyle besleme tecrübeleri yapılmıştır. Kalori hesaplarına göre mükemmel gıda alan tecrübe hayvanlarında rahatsızlıklar başgösterdiği tesbit olunmuştur. Bu hastalıkların, saf gıda maddeleri yerine tabii şekilde yani tasfiye edilmemiş gıda maddeleri yedirmekle zail oldukları görülmüştür. Salgın halindeki beriberi hastalığı ile mücadele etmek üzere Cava'ya gönderilen ilim heyeti üyelerinden Eijkman 1889 tarihinde temizlenmiş pirinç ile beslenen tavuklarda beriberi hastalığını andıran arızalar görmüştür. Eijkman bunun sebebini önce pirinç nişastasının mikroplar tesiriyle tagayyür ederek beriberi hastalığına sebebolan zararlı bir maddeye tahavvül etmesine hamletmişti. Halbuki bu izahın hakikate uymadığı çabuk anlaşılmıştır. Zira temizlenmiş pirinçle beslenen hayvanlarda - pirinçler eski dahi olsa - bu arızalar görülmüyordu. Şu halde kabuklu pirinçte bulunan ve fakat mahiyeti bilinmiyen bir madde, temizlenmiş ve parlatılmış pirinçte kalmadığı için beriberi hastalığı başgösteriyordu. Bu hakikatin meydana çıkmasın-

da Grijins'in büyük rolü olmuştur. 1897 de Eijkman, beriberi hastalığının vücuda lüzumlu unsurların fıkdanından ileri geldiğini; gıda maddelerine bu unsurlar ilâve edilirse hastalığın bertaraf edilebileceğini ispat etmiştir. Diğer taraftan Casimir Funck ve ondan habersiz olarak Suzuki pirinç kabuklarından istihsal ettikleri müessir bir madde ile beriberi hastalığının tedavi yolunu bulmuşlardır. Suzuki bu ilâca oryzanin ismini vermiştir. Fraser ve Stanton da pirinç küspesinde beriberi hastalığını iyi eden müessir bir madde bulunduğunu keşfederek bunu tefrik etmişler ve alkolde eridiğini görmüşlerdir. Eijkman'dan on yıl sonra Norveçte çalışan Holst ve Fröhlich iskorpüt (scorbut) hastalığının münasip bir rejim ile önlenebileceğini ispat etmişlerdir.

Birbirinden pek uzak diyarlarda ve zamanlarda yapılan bu tetkikler arasındaki münasebeti İngiliz bilgini Frederick Hopkins izah etmiş; tabii gıda maddelerinde organlarımızın faaliyeti, vücudumuzun hayatiyeti için lüzumlu unsurların mevcut bulunduğunu; bu unsurların muayyen hastalıkları önlediklerini ve mezkûr unsurların eksikliğinin hastalıklara meydan verdiğini ileri sürmüştür (Fr. Hopkins etütlerini 1906 ve 1912 de neşretmiştir). Londrada çalışan Polonyalı kimyager Casimir Funck 1912 yılında aynı nazariyeyi kuv-

vetlendiren denemeler yapmış, mahiyeti henüz bilinmiyen ve fakat hayat için lüzumlu bulunan bu unsurlara «vitamin» umumi ismini takmıştır. C. Funck tarafından ortaya atılan bu isim bugün, bütün dünyaca kabul edilmiş bulunuyor. 1915 yılında Amerikada çalışan Dr. Mc. Collum ve Miss Davis vitamin genel adı ile anılan bu lüzumlu unsurlardan bir kısmının yağda ve diğerinin de suda eridiğini meydana çıkarmışlardır. Bu müdekkikler, yağda eriyen vitamini A harfi ve suda eriyeni de B harfi ile göstermeyi uygun bulmuşlardır. O tarihten sonra yapılan araştırmalar, yağda ve suda eriyen vitaminlerin birer tane olmadıklarını meydana çıkarmıştır. Bugün kimya ilmi, vitaminlerin bünyelerini, formüllerini, hususiyetlerini meydana çıkarmış bulunuyor. Vitaminleri saf olarak ayırmak kaabil olduğu gibi sentez yollariyle imal etmek te mümkün olmuştur. Bununla beraber vitaminlere ilk takılan adlar ve harfler, tarihî birer hâtıra gibi, hâlâ muhafaza olunmaktadır.

Şimdi alfabe sırasiyle, başlıca vitaminleri gözden geçirelim:

A vitamini (Axérophtol): Yağda münhal olan bu maddenin bileşimi C_{20} H_{29} OH dır. Bilhassa menşei hayvani olan gıda maddelerinde bulunur. 1928 de Prof. Karrer Euler ile birlikte, bitkilerde bulunan karoten (B. carotène) maddesinin de A vitamini tesirini haiz bulunduğunu göstermiştir. A vitamini üzerindeki muvaffakıyetli tetkiklerinden dolayı 1937 yılında Nobel mükâfatını kazanmış olan kimyager Prof. Karrer, karoten'i ihtiva eden bitkileri yiyen, ot yeyici hayvanlarla insanların bünyelerinde «axérophtol» (akseroftol) yani A vitamini teşekkül ettiğini meydana çıkarmıştır. Şu halde karoten, A vitaminine inkılâbeden bir ara mahsuldür. Akseroftol, hafif sarımtırak renkte yağ görünümünde bir cisimdir. Yağlarda ve organik eritkenlerde erir. Hava temasında, ışık tesiriyle oksitlenir. Karoten 184 derecede eriyen koyu kırmızı billûrlar halinde katı bir cisimdir. Kimyasal birleşimi C_{40} H_{56} dır. Bu da akseroftol gibi yağlarda ve organik sıvılarda erir ve havanın oksijeninden müteessir olur. A vitamininin oksidasyondan müteessir olması ısı ile artar. Fakat hava teması olmaksızın ısıtılırsa, bozulmaksızın, 120 dereceye kadar dayanır. Şu halde pişirilmesi icabeden A vitaminini havi gıda maddelerini ağzı kapalı kablarda; hava temasına meydan vermiyecek şekilde pişirmelidir. A vitamini, ültraviyole ışınlarından da müteessir olduğundan saf A vitamini mahlûllerini veya A vitamini müstahzarlarını ve A vitaminini ihtiva eden gıdaları doğrudan doğruya güneşe karşı bulundurmaktan kaçınmalıdır. Aldığımız gıdalarda A vitamini bulunmazsa göz hastalıkları, cilt rahatsızlıkları ve bilhassa gece görememek illeti (tavuk karası) baş gösterir. A vitamini vücudumuzu bu hastalıklardan koruduğu gibi dişlerin emayının teşekkülüne ve vücudun neşvünemasına da faydası vardır. Günlük A vitamini ihtiyacı «çeşitli vitaminlerden günlük ihtiyaç miktarları» cetvelinde gösterilmiştir. Fazla A vitamini almanın bir zararı görülmemiştir. Alınan A vitamininin ihtiyaçtan fazlası karaciğerde birikir. Çeşitli gıda maddelerinin 100 gramında ne miktar A vitamini bulunduğu da cetvellerde gösterilmiştir. Bu cetveller yardımiyle günlük A vitamini ihtiyacını karşılıyacak gıda maddelerini seçmek ve seçilen maddeden ne kadar yenmesi lâzım geleceğini hesaplamak kaabildir. A vitamininin kimyasal yapısı bulunmazdan önce, günlük ihtiyaç milletlerarası ünite ile ifade olunurdu. Bâzı müesseseler hâlâ bu eski ölçüyü kullanmaktadırlar. 1 miligram A vitamini 1666,67 milletlerarası karoten ünitesine ve 3333,34 milletlerarası akseroftol ünitesine tekabül etmektedir. Şu halde akseroftol için 1 milletlerarası ünite (M. Ü) 0,0003 miligram ve karoten için 0,0006 miligramdır. Cetvellerde gıda maddelerinde bulunan A vitamini miktarları miligram olarak gösterilmiştir. İstenirse milletlerarası ünite (M. Ü.) ye çevrilebilir.

B vitaminleri grupu: İlk zamanlarda tek unsur gibi sanılarak B harfiyle gösterilen bu grupta birbirinden farklı cisimler bulunduğu tetkikler neticesinde meydana çıkarılmıştır. Glüsidlerin (şekerli, nişastalı, unlu gıdaların) metabolizmalarını temin ve tanzim eden; beriberi ve pellagra hastalıklarını, âsap iltihaplarını ve kansızlığı önliyen; umumi olarak beslenmiye yardım eden bu gruptaki vitaminleri birbirinden ayırdetmek için B harfinin altına küçük rakamlar koymak usulü kabul edilmiştir. Yalnız pellagra'dan koruyan vitamin için ingilizce pellagra'dan koruyan mânasına gelen «pellagra preventing» kelimelerinin ilk harflerinden alınma P.P. sembolü kullanılmaktadır.

B_1 vitamini: (Aneurine) Suda ve alkolde eriyen bu maddenin kimyasal birleşimi $C_{12}H_{16}N_4OS$ dir. B_1 vitamini renksiz, billûri bir cisimdir. Rutubeti çeker. Kendisine mahsus bir lezzeti vardır. Havanın oksijenine karşı azçok mukavemet gösterirse de ısının artmasiyle müteessir olur. Alkali ortamda (vasatta) 100 dereceye kadar ısıtılırsa harabolur. Fakat ortam asit, yani ekşi olursa (PH=3) 140 dereceye kadar dayanır. Bu evsafına göre B_1 vitamini ihtiva eden gıda maddelerini kapalı kablarda ve ekşi ortamda pişirmelidir. B_1 vitamini eksikliği umumi olarak glüsid metabolizmasının bozulmasından ileri gelen rahatsızlıkları (iştahsızlık, barsak hastalıkları, halsizlik, sinir bozuklukları, çarpıntı) ve beriberi hastalığını doğurur. Günlük B_1 vitamini ihtiyacı ve çeşitli gıda maddelerinin 100 gramında bulunan B_1 vitamini miktarları, miligram cinsinden, cetvellerde yazılıdır. Bu cetveller yardımiyle ihtiyaca kâfi B_1 vitaminini temin edecek gıda maddeleri seçmek kaabildir. Gıda maddeleriyle alınan B_1 vitamininin ihtiyaçtan fazlası - hiçbir zarar vermeksizin - ihracolunur. Bâzı müesseseler milletlerarası ünite (M. Ü) ölçüsüne göre B_1 vitaminini kaydettiklerinden miligram karşılığını bilmek faydalıdır. 1 miligram B_1 (aneurine) 333 milletlerarası ünite (M.Ü.) ye tekabül eder. Mütekabilen 1 milletlerarası ünite (M.Ü.) 0,003 miligram B_1 vitaminine muadildir.

B_2 vitamini: (Lactoflavine) Âdi derecede katı bir cisim olup sarı renkte billûrlar halindedir. Sütün sarı rengini verdiğinden ve ilk defa sütte bulunduğundan süt sarısı mânasına gelen lactoflavine adı ile anılmaktadır. Kimyasal birleşimi $C_{17}H_2N_4O_6$ dır. 282 derecede ayrışarak erir. B_2 vitamini suda ve alkolde az miktarda erir. Alkali ortamda ışıktan çok müteessir olur. B_2 vitamini sulu asitlere ve oksidasyona karşı dayanıklı olduğu gibi ısı ile de bozulmaz. Yapılan denemeler pişme esnasında bozulmadığını meydana çıkarmıştır. Pişme esnasında B_2 vitamininin bir kısmı yemeğin suyuna geçer. B_2 vitamini bilhassa sindirim (hazım) mahsullerinin oksidasyonuna, vücudumuzun neşvünemasına

Çeşitli vitaminlerden günlük ihtiyaç miktarları

	Yağda eriyenler				Suda eriyenler					
	A (mg.)	D (Milletlerarası Ünite)	E (mg.)	K (mg.)	B_1 (mg.)	B_2 (mg.)	P. P. (mg.)	B_6 (mg.)	Pantoten asidi (mg.)	C (mg.)
Büyük erkek için	3,36	400-1000	1	1	1,5-3	2,2-3,3	12-23	1-2,5	10	75
Büyük kadın için	3				1,2-1,8	1,8-2,7				70
Gebe kadın için	3,6	800-1000	2-5	—	1,8	2,5	23	—	—	100
Emzikli kadın için	4,8		—	—	2,3	3	—	—	—	150
1-3 yaşında çocuk için	1,2	400-800	—	—	0,6	0,9	4	—	—	35
4-9 yaşında çocuk için	1,5-2,1		—	—	0,8-1	1,2-1,5	6-8	—	—	50-60
10-12 yaşında çocuk için	2,7	1000	—	—	1,2	1,8	10-12	—	—	75

Çeşitli gıda maddelerinin 100 gramında bulunan vitminlerin miktarları (miligram olarak)

GIDA MADDELERİ:	Yağda eriyen vitaminler				Suda eriyen vitaminler					
	A (mg.)	D (Milletler-arası Ünite)	E (mg.)	K (mg.)	B_1 (mg.)	B_2 (mg.)	P.P. (mg.) (Nikotin asidi, nikotilamid)	B_6 (mg.)	Panto-ten asidi (mg.)	C (mg.)
MEYVALAR										
Ağaç kavunu	1,7	—	—	—	0,03-0,06	—	—	—	—	50-100
Ahududu (ağaç çileği)	0,33	—	—	—	0,07-0,1	—	—	—	—	20-30
Ananas	0,06-0,15	—	—	—	0,07-0,1	0,02	—	—	—	8-20
Ananas usaresi	—	—	—	—	0,08	—	—	—	0,04	20-30
Armut	0,012	—	—	—	0,05	0,03-0,1	0,1	0,23	—	3-6
Armut kurusu	—	—	—	—	—	—	1,1	—	—	—
Armut usaresi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,1
Ayva	—	—	—	—	—	—	—	—	—	15
Bektaşüzümü	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25
Böğürtlen	0,8	—	—	—	0,03	—	—	—	—	12
Çilek	0,06	—	—	0,12	—	—	—	—	—	40-100
Dut	0,78	—	—	—	0,03-0,06	—	—	—	—	12-46
Elma	0,046	—	—	—	0,01-0,1	0,05	0,5	0,2	0,05	1,5-20
Elma ezmesi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2,5-5
Elma kurusu	—	—	—	—	—	—	3,5	—	3,2-19,5	0,3
Elma usaresi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2,9
Erik	0,08-0,14	—	—	—	0,01-0,1	0,05	0,5	—	0,05	5-7
Erik kurusu	0,48-0,6	—	—	—	0,1-0,3	0,2-1,1	3,8	—	—	0,5
Frenk üzümü	0,24	—	—	—	0,15	—	—	—	—	25-30
Frenk üzümü (siyah)	0,18-0,3	—	—	—	0,06	0,02	—	—	—	100-160
Hurma (kuru)	4,3	—	—	—	0,05	0,05	—	—	—	—
Hurma (taze)	0,6	—	—	—	0,05	0,05	2,1	—	—	3
İncir (kuru)	0,048	—	—	—	0,06	0,05	—	—	—	0-4,5
Karpuz	0,072	—	—	—	0,03-0,06	0,03	—	—	—	4,5
Kavun	1,62	—	—	—	0,03-0,06	0,02-0,06	—	—	—	5,5-13
Kayısı	0,25-0,6	—	—	—	0,03-0,1	0,15	—	—	—	1,2-10
Kayı kurusu	4,6	—	—	—	—	—	—	—	—	5
Kiraz	0,225-0,65	—	—	—	—	—	—	—	—	7-11
Kızılcık	—	—	—	—	—	—	—	—	—	45,5-83,3
Kız memesi	—	—	—	—	0,06-0,1	0,05	—	—	—	50-55,5
Kız memesi usaresi	—	—	—	—	—	—	0,2	—	—	47
Kuş veya it burnu (yabani gül yemişi)	3,6-6	—	—	0,08	—	0,01	—	—	—	250-1500
Kuş burnu ezmesi	—	—	—	—	—	—	—	—	—	400
Kuş burnu reçeli	—	—	—	—	—	—	—	—	—	43-130
Limon	0,12	—	—	—	0,06	0,02	—	—	—	50-100
Limon kabuğu	—	—	—	—	—	—	—	—	—	170
Limon suyu	0,015	—	—	—	0,06	0,005	0,1	—	—	38-60
Mandalina	0,30-0,53	—	—	—	0,05	—	—	—	—	20-30
Muz	0,05-0,24	—	0,5	—	0,03-0,1	0,01-0,05	0,6	0,5	0,05	8-12
Muz kurusu	—	—	—	—	—	—	2,9	—	0,4	3,5
Portakal	0,09-0,36	—	—	—	0,06	0,02-0,06	—	0,05	0,05	43-100
Portakal suyu	0,33	—	—	—	—	0,05	0,2	—	—	50
Şeftali	0,21-0,78	—	—	—	0,01-0,05	0,05	0,9	—	0,05	7-8
Şeftali kurusu	1,26-2,7	—	—	—	0,01-0,07	0,1	7,9	—	—	—
Üzüm	0,015	—	—	—	0,02	—	0,3	—	—	2,9-3,5
Üzüm kurusu	—	—	—	—	0,05-0,3	0,1	0,6	—	—	—
Üzüm suyu	—	—	—	—	0,04	—	—	—	—	1,7
Vişne	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12
Yaban mersini (kırmızı)	—	—	—	—	—	—	0,1	—	—	2-12
Yaban mersini (ölmez diken)	0,98	—	—	—	—	—	—	—	—	6,5-7,1
KATI KABUKLU YEMİŞLER:										
Amerikan fıstığı	0,13	—	—	—	0,5-1	0,1-0,4	—	—	—	—
Badem	0,16	—	—	—	0,15	—	—	—	0,02	6,5
Ceviz	0,60	—	—	—	0,3-0,5	—	—	—	0,80	16,7-40
Fındık	0,27	—	—	—	0,3-0,5	—	—	—	—	6
Hindistan cevizi	0,136	—	—	—	—	—	—	—	—	3,3
Hindistan cevizi sütü	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1,9
Kestane	—	—	—	—	0,135	—	—	—	—	30
Şam fıstığı	0,25	—	—	—	—	—	—	—	—	—
SEBZELER:										
Alabaş (şalgam veya turp lâhanası)	0,15	—	—	—	0,05	0,05	—	—	—	45-50
Bayır turpu	0,003	—	—	—	0,02-0,06	—	—	—	—	50-150
Bezelye (kuru)	0,55	—	—	—	0,3-0,5	0,2	—	12	—	0,5-1,2
Bezelye (taze)	0,16-0,57	—	—	0,1-0,28	0,05-0,3	0,15	1	—	2	10-25
Brüksel lâhanası	0,24-1,5	—	—	—	0,02-0,3	—	—	—	—	15-150
Domates (kırmızı)	0,3-2,1	—	—	0,4	0,05-0,1	0,01-0,05	0,5	0,2	0,1-0,2	10-30
Domates (usaresi)	0,45	—	—	—	—	0,05	0,1	—	—	10-25
Domates (yeşil)	0,3	—	—	0,8	—	—	—	—	—	20
Enginar	0,06	—	—	—	0,01-0,02	0,04	—	—	—	5,5
Fasulya (kuru)	0,18-0,72	—	—	—	0,05-0,25	0,25	6-7,5	—	0,1	0,5-28
Fasulya (taze)	0,18-0,57	—	—	—	0,1	0,15-0,30	0,6	—	—	3-20
Havuç	1,8-6	—	—	0,08	0,06-0,40	0,02-0,1	1,4	—	0,2-1,3	3,8-8
Havuç kurusu	—	—	—	—	—	—	14	—	1,3	3
Hıyar	0,21	—	—	—	0,05	0,05	—	—	—	3,5-6
Hindiba	1,2	—	—	—	0,05	—	—	—	—	13
Hindiba (yabanî)	8,4	—	—	—	—	0,2	—	—	—	20-25
İspanak	8-24	—	—	0,3	0,04-0,1	0,06-0,3	0,7	0,5	0,1	20-70
İspanak kurusu	—	—	—	0,4	—	0,5-1	7,6	—	1	—
Kabak	0,18-0,39	—	—	—	0,05	0,02-0,1	—	0,1-0,2	—	9
Kara lâhana	5,4	—	—	—	0,11	0,22	—	—	4,6	70

GIDA MADDELERİ:	Yağda eriyen vitaminler				Suda eriyen vitaminler					
	A (mg.)	D (Milletler-arası Ünite)	E (mg.)	K (mg.)	B_1 (mg.)	B_2 (mg.)	P.P. (mg.) (Nikotin asidi, nikotilamid)	B_6 (mg.)	Panto-ten asidi (mg.)	C (mg.)
Karnabahar	0,03	—	—	0,06	0,04-0,1	0,1-0,15	—	—	—	33-60
Kekik	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9
Kereviz	0,012	—	—	—	0,02	—	—	—	—	10-20
Kırmızı biber	—	—	—	—	0,15	—	1,4	—	—	150-200
Kırmızı lâhana	0,012	—	—	—	0,1	—	—	—	—	30-50
Kırmızı turp	—	—	—	—	0,05	0,02	—	—	—	20
Kıvırcık lâhana	5,4	—	—	—	—	—	—	—	1,4	90
Kıvırcık lâhana kurusu	—	—	—	—	—	—	—	—	8,3	—
Kıvırcık salata	0,9-1,5	—	6	—	0,05-0,15	0,1	—	0,3	—	8
Kuş konmaz	0,42	—	—	—	0,03-0,2	1,32	—	—	—	19-35
Kuzu kulağı	—	—	—	—	—	—	—	—	—	20
Lâhana suyu	—	—	—	—	0,06-0,08	0,05	—	—	—	50
Lâhana turşusu	0,015	—	—	—	—	—	—	—	—	15
Mantar	—	20-125	—	—	0,05-0,1	0,05	—	—	—	2-14
Marul	2,4-5,4	—	—	—	0,05	0,1	—	—	0,08	7-14
Maydanoz	18-30	—	—	0,1	—	—	—	—	—	100-185
Mercimek (kuru)	—	—	—	—	0,2-0-7	—	—	—	—	1
Mercimek (taze)	0,16	—	—	—	0,3-0,4	0,05	—	—	—	—
Milan lâhanası	9,6	—	—	—	0,05-0,15	—	0,3	—	0,3	40-42
Nane	3,5	—	—	—	—	—	—	—	—	60
Pancar	—	—	—	—	0,42	0,10	—	—	—	8
Pancar yaprağı	5,5	—	—	—	—	0,6	—	—	—	50
Patates	0,03-0,06	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Patlıcan	0,005	—	—	—	0,055	—	—	—	—	3
Pazı	1,8-6	—	—	—	0,1	0,3	—	—	—	10-35
Prasa; yaprağı	0,03-4	—	—	—	0,12	—	—	—	—	20
Ravend	eser	—	—	—	—	—	—	—	—	10-20
Salata (yeşil)	1,3	—	6	—	0,54	0,1	—	0,33	—	8
Semizotu	—	—	—	—	—	—	—	—	—	22
Soğan (kuru)	—	—	—	—	—	—	0,7	—	0,9	6-7,5
Soğan (taze)	0,025-0,07	—	—	—	0,05	0,1	0,1	—	0,1	13
Soya fasulyesi	0,43-1,02	—	—	0,2	0,3-1,2	0,2-0,3	5	0,8-9,5	—	20-36
Soya fasulyesi unu	—	—	—	—	0,1	—	2,4	—	1,4	—
Soya yaprağı	—	—	—	—	0,3	0,3	5	—	—	20-35
Su teresi	2,5	—	—	—	0,12	0,5	—	—	—	50-75
Şalgam	0,18	—	—	—	0,05	0,05	—	—	0,08	3,7-28
Şalgam yaprağı	4,5-6	—	—	—	0,12	0,36-0,9	—	—	—	50-150
Şeker pancarı	—	—	—	—	—	—	—	0,1	—	—
Tere	2,4-4,2	—	—	—	0,06-0,1	0,15	—	—	—	15-60
Top salata	2,4	—	5	—	0,075	0,225	—	—	—	4-12,5
Turp	0,003	—	—	—	0,1	0,05	—	—	—	23
Yer elması	0,002	—	—	—	0,1	0,05	—	—	1,1	—
HUBUBAT VE MAMULÂTI:										
Arpa										
Arpa özü	0,0006	—	—	—	0,3-0,6	0,1-0,3	—	0,8-2,3	1	—
Arpa unu	—	—	—	—	1-2	—	—	—	—	—
Buğday	—	—	—	—	0,05	—	—	—	—	—
Buğday çimlenmiş	0,21-0,27	—	—	0,04	0,2-1,95	0,02-0,8	3-5	0,3-0,6	0,8-1,1	—
Buğday özü (taze)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25
Buğda özü, kurumuş	0,39	—	30	0,04	1,2-4,5	0,5-1,5	1,7-4,3	1	0,3-1,2	—
Buğday ekmeği (beyaz)	—	—	—	—	1,9	—	—	10	—	—
Buğday ekmeği (tam; esmer)	—	—	—	—	0,05	—	0,9	—	—	—
Buğday ekmeği % 94-60 rand.	—	—	—	—	0,2-0,3	0,1-0,2	2,8	—	—	—
Buğday irmiği	—	—	—	—	0,2-0,05	0,16-0,08	—	—	—	—
Buğday kepeği	—	—	—	—	0,2-0,6	—	—	—	—	—
Buğday unu (tam)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Buğday unu % 94-60 rand.	0,24	—	—	—	1,02	—	5	—	—	—
Bulgur	—	—	—	—	0,36-0,07	0,23-0,08	5-1	0,5-0,2	1-0,5	—
Çavdar	—	—	—	—	0,15	—	2	—	—	—
Çavdar ekmeği (tam)	0,3	—	—	—	0,3	0,1-0,8	1,3	—	—	—
Çavdar ekmeği %94-60 rand.	—	—	—	—	0,2	0,3	—	—	—	—
Çavdar özü	—	—	—	—	0,17-0,05	0,3-0,1	—	—	—	—
Çavdar unu %94-60 rand.	0,48	—	—	—	0,9-2,25	0,6-1,7	—	—	—	—
Darı	—	—	—	—	0,3-0,07	0,5-0,14	1,3-0,7	—	1-0,6	—
Makarna, şehriye	—	—	—	—	0,3	0,15	1,8	0,8	—	—
Mısır	—	—	—	—	0,05-0,15	—	2	—	—	—
Mısır özü	0,09-0,48	—	—	0,04	0,2-0,6	0,1-0,2	1-2	0,7-4	1	34
Mısır unu	—	—	16	—	0,8-1,4	0,3	1	5	—	—
Pirinç	0,24	—	—	—	0,05-0,4	—	1	—	—	—
Pirinç gömleği	0,003	—	—	—	0,2	0,1	2,4-7	0,4	—	—
Pirinç kepeği	—	—	—	—	1,4-2	0,2	100-150	1,5-20	18	—
Pirinç (parlatılmış)	—	—	—	—	1-2,5	0,2	28	1,3-7,5	1,5-2,7	—
Sago, tapyoka	—	—	—	—	—	0,05	0,9	—	0,4	—
Yulaf	—	—	—	—	0,005	—	—	—	—	—
Yulaf kırması	—	—	—	0,08	0,3-0,7	0,1-0,3	1,6	0,8-2,3	1	75-115
Yulaf unu	—	—	—	—	0,2-0,3	—	—	—	—	100
SÜT VE MAMULÂTI:	—	—	—	—	0,4-0,5	—	—	—	1,1	—
Ana sütü										
İnek sütü	0,12-0,42	—	—	—	0,02-0,07	0,05-0,3	0,2-0,5	0,15	0,25	1-10
İnek sütü kaymağı	0,06-0,18	0,3-10	—	0,002	0,4	0,1-0,2	0,1-0,4	0,1-0,3	0,1-0,4	0,5-2,5
İnek sütü kaymakaltı	0,3-0,6	5	—	—	0,06	—	—	—	—	1
İnek sütü (pastörize)	0,0012	—	—	—	0,4	—	—	—	0,1-0,4	1,5
İnek sütü tozu	0,06-0,36	0-10	—	—	0,02-0,06	0,225	—	—	—	1,25
	0,36-0,6	16	—	—	0,2-0,6	0,1-0,6	0,9	—	1-4	0-2

GIDA MADDELERİ:	Yağda eriyen vitaminler				Suda eriyen vitaminler					
	A (mg.)	D (Milletler-arası Ünite)	E (mg.)	K (mg.)	B_1 (mg.)	B_2 (mg.)	P.P. (mg.) (Nikotin asidi, nikotilamid)	B_6 (mg.)	Panto-ten asidi (mg.)	C (mg.)
İnek sütü ültraviyolenmiş (irradio)	—	10-40	—	—	—	—	—	—	—	—
Keçi sütü	0,09	—	—	—	0,1-0,3	—	—	—	—	5,5
Peynirler (ortalama)	1,5	—	—	—	0,05	0,3	0,03-1,6	—	0,1-0,9	1
Tere yağı	0,6-3,1	40-100	—	—	—	0,01	—	—	—	0,3
MAYALAR:										
Bira mayası	0-1,05	—	—	—	1-7	1	10,2-60	3,7-8	—	—
Bira mayası (kuru)	—	—	0,3	—	2,5-36	—	50-62,5	4-10	14-35	—
Ekmek mayası	—	—	—	—	1,2-3,6	2,5-3	11-40	—	—	—
YUMURTA:										
Tavuk yumurtası (tam)	0,6-2,4	200	1	0,02	0,15	0,25	—	0,05	2,7	—
Tavuk yumurtası beyazı	—	—	—	—	—	0,3-0,45	0,01	0,1	0,1	—
Tavuk yumurtası sarısı	1,32-4,8	200-500	3	—	0,2-0,4	0,2-0,6	0,05	18,7	7,2	—
Tavuk yumurtası tozu	6	200	—	—	—	—	—	—	10	—
YAĞLAR:										
Amerikan fıstığı yağı	—	—	16	—	—	—	—	—	—	—
Balık (morina karaciğeri) yağı	24-600	10000-30000	—	—	—	—	—	—	—	—
Buğday özü yağı	—	—	300-520	—	—	—	—	2,6	—	—
Hindistan cevizi yağı (Vejetalin)	—	—	2,7	—	—	—	—	—	—	—
Hurma yağı	37,8	40-50	—	—	—	—	—	—	—	—
Keten tohumu yağı	0.03	—	23	—	—	—	—	—	—	—
Mısır özü yağı	0,12	—	300-500	—	1,4	—	—	—	—	—
Susam yağı	—	—	5	—	—	—	—	—	—	—
Ton balığı (altıparmak veya torik azmanı) yağı	204-4800	2-6 Milyon	—	—	—	—	—	—	—	—
Yayın balığı karaciğeri yağı	0,165	700	—	—	—	—	—	—	—	—
Zeytin yağı	—	—	8	—	—	—	—	—	—	—
ETLER :										
Dana eti	0,015	—	—	—	0,08	0,3-0,4	—	1,6	—	—
Keçi eti	—	—	—	—	—	0,077	—	—	—	7
Koyun eti	0,12	—	—	—	0,1	0,1-0,15	—	1	—	—
Ördek eti	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7,8
Sığır eti (taze)	0,04-1,5	—	0,3-0,5	—	0,03-0,2	0,1-0,4	3,8-5	0,8-1	1	1,5-2,2
Sığır eti (kuru)	—	—	—	—	4,5-9	0,4-0,5	—	—	3,8	—
Tavşan eti	0,03-0,12	—	—	—	0,08	0,1-0,2	8,6	—	—	1,9
Tavuk eti	—	—	—	0,01	2,1	0,25	—	1	—	—
SAKATAT										
Beyin	—	—	—	—	0,15	—	25	—	—	23
Böbrek (koyun)	1,5	—	—	—	0,4-0,6	—	—	—	—	18
Böbrek (sığır)	0,9	—	—	—	0,3-0,5	0,8-2,5	6,5-19,4	0,2-0,3	4	11
Dil (sığır)	—	—	—	—	0,285	—	—	—	—	—
Karaciğer (dana)	4,2	20-180	0,9-1,6	0,15	0,2-0,4	1,7-3	9-25	2,5	4	20-70
Karaciğer (koyun)	6,1	20	—	—	0,4	—	—	1,1-1,5	—	36
Karaciğer (keçi)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	49,7
Yürek (keçi)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8
Yürek (sığır)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4,5
BALIKLAR:										
Balık karaciğeri	6-480	200-2000	—	—	0,1-0,4	0,05-1	1,5-3	1,5	—	5,5-70
Balık yumurtası	—	—	—	—	1,4	2	—	—	—	0,1-25
Çinakop, İstavrit azmanı	0.45	200-800	—	—	0,224	—	—	—	—	1,5
Dil balığı eti	0,015	—	—	—	0,06	0,2	—	—	—	—
Dil balığı karaciğeri	420	15000-30000	—	—	—	—	—	—	—	—
Hamsi	1,2	14	—	—	—	—	—	—	—	—
Istakoz	—	—	—	—	1,13	—	—	—	—	—
İstridye	0,18	—	—	—	0,225	—	—	—	—	0,25
Kalkan	—	—	—	—	0,09	—	—	—	—	—
Morina balığı eti (taze)	—	—	—	—	0,1	0,15	2	0.35	—	—
Morina balığı eti (kuru)	—	—	—	—	—	—	—	6,65	—	—
Morina balığı karaciğeri	6-30	500-1500	—	—	0,2-0,3	0,5-0,8	1.6	—	—	—
Morina balığı yumurtası	—	5000	—	—	0,6-1,2	1	1,5	2,5	—	20-50
Ringa balığı eti	0,6	1000-10000	—	—	0,05	0,3	3	2	—	—
Ringa balığı karaciğeri	60	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ringa balığı dumanlanmışı	0,3	10000-15000	—	—	0,1	—	—	—	—	—
Sardalya (konserve)	0,9-2,4	1000-10000	—	—	0,04	0,5	—	1	—	—
Sazan balığı eti	0,36	—	—	—	0,18	0,04	—	—	—	—
Sazan balığı karaciğeri	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8,1
Som balığı eti (taze)	0,012	—	—	—	0,1	—	6	0,5	—	—
Som balığı eti (kuru)	—	—	—	—	—	—	—	2,1	—	—
Som balığı karaciğeri	18-90	1500-7000	—	—	0,1-0,2	0,4	—	—	—	—
Uskumru	0,05	—	—	—	0,09	1,8	7,2	—	—	—
Yayın balığı eti	0,014	—	—	—	0,99	—	—	—	—	—
Yengeç	—	—	—	—	—	—	—	—	—	12,6
Yılan balığı eti	0,6-3	—	—	—	—	0,25	—	—	—	1,7
Yılan balığı karaciğeri	108	—	—	—	—	—	—	—	—	—
MÜTEFERRİK										
Bal	0,96	—	—	—	—	0,315	—	—	—	—
Çekilmiş kahve	—	—	—	—	0,375	—	—	—	—	—

hizmet eder. Vücudumuzun günlük B_2 vitamini ihtiyacı ve çeşitli gıda maddelerinin 100 gramında bulunan B_2 vitamini miktarları - miligram cinsinden - cetvellerde gösterilmiştir. Alınan B_2 vitamininin ihtiyaçtan fazlası vücutta birikmez, zarar vermeksizin çıkar. B_1 gibi, B_2 vitamininin 1

miligramı da 333 milletlerarası ünite (M. Ü.) ye muadildir.

P. P. v i t a m i n i : B vitamini grupunda bulunan pellagra önleyici (pellagra preventing) vitamini, kimya bakımından nikotin asidi (C_5H_4NCOOH) ile bu asidin amid (nicotylamide) inden ($C_6H_6ON_2$) müteşekkildir. Hayvani dokuda (nesiçte) bu asit, albüminle birleşmiş olarak bulunur. Nikotin asidi ve bunun amidi (nicotylamide) suda ve alkolde erirler; oksidasyona ve ısıya karşı dayanıklıdırlar. Bu itibarla pişirme esnasında bozulmazlar. Günlük P.P. vitamini ihtiyacı ve bu vitaminden çeşitli gıda maddelerinde bulunan miktarları - miligram cinsinden - cetvellerde gösterilmiştir.

B_6 v i t a m i n i : «Adermine», «pyridoxine» adlariyle anılan bu vitaminin kimyasal birleşimi $C_8H_{11}NO_3$ tür. Âdi derecede renksiz, kokusuz billûrlar halindedir. Suda erir. Isıya ve ışığa karşı dayanıklıdır. Fakat alkalilerde ültraviyole ışınlardan müteessir olur, kızartma esnasında kısmen harabolur. Şu halde gıda maddelerinin pişirilmesi esnasında birleşimlerindeki B_6 vitamini harabolmazsa da kızartmalarda kısmen ziyan olmaktadır. B_6 vitaminin organizmada yağ mübadelesine hizmet ettiği kabul edilmektedir. Pellagra hastalığının tedavisinde de B_6 vitamininin faydası görülmüştür. Günlük B_6 vitamini ihtiyacı ve çeşitli gıda maddelerinin 100 gramında bulunan B_6 vitamini miktarları - miligram cinsinden - cetvellerde gösterilmiştir.

P a n t o t e n a s i d i : (Acide pantothénique). B vitamini grupundan bulunan pantoten asidinin birleşimi $C_9H_{17}O_5N$ dir. Suda ve alkolde erir. Sodyum ve kalsiyum ile teşkil ettiği tuzlar billûridir. Havaya ve ısıya karşı dayanıklıdır. Pişme esnasında kısmen harabolur. Pantoten asidinin organizmadaki rolü henüz kati olarak tebit edilmemiş olmakla beraber neşvünemayı ve çeşitli organların faaliyetlerini tanzim ettiği kabul olunmaktadır. Günlük ihtiyaç ve çeşitli gıda maddelerinde bulunan pantoten asidi miktarı - miligram cinsinden - cetvellerde gösterilmiştir.

B vitamini grupunda B_3, B_4, B_5, B_7, B_M ve B_W gibi unsurlar da bulunmuşsa da bunlar daha ziyade lâboratuvar hayvanlarını beslemeyi ilgilendirdiğinden burada ayrı ayrı yazılmalarında bir fayda görülmemiştir.

C v i t a m i n i : Askorbik asit (acide ascorbique). Suda kolaylıkla eriyen billûri bir cisim olup birleşimi $C_6H_8O_6$ dır. Âdi derecede renksiz ve kokusuz billûrlar halindedir. 192 derecede sıvı haline gelir. Lezzeti ekşidir. Askorbik asit kuru iken oksidasyona karşı dayanırsa da yaş iken havanın oksijeninden müteessir olur. Ortamın alkali olması, ısının artması ve ışık bu tesiri arttırır. Asit ortamda ise C vitamini daha dayanıklıdır. Isı yükselse dahi kolayca harabolmaz. Fakat ortamda - pek az miktarda dahi olsa - demir veya bakır bulunması zararlıdır. Zira bu cisimler, katalizör vazifesini görerek, C vitamininin oksidasyonunu çabuklaştırırlar. Sebze ve meyvalarda esasen mevcudolan oksidazlar (biyolojik katalizörler) de C vitamininin bozulmasına sebebolmaktadırlar. Bu sebepten yemişler ve sebzeler, depolarda dururken dahi ihtiva ettikleri C vitamininden bir kısmını zayi ederler. Ortam asit veya nötr ise oksidazların tesiri yoktur. Alkali ortamda oksidazlar faaliyete geçer. Oksidazların faaliyeti bilhassa mihanikî ameliyat ile parçalanan meyva ve sebzelerin kesik yerlerinde şiddetlidir. Bu itibarla meyva ve sebzeleri zedelemeden muhafaza etmeli; keserek veya rendeliyerek parçaladıktan sonra hemen yemelidir. Oksidazların faaliyeti, ısının yükselmesiyle artarsa da 80 dereceden sonra durur. Şu halde 80 dereceden yukarı ısıtmakla oksidazların tesirinden kurtulmak kaabildir. Bu bilgilere göre C vitamini ihtiva eden sebze ve meyvaları muhafaza ederken zedelememiye dikkat etmeli; pişirirken de ekşi ortamda ve mümkün mertebe hava temasına meydan vermeden (ağzı kapalı tencerede pişirilirse teşekkül eden su buharı tencerenin içini doldurur ve havanın pişmekte olan yemeğe kadar gelmesine mâni olur) pişirilmelidir. C vitamini vücudumuzu her türlü enfeksiyona karşı muhafaza eder. Kemiklerin kuvvetlenmesine yardımı vardır. C vitamini eksikliği her türlü intani hastalıklara yol açar ve bilhassa iskorbüt (scorbut) hastalığını tevlideder. Günlük C vitamini ihtiyacı ve çeşitli gıda maddelerinin 100 gramında bulunan C vitamini miktarları - miligram cinsinden - cetvellerde gösterilmiştir. C vitaminin 1 miligramı 20 milletlerarası ünite (M. Ü.) ye muadildir. Yani 1 milletlerarası C vitamini ünitesi 0,05 miligramdır. Bu emsallere göre cetvellerdeki miligram adetlerinin mukabili (M.Ü.) milletlerarası üniteyi veya bâzı müstahzarların tarifnamelerinde kaydolunan milletlerarası ünitelerin tekabül ettiği miligram adedini hesaplamak kaabildir.

D v i t a m i n i : D_2 ve D_3 sembolleriyle gösterilen çeşitleri vardır. $C_{27}H_{43}OH$ birleşiminde bulunan dimetildihidrokalsiferol D_3 sembolü ile ve $C_{28}H_{43}OH$ birleşiminde olan kalsiferol (calsiférol) ve vigantol ise D_2 sembolü ile gösterilmektedir. Her iki cins vitamin de âdi derecede katı ve renksiz billûrlar halindedirler. D_2 vitamini 116 derecede ve D_3 vitamini ise 82-84 derecede erir. Her ikisi de yağlarda ve alkolde erirler; suda erimezler. D vitamini pişirme esnasında bozulmaz. Ancak D vitaminini ihtiva eden gıda maddeleri ince zerrecikler halinde havaya bırakılırsa, havanın oksijeninden müteessir olur. Şu halde bu gıda maddelerini ufalamadan muhafaza etmek daha doğrudur. D vitamini kalsiyum ve fosfor elemanlarının temessülüne ve kandaki yayılışlarının tanzimine; fosfatozlarla birlikte, kemiklerde ve dişlerde kalsiyum ve fosfor birikmesine hizmet ettiği gibi hücre ve nesiç reaksiyonlarında da mühim rolü vardır. D vitamini eksikliği bilhassa kemik hastalığı (rachitisme) na sebebolur. Günlük D vitamini ihtiyacı ve çeşitli gıda maddelerinin 100 gramında bulunan D vitamini miktarları - milletlerarası ünite (M. Ü.) cinsinden - cetvellerde gösterilmiştir. Cetvellerde miligram cinsinden gösterilmesinin sebebi 1 milletlerarası ünitenin pek küçük; miligramın ancak milyonda 25 ine mu-

adil olmasıdır. 1 miligram D vitamini 40.000 milletlerarası D vitamini ünitesine muadildir. Mütekabilen D vitamininin 1 milletlerarası ünitesi (M.Ü.) 0,000025 miligramdır. Bu donnelere göre cetvellerdeki rakamların miligram cinsinden muadillerini hesaplamak kaabil olduğu gibi mili-

gram veya M. Ü. cinsinden birleşimindeki D vitamini miktarı bildirilmiş olan gıda maddelerinden günlük ihtiyacın karşılanmasına yetecek miktarları da bulmak gayet basittir.

E v i t a m i n i: (a - Tocophérol) Kimyasal birleşimi $C_{29} H_{50} O_2$ olan bu cisime yunancada doğum getiriyorum mânasına gelen "tocophérol" (tokoferol) adı takılmıştır. E vitamini âdi ısı derecesinde hafif sarımtırak renkte bir yağdır. 157 derecede ve 0,001 m.m. cıva sütununa muadil basınç altında kaynar. Yağlarda erir, suda erimez. Oksidasyona, ışığa ve ısıya karşı dayanıklıdır. 9 atmosfer basınç altında 170 dereceye kadar, bozulmaksızın, ısıtılabilmiştir. Bu itibarla E vitamininin pişirme esnasında harabolması tehlikesi yoktur. E vitamini - adından da anlaşılacağı üzere - bilhassa tenasül faaliyeti üzerine müessirdir. E vitamini eksikliği akamet ve kısırlığı tevlideder. Günlük E vitamini ihtiyacı ve çeşitli gıda maddelerinin 100 gramında bulunan E vitamini miktarları -miligram cinsinden - cetvellerde gösterilmiştir.

F v i t a m i n i: Derinin korunmasına yardımı olan bu vitaminin yağda eridiği biliniyorsa da hakiki mahiyeti hakkındaki etütler henüz neticelenmemiştir.

H v i t a m i n i: (Biotine) Derinin ve tüylerin korunmasına yarıyan ve B vitamini grupu ile münasebeti bulunan bir vitamindir. Suda ve alkolde erir. Bira mayasında, sığır karaciğerinde, sığır böbreğinde, sütte, ayranda, beyinde, patates ve muzda bulunur.

J v i t a m i n i: Bünyesi ve hakiki mahiyeti henüz bilinmiyen bu vitaminin pnömoni hastalığına karşı faydası olduğu sanılmaktadır. C vitaminine benziyen J vitamini suda erir; portakal ve limon suyunda bulunur.

K v i t a m i n i: (a - Phylloquinone) Âdi derecede sarı renkte, yağ kıvamında bir sıvı olan K vitamininin kimyasal birleşimi $C_{31} H_{45} O_2$ dir. Suda erimez, yağlarda ve alkolde erir. Bu vitaminin K_2 sembolü ile gösterilen ikinci bir nev'i vardır. K_2 âdi derecede sarı renkte billûrlardan ibaret katı bir cisimdir. O da suda erimez, yağlarda erir. K vitamini ışıktan müteessir olur. Doğrudan doğruya güneş ışığına mâruz kalırsa çabuk bozulur. Pişme esnasında kısmen harabolur. K vitamini kanın pıhtılaşmasına yardım eder. Vücutta K vitamini eksilirse marazî kanamalar başgösterir, kan dinmez. Günlük K vitamini ihtiyacı ve çeşitli gıda maddelerinde bulunan K vitamini miktarları - miligram olarak - cetvellerde gösterilmiştir. Eskiden K vitaminini Dam ünitesiyle ölçerlerdi. Bir milgram K vitamini 20,000 Dam ünitesine tekabül eder.

L v i t a m i n i: Memelerde süt teşekkülüne hizmet eden bu vitamin hakkındaki araştırmalar devam ediyor. L vitamini bilhassa karaciğerde ve bira mayasında bulunmaktadır.

M v i t a m i n i: Pellagra ve kanın birleşimini bozan diğer hastalıklarda hastalara bira mayası veya karaciğer hulâsası verilirse kanın düzeldiği görülmüştür. Kanın birleşimini düzeltmiye yarıyan bu elemana M vitamini adı takılmıştır. Bünyesi ve hususi vasıfları henüz bilinmiyen M vitamini karaciğerde, bira mayasında ve hububatın üzerinde bulunmaktadır.

P v i t a m i n i: (Citrine). Sitrin incecik kan damarlarının (capillaires sanguines) sızmamasını temin eder. P vitamininin eksikliği kanamalara sebebolur. Şimdiye kadar limonda, kızmemesinde, portakalda ve bunların kabuklarında; kırmızı biberde bulunmuştur. Henüz sentez yoliyle imal olunamamıştır. Hafif sarı renkte billûri bir cisimdir. Suda erimez, alkolde güç erir. Alkali ortamda kolay erir.

Vitaminler üzerindeki çalışmalar devam ediyor. Vitaminlerin keşfi beslenme ilmi sahasında geniş ufuklar açmışlardır. Vitaminler eskiden bin bir ihtimam içinde saf gıda maddeleriyle beslenen kişizadelerin neden çelimsiz kaldıklarını; buna mukabil tabiatın yetiştirdiği gıdaları oldukları gibi yiyerek hazmedenlerin niçin gürbüzleştiklerini, kesin olarak aydınlatmış bulunuyor. Yiyeceklerimizi fennin yeni buluşlarına göre tanzim edelim. İlmin nimetlerinden faydalanalım.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a: S. ve İ. M. Vekâleti; Vitaminlerin Beslenmemizdeki Önemi, 1942. Müfide Küley; İç Hastalıklarında Diyetle Tedavi, 1942. A. Barbara Callow; Food and Health, 1938. L. - M. Sandoz: Vitamines et Santé Publique, 1941. G. Lunde - Lars Erlandsen; Vitamine, 1943. Dr. İhsan Ekin; Klinik Vitaminoloji, 1944. W. Winkelmann; Les Vitamines, 1945. Prof. Dr. A. Schennert; Handbuch der Lebensmittelchemie, 1933 - 42. Food İndustries Manual, 1942. R. H. A. Plimmer - Violet G. Plimmer; Food, Health, Vitamins, 1942. Georg V Wendt - W. Müllerlenharz: Das C - Vitaminprob lem, 1939.

(Mühendis-Kimyager Mehmet Ali Kâğıtçı)

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ HAVA ORDUSU — Amerika Birleşik Devletleri hava ordusunun kuruluşu 1 ağustos 1907 itibar edilmektedir. Zira bugünkü Amerikan hava ordusunun çekirdeğini teşkil eden ve üç balonla bir miktar mürettebattan ibaret olan Amerikan askerî havacılığı, ordu muhabere komutanlığı kontrolu altında olmak üzere o tarihte kurulmuştur. Bu suretle, Amerikan askerî havacılığı, 1 ağustos 1947 de kırkıncı yıldönümünü kutlamış bulunmaktadır.

Amerikan ordusunda balonlardan daha iç savaş sırasında faydalanılmış ve bir Amerikan askerî baloncusu milletlerarası balon yarışlarını kazanmış olmakla beraber havacılığın orduya resmen girişi yukarıda işaret ettiğimiz tarihtir. Havadan hafif balona karşılık havadan ağır bir vasıtanın, yani uçağın Amerikan ordusunda kullanılışı, bu resmî kuruluş tarihinden

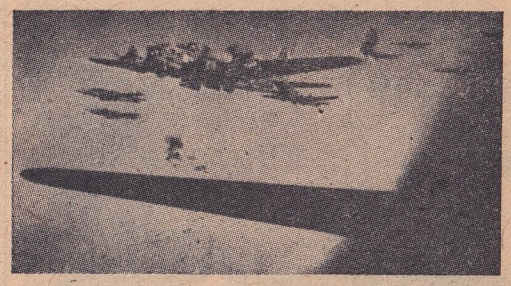

A. B. D. bombardıman uçaklarından bir filo

sonradır. Gerçekten de Amerikan ordusu hava teşkilâtiyle, kendi icadettikleri uçakla ilk uçuşlarını 1904 te yapmış olan Wright Kardeşler arasında bir mukavele imzalanmıştır. Bu mukavele gereğince orduya maledilen Wright Kardeşler uçağı o zaman saatte 67,5 kilometrelik bir süratle bir saat on iki dakikalık bir uçuş yapmıştı.

1910 da Amerikan hava kuvvetlerinde bir tek uçak, bir tek dirijabl (kabili sevk) ile üç âdi balon vardı ve bunların

A. B. D. uçakları konvoyları koruyor

mürettebatı iki subayla dokuz erden ibaretti. 1911 de de askerî bir havacılık okulu açıldı. 1912 de havacılık kadrosu 12 uçakla bunları idare eden 12 pilot ve 39 ere yükselmişti. 1913 te 6 uçak, 16 subay ve 77 er mevcutlu ilk taktik hava filosu kuruldu. Birinci Dünya Savaşının ilk yılında, 1915 haziranında, hava kuvvetleri 31 subayla 177 erden ibaretti. 15 mart 1916 da Meksika sınırında askerî harekâtta bulunan hava filosu 11 subay, 82 er ve 1 sivil makinist mürettebatlı 8 uçaktan ibaretti ve o tarihten sonra daha üstün kudrette 12 uçak satın alındı.

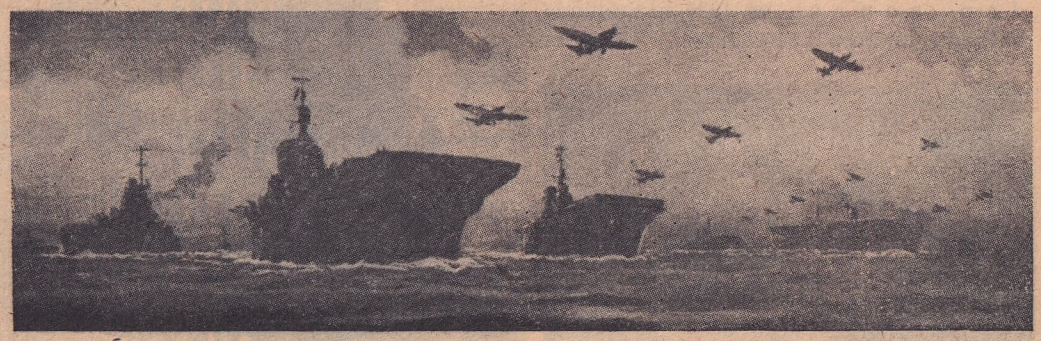

A. B. D. uçak gemileri iş başında

A m e r i k a 1 9 1 7 n i s a n ı n-

da Birinci Dünya Savaşına iştirak ettiği zaman havacılık kadrosu mevcudu 131 subay ve 1.000 er idi. Amerikan Kongresi, Fransa-

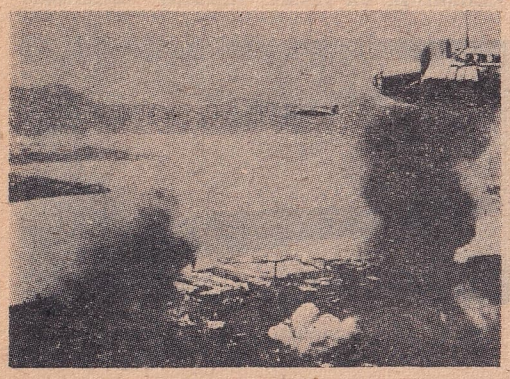

A. B. D. uçakları iş başında

nın talebi üzerine, 1918 yılında 5.000 pilot, 50.000 yer mürettebatı ve 4.500 uçakla Batı cephesinde harekâta iştirak plânını gerçekleştirmek üzere 672.000.000 dolarlık tahsisat kabul etti. Bu suretle 1917 sonbaharında Fransaya gönderilmiye başlıyan hava birlikleri önce Fransız uçakları kullandılar. Amerikalıların ilk büyük hava

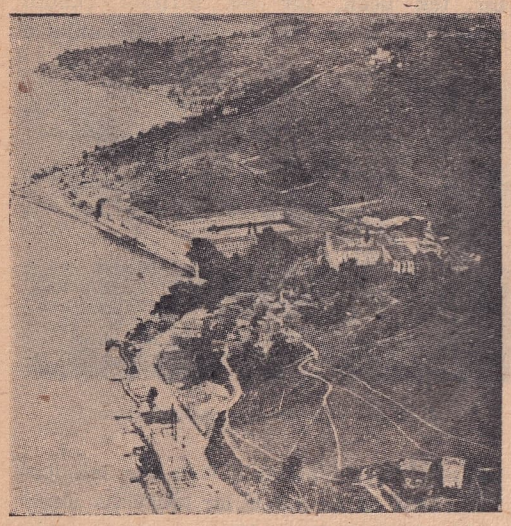

A. B. D. uçakları iş başında

taarruzuna iştirakleri, 1918 eylûlüdür. Birinci Dünya Savaşı sonunda Amerika hava kuvvetlerinin Avrupadaki mevcudu, donanma uçakları dışında, 740 uçakla 767 pilot, 1.481 râsıt ve 23 topçudan ibaretti.

Birinci Dünya Savaşından sonra ve 1920 haziranında havacılık kadrosu 1.516 subay ve 16.000 er

A. B. D. uçakları iş başında

olarak tesbit edildi. 1921 de hava cerrahisi okulu açıldı. 1930 da Amerikalılar ilk yüzde yüz madenî uçağı yaptılar. 1936 da, ilk uçankale B. 17 yi meydana getirdiler. 1939 eylûlünde İkinci Dünya Savaşı başladığı zaman, Amerikan ordusunda yalnız 13 tane B. 17 vardı.

Amerikan askerî havacılığının en büyük gelişmesi, İkinci Dünya Savaşına iştirakinden sonradır. Bununla beraber Amerika harbe girdiği zaman hava kadrosunun mevcudu 12.000 uçak, 23.000 subay, 16.000 subay adayı ve 275.000 er idi.

İkinci Dünya Savaşında, 1942 nisanında, bir uçak gemisinden kalkan 16 tane B. 25 uçağının daha fazla bir gösteriş mahiyetinde Tokyo ve Japonyaya yaptığı taarruzu, 1942 haziranından itibaren başlıyan ve Japonyanın kayıtsız ve şartsız teslim oluşuna kadar süren stratejik ve taktik hava taarruzları takibetti. Diğer taraftan, Amerika havacılığı, Avrupa cephesini de ihmal etmedi. 1942 ağustosunda Rouen'da Almanlara taarruzla işe başlıyan Amerikan hava kuvvetleri Romanyaya, Almanya ve Almanya işgali altındaki yerlere ve İtalyaya yaptıkları ağır hava taarruzlarından başka Afrika, İtalya ve bilhassa Avrupa çıkarmasında büyük rol oynadılar. Avrupa çıkarması gününde iki Amerikan hava ordusu 8.000 çıkış yapmış, başka iki Amerikan hava kuvveti Güney Fransada şaşırtma hücumları yaparken 2.500 ağır bomba uçağı Normandiya kıyılarında Almanlara ağır darbeler indirmiş, aynı gün Cherbourg yarımadasına iki hava tümeni indirilmiştir. Almanyaya karşı savaşta 619.000 kişilik ve 13.000 den fazla savaş uçaklık bir kuvvet kullanılmıştır.

7 mayıs 1945 te Avrupa harbinin sona ermesi üzerine Amerika, hava kuvvetlerinin büyük bir kısmını Japonyaya yöneltmiş ve B. 29 tipindeki üstün uçarkalelerle Japonlara ağır darbeler indirmiş ve bu darbeleri, Japonyayı kayıtsız ve şartsız teslim olmıya zorlıyan atom bombalariyle tamamlamıştır. Birinci atom bombası 6 ağustos 1945 te Enola Gray adlı uçarkale tarafından Hiroşima'ya ve ikinci atom bombası 8 ağustos 1945 te Great Artist adlı uçarkale tarafından Nagazaki'ye atılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı içinde Amerikan ordu hava kuvvetlerinin en yüksek mevcudu 1944 yılında 2.411.294 kişiyi ve 80.000 uçağı bulmuştur. Bu mevcut, 1 ocak 1946 da 733.786 kişiye ve 40.000 uçağa indirilmiştir. 1947 de ordu hava teşkilâtı mevcudu 300.000 subay ve erle çok yüksek kudrette ve büyük kısmı yepyeni 25.000 uçaktır. İkinci Dünya Savaşından sonra yeni tiplerde türlü türlü ve çok süratli uçaklar imal etmiş olan Amerika Birleşik Devletlerinin, askerî havacılık kadrosunu icabında, İkinci Dünya Savaşında ulaştığı en yüksek rakamların da üstüne çıkarabileceğine hiç şüphe yoktur.

(Abidin Dav'er)

BÂBİL KULESİ (VEYA NEMRUD KULESİ) — Ahdı Atîk'ın birinci kitabının on birinci faslındaki efsaneye göre, bu kule, Bâbil halkı, yani Nuh Peygamberin Hâm kolundan torunları olan Keldani'ler tarafından göğe tırmanmak maksadiyle kurulmuş bir kuledir.

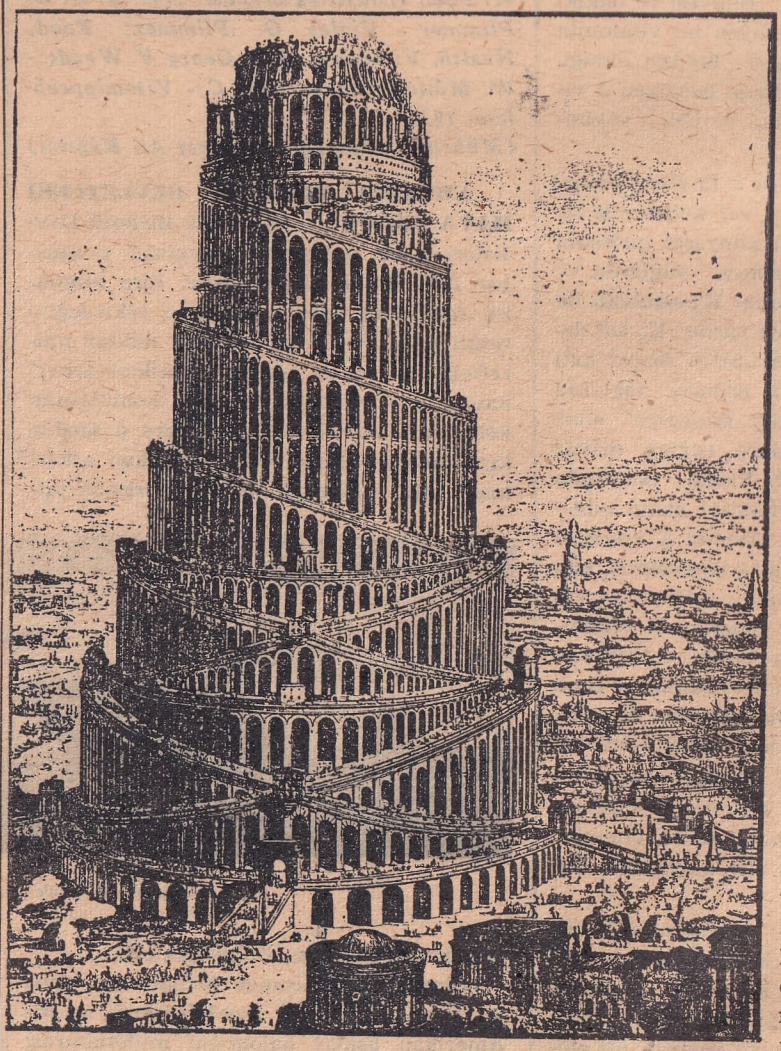

Rahip Kirşer'e göre Bâbil kulesi

Yunanlıların «Babylon» dedikleri Bâbil şehri; Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki Şinar veya Sinhar vâdisi diye de bilinen Bâbilistan (veya Babilonya veya Keldaniler Diyarı veyahut da Irak-ı-Kadîm) ın başlıca şehirlerinden biridir. Bu şehir Milâttan 2640 yıl önce yaşadığı sanılan, Nuh'un oğullarından Hâm'ın torunu ve Keldaniler kıralı Nemrud tarafından kurulmuştur. Bunun için Frenklerin «Babel kulesi» dedikleri bu kuleye İslâmlar arasında «Bâbil kulesi» denildiği gibi «Nemrud kulesi» de denilir.

Yukarıda bildirdiğimiz efsaneye göre Kaadiri Mutlak bu kulenin inşasında çalışanlara ayrı diller vermiş, bu yüzden aralarında çıkan anlaşmazlık birbirlerini öldürmelerine, kulenin yarım kalmasına ve inşaatta çalışanların göğe tırmanmak

niyetlerindeki küstahlıklarının cezasını görmelerine sebebolmuştur. Kule de, daha sonra gökten yağan yıldırımlarla yıkılmıştır.

Bâzı kimseler «Bâbil» adının ibranice «karıştırmak» mânasına gelen «bâbâl» veya arapça «dillerinin değişik ve karışık olması yüzünden birbirine girmek» mânasını ifade eden «tebelbül» ve yahut da Fenikelilerin, Keldanilerin, Ken'anilerin ve Asurilerin en büyük tanrısı olan Baal adından geldiğini farzetmişlerse de Bâbil kelimesinin bunlarla hiçbir ilgisi yoktur. Bu kelime, Bab-ili sözünden gelmedir. «Bab-ili», Asuri dilinde, «Tanrı İli'nin kapısı» demektir. Gerçekten de El veya İli veyahut da İlu, eski Bâbilistan halkının «yer ve gök tanrısı» dır. Bunun için Bâbil kıralların-

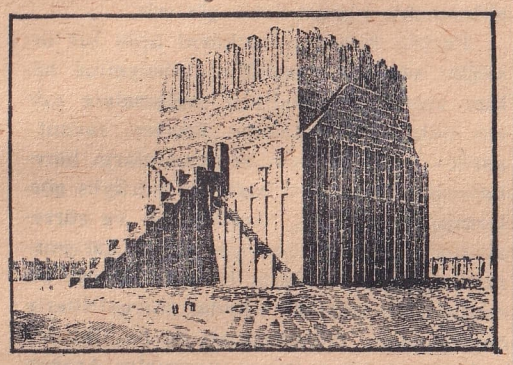

Bir Alman eserine göre Bâbil kulesi

dan Buht Nussar bu kuleye « Ziggurat Bâbili » demiştir. « Ziggurat », «katlı kule» demektir. Gerçekten de, bugün harabesi bile lâyıkıyle tesbit edilememiş olan Bâbil kulesinin asıl yüksekliği bilinmemekle beraber, tepesinde bir mihrap bulunan yedi katlı bir kule olduğunda ittifak edilmektedir. Bununla beraber, Herodotus'un gayet yüksek bir kule olduğunu ve buna dıştan araba geçebilecek genişlikte yılankavi bir yolla çıkıldığını ve Keldanilerin rasathane gibi kullandıklarını seyahatinde gözüyle görüp rivayet ettiği Baal mâbedinin Bâbil kulesi mi, yoksa başka bir kule mi olduğu pek bilinmemektedir. Zira Bâbilistanın büyük şehirlerinin hepsinde buna benzer mâbetler kurulması âdetti. Bununla beraber Herodotus Bâbil şehrini de - mübalâğalı da olsa - etraflıca ve ayrıca anlattığına göre bahsettiği kulenin Bâbil kulesi olduğu muhakkak gibidir.

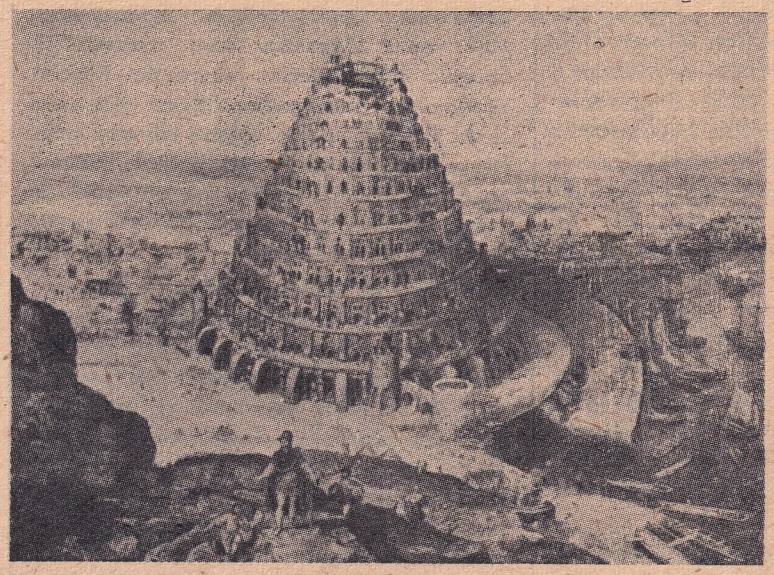

Bâbil kulesi yapılırken: Onaltıncı Yüzyılda çizilmiş bir resimden (Aslı Louvre müzesindedir)

Bâbil kulesi, muhtelif harabelerle hüviyetlendirilmiştir. Fakat bugün, eski Bâbil şehrinin orta batısında bulunan ve eski milletlerin «Baal mâbedi», Buht Nussar'ın «Ziggurat Babili» ve Sümerlilerin «Merodach (veya Marduk: Sümer tanrısı) mâbedi» dedikleri kulenin, hep aynı kule olduğu anlaşılmış gibidir. Bâbil şehrinin yeri de kesin olarak belirtilememekle beraber, Bağdad'ın 96 kilometre güneyinde ve Fırat kenarında bulunan bugünkü Hilla şehrinin eski Bâbil'in hemen yerinde veya pek yakınında, gene Bâbil'in harabelerinden kurulmuş bir şehir olduğu muhakkaktır. Hilla, Meşhedi Ali ve Meşhedi Hüseyin hacılarının konak yeridir.

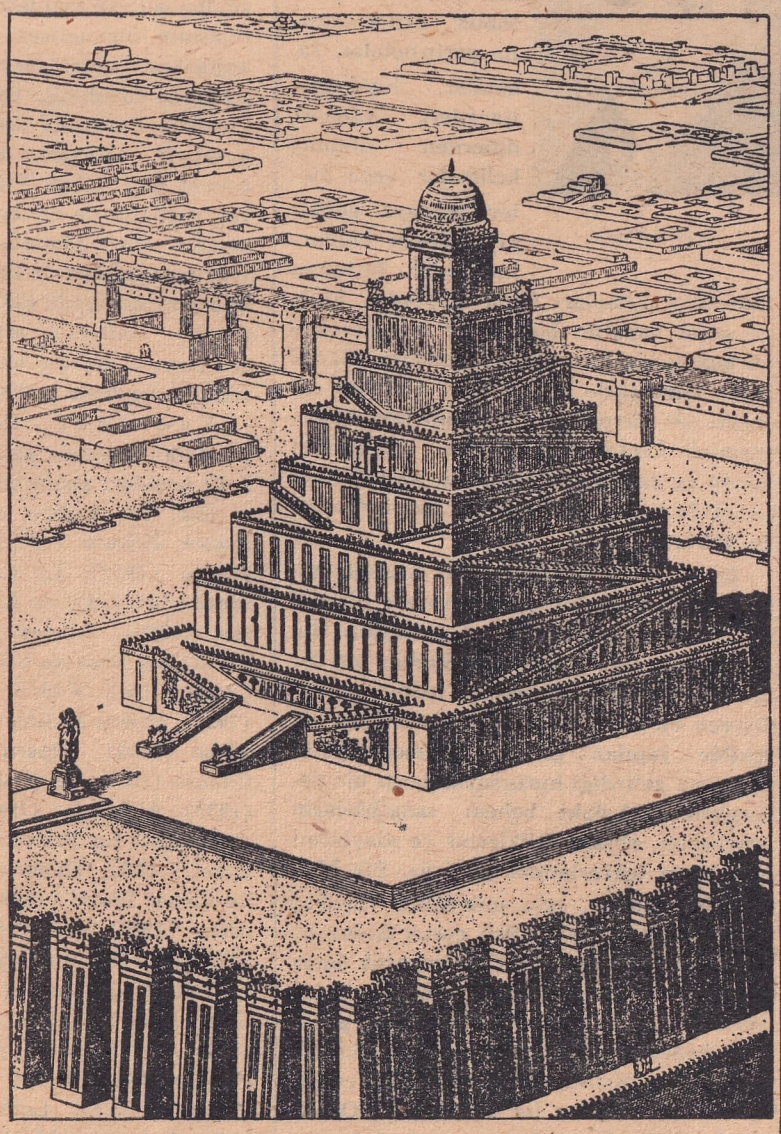

Bâbil kulesinin eski araştırıcılara göre bir resmi

Mukayeseli mitoloji incelemelerinde bulunanlar Bâbil kulesi efsanesiyle, dev (Titan) lerin tanrılar tanrısı Jüpiter'e ulaşmak için Pelion dağını Ossa dağının üstüne yerleştirme teşebbüsleri hakkındaki Yunan efsanesi arasında bir benzerlik görmektedirler. Bununla beraber Ahdı Atîk'ın son devir yorumcuları, «tepesi göklere erişecek» sözlerinin «çok yüksek» ten başka bir şey ifade etmediği ve Bâbil kulesinin Sinhar ovası halkının toplanma yeri olarak inşa edildiği düşüncesindedirler. Bu düşünce, Bâbil kulesinin, hâkim olduğu Sinhar ovasında o zaman yaşıyanların kafasında yer edecek bir yükseklikte olmasına dayanmaktadır.

Bir rivayete göre, Bâbil kulesinin harabelerindeki pişmiş tuğlalar, Kerbelâ'nın 18 kilometre güney doğusunda Fırat'tan ayrılan Hindiye kanalının inşasında kullanılmıştır.

Edebiyat bakımından Bâbil kulesi: Bâbil kulesi efsanesi, edebî bakımdan, dünyanın muhtelif milletlerindeki dil ayrılıklarının izahı gibi telâkki edilmektedir. Gerçekten de, yetmiş iki dil, efsaneye göre, Bâbil kulesinden çıkmıştır.

Bâbil kulesi, dünya dillerinin ve edebiyatının hemen hepsinde şu mânalara delâlet eder: 1) Muazzam bir yapı; 2) Karma karışık şeyler yığını; 3) Cüretli bir düşünce veya teşebbüs; 4) Anlaşmazlık timsali; 5) Birçok değişik diller konuşulan bir yer... v.s.

Sanat bakımından Bâbil kulesi: Kule, birçok ressamlara mevzu teşkil etmiştir. Bunlardan başlıcaları İhtiyar Breughel'in (1530 a doğru - 1600; Flâman ressam; tablosu Viyana Tarih Müzesinde), Raphaël'in (1483 - 1520; İtalyan ressam; tablosu Vatikan localarında), Benozzo Gozzoli'nin (1420 - 1498; İtalyan ressam; tablosu Pisa'da Campo Santo'da) «Bâbil Kulesinin İnşası» adlı eserleriyle Kaulbach'ın (1805 - 1875; Alman ressam) Bâbil kulesinin yıldırımlanmasını gösteren Berlin'deki büyük freskidir.

Kısa bibliyografya : Şemsettin Sami; Kamus-ül-A'lâm. Oppert; Histoire des Empires de Chaldée et d'Assyrie. International Standard Bible Encyclopaedia. T. B. Pinches; The Old Testament in the Light of the Records of Assyria and Babylonia. Sayce; Fresh Light from the Ancient Monuments. D. Mackay; The Ancient Cities of Iraq. Encyclopaedia of Modern Knowledge: Sir Leonard Woolley; Mesopotamia: Cradle of Civilization. R. Campbell Thompson; Babylonia in the Days of Hammurabi. H. J. Fleure; The Prehistoric Community as we know it. R. Campbell Thompson; Ninveh and Babylon in Assyria's Heyday. Everyman's Encyclopaedia. The Modern Encyclopedia. Larousse Universel.

(Esat Hamdun)

COCTEAU, JEAN — "Kokto okunur" Adı modern sanat cereyanlarına karışmış Fransız şair ve muharriri.

5 temmuz 1889 da Versailles yakınlarında ve Seine nehri üzerinde bulunan küçük Maisons - Laffitte kasabasında doğmuştur. Çocukluğu ve gençliği Paris'in zengin tabaka insanlarının çevrelerinde geçmiştir. Condorcet Lisesinde okumuştur. Buradaki öğrenim yılları Cocteau'da iyi hâtıralar bırakmamışsa da, eserlerinde raslanan mitoloji bilgisini bu okulun sıralarında kazandığı şüphesizdir. Büyük annesinin evindeki müzikli toplantılar, Paris dolaylarındaki ormanlarda bisikletle gezintiler, akşamları muhteşem tiyatro salonlarında temsiller, sirklerde çeşitli eğlenceler ve nihayet zengin bir oyuncak odası onun çocukluk dünyasının tabiî bir dekorunu teşkil etmiştir. Çocuğuna düşkün ve onun şımarıklıklarına sonuna kadar tahammül eden bir anne ile bazan memleket dışına kadar devam eden gezintiler onun dünyasını daha da genişletmiştir. Hayatın yalnız güzel taraflarından hisse alan ve günleri ancak kişizade çocuklarının yapmacıklı hastalıklariyle sarsılan Cocteau, büyüdükçe Parisin renkli dekorunu daha başka şekilde tadıyordu. Tiyatroya çılgınca bağlı bir gençlik üzerinde hüküm süren Sarah - Bernhardt ve Edouard de Max gibi sahne yıldızları onu da sarmıya başlıyordu. Çocukluktan yeni kurtulan delikanlının bir zevki da edebiyattı. Bu sıralarda De Max'ın Fémina Tiyatrosunda tertibettiği bir müsamerede okunan şiirleriyle edebiyat dünyasına fiilen ayak basmış oldu. Esasen Edmond Rostand, Catules Mendès, Jules Lemaître, Anna de Noailles, Marcel Proust onun iç âlemine girmiş kimselerdi. Bu kolay muvaffakıyetten sonra ilk şiir kitabı onu daha fazla teşvik etti. André Gide ve Henri Ghéon «Nouvelle Revue Française» de onu teşvik edici bir makale bile neşrettiler. Fakat onun taşkın, serkeş ve itaatsiz ruhuna kurulu nizamın baskısı tesirini yapmakta gecikmedi. Cocteau, her şeye küskün olarak Maisons - Laffitte'teki baba evine kapandı ve «Potomak» ı bu buhran içinde yazdı. Bu eserde Cocteau'nun tiyatro zevkının ilk tomurcuklarını bulmak mümkündür.

Birinci Dünya Savaşı içinde Cocteau'nun hayatı bir hayli maceralıdır. Cephe gerisindeki çeşitli faaliyeti ve hareketleri onun sanat dünyasına birer malzeme olmuştur. Müstakillerin sergisinde Picasso, Braque ve Rousseau'nun resim dünyasına ayak basan Cocteau, çağdaş hayatın artistik şekilleriyle de bir münasebet kurmuş oluyordu. Harbin çeşitli tesirleri onun bu yıllar içinde meydana getirdiği eserlerinde fazlasiyle hissedilir.

Picasso ile tanışan Cocteau onunla birlikte, Serge Diaghilew için bir bale meydana getirdi. «Danse» adını taşıyan ve fazla «avant - garde» bir atmosferi olan bu bale 1917 de ıslıklarla karşılandı ve büyük bir ıskandala sebeboldu. Savaş bitince «Paris-Midi» gazetesinde kronikler yazmıya başladı ki, gazete sahibi kendisine geniş bir serbestlik vermişti. Cocteau, böylece sanat ve edebiyat hayatının en modern tezahürlerini okuyuculara aksettirmekle kalmadı, sanat görüşünü belirten ateşli makaleler de yayımladı. André Breton'un, Louis Aragon'un, Jean Paulhan'ın, Robert Desnos'nun Tristan Tzara'nın Paris semalarında parlamıya başladığı devir gelip çatmıştı. Max Jacob olsun, Guillaume Apollinaire olsun, Jean Cocteau olsun şiirden duyulan hazzın rabıtasızlıktan ve sürprizden doğduğu fikri üzerinde birleşiyorlardı. Bitmez tükenmez abuk sabuk sözler arasına garip notalar, rakamlar, hiyeroglif işaretleri, yabancı dillerden alınmış kelimeler veya hiçbir mânaya gelmiyen heceler doldurmak gibi birtakım fanteziler kitapları istilâ ediyordu. Fikir ve sanat hayatını birdenbire meşgul eden ve bugün bir lâboratuvar denemesi olarak itibar etmemizde bir mahzur olmıyan dadaizm ve sürrealizm dallanıp budaklanıvermişti. Cocteau her yenilik hareketinin içinde ve ön safında gelmekle beraber hiçbir ekole bağlanmadı, hiçbir siyasi kanaati de yoktu.

Jean Cocteau

Esasen 1900 ile 1920 yılları arasında geçen yirmi yıllık bir devre Fransız şiirinde bir volkanın indifa devresi olmuştur. Bu, anarşist ferdiyetçiliğin şahlandığı bir zamandır. Bir elit zümresinin kalbini fethedıveren bu ferdî fanteziler ve sistemli bir şekilde yapılan gariplikler medeniyetin meydana getirdiği huzursuzlukların bir neticesiydi. 1830 daki bohem sanatkârların isyanlarını, ekzantrikliklerini ve alaylarını burada da tekrarlanmış görürüz. Bir Max Jacob'un ressam, şair, münekkit, avukat kâtibi, dükkân süpürücüsü, çocuk dadısı, nihayet bir bazilikada bekçilik yaparak ömür sürmesi ve Montparnasse meyhanelerinden loş kilise avlularına fırlaması bu gençlerin bohem hayatlarına bir örnektir. İlk zamanlarda Montmartre'a sığındılar ve bu tepe onlara modern bir Bâbil oldu. Orada edebiyatçılar, ressamlar ve müsizyenler bu atmosfer içinde haşir neşir oluyorlardı. Cocteau'nun garip bir ekzotizm de taşıyan sahne eserleri, baleleri Paris sahnelerinde görünmiye başlıyordu. Eric Satie, Strawinsky, Arthur Honegger, Darius Milhaud gibi müzisyenler, Raould Dufy, Picasso gibi ressamlar bütün «avant - garde» hareketleri destekliyorlardı. Cocteau'nun hayatı da diğerleri gibi geçiyordu. Onun şairliği, romancılığı ve tiyatro muharrirliği yanına ressamlık, aktörlük, rejisörlük gibi kelimelerden başka ip cambazlığı, kılıç yutuculuk, sihirbazlık, hokkabazlık, göz bağcılık, akrobatlık, soytarılık gibi çeşitli işlerin de eklenmekte olması bunu gösterir.

Paris'li bohem sanatkârın tipik bir örneğini veren Cocteau'nun şahsiyetine hâkim vasıf, mütemadiyen değişmelere mâruz bulunmuş olmasıdır. Eserleri «avant - garde» müsizyenlerin ve ressamların hareketlerine sıkı sıkıya bağlı bir yürüyüş göstermiş, kübistlerin, dadaistlerin ve sürrealistlerin arasına ideolojik olarak karışmamakla beraber onlarla birlikte inkişaf etmiştir. 1925 ten 1935 e kadar sürrealistlerle devam eden münakaşaları da bu fikirleri teyidedecek bir neticeye ulaşmıştır: Aragon «Ce Soir» da kendisiyle beraber çalışmayı teklif etmiştir. Eluard ile, eski anlaşmazlıkları kimsenin karışamıyacağı bir aile geçimsizliği farzettirecek derecede dost olmuştur.

Nizamsızlık, istikrarsızlık, itaatsizlik ve isyan nosyonlarına dayanan bu sanat «mütemadiyen yenileşmek veya ölmek» parolasının bir neticesi olmuştur. Fakat bu keşmekeş içinde meydana gelen eserleri zamanla durulmuş, berraklaşmış, piyesleri Comédie Française repertuvarlarına kadar girmiştir. Eserlerini Baty, Dullin, Pitoëff, Jouvet gibi yalnız Fransa'nın değil bütün yer yüzünün de en kıymetli tiyatro sanatkârları olan kimselerin sahneye koyup oynamış olmaları da Cocteau'nun tiyatrodaki önemi hakkında bir fikir verebilir. O, bu tiyatro faaliyetini son zamanlarda daha çok sinema üzerine teksif etmiş ve orijinal filmler meydana getirmiştir.

E s e r l e r i : Cocteau'nun sayısı yüzü bulan eserleri pek çeşitlidir. Bunların belli başlıları şunlardır:

Şiir: La Lampe d'Aladin (1909), Le Prince Frivole (1910), La Danse de Sophocle (1912), Le Cap de Bonne Espérance (1919), L'Ode à Picasso (1919), Poésies (1920), Escales (1920), Vocabulaire (1922), La Rose de François (1923), Plain - Chant (1923), Poésie (1924), Cri - Ecrit (1925), Prière Mutilée (1925), L'Ange Heurtebise (1925), Opéra (1927), Morceaux Choisis (1932), Mythologie (1934), Enigme (1939), Allégories (1941), Léone (1945).

Roman: Le Potomak (1919), Le Grand Ecart (1923), Thomas l'Imposteur (1923), Le Livre Blanc (1928), Les Enfants Terribles (1929), Le Fantôme de Marseille (1933), La Fin du Potomak (1939).

Tenkit: Le Coq et l'Arlequin (1918), Carte Blanche (1920), La Noce Massacrée (1921), Le Secret Professionnel (1922), Picasso (1923), Férat (1924), Le Rappel à l'Ordre (1926), Lettre - Plainte (1926), Lettre à Jacques Maritain (1926), Le Mystère Laïc (1928), Quelques Lignes (1928),

Une Entrevue sur la Critique avec Maurice Rouzaud (1929), Opium (1931), Essai de Critique Indirecte (1932), Portraits-Souvenirs (1935), Mon Premir Voyage (1936), Le Greco (1944), Portrait de Mounet-Sully (1945), Difficulté d'Être (1947).

Tiyatro: Parade (1919), Le Boeuf sur le Toit (1920), Les Maries de la Tour Eiffel (1924), Les Biches (1924), Les Facheux (1924), Roméo et Juliette (1926), Orphée (1927), OEdipe - Roi (1928), Antigone (1928), La Voix Humaine (1930), La Machine Infernale (1934), Les Chevaliers de la Table Ronde (1937), Les Parents Terribles (1938), Les Monstres Sacrés (1940), La Machine à Ecrire (1941), Renaud et Armide (1943), L'Aigle à deux Têtes (1946).

Desen: Dessins (1923), Le Mystère de Jean L'Oiseleur (1925), Maison de Santé (1926), Poésie Plastique - Objets - Dessins (1927), Vingt - Cinq Dessins d'un Dormeur (1929), 60 Dessins pour les Enfants Terribles (1935), Dessins en Marge des Chevaliers de la Table Ronde (1941). Bunlardan başka Le Grand Ecart, Le Secret Professionnel, Thomas l'Imposteur, Le Livre Blanc, Orphée, Opium, La Machine Infernale gibi kendi eserlerini bizzat illüstre etmiştir.

Sinema: Le Sang d'un Poète (1932), Le Baron Fantôme (1943), L'Eternel Retour (1944), Le Belle et la Bête (1946).

Plâk: Trois Poèmes - Le Théâtre de Jean Cocteau; Le Fils de l'Air - Tirade de Sphinx; Anna La Bonne; La Dame de Monte - Carlo; Les Voleurs d'Enfants - La Toison d'Or; Trois Poèmes - Trois Poèmes; La Voix Humaine.

Bu eserlerden hemen hiçbiri, İ. Galip Arcan'ın «İnsan Sesi» (La Voix Humaine) tercümesi müstesna, türkçede kitap halinde çıkmamıştır. Her ikisi de Aziz Hüdai Akdemir tarafından tercüme edilen iki piyesi, «Müthiş Aile» (Les Parents Terribles) 1941 aralık ayında ve «İki Başlı Kartal» (L'Aigle à deux Têtes) de 1947 kasım ayında İstanbul Şehir Tiyatrosunda sahneye konmuştur.

Kısa bibliyografya: Roger Lannes; Jean Cocteau. René Lalou; Histoire de la Littérature Contemporaine. Michel Georges - Michel; Gens de Théâtre Emile Bouvier, İnitiation à la Littérature d'Aujourd'hui. André Rousseaux; Âmes et Visages du Vingtième Siècle.

(Hüsamettin Bozok)

GEYİK VEYA GİRİD OTU — Kendini de, ismini de unutmıya başladığımız bu ot, hiç de unutulmıyacak şifalı hassalara malik bir bitkidir. Ege mıntakasındaki Girid'li muhacir vatandaşlarımızın pek iyi tanıdığı bu bitki memleketimizin her tarafında bulunur.

Sedefotugiller familyasının bir cinsi olup, sedefotundan çiçeklerinin gayrı muntazam olmasiyle tefrik edilir. Bitkinin yaprakları dişbudak ağacı yapraklarına benzer. Çiçekleri beyaz ve kırmızı damarlı olup buna göre tenevvü gösterir. Bu ota Fransızlar «dictame» derler.

Bu bitki, bilhassa çiçeklenme devrinde kuvvetli ve çok fazla uçucu bir yağ neşreder. Hattâ sıcak ve elektrikli bir havada geyikotu (dictame) na bir kibrit yaklaştırılırsa, çiçeğin muhitindeki havanın patladığı görülür. Bu, çiçeklerden yayılan uçucu yağın yanmasından başka bir şey değildir.

Evvelleri bu bitkinin kökü, hazım yolundaki solucanların düşürülmesi ve muhtelif sebeplerle husule gelen teşennüçleri gidermek için kullanılırdı.

«Dictame» kelimesi yunancadan alınmıştır. Buna Girid otu da derler. Bunların içinde beyaz geyikotu, (dictame blanc) en çok tanınmış nev'idir. Beş santimden başlıyarak bir metre yirmi santime kadar büyüyebilen bu bitki, bulunduğu muhite, hayat şartına ve toprak terkibine göre boy kazanabilir. Otun çiçekleri pembe ve beyaz renktedir ve çiçeklenme devri mayıs ayında başlar, temmuz sonunda ve bâzı mahallerde ağustosa kadar devam eder.

Geyik otu

Taşlık tepelerde, ağaçlıklarda, dağların koruluk ve ağaçlık mahallerinde bulunur. Yaşayıcı bir bitkidir; uzun yıllar hayatta tutunur. Kuvvetli bir kokusu vardır. Süs makamında bahçelere dikildiği gibi hususi olarak tarla halinde de yetiştirilir. Çünkü, çiçeklerinden çekilmiş su da taktir edilerek kozmetik bâzı müstahzarlarda kullanılır. Sibiryada çiçekleri çay gibi içilirmiş. Arılar bu bitkinin çiçeklerindeki nektardan faydalanırlar.

Otun, toprak altı gövdesi ve kökü idrar verici hassaya maliktir. Bitkinin gövde (sak) kabukları kuvvet verici ve teskin edici hassaya maliktir. Kalb hastalıklarında, vermifüj, antiispazmodik, antihisterik olarak da kullanılırdı ve şifalı tesirlerinden faydalanılırdı. Bugünkü tababet âleminde metrûk ise de enfüzyon veya toz halinde (kloroz'a, dispepsi'ye ve iskorpüt'e karşı) kullanılmaktadır. Ot, kalker toprakları tercih eder. Fennî adı «dictamnus albus» tur. Kekik otu başka bir bitkidir; bu ot 1018 inci sayfamızda yazılmıştır.

(Dr. H. Atalgın)

HAÇLI SEFERLER — Ön Asyanın Selçuk Türkleri tarafından zaptı, Malazgirt meydan muharebesinde Bizans ordusunun mahv ve imparatorun esir edilmesi Doğudaki İslâmlarla Hıristiyanlar arasında muvazeneyi bozmuş ve bilhassa bütün Doğu Hıristiyanlığı üzerinde fena bir tesir bırakmıştı. Onuncu Yüzyıla kadar Batı Hıristiyanları, tâciz edilmeksizin, İsa'nın kabrini ziyaret için Kudüs'e gitmiye ve avdete muvaffak oluyorlardı. Bundan başka İslâm hükümetleri hâkimiyeti altında yaşıyan Hıristiyanlık dini hiçbir tazyika uğramıyordu. Bu vaziyet Onuncu Yüzyılda Mısır ve Filistin'in Fatımî halifelerinin eline geçmesinden sonra değişti. Bunlar Hıristiyanlar aleyhinde takibat yapıyorlar, onların dinî merasim yapmalarına mâni oluyorlardı. Halife Elhakim zamanında Kudüs'teki «Résurrection» kilisesi tahribedildi. Hacca giden kafileler taarruza mâruz kaldılar. Esasen fena olan bu vaziyet Selçuk hâkimiyetinin Ön Asyada belirmesinden sonra daha fenalaştı. Çünkü Selçuklular Bizans İmparatorluğunun vaziyetini tehlikeye sokmuşlar ve Bizans kapılarına kadar ilerlemişlerdi. Avrupa, Bizansın Doğuda Hıristiyanlığın müdafii vazifesini artık ifa edemiyecek bir durumda olduğuna inanmıştı. Bu olaylar Avrupada fena akisler hâsıl etti. Batı Hıristiyanları arasında, Doğudaki dindaşlarının imdadına koşmak fikriyle, Arzı Mukaddesin kurtarılması dâvasını ortaya koydu.

Bu plân daha evvel de, papalar tarafından düşünülmüştü. İmparator Alexi'nin, hacca gitmek için memleketten geçen Comte de Flandre'dan kendisine cüretli asker göndermesi hakkında ricada bulunması da ihtimal ki başka türlü tevil edildi. Papa İkinci Urbain mânevi hâkimiyetini Doğu memleketlerine teşmil etmek fırsatını bulduğunu zannederek Haçlı hareket fikrini ele aldı. Esasen bu yüzyılda Papalık Avrupada en büyük bir kudret teşkil ediyordu. Plaisance ve Clermont'da 1095 de yapılan Concil'lerde bir kurtarma teşebbüsüne karar verildi. Papalık tarafından tâyin edilen vâizler, Fransadaki kıtlık dolayısiyle esasen mâneviyatları bozulmuş olan halk tabakası arasında haçlanma fikrini uyandırmıya muvaffak oldular. Bunlar arasında Amiens'li Pierre l'Ermite tebarüz etti. Birbirleriyle mütemadi bir mücadele halinde bulunan, sergüzeşt ve ganimet arıyan Avrupa şövalyeleri de bu arzuları İslâmlar aleyhinde tatmin edebileceklerini ve ülkeler zaptedebileceklerini düşünerek papanın davetini kabul ettiler. Avrupa hükümdarları böyle bir sergüzeşte atılmaktan sakındılar.

Halkın vecdi çok büyük olduğundan, daha 1096 senesinde büyük kafileler halinde başlarında Pierre l'Ermite Gauthier Sans-Avoir, Gottschalk olduğu halde hareket ettiler. Gayet fena silâhlandırılmış bir köylü yığınından başka bir şey olmıyan bu grup, yolda yaptıkları mezalim ve yağmacılık dolayısiyle kısmen Macarlar tarafından imha edildiler. Ufak bir kısım İstanbula geldi. Anadolu yakasına geçtiler. İzmit körfezinin güney kıyısında Hersek'te toplandılar. Fakat burada rahat durmadılar. Etrafı yağma ettiler. İznik'e kadar akınlar yaptılar. Fakat Selçuk sultanı Kılıç Aslan, emîri İlhan komutasındaki kuvvetlerle bunları İznik civarında bastırdı. Sonra bunların imdadına koşmak için Hersekten hareket eden kuvvetler de Hersekten beş kilometre uzakta Kırkgeçit deresi civarında kuşatıldı, imha edildi. Bundan sonra ordugâha taarruz edilerek buradakiler de imha edildi. Ancak civardaki ormanlara kaçabilen ufak bir kısım kendilerini kurtarabildiler.

Birinci Haçlı Sefer: (1096 - 1099) Şövalyelerin teşkil ettiği Birinci Haçlı Hareket hazırlandı. Bunlar Godefroy de Bouillon, Comte Raymond de Toulouse, Hugos de Vermandois, Prince Bohémond de Tarente ve yeğeni Tancrède komutasında idiler. Bu kuvvetlerin her bi-

ri kendi şefinin komutasında hareket edecekti. Komutanlar arasında müşterek bir plân olmadığı için her komutan da hareketinde serbes olacaktı. Papa nazari olarak bu kuvvetlerin başına kendi mümessili sıfatile Adhémar de Puy'yi tâyin etmişti. Toplanma mahalli İstanbuldu. Ağustos 1096 dan itibaren bu kuvvetler hareket ettiler. Evvelâ Godefroy çıktı. Macaristandan geçerek Belgrad - Niş - Sofya - Edirne yoliyle hareket ederek 23 aralık 1096 da İstanbula geldi. Diğer gruplar da hareket ettiler. Hugos de Vermandois Roma yoliyle yaya gelmiş, buradan gemilerle Draç'a geçmek istemişse de fırtına gemileri batırmış ve hemen yalnız bir vaziyette Draç'a çıkmış ve buradan İstanbula gelmişti (kasım 1096). Bohémond komutasındaki Normanlar Draç ve Avlonyaya çıkmışlar, buradan kara yoliyle nisan 1097 de İstanbula gelmişlerdi. En geç gelen Raymond de Toulouse olmuştu. İlk gelen Godefroy'nın İmparator Alexi ile münasebeti iyi olmamış, çarpışmalar bile olmuş ve fakat en nihayet Haçlılar iaşe mecburiyeti, karşıya geçmek için Bizans donanmasına ihtiyaç ve imparatorun muaveneti olmadan muvaffakıyet ihtimali olmadığı hakkındaki Bizans propagandasının tesiri altında uyuşmıya mecbur olmuşlar, baronlar imparatora sadakat yemini etmişler, imparator da kendilerine bol hediye, yiyecek vermiş, kendileriyle beraber ufak bir Bizans kuvveti göndermiş ve Bizans donanması da Haçlılara yardım etmişti.

İmparator Alexi, Bizansın tehlikeye düşmemesi için Haçlı gruplarını, geldikçe Anadolu yakasına geçirmiş ve bunların Bizans önünde toplanmalarına meydan vermemişti. Nihayet mayıs 1907 de bütün Haçlı grupları Anadolu yakasına nakledildiler. Buradan İzmit'e hareket ettiler.

Bu esnada Batı Anadolunun durumu şu şekilde idi: İzmir'de Emîr Çaka'nın kurduğu bir beylik, Efes'te Emîr Tanrıverdi, daha güneyde Emîr Pars hükümetleri, doğuda merkezi İznik'te olan Selçuk sultanı Birinci Kılıç Aslan hükümeti. Bunun için ilk temas Selçuk sultanlığiyle, hedef de onun başkenti olan İznik'in zaptı olacaktı.

Haçlı ordu İzmit'ten İznik'e yürüdü ve 14 mayıs 1097 den itibaren kaleyi muhasaraya başladı. Burada ordu mevcudu tesbit edildi: 100.000 şövalye, 600.000 kadın, rahip ve hacı. Bu rakamın çok mübalâğalı olduğunda şüphe yoktur.

Kılıç Aslan 16 mayısta baskın tarzında bir taarruz ile Haçlı ordusunu mağlûbetmek ve kaleyi kurtarmak istedi. Taarruz teşebbüsünden kaleyi haberdar etmek üzere gönderilen haberciler yakalandılar. Haçlılar bu taarruzu karşılamak üzere hazırlanıyorlardı. Kılıç Aslan'ın 40.000 kişilik bir kolla yaptığı taarruz bir netice vermedi. Selçuk ordusu muharebeye hazırlanmış üstün kuvvetler karşısında mağlûboldu. Bundan sonra muhasara şiddetlendirildi. Kalenin göl tarafından irtibatını kesmek üzere Bizans donanmasının bir kısmı Gemlik'ten karadan İznik gölüne nakledildi. İmparator Alexi kalenin kendisine teslimi için de müdafilere çok müsait şartlar gösterdi. Kale 19 haziran 1097 de Bizanslılara teslim oldu. Haçlı ordu bir hafta kadar dinlendikten sonra ilk birlikler 26 haziran 1097 de hareket ettiler. Lefke civarındaki Roma köprüsünden Sakaryaya geçtiler. İki kolla Eskişehir'e doğru yürüdüler. Bir kol şimdiki demiryolunun geçtiği istikameti, diğeri ise Söğüt üzerinden Eskişehir'e giden yolu takibetti. Haçlıların İznik muharebesinden sonra karşılarında artık mukavemet edecek bir kuvvet kalmadığını zannetmelerine rağmen 1 temmuz 1097 sabahı İnönü kasabasının 4 kilometre kadar doğusunda, Bohémond komutasındaki güney kolu Selçuk kuvvetlerine tesadüf etti. Öğleye kadar devam eden muharebede Selçuk kuvvetleri Haçlıları perişan ederek ordugâhlarına girdiler. Fakat yağmacılık hissi muharebenin daha evvel bitirilmesine mâni oldu. Vaziyetten haber alan ve daha kuvvetli olan kuzey kolu yetişti. Bunun üzerine Kılıç Aslan Sarısu'yun kuzeyine (muhtemelen Aydemir tepelerine) çekildi. Haçlılar bütün kuvvetlerini toplıyarak öğleden sonra Selçuk ordusuna taarruz ettiler ve onun sol kanadını çevirecek surette hareket ettiler. Karşı tarafın üstünlüğüne ve Selçuk ordusunun iç durumunun bozukluğuna, sultanın kardeşi Davut'un kıtalarının muharebeyi bırakarak kaçmaları eklenince, Selçuk ordusu mağlûboldu. Bu ordu Eskişehir ve doğuya doğru çekildi. Kılıç Aslan bu muharebeden sonra, ciddi bir mukavemet göstermedi. Haçlıların geçeceği bölgeyi tahribettirmek, kuyuları zehirlemek, yiyeceği yakmak ile

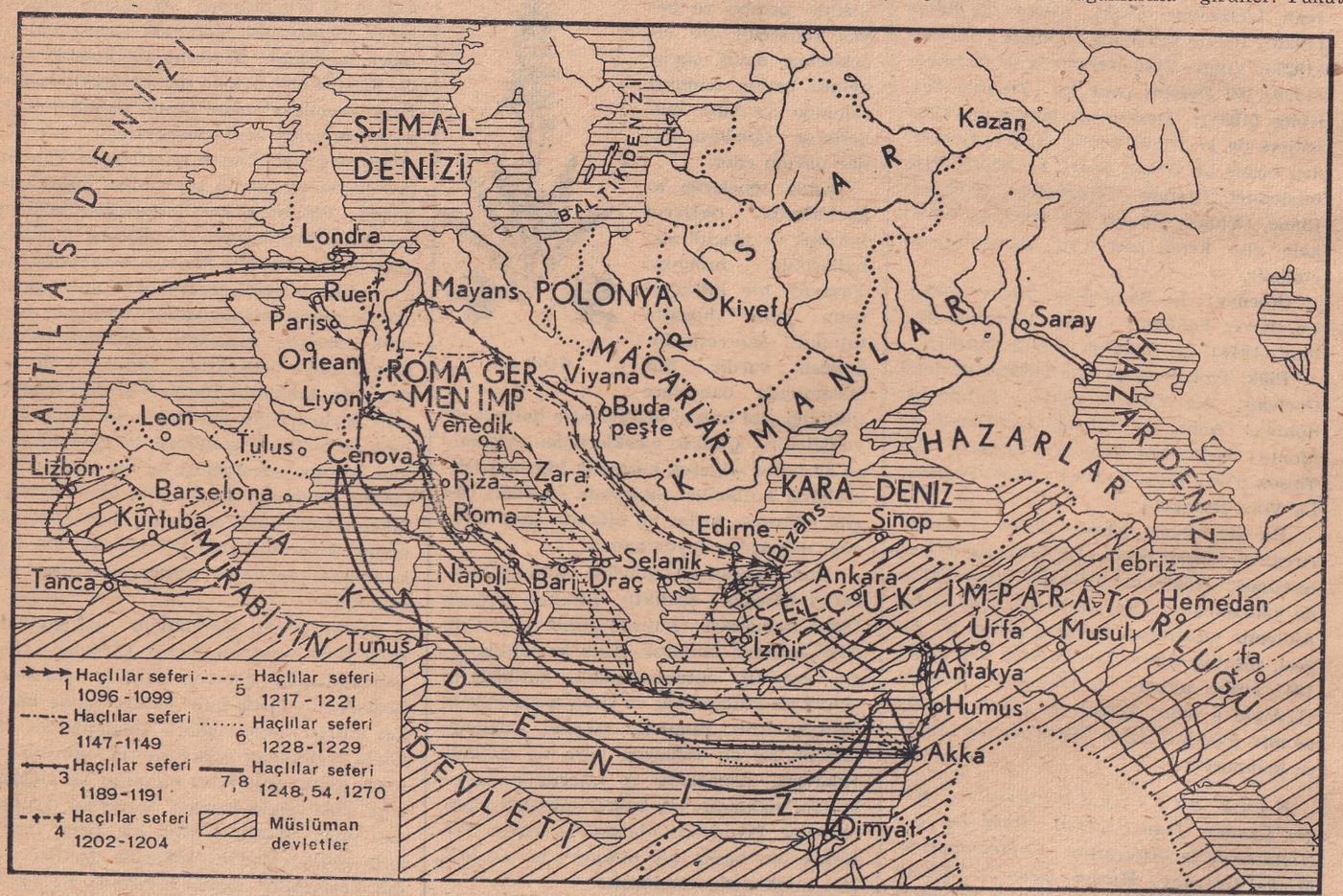

Sekiz Haçlı Seferin takibettiği yollar

iktifa etti. Bu tarzı hareket de Haçlıların yalnız iklim ve iaşe yönünden zorluklara uğramakla beraber, zengin Hıristiyan ahali ile meskûn bulunan Kuzey Suriyeye gitmelerine ve orada yeniden kendilerini toplamalarına imkân verdi. Haçlılar Akşehir'e, buradan Ereğli'ye yürüdüler. Çıkarılan öncüler, arazi fethi hırsı içinde, ordunun büyük kısmını beklemeden Kilikya'ya yürüdüler. Büyük kısım ise Kayseri - Göksun yoliyle Maraş'a geldi. Haçlı ordu, sefalet, uzun yolun yorgunluğu ve hastalık dolayısiyle hemen taarruz kabiliyetini kaybetmişti. 13 ekim 1097 de Maraş'tan Antakya üzerine yürüdüler. Külek boğazından ve daha batıdaki geçitlerden geçerek Kilikya mıntakasına giden öncüler Baudouin de Boulogne ve Tancrède komutasında idiler. Bunlar Tarsus'un hâkimiyeti için çarpıştılar. Tancrède çekilmiye mecbur oldu. Sonra buradaki şehirleri aldıktan sonra Maraş'taki büyük kısma iltihak ettiler. Fakat kendisi hesabına bir hükümet kurmak hırsında bulunan Baudouin, ordudan ayrıldı. Tellülbeşari ve Ravendonu aldıktan sonra Urfaya girdi ve çıkan bir kalkınmada katledilen Prens Toros'un yerine Urfa kontu oldu.

Haçlı ordu Antakya'yı muhasara etti. Burası o zamanlarda Doğunun en önemli ve müstahkem bir şehri idi. Nüfusu yarısı Müslüman olmak üzere 200.000 i geçiyordu. Şehir 10.000 kişilik kuvvetle Yağısıyan tarafından müdafaa ediliyordu. Muhasara ordusu ise Haçlılar da dahil 300.000 kişi idi. Muhasara esnasında Haçlılar iaşe sıkıntısına uğradılar. Kış gelince uzun yolculuk dolayısiyle eskimiş olan elbiseleri onları koruyamadı, hastalık başladı. Aynı zamanda orduda kumar ve fuhuş da son dereceyi buldu. Erzak aramak için sevkedilen 30.000 kişilik kuvvet; kalenin yardımına gelen Şam emîri Dukak ve atabeyi Tuğtekin, Hama emîri Cenahüddevle komutasındaki kuvvetlerle Elbarah'da 30 aralıkta karşılaştı. Cereyan eden muharebede iki taraf da muvaffakıyet ilân ettiler. Fakat Haçlılar Antakya'ya çekilmiye mecbur oldular. Esasen bunların ordudan ayrıldığını gören Antakya garnizonu da 29/30 aralık gecesi bir baskın yapmış ve bâzı muvaffakıyetler elde etmişti. Bütün bunlar ordunun mâneviyatını bozmuş ve firarlar başlamıştı. Bunun üzerine ordu şiddetli inzibat tedbirleri aldı. Bütün kadınlar ordugâhtan çıkarıldı.

Şam kuvvetlerinin bir netice alamamaları üzerine Yağısıyan'ın oğlu, Halep emîri Rıdvan bin Tutuş'tan yardım istedi. Şubat 1098 başında Halep emîri yanında Shaizer, Hama ve Humus emîrleri olduğu halde Antakya üzerine yürüdü. Haçlılar bu kuvveti önlemek için 700 kadar şövalyeyi «Cesri Hadit» civarında yolun en dar bir yerinde topladılar. 9 şubat 1098 de cereyan eden muharebe çok şiddetli oldu. Bidayette Şam kuvvetleri muvaffakıyet kazandılar. Fakat Haçlı ihtiyatının müdahalesi muharebeyi Haçlılar lehine bitirdi.

Haçlıların Anadoludan geçmeleri, Konya Selçuk sultanı Kılıç Aslan'ın mağlûbiyeti, Antakya'nın muhasarası Yağısıyan'ın, bütün İslâm âleminden yardım istemesi üzerine, büyük Selçuk sultanı Berkyaruk, Musul atabeyi Kerboğa'yı Antakya'yı kurtarmıya memur etti ve Musul, Cezire, Suriyede bulunan bütün emirlere kendisine yardım etmelerini emretti. Kerboğa, evvelâ Urfa muhasarasiyle uzun zaman kaybetti. Bu suretle Haçlılar da Antakya'nın zaptı için kâfi zaman buldular. Kerboğa muvaffakıyetle müdafaa edildi.

Haçlılar muvaffakıyetlerinden istifade edemediler. Çünkü şehrin zaptından üç gün sonra Kerboğa ordusu göründü. 8 haziran 1098 de muhasara başladı. Kerboğa, iç kalenin elde bulunmasından faydalanarak buradan geçmek ve şehrin surlarına girmeden hücum etmek için bir taarruz yaptıy-

Haçlılara ait resimler: 1 - 18 Muhtelif seferlerde Haçlı kıyafetleri; 19 - 37 Haçlılar tarafından kullanılan mancınık, kılıç, mızrak ve baltalar; 38 - 41 Haçlı gemileri; 42 - 45 Haçlı çadırları; 46 - 57 Muhtelif seferlerde kullanılan paralar; 58 Saint Louis Filistin'de; 59 - 67 Haçlı Seferleriyle ilgili muhtelif şato, kule ve kabirler

Urfa muhasarasından bir netice alamayınca Fırat geçerek Halep kuzeyinde Mercidabık'ta toplandı. Burada bütün İslâm emîrleri - Halep emîri Rıdvan müstesna - kendisine iltihak ettiler. Ordunun kuvveti 200.000 kişi idi.

Kerboğa'nın yaklaşması üzerine Haçlılar fevkalâde tedbirler almıya mecbur oldular. Bohémond'un Antakya'yı kendi hesabına zaptetmek hususundaki ihtırası ve teşebbüs kudreti, vaziyeti kurtardı. Bohémond kaledeki bir mühtedi ile anlaştı. Kalenin iki burcu bir gecede teslim oldu ve ondan sonra Haçlılar şehire girdiler (3/4 haziran 1098). Şehrin İslâm ahalisi katledildi, yalnız iç kale, Haçlılara karşı sa da muvaffak olamadı. Haçlılar bu bölgede bir hendek kazarak ve gerisine istinat noktaları yaparak müdafaaya hazırlandılar. Kerboğa şehirde pek az iaşe maddesi mevcudolduğunu bildiği için, şehri açlıktan teslim olmıya mecbur etmek istedi. Şehrin kuşatılmasını tamamlamadan birçok Haçlı şefleri kaleden kaçtılar. Bunlar arasında Comte E. de Blois gibi büyük şahsiyetler de vardı. Bunlar Kilikya'ya geçerek, ordusiyle Haçlı harekete katılmak için Akşehir'e kadar gelmiş olan İmparator Alexi'yi vaziyetten haberdar ettiler ve Haçlı ordu vaziyetinin ümitsiz bir şekilde olduğunu anlattılar. İşin bitmiş olduğuna kani olan imparator, bunlara inanarak İstanbula dön-

dü. Bu suretle Bizanslılarla Haçlılar arasında, Antakya hâkimiyeti meselesi ortaya çıktı.

Şehirdeki Haçlıların yiyecekleri pek çabuk bitti. Ağaç kabukları, yapraklar, at ve merkep etleri yiyerek yaşamıya çalışıyorlardı. En kuvvetli şövalyeler, yürüyemiyecek kadar zayıf düşmüşlerdi. Herkes şehirdeki evlere dağılmış olduğundan surlarda kimse bulunmuyordu. Bohémond bu halin önüne geçmek için şehrin bir kısmını yaktı. Mâneviyatı yükseltmek için, erleri semavi müdahalelerin vukuuna inandıracak birçok vaziyetler ihdas edildi. Fakat vaziyet ümitsizdi. Nihayet toplanan harb meclisi, serbestçe çıkıp memleketlerine dönmek şartiyle kaleyi teslim müzakeresi yapmak üzere Kerboğa nezdine bir murahhas heyeti gönderildi. Kerboğa bunları mutaazzımane kabul etti. Müslüman veya esir olmalarını şart koştu. Bunlar geri döndükleri zaman Haçlılar ölüm veya zafer aramak için ertesi gün bir çıkış yapmıya karar verdiler.

Kerboğa gayet mutaazzım hareketleri ve fena muamelesiyle, Haçlılarla harbetmek üzere ordulariyle kendisine katılan diğer emîrleri gücendirmişti. Bunların birçoğu intikam almak için muharebe esnasında uzakta kalarak kendisini yalnız bırakmıya karar vermişlerdi. Haçlı ordu 28 haziran 1098 sabahı dışarı çıktı. Kerboğa, maiyetindeki emîrlerin arzusu hilâfına, bunlara derhal taarruz etmedi. Şehirden çıkmalarına ve muharebe nizamı almalarına müsaade etti. Muharebe başladığı zaman, Kerboğa'ya düşman olan emîrler muharebeye iştirak etmediler ve hattâ muharebe esnasında ordulariyle kaçtılar. Kerboğa mağlûboldu. Haçlılar da hiç ümidetmedikleri bir zaferi kazandılar. Türklerin bir hileye başvurduklarını zannettikleri için uzun müddet takibe bile cesaret edemediler.

Haçlılar bundan sonra uzun zaman Antakya'da kaldılar. Şefler, artık Kudüsü düşünmüyorlar, o civarda birer hükümet teşkil etmek için çalışıyorlardı. Fakat papazlar ve halk arasında hoşnutsuzluk başladı. Bunların zorlaması üzerine tekrar harekete karar verildi. Bu suretle Suriye'ye geçildi. 7 haziran 1099 da Kudüs önüne gelen Haçlı ordu 15 temmuzda surların bir kısmını zaptederek şehre girdi. Siyuti'ye nazaran 70.000 Müslüman öldürüldü. Bu suretle İslâm âleminin zaafı, iç durumların fenalığı, şahsi kin ve garazların umumi menfaatlere feda edilememesi yüzünden Haçlı hareketi muvaffak oldu. 22 temmuzda toplanan Haçlı harb meclisi Godefroy de Bouillon'u «Mukaddes Kabir» hâmisi olarak ilân etti. Godefroy «Kudüs Kıralı» unvanını kabul etmemişti.

O esnada Bizans İmparatoru Alexi de bir Haçlı sefer tertibetmiş, İzmir civarında Emîr Çaka tarafından teşkil edilmiş olan hükümetin ve Efes ve güneyinde Emîr Tanrıverdi ve daha güneyde Emîr Pars'ın hükümetleri arazisini zaptetmiş, bu suretle bütün Batı Anadolu Akşehir'e kadar Bizanslıların eline geçmişti.

Haçlılar Anadoluyu bir sel gibi geçmiş olduğundan, onların geçmesinden sonra Selçuk sultanlığı hâkimiyeti bütün Orta Anadoluda yeniden teessüs etmiş; Bizanslıların İznik'i zaptetmeleri üzerine başkentlik Konya'ya geçmişti.

Mısır'daki Fatımî halifesinin ağustos 1099 da Kudüsü kurtarmak için yaptığı teşebbüs, vezir Afdal'in, çok zaman kaybederek Haçlılara toplanma ve hazırlanma fırsatını vermesi dolayısiyle akim kalmıştı.

Kudüsün zaptedilmesiyle beraber şefler arasında mücadele başladı. Evvelâ Godefroy ile Raymond de Toulouse sahil şehirlerin hâkimiyeti için mücadele ettiler. Bu aralık Normandie dükü ile Comte de Flandre memleketlerine döndüler. Raymond Kuzey Suriye'ye çekildi. Godefroy cüzi bir kuvvetle Kudüs'te kaldı. Suriye ve Filistinde Avrupai feodal bir idare kuruldu. Kırallık birçok beyliklere taksim edildi. Bu beyler memleketlerinde tam bir egemenliğe sahiptiler, para bastırıyorlar, kendilerine bağlı bir askerî kuvvet besliyorlardı. Bunlar yalnız nazari olarak kırala tabi idiler. Kudüsün muhafazası için üyeleri hem papaz ve hem de asker olan Hospitalier, Templier şövalye tarikatları kuruldu. 1100 yılında Godefroy öldüğü zaman yerine kardeşi Urfa kontu Baudouin de Boulogne intihabedildi (1101 - 1118). Onun ölümünden sonra da Baudouin de Burg kıral oldu. Bunlar memleketlerini müdafaa için mütemadiyen muharebe etmek mecburiyetinde kaldılar.

Pierre l'Ermite

Kudüsün Haçlılar tarafından zaptı Avrupa Hıristiyan âleminde yeni bir vecd uyandırdı. Bunun neticesi olarak İtalya, Almanya ve Fransadan üç grup yola çıktı. İspanyollar kendi memleketlerinde bulunan Araplarla mücadeleyi tercih ettiler.

Bunlardan mart 1101 de İstanbula gelen birinci kafile, İstanbul - İzmit yolunu takibetti. Mevcudu 260.000 kişi idi. Bunlar İzmitte iken Antakya prensi Bohémond'un esir edilerek Niksar'a götürüldüğü şayi olunca, kendisini kurtarmıya ve Sivas, ve Horasana gitmiye karar verdiler. Şeflerin nasihatlarını dinlemediler. Kafile Ankaraya ve buradan Çankırı-Kastamonu yolunu takiben Kızılırmak'a geldi. Muhtemelen Kızılırmak'ı Osmancık civarında geçtiler. Doğuya doğru yürüyen kola, Türkler taarruza başladılar. En nihayet temmuzun ilk haftası içinde Merzifon civarında müttefik Konya Selçuk sultanı Birinci Kılıç Aslan, Melik Dânişment, Halep emîri Rıdvan, Harran emîri Karaca'nın orduları Haçlı orduya taarruz ederek onu imha etti.

Bunu takibederek gelen Comte de Nevers komutasındaki 15.000 muhariple birçok kadın, papaz ve köylüden mürekkep ikinci kafile 23 haziran 1101 de İzmit'ten hareketle Ankaraya kadar, ilk grupun yolunu takibetti; 10 temmuz 1101 de Ankaraya vardı. Birinci kafileden haber alamayınca güneye, Konyaya doğru yürüdü, şehri muhasara ettiyse de zaptedemedi. Bunun üzerine Ereğliye yürüdü. Konya ile Ereğli arasındaki bölgeyi ağustos sıcaklarında geçen bu kafile, perişan bir vaziyette Ereğli önüne geldi. Burada Kılıç Aslan ve Melik Dânişment ordulariyle karşılaştı ve cereyan eden muharebede imha edildi (Birinci Ereğli muharebesi - 1101 ağustos ayı nihayeti).

Üçüncü grup Comte de Poitiers komutasındaki Aquitaine'lilerle Almanlardan mürekkepti. Mevcutları 160.000 kişi idi. Bunlar, haziran 1101 ayı başına doğru İstanbula geldiler. Önce giden gruplardan bir haber alınamaması dolayısiyle mâneviyatları bozulmuş ve bu yüzden bir kısmı İstanbuldan deniz yoliyle hareket etmişlerdi. Bu grup birinci Haçlı seferde takibolunan yol ile yani Eskişehir - Akşehir - Yorganlâdik - Konya - Ereğli yoliyle yürüdü. Yol üzerinde Türk şehirleri tamamen yakıldı ve tahribedildi. Ereğli'ye vardıkları zaman müttefik (Selçuk - Dânişment - Halep - Harran) kuvvetleri tarafından mağlûp ve imha edildi (İkinci Ereğli muharebesi - 1101 yılı eylûlün ilk haftası).

Bu suretle bu üç grup komutanların cehaleti, geçecekleri mıntaka hakkındaki bilgisizlik, askerin disiplinsizliği, geri hizmet tedbirlerinin alınmaması yüzünden mahvoldu. Bundan belki de Birinci Haçlı sefere iştirak edenlerin İslâm ordularının tamamiyle imha edildikleri hakkındaki çok mübalâğalı haberlerinin de büyük tesiri olmuştur.

İkinci Haçlı Sefer: (1147-1149) Urfa'nın İslâmlar tarafından zaptı İslâm âleminin intikam arzularına bir delil sayılmış, Birinci Haçlı seferler esnasında Filistin ve Suriyede suni olarak vücuda getirilen ve Batı feodalite ölçüsüne göre kurulmuş olan hükümetlerin tehlikeye düştüğünü gören Suriye ve Filistin prensleri de Batı milletlerinden yardım istemişlerdi. Her ne kadar ilk zamanlarda kimse bu yardım isteğine karşı bir hareket göstermediyse de Saint Bernard'ın (B. de Clairvaux) teşvikiyle Fransa Kıralı Yedinci Louis haçlandı. Saint Bernard'ın ateşîn vaızları Fransada bir galeyan uyandırdı. Almanyaya geçen Bernard, Spier'de Reichstag'da Alman Kıralı Üçüncü Conrad'ı da haçlanmıya mecbur etti. Fakat buna rağmen Haçlı fikri Almanyada yayılamadı. Kuzey Almanya kendi hesabına hareket ederek denizden Lizbon'a gidip orayı zaptettikten sonra Filistine gitmeyi tercih etti. Güney Almanya ise Elbe havzasındaki Slavlarla mücadeleyi tercih etti.

Alman ordusu Regusburg'da toplandı. 70.000 süvari, birçok piyade ve hafif süvari ve halktan ibaretti. Orduda birçok taşıt vardı. Ordu Tuna gemilerinden istifade ederek Macaristan hududuna geldi. Bundan sonra Birinci Haçlı Seferin takibetti-

ği yoldan yürüyerek Belgrad'a vardı. Buradan Morava vâdisini takibederek Niş - Sofya - Edirne yoliyle 8 eylûl 1148 de Silivriye geldi. Buradaki suların taşması ordu için bir felâket oldu. Conrad ve ordusu İstanbul civarına geldikleri zaman, ordunun yaptığı yağmacılık ve inzibatsızlık yüzünden birçok hâdiseler oldu.

Bizans İmparatoru Manuel Comnenos, büyük babası Alexi tarafından takibedilen politikayı kullandı. Alman ve Fransız ordularının İstanbul önünde birleşmelerine mâni olmak istedi. Fakat Alman ordusunun karşıya geçirilmesi hakkındaki teklif Conrad tarafından kabul edilmiyordu. Halbuki o sırada Sicilya kıralı Roger de, Bizansa ait Yunanistan arazisine taarruz etmekteydi. Thèbes, Eğriboz, Atina, Corinthe zaptedilmiş ve esaslı bir surette yağma edilmişti. Fakat Fransızların yaklaşmakta olduğu hakkındaki haberler üzerine, Conrad derhal Anadolu kıyısına geçmek kararını verdi. Ordu Bizans donanması tarafından Kadıköyüne nakledildi. Bizanslılar kendilerine yiyecek ve kılavuz verdiler. Alman ordusu buradan hareketle İznik'e gitti. Conrad İmparator Manuel'in evvelce kendisine tavsiye etmiş olduğu veçhile, harbedecek bir ordu için büyük bir tehlike teşkil eden silâhsız hacı kafilesini ayırdı. Bunları, üvey kardeşi Otto von Freising komutasında olarak Ege denizi sahil yollarını takiben Antalyaya gitmek üzere yola çıkardı. Kendi de Fransızların yetişmesinden korkarak erzak tedariki için kâfi tedbir almadan Eskişehir - Konya yolunu takiben hareket etti. Yolların fenalığı ve ordunun beraberinde götürdüğü erzak taşıtlarının ağır ilerlemeleri dolayısiyle yürüyüş, Birinci Haçlı Seferindekinden çok ağır oluyordu. Eskişehire gelmeden önce iaşe müşkülâtı başgösterdi. Erler, Bizanslı kılavuzları sıkıştırıyorlar, onları ihanetle itham ediyorlardı. Ordu ancak 26 ekimde Eskişehir önüne gelebildi. Mütemadiyen tehdit ve tahkir edilen Bizanslı kılavuzlar kaçmışlardı. Sabahleyin Türk öncüleri göründü. Bu esnada ordu, Eskişehirin hemen batısında, Sarısu (Bathys) yun kenarında idi.

Selçuk Sultanı Mesut Haçlı ordunun harekâtını iyice takibetmiş ve bunu karşılamak için Emîr Framuz komutasında bir ordu göndermişti. Bu ordu 26 ekim sabahı Eskişehir yakınında muharebeye hazır bir vaziyette bulunuyordu. Balaban komutasında öncüler Haçlı orduya taarruz ettiler. Bundan sonra ordunun büyük kısmı da muharebeye girdi. Öğleye kadar devam eden muharebede Haçlılar bir muvaffakıyet kazanamadılar. Türk süvarisini muharebeye icbar edemediler, bilâkis Almanların Türklerin mütemadi hücumları karşısında ezildiğini gören ve öğleyin toplanan Alman harb meclisi ricata karar verdi. Ordu geriye doğru harekete başlar başlamaz; Türkler hücumlarını şiddetlendirdiler. Akşama kadar bu şekilde muharebe edilerek yürümiye çalışıldı. Gece Türkler Haçlı ardcısını bastırarak imha ettiler. Ordu her gün muharebe ede ede Bizans hududuna kadar yürüdü. Mevcudunun onda dokuzunu kaybetmiş, yıpranmış bir vaziyette İznik'e gelerek orada bulunan Fransız ordusiyle birleşti.

Fransızlar 1 haziranda Metz'den hareket etmişlerdi. Conrad'ın takibettiği yolu takibederek 4 ekimde İstanbula gelmişlerdi. Anadolu yakasına geçen bu ordu İznik'e geldiği zaman Conrad'ın mağlûbiyetini haber aldı. Bunun üzerine Ege denizi sahilindeki yolu takibederek harekete karar verildi. Bu suretle mümkün olduğu kadar uzun zaman Bizans arazisi içinden geçilecekti. Ordu Edremit - İzmir - Efes yoliyle hareket ederek Efes'e geldi. Burada hasta olan Conrad ayrılarak tedavi edilmek üzere İstanbula gitti. Fransızlar Menderes yolunu takibederek Denizli üzerine yürüdüler. Yolda Intiocheia'da küçük bir Türk kuvvetini mağlûbettikten sonra Denizliye geldiler. Burada kendilerinden evvel aynı yol ile hareket eden Otto von Freising komutasındaki Alman Haçlıları-

Godefroy ve baronlar İmparator Alexi huzurunda

nın imha edilmiş olduğunu öğrendiler. Fransız ordusu buradan Antalyaya doğru yürüdü. Takibedilen yol muhtemelen Çukur vâdisini takibederek Kadmus (Babadağı) u Kazıklıbel'den geçerek Karahöyük (Thermisonion) - Horzum (Kibiyra) - Dengere (Rahat dağı) İstanos üzerinden Antalyaya giden yoldu.

Haçlı ordu Kazıklıbel boğazında Selçuk Türkleri tarafından sıkıştırıldı. Kıral Louis esir olmaktan güçlükle kurtuldu. Bundan sonra Türk taarruzları ve yiyecek müşkilâtı içinde yürüyen ordu ocak 1147 ortalarına doğru Antalyaya geldi. Ordu karadan yürüyecek vaziyette olmadığından denizden harekete karar verildi. Fakat kâfi gemi bulunmadığından kıral ve maiyeti şövalyeler mevcut gemilerle hareket ettiler. Mütebaki kuvvetin karadan Antakyaya gitmesi lâzım geliyordu. Fakat bu kuvvetler yolda imha edildiler. Kıral Louis 19 mayıs 1148 de Süveydiye'ye vardı. Kısa bir zaman Antakyada kaldıktan sonra Kudüse hareket etti.

Kıral Conrad da nisanın ilk haftası Akkâya varmıştı. Burada Bizanslıların verdiği para sayesinde Avrupadan deniz yoliyle Filistine gelen hacılardan yeni bir ordu kurdu. Her iki kıral, Kudüs kıralının arzusiyle Şamı zapta karar verdiler. 50.000 kişilik Haçlı ordu 23 haziran 1148 de Şam önüne geldi ve Şama batıdan taarruza karar verildi. Bir taraftan Şam müdafii Muinittin'in entrikaları, diğer taraftan Şam Haçlılar eline geçtiği takdirde kendi vaziyetinin güçleşeceğini düşünen Kudüs kıralının baltalaması ve en sonra Atabey Seyfettin'in büyük kuvvetlerle Humus'a geldiği ve Şam üzerine yürümekte olduğu haberi karşısında, iç vaziyetleri bozulan Haçlılar muhasarayı kaldırmıya karar verdiler (27 temmuz 1148). Alman ve Fransızlar, Kudüs Franklarını «yarı İslâmlaşmış olmakla» diğerleri de Alman ve Fransızları «dost ve düşman Müslümanları birbirinden ayırmaktan âciz barbar olmakla» itham ediyorlardı. Haçlı ordu bundan sonra Ascalon kalesini zapt için harekete geçmiye karar verdiyse de Kudüs kıralının kuvvetleri harekete iştirak için toplanma yerine gelmedi. Bunun üzerine Conrad Kudüs Frankları ile işbirliği yapılmasının kaabil olmadığı neticesine vararak memleketine döndü. Louis ise vaziyeti kurtarmak için bir müddet daha Filistinde kaldı ve bir yıl sonra o da Fransaya avdet etti. Bu suretle İkinci Haçlı Sefer, bir netice alınamadan bitmiş oluyordu.

Üçüncü Haçlı Sefer: (1189 - 1192) 1174 senesine doğru Salâhattin Eyyubî, Atabey Nurettin'in vefatından faydalanarak Mısır hükümetine Suriye ve Elcezire havalisini de ilhak etmiş ve sultan unvanını da almıştı. Bu suretle İslâm âlemi, Haçlılara karşı duracak büyük bir hükümdara sahiboldu. Bir İslâm hanedanına yapılan taarruz hakkındaki şikâyetin Kudüs kıralı tarafından reddedilmesi üzerine Salâhattin Kudüs Kırallığı üzerine yürüdü. Galile civarında Hattin'de 4 temmuz 1187 de cereyan eden muharebede Salâhattin Kudüs ordusunu mağlûp ve Kıral Gui'yi esir etti. Muharipleri teşçi için, Kudüs Kırallığı ordusu ile beraber götürülmüş olan, Hazreti İsa'nın asıldığı hakiki salip de Müslümanların eline geçti. Salâhattin, zaferden tamamiyle istifade etti. Harekâta devam ederek 8 temmuzda Akkâ kalesinin önüne geldi. Kale teslim oldu. Bunun üzerine, Suriyedeki bütün Hıristiyan şehirleri kapılarını kendisine açtılar. 28 temmuzda Beyrut ve bir aylık bir muharebeden sonra 28 ekimde Kudüs teslim oldu. Yalnız Sur (Tyr) mukavemet edebildi.

Hattin mağlûbiyeti ve bundan sonra Kudüsün İslâmlar tarafından zaptı Hıristiyan âleminde çok fena bir tesir yaptı. Papa Urbain her tarafa mektuplar yazarak Hıristiyanları haçlanmıya teşvik etti. Haçlanmak, Mukaddes Kabri kurtarmak fikri, yeniden canlandı. Binlerce kişi haçlanarak Kudüs yolunu tuttular. Avrupanın üç büyük hükümdarı, Alman İmparatoru Friedrich Barberousse, Fransa Kıralı Philippe Auguste, İngiltere Kıralı Birinci Richard

haçlanmıya ve Hıristiyanlığın Suriyede bekasına mâni olacak hiçbir kuvvet bırakmamıya karar verdiler (1189).

Evvelâ Alman İmparatoru Friedrich Barberousse hareket etti. İmparator yetmiş yaşında idi. Fakat böyle bir seferi başarmak için lâzım gelen kuvvete malik bulunuyordu. Üçüncü Conrad ile İkinci Haçlı Sefere iştirak ederek bunun fena neticelerini görmüş ve bundan lâzım gelen dersleri almıştı. Onun için ordusunu yalnız şövalyelerden veya bu ayarda silâhlanmış insanlardan mürekkep olmak üzere teşkil etti. Bunun için ordu kuvveti 100.000 kişiyi geçmedi. İmparator 23 nisan 1189 da Regensbourg'dan hareket etti. Edirneye kadar birinci ve ikinci Haçlı orduların geçtikleri yol takibedildi. Bizanslılarla münasebet iyi olmadı. Filibede iki taraf orduları arasında bir çarpışma bile oldu. Fakat Edirnede iki taraf anlaştılar. Alman Haçlı ordusu Gelibolu üzerine yürüdü. Nâra boğazında hazır bulunan Bizans gemilerinden istifade edilerek geçildi (29 mart). Ordu Alaşehir üzerinden nisan sonlarına doğru Denizliye geldi. Buradan itibaren Bizans arazisinden çıkarılarak Selçuk Sultanlığı hududuna gelince vaziyet değişti. Sıcak çok şiddetliydi Su ve yiyecek bulmak kaabil olamıyordu. Selçuk süvarileri mütemadiyen yürüyüş koluna hücum ederek, onu hırpalıyorlardı. Ordu, hemen bütün binek hayvanlarını kaybetmiş bir vaziyette 18 mayıs 1190 da Konya önüne geldi. Kılıç Aslan'ın oğlu Kutbettin Melikşahın büyük bir kuvvetle yaptığı taarruz muvaffakıyetle karşılanabildi. Konya ahalisi çoğalmıştı Kale, halkı istiabedebilecek bir durumda olmadığından ahalinin bir kısmı, Meram'daki bahçelere çekildiler. Buradaki hendek ve duvarlardan faydalanarak müdafaaya çalıştılar. Asıl kale bir hücum ile zapt ve yağma edildi. Bunun üzerine İkinci Kılıç Aslan hareketin mesuliyetini oğluna atfederek imparatorla anlaştı ve kendisine yiyecek tedarik etti. Selçuk arazisi geçildikten sonra, Ermeni prensleri arazisine girildi. Toros dağları geçildi. Sidmus - Solel - Silifke nehrini geçerken imparator boğuldu (10 veya 11 haziran 1190), ordu dağıldı. Birçok muharipler memleketlerine döndüler. Yalnız 1.000 kişi Herzog Friedrich von Schwaben komutasında olarak Akkâya varabildi.

Esasen biribirlerine karşı düşmanca hisler besliyen Birinci Richard ve Philippe Auguste'ün hareketleri de bir netice vermedi. Her iki kıral deniz yoliyle hareket ettiler. Richard bir fırtına neticesi Kıbrıs adasına yanaşmıya mecbur oldu. Bizanslılar İngiliz Haçlılarına taarruz etti. Richard da mukabele ve bütün adayı zaptetti. Bundan sonra donanmasiyle Akkâya giderek, esaretten kurtulan Kudüs kıralı Guy de Lusignan vesair Haçlıların 1189 danberi devam ettikleri Akkâ muhasarasına 1 mayıs 1191 den itibaren iştirak etti. Bu sıralarda Cenovadan gemilere binerek gelen Fransa kıralı da kale önüne gelmiş bulunuyordu. Fakat iki kıral arasında çok fena olan münasebet, diğer Haçlılar arasındaki fikir ayrılığı ile birleşince her türlü işbirliği ihtimalini ortadan kaldırıyordu. Ancak Salâhattin Eyyubi'nin ordusiyle şehir yakınında bulunmasına rağmen Piza ve Ceneviz donanmalarının yardımı sayesinde Türk garnizonu 21 temmuz 1191 de teslim olmak zorunda kaldı. Kıral Philippe Auguste 20 gün sonra Fransaya dönmiye karar verdi. Bu hareket de Hıristiyanların muvaffakıyetlerinden faydalanmalarına mâni oldu. Richard da Kudüsün zaptından vazgeçerek yalnız sahil şehirlerinin zaptı hedefini takibe mecbur oldu.

Richard Suriyeye gelirken zaptettiği Kıbrıs adasını, hareket ederken Kudüs kıralı Guy de Lusignan'a bıraktı. Bu suretle Hıristiyanlar bir üs elde etmiye muvaffak oldular. Netice bundan ibaret kaldı.

Dördüncü Haçlı Sefer: (1202 - 1204) Papa Üçüncü İnnocent'ın eseridir. Genç ve papalığın şerefi için çok haris olan bu zat, selefi İkinci Urbain'in plân-

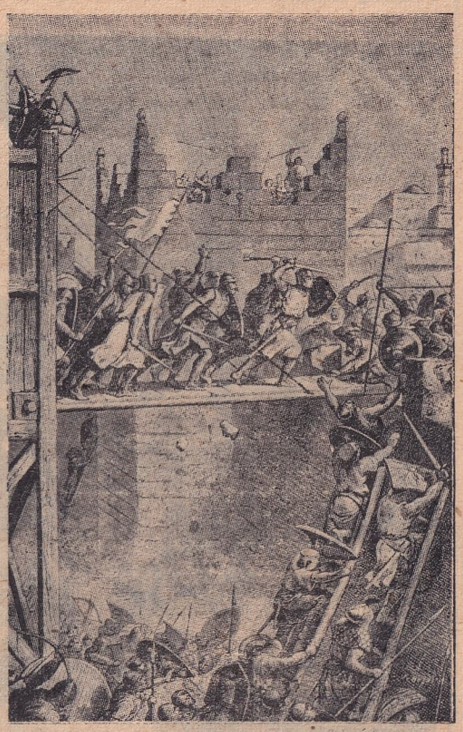

Haçlıların bir muhasara ve harb sahnesi

larını ele aldı. İslâmlık aleyhine bütün Hıristiyanları birleştirmiye karar verdi. Bunun için birçok vaizleri Avrupanın her tarafına gönderdi. Hükümdarlar buna ehemmiyet vermediler. Almanya hiçbir hareket göstermedi. Yalnız Kuzey Fransada ve Flandre'da tesirini gösterdi. Soissons ve Compiègne'de yapılan toplantılardan sonra deniz yoliyle Mısır'a gitmiye karar verildi. Filistin hiç nazarı dikkate alınmamıştı. Bunların başında Comte Théobald de Champagne vardı. Toplantı noktası Venedik olacaktı. Daha evvel buraya gönderilen murahhaslar şubat 1201 de Venedik "Doge" u Enrico Dandolo ile bir muahede aktettiler. Buna nazaran Venedik, 4.500 şövelye, 9.000 "ecuyer" ve 20.000 piyadenin ve dokuz aylık yiyecek ve hayvanların naklini temin edecek gemi tedarik edecekti. Buna mukabil Haçlılar da Venediklilere 80.000 gümüş mark vereceklerdi. Venedik Cumhuriyeti dinî hisle değil ticarî bir zihniyetle hareket ediyordu. Bundan başka, Haçlılardan iyi münasebette bulundukları Mısır aleyhine bir hareket yapılmasını da istemiyorlardı. Onlar daha fazla, ticarî münasebetlerine karşı tedbirler almış ve kendilerini zarara sokmuş olan Bizanslılara karşı bir hareket düşünüyorlardı ve intikam almak istiyorlardı. Papalığın ve birçok Haçlıların bir Hıristiyan hükûmet aleyhine bir hareket tertiplemeyi çok fena telâkki etmelerine rağmen kırılmaz bir azimle bu fikirlerini tahakkuk ettirmek için çalıştılar ve Haçlıların mali durumlarının çok fena olmasından da faydalandılar. Venedik'e gelen Haçlıların miktarı evvelki tahminden çok aşağı olarak 1.000 şövalye, 4.000 "ecuyer" ve 8.000 piyade idi. Buna rağmen bunlar kendilerinden istenen yol parasını veremediler ve Venediklilerin fikirlerine alet olmak mecburiyetinde kaldılar.

Bu esnada İstanbulda büyük karışıklık mevcuttu. İmparator Üçüncü Alexi, selefi İmparator İsaac Angelos'u hal' ve gözleri oyularak hapsettirmişti. İsaac'ın oğlu Prens Alexi hapisten kurtularak Avrupaya kaçmış ve babası lehine papayı ve Alman imparatoru olan enistesi Philippe'i kazanmıya çalışmakta idi. Maksadı onların yardımı ile Bizans tahtını babası ve kendisi için kazanmaktı. Bu aralık Comte de Champagne ölünce yerine Marquis Boniface de Montferrat intihabedilmişti. Prens Alexi'nin teklifleri cazipti. Doğu ve Batı kiliselerinin birleştirilmesi, Haçlılara 200.000 mark verilmesi, Kudüs üzerine yapılacak harekâta bir Bizans ordusunun iştiraki şartiyle Haçlı ordusundan, babasının ve kendisinin Bizans tahtına çıkmaları için yardım istiyordu. Uzun müzakere ve münakaşalardan sonra Haçlı ordunun evvelâ İstanbul üzerine hareketi ve bundan sonra Kudüs üzerine yürümesi kabul edildi. Fakat birçok Haçlılar, Haçlı seferin aldığı bu vaziyet karşısında orduyu terkederek memleketlerine döndüler. Haçlı ordu 8 ekim 1202 de Venedik'ten hareket etti. Evvelâ Adriyatik denizi sahilindeki limanlar ve bu meyanda bir Hıristiyan hükümet olan Macaristana ait Zara limanı Venedikliler hesabına zaptedildi. 1203 yılı ilkbaharında Haçlı ordu Korfu adasına geldi. Burada bir buhran baş gösterdi. Doğrudan doğruya Suriyeye gitmek istiyenlerle, İstanbula gitmek istiyenler arasında büyük bir münakaşa başladı. Şeflerin ricası üzerine bir ayrılmanın önü alınabildi.

23 haziran 1203 te Haçlı donanması Yeşilköy önünde demirledi. Evvelâ Kadıköy işgal edildi. Bundan sonra ordu Üsküdarda karaya çıkarıldı. Bizans imparatoru Üçüncü Alexi'nin Haçlıları kendi lehine kazanmak için teşebbüsleri bir netice vermedi. Haçlılar Fındıklıda karaya çıktılar ve Galata kulesini zaptettiler. 7 temmuzda yirmi Bizans harb gemisi tarafından müdafaaa edilen ve Galatayı İstanbul cihetine bağlıyan zincir, bir koçbaşı ile mücehhez büyük bir Venedik gemisi tarafından - esen müsait bir rüzgârdan faydalanarak - zorlandı. Zincir kırıldı ve Haçlı donanması Haliç'e girdi. Muhasaranın ne şekilde yapılması lâzım geldiği hakkında bir fikir birliği temin edilemediğinden, Fransızlar karadan Vlâherna mıntakasından, Venedik-

liler ise denizden Fener mıntakasından muhasaraya başladılar. Fransız - Flandre ordusu Eyüp ile Vlâherna arasındaki sahilde yerleşti. 17 temmuzda umumi bir taarruz yapıldı. Fransızların karadan yapmış oldukları taarruz bir netice vermedi. Haliç'teki Venedik donanması Petri (Fener) bölgesine taarruz etti. "Doge" Dandolo çok ilerlemiş olan yaşına rağmen Venedik erleriyle beraber karaya çıktı ve askeri taarruza sevketti. Bu mıntakada 25 burç zaptedildi. Fakat Bizans ihtiyatları mukabil taarruza geçtiler. Venedikliler denize döküleceklerini hissedince bütün zaptetmiş oldukları mıntakayı yaktılar. Yangının çıkardığı duman perdesi arkasında çekilerek sahildeki gemilerine bindiler. Bu suretle Vlâherna sarayı mıntakasından Yedikule ve doğudan da eski İmaret camisine kadar olan bütün saha yandı. Muharebenin Bizanslılar lehine netice vermesine rağmen, mâneviyatı bozulmuş olan İmparator Üçüncü Alexi geceleyin şehirden çıktı ve Trakyaya kaçtı. Bunun üzerine mahpus bulunan İsaac Angelos'un oğlu, Dördüncü Alexi ile beraber imparator ilân edildi. Fakat yeni imparatorlar, İtalyada imzaladıkları mukaveleyi yerine getirmediler ve vadettikleri parayı veremediler. Daha doğrusu çok para verilmesine rağmen, Dandolo'nun entrikaları bu paranın hiçbir zaman ödenmesine müsaade etmedi. Kışın İstanbulda o zaman mevcudolan İslâm mahallesinin yağması bahanesiyle bütün civara yapılan soygunculuk esnasında çıkan bir yangın sekiz gün devam etti. Haliçten Marmaraya kadar olan bütün bölge yandı. Bu meyanda Kostantin çarşısı, Lâleli, Sultanahmet, Zindankapı, Kantarcılar semtleri bir kül haline geldi. Bu hal Lâtinlerle Bizanslılar arasındaki zıddiyeti büsbütün arttırdı. Bundan sonra bu mücadele yavaş yavaş şiddetlenerek, her iki taraf da birbirlerine düşman nazariyle bakmıya başladılar.

Halk, her iki imparatoru istemiyordu. Bu vaziyet, Alexi Moursouphle Ducas'ın bir hükümet darbesi yapmasına sebep teşkil etti (5 şubat 1204). İmparator Beşinci Alexi namiyle tahta geçen bu zat, mukavemet taraftarı idi ve Haçlılardan bir hafta zarfında kendi memleketini terketmelerini talebetti. Bu, harbin yeniden başlamasına sebeboldu. Nisan 1204 de Haçlılar İstanbulu yeniden muhasaraya başladılar. Bu defa taarruz yalnız denizden kalenin ön cephesi olan Vlâherna sarayı ile Cibali kapısı arasına yapılacak, asıl taarruz Petri (Fener) bölgesine tevcih edilecekti. 9 nisanda başlıyan taarruz 12 nisana kadar devam etti. Haçlılar Petri mıntakasından şehre girdiler. Şehirde hiçbir emrin durduramıyacağı, bir katliâm ve yağma başladı. Bundan ne kadınlar, ne de manastırdaki rahipler kurtuldu. Haçlılar Hıristiyan bir şehirde tıpkı barbarlar gibi hareket ettiler. Geceleyin bir baskından korkan Haçlılar şehri ateşe verdiler. Bizans büyükleri geceden ve bu yangından faydalanarak gemilerle Anadolu yakasına geçtiler. İstanbulda yapılan mezalim ve tahribat çok büyüktü. Papa İnnocent bile bu mezalimden müşteki olduğu için, komutan Marquis de Montferrat'ya yazdığı mektupta «İstanbulun bu tarzda zaptı, Bizanslıları Roma kilisesine medyun oldukları itaate sevkedecek yerde, Lâtinlerin yaptıkları zulüm ve cinayetlerden mütevellit nefret hissi, onları, bizden uzaklaştıracaktır» diyordu. İstanbulda yüzyıllar boyunca toplanan ve bütün medenî âleme aidolması lâzım gelen âbideler tahribedilmiş, heykeller paraya tahvil edilmek üzere eritilmişti. Toplanan harb meclisi Comte Baudouin de Flandre'ı imparator intihabetti. Bütün memleket birçok hükümetlere taksim edildi. Marquis de Montferrat'ya Selânik kırallığı verildi. Venedikliler sahilleri ve adaları alarak bütün Doğunun ekonomik hayatında hâkim bir mevki sağladılar.

Anadoluya geçen Bizans büyükleri İznikte bir hükümet kurmuşlar, Théodore Lascaris'i imparator ilân etmişlerdi. Lâtin hükümeti esaslı değildi. İlk günlerden itibaren mali müşkülât içinde kaldı. Nihayet 1261 de İznik imparatoru Mihail Paleologos İstanbulu zaptederek Lâtin hâkimiyetine nihayet verdi.

Haçlıların Kudüsü muhasarası

Beşinci ve Altıncı Haçlı Seferler: (1219 - 1221) ve (1228 - 1229) Papa Üçüncü İnnocent, Haçlı seferler fikrinden bir türlü vazgeçmedi. Her tarafta yaptırdığı propagandalar evvelâ Çocuklar Haçlı Seferini doğurdu (1212). Fransada toplanan bu çocuklar başlarında Etienne namında birisi olduğu halde Marsilyaya geldiler. Burada iki tüccar bunları Suriyeye nakledeceklerini vâdederek iğfal etti. Rivayete göre bunları esir olarak sattırdı (1212). Aynı hareket Almanyada başgösterdi. Nicolas isminde bir çocuğun komutasında 20.000 kız ve erkek çocuk 25 temmuz 1212 de Ceneveye geldiler. Yolda birçokları ölmüştü. Fakat orada kendilerini Suriyeye nakledecek gemi bulamadılar. Papa da kendilerine dağılmalarını tavsiye ettiği için memleketlerine döndüler.

Papanın bu çalışmaları neticesi Alman imparatoru, Sicilya kıralı İkinci Friedrich, İngiltere kıralı John, Macar kıralı Anderas, Avusturya dükü Leopold harekete iştirake karar verdiler. Fakat papanın ve İngiliz kıralının vefatı hareketi ağırlattı. İngilizler hiç iştirak etmediler. İlk kafile Alman ve Macarlardan mürekkep olarak 1217 de hareket etti. Bunlar denizden hareketle Akkâya çıktılar. Bir sene orada kaldılar ve Suriyedeki Hıristiyanlarla mücadele etmekten başka bir netice alamadılar. 1218 de Friese ve Kuzey Almanyadan gelen Haçlılarla biraz kuvvet buldukları için Mısır'a taarruza karar verdiler.

Mayıs 1218 de Kudüs kıralı Jean'ın komutasındaki Haçlılar Dimyatta karaya çıktılar, burasını muhasara ettiler. Uzun muhasaradan sonra burasını zaptettiler. Fakat yeni taarruz hedefini tâyin için uzun zaman kaybedildi. Ancak 1221 de Sultan Elkâmil tarafından yeniden tesis olunan Mansura'yı muhasara ettiler. Mevsim fena intihabedilmişti. Nil nehri taştı. Haçlı ordugâhını su kapladı. Elkâmil bu vaziyetten istifade ederek taarruza geçti. Haçlılar serbest çıkıp gitmek şartiyle muhasarayı kaldırmak mecburiyetinde kaldılar.

Vaadi hilâfına Haçlı seferlere iştirak etmediğinden dolayı papa tarafından iki defa aforoz edilen Alman İmparatoru İkinci Friedrich 28 haziran 1227 deki birincisinden sonra, Şam emîri ile Kahire sultanı Elkâmil arasındaki rekabetten faydalanarak 18 şubat 1229 da sultanla bir müsalâha yaptı. Buna nazaran Kudüs şehri ve civarı, Beytüllâham ve Kudüsten Akkâya giden yol ve civarı Nâsıra ve Yafa, Kısarya, Sayda ve civarı Kudüs Kırallığına veriliyordu, fakat Kudüsteki Camii Ömer ve Mescidi Aksa İslâmlara aidolacaktı. Bu suretle Friedrich 17 mart 1229 da Kudüse girdi. Ölmüş olan zevcesi İsabelle de Brienne'den intikal eden Kudüs kırallığı tacını giydi. Fakat papanın kendi memleketinde çıkarmak istediği fesadı önlemek için, derhal Almanyaya dönmiye mecbur oldu. Akdolunan müsalâhanın bitmesinden bir sene evvel Navare kıralı Theobalde'ın yaptığı hareket muvaffak olamadı. Kudüs 17 eylûl 1248 de Selçukluların eline geçti.

Yedinci Haçlı Sefer: (1248 - 1252) Kudüsün zaptı üzerine Dördüncü İnnocent yeni bir Haçlı sefer teşebbüsüne çalışmış ve buna Avrupadaki iç harbler dolayısiyle yalnız Fransa kıralı Dokuzuncu Louis ile Norveç kıralı Haakon iştirak edebilmişlerdi. Fransız Haçlı ordusu denizden Kıbrısa gaçmiş ve kışı burada geçirdikten sonra 1249 ilkbaharında hareket etmiş, 5 haziranda Mısırda Dimyat kuzeyinde karaya çıkmıştı. Mısır kıtaları mukavemet edemediler. Dimyat zaptedildi. Fakat mevsim Nil'in feyezan zamanı idi. Kıralın kararsızlığı da buna eklenince çok vakit kaybedildi. Bu arada Mısır sultanı vefat etmiş yerine oğlu Turanşah geçmişti. O bu zamandan istifade ederek ordusunu hazırladı. Fransız ordusu da yeniden gelen bâzı İn-

giliz kuvvetleri ve kıralın kardeşi Comte Alphonse de Poitiers getirdiği kuvvetlerle takviye edildi. Haçlı ordu ağır ağır hareket ederek Mansura önüne geldi. Büyük zayiat vermek suretiyle Nil kanalı geçildi. Mukavemet etmek istiyen İslâm kuvvetleri mağlûp ve Mansuraya kadar takibedildi. Fakat Baybars komutasındaki İslâm kuvvetleri toplanarak Haçlıların ricat yolları-

Haçlı esirler Salâhattin Eyyubi'nin huzurundan geçerlerken

nı kestiler ve onlara büyük zayiat verdirdiler. Haçlı donanması da Mısır donanması tarafından yakılınca, bütün Haçlı ordu nehrin mukabil yakasına atıldı. Açlık ve sefalet son dereceyi bulmuştu. Skorbüt hastalığı her gün büyük zayiat verdiriyordu. Saint Louis ordusunu Dimyata çekmiye karar verdiyse de Mısır ordusu takibetti. Haçlı ordunun büyük bir kısmı başında kıral olmak üzere esir edildi (5 nisan 1250). Kıral Dimyatın Mısırlılara teslimi ve 80.000 altın fidyei necat vermek şartiyle esaretten kurtuldu. Bu suretle Haçlı hareket bir netice vermeden sona ermiş oluyordu.

Sekizinci Haçlı Sefer: (1270) Saint Louis Kudüsü kurtarmak fikrinden vazgeçmiyordu. Onun için 1270 de tekrar ordulariyle beraber hareket etti. Fakat Haçlı sefer fikri artık herkesi bıktırmış, yapılan fedakârlığa karşı alınan neticenin azlığı karşısında kimse yeniden sergüzeşte atılmak istemiyordu. Onun için az şövalye ve er vardı. Venedikliler Mısır sultaniyle olan iyi münasebetlerini bozmak istemediklerinden gemi vermediler. Ceneviz gemilerinden istifade edildi. Evvelâ Cagliari'de bir toplantı yapıldı. Burada kıralın kardeşi Sicilya kıralı Charles, Haçlı ordunun Tunusa çıkmasını teklif etti. Çünkü Tunusta saltanat süren Beni Hafizî sultanları kendisine vergi vermek istememişlerdi. Teklif kabul edildi. Haçlı ordu Kartaca harabeleri civarında karaya çıktı. Haçlı ordu kaleyi muhasara ettiyse de, kendisi de kuşatılarak susuzluktan ıztırap çekmiye başladı. Bu sırada orduda veba hastalığı çıktı. Kıral da bu hastalıktan kurtulamıyarak 25 ağustos 1270 de vefat etti. Ordu, Sicilya Krallığına bâzı menfaatler temin ettikten ve 21.000 altın tazminat verdikten sonra geri çekildi.

Bu suretle İslâmlar aleyhine, Kudüsü kurtarmak maksadiyle yapılan Haçlı seferler bilfiil bitmiş oluyordu. Artık Filistin ve Kudüsde Hıristiyan hükümetleri Avrupadan yardım göremediler. Baybars, sultan olunca derhal harekete geçti. Suriye ve Filistindeki Hıristiyan kaleleri birer birer İslâmların eline geçmiye başladı. Baybars Hıristiyanların sahile yerleşmelerine ve bu suretle Avrupadan gelecek kuvvetlerin bir üs bulmalarına mâni olmak için Kısarya, Yafa, Antakya şehirlerini kâmilen zaptetti. Halefi Kılavun (Al Mansur Seyfettin) sultan olunca (1270) aynı yolu tutmuş Trablusşamı zaptetmiş, yalnız Akkâ kalesi Aragon kıralı Jacques'ın gönderdiği yardımcı kuvvet sayesinde mukavemet edebilmiş, fakat en nihayet 18 mayıs 1291 de teslim olmıya mecbur olmuştu. Akkânın zaptını diğer Hıristiyan şehirlerinin teslimi takibetti. Bu suretle Haçlı seferlerin neticesi olarak meydana gelen Hıristiyan hükümetleri ortadan kaldırılmış oldu. Kurtulabilenler Kıbrıs'a kaçtılar. Orada yeni bir hükümet teşkil ettiler. Bu suretle Kudüsü İslâmlardan almak için iki yüz yıldan fazla devam eden mücadele hiçbir netice vermeden bitmiş oluyordu. Avrupadaki Haçlı sefer düşüncesi mütemadiyen Papalık makamını ve bâzı hükümdarları meşgul etmesine rağmen, arasıra yapılan hareketler tamamiyle tâli mahiyette kaldı. Ondördüncü ve Onbeşinci Yüzyıllardaki Haçlı seferler daha fazla Avrupanın müdafaasını düşünen birer hareketti. 1396 da Yıldırım Bayezit'in kazandığı Niğbolû Meydan Muharebesi Haçlı sefer fikrinin de mezarı oldu.

(Feridun Dirimtekin)

KÜTÜPHANELER VE KÜTÜPHANECİLİK — Kütüphanelerin de kitap kadar eski bir tarihi vardır. Hiyeroglif şeklindeki ilk yazının kullanıldığı ve papirus'un icadedildiği yer olmasına rağmen eski Mısır'da kütüphane mevcudolup olmadığı kesin şekilde bilinmiyor.

Tanıdığımız en eski kütüphane, eski Asur imparatorluğunun merkezi olan Nineva'daki, hükümdar kütüphanesidir (Milâttan Önce Yedinci Yüzyıl). Asur hüküm-

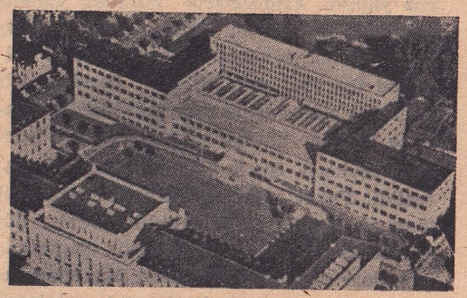

Bern'de İsviçre Millî Kütüphanesi

darı Asurbanipal = Sardanapal tarafından kurulmuş olan bu kütüphanede kitaplar ve devlet evrakı, tuğla levhalar üzerine çivi yazısiyle yazılmış bulunuyordu.

İlmin, felsefenin ve sanatın çok geliştiği eski Yunanistanda özel kütüphanelerin dışında halka mahsus kütüphaneler de mevcuttu. Eski Yunan kütüphaneleri arasında şöhreti hiç eksilmiyen ve bu devrin muhteşem bir ilim mâbedi olarak adı tarihe geçmiş bulunan İskenderiye Kütüphanesi, Milâttan Önce Üçüncü Yüzyılda hükümdar

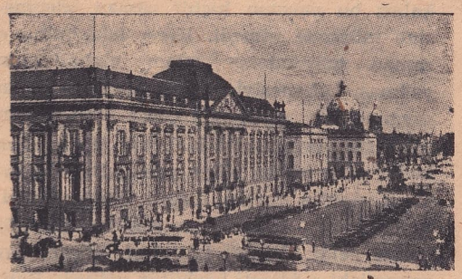

Berlin'de Devlet Kütüphanesi

İkinci Ptolemeus tarafından tesis edilmişti. Bu kütüphanede papirus levhaları üzerine yazılmış 400.000 tomar mevcuttu. İskenderiye kütüphanesi, bilginlere hizmet amaciyle kurulmuştu. İskenderiye'de halka mahsus, Serapeum adını taşıyan ikinci bir kütüphane daha mevcuttu.

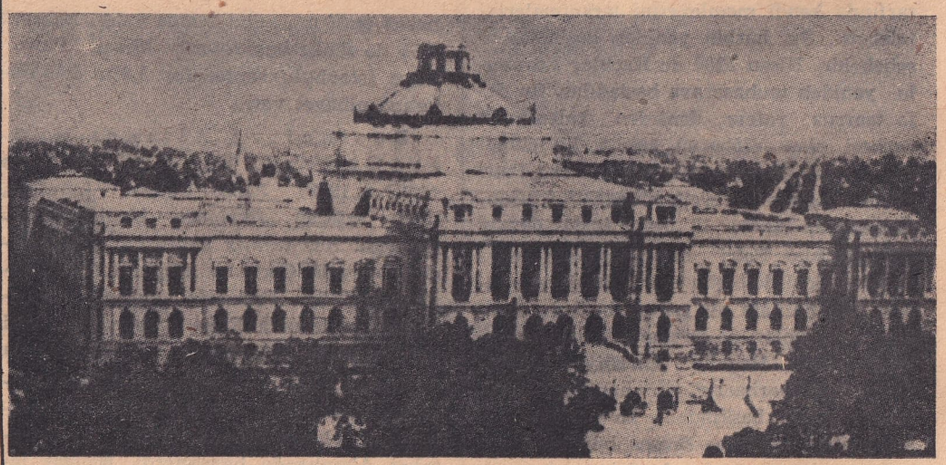

Dünyanın en zengin kütüphanesi: Washington'da Kongre Kütüphanesi

İskenderiye Kütüphanesi, Milâttan Önce İkinci ve Birinci Yüzyıllarda en parlak devirlerini yaşadı ve Milâttan Önce 47 yılın-

da, İskenderiye'nin Caesar tarafından istilâsı sırasında tahrip ve yağma edildi.

Eski Yunan kütüphaneleri arasında hükümdar İkinci Attalide Eumenes tarafından, Milâttan Önce İkinci Yüzyılda kurulmuş olan Bergama Kütüphanesi de pek meşhurdur. Bu kütüphane ile İskenderiye Kütüphanesi arasında kuvvetli bir rekabet mevcuttu. Milâttan Önce 138 yılında Bergama Romalıların eline geçtikten sonra Bergama Kütüphanesinin önemi yavaş yavaş azaldı ve nihayet İmparator Marcus Antonius (M. Ö. 82 - 39), Bergama Kütüphanesini, Caesar tarafından ortadan kaldırılan İskenderiye Kütüphanesinin yerini tutmak üzere sevgilisi Mısır hâkimesi Cleopatra'ya bağışladı. Bu suretle burada mevcut kitaplar İskenderiye'ye nakledildi.

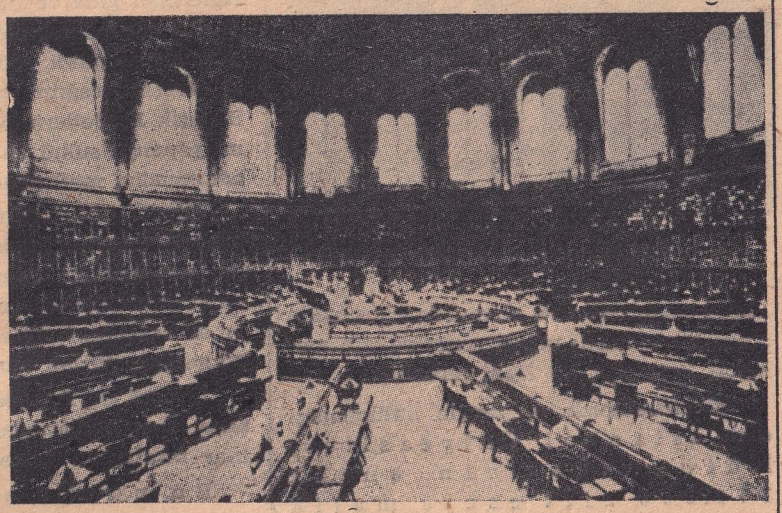

British Museum'un okuma salonu

Eski Romada birçok kütüphane mevcuttu. Fakat bunların çoğu hükümdarlara ve büyük komutanlara aidolan ve istilâ edilen memleketlerden anavatana nakledilen kütüphanelerdi. Eski Roma kütüphaneleri arasında Libertas mâbedi ve Ulpia kütüphaneleri; Augustus, Tiberius, Vespasian, Domitian tarafından kurulan kütüphaneler meşhurdu.

Romalılara ait kütüphaneler arasında Milâttan Sonra 110 yılında Konsül Tiberius Julius Aquila tarafından kurulan Efes Kütüphanesi de bilhassa anılmıya değer.

Ortaçağda bütün kültür müesseseleri gibi kütüphane de baskıya mâruz kaldı ve kiliselerle manastırlara sığındı. Zamanımıza kadar intikal edebilen Antikite'ye ait eserler, işte bu suretle kilise ve manastırlarda saklı kalan, yakılmaktan kurtulan koleksiyonlar arasındadır.

Ortaçağın devam ettiği aşağı yukarı 800 yıllık zaman içinde kütüphane, kiliselerin ve manastırların hariminden dışarı çıkamadı. Yazma kitapların biriktirildiği ve çoğaltıldığı yerler hep bu din müesseseleriydi. Batıda kitabın ve kütüphanenin gelişme imkânını geniş ölçüde kaybettiği bu devrede İslâm Doğuda kütüphane büyük önem kazandı. Muhtelif İslâm memleketlerinde hükümdarların ve devlet adamlarının himayeleri altında, şöhreti her tarafa yayılmış olan muazzam kütüphaneler kuruldu. Bunların arasında umuma mahsus ilk İslâm kütüphanesi olan ve Abbasî halifesi Memun tarafından Bağdad'da tesis edilmiş bulunan Dar-ül-Hikme, Mısır Fatımilerinin Kahiredeki kütüphanesi, Fazıliye Medresesi Kütüphanesi ve Kurtuba Emevîlerine ait kütüphane pek meşhurdu. Harunürreşit'in kurduğu, şöhreti bütün İslâm âlemine ve Batıya yayılmış bulunan, büyük kütüphane bunlar arasında bilhassa anılmıya değer.

Batılıların da itiraf ettikleri gibi, umumi kütüphaneler kurmak hususunda İslâm dünyası Avrupalılara takaddüm etmiş, bu ihtiyaç Doğuda çok daha önce duyulmuştur.

Kütüphanenin hür bir gelişmeye nail olduğu devre Rönesansla beraber başlar. Hür fikrin baskıdan kurtulması, Antikite eserlerinin süratle Batı dillerine çevrilmesi ve bilhassa matbaanın icadı ve aynı zamanda kâğıt sanayiinin Avrupada yayılması, kütüphanelerin pek süratli bir şekilde çoğalmasında ve kitap mevcutlarının artmasında en önemli âmiller olmuştur.

Gutenberg'in müteharrik harflerle 1455 te baskısını tamamladığı matbaacılığın ilk eseri, 42 satırlık İncil dünya kütüphanelerinin ilk gelişme merhalesini teşkil eder. Bundan sonra kütüphaneler cemiyet hayatında büyük önem kazandı. Hükümdarlar, devlet adamları kütüphaneler kurmak hususunda âdeta birbirleriyle yarış edercesine çalıştılar.

Avrupadaki büyük kütüphanelerin kuruluşu bilhassa Onyedinci ve Onsekizinci Yüzyıllara raslar. Kütüphanelerin inkişafiyle birlikte kütüphanecilik de müstakil bir ilim şubesi, ayrı bir ihtısas kolu hüviyetini kazandı. Bu meslekte değerli bilginler yetişti. Kütüphanecilik için ihtısas okulları kuruldu, hattâ kütüphanecilik ilmi üniversitelerde kürsü sahibi oldu.

se gibi kabul eden dünkü dar ve iptidai görüş, bugün yerini yeni ve modern telâkkilere bırakmak zorunda kalmıştır.

Bugünün görüşüne göre kütüphane, ilmin gelişmesi ve milletlerin kültür seviyelerinin yükseltilmesi bahsinde üniversiteler kadar lüzumlu ve önemli olan bir müessesedir. Yirminci Yüzyılın kütüphanesi ilim adamlarına yaptığı büyük ve eşsiz hizmetlerle övünmektedir. Bugünün kütüphanesi, yalnız bulunduğu memleketin bütün fikir mahsullerini toplamakla ve tasnif etmekle kalmıyor, yabancı memleketlerin bütün değerli eserlerini takibetmek, zamanında derlemek ve bunları çatısı altında her an ilim adamlarının emrine hazır bulundurmakla, araştırma yapanların işlerini son derece kolaylaştırıyor.

Dünya neşriyatını bu şekilde bir araya getiren bir millî kütüphaneden mahrum olmak, bir cemiyet için, ilim âleminde vücuda getirilen bütün yeniliklerden mahrum kalmak mânasını taşır.

Bugünün kütüphaneleri yalnız kitap, dergi, gazete gibi basılı eserleri değil, aynı zamanda fikir ve sanat hayatının mahsulleri olan sinema filmlerini, gramofon plâklarını ve bunlara benzer her türlü vesikaları toplamak ve tasnif etmekle de ödevlendirilmiştir.

Birer mimari âbidesi halinde inşa edilen ve koleksiyonlara ebedî hayat sağlıyan muhteşem binaları içinde kütüphaneler halka, ilim adamlarına, her türlü konforu haiz aydınlık salonlarında huzur ve sükûn içinde çalışmak, ilme hizmet etmek imkânlarını veriyor.

Kitapların kolaylıkla bulunmasını sağlıyan çeşitli katalogları, bu kitapları milyonlarca eseri ihtiva eden muazzam depolardan bir iki dakika içerisinde okuyucunun ayağına kadar getiren otomatik sevk tesisleri,fotokopi cihazları, mükemmel şekilde ayarlanmış ısıtma ve aydınlatma tertibatiyle; tam konforu, bir ilim mâbedine yaraşır sükûn ve vekariyle ilmî toplantılara, konferanslara, konserlere, kültür filmleri gösterilerine, sanat sergilerine sah-

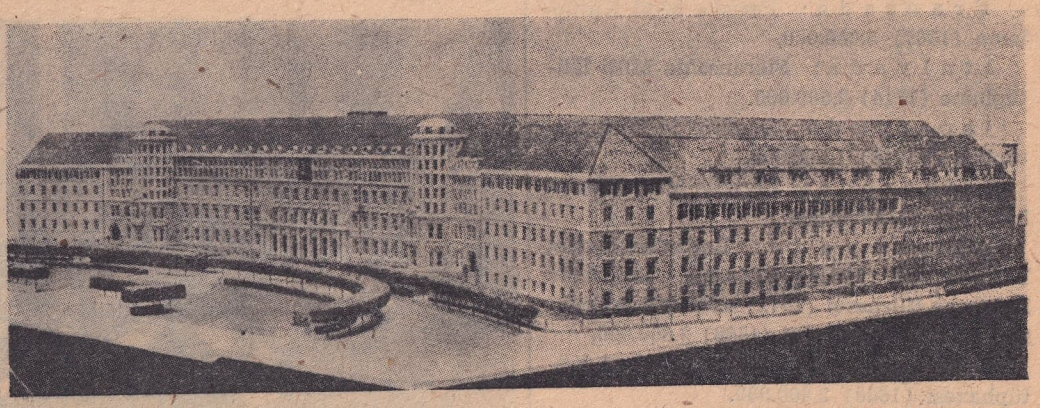

Leipzig'de Deutsche Bücherei'ın düşünülen şekli

Bugün kütüphaneler, ileri cemiyetlerin en önemli kültür müesseseleridir. Bahusus milletlerin hâfızası hizmetini gören millî kütüphaneler devletlerin ve aydın toplulukların himaye ve yardımlariyle eşsiz değer kazanmışlardır. Kütüphaneyi yalnız, kitaplara depo hizmetini gören bir müessene olan büyük salonlariyle bugünün kütüphanesi bambaşka bir âlem haline gelmiştir.

Memleketimizde bu anlamda kütüphanelerimiz maalesef yoktur. Mevcudolanlar arasında değil dünya neşriyatını, hattâ memleket yayınlarını bile

tam olarak takibeden, toplıyan ve tasnif eden bir müesseseye raslanamaz. Yüzyılların ihmaliyle umumi kütüphanelerimiz pek geri ve iptidaî bir halde kalmışlardır. Bunlara son zamanlarda önem verilmiye başlanmış ve imkânların mahdut oluşuna rağmen hayırlı teşebbüslere girişilmiştir.

Dünyanın bellibaşlı kütüphanelerinin kuruluş tarihi ve kitap mevcudu şunlardır:

Amerikada: Kongre Kütüphanesi (1800) 8.000.000, New York'ta Umumi Kütüphane (1895) 4.000.000, Harvard Üniversite Kütüphanesi (1638) 3.000.000.

İngilterede: British Museum Kütüphanesi (1753) 5.000.000, Oxford Bod-

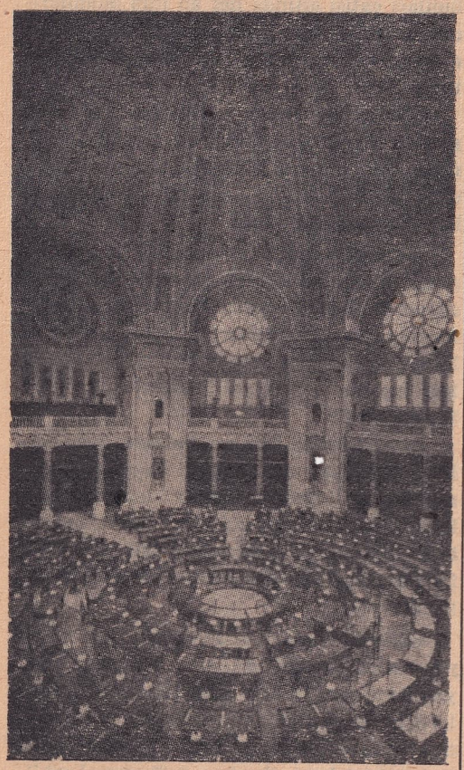

Berlin'de Devlet Kütüphanesinin okuma salonu

leian Kütüphanesi (1602) 2.000.000, Cambridge Üniversite Kütüphanesi (1415) 1.500.000.

Fransada: Paris'te Millî Kütüphane (1367) 5.000.000.

İtalyada: Floransa'da Millî Kütüphane (1714) 2.500.000.

İspanyada: Madrid'de Millî Kütüphane (1716) 1.500.000.

İsviçrede: Bern'de Millî Kütüphane (1895) 1.000.000.

Almanyada: Berlin'de Devlet Kütüphanesi (1831) 3.000.000, Leipzig'te Deutsche Bücherei (1912) 1.500.000, Münih'te Devlet Kütüphanesi (1558) 2.000.000.

İsveçte: Stockholm'da Kıral Kütüphanesi (1600) 2.500.000.

Norveçte: Oslo Üniversite Kütüphanesi (1811) 900.000.

Rusyada: Leningrad Kütüphanesi (1814) 5.000.000, Moskova'da Lenin Kütüphanesi (1828) 5.000.000.

Bu kütüphanelerden başta gelen Washington'daki Kongre Kütüphanesi (Congress Library) nde, halen sekiz milyon eser mevcuttur ve bu miktar her yıl yüzbinlerle kabarmaktadır. Bu sekiz milyon eser diklemesine yanyana konulsa 709 kilometre tutar. Kongre Kütüphanesinde

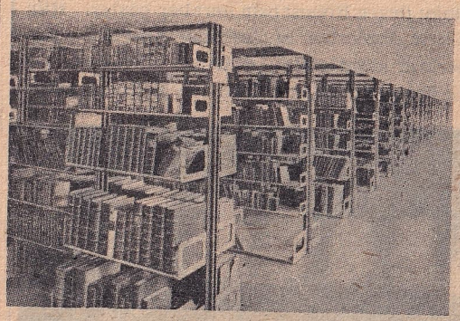

Modern kütüphanelerin depolarından bir örnek

15.000 mütehassıs ve memurun çalışmakta oluşu bu azametli müessesenin ve işin mahiyeti hakkında bir fikfr verebilir.

Memleketimizin en zengin kütüphanesi olan **İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinin ancak 141.000 cilt esere malik olduğunu** ve buna mukabil komşu Balkan memleketlerindeki kütüphanelerin bile mevcutlarının birer milyona yaklaşmakta olduğunu hatırlatmak kütüphanecilikte ne kadar geri kaldığımızı göstermiye yeter. Bugün, bütün Türkiye kütüphanelerinin toplu kitap sayısı çoğu mükerrer olmak üzere maalesef bir buçuk milyonu aşmamaktadır. Bütün bu rakamlar memleketimizde bir kütüphanecilik kalkınmasına ne kadar ihtiyaç hissedildiğini ifade eder sanıyorum. Bu çalışmanın mihrakı Millî Kütüphane olacaktır. Devlet, Ankarada büyük bir millî kütüphane vücuda getirileceğini millete vadetmiştir. Şüphesiz bu söz tutulacak ve başkent böyle bir ilim mâbedine kavuşacaktır.

(Adnan Ötüken)

MARSHALL PLÂNI (AVRUPAYI KALKINDIRMA PLÂNI) — A. B. D. Dışişleri Bakanı General Marshall 5 haziran 1947 de Harvard Üniversitesinde, diploma merasimi dolayısiyle bir nutuk söyledi.

Bütün dünyada derin akisler uyandıran bu nutukta iyi bir asker olduğu kadar, dünyanın hakiki dert ve meselelerini anlıyan bir diplomat olduğunu esasen ispat etmiş bulunan General Marshall, Avrupanın iktisadi bünyesinin hercümerç içinde olduğunu ifade ediyor ve bunun daha harbden evvel totaliter devletlerin harb hazırlıklariyle başladığını ve harbde de tam olduğunu ifade ediyordu.

General Marshall Avrupanın bilhassa Amerikan gıda ve diğer havayici zaruriye yardımına muhtaç olduğunu ve bu yardımı görmezse iktisadi, içtimai ve siyasi inhilâlle karşılaşacağını söylüyor ve Amerika Birleşik Devletlerinin elinden gelen yardımı yapmıya sulhü ve siyasi istikrarı temin bakımından mecbur olduğunu belirtiyordu.

Fakat... Marshall'ın bu bapta iki büyük «fakat» ı vardı. Bunların birincisi, Amerika hükümetinin diğer memleketlerin kalkınmasını önlemiye çalışan ve beşerî ıstırabı arttırmaktan siyasi faydalar uman hükümetlere yardım etmiyeceği idi.

İkincisi ise, Avrupayı Kalkındırma Plânının hazırlanmasında inisiyatifin Avrupalılar tarafından gelmesi zarureti idi.

Bu nutku şöyle hulâsa etmek mümkündür: Avrupa kıtası iktisadi bakımdan bitkin bir durumdadır.. Avrupanın kalkınması sulhün yerleşmesi için elzemdir.. Avrupa tek başına kalkınamaz.. Dışardan bilhassa Amerikadan yardıma ihtiyacı vardır.. Fakat bu yardımın yapılabilmesi için Avrupalıların kendi inisiyatifleriyle hem karşılıklı yardımlaşmak hem de Amerikadan istiyecekleri ihtiyaçlarını tesbit etmek için bir plân hazırlamaları gerekmektedir.

Bu nutuk sadece bir «hal çaresinin umumi hatları» olmakla beraber yukarıda da söylediğimiz gibi bütün dünyada derin akisler uyandırdı ve derhal **Marshall Plânı** adiyle anılmıya başlandı. Hakikatte en doğru ismi olsa olsa **Marshallin hal çaresi** idi.

Avrupalılar kendiliklerinden birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılıklı şekilde temin etmek için bir program hazırlıyacaklar, bunun dışında kalan ihtiyaçlarını da Amerikadan istiyecekler ve gördükleri yardımı da gene muayyen bir plâna göre adilâne bir şekilde aralarında tevzi edecekler.

Avrupayı Kalkındırma Plânı müzakeresine iştirâk edenlerin bir toplantısı

Bu hal çaresini plânlaştırmak ve şartlarına bağlamak için derhal bir toplantı yapılması kararlaştı. Evvelâ 17 ve 18 haziranda Bevin ile Bidault Pariste buluşarak bu işin imkânları üzerinde görüştüler. Bundan sonra 27 haziranda gene Paris'te Bevin'in, Bidault'nun ve Molotov'un iştirakiyle bir konferans toplandı. Mutadolduğu veçhile Ruslar her iyi ve hayırlı şeyde olduğu gibi bunda da uygunsuzluk çıkardılar.. Lûgatinde menfi kelimelerden başka bir şey olmıyan Molotov garip bir mantık yürüterek kalkınma için milletlerarası bir

plân yapmanın memleketlerin iç işlerine müdahale olacağını söyledi ve her devletin ayrı ayrı, kendi millî kalkınma plânlarının çerçevesi içinde ihtiyaçlarını tesbit edip Amerikaya bildirmesini teklif etti.

Tabiatiyle, âdeta «küstahça» olarak tav-

Marshall'ın bir karikatürü

sif edilebilecek olan bu teklif kabul edilmedi ve konferans neticesiz kaldı. Ancak Batı devletleri Marshall Plânının yegâne halâs çaresi olduğuna inanmışlardı. Buna Rusyasız devam etmiye karar verdiler.

12 temmuz 1947 de Paris'te bir konferans toplandı. Buna bütün devletler davet edildikleri halde Çekoslovakya, Polonya, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Finlândiya ve Arnavutluk Rusyayı

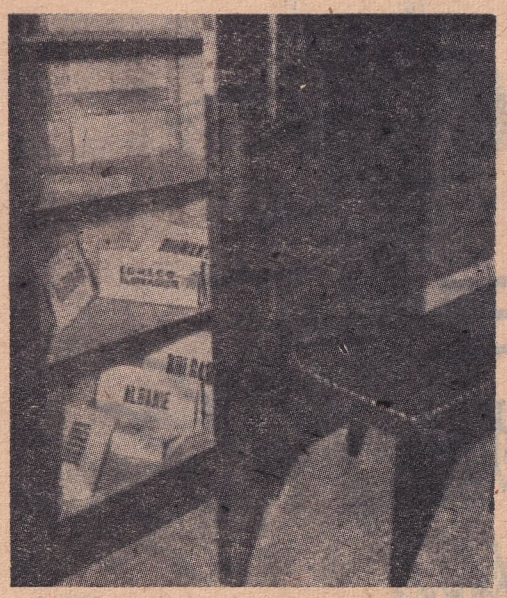

Toplantıya gelmiyen milletlerin kaldırılan plâkaları

takiben iştirak etmediler. Onlarsız toplanan konferansta her bölgenin havayici zaruriye ihtiyaçlarını tesbit için muhtelif komiteler teşkil edildi. Bu komiteler bütün ağustos ayında çalışarak hangi memleketlerin nelere muhtaç olduklarını ve kalkınma işine ne gibi yardım yapabileceklerini tesbite çalıştılar .

Şimdi bütün bu hususlarda hazırlanacak olan teferruatlı plân Amerika Birleşik Devletleri hükümetine takdim edilecektir.

Diğer taraftan Amerikada da hazırlıklara girişilmiş bulunmaktadır. Truman Amerikanın Avrupaya yardım kabiliyetini tesbit için hususî bir komite teşkil ettirmiş ve birçok mütehassısları Amerikanın kaynakları hakkında rapor vermekle vazifelendirmiştir. Bundan başka Avrupaya yapılacak yardımın Amerikan iktisadiyatına ne şekilde tesir edeceği ve enflâsyonu arttırıp arttırmıyacağı da tetkik edilmektedir.

Başkan Truman ve kabinesi Avrupalıların hazırladıkları plânı kendi ellerindeki donneler ve imkânlar bakımından inceliyecekler ve gerek plânları ve gerekse kendi mütalâalarını fevkalâde bir toplantı yapacak olan Kongreye arzedeceklerdir. Kongre toplantısının bir hayli uzun sürmesi çok muhtemeldir.

Son olarak şunu kaydedelim ki tetkikler Avrupanın, bilhassa istihsâl vasıtalarının arttırılması için 80.000.000.000 dolara ihtiyacı olacağını göstermektedir. Fakat şu muhakkaktır ki bu yardımla Avrupa kendine gelecek ve harb sebeplerinden ve içtimai huzursuzluk âmillerinden biri ortadan kalkacaktır.

Bu kalkınma plânının dışında kalan Doğu Avrupa ise tabiatiyle Batı Avrupadan geri kalacak ve acı acı pişmanlık hissedecektir.

(Altemur Kılıç)

ORKESTRA — Aslen yunanca bir terim olup, muhtelif sazlardan mürekkep gruplara verilen isimdir. Eski Yunan tiyatrosunda sahne (skene) ile seyircilerin oturduğu amfiteatr (koilon) arasında "orchesis" denilen bir yer bulunurdu. Burası trajedideki koroya refakat edecek müzisyenlere mahsustu. Orkestra terimi «orchesis» kelimesinden gelmektedir.

Orkestra tarihinin çok eski olduğuna şüphe yoktur. Fakat musiki tarihinin bu önemli bölümüne ait kaynaklar Ortaçağ sonlarına kadar pek zayıf olarak kalmıştır. Milâttan çok önce yaşamış medeni milletler bu hususa ait bâzı kaynaklar bırakmışlarsa da bunlardan elde bulunanlar çok az ve mahdutturlar. Bu vesikaların en eskilerinden biri Asurlulara ait bir duvar kabartmasıdır. Üzerinde on kadar müsizyenin kaval ve harpa çaldıkları görülmektedir. Saz ve saz gruplarını belli bir şekilde ilk defa eski Mısır ve Yunan medeniyetine ait eserlerde müşahede edebiliyoruz.

Asurlu müzisyenler (M. Ö. tahminen 668-626 yıllarına ait bir kabartmadan)

Bilhassa Yunanistan, zamanına göre bu hususta pek ileri bir durumda idi. Kullandıkları başlıca musiki aletleri şunlardır: syrinx (pan flütü), aulos (çift obua), salpinx (basit trompet), lira ve kithara (gitar).

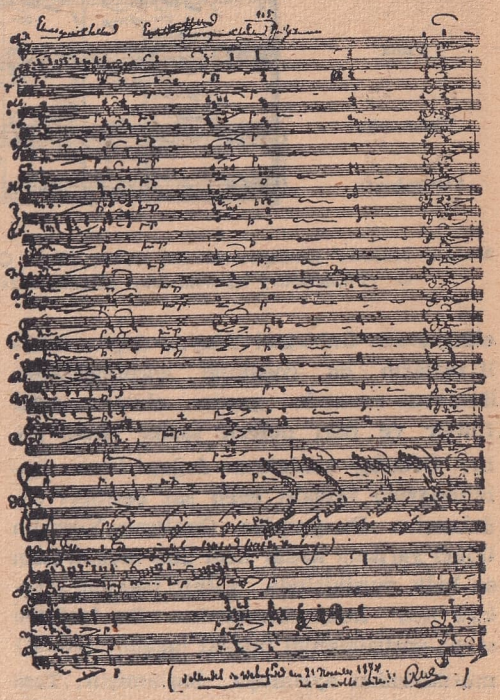

"Allahların Şafağı,, operasının finali; Richard Wagner partisyonlarına örnek olarak aldığımız, bestecinin bizzat kendi elyazısı ile yazılmış bu sayfasında enstrümanların zenginliğine dikkati çekeriz.

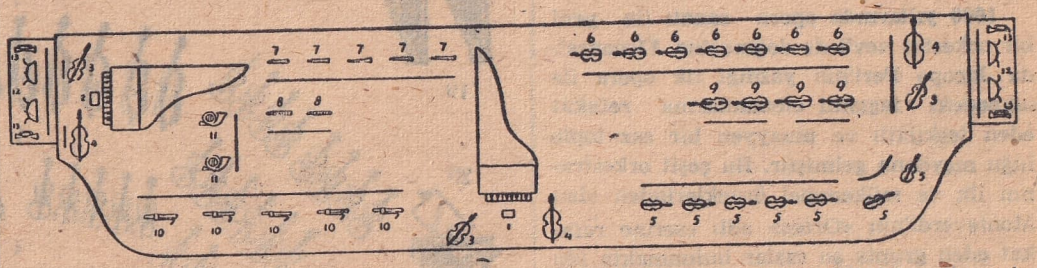

Dresden Saray Orkestrası (1754): Bu orkestra ön klâsik devirde Batı musikisi teşkillerinin mükemmel bir örneğidir: 1 - Orkestra şefinin klavseni, 2 - Refakatçinin klavseni, 3 - Viyolonseller, 4 - Kontrbaslar, 5 - Birinci kemanlar, 6 - İkinci kemanlar, 7 - Obualar, 8 - Flütler, 9 - Viyolalar, 10 - Fagotlar, 11 - Kornolar, 12 ve 13 - Trompet ve timpaniler için platform.

Ortaçağda gezginci şarkıcı (troubadour) lar bilhassa mızraplı ve çok telli çeşitli enstrümanlar refakatinde taganni

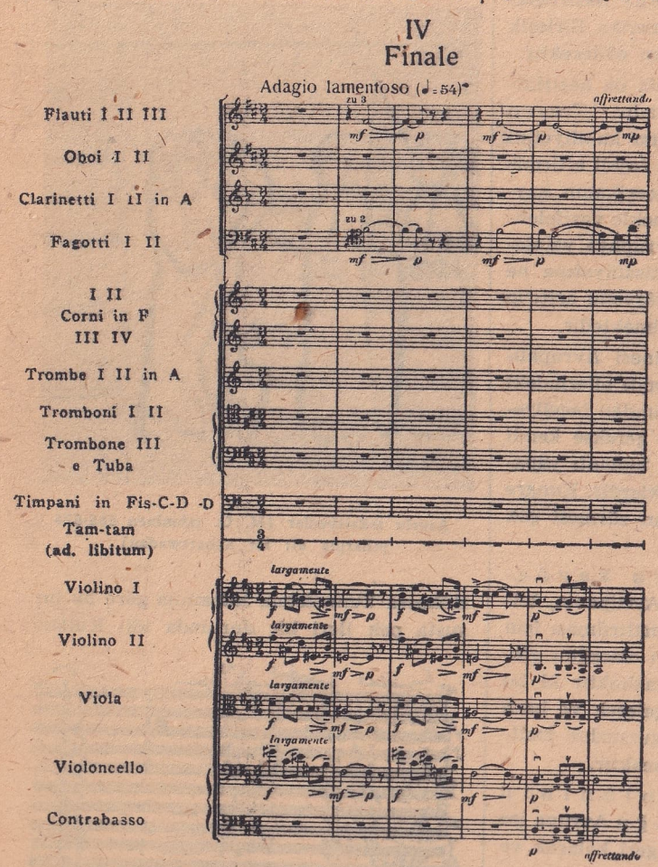

Modern orkestra partisyonuna bir örnek; Peter Çaykovski'nin "Altıncı (Pathétique) senfonisinin dördüncü (final) kısmı

etmişlerdir. Onbirinci Yüzyıla doğru nefesli sazların da çoğaldığı görülmektedir. Bunların arasında gayda, obua, çeşitli flütler ve bâzı nefesli sazlar başta gelir. Ortaçağ sonlarına doğru koro topluluklarına refakat eden saz çeşitleri çoğalmıştır. Bu gruplar Onaltıncı Yüzyılın ikinci yarısına kadar hem dinî musiki hem de halk musikisinde yalnız taganni refakati için kullanılmışlardır. Bu tarihten sonra enstrümantal musiki taganni (vokal) musikisinden ayrılmıya başlamıştır. Tam ve teşkilâtlı orkestra musikisinin ilk büyük üstadı İtalyada Andrea Gabrieli ve yeğeni Giovanni Gabrieli'dir. Her ikisi de «Symphoniae Sacrae» adını verdikleri orkestra eserleri yazmışlar ve bu suretle orkestra musikisinin ilk büyük üstatları sayılmışlardır.

1600 yıllarında opera sanatı ile yeni bir orkestra nev'i de doğmuştur. Floransa'da Jacopo Peri'nin yazdığı ilk opera ile sahnedeki taganni elemanlarına refakat eden teşkilâtlı ve muayyen bir saz topluluğu meydana gelmiştir. Bu çeşit orkestranın ilk ve mükemmel örneklerinden olan Monteverdi'nin «Orfeo» adlı eserine refakat eden grupta şu sazlar bulunmakta idi: İki klavsen, iki küçük org, bir org, iki kontrbas, üç gamba, iki gitar, iki violini alla Françese, on viola da brazza (o devrin kemanı), bir clarino (trompet), dört trombon.

Onyedinci Yüzyılda orkestra musikisi daha çok inkişaf etmiş, partisyonlar mükemmelleşmiştir. Bu arada sazların da çeşidi artmıştır. Bilhassa yaylı sazların bünyelerinde değişiklikler yapılmış ve zamanımızdaki şekillerini almışlardır. Onsekizinci Yüzyılın ilk yarısında orkestra musikisi bilhassa Johann Sebastian Bach'ın eserleriyle büyük bir sanat kolu halini almıya başlamıştır. Bu büyük besteci kilise musikisinin en güzel örneklerinden biri sayılan «Matthaüs Passion» u için taganni grupundan ayrı olarak şu şekilde bir orkestra tertiplemiştir: İki ilâ üç birinci keman, iki ilâ üç ikinci keman, iki birinci viyola, iki ikinci viyola, iki viyolonsel, bir viyolon, iki flüt, bir birinci obua, bir ikinci obua, bir İngiliz kornosu, bir fagot, birer adet birinci, ikinci ve üçüncü trompet, bir timpani.

Onsekizinci Yüzyılın ilk yarısında orkestra musikisinin en büyük şekillerinden biri «concerto grosso» dur. Umumiyetle yaylı sazlar grupunun iştirakiyle icra edilen bu şekli J S. Bach başta olmak üzere devrin hemen bütün bestecileri denemişlerdir. Aynı yüzyılın ortalarında Almanyada Johann Stamitz'in başında bulunduğu Mannheim okulu orkestra musikisine önem vermiş, orkestraya nefesli sazları, bilhassa korno ve 1690 da Nürnberg'de Denner tarafından bulunan klârneti ithal etmiştir. Mannheim okulunun orkestra tekniği büyük Viyana klâsiklerine mükemmel bir şekilde emanet edilmiştir. Haydn, Mozart ve Beethoven orkestrasının esası şöyledir: İki veya bir flüt, iki obua, iki klârnet, iki fagot, iki korno, iki trompet, bir timpani ve yaylı sazlar kenteti (her biri yeteri kadar olmak üzere birinci ve ikinci keman, viyola, viyolonsel, kontrbas').

Trombonlar opera orkestrasında C. W. von Gluck'un «İphigenie auf Tauris», Mozart'ın «Don Juan» ve «Sihirli Flüt» adlı eserlerinde pek karakteristik olarak kullanılmışlardır. Beethoven, «Fidelio» operasının ikinci perdesinde Leonore - Rocco düetinde kontrfagot'u, senfoni orkestrasında, bilhassa «Eroica» da üçüncü kornoyu, «Dokuzuncu» da birçok vuruşlu sazları kullanmıştır. Carl Maria von Weber büyük operası «Freischütz» için bilhassa romantik bir intiba bırakan korno partileri yazmıştır. Klâsiklerin devamı Schumann, Brahms ve Bruckner orkestra bünyesine devamlı olarak pikkolo flütü ve bastubayı katmışlardır.

Ondokuzuncu Yüzyılın ilk yarısında büyük bir orkestra reformatörü ve şairi doğdu. Her sazın teknik imkânlarını ve sanat bakımından tesirlerini inceliyerek muazzam birçok senfoniler yazan bu sanatkâr Fransız bestecisi Hector Berlioz'dur. Zengin bir partisyon ve çeşitli renkler eserlerinin başlıca karakteristiğidir. Yalnız «Requiem» inde dört nefesli orkestrası ve sekiz çift timpani kullanmış, melodik ve

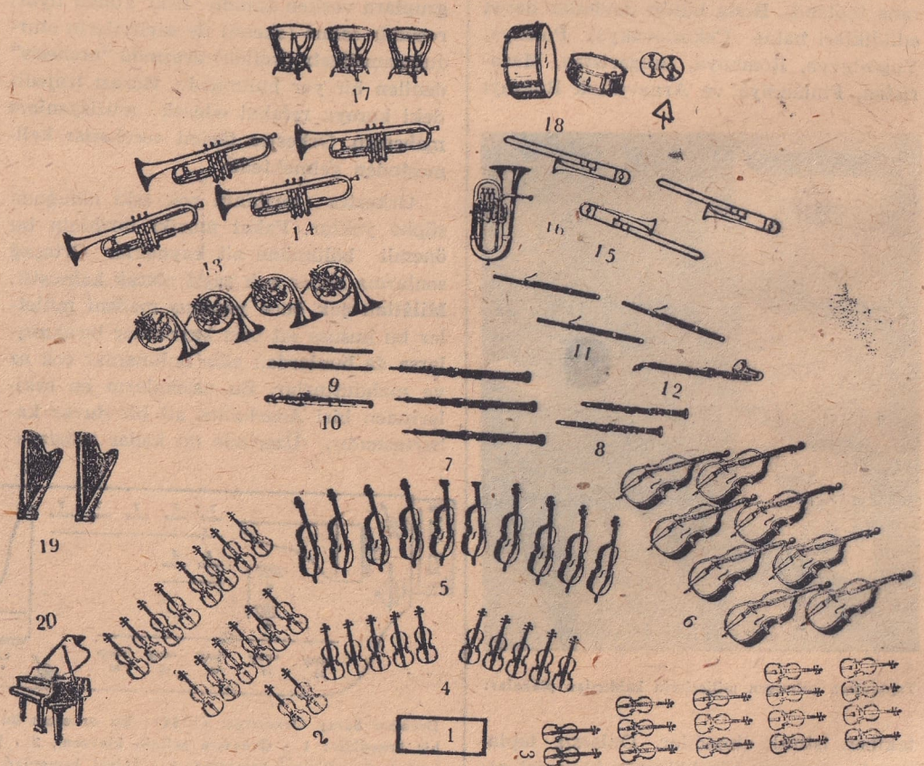

Modern bir senfonik orkestranın saz grupları ve tertibi: 1 - Orkestra şefi, 2 - Birinci kemanlar, 3 - İkinci kemanlar, 4 - Viyolalar, 5 - Viyolonseller, 6 - Kontrbaslar, 7 - Obualar, 8 - Klârnetler, 9 - Flütler, 10 - Pikkolo flüt, 11 - Fagotlar, 12 - Bas klârnet, 13 - Kornolar, 14 - Trompetler, 15 - Trombonlar, 16 - Tuba, 17 - Timpani, 18 - Vuruşlu sazlar, 19 - Harpalar, 20 - Piyano (Piyano senfonik eser partisyonlarına pek ender olarak girer.)

armonik buluşlar yapmış, İngiliz kornosunun şairane havasını keşfetmiş, bilhassa vuruşlu sazlar üzerinde durarak timpani

Hector Berlioz toplu, tüfekli bir orkestra idare ediyor. (Berlioz'un orkestrasyonunu ve orkestra şefliğini mizahi ve mübalâğalı bir şekilde gösteren bu karikatür geçen yüzyılın meşhur Fransız karikatüristi Grandville tarafından yapılmıştır.)

için büyük virtüoziteye ihtiyaç gösteren partiler yazmıştır. Berlioz orkestrasına misal olarak onun «Romeo und Julia» adlı senfonisindeki enstrüman gruplarını gösterebiliriz: On beş birinci, on beş ikinci keman; on viyola; on dört viyolonsel; on kontrbas; bir küçük flüt; ikişer adet flüt, obua, klârnet, İngiliz kornosu; dört fagot; dört korno; iki kornet; üç trombon, tuba; iki çift timpani; büyük trampetler, ziller; iki triangl; iki antik zil; iki harpa. Bu zengin partisyon, zamanında, hayli tenkitlere uğramış, hattâ bir ressam Berlioz'un toplu tüfekli bir orkestrayı idare eden karikatürünü yapmıştır. Bu büyük besteci aynı zamanda fevkalâde mükemmel bir «instrumentation» kitabı yazmıştır.

Berlioz modern orkestranın yaratıcısı, Richard Wagner ise dehakâr tamamlayıcısıdır. Büyük opera bestecisinin ilk eserlerinden itibaren orkestra sahasında yenilikler yaptığını görmekteyiz. «Uçan Holândalı» operasında «Gemiciler Korosu»na refakat eden üç ayrı pikkolo flüt, «Tannhäuser» de Elisabeth'in duasında basklârnet orkestraya yeni renkler getirmişlerdir. Wagner orkestrası Nibelungen operalarından evvel en büyük inkişafı «Lohengrin» ile gösterir. Besteci bu operada şu sazlardan mürekkep bir orkestra kullanmıştır: Dört flüt, üç obua, bir İngiliz kornosu, üç klârnet, bir basklârnet, üç fagot, üç trompet, bir bastrompet, üç trombon, bir kontrbastrombon, dört korno, iki tenor tuba, iki bastuba (Nibelungenlerde bu dört tubanın yerini Ring tubaları almıştır), bir kontrbastuba, iki timpani, altı harpa, iki harpa (sahnede), on altı birinci keman, on altı ikinci keman, on iki viyola, on iki viyolonsel, sekiz kontrbas.

Bu muazzam orkestra topyekûn 106 enstrümantalist'ten ibarettir. Wagner bu topluluğu Nibelungen operalarında genişletmiş, kendi buluşu olan «Ring» tubalarını ve çeşitli vuruşlu sazları partisyonuna ithal etmiştir. Bu büyük orkestra bilgininden sonra bu sahada yeni buluşlara başlıca Gustav Mahler ve Richard Strauss'un eserlerinde raslıyoruz. İkincisi «Elektra» ve «Rosenkavalier» gibi eserlerinde modern opera orkestrasına armonium, piyano ve çeşitli vuruşlu sazları dahil etmiştir.

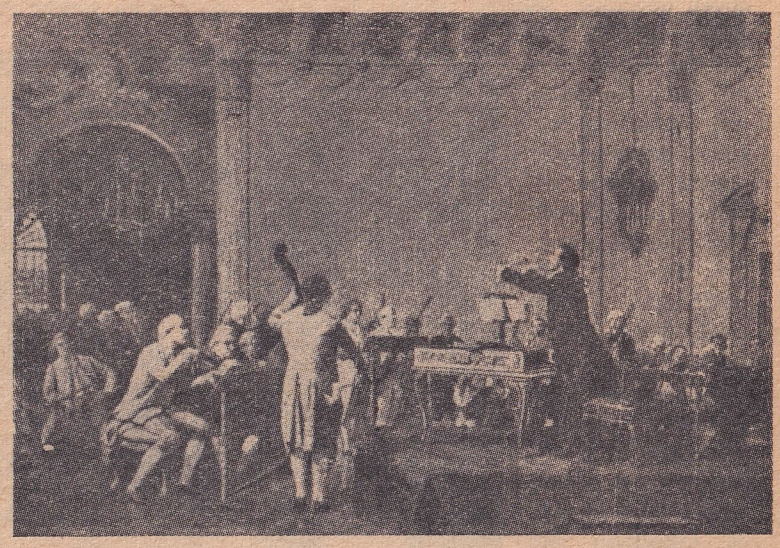

İtalyan bestecisi Paisiello (Onsekizinci Yüzyıl) orkestra idare ederken; Paisiello burada mükemmel bir "maestro al cembalo,, örneğidir.

Zamanımızın tanınmış orkestra şefi Karl Kreuger; Detroit (Amerika Birleşik Devletleri) Senfoni Orkestrasının provalarını idare ederken

Son yüzyılın başlarından itibaren büyük orkestraya rağbet azalmış bulunmaktadır. Enstrümantalist sayısı on ikiyi geçmiyen orkestralar için «oda senfonileri»ı «oda operaları» yazılmıştır. Bu küçük orkestra müelliflerinin başlıcaları arasında Wunsch, Schönberg ve Hindemith'i gösterebiliriz.

Bugünkü modern orkestranın bünyesini teşkil eden sazların çoğu mükemmeliyetlerini Ondokuzuncu Yüzyılda elde etmişlerdir. Gene aynı yüzyılda yeni enstrümanlar icadedilmiştir. Bunların arasında başta gelen saz saksofondur. Muhtelif tonda olup, madenden yapılmış, klârnet ağızlıklı bir obua'dır. Bilhassa caz orkestralarında, armonilerde ve bandolarda kullanılmaktadır. Senfoni orkestrasında bilhassa Bizet'nin «Arlésienne» süitinde, opera orkestrasında Hindemith'in «Cardillac» adlı eserinin ikinci perdesinde mühim rol oynar.

Orkestra eserleri partisyon üzerine yazılırlar. Modern orkestrasyonda kaide olarak sazlar yukarıdan aşağı şöyle sıralanırlar. Nefesli ahşap, madenî vuruşlu ve yaylı sazlar. Nefesli sazların yanına hangi tonda olacakları ayrıca işaretlenir

Orkestra umumiyetle bir şef tarafından idare edilir Bu sanatkârın vazifesi mühimdir. Bütün bir saz grupunu tek bir alet gibi kullanır, eseri duyduğu, hissettiği gibi çaldırır, nüanslarını tebarüz ettirir, velhasıl esere ruh ve canlılık verir. Şefin ayrıca asıl ve mühim vazifesi orkestraya «müsavi ölçülü hareketler» i vermek üzere ölçüleri belli etmesi, saymasıdır. Saz grupunu tek bir elin idaresi altında birleştirmek ihtiyacı teşkilâtlı, muayyen sazlar ihtiva eden orkestraların doğması ile baş göstermiştir. Rönesans devrinde iptidai orkestra şefi örnekleri görüyoruz. Bu sanatkâr ya orkestranın «konzertmeister» i yani birinci kemancısı yahut cembalistidir. İtalyada bu türlü sanatkâra «maestro al cembalo» denirdi. Onsekizinci Yüzyılın ikinci yarısından sonra Mannheim okulu ile müstakil

orkestra şefleri görülmiye başlanmıştır. Bunlar artık yalnız orkestra idaresi ile meşgul oluyor, ayrıca saz çalmıyorlardı. Beethoven devrinde şahsiyet sahibi bâzı üstat şefler görüldü. Bestecinin bizzat kendisi iyi bir orkestra şefi olmasına rağmen bilâhare sağır olması bu işten ayrılmasına sebebolmuş, muazzam eserleri ilk defa Umlauff gibi dostları tarafından idare olunmuştur.

Zamanımızın büyük orkestra şefi Wilhelm Furtwaengler Berlin Filârmonik Orkestrası ile L. v. Beethoven'in Dokuzuncu Senfonisini idare ediyor.

Titizce yaptırdığı provalar, yerinde müdahaleler ve çok hassas kulağı ile ilk büyük modern opera orkestrası şefi Carl Maria von Weber'dir. Weber'den başka Felix Mendelssohn da zamanının bu sahada ileri gelen sanatkârlarındandı. 1835 ten 1847 yılına kadar Leipzig'de meşhur Gewandhaus konserlerini muvaffakıyetle idare etmiştir. Gene aynı devirde modern senfoni orkestrasının ilk dehakâr büyük şefi Hector Berlioz yaşadı. Bu büyük sanatkâr aynı zamanda ilk «misafir orkestra şefi» tipidir. Almanyada misafir olarak kaldığı zamanlar eserlerini idare etmiş, herkesi kendisine hayran bırakmıştır. Richard Wagner de musiki tarihinin sayılı orkestra şeflerindendir. Bu sahada zaferini Beethoven'in «Dokuzuncu Senfoni» sini yepyeni bir üslûpla ve kendi rötuşlariyle çaldırdığı zaman kazanmıştır. Wagner'in kendi operaları da her orkestra şefi tarafından kolayca idare edilemez. Ondokuzuncu Yüzyılın ikinci yarısında bu sahada ihtısas sahibi tanınmış şefler şunlardır: Hans Richter, Hermann Levi, Felix Mottl, Carl Muck.

Gene geçen yüzyılın ikinci yarısında bu sahada çok büyük bir deha, rakîpsiz bir orkestra önderi yaşadı: Hans von Bülow. Bu sanatkâr ilk defa Wagner operalariyle tanınmış, birçoklarının ilk temsillerini idare etmiş, bilâhare Liszt muhitine dahil olmuş, ömrünün sonlarına doğru Brahms ve klâsik bestecilerin eserlerini şimdiye kadar kimseye nasibolmıyan bir anlayış, görüş ve üstün bir kabiliyetle çaldırmıştır. Bülow Avrupanın en büyük orkestralarını ve bu arada oldukça uzun bir müddet Berlin Filârmoniğini idare etmiş ve bu meşhur orkestraya mükemmeliyetini kazandırmıştır. Viyana Filârmonik Orkestrası da aynı üstün kaliteyi Gustav Mahler'in idaresi altında kazanmıştır. Bu zat ayrıca Viyana Devlet ve New York Metropolitan operaları orkestralariyle yıllarca meraklıları kendisine hayran bırakmıştır.

Bugün hayatta olan orkestra yıldızlarının başında Berlin Filârmonik Orkestrası şefi Wilhelm Furtwaengler gelmektedir. Bu sahada kuvvetli şahsiyetiyle büyük muvaffakıyetler kazanmıştır. Yeni romantik bir hava içinde idare ettiği Beethoven senfonileri bilhassa Çaykovski ve Richard Strauss'un eserleriyle belirttiği parlak orkestra nüansları, Bruckner senfonilerinde yaratmıya muvaffak olduğu dinî, mistik hava ve Brahms'daki ölmez üslûbu ile Furtwaengler zamanımızın en mükemmel filârmoni şefi olduğunu ispat etmiştir.

Bugün ayrıca Avrupa ve bilhassa Amerikada birçok tanınmış orkestra şefleri bulunmakta ve mükemmel orkestralarla meraklılara hakiki musiki zevkini tattırmaktadırlar.

(Faruk Yener)

OSMANLI - İTALYAN HARBİ — (1911-1912) Yüzyıllarca Türk egemenliği altında bulunmuş olan Kuzey Afrikasından 1911 yılında Osmanlı hükümetinin elinde ancak Trablusgarp ülkesi kalmıştı. Bu ülke mülki idarece Humus, Cebeligarbî ve Fizan sancaklarını ihtiva eden Trablusgarp Vilâyetiyle müstakil Bingazi Mutasarrıflığına ayrılmıştı; askerlikçe de müstakil Kırkikinci Tümenin merkezi idi. Bu tümen on üç piyade taburu, bir süvari alayı, bir sahra topçu taburu ve bir kale topçu taburu ile altı hecinli bölük ve beş hudut bölüğünden mürekkep olup bir alayı Bingazi'de idi. Tümen eratının hizmetlerini bitirenleri memleketlerine yollanmış, fakat yerlerine yenileri gelmemiş olduğundan birliklerin mevcudu pek az, süvari ve topçu hayvanları da çok noksandı. 1909 yılında yerlilere de askerlik kanununun tatbikına başlanmış ve bunlardan dört bin kadar talimli erat yetiştirilmişti.

İtalya hükümeti çoğalan nüfusunu yarımadanın besliyemediğini iddia ederek eski Roma İmparatorluğunu canlandırmıya ve sömürgeler edinmiye hevesleniyordu. Bu emelini tatmin için yarımadanın karşısında gayet verimli ve Orta Sudan'ın bütün meta ve mahsulünün geçit yeri olan ve zayıf Osmanlı İmparatorluğunun elinde bulunan Trablusgarp'ı kendisine en uygun yer olarak görüyordu. 1911 ağustosunda Fas işgali hakkında Fransızlar Almanlarla uyuşuyorlardı. İtalya Akdeniz muvazenesinin kendi aleyhinde bozulduğunu bahane ederek tâviz istedi ve Trablusgarp'ı işgal için Fransızlarla gizli bir anlaşmaya vardı. Bu işgalin diğer hükümetlerce olacak tesirlerini de yokladı. İngiltere işgale müsait davrandı. Avusturya hükümeti Adriyatik sahilleriyle Selânik mıntakası hakkında bâzı kayıtlar koyarak razı oldu. Almanya önce itiraz etti, fakat sonra sustu. Yüzyıllardanberi Türkleri zayıflatarak İstanbul ve Boğazları elde etmiye çalışan Rusya o sırada Balkan Slâvlarını birbiriyle anlaştırmıya çalışıyordu.

Bu sırada Trablusgarp vali ve komutanı Müşir (mareşal) İbrahim Paşa İtalya konsolos vekili ile olan bir ihtilâftan dolayı İstanbula çağırılmış, yerine tâyin olunan Bekir Sami Bey henüz memuriyetinin başına gitmemişti. Defterdar Besim Bey vali vekili ve tümen kurmay başkanı Albay Neşet de komutan vekili idi. Osmanlı hükümeti diğer vilâyetler gibi burasını da ihmal etmiş, bakmamış, sürgün yeri yapmıştı. İtalyanlar ise yıllardanberi Trablusgarp'ta yerleşmiye çalışıyorlardı. Banko Di Roma en ufak yerlerde şubeler açmış, ticareti eline almış, arazi edinmiş ve İtalya ticaret gemileri memleketin bütün nakliyatını kendilerine hasretmiştiler. İtalyanlar açtıkları okullarda kendilerine dost gençler yetiştirmiş ve kurdukları hastanelerle halkı kendilerine minnettar kılmışlardı.

Haricî ve dahilî, siyasi ve askerî vaziyeti müsait gören İtalyanlar Trablusgarp'ın işgali hazırlığına başlamışlardı. Ağustostan itibaren İtalyan gazeteleri Trablus hakkındaki emellerinden açıkça bahsediyorlardı. Osmanlı hükümeti bu neşriyat-

Enver ve Mustafa Kemal Beyler Trablus Harbinde

tan dolayı İtalyadan izahat ve büyük devletlerden mesele hakkında malûmat istedi. Büyük devletler Trablus hakkında aralarında müzakere geçmediğini bildirerek Os-

manlıları aldattılar. İtalya Mebusan Meclisinde eylûl başında 450 reyle Trablusu işgal tasvibedilmişti. 7 eylûlde, İtalyanın emellerini açıkça gören Trablus ahalisi İs-

Miralay Neşet Bey cephede

tanbuldan silâh, tahkimat vasıtaları ve erzak istediler. Ve kanlarının son damlasına kadar dökerek İtalya taarruzuna karşı koyacaklarını sadarete bildirdiler. Bu isteğe karşı Osmanlı hükümeti Sisam vapuriyle bin beş yüz kile hububat ve Derne vapuriyle 25.000 mavzer tüfeği, 6.812 sandık cephane ve bir miktar elbise ve peksimet ve un yolladı. Trablusgarp limanının tahkimatı pek zayıf ve silâhları çok eski idi. İtalya donanmasının toplarına karşı kullanacak tek bir silâhı dahi yoktu. Osmanlı hükümeti son ana kadar İtalyanın sulhü boza-

Miralay Neşet Bey ve arkadaşları

cağına inanmamıştı. Meclisi Mebusandaki bir suale de sadrazam bu mealde cevap vermişti. Sultan Reşat İtalyanların haksız ve sebepsiz saldırışlarından dolayı Avrupa büyük devletlerinin müdahalesini rica etti. Gelen cevaplar iltifatlı ve güzel kelimelerle yazılmıştı; fakat hapsinin bitaraf kalacağı anlaşılıyordu.

Muharebe hazırlıklarını bitirmiş olan İtalya Trablus ve Bingazi'deki İtalyan ailelerini vapurlara alarak suni bir tehlikeli vaziyet ihdas ediyor ve gazete muhabirleri yollıyarak heyecanlı telgraflar çektirip harbe mucip sebepler hazırlıyordu. İtalya hükümeti 23 eylûl 1911 de Babıâliye verdiği notada Osmanlı subaylariyle İttihat ve Terakki mensuplarına mutaassıp ahaliyi İtalyanlara karşı tahrik ettiklerini ve İtalyan ailelerinin canlarını tehlikede gördüklerinden o havaliyi terkedeceklerini beyanla taassubun daha ziyade artmaması için Trablus ve Bingaziye vapur gönderilmemesini istiyordu. Babıâli Trablus ve Bingizi'de İtalyanlar için hiçbir tehlike olmadığını ve taassubun galeyanı endişesinin yersiz olduğunu ve gönderilen vapurların evvelce yola çıkarılmış ticaret gemileri olduğunu cevap olarak bildirmiş ve aynı zamanda Trablus ve Bingazi'de İtalyanlara her türlü iktisadi imtiyazlar vermiye hazır olduğunu da ilâve etmişti. İtalya Hariciye Nazırı San Guiliani 28 eylûlde bir nota daha gönderdi. İtalya elçiliği baş tercümanı notayı Sadrazam Hakkı Paşa'yı sarayda bularak tevdi etti. Nota başından sonuna kadar hakikate aykırı, mantıksız, mugalâtalı ve haksızlıklarla dolu idi. Kuvvetin verdiği gururla yapılan namertçe ve küstahça teklifler İtalyan şımarıklığının ve azamet füruşluğunun nümunesiydi. Trablusun kendileri için hayati menfaati haiz olduğu ve orasının medeniyetin terakkisinden istifadesini arzu ettikleri ve İtalyanlara daima muhalefet gösterildiği gibi asılsız ve mânasız iddialardan sonra İtalya hükümetinin Trablusu işgale karar verdiği ve işgalin Osmanlı memurları tarafından zorlaştırılmaması için hükümet tarafından emir verilmesi isteniyor ve bu notaya yirmi dört saat içinde muvafık cevap verilmezse işgal için gerekli tedbirlerin alınacağı bildiriliyordu. Sadrazam orada olan vükelâya ve padişaha notayı anlattı. Babıâli 29 eylûlde İtalyanlara her türlü iktisadi imtiyazlar verileceği, fakat işgalin mukavemetle karşılaşacağı cevabını verdi. Lâkin İtalya muhasamaya daha evvel başlamıştı. İtalya elçiliği mahzâ şekle ait muameleyi tamamlamak için 29 eylûl 1911 de harb ilânı notasını verdi.

29 eylûl 1911 de 6 zırhlı, 2 kruvazör ve 4 muhripten müteşekkil Amiral Farvelli filosu Trablusgarp'ın önüne gelmiş, şehrin teslimini teklif ediyordu. Malta kablosu kesilmiş olduğundan İstanbulla muhabere imkânsızdı. Komutan vekili Harbiye nezaretinden şehri müdafaa etmiyerek içeriye çekilmek ve düşmana mümkün mertebe az arazi bırakmak, çete harbi yapmak, icabederse Şeyh Sünusi'den yardım istemek emrini almış olduğundan şehrin güneyine çekilmiş ve Aziziye karargâh ittihaz olunmuştu. Derne vapurunun getirdiği silâhlar Osmanlı askerleriyle beraber harbedecek olan ahaliye dağıtılmıştı. Trablus limanındaki bir gambotla Derne vapuru, mürettebatı tarafından batırıldı.

Amiral 3 ekim (20 eylûl) de istihkâmları bombardımana başladı. Mermiler ahali arasında ölümlere sebeboluyordu. İlk ateşte yerli mücahitlerin hepsi kaçmış ve istih-

Trablus'lu mücahitler cepheye giderken

kâmlardaki az sayıdaki Türk askerleri de yaralanmış yahut şehidolmuşlardı. Ahali ve urban (bedevi Araplar) şehirdeki askerî ambarları yağma ettiler. Geceleyin şehirde hiçbir inzibat kalmamıştı. Urban her fenalığı yapıyordu. 4 ekimde İtalyanların ateşiyle Turgut istihkâmının cephaneliği infilâk etti. İtalyanlar mahalleler üzerine şarapneller yağdırarak mazlum halktan birçoğunu öldürdüler. Belediye reisi Karamanlı Hasune Paşa hemfikirleriyle İtalya donanmasına giderek şehrin teslim alınmasını istedi. 5 ekimde İtalyan kuvvetleri karaya iki bin er ve küçük çaplı toplar çıkararak şehri işgal ettiler; vali Besim Beyi Maltaya yolladılar. İtalyan komutanlığı ahalinin elindeki tüfekleri onar İtalyan frangına alacağını ilân etti. İstanbuldan gelen silâhların on bin tanesi bir günde İtalyanlara satıldı. Türk askerlerle beraber içeriye çekilen yerliler de geri dönerek silâhlarını düşmana verdiler.

Trablus'lu süvarilerden ikisi

İtalyanların bu haksız saldırışları Türkiyenin her tarafında heyecan ve galeyan uyandırdı .

İtalyanın harb ilânının ertesi günü Hak-

kı Paşa istifa ederek yerine Sait Paşa geldi. Trablusgarp'ın anavatanla bitişik hiçbir noktası yoktu. Deniz yolunu düşman donanması kesmişti. Etraftaki memleketler

Derne önünde mücahitlerin bir toplantısı

bitaraflıkları icabı içlerinden asker, silâh, cephane ve para geçirilmesine mâni oluyorlardı. Trablus yalnız kendi kaynaklariyle düşmana karşı koymak zorunda idi. Yurtsever ateşli subaylar her taraftan gizli yollarla Trablusgarp'a girdiler. Fethi Bey (Okyar), Enver Bey (Paşa), Mustafa Kemal Bey (Atatürk) ve tanınmış olan bu zevat kadar hamiyetli ve kahraman diğer fedakârlar harb sahasına yetiştiler. Harbiye

Eritre'ye bir saldırış ihtimalini düşünerek sömürge askerlerini milislerle takviye etmişlerdi. Türk bahriyesinde hiçbir muharebe hazırlığı yapılmamıştı. Ana donanma manevralar yaparak Beyrut'a gitmiş dönüşte Sakız civarında ekim ayının birinci günü İtalyanın harb ilânı haberini alarak son süratle boğaza gelmişti. Yalnız İzmir, Selânik, Beyrut ve Preveze ile Kızıldenizde sahil muhafızı olarak torpito, yat, gambot gibi küçük gemiler vardı. İtalyanlar daha harb ilân etmeden 28 eylûlde Preveze ve diğer Adriyatik limanlarındaki Osmanlı torpitobotlarına taarruz

rak Oniki adayı işgal etti. 18 ağustos 1912 de geceleyin beş İtalyan torpito muhribi Çanakkalede bulunmakta olan Osmanlı esas donanmasını torpillemek üzere boğazdan girmişlerse de projektörler tarafından görülerek bataryaların ateşine tutulmuş olduklarından kaçıp kurtulmuşlardır. Bu harbdeki deniz harekâtı hemen bundan ibaret gibidir. 2) Kara harekâtı — İtalyanlar 3 ekimde Derneyi, 5 ekimde Tobruk ve Trablusgarp'ı, 7 ekim 1911 de Bingazi'yi, hep donanmalarının tahripkâr topları sayesinde, işgal ettiler. Fakat bir avuç Türk askeri onları rahat bırakmıyor; baskınlar yaparak onlara çok zayiat verdiriyordu. Bu baskınlardan canları yanan İtalyanlar her tüfek sesinde, her karaltı görünüşünde silâh başına koşarak gece ve gündüz daimî heyecan ve korku içinde yaşıyorlardı. Bunun için büyük gayret ve masraflarla demir ve beton istihkâmlar, redutlar, blokhavzlar yaptılar. Siperler, ittisal hendekleri, muhafazalı yer altı sığınakları kazdılar. Uzun menzilli toplar, mitralyözler koydular. Birbiri arkasına üç hatta kadar müdafaa mevzileri kurdular. Tel örgüleri çektiler. Projektör ve telefonlar tesis ettiler. Medeniyetin icadettiği bütün muhafaza vesaitini kullandılar. Sonra tavşanlar gibi toprak altına sığınarak rahat nefes aldılar.

Enver ve Mustafa Kemal Beyler önünden Trablus yerli mücahitlerinin bir geçişi

Nazırı Mahmut Şevket Paşa yakında anavatanın kendilerine muhtacolacağını söyliyerek bu kahramanları alıkoymak istediyse de onlar âdeta zorla düşmanın mukabelesine koştular.

Trablusgarp Harbi kara ve deniz harekâtı olarak ikiye ayrılabilir: 1) Deniz harekâtı — İtalyanların Osmanlılara saldırdıkları denizler Adriyatik, Ege ve Kızıldeniz'lerdir. İtalya hükümeti donanmasının seferberliğini sessizce yapmıştı. 23 eylûlden itibaren İtalya ticaret gemileri Osmanlı sularından uzaklaşma emri almışlardı. Osmanlı bahriyesinin zayıflığına rağmen İtalyanlar Adriyatik sahillerinin muhafızlarını ziyadeleştirmiş, haberleşme vasıtalarını mükemmelleştirmiş ve

ederek onları imha ettiler. Kızıldenizdeki on bir gambot, bir yat ve bir kruvazörden bir kısmı Süveyş'e sığındı; bir kısmı da Kunfüde'de toplandı. 8 ocak 1912 de İtalyanların bir kruvazörü, iki torpito muhribi Kunfüde'deki sekiz gambotu batırdılar. Bu harekete Eritre'nin emniyetini sebep gösterdiler. İtalyanlar Cide'ye karşı bir deniz nümayişi yaptılar. Muha ve Buhil'i bombardıman, Akaba'da bir romorkör tahribettiler. Trablusgarp'a kaçakçılığa vasıta oluyor diyerek Beyruttaki Ankara torpitosunu 24 şubat 1912 de batırdılar. İtalya donanması aynı günde Astropalya adasını işgal ederek kendisine üs yaptı. İtalya donanması 18 nisan 1912 de Çanakkale boğazı istihkâmlarına 180 mermi attı. İtalya donanması 4 mayıstan 23 mayısa kadar Rodos'tan başlıya-

Trablusgarp ve Bingazi'ye gönderilen İtalyan kuvveti elli binden başlıyarak ziyadeleştirilerek 1912 eylûlünde yüz bine çıkarılmıştı. Bunların kırk beş bini Trablus ve Humus'ta, on beş bini Zıvara ve civarında ve kırk bini Bingazi, Derne ve Tobruk'ta idi. Bunların içinde Eritre'den gelen Habeşler ve yerliler de vardı. İtalyanlar bu harbde uçaklarını da kullandılar. Trablusgarp kıtasını Türkler iki müdafaa bölgesine ayırmışlardı. Trablus bölgesinde Albay Neşet ve Fethi Bey (Okyar) ve Humus'ta Halil Bey vardı. Bingazi bölgesinde komutan Enver Bey (Paşa) ve ona merbut olarak Derne'de Mustafa Kemal Bey (Atatürk) bulunuyordu. Bu iki mıntakadaki Osmanlı muntazam kuvveti beş bini bulmuyordu. Top ve topçu mermisi çok azdı. Bi-

naenaleyh tüfek ve topçu mermileri ihtiyatla sarfediliyordu. Her iki bölgede de yardımcı olarak yerli halka müracaat olunmuştu. Türklerle beraber mücahedeye katılan-

İtalyanların Trablus'da yaptığı tevkifler

lara hem aylık veriliyor ve hem de kendileri ve aileleri besleniyordu. Bu mücahitlerin miktarı daima değişiyordu. Esas muntazam kuvvet eksiliyor, fakat artmıyordu. Her tarafla yolları kesilmiş olan bu harb bölgesine yiyecek, giyecek, para ve mühimmatın tamamiyle gizli ve kaçak olarak getirilmek mecburiyeti vardı. Osmanlı Erkânı Harbiyei Umumiyesi (Genel Kurmayı) bu hizmeti takdire değer surette tanzim etti. İtalyan ablukasına rağmen Genel Kurmayın hususi şubesi Trablusgarp cihetine ve Rauf Beyle Fevzi Bey ve arkadaşları Bingazi tarafına her türlü vasıtalara müracaatle gerekli maddeleri yetiştiriyorlardı. İtalyanlar sahilleri tuttuktan sonra içerilere sokulmıya kalkıştılar. Trablusun sekiz kilometre güneyindeki Aynızara vahasına 4 aralık 1911 de gittiler. Tahkimat ya-

İtalyanların halkı tazyiki

pıp yerleştiler; bir dekovil hattı döşediler. Fakat Osmanlıların sonsuz taarruzlarından bıkarak 12 mart 1912 de bütün tahkimatı bırakıp kuzeye çekildiler. Bingazideki hareketleri de şehri müdafaa ve su membalarını elde tutacak uzaklıkta araziyi işgale münhasır kaldı. Burada da kaleler, redutlar ve siperler arkasına saklandılar. Diğer sahil şehirlerinde de aynı tertibatı aldılar. İtalyanlar Trablusun on altı kilometre batısındaki Zanzur'u ancak 21 haziran 1912 de 24.000 askerle karadan ve donanmanın toplariyle denizden taarruz etmek suretiyle alabildiler. 28 haziran 1912 de, Türklerin Tunus'la muvasalasını kesmek için, Tunus hududuna yakın Seydisait türbesiyle Bukemeş mevkilerini karadan iki fırka sevki ve denizden donanmanın yardımiyle işgal ettiler. İtalyanlar bu harekâttan başka muhtelif tarihlerde, muhtelif kuvvetlerle istihkâmların arkasından çıkarak ilerlemek cesaretini gösterdilerse de her defasında büyük kayıplara uğradıklarından bu teşebbüslerden nihayet vazgeçtiler. Trablus Harbi kale muharebesi şeklini aldı. İtalyanların denizde hâkimiyetleri; Oniki adayı işgalleri, muhtelif denizlerde Türk torpito gambotlarının mahvı Türkleri Trablusgarp müdafaasından vazgeçirmiye katiyen müessir olamadı. Trablus ve Bingaziye gizli sevkiyat gene devam ediyor ve zaman geçtikçe mükemmelleşiyor ve çoğalıyordu. Trablus ve Bingazi'nin iç tarafındaki ahalinin mahsulâtının satılması ve dışarıdan gelmesi zaruri olan kahve, şeker, çay, pirinç gibi erzak, manifatura ve giyecek eşyasının getirilmesi temin edilmiş olduğundan sahillerin düşman elinde bulunması içeride hiçbir sıkıntı yapmamıştı. Harbin masrafı da az idi. Osmanlı İmparatorluğu bu harbi yıllarca devam ettirebilirdi. Kufra'da bulunan Sünusi büyük şeyhine Sultan Reşat tarafından murassa kılıç ile bâzı hediyeler gönderilmiş ve bunlar Nuri (Conker) vasıtasiyle şeyhe isal olunarak onun da yardımı temin edilmişti.

Fakat Türkiyeye karşı hazırlanmış olan suikastin ikinci safhası meydana çıkıyordu. Rusların teşviki ile birleşen Balkan hükümetleri seferbirlik yapıyorlardı. 8 ekim 1912 de küçük Karadağ hükümeti öncü olarak Osmanlı İmparatorluğuna harb açtı. Öteki Balkan hükümetleri onu takibettiler. Hem Balkanlılarla ve hem İtalyanlarla uğraşmak zorluğu karşısında Osmanlı hükümeti İtalya ile sulh yapmıya razı oldu.

15 ekim 1912 de Lozan civarında Ouchy'de Türk-İtalyan barış antlaşması imzalandı (Bakınız: Ouchy Muahedesi; Aylık Ansiklopedi, sayfa 192). Bu antlaşmaya göre Türkler Trablus ve Bingaziden İtalyanlar adalardan askerlerini çekecekler, iki taraf esirleri geri verecek, Türkiyeden kapitülâsyonların kaldırılmasına İtalya muvafakat edecek, Trablus ve Bingazinin Osmanlı düyunu umumiyesi olarak mezkûr kıtanın üç senelik düyunu umumiye gelirinin ortalamasının sermayeye tahvil edilmiş miktarı İtalyanlar tarafından ödenecek, fakat bu miktar iki milyon İtalya lir'inden aşağı olmıyacak; padişah ve halifenin vekili olarak «naibüssultan» unvaniyle bir zat Trablusta bulunacaktır.

İtalyanlar 25 şubat 1912 de Trablus ve Bingaziyi İtalyaya ilhak etmişlerdi. İtalya kıralı 17 ekim 1912 de bir emirname ile umumi af ilân ve antlaşmanın esaslı maddelerini yayınladı. Osmanlı hükümeti şeref ve haysiyetini muhafaza için, Trablusgarp

Ölüme götürülen halk

kıtasının İtalyaya terkini zahiren kabul etmemiş göründü. Padişah 17 ekim 1912 de mezkûr kıtaya muhtariyeti tamme verdiğini mübeyyin bir ferman çıkardı. Sadrazam Ahmet Muhtar Paşa kabinesi de aynı tarihli bir kanun neşretti, naibüssultanlığa beş sene müddetle Evkaf Nazırı Şemsettin Bey tâyin olundu. Osmanlı asker ve memurları Trablusgarp ve Bingaziyi terk ile anavatana döndüler. 15 ağustos 1551 de Osmanlılar tarafından zaptedilmiş olan güzel Trablusgarp 361 sene sonra İtalyanların eline geçmiş oldu.

(Aziz Samih Ilter)

RAMADİER, PAUL — (1888) Dördüncü Fransız Cumhuriyetinin ilk başbakanı.

Fransız Cumhurbaşkanı Auriol Dördüncü Cumhuriyetin ilk kabinesini kurmak vazifesini gene Sosyalist Partisi liderlerinden olan Paul Ramadier'ye vermişti.

Bu zat Millî Meclisten itimat reyi aldıktan ve uzun ve yorucu istişarelerden sonra bellibaşlı partileri ihtiva eden bir «anlaşma» (accord) kabinesi kurmıya muvaffak olmuştur.

Paul Ramadier

Ramadier Fransa dışında pek az tanınan bir şahsiyet olmakla beraber memleketinde oldukça popülerdir.

Kendisi, orta bir aileden, 1888 yılında Toulouse civarında doğmuş, Toulouse ve Paris üniversitelerinde hukuk ve iktisat tahsil etmiştir. Yüksek tahsil sıralarında Sosyalist Partisine iltihak eden Ramadier 1909 da temyiz mahkemesinde avukatlığa başlamıştır.

Sosyalist Partisi Ramadier'yi 1928 de Aveyron'dan milletvekili çıkarmış ve 1940 a kadar Aveyron milletvekili olarak kalmıştır.

Ramadier 1936 dan 1937 ye kadar Nafia müsteşarlığında; 1937 den 1938 e kadar da Çalışma bakanlığında bulunmuştur. Mütarekede siyasi hayatı terketmekle beraber bütün harb boyunca Mukavemet hareketinde büyük bir faaliyet göstermiştir.

Ramadier kurtuluştan sonra De Gaulle kabinesinde İaşe bakanı olarak, son Blum

kabinesinde de Adalet bakanı olarak bulunmuştur.

Ramadier, 1933 te Sosyalist Partisi kongresinde iç ve dış meseleler hususunda büyük bir ihtilâf çıktığı sıralarda partiden istifa etmiş ve sonra tekrar partiye iltihak etmişti. Blum kabinesindeki Nafia müsteşarlığı da partiye dönüşünden sonraya raslar.

Paul Ramadier bir siyaset adamı ve avukat olduğu kadar da bir ilim adamıdır. İktisadi ve hukuki sahada birçok eserleri vardır. «İstihlâk Kooperatiflerinin Kazaî Fonksiyonları», «Kooperatifler Hukuku ve Kooperatiflerin Hukukî Veçhesi» adlı eserleri bunlardan en mühimleridir.

(Hasan Erol)

ROMA VE ETRÜSK SANATLARI — Lidya kıtasından gelen birtakım göçmenler, Milâttan tahminen 1.000 yıl önce İtalyanın ortalarına yerleşmişler ve yerli ahaliye karışarak Etrüsklerin temelini atmışlardır.

Romalılar Milâttan 283 yıl evvel burasını zaptettiler. O zamandan önceki dört

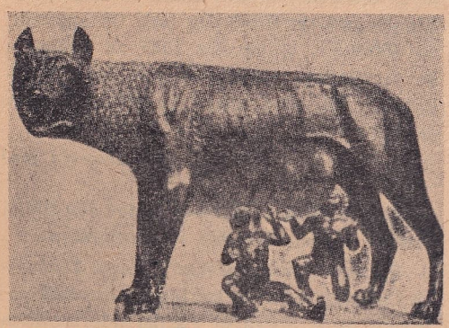

Roma sanatı: Dişi kurt

yüzyıl içinde bu kıta parlak bir medeniyete sahibolmuş; heykeller, lâhitler, şehir surları, mâbet harabeleri, alçak kabartmalarla süslenmiş büyük kabirler, pişmiş topraktan yapılmış şekiller, tunçtan yapılmış eşya devrimize kadar kalmıştır.

Etrüskler bilhassa kubbe inşasında maharet göstermiştir. Yunanlıların bilmediği kubbe mimarisi Etrüsk mimarisinde daimî bir usuldü. Bunlara büyük kapılarda, yer altlarındaki su yollarında sık sık tesadüf olunur.

Bu medeniyetin kendisine has bir tarafı esas mevzuunda hiç şüphesiz Kelt kav-

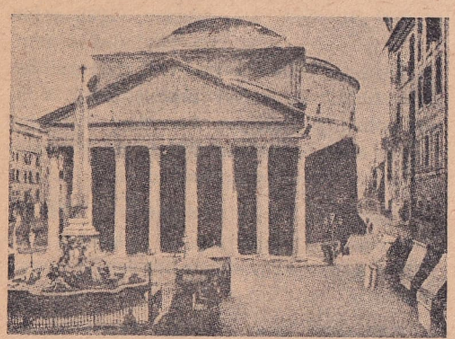

Panthéon: İsa'dan evvel Birinci Yüzyıl

mine ait unsurlarla beraber İtalya haşinliğinin bulunmasıdır. Geri kalanı ise Yunanistanın ve bilhassa Asya Yunanistanının, sonra da Etrüsklere binlerce nakışlı vazolar ve sanata dair her nevi şeyler ihraceti mış olan Atina'nın bir aksi Porto medeniyetidir. Etrüsklerin mezarlarında bulunan lâhitlerdeki uzanmış figürler Beşinci Yüzyılın arkaik Yunan heykellerinin bütün

Etrüsk sanatı: 1, 2, 4 ve 9 - Etrüsk resimleri; 3, 5, 7 ve 10 - Muhtelif kab ve vazolar; 6 - Miğfer; 8 - Ayna; 11 - Pişmiş topraktan lâhit; 12 - Cenaze hücresi; 13 - Müteaddit hücreli mezar plânı; 14 - Ev şeklinde mezar suluğu

hareketlerini haizdirler. Etrüskler mahallî mesleklerinde Yunanlıları taklidetmiş, fakat kendi hususiyetlerini de kaybetmemek üzere mühim eserler yapmışlardır. Vulci şehrinde Fransuva'nın kabri olduğu bilinen lâhtin garip tezyinatı bu kabildendir. Mevzu her ne kadar Yunanlılardan alınmışsa da, tasvir tarzı tamamiyle Etrüsklere mahsustur. Derin ve orijinal hususiyetlere maliktir.

Roma sanatı ekseriya tekrar olunduğu gibi yalnız İtalyaya nakil veyahut orada taklidedilmiş olan Helenistik sanatı değildir. Yunan eserlerinin taklidi Roma sanatında büyük bir mevki tutmuştur.

Roma harb büyüklerinin fütuhatı vesilesiyle Milâttan daha üç yüzyıl önce buraya Sicilyadan ve İtalya güneyinden birçok sanat eserleri getirildi. Daha sonraları, yani 150 tarihini takibeden yıllarda bir taraftan Roma askerî büyükleri, valiler ve diğer taraftan zenginler Yunanistanı âdeta soymıya başladılar. Romanın servetine mecIûbolan Yunan sanatkârları da orada klâsik eserlerin kopyalarını ve taklitlerini alacak müşteriler buldular.

Yunan sanatının İtalyayı istilâsı, Romaya mahsus diğer bir sanatın da birlikte doğmasına ve genişlemesine sebebolmuştur.

Roma mimârisi; büyük abideler, mâbetler, ılıcalar, amfitiyatrolar, zafer takları, sütunlar gibi imparatorluk devrinin büyüklüğünü ve terakkisini ispat edecek birçok eserler meydana getirmiştir.

Romadaki Panteon'un tonozu Hadryen zamanında (138-117) inşa edilmiştir. Bu tarih sanatta ehemmiyetlidir. Çünkü öyle bir inşa usulünün meydana çıkış tarihidir ki, bu usulün inkişafı Bizans, Romen ve bir dereceye kadar Gotik mimari tarzını meydana getirmiştir. Tonozlu mimari usulünün menşei Romadır. 305 yılından sonra yapılan ve havi olduğu çok büyük üç adet tonozdan ortadaki yirmi beş metre açıklığında ve otuz beş metre yüksekliğinde olan

Kostantin bazilikası büyük bir terakkiyi gösterir. Bu bazilika yeni devir mimarlarına nümune olmuştur.

Roma zafer takları arasında Titüs tarafından Milâttan 70 yıl sonra Kudüsün zaptı hâtırası olarak inşasına başlanmış ve Damitiyen zamanında 81 yılında açılma töreni yapılmış olan tak ile Trajan zamanında yapılan Benevent zafer takı Roma sanatının bize bıraktığı en iyi eserlerdir.

Romalılar Etrüsklerin sanatını benimsemişler ve onların kullandıkları kubbe usulünü yaymışlardır. Dahilî istinat sütunlarını kullanmadan muazzam salonları kubbelerle örtmüşlerdir.

Romalılar zamanında mimarinin mümeyyiz vasıflarından biri de Suriye dahilinde Baalbek ve Talmir (Tatmir) harabe-

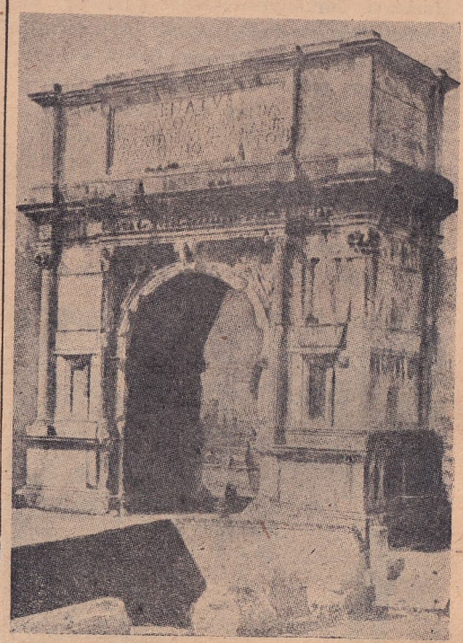

Titus zafer takı

lerinde olduğu gibi, şekli cesim göstermiye olan temayüldür. Yunan nümunelerini taklit suretiyle meydana getirilmiş olan mâbetler azametleriyle bizi hayran bırakırlar. Bunların tezyinatı çok olduğu kadar ehem-

miyetsizdir. Binaların süsü, Yunanlılarda olduğu gibi, mimarî uzuvların güzel çizgilerinde değildir; tezyinat Yunan tezyinatından alınmış harici bir kaplamadan ibarettir.

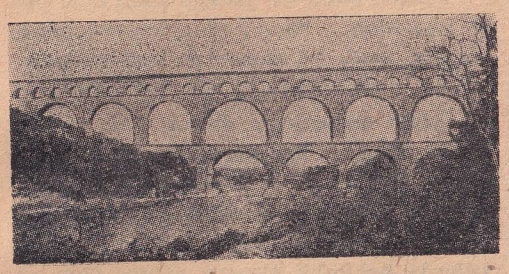

Gardon nehrindeki köprü

Romada Yunanistandan gelen putperest heykeltıraşlık hiçbir tahavvüle uğramadan tekâmülüne devam etti. Helenistik sanatta doğmak üzere olan «naturalisme», Romalıların portreye karşı olan temayüllerini tatmin ederek inkişaf etti.

Titüs zafer takında ve Trajan zamanında yapılan eserlerde en iyi nümuneleri görülen tarihî alçak kabartmalardan maada imparatorluk devrinde meydana gelen sanat, tabiata göre tetkik edilmiş ve mevzularında her birinin hususi şahsiyeti gayet açık bir surette yapılmış birçok mükemmel portreler vücuda getirdi. İmparatorluk devrinde hükümdarların ve büyüklerin portrelerini yapmak bir meslek haline geldi.

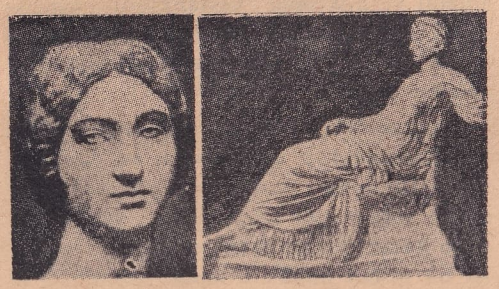

Roma'lı kadın heykelleri

Roma tezyinî sanatı Yunan tezyinatının devamı olmaktan çok uzaktır. Bunda da tersim edişte gösterilen kudretle ve kabartmaların azçok taklitleri olmak itibariyle, Yunandan çıkmış oldukları anlaşılan eserlerden başka daha Milâdın ilk yüzyılı ortasında ve hususiyle Pompei'de bir bedii üslûba tesadüf olunur. Bu üslûp zamanımız empresyonist üslûbuna biraz benzer; renk ve ışık lekelerini koymak suretiyle tasvir eder. Pompei'de bu üslûpla yapılan tezyinattan bâzıları harikulâde güzeldirler.

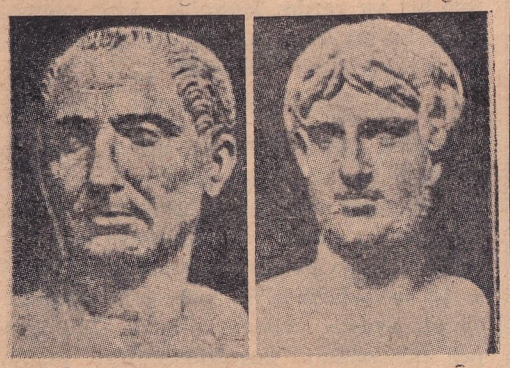

Roma'lı meşhurların büstleri

(Mehmet Fuat İzer)

SALGIN MENENJİT HASTALIĞI — Bu hastalığın adına Fransızlar «meningite cérébro - spinale épidémique», Almanlar «Die übertragbare genickstare», İngilizler «cerebro - spinale meningitis» derler. Lâtince adı da «Meningitis cerebro - spinalis epidemica» dır.

Bu hastalığa memleketimizde «beyin humması» ismi verilmekte ise de asıl hastalık beyinde değil, beyin ve omuriliği kaplıyan zarlarda olduğu için «salgın beyin zarı humması» demek biraz daha uygun olacaktır. Fakat «beyin humması» tâbiri bir galatı meşhur halinde her yerde söylenilmekte ve kullanılmaktadır. Menenjit kelimesi bizde, halk arasında, yayılmış ve tutunmuş bir söz olduğundan kanaatimce bu hastalığa türkçemizde «salgın menenjit» ismini vermek işin en doğrusu olsa gerektir.

T a r i h ç i ğ i : Hastalık yeni değildir. Eski hekimlerin yazdıkları eserlere bakılırsa Onaltıncı ve Onyedinci Yüzyıllarda Avrupanın şurasında burasında görülmüş, en ziyade baş ağrısı ile kendisini gösterdiği için «bulaşıcı beyin humması», «bulaşıcı baş ağrısı» gibi isimler altında mütalâa edilmiştir. Ondokuzuncu Yüzyılda Avrupada çok görülmüştür. 1837 de Fransanın kuzey eyaletlerinde bir salgın yapmıştır. Birleşik Amerikada da görülmüştür. Türkiyede ilk defa olarak bu hastalığın mevcudolduğunu görüp gösteren 1900 yılında İstanbulda rahmetli hocamız Dr. General Süleyman Numan'dır. Bugün, dünyanın birçok yerinde olduğu gibi, memleketimizde de salgın menenjit tek tük vakalar halinde, şurada burada görülmekte ise de ciddi bir yayılma tehlikesi göstermemektedir.

M i k r o b u : Hastalığın mikrobunu, ilk defa, 1887 yılında Weichselbaum adında bir âlim keşfetmiştir. Ufak, yuvarlak bir mikroptur. Bu mikroplar birbirleriyle çift çift birleşmiş kahve taneleri şeklindedirler. Beyin ve omurilik zarlarında oturup iltihap yaptıkları zaman omurilik suyu bulanık, cerahatli bir hal alır. Bu suyun tortusundan bir damla alıp mikroskop altında muayene edilirse, birçoğu cerahat hücrelerinin içinde olmak üzere, mikroplar ufak kahve taneleri gibi gözükürler.

Menenjlerde, yani beyin zarlarında, iltihap yaptığı için mikropların adına «menengokok» demişlerdir. Menengokok, görünüş itibariyle, tıpkı belsoğukluğu hastalığının mikrobu olan «gonokok» a benzer. Anilin boyalariyle kolayca boyanıp mikroskoplar altında görülebilir. Gram dedikleri boyayı almıyan bir mikroptur. Lâboratuvarlarda âdi mikrop üretme vasıtalarında kolaylıkla üremez. Nazlı bir mikroptur. Üremesi için vasatlara serum, kan, karınzarı suyu (Ascite) gibi albüminden zengin maddeler koymak ister.

Nazlı olduğu kadar da naziktir. İnsan vücudundan dışarıya çıktıktan sonra güneş, ışık, kuruluk, sıcak, soğuk... gibi faktörlerden kolaylıkla müteessir olup derhal telef olur. Mikrop, hastaların boğazlarında ve burun arkasındaki boğaz boşluklarında yaşar. Orada bir boğaz - burun nezlesi hâsıl ederek tutunup oturur.

Dikkate şayandır ki menengokok taşıyan her insan menenjit hastalığına tutulmaz. Bâzı insanlar ufak bir bogaz nezlesi ile veyahut hiçbir ârıza göstermeden bu mikrobu, uzun müddet boğazlarında taşırlar. Bunlara, hekimlik dilinde, portör (nâkil, taşıyıcı) denir ki hastalığı etrafa bulaştıran en tehlikeli unsurlardır.

Hastalığa ancak istidadı olan insanlar tutuluyorlar. Bu istidadın neden ibaret olduğu bugün hekimlikte kesin olarak bilinmiyorsa da mevsim, yaş ve bünye gibi faktörlerin bu işde rolü olduğu muhakkaktır.

Y a ş : Hastalığa en ziyade çocukların ve genç yaştaki insanların tutulduğu görülmektedir. Yaşın genç olması hastalık için hazırlayıcı bir sebep gibi telâkki olunmaktadır.

M e v s i m : Havaların değişik ve soğuk gittiği zamanlarda, boğaz, burun nezlelerinin en çok görüldüğü ilk ve sonbahar aylarında salgın menenjitin daha fazla görüldüğüne dikkat edilmiştir.

Açlık, sefalet, yorgunluk, uykusuzluk... gibi vücudu yoran genel sebeplerin, bütün hastalıklarda olduğu gibi, salgın menenjite de kapı açtığı muhakkaktır. Uçaktan veya yüksek bir yerden düşme, yaralaama, kafa veya burun kemiklerinden bâzılarının kırılıp çatlaması ve ezilmesi gibi hallerden sonra da salgın menenjit görülmüştür. Hastalar, hastalıktan yeni kalkmış nekahetliler veyahut sağlam portörler boğazlarında mikrop taşıdıklarından, söz söyler, öksürür, aksırırken ağızlarından, burunlarından fırlayan tükrük damlacıkları ile mikrobu etrafa saçar ve sağlam insanları da bulaştırmış olurlar. Mikrop, insan vücudundan çıktıktan sonra, dışarıdaki eşya üzerinde uzun müddet yaşamadığından, hastaya ait eşyanın bulaşmadaki rolü çok ehemmiyetli değildir. Fakat hastanın tükrük ve boğaz ifrazlariyle taze bulaşmış mendiller, yastık yüzleri, yatak çarşafları gibi malzemenin, temizlenmeden kullanıldığı takdirde, bulaşma vasıtası olmaları mümkündür.

Menenjit mikropları: Omurilik suyu tortusundan bir damla mikroskop altında muayene edilirse bu mikroplar, cerahat hücreleri içinde kahve taneleri gibi çift çift görünürler.

Mikrop alındıktan hastalık belirtilerinin ortaya çıkmasına kadar geçen zaman, yani kuluçka süresi, bu hastalıkta 1-5 gün kadardır.

Hastalık birdenbire, titreme, üşüme, kı-

rıklık ile başlar. Hastaların ateşi az zamanda 39-40 dereceye kadar yükselir. Bu sırada şiddetli bir baş ağrısı vardır. Daha sonra kusmalar ortaya çıkar. Hastaların çoğunda dudaklarında ve burun etrafında uçuklar peyda olur. Bu ilk devrede hastalık bir sıtma nöbetine benzetilebilir.

Esasen ilk defa mikrop insan vücuduna girdiği zaman kan dolaşımına yayılır ve ve hastalarda ilk safha kana mikrop karışması safhasıdır. Fakat bir iki gün içinde mikroplar beyin zarında oturup orada yerleşince beyine ve beyin zarlarına ait belirtiler ortaya çıkar ki işte bu sıkıntıların bütünü salgın menenjit tablosunu hâsıl ederler. Beyin zarındaki iltihap ve tahriş dolayısiyle hastalarda bel ve baş ağrıları pek şiddetlidir. Ağrı, en ziyade, başın arka tarafında duyulur. Hastalar etraftan gelecek seslere, gürültülere, tenbih ve temaslara karşı pek hassas bir hal alırlar.

Bir müddet sonra hastanın ensesinde bir sertlik başlar. Başını önüne eğmesi istendiği zaman buna muvaffak olamaz. Çünkü ense adaleleri sertleşmiştir. Bunun arkasından sırtta omurga adalelerinde ve bacaklarda da sertlik hâsıl olur. Hasta öne doğru eğilemez, bacaklarını uzatamaz bir hal alır. Başı arkaya doğru atılmış, beli bir yay gibi gerilmiş, baldırları oyluklarına ve oylukları karnına doğru bükülmüş bir halde yatağında yatar. Buna hekimlikte «tüfek tetiği vaziyeti» derler ki menenjit hastalığını gösteren özel bir belirti diye telâkki olunmaktadır.

Karın etleri de gerilmiştir. Karın çekilip bir kayık şeklini almıştır. Hasta çok defa peklik çeker, günlerce dışarıya çıkamaz.

Ateş yüksek olarak devam eder. Hastalar, yavaş yavaş, kendilerini kaybederler. Korkunç bir şekilde abuk sabuk söylenerek yataklarından atılmak, kaçmak ister gibi hareketler yaparlar. Çene adalelerinin sertleşmesi dolayısiyle diş gıcırtıları hâsıl olur. Hasta çocuklar karakteristik bir sesle bağırırlar. Beyinde, göz ve kulak sinirleri bölgesinde, tazyik ve tahriş arttıkça göz bozuklukları, şaşılıklar, sağırlıklar ve nabızda yavaşlama peyda olur. Bâzı hastaların yüzünde yüz felci husule gelir. Birtakım hastaların derisi üzerinde ufak kırmızı lekeler şeklinde kan oturmaları olur. Bütün bu sıkıntılı haller içinde hastalar, gittikçe fenalaşarak, dalgınlığa düşerler. Çabuk tedavi edilmezlerse, bir hafta, on gün içinde, ölüm gibi fena bir âkıbete sürüklenirler. Hastalığın örneklik tablosu budur. Fakat daha hafif ve daha uzun sürücü şekilleri olduğu gibi, akşamdan şiddetli bir baş ağrısı, yüksek ateş ve kusmalarla başlayıp ertesi güne kadar hastayı çabucak öldüren «yıldırım şekilleri» de vardır.

İ h t i l â t l a r : Hastalığın ihtilâtları da çok ağırdır. Bu ihtilâtlar beyinden başlıyarak vücudun birçok iç organlarında husule gelebilirler. Sağırlık, iki gözün birden körlüğü, sar'a şeklinde titreme ve bayılma nöbetleri, kollarda, bacaklarda, yüzde felçler, beyin sulanması, beyin cerahatlenmesi, kalbin iç ve dış zarlarında ve kalb etinde iltihaplar, damar felçleri, idrar tutukluğu, zatürree, zatülcenp.. gibi ağır ârızalar, sarsaklık ve aptallıklar bu ihtilâtların başlıcalarıdır. Bâzı hastalarda beynin hususi merkezlerinde hâsıl olan bozukluklardan dolayı vücutta gittikçe artan bir zayıflama olur. Bu hastalar zayıflıya zayıflıya, âdeta canlı bir cenaze gibi, bir deri bir kemik haline gelirler. Hastalar iyi olsa bile bu ârızalardan birçoğu bütün ömür boyunca devam eden sakatlıklar halinde sürüp gider.

Görülüyor ki salgın menenjit, korkunç ve çok tehlikeli bir hastalıktır. Bereket versin ki hekimliğin son yıllarda, bu hastalığın tedavisi için, keşfedilmiş çok tesirli yeni ilâçları vardır. Hastalığa vaktinde teşhis konup bu ilâçlar vaktinde tatbik olunursa, hastalar bu tehlikeli hastalıktan çabucak ve hiçbir sakatlığa uğramadan kurtarılabilirler.

Teşhisi için, yüksek ateş, kusma, şiddetli baş ağrısı ve ense sertliği şüphelendirici ilk alâmetlerdir. Bunlar görülür görül-

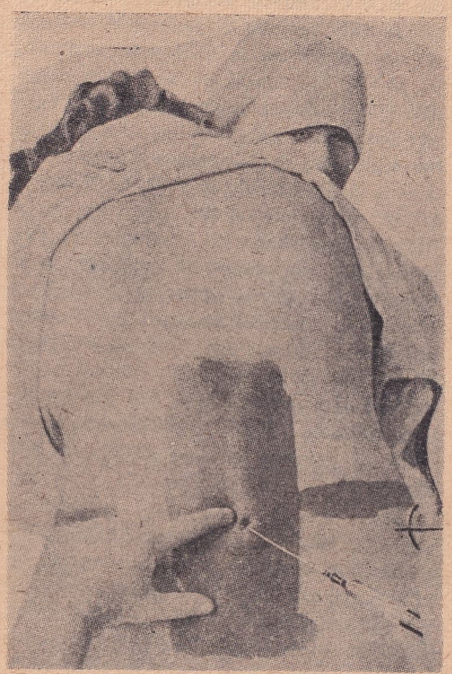

Menenjitten şüphe edildiği zaman kati teşhis için hastaların omurilik kanalına bir iğne sokup bu sudan alınarak muayene edilir

mez hastaların omurilik kanalına bir iğne sokularak derhal omurilik suyu alınması ve bu suyun tetkik olunması lâzımdır.

Salgın menenjitte omurilik suyu tazyikli olarak akar, rengi bulanıktır. İçinde iltihap mahsulü olarak cerahat hücreleri peyda olmuştur. Bu sudan lâboratuvarlarda kültür yapılınca hastalığın mikrobunu üretmek, ortaya çıkarmak ve bu suretle hastalığa kesin olarak teşhis koymak mümkündür.

T e d a v i : Hasta, sağlamlardan ayrılarak tedavi altına alınır. Dış tembihlerden müteessir olmaması için hastanın yattığı oda sakin, loş ve sessiz olmalıdır. Hastanın yanına ona bakanlardan başka kimse girmemeli, misafir ve ziyaretçi kabul edilmemelidir. Hastanın ve hastaya ait çamaşır ve yatak takımlarının çok temiz tutulması icabeder.

Şiddetli baş ağrısına karşı başa bir buz kesesi koymak çok faydalıdır. Hastanın yemekleri süt, yoğurt, ayran, limonata, çorbalar, lâpalar.. gibi hazmı kolay gıdalardan olmalıdır.

Yüksek ateşe ve vücutta hâsıl olan öteki sıkıntılara karşı önleyici ve ıztırabı azaltıcı, kalbi ve damarları kuvvetlendirici ilâçlar ve şırıngalar çok münasiptir.

Salgın menenjitin hususi bir serumu vardır. Hastayı kurtarmak için hekimlerin uygun görecekleri miktarlarda bu serumdan omurilik kanalı dahiline, adale içine veya deri altına şırınga edilmelidir. Son yıllarda hekimlik alanına çıkmış olup cerahat mikroplarına karşı büyük bir muvaffakıyetle kullanılmış olan sulfamide kökünden gelme ilâçların salgın menenjitte çok büyük ve kurtarıcı bir tesiri vardır. Bu ilâçlar, gerek ağızdan verilmek ve gerekse enjeksiyon yapılmak suretiyle tedavide kullanılınca, az zaman içinde, pek faydalı bir netice husule getirirler ve hastayı düştüğü derin tehlikeden süratle kurtarırlar.

İkinci Dünya Savaşında ortaya çıkıp iltihaplı ve mikroplu hastalıkların çoğunda tesiri görülmüş olan penicilline'in de salgın menenjit hastalığında, başlıbaşına, pek şifalı bir tesiri mevcuttur.

Sulfamide'ler olsun, penicilline olsun salgın menenjitte çok faydalı ve can kurtarıcı ilâçlardır. Bunların keşfinden önce salgın menenjitte ölüm nisbeti yüzde yetmişe kadar yükselirken bu ilâçlar sayesinde bu nisbet bugün o kadar azalmıştır ki hekimlik ve insanlık âlemi bu kıymetli ilâçlara malik olduğundan dolayı ne kadar öğünse gene azdır.

K o r u n m a : Hastalıktan korunmak için yorgunluk, açlık ve uykusuzluktan kaçınmak, izdihamı önlemek, vücudu ve bilhassa ağız ve burun boşluklarını temiz, tutmak, salgın esnasında burun ve boğaz nezlesine tutulmuş şüpheli insanlardan uzaklaşmak lâzımdır. Hastalar sağlamlardan ayrılarak tedavi edilirler.

Salgın menenjit mikroplarından yapılmış bir aşı vardır. Hastalık çıktığı zamanlarda bu aşı ile aşılanmak faydalı bir ihtiyat ve korunma tedbiridir.

(Dr. Nuri Ömer Ergene)

TÜRK ÇİNİCİLİĞİ — Bugün fayans karşılığı olarak kullanılan çini kelimesi, memleketimizde ancak Onsekizinci Yüzyılın sonunda bu anlamda kullanılmıya başlanılmıştır. Ondan evvelki yazmalarda veyahut arşiv vesikalarında bu kelimenin mukabili olarak «kâşî» sözüne raslanır. Çini ismi pek eskidenberi memleketimizde rağbet gösterilen Çin porselenlerine verilmiş olduğundan aradaki benzerlik yüzünden kâşî kelimesinin tercih edilmiş olması muhtemeldir. Maamafih kâşî denildiği gibi sırça kelimesi de kullanılmıştır. Nitekim 1243 yılında yapılmış olan Konyadaki Sırçalı-medrese ismini bu yüzden almıştır. Gene Fatih'in 1472 yılında yaptırdığı Çinilikköşke ait eski kayıtlar Sırçaköşk diye geçmektedir. Hattâ renkli çiniler mânasına «sürucu münakkaşe» tâbiri kullanılmıştır. Fakat diğer taraftan 1894 yılında kurulmuş olan Yıldız fabrikasının porselenlerine de çini denilmiştir.

Türk çiniciliğinin tarihine gelince: Bunun kaynağını bulmak için, Orta Asyada binlerce yıl evvel başlamış olan toprak sanatından başlamak ve tedricî tekâmülünü ve nihayet Anadoluya intikalini kesin olarak belirtmek gerektir ki bunun için de daha uzun yıllar etütlere ihtiyaç vardır. Bununla beraber son yıllarda yurt içinde yapılan kazılar bilhassa Pazarlı'da bulunan Frikyalılar zamanına ait renkli ve sırlı seramikler pek eski mahallî bir sanatın mevcudiyetini göstermektedir. Binaenaleyh Türk çiniciliği için, Orta Asyadan kopup gelen büyük Selçuklular, merkezlerinden başlıyarak Akdeniz kıyılarına, Kafkas dağlarına kadar olan sahayı, Bağdad ve Basrayı idareleri altına almış olduklarını, bu Türk akını ile gelen Türk sanatkârlarının mahallî seramik işlerinden de faydalanarak sanat eserlerini vermiş olduklarını kabul etmek gerektir.

Türk çinisinin önemi: Daha ziyade Doğu sanatı olan fayans işleri, bilhassa duvar çinileri Türk sanatkârlarının elinde Onaltıncı Yüzyılda artık hiçbir milletin erişemediği bir dereceye yükselmiştir. Zaten Türk çinilerinin teknik bakımından olduğu kadar renk, kompozisyon itibariyle fevkalâdeliği, Türk anıtlarının iç süslerini birer emsalsiz toblo haline getirmiştir. Bu; mimarimizdeki başarı âmillerinin başlıcalarındandır.

Emsalsiz Türk çinilerinin üç parçasından meydana gelme bir kompozisyon

Türk çinileri üzerinde etütleri kolaylaştırmak için birtakım periyodlara ayırmak faydalı olur.

Birinci periyod: Onikinci Yüzyıldan Onaltıncı Yüzyılın birinci yarısına kadar olan zaman ki Selçuk ekolü ve bâzı değişikliklerle onun devamıdır. Selçuk duvar çinileri, mütekâsif bir halde Konyadaki anıtlarda bulunmaktadır. Bundan başka Selçuk ekolüne ve değişmiş şekillerini taşıyan çinilere Sivas, Tokat, Birgi, İznik, Bursa, Edirne ve nihayet İstanbuldaki bâzı binalarda raslanır.

Bu periyod çinileri teknik ve sır itibariyle muvaffak eserlerdir. Ancak her renk ve istenilen her motif yapılamadığından emsalsiz bir varlık halini alamamakla beraber, tatbikat sahasında pek ileridir. Bu çiniler, beyaz, siyah, türkuvaz, mavi ve yeşil renklerde yapılmakta, bazan aralarında sırlı tuğlalar da kullanılmak suretiyle üç, dört veya altı köşeli ve muhtelif renkte bulunmalarından faydalanılarak geometrik panolar yapılmakta idi. Fakat yazı, veya herhangi motifin yapılması için, sözü geçen renklerdeki çinileri kesmek ve oymak suretiyle mozayik halinde kitabeler ve panolar yapılıyordu. Şüphesiz kâşîtıraşların bu suretle çalışması pek zordu. Bazan düz renk çinilerin üzerine altın yaldızla bezemeler yapılıyor ve tekrar pişiriliyordu. Bu periyodda kabartma yazılar, veyahut oymalı olanlar da yapılmıştır.

Ondördüncü Yüzyılda yeni renklerin tatbikına geçilmiş, bilhassa tatlı sarı ve çeşitli yeşiller çoğalmıştır. Manganezle yapılan kırmızımtırak renk de görülmiye başlamıştır. Nihayet mozayik şeklinde olmıyarak düz satıhlarda süslemeler yapma imkânı da bulunmuştur. Bunlar sırasiyle Yeşilcami ile türbede, Muradiyede, Edirne Muradiyesinde, İstanbul Selim I türbesinde, nihayet Şehzade Mehmet türbesinde görülür.

İkinci periyod: Onaltıncı Yüzyılın ikinci yarısı olan bu mesut devrede Türk mimarları ne kadar müstesna eserler vermişlerse, bu binaları da o ayarda emsalsiz çinilerle bezemek imkânı bulunmuştur. Bu yarım yüzyılda memleket dahilinde yapılan binalardan yirmiden fazlası kubbelerine kadar çinilerle süslenmiştir. Her yeri ve bazan her köşesi ayrı kompozisyon taşıyan çinilerle bezenmiştir. İşte renk, desen, kompozisyon itibariyle akılları hayrete düşürecek bu variyasyon Türk sanat kudretinin bir ifadesidir ki hiçbir millete nasibolmıyan başarıdır.

Bu zamanın çinilerindeki röliyef kırmızının bugün bile yapılması imkânı bulunamamıştır. Bilhassa temiz beyaz zemin üzerine mercan rengindeki bu kırmızıya uygun yeşiller, morlar, maviler, firuze renkleri birbirlerinden güzeldir. Artık sarı ve hattâ yaldız kullanılmıya lüzum kalmamıştır. Panoları dolduran lâle, karanfil, sümbül, gül gibi çiçekler kâh serpilmekte kâh vazolardan fışkırmaktadır. Hele nar çiçekleri, yaprak ve dallar, serviler, asma yaprakları, üzümler ayrı birer âlemdir. Maamafih bu nebatî süslemeler arasında eski geleneklerden kalma motifler ve nadiren tavus kuşları veya geyikler de görülebilir. Bu periyod çinile-

rinin müstesnaları, Süleymaniye camisi ve türbeleriyle Rüstempaşa camisi ve türbe-

Onbeşinci Yüzyıl: Topkapı Sarayı Müzesi Türk Çinileri Dairesinde bir kandil

sinde, Edirne Selimiyesinde ve Topkapı sarayında bulunmaktadır.

Üçüncü periyod: Onyedinci Yüzyılın iptidalarında tedrici renkler azal-

Onaltıncı Yüzyılın ikinci yarısı: Topkapı Sarayı Müzesinde Altınyol.

maktadır. Bununla beraber Sultanahmet camisi, gene çini sanatı bakımından bir meşher ve hazinedir. Fakat bu yüzyılın ikinci yarısında ise ancak birkaç bina çini ile bezenmiştir.

Onsekizinci Yüzyılın iptidalarında yapılan binalar için elverişli çini bulunamadığından bâzı eski binalardan sökülerek getirilmiş ve nihayet Nevşehirli İbrahim Paşa çini imalâthanelerini yeniden canlandırmak için emirler vermiş ve İstanbulda Tekfürsarayında bir imalâthane tesis etmiş ve yapılan çinilerle Topkapı sarayında bâzı binalarla, Üçüncü Ahmet çeşmesi, Hekimoğlualipaşa camisi bezenmiştir. Pek muvaffak olunamıyan bu çiniler de yapılamaz olunca 1759 tarihinde ilk defa saray için Viyanadan porselen karolar getirtilmiştir. Bu tarihten sonra yıllarca metrûk kalan Kütahya fabrikaları yeniden işe başlamışlar ve nisbeten en temiz işlerini de Sultan Mehmet Reşat türbesi için ihzar etmişlerdir ki bugün o derecede çini yapılamamaktadır.

Duvar çinilerinin seyri, kâse, tabak ve

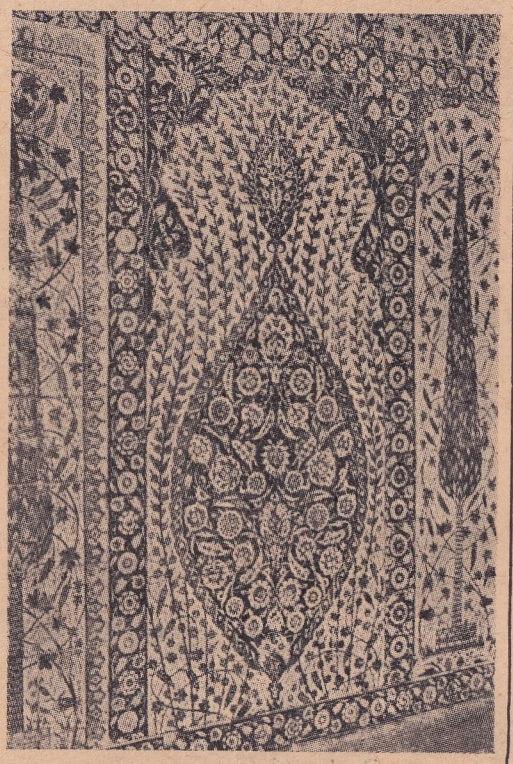

Onyedinci Yüzyıl başları: Sultanahmet camisi çinilerinden.

benzeri çini evanide de aynen görülür. Türk çinilerinin en mühim imalât merkezi İzniktir, maamafih Kütahyada aynı mesai devam etmiştir. İstanbul, Şam, hattâ Konya ve Dimetokada yapıldığı da çok muhtemeldir.

Türk çiniciliğinin başlıca sukut sebepleri: Her sanatta şart olan refah ve rağbettir. Memlekette Onaltıncı Yüzyıldan sonra büyük binalar yapılmamış olması yüzünden tedricen çini sarfiyatı durmuştur. Ahşap yapıların çoğalması, süsleme şekillerinin değişmesi de ayrı bir âmildir. Bilhassa Onsekizinci Yüzyıldan sonra dünyanın her tarafında fayans yerine porselene geçilmiş olması ve yabancı mamulâtın hücumu diğer mühim sebeplerdir.

Kısa bibliyoğrafya: Belleten: Türk Tarih Kurumu, No. 9, 1939. F. Sarre; Konia, Berlin. A. Refik; Istanbul Hayatı, 1333. A. Sakisam; La gestion des Faïences de la Corne d'Or, Art İslamica. Vakıflar Dergisi; No. 1, 1938. G. Migéan;

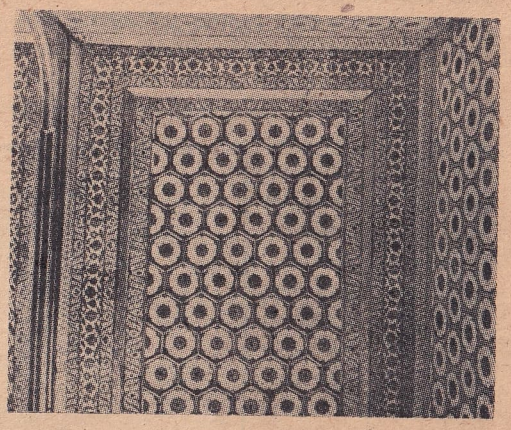

Onyedinci Yüzyıl: Topkapı Sarayı Müzesinde Kızlar Ağası dairesinde bir tavan.

Manuel d'Art Musulman, Paris, 1925. R. L. Hobson; Guide To The İslamic Pottery, British Museum, 1932. Tahsin Öz; Çinilerimiz; Güzel Sanatlar Dergisi, sayı 2. Tahsin Öz; En Nadir Türk Çinileri, Arkeolojya, Etnoğrafya Dergisi, sayı 4. Tahsin Öz· Transactions of The Oriental, Ceramic Society, 1933 - 1934, London. R. L. Hobson; Guide To The İslamic Pottery. London, 1932. Arthur Lane; Guide To The Collection of Tiles, 1939. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi. *(Tahsin Öz)*

YUNANİSTAN — Yakın komşumuz Yunanistanın Balkanda ve Egedeki önemli durumu ve ona yöneltilen alâkanın değeri coğrafi incelemelerle daha iyi açıklanabilir. Biz de bu maksatla Yunanistanı coğrafi objektifimizden görelim:

Yüzölçümü ve nüfusu: Yunanistan Trakyada bizim, 204 kilometrelik bir sınır komşumuzdur. Meriç'in mecrasını tabii hudut kabul ederek Karaağaç ve Enez arasında kararlaştırılan bu hudut Lozan Antlaşmasiyle tesbit edilmiştir. Yugoslavya, Bulgaristan, Arnavutluk ve Türkiye ile sınırlanmış olan Yunanistanın bugünkü toprakları 130.000 kilometre karedir. Nüfusu, çoğu Yunanlı olmak üzere 7.201.000 dir. Nüfus çoğunluğu kilometre kare başına 55 kişidir.

Arazi biçimleri: Arazisi şekil itibariyle Balkan yarımadasının Akdenize uzanan devamıdır. Bu yarımadada dağlar batıdan güneye doğru yön almıştır. Alplerin Dinariklerden uzanan kısmı güneyini, Karpatlar kavsinin serpintileri de kuzeyini engebeler. Yunanistan Korent körfeziyle iki kısma ayrılır. Berzahın güneyi Balkan yarımadasının inhidam sahası olan Mora yarımadası ve dağlık arazinin yer yer çöküntülerinin sular üstünde kalmış dilimli ucudur. Yunanistanın ârızaları: 1 - Makedonya dağları ki Bulgaristan ve sırbistanda da görülür. Halkidikya adiyle tanılan yarımada ise Aynoroz, Longos, Kesendire adiyle denize uzattığı dilimlerin bir yanını Orfano körfezine, diğer yanını da Selânik körfezine vermiştir. Bu bölgenin yükseltisini Athos tepesinde görebiliriz. Taşoz ve Semaderek adaları ise sular üzerinde devam eden arazinin belirtisidir. Vardar ovasının ilerisinde Limbos (Olympe) dağı vardır (2900). 2 - Siklâtlar ve diğer

kısımlarla Sporatlar volkanik bakıyelerdir. Bunların en güzel misali Milo ve Santorin adalarıdır. 3 - Pinduslar Arnavutluğa ulaşan batı dağlarıdır. Bu arazi dışarıya mahreçli ve mahreçsiz çöküntü alanıdır. Teselya ve Lamya ovaları ise bu engebe içinde belli başlı ovalardır. 4 - Orta Yunanistan güneyinde Korent körfezinden itibaren Peloponez'de tektonik olaylar kuvvetli izler bırakmıştır. Bu sahada Tayjet dağı söylenebilir. Venediklilerin Peloponez'i işgali sırasında Mora'yı dut yaprağına benzetmiş olmalarından ötürü buraya Mora denildiği söylenir. 5 - Yunanistanın kuzeyinde gül dağları mânasına gelen Rodoplar uzanmıştır. Tesalya eski bir içdeniz bakıyesidir. Bölgenin önemli akar suyu Salamberya'dır.

Atina şehri

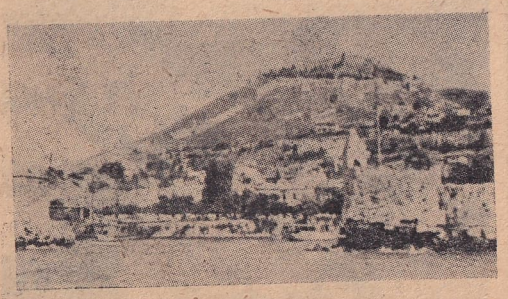

Lepanto'dan bir görünüş

Genel olarak açıkladığımız ârızaların tasnifi gerekince Yunanistanı kıtasal Yunanistan, Elen Makedonyası, Orta Yunanistan, Peloponez yarımadası, Adalar Yunanistanı diye taksim edebiliriz.

A d a l a r: Yunan adaları Ege denizinde üç grup halinde dağılmıştır. Kuzeyde Sporat'lar, Girit, Kiklât'lar. Anadolu kıyısında Midilli, Sakız, Sisam Ön Asyadan ayrılmış parçalardır. Halkı ziraatle uğraşır. Yoğunlukları 80 ile 120 arasındadır. İkinci Dünya Savaşından sonra Onikiada da İtalyadan alınarak Yunanistana verilmiştir.

İ k l i m: Arazi ile münasebetlidir. Kuzey Yunanistanda Balkanların sert kışları, güneyde ise Akdenizin ılık hususiyetini gösterir. Akdeniz ikliminin karakteri yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve sulak olarak izah edilebilir. Yunanistanın kıtasal kısmındaki durum Arta (Narda) körfeziyle Golos (Volo) arasına çekilen hattın kuzeyindedir. İklimde sertlik görülür. Atinada senelik ısı sıfırın üstünde 17,3, kış ortalaması 6,2, yaz ortalaması 2,7

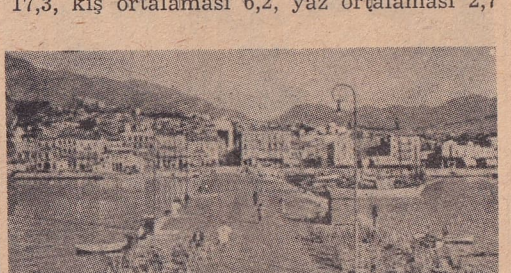

Patras'tan bir görünüş

derecedir. Yağmur 40 santimdir. Korfu'da kış sıfırın üstünde 9,2 derece, yağmur ise 124 milimetredir. Güneye inildikçe kasımdan mayısa kadar süren yağmurların çoğaldığı ve ısı farkının azaldığı görülür. İklime uyan bitki örtüsü maki denilen çalılıklar, fundalıklar, Akdeniz iklimine has dut, zeytin ve turunçgillerdir. Batı rüzgârları Pindus dağlarının batı cephelerine ve İyonyen adalarına bol yağmur getirir. Bu yüzden buralarda mebzul meşe ve kestane likler vardır. Meralar da müsaittir. Yazları kuzeyden esen kuru rüzgârlar yağmursuzluğa sebebolurlar. Mayıstan kasıma kadar açık mavi sema Akdenizin vasfıdır. Yamaçlarda kocayemişi, sakız ağaçları ve kserofil yani suzusluğa dayanıklı adaçayı cinsinden bitkiler görülür .

Y u n a n i s t a n d a a k a r s u l a r a g e l i n c e: Hep sel rejimlidir. Anî taşmalar yapar. Makedonyada Mesta, Serez üzerinden gelen Struma gölünü doldurmıya devam eder ve Orfano körfezine akar. Dağlar üzerinden geçen ve Selânik körfezine akan Vardar ve Vistriça, Tesalya ovasını sulayan Salamberya, Pinduslar üzerinden inen ve Patras körfezine ve ayrıca Arta körfezine akan sulardan başka Mora yarımadasında Lakonya körfezine, Mesenya körfezine ve Zante adası karşısında Pirgos'dan boşalan ufak çapta nehirler vardır. Hepsi nakliyata elverişsiz ve baharlarda coşan nehirlerdir.

T a r i h b a k ı m ı n d a n Y u n a n l ı l a r: Tarihin ilk devirlerinde Eti'ler, Frij'ler, Lidya'lılar Anadoluda yerleşmişlerdi. Milâttan Önce de bu halktan bir kısmı Girit'e geçtiler. O zamanlarda Yunan yarımadasında Pelasg'lar vardı. Bunların beraberinde Etrüsk'ler ve Orta Asya menşeli insanlar çiftçi idiler ve gene Milâttan Önce 1200 de Aka'lar ve Dor'lar Yunanistana gelmişler ve bunların karışmasiyle Yunanlılar meydana gelmiştir. Bugünkü Rumların cetlerine Elen'ler deniliyorsa da bunların esası Dor ve Aka'lardır. Yerleştikleri alana Korent'ten Makedonyaya kadar Elât (Hellade) da denirdi. Grek sözü Yunanistana göçerek yerleşen Krak kabîlesinden gelme bir kelimedir.

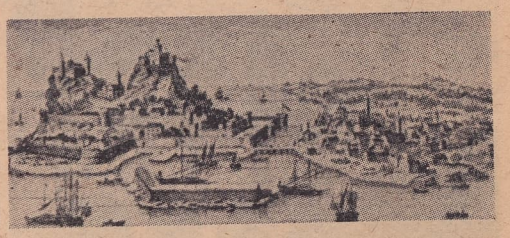

Korfu'dan eski bir resim

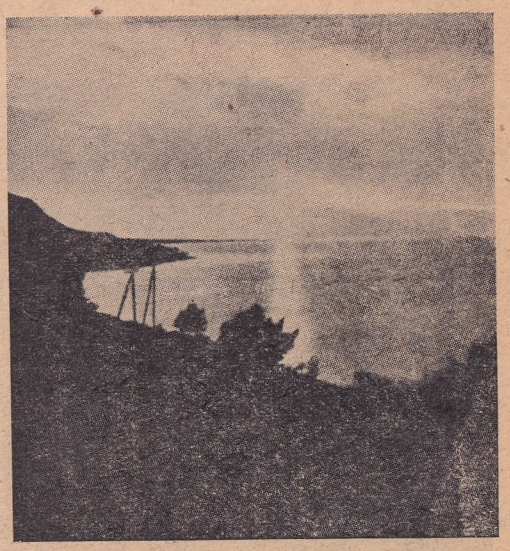

Korent kanalından bir görünüş

İşte bu asıldan olan Yunanlılar dört yüzyıl Osmanlı Türk İmparatorluğu idaresinde bir eyalet zümresi halinde iken gene Osmanlı İmparatorluğunun tarihî satvet ve lâkaydisinden doğan hatâlardan fayda-

lanarak müzahirlerinin o zamanki yardımiyle 1770 te ilk Mora isyanını hazırlamışlar, bu teşebbüs neticesiz kalmış ise de 1829 da tekrarlanan isyan sonunda Mora yarımadasında, Orta Yunanistanda ve Kik-

Yunanistandaki dağ silsilelerinden bir görünüş

lât adalarında istiklâllerini almışlardır. Başlarına geçen Kont de Capodistira isimli birisi bir müddet hükümet reisi olmuş, fakat o zamanki müttefik devletler tarafından seçilen Bavyera hanedanlı Prens

Yunanistanın meşhur manastırlarından biri

Othon Yunanistanda idareyi ele almış ve bugünkü Yunan bayrağının renklerini de Bavyeranın bir armağanı olarak bırakmış-

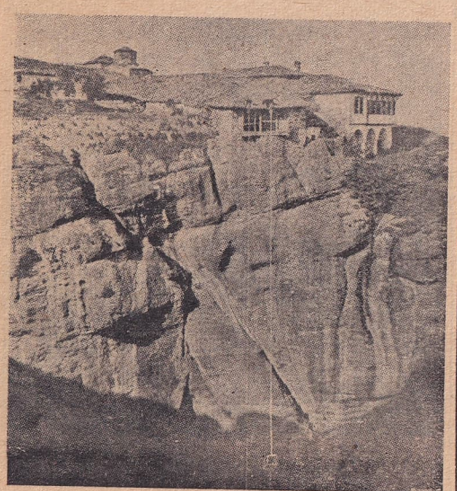

Kalabaka'da dağ başında bir manastır

tır. Othon idarede fazla bırakılmamış, yerine İngilterenin arzu ettiği Danimarka kıralının oğlu Prens Jorj kıral olmuştur. 1883 te İngiltere bu arzusunun oluşundan dolayı Yunanistana Akdenizde kendisine ait yedi adayı hediye etmiştir. Böylece 1829 da müstakil olan Yunanistan 1864 te İyonyen adalarını, 1881 de Tesalya'yı, 1912 de Girit ve Epiri, Selânik'i, Kavala ve Halkidikya'yı elde ederek nüfusunu beş milyona, sahasını da 120.000 kilometre kareye çıkarmıştı. Birinci Dünya Savaşından sonra Trakya ve Anadoluyu işgalde o zamanki galip devletler tarafından kullanılan komşumuz, Türkün yurtseverliğinden doğan İstiklâl Savaşından sonra hakiki dostluklar ve yardımlarımızı görmüştür. 1924 e kadar kırallıkla idare edilen Yunanistan 1934 te cumhuriyet olmuş, 1939 Dünya Savaşının sarsıntılarına mâruz kalmış, 1946 da tekrar kırallığa dönmüştür. Anadolu seferlerinin muvaffakıyetsizliğinden sonra bozulan eko-

Meşhur Yunan Efzonları

nomisini, düşen parasını kurtarmak için Londra ve New York piyasalarından yapılan üç milyon İngiliz liralık istikraz ile drahmi değerlendirilmiş 1928 de yeniden dokuz milyon İngiliz liralık istikraz ile ekonomik kalkınmalara teşebbüs edilmiş, faydalı sonuçlar alınacağı sırada İkinci Dünya Savaşından sonra tekrar sosyal, siyasal ve ekonomik yardımlara ihtiyaç gösteren Yunanistan Birleşik Devletlerin son defa iki yüz elli milyon dolarlık önemli bir müzaharetini bulmuştur. Yunanlı komşumuz her zaman Balkanlılığiyle hareketlilik psikolojisini göstermiş ve yarımadalarında vakit vakit iç ve dış reaksiyonlarla kendilerini yormıya sebebolmuştur. Bugünkü isyanlar da öz kardeşler arasındaki geçimsizliklerden biridir.

Ekonomi bakımından

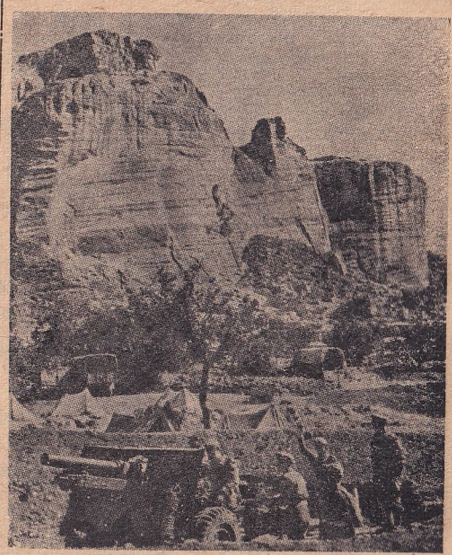

Bugünkü Yunanistanda iç harb

Yunanistan: Yunanistanı ekonomik alanda gözden geçirirken önemli şehirlerini de tanımış oluruz. Ekonomik Yunanistanı izah için gene kıtayı esas almak lâzımdır. Yunanistan dağlıktır. Arazinin tevziatı şöyledir: Asıl alanın yüzde yirmi ikisi ekilebilir, meralar ve çayırlıklar yüzde otuz bir, ormanlar yüzde on ikidir. Verimsiz arazi yüzde otuz beştir. Ovalar az, iklim kuraktır. Bu şartlar altında Yunanistanda yerleşen halkın 6.131.000 i Elendir. Aralarında Makedonyada Yugoslavlar, Bulgarlar, Kuzey Epir'de ve Orta Yunanistanda Arnavutlar, Pinduslar civarında Romanyalı asıldan Ulahlar, Selânik'te Museviler, Batı Trakyada ve Girit'te Türkler vardır. Lozan Antlaşması gereğince 310.000 Türk ile 500.000 Rum mübadele edilmiştir. Bu mübadelede Yunanistana yerleştirilen Trakyalı Yunanlılar bize has sanatları, tütüncülüğü, halıcılığı, üzümcülüğü inkişaf ettiren

Bugünkü Yunanistanda mitingler

unsurlar olarak faydalı olmuşlardır. Ekilen kısımda en çok hububat ekilirse de ihtiyaca kâfi değildir. Komşumuz her zaman gıda yardımına ihtiyaç hissetmektedir.

Yunanistanda milli servet zeytin ve zeytin yağıdır. Korfu bu mahsulün yarısını verir. Mora ve Girit'te makine yağı için ikinci kalite yağlar hazırlanmaktadır. Harbden

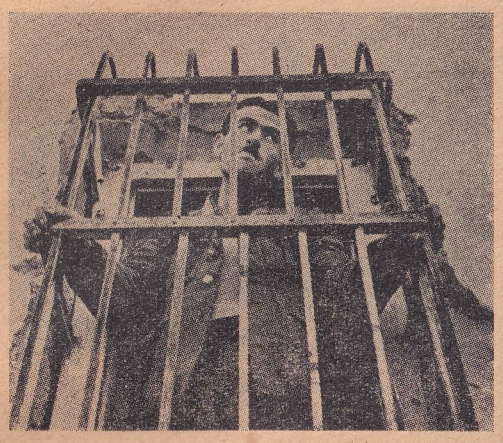

Yakalanmış bir çeteci

evvel senede 1.552.000 kental zeytin yağı, 170.000 ton üzüm alınmakta idi. Tesalya ve Doğu Makedonyadaki 55.000 ton tütünün 19.000 ini Drama, Serez ve Kavala temin eder. Senede 7.000 ton pamuk ziraatiyle Tesalya ve Makedonya meşguldür. Vardar ve Meriç ovalarında pirinç ekilir, Akdeniz iklimine uygun turunçgiller, meyvalar ve dut vardır. Yunanistanda hayvanlara gelince 8.380.000 koyun, 4.500.000 keçi, 967.000 kadar büyük baş hayvan vardır. Yunanistanda maden bakımından Atik (Atique) yarımadası önemlidir. Demir, bakır, kurşun, çinko, zımpara, manganez ve mermer vardır. Bu madenlerin ihracı kâfi değildir. Bu yüzden sanayi pek gelişmemiştir. Pire'de gıda mahsulleri sanayii, değirmenler, yağhaneler; Atina, Pire, Syra ve Golos'ta ve Patras'ta mensucat fabrikaları vardır. Senede iki yüz bin karelik halı yapılır. 3.600.000 hektolitre şarap çıkarılır. Tütüncülük ve kuru üzümcülük, konservecilik gelişmektedir. Bununla beraber Yunanistandaki hayat şartları Yunanlıları hariçtede geçim aramıya sevketmiştir. Gemici, tüccar ve komisyoncu yapmıştır. Nüfusuna nazaran ileri sayılan ticaret filosu 1.780.000 tonilâtoyu bulmuştur. Korent'te Kıtasal Yunanistan ile Mora'yı birbirinden ayıran berzahın ıslah edilmiş kanalı 6.000 metre uzunluğunda, 8 metre derinliğindedir. Genişliği dipte 21, satıhta 25 metredir. 1893 te açılmıştır. Bu kanal Kuzey Yunanistanı güneyin -

Eski Yunan kıralı bir nutuk verirken

deki Mora yarımadasından ayırırken Yunan denizini Ege ile birleştirmektedir. Üzerinden iki kara parçasını bağlıyan demiryolu köprüsü geçmektedir. Bu kanaldan senevî 3.700.000 tonilâto gemi geçmektedir. Yunanistanın kara yolları azdır, Pire ve Atina arasında 12 kilometrelik bir demiryolu vardır. Yunan demiryolları 2.600 kilometredir. Devlet ve şirket tarafından yarı yarıya idare edilir. Demiryolu şebekesi Atina - Selânik - Avrupa, Selânik - Manastır, Dedeağaç - Edirne, Selânik - Golos - Trikala - Kalabaka'dır. Yunanistan şarap, ham maden, zeytin, zeytin yağı ihraceder. Mensucat, işlenmiş maden, şeker, kömür, kâğıt alır. En çok ticari muamelesini Birleşik Amerika, İngiltere, İtalya ve Fransa, Almanya, Belçika, Mısır ve Yugoslavya ile yapar. Son zamanlarda Türkiye ile olan ekonomik münasebetleri gelişmiştir. Harbden evvel ithalâtı 12.216.000.000, ihracatı ise 9.084.000.000 drahmi idi. Sattığından çok aldığı bulunan komşumuzun malî açığını Korent kanalı ve memleketin turistik karakteri kapatmıya çalışır. En çok aldığı şey buğday, un, pamuklu, yünlü, kömür, ke-

Bugün Yunan sokaklarında görülen manzaralardan

reste, hayvan, en çok sattığı şey tütün, üzüm, zeytin ve zeytin yağı, şarap, süpürge ve fırçadır. Biz Yunanistandan zeytin yağı, süpürge ve fırça alırız. Onlara canlı hayvan, pastırma, sucuk, kereste, yumurta, tereyağı, peynir, buğday, tahın, patates, fındık, badem ve yemişler, pamuk, ot, deri, balmumu, keten, yapağı, maden kömürü satarız. 1940 senesine göre Yunanistandan 1.120.000 liralık mal almışız. 4.407.000 liralık mal satmışız.

Şehirler: Yunanistanın başkenti tarihî bir şehir olan Atina'dır. Yarım milyonu aşan nüfusiyle, Akropol denilen kalenin etrafında kurulmuş şehirdir. Pire 250.000 nüfuslu büyük bir ticaret ve endüstri limanıdır. Selânik eski bir Türk şehri, Drama ve Vardar vâdilerinde Adalar denizine açılan tabii bir yolun ağzında kendi ismindeki geniş bir körfez içinde mühim bir limandır. Bu şehrin büyük bir hususiyeti de Türkün atası, yurdumuzun kurtarıcısı Atatürk'ün doğduğu bir şehir olmasıdır. Patras, kuru üzüm ihracatının merkezidir. Teb ve İsparta Yunan tarihinin müşahhas birer şehridir. Tesalyadaki Trikala ve Lârisa eski birer Türk

Bir merasimde Yunanlı kızlar

şehridir. Bu havalinin mahsullerini Golos ihraceder. Epirde Yanya, İonyen adalarında Korfu, Doğu Makedonyada Serez, Kavala, Batı Trakyada Gümülcine, Meriç vâdisinde Dedeağaç, Girit'te Kandiye ve Hanya Türk izlerini taşımaktadır.

Eski tarihî, ilim ve edebiyat ve güzel sanat eserleriyle Egenin önemli bir varlığı olan Yunanistan son savaşta çok güç durumlara düşmüş, hele son iç savaşları onu pek ziyade hırpalamıştır. Komşumuzun uğradığı müşkülleri azçok gidermiye çalışan dostluğumuzun samimî temennisi, Ege âleminde müşterek alâkaların kuvvetlenmesi ve dünya siyasetinde Yunanistanın lâzım gelen mevkii almasıdır.

(Salâhattin Sanrı)

AMERİKAN KOLEJİ (İstanbul) — Boğaziçinde Bebek ve Rumelihisarı'nda bulunan Robert Kolej, 1863 yılında Dr. Cyrus Hamlin ve Mr. Christopher Robert tarafından ve gene Boğaziçinde Arnavutköyü'nde bulunan Amerikan Kız Koleji ise 1871 yılında Dr. Mary Mills Patrick tarafından resmî müsaade ile kurulmuşlardır. Bu iki kolej 1932 yılında bir direktör idaresinde birleştirilmiş ve böylelikle İstanbul Amerikan Koleji adlı özel bir öğretim ve eğitim müessesesi vücut bulmuştur. Robert Kolej, İstanbul Amerikan Kolejinin erkekler; Arnavutköyü Amerikan Kız Koleji de aynı müessesenin kızlar kısmıdır.

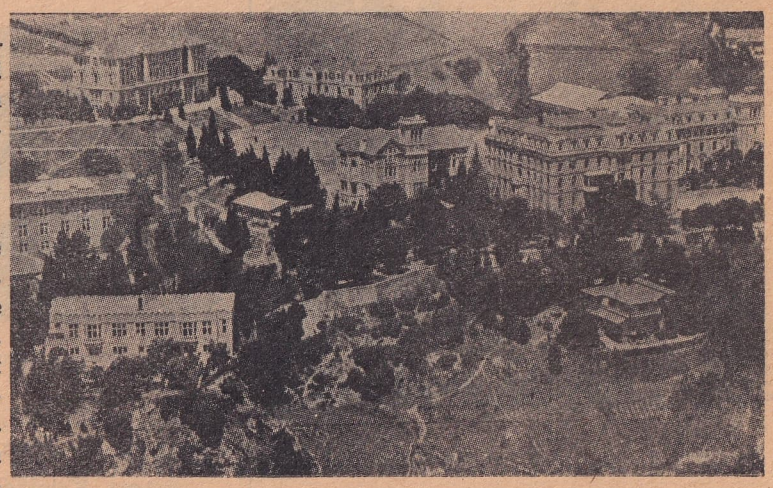

Amerikan Erkek Koleji binalarının havadan umumi görünüşü

Müessesenin başlıca maksadı, serbest

mesleklere girecek gençleri o meslekler için gerekli olan bilgilere sahip kılmak, bu arada millî kültüre de önem vermektir. Okulun öğretim programı Türk öğrenci-

Robert Kolejin mühendis kısmı binası

nin ihtiyacına göre düzenlenmiş olup tam bir lise derecesindedir; öğrenciyi olgunluk imtihanlarına hazırlar. Bununla beraber programa bir çok ihtiyari dersler de ilâve edilmiştir. Öğretim türkçe ve ingilizce olarak yapılır. Fransızca veya almanca lisanlarından birinin öğrenilmesi de mecburidir.

İdare ve komisyonlar: İstanbul Amerikan Kolejinin idareci üyeleri

Amerikan Kız Koleji binası

bir müdür, bir Türk müdür muavini, erkek ve kız kısımlarının birer başmuavini ile yardımcılardan ve müdürün denetî altında hesap ve akçeli işleri düzenliyerek Maliye Komisyonunun tasvibine arzetmek göreviyle ödevli bulunan bir sorumlu muhasipten ibarettir.

Maliye Komisyonu üyeleri Mütevelliler Kurulu tarafından seçilir. Erkek ve kız kısımları için ayrı ayrı olan İdare ve Disiplin kurulu ile istişari mahiyette olan tali komisyonların üyeleri müdür tarafından seçilir. Müdür, Türk müdür muavini ve

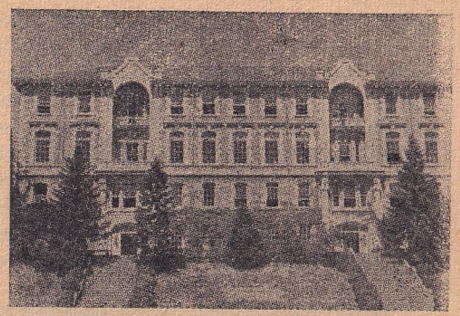

Orta erkek öğrenciler kısmı binası

başmuavinler bütün komisyonların tabii üyeleridir.

Teşkilât ve sınıfları: İstanbul Amerikan Koleji, ortaokul ve lise kısımlariyle yalnız erkeklere mahsus bir teknik okul kısmını ihtiva eder. Lise kısmı fen ve edebiyat şubelerine ayrılır.

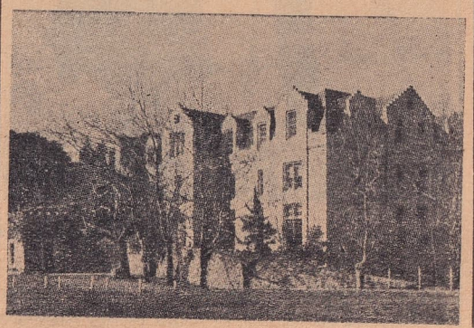

Küçüklerin ihzari kısmı binası

Fen şubesi, fen ve tabii bilimler kollarına, Edebiyat şubesi ise edebiyat ve ticaret kollarına ayrılmaktadır. Ortaokul kısmı üç, lise kısmı dört asli sınıftan mürekkeptir. Yeni öğrencilere ingilizceyi mümkün olduğu kadar çabuk öğretmek

Robert Kolej Talebe Birliği

üzere Orta İhzarî I, Orta İhzarî II ve Lise İhzarî adlarında üç de ihzarî sınıf vardır.

Robert Kolej'in mühendis yetiştiren teknik okulunda öğretim süresi dört yıldır. 1912 yılında ayrı bir ruhsatname ile kurulan bu okul, Cumhuriyet devrinde, birinci derecede ihtisas veren bir teknik okul olarak kabul edilmiştir; Bayındırlık, Elektrik ve Makine Mühendisliği bölümlerine ayrılmıştır.

Girme yolları: Kolejin orta

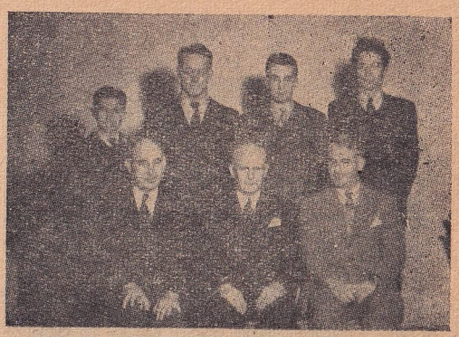

Robert Kolej Münazara Birliği

kısmının her hangi bir sınıfına girebilmek için en aşağı ilkokul öğretimini, lise kısmına girmek için ya kolejin orta kısmını veyahut ta bir ortaokulu, teknik kısmın birinci sınıfına girebilmek için ya kolejin

Geçen senenin lise kısmı mezunlarından bir grup

veya resmî veya hususi bir Türk lisesinin veya dengi bulunan bir okulun ikinci sınıfını bitirmiş olmak ve ayrıca kimya, fizik, matematik ve ingilizceden yapılacak giriş

Okulun kuruluş yıldönümünde lise son sınıf kız öğrencilerinden bir grup.

imtihanlarında muvaffak olmak şarttır.

Her üç kısma girmek için gerekli bulunan bu ana şartlar dışındaki bâzı şartlar ve ingilizce bilmiyenlerin veyahut ingilizce bilip de tahsili noksan olanların tabi olacakları muameleler hakkında Kolejin prospektüsünü ve Milli Eğitim Bakanlığınca tasdik edilmiş Yönetmeliğini gözden geçirmek gerektir.

Yazılma şartları: Koleje girmek istiyenler gazetelerle ilânı mutat olan kayıt günlerinde ve saatlerinde Kolejin kayıt bürolarına müracaat edebilirler. İstanbul dışından mektupla yapılacak giriş

müracaatları, Erkek kısmı için "İstanbul Amerikan Koleji - Kayıt İşleri Bürosu - Posta Kutusu 8, Bebek", Kız kısmı için "İstanbul Amerikan Koleji - Kayıt İşleri Bürosu, Arnavutköyü" adreslerine gönderilme-

Kız ihzari kısım öğrencilerinden bir grup

lidir. İstanbul dışından yapılacak müracaatlarda telefondan da faydalanılabilir. Erkek kısmının telefonu: 36 - 3, Kız kısmının telefonu: 36 - 160 dır. Giriş için ibrazı lâzım vesikalar şunlardır: 1 — Bir sene evvelki diploma veya tasdikname (Memleket dışı bir okuldan gelenlerin bunları Türkiye Konsolosluğuna tasdik ettirmeleri lâzımdır), 2 — Mütehassıs göz doktoru raporu, 3 — Sıhhat raporu, 4 — Çiçek ve tifo aşısı şahadetnamesi, 5 — Hüviyet cüzdanı veya ikametgâh tezkeresinin noterden tasdikli bir sureti, 6 — On küçük fotoğraf.

Erkek orta kısım öğrencilerinin ders müzakeresi

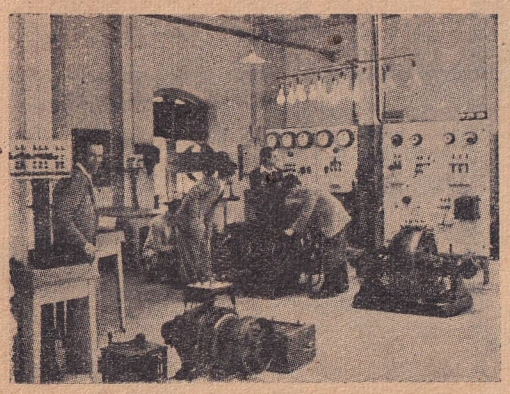

Mühendis kısmı öğrencileri lâboratuvarda

Ücret: Kolejin ücretleri her yıl tesbit edilerek bir broşürle ilân olunur. Bu broşürü kolej idaresinden tedarik gerektir. Kendisine bir yer ayırtmak istiyen yatılı veya gündüzlü öğrenciden, sonra ücrete mahsubedilmek üzere bir dipozito alınır. Ücret tediyeleri biri eylûlde okul açılınca, ikincisi birinci ders devresinin nihayetinde-

Mühendis kısmı öğrencileri lâboratuvarda

giderler. Sabahları saat sekiz kırk beşten on ikiye kadar dört, öğleden sonra saat birden beşe kadar da beş ders saati olmak üzere, cumartesi ve pazardan maada, her gün dokuz ders saati vardır. Cumartesi günleri dersler sabah dokuzu on geçe başlar ve yarımda kesilir. Her gün dokuz ders saati olmasına rağmen her saat ders yoktur. Umumiyet itibariyle dersler öğleden sonraki ilk saatlerde biter. Öğrenciler geri kalan saatleri müzakere salonunda veya kütüphanede çalışmakla geçirirler.

Yaz tatillerinden başka devletin kanunla tesbit etmiş olduğu tatillerle, birinci

Mühendis kısmı öğrencileri tatbikatta

sömestr sonunda on iki gün kış tatili ve nisan içinde de on iki gün ilkbahar tatili vardır.

Öğrencilerin milliyete göre ayrılışı: Kolejde 1946-1947 ders yılı istatistiklerine göre vaziyet şöyledir: Türk öğrenci 511 erkek, 353 kız; Ermeni 97 erkek, 22 kız; Musevi 107 erkek, 37 kız; Rumen 99 erkek, 26 kız; Alman 8 erkek, 4 kız; Iraklı 22 erkek, 3 kız; İranlı 14 erkek, 2 kız; İsviçreli 0 erkek, 3 kız; İtalyan 5 erkek, 5 kız; Yunanistanlı 27 erkek, 11 kız; Bulgar 5 erkek, 0 kız; muhtelif milletlerden 26 erkek, 11 kız.

Öğrencilerin, ailelerine göre ayrılışları: Her iki kısımda 1946-1947 yılı istatistiklerine nazaran: Çiftçi çocuğu 12 erkek, 4 kız; memur 155 erkek, 121 kız; tüccar ve esnaf çocuğu 617 erkek, 179 kız; işçi çocuğu 16 erkek, 9 kız; serbest meslek eshabı çocuğu 121 erkek, 126 kız; yetim 0 erkek, 33 kız.

Ders harici faaliyetler: Öğrencilerin boş zamanlarını kıymetlendirmek ve istidatlarını geliştirmek gayesiyle her iki kolejde öğrenciler tarafından kurulup gene öğrencilerin idare ettikleri muhtelif birlikler, dernekler ve kulüpler mevcuttur.

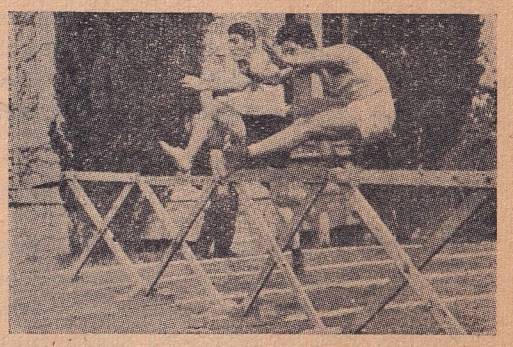

Öğrencilerin spor çalışmaları

Türk Talebe Birliği, Talebe Konseyi, Lise Birliği, Mühendis Birliği, Ticaret Bir-

Öğrencilerin korosu

liği, Kızılay Gençlik Derneği, Türkçe "İzlerimiz" Derneği, İngilizce - Türkçe "The Tower" Dergisi, "Record" Yıllığı, Tiyatro Birliği, Kolej Orkestrası, Münazara Birliği, Atletizm Birliği, Sportmenlik Kulübü, İdman Kulübü, Tenis, Eskrim, Ping-Pong, Bilârdo, Satranç kulüpleri vesaire gibi birlik ve derneklerin tertibettikleri münazaralar, konferanslar, müsabakalar, konserler, temsiller, neşriyat, atletizm karşılaşmaları ve maçlar, kolej öğrencilerinin ders haricindeki boş zamanlarını kıymetlendirmiye yaradığı gibi bu gençleri kendi kendilerini idareye de teşvik etmektedir.

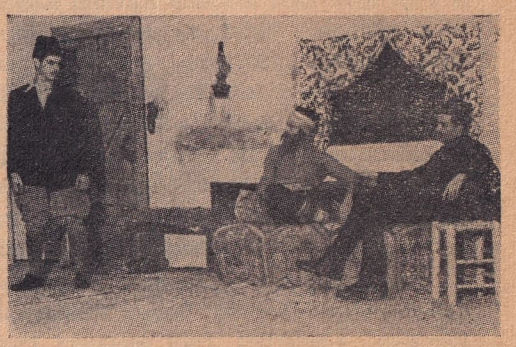

Öğrencilerin bir piyes temsili

R a n d ı m a n : Şimdiye kadar Robert Kolej takriben 2000 mezun vermiştir. Koleji bitirmeden çıkanların adedi ise bu rakkamın iki misline yaklaşmaktadır.

K ü t ü p h a n e : 1932 yılında bugünkü şeklini bulan Robert Kolejin kütüphane binası Balkanların en büyük ve en modern kütüphanelerindendir. Her iki kolejin kütüphanesinde muhtelif dil ve mevzular üzerine 70.000 küsur kitap mevcuttur.

(Ahmet Akan)

ARİFİ PAŞA, AHMET — (1830 - 1895) İkinci Abdülhamit devri başvekillerindendir. Babası hariciye nazırlarından Şekip Paşa'dır. 1830 da İstanbulda doğdu. Hususi tahsil gördü, fransızca da öğrendi. 1845 te Babıâli Tercüme Odasına girdi. 1847 de Viyana Sefareti Başkâtipliğine tâyin edildi. 1855 te Amedi-i Divanı Hümayun Odasına memur oldu. Baş delege Âli Paşa'nın başkâtibi olarak gene 1855 te Viyana Konferansına, daha sonra da Paris Kongresine gitti. 1856 da Divanı Hümayun Birinci Mütercimliğine getirildi. 1869 da uhdesine Beylikcilik de verildi. 1871 de pek kısa fasılalarla ve sırasiyle Hariciye müsteşarı, Divanı Hümayun tercümanı, Tophanei Âmire müsteşarı, Divanı Ahkâmı Adliye Cemiyeti İcraiyesi reisi, Hukuk dairesi reisi oldu. 1872 de Viyanaya sefir gönderildi. 1873 de Divanı Hümayun tercümanlığına getirildi. 1874 te Hariciye müsteşarı, aynı yıl Hariciye nazırı oldu, bir müddet sonra kendisine Vüzerat rütbesi verildi. 1875 de Maarif, sonra da Adliye nazırlıklarına naklolundu. Bu son nazırlıkta iki buçuk ay kadar kaldıktan sonra azledildi. Bir buçuk ay sonra da Viyana sefirliğine tâyin edildi. Bu sırada Hersek ihtilâli İmparatorluk ve Avusturya devleti arasında ehemmiyetli bir mesele teşkil ediyordu. Bu mesele imparatorla ve daha sonra Avusturya Hariciye nazıriyle Arifi Paşa arasında çekişmelere vesile oldu. Bununla beraber sefirliği sırasında sarfettiği gayretler bir netice vermediğinden 1877 de azil ve yerine Aleko Paşa tâyin edildi. Arifi Paşa aynı sene sonunda Kavaim Komisyonu reisliğine, birkaç ay sonra da ikinci defa Hariciye nazırlığına getirildi. Fakat Osmanlı - Rus Harbinin devam ettiği bu güç günlerde bu mevkide iki haftadan fazla kalamıyarak istifa etti ve Paris sefirliğine tâyin olundu. Türk - Fransız münasebetlerinin dostane olmasına çalışan Paşa bu arada, 1878 de, İtalya kıralının tahta çıkışını tebrik ve babasının vefatından dolayı taziye eden bir Namei Hümayunla Roma'ya gönderildi. 1879 ocağında Paris sefaretinden azledilen Paşa, çok geçmeden, Sicilli Ahval Komisyonu reisliğine, 1879 temmuzunda da yeniden ihya edilen Başvekâlete getirildi. Selefi Hayrettin Paşa Kanunu Esasinin yürürlükte kalmasında Mebusan Meclisinin toplanmasında, kabine heyetinin mesuliyeti kaidesinin tatbikında ısrar ediyordu. Abdülhamit gûya Meşrutiyetten ayrılmadığını göstermek için Arifi Paşa'yı gene başvekil unvaniyle hükûmet başına geçirdi. Arifi Paşa birçok güçlükler karşısında bulunuyordu. Bu arada Karadağın birtakım istekleri vardı; Türk - Rus Harbinin doğurduğu muhaceretler derdinden başka Doğu vilâyetlerinde nüfuz sahibi Şeyh Übeydullah Efendi adlı bir mütegallibe ve oğulları Kürtleri toplıyarak bu havalinin kendilerine verildiğini ilân

Ahmet Arifi Paşa

suretiyle isyan etmişlerdi. Musuldan sevkedilen kuvvetler bu isyanı bastıramadı. Arifi Paşa, uzun zaman o havalide bulunmuş ve aşiretler tarafından iyi tanınmış Darı Şûrayi Askeri âzasından İsmail Paşa'yı umum kumandan tâyin ederek isyanı bastırmıya memur etti. Arifi Paşa'nın iki ay yirmi dört gün süren başvekilliği sırasında âşar cibayetini ıslah ve İstanbulun elektrikle tenviri gibi hareketler görülüyorsa da verimli icraatına tesadüf edilemiyor. Arifi Paşa'nın azline sebep, Abdülhamit'in, Mahmut Nedim Paşa'nın İstanbula avdetine müsaade isteğine karşı "umumi nefreti kazanmıştır" diye muhalefet etmesi olmuştur. Bununla beraber iç ve dış meseleler karşısında başarılı bir faaliyette bulunamamasının da azlinde dahli olsa gerektir. Paşa bundan sonra ekim 1879 dan eylûl 1880 e kadar Şûrayi Devlet reisliği, 1882 de bir müddet üçüncü defa Viyana sefirliği, 1883 de üçüncü defa Hariciye nazırlığı etmiştir. 1885 te tekrar Şûrayi Devlet reisi olan paşa, 1882 de bu vazifeden ayrıldı, 1896 ekiminde Meclisi Mahsusu Vükelâ âzalığına tâyin edildi, fakat 6 kasım 1895 te vefat etti. Eyüpte metfundur.

Arapça, farsça ve fransızca bilen Arifi Paşa, hukuk ve tarihe de aşına, iyi yazan bir zattı. Âlipaşazade Ali Fuat Bey ve Ethem Pertev Paşa ile birlikte Michaud'nun "Histoire des Croisades = Haçlı Seferler Tarihi" ni "Amr al-Acip fi Tarih-i Ahl-i Salip" adı altında tercüme ve eserin başından ufak bir kısmı neşrettiler. Paşa'nın, diplomatik terimleri türkçeleştirmekte ayrıca büyük hizmeti vardır.

Herkese karşı iyilik ve insanlık göstermekle tanınmış olan Arifi Paşa'nın aydın, doğru, iyi huylu ve kalbli bir devlet adamı olduğunda herkes ittifak etmektedir.

(Ali Aydınlı)

AVUSTURYA (DÜNKÜ VE BUGÜNKÜ — 1938 e kadar bağımsız bir cumhuriyet olan Avusturya 1938 de Almanyanın tecavüzüne uğrıyarak bağımsızlığını kaybetmişti. O tarihtenberi, İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar, Almanyanın bir parçası olarak Alman işgali altında kaldı. İkinci Dünya Savaşının sonlarına doğru Avusturya, Fransa ile Üç Büyüklerin, yani Birleşik Amerikanın, Sovyetler Birliğinin ve İngilterenin askeri işgali altına girdi. Bugün Avusturyanın bir parlâmentosu, bağımsız bir hükûmeti bulunmakla beraber, bütün idare mekanizması, Viyanadaki Müttefiklerarası Kontrol Komisyonunun elinde toplanmaktadır.

(Yukarıdaki harita Habsburg hanedanı: 1273 te Almanya kıralı olan Rudolf, oğullarına Avusturya, Styrya ve Karniola'yı verdi. Yüz yıl kadar sonra Habsburg'lar Karintiya ve Tyrol'a da el koydular. (Sağdaki harita) Charles-Quint İmparatorluğu: İmparator; Burgonya, Felemenk, İspanya ve sömürgeler ile Almanya ve Roma'ya hâkimdi. Avusturyada hüküm süren kardeşi de Bohemya ve Macaristanı Habsburg tahtına bağlamıştı.

Nüfus ve arazi: Orta Avrupada, 83.700 kilometre kare genişliğinde, 6,758.000 nüfuslu küçük bir devlettir.

Başkent Viyana: Avusturyanın başkenti Viyana şehridir. 1939 yılı istatistiklerine göre Viyana şehrinin nüfusu 1.920.000 idi. Viyana şehri, Tuna nehri üzerinde kurulmuş, her bakımdan önemli bir sanayi, ticaret ve kültür merkezidir. Avusturyanın belli başlı bütün kültür merkezleri, başlıca sanayii, nüfusunun hemen hemen üçte biri bu şehirde toplanmıştır. Bunun içindir ki, Viyana şehrini, küçük bir gövde üzerine oturtulmuş kocaman bir başa benzetenler hiç de yanılmamışlardır. Bir zamanlar elli iki milyon nüfuslu Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun başkenti olan Viyana, bu imparatorluk parçalandıktan ve Avusturya altı buçuk milyon nüfuslu küçücük bir devlet haline geldikten sonra, gerçekten de küçücük bir gövde üzerine oturtulmuş kocaman bir baş hali ni almıştır. Viyana'da makine, kimya, dokuma, deri, metalürji, kâğıt sanayii toplanmış bulunmaktadır. Viyana şehri, yüksek mimari değeri olan birçok anıtlariye, müzeleriyle meşhurdur. Meselâ Onikinci Yüzyılda yapılmış gotik katedralleriyle, barokko mimari tarzındaki Schönbrunn, Belvedere, Hofburg gibi güzel tarihî saraylariyle, büyük kütüphaneleriyle de meşhurdur. Viyana'nın çok zengin ve hareketli bir de tarihi vardır: Onüçüncü Yüzyılın sonlarına doğru Habsburg'ların başkenti olmuş; 1485 - 1490 yılları arasında Macarların eline geçmiş, 1529 ve 1683 yıllarında Türkler tarafından kuşatılmıştır. Viyana 1804 yılından itibaren Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun başkenti olmuş; 1805 - 1806 ve 1809 yıllarında Fransızların işgali altına girmiştir. Tarihimizle yakın ilgili bulunan ve «Viyana Kongresi» adını alan 1814 - 1815 kongresi, bu şehirde toplanmıştı. Viyana 1918 yılından itibaren de küçük Avusturya cumhuriyetinin başkenti olmuştur.

Birinci Dünya Savaşından evvel Avusturya: Fransız İhtilâlinden beri Avusturya, Güney - Doğu Avrupasının kudretli bir devleti olmuştu. Bununla beraber Avusturya - Prusya mücadelesi Ondokuzuncu Yüzyılda Prusya lehine döndü ve Avusturya İtalya'daki topraklarını kaybetti. 1914 yılında da eski rakiplerinin safında Birinci Dünya Savaşına katıldı.

Birinci Dünya Savaşından sonra Avusturya: Avusturya - Macaristan hükümdarlık devleti Birinci Dünya Savaşında ezildi. Bunun üzerine muhtelif milletler yeni devletler kurdular. 1918 de Rusya Avusturyadan uzaklaşmıştı, bugün ise tekrar yakınlaşmıştır. (Avusturya, İkinci Dünya Savaşından sonra büyük devletlerin işgali altındadır ve dört işgal bölgesine ayrılmış bulunmaktadır).

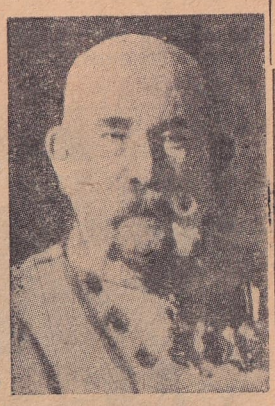

İmparator François Joseph

İnnsbruck şehirleridir.

Avusturyanın ekonomisi: Avusturya küçük bir sanayi memleketidir. Gerek geçimi için zaruri olan gıda maddelerini; gerek sanayii için lâzım olan iptidai maddeleri, dışarıdan ithal etmek zorundadır. Avusturya, stratejik kıymeti haiz kurşun, çinko, gümüş gibi bâzı madenlere maliktir. Meselâ İkinci Dünya Savaşından önce istihsal olunan yıllık kurşun miktarı 10.000 tondu. İstihsal olunan çinko miktarı 4.000 ton; gümüş miktarı ise 1 - 2 tondu. İkinci Dünya Savaşı arifesinde, bilhassa Almanyada faşizmin iş başına geçişinden sonra Avusturyada petrol araştırmalarına hız verilmiş ve Viyana civarında petrol elde edilmiye başlanmıştır. Stratejik kıymeti haiz iptidai maddeler arasında, bilhassa demir madeniyle magnezyum madeni Avusturyada önemli bir yer işgal etmektedir. Magnezyum istihsalâtında Avusturya, dünyada birinci gelmektedir. Avusturya magnezyumları bilhassa Veitch bölgesinde bulunmaktadır. Bu madenler, Fransız sermayesiyle işlemekte olan Schneider - Creusot firmasının elinde bulunmakta idi. Avusturyanın Almanlar tarafından işgaline kadar, başlıca büyük sanayi müesseseleri. İngiliz ve Fransız sermayesi tarafından kontrol edilmekte idi. Meselâ bütün Avusturya sanaylinin yüzde 70 ini kontrolü altında bulundurmakta olan Avusturyanın en büyük ticaret bankalarından Österreichische Kredit Anstalt bankası, İngiliz - Fransız sermayedarlarının elinde bulunuyordu. Fakat, Avusturyanın Almanlar tarafından işgalinden sonra, Alman sermayesi süratle Avusturyanın sanayi ve ticaret hayatına hâkim olmıya başladı. Bilhassa Avusturyanın en büyük sanayi merkezi olan Viyana'nın başlıca fabrika ve tröstleri, kısa bir zamanda Alman nüfuzu altına girdi. Bunların başında meşhur Siemens elektrik tröstünü zikredebiliriz. Öte yandan Avusturyanın bütün metalürji sanayiini nefsinde toplıyan mühim bir tröstü, Alman çelik tröstü Tissen'e bağlandı. Bu arada Alman sermayesi, bilhassa Avusturyanın harb sanayiine hususi bir ehemmiyet verdi. Bunun neticesi olarak Hirtenberg'deki mermi fabrikası Alman sermayesinin kontrolü altına girdi.

Son imparator Karl

Tarihte Avusturya: Avusturya geçen sene kuruluşunun 950 nci yıldönümünü kutladı. Gerçekten de Avusturya mânasına gelen ve "Österreich" adını belirten ilk vesikalar, 996 tarihini taşımaktadır. Avusturya o zamanlar küçük bir prenslikti. 1283 yılında Avusturyada Habsburg hanedanı iş başına geldi. Bu hanedan Avusturyayı 1918 yılına kadar idare etti. Bu hanedanın ilk kıralı Rudolf, son kıralı da Karl idi. Avusturya tarih boyunca birçok istihaleler geçirdikten sonra, ancak Onsekizinci Yüzyıla doğru büyük bir imparatorluk haline gelmiştir. 1780 yılında Avusturyanın nüfusu yirmi dört milyon, arazisi ise 610.000 kilometre kare idi. Bu tarihte Avusturya İmparatorluğunun terkibine Çekya, Macaristan, Galiçya, Belçika, Rhine nehrinin sol kıyısı, ayrıca İtalyanın bir kısmı ile Balkanların bir kısmı girmekte idi. Avusturya, 1794 ten başlıyarak 1814 yılına kadar devam etmek üzere, Fransa ile yaptığı bir sıra savaşlar neticesinde Belçika ile Rhine nehrinin sol kıyısını, İtalyadaki topraklarını, Balkanlardaki toprakların mühim bir kısmını kaybetmiştir. 1814 yılında Parisin işgaline Avusturya orduları da iştirak ettiler. Avusturya buna mükâfat olarak Viyana Kongresinde, Belçika ile Polonya müstesna olmak üzere kaybettiği bütün toprakları geri aldı. Belçika ile Polonyaya karşılık olarak da İtalyadan Venedik havalisini, Almanyadan da Salzburg'u aldı.

Dollfuss bir nutuk verirken

Avusturyada, 1848 ihtilâline kadar tamamiyle feodal bir rejim hâkimdi. O tarihler-

de Avusturya, Çarlık Rusyasiyle birlikte Avrupada irticaın bir bekçisi vazifesini gördü. Bu tarihlerden sonra, Avusturyada da sanayi kökleşmiye başladı. Avusturya yavaş yavaş geri bir derebeylik rejiminden çıkarak ileri bir sanayi memleketi haline geldi. 1848 yılında Avusturya imparatorlarından Birinci Ferdinand tahtından çekildi, yerine o zamanlar on sekiz yaşında bulunan François Joseph geçti. François Joseph, 1848 yılından 1916 yılına kadar, yani tamam 68 yıl Avusturyada imparatorluk sürdü. Bu rakam, imparatorluk, sultanlık, kırallık tarihinde bir rekor ifade etmektedir.

Schuschnigg

1876 yılında Avusturya ile Macaristan arasında yapılan bir anlaşma sonunda, Avusturya - Macaristan İmparatorluğu kuruldu. Bu imparatorluk, çeşitli milletlerden mürekkep yamalı bir bohçayı andırıyordu. İmparatorluğu terkibeden bu milletler arasında, imparatorluğun yıkılışına kadar bitmez tükenmez kavgalar cereyan etti.

Avusturya - Macaristan İmparatorluğu, muayyen tarihlerden itibaren Balkanlarla Boğazlar hakkında istilâcı emeller beslemiye başladı. Pek tabii olarak, aynı emelleri besliyen Çarlık Rusyası ile aralarında bir çatışma oldu. 1879 yılında, Almanya ile Avusturya - Macaristan arasında, Rusya ile Fransa aleyhine olmak üzere bir ittifak antlaşması imzalandı. 1882 yılında bu antlaşmaya İtalya da katıldı.

Birinci Dünya Savaşında Avusturya: Avusturya, 1908 yılında, Osmanlı İmparatorluğunun zaafından ve iç meselelerle meşguliyetinden faydalanarak Bosna - Hersek'i ilhak etti. Avusturyanın maksadı, bütün Sırbistanı, daha sonra da bütün Balkanları ilhak etmekti. 1914 yılı temmuzunun 28 inde, bir Sırp yurtseveri, Avusturya veliahdı François Ferdinand'ı öldürdü. Avusturya, Almanyanın tazyikiyle Sırbistana harb ilân etti. Bu hâdise Birinci Dünya Savaşının patlak vermesine vesile teşkil etti.

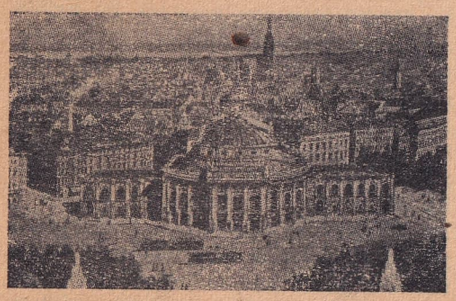

Viyana'dan umumi bir görünüş

Avusturya - Macaristan, mensubolduğu zümre ile birlikte, Birinci Dünya Savaşından mağlûp çıktı. 1918 yılı kasım ayında Avusturya - Macaristan İmparatoru Karl, tahtından feragat etti. Bu hâdise, Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun çöküşünü hızlandırdı. İmparatorluk üç kısma ayrıldı. Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya bağımsız birer devlet teşkil ettiler. Gene bu hâdise neticesinde, Avusturya topraklarından bir kısmı, Polonyanın, Romanyanın, Yugoslavyanın ve İtalyanın eline geçti. Nihayet Avusturya, 1919 yılında Saint Germain antlaşmasiyle, altı buçuk milyon nüfuslu küçük bir devlet halini aldı. Avusturya - Macaristan İmparatorluğunun çöküşünden sonra, Avusturya birçok sanayi bölgeleriyle, mühim bir kısım iptidai madde ve gıda maddeleri bölgelerini kaybetmiş oluyordu. Bu hal, tesirini göstermekte gecikmedi. Avusturya iktisadî buhranlardan bir türlü baş alamadı.

Avusturya, Balkanlara inmiye çalışan Almanya ile İtalyaya bir köprü vazifesi gördüğü için, bilhassa Hitler'in iş başına geçişinden sonra bu iki devlet arasında, Avusturya yüzünden şiddetli bir mücadele başladı. 1934 yılının başında, İtalyan faşizminin Avusturyada bir mümessili sayılan Dollfuss başvekil oldu. Aynı yılın ortalarında, Avusturyadaki Naziler Dollfuss'u

Viyana'nın meşhur Opera binası

öldürdüler. Memlekette Nazi rejimi kurulmak üzereyken 140.000 kişilik bir İtalyan ordusunun Avusturya hudutlarında toplanması, bu hale mâni oldu. Çünkü o zamanlar henüz harbe hazır bulunmıyan Almanlar, muvakkat bir zaman için Avusturya işlerinden ellerini eteklerini çekmek zorunda kaldılar.. Hattâ Hitler, Mussolini'yi daha fazla tatmin etmiş olmak için 1935 yılı martında Reichstag'da söylediği bir nutukta: "Almanyanın hiçbir suretle ne Avusturyayı ilhak etmek, ne de onun topraklarından bir parça almak niyetinde olmadığını" resmen ilân etti. Ama bu hal, Almanyanın 1938 yılında Avusturyayı ilhak etmesine bir mâni teşkil etmedi. Bu suretle uzun yıllar boyunca bağımsız yaşayan, ap ayrı bir kültüre, başka bir dine, farklı geleneklere sahip bulunan Avusturyalılar, Almanların esareti altına girdiler. Bu esaretin bir icabı olarak da, Almanlarla aynı safta İkinci Dünya Savaşına katıldılar..

Bugünkü işgal bölgeleri: İkinci Dünya Savaşı sonunda Almanya mağlûbolunca, Avusturya da Müttefiklerin işgali altına girdi. Bugün Avusturya, biri Rus, biri Amerikan, biri İngiliz, öteki de Fransız olmak üzere dört işgal bölgesine ayrılmakta, Viyana şehrinde bulunmakta olan Müttefiklerarası Kontrol Komisyonu Avusturyayı fiilen idare etmektedir. Birleşik Amerika İşgal Bölgesi Yukarı Avusturya ile Salzburg eyaletini ihtiva etmektedir. İngiliz İşgal Bölgesi Avusturyanın güneyinde Styria ve Carinthia eyaletlerini ihtiva etmektedir. Sovyet İşgal Böl-

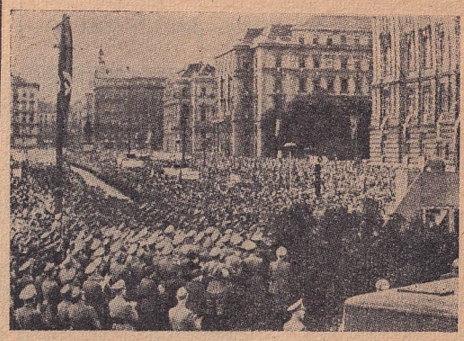

Nazi işgalinde Viyana'da bir miting

si; Avusturyanın doğusiyle güney-doğusunu içine almaktadır. Fransız İşgal Bölgesi: Avusturyanın Tyrol ve Foralberg eyaletlerini içine almaktadır. İşgal bölgelerinin nüfusu: 1) Amerikan İşgal Bölgesi: 1.586.000; 2) Sovyet İşgal Bölgesi: 1.357.000; 3) İngiliz İşgal Bölgesi: 1.302.000; 4) Fransız İşgal Bölgesi: 593.000; 5) Büyük Viyana Bölgesi: 1.920.000 olmak üzere topyekûn 6.758.000 dir.

Bugünkü partiler: Avusturyanın kurtarılışından birkaç ay sonra, yani 25 kasım 1945 tarihinde yapılan seçimlerde, Halk partisi 1.598.000 rey almak suretiyle 86 milletvekili; Sosyalist partisi 1.428.000 rey almak suretiyle 75 milletvekili; Komünist partisi ise 174.000 rey almak suretiyle 4 milletvekili çıkarmış bulunmaktadır. Avusturyanın şimdiki başbakanı Fige, Halk partisi mensubudur. Kabine üyelerinden sekizi Halk partisine, altısı Sosyalist partisine, bir tanesi de Komünist partisine mensuptur.

Bugünkü müşkül durum: Avusturya bugün çok ağır iktisadi buhran içinde kıvranmaktadır. Buna başlıca sebep,

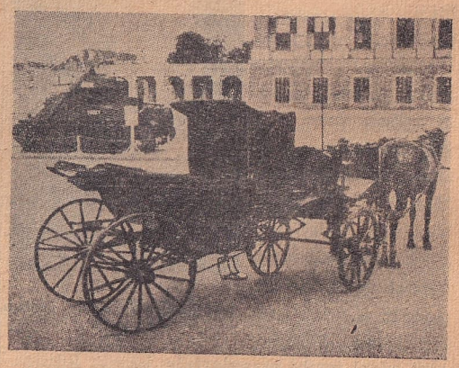

Viyana'da Schönbrunn şatosunun avlusunda işgal kuvvetleri tankları

Avusturyanın harb içinde uğradığı ağır tahribattır. Avusturya Ticaret Bakanlığının yayımladığı resmî rakamlara göre İkinci Dünya Savaşının Avusturyada doğurduğu maddi zararlar iki, iki buçuk milyar mark arasında tahmin olunmaktadır. Günlerce muhasara altında kalan ve sokak muharebelerine sahne olan Viyana şehri ile Gü-

ney Avusturya bölgelerinin zarar ve ziyanları bir milyar iki yüz milyon mark olarak tahmin olunmaktadır. Gene Avusturya Ticaret Bakanlığının yayınladığı resmî rakamlara göre, Avusturya sanayiinin istihsal kudreti harb öncesi yıllarına nazaran bugün ancak yüzde 20 veya 25 raddesindedir.

Bugünkü Viyana'da açlık: Süprüntüleri karıştıran çocuklar

Avusturyanın iktisadi durumunu zorlaştıran âmillerden biri de nakil vasıtalarının kifayetsizliğidir. Çünkü mevcut nakil vasıtalarının mühim bir kısmı bozuk olup esaslı bir tamire ihtiyaç hissettirmektedir. Bundan ötürü de, muayyen bir istihsal bölgesindeki sanayi mahsullerini, diğer bir bölgeye nakletmek ayrı bir zorluk teşkil etmektedir. Avusturyanın çekmekte olduğu kömür sıkıntısı da, ayrıca mevcut nakil vasıtalarının muntazam işlemesine engel olmaktadır. Meselâ 1946 yılında, Avusturyanın İngiliz İşgal Bölgesindeki kömür istihsalâtı harbden önceki istihsalâtın ancak yüzde 25 ini bulmakta idi. Halbuki Avusturya, kömür istihsalâtının en yüksek randıman verdiği yıllarda bile, dışarıdan her yıl en aşağı üç milyon ton kömür ithal etmek zorunda kalırdı.

Bugünkü Viyana'dan bir manzara: Rus subayı ve Viyanalı kadın

Bugün Avusturyanın karşılaştığı zorlukların en başında yiyecek maddeleri kifayetsizliği gelmektedir. Oldukça ileri bir sanayi memleketi olan Avusturya, harbden önce, başlıca gıda maddelerini Macaristan ve Yuguslavya gibi ziraat memleketlerinden ithal etmekte idi. İkinci Dünya Savaşının sonunda ortaya çıkan anormal durum, bu imkânları kaldırmış ve Avusturya şiddetli bir gıda maddeleri buhranı çekmiye başlamıştır. Bu hususta okuyucularımıza küçük bir fikir vermek için şu rakamları zikretmek kâfidir: 1946 yılında, Viyana Müttefiklerarası Kontrol Komisyonu, Avusturya halkı için şu kalori miktarını tesbit etmişti: Ağır işlerde çalışan işçilere günde 2700; diğer işçilere 1850; memur ve müstahdemlere 1450; on iki yaşına kadar olan çocuklar için 1300; diğer halk için 1200 kalori.

Avusturyadaki iktisadî durumun fecaatini arttıran âmillerden biri de, memleketin, birbiriyle hiçbir ekonomik ilgisi olmıdört işgal bölgesine ayrılmış olmasıdır. Avusturya barışı yapılmadıkça, Avusturyadaki işgal orduları geri çekilmedikçe, Avusturyada normal yaşayışın başlıyamıyacağı pek aşikârdır.

(Hasan Âli Ediz)

HAMİDİYE KRUVAZÖRÜ — Hamidiye kruvazörü, İkinci Abdülhamit devrinde, Türk donanmasını öldüren bu padişahın Türk denizciliğine karşı işlediği büyük suçu ve günahı affettirmek istiyormuş gibi, kendi hükümdarlığının son yıllarında ısmarladığı mahdut harb gemilerinden biridir.

Hamidiye 1900 de İngilterede Elswick'deki Armstrong tezgâhlarına sipariş edilerek 1901 de omurgası kurulmuş, 25 eylûl 1903 te denize indirilmiştir. 1904 te ikmal edilerek yanılmıyorsam 1905 te İstanbula gelmiş ve hizmete girmiştir. Buna "hizmete girmiştir" demektense "Halice girmiştir" demek yerinde olur. Çünkü gene aynı yıllarda İngilterede yapılmış olan Ertuğrul yatı ve Amerikada inşa edilmiş olan Mecidiye kruvazöriyle beraber, İstanbula gelen Hamidiye, hemen Mecidiye ile beraber Halice sokulmuş ve Abdülhamit devrinde Türk donanmasının mezarlığı haline gelmiş bulunan Haliçte, daha o gün cephaneleri çıkarılmıştır. Çünkü vehimli padişah, Abdülâziz'in hal'i sırasında Dolmabahçe önünde demirli bulunan donanmanın sarayı denizden abluka etmek suretiyle bu hâdiseye iştirak etmiş olduğunu asla unutamıyor ve donanmadan korkuyordu. Haliçte yatan gemilerdeki topların bütün cephanesi çıkarılır, hattâ top kamaları ve tüfeklerin iğneleri bile karadaki depolarda saklanırdı. Gemilerde kömür bulundurulmazdı. Bir defa eski zırhlılardan birinin bacasından biraz duman çıktığı hafiyeler tarafından görülerek padişaha curnal edilmişti. Abdülhamit, zırhlıya hemen yaver paşalar göndererek geminin niçin fayrab ettiğini tahkik ettirmiştir. Alelacele yapılan bu tahkikatın neticesi şudur: Zırhlıda bulunan 20-30 kadar bahriye askeri için, geminin mutfağında yemek pişirmek maksadiyle yakılan ateşten biraz fazla duman çıkmıştır. Bundan sonra vehhamlığın timsali olan Abdülhamit, gemilerde yemek pişirilmiyerek bahriye askerlerine karadaki mutfaklardan birinde pişirilen yemeklerin dağıtılmasını irade buyurmuştur. Hâdisenin bu kısmının doğruluğunu garanti edemezsem de şimdi adını unuttuğum bir zırhlıda, bu acayip vakanın cereyan ettiği muhakkaktır.

Hamidiye ile Mecidiyede; donanmanın Haliçte yatan ve bâzıları durup dururken batan bir kısım gemilerin arasında karinaları midye tutmıya mahkûm edildiler. Çünkü gemilerin bir kısmı 1897 Osmanlı - Yunan Harbinde seferber edilerek Çanakkaleye gönderilmiş; sonra Nâra limanında demirliyerek 1908 İnkılâbına kadar, 10 yıl müddetle Nârada yatmıştı. İki yeni kruvazörün ve İtalyada Ansaldo tezgâhlarında tamir ve tecdidedilmiş olan Mesudiye

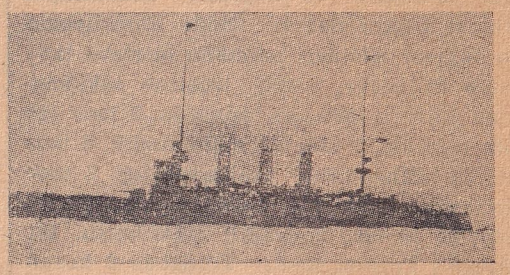

Hamidiye kruvazörü

zırhlısının Haliçteki ikametleri de 1908 e kadar devam etmiştir. Yalnız Hamidiye, o zamanlar torpido kruvazörü denilen Berki Satvet ile beraber, Sisam'da patlıyan bir isyanı bastırmak üzere, bir defacık denize çıkmıştı. Bu iki geminin savurduğu birkaç mermi ile bastırılan isyanda, Hamidiyenin topları ilk defa ateş açmak şerefine nail olmuşlardı. Bu atış, 1897 de, Nâra'ya giden donanmadan Mesudiye zırhlısının eski toplariyle yaptığı ilk tecrübe veya nişan atışından sonra, harb gemilerimizin ilk açtığı ateştir. Mesudiye'nin topları, kundakları çürümüş olduğu için, o atışlarda güverteye yuvarlanmışlardı. Sözde Yunan donanmasiyle harbetmek üzere "bâ iradei seniye-i hazreti padişahî" Çanakkaleye gitmiş olan "Donanmayı Hümayunu mahabet makrun" da Nâra koyunda "lenger endazı heybet-ü şevket" olarak kalmıştı.

H a m i d i y e ' n i n e v s a f ı: Hamidiye 3805 deplasman tonluk, muhafazalı denilen soydan bir hafif kruvazördü. 12000 beygir kuvvetinde çift makine ile tecrübelerinde 22 mil gitmişti. Kömürlük-

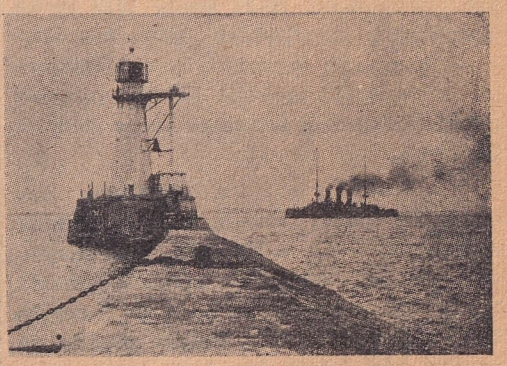

Birinci Dünya Savaşında Hamidiye Odesa'da

leri 600 ton kömür alır ve saatte 10 mil süratle 5000 mil katedebilirdi. Boyu 112, genişliği 14,5, çektiği su 5,3 metre idi. Güvertesi 102 milimetrelik Krupp çeliği ile muhafazalı idi. Top kalkanları ve kumanda kulesi de hafif zırhlarla örtülü idi. O zaman, baş ve kıçta birer tane 45 çap uzunluğunda 150 lik orta top, bordalarında 8 tane 50 çap uzunluğunda 120 lik top ile 6 tane 47 lik, 6 tane de 37 lik hafif top, 1 tane tekerlekli sahra topu, 2 tane de 456 lık tor-

pido kovanı taşıyordu. Toplarında sonradan bâzı değişiklikler yapılmıştır. Önceden bütün topları Armstrong mamulü olduğu halde Birinci Dünya Savaşı içinde, bunlar Krupp toplariyle değiştirilmişti. 1930 da ve 1941 de gemide bâzı tadilât yapılmıştı. 1941 de yapılan tadiller sırasında, arka direği kaldırılmış ve kıçtaki kumanda köprüsüne uçaksavar silâhlar için bir topçu santralı ile telemetre ve projektör konulmuştu. İkinci Dünya Savaşı içinde Hamidiyenin uçaksavar silâhları mümkün mertebe takviye edilmiştir. Gemi, teçhizatı sökülmeden önce şu silâhları taşıyordu: 2 tane 150 lik orta top, 5 tane 76 milimetrelik, 5 tane de 20 milimetrelik uçaksavar top, 2 tane uçaksavar makineli tüfek. Mektep gemisi olduğu zaman, kovanları çıkarılmıştı. Bu itibarla Fransız Deniz Yıllığında 2 kovan taşıdığı hakkında verilen bilgi doğru değildir. Aynı yıllık, Hamidiyenin 70 mayın taşıdığını da yazıyorsa da, bu da tamamiyle yanlıştır. Hamidiye, mektep gemisi olduktan sonra, mürettebatı 350 kişiden 225 kişiye indirilmişti. Kazanları eskimiş olduğu için, son zamanlarda âzami 16 mil yapabiliyordu.

H a m i d i y e ' n i n h i z m e t l e r i: Hamidiyenin asıl hizmet hayatı 1908 den sonra başlar. İngiliz amirali Gambel'in kumandasında 1909 da Ege denizine açılan donanmaya Hamidiye de dahildi. Bu tarihe kadar donanmanın bütün gemileri gibi Hamidiye de talim ve terbiye ile meşgul olmuştu.

1911 de Trablusgarp Harbi sırasında, İtalyan donanması çok kuvvetli olduğu için donanma Çanakkale boğazında, Nâra'da demirlemiş ve Hamidiye de donanma ile beraber, Nâra'da yıpranıp durmuş ve bu yüzden süratini bir miktar kaybetmişti. Balkan Harbi çıkınca, Hamidiye ile Mecidiye, Karadenizde askerî nakliyatın himayesine memur edilmişlerdi. Hamidiye Rauf Bey (Rauf Orbay) in kumandasında Bulgar kıyılarını tarassut ettiği gibi Varna'yı da bombardıman etmişti. O günlerde, bir Bulgar torpidobotu, 20-21 aralık 1912 gecesi Hamidiyeyi torpillemiye muvaffak oldu. Gemi baş tarafı tamamiyle suya gömülmüş bir halde, 7×14 metrelik büyük yarasına rağmen batmadan İstanbula kadar geldi ve Haliçte havuza sokuldu.

H a m i d i y e ' n i n a k ı n ı: Hamidiyenin yarası süratle tamir edildikten sonra, ocak 1913 te Nâra'da yatan donanmaya iltihak etti; fakat geminin içindeki tamir henüz bitmemişti. Bu iş de 5 ocakta bitti. Boğaz önlerinde Yunan gemileriyle yapılan bâzı küçük hareketlere ve müsademelere iştirak ettikten sonra, Hamidiye 14 ocak 1913 gecesi meşhur akınına çıktı. Ertesi gün Yunanlıların Şira adasına vardı. Burada, aşağı yukarı Hamidiye kadar silâhlı büyük yardımcı kruvazör Makedonyayı gördü. Hamidiye ilk önce civardaki barut ve dinamit fabrikasını tahrip ve depolardan birini havaya uçurduktan sonra, dalgakıranın arkasına çekilen ve savaşa hazırlanan Makedonyaya ateş etti. Yanmıya başlıyan gemi, mürettebatı tarafından sığ suda batırıldı. Bundan sonra Hamidiye kendisini takibe gönderilen 4 gemiden mürekkep muhrip filotillâsını görmüş, fakat bunlara görünmeden akınına devam etmişti. Gemi kumandanı Adriyatik denizine gitmek fikrinde idi. Mevcut kömürü oraya kadar gitmesine mâni olduğu için, Beyruta gitmiye karar verdi. İskenderiye yolu üzerinde, ümidettiği gibi, hiçbir Yunan vapuruna raslamadığı için 18 ocakta Beyrut limanına demirledi. Çünkü denizde bacalarından siyah dumanlar saçarak Beyruta gelmekte olan bir harb gemisi görüldü. Gelen geminin baş tarafı Beyruta müteveccih olduğu için şekli görülemiyordu. Bunun Averof olduğu ihtimaliyle Hamidiye kömür almadan hemen limandan fırladı ve 21 mil süratle seyrederek izini kaybetti. Halbuki gelen gemi Almanların - sonradan Midilli olan - Breslau kruvazörü idi. Dördüncü bacası seyir vaziyeti ve rotası icabı görülememişti. Hamidiye bu geminin Alman kruvazörü olduğunu ancak 22 ocakta öğrenebilmiştir. Bu sebeple Hamidiye kömürünü Port - Said'de almıya karar vererek 19 ocakta bu limana demirledi. Hemen kömür almıya başladı. Süveyş kanalı muahedesine göre bir harb gemisinin 24 saatten fazla kanal bölgesinde kalması mümkün değildi. Hamidiyeye de en yakın Türk limanına gidecek kadar kömürden fazlası verilmek istenilmiyordu. Kruvazörün bu tarafsız limanda 24 saatten fazla kalmıya da hakkı yoktu. Ertesi günü saat 2 ye kadar ancak 360 ton kömür almıştı. Bu saatte ya limanı terkedecek, yahutta harb sonuna kadar orada gözaltı edilecekti. Hamidiye, 20 ocakta Port- Said'den hareketle akşam üstü Süveyşe vardı. Gemi, artık kömür tedariki için Kızıldenizdeki Osmanlı iskelelerine gidiyordu. Fakat acaba buralarda kömür var mıydı? Bunu anlamak için Rauf Bey, vakit kazanmak istedi. Geminin makinesinde bir arıza bulunduğu bahanesiyle Süveyş limanında 5 gün kalmak müsaadesini aldı. Tekrar Akdenize çıktığı zaman kömür tedariki için bâzı tedbirler ve tertiplere başvurdu. Hamidiye 25 ocakta Süveyşten ayrılmak mecburiyetinde idi. Kızıldenize geçerek Süveyşe yakın bir koyda demirledi ve Süveyşte iken aldığı tedbirler sayesinde temin edilen mahdut kömürle makine yağını iki gün sonra zanbuklarla getirdiler. Bu sırada İngilterenin Mısır fevkalâde komiseri Lord Kitchener, Hamidiyenin Süveyşe pek yakın bir yerde yattığı için, tarafsızlığı bozduğunu iddia ederek gemiyi bulunduğu koydan 29 ocakta harekete mecbur etti. Hamidiye açık denizde ağır yolla seyrederek ve bazan durarak kömür ve yağ almakta devam etmişti. Gemi 3 şubatta Cidde'ye vardı. Alelâcele ve teşkilâtsız olarak kruvazör harbi yapmıya gönderilmiş olan kruvazör kömür, yağ, yiyecek hattâ para tedarikinde bile binbir güçlük çekiyordu.

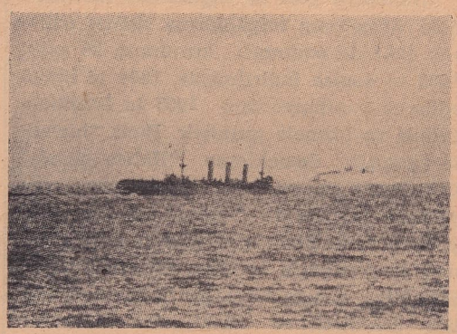

Harbde yaralanan Hamidiye İstanbula gelirken

29 ocakta Harbiye Nezareti, imkân görüldüğü takdirde donanmaya iltihak etmesini tavsiye etmişti. 18 ocakta Mondros deniz muharebesi olmuş; donanmamız, Averofu mağlûbetmiye imkân bulamıyarak Boğaza dönmüş ve mağlûbiyeti kabul etmişti. Rauf Bey, ne yapacağını tâyin etmek için, vaziyeti öğrenmek istiyordu. Hamidiyenin telsizi İstanbulla görüşecek kifayette değildi. Ciddede, kömür ve kumanya aldıysa da, Mondros muharebesinin neticesi hakkında memleketten pek müphem bir cevaptan başka bir şey alamamıştı. 6 şubatta oradan hareketle 10 şubatta Süveyşe geldi, kanalı geçerek Akdenize çıktı. Tabii bu haber, ajanslar vasıtasiyle dünyaya yayıldığı için Yunan donanması komutanı da bâzı tedbirler aldı.

Hamidiye, Akdenizden Adriyatik'e girmiye ve Arnavutluk sahillerindeki eski Yunan gambotlarını vurmıya karar vermişti. Böylece Averof'u bu denize çekmek, donanmamızın Boğaz ağzındaki adalarla Mondros'taki Yunan üssünü ele geçirmesini temin etmek istiyordu. Fakat donanma maddeten ve daha ziyade mânen, böyle bir hareket yapacak kudretten mahrumdu. Hamidiye, İskenderiye yolu üzerinde rasladığı tarafsız vapurları aldatmak ve rotasını belli etmemek için sık sık yol değiştirerek Ege denizine gidiyormuş gibi göründü. 12 şubatta, müthiş bir fırtına ile karşılaştı. Hamidiyenin 281 ton kömürü kalmıştı. Buna rağmen yoluna devam etti ve 13 şubat sabahı Otranto boğazına girdi. Fırtına korkunç bir bora halini almıştı. Gemi, ilerliyemiyordu; bocalıyarak yolunu değiştirmiye mecbur oldu. 14 şubatta Maltanın La Valetta limanına girdi. Burada dostane karşılanarak 3 gün kalmak ve 480 ton kömür almak müsaadesini temin etti. Yunan donanması, Hamidiyenin Maltaya geldiğini haber alınca ilk iş olarak Arnavutluk kıyılarındaki gambot filosunu Yunan ordusunun işgali altına girmiş bulunan Preveze limanına çekti. İkinci bir tedbir olarak da eski küçük İpsara zırhlısı ile 30 mil süratli üç muhribi de, Hamidiye'ye karşı gönderdi.

Rauf Bey, Maltada iken, kara suları dışında kendisini 4 Yunan muhribinin beklediği hakkında bir haber almıştı. Buna rağmen 17-18 şubat gecesi düşman ticaret gemilerini vurmak maksadiyle Maltadan ayrıldı. Gene bora şeklinde bir batı fırtınası ile karşılaştı, denizleri başa almıya mecbur oldu. Şimdi gemi, Sicilyanın batısına doğru seyrediyordu. 18 şubatta iskele makinesinde ehemmiyetli bir iş çıktığından gemi durdu. Yarım yamalak yapılan tamir iki saatten fazla sürdiyse de arıza devam ettiğinden akşama kadar tek makine ile seyretti. Akşam üstü makine tamir edildiğinden Filistin sahillerine müteveccih bir rota takibine başladı. 19 şubatta rasladığı bir

yelkenliyi muayene ettikten sonra, Maltadanberi 1400 mil katetmiş olarak Gazzeye demirledi. 128 ton kömürü kalmıştı.

Hamidiye, Gazzede kömür bulamadığı için Hayfaya hareket etti. Ve o gün oraya vararak Başkomutanlıktan şu talimatı aldı: "İmkân olursa donanmaya iltihak ediniz, imkân yoksa, hareketinizde serbestsiniz. Adriyatik harekâtı tercih olunur."

Rauf Bey Hayfada kömür aldıktan, sağdan soldan umumi harb vaziyeti ve Yunan donanması hakkında malûmat topladıktan sonra, 23-24 şubat gecesi Beyruta vardı. Beyrutta Başkomutanlıktan Arnavutluk sahillerine giderek Garp ordusuna para ve topçu cephanesi götürmek emrini aldı. Rauf Bey bu para ve cephane gelinciye kadar, düşmanı aldatmak maksadiyle 24 şubatta Marmarise doğru denize açıldı. Kıbrıs adası açıklarında gemiyi gene şiddetli bir fırtına bekliyordu. Hamidiye bunu da atlattıktan sonra, 28 şubatta Antalyaya vardı. Bir müddet bu sularda dolaştı. 2 martta Trablusşam civarında. Arvat adasında bir yelkenliden biraz kömür ile, Garp ordusu için tüfek, cephane ve 10.000 altın aldı. Ertesi gün tekrar Beyruta gelerek kömürünü ve suyunu tamamladı. Memleket kıyılariyle temaslarında Yunan donanması ile kendi hedefi ve vazifelerine dair kıymetli haberler de almıştı Bundan sonra Hamidiyeyi tekrar Arvat adasında, İskenderunda, Anamur civarındaki Beşparmak adacığının Babadolan limanında görüyoruz. Gemi, burada kazanlarını temizledikten sonra 8 martta yola çıktı. Ve iki gün sonra Yunan denizine girdi. Bir İngiliz vapuruna raslıyarak hüviyetini öğrendikten sonra, Otranto boğazına doğru yol verdi. Hamidiyeyi karşılamıya memur Yunan gemileri, hep bu sularda idiler. Yunan Bahriye Nezareti Hamidiyenin Suriye kıyılarında dolaştığını haber alınca İpsara zırhlısı ile 2 muhrip ve 1 torpidobotun Doğu Akdenize hareketlerini emretmişti. Bunlar Korfu'da kömür almakla meşguldüler. Hamidiye sert bir yıldız rüzgârına karşı seyrederek ve boğazın İtalya kıyılarına yaklaşarak Adriyatik denizine girdi. 11 mart günü İtalyanın Taranto körfezinde, fakat kıyıdan görülmiyecek mesafede bulunuyordu. 12 mart gecesi, Hamidiye Arnavutluğun Saman (Semeni) iskelesine yol verdikten sonra sabahın yedi buçuk sularında bir gemiye rasladı. Bu, Yunanlıların 3.100 tonluk Leros şilebi idi. Hamidiye mürettebatını aldıktan sonra, boş olan Yunan gemisini dört mahmuz darbesiyle gürültü etmeden, sessizce batırdı. Rauf Bey, gemi kaptanından İpsara zırhlısının Korfu'da olduğunu öğrenmişti. Hamidiye süratle Saman iskelesine giderken Yunan muhribi Lonki'yi gördü. Kendisine verilen vazifeyi yapmak için, bu gemiye görünmemesi lâzımdı. Kruvazör, hemen döndü. Fakat Lonki de Hamidiyeyi görmüştü; hem ona rasladığını telsizle İpsara zırhlısına bildirmiye çalışıyor; hem de tam yolla kaçıyordu. Hamidiyenin telsizi bu haber verme gayretini bozmıya çalıştıysa da İpsara, Hamidiyenin göründüğünü öğrenmiş ve 2 muhriple beraber hemen Korfu'dan yola çıkmıştı. Rauf Bey, artık Saman iskelesine giremiyeceğini ve oraya götürdüğü cephane ile parayı çıkaramıyacağını kestirerek Drac'a doğru seyre başladı. Burada hiçbir düşman nakliye gemisi yoktu. Hamidiye Draç'taki Sırp kuvvetlerinin asker dolu çadırlarını ve barakalarını 120 lik toplariyle beş dakika kadar bombardıman ettikten ve onları bir hayli zayiata uğrattıktan sonra, Şingin'e gitti. Buradaki Sırp kumandanı Draç'tan aldığı haber üzerine Hamidiyeye karşı müdafaa tertipleri almıştı. Limanda 9 vapur vardı. Üçü boş, diğerleri asker ve top yüklü idi. Bunlara, daha Hamidiye gelmeden iç limana girmeleri ve yüklerini boşaltmaları emredildi. Fakat yalnız 2 gemi iç limana kaçabildiler. Öteki gemiler de içeri kaçmıya çalışırken Hamidiye göründü. Rauf Bey gemilere, liman dışına çıkarak teslim olmalarını işaretle bildirdi. Gemiler iç limandan çıkmadıkları gibi dr-

Hamidiye süvarisi Rauf Bey (Rauf Orbay) Balkan Harbinde

şarıdakiler de içeri kaçmak istediklerinden kruvazörün topları 3500 metreden ateş açtı. Hamidiye, ateşini görebildiği 5 gemiye tevcih etmişti. Karadaki yüksek tepelerden muhasara topları, Hamidiyeye mukabele ettiklerinden gemi 4500 metreye açıldı. Bir saat süren bombardımanda Hamidiye 100 kadar mermi atmıştı. Bu gemilerle Arnavutluk bayrağı çekmiş bir yelkenli haraboldu. Gemilerden birinde bulunan 900 Sırp askerinden bombardımandan sonra, yalnız 25 kişi kalmıştı.

Hamidiye bu beş gemiyi tahrip ve iç limandaki askerî mevkileri de kısaca bombardıman ettikten sonra, Şinginden ayrıldı. İç limanda bulunan asker ve top yüklü üç gemi, dışarıdan görünmediğinden hiçbir isabet almamışlardı. Fakat panik yüzünden onlarda da insan ve mal kayıpları olmuştu.

Kruvazör, Avusturyanın Pola telsiz istasyoniyle - evvelce iki hükümet arasında yapılan gizli bir anlaşmaya göre - muhabere tesis etmek ve kendi kömür gemisine haber yollamak için önce Adriyatikteki Avusturya adalarına doğru seyretmişti. Fakat muhabere tesisine muvaffak olamayınca dönerek Adriyatikten çıktı. Hiçbir düşman gemisi nisbeten dar bir boğaz olan Otranto'da Hamidiyenin yolunu kesmiye muvaffak olamadı.

Kruvazör kömür almak üzere 16 martta İskenderiyeye demirledi. Geminin kömürlüklerinde 20 ton kömür kalmıştı. Hamidiyenin bu son akını, Balkanlı düşmanlarımız üzerinde pek büyük bir mânevi tesir hâsıl etmişti. Düşman kıyılarında, âdeta Barbaros'un zamanındaki gibi bir korku uyanmıştı. Memleketimizde ise, Hamidiyeye pek haklı olarak "Kahraman" sıfatı verilmişti. Karada ve denizde talihsizlikler ve mağlûbiyetler içinde geçen Balkan Harbinde, Türk milletinin yüzünü güldüren mahdut kahramanca savaşlar arasında, halk üzerinde, en mâneviyatı yükseltici kahramanlık, Hamidiyenin akını olmuştur.

Hamidiye, İskenderiyeden 400 ton kömür almak istedi. İngilizlerin tazyiki ile gemiye liman içinde kömür verilmedi. Rauf Bey 16-17 mart gecesi Mısır kara suları dışına çıktı. O sırada İskenderiyede bulunan ve Hayfa demiryollarına kömür götüren Arnavut bayrağı çekmiş, iki yelkenliyi limanın su istimbotları vasıtasiyle dışarı çektirdi ve bu gemilerden 450 ton kömür, 900 kilo makine yağı aldıktan sonra Gazzeye gitti. Burada mürettebat 3 gün dinlendi. Onlar bu istirahati hak etmişlerdi. Kruvazör, sonra Hayfa'ya giderek batırdığı Leros vapurunun mürettebatını oraya çıkardı. Orada tekrar kömür aldı. Beyruta gelerek Garp Ordusu için aldığı, fakat veremediği cephane ve altınları çıkardı.

Gemi İskenderiyeye varıncıya kadar 800 mil katetmiş, bu kış mevsiminde, birçok fırtınalara göğüs germiş; makine ve kazanlarında ârızalar çıkmıştı. Kahraman mürettebatı da pek yorgun bir halde idi. Başkomutanlık mürettebatı dinlendirmek ve tamiratı yapmak üzere Hamidiyenin Kızıldenize gitmekte serbest olduğunu bildirdi. Hamidiye 22 martta Beyruttan ayrılarak Anamur civarında Babadolan'ın doğusundaki Kavalyer limanında üç gün kaldı.

Rauf Bey, Başkomutanlığa «Mürettebatımın mâneviyatı mükemmeldir. Bir miktar cephanem var. Kati mecburiyet olmadıkça Kızıldenize gitmem» diye bir telgraf çekmişti. Emekli piyade albayı Fevzi Mardini Beyin himmetiyle tedarik edegeldiği kömürden küçük bir kısmını bu sahillere gönderilen yelkenlilerden iki defada aldı. Anamur, Antalya, Alanya, Manavgat kıyılarında dolaşıyor; icabettikçe buralarda münasip gördüğü iskelelere uğrıyordu.

Hamidiye 29 martta Girit ve Kıbrıs arasında yeni bir akın yapmak üzere, Antalyadan ayrıldı. Ertesi gün kiremit ve maden suyu yüklü bir Yunan yelkenlisi görerek gemiye el koydu ve yedeğine aldı. Dümen makinesi bozulup duruyor, fırtınalı havada bunu tamirle uğraşmak lâzım geliyordu. Rauf Bey yedeğindeki gemiyi Beşparmak limanına demirletti ve düşmana bir tuzak kurmak üzere iki tane 37 lik topla 1 makineli tüfeği kruvazörün topçu kaptan muavininin komutasında bir asteğmen ve 8 erle beraber karaya çıkardı.

Hamidiye'nin bu küçük kuvveti sonradan bir Yunan muavin kruvazöriyle çarpışmış ve bu iki mini mini Türk topu 75 lik bir top ve 6 tane Maxim topu ile mücehhez gemiyi zedeliyerek kaçırmıştı. Kruvazör, 1 nisan akşamı buradan hareketle bâzı yerlere uğrıyarak Gazze'ye kadar uzandı. Gazze'de sahile gönderdiği filika, fırtınadan devrildi; sekiz er şehidoldu. Filikadaki diğer subaylarla erler kurtarıldılarsa da geminin ansızın harekeli üzerine Gazze'de kaldılar.

Hamidiye, artık esaslı tamire muhtaç

Hamidiye subayları bir arada (Balkan Harbinde)

bir hale gelmişti. 12 milden fazla yapamıyordu. Gemi, 6 nisanda Port-Said'e geldi. Kanalı geçerek 13 nisanda Cidde'ye vardı. Ertesi günü Cidde'den hareketle Hudeyde'ye, oradan da Kameran adasına gitti. Kameran'a vardığı zaman Boğazdan çıktığı gündenberi tam 11.200 mil yapmıştı. Hamidiye, 23 nisandan itibaren Yemen vilâyeti emrine verildiğinden Kızıldenizde dolaştı. Geminin makinelerindeki arızalar pek artmıştı. Kameran'da mümkün olan tamiratı yaptıysa da iklim tesirleri yüzünden geminin kımıldayamıyacak hale geleceği anlaşılıyordu. 30 mayısta Londra Sulh Muahedesi de imzalanmıştı. İstanbuldan aldığı müsaade üzerine 15 haziranda Kameran'dan hareket ederek Süveyş'e geldi, fakat Başkomutanlık Vekâletinden aldığı yeni bir emir üzerine Süveyş'te kaldı.

Balkan devletleri arasından çıkan İkinci Balkan Harbinden sonra, Hamidiye 21 ağustosta Süveyş'ten hareket ederek Gazzede terkettiği filikayı ve mürettebatı aldıktan sonra, Çanakkale rotasında seyre başladı. Nikarya adası açıklarında iskele makinesi durdu. Tek makine ile saatte 5,5 mil yaparak 26 ağustosta İzmire vardı. Orada makinelerinin arızaları tamir edildi. Oradan İstanbula dönen Hamidiye 7 eylûl sabahı Yeşilköyde törenle karşılandı ve o gün Modada yapılan deniz yarışlarında bulundu, halkın heyecanlı tezahürleriyle selâmlandı. Kruvazör, yedi ay yirmi dört gün devam eden akını sırasında 14.000 mil katetmiş ve "Kahraman" unvanını kazanmıştı. Hamidiye, 8 eylûl 1913 günü tamir edilmek üzere Haliç'e girdi.

B i r i n c i D ü n y a S a v a ş ı n d a H a m i d i y e: Kruvazörü İstanbula dönüşünden bir yıl bir ay yirmi gün sonra yeni bir vazife bekliyordu. Birinci Dünya Savaşı ağustos 1914 te başlamıştı. Türk donanması Alman amirali Souchon'un komutasına verilmişti. 28 ekim 1914 günü Karadenize çıkan ve ertesi günü Rus limanlarını bombardıman eden Türk harb gemileri arasında Hamidiye de vardı. Hamidiye'nin hissesine Kefe limanı düşmüştü. Gemi, Kefe ahalisine 2 saat müsaade ettikten sonra, 15-20 dakika kadar kışlaları, yakıt depolarını vesaireyi tahribetti. Avdette bir Rus yelkenlisi ile bir Rus şilebinin mürettebatını alarak ikisini de batırdı. Sonra Boğaza döndü.

Hamidiye'nin Karadenizdeki vazifesi, üstün Rus kuvvetleri karşısında çok çetindi. Trabzona yapılan askerî nakliyatı himaye ediyordu. Bu arada 20 kasım 1914 te Toapse'yi, 25 aralıkta Batumu bombardıman etti.

3 kasım 1915 te, Hamidiye Karadenizde Kagul sınıfı bir Rus kruvazörü ve dört muhriple karşılaştı. Bu 6.800 tonluk Rus kruvazörü, 12 tane 15 lik, 12 tane 7,5 luk top taşıyordu. Sürati 23 mildi. Dört muhrip de ilâve edilince, bu Rus kuvveti karşısında Hamidiye'nin vaziyeti pek tehlikeliydi. Bir ölüm kalım yarışı başladı. Hamidiye hem çekiliyor, hem de yalnız kıç 15 lik tek topu ile düşmana ateş edebiliyordu. Uzakta görünen bir duman Rus gemilerini korkuttu. Bunu Yavuz sandılar ve takipten vazgeçtiler. Tarafsız bir İtalyan gemisi olan bu vapuru Ruslar, kızgınlıklarından hemen batırdılar, sonra tekrar Hamidiyeyi kovaladılarsa da yetişemediler. Bu savaşta Hamidiye bir tek 7,5 luk mermi isabeti almıştı. İnsanca zarar yoktu. Hamidiye tehlikeyi atlattıktan sonra, gece rotasını değiştirdi ve Midilli ile birleşerek Rus kıyılarına gitti. İki gemi, Kırım sularında Rus muhriplerine rasladılar, on dakika kadar zararsız top ateşinden sonra, Boğaza döndüler.

24 ocak 1915 te Hamidiye ile Midilli, bütün Rus filosuna rasladılar. Rus kruvazörleri ile aralarında tekrar heyecanlı bir yarış başladı. Fakat Ruslar, bütün gayretlerine rağmen, top menziline giremediler.

1915 nisanının 3 üncü günü Hamidiye, Mecidiye ve dört muhrip Odesa'yı bombardımana gittiler. Mecidiye bir mayına çarparak sığ suda battı. Hamidiye, kardeşinin mürettebatını alarak Boğaza döndü. 1915 mayısından itibaren Hamidiye, Zonguldak'a gidip gelen kömür gemilerini himaye ediyordu. Bir defasında Rusların iki büyük yeni muhribiyle karşılaştı. Bu gemilerdeki toplar 14.000 metreye ateş ediyorlardı. Bu topların Hamidiye'nin 15 liklerinden daha uzun menzilleri oldukları anlaşıldı. Muharebe başlayınca Hamidiye'nin iki 15 lik topunun ikisi de bozuldu. Ruslar, kruvazörün refakatinde bulunan ve sahilde baştan kara etmiş olan kömür gemilerini batırdıktan sonra tam yolla kaçtılar. Bu bozulan Armstrong toplarının yerine son sistem Krupp topları konuldu.

Bolşevik İhtilâlinden sonra, Hamidiye üç muhriple beraber, Odesa'ya ve Sivastopol'a gitti. Orada Ruslar tarafından yüzdürülmüş olan Mecidiye kruvazörüne törenle Türk bayrağı çekildi. Hamidiye Sivastopol'dan Kefe'ye giderken Yaltadaki Alman bataryaları, geminin, al sancağını kızıl Sovyet bayrağı sanarak üzerine ateş açtılar. Bir mermi iskele bordasına isabet etti ve parçaları telsiz antenlerini kesti. Kruvazör, muhriplerle beraber Azak denizine girdi ve oradaki Rus bataryalarını iskat etti.

Hamidiye 10 temmuz 1918 günü henüz makineleri işliyecek vaziyette olmıyan Mecidiye'yi yedeğine alarak İstanbula getirdi.

Birinci Dünya Savaşı sonunda, Mondros Mütarekesine tevfikan Hamidiye de Haliç'e girdi. Bütün gemilerimiz gibi onun toplarının cephanesi, kamaları ve nişangâhları çıkarıldı. Mürettebatının büyük bir kısmı terhis edildi. Mahut Sèvres Muahedesiyle de Türkiyeye yedi gambot ile altı küçük torpidobot bırakılıyor ve diğer harb gemilerimizin Müttefiklere teslim edilmesi lâzım

Hamidiye eratı bir arada (Balkan Harbinde)

geliyordu. Fakat İstiklâl Harbinin zaferi, diğer harb gemilerimiz gibi, Hamidiye'yi de kurtardı. Zaferden sonra, ilk önce tamir edilerek denize çıkan gemi Hamidiye oldu. Kahraman Hamidiye'nin başka bir şerefi de vardır ki o da, Atatürk tarafından ilk ziyaret edilen Türk harb gemisi olmasıdır. Bu kahraman Türk gemisi, uzun ve şerefli bir hizmet hayatından sonra, denize indirilişinin 44 üncü yıldönümü sıralarında, donanma kadrosundan çıkarıldı. F a k a t h i z m e t i b i t m i ş d e ğ i l d i r. Kahraman Hamidiye, şimdi Gölcükte yatıyor ve orada Hücum Filosu Komutanlığının sancak gemisi olarak gene vazife görüyor.

K ı s a b i b l i y o g r a f y a: Emekli Kurmay Albay Mithat Işın; 1912 - 1913 Balkan Harbi Deniz Cephesi. Fevzi Kurdoğlu; Cihan Harbinde Deniz Muharebeleri — Türk donanması ne yaptı? Muharririn basılmamış şahsi notlariyle hâtıraları. *(Abidin Dav'er)*

HANIMELİ — Çok yaşayıcı olduğu için biraz bahçesi olan her evin dikip yetiştirdiği bu bitki, Türklerin pek sevdiği güzel kokulu çiçekler verir. Bakıldığı ve yerini sevdiği zaman büyür.

Hanımeli

Teknik adı «lonicera» olan hanımeligiller familyasının tip bitkisidir. Fransızlar bu bitkiye «chèvrefeuille» derler. Türkiyenin her tarafına yayılmış olan bitkinin tabii olarak yetişenleri de vardır. Çiçeklerinin krem renginde olan nev'i pek güzel kokar. Buna âdi hanımeli (lonicera caprifolium) derler. Bir de çiçeklerinin sarı rengi ve zarif biçimiyle cazip yabani hanımeli (lonicera périchymenum) vardır. Bu-

nun çiçekleri âdi hanımeli kadar kokmazsa da göz alıcı bir güzelliğe maliktir. Bir de çiçekleri menekşe renginde olan hanımeli vardır. Bunlardan maada çiçekleri kırmızımsı renkte ve daima açan bir çeşidi de vardır (lonicera semperflorens).

Hanımeli, yalnız güzel manzarasiyle, çiçeklerinin lâtif kokusu için insanların sevdiği bir bitki değildir. Bunun çiçekleri terletici ve göğüs yumuşatıcı hassaya maliktir. Çiçekleri iyice açıldığı zamanda toplanmalı, gölgelik bir mahalde kurutulmalı, sonra ağzı cam kapaklı kavanozlarda saklanmalıdır. Bu kurutulmuş çiçeklerden bir tutam miktarı sıcak suya konarak çay gibi kaynatılarak içilirse, soğuk algınlıklarında, göğüs tıkanıklıklarında faydalı tesiri görülür.

Hanımelinin, yaprakları da kaabız hassaya maliktir. Yapraklar taze koparılır ve suda kaynatılarak içilirse, ishali keser.

Hanımelinin çiçeklenme devri sonunda, döktüğü meyva, idrar verici hassaya maliktir.

Hanımeli yaprakları ve yeşil kısımları koyun, keçi gibi hayvanlara gıda olarak çok miktarda verilmemelidir. Yaprakların terkibinde tanen bulunduğundan kuzular müteessir olur.

(Dr. H. Atalgın)

HAVA PİYADE TÜMENİ — Piyade veya zırhlı tümenlerin teşkilâtı yapılırken en çok dikkate alınan, bu birliklerin taktik alanda kullanılmaları keyfiyetidir. Halbuki hava piyade tümeninin teşkilâtı her şeyden evvel hava yoliyle nakledileceği düşünülerek yapılır. Bunların techizatı, silâhları ve teferruata kadar her şey hava araçlarının taşıma kabiliyetine ve inişteki teknik şartlara uydurulur.

Biz şimdi bir hava piyade tümeninin teşkilâtiyle meşgul olacağız. Bir tümen başlıca dört unsurdan ibarettir: 1) Tümen karargâhı; 2) Destekleyici uçak kuvveti; 3) Yardımcı ve ikmal birlikleri dahil olduğu halde hava piyadesi; 4) Nakliye uçakları ve bunların teşkilâtında bulunan bir kısım av uçakları. Hava piyade tümeninin en çok göze çarpan vasıflarından biri muharebede, nakliyatta ve ikmalde hava kuvvetine âzami derecede bağlı olmasıdır. Ekonomoik sebepler yüzünden, yüksek komutanlık her hava piyade tümenine onunla her zaman beraber çalışacak hava kuvvetlerini terfik edemez. Yapsa, yapsa her tümene birer keşif filosu verebilir. Bu tümenlerin ne kadar hava kuvvetine muhtacolduğunu evvelden kestirmek de mümkün olamaz. Bunu yapacakları harekâtın önemi meydana çıkartır. Bu öneme göre, hava kuvveti de filodan, hava tümenine kadar yükselebilir.

Hava piyade tümeninin aldığı görevi başarmasında komutanın büyük payı vardır. Müşterek harekâtın sevk ve idaresi çok bilgiye dayanan bir hazırlığa ve her şeyin tam vaktinde yapılmasına bağlıdır. Bu işler komutandan, herkeste bulunmıyacak hassalar ister. Bu arada komutanın hava sınıfından mı, yoksa karacılardan mı olması lâzımdır? diye bir tartışma konusu da vardır. Komutan ister havacı, ister karacı olsun, ondan istenen; her iki cins harekât hakkında esaslı bilgi sahibi olmasıdır. Böyle bir komutanın kurmayı üç kısma ayrılır: 1) Hava piyadesinin kurmayı; 2) Destekleyici hava kuvvetleri kurmayı; 3) Nakliye kuvvetleri kurmayı. Bu kurmayların çalışmaları karşılıklı olarak ayarlanmış bulunmalıdır.

Muharebenin cereyanı esnasında tümenin emir ve komutası bazan birbirinden

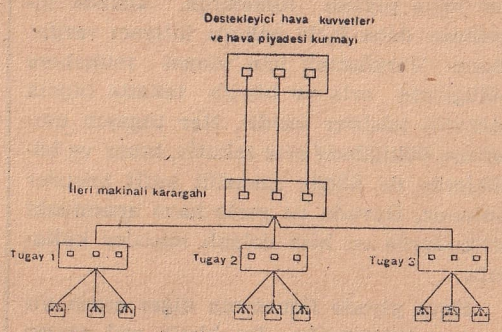

Nakliye, hava piyadesi ve hava kuvvetleri arasındaki bağlılık şeması

çok uzakta kalan iki kısma bölünür. Karargâh mensuplarından bir kısmı "geri genel karargâh" olarak hareket üssünde kalır. Bunların görevi üst komutanlıkla irtibatta bulunarak takviye kuvvetlerinin ve ikmal maddelerinin iniş bölgesine gönderilmesine nezaret etmektir. Karargâhın diğer kısmı (tümen muharebe idare yeri veya ileri genel karargâh) iniş yerinde bulunur. Bunlar muharebeyi sevk ve idare ederler. Tümen karargâhı devşirme olarak teşkil edilemez. Burada bulunan subaylar birbirlerini gayet iyi tanımalı ve görevlerini gayet iyi bilmelidirler.

Hava piyadesinin ve hava kuvvetlerini kullanılmasından bir şey beklemek için modern harbin üç buutta nasıl cereyan ettiğini bilmek lâzımdır. Artık komutan, mesafe, menzil, mevzi, bölge gibi hususlar hakkındaki eski düşüncelerini değiştirmek zorundadır. Artık hava piyadesi için aşılmıyacak bir engel yoktur. Düşmanın havadan kuşatılması da yerden kuşatılması kadar kaabildir. Bu sınıf süratli olduğundan kuşatma daha çabuk yapılıyor. Bu da komutanın kendisine güvenmesini ve sorumluluktan daha fazla çekinmemesini icabettiriyor. Hava piyadesinin komutanları daha mahir taktisiyen, daha kuvvetli azme malik, açık ve kesin ifade sahibi kimseler olmak zorundadırlar. Tümen kurmayına gelince, bunlar da o kadar değişik durumla karşılaşırlar ki bu durumların hepsine vefa edecek birer şema bulmak mümkün değildir. Bunlar yalnız hakikate değer vererek, türlü sınıflar arasındaki işbirliğini, haber mübadelesini, bindirme ve indirmeyi, hava himayesini ve muharebeyi sevk ve idare etmelidirler. Bunların hazırlıyacakları emirlere göre, daha aşağı kademe komutanları (tugay, tabur ilh...) da birliklerine daha tafsilâtlı emirler vereceklerdir. Eğer bu komutanların karargâhları da tümeninkine benzerse idare âzami derecede kolaylaşır. Bundan maada her tabur karargâhında, destekleyici hava kuvvetiyle, taşıt kuvvetlerine mensup birer irtibat subayı bulunur. Bunlar devamlı olarak asıl komutanlıklariyle irtibatta kalırlar ve bağlı bulundukları tabur komutanlarına teknik tavsiyelerde bulunurlar. Velhasıl hava piyade tümeninde eri komutana bağlıyan çok sağlam bir emir ve komuta sistemi mevcuttur.

Hava piyadesi ikiye ayrılır: 1) Hafif birlikler; 2) Ağır birlikler. Normal olarak birinciler paraşütle iner. İkinciler de plânörle.

Hafif birliklerin görevi: Bir hava indirme üssü tesis etmek ve ağır birliklerin inmesi için gereken hazırlıkları yapmaktır. Yani bunlar tanımadıkları bir araziye inecekler ve evvelden kestirilemiyen zorlukları yeneceklerdir. İşte bu birliklerin silâhları bu göreve uydurulmuştur. Bunların silâhları da paraşütle indirilen kutular içine yerleştirilmiştir. Yalnız bu silâhları indikten sonra kimlerin kullanılacağını tâyin etmek ve muhakkak onların kullanmasını istemek doğru olmaz. Eğer muharebe durumu imkân verirse bölük komutanı inen eratı toplıyarak onların yetişmelerine göre silâhları dağıtır. Şayet birlik iner inmez düşman mukavemetiyle karşılaşırsa, bu takdirde her paraşütçü eline geçirdiği silâhı kullancak demektir. Bu da eratın her silâhı kullanmayı bilmesiyle mümkündür. Hava piyade mangasını bir çavuşla dokuz erden ibaret kabul edebiliriz. Bu da üçe bölünür. Her grup bir onbaşiyle iki erden ibarettir. Bir manganın on kişiden ibaret olması taşımada kolaylık sağlıyor. Dört manga (biri takım erkânı) bir araya gelerek bir takım teşkil ederler. Bunun mevcudu 40 erdir. Bir takımda bir veya iki tanksavar tüfeğiyle, üç H. M. T. (hafif makineli tüfek) bulunur. Paraşütçülerin en az üçte birinde otomatik tabanca olmalıdır. Takıma küçük alev makineleri verip vermemek de üzerinde durulacak bir konudur. Tabur üçer takımlı üç bölükten ibarettir. Yalnız refakat silâhı olarak 4 A. M. T. (ağır makineli tüfek) ve 50 milimetrelik 4 havan topu vardır. Bunlar, birliğin inişini müteakıp paraşütle indirilir.

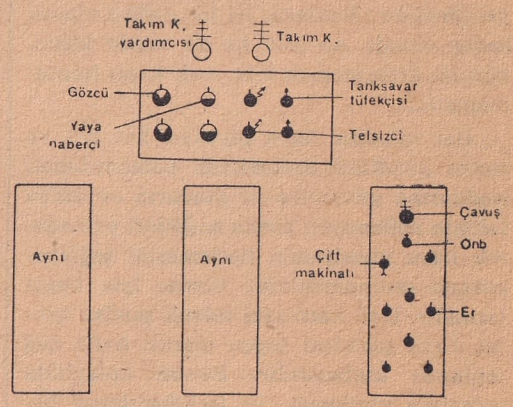

Hafif hava piyadesi takımı şeması

Ağır hava piyade bölükleri dört takımdır. Dördüncü takım refakat silâhlarından terekkübeder. Bu takım hafif bölükle ağır bölük arasındaki başlıca farkı teşkil eder. Bunların refakat silâhları paraşütle atılmaz; taşıt uçakları veya plânörlerle yere indirilir. Bu takımlarda dört A. M. T., iki 81 milimetrelik havan veya tanksavar topu bulunur. Taşıma ve indirme zorlukları yüzünden hava piyadesine az tanksavar silâhı verilmiştir. Her ağır bölükte bulunacak

olan iki tanksavar topunun, piyade topu evsafına malik olup olmaması üzerinde durulacak bir noktadır. Piyade topu topçu himayesi de yapabilir. Bundan başka iki top arasında büyük bir ağırlık farkı olmayıp piyade topu 200 kilogram daha ağırdır. En çok düşünülecek olan cephane ağırlığıdır. 7,5 luk piyade topunun mermisi tanksavar topununkinden yedi defa daha ağırdır. Modern harbdeki ateş kesafeti mevcut ağır silâhların bir elden kullanılmasını çok zorlaştırıyor. Bu, üzerinde durulacak bir noktadır. Bugüne kadar ateşin bir elden idaresi ön plânda idi. Hava piyadesinde bâriz olan vasıflardan biri de, emir ve komuta ile ateş idaresinin mümkün olduğu kadar merkezileştirilmemesidir. O kadar ki en küçük birlikte bile destekleyici silâhların bulunması icabeder. Yalnız bu, hiçbir zaman silâhların dağılmasını ve idarelerinin plânsız yapılmasını icabettirecek şekilde olmamalıdır. Bu silâhların en küçük birliğe kadar yayılmasının diğer bir sebebi de şudur: Silâhları bir refakat bölüğü halinde topladığımızı farzedelim. Bu yüzden her inişte çok kıymetli olan zaman kaybına uğranacaktır. Bunların bilhassa düşman mukavemetiyle karşılaşıldığı zaman indirilmesi çok zorlaşır. Bu yüzden ağır silâhları taburda toplamaktansa ağır bölüklerde takım halinde tutmak daha iyidir. Bölük, hava piyadesinin ana hücresidir.

Yukarıda izah ettiğimiz gibi, hafif birliklerin görevi bir iniş meydanı hazırlamaktır. Bu görev birliğin az bir mesafe içinde hareket etmesini gerektirir. El ile çekilen arabalar malzemeyi nakletmiye yeter. Aksine olarak, ağır birliklerin malzemesini taşımak için oldukça fazla taşıt araçlarına ihtiyaç vardır. Bununla beraber, bu işlere, normal tipte kamyonlar da tahsis olunamaz. Bu meseleyi halletmek için 500 - 600 kilogram ağırlığında, uçak veya plânörle kolaylıkla nakledilebilen ve motörü her türlü arazide hareket etmiye elverişli, bazan piyade toplarını da çekecek olan motörler yapılmalıdır. Bunların içi bir şoförü alacak kadar olmalı, ne üstü ne de motör kısmı, ağırlığı arttırmamak için, zırh kaplı bulunmamalıdır.

Her nekadar hava piyadesi her hal ve şartta kendisini destekliyen bombardıman uçaklarına güvenirse de bunların evvelden tahmin edilemiyen bütün engelleri yok ederek hava piyadesinin ilerlemesini sağlayacakları sanılmamalıdır. Bunun için topçu lâzımdır. Hali hazırdaki teknik şartlar içinde, hava piyadesi topçu olarak hafif dağ toplarını kullanabilir. Bunun kolaylıkla parçalara ayrılması ve terkibedilmesi hava yoliyle taşınmasını kolaylaştırır. Bunların ateş kudreti sahra toplarınınkinden azdır. Bu zaafiyet çok sayıda havan topu kullanarak giderilebilir. Topçuda en önemli olan diğer bir mesele, bunların nasıl taşınacağıdır. Bu da traktörlerle sağlanır. Hava piyadesinin topçuya mutlak ihtiyacı vardır. Bunun için her tugaya altışar toplu iki batarya halinde bir tabur topçu verilir. Her batarya ikişer toplu üç takımla bir uçaksavar topundan ibarettir.

Hava piyadesi her zaman havaya karşı savunma zorundadır. Bunun için her hava piyade tümeninde 20 milimetrelik 12 toptan ibaret bir uçaksavar taburunun bulunması lâzımdır.

Hava piyadesi ekseriya düşman memleketinin derinliklerinde muharebe eder. Bu işin başarılması geniş ölçüde muhabere araçları kullanılmakla mümkündür. Ayrıca bu tümenin hava kuvvetleriyle ve bölünen karargâh kısımlarının da birbirleriyle irtibatta bulunması gerekir. Hulâsa olarak bir hava piyade tümeninin, alelâde tümenden daha fazla irtibata ihtiyacı vardır. Bunu karşılamak için tümen muhabere bölüğünde orta ve büyük takatta büyük menzilli telsizler vardır. Her tugayın muhabere bölüğünde orta takatta, tabur ve bölüklerde de küçük menzilli hafif telsizler bulunur. Havada ve yerle hava arasındaki irtibatlarda en kısa dalgalı telsizler kullanılır.

Hava piyade tümeninin diğer esaslı bir unsuru istihkâmdır. Bu birlik asıl görevi

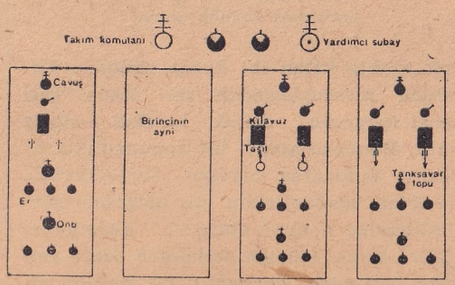

Ağır hava piyadesi takımı şeması

olan sahra tahkimatı yapmaktan tahrip, lağam yerleştirme, gizleme ilh. dan maada, indirme üssü elde edilir edilmez gelecek olan ağır birlikler için burasını hazırlamak gibi hayati bir vazife de yapar. Almanlarda hava seyrüsefer bölüğü adı altında tugayların kuruluşuna giren istihkâm bölüğü, daha ziyade bu maksatla kullanılırdı. Buna biz hava istihkâm bölüğü diyebiliriz.

Hava piyade tümeninin inme yerindeki geri birlikleri pek azdır. Fakat hareket üslerindeki hal, tam aksinedir. Buralarda silâh, cephane ve muharebenin yapılması için ne lâzımsa hepsi depo edilmiştir. Bunların dağıtılması ve taşınması nakliyata memur kurmaylığın gözü altında yapılır.

Hava piyade tümeninin kuruluşunda bir de keşif bölüğü vardır. Bunun görevi nakliye kurmaylığiyle işbirliği yaparak yeni üsler keşfetmektir. Bu iş için bölüğe çok sayıda bisikletler verilmiştir. Esasen bisiklet yalnız bu bölüğe mahsus değildir. Kıtanın ağırlığını fazla arttırmamak şartiyle bu araçtan âzami derecede faydalanmak düşünülmüştür. Alelâde bir bisikletin ağırlığı 15 - 16 kilo kadardır. Bir tabur için gereken bisiklet ağırlığı 12 ton kadar tutar.. Bir tümenin tugaylarındaki taburlardan ikisinin bisikletli olması alâka verici görünür.

Şu halde bir tümen, biri hafif, ikisi ağır olmak üzere üç tugaydan ibarettir. Buna iki topçu taburu, bir uçaksavar taburu ve diğer yardımcı birlik ve elemanlar da eklenirse, tümenin mevcudu 6.700 kişiye yükselir. Bu mevcut kıtanın muharip kısmıdır. Ayrıca geride kalan kısımlar da vardır.

Bir hava tümeni şöyle kurulabilir: Tümen karargâhı (karargâh bölüğü, tümen keşif bölüğü, tümen muhabere bölüğü).

A - Destekleyici hava kuvvetleri: Keşif bölüğü, harekâta göre tahsis olunan hava kuvveti.

B - Hava piyadesi: Bir hafif tugay (tugay karargâhı, muhabere bölüğü, istihkâm bölüğü, üç hafif tabur, 20 milimetrelik 12 toplu uçaksavar taburu). İki ağır tugay (birer tugay karargâhı, birer muhabere bölüğü, üçer ağır tabur, 75 milimetrelik on ikişer dağ toplu birer topçu taburu).

C - Taşıt uçakları.

Bir tümen 765 taşıt uçağı yahut 194 uçakla 680 plânör tarafından nakledilebilir. Bu miktarlar bir fikir vermek içindir. Bunlar uçağın ve plânörün taşıma kabiliyetine göre değişir.

Hava piyade tümeninin kuvvet ve silâhları şunlardır: 6.700 insan, 4.200 tüfek, 2.500 otomatik tabanca, 90 adet 50 milimetrelik havan topu, 250 H. M. T., 84 A. M. T., 90 tanksavar top, 48 adet 81 milimetrelik havan topu, 36 tanksavar topu, 12 uçaksavar topu, 24 top. Bu teşkilât ve rakamlar kati mahiyette değildir. Tecrübe ve araştırmalara göre üzerinde değişiklikler yapılabilir.

Hava piyade tümeni normal tümenin ateş kudreti kadar bir kudrete malik değildir. Bunun telâfisi, hareket kabiliyetinin daha fazla olması, eratın daha seçme insanlardan ibaret bulunması, baskın ve gizliliğe riayetle mümkündür. Hava piyadesinin bir vasfı mümeyyizi de cesaret ve taarruz ruhunun kendisine hâkim olmasıdır. Bu meziyetler onların muharebedeki tesirini iki misline çıkartırlar.

(Kurmay Hamza Gürgüç)

ISPARTA VE BURDUR İLLERİNİN COĞRAFYASI — Isparta ve Burdur fiziki güzellikleriyle meşhur illerimizdendir.

Yerleri: Anadolunun güney batısında, yapısı ve görünüşü çok çeşitli, dağlık bir memleket vardır ki, dağları arasındaki geniş çanak şeklinde çukurlarında mavi renkli göller, yahut mevsimlere göre yeşil veya sarı bir bitki örtüsü ile kaplı ovalar yer almış bulunur. Ovalarının iklimi ve ürünleri ile İç Anadoluyu andıran, fakat Toros sıralarına dahil dağları ile Akdeniz bölgesinin bir iç kısmını meydana getiren bu memlekete coğrafyacılar "göller yöresi" adını verirler. Bu ad, irili ufaklı birtakım göllerin burada toplu olarak bulunmasındandır: Göllerin başlıcaları ve her birisinin yüzölçümü şöyledir: Beyşehir gölü, 651 Km²; Eğridir gölü, 517 Km²; Burdur gölü, 176 Km²; Acıgöl, 157 Km²; Suğla gölü, 125 Km². Bunlardan başka, Söğüt (43 Km²), Kestel (42 Km²), Salda (37 Km²) gölleri de sayılabilir.

İllerin sınırlar ve yüzölçümü: Bahis konumuz olan Isparta ve Burdur illeri yukarıda adı geçen "göller yöresi" içinde yer alırlar. Daha doğuda bulunan Isparta İli Afyon, Konya, Antalya

ve Burdur illeri ile kuşatılmıştır; bunun güney batısında bulunan Burdur İli ise, Afyon, Isparta ve Antalyadan başka, Muğla ve Denizli illerine komşu olur. Isparta İlinin yüzölçümü 8.275, Burdur'unki ise 7.835 kilometre karedir.

A r a z i ş e k i l l e r i: İçinde Isparta ve Burdur illerinin bulunduğu göller yöresi, arazi şekilleri bakımından çeşitli bir alandır. Burada yüksekliği bazan 3.000 metreye çok yaklaşan dağlar, arada kısmen göller ve ovalarla kaplanmış çanak şekilli çukurlar bulunur. Dağlar, Toros dağ sisteminin batı kısmına aidolup birkaç sıra halindedirler ve Antalya körfezinin doğusundan ve batısından gelen bu sıralar, takriben Antalya meridiyen'i hizasına yaklaştıkça sıkışır ve güney - kuzey istikametini alırlar, bu meridiyen'den uzaklaştıkça yelpaze gibi açılır ve doğuda Taşeli yöresinde güney - doğu ve doğuya, batıdaki Teke yöresinde de güney batıya ve batıya doğru dönerler. Yöremizin kuzey - doğu köşesinde Sultan dağları, heybetli bir duvar gibi yükselir ve Sultan dağları ve onun daha az yüksek olan güney - doğudaki devamı, doğuda kalan Konya havzasını batıdaki göller yöresinden ayırır. Bu dağların batı eteği boyunca oluk şeklinde, adı geçen dağlar gibi kuzey-batı güney-doğu istikametinde devamlı bir çukur uzanır ki, bu çukurun kuzey kısmını Yalvaç ve Şarkîkaraağaç ovaları, orta kısmını Beyşehir gölü, güney kısmını da Seydişehir ve Bozkır ovaları ile Suğla gölü çukuru kaplar. Bu çukurun batısında Anamas, Dedegöl ve Şeytan dağlarının meydana getirdiği büyük kütleler yükselir ve bu dağların ikincisi hemen hemen 3.000 metreye varır (2.980 m.). Bu dağlar, Köprü suyunun hemen hemen kuzey-güney istikametli derin vâdisiyle, daha batıdaki sıralardan (Bozburun dağları, 2.500 metre) ayrılır. Kuzeyindeki Hoyran gölünden bir darlaşma ile ayrılan Eğridir gölü çukuru bu dağların batısında kalır. Bu çukura nazaran doğuda bulunan dağların ve çukurların istikameti, kuzeyden güneye doğru uzanırken doğuya doğru dönmek istidadını gösterirken, Eğridir gölünün batısında kalan dağların ve çukurların aynı istikamette batıya doğru yükseldiklerini görüyoruz. İşte, Eğridir gölünün hemen batısında yükselen Barla dağı (2.734 m.) Isparta doğusundaki Davras (2.635 m) dağları, daha ötedeki Isparta ovası, bunun batısında uzanan dağlar ve Burdur gölü çukuru, onu takibeden Söğüt dağları ve nihayet Acıgöl çukuru böyledir. Bütün bu dağların yapısında Birinci Zaman şistleri (doğuda), İkinci Zaman kireçli kayaları ve Üçüncü Zamanın ilk yarısına ait kumlu - killi kayalar (fliş) ve serpantin tipinde yeşil kayalar en fazla yer tutmakta, kireçli kayaların hâkim olduğu yerlerde, bu arazinin tanıtıcı şekilleri - dik yamaçlı vâdiler, kapalı (dışarıya akıntısı olmıyan) çukurlar göze çarpmaktadır. Buraya kadar verdiğimiz izahat, göller yöresinin arazi şeklinde, dağ sıraları ile ova ve göllerin işgal ettiği çukurların nöbetleşe dizildiklerini ve bunların kuzeye doğru birbirlerine yaklaşıp güneye doğru ayrıldıklarını göstermektedir.

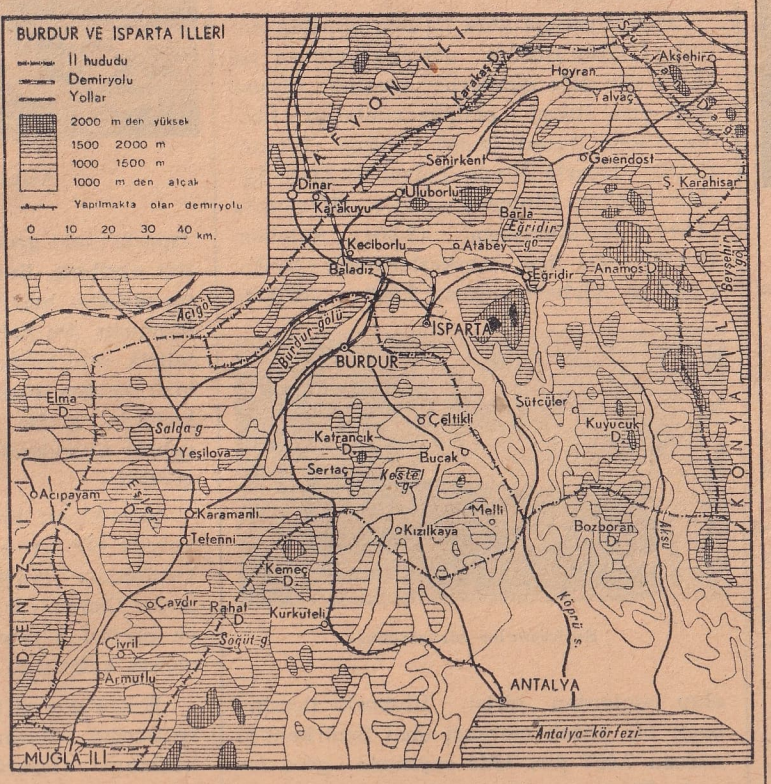

Isparta'dan umumi bir görünüş

İ k l i m v e b i t k i ö r t ü s ü: Göller yöresi, Akdeniz ve İç Anadolu iklimlerinin geçit alanında yer almıştır. Dağların denize bakan yamaçlarında Akdeniz ikliminin dağ tipi hüküm sürer (Adana ve Antalya İlleri Coğrafyasına bakınız; sayfa 195 ve 980); bu dağların gerisindeki çukurlarda yaz mevsiminde gündüzler sıcak, geceler oldukça serin, kışlar epeyce soğuk geçmekle beraber, denizin nisbeten yakın olması, burada İç Anadolu soğuklarını hissettirmez. Yağışlar, dağların denize bakan yamaçlarında bol, daha içerilerdeki dağlarda biraz daha az, denizden dağlarla ayrılmış olan çukur alanlarda büsbütün azdır: Antalyanın yıllık ortalama yağış tutarı 110 santimetre olduğu halde Isparta'da bunun yarısı kadar, yani 57 santimetre, Yalvaç'ta ise Isparta yağışlarının yarısından biraz fazladır. Yağışların mevsimlere dağılışına gelince, yağış âzamisinin kışa raslaması ve yazların kurak geçmesi, Akdeniz ikliminin burada hâkim karakterini belirtir; bununla beraber, ilkbaharın sonbahara nisbetle daha yağışlı olması, İç Anadoluda göze çarpan bir "gecikmiş Akdeniz rejiminin" mevcudiyetini ortaya koyar. Ispartada yağışların mevsimlere dağılışı yüzde hesabiyle şöyledir: Kış yüzde 43, ilkbahar 30, yaz 11, sonbahar 16. Sıcaklık derecesi bakımından, Ispartanın en sıcak ay ortalaması 23.°6, en soğuk ayınki 1.°6, yıllık ortalama 12.°2, şimdiye kadar kaydedilen en yüksek ve en düşük sıcaklık dereceleri ise, +37.°5 ve —17.°6 dır.

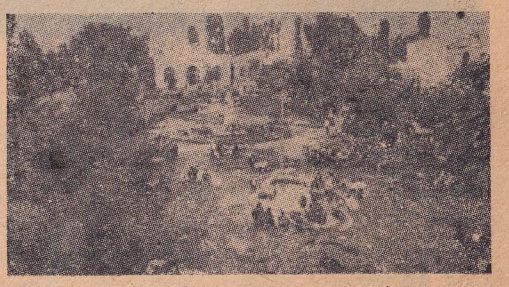

Isparta'dan bir görünüş daha

Bitki örtüsü bakımından, dağlık sahalar 2300 hattâ 2500 metre yükseklere kadar ormanlık (bilhassa karaçam ve ardıç ağaçları), ovalar ise yazın kuruyan otluklar (bozkır) halindedir. Ormanlar, yüzyıllardanberi bakımsızlık yüzünden çok yerde harabolmuş, bazan yerlerini çalılıklara terketmiş, hattâ birçok dağ yamaçları tamamiyle çıplak kalmıştır. Ovalardaki otluk sahalara gelince, bunlar kısmen tarla haline konulmuş bulunmaktadır.

Eğridir'den bir görünüş

Tarım Bakanlığının verdiği rakamlara göre ormanlar Burdur İlinde 92.000 hektar (il topraklarının yüzde 12 si) ve Isparta İlinde 41.000 hektar (yüzde 5) yer kaplarlar. Buna bakılırsa, hele Isparta İlinin orman bakımından az zengin olduğu anlaşılır.

S u l a r r e j i m i: Isparta ve Burdur illeri topraklarının büyük kısmı, göllerin teşkil ettiği kapalı havzaya dahil bulunur ve yalnız Isparta İlinin güney ya-

rısı, Aksu ve Köprü çayları vasıtasiyle sularını Akdenize yollar. Bununla beraber, bir mecra ile harice akıntısı olmıyan bir-

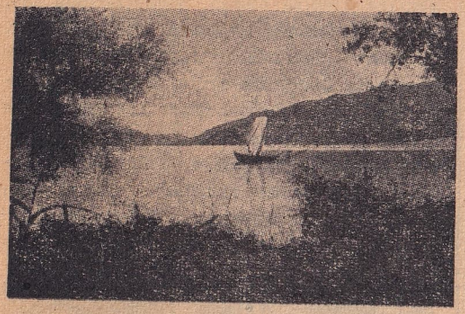

Eğridir gölünden bir görünüş

çok göller, yeraltı mecralariyle, dışarıya boşaldıkları gibi, birçok dere ve çaylar mağaralarda kaybolduktan sonra bazan kilometrelerce ötede tekrar meydana çıkarlar: Bütün bu olaylar, kireçli arazi için de görülmesi olağan şeylerdir. Kireçli (kalker) kayaların suyu geçirtme ve suda erime özelliğinden ileri gelir. Dinar yakınındaki "Büyük Menderes membaı", gerçekte Karakuyu ovası çanağında biriken sularla, yeraltı mecrası yolundan beslenmektedir. Eğridir gölünün, daha güneyde Kovada gölüne doğru akan suyu, böyle mecralarla Aksuya dökülmektedir.

Göllerin suyunun bileşimine gelince. Konya ovasının bir kısmının sulanmasına yardımı olduğunu bildiğimiz (Konya ili

Uluborlu'dan bir görünüş

Coğrafyasına bakınız; sayfa: 275) Beyşehir gölü gibi, Eğridir gölünün suyu da tatlıdır. Buna karşılık, Burdur ve Acı göllerin suyu tuzlu ve arseniklidir. Eğridir gölünün derinliği 20 metreye yakındır. Daha küçük birtakım göllerin bâzıları yazın kuruyacak kadar sığ olduğu halde, bâzılarının - şimdiye kadar esaslı araştırmalar yapılmamış olmasına rağmen - bir hayli derin (her halde Eğridir gölünden fazla) olduğu anlaşılmaktadır.

N ü f u s, i d a r e v e ş e h i r l e r : 1945 sayımına göre Burdur İlinin nüfusu 126.138, Isparta İlinin ise 174.113 olup kilometre kareye düşen ortalama nüfus evvelkinde 16,5, ikincisinde ise 21 kadardır: Buna göre, her iki ilin nüfus sıklığı Türkiyenin ortalama nüfus sıklığından biraz düşük, bu ise bilhassa bölgenin fazlaca dağlık olması ile ilgilidir. Gerçekte ovalık sahalar, bilhassa ovaların dağ eteklerine raslıyan, kaynaklarla bol sulanan sahalar kalabalık, ovaların bataklık veya kurak yerleri ile dağlık sahalar tenhadır; hattâ dağların yüksek kısımlarında yalnız yazın sürüleriyle yaylaya çıkan göçebeler bulunur. Bununla beraber, yaşayışı orman işletmesine bağlı bâzı dağ köyleri de vardır.

Burdur İlinin Burdur, Bucak, Tefenni ve Yeşilova (merkezi Satırlar) olmak üzere dört ilçesi bulunduğu gibi, Isparta İlinin de Isparta, Eğridir, Şarkîkaraağaç, Yalvaç, Sütçüler, Uluborlu ve Keçiborlu adiyle yedi ilçesi vardır (bu sonuncu ilçe yeni kurulmaktadır).

1945 sayımına göre Isparta şehrinin nüfusu 17.273, Burdur şehrinin nüfusu ise 14.462 dir. İlçe merkezleri arasında nüfusu 2000 den yukarı olanlar şunlardır: Burdur İlinde Bucak (4.800 nüfus), Tefenni (2.138); Isparta İlinde Yalvaç (8.236), Eğridir (6.674), Uluborlu (4.344), (Keçiborlu (3.510); Şarkîkaraağaç (3.304), Sütçüler (2.413). Bu ilçe merkezlerinden başka, birtakım köylerin nüfusu 2.000 in üstünde

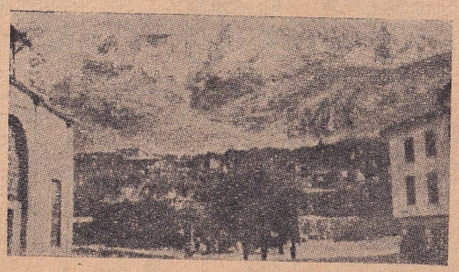

Senirkent'ten bir görünüş

olup bunlardan birisi - Uluborlu ilçesine bağlı bir bucak merkezi olan Senirkent'in nüfusu 7.097 dir. 1945 sayımına göre Isparta İlinde beş, Burdurda iki köyün nüfusu 2.000 den fazla idi. 1945 sayımına göre, nüfusu 2.000 den fazla olan şehir ve kasabalarda yaşayan nüfus toplamı, genel nüfusa nisbet edilecek olursa Isparta İlinde bunun yüzde 24, Burdurda ise yüzde 14 olduğu, geri kalan nüfusun 2.000 den az nüfuslu köylerde yaşadığı anlaşılır.

1940 sayımına göre Isparta İlinde bulunan köylerin sayısı 214, her köye düşen ortalama nüfus 604 olup Burdur İlindeki köylerin sayısı 206, her köyün ortalama nüfusu 472 idi.

1945 sayımı neticelerini daha evvelki

Burdur'dan umumi bir görünüş

sayımlarla karşılaştıracak olursak il nüfuslarının on sene önceye nisbetle biraz artmış olduğunu görürüz: Isparta İlinin nüfusu 1935 te 166.400, 1940 ta 171.800; Burdurun nüfusu aynı sayımlarda 111.400 ve 119.500. İl merkezlerinin nüfusuna gelince,

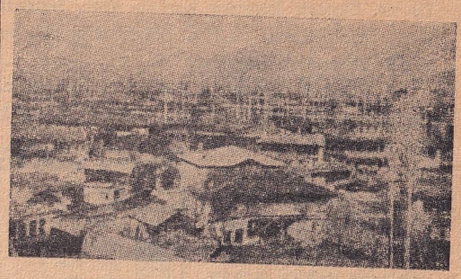

Atabek'ten bir görünüş

Isparta'nınki geçen sayıma nisbetle bin kadar eksilmiş, Burdur'unki ise bir evvelkine nisbetle hemen hemen olduğu seviyede kalmıştır. Bu hal, son yıllarda Anadolunun büyük şehirlerinde nüfusun umumiyetle hızlı artmış olmasına karşılık küçük şehirlerde geçim darlığı yüzünden vukua gelmiş muvakkat göçmelerle ilgili olmak gerektir.

Selçuklular tarafından Bizans İmparatorluğu elinden alınan, Hamit oğullarının kurdukları beyliğe merkez olan ve daha sonra Osmanlı mülküne katılan Isparta ve çevresi o zamandanberi Türk yurdu olarak kalmıştır.

E k o n o m i k d u r u m : Isparta ve Burdur illerinde nüfusun büyük bir kısmının (Ispartada yüzde 76, Burdurda yüzde 86) köylerde yaşaması, geçim temelinin toprak olduğunu gösterir; gerçekten, ziraat bu ülkede başlıca kazanç kaynağıdır. Bununla beraber, ekili ve dikili sahalar, tekmil toprakların yüzde onunu bulmaz; geri kalan yerlerden kısmen koyun ve keçi sürülerini otlatmak üzere faydalanılır ve biraz da, ormanlardan odun kesilir. Ziraat, toprakların iyi olduğu yerlerde bile, metotların geriliği yüzünden umumiyetle az verimlidir; gübre kullanılması mahdut olduğu için, ekilerek yorulan topraklar birkaç sene nadasa bırakılır: Hububat ekilen yerlerde durum böyledir ve bu durumdan, sulamaya dayanan bahçe ziraati sahaları istisna edilmek icabeder. B u r d u r bahçelerinde ve bilhassa Ispartanın etrafındaki bağlarda çeşitli yemiş bahçeleri ve üzüm bağları geliştiği gibi, Ispartanın gül yağcılığı da, ziraatin çok ince ve önemli bir şubesini meydana getirir.

Memleketimizin diğer bölgelerinin çoğunda gördüğümüz gibi, burada da tarlaların en büyük kısmı hububata tahsis edilmiştir ve en ziyade buğday (Burdur İlinde 65.000 - 90.000 ton; Isparta İlinde 15.000 - 40.000 ton) ve arpa (Burdur

İlinde 25.000 - 35.000; Isparta İlinde 10.000 - 30.000 ton) ekilir; bunların ardından yulaf (bilhassa Burdur İlinde 4.000 - 8.000 ton); çavdar (bilhassa Ispar-

Mahallî kıyafetleriyle Ispartalı iki kız

ta İlinde 8.000 - 11.000: Burdur İlinde 2.000 - 5.000 ton); mısır (bilhassa Burdur İlinde 3.000 - 7.000; Isparta İlinde 1.000 ton kadar) yetiştirilir; Burdur İlinde az olarak pirinç de elde edilir. Baklagiller arasında nohut, fasulye ziraati en fazla yer tutar. Patates (Burdur İlinde 10.000, Isparta İlinde 3.500 tona kadar) bir miktar şeker pancarı (Uşak şeker fabrikası için), az olarak pamuk yetiştirilir. Anason ziraatine Burdur İlinde büyük bir yer verilmektedir ve Burdur İli memleketimizde başta gelmektedir (âzami 5.000 tonluk toplam üzerinden 3.000 ton kadar). Keten biraz Isparta İlinde, kenevir ise az olarak Isparta İlinde ve daha fazla Burdur İlinde ekilir. Haşhaş ziraati ve afyon istihsali bakımından Isparta İli bâzı yıllar ikinci gelmekte, bu madde Burdur İlinde de bir miktar elde edilmektedir. Tütün ziraati gayet az yapılır ve biraz da susam yetişir.

Göller yöresinin çok şiddetli olmıyan kışları, meyvacılığın oldukça önemli yer tutmasına imkân verir, bağlar hemen her tarafta yetişebilir; memleketin üzümlerinden iyi pekmez yapılır, şarapçılık da gelişebilir.

Hayvancılık, bu dağlık memlekette önemli yer tutar; en ziyade yetiştirilenler, sayı itibariyle koyunların iki misline yaklaşan kıl keçileridir. (Burdur İlinde 17.000 kadar koyuna karşı 320.000 keçi; Isparta İlinde 180.000 koyuna karşı 300.000 kadar keçi); Ankara keçisi yok gibidir. Sığırlar (Isparta İlinde 80.000, Burdur İlinde 75.000 kadar) sayı bakımından bunlardan sonra gelir. Manda sayısı sığırların onde birini bulmaz (her bir ilde 6.000 - 7.000 kadar). Eşek sayısı, atlarınkinden 3 - 4 defa daha fazla olup bu da memleketin nisbeten fakir ve dağlık oluşiyle ilgilidir.

İsparta İlinde başlıca işletilen maden Keçiborlu kükürtleridir. Memleket bağcılığının çok muhtaç olduğu kükürdü harb yıllarında tek başına sağlayan bu madenin istihsali 1945 yılında 3.780 tonu bulmuştu. Son iki yılda, harbin sona ermesi üzerine Amerikan ve İtalyan kükürtlerinin rekabeti, millî istihsal üzerine menfi tesir yapmıştır. 1946 istihsali bu yüzden 2.360 tona düşmüştür. Göller yöresinde başka madenler şimdilik işletilmemektedir.

Endüstri bakımından, bugün iki madde önemlidir: Gül yağı istihsali ve halıcılık. Isparta İlinde gül bahçelerinin menşei bir hayli eskidir. Gül yağı istihsali Birinci Dünya Savaşı yıllarında ortadan kalkmış ve bahçeler harabolmuş ise de son yıllarda oldukça mühim bir kalkınma görülmektedir. Halıcılk daha da önemlidir. Büyük bir maharet ve anlayış istiyen, işçilerini kadınlar ve hattâ çocuklar arasında bulan halıcılık, coğrafi menşeini iptidai madde olan yünün bolluğuna ve bilhassa, cinsinin halıcılığa çok elverişli olmasına, yün boyacılığının çok eskiye çıkan mazisine ve güzel motifli halı dokuma sanatındaki geleneklere borçlu olduğu gibi, bu bakımdan, bir de, ziraat sahasındaki geçim kaynaklarının eksiğini tamamlamak üzere halkın ötedenberi dokumacılığa da yer ayırmış olması hesaba katılmalıdır. Bez, keçe ve halı tezgâhları köylere kadar yayılmış olup Isparta şehrinde ayrıca büyük halı atelyeleri da vardır.

Göller yöresi, arazi şekli ve büyük yollara nazaran durumu bakımından münakale hususunda pek elverişli bir saha teşkil etmezse de Batı Torosların sıkışan sıraları

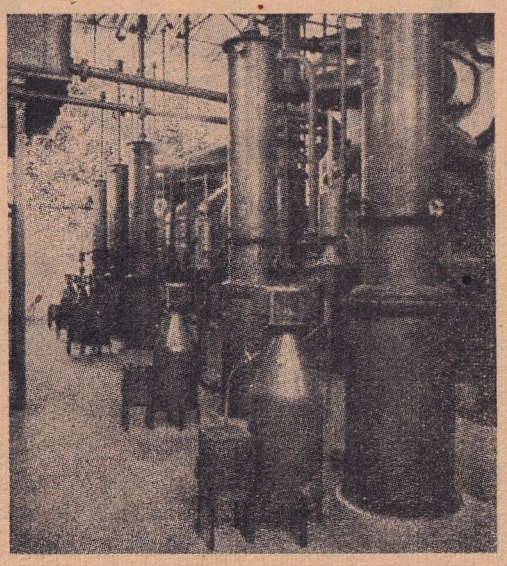

Isparta gül yağı fabrikası

arasında İç Anadoluyu Akdeniz kıyılarından Antalyaya bağlıyan bir yolun mevcudiyeti (bu hususta Antalya İli Coğrafyasına bakınız; sayfa: 980), bilhassa bir demiryolunun inşasından sonra buraya evvelce mevcudolmıyan bir ehemmiyet kazandırabilir. İlk demiryolu buraya 1912 yılında İzmir - Aydın demiryolu İngiliz kumpanyası hatlarının Dinar'dan Eğridir'e kadar uzatılmasiyle girmiş, Cumhuriyet hükümeti bu demiryolunu satın aldıktan sonra Boranönü'nden Ispartaya ve Baladız'dan Burdura iki şube hattı inşa etmiş ve bu hattı Karakuyu istasyonundan Afyonkara-

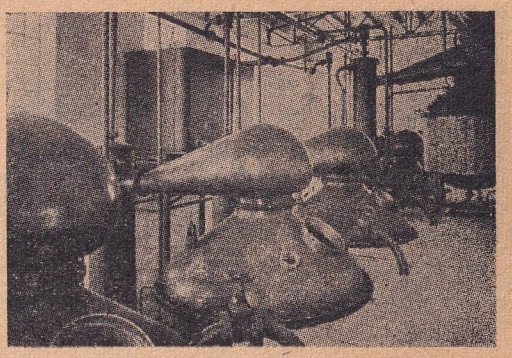

Fabrikada imbikler

hisara kadar uzatılan bir demiryoluna bağlamış, bu suretle göller bölgesi hem Aydın, hem de Afyon üzerinden İzmire (Ege kıyılarına), hem de Afyon üzerinden Konya, Ankara ve İstanbula şimendiferle birleştirilmiştir.

(Prof. Dr. Besim Darkot)

KOLERA (CHOLÉRA) — Bu hastalığa, hekimlik dilinde, kolera veya Asya kolerası derler. Eski rumcada «colos» kalın barsak, «reo» akmak demektir. «Barsağın akması» mânasına geliyor. Ötedenberi Asyada, Hindistanda görülmüş, orada yerleşmiş, zaman zaman bu kıtadan kalkarak uzak ülkelere yayılmış olduğu için, Asyada yaşıyan milletler, bu hastalığa türlü türlü isimler vermişlerdir; Çin'de "to-ta" (kusma ve ishal), Tamul'da "vandi-pedi" (zehirli ishal), Bengale'de «bisusika - olautha» (kusma ve ishal) gibi isimler altında zikredilmiştir. «Cholira» kelimesi, bir sıvı (mayi) nın bir boru veya oluktan akması mânasında olduğu için, sıvıların mide veya barsaklardan fışkırması gözönünde tutularak verilmiş bir isimdir.

T a r i h ç i ğ i: Kolera, İsa'nın doğumundan önce bilinen bir hastalıktır. O kadar eskidir. Onaltıncı Yüzyıldan itibaren Hindistana gitmiye başlıyan Avrupalılar, oradan kolerayı alarak, Avrupaya getirmişlerdir. Çok genişlemek ve büyük salgınlar yapmak azgınlığında olan bir hastalıktır. İntan hastalıkların tarihinde, koleranın, bütün dünyaya yayılarak ve çok insan öldürerek herkesin gözünü korkutmuş olan meşhur dünya salgınları vardır. Dinin dünya işlerine karıştırıldığı bu eski devirlerdeki karanlık cehalet içinde kolera bâzı din adamları tarafından, insanları cezalandıran ilâhî bir âfet gibi gösterilmiş, hattâ dünyanın artık sonu geldiği, bütün insanların kırılıp mahvolacağı şeklinde garip itikatların ortaya çıkmasına sebebolmuştur.

K o l e r a n ı n d ü n y a s a l g ı n l a r ı ş ö y l e h u l â s a o l u n a b i l i r:

1 - Ondokuzuncu Yüzyılda, 1817 yılında, Hindistanda Kalkûta şehrinden kalkan bir salgın, bütün Asyaya yayıldıktan sonra Avrupa ve Afrikaya ve bir müddet sonra da Amerikaya geçmiştir. Yirmi sene süren bu salgında, bütün dünyada, koleranın uğramadığı pek az şehir ve kasaba kalmıştır.

2 - İkinci salgın, 1840 ta Bengale'den başlamış, oradan Çin, Afganistan, İran, Rusya, Polonya, İngiltere, Fransa, Kuzey Afrika taraflarına yayılmış, oradan da Atlantik'i geçerek Amerikaya atlamıştır. Dokuz sene sürmüştür.

3 - Üçüncü salgın, 1853 te Bombay'da başlamış, İran ve Rusya yoliyle bütün Avrupaya yayılmış, üç sene sürmüştür.

4 - Dördüncü salgın, 1863 te Bengale'den başlıyarak bütün Asyayı, boydan boya, geçmiş, bu arada İstanbula da uğramıştır. Daha sonra, yayıla yayıla, Amerikaya kadar gitmiştir. Bu salgın beş sene sürmüştür.

5 - Beşinci salgın, 1879 da Asyadan kalkarak etrafa dal budak salmış, Mısıra geldiği zaman bu kıtada çok şiddetli bir tesir göstermiştir. Bunun üzerine başka memleketlerden Mısıra yardım için gelen hekimler, bu salgın ile uğraşmışlar, hastalığı daha esaslı bir şekilde incelemek fırsatını bulmuşlardır.

İşte bu salgın sırasında Mısıra gelen Robert Koch, kolera mikrobunu burada keşfe muvaffak olmuştur. Bu salgın beş sene sürmüştür.

6 - Altıncı salgın, 1891 de Asyada çıkarak Avrupanın her tarafına yayılmıştır. Bu da beş sene kadar sürmüştür.

7 - Yedinci salgın, 1900 yılında Hindistanda başlamış, Çin, İran, Arap memleketleri, Mısır, Türkiye gibi memleketlere uğramış, Avrupaya geçmiştir. Birçok Avrupa memleketinde yer yer büyük tahribat yapmış, ocaklar halinde ötede beride yerleşerek oturmuştur. Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı sırasında yurdumuzda ve komşumuz olan memleketlerde kendisini göstermiştir. (Bugün yaşıyan hekimler içinde, bu salgını bilen ve onunla ciddi bir şekilde uğraşmış olan kıymetli hocalarımız vardır).

Dikkate şayan bir nokta vardır ki bütün bu salgınlar esnasında, dünyanın bâzı yerleri koleradan masun kalmışlardır. Meselâ: Açores adaları, Birleşik Pasifik adaları, Güney Afrika, Kuzey 62 enlem derecesiyle Güney 35 enlem derecesi üzerindeki memleketler koleraya mâruz kalmamışlardır. Bunun sebebi bilinmiyor.

Mikrobu: Koleranın ufak, virgül şeklinde kıvrık ve çok hareketli olan mikrobu, ilk defa 1883 yılında, Mısır'da, verem mikrobunun kâşifi olan Robert Koch tarafından keşfolunmuştur. Bu mikrobun adına «koma basil», «basil virgül» derler. Haricî müessirlere karşı dayanıklı değildir. Üç milyonda bir süblime eriyiğinde 5-10 dakikada, yüzde 10 asit fenikte 5 dakikada ölür. Kaynama derecesine dayanamaz, derhal telef olur. Organik maddeleri havi sularda, başka mikroplar bulunmamak şartiyle, aylarca yaşıyabilir. Koleralı hastaların en ziyade, dışkılarında (büyük apteslerinde) bulunur. Sidik ve kusmuklarında azdır. Mikrobu alan her insan mutlaka koleraya tutulmaz. Kendileri hasta olmadıkları halde barsaklarında mikrobu taşıyan ve bunu etrafa saçan "portör" dediğimiz insanlar vardır. Hastalıktan kurtulanlar, yahut hastalığı, ayakta gayet hafif geçirenler, yahut hiç hasta olmadıkları halde barsaklarında mikrop taşıyan portörler, tıpkı hastalar gibi, dışkıları vasıtasiyle, kolera mikrobunu muhitlerine bulaştırırlar. Kolera mikrobu, pis sular, pişirilmeden yenen sebze ve meyvalar ve başka gıda maddeleri vasıtasiyle insanlara intikal eder. Kara sinekler daima pisliklere ve gıda maddelerine üşüştükleri için, bu hayvanların kolera mikrobunu taşımakta büyük ve önemli rolleri vardır. Havanın yaz ve sıcak olması, çiğ yenen sebze ve meyvaların bollaşması, mide ve barsak bozukluğuna sebebolan hal ve şartlar, kolera hastalığı için, hazırlayıcı sebeplerdir. Kolera mikrobu, insanlara ağız yolundan bulaşır. Midenin ekşi suyu kolera mikrobunu öldürmiye kâfi gelir. Çünkü bu mikrop ekşilikten hiç hoşlanmaz. Fakat çok miktarda birden mikrop alınması, yahut mide barsak salgılarında (ifrazlarında) bozukluklar mevcudolması, mikropların barsaklarda yerleşmesine ve hastalığın ortaya çıkmasına sebebolur. Mikrop alındıktan hastalık belirtilerinin ortaya çıkmasına kadar geçen kuluçka süresi kolerada, ortalama olarak, 4 saatten 4 güne kadardır. Bu müddetin sonunda hastalık başlar.

Kolera mikrobu

Hastalığın, baştan sona kadar, gösterdiği belirtiler: 1) İshal (sürgün), 2) Kusmalar, 3) Vücudun suyunu kaybetmesi, 4) Kramplar (adale çekilme ve kasılmaları), 5) Sidiğin azalması veya büsbütün kesilmesidir.

Hastalık başlarken, önceden bir barsak bozukluğu ve ishal vardır. Bu ishal baştan hafif olabilir ki buna "haberci ishal" derler. Fakat bâzı defa da böyle olmayıp ishallerin, birdenbire ve şiddetli bir surette, baş göstermesiyle hastalık başlar. Dışkı (büyük aptes) ilk önce sarı, sulu bir halde iken ishaller şiddetlenip sayısı arttıkça dışkının rengi de açılır. İçinde ufak, beyaz parçacıklar bulunan bir pirinç suyu manzarasını alır. İshallerin arkasından kusmalar başlar. Kusmalar gittikçe şiddetlenir ve hastaların hali gittikçe fenalaşmış olur. Hastalar yorgun, dudaklar kuru, dil paslıdır. Zaman geçtikçe kusma ve ishal o kadar ziyadeleşir ki vücuttan, az zaman içinde, çok miktarda su kaybeden koleralılar çok fena bir duruma düşerler. Hasta, az zaman içinde, çok zayıflamıştır. Derisi kuruyup buruşmuş, gözleri çukura batmış, burnu sivrilmiş, bitkin ve perişan bir hale düşmüştür. Bir aralık bitkinlik ve düşkünlük çok ileriye gider. Hasta bir deri bir kemik halinde kalır. Sesi bile çıkmaz, söz söyliyemez bir duruma gelir. Şiddetli bir susuzluk hissi vardır. Bu sırada, ayak ve kollardan başlamak üzere, adalelerde şiddetli çekilme ve kasılmalar (kramplar) kendisini gösterir. Bu çekilmeler, zaten bitkin olan hastanın durumunu bir kat daha fenalaştırırlar. Vücuttan çok su kaybolması kan kütlesinin azalmasını, kanın koyulaşmasını intacettiği için kalb ve dolanım sistemi şiddetle bozulmuştur. Nabız kuvvetini kaybeder, çok zayıflar, sayısı ziyadeleşir. Hastanın derisi soğumuş, elâstikiyetini kaybetmiş bir haldedir. Kalb ve damar sisteminin bozukluğu derecesine göre, bâzı hastalarda deri soluk beyaz, bâzılarında morarmış veya siyahlanmış bir hale gelir. "Beyaz kolera", "mavi kolera", "siyah kolera" gibi adlarla anılan şekiller hâsıl olur. Ateş, termometre ile koltuk altından ölçülürse, normalin bile altına düşmüştür. Fakat makattan ölçülürse yüksek olduğu görülür. Çok su kaybolmasından ve böbreklerdeki bozukluktan dolayı sidik miktarı ve işeme gittikçe azalır, hattâ birdenbire kesilir. Bu vaziyette hasta, mikrop zehirlerinin şiddetli tesiriyle âdeta derin bir şok içerisine düşmüştür. Bütün bu ağır sıkıntılar, vaktinde yetişilip tedavi edilmezlerse, âkıbet ölümdür.

Bu tablo klâsik bir kolera tablosudur. Bunun dışında gayet şiddetli bir zehirlenme, birdenbire kendini kaybetme, hezeyan, çırpınma ve atılmalarla, az zamanda, şimşekle vurulmuş gibi, ölüme giden vakalar olduğu gibi, hafif bir ishal, ufak bir kırıklıkla yatağa bile yatmıya lüzum hâsıl olmadan, kolerayı ayakta geçiren insanlar da vardır. Kolera hastalığı, menenjit, sarılık, zatürree, deride ve parmaklardaki gangrenler gibi ağır ihtilâtlar hâsıl ettiği zaman daha tehlikeli bir hal alır. Hastalar iyileşecekse, sıkıntılar hafifler, ishaller ve kusmalar durur. Sidik ziyadeleşir, hasta düşkünlükten kurtularak canlanıp kuvvetlenir.

Bütün bu sıraladığımız belirtiler koleranın tanınması için karakteristiktir. fakat teşhisi katileştirmek için, hastaların dışkılarından kültür yaparak, kolera mikrobunu elde etmek lâzımdır. Kolera mikropları, barsaklarda oturarak, büyük bir zehirlilik tesiriyle, hastalığı hâsıl ederler. Hastanın kanına geçmezler. Onun için mikrobu dışkıda aramak icabeder.

Tedavi: Hastayı az zamanda vücuttan düşürüp ölüme sürükliyen bozuklukların önüne geçilmesi, kolera tedavisinin esasını teşkil eder.

Herşeyden önce, vücuttan kaybolan suyu telâfi etmek lâzımdır. Bunun için hastalara fizyolojik tuzlu su veyahut glikoz serumu şeklinde çok miktarda su vermek icabeder. Bu su, hastaya damar içinden şırınga edilmek suretiyle verilir. Hastalara bu suretle su verilmesi onların az zamanda vücutla-

rından kaybolan suyu tekrar kazanmasına ve hastalıktan kurtulmalarına yardım eder. Kolera mikroplarının beygirlere şırınga edilmesiyle hazırlanmış bir kolera serumu vardır. Bu serum geçmiş salgınlarda koleralılara tatbik olunmuş fakat büyük bir fayda elde edilememiştir. «Sulfamide» adındaki yeni ilâçlardan ve bilhassa bunların dizanterilerde iyi tesir gösteren «sulfoguanidine» denilen bileşiklerinden kolerada fayda görüldüğünü söyliyen hekimler varsa da, henüz bu ilâçlar kolerada, geniş mikyasta tatbik ve tecrübe edilmemiş olduğundan kesin bir söz söylemek kaabil değildir. İcabında hastaya kan plâzması şırınga etmek ve kan nakli yapmak faydalı sonuçlar verebilir. «Penicilline» tedavisinin faydalı olduğu da yazılmaktadır. Hastaya ağızdan, kusmayı ve ishali kesecek ve peklik hâsıl edecek ilâçlar verilmesi uygundur. Bilhassa "kaoline" ve "permanganate de potasse" gibi maddelerin tozlar ve haplar halinde, ağızdan verilmesi büyük faydalar sağlamaktadır. Kolera mikropları bir et suyunda üretilip bekletildikleri takdirde, zaman geçtikçe, bu suyun içinde kendi kendilerini öldürecek maddeler hâsıl ederler. «Bakteriyofaj» denilen bu maddeler, kolera mikroplarını imha ettikleri için, tedavide bakteriyofaj kullanılması tecrübe edilmiş ve iyi neticeler alınmıştır. Lüzumunda hastanın genel durumunun düzelmesine kalb ve damarlarının kuvvetlenmesine yarıyacak ilâçlar ihmal edilmemelidir.

K o r u n m a: Buraya kadar yazılan bilgilerden kolera korunmasında nelere dikkat etmek lâzım geldiği kendiliğinden anlaşılır.

Koleralı zamanlarda vücut, elbise, mesken temizliklerine çok dikkat etmek lâzımdır. İçilen ve kullanılan sular, kolera mikroplariyle bulaştığı zaman, durum çok tehlikeli bir hal alır. Böyle zamanlarda, şüpheli suları birçok şekilde temizlemek usulleri varsa da en kolayı, suyu güzelce kaynatıp temiz kaplarda havalandırdıktan sonra içmektir. Çiğ yenen sebze ve meyvaları, dikkatli bir şekilde temizledikten sonra istihlâk etmek lâzımdır. Abur cubur yemekle mide ve barsakları bozmamak ve «karbonat» gibi alkali maddeler almaktan çekinmek icabeder. Karasinekler, şiddetle savaşılması lâzım gelen mahlûklardır. Bunların üremesine ve yaşamasına meydan verilmemelidir. Hekimliğin elinde, koleradan korunmak için, çok faydalı bir ilâç olan kolera aşısı vardır. Böyle korkunç bir hastalıktan insanları koruyan kolera aşısı, hekimliğin şimdiye kadar elde ettiği ilâçların en faydalısıdır denebilir. Kolera aşısını, ilk defa, Hindistanda «Haffkine» adında bir âlim yapmıştır. Bu aşı sonradan Kolle gibi bâzı âlimler tarafından tâdil ve ıslah edilmiştir. Lâboratuvarlarda üretilen kolera mikropları, fizyolojik tuzlu su ile karıştırılarak hararetle öldürülür ve bu tuzlu su ile, lüzumu kadar, sulandırılarak aşı haline getirilir. Kolera aşısı, birinci aşı bir, ikinci aşı altı gün sonra iki santimetre küb olmak üzere iki defada, deri altından şırınga edilmek suretiyle tatbik olunur. Aşılananlarda, yirmi dört saat kadar, ufak tefek kırıklıklar ve aşı yerinde kırmızılıklar olursa da aşının büyük bir sıkıntısı olmaz ve hiçbir tehlikesi yoktur. Son aşıdan on beş gün sonra koleraya karşı kuvvetli bir bağışıklık (muafiyet) hâsıl olur. Bu bağışıklık altı ay kadar devam eder. Bu müddetin sonunda bir tek şırınga yapılmak suretiyle aşı tekrarlanırsa vücut koleraya karşı tekrar garanti edilmiş olur. Ağızdan aşılanmak üzere hazırlanmış, hap şeklinde kolera aşıları da vardır. Fakat bunların, şırınga ile yapılan aşılara nazaran kıymetleri şüphelidir.

Görülüyor ki bugün koleraya karşı hekimliğin elindeki savaş vasıtaları hem çok, hem de kuvvetlidir. Kolera savaşı, koleranın büyük tehlikesi daima göz önünde tutularak yapılırsa ve herkes daima uyanık ve tedbirli bulunursa kolera, kolay kolay, ortaya çıkamaz, çıksa bile etrafa yayılamaz ve çıktığı yerde sönüp gider. Bütün sağlık tedbirlerine riayet eden insanlar için koleradan korkmıya lüzum yoktur.

(Dr. Nuri Ömer Ergene)

MENDELSSOHN - BARTHOLDY, FELİX — (1809-1847) Geçen yüzyılın ilk yarısında Robert Schumann ile birlikte romantik Alman musikisinin en büyük şahsiyetlerinden biridir. 3 şubat 1809 tarihinde Hamburg'da gayet zengin ve kültürlü bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Büyük babası Alman felsefe ve edebiyatının tanınmış simalarından aslen Musevi Moses Mendelssohn'dur. Bu zat meşhur şair Lessing'in dostu olup beraberce «Edebiyat Hakkında Mektuplar» adlı bir eser neşretmişlerdir.

Torunu Felix Mendelssohn musikiye pek küçük yaşta büyük bir heves ve kabiliyet göstermiş, ilk derslerini oldukça iyi bir piyanist olan annesinden almıştır. Küçüğün sanata olan meyli ailesi tarafından kuvvetle desteklenmiş, kendisine bilâhare Ludwig Berger'den piyano, Goethe'nin müzik müşaviri Carl Friedrich Zelter'den teori ve kompozisyon dersleri verdirilmiştir. Mendelsshon piyanosunu halka ilk defa dokuz yaşında iken dinletmiş, on yaşında Berlinde "Taganni Akademisi" ne öğrenci olarak girmiştir. Genç sanatkâr bu sıralarda ilk basit bestelerini vermiştir.

Mendelssohn - Bartholdy

Mendelssohn on yedi yaşında Shakespeare'in «Bir Yaz Ortası Gecesi Rüyası» op. 1 adlı eserine nefis bir musiki yazmış ve derhal geniş bir alâka uyandırmıştır. 1833 yılında Düsseldorf şehrine musiki direktörü ve İmmermann tiyatrosuna orkestra şefi olarak davet edilmiştir. Burada iki yıl kaldıktan sonra Leipzig'e geçmiş ve meşhur Gewandhaus konserlerini idare etmiştir. Mendelssohn burada fevkalâde mükemmel bir orkestra şefi olarak tanınmıştır. Zamanın ünlü keman virtüozu Ferdinand David'i orkestraya «konzertmeister» olarak getirtmiştir. Besteci aynı şehirde sanat âlemine en büyük hizmetini yapmış, Saksonya kıralının emri ve arkadaşları Robert Schumann, Ferdinand David ve Pohlenz'in yardımı ile 1843 te bugün de dünyanın en ünlü musiki öğretim müessesesi olan Leipzig Konservatuvarını tesis etmiştir. Okulun ilk öğretmenleri arasında yukarıda adı geçen sanatkârlar ve bizzat kendisinden başka Moritz Hauptmann da bulunmakta idi.

Mendelssohn bilâhare Prusya Genel Musiki direktörü olmuş, bu arada birçok konser seyahatleri yapmıştır. Son defa İngilterede bir müddet kalan bestecinin bu yılları, kısa hayatının sevgili karısı Caecilie Jearenaud ile en mesut anlarıdır. Bundan sonra pek sevdiği ablası Fanny'nin hastalığı ve ölümü onu kedere boğmuş, bu büyük ıstıraba tahammül edemiyerek pek genç yaşta 4 kasım 1847 günü Leipzig'de ölmüştür.

Mendelssohn muhakkak ki neslinin başta gelen birkaç bestecisinden biridir. Onun musikisinde rahat geçmiş bir çocukluğun ve zamanının en ileri insanları ile temastan doğma hür bir kültürün tesirleri göze çarpar. Besteci o insanları aile muhiti içinde tanımış, bilâhare onlarla yakından dost olmuştur. Onun dehakâr bir tarafı da Johann Sebastian Bach gibi kıymetleri ortaya çıkarmış olmasıdır. O daha yirmi yaşında iken bu kıymetleri tekrar tanıtmıya çalışmış, 1829 da Bach'ın «Matthaeus Passion» unu bestecisinin 1750 yılında ölümünden sonra ilk defa olarak Berlinde «Taganni Akademisi» nde kendi idaresi altında çaldırmıştır. Bach musikisinin bütün azametiyle tekrar canlanması yalnız Almanya için değil bütün dünya için romantik devirden sonra musiki alanında büyük tesirler bırakmıştır.

Büyük Bach konserinden iki ay sonra Mendelssohn ilk defa olarak İngiltereye gitmiş konserler vermiş, bilhassa kendi eserlerini idare etmiştir. İngiltere âdeta onun ikinci vatanı olmuştur. Şöhretinin zirvesinde Berlinde kendisi ve dostu ve hâmisi Robert Schumann'a karşı açık bir Yahudi aleyhtarlığı hareketi başlamış bulunuyordu. Bu yüzden zamanın Prusya kıralı Dördüncü Wilhelm dahi sanatkâra karşı fena muamelelerde bulunmuş ve bestecinin resmî işi olan genel musiki direktörlüğü ödevini her fırsatta baltalamıştır. Mendelssohn yalnız Berlinin Protestan katedralinde organize ettiği «Kilise Korosu Birliği» ni uzun yıllar devam ettirmek imkânını bulmuştur. Gene aynı sebepler yüzünden 1830 dan sonra hayatının mühim bir kısmını Londra ve Leipzig'de geçirmek zorunda kalmıştır.

Mendelssohn, bütün sanat hayatında romantik Alman musikisinin Robert Schumann ile beraber en önde gelen müdafilerinden biri olmuş, sanat âlemine parlak melodiler ihtiva eden lirik şaheserler bırakmıştır. Eserleri arasında başta beş senfonisi gelir. Bunların arasında nefis «İskoç» ve «İtalyan» senfonileri bilhassa kayda de-

ğer. Ayrıca «Fingal Mağarası - Hebridler» ve «Sakin Deniz, Mesut Seyahat» uvertürleri ve büyük «Yaz Ortası Gecesi Ruyası» musikisi orkestra eserlerini tamamlar. Enstrümantal eserleri arasında ayrıca iki piyano ve pek nefis bir keman konçertosu ve oda musikisine ait sekiz yaylı sazlar kuvarteti vardır. Taganni musikisine aidolan eserlerinin başında St. Paul (1836) ve Elijah (1846) adlı iki oratoryosu gelir. Gene bu yolda pek çok koro eserleri ve nefis «lied» ler bırakmıştır.

(Faruk Yener)

MİLLÎ SAVUNMA (MİLLÎ MÜDAFAA) BAKANLARIMIZ — Kabinelerimizin ilk teşekkülünden başlıyarak bugüne kadar Millî Savunma (Millî Müdafaa) Bakanlığını işgal eden zevatın vazifeye başladığı ve ayrıldığı tarihler aşağıdaki listede gösterilmiştir. Bazan aynı zatın üst üste bakanlık makamında gösterilmesine sebep kanuni formalitelerdir. Yani, Büyük Millet Meclisinin yeniden seçilmesi, yahut herhangi bir meselede kabineye itimat reyinin yenilenmesi veya diğer hallerden dolayıdır. Bâzı zevatın vekâlet vekilliği yapması da bakanın resmî veya sıhhi sebeplerle makamından ayrılmasından dolayıdır. Kabinelerle ilgili olan bu hususları daha iyi anlamak için Ansiklopedimizin yirmi dördüncü sayfasındaki «Millî kabinelerimiz» bendine müracaat lâzımdır.

(Bahattin Kutay)

MOSKOVA ŞEHRİ — Geçenlerde Moskova'da, şehrin sekiz yüzüncü kuruluş yılı münasebetiyle büyük bir tören yapıldı. Birçok yabancı memleket temsilcisinin hazır bulunduğu bu törene, memleketimiz adına Ankara vali ve belediye reisi iştirak etti. Bu tören vesilesiyle, dünya basınında, şehrin kuruluşuna ve gelişmesine dair birçok yazılar çıktı.

Sekiz yüz yıl önce, üç beş evden ibaret küçük bir köy olan Moskova'nın bugünkü haline nasıl geldiğini incelemenin, meraklı ve faydalı bir iş olduğu kanatindeyiz.

«Moskova» kelimesine ilk defa, 1147 tarihini taşıyan bir vesikada raslanır. O tarihten bu yana tam sekiz yüz yıl geçmiş bulunuyor. «İpatyen Vakayinamesi» adını taşıyan bu eski vesikada, Moskova ile ilişiği olan şu satırlar okunmaktadır: «Büyük Prens Dolgoruki, Golyadinlilerin üzerine yürümesi için Prens Sviyatoslav'a emir verir. Daha sonra, M o s k o v a adını taşıyan bir mevkide buluşmak üzere ona haber gönderir.»

İşte, vakayinamede bu iki prensin buluşma yeri olarak adı geçen «Moskova» mevkii, bugünkü Moskova şehrinin bulunduğu yerdir.

Gene aynı vakayinameye göre Prens Dolgoruki, Prens Sviyatoslav ve oğlu Oleg şerefine pek parlak bir kır ziyafeti tertibetmiş.

«Moskova» adını taşıyan mevkide ilk köy evlerinin hangi tarihte yapılmış olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Buna dair birçok rivayetler, hattâ efsaneler var. Bunlardan en akla yakın geleni şudur: Bilindiği üzere Moskova şehri, aynı adı taşıyan bir nehrin kıyısındadır. Bu nehrin sağlı sollu kıyılarındaki bütün topraklar Kuçka adlı bir derebeyine aitmiş... O sıralarda artık Büyük Kiyev Prensi adını al-

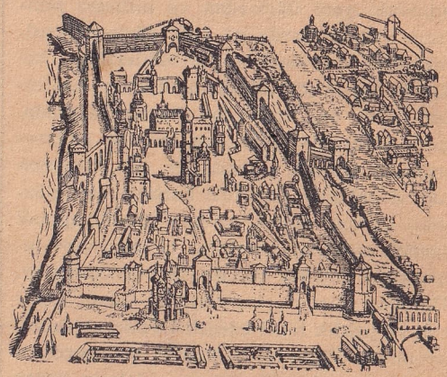

Eski Moskova'yı gösteren bir resim

mış olan Prens Dolgoruki, bir gün bu taraflara gelmiş.. Sonraları Moskova şehrinin kurulduğu tepeciğe çıkarak, Moskova nehrinin her iki kıyısını uzun uzun seyretmiş; buralarını pek beğenmiş... Hemen burada bir şehir yapılmasını, şehrin etrafına ahşap bir sur çekilmesini, şehre de, Moskova nehrinin adına uyularak «Moskova» denmesini emretmiş.

«Moskova» kelimesi nereden gelmiştir?. Mânası nedir?. Bunu bilen yok. Bu kelimenin etimolojisi hakkında Rus bilginleri tarafından birçok araştırmalar yapıldığı halde müsbet bir netice elde edilememiştir. Üzerinde ittifak edilen biricik nokta, bu kelimenin bugün yaşıyan dillerden hiçbirine mensubolmadığıdır.

Moskova şehrinin kuruluşuna dair olan rivayetlerin pek de o kadar ehemmiyeti yok. Mühim olan nokta, İpatyev Vakayinamesi'nin bahsettiği 1142 tarihlerinde Moskova nehriyle Neglinnaya nehri arasındaki burun üzerinde, «Moskova» adını taşıyan bir köyün bulunmasıdır.

Rusyanın o tarihlerdeki durumu dikka-

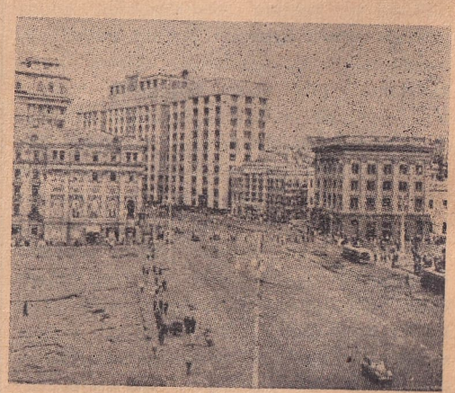

Moskova'nın yeni binalarından birkaçı

te alınacak olursa, Moskova şehrinin, her şeyden çok iktisadî birtakım düşünce ve zaruretlerle doğduğu meydana çıkar.

Çünkü, Moskova şehrinin bulunduğu yer, birçok kara ve su yollarının kavşağıdır. Tver, Yaroslavl, Vladimir, Novgorod,

Millî Kabinelerimizdeki Millî Savunma Bakanlarımız

Adı		Seçim yeri		Başladığı tarih	Ayrıldı tarih
Fevzi	Pş.	(Kozan)	Asil	3-5-1920	5-8-1921
Ömer Lûtfi	B.	(Amasya)	Vekil	25-1-1921	27-1-1921
Refet	Pş.	(İzmir)	Asil	6-8-1921	13-1-1922
Kâzım	Pş.	(Karesi)	Asil	14-1-1922	6-3-1924
Rauf	B.	(Sivas)	Vekil	30-7-1922	3-8-1922
Rauf	B.	(Sivas)	Vekil	14-10-1922	6-11-1922
Fevzi	Pş.	(Kozan)	Vekil	7-11-1922	16-11-1922
Rauf	B.	(İstanbul)	Vekil	25-4-1923	26-4-1923
Rauf	B.	(İstanbul)	Vekil	1-7-1923	5-7-1923
Kâzım	Pş.	(Balıkesir)	Asil	7-3-1924	24-11-1924
Fethi	B.	(İstanbul)	Asil	25-11-1924	4-3-1925
Recep	B.	(Kütahya)	Asil	5-3-1925	31-10-1927
Abdülhalik	B.	(Çankırı)	Vekil	5-10-1925	14-10-1925
İhsan	B.	(Cebelibereket)	Vekil	23-4-1925	28-4-1925
Mahmut Esat	B.	(İzmir)	Vekil	5-10-1925	18-10-1925
Cemil	B.	(Tekirdağ)	Vekil	1-2-1926	30-3-1926
Abdülhalik	B.	(Çankırı)	Asil	1-11-1927	25-12-1930
Şakir	B.	(Çatalca)	Vekil	3-7-1929	25-7-1929
Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	15-11-1930	30-11-1930
Zekâi	B.	(Aydın)	Asil	26-12-1930	28-2-1935
Kâzım Özalp	Gl.	(Balıkesir)	Asil	1-3-1935	25-10-1937
Kâzım Özalp	Gl.	(Balıkesir)	Asil	26-10-1937	11-11-1938
Kâzım Özalp	Gl.	(Balıkesir)	Asil	11-11-1938	17-1-1939
Naci Tınaz	Gl.	(Bursa)	Asil	17-1-1939	25-1-1939
Naci Tınaz	Gl.	(Bursa)	Asil	25-1-1939	3-4-1939
Naci Tınaz	Gl.	(Bursa)	Asil	3-4-1939	4-4-1940
Saffet Arıkan		(Erzincan)	Asil	4-4-1940	13-11-1941
Ali Rıza Artunkal	Gl.	(Manisa)	Asil	13-11-1941	8-3-1943
Ali Rıza Artunkal	Gl.	(Manisa)	Asil	9-3-1943	5-8-1946
Cemil Cahit Toydemir	Gl.	(İstanbul)	Asil	7-8-1946	5-9-1947
Münir Birsel		(İzmir)	Asil	5-9-1947	9-9-1947
Münir Birsel		(İzmir)	Asil	10-9-1947	

Smolensk, Serpuhov, Kaluga gibi o devrin en büyük ticaret merkezlerine giden yollar, hep «Moskova» mevkiinden geçmekte idi. Bütün bu ticaret merkezlerinin mal değiş-

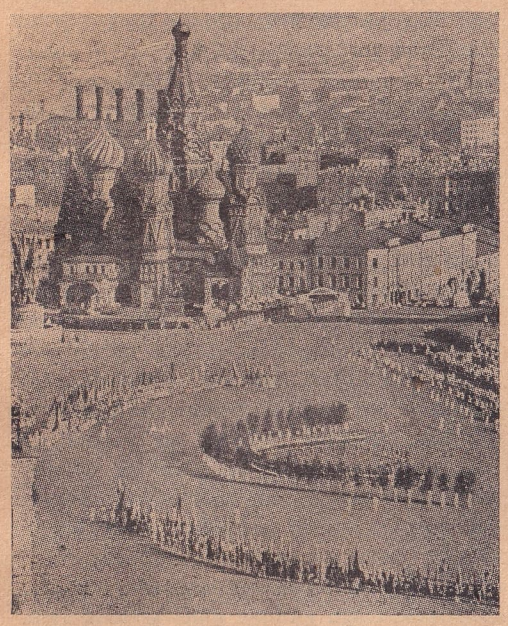

Moskova'dan karakteristik bir görünüş

tokuşu, hep bu Moskova'da yapılmakta idi. Bu iktisadî sebepler dolayısiyle Moskova hızla büyüyordu.

O zamanlar Rusya, küçük prensliklerden mürekkepti. Bu prenslikler daha çok Rusyanın batısında ve güneyinde bulunuyordu. Rusyanın doğu tarafında ise büyük Cengiz Han'ın büyük Moğol İmparatorluğu vardı. Daha sonra, bu imparatorluk Altın Ordu namiyle devam etti. Moğol süvarileri, sık sık Moskova'ya akın ve kasabayı yağma ederlerdi. 1238 yılında Batı Han, gene böyle bir akın sırasında, Moskova'yı baştan başa yakmıştı. Ama çok geçmeden, iktisadi zaruretler, burada yeniden bir kasabanın kurulmasını icabettirdi.

Ondördüncü Yüzyılda, Moskova ilk defa küçük bir Rus prensliğinin başkenti oldu. Moskova'nın dört bir yanı ormanla çevrili olduğu için, Moskova prensleri burasını kolayca müdafaa ediyordu.

Moskova, bilhassa Moskova prenslerinden İvan Kalita zamanında çok gelişti.

Kızıl Meydanda Lenin'in mezarı ve ziyaretçileri

1328 - 1341 yılları arasında prenslik etmiş olan İvan Kalita, ısıramadığı eli öpmesini becerecek kadar zeki ve kurnaz bir adamdı; Altın Ordu hanlarının güven ve sevgisini kazanmıya muvaffak oldu. Hattâ onlar adına vergi ve baç toplamıya başladı. Bu sayede İvan Kalita, çok kısa bir zamanda büyük servetler biriktirdi ve ona bu yüzden «Kalita», yani «Para Çuvalı» unvanı verildi.

Moskova ilk kurulduğu sıralarda bütün evleri ahşaptı. Eski vesikalara göre Moskova'da ilk taş bina, İvan Kalita'nın prensliğinden az önce, 1326 yılında yapılmıştı. Bu, büyücek bir kilise idi. Kilisenin yapılışı bir yıldan fazla sürmüş ve 1327 yılında sona ermişti. 1330 yılında ise, harabolmıya yüz tutan ahşap bir kilise yerine, bir ikinci taş kilise yapılmıştı.

1339 - 1340 yılı kışında ise, şimdiki Kremlin sarayının bulunduğu yerde, İvan Kalita'nın şahsına mahsus büyük bir prenslik sarayı yapılmış ve sarayın etrafı, meşe kütüklerinden sekiz burçlu bir sur ile çevrilmişti.

1367 yılında, büyük Moskova Prensi Dimitri Donski zamanında ise, Kremlin etrafındaki meşe duvarlar yıktırılmış, bunların yerine taş duvarlar yapılmıştır. Bu suretle bugünkü Kremlin sarayının etrafında bulunmakta olan duvarların temeli daha o zamandan atılmış bulunuyordu.

Gerçi harçla tutturulmuş bu taş duvarların bâzı mahzurları görülmüyor değildi; şehirde, eksik olmıyan büyük yangınlarda bu duvarlar kızıyor, harçlar eriyor, taşlar

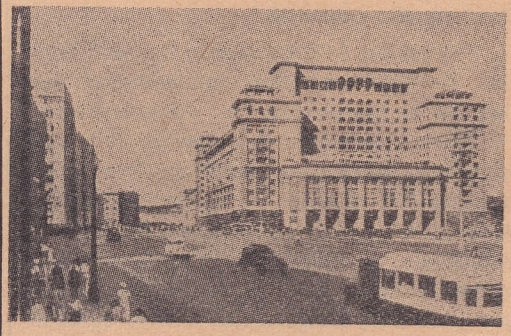

Sekiz yüzüncü yıldönümü töreninde davetlilerin misafir kaldığı otel

dökülmiye başlıyordu. Ama yapılacak başka bir şey yoktu. Çünkü o sıralarda Moskovada henüz tuğla yapmasını bilmiyorlardı.

Dimitri Donski devrinden bugüne kadar, kala kala yalnız Kremlin'in içinde bulunan bir kilise kalmıştır.

Dimitri Donski zamanında Moskova, Moğolların istilâsına uğramış, şehir baştan başa yanmıştı.

Moskova şehrinin büyümesi ve gelişmesi hiç de hâdisesiz cereyan etmemiştir. Kasabanın ahşap olması dolayısiyle sık sık vuku bulan yangınlar, burasını harabeye çevirir, ama ekonomik zaruretler, kısa bir zamanda, aynı yerde daha büyük bir kasaba veya şehrin yapılmasını doğururdu.

Netekim 1365 yılında havalar müthiş kurak gitmişti. Dayanılmaz bir sıcak ortalığı kasıp kavuruyordu. Nehirlerin, kuyuların, çeşmelerin bütün suları çekilmişti. İşte havaların kurak, suyun kıt olduğu bu yaz mevsiminde, Moskova'daki ahşap kiliselerden biri tutuştu. Çam ağacından yapılmış ahşap binalar, bir çıra gibi parlıyor, ortalıkta su bulunmadığı için, söndürmek de kaabil olmıyordu. Bu suretle iki saat zarfında, Kremlin surlarının içindeki prenslik sarayı da dahil olduğu halde, bütün şehir baştan başa kül odu.

1445 yılında çıkan ve bir gün bir gece durmamacasına devam eden bir yangın, Moskova şehrini ikinci defa olmak üzere bir kül yığını haline getirdi.

Moskova'nın meşhur kırık çanı

. Ama, her yangından sonra şehir, çok kısa bir zamanda yeniden yapılıyordu. Bilhassa 1445 yangınından sonra, Üçüncü İvan'ın prensliği zamanında Moskova hızla gelişmiye başladı. Nihayet hususi kâgir binalar da, gene Üçüncü İvan (1462-1505) ın prensliği sıralarında yapılmıya başlandı. 1475 - 1479 yıllarında ise bir İtalyan mimarının idaresi altında olmak üzere, Uspenski katedrali yapıldı. Artık bundan sonra büyük katedrallerin yapılması birbirini kovaladı. Şehir büyüdükçe büyüdü.

Üçüncü İvan devrinde, Rusyanın muhtelif yerlerinde bulunmakta olan bütün dağınık Rus prenslikleri, Büyük Moskova Prensliği adını taşıyan bu prenslik etrafında birleşti. Üçüncü İvan büyük bir gayretle Moskova'yı güzelleştirmiye çalıştı. Prensliğin eski ahşap binalarını yıktırarak, bunların yerine, bugüne kadar kalmış bulunan muazzam Kremlin sarayını, meşhur saat kulelerini yaptırdı.

Onaltıncı Yüzyılın ortalarından itibaren Moskova'yı, artık Rus çarlarının başkenti olarak görmekteyiz: 1547 yılında, sonraları «Müthiş» lâkabını alan Dördüncü İvan Rus Çarı unvanını da aldığı sene, Moskova, tarihin kaydettiği en müthiş yangınlardan birine sahne oldu. Yangından sonra da isyanlar başladı. Gene Müthiş İvan zamanında Moskova, Moğolların son fakat en şiddetli akınlarına mâruz kaldı.

Ama, buna karşılık Moskova, Müthiş İvan zamanında fevkalâde inkişaf etti.. Yeni yeni birçok binalar şehri süsledi. Gene Müthiş İvan zamanında Moskova'da ilk matbaa kuruldu. Müthiş İvan zamanında ecnebiler ilk defa olarak Moskova ile ilgilenmiye b a ş l a d ı l a r. Müthiş İvan'ın servet ve ihtişamı artık dillere destan olmıya başlamıştı. Birçok yabancı avantüryelerle iş adamları Moskova'yı doldurdular. Bunların içinden, şehrin imarına yarıyan faydalı insanlar da çıktı. Müthiş İvan zamanında Moskova'nın etrafına yirmi sekiz burçlu muazzam bir sur çevrildi.

Moskova'yı kuranın adına dikilecek anıtın ilk taşı

Onyedinci Yüzyılda Moskova tam mânasiyle büyük bir şehir halini almıştı. O

devirde Moskova'yı ziyaret eden bâzı yabancı seyyahların yazdıklarına göre, Moskova'nın nüfusu 600.000 kadarmış!

1702 yılı ocak ayının 2 sinde, Moskova'da, ilk Rus gazetesi çıkmıya başladı.

«Deli» lâkabiyle mâruf olan Büyük Petro zamanında, ilk defa olarak şehirde, iki ahşap tiyatro yapıldı. Yabancı tiyatro trupları ve aktörler şehri ziyaret etmiye başladılar.

Büyük Petro'nun denize çıkmak meyli, nihayet Avrupaya pencere açmak gayreti, yeni bir şehrin, Petersburg (Petrograd) ın doğuşunu intacetti. Bu suretle, 1713 yılından itibaren Moskova, başkent olmaktan çıktı ve ancak iki yüz beş yıl sonra, 1917 yılında yeniden Rusyanın başkenti oludu.

Petersburg'un başkent olmasına rağmen, Moskova asla ehemmiyetini kaybetmedi.

Sekiz yüzüncü yıldönümü hâtıra pulları

Çarlar, gene burada taç giyer, evlendikleri zaman dinî törenleri gene Moskova'da yapılırdı. Petersburg bir başkent olarak resmî devlet daireleriyle, resmî binalariyle gelişirken, Moskova da, bir sanayi şehri, bir ilim merkezi olarak büyümekte devam etti. 1912 yıllarında şehrin nüfusu bir milyonu geçmekte idi.

1917 yılında stratejik düşüncelerle başkent olunca, yeniden ve hızla büyümiye başladı. Öyle ki, 1927 yılı nüfus sayımında Moskova'nın nüfusu iki milyona çıkmıştı. İkinci Dünya Savaşının arifesinde, yani 1939 yılında yapılan nüfus sayımında ise, Moskova'nın nüfusu dört milyonu geçiyordu.

Moskova şehri, bilhassa 1928 yılından sonra çok gelişti. Yeni yeni binalar yapıldı. Yeni ve geniş caddeler açıldı. Muazzam parklar, modern metrolar vücuda getirildi.

İkinci Dünya Savaşı patlak vermeseydi, yapılan şehir plânına göre Moskova şimdi, on milyon nüfusu olan büyük bir şehir haline gelmiş olacaktı.

(Nurettin Akdağ)

PATRONA HALİL AYAKLANMASI — (28 eylûl 1730) Patrona Halil İsyanı diye tanınan olay, Osmanlı tarihinde birçok defalar raslanan ve hükümdar ile hükümeti deviren kanlı ayaklanmalardan biridir. Genel olarak bu ayaklanmalar, şahsi menfaatlerini her şeyin üstünde tutan haris, cahil, savaş ve din adamlarının işbirliğiyle yapılmış oldukları halde Patrona Halil Ayaklanması, hiç olmazsa ilk bakışta, bir halk ayaklanması manzarası göstermek bakımından ötekilerden biraz ayrılmaktadır. Gerçekten bu ayaklanmanın gerek başında bulunanlar ve gerekse kitlesini teşkil edenler, genel olarak İstanbulun o zamanki esnaf ve avam sınıfına mensup kimseler olmuşlardır. Ayaklanmanın bir numaralı elebaşısı Patrona Halil; Arnavut aslından olup o zamanki yeniçerilerin hemen hepsi gibi hazar zamanı esnaflık yapan, çarşı tellâllığiyle meşgul bulunan, onyedinci bölüğe mensup bir yeniçeriydi. Belli başlı arkadaşlarından gene Arnavut zağarcıların Muslu manavlıkla, Niğbolu'lu Ali Usta ise kahvecilikle geçinirlerdi. Bunlardan başka elebaşılar arasında Karayılan, Çınar Ahmet, Oduncu Ahmet, Emîr Ali, Derviş Mehmet, Erzurumlu Mehmet, Küçük Muslu, Kutucu Hüseyin ve Manav İsmail gibi daha birtakım adlara raslanmaktadır ki bunların hiçbiri, resmî mevkiler işgal etmiş şahsiyetler değildir. «Abdi Tarihi» ne göre bu adamlar, sekiz ay kadar öncedenberi bir ayaklanma tertibetmek için birbirleriyle istişare etmişler, hattâ Sâdabat'ta bir kavga bile çıkararak birkaç insanın ölümüne sebebolmuşlarsa da burada istediklerini elde edememişler ve elverişli bir fırsat kollamıya başlamışlardır. En sonunda bu fırsat, 28 eylûl 1730 da ellerine geçmiştir. Âsilerin görünüşte istedikleri şey, İran sınırları boyunca Osmanlı kuvvetlerinin uğradıkları başarısızlıklarla devletin ve İslâm dininin itibarını düşürmiye sebebolan sorumlu devlet adamlarını cezalandırmaktan ibaretti.

Gerçekten de o tarihlerde Osmanlı Devleti ile İran arasındaki münasebetler pek karışık ve çeşitli safhalar göstermekteydi.

Bütün bu olayların yankıları İstanbulda derin tesirler yaratıyordu. İran sınırı boylarından gelenler, oralarda olup bitenleri, Sünnilere karşı yapılan zulümleri, Osmanlılığın ve İslâm dininin uğradığı hakaretleri anlatıyorlar, Sünnilerin burunlarının kesilmesi, çocuklarının havaya atılarak kılıçla ikiye bölünmesi gibi vahşetler karşısında devlet ricalinin kayıtsızlığından şikâyet ediyorlar, halkı onlar aleyhinde kışkırtıyorlardı. O zamanlar gerçekten canlı bir varlık olarak kendini gösteren halk efkârı, bu propagandaların etkisi altında, Doğuda türeyen din düşmanı İran'lı Nadir'e haddini bildirmek üzere devletin harekete geçmesini istiyordu. Halbuki Sadrazam Damat Nevşehirli İbrahim Paşa, tam bir zevk adamı olup bilindiği gibi iktidara geçtiği gündenberi mutlak bir barış siyaseti takibediyordu. Ya Pasarofça Barış Antlaşması gibi ağır bir belgeyi imzalamak zorunda kalmış olan memleketi ancak bir barış devresi sayesinde kalkındırabilmeyi mümkün gördüğünden, yahut ta o sıralarda moda halini almış olan lâle bahçeleri ve mesirelerdeki köşklerde seçkin sazende ve hanendelerin bülbül seslerine karışan nağmelerini, zevk sahibi duygulu şairlerin ahenkli terennümlerini dinlemeyi, şen ve şuh dilberler arasında eğlence ile vakit geçirmeyi savaş boylarında şan ve şeref aramıya tercih ettiğinden, her ne pahasına olursa olsun barışı bozmak taraftarı değildi. Fakat şimdi İbrahim Paşa, halk efkârının baskısı altında, ötedenberi tuttuğu yoldan ayrılmak zorunda kalarak, sivil ve askerî ricalden 4.000 şahsiyetin iştirak ettiği büyük bir mecliste İran'a sefer yapılmasını ve ordunun başında bizzat padişahın sefere çıkmasını karar altına aldırdı. Padişah ise harbe girişmiye hiç de taraftar değildi. Fakat memleket içinde ayaklanmalar çıkmak ihtimalinden korkan İbrahim Paşa, hiç olmazsa görünüşte bir seferberlik yapmak amaciyle, Üsküdarda bir ordugâh kurulmasına ve padişahın büyük bir alayla oraya geçmesine Sultan Ahmet'i ikna etti. Ancak İbrahim Paşa, hâlâ işi barış yoliyle halletmek niyetinde olduğundan, 1730 ağustosunun ilk günlerinde padişahın parlak gösterilerle ordugâha geçmesinden sonra da haftalarca askeri hareketsiz bekletirken, sürekli olarak müzakerelerde bulunuyordu. Alınan bütün tedbirler, halkı oyalamak için sırf gösteriştен başka bir şey değildi. Zaman geçtikçe herkes işin içyüzünü anlıyor, bir yandan da İran sınırından gelen haberler ve rivayetler, halkın taassubunu durmadan galeyana getiriyordu. Esasen padişahın ve devlet ricalinin zevk ve safa düşkünlüklerinden ötedenberi şikâyet edilmekte ve halkın memnunsuzluğu günden güne artmaktaydı. Ancak bunun sebebi yalnız padişahla devlet ricalinin eğlence düşkünlüklerinden ibaret değildi: Bütün kusurlarına rağmen bâzı meziyetleriyle ileri görüşlü ve gerçekten kabiliyetli bir devlet adamı olan İbrahim Paşa'nın uzun sadrazamlığı sırasında padişahı devlet işlerinden hemen hemen tamamiyle tecridederek bütün umuru kendi eline almış, sarayda kadınlar saltanatına, yeniçerilerle ulemanın fesat ve entrikalarına son vermiş, böylece ötedenberi bulanık suda balık avlamakla işlerini yürütmiye alışmış bulunan birçok tufeylilerin menfaatlerine dokunmuştu. Üstelik «Nizamı Cedit» üzere asker yetiştirmiye başlamış, «Bidat» adiyle yeni bir ticaret vergisi koymuştu. Bütün bu hareketleri, onun yeniçeri, ulema ve devlet adamları arasında birtakım düşmanlar edinmesi neticesini doğurmuştu. Mevcut rejime karşı görülen genel memnunsuzluk, hakikatte büyük bir kısmı itibariyle şahsi menfaatlerin zarara uğramış olması yüzündendi. Propaganda ile cahil halkın dinî ve millî duygularını coşturanların arkasında ulema sınıfından haris ve yobaz iki şahsın esas rolü oynadığı anlaşılmaktadır: Biri Ayasofya vâizi İspirzade adında bir şeyhtir ki bu, bir tören sırasında teşrifatçının bir hatası olarak saraya çağrılmadığından fevkalâde kırılmış, hemen hükümet aleyhinde şiddetli vaızlar vermiye başlamış bir adamdı. Öbürü ise İstanbul kadısı Zülâli Hasan Efendi olup bu da «zamanında bereket kalktı» diye iki yıl kadar önce İstanbul kadılığından çıkarılmıştı. Bundan çok muğber olan Arnavut Zülâli, intikam almıya azmetmiş bir softadan başka bir şey değildi. İşte bu adamlar, Patrona Halil ile Muslu ve arkadaşları gibi baldırı çıplaklar üzerinde büyük bir nüfuz sahibiydiler. Bir yandan bu softalar el altından bir ayaklanma çıkarmak için çalışırlarken bir yandan da İran sınırı taraflarından gelen yeniçeriler kolayca esnaf ve halk arasına karışarak Sünni Müslümanların uğradıkları zulümleri anlatıyorlar, «sizde gayreti dini mübin yok mudur?» diye herkesi

ayaklanmıya kışkırtıyorlardı. Aynı zamanda ulema ve memurlardan İbrahim Paşa'yı çekemiyenler, var kuvvetle rejim aleyhinde propaganda yapıyorlar, bu rejimin devrilmesi lâzım geldiğinden bahsediyorlardı.

İşte İstanbul halkı uzun zaman böylece işlenerek ayaklanıcı bir ruh haleti içine getirildikten sonra nihayet 28 eylûl 1730 perşembe günü sabahı, padişah ile sadrazamın Üsküdarda ve diğer memurların, tatil dolayısiyle evlerinde bulunmalarını tam bekledikleri fırsat sayan Patrona Hali, Manav Muslu ve Kahveci Ali, otuz kişi kadar insanın başında oldukları halde, çarşıya doğru ilerlemiye başladılar. Âsilerin ellerinde yalın kılıç ve bayrak bulunmaktaydı. İspirzade ile Arnavut Zülâli Efendiden aldıkları direktiflere uyarak «Allah Allah.., şer'i Muhammedî üzere ümmet-i Muhammed dâvamız vardır» diye çarşıyı dolaşıyorlar, herkesi dükkânlarını kapıyarak bayrakları altına koşmıya davet ediyorlardı. Esnaf dükkânlarını kapatıp bir kısmı evlerine ve bir kısmı da âsilerle birlikte Etmeydanına doğru akmıya başladı. Âsiler, yolda kendilerine katılanlarla çoğaldıktan sonra, üç koldan ilerliyerek büyük bir kalabalık halinde Etmeydanına geldiler. Durumun gittikçe fenalaştığını gören Yeniçeri ağası Hasan Ağa, 300 kadar maiyetiyle Etmeydanına doğru yol alırken rasladığı herkese endişe edecek bir hal bulunmadığını, dükkânların açılmasını, asayişi bozan altı adet eşkıyadan dördünün yakalandığını, ötekilerinin de tutulmak üzere olduklarını söylüyordu. Âsilerin yanına vardığı zaman rica ve tehdit ile onları dağıtmıya çalıştıysa da hiçbir şey elde edemedi. Patrona Halil'den, amaçlarının hükümeti ıslah ve zalimleri cezalandırmaktan ibaret olduğu cevabını aldı ve kendisi de âsilere katılmıya davet olundu. Bu durum karşısında Mehmet Ağa, maiyetinde bulunan subaylar üzerindeki otoritesini kaybetmemek için Patrona'ya sert muamele etmiye kalkışınca ölümle tehdidedildi ve âsilere daha iyi meram anlatabilmek için atından inmek zorunda kaldı. Subaylarından çoğunun âsiler tarafına geçtiğini gören Mehmet Ağa, biricik kurtuluş çaresini kaçmakta aradı, kıyafet değiştirerek Üsküdara geçmiye muvaffak oldu. Fakat burada olup bitenleri sadrazama haber vereceği yerde korkudan evine kapandı. Çok geçmeden yirmi, otuz âsi, iki kayıkla Üsküdara geçtiler ve beraberlerinde getirdikleri bayrağı bir sırığa geçirerek ellerinde yalın kılıç olduğu halde «Orduyu Hümayun» a doğru ilerlediler. İstanbulda da âsiler faaliyetlerini arttırdılar. Üç yüz kadar zorba, Ağa Kapısına gelerek cezaevlerinden mahkûmları çıkardılar ve Sipahipazarını yağma ederek ellerine geçirdikleri silâhlarla taraftar bulmak için dört tarafa dağıldılar. Böyelce âsiler, bir yandan her an kuvvetlerini arttırırlarken bir yandan da şeyhülislâm, cebecibaşı ve kol kethüdaları tâyin ediyorlardı. Sonra «ehli ırza taarruz olunmaz» diye tellâllar bağırtarak herkesi işi başına dönmiye davet ediyorlardı. Elebaşıların bütün gayretleri, kendilerini kuvvetlendirmiye ve teşkilâtlanmıya yöneltilmişti.

İstanbulda devlet ricalinden hemen hemen kimse yoktu. Tatil günü olduğundan herkes evine çekilmiş zevk ve safasiyle meşguldü. Bu olaylardan padişah ile sadrazamın uzun müddet haberleri olmamıştı. Neden sonra sadrazamın kethüdası adam gönderince İbrahim Paşa, «kaymakam paşa anda değil midir, niçin bunu def eylemedi» ve bir müddet sonra «kaymakam paşa niçin bu eşhası perişan edip haklarından gelmedi» gibi sözlerle sorumluluğu Kaymakam Mustafa Paşaya yükletiyordu. Halbuki Boğaziçinde yalısında bulunan reis efendi ile Çengelköyündeki «Bağı Ferah» köşkünde lâle dikmekle meşgul olan Kaymakam Kaymak Mustafa Paşa, böyle bir ayaklanma haberini alınca bir türlü doğruluğuna inanmamışlar, ancak akşam üstü Üsküdara geçerek işin önemini sadrazama anlatmıya karar verebilmişlerdi. Sorumluluktan kurtulmak için olayı önemsiz göstermiye çalışan reis efendi ile kaymakam paşanın hiçbir harekette bulunmamış olduklarını bir türlü affedemiyen İb-

Patrona Halil (Felemenkli ressam Karel van Moor' un Amsterdam müzesindeki bir tablosu)

rahim Paşa, «işte şimdi saltanatınızı ve hayatınızı tehlikeye sokan bu sersemlere nasıl mücazat edilmez» diye padişaha şikâyette bulunmuştu.

Fakat harekete geçmek için hâlâ kesin bir karar alınamıyordu. İbrahim Paşa ancak akşam karanlığı basarken Üsküdar sarayında devlet erkânını toplıyarak kurduğu büyük bir mecliste âsilerin ne suretle ortadan kaldırılabileceği işini müzakere etmiye başladı. Neticede padişahın «Sancakı Şerif» i alarak İstanbula geçmesine karar verildi. Kızkardeşi Hatice Sultan'ın öğütlerine uyarak vükelâyı asla yanından ayırmamıya ve kendi canını kurtarmak için gerekirse onları feda etmiye karar vermiş olan padişah, bütün erkânla gece yarısına doğru Sarayburnuna çıktı ve Hırkai Saadet yanındaki daireye gelince Etmeydanında toplanmış olan âsiler hakkında daha etraflı bilgi edinmek imkânını buldu. Hiç vakit geçirmeden bütün devlet erkânını saraya getirterek büyük bir divan akdettirdi. Bu divanda ileri görüşlü bâzı devlet adamları, vakit keybedilmiş olmakla beraber, saray ve kışlalarda mevcut sadık askerle eşkıyaya karşı koymanın hâlâ mümkün olduğu düşüncesini ileri sürdüler. Sadrazam bu fikri padişaha arzedince Üçüncü Ahmet, gece yarısı bu askeri toplamanın güçlüğünden bahsetti ve eşkıya geceleyin hiçbir harekette bulunmadığına göre sabahı beklemenin doğru olacağı, eğer âsiler sabahleyin vereceği emre uyarak dağılmazlarsa «Sancakı Şerif» i çıkarıp Ümmet-i Muhammedi davet ederek kuvvete karşı kuvvetle mukabele etmek gerekeceği mütalâasında bulundu. Devlet adamlarından hiçbiri, bu ayaklanmanın çıkmasından ve büyümesinden sorumlu olduklarından, padişahın bu düşüncelerine karşı itiraz etmek cesaretini de gösteremediler.

Üçüncü Ahmet'in bu korkaklığı, tereddüdü ve gevşekliğidir ki işin büyük bir felâketle sona ermesi neticesini vermiştir. Çünkü: «Abdi Tarihi» nde verilen bilgiye göre, Etmeydanında toplanmış olan kalabalık gece basınca beşer onar gruplar halinde dağılmış, ancak elebaşılarla birlikte yirmi kadar «ipsiz» orada kalmıştı. Böylece yalnız kalınca bunlar da kaçarak bir yere saklanmak ve bu suretle canlarını kurtarmak için aralarında konuşmıya başlamışlardı. Ancak Patrona Halil, buna razı olmıyarak arkadaşlarından sebat etmelerini istedi ve mutlaka muvaffak olacaklarını, büyük mevki ve servetin kendilerini beklediğini söyliyerek onları kandırdı ve dağılmadan alıkodu. Gerçi bu halden sarayda kimsenin haberi yoktu, fakat eğer böyle bir anda bir miktar muntazam kuvvetle harekete geçilerek Etmeydanına yürünseydi, muhakkak ki âsileri dağıtmak kolayca mümkün olacak ve zorbaların her biri birer delik arıyacaktı. Eşkıyanın bu kadar zayıflamış olduğu iddiası bir tarafa bırakılsa bile, böyle bir isyan karşısında sorumlu bir devlet adamının hiç tereddüdetmeden yapacağı biricik şey, hemen karar vererek elindeki bütün kuvvet ve vasıtalarla harekete geçmekten başka ne olabilir? Fakat saray, biraz önce söylediğimiz gibi, tereddütler içinde «sabah ola, hayrola» sözüne uyarak, beklemeyi tercih etmişti. O zamanki devlet ricali arasında celâdet gösterecek bir şahsiyetin çıkmamış olduğuna hayret etmemek bugün bizim için mümkün değildir. Acaba bu kadar rical arasında bu cesareti gösterebilecek bir insan gerçekten yok muydu? «Abdi Tarihi» nde sözü geçen Mısır beylerinden Ali Bey niçin dinlenmedi? Yoksa durum hakikaten hiçbir başarı elde etmek imkânını veremiyecek derecede ümitsiz miydi? Bunlar ayrıca incelenmiye muhtaç önemli meseler olarak kalmaktadır.

Anlaşıldığına göre geceyi korku ve endişe içinde geçirenlerin sabah olur olmaz hemen faaliyete geçerek esaslı surette teşkilâtlanmıya gayret sarfettiklerini görüyoruz. Her halde geceki istişarelerinde almış oldukları kararlara uygun olsa gerek, yeniçerileri elde etmiye ve ayaklanmayı onlara maletmiye uğraşmaktadırlar. Bu amaçladır ki yeniçeri subayları sabah namazını kılmak üzere Orta camisinde toplandıkları sırada Patrona Halil, Muslu, Çınar Ahmet, Ali Usta ve Karayılan adlı zorba elebaşıları Etmeydanından kalkıp aynı camiye gitti-

ler. Burada yeniçeri odabaşıları, başeskileri ve ihtiyarları ile konuşup eskiodalıya da haber verdikten sonra aralarında bir anlaşma yaparak her tarafa haberler salmak suretiyle bütün yeniçerileri Etmeydanında toplanmıya davet ettiler. Sarayın hiçbir surette tepki göstermediğini gören halk, gene Etmeydanına akın etmiye başladı. İhtilâlciler ise hiç durmadan teşkilâtlanmıya devam ediyorlar, birinci ağa bölüğü kazanını Etmeydanına kaldırıyorlar, meydan çadırlarla doluyor. Dört yana bayraklar gönderip kendilerine taraftar toplamıya çalışıyorlar, bir yeniçeri ağası ve Deli İbrahim adında bir softayı da İstanbul kadılığına tâyin ediyorlar. İstediklerinin evini basıp zorla sürükliyerek kendilerine katılmıya mecbur ediyorlar, ocak erkânını tamamlıyorlar, hapisaneleri boşaltarak mahkûmları Etmeydanında topluyorlar. Kısaca bütün İstanbul, zorbaların tahakkümü altına giriyor, her tarafta yağmalar başlıyor.

Sarayda ise hâlâ kesin bir karar alınamamıştı. Cuma sabahı olduğu zaman eşkıyayı dağıtmak için nasıl hareket olunacağını tesbit etmek üzere padişahın huzurunda bir toplantı yapıldı ve bu toplantıda «Sancakı Şerif» i açıp âsilere karşı harekete geçmiye karar verildi. Fakat yeniçeri ağası, bununla bir şey elde edilemiyeceğini, çünkü adam bulamıyacağını sadrazama anlattı. Bir müddet daha tereddütle vakit kaybedildikten sonra nihayet «Sancakı Şerif» Ortakapıya dikildi. Münadiler, «Müslüman olan Sancakı Şerif altına cem olsun» diye bağırıyorlar, gelene 25 kuruş verileceğini ilân ediyorlardı. Fakat zorbaların korkusundan hiç kimse «Sancakı Şerif» in altına gitmiye cesaret edemedi. Artık zorbalarla müzakereye girişmekten başka bir çare göremiyen padişah, haseki ağayı elçi olarak âsilerin yanına gönderdi. Haseki ağa, Etmeydanında zorbaların tâyin ettikleri yeniçeri ağası Kel Mehmet ile İstanbul Kadısı Deli İbrahim tarafından kabul olundu ve padişahın selâmını söyledikten sonra ne istediklerini sordu. Zorbalar, Sadrazam İbrahim Paşa ile Mehmet Kethüdayı, kaptan paşayı, Şeyhülislâm Abdullah Efendi'yi ve bunlardan başka devlet ricalinden daha 37 kişiyi istediklerini, padişahın kendisinden memnun olduklarını, verecekleri defterde adları yazılı olan adamların hepsini kendilerine teslim ettiği takdirde Sultan Ahmet'e karşı bir diyecekleri olmadığını bildirdiler. Haseki ağa saraya dönünce, teşrifat kaideleri gereğince huzura çıkmadan sadrazamı görerek zorbaların cevabını, isteklerini anlattı ve en başta kendi adının bulunduğu defteri de ona gösterdi. İbrahim Paşa, iş işten geçtiğini anlamış, müthiş bir korku ile beti benzi uçmuştu. Bununla beraber, anlaşıldığına göre, sinirlerine hâkim olarak kendini kurtarmak için son bir çareye daha baş vurmayı ihmal etmedi. Haseki ağaya «şöyle böyle söyle, beni lisana alma» diye kendi adının padişahtan saklanmasını tembih etti. Fakat haseki ağa huzura girince, orada toplanmış bulunan vezirler, ulema ve ocak ağaları önünde her şeyi olduğu gibi anlattı ve âsilerin defterini verdi. Üçüncü Ahmet, çok sevdiği sadrazamına dönerek «Şimdi bunun çaresi ve bu eşkıyaların def' ve perişan olması nice olur, buna bir çare olmaz mı?» diye sorunca beriden haseki ağa atılarak: «Padişahım, zorbaların şimdi cevapları budur, ancak defterde olan adamları talebederler, şevketlû padişahımız hazretlerinden hoşnudolup bir türlü sözleri yoktur» cevabını verdi.Bunun üzerine yeniden istişareye karar verilerek Ayasofya vâizi İspirzade Ahmet Efendi elçi olarak tekrar âsilerin yanına gönderildi. Böylece elçilerin Etmeydanı ile saray arasında gidip gelmeleriyle cuma günü ve gecesi de geçiştirildi. O gece müftü efendi, sarayda toplanan ulema meclisine gelerek bir yandan ömrünün son günlerinde gözlerinin gördüğü bu korkunç manzara karşısında teessüründen ağlarken bir yandan da Sultan Ahmet'in tahttan indirilmesinden bahsetmişti. Fakat sarayda hâlâ ne yapmak gerektiği bilinemiyordu.

Ertesi sabah saraya doğru gelen Patrona Halil, İkinci kapı üzerinde «Sancakı Şerif» in dalgalandığını görünce, Kahveci Ali'yi 600 kişi ile buraya toplanacak olanları iyilikle, para ile, olmazsa tehditle kendi tarafına çekmiye memur etti. Saray kapısının önünde bunlar olurken, içeride hiçbir hareket emaresi görülmüyordu. İçeride sadrazamın başkanlığındaki divan mütemadiyen vakit kaybediyordu. En sonunda sarayın içindeki bostancıları toplıyarak âsilere karşı silâh kullanılmıya karar verilmiş, fakat 600 kadar mevcudu olan bu adamların çoğu korkudan öteye beriye gizlenmiş bulunduklarından ancak 30 kadarı toplanabilmişti. Bunlarla ve sayıları esasen pek az olup üstelik silâh kullanmasını da hiç bilmiyen içoğlanlariyle, âsilere karşı bir başarı kazanabilmek için en ufak bir ümit bile görünmüyordu. Bu durum karşısında başka bir tedbire başvuruldu: Saray erkânı içinde cesaretiyle tanınan Abdi Kaptana, kaptanı deryalık tevdi olundu ve leventleri toplıyarak âsileri dağıtmıya memur edildi. Gerçekten de Abdi Paşa hemen harekete geçmiş, leventleri toplamak üzere yola çıkarak Sarayburnuna kadar inmişti. Fakat bunu haber alan Patrona Halil, kuvvetli bir müfrezenin basında Sarayburnuna inerek kaptan paşanın leventlerine 30 kişi kayıp verdirdikten sonra Abdi Paşa'nın karşısına dikilerek, vaktiyle kendisi levent iken hayatını kurtardığı için şimdi ona canını bağışladığını, kaptan paşalığın gene kendisinde bırakılacağını, artık âsilere katılmasını söyledi ve gerçekten de kaptan pasayı kazanmıya muvaffak oldu. Abdi Pasa'nın da kendilerine katılmasiyle büsbütün kuvvetlenen âsilerin elebaşısı Patrona Halil, artık İstanbulun mutlak hâkimi idi. Zorbalar her tarafta asıp kesiyorlardı. Fakat padişaha yaptıkları tekliflerin kesin cevabını henüz alamamışlardı ve bu yüzden sabırsızlanıyorlardı. En sonunda Patrona, sarayı kusatmıya ve isteklerini kendi eliyle uygulamıya karar vermişti. Saravın icinde ise dehşetli bir korku ve endise hüküm sürmekte, yüksek mevkilere yeni şahsiyetler getirilmek suretiyle bir iş yapılmış olacağına inanılmaktaydı. Nihayet saravda uzun uzun görüsüldükten sonra ulemadan iki kişi elçi olarak âsilere gönderildi ve padişahın cevabı olarak istenen vezirlerin işten çıkarılacakları, fakat şeyhülislâmı öldürmenin şer'an caiz olmadığı, ötekilerin de padişaha yapmış oldukları büyük hizmetlerinden dolayı idamları uygun görülmediği bildirildi. Bunun üzerine Orta camiye toplanan zorba elebaşıları, müftünün öldürülmemesine, fakat ötekilerin muhakkak surette hayatlarına son verilmesine karar verdiler ve bu kararlarını padişaha iletmiye kendi reis efendileriyle kadılarını görevlendirdiler.

Böylece cumartesi günü de geçmişti. Fakat geçen zaman, durumu en ufak ölçüde olsa da, iyiye doğru götürmemiş, tersine olarak âsilerin sinirli ve sert bir tavır takınmaları sonucunu doğurmuştu. Âsilerin son tekliflerini alan Üçüncü Ahmet, daha fazla mukavemet edemiyeceğini görüyor, geçen her dakika ile tehlikenin de arttığını idrak ediyordu. Gece yarısı yüksek rütbeli ricaldan birkaçını yanına çağırarak onlarla gizli bir konuşma yaptıktan sonra o anda «gözlerinin önüne lâleler, karanfiller, çırağanlarla geçen günler gelerek» bu tatlı hayattan ayrılmamak ve mevkiini kurtarabilmek ümidiyle sevgili damadı İbrahim Paşa'yı ve öteki erkânı feda etmiye karar veriyor. Padişah tarafından Orta Kapıya gönderilen sadrazam, kethüdası ve kaptan paşa, «Orta Kapının karanlık odalarında, rutubetli duvarlar arasında» cellâtlar elinde can veriyorlar...

Ortalık ağırmıya başlayınca zorbalara adam gönderilerek istediklerini almak üzere gelmeleri bildirildi. Birdenbire gürültülerle açılan sarayın kapısından, boğdurulanların cesetlerini taşıyan üç öküz arabası gıcırtılar arasında Etmeydanına doğru yol alıyordu. O esnada sayıları 70.000 i bulan âsiler, kana susamış gibi arabaları karşılıyarak kethüda ile kaptan paşanın cesetlerini meydana astılar. İbrahim Paşa'nın nâşını ise, padişahın damadına kıyamadığını ve onun yerine kendisine benziyen kürkçübaşısını öldürüp cesedini göndermiş olduğunu sanarak, bir yük beygirinin kuyruğuna bağladılar ve sürükliye sürükliye Babı-Hümayunun önüne götürüp bıraktılar.

Fakat çok geçmeden anlaşıldı ki âsilerin istekleri yalnız bundan ibaret değildi. Ayaklanmayı idare edenler, vaktiyle kardeşi İkinci Mustafa'yı tahttan indirenleri birer birer ortadan kaldırmış olan Üçüncü Ahmet'in kendilerini de sağ bırakmıyacağını çok iyi biliyorlardı. Şu halde onu da tahttan indirmekten başka kurtuluş çaresi yoktu. Elimizdeki kaynaklara göre şimdilik kesin bir hüküm vermek mümkün olmamakla beraber, sadrazamın cesedi yerine kürkçübaşının nâşı gönderilmiş olduğu iddiasının, padişahı tahttan indirebilmek için tertibedilmiş bir bahane olması ihtimali akla gelmektedir. Belki de Üçüncü Ahmet, hakikaten sadrazamına kıyamamıştı. Gerçekten de padişah, sadrazamın cenazesini geri getirenlerin sesini işitince pencere kafesini kaldırarak «ol degül ise yarın asıl kendün verelim» demişti. Fakat meselenin bundan sonraki gelişmesi hakkında bir bilgi edinmek mümkün olmuyor. Akşama doğru padişahın, İspirzade ile Zülâli, Hasan Efendiyi barış için zorbaların yanına gön-

derdi. Anlaşıldığına göre bu elçiler, Etmeydanına vardıkları zaman İstanbul Kadısı Deli İbrahim, yeniçeri ağası Saraç Kel Mehmet, Sekbanbaşı Urlu Mustafa, Patrona Halil Muslu, Baş Serdengeçti Ağası Hıyar Ahmet Beşe gibi zorba elebaşılarını toplıyarak Sultan Ahmet'in tahtta kalmasının artık doğru olmadığı, onu indirerek yerine Şehzade Mahmut'u geçirmenin kendi menfaatlerine uygun olacağı fikrini ortaya attılar. Âsilerin bir kısmı padişahtan memnun olduklarını, istediklerinden üç kişiyi öldürdüğünü ve ötekilerini de ortadan kaldıracağından emin bulunduklarını ileri sürerek bu fikre taraftar görünmediler. Bunun üzerine, eğer Sultan Ahmet'in bundan sonra da padişah kalmasını kabul ederseniz «ancak sonra fena olur, hemen varup bir kavga olmadan bertaraf edip Sultan Mahmut Hanı padişah edelim» diyerek zorbalarla söz birliği ettikten sonra saraya döndüler. İspirzade huzura çıkarak âsilerin artık kendisini istemediklerini padişaha bildirdi. Sapsarı kesilen Sultan Ahmet, İspirzadeye «Böyle midir ve muradınız malûm oldu, Hak Subhanehu Taalâ Hazretleri mübarek eyliye» diyerek hiçbir mukavemet eseri göstermeksizin hayatı ve evlâtları muhafaza olunmak şartiyle saltanatı bırakmıya razı oldu. İspirzade ile Zülâli Hasan Efendi, hemen Etmeydanına koşarak başarılarını müjdeledikleri sırada Sultan Ahmet, kardeşinin oğlu Birinci Mahmut'u kafesten çıkararak Mabeyin kapısı yanına getirdi ve sonra bütün saray erkânı önünde alnından öperek saltanatı teslim ederken, selefi Sultan Mustafa ile kendisinin, sırf bütün devlet umurunu vezirlerine teslim etmiş olmaları yüzünden tahttan düştüklerini, bundan ibret almasını, hiçbir vezirini uzun müddet iktidarda tutmamasını, vezirlerin sözlerine asla itimat etmemesini, kendi işini bizzat kendi görmesini, merhametli ve cömert olmasını nasihat etti. Hemen arkasından da 27 yıl önce gene böyle bir ayaklanma sonucu olarak tahta geçirilmek üzere çıkarılmış bulunduğu kafese döndü. İşte aynı 2 ekim gecesi idi ki sarayda hem cülûs ve hem de biat törenleri yapıldı. Birinci Sultan Mahmut, artık İstanbulun mutlak hâkimi kesilen, kılıç kuşanma alayının en önünde yalın ayak olduğu halde kendisine milletin kurtarıcısı süsünü vererek yürüyecek kadar ileri giden Patrona Halil'i ilk zamanlarda okşıyarak durumu idare etmekten başka bir çıkar yol bulamıyor, ona rütbeler teklif ediyordu. «Padişah tahta geçirenlerden şimdiye kadar kim yatağında ölmüştür ki ben yatağımda öleceğim» gibi sözlerle kendisini bekliyen akıbeti pek âlâ takdir ettiği anlaşılan ve bu yüzden önce her şeyden müstağni görünen Patrona ise, hiç olmazsa kalan günlerini tatlı geçirmek amaciyle bir müddet sonra vezirlik rütbesini kabul etti. Bir yandan Patrona'nın arkadaşlarına devlet makamları dağıtılırken, bir yanda da İbrahim Paşa rejiminin adamları sürgüne gönderiliyordu. Patrona keyfî hareketlerine devam ediyor, İstanbulda istediği evleri zapt ve yağma ettiriyordu. Eski rejimin kalıntıları olan Sâdabat köşklerinin yakılmasını padişaha teklif etmiş, bundan çok canı sıkılan Sultan Mahmut, bu isteği yerine getirmenin çok tehlikeli olabileceğini düşünerek, köşklerin yakılmıyarak yalnız yıkılmasına müsaade etmek mecburiyetini duymuştu. Patronanın hâkimiyeti zamanında İstanbul bir hercümerç içinde idi. İhtilâl sırasında gösterilen nisbî disiplinin tam tersi olarak ihtilâl bittikten sonra zorbalık, soygunculuk almış yürümüştü. Kimse malından ve canından emin değildi. Bir yandan kadı Deli İbrahim, Yetmişdokuzuncu Cemaat odasını mahkeme yaparak hükümler verirken, öte taraftan önüne gelen herkes yeniçeri defterine kaydolunuyordu. Patrona, ayaklanma sırasında kendisine yardım etmiş olanların hepsine iyi mevkiler veriyor, Buğdan'a bey, Karaman'a vali ve Kırım'a han tâyin ettiriyordu. Birkaç gün sonra zorbalar, kendilerine dokunulmıyacağına dair padişahtan teminat aldıktan sonra Etmeydanındaki çadırlarını kaldırarak kışlalarına dönmiye başlamışlardı. Fakat normal hayat hâlâ avdet etmiyor, çapulculuk devam ediyordu. Zorbaların keyfî hareketleri ve zulümleri, artık çekilmez dereceyi bulmuştu. Padişah, bu hale bir son verilmesi için birkaç defa sadrazamla istişarelerde bulunmuş, fakat Silâhtar Mehmet Paşa Sultan Mahmut'a acele etmemesini, ihtiyatlı davranmasını tavsiye etmişti. En sonunda Darüssaade ağası Beşir Ağa, hâlâ Etmeydanında toplu bir halde bulunan eşkıyanın aç ve sefil, cahil ve menfaat düşkünü kimselerden ibaret olup azimle hareket edildiği takdirde bunları dağıtmanın mümkün olduğunu padişaha anlattı. Bunun üzerine Sultan Mahmut, eşkıyayı ortadan kaldırmıya karar vererek, sadrazamla diğer devlet erkânını topladı ve Kaptanı Derya Canım Hoca ile Kırım hanına da meseleyi açtı. Kararlaştırılan plâna göre İran meselesi hakkında bir karar vermek üzere sarayda bir divan toplanacak, Patrona Halil ile arkadaşlarından belli başlıları buraya davet olunacaklar ve daha önce odalara gizlenmiş insanlar vasıtasiyle zorbalar temizleneceklerdi. Bütün bunlardan hiç haberi olmıyan Patrona, son zamanlarda büsbütün işi azıtarak, sadrazam ile şeyhülislâm ve Darüsaade ağasının azillerini istiyecek kadar ileri varmıştı. Bu isteklerini Kırım hanına söylediği zaman han, sarayda alınmış olan kararı sezdirmiyerek, kendisine öğütlerde bulunmuş, acele etmemesini, saraya geldiğinde bu işi ortaya atmasını tavsiye etmiş ve Patrona da bu şekilde hareket etmeyi uygun bulmuştu. Nihayet 24 ekim 1730 perşembe günü sözde İran hakkında karar alacak olan meclis toplandı. Patrona'nın da mensup bulunduğu Onyedinci yeniçeri bölüğünün çorbacısı olup ihtilâle iştirak etmediğinden azlolunan Halil Ağa adında bir subay, zorbaların vücudunu ortadan kaldırmıya memur edilmişti. Halil Ağa da iki gün önce namuslu ve devlete sadık yeniçerilerden güvendiği güçlü kuvvetli 17 kişiyi sarayın işe elverişli görünen odalarına saklamıştı. Fakat kararlaştırılan 24 ekim günü harekete geçilemedi. Bunun sebebini bâzı kaynaklar, eşkıya elebaşılarının hepsi davete icabet ettikleri halde yalnız Patrona'nın gelmemiş bulunmasıyla, başka kaynaklar ise saraya gelen eşkıya sayısı çok fazla olduğundan bu arada birçok günahsızların da telef edilmesinin istenmemiş olmasıyla izah etmektedirler. Bu son sebepten veya Patrona Halil olmaksızın bu kadar önemli bir mesele hakkında karar vermek doğru olmaz diye, meclis iki gün sonraya atıldı. Gerçekten de 26 ekim 1730 cumartesi günü, meclis sadrazamın başkanlığında toplandı. Devlet erkânından başka zorbaların yeniçeri ağası Kel Mehmet, Sekbanbaşı Urlu Mustafa, kul kethüdası Muslu ve Patrona da bu toplantıda hazırdılar. Beraberlerinde getirmiş oldukları öteki zorbalar ise dışarda bekliyorlardı. Divanda İran meselesi uzun uzun konuşuldu, sefere çıkılmasına, eğer Ruslar antlaşmaya aykırı hareket edecek olurlarsa onlara karşı da asker sevkına karar verildikten sonra Patrona'ya vezaretle Rumeli beylerbeyliği tevcih olundu.

Meclis bittikten sonra Patrona'ya padişahın huzurunda hilât giydirilmek üzere vezirler ve ulema ile birlikte Revan köşküne gidildi. Burada padişahın gelmesi bekleniyordu. Tam bu sırada padişahın huzurundan çıkan Kırım hanı ile şeyhülislâm, daha evvel kararlaştırıldığı veçhile, Çorbacı Halil Ağaya işaret veriyorlar. Halil Ağa da adamlariyle Revan odasına dalıyor, kısa bir vuruşmadan sonra Patrona'yı kanlar içinde cansız yere yuvarlıyor. Dışarıda da Muslu başta olmak üzere raslanan bütün zorbalar kılıçtan geçiriliyor. Sonra Babüssaade ile Orta Kapı arasında bekliyen zorba maiyeti, hilât giydirilecek bahanesiyle içeri alınarak birer birer öldürülüyor. Bu sırada gürültüyü duyarak kaçabilen bâzı âsiler, Etmeydanına koşuyorlar ve olup bitenleri arkadaşlarına haber veriyorlar. Dehşet içinde kalan eşkıya, hemen dağılmıya, saklanacak delik aramıya başlıyor. İşte bir hükümdarın tahtı ile sadrazam ve belli başlı devlet ricalinin hayatlarına malolan bir ihtilâlin şuursuz ve ülküsüz kahramanları, bir ay kadar süren zalim bir saltanattan sonra, bu akıbetle sona ermişlerdir.

Yeni padişahın bu kuvvetli icraatından herkes memnundu. Nihayet devlet otoritesi kurulmuştu. Bu başarısından dolayı onu herkes tebrik ediyor, şairler büyük zaferine tarih düşürüyorlardı. Sultan Mahmut, eşkıyayı el altından teşvik etmiş olan ulemayı sürgüne gönderiyor, orduya yeni subaylar tâyin ediyor ve sonra bütün askere hitaben bir hattı hümayun çıkararak hepsine itaat ve ubudiyet üzere kalmalarını tavsiye ediyordu.

Kısa bibliyografya: ***Abdi Tarihi, yayan F. R. Unat, T. T. Kurumu yayınlarından, Ankara 1938. Suphi ve Asım Tarihleri. Ahmet Refik; Lâle Devri, İstanbul 1331. Zinkeisen; Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa, cilt V, Gotha 1865. Jorga; Geschichte des Osmanischen Reiches, cilt IV, Gotha 1911.***

(Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal)

REUTER AJANSI — «Röyter okunur» Birinci sınıf İngiliz ve milletlerarası haberler ajansı. Bu ajans 1851 de Baron Paul Julius de Reuter tarafından kurulmuştur.

Ajansın kurucusu, 1818 de Almanyanın

Cassel kasabasında doğmuş bir Almandır. Telgrafın büyük ölçüde kullanılması için uğraşan bu zat telgrafla ticari haber naklet-mek üzere 1849 da Aix-la-Chapelle (Aachen) de bir teşekkül meydana getirdi. 1851 de İngiltereye giderek, İngiltere ile Avrupa memleketleri arasında haberler alıp vermek üzere Londra'da bir büro açtı. Bu suretle bütün dünyaca meşhur olan Reuter ajansı kurulmuş oldu. İngiliz tabiiyetine geçen Reuter'e 1871 de baron unvanı verildi.

Reuter Ajansı kuruluşundan pek kısa bir müddet içinde süratle gelişti ve büyük bir ehemmiyet kazandı. Hâlen dünyanın her tarafında iş gören bir müessesedir.

1865 te mahdut mesuliyetli bir şirket haline getirilen Reuter Ajansı, Birinci Dünya Savaşından sonra, hisse senetlerini ellerinde tutanların yarım milyon İngiliz lirası ödiyerek sermayeyi arttırmaları üzerine hususi bir tröste çevrildi. Bu çevriliş sırasında Reuter Ajansının hürriyet ve bitaraflığını her zaman muhafaza edeceğine dair teminat verildiği gibi Adalet bakanı tarafından âmme efkârının menfaati icabı olduğuna dair karar verilmedikçe bir değişiklik yapılmıyacağı da şart koşulmuştu.

Bundan on beş, yirmi sene kadar evvel Reuter Ajansı ile Press Association arasında sıkı bir ortaklık kuruldu. Başlıca gazetelerin sahipleri tarafından 1868 de kurulmuş olan Press Association'ın bu ortaklık anına kadar uğraştığı işlerden biri de esasen Reuter'in dış kaynaklardan aldığı haberleri bütün İngiltere gazetelerine dağıtmaktı. Kurulan ortaklık neticesinde Reuter Ajansının sahipliği İngiltere gazetelerine geçti ve siyasetine de millî mülâhazalara uygun bir veçhe verildi.

Reuter Ajansı; ticaret, maliye, spor v.s. haberleri de dahil olduğu halde her türlü dış haberleri alıp bütün İngiltereye verecek cihanşümul teşkilâta ve dünyanın her tarafında tecrübeli, değerli ve yılmaz muhabirlere sahiptir. Ajansın dışarıya çalışan haberler servisi de, dünyanın en mükemmel servislerinden biridir.

Son zamanlarda ajanslar hakkında bir makale yazmış olan bir İngiliz muharriri, Reuter Ajansının ilk faaliyet devrelerine ait iki hâdise anlatıyor ki Reuter hesabına haber toplıyanların nasıl bir teşebbüs sahibi olduklarını göstermek bakımından dikkate lâyık gördüğümüz için naklediyoruz: 1) Reuter, Fransa ile Almanya arasındaki telgraf hattının çekilmemiş olan 48 kilometresi boyunca haberleri ulaştırmak üzere bir güvercin servisiyle işe başlamıştı. 2) Reuter, Amerikan dahili harbinin haberlerini bir an evvel İngiltereye ulaştırmak üzere ücretli bir plân tertibetmişti. Harb muhabirlerinin telgrafları bir gemiye New - York'tan tam hareket edeceği anda teneke kutuların içine konmakta idi. İrlânda açıklarında kotralar bu kutuları beklerdi. Kotraların hizasına gelince kutular gemiden atılırdı. Geceleri de ayrıca mavi ışıklar yakılırdı. Bu suretle haberler daha çabuk sahile ulaştırıldı. Fakat İrlândanın batısında, ıssız bir bölge vardı. Buradan Cork şehrine kadar bir telgraf hattı çekilmişti. Bu son merhaleden haber Londra'ya eriştirilirdi. Vaziyet bu merkezde iken Cumhurbaşkanı Lincoln katledilmişti. Fakat posta paketi yola çıkmış bulunuyordu. Bunun üzerine Reuter'in New York'taki muhabiri hususi bir vapur kiralıyarak geminin peşine takılmış, ona yetişmiş ve Lincoln'ün katli haberini taşıyan kutuyu gemiye atmıştı. Bu suretle, bu haber diğer kaynaklarınkinden daha evvel Avrupaya varmıştı.

(Dr. Hasan Şatır)

SÜT — Süt, besin maddesi olarak başta gelir. Dünyaya gelen yavrunun ilk ve mükemmel gıdası odur.

B i l e ş i m i: İhtiva ettiği besleyici unsurlar bakımından sütün, hayvani gıdalar arasında üstün bir mevkii vardır. Hakikaten süt temel besin gruplarını (protein, karbon hidrat ve yağ) uygun nispetlerde ihtiva ettiği gibi maden tuzları bakımından da zengindir. (Bakınız: Kalori, Vitamin; Aylık Ansiklopedi sayfa: 649 ve 1241).

Sütteki proteinlerin en mühimmi kazeinogen'dir. Daha az miktarda lâktalbümin bulunur. Karbon hidrat sınıfından lâktoz (lactose) veya süt şekeri bulunmaktadır. Süt şekerinin diğer şekerlerden farkı lâktik asit bakterileri tesiriyle süd asidi (acide lactique, lâktik asit) hâsıl etmesidir. Sütün yağına tereyağı denir. Süt içinde tereyağı gayet küçük zerrecikler halinde bulunur. Bu yağ zerrelerinin çapları 2,3 - 4 mikron (milimetrenin binde biri) kadar olup 12 mikron çapındakilere de raslanmıştır. Yağın gayet küçük zerrelere ayrılmış bulunması hazım kolaylığı bakımından fevkalâde iyidir.

Bu kısa açıklama sütün mükemmel bir besin maddesi olduğunu göstermiye yeter. Nitekim meme çocuklarının beslenip büyümelerini, başka maddelerin yardımı olmaksızın, sağlıyan süt, büyüklerin de, muayyen bir zaman için, beslenmelerine kifayet etmektedir.

Sütte bulunan proteinler ve yağ temessüle (assimilâsyona) en elverişli şekilde bulundukları gibi maden tuzları ve bilhassa kalsiyum bileşimi de uzviyetimiz tarafından kolayca benimsenecek durumdadır (Bakınız: Kalsiyum; Aylık Ansiklopedi, sayfa 1051). Sütte B_1, C, — yaz mevsiminde — A ve pek az miktarda D vitaminleri de bulunmaktadır.

Ç e ş i t l i s ü t l e r: Süt pek eski zamanlardanberi sağılır ve kullanılır. İlk devirlerde keçi ve koyun belli başlı süt hayvanları idiler. Ziraate dayanan medeniyetin inkişafı ile inek sütü taammüm etmiştir. Bugün süt deyince sadece inek sütü anlaşılmaktadır. Diğer süt çeşitleri, sağıldıkları hayvanların isimleri ile anılmaktadır: Keçi sütü, koyun sütü, manda sütü gibi..

Çeşitli sütlerin ortalama hesapla bileşimleri ve verebilecekleri kalori miktarları sayfa dibindeki cetvelde gösterilmiştir.

T â k i m : Sütte bulunan cevherlerden tam olarak faydalanmak için sütü, sağıldığı gibi içmek daha uygun ise de, süt hayvanlarının çoğunda ve bilhassa ineklerde, başta verem olmak üzere, bulaşıcı hastalıklar bulunduğundan her hangi bir hayvanın sütünü çiy olarak içmek tehlikelidir. Bundan başka sağma ve nakil ve muhafaza esnasında da süte, zararlı mikroplar karışabilmektedir. Sütlerin kondukları kabların da bu kirlenmede büyük rolleri vardır.

Sütleri zararlı mikroplardan kurtarmak için pastörize ederler. Pastörizasyon, sütün sıcaklığını süratle 65-80 dereceye çıkardıktan sonra bu derecede yarım saat tutup çabucak + 4 dereceye soğutmakla yapılır ve istihlâk olununcıya kadar sıcaklığının

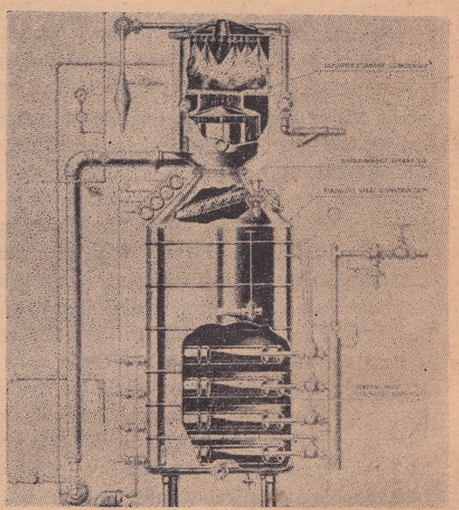

Bir süt ısıtıcısının kesiti

+ 6 dereceden yukarı çıkmamasına dikkat olunur. Pastörize edilecek sütler ağzı kapalı şişelere konur ve kullanılacakları ana kadar ağızları açılmaz. Bu şartlara riayet edilmezse pastörizasyondan umulan fayda zail olur.

Daha emniyetli tâkim (stérilisation)

Çeşitli sütlerin ortalama bileşimleri ve verebilecekleri kalori miktarları

	Yoğunluk + 15 derecede	Protein litrede gram	Karbon hidrat litrede gram	Yağ litrede gram	Maden tuzları litrede gram	Bir litrenin verebileceği kalori
Ana sütü	1,030	13,00	68	38	2,50	685
Deve »		36,00	50	25	6,50	585
Eşek »	1,032	15,00	60	11,50	4,00	415
İnek »	1,030	34,00	48	36,00	7,80	671
Keçi »	1,032	36,00	47	40,10	8,50	713
Kısrak »	1,036	21,40	67	6,10	3,50	420
Koyun »	1,035	63,10	47,30	68,30	9,30	1071
Manda »	1,032	58,80	45,20	78,70	7,60	1158

kaynatmak suretiyle elde edilir. Kaynatma esnasında sütün hakikaten kaynayıp kaynamadığına bilhassa dikkat etmelidir. Zira 75-80 derecede süt kabarır, insana kay-

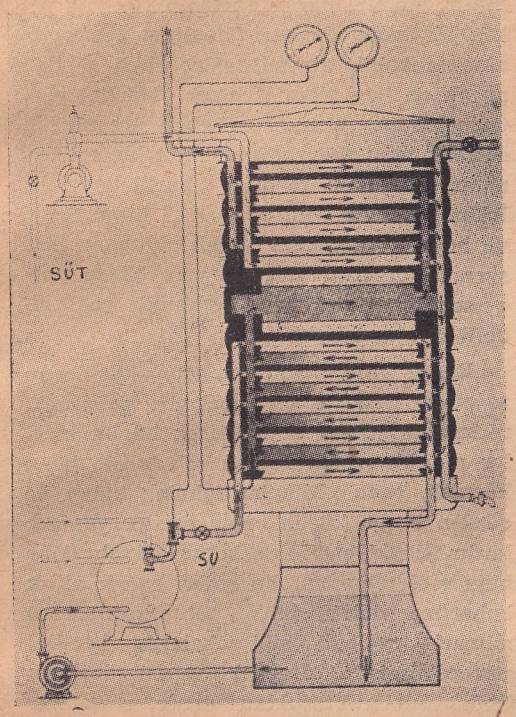

Bir süt teksif cihazı

nıyormuş gibi görünür. Halbuki süt ancak 110 derecede kaynar. Sütü tehlikesiz hale getirmek için, kaynama derecesine kadar ısıttıktan sonra 15 dakika kadar bu derecede tutmak muvafıktır. Kaynattıktan sonra soğutmaya da dikkat etmelidir. Zira 30-40 dereceler arası tehlikelidir. Bu dereceler arasını süratle geçirmek için - bilhassa sıcak mevsimde - soğuk su veya buz dolabı gibi çabuk soğutucu vasıtalar kullanmak faydalıdır.

Açık kapta ısıtılan sütün sathında bir zar (kaymak) teşekkül eder. Bu zar kaldırılırsa yenisi peyda olur. Zarın esas bileşimi kazein ve lâktalbümin olup içinde bir miktar yağ ve kalsiyum fosfat da bulunmaktadır. Kaynarken sütten ayrılan bu kaymak sütün esas bileşimine nazaran önemli

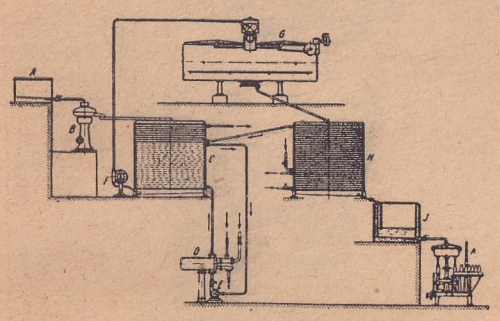

Devamlı olarak pastörizasyon yapmıya elverişli tesisatın şeması: Pastörize edilecek sütler A kabına boşaltılır. B santrifüjünden geçerek tasfiye olduktan sonra C ısıtma cihazında muayyen dereceye ısıtılarak F tulumbası vasıtasiyle G haznesine sevkolunur. G haznesinde kâfi müddet tutulduktan sonra J deposuna akıtılırken H soğutma cihazında süratle soğutulur. J haznesine toplanan pastörize süt K makinesi vasıtasiyle temiz şişelere doldurularak ağızları kapatılır. D cihazında hazırlanan sıcak su E tulumbası vasıtasiyle C ısıtma cihazına sevkolunur.

değildir. Zira 100 santimetre küb sütün, bir çeyrek saat kaynatılmasiyle ayrılan kaymak tabakasında anck 0,273 gram protein bulunmuştur. Kaymağı ile birlikte içilen sütlerde bu eksiliş de vârit sayılmaz. Ancak vitaminlerin bir kısmı ile erimiş «ferment» lar kaynatmadan müteessir olurlar. Buna rağmen - sihhati korumak bakımından - kaynamış süt tercih olunabilir. Zira çiy sütten gelebilecek tehlikenin yanında, kaynatma esnasında husule gelen eksiklikler hiçbir kıymet ifade edemez.

H a z ı m : Süt mideye geldikten biraz sonra, mide usaresindeki asit tesiriyle, tahassür eder (pıhtılaşır). Serum kısmı (yani pıhtıdan ayrılan sıvı) kısa bir zaman zarfında barsaklara geçer. Proteinlerle yağdan ibaret olan pıhtı ise midede kalır; hazım tamamlandıktan sonra barsaklara geçer. Hazmın müddeti pıhtının parça büyüklüğü ile ilgilidir. Parçalar ne kadar ufak olursa hazım da o nisbette kolaylaşır. Tükürükteki unsurlar, sütün küçük parçalar halinde pıhtılaşmasını temin ederler. Bu bakımdan sütü, yudum yudum ve bir müddetçik ağızda tutarak içmek; tükürükle karışmasını sağlamak faydalıdır. Süt esasen hazmı kolay bir besin maddesidir; en hassas mide rahatsızlıklarında bile süt verilebilmektedir. Süte bir miktar kireç suyu ilâve olunursa hazmı bir kat daha kolaylaşır. Fakat bu usul ancak zaruret hâsıl olunca ve bir doktorun tavsiyesi ile tatbik olunabilir.

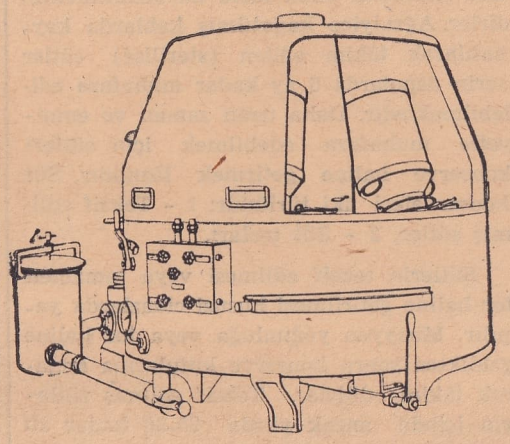

Güğüm yıkama makinesi

Bâzı kimseler süt içince, barsaklarında anormal tahammür hâsıl olur. Süte kâfi miktarda şeker ilâvesi bu mahzuru ekseriya önlemektedir.

T e m i z l i k v e h i l e l e r : Süt, durduğu yerde bozulabilen çok hassas bir maddedir. Bunun için süt kablarının temizliğine son derece dikkat etmek lâzımdır. Süt kabları evvelâ sıcak, sodalı sularla yıkanmalı, tamamiyle temizlendikten sonra, sodadan eser kalmayıncıya kadar; temiz su ile çalkanmalıdır.

Sağmıya başlanmazdan evvel süt hayvanının memelerini de iyice temizlemek lâzımdır. Süt sağılırken ahırın havasında toz bulunmamalıdır. Sütler, sağıldıktan sonra hemen ahırdan çıkarılmalı, süzülerek temiz kablara konulmalı ve serin bir mahalde muhafaza edilmelidir. Bu şartlara riayet edilmezse süt kirlenir, çabuk kesilir ve hastalıkların sirayetine vasıta olur.

Diğer taraftan sütler, çeşitli hilelere de mâruzdurlar. Bu hilelerin başında su karıştırmak gelir. Sulandırılmış sütün rengi normal sütünkine nazaran daha açık ve mavimsi görünür. Konduğu kabın kenarlarına bulaşma kabiliyeti azalır. Sulu sütün yoğunluğu da düşüktür. Hilekârlar yo-

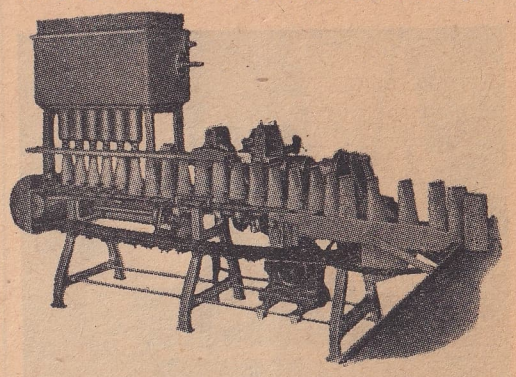

Mukavva şişelerin doldurulup kapanması otomatik olarak yapılır

ğunluğu tashih için süte nişasta gibi kolloid maddeler karıştırırlar. Renk bozukluğunu düzeltmek için de komplemanter (complémentaire) boyalar ilâve ederler. Sütün uzun zaman dayanmasını sağlamak maksadiyle sodyum bikarbonat, boraks, sodyum, salisilât, formol gibi memnu maddelere başvururlar. Halbuki süte her hangi bir şey ilâve etmek ve sulandırmak yasaktır. Sütün yağını kısmen veya tamamen almak suretiyle de hile yapılmaktadır.

S ü t ü n h i l e l i o l u p o l m a d ı ğ ı hakkında bir fikir edinmek için şu basit muayeneler her evde yapılabilir:

1 - Normal bir süt kesif görünür, konduğu bardağın kenarlarına bulaşır. İçine temiz bir şiş - dik vaziyette - daldırılıp yavaşça çıkarılırsa şişin ucunda bir damla süt kaldığı görülür.

2 - Yağı alınmış veya sulandırılmış sütler açık renkli, mavimsi görünürler.

3 - Yoğunluğu düşük sütler sulandırılmış demektir.

4 - İçine nişasta katılmış sütler, kaynatılıp soğutulduktan sonra, iki damla tentürdiyot ile mavi renk verirler.

5 — Karbonat ilâve edilip edilmediğini anlamak için süte - kâfi miktarda - saf alkol karıştırarak kazein çöktürülür. Pıhtı-

Mukavva şişeler ancak süt içileceği zaman açılır

dan süzülerek ayrılan sıvı kısım bir kab içinde ve sıcak su üzerinde (su hamamı) kuruyuncıya kadar ısıtılır. Kuru bakiye üzerine sirke veya sirke ruhu damlatıldığı

zaman kabarma ve köpürme hâsıl olursa o süte karbonat karıştırılmış demektir.

Kati ve tam tahlil kimyahanelerde yapılır. Sütlere yapılan hile-

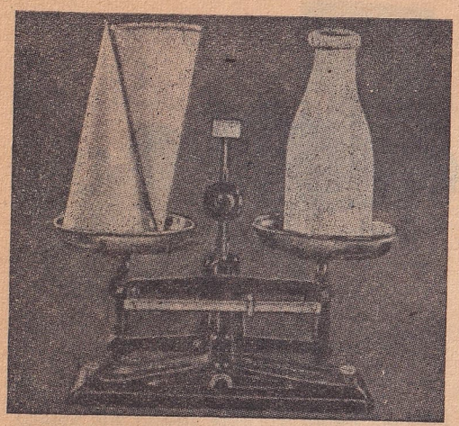

Mukavva şişeler âdi şişelerden daha hafiftir

ler mandıralarda başlar, müstehlike gelinciye kadar devam eder. Hilelere meydan vermemek bakımından kablar önemlidir. İstihsal yerlerinde ağzı açılamıyacak şekilde kapatılmış kablara konan sütlere hile yapılamıyacağı gibi kablar içine - temiz olarak konmuş - sütlere hariçten mikroplar da karışamaz. Şu halde istihsal yerlerinde temiz ve fennî şartlara riayet edilerek elde edilen sütleri, açılması kaabil olmıyan kapalı kablarda sattırmak, hileleri önlemek ve sıhhati korumak bakımlarından en uygun usuldür.

Bu maksada elverişli kapların en iyisi de kalın kâğıt (veya ince mukavva) şişelerdir. Zira mukavva şişeler - cam şişelerin aksine - yalnız bir defa kullanıldıkla-

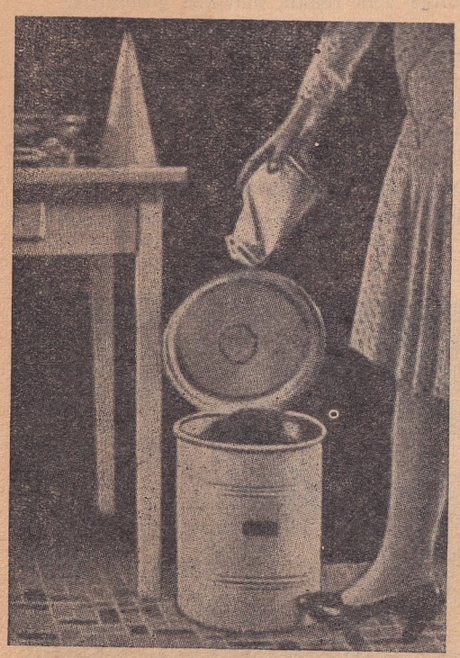

Mukavva şişeler bir kere kullanıldıktan sonra atılır

rından sütün kabdan kirlenmesine, mikrop almasına sebebolmazlar. Halbuki cam şişeler, kirli olarak iade edildikten sonra temizlenmek ve tâkim edilmek icabeder ki, bu temizleme işi küçümsenmiyecek derecede önemlidir. Temizleme işinde ufak bir aksaklık sütlerin bozulmasına ve hastalık sirayetine imkân hazırlar. Bundan başka cam şişelerin kırılma mahzurları da vardır. Mukavva şişelerde bu mahzurlar bulunmadığı gibi daha az hacım işgal etmeleri ve ağırlıklarının çok az oluşu dolayısiyle nakliye masarifi bakımından da mukavva şişeler tercihe şayandırlar.

Sütün kâğıt şişelere konması, umumi sıhhati korumak ve hileleri önlemek bakımlarından, üzerinde titizlikle durulması gereken önemli bir konudur.

Dayanış: Taze süt, sağıldığı zamanki sıcaklığı ile ancak altı saat dayanır. Bundan sonra; süt asidi bakterilerinin tesiriyle; bileşimindeki süt şekeri süt asidine (acide lactique) tahavvül ederek ekşimiye başlar ve kesilir. Sağıldıktan sonra + 10 dereceye kadar soğutulan sütlerde bu değişme 48 - 52 saat sonra başlar. Sıfır derece ile + 5 santigrat arasında muhafaza edilen sütlerin bozulma müddeti uzarsa da nihayet 10 günden fazla sürmez.

Büyük müesseselerde basınçlı süt depoları kullanılmaktadır. Sütler bu depolara doldurulduktan sonra üzerlerine 10-12 atmosfer basınç altında oksijen sevkedilir ve + 4 ile + 5 derece arasında tutulur. Bu metot sayesinde sütleri 4 hafta muhafaza etmek mümkündür. Pastörize sütler, taze sütlerden daha fazla dayanabilmektedirler. Ağzı iyice kapatılmış kablarda kaynatılarak tâkim edilen (sterilisé) sütler serin depolarda 6 ay kadar muhafaza edilebilmektedir. Daha uzun zaman ve emniyetle muhafaza edebilmek için sütleri konserve haline getirmek lâzımdır. Süt konserveleri iki türlüdür: 1 - Teksif edilmiş sütler, 2 - Süt tozları.

Sütlerin teksif edilmesi veya tamamen toz haline getirilmesi hususi cihazlarda yapılır. Muayyen yoğunluğa veya toz haline geldikten sonra konserve kutularına konarak tâkim edilirler. Teksif edilmiş sütlerin içinde ancak yüzde 25-30 kadar su kalır. Süt tozlarında ise su miktarı yüzde 5 i geçmez. Teksif edilmiş sütlere — yüzde 30 dan az olmamak şartiyle — şeker de konur. Etiketlerinde şekerli veya sade oldukları yazılıdır. Teksif edilmiş sütler ve süt tozları kullanılırken normal süt derecesinde sulandırılırlar.

Teksif edilmiş sütler; kapalı kablarının içinde; serin yerlerde bekletilmek şartiyle senelerce bozulmadan muhafaza edilebilirler. Kutularının ağızları açıldıktan sonra ise ancak 2-3 gün dayanırlar. Süt tozları da kapalı kablar içinde senelerce muhafazaya elverişlidirler.

Kısa bibliyografya: W. Diemaier; Die Haltbarmachung von Lebensmitteln. 1941. Larousse Gastronomique. V. H. Mottram; Food and the principales of dieteties, 1943. A. Barbara Callow; Food and Health, 1938. Marie Boutier; La jeune Ménagère Pratique. Prof. Dr. A. Gronever; Milch und Milcherzeugnisse. 1936. Morris B. Jacobs, Ph. D; The chemistry and Technologie of Food and Foodproducts, 1944.

(Mühendis -Kimyager Mehmet Ali Kâğıtçı)

TÜRKİYEDE HEYKELTIRAŞLIK TARİHÇİĞİ — Plâstik sanatların en mühim bir kolu olan heykeltıraşlık sanatı, Türkiyede henüz pek kısa bir maziye sahiptir. Memleketimizde resmin yüz yıla yakın bir zamandanberi faaliyet göstermesine mukabil, heykeltıraşlık ciddi şekilde ancak on beş, yirmi senedir kendini göstermektedir. Bunun sebebini araştıracak olursak, dinî mevzuatın büyük bir rol oynamış olduğunu görürüz. Tarih boyunca, İslâm âleminin bâzı tefsircileri insan resmi ve heykeli yapmanın günah olduğunu ileri sürmüş, bilhassa gölgesi yere düşen mücessem insan tasvirleri hakkında çok şiddetli davranılmıştır.

Resim hakkındaki yasağın Müslüman memleketlerdeki bu vaziyeti karşısında ressamlar duvara asılabilecek büyük eserler meydana getirmekten sakınarak, buna karşılık, çoğu kitaplar içinde kalan ve gözden kaçan küçük çapta eserler yapmışlardır. Heykele gelince, bunun günahı daha büyük olduğundan, bu sanat ancak alçak kabartma, dökümcülük, tahta oyması ve mimarî tezyinatı gibi sahalarda kendini gösterebilmiştir. Heykel yapma korkusu Ondokuzuncu Yüzyıldan sonra, ressamlar büyük tablolar vücuda getirmiye başladığı halde de devam etmiş, bu hal, Sanayii Nefise Mektebinin Osman Hamdi tarafından kuruluşuna kadar devam etmiştir.

Bu müessesenin ilk heykel öğretmeni Oskan Efendi isminde bir Ermeni sanatkârdı. O zamanlar rağbet bilhassa resim şubesine gösterildiğinden, heykel atelyesinde pek az öğrenci çalışmaktaydı. Bunların arasından en ateşli ve en heveslisi İhsan isminde bir gençti. Oskan Efendi bu genci çok sever ve iyi yetişmesi için onun-

Mahir Tomruk'tan: Annesinin başı

la çok meşgul olurdu. Heykeltıraş olmak istiyen ilk Türk genci olan İhsan birkaç sene sonra Avrupa müsabakasını kazanarak 1892 de Paris'e gitti. Türk heykeltıraşlığının babası telâkki edilen bu sanatkârın kısa biyografisini çizelim:

İ h s a n (1866-1940): İhsan Paris'te o zamanın en ileri gelen profesörlerinden sayılan Delois, Soldi ve Thomas'nın atelyelerinde çalıştı. İstanbuldaki muvaffakıyetlerini Paris'te de devam ettiren sanatkâr 1893 ve 1894 Güzel Sanatlar sergilerinde eserlerini teşhir etti. Birkaç sene Paris'te kalan sanatkâr memlekete döndükten sonra hayatını kazanmak için büyük zorluklarla karşılaştı. Ressamlar memlekette itibar görmiye, resim sergileri tertibetmiye başlamışlardı. Buna karşılık İhsan'dan başka heykeltıraş yoktu ve halkın büyük çoğunluğu heykeli günah saymakta devam ediyordu. İhsan bir müddet Merkez Postahanesinde, Tapu ve Kadastro dairesinde çalışarak, i n s a a t müteahhitliği yapa - rak hayatını kazanmış, 1899 da Eski Eserler Müzesinin tamirat atelyesine girmiş, nihayet Sanayii Nefise Mektebi H e y k e l t ı - raşlık muallimi ve kendi hocası Oskan Efendi'nin ölümü ile yerini alarak lâyık olduğu mevkii işgal etmiştir.

İhsan 1933 e kadar bu vazifede kalmış, birçok talebe y e t i ş t i r - dikten sonra o sene emekliye ayrılmış - tır. İhsan az eser bırakmış bir hey - keltıraşımızdır. Görebildiğimiz birkaç eserinde ve bilhassa alçak kabartmala - rında bir taraftan Donatello, Lorenzo Ghiberti gibi İtalyan Rönesansı üs - tatlarına, bir taraftan da Onsekizinci Yüzyıl Fransız heykeltıraşlığına hay - ran olduğu anlaşılmaktadır. Sanatında çok realist ve modellerine çok sadık olan heykeltıraş İhsan'ın hiç şüphesiz ki en büyük hizmeti bir Türk olarak memleketine heykel sanatını getirmiş ve birçok talebe yetiştirmiş olmasıdır.

Üstat İhsan'ın talebeleri arasında kuvvetli eserler bırakacak kadar şahsiyet göstermiş olanlar nispeten azdır. Bunların arasında en çok dikkati çekenlerden biri de Mahir Tomruk'tur.

M a h i r T o m r u k (1884): 1910 da İstanbul Sanayii Nefise Mektebine girerek önceleri Oskan Efendi'den, sonra Üstat İhsan'dan ders alan Mahir Tomruk, 1916 da Münih'e gitmiş ve evvelâ Kurzt, sonra Brecker atelyelerinde çalışmıştır. 1926 ya kadar Almanyada yaşıyan Mahir Tomruk o yıl memlekete dönmüş ve 1933 te emekliye ayrılan İhsan'ın yerine heykel atelyesi muallimliğine tâyin edilmiştir.

Mahir Tomruk memlekete döndüğündenberi hemen hemen hiçbir sergide eserlerini teşhir etmediğinden sanatının son yıllar içinde nasıl bir istikamet aldığını görmek imkânsızdır. Almanyada vücuda getirdiği heykellerden bu sanatkârın biraz stilize edilmiş bir realizmle çalıştığı anlaşılmaktadır.

T ü r k i y e ' d e h e y k e l t ı r a ş - l ı k b i l h a s s a 1 9 2 8 d e n b e r i g e l i ş m i ş ve memleketimizde büyük şahsiyetlerin namına dikilen âbideler, heykeller ve büstler çoğaldıkça, heykeltıraşlarımız çok zengin bir faaliyet sahasına sahibolmuştur. Şunu kaydetmek gerektir ki, Türkiyede ilk âbideler ecnebiler tarafından yapılmıştır. Bu eserlerin birincisi Viyana'lı heykeltıraş Krippel'in Sarayburnu parkındaki Atatürk âbi - d e s i d i r. Krippel bundan sonra Ankara'da, Sam - sun'da, Konya'da, Afyon'da ve memleketin diğer birçok yerinde âbideler yapmıştır. Bu heykeltıraşın faaliyetine paralel olarak İtalyan hey - keltıraşı Canoni - ca'ya da siparişler verilmiş, bu hey - keltıraş T a k s i m Cumhuriyet âbidesini, Ankara Arkeoloji Müzesi önündeki Atatürk heykelini, İzmir Cumhuriyet âbidesini ve diğer birçok büstler yapmıştır. Bu sanatkârlardan başka gene Vina - n a l ı heykeltıraş Hanack ve Alman heykeltıraşı Tho - r a k Ankara'daki Emniyet abidesinin iki cephesini meydana getirmişlerdir. Ecnebi sanatkârlara yaptırılan bütün bu eserler umumiyet itibariyle büyük bir k ı y m e t taşımamaktadır. Bu böyle olmakla beraber bu eserlerin heykeltıraşlarımızı, daha iyilerini meydana getirmiye teşvik ettiği de muhakkaktır. T ü r k sanatkârları Ada - na, Bursa, Menemen âbideleri, İstanbul Barbaros âbidesiyle Zonguldak'a yeni dikilen at üstünde Atatürk ve İnönü heykelleri gibi muvaffak eserler vücuda getirmişlerdir.

1928 den sonra, gerek sergilerde eserlerini teşhir etmek, gerekse yukarıda saydığımız bu âbideleri vücuda getirmekle faaliyet gösteren heykeltıraşlarımız arasında bilhassa Nijat Sirel, Ratip Aşir Acıdoğu, Ali Hadi Bara, Zühtü Müridoğlu, Nusret Suman ve Sabiha Bengütaş'ı saymak lâzımdır.

Yurdumuzda yerli ve yabancı sanatkârlar tarafından yapılan anıtlar: Soldan; yukarıdakiler: İzmir (Canonica), Taksim (Canonica), Ankara (Krippel), ortada; Beşiktaşta Barbaros (Zühtü), Samsun (Krippel), Afyon (Krippel), altta, Adana (Hadi), Bolu, Menemende Kubilây (Ratıp Âşır Acıdoğu).

Nijat Sirel (1897): Amasya'da doğan Nijat Sirel 1915 te hükümet tarafından Avrupaya gönderilerek bir müd-

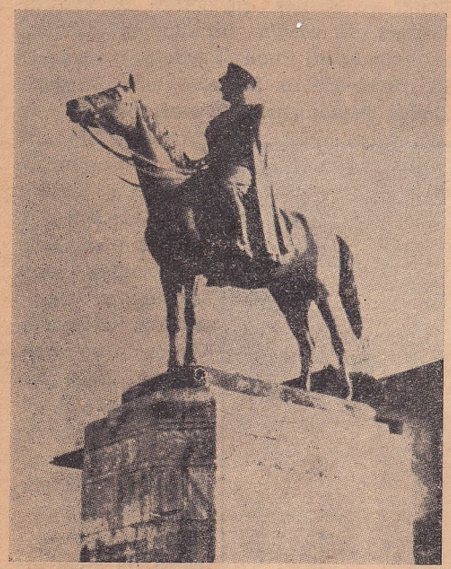

Nijat Sirel'den: Bursa âbidesi

det İsviçre'de, sonra da Münih Akademisinde profesör Hahn atelyesinde çalışmıştır. 1919 da İstanbul'a dönüp bir sene kadar İzmir Lisesi resim muallimliğinde bulunmuş, sonra İstanbul'a gelerek 1937 ye kadar serbest olarak çalışmış, o sene Güzel Sanatlar Akademisi heykel şubesi şefliğine tâyin edilmiştir.

Abdülhak Hâmit'in portresi gibi birkaç baş ve büst vücuda getiren bu heykeltıraş, İzmit ve Çanakkale'de Atatürk âbideleri yapmıştır. Nijat'in vücuda getirdiği âbide-

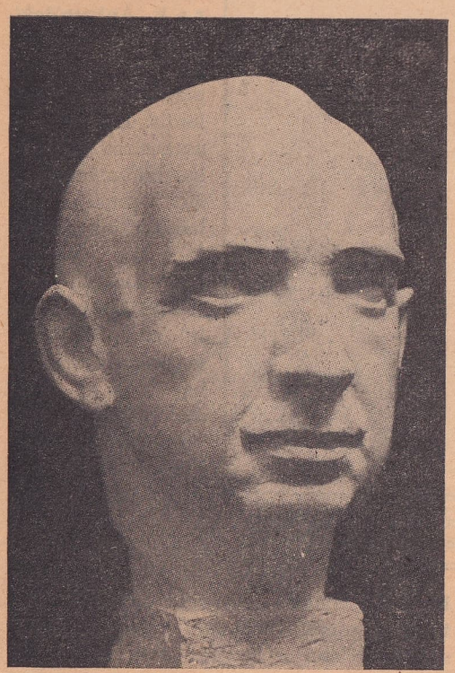

Nusret Suman'dan: İnönü büstü

ler arasında en muvaffak olanı Bursa âbidesidir. Bu sanatkârın son eseri gençlik âbidesidir.

Ratip Âşir Acıdoğu (1897): İstanbulda doğan Ratip Âşir Acıdoğu, lise tahsilini Ankara Sultanisinde bitirdikten sonra, Sanayii Nefise Mektebine girmiş, orada İhsan'ın atelyesinde çalışmıştır. 1922 de Almanyaya hareket ederek bir müddet profesör Brecker'le çalışmıştır. Almanyadaki sanat havasını mizacına uygun bulmıyan heykeltıraş, Paris'e gelmiş ve uzun müddet meşhur heykeltıraşlardan Antoine Bourdelle ile Maillot'nun atelyelerinde çalışmıştır. Paris'teki çalışmalarında Ratip bu iki sanatkârın tesiri altında kaldıktan başka Rodin'e de hayran olmuş ve bu büyük sanatkârın eserlerini tetkik etmiştir.

1928 de İstanbul'a dönen heykeltıraş uzunca müddet kendi kabuğu içine çekilerek yaşamış, hayatını kazanmak için resim muallimliği yapmıştır. Menemen'de Kubilây'in şehidedilmesi üzerine bu şehirde bir âbide dikilmesi için açılan müsabakayı kazanan sanatkâr, çalışmıya başlamış, çok güzel bir eser meydana getirmiştir. Son üç senedenberi Ratip Erzincan âbidesine çalışmaktaydı. Yakında açılacak olan bu âbide sanatkârın en güzel eserlerinden biridir.

Türk heykeltıraşlığına Avrupa sanatının

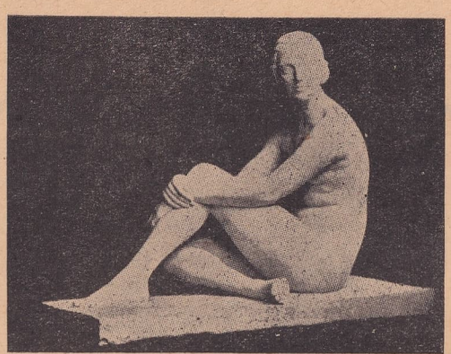

İraïda Barry'den: Bir nü

en yeni endişelerini ve çalışma tarzlarını getiren üç heykeltıraşımız da Ali Hadi Bara, Nusret Suman ve Zühtü Müridoğlu dur.

Ali Hadi Bara (1906): İstanbulda doğmuştur. İlk ve orta tahsilini Fransız Senjozef mektebinde bitirdikten sonra 1923 te İstanbul Güzel Sanatlar Akademisine girmiş ve 1927 de Avrupa müsabakasını kazanarak Paris'e gitmiştir. Evvelâ Jullian Akademisinde Bouchard ve Landowski'nin atelyelerinde çalışmıştır, fakat bu hocaları pek beğenmiyerek Bourdelle ve Despiau gibi üstatların yanında çalışmayı tercih etmiştir.

Paris'te büyük bir atelye tutarak çok ciddî çalışan Ali Hadi, orada birçok sergiye iştirak etmiştir. Bu arada 1929 da "Fransız Sanatkârları" sergisine, aynı sene Sonbahar sergisine karısının büstü «Havva» adlı eserini göndermiştir. Bilhassa bu son eserinde sanatkâr modern heykeltıraşlığın tesiri altında kalmıştır. Hadi umumiyet itibariyle teferruattan kaçınmakta ve sade, geniş plânlı eserler yapmaktadır.

Bugün, Güzel Sanatlar Akademisinde modelâj öğretmeni olan Ali Hadi Adana âbidesini, Harbiyede eski Yedek Subay Okulu önündeki Atatürk heykelini, Galatasaray Lisesi bahçesindeki Tevfik Fikret büstünü yapmıştır.

Sabiha Bengütaş'tan: Abdülhak Hâmit'in büstü

Nusret Suman (1905): Karaferye'de doğan Nusret 1922 de ressam olmak üzere Güzel Sanatlar Akademisine girdi. Evvelâ Hikmet Onat, sonra İbrahim Çallı atelyelerinde çalışarak resimde muvaffakıyet gösterdi. Okulun antik heykeller galerisinde Yunan eserleri kopyalarını göre göre resimden tedricen soğumıya ve heykele heves etmiye başladı. Bir müddet bu heykelleri çamurla kopya eden Nusret, bu çalışmalarını İhsan Hocaya beğendirmiş ve heykeltıraş olmak üzere çalışmı-

Nermin Sirel'den: Bir nü

ya başlamıştır. Nusret Suman 1929 da açılan Avrupa müsabakasında tayyareci Fethi ve Sadık için yaptığı grupla birinci gelmiş ve o yıl Almanyaya gitmiştir. Bir müddet bu memlekette çalıştıktan sonra Paris'i

tercih etmiş ve Fransaya hareket etmiştir. Nusret Paris'te uzun müddet Despiau'nun atelyesinde çalışmış ve 1934 te memlekete dönmüştür.

Hâlen Güzel Sanatlar Akademisinde öğretmen olan bu sanatkâr, heykeltıraşlarımız arasında resime ve desene en çok ehemmiyet verenlerden biridir. Almanyada çalıştığı sıralarda Profesör Brecker'in atelyesine devam etmekle beraber, Profesör Hoffmann'ın meşhur resim akademisine de devam etmiş ve çizgisini burada kuvvetlendirmiştir. Kopenhag'da hususi bir sergi açmış olan Nusret Suman, memleketimizde Tokat, Mustafakemalpaşa, Muğla, Artvin âbidelerini yapmıştır.

Z ü h t ü M ü r i d o ğ l u (1906): Modern Türk heykeltıraşlığı çerçevesi içinde Zühtü Müridoğlu çok mühim bir yer işgal etmektedir. 1906 da doğmuştur. Lise tahsilini Kabataş Sultanisinde bitirmiş, 1924 te resim talebesi olarak Sanayii Nefise Mektebine girmiş, fakat o da Nusret Suman gibi bir müddet sonra heykele heves ederek İhsan Hocanın atelyesine geçmiştir. 1928 e kadar burada muvaffakıyetle çalışarak o yıl Avrupa müsabakasını birincilikle kazanmış ve Paris'e gitmiştir. Burada Collarossi Akademisinde heykeltıraş Marcel Gimond'un atelyesine girmiş ve dört sene süren hummalı bir çalışma devresinden sonra memlekete dönmüştür Kendisine derhal faaliyet sahası bulamıyan Zühtü, orta öğretim kadrosunda bir resim öğretmenliği vazifesini üzerine almış bir müddet Samsun Lisesinde resim dersi vermiştir. 1936 da İstanbul Müzeleri heykel ve mulâj atelyesi şefi, birkaç yıl sonra da Güzel Sanatlar Akademisi modelâj muallimi tâyin edilmiş ve yurda geldiğinden bugüne kadar memlekete çok olgun eserler kazandırmıştır. Türk sanatkârları arasında "klâsik" vasfına tam mânasiyle hak kazanmış olan bu genç sanatkâr Maillol, Despiau ve hocası Gimond'un yolunda çalışmaktadır.

Zühtü Müridoğlu 1939 Beynelmilel New-York Sergisi Türk Paviyonunun iki monümantal heykelini, İstanbuldaki Barbaros, Zonguldak Atatürk ve İnönü âbidesini vücuda getirmiştir. Son yıllar içinde yaptığı birçok kadın ve çocuk büstlerinde beynelmilel çapta bir sanatkâr olduğunu isbat eden Zühtü Müridoğlu iki eserini 1946 da Paris'te Cernuschi müzesinde açılan Türk sanatı sergisinde teşhir etmiştir.

Türk heykeltıraşlığında iftiharla birkaç kadın ismi de saymak mümkündür. Bunların arasında merhum B a y a n M e l e k, S a b i h a B e n g ü t a ş, N e r m i n S i r e l ve İ r a i d a B a r r y gelir.

Son on yıldanberi verimli bir şekilde çalışan bir heykeltıraşımız da K e n a n Y o n t u ç' tur (1904). Tahsilini Almanyada yapan Kenan Yontuç bugün Güzel Sanatlar Akademisinde öğretmendir. Bu heykeltıraş, memleketin muhtelif yerlerinde birçok âbideler ve Atatürk heykelleri yapmıştır. Bunların arasında en çok alâka gören bir eseri de bizzat Atatürk'ün poz verdiği meşhur "mask" gelir. Büyük Şef'in en benziyen heykeli olduğu şüphesiz bulunan bu eser bu bakımdan büyük bir kıymet taşımaktadır. Kenan Yontuç son yıllar içinde birçok büstler de vücuda getirmiştir.

Bugüne kadar eser veren bellibaşlı heykeytıraşlarımızı kısaca tanıtırken bu faslı, heykeltıraşlığımızın istikbali hakkında birkaç sözle kapatalım: Güzel sanatlarımızın bu kolu gitgide genişliyen imkânlarla yakın bir istikbalde çok geniş bir faailyet sahasına sahibolacaktır. Filhakika memleketimizin her tarafında âbideler, heykeller ve büstler dikildikten başka resmi yapılarda da heykel grupları ve "bas-relief" denilen alçak-kabartmalara geniş bir yer ayrılmaktadır. Meselâ, son yapılardan Dolmabahçe İnönü stadyumu, yeni İstanbul Üniversitesi, Ankara Operası, yeni Büyük Millet Meclisi gibi inşaatta heykel kısmına mühimce yerler ayrılmış bulunmaktadır. Hiç şüphesiz ki bundan böyle hızlanacak olan mimarî faaliyetinde heykeltıraşlarımızın oynıyacağı rol pek büyüktür.

(Nurullah Berk)

AKROBASİ UÇUŞLARI — Bir askerî pilotun akrobasi talim ve terbiyesinden maksat, uçağına her durumda tamamiyle hâkim olmasını sağlamaktır. Düz uçuşlar, dönüşler, süzülüş gibi hareketler normal uçuş çerçevesine girerler. Bu arada kayış, pike ve keskin dönüşler normal uçuşla akrobasi uçuşları arasında mutavassıt şekillerdir. Bu hareketler yapılış itibariyle kolay fakat uçağın normalin üstünde tesirlere mâruz kalması bakımından incelik isterler. Bu bakımdan bunlara normal uçuştan akrobasiye geçiş hareketleri denebilir. Meselâ pikede uçak büyük bir sürat kazanır. Pikeden çıkışta (resurs'ta) tâcil (g emsali) artar. İnsan vücudunun normal olarak tâcilin 7 misli artmasına tahammülü olduğu halde 8:9 g de pilotun gözü kararır, daha fazlasında da pilot ölür (Pilotun fazla tâcile tahammül edebilmesi için son zamanlarda uçuş elbiselerinde bâzı ilerlemeler kaydedilmiştir). Eğer uçağın emniyet emsali de 9:10 dan fazla değilse bu arada, havada uçak ta parçalanır. 7 g ile yapılan bir resurs'ta 80 kilo ağırlığında bir p i l o t 7×80 = 560 kilo ve 3 ton ağırlığındaki normal bir av uçağı da 21 ton olur. Bu halde pilotun damarlarındaki kanın özel ağırlığı da 7 misli artar ve âdeta damarlarda kan yerine sıvı halde demir (demirin özgül ağırlığı 7,8 dir) bulunuyormuş gibi bir hal hâsıl olur.

Şekil: 1

Şekil: 2

Kayışta uçağın ileri hareketinden hâsıl olan rüzgâr tam karşıdan gelmeyip, yandan gelir. Bu da kumandalar üzerinde anormal tesirler yapar.

Keskin dönüşte de uçakta kumandalar (dümenler) değişir. Yâni yükseliş, alçalış dümeni istikamet dümeninin, istikamet dümeni de yükseliş alçalış dümeninin vazifesini görmiye başlar.

Şekil: 3

Akrobasi, hızlı ve yavaş akrobasi hareketleri olmak üzere iki gruba ayrılır. Hızlı akrobaside: Viril, ranversman röturnman, hızlı ufki tono, hızlı yukarı tono, ve yavaş (ağır) akrobaside de: Ağır tono, fıçı tono, ağır yukarı tono, yarım tono, ters uçuş, ağır röturnman luping, immelman gibi hareketler vardır. Bu saydıklarımız «klâsik akrobasi» çevresine girenlerdir. Bunlardan başka ters uçuşta dönüşler, süzülüşler, ters viril, ters luping, band dik sekiz hareketi, kuyruk kayışı, tono ile «8» gibi yapılması daha zor olan özel akrobasi şekilleri de vardır.

1 — V i r i l (a ş a ğ ı y a d o ğ r u b u r g u h a r e k e t i): Hemen hemen her uçucu için öğrenilmesi çok lüzumlü olan bir hareket-tir. Çünkü bir uçak dikkatsizlik neticesi veya bir hava muharebesinde, hava şartları vesair sebeplerle virile girebilir. Viril yapmasını bilmiyen bir pilot uçağını kurtaramaz ve netice felâket olur (Şeki: 1).

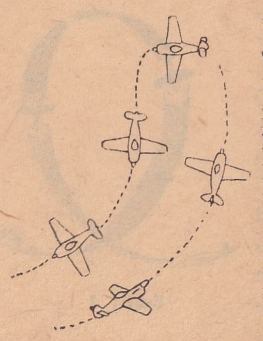

Şekil: 4

Bir uçağın havada düz uçabilmesi için süratinin belirli bir hadden aşağı olmaması lâzımdır. Bu hadde o uçağın asgari sürati veya diğer tâbirle tutunma sürati denir. Meselâ modern bir av uçağı saatte 700 kilometreden 150 kilometreye kadar bütün süratlerde düz ve ufki uçuş yapabilir. Fakat bu uçağın hızı 150 kilometreden aşağı düştüğü takdirde kumandalarla bu uçağı düz ve ufki uçurmak imkânı yoktur. Buna rağmen pilotun düz uçuşta ısrar ettiğini veya uçağın sürat saatine dikkat etmediği gibi süratsizlik alâmetlerini de hissetmediğini kabul edelim. Sürat uçağın özel tutunma sürati altına düşer düşmez şöyle

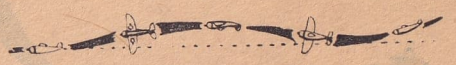

Şekil: 5

bir hâdise olur: Uçak sağ ileriye veya sol ileriye doğru bir kapaklanma hareketi gösterir. Bu hareketle dalgınlıktan uyanan pilotun sevki tabii ile derhal yapacağı şey, irtifa dümeni ile uçağın burnunu yukarı kaldırmıya ve aynı kumandayı (lövyeyi) düşüş gösterdiği istikametin aksine doğru

açarak yatan kanadı düzeltmiye savaşmak ve uçulan istikametten ayrılan uçak başını da direksiyonla eski yerine getirmiye çalışmak olur. İşte bu hareketler pilotun felâketi olur. Çünkü pilot bilmiyerek viril kumandası vermiş ve uçağını virile sokmuştur. Bundan sonra pilot aklınca uçağını kurtarmak için başlangıçta yaptığı hareketleri derinleştirecek ve bu hususta bütün kuvvetini sarfedecektir. Fakat çabalamaları uçağın aşağıya doğru burgu hareketini daha şiddetlendirmekten ve kurtulması ihtimalini daha azaltmaktan başka bir işe yaramaz (Akrobasi gösterisinde bulunan bâzı kimseler viril yapan ve sonra virilden çıkarak düz uçuşa geçen uçağa düşme taklidi yaptı derler ki, hakikatte de virilde uçak yapraklanarak düşme şekli gösterir). Gitgide uçak yayvan virile (viril apla: Şekil 2) girer ki, böyle bir durumda kurtuluş için uçağı terketmek ve paraşütle atlamaktan başka çare yoktur. Halbuki pilot sevki tabiisi ile hareket etmeyip kumandaları uçağın yapmak istediği düşüşü kolaylaştıracak şekilde kullansaydı bir müddet uçak pike yaparak sürat kazanır ve kazanılan süratle de pilot uçağına istediği hareketi yaptırabilirdi. O halde pilot isteyerek virile girip çıkmasını öğrenirse istemiyerek virile girdiği zaman da doğru hareketlerle virilden kolaylıkla çıkar. Şekil 1 döner verili, şekil 3 ters virili göstermekte olup havada istemiyerek virile girmiş bir pilotun bu durumlardan hangisiyle karşılaştığını takdir ederek ona göre gereken kumandaları vermesi çok önemlidir. Çünkü birisinden çıkmak için yapılacak hareketler diğerini büsbütün çıkmaza sokar.

Şekil: 6

Şekil: 7

2 — Geri dönüşler: a) Ranversman; bir istikamette düz uçan uçağın gabre yaparak (yukarı doğru dikilerek) bir kanat üzerine yıkılması ve bu yıkılışı müteakip bir pikeden sonra aksi istikamette uçuşuna devam etmesidir (Şekil: 4). b) Röturnman; hızlı ve yavaş olmak üzere iki şekilde yapılır. Bir istikamette uçan uçağa ranversmandan biraz daha yatık bir gabre yaptırılır (Gabre pikenin aksi hareketidir). Uçak sürati tutunma süratine düşmeden evvel terse çevrilir ve lövye çekilerek yarım bir luping ile gelinen istikamete dönülür. Ranversman ve röturnmandan maksat bir istikamette uçan bir uçağın kısa zamanda ve az bir saha içinde 180 derece geri dönmesini sağlamaktır. Bunlara nazaran normal dönüş daha fazla zamana ve sahaya ihtiyaç gösterir.

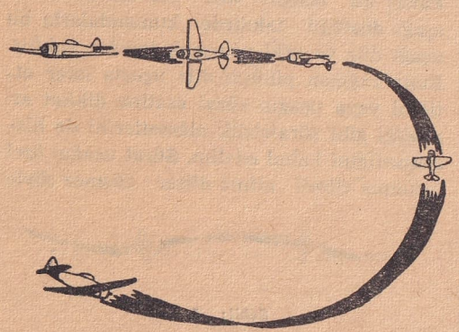

Şekil: 8

3 — Uçağın uçuş mihveri etrafında yapılan hareketler: a) Hızlı tono (fransızca tonneau = fıçıya benziyen bir hareket olduğu için bu isim verilmiştir); bir istikamette düz uçan bir uçağın uçuş mihveri etrafında hızlı olarak tam bir tur yapması ve aynı istikamette uçuşuna devam etmesidir. Bu harekette uçağın ağırlık merkezi bir helezon çizer. b) Ağır tono; yukarıdaki hareketin daha ağır yapılışıdır. Uçak ağırlık merkezi ile düze yakın bir hat çizer (Şekil: 5). c) Yukarı tono; hızlı veya ağır tononun ufki bir hat üzerinde yapılmayıp 45 dereceden 90 dereceye kadar dik bir hat üzerinde yapılan şekli olup ufki tonoya nazaran daha zordur. d) Fıçı tono; ağır tononun başka bir türlüsüdür. Ucak sıklet merkezi bu hareket esnasında genişçe bir helezon çizer (Şekil: 6); bu harekete hemen hemen ispiral mihveri etrafında yapılan bir luping denebilir. e) Yarım tono; bir istikamette düz ucan bir ucağın terse geçip tekrar düzelmesidir. Tonodan farkı, hareket devam ettirilmeyip yarıda (tam terste pilot asağıda, tekerlekler yukarıda) kesilmesi ve hemen aksi bir hareketle uçağın düzeltilmesidir. f) Ters ucus: Yarım tono ile veya başka bir hareketle terse çevrilen uçağın uzunca bir müddet terste bırakılıp ucuşa devam edilmesidir. Ancak terste calışan karbüratörlerle mücehhez ucaklarla yapılır. Ayrıca ucağın kanat ve gövde inşasında da bu husus gözetilmiş olmalıdır. Diğer uçaklarla yapılan akrobasi çalışmalarında ters uçuş pek kısa devam eder. Maksat pilotun terste de ucağına hâkim olmasını ve soğukkanlılığını kaybetmiyerek uçağını normal vaziyete getirebilmesini sağlamaktır. Ters ucusa müsait ucaklarla terste süzülüsler, dönüsler, ters luping, band vesaire gibi hareketler kolaylıkla yapılabilir.

4 — Daire çevresi üzerinde yapılan hareketler: Luping; bir istikamette düz uçan bir uçağın şakulî müstevi üzerinde bir daire çizmesidir (Şekil: 7). Hatalı yapılan bir lupingde uçak bir daire (veya daireye benzer bir şekil elipsi gibi) değil hatvesi küçük bir helezon çizer. İşte bu helezon hatvesinin isteyerek âzami hadde çıkarılması iyi bir fıçı tono yapmakla mümkün olur (Fıçı tono bahsine bakınız). b) Ters luping: pilot dairenin iç tarafında değil de dış tarafında olarak yapılan bir lupingdir. Düz lupinge nazaran güç bir harekettir. Pilotu ucaktan dışarı fırlatmıya çalışan kuvvetin tesiri fazladır. Klâsik akrobasiye dahil değildir. c) İmmelman; yarıda kesilmiş bir lupingdir (Şekil: 8). Birinci Dünya Savaşında tanınmış Alman av pilotlarından Max İmmelmann tarafından ilk defa yapılmış olduğu için akrobasi hareketleri arasında bu pilotun adiyle yer almıştır. Adı geçen Alman pilotunun lupinge çalışırken lupingin yukarı noktasında uçağının kendiliğinden düzeldiği ve bu hareketi bir tesadüf eseri olarak yapmış olduğu söylenir. Av pilotları tarafından daima zevkle çalışılan güzel ve gösterişli bir hareket olduğu gibi hava muharebesi ve uçağa hâkimiyet bakımından da diğer hareketlerden aşağı kıymette değildir. d) Dik sekiz hareketi; düz lupingle ters lupingin birleştirilmiş bir şekli olup yapılması zor bir harekettir. Klâsik akrobasi dışında kalır.

Netice: Bilhassa bir av pilotu, akrobasi çalışmaları sayesinde dikkatini daha ziyade hedefi olan hasım uçağı üzerinde toplıyabilir. İnsan nasıl özel bir dikkat sarfetmeden koşar, yürür ve hareketlerinde lüzumlu muvazeneyi temin ederse; akrobatik hareketleri pürüzsüz bir şekilde yapan av pilotu da hava muharebesinde gereken manevraları âdeta sevki tabii ile yapar. Esasen tek kişilik bir av uçağı, nişancısı kendisine sıkı sıkıya bağlanmış bir silâhtan ibarettir. Uçak ancak burnu istikametinde ateş eder. Silâhı hedefe yöneltmek uçağı yöneltmekle kaabildir. Çok süratli olan hasma en uygun istikametten, en uygun mesafeden, en can alıcı yerine nisan alıp ateş edebilmek için çabuk ve değişik manevralara ihtiyaç vardır. İşte bu manevraları yapmak yukarıda izah edilen akrobatik hareketleri iyi bir şekilde başarabilmekle mümkündür. Düsmanın takibinden kurtulmak ve ona karşı üstünlük sağlıyacak bir duruma gelmek de gene kullanılan uçağa tam bir hâkimiyet ile elde edilebilir. Diğer şartlar (ucak vasıfları, silâhlar, pilotların atış kabilivetleri, kullanılan taktik) aynı olduğu takdirde, muvaffakıyet, uçağına en uygun manevrayı en iyi şekilde yaptıran tarafta kalır.

(Kurmay Galip Atakan)

BERNARD, TRİSTAN (PAUL) — (1866-1947) Meşhur Fransız komedi ve roman muharriridir. Aslen Yahudi bir aileye mensuptur.

7 eylûl 1866 da Besançon'da doğan Tristan Bernard, Oise departmanında bir alüminyum fabrikasını işletmekle hayata atılmıştı. Fakat ne bu ticaret hayatı, ne de sonradan meşgul olduğu avukatlık mesleği onu fazla cezbetmedi. 1887 den 1890 a kadar bu işle meşgul olduktan sonra Paris'e geldi, baroya yazıldı. Paristeki bu hayat da onu sarmadı ve 1891 de fiilen gazeteciliğe atıldı. İlk önce "Revue Blanche" da, sonra da 1892 de "Chasseur de Chevelures" de ve 1895 te de "Journal des Vélocipedistes" te çalıştı. Asıl yazı hayatı 1894 te Pierre Veber ile birlikte meydana getirdiği "Vous m'en direz tant" adlı hikâye kitabiyle başlar. Bu kitabın neşrinden bir yıl sonra Œuvre tiyatrosuna kabul ettirdiği bir perdelik "Les Pieds Nickelés" komedisiyle tiyatro yazıcılığına başlamış oldu. Bu bir perdelik piyes, birbirini müteakip yüzlerce defa tekrarlandı ve büyük ilgi topladı. Bundan sonra, entrikaların tuhaflığı ile

gülünç konuşmaların durmadan yarış ettikleri bir dizi kısa komedi, onun şöhretinin temelini teşkil etmiştir. Daha 1897 de "Fardeau de Liberté" piyesi sahneye konunca onun mizah esprisi açıkça belirmişti. Keza aynı yıl Odéon tiyatrosunda "Allez Messieurs!" ile de aynı başarıyı sağlamış oldu. Bu birer perdelik kahkaha tufanları birbirini takibetti: "Frenches Lippées" (1898), "Le Seul Bandit du Village" (1898), "Je vais m'en aller" (1898), "Le Vrai Courage" (1899), "Le Cambrioleur" (1899). Bu kısa komedilerin yanında, Fransanın hemen her köşesinde irili ufaklı birçok sahnelerde seyirci karşısına çıkan vodvilleri büyük bir ilgi topladı: "L'Anglais tel qu'on le parle" (1899 da Athénée tiyatrosunda), "La Mariée du Touring-Club" (1899 da Athénée tiyatrosunda), "L'Affaire Mathieu" (1901 de Palais Royal tiyatrosunda), "Daisy" (1902 de Rennaissance tiyatrosunda), "La Bande à Léon" (1902 de Nouveautés tiyatrosunda), "Le Captif" (1904 te Mathurins tiyatrosunda), "Les Coteaux du Médoc" (1905 te Vaudeville tiyatrosunda) ve "Triplepatte" (1905 te Athénée tiyatrosunda) birbiri arkasına sahneye kondu.

Müşahede derinliği ve mizah inceliği bakımından "Triplepatte" şaheseri sayılır. Bunda Tristan Bernard başarılı bir karakter komedisine yükselebilmiştir. Kendi ferdî çalışmaları yanında başka yazarlarla birlikte eserler de meydana getirdi. André Godfernaux (1864-1906) ile beraber yazdığı "Triplepatte" tan sonra Alphonse Allais (1854-1905) ile "Silvérie ou les Fonds Hollandais" (1899) yi yazdı. Müzisyen Claude Terrasse (1867-1923) ın bestelediği ve 1900 de Mathurins tiyatrosunda sahneye konan iki perdelik bir "opéra-bouffe" un, "La Petite Femme de Loth" un "livret" sini de gene Tristan Bernard yazmıştır.

Tristan Bernard yazıcılık hayatında ince fantezilerle süslü birçok küçük hikâye ve roman da kaleme almıştır. Bunlar arasında en çok beğenileni "Mémoires d'un Jeune Homme Rangé" (1899) olmuştur. Diğer hikâye ve romanları arasında şu eserleri sayılabilir: "Contes de Pantruche et d'ailleurs" (1897), "Sous toutes Réserves" (1898), "Un Mari Pacifique" (1901), "L'Affaire Larcier" (1907), "Secrets d'Etat" (1908), "Les Veillées du Chauffeur" (1909), "Souvenirs d'un Ancien Cavalier" (1920), "Nicolas Bergères Boxeur" (1920), "Mathilde et ses Mitaines" (1920), "L'Enfant Prodigue du Vésinet" (1921), "Féerie Bourgeoise" (1924), "Le Jeu de Massacre" (1925), "Autour du Ring" (1925) ilh. Bu eserlere de komedilerdeki hava hâkimdir.

Tristan Bernard, Georges Courteline (1860-1929) ile birlikte geçen yüzyılın sonlarından itibaren gelişen Fransız komedi sanatının bir safhasını kuvvetle temsil etmiştir. Bu devrede M. Donnay, R. de Flers ile birlikte bütün Fransız komedi muharrirleri, Paris hayatından alınma sahneler içinde, basit insanların tuhaf halleriyle alay etmiş durmuşlardır. Fakat Tristan Bernard'ın komedileri sadece eğlendirici olmakla kalmazlar, çok defa ve kademe kademe, hiciv sanatına doğru yükselirler. Gene ilâve etmek gerektir ki, bu hiciv cemiyet nizamının prensiplerine veya politika hayatının sırlı lâbirentlerine yöneltilmiş değildir. Tristan Bernard'ın hicivci şahsiyetinin bu bakımdan sosyal bir mahiyeti yoktur. Kocalarını aldatan hafif meşrep kadınlar, gizlice metresler tutan kocalar, efendilerine hükmeden uşaklar ve Paris hayatından alınma bir sürü entrika içinde bu komediler ister istemez bir hayatın aynası olmuşlardır. Tristan Bernard'ın komedilerindeki âlem bir tesadüfler meşheri olduğundan pek eğlencelidir. Bu sahnelerde aklı başında, faziletli insanların yanında, günahlarının yükünü gamsızca çeken insanlar da vardır. Fakat tesadüfler ve bunlardan doğan entrikalar aklı ve mantığı alt eder ve çılgınlıkları haklı çıkartır. Faziletli ve aklı başında insanlar bu faziletlere sahip görünmezler, zira kendilerinin böyle olduklarına inanırlar ve bizi de inandırmıya çalışırlar. Halbuki onların sert görünüşleri altında kurnazca hesaplar ve tembelce yaşamak ihtirasları gizlidir... Bütün bunlar, Tristan Bernard'ı bir bakıma La Rochefoucauld'ya benzetir. Fakat o, asîl bir salonda büyük ihtirasları ve yüksek faziletleri neşterliyen bir filozof değil, günlük hayat içinde herkesin en aşağılık kusurlarını ve alelâde meziyetlerini kendine meşgale eden iddiasız bir tiyatro muharriridir. Bu psikoloji onu, ister istemez bir karamsarlığa doğru sürüklemiş gibidir. Fakat çeşitli ve çok defa keder verici hayat tabloları Tristan Bernard'ın esprisiyle simasını değiştiriverir. Orijinal bir zekânın mahsulü olan bu espriler, Fransız zekâsının parlak şekil geleneklerine kavuşmuştur. Şahısların sahne üzerindeki konuşmalarında en abes şeyler bile zarif bir mizah çeşnisi ile ifade edilir ve en ciddi sanılan mevzular da kolaylıkla alaya alınabilir. Bir nükte ve kelime üstadı oluşiyle Tristan Bernard, İngilizlerin Bernard Shaw'unu çok hatırlatır. Her ikisi de paradoks yapmakta âdeta yarışmışlardır.

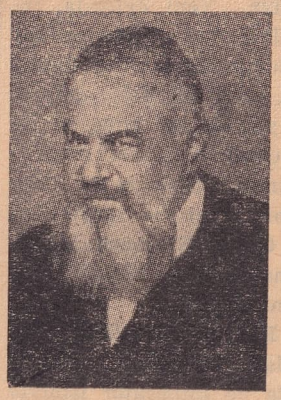

Tristan Bernard

Tristan Bernard'ın asıl şöhreti ve meziyeti romanlarından ziyade komedileri ve skeçleri üzerinde toplanır. Bu bakımdan Fransız komedisine ve bulvar tiyatrolarına hizmeti büyüktür. Fakat zaman zaman aşırı tenkitleri, onun arasını tiyatro müdürleriyle açmıştır. 1930 da, hiçbir tiyatro müdürünün sahneye koymak istemediği bir piyes yazmış, bunu oynatabilmek için Albert I tiyatrosunu kiralıyarak yeni bir heyet kurmuş ve eseri bizzat kendisi sahneye koymuştur.

7 aralık 1947 de Pariste hayata gözlerini yuman Tristan Bernard'ın diğer meşhur piyesleri şunlardır: «Asyde» (1899). «Monsieur Codomat» (1907), «Le Petit Café» (1912), "La Famille du Brosseur" (190), "Le Poulailler" (1908), "Le Danseur Inconnu" (1909), "Le Costaud des Épinettes" (1910), "Les Phares Soubigou" (1913), "Les Petites Curieuses" (1920), "My Love" (1922), "Corinne et Corentin" (1923), "Embrassez-moi» (1924), «Le cousin de Nantua» (1925), ilh.

Dilimizde ve tiyatromuzda eserleri: Tristan Bernard'ın komedileri, doğrudan doğruya tercüme olarak değil de, adapte olarak sahnemizde pek çok temsil edilmiştir. İbnirrefik Ahmet Nuri (Sekizinci), "Le Poulailler" yi "Dört Çihar" adiyle adapte etmiş ve 1918 de Darülbedayi heyetine oynatmıştır. Bu eser kitap halinde çıkacağı ilân edilmişken neşredilmemiştir. Tristan Bernard'ın ölümü üzerine "Akşam" gazetesinde Refik Halid Karay (16 aralık 1947) "Hissei Şayia" nın "Triplepatte" tan adapte olduğunu yazmışsa da, bu eserin 1920 de Halk Kütüphanesi tarafından yapılan ilk baskısının arkasında şu izahat vardır: «İbnirrefik Ahmet Nuri Beyin bu piyesi Fransız muharrirlerinden Daniel Riche'in «Le Prétexte» nam iki perdelik komedyasından iktibas etmiş deniliyorsa da "Hissei Şayia" ile "Le Prétexte" yan yana getirilince "Hissei Şayia" nın daha parlak renklerle bambaşka bir muhiti millîde yaşadığı görülür. Binaenaleyh Ahmet Nuri Bey'in herhangi bir esere istinaden esas bulmuş olursa olsun her eserinde olduğu gibi "Hissei Şayia" yı da telif ve tezyin etmiş olduğu inkâr edilemez". Başka bir noktayı müdafaa eden bu satırlar "Hissei Şayia" nın Tristan Bernard'dan adapte olmadığını göstermektedir. Reşat Nuri (Güntekin) de "Le Petit Café" yi "Karaman Kahvesi" adiyle adapte etmiş ve 1923 yılında Darülbedayi heyetine oynatmıştır. Bu eser de kitap halinde neşredilmemiştir. Reşat Nuri'nin "Çifte Keramet" adlı meşhur adaptesi de gene Tristan Bernard'ın "Les Jumeaux de Bringhton" adlı eserindendir. Bu eser de 1343 ramazanında Beyoğlunda Halep çarşısındaki Varyete tiyatrosunda Darülbedayi heyeti tarafından sahneye konmuştur. 1927 yılında Tefeyyüz Kütüphanesi tarafından neşredilen ve Saime Necmi imzasını taşıyan "dört perdelik mudhike" "Köşe Kapmaca" Tristan Bernard'ın "My Love" adlı piyesinden adaptedir. Eldeki 1340 tarihli gayrı matbu kopyada bu eserin ilk adının "Cicim" olarak tesbit edildiği ve Neyire Neyyir, Şadi, Galip ilh. gibi sanatkârlara rol tevziatı yapılmış olduğu görülmektedir. Mahmut Yesari'nin "Kâhya Kadın" adlı adaptesi de "On naît Esclave" (1912) dan yapılmıştır. Bunlardan başka mecmua sayfalarında kalan bâzı küçük tercümeler de vardır. Bunlardan ilk hatıra gelen birkaç tanesi şudur: Darülbedayi, sayı 8 (1930), "Bir Tiyatro Muharriri İş Başında" (İ. Galip tercümesi); Yeni Adam, sayı 1 (1934), "Matusalem"; Servetifünun, sayı 254 (1934), "Mühim Bir Çek".

Kısa bibliyografya: L. Treich, L'Esprit de Tristan Bernard. René Lalou, Histoire de la littérature Française Contemporaine, cilt. I. Daniel Mornet, Histoire de la Littérature et la Pensée Française Contemporaines. Larousse du XX siècle.

(Hüsamettin Bozok)

BRİTANYA MİLLETLER CAMİASI (İNGİLTERE İMPARATORLUĞU) — Arazi itibariyle dünya yüzünün dörtte birinden fazlasını kaplıyan ve nüfusu da, dünyada yaşıyan insanların dörtte birini geçen bir imparatorluktur. İngiltere İmparatorluğu toprakları Kuzey ve Güney Yarıkürelerine hemen eşit surette dağıldığı gibi, arazisinin üçte ikiden fazlası Doğu Yarıküresinde, üçte birinden eksiği de Batı Yarıküresinde bulunmaktadır.

İmparatorluk taksimatı: İngiltere İmparatorluğu teşkilâtının dayandığı esaslı bir kanun yoktur. Bu teşkilât şu üç ana prensip üzerine kurulmuştur: Kendi kendini idare, kendine dayanma, kendi kendini müdafaa. Bu prensiplerden birincisi dominyonların idaresinde tezahür etmektedir. İkinci prensip, imparatorluğu teşkil eden her parçanın kendi geliri ile geçinmesi ve para bakımından merkeze bağlı olmaması demektir. Üçüncü prensip de 1887 de başlamış olan "İmparatorluk konferansları" nda her imparatorluk parçasının kendi müdafaasını hazırlaması şeklinde ifade edilebilir.

Kendi kendini idare sistemi: Buna «ademi merkeziyet» de diyebiliriz. Bu prensipe göre imparatorluk,

her biri başlı başına bir devlet olan birtakım birliklere ayrılmıştır. Bunlar "Birleşmiş Kırallık" ismiyle anılan Büyük Britanya ve Kuzey İrlânda'sı ile "Eire" ismini taşıyan İrlânda ve Dominyonlar hükümetlerinden ve ayrı idareye malik müstemleke imparatorluğundan mürekkeptir. Evvelce Hindistan İmparatorluğu ve Burma da bu teşkilâtın müstakil birer birliğini teşkil ediyordu; fakat bugün Hindistan iki müstakil dominyon, Burma da müstakil bir dominyon haline geçmiştir.

Dominyonlar: Dominyonlar iç ve dış siyasetlerinde tamamiyle bağımsız hükümetlerdir. Bunların statüleri 1926 İmparatorluk Konferansında şu suretle tespit edilmiştir: Dominyonlar Britanya İmparatorluğu içinde, birbirine tabi olmıyan bağımsız devletlerdir. Her dominyon İngiltere tacına bağlıdır ve bu suretle Britanya milletleri camiasının bir uzvunu teşkil eder. 1931 de İngiltere tarafından dominyonların adlî serbestisi de kabul edilmiştir. Her dominyonun yabancı bir devlete harb ilân etmiye ve onunla barış yapmıya hakkı vardır. Bunun misali, İrlânda hükümetinin İkinci Dünya Savaşı esnasında Almanya ile barışı muhafaza etmek hakkına dayanarak,

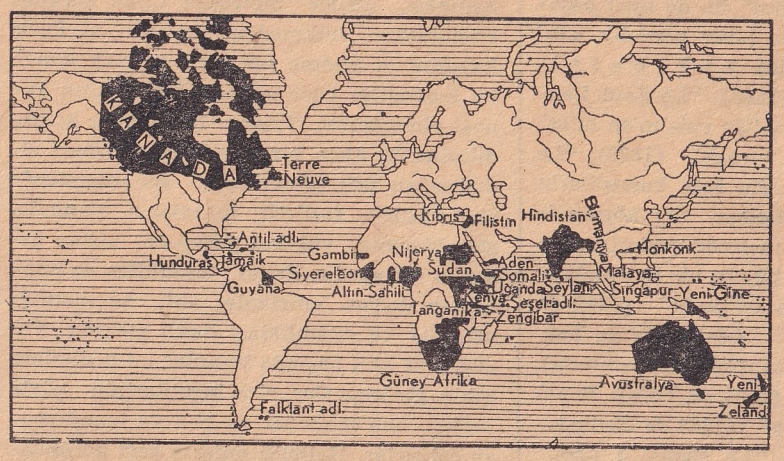

Britanya İmparatorluğunu göstermiye çalışan bir harita

ona harb ilân etmemesidir. Her dominyonun ayrı meclisi ve ayrı kabinesi vardır. İngiliz dominyonları; Kanada, Güney Afrika Birliği, Avustralya, Yeni Zelânda, İrlânda, Hindistan, Pakistan ve Burma'dan ibarettir. Evvelce dominyon şeklinde bulunan Newfoundland, malî sıkıntılar dolayısiyle, İngiltere ile yaptığı bir anlaşma ile ve kendi arzusiyle dominyonluktan çıkmıştır. Bu memleket şimdi, Birleşmiş Kırallığa karşı mesul idarî bir komisyon tarafından idare edilmektedir. Güney Rhodesia da mesul bir hükümete malik, kendi kendini idare eden bir müstemlekedir.

Hindistan ve Burma; Hindistan bu 1947 yazına kadar, Hindistan bakanının direktifi altında ve imparator ismiyle İngiltere kıralı tarafından idare edilmekte idi. Hindistanın idaresinden Hindistan bakanının direktifi altında bir genel vali mesul bulunuyordu. Bu idarede Hindistanın 58 üyelik bir devlet meclisi, 141 üyelik bir teşriî meclisi vardı. Bugün Hindistan, Hindulardan mürekkep Hindistan, Müslümanlardan müteşekkil Pakistan dominyonlarına ayrılmıştır. Bu dominyonlar, müstakil anayasalara malik olacaklar ve İngiltere tacına bağlılık müstesna olmak üzere, iç ve dış siyasetlerinde bağımsız kalacaklardır. Burma şimdiye kadar Burma bakanlığı tarafından idare edilen bir hükümetti. Bu memlekete de şimdi İngiltere tarafından dominyonluk statüleri verilmiştir.

Müstemleke İmparatorluğu:

a) Britanya milletleri camiasında müstemlekeler ve himaye idareleri şu beş bölüme ayrılmıştır: 1) Seçilmiş bir mümessiller meclisine ve tâyin edilmiş bir teşriî konseye malik olan müstemlekeler; Bahama, Barbados, Bermuda ve Jamaika adaları gibi. 2) Kısmen seçilmiş bir teşriî konseye malik olan fakat mecliste hükümet çoğunluğunu haiz olmıyan müstemlekeler; İngiliz Guiana'sı, İngiliz Honduras'ı, Altın Sahili ve Aşanti, Leeward adaları, Malta, Mauritius, Kuzey Rhodesia'sı, Trinidad ve Windward adaları, Dominica, Grenada, St. Lucia ve St. Vincent adaları gibi. Bu memleketlerde, istisnaî hallerde, vali teşriî bir kuvvete mâliktir. 3) Kısmen seçilmiş teşriî bir konseye malik olan ve mecliste resmî çoğunluğa sahip bulunan müstemlekeler ve himaye idareleri; Fiji, Kenya, Sierra Leone (müstemleke ve himaye idaresi) ve Singapour gibi. 4) Âzası tâyin edilmiş teşriî konseye malik müstemleke ve himaye idareleri; Aden, Falkland adaları. Gambia, Hongkong, Kuzey Borneo, Nyasaland himaye idaresi, Sarawak, Seychelles, Uganda himaye idaresi, Zengibar gibi. Bütün bu memleketlerde, meclislerde hükümet çoğunluğu vardır. 5) Teşriî konseyi olmıyan müstemleke ve himaye idareleri; İngiliz Solomon adaları himaye idaresi, Cebelitarık, Gilbert ve Ellice adaları müstemlekesi, Altın Sahili'nin kuzey kısmı, St. Helena ve Somali.

b) Seylon adasında yeni bir anayasa yapılmıştır. Buna göre memleketin seçim suretiyle kurulmuş bir senatosu, bir millet meclisi bulunacak ve bir vali tarafından idare edilecektir.

c) Manda arazisi; bunlar eski Milletler Meclisi tarafından idareleri İngiltereye bırakılmış olan mağlûp devletler topraklarıdır. Manda sahibi hükümet her sene manda memleketlerinde yapılan icraatı Milletler Cemiyetine bildirmekle mükelleftir. Büyük Britanya, Avustralya ve Yeni Zelânda 1946 ocak ayında Londrada toplanmış olan Birleşmiş Milletler Asamblesine müracaat ederek ellerindeki manda idarelerini milletlerarası vasiliğe bırakmıya karar verdiklerini bildirmişlerdir. Bu manda

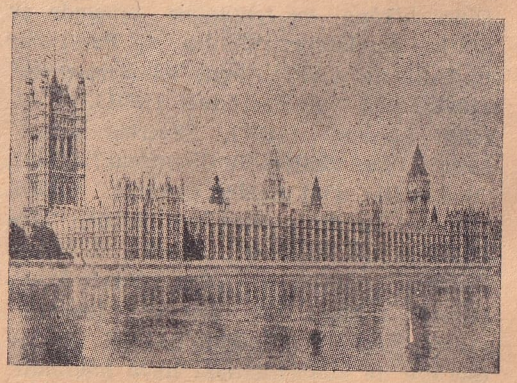

İngiliz Parlâmento binasının dışarıdan görünüşü

hükümetleri şunlardır: Büyük Britanya mandasında; Tanganyika, kısmen Kamerun, kısmen Togoland, Filistin, Maverayı Ürdün (bu hükümete İngiltere tarafından istiklâl verilmiştir). Avustralya mandasında; Yeni Guinea. Yeni Zelânda mandasında; Batı Samoa. Müşterek Avustralya ve Yeni Zelânda mandasında; Nauri adası.

d) Bağımsız devletler: Bunlar Birleşmiş Kırallığın direktiflerine göre yerli hü-

kümetin devam ettiği topraklardır; Malay devletleri, Brunei, Sarawak ve Tonga gibi.

e) Diğer idareler: Kuzey Borneo'sunda hükümet İngiliz kuzey Borneo'su şirketi-

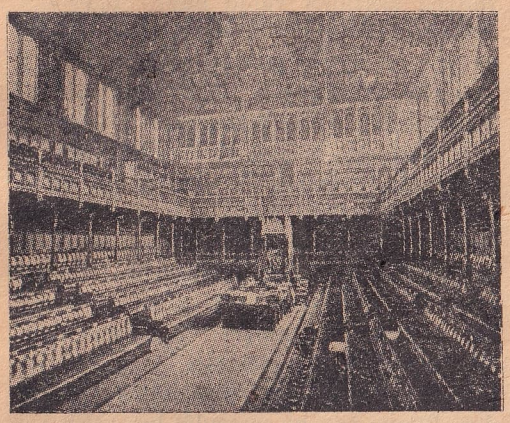

Avam Kamarası salonu

nin idaresi altında yürütülmekte, Yeni Hebrid adalarında müşterek bir İngiliz-Fransız idaresi işlemektedir. Bu nevi idareye Kondominium denilmektedir.

f) İngiltere kabinesindeki Hindistan Bakanlığı, Hindistanın istiklâli üzerine kalktığı gibi, Dominyonlar Bakanlığı ile, Müstemlekeler Bakanlığının salâhiyetleri, bu birliklerdeki istiklâl ve kendi kendini idare sistemlerinin genişlemesiyle çok azalmıştır.

Müstemlekeler Bakanlığının başlıca başarısı, İngiliz müstemlekelerinin sağlık durumlarını düzeltmekte görülmüştür. Harbden sonra bu bakanlık, bu husus için birçok mütehassısler ve sermaye tahsis etmiştir.

K e n d i n e d a y a n m a: Bu prensibe göre, dominyon, müstemleke veya himaye idaresi, kendi gelirini sarfederek birbirine paraca muhtacolmamak mecburiyetindedir. Yalnız bâzı hallerde ana vatan diğer birliklere malî yardımlarda bulunmuştur. "İngiltere millet meclisinde mümessili bulunmıyan memleketler halkına İngiltere vergi tarhedemez" prensibine göre, ana vatan, hiçbir dominyon, müstemleke veya himaye idaresi ahalisine vergi koymamaktadır. Hattâ Kuzey Amerika müstemlekeleri "temsil edilmiyenler vergi vermez" kaidesine dayanarak ayaklanmışlar ve bugünkü Birleşik Amerikayı meydana getirmişlerdir. Bu suretle her müstemleke kendi vergilerini, kendi meclislerinde tesbit etmektedirler.

K e n d i k e n d i n i m ü d a f a a: Britanya İmparatorluğunun dayandığı üçüncü prensibe göre, imparatorluğun her parçası kendi topraklarını müdafaa hazırlığında bulunur. Yalnız genel stratejik esaslar "İmparatorluk Müdafaa Komitesi" tarafından hazırlanır. Her dominyon ve her müstemleke kendi askerini teçhiz eder ve besler.

I. B ü y ü k B r i t a n y a B i r l e ş i k K ı r a l l ı ğ ı v e K u z e y İ r l â n d a ' s ı.

Britanya milletleri camiasında dahil bulunduğunu yukarıda anlattığımız birliklerden en mühimmi, Büyük Britanya Birleşik Kırallığı ve Kuzey İrlânda'sıdır. Britanya adaları ismini de taşıyan bu birlik, Avrupanın kuzey batısında, Atlas Okyanusu ile Kuzey denizi arasında bulunmaktadır. İngiltereyi Avrupa kıtasından İngiliz kanalı denilen Manş denizi ayırır. Britanya adalarının iklimi mutedil, mülâyim ve Gulf Stream ve batı rüzgârları dolayısiyle, güneyindeki Avrupa kıtasınınkinden daha ılıktır. Adaların yağmurları mebzuldür. Ortalama senelik yağmur miktarı 88 santimdir. Highland'da ve dağlık kısımlarda yağan yağmurlar 150 santimi bulur. Bu yağmurlar nadiren sağanak halinde yağar. Adaların sisleri de bilhassa kasım ve mart aylarında devamlı ve mebzuldür. Britanya adalarının sahilleri girintili, çıkıntılı olduğu için pek çok limanları muhtevidir. Nehirleri büyük deniz vapurlarının ta içerilere kadar sokulmasına müsaittir. İngiltere toprağı mümbit, bereketli ve çeşitlidir. Iskoçyalıların kesif ekim usullerine dayanarak bol mahsul almalarına rağmen kuzey toprakları verimsizdir. Fakat bütün mem-

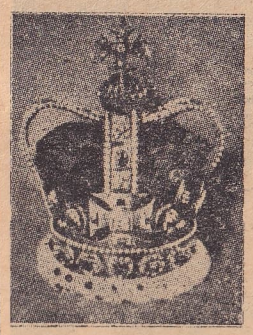

İngiltere tacı (St. Edward diye anılır. Takdis esnasında giyilir)

İmparatorluk tacı (İlk defa Altıncı George'un giydiği taçtır)

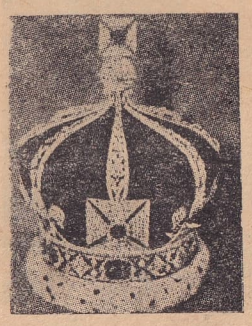

Hindistan tacı (İlk olarak Beşinci George Delhi'de giymişti)

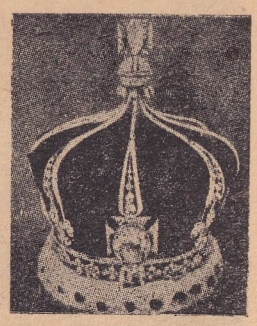

İlk ve ikinci defa olarak Kıraliçe Mary'nin Londra ve Delhi'de giydiği taç

İngilterenin hükümdarlık taçları

lekette suni gübre sayesinde tarım çok gelişmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonraki plâna göre memleket daha fazla zirai bir ülke haline konulmaktadır. Yağmur ve rutubetin fazlalığiyle mülâyim iklim, bütün adaları yeşillikle doldurmuştur. Adalar baştan başa tabiî ormanlarla kaplanmışsa da ufak bir sahaya büyük nüfusun sığdırılması için, birçok yerlerde ağaçlar kesilmiştir. Topografik cihetten Birleşmiş Kırallık bir tenevvü arzeder. Yeşil tepeler, vâdiler, güzel manzaralı göller; sakin kırlar ve gürültülü sanayi sahaları; büyük limanlar ve uçurumlara dayanmış balıkçı köyleri İngilterenin cazip hususiyetlerindendir. Bunların arasında her tarafa serilmiş tarihî kuleler, hisarlar ve muharebe meydanları bu manzaralarda yer yer değişiklikler hâsıl eder. İngiltereyi Iskoçyadan granit Cheviot tepeleri ayırır. Buradan İngilterenin ortasından güneye doğru Pennine yükseklikleri uzanır. Dik tepeler ve vâdiler memleketi olan Gal hudutlarından ötede Kambrian dağları vardır. Bu kısımlar

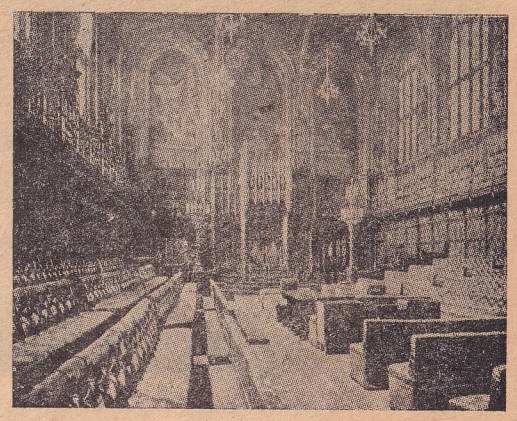

Lordlar Kamarası salonu

istisna edilirse İngilterenin diğer tarafları ova halindedir. Iskoçyanın kuzeyine doğru Grampian dağları uzanmaktadır. Iskoçya, arazi itibariyle üç kısma ayrılır: Kuzeyde Highland (haylend) denilen fazla dağlık arazi, ortada nüfusun üçte ikisini içine alan Lowland (lôlend) engin arazi ve daha güneyde Upland (aplend) ismini alan yukarı mıntaka. Highland'in batı kısmını teşkil eden Kuzey Batı Iskoçyada denizin içeriye girmesiyle hâsıl olan birçok fiyord'lar vardır. Isokçyanın kuzey batı sahilleri açıklarında iç ve dış Hebrid adalariyle, kuzeyinde Orkney ve Shetland adaları vardır. Deniz kumları yeryer karaya o kadar girer ki, bu sebepten Iskoçyanın pek az yeri denizden 40 milden fazla uzaktır. Sahillerdeki birçok su girintilerinden başka İngilterenin kuzey batısında bir göller grupu vardır. Bu göllerin en meşhurları Windemere, Coniston, Derwentwater, Ullswater ve Grasmere'dir. Kuzey denizine akan en mühim nehirler Thames, Tees, Tyne ve Humber'dir. Humber, Trente ve Ouse nehirlerinin birleşmesinden hâsıl olmuş geniş bir nehirdir ki, âdeta bir deniz kolu manzarası arzeder. Batıdaki nehirler Bristol kanalına dökülen Severn, Wye ile Mersey ve Ribbe'dir. Bunların hepsi de gemilerin işlemesine müsaittir. Iskoçyada birçok güzel manzaralı göller vardır. Bunlara «loch» ismi verilir. En meşhuru Loch-Lomond'dur. Bu memleketin en mühim nehri batıdaki Clyde'dir.

İ n g i l t e r e m a d e n l e r i: İngiltere maden hususunda çok zengindir. Kömür itibariyle dünyanın en zengin memleketlerinden biri olan İngilterede kömür mıntakaları, Iskoçya hududunun kuzeyinde, iki taraftan denizin içeri girmesiyle hâsıl olan boğum noktasında, bu hududun biraz aşağısındaki sahil mıntakasında, daha aşağıda orta İngilterede ve nihayet Gal'in güneyindeki sahil mıntakasında temerküz etmiştir. Bilhassa burada Kardif (Cardiff) kömürleri meşhurdur.

İngilterede kömür sanayii Onsekizinci ve Ondokuzuncu Yüzyıllarda gelişmiştir. Bugün İngilterenin kömür ihtiyatları 150 milyarla 200 milyar ton arasında bulunmaktadır. Harbden sonraki buhran devri esaslı bir fikir veremiyeceği için, İngiliz adalarındaki kömür istihsalâtı için 1938 ve

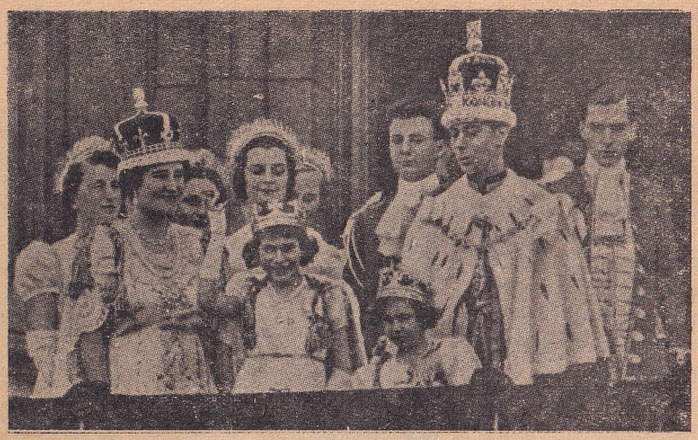

İngiltere Kıralı Altıncı George ve ailesi efradı
(Kıralın başında imparatorluk tacı vardır)

1939 istatistiklerini alacağız. 1938 de İngilterede 227.002.000, 1939 da 231.337.900 ton kömür çıkarılmış, bir sene içinde bunun 49.630.000 tonu ihracedilmiştir. 1943 yılında kömür maden ocaklarında çalışan amele 707.800 kişiyi bulmuştur. Harb esnasında kömür istihsali gittikçe azalmış, 1945 te 174.000.000 a inmiştir. İngiltere, demir cihetiyle de çok zengindir. En mühim demir madenleri mıntakası Orta İngilterenin güney doğu kısmıdır. Birmingham mühim bir kömür ve çelik merkezidir. Bu madenler kömür ocaklarına yakın bulunduğu için istihsal bakımından çok müsait vaziyettedir. En ehemmiyetli demir ocakları Cumberland, Lancashire, Staffordshire'de bulunmaktadır. İngilterenin bir senede istihsal ettiği demir miktarı 11.859.000 tondur. 1943 te İngilterede 13.000.000 tonluk çelik yapılmıştır. Çelik sanayii demir havzalarında inkişaf etmiştir. Sheffield en mühim çelik sanayii merkezidir: Kalay ve bakır istihsal mıntakası Cornwall'dur. Senede istihsal edilen kalay 3.000 tondur. İngilterede en çok kurşun Flint, Durham, Derbyshire'de bulunur. Bu madenin senelik istihsal miktarı 38.000 tondur. En çok çinko madeni çıkarılan yerler Kuzey Gal, Kuzey İngiltere, Man adası ve Dumfries eyaletidir. İngilterenin en kıymetli istihsal maddelerinden biri de Cornwall (Kornvol) da çıkarılan kaolindir. Bunun senelik istihsal miktarı 585.000 tondur. İngiliz adalarında su kuvvetinden en ziyade Highland'de, Kuzey Gal'de ve Cumberland (Kumberland) da istifade edilmektedir. 1943 te istihsal edilen elektrik miktarı otuz yedi milyar, 1945 te otuz sekiz milyar üniteyi bulmuştur. Yukarıda saydığımız kömür ve demir mıntakaları haricinde maden sanayiinde tanınmış merkezler Doncaster, Crewe, Derby, Lincoln, Coventry, İpswich, Bedford, Luton, Oxford, Swindon'dur.

İ n g i l t e r e s a n a y i m e r k e z l e r i: İngilterenin en mühim sanayi mıntakaları, Iskoçyanın orta doğu ovalarında Dundee'nin etrafındaki kısımla Glascow'dan İngiltere - Iskoçya hududuna inen geniş saha ve Orta İngiltere mıntakasıdır. Orta İngilterenin en mühim sanayi merkezleri şunlardır: Kirkcaldy (linoleum). St. Helens (cam), Widnes (kimya maddeleri), Bebington (sabun), Stoke (çanakçılık), Burton (bira), Norwich (kundura), Northampton (kundura), Kidderminster (halı), Luton (şapka), Wycombe (mobilya), Medway (kâğıt). İngiltere sanayi bakımından, bütün dünyada Birleşik Amerikadan sonra ikinci gelmektedir. İngilterede çıkan en mühim sanayi maddeleri makine, lokomotif ve köprü levazımı gibi ağır ticaret eşyasıdır. İngilterenin en meşhur pamuk mıntakası, Orta İngilterenin kuzeyindeki Lancashire bölgesidir. Buradan başka, daha güneyde-

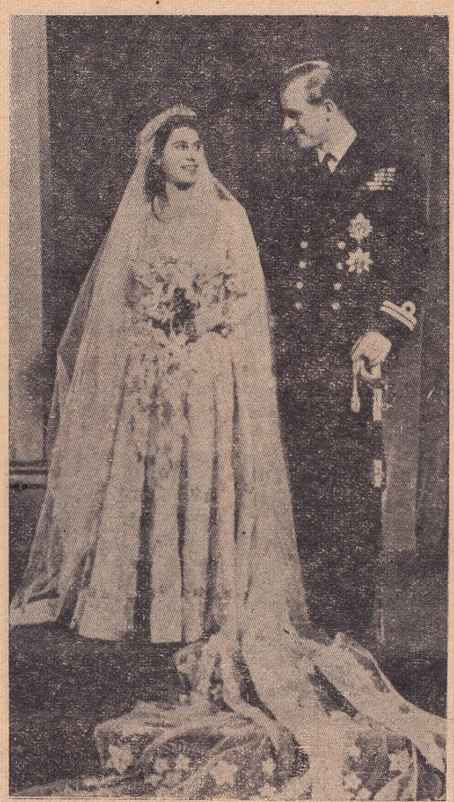

Veliaht Elizabeth ve zevci Philip düğün merasiminde

ki Nottingham'la Iskoçyadaki Paisley de pamuk cihetinden çok meşhurdur. Her sene İngiltereye bir milyon üç yüz bin ton ham pamuk ithal edilir ve elli milyon İngiliz liralık pamuk mamulâtı ihracolunur. Liverpool, Manchester, Oldham, Preston ve Bolton'da b ü y ü k dokuma fabrikaları vardır. En mühim yün mamulâtı merkezi, pamuk merkezinin yakınında Yorkshire mıntakasıdır. Bundan başka Iskoçya hududu kuzeyinde Tweedside'de ve İngiltere aşağılarında Leicester'de, Güney Batı İngilterede ve Gal'in muhtelif yerlerinde ehemmiyetli yün mensucatı merkezleri vardır. Senede yirmi dört milyon sterlinlik yünlü ihracedilmektedir. İngilterenin en eski sanayii yün endüstrisidir. Pamuk şehirlerinin doğusunda, Leeds'de, Bradford'da, Hull'da büyük yün fabrikaları vardır. İskoçyanın ortalarında yün, ipek, keten, pamuk, dantelâ, cam ve kâğıt imalâthaneleri bulunmaktadır. Iskoçyanın orta doğusunda Dundee mıntakasında ve Kuzey İrlândasında Belfast çevresinde keten sanayii çok ilerlemiştir. Bu keten mamulâtı dünyanın her tarafında büyük bir şöhret kazanmıştır. İngilterenin pamuklu ve yünlü mamulâtı bilhassa dayanıklığı ve kalitesinin yüksekliğiyle meşhurdur. Bunun için bu mamulât her vakit için dışarıda müşteri bulmaktadır. Şimdi İngiltere harb ertesi sanayiini geliştirirken harbde hasara uğrıyan pamuklu ve yünlü fabrikalarını daha yeni makinelerle teçhiz etmiye büyük ehemmiyet vermektedir. İngiltere bu sanayiin ham maddelerini daha ziyade kendi dominyonlariyle müstemleke imparatorluğundan temin etmekte ve bu suretle döviz kaybına mâni olmaktadır.

İngiltere sanayi mıntakalarına bir nümune olmak üzere Lancashire, Yorkshire ve Midlands bölgesini gözden geçirelim. Liverpool, Manchester ve Birmingham'ı içine alan bu bölge, büyüklü küçüklü endüstri şehirleriyle bir örümcek ağı manzarası arzetmektedir. Batıda Manchester, etrafındaki yüzlerce sanayi kasabasiyle büyük bir merkez teşkil etmektedir. Her tarafta pamuklu fabrikaları vardır. Güneyde Liverpool'a doğru ağır sanayi fabrikaları görülür; biraz daha yukarıda kömür madenlerine raslanır. Manchester'den Liverpool aşağısında denize inen geniş bir kanal Manchester'i bir liman haline sokar. Liverpool çok büyük bir ticaret limanıdır. Manchester'in kuzey doğusunda Bradford, Leeds. kasabaları görülür. Bu mıntakanın etrafındaki dairede yünlü imalâthaneleri vardır. Daha aşağıda meşhur Sheffield ve Nottingham şehirlerine raslanır. Leeds'den buraya kadarki kısım, Manchester kuzeyi olduğu gibi, büyük bir kömür havzasıdır. Daha aşağı inersek, sağda Leicester'e, solda Birmingham'a varırız. Birmingham etrafında-

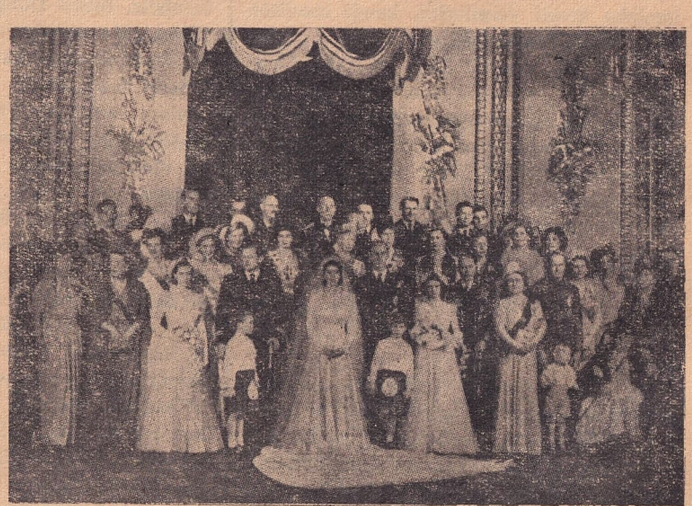

İngiltere Veliahtı Elizabeth'in evlenme merasiminde hanedan

ki daire demir, çelik ve makine sanayiiyle meşhurdur. Leicester'den yukarıya kadar dantelâ ve örme sanayii uzanır. Yukarıda Leeds'den Hull içerilerindeki denize kadar bir kanal uzanmıştır. Başka bir kanal da Birmingham yukarısındaki Newcastel'i Liverpool yakınında denize bağlamaktadır. Bu mıntakanın sağında, yukarıdan aşağıya doğru demir havzası uzanmaktadır. Bu kanallar ve geniş kamyon yollariyle birbirine bağlanan mıntaka demir, çelik sanayii, kömür istihsali merkezleri, pamuklu tezgâhlariyle doludur.

Z i r a a t: İngiltere sanayi ve ticarette çok ileri olmakla beraber ziraate de ehemmiyet vermiştir. Bu memlekette ziraatle uğraşanlar bir milyon kişidir. 1938 de ziraate hasredilen arazi, bütün toprakların beşte dördü kadardır. Bu suretle 56.200.000 dönümlük topraktan 45.334.000 dönümü ekilmektedir. 1945 te sürülen arazi 19.200.000 dönüme baliğ olmuştur. Devamlı çayırlar 11.800.000 dönüm miktarındadır. Büyük Britanyanın zirai mahsulleri 1938 de 280.000.000 İngiliz lirasına baliğ olmuştur. Bunun içinde hayvan mahsulleri de dahildir. İngilterede buğday ve arpa ekilen yerlerin yarısı İngilterenin doğusundaki on eyalette bulunmaktadır. Yulaf ekimi ise İngilterenin her tarafına eşitlikle taksim edilmiştir. İngilterenin en fazla ekime müsait olan kısmı güney doğu sahilindeki koridordur. Buradaki arazinin yüzde yirmisi hububat yetiştirmektedir. Daha kuzeydeki sahil kısmiyle, güney doğu mıntakasiyle, Kuzey İrlândasında arazinin yüzde onu ile yirmisi arasındaki miktarı hububata hasredilmiştir. İngilterenin en mühim buğday mıntakası, güney topraklarıdır. En iyi yulaf kuzeyde, Gal'de ve Kuzey İrlândasında yetişir. İngilterede bir buçuk milyon ton buğday yetişmekte, dört milyon ton da hariçten getirilmektedir. Çiftlikler Iskoçyanın doğu sahilleriyle, Orta İngilterenin doğu sahillerinin derin bir kısmına yayılmıştır. İngiltere harbden sonra ziraate çok fazla ehemmiyet vermiştir. Burada bilhassa yamaç çiftlikleri gelişmektedir. Harbde geri kalmış olan davar yetiştirme şimdi eski önemine yaklaşmaktadır. Hayvanlar için en mühim meralar Güney ve Batı Güney İngilterede ve Kuzey İrlândasında bulunmaktadır. Buralarda bir mil kareye 150 den fazla sığır düşmektedir. Orta İngilterenin kuzey kısmında bu miktar 100 ile 150 arasındadır. İngilterenin hayvan semirtme mıntakaları Orta İngiltereden Iskoçyaya kadar olan kısımla İrlândadır. Sahile yakın orta güney çayırlarla kaplıdır. Büyük Britanya, ihtiyacı olan ineğin yarısını dışarıdan getirttiği gibi, senede 50.000 ton tereyağı çıkardığı halde 450.000 ton tereyağı ithal etmektedir. Peynir ihtiyacının üçte ikisi de hariçten getirilmektedir.

İ n g i l t e r e d e i d a r e ş e k l i: İngiltere rejimini gösteren yazılı bir anayasa yoktur. İngiltere anayasası geleneğe dayanmış ve tarihî bir silsile takibeden birkaç ana kanunun inkişafından hâsıl olmuştur. Bu esaslı kanunlar 1215 te kabul edilen ve senelik parlâmento usulünü ve adaletin eşit surette tevziini sağlıyan Magna Carta; şahsi hürriyeti temin eden ve 1679 da çıkan Habeas Corpus Act; İngiltere tahtına yalnız Protestan hükümdarların getirilmesini emreden ve 1701 de kabul edilen Act of Settlement, 1707 de Iskoçya parlâmentosunun İngiliz millet meclisi ile kaynaşmasını ve bir Iskoçya Bakanlığı ihdasını sağlıyan kanun; İrlânda ile ittihadı kabul eden 1800 kanunu; 1911 de çıkan ve Lordlar Kamarasının muvafakatine lüzum kalmadan, bâzı kanunların Avam Kamarasından çıkmasını temin eden Parliament Act; 1920 deki, İrlânda hükümetinin şeklini gösteren kanun; 1922 de çıkan İrlânda Serbes Devleti anlaşmasını temin eden kanun ve dominyonlara teşrii muhtariyet veren 1931 kanunudur.

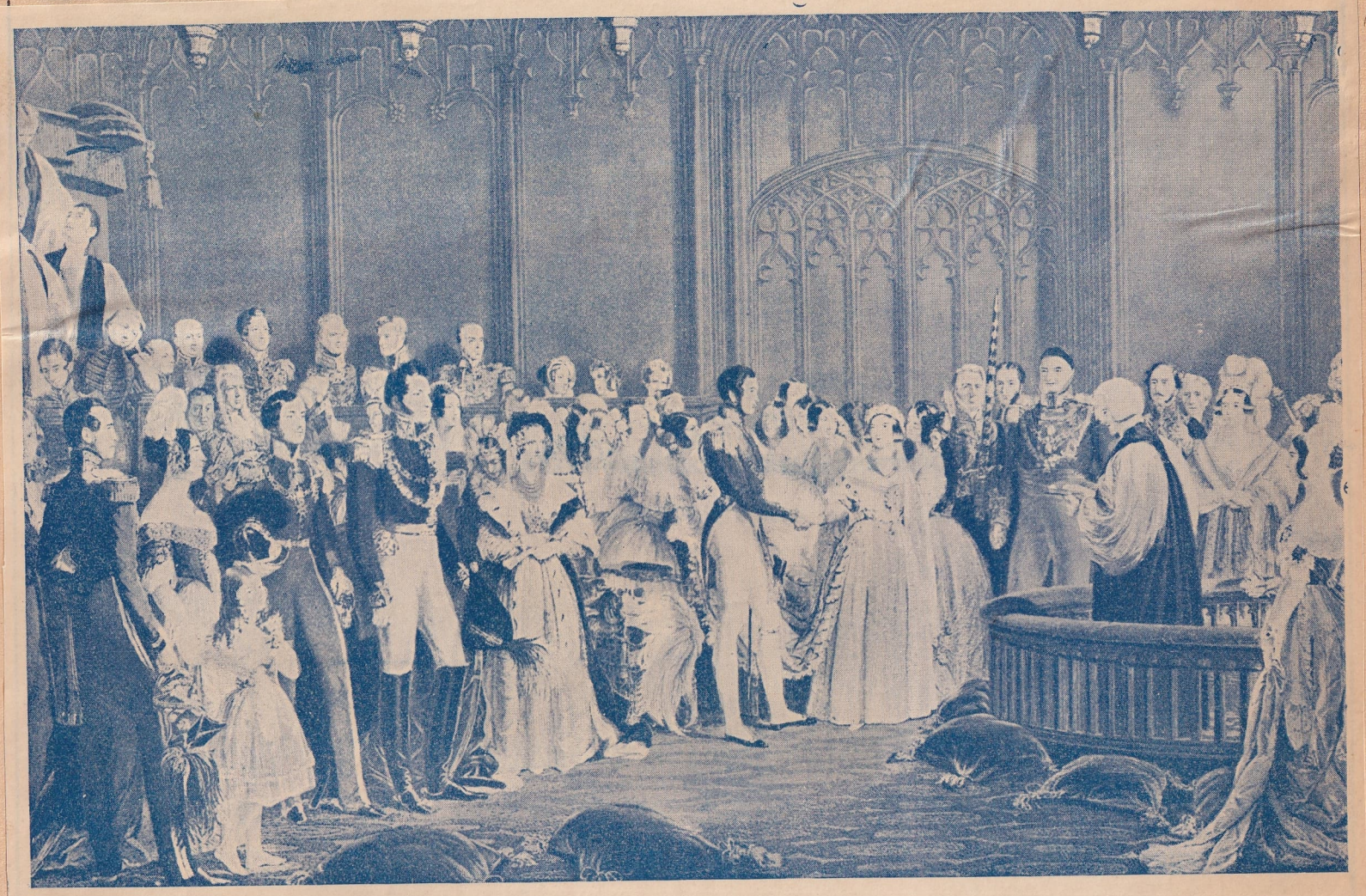

Kıraliçe Victoria ile Prens Albert'in 1840 taki düğün töreni

K ı r a l l ı k: İngiltere meşruti ve demokratik bir kırallıktır. Kırallık irsî ve Windsor hanedanına münhasırdır. Tahta tercihan hükümdarın erkek çocuğu, bu olmadığı takdirde kız çocuğu, bu da bulunmazsa, en yakın akrabası gelir. Kıral iki meclisten de geçen kanunlara karşı veto hakkını haizdir. Fakat İngiltere kıralının bu hakkını kullandığı hiç görülmemiştir.

T e ş r i î k u v v e t: Kanun çıkarma hakkı Lordlar ve Avam kamaralarındadır. 1911 de çıkan parlâmento kanunu Lordlar Kamarasının salâhiyetlerini tah-

didetmiştir. Bu kanuna göre Lordlar Kamarası malî kanunları reddedemez; Avam Kamarasının kabul ettiği kanunları ancak iki sene bekletebilir. Lordlar Kamarası 740

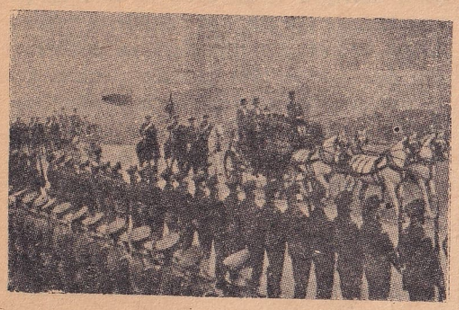

Kırallık ailesinin bir merasime gidişi

üyeden müteşekkildir. Senato mevkiinde bulunan bu meclisin üyeleri İngiliz asılzadelerinden mürekkeptir. Bu asilzadeler derece sırasiyle, hanedana mensup dükler, archbishoplar (başpiskoposlar), hanedan dışındaki dükler, markiler, kontlar, vikont-

Kıral ailesinin Buckingham sarayı

lar, sayıları 24 ü bulan bishoplar (piskoposlar), baronlar, sayıları 28 i bulan İrlânda asılzadeleri (İrlânda hükümeti müstakil bir şekle girdiğinden, kaydı hayat şartiyle seçilmiş olan bu asılzadelerden münhal vuku buldukça yerlerine kimse alınmamak

Saray kapısında asker ve polis muhafızlar

tadır), 16 Iskoç asılzadesi (bunlar parlâmento müddetince alınır). Avam Kamarası üyeleri beş sene için, erkek, kadın bütün İngilizler tarafından seçilir. Kanun yapma salâhiyetini haiz olan bu meclisin 640 üyesi vardır. Bunun 517 si İngiltereden, 36 sı Gal ve Monmouth'dan, 74 ü Iskoçyadan, 13 ü Kuzey İrlândasından seçilir. İngilterede kadınlara 1918 denberi seçim hakkı verilmiştir. Şimdiki mecliste İngiltereden 22, Kuzey İrlândasından bir kadın milletvekili vardır. Milletvekilleri İngilterede yılda 1000, Kuzey İrlândasında 210 İngiliz lirası maaş alırlar.

P a r t i l e r: Birleşmiş Kırallıkta başlıca üç parti vardır; Muhafazakâr, Liberal, İşçi. Muhafazakâr parti genel siyasette daha ziyade maziye bağlıdır ve tica rette himaye usulünü terviceder. Liberal parti daha fazla yeniliğe meyyaldir ve serbest ticaret usulünü kabul eder. İşçi partisi sosyalist bir uzviyete maliktir ve büyük ticari teşekküllerin devletleştirilmesi gayesini güder. İkinci Dünya Savaşından sonra iktidar mevkiine geçen bu parti, ilk iş olarak İngiltere Bankasını devletleştirmiş ve kömür, demir ve şimendiferler işletmelerini millileştirmiye başlamıştır. Son senelerde bu üç partinin programları âdeta birbirine mezcolmuş bir şekle girmiştir. Muhafazakâr parti birçok noktalarda işçilerinki ve liberallerinki derecesinde yenilikler

Soldan: William I. - 1066, William II. - 1087, Henry I. - 1100, Stephen - 1135

Henry II. - 1154, Richard I. - 1189, John - 1199, Henry III. - 1216, Edward I. - 1272

Edward II. - 1307, Edward III. - 1327, Richard II. - 1377, Henry IV. - 1399

Henry V. - 1418, Henry VI. - 1422, Edward IV. - 1461, Edward V. - 1483

Richard III. - 1483, Henry VII. - 1485, Henry VIII. - 1509, Edward VI. - 1547

kabul etmiştir. Bu esaslı partilerden başka, Mac Donald'ın millî kabinesi sıralarında, hükümet harici kalan kendi partilerinden ayrılarak, kabineye iştirak etmiş olan işçi ve liberal partiler üyelerinin kurdukları tali partiler de vardır. Bunlara Millî İşçi ve Millî Liberal partileri denir. Bunlardan başka İngilterede çok zayıf Komünist Partisiyle, Müstakil İşçi, Commonwealth (Britanya camiası), Iskoçya Milliyetperverleri, İrlânda Milliyetperverleri ve Ulster Unionist partileri de vardır.

1945 teki genel seçimde Avam Kamarasına seçilen milletvekilleri, partileri şu suretle temsil etmektedir: Muhafazakârlar: 189; İşçi Partisi: 398; Millî Liberaller: 13; Liberaller: 12; Müstakiller: 14; Milliyetperverler: 2; Millî işçiler: 0; Müstakil işçiler: 0; Commonwealth: 1; Komünist: 2; Iskoç Milliyetperverleri: 0; Ulster Unionistleri: 9; İrlânda Milliyetperverleri: 2; Diğer milletvekilleri: 3.

İngilterede parti hükümeti 1693 te Sunderland kontunun, kıral Üçüncü William'a, Avam kamarasında ekseriyeti teşkil eden parti mümessillerinden bir hükümet kurmasını teklif etmesiyle başlamıştır. Eski tarihlerde Muhafazakâr parti Tory, Liberaller Whig ismi ile tanınmıştır. Bugün parti mücadelelerinde bu isimler sık sık kullanılmaktadır.

Sekizinci Edward

İ c r a î k u v v e t: Kıralın bilkuvve harb ilân etmek, sulh yapmak, fermanlar çıkarmak ve asalet rütbelerini vermek salâhiyetleri vardır. Kıral harb ve sulh ilânını, meclisin çıkardığı kararları tasdik suretiyle yaptığı gibi, diğer hususlarda da hükümetin tavsiyelerine göre hareket eder. Hükümdar, meclisteki en kuvvetli partinin tavsiyeleriyle başbakanı seçer ve onun teşkil ettiği kabineyi tasdik eder. Bu kabine, meclisin itimadını kazanırsa, icra kuvveti halinde işe başlar. Kabine üyelerinin her biri şahsen ve müteselsilen kırala, başbakana ve meclise karşı mesuldür. 1937 deki bakanlar kanununa göre kabinede 17 esaslı bakan vardır. Bunlardan âzami 17 si Avam kamarasından, en çok 3 ü Lordlar kamarasından seçilir. «Parliamentary secretaries» denilen ikinci sınıf bakanlar 23 tane olup bunlardan âzami 21 i Avam kamarasından, 2 si Lordlar kamarasından seçilir. Hindistanın dominyonluk derecesine çıkması üzerine kabinedeki Hindistan bakanlığı kendiliğinden kalkmıştır. Burma bakanlığı da aynı yolu tutmuştur. Mecliste muhalefet halindeki ekseriyeti teşkil eden partinin liderine "muhalefet lideri" ismi verilir ve senede 2.000 ingiliz lirası maaş alarak ekseriyet partisini murakabe eder.

Bugünkü İngiliz kabinesi
(Bâzı nazırlar sonradan değişmiştir)

Mary - 1553, Elizabeth - 1558, James I. - 1603, Charles I. - 1625

Cromwell - 1653, Charles II. - 1660, James II. - 1685, William ve Mary - 1689, Anne - 1702

George I. - 1714, George II. - 1727, George III. - 1760, George IV. - 1820

William IV. - 1830, Victoria - 1837, Edward VII. - 1901, George V. - 1910.

Tarihinin son dokuz yüzyıla yakın zamanında İngiltereyi idare eden kıral, kıraliçe ve meşhur simalar (Bu zatlardan sonra Sekizinci Edward ve sonra da bugünkü kıral Altıncı George gelmiştir)

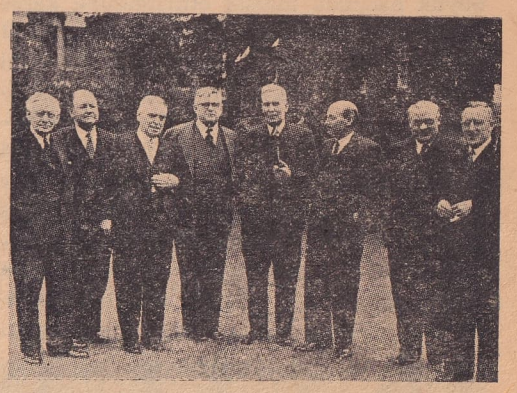

İngiliz dominyonları başbakanları, Attlee ve Bevin

K a z a î k u v v e t: İngilterede kazaî kuvvet, hükümdar tarafından kaydı hayat şartiyle tâyin edilen hâkimler tarafından tatbik edilir. Bu hâkimler, iki meclisin dilekçesi olmadıkça yerlerinden kaldırılarak başka vazifeye nakledilemezler. Yüksek mahkemenin temyiz ettiği kararları iki temyiz mahkemesi rüyet eder. İngilterede en yüksek temyiz makamı Lordlar Kamarasıdır. Birkaç hafif suç müstesna olmak üzere, İngilterede işlenen her suç mahkemelerde, bir jüri heyeti huzurunda muhakeme edilir. Hindistan ve bâzı dominyonlar için son temyiz mercii Judicial Committe of the privy Council'dir.

İ d a r î t e ş k i l â t: İngiltere ve

Gal Londra da dahil olduğu halde 62 idarî eyalete ve 83 "Borough" denilen tali taksimata ayrılmıştır. Eyaletler halktan seçil-

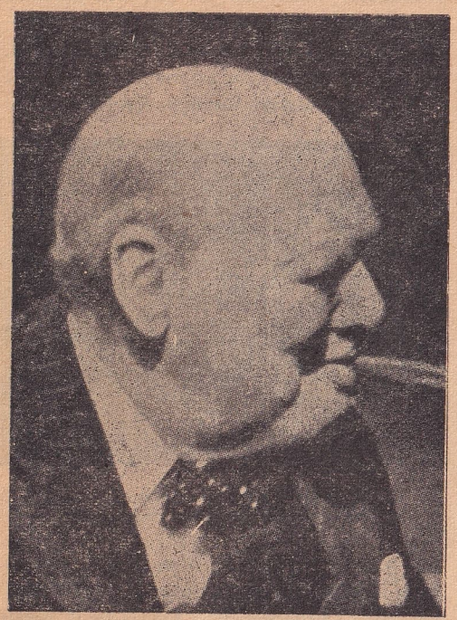

Harb kabinesi başbakanı Churchill

miş eyalet meclisleri tarafından idare edilir. Bütün taazzuv etmiş şehirlerde, Belediye reislerinin başkanlığı altında toplanan belediye meclisleri vardır. Iskoçya mahallî idaresi İngiltere ve Gal'inkine benzer.

İ n g i l t e r e d e m a a r i f: İngilterede tahsil, 1944 te çıkan "Tahsil kanunu" na göre yapılır. Harbden sonra, bütün Britanya İmparatorluğunda maarifin büyük hacımda inkişaf ettirilmesine karar verilmiştir. Birleşmiş Kırallıktaki tahsil sisteminin esasları şunlardır: a) Devlet okul sistemi; ademi merkeziyet esasına dayanmıştır. Tahsil, 62 eyalet, 83 Borough makamiyle 1 muhtelit meclisten müteşekkil 145 mahallî eğitim teşekkülü tarafından idare edilir. b) Gönüllü ajanlar; hükümetle iş birliği yaparak, maarife ait tedbirler almada büyük hizmetler temin ederler. Eğitim Bakanlığı, mahallî maarif makamlarına tahsile sarfedilmek üzere verdiği para karşı-

Son harbin meşhur başlarından üçü
Soldan; Montgomery, Wawell, Auchinlek

lığında, bütün tahsil sistemini, müfettişleri vasıtasiyle, teftiş etmek salâhiyetine maliktir.

Devlet okul sistemine göre, tahsil müddeti üçe ayrılmıştır: 1) İlk tahsil; mecburi tahsil yaşının başlangıcı 5 yaştır. Ve ilk tahsil parasızdır. İlk tahsil için şu okullar vardır: a) Ana okulları; beş yaşına kadar olan çocuklara mahsustur. b) Küçük çocuk okulları; beş yaşından yukarı çocuklar içindir. c) Çocuk okulları; 8 yaşından 11 yaşına kadar çocuklar içindir. 2) Orta tahsil: 11 den 16 ya kadar çocuklar içindir. Bu devrede şu okullar vardır: a) Orta gramer okulları; öğrencilere genel bilgiler verir. b) Teknik orta okullar; daha ziyade el sanatları öğretir. c) Orta modern okullar; genel ve pratik tahsil temin eder. Bu okullardan sonra eyalet kolejleri, teknik okulları, sanat ve ticaret okulları, akşam dersaneleri gelir. Akşam dersaneleri, gündüz vazifede olanlara tahsis edilmiştir. Gençlik servisi, gönüllü teşekküllerin de yardımiyle, gençliğe eğlenceler tertibeder. Yetişmişler eğitimi; tahsilde geri kalan yetişmiş insanlara mahsustur. Yüksek tahsil:

İngilterenin başşehri Londra'nın genel görünüşü

İngilterede yüksek tahsil derecesi veren 11 üniversite, Gal'de 1, Iskoçya'da 4, Kuzey İrlândada 1 üniversite vardır. Bunlardan başka Birleşmiş Kırallıkta 5 üniversite ile birçok teknik yüksek okul bulunmaktadır. Bunlardan her birinin hükmî şahsiyeti ve tam istiklâli vardır. Bu yüksek okulların hemen hepsi devlet hazinesinden (Eğitim Bakanlığından değil) tahsisat alırlar.

H u s u s i o k u l l a r: İngilteredeki eski ilk okulların hemen yarısı hususi teşekküller tarafından idare edilmektedir.Yeni kanuna göre, bu okullardan, ihtiyaç gösterdikleri paranın tamamını temin edemiyenler, hükümet kontrolü altına gireceklerdir. Hususi okulların mühim bir kısmı dinî teşekküller tarafından kurulmuştur.

I s k o ç y a d a m a a r i f: Iskoçya da 1945 te çıkardığı bir kanunla maarif sistemini İngilterenin seviyesine yükseltmiştir. Bununla beraber burada ortaokullar, İngiltereden daha fazla yayılmış olduğundan, yeni yeni okulların açılmasına lüzum kalmamaktadır.

Kuzey İrlândası da 1946 da çıkan bir kanunla maarifini İngilterenin derecesine yükseltmiştir.

İngilterenin harbden sonra tahsile verdiği ehemmiyeti anlamak için 1945 te maarife, 1938 bütçesinden yüzde 75 fazla olmak üzere, 175.000.000 İngiliz lirası tahsis ettiğine bakmak kâfidir.

İ n g i l t e r e d e m i l l î s a v u n m a t e ş k i l â t ı: 1939 da İngilterede kabul edilmiş olan mecburi askerlik usulü halen devam etmekte ise de, 1946 ortalarında 1947-1948 için yalnız 17-18 yaş arasındaki gençler askere çağırılmışlardır.

İngiltere savunma kuvvetleri kara, deniz ve hava olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. 5 ekim 1946 da kabineye bir müdafaa bakanlığının ilâve edilmesi kararlaştırılmıştır. Britanya İmparatorluğu müdafaasının b ü t ü n mesuliyetleri gene başbakanın üzerinde kalmakla beraber yeni Müdafaa bakanı a) orduların koordinasyonuna, b) bütün kara, deniz ve hava bakanlarından âzami istifade çarelerinin bulunmasına c) ordunun genel teşkilâtına, ç) muhtelif servisler arasındaki teşkilâta ve Entelijans işlerine bakacaktır. Müdafaa işlerine bakmak üzere toplanan Müdafaa komitesine başbakan riyaset etmekte, Müdafaa bakanı bu komitenin bakan yardımcılığını yapmaktadır. Muhtelif harb servisleri bakanları bu komitenin daimi âzalarıdır. Bu komite, kabineye karşı günün stratejisinden ve harb hazırlıklarından dolayı mesuldür. Kurmay komutanları komitesinin vazifesi ise harb plânlarını tanzim ederek müdafaa komitesine vermektedir. İngilterenin 1946 - 1947 malî senesi savunma bütçesi; şu şekilde hazırlanmıştır.

	Asker adedi	Masraf (İ. lirası)
Deniz kuvvetleri	492.800	255.075.000
Kara kuvvetleri	2.950.000	682.000.000
Hava kuvvetleri	760.000	255.500.000

İngilterede kara kuvvetlerinin kontrolü, Harbiye bakanının başkanlığındaki Ordu Konseyi tarafından yapılır. Bu konseyde Genel Kurmay başkanı da bulunur.

İngiltere bahriyesinin kontrolü, parlâmentoya karşı mesul olan, amirallik birinci lordunun başkanlığında toplanan, ami-

rallik heyetinin elindedir. 14 kişilik olan bu heyette birinci deniz lordiyle, deniz genel kurmay başkanı bulunur.

Harb bittikten sonra İngiliz donanması

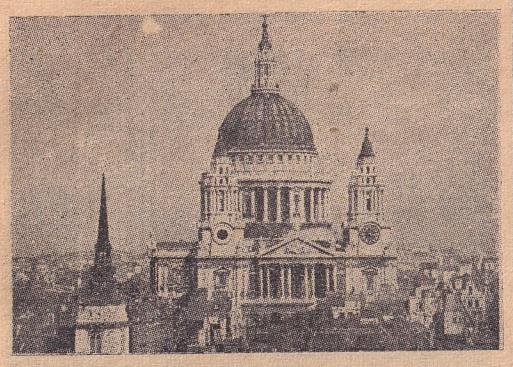

Londra'nın meşhur St. Paul katedrali

tasfiye ve tahdidedilmekle beraber 1946 - 1947 de donanma kadrolarında şu gemiler vardı: 11 zırhlı, 1 muharebe kruvazörü, 3 zırhlı monitor, 12 ağır uçak gemisi, 14 hafif uçak gemisi, 10 ağır kruvazör, 36 hafif kruvazör, 132 muhrip, 128 denizaltı; ve yüz lerce refakat muhribi, şalupa - gambot, refakat arama - tarama gemileri, orta ve küçük arama - tarama gemileri, mayın gemileri; pek çok yardımcı gemi; hücumbotu, avcıbotu, karakolbotu gibi 1560 motorbot. Gene 1946 - 1947 de deniz piyadesiyle beraber donanma mürettebatının sayısı 573.000 idi.

İngiltere son harbde en büyük tonajdan en küçük tonaja kadar muhtelif tiplerde 1503 harb gemisi kaybetmişse de harb içindeki inşaatla bu kayıpları fazlasiyle telâfi etmişti.

Son zamanlarda İngiltere, yukarıda verdiğimiz 1946 - 1947 donanma gemi ve mürettebat kadrosunu pek geniş ölçüde

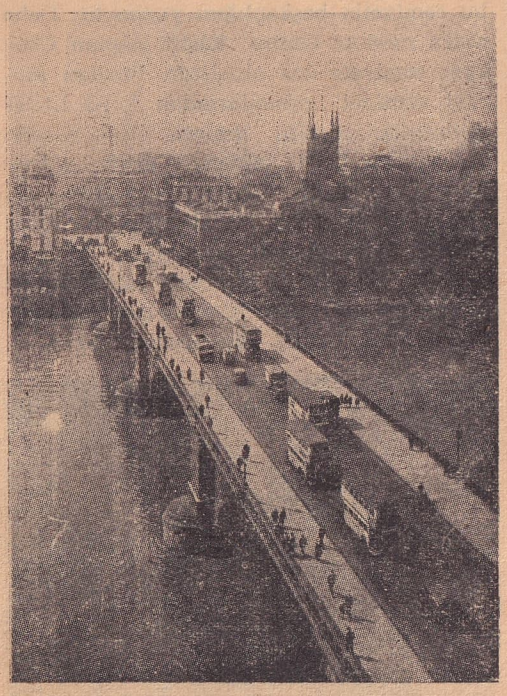

Londra'nın Thames üzerindeki köprüsü

tensik ve bütçeden tasarruf etmiye karar verdi. Ancak bu tensikat ve tasarruf haberi muhtelif ve hattâ yanlış tefsirlere yol açtığı için salâhiyetli bir İngiliz kaynağı, İngiliz bahriye birinci lordunun bu mesele hakkında Avam Kamarasındaki beyanatının hulâsasını ajanslara vermeyi lüzumlu buldu. İngiliz bahriye birinci lordunun söylediklerinin hulâsası şudur: Yabancı sularda ve bilhassa Akdenizde mevcut deniz kuvvetleri olduğu gibi muhafaza edilmektedir. İngiliz üslerindeki mevcut fazlaca indirilecekse de bu, muvakkat bir tedbirdir. Bunun sebebi; sulh münasebetiyle yapılacak tadillerden yabancı sulardaki deniz kuvvetlerinin müteessir olmamasıdır. 31 mart 1948 de İngiliz donanmasının müretteabat mevcudu 147.000 e indirilecek ve bu sayı onu takibeden yıl içinde de muhafaza olunacaktır. Anavatan filosundaki gemilerin kısmen hareketsiz bir hale gelmesindeki mâna da yanlış anlaşılmamalıdır. İhtiyata alınacak bir kruvazör müstesna olmak üzere bütün harb gemileri vazife ha-

Meşhur Westminster kilisesi kapı tarafı

linde kalacaktır. Bâzı harb gemileri harbe müheyya bulundurulacak, bâzıları ise yapılması gerekli tadiller yüzünden uzun veya kısa bir müddet hareketsiz kalacaklardır. Bununla beraber, hareketsizlik müddeti asgari hadde indirilecektir. Bu arada, dünya yüzünde bir buhran koparsa, tadil geçirecek olan gemileri az zamanda hizmete çıkarmak mümkün olacaktır. Anavatan filosunda en az iki modern zırhlı ile en az iki uçak gemisi ve bunu muhafazaya memur birlikler, fiili vazife halinde tutulacak ve devamlı talimlerle meşgul olacaktır. İngiliz donanmasında yapılacak tensik ve tâdillerden sonra bile bu donanma, 1938 de, yani İkinci Dünya Savaşı arifesinde mevcut kuvvetinden daha fazla kuvvetli olacaktır.

İngilterenin bugün en yeni ve en büyük gemisi 42.500 tonluk Vanguard zırhlısıdır. Bu zırhlının en büyük silâhları 38 santimlik 8 toptur.

İngiltere donanması dışında, Büyük Britanya İmparatorluğu dominyonlarının da kendi filoları vardır. Bu filoların 1946 yılında mevcudu şöyle idi: Kanada filosu: 2 hafif uçak gemisi, 2 hafif kruvazör, 11 muhrip, 18 fırkateyn, 9 korvet, 17 açık deniz arama - tarama refakat gemisi, 7 küçük arama - tarama gemisi vesair yardımcı gemiler. Avustralya filosu: 2 ağır kruvazör, 2 hafif kruvazör, 8 muhrip (1946 da ayrıca kızakta 2 muhrip vardı.) 2 sloop denilen gambot, 16 fırkateyn, 39 açık deniz arama - tarama refakat gemisi, birçok de-

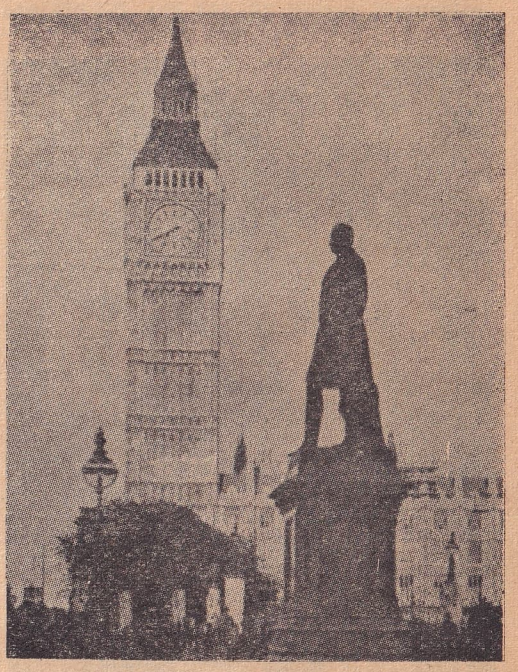

Saat kulesi ve Pitt'in heykeli

nizaltı avcı motorbotu vesair yardımcı gemiler. Yeni Zelânda filosu: İngiliz filosundan 2 hafif kruvazörün ve 2 korvetin bakım masraflarını ödemektedir. Bu dominyonun kendi filosu ise 3 korvet, 28 arama - tarama refakat gemisi, vesair yardımcı gemilerden mürekkeptir. Güney Afrika Birliği filosu: 3 fırkateyn, 6 balıkçı gemisinden tadil edilmiş arama - tarama gemisi vesair yardımcı gemiler. Hindistan filosu: Hindistan, İngilterenin sömürgesi iken filosu, sloop denilen 9 gambot, 4 fırkateyn, 4 korvet, 17 arama-tarama ve refakat gemisi, 45 küçük gambottan mürekkepti. Hindistan dominyon olduktan sonra, bu filonun vaziyeti malûm değildir.

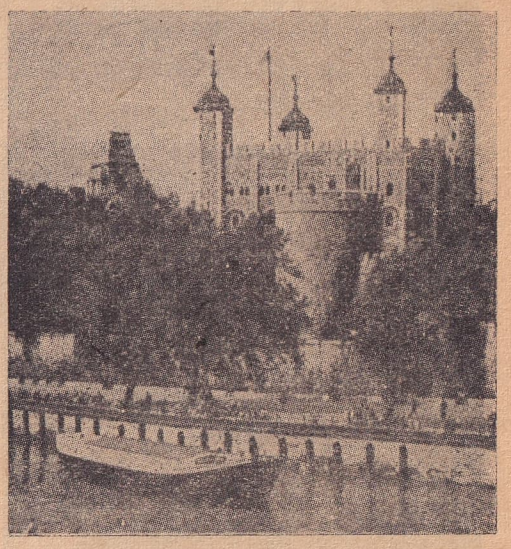

Meşhur ve tarihî Londra kulesi

İngilterenin silâhlı kuvvetlerinin miktarı 31 ağustos 1939 da 681.000 di. Buna 1945 haziranı sonuna kadar 5.215.000 asker daha ilâve edilmiştir. Bunun mecmuu olan 5.896.000 askerden 923.000 i bahriyede, 3.896.000 i kara ordusunda, 1.185.000 i hava ordusunda hizmet etmiştir İngiliz kadın

yardımcı kuvveti 1939 da 21.000 iken, harb esnasında buna 619.000 kadın asker ilâve edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı esnasında İngiliz ordusunun zayiatı 264.443 ölü, 277.077 ya-

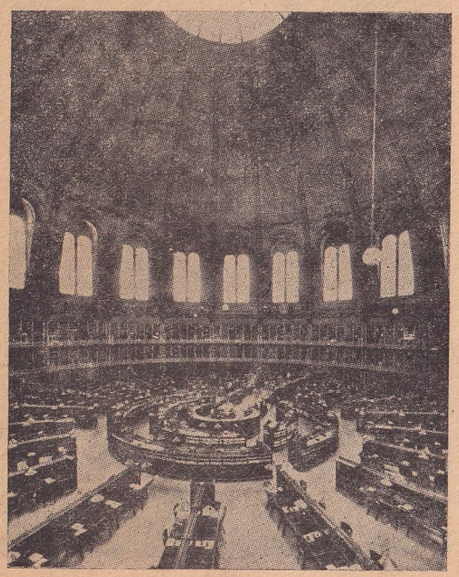

British Museum'un kütüphane ve okuma salonu

ralı, 172.592 esir, 41.327 kayıp olmak üzere 755.439 dur.

Harbden sonra İngiliz ordusunun ıslahı: İngiliz orduları Genelkurmay Başkanı Mareşal Vikont Montgomery, orduyu her bakımdan yepyeni bir hale getirmek için her türlü tertibatı almıştır. Bütün ordu en son sistem harb aletleriyle teçhiz edildiği gibi, kışlalarda lüzumsuz nöbetler de lâğvedilmiştir. Yeni kararlara göre, hafta arasında vazifede olmıyan asker, bir defteri imzalıyarak dışarıya çıkabilmektedir. Hafta tatillerinde de her türlü formalite kaldırıl-

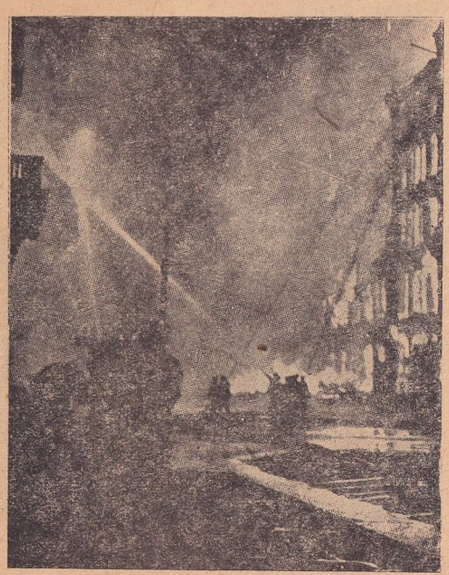

Son harbin içinde Londra'nın çektikleri

mıştır. Askerin yatak odaları ıslah edilmiştir. Her acemi asker, orduda askerlik öğrenmekle beraber, sivil hayattaki işini de ilerletmektedir. Ayrıca her asker, her fırsatta işinin başına dönmekte, terhis edildiği zaman ihtısası nisbetinde bir iş bulacağından emin olmaktadır.

İngilterede ticaret: İngilterenin 1938 deki ihracatının yüzde 13 ü makine, yüzde 9 u demir, çelik mamulâtı (2.111.000 ton), yüzde 8 i kömür (39.500.000 ton), yüzde 7 si pamuk (145.000 ton), yüzde 4,3 araba, yüzde 3,3 yün kumaş, yüzde 3 elektrik aletleri, yüzde 2,8 iplikti. Aynı yıl içinde İngiltere ihracatının yüzde 8,4 ünü Güney Afrika dominyonuna, yüzde 8,1 ini Avustralyaya, yüzde 7,2 sini Hindistana, yüzde 4,8 ini Kanadaya, yüzde 4,6 sını Almanyaya, yüzde 4,9 unu Birleşik Amerikaya, yüzde 4,3 ünü İrlândaya, yüzde 4,1 ini Arjantine satıyordu. İthalâtın ise yüzde 12,8 i Birleşik Amerikadan, 8,6 sı Kanadadan, 7,8 i Avustralyadan, 5,4 ü Hindistandan, 4,2 si Arjantinden, 4,1 i Danimarkadan ve yüzde 3,5 i Almanyadan geliyordu.

İngilterenin denizaşırı ticareti (milyon dolar hesabiyle): İhracat; 1938 de 1.895, 1941 de 1.657, 1942 de 1.090, 1943 te 938, 1944 de 1.038. İthalât; 1938 de 3.705, 1941 de 4.615, 1942 de 4.015, 1943 te 4.965, 1944 te 5.265 tir. İthalât mallarının değiştirilmesiyle ihracat ise; 1938 de 247,5, 1941 de

İngilterede bir ilkokul

104,8, 1942 de 18,5, 1943 te 24,6, 1944 te 29,8 dir.

İngilterenin denizaşırı ticareti (İngiliz lirası hesabiyle): İthalât yekûnu 1.051.746.000 ve ihracatı 393.373.000 dir. Ham maddeler ithalâtı 280.037.000, imal edilen maddeler ithalâtı 290.819.000 ve ham maddeler ihracatı 15.021.000, imal edilen maddeler ihracatı ise 301.409.000 dir.

İngilterenin 1946 - 1947 yılları varidatı 3.161.300.000 ve sarfiyatı ise 3.886.917.000 dir.

İngilterede ilim: İngilterede tetkik ve tecrübe üzerine istinadeden ilmi, ilk defa Onüçüncü Yüzyılın meşhur filozof ve âlimi Roger Bacon kurmuştur. Roger Bacon kendisinden 300 yıl sonra gelen Francis Bacon gibi, bütün bilgi sahalariyle uğraşmıştır. Onaltıncı ve Onyedinci Yüzyıllarda yeni bir kimya okulu doğmuştur. Bu okulun müessisi Paracelsus'dür. Asıl modern kimyayı Onyedinci Yüzyılın büyük İngiliz bilgini Robert Boyle kurmuştur. İkinci Charles'ın devrinde İngiltereyi, tecrübi ilim bakımından, Avrupa milletleri arasında ön safa getirenler Boyle ile birlikte Robert Hooke ve John Mayow'dur.

Fizikteki elektrik kelimesi ilk defa İngiliz âlimlerinden Gilbert tarafından kullanılmıştır. Gilbert'le aynı çağda yetişen meşhur riyaziyeci John Napier ise ilk tam logaritme cetvelini vücuda getirerek, hesap ameliyelerini loğaritmeler yardımiyle sadeleştirmek prensipini keşfetmiştir.

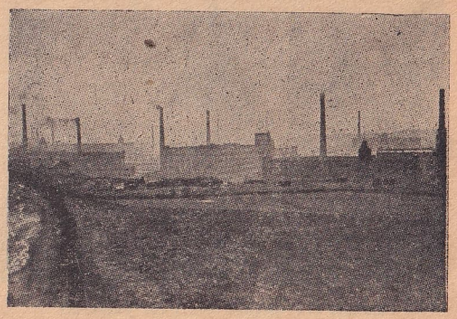

İngiltere fabrikalarından bir görünüş

Kanın deveranı hakkında 1619 dan 1626 ya kadar yaptığı tetkiklerle fizyolojide yepyeni bir devir açan Dr. William Harvey de İngilterenin en büyük âlimlerindendir. Kendisi daha Onyedinci Yüzyılın başlarında, kalbin çarpıntılariyle kanı bütün vücuda dağıttığını, inandırıcı bir şekilde isbat etmiştir.

Bundan sonra meşhur filozof Francis Bacon ilmin müspet bir usule bağlanmasını sağlamıştır. İlmin müspet esaslar üzerine kurulması, İkinci Charles zamanında "Londra Kıraliyet Cemiyeti" nin kurulmasiyle sağlamlaşmıştır. Gittikçe inkişaf eden bu cemiyet Oxford Üniversitesi astronomi profesörlüğünde bulunan ve meşhur St. Paul katedralinin mimarı olan tanınmış matematikçi Sir Christopher Wren gibi âzalara malik olmuştur. 1703 te, meşhur arz cazibesi kanununun kâşifi olan dünyanın en büyük fizikcisi Sir Isaac Newton bu cemiyetin başkanlığını yapmıştır. Daha sonra meşhur Kutup kâşifi Kaptan Cook aynı cemiyete âza olmuştur. Bundan sonraki cemiyet başkanlarından Lord Lister antiseptik cerrahi ilminin prensiplerini kurmuş ve Lord Rayleigh argon gazını bulmuş ve fiziğe büyük hizmetler yapmıştır. Sir William Crooks, kendi ismiyle anılan fizik aletini bulmuştur. Atomun müspet ve menfi elektrik cüzülerinden mürekkep olduğunu ilk defa gene cemiyet âzalarından, İngiliz âlimlerinden Sir J. J.

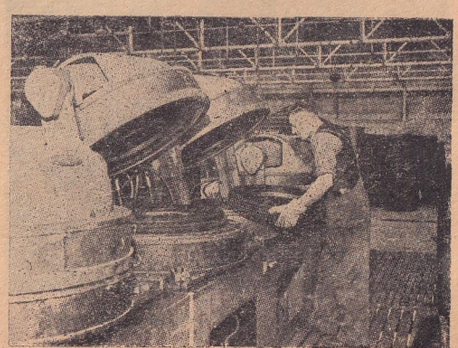

Otomobil lâstiği fabrikası

Thomson isbat etmiştir. Asabî cümlenin fizyolojisi hakkında, büyük bilgi sahibi Sir Charles Sherrington 1920 de Kıraliyet Cemiyetine reis olmuştur. Radyo-aktivite ve atom yapısı hakkında büyük keşifler

yapan Lord Rutherford 1925 te cemiyetin başına geçmiş, vitamin kâşifi Sir Fredrick Hopkins ona halef olmuştur. Kristaller

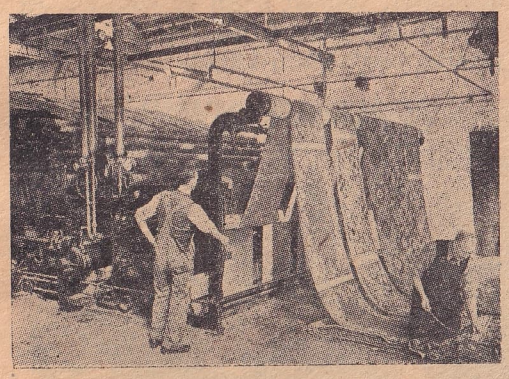

İngilterede halı endüstrisi

üzerinde büyük tetkikleriyle meşhur Sir William Bragg 1935 te, beşerî fizyolojiye büyük hizmetler yapan Sir Henry Dale 1940 da cemiyetin başına geçmiştir.

İlim tarihinde elektriğe ait bilgilerin terakkisinde, ortaya koyduğu kanunlarla Faraday büyük hizmetler etmiş, John Tyndall da hararet, ışık ve ses sahasında bilgiyi genişletmiştir.

Modern astronominin kurulmasında da İngiliz âlimlerinin rolü büyüktür. Newton'dan sonra cazibe kanununu güneş manzumesinin ötesine teşmil eden ve Uranus yıldızını bulan Sir William Herschel olmuştur. Hele devrimizde Sir Arthur Eddington ve Sir James Jeans isimlerindeki matematikçi İngiliz heyetşinas ve filozofları astronomi bilgisini modernleştirmişler ve atom teorilerini genişletmişlerdir.

İnsanın tekâmülü bahsinde Charles Darwin başlı başına bir tekâmül ilmi yaratmıştır. Gene İngiliz âlimlerinden Alfred Russell Wallace, Darwin'den müstakil

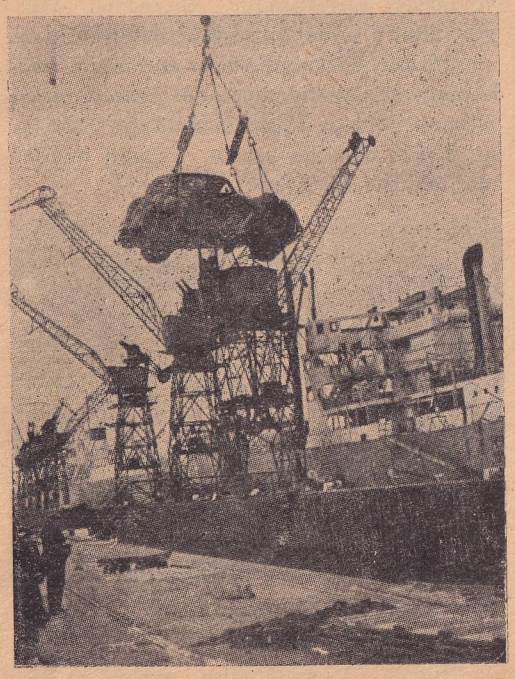

Limanlarda indirme, bindirme

olarak tekâmül esaslarını ortaya koymuştur.

Tarihten evvelki insan hakkında en büyük keşifleri yapanlardan biri de, hâlen hayatta olan Sir Arthur Keith'dir.

Çelik ve demirde ve eritme fırınlarındaki tekâmül İngiliz bilgini Sir Henry Bessemer sayesinde olmuştur.

İngiltere buhar makinesinin, lokomotifin, dinamoların ve buhar türbinlerinin doğum yeridir. Bu hususlarda Watt, Stephenson, Faraday ve Parsons'ın büyük hizmetleri olmuştur.

Fizikte elektro-manyetik dalgalar bilgisini kuran İngiliz bilgini Maxwell'dir. Bu suretle telsizin esasları kurulmuş, daha sonraları bu vâdide Sir Oliver Lodge'un büyük hizmetleri görülmüştür. Sir Albrose Flewing radyo lâmbalarında inkılâplar yapmış, atom yapısı bilgisinde genç İngiliz âlimi Mosley ve elektronu keşfeden Rutherford büyük başarılar sağlamışlardır

Atom bombasının yapılmasında da birçok genç İngiliz âlimleri vazife almışlardır.

İ n g i l t e r e d e g ü z e l s a n a t l a r: İngilterede güzel sanatlara çok ehemmiyet verilmektedir. Bugün mevcut güzel sanatlar akademileri arasında Royal

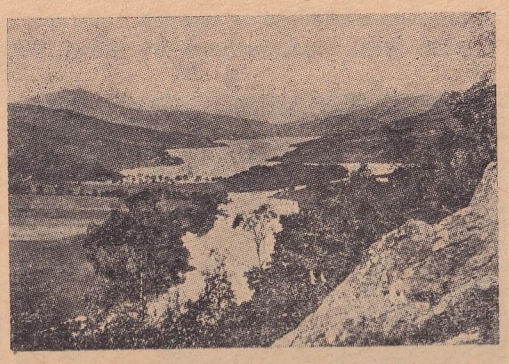

İskoçya göllerinden bir görünüş

Academy en meşhurudur. Diğerleri Royal Cambrian Academy Yart, Royal Scottish Academy ve Royal Irish Academy'dir.

İngilterede 57 güzel sanatlar okuliyle, 36 mimarî okulu vardır. Londradaki Kıraliyet Sanat Koleji ile resim, heykel ve mimarî akademileri bunların en meşhurlarıdır.

İngilterede birçok sanat eseri teşhir edilen galeriler de vardır. Bunların en meşhurları Millî Galeri, Millî Portre Galerisi ve Tate Galerisidir. Sanat tarihinde büyük isim ve tesir bırakmış üç büyük İngiliz ressamı vardır. Bunlar Blake, Turner ve Constable'dır. İngiltere Onsekizinci Yüzyıldan evvel nasıl hürriyeti temsil ediyorsa, Ondokuzuncu Yüzyılın başlarında da bu ressamlar sanatta hürriyeti temsil etmişlerdir. Blake'in sanat eserlerinde mistisizm, derin bir nizam duygusu ve hürriyet hissi vardır. Turner, inkilerde, atmosfer değişiklikleri içinde işlenmiş dağınık bir şekil, Constable'ın tablolarında ise hareket, ihtizaz ve bir ışık canlılığı kendini göstermektedir. Bu ressamlar zamanlarında ve daha sonra Avrupa ressamları üzerinde büyük tesir bırakmışlardır.

Bugünkü İngiliz ressamları klâsik sanattan uzaklaşmamakla beraber genç sanatkârlar arasında serbest ve isyankâr temayüller görünmektedir. Bu sene Kahirede açılan milletlerarası modern sanat sergisinde, İngiliz ressamları büyük muvaffakiyet kazanmıştır.

Mimari tarihinde İngiltere Onyedinci Yüzyılda Sir Christopher Wren'le dünya mimarisinde mühim bir mevki almıştır. Bu

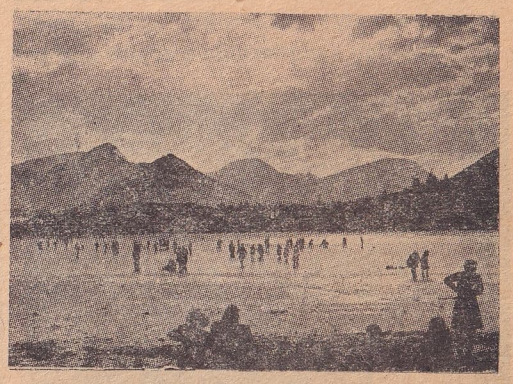

Göllerde kış sporları

sanatkâr yüksek matematik bilgisini sanatiyle birleştirerek St. Paul katedralini ve İngilterenin diğer bâzı büyük binalarını yapmıştır.

H ü k ü m e t m e r k e z i L o n d r a: (Nüfusu 8.655.000) Senelerdenberi başkent olan Londra, tarihî parlâmento binası; Onbirinci Yüzyılda fatih William tarafından inşa ettirilmiş ve içinde birçok tarihî kimseler öldürülmüş olan meşhur kulesi; Lidgate Hill'deki büyük St. Paul katedrali; içinde 1066 danberi İngiliz kırallarının taç giydikleri ve kırallarla diğer büyük İngiliz şahsiyetlerinin gömüldükleri Westminster Abbey'i ile eski tarihî simasını muhafaza eder. Burada Yedinci Henry kilisesi Tudor İngilteresi Gotik mimarisinin bir şaheseridir. İçinde çifte hat bulunan Lordlar Kamarasiyle Avam Kamarası her vakitki gibi, ziyaretçilere cumartesi günleri ücretsiz olarak açıktır. Muhteşem Buckingham sarayı kıralın şehir ikametgâhıdır. Fakat Sekizinci Henry tarafından inşa edilmiş olan St. James sarayı yeni kıralların tahta çıkışlarının ilânına ve ecnebi elçilerin kabullerine tahsis edilmiştir. Londra'nın ortasında beş mühim park vardır: St. James parkı, Yeşil park, Hyde park, Kensington bahçeleri ve Regent parkı. Bunlardan ilk dördü birbirleriyle birleştirilmiştir. Dünyanın hiçbir yerinde görülmiyen ananevi törenler, Londrada her vakit yapılır ve orada daima Onbeşinci

İngiliz hâkimleri bir merasimde

Yüzyıldan bugüne kadar çeşitli tarihî kıyafetleri görmek mümkündür. Kuledeki muhafızlarla mahkeme ve saray muhafızları birer tarihî devrin süslü kıyafetlerini taşırlar. Her sene parlâmentonun açılış zama-

nında kıralın yaldızlı arabasının başta bulunduğu merasim, ihtişamiyle bütün dünyaca tanınmıştır. Londra plânlı bir şehir olmamakla beraber binalardaki Portland taşı ona ayrı bir cazibe verir, bu taş rüzgârların yaladığı kısımlarında mermer gibi be-

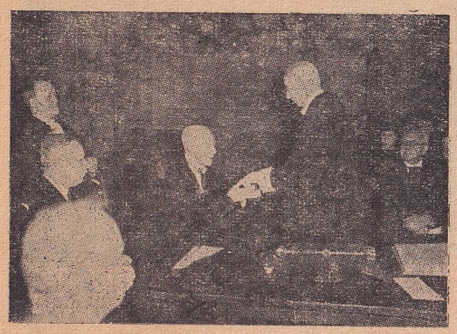

Yeni seçilen bir vali yemin ederken

yaz, diğer taraflarında islerin tesiriyle esmerdir. Bu suretle Londra binaları daima bir ışık ve gölge güzelliği arzeder.

İngilterenin meşhur şehirleri: Birmingham (Warnvichshire eyaleti): İngilterenin İkinci meşhur şehri ve madenî eşya imalât merkezidir. Bu şehir, diğer mühim ticaret şehirlerinden hemen aynı mesafededir; yani Londra'dan 111, Manchester'den 85, Bristol'den 91 mil uzaklıktadır. 1.020.500 nüfusu vardır (1945 te). En mühim mamulâtı dökme, karyola, plâstik eşya, kaplamalar, silâh, şimendifer teçhizatı, cam, otomobil, bisiklet ve otomobil lâstikleri, elektrik aletleri, çikolata, kalem ve oyuncaktır. Şehirdeki yeni hastane merkezinin ilk kısmı Avrupada eşine raslanmıyan bir müessesedir. Bankası, hava limanı ve ticaret merkezleri meşhurdur. Su tesisatı dünyanın en mükemmellerindendir. Belediye sarayı, üniversitesi, müzesi, güzel sanatlar galerisi, merkezî kütüphanesi, Onüçüncü Yüzyıla ait St. Martin kilisesi, katedrali meşhur binalarındandır. Birmingham Saksonlardan "Birm ailesinin ikametgâhı" demektir.

Liverpool (Lancashire eyaleti): Mersey nehri üzerinde ve İrlânda denizinden üç

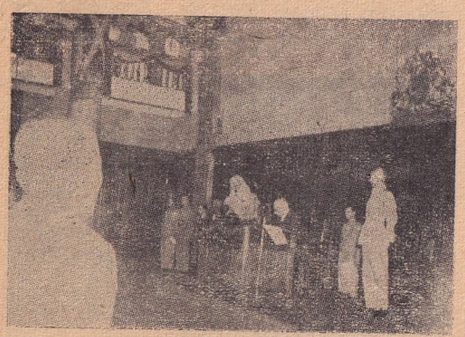

Singapour'da İngiliz mahallî idaresi

mil uzaktadır. Dünyanın en mühim ticaret merkezlerinden biri ve İngilterenin en esaslı Atlas Okyanusu limanıdır. 702.700 nüfusu vardır (1945 te). Nehrin iki tarafında 37 millik rıhtımı vardır. Gladstone doklarında dünyanın en büyük gemileri barındırılabilir. En mühim buğday, şeker, meyva, petrol, kereste, pamuk ithalât merkezidir. Speke'de çok mühim modern fabrikalar bina edilmiştir. İngilterenin en meşhur mimarlarından Sir Gilbert'in plânını çizdiği Liverpool katedrali ikmal edildiği zaman İngilterenin en büyük katedrali olacaktır. 1838 - 1854 te bina edilen St. George Hall klâsik mimarinin en meşhur ve son nümunelerindendir. 1754 te bina edilen belediye sarayı tanınmış İngiliz mimarı Wood'un eseridir. Güzel sanatlar galerisi, üniversitesi, belediye binaları, filârmonik musiki sarayı meşhur binalarındandır. Dünyanın en büyük mâbedi olacak olan Katolik katedrali Brownlow tepesinde inşa halindedir. Liverpool ile Birkenhead'i birleştiren Mersey tüneli dünyanın en hayrete şayan tesisatındandır. 1925-1934 te inşa edilen bu mühendislik harikası 7.000.000 sterlinden fazlaya malolmuştur. Liverpool, Kuzey dillerinde «yamaçlar gölü» mânasına gelir.

Manchester (Lancashire eyaleti): Romalılarca Mancukium ismiyle tanınmıştır. Dünyanın pamuk ticaret merkezidir. Nüfusu 640.000 dir (1945 te). Manchester aynı zamanda İngilterenin en kesif nüfuslu kısmının gıda maddeleri ve tereyağı tevzi merkezidir. Şehir merkezinden 25 millik bir

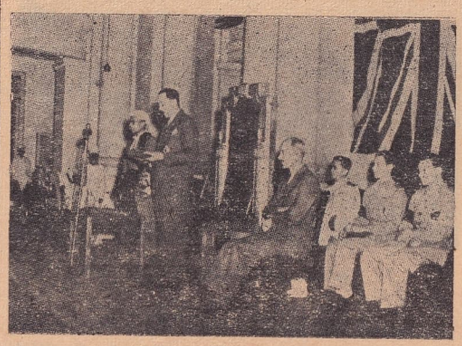

Burma kabinesi programını okurken

çevrede 4.000.000 işçi nüfus yaşar. Burada aynı zamanda makine, şapka, kumaş, lâstik ve kimya maddeleri fabrikaları da vardır. Şehir denizle 1894 te açılan «Manchester gemi kanalı» ile birleştirilmiştir. Bu kanal 35,5 mil uzunluğundadır. En meşhur binaları, tanınmış İngiliz mimarlarından Alfred Waterhouse tarafından 1877 de bina edilen Belediye sarayı ve teferruatı, Kırallık Borsası, merkezî kütüphane, güzel sanatlar galerisi, Whitworth Enstitüsü, Onyedinci Yüzyıl Chetham Kütüphanesi, 1899 da açılan Rylands Kütüphanesi, üniversite, Onbeşinci Yüzyıla ait katedraldir. Manchester en mühim edebiyat, siyaset ve fennî ilerlemeler merkezidir. Halle konserleri şehri en ileri musiki şehri haline sokmuştur. «Manchester Guardian» gazetesi dünyanın ingilizce konuşan kısmında büyük bir siyasi nüfuza maliktir.

Sheffield (Yorkshire eyaleti): Nüfusu 480.000 dir (1945 te). Birmingham gibi park ve korularının çokluğiyle tanınmış olan şehir İngilterenin en mühim ağır çelik ve bıçakçılık merkezidir. Bunların arasında zırhlar, demiryolları, makineler, en hassas aletler, gümüş kaplamalar vardır. Şehir dünyanın en mühim cam araştırmaları merkezi haline gelmektedir. Bakır üzerine gümüş oturtma suretiyle meydana getirilen meşhur Sheffield safihası 1740 - 1850 de inkişaf etmiştir. Elektrikle kaplamaların daha başlamadığı bu devrede elle yapılan bu safihalar, koleksiyoncularca büyük bir rağbet bulmuştur. Bunlar halen de dünyanın en kıymetli mamulâtı arasındadır. En meşhur binaları Ondördüncü Yüzyıla ait kilise, Be-

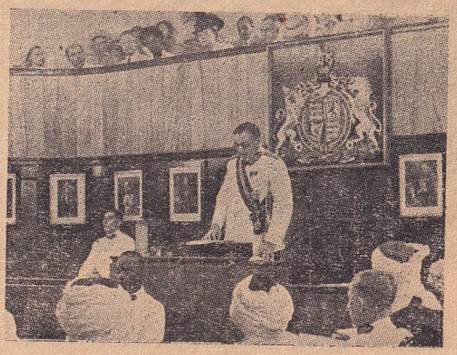

Nigeria valisi parlâmento önünde

lediye sarayı, Cutler salonu (1832), buğday borsası, müze, Mappin güzel sanatlar galerisi, Ruskin müzesi, üniversite, merkezî kütüphane, Graves güzel sanatlar galerisidir .

Leeds (Yorkshire eyaleti): Demir ve kömür mıntakalarında müsait bir mevkide bulunan şehir yün sanayiinin ve toptan kumaş ticaretinin merkezidir. Leeds'in Birleşmiş Kırallığın deri ticaretinde, büyük hissesi olduğu gibi ip işlerinde, matbaacılık, iplik, cam, çömlekçilik, makinecilik, buhar makineleri, vagonculukta da büyük şöhret sahibidir. Şehir Mersey nehriyle Leeds ve Liverpool kanalı vasıtasiyle birleşmiştir. Doğuda Humber nehriyle de «Aire ve Alder su tesisi» vasıtasiyle bağlanmıştır. 460.000 nüfuslu (1945) olan Leeds büyük bir şimendifer merkezidir. Meşhur binaları Civic Hall, Şehir sarayı, Felsefe sarayı, Belediye binası, güzel sanatlar galerisi, üniversite ve Leeds Enstitüsüdür. Onyedinci Yüzyıla ait St. John kilisesinin dahilî tesisatı meşhurdur. Kirkstall Abbey en mühim tarihî binaları arasındadır. Adel kilisesi tarihi kıymeti haiz bir Norman binasıdır. Eski ismi Loidis olan bu şehrin isminin menşei meçhuldür.

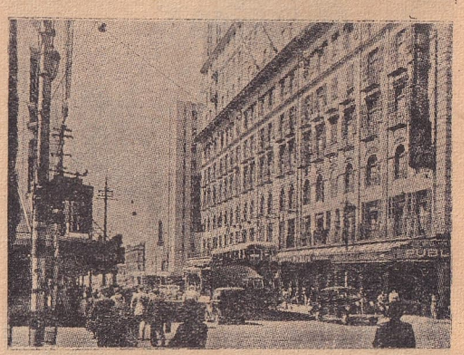

Güney Afrikada Johannesburg şehri

Bristol (Gloucestershire eyaleti ve Somerset) : Nüfusu 420.000 dir (1945 te). Gemicilik, tayyarecilik, halatçılık, çikolata, şeker ve tütün fabrikaları, değirmencilik , turşuculuk, reçel ve boya sanayii, motör, makinecilik, kumaş, matbaa, kâğıt, cam, çinicilik, sabun, deri, kimyevi maddeler, bira, bakır, kurşun ve demir sanayii merke-

zidir. Gemi inşaatında büyük şöhret kazanmış olan Bristol'ün şehir dokları, Royal Edward ve Avonmouth, Portishead dokları meşhurdur. 1946 da Bristol limanına 3.700.000 ton gemi girmiş, 3.600.000 ton gemi çıkmıştır. Limanın senelik ticareti 33.000.000 sterlindir. En meşhur binaları Ondördüncü Yüzyıla ait katedral ve St.

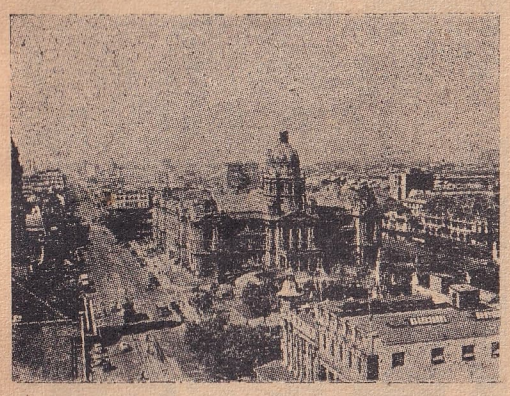

Güney Afrikada Durban şehri

Mary kilisesi ve Kıraliçe Elizabeth'in İngilterenin en meşhur kilisesi diye övdüğü Redcliffe kilisesi, Konsey evi, çocuk sarayı, borsa, güzel sanatlar galerisi, merkezî kütüphane, Cabot kulesi, üniversite ve Clifton Kolejidir. Avon üzerindeki Clifton asma köprüsü meşhur Mimar Brunel'in eseridir Çok güzel manzaraları havi Clifton Downs, Leigh koruları ve bülbül vâdisi Bristol'ün tarihî ve tabii güzelliklerindendir. Eski ismi Bristowe'dur.

Kingston upon Hull (Hull nehri üzerinde Kingston): Hull ve Humber nehirlerinin birleştikleri yerdedir. Nüfusu 261.000 dir (1945 te). İngilterenin üçüncü mühim limanı ve Kuzey Doğu İngilterenin birinci deniz şehridir. 210 dönümlük yer kaplıyan 10 doku en yeni tahmil ve tahliye vasıtalariyle mücehhezdir. Kingston İngilterenin en ucuz limanı olmakla meşhurdur. Limana senede 7.000.000 tondan fazla gemi geldiği gibi buradan 87.000.000 İngiliz liralık ihracat yapılmaktadır. Hull dünyanın en

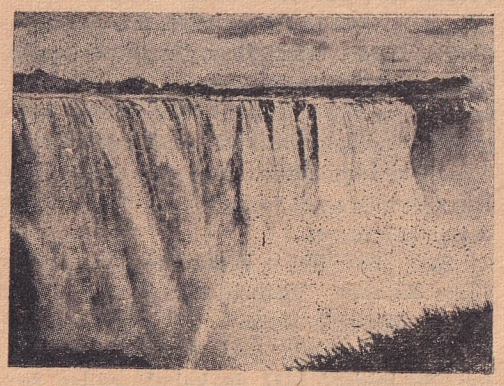

Güney Afrikada Victoria şelâlesi

meşhur tohum kırma ve yağ çıkarma makinelerini havidir. Burası İngilterenin birinci balıkçılık limanı olduğu gibi değirmenciliğiyle de meşhurdur. Şehrin çimento, kakao yağı, balık yağı, kimya maddeleri, elektrik lâmbaları ticareti, balina yağı tasfiyehaneleri, boya, kâğıt, cilâ, alkol, ip, sabun, nişasta, cerrahi teçhizatı, deri, vernik, nebatî yağlar fabrikaları da çok mühimdir. Doklardan başka en mühim binaları, 272 ayak uzunluğundaki İngilterenin en büyük Parish kilisesi, Guildhall, borsa ve ticaret odası binaları, mısır borsası, çarşı binası, gümrük dairesi, Ferens güzel sanatlar galerisidir. Belediye uçak limanı meşhurdur. Şehir harbde, uçak hücumlarından büyük hasara uğramıştır. Humber nehrine 7.000.000 İngiliz liralık bir köprü yapılacaktır. Şehrin evvelki ismi Wyke iken Kıral Birinci Edward tarafından şimdiki ismine tebdil edilmiştir.

Bradford (Yorkshire eyaleti): En mühim yün ticareti merkezlerindendir. Batıda Mersey, doğuda Humber nehirleriyle kanallar vasıtasiyle birleşmiştir. Mühim bir demiryolu merkezidir. Nüfusu 270.000 dir (1945 te). Yün iplikleri meşhur olduğu gibi demir işlerinde de şöhret kazanmıştır. En mühim binaları Onbeşinci Yüzyıla ait katedrali, Ondördüncü Yüzyıla ait Bolling salonu, dört yüzlü saat kulesi, teknik kolej ve Britannia House'dur.

Newcastle (Northumberland eyaleti): Tyne nehri üzerindedir. Nüfusu 273.000 dir (1945 te). Northumberland ve Durham kömür ocaklarının yakınında bina edilmiştir. Limanın ihracatı arasında kömür, kimya maddeleri, pamuk, keten ve yünlüler, tuğla, kurşun, nebatî yağlar, demir, çelik mamulâtı, katran ve reçine vardır. Şehrin en mühim sanayii gemi inşaatı, gemi tamirleri, gemi ve lokomotif kazanları, mühendislik, lokomotif, kurşun ve bakır işleridir. Mühim binaları, Onbirinci Yüzyıla ait kale, katedral, Onbirinci Yüzyıldan kalma St. Andrew kilisesi, Onikinci Yüzyıldan kalma St. Johns kilisesi, umumi kütüphane, Laing sanat galerisi ve müzedir.

Nottingham (Nottinghamshire eyaleti): Manifatura, dantelâ ve çorap imalâtı merkezidir. Memleketin en mühim kömür havzasında ve en mükemmel şimendifer ve su yolları uğrağındadır. Kanallarla Atlas Okyanusuna ve Kuzey denizine bağlanmıştır. Nüfusu 271.000 dir (1945 te). En mühim sanayii pamuk, ipek, çorap, dantelâ, boyama, beyazlatma sanayii ve bisikletçilik, biracılık, tütüncülük, kimya imalâtı, mobilyacılık, renkli tabı işleri ve daktilo makineleri imalâtıdır. Mühim binaları Onbirinci Yüzyıldan kalma Nottingham kalesi. Wollaton Hall (şimdi millî tarih müzesi olmuştur), St. Mary, St. Peter ve St. Nicholas kiliseleri, Katolik katedrali, Guildhall, büyük mahkeme binası, üniversite, umumi hastane, göz hastalıkları binası, yeni üniversite kolejidir. Şehrin asıl ismi Snotengaham'dı. "Snod oğullarının evi" demektir.

Stratford (Avon nehri üzerinde): 12.000 nüfusludur. Dâhi şair Shakespeare'in doğduğu şehir olarak çok meşhurdur. Her yıl bütün dünyadan ziyaretçiler kabul eder. Shakespeare'in doğduğu binada büyük bir kütüphane, nadir kitaplar ve el yazıları vardır. Guild Chapel ve Guild House'da çok kıymetli duvar tezyinatı vardır. Buraları genç Shakespeare'in dolaştığı ve gezdiği yerler olarak mâruftur. Bu dâhiye ait binalar arasında Hall's Croft; büyük şairin büyük kızı Suzanna'nın keresteden yapılmış ikametgâhıdır. Hathaway kulübesi; Shakespeare'in karısı Anne Shakespeare'in doğduğu kulübedir. Şehrin merkezinden bir mil mesafededir. Shakespeare'in Anne'dan Suzanna, Hamnet, Judith isimlerinde üç çocuğu olmuştur. Altıncı Edward Okulu Shakespeare'in biraz lâtince ve azıcık yunanca öğrendiği okuldur. Shakespeare hâtıra binası; Shakespeare'e ait 10.000 kitabı havi bir kütüphaneyi, bir resim galerisini, bir bahçe-

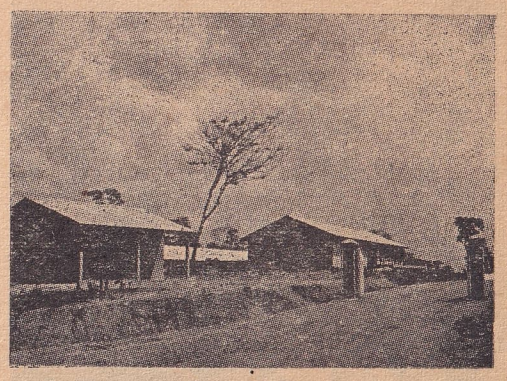

Altınsahilde amele çocukları okulları

yi ve Shakespeare tiyatrosunu muhtevidir. Her sene bu tiyatroda nisandan eylûle kadar bir festival yapılır. Newplace; Shakespeare'in öldüğü binadır. Thecage (kafes); içinde Judith'in 36 sene yaşadığı evdir. Trinity kilisesi; büyük şairle ailesinin gömüldüğü yerdir. Wilmcote; Shakespeare'in annesinin evidir.

İ n g i l t e r e t a r i h i: İngiltere tarihi, Milâttan yüz yıl öncesine kadar müphem bir durumda kalmıştır. Ancak o tarihlerde Romalıların İngiltereyi işgali, bu memleketi Avrupa ile daha yakından temasa getirmiştir. Milâttan dört yüzyıl sonra Roma lejyonları çekilince İngiltere sakinleri o kadar zayif kalmışlardır ki, Iskandinavyadan ve Felemenkten Angl'ların, Sakson'ların ve Jüt'lerin adaları istilâsına mâni olamamışlardır. Bu suretle İngilterede yedi geniş kırallık meydana gelmiş ve yerli Briton'lar Gal ve Iskoçya bölgelerine sürülmüşlerdir. Nihayet memleketin Danimarkalı kıral Kanut'un idaresi altında bir birlik arzetmesi Onbirinci Yüzyıldan önce

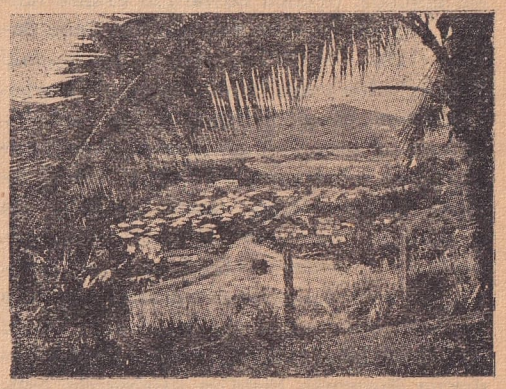

Fiji adasından bir görünüş

olamamıştır. Anglo - Sakson kıralı Edward The Confessor'un ölümünden sonra, kıralığı kimin alacağı hakkında münazaa başladığından, Normandiya Dükası William, Sakson ırkından Harold'u Hastings savaşında mağlûbederek, İngiltereyi istilâ etmiştir (1066). Norman istilâsı memlekete Norman kanunlarını ve feodalizm (derebeylik) i de beraberinde getirmiştir. Plantagenet sülâlesinin ilk hükümdarı olan

İkinci Henry (1154 - 1189) nin saltanatı zamanında asılzadelerin kudretleri azalmış, kıralın kuvveti gittikçe artmıya başlamıştır. Fakat 1215 te Kıral John (1199 - 1216) Magna Carta'yı imzaya mecbur olmuştur. İngiltere anayasının can damarını teşkil

Batı Afrikalı askerler

eden Magna Carta ile halka esaslı haklar verilmiştir. Bu suretle, Onüçüncü Yüzyılın ilk devresinde, bütün dünyada ilk defa olarak, İngilterede gerçek demokrasi esasları kurulmuştur. Birinci Edward (1272 - 1307) evvelce başlamış olan İrlânda istilâsına devam etmiş, Gal'i hâkimiyeti altına almış, İskoçyada da bâzı topraklar kazanmıştır. Bununla beraber 1314 te, İkinci Edward'ın kumandası altındaki İngiliz kuvvetleri, Bannockburn savaşından sonra Iskoçyadan çıkarılmıştır. Onüçüncü Yüzyılın sonlariyle Ondördüncü Yüzyılın başlarında, muntazam ve hakkaniyetli vergi tarhedecek kanunlar çıkarmak hakkını haiz; müstakil bir avam kamarası teşekkül ve inkişaf etmiştir. Üçüncü Edward'ın Fransa tahtına geçmek istemesi üzerine Yüz Sene Savaşı (1338 - 1453) başlamış ve Fransadaki hemen bütün geniş İngiliz arazisinin kaybedilmesiyle nihayet bulmuştur. Bu harb İngilterede büyük bir sefalete ve memnuniyetsizliğe sebebolmuş ve "siyah ölüm" ismiyle tarihe geçen taun hastalığı da memlekete ayrı bir felâket getirmiştir. York ve Lancaster (Lankaster) sülâlelerine mensup asılzadeler arasında, İngiltere tacı için başlıyan ve Gül'ler Savaşı ismini alan mücadele (1455 - 1485), Henry Tudor'un Bosworth Field'de galebesiyle neticelenmiştir (1485). Henry Tudor'un oğlu Sekizinci Henry (1509 - 1547) İngiltere kilisesinin müstakil bir kilise halinde taazzuvuna sebebolmuştur. Sekzinci Henry'nin birinci zevcesi Catherine of Aragon'dan ayrılmasına papa müsaade etmemiş, bunun üzerine İngiltere kıralı, papalıkla münasebetini katî olarak kesmiştir. Altıncı Edward ve Kıraliçe Mary zamanında, dinî münazaalar son haddini bulmuş ve Henry'nin kızı Kıraliçe Elizabeth (1558 - 1603) zamanında İngiltere kilisesi, mutedil esaslar üzerinde teessüs etmiştir. 1588 temmuzunun son haftasında dünya tarihinin en büyük deniz savaşlarından biri İngiliz zaferiyle neticelenmiştir. İspanyanın Katolik kıralı İkinci Philip'in, İngiltereyi ve Protestanlığı yenmek için hazırladığı yenilmez armada, İngiliz harb gemilerinin yanarak alev saçan tekneleri düşman donanmasının ortasına sürmesi ve mükemmel bir deniz harbi plânı takibetmesi neticesinde yanmıya başlamış, büyük bir mağlûbiyete uğrıyarak dağılıp gitmiştir. 33.000 denizcisi ve 132 harb gemisiyle dünyanın en büyük donanmasını teşkil eden Yenilmez Armadadan yalnız 50 tekne ile 10.000 kişi kurtularak İspanyaya dönebilmiştir. Bu gemiler de fırtınada kullanılmaz bir hale gelmiştir. Kıraliçe Elizabeth'in vârisi olan Iskoçya kıralı Altıncı James, Stuart hanedanındandı. Bu hükümdarın Birinci James unvaniyle İngiltere tahtına çıkması, Iskoçya ve İngiltere tahtlarının birleşmesine sebebolmuştur. Stuart hanedanından gelen kırallar, dürüştlükleri ve israflariyle halkın hoşnutsuzluğunu celbetmişler, sefahatlerine para bulmak için ya parlâmentoya boyun eğmişler, yahut ta kanunsuz yollarla vergi toplamıya baş vurmuşlardır. 1642 de kıral Birinci Charles, parlâmentonun büyük bir kısmını temsil eden askerlerle harbetmiş; neticede yenilen kıral muhakeme edilerek idam edilmiştir (1649). On bir sene parlâmentosuz saltanat süren Birinci Charles, Avam Kamarasının âli divan şeklinde toplanmasiyle mahkûm edilmiştir. Kıralın idamından sonra, İngilterede Commonwealth denilen cumhuriyete yakın bir idare başlamış ve başkanlığa, Lord Protector unvaniyle, ihtilâlcilerin başında bulunan Oliver Cromwell getirilmiştir. Cromwell'in 1658 de ölümü üzerine hükûmet parçalan-

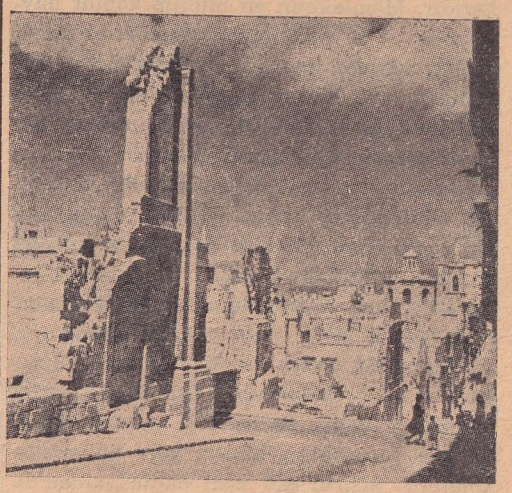

Son harbden sonra Malta

mış, nihayet Birinci Charles'ın oğlu İkinci Charles İngiltere tahtına çıkarılmıştır. İkinci Charles parlâmento ile anlaşmanın yolunu bulmuşsa da İkinci James (1685 - 1688) onun gibi tedbirli davranamamış, diktatörlük yolunu tutmuştur. Bunun üzerine 1688 ihtilâli başlamış ve parlâmento prensipi çok kuvvetlenmiştir. Kıral İkinci James'in kızı Mary ile, Mary'nin kocası William of Orange bundan sonra İngiltereyi müştereken idare etmiştir. Daha sonraları, Kıraliçe Anne (1702 - 1714) zamanında Marlborough dükası John Churchill, İspanya veraset savaşlarında, büyük zaferler kazanmıştır. Bu devrede Cebelitarık İspanyadan alınmış (1704). İngiltere ile Iskoçyanın bir birlik teşkil etmesi bir antlaşma ile perçinlenmiştir (1707). Kıraliçe Anne'ın ölümü üzerine (1714) Hanover elector'unun

Batı Afrikalı halk

taht hususundaki iddiaları tanınarak, Birinci George İngiltere kıralı olmuştur.

Onsekizinci Yüzyıl, tedrici bir büyüme genişleme devri olmuştur. Memlekette, Alman aslından gelmiş olan kırallar hükümranlık yapmak istemişler ve netice olarak bugünkü mânasiyle, bir kabine teşekkül ederek idareyi ele almıştır. Dışarıda, Fransa ile yapılan devamlı savaşlar İngiltere İmparatorluğunu, bütün dünyada, bilhassa Kuzey Amerika ve Hindistanda genişletmiştir. Fakat İngilterenin, memlekette temsilcileri bulunmıyan Amerika müstemlekelerinden vergi almıya kalkışması, bunları isyan ettirmiş ve neticede Birleşik Amerika hükümeti teşekkül etmiştir (1776 - 1783). Fransa ile yüz yıl kadar devam eden mücadele 1793 te tekrar başlamış ve Napoléon savaşları müddetince, İngiltere hemen bütün Avrupa ile çarpışmıştır. Bu mücadele 1815 te Wellington'un Napoléon'a karşı Waterloo'daki zaferiyle neticelenmiş ve Napoléon İngilizlerin eline esir düşmüştür. Bu yüzyılda sınai inkılâp en yüksek derecesini bulmuştur.

1837 den 1901 e kadar 64 yıl saltanat süren Kıraliçe Victoria'nın ismine izafe edilen "Victoria Devri" nde İngiltere demokrasi sisteminin inkişafına şahidolmuştur. Bu inkişaf 1832 de kabul edilen reform kanuniyle başlamıştır. Victoria'nın saltanatı esnasında, Türkiyenin iç işlerine karışmak istiyen Ruslara karşı açılan ve zaferle ve Türkiyenin Avrupa devletleri arasına girmesiyle nihayet bulan Kırım Savaşı (1853 - 1856) ile, Güney Afrikadaki Felemenk muhacirlerine karşı İngiltere nin galibiyetiyle sona eren Boer savaşı vukua gelmiştir. İngiltere akıllıca siyasetiyle Boer'leri hoşnut etmiş ve memleketlerine sonradan dominyonluk vermiştir. Bugünkü dominyon başbakanı ve İngilterenin

en büyük devlet adamlarından biri olan Mareşal Smuts o vakitki İngiliz düşmanı olan bir Boer kumandanıdır. Boer savaşından sonra İngiltere Afrikada büyük bir hâkimiyet kazanmıştır. Yedinci Edward'ın saltanatı (1901 - 1910) esnasında İngilterenin içinde ve dışında karışıklıklar baş göstermiştir. Beşinci George'un tahta çıkmasından (1910) 4 yıl sonra Birinci Dünya Savaşı başlamış, Almanyanın Belçikayı istilâsı üzerine, bu hükümetin toprak tamamlığını garanti etmiş olan İngiltere, sözünde durarak harbe girmiştir. İngiltere ilkin Herbert Asquith, daha sonra (1916) Galli diplomat David Lloyd George başkanlıklarındaki koalisyon kabineleri tarafından idare edilmiş ve nihayet zaferi kazanmıştır. Harbden sonraki yıllar sanayide grevler ve karışıklıklar içinde geçmiş, 1926 daki umumi grev, az kalsın, memleketi iktisaden felce uğratmak tehlikesini göstermiştir. 1924 te Ramsay Macdonald'ın başkanlığında toplanmış

Altınsahilinin yerli valisi

olan işçi (sosyalist) kabinesi, Zinovyev'in mektubunun neşri üzerine, Britanyada bir kızıllar felâketi korkusiyle, ekim ayında sukut etmiştir. 1929 da ikinci kabinesi kurulmuşsa da 1931 de dünya malî buhranı, bir değişikliğe lüzum göstermiş ve ekseriyeti muhafazakârlardan müteşekkil millî bir kabine toplanmıştır. Babasının ölümü üzerine Kıral Sekizinci Edward İngiltere tahtına çıkmış, fakat on bir ay sonra, kardeşi Altıncı George lehine tahtını terketmiştir. Muhafazakâr İngiltere Başbakanı Neville Chamberlain'in, Almanyadaki Nazi meddini barış yollariyle durdurma teşebbüsleri boşa çıkınca, İkinci Dünya Savaşı başlamıştır (1 eylûl 1939). İngiltere Polonyanın mülkî tamamlığını garanti ettiği için, Almanyanın ümidi hilâfına, bu harbe de iştirak etmiş, bu suretle ikinci defa olarak sözünde durmuştur (3 eylûl 1939). 1940 yılı baharında Müttefiklerin buhranlı bir harb devresi geçirmeleri üzerine Chamberlain kabinesi istifa etmiş ve Muhafazakâr Parti lideri Winston Churchill yeni bir koalisyon kabinesi kurmuştur. Churchill'in azmi ve dehası harbin kazanılmasında büyük bir âmil olmuştur. Avrupa zaferinden az sonra Churchill koalisyon liderliğinden çekilmiş ve İşçi Partisi büyük bir zafer kazandığı için kabineyi, bu partinin lideri Clement Attlee'ye bırakmıştır. Bu suretle İngiltere, iktidar mevkiini harbi kazanana değil, seçimde halkın çoğunluk oyunu kazanana vermiştir. Bugün bu yeni kabine bir taraftan İngilterenin iktisadî buhranını yenmiye, diğer cihetten en mühim iktisadî müesseseleri millileştirmek hususundaki programını tamamlamıya çalışmaktadır.

II. A v r u p a d a :

a) İrlânda (Eire): Dominyondur. Merkezi 500.000 nüfuslu Dublin'dir. Meşhur şehirleri; Kork (75.000); Limerik (72.000) tir. Dil; Galik, ingilizcedir. Din; yüzde 93,4 Katolik; yüzde 4,8 Protestandır. İrlânda, ziraat ve hayvan memleketidir.. Güzel göllerle kaplı, rutubetli ve mülâyim bir adadır. İrlânda adasının altıda beşi dominyona aittir. Onikinci Yüzyılın ortalarında papa tarafından İngiltereye verilen İrlânda, ancak Onyedinci Yüzyılda tamamiyle İngiliz kontrolü altına girmiştir. 1937 de Fianna Fail partisi başkanı De Valera tarafından 1937 de kabul ettirilmiş anayasaya göre de Eire ismini alan İrlânda dominyonu bugünkü idare şeklini bulmuştur. Bu statüye göre genel valinin yerine bir başkan geçmiş ve çoğunluk partisi lideri başkan olmuştur. İrlânda 1936 da çıkmış olan dış münasebetler kanununa göre İngiltereye bağlı bulunmaktadır. Başkan yedi yıl için seçilir "Oireachtas" denilen İrlânda parlâmentosu iki meclisten müteşekkildir. "Dail Eireann" ismindeki millet meclisi 138 âzalıdır ve nisbî temsil usuliyle 7 sene için seçilir 60 âzalı olan senatonun 11 âzası başbakan, 6 sı üniversiteler tarafından tâyin edilir, diğer kısmı intihapla teşkil edilir. İrlândada askerlik ihtiyaridir. 5.000 den fazla ilkokulda yarım milyona yakın öğrenci vardır. 371 ortaokulun 40.000 öğrencisi bulunmaktadır. İrlândada arazinin yüzde 70 i ziraat ve meralara tahsis edilmiştir. 1945 ihracatı 140 milyon, ithalâtı 164 milyon dolar tutmuştur. İhracatın yüzde 79 u İngiltereye gitmiş, ithalâtın yüzde 45 i Britanyadan, 14 ü Kanadadan, 10 u Birleşik Amerikadan gelmiştir. En mühim ihracat sığırdır. Madenleri azdır. 1944 te İrlândada 226.000 ton kömür çıkarılmıştır. Aynı yılda 2.500.000 dolara yakın balık tutulmuştur.

b) Cebelitarık: İberik yarımadasının nihayet noktasında bulunan bu son derece müstahkem kaya parçası Akdenizin methaline hâkim bir mevkidedir. Stratejik ehemmiyetinden başka, Cebelitarık serbest bir liman, bahrî üs ve kömür istasyonudur. Cebelitarık 711 de Arapların İspanyaya geçtikleri sırada zaptedilmiş; Onbeşinci Yüzyılda Gırnata'nın Berberî hükümdarının eline geçmiş; 1704 te İspanya Veraset Savaşları esnasında İngiliz - Felemenk kuvvetleri tarafından zaptedilmiş; nihayet 1713 te Utrecht Antlaşmalariyle İngiliz hâkimiyeti altına girmiştir. Cebelitarık'ın sakinlerinin çoğu İspanyol, İtalyan ve Maltız aslındandır. Ehemmiyetli sanayii yoktur.

c) Malta: Merkezi Valetta şehridir. Dış ticareti (1938): 3.375.000 dolar (yüzde on yedisi Britanyaya); ithalâtı 18.220.000 dolar (yüzde 28 i İngiltereden) dir. Esas ihracatı: Patates (yüzde 17); soğan (yüzde 3,7) dır. Ziraî mahsulleri patates, soğan, hububat, meyvadır. Orta Akdenizde Avrupa ile Afrika arasında stratejik bir mevkide bulunan Malta'nın meskûn adaları Malta (91 mil kare), Gozo (26 mil kare) ve Comino (1 mil kare) dur. St. John şövalyeleri Malta'yı 1530 da İspanya kıralı Beşinci Charles'dan zaptetmişler; 1563 te Türk gemicileriyle çetin savaşlar yapmışlardır. Napoléon Malta'yı 1798 de zaptetmiş ise de Fransız kuvvetleri İngilizler tarafından 1799 da çıkarılmış ve 1814 Paris Antlaşmasiyle adada İngiliz hâkimiyeti kurulmuştur. Bu ehemmiyetli deniz üssü İkinci Dünya Savaşında Alman ve İtalyan hava hücumlarına karşı kahramanca karşı koymuş ve İngiltere tarafından mükâfatlandırılmıştır. Bir mil kareye 2202 den fazla nüfus düşer. Maltalılar Maltız dili konu-

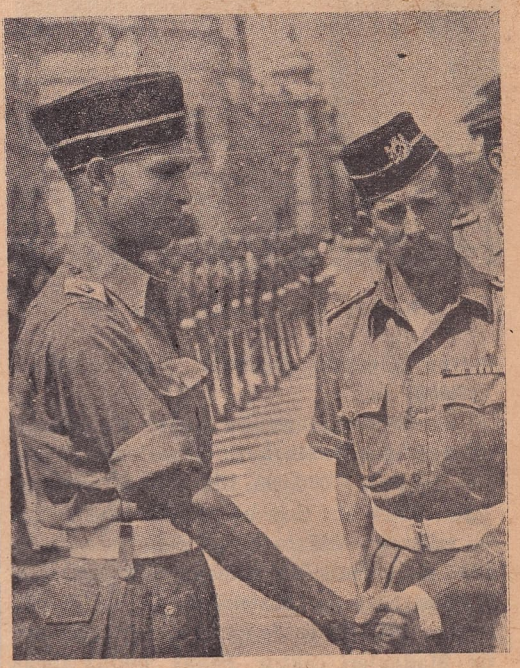

Malaya'lı askerî bir kıta

şurlar. Bu dil Suriye ve Arap dillerinin karışmasından hâsıl olmuştur.

III. A s y a d a :

a) Aden: Müstemleke ve himaye hükümetidir. Arabistan yarımadasının volkanik güney batı sahillerindedir. Bir müstemleke olan Aden limanı 1839 da, Bombay reisliğinin bir parçası olarak İngiltereye ilhak edilmiş, 1932 de Hindistan hükümetine karşı mesul bir komiserlik haline sokulmuştur. Aden 1937 de Hindistandan ayrılarak müstakil bir müstemleke olmuştur. Bugün icraî bir meclisi olan müstemlekenin bir valisi ve bir başkomutanı vardır. Aden'in himaye hükümeti kısmındaki arazilerini idare eden sultanlar valiye karşı mesuldürler. Aden Yemen'in ve Afrika sahillerinin ticaret merkezidir. Burada biraz kahve ve tütün yetişir. İhracatı on sekiz milyon, ithalâtı on milyon dolardır.

b) Bahreyn adaları: Şeyhliktir. Arabistanın doğu sahilindedir. Şeyh Sir Selman Hamad el Halife idaresinde olan bu adalar, hakikatte İngiltere himayesindedir. İnci avcılığı merkezi ve Londra - Avusturya

yolunda bir üstür. 1932 de keşfedilmiş olan petrollerin imtiyazı müştereken California ve Arabistan Standard Oil şirketine verilmiştir. 1943 teki petrol istihsalâtı 6.000.000 varildir. Suudi Arabistanın Nect ve Hasa eyaletlerinin ticareti buradan geçer. Petrolden başka ihracatı 7.000.000, ithalâtı 7.000.000 dur. İhracatı pirinç, pamuk, inci,

Nigeria'lı Müslüman bir kabile reisi

kahve ve çaydır. Başkent Malama limanı (25.000) dır.

c) Borneo (İngiltere Kuzey Borneosu): müstemlekedir. Merkezi: Sandakan (14.000) dır. İhracatı 7.000.000, ithalâtı 3.500.000 dolardır. İhracatı: Kauçuk (13.000 ton), pirinç ve mısırdır. Adanın kuzey doğu ucundadır. 1881 de burada bir himaye hükümeti kurulmuş, 1946 da müstemleke haline getirilmiştir. 1942-45 te Japonların eline geçmiştir. Madenleri çoktur. Fakat henüz ancak ziraatinden istifade edilmektedir.

d) Brunei: Himaye hükümeti (sultanlık) dir. Merkezi Brunei (10.000) dir. İhracatı, 4.000.000, ithalâtı 1.500.000 dolardır. İhraç maddesi petroldür. Mahsulleri pirinç, kauçuktur. Madeni: Petrol (yılda 870.000 ton) dür. Borneo adasının kuzey batısındadır. 1888 de İngiliz himayesine girmiştir. Sultan, İngiliz yüksek âmiriyle birlikte bir meclisle idare etmektedir. 1942-1945 te Japon işgalinde kalmıştır.

e) Sarawak: Müstemlekedir. Merkezi Kuching (nüfusu 30.000) dir. İhracatı 18.000.000, ithalâtı 13.000.000 dolardır. İhraç maddesi petroldür. Mahsulleri biber, pirinç, kauçuk (20.000 ton) tur. Madenleri petrol (Brunei ile birlikte senede yedi milyon varil), altın, gümüş, kömürdür. Borneo'nun kuzey batısındadır. 1841 de bu arazinin bir kısmı yerli sultan tarafından, Sir James Brook'a, kendisine yaptığı bir iyiliğe mukabil verilmiştir. Bundan sonra anlaşmalarla arazi genişlemiştir. Japon işgaline kadar Sir James ailesi idaresinde bir himaye hükümeti iken, harbden sonra bir anlaşma ile İngiltere hükümetine geçmiştir Sarawak müterakki bir memlekettir.

f) Burma: Son zamanlara kadar bir müstemleke olan ve o tarzda idare edilen Burma, 4 ocak 1948 tarihinden itibaren Hindistan ve Pakistan gibi, dominyon statüsiyle istiklâle kavuşmuştur. Aşağıda idare bakımından verilen malûmat, Burma'nın müstemleke olduğu devire aittir. Bu idare tarzı, bundan sonra tabiatiyle, dominyon statüsüne uydurulacaktır. Mühim şehirleri: Merkezi Rangoon (yarım milyon) ve limanı Mandalay (150.000) dir. Halk: Yüzde 60 Burma'lı yüzde 7 Şan; yüzde 2 Çin ırkından melez; yüzde 24 Koçin; yüzde 6 Hintli, yüzde 1 Çinlidir. Dil: Burma, İngilizcedir Din: Yüzde 84 Budist; yüzde 5 Animist; yüzde 4 İslâm; yüzde 4 Hindu; yüzde 2,2 Hıristiyan.

Yüzlerce yıl prensler arasında savaş sahnesi olan Burma, İkinci Dünya Savaşında, Çine yegâne yol olan 800 millik Burma yolu dolayısiyle gene savaş meydanı haline gelmiştir. Japonlar 1942 de memleketi istilâ ederek bu yolu kesmişlerdir. Onsekizinci Yüzyılda Burmalıların mukavemeti İngiliz, Felemenkli ve Portekiz tüccarlarını Bengale körfezinde rahat bırakmamıştır. Nihayet İngilizler Hindistandan asker göndererek; 1886 da Burma'yı Hindistana ilhak etmişlerdir. 1937 de memleket bir müstemleke haline konulmuştur. Son zamanlara kadar 132 üyeli ve seçime tabi bir teşrîî meclisi; bu meclisin yarı âzasını tâyin ettiği, diğer yarı âzasının da vali tarafından tâyin edildiği 36 âzalık bir senato meclisi de vardı. Burma kabinesi meclise karşı mesuldü. Bugünkü durum, 1948 başından itibaren memlekete camia içinde tam istiklâlle, bir dominyonluk pâyesi vermektedir. Bu suretle bundan sonra Burma'nın diğer yedi dominyondan farkı kalmıyacaktır. Burma, okullarının çokluğiyle tanınmıştır. 1940 ta memleketin 3270 muntazam okulu, 640.000 öğrencisi; 18.346 dinî okulla 215.000 öğrencisi vardı. Birçok köylerde Budist okullar da vardır. Burma'da okuma yazma bilmiyen pek azdır. İngiltere burada tahsile olduğu kadar sağlığa da çok ehemmiyet vermiştir. Burma bir ziraat memleketidir. Yılda 7.500.000 ton pirinç çıkartır. Pamuk, fıstık ve susamı da meşhurdur. 5.000.000 dan fazla sığırı vardır. İhracatı 162.000.000, ithalâtı 75.000.000 dur. İhracatın yarısı kuru pirinçtir. İrrawaddy nehrinde 900 mile kadar vapur işler. Burma'da yılda 8.000.000 varil petrol çıkar. Kurşun, gümüş, kalay, çinko, nikel, kobalt, altın, bakır, molibden, kömür, yakut, safir madenleri vardır. Burma'nın yarısından fazlası ormanlıktır.

g) Seylân: Kendi kendini idare eden müstemlekedir. Merkezi Kolombo (nüfusu 300.000) dur. İhracatı 167.000.000, ithalâtı 127.000.000 dolardır. İhraç maddeleri çay, kauçuktur. Ziraat mahsulleri çay (ihracat 132.000 ton), kauçuk (140.000 ton), pirinçtir. Seylânda 1505 te Portekizliler yerleşmişlerse de Onyedinci Yüzyılda Felemenkliler tarafından çıkarılmışlardır. Bir İngiliz kuvveti 1796 da burasını istilâ etmiştir. 1947 de İngilterenin çıkardığı bir anayasa ile Seylâna yepyeni ve demokratik bir müstemleke idaresi verilmiştir. Bugün Seylânın iki meclisi ve bu meclislere karşı mesul ve vali tarafından tâyin edilmiş bir başvekille kabinesi vardır. Müdafaa ve dışişlerine ait kısımlar müstesna olmak üzere, müstemleke her işte müstakildir.

h) Kıbrıs: Müstemlekedir. Merkezi Nikosya (nüfusu 30.000) dır. İhracatı 9.000.000; ithalâtı 10.000.000 dolardır. İhraç maddesi bakırdır. Madenleri bakır (62.000 ton), pirit (600.000 ton) tir. Kıbrıs Akdenizin üçüncü büyük adasıdır. Tarihin başlangıçlarında Finikelilerin ve Yunanlıların müstemlekesi olmuş; 1571 de Osmanlılar tarafından Venediklilerden alınmıştır. İngilizler Venedik'e idarî maksatlarla 1878 de el koymuşlardır. Ahalisi Rumlardan ve Türklerden müteşekkildir. Ufak bir Ermeni ve Lâtin akalliyeti vardır, Kıbrısın bir icra komitesi varsa da kanun yapmak hakkı validedir. Kıbrıs için daha demokratik yeni bir anayasa hazırlanmaktadır.

i) Hongkong: Müstemlekedir. Merkezi Viktorya (nüfusu 500.000) dır. İthalât ve ihracatı 150.000.000 dur. Mahsulleri şeker kamışı ve pirinçtir. Büyük sanayii gemi inşaatı, halat yapma, çimento, şeker tasfiyesidir. Memleket Hongkong ve Taşçı adalarından, Kowborn yarımadasından, 1898 de 99 yıl için kiralanan topraklardan mürekkeptir. İngiltere Honkong'u 1841 de ilhak etmiştir. Bu büyük stratejik üsse Japonlar 7 aralık 1941 de hücum etmişler ve 1945 eylûlüne kadar ellerinde tutmuşlardır. Hongkong Şanghay ile Çin Hindi arasında en büyük liman ve üstür. 17 millik bir rıhtımı vardır. Burada halktan pek az vergi alınır. Hongkong'un serbest limana benzer bir vaziyeti vardır.

j) Hindistan ve Pakistan: İki müstakil dominyondur. Halkı yüzde 65,5 Hindu; yüz-

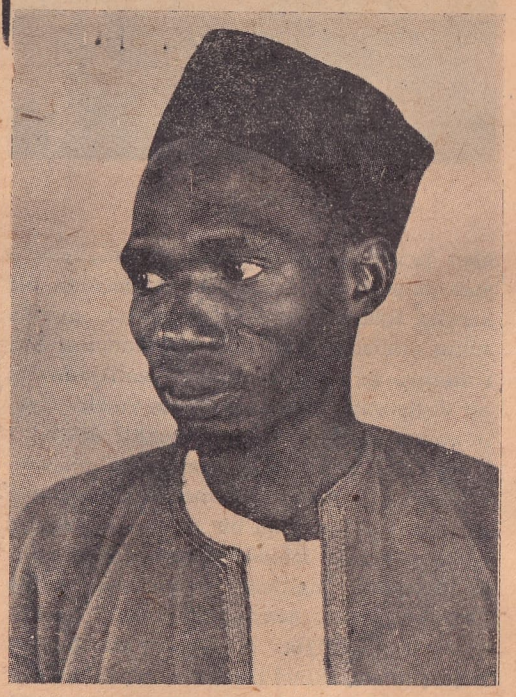

Nigeria'lı bir genç adam

de 24,3 Müslüman, yüzde 1,6 Hıristiyan; yüzde 1,5 Sih, yüzde 0,6 Budisttir. Dilleri: Yüzde 33 Hindistanî; yüzde 15 Bengalî; yüzde 7 Teluğu; yüzde 7 Pencabî ve Lahuda; yüzde 6 Marathi ve Konkani; yüzde 3,5 Tamil'dir.

Âriler Hindistanı kuzey batıdan, Milâttan Önce 2400 ve 1500 yılları arasında

istilâ etmişlerdir. Budizm Milâttan altı yüzyıl önce teessüs etmiştir. Büyük İskenderin istilâsı Milâttan Önce 326 ya tesadüf eder. 1526 da Hindistanda Büyük Moğol İmparatorluğu kurularak 1857 ye kadar devam etti. Büyük Ekber (1542-1605) Hindistan imparatorluğunu büyülttü. Büyük torunu Evreng-Zeyb (1658-1709) in uzun saltanatı, Moğol kudretinin en fazla yükselip düşmiye başlaması zamanına tesadüf eder. Vasco da Gama Hindistanı ilk defa 1498 de ziyaret etmiş, bundan sonra Portekizliler bir ticaret hâkimiyeti kurmuşlardır. Bu müddet zarfında İngilizler, Hindistanda "Doğu Hindistan Şirketi" ni kurmuşlardır. Bunun ilk fabrikası 1612 de kurulmuştur. Bundan sonra şirket gittikçe tesirini etrafa yaymış. Fransız, Portekiz ve Felemenkli tüccarlarla mücadele ederek bunları yenmiştir. Portekizlilerden alınan Bombay 1687 de İngiliz idaresinin merkezi olmuştur. Lord Clive tarafından Fransız ve Müslüman kuvvetlerinin 1750-60 da yenilmesi, Hindistanda İngiliz İmparatorluğunun temelini kurmuştur. Birinci Dünya Savaşından sonra Mahatma Gandhi Hindistanda ehemmiyetli bir şahsiyet olmuş ve "Sataygrah" (sivil itaatsizlik) usulünü ortaya koymuştur. 1919 da İngilizler, eyalet meclislerinde Hintlilere daha fazla temsil hakkı vermiş; 1935 te Hindistanda bir federal hükümet şekli tespit etmiştir. Bütün anlaşmazlıklara rağmen İkinci Dünya Savaşında Hindistan İngilizlere yardım etmiş ve onlardan da dürüst bir mukabele görmüştür. 1947 de İngiltere Hindistana, İkinci Dünya Savaşından sonra dominyonluk statüsü vermeyi teklif etmişse de Gandhi'nin Bütün Hindistan Kongre Partisiyle Müslüman Birliği tarafından reddedilmiştir. Aynı yılın ağustosunda Kongre Partisi yeni bir sivil itaatsizliğe karar verdiği için, Gandhi ile diğer 200 Hint lideri tevkif edilmiştir. Bu sırada İslâm Birliği lideri Mehmet Ali Cinnah müstakil bir İslâm Hindistan kurulmasını istemiştir. 1945 haziranında İslâm Birliğinin diğer teklifleri Simlâ'daki müzakerelerin kesilmesine sebebolmuştur. 1946 haziranında İngiltere muvakkat bir koalisyon hükümeti kurmuş ve hükümet 2 eylûlde işe başlamıştır. İslâm Birliğinin ileri sürdüğü müstakil Müslüman Hindistanın "birbirine yakın ve Müslümanlarla meskûn coğrafi bölgelerin, bâzı mecburi hudut tashihleri yapılarak birleştirilmesi" ile teşekkülü teklif edilmiş ve yeni hükümete Pakistan ismi verilmiştir. Nihayet İngilterenin iyi niyetlerle araya girmesiyle bu esas Kongre Partisi tarafından da kabul edilmiştir. Bunun üzerine 1947 yazında İngiltere tarafından Hindistana "Hindistan" ve "Pakistan" isimleriyle iki müstakil dominyon statüsü verilmiştir. Bu dominyonlar diğerlerinin sahiboldukları aynı hukuka malik olacaktır. Yeni Hindistanların anayasaları henüz hazırlanmadığından memleketin taksim ve idare şekli ve yarı müstakil 564 Hint devletinin istikballeri hakkında şimdilik fazla malûmat veremiyeceğiz, yalnız Pakistanın Kuzey Batı ve Doğu Hindistanın birleşmesinden meydana geldiğini işaret edeceğiz.

Hindistanda maarif: 1942 de İngiliz Hindistanında ilk erkek okulları 160.000 e, öğrenciler 11.000.000 a, kız ilkokulları 24.000 e ve kız öğrenciler 1.600.000 e baliğ olmuştur (İngiliz Hindistanı yarı müstakil hükümetlerin dışında ve İngiliz idaresindeki Hindistandı). Erkek ortaokulları ise 13.500 e, öğrencileri 2,500.000 e, kız ortaokulları 1850 ye, öğrencileri 360.000 e çıkmıştır. Bu mıntakadaki 15 üniversite 110.000 erkekle 5.000 kadın okumuştur. Ziraat: Hindistanın mahsulleri en iyi zamanda bile kendisine kâfi gelmemiştir: Bununla beraber burada dünya pirincinin dörtte biri yetişmekte ve Amerikadan sonra ikinci gelmektedir. Hindistan 25.000.000 ton pamuk, 11.500.000 ton buğday, 6.500.000 ton şeker kamışı ve 4.500.000 ton Amerikan fıstığı yetiştirmektedir. Hindistan dünyanın 8 mühim sanayi memleketinden biridir. En mühim sanayii pamuktur. Kimya maddeleri, çay, demir, çelik sanayii de ehemmiyetlidir. Madenleri: Hindistanın en kıymetli madeni kömürdür. Kömür Hindistanın birçok yerlerinde çıkar. Senede Hindistanda 32.000.000 ton kömür, bir milyon ton manganes, üç milyon ton demir, 322.000 avns

Bir Hintli asker tipi

altın, iki buçuk milyon varil petrol istihsal edilir.

k) Malay Birliği ve Singapour: Himaye hükümeti ve müstemlekedir. Merkezi Singapour (600.000) dur. İthalâtı ve ihracatı 325.000.000 dolardır. İhraç maddesi kauçuk (yüzde 48) tur. Kauçuk istihsali 400.000 tondur. Madenleri: Kalay (50.000 ton), demir (1.800.000 ton), altın (41.000 avns), tungsten (1.000.000 kilo) dir. İngiliz Malayası 9 yarı müstakil devletle Singapour'dan mürekkeptir. Bunlar Malay yarımadasının büyük bir kısmını işgal eder. Ondokuzuncu Yüzyılın sonlariyle Yirminci Yüzyılın başlarında, yerli hükümetler ticarî temaslarla İngiliz idaresi altına alınmışlardır. 1909 daki İngiliz - Siyam muahedesi bu idareyi kuvvetlendirmiştir. Singapour 1819 da Sir Stamford Raffles tarafından kurulmuş ve gittikçe Uzak Doğunun esaslı ve stratejik bir üssü haline gelmiştir. Japolar Malay devletlerini 1941 aralığında, Singapour'u 16 şubat 1947 de işgal etmişlerdir.

1946 da İngiltere, bundan evvelki "Federal Malay Hükümetleri" olan Perak, Pahang, Selangor, Negri sembilan ile Jahor, Trengganu, Kelantan ve Kedah isimlerindeki federal hale gelmemiş Malay hükümetleri ve Penang, Malakka memleketlerini birleştirerek Malay Birliğini vücuda getirmiştir. Yalnız Singapour bu birliğe dahil olmayıp, Singapour, Kokos ve Kneeling adaları ve Christmas adasiyle birlikte müstemleke şeklinde kalmıştır. Malay Birliğinin her devletinin ve Singapour'un birer valisi vardır. Bunlar Malay Birliği ve Singapour umum valisine bağlıdırlar. Her devletin birer sultanı vardır. İngiltere Singapour'u tekrar Uzak Doğunun en büyük üssü yapmak hazırlığındadır.

1) Filistin: Halen İngiliz mandası altındadır. Filistinin Yahudiler ve Araplar arasında taksiminden sonra İngiltere hükümeti mandayı 1948 yazında tasfiye etmiye hazırlanmaktadır. Şehirleri: Kudüs (155.000, merkez), Telâviv (155.000, Musevilerin merkezi), Hayfa (25.000 liman), Yafa (94.000 liman) dır. Din: Müslüman yüzde 60, Musevi yüzde 30, Hıristiyan yüzde 7,5; diğer dinler yüzde 2,5 tur.

Filistin, tarihte birçok istilâlara uğramıştır. Milâttan bin yıl kadar önce Museviler burada müstakil bir hükümet kurabilmişler, sonra Judah ve İsrail diye iki krallığa ayrılmışlardır. Bundan sonra Asuriler, Babilliler, Mısırlılar, İranlılar, Makedonyalılar, Romalılar, Bizanslılar istilâ etmişlerdir. 634-636 da Filistin Araplar tarafından Bizanslılardan alınmıştır. 1099 da Haçlılar Filistini zaptederek bir derebeyi krallığı kurmuşlar, 1187 de Salâhattin-i Eyyubî'ye mağlubolmuşlardır. 1516 da Filistin hâkimiyeti Mısır memlûklerinden Türklere intikal etmiştir. Nihayet Birinci Dünya Savaşı sonlarında Filistin General Allenby tarafından zaptedilmiş ve harbden sonra Milletler Cemiyeti kararıyle İngiliz mandasına verilmiştir. 1897 de Theodore Herzl tarafından Musevilere bir yurt verilmesi için başlıyan hareket gittikçe inkişaf etmiş ve siyonist Musevi cereyanı hedef olarak Filistini almıştır. Bugüne kadar devam eden açık, gizli Musevi muhacereti Araplarla Museviler arasındaki mücadeleyi şiddetlendirmiştir. İngilterenin hakkaniyetli bir neticeye varmak için yaptığı gayretler halen devam etmektedir. Filistinde sivil idare, aynı zamanda başkomutanlık mevkiinde bulunan Britanya fevkalâde komiseri tarafından tatbik edilmektedir. Memleket her biri bir mıntaka komiseri tarafından idare edilen altı mıntakaya ayrılmıştır. Musevi cemaati seçim yoliyle toplanan bir meclis ve "Va'ad Leumi" denilen genel bir konsey vasıtasiyle, müstakil bir surette, içişlerini görmekte ve hükümetle temas etmektedir. Bir hahamlar konseyi Musevilerin şahsî meselelerine bakmaktadır. Filistin Musevi ajanlığı ise millî Yahudi meseleleriyle uğraşmakta ve muhaceret işlerine bakmaktadır. Müslüman yüksek konseyi Müslümanların dinî işlerini görmektedir. Sivil mahkemeler dinî olmıyan dâvaları rüyet etmekte, dahilî nizamı bozan hâdiseler askerî mahkemelere gönderilmektedir. Filistin âli mahkemesi baş hâkimle diğer üç İngiliz ve dört Filistin hâkimin-

den müteşekkildir. Maarif, hükümet Arap okullariyle Musevi genel konseyinin açtığı hükümetin kontrolüne tabi okullarla tatbik edilir. Dağlık bir yaylâ olan Filistin, daha ziyade ziraat memleketidir. Sanayi son zamanlarda inkişaf etmektedir. 1945 te 45.000.000 dolarlık ihracatla 113.000.000 dolarlık ithalât yapmıştır. En mühim madenler potas (32.000 ton), kükürt, kaya tuzu ve kireç taşıdır. Filistinin ormanları azdır.

IV. - A f r i k a d a :

a) İngiliz - Mısır Sûdanı: İngiliz - Mısır kondominium'u (müşterek hükümeti). Merkezi Hartum (nüfusu 77.000) dur. Dış ticareti (1944); ithalâtı 41.500.000 dolar; ihracatı 36.000.000 dolardır. Zirai mahsulleri (1943 - 1944); pamuk tohumu (84.500 ton); pamuk (44.500 ton); darı (521.000 ton) ve susam, buğday, Amerikan fıstığıdır. Madenleri altın ve tuzdur. Orman mahsulleri; Arap zamkı (1939 da 27.000 ton) dır. Avrupanın dörtte biri büyüklüğünde olan Sûdan, Mısır'ın güneyindedir. Kuzeyden güneye uzunluğu 1.200, doğudan batıya genişliği 1.100 mildir. Sûdan Mehdi isyanından sonra 1896 - 1898 de İngiliz - Mısır seferi heyeti tarafından istilâ edilmiştir. Sûdan'ın idaresi, İngilterenin tavsiyesi üzerine Mısır hükümeti tarafından tâyin edilen umumi vali vasıtasiyledir; 6 - 8 üyeli bir meclisi vardır. 8 eyalet valisi umumi valiye tabidir. Bütün yüksek memurlar İngilizdir. Sûdan'ın bugünkü vaziyeti bir çıkmazdadır Mısır hükümeti, Sûdan'ı Mısır'la aynı taç altında idare etmek istemektedir. Fakat Sûdan'ın büyük bir kısmı tam istiklâl arzusundadır. İngiltere bu arzuyu kabul etmekte ve Sûdanlılar olgunlaşır olgunlaşmaz tam istiklâle kavuşmalarını teklif etmekte ve bu istiklâli şimdiden tekeffül etmek istemektedir. Sûdan'ın kuzeyi çöl, güneyi mümbittir. Nil'in hemen bütün kolları Sûdan'dadır; biri Mısır'a, diğeri Sûdan limanına uzanan iki şimendiferi vardır. Sûdan'lılar Araplardan ayrı bir ırka mensuptur.

b) İngiliz Güney Afrikası himaye hükümetleri: Güney Afrika dominyonunun dışında bulunan memleketler, siyasi olgunluk gösterdikleri için, İngiltere tarafından müstemlekelikten çıkarılarak himaye hükümetleri haline konulmuştur. Bunlar, dominyonlar gibi doğrudan doğruya İngilterenin Dominyonlar Bakanlığına tabidir. İngilterenin bu hükümetlerde yüksek komiserleri vardır.

1 - Basutoland: Himaye hükümetidir. Merkezi: Maseru (nüfusu 3.000) dur. Dış ticareti (1942): İhracatı 4.163.000; ithalâtı 2.000.000 dolar'dır. İhraç maddeleri; yün, buğday ve mısır unudur. Ziraat maddeleri mısır (76.000 ton) ve buğdaydır. Bu memleket Güney Afrika dominyonu içinde dağlık bir bölgedir. 1843 te yerli şef Moşeş'le İngilizler arasında yapılan bir muahede ile yerli bir hükümet olarak tanınmış; 1871 de Cape müstemlekesine ithal edilmiş; 1884 te bugünkü idare şekline yükseltilmiştir. İngiliz komiserine 100 kişilik bir meclis, lüzumlu tavsiyeleri yapmaktadır. Bunun 95 i yerli şefler tarafından tâyin edilir. Halkın yüz bin kadarı dominyonda iş görmektedir. Memlekette yabancı çiftçi yoktur. Halk muntazam ticaret yapmaktadır. Toprak halkın malıdır.

2 - Bechuanaland: Himaye hükümetidir. Merkezi Mafeking'dir. Dış ticaret (1942): İhracat 1.660.000; ithalât 2.000.000 dolardır. Başlıca ihracatı altındır. Zirai mahsulleri; deri, sığır, tereyağı, darı ve mısırdır. Madenleri altın (1940 ta 18.015 avns), gümüş ve bakırdır. Memleket 1885 te, Boer akınlarının önüne geçmek üzere İngiliz himayesi altına alınmıştır. Arazi yüksek irtifadadır. Çok koyun yetiştirir. Tati mıntakasında altın vardır. Vahşi hayvanları pek çoktur. Halkı Bantu ırkındandır. Memlekette 2.000 kadar Avrupalı vardır. İdare Basutoland'ın aynıdır.

c) Gambia: Müstemleke ve himaye hükümetidir. Merkezi Bathurst (nüfusu 1931 de 14.500) tur. Dış ticareti (1943 te): İhracat 829.000; ithalât 5.000.000 dolardır. Başlıca ihracat maddesi: Amerikan fıstığı (yüzde 70) dır. Zirai mahsulleri Amerikan fıstığı, deri,darı, pirinç hurmadır. Gambia'ya Onyedinci Yüzyılda İngiliz tüccarları yerleşmişlerdir. Memlekette, İngilizlerin 1807 de esirliği lâğvetmelerine kadar esir ticareti inkişaf etmiştir. 1783 te Versailles Muahedesiyle Gamba nehrindeki ticaret İngilizlere tahsis edilmiş, 1843 te memleket müstemleke olmuştur. Fakat bugün hükümet merkezinin bulunduğu St. Mary adası müstesna bütün memleket himaye hükümeti şeklindedir. Habeş ve Negroit olan halk Müslümandır.

İngilterede demokrasi: Başbakan Attlee sabahları yaya olarak işine giderken

d) Altınsahili: Altınsahili ve Aşanti müstemlekedir; kuzey arazisi himaye hükümeti, Togoland manda hükümetidir. Merkezi Accra (nüfusu 73.000) dır. Dış ticareti (1942): İhracat 50.000.000, ithalât 35.000.000 dolardır. İhraç maddeleri altın, kakaodur. Mahsulleri: Kakao (1942 de 232.000 ton), kopra (kuru Hindistan cevizi) dir. Madenleri altın (1.181.333 avns - 1941), manganez (565.000 ton - 1944), gümüştür. Burası vaktiyle büyük bir esir ticareti merkeziydi. Şimdi dünyanın kakao istihsalinde birincidir. Tarihte İngiliz - Felemenk rekabetine merkez olmuştur. Bu sahil 1870 te İngilizlerin eline geçmiş; kuzey arazisi 1901 de himaye devleti olmuştur. Memleket bir vali ve bir icraî meclisle bir teşriî meclis tarafından idare edilmektedir. Meclis üyeleri kısmen seçim usulüne tabidir. Halk negro (zenci) dur. Memleket gittikçe inkişaf etmektedir. 500 mil şimendiferi vardır.

e) Kenya: Müstemleke ve himaye hükümetidir. Merkezi Nairobi (nüfusu 65.000) dir. Dış ticareti (1943): İhracat 17.000.000, ithalât 44.000.000 dolardır. İhraç maddeleri çay ve kahvedir. Zirai mahsulleri kahve (20.000 ton), çay, pyrethrum, şeker kamışı, mısır, pamuk ve deridir. Madenleri altın (77.444 avns), karbonat, gümüş, tuzdur. Kenya 1887 den 1905 e kadar, Zengibar sultaniyle yapılan bir anlaşma ile İngilizler tarafından idare edilmiş, 1920 de müstemleke olmuştur. Sahil kısmı Zengibar Sultanlığından alınarak bir himaye hükümeti yapılmıştır. Arazi yer yer 3.000 metre kadar yüksekliğe çıkmaktadır. Halkın 31.000 i Avrupalı, 18.000 i Arap, 56.000 i Asyalıdır. 1.500 mil şimendiferi vardır.

i) Mauritius: Müstemlekedir. Merkezi Port - Louis (nüfusu 60.000) dir. Dış ticareti (1942): İhracat 13.000.000; ithalât 12.000.000 dolardır. İhraç maddesi şekerdir. Zirai mahsulleri şeker, tütün, kuru Hindistan cevizidir. Volkanik ve dağlık bir adadır. Madagaskar'ın doğusundadır. 1810 da Fransızlardan zaptedilerek 1814 te Paris Muahedesiyle ilhak edilmiştir. Burası müstemleke olmakla beraber bir icra meclisi ve 10 u seçme bir hükümet konseyi vardır. Bir vali ile idare edilir. 155 millik demiryolu vardır. Bu mıntakanın en kesif nüfuslu memleketidir (kesafet 600). Halkı beyaz ve karışık ırklardandır.

g) Nigeria: Müstemleke ve himaye hükümetidir. Meşhur ve en büyük şehirleri: İbadan (nüfusu 319.000); idare merkezi Lagos (nüfusu 167.000); Kano (80.000) dur. Başlıca maddeleri dokuma, deri mamulâtı, sığırdır. Halk binde bir Avrupalıdan başka yerlidir. Din Müslüman, Mecusi, Hıristiyandır. Dil yerli dili, arapça ve ingilizcedir. Arazisinin yarısı orman olan bu memleket baştan başa şoselerle kaplıdır; 2.341 millik şimendiferi vardır. Onaltıncı Yüzyılda Avrupalı tüccarlarla dolmuş boşalmış, Onsekizinci Yüzyılın sonunda İngiliz hâkimiyeti altına girmiştir. 1879 ile 1914 arasında müstemleke siyaseti inkişaf etmiş; Birinci Dünya Savaşında Fransız kuvvetleriyle beraber, Almanları Kamerun'dan çıkarmıştır. Kamerun Versailles Muahedesiyle manda haline getirilmiştir. Kamerun bugün idari cihetten Nigeria'ya bağlıdır. Bütün memlekette bugün mümkün olduğu kadar yerli idare şekli tatbik edilmektedir. 7 ile 14 yaş arasında 415.000 yerli çocuk ilkokula, 6.000 çocuk ortaokula gitmektedir. Yaba yüksek koleji meşhurdur. Halkın en büyük kısmı Müslümandır. Ziraat çok ileridir. Kakao, fıstık, mısır, darı, muz başlıca mahsullerindendir. Memlekette beş milyondan fazla keçi, üç milyon sığır, iki milyon koyun yetişmektedir. Nigeria'nın İngiltere ile ticareti büyüktür. 1940 ta ihracatı 13.000.000, ithalâtı 11.000.000 İngiliz lirasını bulmuştur. Buradaki Niger nehri ve diğer nehirler vapur işletmesine müsaittir. Madenleri arasında kalay ehemmiyetlidir. 1944 te 14.000 ton kalay çıkmıştır. Mühim madenleri kömür, altın, kurşun, gümüş ve tungstendir.

h) Kuzey Rhodesia'sı: Müstemlekedir. Merkezi Lusaka (nüfusu 2.500) dır. İhra-

catı (1943) 51.000.000, ithalâtı 22.000.000 dolardır. İhraç maddesi bakır (yüzde 75) dır. Zirai mahsulleri tütün, mısır ve buğdaydır. Madenleri bakır (250.000 ton); kobalt (2.500 ton), çinkodur. Orta Afrikada bulunan Rhodesia 1889 da Cecil Rhodes'in başkanlığındaki Güney Afrika İngiliz şirketinin idaresine geçmiştir. 1924 te İngiliz idaresi son şeklini almıştır. Memlekette 50 - 60 kabile vardır. Madence çok zengindir.

i) Nyasaland: Himaye hükümetidir. Merkezi Blantyre (nüfusu 60.000) dir. İhracat (1945) yedi buçuk milyon, ithalât altı milyondur. İhraç maddesi tütün (yüzde 45) dür. Zirai mahsulleri tütün (9.000 ton), çay (7.000 ton), kahve (2.000 ton) dir. Mozambik ile Kuzey Rhodesia'sı arasındadır. 1891 denberi İngiliz himayesindedir. Ziraat memleketidir. 300 mil şimendiferi vardır. Şoseleri boldur.

j) St. Helena: Müstemlekedir. Merkezi Jamestown (nüfusu 1.400) dur. İhracat 127.000, ithalât 313.000 dolardır. İhraç maddesi ketendir. Zirai mahsulleri keten, patatestir. Napoléon'un nefyedilmesiyle (1815 - 1821) meşhur volkanik bir adadır. 1651 de Doğu Hint İngiliz şirketi tarafından İngiltere hesabına alınmış, 1833 te müstemleke olmuştur. Ascension adasiyle Tristan da Cunha grupu bu adaya bağlıdır. Ahalisi Avrupalı, Doğu Hintli ve Afrika yerlisi melezdir.

k) Seychelles: Müstemlekedir. Merkezi Victoria (nüfusu 5.000) dır. İhracatı 360.000, ithalâtı 330.000 dolardır. İhraç maddesi Hindistan cevizidir. Zirai mahsulleri sinameki, Hindistan cevizi, mısır, şeker kamışıdır. Hint denizinde 92 adalık bir gruptur. 1794 te Fransızlardan zaptedilmiş, Paris Muahedesiyle 1814 te ilhak edilmiştir. Esaslı ada Mahe'dir.

l) Sierra Leone: Müstemleke ve himaye hükümetidir. Merkezi Freetown (nüfusu 9.000) dır. İhracatı (1941) altı buçuk milyon; ithalât on dört buçuk milyon dolardır. Başlıca ihracatı elmas ve demir cevheridir. Madenleri elmas (1944 te 850.000 krat), demir (1.000.000 ton) ve altındır. Fransız Guinea'siyle Liberia arasındadır. Kuzeyi iyi havalı ve tepeliktir. Güneyi bataklıktır. 1788 de İngiliz ordusundan terhis edilen zencilere tahsis edilmek üzere İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Londrada melce bulan firari esirler de buraya yerleştirilmiştir. Hinterlanddaki himaye hükümeti 1896 da kurulmuştur. Halkı Müslümandır. 311 millik şimendiferi vardır.

m) Somaliland: Himaye hükümetidir. Merkezi Berbera (nüfusu 20.000) dır. İhracatı 800.000, ithalâtı 2.500.000 dolardır. İhraç maddeleri deri, zamk ve reçinadır. Aden körfezindedir. Bir iç yayladır. 1875 te İngiliz nüfuzu altına girmiş, 1884 - 1886 da yerli şefleriyle himaye esasları muahedelerle tesbit edilmiştir. Memleket 1940 ta İtalyanlar tarafından istilâ edilmişse de bir yıl sonra geri alınmıştır. İcraî ve teşrii kuvvet askerî vali tarafından tatbik edilmektedir. İdare tedricen tekâmül ettirilmektedir. Halkı Hıristiyandır. Memlekette üç milyon koyun, iki milyon keçi ve bir milyon deve vardır.

n) Güney Rhodesia'sı: Kendi kendini idare eden müstemlekedir. Merkezi Salisbury (nüfusu 52.000) dir. İhracatı 61.000.000, ithalâtı 38.000.000 dolardır. Başlıca ihracatı altın (yüzde 46), tütün, asbestos'tur. Zirai mahsulleri tütün (1943 te 17.000 ton), fıstık ve mısırdır. Madenleri altın (1944 te 593.000 avns), asbestos (57.000 ton), kömür, krom ve gümüştür. Memleket 1890 da, Cecil Rhodes'in başkanlığındaki İngiliz Güney Afrika şirketinin eline geçmiş, 1922 de halkın mesul bir hükümet istemesi üzerine kendilerine bu idare verilmiştir. Bölgede 45.000 fabrika işçisi vardır. Fabrikalardan 1942 de 23.000.000 kazanç temin edilmiştir. Hükümetin hususi başbakanı vardır .

o) Swaziland: Himaye hükümetidir. Merkezi Mbabane (nüfusu 1.600) dir. Dış ticareti bakımından Güney Afrika gümrük birliğine dahildir. Mahsulleri davar, deri, tereyağı, tütün, darı mısırdır. Madenleri kalay, asbestos ve altındır. Tranvaal'in güney doğusundadır. 1894 te Transvaal Cumhuriyeti himayesi altına girmiş, 1906 da İngiliz himaye devleti olmuştur. Burada yerli şefler, halka kendi usullerine göre adalet tatbik etmektedir.

p) Tanganyika: Milletler Cemiyeti mandasıdır. Merkezi: Darüsselâm (nüfusu

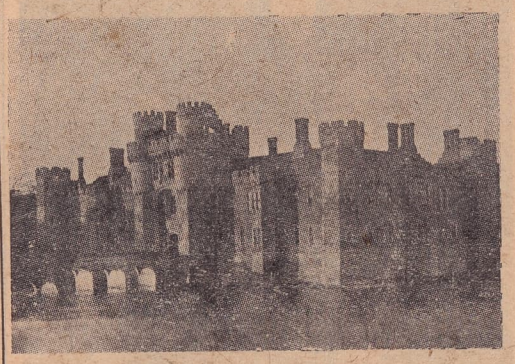

İngilterede aristokrasi: İngilterenin Orta Çağlardan kalma şatolarından

(75.000) dır. İhracat 13.500.000 sterlin, ithalât 5.500.000 sterlindir. Mahsulleri kenevir (100.000 ton), kahve, pamuk, fıstık, tütündür. Madenleri altın (1939 da 150.000 avns) kalay ve mikadır. Orman mahsulleri Arap zamkı, balmumu ve kerestedir. Bu memleket, Ruanda ve Urundi ile birlikte 1889 dan 1919 a kadar Alman müstemlekesiydi. Bu tarihte Milletler Cemiyeti tarafından İngiliz mandası altına verilmiştir. Nüfusu çok azdır. Keneviri çok kıymetlidir. Altı milyon sığırı vardır. 1.400 millik şimendiferi ve epey şosesi vardır. İdare şekli gittikçe demokratikleştirilmektedir.

r) Uganda: Himaye hükümetidir. Merkezi Entebbe (nüfusu 7.300) dir. İhracatı 23.000.000, ithalât 11.000.000 dolardır. İhraç maddeleri pamuk, kahvedir. Mahsulleri pamuk, kahve, şeker kamışı, kauçuk, çay, kenevirdir. Madenleri altın ve kalaydır. Victoria gölünün kuzey batısındadır. İngiliz himayesi 1894 te ilân edilmiştir. Yerli hükümetlere geniş nispette istiklâl verilmiştir. Bilhassa Bugandaların kabaka (kıral) larının parlâmentosu ve kabinesi vardır. Memlekette geniş yollar yapılmıştır.

s) Güney Afrika Birliği: Dominyondur. Meşhur şehirleri: Johannesburg (nüfusu 520.000) altın ve sanayi merkezi; Capetown (nüfusu 350.000) liman, teşrii meclis merkezi; Durban (nüfusu 260.000) liman; Pretoria (nüfusu 130.000) idare merkezi; Port Elizabeth (nüfusu 110.000) limandır. Para ünitesi Güney Afrika lirasıdır. Halk yüzde 21 Avrupalı, yüzde 69 Bantu; yüzde 8 renkli; yüzde 2,3 Asyalıdır. Dilleri ingilizce ve Afrikans dilidir. Dinleri yüzde 54 Holânda Protestanı; yüzde 17 Anglikan; yüzde 7 Metodist; yüzde 4,6 Katolik; yüzde 4,5 Musevi; yüzde 7 muhteliftir. Dünyanın en zengin altın ve elmas memleketi olan dominyonun Türkiyeninkine yakın yüzölçümü vardır. 1488 de memleket Bartholomé Diaz tarafından keşfedilmiş, 1663 te Felemenkliler tarafından iskân edilmiştir. İngilizler müstemlekeyi 1812 de işgal etmişlerdir. Bunun üzerine Felemenk aslından olan Boerler Orange Serbest Devletiyle Transvaal Cumhuriyetini kurmuşlardır. İngiltere bu idareleri kabul etmiştir. 1886 da Transvaal'de altın keşfedildikten sonra yerli idareler arasında anlaşmazlıklar olmuş ve netice olarak 1898 - 1902 Boer muharebesi başlamıştır. İngilizlerin galibiyeti üzerine Verechiging Muahedesi imzalanmış ve 1910 da Cape müstemlekesi, Transvaal, Natal ve Orange Devleti birleştirilerek bir dominyon kurulmuştur. Boer generali Botha ilk başbakan olmuştur. Birinci Dünya Savaşında bâzı yerliler Alman taraftarlığı yapmışlar, fakat dominyon İngiltere lehine harbe girmiştir. İki dünya harbinde de General Smuts'ın büyük hizmetleri dokunmuştur. İngilizler dürüst idareleriyle Boerlerin sempatisini kazanmışlar ve Mareşal Smuts İngiltere tarihinin en büyük komutanları arasına girmiştir. Güney Afrika Birliğinde on yıl için seçilmiş 44 üyeli bir senato, beş yıl için seçilmiş 153 üyeli bir mebuslar meclisi vardır. Dominyonla istişareden sonra, İngiltere tarafından tâyin edilen umumi vali millet meclisini ve senatoyu dağıtabilirse de seçim en aşağı beş senede bir yenilenmek mecburiyetindedir. Dört eyaletin seçilmiş eyalet meclisleri vardır. Memlekette tahsil 7 yaşından 16 yaşına kadar mecburi ve parasızdır. Dominyonda iklim tenevvüü çeşitli ziraate yol açmıştır. Kuzey batıda Akdeniz mahsulleri, Natal sahillerinde ve Güney Transvaal'de yarı sıcak iklim yiyecekleri yetişir. Senede üç milyon ton mısır, dört buçuk milyon ton da şeker kamışı alınır. 1942 de 10.000 fabrikada yarım milyon işçi çalışmıştır. 1940 ihracatı 34.000.000 İngiliz lirasına baliğ olmuş, 105.000.000 sterlinlik ithalâtın yüzde 37 si İngiltereden gelmiştir. Şimendiferleri güzelce organize edilmiş olup 13.251 mile baliğ olmuştur. Vitwatersrand ve Transvaal ocaklarından düyanın en mühim altınları çıkar. 1940 ta 1.874.593.973 İngiliz lirası kıymetinde altın çıkarılmıştır. Cape ile Orange Serbest Devleti hududundaki Kimberly mıntakasında kıymetli elmas ve kömür madenleri çıkmaktadır. 1943 te, maden istihsalâtı 36.000 ton asbestos; 23.000.000 ton kömür, 82.000.000 ton demir; 220.000 ton manganez; 41.000 avns plâtin, 1.335.000 avns gümüş; 1944 te bakır 25.000 ton; altın 12.228.000 avns; elmas 700.000 krattır.

ş) Güney Batı Afrikası: Mandadır. Merkezi Windhoek (nüfusu 11.000) dir. İhracat; 7.000.000, ithalât 3.500.000 sterlindir. İhraç maddesi kesilmiş hayvanlar, tereyağı ve elmastır. Madenleri elmas (1944 te 154.000 krat); vanadium (1944 te 425.000 ton), tungsten (1944 te 100 ton), kurşun, kalay, demir ve bakırdır. Portekizli kâşif Diaz tarafından Onbeşinci Yüzyılın sonlarında keşfedilmiş, 1884 te Alman müstemlekesi olmuş, 1915 te İngilizler tarafından zaptedilmiştir. Buradaki Almanların çoğu İngiliz tâbiiyetine geçmişse de gizli gizli nazi fikirleri taşımışlardır. Memlekette yarısı seçilmiş yarısı tâyin edilmiş bir teşrii meclis vardır.

t) Zengibar (Zanzibar): Himaye hükümeti (sultanlık) dir. Merkezi: Zengibar (nüfusu 45.000) dır. İthalât ve ihracat beş milyon dolardır. Mahsulleri yonca (15.000 ton), Hindistan cevizi ve kenevirdir. Memleket Zengibar ve Pemba adalarından mürekkeptir. 1890 dan önce sultanlığa İtalya Somalisi, Kenya ve Tanganyika da dahildi. 1890 da İngiliz himayesi altına girmiştir. Sultanın mühim salâhiyeti vardır. Onun başkanlığı altında bir icra heyetiyle nasbedilmiş teşrii meclisi bulunmaktadır. Zengibar dünya yonca mahsulünün yüzde seksenini temin eder.

V. Batı Yarıküresinde:

a) Bahamalar: Müstemlekedir. Merkezi Nassau (nüfusu 30.000) dur. İhracatı 340.000, ithalâtı 1.750.000 İngiliz lirasıdır. İhraç maddeleri domates, hasır şapka, limon, portakal, kenevir, sünger, istakozdur. Bahamalar 3.000 adadan mürekkeptir. Bunların 20 si meskûndur. Küba'nın kuzeyindedir. 1492 de Christophe Colomb tarafından keşfedilen adalar, Onsekizinci Yüzyılda korsan yatağı olmuştur. 1717 denberi İngiliz müstemlekesidir. Seçilmiş bir asamblesiyle tâyin edilmiş bir teşrii meclisi vardır. Halkının çoğu zencidir. Turistik ticareti ilerlemiştir.

b) Barbados: Müstemlekedir. Merkezi Bridgetown (nüfusu 15.000) dur. İhracatı 2.340.000, ithalâtı 3.000.000 sterlindir. İhraç maddesi şeker (135.000 ton) dir. Ada 1627 denberi İngilizlerin elindedir. Tâyin edilmiş bir teşrii meclisi ve 24 üyeden mürekkep seçilmiş bir asamblesi vardır. İngiltere veto hakkını muhafaza etmektedir. Nüfusu kesiftir (kesafet 1.200).

c) Bermuda: Müstemlekedir. Merkezi Hamilton (nüfusu 2.000) dur. İhracatı 320.000, ithalâtı 10.000.000 dolardır. İhraç maddeleri zambak kökü ve çiçeği; patatestir. 360 küçük adadan mürekkeptir. Onaltıncı Yüzyılda gemisi kazaya uğrıyan Bermudez isminde bir İspanyol tarafından bulunmuş, 1684 te İngiliz müstemlekesi olmuştur. Tâyin edilmiş icra ve teşrii komiteleri ve halk tarafından seçilmiş 36 kişilik bir asamblesi vardır. Burası 1940 ta 99 yıl için hava ve deniz üssü olarak Amerikaya kiralanmıştır.

d) İngiliz Guianası: Müstemlekedir. Merkezi Georgetown (nüfusu 75.000) dur. İhracat ve ithalâtı 20.000.000 dolardır. Mahsulleri şeker (132.000 ton), pirinç, Hindistan cevizi, kahve, kerestedir. Madenleri. boksit (1.000.000 ton), altın (36.000 avns), elmastır. Onyedinci Yüzyıl ortalarında Felemenkler tarafından iskân edilmiş, 1796 da İngilizler tarafından işgal ve Napoléon savaşlarından sonra ilhak edilmiştir. Vali bir icra heyeti tarafından yardım görmektedir. Meclisinin ekseriyeti seçime tabidir.

e) İngiliz Honduras'ı: Müstemlekedir. Merkezi Belize (nüfusu 16.700) dir. İhracatı 2.250.000, ithalâtı 4.000.000 dolardır. İhracat maddeleri şedar ve maun keresteleri, muz, şeker kamışı, portakaldır. Bu orta Amerika bölgesi 1662 de Jamaika oduncuları tarafından iskân edilmiş, 1871 de İngiliz müstemlekesi olmuştur. Yarı seçime tabi teşrii meclisi vardır. Müstemlekenin ekonomisi keresteciliğe bağlıdır.

f) Kanada: Dominyondur. Meşhur şehirleri: Montreal (900.000); Toronto (667.000), Vancouver (280.000); Winnipeg (220.000) buğday merkezi; Hamilton (170.000) demir, çelik merkezi; Ottawa

Iskoçyalı bir asilzade

(160.000) başkent, Quebec (150.000), Windsor (100.000) otomobil merkezidir. Para ünitesi Kanada dolarıdır. Halkı yüzde 50 İngiliz; yüzde 27 Fransız; yüzde 4 Alman; yüzde 2 Ukraynalıdır. Norveçli Leif Ericsson Kanada sahillerini Milâttan 1000 sene sonra keşfetmiştir. Kanada 1534 te Jacques Cartier tarafından Fransızlar hesabına işgal edilmiştir. Uzun yıllar bu vâsi memlekette İngiliz ve Fransızlar arasında balıkçılık dolayısiyle münazaalar devam etmiş, nihayet 1763 te Kanada İngiliz kontrolü altına girmiştir. İkinci Dünya Savaşında Kanada asker, yiyecek ve mühimmat bakımından ana vatana büyük hizmetler etmiştir.

Kanada İngilterenin 1867 deki Kuzey Amerika kanuniyle dominyon haline gelmiştir. Memleket 9 hükümetin federal bir surette birleşmesinden hâsıl olmuştur İcra kuvveti lâfzen, kıralı temsil eden genel valinin elindedir. Fakat hakikatte genel vali kabinenin tavsiyeleriyle hareket eder. Kanadada kaydı hayat şartiyle seçilmiş 96 kişilik bir senato ile, hükümetleri nüfuslarına göre temsil eden beş yıllık mebuslar meclisi vardır. Bu meclis 245 üyeden mürekkeptir. Kanunlar tatbik edilmek için, iki meclisten geçtikten sonra kıral namına genel vali tarafından tastik edilir. Dokuz hükümetten her birinin başında lâfzen dominyon hükümeti tarafından tâyin edilmiş, ikinci derecede valiler vardır. Fakat hakikatte icra kuvveti kabinenin elindedir. Dokuz hükümetten sekizinin birer teşrii asamblesi vardır. Quebec hükümetinde ise, bu meclisten başka, hükümetin tâyin ettiği âzadan mürekkep bir teşrii konsey daha bulunur. Her hükümetin kendine mahsus salâhiyetleri vardır. Meselâ maarif ve su kuvvetleri hakkında kanun yapmak salâhiyetleri gibi. Ziraat: Kanada bilhassa bir ziraat memleketidir. Toprağın yüzde 16 sı ekime tahsis edilmiştir. Çiftlikler küçük hisselere ayrılmıştır. Kanada dünyanın en çok buğday ihraceden memleketlerinden biridir. Buğday mahsulü en çok Manitoba, Saskatchewan ve Alberta'da temerküz etmiştir. Elma mahsulü Nova Scotia'da, Güney Quebec'de, ve Orta Ontario'da fazla yetişir. Şeker kamışı da gittikçe ehemmiyet kesbetmektedir. Bal istihsali de ehemmiyetlidir. 1943 te en mühim istihsaller: 5.000.000 ton arpa, 8.000.000 ton yulaf, 2.500.000 ton patates, 9.000.000 ton buğday. 1920 denberi hayvancılık Kanadada çok ilerlemiştir. Bu bakımdan Ontario ve Quebec birinci gelmektedir. 1943 te Kanadada 9.500.000 sığır, 8.000.000 domuz, 3.500.000 koyun, 3.000.000 at, 80.000.000 kümes hayvanı bulunuyordu. Kanadanın ticaret mahsulleri çok yer tutan neviden olduğu için, burada yol ve kanal sistemine çok ehemmiyet verilmiştir. Büyük göllerdeki kanallar gibi. İklim: Kanadanın iklimi çok mütenevvidir. Bilhassa batının dağlık kısımlarında iklim fazla değişir. Kuzeyde ağaç bitmiyecek kadar sert iklim vardır. Madenler: Kanadanın madenleri çeşitli mıntakalardan gelir. Dağlık kısımlarda birçok madenler olduğu gibi Quebec ve Manitoba'da bakır madenleri vardır. Kanada 1942 de 19.000.000 ton kömür, 300.000 ton bakır, 270.000 avns altın, 250.000 ton kurşun, 150.000 ton nikel, 10.000.000 varil petrol, 13.000.000 avns gümüş, üçyüzer bin ton kükürt ve çinko istihsal etmiştir. Kanadada 1.220.000 mil kare orman vardır. Burada kereste ve kürk ticareti çok ileridir. Kanada federal hükümetleri: Alberta, İngiliz Kolumbiası, Manitoba, Yeni Brunswick, Nova Scotia, Ontario, Prens Edward adası, Quebec, Saskatchewan'dır. Müstemleke tarzına yakın arazi: Güney Batı arazisi; Yokan'dır.

g) Falkland adaları: Müstemlekedir. Hayvancılığı meşhurdur. Balina avcılığı ilerlemiştir. İkinci Dünya Savaşında Stanley limanı mühim bir deniz üssü vazifesi görmüştür.

h) Jamaika ve tevabii: Müstemlekedir. Merkezi Kingston (nüfusu 110.000) dur. İhracatı 4.000.000 sterlin, ihracatı 5.500.000 sterlindir. İhraç maddeleri şeker (yıllık istihsali 150.000 ton), limon, portakal, muz, zencefil, kahvedir. Cuba'nın doğusundadır. Ada 1494 te Christophe Colomb tarafından keşfedilmiş, 1655 e kadar İspanya idaresinde kaldıktan sonra İngilizler tarafından iş-

gal edilmiştir. Burada 1944 te kabul edilen anayasa çok demokratik esasları havidir. Seçime tabi olan 32 kişilik mebuslar meclisiyle 32 kişilik bir senato ve beşi mebuslar meclisi tarafından seçilen 10 kişilik icra komitesi bu yeniliklerdendir. Bu ada 1940 da 99 sene için üs olarak Amerikaya kiralanmıştır. Turks adası Jamaika'ya tâbidir.

i) Lecward adaları: Müstemlekedir. Merkezi (Antigua) St. John's (n. 10.000) dur. İhracat ve ithalâtı bir milyon İngiliz lirasıdır. İhraç maddesi şekerdir. Federal ada gruplarından mürekkeptir. Kısmen seçime tabi teşrii meclisiyle tâyin edilmiş icra komitesi vardır. Her federal kısmın mahallî idaresi vardır. Antigua'daki üs 99 yıl için Amerikaya kiralanmıştır.

d) Newfoundland: Müstemlekedir. Dominyonluk stasüsü tehir edilmiştir. Merkezi St. John's (nüfusu 55.000) dur. İhracatı 99.000.000, ithalâtı 57.000.000 dolardır. Esaslı ihraç maddesi kâğıttır. Mahsulleri patates ve balık mahsulleridir. Madenleri demir (1944 te 500.000 ton), kurşun, çinko, bakır, altın, kireç ve gümüştür. Orman maddeleri kereste, kâğıt (250.000 ton), kâğıt hamuru (90.000 ton) dur. 1447 de John Cabot tarafından keşfedilmiş 1583 te İngiltereye ilhak edilmiştir. Fransa 1713 te Utrecht Antlaşmasiyle bu ilhakı kabul etmiş, bâzı balıkçılık imtiyazlarını muhafaza etmiştir. 1934 e kadar dominyon olan bu bölge, malî sıkıntı dolayısiyle, kendi arzusiyle, dominyonluğunu istikbale bırakmıştır. Bugün icraî ve teşriî kuvvet valinin elindedir. Kendisiyle, üçü Newfoundland'dan, üçü İngiltere hükümeti tarafından temin edilen 6 kişilik bir komisyon istişare etmektedir. 1941 de burada bulunan bâzı üsler Birleşik Amerikaya kiralanmıştır. Bu memleket denizlerinde morina balığı çoktur. Arazinin yarısından fazlası ormanlıktır. Milletlerarası Gander hava meydanı meşhurdur.

k) Trininidad ve Tobago: Müstemlekedir. Merkezi Port of Spain (nüfusu 100.000) dir. İhracatı 42.000.000, ithalâtı 60.000.000 dolardır. İhraç maddesi petroldür. Ziraat mahsulleri şeker (71.000 ton), kakao, Hindistan cevizidir. Madenleri petrol (1944 te 22.000.000 varil) ve asfalttır. Venezuela açıklarındadırlar. 1498 de Christophe Colomb tarafından bulunmuşlardır. 1797 de İngiliz idaresine geçinciye kadar İspanyolların elinde kalmışlardır. 1941 de buradaki 25.000 dönümlük arazi Amerikalılara üs olarak, 99 sene için kiralanmıştır. Hükümet merkezinde Pitch Lake'deki asfalt madeni dünyanın en esaslı kaynaklarındandır.

VI. Okyanusyada:

a) Avustralya camiası: Dominyondur. Meşhur şehirleri Sidney (1.400.000) liman, yün pazarı; Melbourne (1.200.000) yün ve buğday merkezi; Brisbane (400.000) sanayi merkezi; Adelaide (400.000) liman; Perth (270.000) batı limanı. Canberra (Kanberra) (12.000) hükümet merkezidir. Irk 75.000 yerli ırk mensubu, 30.000 Avrupalı olmıyan halk, mütebaki nüfusu Avrupalıdır. Din: Yüzde 39 Anglikan; yüzde 17 Katolik; yüzde 11 Presbyterian; yüzde 10 Methodist; yüzde 9 diğer dinler.

Avustralya en geç keşfedilen bir memlekettir. Felemenkliler 1606 da buraya ayak basmışlardır. 1738 de İngilizler ilk defa olarak Botany koyunda mahkûmlara mahsus bir istasyon kurmak suretiyle Avustralyaya yerleşmişlerdir. 1851 de Avustralyada altın bulunduktan sonra buraya muhacirler yağmıya başlamıştır. 1 ocak 1901 de 6 Avustralya hükümeti birleşerek bir Avustralya camiası teşkil etmiştir. Avustralya dominyonu her iki dünya savaşında İngiltereyi destekliyerek harbe çok asker göndermiş ve kahramanca çarpışmıştır.

Hükümet şekli: Avustralya 6 devletin birleşmesinden müteşekkil federal bir birliktir. Bu devletler, Yeni Güney Gal, Victoria, Queensland, Güney Avustralya, Batı Avustralya ve Tasmanya'dır. Bunlardan başka müstemleke nevinden bir idareye tabi Northern Territory (Kuzey arazisi) ile Capital Territory vardır. Avustralya anayasası Birleşik Amerika'nınkine benzer. Üç yıl için seçilmiş bir mebuslar meclisiyle altı yıl için intihabedilmiş bir senatosu vardır. 74 mebuslu olan birinci meclis, nüfusa göre seçilmiştir. Senatonun 36 âzasından, her devlet için 6 âzası vardır. Senato, mebuslar meclisiyle uzun müddet ihtilâf halinde bulunursa lâğvedilerek yeni intihap yapılır. İcra kuvveti lâfzan, kıral tarafından tâyin edilen genel valide ise de asıl mesul hükümet reisi başbakandır. Kabine milletler meclisine karşı mesuldür. Dominyon İngiltere tacına mânevi bir bağla bağlıdır. Avustralyadaki her devletin, İngiltere tarafından tâyin edilmiş birer valisi vardır. Bu valiler kabinenin direktifi altındadırlar. Her devletin iki teşriî meclisi vardır. Yalnız Queensland'ın bir millet meclisi bulunmaktadır. Northern Territory federal hükümetin kontrolü altında idare edilir. Her devletin kendisine mahsus bir adlî sistemi vardır. Federal adlî kuvvet genel vali tarafından tâyin edilmiş altı hâkimden müteşekkil federal âli mahkemededir.

Yüksek bir aile salonu

Maarif: Avustralyada ilk öğretim parasızdır ve hükümet tarafından temin edilir. 1939 da 9.940 hükümet okulunda 745.000 öğrenci, 1863 özel okulda 219.171; 94 teknik okulda 100.000, 122 ticaret okulunda 25.000, 8 üniversitede 14.236 öğrenci vardı. En eski ve en iyi üniversiteler Sydney, Melbourne ve Adelaide üniversiteleridir. Hayvanları ve hayvan mahsulleri: Avustralya dünyanın en fazla yün temin eden memleketidir. Memleketin yüzölçümünün yüzde 55 i yalnız meraya elverişlidir. Avustralyada (1944 te) 124.000.000 koyun, 14.500.000 sığır, iki milyona yakın domuz, 1.500.000 at vardır. Yılda 600.000 ton yün, 150.000 ton tereyağı çıkarılır. Peynir istihsali 36.000 tondur. Ziraate genel arazinin yüzde 20 sinden azı ayrılmıştır. En fazla toprak mahsulü buğdaydır. Zirai mahsullerle hayvan mahsullerinin yıllık geliri 700.000.000 dolardır. Endüstri: Avustralyada sanayi 1915 - 1940 da üç misli derecesinde artmıştır. Yeni Güney Gal en mühim sanayi merkezidir. Sanayi daha ziyade hayvan mahsulleri cinsindendir. Son zamanlarda ağır sanayide de ilerleme fazlalaşmıştır. 1943 te sınai müesseseler 2.500 e, işçiler 800.000 e, kazanç 350.000.000 dolara yükselmiştir. Ticaret: 1944-45 te ithalât, ihracat iki yüz yetmişer milyon dolardı. Avustralyanın en büyük müşterisi İngiltere dir. Tabiî durum: Avustralya, Birleşik Amerika büyüklüğündedir. Dünyanın en büyük adası olan bu memleket Britanya İmparatorluğunun beşte birini teşkil eder. Yüksek dağı ve geniş ormanı olmıyan Avustralyanın arazisinin büyük kısmı ziraate elverişsiz ovalardan ibarettir. Memleketin batı yarısı çöldür. Avustralyanın kuzeyde bulunan üçte biri sıcak bölgede, diğer kısımları mutedil güney iklimindedir. Madenler: Yılda maden geliri 132.000.000 dolardır. En mühim maden altındır. Güney Avustralyadan başka, kıtanın her tarafında altın vardır. 1943 altın mahsulü 750.000 avnstı. İkinci mühim maden kömür olup Sydney, Brisbane ve Tasmanya'da çıkar. Yılda ortalama 15.000.000 ton kömür istihsal edilir. Yalnız Güney Gal'deki Kırıktepe ocağı dünyanın en kıymetli gümüş - kurşun - çinko maden ocağıdır ve yılda 316.000 ton hasılât verirler. Diğer Avustralya madenleri manganez, bakır ve demirdir.

b) Fiji adası: Müstemlekedir. Merkezi Suva (16.000) dır. İhracatı 7.000.000, ithalâtı 11.000.000 dolardır. İhraç maddesi ham şeker yüzde 75 dir. Madeni: Altın (116.000 avns) dır. Fiji Sydney'in kuzey doğusunda 200-250 adadan mürekkep bir gruptur. Adalar 1874 te yerli hükümdar tarafından İngiltereye bırakılmıştır. Bir valisi, yarısı seçme, yarısı tâyin edilmiş teşriî bir meclisi ve bir icra heyeti vardır.

c) Gilbert ve Ellice adaları: Müstemlekedir. 1892 de İngiliz himayesine girmişler 1915 te ilhak edilmişlerdir. Müstemleke Batı Pasifik yüksek komiseri tarafından, bir komiser vasıtasiyle idare edilir. En mühim mahsulü Ocean adasında çıkan fosfattır (400.000 ton). İkinci Dünya Savaşı esnasında, kısmen Japonlar tarafından işgal edilen bu adaların içinde: Fanning, Washington ve Christmas adaları ile Phoenix grupu da dahildir.

d) Nauru adası: Mandadır. 1888 de Almanların eline geçen bu ada, Birinci Dünya Savaşından sonra Avustralya, Yeni Zelânda ve İngilterenin müşterek mandası altına verilmiştir. Solomon adalarının kuzey

Britanya Milletler Camiası (İngiltere İmparatorluğu)

AVRUPADAKİ TOPRAKLARI

Siyasi taksimat	Yüzölçümü (mil kare)	Nüfusu
Birleşik Kırallık:		
İngiltere	50.328	41.460.000
Gal	8.012	
İskoçya	30.405	5.006.700
Kuzey İrlândası	5.238	1.279.745
Man adası	221	49.308
Kanal adaları	75	93.205
Birleşik Kırallık yekûnu	94.279	47.888.958
Avrupadaki topraklar:		
İrlânda	27.137	2.989.700
Cebeltarık	2	20.399
Malta	122	279.178
Diğer topraklar yekûnu	27.261	3.289.277
Avrupa yekûnu	121.540	51.178.235

ASYADAKİ TOPRAKLARI

Hindistan (Hindistan ve Pakistan dominyonları birlikte)	1.581.410	388.997.955
Aden	112.000	600.000
Socotra	1.400	12.000
Bahreyn adaları	250	120.000
Kıbrıs	3.572	393.249
Seylân	25.332	5.312.548
Maldive adaları	115	79.000
İngiliz Malayası:		
Boğazlar idaresi	1.356	1.435.895
Federal Malay devletleri	27.540	2.212.052
Diğer Malay devletleri	22.070	191.497
Malaya yekûnu	50.966	3.839.444
İngilis Kuzey Borneosu	29.500	270.223
Burma	261.610	14.667.146
Burnei	2.226	30.135
Sarawak	50.000	490.585
Hong-Kong ve arazisi	391	1.071.893
Filistin (manda)	10.429	1.568.664
Asya yekûnu	2.129.201	417.452.842

AFRİKADAKİ TOPRAKLARI

Güney Afrikası Birliği (Dominyon):		
Cape	277.169	3.635.100
Natal	35.284	2.018.000
Orange Serbest hükümeti	49.647	790.800
Transvaal	110.450	3.535.100
Güney Afrikası Birliği yekûnu	472.550	9.979.000
Güney Batı Afrikası (manda)	317.725	316.765
İngiliz Güney Afrikası:		
Basutoland	11.716	660.650
Bechuavaland	275.000	265.756
Kuzey Rhodesia'sı	290.320	1.385.106
Güney Rhodesia'sı	150.333	1.453.000
Swaziland	6.705	156.715
İngiliz Güney Afrikası yekûnu	734.074	3.921.227
İngiliz Doğu Afrikası:		
Kenya (müstemleke ve himaye hükümeti)	224.960	3.940.469
Uganda himaye hükümeti	93.381	3.930.724
Tanganyika (manda)	360.000	5.499.739
Nyasaland	37.374	1.684.194
İngiliz Doğu Afrikası yekûnu	715.715	15.055.126
Zanzibar himaye hükümeti	1.020	250.000
Somali himaye hükümeti	68.000	345.000
İngiliz Batı Afrikası:		
Nigeria	372.764	21.329.328
Cameroon (manda)	34.081	868.637
Altınsahili	91.643	3.962.692
Togoland (manda)	13.041	391.473
Sierra Leone	27.699	1.672.000
Gambia	4.068	199.520
İngiliz Batı Afrikası yekûnu	543.296	28.423.650
İngiliz - Mısır Sûdanı	969.600	6.342.477
Ascension adası	34	169
St. Helena adası	47	4.710
Tristan da - Cunha	12	165
Seychelles adaları	156	32.150
Mauritius adası ve mülhakatı	720	420.861
Afrika yekûnu	3.822.949	65.091.300

KUZEY AMERİKASINDAKİ TOPRAKLARI

Siyasi taksimat	Yüzölçümü (mil kare)	Nüfusu
Kanada (dominyon):		
Alberta	255.285	796.169
İngiliz Columbia'sı	366.255	817.861
Manitoba	246.512	729.744
New Brunswick	27.985	457.401
Novo Scotia	21.068	577.962
Ontario	412.582	3.787.655
P. Edward adası	2.184	95.047
Quebec	594.860	3.331.882
Saskatchewan	251.700	895.992
Yukon	207.076	4.914
Kuzey Batı arazisi	1.304.903	12.028
Kanada (dominyon) yekûnu	3.690.410	11.506.655
Newfoundland	42.734	310.000
Lbrador	110.000	4.716
Kuzey Amerikası yekûnu	3.843.144	11.811.371

ORTA AMERİKADAKİ TOPRAKLARI

İngiliz Hondurası	8.867	62.512
Orta Amerika yekûnu	8.867	62.512

BATI HİNT ADALARINDAKİ TOPRAKLARI

Bermuda adaları	19	33.925
Berhama adaları	4.404	68.846
Barbados adası	166	202.588
Jamaica adası	4.450	1.237.063
Calco ve Turk adaları	226	5.300
Cayman adaları	104	6.182
Leeward adaları	727	100.497
Windward adası	821	265.715
Trinidad adası	1.864	546.088
Tobago adası	116	25.358
	12.897	2.491.562

GÜNEY AMERİKASINDAKİ TOPRAKLARI

İngiliz Guinesi	89.480	364.694
Falkland adaları ve Güney Georgiası	5.618	2.804
Güney Ameriya yekûnu	95.098	367.498

AVUSTRALYADAKİ TOPRAKLARI

Avustralya (dominyon):		
Yeni Güney Gali	309.433	2.893.656
Victoria	87.884	2.010.927
Queensland	670.500	1.075.787
Güney Avustralyası	380.070	627.490
Batı Avustralyası	975.920	489.691
Tasmania	26.215	247.379
Kuzey arazisi	523.620	5.220
Başkent arazisi	939	14.691
Avustralya (dominyon) yekûnu	2.974.581	7.364.841
Papua arazisi	90.540	338.822
Yeni Guine (manda)	93.000	668.871
Yeni Zelânda (dominyon)	113.315	1.631.414
Batı Samoası (manda)	1.133	62.391
Nauru (manda)	8	3.460
Avustralya yekûnu	3.272.577	10.069.799

OKYANUSYADAKİ TOPRAKLARI

Fiji müstemlekesi	7.083	240.641
Tonga adası (himaye)	269	40.097
Gilbert ve Ellice adaları	180	32.038
İngiliz Solomon adaları	12.460	94.000
Yeni Hebridler	5.700	54.530
Pasifikteki diğer adalar	60	300
Okyanusya yekûnu	25.692	461.606

UMUMİ YEKÛN

Kıtalar ve bölgeler	Yüzölçümü	Nüfusu
Avrupada	121.540	51.178.235
Asyada	2.129.201	417.452.842
Afrikada	3.822.949	65.091.300
Kuzey Amerikasınla	3.843.144	11.811.371
Orta Amerikada	8.867	62.512
Batı Hint adalarında	12.897	2.491.562
Güney Amerikasında	95.098	367.498
Avustralyada	3.272.577	10.069.799
Okyanusyada	25.692	461.606
UMUMİ YEKÛN	13.331.965	558.986.725

doğusundadır. Burada yılda bir milyon ton-luk fosfat istihsal edilir.

e) Yeni Guinea: Mandadır. Merkezi Raboul'dur. İhracatı 11.000.000, ithalâtı 4.000.000 dolardır. Madenleri altın (280.000 avns), bakır ve demirdir. Güney Doğu Yeni Guinea'nın kuzey kısmı, Yeni Britanya, Yeni İrlânda adalarını muhtevi olan Bismark takımadaları ve Amirallik adaları ve Kuzey Solomon adaları ile birlikte 1919 da Milletler Cemiyeti tarafından Avustralya Dominyonu mandasına verilmiştir. Buralarda yerliler bilvasıta hükümet sürerler. Avustralya genel valisi bu adaların idaresinden mesuldür. Japonlar buraları kısmen işgal etmişlerse de İngiltere 1943 te bunların ilerlemesini durdurmuştur. Adaların çoğu Müttefiklerin Filipin adalarına gitmeleri için atlama taşı vazifesi görmüştür. Manda memleketlerinden senede bir milyon ton şeker kamışı ile bir milyon ton buğday çıkar.

f) Yeni Hebrid: İngiliz - Fransız müşterek idaresindedir. Merkezi Vila'dır. İhracatı 600.000 dolar (hemen hepsi Fransaya), ithalâtı 600.000 dolar (yüzde ellisi Avustralyadan, yüzde 26 sı Fransadan) dır. İhraç maddeleri: Hindistan cevizi, kakaodur. Bu idare şekli 1914 te teessüs etmiştir. Adalılar 1940 ta plebisit neticesinde De Gaulle Fransası tarafını iltizam etmişlerdir. İdare Pasifik'teki İngiliz ve Fransız yüksek komiserlerinin gönderdikleri mümessiller vasıtasiyledir.

g) Yeni Zelânda: Dominyondur. Meşhur şehirleri: Auckland (deniz üssü, 200.000), Wellington (merkez, 180.000), Christchirch (hububat ve hayvan merkezi, 120.000), Dunedin (dokuma, donmuş et merkezi. 66.000) dir. Irk yüzde 95 Avrupalı; yüzde 5 Maoridir. Avustralyanın 1.200 mil doğusundadır. Birçok küçük adaları da muhtevidir. İtalya büyüklüğünde olan adalar, 1642 de Felemenk gemicisi Tasman tarafından keşfedilmiş ve isimlendirilmiştir. 1814 de buraya gelen İngilizler, bir Fransız iddiasının önüne geçmek için 22 ocak 1840 ta memleketi ilhak etmişlerdir. Yeni Zelândaya istiklâl 1852 de, parlâmento sistemi 1856 da, anayasa 1870 te, dominyon statüsü 26 eylûl 1907 de verilmiştir. Adada 1853 te altın bulunmuştur. Yeni Zelânda anavatan olan İngiltereye Boer muharebesinde ve iki dünya savaşında asker göndererek büyük yardımlar yapmıştır. Bu dominyonda İngiltereyi, kıralın Yeni Zelânda hükümetiyle müşavereden sonra, gönderdiği genel vali temsil eder. Memleketin iki meclisi vardır. 36 âzalık teşrii konseyin âzaları, kabinenin tavsiyesiyle genel vali tarafından 7 sene için tâyin edilir. 80 âzalık mümessiller meclisi üç yıl için halk tarafından intihabedilir. Kabine, meclisteki altı çoğunluk partisi arasından seçilir. Yeni Zelânda birtakım eyaletlere ve diğer tâli taksimata ayrılmıştır. Askerî hizmet 1940 ta mecburî yapılmıştır. Maarif: İlk tahsil mecburî, parasız ve lâiktir. Tahsil mecburiyeti 7-15 yaşlar arasındadır. Dinî özel okullar hükümet programına uymak mecburiyetindedir. Maori'lerin yarısı hükümet okullarına, yarısı yerli köy okullarına devam etmektedir. Yeni Zelândadaki içtimaî güvenlik teşkilâtı, maaş ve gelirlerden yüzde 5 vergi alarak ihtiyarlık, hastalık, işsizlik, annelik, dulluk, yetimlik, fakirlik ve kötürümlük maaşı sistemi kurmuştur. Bundan bütün Yeni Zelândalılar istifade eder. Mera memleketi olan Yeni Zelânda, dünyanın en büyük et, yün, tereyağı, peynir ihracatçısıdır. Memlekette 33.000.000 koyun, 4.500.000 sığır, 250.000 at vardır. Yün istihsali 165.000 ton, tereyağı ihracatı 100.0000.000, peynir ihracatı 80.000.000 kilodur. Çayır otundan sonra, en mühim toprak istihsali buğdaydır. 650 fabrikada 120.000 işçi 550.000.000 dolarlık iş görmektedir (yılda). En mühim sanayi hayvan mahsullerine aittir. Memlekette birçok sıcak kaplıcalar ve güzel gayzerler vardır. Maden mahsulleri 3.000.000 ton kömür, 150.000 avns altın, 3.000 avns gümüş; tungsten, sünger taşı, manganezdir. Yeni Zelânda'da su kuvvetleri fazladır. Auckland ve Campbell adalariyle birçok büyüklü küçüklü adalar Yeni Zelândaya tabidir.

h) Batı Samoa adaları: Mandadır. Merkezi Apia'dır. İhracatı 300.000 dolar, ithalâtı 600.000 dolar. Mahsulâtı: Hindistan cevizi, kakao, muz, sıcak memleket meyvaları,

Croquet oynıyan asılzadeler

kauçuktur. 1889 da adalarda Alman, İngiliz ve Birleşik Amerika bir üçlü himaye sistemi kurmuş, İngiltere 1800 de çekilmiştir. Nihayet Yeni Zelânda kıtaları, 1914 te adaları işgal etmiş ve Birinci Dünya Savaşından sonra bunların mandasını almıştır. İdare teşrii bir konseyle istişarî bir yerli konsey vasıtasiyle tatbik edilir.

i) Papua: Müstemlekeye yakın idaredir. Merkezi: Port Moresby'dir. İthalât ve ihracatı 1.500.000 dolardır. İhraç maddeleri altın, kauçuktur. Madenleri altın (34.000 avns) ve bakırdır. Yeni Guinea'nın güney doğu köşesiyle birtakım adalardan mürekkeptir. İngiltere idaresine 1888 de geçmiş, daha sonra Avustralya kontrolüne bırakılmıştır. Japon işgalinden sonra 1942 de tekrar Avustralya tarafından geri alınmıştır. Avustralya genel valisinin tâyin ettiği mümessil, nasbedilmiş bir teşrii konseyle birlikte memleketi idare eder.

j) Solomon adaları: Himaye hükümetidir. Yeni Guinea'nın doğusundadır. Birçok adalardan müteşekkil olan bu grup İngiliz himayesi altına Ondokuzuncu Yüzyılın sonlarında girmiştir. İkinci Dünya Savaşı esnasında Müttefikler burada mühim deniz zaferleri kazanmışlardır. Burada yerli devlet yoktur. İdare bir komiserle bir istişare konseyi tarafından tatbik edilir. En mühim mahsulü Hindistan cevizidir.

k) Tonga (Dost adalar): Bu Polinezya yerli kırallığı, 1899 da bir İngiliz - Alman anlaşmasiyle Britanya himayesine girmiştir. Yerli kıraliçe bir İngiliz acentesiyle istişare ederek memleketi idare eder. 22 âzalı yerli teşriî meclis kısmen seçim, kısmen tâyin suretiyle teşkil edilir. En mühim mahsulü Hindistan cevizi ve muzdur.

(Bakınız: Britanya muharebesi; Aylık Ansiklopedi, sayfa 5, İkinci Cihan Savaşında Türk - İngiliz Antlaşması 17, İngiltere de anane ve parlâmento ve seçim ve partiler ve liderler 498, Hindistan 620, İngiltere Bankası 628, Kıbrıs 1144, İngiliz donanması 1207).

(K. S. A)

MANNERHEİM, GUSTAVUS CHARLES, BARON — (1867) «Mannerhaym okunur» Finlânda mareşali ve bu memleket cumhurbaşkanlarından. Aslen İsveçli bir aileye mensuptur. 4 mayıs 1867 de Abo kontluğunda Vikans kasabasında doğdu. Fredrikshamn'da Finlânda küçük subay birliğinde öğrencilik ve Helsingfors (Helsinki) üniversitesi derslerini takibettikten sonra St. Petersburg (Leningrad) da Nikola süvari mektebine girdi ve 1889 da buradan çıkınca onbeşinci zırhlı süvari alayına alemdar oldu. 1890 da muhafız şövalyeler alayına kabul edilerek 1900 de yüzbaşılığa yükseltildi. Kısa bir müddet saray emrinde kaldıktan sonra süvari subaylar okulu öğretim birliği şefliğine tâyin edildi.

Rus - Japon savaşında Elliikinci süvari alayında yarbay rütbesiyle hizmet etti ve savaştaki yararlığından dolayı 19 şubat 1905 te albaylığa yükseltildi.

O savaştan sonra genel kurmayca Türkistan ve Kuzey Çine gönderilen tetkik heyeti başkanlığına geçirildi. Bu vazife ile 6 temmuz 1906 da hareket etti; maceralarla dolu bir seyahatten ve ancak yirmi yedi ay sonra Japonyaya da uğrıyarak Rusyaya döndü. Tetkik raporunu doğrudan doğruya imparatora verdi.

Bundan sonra Onüçüncü mızraklı süvari alayının komutasını ve 1910 da da tuğgeneral rütbesiyle hassa mızraklı süvari alayı komutasını aldı. 1912 de imparatorun yaverliğine tâyin edildi ve 1914 te müstakil bir muhafız süvari birliğinin başında Birinci Dünya Savaşına girdi.

Birliği başka üç süvari alayı ve iki süvari bataryasiyle takviye edilen Mannerheim daha 16 ve 17 ağustos 1914 günlerinde düşman gerisindeki parlak harekâtiyle kendini gösterdi. 18 şubat 1915 te Onikinci süvari tümeninin başına geçirildi. Bu tümendeki hizmetleri takdir edildiğinden 1917 mayıs başında Altıncı süvari kolordusunun komutanlığı verildi. İhtilâli takibeden Rus ordusundaki inhilâl başladığı zaman işte bu kolordu başında bulunuyordu. Bununla beraber daha birçok aylar orduda kaldı ve Bolşevikler iktidarı ele alınca cepheden ayrılarak doğduğu eyalete döndü. Olup

bitenlerden pek az haber aldığı için Petrograd (Leningrad) dan geçerek General A. Niessel'in komutasındaki Fransız askerî heyetine mülâki oldu ve bu heyetten memleketinin hazin durumunu öğrendi.

Finlândada mutedil bir hükümet bağımsızlık ilân etmiş, Fransa ile İngiltere tarafından tanınmıştı. Fakat bolşevikleşmiş Rus kıtaları ve bahriyelileri açıkça silâh ve mühimmat verdikleri komünis'leri tutuyorlardı. Bunlara karşı kurulan sivil mukavemet birliklerini biri siyasi, öteki askerî iki komite idare ediyordu. Mannerheim askerî komitenin başına geçti. Helsinki ve Rus garnizonları etrafında kızıllar günden güne kuvvetlenince Fin hükümeti, başkentinden ayrıldı. Mannerheim karargâhını Botnia körfezinde Vaasa'ya nakletti. Buradan bir taraftan deniz yoliyle Isveçle, bir taraftan da demiryollariyle Finlânda içerileriyle temas edebiliyordu.

Mareşal Mannerheim

Mannerheim kıtaları her yaştan ve her sınıftan gönüllülerle Çar ordusunun Finlândalı bâzı subaylarından ve Çarlığa kinlerinden dolayı Alman ordusunda savaşmış Finlândalılardan ibaretti. Bu kıtalar, 27 ve 28 ocak 1918 de beş Rus garnizonunu mağlûbettiler ve beyazların mânevi kuvvetlerini pek yükselten mühimmat ele geçirdiler.

Ladoga gölünden Botnia körfezine uzanan bir hatta kadar Finlândanın bütün güney kısmı kızılların elinde idi. Mannerheim bu hattın yabancı yardımı olmadan yarılacağı, Fin hükümeti ise aksi kanaatte idi. Hükümet Almanyadan yardım istedi; fakat Mannerheim 15 mart 1918 den itibaren taarruza geçti. Kızılları püskürttü, cepheyi yardı ve Tampere'de 12.000 kızılı çevirdi. Bunlar 5 nisanda teslim oldular. Böylelikle, General von der Goltz'un komutasında ve ayın 3 ünde Hangoe'ye çıkmıya başlıyan Alman kıtalarının müdahalesine vakit kalmadan ilk büyük muvaffakıyet kazanıldı. Bununla beraber Almanlar, Mannerheim küllî kuvvetleriyle 20 nisanda Karelia'da Viipuri (Viborg) istikametinde taarruz ederken, kızılları Helsinki'ye doğru püskürtmekte Finlilere yardım ettiler. 28 nisanda Viipuri ve Karelia alındı. 10 mayısta kızılların son dayanağı İni kalesi düştü ve dahilî harb sona erdi.

Almanlar Finlânda ve Baltık memleketlerinde kalmak istiyorlardı. Fakat naip ilân edilen Mannerheim, galibiyetleri gerçekleşmiye başlayınca Müttefiklere yanaştı. Londra ve Parisin emriyle Almanlar 15 aralık 1918 de Finlândadan ayrıldılar.

General Mannerheim meşrutiyet ilânından sonra naiplikten çekilerek yalnız ordu başkumandanı olmayı tercih etti. 1919 da Finlânda cumhurbaşkanına yazdığı açık bir mektupta, o zaman Estonya'da Petrograd'a karşı harekette bulunan General Yudeniç'in beyaz ordusiyle işbirliği edilerek Bolşeviklere karşı tekrar mücadele tavsiyesinde bulundu, fakat kabul edilmedi. Fakat Rus tehlikesini daima göz önünde tutarak orduyu tanzim ve takviye etti; "Mannerheim hattı" adını alan müdafaa hattını hazırladı. Bunda haksız olmadığını Rusların 1939 daki taarruzları açıkça gösterdi. 30 kasım 1939 da Sovyetlerin harb ilânı üzerine Mareşal Mannerheim Fin ordusunun başkomutanlığını üzerine aldı. Ryti'nin istifası üzerine de 1944 yılının 1 ağustosunda cumhurbaşkanı oldu ve 1945 senesi ilkbaharında ayrıldı. Sıhhi vaziyeti dolayısiyle Parise gitti ve sonra tekrar memlekete döndü.

(Ali Belir)

ÜLSER (ULCÈRE) — Deride veya boş organların içini örten pembe deride bir parçanın hayatını kaybederek düşmek suretiyle bıraktığı boşluğa ülser denir. Ülser, basit "yara" dan başka bir şeydir. Sağlam bir deri veya pembe deride kesici, eritici bir vasıta tesir ederek bir parça kaldırabilir, bu bir yaradır. Ülser ise sağlam veya hastalıklı bir deride bir kısmın beslenmesine ait hayatî bir hâdise cereyan ettikten sonra açılan yaradır. Ülser, çok sathî olabileceği gibi derinleşip bir yanardağ ağzı şeklinde oyulan ve daha derindeki doku tabakalarına kadar yayılarak sert bir kütle teşkil edenleri de vardır.

Varis ülseri

Ülseri muhtelif sebepler yapar: 1) Mekanik bir tesirin bir noktaya mütemadi tahriş yapması: Ayakkabının aynı noktadan deriyi vurması, sargı, protezlerin daimi ezmeleri gibi. 2) Yakıcı kimyevi cisimler: Bunlar ekseriya derinin açık kısımlarına, yüze ve ellere tesir ederler. Kimyahanede, sanayi müesseselerinde çalışanların uğradıkları profesyonel ülserler, kaza ülserleri, intihar için yakıcı cisimler içenlerin ağız ve hazım borularında, midelerinde hâsıl olan ülserler bu gruptandır. 3) Fizik âmillerden başta güneş olmak üzere, röntgen ışınları, sıcak ve soğuğun deriye tesiri de ülser yapar. Sıcağın tesiriyle hâsıl olan ülserlerin en bol şeklini "yanıklar" da görürüz. 4) Bâzı intan hastalıkları da ülser yapar: Frengi, verem bunların başındadır; deride, ağızda; mide - barsakta bu menşeden olma pek çok ülserler görülür. 5) Bâzı urlar başlangıçlarında ülser yaparlar: Yüzdeki deri kanserleri gibi. Bâzı urların da bir zaman büyüdükten sonra üzerlerinde ülser hâsıl olur; sarkom ve kanserleri örten deride ülser olması gibi...

Deride kanser ülseri

Deride görülen ülserler arasında en meşhur olanı "bacak ülseri" dir. Bacak ülserleri, varisli insanlarda bacakların iç ve ön yüzlerinde, tek veya iki taraflı, bir veya birkaç tane olarak teşekkül eder. Varisten dolayı ayağın siyah kanının lâyıkı veçhile yukarıya çıkamaması, ayağın derisinde, etlerinde ve hattâ kemiklerinde bozukluklar vücuda getirir. Deri beslenemez. En ufak bir sebeple hâsıl olan bir sıyrık, bir çatlak süratle ülser haline geçer. Aynı sebepler devam ettiği için bu ülserler kapanmaz, yıllarca devam ederler. Bilhassa meslekleri ayakta durmayı icabettiren vatman, bekçi, satıcı gibi insanlarda çokluk görülen bacak ülserleri, işin içine biraz da pislik karışırsa enfeksiyona da uğrar, ihtilâtlar açarlar. Bacak ülserlerinin bir kısmı da frengiden olur. Bir diğer kısmı şeker hastalığında ve streptokok tesiriyle hâsıl olurlar. Bacak ülserleri bermutat

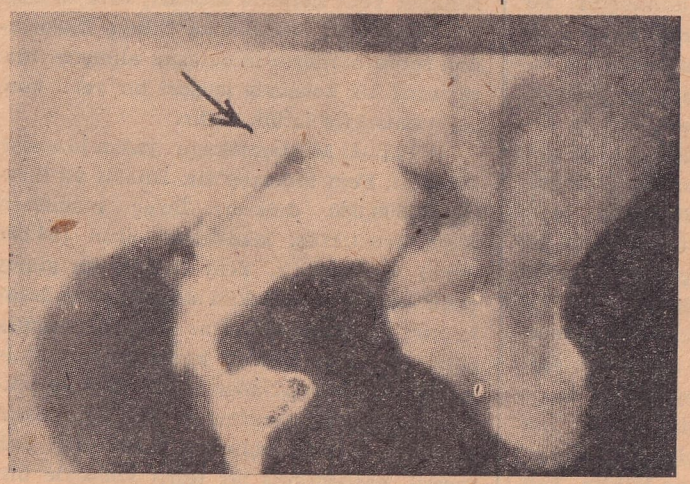

Bir mide ülserinin röntgende görünüşü

40 - 60 yaşlar arasındaki erkeklerin hastalığıdır. Kadınlarda nadirdir ve daha ziyade çok çocuk doğuranlarda görülür. Bacak ülserleri; istirahat, temizlik, sebebin bertaraf edilmesi ile tedavi edilirler. Lüzumunda ameliyat ile ülser çıkarılıp yerine başka yerden alınan parçalarla gref yapılır. Gene bacaklarda, sıcak memleketlerde görülen bir ülser daha vardır ki sprillerden ileri gelir. Tıpkı ağızdaki Vincent ülserleri gibi.

Müköza ülserleri, mide, ince ve kalın barsakta, ağızda, burunda, rahimde olabilirler. Bunlar arasında verem,frengi gibi iki esas hastalığa, kansere ve daha başka sebeplere bağlı olanlar vardır.

Hiç şüphesiz; ülser deyince başlı başına hatıra gelen bir hastalık da mide onikiparmak barsağı (duedénum) ülserleridir. Son zamanlarda pek çok görülen bu ülserin sebebi, teşhisi ve tedavisi artık herkesi alâkadar etmektedir. Bu hastalık 1829 da Fransız Cruveilhier tarafından tanınmış ve tarif edilmiştir. Erkekten çok kadında ve 20 - 40 yaşları arasında görülür. Sebebi: Mide ve onikiparmak barsağı ülserlerinin hakiki sebebi malûm değildir. Bâzı ailelerin birkaç ferdinde görülmesine nazaran ailevi bir hassasiyet, ırsî bir istidat kabul etmek mümkündür. Son zamanlarda birçok müellifler "ülser tipi" kabul etmişlerdir ki, bunlarda vagos sistemi fazla faal, mide ifrazatı fazla asittir. Böylece hazır olan bir zemin üzerinde mide müközasında hâsıl olan bir intan damarları tıkayarak bir müköza parçasını düşürüp ülseri açar telâkkisi hâkimdir. Âraz ı: Mide ülserlerinde ağrı, mide suyunda kanama, kusma gibi mühim belirtilerle meydana çıkar. İleri devrelerde ülser yeri kapanır, fakat kalan nasır bir darlık yaptığından hasta midedeki gıdasını barsağına geçiremez, yani gıda alamaz. Gittikçe zayıflar, ölüme kadar gidebilir. Mide - onikiparmak barsağı ülserlerinin yerini, vaziyetini en iyi teşhis edecek vasıta, röntgendir. Bu ülserler mütemadi olarak küçük kanamalarla ağızdan veya makattan kan verirler. Bunun dışında bazan da büyük kanamalar yaparlar ki bu, korkulacak bir ihtilâttır. Bundan başka delinme, kansere tahavvül etme ve darlık yapma gibi mühim ihtilâtları daha vardır Mide ülseri, verdiği ıstırap, yaptığı ihtilâtlar, tedaviye rağmen nüks göstermesi bakımından ehemmiyetli bir hastalıktır. Yıllarca sürer ve sık sık hayatı da tehdideder.

Tedavi: Tıbbi ve cerrahi olarak iki safhadır; yeni ülserler rejim (mide ifrazını arttırmıyan gıdalar), alkalen (asiditeyi tadil için) ve atropin cinsinden ilâçlar (vagos sinirini susturmak için) ile tedavi edilir. Bâzı ülserler bir veya iki devre tedavi ile kapanır, sönerler. Fakat nüksü daima beklenebilir. Tedaviye inadeden, ihtilâtlar yapan ülserler ameliyat edilir. Ameliyat; ülseri ve ülser yapan mıntakayı geniş olarak çıkarıp geri kalan mide parçasını ince barsağa yeniden dikmekten ibaretir.

(Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan)

VANDENBERG, ARTHUR H. — (1884) Amerika Birleşik Devletleri Âyan Meclisi Dışişleri Encümeni başkanı olan Vandenberg, muhakkak devrimizin en mühim şahsiyetlerinden biridir. Eğer bugün Amerikan dış siyaseti gerek Demokrat ve gerekse Cumhuriyetçi partiler tarafından destekleniyorsa bu hayırlı işin en başlıca unsurlarından biri de muhakkak bu, Cumhuriyetçi siyaset adamıdır. Byrnes'ün uzlaşıcı, yatıştırıcı siyasetini de Demokrat Senatör Conally ile birlikte desteklekten sonra şimdi General Marshall'ın azimkâr siyasetini ve Başkan Truman'ın doktrinini (Bakınız: Aylık Ansiklopedi, say-

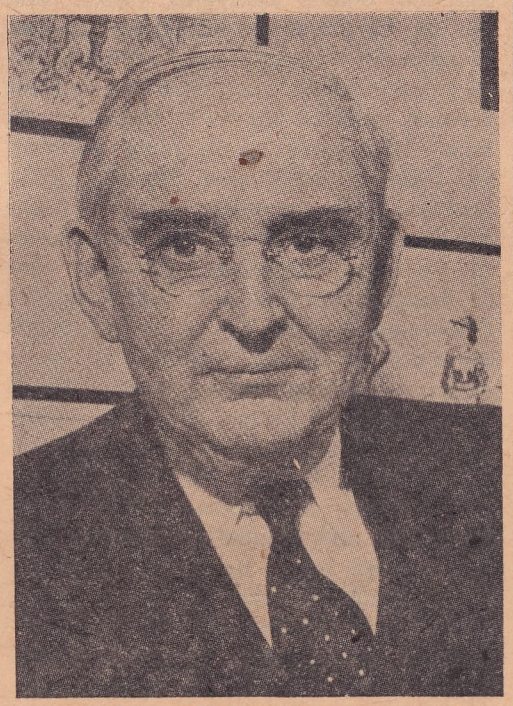

Arthur Vandenberg

fa : 1091) aynı hızla ve belki de daha inanmış bir şekilde destekliyen Vandenberg 1884 yılının martında Michigan eyaletinin Grand Rapids denilen kısmında dünyaya gelmiştir. Gerek baba ve gerekse ana tarafı aslen Holândalıdır ve bilhassa ana tarafından daima Cumhuriyetçi Parti saflarında bulunmuş kimselerin sulbünden gelmektedir. Büyük babası Cumhuriyetçi Partinin 1860 ta New Yorkta yaptığı büyük kongrede Abraham Lincoln'ü cumhurbaşkanlığına namzet olarak seçenler arasındaydı.

Vandenberg ailesi vakti ve hali yerinde bir aile olduğu halde 1893 teki malî buhranda Vandenberg'in babası iflâsa yakın bir duruma düşmüş ve Vandenberg küçük yaşlarından itibaren hayatını kazanabilmek için çalışmıya mecbur kalmıştı. Bunun için, sırasiyle bakkal çıraklığı, bisküit fabrikasında memurluk ve şehir gazetesinde muhabirlik yaptı. Bu arada da mektebe gidiyordu. Gazetede sekreterliğe yükseldiği sırada Michigan Üniversitesinin hukuk kısmından da mezun olmıya çalışırken hastalık yüzünden mektebi bırakmak zorunda kaldı. Fakat gazetecilikte ilerlemesi durmadı. 1906 yılında gazetenin başyazarı oldu ve oradan da kolaylıkla evvelâ mahallî politika hayatına, eyalet politikasına ve en nihayet te "büyük politika" tâbir edilen mücadeleye girişti. Vandenberg uzak görüşlülüğü, belâgati ve insiyaki hassaları sayesinde siyasette de çabuk yükseldi; çok geçmeden kendisine Cumhuriyetçi Parti mahfillerinde iyi bir nam yaptı ve nihayet 1920 de ölen bir üye yerine Âyan Meclisine seçildi ve o zamandanberi de seçilmekte devam etti. Vandenberg Cumhuriyetçi Partinin son seçimlerde kazanması üzerine Âyan Meclisi Dışişleri Encümeninin başına geçti.

San Francisco'da toplanan konferansta Birleşmiş Milletler Anayasasına Amerika namına imza koyan, Paris Konferansında Molotov'la muvaffakıyetle mücadele eden ve Truman Doktrinine kuvvetle müzaheret eden Vandenberg bugün Amerikanın en popüler adamlarından biridir. Bir aralık 1948 seçimlerinde Cumhurbaşkanlığına namzet olacağı söylenmişse de kendisi bu söylentiyi kati olarak yalanlamıştır.

(Altemur Kılıç)

VEFA ERKEK LİSESİ — Geçmiş devirlerin yüksek okullara öğrenci yetiştiren yegâne kaynağı sayılacak derecede eski bir tarihe malik olan Vefa İdadisi, bugün Vefa Erkek Lisesi olarak millî eğitim hayatımızdaki önemli yoluna başarılarla devam etmektedir. Kuruluş tarihi en eski 1872 olarak tesbit edilmiştir. O halde bu irfan müessesesi bugün yetmiş beş yaşını doldurmuş bulunuyor. İlk kuruluşundaki gaye Mektebi Mülkiye (Siyasal Bilgiler Okulu) ye öğrenci yetiştirmek, bu suretle Osmanlı İmparatorluğu idare mekanizmasının muhtaç bulunduğu idareci, hariciyeci, maliyeci gençleri bu yolda hazırlamaktı. Bu bakımdan Vefa İdadisi, Mülkiye Mektebinin orta öğretim sınıflarını ihtiva eden bir okuldu. İlk binası bugün Eminönü Halkevine ait olan ve eski Türk Ocağı sayılan kısımdı. Daha sonra Sultan Mahmut türbesinin yanı başında, İmparatorluğun son yıllarının Maarif Nezareti hizmetini görmüş ve bugün Belediyenin İktisat Müdürlüğü şubelerini kucaklamış bulunan binaya nakledildi. Daha sonra da bugün İstanbul Birinci Kız Ortaokulunun işgalinde bulunan yere taşındı. Fakat büyük ödevlerle görevlendirilmiş bir müessesenin böyle zaman zaman yer değiştirmesi hoş görülmedi. Ona esaslı bir yer arandı. Nihayet Mütercim Ömer Rüştü Paşanın konağı olan bugünkü binasına taşındı ve adı "Mektebi Mülkiye İdadisi" iken semtine uygun düşsün diye bir kelime ilâvesiyle "Vefa Mülkiye İdadisi" olarak böylece tarihin içinden doğdu. Bu tarih 1881 dir.

Son bina, bugünkü durumunda değildi; zaman zaman tamir gördü, ilâveler yapıldı. Şimdi binanın sağında ve solunda görülen pavyonların yerinde ağaçlıklı bahçeler, arabalık ve ahırlar vardı ve hepsi ahşaptı. Bunlar yıktırılarak bir tarafına kütüphane, diğer tarafına da bâzı salonlarla beraber bir de cami ilâve edildi. Konağın üst bahçelerinde yüzyıllar görmüş büyük çınarlar, nefis meyva ağaçları vardı. Ne yazık ki

Vefa İdadisinin o zaman başında bulunan vefasız eller, acımadan ve titremeden bu ağaçlara baltalar indirdi. Şimdi o bahçeler, boş avlulara çevrilmiş duruyor.

İkinci Meşrutiyet ve Hürriyet inkılâp-

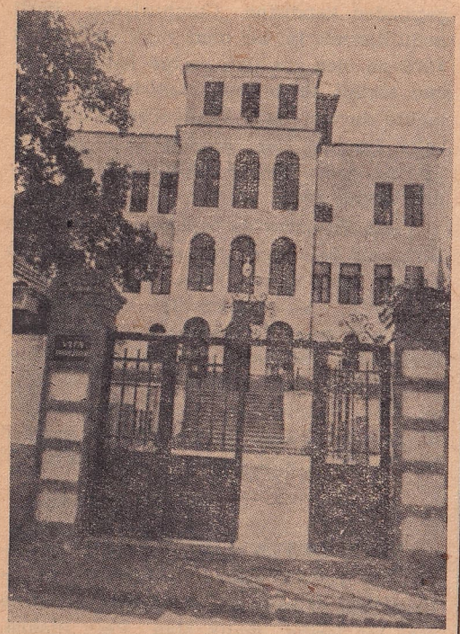

Vefa Lisesi binası

larını Vefalılar bu binada idrak ettiler. 1910 da İstanbulda büyük bir yangın oldu. Evsiz, barksız kalanlar sokaklarda yattı kalktı. Felâket birçok aileleri darma dağın etti. İşte o zaman Vefa İdadisi, isminin de verdiği bir vecibeyi yerine getirdi. Kapısını ardına kadar yangın felâketine uğramış olanlara açtı, onları koynunda barındırdı. Bu sırada mektebin adı da "Vefa Sultanisi" oldu. Ve tekrar taşındı. Şimdiki İstiklâl Lisesinin Şehzadebaşında işgal ettiği binaya geçti. 1913 te Vefa Sultanisini tekrar eski yerine iade ettiler. Fakat Balkan Harbi gelmiş çatmış, Çatalcaya kadar ilerlemiş olan düşmanın top sesleri, İstanbuldaki evlerin camlarını sarsmakta, şehri derin bir teessür ve düşünceye sevketmiş bulunmaktaydı. Birçok Vefalı gençler, vatan vazifesine koştular.

Okulun izcilerinden bir grup

Sınıflar gittikçe tenhalaştı. Koşan, oynıyan, haykıran gençlik böylece cephelere döküldü. Bir daha onları ne gören oldu, ne onlara raslıyan bulundu. Bunlar büyük savaşlarımızın mukaddes şehitleridir. Okul bu devrede hastane oldu. Hükümet merkezine her taraftan yaralılar gelmiye başladı. Vefa Sultanisinin hocaları hasta bakıcı oldular, yaraları sardılar, hastalara yardım ettiler, yaralıların pansımanlarını yaptılar. Okul bugünkü İstanbul Kız Lisesinin Cağaloğlundaki yerine göç etti. Orada bir yıl kaldı. Fakat burada İstanbul Sultanisi ile derslere başlamak zorunda kaldı. Bu binanın alt katı Vefa Sultanisine, üst katı İstanbul Sultanisine verildi. Gülhane hastanesinde İstanbulda mevcut sultani öğrencileri arasında yaralılara sargı bezi hazırlama kurslarında gönüllü çalışan gençler içinde Vefalılar birinciliği kazanarak pek çok sargı bezi hazırlayıp cephelere gönderdiler.

Vefa Sultanisi bu arada pek mühim şahsiyetler yetiştirmekte idi. Okulu idare edenler içinde bugün herkesin saygısını kazanmış mühim şahsiyetler vardır. Okulun ilk kuruluşunda hizmetleri görülen muallim Ali Nazima Efendi merhumu, Hacı Rakım Efendi merhumu ilk hamlede saymak mümkündür. Vefa İdadisinin ilk müdür muavinleri içinde Tanin başyazarı ve İstanbul milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın'ı, iktisat profesörlerinden maliyeci Aynizade Hasan Tahsin'i zikretmek gerektir. Bu nurlu müesseseden yetişenler içinde İstanbul Üniversitesinin değerli rektörü Ordinaryus Profesör Sıddık Sami'yi, bugün Tıp Fakültesi cildiye profesörü ve halen Afgan üniversitesi rektörü Doktor Hasan Reşat'ı, İstanbul Hukuk Fakültesi müderrislerinden Profesör Ahmet Samim Gönensay'ı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi felsefe ordinaryus profesörü Şekip Tunç'u, eski İstanbul Darülfünunu rektörü Profesör İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nu, İktisat Fakültesi profesörlerinden Abdülhak Yörük'ü, profesör Münim Mustafayı, Edebiyat Fakültesinden Profesör Ali Nihat Tarlan'ı, Güzel Sanatlar Akademisi profesörlerinden Ali Hikmet'i, Tıp Fakültesi profesörlerinden Zeki Ragıp'ı derhal hatırlamak ve hatırlatmak kabildir.

Vefa Sultanisi böylece fikir sahasında da büyük değerler yetiştirmiş oldu. Cağaloğlu Birinci Kız Ortaokulu binasında iken adı Vefa Lisesine kalbedilen bu kıymetli irfan ocağı, mezunlarının ısrariyle tekrar eski binasına geldi. Vefa büyükleri burada genel bir toplantı yaparak aralarındaki birlik ve beraberliği daima yaşatacaklarına söz birliği ettiler. Fakat biraz sonra İstanbul Kız Lisesine yer bulunamadığından tercihan Vefa Lisesi binasına kızlar, Cağaloğlundaki küçük kız ortaya Vefa Lisesi üçüncü defa nakledildi ve ortaokul haline indirildi. Bu vaziyet tam üç yıl sürdü. Vefa Ortaokulundan çıkanlar o sırada gurup halinde İstanbul Erkek Lisesine geçtiler. Vefa mezunları faaliyete geçerek Vefanın tarihiyle uygun olmıyan bu ortaokula indiriliş keyfiyetini protesto ettiler. Bu sırada okul semtiyle ve ismiyle hiç alâkası olmıyan bir yere - Kadırgada Eski Dişçi Eczacı Okulu binasına nakledildi. 1890 da inşa edilmiş olan bu bina 1925 yılında okul olarak kullanılmamak kararıyle çürüğe çıkarılmış iken şimdi Vefa Ortaokulu oluyordu.

Okul idaresi, bu binayı mecburen biraz tamir etti. Üst katta öğrencilerin bulunmasına mimarlar katî surette muhalefet ettiler. Vekâlete yazıldı. Nihayet Vekâlet, Vefa Lisesinin ikiye bölünmesini muvafık gördü ve orta kısmının Kadırgada, lise kısmının "Bezmi âlem" denilen şimdiki İstanbul Kız Lisesinin olduğu yerde öğretime devamını emreyledi. Kadırgadaki okulun hali feciydi. Zira tamirata rağmen tahta aralıklarından gökyüzü görülüyor, döşemeleri çatlaklıklarını muhafaza ediyor.

Okul öğrencileri bir gezintide

sağ, sol taraflarında diğer hocaların ders takrirleri birbirini ihlâl edebilecek derecede zayıf camekânlarla ayrılmış bulunuyordu. Bugüne kadar her yıl hiç olmazsa ortalama yüz kadar mezun veren ve tarihi eski olan bir müesseseye reva görülen bu cefadan Vefalılar çok müteessir olmuşlardı. Kadırga muhiti daha ileri giderek tarihi bir ismi değiştirmek üzere teşebbüse geçti. "Kadırga" ismini Vefanın yerine ikame etmek istediler. İşte o zaman Vefa Lisesi tarihe karışmak üzereydi. Bunun üzerine Vefalılar harekete geçtiler. Genel bir toplantı yaparak bir heyet seçtiler. Okul mezunlarından muallim Nizamettin Efe, muallim Saim, muallim Kemal, muallim Mustafa ve daha birkaç genç Vefanın 553 mezununa teker teker mektup gönderdiler. Vefanın eski yerine geçmesini ve tam bir lise olmasını istediler. Çok uğraşıldı; bir heyet Ankaraya gitti, Vekâlet vaadetti, bilhassa Bay Kemal Gedeleç (Cumhurbaşkanlığı eski genel sekreteri) bu teşebbüse büyük müzaheret gösterdi. Müjde telgraflarla her tarafa bildirildi. Okul hem eski yerine geldi, hem de tam bir lise oldu. Artık Vefa Lisesi sevgilisine kavuşmuş bir insan gibi bulunduğu binayı sıkı sıkı elinde

Vefalı sporcular

tutuyor ve yurda büyük insanlar yetiştirmek hususundaki tarihî vazifesinde devam ediyor.

Bu münasebetle Vefa Lisesinin tarihinde büyük hizmetleri görülen müdürleri saymak lâzım gelirse merhum Saffet Ceylângil'i, merhum Âkıl'i, merhum Nadir'i,

daha sonra müdür Sadi, Salim, Mustafa Sabri'yi, Muallim Cevdet'i, Mustafa Reşit'i, Hidayet Bey merhumu, Osman Horasanlı'yı, tarihçi Nimet'i, ve nihayet şimdiki müdür Rifat Necdet Evrimer'i göstermek faydalıdır.

Yetiştirdiği öğrenciler arasında değerli doktorlarımızdan dahiliye ve mide mütehassısı Doktor Mehmet Kâmil Berk'i, cildiyeci Hasan Reşat'ı, Abdülhak Adnan'ı, Ordinaryus Profesör Operatör Kâzım İsmail Gürkan'ı, dahiliyeci Doktor Ekrem Şerif Egeli'yi, Doktor Muzaffer Şevki'yi, dahiliyeci ve halen Kocaeli milletvekili Doktor Fâzıl Şerafettin Bürge'yi, bevliyeci doktor ve milletvekili Ahmet Segil'i, gene doktorlarımızdan Ahmet Hamdi'yi, Kemal Osman Uzsan'ı, Rıza Önver'i, İbrahim Münif Denker'i, Hüsami Dilek'i, Albay Doktor Mümtaz'ı, Doktor Hayri (Bakırköy Askerî Hastahane mütehassısı) yi, Sudi Cavit Ural (Haydarpaşa Askerî Hastahane mütehassısı) ı, Doktor Bahattin Ziya Atakam'ı sayacağımız gibi; sahne hayatına hediye ettiği öğrenciler arasında aktör Şadi merhumu, Doktor Emin Beliğ'i, Ertuğrul Sadi Tek'i göstereceğiz. Resim sahasında da Şeker Ahmet Paşa, merhum Şevket Dağ, Elif Naci (İslâm Eserleri Müzesi müdürü) sayılabilir. Geçen haftalarda dünyaya gözlerini kapayan, Cumhuriyet gazetesinin foto muhabiri merhum Namık Görgüç te bu müessesenin kıymetli evlâtlarındandır. Vefa Lisesi basın âlemine de büyük değerler yetiştirmiştir. Başta Hüseyin Cahit Yalçın olmak üzere Peyami Safa, Âsım Us, Server İskit (Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü İstanbul Bölgesi müdürü ve Aylık Ansiklopedi sahibi), Şevket Rado, Hasan Bedrettin Ülgen, Yusuf Ziya Ortaç (milletvekili ve mizah gazetelerinin sahibi), Cemalettin (Gece Postası ve Son Telgraf muharrirlerinden) bu meyanda hatırlanabilir.

Eski Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, Tahsin Öz (Topkapı sarayı müzesi müdürü), Ahmet Demir (Denizli valisi) de Vefa Lisesinde okudukları gibi bugün siyasi hayata karışmış veya ayrılmış olan birçok kimseleri bu okulun mensupları ve mezunları olarak zikretmek mümkündür. Mühendis ve mimarlar içinde İstanbul Telefon Başmüdürü Niyazi ile, Ekrem Ayverdi, Vasfi Gürer, Nejat Nuri, Muammer ve Ziya gibi değerli fen adamları da bu okulun fikir mahsulleridir.

Bugünkü liseye gelince: Edebiyatta, kıymetli edip Rifat Necdet Evrimer, Samih Kuman (Eskişehir Lisesi eski müdürü), Nüzhet Köksal, Selma Emir, tarihte değerli tarihçi ve İstanbul Ansiklopedisi sahibi Reşat Ekrem Koçu, İsmail Yaver, Nimet Dikmen ve kıymetli muallim ve sporcu Vefanın en eski mensup ve mezunu Saim Turgut Aktansel (Saim Ağabey); coğrafyada Sabri Ergin, Vildan Aka, matematikte Turan Tanin, Muhittin Erev, İbrahim Hakkı Sayan, Fethi Doğanlarlı, fizikte Osman Habip Gence, Niyazi Akkaya, İbrahim Özek, kimyada Vasfi Ültare, Vicdani Ataseven, Ahmet Perin, tabiiyede Hilmi Tezcanlı, Makbule Çoker, Lebip Konuksever, Eşref Gürsoy; fransızcada Muzaffer Esen, Kemal Günhan, Gültekin Tarım, Zeki Ürçam; ingilizcede Hakkı Ilgaz; almancada Fehmi Tuna; felsefede Nurettin Topçu, Cevdet Sezer; beden terbiyesinde Zeynel Akandere, Necati Ayken; askerlikte Celâlettin Altıntaş, Sadettin Yunter, Kâmil Şansal; muhasebe ve kitabette Kenan Atala bulunmaktadır.

Vefa Lisesinde 650 öğrenci vardır. Okul yatılı değildir. Sınıflarının adedi on altıdır. Okulda klâsik dillerden ayrıca lâtince ve yunanca da okutulmaktadır. Okulun müdürü Rifat Necdet, başmuavini Lebip, yardirektörleri Necati, Zeynel ve İsmail Yaverdir. Okulun klübüne iyi bir kaynak teşkil eden zengin bir spor varlığı göze çarpar. Basketbol - voleybolda ikincilik ve birincilik almış takımları, futbolda okullar şampiyonasında iyi neticelere erişmiş takımları vardır. İzciliği de bilhassa geçmiş yıllarda daha kuvvetli idi. Okul kooperatifi ve öğrenci teşkilâtı mevcuttur.

Vefa, liseler içindeki eskiliği, canlılığı, ve tarihî mevkii ile ilk hatırlanacak müesseselerimizin başında gelenlerdendir.

(Samih Nafiz Tansu)

ALKOL (ALCOOL) — Karbonlu hidrojenlerin, hidrojenleri yerine hidroksil (—OH) grupları gelmesiyle teşekkül eden organik cisimlere «alkol» umumi adı verilmektedir. Alkoller; türedikleri karbonlu hidrojenlerin adlarına göre adlandırılırlar. Meselâ:

Karbonlu hidrojenler (isimleri, formülleri)			Alkollerin iki türlü isimleri, formülleri	
Metan	CH_4	→	CH_3—OH	Metil alkol veya metanol
Etan	C_2H_6	→	C_2H_5—OH	Etil alkol veya etanol
Propan	C_3H_8	→	C_3H_7—OH	Propil alkol veya propanol
Bütan	C_4H_{10}	→	C_4H_9—OH	Bütil alkol veya bütanol

Fakat sadece alkol denince münhasıran etil alkol (C_2H_5—OH) anlaşılır. Zira pek eski zamanlardanberi malûm olan bu alkol, ilk devirlerdenberi çeşitli milletlerin kullandıkları türlü türlü içkilerin de esas maddesidir. Dünyanın her tarafına yayılmış bulunan milletler – birbirlerinden habersiz olarak – çeşitli içkiler yapmışlar ve bunları içmişlerdir. Yalnız Kuzey ve Güney Amerikasındaki yerliler ile Afrikanın güney mıntakalarında yaşıyan Hotantolar ve Büyük Okyanustaki adalarda bulunan kabîleler, alkollü içkiyi ancak Avrupalıların bu memleketlere yayılmasından sonra öğrenmişlerdir.

Alkollü içkinin bulunması, eski bir Hint efsanesine göre, şöyle olmuştur: Varuna ve Sura adlı ilâhlar sarhoşluk veren içkiyi ihtiyar bir ağacın kovuğunda bulmuşlardır. Bu kovukta yağmur sulariyle ıslanmış meyvalar bulunuyordu. Yağmur suyu ile ıslanmış olan meyvalar tahammür ederek alkollü içki hâsıl olmuştur. Hint efsanesinde yer alan bu olayı bugün dahi görmek kaabildir. Elma, armut ağaçlarından düşen olgun meyvaların; ağaçlar altındaki su birikintilerinde, tahammür ettikleri sık sık görüldüğü gibi hurma çiçeklerinin kırık veya zedelenmiş saplarından sızan şekerli suların yağmur damlalariyle karışarak yaprak köşelerinde biriktiği ve zamanla tahammür ederek alkollü içkiye tahavvül ettiği pek eski devirlerdenberi bilinmektedir.

Muhtelif memleketlerde çeşitli meyvaların sularını tahammür ettirerek hazırlanan içkilerdeki alkolü (etil alkolü) ayırmak usulü meşhur Razî (850 - 923) tarafından keşfedilmiştir. Rey şehrinde doğmuş olan ve devrinin tanınmış hekimlerinden bulunan Razî «Elhavi» isimli 32 ciltlik eserinde alkolün şaraptan damıtma (taktir) yoliyle nasıl elde edilebileceğini kaydetmiştir. Şarabı damıtarak elde ettiği ve yanma kabiliyetinde bulunduğunu gördüğü bu akıcı (seyyal) sıvıya (mayie) Razî «elküûl» ismini vermiştir ki bugün bütün dünyada kullanılan «alkol» adı bu kelimeden türemiştir.

Etil alkole «ispirto» da denir. İspirto kelimesi halk arasında çok kullanılır; alkol ve bilhassa «etanol» tâbiri daha ziyade ilim çevrelerinin malıdır. İspirto yani etil alkol, etanol (formülü C_2H_5—OH) 78,5 santigratta kaynıyan, su gibi renksiz, kendisine mahsus kokulu ve akıcı bir sıvıdır. Tutuşunca renksiz bir alevle yanar. Hava ile karışık alkol buharı kıvılcım temasında infilâk eder (Bu hassasından faydalanılarak motörlerde benzin yerine kullanılmaktadır). Alkol su ile her nisbette karışır; suya çok haristir. Havanın rutubetini dahi cezbeder. Alkolün yoğunluğu (kesafeti) sıfır derecede 0,802 ve + 15 derecede ise 0,794 tür. Alkol birçok cisimleri eritmek özeliğine maliktir.

Alkol (ispirto) çeşitli içkilerin bileşiminde (terkibinde) muhtelif nisbetlerde bulunur. Boza, şıra, tükenmez gibi içkilerde yüzde 4 e (ve hattâ bâzı şıralarda yüzde 6 ya) kadar; meyva şaraplarında yüzde 5-11 kadar; Bordo şaraplarında yüzde 7-12; Burgonya şaraplarında yüzde 11-12; şampanyada yüzde 10-13; İtalyan şaraplarında yüzde 10; Madera şarabında yüzde 15; Mosel şaraplarında yüzde 8-11; Ren şaraplarında yüzde 8; Macar şaraplarında yüzde 8-9; Porto şarabında yüzde 17; rakılarda yüzde 40-50; konyakta yüzde 40-70; rom (şeker fabrikalarının artıkları olan melâs'ın tahammür mahsulünün damıtılmasiyle hazırlanan içki) da yüzde 40-90; cin (ardıç rakısı) de yüzde 42-55; viski (arpa, çavdar ve mısırın tahammür mahsulünün damıtılmasiyle elde edilen içki) de yüzde 40-70; kirş (kiraz rakısı) te yüzde 45; vermutta yüzde 14-16; birada yüzde 3-5, likörlerde yüzde 20 den fazla; kokulu şaraplarda yüzde 18-23 alkol bulunur. Gıda Nizamnamesi hükümlerine göre şıralarda

yüzde 4 ten fazla alkol bulunmamalıdır. Sofra şaraplarında en ziyade yüzde 10; tatlı şaraplarda yüzde 14; likör şaraplarında yüzde 16-22; Mistel şaraplarında yüzde 18-23; kokulu şaraplarda yüzde 18-23 nisbetinde alkol bulunmalıdır. Aynı nizamnameye göre biralardaki alkol miktarı yüzde 3 ten az olamaz. Rakılarda alkol nisbeti yüzde 40-55; likörlerde ise en az yüzde 20 olmalıdır.

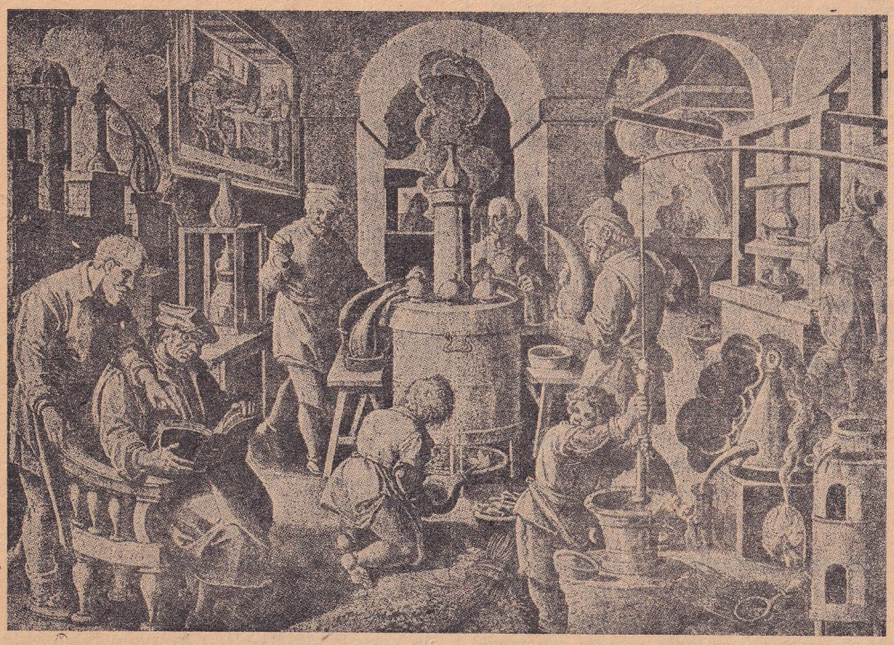

Onaltıncı Yüzyılda bir damıtma (taktir) salonu
(İptidai damıtma aletlerini gösteren bu resim 1570 te Joh. Stradanus tarafından çizilmiştir)

Bundan başka alkolün, sanayide pek mühim rolleri vardır. Bu arada sirke ruhu; eter, asetik ester; etilen ve türevleri; etil ester; karınca asidi; bütirik asit; süt asidi; benzoik asit; ftalik asit imalâtının ana maddesi alkol olduğu gibi meyva esansları da alkolle yapılır. Parfümöri ve lâk sanayii de çok miktarda ispirto kullanır. İspençiyari ve tıbbi müstahzarlar imalâtında, meyvaların muhafazasında, sınai önemi pek büyük olan kimyevi maddelerin elde edilmesinde ve kristalizasyonunda büyük mikyasta alkol sarfolunmaktadır. Alkolün, etil klorür, dietil sülfat, etil tolüol sülfat bileşikleri sentetik kimya endüstrisinde alkillemek için kullanılmaktadır. D.D.T. imalâtının ilk maddesi olan kloral'in hazırlanması için; kloroform, iyodoform; fülminat imali için de alkol sarfedilmektedir. Nitro sellüloz ve suni ipek sanayii; sinema filmleri, fotoğraf pelikülleri ve sellüloit imalâtı da çok miktarda alkole muhtaçtır.

Motörlü vasıtaların inkişafı, petrol kaynakları bulunmıyan medeni memleketleri ciddi surette düşündürmüş; benzin yerini tutabilecek maddeler aramıya sevketmiştir. İspirto (alkol) da motörlerde benzin yerine kullanılacak maddeler arasında ele alınmış ve Birinci Dünya Savaşından sonra bu yoldaki çalışmalar günden güne hızlanmıştır. Alkolün motörlerde akaryakıt olarak kullanılabilmesi için; tamamen susuz (alcool absolue = alkol absolü) olması gerekmektedir. Alkolle işliyen ilk motörlü vasıtalar 1901 - 1902 yıllarında Paris ile Rouen ve Roubaix şehirleri arasında tertibolunan yarışlarda görülmüştü. Yüzde yüz alkolle işliyen motörlerle teçhiz edilmiş otomobiller mezkûr yarışlarda 70 kilometre sürat temin etmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı, benzin yerini tutabilecek maddeler aranmasını günün konusu haline getirdiğinden bilginler her imkâna baş vurdukları gibi alkolün motörlerde kullanılması konusu üzerinde de önemle durmuşlardır. Bir kilo alkol yandığı zaman 6.400 kalori hâsıl olur. Halbuki bir kilo benzin yanınca 10.500 kalori elde edilir. Bu rakamlara göre ispirto ile işliyen bir motör benzinle işliyenden - hemen bir misli - daha fazla akaryakıt sarfedecektir. Yani bir litre alkolle ulaşılacak mesafe, bir litre benzinle alınabilecek yolun yarısı kadar olacaktır. Bu bakımdan alkolle işliyecek motörlerin akaryakıt depoları benzin ile işliyen motörler şeklinden daha büyük (hemen hemen iki misli) olması lâzımdır. Diğer taraftan bir kilo alkolün buhar haline gelmesi için 225 kalori lâzım olduğu halde bir kilo benzini buharlaştırmak için sadece 76 kalori kâfi gelmektedir. Alkol suya haris bir cisim olduğu için kolaylıkla sulanmakta ve motörlerde kullanılmaz hale gelmektedir. Bu mahzurlardan başka alkol; motör silindirleri içinde yanar ki - az miktarda dahi olsa - asetik asit teşekkül ettiğinden; nazik kısımların yıpranmasına sebebolmaktadır. Bu sebeplerden dolayı alkol, motörlü vasıtalarda benzin ve benzol ile karıştırılarak kullanılmaktadır. Benzin kaynaklarından mahrum ve alkol istihsaline elverişli ham maddelere malik olan memleketlerde kullanılmakta olan akaryakıt karışımlarının bileşiminde yüzde 13-16 alkol; yüzde 10 benzol ve yüzde 74-77 benzin bulunmaktadır. Bu sayede yüzde 23-26 nisbetinde benzin tasarrufu temin edilmektedir. Alkol istihsalâtı bakımından geniş imkânlara sahip bulunan yurdumuzda da benzin tasarrufuna yarıyan mezkûr usulün tatbiki faydalı olacaktır.

Alkolün ilk istihsal şekli şekerli meyva usarelerini tahammür ettirdikten sonra damıtma yoliyle ispirtoyu ayırmaktır. Glükoz, früktoz, maltoz gibi altı karbonlu şekerler, tahammür (fermentation) neticesinde alkolle karbon dioksit gazına ayrışırlar:

$$C_6H_{12}O_6 \longrightarrow 2\,C_2H_5 \cdot OH + 2\,CO_2$$

glükoz alkol karbon dioksit

Altı karbonlu şekerleri ihtiva eden çeşitli meyvaların fermantasyonu ile türlü türlü şaraplar ve bunların damıtılmasından çeşitli rakılar ve diğer içkiler imal olunmaktadır.

Alkollü içkiler imaline yarıyan meyvalardan saf ispirto ihtihsali pahalıya malolacağından sanayiin büyük mikyastaki alkol ihtiyacını daha ucuz ham maddelerden tedarik zarureti hâsıl olmuştur. Bu maksada varmak için karbon hidrat sınıfında bulunan dekstrin, nişasta ve sellüloz gibi büyük molekküllü maddelerin moleküllerini parçalıyarak fermantasyona elverişli şekerler haline getirmek yolu takibedilmiştir. Bu çalışmaların sonunda patates, mısır, arpa, buğday, yulaf ve emsali nişasta ihtiva eden maddelerden ucuz alkol istihsali kaabil olduğu gibi ahşap imalât kırıntılarındaki sellülozdan da odun şekeri ve odun ispirtosu imali taammüm etmiştir. Bu metotlardan başka sentez usulü ile asetilen ve etilen karbonlu hidrojenlerinden de saf alkol imal edilmektedir. Asetilen karpit üzerine su dökmekle elde edildiğine ve karpit hazırlanması için de kireç taşlarının kok ile elektrik fırınlarında ergitilmesi (izabesi) kâfi geldiğine göre alkolün kireç taşlariyle kömürden elde edilmesi sağlanmış demektir. Bütün bu keşiflerin saiki alkole muhtaç olan kimya sanayiine ve son zamanlarda ehemmiyet kesbe-

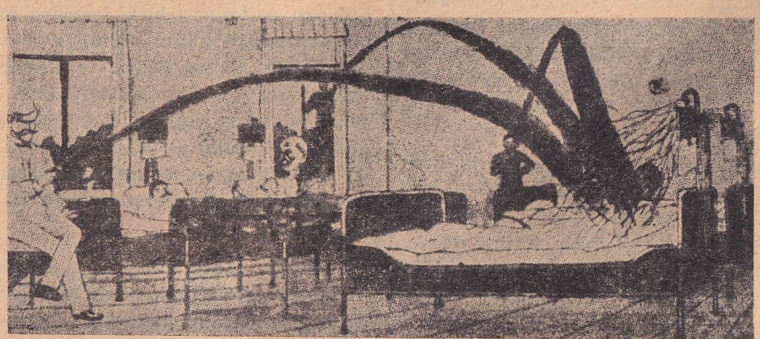

Bir dekorasyon ressamının sarhoşluk halinde iken gördüğü hayaller

den motörlü vasıtalara ucuz alkol sağlamaktır. Bu itibarla keyfe mahsus alkollü içkilerle ekonomik alanda kullanılan alkolü birbirinden ayırdetmek lâzımdır. Halbuki 4250 sayılı İspirto ve İspirtolu İçkiler İnhisarı Kanununda bu nazik ve millî ekonomi bakımından pek önemli nokta dikkate alınmamıştır. Kimya sanayiimizin inkişafı bahis konusu olduğu şu sıralarda alkol meselesinin de etraflıca incelenmesi; millî ekonominin kalkınması bakımından çok faydalı olacaktır.

Besin bakımından alkollü içkiler faydadan ziyade zarar verdikleri için kıymetsizdirler. İçilen çeşitli içkilerdeki alkolün yüzde 20 kadarı mide cidarlarını geçerek doğrudan doğruya kana karışır. Halbuki, su da dahil, diğer besin maddeleri mide cidarını geçemezler. Bu olay alkolün nüfuz kabiliyetini göstermektedir. Geri kalan yüzde 80 kısmı da ince barsaklarda emilerek kana karışır. Normal olarak hiç alkol içmiyen şahıslarda da kanın litresinde 24-60 miligram kadar alkol bulunmaktadır. İspirtolu içki içildikten bir müddet sonra kandaki alkol tabiatiyle artmaktadır. Kandaki alkol miktarı litrede 2 grama yaklaşınca sarhoşluk başlamaktadır. Alkol miktarı litrede 3 gram olunca sarhoşluk şiddetlenir; litrede 4 gram alkol bitkinlik meydana getirir. Kandaki alkol miktarı litrede 7-8 grama yükselince zehirlenme başlar ve ölümle biter. 1928 de Neville tarafından yapılan müşahede ve tahlillere göre tesbit edilmiş olan bu miktarlar şahısların bünyelerine göre farklar gösterebilirse de neticeyi değiştirmez. Alkol nisbeti yüzde 10 dan aşağı olan içkilerden az miktarda içilirse mide usaresinin ifrazı artar ve dolayısiyle hazım kolaylaşır. Fakat fazla miktarda içki alınırsa veya yüksek dereceli içkiler içilirse hazım faaliyeti bozulur, midenin iç zarları müteessir olur; neticede mide ekşiliği (état hyperchlorhydrique) baş gösterir ve hattâ ülsere kadar gider. Onun için yemeklerden evvel veya sonra bir küçük kadeh hafif alkollü içki almak hazmı kolaylaştırmak bakımından kâfidir. Alkol vücutta yanarken, bir gramından 6,40 kalori hâsıl olur. Yalnız soğuk mevsimlerde ani bir kızışma temin ettiği görülür. Alkol adali faaliyete yardım edemediği gibi karbon ve yağlarda olduğu gibi vücutta lüzumunda kullanılmak üzere depo da edilemez. Alkol, derideki gözenekleri (mesamatı) genişlettiğinden ısı (hararet) kaybına sebebolmaktadır. Bu bakımdan soğuk havalarda, kızışmak için, dışarı çıkmadan evvel alkol içmek çok hatalıdır. İçkilerde alkolden başka eter, aldehit, asit ve esanslar gibi tehlikeli maddeler de - değişik miktarlarda - bulunmaktadır. Bu tehlikeli maddeler alkolün zararını şiddetlendirmektedirler. Alınan alkolün yüzde 10 kadarı teneffüs ve idrar yollariyle vücuttan çıkar. Geri kalanı metabolizmaya dahil olarak yanar ve neticede karbon dioksit ile su buharı hâsıl olur. Fakat vücutta ispirtonun yanması pek yavaştır. Bir saatte ancak 7 gram kadar yanmaktadır. Alkolün bir münebbih gibi tasavvur edilmesi yanlıştır. Bilâkis alkol çeşitli organlarda ve bilhassa sinir sistemi üzerinde uyuşturucu tesir yapar. Pratik müşahedelere göre alkolün teneffüs cihazı üzerine muharriş tesiri vardır. Çok içkiden kalb de müteessir olur. Alkol böbrekleri, kara ciğeri de hırpalar. Alkolün zürriyet üzerine de fena tesirleri vardır. Alkol içildikten sonra hissolunan ısınma aldatıcıdır. Zira alkol cildteki kan damarlarının genişlemesine sebebolduğundan cilde kan hücum eder ve insan kendisini ısınmış sanır. Halbuki alkol aynı zamanda gözenekleri de açtığından vücuttan hararet kaybolmasını kolaylaştırır, bu yüzden birçok kimselerin, alkole güvenerek dondukları görülmüştür.

Umumi olarak törenlerde veya her

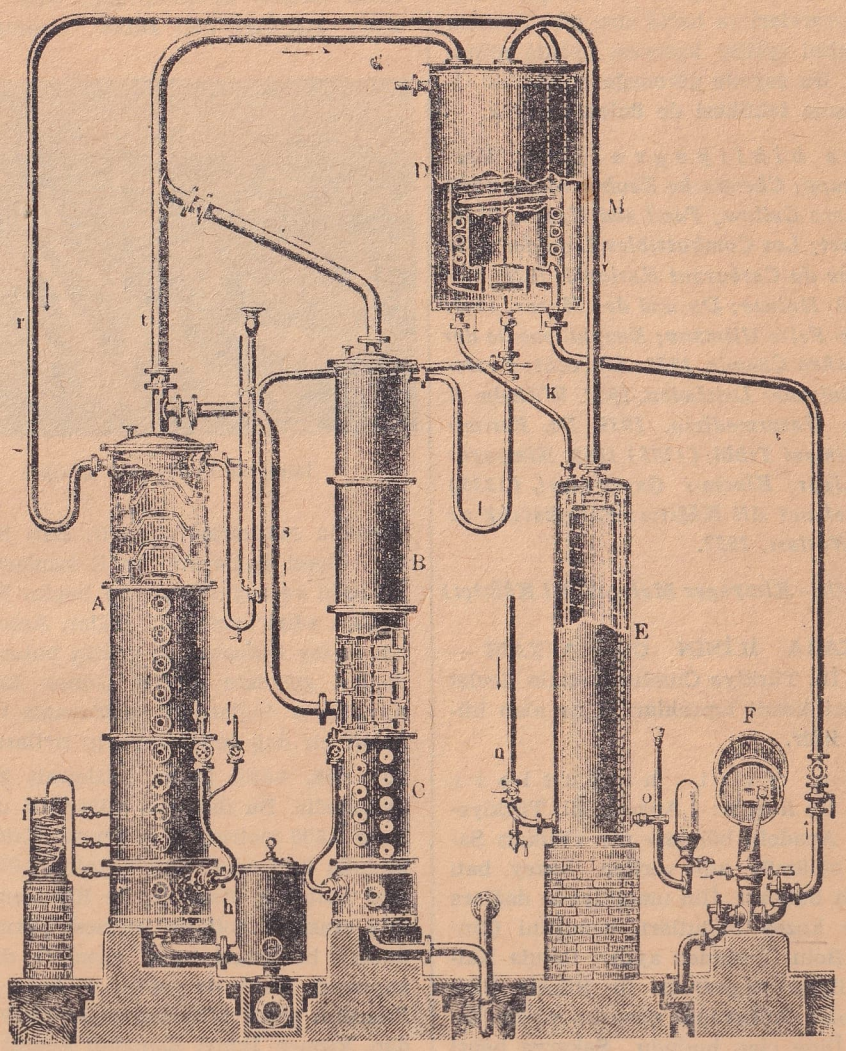

Modern bir damıtma (taktir) aygıtı (cihazı)

Bu cihaz devamlı olarak çalışır. F tulumbası vasıtasiyle ispirtolu mahlûl sevkolunur, O mahrecinden durmadan alkol akar. Tahammür ettirilmiş (yani ispirtoyu ihtiva eden) mahlûl F tulumbası vasıtasiyle, ısıtmıya ve teksife yarayan D cihazına ve oradan da r borusu yoliyle A kolonunun üst kısmına sevkolunur. D cihazında sıcak alkol buharlariyle bilvasıta ısınan mahlûl A kolonuna geldikten sonra yavaş yavaş aşağı doğru akmıya başlar. A kolonunun içinde diyaframlı katlar vardır. A kolonunun altından sıcak buhar sevkolunur. Buharın sıcaklığı ile kaynıyan mahlûlden alkol ve kısmen de su buharı hâsıl olarak yukarı doğru yükselmiye başlar. Kolon içindeki diyaframlar sayesinde, yükselen buhar karışımındaki alkol nisbeti gittikçe fazlalaşır. Geri kalan alkolsüz mahlûl L cihazı vasıtasiyle dışarı akar.

A kolonundan çıkan ispirto buharları S borusu vasıtasiyle B kolonunun alt ucuna ve icabında da, t borusu vasıtasiyle doğrudan doğruya D teksif cihazına sevkolonur.

B kolonunda da kat kat diyaframlar vardır. Burada buhar karışımının alkol nisbeti daha zenginleşir. B kolonundan çıkan yüksek dereceli alkol buharları t borusu yoliyle D teksif cihazına ulaşır. Kolonun c kısmı yüksek zerreli alkollerin (Füzel yağlarının) ayrılmasına mahsustur. D teksif cihazından M borusu ile ayrılan alkol buharları E soğutucusunda sıvı (mayi) haline gelir ve O borusundan alkol deposuna akar.

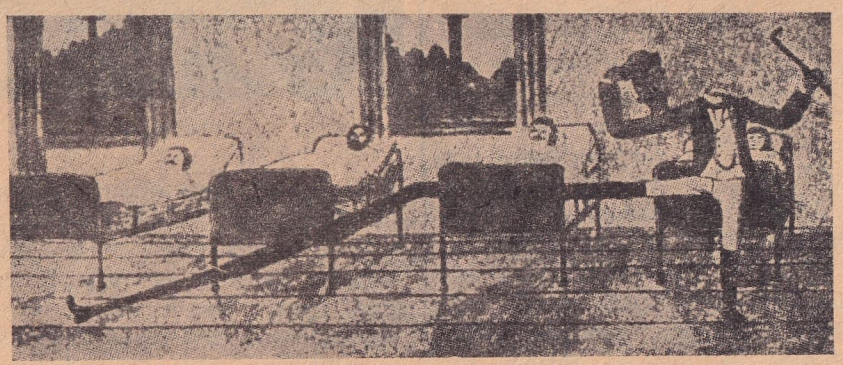

Bu da aynı ressamındır (Bu ve evvelki resim Bumke'nin kitabından alınmıştır)

hangi bir toplantıda alkollü içki ikram edilmesinin lüzumlu olduğu kanaati, revaçta olan kültür sisteminin hatalarındandır. Halbuki bu zararlı içkiler yerine şerbetler, meyva usareleri ve hattâ şıra gibi ferahlık verici sıhhi içkiler konması pekâlâ mümkündür. Bu sayede göreneğe kapılarak alkole alışma tehlikesi de önlenmiş olur.

Kısa bibliyografya: Herman Römpp; Chemische Zaubertränke, 1940. A. Barbara Callow; Food and Health, 1938. M. Aubert; Les Combustibles Liquides et le Problème du Carburant National, 1924. Edwin P. A. Heinze; Du und der Motor, 1939. Prof. Dr. Fritz Ullmann; Enzyklopaedie der Technischen Chemie, 1928. Albrecht; Kraftfahrtechnischer Leitfaden, 1943. Wilhelm A. Vander; Naturmedizin, 1939. Dr. Kırımlı Aziz; Kimyai Tıbbî, (1285) 1869. Kimyager Prof. Ligor; Kimya-i Gayrı Uzvi, (1335) 1919. Mehmet Ali Kâğıtçı; Fabrikacılık ve Sanayi Notları, 1927.

(Mühendis - Kimyager Mehmet Ali Kâğıtçı)

ANKARA İLİNİN COĞRAFYASI — Ankara İli, Türkiye Cumhuriyetinin devlet merkezini kendi toprakları içine alan büyük bir ildir.

İlin yeri, hudutları, yüzölçümü: Ankara İli, Türkiyenin «İç Anadolu bölgesi» nin «Yukarı Sakarya bölümü» adı verilen kuzey batı kısmında bulunur. İlin umumiyetle dağlara dayanan kuzey hudutları, kendisini Çankırı ve Bolu illerinden ayırır. Batıda Nallıhan ilçesi toprakları ile Bilecik İline komşu olan Ankaranın gene bu yönde Eskişehir İline olan hududu Sakarya nehri vâdisinden geçer. Sakarya dirseği ile Tuzgölü'nün sivri ucu arasında çekilen güney hududu kendisini Konya İlinden, bu göl ile Kızılırmak arasında Niğde İlinden ayırır. Doğuda kısmen Kızılırmak'ı takibeden, sonra Delicermak vâdisine geçen bir hudut çizgisi kendisini Kırşehir ve Yozgat illerinden ayırır; nihayet kuzey doğuda Ankara İli Çorum İline bitişir. Bu hudutlar içinde Ankara İlinin yüzölçümü 28.923 kilometre kareyi bulur ki buna göre Ankara İli, Konya (49.000 km²) dan sonra, memleketimizin ikinci büyük ili demektir.

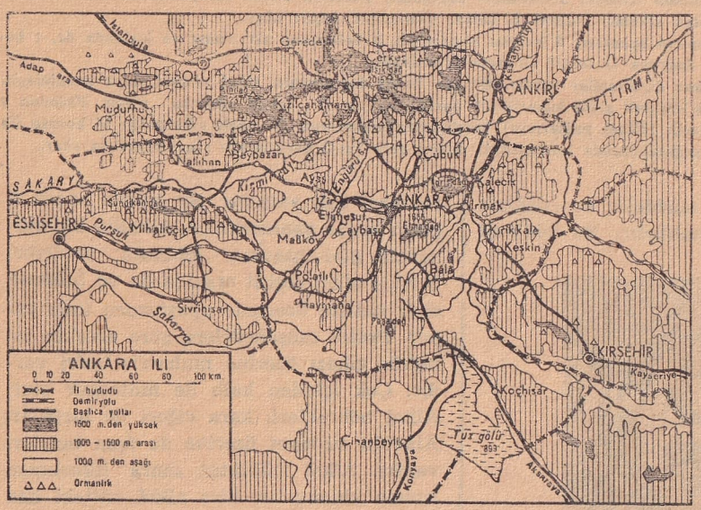

Arazi şekilleri: Ankara İlinin kuzey kenarı yüksek ve dağlıktır; il toprakları güneye doğru düzleşir, batıya doğru alçalır; ilin kuzey kenarında Karadeniz bölgesi karakterinden izler taşıyan arazi şekilleri, geri kalan kısımlarda İç

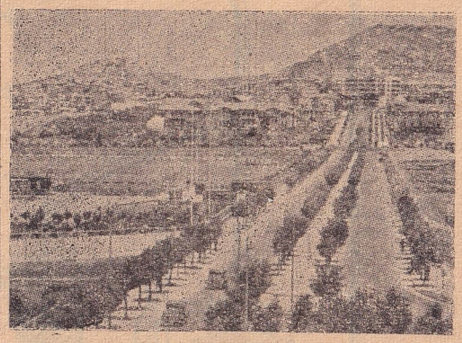

İstasyondan Ankaraya girerken

Anadolu manzarası gösterir. Batı Karadeniz bölgesi dağlarının en iç sıralarını teşkil eden ve coğrafyacıların bugün Köroğlu dağları adını verdikleri dağlar, Ankara İlinin kuzey kenarına da girmiş bulunur. Bu dağlar, gerçekte meselâ Güney Anadolunun Toros dağları gibi mütecanis ve yeknasak bir dağ sırası olmayıp sırtları azçok yuvarlak, hattâ bazan düzleşmiş kütleler halindedir. Bu dağların yükseltisi umumiyetle 1.800 metreyi geçer, hattâ Çankırı İli hududu üzerindeki Işık dağında 2.015 metreyi bulur. İç Anadolu ile Karadeniz bölgesi arasında yolların geçmesi bakımından önemli bir engel teşkil eden bu dağların yapısında birlik de yoktur: Kısmen Birinci Zamanın azçok billûrlaşmış sert kayalarından, kısmen İkinci Zamanın kireçli - killi arazisinden meydana gelmiş olan temelleri, geniş sahalar üzerinde, Üçüncü Zamanın ilk yarısına ait volkanik arazi ile kaplanmıştır. Bu dağların güneyinde kalan topraklarda İç Anadolu yapısının tanıtıcı şekillerine raslanır: Hâkim olan arazi şekli, yükseltisi 1.000-1.300 metre arasında oynıyan geniş düzlüklerdir. Pek sık olmıyan vâdiler, bu düzlükler arasına gömülerek onları yayla haline koymuşlardır. Fakat "Ankara yaylaları" nın tamamlayıcı iki elemanı daha vardır ki onlardan birincisi, bu düzlükler üzerinde bazan 500 metre ve daha fazla yükselen dağlar, ikincisi de bu yayla düzlükleri içine gömülmüş azçok çukur ovalardır ki bunların yükseltisi umumiyetle 1.000 metreyi bulmaz. Arazinin yapısı, dağların kütlesinde İkinci ve bilhassa Birinci Zamana ait eski sert temeli ihtiva eder; bu temel, yayla zeminini örten daha yeni arazi - bilhassa Üçüncü Zamanın yatay (ufkî) durumlu göl tabakaları - ile çok yerde örtülmüştür ve nihayet çukur ovaların tabanı, sel sularının getirdiği, killi kumlu, bazan çakıllı alüvyonlardan mürekkeptir.

Ankara yaylalarında çukur ovalarla yayla ve dağların sıralanışı hemen göze çarpan bir nizama uyar: Bunlar, hemen hemen kuzey - güney istikametinde uzanan sıralar meydana getirirler; böylelikle doğudan batıya doğru çukurlar ve yükseklikler birbirini takibeder: Doğuda Kızılırmak'ın tekne şekli vâdisi, bunun batısında, İdris dağı (1.985 metre) ve Elma dağı (1.855 metre) kütleleri, bundan sonra Çubuk ovası ve Ankaranın güneyindeki Emir ve Moğan gölleri çukuru, daha batıda Polatlı - Haymana yaylalarının sırtı, bunun ötesinde Murtat ova çukuru, sonra Ayaş sırtları ve nihayet Sakaryanın güney - kuzey istikametli vâdisi. Bundan daha batıda arazi gene aynı sıralanmayı gösterirse de sıralar daha ziyade güney doğu - kuzey batı istikametindedir (Eskişehir İli coğrafyasına bakınız; sayfa: 711).

İstasyon yolunda Gençlik Parkı

İklimi: Yer yer değişmekle beraber, İç Anadolu step ikliminin karakterini taşır: Yaz mevsiminde gündüzler sıcak (Ankara şehrinde hazirandan eylûl ayına kadar, öğleden sonra gölgede 30 dereceden fazla, bazan 37,5 derece), buna karşılık geceler serin (aynı aylarda çok defa sabaha karşı 10 dereceden daha düşük), en sıcak ayın ortalaması 23,5 derece, kış mevsimi sert ve sürekli (ocak ayının ortalama sıcaklık derecesi —1, mevsimin şiddetli zamanlarında umumiyetle —20 dereceye kadar soğuklar, bir defa —25 derece) dir; kıştan yaza, yazdan kışa çabuk geçilir ve ara mevsimler pek kısa sürer. Yağışlara gelince, miktarının azlığı (on yıllık yağışların yıllık ortalaması 36 santimetre - İstanbul yağışlarının yarısı kadar), yaz mevsiminin az yağışlı geçmesi, en fazla yağışların kış mevsimi etrafında toplanması karakterlerini taşır. Kış mevsiminde yağışların bir kıs-

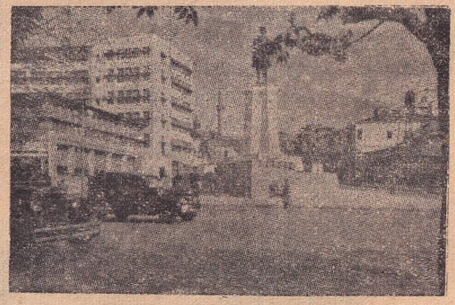

Ulus meydanı

mı kar halinde düşer, fakat normal yıllarda bu kar pek kalın bir tabaka teşkil etmediğinden sık sık eriyip ortadan kalkar. Ankara şehrinde kaydedilen bu haller, Ankara İlinin muhtelif yerlerinde azçok değişikliklere uğrar. Kuzeye doğru gidildikçe dağlık sahada yağışlar artar, güneye inildikçe azalır; dağlar üzerinde yazlar daha serin, kışlar daha soğuk geçer ve bu yüzden, yükseklerde karın aylarca kaldığı olur.

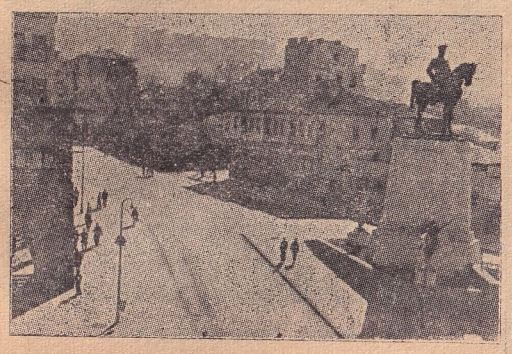

Anafartalar caddesi

Tabii bitki örtüsü: Ankara İlinin büyük kısmında yağışların azlığı ve yaz mevsiminin kurak geçmesi yüzünden step karakterinin hâkim olduğu görülür; ormanlar daha ziyade ilin kuzey tarafları ile yeşeren, fakat yaz sıcaklariyle çabucak kavrulan otluklar (step veya bozkır) ile işgal edilmiştir. Düzlükler üzerinde bu stepler çok yerde hububat tarlaları haline çevrilmiştir. Yazın ekinler biçildikten sonra arazinin bazan çöl denecek kadar çıplak ve fakir görünmesi, çok defa aldatıcı bir şeydir. Ankara yaylalarının ormansızlığında tabiatın rolü ağır basmakla beraber, uzun yüzyıllardanberi insanların yapmış oldukları tahribatın (yakacak ihtiyacını karşılamak için ağaçların kesilmesi, orman yangınları...) da bunda mühim hissesi olmak gerektir. Bu tahribattan evvel, hiç değilse yüksek sahaların ormanlarla kaplı olduğu anlaşılıyor. Yağışların mevsimlere daha düzenli bir şekilde dağıldığı yerlerde, meselâ Karadeniz dağlarında, orman tahribedildikten sonra kendiliğinden yerine geldiği halde, İç Anadoluda - Akdeniz bölgesinde olduğu gibi - ormanlar bir daha teşekkül edememekte, hattâ ağaç köklerinin tuttuğu topraklar da sel sulariyle süpürülüp kayalar meydana çıkmaktadır. Dağlık sahaların neden şimdi bu derece çıplak olduğunu, bu hâdiselerle izah etmek mümkündür.

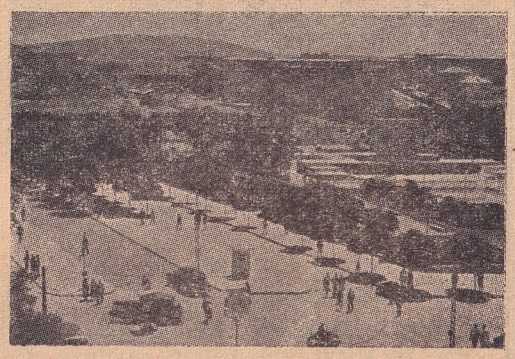

Yenişehirde Bakanlıklar civarı

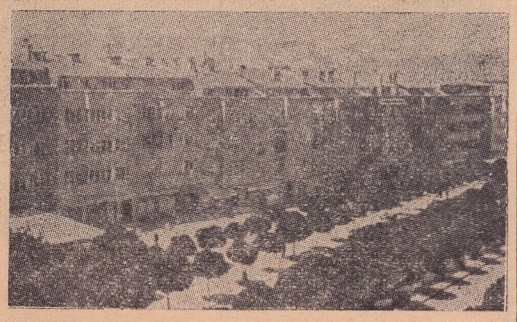

Yenişehirde Atatürk bulvarı

Ankara İlinin idari bölümleri: Ankara İli, 14 ilçeye ayrılmıştır. Ankara şehri ilin merkezi olup Çankaya ile beraber, iki ilçenin de merkezini teşkil etmektedir. Diğer ilçeler şunlardır: Dağlık kuzey kısmında: Çubuk, Kızılcahamam, Beypazarı, Ayaş, Nallıhan; Kızılırmak boyunda Keskin ve Kırıkkale (ırmağın doğu tarafında), Kalecik, Bâlâ; güneyde Polatlı, Haymana ve Koçhisar (buna Şerefli Koçhisar da denir).

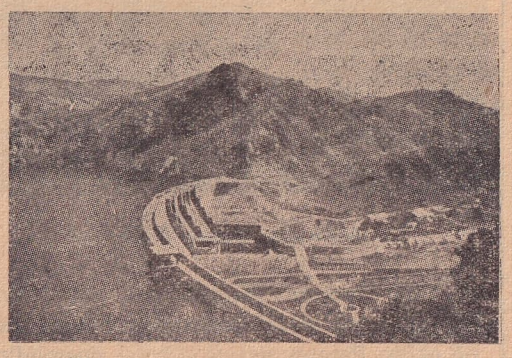

Çubuk barajı

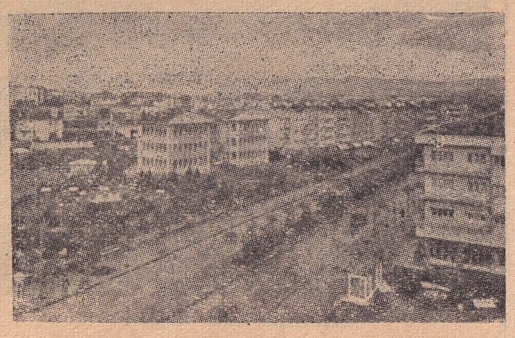

Yenişehirde Kızılay civarı

Nüfus ve şehirler: Cumhuriyet devrinde Ankara İli nüfusu pek ziyade artmıştır. Bunun başlıca sebebi, tarihin eski devirlerinde mühim bir belde olduğu halde sonraları çok gerileyip sönükleşmiş, mütareke yıllarında nüfusu otuz binden aşağıya düşmüş olan Ankara şehrinin devlet merkezi seçildikten sonra hızla gelişerek az zaman içinde büyük bir şehir haline gelmiş bulunmasıdır. Ankara şehrinin nüfusu 1927 de 74.500 den 1935 te 122.700 e, 1940 ta 152.200 e ve nihayet 1945 te 227.505 e yükselmiş, bu artış, şüphesiz Ankara İli nüfusu üzerinde de tesirini göstermiştir. Ankara İlinin nüfusu 1935 sayımında 534.000 iken 1940 ta 603.000, 1945 te ise 696.600 olmuştur. Bu rakamların incelenmesiyle, il nüfusunun artışında bilhassa Ankara şehrinin büyümesinin büyük rol oynadığı anlaşılmaktadır. Ankara şehri hariç tutulmak şartiyle, il nüfusundaki artış 1935 ile 1940 arasında 40.000, 1940 ve 1945 arasında ise 18.000 kadardır. Ansiklopedimizde Türkiye devlet merkezi ayrıca tetkik edilmiş olduğundan, bu yazımızda Ankara şehri üzerinde durulmıyacaktır (Bakınız: sayfa 197). Ankara şehri dışında, il hudutları içinde büyük bir şehir yoktur. Yalnız 1945 sayımında nüfusu 14.423 e varmış bulunan Kırıkkale, üzerinde durulmıya değer. Yakın zamana kadar bir ilçe merkezi bile olmıyan bu şehir, hızlı gelişmesini, burada kurulmuş bulunan askerî

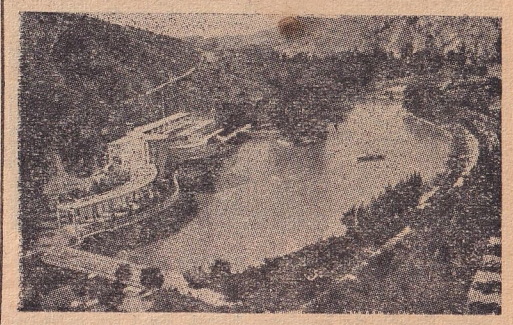

Baraj gazinosu

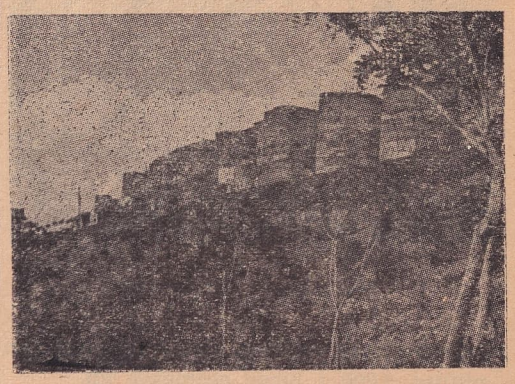

Ankaranın tarihî kalelerinden

Ankara civarında köylüler

fabrikalara borçludur. Ankara İlinde iki ilçe merkezinin nüfusu 5.000 den yukarıdır: Polatlı (7.390) ve Beypazarı (5.323). Bunlardan birincisi, Eskişehir - Ankara demir-

Ankarada bir nümune köyü

yolu üzerinde başlıca durak yeri ve mühim bir ticaret merkezidir. Diğer dört ilçe merkezinin nüfusu 3.000 - 5.000 arasındadır: Keskin (Denek madeni) 4.580, Kalecik (3.641), Ayaş (3.422), Koçhisar (3.415). Öteki ilçe merkezlerinin nüfusu üç binden azdır. Ankara İli içinde - 1940 sayımına göre - 1.126 köy olup bunların her birisinin ortalama nüfusu 368 dir. 1945 sayımına göre, bu köylerden - aynı zamanda bir bu-

Beypazarından bir görünüş

cak (nahiye) merkezi olan - Elmadağı'nın nüfusu 4.000 i biraz geçmekte idi.

E k o n o m i k v a z i y e t: Devlet merkezi olan Ankara şehri dışında, il nüfusunun büyük kısmının köylerde yaşaması, burada geçimin bilhassa topraktan sağlandığını göstermektedir. Gerçekte ziraat, hayvancılık ile beraber, halkın en fazla meşgul olduğu ekonomik faaliyeti meydana getirir. Ziraat bakımından en geniş alan hububat ekimine tahsis edilmiştir. İlkbahar mevsiminin ve yaz başının yağmurlu geçmesi bilhassa buğday ve arpa ziraatine elverişlidir; yalnız bâzı yıllar, yağmurların

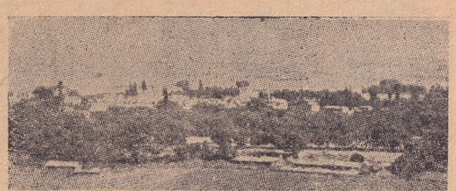

Çubuktan bir görünüş

- bilhassa bitkilere en fazla lüzumlu olduğu sıralarda - eksik düşmesi ekinlere zarar verir. Köylü, tarlalarının bir kısmını eker, bir kısmını da dinlenmiye terkeder (nadas). En fazla ekilen buğdaydır: Ankara İli, bütün illerimiz arasında, buğday ekiminden yana Konya İlinden sonra ikinci geliyor. 1940-1944 arasında beş yıllık üretim ortalamasına göre, Ankaranın istihsali 270.000 ton kadardır. Hava şartlarının elverişli olup olmamasına göre bu miktar yıldan yıla çok değişir (1943 te 326.000 ton, 1945 te 81.000 ton). İstihsal edilen buğday, en iyi cinsten sert buğdaydır. Polatlı buğdayları, memleketimizin en iyi buğday tiplerindendir. Arpa üretimi bakımından da Ankara İli Konya'dan sonra ikinci gelir (ortalama olarak yılda 120.000 ton) ve elde edilen arpa da umumiyetle buğday gibi en iyi cinslerden sayılır. Fakir topraklar üzerinde ekilen çavdar (2.000 - 3.000 ton), hayvan yemi olarak kullanılan yulaf

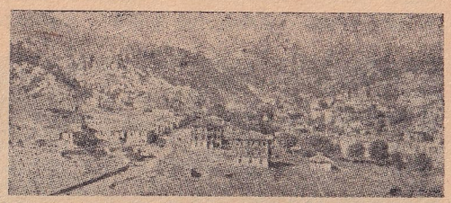

Kızılcahamamdan bir görünüş

(5.000 - 12.000 ton) daha az önemlidir. Yazlar kurak geçtiği için, mısır ziraati çok gelişmemiştir (1.500 ton kadar). Pirinç - her ne kadar hububattan sayılırsa da - ekilmesi bol sulamıya ihtiyaç gösterdiğinden, buna ayrı bir yer vermek gerektir. Sakarya'nın ve bilhassa buna karışan bâzı akar suların (Kirnir çayı ve kolları) tabanlarında, sıcak yaz mevsiminden faydalanılarak iyi pirinç ekilir. Bilhassa Beypazarı ilçesinde fazla yer tutan çeltiklerden yılda 3.000-4.600 ton kadar pirinç elde edilir. Baklagiller ekimi o derece gelişmemiş-

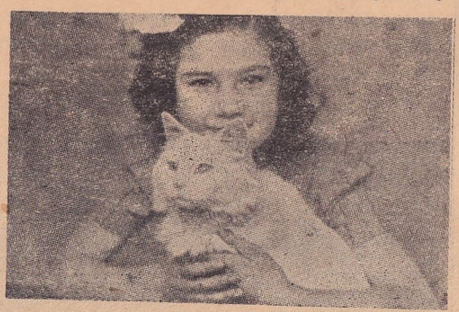

Ankaranın meşhur kedisi

tir. Bir miktar fasulye, ve nohut ile hayvan yemi olarak kullanılan burçak ve fiğ ekilir. Patates ziraati oldukça önemlidir (3.000-6.000 ton). Endüstri bitkileri ekimi gelişmemiştir. Ankara İlinde tütün de ekilmez. Şehir ve kasabalar civarında meyvacılık oldukça önemlidir. Ankaranın armudu çok şöhretlidir. Bağlar il dahilinde epeyce geniş yer tutar ve iyi şaraplık üzüm cinsleri yetiştirir, pekmez yapılır.

H a y v a n y e t i ş t i r i l m e s i bakımından Ankara İli önemli bir mevki tutar. Koyun sayısı bakımından da Ankara İli Konya'dan sonra ikinci gelir. Vergiye tabi koyun sayısı 1941 yılında 950.000 i bulmakta idi (1945 te 834.000). Bütün hayvan sayısını tahmin etmek için bu rakama üçte bir nisbetinde bir ilâve yapmak icabeder. Kıl keçisi azdır (20.000 kadar); buna karşılık kıymetli tiftik veren Ankara keçisinin öz vatanı burasıdır (1942 de 856.000, 1945 te 690.000). Ankara İlinde bulunan diğer hayvanların sayısı (vergiye tabi olanlar) şöyledir: Sığır 250.000, manda 16.000,

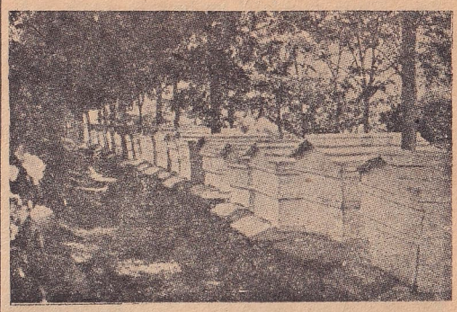

Meşhur balın kovanları

at 30.000 eşek 60.000. Buna kümes hayvanları ve arı yetiştirilmesini de ilâve edelim.

M a d e n bakımından kayda değer elemanlar Keskin (Denek madeni) de bir zamanlar işletilmiş olan gümüşlü kurşun yatakları (burada molibden madeni de bulunmaktadır), muhtelif yerlerde raslanan

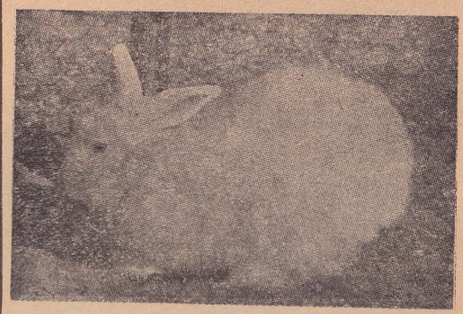

Ankaranın meşhur tavşanı

linyitler sayılabilir. Koçhisar gölünün tuzundan faydalanıldığını biliyoruz.

E n d ü s t r i bakımından Ankara şehrinde bulunan dokuma, deri ve gıda maddeleri endüstrisi ve çimento fabrikasiyle Kırıkkale askerî fabrikaları bir tarafa bırakılacak olursa henüz büyük sanayi gelişmemiştir diyebiliriz. Köylerde bâzı tezgâh dokumacılığına raslanır.

A n k a r a İ l i n d e m ü n a k a l e demiryollariyle sağlanmaktadır. Geçen yüz-

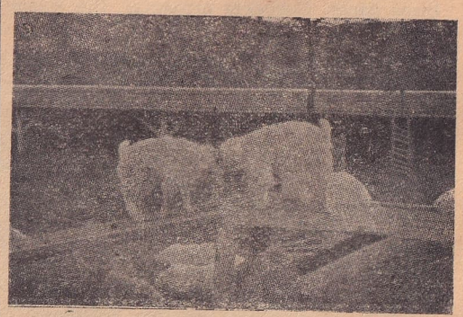

Ankaranın tiftik keçileri

yılın son yıllarında inşa edilmiş olan Eskişehir-Ankara demiryolu, bölgenin denizle irtibatını temin eder. Cumhuriyet devrinde bu demiryolu doğuya doğru uzatılarak Irmak istasyonunda biri Çankırı üzerinden Zonguldak'a, öteki Kayseri üzerinden bütün Doğu ve Güney Doğu Anadoluya doğ-

ru giden iki kol meydana gelmiştir. Ankara İlinin şose yolları epeyce gelişmiştir. Bu yollar Ankarayı ilçe merkezlerine ve komşu illere bağlamaktadır.

(Prof. Dr. Besim Darkot)

BALDWİN, STANLEY LORD — (1867-1947) Dünyaca şöhret kazanmış bir ingiliz devlet adamı.

3 ağustos 1867 de İngilterenin Bewdley kasabasında doğdu. Ailesi Onsekizinci Yüzyılda burada yerleşerek büyük bir demir ve çelik müessesesi kurmuştu. Babası parlâmentoya mebus seçilmişti. Meşhur İngiliz romancısının da yeğeni idi. Bunlar Baldwin'in yetiştiği muhit hakkında bir fikir verebilir. Harrow Kolejinde ve sonra Cambridge, Trinity üniversitelerinde okudu. Sonra da babasının işine girdi, Baldwins Ltd. Şirketine katıldı. 1908 yılına kadar ticaret sahasında çalışan Baldwin, o yıl babasının ölümü üzerine açılan milletvekilliğine seçildi.

Ticaret aristokrasisinde yirmi yıl kadar sessiz bir hayat sürdükten sonra devlet işlerine geçmiş bulunan Baldwin 1916 yılına kadar bu sahada da ikinci plânda kaldı. 1916 da Başbakan Bonar Law, kendisini parlâmento hususi kâtipliğine tâyin etti. Bu, Baldwin'in diplomasi hayatında parlak istikbalinin bir başlangıcı oldu. 1917 de Hazine Lordluğunda vazife aldı, fakat Avam Kamarasındaki işini tercih etti. Daha sonra Hazine Finans sekreterliğine getirildi. 1920 de Meclisi Has müşaviri oldu. 1921 de Ticaret nazırı oldu. Lloyd George'un koalisyon kabinesi sarsıntılar geçiriyordu. Muhafazakârlar koalisyon kabinesinden ayrılmıya karar verdiler. Muhafazakâr Partinin yeni bir anlayışla iş hayatına katılmak isteyişi bir dönüm noktası idi. Bonar Law başbakan, Baldwin Maliye nazırı ve Avam Kamarası sözcüsü olmuştu. Meşhur Curzon da Dışişleri nazırı ve Lordlar Kamarası sözcüsü idi. Baldwin, Washington'a giderek Amerika ile muvaffakıyetli bir finans anlaşması yaptı. 1923 te kıral kabineyi kurmak vazifesini ona tevcih etti. İlk kabinesi ancak bir yıl yaşadı. Muhafazakâr Parti seçimde çoğunluğu elde edemeyince 1924 te Kabine başkanlığından çekilmek zorunda kaldı. Muhalefette kalan İçşi Partisi çoğunluğu kazanmış ve Ramsay Mac Donald kabineyi teşkile memur edilmişti. Fakat İşçi Partisi de uzun müddet çoğunlukta kalamadı, 9 ay kadar sonra oy sayısını kaybetti. Baldwin tekrar kabinesini kurdu. Maliye nazırlığı, İkinci Dünya Savaşının meşhur siması Wintson Churchill'e verilmişti. 1926 da kopan büyük greve kadar Baldwin kabinesi birçok işler yaptı. Baldwin, işçi sınıfı lehine taşıdığı mülâyim kanaatlerine rağmen sosyalistler tarafından iyi karşılanmamış ve hareketleri umumi grevlere yol açmıştı. Fakat o bu grevlerde de başarıyla hal çaresi bulmakta gecikmedi. 1929 daki umumi seçimde Muhafazakâr Parti kaybedince istifa etti ve iki yıl parlâmentoda muhalefet liderliği yaptı. 1931 de İşçi Partisinden Mac Donald'ın başkanlığındaki koalisyon kabinesinde başbakan yardımcısı, Meclis başkanı oldu. Bir müddet de Mührü Has Lordluğuna getirildi. 1936 yılında dedikodusu bütün dünyayı aylarca meşgul eden bir hâdiseye adı karıştı: Sekizinci Edward aristokrasiye mensubolmıyan bir kadınla evlenmiye kalkınca, bu hareketinin İngiliz kırallık hanedanının şerefli mazisiyle bağdaşamıyacağını, Meclis kararıyle kırala bildirdi ve kıraldan, ya tacını veya bu evlenmeyi tercih etmesini istedi. Hatırlardadır ki, kıral o zaman bu evlenme uğruna tahtından feragat etmişti.

Lord Baldwin

Politika hayatından ayrıldıktan sonra Kontluk ve Earllikle taltif edilmiştir. Edebiyata da meraklı olan Baldwin İngiliz diline bâzı kıymetli kitaplar da bırakmıştır. Bunlar arasında «Barışta ve Endüstride İyiniyet», «Mirasımız», «Bu Hürriyet Meşalesi», «Nutuklar ve Hitabeler» sayılabilir. Mütevazı, iyi seciyeli, memleketini sever, vazife âşıkı bir devlet adamı olan Baldwin, siyasi hayatta müsamaha fikrini bir ikinci iman haline getirmişti. Muarızlariyle konuşurken veya münakaşa ederken daima bu tolerans fikriyle hareket etmiş, en düşman olduğu fikirleri bile fikirle çürütmiye çalışırken onların da birer fikir olduğunu hatırından çıkarmamıştır.

14 aralık 1947 de seksen yaşında hayata gözlerini kapıyan Stanley Baldwin pipo meraklısı idi, zengin bir pipo koleksiyonuna sahipti.

(Ahmet Namlı)

BQX (BENZO - QUIRINO - XONAL) — Bulunduğu ve kullanılmıya başlandığı ilk günlerde hakkında bir sürü kaside yazılmış olan Penicilline (Bakınız: Penicilline; Aylık Ansiklopedi, sayfa: 28) küfte keramet olduğunu açığa vurunca başka küflerde de keramet olabileceği düşünüldü ve aradan çok geçmeden Gramicidine, Streptotricine, nihayet Streptomycine (Bakınız: Streptomycine; Aylık Ansiklopedi, sayfa: 731) adlı ilâçlar meydana çıktı. İlk ikisi tutunamadı ama, veremliler ve hele verem mikrobunun yaptığı menenjit hastaları Streptomycine'den fayda görünce, bu ilâç Penicilline'in tahtına oturdu. Bununla beraber, hâlâ çok işimize yarıyan Penicilline'in saltanatı da sona ermiş değildir.

Tam bu sırada yetmiş iki derde deva olarak gösterilen ve sudan ucuz denebilecek olan bir ilâç ortaya çıktı: BQX. Şimdi bu ilâcın methiyelerini yazanlara göre Penicilline'den çok mükemmel olan BQX; tifüsü iki günde, en şiddetli gripi on iki saatte, en ağır kan zehirlenmelerini dört saatte, hele her sene yüz binlerce yavruyu ölüme sürükliyen çocuk ishallerini iki saatte geçirmektedir.

Almanların Sulfamide'leri, İngilizlerin Penicilline'i, Amerikalıların Streptomycine'i keşfetmelerine karşılık bu yeni ilâcın kâşifi Dr. Paul Frixon adında bir Fransızdır. Son zamanlara kadar, gizli bir harb silâhı gibi saklı tutulmuş olan BQX'in hikâyesi çok enteresandır.

Şimdi, bu çok enteresan hikâyeyi hulâsa etmiye çalışacağız:

Son zamanlarda ilim alanında bulaşıcı hastalıkları yok etmek için «benzo - chimo - thérapie» diye bir tedavi usulü ortaya kondu. Kimyadaki ismi çok uzun. Hekimler ona Benzo-Quirino-Xonal diyorlar ve bunu da kısaltarak ilk harflerini alıp BQX adını veriyorlar.

Bu ilâç bir bira fabrikasında doğdu. Esasen son zamanlarda ilâçlar küflü, paslı şeylerden çıktığı gibi bu da bira küspelerinden doğdu ve ilk önce domuzlar üzerinde tecrübe edildi.

Onu bulan âlim, ilk defa insanda kullanmak istediği zaman kendi nefsinde tecrübe etmek kahramanlığını gösterdi ve bu da az kalsın hayatına mal oluyordu.

İlâcın kâşifi olan Dr. Frixon, bir bira fabrikasında sentetik bir madde bulmıya çalışıyor. Maksadı da şu: Birayı bozulmaktan korumak için çok defa zararlı antiseptikler kullanılıyor. Bunun yerine zararsız bir madde bulmak lâzım. Bu bira fabrikasının yanında bir domuz sürüsü var. Bunlar bira küspesiyle besleniyorlar. Günün birinde hayvanlarda bir hastalık çıkıyor. Nasılsa doktorun hatırına geliyor: «Bu hayvanlara şu ilâcımı şırınga etsem!» diyor ama, hayattaki hayvana bir antiseptik şırıngası pek de kabul edilecek bir şey değil. Lâkin hayvanlar da bir taraftan kırılıyor. Nihayet Dr. Frixon ilâcını hayvanlara şırınga ediyor ve netice karşısında hayretten donuyor: Hiçbir hayvan ölmüyor! Bilâkis hepsi de süratle iyileşerek birkaç gün içinde şifaya kavuşuyorlar. Bu neticeden cesareti artan doktor lâboratuvarındaki faaliyetini hızlandırıyor ve neticede BQX'i keşfediyor. Fakat bu sırada harb başlıyor ve nihayet 1940 ta Fransa sukut ediyor. Doktor sığırlar üzerinde tecrübeye başlıyor. Fransada, Malta humması yüzünden her sene sığırların yüzde yirmisi kaybolur. Doktor, pazarda rasladığı hasta hayvanları satın alıyor, ilâcını şırınga ediyor ve birkaç saat sonra hayvanın tamamiyle iyileştiğini görüyor ve gösteriyor. Hasta hayvanı başından atmak için çare arıyan köylü, bu sefer: «Aman hayvanımı geri ver» diye yalvarıyor. Dr. Frixon, o yüksek fanilerden biridir ve hayvanı ölümden kurtarma bedeli olarak bir şey almıyor. Aldığı fiyata hayvanları sahiplerine iade ediyor. Onu para değil, ilim aşkı, faydalı olmak zevkı sarmıştır. Bu büyük adam, keşfini insanlarda tecrübe etmek istiyor. Fakat... Ya ilâç şifa verecek yerde öldürürse... O halde bu ilâcı tecrübe edebileceği bir tek insan vardır: Kendisi! Bu sırada Fransa kapaklanalı dört ay olmuştur. 1940 tayız. Naziler bu keşfin kokusunu almışlardır. Doktor kararını veriyor ve kendine yüksek miktarda mikrop şırınca ediyor. Akşam üstü ağır surette hastalanıp yatağa düşüyor. Gece yarısı, dayanılmaz ağrılarla uyanıyor. Nabız zayıf ve intizamsız. Vücudunun her tarafında bir felç başlıyor. Doktor ölmeden

evvel ilâcını kullanmak istiyor. Yatağından kalkıp pencereye doğru giderken odanın orta yerine düşüyor. Gürültüden karısı ve çocukları uyanıyorlar. Hemen yakın arkadaşı olan iki doktoru çağırtıyor. Onlar geldikleri zaman mecalsiz bir halde olan doktor, kendisine iki BQX şırıngası yaptırıyor. Birkaç saat sonra uyanıyor. Felçler geçmiş, fakat kendisi çok mecalsiz. Yatakta istirahate karar veriyor. Bu sırada kapı şiddetle çalınıyor. Açıyorlar: İki SS. subayı içeri giriyor. Doktoru lâf ettirmeden kalkıp giyinmiye ve Gestapo karargâhına gitmiye zorluyorlar. Kendisi orada kaldığı müddetçe evini tartak turtak ediyorlar. Ne varsa alıp götürüyorlar. Fakat mesaisine ait yazılı bir şey bulamıyorlar. Evine döndükten birkaç ay sonra Nazi idaresinin mühim şahsiyetlerinden biri olan Heinz Bellers doktoru ziyaret ediyor ve diyor ki: «Öğrendiğimize göre, siz, salgın hastalıklara ve bilhassa tifüse karşı çok müessir bir ilâç keşfetmişsiniz. Doğu cephesinde tifüs var. Sizi oraya mücadele yapmak üzere göndereceğiz». Günün birinde Mussolini şahsan telefon ediyor: «Ne olursun? Şu keşfettiğin ilâcın esrarını bize ver!» Frixon bunları reddediyor ve tahmini hilâfına zulüm ve tazyik de görmüyor. Yalnız garip şey! Alman âlimleri ve SS. mensupları kendisiyle ahpablık teminine çok rağbet ediyorlar. Bir gece, başka bir Fransız hekimi, ağır bir kan ufuneti ile hastalanan bir genç kadının konsültasyonu için kendisini davet ediyor. Müdavi hekim, hastanın ümitsiz olduğunu ve lûtfederse kendi ilâcını kullanmaktan başka ümitleri kalmadığını da söylüyor. Garip hisler içinde Frixon ilâcını hastaya tatbik ediyor. O ağır hasta, bir mucize kabilinden birkaç gün sonra ayağa kalkıyor. O zamandanberi Dr. Frixon ilâcını on bin hayvana tatbik ediyor ve hepsini de kurtarıyor. Şimdi birçok Fransız hekimleri bunu kullanıyorlar ve hepsi de memnun oldukları gibi ilâcın zehirli olması ihtimali de yok. Âdi bir hastalık için bir iki hap kâfi. Fakat kazara hasta bir şişe ilâcı yutsa bir zararı olmuyor. Yaraları derhal iyi ediyor. Bir gün bir hasta yanlışlıkla öksürük şurubu diye bu ilâcı alıyor. Birkaç gün sonra on senelik ciğer hastalığından bir şey kalmıyor. Doktor odada yokken, odaya giren bir hasta, ilâcı konyak zanniyle içiyor. Şiddetli enfluenzası derhal geçiyor. İlâç henüz resmî Fransız makamlarınca tesçil edilmiş değildir. Heyecanlı bir roman veya bir film senaryosu olabilecek olan bu ilâç nedir? BQX denilen ilâcı görmediğimiz gibi dünyanın büyük otoriteleri de bu konu üzerinde henüz düşündüklerini söylememişlerdir. Yalnız şu kadar söyliyelim ki kimyevi ilâçlarla tedavi, tıbbın çok eski bir vasıtası idi. İlk insanlardan itibaren bitkilerden ve hayvanlardan elde edilen maddelerle tedaviye devam edilmiştir. Hattâ halk ilâçları da böyledir. Yalnız, mikrobun keşfi, bir aralık bulaşıcı hastalıkların yalnız ve yalnız serum ve aşılarla tedavi edilebileceği, öteki ilâçların ikinci plânda kalması lâzım geldiği cereyanını uyandırdı. Ve bir aralık aşı ve serum rakipsiz kaldı. Bugün dahi aşı ve serumla tedaviden müstağni kalmış değiliz. Fakat Sulfamide'lerin Penicilline ve Streptomycine gibi maddelerin keşfi son yirmi beş yılda yeni bir ufuk açtı. Mümkündür ki bu hekimin bulduğu ilâç da bunlardan biri olsun. Dr. Frixon şimdi modern bir lâboratuvar kurmuş, onun içinde hummalı bir şekilde çalışarak aynı maddenin yeni yeni şekilleriyle verem ve frengi gibi hastalıkları yok edebileceğine kanidir. Bizim ve bütün insanlığın tek temennisi muvaffak olmasıdır. Ve olması da imkânsız değildir. Ancak her yeni ilâç çıktığı zaman onun mucizeler yarattığına inanılır. Aradan biraz zaman geçtikten sonra hakiki değeri meydana çıkar. Şimdi birdenbire parlıyan bu yeni maddenin de, piyasaya çıkıp dünya hekimleri tarafından kullanılmadıkça, hakiki değerinin ne olduğu veya olacağı kestirilemez.

(Dr. Kemal Saracoğlu)

EKONOMİ BAKANLARIMIZ — Büyük Millet Meclisi hükümetinin teşekkülünden bugüne kadar Ekonomi Bakanlığı mevkiini işgal eden zevatın bu makamı işgal ettiği ve ayrıldığı tarihler cetvelde gösterilmiştir. Kabinelerimizle ilgili bu vaziyet için Ansiklopedimizin 24 ve 1004 üncü sayfalarında daha ziyade malûmat vardır; mevzuu incelemek için o bentlere müracaatı tavsiye ederiz.

(Bahattin Kutay)

Millî Kabinelerimizde Ekonomi Bakanlığı mevkiini işgal eden zevat

Adı		Seçim yeri		Başladığı tarih	Ayrıldığı tarih
Yusuf Kemal	B.	(Kastamonu)	Asil	3-5-1920	30-1-1921
Adnan	B.	(İstanbul)	Vekil	4-8-1920	10-8-1920
Celâl	B.	(Saruhan)	Vekil	11-8-1920	27-2-1921
Celâl	B.	(Saruhan)	Asil	28-2-1921	14-1-1922
Vehbi	B.	(Karesi)	Vekil	17-1-1922	19-1-1922
Sırrı	B.	(İzmit)	Asil	20-1-1922	27-4-1922
Hasan	B.	(Trabzon)	Asil	28-4-1922	9-7-1922
Mahmut Esat	B.	(İzmir)	Asil	10-7-1922	23-9-1923
Feyzi	B.	(Diyarbakır)	Vekil	29-10-1922	19-12-1922
Feyzi	B.	(Diyarbakır)	Vekil	7-2-1923	15-3-1923
Hasan	B.	(Trabzon)	Asil	24-9-1923	4-3-1924
5-3-1924 tarih ve 432 numaralı kanunla «İktisat» Vekâletinin lâğviyle «Ticaret» Vekâleti kurulmuştur.					
Ticaret Vekâleti:					
Hasan	B.	(Trabzon)	Asil	5-3-1924	21-11-1924
Zekâi	B.	(Aydın)	Vekil	12-4-1924	30-4-1924
Abdülhalik	B.	(Çankırı)	Vekil	7-9-1924	1-10-1924
Şükrü Kaya	B.	(İzmir)	Vekil	5-10-1924	15-10-1924
Ali Cenani	B.	(Gaziantep)	Asil	22-11-1924	15-5-1926
Hasan Fehmi	B.	(Gümüşhane)	Vekil	10-2-1925	15-2-1925
Sabri	B.	(Saruhan)	Vekil	6-6-1925	21-6-1925
Sabri	B.	(Saruhan)	Vekil	12-7-1925	15-7-1925
Sabri	B.	(Saruhan)	Vekil	23-9-1925	25-10-1925
Hasan	B.	(Trabzon)	Vekil	15-5-1926	16-5-1926
Rahmi	B.	(İzmir)	Asil	17-5-1926	1-11-1927
Rahmi	B.	(İzmir)	Vekil	1-11-1927	17-1-1928
16-1-1928 tarih ve 1200 numaralı kanunla Ziraat ve Ticaret vekâletlerinin tevhidiyle «İktisat» Vekâleti kurulmuştur.					
İktisat Vekâleti:					
Rahmi	B.	(İzmir)	Asil	18-1-1928	27-5-1929
Şakir	B.	(Çatalca)	Asil	28-5-1929	27-9-1930
Abdülhalik	B.	(Çankırı)	Vekil	25-8-1929	21-9-1929
Mustafa Şeref	B.	(Burdur)	Asil	28-9-1930	8-9-1932
Hilmi	B.	(Adana)	Vekil	27-9-1931	21-10-1931
Hilmi	B.	(Adana)	Vekil	24-8-1932	31-8-1932
Celâl	B.	(İzmir)	Asil	9-9-1932	25-10-1937
Muhlis	B.	(Kütahya)	Vekil	20-4-1933	11-5-1933
Muhlis	B.	(Kütahya)	Vekil	8-6-1933	7-9-1933
Muhlis Erkmen		(Kütahya)	Vekil	30-6-1935	19-8-1935
Şakir Kesebir		(Edirne)	Vekil	18-6-937	25-6-1937
Şakir Kesebir		(Edirne)	Asil	26-10-1937	11-11-1938
Şakir Kesebir		(Edirne)	Asil	11-11-1938	28-12-1938
Hüsnü Çakır		(Samsun)	Asil	28-12-1938	25-1-1939
Hüsnü Çakır		(Samsun)	Asil	25-1-1939	3-4-1939
Sırrı Day		(Trabzon)	Asil	3-4-1939	31-7-1941
Sırrı Day		(Trabzon)	Asil	1-8-1941	9-3-1943
Fuat Sirmen		(Rize)	Asil	9-3-1943	5-8-1946
Tahsin Bekir Balta		(Rize)	Asil	7-8-1946	5-9-1947
Cavit Erkin		(Diyarbakır)	Asil	5-9-1947	9-9-1947
Cavit Erkin		(Diyarbakır)	Asil	10-9-1947	

GIDE, ANDRÉ — (1869) İki dünya savaşı arasında ehemmiyeti gittikçe artmış ve kendi dili edebiyatına olduğu kadar dünya edebiyatlarına da oldukça tesir yapmış bir Fransız yazarı.

André Gide 22 kasım 1869 da Paris'te doğmuştur. Zengin bir ailenin çocuğudur. Ana tarafından Normandie'li ve Katolik bir fabrikatör ailesine mensuptur. Babası ise Protestandı ve Hukuk Fakültesinde profesördü. Gide'in çocukluğu Ondokuzuncu Yüzyıl içinde zengin Fransız çocuklarının yaşayışından başka geçmemiştir. Kâh Provence'da, kâh Normandie kırlarında geçen bu yıllarda, baba tarafından gelen Protestan ruh ana tarafından gelen Katolik gelenekleriyle çarpışmıştır. Bu tezat vücutça da mariz olan çocuğun, daha sonraki entellektüel huzursuzluğunu kamçılamıştır. Gide «Si le Grain ne meurt» de Normandie'de, La Roque'ta geçen bu çocukluk hayatını anlatmıştır. Büyükdükçe uzun ve narin, soluk yüzlü bir çocuk olan Gide, kırlarda geçen bu çocukluk yıllarında ambarların ot demetleri üzerinde yuvarlanıyor, köylü çocukları gibi derede alabalık avlıyor, küçük Jean - Jacques gibi bitki koleksiyonları yapıyordu. Dikkate alınması gereken nokta, bu hayatın, büyüklerin yer almadıkları bir âlem içinde geçmesidir.

İlk öğrenimini Alsace Okulunda kısmen yaptı. Bu sıralarda bir müzisyen olmayı düşünüyor ve doymak bilmez bir iştiha ile piyano çalıyordu. Derin bir ihtirasla taşıdığı emel, büyük bir virtüoz olmaktı. Bir gün müzik öğretmeninin evine gittiği zaman, içerde, kendisinden daha yetişkin bir öğrencinin, Schumann'ın «Novelette» ini ustalıkla çaldığını duydu. Böyle teknik bir olgunluğa ulaşamamış olmaktan doğan bir ümitsizlik içinde, merdivenin bir basamağına oturdu ve hüngür hüngür ağlamıya başladı. Bugün bile, piyanoya, odada kimse olmadığı zamanlar yaklaşır ve kapının arkasında birinin nefesini duysa hemen çalgının kapağını kapatırmış...

On bir yaşında iken babasını kaybetti. Annesi, halası ve yakın akrabasından bir kadın arasında yeknasak bir hayat başladı. Müteassip bir muhitte ve «İncil» sayfaları karşısında geçen bu yıllarda Hugo'yu ve Beaudelaire'i okudu ve tanıdı. On sekiz yaşına geldiği zaman, çalışmaktan doğan bir yorgunluk, bomboş bir gönül onun avare ruhunu kamçıladı. Gayesiz ve maksatsız, yollara düştü. «İlkbaharı, toprağın kokusunu, tarlalarda çimenlerin yeşermesini, ırmağın üzerindeki sabah sislerini ve meralardaki akşamın buğusunu tanıdım. Şehirler geçtim ve hiçbir yerde durmak arzusu duymadım» diyor. Bu avarelik hayatını başka bir kalıp içinde şöyle ifade etmiştir: «Dudaklar üzerinde beliren her tebessüm öpmek, yanaklardaki kanı, gözlerdeki yaşı içmek istedim». Yirmi yaşının bu ateşli ruhunu «Les Cahiers d'André Walter» de yazdı. Pierre Louys ile birlikte Mallarmé'yi ve Hérédia'yı sık sık ziyaret ediyor ve sembolizm cereyanına gittikçe kendini kaptırıyordu. Bu hali 1893 e kadar devam etti.

İlk eseri Maeterlinck'in, Régnier'nin, Huysmans'ın ve Mallarmé'nin takdirlerini kazandı. 1893 yılında Oscar Wilde ile tanıştı ki, bundan doğan dostluğun izleri çok derin olmuş ve daha sonraki hayatına, düşüncelerine ve nihayet eserine tesir etmiştir. Gene aynı yılda arkadaşı Albert Laurens ile Kuzey Afrikasına uzun bir gezintiye çıktı. Edebiyat artık onu tatmin etmiyordu. Bütün geleneklere elveda demiş, mazisine sırtını çevirmişti. Afrika gezisinin mânası şu oldu: Bu, taşıdığı isyan fikirlerinin zaferi ve müteassip aile geleneklerinin mağlûbiyeti idi. Bidah'dan Biskra'ya, Biskra'dan Touggourt'a dolaştı durdu. Hayatın sarhoşluğunu ve kolay yaşamayı denedi. Basit otel odalarında, eski bir piyanonun başında ve yerli dostlarının arasında yaşadı. Fakat en yumuşak zevkler arasında bile Hıristiyan ruhunun baskılarını unutamadı. Mariz sıhhati üzerinde müsbet tesirleri olan bu yolculuktan dönüşünde 1897 de «Les Nourritures Terrestres» i yayınladı. Bu, tabii olan şeylere karşı bir çığlıktı. Diğer taraftan «Saül» ü kendini kendi hislerine kaptırmanın tehlikesini göstermek için yazmıştı; «Prométhée Mal Enchaîné» yi ve «Paludes» ü yazarak da boynunda taşıdığı saliple alay ediyordu. Bu uyuşmaz tezat daha da devam etti ve denebilir ki hiçbir zaman muvazeneye kavuşmadı.

«Érmitage» da, «Mercure de France» da devamlı olarak yazmıya başladı ve zamanın en nadir münekkitlerinden biri olduğunu isbat etti. Fakat «Immoraliste» i yayımlayınca kopan gürültü onun cesaretini kırdı. Bu kitapta da, daha sonra yazdığı «La Porte Étroite» ta da hep aynı ruh hali seziliyordu: Müfrit bir kadın düşmanlığı. «Immoraliste» te Michel küçük Arap çocuklarını karısına tercih eder ve onu, ölümün kolları arasına, acı çekmeden bırakır. «La Porte Étroite» ın Alissa'sı zifaf yatağına yaklaşmadan hayata gözlerini yumar. «André Walter» in kadın kahramanı Emmanuèle, evlendikten kısa bir zaman sonra ölür...

André Gide

Gide'in küskünlüğü uzun zaman devam etmedi. «La Nouvelle Revue Française»i kurarak tekrar basın hayatına döndü. Bu uzun ömürlü derginin etrafında bir dost topluluğu meydana getirdi. Yirminci Yüzyılın başlarında Gide, Barrès'e tamamiyle zıt bir hayat felsefesine sahipti. Barrès, estetizmden nasyonalizme geçiyordu. Gide ise mazi ile bütün bağlarını koparmayı ve «kendi hayatını yaşamak» için bulunduğu şehri terk ederek uzak iklimlere açılmayı telkin ediyordu. Birçoklarına pek ahlâk dışı görünen serbest düşünceleri de buna katılınca mahdut bir okuyucu kitlesine hitabediyordu. Kendisi «Uzun zaman çöl ortasında kendi kendime konuştum» diyor ve «Nourritures Terrestres» in ilk on yıl içinde beş yüz adet satıldığını itiraf ediyor. En iddialı eseri olan «Corydon», 1917 de 12 adet, 1920 de 21 adet ve 1938 de de 1.550 adet basılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı patladığı zaman Gide fikir sahasında bu mücadeleye katılmak ihtiyacını duydu ve «Action Française»in nasyonalist hareketine katıldı. Buna rağmen 1914—18 savaşının Gide'in edebiyat hayatında bir tesiri olmamıştır.

1897 de ilk basıldığı zaman hemen hiç satılmıyan «Nourritures Terrestres», Birinci Dünya Savaşından sonra geniş bir okuyucu kitlesi buldu. Kendisi bu eserinin son satırlarında: «Nathanel, şimdi kitabımı at, ondan sıyrıl» diyordu. Fakat yeni Nathanel'ler kitabı kapışıyorlar ve durmadan defterlerine kopya ediyorlardı. Hayvanların ve bitkilerin hayatından örnekler çıkararak homoseksüaliteyi müdafaa ettiği «Corydon» ve Jean - Jacques Rousseau'danberi Fransız edebiyatında en cüretli bir itirafname sayılan «Si le Grain ne meurt» tekrar tekrar basıldı. Gide devrin en çok münakaşa edilen siması olmuştu. Bu sıralarda «Les Faux Monnayeurs» ü yazdı. Bu romanda estetik ve moral, bütün düşüncelerini okuyucularının önüne sermek istemişti. «Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları» Goethe'nin düşünce sisteminde ne ise bu eserin de Gide'de o olduğunu yazdılar.

Gide altmış yaşına yaklaşıyor ve maksadına ulaşmış görünüyordu. Kendine has bir âlem yaratmıştı, etrafını bir zafer halesi çevirmişti. «Gidien üslûp» «gidien ahlâk» diye adından sıfatlar yapılıyordu. İşte bu sıralarda Orta Afrika'nın bakir ormanlarında dolaşmak arzusuna kapıldı. Bir kelebek ağı ile yola çıkmıştı, fakat koltuğunun altında bir koleksiyonla değil, istatistiklerle dolu bir dosya ile döndü. «Voyage au Congo» ve «Retour du Tchad» Gide'in sosyal mânadaki bu tekâmülünün aynası oldular. «Prétextes» de: «Kalabalıkla kaynaşmak mahvolmak demektir, kalabalıktan nefret ediyorum» diyen Gide şimdi, Afrikadaki zencilerin istismarını protesto ediyor ve Avrupada daha fazla bir içtimai adalet istiyordu.

1932 de tekrar bir fikrî mücadeleye atılmak istedi, fakat bu sefer 1916 da seçtiğinin tam aksi bir cepheyi seçti. «Pages de Journal» da kendisini bu yola sevk eden âmilin Marx değil, Protestanlık akidesi, İsa'nın «Mukaddes Kitabı» olduğunu yazıyor. 1932 - 1936 arasında bu yeni imanının ateşli bir havarisi oldu. Fakat Rusya seyahati onu büyük bir hayal kırıklığına uğrattı. Beklediğini orada bulamamıştı. Topluluğun saadeti namına ferdin saadetini ayaklar altında ezen bir diktatörlüğü alkışlıyamıyacağını söylüyordu. «Retour de l'URSS» eseriyle «Retouches à Mon Retour de l'URSS» bu ruh haleti içinde yazıldı. Kendisini troçkizmle itham eden eski dostları artık birer düşman olmuşlardı. 1920 de asıl olan şeyin ferdi değiştirmek olduğuna inanan Gide, 1933 te içtimai müesseseleri değiştirmiye kalkmış ve 1936 da tekrar ferdin üstünlüğüne dönmüştü. Bu sıralarda Julien Green'e yazdığı bir mektupta onu «ikisi de aynı olduktan sonra komünizm ile faşizmden birini tercih etmediği için» tak-

dir ediyor ve «madem ki gayrı siyasisiniz, öyle kalınız» diyordu. Bundan sonra politikadan nisbeten uzak, münzevi bir hayat sürmiye başladı. Yetmiş yaşının yorgunlukları da bunu icabettiriyordu.

1947 Nobel edebiyat mükâfatını kazanması onun hakkındaki münakaşaları bir an için olsun tekrar alevlendirdi: Onu, İsveç Akademisinin şimdiye kadar seçtiği en hakiki kıymetlerden biri olarak kabul edenlere karşı, bu mükâfatın, doğmakta olan bir dünya içinde hiçbir rolü olmıyacak olan bir adama verilmiş olduğu ileri sürüldü.

Eserleri: Les Cahiers d'André Walter (1891), Les Poésies d'André Walter (1892), Le Traité du Narcisse (1892), La Tentative Amoureuse (1893), Le Voyage d'Urien (1893), Paludes (1895), Les Nourritures Terrestres (1897), El Hadj (1897), Réflexions sur quelques Points de Littérature et de Morale (1897), Philoctète (1899), Feuilles de Route (1899), Le Prométhée Mal Enchaîné (1899), Lettres à Angèle (1900), Le Roi Candaule (1901), L'Immoraliste (1902), Saül (1903), Prétextes (1903), Bethsabé (1903 ve 1908 - 1909), Amyntas (1906), Le Retour de l'Enfant Prodigue (1907), La Porte Étroite (1909), Oscar Wilde (1910), Nouveaux Prétextes (1911), Corydon (1911), Charles Louis Philippe (1911), Dostoïevsky, d'après sa correspondance (1911), Isabelle (1911), Les Caves du Vatican (1914), Souvenirs de la Cour d'Assises (1914), La Symphonie Pastorale (1919), Morceaux Choisis (1921), Pages Choisis (1921), Im Memoriam (1921), Numquid et tu? (1922), Dostoïevsky, articles et causeries (1923), Incidenes (1924), Caractères (1925), Les Faux Monnayeurs (1925), Journal des Faux Monnayeurs (1925), Si le Grain ne meurt (1926), Dindiki (1927), Voyage au Congo (1927), Le Retour du Tchad (1929), Essai sur Montaigne (1929), L'École des Femmes (1929), Un esprit non prévenu (1929), Robert (1930), L'Affaire Redureau (1930), La Squestrée de Poitiers (1930), Œdipe (1931), Divers (1931), Œuvres Complètes (1932 - 1939), Pages de Journal, 1929-1932 (1934), Perséphone (1934), Nouvelles Nourritures (1935), Nouvelles Pages de Journal (1936), Geneviève (1936), Retour de l'URSS (1936), Retouches à Mon Retour de l'URSS (1937), Journal (1939), Interviews Imaginaires (1943), Thésé (1947).

Tercümeleri: Le Mariage du Ciel et de l'Enfer (Wiliam Blake); Typhon (Joseph Conrad); Récits (Pouchkine); Antoine et Cléopatre (Shakespeare); Hamlet (Shakespeare); Amal et la Lettre du Roi (Tagore); L'Offrande Lyrique (Tagore); Morceaux Choisis (Walt Whitman).

Türkçeye çevrilen eserleri: Dar Kapı (Burhan Toprak, 1931 ve 1944), İmmoralist (Şerif Hulûsi, 1937 ve 1941); Dünya Nimetleri (Avni İnsel, 1936 ve 1944); Senfoni Pastoral (Avni İnsel 1937 ve Ercüment Berker 1944); Kadınlar Mektebi (Avni İnsel, 1941); Yarı Kalan İtiraf Yahut Geneviève (Süzan ve Mehmet Karasan, 1940); Corydon (İzzet Güneri, 1943); Kalpazanlar (Reşat Nuri Darago, 1942); Yeni Nimetler (Sahir Ergin, 1942); Oscar Wilde'e dair Hâtıralar (Burhan Toprak, 1935); Dostoyevski (Suphi Nuri İleri, Servetifünun, 1933); Rusya'dan Dönüş (Vahdet Gültekin, Yeni Adam, 1937).

Kısa bibliyografya: Maurice Sachs, André Gide. Jean Hytier, André Gide. Pierre Brodin, Les Écrivains Français de l'Entre - Deux - Guerres. André Maurois, Études Littéraires, cilt I. İlya Ehrenbourg, Vus par un Écrivain de l'URSS. Edmond Jaloux, Les Saisons Littéraires. İsmail Habip Sevüg, Avrupa Edebiyatı ve Biz, cilt, II. Dünya Nimetleri, ikinci baskı (Montgomery Belgion, Hilmi Ziya Ülken ve Avni İnsel'in önsözleri).

(Hüsamettin Bozok)

HAMİD PAŞA, HALİL — (1736 - 1785) Birinci Abdülhamit devri sadrazamlarındandır. Babası, Çelik Mehmet Paşa kethüdası ve Pulat Paşa haznedarı Mustafa Efendi; annesi, Zeynep Hanımdır. 1736 da Burdurda doğmuştur. Çocukluğunu ve gençliğini Burdurda geçirmiş, tahsilini orada yapmış ve Mehmet Paşa'nın Ispartadan ayrılması üzerine annesiyle birlikte Ispartaya giderek Hacıabdiefendi camisi civarına yerleşmiş, bir hayli zaman zaruret çekmiş, adı geçen camide imamlık etmiş ve nihayet babasını aramak üzere 1762 de İstanbula gelmiştir. İstanbula gelince geçimini sağlamak üzere Yenicamide arzuhalciliğe başlamıştır. Bir gün kendisine başvuran bir zat, timar ve zeametine dair pek ehemmiyetli ve güç bir iş için defalarca arzuhal verdiğini, fakat bir netice alamadığını yana yakıla anlatmış, meseleyi başından sonuna kadar dinliyen Hamid Efendi de müracaatçiye şöyle bir teklifte bulunmuştur: Bin kuruş karşılığında bir arzuhal yazacak, bu arzuhalle işi görülürse bu ücret kendisinin olacak, işi görülmezse parayı geri verecek. Böylece sözleşildikten ve parayı aldıktan sonra Hamid Efendi arzuhali yazmış, müracaatçi zat arzuhali alıp zamanın sadrazamı olan Koca Ragıp Paşa'ya takdim etmiştir. Sadrazam arzuhali okuduktan sonra müsted'iden bunu kime yazdırdığını ve ne ücret verdiğini sormuştur. Müstedi bin kuruş ücret verdiğini ve yazanın Yenicamide arzuhalci Hamid Efendi olduğunu söylemiştir. Paşa, «haydi işin görüldü» dedikten sonra Hamid Efendiyi huzuruna çağırtmış ve bu arzuhal için ne ücret aldığını sormuştur. O da müracaatçi ile arasındaki pazarlığı ve anlaşmayı olduğu gibi anlatmıştır. Bunun üzerine Koca Ragıp Paşa kendisine: «Oğlum Hamid Efendi; kemalinden memnun oldum. Mesleğinde bulunursan bu kemalinle çok sürmeksizin benim yerime sadrazam olursun. Fakat tamahınla çok zaman geçmeyüp katledirilsin. Tamahından vazgeç, haydi kaleme devam et» demiştir. Bu suretle Babıâliye girmiş ve devama başlamışsa da zaruret hali yüzünden Eflâk kapı kethüdası İstevrakioğlu'nun kâtipliğini ihtiyar etmiş ve onun ölümünden sonra gene kaleme dönmüştür. Kaleme mülâzemeti sırasında Raif İsmail Paşa'nın teveccühünü kazanmış ve onun himmetiyle Âmedi kalemine nakledilmiştir. Devlet işlerindeki kabiliyeti bu sıralarda anlaşılarak sadrı esbak Silâhtar Mehmet Paşa'nın da delâlet ve teveccühiyle 1779 da büyük tezkereciliğe, sonra reisülküttaplığa (yani hariciye nazırlığına), yedi sekiz ay sonra sadaret kethüdalığına (yani dahiliye nazırlığına) tâyin edilmiştir. Sekiz ay sonra azledilmekle beraber 1780 de Tersane emini ve ertesi sene ikinci defa sadaret kethüdası olmuştur. 1782 de Yeğen Mehmet Paşa'nın yerine sadrazamlığa geçirilmiş, bu makamda iki sene üç ay ve yirmi beş gün kaldıktan sonra azledilmiştir. Azlinden sonra, Mekkei Mükerreme şeyhülharemliği ilâvesiyle Cidde ve Habeş valiliğine tâyin edilerek hazırlığını yapması bahanesiyle Geliboluya sürülmüş, bu arada malları zaptolunmuş ve öldürülmek üzere arkasından bir cellât gönderilmiştir. Ancak Cidde'ye gitmek üzere yola çıktığından cellât eli boş dönmüş, bunun üzerine Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın adamlarından Karakethüdazade Ali Bey aynı maksatla gönderilmiştir. Ali Bey Paşaya Bozcaadada yetişmiş, 17 mayıs 1785 te paşanın başı kesilmiş, üç gün sonra da kesik başı İstanbula saraya getirilmiştir. Paşanın kabri, Haydarpaşada İbrahimağa karakolundan Karacaahmet'e giden yolun sol tarafındaki set üzerindedir.

Hamid Paşa (zamanında yapılmış bir portreden)

Halil Hamid Paşa'nın azlinin esaslı sebebi, devletin mali durumunu biraz düzeltebilmek üzere yeniçerilerin tahsisatında tasarruf yapmıya kalkmasıdır. Bu cüretli hareket, bir ihtilâl doğuracağı düşüncesiyle Birinci Abdülhamit'i son derece korkutmuş ve paşayı azil zorunda bırakmıştır. Bundan başka paşanın, zamanındaki birtakım nüfuzlu kimseleri gücendirdiği ve bu arada bilhassa Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın düşmanlığını kazandığı anlaşılmaktadır. Paşa bir defa azledilince düşmanları, sefahat yaptığı ve rüşvet aldığı söylentilerini çıkarmışlar ve bu söylentileri padişahın kulağına kadar götürmüşlerdir. Hele paşanın bir gün padişahın pek ihtiyar olduğundan bahsettiğini ve yerine Şehzade Selim (Üçüncü Selim) i geçirmek temayülünde olduğunu Birinci Abdülhamit'e duyurmuşlardır. Mallarının zaptedilerek başının kesilmesi sebebi de her halde budur. Tarihçilerimiz umumiyetle sarayın tesiri altında bulundukları için paşanın azil ve katlini haklı göstermişlerdir. Meselâ Hadikat-ül-Vüzera paşanın tercümei halini verirken sadrazam olunca birtakım devlet adamlarını ve hattâ kendisine iyilik etmiş olanları sürüp uzaklaştırdığını yazar, sefahati ve rüşvet alması bahsindeki söylentileri kaydeder. Halbuki hâdiseler bu iddiaların yerinde olmadığını göstermektedir. Netekim Cevdet Paşa Tarihi, Halil Hamid Paşa'nın dürüst ve tedbirli işlerini anlatır, müzakere meclislerindeki isabetli, hattâ hakîmane diye vasıflandır-

dığı sözlerini yazar. Bundan başka, sadrazamlığı zamanındaki durum ve icraatı, iktısadi faaliyeti, ahlâkı hususiyeti hakkında aşağıda vereceğimiz malûmat, paşanın, bâzı iddialar hilâfına hemen tamamiyle mâsum olduğunu göstermektedir.

S a d r a z a m l ı ğ ı: Halil Hamid Paşa'nın sadrazamlığı Küçük Kaynarca Antlaşmasından sonraki kötü yıllara tesadüf eder. İmparatorluk, bilhassa Onsekizinci Yüzyılın son yarısından sonra süratle çökme yolundadır. Dışarıda Rusya ve Avusturya aleyhimize birleşmiştir. Rusya, müstakil olması kabul edilen Kırım'ı ilhak, Avusturya ise Bosna'yı elde etmek gayretindedirler. İçeride yeniçeri ocağı bozuk, devlet mali kudret bakımından pek bitkindir. Halil Hamid Paşa askerî disiplinsizliği ve maliye işlerini bir dereceye kadar düzeltmiye, yeni bir harbi önlemek üzere mümkün olan tedbirleri almıya çalışmıştır. İlk iş olarak zeamet ve tımar sahiplerinin iki ay içinde sancakları başına gitmelerini ilân etti. Bu, pek ehemmiyetli bir karardı. Bu hususta, kendisinden önce gelenler muvaffak olamamışlardı. Aynı zamanda yeniçeri ocağının ıslahına başladı. Ruslara karşı hazırlığa koyuldu. Kalelere asker, zahire, harb malzemesi doldurdu. Hasköyde seri topçu ocağını ihya etti. Bu ocak mevcudunu iki bine çıkardı. Fransadan topçu mühendisi ve sanatkârlar getirtti.

Bu sıralarda Ruslar General Potemkin ordulariyle Kırım'a yürüyerek Kırım'ı bilfiil ilhak ettiler. Osmanlı Devleti hazırlığını henüz tamamlamamıştı. Halil Hamid Paşa Ruslarla harbetmek istemiyordu. Ruslar bu ilhakın Osmanlı Devleti tarafından tanınmasını istedi. Kaptanıderya Hasan Paşa, Halil Hamid Paşa'nın aleyhinde olmakla beraber padişahın da pek gözdesi idi. Halil Hamid Paşa Rusların bu hareketini protesto etmek bile istemiyordu. Ruslar bu vaziyet karşısında Osmanlı Devletinin bu ilhakı tanıyıp tanımadığını resmen bildirmesini şiddetle istediler. Büyük bir divan kuruldu. Halil Hamid Paşa herkese açıkça fikrini söylemesini ve bundan dolayı hiç kimsenin çekinmemesini, korkmamasını bildirdi. Uzun süren münakaşalardan sonra Halil Hamid Paşa'nın elinden gelen bütün hazırlıkları imkân dahilinde yaptığı halde henüz devletin Ruslara karşı koyabilecek derecede hazırlığı olmadığı anlaşıldı. Meclisteki bulunan Hasan Paşa da bu suretle ilhakı tanımaktan başka çare olmadığını kabul etti. Bu meclisin ittifak reyi ile Rusların Kırım'ı ilhakı mecburi ve zaruri görülerek kabul edilmiştir. Yeniçeri ocaklarının ıslahları kolay değildi. Paşa; yeniçeri ağalarının tâyininde ağanın sadrazama vermesi mutadolan birkaç yüz keseyi kabul etmedi. Buna karşılık ağadan, kendisinin ve etrafındakilerin rüşvet almamasını istedi. Bu suretle ocaktaki rüşvete, bilfiil kendisi nümune olarak, mâni oldu. Lâğımcı ve kumbaracı ocaklarını da aynı şekilde ıslaha başladı. Fransadan mütehassıs getirtti. Hendesahaneyi açtı ve Fransadan ayrıca istihkâm heyeti getirtti. Donanma ve tersaneyi, mükemmel bir hale getirmek için bütün gayretini sarfetti ve bu işlerde muvaffakıyetler gösterdi.

Halil Hamid Paşa'nın yeni bir harb ihtimaline karşı birçok zahire ve levazım ihtiyatları temin etmesi çok yararlı olmuştur. Ölümünden sonra çıkan harbde Osmanlı ordusu bu ihtiyat sayesinde muharebe etmek imkânını bulmuş, hattâ o harbi idare eden Koca Yusuf Paşa, rahmetli Halil Paşa'nın ihtiyatı sayesinde harbedebildiğini bizzat söylemiştir.

İ k t i s a d i f a a l i y e t i: O devirde yerli mallara kıymet verilmiyor, yabancı mala rağbet ediliyordu. Dışarıdan getirilen birçok eşya ihtiyaçtan fazla olmakla beraber içlerinde pek çoğu da lüks eşya idi. Yerli malı kullanılmasını tamim ve emretti.

H u s u s i y e t v e k a r a k t e r i: Ehliyetli ve dirayetli insanların elinden tutar ve kalem sahiplerini himaye ederdi. İyiliği sever, hususi hayatında içki kullanır, hoş sohbet bir insandı. Vakfettiği eserler İstanbul, Isparta ve Kayseri kütüphanelerindedir. Mektep, kütüphane, cami ve çeşme gibi eserleri vardır. Mevcut karakalem portresi, bir Fransız tarafından yapılmıştır.

K ı s a b i b l i y o g r f y a: Prof. Dr. Fuat Köprülü'nün Türkiyat mecmuasının beşinci cildindeki yazıları. İbrahim Alâettin Gövsa; Türk Meşhurları Ansiklopedisi. Halil Hamid Paşa hakkındaki Isparta'daki kütüphanesinde mevcut malûmat.

(Tümgeneral Cemal D. Bükey)

HARB REKLÂMCILIĞI — Memleketimizde reklâm işleriyle alâkadar olan ve bu mevzua bilhassa son yıllar zarfında ehemmiyet veren hususi ve resmî teşekküller

İkinci Dünya Savaşında İngilterede 30-50 yaşındakileri zafer yoluna davet eden afiş

vardır. Bütün dünyanın üzerinde dikkatle durduğu reklâm sanatına biz de kıymet vermişsek de kanaatimizce bu sahada lüzumu kadar durmuş ve genişlemiş değiliz. Kendimizi mâzur gösterecek bâzı sebeplerin mevcudiyetine rağmen artık bu meseleyi ciddi olarak anlamıya ve öğrenmiye başlamamızın vakti gelmiştir.

Çünkü, demokratik idareler hiçbir vakit harbi düşünmez, bilâkis iş hayatını, yani millet refahını düşünür. İş hayatına, istihsale, satışa ne kadar geniş bir hacım verilirse millî refah o derece kolaylıkla yayılır; esasen yaşama gayelerinden biri de

İngilterede; uçak akınlarında telâşın tehlikesini hatırlatma

budur. Biz satış imkânlarını, yahut topyekûn söyliyelim; ticaret imkânlarını münakale, makineleşmek.. gibi vasıtalarla desteklemiye uğraştığımız gibi reklâmcılığı da aynı gayede seferber ederiz ve görürüz ki reklâm sanatı başlıbaşına bir mevzu olup büyük işler yaratır.

Sulh devrinin, formunu bulmuş ve kolaylaşmış faaliyetleri arasında reklâm ne kadar müessir ise harb faciasının yükünü hafifletmek, ahaliye tembihlerde bulunmak gibi meselelerde de reklâm çok büyük rol oynıyan bir sanat şubesidir. Henüz kesin tesirleri altında bulunduğumuz son dünya harbinde reklâmın ne rol oynadığını, ne istikametler aldığını inceliyelim: Malûm olduğu veçhile, harb milletlerin her şeylerini hasma karşı seferber ettikleri bir hâdisedir. Fakat kültür ve anlayış cihetinden sınıf sınıf olan cemiyet kümeleri bu âfeti aynı ehemmiyetle nazarı dikkate almıyabilir işin vahametini idrak etmiyebilir; ihmalkâr ve lâkayt olabilir. Bilhassa yeni harbler yalnız cephelerde kazanılmadığına göre milletin her ferdinin her yerde uyanık bulunması gerekir. Kaldı ki göze görünmediği halde mühim miktarlara ve meblâğlara varan masraflar da bir milletin harb gücünü bozar. Binaenaleyh fert, harb gayretine ya yardımcı olur, ya pasif kalır veya zararı dokunur. İşte bu cihetleri nazarı itibara alan harb reklâmcılığı başlıca üç kısma ayrılabilir: 1) R e s m î r e k l â m l a r; 2) Y a r ı r e s m î r e k l â m l a r; 3) H u s u s i r e k l â m l a r.

1 - R e s m î r e k l â m l a r: Diğer reklâmcılık şubelerinde olduğundan biraz fazla farkla şu iki gayeyi istihdaf eder: a) Tembih. b) Teşvik. 1914-1918 Harbi tembihe çok gayret etti. Duvarlarda «sus», «az konuş», «fazla söz felâket getirir» gibi afişler görüldü. Daha ileri gidemedi. Halbuki 1939 Harbi binlerce metre irtifadan ateş yağdıran bir hareket oldu. Binaenaleyh hükümetler «suni karartma», «sığınaklara koşma», «telâşsız münakale» gibi meseleler için milyonlarca sayfalık veya tabloluk reklâmlar hazırladılar. Gece vakti kazalara mâni olmak için İngiltere şu reklâmı yapıyordu: «İnsanların selâmeti uğruna karanlıkta mutlaka elbisenizde beyaz bir kısım bulunsun». Nitekim kolunda bant, ayağın-

da beyaz ayakkabı giyen afişler Londra'nın her yerine asılıyordu. Hattâ viski ve sigara reklâmlarında bile bu «Blackout» tembihi sık sık tekrarlanıyordu. Az konuşmıya gelince; işte bir afiş: İki kadın konuşuyor... Arkada Hitler. İki çocuk konuşuyor: Samanların altında Hitler. Diğer bir afiş şu idi: Büyük bir harb gemisi ve yanında sakin bir adam. Altında şöyle yazıyordu: «Ne pahasına olursa olsun İmparatorluk

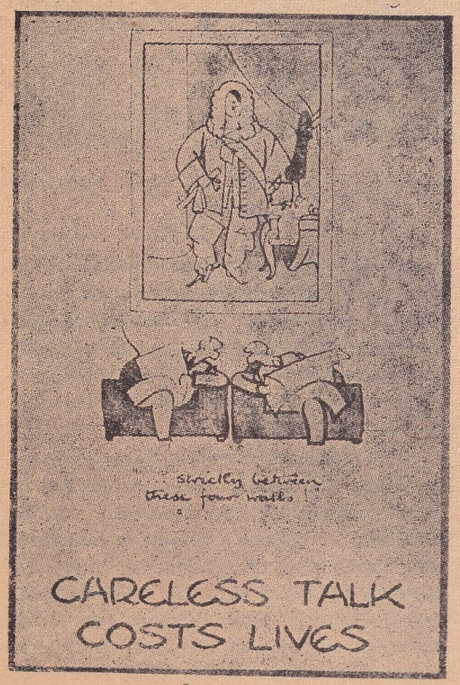

İngilterede: "Her yerde Hitler'in kulağı vardır" diye halka ihtiyatı hatırlatma

harb gemilerinin limanlara gelişine ve ayrılışına dair tek bir şey konuşmayın». Amerika bu kaideye İngiltere kadar sadık kalamadığı için bir hayli kayıpları oldu. Diğer bir afiş sıhhatli yavruları gösteriyor ve bir parmak anneye işaretle «yavrunu mümkünse Londra'dan uzaklaştır» işaretinde bulunuyordu. Fransa, mağlûbiyetten sonra gizli reklâmcılığa başladı. İşte bir sinemadaki bir köşeye gece konan bir reklâm: «Hitlerden korkma, mukavemete katıl». Diğer bir reklâm: «Seyahatlerden vazgeç, her yerde düşman var». Amerikada tembih reklâmları Avrupadaki kadar çok değildi. Çünki yeni dünya harbinden ve casusluktan kısmen uzaktı. Vakta ki Japonlar Pearl Harbour'da darbeyi indirdiler, bütün Amerika her yere şu reklâmları astı: «Pearl Harbour'u unutma». Bu slogan son zamanlara kadar hemen her yerde asılı kaldı ve milyonlarca liralık masrafa mevzu oldu. Kâğıttan ve tahtadan tasarruf için Amerikalılar bu sloganı duvarlara, vapurlara yazdılar. Pasifik felâketi Amerikalıların ruhunda böylece tecessüm etti. Müttefikler bir yandan harb reklâmcılığını en dinamik şekilde yaparlarken Almanlar da meşhur ressamları Linge'nin kaleminden çıkan harb albümlerini her yere sürüyorlardı. Büyük Tiger tanklarının yanında sağlam bir çizme Almanların ölmez ordularının şanını duvarlara çakıyordu. Almanlar kendi resimleriyle Fransız yazılarını mezcettiler ve karlı Stalingrad kapılarına kadar bu reklâm levhalarını taşıdılar. Alman terbiyecileri, Alman sinemacıları, bunlar arasında bilhassa Blumenthall, gece gündüz Reich zaferini perdeye, kâğıda ve hattâ semalara nakşetti. Resmî harb reklâmları milletlerin karakterlerine göre muhtelif mahiyet gösterirler. Meselâ Amerika Birleşik Devletleri «War Bond» ismiyle meşhur olan harb bonolarının satılmasını ve bir de gemi inşa tezgâhlarına işçi celbi meselesini ön plâna almış, bütün artistleri bu bonoların satılmasına memur etmişti. O kadar ki Amerikan dâvasına kalben hiç de inanmıyan Amerikalılar bile reklâma kapılıp bu bonolardan almışlardır. Fakat meselâ biz Millî Piyango için hiç de kâfi reklâm yapmıyoruz. Onlar ise akla hayale gelmedik vasıtalarla bonolarını satıyorlar. Halbuki her ikisi de milli gelir değil mi? Reklâmın teşvik grupuna girmesi bakımından cephedeki askerlere hediye göndermek meselesini de zikretmek isteriz. Filhakika «Ufacık hediyeler onun cengâverliğini arttırır», «Bu ufak hediyeyi yollıyan kadar taşıyandır» gibi sözlerle süslenen resimler Amerikalıların can damarına dokunmuş, Pasifik'e hususi hediye seferleri ihdas edilecek kadar bol hediye askerlere yollanmıştır.

2 - Yarı resmî reklâmlar: Bu bahis de pek mühimdir. Gıda vaziyeti, haberleşme, taşıt işleri ikinci kısmın asıl mevzuunu teşkil eder. Meselâ: Büyük bir patatesten baş resmi yapılmış, konuşuyor: «Ben, iyi bir gıdayım». Patates harb içinde en çok kullanılan yiyeceklerden biriydi. Diğer bir reklâm: «Fazla yemek yapmayın, atılan gıda Hitler'in midesine girer». Bir başkası: «Viskiyi ancak zaferden sonra iç». Anlıyoruz ki Müttefikler gıda maddesi sıkıntısı çekiyorlar. Devlet ve hususi şahıslar elele vermişler, mütemadiyen çalışıyorlar: Harb insan iradesiyle kazanılacak. İradenin tahammülü demirden fazladır. Giyim meselesi ise gıdadan hiç de geri kalmıyor. İstihlâki azaltmak, askeri giydirmek gerek. Kumaş fabrikaları mütemadiyen reklâm yapıyor: «Harbden sonra gene sizi giydireceğiz», «Asker, sırtı ısındıkça sana teşekkür eder». Birçok hususi müessesatı finanse eden devlet, reklâm sayesinde halkı tenvir etmiştir. Hem de kitaplardan çok daha fazla.

3 - Hususi reklâmlar: Bu branş ilk iki kısımda bahsettiklerimizden mahiyet itibariyle farklıdır. Harbin ruhları karartan, canları sıkan hâdiselerini unutturmak, bu arada da iktisada temas etmek lâzım. O halde mizah şart. Herkes birbiriyle yarış halinde. Kızmadan, öğretmiye ve güldürmiye çalışıyor. İngiliz yünlüsü, Fransız şarabı, Fin balığı, her şey hem satılacak, hem de tasarruf edilecek, beğenmemezlik yok. Mâmulün iyisi cepheye gidiyor! Neler yok: Okumak yegâne teselli ya; kitapçılar Hitler hakkında ne kadar kitap varsa vitrinlerine dizmişler. Düşmanı nefret nisbetinde tanımak lâzım. Pazar gazetelerinin haftalık ilâvelerinde harbden eser yok. O gün çarpışanlara dahi radyolar sulh ruyasından bahsedecekler. Kıtlık var, sıkıntı bol, fakat bütün reklâmlar vaitkâr. Ateş durunca güzel günler gene başlıyacak. Dükkânlar dolacak, mavnalar yarıya kadar suya gömülecek, caddelerde eli paketli kadınlar, koltuğu oyuncaklı çocuklar, seyyar satıcı, hattâ müzayedeci tekrar sulh şehirlerini şenlendirecek.

(Haldun Kemali Aksüt)

HAVA PİYADESİNİN İNDİRİLMESİ — Şimdiki teknik şartlara göre hava piyadesi üç şekilde yere iner: 1) Paraşütle; 2) Plânörle; 3) Bir hava meydanına veya evvelden tâyin edilmemiş elverişli bir düzlüğe inen hava taşıtiyle.

Paraşütle inmeyi inceleyelim: Türlü memleketlerin kullandığı paraşütler tabloda görüleceği gibi birbirine çok benzerler. Paraşütler başlıca iki tip arzederler: a) Serbest açılan paraşütler, b) Zor görerek açılan paraşütler. Birinci tipte paraşütçü 6 metre uzunluğundaki bir iple uçağa bağlıdır. Paraşütçü uçaktan atlayınca bu ip evvelâ gerilir, sonra kopar; paraşüt de, paraşütçü takriben 30 metre daha aşağı düşünce açılır. İkinci tipte paraşüt, uçaktan atladıktan sonra paraşütçü tarafından açılır. Bunlardan hava cereyaniyle işliyen ve paraşütçüye ne kadar indiğini gösteren tertibata malik olanlar da vardır. Bu modeli kullanmak uzun boylu talim ve terbiyeye, yani bunlarla çok atlamıya bağlıdır. Bundan başka bu cins paraşütler pahalıdır; kullanılmaları da zordur. Paraşütler keşif uçakları tarafından tanınabilmek için yeşil, kırmızı... ilh renklerde yapılırlar. Paraşütlerle iniş ya teker teker veya grup halinde yapılır. Taktik bakımdan iyi bir iniş için yapılması iki şarta bağlıdır: a) En kısa zamanda mümkün mertebe çok paraşütçü indirmek; b) İhtiyaç hissedilen bölgede küçük bir alana inmek. Birinci şart iki türlü gerçekleştirilebilir. Paraşütçüleri taşıyan aracı özel şekilde yaparak, yahut taşıt uçaklarının iniş bölgesine varmasını gayet iyi tertipliyerek. Almanların Holândada özel bir tertibatla aracı birden açarak paraşütçüleri birden attıkları ileri sürüldü. Grup halinde indirmenin en emin çaresi budur.

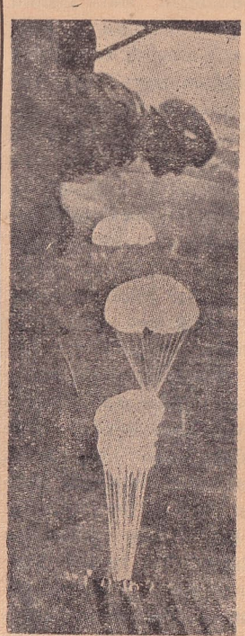

Hava piyadesi paraşütlerle indirilirken

Yere daha çok insan indirmek bahis mevzuu olunca uçuş şekillerinin önemi artar. «V» şeklinde uçan üçlü gruptaki tekmil paraşütçüleri bir anda atmak mümkündür. Girit muharebesi hakkındaki bilgilere göre bir uçaktan bir anda otuz paraşütçü atlamıştır. Şüphesiz bu işde kullanılan uçak Junkers 58 tipi olup bunlar kırk kişi taşırlar.

Paraşütçülükte önemli bir nokta da at-

lanılacak yükseklikliktir. Harekâtın doğru olarak cereyan etmesi büyük ölçüde buna bağlıdır. Bu yüksekliği paraşütün cinsi, iniş esnasındaki hareket ve hava cereyanı tâyin eder. Uçaktan atlar atlamaz otomatik olarak açılan paraşütlerle fazla yüksekten atlanmaz. Rüzgâr da fazla olursa, paraşütçüler geniş bir sahaya serpilirler. Bundan maada, paraşütçüler de havada iken uzun zaman düşman ateşine mâruz kalırlar. Bu mahzur Holânda indirmesinde kendini göstermiştir. Holândada savunma silâhları uçaklardan ziyade yüksekten atlıyan paraşütçülere çevrilmiş ve onları ciddi kayıplara uğratmıştır. Buna benzer birçok hâdise de Girit'te olmuş, Avusturyalılar ellerindeki tüfek ve makineli tüfeklerle yüksekten atlıyan Almanları ateş altına almışlardır. Yüksekten atlamanın başka bir mahzuru da pilotun paraşütçüleri atmak için seçeceği zamanı ve yeri iyi tâyin edememesidir. Bütün bunlardan çıkan sonuç şudur: Eğer yüksekten atlanacaksa paraşütler, paraşütçüler tarafından yere 150 - 200 metre kala açılacak cinsten olmalıdır. Alçaktan atlamanın vasıtalar için tehlikesi olmasına rağmen faydası daha çoktur. Bu sayede serbest açılan paraşütler kullanılabilir. Paraşütçüler toprağa, daha emin olarak, ayak basarlar. Birden atlıyan insanların paraşütleri birden açılacağından bunların yere inmeleri derli toplu olur. Bundan maada istenilen yere veya bunun çok yakınına inmek imkânı bulunur. Yalnız dağlık memleketlerde alçaktan atlamak çok tehlikelidir. Almanlar Norveçte bunu denediler. Bu yüzden atlıyanlardan bir kısmı yere çarparak öldü, bir kısmı da ağır yaralandı. Almanlara göre en iyi atlama yüksekliği 400 kadem yani 150 metredir. Bununla beraber 1941 de 100 kademden otomatik paraşütler kullanarak atladıkları da olmuştur. Bir kol vasıtasiyle paraşütçü tarafından açılması sağlanan paraşütlerle 210 kademden atlandığı da görülmüştür.

Bir harb sahasına ehemmiyetli bir indiriliş

Paraşütle 300 - 800 kademden atlandığına göre, inme müddeti 10 - 22 saniyedir. Yalnız müddeti değil, bir de yere ulaşıldığı zaman paraşütçünün saniyedeki sürati dikkate alınmalıdır. Bu sürat saniyede 4,5-9 metre olursa paraşütçüye zarar vermez. Paraşüt iniş süratini buna göre firenliyecek şekilde olmalıdır.

Paraşütçülerin paraşütleri 100 kilogram yükü indirmiye mütehammildir. Bunlardan maada ağır silâhlar için madenden veya tahtadan yapılmış sandıklar da vardır. Bu sandıkların yükleriyle birlikte ağırlıkları 175 kilogramı bulur. Bunların saatteki iniş sürati 35 kilometreyi geçmemelidir. Hattâ bu sürat bile sandık içindeki silâha zarar verir. Bu yüzden sandıkların altına özel tertibat yapılmıştır. Sandıklar paraşütçülerden evvel yere düşerler. Bunların uçaktaki yerleri bombaların yerleridir; yani ya kanad veya gövde altına konulmuşlardır. Pilot bir manivelâ vasıtasiyle bunları atar. Bunların paraşütlerine «teçhizat paraşütü» denir. Bunların silâh mı, cephane mi yahut başka bir şey mi olduklarını renkleri gösterir. Hattâ hangi birliğe aidoldukları da renklerinden anlaşılır. Bu sandıkların bâzılarının içinde tekerlekler vardır. Bunlar sandığa takılarak yerdeki hareketleri kolaylaştırılmış olur. Almanların 500 libre ağırlığındaki yükleri indirmek için paraşütleri vardı. Yalnız böyle bir ağırlığa bir değil üç paraşüt takılıyordu. Bunlar uçağın kapısından atılıyordu. Almanlar bu usule başvurarak 20 milimetrelik uçaksavar toplarını indirmiye muvaffak olmuşlardı. Bu sayede 75 milimetrelik piyade ve ağır makineli tüfekler de indirilmişti. Yalnız bunları, indirmek için, birkaç sandığa parça parça koymak icabetti. Parça parça inen bu silâhların yerde yeniden terkibedilmesi işin en zor tarafını teşkil etti. Bundan başka Almanlar «yiyecek bombası» denilen sandıkları da paraşütle indirmişlerdir. Bunlar gerçekten yiyecek veya cephaneyi ihtiva ediyorlardı. Malzemenin paraşütle indirilmesinde raslanan en büyük mahzur; sandıkların aidoldukları birliğin yanına düşmemeleridir. Çok defa görüldüğü gibi, Almanlar indikleri yerde düşman savunmasiyle karşılaştıkları zaman, bunlardan ya gece veya düşman ateşinin zayıflaması halinde faydalanabilmişlerdir. Bu yüzden paraşütçülerin gerek kendilerindeki gerek düşmanlarındaki her türlü silâhı kullanacak şekilde yetiştirilmeleri icabetmektedir.

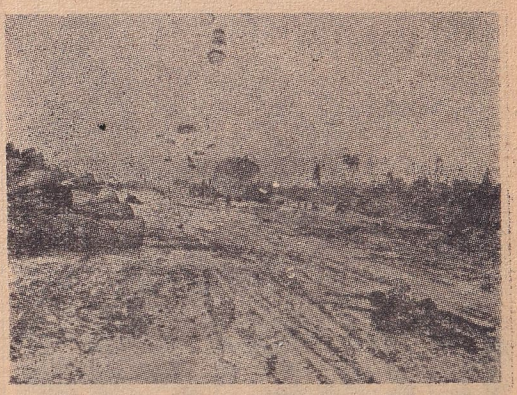

Yollara paraşütle indirmeler

Almanlar bir paraşütçüye ilk anda lâzım olan şeyler için, her paraşütçüye 60 libre ağırlığında kutular ilâve ettiler. Paraşütçü bununla uçaktan atladı ve yere 60 metre kala bir manivelâ ile bu kutuyu kendinden ayırdı. Bu suretle ilk zamanda muhtacolduğu malzeme ile bir araya düşmesi mümkün oldu. Fakat bu, daha karışık bir paraşüt sistemine ihtiyaç gösterdiğinden kullanışlı olmadı.

Almanlar bir bölük paraşütçüyü Junkers 12 lerle taşıdılar. Bunlar inilecek yere gelince süratlerini saatte 160 kilometreye kadar indirdiler. Pilot bir düdük işaretiyle paraşütçüleri ikaz etti; bu suretle birden atlamalarını sağladı. Bu suretle bir bölük 200 - 400 metre uzunluğundaki bir yere indi.

Bir bölüğün yerde toplanması 12 daki-

Türlü tip paraşütlerin teknik karakteristikleri

Memleketler	Tip	Açılış şekli	Yeri	Neden yapıldığı	Çapı (metre)	Yüzü (m. kare)	Saniyedeki iniş sürati	Ağırlığı (kg.)
Almanya	30 I S 24 B	Serbest	Altta	İpek	7,5	45,8	6	10
	30 II S 24 B	Serbest	Boyunda	İpek	7,5	45,8	6	10,7
	27 II S 20	Zorla	Arkada veya altta	İpek	8	50,4	5,5	8
	35 M 18 B	İki şekilde	Sırtta	Mako	6,2	31	6	7,5
	38 M 18 S	Serbest	Sırtta veya altta	Mako	6,2	51	6	7,9
Birleşik Amerika	Switlik	Serbest	Sırtta	İpek	7,3	41,4	6,4	7
İngiltere	Irving BP	Serbest	Sırtta	İpek	7,3	41,4	6,5	9,5
Rusya	Irving SP	Serbest	Altta	İpek	7,3	41,4	6,5	9,5
	Irving LP	Serbest	Boyunda	İpek	7,3	41,4	6,5	9
İtalya	Salvator	İki şekilde	Sırtta	İpek	6,5	37,7	7	6,5
	Vinay	İki şekilde	Altta veya sırtta	İpek	7	38,2	6,5	8
Fransa	Ors	İki şekilde	Altta veya sırtta	İpek	7	38,2	6,5	8
Çekoslovakya	Pak	Serbest	Sırtta	İpek	7,2	41	6	8,5

ka sürüyor. Almanlar bir saatte 3.000 paraşütçü indirdiklerini iddia ediyorlar. Girit muharebesinin ilk altı saatinde Malème hava meydanına 2.000 paraşütçü indirdiler. Aynı zamanda bütün Girit'e inen paraşütçü sayısının Malème'e 2.000, Hanya'ya 2.000, Retimo'ye 1.200, Heraklion'e 2.100 olmak üzere topyekûn 7.300 olduğu söyleniyor.

(Kurmay Hamza Gürgüç)

İSTANBUL HAMAMLARI — Türk şehir ve kasabalarının göze çarpan hususiyetlerinden biri de hamamlarıdır. Hamamlar,

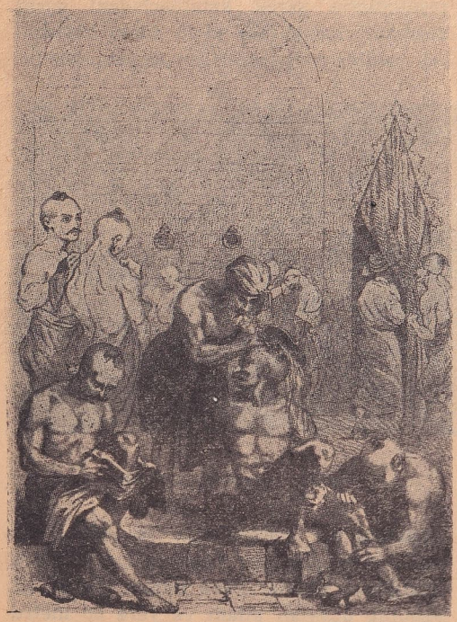

Eski bir halk hamamı

binalarının mimari kıymetleri itibariyle şehir ve kasabalarımızı süslemelerinden ve temizliğe, aynı zamanda sağlığa hizmetlerinden dolayı da bugün üzerinde ehemmiyetle durulması lâzım gelen bir mevzudur. Türkiyenin en küçük bir kasabasında bile hiç olmazsa bir tane ve İstanbul, İzmir, Bursa ve Konya gibi büyük şehirlerinde ise sayıları yüzleri aşan bu sağlık kaynaklarına raslanır. Bunlara Romalıların bırakmış oldukları kaplıca ve hamam binalarının örnek olduğuna şüphe edilemez. Bununla beraber Türklerin, Anadoluya ve Rumeliye geldikten, hele İstanbula yerleştikten sonra yaptırmış oldukları hamamların gerek yapılış tarzları gerekse temizlik tertibatı bakımından Romalılarınkinden kat kat üstün olduğu bugün her ikisinin görülüşünden ve mukayesesinden kolaylıkla anlaşılır. Bu bahiste sözü uzatmıya lüzum yoktur. Yalnız şunu belirtmeden geçemeyiz ki, Batının büyük şehirlerinde bugün bile turistik iş olarak yeniden yapılan bu türlü hamamlara, gene Batılılar tarafından, Roma hamamı değil, Türk hamamı denilmiş olması da bu türlü hamam sisteminin onu tekemmül ettirmiş olan Türklere mal edilmiş olduğunu açıkça gösterir. Balkanlarda ve Macaristanda bırakmış olduğumuz hamamların Türk sanatının ve Türk temizliğinin birer âbidesi halinde hâlâ durmakta olması Batılılar arasında bu kanaatin doğmasına yardım etmiştir. Peştedeki Karamustafapaşa hamamı bunlardan biridir.

İstanbulda Romalılardan veya Bizanslılardan ancak yırmi küsur hamam kalmış olduğunu Fatih'in neşrolunan iki vakfiyesinden öğreniyoruz (Fatih İmareti Vakfiyesi, s. 14 ve 15). Türkler bu hamamları temizlenmiye daha elverişli bir hale getirmekle beraber birkaç mislini de yeniden yapmışlardır. Fatih İmareti yapılırken ilkin Çukurhamam'ın yaptırıldığını ve bu hamamın İstanbulun en büyük hamamı olduğunu, hattâ 110 kurnası bulunduğunu Evliya Çelebi'den öğreniyoruz. Bu hamam bugün yoktur ve yıkılmıştır. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in «Fatih Külliyesi» adlı eserinde bunun hakkında izahat verilmekte (s. 49) ve hamam yıkılmadan önce Charles Texier'nin yapmış ve eserine koymuş olduğu plânı da gösterilmektedir.

Türkleri hamam yaptırmıya ve onu bugüne kadar yaşatmıya sevk ve icbar eden sebeplerden biri ve en mühimmi, bu milletin temizliğe karşı beslediği dinî ve millî meyilleridir. Her Türk din ve görenek icabı olarak haftada en az bir defa olsun temizce yıkanmak mecburiyetindedir. Bugünkü Batılıları Doğululardan temiz görerek daha evvel de böyle temiz olduklarını sananlar aldanırlar. Batılı bir muharririn, Cabanès'in, «Mœurs Intimes du Passé» adın daki eserinde görülen fıkrayı (Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi; s. 44) okuyuculara çok açık ve kati bir fikir vereceği için olduğu gibi buraya alıyorum: «Dilber Iskoçya kıraliçesi Marie de Lorraine kızına mektup yazdığı vakit diğer tavsiyeler arasında başını yıkamasını da bildirirdi. Marie Stuart'a anası şöyle yazar: «Başınızı temizlemek hususunda her zaman tembelsiniz. Emin olunuz ki eğer başınızı her ay yıkamaz ve saçınızı kestirmezseniz hiçbir vakit bundan size hayır gelmez. Zira saçlarınız her zaman yağlıdır. Bundan dolayı başınız: saçlarınız arasında çıkacak sıhhate muzır bitleri saklar. Ben böyle düşünüyorum ve bunda fayda buluyorum. Çünkü (başımı bir defa olsun yıkamamış olduğum halde)!

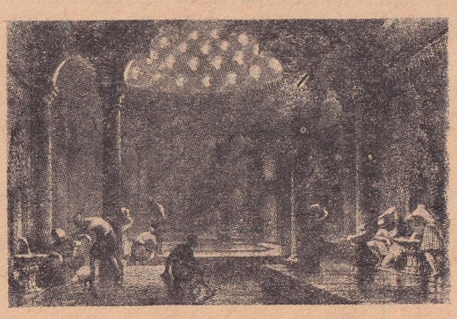

Gene bir halk hamamı

saçlarımı her altı haftada bir defa kestiririm ve pek rahat ederim (s. 168)». Ömründe bir defa olsun başını yıkamamış olduğunu söyliyen bir kıraliçenin yaşadığı müddetçe vücudunu yakamamış olduğuna da şüphe mi edilir? Batıda bir kıraliçe böyle olursa orta halli ailelerin, hele fakir tabakanın yıkanacağı hiç akla gelebilir mi?

1908 Meşrutiyet İnkılâbından sonra yani bundan kırk küsur yıl önce İstanbula gelmiş ve Gülhane hastanesini kurmuş olan Alman profesörlerinden Witing Paşa'nın Türklerin temizliği hakkındaki bir görüşünü ve sözünü de şuraya kaydedeceğiz. Bu paşa etrafında toplanan genç Türk doktorlarına: «Ben adını ve dinini sormadan, hastanın şöyle bir göğsünü açmakla, onun Türk mü yoksa Hıristiyan veya Musevi mi olduğunu bilirim» dermiş. Talebesi bunu nasıl bildiğini sorduğu zaman da şöyle izah edermiş: «Her hangi bir hastanın üstü başı eski, hattâ yamalı olup da iç çamaşırı temizse bilirim ki o Türktür. Aksine elbisesi

Hamamdan çıkış yeri

yepyeni, fakat iç çamaşırı kirli oldu mu o da ya Hıristiyan veya Musevidir». Yalnız bu şahadet vaktiyle bizim, Batılılardan daha temiz olduğumuzu göstermiye yetmez mi?

Memleketimizde eski zamanlarda geniş arsalar üzerine yapılan büyük evlerde, konaklarda ve tabiidir ki, saraylarda o binanın en lüzumlu parçasının hamam olduğunu söylemiye, bilmem ki, lüzum var mı? Bugün bile nerede bir konak arsasına, bir saray harabesine raslanırsa onun hamamının, enkaz halinde de olsa, hâlâ yerinde durduğunun görülmesi bunu teyidetmez mi?

Fakat yüzde doksan dokuzu tahtadan yapılmış olan orta hallilere ve fakirlere ait evlerde bu yola gidilemiyerek ancak su dökünmek üzere ayrılmış olan dolap içlerinden başka yer olmadığı için bu türlü evlerdeki halk, mahallesindeki veya mahallesine pek yakın bir yerdeki hamama gider, esaslı surette yıkanma ve temizlenme ihtiyacını ancak öyle temin ederdi. Bekârların konup göçtükleri hanlarda ise, - şimdi bile pek çok otellerde hâlâ banyo bulunmadığı gibi - hamam denilen bir yer olmadığından buralardaki kimseler de ancak mahalle ve çarşı hamamlarında yıkanabilirlerdi. Fakat mutlaka yıkanırlardı, kirli ve pis gezmezlerdi. Buna din ve gelenek icabı mecburdular.

Halkın yıkanmıya bu derece inhimaki ve rağbeti yüzündendir ki gerek kendisine

gerek çocuklarına sağlam bir gelir kaynağı yapmak ve bırakmak istiyen zenginler irat ve akar olarak, çok kere, bulundukları kasabada veya mahallede bir hamam yaptırır ve bu suretle hem orasının imarına hem de hemşerilerinin, yahut komşularının sağlığına ve temizliğine hizmet etmiş olurlardı. Bu meyil ve rağbet o derece revaç bulmuştu ki hayır ve şefkat sahibi her hangi bir adam cami, medrese, mektep, hastane, tabhane, kütüphane ve aşevi... gibi hepsine birden imaret adı verilen toplu binaları bir arada yapmak istediği zaman bunlar arasında hamama da yer verir, hattâ hamamı o binaların hepsinden önce yaptırarak bu hayır ve şefkat müesseselerinin yapısına çalışacak amelenin işe başlamadan önce yıkanması ve işi terkettikten sonra da kirden temizlenmesini temin ederlerdi. Fatih Sultan Mehmet'in meşhur imaretini yaptırdığı sırada ilkin Çukurhamam'ı yaptırmış olması da bundan ileri gelir.

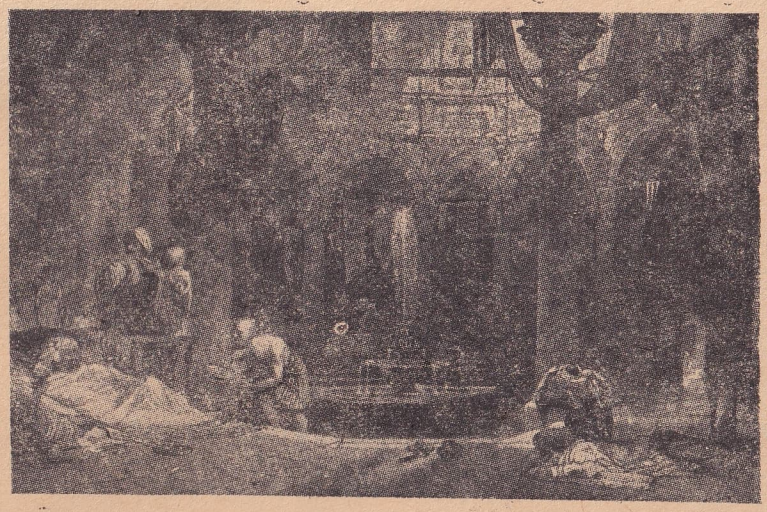

Gene bir çıkış yeri

Evliya Çelebi'nin Milâdi Onyedinci Yüzyıldaki İstanbul hamamları hakkında haylı malûmat verdiği görülmektedir (Birinci cilt, s. 330-606). Çelebi'ye göre bu yüzyılda İstanbulda 151 hamam vardır. Eserinde iktisadi bir şeyden bahsederken onu en az on misli fazla göstermek âdeti olan Evliya

Eski bir Türk minyatüründe kadınlar hamamı

Çelebi'nin bu sefer hamam sayısında hayret edilecek bir dürüstlük gösterdiği anlaşılıyor. Gene onun yazısından anlıyoruz ki Çelebi, bu hamamları arkadaşlariyle birlikte birer birer gezip gördüğü ve bunların her birisine bir sınıf halka nisbetini gösterecek birer sıfat taktıkları sırada bu doğru rakamı elde etmiştir. Bununla beraber Çelebimiz gene duramıyor, derhal mübalâğaya sapıyor ve «yukarıda sayılan 151 hamamın Küçükpazar'daki Mehmetpaşa hamamından başkası çiftedir (Yani erkek ve kadın kısımlarına ayrılmıştır). Sadece bu hamam öğleye kadar kadınlara, öğleden sonra erkeklere açılır. Buna göre de İstanbuldaki hamamların sayısı 302 eder» diyor. Hattâ bu kadarla da kalmıyor «Eğerçi İstanbul gibi bir sevâdı muazzam (büyük şehir) da bukadar hamam az görünür. Fakat ekseri vüzera ve âyan ve kibar konaklarında hususi hamamlar vardır ki eğer bunlar da sayılacak olursa mecmuu 14534 hamam olur» diyor. Seyyahımız bize hamamlar hakkında daha başka malûmat da veriyor. Meselâ: 151 hamam arasında 92 sini seçerek «beynelihvan bir lâtife olmak üzere her birini bir esnafa (yani halkın bir sınıfına) tahsis ettiklerini» söyler .Bunlardan birkaçını şuraya alıyoruz: «Eyüp hamamı hastalara, Lonca hamamı sazendelere, Balat hamamı hanendelere, Çinili hamam nakkaşlara, Yenikapı hamamı Mevlevîlere, Beyazıt hamamı velîlere, Macuncu hamamı hekimlere, Dragman hamamı tercümanlara, Hocapaşa hamamı hocalara, Müftü hamamı müftülere, Kocamustapaşa hamamı ma'tuhlara (bunaklara), Kuruçeşme hamamı beynamazlara, Kulaksız hamamı sağırlara, Şengül hamamı maskaralara... mahsustur» demektedir.

Beş yüzyıldanberi İstanbulda çıkan binlerce yangında bu hamamlar defalarla yanmışsa da duvarlariyle kubbeleri kâgir olduğu ve hamama rağbet ve ihtiyaç bulunduğu için yangından sonra hemen tamir edilmişlerdir. Ancak son zamanlarda hamama eskisi kadar rağbet gösterilmediği ve bu akar eskisi gibi para getirmediği için yananlar yapılmıyarak olduğu gibi bırakılmış ve bir kısmı da yolların ve meydanların açılması veya genişletilmesi yüzünden yıktırılmıştır. Meselâ: Yalnız Atatürk Bulvarı üzerinde biri Yenikapıda İmrahor, öteki Saraçhanebaşında İbrahimpaşa ve üçüncüsü de Unkapanında Gaziköprüsü başında Azaplar hamamı olmak üzere üç hamamın adı da, binası da İstanbul haritasından silinip atılmıştır. Bununla beraber yananlara ve yıkılanlara karşı bir yandan da yenileri yapılmakta olduğu için İstanbuldaki hamam sayısının hemen hemen Evliya Çelebi zamanındaki rakamı muhafaza ettiği görülmektedir. Meselâ: 1301 (1883) deki nüfus sayımında binalar yazıldığı sırada bu şehirde 169 hamam bulunmuş olduğunu görüyoruz. Belediyenin 1935 senesi İstatistik mecmuasına göre ise, son yangınların ve yıkıntıların tesiriyle olsa gerek, hamam sayısı 150 ye düşmüştür. Hamamcılar Cemiyeti kaydına göre de bugün İstanbulda işlemekte bulunan hamamların sayısı 80 dir. Bunun 72 si kömürle ve 8 i odunla ısıtılmaktadır. Bu son senelerde hamam sayısının bu kadar azalması onlardan birçoğunun daha çok para getirir bir işde meselâ antrepo, soğuk hava deposu, hattâ sinema gibi başka hizmetlerde ve işlerde kullanılmasından ileri gelir.

Türk hamamları yapılış ve taksimat dolayısiyle evvelâ erkekler ve kadınlar kısımları diye ikiye ve sonra bunlar kullanış itibariyle üçe ayrılır. Bu üç kısımdan biri soyunma ve giyinme yeridir. Burası oldukçe geniştir ve kurşun kaplı kubbesi vardır. Hamamın bu kısmı ısıtılmaz. İkincisi soğukluk kısmıdır. Sıcağa dayanamıyanlar az sıcak olan bu kısımda yıkanırlar ve sıcak yerde yıkananlardan bunalanlar olursa biraz nefes almak ve serinlemek üzere arasıra buraya çıkarlar. Üçüncüsü asıl hamam kısmı, yani yıkanma yeridir. Burada ikişer kişi karşı karşıya ve açıkta yıkanacak şekilde birçok kurna bulunduğu gibi tek başına kapalı bir yerde yıkanmak istiyenler

Bir kadınlar hamamı daha

için de her hamamda tek kurnalı birkaç loca (halvet) vardır. Gene bu kısmın ortasında göbek taşı denilen ve yarım metre kadar yükseklikte bulunan yuvarlak bir seki vardır. Burası mermerle döşelidir. Biraz terlemek ve mahsus tâbiriyle kir kabartmak istiyenler bu taşlar üzerinde bir müddet arka üstü yatarlar, hattâ uyurlar. Hamamın bu üçüncü kısmının en sıcak yeri

Ressam Münif'e göre kadınlar hamamı

külhana bitişik veya yakın olan tarafıdır. Sıcağı çok sevenler veyahut terlemek istiyenler burada yıkanmayı tercih ederler. Son zamanlarda bâzı hamamlarda banyo yapmak istiyenler için mermer banyoluklar yapıldığı görülmektedir. Fakat İstanbulun hiçbir hamamında, kaplıcalarda olduğu gibi umumi yüzme ve dalma havuzları yoktur. Bunun olmayışı suyun kifayetsizliğindendir.

Hamamlar içtimai hayatımıza da oldukça tesir etmiş, bâzı izler bırakmış ve gelenekler doğurmuştur. Bunların birkaçına temas edeceğiz: Tanzimattan önceki devirlerde halk şafak sökmeden kalkar, hamama gidip yıkanır, mahallenin camisinde ibadetini de yaptıktan sonra gider çarşı, pazardaki işiyle güciyle meşgul olurdu. Bundan dolayıdır ki Büyük Çarşıya yakın hamamlar, meselâ Mahmutpaşa hamamı İstanbulun en işlek hamamlarından biriydi. Erken kalkıp işine gücüne gitmiyenler ise sabahtan yatsıya kadar istedikleri hamamlarda yıkanabilirlerdi. Bu yıkanmalar çok kere toplu bir halde de yapılırdı. Birkaç kimse sözleşerek ya mahallelerindeki yahut ta mevsimine ve zamanına göre biraz uzak semtteki bir hamama giderler, orada saatlerce şakalaşarak, şarkılar ve türküler söyliyerek birlikte yıkanırlardı. Türklerin içtimai hayatında yakın zamana kadar mühim bir rolü olan ramazan aylarında ise hamamlar geceleri sahur vaktine kadar açık bulundurulduğundan gerek tek başına, gerek toplu yıkanmalar bu ayda geceleri yapılırdı.

Büyük bir kadınlar hamamı

Hamamlarımızda yıkanma usulleri İstanbula gelen yabancı ressamların da gözüne

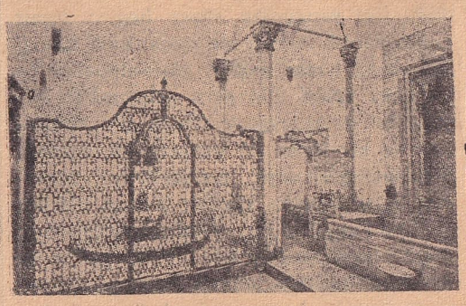

Topkapı sarayında padişahların hamamı

çarpmış olacak ki, çoğu hayali olarak, hele kadın hamamlarındaki yıkanış tarzlarını aylarda yatsıdan sonra hamama gidilemezdi. Bununla beraber hamamcılar faaliyetlerini terketmeyip bilhassa sabaha karşı ertesi gün için hazırlıklar yaparlar ve hamamı her zaman sıcak bir halde bulundururlardı. Hamamların geceleri bu suretle faaliyette bulunmaları sokaklarda devriye gezen zabıta memurlarının işlerine çok yararlardı. Sokaklar karanlık olduğu için geceleri fenersiz sokağa çıkmak zamanına göre en şiddetli yasaklardandı. Zabıta memurları, eski tâbiriyle karakullukçular, sokakta fenersiz gezen birine raslarlarsa onu hemen yakalıyarak hamam külhancılarına teslim ederler, onlar da hazır ellerine gelmiş olan bu adamları sabaha kadar külhanı temizletmek, odun taşıtmak, kuyudan su çektirmek gibi ağır hizmetlerde çalıştırarak faydalanırlardı ve ortalık aydınlanınca da bu adamları o kirli kıyafetleriyle evlerine gitmek üzere sokağa salıverirlerdi. Halk bun-

ları kirli kıyafetleriyle evlerine giderken görünce: «Bey bu gece külhanda gecelemiş» yani bir kabahat işlemiş derlerdi. Birçok yersiz yurtsuz başıboş çocuklar ise sırf ısınmak ve barınmak için külhanlara sığınırlardı. Böyle, gerek ceza gerek sığınmak suretiyle külhanlarda çalışanlar ve yatanlara halk, tezyif için külhanbeyi derdi. Biraz eski zamanlarda Gedikpaşa ve son zamanlarda, yani yıkılıp yerine bugünkü Karaköy Palas yapılıncaya kadar Karaköy hamamı bu barınma ve sığınma işini görürdü. Külhanbeyler bugünkü muntazam itfaiye teşkilâtı bulunmadığı devirlerde mahalle tulumbacısı adiyle bu işi görürlerdi. Külhanbeyleri gerek yetiştikleri ve yaşadıkları muhit, gerek gördükleri işler itibariyle zabıtayı oldukça yoran bir zümre olduğundan İkinci Mahmut yeniçeri zorbalarını kaldırdığı sırada bunları da İstanbuldan sürüp çıkarmıştır (Mecellei Umuru Belediye; birinci cilt, sayfa 964 ve 1199). Bununla beraber çok geçmeden İstanbulda tulumbacı tipi tekrar canlanmış ve Cumhuriyet devrine kadar yaşamıştır. Ancak bu devirde modern itfaiyelerin teşekkülü ve kıyafet değiştirme inkılâbı yüzündendir ki tulumbacı ve külhanbeyi tipi, bir daha dirilmemek üzere, tarihin karanlık sayfaları arasına karışmış gitmiştir.

Bir yabancı göziyle padişah hamamı

Toplu bir halde hamama gitmek ve orada saatlerce kalmak âdetine kadınlar erkeklerden ziyade rağbet ederlerdi. Kına ve düğün günlerinden önce ve loğusalıktan kırk gün sonra hısımı, akrabayı ve eşi dostu davet edip hamamda birlikte yıkanmanın izlerine bugün bile raslanır. Hattâ İstanbulun Ayvansaray gibi ücra bir semtinde geleneklere sıkı sıkıya bağlı bir kısım halk düğünden evvel mahalle hamamını bir hafta için kiralıyarak bütün civar halkını parasız yıkanmıya davet etmekle bu geleneği hâlâ yaşatmaktadırlar. Dinî bayramlardan önce yahut ayda bir mutlaka çoluğiyle çocuğiyle hamama gidip yıkanmak fakir halk tabakası arasında bugün bile hükmünü yürütmektedir.

Ressam İngres'in meşhur Doğu hamamı tablosu

Babıâli arşivinde çıkan yeni vesikalara göre: 1165 senesinde (İstanbulda ve Galatada) 112 ve İstanbul dışında ve civarında 47 ki ceman 186 ve 1180 senesinde gene İstanbulda 112, İstanbul dışında ve civarında ise 83 ki ceman 193 hamam bulunduğu yazılıdır.

Hamamlar son inkılâplar, harbler ve buhranlar yüzünden eski rağbet ve şöhretlerini bir kat daha kaybetmişlerdir. Bunun sebebi basittir ve aşikârdır: Yeni yapılan evlerde ve apartımanlarda behemehal hamam ve banyo yaptırmak usulünün yerleşmesi ve mikrobun öğrenilmesinden sonra münevverlerle orta sınıf halk tarafından eski hamamların artık içinde yıkanılamıyacak derecede pis ve sıhhate muzır görülmesi, bu türlüleri de hamamlardan uzaklaştırmıştır. Yakıt ve su kıtlığından dolayı yıkanma ücretlerinin artması yüzünden de şimdi fakir halk eskisi kadar hamamlardan faydalanamamaktadır ve tabiidir ki bu kısım halk eskisi kadar da temiz değildir. Burada memnunlukla kaydedilmek lâzım gelir ki İstanbul Belediyesi bu vaziyeti göz önünde bulundurarak fakir talkı temizletmek ve yıkanamama yüzünden çıkan ve çıkacak olan bulaşıcı ve öldürücü hastalıkları önlemek maksadiyle şimdilik şehrin üç yerinde (Kasımpaşa, Balat ve Üsküdarda) yüzlerce kimsenin birden yıkanmasına yarıyacak üç halk hamamı yaptırmıştır. Belediye, şehirde bulaşıcı bir hastalık görülür görülmez sokaklarda, dolaşan üstü başı kirli kimseleri derhal yakalatıp hamamlara sevkederek yıkatmakta ve elbiselerini de fennî suerette temizletmektedir.

Tarihî, sıhhi ve aynı zamanda bedii ve mimari kıymeti bulunan hamamlarımızı

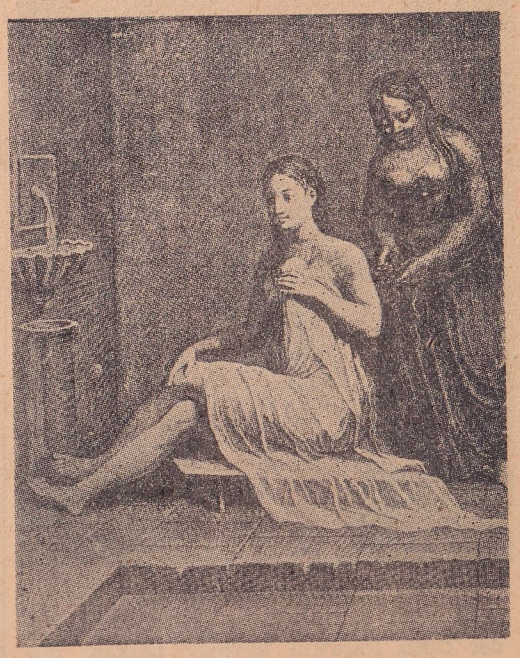

Bir hamam köşesinde yıkanan kız

günden güne uğramakta olduğu inkıraz tehlikesinden korumak beledî olduğu kadar millî bir borçtur. Hamamlarımız milletten medet ve yardım ummaktadırlar.

(Osman Nuri Ergin)

KARABEKİR, GENERAL KÂZIM — (1882 - 1948) İstiklâl Savaşımızda Doğu Cephesindeki değerli hizmetiyle tanınmış komutanlarımızdan ve devlet adamlarımızdandır.

Hayatı: Kâzım Karabekir İstanbulda doğmuştur. Karaman civarında Kasya köyünden, Karabekir ailesindendir. Babası Mehmet Emin Paşa'dır. İlk önce Fatih askerî rüştiyesinde okumuş sonra da Kuleli idadisini bitirerek Harbiye Mektebine geçmiştir. Burasını da birincilikle bitirerek subay çıkmış ve Harb Akademisini de 1905 te birincilikle bitirerek yüzbaşı rütbesiyle askerlik hayatına atılmıştır. Kıta stajını Manastırda yapmıştır. Bu sıralarda pek kaynaşan bu mıntakada komitecilerle mücadele etmiş ve ilk terfiini ateş altında elde etmiştir. 1907 de kolağası (önyüzbaşı) iken Harbiye tâbiye muavinliğine getirilmiştir. 1908 Meşrutiyetinden sonra da Edirne Tümen Kurmaylığında ve hudut komiserliğinde bulunmuştur. 1909 yılında patlak veren 31 Mart ayaklanmasını bastıran Hareket Ordusunun tümen kurmaylığını yapmıştır. Bundan sonra Arnavutlukta kopan isyanı bastırmıya memur edilen kolorduya iştirak etmiştir. Balkan Harbi esnasında da Edirne muharebelerinde hazır bulunmuştur. Daha sonra Alman Heyeti Islahiyesi ara-

sında Genelkurmay İstihbarat Şubesi müdürlüğünde bulunmuştur. Bu sırada bir Avrupa seyahati de yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı koptuğu zaman yarbay rütbesiyle İran Kuvvei Seferiyesi komutanlığına tâyin edilmiştir. Bağdad'da Irak ve havalisi komutanı, Çanakkale'de Kerevizdere'de tümen komutanı olarak hizmet etmiştir. Von

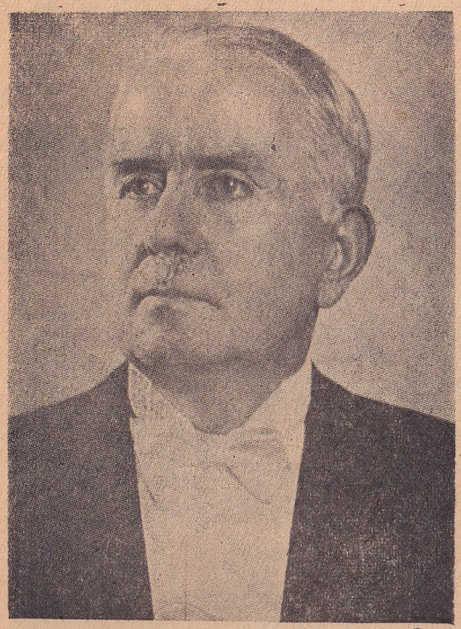

General Kâzım Karabekir

der Goltz Paşa'nın kurmay başkanı olarak ve albay rütbesiyle Bağdad'a gitmiştir. 1918 yılında Kafkas Cephesi İkinci Kolordu komutanlığına, sonra Birinci Kafkas Kolordusu komutanlığına getirilmiştir. Elindeki kahraman Türk askerleriyle Erzurum ve Erzincanın kurtuluşunu temin etmiştir. Askerî muvaffakıyetlerine aynı enerji ile devam ederek, Ermenistan ordusunun tecavüzlerine karşı savaşmış ve Kars ile Gümrü gibi yurt parçalarını işgal etmiştir. Bu sıralarda rütbesi generalliğe çıkarılmıştır. Karargâhiyle birlikte Tebrizde bulunduğu sıralarda İstanbula çağırılmış ve Tekirdağındaki Ondördüncü Kolordu komutanlığına tâyin edilmiştir. İstiklâl Savaşına katılmak üzere Onbeşinci Kolordu komutanı olarak tekrar Doğuya gitmiş ve millî hükümetin kuruluşunda büyük hizmetleri dokunmuştur. Millî hükümetçe Doğu Cephesi komutanlığına tâyin edilerek Ermeni taarruzunu kırmıştır. Gümrü ve Kars Konferansında Türk delege heyeti başkanlığını yapmıştır. Rütbesi korgeneralliğe yükseltilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisine Edirne milletvekili olarak girmiştir. Bir aralık Birinci Ordu müfettişliği vazifesini görmüştür. 1924 te bu vazifesinden çekilerek Büyük Millet Meclisinde Terakkiperver Fırkası lideri olmuştur. 1927 de emekliye ayrılmıştır. 1938 yılında Cumhuriyet Halk Partisine tekrar iltihak etmiş ve İstanbul milletvekilliğine seçilmiştir. O tarihtenberi Mecliste kalmış ve Meclis Başkanlığını da üzerinde bulundurmuştur. Memlekete değerli hizmetleri olan Kâzım Karabekir 26 ocak 1948 de Ankarada, kısa fasılalarla tekrarlıyan angina pektoris nöbetleri sonucunda yapılan tedavilere rağmen had kalb zaafiyle hayata gözlerini yummuş ve cenazesi, 28 ocakta cumhurbaşkanının da katıldığı büyük bir törenle kaldırılmıştır.

Ölümü üzerine «Ulus» gazetesinde yayımlanan bir makalesinde, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, onun hizmetlerini ve değerini belirttikten sonra: «Karabekir, siyasetin bütün tecellilerini görmüştür ve kırk seneyi geçen vazife ve siyaset hayatının her safhasında, yüksek vatanseverliğin en ön safında bulunmuştur... Büyük komutan, devlet ve siyaset adamı ve kemal sahibi bir insan olarak yüksek vasıfları ve hiçbir güçlük karşısında yılmıyan iman ve iradesi hâfızamızda canlı olarak yaşıyacaktır» demiştir.

E s e r l e r i: 1885 Harbi ve Bulgar Harbi; Birinci Kafkas Kolordusunun 1334 Senesindeki Harekât ve Meşhudatı; İtalya - Habeş; Cihan Harbine Neden ve Nasıl Girdik? İngiltere - İtalya; İstiklâl Harbimizin Esasları; Ülkümüz Kuvvetli Bir Türkiyedir; Talim ve Terbiye Hakkında Anahatlar; Öğütlerim; Şarklı İbret; Sanayi Projesi Lâyihası; İktisat Esaslarımız.

(A. B.)

NİZAMİ — (1147 - 1206) 22 aralık 1947 de sekizyüzüncü doğum yılı kutlanan Nizami, İran edebiyatında Firdevsî'den sonra gelen mesnevi üstatlarından biridir. «Hamse» de, yani beş manzum hikâye yazma teamülünde ise, başta gelir. Bunun içindir ki, Nizami'nin eserleri birçok İran ve Türk şairleri tarafından örnek tutulmuştur.

Nizami'nin asıl adı «İlyas» tır. Umumiyetle 1138 - 1145 yılları arasında Gence şehrinde doğduğu sanılmaktadır. Fakat bu yıl Sovyetler Birliğinde doğumunun sekizyüzüncü yılı kutlandığına göre, son zamanlarda, 1147 yılında doğduğuna dair bâzı yeni vesikalar bulunmuş olması mümkündür. Ölümü 1206 tarihindedir.

Nizami, henüz genç yaşta anasını babasını kaybetmiştir. Gence'nin sofî ve sünni bir çevresinde yetiştiği için, ömrünün sonuna kadar pek zahitçe bir yaşayış sürdü. Zamanında herkesin sevgi ve saygısını kazanmıştı. Devrin hükümdarlarından Tuğrul'un bile elini öpmiyecek kadar mağrur bir emîr olan Kızıl Aslan, bilhassa Nizami'nin ziyaretine giderek elini öpmüştür.

Bir sanatkâr olarak Nizami'nin en büyük hususiyeti, Fars diline olan büyük hâkimiyeti, engin hassasiyeti, zengin hayal kudreti ve sonsuz bilgisidir. Bu hususiyetler onun değil yalnız İran edebiyatında, fakat Türk ve Hint edebiyatında da mümtaz bir mevki elde etmesine saik olmuştur.

Nizami'nin eserleri «Penç Genc - Beş Hazine» adiyle anılır ve şunlardır: 1) Mahzenül-Esrar, 2) Hüsrev-ü Şirin, 3) Leylâ ve Mecnun, 4) Heft Peyker, 5) İskendername.

Nizami'nin ilk eseri «Mahzenül-Esrar» dır. Nizami bu eserini Erzincan ve çevrelerinde hüküm süren Fahrettin Behram Şah adına Milâdî 1176 yılında yazmıştır. Çok cömert bir adam olan Fahrettin Behram Şah, Nizami'ye caize olarak beş bin altın vermiştir ki, o devir için bu para muazzam bir servet teşkil etmektedir.

«Mahzenül-Esrar» son defa olarak, M. Nuri Gencosman tarafından dilimize çevrilmiş ve 1946 yılında, Millî Eğitim Bakanlığınca Şark-İslâm klâsiklerinin on üçüncü kitabı olarak «Mahzen-i Esrar» adiyle yayımlanmıştır. Tercümeye kısa fakat özlü bir önsöz yazmış olan M. Nuri Gencosman, Mahzen-i Esrar'ın Üsküplü Şem'i tarafından vaktiyle Gazanfer Ağa namına türkçeye tercüme ve şerh edildiğini, bundan başka Mevlâna Celilî tarafından manzum olarak da dilimize çevrilmiş bulunduğunu kaydetmektedir. Mahzenül-Esrar, mistik ve didaktik bir mesnevidir. Nizami'nin felsefi telâkkileri, hayat ve kâinat hakkındaki görüşlerini en iyi belirten bu eseridir.

Nizami'nin ikinci eseri «Hüsrev-ü Şirin» dir. Bu mesnevi Milâdî 1180 yılında tamamlanmıştır. Sayın Profesör Ali Nihat Tarlan'ın verdiği malûmata göre, «Hüsrev-ü Şirin» mesnevisi Selçuk hükümdarı Üçüncü Tuğrul'a takdim edilmiştir. Eserin mevzuu Sasânî devrine ait bir efsanedir.

Şairin üçüncü eseri «Leylâ ve Mecnun» dur. Bilindiği üzere bu konu Araplarındır. Bunu Fars dilinde en güzel ve en mütekâmil bir şekilde işliyen Nizami olmuştur. Şair «Leylâ ve Mecnun» mukaddemesinde, kendisine gelinceye kadar hiçbir İran şairinin bu konuyu ele almadığını kaydetmektedir. Gene, bizzat şairin yazısından öğrendiğimize göre, Nizami bu konuyu önceleri biraz sıkıcı bulmuş, fakat Şirvan şahlarından Minuçrihr'in oğlu Ahşan'ın isteği üzerine bunu yazmak mecburiyetinde kalmış, hattâ bir aralık bundan vazgeçmek bile istemişse de, küçük oğlunun ısrarı üzerine eserini 1188 yılında tamamlamak zorunda kalmıştır. Eser dört ay gibi kısa bir zamanda bitirilmiştir. Nizami «Leylâ ve Mecnun» u biraz da istemiyerek yazdığı halde, eser, kısa bir zamanda büyük yankılar uyandırmış ve bütün Doğu illerini dolaşmıştır.

«Leylâ ve Mecnun» eseri, dilimize Profesör Ali Nihat Tarlan tarafından «Leylâ ile Mecnun» adı altında çevrilerek, 1943 yılında, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Şark - İslâm klâsiklerinin üçüncü kitabı olarak yayımlanmıştır.

Nizami'nin dördüncü eseri «Heft Peyker» dir. 5.136 beyitten ibaret olan bu eser, Behram Gur devrine ait eski bir İran efsanesini canlandırmaktadır. Bundan dolayı esere «Behramname» de denilmektedir.

«Heft Peyker» mesnevisi, Milâdî 1196 - 1197 yıllarında tamamlanmış ve Sultan Alâettin Kerp Aslan'a takdim olunmuştur.

Şairin beşinci eseri «İskendername» dir. İki kısımdan ibaret olan ve Hamse'nin son kitabını teşkil eden bu eserin birinci kısmı «Şerefname», ikinci kısmı ise «İkbalname» adını taşır. Eserin her iki kısmı da İskender'in hayatını canlandırmaktadır.

Profesör Ali Nihat Tarlan'ın verdiği malûmata göre 3.836 beyitten ibaret bulunan «Şerefname» Azerbaycan atabeylerinden Nasrettin Ebubekir namına, 3.648 beyitlik bir mesnevi olan «İkbalname» ise

Irak atabeylerinden İzzettin Mesut namına yazılmıştır.

Nizami'nin kabri Gence civarındadır. Son yıllarda Sovyet hükümeti tarafından tamir ve ıslah olunmuştur.

Nizami'nin «Beş Hazine» sine giren ve henüz dilimize çevrilmemiş bulunan öteki üç eserinin de, Millî Eğitim Bakanlığınca tercüme ettirilerek, Şark - İslâm klâsikleri serisi içinde yayımlanması mukarrerdir.

(Hasan Âli Ediz)

ORHUN ÂBİDELERİ — Bu âbideler Milâdî Sekizinci Yüzyılda, Göktürk Devletini idare eden iktidar sahipleri tarafından diktirilmiş, yazılı Türk anıtlarıdır ki, Ortaçağ Türkleri, bu âbideleri, Bengü taş (ebedî taş) diye isimlendirmişlerdi. Aslında birer Göktürk kitabesi olan bu âbideler, Moğolistan'ın kuzey doğusunda, Orhun adını taşıyan ırmağın eski yatağında ve Koşu Çaydam gölü yakınındadır, ki Orhun nehri yatağında bulunmaları dolayısiyle, Orhun âbideleri adiyle tanınmışlardır. Eski Türk illerinin bu bölgelerinde ve Yenisey çevrelerinde, daha başka zamanlarda ve daha eski yüzyıllarda dikilmiş; irili ufaklı, daha birçok yazılı taş, ebedî taş veya yazısız anıtlar vardır. Meselâ Yenisey âbideleri Göktürk kitabelerinden daha eski ve Milâdî Beşinci, Altıncı Yüzyıllara ait taşlardır. Ancak, bütün bu taşlar içinde; üzerlerindeki yazıların dil, tarih ve edebiyat değeri bakımından; en önemlileri Orhun âbideleri diye anılan üç esas kitabedir; ki bu kitabelerde Çinlilere karşı bir istiklâl savaşı yapmak zorunda kalan Göktürklerin tarihî ve ibret verici hikâyesi vardır.

Bu taşların birincisi, Göktürklerin dört büyük hükümdarına vezirlik yapan Bilge Tonyukuk tarafından yazdırılmış ve bu vezirin ölümünden önce, Milâdî 720 de bizzat Tonyukuk tarafından diktirilmiştir. Tonyukuk, bu kitabede, devrinin Türk tarihini kendi hâtıraları halinde ve yurdunu seven bir devlet adamı görüşiyle hikâye etmiştir. Bu birinci kitabeden daha mühim olan diğer iki âbideyi Yuliğ Tigin adlı bir Türk prensi yazmıştır. Bu âbideler, Çinlilere karşı bir istiklâl savaşı yaparak Göktürk Devletini yeniden kuran Kutluk Han'ın çocukları, kahraman Kültigin ile Bilge Kaağan adlarına dikilmiştir. Kültigin âbidesinin dikiliş tarihi 732, Bilge Kaağan âbidesinin dikiliş tarihi de 735 tir. Anıtlar, sahiplerinin ölümünden birer yıl sonra dikilmiştir.

Orhun âbideleri üzerindeki yazılar; Göktürk Devletinin Bumin Kaağan tarafından kurulduğu tarihten elli yıl sonra - Türk beylerinin ana yurttan uzaklaşarak, ve kendilerini Çinin yumuşak ipeklerine, hileli siyasetine kaptırarak - nasıl bozulduklarını anlatır; eskisi gibi iyi ve bilgili olmadıkları için, birbirlerine girerek idari kudretlerini kaybeden bir hükümdar ailesinin, Türk bütünlüğünü nasıl zevale sürüklediğini aydınlatır; parçalanan Türk devletinin Çin hâkimiyeti altına girdiğini, Türk beylerinin çince isimler alıp, millî benliklerini kaybettiklerini, Türk oğullarının Çinlilere kul, Türk kızlarının bu millete cariye olduklarını bildirir; esir edilerek Çine götürülen Türk halkının, üstelik Çin fütuhatı için ve Çin ordusu gibi savaşa sürülüp öldüklerini naklleder; Türk milletinin esirlik yıllarındaki hakir hayata bir türlü katlanamıyarak: «Ben ülkesi olan bir millettim. Şimdi, yurdum nerede? Kimin için toprak kazanıyorum?», «Ben hakanı olan bir millettim. Şimdi hakanım nerede? Kimlere hizmet ediyorum?» diye sızlandığını anlatır.

Kitabelere göre; elli yıl süren bu esirlik çağında; Türkler, Çin hükümetine defalarca isyan etmişler, fakat aralarında sağlam bir bağ kuramadıkları için, esirlikten kur-

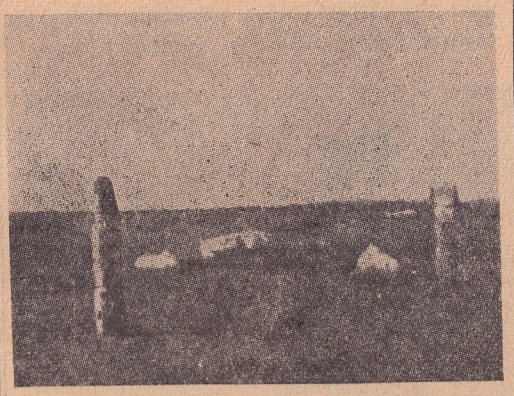

Âbidelerin görünüşü

tulamamışlardır. Nihayet, gene Göktürk hakanları soyundan İltiriş Kutluk Han, on yedi Türk kahramanı ile Çinden kurtulmıya muvaffak olmuş ve istiklâl bayrağını açarak, kısa bir zamanda, dağınık Türkleri bir araya toplamış; yeniden devlet kurmuştur. Bu hükümdar, Türk devletini yeniden kurmak için, ona tabi olmak istemiyen birçok Türk boylariyle de savaşmış ve birçok savaşlar kazanmıştır. O, öldüğü zaman, çocukları çok küçük olduklarından, iktidar mevkiini, kardeşi Kapagan Kaağan almıştır. Fakat ilk zamanlarda Kapagan'a itaat eden Türk boyları; bu sefer, kabîleler arasına nifak girdiği ve millî bütünlüğün lüzumu yeniden unutulduğu için; hükümdarlarına isyan etmişler ve çıkan kargaşalıklar, Kapagan'ın ölümiyle neticelenmiştir (İlk zamanlarda devleti iyi idare eden Kapagan'ın, giderek zalim bir hükümdar olması, hele bir Çin prensesi ile evlenmek istiyerek, kendini Çin siyasetine kaptırması, bu dahilî isyanın daha esaslı sebebidir). İşte o zaman, İltiriş Kutluk Han'ın artık büyümüş bulunan çocukları, devlet idaresini ele almak lüzumunu duymuşlardır. Bunlardan Bilge Kaağan, kardeşi Kültigin'in yardımı ile, Göktürk tahtına oturmuştur. Genç Türk hükümdarı, millî bütünlüğü sarsılan Türk milletini yeniden birleştirmek için «ölesiye» çalışmış ve gene kardeşi Kültigin'in yardımiyle birçok savaşlar vermiş, birçok zaferler kazanmış ve bu arada Çin ordularını da yenerek, Çin milletini haraca bağlamıştır. Onun, niçin ve nasıl savaştığını lâyıkiyle anlıyabilmek için, Orhun nehri çevresine dikilmiş kitabesindeki şu sözlerini; bir kitabe olmadan önce, bir hitabe olması pek muhtemel görünen şu kuvvetli söyleyişlerini; kendi ağzından dinlemek lâzımdır:

«Ben, Tanrı gibi, gökte doğmuş, Türk Bilge Kaağan, tahtıma oturdum. Sözlerimi sonuna kadar dinle; bütün küçük kardeşlerim, yeğenlerim, oğullarım, bütün soyum, milletim! Sağdaki Şadapıt beyler, soldaki Tarkanlar, Buyruk beyleri! Otuz Tatar, dokuz Oğuz beyleri! Millet! Bu sözümü iyice işit, sağlamca dinle!»

«Türk hakanı, şimdiki gibi Ötüken ormanında otururşa ilde sıkıntı olmıyacaktır. Doğuda Şandung ovasına kadar sefer ettim. Denize erişmeme az kaldı. Beride Dokuz Ersin'e kadar sefer ettim, Tibet'e erişmeme az kaldı. Aşağıda, İnci ırmağını aşarak Demirkapı'ya kadar gittim. Yukarıda Yer Bayırku'ların topraklarına girdim. Türk milletini bunca yerlere ilettim».

«Ötüken ormanında yabancı hükümdar yoktur. (Onun için) ülkeyi idare edecek yer, bu Ötüken ormanıdır. Bu yerde oturup, Çin kavmi ile aramı düzelttim. Altın, gümüş, darı, ipek, bunca şeyleri ölçüsüz veren Çin milletinin sözü tatlı, hediyesi geçicidir».

«Ey Türk milleti! Bu tatlı sözlere ve yumuşak hediyelere kanıp, birçoklarınız öldünüz. (Çünkü) içinizdeki kötü insanlar, sizi şöyle kandırırlar: Onlar, uzaktakilere kötü, yakındakilere iyi hediye verirler».

«Bilgisiz kimseler, bu sözlere kanıp onlara yaklaştı ve öldüler».

«O yerlere varırsan, ey Türk milleti! Öleceksin!.. Ötüken ormanında kalırsan, yurdunu ebediyen elinde tutacaksın!».

«Ey Türk, Oğuz beyleri! Millet! İşitin! Yukarıdaki mavi gök çökmezse, aşağıda yağız toprak delinmezse, senin ilini, senin türeni kim bozabilir?!»

«Türk milleti! Titre ve kendine dön! İtaat ettiğin zamanlarda seni yüceltmiş olan Bilge Kaağan'ına, iyi ve müstakil yurdunda isyan ederek kötü iş yaptın. Silâhlı insanlar, nereden gelip, seni dağıtıp

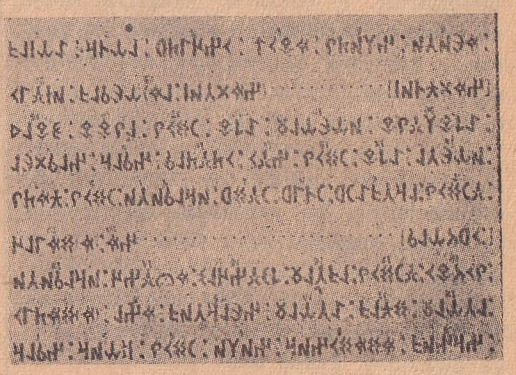

Kitabelerden bir parça

götürdüler? Ey mukaddes Ötüken ormanının milleti! Siz gittiniz! İleriye varanların vardı. Geriye varanların vardı. Fakat vardığın yerlerde hayrın, bu oldu: Kanun su gibi yöğürüp aktı. Kemiklerin dağ gibi yığılıp yattı. Güçlü oğulların kul, temiz kızların cariye oldu».

«Bir zamanlar Türk milletinin adı, sanı yok olmasın diye babam Kaağan'ı, annem Hatun'u yükseltip, onlara ülke vermiş olan Tanrı; gene Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye (bu sefer de beni) Türk tahtına oturttu».

«Ben, hali vakti yerinde bir millet üzerine hükümdar olmadım. İçeriden yiyeceksiz, dışarıdan giyeceksiz, güçsüz ve zavallı bir millet üzerine hükümdar oldum. Küçük kardeşim Kültigin ile sözleştik. Babamızın, amcamızın kazanmış olduğu milletin adı, sanı yok olmasın diye, Türk milleti için, gece uyumadım, gündüz oturmadım, küçük kardeşim Kültigin ile ölesiye, bitesiye çalıştım. Ben hakan olunca, başka yerlere gidip, dağılmış olan millet, ölü, bitkin, yayan ve çıplak bir halde geri döndü. Bu milleti yükseltmek için (içte) Oğuzlarla, (dışta) Çinlilerle savaştım. On iki sefer yaptım (on iki savaş kazandım). Tanrı buyurduğu ve bahtım yâr olduğu için, ölecek milleti dirilttim. Aç milleti tok, az milleti çok, giyimsiz milleti giyimli ettim. Başka ülkesi, başka hakanı olan milletlerden üstün kıldım».

İşte bu sözlerde, yeni Türk hükümdarının, Türk kavimlerini bir araya toplamak; onları tekrar büyük ve bütün bir millet haline getirmek için nasıl çalıştığı - ne derin bir millî imanla ortaya atılıp, millî şuurla hareket ettiği - kuvvetli ve canlı bir Türk dili ile ifade olunmuştur. Sözler, hükümdarın, büyük milletine, bilhassa onun ebedî adı ile hitabettiği yerlerde, bir kat daha kuvvetlenmekte, cümleler, millî iman ve iradenin en ileri derecesine, bu noktalarda erişmektedir (Tarihte Türk kelimesini bütün bir millet ve devlet adı olarak kullanan ilk Türklerin Göktürkler olduğunu burada ehemmiyetle hatırlatırız). Filhakika, Orhun âbidelerindeki dil ve üslûp, gerek kelimelerin seçilişi, gerek onları yanyana getirirken gözetilen ahenk itibariyle, Türk dilinin daha o çağlarda, yüksek bir edebî tekâmüle ulaşmış bulunduğunu göstermektedir. Bu âbideleri yazanlar, hiçbir yabancı dilin sözlerine muhtaç olmaksızın, kendi duygu ve düşüncelerini öz Türk kelimeleriyle mükemmelen ifadeye muvaffak olmuşlardır. O kadar ki, yukarıya aslına en yakın bir tercümesini aldığımız ve türkçenin bugünkü özelliklerine çevirdiğimiz satırlar, asıllarından da okunsalar, yazıldıkları tarihten bin iki yüz yıl sonraki Türk - Oğuz çocuklarına gene bir şeyler söyliyebilecek, sağlam bir Türk dili ile örülmüşlerdir. Bu yazıtlarda gördüğümüz kelimeler, bugünkü Oğuz türkçesinde kullanılan birçok kelimenin bin iki yüz yıl evvelki benzerleridir. Öyle görünüyor ki, Türk dili, yabancı dillerin hâkimiyeti altına girmeden, kendi tabii tekâmülüne devam edebilseydi, bugün her Türk münevveri, Orhun kitabelerindeki cümleleri; en ufak bir yabancılık hissetmeden; bizzat ve zevkle okuyabilecekti.

Bugün, Orhun âbideleri diye anılan bu üç mühim kitabeden ilkinin, doğrudan doğruya Vezir Tonyukuk tarafından yazıldığını biliyoruz. Göktürk tarihinin mühim bir bölümünü hâtırat tarzında yazarak ebedîleştiren Bilge Tonyukuk, bir bakıma, bugün ismi bilinen ilk Türk edibi ve ilk Türk tarihçisidir.

Tonyukuk, Çinde doğmuş ve Çinden İltiriş Kutluk Han ile birlikte çıkarak, Türk milletinin ilk istiklâl savaşını gene bu hükümdarla birlikte başarmıştır. Daha sonra, Kapagan Han'a, Bögü Han'a ve nihayet Bilge Kaağan'a vezirlik eden bu mühim devlet adamı, Türk tarihinin en dikkate değer simaları arasındadır. O, ilk zamanlarda ataklığı ve cesaretiyle, çok zamanlarda da derin bilgisi ve tecrübesiyle Göktürk devletinin askerî, idari ve siyasi hayatında pek faal ve nüfuzlu bir rol oynamıştır. Tonyukuk, âbidesini diktiği zaman, kendisinin yaşlandığını fakat Türk milletinin Bilge Kaağan'ın idaresinde büyük ve müstakil bir millet olarak yaşadığını bilhassa söylemektedir. Bununla beraber Tonyukuk, bir edip olarak, Bilge Kaağan ve Kültigin kitabelerini kaleme alan Prens Yulığ Tigin kadar sanatkâr değildir. Tonyukuk kitabesinde kısa cümlelerle ve belki de daha geniş halk kütlelerine hitabetmek maksadiyle, halk ağzı bir ifadeye bürünen Türk dili, Yulığ Tigin tarafından yazılan âbidelerde, daha canlı, daha ulvî ve daha edebî bir mahiyet taşımaktadır. Bu anıtlarda Bilge Kaağan ağzından söylenilen sözler, tok, açık, riyasız ve kuvvetli bir ahlâk ve cemiyet görüşiyle birleştirilmiştir. Âbidelerin beylere ve millete hitabeden heyecanlı lisanı, ne kadar canlı ve güzelse; millî felâketlere sebebolan tarihî ve içtimai olayların izahı da o derece isabetli ve örtüsüzdür. Hattâ Türk milletinin kahramanlık, fedakârlık gibi birçok meziyetlerini ve millî birlikten doğan muazzam kudretini, övmiye lüzum görmiyecek kadar tabii bulan hatip, aynı milletin mağlûbiyetlere, hattâ esarete sebebolan, zayıf ve geçimsiz taraflarını, bütün acılığiyle ve ısrarla belirtmekten çekinmemiştir. Kendi atalarının bilgisiz ve fena idareleri yüzünden uğranılan millî felâketleri ve Türk kabilelerinin birbirleriyle anlaşamamaları yüzünden husule gelen korkunç tehlikeleri açığa vururken, hatip, kahramanlıkları ve zaferleri hikâye ederken kullandığı lisan kadar açık ve pervasız konuşmuştur. Büyük bir kahraman sıfatiyle, halk arasında hakiki bir sevgi kazanmış olmasına rağmen, en ufak bir iktidar kaygısına düşmeden - kendisinden ancak bir yaş büyük olan - ağabeysinin hükümdarlığı ve muvaffakıyeti için çalışan, Kültigin'in faziletleri de, kitabelerde uzun uzun övülmemiş ve meselâ «siz onun nasıl dövüştüğünü bilirsiniz» denilerek, hükümdar ailesi için bu kadar mükemmel bir övünç fırsatı da, aynı ağır başlılıkla, kısa kesilmiştir. Hayatına dair fazla bir şey bilmediğimiz Yulığ Tigin, kuvvetli bir tahmine göre, Kültigin'in yakın akrabasıdır. Muharrir kendisini bu Türk kahramanının Atı'sı diye tanıtmaktadır, ki atı sözünün «kız kardeş oğlu» veya «lala» mânalarına geldiği hakkında ileri sürülen çeşitli tahminlere rağmen bu kelimenin mânası henüz çözülmemiştir. Yulığ Tigin, kendi eseri olan ilk âbideyi Kültigin adına yazmıştır. Çünkü Kültigin; gene millî bütünlüğü korumak gayesiyle, o sıralarda isyan halinde bulunan Tokuz Oğuz'larla savaşırken ölmüştü. Onun namına dikilen yazıt ise muharrir tarafından yirmi günde yazılmış, fakat kitabenin üzerindeki sözler, Kültigin'in değil, Bilge Kaağan'ın ağzından söylenilmiştir. Muharrir, bu kitabeyi yazdıktan üç yıl sonra Bilge Kaağan için de bir kitabe yazmak zorunda kalmış fakat yeni kitabeye gene Kültigin âbidesindeki sözleri yazarak, ancak bâzı küçük ilâveler yapmıştır.

Göktürklere ait bir heykel

Zaman, Bilge Kaağan kitabesini daha çok tahribettiği için bu yazıtların tercümeleri, her iki kitabeyi karşılaştırmak suretiyle meydana getirilmiştir. Kitabelerde söylenildiğine göre, Orhun âbideleri, göçebe Türk kabîleleri tarafından sık sık okunabilmesi için; kabîlelerin yol uğrağı olan bu yere böyle bir maksatla dikilmiş; aynı yerin, taşları eritip, ziyan etmiyecek, çorak bir yer olmasına da bilhassa dikkat edilmiştir (Orta Asya Türklerinin yurtlarında büyük medeni âbideler ve şehirler yapacak ölçüde taş bulunmayışı yüzünden, sabit bir şehir medeniyeti kuramadıkları buna mukabil göçebe fakat zengin bir çadır medeniyeti vücuda getirdikleri burada ehemmiyetle hatırlanmalıdır. Bu hususta bakınız: Nihad Sami Banarlı. Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, 37 nci ve onu takibeden sayfalar).

Orhun âbideleri hakkında verilen ilk malûmat, Onüçüncü Yüzyılda, İlhanoğulları devri tarihçisi Cüveynî'nin Tarih-i Cihanküşa'sındadır. Taşların mevcudiyeti hakkında verilen bu müphem bilgiler bir tarafa bırakılırsa, âbidelerin büyük bir dikkat ve ehemmiyetle incelenişi, şu son yüzyıllarda bilhassa Rus ve Alman bilginleri tarafından yapılmıştır: Önce Daniel Messerschmidt adlı bir Alman doktoru, 1721 yılında bu

taraflarda yaptığı bir seyahat esnasında Göktürk kitabelerine tesadüf etmiş ve taşlar üzerindeki yazıları «esrarengiz yazılar» diye vasıflandırmıştır. Daha sonra, bu esrarlı taşlar üzerinde Rus, Alman, Finlândiyalı, Fransız ve Danimarkalı bilginler çalışmışlar; ve önceleri, bu taşların Fin tarihine ait eserler olabileceği kanaatine varmışlardır. Nihayet; taşların bir cephesinde Çin yazısiyle kazılmış satırlar da bulunduğu için; Danimarkalı Profesör Thomsen, âbideler üzerindeki Göktürk yazısını çince satırların verdiği anahtarla açmıya muvaffak olmuştur. Thomsen ilk defa «Tengri = Tanrı», «Kutligin» ve «Türk» kelimelerini okuyarak, bu kelimelerde tanıdığı harflerin yardımiyle âbideyi tercümeye başlamış ve ilk tercümeleri, 1893-1896 da yapmıştır. Thomsen'in bu keşfi ve çalışmalariyle Türk tarihinin mühim bir kısmı, gömülü bulunduğu karanlıktan kurtarılmıştır. Orhun kitabelerini Thomsen'den başka, Alman âlimlerinden Radloff da tercüme etmiş fakat âbidelerin Avrupadaki en doğru tercümesi, gene Thomsen tarafından 1922 de neşrolunmuştur.

Göktürklere ait bir mezar taşı

Türkiyede Orhun âbideleri üzerinde, Şemsettin Sami, Necip Asım, Hüseyin Namık Orkun ve Nihal Atsız gibi araştırıcılar tarafından yapılmış incelemeler vardır. Bunların en eskisi, Şemsettin Sami'nin bir tercümesidir. Âbidelerin fotograflariyle birlikte en geniş neşrini - Türkiyede - Hüseyin Namık Orkun, «Eski Türk Yazıtları» adiyle yayımlamıştır. Tercümelerin en doğrusu da Nihal Atsız'ın «Türk Edebiyatı Tarihi» adlı, tamamlanmamış eserinde yapılmıştır.

Orhun kitabeleri içinde ilk tesadüf edilen taşlar, Kültigin ve Bilge Kaağan âbideleridir. Tonyukuk yazıtı 1897 de keşfolunmuştur. Önce yere devrilmiş bir vaziyette bulunan Kültigin yazıtı, bugün tekrar eski yerine dikilmiştir. Bu üç mühim kitabeden başka, Kuzey Moğolistanda bir Fin heyeti tarafından bulunan Moyunçur Kaağan yazıtı, Ramstedt tarafından okunarak 1918 de neşredilmiştir. Kitabesinde: «Gökte doğmuş, il kazanmış, Bilge Kaağan» diye anılan Moyunçur Han, Dokuz Oğuzların ikinci hükümdarıdır ve anıtı, Göktürk yazılariyle yazılmıştır. Birçok yerleri harabolmasına rağmen, gene bir «zafer tarihi» nin hikâyesini taşıyan bu kitabenin lisanı, Kültigin yazıtındaki kadar kuvvetli değildir. Bu hâdise; kitabesindeki güzel sözleri, önceden bir hitabe halinde söylemiş bulunduğunu muhtemel gördüğümüz Bilge Kaağan'ın hitabet kudreti hakkında bizi düşünceye sevkettiği gibi; bundan daha kuvvetli olarak; âbideleri yazan Yuliğ Tigin'in, zamanının en büyük bir edibi olacağı hakkındaki kanaatimizi sağlamlaştıracak bir delildir.

Gene Orhun yazısiyle yazılmış, başka bir kitabe de Ongin kitabesi adiyle tanınmıştır. Bu yazıt, 1891 de Rus arkeologlarından Jadrintzew tarafından, Küçük Orhun güneyinde Ongin nehri kollarından Taramel çayı sahilinde bulunmuştur. Gene Türk hakanlarından biri namına dikilen bu âbideyi de Radloff okumuş, metnini, transkripsiyonu ve Almanca tercümesiyle birlikte neşretmiştir.

Bütün bu kitabelerdeki dil, tarih ve edebiyat yadigârlarını, Türkler, en kuvvetli ihtimale göre, bizzat icadettikleri ve yüzyıllarca kullanıp tekâmül ettirdikleri millî bir yazı ile yazmışlardır.

Kısa bibliyografya: Abdülkadir İnan; Türkoloji Ders Hulâsaları, İstanbul - 1936. Atsız; Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul - 1946. Fuat Köprülü; Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul - 1928. Hüseyin Namık Orkun; Eski Türk Yazıtları, C. I. II. İstanbul - 1936, 1939. Kozmin; Orhun âbideleri muharriri Atı'sı lâkaplı Yolliğ Tiğin'in sınıfı mensubiyeti (Bu makaleye dair Ahmet Caferoğlu'nun verdiği haber, Türkiyat mecmuası, C. V tedir). Necip Âsım; Orhun Kitabeleri, İstanbul - 1340. Nihad Sami Banarlı; Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul - 1947. W. Barthold; Orta Asya Türk Tarihi, İstanbul - 1927; W. Radloff; Die Alttürkischen Inschriften der Mongoli, Petersburg 1895. Wilhelm Thomsen: İnscriptions de l'Orkhon déchiffrées, Helsingfors - 1896. Moğolistanda Türkçe Kitâbeler (Ragıp Hulûsi tarafından Almancasından yapılan tercümesi için bakınız: Türkiyat Mecmuası, C. III, 1939).

(Nihad Sami Banarlı)

OSMAN, HAFIZ — (ölm. Hicrî 1110 - Milâdî 1698) Şöhretli hattatlarımızdandır. Haseki camisi müezzininin oğludur. Güzel yazı sanatında zamanının olduğu kadar kendinden önce ve sonra gelenlerin de en kudretlilerinden biridir. Köprülüzade Mustafa Paşa dairesinde büyümüştür. Sülüs ve nesih üzerindeki ilk çalışmalarına bu dairede iken ve pek küçük yaşta başlamıştır. İlk hocası meşhur Derviş Ali'dir. Fakat çok yaşlı olan Derviş Ali, genç ve son derece istidatlı talebesiyle gerektiği kadar uğraşamamış ve onu Suyolcuzadeye götürmüştür. Suyolcuzade Mustafa Efendi de zamanının meşhur hattatlarındandı. İlk meşkını Derviş Ali'den alan Hafız Osman, yazı sanatındaki gelişimini Suyolcuzadeye borçludur.

On sekiz yaşında iken Suyolcu ona hattatlıkta artık cesaretle yürüme iznini verdi. Ondan sonra yazı sanatının meşhur hattat Şeyh Hamdullah'ın kendinden sonrakilere bıraktığı inceliklerini, gene o devrin meşhur hattatlarından İsmail Efendiden öğrenmiye girişti ve işe tekrar elifba meşkından başladı. Süratle ilerliyerek Şeyh Hamdullah'ın güzel yazı tarzına ölçülü bir kalıp verdi ve eserlerini ortaya koymakta akranına üstünlük gösterdi, çabucak şöhret buldu; yazısı her tarafta aranılmıya başlandı. Sadrazam bile ikinci hocası Suyolcuzadenin yanında olarak onu huzuruna ka-

Hafız Osman'ın yazılarından bir levha

bul etti. Seçkin yazısiyle bir Mushafı Şerif yazmasını istedi ve: «Üstadın kimdir?» diye kendisine sordu. Hafız Osman: «Efendi Hazretlerinden mezunum» diye Suyolcuzadeyi gösterdi. Halbuki daha o zaman hocasını çoktan geride bırakmış bir mertebede idi. Sadrazamın huzurundan çıktıkları zaman Suyolcuzade, talebesinin kadirbilirliğine, onun alnını öpmek ve hayır dualarda bulunmak suretiyle mukabele etti.

Hafız Osman vakıa Şeyh Hamdullah'ın yolunda ve tarzında yürümüştür, fakat yazısı üstadınınkinden daha güzeldir. Ağakapılı İsmail Efendi gibi o devrin büyük bir üstadı dahi Hafız Osman'ın yazı hakkındaki kemalini itiraf ve kabul etmiş ve: «Hüs-

Hafızın bir levhası

nü hattı biz bildik, Osman Efendimiz yazdı» demiş, onun yazılarını toplamıştır. Hafız Osman Efendi 1106 da İkinci Mustafa'ya hüsnü hat muallimi tâyin olundu. Huzurda, gerek padişah ve gerek kendisi yer yaygısı üstünde meşk yaparlardı. Padişah her ne yazmak isterse önce Hafız Osman Efendi'ye yazdırır, sonra onu kendine

örnek tutarak yazmıya çalışırdı. Bu eşsiz ikbal büyük sanatkârın başını döndürmedi. Derviş meşrep bir adamdı. Sancaktar mahallesindeki mütevazı evinde otururdu. Sümbüliyye tarikatına mensuptu. Bu tarikatta Kocamustafapaşa tekkesinin şeyhi Seyyit Alâettin Efendi'den icazet almıştı. Hattatlıkta pek çok talebe yetiştirdi. Yazı tarzı o kadar rağbet ve revaç buldu ki, zamanında yazı sanatı pek ileri olduğu halde, bütün hattatlar onu taklide başladı. Onun yolunu tutmıyanlar da yok değildi. Kendisine; basit «kâf» leri uzun, ufki giden «mim» leri kısa yazıp çengeli bitişik «rı» ları bozmuştur, diye aleyhinde söyliyenler de bulundu. Fakat bu itirazların hepsi sönük kaldı. Hafız Osman, bugün olduğu gibi yaşadığı devirde de, ön plâna geçmiş olmanın tadını tattı.

Talebesiyle pek yakından meşgul olurdu. Şu hikâye meşhurdur: Bir gün yolda, o gün derse gelmiyen bir talebesine tesadüf etti. Gelmeyişinin sebebini sordu. Talebe şer'î bir özür sebebiyle dersten mahrum kaldığını söyledi. Hafız Osman Efendi «Dabbe» (bindiği hayvan) sinden inerek yol üstünde dersini verdi. Haftada iki gün ders verirdi. Biri «fakirler günü», diğeri «zenginler günü» idi. Fakirler günü gelenlerden para almazdı. Hafız Osman Efendi'yi çekemiyenler, hakkında iftirada bulunmuşlardır. Tütüne dahi müptelâ olmadığı halde onu şarap içmekle itham edenler olmuştur. Bu ithamı yapanlar müfteriler ve kıskançlıkla düşman olanlardır. O yalnız sanatının müptelâsiydi. Durmadan yazardı. Hattâ hacca giderken her durakta bir iki

Hafızın yazdığı Hilyei Saadet'lerden

sayfa karalamadan rahat edemezdi. Bu yazıların yazıldığı yerler, yazı sahibini ve tarihini gösteren «ketebe» lerinde kaydolunmuştur. Müstakimzade, «Tuhfei Hattatin» adlı eserinde, Hacı Osman Efendinin Vadiyünnar durağında yazdığı yarım tabaka karalamayı gördüğünü ve bunun, doğrusu mucize denilebilecek kudrette bir yazı olduğunu söyler.

Hacı Osman Efendi kırk yıl durmadan çalıştı; pek çok yazdı. Bu derece çok yazmak ve bir an rahat etmemek onu günün birinde hasta etti. O zamanlar «da'ülenbiya» adı verilen felç illetine yakalandı. Hekimlerin aldığı tedbir onu azçok iyileştirdi ve kendini iyileşir hissedince tekrar yazılarına ve

Bir yazısı daha

derslerine devam etti. Kamış kalemlerini kısa açardı. Rahatsızlığı sırasında kalemlerini açma hizmetini Cincizade Abdurrahman Efendi üstüne almıştı. Bu hal ancak üç yıl kadar sürebildi ve üç yıl sonra vefat ederek Kocamustafapaşa tekkesi mezarlığına defnedildi. Defni sırasında şöyle bir hâdise oldu: İmam efendi talkına başladığı sırada, ileri gelen meczuplardan Sipahi Mehmet Dede - ki aynı tekkede bir hücrede otururdu - imama seslenerek beyhude zahmet çekmemesini, zira rahmetlinin dünyadaki işi tamam olur olmaz cennetin en yüksek mevkiine çoktan ulaşmış bulunduğunu söyledi ve ilâve etti: «Hak Taalâ şefaatini müyesser eyliye».

Hacı Osman Efendinin doğum tarihi belli değildir. Fakat zamanında yaşıyanlara göre hesabedilirse, vefatında aşağı yukarı altmış yaşında idi. Ölümünden iki saat evveline kadar yazmıştır. Son yazısı «Muhammesatı İmamı Zeynelâbidin» den bir mısradır.

Ölümü Hicrî 1110 (Milâdî (1698) dadır. Nihadi'nin şu kıtasındaki son mısra ölümüne tarih olarak yazılmıştır: «Kendisi gitti velî baki kalıp âsarı = Ruhuna yâver ola mevhibei Mevlâyî = Geldi bir hâtif anın fevtine dedi tarih = Aden baki ola Osman Efendi câyi». Gene onun ölümüne tarih olarak şu mısra da söylenmiştir: «Mülkü baki özleyip Osman Efendi dedi hû». Mezar taşını Hattat İsmail Efendi yazmıştır.

Onun hattiyle yazılmış yirmi beş Mushafı Şerif vardır. Bunlardan bir tanesi ve murakkaı (murakka, birbiri üzerine yapıştırılıp mukavva haline gelmiş kâğıt üzerine meşk olarak yazılmış yazılardır) Ayasofya Kütüphanesinde mevcuttur. Hafız Osman yazısı diye meşhur matbu Kur'anı Kerimler Ayasofya Kütüphanesindeki nushadan alınan fotograflarla vücuda getirilmiştir. Nuruosmaniye Kütüphanesinde de, bütün noktaları kırmızı olmak üzere harflerin yazılışını öğreten bir eseri vakfedilmiş bulunmaktadır. Hafız Osman'ın âsarının tezhibini biraderzadesi Bayrampaşa türbedarı Hafız Mehmet Çelebi yapmıştır. Büyük Karamanlı Hasan Çelebi de Üstadın tezhip hizmetinde bulunmuştur.

Yedikuleli diye mâruf Hattat Abdullah Efendi, Hafız Osman'ın en meşhur talebesidir.

Kısa bibliyografya: Müstakimzade; Tuhfei Hattatîn. Hasip; Hat ve Hattatan. Şemsettin Sami; Kamusu Osmanî. Süreyya; Sicilli Osmanî.

(Ali Nuri)

ROUSSEAU, JEAN - JACQUES — (1712 - 1778) Fikir ve kalem adamlarının büyüklük ölçüsü eskimemek, yıpranmamaktır. Rousseau'nun eserleri bâzı ifratlı ve isabetsiz yerleri bulunmakla beraber bugün dahi zekâları sürükliyebilecek, gönüllerde heyecanlar uyandıracak kudretini muhafaza ediyor. Öleli 170 yıldır. O zaman yerli Fransız dilinin uğradığı değişmeler bakımından üslûbunda eskimiş yerler vardır ama sözleri taptazedir. Kendisi bir Avrupalı, soyca Fransız, memleketince İsviçreli olduğu halde fikirleri bütün insanlığa sinecek mahiyet taşır. Şimdi "ögelik" söziyle karşılanmak istenen "dehâ" nın esaslı bir vasfı da böyle zaman ve mekân bakımlarından engin olmak değil midir? Bununla beraber Rousseau'nun asıl büyüklüğü, insanlar arasında eşitlik (müsavilik) kahramanı olmasından, hele hükümdarlara ve mütaassıplara karşı milletlerin haklarını ilk defa en keskin bir üslûp içinde haykırmış bulunmasından doğuyor. Onun fikirlere ektiği tohumlar büyük Fransız İhtilâlinin meydana gelmesine tesir eden sebeplerdendir. O ihtilâl de bütün cihan inkılâplarının temeli olmuştu. Halk hâkimiyetini bundan iki yüz yıl önce o ortaya attı. Hükümdarların, asılzadelerin, kiliselerin esirliği altında tabiilikten tamamiyle ayrılmış olan iki yüz yıl önceki Avrupa içtimai hayatını onun dimağlara ve kalblere işliyen sesi şiddetle sarsmıştı. Rousseau, inkılâpçıların, cumhuriyetçilerin, halkçılık ve demokrasi taraftarlarının, tabii hayatı yolundaki ihtilâlcilerin milletlerarası âdeta bir piridir. O yalnız eser ve fikir bakımından değil, mizaç noktasından da pek ziyade meraka lâyik bir hususiyet gösterir. Büyük kalem adamları arasında onun kadar garip, bambaşka ve hür yaradılışlı bir adam az bulunur. Altmış altı senelik ömrünün baştan başa bir sergüzeşt teşkil etmesi, mizacındaki aşırı serbestlikten ve fikirlerindeki hususiyet ve şiddetten ileri gelmiştir.

Ailesi ve çocukluğu: Anası ve babası cihetinden Cenevreli olan Rousseau, aslı Fransız olan bir soydan gelir. Dedesinin babası Didier, Monthéry'de kitapçı iken 1549 da Cenevreye gelerek yerleşmiş ve oğlu, yani Jean - Jacques'in dedesi saatçi David yüz yaşlarında ve şehrin hatırı sayılan yurttaşlarından iken ölmüştür. Babası İsac Rousseau maharetli bir saatçi olarak tanınmıştı. Bu zatın bir aralık dans hocalığı da ettiğini biyograflar yazarlarsa da "İtiraflar" da bu nokta kaydedilmemiştir. İsac 1704 te Suzanne Bernard isimli güzel, sevimli ve iyi tahsil görmüş temiz bir aile kızıyle evleniyor. Bu birleşmeden bir yıl sonra François adlı ilk çocukları doğuyor ki, kötü bir tip olarak bi-

linen bu oğlan, ilk gençlik çağında kaybolmuş, sonraları da izi hiç meydana çıkmamıştır. İlk evlâdının doğuşundan pek az zaman sonra İsac Rousseau ya Beyoğlundaki küçük Protestan kolonisinin daveti üzerine, yahut Jean - Jacques'ın "İtiraflar" da yazdığına göre sarayın daveti üzerine saray saatçiliği hizmetini görmek üzere İstanbula gelmiştir. Onun İstanbulda bulunduğu beş yıl (1705 - 1710) Üçüncü Ahmet'in padişahlığı devrine raslar. Henüz Nevşehirli Damat İbrahim Paşa sadrazamlığa geçmemişti. Üçüncü Ahmet devri, Osmanlılığın Avrupa ile sıkı temaslara başladığı zamanlar sayılır. Belki tanınmış bir sanatkâr olan Rousseau'nun babası da bu meylin uyanması yüzünden İstanbula çağırılanlardandır. İsac Rousseau karısının ısrarlı ricaları üzerine 1711 ekim ayında memleketine dönüyor ve 1712 yılı haziranının 28 inde Jean - Jacques Rousseau Cenevrede dünyaya geliyor. Sekiz gün sonra Madam Suzanne Rousseau, loğusa sıtmasından ölmüştür. Büyük edip "Les Confessions — İtiraflar" da bu acıyı anlatırken "Ben hayatımı annemin ölümü pahasına kazandım. Demek ki, doğuşum felâketlerimin birincisi olmuştur." der. Annesini tanıyamamış, anne şefkatini tadamamış olmakla beraber Rousseau ondan büyük bir sevgi ile bahseder. Çünkü babası anasının meziyetlerini ona anlatır ve çocuğiyle başbaşa vererek kaybettiği değerli ve sevgili karısı için ağlarmış. Akşamları, annesinden kalan romanları babasiyle birlikte okurken bir aralık babası "Yavrum, annenden bahsedelim mi?" diye sorar, Jean - Jacques da "Gene ağlasacak mıyız, baba?" diye cevap verirmiş. İlk çocukluk devresi öksüzlükle geçmiş olmasına rağmen o kadar bedbaht değildir. Halası Madam Gonceru ve hizmetçileri - çocuğun «ma mie» diye çağırdığı Jacqueline ona şefkatla bakmışlardır. Çocukluğundaki hastalıklarından ve öksüzlük melâlinden bahsetmekle beraber ömrünün o devresini en mesut yılları sayar. Beş, altı yaşlarına kadar olan zamanları hatırlıyamıyor. Okumayı nasıl öğrendiğini de bilmiyor. Fakat yedi yaşından itibaren babasiyle birlikte nasıl kitap okuduğunu tafsilâtiyle anlatmaktadır. Aksamları babası işten geldikten sonra yemekleri bitince okumıya baslarlarmış. İlk zamanlarda Jean - Jacques'ın okumıya alışması için yapılan bu temrinler, yavaş yavaş babaya da merak vermiş. Bu suretle koca koca romanları, daha sonra tarihleri ve bir çocuğu hiç alâkadar etmemek lâzım gelen pek ağırbaslı kitapları da beraberce okurlarmış. Hattâ bâzı defalar bu mütalâaların sabaha kadar devam ettiği olurmus. Babası kırlangıçların sabaha yakın ötüsmiye basladıklarını isitince kitabı bırakarak "Haydi yatalım. Ben de senden ziyade çocuk oldum" diye söylenirmiş. Görülüyor ki Rousseau'nun okuma düşkünlüğü, düşünme alışkanlığı pek küçük çağlarda, yedi yaşından başlamıştır. Fakat babasının terbiyesinden ve ihtimamından ancak on yaşına kadar faydalanabilmiştir. Doğar doğmaz öksüz kalan çocuk, on yaşından sonra yetim de olmuş demektir. Babasını o yaşta kendisinden ayıran ölüm değil, bir kavga hâdisesidir. Zavallı saatçi bir gün sokakta Cenevrenin ileri gelenlerinden birisiyle kavga eder. Dövdüğü adam asılzade olduğu için şehir hükümeti bu işe ehemmiyet vererek onun tarafını tutar ve saatçiyi hapsetmek ister. O da hapisten kurtulmak için şehirden kaçmıya mecbur olur. Daha önce Jean-Jacques'tan sekiz yaş büyük olan oğlunu terkeden baba, bu hâdise üzerine küçük ve sevgili oğlunu da terketmiş olur. İsac o tarihten sonra Nyon kasabasında yerleşir ve bir müddet sonra da evlenir, baba sıfatiyle artık oğluna hiçbir yardımı dokunmaz. İşte Rousseau'nun serseri hayatı, ölümüne kadar süren buhranlı ve çeşitli sergüzeştleri böylece on yaşından itibaren başlamış oluyor.

Rousseau, bir mühendis olan dayısı Gabriel Bernard tarafından Cenevre şehri civarında, Salève dağı eteğinde Boesey'de dayısının oğlu Abraham ile birlikte bir rahibin pansiyonuna veriliyor. Rousseau rahip Lambercier ile kızkardeşinin yanında iki sene yaşamış, onların verdiği tahsil ve terbiyeden iyice faydalanmakla beraber bilhassa bahçe işlerinde çalışarak ve kırlarda gezinerek tabiat sevgisini edinmiye başlamıştır. Fakat günün birinde yapmadığı bir kabahatle itham edildiği ve zorladıkları halde bu kabahati üstüne almadığı için kendisini yalancılıkla itham etmişler ve bundan dolayı onu cezalandırmak istemişler. En ağır kusurlarını bile "İtiraflar" ında yazmaktan çekinmemiş olan Rousseau çocukluğunda uğradığı bu haksız ithamın acısını elli sene sonra bile hissetmiş ve ondan heyecanla bahseylemiştir. Boesey'den kalbinde büyük bir kin ile ayrılmış ve bu haksızlığın kendine verdiği isyan istidadını ölünciye kadar muhafaza etmiştir.

Jean - Jacques Rousseau'nun Rus kılığındaki meşhur resmi

Rousseau, çocukluk hayatının ikinci kısmını daha avare bir surette geçirmiştir. Aylarca ve yıllarca Cenevre şehrinin sokaklarında dayısının oğlu ile birlikte serserice dolaşır ve oynarlarmış. Bir aralık onu bir iş öğrensin diye bir mahkeme zabıt memuru (greffier) nun yanına verdiler. Zabıt kâtibinin, mahkeme dosya memurunun ve biraz da noterin yaptığı işlere benziyen bu meşguliyetten küçük Rousseau asla memnun olmamış ve ona hiçbir heves göstermemiştir. Bunun üzerine greffier yani âmiri olan zat, dayısının dostu olmasına rağmen bu sersem çocuğun böyle ince işlere kabiliyetli olmadığını ileri sürerek onu yanından çıkardı. Ondan sonra bir hakkâkin yanına çırak olarak verilen Jean - Jacques, bu sanata karşı sevgi ve kabiliyet duyuyor. Fakat ustası son derecede sert ve kaba bir adamdır. Rousseau bu sert ustanın korkusu ve baskısı yüzünden riyakârlığa ve yalancılığa mecbur olduğunu ve yavaş yavaş ahlâkının bozulduğunu acı acı anlatır. Hattâ bu sıralarda nasıl hırsızlıklar yaptığını da itirafları arasında söylemekten çekinmez. Zalim ustasının tesiriyle tembel ve serseri bir çırak olmuştu. Fırsat buldukça haylazlık eder, şehrin civarında dolaşırdı. Birkaç defa şehrin kapıları kapanıncıya kadar dışarıda kaldığı için ustasından ağır tekdirlere uğramış ve dayak yemişti. 1728 martının 14 ünde üçüncü defa olarak şehrin haricinde kalmıya mecbur olduğu için artık ustasının yanına dönmiye cesaret edemedi. Dayısına gitmiye de zaten yüzü yoktu. Kesesi ve dağarcığı bomboş, Cenevre şehrinin kırlarında meçhul kaderine doğru yürümiye başladı.

Gençliği: Rousseau çırak bulunduğu dükkândan, akrabasının yaşadığı şehirden kaçtığı zaman tamam on altı yaşında bir delikanlı idi. Vaktinden önce cilt cilt nazariyelerin tesiriyle başı havada, gönlü heyecanla dolu, kırlarda ve köylerde dolaşmıya başladı. Eskiden onu tanımış olan köylüler bu avare ve kimsesiz gence misafirseverlik gösteriyorlardı. O cebinde on parası ve elinde hiçbir sanatı olmadığı halde memleketine dönmeyi aklına bile getirmiyerek serserilik âlemine tamamiyle kendini vermişti. O zamanlar Avrupa mezhep rekabetleri içinde bulunduğu için gerek Katolikler, gerek Protestanlar kimsesiz çocukları koruyarak mezheplerine çekmeyi kâr sayarlardı. Genç Rousseau'ya köylerin birinde raslıyan bir Katolik papası Protestanlıktan Katolikliğe yeni geçen Madam de Warens (Varan ve o zamanki söylenişine göre Voiran okunur) adlı asîl bir kadına götürmesi için bir tavsiye mektubu verdi. Madam de Warens Annecy kasabasında oturuyordu. Delikanlı cebinde bu ümit mektubiyle kır yollarında dolaşarak, arada rasladığı şatoların pencereleri dibinde güzel sesiyle şarkı söyleyip okuduğu şövalye romanlarındaki maceraları andıran bir hâdise bekliyerek nihayet Cenevreden çıkışından altı gün sonra Annecy'ye varıyor. Köşke geldiği zaman Madamın biraz önce kiliseye gitmek üzere çıktığını öğrenerek hemen arkasından koşuyor ve onu yolda buluyor. Kadın arkasından telâşla koşan gence doğru dönünce Rousseau hayranlığından sarsılmıştır. Çünkü buruşuk suratlı bir ihtiyar sofu ile karşılaşacağını sanırken genç ve güzel bir kadının iyilik dolu bir tebessümle kendisine baktığını görüyor. Titrek elleriyle papasın verdiği mektubu uzatıyor ki, buna **kendi-**

nin de özene bezene yazdığı ikinci bir mektup eklenmiştir. Madam o zaman yirmi dokuz yaşında idi. İki sene önce sefih kocasını ve oturdukları Lausanne şehrini terkederek buraya gelmiş, Protestanlıktan Katolikliğe yeni dönmüş, Sardunya kıralından aldığı pansiyonla yaşıyan, Katolikliğe yeni namzetler kazandırmayı vazife edinmiş bir kadındı. Hemen her rasladığı güzel kadına âşık olan Rousseau, bu şuh ve genç kadına anne (maman) demekle beraber onu ilk gördüğü günden itibaren için için sevmiye başlamıştır. Fakat ona daima "petit - küçük" diye hitabeden Madam de Warens, ilk zamanlarda delikanlıya karşı ancak şefkat ve himaye duygusunu beslemiş ve metresi olmak için dört sene beklemiştir. Rousseau, güzel hamiyesinin telkini ile Katolikliği kabul ederek köşke geldiğinin üçüncü günü, yeni mezhebinin âyinin yaptırmak ve tahsilini görmek üzere Turin şehrine gitmek için yola çıkarılıyor ve nisanın 12 sinde oraya vararak Catéchumènes rahipleri müessesesine giriyor. Delikanlı yeni mezhebin çıraklığını yapmak üzere orada bulunduğu sırada bir papas namzedi tarafından kendisine karşı yapılan çirkin bir taarruz teşebbüsünü "İtiraflar" ında büyük bir nefretle anlatmıştır.. Hayatında ve eserlerinde ruhban sınıfına karşı yaptığı mücadelelerde bu çirkin teşebbüsten kalma iğrenme duygusunun izleri daima görülür.

Rousseau'nun bir resmi

Genç adam bu müesseseden ayrıldıktan sonra "laquais" yani kostümlü kibar uşağı sıfatiyle önce bir kontesin, sonra başka bir kont ailesinin hizmetlerine giriyor. Fakat hayatını temin edebilmek için kabul ettiği bu işlerde ahlâka pek uygun olmıyan kabahatlerinden dolayı çıkarıldığını gene "Confessions" da anlatmıştır. Nihayet Turin'de tutunamıyarak Cenevre'li haylaz bir delikanlı ile birlikte Alpes dağlarını aşıp Annecy'ye Madam de Warens'in köşküne dönüyor. Madam onu gene şefkatle karşılamış ve bir müddet köşkün kâhyası ve kâtibi sıfatiyle yanında tutmuştur. Bu sıralarda Rousseau, anne diye hitabettiği bu kadına karşı şiddetli bir aşk beslemiye başlar ama genç kadın, güzel bir delikanlı olan Rousseau'yu arada sırada okşayıp öpmekle beraber henüz daha ileriye varmamıştır. Onu köy papası yetiştirmek üzere önce Annecy seminerine verirse de Rousseau, Turin'denberi Katolik müesseselerinden nefret ettiği için orada barınamaz. Bunun üzerine katedralin musiki hocasından ders almasına karar verilir. Genç Rousseau, musikiye çok istidatlı ve heveslidir. Nicoloz adını taşıyan musiki hocası, günün birinde katedralde çıkardığı bir kavga üzerine birdenbire şehri bırakarak yola çıkar, sergüzeşt düşkünü ve serseri ruhlu genç şakirdi de bu yolculukta beraberdir, fakat Lyon'a geldikleri zaman alkolik ve sar'alı olan Nicoloz sokağın ortasında bir sar'a nöbetiyle düşer, halk etrafına toplanır. "İtiraflar" ında anlattığına göre Rousseau bu halden şaşırarak veya işin sarpa saracağını hesaplıyarak adamcağızı o halde bırakıp kaçmış ve Annecy'ye dönmüştür. Madam de Warens bir iş için Parise gitmiş olduğundan özel hizmetçisi onu memnuniyetle karşılar. Bu sıralarda Jean - Jacques genç kız ve kadınların çok iltifatını kazanmaktadır. Bu halden pek mütehassis olmakla beraber çok mahcup ve her türlü teşebbüs kabiliyetinden mahrumdur. Madam köşke dönünce genç kız, Fribourg'daki ailesinin yanına gideceği bahanesiyle hanımından ayrılır ve yol harçlığını temin ederek Rousseau'yu da birlikte sürükler ama bir köy otelinde geceyi geçirmek lâzım gelince, korkuyorum diyerek delikanlı ile aynı odada yattığı halde onun gene mahcubiyet yüzünden hiçbir teşebbüs göstermemiş olmasına öfkelenir, ertesi gün kendisinden ayrılır. Rousseau, bu Matmazel Merceret'yi hamlığı yüzünden, darıltmış olduğuna, hattâ onunla evlenmemiş olmasına pişmandır. Bunu kırk sene sonra «İtiraflar» ında anlatıyor. Böylece hem hamiyesi olan sevgili kadını, hem de bir sevda macerası geçirmiye hazırlanan matmazeli gücendirerek tekrar tek başına serseriliğe düşer. Jean - Jacques bu sırada Lausanne'a gitmiş ve musiki dersleri vererek barınmayı tecrübe etmiştir. Fakat besteler yapmasına rağmen henüz bir notayı doğruca okuyamadığından hiç öğrenci bulamamıştır. 1730 - 1731 kışını Neuchâtel'de ve türlü sefalet içinde geçiren Rousseau, nisanda italyanca konuşan, uzun sakallı ve acayip giyinişli bir adamla tanışır. Kudüste Rumların ruhanî reislerinden biri olduğunu, orada bir mezhep müessesesi kurmak üzere iane toplamak maksadiyle Avrupayı dolaştığını anlatan bu meçhul adam kendine italyanca ve fransızca bilen bir tercüman aramaktadır. Genç serseri tercüman sıfatiyle sakallı serseriye takılır. Birlikte Bern'e giderler. Ve ilk günlerde etrafı inandırarak epeyce hasılât toplanır ama Fransanın İstanbul elçisi uzun sakallıyı tanır ve onun bir dolandırıcıdan başka bir şey olmadığını söyleyince zavallı Rousseau, gülünç bir vaziyete düşerek Neuchâtel'e döner. Orada gene musiki dersleri vermiye uğraşmışsa da öğrenci olarak ancak bir kişi bulabilmiştir. Daha önce Nyon'da babasını ziyaret etmişti. Birbirini çoktan görmemiş olan baba oğul kucaklaşıp öpüşüyorlar ama yeni aileşinin gailesi içinde bulunan baba, zaten serseriliğinden ve bir işde durmayışından şikâyet ettiği oğluna yanında kalmasını teklif etmez ve ona paraca yardım dahi etmez. Zavallı Jean - Jacques bu sırada iş bulabilmek ümidiyle Parise de gitmiş, fakat biraz sonra elleri böğründe Nyon'a dönmüştür.Bu uzun yolculukları da, parasız olduğu için, daima yayan olarak yapardı. Nyon'da Madam de Warens'in dostlarından birini buluyor ve iki sene kadar önce birdenbire savuşmak suretiyle gücendirdiği hamiyesinin affını kazanmak üzere onun delâletini rica ediyor. Madam de Warens bir yıldanberi Chambéry'ye nakletmiştir. Bir müddet sonra delikanlıyı affettiğine dair cevabiyle birlikte ona yol harçlığını da göndermek lûtfunda bulunur. Jean - Jacques sevgili "maman" a kavuşmak üzere yola çıkar. 1732 yılı başlarında Chambéry'ye varmış ve Madam de Warens tarafından hararetle karşılanmıştır. Rousseau, orada hamiyesinin kadastro dairesinde temin ettiği işe bir müddet devam edersе de hoşlanmadığı için onu da bırakır ve kendini musikiye vererek bir aralık musiki hocası olan bir rahibin derslerini takibetmek üzere Besançon'a gider, biraz sonra gene Chambéry'ye dönerek musiki dersleri vermiye başlar ve bu defa epeyce öğrenci de toplar ki, aralarında sevmiye başladığı güzel aile kızları da vardır. Her güzeli sevmekle beraber kadınların yanında daima utangaç ve beceriksiz olan delikanlı, fizyolojik aşkı ilk defa bu sırada ve gene hamiyesinin delâletiyle öğrenmiş oluyor. Şimdi yirmi iki yaşında ve resimlerinin de isbat ettiği üzere güzel bir delikanlıdır. Otuz üç yaşındaki hamiyesi artık onu arzuya lâyik bir çağda görmüş olacak ki, "Confessions" un anlattığına göre "onu raslaması mümkün tehlikelerden korumak ve kendisine erkeklik vazifesini öğretmek" teklifinde bulunur ve sekiz gün sonra bu merasime hazırlanmasını ona tembih eder. Rousseau, "maman" diye hitabettiği bu genç kadına karşı dört yıldanberi beslediği derin ve gizli aşka, rağmen bu umulmaz iyilikten şaşırmış, bununla beraber neticeden mesut olmuştur. Şunu da kaydetmeli ki, köşkte kendisinden dört yaş kadar büyük olan Claude Anet adlı bir delikanlı daha vardır ki, kâhyalık ve daire müdürlüğü gibi bir hizmette kullanılmaktadır. Rousseau, bu gencin de madamın âşıkları arasında bulunduğunu öğrenir ve bundan pek üzülür ama bir müddet sonra bu üçüzlü acayip sevda hayatına hepsi de alışmış görünürler. O yüzden aralarında kavgaya, düşmanlığa benzer bir hâdise de olmamıştır. Claude Anet'nin ölümünden sonra köşkte onun vazifesini de üstüne alan Jean - Jacques, madamın karmakarışık olan ve iflâsa doğru yürüyen türlü işleriyle fazla yorulmak yüzünden yavaş yavaş sıhhatini de kaybetmiye başlamıştı. Rousseau'nun bu defa Madam de Warens ile birlikte geçen hayatı arada bâzı yolculuklarla kesilmiş olmakla beraber sekiz yıl kadar sürmüştür. Bu sekiz yıl içinde Rousseau, musikiye olduğu gibi lâtinceye, kimyaya, fiziğe, matematiğe ça-

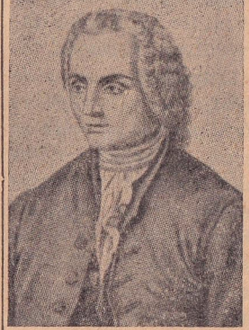

Rousseau kırk yaşında

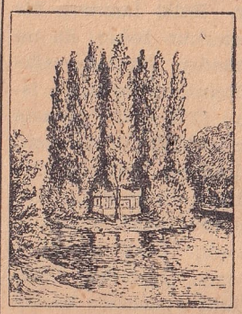

Rousseau'nun Pariste Ermenonville'deki mezarı

lışmış, bilhassa pek çok felsefe eseri okumuş ve arada bâzı dersler almakla beraber daha çok kendi kendini yetiştirmiştir. Bir aralık hastalığını tedavi ettirmek üzere Montpellier'ye gidiyor. Bu yolculukta rasladığı Madam Larnage ile üç gün süren sevda macerasını "İtiraflar" sahibi, hayatının en tatlı hâtıralarından biri olarak kaydeder. Oradan dönüşünde Madam de Warens'i yeni edindiği bir delikanlı ile pek meşgul bularak üzülür ama biraz sonra bu ortaklığa da pek âlâ alışmıştır. Hattâ onlar Chambéry'de otururken Rousseau, tek başına Charmettes adı verilen köşkte kalmış, arasıra kendini ziyarete gelen "maman" ile buluşmakla beraber orada felsefe kitaplarına dalmak ve tabiatin güzelliğini inziva içinde tatmak için hayli fırsat bulmuştur. Fakat yavaş yavaş aralarındaki bağ gevşediği, madamın para vaziyeti de pek bozulduğu için artık Rousseau, kendi başının çaresine bakmak lüzumunu anlıyarak bir aralık bir aile yanında hoca ve terbiyeci sıfatiyle çalışmak üzere Lyon'a gitmiş ve okuttuğu çocukların annelerine âşık olmuşsa da her zamanki gibi utangaçlığından bunu ilâna cesaret edemiyerek kendini şarapla avutmıya başlamış ve nihayet orada da barınamıyarak 1742 yazında Parise gitmiştir.

Olgunluk çağı: Rousseau bu defa Parise geldiği zaman otuz yaşına girmiş bulunuyordu. "Narcisse" adlı küçük komedisiyle ve musikiyi daha kolay okutmak üzere ileri sürdüğü proje ile tanılmıya başladı. Metodlu işaretler yerine rakamlar koymak esasına dayanıyordu. Akademi projeyi takdirle karşılamakla beraber usulün pek faydalı olmadığı neticesine varmıştır. Musiki projesinde muvaffak olamamakla beraber birkaç ders bulmuş, Diderot, Fontenelle, Marivaux gibi mühim bâzı şahsiyetlerle tanışmıştı. O zaman Pariste zengin ve kibar kadınlar, salonlarına güzel sanatlara mensup olanları toplarlardı. Rousseau, bambaşka zekâsı, felsefede, edebiyatta ve musikideki bilgisi yüzünden ve biraz da güzel bir adam olması dolayısiyle bu salonlarda hayli muvaffakıyet kazanmış ve zamanın meşhur kadınlarından çoğunu da sevmiştir ama mahcup mizaçlı ve vahşi tabiatli olduğu için kimse ile geçinemez ve muntazam bir iş tutamazdı. Kibar kadınların delâletiyle Venedikteki Fransız elçisine kâtip olarak gönderildi ama, elçi ile geçinemiyerek az zamanda geri döndü. Fakat bu işe delâlet etmiş olan kadın salonları artık ona evvelki kadar açılmıyordu. Çünkü bu kibarların düşüncesi bir elçi ile kâtibi arasında çıkan anlaşmazlıkta küçük ve zayıf olan kâtibin haklı olabileceğini kabul edemezdi. Bu hâdise de Rousseau'yu o zamanki cemiyet hayatına düşman eden sebeplerden biri olmuştur. Rousseau, Venedik'ten dönüşte Pariste küçük bir otelde hizmet eden Thérèse Le Vasseur adlı kızla tanışıyor. Hiç de güzel ve zeki bir şey olmıyan bu kızcağıza otel müşterilerinden çoğu takılırlar ve eziyet ederlermiş. Rousseau da, utangaç olmasına rağmen bu zavallı kızı himaye ve müdafaa edermiş. Demek münasebet önce merhamet şeklinde başlamıştır. Bu acımadan ve himayeden mütehassis olan kız da biraz sonra metresi oluvermiş, bir yıl sonra da bir kız doğurmuştur. Rousseau, gerek bu kızı, gerek ondan sonra Thérèse'in sekiz yıl içinde dünyaya getirdiği dört çocuğu yetimler müessesesine vermiştir. Terbiye hakkındaki felsefî fikirleri bütün dünyaya yayılmış olan bir adamın kendi çocuklarının beşini de yetimhaneye teslim etmesi o zaman dahi birçok dedikodulara sebebolmuştu. Bundan dolayı Voltaire bile onunla alay etmiş ve karikatürcüler "Rousseau çocuklarını terkettikten sonra çocuklu kadınlara şefkat dersi veriyor" diye karikatürler yapmışlardı. Bu mesele hakkında Rousseau Madam Francueil'e yazdığı mektupta şunları söylemiştir: "Besliyemiyecek olan çocuk yapmamalıdır ama, affediniz Madam, tabiat yapılmasını istiyor ve yer-

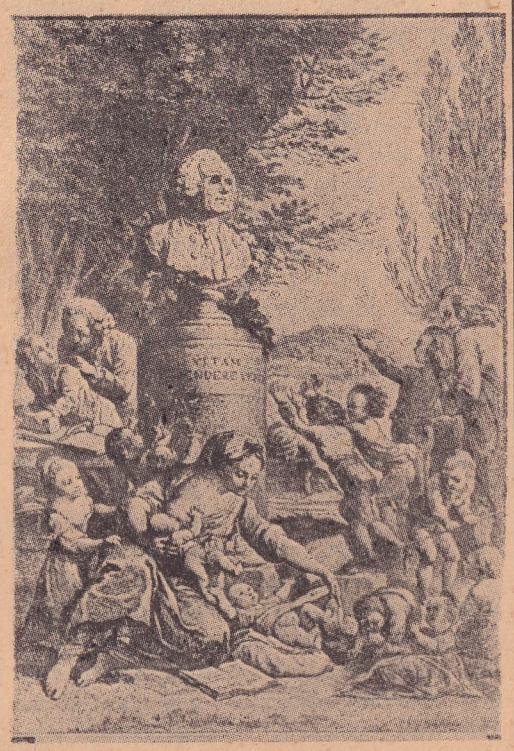

Rousseau'nun terbiye sistemini temsil için yapılmış bir tablo

yüzü herkesi doyuracak gıdayı veriyor. Ancak benim çocuklarımın gıdasını çalan zenginlerdir, yani sizlersiniz! Eğer onları yerleştirecek bir yer bulamasaydım elbette vazifemi yapacak, yani kendim aç kalmıya ve açlıktan ölmiye katlanarak onları doyurmıya çabalıyacaktım." Bu müdafaaya şu mülâhazaları da katmaktadır: "Eflâtun da böyle düşünüyor, bütün çocukların «cumhuriyet» tarafından yetiştirilmesini ve babalarınca meçhul kalarak devletin çocukları olmasını istiyordu." "Confessions" da da bu bahsi uzun uzun yazmış, kendini mağdur göstermiye çalışmakla beraber bundan dolayı çok vicdan azabı çektiğini anlatmıştır. "Emile" deki şu satırlar kendi çocuklarını ihmal etmiş olmasından dolayı hayatının sonlarına doğru ne kadar ıstırap çektiğini pek iyi gösterir: "Babalık vazifelerini yerine getiremiyenlerin baba olmıya hakları yoktur... Okuyucularım, bana inanabilirsiniz, her kim ki bu mukaddes vazifede duygusuzluk yapar ve ihmalde bulunursa sonraları hatası için uzun zaman acı göz yaşları dökecek ve aslâ teselli bulamıyacaktır!"

Rousseau'nun hayatının muhtelif devirlerindeki hareketleri tetkik edilir ve bunlar eserlerindeki fikirlerle mukayese edilirse pek iyi görülür ki, o kuvvetli karakterini, gençlikteki zaaflarını iyice kavramak suretiyle, kazanmış ve faziletlerinin çoğunu kendi hareketlerini tetkik ederek edinmiştir. İlmini kendi meydana getirdiği gibi ahlâkını da kendi yükseltmiştir.

Çocuklarının hepsi de Thérèse henüz resmî zevcesi olmadan yani metresi iken dünyaya gelmişlerdi. Hele ilk iki evlâdı doğduğu zaman Rousseau çok fakirdi. Sonraları da karısının çok kalabalık olan ailesi, hele pek aç gözlü bir kadın olan kaynanası ona hiçbir zaman kazancından refah payı bırakmamışlardır. Hattâ 1747 de ölen babasından kalan bin beş yüz florinin bir kısmını eski hamiyesi Madam de Warens'e yardım için göndermiş, fakat çoğunu karısının ailesi az zamanda eritmişti. Şu noktayı da kaydetmeli ki, Rousseau kendini yetiştirmiş olan "maman" a karşı şükran borcunu hiçbir zaman unutmamış ve eline para geçtikçe ona yardım etmeyi vazife saymıştır.

Rousseau 35 yaşlarına doğru seviye ve karakterce daha olgunlaşmış ve kemal kazanmış görünür. Zamanın meşhur kadınları arasında hayranları, edipler ve filozoflar içinde dostları artmıştır. Kendini hayranlıkla himaye etmiş olan Madam d'Epinay ile 1748 de tanışmış ve sonraları âşık olduğu Madam d'Houdetot'yu da gene o sıralarda ve onun evinde tanımıştı. D'Alembert, Diderot, Grimm, Condillac gibi filozoflarla, devrin "ansiklopedist" leriyle gene bu sıralarda yakın arkadaşlık etmiye başlamıştır. Büyük şöhreti Dijon Akademisinin ortaya attığı meseleye verdiği cevapla başlar. Akademi mükâfat mevzuu olarak şu suali sormuştu: Sanayiin ve ilimlerin ilerlemesi ahlâkın ve âdetlerin bozulmasına mı sebebolmuştur, yoksa saflaşmasına mı?" Rousseau, bu meseleye tamamiyle menfi şekilde cevap veren kuvvetli bir eser meydana getirdi. Cevabın menfi olmasını telkin edenin Diderot olduğunu rivayet edenler varsa da müellifin bütün hayatından ve mizacından edinilen kanaat onun başka türlü cevap veremiyeceği şeklindedir. Üslûbunun, mantığının ve getirdiği tarihî misallerin çok kuvvetli olmasından dolayı Akademice mükâfata lâyık görülen bu eser "Le Discours sur les sciences et les arts" adiyle neşredilmiş ve az zamanda bütün Avrupada sarsıntı uyandırmıştır. Gerek o zaman, gerek ondan sonra birçok filozoflar Rousseau'ya cevap yazdılar ve dâvasının aksini isbat etmek istediler ama, onun tezi bâzı noktalarda haksız olmakla beraber büsbütün yanlış telâkki edilecek bir mahiyette de değildi. Rousseau, tekemmül ettikçe ve şöhreti arttıkça cemiyetten, servetten uzaklaşmış, sade ve münzevi yaşamıya meyletmiştir. Bu sıralarda kendine temin edilen epeyce kârlı işleri bırakarak yalnız musiki notalarını kopya etmekle geçinmiye başlamış, hattâ kıyafetini bile sadeleştirmişti. O kalabalıktan uzaklaşmak istedikçe ziyaretçileri artıyor ve bütün Paris halkı bu orijinal filozofu görmek istiyordu. 1752 ekim ayında Fontainebleau'da

ve kıralın önünde "Köy Falcısı" (Devin du Village) adlı operası oynandı. Bu eserin güftesi de, bestesi de onundu. Temsil parlak bir muvaffakıyet kazanmıştı. Ona ertesi gün şatoya gelmesini, kırala takdim edileceğini ve kendisine bir maaş tahsis edilmesi ihtimalinin kuvvetli olduğunu söylediler. Fakat Rousseau, kırala intisabetmenin ve saraydan tahsisat almanın kendi prensiplerine uygun olmadığını düşünerek sabahleyin erkenden Fontainebleau'dan savuşmuştur. Zaten herkesin en parlak tuvaletleriyle hazır bulundukları tiyatroya da kıyafetini düzeltmiye, hattâ tıraş olmıya lüzum görmeden gelmişti. Bu hallerinden dolayı bütün Avrupa bu acayip dâhiyi o kadar merak ediyordu ki, Grimm ona "Nota kopyacılığı yapacak yerde limonatacı olunuz, sizi görmek için gelenler yüzünden hemen zengin olursunuz!" diyordu.

1754 te Dijon Akademisinin ortaya attığı başka bir meseleye cevap olarak "İnsanlar arasında müsavatsızlığın" nereden geldiğine dair olan "Discours sur l'origine de l'inégalité parmi les hommes" adlı eseri çıktı. Fakat bu eser akademi tarafından kabul edilmemişti. Çünkü içinde hükümdarların istibdatlarına dair pek cesur ve heyecanlı sayfalar vardı.

Birkaç yıl önce meşhur edip ve münekkit Grimm vasıtasiyle tanıdığı Madam d'Epinay, Montmorency'deki şatosunun yanıbaşında bilhassa Rousseau için hazırlattığı Ermitage adlı bir köşkte oturmasını ona yalvararak teklif ediyordu. Çirkin, fakat zeki olan bu kadın Grimm'in metresi, Rousseau'nun hayranı idi. Onu kendi filozofu gibi tanımaktan başka bir gayesi yoktu. Rousseau aynı zamanda şehir kütüphanesinin "bibliothécaire" liğini (hafızı kütüphaneliğini) kabul etmesi için Cenevreden de davet ediliyordu. Pariste ziyaretçilerden bıkan ve inziva arıyan Rousseau, Madam d'Epinay'in ısrarlı davetini kabul ederek Ermitage'a yerleşti. Orada iki sene kadar oturmuş, fakat sonunda D'Epinay ve Grimm, Diderot gibi dostlariyle bozuşarak mühim eserlerini yazdığı Ermitage'ı bırakmış ve Maréchal de Luxembourg'un ricasını kabul ederek onun şatosuna bağlı olan bir köşke taşınmıştır.

Rousseau'nun 1758 de yazdığı "Tiyatro Hakkında d'Alembert'e Mektup" da birçok dedikodulara, filozoflar ve edipler arasında münakaşalara vesile vermiştir. 1761 de "La Nouvelle Héloïse" adlı romanı neşrediliyor. Bu eser romancılık bakımından pek parlak bir şey olmamakla beraber heyecanlı sayfalarından ahlâki ve felsefi fikirlerinden dolayı çok değerlidir. Ondan sonra "İçtimai Mukavele - Le Contrat Social" adlı kitabı neşredilmiştir (1762). Bu kitapta Rousseau, hukukun esası insanlar arasında mevcut zımni mukaveleden ibarettir düsturunu müdafaa etmiş ve bu nazariye senelerce kabul edilmişti. Dijon Akademisi tarafından kabul edilmemiş olduğunu yukarıda kaydettiğimiz "Eşitsizliğin kaynağı - müsavatsızlığın menşei" bu eserinden ve kabul edilmiş olan kitabından daha ehemmiyetlidir. Çünkü orada halkçılığı, demokrasiyi ve cumhuriyet taraftarlığını bütün kudretiyle müdafaa etmişti. Jean - Jacques Rousseau'nun en esaslı eseri olan "Traité de l'Éducation" (Terbiye Kitabı) 1762 de neşrediliyor. Filozof bu eserini tam olgunluk çağında, elli yaşında iken yazdı. Kitap Émile adını verdiği hayali bir çocuğun doğuşundan evleneceği zamana kadar bağlı bulunacağı terbiye tedbirlerini ihtiva eder. Rousseau bu eser münasebetiyle terbiyeye, cemiyet hayatına, din ve siyaset meselelerine ait bütün fikirlerini çok kudretli bir üslûpla anlatmıştır. Émile beş kitaba, yani beş kısma ayrılır. Her kısımda terbiyenin türlü meseleleri hakkında fikirler vardır. Rousseau'nun önce Fransadan, sonra vatanı olan Cenevreden çıkarılmasına sebep işte bu kitaptır. Émile o zaman resmen yakılmıştı. Fakat sonraları ve hâlâ bu kitap Avrupaca ve dünyaca terbiyenin mukaddes kitabı (Bible de l'éducation) sayılıyor. Kitaptaki nazariyelerin dayandığı temel "tabiat terbiyesi" dir. Rousseau pek meşhur olan mukaddemesinde bu temel fikri şu cümlelerle ifade eder: "Her şey varlığı yaratanın elinden çıktığı zaman iyidir ve her şey insanların ellerinde bozulur." Bu fikirle Rousseau daima tabiattan, daima tabiatın verdiği derslerden ayrılmamak lüzumunu müdafaa eder.

İhtiyarlığı ve ölümü: Rousseau yaşlandıkça ahlâk ve fazilet anlayışları bakımından yükselmiş, fakat o nispette de insanlardan, cemiyetten uzaklaşmıştır. Madam d'Epinay gibi hayranları da ona bu vahşi ve titiz mizacından dolayı "ours - ayı" lâkabını takmışlardı. Kimse ile geçinemediği, içinde yaşadığı âdetleri ve müesseseleri beğenmediği, her sahada inkılâp istediği, yazılarında gayet dobra ve şiddetli olduğu için zaman geçtikçe şöhreti nisbetinde düşmanları da artıyordu. Kendine yardım etmek istiyen hayranlarından bile şüphe ederdi. Ona para kabul ettirmek için rica eden hayranlarından birine "Kesenizi kapayınız, kalbinizi açınız!" diye cevap veriyor. Bilhassa son zamanlarda lâtince "Vitam impendere vero" sözünü bir alâmet ve bir düstur gibi kabul etmişti ki "hayatını hakikate vakfetmek" mânasına gelen bu cümleyi birçok mektuplarının başına yazmayı da âdet edinmişti. Yazılarının, fikirlerinin şaşılacak kadar tesirli olması hareketlerinde ve yaşayışında bu düsturdan ayrılan bir noktanın bulunmayışından ileri gelir. Cemiyet ve devlet hayatında esaslı inkılâpları telkin eden eserleri. hele "Émile" dine ve siyasete aykırı görüldüğü için Rousseau Pariste mahkûm olmuştu. Cenevreye sığındı. Fakat orada da mahkûm edildi. Bir aralık Neuchâtel'e kaçarak garip bir kıyafet içinde, o zamanlar doğudan batıya giden serseri Ermenilerin kıyafeti içinde yaşadı. Bir taraftan eserlerini müdafaaya uğraştığı için İsviçreden kovuldu. İngiltereye sığındı ve orada filozof Hume'un yanında bir müddet oturdu. Fakat İngilizleri esasen sevmediği ve birkaç ay sonra Hume ile de bozuştuğu için gene Fransaya döndü. Lyon'da, Grenoble ve Paris'te, bâzı zengin dost ve hayranlarının şefkati ve ısrarlı himayeleri altında kâh muhterem ve çok defa perişan bir ömür geçirdi. Cemiyetten ve insanlardan daima ürkmüş ve çekinmiş olan Rousseau'nun yaşı arttıkça herkesi kendine düşman sanmak hususundaki vehmi de çoğalmıştır. Harab olan sıhhati de bu ruh hastalığına katılınca münzevi dâhinin yaşayışı tahammül edilmez derecelere geliyordu. Son zamanında Marquis de Girardin'in davetini kabul ederek onun Ermenonville'de bir park içinde bulunan köşküne gitmişti. 1778 mayısının 20 nci günü oraya yerleşti. Burası onun yalnızlık ihtiyacına ve tabiat sevgisine çok uygun gelen bir yerdi. Arada buhranlar geçirmekle beraber gene kıra çıkar, otlar ve yapraklar toplamak merakını tatmin ederdi. 30 mayısta Voltaire'in ölümünü haber alınca şunları söylemişti: "Hissediyorum ki varlığım onunkine bağlıdır. Arkasından gitmekte geç kalmıyacağım." Halsiz ve yorgun olmasına rağmen kırlarda ot toplamak için dolaşır ve Marquis de Girardin'in genç oğluna botanik hakkında dersler verirdi. Temmuzun ikisinde bir sabah gezintisinden dönüşte kendinde bir fenalık hissetmiş, iniltilerini duyan karısı Thérèse odaya koşunca onu yerde serili bulmuştu. Kaldırıp kendine gelmesine yardım etmiş, fakat biraz sonra Rousseau, tekrar yere düşüp alnını çarpmış ve bir kelime söylemeden ölmüştür.

Böyle birdenbire denecek şekilde ölümü o zaman bâzı dedikoduların yayılmasına sebebolmuştu. Zehirlendiğini veya başından tabanca ile kendini vurarak intihar ettiğini söyliyenler oldu. Halbuki Marquis de Girardin'in o zaman şatoya çağırdığı beş doktor, ölümün böyle dışarıdan gelme bir sebeple değil, şiddetli bir inme (apoplexie) veya bir üremi buhranı neticesinde meydana gelmiş olduğunu tespit etmişlerdi.

Cenazesi temmuzun dördünde Cenevreye getirilerek Leman gölünün kenarındaki Île des Peupliers denen minimini adaya gömüldü. Çünkü ölümünden birkaç gün önce filozof, oraya gömülmek istediğinden bahsetmişti. O gömüldükten sonra bu adacığa Elysée adı verilmiş ve orası bütün Avrupa için bir ziyaret yeri haline gelmiştir. 1780 haziranında Kıraliçe Marie - Antoinette de bu mezarı prens ve prenseslerle ziyaret etmişti. 1791 ağustosunda Assemblée Constituante kemiklerinin Paristeki Panthéon'a nakline karar verdi. Cenevredeki küçük adada şimdi bir heykeli vardır. 1794 ekim ayının yedinci günü Paris'te onun için yapılan cenaze töreni Fransa ve Avrupa tarihinde benzeri az bulunur derecede muazzam olmuştur. Cenaze alayı Montmorency sokağından geçerken Thérèse bir meyhane penceresinden seyrediyor ve yanında Jean - Jacques'ın ölümündenberi birlikte yaşadığı Marquis de Girardin'in eski at uşağı bulunuyordu. Rousseau'nun cenazesi Panthéon'da Voltaire'in yanına konulmuştur ve onun sandukasında hakikati aydınlatan meşalesiyle fırlamış bir el vardır.

Rousseau'nun bahsettiğimiz eserlerinden başka pek kuvvetli ve nefis birer edebî eser olan mektupları da neşredilmiştir. Bütün muhabereleri büyük bir itina ile, delilleri ve notlariyle birlikte yirmi büyük cilt içinde toplanarak basılmıştır.

Son eseri "Les Rêveries d'un promeneur

solitaire - Münzevi bir gezicinin hayalleri" adını taşır ki, onuncu ve sonuncu gezinti tamamlanmamıştır. Filozof bu kitabında kendini tamamiyle hâtıralarına ve hülyalarına teslim etmiş görünür.

En kuvvetli ve orijinal eserlerinden biri olan "Les Confessions - İtiraflar" ölümünden sonra neşredildi. Üç büyük cilt tutan bu kitapta bütün ömrünü ve hâtıralarını yazar, yaptığı kötülüklere varıncıya kadar hayatının bütün sırlarını samimiyetle itiraf eder. O bu eserinde kendi tâbiriyle "tabiatın bütün hakikatleri içinde bir insan" olarak görünmektedir. Mukaddemesinde Tanrının huzuruna elinde bu kitapla çıkacağını söylüyor. Rousseau, kendi prensiplerine kuvvetle inanan bir adam olmak için elemle dolu bir ömür geçirmiş olmasına rağmen ortaya koymak istediği hakikatlerin günün birinde mutlaka kabul edileceğine emin olarak her halde müsterih ölmüştür. Ve Tanrının huzuruna elindeki kitabiyle pek âlâ çıkabilir.

(İbrahim Alâettin Gövsa)

VEREM - TÜBERKÜLOZ (PHTHİSİS PULMONUM) — Verem; 1882 de Robert Koch tarafından bulunan mikrobunun insan ve hayvanlarda meydana getirdiği bir intan hastalığıdır. Bu hastalık, çok vakalarda vücutta bir organ veyahut bir sistemin (akciğer, kemik, deri, böbrekler, mafsallar - eklemler..) yersel hastalığı gibi görünür. Bu sebeple hastalık bulunduğu organa göre o yerin tüberkülozu ismini alır. Ve-

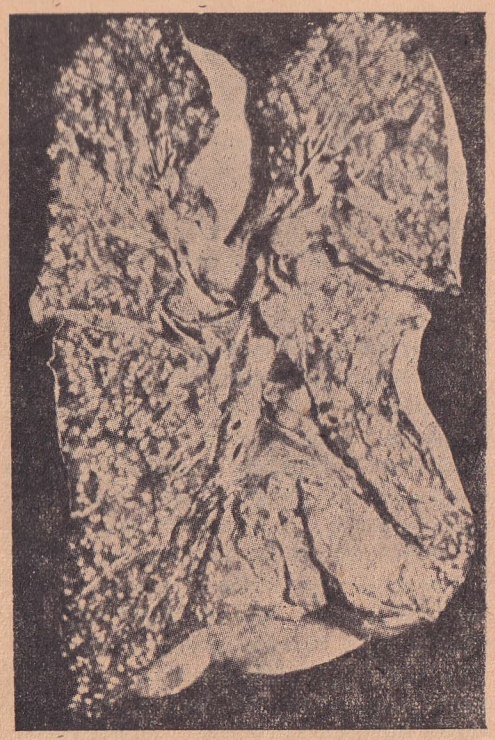

Akciğerin miliyer tüberkülozünün görünüşü

remle ilgili isim ve teknik terimler listesi oldukça zengindir. Yunancada bu hastalığa ad olarak verilen phthisis «bitme, mahvolma» demektir. Bu kelime belki Hippocrates tarafından bu hastalıkta, hastanın bitkin bir hale gelmesinden ötürü kullanılmıştır. Hippocrates tumor - scrophulus (boyun bezlerinin veremi) u «tayyi» kelimesiyle aynı menşeden olarak yazmıştır. Eflâtun ve Sokrates ise «phthoe» kelimesini kullanmışlardır. «Gibbus» lâtince belkemiği veremi demek olup ingilizcede bunun karşılığı «hunch - back» dir. «Lupus» deri veremi mânasısa gelir. Eskilerin «tabes mesenterica» terimi karın içi ve bezlerinin veremini kastetmektedir. Phthisis kelimesiyle aynı mânada kullanılan «consumption» terimi fazla yakan mânasına gelir ki bizde ince hastalık, Fransızlarda «poitrinaire», Amerikan halk dilinde «a lunger»

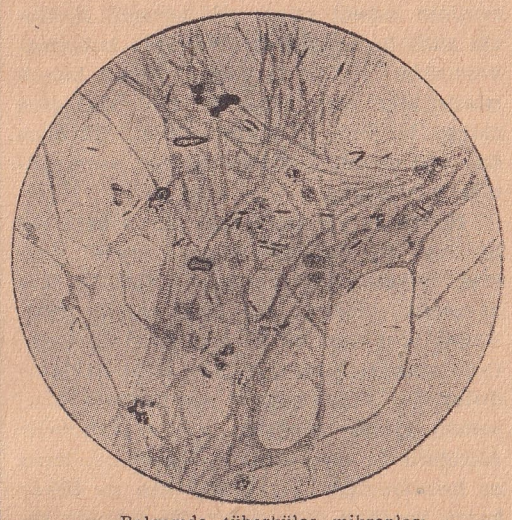

Balgamda tüberküloz mikropları

aynı mânadadır. Scrophula (sıraca) boyun bezlerinin veremi, bossus omurga (amudufikari) veremini ifade eder. «Pommelière bovin» inek sınıfından hayvanların veremidir.

Verem mikrobuna almancada Koch basili, fransızcada tüberküloz basili denir. İnsan tüberkülozu için almancada «Lungenschwindsucht» ve «Volkskrankungen» kelimeleri kullanılır. «Perlsucht» kelimesi inek sınıfı hayvanların tüberkülozunu ifade eder. Veremin insan organizminde tezahürlerine göre ingilizcede de birçok kelimeler doğmuştur. Meselâ sıraca (scrophula) ya «king's evil», mafsalların veremine «white swelling», hummalı vereme «fungous hectic», belkemiği veremine «pott's disease» denilmektedir.

T a r i h ç i ğ i : Verem hastalığı çok eski zamandanberi bilinen bir hastalıktır. İsa'nın doğumundan 5000 yıl önce (neolitik devrede) Pott hastalığı dediğimiz kamburluk gösteren amudu fıkari veremine ait izler bulunmuştur. Kahirede İnnes'in koleksiyonunda bulunan vazolar ve heykeller arasında dikkate pek değer vesikalar vardır. Bunlardan biri kambur bir insan şeklinde vazo ile diğer bir vazoya hâkkedilmiş olarak kum üzerinde güneş banyosu yapan insanların resmidir. Nil'de Dakka'da birçok kambur mumyalar bulunmuştur. Rig - Veda (Milâttan 1500 sene evvel) «phthisis» kelimesi «yakşma» namı ile, dördünü veda (atharva veda) da verem «balasa» ismi altında yazılmıştır. Hippocrates veremin kliniğinden bahsetmiştir. Sylvius (1640 - 1674) akciğerde verem tagayyüratının anatomik şeklini gösterdi. Laennec (1781 - 1826) veremli hastaları ve otopsileri seri halinde inceledikten sonra «auscultation» dediğimiz dinleme usulünü öğretti. Villemin 1865 te verem mikrobunun insandan insana veya hayvandan hayvana kabili nakil olabileceğini isbat etti ve nihayet Robert Koch (Bakınız: Koch; Aylık Ansiklopedi; sayfa 243) 1882 de verem hastalığının mikrobunu buldu. 1913 te Ranke veremin muhtelif safhalarında insan organizminin reaksiyonunu tetkik ederek muafiyet ve fartı hassasiyete dayanan akciğer vereminde üç devre ayırdı. Forlanini akciğer veremini pnömotoraks ile (akciğere hava vererek) tedavisini bulduktan sonra kollaps tedavisi dediğimiz ve bugün birçok veremliyi kurtarmak mümkün olan frenisektomi, plombaj, torakoplasti, lobektomi... gibi ameliyatla tedavi şekli teessüs ve tekemmül etti. Calmette meme çocuklarında B.C.G. verem aşısını buldu ve koruyucu tedavi şekli olarak dispanser teşkilâtını kurdu.

Son yıllarda veremi ortadan yok etmek üzere immünobiyolojik ve şimik çalışmalar oldukça inkişaf etmektedir. Hayvan organizminin dışında kültürlerde verem mikrobunu yaşatmıyan veya hiç olmazsa zararsız hale koyan birçok ilâçlar bulundu. Bunlar arasında en önemlisi verem menenjiti ve kanla yayılan verem mikrobunun tahribatını önliyen Streptomisin (Streptomycine) dir. Bu suretle geniş bir organizasyona bağlı ve muazzam teşkilâtlı bir cihazla bu menhus hastalığa karşı mücehhez olarak Yirminci Yüzyıl başındanberi çalışılmaktadır.

Tarihte meşhur adamların ve dehaların en çok tutulduğu hastalık veremdir. Bu hastalığın kurbanları arasında B o l i v i e r, C e c i l R h o d e s, P u ş k i n, S t e v e n s o n gibi muharrirler, C h o p i n, ve P a g a n i n i gibi musikişinaslar,

Müzmin akciğer tüberkülozunun anatomik patolojik görünüşü

V o l t a i r e, E m e r s o n ve S p i n o z a gibi filozoflar, T r u d e a u, L a e n n e c gibi doktorlar, S t. F r a n ç i s, Piskopos G a c h b u r y gibi rahipler ve birçok kıral ve kıral aileleri vardır. Birçok kıymetli hayatlar bu hastalıktan kurban gitmektedir. Bununla beraber bugün daha ümitli olarak insanlığın istik-

bali için bu hastalıktan birçok hastalar kurtarılabilmektedirler.

Akciğer veremi bütün dünyada en çok görülen ve yayılmış olan bir hastalıktır. Bugün ortalama 10.000 kişide 25-30 kişinin veremden öldüğünü kabul etmek lâzımdır.

V e r e m m i k r o b u : Veremlinin balgamında bol miktarda bulunan verem mikrobu hareket etmiyen ince bir basildir. 1,5-3,5 mikron kadardır. İnsan kanındaki alyuvarların 1/2-1/4 i kadar olarak mikroskopiktir. Verem mikrobu balmumu ve

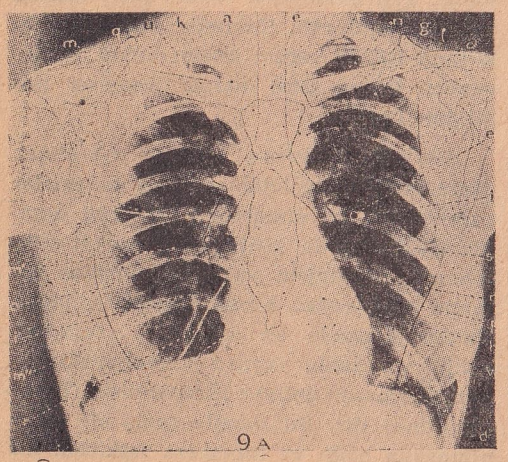

Normal akciğerin röntgende görünüşü

yağlı maddelerden mürekkep bir muhfaza ile çevrilmiş olduğundan mukavemeti diğer mikroplara nisbeten daha fazladır. Hususiyle asitlere dayanır. Verem mikrobu insanda olduğu gibi her hayvanda da bulunur. Bulunduğu hayvanlardaki menşelerine göre muhtelif tipler olarak ayırdedilir. İnsanda «typus humanus», maymun gibi amudufikarisi tam teşekkül etmiş inek sınıfında «typus bovinus», kuşlarda «typus gallinaceus» olarak ayrıldığı gibi yerde sürünen hayvanlar, kurbağa cinsi ve balıklar da veremle bulaşırlar ve birer tip yaratırlar. Verem mikrobunun bir de ultravirus dediğimiz süzgeçlerden geçebilen, fakat mikroskopta görülemiyen süzülebilen şekli vardır. Verem mikrobunun veremli balgamda hayatiyeti güneş, sıcaklık, soğuk, nemlilik gibi tesirlere göre değişir. Kurumuş balgamda mikrop aylarca hastalık yapabilecek kabiliyette olarak kalabilir. Havalanan sokak tozlarında 3-8 gün, kitap tozlarında 8-10 gün yaşar. 55 derece sıcaklığa 6 saat, 60 dereceye 1 saat, 90 dereceye 2 dakika dayanır. 100 dereceye yakın bir sıcaklıkta tamamiyle ve derhal ölür. Güneş ziyasına dayanamaz.

V e r e m i n b u l a ş m a ş e k l i : Verem bulaşıcı bir hastalıktır. Bu bulaşma muhtelif surette ve yollarla olur. Bulaşma yolları için en önemlisi ağızdan teneffüs ile, hava yoliyledir. Toz haline getirilmiş veremli balgam veya basilin kültüründen alınmış verem mikropları hayvanlara nemli bir hava ile teneffüs yolundan verilecek olursa bu hayvanların derhal vereme tutuldukları görülmüştür. Bundan ötürü konuşma ve öksürük esnasında veremlilerin dışarı havaya attıkları tükrük habbecikleri bulaşmada büyük rol oynar. «Flügge» habbecikleri dediğimiz öksürükle havaya atılan bu damlacıklar veremli öksürüğünde yüzde elli nisbetinde verem mikrobunu ihtiva ederler. Bu damlacıklar öksürükle 40-80 santimetre uzaklığa kadar gidebilirler. Büyüklükleri 100-500 mikrondur.

Verem mikrobu vücut dışında üreyemez. Yalnız bâzı şartlar altında hastalık yapabilmek kudretini muhafaza eder. Bundan ötürü tüberküloz hastalarının bulunduğu yer insanlar için bir bulaşma kaynağıdır. Veremin bulaşmasında mühim bir yol da barsak yoludur. Çocuklarda barsak vereminin sebebi yüzde elli veremli ineklerin sütünün içilmesidir. Veremin buluşmakaynakları hakkında bugüne kadar birçok istatistikler yapılmışsa da bunlarda göze çarpar bir katiyet yoktur. Çünkü ilk önce kaç kişi verem mikrobu saçıyor, bunu bilmemiz lâzımdır.

Her insan vereme tutulabilir. Verem irsî bir hastalık değildir. İnsan veremli doğmaz, doğduktan sonra vereme tutulur. Yani verem, bulaşma sebebiyle husule gelir. Ancak bâzı insanlar vereme karşı bünyelerinin yapılışı itibariyle daha fazla istidatlı dırlar. Bu istidat göğsün yapılış şekli, bünyedeki mukavemetsizlik... gibi sebeplerledir. Akciğerlerin uç kısımları (zirveler), daha az havalandığından burada kan ve beyaz kanın hareketi daha azdır. Bu sebeple verem mikropları akciğer zirvelerinde kolaylıkla otururlar ve faaliyette bulunurlar. Veremin bulaşmasında en büyük tehlike veremlinin balgamından gelmektedir. Bir yere balgam tükürmek bir eve kundak sok-

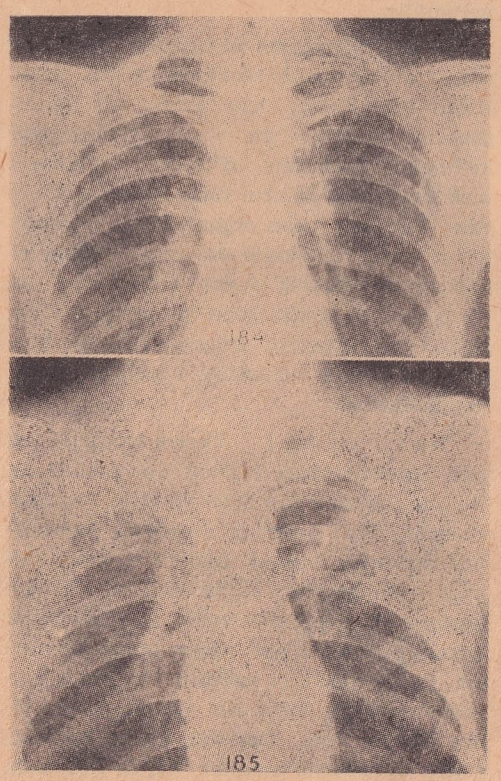

Hasta akciğerin röntgende görünüşü

mak demektir. Balgam tüküren bir hastanın balgamı hususiyle sokakta herkesin geçeceği yollar üzerinde ayakkaplarla alınarak evlerin yatak odalarına kadar girer. Ağzımızdan çıkan ve yere tükürülen balgamlardaki mikroplarla başkalarının sağlığına ve canına kıydığımızı düşünerek bunun ne kadar ayıp ve çirkin, aynı zamanda feci olduğunu anlarız. Yapılan bu kötülüğün cezasını gene kendimiz çekmekteyiz. İstisnasız olarak gençlikte hemen birçok insanlar vereme tutulmuşlardır. Veremden hiç şikâyet etmiyerek ölenlerin otopsilerinde bile verem izleri yüzde 97 (Naegeli) bulunmuştur. İnsan vücuduna verem mikrobunun ilk defa gençlikte girdiği muhakkaktır. Yaşlılarda ilk defa mikrop alanlar bulunabilir, fakat nadirdir. Verem için muhitin önemi büyüktür. Köylü veya şehirli, hasta veya sağlam aile efradı, fakir veya zengin kimselerde verem muhtelif hastalık şekilleri ve gidiş tarzı gösterir.

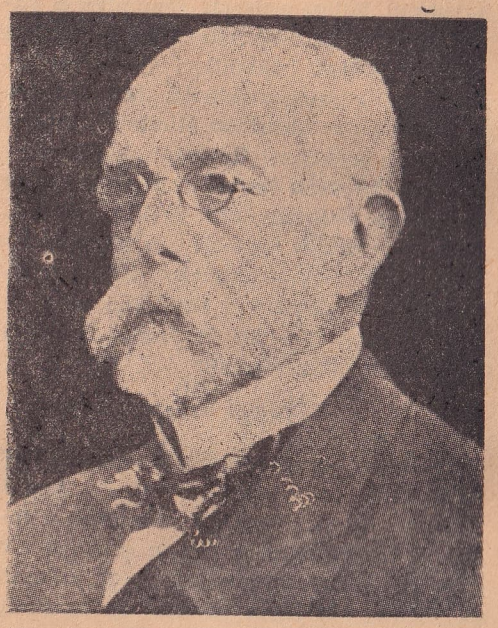

Dr. Robert Koch

Verem; başlangıcında, iyileşen bir hastalıktır. Bu sebepten her öksüren, soluk görünen, kilosu azalan insan kendisini hasta zannetmese bile bir hekime muhakkak muayene ettirmelidir. Öksürük, balgam, humma, arka veya göğüs ağrısı, kan tükürme, zayıflama veremin ilk belirtileridir. Bu şikâyetleri gösterenlerin akciğerlerinin röntgen filmleri alınmalı ve balgamları tahlil edilmelidir.

V e r e m i n t e ş h i s i : Teşhis, hastaların direkt muayeneleriyle birlikte klinik buluşlar, röntgen ve lâboratuvar incelemeleriyle teyidedilmelidir. Akciğerlerin alınan röntgen filmlerinde şüpheli noktalar varsa tomografi dediğimiz akciğerin kat kat ve kesit halinde resimleri çıkarılmalı, balgamda verem mikrobu bulunmazsa balgamın homejenizasyonu dediğimiz şekilde muayenesi veya boğazdan ifrazat alınarak, çocuklarda ise kusmuktaki balgam muayene edilmelidir. Hattâ kobay veya farelere balgamın şırınga edilmesi suretiyle icabederse incelemeler dahi yapılmaldır. Bu suretle veremin kati teşhisine erişmek mümkün olur. Teşhis için tüberkülin deneyini ihmal etmemelidir. Bir insanın hayatında verem mikrobu ile bulaşıp bulaşmadığını gösteren, bir deneydir. Bu da, verem mikrobunun zehiri olan ve bu mikroptan çıkarılan «tüberkülin» ile yapılır. Tüberkülin kol veya bacakta deri üstüne sürülmek veya deri içine veyahut deri altına şırınga edilmek suretiyle veremin teşhisinde kullanıldığı gibi verem tedavisinde de, hususiyle boyun bezleri, kemik ve mafsalları vereminde... tatbik edilir. Yeni doğan çocuklarda tüberkülin reaksiyonu daima menfidir. Bu da veremin irsî bir hastalık olmadığını gösterir.

Vereme karşı mukavemet kabiliyeti her yaşta başka başkadır. Bir çocuk ne kadar küçük olursa rölatif yani nispî bir muafiyet elde etmiye karşı o kadar az fırsat ve vakit bulmuştur ve vereme karşı o nispette hassas olmuştur. Bundan ötürü çocukları verem intanından büyük bir itina ile korumak ve mikroplu muhitten uzaklaştırmak lâzımdır. Bir insan ne kadar yaşlı olursa yaşadığı müddetçe asgari bir intan ile nis-

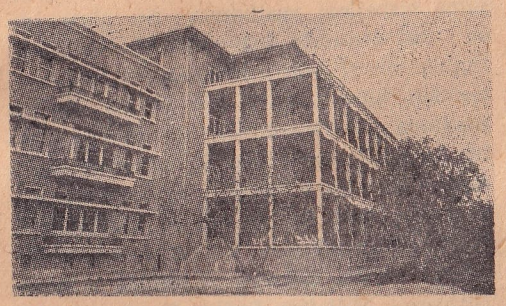

Cerrahpaşa sanatoryumu

pî bir muafiyet elde etmiş olması ihtimali o nispette kuvvetlidir. Yeni bir enfenksiyona karşı da o nispette daha dayanıklıdır. Bunun için yaşlı bir insan korunma tedbirlerine riayet etmek şartiyle hiç tasa çekmeden bir veremlinin bakımını üzerine alabilir.

V e r e m d e n k o r u n m a k : Verem sosyal tip hastalıklardandır. Bu sebeple verem sosyal hayatın şartlarına bağlı olarak gelişir. Veremin yayılmasında en önemli rolü doğumdan sonra olan intan oynar. Bir taraftan insandan insana, diğer taraftan veremli hayvanlardan insana bulaşarak yayılır. Veremin yayılmasında rol oynıyan birçok sosyal faktörler vardır. Direkt ve endirekt olan bu sosyal sebeplerin veremden korunmada büyük payları vardır. Direkt olarak sosyal sebepler, aile hayatı, askerlik hayatı, okul hayatı gibi toplu yaşama halleri olup bu alanda sağlık şartlarının bozulması vereme bir zemin hazırlar. Endirekt sebeplerin başında sıhhi olmıyan evler ve beslenmenin kötü olmasiyle içki bulunmaktadır. Veremin yayılmasını kolaylaştıran bu faktörler göz önünde tutulacak olursa veremin yayılmasında asıl sebebin bulaşma olduğu görülür. Bu sebepten sosyal korunmada esas; verem

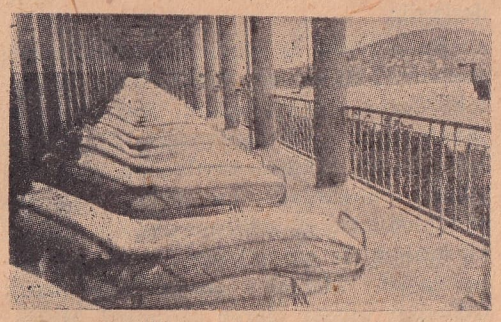

Heybeliada sanatoryumundan bir görünüş

mikrobu bulunan kaynaklardan kaçınmaktır ve veremli muhitinde dezenfeksiyonun temini, veremlinin aile ocağında tecridiyle yapılır. Veremin bulaşmasına ve yayılmasına karşı gelmek için elimizde birçok vasıtalar vardır. Bunlar: 1) Verem dispanserleri. 2) Verem sanatoryumları ve prevantoryumları; 3) Verem hastaneleriyle umumi hastanelerde veremliler için ayrılmış kısımlar; veremli ile temas etmiş şüpheli çocukların bakılmak üzere sağlam aileler yanına gönderilmesi, B.C.G. aşısının tatbikidir.

Bunlar aynı zamanda veremle mücadele silâhlarıdır. Verem dispanserleri; hıfzıssıhha, tıbbi terbiye, sağlık ve propaganda merkezleridir. Kendisi gelen veremlileri ayaktan takip ve tedavi eder. Özel hemşireler (ziyaretçi hemşireler) le evlerde ziyaret yaptırarak gizli kalmış veremlileri araştırır ve bulduğu hastaları dispansere sevkeder. Bu suretle veremin erken meydana çıkarılmasına hizmet eder. Aile içinde veremli hastalara ve yanındakilere nasıl bakılacağını ve korunulacağını gösterir. Dispanserin bu rolünü yapabilmesi için mütehassıs doktoru, röntgen ve lâboratuvarı vardır. Dispansere gelen her hasta «fiche sociale» denilen ve hemşire tarafından doldurulan bir fişle doktora gelir. Doktor, hastalığın seyrini ayrı bir fişle (fiche médicale) doldurarak takibeder. Bu dosya dispanserin esas faaliyetini teşkil der. Dispanserde sanatoryum tedavisini icabettiren hastalar ayırdedilerek verem sanatoryumlarına veyahut prevantoryumlara, şüpheli çocuklar sağlam aileler nezdine gönderilir. Verem dispanserleri veremlileri bütün hastalık devresinde takip ederek ve onlarla alâkadar olarak faaliyette bulunur.

Verem sanatoryumları veremin tedavisi için kurulmuş müesseselerdir. Burada veremli hastalar tam istirahat halinde ve sıkı bir disiplin altında beslenirler. Her hastaya göre lâzım olan tedavi şekilleri burada tatbik edilir. Sanatoryumlar şehir dışında, tozlu muhit ve fabrikalardan uzakta, özel iklim şartlarına tabi olarak inşa edilmişlerdir. Bâzı iklimler veremli hastaların iyileşmesine daha elverişlidir. Verem sanatoryumlarının mümkün mertebe denizden uzak, kuzey rüzgârlarından ve hava cereyanlarından korunmuş olması lâzımdır. Deniz iklimi akciğer veremine daha az elverişli olmakla beraber kemik ve boyun bezlerinin, mafsalların vereminde en güzel bir iklimdir. Verem sanatoryumları kür galerileriyle özel bir surette inşa edilirler. Sanatoryum hem veremlileri tedavi eder, hem de hastalara hakiki sağlık terbiyesi vermek için vasıta olur. Sanatoryum tedavisi en az dört aydır. Hastaların, balgamlarında kati bir şekilde mikrop kayboluncaya kadar sanatoryumda kalmaları lâzımdır. İyileşmiş hastalara hayatlarını kazanmak için hastalıklarının şekilltrine göre çalışabilece bir vazife veya iş vermek veya tavsiye etmek mümkündür. Hattâ bu gagye ile özel okullar kurulmuştur (Ecoles sanitaries: rééducation professionnelle). Aynı zamanda bu gibi hastaların sağlık durumlarına göre yardımlar yapılmakta, hattâ köyler tesis edilmektedir (Villages de tuberculeux). Cambridge'de «Papworth» köyü gibi.

Verem hastaneleri; şehir içinde bulunurlar. Daha ziyade ağır veremliler burada tecrit, tedavi ve sıhhi terbiyeye tabi tutulurlar. Verem hastaneleri verem savaşında kuvvetli birer silâhtır. Prevantoryumlar şehir dışında açık havada tesis edilmişlerdir. Mikrop çıkarmıyan, iyi olabilen hastalar burada kuvvetli bir beslemeye ve istirahate tabi tutulurlar. Veremli aile ile temas etmiş çocuklar için güzel bir tedavi yeridir. Bu gibi çocuklar açık hava okullarından (écoles de plein air; internats) da faydalanabilirler. Bu okullar şehrin dışında, açık havada kurulmuş ve verem olmıyan çocuklar içindir.

B.C.G. Calmette koruyucu aşısı ilk yaştaki çocuklarda tatbik edilir, zararsızdır.

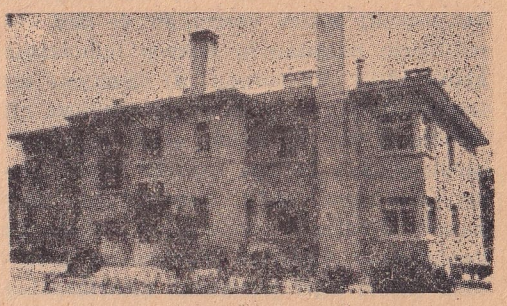

Erenköy sanatoryumunda bir pavyon

Yeni doğan çocuklarda bütün dünyada kullanılmaktadır. Çocukların ilk yaşama günlerinde tercihan 48 saat aralıkla üç doz olarak verilmektedir.

V e r e m l e s a v a ş : Verem mikrobunun bulunmasından sonra bu mikroba karşı savaş başladı ve bu gaye ile verem mücadele teşkilâtı ve dernekleri meydana geldi. Bu teşkilât veremden korunmak ve veremliyi iyi etmek gayesiyle kurulmuştur. Bütün medeni memleketlerde verem savaşında ideal bir organizasyonun esasını verem dispanserleri ve sanatoryumlar teşkil eder. Mücadele teşkilâtında dispanser ve sanatoryumları geniş ölçüde tutan memleketlerde en iyi randıman alınmaktadır. Dispanserler sosyal hayata nüfuz ederek profilâksinin esasını teşkil ederler. Çünkü sosyal hijiyenin esas organıdırlar. Dispanserler olmadıkça hastane ve sanatoryumlar verem mücadelesine müessir olamazlar ve veremi kökünden kaldıramazlar. Sanatoryum dispanserin yardımcısıdır. Burada tedavi yapılır. Verem mücadelesinde dispanserin yeri, insan vücudunda kalbin rolü ile mukayese edilebilir. Dispanserler ziyaretçi hemşireleriyle çalışır, röntgen ve lâboratu-

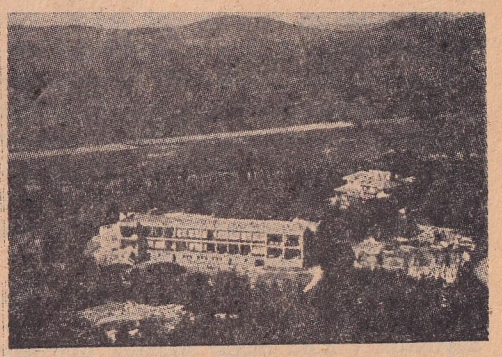

Yakacık sanatoryumu

variyle faaliyette bulunurlar. Her 15.000 nüfusa bir dispanser tesis edilmektedir. Bir memlekette sanatoryum yatak adedi, o memlekette ölen veremli miktarı kadar olmalıdır. Amerikada her bir veremden ölene iki yatak bulunmaktadır. Almanyada İkinci Dünya Savaşından evvel bu ihtiyaç 1 : 0,75 olarak gösterilmekte idi. Sanator-

yumların faal bir rol oynıyabilmesi için hastaların mümkün mertebe buraya erken gelmesi, hastalığın ilk devresinde olması ve muayyen olan kür müddeti kadar sanatoryumda tedavi görmeleri lâzımdır. İngilterede 459 dispanser, hükümete ait 143, hususi olarak da 54 sanatoryum vardır. İsviçrede 1.200 kişiye bir yatak isabet etmektedir.

Sanatoryum tedavisinde gayeler şu şekilde hulâsa edilebilir: 1) Sanatoryuma her yaştaki bütün veremliler ve faal veremlilerle balgamında mikrop bulunanlar kabul edilir. Bu suretle: a) Cemiyete ait tecrit yapılır, b) Hastalar tüberküloza ait terbiye görür. 2) İmkân olan vakalarda sanatoryumda kollaps tedavisi tatbik edilir, yani hava verilir, frenisektomi (sinir kesme ameliyatı), torakoplasti (kaburga kemiklerinin kesilerek çıkarılması), lobektomi (hasta ciğer parçasının çıkarılması...) gibi ameliyatlar yapılır. Bu gibi müdahaleler hastaların yüzde altmış, yetmişine tatbik edilir. Bu suretle akciğerdeki yarayı basmak, mikropların faaliyetini durdurmak mümkün olur. Verem tedavisinde kollaps tedavisi en müessir bir tedavi şeklidir. Bu şekil tedavi ile hastaların balgamı çabuk kaybolur, mikrop ile bulaşma mümkün mertebe erken kesilir. Hasta çalışma kabiliyetini daha çabuk elde eder ve tedavi müddetinin kısaltılması mümkün olur. 3) Sanatoryumdan hastalığı iyi olup çıkanlar sonradan kontrol altında kalırlar. Hava alan hastalarda tedavi 1-3 sene sürer. Bir senede de iyi olan hastalar vardır. 4) Sanatoryumda tedavi gören hastalar, halka bir öğretim kurumu teşkil ederler.

Veremliler sanatoryuma ne kadar geç gelirlerse, sanatoryum tedavisi o kadar az tesirli olur. Genel olarak evvelce sanatoryumlardan faydalanmak nispeti yüzde 55 kadar gösterilmekteydi. Yaptığımız istatistiklere göre son senelerde Yakacık sanatoryumunda elde edilen iyilik nispeti yüzde 84 e kadar yükselmiştir. Akciğer veremlilerinden başka bir de kemik, mafsal, boyun bezleri, amudufikari veremlilerinin tedavisi için özel cerrahi sanatoryumlar vardır. Burada bu gibi hastalara güneş ve açık hava tedavisi tatbik edilir. Bu sanatoryumlarda bol güneşten faydalanmak esastır. Güneş tedavisi muayyen bir şemaya tabi olarak ve ölçülerek tatbik edilir. Verem mikrobunun en büyük düşmanı güneştir. Güneş akciğer vereminde zararlı olmakla beraber kemik ve bezlerin vereminde bir şifa tesiri yapar. Verem mücadelesinde mikropsuz veremlilerin tedavisinde prevantoryumların rolünü küçümsememek lâzımdır.

Veremin millî ekonomi bakımından önemi: Çok büyüktür. Çünkü hiçbir hastalık dünyada verem kadar yayılmış değildir. 15 - 40 yaş arasındaki ölümlerin yüzde 40 ı bu hastalıktandır. Bu rakam, veremin yalnız ne kadar çok olduğunu değil, aynı zamanda bu hastalığın insanlara tam olgun ve veremli bir çağda saldırdığını gösterir. Bu yaşa gelinceye kadar insanların sarfettiklerini çalışarak yerine koyacağı zamandır. Keza genç bir yuva kurulacak yaşta babanın ölmesi, ailenin cemiyete yük olmasına sebebolur. Annenin ölümü ise bu ailenin kolayca sönmesidir. Verem birçok vakalarda müzmin, yani uzun seyreden bir hastalıktır. Veremlilerin sanatoryum, tedavi ve diğer bakım masrafları seneler geçtikçe ve zamanla artar. Aylar ve senelerin geçmesiyle halk servetinin veremden ne derece zarar gördüğünü kati olarak rakamla hesabetmek mümkün değilse de bu rakam her memleketin organizasyonuna göre her halde kabarık bir yekûn tutar. Bu masraflar hastalara, cemiyetlere, hastalık tasarruf sandıklarına, sigortalara (maatteessüf memleketimizde verem sigortası yok tur), yardım yurtlarına yüklenmektedir. Bundan ötürü veremle savaş sistematik ve genel bir mücadele işi olarak başta gelen bir mücadeledir. Veremle savaş, doktorların uğraştıklarından ve düşündüklerinden çok daha büyük bir problemdir. Bir veremliye yardım edildiği zaman onun arkasında tehlikede olan ailesini ve beraber çalıştığı arkadaşlarını da korumak lâzımdır. İnsanları her hangi bir hastalıktan daha fazla bedbaht eden veremi kökünden atabilmemiz bugün için henüz şüphelidir. Bununla beraber başka hastalıklardan edindiğimiz tecrübe ve bilgiler verem savaşında da optimist olarak mücadeleyi kabul etmemize hak kazandırmaktadır. Memleketimizde bugüne kadar tatbik edemediğimiz sigortalar, hasta kasaları, veremle mücadelede büyük rol oynar.. Almanyada, İsviçre ve diğer memleketlerde devlet sigorta müesseseleri. halk tedavi evleri bu alanda büyük başarılar elde etmişlerdir. Halkın iyi durumu ve hijiyenik kanunlar bakımından İngiltere daha evvel bu mücadeleye girişmiş ve muvaffak olmuştur. Alman Veremle Mücadele Komitesi 1895 te kurularak faaliyete geçmiştir. Okullarda verem mücadelesi için çocuklara bilgi vermek, halka sinema, konferans ve yayın suretiyle sağlık propagandaları yapmak, veremle mücadele teşkilâtına ait birer mevzudur. Son senelerde seyyar röntgenlerle hattâ köylere kadar giderek seri halinde röntgen filmleriyle kütle muayene ve kontrolünden ve bu suret le hastalığın erken meydana çıkarılmasından büyük faydalar elde edilmiştir.

Memleketimizde verem mücadelesi; 1927 eylûlünde «İstanbul Etıbba Muhadenet ve Teavün Cemiyeti» nin yardımiyle kurulan İstanbul Verem Mücadele Cemiyeti'nin bu seneye kadar mütevazı ve faal çalışmasından oldukça büyük başarılar elde edilmiş, Erenköyünde 180 yataklı bir sanatoryum ve İstanbulda muhtelif semtlerde 12 verem dispanseri kurulmuştur. Memleketimizde verem mücadele teşkilâtına ait 400 yataklı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının Heybeli verem sanatoryumu ile Trabzon, Bursa, Afyon, Eskişehir, Ankara, İstanbul ve İzmirde tesis ettiği verem dispanserleri ve İstanbulda Cerrahpaşada bir tüberküloz hastanesi vardır. Hususi olarak Yakacıkta 80 yataklı, Büyükadada 60 yataklı iki sanatoryum ile İzmirde 50 yataklı Buca sanatoryumu ve 1948 senesi temmuz - ağustosunda açılacak olan Uludağ-Kirazlıyayla'da 175 yataklı modern bir sanatoryum vardır. Memleketimizde senede 35.000 - 40.000 kişi veremden ölmektedir. Şüphesiz bugünkü mücadele teşkilâtı, hususiyle İstanbulda mevzii olarak kalmasından, ihtiyaca kâfi derecede değildir. Bizde verem en çok Karadeniz sahilleriyle güney vilâyetlerinden Mersin ve Adanada tahribat yapmaktadır. Burada iklim ve yaşama şartlarının tesiri vardır. Verem geniş ölçüde bir insanlık problemi arzetmektedir. 1938 de Amerikan nüfus sayımı bürosunun yayımladığı bir istatistikte 32 milletin veremden ölüm nispetleri yazılmıştır Bu nispet de 40 - 260 arasında değişmektedir. Hükümetimizin resmî istatistiklerinde de bizde veremden ölüm nispeti 100.000 de 200-300 arasında gösterilmektedir. Dünyanın önemli bir kısmında veremden ölüm nispeti bizce meçhuldür. Bu sebeple bu hastalığın yaptığı zararı tam olarak bilmek imkânsızdır. Fakat bütün dünyada veremden senede ortalama ölüm miktarı 3.000.000 u geçer. Birleşmiş Milletler Sağlık Konferansı Vereme karşı milletlerarası bir birlik yaratılmak amaciyle harekete geçmektedir. Bu birlik elli yıl önce Berlin'de teşekkül eden Veremden Korunma Merkez Bürosunun devamından ibarettir. Milletlerarası bu mücadele teşkilâtının canlandırılmasiyle gayeye erişmek en kısa bir yol olacaktır.

(Dr. İhsan Rifat Sabar)

BOĞAZİÇİ LİSELERİ (FEYZİ ÂTİ) — İstanbulun özel okulları içinde eski adiyle «Feyzi Âti», yeni ismiyle «Boğaziçi Liseleri» diye anılan mektep, bugün gerek muhteşem binası, gerek güzel bahçeleri ve oyun yerleri, gerek yurdun her tarafından gelmiş öğrencileri ve gerek öğretmenleriyle değerli bir varlık olarak güzel Boğaziçinin bir kenarında durmaktadır.

Arnavutköyü ile Bebek arasındaki sahilin akıp giden sularına akisler bırakan bu güzel okulun tarihi de gerçekten meraklıdır. Okul, mütareke yıllarının karanlık günlerinde, istikbal için bir ümit olarak kurulmuş ve adı da bu yüzden «Feyzi Âti» olarak konmuştur; kuruluş ruhsatnamesi 25 eylûl 1921 tarihini taşımaktadır. O zaman okul beş sınıflı bir ilkokuldu; ilk binası Çemberlitaşta Karababa sokağında iki katlı bir taş yapı idi, ana sınıfı da ayrıca ilâve edilmişti. Bu bir çekirdekti. Mektebi kuranlar Galip ve Kudret Sandalcı kardeşlerdir.

Bu devrede de seçkin bir talim heyeti mevcuttu. Hayrullah, Nihat, Halis, Nurullah, Cemil, Cafer, Selâmi, Kuşçu Yusuf, Maide (ana sınıfı öğretmeni), Ecvet, Kâzım Eriç ilk hamlede sayılabilen Darülmuallimin mezunları hocalardır. Bu ilkokul, tedrisatının mükemmeliyeti, disiplin ve intizamiyle bir nümune olarak gösterilmekte idi. Mektebin başına Hıfzı Tevfik Gönensay müdür olarak seçilmişti. Mektebin her taraftan gördüğü kuvvetli alâka kurucuların gözünden kaçmamış, Çarşıkapıda, Maliye nazırlarından Damat Şerif Paşa'nın «Çifte saraylar» ismini taşıyan konaklarına geçmek arzusunu uyandırmıştır; Feyzi Âti'yi 1929 - 1930 ders yılı başında bu yeni binasında görmekteyiz. Burada tâli sınıfları teşekküle başlamış ve mektep, mezunlariyle altıncı, daha sonra yedinci ve sekizinci sınıflarını kurarak tekemmüle doğ-

ru gitmiş, ilk kısmı olan bir ortaokula ve daha sonra da aynı şekilde genişliyerek ana kısmı, ilki, ortası ve lisesi bulunan tam

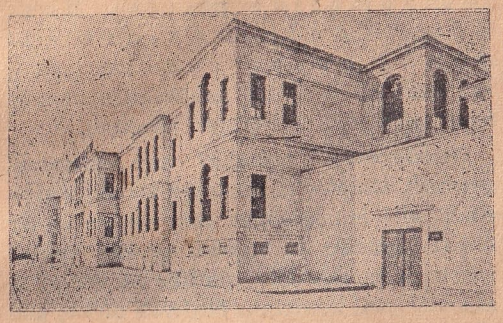

Boğaziçi Liseleri binası

teşekküllü bir liseye inkılâbetmiştir. Mektebin muhtelit oluşu da türlü zaruretlerin icaplarına uyarak gene bu yeni binada hayalden hakikate inkılâbetmiştir.

Bakırköyünde İttihat ve Terakki Cemiyetinin teşvikiyle 1909 da kurulmuş ve adına «İttihadı İnas Sultanisi» denilen bir kız lisesi vardı ki bunun kurucusu Galip Sandalcı'nın kayin pederi olan Macit Mehm Karakaş'tı. Bu kız lisesi de güzide bir talim heyetine malikti; bu hocalar içinde meselâ edebiyatta İbrahim Alâettin ve Hıfzı Tevfik; felsefe ve içtimaiyatta Necmettin Sadak ve Bayan Türkân; tarihte merhum Celâl Ferdi; coğrafyada Dekan Hâmit; tabiiyede İlhami Pamir; beden terbiyesinde Selim Sırrı Tarcan; riyaziyede Hasan Fehmi ve Ecvet Gürses; fizikte Yanyalı Cevdet; kimyada Kimyager Arif ve mektebin idaresi başında Sorbonne Üniversitesinden mezun Matmazel Papo bulunmakta idi. Sonradan Avrupaya giden Macit Bey, bu işi da madı Galip Sandalcı'ya bırakmış, o da iki mektebin kurucusu ve müdürü sıfatiyl gördüğü büyük masraftan tasarruf etmek düşüncesiyle «Bakırköy Kız Sultanisi» ni İstanbulda, Çifte Saraylarda kurduğu Feyzi Âti Lisesiyle birleştirmiştir. Mektep Çarşı kapıdaki bu saraylarda kız ve erkek kısımlariyle, evvelâ ayrı ayrı tedrisata başlamış, fakat gene masraf ve bütçe düşünceleri nihayet yatakhane, yemekhane ve teneffüshanede ayrılmayı ve fakat yalnız derslerde öğretmenlerin nezareti altında ayrı sıralarda muhtelit ders görmeyi esas saymıştır. Müdür Hıfzı Tevfik Gönensayın başkanlığında her yıl daha verimli bir hale gelen Feyzi Âti kız ve erkek liselerinin bu devresinde; Ecve

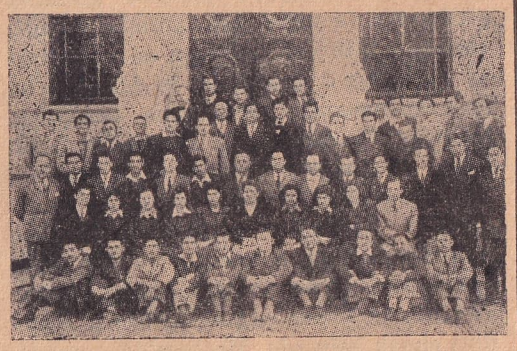

Öğretmen ve son sınıf öğrencileri

Gürses'i (Şişli Terakki Lisesi müdürü) başmuavin hem de fizik öğretmeni, Kenan Sarıer'i müdür muavini ve fizik hocası, Türkân Hanımı kızlar kısmı müdiresi, Muhittin Sadak'ı müzikte, merhum Muhsin'i ve Müzeci Lütfi'yi tarihte, Şükrü'yü coğrafyada, Sait Salih Efendi merhumu arabi derslerinde, Nurettin Artam'ı türkçede, Besim Gürman'ı almancada, Hüsniye Çuhadar ve Hâmid'i riyaziyede, Kasım Bayçin'i kimyada, Şerif Par'ı (Taksim Lisesi müdürü) riyaziyede, Lütfiye Irmak'ı (Amerikada tabiiye doktoru) tabiiyede, Muhtar Emre'yi beden terbiyesinde, Halis'i

Lisenin birinci futbol takımı

(Beyoğlu Ortaokulu müdürü) türkçede Mösyö Friyan'ı fransızcada öğretmen olarak görmekteyiz.

Lisenin atletleri

Okulun bu devresinde ingilizce öğretmeni Nurettin Sevin (Siyasal Bilgiler Okulu profesörü) Abdülhak Hâmit'in eserleri-

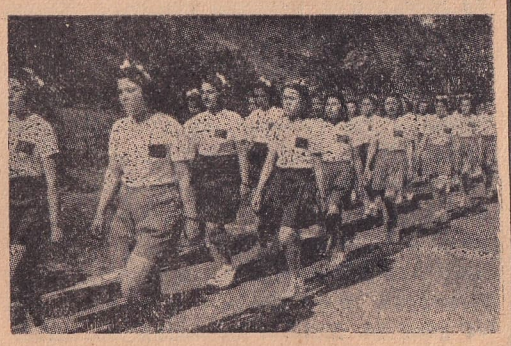

Kız öğrencilerin idmanları

ni sahneye büyük bir muvaffakıyetle koymuş ve her yıl üstadın doğum günü olan 5 şubatta eserlerinin oynanmasına, isminin yadedilmesine bir fırsat hazırlamıştır. İşte böyle bir güne hazırlıkla meşgul geçen bir gecenin ilerlemiş saatlerinde, 1930 yılının 4-5 şubat gecesinde, talebe yatakhanelerine çekildikten sonra, prova yapılan aşağıki salonlardan birinin sobasında kalan ateş, Şerif Paşa'nın çifte saraylarını kül etmiştir.

Ankarada Başvekil İsmet Paşa'nın ve müessisleriyle müdürünün gayretiyle şubat ayının yirminci günü, Feyzi Âti'nin Saraçhane başında meşhur Maliye nazırlarından Münir Paşanın (yanan Hayriye Lisesi) konağında hem de leyli olarak açıldığı gazete-

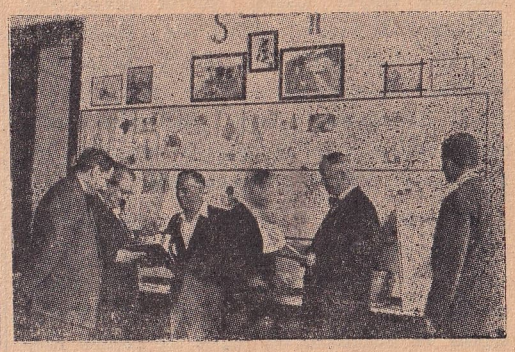

Lisede açılmış bir resim sergisi

lerle ilân olunuyordu. Fakat bu bina okulun inkişafına imkân vermemekte idi. Esaslı bir okul binasının bin bir ihtiyacını göz önünde tutan müessisler, nihayet Arnavutköyünde Feriye saraylarından biri olan ve tütün deposu olarak kullanılan binayı kirayla tutmuşlar ve pek harap bulunan bu binayı büyük bir masrafla tamir ettirerek modern bir müessese haline getirmişlerdir.

1 eylûl 1930 da yeni binasında "Boğaziçi Lisesi" adiyle tedrisata başlıyan okul, leylî ve nehari, kız, erkek, ana - ilk-orta ve lise kısımlarını ihtiva ediyordu. Bu devrede okulun müdürü gene Hıfzı Tevfik Gönensay, başmuavini Şerif Par, müdür muavinleri de Burhan Ersan, Kasım Bayçin idi. Öğretmenleri içinde, edebiyat ta Nihat Sami Banarlı, Vasfi Mahir, Hıfzı Tevfik, türkçede Hikmet Dağlıoğlu, merhum Cebbar Moser, felsefede Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, Suut Kemal Yetkin, Rahmi Kolçak, Hüseyin Naili Kobalı, Yunus Kâzım Köni, Faika Onat (eski Erenköy Kız Lisesi müdürü), Osman Pazarlı (Bursa millî eğitim müdürü), Bayan Türkân (eski Antalya milletvekili), Bayan Keise, tarihte; merhum Muhsin, Samih Nâfiz Tansu, riyaziyede; merhum Fuat Ersan, İhsan Durukan, Hüsniye Çuhadar, Şerif Par, Muammer Halvaş, Hâmit Delkan, fizikte; Nusret Kürkçüoğlu (Teknik Üniversitede profesör), Tacettin Örs, Ecvet Gürses, Zeki Sezen (Haydarpaşa Lisesi başmuavini), Cavit Ener, Azmi Kaşkal, kimyada; İmamettin Kurç, Kasım Bayçin, Muvaffak Seyhan (doçent), coğrafyada; Şükrü Akalın, Bayan Suat Aycan;

Liselilerin bir tiyatro temsili

fransızcada; Orhan Arsal, Edip Emin Ayel, Mösyö Ruben (Galatasaray lisesinde), Yusuf Cemil, ingilizcede; Mister Eliot

(Üniversitede), Turgut Erem, Bülent Gönensay, almancada; Werner, Daniel, beden terbiyesinde; Hamdi Saver (başmuavin), resimde; Hayri Çizel, çocuk bakımında; Doktor Zati Öget; tabiiyede Hadi Öget (Tekel Enstitüsü profesörü), Lûtfi Arif Kenber, askerlik derslerinde kurmay Hidayet Kızıldemir (Harb Akademisi profesörü) Boğaziçinin bu parlak devrinin öğretmenleri olarak görülmektedir.

Bugün okulun müdürü, müessislerinden ve yurt bilgisi öğretmeni olan Kudret Sandalcıdır. Başmuavini, uzun yıllar okulun idart işlerinde ve öğrencinin disiplin ve intizamında, spor ve izcilik alanında büyük gayretleri görülen Hamdi Saver'dir. Kızlar kısmı müdür muavini Hüsniye Çuhadardır. Diğer müdür muavinleri Enver Aycan, ilk kısım başöğretmeni Behice Olgaçtır.

Bugün Boğaziçi Lisesinin ana ve ilk kısmı, Bebekte bir Fransız okulu binasında yatılı, yatısız olmak üzere idareten okula bağlı fakat kendi sahasında müstakil bir okuldur. Bunun öğretmenleri Kâzım Ariç, Nevin Yolalan, Ferhunde Şentürk, Klotild Erbilgil, Cemil Koral, Mediha Kayra'dır. Bunlar içinde Kâzım, Klotild, Mediha, Cemil müessesenin kurulduğu yıldanberi burada devamlı öğretmenlik yapmakta ve pek çok çocuk yetiştirmiş bulunmaktadırlar.

Orta ve lise kısmı ise Arnavutköyündeki muhteşem binalardadır. Kızlar, erkekler kısmının ayrı hastaneleri, bahçeleri, cimnastikhaneleri vardır. Ayrıca okulun güzel bir havuzlu bahçesi, futbol, voleybol sahaları mevcuttur. Bu kısım öğretmenleri şu zevattan mürekkeptir: Edebiyat ve türkçede; Hıfzı Tevfik Gönensay (okulun eski müdürü), Enver Aycan (yardirektör), Muharrem Erkin, felsefede; Nazif Parkan, Refhan Dedeoğlu, tarihte; Nurettin Ormancı, Nâfiz Danişment, Bayan Suat Aycan, coğrafyada; Nâfiz Danişment, Cevat Palandöven, Suat Aycan; riyaziyede; Hüsniye Çuhadar, Cüleyman Acar (Konya Lisesi eski müdürü), Mehmet Ali İren, Mesut Yüksekışık, tabiiyede; Halit Şenkut (Eğitim Enstitüsü profesörü), Halit Çelebi, Burhan Ersan (eski başmuavin), fizikte; Kemal Tezer, Bekir Esen, Burhan Ersan, kimyada; Abdülkadir İdil, Kasım Bayçin, yurtbilgisinde Kudret Sandalcı (okulun müdürü), beden terbiyesinde; Hamdi Saver (okulun başmuavini), Sabri Kiraz, Mesadet Samer (eski Kız Öğretmen Okulu başmuavini), müzikte; Muhittin Sadak (Konservatuvar profesörü), Cemil Koral (Eminönü Halkevi eski orkestra şefi), resimde; Sırrı Erdem, biçki - dikişte, Lâmia Erkan, çocuk bakımında; Sait Tokdemir, askerlikte; Salih Koniçe (yüzbaşı), fransızcada; Esat Güven, Sabri Anday, Vehip Galip Öztamer, ingilizcede; Reşat Yılancıoğlu, İlhan Taner, Fahire Arıkan, almancada; Rahmi Öztoprak, Mösyö Lüvental ve okulun doktoru Sait Tokdemir.

Bugün ilk kısmın 50 si yatılı olan 85, orta kısmın 70 i yatılı olan 110, lise kısmının 150 si yatılı olan 220 öğrencisi vardır. Kızların sayısı 46 dır.

Son sınıfları fen ve edebiyat şubelerine ayrılır. Dokuz orta ve lise dershanesi vardır.

Okulda, Hamdi Saver'in gayret ve himmetiyle kurulan spor hayatı çok mükemmildir. Boğaziçi Lisesi futbolda, basketbol ve voleybolda müteaddit yıllar birincilikler kazanmış, her sene final maçlarını yapmak üzere hasmı ya Galatasaray veya Haydarpaşa lisesiyle çarpışmak üzere Ankaraya gitmiştir. Memleketin birçok meşhur sporcuları, başta Cihat olmak üzere, Fenerbahçeli Erol, kaleci Necdet, Fenerbahçeli Salâhattin, Bülent, Sabri, Galatasaraylı Gazanfer-, Mustafa, kardeşi Beşiktaşlı Sabri, Rifat gibi sporcular bu okuldan yetişmiştir. Okulun çok kuvvetli bir izciliği de vardır. Bu da Muhtar Emre, Samih Nâfiz tarafından kurulmuş ve Hamdi Saver zamanında gelişmiştir. Yurt dışında Atina - Bükreş seyahatlerini, yurt içinde muhtelif şehirlerde gezintiler tertibeden bu izci oymağı Polonezde güzel bir kamp ad kurmuştur. Okulun temsil faaliyeti de bir üstünlük arzetmektedir. Okulun zengin bir kooperatifi, müzik, resim kolları vardır.

(Samih Nafiz Tansu)

DÖRT BÜYÜKLER DIŞİŞLERİ BAKANLARI LONDRA KONFERANSI — (24 ekim 1947 - 15 aralık 1947) Dört devletin, yani; Fransanın, Sovyet Rusyanın, İngilterenin ve Amerika Birleşik Devletlerinin iştirakiyle toplanan bu konferansın gayesi Almanya ve Avusturya ile yapılacak sulh muahedelerinin şartlarını tesbit etmekti.

Harb biteli iki yıl olduğu halde Almanya ve Avusturyanın hâlâ Avrupanın ortasında koca bir boşluk gibi kalmaları siyasi, idari ve iktisadi bakımlardan müstekar bir hale gelmemeleri Avrupanın emniyet ve kalkınmasına büyük bir engel teşkil etmektedir. 1947 martında gene aynı gaye uğrunda Moskova'da toplanan konferans Sovyet Rusyanın malûm taktikleri ve anlaşılmaz hesapları neticesinde akamete uğramıştı (bk. Dört Büyükler Dışişleri Bakanları Moskova Konferansı; Aylık Ansiklopedi, sayfa 1138 ve daha evvel sayfa 708, 1036). İşte askıda kalan bu işi halletmek ve Almanya ile Avusturyayı bir an evvel müstekar bir idareye ve ekonomiye kavuşturmak maksadiyle Londra'da toplanan konferans da, tıpkı Moskova Konferansı gibi ve gene M. Molotov'un baltalayıcı taktikleri neticesinde hiçbir netice alamadan dağıldı. Anlaşılmaktadır ki, Sovyet Rusya, Avrupanın bir an evvel normal duruma dönmesine razı değildir. Zira sefaletin ve istikrarsızlığın komünizmin, daha doğrusu kendi emperyalizminin gelişmesine daha müsait olduğunu sanmaktadır.

Moskova'da Almanya hususunda anlaşmıya varılamıyan mevzular başlıca üçtü: 1) Tazminat, 2) Müstakbel idare şekli, 3) Hudutlar. Kırk beş gün kadar süren müzakerelerden sonra neticesiz olarak sona eren bu konferansın akamete uğraması sebepleriyle yirmi bir gün sürdükten sonra gene neticesiz biten Londra Konferansının muvaffak olamaması sebepleri hemen hemen birbirinin benzeridir.

Londra Konferansının toplanmasına martta Moskova Konferansının sonunda karar verilmişti. Bu sefer ise yeni bir konferansın toplanması müddetsiz olarak geri bırakıldı.

Konferansın safhaları pek enteresan geçmedi. Molotov'la Bevin ve Marshall arasında sert münakaşalar oldu ve şurası da kayde şayandır ki bundan evvelki konferanslarda olduğu gibi «ümitli» bir hava da esmedi; yani konferans başlıyalı birkaç gün olmuştu ki müzakereleri yakından takibedenler, gazeteciler ve dolayısiyle umumi efkâr bu işin de akamete uğrıyacağını anladılar ve hiç ümide kapılmadılar.

Konferanstaki anlaşmazlık noktalarını şöyle hulâsa edebiliriz: Tazminat meselesi: Molotov; Rusyanın Alman gündelik istihsalâtından tazminat almıya son vermesi ve şimdiye kadar aldıklarına dair rakamlar göstermesi hakkındaki Marshall isteğini kati olarak reddetmiştir.

Almanyanın müstakbel idaresi meselesi: Amerika ve İngiltere, Moskova'da olduğu gibi bu sefer Londrada da, yetkileri tahdidedilmiş bir nevi merkezî hükümete dayanan eyalet devletlerinden müteşekkil bir Alman federasyonu kurulması fikrinde ısrar ettiler. Fakat Molotov bütün konferans boyunca «Rusya liberal, sulhsever, demokratik bir merkezî Almanya devleti arzu ediyor» klişesini tekrar etti durdu. Böyle yapmaktaki maksadı aşikârdır: Bir kere Alman milletine karşı sureti haktan görünüp, onların milliyetçilik damarlarına dokunmak istiyordu. İkincisi de Rusyanın kontrol altına alabileceği ve Rusyaya taraftar kuvvetli bir Alman merkezî hükümeti istiyordu. Bu olduğu takdirde Mareşal Paulus'un «Hür Almanya» komitesi idareyi ele alabilecek, her şey yolunda gidecekti.

Bu iki mühim meseleye ilâve olarak Rusya, sulh anlaşması imzalanıncaya kadar Alman bölgeleri arasında iktisadi bir birlik kurulması teklifine de yanaşmadı.

Londra'da Almanya meselesinden başka bir de Avusturya meselesi görüşüldü. İngiltere, Fransa ve Amerika bu devleti Almanyaya nisbetle günahsız görüyorlar ve diğer işgal görmüş Avrupa devletleri gibi «kurtarılmış» addediyorlardı. Rusya ise Avusturyaya da Almanya ile aynı muamelenin yapılmasına taraftardı. Moskova Konferansında Avusturya hususunda anlaşmaya varılmamasının sebeplerinden en mühimleri şunlardı: Rusya Avusturyada Almanlara ait bulunan malları tazminat olarak almak istiyor ve fakat «Almanlara ait mal» ın kati olarak tarifine yanaşmadan önüne ne gelirse «Alman malı» diye almak istiyordu. Moskova'da Avusturyadaki Alman mallarının ne olduğu tesbit edilememişti. Bu konferansta da Molotov bir türlü bunun tarifine yanaşmadı ve bir düziye, Marshall'la Bevin'i çileden çıkarıncasına «Potsdam Konferansı hükümlerine

göre Avusturyadaki Alman mallarını almak Rusyanın hakkıdır» dedi durdu.

Neticede, konferans böyle fâsit daire halinde devam edip dururken Marshall azimkâr bir eda ile Rusyanın her türlü anlaşma imkânlarına yanaşmadığını ve diğer üç devlet anlaşmaya razı iken Rusyanın bunu reddettiğini belirttikten sonra daha fazla müzakere etmenin beyhude olduğunu söyledi ve konferansın sona ermesini teklif etti. Böylelikle Londra Konferansı da tarihe karıştı. Almanya ve Avusturya ile sulh yapılması işi müddetsiz olarak geriye atıldı.

Şu muhakkaktır ki Londra Konferansı tek şeye yaramıştır; dünyanın iyi niyet sahibi olan kısmı, Rusyanın bu iyi niyetten ne kadar uzak olduğunu bir defa daha anlamış ve ileride onsuz hareket etmek zaruretini kavramıştır. Bevin'in «Batı Bloku» teklifi de bu anlayışın bir neticesidir.

Dışişleri bakanı olarak ilk konferansına Moskova'da iştirak eden ve asker olduğu kadar siyaset adamı olduğunu da isbat eden Marshall, Londra Konferansının «hâkim şahsiyeti» olarak kendini göstermiştir.

(Altemur Kılıç)

GÖZLÜK — Gözlük, görme kusurlarını düzeltmek, yahut gözü zararlı ışık ve müessirlerden korumak maksadiyle muhtelif biçimde çerçeveler içine yerleştirilerek göze takılan numaralı veya numarasız camlardır. Gözlük camları umumiyetle iki büyük sınıfa ayrılır: 1) Uzağı veya yakını görmekte güçlük çeken kusurlu gözlerin görme kabiliyetini düzeltmek için takılan gözlük camları ki, bunlara fen dilinde mercek (adese) adı verilir ve 0,50 den 20 ye kadar numaralıdırlar. 2) Görmeye tesiri olmayıp, gözü sırf güneşten, toz topraktan korumak maksadiyle takılan, numarasız, renkli muhafaza camlarıdır. Gözlük camlarının birinci (yani görmeyi düzelten) nev'ini hekimliğin şimdiye kadar bulmıya muvaffak olduğu en büyük ve en önemli keşiflerden biri saymakta mübalâğa yoktur. Gerçekten birkaç metre ötesini göremiyen, yahut alelâde bir yazıyı okumakta zorluk çeken bir insana basit bir gözlüğün yaptığı büyük hizmet göz önüne getirilirse, bu mütalâanın doğruluğunda asla tereddüt edilmez.

Gözlüğün tarihçiği: Gözlük camlarının tarihçiğini yazan müellifler, bunların Onüçüncü Yüzyılda Avrupada görüldüğünü söyler ve çoğunluk bu keşfi meşhur filozof ve matematisiyen Bacon'a atfederler. Gerçekten de Avrupada ilk gözlük Onüçüncü Yüzyılın ortalarına doğru Floransa'da görülmüş ve Ondördüncü Yüzyılın sonlarında Avrupanın diğer yerlerinde kullanılmıya başlanmıştır. Diğer taraftan bilhassa yakını gösteren konveks (muhaddep) camların iki bin yıl önce Çinliler tarafından kullanıldığı hakkında kuvvetli bir rivayet vardır. Bu rivayet kabul edilirse gözlük camlarının Çine çok gidip gelen Floransalı tacirler vasıtasiyle Avrupaya sokulduğunu düşünmek lâzımdır. Gerçekten bu ihtimali kuvvetlendirecek ortada tarihî bir vakıa vardır ki, o da, asıl ismi Jean Medicis ve Floransalı olan papa Onuncu Léon'un (1475 - 1521) miyop olduğu ve o sıralarda kendisine uzağı gayet iyi gösteren bir gözlüğün hediye edildiğidir.

Gözlük camlarının ilk zamanlarda tabiatta mevcut bulunan saydam (şeffaf) bir

nevi kaya (cristal de roche) dan yapıldığı sanılmaktadır. Kimya sanayii ilerledikçe gözlük camları muhtelif kimya maddelerinden imal edilmiye başlanmıştır. Bugün artık kemal derecesini bulan bu sanayide başlıca iki madde kullanılıyor: Crawn (kireçli ve sudlu kum) ve flint (kurşunlu ve potaslı kum). Gene tarihî bilgilere nazaran ilk evvelâ yakını görmiye mahsus konveks camlar kullanılmış, uzağı gösteren konkav (mukaar) mercekler ise ancak iki yüzyıl sonra kullanılmıya başlanmıştır. Gerek uzak, gerekse yakın gözlüklerin büyük babaları, buruna takılan ve madeni yahut ipek bir kordonla kulağa veya şapkaya iliştirilen Berye şeklindedir. Şimdiki kulaktan takma gözlüklerin ancak 70-80 senelik bir mazisi vardır.

Gözlük camlarının keşfi şöyle böyle üç yüz küsur yıllık bir maziye malik olduğu halde uzun zaman halk tarafından rağbet ve itibar görmedi. Asıl önem ve değerlerinin anlaşılması Yirminci Yüzyılın iptidasında başlar. Bugün medeni dünya halkının hemen yüzde elli kadarı bu kıymetli nimetten faydalanmakta bulunuyor. Evet, nimet diyoruz; çünkü tababetin hiçbir şubesinde, tesiri bukadar geniş ve faydalı, bukadar müsbet bir ilâç yoktur.

Gözlük takmayı gerektiren göz ârızalarının başlıcaları: Bunlar dörttür ve tıp dilinde bunlara kırılma kusurları (vice de refraction) adı verilir: 1) Miyopluk: Gözün uzağı görememesi halidir ki, göz küresinin normalden bir parça büyük olmasından ileri gelir. 2) Hipermetropluk: Uzağı nispeten gördüğü halde yakını görmede zorluk çeker ve miyopluğun aksine olarak göz küresinin normalden küçük (kısa) olmasından mütevellittir. 3) Astigmatizma: Uzak ve yakındaki cisimleri net görmemek hali ki bu da göz küresi kuturlarının birbirinden farklı (uzun veya kısa) olmasından ileri gelir. 4) Presbitlik: Yaş icabı gözün yakından iyi görememesi keyfiyetidir. İlk üç kusur azçok doğumsal ve irsiyetle ilgili olduğu halde dördüncü kusur (yani presbitlik) gözün lens (mercek) dediğimiz kısmının yaş tesiriyle yıpranıp sertleşmesinden ve kırıcı ödevini görememesinden ileri gelir. Şu halde bu, hastalıktan ziyade her insana mukadder olan fiziyolojik bir olaydır. Yukarıda saydığımız bu dört çeşit göz kusuru

Şekil: 1

görmede husule getirdikleri bozukluklardan başka - şiddetli baş ağrısı, baş dönmesi, mide bulantısı gibi umumi belirtilere ve gözlerde kızartı, yanma, çapaklanma ve arpacık gibi ârızalara sebebiyet verirler. Senelerdenberi çektikleri baş ağrısına ve mide bulantılarına karşı avuçla ilâç yut-

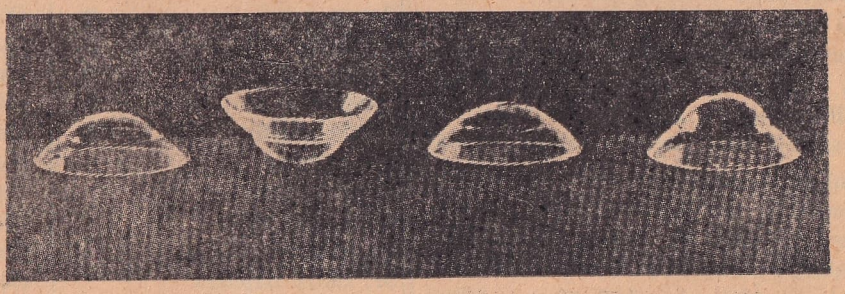

Şekil: 2

tukları halde iyi olamıyan pek çok hastalar vardır ki bir gözlükle bütün bu dertlerinden tamamen kurtulmuşlardır. Gözlük takmayı gerektiren bir göz ârızasına (miyopluğa, hipermetropluğa veya astigmatizmaya) müptelâ olup da gözlük takmamakta inadeden birçok hastaların akıbeti ya şaşı-

lık, ya kısmî körlük, karasu ve dekolman gibi ağır ihtilâtlara istidattır. Bir kısım halk gözlüğü yalnız ileri yaşlarda yakından iyi görmek için takılan bir angarya gibi zan ve ihtiyarlık sembolü olarak kabul eder, bu sebeple mümkün mertebe gözlük takmamıya çalışır. Çoğunluğunu genç kadınlar teşkil eden bu zümre arasında birçok okumuş yazmış münevver kimseler de vardır ve esbabı mucibe olarak size «gözlüğe alışmamak için mümkün olduğu kadar geç takmıya gayret ediyorum» derler. Bu noktai nazar tamamiyle yanlıştır ve tehlikelidir. Gözlük yalnız ihtiyarlara mahsus değildir. Gözünde anadan doğma görme kusuru (miyopluk, hipermetropluk ve astigmatizma) bulunan genç, yaşlı her insan gözlük takmak mecburiyetindedir ve bu gibiler ne kadar erken yaşta gözlük takarlarsa o kadar faydalıdır. Zira gözlük bu kusurların ilerlemesine mâni olur ve hattâ onu tamamiyle iyi eder. Bu sebeple biz hastalara altı yaşından itibaren gözlük taktırırız.

G ö z l ü k ç e ş i t l e r i: Bu tafsilâta göre iki çeşit gözlük var demektir. Biri anadan doğma mevcudolan ve yaşlandıkça kendini daha çok hissettiren görme bozukluklarına karşı takılan gözlüklerdir ki bunlara daimî gözlük denir ve hasta bunları uykudan başka her zaman ve mekânda takmak zorundadır. İkinci çeşit gözlükler, gözü sağlam olup da yaşı kırkı geçen ve artık yakından görmesi zayıflamış insanların (yalnız yakın için) takmıya mecbur oldukları gözlüklerdir. Bütün bu gözlükler numaralıdır ve ancak mütehassıs hekim tarafından muayene edilerek verilir. Bâzı kimseler vardır ki kendilerinde hem doğumsal bir görme kusuru (miyopluk, hipermetropluk veya astigmatizma) vardır, hem de yaşlı olmaları dolayısiyle yakından göremezler. Bu çeşit hastalar biri uzağa diğeri yakına mahsus olmak üzere ayrı ayrı iki gözlük takmak zorundadırlar. Oldukça sıkıntı veren bu gözlük değiştirme mecburiyetine karşı son yıllarda bifokla adı verilen, bir cam üzerinde hem yakın hem uzak gözlüğü toplıyan gözlük camları yapılmıştır (Şekil: 1). Camın üstü uzaktan görmeyi, alt tarafındaki yuvarlak veya oval parça ise yakını görmeyi temin eder. Gene son senelerde ilerliyen fen, gözlük işini daha basit ve kolay bir şekle sokmak yolunu buldu. Hastaları burunlarına kocaman çerçeve takmak zahmetinden kurtardı. Sigara kâğıdı inceliğinde göz güllesi üzerine intibak eden ve dışarıdan belli olmıyan numaralı bir nevi adeseler yapmak imkânı hâsıl oldu. Bunlara kontakt camlar yani temas edici (yahut intibak edici) camlar adı verildi (şekil: 2). Avrupada haylice kullanılmıya başlanan bu camların iki mahzuru vardır: biri çok pahalı olması, diğeri de bâzı hassas kimselerin bunlara (tıpkı takma diş gibi) uzun müddet tahammül edememesidir. Eğer bu iki mahzurun önüne geçmek mümkün olursa kadınlara gün doğdu demektir. Çünkü halihazırda gözlükten en çok nefret edenler, kadınlar, bilhassa genç bayanlardır.

M u h a f a z a g ö z l ü ğ ü: Görmeyi düzelten ve insana muhit ve muhatını adam akıllı gösteren bu numaralı gözlüklerden başka bir de gözü ültraviyole ve enfraruj denilen zararlı güneş ışıklarından ve toz topraktan koruyan muhafaza gözlüğü adlı ikinci bir nevi gözlükler daha vardır ki bunların çoğu renklidir. Son zamanlarda acayip çerçeveler içine konulan bu renkli camlar daha ziyade bayanlar tarafından büyük bir rağbet ve itibar kazanarak moda ve süs hükmüne girmiştir. Bunların çoğunun maalesef fayda yerine zarar verdiğini ve gözleri bozduğunu söylemek mecburiyetindeyiz. Zira ekserisi, içine adi boya katılan basit camdan yapılmış olup gözü koruma bakımından hiçbir değerleri yoktur. İyi bir muhafaza gözlüğü, temiz camdan yapılmış ve «oxyde de crium» gibi ültraviyole şualarını durduran maddeler konmuş olması, göze takıldığı zaman görmeyi kesmemesi, cisimlerin şekillerini ve renkleri bozmaması lâzımdır. Bu çeşit camların en meşhurları Zeiss fabrikasının yaptığı Umbral camlarla, İsviçrenin Fienzal ve Amerikanın Euphos camlarıdır.

(Dr. Nuri Fehmi Ayberk)

İÇİŞLERİ BAKANLARIMIZ — Milli Kabinelerimizin ilk teşekkülünden başlıyarak bugüne kadar İçişleri Bakanlığı (Dahiliye Vekâleti) nı işgal eden zevatın vazifeye başladığı ve ayrıldığı tarihler aşağıdaki listede gösterilmiştir. Bazan aynı zatın üst üste bakanlık makamında gösterilmesine sebep kanunî formalitelerdir. Yani Büyük Millet Meclisinin yeniden seçilmesi, yahut her hangi bir mesele de kabineye itimat reyinin yenilenmesi veya diğer hallerden dolayıdır. Bâzı zevatın Bakanlık vekâletini yapması da bakanın resmî veya sıhhî sebeplerle makamından ayrılmasından dolayıdır. Kabinelerle ilgili olan bu hususları daha iyi incelemek için Ansiklopedimizin yirmi dördüncü sayfasındaki «Millî Kabinelerimiz» bendine müracaatı lâzımdır.

(Bahattin Kutay)

Adı		Seçim yeri		Başladığı tarih	Ayrıldığı tarih
Cami	B.	(Aydın)	Asil	3-5-1920	13-7-1920
Adnan	B.	(İstanbul)	Vekil	14-7-1920	17-7-1920
Hakkı	B.	(Denizli)	Asil	18-7-1920	6-8-1920
Adnan	B.	(İstanbul)	Vekil	7-8-1920	5-9-1920
Nazım	B.	(Tokat)	Asil	6-9-1920	15-9-1920
Refet	Pş.	(İzmir)	Asil	16-9-1920	27-3-1921
Adnan	B.	(İstanbul)	Vekil	28-9-1920	7-3-1921
Mehmet	B.	(Trabzon)	Vekil	8-3-1921	12-3-1921
Muhtar	B.	(İstanbul)	Vekil	13-3-1921	23-4-1921
Atâ	B.	(Niğde)	Asil	24-4-1921	21-5-1921
Atâ	B.	(Niğde)	Asil	22-5-1921	24-6-1921
Sefik Şevket	B.	(Saruhan)	Vekil	25-6-1921	5-7-1921
Refet	Pş.	(İzmir)	Asil	6-7-1921	5-8-1921
Refet	Pş.	(İzmir)	Vekil	6-8-1921	9-10-1921
Ali Fethi	B.	(İstanbul)	Asil	10-10-1921	4-10-1922
Vehbi	B.	(Karesi)	Vekil	12-2-1922	27-3-1922
Atâ	B.	(Niğde)	Vekil	10-7-1922	19-9-1922
İsmail Safa	B.	(Mersin)	Vekil	20-9-1922	3-10-1922
Ali Fethi	B.	(İstanbul)	Asil	5-10-1922	29-10-1923
Ferit	B.	(Kütahya)	Asil	30-10-1923	20-5-1924
Recep	B.	(Kütahya)	Asil	21-5-1924	4-1-1925
Dr. Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	31-7-1924	3-9-1924
Dr. Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	31-12-1924	3-1-1925
Şükrü Kaya	B.	(Menteşe)	Vekil	4-1-1925	5-1-1925
Cemil	B.	(Tekirdağ)	Asil	6-1-1925	31-10-1927
İhsan	B.	(Cebelibereket)	Vekil	7-7-1925	2-8-1925
İhsan	B.	(Cebelibereket)	Vekil	5-10-1925	18-10-1925
Recep	B.	(Kütahya)	Vekil	10-6-1926	12-7-1926
Dr. Refik	B.	(İstanbul)	Vekil	13-9-1926	12-10-1926
Şükrü Kaya	B.	(İzmir)	Asil	1-11-1927	25-10-1937
İsmet	Pş	(Malatya)	Vekil	9-1-1928	12-1-1928
Tevfik Rüştü	B.	(İzmir)	Vekil	13-8-1933	18-9-1933
Celâl Bayar		(İzmir)	Vekil	14-1-1936	3-3-1936
Saffet Arıkan		(Erzincan)	Vekil	11-9-1936	26-10-1936
Saffet Arıkan		(Erzincan)	Vekil	3-7-1937	16-7-1937
Şükrü Kaya		(İzmir)	Asil	26-10-1937	11-11-1938
Dr. Refik Saydam		(İstanbul)	Asil	11-11-1938	25-1-1939
Faik Öztrak		(Tekirdağ)	Asil	25-1-1939	3-4-1939
Faik Öztrak		(Tekirdağ)	Asil	3-4-1939	6-5-1942
Dr. Fikri Tüzer		(Erzurum)	Asil	6-5-1942	16-8-1942
Recep Peker		(Kütahya)	Asil	17-8-1942	8-3-1943
Recep Peker		(Kütahya)	Asil	9-3-1943	20-15-1943
Hilmi Uran		(Seyhan)	Asil	20-5-1943	5-8-1946
Şükrü Sökmensüer		(Gümüşhane)	Asil	7-8-1946	5-3-1947
Münir Hüsrev Göle		(Erzurum)	Asil	5-9-1947	9-9-1947
Münir Hüsrev Göle		(Erzurum)	Asil	10-9-1947	

İZMİR ENTERNASYONAL FUARI — İzmirde bir fuar açılması fikri ilk defa Ebedî Şef Atatürk tarafından ortaya atılmıştır. İstiklâl Savaşını müteakıp, memleketin ekonomik hayatına bir düzen vermek için İzmirde toplanmış olan büyük "İktisat Kongresi" nde söylediği nutukta Atatürk "İzmirde sergiler açılması" ndan bahsetmişti. Bunun üzerinedir ki 1924 te, İzmir valisi Kâzım Dirik tarafından Sanatlar Mektebi binasında "İzmir 9 Eylûl Sergisi" adiyle bir yerli mallar meşheri açılmış ve büyük ilgi görmüştür. Bu sergi 1925 te tekrar edilmiş, fakat ondan sonra binanın kifayetsizliği dolayısiyle inkişaf edemiyeceği anlaşılmış ve her sene aynı şeyleri tekrarlamaktansa kurulmasından vazgeçilmiştir.

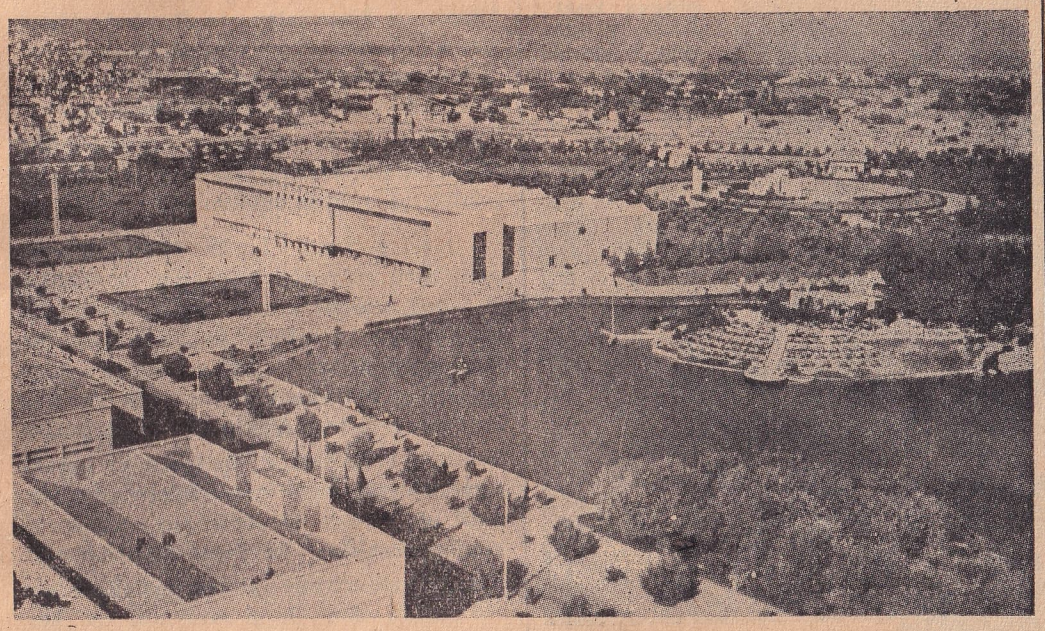

İzmir Enternasyonal Fuarından genel bir görünüş

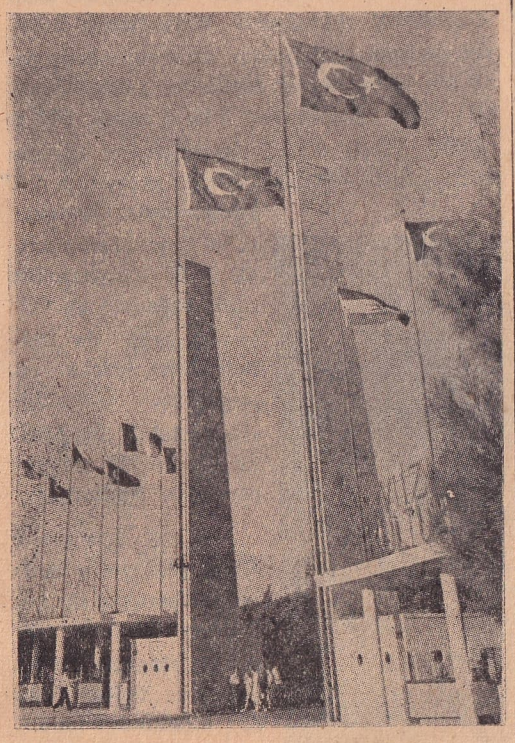

İzmir fuarının kapısı

A s ı l b a ş l a n g ı ç : On beş yaşını tamamlamış bulunan şimdiki İzmir Enternasyonal Fuarının asıl başlangıcı 1933 ve bânisi de halen Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Behçet Uz'dur. Fuarı kurduğu yıllarda İzmir Belediyesi Başkanı bulunan Dr. Behçet Salih, şehrin birçok yerlerinde bâzı pazarlar açmış ve bu pazarların halk tarafından büyük rağbet görmesi üzerine senede bir açılan daha büyük bir panayır kurmayı tasarlamış ve Birinci Kordonda Atatürk anıtının arkasındaki yangın yerlerinin bir kısım yıkıntılarını kaldırarak orada elde ettiği 16.000 metre karelik düzlükte "İzmir 9 Eylûl Panayırı" adiyle mahallî bir fuar kurmuştur. Bu panayıra 23 yabancı firma ve müessese, 20 ticaret ve sanayi odası ve banka, 130 yerli firma iştirak etmiş ve fuar kapılarında 168.877 giriş bileti kesilmiştir (1933 ten 1947 ye kadar duhuliye bileti 5 kuruştu).

1 9 3 4 f u a r ı : İzmir ve Ege bölgesi halkının bu panayıra karşı gösterdiği büyük rağbet üzerine İsmet Paşa hükümeti, Belediyenin, bu panayırı milletlerarası bir hale getirmesine müsaade etmiş ve ciddi yardımlarda bulunmuştur. Bu suretle ilk enternasyonal fuar, 1934 te gene Cumhuriyet meydanının arkasındaki dar sahada kurulmuştur. u fuara, İngiltere, Irak ve Sovyetler Birliği iştirak etmişlerdir. 1934 fuarına 3 ecnebi devlet, 30 ecnebi firma. 30 ticaret ve sanayi odası ve banka, 136 yerli firma katılmıştır. Duhuliye bilet satış miktarı 286.259 dur.

1 9 3 5 f u a r ı : Fuarın yabancı devletler tarafından da alâka görmesi üzerine Dr. Behçet Uz, fuarın kurulduğu sahayı 16.000 den 32.000 metre kareye çıkarmış ve 1935 fuarı bu sahaya kurulmuştur. Bu fuara İran, İtalya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Yunanistan olmak üzere 5 ecnebi devlet, 38 ecnebi firma, 38 ticaret ve sanayi odası ve banka, 165 yerli firma iştirak etmiştir. Kesilen duhuliye biletlerinin sayısı 311.009 dur.

1 9 3 6 f u a r ı : Bu yıl fuar tarihinde bir dönüm noktasıdır. Çünkü fuar, ilk defa Kültür Park içerisinde kurulmuştur. 1922 de düşmanların yakıp bıraktığı muazzam bir yangın yeri olan şimdiki Kültür Park alanı, on dört yıl bu halde kaldıktan sonra Dr. Behçet Uz'un görüş ve gayretiyle 1936 da kâmilen kaldırılmış ve buraya bütün ecnebilerin de hayran kaldıkları yarım milyon metre kareye yakın muazzam bir park kurulmuştur. Hayvanat ve nebatat bahçeleri, Luna Park eğlence yerleri, binicilik kulübü, tenis kortları, atıcılık kulübü, sunî göl, açık hava tiyatrosu, çocuk bahçeleri, dinlenme yerleri, koruluklar, otomobil yolları, gül ve çiçek bahçeleri, paraşüt kulesi, havuzları ve türlü gazinolariyle Kültür Park, fuarı güzelleştiren ve zenginleştiren bir eser olmuş ve 1936 fuarı bu park içerisinde fuar için ayrılmış olan sahaya kurulmuştur. Başbakan bulunan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, bu münasebetle söylediği bir nutukta şu noktaları belirtmiştir: "— Burasını iktisadî hareketlerin bir toplantı yeri ve memleket sanayii için bir nümune sergisi olarak düşünmek ve burada bir kültür park yaratmak fikri asil ve yüksek bir düşüncedir". "... Ege denizindeki hususi mevkii ve kıymeti bütün Türkiyenin İzmire ve mıntakasına olan geniş bağlılığı beynelmilel panayırı faydalı kılacaktır". "... İzmir fuarının bütün memleket için sevilen ve her sene beklenen bir müessese haline gelmesine çok ehemmiyet veriyoruz". "... Memleketin muhtelif kısımları arasında karşılıklı tanışmayı temin etmesi bakımından İzmir fuarı güzel bir eserdir". "... İzmir panayırı gerek ziraat mahsulâtını ve gerek

Fuardan bir görünüş

sanayi mahsulâtını tanıtmak için çok yerinde bir teşebbüstür". " ...Beynelmilel İzmir panayırı, milletlerin alâkasını ve teveccühünü çekmek için bütün şartlara maliktir". Kültür Park içinde fuara ayrılan saha 60.000 metre karedir. 1936 fuarına Mısır, Sovyetler Birliği ve Yunanistan olmak üzere 3 ecnebi devlet, 48 ecnebi firma, 32 ilimiz, 5 ticaret ve sanayi odası ki, ceman 475 yerli müessese ve firma iştirak etmiş-

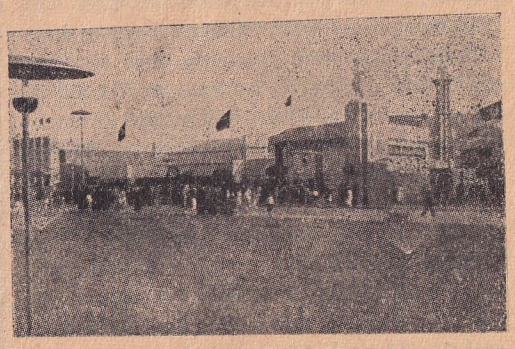

Bir görünüş daha

tir. Kesilen giriş biletlerinin sayısı 361.527 dir.

1 9 3 7 f u a r ı : Bu fuarın hususiyeti, ziyaretçi adedinin yüzde yüz artması

olmuştur. Bu rakam evvelce üç yüz bin küsurda dolaşırken bu yıl 608.561 e yükselmiştir, Fuara İngiltere, İran ve Sovyetler Birliği olmak üzere 3 ecnebi devlet, 104 yabancı firma, 502 resmî ve gayrı resmî muessese ve firma iştirak etmiştir.

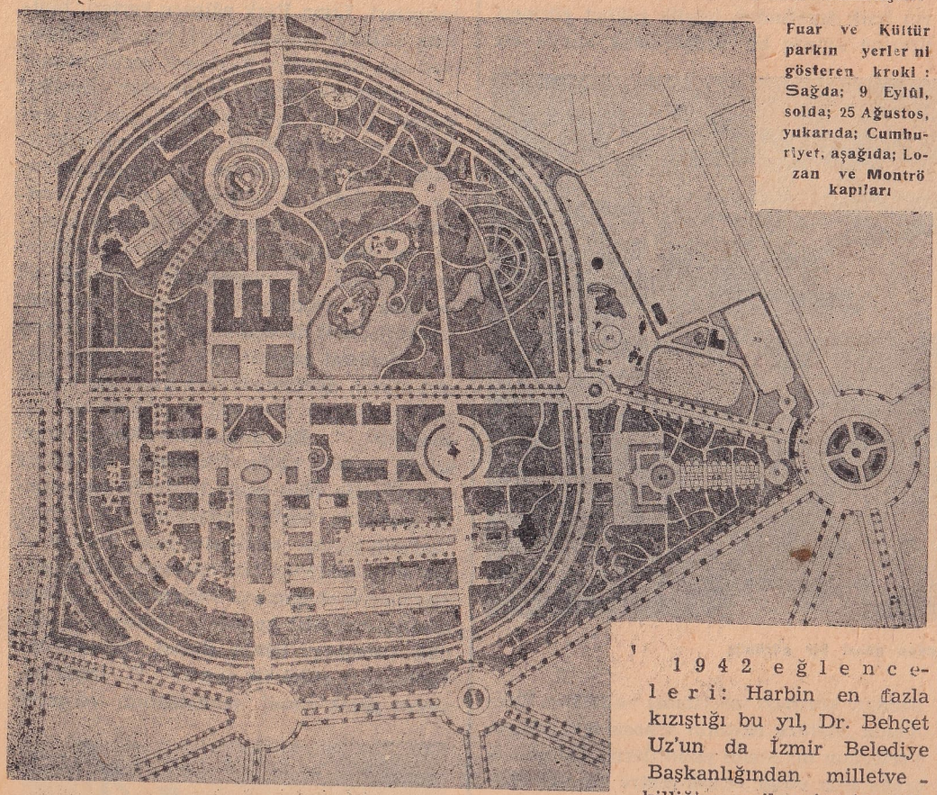

Fuar ve Kültür parkın yerlerini gösteren kroki : Sağda; 9 Eylûl, solda; 25 Ağustos, yukarıda; Cumhuriyet, aşağıda; Lozan ve Montrö kapıları

1938 fuarı: Şimdiye kadar beşi geçmemiş olan ecnebi iştirakler birdenbire dokuza yükselmiş; Almanya, Belçika, Filistin, İngiltere, İran, İtalya, Romanya, Sovyetler Birliği ve Yunanistan fuara iştirak etmişlerdir. Bundan başka 140 ecnebi firma, 46 resmî ve yarı resmî müessese, 527 yerli firma fuara iştirak etmiş ve duhuliye biletlerinde 727.191 lik bir rakam elde edilmiştir.

1939 fuarı: 1947 yılı dahil, ecnebi devlet iştiraki bakımından rekor bu yıldadır. Fuara 11 devlet iştirak etmiştir. Almanya, Belçika, Filistin, Fransa, İngiltere, İran, İtalya, Romanya, Sovyetler Birliği, Polonya, Yunanistan. Bu fuarın en büyük hususiyeti, kuruluşunun on üçüncü gününde İkinci Dünya Savaşının patlaması olmuştur. Bu suretle pek canlı başlamış olan 1939 fuarı, 1 eylûlden itibaren neşesini kaybetmiş ve her sene artmakta olan ziyaretçi adedi 1938 e nazaran azalmış ve 624.580 lik bir rakama varılmıştır. 579 ecnebi firma ve 27 resmî ve yarı resmî müessese ve 334 yerli firma 1939 fuarına iştirak etmiştir.

1940 fuarı: Harb içinde açılan bu ilk fuara, Almanya, İngiltere, İran, İtalya, Macaristan, Yugoslavya ve Yunanistan olmak üzere 7 devlet, 248 ecnebi firma, 48 resmî ve yarı resmî devlet müessesesi ve 415 yerli firma iştirak etmiştir. Duhuliye bileti satışında 730.923 adetlik yeni bir rekor elde edilmiştir.

1941 fuarı: Harbe rağmen bu fuara 4 ecnebi devlet iştirak etmiştir: Almanya, İngiltere, İran ve İtalya. Bundan başka 170 ecnebi firma, 87 resmî ve yarı resmî müessese, 332 yerli firma fuara katılmışlardır. Ziyaretçi adedi yüz binlik lehte bir farkla 832.409 olarak tesbit edilmiştir.

1942 eğlenceleri: Harbin en fazla kızıştığı bu yıl, Dr. Behçet Uz'un da İzmir Belediye Başkanlığından milletvekilliğine seçilmesine tesadüf etmektedir. Harb yüzünden fuarın açılmamasına mukabil, o sırada İzmir Belediye Başkanlığına seçilen Reşat Leblebicioğlu, İzmir ve Ege halkının çok alışmış olduğu fuar ihtiyacına kısmen cevap verebilmek için 20 ağustosta başlamak ve 20 eylûlde bitmek üzere bir "Kültür Park Eğlenceleri" adiyle düşündüğü tertip çok rağbet görmüş ve duhuliye biletlerinde 442.612 lik bir rakam elde olunmuştur. Bu bir aylık müddet zarfında her ne kadar fuar açılmamış ise de fuarın etrafındaki bütün eğlence yerleri ve kültür müesseseleri halkı oyalamış ve eğlendirmiştir.

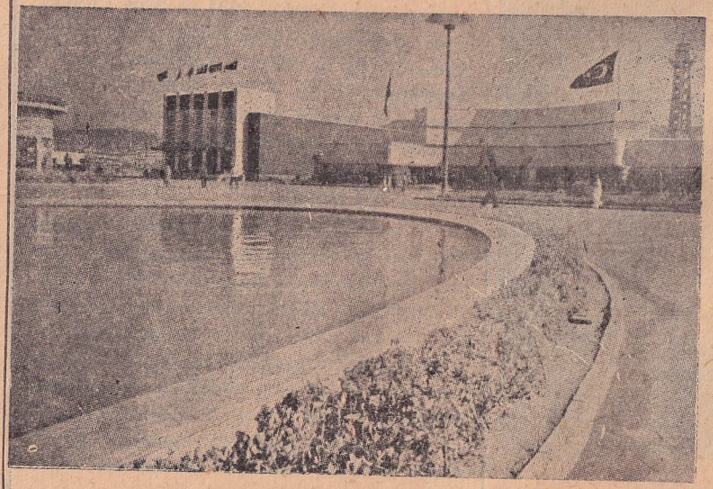

Fuarda ticaret odaları pavyonu

1943 fuarı: Harb yılları içinde kurulmuş en son enternasyonal mahiyetteki fuardır. İkinci Dünya Savaşının en fazla şiddetlendiği bir yıl olmasına rağmen Reşat Leblebicioğlu'nun, hükümetin yardımıyle açmıya muvaffak olduğu bu 1943 fuarı, gelmiş geçmiş enternasyonal fuarların en parlağı olmuş ve Almanya, Bulgaristan, İngiltere, İtalya, Filistin (Yahudi ajansı), Hindistan, Macaristan ve Romanya olmak üzere 8 devlet iştirak etmiştir. Ecnebi devletler pavyonları içinde 639 yabancı firma, 58 resmî ve yarı resmî devlet müessesesi ve 315 yerli firma da fuara katılmışlardır. Duhuliye biletlerinde ilk defa olarak milyonluk bir rakam bulunmuştur: 1.016.533.

1944 fuarı: Bu fuarın hususiyeti, harb yıllarının bizim için en tehlikeli yılına tesadüf etmiş olması ve fuarda geceleri ışık karartması yapılmış olmasıdır. Harb yüzünden fuar millî mahiyette açılmış ve Devlet Konservatuvarına bağlı Tatbikat Sahnesi artistleri Açıkhava Tiyatrosunda temsiller vermişlerdir. Bu fuarın en karakteristik vasfı, resmî müesseselerin çok kuvvetli bir şekilde iştirak etmiş olmaları ve büyük terakkiler kaydetmeleri olmuştur. Her sene ekseriyetle yabancı devletlere tahsis edilmiş olan Sergi sarayının "A" kısmında Cumhuriyet Nafia sergisi ile İstanbul Belediyesi İmar Müdürlüğü, "B" pavyonunda millî firmalar, "C" kısmında da Sümerbank işletmeleri yer almıştır. 722 si resmî, 337 si hususi olmak üzere 1944 fuarına 1059 firma ve müessese iştirak etmiştir. Geceleri karartma olduğundan ziyaretçi adedi yarı yarıya düşmüş ve ancak 563.887 duhuliye bileti kesilmiştir.

1945 fuarı: Barış tamamiyle kurulamamış bulunduğundan, bu fuar da millî mahiyette açılmıştır. Hususiyeti millî iştiraklerin çokluğudur. Karartmaya nihayet verilmiş olduğundan ziyaretçi adedi yeni bir rekor teşkil etmiş ve 1.025.803 giriş bileti kesilmiştir. 744 ü resmî, 372 si hususi olmak üzere 116 firma ve işletme fuara iştirak etmiştir. Sergi sarayının "A" pavyonunda, cezaevleri ve iş yurtları sergisi, "B" pavyonunda millî firmalar ve "C" pavyonunda da Sümerbank iştirak etmişlerdir. İştiraklerin fazlalığı karşısında bir de 'D" pavyonu ilâve edilmiştir.

1946 fuarı: Millî mahiyette açılmakla beraber üç yıldanberi ilk defa olarak Türkiyede ecnebi firmaları temsil eden 33 otomobil, kamyon ve lâstik fabrikası fuara katılmışlardır. 751 i resmî, 472 si hususi olmak üzere 1223 firma fuara iştirak etmek suretiyle yeni bir rekor tesis edilmiş ve bu rekor 1947 de de kırılamamıştır. Ziyaretçi adedi artmış ve 1.131.221 giriş bileti kesilmiştir. Sergi sarayının "A"

pavyonu yerli makine ve dokuma sanayiine, "B" ve "C" pavyonları yerli firmalara verilmiştir. Başta Yavuz olmak üzere Türk donanması fuar günlerinde İzmir limanını ziyarete gelmiştir.

1947 fuarı: Bizde, harbden son-

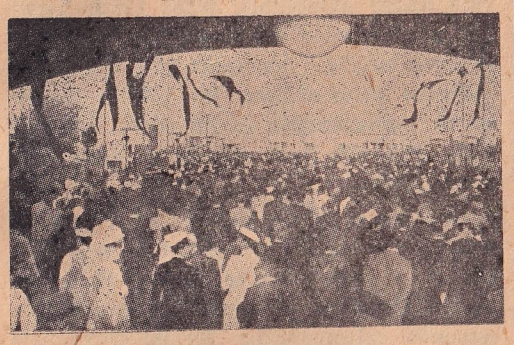

Fuarı gezen halk

ra açılan ilk enternasyonal fuar olmuştur. Bulgaristan, Çekoslovakya, Fransa, İran, Pakistan, Polonya, Yugoslavya ve Yunanistan fuarımıza katılmışlardır. İlk defa iştirak edenler Çekoslovakya ve Pakistandır. İştirak eden yabancı firma adedi 394, yerli firma 738 dir. Bütün ziyaretçi rekorları 1.340.000 rakamı ile kırılmıştır. Bu fuar gene Reşat Leblebicioğlu tarafından hazırlanmıştır. Fuar günlerinde Leander İngiliz

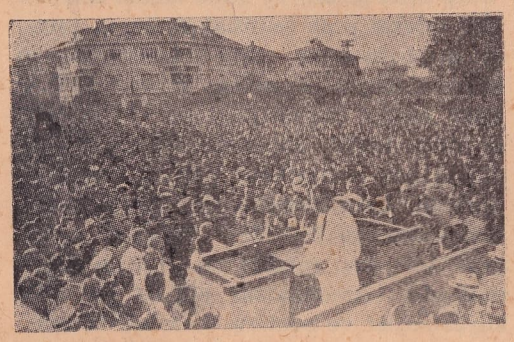

1947 fuarının açılışı

kruvazörü ile başta Leyte uçak gemisi olmak üzere bir Amerikan filosu ve Türk donanması İzmir limanını ziyaret etmişler ve denizcileri de fuarı gezmişlerdir. Atina Belediyesine mensup bir Yunan heyeti ile İngiliz, Fransız, Yugoslav, Çek, Şili, İran, Bulgar, Polonya ve Şarkî Ürdün büyük el-

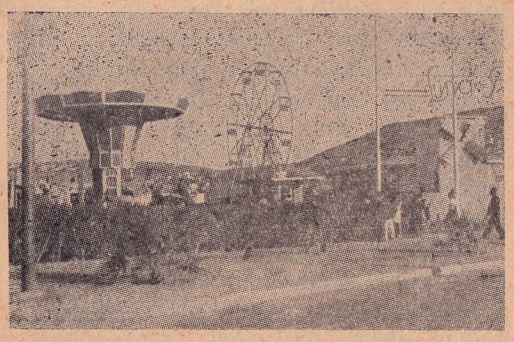

Kültürparktan bir görünüş

çi ve elçileri fuarı ziyaret etmişlerdir. Filistin izci grupu, Hint Müslümanlarından bir heyet, Mısırlı, Suriyeli ve Iraklı muhtelif kafileler fuara gelmişlerdir.

Bâzı notlar: İzmir fuarının kuruluş gayesini Dr. Behçet Uz 1934 te şu şekilde tarif etmiştir: "— Millî mahsulâtın yayılmasına, yeni müşteriler bulunmasına, sanayi hayatımızın muhtelif şubeleri arasındaki terakki farklarının artmasına saik olacak, Türk ticaret ve sanayiini inkılâp programında muayyen olan yüksek hedefine götürmiye hizmet edecektir". Ekonomi Bakanı sıfatiyle Celâl Bayar da 1935 te şu cümleyi sarfetmiştir: "— Panayırın asıl amacı, arsıulusal ekonomi bağlarının doğmasına, gelişmesine yardım etmektir". Gerçekten, her yıl 20 ağustosta açılan ve 20 eylûlde kapanan İzmir fuarı, bu bir aylık müddet içinde İzmirde büyük bir ticarî, iktisadi ve turistik hareket uyandırmaktadır. İzmirde, fuar bir tediye mevsimi olmuştur. Herkes borcunu o mevsimde ödemekte ve fuar, şehre bir hayli para bırakmaktadır. Sanayi ve madenciliğimizin inkişaf seyrini de buradan takibetmek mümkün olmaktadır. Yalnız iştirak eden ecnebi devletlere mensup iş adamlarivle, ticaret adamlarımızın tanışma yeri olmak vasfı zayıf kalmakta ve dışarıdan turist getirtmek lüzumu da kendisini göstermiş bulunmaktadır.

Fuarda daimî pavyonu bulunan devletler İran, İtalya, Pakistan ve Yunanistandır. 1948 de Çekoslovakya ve Yugoslavya da birer pavyon yapmak istemektedirler.

Resmî işletmelerden daimî pavyonu bulunanlar şunlardır: Sümerbank, Etibank Tekel, Vakıflar, Tarım ve Sağlık Bakanlıkları, Devlet Demiryolları, İzmir ve Denizli illeri. Daimî pavyonu bulunan diğer işletmeler de şunlardır: Tariş, Ticaret ve Sanayi odaları, Şark Sanayi, Yün Meusucat Pamuk Mensucat, Şark Halı, Turyağ, Çocuk Esirgeme Kurumu, Foto Can, Yapı ve Kredi Bankası (Sergi sarayında), Millî Reasürans vesaire..

Fuar büyük rağbet görmüş olmakla beraber önümüzdeki fuarlarda hükümetçe alınacak birçok tedbirlerle bu büyük iktisadî ve sosyal varlığın daha fazla terakki ve inkişafının sağlanması beklenmektedir.

(Aslan Tufan Yazman)

JAPON DENİZALTILARI (İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA) — İkinci Dünya Savaşına karada, havada ve denizde âzami derecede hazırlandıktan sonra giren Japonya, denizaltı filosunu da, elinden geldiği kadar kuvvetlendirmişti (Bakınız: Pasifik Harbi, Japonya İmparatorluğu tarihi: Aylık Ansiklopedi, sayfa 250 ve 559).

Japonyanın, harb gemileri yıllıklarına giren malûm denizaltıları büyüklükleri bakımından şöyle ayrılmıştı: 1) Denizaltı kruvazörleri: Bunlar 8 tanesi hizmette, 16 tanesi tezgâhta olmak üzere 24 gemi idiler. Su üstünde 1900 - 1955 ton, su altında 2480 - 2600 ton olup bu gemilerin su üstü süratleri 17, su altı süratleri 9 mildi. Hepsi 533 lük altışar kovan taşıyorlardı. Bir kısmının 1 tane 127 lik topu ve 2 tane uçaksavar ağır makineli tüfeği vardı. Bir kısmının ise 2 tane 140 lık topu vardı.

1944 - 1945 İngiliz deniz yıllığına göre, bu gemilerin I - 14 ten I - 24 e kadar olan en yenileri su üstünde 2.180 ve 2.563 tondular. 20 mil yolları vardı. 8 kovan taşıyorlardı. Mürettepleri 97 kişi idi. I-14 gibi bâzılarında 2 tane deniz uçağı vardı. 2) Büyük denizatılar: Bu sınıf gemiler de 28 tane idi. Bunların su üstü tonajları 1.142 den başlıyarak 1.638 e kadar çıkıyordu. Su altında 1.470 ilâ 2.100 ton çekiyorlardı. Silâhları 6 -8 kovan, birer tane 102 lik veya 120 lik top, 1 veya 2 uçaksavar makineli tüfekti. Su üstü süratleri 17-20, su altı süratleri 9-10 mildi. Mürettepleri 60-70 kişi idi. Aralarında bir defa aldıkları akaryakıtla 10.000 - 16.000 mil yapabilen uzun menzilli gemiler de vardı. Bu gemilerden dört tanesi dört kovan, bir tane 140 lık top, bir makineli tüfekten başka kırk iki tane de mayın taşıyordu. Bu mayınbotlarının su üstü süratleri 14, su altı süratleri 9,5 mildi. 3) Orta denizaltılar: Yirmi iki tane idi. Bunların da su üstü tonajları 655 ile 893 ton arasında idi. On dokuz tanesi dört ilâ altı kovan, birer tane 80 lik uçaksavar top, birer tane uçaksavar makineli tüfek ile mücehhezdi. Üç tanesi ise bir tane 120 lik top, bir tane 47 lik uçaksavar toptan başka bir miktar mayın taşıyordu. Bu üç geminin su üstü süratleri 13 mil, ötekilerin ise 16 - 17 mildi. Su altı süratleri de 10,5 veya 9 mildi. Mürettepleri 43 - 48 kişi arasında idi. Menzilleri 7.500 ilâ 11.000 mildi. Japonlar, bu normal ölçüdeki denizaltılardan başka harbden evvel gizli gizli yeni gemiler yapmışlar ve harb içinde de daha küçük ve daha büyük denizaltılar da inşa etmişlerdir. Böylece Japonyanın, harbe girmeden önce, harb gemileri yıllıklarına geçen yetmiş dört (İngiliz yıllığına göre seksen yedi) denizaltısının sayısı, harb içinde bir hayli artmıştır.

Büyük denizaltı kruvazörleri: Yeni gemilerden bâzılarının pek büyük oldukları Japonya teslim olduktan sonra meydana çıkmıştır. Bunlar suyun yüzünde 4.633 tonluk, ağır toplarla ve üç bomba veya torpito uçağı ile bunları fırlatmak için kullanılan bir katapsül taşıyan 191 mürettepli, dünyanın en büyük denizaltı kruvazörleri idi. Bu gemiler Panama kanalını bombardıman etmek için yapılmış olup deniz üstü süratleri 16, deniz altı süratleri 7 mildi. Aldıkları yakıtla 34.000 mil yapabiliyorlardı. Bu gemiler Panama kanalını bombardıman etmek imkânını bulamadıklarından Pasifik adalarında mahsur kalan Japon ordusu birliklerinin iaşe ve ikmalinde kullanılmışlardır. Cep denizaltıları: Japonların harbden evvel yaptıkları küçücük denizaltılara «fasulya» adını vermişlerdi. Bunlar ikişer, âzami üçer kişilik denizaltılardı. Hücuma geçecekleri sahaya, su üstü veya denizaltı gemileriyle gütürülerek hedeflerinden muayyen bir mesafede bırakılıyorlardı. Bunlardan beş tanesi, Pearl Harbour baskınına iştirak etmişlerse de bir iş görememişlerdir. Hiçbiri geri dönmemiş; bir tanesi sağlam olarak Amerikalıların eline geçmiştir. Bu satırların muharriri, Amerikan tersanelerinden birinde bir Havana sigarasına benziyen bu küçücük gemiyi görmüştür. Amerikan deniz subaylarının verdikleri malûmata göre, bu cep denizaltısında Pearl Harbour'un ters yapılmış

bir haritası bulunmuştur. Gemi bu yanlış harita yüzünden limandan dışarı çıkarken karaya oturmuş ve Amerikalıların eline düşmüştür. Bunlar iki torpitodan başka bir de infilâk şarjı taşıyorlardı. Bu infilâk şarjı düşman gemilerinin altında patlatılacak ve küçük denizaltı kendisi intihar etmek suretiyle hedefini havaya uçuracaktı. Yani bu tekneler, icabında intihar denizaltıları olacaklardı. Cep denizaltıları 12,50 metre uzunluğunda ve 1,50 metre genişliğinde idiler. Takriben 1,40 metre yüksekliğinde bir kuleleri vardı ve 10 tondular. Bir dizel, bir de elektrik motörleri kullanıyorlardı. Su üstünde 15 mil süratle 200 mil ve dalmışken 5 mil süratle 40 mil katedebiliyorlardı. 1944 - 1945 İngiliz harb gemileri yıllığı Japon cüce veya cep denizaltılarının iki tip olduğunu yazıyor. Bu tiplerden biri 87 tondur ve boyu 24 metredir. İkinci tipin tonajı verilmemişse de, boyunun 12,5 metre olduğunu, her iki tipin de elektrik motörleriyle mücehhez bulunduklarını, ikişer kovan taşıdıklarını, büyükçelerinin üç, küçüklerinin iki kişi tarafından idare edildiklerini bildiriyor.

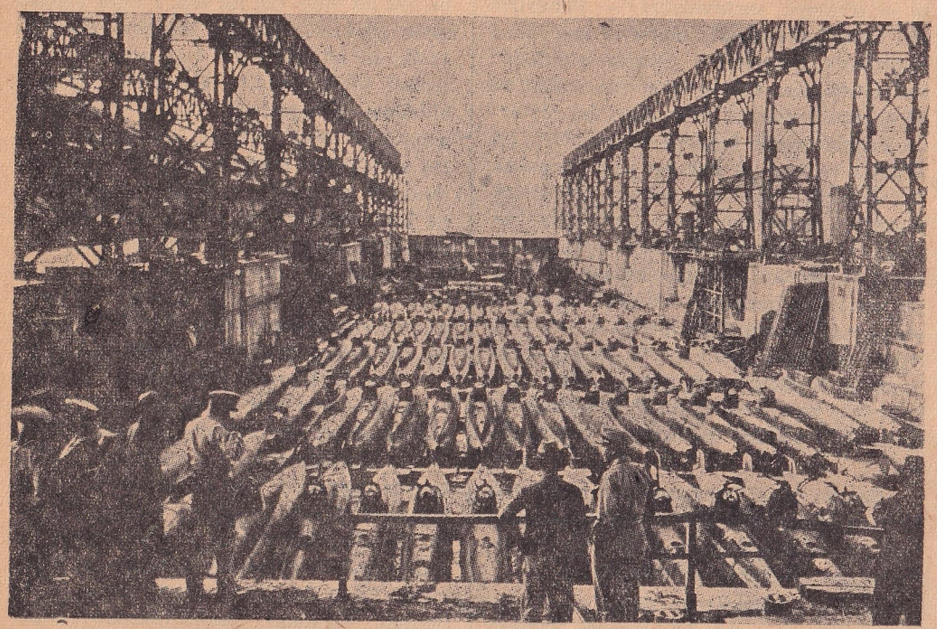

Japonyanın bir üssünde ele geçirilen cep denizaltıları

Bir kişilik denizaltılar ve nakliye denizaltıları: Japonlar iki, üç kişilik denizaltılardan başka bir kişilik denizaltılar, yani insan torpiller de yapmışlardır. Japonların Mato ve Kaiten tipleri dedikleri bu minimini tekneleri nakletmek için de su üstü nakliye gemileri kullandıkları gibi, denizaltı nakliyeleri de inşa etmişlerdir. 2.000 tondan büyük olan nakliye denizaltıları, Mato ve Kaiten'leri güvertelerinde naklediyorlardı. Netekim Pearl Harbour baskınında ve Avustralyanın Sidney ve Madagaskar'ın Diego - Suarez limanlarına karşı vazife alan iki kişilik tekneleri bunlar nakletmişlerdir. 29 temmuz 1945 te Amerikan kruvazörü İndianapolis'i torpilliyen I-58 tek kişilik «Kaiten - Fırtına» tipi iki küçük denizaltı taşıyordu. Kaitlen'lerde, Kamikoze denilen intihar uçakları gibi intihar denizaltıları idi. Japonlar yüzyirmi asker taşıyan denizaltı nakliye gemileri de yapmışlardı. Bunlar da 2.000 tonluktu. Japonlar malzeme taşımak için 300 tonluk hususi denizaltı şilepleri de inşa ederek bunlarla, mahsur adalardaki askerlerine malzeme ve yiyecek nakletmişlerdir.

Japonların denizaltı kayıpları: Japonların harb içinde kaybettikleri büyük ve orta denizaltıların sayısı 130 dur. Bu yekûnda iki kişilik cep denizaltıları ve insan torpil denilen bir kişilik denizaltılar dahil değildir. Japonya harbe girdiği gün, yani 7 aralık 1941 de Pearl Harbour baskınında iki kişilik fasulya denizaltılarından beş tanesini kaybetmiş tir. İlk batan büyük Japon denizaltısı Amerikanın Enterprise uçak gemisinin uçakları tarafından Hawaii adaları önünde 10 aralık 1941 de batırılan I-170 dir. Bu suretle harbin ilk üç haftasında Japonlar üç büyük denizaltı ile, beş cep denizaltısı kaybetmişlerdir. Bundan sonra, Japon donanması 1942 de on dokuz denizaltı, 1943 te yirmi iki denizaltı, 1944 te elli yedi deniz altı, 1945 in sekiz buçuk ayında da yirmi dokuz denizaltı kaybetmiştir ki hepsi yüz otuz tanedir. Bu yüz otuz Japon denizaltısının hemen hemen hepsini Amerikalılar batırmıştır. Bu kayıplar şu silâhlar ve vasıtalarla olmuştur: Yetmişi su üstü gemileriyle, dördü karada üslenmiş uçaklarla, sekizi gemi uçaklariyle, dördü gemiler ve karada üslenmiş uçakların müşterek hücumlariyle, beşi gemiler ve gemi uçaklarının müşterek hareketleriyle, yirmi beşi denizaltılarla, üçü sahil uçaklarının döktükleri mayınlarla, biri gemi mayınlariyle, beşi kaza ve çarpışma gibi sebeplerle, beş tanesi de meçhul sebeplerle.

Japon denizaltılarının faaliyeti: Japonların ölümden yılmazlığı, fedakârlığı ve kahramanlığı malûm olduğu için, harbden evvel Japon denizaltılarının çok büyük işler görecekleri tahmin ve ümid ediliyordu. Fakat kati bir inanç haline gelmiş olan bu düşünceler gerçekleşmemiş ve Japon denizaltıları kendilerine bağlanan ümitleri boşa çıkarmışlardır. Japon denizaltıları arasında, kruvazör tipi denilen ve Japon üslerinden kalkıp Amerikanın batı kıyılarına gidip gelebilecek kadar büyük gemiler olduğu halde, bunlardan birkaç tanesi Amerika sahillerine kadar gidebilmiş, fakat kayda değer bir iş göremeden dönmüşlerdir. Japonlar, denizaltılariyle, Almanlar gibi ticaret gemilerine karşı müessir bir şekilde korsan harbi yapamamışlar ve bu silâhı, daha ziyade Müttefik harb gemilerine karşı kullanmışlardır.

Japon denizaltılarının batırdıkları harb gemileri: Japon denizaltıları, harb içinde en çok Pasifikte ve kısmen de Hint Okyanusunda çalışmışlardır. Bu iki Okyanusta da, en çok Amerikan harb gemilerine ve bu arada İngiliz, Avustralya ve Holânda harb gemilerine karşı da bâzı hücumlarda bulunmuşlardır. Bütün bu Müttefik harb gemilerine karşı elde ettikleri başarılar pek azdır. Japon denizaltıları, hiçbir zırhlı batıramamışlardır. Amerikan uçak gemilerinden 19.800 tonluk Yorktown, Midway savaşında Japon uçakları tarafından yaralandıktan sonra, bir muhrip yedeğinde üssüne dönerken bir Japon denizaltısı tarafından batırılmıştır. Amerikanın 14.700 tonluk Wasp uçak gemisi ile 6.730 tonluk Liscome Bay refakat uçak gemisini de Japon denizaltıları batırmıştır. Japon denizaltılarının batırabildikleri Amerikan kruvazörleri de 9.950 tonluk Indianopolis ağır kruvazörü ile 6.000 tonluk Atlanta hafif kruvazörüdür. Japon denizaltıları pek az Amerikan muhribi batırabilmişlerdir. Bunlar sekiz, dokuz taneden ibarettir. Japonlar ayrıca yedi Amerikan refakat muhribi de batırmışlardır. Amerikalılar elli iki denizaltı kaybetmişler ve bunların kırk altı tanesini Japonlar batırmışlardır. Fakat Japon denizaltılarının ne kadar Amerikan denizaltısı batırdıklarına dair malûmat yoktur. Japon denizaltılarının batırdıkları diğer Amerikan gemileri bir mayın tarayıcıyla iki donanma petrol gemisi ve iki donanma malzeme nakliye gemisinden ibaret kalmıştır. Amerikan denizaltılarının batırdıkları yüz doksan dört harb gemisinin yanında, Japon denizaltılarının batırdıkları Amerikan harb gemileri pek azdır. 1942 de vuku bulan Cava ve Salomon adaları deniz muharebelerinde batmış olan Holânda ve Avustralya kruvazörleri, Japonlar tarafından torpillenerek batırılmışsa da bu dört Müttefik kruvazörünün dördü de Japon denizaltıları tarafından değil; Japon muhripleri tarafından batırılmıştır.

Japon denizaltılarının batırdıkları Müttefik ticaret gemilerine gelince, bu sahadaki Japon başarısı gayet mahdut kalmıştır. Çünkü Japon Amiralliği, denizaltılarını en çok askeri hedefler ve maksatlar için kullandığı gibi, Müttefik kafileleri de pek sıkı bir himaye altında bulunuyorlardı. Hulâsa Japonlar, Almanlar, hattâ İtalyanlar kadar tesirli bir denizaltı harbi yapamadıkları gibi, mevcutlarına nisbetle kayıpları da Alman ve İtalyan denizaltılarının uğradıkları kayıptan fazla olmuş: 150 kadar büyük Japon denizaltısından 130 u

ile meçhul sayıda küçük denizaltı imha edilmiş; geri kalanlar da, yüzlerce cep denizaltısı ve insan torpiliyle beraber, Amerikalılara teslim olmuştur. Böylece Japon denizaltıcılığı kendisinden beklenilen işi başaramamıştır.

Kısa bibliyografya: Harb gemileri yıllıkları. Hususî notlarım. La Revue Maritaime dergileri. Henri La Nasson'un «Force sur la Mer» adlı eseri, İngiliz Amiralliğinin «Harbde Alman, İtalyan ve Japon Denizaltılarının Kayıpları» adlı broşürü.

(Abidin Dav'er)

PEARL HARBOUR BASKININDA AJANLARIN ROLÜ — İkinci Dünya Savaşının en mühim hâdiselerinden biri de hiç şüphe yok ki Japonların Pearl Harbour'a karşı yapmış oldukları baskındır. (Bakınız: Pearl Harbour; Aylık Ansiklopedi, sayfa 29). Baskın, harb stratejisinde esaslardan biri sayılan bir unsurdur. Fakat Pearl Harbour baskını büsbütün başka bir mâna taşıyan bir baskındır. Bir kere yapılış şekli itibariyle farklıdır. İkincisi siyasi âlemde yarattığı tesir itibariyle başkadır. Pearl Harbour baskını, öyle zan olunduğu gibi, kısa bir zamanda her hangi bir hareket hazırlığı gibi hazırlanmış bir baskın değildir. Hazırlığı çok evvellere kadar uzanır, hattâ bu baskının köklerini 1935 senesinde aramak ve durumu bu andan itibaren takibetmek daha doğru olur.

Japonlar, denizde kendilerinden üstün olan bir kuvvetle, kati neticeli bir savaş kabul etmekten hoşlanmazlar. Onlar daima üstün vaziyette, emniyetle dövüşmeyi tercih ederler. Bunun için savaşlarda stratejilerini bu düsturlarına uydururlar. 1904 - 1905 Rus - Japon savaşını ele alacak olursak görürüz ki, burada da Japonlar Pearl Harbour baskını gibi bir Port Arthur baskını ile savaşa başlamışlardır. Yani, hedefleri, bir kere düşman deniz kuvvetlerini felce uğratmak ve ondan sonra istedikleri gibi denizlerde dolaşmaktır. İkinci Dünya Savaşına katılmıya karar veren Japon Kıraliyet Karargâhı eski stratejiyi ele alarak bu harbi de bir baskınla açmıya karar vermiş ve bu sinsi plânı için Amerikan Pasifik donanmasının ana üssü olan Pearl Harbour'u seçmişti.

Âmme efkârı savaş sürelerinde daima cereyan eden hareketlerin taktik sonuçları ile meşgul olur ve bu sonuçların tesiri altında kalarak taktik sahada zaferi sağlıyan tarafı ve zaferi kazanan silâhı dillere destan eder, göklere çıkarır. Fakat şunu unutmamalı ki, her türlü harekâtın bir de montaj devresi vardır. Yani, müteaddit çarkların birbiriyle uzlaştırılarak işler bir hale getirilmesini: ve bu makinenin âhenkli bir şekilde çalışmasını temin eden bir devre vardır. Bu devre en uzun süren devredir. Binlerce dimağ, işine göre aylarca, hattâ senelerce bu uğurda çalışır.

Bu ilk hazırlık devrelerinde en ağır işi gören ve harekâtın başarıya veya başarısızlığa uğraması üzerinde vardan fazla tesir icra eden unsur. o devletin hasım topraklarına sürmüş olduğu gizli ordunun eleridir; yani ajanlarıdır. Bunlardan gelen haberler özel surette yetiştirilmiş haber alma subaylarının süzgeçlerinden geçer, kıymetlendirilir ve böylece harekâtın montajı süresinde raslanan meçhuller ortadan kaldırılarak harekâtın başarıya ulaşması ihtimalleri kuvvetlendirilir.

İşte İkinci Dünya Savaşının en önemli hareketi dediğimiz bu Pearl Harbour baskını da bu şema üzerine hazırlanmıştır. Bu baskın öyle sanıldığı gibi, baskına karar veren Japon deniz kuvvetlerinin, filân falan günü baskını yapmak üzere bir limandan hareketle Pearl Harbour'a gitmesi ve orada Amerikan donanmasını gafil avlıyarak imha etmesi değildir. Bu imha, işin son safhasıdır ve en kolay tarafıdır.

Şimdi bu harekâtın nasıl monte edildiğini ve senelerce evvel böyle bir ihtimal için nasıl hazırlanıldığını daha yakından tetkik edelim: Sene 1939. Pearl Harbour'da iki şey dikkati çekiyor. 1) Japon konsoloshanesindeki personel kalabalıklığı ve daima değişen yeni simalar 2) Adada yeni acılmış olan emsalsiz derecede modern ve konforlu bir kadın güzellik enstitüsü. Evet bunların her ikisi de adada günün dedikodusunu teş-

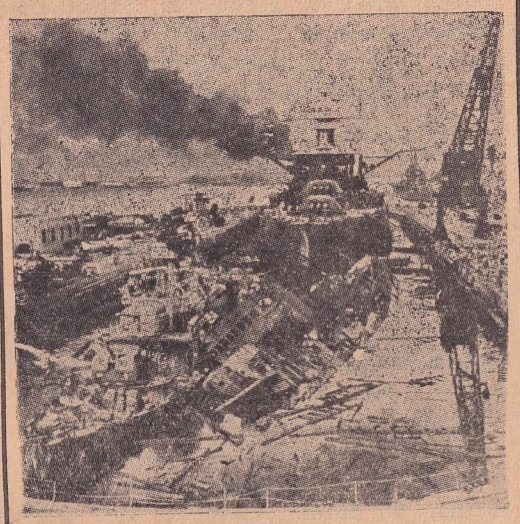

Pearl Harbour baskınından bir görünüş

kil ediyordu. Hawaii adaları Japonya için hiç te mühim bir ticaret merkezi olmadığı halde buradaki Japon konsolosluğunda New York'takinden çok daha fazla memur vardı. Üstelik memurlar çok genç ve konsoloslukların ziyade tetkikat işleriyle meşgul oluyorlar ve sık sık değiştiriliyorlardı.

Güzellik enstitüsüne gelince; dikkati çekecek kadar lüks ve konforlu bir yer idi. Hattâ denebilir ki, emsaline ancak New York veya Washington'da raslanabilirdi Adanın kibar tabakasını teşkil eden her rütbeden subay aileleriyle diplomatların ve yüksek tüccarların aileleri buraya karşı büyük bir ilgi gösteriyor ve âdeta birbirleriyle yarışırcasına bu enstitüye devam ediyorlardı. Tabii kadınların bu gibi yerlerde ne gibi mevzular etrafında konuşacakları malûmdur, bu her yerde aynıdır; onların konuşma mevzuları da genel olarak donanma dedikoduları, yeni tâyinler, hareketler, kimin kocası nereye gidiyor, hangi gemi daha iyi v.s.. v.s.... gibi çeşitli şeyler - ki bunların hepsi paha biçilmez haberlerdir ve ajanlar bunlara mal bulmuş Magribî gibi sarılırlar - teşkil etmekteydi. Bu söylentiler bir araya konularak kıymetlendirildiği zaman da bir donanma hakkında oldukça uzun bir hikâye ortaya çıkar. Bununla beraber henüz o anlarda bu enstitüde böyle bir vaka cereyan etmemişti. Fakat iyi bir istihbaratçının gözü, burada bir hayli şeyler döndüğünü derhal anlıyabilirdi.

Japonlar ırki güçlük dolayısiyle, beyazlar arasında kolaylıkla ve başarı ile espiyonaj ve ajanlık yapamazlar. Geniş elmacık kemikleri ve çekik gözleriyle derhal dikkati çekerler. Bu sebepten, Hawaii adasında Japon konsolosluğunun tam hızla çalışmasına rağmen fazla semere elde edilemiyordu. Muhakkak surette beyaz ajanlara ihtiyaç vardı. İşte bu durum Japon haber alma servisi ile Alman haber alma servisini birbirine yaklaştırdı ve bir anlaşmaya müncer oldu. Almanya Japonya hesabına bu adalarda istihbarat yapacak, Japonya ise bu iş için Alman ajanlarına para verecekti. Kısacası Japonya Almanyadan bu maksat için ajan kiralamıştı.

İşte 1935 senesinde Dr. Bernard Julius Otto Kuehn, Madam Kuehn - ki ismi Friedel'dir -, oğlu ve kızı mülteci olarak Hawaii adasına ayak bastıkları zaman Japon istihbarat servisi ile Alman istihbarat servisi arasında böyle bir anlaşma vardı. Tabii bu ajan elde ettiği bilgilerin bir suretini de Almanyaya göndermeyi ihmal etmiyordu. Kuehn ailesi son derece şen, rabıtalı ve antinazist idi. Dr. Kuehn naziliği sevmediği ve mukabil cephe aldığı için hayatını kurtarmak gayesiyle Almanyayı terketmişti; bunu ispat için elinde kuvvetli deliller de vardı. Tabiatı ve hürriyeti çok sevdiği bilhassa Hawaii adalarının tarihi ile ilgilenliği için buraya gelmeyi tercih etmişti. Aile efradının ellerindeki evrak tam ve dürüstü, üselik kimseye yük olmadan geçinebilecek kadar da paraları vardı. Adaya yerleştikten sonra çok zaman geçmeden Dr Kuehn Hawaii adalarının topografik ve hidrografik durumunu iyice öğrenmişti. Bütün ailece su sporlarını ve deniz kenarını çok seviyorlardı, ve zamanlarının çoğunu deniz kenarlarında ve plâjlarda geçiriyorlardı. Madam Friedel, çok enteresan bir kadındı. Elleri ve gözleri büsbütün başka bir iş ile meşgul bulunduğu anlarda bile, etrafta konuşulanları ve geçen vakaları büyük bir maharetle hatırlayabilirdi. Bilhassa askeri işler hakkında çok geniş bir bilgiye sahipti. Oğlu henüz altı yaşındaydı. Bununla beraber bu küçük yaştaki çocuktan bile, icabında faydalanılıyordu. Kızları Ruth ise, adaya gelişinden biraz sonra süratle ingilizce öğrenmiş ve bilhassa genç Amerikan deniz subayları arasında büyük bir şöhret yapmıştı. Son derece güzeldi, herkesi teshir edebilecek kadar iyi dans ediyor ve adadaki subay toplantılarından hiçbirini kaçırmıyordu. Civarda oturanların ifadelerine göre ailenin malî durumu da hiç fena değildi. Adaya gelişlerinin ilk üç senesi içinde bu aileye Holânda'dan 70.000 dolâr gönderilmişti. Dr. Kuehn'in ifadesine göre bu para, Almanyadan çıkmadan evvel Holânda bankalarına kendisi tarafından yatırılmıştı. Sonradan anlaşıldığına göre bu ailenin eline, gizli yollardan gelenler de dahil 100.000 dolâr para geçiyordu. İlk anlarda

bu ailenin adadaki faaliyeti, daha ziyade askerî dedikoduları rapor etmiye ve deniz erlerinden sızdırılan haberleri Tokyo'ya bildirmiye inhisar ediyordu. Sonra birden durum çehresini değiştirdi. Faaliyet daha ziyade subaylara tevcih olundu. Harb ihtimalleri arttıkça Tokyo, Hawaii'daki ajanlarını sıkıştırmaya başlamış ve onlardan Amerikan donanması hakkında daha etraflı ve daha geniş bilgiler göndermeleri istenmişti.

1939 başlarında Dr. Kuehn yorgunluğunu ileri sürerek çalışmak için asude bir yere ihtiyacı olduğunu bildirmiş ve ailesi ile birlikte Honolulu'dan Pearl Harbour'a taşınmıştı. Bundan sonra işler daha ziyade şekillenmiye ve daha süratle ilerlemiye başladı. Burada Ruth donanma camiası içinde âdeta bir maskot olmuştu; bütün subaylar onun peşindeydi. Evli subayların karıları da Ruth ile şaşılacak derecede iyi dosttular. Nihayet Ruth bütün kozlarını kullanmak suretiyle faaliyete geçmenin zamanı geldiğini kestirerek, bendin başında belirttiğimiz güzellik enstitüsünü açtı. Bu sayede işler zannedildiğinden daha kolay yürümiye başladı. Böyle bir tuzağa alışık olmıyan subay aileleri tam mânasiyle gafil avlanmışlardı. Her akşam elde edilen bilgiler, aile reisi Dr. Kuehn'in baskanlığı altında tasnif ediliyor, kıymetlendiriliyor ve kısa dalga ile veyahut Japon diplomatik kuriyeler ile Tokyo'ya gönderiliyordu.

Bir gün, Japon konsolosu Dr. Kuehn'i çağırtarak gördüğü işlerden çok memnun olduğunu, ancak son almış olduğu bir emir gereğince Tokyo'dan Amerikan Pasifik Donanması hakkında çok etraflı bilgi istendiğini, bu iş için anlaşma dışında olarak peşinen 40.000 dolâr vereceğini, başarı hâsıl olduktan sonra da daha fazla para verileceğini bildirmiş ve Dr. Kuehn ile mutabık kalınmıştı. Şimdi artık Dr. Kuehn cesareti bir kat daha arttırarak, altı yaşındaki oğluna harb gemilerini göstermek bahanesiyle çok zamanını rıhtım boylarında gemileri tetkik le geçiriyordu. Esasen şirin olan çocuk, erlerin sevgisini çekmekte gecikmemişti. Erler çocuğu alıyor, harb gemilerinin içini gezdiriyor ve ona çikolata ikram ediyorlardı. Erler bir aralık çocuğun babasını da gemilere davet etmişlerse de Dr. Kuehn son derece zeki davranarak bu davete teşekkür etmis, fakat şahsan mesleği icabı harb gemileriyle ilgilenmediğini söyliyerek nazikâne bir şekilde daveti reddetmiştir. Zira Dr. Kuehn çocuğu bahane ederek rıhtıma sokulmayı; buradan rıhtımda yatan gemilerin cinslerini, isimlerini rıhtımda yatış şekillerini. limana giriş ve çıkışlarını tesbit etmeyi tercih ediyordu. Birkaç gün sırt sırta bu geziler tekrarlandıktan sonra Japon konsolosu Okuda ile Dr. Kuehn tekrar buluşarak bilgileri kıymetlendirdiler ve Japon filosu ile icabında konuşabilmek üzere özel bir işaret sistemi kararlaştırdılar.

Dr. Kuehn'in evi Pearl Harbour'un hemen yakınında Kalama denilen bir yerde denize nâzır bir tepeciğin üzerinde idi. Karısı, bir gün, şehirdeki bir optik mağazasından 18. büyütme kuvvetinde bir dürbün satın alırken görülmüştü. Bir ailenin özel işleri için kullanacağı bir dürbünden çok daha kuvvetli olan bu dürbünün alınışı, esasen şüphelenmekte olan Amerikan gizli polisinin gözünden kaçmamıştı.

Şimdi artık Pearl Harbour hakkındaki en teferruatlı bilgiler Japon Deniz Kurmay Heyetinin eline ulaşmış bulunuyordu. Geriye bir tek nokta kalıyordu; o da karadaki ajanların baskın kuvvetleriyle konuşabilmesi ve harekât anında Japon gemilerine sahilden spotting (hedef tespiti işaretleri ve direktif verilebilmesiydi. Bu maksatla 2 aralık 1941 günü Konsolos Okuda ile birlikte bu işaretleşme işi, kararlaştırılan «kod» a göre, prova edildi ve iyi netice alındı; her şey hazırdı. 7 aralık 1941 sabahı ise altı senelik bu uzun çalışmanın sonucu olan meşhur Pearl Harbour baskını başladı. Limanın içi bir volkan manzarası arzediyordu. Neye uğradığını şaşıran Amerikan gemileri durmadan isabet alıyor; kimi yanıyor, kimi batıyor, kimi de palamarlarını çözerek limandan çıkmıya uğraşıyordu. Bütün bu esnada Dr. Kuehn küçük tepecik üzerindeki evinin penceresinin arkasında ve pırıldağının başında Japon gemilerine gerekli bilgileri vermekle meşguldü; fakat artık talihi tersine dönmiye başlamıştı Uzun zamandır kendisini göz altında bulunduran emniyet memurları bir anda bu evi basmışlar ve doktoru pırıldak, karısını da dürbün başında suçüstü yakalamışlardı.

İşte Pearl Harbour'a takaddüm eden anlarda Japon ajanları bu şekilde bir faaliyet gösterirken, Japon Genel Kurmayı da her türlü kararını vermiş bir şekilde bu baskın hareketinin teferruatiyle meşgul bulunuyor, hattâ baskını yapacak deniz kuvvetlerini dahi ıssız bir adâda bir araya topluyordu. Japonya dışındaki Japon elçilik ve konsolosluk memurlarına telkikte bulunmaları ve ilk verilecek parola ile beraber ellerindeki gizli evrakı yakarak harekete hazır olmaları için, günlük hava raporları arasında, talimat veriliyordu. Hattâ bu talimattan bir tanesi Amerikan gizli polisi tarafından ele geçirilmiş ve deşifre dahi edilmişti. Fakat her ne sebeptense bu haber, gerekli askerî makamlara ulaştırılmamıştır. Bu hususun incelenmesi mevzuumuz dışında bulunduğu için üzerinde fazla durmıyacağım.

Pearl Harbour baskını, tarihin kaydettiği en büyük stratejik baskındır ve hesaplanan hedefe varmıştır. Japonya, kazanmak istediği zamanı kazanmıştır. Fakat bundan faydalanamamış ve Amerika endüstrisini iyi kıymetlendirememiş ve hesaplıyamamıştır. Amiral Yamamoto bu baskınla üç ay kazanmak istediğini ileri sürmüştür. Hakikatte de Japonlar bu zamanı kazanmışlardır. Fakat fiiliyatta Japonya için de bu müddet kâfi gelmemiştir. Bu müddet zarfında Midway'e kadar uzanan Japon taarruz kolu burada gaye noktasına varmış ve müteakiben geri çekilmiye başlamıştır. Japonya harbe Pearl Harbour'a taarruz ederek, girmiştir. Japon mağlûbiyeti ise Midway'e taarruz ettiği zaman başlamıştır.

(Kurmay F. Selim Albatros)

RUHİ BAĞDADİ — Ölümü 1014 (1605-1606) Onaltıncı Yüzyılın ikinci yarısında yaşamış büyük Türk şairi.

Hemen bütün Divan şairleri gibi Ruhi'nin hayatı da, eserleri incelenerek tesbit edilmemiş ve bu yüzden tezkirelerin verdiği sathi bilgiye klişeleşmiş birkaç cümle eklenerek geçilmiş, edebiyatımızda eşi pek az bulunan bu serkeş ve müstağni şaire lâyık olduğu değer verilmemiştir. Pek iyi tanıştığı arkadaşı tezkire sahibi Ahdî, tezkiresinde Ruhi'nin Bağdad Beylerbeyisi Ayas Paşa adamlarından Anadolulu birinin oğlu olup Bağdadda gönüllü bölüğüne geçerek evlenen birinin oğlu olduğunu ve bu bakımdan "Bağdadî" diye anıldığını, adının Osman olduğunu, büyük bir şöhret kazanan bu şairin bilgili bir zat bulunduğunu kaydetmektedir. Başka tezkirelerde bu bilgiye eklenecek bir şey yoktur. Yalnız Esrar Dede, onun Mevlevi olduğunu, tabiatinin seyir ve seyahate mail bulunduğunu, bir müddet İstanbulda Kulekapısı (Galata) Mevlevihanesinde, bir müddet Konyada Mevlâna dergâhında oturduğunu, sonra Hicaza gidip oradan Şam'a döndüğünü ve Şamda öldüğünü kaydeder ve her gittiği yerde birini sevdiğini, kalenderce şiirleri bulunduğunu söyleyip: "Bulmağa reh-güzer-i memlekt-i ma'nâyı, = Pis-rev êdinelim Hazret-i Mevlânâ'yı" matlâlı bir gazeli, ona isnadederek alır. Fakat bu gazel, Ruhi'nin değil, Cevrî'nindir ve Cevri divanlarının hepsinde Cevrî namına mukayyettir (meselâ bakınız: Üniversite Kütüphanesi, Türkçe yazmalar, 1275, varak 84. a). Ruhi divanında Mevlâna'ya ait yalnız bir tek şu beyit vardır: "Saldı bir zemzeme âfâka ney-i bezm-i ezel, = Kıldı ol zemzemeyi Hazret-i Mevlânâ fehm". (Divan: S, 310). Bu bir tek beyitle onun Mevlevi olduğuna hükmetmiye imkân yoktur. Tarikata mensup şairler, bilhassa Mevleviler, pirlerine ve Mevlânaya birçok kasideler, naatlar yazmakla kalmamışlar, gazellerinde de Mevlâna hakkında saygılarını göstermişlerdir. Halbuki Ruhi'de Mevlânâ hakkında bu tek beyitten başka bir beyit bulunmadığı gibi bu beyit te esasen bir münasebetle söylenmiş beyitten başka bir şey değildir. Ruhi, belki Esrar'ın söylediği gibi bir mevlevihanede misafir olmuş, Konyada bulunmuş ve herhangi bir münasebetle bir gazelinde bu tek beyti söylemiştir. Fakat o, Mevlevi değil, Hurufi'dir. Hurufilik, Bektasilikle Mevleviliğe ve Bayramî - Hamzaviliğe adamakıllı girmiş ve bu tarikatların aslî unsurlarından olmuştur. Fakat Hurufiliğe inanan Mevlevilerde de Mevlânâ aşkı, ilk plândadır. Halbuki Nesimi, Refii, Muhiti gibi doğrudan doğruya Hurufi olanlar, bir Bektaşi, yahut Mevlevi Hurufisi gibi Hacı Bektaşı, yahut Mevlânayı değil, Hurufiliği kuran ve 796 Hicride (1393 - 1394) Esterabatta Timur'un oğlu Miransah emriyle öldürülen Fazlullah-ı Hurûfî'yi takdis etmişler, bu mezhebin esas prensiplerine uyup onu tanrılaştırmışlardır ki Ruhi de aşağı yukarı bunlar arasındadır. Divanında:

"Dilersen yâr-ı bâkıy feyz-i Fazl-ı Hakk'a mazhar düş, = Çıkar dünyayı dilden kim fenâdır Rûhiyâ dünya" (S. 93); "Olmayınca Fazl-ı Hak keşfolmaz esrâr-ı hatın, = Okumaz bi ilm olan âyât-ı Kur'ânı dürüst" (S :109); "Rütbemiz ehl-i

Fazl'a ey Rûhî, = Bildirir şi'r-i pür selâsetimiz" (S: 221); "Hâil olmaz feyz-i Hakk'a ef'âl-i ibâd, = Gaafil olma zâhidâ rindân-ı dürd - âşâmdan" (S: 318) beyitlerinden başka «Peygamber'in, Miraç gecesi Tanrı'yı kıvırcık saçlı, bıyıksız, sakalsız bir genç suretinde gördüğünü, bundan maksadın, insanın yüzündeki bir saç, iki kaş ve dört kirpikten ibaret yedi hat olduğunu, bastedilince, yani harfleri Arap alfabesine göre okunduğu gibi yazılınca "aşk" kelimesinin dokuz harf, on iki nokta olacağını, saç ortadan ikiye ayrılınca doğru yol olan hatt-ı istivâ'nın zuhur edeceğini, buna yol bulanların Ümmet-i vasat olacağını, sevgilinin yanağiyle hattını, hakikatine erişmeden öğenin, Mushafı yanlış okuyan cahile benzediğini» bildiren ve bu suretle Hurufî inanışlarını hulâsa eden bir gazeli (S: 263, ilk gazel), ayrıca "Kasîde-i hakıykat - engîz" başlığını taşıyan ve "Fazl-ı Hakka yüz tutup oldum cehâletten emîn, =Dâimâ vird-i zebânımdır Hüvel Fazl-ül mübîn" beytiyle başlıyan ve gene Hurufî inanışlarını hulâsa eden ve derin bir iman ve sevgiyle Fazlullah-ı Hurufî'ye bağlılığını gösteren yirmi bir beyitlik bir kasidesi de vardır (S : 50 - 51).

Bu suretle Ruhi'nin tam inanmaış bir Hurufî olduğunu belirttikten sonra şunu da kaydedelim ki onu Nesimî, Refiî, yahut Muhitî veya Arşî gibi bir Hurufî şairi sayamayız. Zaten o "Vahdet-i vücûd" a inanmış olmakla beraber hiçbir vakit kendisini tasavvufa vermiş, inanışında fâni olmuş, her sözü inancının aksi kesilmiş bir sofi değildir. Ruhi'de tasavvuf çok geri plândadır ve o, pek az didaktik mahiyette tasavvufî şiir yazmış, ekseriyetle de kendisini teselli etmek, mecazî aşkını mâzur göstermek, yahut ta zâhitlere çatmak için tasavvufa başvurmuştur. Ancak şunu da söyliyelim ki, Ruhi'de tasavvuf, Bâkî, yahut Nef'î'de olduğu kadar silik değildir. Fakat ona sofi şair, yahut Hurufî şairi vasfını veremeyiz.

Ruhi'nin şeyhi kimdir? Bilemiyoruz. "Şükr kim bir sâdık-ul ıkrârdır üstâdımız, = Feyz-bahş-ı mûcib-î âsârdır üstâdımız" beytiyle başlıyan ve "Biz Harîrî-zâde Mollâ Ahmed'in şâgirdiyüz, =Rûhiyâ gör kim ne zî - mıkdârdır üstâdımız" beytiyle biten beş beyitlik gazelinde övdüğü (S: 232) ve gene iki mektubunda şairler arasında hürmetle andığı (S: 55, 58) Harirî-zade Molla Ahmet, apaçık anlaşılıyor ki hocasıdır. Ahdî, bu zatın, Afdal-i İsfahani'den ders gördüğünü, mantık, kelâm, heyet, hendese, muamma ve aruz bilgilerinde eşsiz bulunduğunu, üç dilde şiir söylediğini kaydediyor. Ruhi, bu zattan okumuş, istifade etmiştir. Bilhassa bu gazeldeki "Hakkı biz setreyleyüp üstâda münkir gelmezüz, = Zerreyüz biz, şems-i pür-envârdır üstadımız" beyti, bu hakikati gün gibi aydınlatmadadır. Divanında "Kaplamıştır tenini penbe-i dâğı Dede'min, = Pîrehenden yanadır hayli ferâğı Dede'min" beytiyle başlıyan esrara düşkün bir dedeyi, biraz da lâtife yollu metheden beş beyitlik bir gazeli var (S: 285 - 286). Bu gazelin son beyti şudur: "Yâdgârıdır onun dâğ-ı dil-î sûzânım, = Göreyin sönmesün ey Rûhi çerâğı Dede'min". Yanan gönlündeki dağı, kendisine yadigâr eden bu dede, acaba Ruhi'nin şeyhi midir? Bağdada gönderdiği bir mektupta Kerbelâda oturan ve "Devrânın tek ârifi" diye övülen bir Kelâmî Dede var ki (S: 58) diğer bir mektubunda, ilk beyitte "Ey sabâ müjde verüp söyle Kelâmî Dede'ye=Bendesî olduğun ol âfet-i devran iyüdür" diye haber yollamadadır. Ahdî'den, bu zatın Kerbelâlı olup İmam Hüseyin türbesi haremindeki Rum abdalları tekkesinde şeyh olan Hüseyin Dede mensubu bulunduğunu, İranda bir hayli yerler gezdiğini ve iyi bir şair olduğunu öğreniyoruz. Ruhi, bundan başka bir de Mehmet Dede'den bahsetmededir (S: 61). Fakat biz, Kelâmî Dede'ye karşı gösterdiği hürmete ve bu zatın Rum abdallarından bulunmasına nazaran Ruhi'nin, Kelâmî Dede'nin dervişi olmasını hakikate yakın bir ihtimal olarak serdediyoruz.

Divanında Hz. Ali'ye karşı 10 ve 31 beyitlik iki naatı (S: 6-7, 7-8), bir gazeli (S: 343), İmam Hüseyin'e birkaç mersiyesi olmakla On iki İmamı metheden bir muhammesi bulunmakla (yazma divanlar) ve gazellerinde yer yer Ali'ye candan sevgisini. Muhammed evlâdının ve Ehli Beytin kulu olduğunu söylemekle beraber Çâr-yâr'ı da övmekte (S: 4-6), hattâ Fazlullah'a yazdığı kasidede (Kaside-i hakıykat - engîz) İmamı Âzam'ın mezhebiyle övünmede (S: 51), Nehâvend'in alınışı münasebetiyle Sinan Paşaya yazdığı kasidede İranlıları "Surhser = Kızılbaş" diye anmadadır. (S: 20-25 bilhassa S: 25, beyit 10). Görülüyor ki Ruhi, Hurufî tarikatından, vahdet-i vücuda inanmış, Ehli Beyt'i seven bir zattır, fakat Osmanoğulları'nın mezhebinden ayrılmamış Şiiliği benimsememiştir. Zaten Hurufilik Sünnî ve Şiî mezheplerine sâlik olanları aynı tarzda kabul etmiş, Şiîlerde Şiî, Sünnîler arasında Sünnî bir mahiyet kesbetmiş bir tarikattir. Hattâ daha doğrucası, Fazlullâh'ın Mehdî ve Tanrı zuhuru olduğunu kabul eden ve vahdet-i vücuda Hükemâ mesleğiyle kaynaşan Hurufîliği Sünniler, buldukları yerde tenkil ettikleri gibi Şiîler de. bu mezhebin Sünnîlerden ziyade aleyhinde bulunmuşlar ve bu mezhep sâliklerini Müslüman saymamışlardı. Hâsılı Ruhi'de Ehli Beyt muhabbeti, Sünnîlik ve Osmanlılık çerçevesini aşmamış bir sevgidir.

Ruhi'nin serseri bir hayat geçirdiği söylenir. Fakat bu hüküm de galiba Esrar'dan itibaren ve gene eseri incelenmeden, hattâ okunmadan verilen ve tekrarlanıp durulan yanlış bir hükümdür. Şair, "Devreylemedik yer komadık bir nice yıldır, — Uyduk dil-i dîvâneye, dil uydu hevâya" derken gezginciliğini şairane bir sebebe bağlar. Fakat derhal buna inanmak, saflıktır doğrusu. O, Kalenderî dervişleri gibi diyar diyar sebepsiz, yahut ta tarikatını yaymak için gezmiş değildir.

Bağdat valisi Ali Paşa'yı bir kasideyle öven, gene Üçüncü Murat zamanında Bağdat valisi olan Sinan Paşa'ya kasideler yazan, onun Nehâvend fethini bir tarihle kutlayan, oğlunun düğününe tarih düşüren ve kaside düzen, 941 de (1534 - 1535) Bağdat valisi Süleyman Paşa'ya 7.500 insan başından bir ehram kurduran Meşale Savaşı kahramanı Osman Paşa ile gene Bağdadda vali olan Hasan Paşa'ya ve diger devlet ricaline kasîdeler sunan Ruhi, bu paşaların maiyetinde bulunmuş, savaşlara girmiş bir sipahidir. Şu gazel, Ruhi'nin hal tercümesini yazan, edebiyat tarihi karalıyan, hele hamasi şiir arıyanların gözlerinden nasılsa kaçmıştır: "Düşmene bâş eğdirir şemşîr-i hûn - efşânımız, = Himmet eylerse eğer serdâr-ı âlî - şânımız. — Tîrimizden baş halâs etmez adû-yı hîle - sâz, = Bir keman - dârız ki zehr-âlûdedir peygânımız. — Rezm-gehte görünür a'dâ-yı rûbâha peleng, = Câ - be câ dâğ-ı siyehlerle ten-î uryânımız. — Olmazız cengetmeden hâlî Sipâhi kısmıyuz, = Yoğruluptur kaan ilê rûz-ı ezelden nânımız. — Biz o pîr-i ceng-ü rezmiz kim hizebr, âhû-misâl = Göbeğin sâlar kaçan gûş eylese efgaanımız — Tek heman serdârımız devletle olsun müstedâm, = Kaailiz biz vêrelim yôlunda bâş-u cânımız. — Ol Süleymân-ı zamânın sâyesinde Rûhiyâ, = Hoş geçer dâim safâ vu zevk ilê devrânımız" (S:222-223). Bu gazelden apaçık anlaşılıyor ki, Ruhi de babası gibi bir askerdir ve sipahi tayfasına mensuptur. Nehâvendi alan Süleyman Paşanın maiyetinde bulunmuştur, savaşlara iştirak etmiştir. Hattâ Divana geçmiş, yahut Zaimlik pâyesine yükselmiş olmalı ki, gene kendisi, bir aralık dirlik verilmediğinden sızlanmada (S: 296, beyit 17), sonra da Şirvan eyaleti içinde Çalı kazasının dirlik olarak verildiğini, hattâ bu dirliği beğenmediğini söylemededir:

"Aceb olmaz bize lûtfetti isê ey Rûhî, = Çalı'yı Hazret-i Pâşâ-yı saadet-mazhar. — Gaalibâ bülbül-i gûyâlarını mihnetten = Beste-leb görmek ilê çâlıkuşu sanmışlar." (S: 363); "Ne kadar vâr ise Şirvan da kaza bahşetmiş, = Lûtfedip herkese Pâşâ-yı saâdet - güster. — Dün kulâğûma çalındı bize olmuş Çâlı, = Korkarım çâlı çalı ezgiye döndürmeseler" (S:363). Dirliğe sahibolan Ruhi'nin, arada bir ihsanlar aldığını da gene bir kıtasından öğreniyoruz (S: 363). Bu bakımlardan Ruhi'nin Şam'a gitmesi de kendi dediği gibi "dili divane" sine uymasından değil, vazifesi yüzündendir. Belki de kasideleriyle övdüğü Osman Paşa, Şam valisi olunca Ruhi'yi de oraya almıştır. Ruhi'nin Necef'te, Kerbelâ'da, Erzurum'da ve Şam'da bulunduğunu, hattâ Şam'da 1011 recebinden (1602) 1013 yılına (1604) kadar kadı olan Azmizade Hâletî ile pek iyi görüştüğünü gene divanından anlıyoruz.

Ruhi, Bağdadda ve Şam valiliklerinde bulunan paşalara, Üçüncü Mehmet'in cülûsuna (1003/1595), vezir İbrahim Paşa'ya, matbah kâtibine, Dergâh-ı âli çavuşlarından Harimî'ye, vezir Sinan Paşa kethudası Hasan Kethuda'ya kasideler yazmış, Sinan Paşa'nın oğlunun düğününü kutlamış, Bağdat eşrafına ölüm tarihleri düşürmüş, zamanındaki büyükleri hiç ihmal etmemiş, bilhassa Sinan Paşa ile oğulları, müftü, defterdar, Memun Bey, divan kâtibi, Mehmet Bey, Ehlî Bey, Mehmet Çavuş, Şemsettin Bey, Kadı Muslu Çelebi, Hasan Han, bakı çavuşu Seydî Bey, muhzır, çaşnigir başı, Ali Fakı, Hadım Acem Ağa, helvacıbaşı gibi saray ve divan mensupla-

riyle üstadı Haririzade Ahmet Molla, Fürsi kadîm dilini iyi bilen Abdürrahim gibi âlimler, Kelâmî Dede, Cömert Şeyh ve Mehmet Dede gibi şeyhler ve tezkire sahibi Ahdî, Vukuî, Ahdî ile dost olan ve Bağdadda mücerret bir hayat geçiren Dizfollu Tarzî, Fuzulî'nin oğlu Fazlî, İlmî, Eninî, Kâmi, Şirvanlı Seyyid Kadri, Ahdî'nin amcası oğlu Rindî, Rindî'nin oğlu Zühtü, divanî yazıda eşi bulunmıyan sipahi Karamanlı İzarî, Ali Paşa'nın divan kâtibi olan ve Yunuszade Muslısı diye tanınan Edirneli Keşfî, Tab'î, Daî, Hâkî, Mehdî, Eminî, Cevherî, aslen İranlı olan Nusretî, sanat erbabından Ateşî, Nakdî, Hamidî, Ahdî'nin akrabasından ve esnaftan Hurremî, Nidayî, Şeyhî, Lâmiî'nin oğlu Lem'î gibi şairlerle düşüp kalkmış, aşağı yukarı hemen hepsiyle dost olmuş, iyi bir vakit geçirmiştir. Bağdada yazdığı manzum bir mektupla (S:53 - 55) Bağdaddan Basraya yazdığı bir mektupta (S: 55-57), gene Şamda Bağdat ve Bağdaddan ihtimal Basraya göndердiği diğer iki mektupta (S: 57-63) bu saydığımız adları birer birer ve hususiyetleriyle anar. Ahdîye de "Şuara eskisi" der (S: 55, beyit 3), hangi meclise gitse tezkiresiyle gittiğini söyler (S: 62, beyit 13-14) Vukuî'yi pek metheder (S: 55, beyit 9), Fuzulî'nin oğlu Fazlî'ye "Fazlî-i nâdan" adını verir ve kehle kırmakta olduğundan bahseder (S: 55, beyit 12), bir mektubunda da daima tarih söylediğini anlatarak bu zatı "Müverrih-i devran" diye anar (S: 58, beyit 10). Tarzî'nin kel (S: 58, beyit 13), Hurremî'nin orta eğlencesi (S:59, beyit 5), Nakdî'nin Ehli Beyte medhiye yazar bir şair (S: 58, beyit 21), İzarî'nin de mülhit ve dehrî (S: 57, beyit 6-12) olduğunu gene bu mektuplardan öğreniyoruz. Ruhi, biraz da lâtife yollu yazdığı bu mektuplarda adlarını andıklarının karakterlerini ve mesreplerini de divan tekniğinin müsaadesi nisbetinde vermiye muvaffak olmuştur. Mektuplarda paşalar, beyler, âlim ve şairlerden başka Ferrar Musa, Kuyumcu Abdülali, Şemsettin Rahşan, kahvehane sahibi Necef Şah, Kassam Efendi güzelleri pek seven Molla Hasan, zevkü safaya düşkün Kasım Ali, işret düşkünü Ali Han, Usta Ahmet gibi sanat sahipleriyle esnafın da adları geçiyor ki, bunlar da herhalde Bağdadın tanınmış simalarıdır. Aynı zamanda mektuplarda şatranç oyuniyle kahvehane safalarından, Dicle kıyısına güzelleri seyre gidişten, Şeyhbağı denen mesireden de bahsedilerek mahallî hususiyetler aksettirilmiştir. Ayrıca bir gazelinde de zamanının kahvehanelerini ve kahve sohbetlerini tesbit etmektedir (S: 193). Adlarını andığı şair ve âlimlerin çoğunun hal tercümelerini, tabiî çok kısa ve üstünkörü olarak, Ahdî tezkiresinde buluyoruz.

Ruhi, asker oğlu asker ve sipahi olmakla, dirliğe sahip bulunmakla, büyüklerin, âlimlerle şairlerin meclislerinde vakit geçirmekle beraber tatmin edilmez bir ruha sahiptir. Şüphe yok ki, bunda kendisinin bilgi sahibi bir şair oluşu, buna karşılık bilgisizlerin türlü sekillerde yükselerek makam ve mansıb sahibi oluşlarını görmesi, büyük bir rol oynamıştır. Esasen tenkitçi bir ruha sahibolan Ruhi, bu görgü sonucunda cemiyetin bütün pürüzlerini görmiye başlamıştır. İşte bu ruhî halet, şairde mağrur bir serkeşlik, yüksek bir istiğna ve zehirli bir tenkitçilik yaratmıştır. "Zenginlerin Kaarun bile olsalar kaani olmadıklarını, kadıların rüşvet yolunu tuttuklarını nazım ehlinin binde birinin bile şiirinde hâlet bulunmadığını, zaten şairlerin kadrini bilen cömertlerin de gittikce eksilmede bulunduğunu" söylemede (S: 51-52), "Edânî kısmına baş eğmeziz yüz sergülend olsa = Kemâl ehli olan yârân ammâ hâk-i pâyız biz." (S: 219); "Vermeziz dünyâ vu mâ-fihâya uzlet gûşesin, = Biz bu dehrin nê vezîrinde, ne pâşâsındayuz." (S: 232); "Fahretmeziz zamânede bi mâl-u câh ile, = Ârifleriz, kemâl iledir iftihârımız" (S: 225) diye istiğnaya sığınmada, hudutsuz gururunu tevazula örtmiye çalışmada, hattâ "Âşinâya âşinâ, bîgâneye bîgâneyiz" (S: 230) derken bazan da "Dâmen-i hâkî mülevves kıldı nâ-pâkân-ı asr, = Şüst-ü sûya ihtiyâcı var, kanı tûfân-ı Nûh?" (S: 118) diye yer yüzünü yıkayacak bir Nuh tufanı istemededir. Gene bu ruhî hâlet, şairi "Şâh-ı ezel geh bizi uryân eder, = Gâh serâser giyürür, geh abâ. = Gâh oluruz serhoş-u geh hûşyâr, = Geh çekeriz gam, süreriz geh safâ" (S: 97) diyecek kadar rind ve "Müdâm içüp yürürüz Hak alîm-ü dânâdır, = Ne fâsıkız, ne harisüz, zahid-i sâlûs" beytiyle bildirdiği gibi içki düşkünü yapmıştır. Bunu birçok şiirlerinden öğrenmekteyiz. Üçüncü Mehmet'e yazdığı bir kasidede "Burc-i evliyada (Bağdadda) zamanının yoksullukla geçtiğini" söyliyen (S: 26, beyit 18-20) ve ihtimal nazarı dikkati çekmek için Üçüncü Mehmet'in babası Üçüncü Murat'ın bir kasidesini tahmis eden (S: 355-356) Ruhi'nin tenkitkâr ruhu, bilhassa Terkibi Bendinde görülür. Yazıldığı günden itibaren Şeyh Galip (1798), Sami (1733), Ziya Paşa (188) ve Muallim Naci (1893) gibi en tanınmış şairler tarafından nazireler söylendiği halde eşsiz kalan ve Türk divan edebiyatının en tanınmış ve haklı bir değer almış eserlerinden biri bulunan bu eser, bent beyitleriyle sekizer beyitlik on yedi bentten meydana gelmiştir. Rinçte bir eda ve hudutsuz bir istiğna ile başlıyan eser, ikinci bentte sakiye hitap ile mevzua girer. Üçüncü bentte dünyanın bir halde gitmediği anlatılır. Dördüncü bentte zahide çatılır. Beşinci bentte Ali övülür, Altıncı bentte şair, şöyle bir levha resmeder: "Seher vakti ibadet için mescide gittim. baktım ki bir nice sapık halka olup oturmuşlar, kimisi kırk elli diye tespih çekmede. Ne sayarsınız, ne alır, ne satarsınız? Dilinizde ne Allah var, ne Peygamber dedim. İçlerinden biri, şehrimizin hâkimi halka ihsan etmek için mescide gelir, fukaraya ya kırk verir, ya elli. Sabret, o gök yüzü gibi yüce rütbeli bey, şimdi gelir dedi. Bu sözü duyunca mescide niçin geldiklerini anladım. Onlardan yüzümü çevirdim de dedim ki: Ey kavim, bilin ki kim sizden ırak olduysa Tanrıya yakındır. Çünkü tuttuğunuz yol, sapıklık yolu. Hakikat şu: İşiniz gösteriştен ibaret. Taklittesiniz, bütün ibadetleriniz boş!" Yedinci bentte alçaklardan murat umana zehirli bir dille çatar ve bu bent, şu beyitle biter:

"Et lokması lâzım mı, doyurmaz mı seni nan? = Zehrolsun o lokma k'ola pesmande-i dûnâr!" Bundan sonraki bentlerde zenginlere, zamaneye uyanlara, sofulara sataşır, "Varlık ehlinin son konacağı yer, yokluk sahrası olduktan sonra o kafileye de yuf, o kafileyi çekip götüren kervanbaşına da yuf" demekten çekinmez. Ârifin yokluk, yoksulluk içinde ömür sürdüğü, cahilin yüceldiği bir devirde ikbale de, idbara da yuf der. Feleğin yomlu yıldızlarına da, yomsuz yıldızlarına da lânet eder, yıldızın yerinde durup dönene de, dönerken yorulup gidenine de yuf çeker! Halkın bir kısmının dünya dileğiyle yorulmada, bir kısmının rahatça oturup zevkle dünyayı yemede olduğunu söyleyip kimseden kimseye fayda olmadığını, zamane zenginlerinin sofrasına aç gidenin değnek yiyeceğini anlatır, "Ağyar, vefâdan dem urur, yâr cefâdan, = Âdemde vefâ olmıya vu ôla köpekte! — Evc-i feleğe bastı kadem câh ile câhil, = Erbâb-ı kemâlin yeri yok zîr-i felekte. — Yâ Rab bize bir er bulunup himmet eder mi, = Yoksâ günümüz böyle cefâ île gider mi?" der. Hattâ bu soruya da kanmaz, hilkat sırlarını eşeler, ey insaf sahibi der, hani insaf, hani mürüvvet? Onların kısmetleri cefadır dersen soruyorum sana: Neden cefa kısmet oluyor da zevk, safa kısmet olmuyor? Bugün zevk etmiyen yarın eder dersen kulların iki günceğiz zevk etse çok mu? Hacetlerimizi vermiye kaadirken bizi yarına salmıya ne hacet? Derdimi kime açsam hikmeti var, der. Ah bu hikmet öldürdü bizi, bilinmez mi ki? Halk, çaresizlikten bu mihnetleri çekmede. Yoksa insan, kara taş olsa buna takat getiremez. Halkın şu felek dedikleri meşakkat dolabı beyhude yere başımızın üstünde ne diye dönüp durmada? Beyhude yere döndüğü yeter artık. Aksine döneceğine yıkılsa yeğdi. Şair bundan sonraki bentlerde gene rintçe bir istiğnaya bürünür, son bentte nereye vardıysa, orada bir güzele vurulduğunu, nice yıldır havaya uyan deli gönlüne uyup gezdiğini, her gezdiği yerde bir güzele vurulduğunu söyleyip seher yeliyle Bağdada şu haberi yollar: "Hâlâ ki biz üftâde-i hûbân-ı Dımışk'ız, = Ser - halka-i rindân-ı melâmet-keş-i ıskız.» Ruhi, Terkibi Bendinde beşer cemiyetini ve insan zaafını mevzu olarak seçmiştir. Bu bakımdan bu eser, insanî görüş ilerledikçe yenilenmiş, ölmez bir hale gelmiştir. Nazireler arasında en ziyade muvaffak olanı Ziya Paşa'nınkidir. Fakat paşa, devrindeki Osmanlı cemiyetini mevzu olarak seçtiği için bize daha yakın bir eser yaratmakla beraber doğrusunu söylemek lâzımsa ancak devrini anlatabilmiş ve Ruhi'yi hiç geçememiştir.

Ruhi de zamanının iptilâsından kendisini alamamış, Aranzade (S: 117, gazel 3), Hüseyin (S: 122, gazel 3, S: 323, gazel 3), Ahmet (S: 124, beyit 4), Osman (S: 127, gazel 2), Kadri (S: 269, gazel 2, son beyit) adlı genclere tutulmuş, fakat Terkibi Bendinde "Ter-dâmen olanlar bizi âlûde sanur livk = Biz mâil-i bûs-ı leb-i câm-u kef-i destiz" dediği gibi bir gazelin-

de de "Bizi âlûde sanur ehl-i garaz bilmez kim = Yâr ilè sohbetimiz sohbet-i rûhânîdir" (S: 130, beyit 2) beytiyle kendisine isnadedilen şaibelerden uzak olduğunu bildirmiştir. Bununla beraber meselâ "Aceb mi zerrece ger Şarka olmasâ meylim, = Diyâr-ı Rûm'da bir âftâba düştü gönül" (S: 295, beyit 17) beytiyle Terkibi Bendinde dediği gibi her yerde bir güzele müptelâ olduğunu da anlatmıştır.

Ruhi, İran şairlerinden Hafız'dan, Türk şairlerinden bilhassa Fuzulî'den, sonra Necati, Bâki, Âli ve Azmizade Hâletî'den ilham almıştır. Âli, Hurufî neşesine sahip ve Halvetî tarikatına mensup Gelibolulu bir zat olup 993 (1585) te Bağdada defterdar olmuş, Ruhi, böyle bir zatın Bağdada gelmesine pek sevinmiş ve bu münasebetle bir tarih düşürmüştür (S: 46-47). Ruhi, bir gazelinde de "Varak-ı nazmı alıp ben de aceb mi elime = Varıp ol ehl-i dilin pâyine yüzler sürsem. — Gül-i gülzâr-ı suhan Hazret-i Âlî Bey kim = Gülşen-i midhatının bülbülü olmuş âlem. — Tab'-ı pâkîne selâsette ederler tahsin = Fusahâ-yı Arab-u nükte-güzârân-ı Acem. — Çarh döndükçe o mihr-i keremin ey Rûhî, = Zıll-i lûtfû başımızdan umarız olmıya kem" beyitlerinde de gene Âli'yi över (S: 312). Azmizade Hâletî ile de Şam'da tanışmıştır. Ruhi'nin bütün bu şairlere nazireleri vardır.

Ruhi'nin şiirlerinde teknik ve estetik bakımından görebildiğimiz hususiyetler şunlardır: 1) Lisanı pürüzsüzdür. Bir beytinde kendisinin de söylediği gibi (S: 262, beyit 1) şiirinde haşviyat (fazla söz, doldurma kelimeler) yoktur. Bilhassa konuşma diline pek yakın bir dili vardır. Hattâ bazan son iki harfı sâkin kelimeleri, konuştuğumuz gibi harekeli kullanır, imalesi icabeden kelimeleri çekmez. Osmanlıca bakımından da dili, türkçemize kendinden önce gelenlerden, hele kendisinden sonra geleceklerden çok yakındır. 2) Mümkün olduğu kadar halktan ayrılmamıştır. Devrini, devrindeki hususiyetleri, tabiî divan tekniği içinde, mümkün olduğu kadar aksettirebilmiştir. 3) Lüzumsuz ve faydasız sanat tekellüfleri Ruhi'de kuvvetli bir yer almaz. O, darbı meselleri ve bilhassa halk tâbirlerini sık sık kullanır. Bu bakımdan Necati'nin tesiri altında ve şüphe yok ki bize başka şairlerden çok daha yakındır. 4) Divanında bir tek de noktasız gazel var (S: 329). Bu, bir özenmeden başka bir şey olmamakla beraber Ruhi de klişeci ve kopya Divan edebiyatının kalıplarından kurtulmamış, fakat insan ruhunun istiğnasını, zilletini, yüksekliğini, feragatini, isyanını, tevekkülünü, her şeyini anlatma hususunda hakikaten ileri gitmiş ve edebiyatımızda eşsiz bir mevkie sahibolmuştur. 5) Bağdadlı olmakla beraber Osmanlı cemiyetine mensub olan ve Bağdadda hep bu cemiyetin içinde yaşıyan şairin dilinde Azerî tehçesinin hususiyetleri hiç yoktur. Bağdadı pek çok sevmiş, Nedim'in İstanbula bağlanması kadar Ruhi de Bağdada bağlanmıştır. Bu şairde yurt sevgisinin özlü hususiyetini görmemiye imkân yoktur.

Kendisinden sonraki şairlere, bilhassa Terkibi Bendinde haklı olarak tesir eden bu çok kuvvetli şair, bu hususiyetleri yüzünden gün geçtikçe bize daha yakın olarak hissedeceğimiz bir şairdir ve edebiyatımızda eşine az raslanır bir kudrettir. Şamda 1014 tarihinde (1605-1606) ölmüştür. Divanı 1287 de (1870) İstanbulda basılmıştır. Yazma divanlara nisbetle eksik ve hatalıdır.

Kısa bibliyografya: Ahdî; Gülşen-i Şuarâ (Bağdat'lı şairlere ehemmiyet verilerek yazılan tezkire Yazma). Âlî; Dîvan (Yazma). Atâyî; Hadâik-al Hakaayık fî Tekmilet-al Şaakayık (Şakaayık zeyli, Matbaa-i Âmire 1268). Cevrî; Dîvan (Yazma). Esrar Dede; Şuara Tezkiresi (Yazba). Fuzulî; Divan (Yazma ve basmalar). Hâletî; Dîvan (Yazma). Hammer — M. Ata; Tarih (C 5, 6, 7, 8), İstanbul, 1330 - 1333 Nazmizade; Gülşenül Hulefâ (Yazma). Necati; Divan (Yazma). Peçevî; Tarih (Matbaa-i Âmire, 1283). Ruhi; Divan (İstanbul, 1287 ve Yazma nüshalar).

(Doçent Abdülbaki Gölpınarlı)

TOKAT İLİNİN COĞRAFYASI — Orta Anadolunun güzel ve zengin illerindendir.

İlin yeri, hudutları ve yüzölçümü: Tokat İli, Yeşilırmak havzasının orta kısmında, coğrafyacıların "Orta Karadeniz bölümü" dedikleri bölge içinde yer almaktadır. Kuzeyde Ordu ve Samsun illeri, Tokat İlini Karadenizden ayırırsa da il topraklarının burada denizden uzaklığı 40 kilometreyi pekaz geçer. Tokatın doğu ve güney doğu komşusu Sıvas ilidir. Güney batıda Yozgat iline komşu olan Tokat batıda Çorum ve Amasya illerinden ayrılır. Yüzölçümü 10.415 kilometre kare olan Tokat İli, yurdumuzun orta büyüklükteki illeri arasında sayılır.

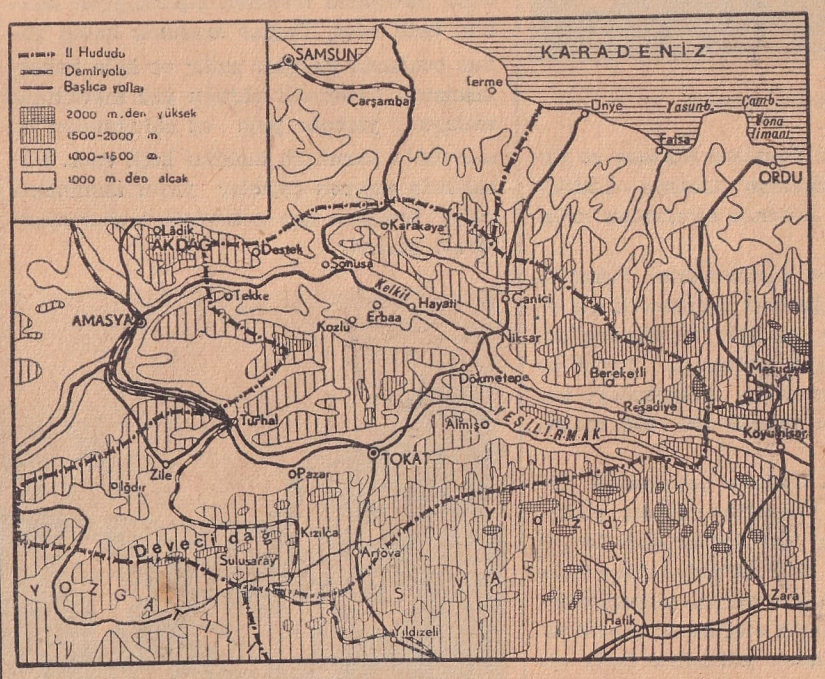

Arazi şekilleri, tabii manzara: Tokat İli toprakları Karadeniz kıyısına paralel arazi şeridi içinde yer alır ve bütün bu şerit üzerinde görüldüğü gibi, burada da Karadeniz dağları adı verilen dağ sıraları ile ârızalanmış bulunur. Bu dağlar, Tokat İli içinde daha doğuda, hattâ daha batıda olduğu kadar yüksek değilse de, gene büyük yer kaplarlar ve aralarına giren geniş vâdiler, oluk şekli çukurlarla kabaca kıyıya paralel sıralara ayrılırlar.

En kuzeyde, Canik dağları denilen Karadeniz kıyısı dağlarının içeriye doğru bakan sırtları yer alır. Vâdilerle yarılmış, üzerleri çalılıklar, bodur ağaçlar, hattâ yer yer ormanlarla örtülü bulunan bu dağla-

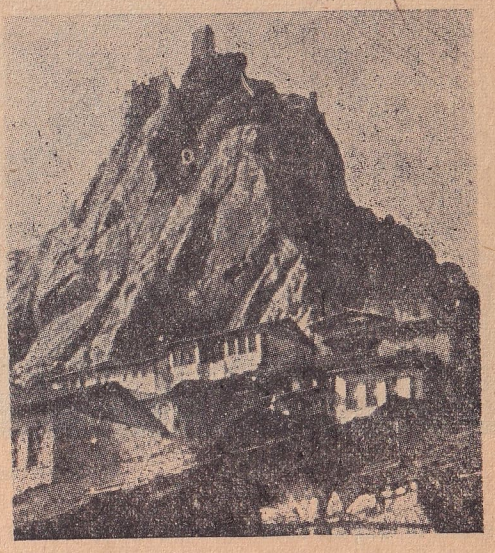

Tokat'ta eski kale

rın zemini daha ziyade İkinci Zamanın tebeşir devrine ait killi - kireçli ve kumlu kayalardan yapılmıştır. Canik dağları, daha güneydeki sıralardan, Kelkit çayı vâdisi ile takibedilen geniş bir oluk ile ayrılır. Bu oluk, gerçekte bütün Doğu ve Orta Karadeniz bölgesinde yüzlerce ve yüzlerce kilometre boyunda uzanan bazan bir vâdi bogazı gibi darlaşan, bazan gerçekten bir ova gibi genişliyen bir çukurdur. Tokat İli içinde doğuda nispeten dar olan bu çukur Niksar civarında genişler, batıda Erbaa'ya doğru büsbütün genişledikten sonra Kelki çayının Yeşilırmakla birleştiği yerin ortasında yeniden darlaşarak devam eder. Çukurun zemini Reşadiyede 450, Niksarda 350, Erbaada 230, iki akar suyun birleştiği sahada (Taşova) takriben 200 metre yüksekliktedir ve bu zemin, umumiyetle mümbit alüvyonlarla döşenmiştir.

Kelkit çukur alanının güneyinde, bu çukurlukla Tokat şehrinin bulunduğu Yeşilırmak vâdisi ile geçilen diğer bir çukur arasında, geniş bir dağlık saha yükselir. Tokat - Erbaa - Amasya arasında uzanan bu dağlık sahanın müşterek bir adı yoktur. Tokat kuzeyinde Yaylacık dağında 1650 metreye varan arazi, kuzey batıya doğru

daha da yükselir ve Yeşilırmak'ın Amasyadan itibaren Kelkit ile birleştiği yere kadar bu dağlık saha içinde açtığı dar boğazın ötesinde Akdağ'da 2062 metreye ulaşır. Üzeri gene kısmen orman ve çalılıklarla örtülü olan bu dağlar, ilk göründükleri gibi yekpare bir kitle değildirler. Aralarına, ekseriya öz adı verilen dar ve uzun çukurlar ve ovalar girmiştir. Yalnız bu ovalar devamlı olmadıkları için dağlık kitlenin bir tarafından öte tarafına pek kolay geçilmez. Yollar, birisi Tokattan Niksara ve Erbaaya, öteki, Turhaldan Amasya - Lâdik'e gitmek üzere bu kitlenin etrafından dolaşırlar.

Tokat'tan genel bir görünüş

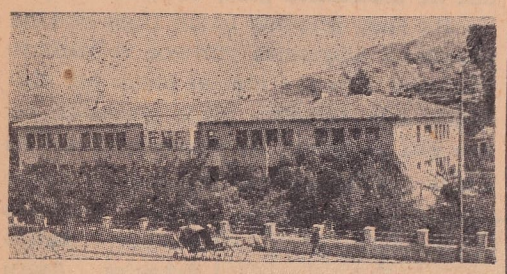

Tokat'ta ortaokul

Daha güneyde Yeşilırmak'ın Tokat önünden geçen doğu-batı istikametli çığırı, batıda ziyadesiyle genişler ve Kazova adı verilen ova buraya birleşerek Tokat ile Turhal ve Zile arasında münakaleyi kolaylaştırır. Ovanın zemini 500 - 650 metre, arasındadır.

Tokat ovası - Kazova çukurunun güneyinde yeniden yükselen dağlara raslanır. Her nekadar bu dağlar doğuda - il hudutları dışında- 2500 metreden daha yüksek iseler de, burada o derece yükselemezler ve esasen dağların eteğindeki düzlüklerin deniz seviyesinden yükseltisi fazla olduğundan, dağlar heybetli görünmezler. Deveci dağları adı verilen bu sıralar 1892 metreyi geçmiyen yükseklikleriyle değil, yalnız uzunca bir mesafe üzerinde devamlariyle göze çarparlar. Esasen bu dağlardan itibaren, Tokat İlinin güney ucu, zemini 1200 metreye varan Artova düzlükleriyle, Karadeniz bölgesinin ârızalı manzarasını büsbütün kaybeder, çıplak sırtlar, yazın kuruyan cılız otluklar ve bütün Kızılırmak büklümü içinde kalan killi-kumlu — içinde alçı ve tuz bulunan — kızıl renkli Üçüncü Zaman arazisiyle İç Anadolu tabiatını büsbütün alır.

İklim ve bitki örtüsü: Kışları az soğuk, yağmuru bol ve hemen hemen her mevsimde yağışlı Karadeniz iklimiyle, sert ve az yağışlı İç Anadolu iklimi sahası arasında yer tutan Tokat İli, bu bakımdan bir geçit alanıdır. Dağların kuzeye bakan yamaçları ve kuzeyden gelen rüzgârın içerilere sokulduğu sahalar, denizin nemli havasından faydalanırlar. Dağların kuzey ve güney yamaçları arasındaki iklim farkı, bir tarafta ormanların darlığı, öteki tarafların nispeten çıplaklığiyle kendini belli eder. Dağlar arasında kalan çukur ovalarda yağışlar azdır ve hele buharlaşmanın kuvvetli olduğu yaz mevsimine raslayan yağmur payı az olduğundan bu mevsimin kuraklığı kendini belli eder. İlkbaharda yeşeren çayırlar yazın tamamiyle kurur; buraları tam mânasiyle bozkır manzarası gösterir.

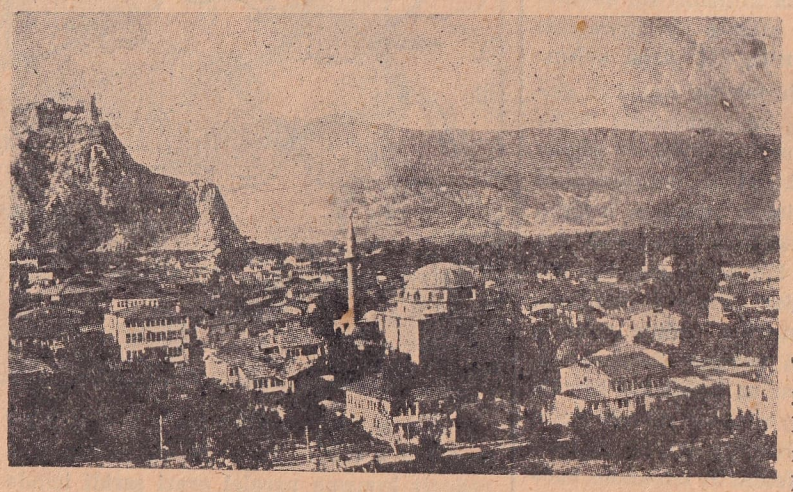

Tokat'tan bir görünüş daha

Yıllık yağış tutarı - ortalama olarak - Niksar'da 425, Erbaa'da 420, Turhal'da 435, Tokat'ta 520 milimetredir.

Nüfus ve nüfusun dağılış: Tokat İlinin nüfusu, 1945 sayımına göre, 340,749 dur. Kilometre kareye 33 kişi düşer ki bu sayı, Türkiyenin ortalama nüfus sıklığının (24.5) çok üstündedir. Gerçekte, bu nüfus Tokat İli topraklarına müsavi olarak yayılmamıştır. Dağlık sahaların gayet tenha olmasına karşılık, ovalar pek kalabalıktır: Niksar - Erbaa ve Tokat ovalarında nüfus sıklığı 50 ye yaklaşır ve bâzı yerlerde bunu da geçer. Bu ovalar, topraklarının mümbit oluşu, yolların geçişi ve iklim bakımından elverişli bulunuşlariyle insanların yerleşmelerine elbette dağlık sahalardan daha müsaittir; bu ovalarda henüz mevcud olan bâzı bataklıkların kurutulması, çayların taşmasına mâruz yerlerin korunması, sulama işlerinin düzenlenmesiyle, yerleşme şartları daha da yoluna girebilir. Ne yazık ki, son yıllarda daha evvelden de olduğu gibi - yer sarsıntıları buralara epeyce zarar vermiştir. Gerek Kelkit çukur ovasında gerekse Kazova ve civardaki diğer küçük ovalarda bulunan kasabalar ve köyler 1939 ve 1942 depremlerinden mal ve can kayıplarına uğramışlardır.

Tokat İlinin 340.000 i geçen nüfusunun 60.000 e varmıyan bir kısmı (yüzde 17), 5000 den fazla nüfuslu şehir ve kasabalarda, geri kalanı (yüzde 83), sayısı 700 e yakın olan köylerde yaşar. Şehirlerden yalnız bir tanesi 20.000 den fazla nüfuslu (Tokat şehri, 1945 te 20.078 nüfus), diğer bir tanesi de 15.000 den fazla nüfuslu (Zile, 16.269) olup diğerleri 10.000 den az nüfuslu kasabalardır: Turhal (8189), Niksar (6942), Erbaa (6185), Tokatın diğer ilçe merkezlerinden yalnız birinin nüfusu 100 den fazladır: (Reşadiye: 1545); diğer iki ilçe merkezinin nüfusu binden aşağıdır: Taşova (796), Artova (376). - Tokat İli köylerinin ortalama nüfusu 400 den biraz fazladır. Gerçekte Tokat İlinde nüfusu yüze varmıyan köyler bulunduğu gibi, nüfusu bini geçen köyler de vardır: 1940 sayımında, bu sonuncuların sayısı 27 ye varıyordu. Bunların içinde ikisinin nüfusu 2000 i aşıyordu: Tokat ilçesine bağlı Pazar bucağının köylerinden Dimorta

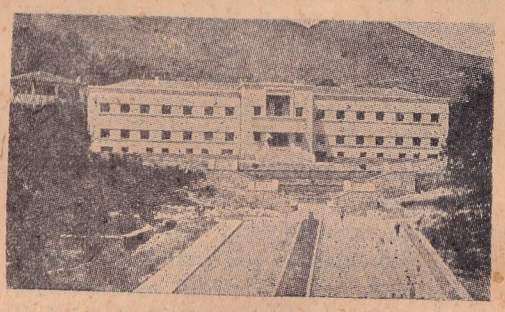

Tokat'ta hastane

(2.705 nüfus), Erbaa ilçesinin Karakaya bucak merkezi olan Ziğdi (2278 nüfus).

Tokat ilk çağlarda bütün bu havalinin başlıca merkezi olan Komana şehrinin vârisi olmuştur. Bu şehrin harabelerine, Tokat'ın altı kilometre kuzey doğusunda, Yeşilırmak vâdisinde şimdiki Gemenek kö-

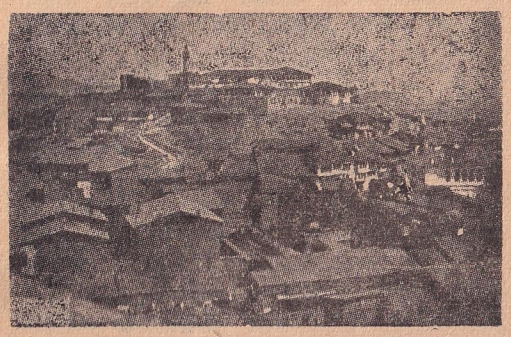

Zile'den bir görünüş

yü yanında raslanmaktadır. Tokat şehri aynı vâdinin güney kenarında, Tokat suyunun Yeşilırmak (Tozanlı) vâdisine katıldığı yerde yamaçların eteğine yerleşmiş olup bu yamaçların üzerinde Ortaçağdan kalma hisar harabeleri yükselmektedir. Tokat, ötedenberi, Samsunu, Amasya ve Sivas üzerinden Malatya ve Diyarbakır'ı bağlayan ana cadde üzerinde önemli bir konak yeri ve bir ticaret ve sanat merkezi olarak yaşamıştır. Geçen yüzyıl sonlarında, Tokat, Anadoluda en mühim bakır sanayi merkeziydi: Ergani madeninin bakırları katır kervanlariyle buraya getirilir ve burada islenerek tencere, sahan, kazan mangal ve diğer türlü eşya yapılarak yurdun her tarafına gönderilirdi. Avrupada büyük endüstrinin kuruluşu bu sanatı geriletmiş ve Birinci Dünya Savasından sonra büsbütün körlestirmiştir. Cumhuriyet devrinde Samsun'u Sivas'a bağlıyan demiryolunun Turhaldan sonra kara yolundan ayrılarak Zile üzerinden Sivasa gitmemesi ve Tokat'a uğramaması, bu şehrin durumuna iyi bir tesir yapmamıştır; fakat zengin bir ova içinde kurulması ve birkaç yolun dönüm noktasında bulunması Tokat'ın ilerisi için esaslı garantiler teşkil etmektedir.

Tokat İli içinde son yıllarda çok gelişen bir şehir Turhal'dır. Bu eski kasaba

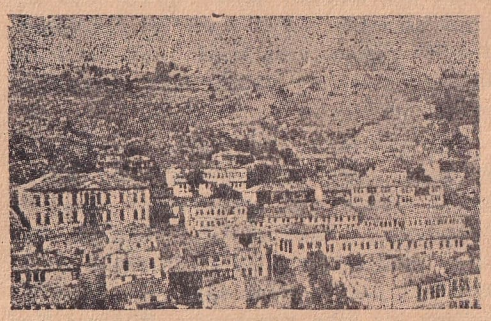

Niksar'dan bir görünüş

burada modern bir şeker fabrikasının kurulmasından sonra çabuk büyümüş, burası küçük bir bucak merkezi iken, bugün nüfusu 8.000 i aşmıştır. Daha güneyde Zile, faal bir ticaret merkezi olarak yaşamaktadır. Kilkit vâdisi boyunda kadim hisarının gölgesi altında uzanan Niksar ile tütün ziraatinin merkezi olan Erbaa, başlıca kasabalardır.

E k o n o m i: Tokat İli, ekonomik faaliyetlerinin başında gelen ziraat bakımından önemli bir yurt köşesidir. Bu ilin ziraat imkânları, geniş hububat ekiminden bahçe ziraatinin çok çeşitli şekillerine kadar pek fazladır.

Hububat ekiminde buğday, arpa ve mısır başta gelir. Arazinin pek geniş olmamasına rağmen Tokat İli, büyük ölçüde buğday yetiştirir (80.000 - 180.000 ton); 70.000 ton; mısır (15.000 ton), çavdar, arpa ürünü bunun yarısı kadardır (50.000 kaplıca, yulaf, darı daha az ekilir. Bâzı elverişli yerlerde pek az pirinç yetiştirilmektedir. Baklagillerin başında nohut (6000 - 11.000) ton gelir, fasulya, bakla daha az ekilir. Patates ekimi de epeyce gelişmiştir (3.000 - 5.000 ton). Endüstri bitkileri arasında evvelce önemli olan haşhaş şimdi daha az yetiştiriliyor. Son yılların Afyon ürünü 30 tona varmaktadır. Kenevir tohum ve lifi biraz yetiştirilmektedir. Pamuk ziraati bir iki yerde yapılıyor.

Tokat İlinin önemli iki endüstriyel ürünü tütün ile şeker pancarıdır. Kelkit

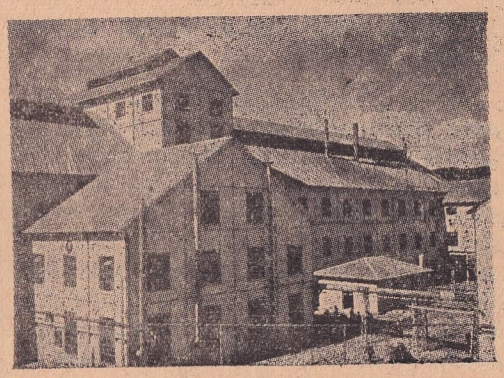

Turhal şeker fabrikası

vâdisinde tamamiyle hâkim olan tütün ziraati (merkezi: Erbaa), kısmen Tokat havalisinde de yapılır. İlde yetiştirilen tütünlere Taşova tütünü adı verilir. Bu açık renkli tütünler, dünya piyasalarında tanınmış en iyi mallardandır. Tokat İlinin 1945 tütün ürünü 4.610 ton idi.

Şeker pancarına gelince, bu ürün evvelce hiç yetiştirilmezken Turhal fabrikasının kurulması ile gelişmiş ve bu fabrikaya mahsul sevkedebilecek olan bütün sahalara yayılmıştır. Yeşilırmak boyları, Tokat ile Turhal arası, bu bitkinin en fazla yetiştiği alandır. Tokat ilinin pancar ürünü 1944 te 74.000 tonu aşmıştır.

Tokat İli, orman bakımından zengin bir yurt köşesidir. Ziraat Bakanlığının istatistiklerine göre, Tokat ormanları 457.000 hektarı aşmakta, böylelikle Tokat İli Seyhan, Antalya, Bolu, Balıkesir ve Kütahya illerinden sonra altıncı gelmektedir. Bu hesaba göre il topraklarının yüzde kırkından fazlası ormanlıktır. Fakat bu ormanların birçoğu kereste istihsali bakımından işletilemiyecek halde ve bakımsızdır.

Hayvancılık bakımından da Tokat İli önemlidir. Yalnız vergiye tabi hayvanlar sayılmak şartiyle 230.000 koyun, 165.000 keçi, 175.000 sığır, 30.000 manda, 14.000 at, 25.000 eşek vardır (hayvanların gerçek sayısı, bu rakamlardan üçte bir kadar fazladır).

Tokat İlinde maden bakımından esaslı bir araştırma yapılmamıştır. Çinko, kurşun ve antimon madenlerinin bulunması çok muhtemeldir. Endüstri faaliyeti içinde el ve tezgâh işleri mahiyetinde doku-

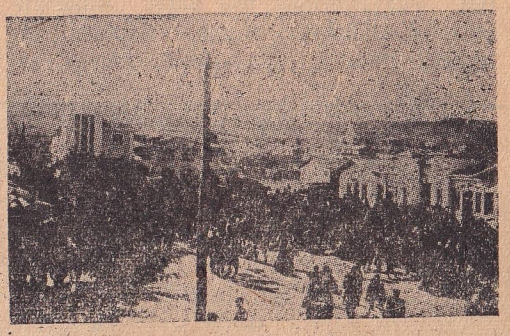

Erbaa'dan bir görünüş

macılık ve dericilik bir tarafa bırakılacak olursa, mühim olarak Turhal şeker fabrikasını ele almak gereklidir. Bu fabrika 1946 yılında 102 gün çalışarak 32.000 ton şeker elde etmiştir ki bu miktar, Türkiye şeker üretiminin üçte biri demek olur.

M ü n a k a l e b a k ı m ı n d a n: Tokat İlinin hariçle münasebeti, Tokat civarı ve umumiyetle Yukarı Yeşilırmak vâdisi için Zile ve Turhal istasyonlarından, Kelkit vâdisi için Lâdik istasyonundan Samsun limanı istikametinde sağlanmaktadır. Bâzı ürünler de aksi istikamette İç Anadoluya sevkolunmaktadır.

(Prof. Dr. Besim Darkot)

TÜRKİYEDE BAĞCILIK VE ŞARAPÇILIK — Çiftçimizin topraklarımızdan ekip biçebildiği saha genel topraklarımızın yüzde on beşi ile yirmisi arasındadır. Bu arada meyva ağaçları ve bağlarla örtülü topraklar ise ancak yüzde iki kadardır (Bu sahanın çoğunu bağlıklar teşkil etmektedir). Böyle olmakla beraber memleketimiz iklim ve toprak bakımından bağcılığa çok elverişlidir. Zira, yurdumuz 35, 55 ile 42 10 kuzey enlemleri ve 24 6 ile 44 48 doğu boylamları arasında bulunmaktadır; dünya bağcılığının bugün gelişmiş olduğu bölge ise 35-45 kuzey enlemleri arasında bulunduğundan Türkiye bu bölgeye girer. Bundan dolayı bağ sahaları her tarafa yayılmıştır. Hattâ memleketimizin umulmadık yerlerinde bile bağcılık yapıldığı görülmektedir. Bu bağlardan dış ticaret için üzüm yetiştirenleri olduğu gibi yalnız memleket içi için üzüm yetiştirenler de vardır. Kendi ihtiyaçları için üzüm yetiştiren yerler memleket ekonomisine fazla tesir yapmadığından konumuzun dışında kalır.

Yayılış sahası pek geniş olan Türkiye bağ bölgeleri 1945 yılında 520.000 hektar kadardı. Bu bağlar 5.000 köye serpilmiş bulunduğuna göre beher köye ortalama olarak 100 hektardan fazla bağ isabet etmektedir. Gene memleketimizde otuz beş binden fazla köy bulunduğuna göre muhtarlıkla idare edilen köylerimizin yüzde onbeşinde bağcılık yapılıyor demektir. Bu konu üzerinde diğer sevindirici bir gerçek te şudur: Türkiye bağcılığı yalnız

memleket içinde değil, milletlerarası istatistiklere göre dünya bağcılığında da Fransa, İtalya ve İspanyadan sonra en baştakiler arasında gelmektedir.

Türkiye bağcılığını, morfolojik sınırları da göz önünde tutarak on bölgeye ayırabiliriz:

1 — Marmara bölgesi: Bu bölgeye giren vilâyetlerimiz bağ alanı itibariyle şöyle sıralanabilir: Bursa, Tekirdağ, Balıkesir, Kocaeli, Çanakkale, Edirne, İstanbul ve Kırklareli. Böyle olmakla beraber en çok istihsal yapan Tekirdağ 39.270 tonla başta gelmektedir. Bundan sonra Balıkesir Çanakkale gelmektedir. Marmara bölgesindeki bağ alanı 33.421 hektar, yıllık istihsal miktarı 20.743.450 lira değerinde 104.404 ton üzümdür. Çavuş, rezakı, müşkile, alpehlivan, papas karası, yapıncak gibi yemeklik ve şaraplık üzümlerimizin en güzelleri bu bölgede yetişmektedir. Münakale bakımından önemli bir yerde olması bakımından bu vilâyetlerde bağcılığın yakında daha gelişeceğine şüphe yoktur.

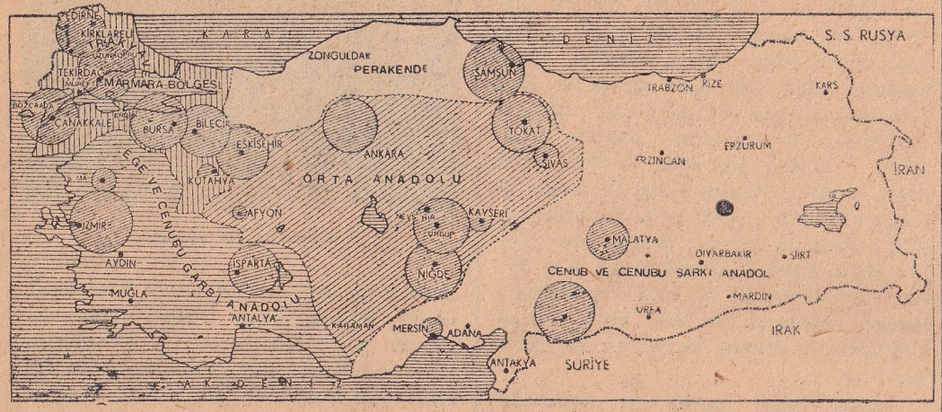

Türkiyede üzüm bölgeleri

2 — Ege bölgesi: Bu bölgeye giren vilâyetlerimiz bağ alanı itibariyle şöyle sıralanabilir: Manisa, İzmir, Denizli, Isparta, Kütahya, Afyon, Muğla, Burdur, ve Aydın. Bu bölgede 118.525 tonla Manisa, 73.855 tonla İzmir, 26.000 tonla Denizli gelmektedir. Bu bölgedeki bağ alanı 85.735 hektar yıllık istihsal 42.579.670 lira değerinde 245.202 ton üzümdür. Çekirdeksiz, rezakı ve misket bağlariyle meşhur olan vilâyetlerimiz bu bölgededir. Bu bölge istihsal ve gelir itibariyle Türkiyede ikinci gelmektedir.

3 — Akdeniz bölgesi: Bu bölgeye giren vilâyetlerimiz bağ alanı itibariyle şöyle sıralanır: Seyhan, İçel, Hatay, Antalya, Bu bölgede 9.636 tonla Seyhan başta gelmektedir. Akdeniz bölgesi 21.398 hektar genişliğinde olup 5.494.300 lira değerinde 29.559 ton üzüm vermektedir. Adana karası ve baltalı gibi turfanda üzümleri meşhur olan vilâyetlerimiz bu bölge içindedir. Ankara ve İstanbul piyasalarına ilk turfanda üzüm buralardan gönderilir.

4 — İç Anadolu bölgesi: Bu bölgeye giren vilâyetlerimiz bağ alanı sırası itibariyle şöyle sıralanır: Konya, Niğde, Ankara, Kırşehir, Çorum, Yozgat ve Eskişehir 37.780 tonla Konya, 19.780 tonla Niğde en başta gelir.. Bu bölgedeki bağ alanı 122.530 hektardır. Yıllık istihsal 18.889.350 lira değerinde 88.769 tondur. Bu bölge yemeklik, kuruluk ve şaraplık üzümleriyle meşhurdur.

5 — Batı Karadeniz bölgesi: Bu bölgeye giren vilâyetlerimiz bağ alanı itibariyle şöyle sıralanır: Bilecik, Zonguldak, Kastamonu, Çankırı ve Bolu. 4.054 tonla Zonguldak başta gelir. Bu bölgedeki bağ alanı 9.375 hektardır. Yıllık istihsal 2.150.850 lira değerinde 12.219 ton dur. Bu bölgede Bilecik, rezakısı ile meşhurdur.

6 — Orta Karadeniz bölgesi: Bu bölgeye giren vilâyetlerimiz bağ alanı itibariyle şöyle sıralanır: Tokat, Amasya ve yalnız 47 hektarla Samsun. Bu bölgenin en önemli parçası 7.424 hektar bağ ve 2.208.600 liralık 11.715 tonla Tokattır. Böl genin genel bağ alanı 8.950 hektardır. Yılık istihsal 2.261.650 liralık 11.978 ton üzümdür. Bu üç vilâyetten Tokat ve Amasya çavuş ve Amasya gibi sofralık ve narince gibi şaraplık üzümleriyle şöhret bulmuştur.

7 — Doğu Karadeniz bölgesi: Giresun, Trabzon, Ordu ve Rize'nin de dahil bulunduğu bu bölgede bağ itibariyle önemli bir vilâyet vardır: Çoruh. Diğer vilâ-

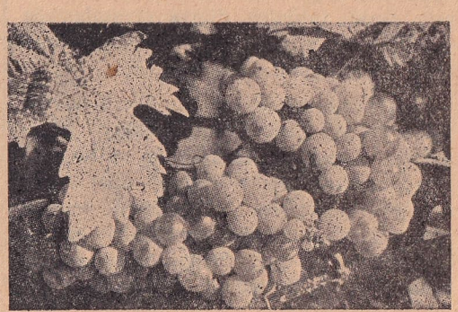

yetlerde çardak asması bulunmaktadır. Çoruh vilâyetinde 1.500 hektar bağ vardır. Bölgenin üzüm istihsali 1,787.600 lira değerinde 10,169 ton üzümdür. Burası zayıf bir bağ bölgemizdir.

8 — Doğu Anadolu bölgesi: Bu bölgeye giren sekiz vilâyet bağ alanı itibariyle çok değişiktir. Malatya 24.830 hektar ve Kayseri 21.500 hektarla başta, Sıvas 90 ve Bingöl yalnız 20 tonla en sonda gelmektedir. Bu bölgeye giren diğer vilâyetlerimiz şunlardır: Maraş, Elâzığ, Erzincan, Tunceli. Bu bölgede 60.293 hektar bağda yıllık istihsal 20.951.090 lira değerinde 123.135 ton üzümdür. Kayseri, Malatya ve Maraş kadınparmağı, Kataburcu, beyaz hevenk ve öküz gözü gibi çok nefis yemeklik ve kuruluk üzüm yetiştirir.

9 — Van bölgesi: Bu bölgeye giren Erzurum, Muş, Kars ve Van vilâyetlerimiz bağcılık bakımından zayıf bir bölge teşkil etmektedir. Genel bağ alanı 1.461 hektar, yıllık istihsal de 478.100 liralık 2.305 ton üzümdür..

10 — Güney Doğu Anadolu bölgesi: Bu bölgeye giren vilâyetlerimiz bağ alanı itibariyle şöyle sıralanır: Gaziantep, Urfa, Diyarbakır, Mardin, Siirt ve Hakkâri. İçlerinde en zengini Gaziantep (30.950 hektar) en fakirleri de Siirt (1.884 hektar), Hakkâri (212 hektar) dır. Genel genişlik 83.642 hektardır. Yıllık istihsal 53.683.720 lira değerinde 329.729 ton üzümdür. Bu bölgeye bağ alanları bakımından üçüncü sırada gelmekle beraber gerek istihsal ettiği yaş üzüm, gerekse elde ettiği kazanç bakımından en başta gelmektedir. Bu bölgede kara alaca, devegözü, hönüsü, misk, tahannebi, horoz karası, mahrabaşı gibi çok nefis yemeklik ve şaraplık üzümler yetişmektedir.

Bu on bölgenin birbirleriyle mukayesesini ve genel toplamlarını aşağıdaki cetvelde görebiliriz:

Cedvel 1. Türkiye bağ bölgeleri ve İstihsal miktarları (1942)

Bölgeler	Bağ alanı ha	İstihsal Miktarı t	Değeri L.
I Bölge	33.421	140.404	20.743.450
II "	85.735	245.202	42.579.670
III "	21.398	29.559	5.494.300
IV "	122.530	88.769	18.889.350
V "	9.375	12.219	2.150.850
VI "	8.890	11.978	2.261.650
VII "	1.500	10.169	1.787.600
VIII "	60.293	123.135	20.951.090
IX "	1.461	2.305	478.100
X "	83.642	329.729	53.683.720
Tutarı	428.305	993.469	169.019.780

Türkiyede dünya bağcılık memleketlerinde olduğu gibi büyük işletmeler ve alan bakımından büyük bağlar yoktur. Bizde bağ alanları daha ziyade 1-80 dönüm arasında küçük parçalar halindedir. 100-500 dönüm gibi geniş bağlara sahip büyük bağcılara ancak Ege bölgesinde raslanmaktadır.

Türkiye iklim ve toprak şartları bakımından bağcılığa çok müsaittir. Asma, meyva ağaçlarının yetişemediği ve sebze bahçelerinin yapılamadığı yerlerde kolayca büyümektedir. Bu münasebetle memleketimiz günden güne daha çok üzüm yetiştiren bir ülke olmaktadır. Bilhassa Ege bölgesinin yetiştirdiği kuru üzüm dış memleketlerde satılmaktadır. Diğer bölgelerin yetiştirdiği üzümlerden p e k m e z ve bulama ve bunlardan da köfter ve sucuk gibi mamuller yapılmaktadır. Bu gibi maddeler, memleket bağcılığına taze üzüm ve şaraplık üzüm satışlarından sonra büyük gelir temin etmektedir. Pekmezcilik bir sanayi halinde olmayıp ek-

seriyetle bağcılar tarafından köylerde yapılır. Halbuki bulama imali hususi sanayi halinde de mevcuttur.

Bağcılık iki buçuk milyon nüfusu ve beş bin kadar aileyi işgal ettikten maada bâzı yerlerde ve meselâ yalnız Ege böl-

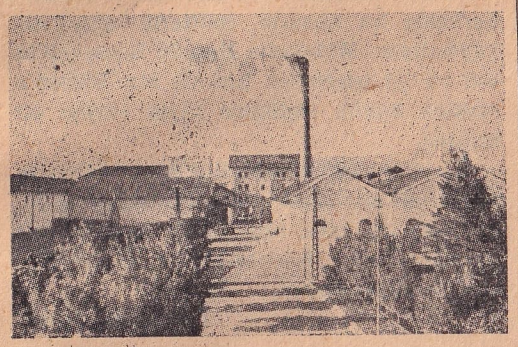

İzmir şarap fabrikası

gesinde her yıl on beş yirmi bin kadar ameleye de iş temin eder. Sonra İzmir ve Anteple de kutu imaline sebebolmuştur. Bu atelyelerde de birçok vatandaş çalışmakta ve geçinmektedir. İstanbul gibi taze üzüm istihlâk eden veya İzmir gibi kuru üzüm ihraceden şehir ve kasabalarda bu işle meşgul büyük ticarethaneler ve kabzımal müesseseleri kurulmuştur. Son zamanlarda şarapçılık da gelişmiş olduğundan büyük küçük birçok sermayedarlar bu işe koyulmuşlardır.

Ş a r a p ç ı l ı k: Şarap düşük alkollü bir içki olmakla beraber aynı zamanda üzümün bütün vitaminleriyle birlikte diğer birçok gıda unsurlarını da ihtiva etmesi itibariyle hem keyif verici ve hem de besleyici içkilerden biri ve en kıymetlisidir. Şarap ihtiva ettiği asiditesi dolayısiyle insan organizmasında kanı tadil edici ve kemikleri kuvvetlendirici bir özelliğe maliktir. Memleketimizde bağ mahsullerinin miktar bakımından azameti yanında şarapçılığa tahsis edilen üzüm miktarı bugün için çok azdır. Ancak bağ mahsullerinin şaraplık kıymetlerinin yükseltilmesi, ihracat şarapçılığının kuruluşu, halk sıhhat ve sağlığının korunması gibi ekonomik ve sosyal maksatlarla şarapçılık sistemli ve programlı bir surette gelişmektedir.

Memleketimizde İmparatorluk devrinde çok şarap yapıldığı hakkındaki iddia-

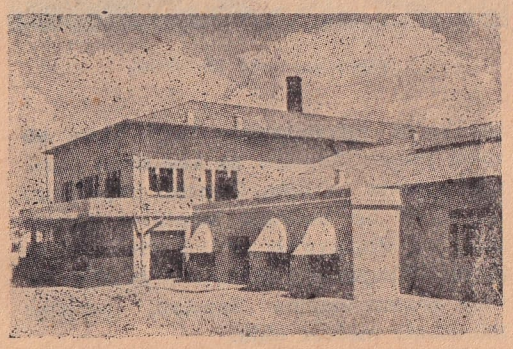

Tekirdağ şarap fabrikası

lar şüphesiz varid olmakla beraber bunun sebepleri aranacak olursa en başta bütün Avrupayı kasıp kavurmuş ve Fransa bağlarını baştan başa harabetmiş olan filoksera âfeti zamanına rasladığı görülür. Böyle zamanlarda memlekette fazla miktarda şarap yapılmış ve her yıl ortalama üç dört milyon altın lira değerinde şarap ihrac edilmiştir. Fakat sonraları bir yandan Fransa ve Cezayir bağlarının yeniden ihya edilmesi, öbür yandan ihracedilen şarapların kalite bakımından düşüklüğü uzun harb yılları ve muhaceretler yüzünden memleket bağlarının harabolması neticesinde ihracat imkânları kalmamış ve şarap imalâtı gerilemiştir.

Memleketimizde şarapçılığın gelişmesi uğrunda esaslı idarî ve teknik tedbirlerin alınmasına cumhuriyet devrinde kurulan ilk devlet inhisarı ile başlanmıştır. 1927 yılında ilk devlet inhisarı vazife aldığı zaman uzun harbler ve istilâlar neticesinde bağ ve şarap mıntıkalarını harabolmuş bir halde bulmuştu. Evvelki zamanların şarapçı unsurları da memleketi terketmişlerdi. Türk vatandaşları ise yüzyıllarca sürüp gelen taassup zihniyeti neticesinde şarapçılığın cahili kalmışlardı. 790 sayılı kanunla şarap imalinin serbest bırakılması muayyen bir miktardan fazla şarap yapanlara bedelsiz olarak alet ve edavat dağıtılması, şaraplık üzüm yetiştiren bağcıya ticari menfaat gözetilmeksizin avans para dağıtılması, dış memleketlere ihracat yapanlara prim verilmesi gibi tedbirler bu sahada müessir olmuştur. Şarabın açık kablarda satışına müsaade edilmiş ve o zamanki şarap resmi de yarı yarıya indirilmiştir. Fransadan bir şarap mütehassısı getirtilmiş, yanına liyakatli elemanlar verilerek modern bir şarap lâboratuvarı kurulmuştur. Tekirdağında gayet modern bir şaraphane kurulmuş, ayrıca civarda da yabancı memleketlerin meşhur şaraplık üzüm cinslerinin yurdumuzda yetiştirilmeleri ve çoğaltılmaları maksadiyle nümune bağları meydana getirilmiştir. Dünyanın her tarafında kabul edilmiş olan kimyasal özelikler memleket şarapları için de aynen kabul olunmuş, bu suretle yurt şaraplarının kalite üstünlüklerinin sağlanması yoluna gidilmiştir. Bağcı ile daimî temaslar tesis edilerek hastalıklarla mücadele arttırılmış, üzüm bakımı hakkında kendilerine lüzumlu teknik bilgiler verilmiştir. Tekirdağındaki şarap kavı ve lâboratuvar bugün hususi âmiller arasında şöhret kazanmış birçok şarapçıların yetiştirilmesinde büyük rol oynamışlardır.

Düşük dereceli içkilerin memleketimizde daha büyük bir rağbetle karşılanması bugün şarapçılık dâvasının gayelerinden biri ve en önemlisini teşkil etmektedir. Bu son yılların çalışmaları neticesinde:

1 — Ege ve Trakya gibi önemli bağ şarap kavlarının teşkilâtı genişletilmiye muvaffak olunmuş ve bu fabrikaların imal kapasiteleri daha da arttırılmıştır.

2 — Isparta, Bilecik, Ankara, Ürgüp, Gaziantep, Tokat gibi önemli bağ mıntakalarında nümune şaraphaleri açılmış ve buralarda yetişen üzümlerin şarapçılık kıymetlerinin denemeleri tamamlanarak imalâta başlanmıştır.

3 — Bundan başka diğer bağ bölgelerinde yetişmekte olan çeşitli üzümlerin şaraplık kıymetlerinin incelenmesi için nümune şaraphaneleri açılması kararlaştırılmıştır.

4 — Kurslar açılmak suretiyle Tekel İdaresi elemanlarına ve mahalli şarapçılara bağcılık, bağ mahsullerinden faydalanma ve iyi şarap kurma usulleri hakkında pratik bilgiler verilmiştir.

5 — Tarım Bakanlığı ile tam bir şe-

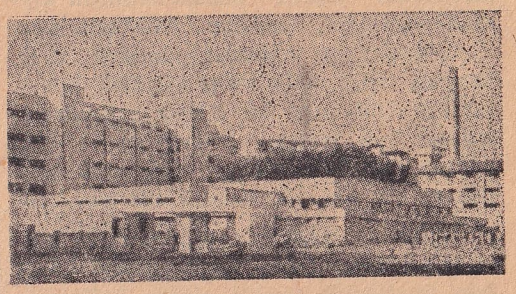

Paşabahçe ispirto fabrikası

kilde iş birliği yapılarak memleket üzümlerinin şarapçılık kıymetlerinin tesbitine gidilmiştir.

6 — İleride açılacak nümune şaraphane ve tetkik istasyonlarının yerleri tâyin edilmiş ve memleket şarapçılığının reorganizasyonu işlerinin plânlaştırılması ile uğraşmak üzere Tarım Bakanlığının da iştirakiyle bir mütehassıs heyet seçilerek vazifelendirilmiştir.

Yurdun muhtelif bölgelerine yayılmış bulunan ispirto ve ispirtolu içki fabrikalarının başlıca istihsal maddeleri şöyle tasnif edilebilir: 1 — Askerî, sıhhi ve sınai ihtiyaçlar için; 2 — Meyva ispirtoları (bünyelerinde ispirto bulunan meşrubat) için; 3 — İspirtolu içkiler; 4 — Şarap; 5 — Bira; 6 — Meyva usaresi, kolonya ve saire..

Yurdumuzun askerî, sıhhi, ve sınai ihtiyaçları için lüzumlu bulunan ispirto, bu sanayiin kuruluşu anlarında mısırdan istihsal edilmekte idi. Memlekette şeker endüstrisinin bulunması ve şeker istihsaline başlanması ispirto için bir iptidai madde olan şeker tâli mahsulü (melâsı); ortaya çıkarmış ve bunun kıymetlendirilmesi halinde zirai mahsullermizden mısırın daha başka sahalara bırakılarak melâs kıymetlendirilmiş ve böylece memleket iktisadiyatına faydalı bir rol oynaması temin edilmişti. Şeker endüstrisinin tamamlanması bakımından bu işletmelere ilâve edilen ispirto fabrikaları, melâsı ispirtoya tahvil etmekte, ancak ham bir

Tekel şarapları doldurulurken

halde bulunan bu ispirtodan Tekel İdaresinin Paşabahçe işletmesindeki tesislerle askerî ve sıhhi ihtiyaçları karşılayacak bir istihsal yapmak mümkün olmuş ve bu suretle zirai mahsullerimizden mısırın ispirto ihtiyaçları için kullanılmasının önüne geçilmiştir.

Meyva ispirtoları, memlekette istihsali mühim bir yekûn gösteren üzüm ve incirden imal edilmektedir. Geniş sahalarda mühim bir yekûn gösteren üzüm ve incir istihsalâtının memlekette sarfedilen ve harice çıkarılan miktarlarından artan bu mevzudaki toprak mahsullerimizin kıymetlendirilmesi, bunların fabrikalarımızda işlenmesiyle mümkün olmuştur. Rakı, kanyak, votka, tatlı şarap ve likör imalâtımızda kullanılan bu meyva ispirtolarını istihsal için senede işlenen kuru üzüm miktarı dokuz on milyon kilo, kuru incir miktarı ise beş altı milyon kilo kadardır.

İspirtolu içkilerin maddelerinden birini teşkil eden meyva ispirtosundan başka rakı imalâtında madde olarak kullanılan anason ve likörlerimizdeki meyvaların kıymetlendirilmesi de Tekel içki fabrikalarının tedricen artan istihsal kabiliyetleriyle paralel yürümektedir.

Halkın düşük içkilere rağbetini sağlamak maksadiyle şarap imalâtının arttırılması Tekel İdaresinin çalışma programının ilk plânında yer almış mevzulardan biridir.

(Ekrem Necmi İnel - Hüseyin Kocaoğlu)

WİLSON, EDWİN CARLETON — (1893) Amerika Birleşik Devletlerinin Ankara Büyük Elçisi ve Yardım Heyeti Başkanı.

Mr. Wilson bugün elli beş yaşındadır. Hayatının yarısı diplomasi âleminde geçmiştir. Michigan ve Harward üniversitelerinden mezun olduktan sonra Amerikanın Birinci Dünya Savaşına girmesinden evvel Fransaya giderek sıhhiye teşkillerinde şoförlük etmiş, Amerika harbe girince topçu subayı olarak savaşmıştır. Mr. Wilson hariciyeye 1927 de girmiş ve Güney Ame-

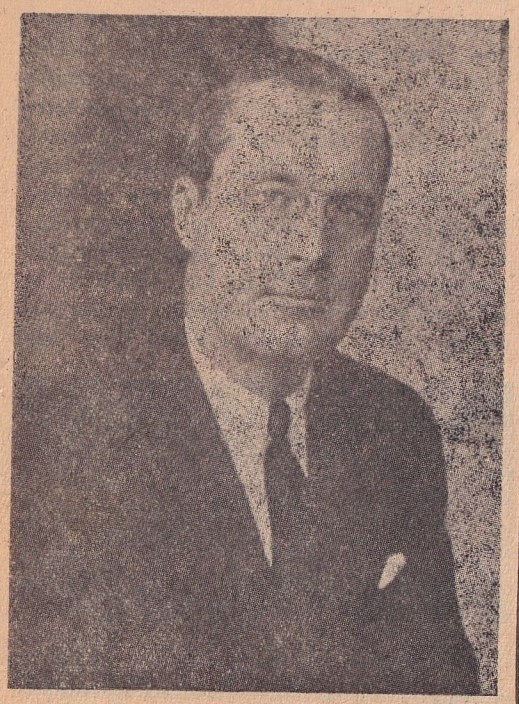

Mr. Edwin Carleton Wilson

rika ve Fransa meseleleri mütehassısı olmuştur. 1931 den 1935 e kadar Güney Amerika işlerine bakan dairenin başında bulunmuş ve bu sırada meşhur «iyi komşuluk» siyasetinin temellerini atmıştır. Bundan sonra sırasiyle konseyye olarak Paris'te, elç olarak Uruguayda, büyük elçi olarak Panamada bulunmuştur. Wilson 1943 Kuzey Afrika çıkarmasından sonra Akdenizde tahaddüs edecek durumla meşgul olacak Üç Büyükler Komisyonunda Amerikayı temsile memur edilmiştir. Bu sırada General de

Mr. Wilson Server İskit ile birlikte

Gaulle ile General Giraud arasındaki vaziyeti maharetle idare etmiştir. Wilson bundan sonra Birleşmiş Milletler Teşkilâtının hazırlıklariyle meşgul olan Hususi Siyasi Meseleler bürosunun başına getirilmiştir.

İki yıldanberi memleketimizde Amerika Birleşik Devletlerini temsil eden Büyük Elçi Wilson, Amerikan Kongresinin, Türkiyeye ve Yunanistana yardım kanununu kabul etmesi üzerine, memleketimize yapılacak yardımı idareye memur edilmiştir. Esasen elçilik vazifesi de pek mühim olan Mr. Wilson; böylelikle omuzlarına yeni bir yük almıştır. Mr. Wilson'a bu yeni vazifenin verilmesi bir tesadüf eseri değildir; Truman doktrinini hazırlıyan âmillerin en başında büyük elçinin Türkiyeye geleliberi Washington'a gönderdiği raporlar da vardır. Wilson Ankaraya geldiği 1945 martındanberi, durumu iyice kavramıştır. Büyük elçi bütün Doğu Avrupayı kaplıyan ve boyuna yayılmak tehdidi arzeden komünizm tehlikesine karşı Türkiyenin Doğu Akdenizde bir kale vazifesi gördüğünü anlamıştır ve Washington'a gönderdiği raporlarında da Türkiyenin haricî tazyika mukavemet edebilmek, milyonluk ordusunu beslemek ve aynı zamanda ekonomisini ayakta tutabilmek için yardıma ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Büyük elçi aynı zamanda Türkiyenin Orta Doğuda bir kemer taşı olduğunu ve Amerikanın, Avrupa ile Asya arasındaki su yolunda bekçilik eden bir devletle daha yakın münasebetler tesis etmesi lüzumunu da defalarca ifade etmiştir. Şunu da kaydedelim ki Rus isteklerinin açıklanmasından hemen sonra, Amerikanın Türkiyenin dostu olduğunu gösteren, Missouri zırhlısının ziyaretinde de Wilson âmil olmuştur. Mr. Wilson'un raporları ve telkinleri Başkan Truman'ın Kongreden Türkiyeye ve Yunanistana yardım edilmesini istemesinde büyük rol oynamıştır.

İki yıl içinde bizi seven ve kendisini her yakından tanıyana sevdiren Mr. Wilson, Amerikan Dışişleri Bakanlığının en kıymetli diplomatlarından biridir. Bitaraf Amerikan dergilerinden biri olan «Fortune», herkesin bu hususta müttefik olduğunu kaydediyor. Müteveffa Başkan Roosevelt'in son ve iyi işlerinden biri de Mr. Wilson'u Ankara büyük elçiliğine tâyin etmesi olmuştur.

Memleketimizde kendini çok sevdirmiye muvaffak olmuş olan Mr. Wilson, az ve fakat açık konuşan, açık kalbli ve mütevazı bir doplomattır. Başlıca merakı Doğu halıları koleksiyonudur.

(Altemur Kılıç)

VİYANA MUHASARALARIMIZ — Osmanlı tarihinin iki mühim hâdisesidir.

Birinci muhasara — Mohaç Meydan Muharebesinde Macar kıralı Louis'nin maktul düşmesi; kırallık makamını boş bırakmıştı; Kanunî Sultan Süleyman Macaristanı doğrudan doğruya imparatorluğa ilhak etmek istememiş ve bunun Macar ve Transilvanya asılzadeleri tarafından seçilecek, fakat kendisine tabi olacak bir kırallıkla idaresini tensibetmişti. Toplanan asılzadeler Janoş Zapolya'yı kıral ilân etti. Kardeşi Charles tarafından kendisine Bohemya kırallığı ve Avusturya dukalığı verilmiş olan Ferdinand da, ölü Macar Kıralı Louis'nin kızkardeşi ile evli olduğu için Macar tahtının kendisine aidolduğunu iddia ediyordu. Bu Ferdinand, Zapolya üzerine sefer açmış, Budini (Bodin) ve diğer bâzı Macar şehirlerini zaptetmiş, bunun üzerine Hırvatlar da kendisini hükümdar tanımışlardır (1527).

Kendisini bir müstakil hükümdar saydığından, Kanunî Sultan Süleyman'ın muavenetini istemiyen ve bunun için yal-

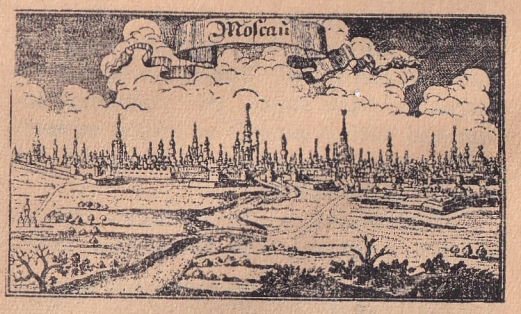

Viyana'nın eski bir resmi

nız kendi kuvvetleriyle harbi idare etmiye çalışan Zapolya da Lehistana sığınmıştı. Fakat Lehliler, Osmanlı imparatoru ile siyasi bir buhrana sebebiyet vermemek için Zapolya'ya yardım etmediler ve Sultan Süleyman'a müracaati tavsiye ettiler. Bunun üzerine Zapolya, hamisine müracaate mecbur oldu.

Osmanlı ordusu 120.000 er ve 300 top kuvvetinde idi. Ordu ağırlıkları 20.000 deve ve aynı zamanda Tuna'da bulunan 800 gemi ile naklediliyordu. Kanunî Sultan Süleyman, 17 haziranda Belgrad'a geldi. Burada beş hafta kaldı. Bu suretle Ferdinand'a hazırlıklar için uzun zaman kazandırılmış oldu.

Ferdinand Türk ordusunun hareketini

haber aldığı zaman, bütün vilâyet meclislerinin toplanmasını, yardımcı kuvvet ve para toplanmasını emretti. Avutsuryada eli silâh tutanların onda biri silâh altına

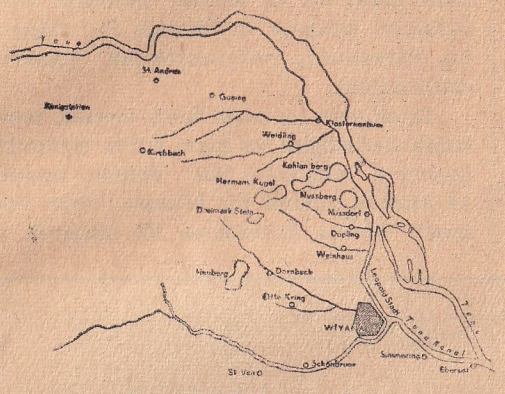

O zamanki Viyana ve civarı

alındı. Ferdinand, Alman İmparatorluğuna da müracaat ederek yardım istedi. Reichstag, Spier'de toplandı. Ferdinand, Kanuni Süleyman'ın Rhein boyuna gitmek ve orada bir zafer anıtı dikmek istediğini söylemesine rağmen, meclis 12.000 piyade ve 400 süvariden mürekkep bir yardımcı kuvvet verilmesine karar verdi. Bu kuvvete kimin kumanda edeceği uzun müzakerelere yol açtı.

Türk ordusu 19 temmuzda Mohaç'a vardı. 24 temmuzda Bodin (Budapeşte) önüne geldi. Kale, kısa bir muhasaradan sonra teslim oldu. 21 eylûlde Avusturya-Macaristan hududu geçildi. Ordu Presbourg üzerinden Viyana'ya doğru yürüdü

Semendre valisi Yahya Paşa zade Mehmet Bey keşif kıtalarına komutan tâyin edildi. Akıncı komutanı Mihaloğlu 21 eylûlde Viyana önüne geldi. Akıncılar Viyana'ya yaklaştıkları zaman imparatorluk süvarileri bunlara hücum ettiler, fakat mağlûbedilerek geri atıldılar. Bunlar arasında Graf Seidlist de vardı. Esirlerden, Viyana'da 20.000 piyade ve 2000 süvarinin mevcudolduğu ve Arşidük Ferdinand'ın Viyana'yı terkederek geriye çekilmekte

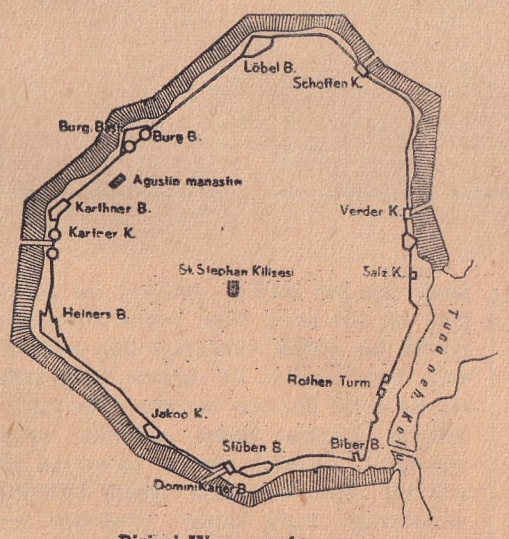

Birinci Viyana muhasarası

olduğu öğrenildi. Viyana ahalisi kaçıyordu. Yalnız birçok erkekler ailelerini emin bir yere yerleştirdikten sonra tekrar dönüyorlardı.

24 ile 27 eylûl arasında Osmanlı ordusu Viyana önünde toplandı. 27 eylûlde Kanuni Sultan Süleyman, karargâhını Semering'de tesis etti. Otağın etrafında 12.000 yeniçeri bulunuyordu. Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa, Anadolu ordusu ile Schwechat deresine kadar olan bölgeyi (padişahın otağının sağında) işgal ediyordu. Sadrazamın yakınındaki kıtalar Saint Marc ile Schotten kapısı arasındaki sahayı tutuyor, bunun sol kanadı Wienen Walot'da Rumeli kıtaları ise, Stuben kapısından Tuna'ya kadar olan sahada bulunuyordu. Saint Marc ile Wienenberg arasında 400 toptan mürekkep bir topçu mevzi almıştı.

Öncü komutanı Bali Bey, Wienenberg tepelerini ve bu dağın şehre mukabil yamaçlarını işgal ediyordu. Burg kapısına karşı lâğımcılıkta tecrübeli olan Sırp ve Hırvat'lardan mürekkep Rumeli askeri, Scotten kapısı ve Dübling bölgesinde Mostar paşasının emrindeki kıtalar mevcuttu. Bundan başka Semendre ve İşkodra beyleri Dübling'den Sain Waid köyüne kadar olan araziyi gözetlemiye memur edilmişlerdi. Havaların yağmurlu gitmesi dolayısiyle muhasara topçusunun Macaristanda bırakılmasına mecburiyet hâsıl olduğundan Türk ağır topçusu muhasarada kullanılamıyacaktı. Bunun için Türk komutanlığı bilhassa lâğım muharebesine ehemmiyet vermiye mecbur olacaktı. 800 gemiden mürekkeb olan Tuna filosu Tuna üzerinden şehre yardım edilmesine mâni olacak vaziyet almıştı.

Vaziyet hulâsa ediilirse Türk ordusu, ağırlık merkezini şehrin güney cephesine yöneltmiş, Tuna boyundaki Rhotenturm'dan başlıyarak Kurtuer kapısına ve buradan Augustiner manastırına kadar olan güneyi tutmustu. Kalenin diğer cepheleri ikinci derecedeki kuvvetlerin tazvikına mâruz kalacaktı. Lâğım muharebesi için bilhassa Kurtuer kapısı cephesi secilmişti, Topçunun çoğunluğu da katî neticenin alınacağı bu cephede yerleştirilmişti.

Avusturyalılara gelince, yardımcı kuvvetlerin yürüyüşü çok ağır olmuş, hattâ Almanya imparatorluk ordusundan birkaç bin kişi (Alman ve İspanyalı) komutanları F. Phalzgrafbei Rhein komutasında Türk ordusunun Viyana önüne gelmesinden pek az evvel şehre girebilmişlerdi. 26 eylûlde Türk ordusunun Viyana önünde görülmesi üzerine Arşidük Ferdinand şehri terkederek Krems'e çekildi. Bu zamana kadar Viyana halkı mevcut zamandan faydalanarak tahkimatı ıslah etmişler, kuvvetlendirmişler, şehri müdafaaya hazırlanmışlardı. Tahkimat, zamana göre eskiydi. Duvarların kalınlığı ancak altı kademdi. Duvarların etrafına bir palisa da yapılmıştı. Şehrin en fazla tehlikeye uğrayacağı zannolunan güney cephesinde surlardan yirmi kadem uzaklıkta ikinci bir toprak sur yapıldı ve önüne de bir hendek kazıldı. Şehre çok yiyecek ve kasaplık hayvan getirildi. Muharebeye iştirak edemiyecek vaziyette olan kadın, çocuk ve papazlar şehirden çıkarıldı.

Müdafaa komutanlığına Pfalzgraf Philippe tâyin edildi ise de, hakikatte şehir yetmiş yaşında tecrübeli bir komutan olan Graf Niklas-Salm tarafından müdafaa edildi. Müdafaa kuvveti 20.000 piyade, 2.000 süvari idi. Ayrıca 1.000 kişilik silâhlandırılmış Viyanalı da müdafaaya yardım edecekti. Kalede muhtelif çapta 74 top vardı. Bavyera Dükü Philippe, 100 zırhlı süvari ve imparatorluk askeriyle Stuben mahallesini işgal ediyor, Rothenturm'dan sağda Kärtemer kapısı yanındaki set hattına kadar olan bu mahalleyi Eck Von Reischach 3000 Avusturyalı kuvvetle Kärtner kapısından Augustiner manastırına (manastır hariç) kadar olan kısmı müdafaa ediyorlardı. Abel von Holneck komutasındaki kuvvetler Augustiner, Asteryalılar manastırı (manastır dahil) Ring bahçesine kadar olan kısmı tutmuşlardı. Leonard von Belz, 3000 kişilik seçkin kuvvetle Burg'u mü-

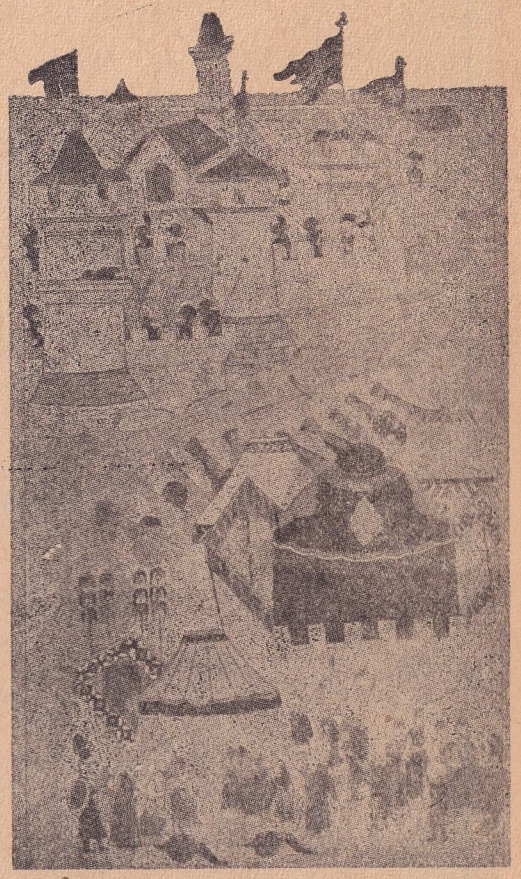

İlk muhasaraya ait bir Türk minyatürü (Hünername)

dafaa edecekti. Leiser'in komutasındaki birlikler Schotten kapısına kadar olan sahada R. von Eberseton komutasındaki 2000 Avusturyalı ve 700 İspanyalı er Schotten kapısından Wereler kapısına kadar olan cephede yer almışlardı. Wereler kapısından Rothenturen kapısına kadar olan kısımda Branelotien komutasındaki Bohemyalı birlikler tarafından müdafaa edilecekti. Graf von Hardeck komutasındaki 500 süvari de bu bölgeye tahsis edilmişti. Süvari komutanı Freihen von Roggendor komutasındaki 2.000 süvari, şehrin ortasındaki dört meydanda, cephenin her hangi bir yerinde çıkabilecek tehlikeli bir vaziyete müdahele edebilecek bir şekilde hazır bulunuyorlardı.

27 eylûlde Osmanlı filosundan ayrılan 400 parça gemi hareketle önünde bulunan bütün köprüleri yıktı ve bu suretle Tuna'nın iki yakası arasındaki muvasalayı kesti. 28 eylûlde 3500 erlik bir Avusturya kuvveti Kärtener kapısından çıkış hareketi yaptılar ve Osmanlı ordusuna 200 kişilik bir zayiat verdirdiler. Ertesi

gün Burg kapısından yeni bir hareket yapıldı ise de muvaffak olunamadı 20 eylûlde yağmurlar, bu mevsimde mutad olmayan şiddetli soğuklar başladı. Kaçan Hıristiyan esirler şehre doğru açılmak istenen lâğımlar hakkında malûmat veriyorlardı. 2 ekimde Schohen kapısından Dobling'e doğru bir çıkış hareketi yapıldı. Buna mukabil ekimin üçünden altısına kadar fasıla vermeksizin Kärtner kapısı civarındaki düşman siperlerini topçu ateşi altına aldılar. Aynı zamanda bu kapıya ve Saint Klaire kilisesine doğru lâğımlar

Neticede üstün kuvvetler tarafından taarruza uğrayan Avusturyalılar perişan vaziyette şehre atıldılar ve birbirlerini ezerek şehre girebildiler. Takibeden Osmanlı birlikleri onlarla beraber şehre girmek istedilerse de muvaffak olamadılar. Avlusturyalılar bu çıkışta 500 er kaybettiler, komutanları da ağır surette yaralanmıştı.

8 ekimde Türk topçusu Kärtner kapısı civarında toprak siperi destekleyen tahta perdeyi yıktı, toprak dıvardan eser kalmadı. Fakat bu kısa bir zaman sonra tekrar yapıldı. 9, 10 ekimde lâğım muharebesi devam etti. Türk lâğımcı birlikleri Kärtner kapısında iki lâğım patlatarak iki gedik açtılar. Bunların biri 24 kişinin, diğeri ise 10 kişinin bir hat üzerinden girmesine müsaitti. Bundan faydalanmak için Türk kuvvetleri 10 ekimde taarruza geçtiler. Muharebe fasılasız olarak akşama kadar devam etti. Fakat Salm bu taarruzları durdurdu. 12 ekim sabahı Kärtner ve Stuben kuvvetleri arasında bir lâğım patladı. Büyük bir kapı kadar bir gedik açıldı. Türk birlikleri taarruza geçtiler. Birkaç Türk neferi şehre girdi, bir burca bayrak çekmiye bile teşebbüs edildi. Fakat Musket ateşi ile taarruzu durdurdu. Muharebe bütün şiddetiyle üç saat devam etti. Öğleyin Türk taarruzu bir netice almadan durdu. İki taraf da büyük bir kahramanlıkla çarpışmıştı. 12 ekimde aynı bölgede iki lâğım atıldı. Ön surun bir kısmı çöktü. Bu çöküntünün hâsıl ettiği toz ve toprak arasında Türk birlikleri hücuma kalktılarsa da, müdafiler ihtiyatlarını yetiştirerek bu taarruzu durdurdular.

13 ekimde toplanan harb meclisi, mevsimin ilerlediğini ve kışın bütün şiddetiyle başlamış olduğunu göz önünde tutarak 14 ekimde umumi bir hücuma karar vermişti. Viyana dıvarlarına ilk ulaşacak o-

açılmaya başladı. Avusturyalılar da mukabil lâğımlar açmıya başladılar. 6 ekimde birliklere hücum hazırlıklarına başlanması, merdivenler ve hendeği doldurmak için çalı çırpı tedariki emredildi. 6 ekimde; Osmanlı ordusu ve bilhassa açılmakta olan lâğımlar hakkında malûmat almak için, Avusturyalılar yeni bir çıkış hareketi hazırladılar. Eck von Reischach komutasında 8.000 er Kainerve Burg ve Kärtner kapılarından ve Laysen komutasındaki bir kısım kuvvet de Karmes manastırı civarından hareket etmek üzere Türk ordusunun bir kısmını çevirecek surette büyük ölçüde bir çıkış yapılacaktı. Hareket fena tertiplendiği için geç kaldı. Geceleyin yapılması düşünülen harekete, gün doğduktan sonra başlanabildi.

lanlardan her birine yeniçeri ise 20, sipahi ise 600 altın, daha büyük rütbeli ise büyük bir çiftlik verileceği ilân edilerek, erler teşvik edildi. 14 ekimde Türk ordusu, üç kollu hücuma başladı. Esas hücum noktası Kärtner kapısı yanında açılan gediklerdi. Öğleden sonra patlatılan büyük bir lâğım dolayısile gedik büsbütün genişlemişti. Burg kapısı civarında yeni bir gedik hâsıl olmuştu. Türk hücumu esnasında Avusturya baş komutanı büyük bir taş parçasının isabetiyle ağır surette yaralandı, komutaya devam edemedi. Buna rağmen müdafaa zayıflamadı. Türk erlerini ilerilemekten alıkoyan silâh, Avusturyalıların kullandıkları uzun arquebuse tüfeklerinin ateşi idi. Hücum ve müdafaa aynı şiddetle devam etti. Nihayet Türk

ordusu muvaffak olamadı. Kanuni Süleyman, mevsimin ilerlemiş olması ve buna eklenen erzak sıkıntısını göz önüne alarak geri çekilme emrini verdi.

Viyana muhasarasında Türk ordusu 19 defa hücum hareketi yapmış ve epeyce zayiat vermişti. Ağır muhasara toplarının getirilememiş olması, Belgradda lüzumsuz beş hafta geçirilerek mevsim ilerledikten sonra harekete başlanmış olması, netice alınmasına mâni olmuştu. 16 ekimde padişahın otağı kaldırıldı. Ordu Bodin üzerinden Belgrada çekildi. Türk ordusu yapılan tahminlere göre 14-16.000 kişi kaybetmişti.

Viyana muhasarası esnasında Türk akıncıları, bütün Aşağı ve Yukarı Avusturyayı tahribettiler, akınlarını Ratisbonne'a kadar uzatarak, Viyanaya yardım gelmesine mâni oldular.

İ k i n c i m u h a s a r a — Almanya İmparatoru Birinci Leopold'un, müstebit siyaseti ve buğzu Macar asılzadelerini isyana teşvik etmişti. Leopold, bütün Macarları Katolikliği kabule zorlamıya çalışmış ve Macar Diyet meclisini toplamıya rak anayasa hükümlerini hiçe saymıştı. Bütün bu hareketleri, Macarları ayaklanmıya sevketmiş ve Orta Macaristan halkı Kont Thököly Emre komutasında mücadeleye başlamıştı. Thököly bu maksatla Transilvanya Kıralı Apaffi ile işbirliği yapmış, Macarlar Osmanlı hudut beylerinden de yardım görerek, Avusturyalılar tarafından «Kuruzen Krieg» ismi verilen bu mücadeleyi 1672 den 1682 ye kadar devam ettirmislerdi. 1682 de Thököly ve Apaffi Osmanlı İmparatorluğuna müracaat ederek yardım istediler.

Kara Mustafa Paşa on senedenberi devam eden bu harbin, Avusturya imparatorluğunu kâfi derecede yıprattığını ve esasen bu hükümetin, aynı senelerde (1674-1678) Holânda harbi dolayısiyle de yıpranmış olduğunu göz önüne alarak, Avusturya ile harbe karar verdi. Thököly, Orta Macar kıralı ilân edildi ve Osmanlı İmparatorluğu himayesine alındı (1682). Avusturya ile 1663 te akdolunan yirmi senelik barışın henüz tasdik edilmediği günlerde, Avusturyalılar tarafından zaptolunan Raab (Yanıkkale) meselesi de iki hükümet arasında bir ihtilâf sebebi olarak kalmıştı. Muahedeyi imzalamak için İstanbula gelen, Avusturya sefirinden, Sadrâzam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa «Orta Macaristan Kırallığının Türk himayesine geçtiğinin tasdikini ve Raab kalesinin iadesini» istedi. Bu istek kabul edilmevince ocak 1683 de Avusturyaya harb ilân edildi.

Türk ordusu yığınağını Edirnede ikmal ederek 1 nisanda Belgrad'a hareket etti. Ordunun mevcudu 38.000 i süvari, 20.000 i yeniçeri olmak üzere 58,000 kişi idi. Bundan başka 2.500 topçu ve 600 lâğımcı Ermeni vardı.

12.000 mevcutlu Kırım süvari ordusu 600 Çerkez ve 2.000 Macar, 3000 Siebenburglu, 2 500-4.000 Ulah, 2000 Moldav sonradan iltihak edeceklerdi. Bütün mevcut 102.400 kişiydi. Orta Macaristan kıralı Thököly bu sefere büyük kuvvetlerle katılmak için çok gayret göstermişti. Macaristan Kıralı Thököly Emre 2.000 gönüllü, 5.000 husar ile orduya iltihak etmişti.

3 mayısta Belgrad'a varan ordu nezdinde bulunan dördüncü Sultan Mehmet burada kaldı. Ordu başkomutanlığı, Sadrazam Kara Mustafa Paşaya verildi. Ordu 23 mayısta hareket ederek Essegg üzerinden Mohaç'a yürüdü. Esseg'de orta Macaristan Kıralı Thököly Emre 2.000 gönüllü, 5.000 husar ile orduya iltihak etmişti.

Essegg de Rumeli beylerbeyi Küçük Hasan Paşa ile Köstendil, Uhri, Üsküp, Dokagin, İlbasan, İşkodra, Yanya, Avlunya, Delvine, Alacahisar, Selânik sancak Beyleri maiyetleri ordu ile birleştiler ve alay gösterdiler.

Essegg'de Thököly'nin dahil olduğu bir harb meclisi kuruldu ve neticede Viyana üzerine yürütmiye karar verildi. Thököly'ye Viyana kırallığı vâdedildi. Kendisine Pozon (Pressburg) kalesinin zaptı vazifesi verildi. Ordu düşmana yaklaşmış olduğundan Diyarıbekir valisi Kara Mehmet Paşa ve Sivas beylerbeyi Halil Paşa kuvvetleri öncüye memur edildi. Ordu 25 haziranda en son Osmanlı kalesi olan Stulweissenburg - İstulnibelgrada vardı.

Avusturyalılar ordu başkomutanlığına Duc Karl de Lorraine (İmparatorun enistesi) tâyin edilmişti. 43.000 neferden mürekkep imparatorluk ordusu kendi emrine verilmişti. İmparator, yaptığı ittifaklar dolayısiyle Alman İttifakına dahil bir çok hükümetlerden yardımcı kuvvet alacaktı. Bundan başka Polonya ile 31 mart 1683 de bir ittifak muahedesi müzakere edilmekteydi.

Avusturya başkomutanlığı Raab, Komaron, Leopoldstadt'ı tahkim ettirmişti. Bundan başka Türk ilerilemesine karşı Raab suyu gerisinde «St. Gotthard-Charvaro-Raab» hattı 11.000 kişi ile tutulmuştu. İmparator Leopold, ordu yığnak mahalli olarak Kittse'yi muvafık bulmuştu. 6 mayısta teftiş için oraya gittiği zaman 28.000 piyade ve 14.000 süvari ve topçu olan 42.000 er ve 86 topun mevcudolduğu görüldü. Toplanan Avusturya harb meclisi ordunun Komaron üzerine taarruz yapmasına karar verdi. Bundan başka general Schulz'un 8.000 er ile Thököly'ye karşı müdafaa için Moravyada bırakılmasına karar verdi. Avusturya ordusu Komaron'a kadar ilerledi ise de (26 mayıs) Bodin civarında büyük Türk kuvvetlerinin göründüğü hakkındaki haberler üzerine Avusturya ordusu 31 mayısta Szöny'ye çekildi. Fakat alınan haberlerin doğru olmadığı anlaşıldığından, ordu Tunayı tekrar geçerek Komaron'a geldi, buradan Neuhaüsel-Ujvar üzerine yürüdü. Derhal muhasaraya başladı. Fakat Türk ordusunun harekete başladığı haber alındığından, muhasara kaldırıldı. Ordu Komaron'a geldi. Buradan Moravya kuvvetlerine bâzı takviye kuvvetleri gönderildikten sonra tekrar Raab önüne geldi (25 haziran).

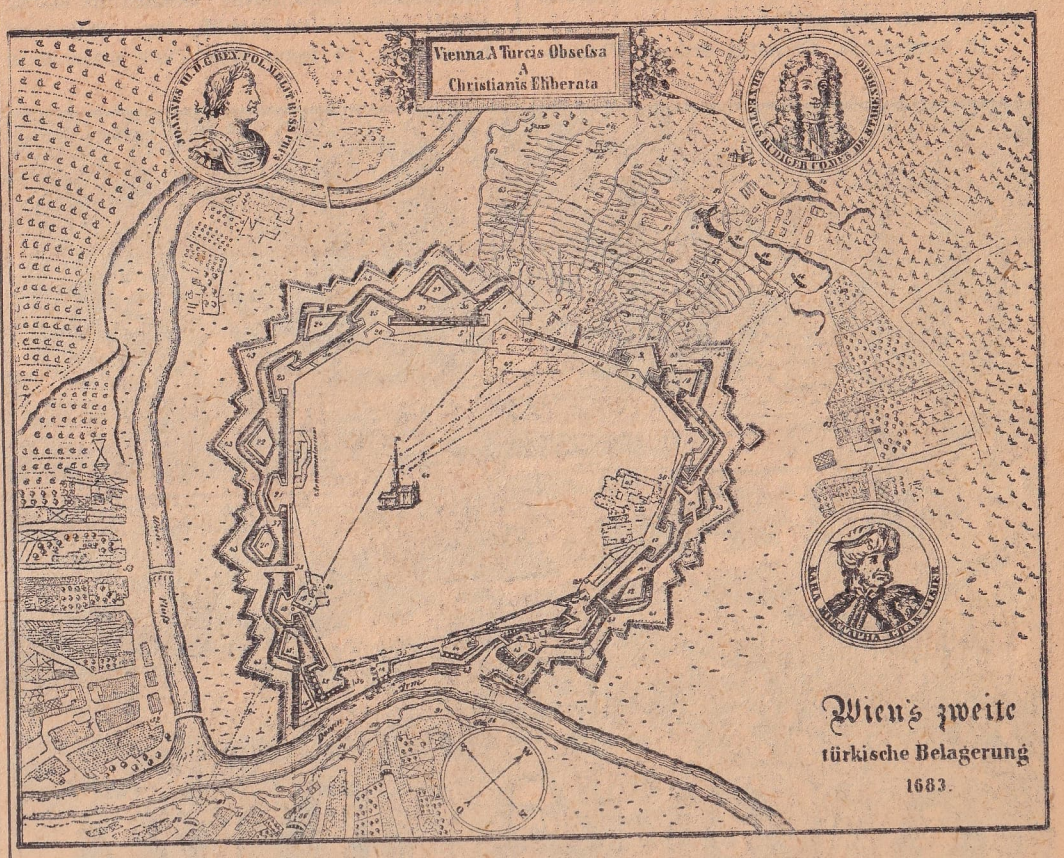

İkinci Viyana muhasarasına ait bir kroki

Osmanlı ordusu İstolnibelgrat da iken Kırım hanı ordusiyle geldi. Derhal toplanan harb meclisi sadrazamın «Yanıkkale ve Komaron'un alınması ile kale alınmış olur, memleket alınmış olmaz. Muradım inşallah Beç-Viyana kalesine gitmektir. Ne dersiniz?» sualine kimse cevap vermedi. Kırım hanının «bu yıl Yanıkkale ve Komaron'un zaptı ve bütün Avusturyanın akıncılar tarafından tahribi, kışın hudutta geçirilmesi ve ilkbaharda hareket başlanması» teklifi, sadrazam tarafından kabul edilmedi. Harb tecrübesi görmüş diğer bâzı paşalar da aynı şeyi söyledilerse de Kara Mustafa Paşa fikrinde musır kaldı.

Ordu müthiş bir yağmur altında 28

haziranda Yanıkkaleye doğru yürüyüşe başladı Raab (Yanıkkale) zaptedildi. 1 temmuzda Raab suyu gerisindeki mevzilerinde bulunan Avusturya kıtaları geri atıldı. 7 temmuzda Petronell'de Kırım süvarileri çekilmekte olan düşmana taarruz ederek onu geri attılar.

13 temmuzda, Osmanlı ordusu Viyana vaziyeti değiştirdi, herkeste şehrin muvaffakiyetle müdafaa edilebileceği ümidini hâsıl eyledi. Bütün şehir ahalisi tahkimatın ıslahı için çalışmıya başladı. 13 temmuz akşamına kadar, dolmuş hendekler temizlendi, tahkimatın noksanları ikmal edildi, palissadlar yapıldı, top mevzileri hazırlandı. 14 temmuzda Türk ordusunun

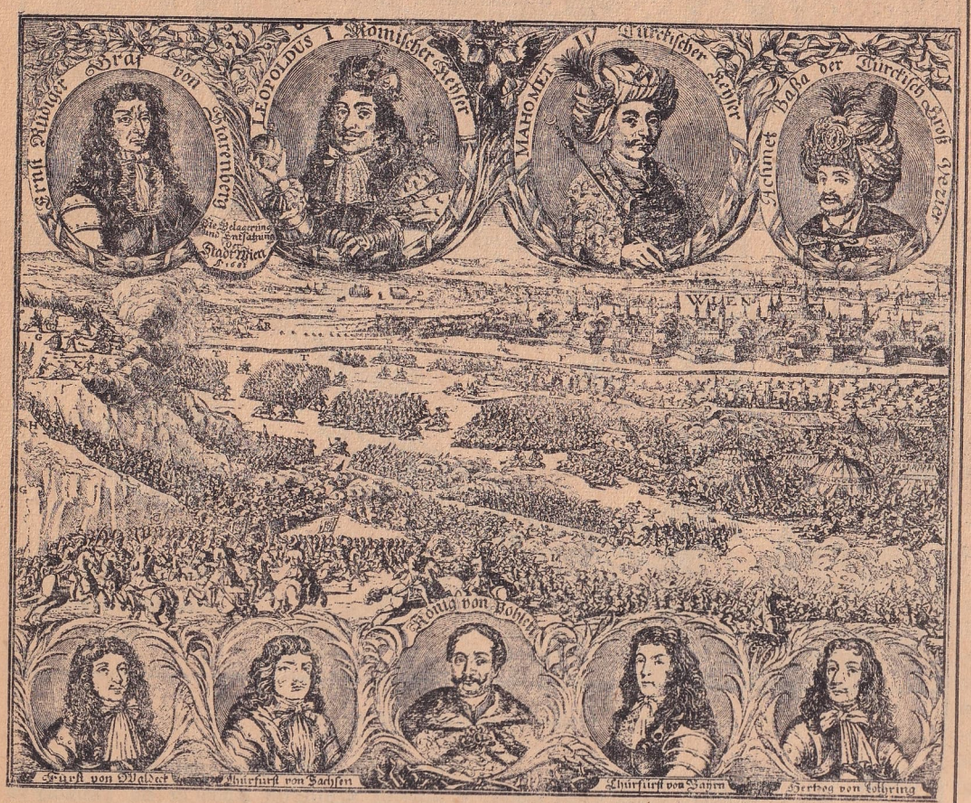

İkinci Viyana muhasarasına ait bir resim ve iki taraf hükümdar ve komutanları (yukarı sağ köşeden birinci Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa ve ikinci padişah Dördüncü Mehmet'tir

yı görecek kadar şehre yaklaşmış, İmparator Leopold, payitahtı terketmiş, müdafaasını, emrindeki 20.000 kişilik bir kuvvetle Graf Ernest von Stanhemberge bırakmış, şehrin varoşları yakılmıştı.

Şehirde mâneviyat bozuktu. Viyana tahkimatı toprak siperler ve taştan yapılmış tabyalardı. En fazla Avusturya-Macaristan hududundaki kalelere ehemmiyet verildiği için Viyana tahkimatı okadar iyi bir vaziyette değildi. Eski şehrin etrafında, birinci Viyana muhasarası zamanından kalma on bir tabya vardı, bunun önünde Birinci Viyana muhasarasından sonra, açık arazide tabyalar ve aralık hattından mürekkep birinci müdafaa hattını teşkil etmek üzere yeni bir muhit yapılmıştı. Fakat bu muhitin haricinde kalan varoşlar tamamiyle açık ve müdafaasızdı. Tabyalar önünde kuru hendekler vardı. Şehir garnizonu, o zamanın âdeti mucibince yalnız polis hizmetini görebilecek vaziyette olan şehir muhafızlarından ibaretti. Bu vaziyet dolayısiyle, şehir ahalisinden 60.000 kişi toplayabildikleri mallarını alarak şehri terkettiklerse de bunlar hemen kâmilen Türk akıncıları tarafından esir edildiler. 7 temmuzda İmparator Leopold, şehri terketti. İleride bulunan Avusturya piyade kuvvetlerinin 8 de şehre girmesi ve aynı gün şehir komutanlığına tâyin olunan General-Feldzeuk-Meister von Starhemberg'in muvasalatı

büyük bir kısmı Scvehat'i geçerek kale önüne geldiği zaman, Viyana güneyinde bulunan son imparatorluk kıtaları da şehre girdiler.

Türk ordusunda muhasara tertibatı: Sadrazam ve maiyeti 14 temmuzda kaleyi tetkik ettikten sonra şu tertibi aldılar: 1) Sağ kanad: Burg tabyası karşısında Diyarıbekir valisi vezir Kara Mehmet Paşa komutasında ve Halep valisi Deli Bekir Paşa, Anadolu beylerbeyi Ahmet Paşa kuvvetleri, 20 yeniçeri ortası ve 25 top; 2) Merkez: Burg yarımay tabyası ile Löbel tabyası karşısında Sadrazam Kara Mustafa Paşa komutasında 20 yeniçeri ortası ve Küçük Hasan Paşa komutasında Rumeli eyalet erleri, 25 top; 3) Sol kanad: Löbel tabyası karşısında Bodin Valisi Vezir Ahmet Paşa, Anadolu Beylerbeyi Osman Paşa oğlu Ahmet Paşa, Sivas beylerbeyi Halil Paşa komutalarındaki kuvvetler, 20 orta yeniçeri, 500 cebeci, 25 top. Diğer vilâyet valileri maiyetlerindeki kuvvetlerle Kärtner, Stuben kapıları karşısında yer alarak, kaleyi her taraftan kuşattılar. Bugdan prensi maiyetindeki kuvvetlerle Rossau'da bırakıldı.

7 eylûl 1683 de yapılan sayıya nazaran ordu mevcudu: 78.900 yeniçeri ve vilâyet askerleri, 12.000 sipahi, 20.000 Kırım süvarisi, 4.000 topçu, 3.000 cebeci, 3.500 Mısır muavin kuvveti, 5.000 lâğımcı 20.000 gayri muntazam kuvvetler, 15.000 Thököly komutasındaki Macarlar, 4.000 Voyvoda Cantacuzène komutasındaki Eflâklılar, 2,000 Voyvoda Ghika komutasındaki Bugdanlılar, 65000 Transilvanya Prensi Mihal Apaffi komutasındaki Macarlar, ki cem'an 173.400 idi.

Macar kuvvetlerinden yalnız 1.000 kişi Viyana önüne gelmiş, büyük kısım Pressburg (Pojan) mıntakasında bulunuyordu. Apaffi Mihal kuvvetleri kısa bir zaman Viyana önünde kalmışlar ve sonra Tuna köprülerini muhafaza etmek için Raab mıntakasına gönderilmişlerdi.

Şehrin etrafındaki varoşların yakılması, kaleye daha kolay yaklaşılmasını temin etti. Buradaki villa ve saraylardan birer tabya gibi istifade edildi. Kaleye karşı 400 adım mesafeden başlanarak yaklaşma yolları açılmıya başlandı. Bu suretle, Türk kuvveti kalenin en kuvvetli olan kısmına tevcih edilmiş oluyordu. Kanunî Sultan Süleyman, kaleye güney cephesinden taarruz etmişti. Bu defaki taarruz batıdan oluyordu. Kırım süvarileri, şehrin etrafındaki bütün köyleri yakarak şehre yardım gelmesini menettiler.

Viyana müdafaa kuvvetlerine gelince: Şehirde bulunan en büyük askeri otorite askerî sûranın Viyanada kalan kısmı idi. Bunun başkanı da Comte Kapliers idi. Müdafaa kuvvetleri başkomutanı o zaman 45 yaşında olan Graf von Starhemberg, topçu komutanı Ch. von Borner, istihkâm komutanı G. Rumpler idi. Piyade 8, 11, 20, 24, 35, 42 ve 59 uncu alaylarla 1.200 kişi kuvvetinde şehir muhafız birliklerinden ibaret olarak 73 bölük 10.603 nefer; süvari, Dampierre, Hessler, Souches emrindeki 600 zırhlı süvari idi. Şehirde 262 muhtelif çapta top vardı. Ayrıca üniversiteli 700 gönüllü cephede vazife alacaktı. Muhtelif sanat sahiplerinden mürekkep 5.000 kişi, tabur teşkilâtına tabi tutulmuş, bunlara polis ve yangın söndürme, yakılan siperlerin tamiri vazifesi verilmişti. Bu suretle müdafaa kuvvetlerinin yekûnu 16.000 neferden fazla oluyordu. Starhemberg emri altındaki kuvvetleri, iki tümen halinde tertiplemiş, tümen komutanlıklarına da General Scherrfenberg ve General Souches tâyin edilmişti. Bu tümenler münavebe ile cephede vazife alacaklardı.

Türk lâğımcıları derhal harekete geçtiler. Romen kıtaları, Tuna üzerine köprüler kurmıya başladılar. Orta Macaristan kıralı Thököly Tuna kuzeyinde kendi hesabına faaliyette bulunuyordu. Kale kuşatılınca, sadrazam İslâm âdeti üzerine şehre bir murahhas göndererek, kale komutanına, «ya İslâmiyeti kabul etmesini veyahut kaleyi teslim ederek haraca bağlanmasını» istedi. Aksi halde kalenin harben alınacağını bildirdi. Mektubun cevapsız kalması üzerine, muharebeye başlattı. Muhasaranın ilk gününden itibaren ağır topçu noksanı kendisini hissettirdi. Muhasara ordusunda, bir kaleye hücum için kâfi adet ve çapta top mevcut değildi. Bunları nakledecek vasıta bulmak kabil olduğu gibi, birçok diğer seferlerde yapıldığı gibi, bunları civar kalelerden almak da mümkündü. Bu yapılmadı. Ka-

nunî Sultan Süleyman zamanında yapılan hata tekrar edildi. Orduda 3-9 okka ağırlığında gülle atan 19 (Coulevrine - Klonbornu) topu bir miktar havan ve 120 adet şahidarbizen topu vardı. Bukadar az ve küçük çapta toplarla kısa bir zamanda, iyi bir netice alınamıyacağı aşikârdı. Halbuki Osmanlı ordusu, Viyanayı kurtarmak için hazırlanan yardımcı ordunun gelmesinden evvel şehri zaptetmek mecburiyetinde idi. 31 martta İmparator Leopold ile bir ittifak muahedesi imzalamış olan Polonya Kıralı Jean Sobieski, 5.000 süvari ile Viyanaya doğru yola çıkmış bulunuyordu.

Adana beylerbeyi, komutasında sevkolunan kuvvetler, Tuna'nın karşı yakasına geçirildi. Bu mıntakada bulunan **Leopoldstadt** varoşunu ele geçirmek vazifesini aldı ve 16 nisanda bu adayı zaptetti. Tuna kollarının teşkil ettiği bu adalar zaptedildi. Bu grup, Tuna adalarını birbirine bağlıyan köprüleri yıktıktan

Fazıl Ahmet Paşa'dan sonra sadrazam olan Köprülü damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

sonra, birer gözcü müfrezesi bırakarak geri çekildi. Şehrin bu cihetteki kısmı da yerleştirilen Türk bataryaları tarafından ateş altına alındı. Bosna beylerbeyi kuvvetleri de otuz topla şehrin batıya karşı emniyetini temine memur edildi. Kırım süvarileri muhasara ordusunun, kuzey ve batıdan gelecek kuvvetleri gözetlemek üzere ileri sürülmüştü. Bu suretle kale tamamiyle kuşatılmış bulunuyordu.

Bu vaziyet hâsıl olduktan sonra, kaleye taarruz için lâzım gelen tertibat alınmıya başlandı. Ordu, varoş binalarından faydalanarak şehre mümkün olduğu kadar yaklaştıktan sonra siperler ve sıçan yolları kazan düşmanın tahkimat hattına yaklaşmıya başlandı. Kara Mehmet Paşa cephesinde ve Burg kapısı istikametinde lâğımlar açılmıya başlandı. 15 temmuzdan itibaren Türk topçusu kaleyi bombardımana başladı. Bu topçu Löbel-Burg bastiyonları karşısında St. Ulrich varoşunun harabelerinden istifade edilerek cepheye yaklaştırılmış ve hazırlanan mevzilere yerleştirilmişti. Topçu mevzilerinden birisi Burg bastiyonunun batısında Croatendorf'da, diğeri Löbel bastiyonu batısında bulunuyordu. Evvelâ Burg bastiyonu karşısındaki topçu ateş açtı. Muhasaranın devamı müddetince bu mıntakadaki topçu mütemadiyen takviye edildi. Topçu, düşman siperlerinden 600 metre uzakta yerleştirilmişti. Düşman bidayette on bir topla mukabele etti. Fakat sonraları 34 okkalık mermi atan yüz otuz balyemez topu yerleştirerek daha hafif çapta olan muhasara topçusuna üstünlük elde etti. Buna rağmen Türk birlikleri sıçan yolları, siperler yaparak mütemadiyen ilerliyorlar ve lâğımlar hazırlanıyordu.

Burg bastiyonu karşısında açılan lâğımlar, Avusturyalıları da endişeye düşürdüğünden buradan bir çıkış yapmıya karar verdiler. Netice, birkaç siperin tahribi oldu. Fakat Avusturyalılar çok zayiat verdiler. Bundan sonra bu çıkış hareketleri tekrarlandı. 23 temmuzda birisi Burg bastiyonuna karşı Kara Mehmet Paşa kuvvetleri, diğeri Löbel bastiyonuna karşı yeniçeriler tarafından hazırlanmış lâğımlar atıldı. Türk birlikleri derhal hücuma geçerek, düşmanın şaşkınlığından istifade etmek istedilerse de muvaffak olamadılar. Lâğım muharebeleri muhasaranın sonuna kadar iki tarafta devam etti. Türk ordusu tarafından otuz beş lâğım, Avusturyalılar tarafından on üç lâğım atıldı ise de her iki taraf beklediği neticeyi alamadı. Bununla beraber her Türk lâğımı atıldıkça, o mıntakadaki siperlerimiz ileri sürülüyordu. 5 ağustosa kadar cereyan eden muharebelerden sonra artık Türk siperleri düşman tahkimatının çok yakınına kadar ileri sürülmüş bulunuyordu. Bu vaziyet hâsıl olduktan sonra, gündüzleri bir hareket yapılmıyor; yalnız topçu, tahrip ateşine devam ediyor ve bütün çarpışmalar geceleri oluyordu. 7 ağustosta serdengeçtiler Burg ve Löbel bastiyonlarının astar mukabilinde yerleştiler. Burada muharebe sabaha kadar devam etti. Avusturyalılar bir çıkış yaparak bunları geri atmıya çalıştılar. 9 ağustosta General Souches komutasında, yeni bir çıkış hareketi yapıldı. Bâzı Türk siperlerinin doldurulmasından başka bir netice alınamadı. 12 ve 13 ağustosta Türk topçusu kaleyi mütemadiyen bombardıman etti. 13 ağustosta bir harb meclisi kuruldu. Muhasaraya devam şekli konuşuldu. Hücumun şiddetlendirilmesine karar verildi. Leopoldstadt mıntakasında bulunan kuvvetlerden alınan birlikler, Vezir Kara Mehmet Paşa ve merkez kolları arasındaki sahaya yerleştirilip buradan taarruza memur edildi. Bundan başka gene bu mıntakadan alınan yeniçeri ve azaplarla sağ ve merkez kolları takviye edildi. 19 ağustosta Türk birlikleri tekrar hücuma geçtiler. Bugünkü muharebelerde, Türk kuvvetleri düşman kalesi boyundaki tabyalavarlarına yaklaştılar. Sağ ve merkez kuvvetleri düşman kalesi boyundaki tabyaların yarısını zaptetmişlerdi. Fakat bütün bunlara rağmen bugünkü muharebelerden netice alınamadı. 22 ağustosta Erdel kıralı Apaffi Mihal orduya geldi. Sadrazam ile görüştü: Sadrazama: «Viyana'nın ilkgünlerde bir cebrî hücum veya bir anlaşma ile zaptı lâzım geldiğini, böyle yavaş yavaş ileri gitmekle zaman kaybedildiğini ve bu uzayıp giden kuşatmanın askeri yoracağını, bu kadar kuvvetin işaşesindeki güçlükten sarfı nazar, düşmana zaman kazandırıldığını ve imparatorun bu müddet zarfında her taraftan yardımcı kuvvetler alarak kuvvetleneceğini, bunun için Viyana'nın etrafını tamamiyle tahribederek geri dönülmesini, Raab - Yanıkkale ve Komaron'un zaptedilerek, atlı kuvvetlere etrafı vurmak için müsaade edilirse bukadar tahribat karşısında imparatorun sulha talibolmak mecburiyetinde kalacağını» söyledi. Başkomutan, bu teklifi kabul etmedi. Gidip Yanıkkalede oturmasını söyledi. O gün düşman sahra ordusunun Presburg üzerine yürümekte olduğuna ve kuvvetinin 300.000 kişi olduğuna dair bir haber alındı. 23 ağustosta Türk birlikleri tekrar hücuma kalkarak Burg ve Löbel bastiyonları arasındaki Burg yarımay tabyasını zaptettiler. Bunun önündeki palissadı yakmıya teşebbüs ettiler. Fakat Avusturya askerleri bu yan-

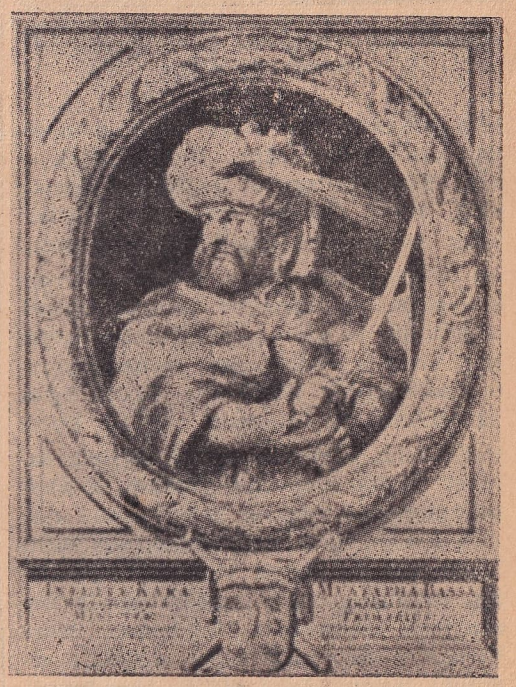

Merzifonlu'nun diğer bir resmi daha

gını söndürmek suretiyle, Türk taarruzunu durdurmıya muvaffak oldular. Artık cephede çok yakından muharebe edecek bir vaziyet hâsıl olmuştu.

Pressburg - Pojon cephesindeki harekât: Orta Macaristan kıralı Thököly ile işbirliği yapmak emrini alan Abaza Kör Hüseyin Paşa 6.000 kişilik bir kuvvetle, Ciğerdelen - Neuhaüsel - İvar üzerinden Lavaya giderek orada 10.000 kişi kuvvetinde olan Thököly ordusu ile birleşti. Buradan Pressburg üzerine yürüdü. Maksat, Tuna kuzeyinden hareketle Viyana hizasına kadar ilerlemek ve ordu ile işbirliği yapmaktı. Bu kuvvetler, 9 ağustosta şehrin dört saat mesafesine kadar ilerlediler. Hüseyin Paşa buradan, şehir komutanına bir murahhas göndererek, şehrin teslimini istedi. Kalenin muhafız kuvvetleri, kalenin dışına çıkarak muharebeyi kabul etmek istedilerse de mağlûbedilerek, kaleye kapanmak mecburiyetinde kaldılar. Kalenin varoşları yakıldı. Alınan haberlerden düşmanın 30.000 kişilik bir kuvvetinin kale civarında bulun-

duğu öğrenildi. Hakikatte Avusturya sahra ordusu komutanı, şehrin Türklerin eline düşmemesi için mevcut kuvvetleriyle Pressburg'un yardımına koşmuştu. Thö-

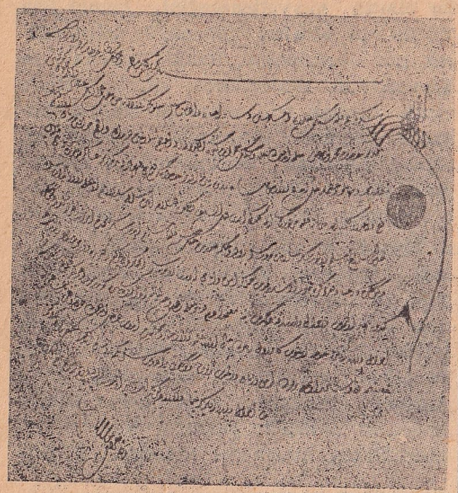

Merzifonlu'nun Viyanalılara teslim olmaları için yolladığı bir mektup

köly, düşman kuvvetleri üstün olduğundan çekilmenin doğru olacağını söyliyerek, Hüseyin Paşa'yı çekilmiye mecbur etti. Fakat düşman süvari kuvvetleri Türk ordusunun ricata başladığını görünce, artçıya hücum etti. Hüseyin paşa kuvvetlerini muharebeye sokarak düşmanı geri attı ve sonra geri çekilmiye devam etti. Thököly, muharebeye seyirci kalmıştı. Sadrazamdan 10.000 erle 10.000 Kırım süvarisinin gönderilmesini rica ve Macar birliklerinin vaziyetini ve Thököly'nin hareket tarzını sadrazama bildirdi. Esirlerden düşmanın yeniden 12.000 kişilik takviye kuvveti aldığı ve Komaron'dan 30.000 kişilik bir Avusturya ve Macar kuvvetinin toplanmış olduğu, maksatlarının Hasan Paşa kuvvetlerini bozduktan sonra Viyana'yı kurtarmak üzere muhasara ordusuna taarruz etmek olduğu öğrenilmişti.

Esirler Leh beylerinin 35.000 piyade ve süvari ile kıral Jean Sobiesky komutasında olduğu halde gelmekte ve şehre yaklaşmakta olduğunu da söylemişlerdi. Sadrazam bu haberlere inanmadı; gelecek kuvvetin ancak 15.000 kişi olabileceğini zannetti. Hüseyin Paşa'ya düşman hakkında verilen haberlerin yanlış olduğu ve Tuna'nın sol sahili boyunca yürüyerek, Viyana hizasına gelmesi ve Tuna'yı İskender köprüsünden geçerek 5.000 - 10.000 kişilik kuvveti Komaron'a gönderdikten sonra, ordu ile birleşmesi emredildi. Kırım hanının oğlu Alp Giray da 10.000 Kırım atlısiyle, Hasan Paşa'nın yardımına gönderildi. Kara Mustafa Paşa vaziyetin tehlikeli bir şekil aldığını görüyordu. Bunun için Duc de Lorraine ordusunun imhasının da bir zaruret olduğunu hissediyordu.

Kırım ordusu o kadar çok ganimet almıştı ki, bunların çokluğu kendilerini hareket edemiyecek bir hale koymuştu. Bunun için başkomutanın emri yerine getirilemedi, ancak 600 süvari Testezgon köprüsünden geçirilerek Hasan Paşa grupunu takviye için gönderilebildi. Fakat yoldaki dağılmalar yüzünden ancak 300 kişi bu grupa iltihak edebildi.

Hasan Paşa ileri hareket için isteksiz olan Thököly'yi de yanına alarak 24 ağustosta Leopoldstadt kuzeyinde Viyana hizasına varabildi. Avusturya kuvvetleri de bunları takibederek karşılarında durdular. Hasan Paşa'nın üç tarafı düşman ve bir tarafı Tuna nehriyle çevrilmişti. Başkomutan, karşısındaki düşmanın çokluğuna inanmadığı için yardımcı kuvvet gönderemiyordu. Bu vaziyet karşısında Hasan Paşa bir yarma hareketi yaparak yol açmıya ve Türk ordusu ile birleşmiye karar verdi. Thököly hareketin başında geri çekildi. Kırım süvarisi ilk evvel bozuldu, selâmeti kaçmada aradı. Mütebaki kuvvet imha edildi. Kör Hüseyin Paşa şehit düşmüştü. Sadrazamın aldığı haberlerin doğruluğuna inanmaması, bu faciayı meydana getirmişti. Kara Mustafa Paşa, Hüseyin Paşa müfrezesinin imhasından sonra vaziyetin ciddiyetine inanmış bulunuyordu. Bunun üzerine Maraş beylerbeyi Ahmet Paşa'ya Eğri vilâyetini tevcih ederek Hüseyin Paşa'nın yarma kararına iştirak etmemiş ve harekete seyirci kalmış olan Thököly'nin yardımına gönderdi .

Sadrazam o zamana kadar kaleyi almak için muhasaraya lâzım gelen ehemmiyeti vermemişti. Düşman yardım ordusu kuvvetlenmiş ve Viyanaya yaklaşmış olduğundan, şimdi kaleyi cebrî hücum ile

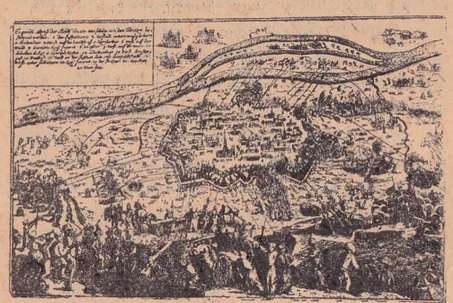

İkinci muhasara resimlerinden

almıya karar vermiş bulunuyordu. Bu kararın neticesi olarak 26 ağustosta yeniçerilerin de iştirakiyle kaleye bir hücum yapıldı. Sağ koldan serdengeçtiler hendeğe kadar ilerlediler, gece Rumeli birlikleri, tabyayı zapt emrini aldılar. Sabaha kadar tabya zaptedildi. Kaledeki vaziyet güçleşmişti; hücumları tardetmek için yapılan çarpışmalarda, müdafaa kuvvetleri çok zayiat vermiş ve bilhassa subay eksikliği dikkate değer bir şekil almıştı, bu da komutayı zayıflatmıştı. Muhasara uzadıkça, artan bu zayiat ilk müdafaa hattında bulunan birliklerin istirahat etmelerine imkân vermiyordu. Temmuz sonlarında şehirde bulaşık hastalıklar kendisini göstermişti. Dizanteri, her gün yüzlerce adam öldürüyordu. Muhasara esnasında iki defa yaralanmış olan Başkomutan Starhemberg de, dizanteriden kendisini kurtaramamıştı. Şehirde yiyecek noksanı da kendisini bütün şiddetiyle hissettiriyordu. Fiyatlar artmış, ihtikâr başlamıştı. Cephane de azalmış, yeniden yapılması için ev eşyalarına ve yemek takımlarına el koyarak, bunları eritmek suretiyle mermi yapmak zarureti hâsıl olmuştu. Şehir kendi vaziyetini başkomutana devamlı surette bildirmek ve Türk ordusu hakkında malûmat almak imkânını bulmuştu. 27 ağustosta kalenin düşmüş olduğu feci vaziyet, başkomutana bildirilerek imparatorluk ordusunun derhal harekete geçmesi rica edildi. St. Stephan kilisesine konulan ışıklı muharebe tertibatı ile, şehir başkomutandan durmadan yardım istiyordu. Burg aytabyası (Ravelin), en fazla tazyik ediliyordu. Burası yakın mesafeden yapılan Türk topçu ateşiyle bir toprak yığını halini almıştı. 18 ağustosta yapılan bir hesaba göre, müdafiler nihayet daha on bir gün dayanabileceklerdi. Ağustos ayı içinde Türk hücumları büyük bir şiddetle devam etti. Kalede merkez kolunun sol kanadı karşısında da gedikler açılmıya başlamıştı, ağustosun sonuna doğru atılan büyük bir lâğım Burg aytabyasının müdafilerini havaya uçurdu. Kurtulabilen bir kısım, geri çekilerek orada muvakkat bir müdafaa imkânını araştırmışlardı. Vaziyetin düzeltilebilecek bir halde olmadığını gören Starhemberg, 2/3 eylûl gecesi aytabyanın tahliyesini emretti, bu hal Viyana'da bir kargaşalık çıkmasına ve askerlerin itaatsizliğe başlamasına sebeboldu ise de şiddetli hareketlerle önü alındı. Şehirde herkes ümitsizdi. 4 eylûlde Burg bastiyonunun altına yerleştirilen lâğım ateşlendi. 10 metre genişliğinde bir gedik hâsıl oldu. 4.000 yeniçeri bu gedikten içeriye atıldılar; fakat Avusturyalılar, toplarını çok yakın mesafeden, bu hücum koluna çevirdiler, ateşe başladılar, Starhemberg ihtiyatlarla buraya yetişti. Kaleye bayrak dikmiye hazırlanan yeniçeriler bir karşı hücum yaptırarak Türk birliklerini geri çekilmiye mecbur etti. Müdafiler, topçu ateşimize rağmen bu gediği kapamıya muvaffak oldular. 6 eylûl akşamı birkaç lâğım patlatılarak Löbel bastiyonuna yapılan hücum da muvaffak olamadığı gibi, üç gün sonra yapılan da bir netice vermedi. Bu, Viyanaya karşı yapılan son hücum oldu.

Sadrazam Kara Mustafa Paşa 4 eylûlde alınan esirlerden Lehistan kıralı Sobiesky'nin 35.000 kişi ile ve Avusturya imparatorunun da 85.000 kişi kadar bir kuvvetle gelmekte olduğunu ve bunların 40.000 süvari ve 80.000 piyadeden mürekkeb olduğunu ve Türk ordusunu, mevzilerinde basmak niyetinde olduklarını öğrenmişti. Bunun üzerine Yanıkkale (Raab)

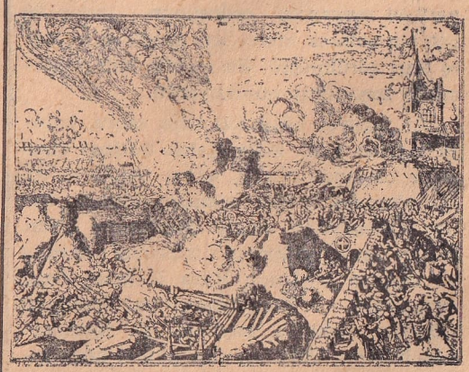

İkinci muhasara resimlerinden

de köprü muhafızlığına memur edilmiş olan, İbrahim Paşa'ya, orada bir kısım kuvvet bıraktıktan sonra Viyana önüne gelmesini emreyledi. İbrahim Paşa, 8.000

kişi ile 8 eylûlde Viyana önüne geldi.

Avusturya ordusu başkomutanı Duc de Lorraine, Viyana'yı kurtarmıya memur edilen müttefik ordunun, harekât plânını daha temmuzda hazırlamıştı. Bu plâna göre; batıdan doğuya ilerliyerek, en kısa yoldan Viyana üzerine yürünecekti. Bu plânın başarı ile tatbik edilebilmesi için, Kloster - Neuburg, Tulln mevkilerini istinat

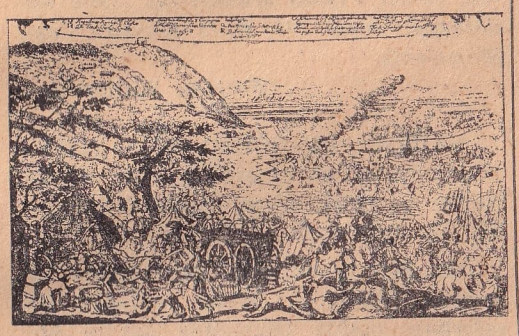

İkinci muhasara resimlerinden

noktaları olarak elde tutmıya karar vermiş ve bunları işgal ettirmişti. Fakat, müttefik ordular bir türlü hareketlerini tesri edemiyorlardı. Saksonyalılar para ve erzak almadan yürümek istemediklerinden 20.000 kişi kuvvetinde olan Saksonya ordusu ancak 22 ağustosta hareket edebildi. Lehliler de geldiler. 3 eylûlde Grosse - Stetteldorf'da toplanan harb meclisi Duc de Lorraine'in plânını kabul etti ise de başkomutanlık, her müttefik ordunun hangi kanadda yer alacağı gibi teşrifat meselelerinin halli güç oldu. Nihayet Sobiesyky'nin başkomutan unvaniyle yalnız Lehlilere komuta etmesi ve bütün Alman ve Avusturya kuvvetlerine Duc de Lorraine'in komuta etmesi şeklinde teşrifat meselesi halledildi. Müttefik ordular 6, 7 eylûlde Tunayı geçerek 10 eylûlde Wienerwald'a girdiler. Umumi karargâh Weidling'de teessüs etti. Kahlemberg tepeleri tarafımızdan müdafaa edilmediği için kolaylıkla zaptedildi. Viyana'yı kurtarmıya gelen müttefik ordu, 32.600 piyade, 32.400 süvari olmak üzere 65.000 kişi ve 165 toptan mürekkepti.

Türk başkomutanlığı 8 eylûlde düşmanın Tuna'yı geçtiğini haber almış, yapılan keşif de, bunun doğru olduğunu göstermişti. Toplanan harb meclisinde kaleyi gözetlemiye yeter bir kuvvet bırakarak, mütebaki bütün kuvvetle düşman üzerine yürümek fikrini Kara Mustafa Paşa kabul etmedi ve kuşatma işinin, gelen düşmanı mağlûbetmekten daha mühim olduğunu, ileri sürerek asıl ordunun kuşatmıya devam etmesi, vilâyet kuvvetlerinin küçük toplarla gelen düşmanı karşılamıya kifayet edeceği fikrinde bulundu. 9 eylûlde tekrar toplanan harb meclisinde, Kara Mustafa Paşa eski fikrinde ısrar ve yalnız kendisiyle beraber bütün paşaların kendi kapıları ve eyaletleri askeri ile hazırlanarak, düşmanın karşılanması fikrinde ısrar etti. Bunun üzerine Diyarıbekir beylerbeyi Kara Mehmet Paşa öncü tâyin edildi. Emrine 5.400 süvari ve altmış iki top verildi. Bodin beylerbeyi İbrahim Paşa da sol taraftaki dağ üzerindeki kiliseden geçen yolun muhafazasına memur edildi. Emrine 9.300 kişilik bir kuvvet verildi, ayrıca kendi sancak beyleri komutalarında 19.700 kişilik bir kuvvet de hazırlandı. Düşmanın Tuna'yı geçmesine mâni olamıyan ve Viyana önünde bir gözetleme ordusu bırakarak, asıl kuvvetlerle düşmana karşı gidilmemesinden dolayı gücenmiş olan Kırım hanı da ordusiyle 9 eylûl akşamı ordunun sol kanadına gelmişti. 10 eylûlde düşmanın ilerlemekte olduğu hakkındaki malûmat üzerine, Kara Mustafa Paşa, bütün sipahi ve silâhtarlarla Leopoldstad'da bulunan Bosna beylerbeyi kuvvetlerinin de seyyar orduya katılmasını emretti. 11 eylûlde sağ koldan Rumeli beylerbeyi, sol koldan sancak beyleri kuvvetleri de alınarak seyyar orduya katıldı. Ordunun en muntazam ve seçkin kuvvetini teşkil eden yeniçerilerden ancak bir kısmı seyyar orduda bulunuyor, büyük bir kısmı da kale önünde bırakılmış bulunuyordu. Tabii, bu büyük bir hata idi.

Kahlenberg muharebesi (12 eylûl 1683): Müttefik ordu sabahleyin muharebeye hazırlandığı bir sırada, ileri sürülmüş Osman Paşa kuvvetlerinin Kahlenberg eteklerine yerleştirilmiş olan iki Avusturya taburuna yaptığı taarruz karşısında kaldı. Bu suretle muharebe beklenilmemiş bir şekilde başlamış oldu. Müttefik ordunun muharebe nizamı şu şekilde idi: Sağ kanad: Kanad ucunda Sobiesky komutasında ağır ve hafif Leh süvarisi; kanad içinde: Duc de Sachs-Lauenburg komutasındaki on Avusturya süvari alayı ile bir Hırvat alayı; Merkez: Schwaben ve Bavyera piyade alayları; Sol kanad: Duc de Lorraine komutasında imparatorluk, Saksonya, Polonya süvari alayları; imparatorluk ve Saksonya piyade alayları.

Buna karşı Türk ordusunun muharebe nizamı: Sağ kanad: İbrahim Paşa komutasında Eflâk, Sivas ve Bodin vilâyet askerleri; Merkez: Kara Mehmet Paşa komutasında bir kısım yeniçeri, sipahiler, dört bölüklüler; Sol kanad: Sarı Hasan Paşa komutasında Şam, diğer vilâyetler ve sancaklar askeri ve Kırım süvarileri.

Öncü düşmanla teması kesmeden, yavaş yavaş geri çekildi. Kendisine tahsis olunan yeri aldı, her iki taraf bilhassa sağ cenahta top ateşi menziline girmişti. Düşman, hâkim tepelerden aşağıya inmiye başladı. Muharebe hattımızın bir ucu Döbling'e dayanıyor Hernals'dan geçerek Ottakring'e kadar devam ediyordu. Sağ kanadda Döbling tahkim edilmiş ve birkaç top konmuştu. Düşman cephesi de

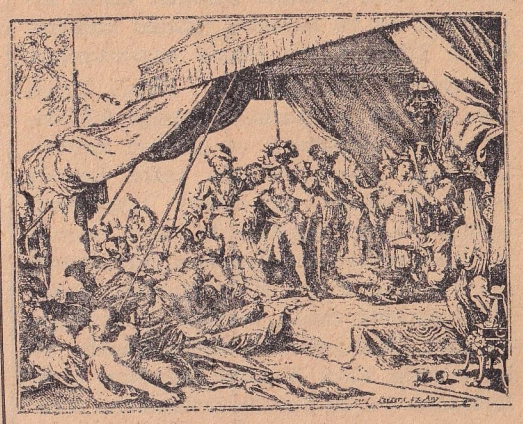

İkinci muhasarada düşman galibiyeti (Bu resimler eski Avrupa ressamlarının eserleridir. Dikkat edilirse düşmanca oldukları görülür)

Tuna'dan başlıyor, muharebe hattımıza paralel olarak devam ediyordu.

Muharebe, en evvel sağ kanadda başladı. Avusturya başkomutanı Nussberg'i işgal ettikten sonra merkezin el'an Türk kıtalariyle temas etmediğini ve sağ kanaddaki Sobiesky komutasındaki Leh süvarisinin, yerini almamış olduğunu görerek, sol kanadın ilerleyişini durdurdu. Sobiesky öğleye kadar sol kanadın Nussberg'i işgal etmesini beklemiş ve ancak burası alındıktan sonra harekete geçmişti. Bu sırada sadrazam kethüdası yaptığı taarruzla merkezdeki düşman süvarisini geri atmış, ancak düşman piyadesinin mukavemeti karşısında taarruzunu kesmiye mecbur olmuştu. Sobiesky öğleden sonra Dornbach ormanlarından çıkarak, sol kanadımızla temas etti. Polonya husarlarının bu kanada yaptıkları taarruz, kendilerine

İkinci Viyana harblerini gösterir bir resim (Bir Türk ressamı tarafından son yüzyılda yapılmıştır)

büyük zayiat verdirilerek tardedildi. Lehlilerin muharebe cephesindeki yerlerini almaları üzerine, düşman merkez ve sol kanadı tekrar harekâta başladı. Düşman sol kanadı Heiligenstadt'ı zaptederek müdafaa hattımıza yaklaştı. Aynı saatlerde Sobiesky ağır Polonya süvarisini de

cepheye sokarak sol kanadımıza taarruz etti. Ibrahim Paşa kuvvetleri evvelâ müdafaada kalarak bu taarruzun şiddetini kırdıktan sonra karşı hücuma geçtiler. Leh süvarilerini perişan bir halde geri çekilmiye mecbur ettiler ve takibe başladılar. Bu anda yakında bulunan Kırım süvarisinin de bu harekete iştiraki muharebenin Türk ordusu lehine kazanılmasını muhakkak temin edecekti. Fakat, Kırım hanı seferin bidayetinde yaptığı tekliflerin kabul edilmemesi ve düşman kuvvetli olduğu cihetle, Viyana kalesi önünde ancak gözetleme kuvvetleri bırakılarak bütün ordunun düşman kurtarıcı ordusu ile muharebeye hazırlanması hakkındaki son teklifine, karşı Kara Mustafa Paşanın hakaretle cevap vermesi dolayısiyle dargındı. Muharebenin kaybedilmesini ve bu suretle Kara Mustafa Paşa'nın cezalanmasını ve bu suretle intikamının alınmasını istiyor ve bu fena hissin tesiri altında ihanet ediyordu. Esasen maiyeti de aldıkları ganimeti kurtarmaktan başka bir şey düşünmüyorlardı. Bu vaziyet karşısında Avusturyalılar sağ kanadın iç tarafında bulunan Avusturya süvarilerini İbrahim Paşa kuvvetlerinin yanlarına taarruza sevkettiler. İbrahim Paşa taarruzu durdurmıya mecbur oldu. Avusturya merkezi ve sol kanadı da taarruza geçtiler, Döbling zaptedildi. Sol kanaddaki muvaffakıyeti arttırmak için sadrazamın sağ kanad ve merkezden kuvvet alarak bu kanadı da takviye etmesi, düşmanın muvaffakıyetini kolaylaştırdı. Muharebenin neticesi artık belli olmuştu. Saat 16 da sağ kanadımız bozulmuş, merkez sarsılmış ve sol kanad güçlükle mukabele ediyordu. Sadrazam son bir hareket olmak üzere büyük süvari kuvvetiyle düşman merkezine bir taarruz yaptı ise de Sobiesky bu taarruza mukavemet etti. Esasen bu esnada Kırım süvarileri geri çekilmiye başladılar. Sol kanad birlikleri buna uymıya mecbur olmuşlardı. Düşman, ordumuzun her iki kanadını kuşatacak surette hareket ediyordu. Merkezin de geri çekilmesi üzerine Viyana'yı kuşatmakta olan 30.000 yeniçeriye mevkilerini terketmeleri emri verildi. Bunlar darma dağınık bir vaziyette orduya katıldılar ve vaziyetin ıslahına çalışıldı ise de bir netice vermedi.

Kara Mustafa Paşa, hatası ve gururu neticesi kaybedilen bu meydan muharebesinden geri dönmek istemedi. Birçok defalar maiyetiyle düşmana hücum ederek ölüm aradı ise de muvaffak olamadı. Kendisini başka bir akıbet bekliyordu. Nihayet ordu bütün çadırlarını, yaralılarını ve toplarını düşmana bırakarak Yanıkkale'ye doğru çekildi. Müttefikler aldıkları ve büyük kısmı yaralılardan mürekkep 10.000 esiri öldürdüler.

Ordu karma karışık bir vaziyette çekilerek 14 eylûlde Yanıkkale'ye geldi. Burada, dağınık kuvvetlerin toplanması ve orduya intizam verilmesi için iki gün kaldıktan sonra hareket ederek 24 eylûlde Bodin (Budapeşte) civarına geldi. Burada 22 gün kalan ordu 16 ekimde Belgrad'a hareket etti. Kırım hanı azledildi ve Kahlenberg muharebesinde en fazla yararlık gösteren İbrahim Paşa da en evvel bozulmuş olduğu bahanesiyle katledildi.

Bidayette takibetmiyen düşman, bütün ordugâhın ve topların bırakıldığını görünce, galebesinin büyüklüğünü anlamış ve takibe başlamıştı. Artçı olarak bırakılan Kara Mehmet Paşa kuvvetleriyle Sobiesky komutasındaki kuvvetler arasında 7 ekimde Parkany - Ciğerdelen'de cereyan eden muharebede, düşman piyadesi tamamiyle imha edildi. Süvarisinden ancak bir kısmı kurtuldu. Fakat 9 ekimde 50.000 kişilik düşman ordusu ilerlediği zaman, iki gün evvelki başarının tesiri altında kalan Kara Mehmet Paşa, bu kuvvetle muharebeyi kabul etmek istedi ise de mağlûboldu. Tuna üzerindeki köprü de evvelce kaldırılmış olduğundan, Osmanlı müfrezesi tamamiyle imha edildi. Düşman bundan sonra takibe devam etmedi. İki orduda da bulaşık hastalıklar başlamıştı. Bölge tahribedildiğinden yiyecek tedariki kaabil değildi. Onun için onlar da geri çekildiler. Yalnız Ciğerdelen kalesini, ahalisiyle birlikte yaktılar

Dördüncü Sultan Mehmet, sadrazam Kara Mustafa Paşa'yı - maiyetinin teşviki üzerine - idam ettirerek paşaya hareketinin cezasını verdi.

İkinci Viyana Muhasarası, Avrupadaki Türk ilerleyişinin en son merhalesi ve sukut devrinin başlangıcıdır. O zamana kadar Avrupada bir hakikat olarak kabul edilen Türk yenilmezliği inancı, Viyana muhasarasından sonra yıkılmıştır. Bundan sonra roller değişmiş, Osmanlı İmparatorluğu müdafaada kalmış, Avrupa ise imparatorluğun yıkılmasına kadar mütearrız bir vaziyette bulunmuştur.

Fransanın darıltılması, büyük hedef var iken Podolya meselesi gibi ikinci derecede hareketlerle Sobiesky'nin gücendirilmesi, harb ilân tarihinde, yığınakta yapılan hatalar, çok zaman kaybedilmesi, Viyana'nın vire ile zaptedilerek yağmadan içtinap suretiyle sefer masraflarının Viyanada ele geçecek servetle kapanması arzusu dolayısiyle bidayetten itibaren cebrî hücum yapılmıyarak kalenin zaptından çekinilmesi, düşman ordusunun taarruzuna karşı Leopoldstadt'da yalnız kalan 20.000 kişilik Hüseyin Paşa kuvvetlerinin imhasına seyirci kalınması, düşman ordusunu küçük görerek ve asıl tehlikeli düşmanın, seyyar ordusu olduğu kestirilemiyerek, yeniçeri kuvvetlerinden mürekkep asıl muntazam ordunun Viyana önünde bırakılması, Kırım hanının sadrazama karşı olan dargınlığının, ihaneti bile kabul ettirecek bir şekil alması gibi sebepler, bu seferin bir başarı ile bitmesine mâni olmuştur. Kara Mustafa Paşa bu mağlûbiyetten sonra vaziyeti ıslah edebilecek yegâne şahsiyetti. Hattâ idamına hükmettiği İbrahim Paşa bile, idamından evvel: «Memleketi idare ve zararı telâfi edecek yegâne adam budur. Mağlûboldu diye hayatına kıyılmasın» demişti. Fakat buna rağmen Sultan Mehmet, maiyetinin sözüne uyarak onu katlettirmek suretiyle, zararın telâfisi imkânını da ortadan kaldırdı.

Kısa bibliyografya: Solakzade, Tacüttevarih. Feridun Bey Münşeatı. Netayicülvukuat. Zübdetül Vekayi. Hammer, Devleti Osmaniye Tarihi. Silâhtar Tarihi. Raşit Tarihi. Schimmer, Wien's Belagerung durch die Türken. General Schrödirer, Kampf um Wien in 1683. V. von Rener, Wien Jahre 1683. Yorga, Geschichte des Osmanisches Reiches. V. Alten, Die Kriege, Kriegs Chronik Österreich-Ungarns. Zinkreisen, Geschichte des Osmanisches Reiches. Necati Salim Taşan, İkinci Viyana Muhasarası. Aylık Ansiklopedi, sayfa 241, Kara Mustafa Paşa, Merzifonlu.

(Feridun Dirimtekin)

YAHYA, ŞEYHÜLİSLÂM — (1553 - 1644). Onyedinci Yüzyılın devlet adamlarından ve Türk divan edebiyatının meşhur şairlerindendir.

Ankaralı Şeyhülislâm Bayramzâde Zekeriyya Efendi'nin büyük oğludur. 960 saferinde (1553) İstanbulda doğdu. Abdülcebbarzade Derviş Mehmet Efendi'den okudu. 988 rebiülâhirinde (1580) Malûlzade Seyyit Mehmet Efendi'nin şeyhülislâmlığı zamanında ilmiye mesleğine girdi. 994 te (1586) babasiyle hac etti. 995 te (1587) Atikalipaşa, 998 rebiülâhirinde

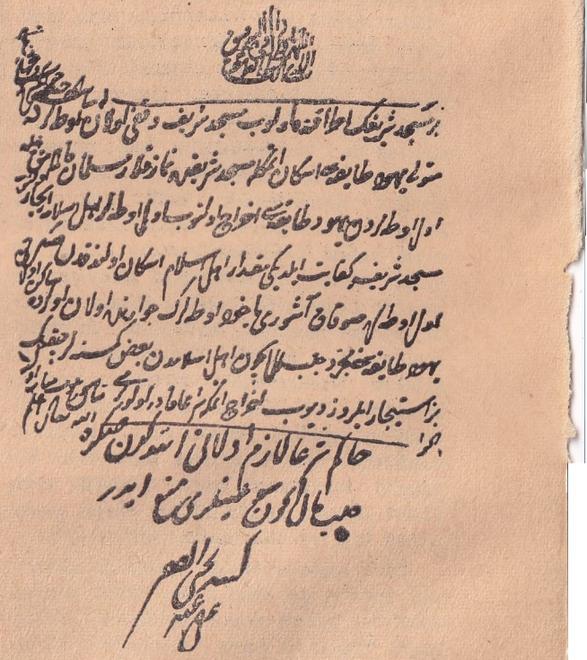

Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin kendi el yazışiyle bir fetvası

(1590) Hasekisultan, 1000 ramazanında (1592) Şahın, 1002 cemaziyelâhirinde (1595) Şehzade, 1003 muharreminde (1595) Üsküdarda Valide medreseleri müderrisi oldu. 1004 şabanında (1596) Halep, 1005 şevvalinde (1597) Şam, 1006 zilhiccesinde (1598) Mısır, bir müddet sonra Bursa, 1010 da (1602-1603) Edirne, 1012 de (1603-1604) İstanbul kadısı olup 1013 te azledildi (1604-1605). Aynı yıl içinde Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine yükseldi. Divanda Sadrazam Derviş Paşa ile, birisinin öldürülmesine itiraz ettiğinden arası açıldı, vazifesinden çekildi. 1018 şevvalinde (1610) gene Rumeli kazaskeri oldu, bir müddet sonra vazifesinden ayrıldı. Mihaliç ve Kirmasti kazaları, kendisine arpalık olarak verildi. 1026 rebiülevvelinde (1617) üçüncü defa Rumeli

kazaskeri oldu, 1028 şabanında (1619) tekaüde çekildi. 1031 recebinde (1621-1622) şeyhülislâm oldu, İkinci Osman'ın cenaze namazını kıldırdı. 1032 de (1622-1623) çekildi, 1034 şabanında (1625) tekrar şeyhülislâm tâyin edildi. Bir müddet sonra Dördüncü Murat'ın ilk zamanlarında Recep Paşa'nın teşvikiyle meydana gelen isyanda konağı yağma edildi, kendisinin de başı isteniyordu. Azledildi, bir müddet sarayda saklandı, canını güç kurtardı. 1043 recebinde (1634) üçüncü defa olarak şeyhülislâm tâyin edildi. 1044 te (1634 - 1635) Revan, 1047 (1637-1638) de Bağdad seferlerinde bulundu. Bu son seferden dönüşünde Ankarada, babasının evinde padişaha bir ziyafet çekti. Dördüncü Murat'ın ölümünden sonra İbrahim zamanında da vazifesinde kaldı. Fakat Cinci Hoca nüfuzunu kırmıştı. 1053 (1644) zilhiccesinin 18 inci pazar gecesi doksan üç yaşında öldü. Namazı, Fatih camisinde kılındı, Sultanselimde, babasının yaptırdığı medresenin avlusuna gömüldü.

Sohbeti tatlı ve lâtifeci olan Yahya Efendi, sırasında mülâyim bir şekilde zulme mâni olmıya çalışan doğru sözlü bir adamdı. Mevlevi çelebisi yani Mevlâna'nın soyundan olup Konyada, Mevlâna'nın türbesini ihtiva eden büyük mevlevihanenin şeyhi Ebubekir Çelebi'nin öldürülmesini emreden Dördüncü Murat'ın hiddetini teskine muvaffak olmuş ve Ebubekir Çelebi, İstanbula sürülerek canını kurtarabilmişti. Tebriz zaptedildiği zaman askerler, sarayları yıkarlar, nakışlı ve altın yaldızlı pencerelerle dolap kapaklarını kırıp çadırlarında odun yerine yakarlarken şehirdeki Hasan camisinin yıkılmasını önliyebildi. Zamanındaki sadrazamlara, münasip şekillerde öğütler verirdi. Siyasetten de anladığını kaynaklar kaydederler. Babası da şair olan Yahya Efendi, aynı zamanda rint bir adamdı. Hattâ bir gazelindeki "Mescidde riyâ-pîşeler etsin ko riyâyı, = Meyhaneye gel kim ne riyâ var, ne mürâyî" beyti yüzünden oldukça büyük bir tehlike de geçirmişti. Zamanındaki şairlerin en büyüklerinden biri olan Nef'i ile lâtifeleri vardır. Nef'i bir kıta ile kendisini övmüş, Sabri de hakkında bir kaside yazmıştır. Gene divan edebiyatının en büyük şairlerinden biri olan Naili'nin, Yahya'ya büyük bir saygısı vardır. Ancak bizce devrindeki şairler tarafından, hakkında gösterilen bu teveccüh, onun şiirdeki yüksek kabiliyetinden ziyade mevkii ve bilhassa hiç kimseyi kırmıyan meşrebi yüzündendir. Fakat zamanındaki bu teveccüh, sonradan ananeleşmiş ve Onsekizinci Yüzyılda Nedim gibi bir şair bile onu, gazel üstadı saymış ve Baki ile bir tutmuştur. Ziya Paşa da "Harabat Mukaddemesi" nde onu, gazelde orijinal sayar. Muallim Naci, onun şiirlerini Nedim'in şiirlerinden üstün tutar; Kip, onu Baki ile Nedim arasında bir halka olarak kabul eder.

Yahya Efendi'nin yetmiş yedi beyitlik bir "Sâkiname" siyle bir divanından başka arapça Kaside-i Bür'e tercümesi, Muhsin Kayserî'nin Ferâiz manzumesine şerhi, İbni Kemal'in "Nigâristan" ının tercümesi de vardı. İbnülemin Mahmut Kemal, "Vak'ai Sultan Osmanı Sani" adlı bir risalesinin de olduğunu ve bu risalenin Topkapı sarayında Sarık Odasında bulunduğunu duyduğunu, fakat bu eseri görmediğini söylüyor.

Bizce Şeyhülislâm Yahya Efendi, Türk divan edebiyatının üstatlarından değildir. Naci'nin, onu Nedim'den üstün görmesi, Tanzimatla ondan sonraki devrede Nedimin, ahlâk bakımından hoş görülmemesinden doğan bir hükümdür sanıyoruz. Nitekim Recaizade de Nedim'i bu bakımdan tenkideder. İran şairlerini okuyan, hattâ İsmet-i Buharî gibi lirizmle tasavvufu pek güzel kaynaştıran bir İran şairinin meşhur bir gazelini âdeta yeniden ve çok sönük bir halde türkçe yazan (Yahya Divanı, s. 257-8) Yahya, Baki'ye, Nef'i'ye, Hayali'ye nazireler yazmış, sırası düştükçe gazellerinde Dördüncü Murat'ı methetmiş, ona da bir iki nazire yazarak gönlünü almış, fakat zamanını bize nakledememiş bir şairdir. Yalnız bir gazelinde Fatih karamanında bayram eğlencelerini, gençlerin Vefa meydanında toplandığını, dönme dolaplara bindiklerini, At Meydanında at koşturduklarını çok silik bir tarzda bildiriyor (s. 188-9). O kadar yerler gezdiği, o kadar vakalarda, savaşlarda bulunduğu halde bunların hiçbiri, şairi klişecilikten kurtaramamış, şiirlerinde sönük ve belirsiz bir intiba bile bırakamamıştır. Yalnız Edirne hakkında bir gazeli var ki bunda da Edirnenin hususiyetlerinden hiçbiri yok. "Gül" redifli gazeline nazire yazan Tıflî bile naziresinde Yahya'yı kat kat geçmiştir. Ağzına halis su ile şerbetten ve zemzemden başka bir içki koymadığı halde sâkiname yazan bu şair şeyhülislâmı, divan edebiyatının dar görünüşüne ve klişeciliğine rağmen Lâle Devrinin birçok hususiyetlerini, hattâ hususi hayatının birçok safhalarını bize nakletmiye muvaffak olan ve insanî aşkı terennüm eden Nedim'le mukayese bile caiz değildir. Hele Nedim'in çapkın zevkiyle hakikaten ince, fakat canlı ve munis buluşlarını Yahya'da arıyan beyhude zahmete girmiş olur. Bizce Yayha, şöhretini şiirinden ziyade mevkiine, mevkiinden ziyade meşrebine ve bu yüzden zamanındaki ve zamanından sonraki büyük şairlerin kendisini saymasına borçlu, orta derecede bir şairimizdir.

(Doçent Abdülbaki Gölpınarlı)

ADALET BAKANLARIMIZ — Millî kabinelerimizin ilk teşekkülünden başlıyarak bugüne kadar Adalet (Adliye) Bakanlığı mevkiini işgal eden zevatın vazifeye başladığı ve ayrıldığı tarihler aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir. Bazan aynı zevatın üst üste bakanlık mevkiinde gösterilmesine sebep kanunî formalitelerdir. Yani, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yeniden seçilmesi, yahut her hangi bir meselede kabineye itimat reyinin yenilenmesi veya diğer hallerden dolayıdır. Bâzı zevatın vekâlet vekilliği yapması da bakanın resmî veya sıhhi sebeplerle makamından ayrılması dolayısiyledir.

Kabinelerle ilgili olan bu hususları daha iyi anlamak için Ansiklopedimizin 24 üncü sayfasındaki "Millî Kabinelerimiz" bendine müracaat lâzımdır.

(Bahattin Kutay)

Adı		Seçim yeri		Başladığı tarih	Ayrıldığı tarih
Celâlettin Arif	B.	(Erzurum)	Asil	28-4-1920	23-1-1921
Abdülkadir Kemalî	B.	(Kastamonu)	Vekil	1-11-1920	4-11-1920
Muhtar	B.	(İstanbul)	Vekil	24-1-1921	30-1-1921
Fehmi	Ef	(Bursa)	Vekil	31-1-1921	3-2-1921
Yusuf Kemal	B.	(Kastamonu)	Asil	5-2-1921	16-5-1921
Mehmet	B.	(Trabzon)	Vekil	5-2-1921	17-2-1921
Refik Şevket	B.	(Manisa)	Asil	17-5-1921	9-7-1922
Celâlettin Arif	B.	(Erzurum)	Asil	10-7-1922	16-8-1922
Behçet	B.	(Çankırı)	Vekil	15-7-1922	16-8-1922
Rıfat	B.	(Kayseri)	Asil	17-8-1922	13-8-1923
İsmail Safa	B.	(Mersin)	Vekil	20-4-1923	27-5-1923
Musa Kâzım	B.	(Konya)	Vekil	19-7-1923	14-8-1923
Musa Kâzım	B.	(Konya)	Vekil	15-8-1923	17-8-1923
Seyit	B.	(İzmir)	Asil	18-8-1923	6-3-1924
Necati	B.	(İzmir)	Asil	7-3-1924	14-11-1924
Vâsıf	B.	(İzmir)	Vekil	1-6-1924	24-6-1924
Mahmut Esat	B.	(İzmir)	Asil	15-11-1924	27-9-1924
Vâsıf	B.	(İzmir)	Vekil	18-11-1924	29-11-1924
Saracoğlu Şükrü	B.	(İzmir)	Vekil	11-1-1925	4-2-1925
Tevfik Rüştü	B.	(İzmir)	Vekil	21-5-1925	1-7-1925
Tevfik Rüştü	B.	(İzmir)	Vekil	19-3-1926	30-3-1926
Recep	B.	(Kütahya)	Vekil	18-6-1926	4-8-1926
Recep	B.	(Kütahya)	Vekil	23-9-1926	10-11-1926
Recep	B.	(Kütahya)	Vekil	7-7-1927	20-9-1927
Yusuf Kemal	B.	(Sinop)	Asil	28-9-1930	23-5-1933
Esat	B.	(Bursa)	Vekil	9-9-1931	28-9-1931
Şükrü Saracoğlu		(İzmir)	Asil	24-5-1933	25-10-1937
Zekâi		(Aydın)	Vekil	23-11-1933	31-1-1934
Şükrü Saracoğlu		(İzmir)	Asil	26-10-1937	11-11-1938
Hilmi Uran		(Seyhan)	Asil	11-11-1938	3-1-1939
T. Fikret Sılay		(Konya)	Asil	3-1-1939	25-1-1939
T. Fikret Sılay		(Konya)	Asil	25-1-1939	3-4-1939
T. Fikret Sılay		(Konya)	Asil	3-4-1939	26-5-1939
Fethi Okyar		(Bolu)	Asil	26-5-1939	12-3-1941
Hasan Menemencioğlu		(Mardin)	Asil	13-3-1941	8-3-1943
Ali Rıza Türel		(Konya)	Asil	9-3-1943	5-4-1946
Mümtaz Ökmen		(Ankara)	Asil	6-4-1946	5-8-1946
Şinasi Devrim		(Zonguldak)	Asil	7-8-1946	9-9-1947
Tahsin Bekir Balta		(Rize)	Vekil	19-7-1947	13-8-1947
Şinasi Devrim		(Zonguldak)	Asil	10-9-1947	

AVANZADE MEHMET SÜLEYMAN — (1871 - 1922) Basın hayatında yazdığı veya tercüme ettiği eserlerle olduğu kadar ilim sahasında da memleket kültürüne hizmetleri dokunmuş simalarımızdandır.

Avanzade 1871 (Hicrî 1287) de İstanbulda Beşiktaşta Abbasağa mahallesinde doğmuştur. Babası Karahisar eşrafından Avanzade Süleyman Beydir. Beşiktaş Askerî Rüştiyesinde ve Darülfünun Tıp Fakültesi Eczacı zümresinde okumuş ve 1889 da mezun olarak Haydarpaşa Askerî Tatbikat Mektebine fransızca ve fizik derslerine muallim muavini olarak tâyin edilmiştir. Bu tarihten iki üç yıl sonra İstanbul basınına yazı yardımlarına da başlamıştır. Henüz fakülte talebesi iken, zamanın "Musavver Terakki", "Malûmat" gibi dergileriyle bâzı gündelik gazetelerinde fennî ve sıhhi mevzular üzerinden yazılar göndererek neşretmiye muvaffak olmuştur. Yazı hayatında "İkdam", "Sabah", "Tercümanı Hakikat", "Tanin" gibi devrinin belli başlı gazetelerinde uzun müddet çalışmıştır. Bu arada gazete makaleleriyle ve tefrikalariyle de kalmıyarak fennî ve sıhhi mevzular üzerinde kitaplar da yayımlamıştır. Yaşadığı devrin bâtıl itikatlar ve köhne gelenekler içinde hapsolan sağlık ve sıhhat hakkındaki yanlış telâkkilerine karşı onun bu alandaki yayınlarının müsbet rolü pek açıktır. Denebilir ki o, Ahmet Mithat Efendi'nin açtığı halk muharrirliği çığırında çok faal bir unsur olmuştur. Zamanının en yüksek ilim müessesesinde avrupai mânada müsbet bilgiler tahsil etmiş olması, hazırladığı fennî neşriyatın sıhhatini ve esaslılığını belirtebilir.

Avanzade M. Süleyman

Avanzade otuz yılı aşan yazı hayatında, irili ufaklı iki yüz küsur kitap neşretmiştir ki, o devirde bibliyografyaya bugünkü kadar ehemmiyet verilmemesinden ve devrin neşriyatını kucaklıyan bir millî kütüphane bulunmamasından bunların hepsinin isimlerini tam bir liste halinde bir araya getirmiye imkân yoktur. O devri görmüş, yaşamış ve merhumun eserlerini okumuş olanların hâfızalarında hâlâ yaşıyan bu kitapların bâzıları şunlardır: "Ademi İktidar", "Kısır Kadınlar", "İstîmnai Bîlyet", "Kız mı Oğlan mı", "Belsoğukluğu ve Frengi", "Rehberi Muamelâtı Zevciye", "Kızlarımızı Nasıl Evlendirelim", "Son Rehberi İzdivaç".. Bu gibi sıhhatle ilgi eserlerle sayısı yirmi beşi geçen Aile Kütüphanesi koleksiyonu zamanın çok okunan ve aranılan bir kültür kaynağı olmuştur.

Avanzade istibdadın en sıkı zamanlarında bile yazıcılık mesleğinden uzak durmamış, faaliyetini edebî eserlere, çok okunan bâzı popüler romanlara kadar genişletmiştir. 1902 (Hicrî 1319) sonlarına doğru "Terakki" adında bir gazeteyi idare ettiği sırada başlıyan Rus-Japon Harbi üzerine bu muharebe tarihini tercüme ve neşretmiye başlamıştır. Henüz dört beş nusha çıkarmışken istibdat idaresinin kurbanı olarak Kudüs'e nefyedilmiş ve orada altı yıl kalmıştır. Buna sebep de, gazetenin Terakki adının, o sıralarda memleket dışında çalışan İttihat ve Terakki cemiyetiyle alâkalı görülmesi, Rus - Japon Harbi hakkındaki yazıların da Rus sefarethanesi üzerine fena tesir yapmasıdır.. Bu suretle İkinci Abdülhamit tarafından bir müddet için uzaklaştırılmıştır. Bu sıralarda eczacı yüzbaşısı rütbesini taşıyordu. Avanzade Kudüs'ten gizlice İstanbula yazılar göndermiye devam etmiştir. Menfada iken Kıbrıs'tan ve Mısır'dan bâzı davetler almıştır. Kıbrıs'tan yeter bir teminat alamamış ancak 1907 (Hicrî 1323) de bir yolunu bularak Mısıra kaçmış ve Elehram eczahanesinde hayatını kazanırken bir taraftan da arapça öğrenmiye başlamıştır. 1908 de Meşrutiyetin ilânı üzerine İstanbula dönmüş ve Harbiye Nezaretinde Dairei Sıhhiyei Askeriyede çalışmış ve hekimlere mahsus çıkarılan "Ceridei Tıbbiyei Askeriye" yi idare etmiştir. "Eczacılara Muhtıra", "İdrar Tahlili" gibi mesleğine dair eserleri varsa da bunlar, bu alanda başka yayınlar olmayışından fazla rağbet görmemiş ve bu alâkasızlık müellifin şevk ve hevesini kırmıştır. Meşrutiyetin ilânı sıralarında çıkardığı "Afiyet" ve "Güzel Prenses" gibi gazeteler ise pek rağbet görmüştür. Bilhassa "Afiyet" o devirde bir salon gazetesi olarak elden ele dolaşmıştır. Tercüme suretiyle meydana getirdiği "Sefiller", "Monte Cristo", "Rokanbol", "İstanbul Esrarı", "Şeytan Mağaraları", "113 Numaralı Hane", "Omnibüs Cinayeti", "Dilber Kontes", "Siyah Peçeli Kadın" gibi romanlardan bâzıları tiyatro piyesi haline konmuş ve Manakyan heyeti tarafından da oynanmıştır.

Halka faydalı olmak ve her alanda onu yükseltmek ve muasır müsbet bilginin verimleriyle onu aydınlatmak gibi büyük bir ideal taşıyan Avanzade Mehmet Süleyman, bu idealini geniş bir okuyucu kitlesi üzerinde tatbik etmiye muvaffak olan bahtiyar yazıcılarımızdan biridir. 1922 de 51 yaşında olduğu halde İstanbulda ölmüştür. Mezarı Karacaahmet'tedir.

(Halit Avan)

BRAHMS, JOHANNES (1833-1897) — Klâsik Batı musikisinin Ondokuzuncu Yüzyılda yaşamış en büyük şahsiyetlerinden biridir. 7 mayıs 1833 te Kuzey Almanya'da Hamburg şehrinde doğmuştur. Musikici bir aileye mensuptu. Babası şehir orkestrasında kontrbas çalıyordu. Küçük Brahms musiki sevgisini ailesinden tevarüs etmiş, ilk derslerini babasından almıştır. Birkaç yıl sonra bu dersler kâfi gelmemiye başlamış, o sıralarda Hamburg'da bulunan devrin ünlü musikici ve pedagoglarından Eduard Marxsen bu istidatlı küçük sanatkâra uzun müddet öğretmenlik etmiştir. Brahms mükemmel bir piyanist olarak yetişmiştir. Genç yaşta uzun konser turnelerine çıkmış, bu arada ekseriya konser piyanisti olarak çalmış, bâzı defalar şarkıcı ve violonistlere piyanoda refakat etmiştir.

Bu vaziyet Robert Schumann kendisini dinleyip tanıyıncıya kadar sürmüştür. Devrin bu büyük münekkidi ve romantik bestecisi genç piyanisti çok beğenmiş, yazıları ile tanıtmış ve kendisini bestecilîğe teşvik etmiştir. Brahms bu suretle zamanın "büyük musiki muhiti" ne girmiştir. Bu arada Schumann'a büyük bir saygı ve sevgi ile bağlanmıştır. Fakat bir müddet sonra üstat ve hâmi olarak tanıdığı bu büyük sanatkâr feci bir beyin hastalığı neticesinde ölmüş, bu hâdise genç besteciyi çok sarsmıştır. O sıralarda Düsseldorf'da bulunan sanatkâr kısa bir müddet sonra bu şehirden ayrılmış, daha sonra uzun yıllar Detmold ve Hamburg'da orkestra şefliği yapmıştır.

1862 yılında tamamiyle Viyanaya yerleşmiştir. Bu şehir onun ikinci vatanı olmuştur. Burada uzun bir zaman "Taganni Akademisi" ni idare etmiş, 1864-1869 yılları arasında bâzı Alman şehirlerinde konserler vermiştir. Sonra tekrar Viyanaya dönerek iki üç yıl "Müzik Dostları Cemiyeti" konserlerini idare etmiştir. Bu tarihlerde şöhreti bütün dünyaya yayılmıya başlamıştır. 1878 de Viyana yakınlarında Donaustadt'a yerleşmiştir. Gene bu sıralarda Wagner ve Bruckner romantizmine karşı cephe almış, bu iki sanatkârın aleyhtarı olan musikici Eduard Hanslick ile işbirliği yapmıştır.

Brahms

Brahms bekâr olarak kalmış, fakat bu arada Agathe von Siebold ve meşhur kadın piyanist Clara Schumann ile neticesiz kalan iki büyük aşk macerası geçirmiştir. Bütün hayatınca müreffeh yaşamış, büyük bir şöhret yapmış ve her zaman her yerde takdir ve sevgi ile karşılanmıştır. Bu büyük sanatkâr 3 nisan 1897 de Viyanada ölmüştür.

Brahms zamanının bütün musiki cereyanlarını dikkatle takib etmesine rağmen hiçbirinin tesiri altına girmemiş, Schütz, Bach ve Beethoven yolu ile gelişen klâsizmi sanat programı olarak almıştır. O romantik devirde klâsik bir sanatkâr olarak kalmıştır. Büyük besteci romantizmi gençliğinde inkâr etmiş değildi. Sonraları dahi klâsik yapılı eserlerinin muhtevasında derin ve içli bir his âleminin mevcudolduğu görülür. Ona göre romantizm kalblerden gelen bir nevi müzikal lisandır. O bu lisanı kimseye nasibolmıyan bir hususiyetle konuşmasını bilmiştir.

B a ş l ı c a e s e r l e r i: Brahms'ın gençlik eserlerinde romantik form ve muhteva bilhassa göze çarpar. Op. 1, 2, 5, piyano sonatları, op. 9 "Varyasyonlar" a kadar olan eserleri bunun bariz örnekleridirler. Op. 9 "Varyasyonlar" onun romantik anlayış ve şekle vedaıdır.

Besteci oda musikisinde nefis eserler bırakmıştır. Op. 78. 100, 108 keman, op. 38, 99 viyolonsel, op. 120 iki piyanolu sonatları, ayrıca op. 8, 87, 101 piyanolu trioları, op. 40 korno triosu, op. 25, 26,

60 piyanolu kuvartetleri, op. 34 piyanolu kenteti ve piyanosuz op. 51, 67 yaylı kuvartetleri, op. 88, 111 yaylı kentetleri, op. 115 klarnet ve yaylı sazlar için kentet ve op. 18, 36 yaylı sekstetleri oda musikisi edebiyatının en güzel örnekleridirler.

Orkestra eserlerinin başında dört muazzam senfonisi gelir. Orkestra âleminin bu dört şaheseri 1876-1885 yılları arasında yazılmıştır: Op. 68, 73, 90, 98. Tamamiyle klâsik formda olan bu eserler yeni romantizm psikolojisine karşı ananevi anlayış ve duyuşun şahlanışıdırlar. Brahms'ın bunlardan başka orkestra için "Akademi Merasimi" ve op. 81 "Trajik" adlarını taşiyan iki uvertürü vardır. Gene orkestra için "Haydn" ın bir temi üzerine varyasyonlar'ı onun kuvvetli teknik kabiliyetinin mükemmel bir örneğidir.

Konçerto sahasında pek tanınmış iki piyano op. 15 ve 83, çağdaşı dâhi kemancı Joseph Joachim'e ithaf edilmiş nevinin şaheseri op. 77 keman konçertoları ve ayrıca konser salonlarında sık sık zevkle dinlenen keman ve viyolonsel için op. 102 bir "dobbel konçerto" su vardır.

Halk musikisi üzerindeki en güzel örneklerinden biri orkestra için pek tanınmış "Macar dansları" dır. Gene bu sahada "Lied" leri için de kaynaklar aramıştır. "Halk Şarkıları" ve "Tabiat Şarkıları" (en tanınmışları: Gurup ve Yağmur) op. 52, 65 (Aşk Şarkıları) ve op. 103 (Çingene Şarkıları) bu yoldaki çalışmalarının neticeleridirler. Brahms'ın taganni musikisine ait eserleri arasında büyük koro parçaları mühim bir yer tutar. Bunların başında "Talih Şarkısı", "Zafer Şarkısı" adlı orkestra ve koro parçaları ve gene orkestra ve koro için op. 45 "Alman Recuiem" i gelir. Sonuncu eser onun şöhretini sağlayan yaratmalarından biridir.

Brahms bütün bu orkestra, oda musikisi ve taganni eserleriyle devrinin sanat âleminde, müzikal kültür sahasının en büyük temsilcilerinden biri olarak tanınmış, ölmez eserleri medeniyete devrolmuştur.

(Faruk Yener)

CİNNAH, MUHAMMED ALİ — (1876) Pakistan Dominyonunun genel valisi.

Öğrenimini ilk önce Karaşi'de, sonra da İngilterede tamamlamış ve 1906 da Bombay barosuna avukat olarak kaydedilmiştir. Cinnah hukuk mesleğinde pek kısa zamanda kendini göstermiş ve aynı yıl içinde Dadabhoy Nacroyi'nin özel kâtipliğini yapmış, 1910 da İmparatorluk Teşrii Konseyine üye olmuştur. 1916-1920 - 1924 yıllarında Müslüman Birliğinin başkanlığına seçilmiştir. 1906 da kurulmuş olan Müslüman Birliği Hindistan'ın en mühim siyasi bir partisidir. Cinnah bu partiye başkan olduktan sonra 1916 da Hint Millî Kongre Partisi'yle bir anlaşma yaptı. Bu birlikte çalışma 1928 e kadar on iki yıl devam etti. Diğer Müslüman partileri Cinnah'ın gayretleri sayesinde tek bir teşekkül haline gelmişlerdir. Bundan sonra Cinnah 1930 da Londra'da toplanan Hindistan Yuvarlak Masa Konferansında memleketini temsil etmiştir. Cinnah Hindistan Merkezî Teşrii Meclisine üye olmuş, Müslüman Birliği'nin meclis grupu başkanlığını da kendi üzerinde bulundurmuştur.

Cinnah'ın kafasında büyük bir ideal vardı; Hint Müslümanlarını tek bir bayrak altında toplamak. Bu düşünce ilk olarak 1940 martında Hindistan Müslüman Birliğinin bir komite toplantısında kabul edilmiştir. Lahor'da alınan bu karar daha sonra Madras'ta bütün Hindistan birlikleri tarafından tasvibedilmiştir. Cinnah tarafından ileri sürülen Müslüman Hindistan'ın sınırları içinde Pencap, Kuzey Batı Sınır Eyaleti, Sind, Bülûcistan, Bengale ve Assam bölgeleri bulunuyordu. Cinnah o tarihten bugüne kadar, sekiz yıl durmadan çalışmıştır. 1940 ağustosunda kıral naibi, İngiltere tarafından Hindistan için düşünülen en münasip rejimin dominyon şekli olduğunu söylemiştir. Naip Hint siyasi liderlerinin icra komitesine üye olarak tâyinini teklif etmişse de bu teklif ne Kongre Partisi ne de Müslüman Birliği tarafından kabul edilmemiştir. Bir yıl sonra kıral naibi, evvelce üçü Hintli olmak üzere yedi üyeden mürekkebolan İcra Konseyini, sekizi Hintli olmak üzere on ikiye çıkarmıştır. 1942 de ise Sir Stafford Cripps Hindistana gönderildi. Bütün bu teşebbüslere rağmen Müslümanlar arasındaki Pakistan fikri hiç gevşememiştir. Aynı yıl İcra Konseyinin üye sayısı on biri Hintli olmak üzere on dörde çıkarıldı. 1943 te Hindistan borçlu bir devlet olmaktan çıktı ve borç veren bir devlet haline geldi. 1944 te Pakistan plânı ilk olarak Gandhi ve Cinnah arasında müzakere edildi. Fakat mutabık kalamadılar. 1945 te toplanan Simlâ Konferansı da Pakistan fikrinde bir değişiklik yapmamıştır. Cinnah'ın seçim propagandasını şiddetlendirmesi üzerine Kongre Partisinin 57 milletvekiline karşılık Müslüman Birliği 30 milletvekili çıkarmıya muvaffak olmuştur. 1946 da İngiltere kabinesinden üç kişi Hindistana gönderilmiştir. Bunların yaptıkları temaslar neticesinde 14 kişilik kabine şu suretle teşkil edilmiştir: 6 Kongre Partisi, 5 Müslüman Birliği, 1 Sih, 1 Parsi ve 1 Hırıstiyan üye. Bundan kısa bir müddet sonra Lord Mountbatten'ın kıral naipliği zamanında Kongre Partisi ile Müslüman Birliği bir anlaşmaya varmışlardır. Pakistan anayasa meclisi 14 ağustos 1947 de, şimdi devlet merkezi olan Karaşi'de fevkalâde bir toplantı yapmıştır. Eski kıral naibi ve yeni Hindistan Genel Valisi Lord Mountbatten'ın getirdiği kıral mesajiyle Pakistanın istiklâli kutlanmıştır. Cinnah'a 15 ağustos 1947 de, Lâhor Yüksek Mahkemesi baş yargıcı Sir Abdürreşid tarafından Pakistan genel valisi olarak yemin ettirilmiştir.

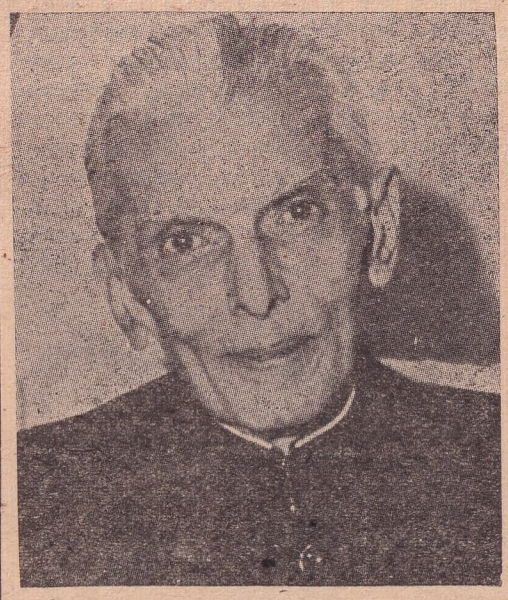

Muhammed Ali Cinnah

Mücadele yıllarında "Pakistan" adlı bir kitap da yayımlamış olan Muhammed Ali Cinnah, Hindistanın Müslüman devlet adamları arasında kültürü, bilgisi, siyasi kudreti ve etrafına telkin ettiği emniyet ve saygı hisleriyle sevilmiş bir şahsiyettir.

(Rıza Samih)

KÖMÜRLERİMİZ — Bu son aylarda başta İstanbul olmak üzere, bâzı büyük şehirlerimiz bir kömür darlığiyle karşı karşıya kaldı. Bu münasebetle yurdumuzun kömür durumu etrafında birçok yazılar yazıldı. Biz de, bu hâdisenin uyandırdığı ilgiyi dikkate alarak, iktisadi hayatta büyük bir rol oynıyan kömürün tarihçesinden ve kömür havzalarından kısaca bahsetmeyi uygun bulduk.

M a d e n k ö m ü r ü n ü n t a r i h ç e s i: Maden kömürünün tarihi bir hayli eskidir. Medeniyetin ilk belirtileri olan Bakır Devri, Tunç Devri, Demir Devri, ancak maden kömürünün varlığiyle mümkün olabilirdi. Nitekim, İsa'nın doğuşundan çok evvel, Çin'in kuzeyinde, Orta Asyada, Altaylarda harabolmuş izabe ocaklarına raslanmıştır. Yüksek harârete ihtiyaç gösteren bu ocakların varlığı, maden kömürünün varlığiyle sıkı sıkıya bağlı görülmektedir. Eski Yunanlıların, Milâttan üç yüzyıl önce maden kömürü kullandıkları, eski eserlerden ve bize kadar intikal eden bâzı izlerden anlaşılmaktadır. Aynı suretle eski Romalıların da maden kömürünü bildikleri, hattâ işgalleri altına giren birçok ülkelerde bunu kullandıkları bile bilinen bir gerçektir. İngilterede, Almanyada, Belçikada, Fransada maden kömürünün kullanılması orta çağlarda sistemli bir hal almıya başlamıştır. Bilhassa İngilterede, sistemli bir surette maden kömürü istihsali, 1272 yılına kadar çıkar. Fakat her yenilik gibi, her yeni hareket gibi, kömürün ilk kullanılışı da birtakım zorluklarla doludur: Meselâ, kömürün çıkardığı kesif dumanlar, pis kokular ileri sürülerek kullanılışı yasak edildi. Bu hareket Almanyaya, daha sonra da Fransaya sirayet etti. Ama zamanla kömürün değeri anlaşıldığı için, bu yasağın kaldırılması cihetine gidilmiştir. Yasak, ilkin İngilterede, sonra da Almanya ve Fransada kaldırılmıştır. Bununla beraber kömürün sanayide kullanılması, ancak buharın keşfinden sonra olmuştur. Buharın sanayie tatbikı ve ilk buhar makinelerinin buharla işliyen gemilerin ortaya çıkışı, maden kömürü istihlâkini geniş ölçüde arttırdı. Öyle ki, Onsekizinci Yüzyılın ortalarına doğru dünya kömür istihsalâtı 200.000 ton iken bugün 1.232.000.000 tona kadar çıkmıştır.

B i z d e i l k m a d e n k ö -

mürü nasıl ve ne zaman bulunmuştu? Birçok sosyal ve ekonomik sebepler dolayısiyle yurdumuzda sanayi inkılâbı çok geç tatbik olundu. Bunun tabii bir neticesi olarak yurdumuzda maden kömürü Batıya nazaran daha geç kullanılmıya başlandı. Bizde buhar makineleri, ilk defa harb gemilerinde kul-

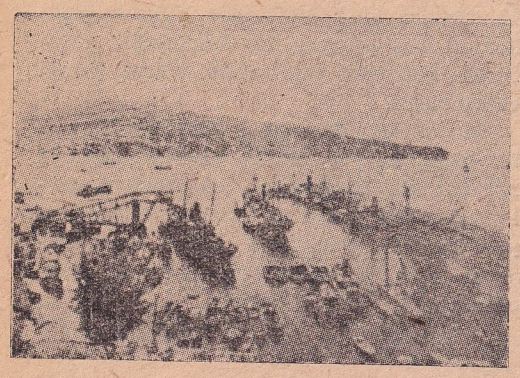

Zonguldak limanı

lanıldı ve ancak o zamandan itibaren bir "kömür meselesi" ile karşılaşıldı. Osmanlı İmparatorluğu hudutları içinde maden kömürü bulunabileceğini dikkate alan devrin hükümetleri çeşitli yollarla bu madenin aranmasını her tarafa tamim etmişlerdi. Nihayet Uzun Mehmet isminde Zonguldaklı bir köylü bunu buldu (Bakınız: Mehmet, Uzun; Aylık Ansiklopedi, sayfa 566).

Kömür havzalarımızın işletilmesi ve "Hazinei Hassa": Türkiyede ilk kömür madeni bulunduğu sıralarda, Osmanlı hükümetinin, kömüre şiddetli ihtiyacı vardı. Gene o sıralarda bu maden için, dışarıya, her yıl yüz binlerce liramız akıyordu. Buna rağmen, Uzun Mehmet'in kömürü bulduğu tarihten ancak on dokuz yıl sonra, Osmanlı padişahlarından Birinci Mecit, 1848 yılında neşrettiği bir fermanla, bulunan kömür madenlerini "Emlâkı şahanesi" arasına kattı. Devrin padişahı, tamamiyle millete aidolması lâzım gelen bu millî serveti gasbederken, buna bir kulp takmayı, bir "hilei şeriye" ye baş vurmayı da unutmadı: Havzadan elde edilecek kömürlerin bedelleri vakfedilecek ve bu para, padişahın iradesiyle tekkelere, şeyhlere, türbelere verilecekti. Böyle bir hal şekli karşısında kimsenin bir şey demiye hakkı olmıyacaktı. Ama, bu paranın ne miktarı padişaha kalacak, ne miktarı şuna buna "ihsan" buyurulacaktı, bu pek belli değildi. 1848 yılında kömür havzasını eline alan Hazinei Hassa, bu havzayı işletecek bir durumda değildi. Nitekim kısa bir zaman sonra burasını, 300 altın gibi cüzi bir para mukabilinde, Galatalı yabancı bir sarraf grupuna iltizama verdi. Havzanın idaresi de, padişah tarafından, Halil Kadri Efendi adlı bir zata tefviz buyuruldu. Bu sıralarda Kırım Harbi başlamıştı. Harekât sahası Karadenizdeki Rus sahilleri olduğu için, müttefik filoların yakın kömür üslerine şiddetle ihtiyacı vardı. En yakın kömür üssü ise, Zonguldak havzası idi. İşte, bu vaziyetten faydalanan İngiliz ve Fransızlar, Osmanlı hükümeti ile bir anlaşma imzaladılar bu anlaşma gereğince, kömür havzasının işletilmesi, İngilizlerle Fransızlara verildi. Anlaşma, muvakkat bir mahiyet taşıyor ve harbin devamına inhisar ediyordu. Kırım Harbinin sona ermesiyle beraber, İngilizlerle Fransızlar havzayı terkettiler. Tabii, gene Hazinei Hassa idareyi eline aldı. Havza gene, şu veya bu sarrafa iltizama verildi. Bu hal, 1865 yılına kadar sürdü. Bütün bu müddet içinde, havzanın yıllık kömür istihsalâtı 50.000 tonu geçmemişti. 1865 yılında kömür havzalarının idaresi, Bahriyeye devredildi. Bahriye idaresi, kömürün çıkarılması, havzanın işletilmesi işine bir çeki düzen vermiye çalıştı. İlk defa olarak 1867 tarihinde, kömür ocaklarının tesisi, kömürlerin taşınması ve yükletilmesi hakkında bâzı esasları ihtiva eden yüz maddelik bir nizamname neşredildi. Bahriye idaresi zamanında havzada birçok yenilikler yapıldı. O tarihe kadar hiçbir suretle istifade olunamıyan toz kömürlerinden faydalanmak üzere kok ve briket fabrikaları yapıldı.

Kömür havzamız ve yabancı sermayesi: 1882 tarihine kadar kömür havzamızdan elde edilen kömür, "mirî fiyat" üzerinden Bahriye idaresi tarafından alınırdı. Halbuki 1293 Osmanlı - Rus Harbinden sonra, Bahriye idaresi aldığı kömürlerin parasını veremiyecek bir hale gelmişti. Bundan ötürü de, ocakları işletenler arasında iflâslar görüldü. Bu hal, madenciler tarafından

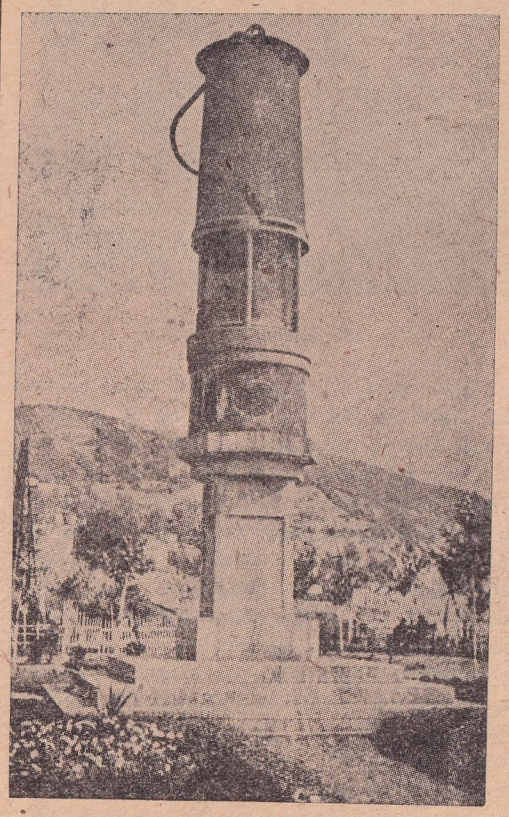

Uzun Mehmet âbidesi

birçok şikâyetlere sebeboldu. Bunun üzerine, elde edilen kömürün yüzde altmışının Bahriyeye verilmesine, yüzde kırkının da dışarıya satılmasına müsaade edildi. Tabii bu hal "mirî fiyatı" ortadan kaldırıyor, havza kömürlerinin satışlarında yeni yeni kâr ufukları açıyordu. Bundan ötürüdür ki bu karar, havzanın tarihinde bir dönüm noktası ifade etti. Çünki bu tarihten itibaren yabancı sermayesi, havza kömürleriyle ilgilenmiye başladı. Zonguldak kömür havzasiyle ilgilenen ilk yabancı sermaye, Fransız sermayesi oldu. O devirde Fransız kültürünün, Fransız sermayesinin Osmanlı İmparatorluğu hudutları içinde oynadığı rolü düşünecek olursak, bunu tabii görmemiz lâzımdır. Zonguldak kömür havzasını işletmek üzere ilk kurulan yabancı şirket, Ereğli Şirketi'dir. Osmanlı Bankasının iştirakiyle 1893 te kurulan Ereğli Şirketi, dolambaçlı bir yoldan giderek, ilkin istihsal

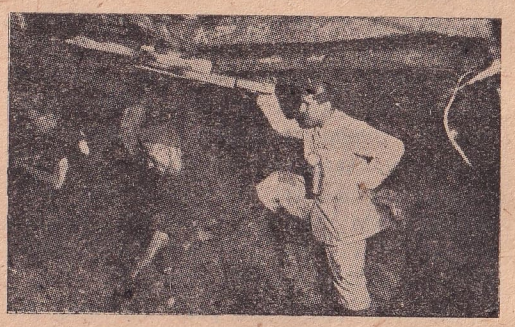

Bir ocak methali

edilmekte olan kömürün emniyetle gemilere yüklenmesini sağlamak maksadiyle, bir liman inşası imtiyazını almış, fakat, bu imtiyaz mukavelesinin arasına sıkıştırdığı bâzı maddelerle, kömür çıkarma işini de kendi üzerine almak kurnazlığını göstermiştir. Ereğli Şirketi, yapacağı liman ve rıhtımın inşasında kullanılmak üzere taş çıkarırken, kömür damarlarına rasladığı takdirde, bu damarları işletmek hakkının da kendisine verilmesini şart koşmuştu. Ereğli Şirketi, işi bu kardarla da bırakmamış, şunun bunun elindeki kömür ocaklarını da satın almıya başlamıştır. Bu cümleden olarak, Çaydamarı ocağını Karamanyan'dan; İkincimakas ocağını Ahmet Ali ve ortaklarından; Pavli ocağını da Pavlâki'den satın almıştır. Ereğli Şirketi daha sonra, gene Karamanyan'a ait Gelik ocağını da satın almıştır.

Sadrettin Enver, "Zonguldak Kömür Havzamız" adlı değerli eserinde, Ereğli Şirketi hakkında şu enteresan malûmatı vermektedir: "Şirketin idaresi, kapitalizmin âzami menfaati esasına dayanıyordu. Kâr getirmiyen hiçbir yere, hiçbir zaman ne sermaye vazedilmiş, ne de teknikten istifade edilmiştir. Çalışma tarzında âzami istismar programı tatbik edilmiştir. Şirket, büyük damarların arasında bulunan ve daima işlenmesi kaabil olan 70 - 80 santimlik damarları işlemekten kaçınmış, âzami kâr getiren büyük ve kalın damarlarda çalışmıştır. Bu suretle yekûnu pek mühim miktar tutan bir millî servetin gömülü kalmasına, heba olmasına âzami derecede gayret etmiştir..."

"Ereğli Şirketinin hissedarlarına yüzde elli temettü tevzi ettiği halde maden tesisatını tazelememesi, eskileri yenilememesi, fennî tekâmüle, teknik terakkiye ayak uydurmaması da ayrıca memleket zararına olmuştur..."

Ereğli Şirketinden sonra havzanın en mühim müesseselerinden biri de Mabeyinci Ragıp Paşa'nın "Sarıcazadeler" şirketi idi. 1900 yılında madenciliğe başlıyan Ragıp Paşa, çok geçmeden sahip bulunduğu Sarıcazadeler şirketini, komisyoncusu "Abacıoğlu" ya devretmiş; Abacıoğlu bir müddet kendi başına şirketi idare ettikten sonra, sahip bulunduğu hisse

senetlerinden mühim bir kısmını bir Belçika sermayedar grupuna satmıştır. Bu hisse senetleri daha sonra Almanlar tarafından satın alındığı için, şirket de Almanların eline geçmiştir. Birinci Dünya Savaşından sonra, şirketin bütün hisse senetleri İtalyan ticaret bankaları eliyle İtalyanlara geçmiştir. Bu iki büyük şir-

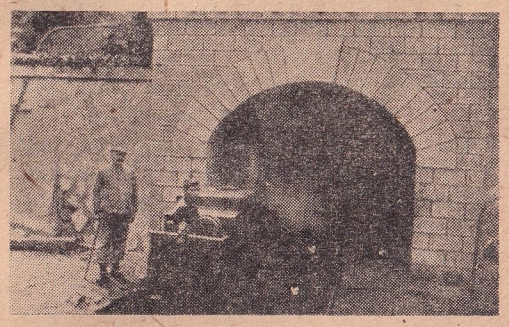

Ocakta çalışma

ketten başka bir de Gürcü vapur kumpanyası sahiplerinden Gürcüoğlu Ponos isminde birinin de üçü müstakil altısı müşterek olmak üzere dokuz kömür ocağı mevcuttu. Gürcü kumpanyası daha sonra iflâs ederek elindeki ocakları Ereğli Şirketine sattı.

Bundan başka kömür havzalarımızdaki diğer dağınık ocakların durumu da şöyle idi: Zonguldakta bulunan kırk dört ocaktan dokuzu Türklere, otuz beşi ise yabancı sermaye ile ilgisi bulunan, Türk olmıyan unsurlara aitti. Kozlu mevkiindeki yirmi sekiz ocaktan on beşi Türklere, on üçü Türk olmıyanlara; Kilimli mevkiindeki yirmi beş ocaktan sekizi Türklere, on yedisi Türk olmıyanlara; Ereğli mevkiindeki on üç ocaktan dokuzu Türklere, dördü Türk olmıyanlara; Amasra mevkiindeki on dört ocaktan dördü Türklere, on tanesi Türk olmıyanlara aitti. Bu suretle, o devirdeki dağınık yüz yirmi dört ocaktan kırk beşi Türklere, yetmiş dokuzu, yabancı sermaye ile ilgisi bulunan, Türk olmıyan unsurlara aitti.

Bir aralık Çarlık Rusyası da kömür havzalarımızdan faydalanmak istemiş ve Rus Dış Ticaret Bankası mensuplarından iki zatın teşebbüsiyle kurulan "Madeni Osmani Anonim Şirketi" üç ocak sa-

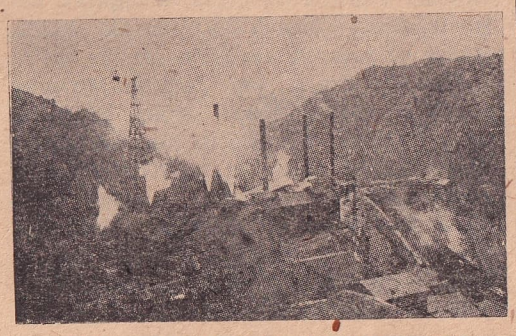

Zonguldaktaki tesislerden bir görünüş

tın alarak işletmiye başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı, bu şirketi tasfiyeye uğratmıştır.

M e ş r u t i y e t d e v r i n d e k ö m ü r h a v z a s ı: Kömür havzasındaki Bahriye İdaresi Meşrutiyete kadar sürdü. 1908 yılında havzanın idaresi Nafiaya devredilmiş, kısa bir zaman sonra da havza Ticaret ve Ziraat teşkilâtına bağlanmıştır. 1909 yılında "Havzai Fahmiye" müdürlüğü kurulmuş ve havzanın idaresi bu müdürlüğün eline verilmiştir. Havza müdürlüğüne bağlı olarak bir fennî heyet kurulması da gene bu devire raslar.

Meşrutiyetten sonra Ereğli Şirketi durumunu büsbütün sağlamlaştırmış, 1911 yılında imzalanan yeni bir anlaşma gereğince şirketin imtiyazı 1970 yılına kadar uzatılmıştır. Birinci Dünya Savaşı kömür havzamızın durumunu çok ağırlaştırmıştır. O sırada Karadenizde hâkimiyet Rusların elinde olduğu için, Rus donanması birkaç defa havzayı bombardıman ederek mevcut birçok tesisleri tahribetmiştir. Birinci Dünya Savaşının kendileri için doğurduğu elverişli şartlardan faydalanmasını bilen Almanlar da, harbin devamınca havzaya iyice yerleşmek fırsatını bulmuşlardı. O sırada havzada kurulan "Harb kömür merkezi" nin başına bir Alman albayı getirilmişti.

Yukarıda gördüğümüz üzere kömür havzası "Hazinei Hassa" idaresinde bulunduğu müddetçe, yıllık kömür istihsalâtımız 50.000 tonu geçmemişti. Havzanın idaresi Bahriyenin eline geçtikten sonra, istihsalâtta tedricî bir artış göze çarpmaktadır. Havzanın 1865 yılından, yani

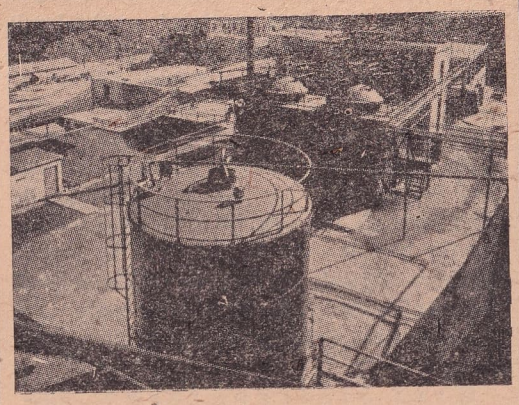

Zonguldaktaki tesislerden bir görünüş daha

Bahriyenin eline geçişinden Cumhuriyet idaresine kadar kömür istihsalâtımızın durumu şu merkezdedir: 1865 te 61.145 ton, 1870 te 64.347 ton, 1875 te 142.321 ton, 1880 de 55.801 ton, 1885 te 99.221 ton, 1890 da 148.540 ton, 1895 te 150.944 ton, 1900 de 420.460 ton, 1905 te 622.165 ton, 1910 da 764.000 ton, 1915 te 420.326 ton, 1916 da 208.202 ton, 1917 de 158.000 ton, 1918 de 186.000 ton, 1919 da 380.901 ton, 1920 de 569.370 ton, 1921 de 342.041 ton, 1922 de 410.994 ton.

C u m h u r i y e t d e v r i n d e k ö m ü r h a v z a s ı: Millî Mücadele sıralarında kömür havzamız da ağır günler geçirdi. Zonguldak ve havalisi, fiilen Fransızlar tarafından işgal olundu. Havzanın bütün kömürleri, İstanbulda kurulan "İtilâf Kuvvetleri Kömür Komisyonu" emrine verilmişti. Bu komisyon, istihsal edilen kömürleri dilediği gibi tasarruf ediyordu.

Zonguldak ve havalisinde Millî İdare kurulur kurulmaz, ilk iş olarak, 10 eylûl 1921 tarihinde, on beş maddelik bir amele kanunu neşredildi. Bu kanun: a) Maden ocaklarında çalışan işçilere yatacak koğuş ve hamam yaptırmak, b) Maden ocaklarında çalışan işçilere cebren veya angarya suretiyle iş gördürmemek ve 18 yaşından aşağı işçi kullanmamak, c) Hastalanan veya kazaya uğrıyan ameleyi parasız tedavi etmek, ç) Madende çalışırken ölen amelenin ailesine tazminat vermek, d) Sekiz saatten fazla çalıştırmamak gibi esaslar taşımakta idi. Bundan önce cari olan ve 1283 tarihini taşıyan Havza Nizamnamesi ahkâmı, kömür madenlerinde çalışma işini, Ereğli sancağına bağlı 14

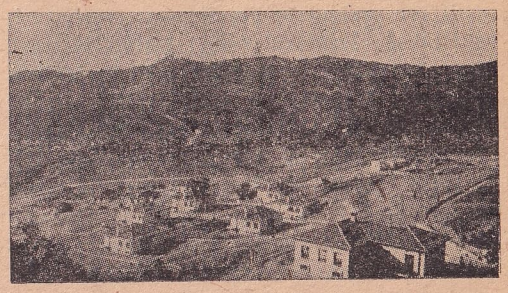

Zonguldak'ta amele evleri

kaza halkına bir mecburiyet halinde yüklemekte idi. 1283 tarihli nizamnamenin 21 inci maddesi, "maden ocaklarında istihdamı lâzım gelen sunufu amelenin... 14 kaza ahalisine münhasır" olduğunu ve "on üç yaşından elli yaşına kadar" kimselerin "usulüne tevfikan celbolunacaklarını" tasrih etmekte idi. Gene aynı nizamnamenin 30 uncu maddesi, havzada bir doktor bulunmasının gerektiğini, bu doktorun da, hastalık ihbarında bulunan ameleleri muayene ederek temaruz edenleri ocaklara, gerçekten hasta olanları da evlerine göndermekle mükellef olduğunu tasrih etmekte idi. Yani bu doktorun vazifesi hastaları tedavi etmek olmayıp, sadece temaruz edenleri tespit etmekten ibaretti.

K ö m ü r i s t i h s a l â t ı n ı n a r t ı ş ı: 1923 ten, yani Cumhuriyetin ilânından itibaren kömür havzalarımızda kömür istihsalâtının hızla artmakta olduğunu görmekteyiz. Esasen bu devrede, memlekette bir yandan demiryolu inşaatı artarken, öte yandan da hızla millî bir sanayi doğuyordu. Bu iki âmilin, kömür istihsalâtının artışında ayrı ayrı müessir olduğunu kabul etmek zorundayız. Bunu şu aşağıdaki rakamlardan tespit etmek mümündür:

Amele evlerinden bir gurup daha

1923 te 597.000 ton, 1924 te 994.000 ton, 1925 te 958.000 ton, 1926 da 1.216.000 ton, 1927 de 1.324.000 ton, 1928 de 1.258.000 ton, 1929 da 1.451.000 ton, 1930 da 1.595.000 ton, 1931 de 1.547.000 ton, 1932 de 1.593.000 ton, 1933 te 1.852.000 ton, 1934 te 2.288.000 ton, 1935 te 2.340.000 ton, 1936 da 2.299.000 ton, 1937 de 2.307.000 ton, 1938 de 2.589.000 ton, 1939 da 2.696.000 ton, 1940 ta 3.019.000 ton.

K ö m ü r h a v z a s ı n ı n d e v-

letleştirilmesine doğru: Yurdumuzun en değerli gelir kaynağının, şunun bunun elinde, bilhassa yabancı sermayelerin elinde kalması, hiçbir suretle tecviz edilemezdi. Bunu dikkate alan Cumhuriyet idaresi, 1935 yılında yayımladığı bir kanunla, münhasıran bu işle meşgul olmak üzere "Eti Bank" adlı bir banka kurdu. Bu banka, 1 mayıs 1937 tarihli bir mukavele ile, Fransız sermayesinin elinde bulunan Ereğli Şirketi'ni satın aldı. Bu hâdise, Havzanın kömür istihsalinde çok hayırlı bir tesir yaptı. Kömür istihsalâtımız, üç yıl gibi kısa bir zamanda 700.000 tonluk bir artış kaydetti. Eti Bank'ın teşkili ve Fransızların elindeki Ereğli Şirketinin satın alınması, Zonguldak kömür havzasının devletleştirilmesine doğru atılmış ciddi bir adımdı. Nitekim, 1940 yılında neşredilen 3867 sayılı bir kanunla gerek şirketlerin elinde, gerek hususi şahısların elinde bulunan bütün kömür ocaklarının tek elden ve devlet tarafından idaresi kararlaştırıldı ve bu kararın tatbikına girişildi. Zonguldak kömür havzasının devletleştirilmesine, İkinci Dünya Savaşının zor şartları içinde karar verilmişti. Havzadaki kömür ocaklarının tesisatı eski ve bozuktu. Gerek yabancı sermayesiyle işliyen Ereğli Şirketi, gerek hususi şahısların elinde bulunan ocaklar, yalnız kâr peşinde koştuklarından, havzadaki tesisatın yenileştirilmesiyle zerre kadar ilgilenmiyor, en iptidai usullerle kömür ocaklarını istismar ediyorlardı. Bunun için de havzanın verimi bir türlü artmıyordu. İşçilerin yaşama şartları da çok kötü olduğundan, bunlardan da gereği kadar bir randıman elde edilemiyordu. Cumhuriyet idaresi, bütün bu kötü şartlarla mücadele ederek havzanın verimini arttırmak zorunda idi. Harb şartları, tesisatı yenilemek için gerekli olan malzemenin tedarikine imkân vermiyordu. Buna rağmen kömür istihsalâtında göze çarpacak bir artış kaydedildi. Harbin doğurduğu zorluklar o kadar büyüktü ki, 1942 yılında direksizlik yüzünden, istihsalât bir ay kadar bir duraklama devresi geçirdi. Bu vaziyet 1942 yılı kömür istihsalâtı üzerinde menfi bir tesir yaratmaktan geri kalmadı. Bunu şu aşağıdaki rakamlardan daha iyi anlamak mümkündür:

1941 de 3.019.000 ton, 1942 de 2.509.000 ton, 1943 te 3.162.000 ton, 1944 te 3.554.000 ton, 1945 te 3.718.000 ton, 1946 da 3.769.000 ton.

1941 yılına nazaran, 1943, 1944, 1945 ve 1946 yıllarındaki istihsal fazlalığı sıra ile yüzde dört, yüzde on bir, yüzde yirmi, yüzde yirmi birdir. 1947 yılındaki artış fazlalığı 1941 yılına nazaran yüzde yirmi beştir.

Kömür buhranının sebepleri nedir? Kömür istihsalâtındaki bu artışa rağmen, son zamanlarda hissedilen kömür buhranının sebepleri ne olabilir? Bu buhranın başlıca ve biricik sebebi istihsal ile istihlâk arasındaki nispetsizlik (disproportion) tir. Yani kömür istihsali artmakla beraber, kömür istihlâkinin artış nispeti, istihsalden fazladır. Bunun bir kömür buhranına sebebiyet vereceği ise pek aşikârdır. Bu hâdiseyi, yani istihsal ile istihlâk arasındaki nispetsizliği daha iyi anlıyabilmemiz için, kömür istihlâkinin artışına dair olan şu rakamları hep beraberce gözden geçirelim. Bilindiği üzere yurdumuzun Devlet Demiryolları ve Denizyolları gibi başlıca muharrik kuvvetleri kömür olan kara ve deniz taşıt şirketleri, belli başlı bütün fabrikalar, halkın yakıt olarak kullandığı kömürler, hep Zonguldak kömür havzasından temin edilmektedir. 1937 yılında Devlet Demiryollarına verilen kömür miktarı 279.904 ton iken bu miktar 1941 yılında 583.000 tona; 1946 yılında 662.000 tona; 1947 yılında ise 710.000 tona kadar yükselmiş bulunmaktadır. 1937 den 1947 ye kadar olan on yıl içindeki artış miktarı iki buçuk mislidir. Karabük çelik ve demir fabrikalarına 1941 yılında 263.000 ton kömür verilmişken bu miktar 1946 yılında 386.000 tona; 1947 yılında ise 403.000 tona yükselmiştir. Artış nispeti yüzde kırk yedidir. Halka, yakıt olarak verilmekte olan kömürün artış nispeti daha yüksektir. Meselâ; 1941 yılında 170.000 ton verilmişken 1946 yılında 240.000 ton verilmiş, 1947 yılında ise 280.000 tona yükselmiştir. Artış nispeti yüzde altmış beştir.

Yurdumuz sanayileştikçe, kara ve deniz taşıt vasıtalarımız çoğaldıkça nihayet halkımızın medeni seviyesi yükselerek odun ve odun kömürü yerine maden kömürünün kullanılması arttıkça, kömür istihlâkinin de hızla artacağı pek tabiidir. Bu hal karşısında, kömür istihsalâtımız, aynı tempo ile artmazsa, yurdumuzun daimî ve müzmin bir kömür buhranı ile karşılaşacağı da pek tabiidir. Bunu önlemenin biricik çaresi, kömür havzamızı modern istihsal vasıtasiyle teçhiz ederek verimini çoğaltmak, bu suretle istihsalâtımızı kaabil olduğu kadar hızla arttırmaktır.

Kısa bibliyografya: Sadrettin Enver'in «Zonguldak Kömür Havzamız» eseri ile, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğünün «Rakamlarla İktisadi ve İçtimai Türkiye» adlı eseri ve muhtelif gazetelerde bu mevzuda çıkan etütler.

(Hasan Âli Ediz)

OSMAN, İKİNCİ, GENÇ (OSMANLI TARİHİNDE İLK İNKİLÂP TEŞEBBÜSÜ VE TECEDDÜT TARİHİMİZİN BAŞLANGICI) — (1604-1622) Osmanlı tarihinde inkılâp ve yenileşme hareketlerine başlangıç olan ve Genç Osman diye şöhret bulan İkinci Osman, henüz on dört yaşında iken (1618) tahta çıkmıştır. On üçüncü padişah Birinci Ahmet'in oğludur. Birinci Ahmet yirmi sekiz yaşında ölünce devletin başına Birinci Mustafa geçmiş, fakat aklî muvazenesi noksan bir insan olduğundan kısa bir zamanda hal'edilerek yerini İkinci Osman'a bırakmıştı.

Sadrazam Ali Paşa yeni padişahı Leh seferine ısrarla teşvik ediyordu. Sefer hazırlıkları esnasında Ali Paşanın ölümü üzerine sabık Bostancı başı Hüseyin Paşa sadrazam oldu ve sefere çıkıldı. Edirne üzerinden Balkanlara geçildi. Bu sıralarda kazaklar Ozi nehri üzerinde çapulculuk ettiklerinden ilk önce onlar imha edildi. Lehlilerin kırk bin askerle Dniepr nehrini geçtikleri haber alındı. Tuna geçildi ve Hotin'e varıldı. Yapılan hücumlar bir fayda vermedi. Bâzı kumandanların şehit düşmesi ve esir getirenlere az atiye verilmesi askeri meyus etmişti. Hotin'in Buğdan'a iadesi şartiyle bir sulh antlaşması yapıldı.

Hotin seferinde yeniçerilerin yoklama edilmesi ve tatbik edilen sıkı inzibat, asker arasında memnuniyetsizlikleri artırmıştı. Padişahın Hacca gitmek bahanesiyle Anadoluya geçmek teşebbüsü, Araplardan asker toplıyarak yeniçeri ocağının ilgası şeklinde çabucak her yere yayılmış ve ayaklanma kısa bir zamanda genişlemiştir. Âsi askerler sarayda hapis bulunan Birinci Mustafa'ya tekrar biat ettiler. Bu sırada Sultan Osman harem dairesinde kapalı olarak annesinin yanında vaziyete intizar ediyordu. Mustafanın cülûs haberi gelince Sultan Osman galeyana geldi. Eski sadrazam Hüseyin Paşayı yanına çağırtarak sadareti ona vermek istedi. Hüseyin Paşa ise Üsküdar'da bulunuyordu. Padişah icabederse Üsküdar yoliyle Bursaya geçmek ve sancak askerini toplıyarak İstanbul üzerine yürümek tasavvurundaydı. Etrafındakiler ise, ülemanın emellerini bildiklerinden karşı taraf lehine bir anlaşma teklif ediyorlardı. Sultan Osmana, Üsküdar'a geçmek imkânı olmadığını söylediler. Gerçekten de sarayda, padişahın hizmetinde tek bir insan kalmamıştı. Bunun üzerine Osman, Hüseyin Paşa ve diğer taraftarlarının delâletiyle yeniçeri ocağına girmiye muvaffak oldu. Bu suretle bizzat kendisi zorbaların yardımlarına mazhar olmak ve tahtını temin etmek niyetinde idi. Bu tehlikeli harekete akşam karanlığından istifade ederek baş vurdu. Kendisini, Ağakapısına kadar götürerek gizlice içeri soktular ve oradaki odalardan birine sakladılar. Yeniçeri ağasiyle temaslar yaparak zorbaların elebaşılariyle anlaşmak imkânlarını aradılar. Kendilerine yüksek rütbeler vaadedilen bu zorbalar, ertesi gün askeri itaate davet edecekler ve ihsanlar dağıttıracaklardı. Ertesi sabah yeniçeri ağası âsilerin toplandığı yere gelince Osman lehine konuşacaktır diye hemen susturuldu. Eski padişahın Ağakapısına gelip gizlenmiş olduğunu bilen âsiler, içeriye girdiler. Zorbalar kaçmıya muvaffak olan Hüseyin Paşanın da peşinden koşarak başını kestiler. Osman perişan bir halde, tahkir ve tecavüzlerle Orta camiye doğru sürüklendi. Orada yeni padişah Mustafa, annesi ve cariyeleriyle şaşkın bir halde hazır bulunuyordu. Sultan Osman, askerlere, vaziyeti açıklıyan ve hareketlerinin yanlış olduğunu belirten nasihat yollu sözler sarfederek iyi bir tesir bırakmak üzere idi. Bunu gören Mustafanın annesi valde sultan, Davut Paşa'yı kışkırtarak Osmanın orada ortadan kaldırılmasını temine çalışıyordu. Osmanın boynuna atılan kement bu işi göremedi. Esasen dışarda toplanmış askerler de Osmanı padişah olarak istememekle beraber ölümünü de istemiyorlardı. Osmanın hayatını korumak bahanesiyle Yedikule zindanlarına götürülmesi kararlaştırıldı. Yedikuleye gitmektense her şeye razı olacağını ve diğer şehzadeler gibi sarayın bir odasında hapsolunmasını istiyen Osmanı dinlemediler. Davut Paşa ile yeni tâyin olunan yeniçeri ağası Derviş Ağa Osman'ı bir pa-

zar arabasiyle Yeni camiden Yedikuleye gönderdiler. Harice karşı menfi bir tesir yapmamak için evvelki hakaretlere ve tecavüzlere katiyen yer verilmedi. Ancak, Yedikuledeki bekçilere teslim edilip de askerler geri dönünce, oradaki cellâtlar Osmanın üzerine çullandılar. Epey bir boğuşmadan sonra genç padişahı boğarak meşhur kuyuya attılar. Cesedin kulağı kesilerek Sultan Mustafanın annesine götürüldü (1622).

İsmail Hâmi Danişmend, Genç Osman'ın hareket ve düşüncesini Osmanlı tarihinde ilk inkılâp teşebbüsü addetmekte ve bu münasebetle bize aşağıdaki tetkik ve tahlillerini vermektedir:

"Türk inkılâp tarihiyle yenileşme teşebbüslerinin 325 yıllık uzun ve kanlı bir mazisi vardır.. Bu büyük tarih, ilk Osmanlı müesseselerinin üç yüz sene işledikten sonra eskiyip paslanarak artık iyi işliyemiyecek hâle gelmesinden doğan yenileşme ihtiyaciyle başlamıştır. Koçu Bey risalesinde yeniçeri ocağının bozulması 990 (1582) tarihinde ve İlmiyye sınıfının inhitatı da 1003 (1594) de başlamış gösterilir; Kâtip - Çelebi'nin "Düstûr-ül -amel li-ıslâh-ilhalel" ismindeki risalesine göre de Ocağın tefessühü gene o tarihlere müsadiftir; Ayn-i-Ali Efendi'nin "Risâle-i Vazîfe-hârân" ına göre Kanunî devrinde on iki binden ibaret olan Yeniçeri kadrosu Üçüncü Murad devrinde eski kanunlar bozulup hariçten serseriler alınarak 48.688 rakamına yükselmiştir. İkinci Osman (Genç Osman) devrinde "Kitâb-ül-Makbûl fî hâl-il-Huyûl" ismiyle at cinsinin ıslahına ait bir eser yazan Kadı-zâde Mehmet Efendi bile İstanbul'da "ihtilâl-i nizâm-i âleme sebeb" olan serserilerin çoğaldığından bahsederken: "Bu zamanda olan ihtilâlin bir sebebi dahî reâyâ Ehl-i-seyf'e ve Ehl-i-ilm'e halt olunduğudur!" diye acı acı şikâyet etmektedir: tabii bu ibarelerdeki "ihtilâl" kelimesi şimdiki mânasiyle değil, "nizamsızlık, kargaşalık, bozukluk" mânalarına kullanılmıştır.

Onyedinci Yüzyılın başlarından itibaren bozulmıya başlıyan müesseseler asker ve ulema sınıflarından da ibaret değildir; Başındaki hanedanla beraber saray teşkilâtı da tereddiye başlamış, ecnebi nüfuzuna set çekmek için yabancı prenseslerle evlenme ananesine Yavuz devrinden itibaren nihayet verildiğinden dolayı Osmanlı hânedanı ana tarafından bir cariye sülâlesi haline gelmiş ve Türk ailelerinin sıhriyet nüfuziyle kuvvetlenmelerinden korkulduğu için saraya Türk kızları alınmamasından dolayı da Birinci Ahmet devrinde sayısı üç bini bulan ecnebi halayıklar mahşeri yüzünden Harem-i-Hümayun tamamiyle kozmopolit bir kütle haline gelmiştir. Bizde ilk inkılâp hamlesi işte bu vaziyete karşı bir aksülâmel mahiyetindedir.

İkinci Osman

İstanbul'un fethinden ve Osmanlı devletinin büyük bir imparatorluk şeklini alması sırasından evvelki teşekkül devirlerinde görülen Şeyh Bedrüddin isyanı gibi dinî şekillerle ortaya çıkmış münferit ve gayrı tabii bir komünizm hareketi bir tarafa bırakılmak şartiyle, ilk inkılâp teşebbüsü işte bu tabii ve mâkul aksülâmelden doğan ve 1031 (1622) de büyük inkılâpçı Genc Osman'ın hayatına mal olan tecedddüt hamlesinde gösterilebilir: Bu büyük teşebbüsün şimdiye kadar lâyık olduğu ehemmiyetle tetkik edilmemiş olması çok acınacak bir ihmaldir.

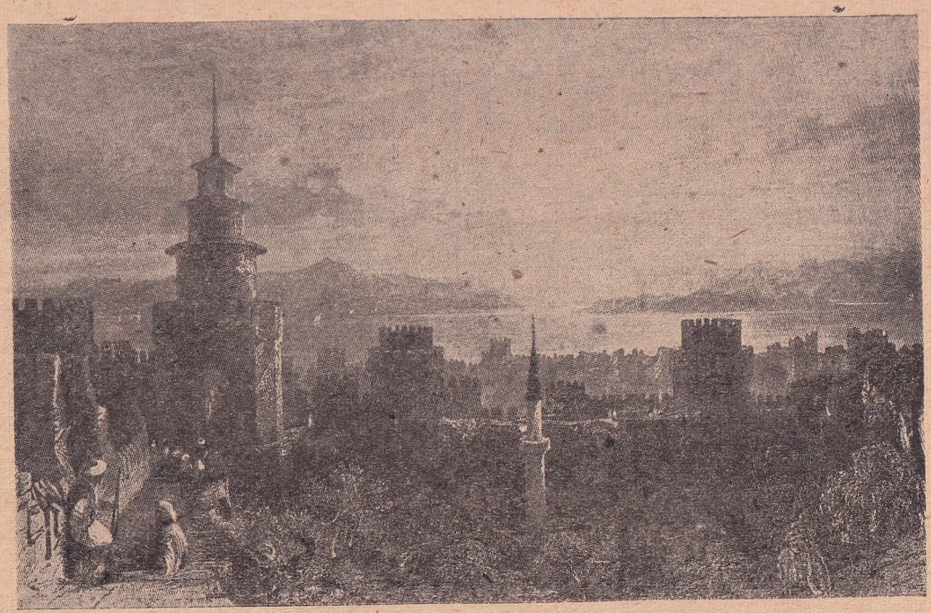

Vaka zamanında Yedikulenin genel görünüşü

Tecedddüt ve inkılâp tarihimize başlangıç saydığımız 1031 (1622) senesinden saltanatın ilgasına tesadüf eden 1341 (1922) tarihine kadar tam 300 sene Osmanlı payitahtının siyasi hayatında yalnız iki büyük fikir cereyanının çarpıştığı görülür: Bu üç yüzyıl içinde en mühim sarsıntılar hemen hep tecedddüt fikriyle muhafazakârlığın mücadelesinden çıkmış, her tecedddüt hamlesi mutlaka bir muhafazakârlık gayretiyle karşılaşmıştır.

İki fikrin bu uzun mücadele tarihi çok bâriz birtakım çizgilerle iki devire ayrılabilir:

1 — 1031 (1622) deki Genç Osman vakasından 1255 (1839) deki Tanzimatı Hayriye'ye kadar 217 sene süren birinci devirde tecedddüt fikri sırf ıslâhatçılık mahiyetinde olduğu için, ilk tecedddütçüler hep sarayla Babıâli'den yetişmiş ve işte bundan dolayı ilk inkılâp şehitleri de padişahlarla vezirlerden çıkmıştır. Onun için bu ilk devirde Osmanlı tecedddütçülüğü saltanat ve mutlakıyet hukukunu ihlâl etmiyen ve devlet bünyesinin yeni ihtiyaçlara göre yeniden tanzim ve ıslâhını istiyen bir nevi devletçilik mahiyetindedir. Bu uzun devrin en mühim fârikası, millî ve mahallî ihtiyaçlardan doğan Türk tecedddütçülüğünün Batıya karşı "complexe d'infériorité = aşağılık duygusu"ndan mütevellit kötü ve yüz kızartıcı bir hayranlıkla ve Avrupa müesseselerini aynen taklit özentisiyle alâkadar olmamasında gösterilebilir.

2 — Tanzimatı Hayriye ile başlıyan ikinci devir, mutlakıyet hukukunu tahdideden esaslarının iptidailiğine rağmen tecedddüt fikrinin devletçilik şeklinden halkçılık şekline doğru istihale devri demektir. Birinci devir gibi bu ikinci devrin de ilk mümessilleri sarayla Babıâliden yetişmiştir. Bununla beraber, meşrutiyet ve hattâ cumhuriyet fikirlerinin ilk münakaşaları da Tanzimat devrine tesadüf etmiş ve tecedddüt fikri maatteessüf Batı mukallitliğiyle karışarak gittikçe halk arasında yayılmıya başlamıştır. İşte bundan dolayı bizde tecedddüt ve inkılâp fikirleri bâzı memleketlerde olduğu gibi aşağıdan yukarı doğru değil, yukardan aşağıya doğru bir cereyan takibetmiş ve devletçilikten halkçılığa doğru bir tekâmül seyri geçirmiş demektir.

Saltanatın ilgasına kadar tam üç yüzyıl süren bu iki devrin başında tecedddüt tarihimizi muhteşem bir hamleyle açan ve kanaatiyle idealine kaniyle canını feda edinceye kadar çabalayıp uğraşan on sekiz yaşında bir kahraman vardır: Genç Osman denilen ve 1027 (1618) senesi 26 şubat = 1 rebiülevvel pazartesi gününden 1031 (1622) senesi 19 mayıs = 8 recep perşembe gününe kadar Milâdî takvim hesabiyle 4 yıl, 2 ay, 21 gün saltanat süren bu dâhi çocuk, çok erken inkişaf eden büyük kabiliyetlerini mükemmel bir tahsil ve terbiye ile olgunlaştırmış mümtaz ve müstesna bir şahsiyet sahibidir. İstanbula sırayla gelmiş üç muasır Fransız elçisinin birbirini tamamlıyan

ruznameleriyle diğer birtakım muasır vesikalara istinaden Onsekizinci Yüzyılın başlarında "Histoire d'Osman" ismiyle iki ciltlik bir Genç Osman tarihi yazan Madame de Gomez'in izahatından anlamından da tetkiki lâzım bir vesika demektir.

Naima, Hasanbeyzade, Solakzade, Karaçelebizade, Peçevî ve Müneccimbaşı tarihleriyle Kâtip Çelebi'nin "Fezleke" si gi-

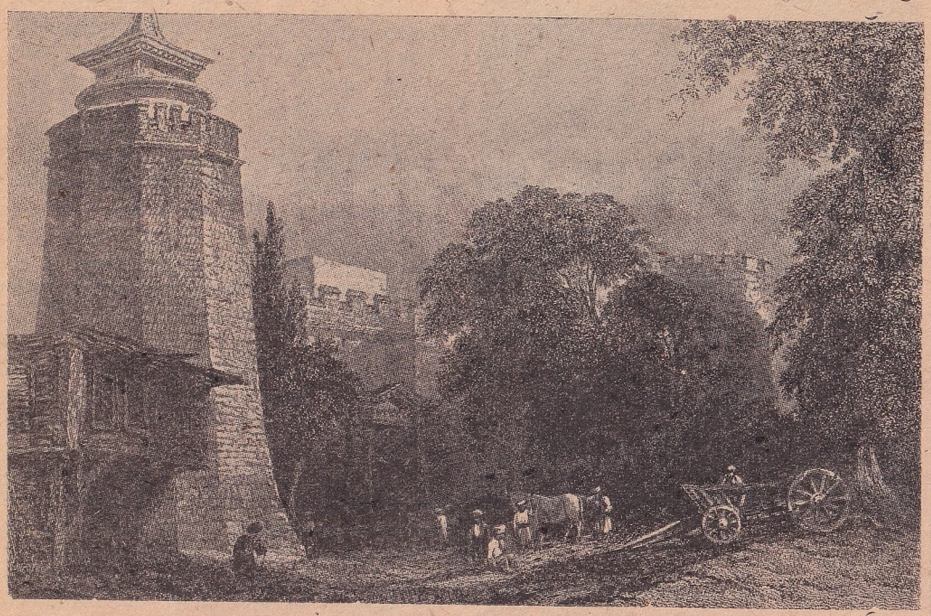

Yedikulenin kapı tarafından görünüşü

şıldığına göre, İkinci Osman ana dilinden başka arapça, acemce, lâtince, yunanca ve italyanca gibi Doğu ve Batı dillerini klâsiklerden tercümeler yapacak kadar güzel öğrenmiş ve çok kuvvetli bir edebî, tarihî, coğrafi ve riyazi tahsil görmüştür: "Emîrî" koleksiyonunda bir nushası bulunan divanında yaşından umulmıyacak zarif şiirleri de vardır; hattâ bunların bâzılarında hem idealinin büyüklüğünü, hem oynamak istediği rolün tarihle çarpışan büyük ehemmiyetini bizzat anlatır: "Niyyetüm hidmet idi saltanat-ûdevletüme = Çalışur hâsid-ü-bedhâh aceb nekbetüme"

İnkılâp yolunda gördüğü muhalefetin mesuliyetini mukadderata mı, yoksa tebaasının muhafazakârlığına mı yükliyebileceğinde mütehayyirdir. Atâ tarihinde yanlış yazılan bu beytin buradaki doğru şekli hususî kütüphanemizdeki yazma mecmualardan birine göredir: "Tâliimden mî şikâyet eylesem halkdan mı âh = Maksadâ meyl île olmam nâil-î lûtf-î İlâh".

Şeyhülislâm Esat Efendi'nin çok sevdiği kıziyle evlenmeden evvelki hicran devrinde yazdığı gazellerden biri de hususi ve hissî hayatını tenvir edecek tarihî bir vesika sayılabilir; şiirde "Fârisî" mahlasını kullanan Genc Osman herhalde bu gazelini büyük aşkından haberdar olduğu rivayet edilen müstakbel kaynatasına göndermiş olmalıdır:

"Sevmezüz kimseyi artuk vardurur insâfumuz = Ol güzelden gayriye meyl eylesün mü cânumuz =Dilberâ sen gîbi bir sâhib-cemâli görmedüm = Tâ ezelden kısmet itmişdür bize Kassâmumuz = Sen salın servî gibî ey kaşları yâyum benüm = Aşkını vird îdinüp mahzunluğumdur kârumuz = Fârisî yeğ şî'r söyler Müfti Es'ad dâimüz = Söylesün bûnâ nazîre çok görür ihsânumuz".

Herhalde Genç Osman'ın divanı, edebî şahsiyeti kadar siyasi fikirleri bakıbi Osmanlı membalarından ve ecnebi eserleri içinde de Hammer, Jonquière, La Vallée ve Jorga tarihleri gibi umumi membalardan başka, doğrudan doğruya Genç Osman vakası için muasır müellifler tarafından yazılmış monografiler de vardır. Bunların en mühimleri Tûğî'nin "Vakaayi'-i Sultan Osman", anonim bir müellifin "Târîh-i Sultan Osman". Nev'î mahlasını kullanan Hüseyn-ibni-Sefer in "Sebeb-i halâs-ı Sultan Mustafa-Han" ve Mîr-i-livâ Emîr Osman Bey'in "Mesîr-ül-ahzân fî maktel-is-Sultân Osmân" ismindeki eserleriyle Karayim müelliflerinden Elie Afêda Béghi'nin İbrânî kasidesi ve Solak Ebubekir'in türkçe hâtıratıdır; vakadan 112 yıl sonra 1734 tarihinde neşredilmiş olmakla beraber, Madame de

Yedikulenin sahilden görünüşü

Gomez tarafından muasır Fransız elçilerinin evrakına istinaden yazılmış olduğunu gördüğümüz "Histoire d'Osman" da bu ilk monografiler dairesine girebilecek kıymettedir. Bu eser, "The life of Osman the Great = Büyük Osman'ın hayatı" ismiyle 1735 tarihinde ingilizceye de tercüme edilerek Londra'da neşredilmiştir. Diğer monografilerden Nev'î'nin, Emîr Osman Bey'in, Béghi'nin ve anonim müellifin eserleri bundan yirmi sekiz yıl evvel Türk, Arap ve İbrânî metinleriyle beraber tahşiye edilerek müsteşrik Danon tarafından Paris'te "Contribution à l'histoire des Sultans Osman II et Mouçtafâ I er" ismiyle neşredilmişse de, ötekiler henüz basılmamıştır. Bunlardan başka İskender-Beg-Münşî'nin "Târîh-i Âlem-ârây-ı Abbâsî" sinde de Genç Osman vakasını tenvir edecek bâzı malûmat vardır.

Bütün bu umumi ve hususi eserlerin mukayeseli bir surette tetkiki, İkinci Osman'ın Türk teceddüt tarihinde temel taşları sayabileceğimiz inkılâp prensiplerini büyük bir vuzuhla meydana çıkaracak kadar mühim neticeler verebilir. Başı yaşından çok olgun olan bu dâhi çocuğun tasarladığı değişiklikler, bundan 325 yıl evvelki Osmanlı cemiyetinin muhafazakâr telâkkilerine nispetle baş döndürücü şeylerdir; bunların en mühimleri şöyle sıralanabilir:

1 — Tereddi ve tefessüh ederek kozmopolit bir anarşi membaı haline gelen Yeniçeri ocağını tamamiyle ilga ve imha edip yerine Anadolu, Suriye ve Mısır Türkleriyle Türkmenlerinden millî bir ordu kurmak;

2 — Payitahtı İstanbul'dan Anadolu'ya nakledip kozmopolit bir muhitten millî bir muhite geçmek;

3 — Ulemâ sınıfının siyasi ve mali kudret ve nüfuzunu kırarak artık bozulmıya başlıyan bu zümreyi devlet işlerinden el çekmiş bir din ocağı haline getirmek;

4 — Kozmopolit saray ananelerini değiştirerek "Harem-i-Hümâyûn" u tasfiye etmek ve hânedanın Türk ailelerinden nikâhla kız almasına yol açmak;

5 — Kıyafette değişiklikler ve yenilikler yapmak;

6 — Fatih'le Kanunî'nin artık eskiyen mevzuatı yerine yeni şeriatle mütenasip kanunlar koymak.

Genç Osman'ın yalnız düşünüp tasarlamakla kalmıyarak ânî bir hamleyle tatbikına da kalkışması hem tahtına, hem de hayatına mal olan bu büyük fikirlerinde Avrupa'nın ancak Onsekizinci Yüzyıl sonlariyle Ondokuzuncu Yüzyıl başlarından itibaren tasarlıyabileceği milliyet ve lâiklik prensipleri bütün vuzuhiyle belirip sezilmektedir. Umumi Osmanlı membalarında bu noktalar "zikr-i keyfiyeti mükedder-i hâtır" ve "bir mükeddir saded" gibi birtakım vâhî bahanelerle "îcâz üzre tahrir" edilmekte ve hattâ bazan da büsbütün meskût geçilmekteyse de, yukarda bahsettiğimiz monografilerdeki sarahatler hiçbir tereddüde imkân bırakmıyacak kadar vâzıhtır.

Genç Osman'ın yüzyılları aşan bu ile-

ri fikirlerinde kimlerin tesirleri vardır? Üzerinde ittifak edilen bir iki kişi malûm olmakla beraber, bu nokta biraz ihtilâflıdır: Osmanlı membalarında Muallim-i-Sultânî Hoca Ömer Efendi ile Dâr-üs-saâde ağası Süleyman Ağa'dan bahsedilmesine mukabil, birçok muasır vesikalara istinadeden Madame de Gomez hiçbir tesirden bahsetmiyerek dâhi çocuğun bütün fikirlerini sırf kendi dehasının mahsulü gös-

hinde Amasya'da doğup 1039 (1630) yılı cemaziyülâhır = ocak ayında 75 yaşlarında ölmüştür. Tercümei haline göre bir müddet müderrislik ettikten sonra Şehzadegân Muallimliği'ne tâyin edilmiş, Genç Osman'a işte o zaman intisabetmiş ve yedi sene bu vazifeye devam ettikten sonra, nihayet talebesinin cülûsunda ilk önce Kadı-askerlik = Kazaskerlik ve biraz sonra "Hâce-i Sultânî" pâyesini almış.

men ideal yolunda can verecek derecelerde metanet gösterip sebat edebilmiş olmasındandır.

Hoca Efendi'nin sarayda daimî bir yardımcısı da vardır: Muhtelif Osmanlı membalarında padişaha muzır fikirler telkin etmiş bir "rû-siyâh" şeklinde tasvir edilen bu gizli yardımcı, münevver bir adam olan kızlarağasıdır! Peçevî bu olgun ve dolgun ağayı şöyle anlatır: "Dâr-

terir; gene bu Fransız monografistine göre Sultan Osman'ın asıl hocası Ömer Efendi değil, sonradan kaynatası olan Şeyhülislâm Esat Efendi'dir. Hattâ Genç Osman'ın şehzadeliğinde Esat Efendi'nin Meşîhat makamına terfii üzerine Hüseyin Efendi isminde ikinci bir hoca daha tâyin edilmiş olduğundan da bahsedildiğine göre Ömer Efendi'nin daha sonraları işte bu Hüseyin Efendi'yi istihlâf etmiş olması lâzımdır. Fakat Osmanlı membalarına göre, İkinci Osman'a tekmil o inkılâp fikirlerini telkin eden şahsiyet, yegâne hocası gösterilen Ömer Efendi'dir. Bu rivayete göre Genç Osman hakikatte işte bu büyük hocanın Osmanlı tahtındaki ideal yoldaşı ve icra kuvveti demektir. Onun için Hoca Efendi inkılâp tarihimizde ilk ideolog sayılabilir.

Mehmet Efendi isminde bir Anadolu Türkünün oğlu olan Hoca Ömer Efendi Hicretin 962 = Milâdın 1554-1555 tari-

"Lûtfu herkese şâmil" çok iyi bir adammış: Ömer Efendi işte bu iyi kalbi ve o inkılâpçı kafasiyle şehzade Osman'ı yedi yaşından itibaren on dört yaşında tahta çıkıncaya kadar tam yedi yıl istediği gibi yetiştirmiş, yani kendisi gibi bir inkılâpçı vücuda getirmiş!

Hoca Ömer Efendi'nin rolü hocalıktan da ibaret değildir: Şehzadegân Muallimliği ile Kazaskerlikten "Hâce-i Sultânî" makamına çıktıktan sonra, artık yalnız "hâce" lik etmekle kalmamış, aynı zamanda genç padişahın başmüşaviri vaziyetine de geçmiştir. İşte bundan dolayı Genç Osman demek, Hoca Ömer Efendi'nin muhteşem ve parlak bir eseri demektir. İkinci Osman'ın en büyük meziyeti de hocasının teceddüt ve inkılâp fikirlerini dâhiyane bir kavrayışla benimsemiş, olgunlaştırmış ve hattâ muhafazakârların son saltanat dakikasına kadar durmadan devam eden telkinleriyle tehditlerine rağ-

üs-Saâde ağası Süleyman Ağa ki bir kaabil vücud-i habeşî ve maarif-i cüziyyeden dahî fi-l-cümle bilişi var idi...".

Süleyman Ağa'nın en mühim rolü, bilhassa Yeniçeri ocağının ilgası fikrini padişaha gece gündüz telkin etmekte ve Hoca Ömer Efendi ile elbirliği etmesinde gösterilir. Bununla beraber Madame de Gomez, Süleyman Ağa'nın nihayet efendisine ihanet etmiş olduğundan bahsetmektedir; herhalde bu nokta biraz karanlıktır.

Genç Osman'ın yukarda gözden geçirdiğimiz teceddüt ve inkılâp prensipleri bakımından giriştiği icraat o zamana göre çok cüretkârane birtakım hamleler demektir. Tıpkı bir kuş kafesini açar gibi sarayın Harem kapılarını açıp babası Birinci Ahmet'in topladığı ecnebi cariyeler mahşerinden yüzlercesini birden evlendirip salıveren ve kendisi de Şeyhülislâm Esat Efendi'nin Ukayle ismindeki kı-

zını nikâhla alarak Madame de Gomez'in kaydine göre "imparatoriçe" ilân eden, o devrin iri kavuklu ağır kıyafetini terkedip Naima'nın tâbiriyle "hafif libaslar giyüp hafif rahtlar uran" ve tebaasına "levendâne vaz' üzre" görünerek halkın ananeleriyle telâkkilerini altüst eden Genç Osman, meşhur Lehistan seferinden sonra "ziyâret-i Kâ'be nâmiyle" birdenbire Hacc'a gideceğini ilân etmiştir! Fakat bu haccin içyüzü büsbütün başkadır: Osman'ın maksadı Yeniçeri ocağını aldatarak "Kâ'be nâmiyle Anadolu semtine geçmek" ve İkinci Mahmut'un Ondokuzuncu Yüzyılda yapabildiği "Vak'a-i Hayriyye" yi Onyedinci Yüzyılda başarıp Devşirme ocağının yerine Türklerle Türkmenlerden millî bir ordu kurmaktır. Nev'î mahlâslı Hüseyn-ibni-Sefer bunu şöyle anlatır:

"Saâdetlû Pâdişâh Yeniçeri ve Sipâh tâifesin kırup Etrâk'den Segban ve Türkman'dan Cündî yazmak havâsına düşüp Anadol semtine geçmiye hâzır ve âmâde idi".

Müellifin iki yerde tekrar ettiği bu ifadeden anlaşıldığına göre Türk köylülerinden piyâde ve göçebe Türkmenlerden de süvari sınıfları teşkil edilmesine karar verilmiş ve bir taraftan da: "Nice beylerbeyilere emir vârid olmuş idi kim Kapu-kulun kırup Segban yazalar diyü her cânibe âdemler gitmişdür".

Genç Osman bir taraftan orduyu Türkleştirmiye kalkışırken, bir taraftan da payitahtı kozmopolit bir muhitten millî bir muhite götürmek için ecdâdının Anadolu'daki eski merkezini İstanbul'a tercih ederek: "Taht-u-rahtın mahrûsa-i Bursa'ya nakleylemek havâsına düşmüş" ve hattâ Kâtip Çelebi ile Naima'ya göre kendisinin ne maksatla Anadolu'ya geçmek istediğini anlıyan yeniçeriler isyan edip saraya hücum ettikleri zaman bile fikrinden dönmiyerek: "— Üsküdar'a geçelüm, varup Tahtgâh-ı kadîm Bursa'da oturalum!" diye kayık hazırlanmasını emretmişse de, saray kayıkçılarının hepsi kaçmış olduğu için maatteessüf karşı yakaya geçememiştir. Fakat Peçevî tarihinde bilâkis: "Mısr-ı Kaahire'yi Dâr-ülmülk-i saltanat itmek maksûd idinmişlerdür" diye ikinci bir rivayete tesadüf edilmekte ve Madame de Gomez de bunu teyidederek Mısır valisine yazılan bir "Hatt-ı Hümâyun" un âsiler tarafından ele geçirilmiş olduğundan bahsetmektedir. Genç padişah Anadolu'dan başka Suriye ve Mısır Türklerinden de asker toplamıya karar vermiş olduğu için, bu ikinci rivayet doğru olduğu takdirde, ilk önce Kahire düşünüldüğü halde orasının uzaklığından dolayı sonradan Bursa'nın tercih edilmiş olmak ihtimali vardır.

Osmanlı Devleti umumiyetle zannedildiği kadar teokratik bir hükümet değildir. Bilhassa azamet devrinde din ve dünya işleriyle kanunları çok vâzıh sınırlarla birbirinden ayrılmış ve hattâ Kanunî ve İkinci Selim devirlerinin meşhur şeyhülislâmı Ebussuut Efendi dünya işlerine ait Osmanlı kanunlarının dine mugayir olmadığı hakkındaki içtihadı ve ikisini telif eden mesaisiyle şöhret bulmuş ve muhtelif yüzyıllarda birçok Osmanlı âlimleri tarafından "şeriat" sahasiyle dünya işlerini temsil eden "saltanat = hükûmet" sahası arasındaki hududu tâyin ve tespit eden "Siyâsetnâme" ler yazılmıştır. Birtakım saray adamlarını siyaseten idama mahkûm eden Yavuz'la Şeyhülislâm Zembilli Ali Efendi arasındaki meşhur münakaşa "şeriat" le "saltanat" ın, yani dinle dünyanın işte bu salâhiyet hududu üzerindeki farkından mütevellittir. Fakat zaman geçtikçe vaziyet değişmiş, ilmiye sınıfı tereddi ettikçe salâhiyet hududunu tecavüz eden muhteris bir zümre halini almıya ve hattâ Yeniçeri ocağiyle elbirliği etmiye başlamıştır. Genç Osman'ın bu zümreye vurduğu ilk darbe, kendi kaynatası olan Şeyhülislâm Esat Efendi'nin salâhiyetlerini hiçe indirmektir; hattâ azil ve tâyin salâhiyetlerini bile almıştır. Müneccimbaşı tercümesinde bu nokta şöyle anlatılır: "Esat Efendi'yi umûr-i Ulemâ'ya müdâhaleden men' ve ol umûr Muallim-i Sultânî Ömer Efendi'ye tefvîz buyurulup Şeyh-ül-İslâm fetvâ imzâ itmekden başka bir şey'e karışmaz oldu".

Fatih'in "Kanun-nâme-i Âl-i Osmân" ına göre şeyhülislâm "reis-ül-ulemâ" dır ve "muallim-i sultânî" de ondan sonra gelen "serdâr-ı ulemâ" vaziyetindedir. Genç Osman bu esası kaldırıp Hoca'nın "Müfti üzerine takaddümünü" emrettikten başka, bütün salâhiyetlerini nez edip onu yalnız ruhanî bir memur haline getirmiş demektir! Hattâ bu yüzden kaynatası Esat Efendi ile arasının açılmış olduğu hakkında bile bir rivayet vardır.

Gittikçe zenginleşen İlmiye sınıfı âdeta Ortaçağ kilisesinin malî kudretini andıracak bir hale yaklaşmış olduğu için, Sultan Osman'ın sınıfa indirdiği diğer bir darbe de onun bu iktisadî kudretini sarsacak mahiyettedir; hattâ "Netâic-ül-vukuât" müellifinin dediği gibi genç padişah: "Tarîk-ı İlmiyye ricâlinin arpalıklarını ref'eylediğine mebnî her tarafdan mazhar-ı düşmân-u-nefret" bile olmuş ve Madame de Gomez'in dediği gibi dinsizlikle itham edilmiye başlanmıştır: Bâzı istisnalar bir tarafa bırakılmak şartiyle, ulema sınıfının Genç Osman'a karşı yeniçerilerle elbirliği etmesinde en mühim âmil işte bu vaziyettir. Mesele bu kadarla da kalmış değildir: İsyan patladıktan sonra âsilerin metalibini arzetmek için huzura giren ulema heyetine ilmiye sınıfını da yeniçeri ocağı gibi imha edeceğinden bahseden genç padişah, Peçevî'nin kaydine göre bu müthiş kararını da şöyle ifade etmiştir: "— Bu eşkıyâyı izlâl itmek ve bu fitneyi ayağa kaldurmak sizün başunuz altındadur: Anlara ideceğümü size iderüm!"

Osmanlı tarihinde şeriatın hükmü demek olduğu için kutsî ve âdeta ilâhî bir vesika sayılan "fetva" yı yırtıp atarak dinin siyasete âlet olmasını reddeden ilk ve yegâne padişah, şahsen dindar olduğu halde dinle dünya arasına bir hudut çekmek istiyen Genç Osman'dır. Hacc'a gitmek bahanesiyle Anadolu'ya geçmek istediği zaman şeyhülislâmın gönderdiği bu meşhur fetvayı ulemanın suratına atması, Osmanlı membalarından başka Lehistan'daki Karayim müellifi Béghi'nin İbrânî kasidesiyle Madame de Gomez'in yukarıda bahsettiğimiz eserinde bile haşyet ve hayretle bahsedilen korkunç bir cüret sayılır! Yiğit padişahın bu fevkalâde cüreti en uzak Hıristiyan memleketlerine kadar aksederek her yerde ayni hayretle karşılanmıştır.

Genc Osman'ın hal'iyle şehadeti işte bu tehlikeli fikirlerle zamana ve tarihe meydan okumasındandı. Eğer teceddüt ve inkilâp tarihimizin bu ilk büyük ve dâhi şehidi on sekiz yaşında kanaatine kurban gitmeseydi, herhalde Yıldırım, Fatih, Yavuz ve Kanunî gibi en şanlı atalarını gölgede bırakacak ve tarihin cereyanını değiştirecek bir şahsiyet olabilirdi; bilhassa işte bundan dolayı Genç Osman'ın şehadeti Osmanlı İmparatorluğu için çok pahalıya mal oldu."

(İsmail Hami Danişmend)

SEÇİMLER — Devletler bir anayasaya dayanmak bakımından vaktiyle meuruti kelimesiyle tercüme ettiğimiz "constitutionnel" ve anayasasız olunca gayrı meşruti "aconstitutionnel" dediğimiz şekilde oldukları gibi, çok eski, Aristotalise kadar çıkan bir taksim ile de iktidar: 1) Bir şahsın elinde, 2) Bir azlığın elinde, 3) Bir çokluğun elinde, olduğuna göre de üçe ayrılırlar.

Bir şahsın elinde olan devlete aristokrat devlet, bir azlığın elinde olana plütokrat devlet, bir çokluğun elinde olan devlete de demokrat devlet denir.

Birinci halde devlet aristokrat olmakla beraber hükümdarlıktır; ikinci halde ise gene hükümdarlıktır; fakat kudret hükümdarla beraber varlık sahibi olanların elindedir; üçüncü halde iktidar milletin çoğunluğuna geçmiştir. Tarih birinci hal ile üçüncü hal arasında birçok safhalar kaydeder. Bu safhaların en mühimmi birçok devirlerde zadegânlık hükümeti ile halk hükümeti arasında zenginler ve umumi bir tâbirle burjuva hükümetlerinin kurulmuş olmasiyle kendini gösterir. Fakat doğum imtiyazı yavaş yavaş gerilediği ve yerini milletin haklarına bıraktığı gibi, varlık (servet) imtiyazı da tarih boyunca gerileyerek o da yerini millet haklarına bırakmıştır. İktidarı yavaş yavaş eline alan çokluk olmuştur. Bugün kuvveti ve iktidarı kazanmış olan sayıdır, çokluktur. İşte "demokrasi" dediğimiz halk idaresinin esası budur. Sayının iktidarı elde edişi şu iki yolda vukubulmakta ve binaenaleyh bu iki şekil altında incelenmek lâzım gelmektedir: 1) Seçime iştirak edebilmek; 2) Seçilebilmek.

1) Seçime iştirak edebilmek: Ya anayasayı yapmak, kurmak yahut ta anayasa tarafından yapılmış, kurulmuş olan kuvvetleri kullanmak için temsilci göstermek suretiyle millî arzu ve iradeyi beyan etmek yetkisine malik olmak ve bu yetkiyi kullanmaktır.

2) Seçilebilmek: Millet namına hareket etmek, ya anayasayı kurmak kudretlerini veyahut anayasa tarafından zaten kurulmuş olan kudretleri millet namına kullanmak üzere seçilmektir.

Demek ki devlette mündemiç kuvvet ve kudretler bu suretle birinci derecede seçmenler tarafından ve ikinci derecede seçilmiş olanlar tarafından kullanılır. Bunun

içindir ki sayı itibariyle çok olanlar kuvvet ve kudretlere sahibolurlar. Eşitlik yani müsavat fikri bugünkü hukuk telâkkisinin temel taşlarından biri olmuştur; Bunun ifade ettiği mâna şudur: Bir adam ne ise, başka bir adam da aynen odur. Yani ne şu veya bu aileden doğmuş olmak, ne de zenginlik adalet ve politika bakımından bunları birbirinden ayırdetmek için sebep değildir. Jean - Jacques Rousseau'nun tabiat hakkındaki nazariyelerinden çıkardığı bu netice gün geçtikçe kuvvetlenmiştir. Diğer taraftan hakkı kuvvetten ayırmak da çok zordur. Aşikârdır ki en büyük kuvvet de çokluktadır. İşte bütün bu düşünceler altında seçime iştirak ve seçilebilmek nazariyeleri milletlerin hayatında bir tekâmüle tabi olarak yürümüş, tarihî hâdiseler içinde gelişmiştir. Ruhunu daha ziyade tabiattan alan, kaideleri tecrübe ile kuvvet bulan bu nazariyeleri incelemek ve daha iyi anlamak için onları dört büyük milletin politika hayatından süzüp çıkarmak bizi en doğru neticeye götürecektir.

Fransada: Biraz evvel işaret ettiğimiz gibi prensip şudur: Her adam, sadece adam olmak sıfatiyle rey verebilir; yani millî hâkimiyet kuvvetini kullanabilir. «Umumi ârâ prensibi - Le principe du suffrage universel» adı verilen bu prensip mantık bakımından çok sadedir. Fakat politika bakımından dünyanın her yerinde hem çok hem muhtelif engellere çarpmıştır. Bugün dahi tamamiyle tatbik edilmiyen bâzı memleketler vardır. Fransada millî hâkimiyet nazariyesini ve umumi ârâ prensibini evvelâ ortaya atan Jean-Jacques Rousseau'dur. 1789 Büyük İnkılâbına takaddüm eden États-Generaux meclisi seçimi esaslı bir kaideye bağlı olan bir usulle seçilmiş değildi. Zaten 1614 senesindenberi toplanmıyan ve ruhban, zadegân ve burjuva sınıflarından mürekkebolan bu meclis alelâcele yapılan bir seçim nizamnamesi ahkâmı dahilinde toplandı. Hükümdarla çatışıp da kendini kurucu, yani anayasa yapacak olan bir meclis olarak ilân edince seçim usulü bütün ehemmiyetiyle meydana çıktı. 1789 kurucuları o zaman tam burjuvazi denen sınıfı temsil ediyorlardı. Hemen hepsi avukat, doktor ve mal, mülk sahibi idi; aralarında hiç amele yoktu. Rousseau'yu okudukları ve onun fikirlerini çok benimsedikleri halde kendileri iktidarda kalmak, demokrasiden ziyade burjuvaziyi ayakta tutmak istiyorlardı.

Hem ihtilâl yapmış olmak ve müsavattan bahsetmek, hem de iktidarı yalnız kendilerine hasretmek çok zor bir işti. Bununla beraber 1789 kurucuları bunun çaresini buldular. Çare karışıktı ve ustalıklı idi. Bu kurucular milleti iki kısma ayırdılar: 1) Faal vatandaşlar; 2) Gayrı faal vatandaşlar.

Faal vatandaşlar 25 yaşını doldurmuş olup da her hangi bir kantonda ikametgâh sahibi bulunan ve üç işçi yevmiyesine müsavi miktarda vasıtasız bir vergi veren vatandaşlardır.

Gayrı faal olanlar ise bu şartları doldurmamış olan vatandaşlardır. Bunlar da vatandaştır, yalnız vatandaş sıfatına merbut iktidarı kullanmak yetkisine malik değillerdir. Bu politika iktidarının kullanılması bir miktar servet sahibi olanlara ve bu münasebetle vergi verenlere bırakılmıştır: Bu vergi üç amele gündeliğine müsavi olacaktır. İşte bu şartla toprak üzerinde azçok kararı olmıyan, hiçbir varlığa malik bulunmıyan her şahıs iktidardan uzaklaştırılmıştır. Bu usulü Fransa Büyük İnkılâbında Kurucular Meclisinin evvelâ 22 aralık 1789 tarihli bir kararname ile ve sonra da 1791 anayasasiyle ortaya attığını görüyoruz.

Fakat Kurucular Meclisine bu da kâfi gelmemiş ve seçimleri biraz daha sıkmak muvafık görülmüştür. 1791 anayasası bu maksadı temin için ikinci bir usul daha düşünmüştür. Faal vatandaşlar mebusları doğrudan doğruya seçemiyeceklerdir. Bunlar âdeta yarım seçmenlerdir; kuracakları seçim heyetleri iptidai seçim heyetleridir. Bu iptidai seçim heyetleri aralarından ikinci bir heyet ayıracaklardır. İşte mebusları seçecek olan heyet bu ikinci heyet olacaktır. Bu ikinci heyete girebilmek için de kıymeti kanunla tâyin edilecek bir mülkün yahut ta irtifak hakkının sahibi, yahut kiracısı olmak lâzımdır.

Bu hükümleri havi olan kararname ile anayasa yürürlüğe girmeden Kurucular Meclisi dağılarak yerine «Législatif» adı verilen meclis gelmiş ve bu meclis aşağı yukarı aynı ahkâmı havi olan 11-12 ağustos 1792 tarihli bir kararname ile seçilmiştir. Législatif meclis çok fena tesirler yaratmış olan faal vatandaş, gayrı faal vatandaş tefrikini ortadan kaldırmışsa da iki dereceli seçimi muhafaza etmiştir. Bu meclisin ortaya attığı metne göre: "Yirmi bir yaşını doldurmuş olan ve bir senedenberi kanton dahilinde oturmakta bulunup iradiyle veyahut emeği karşılığı aldığı para ile yaşıyan her Fransız, başka birinin hizmetkârlığında bulunmadığı takdirde, seçmendir".

Bundan sonra yapılan 1793 anayasası seçim hakkını kesin surette genişletmiştir. Yani bu anayasa bir dereceli âmme reyini kabul etmiştir. Koyduğu hükme göre yirmi bir yaşını doldurup reşit olan her erkek bir kantonda altı ay ikamet etmekle rey sahibi olur. Burada seçim hakkının esası ikametgâhtır; Bu hakka Fransız gibi yabancı da maliktir; seçim bir derecelidir, yani hâkim milletvekillerini doğrudan doğruya seçmektedir. Fakat bu anayasanın da zayıf bir noktası vardı: Seçimin gizliliğinde ısrar etmemişti; rey vermek - rey sahibinin arzusuna göre - hem gizli, hem de açıkta olabilirdi.

Bu 1793 anayasası hiç tatbik olunmamış, bu sırada Fransada bir tethiş rejimi kurulmuştur. Onu kuran Robespierre'in sukutu ile yerine «Thermidor tepkisi» denen rejim gelmiştir (9 Thermidor da Robespierre'in düşüşü). Bu rejim ile eski burjuva fikirlerine dönülmüştür. Bu sırada yapılan Sene III anayasası kâfi derecede bir muhafazakârlık yani burjuvalık emniyeti vermiyen şahısları seçim heyetinden uzaklaştırmak gayesini takibetmiştir. Bu maksatla âmme reyi lâğvedilerek gene iki dereceli seçim konulmuştur. Yeni hükümlere göre seçmen olmak için: Yirmi bir yaşını doldurmuş bulunmak, üç işçi gündeliğine müsavi miktarda ya toprak vergisi yahut ta şahsi bir vergi vermek lâzımdır. İkinci derece seçmeni olmak için de yirmi beş yaşını doldurmak bir mülke, bir irtifak hakkına, bir hasılât kiracılığına malik olmak veyahut ta muayyen bir miktarda kira vermek lâzımdır. Yani bu Sene III anayasası ile Fransa, 1791 sistemine, seçimin vergiye bağlı olması şekline dönmüştür.

Napoléon'u iktidar yerine getiren 18 Brumaire hükümet darbesi işleri büsbütün karıştırmış, seçim usulüne de yeni bir istikamet verilmiştir. Bu istikameti veren de iki adamdı: Fiiliyat bakımından Napoléon; nazariyat bakımından rahip ve filozof Siéyès. Seçim usulü esas itibariyle gene bakidir; fakat seçime baş vurulmak icabeden her işde bu usul yok denecek derecede zayıflatılmış, sade bir formül haline indirilmiştir. Napoléon'un ihtirası dâvayı şöyle kurmuştur: İktidarı millet namına kullanır gibi görünerek tek başına hükümet etmek. Bunun için her şeyden evvel bir cephe lâzımdır: Bu cephe milletin hâkimiyetidir; cephenin arkasında devlet reisinin gayret ve kudreti bulunacaktır. Napoléon kırallar gibi uzun bir geleneğe dayanmamaktadır; o, geleneğini kendi kuracaktır. Meşruiyet prensibine, ilâhî hukuka da dayanmamaktadır: İktidarını bir kuvvet üzerine kurması lâzımdır; bu kuvvet millet olacaktır. Fakat, diğer taraftan, iktidarın istimalini millete bırakacak da değildir; iktidarı kendisi kullanacaktır. Binaenaleyh zâhirde hâkim, millet olacaktır. Fakat bu yalnız bir gösteriden ibaret kalacak ve her şey o yolda tanzim edilecektir. Ortada yalnız bir kuvvet, icra kuvveti mevcut bulunacaktır.

Napoléon'un eli altında bir program mahiyetinde olan bu fikrini hakikate isal edecek adam Rahip Siéyès bunun için bir sistem düşündü ve bu sisteme «piramit sistemi» adını verdi. Sistemi şu iki formül izah etmektedir: 1) İtimat aşağıdan gelir. 2) Kudret yukarıdan iner.

İtimat aşağıdan gelir: Yani ehramın seçim kaidesi çok geniştir. Yirmi bir yaşını doldurup reşit olan bütün Fransız vatandaşları hiçbir vergi vermek kaydiyle bağlı olmaksızın - ve yalnız ücretli hizmetçi olmamak şartiyle - seçmendir. Demek ki hâkim olan şey «âmme ârâsı - suffrage universel» dir. Öyle zannolunur; fakat bu bir zahirî görüştür. Sistem şöyle işliyecektir: Arondisman denen her kazada bütün vatandaşların huzuriyle bir seçim heyeti kurulacaktır. Bunlar kendi aralarından onda birini seçeceklerdir ve bu suretle "birinci itimat listesi" meydana çıkacaktır. "Komün listesi" adı dahi verilen bu listede adı yazılı olanlar ehramın ikinci derecesini teşkil edeceklerdir. Bu listelere geçmiş olan vatandaşlar da gene kendi aralarından onda birini ayıracaklardır. Bu da "ikinci itimat listesi" olacaktır. Diğer bir adı "vilâyet listesi" olacak olan bu liste ehramın üçüncü itimat derecesini kurmuş bulunacaktır ve nihayet bu vilâyet listeleri içinden seçilecek onda bir vatandaşlar üçüncü itimat listesi olan "millî liste" yi teşkil edeceklerdir. Bu liste de ehramın dördüncü derecesidir.

Kudret yukarıdan iner: İşte bu suretle meydana çıkmış olan millî listeler üzerin-

den Âyan Meclisi mebusları ve "tribuna" adı verilen heyetin üyelerini seçer. Birinci konsolos da - yani Napoléon - vilâyet memurlarını vilâyet listelerinden, kaza memurlarını komün listelerinden intihabeder. Âyana gelince: Bunların bir kısmı anayasa ile nasbolunur; diğerlerini bu mansup âyan seçer.

İşte Napoléon'un iktidara gelmesi üzerine Sene VIII anayasası namiyle yapılan anayasada seçim bu şekli almıştır. Bundan sonra Napoléon "Senatus - Consulte" adı verilen âyan kararlariyle seçim usulünde birçok değiştirmeler daha yapmıştır. Bunların burada izahına makalemizin hacmı müsait değildir. Zaten maksat seçim usulünün Fransada nasıl geliştiğini göstermek olduğuna göre Napoléon zamanında - hele Napoléon imparatorluğunu ilân ettikten sonra - bu usulün tatbikından hiçbir netice hâsıl olmıyacak kadar karışık ve içinden çıkılmaz bir hale getirildiğini bilmek kâfidir.

Napoléon'un sukutu ve Bourbon hanedanının tekrar devlet başına gelmesiyle 1814 anayasası yapılmış ve tabiatiyle o zamana kadar oynanan seçim komedyası durmuştur. Aynı zamanda millî hâkimiyete karşı da bir tepki vardır: O günkü kanaate göre millî hâkimiyet demek Robespierre ve Napoléon, yani tedhiş ve dikatatörlük demektir. Yeni anayasanın seçim hakkı için koyduğu şartlar şunlardır: 300 frank vergi vermek ve otuz yaşını doldurmuş olmak. Yani kırallık anayasası seçim hakkını bir aristokrasi, zenginler aristokrasisi imtiyazı yapmıştır. Bu, millî hâkimiyet esasına yalansız ve riyasız açık bir tecavüzdür. Bundan sonra yapılan seçim kanunları da vasıtalı yani iki dereceli seçimi tesis etmişlerdir.

13 temmuz 1815 tarihli olan birinci seçim kanunu vilâyet ve kaza seçim heyetlerini kurmuştur. Kaza heyetleri vilâyetin çıkaracağı mebusların sayısına müsavi aday seçerlerdi; vilâyet heyeti de bu adaylar arasından mebus olacakların yarısını ayırırlardı. Yeni kıral Onsekizinci Louis bu suretle oldukça liberal bir meclis kurmak istediği halde netice hayal kırıcı oldu ve meclise kıraldan ziyade kıral taraftarı olan müfritler geldi. Adı tarihe "Bulunmaz Meclis" diye geçen bu meclis Fransanın millet tarafından en sevilmiyen meclisidir. Kıral bu meclisi feshetti ve yeni meclisin ilk işi etraflı bir seçim kanunu yapmak oldu. Meclis liberallerle müfrit kıralcılardan mürekkepti; galebe birincilerde kaldı; yani kanun bunların arzusuna uygun olarak çıktı. 5 şubat 1817 tarihini taşıyan bu kanun mucibince: Medeni ve siyasi haklarına malik olan, otuz yaşını doldurmuş bulunan ve 300 frank vasıtasız vergi veren her Fransız seçmendir. Bunlar her vilâyette bir seçim heyetini kurarlar ve mebusları seçerler. Bu devirde Fransada seçmenlerin adedi çok az, bir milyondan ancak biraz fazladır. Kanun müfrit kıralcıların şiddetli hücumuna mâruz kaldı ve 1820 tarihinde "çift oy kanunu" denen ikinci bir kanun kabul edildi. Bu kanun mucibince: 1) İki seçim heyeti olacaktır: Bir kaza, bir vilâyet seçim heyeti; 2) 300 frank vasıtasız vergi veren her şahıs kaza seçim heyetine dahildir. Bu kaza heyetlerinden her biri bir mebus seçer; bunların sayısı 258 dir. 3) Vilâyetin seçmek hakkını haiz halkının dörtte birine müsavi sayıda olmak üzere en çok vergi veren seçmenler vilâyet seçim heyetini kurarlar. Bu suretle aynı seçmenler iki heyete de dahil olmuş bulunur. En çok vergi verenler hem kaza, hem vilâyet heyetinde seçime iştirak ederler.

Bu karışık usulle yapılan seçim müfrit kıralcı partisine büyük bir ekseriyet vermiş ve liberallerin sayısı on dokuza düşmüştür. Tarih bu meclise: "Tekrar bulunmuş meclis - La chambre retrouvée" adını vermiştir.

Onsekizinci Louis'den sonra tahta çıkan ve müfrit kıralcıların reisi bulunan Onuncu Charles inkılâp hareketlerine karşı o kadar şiddetli mukabelede bulundu ki memlekette kuvvetli bir tepki hâsıl olmıya başladı ve yukarıda bir nebze izah ettiğimiz seçim sistemine rağmen muhalefet arttı, büyüdü. Bir taraftan kıral, diğer taraftan meclis ve âmme efkârı arasında husule gelen anlaşmazlık 1830 İhtilâlini doğurdu. Kıral sayısı artan liberallerden kurtulmak istiyerek bir emirname ile meclisi feshetmiş olduğunu ilân eyledi ve yeni meclis toplanmadan ikinci bir emirname ile de seçim usulünü değiştirerek yeni meclisi seçecek başka bir usul koydu.

Bu kıral darbesi biraz evvel dediğimiz gibi 1830 İhtilâlini doğurdu; kıral kaçtı. Yerine gene Bourbon'ların küçük kolu olan Orléans hanedanının reisi Louis Philippe geldi. İhtilâli yapan orta burjuvazi idi. Yeni anayasa "çifte oy" seçim kanununun lâğvını vadediyordu. Orta burjuvazinin istediği vasıtasız seçim ve seçmen olmak için verilmesi icabeden vergi miktarının tenzili idi.

1831 seçim kanunu bu bakımdan Fransayı 459 seçim dairesine ayırdı; her dairenin bir mebusu olacaktı. Medeni ve siyasi haklarına malik olan, yirmi beş yaşında bulunan ve 200 frank vasıtasız vergi veren her Fransız seçmen idi. Patent vergisi de makbul bir vergi idi.

Bu kanun da liberaller ve demokratlar tarafından hücuma uğradı. Hücumun sebebi seçim hakkının çok az kişiye verilmiş ve bu suretle millet üzerinde bir tazyik yapılmış olması idi. Memurlardan çok mebus seçiliyor ve bu suretle mutavaatkâr bir meclis meydana geliyordu. Seçim hakkını genişletmek için ortaya atılan istekler pek ağır olmamakla beraber, sıra ile değil hükümet reisliğinde bulunan Thiers ile Guizot bu ıslahatı kabul etmediler; bu çarpışmadan da 1848 İhtilâli doğdu. Bu ihtilâlin en belli başlı sebebi seçim hakkının genişletilmesine doğru gidilmek istenmesidir.

Bu ihtilâl üzerine kurulan ikinci cumhuriyetin yaptığı 4 kasım 1848 tarihli anayasa vasıtasız, gizli ve umumi seçim prensibini koymuştur. İşte Fransada seçim hakkını tam surette genişleten ve gizliliğini emretmekle seçimin tam serbestîsini ilk defa sağlayan anayasa budur. Her ne kadar 1793 anayasası da aynı hükümleri koymuştu; fakat herkesin açık rey verebilmek hakkını da kabul etmişti. Oy vermekte açıklığı kabul etmek ve ihtiyara bırakmak serbestçe oy vermeyi ortadan kaldırmak demektir; zaten 1793 anayasası tatbik edilmemiştir. Halbuki 1848 anayasası yürürlüğe girecek ve onun koyduğu hüküm dairesinde yapılan 1849 seçim kanunu da işliyecektir. Bu kanunun seçim hakkını kullanmaktan uzaklaştırdığı adamlar ceza mahkûmları, akıl hastaları, müflisler veyahut buna benzer bir hal neticesinde hacre düçar olanlardır. Gariptir ki bu sistem neticesinde toplanan meclis tamamiyle cumhuriyetçi olmamıştır.

Fransada sosyalistliğin terakkisi bu ana tesadüf etmektedir. Sosyalist Partisinin artışta gösterdiği sürat meclisi korkuttu. Bu artışın en mühim sebebinin seçim kanunu olduğu ileri sürülüyordu: Çünkü yersiz, yurtsuz işçileri, birtakım serserileri, dilencileri ve mahkeme kaçkınlarını rey sandıkları başından uzaklaştırmıya imkân yoktu. Çare kanunu değiştirmekti; fakat ârânın umuma aidiyeti ve gizliliği anayasa hükümlerine dayanıyordu. Çok düşünüldü; nihayet memleket dahilinde "ikamet şartı" üzerinde duruldu. Kanun mucibince rey sahibi olmak için bir komünde en az üç sene oturmuş olmak lâzımdı. Yeni yapılan 1850 seçim kanununda ikametgâhın tespiti şu şekillere bağlandı: İkametgâh; ya 1) vergi defterlerindeki kayıtlarla, 2) yahut ta köy yollarını yapmak için mevcudolan bedenî mükellefiyet defterleriyle tespit olunur. Vergiye asla bağlı olmıyan seçim hakkını dolambaçlı bir yoldan vergiye bağlıyan bu kanun seçim sandıklarından tam üç milyon Fransızı uzaklaştırdı.

Bu usul tesirini göstermişti; fakat anayasanın da ruhu bozulmuştu. İşte cumhurbaşkanı olan Prens Louis Napoléon bundan istifade etti; hükümet darbesini indirmek için bu kanunu vesile saydı: Sözde meclise karşı millî hâkimiyetin müdafii tavrını takındı ve 2 aralık 1851 tarihinde bir beyanname neşriyle 1850 kanununu ilga ve âmme oyu hakkını iade etti.

Bundan sonra Prens Louis Napoléon'un diktatörlüğe saptığını, 1852 ocağında yeni bir anayasa yaptığını ve aynı senenin şubatında bir emirname ve bir kararname ile seçim usulünü tespit ettiğini görüyoruz. Louis Napoléon'un memleket dahilinde yaptığı bir seyahat her tarafta bir heyecan uyandırdı ve sözde âyan kendisine imparator unvanını verdi ve Üçüncü Napoléon adiyle imparator ilân olundu. Tabii anayasada birçok tâdiller yapıldı. Bununla beraber Fransada seçim usulü uzun müddet onun ısdar ettiği yukarıda söylediğimiz şubat 1852 emirname ve kararnamesiyle idare olunmuştur. Yani 1870 hezimetinden sonra Üçüncü Cumhuriyet ilân edildiği zaman âmme oyunun umumiliğini kabul eden iki vesikaya dokunulmamıştır. Her ikisi de Fransada Dördüncü Cumhuriyeti kuran son anayasaya kadar yürürlükte kalmış ve yalnız bâzı hükümleri 30 ekim 1875 ve 5 nisan 1884 kanunlariyle tâdil edilmiştir.

İ n g i l t e r e d e : Gariptir ki çok mütekâmil bir politika sistemine malik olan İngilterede oyun âmmeye aidiyeti yani «suffrage universel» kolay gelmemiştir. Bunu kısa bir surette incelemek için şu üç tarih üstünde durmak lâzımdır: 1832, 1867, 1884.

1832 kanunu: Bu tarih İngiltere seçimleri için âdeta bir inkılâp tarihidir. Daha evvel bütün politika iktidarı Lordlar Kamarasına aitti ve Avam Kamarası âdeta Lordlar Kamarasının emri altında idi.

Avam Kamarasına mebus seçmek için "franchise" adı verilen seçim yetkisine malik olmak icabederdi. İki nevi seçim heyeti vardı: 1) Memleketin köy kısmına tekabül eden ve "county" denen bölge mebuslarını seçen heyet; 2) Şehir ve kasaba mebuslarını seçen heyet. Bunlardan birincisine girmek için "free - hold" adı verilen ve senevi 40 şilin irat getiren bir mülk sahibi olmak lâzımdı. Şehir ve kasaba heyetine girmek için de türlü türlü ve birbirine benzemiyen nizamlar mevcuttu. Bâzı şehirlerde bunun için toprak sahibi olmak, bâzı şehirlerde de burjuva korporasyonlarına girmiş bulunmak icabederdi ki bu çok zor bir şeydi. Bâzı şehirlerde ise bu yetkiyi kazanmak için belediyede vazife sahibi olmak lâzımdı. Onsekizinci Yüzyıl sonunda bu heyetlere dahil olabilenler çok azdı ve bu adamlar seçimlerde ekseriya reylerini para ile satarlardı, âdeta açık mebuslukların artan ve inen bir kıymet borsası vardı. Umumiyetle seçilmek için 3-5 bin İngiliz lirasını gözden çıkarmalıydı. Onun için bu şehir ve kasaba seçim heyetlerine politika lisanında "çürük kasabalar - rotten boroughs" adı takılmıştı. Onsekizinci Yüzyılın sonunda bir aralık mebusluk fiyatları birdenbire yükseldi. Bu hal Hindistana gidip zengin olan İngilizlerin avdeti zamanına tesadüf eder. Seçmenlere bol bol paralar vererek kendilerini seçtirmiş olan bu mebuslara o tarihte "nabab" yani Hint zenginlerine verilen "nevvap" adı verilmişti. Bu, lordların da idame etmek istedikleri bir servet aristokrasisi idi; fakat çok çinkin bir hal idi. Ondokuzuncu Yüzyılın başında İngilterede meydana gelen iktisadi ve sınai gelişme neticesinde durumlar değişti; şehir ve kasabaların nüfusu arttı, lordların politik imtiyazlarına karşı isyana çalışan sınıflar kurulmıya başladı. Yeni meydana çıkan, yani büyüyen bâzı sanat şehirlerinden hiç mebus çıkarmıyanlar dahi vardı. Bu hale kanunun karışması bir zaruret halini almıştı. Müdahale kolay olmadı. 1832 yılında "Reform act" adı verilen kanunu çıkarmak için lordları tehdidetmek icabetti. Bu kanun birçok çürük kasabaları yani bunların seçim heyetlerini ortadan kaldırarak 42 şehirde seçim heyetleri kurdu ve senevi 50 İngiliz lirası kira veren veyahut 10 lira irat getiren bir eve malik olan her aile reisine seçim "franchise" i verdi. Bu sayede seçmenlerin adedi 500.000 arttı ve gene bu sayede politika kudreti lordlardan Avam Kamarasına geçti.

1867 kanunu: Bu, İngilterede seçimin âmme oyuna doğru yürümesinde ikinci safhadır. Kanun seçim hakkını hem köylerde, hem şehirlerde genişletmekte, yani millî hâkimiyeti kuvvetlendirmektedir. 2 - 5 İngiliz lirası irat getiren ve "freehold" denen serbest mülk mutasarrıfları, 5 İngiliz lirası irat getiren bir mülkü işletenler; 12 İngiliz lirası irat veren bir mülkü işgal edenler bademe rey sahihi olacaklardır. Kasabalarda da aynı genişlik vardır. 1832 den evvel rey sahibi olanların bu hakkına riayet olunacaktır. Bundan başka gene kasabalarda bir senedenberi bir evi tamamen işgal edenlerle 10 İngiliz lirası kira vererek bir apartıman işgal edenler de reye iştirak edeceklerdir. Franchise adı verildiğini yukarıda da söylediğimiz bu hakların birincisi ikamet hakkı, ikincisi de işgal hakkıdır.

1884 kanunu: Bu kanun da seçim hakkını daha çok genişletmek için Gladestone tarafından yapılmış ve seçime iştirak için ikamet ve işgal hakları yanında iş hakkı (Franchise of service) namiyle üçüncü bir hak ihdas etmiştir. Bu hak bâzı memuriyetlerin, bâzı âmme hizmetlerinin, muayyen bâzı hususi hizmetlerin, birtakım sınai ve ticari teşebbüslerin de seçime iştirak için verdikleri haktır. Gene aynı kanun 1867 kanuniyle şehirlere verdiği genişliği köylere de uzatmıştır ve bu sayede seçmenler bir misli fazlalaşmıştır. Bu kanundan sonra denebilir ki İngilterede "âmme oyu - universal suffrage" kaidesi yerini almıştır ve daima genişliğe doğru giden bu usul bugün de İngilterede cari olan usuldür.

B i r l e ş i k A m e r i k a d a: Birleşik Amerikada seçim usul ve kaideleri çok mütenevvidir. Seçim kanunu bir federal kanun yani bütün Birleşmiş Devletlerin müşterek kanunu değildir; her devletin kendine mahsus seçim kanunu vardır. Bugün Amerikada âmme oyu tamamiyle kabul edilmiştir. Yani herkes mebus seçimine iştirak hakkını haizdir. Bunun yalnız iki istisnası vardır: 1) Bâzı yerlerde seçim hakkı vergi vermiye bağlıdır. En demokrat bir memleket olan Amerikanın bâzı devletleri tarafından tatbik edilmekte olan böyle bir şart hayrete şayan olmakla beraber ehemmiyet verilecek mahiyette değildir. Eski kanunlardan intikal eden ve metinlerden nasılsa çıkarılmamış olan bu hükmün tesiri kalmamıştır ve seçilecek olan bir mebus vergi vermediği takdirde, mensubolduğu parti onun için bir miktar vergi ödemektedir. 2) Gene bâzı yerlerde seçime iştirak için bir dereceye kadar ilim sahibi olmak lâzımdır. Meselâ Mississipi'de adını seçim listesine kaydettirmek istiyen her şahsın anayasayı okuyabilmesi, anlıyabilmesi ve anladığını anlatabilmesi şarttır. Bu kanuni hüküm, siyahileri sandıktan uzak tutmak için konmuştur. Amerikada Kuzeyle Güney arasındaki Ayrılık Muharebeleri bittikten sonra Birleşik Devletler anayasasına bir tadil hükmü konmuştu. 150 nci numarayı taşıyan bu tadil hükmü mucibince Birleşik Amerika vatandaşlarının seçim hakkı ırk, renk ve evvelden esir olmuş bulunmak sebepleriyle ortadan kaldırılamaz veya tahdidedilemez. Fakat Birleşik Amerikanın güneyindeki devletler bu hükmün şümulünü anlamak istememişlerdir. Bu devletlerin zenci halkı çoktur. Bunlar seçime girmeden evvel sıkı bir imtihandan geçirilmekte ve sandıktan uzaklaştırılmaktadır. Bu kâfi gelmezse sopa dahi kullanıldığı vâkidir.

A l m a n y a d a s e ç i m: Son hâdiselerden evvel Almanyada "âmme oyu" meselesinin ne şekilde olduğunu anlamak için Alman İmparatorluğu ile Prusya arasında da bir tefrik yapmak lâzım geliyordu.

İmparatorlukta âmme oyu vardı. Bismarck derki ki: "Seçim hakkını herkese vermek, bunun birçok kusurları olmasına rağmen, seçim dâvasının en basit ve en iyi bir surette halli demektir. Frankfurt Anayasası bu usulü kabul etmiştir, devamı tabiidir". Bu sebepler Bismarck'ın itiraf ettiği sebeplerdi. İmparatorluk için umumi oy hakkını vermekte Bismarck'ın söylemediği başka sebepler de vardı ve bunların başında politik icap gelirdi: Bu zat imparatorluğun birliğini kurmak isterdi. Bunu yapmak için de bölge hususiyetlerini kırmak, halkın heyecanını hususiyet taraftarlarının aleyhine şahlandırmak lâzımdı. Bismarck 1852 den 1870 senesine kadar Fransada umumi oy hakkının pek âlâ istibdada kaçan bir imparatorluk tarafından dahi kullanılabildiğini görmüştü; halbuki kendisi Prusyada cari olan vergiye bağlı seçim hakkından daha büyük müşküller karşısında kalmıştı. İşte bu hem hukuki, hem siyasi sebeplerledir ki Reichstag umumi, vasıtasız ve gizli seçimlerle seçilen âzalarla kuruluyordu. Seçime iştirak yaşı da yirmi beş idi.

Prusyada sistem büsbütün başka idi. Bu öyle bir sistem idi ki zahirde seçim hakkı umuma verilmiş zannolunurdu; fakat hakikatte bu hak millet fertlerinin çoğunun elinden alınmıştı. Yirmi dört yaşını doldurmuş, şeref kırıcı bir mahkûmiyete uğramamış olan ve herhangi bir nahiyede altı ay oturmuş bulunan her fert seçim hakkına malikti. Normal zannolunan bu durum karşısında başka birtakım şartlar da vardı: 1) Prusya birtakım seçim dairelerine bölünmüştü ve buralarda seçim iki dereceli idi: Birinci seçmenler ikinci seçmenleri, bunlar da mebusları seçerlerdi. 2) İlk seçmenler here seçim dairesinde "Kurie = curie" adı verilen üç sınıfa ayrılırlardı. Bu sınıflara ayrılmak için o seçim dairesinin hükümete verdiği bütün vergiler göz önüne alınırdı. Bu yekûna kaç seçmen varsa o kadar üçer mark zammolunur, hâsıl olan yeni yekûn üçe taksim edilir ve birinci "curie" ye seçmen olmak için lâzım gelen şartları haiz bulunup da yekûnlaştırılmasiyle harici kısmete yaklaşmak suretiyle en fazla vergi verenler konurdu. İkinci "curie" ye aynı şekilde daha az, üçüncü "curie" ye onlardan da az vergi verenler veya hiç vergi vermiyenler konurdu. Üç "curie" böyle ayrıldıktan sonra bunlardan her biri, müsavi miktarda, mebusları seçecek olan ikinci seçmenleri seçerlerdi. Birinci ve ikinci "curie" de bulunanların sayısı pek az olurdu; çünkü bunlar en çok vergi verenlerdi. Halbuki her "curie" nin ayırdığı ikinci seçmen sayısı birbirine müsavi olmadığı için üçüncü "curie" nin ayıracağı ikinci seçmenler sayı itibariyle ehemmiyetsiz bir dereceye düşerdi. Bu dolambaçlı oyunla adı umumi seçim hakkı olan hak tabiatiyle yerini bulamazdı. Yani bu hak sıkı bir surette vergiye bağlanmıştı. Bundan başka Prusyada rey verme gizli değildi. Herkes seçeceği mebusun adını söylemiye mecburdu. Böyle bir seçimin hür ve serbest olmıyacağı tabii idi.

Eski Alman imparatorluğunu teşkil

eden ve Prusyadan başka olan büyük ve küçük devletlerde de sistem Prusya sistemine benzemekte ve bazan ondan daha hafif olmakta idi.

Dünyadaki rejimleri alt üst eden Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarından evvel diğer bâzı Avrupa memleketlerinde umumi seçim hakkına dair kısaca verilecek malûmat şudur:

İspanyada: İspanya umumi seçim hakkını 1869 tarihinde kabul ve 1877 de terketmiş ise de 1896 da tekrar iade etmiştir.

Belçikada: Belçika 1893 anayasasiyle umumi rejim hakkını kabul etmiştir ve bu sistem orada hiç değişmemiştir.

Avusturyada: Avusturya Prusya "curie" lerine benziyen bir sistem vardı. 16 ocak 1907 tarihli bir kanu umumi seçim hakkını koymuştur.

İtalyada: İtalyada faşist rejiminden evvel umumi seçim hakkını tahdideden biricik şart seçmenin ilmine taalluk ederdi ve bu usul başka birkaç memlekette dahi cari idi. Yani seçim kanunu seçmenin bir dereceye kadar ilim sahibi olmasını ve olmadığı takdirde bir miktar vergi vermesini isterdi.

Seçimlerde en doğru yolu bulmak: Bütün bu verdiğimiz kısa tarihî malûmat demokrasinin ruhunu teşkil etmek üzere çokluğa aidolması lâzım gelen politika kudretinin bu çokluğu nasıl temin edebileceğini göstermektedir. Denebilir ki son yüzyılın bütün milletler mücadelesi de bundan ibarettir. Filhakika bir taraftan tabiatiyle inkişaf etmek istiyen bu kuvvet karşısında başka birtakım kuvvetler çokluğun bu hakkını, bâzı nazariyeler namına, kısmak istemişlerdir. Tarih boyunca tatbikına çalışılan bu kısma usulleri şunlardır: 1) Vasıtalı seçim; 2) Açık seçim; 3) Tekrarlı seçim; 4) Taaddütlü seçim; 5) Listeli seçim; 6) Nispi temsil.

Şüphe yok ki işin en doğrusu seçim hakkının ne kadar geniş olmak kaabil ise o kadar geniş olmasıdır. Fakat bu genişlik hiçbir yerde ve hiçbir zaman kelimenin tam mânasiyle tatbik edilememiş olduğuna göre bunun takyidatını incelemek belki de en iyi usulü bulmak için en doğru bir yoldur.

1) Vasıtalı seçim: Bu usulde iki seçim heyeti mevcuttur. İkinci heyet daha az ve binaenaleyh hüküm altına alınması daha kolay olur. Yukarıda da gördüğümüz gibi, bugün demokraside ilerlemiş olan memleketler bu usulden kurtulmuş olmakla beraber, gene aynı memleketlerde birçok seçimlerin böyle iki ve hattâ üç derece ile yapıldığı görülür. Meselâ Fransada cumhurbaşkanını ikinci derecede seçmen sayılan Mebusan ile Fransa Devlet Meclisi âzası seçer.

2) Açık seçim: Seçmenin hürriyetini ortadan kaldırdığı için bu hakkı en kuvvetle kısan bir usuldür. Gariptir ki Montesquieu seçimlerin açık olması fikrinde idi. Fakat bilhassa bir demokraside seçimin gizli olması lâzımdır: Çünkü köylü ve amele gibi, yaşıyabilmek için bâzı nüfuzlu şahsiyetlerin veya patronların muhabbetine muhtacolan mütevazı seçmenler reylerini verirken bu adamları kızdıracaklarından asla korkmamalıdırlar. Burada gizliliğin ikinci bir faydası da fesadın önüne geçmesidir: Reyleri satın almak istiyen bir adam gizli oyda verdiği paranın karşılığının ödeneceğinden asla emin değildir. Gizliliği temin için düşünülen çareler şunlardır: Seçmen oyunu beyaz ve üzerinde hiç işaret bulunmıyan bir kâğıda dışarıda yazar; getirir kâğıdını seçim bürosu şefine verir, gözü önünde sandığa atılır. Gizlilik âmme menfaatı zımnında konduğu için hiçbir seçmenin bundan vazgeçmesi kabul olunamaz; kime rey verdiğini söyliyebilir fakat rey pusulasını açıp gösteremez. Bu o kadar emin bir usul olmadığı için bâzı yerlerde - İngiltere, Belçika, Avusturya - hücre usulü caridir. Seçmene bütün adayların ismi yazılı bir pusula verilir; seçmen hücreye girer, istediği mebusun adının yanına bir işaret koyarak pusulasını sandığa atar. Yahut ta, bâzı yerlerde olduğu gibi, bu kabinede pusulasını kendisi yazar. Buna "tecrit hücresi sistemi" adı veriliyor. Belçikada seçmenlere pusulalarını koymak için ayrıca bir de zarf veriliyor. Bu şekilde alınacak olan tedbirler ne kadar sıkı olursa olsun daima hile yolları bulunmaktadır; en doğrusu bâzı Amerika memleketlerinde müracaat edilen usuldür: Bu, bir veya birkaç elektrik düğmesine basmak suretiyle istenilen namzedin adını kâğıda hâkketmektir.

3) Tekrarlı seçim: Bir seçmenin muhtelif seçim dairelerinde aynı seçime ayrı ayrı iştirak etmesi usulüdür (Vote multiple). Meselâ Fransada bir seçmen altı ay müstemirren oturduğu nahiyede rey verebileceği gibi vergisini ödediği nahiyede de rey verebilir. Aynı şahıs hataen de birkaç seçim listesine geçebilir; fakat birden fazla rey vermesi yasaktır. Tekrarlı seçim İngilterede kaabildir. Muhtelif vilâyetlerde emlâki bulunan bir şahıs her vilâyette ayrı bir hakka (franchise) maliktir. İngilterede seçim bütün memleket içinde aynı günde yapılmayıp da ayrı ayrı günlerde yapıldığı için bu gibi adamlar reylerini muhtelif yerlerde kullanabilmektedirler. Orada bu usulün kaldırılmasına çalışılmaktadır.

4) Taaddütlü seçim: Bir seçmenin muhtelif seçim dairelerinde ve muhtelif zamanlarda değil, aynı seçim dairesi içinde ve aynı zamanda birden fazla reyi olabilmesi usulüdür. Bu, Belçikada Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar cari olan bir usuldü. Bunda umumi reyden başka: Yirmi beş yaşını doldurmuş, evli veyahut çocuklu dul, lâakal 5 frank şahsi vergi veren veyahut 2,000 frank kıymetinde mülkü veya 100 frank iradı bulunan her şahsa fazla birer rey; yüksek tahsil diploması almış, âmme hizmetinde bulunmuş, ortanın yüksek derecesinde tedrise taalluk eden vazifede bulunmuş her şahsa da fazla iki rey hakkı verilirdi. Fakat kimsenin üçten fazla reyi olamazdı. Bu orada sa'ye ve zekâya verilen bir mükâfattı. Şimdi böyle bir sistem yoktur. Bunun gibi İtalyada da yakın bir âtiye kadar okuyup yazma bilmiyenlere seçim hakkı verilmezdi.

5) Listeli seçim: İşin doğrusu seçimin umumi, gizli olmasiyle beraber bütün memleketin de bir seçim dairesi sayılması ve bütün halkın reylerini birden kullanmasıdır. Fakat hiçbir yerde bu sonuncu şartın tahakkukuna imkân bulunmadığı için memleketin bir takım bölgelere ayrılmasına ve bu bölgelerden her birinin muayyen miktarda mebus seçmelerine macburiyet hâsıl olmuştur. Bu bölge taksiminde de birbiriyle çarpışan iki usul vardır: a) Listeli seçim; b) Tek ad üzerine seçim. Listeli seçimde (scrutin de liste) seçmenler her seçim dairesinde muayyen birtakım mebuslara oy verirler. Tek ad üzerine seçimde ise (scrutin uninominal) tek bir mebus seçerler. Bu ikinci usul yani her seçim dairesinde tek mebus seçme usulü umumi seçim hakkını hudutlıyan ve baltalıyan bir usuldür. Böyle olduğunu muhakeme ile de tarihî tecrübe ile de isbat etmek kaabildir. Devletlerin seçim gelişmeleri tetkik olununca listeli seçimin hürriyet devirlerinde ve tek ad üzerine seçimin hürriyetin tahdidedildiği devirlerde tatbikına gidildiği görülür. Bu iki usulü kısaca şu tarzda mukayese edebiliriz: Tek ad üzerine yapılan seçim, mebusu bütün milletin menfaatlerinden ziyade seçim dairesinin menfaatlerini takibe zorlıyan bir usuldür. Mebus yalnız bir dairenin değil, bütün memleketin ve milletin temsilcisi olduğu halde bu usulde kendini yalnız o yerin mebusu zanneder ve seçmenler de bu ruh haletini kötüye kullanırlar. Gene bu usulde seçim dairesi çok küçük olduğu için daha kolay baskı ve tesir altına düşer ve nihayet küçük bir bölgede tek ad üzerine yapılan seçim daha ziyade hayalî bir seçim olur. Çünkü ele alınan yer - ki ekseriya ilçedir - alelâde yapılan idari taksimatın bir kısmıdır; seçime esas olacak fiilî ve hakiki bir mahiyeti haiz değildir. Ve bölgeler nüfusça çok farklı oldukları halde mebus seçimi için zorla birbirine müsavi bir duruma sokulmuş olurlar. Bu usulün yalnız bir faydası vardır, o da seçmenlerin mebusu bilerek seçmeleridir, Maamafih bu da tam bir fayda sayılamaz. Çünkü seçmen mebusu tanımış olsa bile ekseriya mebusun fikrinden haberdar değildir. Yani tek mebus seçiminde seçim fikir için değil, şahıs için olur. Bunun içindir ki bu usulü kabul eden memleketlerde gelişme listeli seçime doğru gitmiştir. Bu usulün de fena tarafları vardır ve bunların en mühimmi seçmenin kendisine verilen listede yazılı olan adayların mühim bir kısmını tanımamasıdır. Bunun içindir ki, tanınmış birkaç adayın isminden sonra sönük birtakım adayları da geçirmek kaabildir. Fakat listeli seçimin çok büyük bir faydası vardır: Bu, âdeta ortaya bir program koymak demektir. Bu sayede insanlar, fikirler önünde ortadan kalkar ve seçmenlerin fikirlerden uzaklaşarak bir adaya bağlanmalarına mâni olur ve gene bu usulün sayesindedir ki, millet yavaş yavaş ciddi bir politika programına malik olabilir ve bu usulle birkaç şahsın değil, milletin fikri daha kolaylıkla meydana çıkar.

6) Nispî temsil: Nispî temsil usulü genel rey hakkının hudutlanmasından ziyade tanzimine mâtuf bir usuldür. Çünkü çoğunluğun da bir istibdadı olur; bunun da önüne geçmek ve azlığa hakkını vermek lâzımdır. Sayının basıcı iktidarını azaltmak için bugünkü temayül, azlığa - bu azlığın derecesi ve ehemmiyeti ile mütenasip - bir temsil hakkı vermiye doğru gitmektedir. İşte nispî temsil (représentation proportionnelle) yahut azlığın temsili (représantation des minorités) dediğimiz usul budur.

Demokraside ideal, milletin kendi işlerini görmek için tatbik edeceği kanunları bir tek heyet halinde toplanıp yapmasıdır. Fakat bugünkü milletler büyük kütlelerdir, binaenaleyh bu işi kendilerinin seçeceği bir parlâmentoya bırakmaları zaruridir. Fakat bu seçme işinde seçilen heyet, memleket nispetlerini mümkün olduğu kadar muhafaza etmelidir. Memlekette mevcut fikirler, mevcut oldukları kuvvet derecesinde temsil edilmelidirler. İşte bunun içindir ki, nispî temsil usulü sayesinde tecelli eden bir akalliyet fikrinin haiz olduğu hukuki kıymet diğer seçim usullerinde görülen akalliyet fikirlerinde mevcut değildir.

Nıspî temsilin en büyük zorluğu nazariyat ile fiiliyatı birleştirecek açık ve kati bir formül bulmaktır. Nispeti hesaplamk şüphesiz ki çok güçtür. Bugünkü neticeye varmak için nispî temsil usulü iki safhadan geçmiştir: Birinci safha ifası kolay, fakat tatbiki çok güç olan basit usuller safhası, ikinci safha da, kolay, fakat izahı güç olan tekemmüle doğru yürümüş usuller safhasıdır.

Basit usuller safhası dediğimiz birinci safhada ele alınan iki usul vardır: a) Hudutlanmış seçim; b) Bir araya toplanmış seçim. Hudutlanmış seçim: Farzedelim ki, bir seçim dairesinde seçilecek dört mebus vardır. Her seçmen yalnız üç mebustan fazla mebus seçemiyecektir; çünkü dördüncü sandalye azlığa bırakılmıştır. Bu sistem kısmi olarak İngilterede belediye seçimleri için 1867 den 1884 e kadar işlemiştir. En büyük kusuru rey vermeden evvel azlığın nispetinin ne olacağının bilinmesidir. Bu nispet belki bir sandalye için çok, iki sandalye için azdır.

Bir araya toplanmış seçim: Gene farzedelim ki, seçilecek dört mebus vardır. Seçmen rey pusulasına dört muhtelif ad yazabileceği gibi, dört reyini de bir isim üstünde toplıyabilir. Bu suretle dörtte bir olan bir azlık intizam içinde meydana çıkmış olur. Bunun kusuru da şudur: Lâzımdır ki, mevcudolan azlık inzibata fevkalâde bağlı bir azlık olmakla kalmasın, aynı zamanda kendi kuvvetini de müdrik olsun. Halbuki bir azlık, azlık olduğunu ve bilhassa kuvvetini ancak seçimden sonra öğrenip anlıyabilir. Bu usul İngilterenin bâzı yerlerinde yalnız hoca seçimlerinde kullanılmıştır.

Tekemmüle doğru yürümüş usuller safhası olan ikinci safha: Bu safhada bulunan sistemler şunlardır:

a) Tercih listesiyle beraber seçim harici kısmeti: 200.000 kişinin rey vereceği bir seçim dairesini ele alalım: Bunların seçeceği mebusun adedi ondur. Bu hale göre harici kısmet 20,000 dir. Yani bu reyi toplıyan aday seçilmiş olacaktır. Fakat bu 20.000 sayıyı topladıktan sonra artmış birtakım reyler daha varsa, bunlar da tamamen kaybedilmiş olmıyacaktır. Bu reyler seçmenin hemen bu mebustan sonra rey verdiği diğer seçmenin listesine zammedilecektir. Mebuslar her rey pusulasına seçmen tarafından tercih sırasiyle yazılmışlardır. Bütün rey pusulaları ayrılıksız bir tasnif yapılmak üzere toplanacaktır. Evvelâ her pusulanın en başındaki isim ele alınacak ve kaydolunacaktır. Bir aday 20,000 defa zikr ve kaydedildikten sonra seçilmiş olacaktır. Bundan sonra artık onun ismi üzerinde hiç durulmıyacaktır. Bunu takibeden pusulalarda rey, seçmenin pusulasında ikinci olarak yazdığı namzedi faydalandıracaktır; bu ikinci de kesin ekseriyeti alınca reyler üçüncü namzedin hesabına sayılacaktır. Tercih listesiyle beraber seçim harici kısmeti denen bu usulün kusuru da seçmenin fikirlerden ziyade şahıslar için rey vermesidir.

b) Müşterek maksum ve ayırıcı rakam sistemi: Farzedelim ki bir seçim dairesinde beş milletvekili seçilmek lâzımdır. Rey verecek olanların sayısı 47,000 ve meydana çıkan liste adedi de A, B, C, D listeleri olmak üzere dörttür. Evvelâ her listenin aldığı reye bakılır: Farzedelim ki, A listesi 24,000, B listesi 11,000, C listesi 9,000, D listesi de 3,000 rey almıştır. Bu adetlerin her biri 1, 2, 3, 4 olmak üzere kaç liste varsa o kadar defa listelere tekabül eden rakamlarla taksim olunur ve aşağıdaki harici kısmetler elde edilir:

	A	B	C	D
1 =	24000	11000	9000	3000
2 =	12000	5500	4500	1500
3 =	8000	3666	3000	1000
4 =	6000	2750	2250	750

Bu harici kısmetlerin seçilecek mebus adedi kadar sayıca en fazla olanları alınır. Misalimizde beş seçilecek mebus olduğuna göre alacağımız en büyük harici kısmetler 24.000, 12.000, 11.000, 9.000 ve 8.000 harici kısmetleridir. En küçük harici kısmet olan 8.000 adedi seçim vetosu (mître électoral) adını taşır ve her liste bu adedi içine alabilecek olan ne kadar rey miktarı gösterirse o kadar mebusa sahibolur. Bu itibarla:

A listesindeki 24.000 rakamında 8.000 rakamı üç kere bulunduğu için bu listenin 3;

B listesindeki 11.000 rakamında 8.000 rakamı bir kere bulunduğu için bu listenin 1;

C listesindeki 9.000 rakamında 8.000 rakamı bir kere bulunduğu için bu listenin mebusu olacak ve D listesinin hiç mebusu olmıyacaktır. Bu sistemde nispete çok dikkat edildiği aşikârdır; fakat gene görülüyor ki D listesinde görünen 3.000 rey temsilsiz kalmıştır.

Nispî temsil Belçikada muvaffakıyetle tatbik edilmiş ve edilmekte bulunmuştur. Henüz lâyıkiyle ısınılmamış olan bu sistemin lehinde olduğu gibi aleyhinde de bulunanlar vardır. Lehindeki iddialar kısaca şöyledir: Seçim hakkının umumi olmasından gaye, her reyin sayılmasıdır. Halbuki bugünkü usullerle yalnız çoğunluğu yapan rey pusulaları hesaba girmektedir.

Çoğunluk nedir?: Azlık + 1 dir. Çokluğun zayıf bir tarafı da, kendi fikirlerinin inzimamiyle bunun husule gelmesini istiyenlerin rey vermekten çekinmeleridir. Bu halin hatıra gelen ilk çaresi reye iştirâkin bir ceza müeyyidesi altına konmasıdır. Rey vermek, bir hakkı kullanmak değildir; bir içtimai vazifeyi (fonction) ifadir. Nitekim Belçikada bu vazifeyi yapmıyanların cezası vardır. Fakat birçok şahıslara birden ceza vermek zorluğu da meydandadır. Milleti rey vermiye ikna edici usullerle alıştırmak lâzımdır. İşte nispî temsil usulü ikna edici usullerin en başta gelenidir. Aynı zamanda seçim usulü, bu suretle, ahlâki bakımdan da bir tekâmüle doğru yürümüş olur. Bugün adaylar çoğunluk sistemi karşısında bazan fikirlerinden fedakârlığa mecburdurlar. Nispî temsil kendilerini bundan kurtarır ve nihayet hükümet etmek için bir çokluğa ihtiyaç olsa bile kanun yapmak için millette beliren bütün fikir sahiplerinin istişaresi lâzımdır. Binaenaleyh bütün fikirlerin kuvvet dereceleri nispetinde parlâmentoya girmesi en doğru yoldur.

Buna karşı nispî temsil aleyhinde ortaya atılan sert birtakım fikirler vardır: Denmektedir ki, bu usulde seçmene millî hâkimiyetinden bir cüzü verilmiş oluyor; halbuki millet etrafından hiçbirinin kendi hesabına arzuyu millîyi beyana hakkı yoktur. Bu iddia aldatıcıdır. Hâkimiyet parçalanmadan bütün millete aittir ve millet tarafından bâzı tesislere izafe olunur, bu tesislerin başında da parlâmentolar gelir. Aleyhte bulunanların en kuvvetli görünen iddiaları şudur: Parlâmento rejimi ile nispî temsil usulü arasında hiç birleşmiyecek olan bir tezat vardır. Parlâmento rejiminin kuvvetli, kendisine sabit bir hükümetin sıkıca dayanabileceği bir ekseriyete ihtiyacı vardır. Nispî temsil usulü parlâmentoyu azlıklara da açınca partiler büsbütün parçalanacak ve bunun sonu anarşi olacaktır. Eğer bu iddia doğru olsaydı nispî temsilden ziyade parlâmento rejiminin meşruiyetine taallûk ederdi; fakat doğru değildir. Nispî temsil, bilâkis, partileri inzibata sevketmektedir; o derecede ki bu usulün bâzı muhasımları bile onun partileri klişelendirdiğini söylemektedirler. Tecrübesi 1900 senesindenberi Belçikada yapılmakta olan nispî temsil parlâmento rejiminin ruhunu bozmamıştır.

Genel seçim hakkını hudutlıyan son bir usul da şudur: Meslekî temsil. Bu usule göre bir kooperatif sanat heyeti meclislerde ve bilhassa âyanda temsil olunacaktır. Bu usul birden zannedildiği kadar kuvvetle yürümemiştir.

Seçilebilmek: Demokraside kudret sayıda olduğuna göre insanlarda mevcut seçim kabiliyetinin de geniş olması lâzımdır. Yeni devlet nazariyesine göre seçmek ve seçilebilmek için aslâ bir vergi kaydı olmamalıdır. Bu mesele üzerinde de ihtilâflar, fikir ayrılıkları olmuştur ve hâlâ da vardır. Bâzılarına göre seçmek hakkı tam mânasiyle geniş olsa bile, se-

çilmek hakkı üstünde çok durmak lâzımdır. Bir meclise gönderilecek olan herhangi bir adamın kendi şahsiyeti hakkında bâzı teminat vermesi şarttır. Dünyanın her yerinde kanunlar bu iki nazariye arasında sallanmış durmuştur. Bu teminatı, vatana bağlılık için servette bilhassa gayri menkul sahibi olmakta görenler, seçecek olanların da, seçilecek olanların da vergi vermeleri yani en kıymetli bir hak olan seçimin vergiye bağlı olmasını istemişlerdir ve yukarıda verdiğimiz tarihî malûmattan da anlaşıldığına göre buna muvaffak da olmuşlardır. Bundan başka her yerde hem seçmek ve hem de seçilebilmek için daha başka tahdidat ta vardır. Herhangi bir listeye seçmen diye kaydolunabilmek için bir yerde oturmak, binaealeyh bir ikametgâh sahibi olmak lâzımdır. İnsan memleketlerin bugünkü teşkilâtı içinde ancak vatan toprağının bir kısmı üzerinde seçim hakkına malik olabiliyor. Halbuki seçilebilmek için böyle bir şart aranmamaktadır. Çünkü seçilecek olan bütün milletin vekili sayılacaktır. Bu bakımdan seçmek seçilebilmekten daha sıkı bir kayda tâbi imiş gibi görünürse de diğer şartlar seçileçek için daha ağırdır. Böyle olması da tabiidir, çünkü seçilen çok ağır müzakerelere ve kararlara iştirâk edecektir. Malûmatının fazla, ahlâkının dürüst, vatana bağlılığının kuvvetli olması lâzımdır. İşte bundan dolayıdır ki, seçim hakkının vergiye bağlılığı eskimiş ve her tarafta terkedilmiş bir usul olsa bile, seçilecek olan için bir ehliyet nazariyesi ortaya çıkmıştır.

Seçilme ehliyeti: Seçilme ehliyetini tetkik için a) Seçilme kabiliyetsizliği ve b) Uyuşmazlık nazariyelerini görmek lâzımdır.

a) Seçilen zat bunun için lâzım olan ehliyeti haiz değil ise seçilme kabiliyetsizliği karşısında bulunuruz. Bu takdirde seçim bâtıldır ve bunu meclis, salâhiyetleri tetkik sırasında kendisi tespit eder. Bütün memleketlerde parlâmentoya girebilmek için fikrî ve zihnî bir olgunluk derecesine ihtiyaç gösterilmiştir. Bundan dolayıdır ki: 1) Bir yaş haddi; 2) O memleketin halkından olmak veyahut tabiiyete sonradan girmiş ise bunun üstünden muayyen bir müddet geçmek; 3) Askerî hizmeti yapmış; 4) Muayyen bir şeref sahibi bulunmak (bâzı mücrimler, hileli müflisler vesaire) lâzımdır. Gene bir çok yerlerde orduda inzibatı muhafaza kayguşiyle askerlerin hem seçmen, hem seçilen olması caiz değildir. Bundan başka bir seçimi doğrudan doğruya bâtıl kılmıyan ve fakat bazan nispî sebepler de vardır ki bunların da en başlıcası bâzı memurların bulundukları seçim dairesinde muayyen bir müddet için seçilememeleridir.

b) Uyuşmazlık, milletvekilinin ücreti devlet sandığından verilen bir memuriyetle birleşmemesidir. Yani ücretini devlet hazinesinden alan bir adam bu işde bulundukça mebus seçilemez.

Kadınlar ve seçim: Bu bahsi bitirirken son zamanlara kadar demokrasinin ötedenberi câri olduğu bir çok yerlerde dahi kadınlara seçim hakkı verilmediğini ve bunun en büyük bir tahdit şekli olduğunu söylemek lâzımdır. Bunun için ortaya atılan en mühim sebep kadının vücutça zaafı, evli olduğu zaman kocasına tabiiyeti ve askerlik hizmetinden muaf bulunuşudur. Vücut zaafının bir haktan mahrumiyeti mucibolmaması lâzımgelir; kocaya tabiiyet de böyledir; yani bir hakkın istimaline mâni olamaz ve zaten evli kadın başka bütün haklarını kullanmaktadır. Hele evli olmıyan kadınlar için böyle bir sebep dahi varit delildir. Askerlikten muafiyet ileri sürülen fena bir sebeptir, çünkü kadınlar askerlik hizmetinden daha büyük bir hizmeti görürler: Çocuk yetiştirmek ve büyütmek! Bunun en doğru sebebi kadınların birçok yerde âmme hizmeti görememekte olmalarıdır. Fakat bütün bu iddialar bugün ehemmiyetini kaybetmiş bulunuyor. Kadınlar birçok yerde âmme hizmeti görmektedirler ve hemen her tarafta da seçim hakkı kendilerine tanınmıştır. Gariptir ki, Fransada bu hak onlara ancak Dördüncü Cumhuriyet kurulurken De Gaulle Muvakkat Hükûmeti tarafından tanınmıştır. İsviçre ve Belçika gibi en demokrat iki memlekette de kadınların henüz seçim hakları yoktur.

Kısa bibliyografya: Paris Hukuk Fakültesinde birçok profesörün esasiye hukuku notları. Duguit; Traité du Droit Constitutionnel. Esmein; Droit Constitutionnel.

(Nâzım Poroy)

DÖRDÜNCÜ CİLDİN SONU

Dördüncü Cildin Arama Cetveli

Bendlerin Başlıklarına Göre Alfabetik

Bendin adı	Sayfa No.
— A —	
Abdülhamit, Birinci	1164
Abdülkerim	1219
Açık hava tiyatroları	1165
Adalet Bakanlarımız	1387
Akdik, Kâmil	1135
Akrobasi uçuşları	1303
Alkol (alcool)	1331
Alman ordusunun Girit'i işgali	1137
Amerika Birleşik Devletleri (A.B.D)	
United States of America (U.S.A.)	1107
Amerika Birleşik Devletleri hava ordusu	1247
Amerikan Koleji (İstanbul)	1275
Ankara keçisi	1168
Ankara ilinin coğrafyası	1334
Ankara tavşanı	1193
Ârifî Paşa, Ahmet	1278
Ateş kayığı, ateş gemisi, ateşi rumi, ateş oku, ateş kulesi	1169
Avanzade Mehmet Süleyman	1388
Avusturya (dünkü ve bugünkü)	1278
— B —	
Bâbil kulesi (veya Nemrud kulesi)	1248
Baldwin, Stanley, Lord	1337
Bektaşilik ve Hacı Bektaş	1194
Bernard, Tristan (Paul)	1304
Bidault, Georges	1117
Bizde modern resim sanatı III	1170
Bizde Modern resim sanatı IV	1199
Boğaziçi Liseleri (Feyziâti)	1360
BQX (Benzo - Quirino - Xonal)	1337
Brahms, Johannes	1388
Britanya Milletler Camiası (İngiltere İmparatorluğu)	1306
Byron, George Gordon, Lord	1079
— C —	
Charles - Quint (veya Beşinci Charles)	1202
Cinnah, Muhammed Ali	1389
Cocteau, Jean	1250
— Ç —	
Çekirge istilâları ve çekirgelerle mücadele	1220
Çiçek hastalığı	1175
— D —	
Demokrasi	1080
Donanmamızın yeni gemileri	1117
Dört Büyükler Dışişleri Bakanları Londra Konferansı	1362
Dört Büyükler Dışişleri Bakanları Moskova Konferansı	1138
— E —	
Edirne Barış Antlaşması	1118
Efkârı umumiye	1204
Ekonomi Bakanlarımız	1338
Elektrik lâmbasının evrimi	1083
Erenköy Kız Lisesi	1119
Eşref, Şair	1205
— F —	
Fes	1176
Ford, Henry, Birinci	1085
Franco, Francisco	1139
Fransız deniz kuvvetleri (İkinci Dünya Savaşında)	1221
— G —	
Gedik	1140
George, İkinci	1086
Geyik veya giritotu	1251
Gide, André	1339
Gorki, Maksim	1141
Gözlük	1363
— H —	
Haçlı Seferler	1251
Hamidiye kruvazörü	1281
Hamit Paşa, Halil	1340
Hanımeli	1284
Harb reklâmcılığı	1341
Hava meydanları	1179
Hava piyadesinin indirilmesi	1342
Hava piyadesinin kullanılması	1224
Hava piyade tümeni	1285
Heligolând (veya Helgolând)	1120
Hindiba	1225
— I —	
Isparta ve Burdur illerinin coğrafyası	1286
Işık Lisesi	1180
— İ —	
İçişleri Bakanlarımız	1364
İktisadi öğretim tarihciğimiz ve İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi	1143
İnebahtı (Lepanto) deniz savaşı	1225
İngiliz donanması	1207
İstanbulda kahve ve şehrin eski kahvehaneleri	1087
İstanbul hamamları	1344
İşçi ve işveren sendikaları ve sendika birlikleri kanunu	1121
İzmir Enternasyonal Fuarı	1365
— J —	
Japon denizaltıları (İkinci Dünya Savaşında)	1367
— K —	
Kâmil, Yusuf, Paşa	1228
Karabekir, General Kâzım	1347
Kedi	1123
Kıbrıs adası	1144
Kızamık	1125
Kocaeli coğrafyası	1148
Kolera (choléra)	1289
Kömürlerimiz	1389
Köroğlu	1229
Kutup keşifleri ve kâşifleri	1152
Kütahya ilinin coğrafyası	1186
Kütüphaneler ve kütüphanecilik	1258
— L —	
Lagerlöf, Selma Ottiliana Louisa	1127
Leyte uçak gemisi	1127
Louis, Onsekizinci (Louis Stanislas Xavier)	1182
— M —	
Magellan, Ferdinand	1127
Manakyan, Mardiros (Mınagyan)	1090
Mannerheim, Gustavus Charles, Baron	1327
Marshall Plânı (Avrupayı Kalkındırma Plânı)	1260
Mecanisme, animisme, dynamisme, vitalisme	1090
Mehterhaneler ve mehterler	1209
Mendelssohn - Bartholdy, Felix	1291
Millî Savunma (Millî Müdafaa) Bakanlarımız	1292
Monroe ve Truman Doktrinleri	1091
Moskova şehri	1292
— N —	
Nizamî	1348
Nohut	1128
— O —	
Orhun âbideleri	1349
Orkestra	1261
Osman, Hafız	1351
Osman, İkinci, Genç (Osmanlı Tarihinde İlk İnkılâp Teşebbüsü ve Teceddüt Tarihimizin Başlangıcı)	1392
Osmanlı - İtalyan Harbi	1264
— P —	
Paganini, Niccolo	1128
Patrona Halil ayaklanması	1294
Pearl Harbour baskınında ajanların rolü	1369
Piramitler (Ehramlar)	1183
Polo, Marco	1182
— Q —	
Queen Elizabeth	1129
— R —	
Ramadier, Paul	1267
Ramuz, Charles-Ferdinand	1156
Reuter ajansı	1297
Roma ve Etrüsk sanatları	1268
Rousseau, Jean-Jacques	1352
Ruhiî Bağdadî	1370
Rusya (dünkü ve bugünkü)	1092
— S —	
Salgın menenjit hastalığı	1269
Seçimler	1396
Selim, Üçüncü	1230
Siyatik (sciatique)	1130
Spaak, Paul Henry	1189
Strindberg, Johan August	1131

Bendin adı	Sayfa No.
Süleyman Hüsnü Paşa	1233
Süt	1298
— Ş —	
Şehirlerin bombardımanı	1104
Şehirlerin hava taarruzlarına karşı savunması	1210
Şişli Terakki Lisesi	1105
Şoselerimiz ve yollarımız	1212
— T —	
Tamburacı, Osman Pehlivan	1131
Tarikat	1235
Tepsi, Burhanettin	1217
Tokat ilinin coğrafyası	1373
Türk - Amerikan malî yardım anlaşması	1218
Türk çiniciliği	1270
Türkiyede bağcılık ve şarapçılık	1375
Türkiyede heykeltıraşlık tarihciği	1300
Türkiyede millî edebiyat cereyanları	1157
Türkiyede opera komik ve operet	1239
Türkiye müzelerinin kuruluşunun yüzüncü yıl dönümü	1132
Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları	1238
— Ü —	
Ülser (ulcère)	1328
— V —	
Vandenberg, Arthur, H	1329
Vefa Erkek Lisesi	1329
Vitaminler	1241
Viyana muhasaralarımız	1378
Verem - tüberküloz (phthisis pulmonum)	1357
— W —	
Wilson, Edwin Carleton	1378
— Y —	
Yahya, Şeyhülislâm	1386
Yalova kaplıcaları	1133
Yumurta	1133
Yunanistan	1272
Yunan sanatı	1190

Muharrirlerin Adlarına Göre

Yazanın adı — Bendin adı

— A —

A. B. Heligolând (veya Helgolând) 1120; Nohut 1128; Yalova kaplıcaları 1133; Abdülkerim 1219; Karabekir, General Kâzım 1347

Abdülbaki Gölpınarlı (Doçent): Bektaşilik ve Hacı Bektaş 1194; Tarikat 1235; Ruhî Bağdadî 1370; Yahya, Şeyhülislâm 1386.

Abidin Dav'er: Donanmamızın yeni gemileri 1117; Leyte uçak gemisi 1127; Queen Elizabeth 1129; Ingiliz donanması 1207; İnebahtı (Lepanto) deniz savaşı 1225; Amerika Birleşik Devletleri hava ordusu 1247; Hamidiye kruvazörü 1281; Japon denizaltıları (İkinci Dünya Savaşında) 1367;

A.D. Imms: Çekirge istilâları ve çekirgelerle mücadele 1220.

Adnan Ötüken : Kütüphaneler ve kütüphanecilik 1258.

Afşın Oktay : Kıbrıs adası 1144.

Ahmet Akan : Amerikan Koleji (İstanbul) 1275.

Ahmet Arslan: Louis, Onsekizinci (Louis - Stanislas Xavier) 1182.

Ahmet Bahtiyar Esen: Charles - Quint (veya Beşinci Charles) 1202.

Ahmet Namlı: Baldwin, Stanley, Lord 1337.

Ali Aydınlı : Arifî Paşa, Ahmet 1278.

Ali Belir: Mannerheim, Gustavus Charles, Baron 1327.

Ali Bircan : Polo, Marco 1182.

Ali Nuri : Osman, Hafız 1351.

Altemur Kılıç: Monroe ve Truman doktrinleri 1091; Amerika Birleşik Devletleri (A. B. D.) United States of America (U.S.A.) 1107; Bidault, George 1117; Dört Büyükler Dışişleri Bakanları Moskova Konferansı 1138; Spaak, Paul Henry 1189; Marshall Plânı (Avrupayı Kalkındırma Plânı) 1260; Vandenberg, Arthur, H 1329; Dört Büyükler Dışişleri Bakanları Londra Konferansı 1362; Wilson, Edwin Carleton 1378.

Aslan Tufan Yazman : İzmir Enternasyonal Fuarı 1365.

Aziz Samih İlter : Osmanlı - İtalyan Harbi 1264.

— B —

Bahattin Kutay: Millî Savunma (Millî Müdafaa Bakanlarımız) 1292; Ekonomi Bakanlarımız 1338; İçişleri Bakanlarımız 1364; Adalet Bakanlarımız 1387.

Bekir Sıtkı Baykal (Prof. Dr.) : Edirne Barış Antlaşması 1118; Patrona Halil ayaklanması 1294.

Besim Darkot (Prof. Dr.) : Kütahya ilinin coğrafyası 1186; Isparta ve Burdur illerinin coğrafyası 1286; Ankara ilinin coğrafyası 1334; Tokat ilinin coğrafyası 1373.

Yazanın adı — Bendin adı

Burhan Arpad : Manakyan, Mardiros (Minagyan) 1090; Türkiyede opera komik ve operet 1239.

— C —

Cemal D. Bükey (Tümgenerel) : Hamit Paşa, Halil 1340.

— D —

Daniş Bağatır : Akdik, Kâmil 1135.

— E —

Ekrem Necmi İnel - Hüseyin Kocaoğlu : Türkiyede bağcılık ve şarapçılık 1375.

Esat Hamdun : Ford, Hanry, Birinci 1085; Kutup keşifleri ve kâşifleri 1152; Bâbil kulesi (veya Nemrud kulesi) 1248

— F —

Faruk Yener: Paganini, Niccolo 1128; Orkestra 1261; Mendelssohn - Bartholdy Felix 1291; Brahms, Johannes 1388.

Feridun Dirimtekin : Haçlı Seferler 1251; Viyana muhasaralarımız 1378.

Fethi Varal: Selim, Üçüncü 1230.

Fındıkoğlu (Prof. Dr.) : İktisadî öğretim tarihciğimiz ve İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi (Profesörün bir kitabından hulâsa edilmiştir) 1143.

F. Selim Albatros (Kurmay) : Fransız deniz kuvvetleri (İkinci Dünya Savaşında) 1221; Pearl Harbour baskınında ajanların rolü 1369.

— G —

Galip Atakan (Kurmay) : Şehirlerin bombardımanı 1104; Hava meydanları 1179; Şehirlerin hava taarruzlarına karşı savunması 1210; Akrobasi uçuşları 1303.

— H —

Hakkı Tarık Us : Eşref, Şair 1205.

Haldun Kemalî Aksüt: Harb reklâmcılığı 1341.

Halit Avan: Avanzade Mehmet Süleyman 1388.

Hamza Gürgüç (Kurmay) : Alman ordusunun Girit'i işgali 1137; Hava piyadesinin kullanılması 1224; Hava piyade tümeni 1285; Hava piyadesinin indirilmesi 1342.

Hasan Âli Ediz : Avusturya (dünkü ve bugünkü) 1278; Nizami 1348; Kömürlerimiz 1389.

Hasan Çağıl : (Dr.) Strindberg, Johan August 1131.

Hasan Erol : Ramadier, Paul 1267.

Hasan Refik Ertuğ: İşçi ve iş veren sendikaları ve sendika birlikleri kanunu 1121; Türk - Amerikan malî yardım anlaşması 1218.

Hasan Satır (Dr.) : Reuter ajansı 1297.

H. Atalgın (Dr.) : Hindiba 1225; Geyik veya Giritotu 1251; Hanımeli 1284.

Yazanın adı — Bendin adı

Hazım Âtıf Kuyucak (Prof.) : Demokrasi 1080; Efkârı umumiye 1204.

Hüsamettin Bozok : Byron, George Gordon, Lord 1079; Ramuz, Charles - Ferdinand 1156; Açık hava tiyatroları 1165; Tepsi, Burhanettin 1217; Cocteau, Jean 1250; Bernard, Tristan (Paul) 1304; Gide, André 1339.

Hüsnü Çıpa (Kaptan) : Magellan, Ferdinand 1127.

— İ —

İbnül'emin Mahmut Kemal: Kâmil, Yusuf, Paşa 1228 (Muharririn "Son Sadrazamlar„ eserinden hulâsa).

İbrahim Alâettin Gövsa : Rousseau, Jean Jacques 1352.

İhsan Rifat Sabar (Dr.) : Verem - tüberküloz (phthisis pulmonum) 1357.

İsmail Hâmi Danişmend : Osman, İkinci, Genç (Osmanlı Tarihinde İlk İnkılâp Teşebbüsü ve Teceddüt Tarihimizin Başlangıcı) 1392.

— J —

J.N. Aldington (Yüksek Elektrik Mühendisi) : Elektrik lâmbasının evrimi 1083.

— K —

Kâzım İsmail Gürkan (Prof. Dr.) : Siyatik (sciatique) 1130; Ülser (ulcère) 1328

Kemal Saracoğlu (Dr.) : BQX (Benzo-Quirino - Xonal) 1337.

K. S. A.: Britanya Milletler Camiası (İngiltere İmparatorluğu) 1306.

— M —

Mehmet Ali Kâğıtçı (Mühendis - Kimyager) : Yumurta 1133; Vitaminler 1241; Süt 1298; Alkol (alcool) 1331;

Mehmet Fuat İzer: Yunan sanatı 1190; Roma ve Etrüsk sanatları 1268.

Mehmet Zeki Pakalın : Gedik 1140; Ateş kayığı, ateş gemisi, ateşi rumi, ateş oku, ateş kulesi 1169.

Mes'ut Sezgin : Lagerlöf, Selma Ottiliana Louisa 1127.

M. Kenan Kan : Franco, Francisco 1139.

M. Şakir Ülkütaşır : Fes 1176.

— N —

N. B.: Mecanisme, animisme, dynamisme, vitalisme 1090.

Nâzım Poroy: Seçimler 1396.

Nihad Sami Banarlı: Türkiyede millî edebiyat cereyanları 1157; Orhun âbideleri 1349.

Nurettin Akdağ: Moskova şehri 1292.

Nuri Ali Aydın : George, Ikinci 1086.

Nuri Berk (Dr.) : Rusya (dünkü ve bu günkü) 1092.

Nuri Fehmi Ayberk (Dr.) : Gözlük 1363.

Yazanın adı — Bendin adı

Nuri Ömer Ergene (Dr.) : Kızamık 1125; Çiçek hastalığı 1175; Salgın menenjit hastalığı 1269; Kolera (choléra) 1289.

Nurullah Berk : Bizde modern resim sanatı III 1170; Bizde modern resim sanatı IV 1199; Türkiyede heykeltıraşlık tarihçiği 1300.

— O —

Osman Nuri Ergin : İstanbul hamamları 1344.

Osman Somtürk: Abdülhamit, Birinci 1164.

— R —

Reşat Ekrem Koçu: İstanbulda kahve ve şehrin eski kahvehaneleri 1087.

Yazanın adı — Bendin adı

Rıza Samih: Cinnah, Muhammed Ali 1389.

Ruhi Ural : Gorki, Maksim 1141.

Ruşen Ferit Kam : Mehterhane ve mehterler 1209 (Bir yazısından özetlenerek).

— S —

Sadun Galip Savcı: Piramitler (Ehramlar) 1183.

Selâhattin Çoruh: Köroğlu 1229.

Selâhattin Sanrı: Yunanistan 1272.

Samih Nafiz Tansu: Şişli Terakki Lisesi 1105; Erenköy Kız Lisesi 1119; Işık Lisesi 1180; Vefa Erkek Lisesi 1329; Boğaziçi Liseleri (Feyziâti) 1360.

S. Aysoy (Ord. Prof. Dr.) : Kedi 1123; Ankara keçisi 1168; Ankara tavşanı 1193.

Yazanın adı — Bendin adı

Selçuk Trak (Dr.) : Kocaeli coğrafyası 1148.

S. G. Balkan : Süleyman Hüsnü Paşa 1233.

S. İ. : Tamburacı, Osman Pehlivan 1131.

— T —

Tahsin Öz : Türkiye müzelerinin kuruluşunun yüzüncü yıldönümü 1132; Türk çiniciliğ 1270.

Taib Servet Tuna : Türkiyede Ticaret ve Sanayi Odaları 1238.

— Y —

Yakup Kalgay (Yüksek Mühendis) : Şoselerimiz ve yollarımız 1212.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Nisan — 15 Mayıs 1947 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 nisan — Ankaranın tarihi binalarından sayılan Çukurhan yandı. İçinde ikamet eden iki yüz kadar işçi korkunç bir ölüm tehlikesi geçirdi. Zarar 750.000 lira tahmin edilmiştir. Han 50 yıl önce bir yangın tehlikesi atlatmış bir bina idi.

17 nisan — Eski Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in Demokrat Parti İstanbul İl İdare Kurulu Başkanı Kenan Öner aleyhine açtığı neşren hakaret dâvasına Ankara Üçüncü Asliye Cezasında başlandı.

18 nisan — İstanbulda yapılacak adalet sarayı projelerini tetkik eden jüri heyetinin Bayındırlık Bakanlığına verdiği raporda 28 projeden hiçbirini mükâfata lâyık görmediği açıklandı.

19 nisan — İstanbulda Parkotelde Türk hekimlerinin en yaşlısı olan Dr. Hacı Nuri Canbakan için bir tören yapıldı. Dr. 1860 doğumludur.

20 nisan — Evvelce Demokrat Parti tarafından kazanılıp Danıştay tarafından bozulan Afyon belediye seçimi yapıldı. Demokrat Parti iştirak etmedi. Seçimi Cumhuriyet Halk Partisi kazandı.

— İstanbulda Darüşşafakanın yetmiş dördüncü yıl dönümü törenle kutlandı.

— Amerikadan satın aldığımız 2800 tonluk «Ardahan» şilebi İstanbul limanına geldi.

22 nisan — İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinin onuncu yıldönümü Üniversite merkez binasında törenle kutlandı.

23 nisan — Prag'da Avrupa üçüncülüğünü kazanan güreşçilerimiz uçakla İstanbula geldiler. Yeşilköy hava meydanında ve Sirkeci garında büyük törenle karşılandılar

— Diyanet İşleri Başkanı Şerefettin Yaltkaya Ankarada vefat etti. (1879 - 1947).

25 nisan — Amerikadan satın aldığımız 5037 tonluk «Kastamonu» şilebi İstanbul limanına geldi.

29 nisan — Diyanet İşleri Başkan Muavini Ahmet Hamdi Akseki Diyanet İşleri Başkanlığına tâyin edildi.

30 nisan — Başbakan Recep Peker, Amerikanın Türkiyeye yardımı etrafında, Amerika büyük elçisiyle görüştü.

1 mayıs — Leyte uçak gemisi, Purdy kruvazörü ile Dayton ve Bristol muhriplerinden mürekkep bir Amerikan filosu memleketimizi ziyaret etmek üzere Çanakkale Boğazından geçti.

2 mayıs — İstanbula gelen Amerikan filosu hararetle karşılandı. Amiral Bieri verdiği bir demeçte «Karşılıklı itimat ve samimi dostluğun nişanesi olarak sahillerinizi selâmlıyoruz» dedi.

3 mayıs — Kastamonunun Taşköprü İlçesinin Alamabatak köyünün 74 evinden 71 i büyük bir yangın neticesinde yandı.

5 mayıs — Cumhurbaşkanı İnönü İstanbula geldi ve misafir Amerikan amirallerini kabul ederek kendileriyle görüştü. Bu münasebetle basına verdiği demeçte: «Amerikan milletine Türk milletinin itimatlı dostluk duygusiyle derin teşekkürlerine vasıta olmanızı rica ederim» dedi.

7 mayıs — İstanbul halkı tarafından vapurlarla Yeşilköy açıklarına kadar tezahüratla uğurlanan Amerikan filosu İstanbuldan ayrıldı. Amiral Bieri basına verdiği demeçte: «Bize karşı kalbden gösterdikleri hüsnü kabul ve sevgiden dolayı Türk milletine bilhassa medyunu şükranız» dedi.

— Muhtar seçimine dair yeni kanun tasarısı tartışma ve gürültülerden sonra Mecliste kabul edildi. Demokrat Parti millet vekilleri aleyhte oy verdiler.

8 mayıs — Pariste verdiği konserlerle büyük başarılar kazanan Yunus Emre oratoryosu bestekârı değerli sanatkârımız Adnan Saygun İstanbula döndü ve törenle karşılandı.

9 mayıs — Büyük Millet Meclisi, idam mahkûmu Kemal Bedir'in cezasını on sekiz sene hapse tahvil etti.

10 mayıs — Avam Kamarası başkanı tarafından vukubulan davet üzerine, Cumhuriyet Halk Partisinden altı ve Demokrat Partiden iki millet vekilini ihtiva eden meclis heyeti Yeşilköyden uçakla Londraya hareket etti ve dokuz saat sonra Londraya vardı.

11 mayıs — Cumhurbaşkanı İnönü İstanbuldan Geliboluya gitti.

13 mayıs — Bandırma, Gemlik ve Mudanyada halkın dileklerini dinleyen Cumhurbaşkanı İstanbula avdet etti.

14 mayıs — Manisada Zirai Donatım Kurumunun deposu yandı. Zarar bir milyon lira tahmin edilmiştir.

15 Nisan — 15 Mayıs 1947 Memleket Dışındaki Olaylar Toplu Bir Bakış

15 nisan — Hiçbir netice vermeyen Moskova Konferansını kurtarabilmek üzere Amerika Dışişleri Bakanı Marshall, Stalin'le bir saat görüştü. Bu görüşme de, hiçbir meseleyi hallet.medi

— General de Gaulle yeni kurduğu Fransız Milli Topluluğu Partisinin resmen açılmış olduğunu ilân etti.

16 nisan — Başta Dov Gruner olmak üzere dört Yahudi tethişçisi Akkâ hapishanesinde asılarak idam edildi.

— Türkiye ve Yunanistana yardım projesi Amerika Temsilciler Meclisi Dışişleri Komisyonunda kabul edildi.

— Amerikanın Texas şehrinde vukubulan dehşetli bir infilâk neticesinde şehir hemen tamamiyle haraboldu; iki bin kişi öldü, binlerce kişi yaralandı.

18 nisan — Güvenlik Konseyi, Amerikanın Yunanistana yapacağı yardımın bir komisyon tarafından kontrolu teklifini reddetti.

— Kuzey Denizindeki Heligoland adlı Alman adasının hava ve deniz üsleri İngilizler tarafından 7.000 ton dinamitle havaya uçuruldu.

19 nisan — Amerikanın Boston şehrinde yapılan, 34 milletin iştirak ettiği Maraton müsabakasında Türk atleti Şevki Koru yedinci geldi.

21 nisan — Amerika Cumhurbaşkanı Truman bir demeç vererek Amerika siyasetinin dünyadaki hür milletlere bağımsızlıklarını muhafaza için yardım etmek olduğunu belirtti ve «Milletler totaliterlik veya demokrasi arasında bir intihap yapmak zoru karşısında bulunmaktadırlar» dedi.

— Danimarka Kıralı Onuncu Christian vefat etti, yerine Dokuzuncu Fredrick kıral oldu.

22 nisan — Amerika Âyan Meclisi Türkiye ve Yunanistana yardım tasarısını 23 oya karşı 67 oyla kabul etti.

24 nisan — Moskova Konferansı akamete uğradı.

25 nisan — Amerika, İngiltere ve Fransa dışişleri bakanları Moskovadan memleketlerine hareket ettiler.

27 nisan — Vaşingtanda Beyazevde Truman başkanlığında Kongre liderlerinin ve dışişleri bakanının iştirakiyle mühim bir toplantı yapıldı.

28 nisan — Birleşmiş Milletler Kurulu Filistin'in istikbali meselesini görüşmek üzere toplandı.

4 mayıs — Fransız Başbakanı Ramadier, iki gün evvel komünist bakanların kabineden çekilmesi meselesinde, meclisten 186 ya karşı 380 oyla itimat kazandı.

6 mayıs — Türkiye ve Yunanistana yardım tasarısı Amerika Temsilciler Meclisinde görüşülmiye başlandı.

8 mayıs — Avam Kamarası, İngilterede mecburi askerlik hizmetinin bir sene olmasını kabul etti.

10 mayıs — Amerika Temsilciler Meclisinde, tasarı aleyhindeki her türlü baltalama hareket ve teklifleri akamete uğrıyarak Türkiye ve Yunanistana yardım tasarısı 107 ye karşı 287 oyla kabul edildi.

11 mayıs — Güney Afrikayı ziyaret etmiş olan İngiltere kıral ailesi İngiltereye döndü.

12 mayıs — Yirmi bin kişilik Yunan askeri birlikleri Tesalye ve Makidonyada çetecilere karşı umumi taarruza geçti.

13 mayıs — Birleşmiş Milletlerin Filistine göndereceği tahkik heyeti Peru, Uruguay, Kanada, Çekoslovakya, İran, Holânda, İsveç, Yugoslavya, Avusturalya ve Hindistandan teşkil edildi.

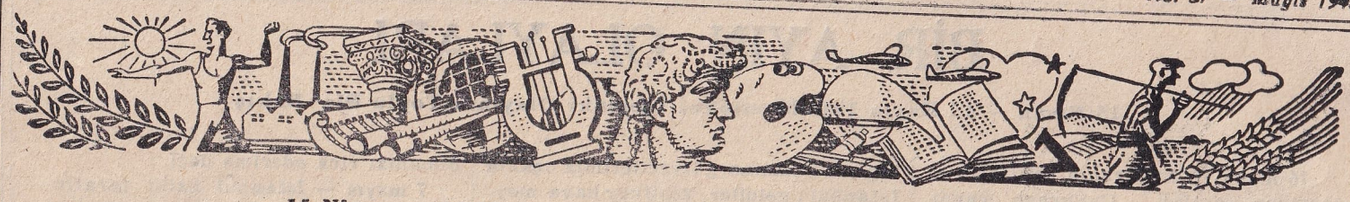

15 Nisan — 15 Mayıs 1947 Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* 16 nisanda Türk Üroloji Cemiyetinde bir toplantı yapılmış ve Prof. Behçet Sabit, Dr. Tarık Temel, Cafer Yıldırım, Fuat Hamit ve A. E. Gürsel meslekle ilgili konuşmalar yapmışlardır,

* 16 nisanda Eminönü Halkevinde A. H. Cooke «İngiliz ırkının teşekkülü» konulu bir konferans vermiş ve 21 nisanda Kadıköy Halkevinde tekrarlamıştır.

* Toulouse Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Maury 17 nisanda Ankara Hukuk Fakültesinde «Devletlerarası hususi hukukta mefhum ve muhteva», 18 nisanda da «Vatandaşlık tesbitinde karşılaşılan meseleler» konulu birer konferans vermiştir. Fransız profesör İstanbula gelerek 21 nisanda Devletler Hukuku Enstitüsünde de konferanslar vermiştir.

* 17 nisanda Marmara Üniversite Lokalinde Prof. Ali Fuat Başgil «Türk milliyetçiliğinin karakter ve istikameti ne olmalıdır?» konulu münakaşalı bir konferans vermiştir. Profesör 9 mayısta Eminönü Halkevinde «Hasta göziyle hekim» konulu bir başka konferans vermiştir.

* 18 nisanda Beyoğlu Halkevinde Von Aster «İnsan ve Dünya» konulu ilgi çekici bir konferans vermiştir.

* Doçent Necati Akder Ankara Halkevinde 19 nisanda «Modern dünya buhranı karşısında Türk fikir hayatının durumu» ve 8 mayısta da «Hayat ve dünya ölçüsünde bir felsefe problemi olarak Atatürk» konulu iki konferans vermiştir.

* 22 nisanda İstanbul Hukuk Fakültesi gençleri «Matbuat umumi efkârın tercümanıdır» ve «Matbuat umumi efkârın sevk ve idare edicisidir» tezlerini müdafaa eden bir münazara yapmışlardır. İkinci tezi müdafaa eden ekip kazanmıştır.

* 24 Nisanda İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Okulunda T. C. Merkez Bankası Müdürü Sadi Bekter «Bankacılık terbiyesi» konulu bir konferans vermiştir.

* 24 nisanda Türk Mikrobiyoloji Cemiyetinin Etıbba Odasında yaptığı bir toplantıda Dr. Veteriner Raif Köylüoğlu ve Dr Bakteriyolog Zekâi Muammer Tunçman birer konuşma yapmışlardır.

* 25 nisanda Ankara Nümune Hastanesinde yapılan bir toplantıda Dr. Nezih Yener, Halil Çıray, Lütfü Tanberk, Veysel Öge ve Zeki Sunay meslekle ilgili konuşmalar yapmışlardır.

* 25 nisanda Şişli Halkevinde Prof. M. Kemal Öke «Milliyet ve ırk» konulu bir konferans vermiştir.

* 28 nisanda İngiliz Kültür Heyeti mümessili Dr. Philips Kadıköy Halkevinde «Zekâ ve öğrenme» konulu bir konferans vermiştir.

* 30 nisknda Ankara Üniversitesi Rektörü Şevket Aziz Kansu İstanbul Üniversitesinde «Anadolunun eski medeniyetleri» konulu projeksiyonlu bir konferans vermiştir.

* 5 mayısta Eminönü Halkevinde Amerikan okul ve aile birlikleri üyelerinden Bayan Brunbaugh münakaşalı bir konferans vermiş ve öğretmenler tarafından büyük ilgiyle karşılanmıştır.

* 5 mayısta Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde Prof. Georges Bonneau «Bergson» üzerine bir konferans vermiştir.

* 6 mayısta Eminönü Halkevinde Prof. Tevfik Remzi Kazancıgil «Folklor ve modern tababet» konulu bir konferans vermiştir.

* 9 mayısta Ankara Gülhane Hastanesinde yapılan tıbbi müsamerede Prof. Dr. Zeki Hakkı Pamir, Doç. Dr. Şerif Çanga, Prof. Dr. Rasim Adasal, Dr. Orhan Bumin ve Dr. Kenan Şenol enteresan vakalar takdim etmişlerdir.

* 12 mayısta Kadıköy Halkevinde Abidin Dav'er «Leite'de gördüklerim» konulu bir konuşma yapmıştır.

İHTİFALLER

* 19 nisanda Parkotelde Türk Yardım ve Dostluk Cemiyeti memleketin en yaşlı hekimleri için bir tören tertibetmiş ve halen 85 yaşında olup 62 yıldır meslekte bulunan Dr. Hacı Nuri Canbakan hazır bulunanlara tanıtılmıştır.

* 22 nisanda İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinin kuruluşunun onuncu yıldönümü münasebetiyle bir tören yapılmıştır.

* 23 nisanda Eminönü Halkevinde Aktör Kemal Küçük'ün 11 inci ölüm yıldönümü münasebetiyle bir tören yapılmış ve Eyüp'teki kabri ziyaret edilmiştir. Ankara Radyosu da bir kadirşinaslık göstererek bu değerli sanat adamının hâtırasına programında bir yer ayırmıştır.

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

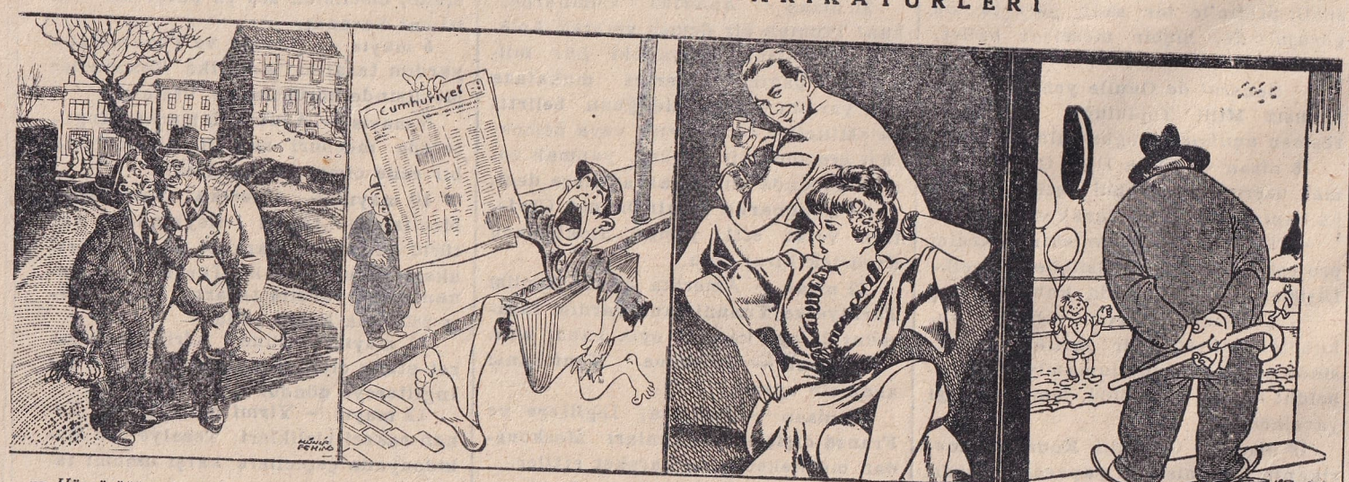

— Hüsnücağüm, hani övünmek gibi olmasın, demokrasiye haddim olmıyarak epeyce hizmet ettim.
— Mahallede partiye âza mı kaydettiriyorsun?
— Yok, daha şerefli bir hizmet, şu omuzlarımda birçok büyük adam taşıdım!
"Mizah'tan„

— Yardımı yazıyor...
— Ayni yardım mı, evlâdım?
— Bize göre aynalı, Moskova radyosuna göre aynasız yardım!
. . . . . .
"Mizah'tan„

Erkek — Kuzum sen daha iyi bilirsin, ben ne gün maaş alacağım?
. . . . . .
. . . . . .
"Mizah'tan„

— Baba ben balon uçurmıya gidiyorum..,
— Gir içeri yumurcak. Senin yaşında çocuklar politika ile uğraşmaz!
. . . . . .
"Karikatür'den„

15 Nisan — 15 Mayıs 1947 Arasındaki Kültür Hareketleri

MÜZİK

* Memleketimizi ziyaret eden Çek sanatkârları Piyanist Paleniçek, Viyolonist Ploçek ve Viyolonselist Sadko Ankaradan sonra İstanbula gelerek 17 nisanda Filârmoni Derneğinin orkestrasiyle müşterek bir konser ve 23 nisanda da Beethoven'in eserlerinden mürekkep ayrı bir konser vermişlerdir. Çek triyosu 24 nisanda bir resital vererek Ravel, Şostakoviç ve Dvorak'ı dinletmişlerdir.

* 17 nisanda piyanist Ferhunde Erkin Ankara Halkevinde Beethoven, Schumann, Necil Kâzım Akses ve Ulvi Cemal Erkin'in eserlerinden mürekkep bir konser vermiştir.

* 18 nisanda genç sanatkâr Feyha Talay Ankara Halkevinde piyanist Bedia Dölener'in refakatinde bir viyolonsel konseri vermiştir.

* 19 nisanda Cumhurbaşkanlığı Filârmoni Orkestrası Ferit Alnar'ın idaresinde Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde Mozart'ın ve Henri Wienawski'nin eserlerinden mürekkep bir konser vermiştir.

* İstanbul Konservatuvarı Türk Müziği ekipi 22 nisanda beyati faslından ve 6 mayısta da hüzam faslından mürekkep iki konser vermiştir.

* 26 nisanda Tenor Roberto de Marchi ve gitarist Mario Parodi İstanbulda Societa Operia'da bir konser vermişlerdir.

* Necîâ Tarcan ve Prof. Âli Sezin 28 nisanda Şehir Dram Tiyatrosunda bir keman piyano resitali vermişlerdir.

* Devlet Konservatuvarında Nevin Öge 30 nisanda Ankarada Konservatuvar salonunda bir şan konseri vermiştir.

* Milletlerarası müzik festivali münasebetiyle 2 mayıs akşamı Prag Radyosu orta dalga üzerinden Ulvi Cemal Erkin'in köçekçe dans süvitini yayınlamıştır. Ulvi Cemal Erkin 9 mayısta Prag Filârmoni Orkestrasına kendi senfonisini bizzat çaldırmış ve bu da aynı şekilde radyo ile yayınlanmıştır.

* 5 mayısta İstanbul ilkokul öğretmenleri korosu Eminönü Halkevinde bir konser vermiştir.

* 8 mayısta Akile Artun Kadıköy Opera sinemasında bir konser vermiştir.

* 9 mayısta Ankara Halkevinde Muazzez Gökmen piyanist Markoviç'in refakatinde bir şan konseri vermiştir. Halk türkülerine saziyle Sarı Recep katılmıştır.

* İstanbul Konservatuvarının müşterek orkestra - koro konseri 9 mayıs akşamı Taksim Belediye Gazinosunda verilmiştir. Muhittin Sadak ve Cemal Reşit Rey'in idare ettiği konseri, İstanbula gelmiş bulunan cumhurbaşkanı ve eşi şereflendirmişlerdir.

* 10 mayısta Ankara Halkevinde Leman Utku ve Feriha Tekgül bir konser vermişlerdir. Radyo sanatkârlarından Sarı Recep, Muhip Arcıman, Ahmet Gazi Ayhan da konsere katılmışlardır.

* İsviçreli Prof. Hermann Scherchen tekrar memleketimize gelmiş ve dört ay önceye nazaran Cumhurbaşkanlığı Filârmoni Orkestrasını daha ilerlemiş bulmuştur. Profesör Beehoven'in dokuz senfonisini seri halinde çaldırmıya karar vermiştir. İlk konser 10 mayısta verilmiş ve Birinci, Beşinci ve Sekizinci senfoniler başariyle çalınmıştır. İkinci konser 14 mayısta ve Üçüncü ve Dördüncü senfonilerden ibaretti. Profesör konserlerden bir gün önce konserleri açıklıyan bir konferans vermiye karar vermiştir. İlk konferans 9 mayısta Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde verilmiştir.

* 15 mayısta Ankara Radyosunda Radyo Senfoni Orkestrası Hermann Scherchen'in idaresinde Grieg'in Peer Gynt süvitini çalmıştır. Bu güzel konsere Devlet Konservatuvarı artistlerinden ikisi, metinleri okumak ve Solveig'in şarkısını söylemek üzere katılmışlardır.

RESİM, FOTO, MİMARİ

* Geçen ayın resim sanatı hareketleri içinde en önemlisi İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi profesörlerinin Beyoğlunda açtıkları sergidir. Bu sergiye Cemal Tollu, İbrahim Çallı, Cevat Dereli, Zeki Kocamemi, Zeki Faik İzer, Feyhaman Duran, Hikmet Onat, Şefik Bursalı, Seyfi Toray, Halil Dikmen, Edip Hakkı Köseoğlu, Ayetullah Sümer katılmışlardır.

* Fransız ressamı ve gravürcüsü M. Gabriel Daragnès 21 nisanda Ankaraya gelerek beraberinde getirdiği resimli lüks Fransız kitaplarından mürekkep bir sergiyi 26 nisanda Türk Tarih Kurumu salonunda açmıştır. Sanatkâr aynı sergiyi tekrarlamak için İstanbula gelmiştir.

* Ressam Harilos Ksantopulos'un Beyoğlunda açtığı sergi 5 mayısta sona ermiştir. 107 parça eserden mürekkep olan bu sergi ilgi uyandırmıştır.

TİYATRO

* İstanbul Şehir Tiyatroları 1 mayısta kış sezonunu kapamışlardır. Dram kısmı Hasan Âli Ediz tarafından İvan Turgeniyef'ten muvaffakiyetle çevrilen « Köyde Bir Ay » ile mevsime son vermiştir. Komedi kısmı ise 16 nisandan itibaren tekrar sahneye konan Ahmet Nuri Sekizinci'nin «Ceza Kanunu» ile perdesini kapamıştır. Bu suretle Merhum Sekizinci'nin bu güzel adaptesi mevsime güzel bir başlangıç ve son olmuştur.

* Ses Tiyatrosu S. Nahit Bilga'nın «Domino» sundan sonra mevsimin son eseri olan «Kadınlar Adası» nı sahneye koymuştur. Sadık Şendil tarafından yazılan ve F. Kerten tarafından bestelenen bu operet de ilgi çekmiştir. Ses Opereti 1946 - 47 sezonunda cidden takdire lâyık bir faaliyet göstermiştir. İstanbulun Şehir Tiyatrolarından sonra üzerinde durulmıya değer biricik ciddi müessesesi olmuştur.

* «Resmi Fransız Komedi Tiyatrosu» adı altında bir Yakın Doğu turnesine çıkan Fransız trupu 25 nisanda Ankaraya gelerek Ankara Halkevinde temsiller vermiş ve 28 nisanda da ayrıca bir şiir matinesi tertibetmiştir. Sanatkârlar İstanbula gelerek 1 mayıstan 10 mayısa kadar Şehir Komedi Tiyatrosunda 16 temsil vermişlerdir. Jean Marchat'nın idaresinde olan 22 kişilik trupta Comédie Fraçaise sosyeterlerinden Giselle Cassadesus ve film yıldızlarından Michele Alfa gibi sanatkârlar vardı. Memleketimizde Paul Géraldy, Stève Passeur, Jean Anouilh gibi ilk defa temsil edilen modern dram muharrirleri ile birlikte klâsik ve modern Fransız muharrirlerinden başta Molière olmak üzere Alfred de Musset Henri Becque, J. Giraudoux, N. Duran, G. Feydeau, R. de Flers et A. Caillavet'nin en güzel eserleri temsil edilmiştir.

MUHTELİF HAREKETLER

* İstanbul Filârmoni Derneği 500 liralık müzik mükâfatını küçük viyolonist Suna Kan'a vermiştir. Küçük sanatkâr henüz 11 yaşındadır ve önceleri Gilbert Buck'tan ve şimdi de Liko Amar'dan ders almaktadır.

* Doğu bilgileri üzerinde değerli tetkikleri ve eserleri olan Diyanet İşleri Reisi Şerafettin Yaltkaya 23 nisanda Ankarada vefat etmiştir.

* Doğu müziğinin değerli üstatlarından Vildan Niyazi 26 nisanda İstanbulda ölmüştür.

* Dolmabahçe camisinin Deniz Müzesi haline getirilmesi takarrür etmiştir. Bu işin başına genç ve enerjik bir tarihçi olan Halûk Şehsuvaroğlu'nun bulunması, kurulmakta olan müze için iyi ümitler vermektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Türkiyede İktisat Tedrisatı Tarihçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilâtı: Prof. Dr. Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu. 80 kuruş.

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi yayınlarından olan bu doyurucu eser, iktisat ilminin memleketimizde nasıl başladığını, kaynaklarını, gelişmesini ve takibettiği yolu, son yıllara varıncıya kadar anlatmaktadır. Eserin ikinci bölümü İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyeleri tarafından hazırlanan liste ve raporlardan meydana gelmiştir. Burada fakültedeki kürsülere, derslere ve öğretim elamanlarına dair teferruatlı bilgi vardır. Kürsü profesörleriyle asistanların 1934 den bu yana yaptıkları ilmi yayınların bibliyografyası mevzula ilgili okuyucular için faydalıdır. İktisat Fakültesinin teşkilâtına ve çalışmalarına ait istatistik bilgilerle sona eren esere gerek Tanzimattan önce, gerekse sonra ilgili yayınlardan örneklerin fotografları da eklenmiştir ki ayrı bir değer taşımaktadır.

Münazarada Metot: Ahmet Aksoy. 40 kuruş.

Memleketimizde son bir iki yıl içinde muhtelif kültür meseleleri üzerinde yapılan münazaralar gittikçe artmıştır. İlkokuldan üniversiteler fakültelerine kadar değişik öğretim müesseselerinde öğrenciler arasında yapılan münazaralar, sınırlarını, ilkokul öğretmenleri gibi meslek teşekküllerine kadar yaymıştır. Bu şartlar altında, Robert Kolej edebiyat öğretmeni Ahmet Aksoy tarafından yazılıp ilâveli olarak ikinci defa bastırılan bu küçük eser hayli dikkat çekicidir. Broşürün birinci bölümünde münazara terimleri tanıtıldıktan sonra ikinci bölümde münazara yolları, üçüncü bölümde de münazara törleri anlatılmıştır. Gençlerimizin bu faydalı eseri kütüphanelerinde bulundurmalarını tavsiye ederiz.

Türkçe Kelime Yapma Yolları: Besim Atalay.

Besim Atalay'ın hazırladığı bu eser Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri Hasan Reşit Tankut'un bir önsözünü ihtiva etmektedir. Şimdiye kadar muhtelif safhalar gösteren dil dâvasını şüpheyle karşılayanlara gerçeği görebilmek imkânlarını sağlıyan bu eser, gramerimizin temel taşı olacak bir mahiyettedir. Linguistik bakımından ilgi çekici konuları bir araya getirmiş olan Besim Atalay, pratik ve canlı misallerle eserinin bu alandaki faydasını kuvvetlendirmiştir. Dil bahisleriyle ilgili okuyucularımıza tavsiye ederiz.

Çocuk Bakımı: Dr. Münir Ahmet Sarpyener. 100 kuruş. İnkılâp Kitabevi.

İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Cerrahisi ve Ortopedi Kliniği profesörü olan müellif, bu kitabında halk için aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Kısa bir zamanda beşinci basımını idrak eden bu kitap, muhtelif yabancı kaynaklarla birlikte müellifin şahsi araştırmalarına da dayanmakta ve orta okullar için yetecek kadar çocuk bakımı, süt, kundak, beşik, uyku, hastalıklar, fena âdet ve hastalıklar üzerine malûmat verilmektedir. Her annenin ve genç kızın edinmesi gereken bir eserdir.

Kitabi Hamdi Efendi: İhsan Hamamioğlu. 100 kuruş

İhsan Hamamioğlu tarafından bir dostluk nişanesi olarak, Trabzonda ilk defa kitapçılığa başlıyan Kitabi Hamdi hakkında küçük ve zarif bir kitap yayınlanmıştır. Pek itina ile basılan bu iki formalık kitapçıkta 1885 te açtığı mütevazı dükkânını muhitin verimli bir kültür merkezi haline nasıl soktuğunu, bu arada Trabzondaki sahaf dükkânlarını, basımevlerini, memleket folkloruna hizmetleri olan Kakulidi Biraderler gibi fotografçıları öğreniyoruz. Broşürün ikinci kısmı, Hamdi Başman tarafından yayınlanan kitaplara ayrılmıştır ki burada elli küsûr kitap hakkında yetecek kadar bibliyografik bilgi vardır. Kuşe kâgıtı üzerine basılı ilâve resimler de nefistir.

Mayıs Ayı Notları (şiirler): Necati Cumalı. 50 kuruş.

Genç şairlerden Necati Cumalı, «Kızılçullu Yolu» ve «Harbe Gidenin Şarkıları»ndan sonra bu kitabında yepyeni bir şekilde karşımıza çıkıyor. Şair «Mayıs Ayı Notları»nda hepsi de sevgi duygulariyle örülmüş şiirlerini toplamıştır. Temiz ve masum bir aşkın bahar günlerinde duyulan sükûnetli havası, bu şiirlerin mısraları arasında tıpkı bir bahar meltemi gibi dalgalanmaktadır. Vezin ve kafiyenin suniliklerine düşmeden duygularını olduğu gibi vermek isteyen genç şair, teknikte de ustalık göstermiş ve en ferdi kalabilecek bir temada bile eskiden beri benimsemiş olduğumuz atmosferini kaybetmemiştir. Yeni şiir meraklılarına tavsiye ederiz.

Park (hikâyeler): Naima Tirali. 100 kuruş.

Muhtelif dergilerde yayınladığı küçük hikâyeleriyle dikkati çeken genç hikâyeci Naim Tirali, bu ilk eseriyle toplu olarak okunduğu zaman bir sanatkâr hüviyeti ile karşımıza çıkıyor. Harcı âlemliğe ve bayağılığa düşmeden hayatın en basit sandığımız intibalarından bir ruh zenginliği meydana getirerek bahsetmesini bilen genç sanatkâr, şüphe yok ki, Kenan Hulûsi ve Sait Faik'ten sonra gelen yeni nesil içinde en parlak kalemlerden biri olmıya namzettir. Dili ve ifadesi, diğer genç arkadaşlarında az rastlanır bir şekilde sade ve pürüzsüzdür. Hayalleri ve tasvirleri de romantizme kaçmadan sadelikle meydana getirilmişlerdir. Genç hikâyecinin en mühim hususiyetlerinden biri de, yaşamadığı ve görmediği bir âlemi ezbere tasvire özenmemiş olmasıdır. Ruhunun yaşiyle birlikte gelişmiye doğru gitmekte olması da bunu desteklemekte ve böylece okul ve talebelik hayatına dair sıcak bir samimiyetin izlerini taşıyan hikâyeleri meydana gelmiş bulunmaktadır.

Yavuz Sultan Selim Ağlıyor: Feridun Fâzıl Tülbentçi. 300 kuruş. Akba Kitabevi.

Tarihî tetkikleri ve yazılariyle pek sevilen ve «Geçmişte Bugün» adı altında meydana getirdiği musahabeleriyle memleket ölçüsünde bir şöhret kazanmış olan arkadaşımız Feridun Fâzıl Tülbentçi şimdi de «Yavuz Sultan Selim Ağlıyor» adlı büyük romanını yayınlamış bulunuyor. «Geçmişte Bugün» ciltlerinden sonra «Tarihe Şan Veren Türk» «Şehitler» ve «Büyük Türk Zaferleri» gibi hepsi de birbirinden güzel eserlerinden sonra Feridun Fâzıl Tülbentçi, tarihi roman nevinde dilimizde bir merhale sayılacak bir kudret göstermiştir. 450 sayfayı geçen eserin fasılları arasında bu büyük Osmanlı hükümdarının zaman zaman kahramanlıkları, zaman zaman da iç âlemi, aşkı ve ıstırabı dile gelmektedir. Eserin üslûbu, sadeliğine rağmen şiirle doludur. «Cumhuriyet» gazetesinde tefrika edildiği zaman binlerce okuyucu tarafından zevkle takibedilen bu romanın iyi basılmış bir cilt halinde piyasaya çıkarılması tarihi roman meraklıları ve bilhassa henüz okumamış olanlar için iyi bir sürpriz olmuştur. Genç edibi bu ilk roman denemesini büyük başarılarla meydana getirdiği için tebrik ederken, kendisinden Türk sanatının bu yolda daha da üstün başarılar beklemekte haklı olduğunu belirtmek isteriz.

Akıl Kutusu: Eflâtun Cem Güney. 50 kuruş.

Eflâtun Cem Güney, Doğan Kardeş çocuk kitapları yayınları arasında «Bu Toprağın Masalları» nın üçüncüsünü de çıkardı. Bundan önce «Nar Tanesi» ve «Kara Yılan» vesilesiyle belirttiğimiz gibi değerli edebiyatçımızın yapmak istediği işin azameti gün geçtikçe daha iyi belirmektedir. Türk folklorundan aldığı malzeme ile bize zengin bir masal âlemi hediye eden Eflâtun Cem Güney, gerek dilinin sadeliği ve pürüzsüzlüğü, gerekse hayallerinin zarafeti bakımından ciddden güzel örnekler vermektedir. Büyükler tarafından da zevkle okunacağından şüphe etmediğimiz bu hikâyelerin sayısı artıp ta dolgun bir cilt haline geldiği gün, Eflâtun Cem Güney adı da, edebiyat tarihlerimizin şükranla anacağı bir imza olacaktır.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Mayıs — 15 Haziran 1947 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 mayıs — Birleşmiş Milleler Dereklerı Dünya Federasyonu icra komitesi Başkanı Dr. Robert Dexter ile eşi Dr. Elisabeth Dexter Ankaraya geldiler.

17 mayıs — Amerikan filosunun İstanbulu ziyareti sırasında İstanbula gelerek bir müddet kalmış olan Cumhurbaşkanı İnönü Ankaraya döndü.

19 mayıs — Gençlik Bayramı bütün memlekette büyük gösterilerle kutlandı. Cumhurbaşkanı gençliğe hitabederek bilhassa «Sizinle iftihar ediyoruz, size güveniyoruz, sizin elinizde Türk vatanının daha yüksek olacağına yürekten inanıyoruz» dedi. Gene bu hitabede İnönü «Bugün vatanımızın türlü badirelerin ihtimalleri arasından geçtikten sonra insanlığın ve medeniyet âleminin kıymetli bir varlığı olmak gibi müstesna bir meyki kazanmış bulunduğunu» belirtti.

— Rum Patriği Maksimos Sirkeciden hareket eden yolcu trenine bağlı hususî bir vagonla Yunanistana gitti. Patrik gazetecilere yaptığı demeçte seyahatinin gayrı resmî olduğunu söyledi.

— Amerikadan satın aldığımız 580 tonluk Rize şilebimiz İstanbul limanına geldi.

20 mayıs — Tahrandan Ankaraya gelen Doğu Atlântik ve Akdeniz Amerikan filoları Başkomutanı Amiral Conelly, Dışişleri Bakanını, Millî Savunma Bakanını ve Genel Kurmay Başkanını ziyaret etti. Amiral Ankaradan ayrıldı.

— Demokrat Parti Genel İdare Kurulu, Muhtar seçimlerine girilmemesine kesin olarak karar verdi.

22 mayıs — Amerikan askerî ve bahrî heyeti uçakla Ankaraya geldi. Heyet General Lunsford E. Oliver'in başkanlığı altında kara kuvvetlerinden 11, deniz kuvvetlerinden 7 yüksek subayla Dışişleri Bakanlığına mensup bir zattan teşekkül etmektedir. General Oliver yaptığı demeçte bilhassa «alâkalı Türk makamları ile iyi bir işbirliği yapacağımızdan eminim» dedi.

25 mayıs — Hava Tümgenerali William Ebesthal başkanlığında bir Amerikan hava heyeti uçakla ve İstanbul yoliyle Ankaraya geldi. Heyette bir de iktisatçı bulunmaktadır.

26 mayıs — Türk parasının kıymetini koruma hakkındaki 13 sayılı kararname yürürlüğe girdi. Kararname bütün bankalarca yapılacak döviz alım ve satımı için yeni hükümler ihtiva etmekte ve ayrıca yabancı memleketlere gideceklerin yüz Türk lirasiyle bir altın saat çıkarabilmelerine müsaade etmektedir.

— Ankara Birinci Asliye Ceza mahkemesi, eski Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Ulus gazetesi aleyhine açtığı dâvayı neticelendirdi. Gazetenin Yazı işleri Müdürü Münir Berik'in altı ay ağır hapsine, 200 lira ağır para cezası ödemesine, cezalarının teciline, dâvacıya takdir edilen 1.000 lira tazminatın Münir Berik'le Ulus sermaye sahibinden tahsiline temyiz yolu açık olmak üzere karar verdi.

27 mayıs — Karma Komisyon eski Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün Divanı Âliye sevkedilmesine çoğunlukla karar verdi.

28 mayıs — Altı vilâyette sıkıyönetimin altı ay daha uzatılması hakkındaki tasarının görüşülmesi Mecliste pek tartışmalı oldu. Demokrat Parti Başkanı Celâl Bayar yedi senedenberi ilk defa Mecliste söz aldı. Neticede tasarı kabul edildi. Demokratlar aleyhte rey verdiler. Demokrat milletvekillerinden Sadık Aldoğan'ın «Sıkıyönetim, mutlakiyet idaresine bile rahmet okutan zalimane bir idaredir» dediği ve sözünü geri almadığı için on beş gün müddetle Meclisten ihracına karar verildi.

29 mayıs — Rize çay fabrikasında ilk parti olarak istihsal edilen otuz ton çay törenle Cumhuriyet vapuruna yüklendi.

30 mayıs — Şehirlerde mahalle ihtiyar heyetleri seçimi yapıldı. Demokrat Parti iştirak etmedi. Seçimleri Halk Partisi kazandı.

— Amerikadan satın aldığımız 5.600 tonluk Kars şilebi İstanbul limanına geldi.

1 haziran — Eski Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın oğlu Prens Abdülmümin, yanında refikası Prenses Neslişah ve çocukları Prens Abbas ile Prenses İkbal bulunduğu halde İstanbula geldi. Prenses Neslişah son halife Abdülmecit Efendinin torunu ve Ömer Faruk Efendinin kızıdır.

2 haziran — Lüleburgaz mahkemesi Mareşal Fevzi Çakmak ve Celâl Bayar'a hakaretten sanık Hayrabolu Jandarma Komutanı Yüzbaşı Ali Ertan'ı iki ay hapse mahkûm ve cezasını tecil etti.

5 haziran — İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Dr. Lütfi Kırdar İngiliz Kültür Heyetinin davetlisi olarak Londrada tetkiklerde bulunmak üzere uçakla İstanbuldan ayrıldı.

6 haziran — «Büyük Doğu» mecmuası sahibi Necip Fazıl Kısakürek, Filozof Rıza Tevfik tarafından yirmi iki yıl önce memleket dışında yazılmış ve Atatürk'e söven mısraları muhtevi bulunan bir şiiri yayınladığı için tevkif edildi. Filozof Rıza Tevfik, bu şiirin kendisi tarafından verilmediği ve hattâ neşri için müsaade istiyen Kısakürek'e asla bu izni vermediğini bildirdi.

11 haziran — Harb yıllarında halka tevzi edilmek üzere hükümete verilmesi gereken zeytin yağlarından bir kısmını vermediği için Edremit Asliye Cezası tarafından iki ay yirmi yedi gün hapis ve 243 lira ağır para cezasına mahkûm edilen Havran zeytin yağı fabrikası sahibi ve aynı zamanda Edremit eski Belediye Reisi Cevdet Denizeri'nin cezasının affı hakkındaki kanun tasarısı Meclisteki hararetli tartışmalara sebeboldu. Tasarı, Demokrat milletvekilleriyle birkaç Halk Partili milletvekilinin aleyhte reylerine karşılık çoğunlukla kabul edildi.

15 Mayıs — 15 Haziran 1947 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

17 mayıs — Amerika Yunanistana bir nota vererek çeteciler hakkında umumi af ilânı işinde süratle harekete geçilmesini ve bu hususta milletlerarası bir kontrol sağlanmasını istedi.

22 mayıs — Amerika Cumhurbaşkanı Truman, Türkiye ve Yunanistana yardım kanununu validesinin hasta bulunduğu Kansas City'de imzaladı ve bu kredilerin toplanması etrafında ilgili hükümetlerle derhal müzakereye girişmeleri hususunda bu devletler nezdindeki Amerikan elçilerine talimat verilmiş olduğunu bildirdi.

23 mayıs — Yardım kanununun Başkan Truman tarafından imzası münasebetiyle Cumhurbaşkanı İnönü tarafından Amerikan milletine gönderilen mesaj Washington'da açıklandı. Mesaj "Reis Truman'a, büyük Amerikan milletine Türk milletinin sarsılmaz dostluk hislerini iblâğ ile bahtiyarım" sözleriyle nihayete ermektedir.

— Güvenlik Konseyi tarafından Yunanistana gönderilmiş olan tahkik heyeti, raporunu Konseye verdi.

30 mayıs — Resmî Macar Haberler Ajansının bir tebliğine göre Macar Başbakanı Nagy istifa etmiş ve Berne'deki Macar elçiliğine müracaatla istifasını Macar devlet başkanına göndermesini istemiştir.

31 mayıs — İtalyada De Gasperi dördüncü kabinesini kurdu.

— Rif Kahramanı Abdülkerim Fransız hükümetine haber vermeden Mısıra sığındı.

1 haziran — Macaristanda Rus tazyikiyle komünizm taraftarı bir hükümet kuruldu.

2 haziran — Amerika, Macaristana açtığı krediyi kesti.

3 haziran — Hindistan istiklâline dair plân açıklandı. Biri ekseriyetle Müslüman, diğeri yalnız Hindulardan mürekkep ve Britanya camiasına dahil iki Hidistan kurulmasını ve Hindistana dominyon senatosu verilmesini Hint liderleri kabul ettiler.

7 haziran — Amerika Rusyaya bir nota vererek Macaristana bir tahkik heyeti gönderilmesini istedi.

8 haziran — Rusya Amerikanın teklifini reddetti.

11 haziran — Başkan Truman Kanadaya giderek bu memleket parlementosunda bir nutuk söyledi.

15 haziran — Molotof, İngilterenin teşebbüsünü Macaristanın iç işlerine müdahale diye vasıflandırdı.

15 Mayıs — 15 Haziran 1947 Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* Prof. Neumark 15 mayısta İstanbul Gazeteciler Birliğinde «Gelir vergisi ve basın mensupları» konulu bir konferans vermiştir.

* 16 mayısta Union Française'de Fransız deniz ataşesi Albay Robert Blanchard Türk donanmasına dair ve tarihle ilgili bir konferans vermiştir.

* 16 mayısta Ankara Etlik Veteriner Bakteriyoloji Enstitüsünde Dr. Veteriner Zeynelâbidin Erdöl tavuk vebası üzerinde münakaşalı bir konferans vermiştir.

* 19 mayısta Haydarpaşa Nümune Hastanesinde yapılan tıbbî müsamerede Opr. Dr. Feridun Şeyket Evrensel 1 — Bir megacolon congeuitum vakası, 2 — Relaparotomi ile şifa bulmuş bir postoperatuvar hâd pankreasit vakası, 3 — Operation esnasında dokuz dakika devam eden bir kalb tevakkufu isimli konular üzerinde tebliğlerde bulunmuş ve münakaşalar yapılmıştır.

* 30 mayısta Eminönü Halkevinde tanınmış Fransız edibi ve «Fontaine» dergisi sahibi Max-Paul Fouchet «Bugünkü Fransız şiiri» konulu güzel bir konferans vermiştir.

* 2 haziranda Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde İngiliz arkeoloğu Sir Leonard Woolley Hatayda bu yıl yapılan kazıların sonuçları üzerinde bir konferans vermiştir.

* 2 haziranda Ankara Halkevinde Adlî Tıp Profesörü Dr. Talât Vasfi «Hayatın sırları» konulu bir konferans vermiştir.

MÜZİK

* Memleketimizi ziyaret eden ve Cumhurbaşkanlığı Filârmonik orkestrasının verdiği Beethoven konserlerini idare eden İsviçreli Prof. Hermann Scherchen 17 mayısta Altıncı ve Yedinci senfonileri, 19 mayısta da İkinci ve Dokuzuncu senfonileri büyük takdirler kazanarak idare etmiştir. Ankara Radyosu tarafından da yayılan bu konserlerden birer gün önce Prof. Hermann Scherchen, senfoniler üzerinde birer sanat konuşması da yapmıştır.

* 15 mayıs akşamı Prof. Hermann Scherchen Ankara Radyosunda Radyo salon orkestrasına Grieg'in meşhur «Peer Gynt» süvitini çaldırmıştır. Scherchen'in bizzat hazırladığı kompozisyonun söz ve ses kısmına Devlet Konservatuvarı sanatkârları iştirak etmiştir.

* 20 mayısta İstanbul Konservatuvarı Şehir Dram Tiyatrosunda sezonun son Türk müziği konserini vermiştir. Konser tahir puselik faslından eserlerden mürekkepti.

* 22 mayısta Eminönü Halkevinde Tenor Umur Baha Pars bir şan konseri vermiştir.

* 22 mayısta Kadıköy Halkevinde genç sanatçılarımızdan Bülent ve Halûk Tercan bir keman-piyano resitali vermişlerdir.

* İsviçreli Prof. Hermann Scherchen Ankarada verdiği konserleri İstanbulda tekrarlamıştır. Cumhurbaşkanlığı Filârmonik Orkestrasının Devlet Konservatuvarı korosu ile birlikte verdiği bu konserler Ankarada olduğu gibi tamamiyle Beethoven'in senfonilerine ayrılmıştır. 23 mayıs günü ve akşamı Birinci, Yedinci ve Beşinci senfoniler, 24 mayıs günü ve akşamı Dördüncü ve Üçüncü senfoniler, 25 mayıs günü ve akşamı Altıncı ve Yedinci senfoniler ve 26 mayıs akşamı da İkinci ve Dokuzuncu senfoniler ikişer defa çalınmıştır. Şehir Dram Tiyatrosunda bir sanatsever kitle karşısında verilen bu konserler çok başarılı olmuştur.

* 25 mayısta Kadıköy Halkevinde Muvaffak Gören ve Şura Pinhas Yeşilay yararına bir keman-piyano resitali vermişlerdir.

* Ankara sanatkârlarından Muzaffer Sarısözen 25 mayısta Hasanoğlan Köy Enstitüsünde müzik folkloru üzerinde bir konuşma yapmış ve radyo sanatkârlarından mürekkep bir grup halk müziği konseri vermişlerdir.

* 29 mayısta İstanbul Konservatuvarı öğrencileri Şehir Komedi Tiyatrosunda bir konser vermişlerdir.

* 5 haziranda Şehir Dram Tiyatrosunda Konservatuvar Türk musikisi nazariyatı öğrencileri bir koro konseri vermişlerdir.

* Soprano Ayhan Alnar İngiliz Glyndebure operası tarafından 24 ağustos ve 13 eylûl arasında Edimburg'ta yapılacak müzik ve dram festivaline davet edilmiştir. Sanatkâr orada «Figaro'nun Düğünü» operasında Suzanne rolünü oynıyacaktır.

RESİM, FOTO, MİMARİ

* Fransız ressam ve gravürcüsü M. Gabriel Daragnès Ankarada açtığı Resimli Fransız Kitapları sergisini 15 mayısta Taksimde Fransız Konsolosluğu kütüphanesinde açmış, 22 mayısa kadar devam eden sergiyi kalabalık bir seyirci kitlesi gezmiştir.

* Güzel Sanatlar Akademisi profesörlerinden Heykeltraş Kenan Yontuç tarafından yapılan Atatürk'ün terküvitten mulâjı Devlet Anıtları jürisi tarafından takdirle karşılanmıştır.

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

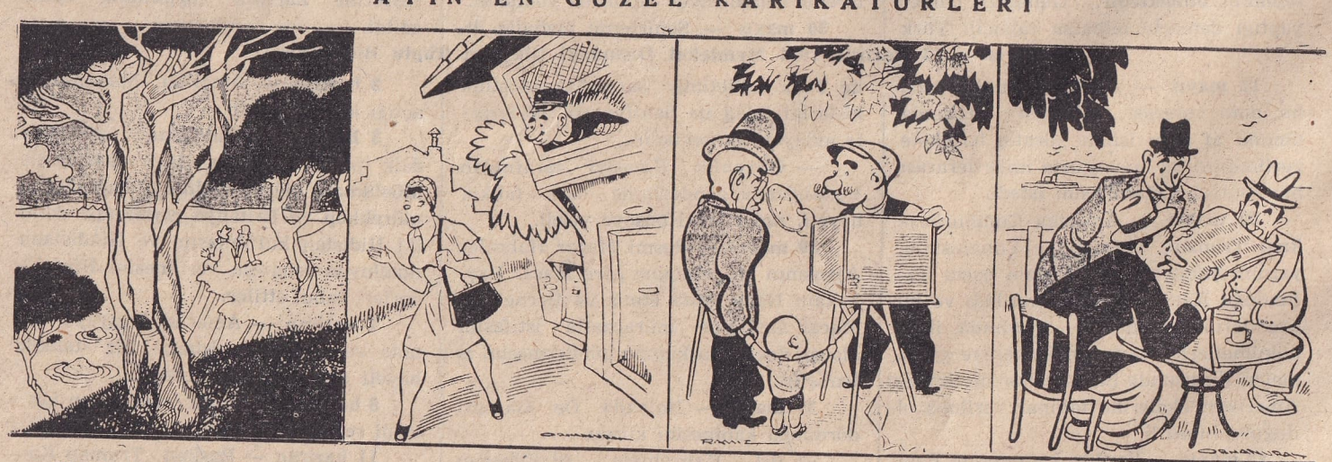

— Piyangodan büyük ikramiye çıkarsa şu adayı alıp yalnız yaşayacağım.
— İyi ama hükümeti kiminle çekiştireceksin?!..

Karikatür'den

Askılı çantalar modası alıp yürüdükçe
Tramvay biletçisi — Aman karıcığım bir saate kadar çantamı getir, servise çıkacağım.

Şaka'dan

— Kâğıt helvaların biri ince biri kalın...
— Affedersiniz, bunları İzmit fabrikasının mamûlâtı mı zannettiniz?

Mizah'tan

— Gazeteler karaborsacıların isimlerini neşredecekmiş..
— Kaabil değil; İzmit fabrikası kâğıt yetiştiremez..

Şaka'dan

15 Mayıs — 15 Haziran 1947 Arasındaki Kültür Hareketleri

TİYATRO

* 15 mayısta kış sezonuna son veren Ses Opereti 17 mayıstan itibaren birkaç gün için Kadıköy Opera sinemasında kış repertuvarını tekrarlamıştır.

* 21 mayısta Gazi Eğitim Enstitüsü öğrencileri «İdeal Talip» adlı İngilizce bir eseri muvaffakiyetle temsil etmişlerdir.

* 24 mayısta İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Romanoloji Enstitüsü öğrencileri verdikleri bir müsamerede Racine'in «Andromaque», Corneille'in «Le Cid» inden birer sahneyi ve Alfred de Musset'nin «Il ne faut que de rien» adlı komedisini fransızca olarak temsil etmişlerdir.

* Devlet Konservatuvarı Tatbikat Sahnesi sanatkârları Ankara Halkevinde 24-28 mayısta beş ve 2-5 haziranda da dört defa olmak üzere üç kısa eserden mürekkep bir repertuvarı tekrarlamışlardır. Bir arada temsil edilen bu eserler: Ahmet Kutsi Tecer'in «Yazılan Bozulmaz», Çehof'un «Teklif» ve Henri Duvernois'nın «Bayan Tunç ile Bay Bilûr» adlı eserleridir.

* Ankara Gücü Temsil Kolu kış sezonunda kendi sahnesinde oynadığı eserlerden mürekkep repertuvarını Ankara Halkevinde tekrarlamıştır. 28 mayısta «Bir Damla Yaş» ve «Çapanoğlu», 29 mayısta «Hülleci», 30, 31 mayıs ve 4 haziranda «Ayşe Pınarı» temsil edilmiştir.

* Eminönü Halkevi Temsil Kolu 28, 29 ve 30 mayıs ve 2 ve 7 haziranda Molière'den Ahmet Vefik Paşa tarafından adapte edilen «Yorgaki Dandini» adlı eseri beş defa tekrarlamıştır.

MUHTELİF HAREKETLER

* Fransız Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Ekrem Reşit ve Cemal Reşit kardeşlere birer "palm akademik" verilmiştir. Bu münasebetle Union Française'de bir toplantı da yapılmıştır.

* Türk Hukuk Kurumunun yüksek öğretim gençliği arasında açtığı müsabakayı bu yıl Ankara Hukuk Fakültesi son sınıf öğrencilerinden Rauf Çapanoğlu «Hukukta Yorum» adlı teziyle kazanmış ve 250 liralık mükâfatı almıştır.

* Müzelerimizin yüzüncü yıldönümü münasebetiyle Darphanede bin tane madalya yaptırılmıştır. Madalyanın bir yüzünde Tophane Müşiri Ahmet Fethi Paşa'nın bir portresi vardır.

* Nancy Üniversitesinde «Türkiyenin tektonik birlikleri ve maden kaynakları» konulu teziyle doktorasını yapan M. T. A. Enstitüsü Jeoloji Gurupu Direktörü Necdet Egeran madalya ile de taltif edilmiştir.

ÖNEMLİ BİR DÜZELTME:

Ankara Üniversitesi Türk Devrim Tarihi Enstitüsünden, müdürü sayın arkadaşımız Yavuz Abadan imzasiyle 386 numara ve 15.5.1947 tarihli şu resmî yazıyı aldık, aynen neşrediyoruz:

«Merhum Atıf Kamçıl'ın eşinden aldığımız bir yazıda Aylık Ansiklopedide eşi hakkında verilen yanlış malûmat şöyle yalanlanmaktadır:

1 - Atıf, Soğukçeşme Rüştiyesinde değil, Baytar Rüştiyesinde okumuştur.

2 - Atıf Rumelide Redif alaylarına değil, Manastırda Nizamiye yirmi üçüncü alayın birinci taburuna tâyin edilmiştir.

3 - Enver Beyin kendi adamlariyle Niyazi Beye katılması yalandır.

4 - Cemiyetin gizli teşkilât merkezinde bu işe gönüllü olan gençler arasında kurra çekilmesi teklif edildiği zaman Atıf'ın bu işi ben yaparım, benim bir tek hemşirem var çoluk çocukluları koruyalım demesi ne kadar günah, ne kadar ayıp ve uydurma olduğu kurşun kalemle yazılmış mektubunda sarahaten mevcuttur.

5 - Atılan kurşunlar Atıf'ın böğrüne isabet etmiş ve hafif kamburu da bundan mütevellit imiş. Yanınızda saklı mektubunda bacağından vurulduğunu bilmiş, ve delik pantalonu halen yanımızdadır. Kamburluk, İngilizler tarafından Malta kalesine hapsedildiği zaman buranın fevkalâde rutubetli olmasından bu arıza zuhur etmiştir.

6 - Atıf, İttihatçılara başlangıçtaki heyecan ve ülkülerine sadık görmediği için onlara darılmış ve muhalif olmuştur. Serapa yalan ölümünün son dakikasına kadar nasıl partisine merbut kaldı ise o zaman da İttihat ve Terakki Fırkasına merbut kalmıştır.

Bizde mevcut vesikalara göre de Ansiklopedide geçen hâdiseler vaki değildir. Ailesinin teessür mektubundan dolayı neşriyatınız arasında bu tashihin yapılmasını derin saygılarımla rica ederim.

Bu yanlışlar hakkında bizi tenvir için, bu yazının elimize değmesinden birkaç gün önce bizzat ziyaretimize gelen, merhumun enişteleri sayın Kenan Taşdeler ile de görüşmüş ve bunların doğrusunu okuyucularımıza bildirerek düzeltilmelerini temin için notlar da almıştık.

Ankara Üniversitesi Türk Devrim Tarihi Enstitüsünce gönderilen yukarıki mektubun ifade tarzını biraz huşunetli bulduk. Biz, Âtıf Kamçıl'a ait bendi (Bakınız: Aylık Ansiklopedi, sayfa 1052), bir tarih safhamızı okuyucularımıza anlatmak ve hakiki bir kahramanımızın hayatını tâziz etmek için koyduk, ehemmiyet vermeseydik koymazdık. Halbuki bu mektubun, okuyunca, bize âdeta bir suikast töhmeti atfettiği zehabı uyanmaktadır.

Ortada bir hakikat var; yazan arkadaşımız bâzı yanlışlar yapmıştır. Bunu sayın Kenan Taşdeler'in ilk müracaatinde anladık.

Alâkalı enstitüler tarafından neşredilmiş veyahut tevsik ve tasdik edilmiş emin kaynaklar mevcudolsaydı elbet ondan da istifade olunurdu. Maalesef birkaç kitapla perakende yazıların içine sıkışmış bu gibi büyük hamasi vakalara ait vesikaların derli toplu olarak bir kitap halinde neşredilenleri bizde pek azdır; binaenaleyh yazılanlar da bu gibi hatalara düşülmek tabiidir.

Kenan Taşdeler'in bize aldırdığı notlarla sonradan hatırlıyarak bize yolladığı mektupla bu notlara yaptığı ilâveleri Enstitü vasıtasiyle yollanan yukarıki mektupla karşılaştırdık. Şu hususları da ilâve ve tasrih etmeyi lüzumlu gördük: «A) Âtıf Bey, Şemsi Paşa'nın katli işine, cemiyetin kendisini seçmesiyle değil, cemiyetin bu işe fedai bulamadığını haber alması üzerine, hiçbir yardım görmeden ve emir almadan, sırf vatanın kurtuluşu düşüncesiyle karar vermiş ve tatbik etmiştir. B) Âtıf'ın Malta'da hapsedildiği kalenin adı Salvator'dur. C) Son dakikasına kadar merbut kaldığından mektupta bahsedilen parti Cumhuriyet Halk Partisidir».

Biz bu eserimizi kültürümüze hizmet için çıkarıyoruz. Bütün dikkatimize rağmen yazılarımızda her hangi bir yanlış olursa tashihten çekinmiyeceğimizi defalarca ilân ettik ve yanlış olunca da tashih eyledik. Çünkü yürüdüğümüz yolda en başlı gayemiz faydalı olmaktır. Kaldı ki bu kadar mühim bir meselede yanlışımızı ilân bir borçtu, bu borcu da ifa ediyor ve merhuma ait bütün vesikaların bir kitap halinde neşrini de ailesinden bekliyoruz.

BİR DÜZELTME DAHA

Ansiklopedimizde Nihad Sami Banarlı tarafından yazılan bâzı maddelerin bâzı yerlerinde, mürettip hataları görülmüştür; Bu arada: Sayfa 615, sütun 1, satır 51 deki «örgüler» kelimesinin aslı «öğüdler» dir. Sayfa 687 de, Fuzuli'nin doğum tarihi 1484 yerine 1494; sayfa 688, sütun 2, satır 26 daki vefat tarihi de H. 967 yerine 963 olacaktır.

Sayfa 800 ün son satırındaki «yıllar içinde» sözünden sonra bir «gelmiştir» kelimesi bulunacaktır. Sayfa 804, sütun 1, satır 10 da «şiirin» kelimesi «şiirde» olacak, satır 14 teki «bu» kelimesi çıkarılacaktır. Aynı sayfada sütun 3, satır 16 daki «geçmesi» sözü «geçmiş» olacak; sayfa 845 sütun 2, satır 7 deki «miras» kelimesinden sonra bir «kalan» kelimesi ilâve edilecektir.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Boğazlar Meselesi: Dr. Cemal Tukin. 400 kuruş.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınlarından olan bu eser, Osmanlı İmparatorluğu devrinde muhtelif defalar birinci plâna geçmiş ve üzerinde çok konuşulmuş bir mesele olan Boğazlar meselesini incelemektedir. İlk ve Ortaçağlarda Boğazların genel durumuna göz gezdirildikten sonra, Türklerin eline geçtikleri andan itibaren Çarlık Rusyası ile Osmanlı İmparatorluğu arasında çok tekrarlanmış bir ihtilâf konusu olan Boğazlar hakkındaki bütün hâdiseler tarihî seyirleri içinde ele alınmıştır. Yavaş yavaş milletlerarası bir mahiyet alan Boğazlar hakkında Çarlık Rusyasının takibettiği siyasetin ana hatları, Karlofça, Kaynarca, Ziştovi, Yaş, Kaleisultaniye, Bükreş, Hünkâr İskelesi antlaşmalarının arifesindeki durum ve doğurduğu neticeler sırasiyle anlatılarak Sèvres antlaşmasına kadar gelinmekte ve İstiklâl Savaşiyle bunun da hükümsüz bırakıldığı izah edilmektedir. Eserin başına eklenen bibliyografyadan da anlaşıldığı üzere müellif, mevzuunu, yerli ve yabancı belli başlı kaynaklara müracaat ederek hazırlamış ve bu gibi travaylara yakışan ciddi ve objektif havadan ayrılmamıştır. «Boğazlar Meselesi» tarihle uğraşan okuyucularımızın kütüphanelerinde bulundurmaları gereken bir eserdir.

Aile. (3 aylık dergi). No. 1 50 kuruş.

Son zamanlardaki faaliyetini çocuk yayınları üzerinde teksif etmiş olan Vedat Nedim Tör, bu arada, çok müsbet bir iş daha başarmış, sayısı yüzleri bulan gazete ve dergiler arasında yokluğu hissedilen bir aile dergisinin temellerini atmıştır. «Aile» adını taşıyan bu derginin ilk sayısı da gösteriyor ki, böyle bir eser birkaç haftalık bir emeğin mahsulü değildir. Gerek mezuların, gerekse yazıların seçilmesi üzerinde titizce durulduğu gibi, baskısı da Pulhan Basımevi tarafından nefis bir şekilde yapılmıştır. Üç ayda bir çıkacak olan bu dergi, şüphe yok, her münevver Türk evinin bir süsü olmıya namzettir.

Dünyanın En Güzel Hikâyeleri: Derliyen Yaşar Nabi. 150 kuruş.

Kısa bir zamanda verimli bir faaliyet göstermiş bulunan Varlık Yayınları bir antoloji serisine de başlamıştır. Bu serinin ilk cildi olan «Dünyanın En Güzel Hikâyeleri» Boccacio'dan Mansfield'e kadar küçük hikâye tarzında eser vermiş belli başlı yabancı edebiyatçılardan seçilmiş hikâyelerden mürekkeptir. Yaşar Nabi, muhtelif tercümecilerimiz tarafından dilimize mal edilen bu hikâyeleri itina ile seçerek bir araya getirmiş ve ayrıca yazarları hakkında da birer sayfalık özlü bilgiler vermiştir. Zarif bir şekilde basılan bu kitap zevkle okunacak bir eserdir.

Divan Şiiri Antolojisi: Derliyen Vasfi Mahir Kocatürk. 100 kuruş.

Varlık Yayınlarının «Başlangıcından Bugüne Türk Şiiri» serisinin ilk cildini teşkil eden bu eser, bizi bir nokta üzerinde düşündürdü. Divan şiirini ve edebiyatını henüz lâyıkiyle ve muayyen zevk ölçülerine göre elememiş bulunuyoruz. Klâsik edebiyatımızın gerek divan şiiri alanında, gerekse halk şiiri alanında tetkikleri üç beş edebiyatçının ferdî çalışmalarına münhasır kalmıştır. Bunlar arasında şüphesiz orijinal ve büyük emek mahsulü travaylar olmakla beraber estetik bir gaye güdülerek yapılmış bir inceleme ortaya konmamış gibidir. Batı memlekotleri yayınları arasında bu gibi etütler pek bol olduğundan bizim edebiyatımız için de aynı şeylerin olması pek arzu edilir bir husustur. Vasfi Mahir Kocatürk gibi klâsik edebiyat üzerindeki vukufu ile birlikte zevk sahibi genç bir edebiyatçının bu işe teşebbüs etmesi başarılı bir adım olmuştur. Estetik bir endişe güderek seçtiği parçaları temiz bir dille bugünkü türkçeye nesir olarak çevirmiş olması da osmanlıcaya yabancı olan gençler için faydalıdır. Okuyucularımıza tavsiye ederiz.

Delilik: Jean Frete - H. Vehbi Eralp. 100 kuruş.

Üniversite Kitapevi büyük bir hizmet göstererek başladığı «Bilgi Dünyası Koleksiyonu»na yeniden değerli eserler ilâve etmiştir. Serinin ilk numaralarını teşkil eden «Atomlar ve Yıldızlar» dan sonra şimdi de «Delilik» adlı önemli eser yayınlanmıştır. Psihiyatri gibi genç bir ilmin herkesin anlıyacağı bir hale sokulması maksadiyle çok sade bir dille yazılan bu kitap zekâ gerilikleri, zihin muvazanesizlikleri, muhtelif marazlar, suçlu ve cani çocuklar, cinsî sapıklıklar, sanat ve delilik gibi mevzula doğrudan doğruya ilgili bahisleri ihtiva etmektedir. Eser 108 sayfa ve karton ciltlidir.

Yeşil Şua: Jules Verne - Ferit Namık Hansoy. 100 kuruş.

Seçme Fransiz ediplerinden güzel tercümeleriyle tanıdığımız Ferit Namık Hansoy, bu kitabiyle Jules Verne'den yaptığı tercümelerin sayısını otuza çıkarmış bulunuyor. Kısa bir zamanda ve küçümsenmiyecek bir gayretle dilimizde meydana gelen Jules Verne külliyatı bilhassa gençliğin okuma ihtiyaçlarını hem tatlı bir şekilde karşılamakta, hem de onların meraklarını müsbet bilgilerin esrarlı âlemine doğru çevirmektedir. Muayyen bir çağın macera romanlarına karşı olan meyillerini nezih bir şekilde tatmin eden bu kitaplar gençlik kütüphanemiz için bir kazançtır. Eseri İnkılâp Kitapevi resimli olarak basmıştır.

Saadet Güneşi: Muazzez Tahsin Berkant. 200 kuruş.

Kadın yazarlarımızdan Muazzez Tahsin Berkant tarafından meydana getirilen bu romanı, İnkılâp Kitapevi temiz bir şekilde basarak satışa çıkarmıştır. Romancının sayısı bir düzineyi geçen telif ve adapte romanlarını ve Daudet, Zweig ve Cronin gibi Batı yazarlarından yaptığı tercümeleri okuyanlar, bu kitabı da zevkle okuyacaklardır.

Bayram Yeri (çocuk şiirleri): Şükrü Enis Regü. 50 kuruş.

Vedat Nedim Tör'ün büyük himmetlerle meydana getirdiği Doğan Kardeş çocuk dergisi ve yayınları gün geçtikçe aksamadan devam etmekte ve mükemmelleşmektedir. Serinin beşinci kitabı Şükrü Enis Regü tarafından meydana getiren çocuk şiirlerine ayrılmıştır. Parçaları Vicki Saint - Gudjian ve Selma Emiroğlu, eserin atmosferine uyacak şekilde resimlemişlerdir.

Aşk ve Cinsiyet: Dr. J. Carnot - Erdoğan Meo ve Naim Yamaner. 200 kuruş

Cinsiyet hayatı ve fonksiyonları üzerine yazılmış gerek mesleki, gerekse vülgarize eserlerin sayısı yabancı memleketlerde olduğu gibi bizde de bir hayli kabarıktır. Fakat bunların içinde ciddi bir etüt mahsulü olanlar sayılı olduğu gibi, bir kısmı da bâzı zümrelerin toyluklarından ve cahilliklerinden faydalanarak cinsi hisleri kamçılamakta ve böylece bir istismar zihniyeti gütmektedirler. Nebioğlu Yayınevi tarafından çıkarılan «Aşk ve Cinsiyet» in sayfalarını karıştırınca böyle bir ticari zihniyetin güdülmemiş olduğunu görerek sevindik. Eser ciddi, fakat anlaşılır bir dille ve öğretici bir maksat güderek kadın ve erkeğin cinsî hayatlarını, evlenmeden önce ve sonraki hareket tarzlarını, hijyen bakımından yerinde tavsiyeler de vererek izah etmektedir. Hayatlarının dönüm noktalarında bulunan gençler için olduğu kadar bu hususta gerekli bilgileri edinmemiş olgun kimseler için de faydalı bir eserdir.

Dünya Karikatür Albümü: Derliyen Osman Nebioğlu. 100 kuruş.

Nebioğlu Yayınevi tarafından renkli bir kapak içinde satışa çıkarılan bu albüm Türk, Amerikan, Fransiz, İngiliz, İtalyan, Rus sanatkârlarının eserlerinden seçilmiş 120 küsur parçayı bir araya getirmiştir. Günlük hayatın muhtelif safhalarına temas eden bu karikatürlerin bâzıları eğlendirici, bâzıları da düşündürücü bir karakter taşımaktadır. Okuyucularımıza tavsiye ederiz.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Haziran — 15 Temmuz 1947 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

18 haziran — Siyasi partiler Meclis Gruplarının Büyük Millet Meclisinin birer faaliyet unsuru olduğu hakkında iç tüzükte değişiklik yapılması etrafında Erzincan Milletvekili Saffet Arıkan ve Sivas Milletvekili Şemsettin Günaltay'ın önergesi Mecliste şiddetli tartışmalardan sonra Demokratların muhalefetine karşı çoğunlukla kabul edildi. Meclis 25 ağustosta toplanmak üzere yaz tatiline girdi.

19 haziran — İçinde 15 meşhur Amerikan gazetecisi ile bir belediye reisi bulunan Pan Amerikan şirketinin ilk devri âlem uçağı İstanbula geldi ve on dört saat sonra hareket etti.

23 haziran — Adli Tıp İşleri Umum Müdürü ve Meclisi Başkanı Halit Tekin vefat etti.

27 haziran — Celâl Bayar Demokrat Partinin Sivas kongresinde sorulan muhtelif suallere cevap vererek bunlar arasında Demokrat Partiye karşı idari baskı yapıldığından bahsetti ve Cumhurbaşkaniyle görüşmelerine ait ilk açıklamada bulunarak ezcümle «Cumhurbaşkanından baskının kaldırılması için delâletlerini rica ettim, herhalde hükümetle görüştükten sonra olacak, baskının kaldırılacağını hükümetin vâdettiğini söylediler» dedi.

1 temmuz — Başbakan Recep Peker, Anadolu Ajansına verdiği demeçte Demokrat Parti Başkanı Celâl Bayar'ın Sivas nutkunda Cumhurbaşkaniyle görüşülen noktaları açıklaması bahsine temas ederek ezcümle «Büyük ve hayırlı bir maksat etrafında yapılan temasların bir tebliğle yayınlanmamış olan mahiyetinin bir taraflı olarak izahını ve en esaslı noktanın hakikatten inhiraf edilerek ifade edilmiş olmasını şiddetle tenkid ediyorum»; Cumhurbaşkanı hiçbir zaman iddia olunduğu gibi hükümetin Demokrat partilileri baskısı altında tuttuğuna kanaatlerini ifade etmemişlerdir»; «... ben Celâl Bayar'ın isteği üzerine mevcut olduğunu kabul ettiğimiz bir tazyiki kaldırmak için değil, iyiliğe ve anlayışa doğru yeni açılışın emarelerini sezdiğimiz bu müsbet havayı beslemek ve kuvvetlendirmek için elimden geleni yapacağımı ve bu vaziyetin icabını sadakatle takip ve tatbik edeceğini Cumhurbaşkanına arzettim ve kendilerinin talebi olmaksızın da şu cümleyi ilâve ettim: Size bunun için söz veriyorum» dedi.

— Denizyollarının 692 gros tonluk Silivri adlı araba vapuru Bodrum civarında serseri bir mayına çarparak battı. Mürettebattan onu kurtuldu, on dokuzu ölü veya kayıptır.

2 temmuz — Millî Eğitim Bakanlığı bir tebliğ yayınladı. Bu tebliğe göre medeni haklara sahip vatandaşlar Bakanlıktan izin almak şartiyle, İslâm dininin akidelerini ve ibadetin esaslarını, istiyen çocuklara öğretmek üzere din bilgileri dershaneleri açabileceklerdir. Bu dershaneler ancak ilkokul bulunan yerlerde açılacak ve bunlara kendi istekleriyle devam edecek çocukların ilk okulu bitirmiş olmaları şart olacaktır. Din dershaneleri öğretmenleri için de birtakım şartlar konmuştur. Öğretim. hükümetin onayladığı programa uygun ve türkçe olacaktır. Ayrıca din seminerleri de açılabilecektir.

4 temmuz — Amerikadan satın aldığımız beş bin küsur tonluk İstanbul yolcu vapuru İstanbul limanına geldi.

7 temmuz — Celâl Bayar Başbakana verdiği cevabında kabineyi şiddet kabinesi diye vasıflandırarak ezcümle «Recep Peker kabinesi ile demokrasi yapılamaz»; «bu kabinenin memleketi demokratik gelişme bakımından geriye götürdüğüne ve zihniyetinin siyasi bir irticaa çok müsait olduğuna dair deliller herkesçe bilinmektedir» ve netice olarak da «yukarıdanberi izah ettiğimiz veçhile biz, Recep Peker kabinesini, sayın Devlet Reisinin takibettiği yüksek gayeyi ve memleketimizin hakiki ihtiyaçlarını takdir edebilmekten çok uzak görmekteyiz. İşte bütün mesele buradadır. Yoksa Recep Peker'in, Demokrat Parti ile uyuşabileceği hakkındaki ifadesi, bizi asla alâkalandırmaz» dedi.

— Cumhuriyet gazetesi ilk kurulduğu gündenberi fotoğraf servisini idare eden sanatkâr foto muhabiri Namık Görgüç vefat etti.

10 temmuz — Başbakan, Celâl Bayar'a cevap vererek ezcümle «Millet Meclisinin kanunları arasında istibdada mesnet olanlar bulunduğunu iddia etmekteki feci kasda dikkat etmek lâzımdır»; «hükümetin terör yaptığı iddiaları, tahrik ettikleri ve muvaffak olamadıkları ayaklanmanın omuzlarına yüklettiği büyük siyasi mesuliyeti örtmek içindir»; «Büyük Meclis, bizleri vazife başında tuttukça Meclisin arasız murakabesi altında yolumuza böylece devam edeceğiz» ve netice olarak ta «bizzat Celâl Bayar da dahil olduğu halde Demokrat Partili yurttaş ve arkadaşların bu çok güç şartlar altında memleketin şerefle ve kuvvetle ayakta tutulması vazifesinin icaplarını takdir edeceklerine ve hepimizin bir arada yurdu içinden sarsmadan çok partili hayatın feyizli neticelere götüren yollar üstünde birleşeceğimize kani bulunuyoruz» dedi

11 temmuz — Cumhurbaşkanı İnönü, memlekette büyük heyecan ve derin bir memnunlukla karşılanan bir beyanname yayınladı. Beyannamede ezcümle «Başbakan ve Bay Celâl Bayar'dan dinlediğim şikâyetler içinde mübalâğa payı ne olursa olsun hakikat payı da vardır»; «ihtilâlci bir teşekkül değil, kanunî siyasi partinin metodlariyle çalışan muhalif partinin iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lâzımdır»; «bu zeminde ben devlet reisi olarak kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm» denilmekte ve beyanname şu satırlarla nihayet bulmaktadır:

«Vatandaşlarıma, hükümetle ve iktidar partisiyle muhalefet partisi arasında görüşme ve araya girme safhalarını olduğu gibi anlatmış olduğumu ümit ederim. Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın, yani emniyetin yerleşmesidir. Bu emniyet, bir bakımdan, memleketin emniyeti mânasını taşıdığı için, benim gözümde çok ehemmiyetlidir. Muhalefet, teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kütlesi ise, iktidar, bu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığiyle düşünebilecektir. Bu neticeye varmak için karşılaştığım güçlükler, çok zaman, yalnız ruhî mahiyette olan âmillerdir. Bu güçlükleri yenmek için siyasi hayatımızı idare eden, iktidarda ve muhalefetteki liderlerin samimî yardımlarını isterim.

Bu beyanatımı, neşrinden önce başbakanla muhalefet lideri görmüşlerdir».

12 temmuz — Türkiyeye yapılacak yardım hakkında Türkiye ile Amerika arasındaki anlaşma Ankarada Dışişleri Bakanlığında saat 12 de Dışişleri Bakanı ve Amerikan Büyük Elçisi tarafından törenle imzalandı.

15 Haziran — 15 Temmuz 1947 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

23 haziran — Marshall Plânını görüşmek üzere İngiltere - Fransa - Rusya arasında Paris'te bir konferans toplanması hakkında diğer iki devletin teklifini Rusya kabul etti.

27 haziran — Üçler konferansı Paris'te başladı.

2 temmuz — Paris Konferansı akamete uğrıyarak dağıldı.

3 temmuz — İngiltere ve Fransa 22 milleti Paris'te bir konferansa davet etti.

12 temmuz — Paris Konferansı Türkiye de dahil olduğu 14 devletin iştirakiyle açıldı. Rus peyki devletler iştirak etmedi.

14 temmuz — Milletlerarası bir komünist tugayı Yunanistanı istilâ harekâtına girişti.

15 temmuz — Paris Konferansı bâzı kararlarla sona erdi.

15 Haziran — 15 Temmuz 1947 Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* Türk Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu'nun hazırladığı ilmî konferansların inkincisi 16 haziranda Ankara Nümune Hastanesinde verilmiştir. Dr. Kadri Olcar'ın «Kanser dâvasında statistiğin önemi» konulu konuşmasından sonra şu tebliğler yapılmıştır: 1 - Prof. Dr. Kemal Serav (Mesane tümörlerinin teşhisinde cystographie'nin yeri ve önemi), 2 - Dr. Feyzi Taner (Böbrek kanserleri), 3 - Prof. Dr. Recai Ergüder (a-Kanser tedavisi için greffe ile autovaccination, b - Meigs endromu).

* 17 haziranda Ankara Yenişehir C. H. P. merkezinde Orman Umum Müdür vekili Prof. Dr. Mazhar Diker, Türk Ekonomi Cemiyeti adına «Türkiye Ormancılığı» konulu bir konferans vermiştir.

* Türk Kimya Derneği üyelerinden Prof. Dr. İng. Sait Ali, Ankarada Yenişehir Kızılay Genel Merkezi konferans salonunda 2 temmuzda «Temas elektriği ve elektrik lekesine ait yeni bir deney» konulu bir konferans vermiştir.

* Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Reisliği mütehassıslarından Mühendis Dr. Kurt Bernhard tarafından 4 temmuzda Bayındırlık Bakanlığı konferans salonunda «İnşaat statikçisi statikten başka neler bilmelidir?» konulu meslekî bir konuşma yapmıştır.

* 5 temmuzda Ankara Ağır Ceza Mahkemesi salonunda baro avukatlarından Asım Ruacan «Tarihçe ve meslek hayatı» adlı bir konferans vermiştir.

* «Sulhun Anatomisi» adlı meşhur eseri 18 dil ile birlikte dilimize de çevrilmiş bulunan Amerikalı gazeteci Mr. Reves İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nde 5 temmuzda bugünkü dünyanın buhranlı durumuna dair ilgi çekici bir konuşma yapmıştır.

İHTİFALLER

* Zonguldakta kurulmuş olan Büyükleri Anma Derneği 23 haziranda Halkevinde, büyük Türk filozofu İbni Sina için bir toplantı tertibetmiştir.

* Büyük hiciv şairi Eşref'in doğumunun yüzüncü yıldönümü münasebetiyle 13 temmuzda, şairin doğum yeri olan İzmir'de Kırkağaç'ta bir tören yapılmıştır. Bu maksatla İzmire giden Hakkı Tarık Us, Kırkağaç Halkevinde Eşref'in hayatını ve eserlerini anlatmış, bunu merhumun arkadaşlarından bâzılarının hâtıraları takibetmiştir.

MÜZİK

* Küçük yaşına rağmen olağanüstü bir sanat kabiliyeti gösteren İdil Biret'ten sonra aynı kabiliyeti gösteren Utku İlban'ın da yabancı bir memlekette ve muhtemel olarak Filâdelfiya'da tahsil ettirilmesi kararlaştırılmıştır. Çine kaymakamının kızı olan küçük yavru henüz on yaşındadır ve keman çalmakta üstün başarı göstermektedir. İlk müzik terbiyesini Ankara'da Nurettin Şazi Kösemihal ve eşi Bedia Kösemihal'dan almıştır.

* İstanbuldaki ses ve saz sanatkârları 18 haziranda İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'inde toplanarak meslekî tesanüdü ve yardımlaşmayı temin maksadiyle «İstanbul Türk Musiki Yüksek Sanatkârları Cemiyeti» adiyle bir birlik kurmuşlardır.

* İstanbul Teknik Üniversitesi radyo yayın istasyonu kısa dalga üzerinden deneme yayınlarına tekrar başlamıştır. Bu yayınlar sabah ve öğleden sonra günde iki defa yapılmaktadır.

* Ankarada toplanan müzik şûrasının toplantıları 24 haziranda sona ermiştir. Şûra çalışmalarına memleketimizin tanınmış müzisyenleriyle birlikte mütehassıs ve terbiyeciler de katılmıştır. Başlıca, okullarda öğrencilere verilen müzik kitaplarının hangi metodlara göre hazırlanacağı meselesi görüşülmüş ve bu hususta bâzı kararlar alınmıştır.

* Ankara ilk öğretim müfettişlerinden Şeref Çayıroğlu tarafından merkez Ulus okulunda 70 ilokul öğretmeninin iştirak ettiği bir kurs açılmıştır. Bu kurs bir buçuk ay devam edecektir.

RESİM, FOTO, MİMARİ

* İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi profesörlerinden Léopold - Levy'nin resim sergisi Taksimdeki Fransız Konsolosluğu kütüphanesinde açılmış ve 22 hazirana kadar devam etmiştir.

Léopold - Levy, büyük veya küçük bir derecesi olan ressamdır. Fakat bu memleketin manzaralarını yapmak istiyorsa elinden ya siyah boyayı, yahut fırçasını almak lâzımdır.

Tabiatta siyah yoktur, hele Türkiyede ve bilhassa İstanbulda kederli siyahımsı renk hiç yoktur. Ressam manzaralarımızı adetâ, siyah gözlükle görerek yapıyor kanaatindeyiz.

* Genç ressamlarımızdan Sabiha Rüştü Bozcalı bir yıl kadar sürecek o-

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

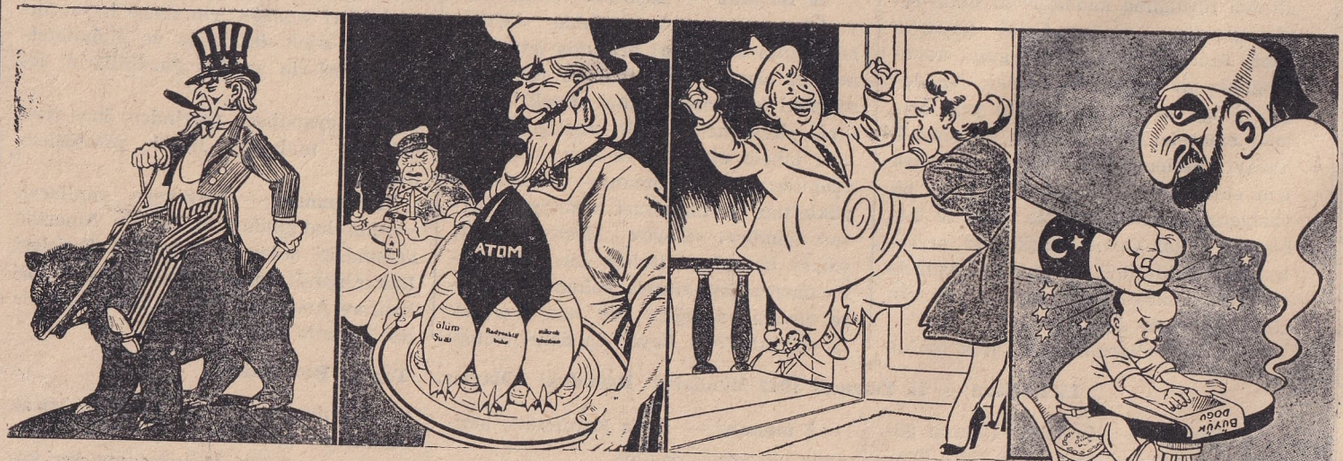

Amerika Rusyanın sırtında: Amerika — Fazla ileri gitme, terbiyen elimde

Mizah'tan

Dünyayı yalamadan yutmak isteyenlere Amerika yeni ve görülmemiş yemekler hazırlıyor
Aşçıbaşı — Müşarünileyhin iştahları varken acaba takdim edeyim mi?

Mizah'tan

— Müjde karıcığım.. Bizim oğlan ev sahibinin kızı ile dalga geçmiye başlamış!...

Karikatür'den

Sultan Hamidin ruhundan istimdat:. Necip Fazıl — Ey ruh geldinse üç defa vur!...

Karikatür'den

15 Haziran — 15 Temmuz 1947 Arasındaki Kültür Hareketleri

lan bir tetkik gezisi için 16 haziranda memleketimizden ayrılmıştır. Sanatkâr İtalyada Roma ve Floransa'da kalacaktır.

* İngiliz Kültür Heyeti üyelerinden Lagrange 16 haziranda Trabzon Halkevinde, İngilteredeki sosyal yardım teşkilâtına dair bir resim sergisi açmış ve bu münasebetle Türk - İngiliz dostluğunu belirten bir konuşma yapmıştır. Ayrıca 17 ve 18 haziranda da İngiliz kültürüne dair birer konuşma yapılmış ve kültür filimleri gösterilmiştir.

* İzmir Kız Lisesi Resim Öğretmeni Celâl Uzel, Ankara İller Bankası altındaki Halkevi Resim ve Heykel galerisinde 50 parça eserden mürekkep bir sergi açmıştır.

* 1 temmuzda Ankarada Amerikan kütüphanesinde Amerikadan gelen yeni eserlerden mürekkep bir çocuk kitapları sergisi açılmıştır. Sergide dört yaşından on altı yaşına kadar olan çocuklara hitabeden 300 kadar kitap teşhir edilmiştir. Hepsi de nefis kapaklarla süslü olan bu eserler tarihe, basına ve gazeteciliğe ait muhtelif konular üzerinde cazip kitaplardır.

* Filyos'ta ateş tuğlası fabrikasının temelleri atılırken Bizans, Roma ve Paflagonya devirlerine ait kabartmalar, baş heykelleri, üzeri resimli çanak ve çömlekler bulunmuş ve Zonguldak Halkevi müzesine konulmuştur.

* Ankarada Ulus Basımevi yanındaki bir yapı kazısında 1800 yıl öncesine, klâsik Roma çağına ait birtakım mozaikler meydana çıkarılmıştır. Geometrik süsleri bir halı gibi fevkalâde güzel bir şekilde olan bu mozaiklerin Eski Eserler Müzesine kaldırılmasına karar verilmiştir.

* Genç neslin değerli ressamlarından Ressam Nuri İyem 30 haziranda Beyoğlunda Ada mobilya mağazasında bir sergi açmıştır. Sanatkârın yeni bir sanat anlayışiyle ve gerek desen, gerek renk bakımından üstün bir başarı göstererek meydana getirdiği eserleri sanatseverler arasında ilgi çekmiştir.

* 7 temmuzda İstanbul Teknik Üniversitesinde, İstanbul adliye sarayı için yapılmış olan 28 projeden mürekkep bir sergi açılmıştır. On gün sürecek olan bu sergiye konan eserler evvelâ jüri tarafından kabul edilmemiş ve yeniden bir müsabaka açılmasına karar verilmişti. Bu projelerin şimdi teşhir edilmesinin sebebi, yeni müsabakaya katılacaklara bir fikir vermek içindir.

TİYATRO

* Ankaradaki Sergievinin devlet tiyatro ve opera binası haline getirilmesi Cumhuriyet Bayramına yetiştirilecektir. İç tesisler için muhtelif İngiliz firmalariyle anlaşılmıştır. Elektrik tesisleri Standard Electric and Enginering şirketine, sahne tesisleri Hall şirketine, sağlık tesisleri Richard Crittall and Co. Ltd. şirketine ihale edilmiştir. Sahne ve ışık tesisleri otomatik olacak ve birer kişi tarafından idare edilecektir.

* Ankaraya bir tetkik gezisine giden Bursa Necatibey Kız Enstitüsü öğrencileri 16 haziranda Ankara Halkevinde «Bir Öğretmen» adlı piyesi başarıyla temsil etmişlerdir.

* Ses Opereti İstanbuldaki temsillerine son verdikten sonra tekmil kadrosiyle Ankaraya giderek Cebeci Çiçek bahçesinde açık hava temsillerine başlamıştır. İlk olarak 17 haziran akşamından itibaren «Kuyruklu Yıldız» adlı operet sahneye konmuştur. Bundan sonra 25 haziranda «Kelebek», 1 temmuzda «Sarhoş Mehtap» ve 12 temmuzda da «Yürük Emine» sahneye konmuştur.

* Bursa Kız Lisesi öğrencileri ders yılı sonu münasebetiyle okullarında ingilizce bir piyes temsil etmişler ve başarı göstermişlerdir.

* Yunanistanın meşhur Atina Opereti T. Kassis'in idaresi altında temsiller vermek üzere 3 temmuzda İstanbula gelmiştir. Aralarında Dimitriu, Skorduli, Kassis, Plessas, Zimolis gibi meşhur sanatkârlar bulunan ve 18 artist, 16 müzisyen ve 4 teknisyenden mürekkep olan 38 kişilik heyet 10 temmuzdan itibaren Taksimdeki yazlık Operet Bahçesinde temsillere başlamıştır. İlk olarak T. Sakelaridis'in yazdığı «Günahın Kızı» (İ kori tis ahartias) adlı operet sahneye konmuştur. Repertuvarında Viyana ve Yunan operetleri bulunan trup İstanbulda iki ay kadar kalacak ve bu arada «Çingene Kanı», «Talih Dansı», «Maria Pendagiyotisa», «Fidanaki», «Üniversiteli Talebe», «Golfo» gibi meşhur operetleri oynıyacaktır. Trup ayrıca, İstanbulda oynamak üzere, Türk-Yunan dostluğunu tema olarak alan «İstanbul - Atina» adlı bir operet te hazırlamıştır.

MUHTELİF HAREKETLER

* İstanbul ve Ankara üniversiteleri Zooloji enstitüleri öğretim kadrosundan karışık bir heyet Elâzığ, Diyarbakır, Van, Erzurum mıntakalarında incelemeler yapmak üzere 24 haziranda Ankaradan yola çıkmışlar.

* Ankara Yüksek Tahsil Talebe Birliği vilâyetlere müracaat ederek, memleketin muhtelif köşelerini tesbit eden fotoğraflar istemiştir. Bu resimler yakında Ankarada «Fotoğrafla Türkiye» adı altında bir sergi halinde gösterilecek ve daha sonra Amerikaya gönderilecektir.

* Bu yılki Yunus Nadi Mükâfatı için: Ahmet Hidayet Reel, Asım Us, Âtıf Sakar, Cevat Fehmi, Cihat Baban, Enis Tahsin Til, Falih Rıfkı Atay, Hamdi Varoğlu, İsmail Habib Sevük, Kemal Salih Sel, Mümtaz Faik Fenik, Ömer Rıza Doğrul, Ragıp Şevki Yeşim, Reşat Nuri Güntekin, Sedat Simavi, Selâmi İzzet Sedes, Şevket Rado, Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, Abidin Dav'er, Cemalettin Bildik ve Hüseyin Yalçın'dan mürekkep jüri heyeti 24 haziranda Cumhuriyet gazetesi idarehanesinde toplanmış ve İstanbul gazeteleri sekreterlerinden mürekkep bir heyet tarafından 40 makale içinden seçilmiş 7 yazıyı incelemiş ve senenin en başarılı amatör yazıcısını tâyin etmiştir. Müsabakaya iştirak edenlerden Erdoğan Meto'nun «Türk Mizah Anlayışı» makalesi 10 reyle birinci, Hamdi Gürz'ün «Köylerimiz ve Köylülerimiz» makalesi 6 reyle ikinci ve Fahir Hadi Ongun'un «Birleşik Amerika ve Avrupa Muvazenesi» makalesi 3 reyle üçüncü olmuştur. Birinci mükâfat 1000 liradır ve kazanan Meto 22 yaşında olup Tıp Fakültesi beşinci sınıfında öğrencidir.

* Cumhuriyet gazetesinin kurucusu ve başyazarı merhum Yunus Nadi adına tertibedilen mükâfat bu yıl en kuvvetli küçük hikâye yazarına verilecektir. 1000 liralık olan bu mükâfata katılacak hikâyeler telif olacak ve 750 kelimeyi aşmıyacaktır. 1948 mayısı sonlarına kadar gönderilen hikâyeler ilk seçmeden sonra Cumhuriyet gazetesinde neşredilecek, sonra jüri karşısına çıkarılacaktır.

* Ankara Hukuk Fakültesi öğretim kadrosundan Ceza Hukuku Doçenti Dr. Faruk Erem'in İtalyaya, Devletler Hukuku Doçenti Dr. Osman Fazıl Berki'nin İsviçreye, Devletler Umumi Hukuku Asistanı Dr. İlhan Lütem'in İngiltereye ve icaret Hukuku Asistanı Dr. Yaşar Karayalçın'ın İsviçreye gönderilmesine karar verilmiştir.

* Ayasofya Müzesindeki mozaikleri meydana çıkarmış olan Prof. Dr. Thomas Whitmore 1 temmuzda tekrar memleketimize gelmiştir. Oxford ve Dublin üniversitelerinde Bizans medeniyetine ait konferanslar vermiş olan Prof. Whitmore Baltimor'da «Bizans ve İlk Hıristiyan Sanatları» sergisinin açılışında hazır bulunmuştur. Ayasofyadaki çalışmalarına tekrar başlıyacaktır.

* Başta Cumhuriyet gazetesi olmak üzere yıllarca İstanbul basınında foto muhabirliği yapmış olan ve emektar bir sanatkâr olan Foto Namık Görgüç 7 temmuzda İstanbulda ölmüştür.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Türkiye Yıllığı: Tahsin Demiray, Cemil Cahit Cem, Oğuz Özdeş. 600 kuruş.

Türkiye Yayınevi tarafından hazırlanan ve küçük punto harflerle altı yüz küsur sayfa tutan bu almanak memleketimizde bu yolda neşredilen ilk büyük eserdir. Memleketimizin ve dünyanın her alanda en esaslı bilgilerini kısa bir şekilde sayfalarına geçiren bu eser, her meslek kolunda ve her yaşta okuyucu için daimî bir müracaat kitabı olmıya namzettir. Geniş istatistikî bilgiler ve 1946 yılında içerde ve dışarda olan bütün olaylar eserin bir başka meziyetini teşkil etmektedir. Ayrıca 1947 yılına ait mufassal takvime de yer verilmiştir. Vilâyetlerimize, yüksek okullarımıza, memleketimizin siyasî cephesini daha iyi tanıtacak olan biyografilere önemle yer verilmesi eseri kuvvetlendirmiştir. Hulâsa, son yılların neşriyatı içinde her hususca ehemmiyetli olmak bakımından başta gelenler arasında sayılacak olan bu mühim kitabı ilgililere tavsiye etmeyi vazife biliriz.

İdare Hukuku Dersleri, Birinci Kısım; İdarenin Denetlenmesi: Prof. Hasan Refik Ertuğ. 250 kuruş.

Siyasal Bilgiler Okulu İdare Hukuku profesörlerinden Hasan Refik Ertuğ, bu okulda okutmakta olduğu idare hukuku derslerinden bir kısmını, «İdarenin Denetlenmesi (İdarî Kaza)» adı altında, yayınlamış bulunmaktadır. Memleketimizin en yüksek idare mahkemesi olan Danıştayın kuruluşu, işleyişi ve Danıştayda idare dâvası açılması yolları ve usulleri hakkında gayet etraflı ve açık izahları muhtevidir. «İdarenin Denetlenmesi», hukuk öğrencilerinin idare hukuku imtihanlarına hazırlanmalarına büyük yardımı dokunacağı gibi tatbikatçılar için de faydalı olacaktır. Kitap, Ankara kitapçılariyle İstanbulda Üniversite Kitabevinde satılmaktadır. Taşradan satın almak istiyenler, «Ankara-posta kutusu 310» adresine müracaat etmelidirler.

Gazetecilik Öğretimi Hakkında Bir Muhtıra: Profesör Hasan Refik Ertuğ. 50 kuruş.

Siyasal Bilgiler Okulu İdare Hukuku profesörlerinden Hasan Refik Ertuğ tarafından, Ankara Üniversitesine sunulan gazetecilik öğretimi hakkındaki bu muhtıra, önce Siyasî İlimler Mecmuasında yayınlanmış ve şimdi de ayrı bir broşür halinde neşredilmiştir. Broşürde şu bahisler vardır: 1 - Gazetecilik, öğretime dayanan bir meslek midir? 2 - Gazetecilik öğretimi, muntazaman öğretim disiplinleri arasında mütalâa edilebilir mi? 3 - Gazetecilik öğretiminin tarihçesi. 4 - Gazetecilik öğretimi yapacak kurumların durumu. 5 - Gazetecilik öğretimi yapacak öğretim üyelerinin durumu. 6 - Gazetecilik öğretimine girecek öğrencilerin durumu. 7 - Gazetecilik öğretiminin dayanacağı müfredat programları. 8 - Yurdumuzun gerçeklerine göre, bizde Gazetecilik öğretimi yapılması hakkındaki tekliflerimiz. «Posta kutusu: 310 - Ankara» adresinden tedarik edilebilir.

Yeni Resim Hakkında : E. G. Benito - Celâl Esad Arseven. 250 kuruş.

Yeni resim cereyanları, Picasso'dan Derain'e kadar bütün büyük şöhretleri, aynı zamanda taklitleriyle beraber, memleketimize de yayılmış, lehte ve aleyhte ilgi toplamıştır. Bu hususta bu sanat tezahürlerine temel teşkil eden nazarî meseleler de bir hayli konuşulmuştur. «Biz Garplıyız. Garp demek Yunan demektir. Daima Yunan» diye kendi klâsik tandansını belirten müellif, bu kitabında, liberal bir zihniyetle yeni sanat meselelerini kurcalıyor. Geleneğe bağlı olması ve aşırı yenilik taraftarlarını güzelliği ayaklar altına almakla itham etmesi, kendisinin tarafsız olmadığını gösteriyor. Fakat müellif, bu durumda bile, aklı selimden pek uzaklaşmış görünmüyor. «Artık asrımızın bugüne kadar beslediği bu hezeyan ve mânasızlıklardan ruhumuzu kurtarmanın zamanı gelmiştir. Asrımız reşit olmuştur, çocuklukların vakti geçti» diyor. Memleketimizde de aşırı temayüller karşısında bu gibi fikirleri taşıyanlar bulundukça, Celâl Esad'ın emek vererek çevirdiği bu eserin ilgi çekeceğine şüphe yoktur.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü (ikinci fasikül) : Mehmet Zeki Pakalın. 125 kuruş.

Mehmet Zeki Pakalın tarafından büyük himmetlerle meydana getirilen ve büyük bir boşluğu dolduracak olan bu ansiklopedik sözlüğün ikinci fasikülü de çıkmıştır. Bu fasikülde «Âşar» maddesinden «Bed'i Besmele» maddesine kadar üç yüz elli küsur madde doksan altı büyük sayfa içinde verilmektedir. Tamamlandığı zaman, ihtiva ettiği terimleri gerek yeni nesillere öğretmek, gerekse eski nesilere hatırlatmak bakımından bir hazine olacak olan bu eserin bir an önce tamamlanmasını temenni eder ve okuyucularımıza şimdiden takibetmelerini tavsiye ederiz. Belli başlı kitapçılardan ve Millî Eğitim Bakanlığı satış yerlerinden tedarik edilebilir.

Gönül Diyorki (şiirler) : İsmail Safa Semenderoğlu. 100 kuruş.

İçinde on sekiz parça nefes'i toplıyan bu küçük şiir kitabı İsmail Safa Semenderoğlu'nun tasavvufi Türk edebiyatının göz kamaştırıcı eserleri karşısında aldığı ilhamlarla yazılmıştır. Önsözde şair, «Anadolu Kurtuluş savaşı esnasında millî ve vatanî parçalardan müteşekkil yazdığım manzumeleri Ankarada «Yanık Sesler» adındaki kitapcığımda neşretmiştim. Bunda çıkan nefes'ten sonrasını, tam yirmi iki yıl ara ile bu mecmuada toplamış ve neşretmiş bulunuyorum. Memleket hislerinin ihtişamı karşısında bu mısralarım; zambaklarda akan solgun kan gibidir» demektedir.

Amber (birinci cilt) : Kathleen Winsor - Vahdet Gültekin. 300 kuruş.

Arif Bolat Kitabevinin birinci cildini yayınladığı bu roman, benzerleri gibi Amerika ve Avrupada çok basılmış ve pek çok okunmuş kitaplardandır. Romanı yazan 1912 doğumlu bir Amerikalı kadın romancıdır ve bu eserini Onyedinci Yüzyıl İngilteresinde yaşıyan macera düşkünü ve güzel bir kadının hayatına hasretmiştir. Bu romanda karşımıza bâzan kuvvetli bir hikâyeci, bâzan da heyecana kapılıp sürüklenen bir tefrika romancısı olarak çıkmaktadır.

Sorel ve oğlu: Warwick Deeping - Nabi Ekemen ve Melih Topçu. İki cilt. 300 kuruş.

Dilimize iki defa çevrilen bu güzel Anglo - sakson romanı kendi etrafında bir atmosfer yaratmış ve kahramanları olan Baba ile Oğul'un üzerinde şefkatle eğilen kalplerin sayısını kısa bir zamanda yüzbinlere çıkarmış bir eserdir. Batı Yayınları arasında çıkan ve temiz bir dil ile meydana getirilen bu tercüme, zevkle okunmıya lâyık bir eserdir. Eseri taşradan tedarik etmek istiyen okuyucularımız, diğer Batı Yayınları gibi, «Posta Kutusu, 18 Şişli, İstanbul» adresine müracaat ederek alabilirler.

Tılsım (şiirler) : Mehmet Necati Öngay. 50 kuruş.

Genç şairlerden Mehmet Necati Öngay, 1936 yılından 1946 yılına kadar muhtelif edebiyat dergilerinde yayınladığı manzumelerinden bir kısmını bu küçük kitapta toplamıştır. Bir kısmı serbest nazım, bir kısmı da halk şiiri tarzında olan bu parçaların sayısı elliyi bulmaktadır. «Tılsım» da ince hislerle örülmüş güzel parçalar vardır. Tavsiye ederiz.

Gene Sabah Oldu: Ernest Hemingway - Vahdet Gültekin. 200 kuruş.

Dilimizde «Silâhlara Veda» ve «Çanlar Kimin İçin Çalıyor» adlı romanlariyle tanıdığımız Hemingway (doğumu 1898), Amerikan romanının belli başlı simalarından biridir. 1926 da yazdığı bu romanı, Birinci Dünya Savaşı sonrasının ilk dikkate şayan eserlerinden biridir. Parisin eğlence çevrelerini, İspanyanın pitoresk manzaralarını, boğa güreşlerini vakalarına fon olarak alan bu eserin kahramanları, muhtelif Avrupa memleketlerinde boş âvare bir hayat süren Amerikalılardır. Mücerret tasvirlerden, büyük büyük lâflardan, psikolojik tahlillerden kaçınan romancı basit, müşahhas ve canlı kelimelerle, yaşanan, hakiki bir hayatı tasvir etmeyi düşünmüştür. Vahdet Gültekin'in en iyi tercümelerinden olan bu eser Batı Yayınları tarafından temiz bir şekilde basılmıştır. Modern dünya romanının aldığı istikameti takibetmek istiyenlere tavsiye ederiz.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Temmuz — 15 Ağustos 1947 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

15 temmuz — İzmit'te Zirai Donatım Kurumu deposu yandı. Zarar üç yüz bin lira tahmin edilmektedir.

— Amerika yardım projesi münasebetiyle memleketimizde incelemelerde bulunan Amerikan hava heyeti ve heyet başkanı General Hull memleketimizden ayrıldılar.

18 temmuz — Amerika yardımiyle ilgili olarak bir müddettenberi yurdumuzda tetkiklerde bulunan Amerikan askerî heyeti ve heyet başkanı General Oliver memleketimizden ayrıldılar.

20 temmuz — Tiyatro âlemimizin eski ve emektar sanatkârlarından Burhanettin Tepsi, tedavi edilmekte olduğu Cerrahpaşa hastanesinde vefat etti.

21 temmuz — Dost ve müttefik İngiliz bahriyesine mensup ve Doğu Akdeniz filosu komutanı Oramiral Sir Willis'in komutasındaki Liverpool kruvazörü ile Ocean ve Triumph uçak gemilerinden ve Leander kruvazörü ile üç torpitodan mürekkep filo İstanbul limanına geldi.

22 temmuz — Ankarada Demokrat Parti milletvekillerinin, genel merkez kurulu üyelerinin ve vilâyetlerden gelen 150 delegenin iştirakiyle D. P. genel merkezinde toplantılara başlandı.

— 1946 aralık ayının 16 ncı günü Sıkı Yönetim Komutanlığı karariyle kapatılmış olan "Türkiye Sosyalist Partisi" ile "Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi" ve sendikalar kurucu üyelerinin duruşmalarına 2 numaralı Sıkı Yönetim mahkemesinde başlandı.

23 temmuz — Misafir İngiliz filosu komutanı Oramiral Sir Willis uçakla Ankaraya giderek Cumhurbaşkanı tarafından kabul edildi ve tekrar İstanbula döndü.

24 temmuz — Demokrat Parti genel merkezinde yapılan toplantılar sona erdi ve partice bir tebliğ yayınlandı. Tebliğe göre D. P. Anayasanın tadili cereyanını iyi karşılamamakta ve ayrıca tebliğde «İnönü'nün beyannamesinde izhar olunan iyi niyetlerin tahakkuk ettirilmesine yetecek zaman geçmemiş olması mütalâa edilmiş, fakat bu müddet kısa dahi olsa iyi başlangıç sayılabilecek bâzı tedbirlerin alınmış bulunması imkânsız görülememiştir" denilmektedir.

26 temmuz — İstanbulu ziyaret eden İngiliz filosu limandan ayrılarak bir kısmı Rusyaya, diğer kısmı Yunanistana hareket etti.

28 temmuz — Askerî şûra İstanbulda toplandı. Şûraya başbakan başkanlık etti. Genelkurmay başkanı ve bütün ordu komutanlarının iştirakiyle askerî meseleler görüşüldü.

30 temmuz — Büyük Doğu mecmuasında neşrettiği bir şiirle Türklüğü tahkir maddesinden aleyhine dâva açılan Necip Fazıl Kısakürek'in duruşmasına İstanbul Birinci Ağır Ceza mahkemesinde başlandı.

31 temmuz — Londra ve Avrupanın bâzı memleketlerinde bir tetkik seyahatine çıkmış olan İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Dr. Lütfü Kırdar İstanbula döndü.

— Cenevrede toplanan Milletlerarası Çalışma Konferansına iştirak eden Çalışma Bakanı Sadi Irmak memlekete döndü.

3 ağustos — Yunanistana gitmiş olan Rum patriği Maksimos İstanbula döndü.

5 ağustos — Büyük Doğu mecmuası sahibi Necip Fazıl Kısakürek beraat etti.

6 ağustos — Kütahya milletvekili Adnan Menderes'in İzmirde yaptığı bir konuşmayı neşreden Yeni Asır gazetesi imtiyaz sahibi Şevket Bilgin, Yeni Asır gazetesi istihbarat şefi Adnan Bilget, Demokrat İzmir gazetesi imtiyaz sahibi Adnan Düvenci ve neşriyatı fiilen idare eden Mithat Perin, İstanbulda Demokrasi gazetesi neşriyat müdürü Fuat Arna, Tasvir gazetesi neşriyat müdürü ve imtiyaz sahibi Atıf Sakar, Ankarada Kuvvet gazetesi eski imtiyaz sahibi Salih Gürkan ve neşriyat müdürü Samed Ağaoğlu'nun İzmir Ağırceza mahkemesinde mevkufen duruşmalarına başlandı.

7 ağustos — Demokrat Parti Başkanı Celâl Bayar İzmir Cezaevine giderek mevkuf gazetecileri ziyaret etti.

— Mevkuf gazetecilerden Fuat Arna'nın mahkemeye sevki sırasında eli kelepçelendiğinden İstanbul Gazeteciler Cemiyeti bir telgrafla Adalet Bakanlığına müracaat ederek gazetecilik gibi şerefli bir meslekle telifi kaabil olmıyan bu hareketin önlenmesini rica etti.

9 ağustos — İzmirde mevkufen yargılanan sekiz gazeteci beraet ettiler.

— İstanbul açık hava tiyatrosu Vali ve Belediye Başkanı Doktor Lütfü Kırdar'ın bir nutkiyle açıldı ve Sofokles'in Kıral İdipus tragedyası dört bin seyirci önünde muvaffakıyetle temsil edildi.

13 ağustos — Emniyet Umum Müdürlüğüne tâyin edilen İstanbul Emniyet Müdürü Ahmet Demir'in yerine tâyin edilmiş bulunan Sebatî Ataman vazifesine başlamak üzere İstanbula geldi.

15 Temmuz — 15 Ağustos 1947 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 temmuz — Paris Konferansına iştirak eden dışişleri bakanları Paris'ten ayrıldılar.

— Amerika Dışişleri Bakanı Marshall, Amerikanın Türkiyeye on ticaret gemisi sattığını bildirdi.

21 temmuz — Endonezyada yerli cumhuriyet askerleriyle Holânda kıtaları arasında şiddetli bir harb başladı. Holânda hava kuvvetleri hükümet merkezini ve hava meydanlarını bombaladı.

— Amerika Cumhurbaşkanı Truman kongrede Marshall Plânı hakkında mühim bir demeçte bulunarak: «Enflâsyon şeklinde bir baskı yaratsa da bu plânı tatbik etmeliyiz» dedi.

26 temmuz — Fransız meclisinde dış meseleler görüşülürken komünist lideri Türkiye ve Portekiz gibi memleketlerle münasebetlerin kesilmesini istedi; dışişleri bakanı buna şiddetli bir cevap verdi; müzakereler sonunda kabineye itimat reyi verildi.

— Bulgar Başbakanı Dimitrov Belgrad'a gitti ve Tito tarafından karşılandı.

28 temmuz — Hindistan hükümeti Endonezya meselesini Güvenlik Konseyine vermiye ve Konseyin derhal faaliyete geçmesini istemiye karar verdi.

29 temmuz — Güvenlik Konseyinde Balkanlara bir tahkik heyeti gönderilmesi hakkındaki Amerikan teklifi çoğunlukla kabul edildi, fakat Rusya veto hakkını kullanınca karar bozuldu.

30 temmuz — Avusturalya ve Hindistan Endonezya meselesini Güvenlik Konseyine verdiler.

1 ağustos — Güvenlik Konseyinde Endonezya meselesinin halline Amerikanın tavassutu teklifi kabul edildi.

3 ağustos — Yuygoslavya, Bulgaristan arasında yapılan bir anlaşmaya göre iki memleket arasında vize muamelesi kaldırıldı.

4 ağustos — Endonezyada gece yarısı iki taraf "ateş kes" emrini verdiler. Bu suretle Güvenlik Konseyinin arzusuna uyularak muvakkat bir mütareke devresine girilmiş oldu.

5 ağustos — Nokrasi Paşa'nın, İngilterenin Mısır ve Sudandan çekilmesini istemesi üzerine Güvenlik Konseyi Mısır meselesini görüşmiye başladı ve meselenin görüşülmesini 11 ağustosa bıraktı.

7 ağustos — Avam Kamarasında millî iktisadî durum ve alınacak yeni tedbirler hakkında hükümete geniş salâhiyet verilmesi müzakereleri sonunda Attlee kabinesine itimat beyan edildi.

8 ağustos — Amerika Rusyaya bir nota vererek Avusturyadaki petrol tasfiyehanelerine el konmasını şiddetle protesto etti.

11 ağustos — Tek kişilik tayyare ile devriâlem seyahatine çıkan Amerikalı Yüzbaşı William Odom 73 saat 5 dakika ile rekor kırdı.

15 Temmuz — 15 Ağustos 1947 Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* 16 temmuzda Ankarada Kızılay Cemiyeti salonunda Ankara Çimento Fabrikası Müdürü Kimyager Niyazi Akyürek "Memleket çimento sanayiine toplu bir bakış" konulu bir konferans vermiştir.

* 24 temmuzda Lozan barışının yirmi dördüncü yıldönümü ve Hukuk bayramı münasebetiyle İstanbul Üniversitesinde yapılan törende Ord. Prof. Cemil Bilsel "Lozanda Boğazlar", Amme Hukuku Asistanı Dr. Tarık Zafer Tunaya "Lozanın önemi", Devletler Hukuku Türk Enstitüsü Direktörü Ord. Prof. Muammer Raşit Sevig "Lozan günü" konulu birer konuşma yapmışlardır.

* 25 temmuzda Kütahya milletvekili Hakkı Gedik, Taksim Altıntepe gazinosunda "İktisadî kalkınmamız" konulu bir konferans vermiştir.

* İkinci Coğrafya Kongresi 4 ağustosta Ankarada toplanmıştır. İlk gün komisyon seçimleri yapılmış, ikinci gün Prof. Cemil Alagöz Doğu ve Kuzey grupu gözlemleri, Prof. Ahmet Ardel de Batı grupu gözlemleri hakkında projeksiyonlu birer konuşma yapmışlardır. Ayrıca Ord. Prof. İbrahim Hakkı Akyol "Türkiyenin termik özellikleri" konulu bir konferans vermiştir. 6 ağustosta Prof. Besim Darkot Güney ve Güney Doğu gezisi gözlemlerini anlatmış, M. T. A. uzmanlarından Dr. E. Lahn "Türkiye depremleri", Ord. Prof. Hâmit Nafiz Pamir "Türkiyenin yeraltı suları" konulu birer konferans vermiştir. 7 ağustosta Prof. Ali Tevfik Tanoğlu «Doğu ve Kuzey Anadolu gezisi gözlemleri», Prof. Hâmit Sadi Selen «1:500,000 ölçekli Türkiye haritası», M. T. A. uzmanlarından Necdet Egeran «Türkiyenin petrol yatakları» ve İbrahim Hakkı Akyol «Türkiye coğrafyasına bakış» konulu konferanslarını vermişlerdir. Kongre 8 ağustosta millî eğitim bakanının bir söyleviyle sona ermiştir.

İHTİFALLER

* İstanbul Üniversitesine külliyetli miktarda bir bağışta bulunmuş olan merhum Prof. Ziya Gün'ün Eyüp'te inşa edilen mezarı başında ölüm yıldönümü olan 17 temmuzda bir tören yapılmıştır.

MÜZİK

* İstanbul Türk Musikisi Yüksek Sanatkârları Cemiyeti kuruluş kongresinin 1 ağustosta İstanbul Gazeteciler Cemiyetinde yapmış ve idare heyetine Neceti Tokyay, Burhanettin Ökte, Hakkı Derman, Süleyman Ergüner, Fikret Kuluğ seçilmiştir. Sanatkârlar 5 ağustosta Edirnekapı'daki büyük bestekâr Itri'nin mezarına bir çelenk koymuşlardır.

* Her yıl sonbaharda Amerika'da Wolkester'de yapılan müzik festivalinin 1948 programına Yunus Emre oratoryosunun da ilâvesi için müracaatlar olmuştur. Eseri 105 kişilik Filadelfiya orkestrası çalacak ve 400 kişilik bir koro konsere iştirak edecektir. Orkestrayı dünyaca tanınmış maestro Eugene Ormandy idare edecektir. İngilizceye tercüme edilmiş ve aranjmanları yapılmış olan oratoryo dünyanın en büyük orkestrası tarafından çalınacak ilk Türk bestesi olacaktır. Bundan başka, Amerika Birleşik Devletleri meclisinin bibliyoteği geçen yıl mayısta ilk defa çalınmış olan oratoryonun mikrofilm orijinalini de istemiş ve bu orijinalin bibliyotekte saklanması şartiyle istendiği kadar kopya verileceğini bildirmiştir.

RESİM, FOTO, MİMARİ

* İngiliz Kültür Heyeti tarafından Kadıköy Halkevinde 14 temmuzda açılan penicilin'in yapılmasına dair fotoğraf sergisi 19 temmuza kadar devam etmiştir. Sergide bu mühim sağlık maddesinin yapılışı bütün safhalariyle gösterilmiştir. Aynı sergi 28 temmuzdan 2 ağustosa kadar Eminönü Halkevinde gösterilmiştir.

* Temmuz başlarında yaş haddi dolayısiyle emekliye ayrılan Ressam ve Öğretmen İbrahim Çallı'nın elde edilebilen bâzı eserlerinden mürekkep bir sergi 15 temmuzda İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde açılmıştır. Sergi bir hafta açık bulundurulmuştur.

* Güzel Sanatlar Birliği tarafından tertibedilen otuz birinci yıl resim sergisi 17 temmuzda Galatasaray Lisesi salonlarında açılmıştır. Açılış töreninde genel sekreter Ayetullah Sümer, birliğin 39 yıllık faaliyetini izah etmiştir.

* 19 temmuzda Galatasaray Lisesi salonlarında Turgutlu Ortaokul öğrencileri tarafından vücuda getirilen eserlerden mürekkep bir sergi açılmış ve on beş gün müddetle teşhir edilmiştir. 12-15 yaşındaki çocukların eserlerinden mürekkep olan sergi ilgi toplamıştır.

* Ankarada Sergievi'nden tadilen yapılmakta olan Devlet Operası binasının şeref salonundaki duvara yapılacak fresk için açılan müsabakayı Güzel Sanatlar Akademisi profesörlerinden Cemal Tollu'nun eseri kazanmıştır.

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

Bay Anlaşmazlık Paris'e geliyor
— Eyvah!. Geliyor!.

"Karikatür" den

Eski şiirlerin yeni mânaları:
"Rüya değil bu, ayniyle vâki...,,

"Şaka" dan

— Gel şu heriflere niçin kavga ettiklerini soralım..
— Vazgeç. Yarınki gazetelerin cinayetler sütunundan öğreniriz.

"Karikatür" den

Bir varmış, bir yokmuş
Nu. De. — Ben bu işe kuzu dolmasiyle başlamıştım, sonunda çorbaya çevirdiler..

"Şaka" dan

15 Temmuz — 15 Ağustos 1947 Arasındaki Kültür Hareketleri

* 28 temmuzda Union Française salonlarında İngiliz İmparatorluğu sergisi açılmıştır. Sergide imparatorluğa ve dominyonlarına ait muhtelif konularda birçok fotoğraf teşhir edilmiştir.

* Ardahan Ortaokulu öğrencilerinin resim ve mahallî motifler sergisi 3 ağustosta Eminönü Halkevinde açılmış ve üç gün sürmüştür.

* Dolmabahçe sarayındaki Veliaht dairesi kısmında kurulmuş bulunan Resim ve Heykel Müzesi İkinci Dünya Savaşı esnasında bir tedbir olmak üzere kapatılmış ve eserler muhtelif depolara dağıtılmıştı. Galerinin yeniden açılması için gerekli hazırlıklar bitmiştir.

* İzmir K. Öğretmen Okulu Resim Öğretmeni Celâl Uzel tarafından ağustos başlarında Kadıköy Halkevinde bir resim sergisi açılmıştır.

* Aile dergisi tarafından Türk motifleriyle bir el işleri müsabakası tertibedilmiştir. Bu çeşit eserlerin memleketimizde ilk defa olarak toplu bir halde teşhiri hiç şüphesiz büyük bir ilgi toplıyacaktır. Müsabakanın jüri heyetine Yahya Kemal Beyatlı, Tahsin Öz, Vedat Nedim Tör, Bedri Rahmi Eyuboğlu ve Kenan Temizan seçilmişlerdir.

TİYATRO

* İzmir Şehir Tiyatrosundan ayrıldıktan sonra yeni bir tiyatro trupu meydana getiren Feridun Çölgeçen ilk olarak İzmir ve havalisinde "Othello" trajedisini temsil etmiştir. Bu heyete İzmir Şehir Tiyatrosu sanatkârlarından bir kısmı da katılmıştır.

* Ankarada Cebeci Çiçek Bahçesinde yaz temsilleri vermekte olan Ses Opereti 15 temmuzdan itibaren "Festival" revü operetini ve 22 temmuzdan itibaren de Saim Nahit Bilga'nın "Yosma" adlı eserini oynamış ve ay sonunda, bir buçuk ay kaldığı Ankara'dan ayrılarak, tekrar yaz temsilleri vermek üzere İstanbula dönmüştür.

* Türk sahnesinin emektar aktörlerinden Burhanettin Tepsi 20 temmuzda İstanbulda Cerrahpaşa hastanesinde ölmüştür. Cenazesi 22 temmuzda mütevazı bir şekilde kaldırılarak Asri mezarlığa gömülmüştür. Merhumun hayatı ve sanat faaliyeti hakkında gelecek sayımızda bir bent koyacağız.

* Epey bir müddettenberi İstanbulda yunanca temsiller veren Atina opereti repertuvarına aldığı piyesleri başariyle oynamaktadır. Son günlerde sahneye koyduğu "Çingene Kanı" revüsü çok beyenilmiştir. Genç ve güzel bir şöhret olan baş artist Rita Dimitriyu alkışlanmıştır.

* İki yıla yakın bir zamandan beri inşaatı devam eden İstanbul açık hava tiyatrosu 9 ağustosta açılmıştır. Açılış töreninden sonra İstanbul Şehir Tiyatrosu artistleri tarafından Sophokles'in "Kıral Oedipus" trajedisi oynanmıştır. Eseri sahneye Muhsin Ertuğrul koymuştur. Açık hava tiyatromuzda salı, perşembe, cumartesi ve paza akşamları temsillere devam edilmiştir.

MUHTELİF HAREKETLER

* İstanbul Teknik Üniversite İnşaat Fakültesi yollar kürsüsüne İsviçreden yeni getirtilen Prof. H. N. Hallim, Anadolu'da bir tetkik gezisine çıkmıştır; muhtelif illerimizdeki yol durumunu inceliyerek bir rapor hazırlıyacaktır.

* Yüksek Ziraat Mühendisi Fikret Çağlar "Türkiye tulum peynirleri" konulu teziyle doktor unvanını kazanmıştır. Fikret Çağlar Ankara Ziraat Enstitüsü ve Hukuk Fakültesini bitirmiş ve Almanyada sütçülük ihtısası yapmıştır.

* UNESCO Genel Merkez Kurulu, kurulun edebiyat ve sanat dairesi başkanlığı için memleketimizden bir aday gösterilmesini istemiş ve Şair Yahya Kemal Beyatlı Millî Eğitim Bakanlığınca adaylığa münasip görülerek UNESCO'ya bildirilmiştir.

* Yüzyıllarca yurt toprakları dışında kalmış olan üç Türk büyüğünün, İbni Sina, Fuzuli ve Ruhiyi Bağdadi'nin mezarlarının memleketimize getirilmesine karar verilmiştir. Bilindiği üzere İbni Sina'nın bugün bakımsız bir halde bulunan kabri Hemedandadır. Fuzuli ve Ruhiyi Bağdadi'nin ise Bağdad'dadır. Mezarların İstanbula nakli için İran ve Irak hükümetleriyle temasa geçilecektir.

* Altı haftalık bir inceleme gezisinden sonra İstanbul ve Ankara üniversiteleri zooloji enstitüleri heyeti 3 ağustosta Ankara'ya dönmüştür. Bu geziye İstanbul Üniversitesinden Ord. Prof. Dr. Kossvig, Doçent Dr. Recai Ermin, Ankara Üniversitesinden Doçent Dr. Salâhattin Okay ve Asistan Remzi Geldiay iştirak etmiştir. Heyet bilhassa Van gölü ve bunun etrafında bulunan Nazik, Arın, Ağrı, Erçek gölleri favnalarını incelemiş, üç bin metre yükseklikteki Nemrut ve dört bin beş yüz metre yükseklikteki Suphan dağlarında etütler yapmıştır. Dönüşte Elazığ'taki Hazer gölünde de durulmuştur.

Sorular - Cevaplar

Bay T. S. — Ankara :

Ansiklopedimize karşı gösterdiğiniz ilgiye ve iltifatlarınıza teşekkür ederiz. Aylık Ansiklopediyi her sahada faydalı bir hale getirmek için elden gelen gayreti sarfediyoruz. Temas ettiğiniz meselelerden bir kısmını evvelce muhtelif bentler halinde vermiştik. Diğerlerini de peyderpey vereceğiz. Tek dereceli seçim mevzuunu bugünlerde ele alacağız. Çok partili sistem liberalizm maddesine girer (sayı 2, sayfa 59). Keza ırkçılık ve turancılık evvelce verdiğimiz faşizm maddesine girmiştir (sayı 17, sayfa 519). Komünizm için de sosyalizm maddesine bakmak lâzımdır (sayı 16, sayfa 507). Memleketimizde mevcut siyasi partilerin program, fikir ve gayeleri öyle pek kısaca mütalâa edilebilecek bir durumda değildir. Bunları lâyık oldukları ölçüde ele almamız şimdilik imkânsızdır. Ancak belli başlılarını ileride okuyucularımıza bildirmek için esaslı hazırlığımız vardır.

Dr. Bay İhsan Özgen — İzmir :

Ansiklopedimize karşı gösterdiğiniz ilgiye ve iltifatlara teşekkür ederiz. Ansiklopedinin yazı dilinin ne muhafazakârlığın ve ne de ifrata varan bir gayretkeşliğin tesiri altında kalmıyarak, bugün konuşulan türkçe ile meydana gelmesine dikkat ediyoruz. İlim ve fen terimlerinde bugün okullarda gençlerimize öğretilen yeni terimler kullanılmakla beraber, bunlarla birlikte eski karşılıkları da ilâve etmeyi bir prensip sayıyoruz. Bugün için daha mâkul bir hareket tarzı bulunabileceğine imkân yoktur.

Bay İ. A. — Ankara :

Sorduğunuz hususlara sırasiyle cevap veriyoruz : 1 - Topkapı ve Dolmabahçe saraylarından bahsederken buradaki kitaplıklar, porselen dairesi vesaire gibi tali mevzulardan bahsetmemiz şimdilik imkân haricindedir. 2 - İllerimiz tarihleri hakkında hazırlığımız vardır. Yakında bu bahis üzerine bentler bulunduracağımızı müjdeleriz. 3 - İktibas ettiğimiz tabloların nerelerden alındığını, kaynakları bulundukça yazıyoruz. Bu hususa daha dikkat edeceğiz. 4 - Osmanlı tarihinde raslanan Trabzon, Amasya, Antalya sarayları gibi konular birinci sınıf konulardan olmadığı için şimdilik ayrıca bahse değer bulmuyoruz. 5 - Dünyaca meşhur kitaplıklar hakkında Adnan Ötüken'in "Bibliyotekçinin Elkitabı" adlı eserinde bilgi vardır. Adnan Ötüken bu konuda Ansiklopedimiz için de bir yazı hazırlamıştır. Yakında basacağız. 6 - "The National Geographic Magazine" umumî satış için memleketimize getirilmemektedir. "Güzel Sanatlar" dergisinin 1, 2, 3 üncü sayıları tükenmiştir. Bâzan yüksek fiyatlarla elden düşme satılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Türkiye Maden Suları ve Kaplıcaları, fasikül I : Prof. Dr. Kerim Ömer Çağlar. Fiyatı yazılı değil.

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü yayınlarından B serisinin 11 inci cildini teşkil eden bu eser, 96 büyük sayfa içinde, mevzuun çerçevesine giren bahisler üzerinde geniş malûmat vermektedir. Maden suları ve kaplıcalar bakımından dünyanın en zengin memleketlerinden biri olan yurdumuzun bir tetkik mevzuu olması çeşitli bakımlardan faydalı olmuştur. Eserde Bursa, Balıkesir ve İzmir illerindeki muhtelif kaynaklar hakkında genel bilgiler verildikten sonra, bunlardan alınan örnekler üzerinde yapılan analizlerin neticeleri, anyon ve katyonların miktarları resmî rakamlar halinde tesbit edilmiş bulunmaktadır. Ayrıca her kaynağın radyo-aktivite derecesi de bu cetvellere ilâve edilmiştir. Bu mevzu üzerinde çalışacak ve kaynakların etüt plânlarını tertibedecek meslek adamlarının müracaat edecekleri bir rehber mahiyetinde olan bu eseri meydana getirmiş olan Prof. Dr. Kerim Ömer Çağlar'ı ve yaptıkları analizler neticesinde raporları hazırlıyan fen adamlarımızı tebrik ederiz.

Âmme Hukukumuzda İkinci Meşrutiyet Devri : Dr. Recai G. Okandan. 185 kuruş.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi doktora ihtısas kurları serisinin onuncu cildini teşkil eden bu kitap, salâhiyetli bir şahsiyetin yakın tarihimiz üzerine yaptığı sürekli incelemelerin bir safhasıdır. Üniversitemizin âmme hukuku profesörü olan sayın Dr. Recai G. Okandan mevzuun Tanzimat devresine ait olan bahıslerini bundan önce yayınlamıştı Şimdi de İkinci Meşrutiyet devresine âmme hukuku bakımından göz atmakta ve İkinci Meşrutiyetin âmilleri ve ilânı ile başlıyarak, mevzuunu Osmanlı İmparatorluğunun inhilâline kadar getirmektedir. Bu arada Meclisi Mebusanın yeniden açılışı, bunu müteakıp Kanunu Esaside yapılan değişiklikler, kabineler ve icraatları, Babıâli baskını, İttihat ve Terakki'nin yeniden iktidara gelişi, Vahdettin'in Kanunu Esasiye aykırı hareketleri ilh. titiz bir dikkatle incelenmektedir. Esere son bir fasıl halinde ilâve edilen İkinci Meşrutiyet devrinin karakteristik vasıfları da bir kül halinde mevzuu ele alıp hulâsa etmektedir. Gerek Tanzimat devresinin ve gerekse Birinci ve İkinci Meşrutiyet devrelerinin her bakımdan aydınlanabilmesi için bu nevi etütlere ihtiyaç vardır.

Amerikan Yardımı: İhsan Yurdoğlu. 100 kuruş.

Bundan önce bu sayfalarda bir iki eserinden bahsetmiş olduğumuz sabık kurmay önyüzbaşı İhsan Yurdoğlu, memleketimizde günün en önemli konusu üzerine ilk tetkik eseri neşretmiş bulunuyor. Amerikan yardımı hakkındaki tahliller ve düşüncelerden ibaret olan bu kitap İkinci Dünya Savaşından sonra Batı demokrasilerinin dünya muvazenesindeki durumlarını, Amerikan ve Sovyet münasebetlerindeki gerginliğin esaslarını, Truman doktrini denilen prensipleri, Türkiyenin yardıma olan ihtiyacını ve Yardım Kanunu'nun değişik cephelerden tahlillerini açık bir dille vermektedir. Bu önemli bahis üzerinde bu kadar mufassal izahlar hemen hiçbir yerde bulunmadığından İhsan Yurdoğlu'nun kitabı ilgililer için merakla okunacak bir eserdir.

Hafız Sami: Ali Rıza Sağman. 125 kuruş.

Doğu müziğinin ses virtüozluğunda cidden eşsiz bir sanatkâr olan meşhur Hafız Sami merhum için meydana getirilen bu monoğrafik eser, mevzula ilgili hâtıraları da toplıyan dikkatli bir tetkik mahsulüdür. Kitabın sayfaları arasında merhumun hal tercümesinden başka, sesi, tavrı, müzikle ilgisi, Kur'an, Mevlit, gazel, şarkı vesaire okuyuşları, karakteri ele alınmaktadır. Bundan başka, son devir ses üstatlarından olan Hafız Osman, Hafız Rıza, Hafız Kemal, Karabacak Süleyman, Deli Hüseyin, Sadettin Kaynak, Hafız Ali ilh... hakkında kısa etütler de kitapta yer almıştır. Doğu müziğiyle ilgili okuyucularımızın edinmeden yapamıyacakları bir eserdir.

Hürriyeti Seçtim: Viktor Kravşenko - Zeria Karadeniz. 250 kuruş.

Rusyadan vazife ile gönderildiği Birleşik Amerikada vazifesini ve partisini terk ederek Amerikalılara sığınan Viktor Kravşenko, bilâhara hâtıralarını yazmış ve hangi haleti ruhiye içinde buna karar verdiğini anlatmıştır. Sovyet rejimi içinde yetişen Kravşenko, bu kitabında, içinde memnuniyetsizlik tohumlarının nasıl tomurcuklanıp yeşerdiğini ve hangi fırsatları kollıyarak Amerikan demokrasisine kavuştuğunu yazmaktadır. Amerika'da büyük heyecan uyandıran ve kısa bir zamanda birçok dünya dillerine çevrilen bu kitap, dilimize de Zeria Karadeniz tarafından çevrilmiş ve Rafet Zaimler Kitapevi tarafından satışa çıkarılmıştır.

Hayat Yolu: Dr. Besençon - Dr. D. Bahar. 125 kuruş.

Doktor Besançon uzun yıllar Paris Tıp Fakültesinde profesörlük etmiş bir bilgi adamıdır. Aynı zamanda mesleğine ait en kompleks konuları açık bir halk diliyle vülgarize etmekteki ustalığını, bu vasıftaki eserleri kolayca isbat eder. Batı Yayını tarafından tercüme ettirilip satışa çıkarılan bu kitabında, uzun yaşamanın sırlarını, kendi tecrübelerine ve ölçülerine dayanarak araştırmaktadır. Dr Besançon'a göre insanların yalnız uzun ömürlü olmaları değil, mesut ve zinde bir ihtiyarlığa da kavuşmaları elzemdir. Bunun için riayet edilmesi gerekli hususlar, çok defa klâsik hekimliğe aykırı düşmektedir. Kalıplaşmış bazı kanaatlerin bu şekilde orijinal iddialarla cerhedilmesi eserin sürükleyici havasını kuvvetlendiriyor. Sıhhat ve sağlık bahisleriyle ilgilenen okuyucularımıza tavsiye ederiz.

Korkunç İvan: Aleksi Tolstoy - Ertuğrul Kayıhan. 250 kuruş.

Roman serisini modern dünya edebiyatının güzel eserleriyle zenginleştirmiş olan Batı Yayını, son olarak, meşhur Rus edibi Aleksi Tolstoy (1882-1945) un "Korkunç İvan" ını satışa çıkarmıştır. Dünya edebiyatında tarihî roman nev'inin üstatlarından sayılan Aleksi Tolstoy'dan daha önce bir başka eser, "Koca Petro" dilimize çevrilmiş ve "Ulus" gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap halinde de basılmıştı. Sanatkârın bir romancı olarak meziyetleri şu dört cepheden olğun bir karakter göstermektedir : Vaka, şahısların canlılığı, üslûbun mütecanis oluşu ve bütün gayretin eserin maksadına müteveccih olarak teksif edilişi. Aleksi Tolstoy, kendisine evrensel bir şöhret temin eden "Koca Petro" da da, "Korkunç İvan" da da bunlara sadık kalmış ve her çeşit okuyucuyu sıkmadan kendine bağlıyacak bir eser meydana getirmiştir. "Korkunç İvan", hayatı her taraftan hiyanet kokuları sezerek vehimler, kuruntularla geçtiği için çılgın ve kanlı bir saltanat süren bir hükümdarın hikâyesidir. Tercümesi de itinalı ve temizdir.

Sardalya Sokağı (Canary Row) : John Steinbeck - Behice Boran. 125 kuruş.

Daha önce Millî Eğitim Bakanlığı tercüme yayınlarının yeni Amerikan Edebiyatı serisi arasında okuduğumuz "Farelere ve İnsanlara Dair" adlı güzel eserin sahibi John Steinbeck, "Kenar Mahalle" (Tortilla Flat) ve "Ay Battı" (The Moon is down) adlı eserlerinden sonra "Sardalya Sokağı" ile dördüncü defadır ki Türk okuyucuların karşısına çıkıyor. Son yıllar içinde "Gazap Üzümleri" (The Grapes of Wrath) adlı bir şaheser vücuda getirmiş olan romancı "Sardalya Sokağı" nda bizi, Amerikanın Kalifornia kıyılarındaki pitoresk bir köşeye götürüyor. Amerikanın yüz katlı gök-delenlerden ibaret olmadığını gösteren bu romanda sanatkâr, kenar mahalleleri, oralarda böcekler gibi yaşıyan fakir ve serseri insanların hayatını âdeta stilize ederek ve realizm çerçevesinde bir nevi romantik hava yaratarak yazmıştır. "Sardalya Sokağı" modern Amerikan edebiyatının dilimizdeki sayılı örneklerinden birini teşkil etmektedir. Kitap Batı Yayınları arasında yayınlanmıştır. Posta Kutusu 18, Şişli adresinden tedarik edilebilir.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Ağustos — 15 Eylûl 1947 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

19 ağustos — Son Posta gazetesi sahip ve başyazarlarından Ali Ekrem Uşaklıgil vefat etti.

20 ağustos — On altıncı İzmir enternasyonal fuarı, Lozan Kapısında beş bin kadar halkın huzuriyle yapılan törenle açıldı. Ticaret Bakanı 7 Eylûl Kararlarını müdafaa eden bir nutuk söyledi. Bu nutuk bir kısım halkın gürültüleriyle iki kere kesintiye uğradı.

21 ağustos — İngiliz Akdeniz filosuna mensup Leander kruvazörü İzmir limanını ziyaret etti.

26 ağustos — Başbakan Recep Peker, arasız olarak yedi buçuk saat süren ve çok hararetli tartışmalarla geçen C. H. P. Meclis Grupu toplantısında hükümetin takibettiği iç siyaset hakkında izahat verdi ve yalnız iç siyaset güdümü noktasından itimat istedi. Reyler, Başbakanın izahatının başında talebettiği üzere açık olarak verildi. Neticede Recep Peker hükümeti 35 muhalif reye karşı 303 reyle itimat kazandı.

31 ağustos — Eski Tekel ve Gümrükler Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün Yüce Divâna verilmesi kararlaştırıldığı açıklandı.

1 eylûl — Başbakanın Parti Meclis Grupunda verip Anadolu Ajansiyle yayınlanan demecini gözden geçiren Demokrat Parti bu demece cevap olmak üzere bir beyanname neşretti ve bu beyannamesinde Recep Peker hükümetiyle demokrasi yapılamıyacağı hakkındaki eski kanaatini bir daha tekrarladı.

4 eylûl — Başbakan Recep Peker Parti Meclis Grupu toplantısında kabinede bâzı değişiklikler yapmak salâhiyetini istedi, hararetli tartışmalardan sonra 47 muhalif reye karşı 194 reyle değişiklik prensibi kabul edildi.

5 eylûl — Millî Savunma Bakanı Cemil Cahit Toydemir, İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, Ticaret Bakanı Atıf İnan, Tarım Bakanı Faik Kurdoğlu, Çalışma Bakanı Sadi Irmak istifa ettiler. Millî Savunma Bakanlığına İzmir Milletvekili Münir Birsel, İçişleri Bakanlığına Erzurum Milletvekili Münir Hüsrev Göle, Ticaret Bakanlığına vekâleten Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir, Tarım Bakanlığına İzmir Milletvekili Şevket Adalan ve Çalışma Bakanlığına İktisat Bakanı Tahsin Bekir Balta, İktisat Bakanlığına da Diyarbakır Milletvekili Cavit Ekin tâyin olundular.

8 eylûl — Kırk yıla yakın bir zaman gazeticilik mesleğinde hizmet eden Yusuf Osman Bükülmez vefat etti.

9 eylûl — Başbakan Recep Peker, şahsi ve sıhhi sebepler ileri sürerek istifasını Cumhurbaşkanına takdim etti; istifası kabul edilerek yeni kabineyi kurmıya eski Dışişleri Bakanı Hasan Saka memur edildi.

10 eylûl — Yeni kabine şöyle kuruldu : Başbakan, Hasan Saka; Başbakan yardımcısı, Faik Ahmet Barutçu; Devlet Bakanı, Abdülhalik Renda; Adalet Bakanı, Şinasi Devrin; Millî Savunma Bakanı, Münir Birsel; İçişleri Bakanı, Münir Hüsrev Göle; Dışişleri Bakanı, Necmettin Sadak; Maliye Bakanı, Halit Nazmi Keşmir; Millî Eğitim Bakanı, Reşat Şemsettin Sirer; Bayındırlık Bakanı, Kasım Gülek; Ekonomi Bakanı, Cavit Ekin; Sağlık Bakanı, Dr. Behçet Uz; Gümrük ve Tekel Bakanı, Şevket Adalan; Tarım Bakanı, Tahsin Coşkan; Ulaştırma Bakanı, Şükrü Koçak; Ticaret Bakanı, Mahmut Nedim Gündüzalp; Çalışma Bakanı Tahsin Bekir Balta.

— Kırk beş yıla yakın bir zaman gazetecilik mesleğinde çalışan ve milletlerarası siyaset meseleleri hakkındaki bilgili yazılariyle tanınan Muharrem Feyzi Togay vefat etti.

11 eylûl — Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası tarafında bir yıldanberi yapılan altın müdahale satışları durduruldu.

12 eylûl — Cumhurbaşkanı İnönü refakatinde, C. H. P. Başkan vekillerinden Tevfik Fikret Sılay, Kocaeli Milletvekili Nihat Erim, D. P. Milletvekillerinden Nuri Özsan olduğu halde bir yurt gezisine çıktı.

— Koramiral Bieri'nin komutasında Birleşik Amerikanın Akdeniz filosuna mensup bir kruvazör, bir uçak gemisi, bir muhrip ana gemisi ve dört muhripten ibaret deniz filosu İzmir limanını ziyaret etti ve hararetle karşılandı.

15 Ağustos — 15 Eylûl 1947 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 ağustos — İktidarın Hindistan ve Pakıstan devletlerine devrinden sonra, ilk İngiliz askerî birliği, Georgie gemisiyle Bombaydan ayrıldı.

18 ağustos — Güvenlik Konseyi Arnavutluk ve Moğolistanın Genel Kurula üyelik taleplerini reddetti, Portekizi üyeliğe kabul etti.

19 ağustos — Güvenlik Konseyinde Yunanistan meselesi görüşülürken Rusya, evvelâ Avustralyanın Birleşmiş Milletlerin Yunanistanda bir hudut komisyonu kurmasını istiyen, sonra da Amerikanın kabahati doğrudan doğruya Bulgaristan ve Yugoslavyaya yükliyen tekliflerini veto ile durdurdu.

— İspanyanın Güneyinde Cadix'de torpil cephaneliğinde bir infilâk oldu. Bin ölü, beş yaralı bulunduğu tahmin edildi.

21 ağustos — Güvenlik Konseyi Bulgaristan, Romanya ve Macaristanın Birleşmiş Milletlere girmek üzere yaptıkları teklifleri reddetti. Aynı maksatla yapılan İtalya ve Avusturyanın teklifleri kabul edildiği halde Rusya veto hakkını kullanarak bunların üyeliğe kabulüne mâni oldu. İtalya ve Avusturyanın müracaatleri Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna gidecektir.

23 ağustos — Yunan kabinesi ani olarak istifa etti. Kral yeni kabineyi kurmıya Halk Partisi Lideri Çaldaris'i memur etti.

25 ağustos — Bulgar parlâmentosu sulh muahedenamesini tasdik etti.

— Endonezya meselesi hakkında tavassutta bulunmakla görevli üçlü bir komisyon kurulmasını derpiş eden Amerikan teklifi Güvenlik Konseyinde kabul edildi. Bu komisyon kuruluncaya kadar Batavyadaki İngiltere, Birleşik Amerika, Avustralya, Çin ve Belçika konsoloslukları ateş kes emrinin nasıl tetbik edildiğini hükümetlerine bildirmekle mükellef kılındılar.

28 ağustos — İngiltere - Mısır ittifâkı etrafında Güvenlik Konseyinde ilk karar verildi. Anlaşmazlığın iki hükümet arasında halledilmesini isteyen teklif reddedildi.

— Yunanistanda yeni kabineyi yeniden Maksimos kurdu ve kabinede bir değişiklik olmadı.

29 ağustos — Yüksek Sovyet şûrası İtalya, Bulgaristan, Finlândya, Macaristan ve Romanya ile yapılan antlaşmalarının tasdikine müsaade etti.

31 ağustos — Cenevrede raporunu hazırlamakta olan Filistin Tahkik Komisyonu biri Araplara, diğeri Yahudilere aidolmak üzere Filistinin ikiye taksimine karar verdi. Rapora göre iki bölge bir federasyon teşkil edecektir.

1 eylûl — Macaristan seçimlerini komünistler kazandılar.

2 eylûl — Başkan Truman bir nutuk söyliyerek bilhassa «... Memleketimiz Birleşmiş Milletler Anayasasına karşı olan taahhütlerini yerine getirmek azminin kati bir nişanesi olarak askerî kuvvetlerini muhafaza edecektir" dedi.

5 eylûl — Fransız kabinesi mecliste aldığı itimat reyini kâfi görmediğinden çekilmek istedi, fakat istifası kabul edilmedi.

8 eylûl — Yeni buhrandan sonra yeni Yunan kabinesini Sofulis kurdu. Başbakan yardımcılığını ve Dışişleri Bakanlığını Çaldaris üstüne aldı.

14 eylûl — Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Treygvie Lie, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun açılışının arifesinde, büyük devletlere ihtarda bulunarak belli başlı barış antlaşmalarının imzalanmasının geciktirilmesinden dolayı baş gösterecek tehlikeleri belirtti.

15 eylûl — Almanyanın eski beş peyki olan Romanya, Macaristan, İtalya, Bulgaristan ve Finlândiya ile yapılan barış antlaşmaları yürürlüğe girdi. İngiliz ve Amerikan askerleri birçok memleketlerden çekilmiye başladı, kontrol komisyonları lâğvedildi, Yugoslavya Venezia Julia bölgesini işgale başladı.

15 Ağustos — 15 Eylûl 1947 Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* 28 ağustosta Zonguldak Halkevinde İsmail Habip Sevük "Malazgirt'ten İnönü'ye„ konulu bir konferans vermiştir.

İHTİFALLER

* İstanbul Muallimler Birliği terbiye encümeni, idare heyetinin teklifi üzerine ilk darülmualliminin yüzüncü kuruluş yıldönümü münasebetiyle bir kutlama töreni tertibetmiştir. 1948 yılının ilk ayına raslıyan bu yıldönümünde büyük bir albüm de çıkarılacaktır. Şimdiden, memleketin dört köşesine dağılmış olan Öğretmen Okulu mezunları hâtıralarını ve elde mevcut resimleri göndermiye başlamışlardır. Bunların sonu alınır alınmaz sıralanacak ve yıldönümüne yetiştirilmiş olacaktır.

MÜZİK

* Paris 1947 ses kıraliçesi France Clery 20 ağustosta İstanbula gelerek bir müddet Taksim Belediye Gazinosunda sesini İstanbullulara dinletmiştir.

* İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nin tertibettiği Türk müziği konseri 27 ağustosta Açıkhava Tiyatrosunda verilmiştir. Şef Eyyubî Ali Rıza'nın idaresindeki İstanbul Türk Musikisi Sanatkârları Cemiyeti âzası tarafından Tamburi Büyük Osman Beyin Nişaburek faslı icra edilmiş, bunu müteakıp memleketin tanınmış on iki solisti, Muallâ Gökçay, Suzan Yakar, Safiye Tokay, Safiye Aylâ, Hamiyet Yüceses, Müzeyyen Senar, Zehra Bilir, Mefharet Yıldırım, Necmi Rıza, Zeki Çağlarman, Aziz Şenses, Ekrem Kongar konsere iştirak etmiştir.

* Sanat hayatının 25 yılını geçirmiş olan Kemanî Necati Tokyay için İstanbul Türk Musikisi Sanatkârları 10 eylûlde Tepebaşı Bahçesinde bir jübile tertibetmişlerdir. Bu konserde suzidil faslı çalınmıştır.

* 24 ağustosta İngilterenin Edimburg şehrinde başlıyan ve üç hafta süren festivalde Soprano Ayhan Alnar, Prof. Carl Ebert idaresinde Glyndebourg opera kumpanyası ile birlikte Mozart'ın "Figaronun Düğünü„ operasında Suzanne rolünü oynamıştır. Değerli ses sanatkârımıza eşi Kompozitör Ferit Alnar refakat etmektedir. Aynı festivale iştirak eden Bariton Vedat Gürten de Amerika Metropolitain Operasının iki meşhur baritonu olan Francesco Valentino'ya ve John Brownlee'ye "Macbeth„ operasında Macbeth rolünde, "Figaronun Düğünü„ operasında Kont Almaviva rolünde yedek olarak angaje edilmiştir. İlk olarak milletlerarası bir festivale katılan Türk sanatkârlarından İngiliz sanat çevreleri ve basını sitayişle bahsetmişlerdir.

* 14 eylûl pazar sabahı Ankara Radyosunda İzahlı Müzik saatinde Ahmet Adnan Saygun'un Yunus Emre oratoryosu plâklarla çalınmıştır. 1942 de bestelenip 1946 da Ankarada ilk olarak çalınan oratoryo 29 mart 1947 de Paris Radyosunda çalınmış ve plâğa da alınmıştı. Radyoda çalınan bu fransızca repetisyon'dur.

* Millî Eğitim Bakanlığı Ankara Devlet Konservatuvarı için milletlerarası şöhrette öğretmenler getirtmektedir. Ağustos sonlarına doğru memleketimize gelen tanınmış İtalyan sopranosu ve şan hocası Prof. Giannina Arangi Lombardi bu ders yılında göreve başlıyacaktır. 1911 yılında Napoli Konservatuvarının şan ve piyano kısmından mezun olan Bayan Lombardi 1920 de Roma Kıraliyet Operasında ilk defa birinci soprano olarak sahneye çıkmış, daha sonra Milano'daki Scala operasına geçerek Toscanini ile altı yıl çalışmıştır. Toscanini'nin İtalya'dan ayrılması üzerine Scala'dan çekilen Lombardi'nin en muvaffak olduğu eserler: "Aida„, "Travatore„, "Maskeli Balo„, "Cavalleria Rusticana„, "Don Juan„, "Mephistopheles„ operalarıdır.

* Ankara Radyosunda yüksek öğretim gençliği için yayın saatleri ayrılmasına karar verilmiştir. Ancak bir müddet önce hazırlanan üç aylık programa böyle bir saat konmadığından bu devre bitinceye kadar boş saatlerden faydalanılacaktır.

RESİM, FOTO, MİMARİ

* İngiliz Kültür Heyeti 1947 Kahire milletlerarası fotoğrafçılık sergisinin İngilizce kısmını şehrimize getirmiş ve Windsor Şatosu ve Eski İngiliz Mefruşatı resimleriyle birlikte 21 ağustostan 31 ağustosa kadar Beyoğlu Akşam Kız Sanat Okulu salonunda halka göstermiştir. Aynı sergi 3 eylûlden 14 eylûle kadar Kadıköy Halkevinde tekrarlanmıştır.

* Eski ressamlarımızdan merhum Ruhi'nin (1880 - 1931) eserlerinden mürekkep bir sergi 21 ağustosta Beyoğlu Halkevi salonlarında açılmış ve 8 eylûle kadar devam etmiştir. Devrinin mühim şahsiyetlerinden olan sanatı tasannudan ziyade halka doğru sevketmekle bulacağını uman Ruhi Bey'in değeri zamanında pek anlaşılamamıştır. Oğlu ressam Şemsettin Arel'in himmetiyle meydana getirilen sergi bu bakımdan dikkati çekmektedir. (Ruhi Bey'in sanatı için bakınız: Aylık Ansiklopedi, sayfa 962).

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

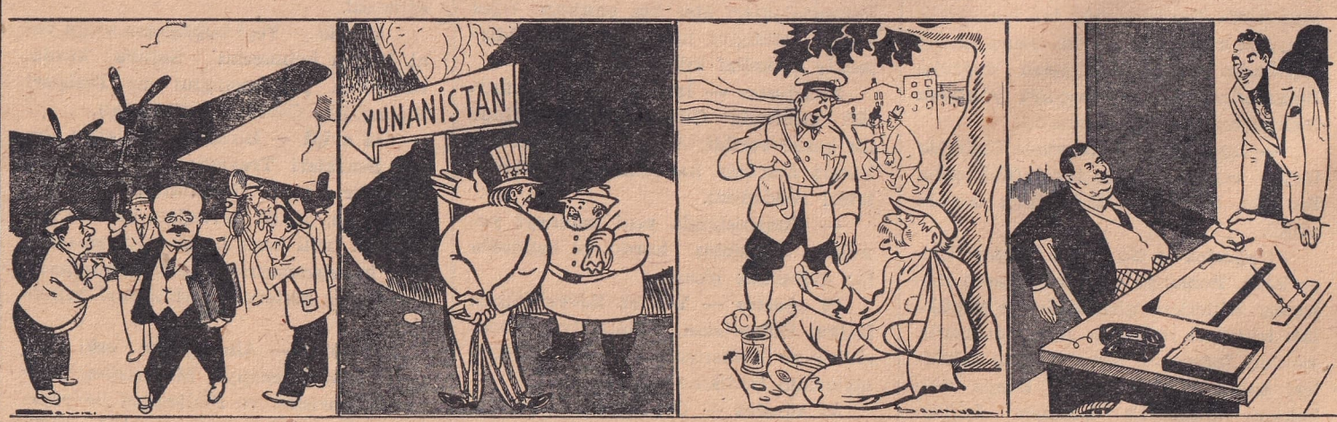

Gazeteci — Hayırlı haberleriniz var mı?
Molotof — Tabiî "hayır„ lı... Bizim hiç evet dediğimiz görülmüş mü?
"Karikatür" den

— Bu yol nereye çıkar arkadaş!.
— Üçüncü dünya harbine yoldaş!
"Karikatür" den

— Dilenciler yollarda çalışacak, anladın mı?..
— Aman Bay memur, biz zaten, yollarda çalışmıyor muyuz sanki...
"Şaka" dan

— İyi fransızca bildiğinizi söylüyorsunuz. Fransada bulundunuz mu?
— Hayır. Fakat Büyükadada çok bulundum!..
"Karikatür" den

15 Ağustos — 15 Eylûl 1947 Arasındaki Kültür Hareketleri

* Güzel Sanatlar Birliği, yirmi dördüncü yıl Ankara resim sergisi 1 eylûlde Ankara Halkevinde Millî Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer tarafından açılmıştır. Sergide yüz elliye yakın eser teşhir edilmiştir. Şimdiye kadar 31 defa Galatasaray'da, 24 defa Ankara'da sergiler açan birlik Nis'te, Moskova'da, Bükreş'te, Belgrad'da, Atina'da ve Paris'te de milletlerarası sergilere iştirak etmiştir. Sergi yirmi gün açık bulunacaktır.

* Erzincan Halkevinde 6 eylûlde İngiliz İmparatorluğu Resim Sergisi açılmıştır. Sergi on gün açık bulunacaktır.

* Sarıyer Halkevinde on beş gün devam etmek üzere 9 eylûlde bir kitap sergisi açılmıştır.

* Bakırköy Bez Fabrikasında yeni inşaatın temeli kazılırken tarihî değeri büyük olan 39 adet Bizans altını bulunmuştur.

* 1941 yılında depo olarak eski bir tarihî binada kurulan Sinop mahallî müzesi müdürlüğe kalbedilmiştir. Selçuklar, İlhanlılar, Çandaroğulları ve Osmanoğullarına ait değerli tarihî anıtları taşıyan Sinop için böyle bir kültür ocağına şiddetle ihtiyaç hissedilmekte idi. Müzede şimdiden klâsik çağlara ait heykeller, mimarî parçalar ve islâmî çağa ait kitabeler toplanmıştır.

TİYATRO

* İstanbul Şehir Tiyatrosu 9 ağustostanberi Açıkhava Tiyatrosunda, birkaç yağmurlu gece müstesna salı, perşembe, cumartesi ve pazar akşamları, Sophokles'in "Kıral Oedipus,, trajedisini muntazaman temsil etmiş ve 9 eylûlde son vermiştir. 1943 yılında Ankara Halkevinde Devlet Konservatuvarı Tatbikat Sahnesi tarafından sahneye konan "Kıral Oedipus,, un bu yeni temsili rağbet görmüştür. Açıkhava Tiyatrosunun büyük figürasyona ve mizansene müsait sahnesinde ideal bir temsilin bütün imkânlarına kavuşmuş olan bu piyesi temsil akşamları 2.500-3.500 seyirci seyretmiştir. Açıkhava sahnesinin mimarisine uygun, onun bir parçası hissini veren realist bir dekor, iki yüz kişiyi bulan zengin bir figürasyon, güzel kostümler, Cemal Reşit Rey'in eserin atmosferine uygun sahne müziği ve nihayet Şehir Tiyatrolarının değerli sanatkârları bu rağbeti sağlamışlardır.

* Kış sezonu hazırlıklarına başlıyan Ses Opereti sanatkârları 9 eylûl akşamı Büyükdere Beyazpark'ta "Balayı,, adlı bir vodvil temsil etmişlerdir.

* 14 eylûlde Ankara Devlet Konservatuvarı Tatbikat Sahnesi Halkevinde Molière'in "Kibarlık Budalası,, (Le Bourgeois Gentilhomme) nı sahneye koymuştur. Eser Ali Suha Delilbaşının tercümesidir.

* İstanbul Şehir Tiyatroları kış sezonuna 1 ekimde başlamak üzere hazırlıklara başlamıştır. Bu yıl Dram Kısmı gene Shakespeare'in bir eseriyle, "Kıral Lear,, ile perdesini açacaktır. Baş rolü Muhsin Ertuğrul oynıyacaktır. Komedi Kısmı ise Ben Jonson'un "Volpone,, unu ilk olarak temsil edecektir. Daha önce de gene Şehir Tiyatrosunda sahneye konmuş olan bu eserlerin büyük rağbet göreceği umulmaktadır.

* İstanbul Şehir Tiyatroları rejisörü Muhsin Ertuğrul aynı zamanda Ankara Devlet Konservatuvarı Tatbikat Sahnesini ve Opera Stüdyolarını düzenlemiye memur edilmiş ve faaliyete geçmiştir. Devlet Opera Tiyatrosu faaliyete geçtikten sonra bu müessesenin idaresinin Muhsin Ertuğrul'a verileceği anlaşılmaktadır. Muhsin Ertuğrul yeni sezon repertuvarını hazırlamaktadır.

MUHTELİF HAREKETLER

* "Son Posta,, gazetesi sahiplerinden Ali Ekrem Uşaklıgil 19 ağustosta İstanbulda 53 yaşında olduğu halde ölmüştür. Meşrutiyetin ilânından sonra 1914 te "Tanin,, de gazeteciliğe başlıyan Ali Ekrem Uşaklıgil muhabir, mütercim, yazı işleri müdürü ve başyazar olarak yıllarca basın hayatında çalışmıştır.

* 25 ağustosta eski maarifçilerimizden İstanbul Erkek Lisesi Müdürü ve tarih öğretmeni Celâl Ferdi ölmüştür. 25 yıldır İstanbul Erkek Lisesinin müdürü olan merhum 1889 da Gelibolu'da doğmuş, Edirne İdadisini ve Darülfünun'un Edebiyat Şubesini bitirerek Vefa, Üsküdar ve Kuleli askerî liselerinde uzun yıllar tarih öğretmiştir.

* Strasbourg'ta toplanan milletlerarası sismoloji kongresine iştirak eden Kandilli Rasathanesi Müdürü Kemal Erkman ile muavini Osman Sipahioğlu Fransa, Belçika ve İngiltere'de de incelemelerde bulunduktan sonra şehrimize dönmüşlerdir.

* Milletlerarası Kanser Birliği'nin Missouri'deki St. Louis'de toplanacak olan kongresine memleketimiz adına iştirak eden Dr. Perihan Çambel, İstanbul Üniversitesi Radyoloji Enstitüsü Direktörü Prof. Dr. Tevfik Berkman 21 ağustosta uçakla Amerikaya hareket etmişlerdir.

* En eski gazetecilerimizden Yusuf Osman Bükülmez 8 eylûlde İstanbulda ölmüştür. 1887 de doğmuş olan Yusuf Osman Bükülmez kırk yıldanberi muhtelif gazetelerde muharrirlik ve bilhassa fransızca mütercimliğiyle değerli hizmetlerde bulunmuştur. Son olarak "Cumhuriyet,, ve "La République,, gazetelerinde çalışıyordu.

* Eski gazetecilerimizden Muharrem Feyzi Togay, 10 eylûlde Şişli Çocuk Hastahanesinde ölmüştür. Meşrutiyetten sonra çıkan belli başlı gazetelerde siyasi yazılar neşretmiştir. Ansiklopedik bilgilerinin kuvvetiyle birlikte bildiği rusça, ingilizce, almanca dilleri onun dokümante çalışmasını sağlamıştır.

* Bir müddettenberi İtalya, Fransa ve İsviçre'de tetkiklerde bulunan İstanbul Teknik Üniversitesi rektörü Ord. Prof. Tevfik Taylan, İtalyada Münakalât Bakanı tarafından kabul edilerek İtalyan demiryollarının umumi vaziyeti üzerinde uzun bir görüşme yapmıştır. Rektör bu hususta hükümetimize bir rapor verecektir.

* Ankarada Üniversiteye bağlı olarak açılacak Gazetecilik Enstitüsü için incelemeler sona ermiştir. İlk defa Ankara Üniversitesi Senatosu tarafından ileri sürülen ve açılmasına karar verilen bu enstitü, imkân hâsıl olur olmaz derhal çalışmalarına başlıyacaktır.

* Kopengah'da toplanacak milletlerarası romatizma kongresine memleketimizden Ankara Tıp Fakültesi Romatizma Derneği adına Prof. Dr. Nüzhet Şakir Dirisu'nun iştirak etmesine karar verilmiştir.

* Geçen yıl Haydarpaşa Lisesinden mezun olan Selçuk Öztap adında bir genç, dinamitten daha kuvvetli ve emniyetli bir patlayıcı madde imaline muvaffak olduğunu bildirerek Ekonomi Bakanlığına müracaat etmiş ve ihtira beratını almıştır. Bulduğu madde dinamite nazaran yedi kere dayanıklı olup dinamitin aksine olarak patladığı zaman zehirli gazlar meydana getirmemektedir. Zamanla da bozulmamaktadır. Genç mucitin yeni icadettiği maddeye "Öztap maddesi,, denilmiştir.

* Yüksek maden ve jeoloji mühendisi ve M.T.A. Enstitüsü Jeolojik Etüdler Prospeksiyonlar Grupu direktörü Necdet Egeran, bundan bir müddet önce Türkiye tektoniği ve tektonik birliklerle maden yatakları arasındaki münasebetlere dair fransızca bir tez hazırlayarak Nancy Üniversitesinde doktorasını vermişti. Bu tez dünya ölçüsünde bir ilgi görmüş ve Avrupa ve Amerikanın belli başlı üniversitelerinden genç mühendisimize takdir telgrafları gelmiştir.

DÜZELTME

* 39 uncu sayımızın 1147 nci sayfasında orta sütundaki Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin mezarı resmi altındaki yazıda "Lefkoşa'da,, kelimesi, "Mağusa'da,, olarak düzeltilmelidir. Özür dileriz.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen ve Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata bir Bakış

Resimli Türk Edebiyatı Tarihi: Nihad Sami Banarlı. Birinci fasikül 100 kuruş.

Başlangıcından bu yana, bütün olayları ve şahısları kocaklıyan bir edebiyat tarihi bulunmayışı sık sık hissedilen bir eksiklikti. Bu defa Nihad Sami Banarlı tarafından kaleme alınan "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi" bu yokluğu kaldırmaktadır. Eseri yayınlıyan Sedat Simavi'nin dediği gibi, içtimai iş bölümünün her zümresine mensup aydınlarımızı tatmin edecek ölçüde böyle bir eser küçümsenmiyecek bir varlıktır. Kitap, Türk edebiyat tarihine bilgiler katmak maksadiyle değil, fakat edebiyatımızın aydınlarımızca bilinmesi gerekli büyük hâdiselerini hikâye etmek maksadiyle yazıldığı için ayrı bir plânda meydana getirilmiştir ve iyi bir vülgarizasyon örneğidir. Destanlar devrinden zamanımıza kadarki uzun devreyi resimlerin birinci derecede yardımiyle ifadelendirmek istiyen bu büyük eser her ay bir tane çıkmak üzere sekiz fasikülde tamamlanacaktır. Beher fasikül 48 büyük sayfadan ibarettir. Eylûl başlarında çıkan ilk fasikülünde : Şifahi edebiyat; (Destan devri, eski Türk destanları, destanlardaki millî ve bedii unsurlar, destan devirlerinin şairleri, vezin - şekil - kafiye); Yazılı edebiyet (Göktürk ve Orhun kitabeleri); İslâm medeniyeti çağlarında Türk edebiyatı ve tasavvuf bahislerini ihtiva etmektedir. Eseri, her türlü imkânlarını seferber ederek takdire değer bir dikkatle basan Yedigün müessesesini ve sahibi Sedat Simavi'yi tebrik eder ve okuyucularımıza birer tane edinmelerini tavsiye ederiz.

Eski İstanbulda Meyhaneler, Meyhane Köçekleri: Reşad Ekrem Koçu. 60 kuruş.

"İstanbul Ansiklopedisi" giriştiği muazzam işe paralel olarak bir seri yayına da başlamıştır. "İstanbul Ansiklopedisi Bürosu Notları" adını taşıyan bu serinin ilk numarasını Reşat Ekrem Koçu'nun bu güzel eseri teşkil etmektedir. Bir tarihçi olduğu kadar bir artist de olan yazıcı, bu kitabında bize eski İstanbul'un pitoresk köşelerini, zevk ve eğlence âlemlerini canlı bir folklor çerçevesi içinde vermektedir. Eserde birçok folklor malzemesi, şifahi ve yazılı edebiyatın mevzu ile ilgi kısımlarından örnekler ortaya konmaktadır. Bu çeşit çalışmalar, çekici bir üslûpla sıcak bir atmosferi telkin etmekle kalmıyor, aynı zamanda, beş yüzüncü yıl dönümü yaklaşmakta olan İstanbul için zengin bir kütüphanenin yapı taşlarını meydana getiriyor. "İstanbul Ansiklopedisi" ni zevkle okuyanlar bunu da öyle okuyacaklardır.

Postacı Kapıyı İki Defa Çalar: James Mallahan Cain - Semih Yazıcıoğlu. 200 kuruş .

Nebioğlu Yayınevinin son zamanlarda çıkardığı büyük romanlar serisine katılan bu eser, Amerikada binlerce nusha satılmış ve yüz binlerce kimse tarafından okunmuştur. Son devirlerin edebî modası olan tasvirsiz, tahlilsiz, kısa ve basit cümlelerle kurulan bir üslûp, romanın başlıca karakteristiğini teşkil etmektedir. Vakaları sürükleyici ve tercüme de eserin atmosferine uygundur.

Ekmek ve Şarap: İgnazio Silone - Ahmet Hisarlı ve Melih Topçu. 250 kuruş.

Sanatkârın yaratma hürriyetini fazlasiyle kısan ve sanat faaliyetini tek şefin emrinde dirije eden memleketlerin edebiyatları ikiz bir yol takibetmiştir: Memleket sınırları içinde hürriyetsizlikten bunalan bir edebiyata mukabil, hürriyete ve yaratma gücüne saygı gösteren yabancı ülkelere sığınmış sanatkârlar da oralarda zengin bir edebî mahsul vermişlerdir. İşte Üçüncü Reich dışında Stefan Zweig'lar, Heinrich ve Thomas Mann'lar, Remarque'ler ne ise, Mussolini İtalya'sının dışında da kendine hayat hakkı bulan İgnazio Silone odur. Silone İsviçre'de, İtalyanın iç buhranlarını aksettiren içtimai romanlar yazmıştır. Şimdi dilimize Ahmet Hisarlı ve Melih Topçu tarafından çevrilmiş olan "Ekmek ve Şarap" bu bakımdan dikkati çekici ve sürükleyici bir romandır. Bundan önce okuduğumuz "Fontamara" ile Silone'nin edebî hüviyetini öğrenmiş ve beğenmiş olan Türk okuyucuları bu romanı da zevkle ve ellerinden bırakmıyarak okuyacaklardır. "Ekmek ve Şarap" Batı Yayını roman serisi arasında çıkmıştır.

Bir Kadın Kısmetini Arıyor: O. Prouty - Hikmet Hikây. 200 kuruş.

Geçen kış Bette Davies ve Paul Henreid gibi iki kuvvetli sanatkârdan seyrettiğimiz "Aşk Yolcuları" filminin romanı olan bu eser, emsali arasında üstün bir değer taşıyor. Batı dilleri arasında bu çeşit romanları okuyanlarca rağbet görmüş olan "Bir Kadın Kısmetini Arıyor", aslının güzelliğine lâyık bir dikkatle dilimize çevrilmiştir. Koleksiyonuna birçok Avrupalı ve Amerikalı yazarın belli başlı eserlerini almayı bir prensip edinen Batı Yayınları arasında basılmıştır. "Posta kutusu 18, Şişli" adresinden tedarik edilebilir.

İmam Şamil, Dağıstan Aslanı: Tarık Mümtaz Göztepe. 100 kuruş.

Yakın bir geçmişin kahramanlarından olan ve adı, Rusların armonize ettikleri "Şamil'in Duası" adlı dansla efsaneleşmiş bulunan Şeyh Şamil üzerine Tarık Mümtaz Göztepe beş ciltten mürekkep bir seri kitap neşretmiye karar vermiştir. Şimdiye kadar "Dağıstan Aslanı İmam Şamil" ve "Şamil'in Avaristan Muharebeleri" adlı iki eserden sonra şimdi elimize geçen üçüncü eser neşredilmiştir. Bundan sonra yayınlanacak olan "Şamil'in Kabartay ve Gürcistan Akınları" ve "İmam Şamil'in Esareti ve Ölümü" adlı eserlerle seri tamamlanacaktır. Çeçenistan ve Dargo meydan muharebelerini anlatan bu üçüncü kitabı da diğerleri gibi tavsiye ederiz. Umumî satış yeri İnkılâp Kitabevidir.

Tanrı Huzurunda: Maurice Maeterlinck - Ferit Namık Hansoy. 150 kuruş.

"Monna Vanna", "Mavi Kuş" gibi eserleriyle tanıdığımız Maurice Maeterlinck bu kitabındaki nesircikler ve özdeyişlerde, kendi iç âlemiyle Tanrı arasındaki bağları anlatıyor. Eserin sonuna da La Buruyère'in meşhur sözünü almış : "Yazmış olduğum bu notlardan bir haz duyulmazsa buna hayret ederim; şayet duyulursa buna da hayret ederim". Eseri, Jules Verne'i dilimize yeni baştan kazandırmış olan Ferit Namık Hansoy tercüme etmiş ve İnkılâp Kitabevi basmıştır.

Bir Başka Adam: Fuldon Oursler - fa. 125 kuruş .

Polis ve macera romanlarının estetiği üzerine Batı dillerinde ciltlerce kitap yayınlanırken bizde bu çeşit eserler hakkında umumî bir istihfaf gösterilmektedir. Halbuki polis ve macera romanlarının birer sanat eseri olarak kabul edilebilecek derecede güzelleri bulunduğu gibi, mühim fikir ve sanat, devlet ve politika adamları arasında da bu nevi eserlere meclûbolanlar pek çoktur. Birleşik Amerikanın cumhurbaşkanlığında bulunmuş olan müteveffa F. D. Roosevelt de bunlar arasındadır. Başkanın kendi kafasında tasarladığı bir mevzuu gene kendi nezareti altında Fuldon Oursler'e yazdırmasiyle "Bir Başka Adam" meydana gelmiştir. Roman Fikret Adil tarafından çevrilmiş ve Batı Yayınları arasında çıkmıştır.

Yenisi (şiirler) : Orhan Veli. 100 kuruş.

Genç Türk şairleri içinde eski geleneklere isyan ederek yeni bir sanat yapısı peşinde koşan ve bu yüzden kendi üzerlerinde lehte veya aleyhte bir hayli tenkit toplıyan şairlerin başında Orhan Veli de yer almaktadır. İlk zamanlarda garip ve ekzantrik olmayı kendine meziyet edinen şair gittikçe olgunlaşmakta ve artistik mizacını normal ölçülerle işlemektedir. Bugün yeni şiiri sevelim veya sevmiyelim, Orhan Veli ve arkadaşlarının neler yapmak istediklerine ve neleri ne dereceye kadar başarabildiklerine yabancı kalmamıza imkân yoktur. İnkılâp Kitabevi onun yeni bir eserini, şiir kitaplarına yakışacak bir güzellikte basmış ve Bedri Rahmi Eyuboğlu da onu kendi anlayışına göre resimlemiştir. Meraklılarına tavsiye ederiz.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Eylûl — 15 Ekim 1947 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 eylûl — Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Erzurumda umumi müfettiş ile valiye her iki partiye de eşit muamele ve dikkatle yardımcı olmaları tavsiyesinde bulundu ve C.H.P. merkezinden sonra D.P. merkezine gitmekle muhalefet partisi teşkilâtına ilk ziyaretini yapmış oldu.

17 eylûl — Amerikan filosu İzmir limanından ayrıldı.

18 eylûl — Karsa giden İnönü bu hudut bölgesinde yaptığı bir hitabede «idare mekanizmasının en küçük jandarma karakoluna kadar partilere karşı eşit gözle bakan tarafsız ve adaletli durumda olması, partilerin de bütün çalışmalarının kanun içinde kalması siyasi hayatta emniyetin ilk şartıdır» diyerek idare mekanizmasını ve partileri ikaz etti.

— Arjantin hükümetinin mektep gemisi vazifesini gören La Argentina kruvazörü İstanbul limanını ziyaret etti.

19 eylûl — 21 senedir gazetecilik yapan, Cumhuriyet muharrirlerinden Faik Güneri vefat etti.

21 eylûl — Amerika Birleşik Devletleri Temsilciler Meclisi Tahsisat Komisyonu Başkanı John Taber'in idaresinde bir mali heyet Ankaraya geldi.

22 eylûl — Kömür havzamız ocaklarından birinde grizu iştiali neticesinde 50 işçi öldü, 60 işçi kurtarıldı.

— Adile Sultanın kızı ve Haydarabat Nizamı'nın gelini Prenses Nilüfer on beş gün kalmak üzere İstanbula geldi.

25 eylûl — Avrupa iktisadî durumunu tetkike memur komisyon, diğer silâhlı kuvvetler komisyonu üyelerinden mürekkep olmak üzere iki Amerikan heyeti memleketimize geldi.

26 eylûl — İnönü Doğu ve Karadeniz seyahatini tamamlıyarak Ankaraya döndü.

27 eylûl — Amerikanın Atina büyük elçisi Mac Veigh ile Amerikan Genel Kurmay İstihbarat Dairesi Başkanı General Stefan Chamberlain Ankaraya geldiler.

29 eylûl — Bindikleri uçağın makinistini öldürerek Türkiyeye iltihak eden üç Romen subayının yargılanmasına İstanbul İkinci Ağırcezasında başlandı.

30 eylûl — Cumhurbaşkanı İnönü, Anayasa'nın 19 uncu maddesine göre Büyük Millet Meclisini 8 ekim 1947 günü için fevkalâde toplantıya çağırdı. Davet, Başbakan Hasan Saka'nın programını okumak üzere devlet başkanından ricası üzerine vaki oldu.

1 ekim — Âyan ve Temsilciler Meclisi dışişleri komitelerinden mürekkep bir Amerikan heyeti iktisadi durumumuzu tetkik etmek üzere memleketimize geldi.

2 ekim — İnönü, İran Dışişleri Bakanlığına tâyin edilen İran'ın Ankara Büyük Elçisi Ekselâns İsfendiyari'yi kabul etti.

— On sekiz millet delegelerinin iştirak ettiği «Milletlerarası Üzüm, Üzüm suyu ve Şarapçılık Kongresi» İstanbulda toplandı.

3 ekim — Senede 1.000 yük vagonu inşa edecek olan Adapazarı vagon fabrikasının temel atma töreni yapıldı.

— Askerî Yargıtay, Mecliste seçim mazbatası tasdik edilmemiş olan İstanbul eski milletvekili Zeki Rıza Sporel hakkında vaktiyle Bursa heyeti mahsusası tarafından verilmiş olan kararı kaldırdı ve tekaütlük hakkını tanıdı.

4 ekim — Erzurum'a giderek büyük tezahüratla karşılanan D. P. Genel Başkanı Celâl Bayar mühim bir nutuk söyliyerek ve 12 temmuz beyannamesinden bahsederek «Sayın devlet başkanı beyannamelerinin hükümlerini yerine getirmek için bizzat telkin vazifesine Erzurum'dan başladılar. Demokrasi lehine atılan böyle bir adımın ferahlatıcı tesirlerinden memnun olmamak mümkün değildir» dedi.

— Birleşik Amerika Temsilciler Meclisi Ticaret Komisyonu üyelerinden mürekkep bir heyet İstanbula geldi.

5 ekim — Genel Kurmay Başkanımız Orgeneral Salih Omurtak idaresinde bir kurmay heyetimiz uçakla Amerikaya hareket etti.

8 ekim — İsyan iddiasiyle mevkufen mahkemeye sevkedilen 47 Aslanköylü'nün duruşmasına Konya'da başlandı.

9 ekim — Konya Ağırceza Mahkemesi Aslanköylü'lerin tahliyesine karar vererek duruşmayı 12 kasıma bıraktı.

10 ekim — C.H.P. Meclis Grupunda üç gün süren şiddetli tartışmalardan sonra bir tek muhalife karşı 362 reyle hükümete itimat beyan edildi.

— En yaşlı Türk pehlivanı Suyolcu Mehmet Pehlivan 106 yaşında olduğu halde vefat etti.

13 ekim — Mecliste dokuz saat süren hararetli görüşmelerden sonra Hasan Saka hükümetinin programı 49 a karşı 362 reyle tasvip ve Meclis 9 kasıma kadar tatil edildi.

15 Eylûl — 15 Ekim 1947 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 eylûl — Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 1947 toplantısı Newyork'ta resmen başladı.

— Güvenlik Konseyinde Balkan meselesi görüşülürken bu mesele için Genel Kurulun karar vermesi ve tedbir alması teklifi karşısında Rusya on dokuzuncu ve muaddel bir teklif karşısında yirminci vetosunu kullanmış, fakat bu meselenin Güvenlik Konseyi programından çıkarılması teklifine itiraz etmişse de idari bir karar olması bakımından veto kullanamamıştır. Bu suretle Genel Kurul meseleyi ele alabilecektir.

17 eylûl — General Marshall dünyayı düzeltmek için Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna yedi maddelik bir program sundu. Programın maddeleri Yunanistan, Filistin, Korea, atom enerjisi, silâhları kanunlaştırma, veto, güvenlik komitesi haklarındadır.

18 eylûl — Birleşmiş Milletler Genel kurulunda Rus delegesi Vişinski İngiltere ve Amerikayı dünyaya korku salmakla itham etti ve Türkiye ile Yunanistana yapılan yardım siyaseti aleyhinde bulundu. Amerikan, Türk ve Yunan basınının harb kışkırtıcılığı yaptığını iddia etti.

22 eylûl — Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda baş delegemiz Selim Sarper, Rus delegesinin basınımız hakkındaki isntlarını reddetti ve vetonun ilgasını istedi. İngiliz delegesi de Vişinski'ye cevap verdi.

— On altı devlet temsilcisi, Marshall plânı etrafında hazırladıkları programı Paris'te imzaladılar. Bu programa göre Batı Avrupa, kalkınma işi için Amerikadan on dokuz milyar dolar istemektedir.

23 eylûl — Bulgar muhalefet lideri Nikola Petkov gece yarısını çeyrek geçe idam edildi. İdam haberi Batı demokrasilerinde teessür ve nefretle karşılandı.

24 eylûl — Amerika, Petkov'un idamını şiddetle protesto etti.

2 ekim — Selânik'te bir askerî toplantı yapıldı ve Yunan kıralı Amerikan ve İngiliz generalleriyle görüştü.

— Güvenlik Konseyinde Rusya, İtalya ile Finlândiya'nın Birleşmiş Milletler üyeliğine kabulüne mâni olmak üzere yirmi birinci ve yirmi ikinci vetolarını kullandı.

— Atina'da yapılan Doğu Akdeniz atletizm müsabakalarında Türk takımı 197 puanla birinci, Yunanistan 193 puanle ikinci, Filistin 69 puanla üçüncü oldu.

6 ekim — Rusya, merkezi Belgrad'da olmak üzere dokuz Avrupa milleti komünist partilerinin iştirakiyle Komintern'i ihya etti.

7 ekim — Salih Omurtak ve kurmay heyetimiz Newyork'a vardılar ve hararetle karşılandılar.

8 ekim — Salih Omurtak ve kurmay heyetimiz Vaşington'da tezahüratla karşılandılar. Karşılamada General Eisenhower, Amiral Nimitz, General Spaatz, büyük elçimiz Hüseyin Ragıp Baydur, yüksek rütbeli birçok kara, deniz ve hava subayları bulundular. Omurtak, Beyaz Ev'de Başkan Truman'ı ziyaret etti.

— Filistin hududunda 200.000 kişilik bir Arap ordusunun toplandığı haber verildi.

15 Eylûl — 15 Ekim Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* Eminönü Halkevi tarafından her yıl tertiplenen müstakil konferansların bu yıl yedinci serisine başlanacaktır. Pazartesi günleri verilecek olan konferansların bu yılki serisinde adları bulunan konferansçılar şunlardır: Ord. Prof. Ömer Celâl Sarç, Ord.Prof. Alfred İsaac, Ord. Prof. Ali Fuat Başgil, Ord. Prof. Şükrü Baban. Ord. Prof. Neumark, Ord. Prof. M. Ali Bilgişin, Ord. Prof. Kessler, Ord. Prof. Fahrettin Kerim Gökay, Prof. Dr. Sadi Irmak, Prof. Refii Şükrü Suvla, Prof. Ahmet Ali Özeken, Prof. Mazhar Nedim Göknil, Prof. Dr. Tevfik Remzi Kazancıgil, Nadir Nadi, Hüseyin Cahit Yalçın, Cevat Fehmi Başkut, Aziz Tahsin Balkanlı, İ. Galip Arcan, Burhan Felek, Vasfi Rıza Zobu, Ruşen Ferit Kam, Cevat Memduh Altar, Doçent Halil Arslanlı, Orhan Dikmen, Dr. Sevil Akay.

* Liselerdeki felsefe öğretimi üzerinde görüşülmek üzere 25 eylûlde Eminönü Halkevinde İstanbul öğretmenlerinin iştirak ettiği bir konferans toplanmıştır. Başkanlığa Mustafa Şekip Tunç seçildikten sonra öğretmenler görüşlerini ve isteklerini açıklamışlardır. Varılan neticeler bir rapor halinde Millî Eğitim Bakanlığına bildirilecektir.

* Prof. Dr. Saim Ali Dilemre onbeşinci Dil Bayramı münasebetiyle 26 eylûlde Kadıköy Halkevinde bir konferans vermiştir.

* Dr. Kadri Olcar 2 ekimde Ankara Radyosunda, Mısırda görülen kolera salgını münasebetiyle bu hastalık hakkında mühim bir konferans vermiştir.

* İngiltere büyük elçisinin eşi Lady Kelly 13 ekimde Eminönü Halkevinde «İngilterede eğitim» konulu bir konferans vermiştir.

MÜZİK

* 15 eylûlde Radyo Senfoni Orkestrası Berlioz'un Benvenuto Cellini uvertürü ve Beethoven'in Birinci Senfoni'si ile kış konserlerine başlamıştır. Yaz mevsiminde faaliyetine ara veren Radyo Senfoni Orkestrasının konserleri ilgi ile takibedilmektedir.

* İstanbul Filârmoni Derneği'nin yıllık genel kurul toplantısı 15 eylûlde yapılmış ve idare heyetine Sadettin Arel, Frumed Tektaş, Afif Tektaş, Cemal Reşit Rey, Abdülkadir Karamürsel, Seyfettin Çürüksulu, Bedri Göknil, Lâika Karabey, Pakize Pamuk, Nadir Nadi, Lerzan Bengisu, Muhittin Sadak, Nazlı Tektaş, Ömer Refik Yaltkaya seçilmiştir. Derneğin önümüzdeki faaliyet raporundan anlaşıldığına göre yabancı sanatkârlardan memleketimize gelerek konser verecekler şunlardır: Viyolonistler; J. Tibaud, Vasa Prihoda, İda Haendel, Brouislass Gimpel. Piyanistler; Bernardo Segall, Monique de la Bruchollerі, Alfred Cortot, Giovanni dell'agnola, Nicolle Henriot, Pina Carmirelli, Rena Kyriaca, Viyolonselistler; Gaspar Cassado. Şef olarak da Bernardino Molinart.

* İstanbul Konservatuvarının hava vaziyeti dolayısiyle Açıkhava Tiyatrosunda veremediği Türk Müziği konseri 20 eylûlde Şehir Komedi Tiyatrosunda verilmiştir. Hicaz faslından ibaret olan konsere her iki icra grupu da iştirak etmiştir .

* 18 eylûlde Eminönü Halkevinde, İtalyada başarı kazanmış olan bariton Rıfkı Ar güzel bir şan konseri vermiştir.

* Uzun yıllardanberi İstanbulda keman öğretmenliği yapmakta olan Ömer Baki Berker (Karl Berger) 25 eylûlde ölmüştür. 1894 te Peşte yakınlarında Arad'da doğan ve aslen Macar olan merhum, 1920 de İstanbula gelmiş ve son zamanlarda İslâm dinini kabul ederek yüzlerce öğrenci yetiştirmişti. Bunlar arasında tanınmış virtüozlarımız da vardır.

* 26 eylûl akşamı Prag Radyosu Ulvi Cemal Erkin'in ve Necil Kâzım Akses'in yaylı sazlar kuvartetini yayınlamıştır. Çekoslovensko yaylı sazlar kuvarteti tarafından çalınan bu eserler dünya mikyasında bir ilgi toplamıştır.

* Londra'da Milletlerarası Halk Müziği Cemiyeti toplantılarına iştirak eden Adnan Saygun 27 eylûlde Türk folklorunun incelenmesi ve derlenmesi sırasında elde ettiği neticelerden bahsetmiş ve yeni bir çalışma metodu teklif etmiştir. Delegeler, kendisinden bu hususta bir rapor hazırlamasını rica etmişlerdir.

* Eminönü Halkevi sosyal yardım kolu yararına 27 eylûlde zengin bir müsamere tertiplenmiştir. Avrupa sahnelerinde başarılar kazanan Münir Ceyhan Haendel, Brahms, Schubert'ten parçalar okumuş, bunu mandolin birliğinin, Dr. Muvaffak Gören'in keman konserleri takibetmiştir. Türk balerini Kaya İlhan'ın programı da takdirle seyredilmiştir.

* Ankara Devlet Konservatuvarı öğretmenlerinden Mithat Fenmen 1 ekimde Saray sinemasında Bach, Listz, Beethoven, Haendel, Schumann ve Chopin'in eserlerinden mürekkep bir piyano konseri vermiştir. Takdirle alkışlanan sanatkâr 10 ekimde Ankara Halkevinde de bir başka resital vermiştir.

* Amerikaya tahsile gidecek genç sanatkâr Tarık Bulut için sanatkâr arkadaşları 1 ekimde Ankara Halkevinde

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

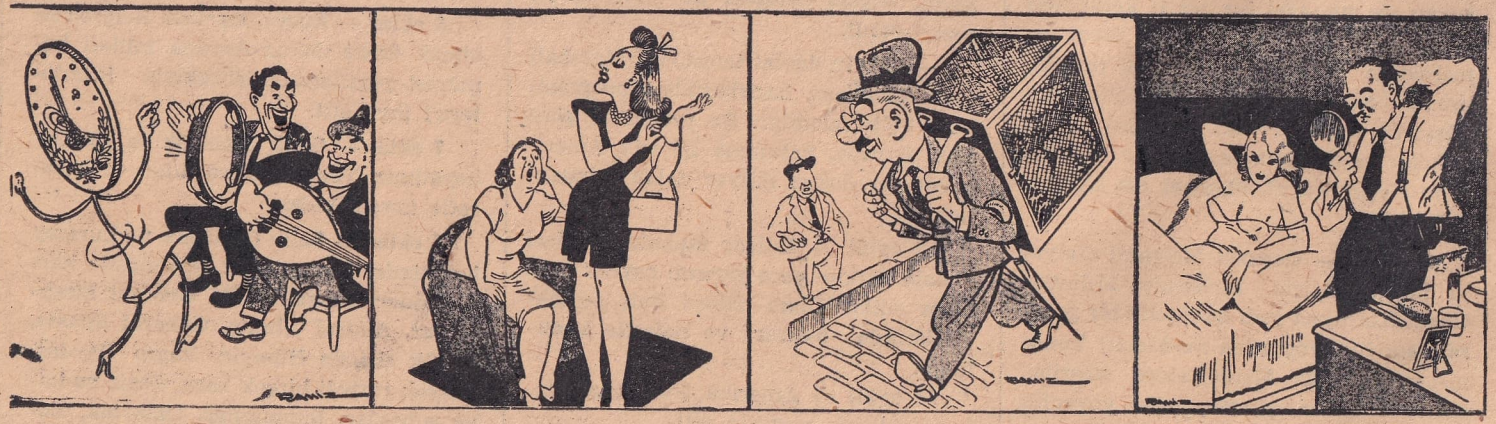

Altın satışı spekülâsyoncuların eline geçtikten sonra:

— Vur patlasın, çal oynasın!

"Mizah" tan

Anne — Bana bak, haddini bil, öyle istediğin zamanda eve gelemezsin, sen hizmetçi değil, bu evin kızısın!

"Mizah" tan

— Aman birader, kuşçuluğa mı başladın?

— Hayır, bunlar muhabere güvercinleridir. Şehirde telefonla konuşmak mümkün olmadığından lüzumunda bendehaneye haber yollamak için birer tane salıveriyorum!

"Mizah" tan

— Dün eczahaneye uğrayıp, beyaz saçlara neniz var diye sordum..

— Ne dediler?

— "Hürmetimiz!" dediler.

"Mizah" tan

15 Eylûl — 15 Ekim Arasındaki Kültür Hareketleri

zengin ve çeşitli bir müzik müsameresi tertiplemişlerdir.

* Bestekâr Osman Nihat Akın, şimdiye kadar bestelediği ve besteliyeceği eserlerin telif hakkını İstanbul Türk Musiki Yüksek Sanatkârları Cemiyeti'ne bağışlamıştır.

* 7 ekimde Ses tiyatrosunda İzmirli bestekâr Râkım Hoca için bir jübile yapılmıştır.

* İstanbulda toplanan Şarapçılık Kongresi şerefine İstanbul ve Ankara konservatuvarları müşterek olarak ve ayrı programla üç büyük konser vermişlerdir. Saray sinemasında 8, 9 ve 12 ekimde ve Cemal Reşit Rey'in idaresinde verilen bu konserlerde Çaykovski, Beethoven, Wagner, Weber ve Cemal Reşit'in eserleri çalınmıştır. İstanbul Konservatuvarı korosunun da katıldığı bu 300 kişilik konserler pek rağbet görmüştür.

RESİM, FOTO, MİMARİ

* Bursa İkinci Ortaokul öğretmenlerinden Müeyyet Dinçol Ankarada Resim Galerisinde özel Türk çini motifleri sergisini açmıştır. Hepsi de sanatkârın ibdaları olan örnekler çok beğenilmiştir.

* İran Güzel Sanatlar Akademisi eski sanatlar profesörü Hüseyin Tahirzade, İzmir Fuarı İran paviyonu için getirmiş olduğu minyatür, tezhip ve halı örneklerinden mürekkep 180 parça eserini Ankaraya götürerek 6 ekimde Halkevinde bir sergi açmıştır. Bir hafta açık kalan sergide bilhassa İsmet İnönü'nün fildişi üzerine yapılmış resimleriyle resmin etrafındaki harikulâde tezyinat sanatseverlerin ilgisini çekmiştir. Güzel türkçe bilen Tahirzade, Sultan Reşat'ın zamanında İktisat nezaretinin ressamlığını yapmış ve bir aralık Enver Paşanın hususi ressamı olarak çalışmıştır. Sanatkâr böylece 23 yıl memleketimizin misafiri olmuştur.

TİYATRO

* Ankara Devlet Konservatuvarı Tatbikat Sahnesi Ankara Halkevinde yeni sezon faaliyetine geçmiştir. İlk olarak Molière'den Ali Süha Delilbaşı tarafından tercüme edilen «Kibarlık Budalası» 16, 17, 18 ve 19 eylûl akşamları temsil edilmiştir. 20 eylûlden itibaren de Shakespeare'den Avni Givda tarafından tercüme edilen «Yanlışlıklar Komedyası» nın temsiline başlanmış ve 20-26 eylûl arasında yedi defa tekrarlanmıştır.

* Kış sezonuna hazırlanan Ses Opereti sanatkârları Büyükdere Beyazpark'ta 16 eylûl akşamı «Yumurcak» adlı üç perdelik bir vodvili ve 29 eylûlde de «Canım Yosma» adlı üç perdelik bir başka komediyi temsil etmişlerdir.

* Ankara Halkevi Hayali Küçük Ali'ye 2 eylûl, 2 ve 6 ekim akşamları açık havada karagöz temsilleri verdirmiştir.

* Şehir Dram Tiyatrosu 1 ekimde Shakespeare'in «Kıral Lear» i ile yeni sezona girmiştir. Seniha Edri Göknil tarafından tercüme edilen bu eser daha önce bir daha sahneye konmuş ve pek rağbet görmüştü. Bu sefer de eseri sahneye Muhsin Ertuğrul koymuş fakat Lear rolüne Hadi Hün çıkmıştır.

* Şehir Komedi Tiyatrosu da 1 ekimde, eskiden bir daha sahneye konmuş olan bir İngiliz klâsiği ile yeni mevsime girmiştir. Ben Jonson'un Volpone'si bu sefer «Kurt Kocayınca» adı altında tekrar İ. Galip Arcan tarafından sahneye konmuştur.

* Eminönü Halkevi temsil kolu kış faaliyetine başlamıştır. İlk olarak 27 eylûldeki müsamerede temsil edilen «Herkes Kendi Yerine» adlı komedi 7 ve 8 ekimde tekrarlanmıştır. İ. Konur ve S. Kalkan tarafından yazılan bu üç perdelik eser daha önce İstanbul Şehir Tiyatrosunun repertuvarına alınmış ve bir hayli rağbet te görmüştü.

* Bir Yakın-Doğu turnesi yapmakta olan René Rolland (Comedie des Champs - Elysées artistlerinden) ve Yvonne Sheffer (Théâtre National du Palais de Chaillot artistlerinden) İstanbula gelerek üç temsil vermişlerdir. Maksim salonunda verilen bu temsiller 8,9 ve 10 ekimde yapılmış ve Fransız muharrirlerinin eserlerinden seçme parçalar İstanbul halkına gösterilmiştir.

* İstanbulda temsiller vermek üzere 10 ekimde bir İran bale tiyatro heyeti gelmiştir. Geçen yıl Müslüman olan Amerikalı Missis Cook (Nilüfer) un idaresinde olan heyet sekizi kadın olmak üzere yirmi dokuz kişidir ve repertuvarında adları «Daryusun Duası», «Gül ve Bülbül», «Ben ve Saki», «Nuşirevanın Ziyareti», «Kervan» ve «Aheste Git» adlı altı eser vardır.

* İstanbulda toplanan Milletlerarası Demiryolları Kongresi şerefine temsiller vermek üzere Ankara Devlet Konservatuvarı Opera bölümü şehrimize gelmiştir. G. Puccini'nin «Madam Batrflay» operası 13 ekimde hususi bir seansta delegelere gösterilmiştir. 15 ekimden itibaren umuma mahsus temsiller verilecektir.

MUHTELİF HAREKETLER

* Adanada Kadrili'nin Karatepe köyünde İstanbul Üniversitesi adına araştırmalar yapan Profesör Bossert'in başkanlığındaki arkeoloji heyeti Eti ve Aramilere ait bâzı mühim eserlere raslamıştır. 2500 yıl önceye ait muazzam bir saray harabesi ve dıvarlarında da kabartma resimler ve yazılar bulunmuştur.

* Merhum Karikatürist Cemal Nadir Güler'in uzun yıllar çalıştığı Akşam gazetesinin bulunduğu Acımusluk sokağına Cemalnadir sokağı adı verilmişti. 24 eylûlde Cemalnadir sokağının levhası törenle asılmıştır. Vali ve Belediye Başkanı Dr. Lûtfi Kırdar'ın hazır bulunduğu törende Karikatürist Ramiz bir hitabede bulunmuştur.

* İstanbulda «Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti» adı altında 1 ekimde bir dernek kurulmuştur.

DÜZELTME

Ansiklopedimizin sayı 38, sayfa 1113, sütun 2 sindeki «lar» diye başlıyan 15 inci satırı yerine şu satır gelecektir: «lere, İngilterenin Kızılderilileri Amerikalı-». Sayı 40, sayfa 1171 ve 1172 deki ressam Hâmit Görele ile Edip Köseoğlu'nun resimleri altındaki yazılar değişmiştir. Her iki sanatkârdan ve okuyucularımızdan özür diliyerek düzeltiriz.

Sorular - Cevaplar

Bay Ertuğ Eliçevik — İzmir:

Sorduğumuz sorulara sırasiyle cevap veriyoruz:

1 - Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan ve yayınlanacak olan eserlerin bir listesini hem sizin arzunuzu yerine getirmek, hem de başka okuyucularımızın ihtiyaçlarına cevap verebilmek için bu ayki bibliyografya sayfamıza aynen aldık.

2 - Bir ayın olayları arasında bildirdiğimiz konferanslar broşür halinde çıkmamaktadır. Bundan dolayı ancak dinleyenlerin faydalanacakları birer faaliyettir.

3 - Aylık Ansiklopedinin temas ettiği konular pek geniştir. Ancak biz aktüaliteyi takibederek bentlerimizi vermek ve bu suretle okuyucularımızın ilgisini canlı tutmak istediğimizden her zaman için psikoloji, jeoloji bahislerine yer vermek imkânını bulamıyoruz. Ancak koleksiyonlarımız karıştırıldığı zaman görülecektir ki sırası düştükçe bu bahislerle ilgili maddeler de koymuşuzdur.

4 - Feridun Fazıl Tülbençi'nin Ülke gazetesinde tefrika halinde çıkan «Yıldırım Bayezit» romanı kitap halinde basılmaktadır, yakında satışa çıkacaktır.

5 - Askerî Ansiklopedi bugünkü kâğıt darlığından dolayı yayınlanamamaktadır.

6 - Eski Eserler Ansiklopedisi orta kıtada 270 sayfalık bir eserdir. Dört yüzden fazla sanat eserinden bahseder. İçinde 170 resim vardır. 1939 da İstanbulda basılmıştır. Müellifi Nurettin Rüştü Büngül'dür.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Türk Tarih Kurumu Yayınları

Bu ayki bibliyografya sayfamızın bir kısmını, ehemmiyetine binaen, Türk Tarih Kurumu'nun yayınlarının tam bir listesine ayırıyoruz. Bir kütüphane dolduracak kadar ciddi bir külliyat meydana getiren kurumu tebrik ederken, okuyucularımıza da faydalı bir hizmet yaptığımıza inanıyoruz. Listede fiyat yerleri boş bırakılan eserler basılmakta olanlardır.

I. Seri: Pirî Reis: Amerika haritası (1400 krş), Pirî Reis: Kitab-ı Bahriye (2500 krş.), Nasuh İs-Silâhî: İrakayn Seferi. (....), Ibni Bîbî; Selçuk Tarihi (...).

II. Seri: Cüveynî: Tarih-i Cihankü. şa (3 cilt). (...), Reşideddin: Cami üt-Tevarih (...), Baypars Tarihi (200 krş.), Isfahânî: Selçuk Tarihi. (300 krş.), Vekayi (Babur'un Hâtıratı) I. cilt (400 krş.), II. cilt (800 krş.), Gülbeden: Humayunnâme (500 krş.), Tamburî Arutin Tahmas Kulu Han'ın Tevarihi (100 krş.), Sadruddin Ebülhasan Ali: Ahbar üd-Devlet is-Selçukiyye (250 krş.), Kalost Arapyan: Rusçuk Âyanı Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kahramanlıkları (100 krş.) Abdi Tarihi (150. krş.), Abu'l-Farac Tarihi, I. cilt (450 krş.), Nizameddin Şamî: Zafername (...), Moğolların Gizli Tarihi (...).

III. Seri: Kerimüddin Mahmud (Aksarai): Müsameret ül-Ahbâr (600 krş.), Neşrî Tarihi (...).

IV. Seri: P. Wittek: Menteşe Beyliği (300 krş.), B. Y. Vladimirtsov: Moğolların İçtimaî Teşkilâtı (400 krş.), H. Balducci: Rodos'ta Türk Mimarisi (300 krş.), B. Spuler: İran Moğolları (...).

V. Seri: Remzi Oğuz Arık: Alacahöyük Hafriyatı, 1935 raporu (Türkçesi 1000 krş., fransızcası 1500 krş.), Hâmit Koşay: Alacahöyük Hafriyatı, 1936 raporu (Türkçesi 1000 krş., almancası 1500 krş.), Dr. Ş. Aziz Kansu: Etiyokuşu Hafriyatı raporu (Türkçe ve fransızca) (400 krş.), Hâmit Koşay: Pazarlı Hafriyatı raporu (Türkçe ve fransızca) (400 krş.), Hâmit Koşay: Alacahöyük Hafriyatı 1937-39 raporu (Türkçe ve fransızca) (...), Hâmit Koşay: Alacahöyük Hafriyatı 1940-41 raporu (Türkçe ve fransızca) (...).

VI. Seri: F. Köprülü ve A. Gabriel: Mimar Sinan (...), Arif Müfid Mansel: Trakya - Kırklareli Kubbeli Mezarları (400 krş.).

VII. Seri: İbni Sina: (Makaleler, etüdler mecmuası) (400 krş.), Cevat Üstün: İkinci Viyana muhasarası (300 krş.), Uluğ İğdemir: Kuleli Vakası Hakkında Bir Araştırma. (150 krş.), Fevzi Kurtoğlu: Türk Bayrağı ve Ay Yıldız. (400 krş.), Halil Ethem Hâtıra kitabı. (...), İ. Hakkı Uzunçarşılı: Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık oğlu Süleyman ve Alemdar Mustafa Paşa (400 krş.), Şinasi Altındağ: Kavalalı M. Ali Paşa İsyanı. (250 krş.), Faik Unat: Osmanlı Sefaretnameleri (...), W. Eberhard: Çin'in Şimal Komşuları. (200 krş.), Enver Ziya Karal: Selim III'ün Hat-tı Hümayunları. (200 krş.), H. G. Güterbock: Kumarbi Efsanesi (150 krş.). H. G. Güterbock: Kumarbi Efsanesi etice metnin transkripsiyonu (125 krş.), Arif Erzen: İlkçağ'da Ankara (210 Krş), İ. Hakkı Uzunçarşılı: Mitat ve Rüştü Paşaların Tevkifine Dair Vesikalar (250 krş.). Enver Ziya Karal: Selim III'ün Hat-tı Hümayunları, Nizam-ı Cedit (320 krş.), Âfet İnan: Türk Irkının Vatanı Anadolu (550 krş.), B. Landsberger: Sam'al. (...), Tahsin Özgüç: Ön Tarihte Anadolu'nun Ölü Gömme Âdetleri (...).

VIII. Seri: Yusuf Akçura: Osmanlı Devletinin Dağılma Devri. (200 krş.), İ. Hakkı Uzunçarşılı: Anadolu Beylikleri. (300 krş.), Şemsettin Günaltay: Yakın Şark I. Elâm ve Mezopotamya (500 krş.), Yakın Şark II. Anadolu (665 krş.), Yakın Şark III, Suriye ve Filistin (250 krş.), Yusuf Ziya Özer: Mısır Tarihi (250 krş.), Halis Bıyıktay: Timuriler zamanında Hindistan - Türk İmparatorluğu (100 krş), Âfet İnan: Aperçu général sur l'Histoire économique de l'Empire Turc-Ottoman. (200 krş.), Dr. Süheyl Ünver: Selçuk Tababeti Tarihi (200 krş.), Fuat Köprülü: Osmanlı Devletinin kuruluşu. (...), Y. Hikmet Bayur: Türk İnkılâbı Tarihi I. cilt. (200 krş.), II. cilt, I. kısım (500 krş.), II. cilt, II. kısım (500 krş.), İ. Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı İmparatorluğu Teşkilâtına Methal (400 krş.). Ziya Karamursal: Osmanlı Malî Tarihi Hakkında Tetkikler (400 krş.), İ Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları I. cilt. (500 krş.), İ Hakkı Uzunçarşılı : Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları II. cilt. (400 krş.), İ. Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı (650 krş.), İ. Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı Devletinin Merkez Teşkilâtı. (...).

IX. Seri: I. Türk Tarih Kongresi zabıtları (mevcudu kalmamıştır), II. Türk Tarih Kongresi zabıtları (250 krş.), III. Türk Tarih Kongresi zabıtları. (...).

X. Seri: A. Aulard: Fransa İnkılâbının Siyasî Tarihi, I. cilt. (500 krş.), II. cilt. (500 krş.), III. cilt. (500 krş.); V. G. Childe: Doğunun Prehistoryası (565 krş.).

XI. Seri: Edip Kemal Ünsel: Fatihin Şiirleri. (180 krş.).

XII. Seri: Arif Müfid Mansel: Türkiye'nin Arkeoloji ve Epigrafisi için Bibliyografya (...), Faik Unat: Atatürk ve Türk İnkılâbı Tarihi Bibliyografyası (...).

XIII. Seri (Dünya Tarihi): Şevket Aziz Kansu: İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler. I. cilt (350 krş.), W. Eberhard: Çin Tarihi (600 krş.)., Y. Hikmet Bayur: Hindistan Tarihi. I. cilt (640 krş.). Arif Müfid Mansel: Ege ve Yunan Tarihi (800 krş.) İ. Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı Tarihi I. cilt (500 krş.), Enver Ziya Karal: Osmanlı Tarihi. V. cilt (450 krş.).

Bunlardan başka Türk Tarih Kurumunun "Belleten" adlı bir dergisi vardır ki tanesi 200 kuruştur. Kurumun bu yayınları Millî Eğitim Bakanlığı Yayınevlerinden başka Ankara'da Akba, Berkalp ve Haşet; İstanbul'da Ankara caddesinde Zaman; Beyoğlu İstiklâl caddesinde Haşet ve Berrak; Beyazıt Üniversite caddesinde B. Nişan, Bursa'da: Ankara kitapevlerinde satılmaktadır. Profesör, docent, asistan ve öğretmenlerle yüksek okul öğrencilerine Kurum merkezinden alınmak şartiyle ayrıca iskonto yapılmaktadır.

Buddha: Asaf Halet Çelebi. 250 kuruş.

Ilk önce pek orijinal şiirleriyle yayın hayatımıza katılan Asaf Halet Çelebi, daha sonra "Mevlâna", "Molla Cami", "Mevlâna'nın Rubaileri", "Eşrefoğlu Divanı", "Seçme Rubailer" gibi tetkik ve tercümeleriyle Doğu kültürüne olan derin vukufunu da ortaya koymuştu. Şimdi Batı Yayını tarafından piyasaya çıkarılan "Pali Metinlerine Göre Gotama Buddha" adlı büyük tetkiki ve tercümesiyle de dilimize çok orijinal bir eser daha kazandırmış oluyor. Asya kıtasında milyonlarca insanın iç âlemi üzerinde hüküm süren bu büyük akidenin iyice anlaşılması için ne yapılması mümkünse bu kitapta onlar düşünülmüş ve bir araya getirilmiştir. Dilimizde bundan önce bu alanda yazılmış, Hilmi Ömer Buda'nın "Dinler Tarihi" ve Cemil Sena Ongun'un "Buda Konfüçyus" adlı eserinden başka bir eser bulunmadığı göz önünde bulundurulursa Asaf Halet Çelebi'nin emeğinin önemi daha iyi anlaşılır. Kitapta Buddha'nın hayatı anlatıldıktan sonra şu bahislere geçilmektedir: Buddha'nın cemaati ve âyin, Budizmin akideleri, Budizmin Buddha'dan sonraki hayatı, Budizmin mezhepleri. Bu etüt kısmından sonra budizme ait metinlerin tercümeleri gelmektedir: Pali şeriatine göre Buddha'ya dair metinler: I — İlk seneler, II — Sülûk ve ilham, III — İlhamdan sonra, IV — Buddha'nın müritleriyle olan münasebeti, V — Buddha'nın hayatının son hâdiseleri. Üç yüz küsur sayfalık bu esere eklenen bir formaya yakın zengin ve etraflı bibliyografya ve gene bir o kadar sayfalık bir endeks eserin ciddiyetini isbata yeter. Bu nevi ciddi kitapların okuyucusu, her memlekette olduğu gibi bizde de, sinema romanlarını okuyanlar kadar kalabalık değildir. Buna rağmen büyük fedakârlıklar göstererek kitabı basan Batı Yayını memleket kültürüne esaslı bir hizmette bulunmuştur. Tebrik eder ve okuyucularımıza tavsiye ederiz. "Posta kutusu, 18, Şişli" adresinden de tedarik edilebilir.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Ekim — 15 Kasım 1947 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

26 ekim — Tıp Fakültesinin eski ve ve değerli hocalarından, Kızılay'ın kurucularından Dr. Celâl Muhtar Özden vefat etti.

29 ekim — Cumhuriyetin yirmi dördüncü yıldönümü bütün memlekette gösterilerle kutlandı. Şenlikler 28 ekimde Başbakan Hasan Saka'nın Ankara Radyosundan söylediği bir nutukla açıldı. Ankara ve İstanbul'daki geçit resimleri çok parlak oldu. Ankara Hipodromunda yapılan geçit resminde Cumhurbaşkanı İnönü millete bir hitabede bulunarak cumhuriyet bayramını kadın ve erkek bütün vatandaşlarına sevgilerle tebrik etti. İstanbulda yapılan geçit resmine Sıkıyönetimce verilen müsaade üzerine Demokrat Parti on bin üyesiyle iştirak etti.

1 kasım — Büyük Millet Meclisi Cumhurbaşkanı İnönü'nün bir nutku ile açıldı. Başkanlık divanı ve idareci üyeler seçimi yapıldı. Demokrat Parti seçimlere iştirak etmedi. General Kâzım Karabekir 324 oyun 322 siyle Meclis başkanlığına, Tevfik Fikret Sılay, Feridun Fikri Düşünsel, Raif Karadeniz de başkan vekilliklerine, Dr. Zihni Ülgen, Muttalip Oker ve Halit Bayrak idareci üyeliklere seçildiler.

5 kasım — Büyük Millet Meclisinde komisyon seçimleri yapıldı. Sonra komisyonlar toplanarak başkan, sözcü ve kâtiplerini şöyle seçtiler: Adalet Komisyonu başkanı Reşit Özsoy, sözcüsü Faik Korkudoğlu, kâtibi Kâmil Coşkunoğlu; Bayındırlık Komisyonu başkanı Sırrı Day, sözcüsü Reşit Börekçi, kâtibi Rasim Erel; Bütçe Komisyonu başkanı Rıza Erten, başkan vekili İhsan Hâmit Tigrel, sözcüsü Muammer Eriş, kâtibi Fakihe Öymen; Çalışma Komisyonu başkanı Emin Erişgil, sözcüsü Hulûsi Ural, kâtibi Sabri Koçer; Dışişleri Komisyonu başkanı Memduh Şevket Esendal, sözcüsü Nihat Erim, kâtibi Dr. Abdürrahman Melek; Dilekçe Komisyonu başkanı General Fikri Tirkeş, sözcüsü Vasfi Gerger, kâtibi Müştak Aktan; Ekonomi Komisyonu başkanı İsmail Sabuncu, sözcüsü Cemil Sait Barlas, kâtibi Naim Kromer; İçişleri Komisyonu başkanı Cemil Ubaydın, başkan vekili Atıf Tüzün, sözcüsü Akif İyidoğan, kâtibi Cenap Aksu; Maliye Komisyonu başkanı Hasan Fehmi Ataç, sözcüsü Rıza Işıtan, kâtibi Mehmet Sadık Eti; Millî Eğitim Komisyonu başkanı Cevat Dursunoğlu, sözcüsü Suut Kemal Yetkin, kâtibi Tezer Taşkıran; Millî Savunma Komisyonu başkanı General Ali Fuat Cebesoy, sözcüsü General Eyüp Durukan, kâtibi Rüştü Oktar; Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu başkanı Dr. Kemal Bayezit, sözcüsü Muzaffer Canbulat, kâtibi Dr. Makbule Dıblan; Sayıştay Komisyonu başkanı Abidin Yurdakul, sözcüsü Ferit Eker, kâtibi Kâmil Erbek, Tarım Komisyonu başkanı Rahmi Göken, sözcüsü Yaşar Özey, kâtibi Hilmi Öztarhan; Ticaret Komisyonu başkanı Arif Çubukçu, sözcüsü Cemil Alevli, kâtibi Hüseyin Ulusoy; Ulaştırma Komisyonu başkanı Ali Rıza Erem, sözcüsü Şerefettin Akarcan, kâtibi Salim Altuğ.

10 kasım — Büyük Millet Meclisi Gümrükler ve Tekel eski bakanı Suat Hayri Ürgüplü ve Tekel erkânından bâzılarının Yüce Divana sevkına karar verdi.

— Başbakan Hasan Saka İstanbulda gazetecilere yaptığı bir demeçte vaki bir sual üzerine antidemokratik kanunlar bulunmadığını, seçim kanununun demokratik olduğunu, bugünün şartlarına uymıyan kanunlar varsa boşluklarının doldurulacağını söyledi. Bu beyanat efkârı umumiyede ve Demokrat Parti mahfillerinde iyi bir tesir bırakmadı.

— Seyhan nehri taştı. Sular bir seddi yıkarak Kadırlı köyünün yarısını yıktı. Birçok köylerin mezruatı mahvoldu.

12 kasım — Ordumuz İstanbul civarında, yeni silâhların harb kabiliyetlerini ve tesir derecelerini ölçüp öğrenmek ve üç gün devam etmek üzere tatbikata başladı. Tatbikata donanma ve hava kuvvetleri de iştirak etti. Tatbikatta Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Millî Savunma Bakanı hazır bulundular. Tatbikat, manevra mahiyetinde olmadığı için ecnebi askerî ataşeler davet edilmediler.

14 kasım — Askerî tatbikat ordu, donanma ve hava kuvvetlerimizin geçit resimleriyle nihayet buldu. Cumhurbaşkanı donanmanın geçit resmini Yavuz'dan takibettikten sonra Birinci Ordunun ve hava kuvvetlerinin geçit resminde de bulundu.

15 Ekim — 15 Kasım 1947 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

15 ekim — Amerikanın eski Dışişleri Bakanı Byrnes'ün «Açık Konuşurken» adlı kitabı New York'da yayınlandı. Eserde Byrens'ün de iştirak ettiği Yalta, Potsdam, Londra, Paris ve New York Konferanslariyle Sovyetler Birliğinin maksatları hakkında açıklamalar vardır.

19 ekim — Birleşmiş Milletler tarafından Küçük Kurul adı verilen bir komisyon seçilmesi hakkındaki Amerikan teklifi Siyasi Güvenlik Komitesinde bire karşı otuz sekiz reyle kebul edildi. Sovyet bloku müstenkif kaldı. Kurula İngiltere, Fransa, Arjantin, Avustralya, Polonya, Kanada, Çin, Hindistan, Lübnan, Meksika, Holânda, Norveç, Rusya ve Çekoslovakya seçildiler. Ancak son ikisi, iştiraki reddettiler.

21 ekim — İran Parlâmentosu İran petrolleri hakkında beş fıkradan ibaret tek maddeli bir teklifi kabul etti. Maddenin birinci fıkrasına göre nisan 1943 te bir İran - Sovyet petrol şirketi kurulması hakkında yapılan mektup teatisinin aralık 1944 tarihli kanununun ikinci maddesinin şümulü dahiline girmemekte ve mektuplar hükümsüz sayılmaktadır.

22 ekim — Güney Amerikası cumhuriyetlerinden Brezilya ve Şili Sovyet Rusya ile siyasi münasebetlerini kestiler.

22 ekim — Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Balkanlarda daimî bir özel komisyon kurulması hakkındaki teklifi, Slav bloku devletlerinin muhalif ve Arap devletlerinin müstenkif reylerine karşı tasdik etti.

23 ekim — Fransa belediye seçimlerinde komünistlerin ağır bir mağlûbiyete uğraması, de Gaulle taraftarlarının büyük muvaffakıyet kazanmaları üzerine Fransız bakanları istifalarını Başbakana tevdi ettiler. Başbakan Ramadier, yeni kabineyi yedisi sosyalist, üçü cumhuriyet halk merkez, ikisi radikal, biri müstakil olmak üzere on üç bakandan kurdu.

26 ekim — İstanbuldan Atinaya giden İsveç hava şirketinin yolcu uçağı fırtına yüzünden Atina civarında bir dağa çarparak parçalandı. Taşıdığı kırk dört kişi öldü. Ölenlerden on altısı Türktür.

28 ekim — Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Siyasi Komisyonu, Rusyanın Amerika, Türkiye ve Yunanistanı harb kışkırtıcılığiyle ithamı etrafında Polonya ve Rusyanın muaddel tekliflerini büyük çoğunlukla reddetti, buna karşılık hangi memleket tarafından yapılırsa yapılsın harb propagandasını takbih eden Fransa, Avustralya ve Kanada teklifini kabul etti.

30 ekim — Bükreşte Romen Köylü Partisi Başkanı Maniu'nun muhakemesine başlandı. İsnadedilen suç Rusya aleyhine isyan tohumu ekmek, İngiltere ve Amerika ile gizli münasebetler devam ettirmektir.

2 kasım — İngiltere belediye seçimlerinde Muhafazakârlar İşçileri büyük bir mağlûbiyete uğrattılar.

3 kasım — Polonya eski başbakanı ve muhalefet lideri Mikolajcz uçakla İngiltereye kaçtı ve kendisine memlekete girmek müsaadesi verildi.

4 kasım — Amerika Dışişleri bakanlığı, Rusyayı taahhütlerini yerine getirmemek ve zafer meyvalarını gasbetmekle itham eden bir rapor hazırladı.

6 kasım — Molotov bir nutuk söyliyerek sosyalistleri mürteci, İngiltere ve Amerikayı demokrasi düşmanı olmakla itham etti; atom bombası sırlarının çoktanberi sır olmaktan çıktığını sözlerine ilâve etti.

8 kasım — Türkiye Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Salih Omurtak ve heyet âzasından bir kısmı New York'dan uçakla Londraya hareket etti.

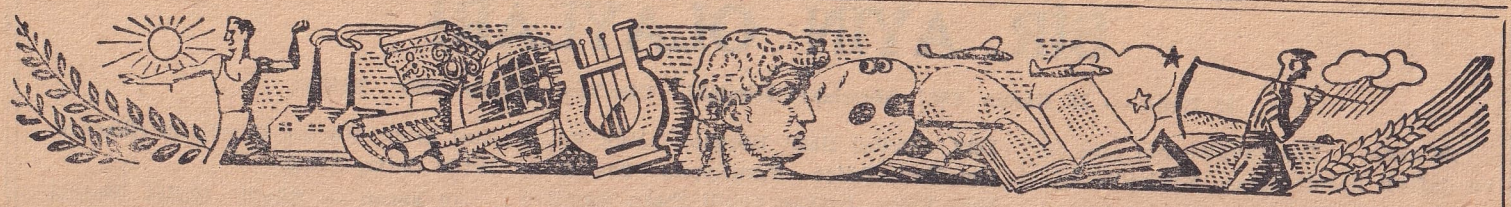

15 Ekim — 15 Kasım Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* Paris Doğu Dilleri Okulu müdürü ve bu okulun Türk dili ve edebiyatı profesörü Jean Deny 20 ekimde Ankaradaki Millî Kütüphane Hazırlık Bürosunda «Türk halk edebiyatında Depegöz» konulu bir konferans vermiştir.

* Türk Jeoloji Kurumu'nun 2 kasımda yaptığı yıllık kongresinde yapılan ilmî görüşmelerde şu konular ele alınmıştır: Hazru bölgesinde jeolojik müşahedeler (W. Chajan); Çorum - Osmancık havalisinde linyitli tatlı su neojeni bulunuşu (Dr. N. Egeran); Türkiye yer depremleri tetkiklerinin bugünkü durumu ve yeni müşahedeler (Dr. E. Lahn).

* İstanbul Edebiyat Fakültesine getirilen yeni ilim şahsiyetlerinden Ord. Prof. Pierre Trahard fakültenin konferans salonunda kasım ayı içinde perşembe günleri olmak üzere «Fransız şiirinin bahçesinde» adlı bir seri konferansa başlamıştır.

* İstanbul Milletvekili Dr. Adnan Adıvar 4 kasımda Eminönü Halkevinde İstanbul Muallimler Birliği tarafından tertiplenen «Amerikada gördüklerime dair» konulu bir konferans vermiştir.

* Amerikada Kanser Kongresine iştirak etmiş olan Dr. Perihan Çambel 7 kasımda Millî Kütüphane Hazırlık Bürosunda Amerikadaki kütüphaneler ve Amerikan kütüphaneciliği hakkında bir konferans vermiştir.

* 8 kasımda Ankarada Ağır Ceza Mahkemesi salonunda Avukat Süleyman Sırrı Barım «Malî kazada avukatın rolü» konulu bir konferans vermiştir.

* Yeşilköyde açılmış olan Millî Rakıslar Akademisi'nin faaliyete geçmesi münasebetiyle, İngiltereden getirilmiş olan mütehassıs öğretmen Miss Joy Newton 9 kasımda okul binasında bir konferans vermiştir.

* Memleketimizi ziyaret eden tanınmış İngiliz radyoloğu Dr. Graham Hodgson Ankarada birkaç konferans vermiştir. Konferansçı 11 kasımda Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde verdiği konferansta kalın bağırsak radyolojisi üzerinde durmuştur.

* Eminönü Halkevinin bu yıl tertiplediği yedinci seri konferanslara 11 kasımda Burhan Felek'in «Olimpiyatlar» adlı konuşmasiyle başlanmıştır.

İHTİFALLER

* İki yıl önce fen uğruna hayatını feda eden Dr. İzzettin Taner'in ölüm yıldönümünde meslekdaşları ve dostları 4 kasımda mezarı başında bir tören yapmışlardır.

M Ü Z İ K

* 23 ekim ve 6 kasımda Ses Tiyatrosu salonunda iki caz konseri verilmiştir. Jam Session konserlerine yerli ve yabancı elemanlardan mürekkep üç ayrı orkestra, caz şantözü Ruşan, Amerikalı trompetist ve şantör Bill Clyton iştirak etmiştir.

* 30 ekimde Şehir Komedi Tiyatrosunda Doğan Kardeş çocuk dergisinin tertiplediği bir müzik müsameresi verilmiştir. Küçükler piyanoda muhtelif parçalar çalıp bale gösterileri yapmışlardır.

* Memleketimizi ziyaret eden İtalyan keman virtüozu Bayan Pina Carmirelli 31 ekim akşamı Ankara Radyosunda bir resital vermiştir. Kendisine piyanoda Mithat Fenmen refakat etmiştir. 1 kasımda Ankara Devlet Konservatuvarında orkestra refakatinde bir konser veren sanatkâr 2 kasımda da Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde bir başka konser vermiştir. Sanatkârın bu konseri de radyo ile yayınlanmıştır. Pina Carmirelli 5 kasımda İstanbulda Saray sinemasındaki konsere iştirak etmiştir.

* Geçen ay içinde memleketimizin müzik faaliyetine canlılık veren ikinci bir yabancı sanatkâr da Fransız piyanisti Bayan Monique Haas'tır. Sanatkâr ilk konserini Devlet Konservatuvarı salonunda orkestra refakatinde vermiştir. Ferit Alnar idaresindeki Cumhurbaşkanlığı Filârmonik Orkestrasının bu konserinin programı Jean Sibelius'un ikinci senfonisinden ve Schumann'ın piyano konçertosundan ibaretti.

RESİM, MİMARİ, FOTO

* Onbeşinci yılını idrak eden «D Gurupu» için 18 ekimde Taksimdeki Fransız Konsolosluğu kütüphanesinde zengin bir tören yapılmıştır. Törenle birlikte açılan üç sergi (D Gurupunun onbeşinci sergisi, Nurullah Berk'in 1946-1947 desen, sulu boya ve guaşlar sergisi ve Zühtü Müridoğlu'nun son heykelleri) gezilmiştir. Sergileri Elif Naci bir nutukla açmış ve Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar da resim üzerine bir konferans vermiştir.

* Naci Kalmukoğlu 3 kasımda Ankarada Kızılay Parkı yanındaki binada 92 parça eserden mürekkep bir resim sergisi açmıştır.

* Genç ressam ve karikatürist Faruk Alpakot «İstanbuldan portreler»

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

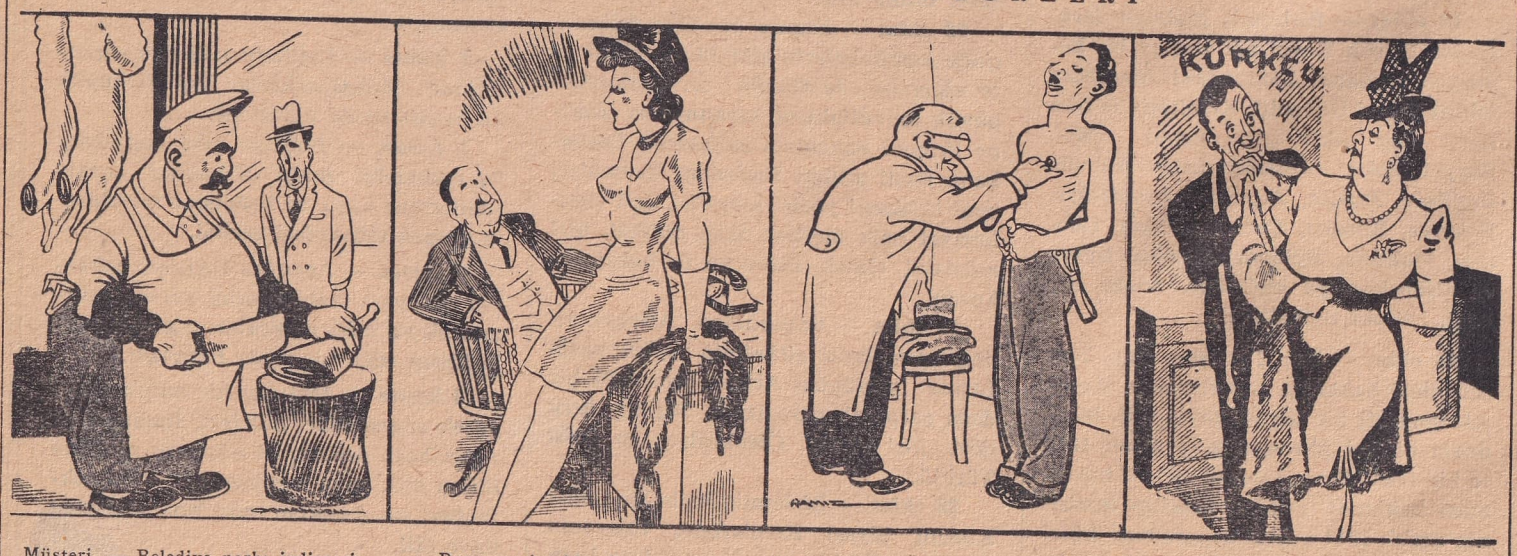

Müşteri — Belediye narhı indirecekmiş.
Kasap — Sevinme bayım, sonra bugünleri de ararsın.

"Şaka,, dan

— Bana acele bin lira ver sana beş yüz lira kazandırayım..
— Nasıl?
— Acele vermezsen bin beş yüz lira istiyeceğim!.

"Mizah,, tan

Doktor — Geniş nefes alınız..
Hasta — Piyango çıkmadı ki alayım doktorcuğum..

"Mizah,, tan

— Bu kaplan derisi bana yakıştı mı?
— Sizin için biçilmiş kaftan, içinde gayet tabiî durdunuz!

"Mizah,, tan

15 Ekim — 15 Kasım Arasındaki Kültür Hareketleri

sergisini Eminönü Halkevinde 8 kasımda açmıştır. Şehrimizin meşhur simalarının karikatürlerini bir araya getiren bu sergide muvaffak parçalar vardır.

* Bursa Kız Öğretmen Okulu resim öğretmeni Şahin Özgür tarafından yetiştirilen öğrencilerin eserleri Amerikaya gönderilmişti. Bu eserlerden mürekkep sergi Kaliforniya, Stanford üniversitelerinde ve Berkeley şehrinde büyük ilgi çekmiştir.

TİYATRO

* 15-20 ekim arasında Ankara Devlet Operasına ve 2-9 kasım arasında da İran Bale Heyetine sahnesini bırakan Şehir Dram Tiyatrosu «Kıral Lear» dramının temsiline devam etmiştir.

* Şehir Komedi Tiyatrosu ekim ayının ikinci yarısında da Ben Jonson'un «Kurt Kocayınca» (Volpone) temsiline devam etmiş, 5 kasımdan itibaren yeni Yunan müelliflerinden Gregorios Ksenopulos'un «Şeytan Tohumu» vodviline başlamıştır. Eser İsmet Mardan tarafından dilimize adapte edilmiş ve Bedia Ştatzer tarafından da sahneye konulmuştur.

* İstanbula gelip Milletlerarası Demiryolları Konferansı şerefine hususi bir temsil veren Ankara Devlet Operası 15 ekimden 20 ekime kadar halka mahsus birkaç temsil daha vermiştir. G. Puccini'nin «Madam Butterfly» operası büyük başarıyla tekrarlanmış ve İstanbulda ilk olarak seyirci karşısına çıkmak fırsatını kazanmış olan santkârlarımız takdirle karşılanmıştır. Prof. Carl Ebert tarafından sahneye konan bu operanın orkestra şefliğini Hasan Ferit Alnar yapmıştır. Turgut Zaim'in çizmiş olduğu dekorlar da pek beğenilmiştir.

* Memleketimize Millî Eğitim Bakanlığının davetlisi olarak gelen İran Bale Heyeti 2 kasımdan itibaren Şehir Dram Tiyatrosunda temsillerine başlamıştır. Eski İran tarihinden alınma ve Hafız, Sadi, Celâlettin Rumi gibi büyük şairlerin ölmez mısralarından derlenerek meydana getirilen renkli kompozisyonlar ve rakısılar takdirle seyredilmiştir. Genç kız ve erkeklerden kısa bir zamanda meydana getirilen bu akademik bale dost memleketin yüzünü dünyanın her yerinde ağartacak bir mükemmeliyettedir.

* İzmir ve İstanbulda temsiller veren Fransız sanatkârları René Rolland ve Yvonne Scheffer son olarak Ankaraya giderek 4, 5, 6 kasım tarihlerinde Cebecideki Devlet Konservatuvarı salonunda birer temsil vermişlerdir. Sanatkârların Ankaradaki programları şöyledir: 1 - «Tous les Deux» (Jean Dulud'nün 4 perdelik piyesi). 2 - Fransız tiyatrosunda 50 yıl içinde karı koca sahneleri: «Le Voleur» (H. Bernstein), «On purge de Bébé» (Feydeau), «Le Soulier de Satan» (Paul Claudel), «Duo» (Colette ve Géraldy), «L'Honorable M. Pepys» (Couturier). 3 - «L'École des Femmes» (Molière), «Berenice» (Racine), «Huis-Clos» (Sartre), «Medée» (J. Anouilh), «La Ligne du Coeur» (A. Paguet). Sanatkârların veda temsillerini, 8 kasımda İstanbuldan gelen diğer birkaç sanatkârın iştirakiyle Jean Serment'ın «Dünyanın En Güzel Gözleri» piyesi teşkil etmiştir. Temsile iştirak eden Necdet Ayral'ın fransızca olarak rolünü başarıyla yaptığı görülmüştür. Sanatkârlar 9 kasım sabahı Ankara Radyosunda da Giraudoux, Sartre, Anouilh ve Claudel'in eserlerinden seçme parçaları temsil etmişler, sahneler Lütfi Ay tarafından türkçe olarak izah edilmiştir.

* Yeni Ses Opereti bu kış sezonuna 19 ekimden itibaren Ekrem Reşit ve Cemal Reşit kardeşlerin «Lüküs Hayat» operetiyle başlamıştır. Evvelce İstanbul Şehir Tiyatrosunda aylarca tekrarlanan eseri bu sefer, Ses Operetinin en kuvvetli sanatkârlarından biri olan Tevhit Bilge sahneye koymuştur. Günden güne olgunlaşan ve rahmetli Hazım ile Naşit'in ulaşılması güç sanat seviyesine yaklaşan Tevhit Bilge'nin yanında Vahyi Öz gibi kuvvetli sanatkârlar temsilin bu seferki muvaffakıyetini sağlamışlardır. Heyet 11 kasımdan itibaren «Gecim Dünyası» adlı bir başka esere başlamıştır. Sözleri Beliğ Selönü ve müzikleri H. Sevil tarafından hazırlanan ve Vahyi Öz tarafından sahneye konan bu eserin temsili «Lüküs Hayat» ınkinden daha başarılı olmuştur.

* İstanbul Şehir Tiyatrosunda her kış mevsimi çocuklar için verilen haftalık temsillere bu yıl M. Kemal Küçük tarafından yazılmış ve evvelce sahneye konmuş olan «Gülmiyen Çocuk» piyesiyle başlanmıştır.

* Eminönü Halkevinde sahneye konan «Herkes Kendi Yerine» adlı komedi büyük alâka görmüş, ekim ve kasım aylarında da her hafta tekrarlanmıştır.

* Viyana Devlet Operası rejisörü Mordo ile bir kontrat imzalanmıştır. Muvakkaten memleketimizde çalışacak olan sanatkâr Ankara Devlet Operasında «Carmen» i sahneye koyacaktır. Bu iş için kendisine ayda 1.500 lira ücret verilecektir.

* Uzun müddettenberi açılması düşünülen Bale Akademisi Yeşilköydeyi Pansiyonlu İlkokul'da kurulmuş ve faaliyete geçmiştir. Akademinin müdürü İngilterenin Royal Opera Covent Garden ve The Sadlers Wells Theatre tiyatrolarının direktörlüklerini yapmış olan Bayan Joy Newton'dur. 25 öğrenci ile işe başlıyan akademi her yıl yeni bir sınıf açmak suretiyle sekiz yılda programını tamamlıyacaktır. İlkokul çağındaki bu çocuklar, ilkokul derslerine yardımcı olarak müzik ve resim dersleriyle birlikte dil ve bale dersleri göreceklerdir.

* Ankara Devlet Konservatuvarı Tatbikat Sahnesinde bir çocuk tiyatrosu kurulması için faaliyete geçilmiştir.

MUHTELİF HAREKETLER

* Özel bir kanunla verilmesi kararlaştırılan İnönü Armağanları için hazırlıklara geçilmiştir. Bir tanesi 25.000 liralık olmak üzere beş tane 5.000 ve on tane de 3.000 liralık ikramiye verilecektir. Bu iş için ayrılan ana komisyon üyeleri şunlardır: Güzel sanatlar kolu: Celâl Esad Arseven'in başkanlığında Muhsin Ertuğrul, Yahya Kemal, Adnan Saygun, Prof. Bonat, Suut Kemal Yetkin, Sadettin Arel. İlim kolu: Prof. Dr. Âkıl Muhtar'ın başkanlığında Prof. Saim Ali Dilemre, Dr. Adnan Adıvar, Prof. Kerim, Prof. Ratip Berker, Prof. Şevket Binat. Keşif ve ihtiralar kolu: Prof. Kemal Cenap Berksoy'un başkanlığında Rüştü Uzel, Prof. Arndt, Prof. Salih Murat, Prof. Hayri Dener, Prof. İbrahim Hakkı Akyol, Prof. Süreyya Tahsin. Ana komisyon teklifleri incelemek için istişare komisyonları teşkil etmiş ve bunlar da 6 kasımda ilk toplantılarını yapmışlardır.

* 1930 danberi Türk tabiiyetinde bulunan Amerikan Bizans Enstitüsü üyesi Nikolai Karloviç Kluge seksen yaşında olduğu halde 17 ekimde İstanbulda ölmüştür. Müteveffa, 1914 Birinci Dünya Savaşından önce Çarlık Arkeoloji Enstitüsünün faal üyesi idi. Elli yıldanberi hayatını Bizans arkeolojisine hasretmişti.

* Anatole France'tan üç eser ve İngilizceden de «72 Kars Muharebesi Ruznamesi» ni tercüme etmiş, Halkevlerinde ve radyoda konferanslar vermiş olan Bayan Nazan Dânişment 20 ekimde İstanbulda vefat etmiştir.

* Genç heykeltıraşlarımızdan Bayan Mari Gerekmezyan 26 ekimde İstanbulda vefat etmiştir. Sanatkâr Yahya Kemal büstü ile Ankara Devlet Resim ve Heykel sergisinde birinciliği kazanmıştı.

* İstanbul üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız edebiyatı kürsüsüne Dijon Üniversitesi ordinaryus profesörlerinden Pierre Trahard getirilmiştir. Trahard Fransız edebiyatında roman ve şiir vâdisinde isim yapmış bir muharrir ve değerli bir edebiyat tarihçisidir.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Muhlis Sabahattin (1890 - 1947): Derliyen Burhan Arpad. 50 kuruş.

Batı Yayını hacım itibariyle küçük, fakat ehemmiyet itibariyle değerli bir broşür yayınlamıştır. 1947 şubat ayında kaybettiğimiz emektar operet bestekârı Muhlis Sabahattin Ezgi'nin hâtırasına saygı için meydana getirilen bu kitapçığın geliri sanatkâra bir mezar ve bir büst yaptırma işine tahsis edilmiştir. İçinde Celâl Esad Arseven'in, Burhan Arpad'ın, Emin Cenkmen'in, İ. Galip Arcan'ın, Şeref Şenpınar'ın, Hafi Kadri'nin ve Ahmet Hisarlı'nın etütleri ve hâtıraları bulunan bu broşürü okuyucularımıza tavsiye ederiz. Kütüphanelerine hem bir sanat adamının hayatını ve şahsiyetini tesbit eden bir eser koymuş, hem de çok hayırlı bir teşebbüsü desteklemiş olacaklardır.

Cinsiyet Meselesi: Prof. Dr. Auguste Forel - Dr. İhsan Unaner. 300 kuruş.

Sayıları son zamanlarda artan cinsî terbiye kitapları arasına bir yenisi dada katılmıştır. Nebioğlu Yayınevi tarafından bastırılıp satışa çıkarılan bu eser «Cinsiyet Meselesi» adını taşımaktadır ve Zürich Üniversitesinde psikiyatri profesörlüğü yapmış olan Dr. Auguste Forel tarafından kaleme alınmıştır. Aydın ve erişkin kimseler için yazılmış bu kitap bir ilim adamının ciddiyetiyle seksüoloji meselelerini incelemektedir. Forel bu kitabında, biyolojinin tecrübe ve müşahedeye dayanan cinsiyet dâvalarını ustalıkla teşrih etmiş, irsiyet meselelerine, insan şahsiyetinin inceliklerine, kadın ve erkek psikolojisinin hususiyetlerine, cinsî kudretin kaynaklarına birer birer temas etmiştir. Eseri tercüme eden Dr. İhsan Unaner de önsözünde şöyle demektedir: «Bu kitap birkaç aydının kafasında yanlış inançlarımıza, zararlı geleneklerimize, kötü alışkanlıklarımıza karşı bir ihtilâl hazırlıyabilirse, Forel'in ütopik gibi görünen ümitleri gerçekleşmiş olur». Kitabın bu geniş çerçevesi, herkesin istifade etmesi icabeden bir karakter taşıdığını gösteriyor.

Cinsiyet Dünyası : Dr. Magnus Hirschfeld - Dr. Oktay ve Mar-Şal. 250 kuruş.

Batı Yayını bilgi serisi arasında çıkan «Cinsiyet Dünyası» milletlerarası bir şöhrette bulunan bir mütehassıs hekim tarafından yazılmıştır. Eserin türkçesine yazdığı önsözde Dr. Rasim Adasal'ın belirttiği gibi, Hirschfeld 187 kadar orijinal travayı olan bir ilim ve tetkik adamıdır. 1896 da «Safo ve Sokrat» eseriyle neşriyat faaliyetine başlamış, 1908 de ilk seksüolojik dergiyi bastırmıştır. 1913 de bu ilmin ilk tıbbî sosyetesini ve daha sonra da dünya ligini kurmuştur. Kendi adiyle anılan fakat son Alman rejimiyle bağdaşamadığı için sonradan kapatılan enstitü de onun müsbet ilim başarılarındandır. İşte bu seksüoloğun Japonya, Çin, Hindi Çini, Hindistan, Arabistan, Mısır ve Filistin'de yaptığı müşahedeleri çerçevesi içine alan «Cinsiyet Dünyası» ilgi çekici bir eserdir.

Büyük Çiftçilik: Vehbi Ayas. 750 kuruş.

Yedi yüz küsur sayfayı bulan ve İnkılâp Kitabevi tarafından ciltli olarak satışa çıkarılmış bulunan «Büyük Çiftçilik», İstanbul Ziraat Okulu eski direktörü Vehbi Ayas tarafından meydana getirilmiş emek mahsulü bir eserdir. Müellif, mutad olduğu üzere yabancı kaynaklara baş vurmıyarak kendi şahsî çalışma ve müşahedelerine dayanarak memleketin orijinal ziraat metodlarını bu eserinde açıklamıştır. Modern ziraat metodlarının yeni yeni başladığı topraklarımızda tashihi gereken noktalar da birer birer sıralamıştır. Resimlerin yardımiyle okunması ve fiilen değerlendirilmesi kolaylaşan bahislerin başlıcaları: Genel tarla ziraati (toprak ve toprağın çeşitleri, toprağın sürülmesi, gübrelenmesi, dinlendirme usulleri, ziraat alet ve makineleri, tohumluk ve harman işleri); özel tarla ziraati (öz ekinlerle baklagillerin ve endüstri bitkilerinin yetiştirilme usulleri); bağcılık (eski ve yeni usulde bağların kurulması ve bakımı, Amerikan asma çubukların yeni bağcılıktaki önemi); meyvacılık (yeni usul meyva bahçelerinin kurulması, yurdumuzda yetişen meyvaların yetiştirilmesi ve bakımı); sebzecilik (genel sebze bahçelerinin kurulması, bakımı, belli başlı sebzelerin yetiştirilme usulleri); çiçekçilik (özel ve genel çiçek bahçelerinin kurulması, sevilen çiçeklerin yetiştirilmesi ve bakımı). Bir ömürlük bir tecrübe mahsulü olan bu eseri ilgililere bilhassa tavsiye deriz.

Çiçeksiz Bahçe: Muazzez Tahsin Berkant. 200 kuruş.

Kadın romancılardan Muazzez Tahsin Berkant'ın adapte ettiği bu romana, çok raslanmış, fakat usta bir muharrir elinde hiç de harcı âlem olmıyan bir mevzu seçilmiştir. Aşka artık inanmıyan bir erkeğin, asil ruhlu ve güzel bir genç kız karşısında nasıl sarsıldığını ve saadete ermek için ne büyük fedakârlıklara katlandığını bu roman tatlı tatlı anlatmaktadır. «Çiçeksiz Bahçe» bu çeşit eserlere has kolay ve rahat bir üslûpla yazılmıştır. İnkılâp Kitapevi tarafından satışa çıkarılmıştır.

Şehvet Adası: Myriam Harry - Kemal Emin Bara. 150 kuruş.

Fransız kadın romancılarından Myriam Harry Kudüs'te doğmuştur. Babası bir Rus Musevisi, anası bir Alman doktorudur. Çocukluk hayatını Yakın Doğuda geçirmiş, sonra Londrada bir pansiyona bırakılmış, daha sonra Paris'e gelerek Doğu Dilleri Okulunda arapça okumuş, Koşinşin'e, Hind'e, Tunus'a seyahat etmiştir. Bütün bu değişikliklerin bir kadın ruhu üzerinde yapacağı muazzam tesirler kolayca takdir edilebilir. Bunlar onun çok renkli ve cazip mevzulu romanlarına iyi bir kaynak olmuştur, Kemal Emin Bara tarafından çevrilen «Şehvet Adası» da okuyucunun muhayyelesini Uzak Doğunun, havasında şehvet ve aşk teneffüs edilen sihirli adalarına doğru çekmektedir. Roman Batı Yayını tarafından yayınlanmıştır.

Vahşi Aşk: Sinclair Lewis - Vahdet Gültekin. 200 kuruş.

Bir zamanlar İngiliz ve Amerikan edebiyatından eserleri okumak için fransızca kanaliyle dilimize çevrilmelerini beklerdik. Son yıllarda tercüme faaliyeti arttıkça her dilden doğrudan doğruya tercümeler yapan kalem sahipleri kazandık. Henüz fransızcaya bile çevrilmeden dilimizde çıkan bu gibi eserlerin sayısı arttıkça mütercimlerin de ustalıkları arttı. Vahdet Gültekin bunlardan biridir ve şüphe yok ki, ilk tercümeleriyle bugünküler arasında, tercüme tekniği ve dil bakımından büyük farklar vardır. Onun son çevirdiği eserlerden biri olan Sinclair Lewis'in «Vahşi Aşk» (asıl adiyle Mantrap) ta bunu görmek kaabildir. 1930 yılında memleketine Nobel edebiyat mükâfatını kazandıran bu Amerikalı muharrir tezli romanların kuruluğuna düşmeden, kahramanlarının ruh hallerini cemiyet çerçevesi içinde ince bir üslûpla anlatan eserler vermiştir. «Vahşi Aşk», gerek Amerikan edebiyatının sayılı mümessillerinden birinin elinden çıkmış olmak itibariyle, gerekse bugünün yeni bir romantik tipini güzel bir tabiat dekoru içinde anlatması itibariyle ilgi çekicidir. Batı Yayınının bu eserini de okuyucularımıza tavsiye ederiz.

Ekmekçi Kadın: Xavier de Montepin. 250 kuruş.

Xavier de Montepin (1823 - 1902) memleketimizde pek çok okunmuş bir polis ve macera romancısıdır. Ta 1875 yılında tercüme edilip basılan ilk eserinden bu yana, romanları, birçok defalar gazetelerimizde tefrika edilmiş ve kitap halinde de çıkmıştır. Hattâ ermenice harflerle türçe olarak kitap halinde basılan sekiz on eseri, okuyucular tarafından gördüğü geniş ilgiyi gösterir. Haber yayınları arasında çıkan bu son roman, «Ekmekçi Kadın» da, merhum Ahmet İhsan tarafından 1890 da kitap halinde neşredilmiş ve Tefeyyüz Kitapevi de yeni harflerle bir başka tercümesini basmıştı. «Ekmekçi Kadın» ın tekrar basılması bir ihtiyaçtan doğma olsa gerektir. Bu nevi romanları seven okurlarımıza bu yeni kısaltılmış tercümenin, İnkılâp Kitapevi tarafından tevzi edilmekte olduğunu hatırlatırız.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Kasım — 15 Aralık 1947 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

17 Kasım — C.H.P. Büyük Kurultayı partili milletvekillerinin ve vilâyet delegelerinin iştirakiyle Ankara Halkevinde toplandı. Genel Başkan İsmet İnönü bir nutukla Kurultayı açtı. İnönü bu nutkunda bilhassa: «Partilere karşı idarenin eşit surette tarafsız olmasını siyasi emniyetin başlıca tedbiri sayıyorum» ve «Vatandaşın beni partilere karşı müsavi durumda görmeyi bir emniyet unsuru sandığını farkediyorum. Cumhurbaşkanı bulunduğum müddetçe Kurultayın seçeceği bir zatın Parti Genel Başkanlığı yapması lüzumlu bir mahiyet almıştır» dedi.

18 kasım — Tekel eski bakanı Suat Hayri Ürgüblü ile diğer sanıkları muhakeme edecek olan Yüce Divan kuruldu. Yüce Divan; Yargıtay Birinci Başkanı Halil Özyörük'ün başkanlığı ve Danıştay başkan vekili Salâhattin Odabaşoğlu'nun başkan vekilliği altında Yargıtay İcra İflâs Dairesi başkanı Abdullah Aytemiz, İkinci Ceza Dairesi başkanı Selim Nafiz Akyollu, Dördüncü Ceza Dairesi başkanı İbrahim Ertem, Hususi Ceza Dairesi başkanı Haydar Naki Yücekök, Ticaret Dairesi başkanı Faiz Yörükoğlu, İcra İflâs Dairesi üyesi Osman Talât İltekin, İkinci Ceza Dairesi üyesi Rahmi Anadol ile Danıştaydan İhsan Pehlivanlı, İhsan Aktürel, Fazıl Özelçi, Tevfik Talât Hıtay, Azmi Türel ve Tevfik Gerçeker'den mürekkeptir. Ayrıca Yargıtay ve Danıştaydan üçer zat yedek üye olarak seçilmiş bulunmaktadırlar.

19 kasım — Ankara Üçüncü Asliye Ceza mahkemesinde Millî Eğitim eski bakanı Hasan Âli Yücel tarafından Demokrat Parti İstanbul başkanı Kenan Öner aleyhine açılmış olan dâva neticelendi. Kenan Öner'in yaptığı isnatlar delillerle sabit görülerek mahkeme dâvanın sukutuna karar verdi.

20 kasım — Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Salih Omurtak'ın başkanlığındaki askerî heyet Amerika ve İngiltere seyahatinden Ankaraya döndü.

24 kasım — Ticaret eski bakanı Atıf İnan hakkında Meclis tahkikatı açılması için Demokrat milletvekillerinden Ahmet Veziroğlu tarafından verilen takrir üzerine Mecliste geniş tartışmalar oldu. Tahkikat açılması isteği 106 muvafık reye karşı 162 reyle reddedildi. Aleyhte rey verenler arasında Atıf İnan da vardı. 100 - 150 kadar milletvekili müstenkif kaldılar.

— Milletlerarası Orta ve Yakın Doğu Bölge Çalışma Konferansı Türkiye, Suriye, Lübnan, Mısır, Irak, İran, İngiltere, Milletlerarası Çalışma Bürosu, Hindistan, Meksika, İtalya ve müşahit göndermek suretiyle de Amerika Birleşik Devletleri, Afganistan, Fransa, Yunanistan, Pakistan, Güney Amerika delegelerinin iştirakiyle İstanbulda açıldı.

26 kasım — Erzincan milletvekili Saffet Arıkan, Ankarada vefat etti.

27 kasım — Adana ve havalisinde 50.000 dönüm arazi su altında kaldı.

30 aralık — C.H.P. Kurultayında seçimler yapıldı. İnönü 645 oydan 595 oy ile genel başkan, Hilmi Uran 646 oydan 348 oy ile genel başkan vekili seçildi.

Parti Divanı asli üyeliklerine şu zatlar seçildi:

Doktor Ahmet Hâmid Selgil (Ankara il başkanı), Ali Rıza Türel (Konya milletvekili), Ali Taşkapılı (avukat); Arif Çubukçu (Ankara milletvekili), Atıf Ödül (İstanbul il başkanı), Dr. Cemal Kazancıoğlu (Çoruh milletvekili), Cemil Sait Barlas (Antep milletvekili), Cevat Dursunoğlu (Erzurum milletvekili), Emin Erişirgil (Zonguldak milletvekili), Fahri Bük (Bursa milletvekili), Dr. Fazıl Şerefettin Bürge (İstanbul parti müfettişi), Fazlı Meto (Adana Çiftçiler Birliği başkanı), Fikret Sılay (Konya milletvekili), Hüseyin Cahit Yalçın (İstanbul milletvekili), Hüsnü Çakır (Samsun milletvekili), Hurrem Müftügil(Elâzığ il başkanı), İsmet Eker (Çorum milletvekili), Kâmil Coşkunoğlu (Manisa milletvekili), Kemal Çelik (Seyhan milletvekili), Kemali Bayazıt (Maraş milletvekili), Dr. Kemal Satır (Seyhan milletvekili), Dr. Lebit Yurdoğlu (İzmir ile başkanı), Mehmet Orhon (İzmir başkanı),Muhsin Âdil Binal (Konya milletvekili), Nafi Atuf Kansu (Kırklareli milletvekili), Nurullah Esat Sümer (Antalya milletvekili), Ömer Olgun (Erzurum il başkanı), Recep Peker (İstanbul milletvekili), Sahir Kurtoğlu (Tunceli milletvekili), Süreyya Örgeevren (Balıkesir milletvekili), Şadi Eliyeşil (İçel delegesi), Şefik Tugay (Malatya milletvekili), Şükrü Saracoğlu (İzmir milletvekili), Vehbi Koç (Ankara Ticaret Odası başkanı), Zihni Ülgen (Bolu milletvekili), Ziya Arkand (Yozgat milletvekili).

4 aralık — C.H.P. Kurultayı sona erdi. Yeni divan ilk toplantısını yaptı.

Toplantıda genel sekreterliğe Konya milletvekili Tevfik Fikret Sılay, genel idare kuruluna da Kemal Çelik (Seyhan milletvekili), Kemal Satır (Seyhan milletvekili), Nurullah Esat Sümer (Antalya milletvekili), Muhsin Âdil Binal (Konya milletvekili), Cevat Dursunoğlu (Erzurum milletvekili), Sahir Kurutluoğlu (Kırşehir milletvekili), Fazıl Şerefettin Bürge (Kocaeli milletvekili), Ali Taşkapılı (Afyon delegesi), Cemil Sait Barlas (Gaziantep milletvekili), Ziya Arkant (Yozgat milletvekili), Kemal Bayazıt (Maraş milletvekili) seçildiler.

9 aralık — C.H.P. Meclis Grupunda, altı vilâyetteki sıkıyönetimin müddeti sonunda kaldırılmasına karar verildi.

15 Kasım — 15 Aralık 1947 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

18 kasım — Yunan ordusunda, tugaylara varıncıya kadar, Amerikan askerî müşahitlerinin bulunacağı bir Amerikan - Yunan muhtelit kurmayı kuruldu.

19 kasım — Fransada komünist tahrikâtının ve grevlerin çok şiddetlenmesi üzerine Ramadier kabinesi istifa ettti.

20 kasım — İngiltere veliahtı Prenses Elizabeth ile İngiltere donanması teğmenlerinden Philip Mountbatten'in evlenme törenleri Londra'da Westminster kilisesinde büyük bir ihtişam içinde icra edildi.

21 kasım — Léon Blum, Fransız meclisinde ekseriyet kazanamadı.

— General Eisenhower, Colombia Üniversitesi başkanlığını deruhte etmek üzere Genel Kurmay başkanlığından istifa ettiğinden Başkan Truman, onun yerine yılbaşından itibaren yürürlüğe girmek üzere General Omar Bradley'i tâyin etti.

22 kasım — Yeni Fransız kabinesini kurmıya, Ramadier kabinesinde Maliye bakanı olan Robert Schuman memur edildi. Yeni başbakana 184 muhalife karşı 412 reyle itimadolundu.

25 kasım — Başlıca Almanya ile barış ve Almanyayı silâhsızlandırma işini görüşecek olan Dörtler Konferansı Amerika, İngiltere, Fransa ve Rusya Dışişleri bakanlarının iştirakiyle Londra'da toplandı.

27 kasım — Yeni Fransız kabinesi komünistlere karşı şiddetli tedbirler almıya başladı. «Sovyet Vatandaşlar Cemiyeti» başkanı tevkif edildi. Rusya, Fransayı şiddetle protesto etti.

28 kasım — Komünistlere karşı aldığı tedbirler etrafında Fransa Meclisi, yeni kabineye 322 reyle itimadını bildirdi. Grevcilere karşı 80.000 kişi daha silâh altına çağrıldı.

29 kasım — Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Filistinin Araplarla Yahudiler arasında taksimine karar verdi.

1 aralık — Filistinin taksimi kararı bütün Arap şehirlerinde ayaklanmalara sebeboldu.

2 aralık — Mısır'da rejimi devirmek maksadiyle komünist subayların hazırladıkları bir ihtilâl meydana çıkarıldı. Bir paşa ile on iki subay tevkif edildi.

3 aralık — Şiddetli tedbirler karşısında Fransa komünistleri hezimete uğradılar.

— Rusyada, Rublenin düşmesinden korkan halk bankalara hücumla paralarını çekmiye, mücevher ve yabancı memleket paralarını almıya başladı.

7 aralık — Japon imparatoru ilk defa olarak Hiroşima'yı ziyaretle atom bombası tahribatını gözden geçirdi.

15 aralık — Londra Konferansı Rusyanın bir düziye çıkardığı engeller yüzünden akamete uğradı. Toplantı müddetsiz olarak tehir edildi.

15 Kasım — 15 Aralık Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* Geçen ay memleketimizi ziyaret etmiş olan İngiliz radyoloğu Dr. H. Graham, İstanbuldaki seri konferanslarına şu günlerde devam etmiştir: 17 kasımda Çapa Kliniğinde: akciğer tüberkülozu radyolojisi; ve Britanya ve İsviçredeki en son inkişaf plânlarına göre modern bir radyoloji enstitüsü kuruluşu. 18 kasımda Cerrahpaşa Hastanesinde: Numara 2 ile sinüslerin radyolojisi. 19 kasımda gene aynı yerde: Şakak kemiği radyolojisi. 20 kasımda Haseki Hastanesinde: Mide-barsak cihazı yukarı kısımlarının radyolojisi. 21 kasımda gene aynı yerde: Kalın barsak radyolojisi.

* 17 kasımda Prof. Şükrü Baban Eminönü Halkevinde «İlim ve Mantık» konulu bir konferans vermiştir.

* 19 kasımda Millî Eğitim Müfettişi Hilmi Yolaç Eminönü Halkevinde «Anormal Çocuklar» konulu bir konferans vermiştir.

* 19 kasımda Marmara Lokalinde Üniversite Talebe Birliği adına Ord. Prof. Tevfik Sağlam «Tıp nasıl öğrenilir?» konulu bir konferans vermiştir.

* Ankara Gülhane Hastanesinde 19 kasımda yapılan bir tıbbi müsamerede şu konular ele alınmıştır: 1 - Gülhanede ilk Lindau vakası (Prof. Rasim Adasal - Prof. Necati Eranil), 2 - Genç bir hastada mide kanseri (Dr. Naci Aral), 3 - İki kardeşte Thomsen hastalığı (Dr. Rasim Adasal - Dr. Lûtfi Kardeşoğlu), 4 - Mide tümörü (Dr. İzzet Okan), 5 - Kopenhag Avrupa milletlerarası romatizma kongresi (Prof. Nüzhet Şakir Dirisu), 6 - Akciğer hidatik kistlerinde serbest plevra ameliyatı ve avantajları (Dr. Kâmil Kırıkoğlu), 7 - Penisilinden sonra husule gelmiş peroneus felci (Dr. Hami Koçaş).

* 20 kasımda M. Ali Sebük Eminönü Halkevinde «Suçlu çocuklar» konulu bir konferans vermiştir.

* 21 kasımda Abidin Dav'er Şişli Halkevinde «Gazetecilik» konulu bir konferans vermiştir.

* 22 kasımda Prof. Akdes Nimet Kurat, Ankarada Millî Kütüphane Hazırlık Bürosu salonunda «İngiliz Kütüphaneleri» konulu bir konferans vermiştir.

* 24 kasımda Prof. Dr. Ekrem Şerif Egeli Eminönü Halkevinde «Bir kış akşamı konuşması» konulu bir konferans vermiştir.

* 27 kasımda Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Başkanı Ord. Prof. Ali Fuat Başgil Eminönü Halkevinde «Vatandaş hürriyeti ve teminatı» konulu bir konferans vermiştir.

* 28 kasımda Ankara Nümune Hastanesinde yapılan toplantıda şu konuşmalar yapılmıştır: 1 - Bir çöletelyoma vakası (Prof. Dr. Kâmile Mutlu), 2 - Böbrekte kist hidatik vakası (Dr. Feyzi Taner - Şemsettin Özdilek), 3 - Kalaazar hakkında (Dr. Fakaçelli), 4 - Kolesistitler ve ameliyat endikasyonları (Prof. Dr. Recai Ergüder), 5 - Bir elefantiasis vakası (Doç. Dr. Orhan Toygar).

* Ankara Üniversitesi profesörlerinden G. Bonneau'nun geçen ders yılı sonunda vermiye başladığı Pascal ve Bergson hakkındaki seri konferanslarının devamı 30 kasımda başlamıştır. Bu seri 5 konferanstan ibarettir.

* 1 aralıkta Prof. Dr. Necmettin İzmirli Eminönü Halkevinde «Vitaminler» konulu bir konferans vermiştir.

* 1 aralıkta Burhan Felek Kadıköy Halkevinde «Olimpiyatlar» konulu bir konferans vermiştir.

* 1 aralıkta, Amerikanın tanınmış fikir adamlarından Tarih Profesörü A. F. Newell İstanbul Gazeteciler Cemiyetinde bir konuşma yapmıştır. Misafir profesör 2 aralıkta Eminönü Halkevinde de Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti adına «Devrimiz, geniş düşünme devridir» konulu bir konferans vermiştir.

* 3 aralıkta Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde, Beyruttaki Fransız Arkeoloji Müzesi Müdürü Prof. Henri Seyrig «Palmyra'da Doğu ve Yunan kültürü» konulu bir konferans vermiştir.

* 8 aralıkta Prof. Sabri Esat Siyavuşgil, İstanbul Muallimler Birliği tarafından tertibedilen ingilizce kurlarının açılışı münasebetiyle «Yabancı dil nasıl ve niçin öğrenilir?» konulu bir konferans vermiştir.

* 8 aralıkta Abidin Dav'er Kadıköy Halkevinde «Her gün okuduğumuz bir gazete nasıl çıkar» konulu bir konferans vermiştir.

* 10 aralıkta Dr. Fahri Celâl Eminönü Halkevinde «Şeytana dair» konulu bir konferans vermiştir.

* 11 aralıkta Teknik Üniversitede, Paris Üniversitesi Fen Fakültesi profesörlerinden Denjoy «İntegral mefhumu» konulu bir konferans vermiştir.

* 12 aralıkta Tahsin Öz Şişli Halkevinde «Türk sanatları» konulu bir konferans vermiştir.

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

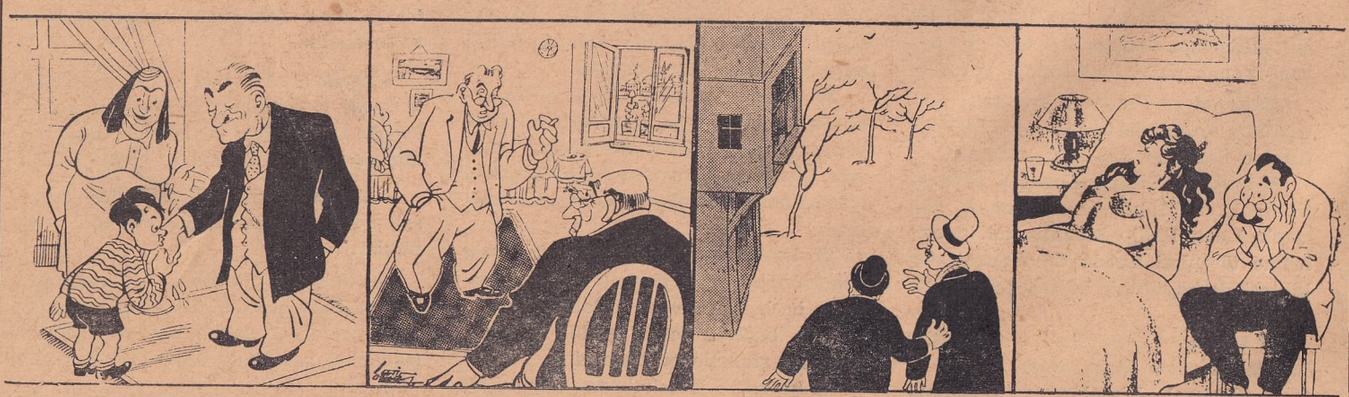

— Çok çalışkandır amcası.. daha hiç sınıfta kalmadı..
— Maşallah.. demek daha sinemaya, maçlara gitmiyor öyle mi?

"Şaka" dan

— Karımla barışmak için bir elmas yüzük aldım.
— Hoşuna gitti mi?
— Tabii, bu sabah yine kavga etti!.

"Karikatür" den

— Daha bir ay evvel bu evin kirası 75 lira idi. Şimdi nasıl oluyor da 150 lira istiyorlar?..
— Görmüyor musun bayım; yan tarafa bir pencere ilâve ettiler!.

"Karikatür" den

— Zavallı karıcığım, yemiyor, içmiyor, iki saattir baygın yatıyor.. Acaba terziyi mi çağırsam, kunduracıyı mı çağırsam, yoksa kürkçüyü mü?..
— Kuyumcuyu... Kuyumcuyu!...

"Diken" den

15 Kasım — 15 Aralık Arasındaki Kültür Hareketleri

İHTİFALLER

* 2 aralıkta vatan şairi Namık Kemal'in ölüm yıldönümü münasebetiyle Ankara Üniversitesinde bir tören tertibedilmiş ve Prof. Necmettin Halil Onan ile Doçent Kenan Akyüz bir konuşma yapmışlardır.

* 2 aralıkta, beş yıl önce ölen millî eğitim mensuplarından Tevfik Kut'un hâtırasını anmak için mezarı başında bir tören yapılmış, Öğretmen Arif Ülkü merhum hakkında bir konuşma yapmıştır.

* 3 aralıkta büyük Türk bestekârı Zekâizade Ahmet Efendi'nin hâtırasını anmak için Eyüp'te Şafak sinemasında bir toplantı yapılarak bir Türk müziği konseri verilmiştir.

MÜZİK

* 15 kasımda Cumhurbaşkanlığı Filârmoni Orkestrası Devlet Konservatuvarında Ferit Alnar'ın idaresinde ve Monique Haas'ın iştirakiyle bir konser vermiş ve Jean Sibelius'un İkinci Senfoni'sini, Schumann'ın Op. 54 la minör piyano konçertosunu çalmıştır. Memleketimizde takdirle dinlenen Fransız sanatkârı Monique Haas 16 kasımda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde bir resital vermiştir. Monique Haas 21 kasımda Melek sinemasında bir veda konseri vermiştir.

* 20 kasımda İstanbul Amerikan Kız Kolejinde Gülseren Sadak Kızılay yararına bir konser vermiştir.

* 25 kasımda Feyha Talay Melek sinemasında, bir viyolonsel resitali vermiş, Bach, Beethoven ve Max Bruch'tan seçme parçalar çalmıştır.

* Geçen yıl memleketimizde alkışlanan Fransız kadın piyanisti Nicole Henriot tekrar İstanbula gelerek 24 kasımda Saray sinemasında bir resital vermiştir. Genç sanatkâr 27 kasımda İstanbul Filârmoni Derneği'nin Saray sinemasında tertiplediği senfonik orkestra konserine iştirak etmiş ve 3 aralıkta da gene aynı yerde bir resital vermiştir. Sanatkâr 4 aralıkta Cemal Reşit Rey idaresindeki senfonik orkestra ile bir konsere daha katılmıştır. Bu konserin programındaki Çaykovski, Bach, Listz'in konçertoları başarıyla çalınmıştır.

* Cumhurbaşkanlığı Filârmoni Orkestrası 29 kasımda Devlet Konservatuvarında Ferit Alnar'ın idaresinde bir konser vermiş ve Berlioz'un Op. 14 Senfoni Fantastik'ini başarıyla çalmıştır.

* İstanbul Konservatuvarı bu yılki Türk müziği konserlerinin ilkini 2 aralıkta Şehir Komedi Tiyatrosunda vermiştir. Program uşak faslından ibaretti.

* 6 aralıkta Cumhurbaşkanlığı Filârmoni Orkestrası küçük keman sanatkârı Aylâ Erduran'ın ve hocası Prof. René Benedetti'nin iştirakiyle Devlet Konservatuvarında bir konser vermiştir. Programda: 1 - Bach, iki keman için konçerto (solistler: Benedetti ve Aylâ), 2 - Saint - Saens, İntroduction et rondo capriccioso, 3 - Beethoven, re majör keman konçertosu (solist: Benedetti) bulunmaktaydı.

* Küçük Aylâ Erduran ile memleketimize gelen Paris konservatuvarı profesörlerinden René Benedetti 7 aralıkta Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde bir resital vermiş, kendisine piyanoda Refik Fenmen refakat etmiştir. Ankaradan sonra İstanbula gelen René Benedtti 11 aralıkta Saray sinemasında Cemal Reşit Rey'in idaresindeki senfonik orkestra konserine solist olarak iştirak etmiştir. Sanatkâr 15 aralıkta İstanbulda Saray sinemasında bir resital dada vermiştir. Sanatkârın bu konserinde Schumann, Mozart, Tartini, Çaykovski, Lalo ve Ravel'den seçme parçalar vardı.

* 14 aralıkta Taksim Belediye gazinosunda Cemal Reşit Rey ve Muhittin Sadak idaresinde müşterek bir orkestra ve koro konseri verilmiştir.

RESİM, FOTO, MİMARİ

* 15 kasımda Güzel Sanatlar Akademisi öğretmenlerinden Bedri Rahmi'nin yetiştirdiği ve «10 lar Grupu» adı altında toplanan gençler, değerli hocalarının atelyesinde bir sergi açmışlardır Bu sergiye katılan onar kişilik iki sanatkâr topluluğu şu imzalardan mürekkeptir: 1 - Nedim Günsür, Mustafa Esirkuş, Saynur Kıyıcı, Fahrünnisa Sönmez, Leylâ Gamsız, Maryam Özacil, Hulûsi Sarptürk, İvy Stangâli, Meryem Palavan, Mehmet Pesen; 2 - Fikret Elpe, Antranik Kılıç, Sedat Barkkuran, Alis Aş, Bekâroğlu O. Peker, Turan Erol, Fikret Otyam, İhsan İncesu, Edith Leitner, Osman Oral. Başarılı çalışmalarına şahidolduğumuz genç sanatkârları tebrik ederiz.

* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğrencilerinden Naci Limasollu 1 aralıkta Fakülte Lokalinde bir fotograf sergisi açmıştır. Sergi şu üç kısımda hulâsa edilebilir: 1 - Limasol'dan başlıyarak, 2 - Memleketimin insanları, 3 - Arkadaşlarım ve müşterilerim.

* Türk resminin son devir üstatlarından Zeki Kocamemi 6 aralıkta Beyoğlunda Asmalımesçitte, arkadaşı Bedri Rahmi'nin hususi atelyesinde bir sergi açmıştır.

TİYATRO

* Memleketimizde çok canlı bir sahne faaliyetine sebebolan iki Fransız artisti, Madam Yvonne Scheffer ile Mösyö René Rolland son olarak 19 kasımda Ankara Devlet Konservatuvarı salonunda bir müsamere vermişler ve şu piyeslerden bâzı sahneler oynamışlardır: Berenice (Racine), Un caprice (Musset), Les Souliers de Satan (Claudel).

* Eminönü Halkevi sanatkârları Ahmet Vefik Paşa merhumun Molière'den adapte ettiği «Yorgaki Dandini» piyesini sahneye koymuşlar ve 22 kasımdan itibaren haftada bir temsil etmişlerdi.

* Bergama Halkevi sanatkârları 25 kişilik bir ekiple ve komite başkanı Sedat Yesugey'in idaresinde İzmir Şehir Tiyatrosunda 24 kasımda Molière'in «Dekbazlık» komedisini oynamışlardır. Aynı programı 25 kasımda Karşıyaka Halkevinde tekrarlıyan sanatkârlar çok alkışlanmışlardır.

* Genç sanatkâr Avni Dilligil'in başkanlığında sessizce çalışan Yunan trajedilerinden Shakespeare'e ve Molière'den modern eserlere kadar zengin bir repertuvar meydana getirmiye kasım ayı içinde yerli bir eser, Süleyman Külçe'nin «Zavallı Gülnaz» ını sahneye koymuştur.

* İstanbulda pek canlı bir ilgi toplıyan İran Bale Heyeti kasım sonlarında İzmire giderek 7 temsil vermiş ve oradan Ankaraya geçmiştir.

* Kasım sonuna kadar devam eden «Kıral Lear» temsilinden sonra Şehir Dram Tiyatromuz modern Fransız muharrirlerinden Jean Cocteau'nun «İki Başlı Kartal» ını sahneye koymuştur. 2 aralıktan itibaren devam eden eserde, Cahide, Suavi, Sami, Cahit, Perihan rol almışlardır.

* Şehir Komedi Tiyatromuz 3 aralıktan itibaren İbnirrefik Ahmet Nuri'nin «İpekçi Merhum» adlı vodvilini sahneye koymuştur.

* Ankara Sakarya Halkodasında 3 aralıkta Enver Gonca ve Murat Yüksekçakar «Bir Millet Uyanıyor» adlı modern bir karagöz piyesi oynatmışlardır.

* Vedat Karaokçu ile birlikte yeni bir trup meydana getiren Raşit Rıza aralık ayı başlarında şehrimizin muhtetelif semtlerinde bâzı yeni komediler temsil etmiştir.

MUHTELİF HAREKETLER

* Türk Editörler Derneği 16 kasımda Eminönü Halkevinde zengin bir çocuk kitapları sergisi açmıştır. Her gün yüzlerce küçük yavrunun ziyaret ettiği bu sergi 29 kasıma kadar devam etmiştir.

* Halk türküleri üstadı ve folklor sahasındaki çalışmalariyle yakından ilgili Faruk Kaleli 21 kasımda bir mide ameliyatı neticesinde Erzurumda ölmüştür. Kendisi için Erzurum Halkevinde ve Ankara Radyosunda bir tören yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Tamburi Cemil'in Hayatı: Mesut Cemil. 300 kuruş.

Sanatkâr bir baba için sanatkâr bir oğul tarafından yazılan bu kitap yakın sanat tarihimizi canlandıran değerli bir vesika mahiyetindedir. Bizde, her nedense ne otobiyografyalara, ne de sanatkârların pek yakınları tarafından tertiplenmiş biyografyalara pek rağbet edilmemektedir. Halbuki bu çeşit eserler sanatkârların hususiyetlerini ince detaylara kadar değerlendirebildikleri gibi, eserine müessir olmuş şahsiyetinin hususi taraflarını da belirtebilirler. Aynı zamanda sanatkârların yaşadığı devir ve içinde bulunduğu muhit hakkında da ister istemez bâzı malzeme vermiş olurlar. Bu çeşit eserlerin artmasını temenni ederken, Mesut Cemil'in yer yer kuvvetli bir nesirci hüviyetine büründüğünü kaydedelim. Birçok fotoğraflar ve vesikaların kopyalariyle zenginleştirilmiş olan bu kitapta Mesut Cemil, sanatkâr babasının ve yakın musiki tarihimizin dile getirilmesi için ne yapmak mümkünse hepsini yapmıştır. Geliri Ankara Radyosu Yardım Sandığı emrine ve muhtaç sanatkârlar yararına ayrılan bu kitabı, musiki ve sanat tarihiyle uğraşan bütün okuyucularımıza bilhassa tavsiye ederiz.

İstanbulun Fethi: Hasan Cemil Cambel. 50 kuruş.

Yüksel Yayınevinin temelleri üzerine kurulan Varoğlu Yayınevi, faaliyet hayatına güzel bir seri ile başlamış bulunuyor. Faydalı Kitap Serisi her hafta pazartesi günleri yayınlanacak olan küçük boyda (12 × 17 sm.) üç dört formalık kitaplardır. Seri hem mevzu itibariyle cazip bahisleri ihtiva etmekte, hem de bunlar, en salâhiyetli kimselere yazdırılmaktadır. Her kitaba iyi kâğıta basılmış iki sayfalık bir resim ilâvesi de eklenmektedir. Serinin ilk kitabı, beş yüzüncü fetih yılını kutlulıyacağımız İstanbulun fethine dairdir. Yerli ve yabancı esaslı bâzı kaynaklara baş vurularak meydana getirilen bu esere, Fatih Sultan Mehmet'in bir emirnamesi üstünde altınla yazılmış tuğrası, Yahya Kemal Beyatlı'nın da «Yeniçeriye Gazel» adlı manzumesi yaldızla basılmış olarak eklenmiştir. Seriyi okuyucularımıza tavsiye eder, Varoğlu Yayınevine başarılar dileriz.

Türk Denizciliği: Abidin Dav'er. 50 kuruş.

Denizcilik literatürümüzün en verimli yazarı ve aynı zamanda gene bu mevzu üzerinde Ansiklopedimize de devamlı şekilde yardımlarda bulunan Abidin Dav'er, Faydalı Kitap Serisinin ikincisinde cazip bir bahsi incelemektedir. Selçuk ve Osmanlı Türklerinin denizciliği, teşkilâtları ve gemileri, Türk denizciliğinin satvet (Barbaros, Turgut ve Kılıç Ali) ve inhitat devirleri eserde yer almaktadır. Eserin ikinci cildini teşkil edecek kitapta ise Kılıç Ali Paşa'nın ölümünden (1587) itibaren Cumhuriyet devrine kadarki bahislere yer verilecektir. Kitabın mutad resimli ilâvesi ise, Türk denizciliğine ait iki güzel örnekten ibarettir. «Türk Denizciliği» ni, mazimizin büyüklüğünü belirten eserleri okumaktan zevk duyanlar mutlaka edinmelidirler.

Değişen Dünyanın Sırları: Prof. Salih Murat Uzdilek. 50 kuruş.

Varoğlu Yayınevinin Faydalı Kitap Serisinin üçüncüsünü teşkil eden bu kitap, daha evvelce gazetelerde yayımlanmış bâzı makalelerin müellif tarafından yapılan bir kompozisyonundan ibarettir. Önsözünde insan oğlunun geçirdiği tekâmül zenciri şöyle hulâsa edilmektedir: «Modern endüstri: 3 nesil - Baskı makinesinin icadı: 15 nesil - Tecrübecilik başlangıcı: 19 nesil - Ziraat ve maden işleri: 300 nesil - Eski taş devri: 500 nesil - Neandertal adam: 1.500 nesil - Vahşet halinde şaşkın dolaşan adam: 30.000 nesil - Kuyruksuz maymun: 300.000 nesil». Bundan sonra «Sürat Asrı» başlıklı kısma geçilmektedir. Müellif burada, uzun bir müddet modası geçmiyen ve aralarında ihtiva ettikleri fikirlerin sonradan gerçekleştiği görülen bahislerin ele alındığını söylüyor. Burada bir noktaya temas edeceğiz. Bu çeşit vülgarize eserlerde yalnız açık bir dille yazmak değil, terminoloji meselesine de âzami itinayı göstermek gerektir. Ya resmen kabul edilip okullarımızda okutulan fennî terimleri veya bunlarla birlikte - sırf eski nesillerin istifadesi için - eski karşılıklarını bir arada yazmak en doğru yoldur. Mevzu ve işleniş bakımından ilgi çekici olan esere bu bakımdan gereken itinanın gösterilmemiş olduğuna müellifin ve tâbiin dikkatini çekeriz.

Fatih Devri Fıkraları: Dr. A. Süheyl Ünver. 50 kuruş.

Varoğlu Yayınevinin Faydalı Kitap Serisinin dördüncüsünü teşkil eden bu eserde muharrir, Fatih ve devrine ait muhtelif fıkraları bir araya getirmiştir. Otuza yakın kaynaktan seçilip çıkartılan bu fıkralar hakkında bir fikir vermek için, kısalardan iki tanesini buraya iktibas ediyor ve kitabı da okuyucularımıza tavsiye ediyoruz: **«Eyvallah Mehmet** — Fatih, Balıkesire geldiği zaman Zağanos Paşa da camisini yaptırırken sırtına aldığı taşı iskele ile yukarı çıkarıyordu. Fatih, inşaat yerine geldi: — Kolay gelsin Zağanos, diye seslendi. Zağanos da arkasına dönmeden ve söyliyeni görmeden: — Eyvallah Mehmet! cevabını verdi. Sonra Fatih: — Beni görmeden nasıl tanıdın? diye sordu. Zağanos da dedi ki: — Bana burada kimse Zağanos demez, paşa derler, ismimi ancak sen söyliyebilirsin, ondan tanıdım». **«Öyle ise say** — Bir derviş Fatih Sultan Mehmet'e: — Yüz yirmi dört bin peygamber var. Bunların şefaatine mazhar olabilmen için her biri hesabına bana bir miktar akçe ver, dedi. Fatih de: — Öyle ise say, diye emretti. Derviş ona kadar sayabildi. — Öyle ise al on kişi için, diye bir miktar akçe verdi, öbürlerini de say vereyim, buyurdu».

Kanserle Savaş: Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan. 50 kuruş.

Varoğlu Yayınevinin Faydalı Kitap Serisinin beşincisini teşkil eden bu küçük kitap, Ansiklopedimize de kıymetli yardımları dokunmuş olan ilim adamlarımızdan biri tarafından hazırlanmıştır. Kıymetli profesör bu kitapta kanser hakkında herkesin anlıyacağı bir dille bu amansız hastalık hakkında gerekli bilgileri vermektedir. Kanserin tarihçesi, nasıl bir hastalık olduğu, belirtileri, teşhisi, sebebi ve nihayet medeni cemiyette savaş bahisleri eserde yer almaktadır. Ehemmiyetle tavsiye ederiz.

Ev Kadını: Nurinisa Reel. 50 kuruş.

Varoğlu Yayınevinin Faydalı Kitaplar Serisinin altıncısını teşkil eden bu kitapta bir ev kadınına ev içinde lüzumlu olan bâzı pratik bilgiler alfabe sırasına göre sıralanmıştır. Bunların çoğu temizlik, eşya ve elbise muhafazası üzerine olan bilgilerdir. Bilinmesi gerekli ve iktisadi olan şeylerdir. Kitaba, Degas'nın güzel bir tablosunun kopyası da ilâve edilmiştir.

Yücel, sayı: 133. 75 kuruş.

On dört yıldanberi aynı kalite üstünlüğünü muhafaza ederek çıkan «Yücel» dergisi son 133 üncü sayısını Atatürk'ün hâtırasına hasretmiştir. Ciddi yazılariyle her tarafta itimat telkin eden ve mecmuacılığımızda kendi başına bir varlık olan bu güzel dergi, baskı mükemmeliyeti bakımından da bir şaheser teşkil etmiştir. «Yücel», bugünkü ağır malî şartlar altında aynı nefaseti muhafaza etmesi bakımından takdire lâyıktır. Okuyucularımıza tavsiye ederiz.

1947 Togo Albümü: Togo. 100 kuruş.

Tanınmış karikatür sanatkârı Togo, bu yıl da 1947 Albümünü yayınladı. 18 yıldanberi neşredilen bu eser, yalnız bir sanatkârın çizgilerini bir araya getiren bir albüm değil, muhtelif kaynakların verimlerini toplıyan yıllık bir mizah dergisi halindedir. İstanbul basınının tanınmış fıkracıları Burhan Felek, Osman Cemal, Sadun G. Savcı, İsmet Hulûsi, Cemal Refik, Şevket Rado, Mithat Cemal Kuntay gibi yazarların yazıları ve yüzlerce fıkranın arasına Togo'nun gene bir o kadar karikatürü ve çizgisi serpiştirilmiştir. Togo'nun, her zaman karıştırılabilecek değerde olan 1947 albümünü tavsiye ederiz.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Aralık 1947 — 15 Ocak 1948 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 aralık — C. H. P. Meclis Grupu toplantısında, açık bulunan Grup başkanvekilliğine İzmir milletvekili Şükrü Saracoğlu seçildi. Açık bulunan Meclis başkanvekilliklerinden birine de Sinop milletvekili Cevdet Kerim İncedayı'nın aday gösterilmesi kabul edildi.

17 aralık — Açık bulunan C.H.P. İstanbul İl İdare Kurulu başkanlığına Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay seçildi.

22 aralık — Büyük Millet Meclisinde şiddetli itirazlardan ve tartışmalardan sonra milletvekilleri tahsisat ve yolluklarının arttırılması tasarısı 66 ya karşı 231 oy ile kabul edildi.

— Mecliste, Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, sözlü bir soruya cevap olarak Türkiyenin dış politika esaslarını anlattı. Bu arada «bedeli fedakârlıklarımızla ödenecek sulh ve anlaşmalar taraftarı olmadığımızı», «karşılıklı şeref ve haysiyet anlayışı şartları içinde herkesle dostluk münasebetleri tesisine hazır bulunduğumuzu», Türkiyenin dış siyasetinin «sözünde duran, sulhu ve iyi niyeti nerede görürse oraya dostluk elini uzatan, tecavüz nereden ve kimden gelirse gelsin bütün varlığiyle ona karşı koymıya azmetmiş bir siyaset» olduğunu belirtti.

23 aralık — Saat 18.30 da çıkan bir yangın neticesinde Ankarada Millî Eğitim Bakanlığı binası tamamiyle yandı. Kitapların ve sicillerin bir kısmı kurtarıldı: zat işlerindeki dosyalarla tekaüt evrakı tamamiyle kül oldu. Zarar iki milyon lira tahmin edilmektedir.

— 23 kasım 1940 tanberi altı vilâyette tatbik edilmekte olan sıkıyönetim, uzatılması hususunda hükümetçe Meclise bir teklifte bulunulmadığından, fiilen sona erdi.

27 aralık — Ankara Üniversitesinin muhtelif fakültesine mensup gencler komünizm aleyhtarı büyük bir nümayiş yaptılar ve toplu bir halde gittikleri Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde birkaç kişi ayrılarak Rektör Şevket Aziz Kansu'nun odasına çıktılar, istifa etmesi teklifinde bulundular ve istifayı yazı ile tesbit ettirdiler.

— Hüseyin Cahit Yalçın, C.H.P. Divanı üyeliğinden istifa etti.

28 aralık — Ankara valiliği, nümayişe üniversiteli olmıyan yabancı unsurlar karıştığını ve bunlar hakkında tahkikata başlandığını tebliğ etti.

29 aralık — İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver C.H.P. den istifa etti ve müstakil bir milletvekili olarak çalışacağını söyledi.

— Ankara Üniversitesi Rektörü Şevket Aziz Kansu mezuniyet aldı. İstifasını resmen Üniversite Senatosuna vermemiş olan rektöre Fen Fakültesi dekânı Dr. Cemil Dikmen vekâlet etmektedir.

31 aralık — Meclis, 26 aralık 1947 de başlıyan bütçe görüşmelerini saat 4.40 ta bitirdi. Bütçe, her iki parti mensuplarının ve bilhassa Demokratların şiddetli tenkitlerine rağmen 54 muhalif ve müstenkife karşı 364 reyle hemen hemen olduğu gibi kabul edildi.

1 ocak 1948 — C.H.P., İstanbulda çıkartmakta olduğu «Memleket» gazetesini kapattı. Nihat Erim «Ulus» gazetesinden ayrıldı.

2 ocak — Kırk iki vilâyet delegesinin iştirak etmekte olduğu Veremle Savaş Kongresi, Sağlık Bakanı Dr. Behçet Uz'un bir nutku ile Eminönü Halkevinde açıldı. Nutukta belirtildiğine göre senede vereme 40.000 kurban vermekteyiz.

3 ocak — Ordumuzun değerli komutanlarından Tümgeneral Şevket Pasin vazifesi başında vefat etti.

6 ocak — İstanbulda Yeşilköyde kurulan Bale Okulu 13 kız, 13 erkek öğrenci mevcudiyle açıldı.

— İstanbul Emniyet Müdürlüğü Birinci Şube müdür muavini Selman Üstüner vefat etti.

— D. P. İstanbul İl İdare Kurulu başkanı Kenan Ömer Öner başkanlıktan istifa etti.

7 ocak — Türk Tıp Cemiyeti başkanlığına Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan seçildi.

8 ocak — Hükümet, valilere bir tamim göndererek bundan böyle açılacak hiçbir yere yeni memur alınmamasını bildirdi.

9 ocak — Şair Yahya Kemal Beyatlı'nın Pakistan büyük elçiliğine tâyini yüksek tasdika iktiran etti.

10 ocak — Hususi bir kanunla ihdas edilen «İnönü Armağanları» nı şiirde Yahya Kemal Beyatlı, musikide Adnan Saygun, tiyatroda Cevat Fehmi Başkut kazandılar. Ancak bu hususiaki nizamname henüz tamamlanmadığından armağanların dağıtılması tehir edildi.

— Devlet Hava Yolları Umum Müdürü Ferruh Şahinbaş'ın Ulaştırma Bakanı Şükrü Koçak aleyhine açtığı tazminat dâvası hükme bağlandı. Mahkeme Ferruh Şahinbaş'ın açıkta kalmasına bakanla aralarındaki soğukluğun sebebolduğuna kanaat getirerek dört aylığı tutarı olan 2226 liranın bakan tarafından şahsen ödenmesine karar verdi.

12 ocak — C.H.P. İstanbul İl İdare Kurulu Başkanı Ord. Prof Dr. Fahrettin Kerim Gökay başkanlıktan istifa etti.

13 ocak — Hükümet, Seçim Kanununu «gizli rey, açık tasnif» esasına göre değiştirmek üzere C.H.P. Meclis Grupundan salâhiyet istedi. Şiddetli tartışmalardan sonra 33 aleyhte reye karşı 176 reyle bu salâhiyet verildi. Karar memlekette umumi bir memnuniyet uyandırdı.

— Ankara Üniversitesi Genel Kurulu, Rektör Şevket Aziz Kansu'nun istifasının kabul edilmemesine karar verdi.

15 Aralık 1947 — 15 Ocak 1948 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 aralık — Moskova radyosu, Sovyet kıtalarının Bulgar topraklarından çekildiklerini bildirdi.

17 aralık — Bulgaristan ile Arnavutluk arasında karşılıklı yardım paktı imzalandı.

— Arap memleketleri mümessillerinin iştirakiyle on gündenberi Kahire'de yapılan toplantılar sona erdi ve esası «Arap memleketleri Filistinin taksimi kararını takbih ederler ve ellerindeki tekmil vasıtalarla bu karara karşı duracaklardır» olan bir beyanname yayınladılar.

19 aralık — Radyodan Amerika halkına hitabeden Amerika Dışişleri Bakanı Marshall: «Avrupa Kalkınma Plânı tatbika konulmadan ve Sovyet hareketleri akamete uğratılmadan bir sulh antlaşmasına varılamıyacağını» bildirdi.

20 aralık — Truman, Avrupaya yardım için Amerikan Kongresinden on yedi milyar dolar tahsisat istedi.

— Suriyenin bâzı yerlerinde kolera vakaları görüldü ve bâzı köyler tecridedildi.

22 aralık — İran şahı, İbrahim Hâkimi'yi yeni kabineyi kurmıya memur etti.

25 aralık — Yunanistanda, komünist çetecilerin başkanı Markos'un başbakanlığı altında bir kukla hükümet kuruldu. Hükümet merkezinin neresi olduğu belli değildir.

30 aralık — Romanya kıralı Michael, tahtından feragat etti ve Romanyada bir Halk Cumhuriyeti kuruldu. Feragat, Rusyanın tesiri ve komünistlerin tehdidiyle oldu.

31 aralık — Amerika hükümeti, Markos kukla hükümetini tanımamalarını Bulgaristan, Yugoslavya ve Arnavutluğa resmen ihtar etti.

— Romanyada beş kişilik bir Devlet Şûrası kuruldu.

— Yunan hükümet kuvvetleri Koniçe şehrine girdi.

4 ocak — Romanya kıralı Michael ve otuz kişilik maiyeti İsviçrede Lausanne şehrine gitmek üzere hususi bir trenle Bükreş'ten ayrıldılar.

5 ocak — Fransa başbakanı, enflâsyonla mücadele tasarısının Mecliste görüşülmesinde her tadil teklifine karşı itimat istedi ve çoğunluğu kazandı.

8 ocak — Yunanistana yeniden yirmi beş milyon dolarlık harb malzemesi verilmek üzere Amerika ile Yunanistan arasında bir anlaşma imzalandığı açıklandı.

14 ocak — Amerikanın Trablusgarp yakınındaki Mellaha hava üssünü yeniden kurması planını İngilterenin kabul ettiği açıklandı.

15 Aralık 1947 — 15 Ocak 1948 Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* 15 aralıkta Eminönü Halkevinde Ord. Prof. Alfred İsaac «Para kıymetinin istikrarını temin edebilmesi için mevcudolan imkânlar» konulu bir konferans vermiştir.

* 15 aralıkta Kadıköy Halkevinde Prof. Dr. Şevket Salih Soysal «Bulaşıcı hastalıklar ve çocuk» konulu bir konferans vermiştir.

* 15 aralıkta Ankara Hukuk Fakültesi öğrencilerinin yaptıkları münazarada «Bir genel af ilân edilmemeli» tezini müdafaa eden ekip kazanmıştır.

* Paris Fen Akademisi üyesi Prof. Denjoy İstanbul Teknik Üniversitesinde 16 aralıkta «Cümleler teorisinde ölçme» ve 17 aralıkta da «Fonksiyon mefhumu» konulu iki konferans daha vermiştir.

* 16 aralıkta İngiliz Kültür Heyetinin Ankaradaki şubesinde H. S. Everett «The National Trust» konulu bir konferans vermiştir.

* 19 aralıkta Şişli Halkevinde Feridun Osman Menteşeoğlu «Kemalizm yolu nedir?» konulu bir konferans vermiştir.

* 21 aralıkta Üsküdar Halkevinde Burhan Felek «Tenkitten ne anlıyoruz?» konulu bir konferans vermiştir.

* 22 aralıkta Eminönü Halkevinde Prof. Hazım Atıf Kuyucak «Kalkınmanın iktisadi şartları» konulu bir konferans vermiştir.

* 23 aralıkta Eminönü Halkevinde Nihat Sami Banarlı «Mehmet Akif ve millî terbiye» konulu bir konferans vermiştir.

* 25 aralıkta Türk Cerrahi Cemiyeti üyeleri, Opr. Dr. Feridun Şevket Evrensel'in başkanlığında toplanarak şu konferansları dinlemişlerdir: 1 - Bir ösefagoplâsti, bir ulcus pepticum jejuni, bir tromboanjeit obliterant vakasında arteriyektomi (Prof. Dr. Kâzım İsmail Gürkan); 2 - Milletlerarası üroloji kongresinde gördüklerim (Doç. Dr. Saim Erkun); 3 - Bir çene eklemi ankilozu vakası (Opr. Dr. Ömer Vasfi Aybar); 4 - Bukofarenks'de sarkom vakası (Dr. Ziyaettin Maktav).

* 25 aralıkta Eminönü Halkevinde Avukat Celâl Yardımcı «Adlî hitabet» konulu bir konferans vermiştir.

* 25 aralıkta İstanbul Teknik Üniversitesinde Abidin Dav'er «Gazetecilik» konulu bir konferans vermiştir.

* 26 aralıkta Üniversite Marmara lokalinde Ahmet Emin Yalman «Doğru yolda yolculuk» konulu bir konferans vermiştir.

* 29 aralıkta Kadıköy Halkevinde Prof. Dr. Necmettin Rifat Yarar «Şişmanlık ve zayıflık» konulu bir konferans vermiştir.

* 29 aralıkta Ankara Hukuk Fakültesi öğrencilerinin yaptıkları münazarada «Cemiyet üzerinde ahlâk kuralları hukuk kurallarından daha müessirdir» tezini müdafaa eden ekip kazanmıştır.

* 30 aralıkta Eminönü Halkevinde Namdar Rahmi «Namık Kemal ve realizm» konulu bir konferans vermiştir.

* 4 ocakta Ankara yüksek öğretim öğrencileri Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi salonunda bir münazara yapmışlar, «Atom çekirdeğinin parçalanması insanlık için faydalı olmuştur.» tezini müdafaa eden Fen Fakültesi ekibi kazanmıştır. Karşı tezi Tıp Fakültesi öğrencilerinden bir ekip müdafaa etmiştir.

* 5 ocakta Eminönü Halkevinde Doç. Dr. Orhan Dikmen «Harb sonrası kalkınma dâvamız» konulu bir konferans vermiştir.

* 5 ocakta Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi profesörlerinden Georges Bonneau, fakülte salonunda Bergson hakkında bir konferans vermiştir.

* 9 ocakta Eminönü Halkevinde Galip Kemali Söylemezoğlu «Türk - Yunan dostluğu» konulu bir konferans vermiştir.

* 13 ocakta Eminönü Halkevinde Prof. Dr. Ahmet Ali Özeken «Sınai kalkınmamız hakkında düşünceler ve teklifler» konulu bir konferans vermiştir.

İHTİFALLER

* 17 aralıkta Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde büyük Türk mütefekkiri Mevlâna'nın ölümünün 674 üncü yıldönümü münasebetiyle bir toplantı yapılmıştır. Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk Mevlâna'nın hayatını ve şahsiyetini anlatmış, bundan sonra şairin şiirlerinden parçalar okunmuştur.

* 21 aralıkta Ankara Maliye Okulu salonunda Namık Kemal için bir toplantı yapılmış, Rize milletvekili Fahri Kurtuluş bir konuşma yapmış, sonra da şairin şiirlerinden parçalar okunmuştur. 22 aralıkta da Eminönü Halkevinde Namık Kemal için bir başka toplantı yapılmış, Ali Nihat Tarlan ve Mehmet Kaplan birer konuşma yapmışlardır.

* Değerli halk muharriri ve romancı Osman Cemal Kaygılı'nın ölüm yıldönümü münasebetiyle 10 ocakta Eyüp Halkevinde bir toplantı yapılmış, merhumun hayatı ve sanatı anlatılmış, sonra da «Üfürükçü» piyesinin üçüncü perdesi temsil edilmiştir.

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

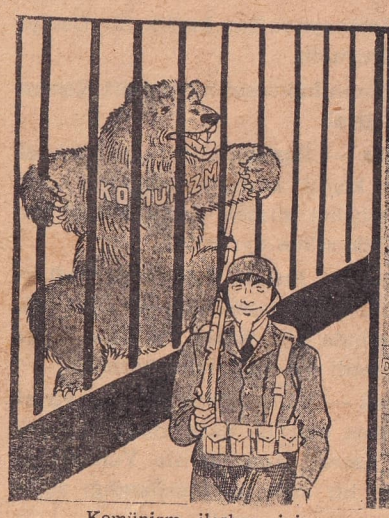

Komünizm ilerlemesinin önüne geçildi..

Demir perdenin önü ve arkası!

"Mizah" tan

İki cami arasında:

Gelen sene rahat ve mes'ut bir ömür sürecektir!

"Mizah" tan

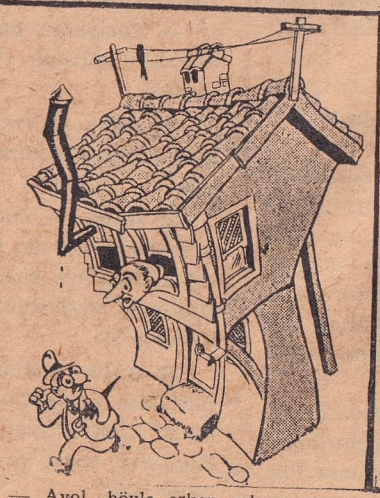

— Ayol, böyle erken erken nereye gidiyorsun?

— «Ev Sahipleri Cemiyeti» toplanmış, evi tamir ettiremiyoruz, gideyim de alt kattaki kiracıları çıkarmak için bir akıl öğreneyim!

"Mizah" tan

Falih Rıfkının başına gelenler..

Besle kargayı, oysun gözünü!

"Mizah" tan

15 Aralık 1947 — 15 Ocak 1948 Arasındaki Kültür Hareketleri

MÜZİK

✲ Memleketimizi ziyaret eden Fransız piyanisti Pierre Sancan 20 aralıkta Ferit Alnar'ın idaresindeki Cumhurbaşkanlığı Filârmonik Orkestrasının Devlet Konservatuvarında verdiği konsere iştirak etmiştir. Programda Berlioz'un Ben venuto cellini uvertürü, Ravel'in piyano konçertosu ve Liszt'in lâ majör piyano konçertosu vardı.

✲ Piyanist Pierre Sancan 21 aralıkta Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde bir konser vermiş, 22 aralıkta da Devlet Konservatuvarında öğrencilere izahlı bir resital daha vermiştir. Ankara Radyosunda da bir konser veren sanatkâr İstanbula gelerek 26 aralıkta Saray sinemasında bir resital vermiştir.

✲ Mendelssohn - Bartholdy'nin yüzüncü ölüm yıl dönümü münasebetiyle 23 aralıkta İstanbul Amerikan Kız Kolejinde Prof. Andor Unghvari ve öğrencileri tarafından bir piyano konseri verilmiştir.

✲ 22 aralıkta Şehir Komedi Tiyatrosunda, bir caz konseri verilmiş, şehrimizin tanınmış orkestraları ve solistleri bu güzel müzik toplantısına iştirak etmişlerdir.

✲ 23 aralıkta İstanbul Konservatuvarı Şehir Komedi Tiyatrosunda uşak faslı üzerinden bir Türk müziği konseri vermiştir.

✲ 23 aralıkta Melek sinemasında Müfit İmşir telli sazlar orkestrası solist Lily Szekely'nin de iştirakiyle ilk konserini vermiştir. Programda Bach, Corelli, Mendelssohn, Schumann, Grieg, Mozart ve İdil Biret'ten parçalar vardı.

✲ Memleketimizi ziyaret eden İtalyan kompozitörü Maistro Giovanni dell' Agnola 26 aralıkta İzmir Şehir Tiyatrosunda bir piyano konseri vermiştir.

✲ 27 aralıkta Ankara Devlet Konservatuvarında Walter Schlösinger (piyano), Zeki Berküren (viyola), Fahri Kopuz (keman) Enver Kakıcı (viyolensel) bir oda müziği konseri vermişlerdir.

✲ 6 ocakta İstanbul Konservatuvarı, Şehir Komedi tiyatrosunda nihavent faslı üzerinden bir Türk müziği konseri vermiştir.

✲ 6 ocakta Melek sinemasında Necmi Rıza Ahıskan başarılı bir Türk müziği konseri vermiştir.

✲ 8 ocakta Saray sinemasında İstanbul Filârmoni Derneğinin Cemal Reşit Rey idaresinde bir konseri verilmiştir. Tanınmış Fransız keman virtüozu Gabriel Bouillon'un iştirak ettiği bu konserde Mozart'ın la majör konçertosu, Lalo'nun Senfoni Espanyol'u vardı.

✲ 13 ocakta İstanbul Konservatuvarı orkestrası Şehir Komedi Tiyatrosunda ve Cemal Reşit Rey'in idaresinde bir konser vermiştir. Programda Beethoven, ve Haendel'in eserleri vardı. Piyanist Ferdi Statzer de solist olarak katılmıştır.

RESİM, FOTO, MİMARİ

✲ 18 aralıkta Ankara Halkevinde resim galerisinde Refik Epikman, Bedri Rahmi Eyuboğlu, Arif Kaptan, Cemal Bingöl, Eşref Üren, Cemal Tollu ve Turgut Zaim'in elli parça eserinden mürekkep bir sergi açılmış ve yirmi gün açık kalmıştır.

✲ 20 aralıkta İstanbulda Fransız Konsolosluğu salonlarında altı genç sanatkârın iştirak ettiği büyük bir sergi açılmıştır. Sergi, Prof. Leopold - Lévy'nin yazdığı ve Şehir Tiyatrosundan Nevin Seval'in okuduğu bir konuşma ile açılmıştır. Bu sergide A. Arad'ın 8, Ferruf Başağa'nın 8, Fethi Karakaş'ın 10, Mümtaz Yener'in 8, Nuri İyem'in 9 ve Turgut Atalay'ın 8 yağlı boya, portre, natür mort, peyzaj ve kompozisyonu

Ferruh Başağa

Elif Naci

vardı. Ayrıca Ferruh Başağa ve Fethi Karakaş'ın çok nefis gravürleri de yer almıştı. Kısa bir zamanda yarıya yakın adette bir kısmı satın alınan ve açık bulunduğu 5 ocağa kadar her gün binlerce ziyaretçi tarafından takdirle gezilen bu sergilerinden dolayı sanatkârları tebrik ederiz.

✲ 23 aralıkta Eminönü Halkevinde tanınmış ressamlarımızdan Elif Naci büyük bir şahsi sergi açmıştır. Müzelerden etütler adını taşıyan birinci kısımda 9, natürmortlar kısmında 6, peyizajlar kısmında 8 ve portreler kısmında üç yağlı boya ile bâzı desenleri ihtiva eden bu sergi 31 aralığa kadar açık kalmış ve sanatseverler tarafından alâka ile gezilmiştir.

✲ Dokuzuncu Devlet Resim ve Heykel Sergisi 3 ocakta Ankara Halkevinde açılmıştır. Bu büyük sergide jüri heyeti tarafından takdir edilerek eserleri devletçe satın alınan sanatkârlar şunlardır: Zeki Kocamemi, Halil Dikmen, Şeref Akdik, Zeki Faik, Feyhaman Duran, Mehmet Yücetürk, Refik Epikman, Ercüment Kalmık, Kemal Zeren, Ferruh Başağa, Şemsi Arel, Eren Eyuboğlu, Cevat Dereli, Hikmet Onat, Hâmit Görele, Cemal Bingöl, Celâl Uzmen, Eşref Üren, Cemal Tollu, Bedri Rahmi Eyuboğlu, İbrahim Çallı ve Zühtü Müridoğludur.

✲ Bu yıl Ahmet Çanakçılı resim mükâfatını kazananlar: Eşref Üren'in Atatürk Bulvarı adlı tablosu birinci mükâfatı, Nurullah Berk'in Uyuyan Kadın tablosu ikinci mükâfatı ve Fethi Karakaş'ın Taksim Bahçesinden adlı tablosu üçüncü mükâfatı kazanmıştır. Jüri Fuat Pekin, Suut Kemal Yetkin, Halil Dikmen, Zeki Faik İzer ve Refik Epikman'dan mürekkepti.

✲ Edebiyat Fakültesi öğrencilerinden Naci Limasollu'nun evvelce Fakülte lokalinde gördüğümüz fotograf sergisi 10 ocakta Beyoğlu Halkevinde tekrar halka gösterilmiye başlanmıştır. Prof. Hilmi Ziya Ülken bu münasebetle bir konuşma yapmıştır.

TİYATRO

✲ Raşit Rıza ve Vedat Karaokçu haftanın muayyen günlerinde Maksim salonlarında devamlı matineler yapmıya karar vermişler ve aralık ayı ortalarından itibaren «Kendisi ve Gölgesi» adlı komediyle faaliyete geçmişlerdir. Ancak başarısını candan temenni ettiğimiz bu teşebbüs her nedense bir hafta on gün sonra inkıtaa uğramıştır.

✲ 27 aralıkta Ankaradaki Evkaf apartmanları altındaki Küçük Tiyatro Devlet Konservatuvarı sanatkârlarının ve Muhsin Ertuğrul'un himmetiyle açılmıştır. Başkentimizde ilk olarak devamlı temsiller verecek olan bu sanat mâbedi Ahmet Kutsi Tecer'in üç perdelik «Köşe Başı» piyesiyle perdesini açmıştır. Eserin dekorunu Turgut Zaim, rejisini de Mahir Canova yapmıştır.

✲ İstanbul Şehir Komedi Tiyatrosunda Ahmet Nuri Sekizinci'nin «İpekçi Merhum» adlı güzel komedisi büyük muvaffakıyetlerle devam ederken Dram Tiyatrosunda «İki Başlı Kartal» dan sonra Ahmet Kutsi Tecer'in «Köşe Başı» adlı piyesi sahneye konmuştur.

✲ 30 aralıktan itibaren Ses Opereti yeni bir telif operet-revü'nün temsiline başlamıştır. «Hoş Gör» adını taşıyan bu eseri Yusuf Süruru Eruluç hazırlamış, müziğini de Karlo Kapoçelli meydana getirmiştir.

MÜHTELİF HAREKETLER

✲ İstanbul Darülfünunu astronomi müderrisliğinde bulunmuş olan ve muharrir ve öğretmen olarak memlekete hayli hizmetleri dokunan Abdülfeyyaz Tevfik Yergök 30 aralıkta İstanbulda ölmüştür.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Beethoven: Edouard Herriot - Atiye Eymur, Zeynep Mustafa. 300 kuruş.

Ünlü bir politika adamı olduğu kadar bir kültür adamı olmakla da şöhret kazanmış olan Fransız Millet Meclisi başkanı ve Akedemi âzası M. Edouard Herriot, bu eseriyle müzik sanatının en büyük şöhretlerinden birini anlatmaktadır. Beethoven hakkında Batı dillerinde şimdiye şadar yüzlerce eser yayımlanmıştır. Edebiyatta Shakespeare ne ise müzikte de Beethoven odur. Bu ölmez dehâ hakkında yazılanlar arasında Romain Rolland'ın etüdü gibi cidden güzel olanlar da vardır. Herriot'nun eseri de daha ilk sayfalarda insanı cezbetmekte ve okunması tamamlanınca insana «işte başarılı bir monografi» dedirtmektedir. Herriot bu eseri için birçok orijinal dokümanlara müracaat etmiş ve Viyana Belediyesi Kütüphanesindeki sanatkâra ait el yazısı defter ve risaleleri birer birer gözden geçirmiştir. Batı Yayınevi tarafından büyük bir itina ile bastırılan bu kitabı taşra okuyucularımız «Posta Kutusu 18, Şişli - İstanbul» adresinden tedarik edebilirler. Sanat hareketleriyle alâkadar olan bütün okuyucularımıza hararetle tavsiye ederiz.

İstatistik Yıllığı - Annuaire Statistique (1942 - 1945), on beşinci cilt.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan bu beş yüz küsur sayfalık eser, izahları türkçe ve fransızca olarak tertiplenmiş değerli bir müracaat kitabıdır. Bundan önce basılan ve daha önceki yıllara aidolan ciltler gibi büyük bir boşluğu doldurmakta ve ilgililerin ihtiyaçlarını lâyıkıyle tatmin etmektedir. Memleketimizi coğrafi, iktisadi, ticari, içtimai ilh. muhtelif bakımlardan inceliyen bu eser bu mevzulara dair yüzlerce istatistiği bir araya getirmiş bulunmaktadır. Yurdumuzu her bakımdan inceliyecek olan tetkik adamlarımıza ve diğer resmî makamlara böyle zengin bir malzeme kaynağı sunduğu için İstatistik Umum Müdürlüğüne teşekkürü bir borç biliriz.

Demografi ve Sıhhi İstatistik Dersleri: Michel Huber - Şevket Kaya.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü tarafından bastırılmış olan bu eseri Etüdler Müdürü ve İstatistik Enstitüsü profesörü M. Michel Huber yazmıştır. Nüfus istatistiklerinin tanzimi usullerine dair esaslı bir tetkik mahsulüdür. Canlı misallerle de zenginleştirilen bu eser meslek adamlarının ihtiyaçlarına fazlasiyle yarıyacaktır.

Türk Yenilik Şiiri Antolojisi : Yaşar Nabi. 100 kuruş.

Varlık dergisi yayınlarından olan bu zarif kitap Tanzimattan Cumhuriyete kadar olan devre zarfındaki şiir yayınlarının en güzellerinden yapılmış bir seçmeler kitabıdır. Kitaba eserleri alınan şairler: Ziya Paşa, Namık Kemal, Recaizade Ekrem, Abdülhak Hâmit, Süleyman Nesip, Tevfik Fikret, Mehmet Emin, Cenap Şahabettin, Süleyman Nazif, Hüseyin Suat, Hüseyin Siret, Mehmet Akif, Faik Âli, Celâl Sahir, Ahmet Haşim, Mithat Cemal, Ali Canip, Orhan Seyfi, Enis Behiç, Halit Fahri, Yusuf Ziya, Faruk Nafiz, Ali Mümtaz, Necmettin Halil ve Yahya Kemal'dir. Bilhassa lise öğrencilerine faydalı olan bu antoloji serisini bütün şiir meraklılarına da tavsiye ederiz.

Yeni Türk Şiiri Antolojisi: Yaşar Nabi. 100 kuruş.

Varlık dergisinin yayınladığı Türk şiiri serisinin beşincisini teşkil eden bu kitap Cumhuriyetten bugüne kadarki devreyi çerçevesi içine almıştır. Son yirmi beş yıl içinde memleketimizde şiir alanında vukua gelen hareketler ve cereyanlar böyle sekiz formalık bir cilde sığacak hacımda değildir. Onun için antolojiyi tertibeden, ister istemez bâzı şairleri listesinden çıkarmak, bâzılarını da pek muhtasar geçmek mecburiyetinde kalmıştır. Maamafih Yaşar Nabi'nin dikkat ve ihtimam sarfederek tertibettiği bu antoloji, emsali arasında yüzünü ağartacak bir olgunluktadır. En genç şairleri de çerçevesi içine alan bu antolojiyi yeni şiir meraklılarına ve bilhassa lise öğrencilerine tavsiye ederiz.

Sovyet Cennetinin İç Yüzü: John Fischer - Fethi Kardeş. 200 kuruş.

Sovyet Rusya hakkında son zamanlarda memleketimizde bir hayli kitap yayınlanmıştır. Bunların hemen hepsi şimdi demir perde arkasında kapalı duran ve dünyanın altıda biri genişliğinde bulunan bir ülkeye ecnebi muharrirler tarafından yapılan gezilerin notlarıdır. Varlık yayınları arasında çıkan bu kitap Amerikalı bir muharririn «Russians as Really thay Are» adlı eserinden tercüme edilmiş ve zarif bir kapak içinde satışa çıkarılmıştır. Sovyet Rusya topraklarında olup biten hareketleri merak eden okuyucular bu Amerikalı muharririn kendi görüşü ve tenkitleriyle birlikte bu kitaptan okuyabilirler.

Dünyayı ve Yurdumuzu Tanıyalım: Cevat Palandöken. 500 kuruş.

Beyoğlu Erkek ve Boğaziçi liseleri coğrafya öğretmeni olan B. Cevat Palandöken bu eserinde Türkiye ve diğer dünya memleketleri hakkında muhtasar coğrafi bilgiler vermektedir. Eser Cumhurbaşkanımız İsmet İnönü'nün «Bu eserin dünyayı ve yurdumuzu iyi tanıtarak vatandaşlarıma faydalı olmasını dilerim» iltifatlarına hak kazanacak bir olgunluktadır. Bu kıymetli sözlerin fotografisini de ihtiva eden kitap 223 sayfadır.

Şifalı Otlarla Halk İlâçları: Dr. Saib Giray. 250 kuruş.

İnkılâp Kitabevi tarafından renkli bir karton kapak içinde satışa çıkarılan bu iki yüz küsur sayfalık eser her zaman işittiğimiz veya gördüğümüz çiçeklerin, otların, yemişlerin insan vücuduna olan şifalı tesirlerini incelemektedir. Tedariki ve pratikte kullanılması pek kolay bâzı maddelerin böyle şifalı tesirlerinden istifade etmek, bu kitap tetkik edildikten sonra daha esaslı olmaktadır. Bir ilim adamı tarafından tertibedildiği için de «koca karı ilâçları» dediğimiz iptidai zihniyetle hiçbir ilgisi olmıyan bu kitap aile hıfzıssıhhasına meraklı okuyucularımızın tetkik etmeleri gereken bir eserdir.

Rus Çarı Deli Petro: Hamdi Varoğlu. 50 kuruş

Fransız edebiyatından ve bilhassa Emile Zola'dan yaptığı ustaca tercümeleriyle tanıdığımız Hamdi Varoğlu tarihe ait yazılariyle de gündelik gazete okuyucularının pek sevdiği bir yazardır. Kendi kurduğu Varoğlu Yayınevi'nin neşriyatı arasında çıkardığı bu kitapta «Taçlı Deliler» serisinin bir tanesini okuyucularına vermektedir. Esere iyi kâğıda basılmış iki portre de ilâve olarak verilmiştir.

Meşhur Türk İmparatoriçeleri: M. Şakir Ülkütaşır. 50 kuruş.

Varoğlu Yayınevinin Faydalı Kitaplar Serisinin sekizincisini teşkil eden bu kitapta tarihte meşhur Türkân Hatun, Melikei Adiliyye, Şecerüddür, Bağdad Hatun, Hurrem Sultan, Nurbanu Sultan, Safiye Sultan, Kösem Sultan, Turhan Sultan hakkında bilgi verilmektedir. Eser, herkesin anlıyabileceği sade bir üslûpla yazılmıştır. Ayrıca resimli ilâvesi de vardır.

Kanarya Nasıl Bakılır ve Hastalıkları : Cafer Fahri Dikmen. 150 kuruş.

Memleketimizde kanarya meraklıları şimdi de eski devirlerde olduğu kadar fazladır. Ancak fennî surette kanarya beslemek çoğumuzun meçhulüdür. Kafeslerin nasıl yapılacağını, neler yedirileceğini, bütün sıhhî ihtiyaçların nasıl göz önünde bulundurulacağını bu kitap etraflıca anlatmaktadır. Ayrıca cinsleri ıslah etmek, renkli melez kanaryalar yetiştirmek gibi bahisler de kitapta yer almıştır. Bu istifadeli eseri okuyucularımıza tavsiye ederiz. İnkılâp Kitabevi yayınlamıştır.

Sivastopol Harbi: M. Şakir Ülkütaşır. 50 kuruş.

Varoğlu Yayınevi'nin Faydalı Kitap serisinin on birincisi Türk tarihine ait bu güzel eserdir. M. Şakir Ülkütaşır'ın imzasını taşıyan bu kitap, Türk tarihinin parlak sayfalarından birini teşkil eden ve hâtırası şanlı bir gelenek halinde yaşıyan Sivastopol Harbini anlatmaktadır. Eserde Sivastopol marşının güftesi ve iki notası da vardır. Ayrıca iyi kâğıda basılmış olan serdarı ekrem Ömer Paşa'nın ve Ateş Mehmet Paşa'nın portreleri de esere ilâve edilmiş bulunmaktadır.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Ocak 1948 — 15 Şubat 1948 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 ocak — Cumhurbaşkanı İsmet İnönü saat 22 de Amerika Birleşik Devletleri Büyük Elçisi Mr. Wilson'u Çankayadaki köşklerinde kabul etti. Geç vakte kadar süren bu mülâkatta Dışişleri bakanımız da hazır bulundu. Mülâkat mevzuunda gerek Dışişleri Bakanlığı ve gerek büyük elçi çok sıkı bir ketumiyet muhafaza etmişlerdir.

— Demokrat Parti İstanbul İl Başkanı Kenan Öner'in başkanlıktan sonra partiden de istifa ettiği açıklandı.

17 ocak — Demokrat Parti İstanbul İl Kongresi ilk toplantısını Taksim'de Kristal gazinosunda yaptı. Bu vesile ile toplantıda konuşan parti genel başkanı Celâl Bayar «12 Temmuz Beyannamesi bir vâdin senedinden ibarettir. Zamanı gelince tediyesini istiyeceğiz» ve «Henüz maksadımıza ermiş değiliz. Fakat maziye nazaran vaziyetin hafiflemekte olduğunu söylemezsek hakikati ifade etmemiş oluruz. Karşımızdakiler, yapacağız, diyorlar. Biz intizar ediyoruz. Milletvekilleriniz Meclisten çekilmek kararını vermek zamanı gelince asla tereddüt etmiyeceklerdir» dedi.

19 ocak — Demokrat Parti İstanbul İl Kongresi, münakaşalı ve gürültülü geçen toplantılardan sonra sona erdi. Yeni idare heyetine Abdurrahman Münip (başkan), Esat Çağa, Dr. Emin Nihat Sözeri, Salih Keçeci, Salâhattin Güvendiren, Dr. Mükerrem Sarol, Bülent Danışman, Sait Şamil, Ahmet Merter seçildiler.

26 ocak — Büyük Millet Meclisi başkanı, İstanbul milletvekili, İstiklâl Savaşında Şark Cephesi kahramanı Kâzım Karabekir bir gün evvel başlıyan angina pektoris nöbetleri sonunda Ankarada vefat etti.

27 ocak — Bir müddet evvel vefat eden tanınmış iş adamlarımızdan ve zenginlerimizden Nuh Naci'nin vasiyetnamesi Kadıköy İkinci Sulh Hukuk hâkiminin huzurunda açıldı. Merhum doğduğu Kayseri ile servetini kazandığı Adana'ya birer mektep, hastane, doğumevi ve cami yaptırılmasını vasiyet etmiş, bu tesisler için vakıflar da bırakmıştır. Merhumun dokuz on milyon lira tahmin edilen servetinden beş altı milyon lirasının bu hayır işlerine sarfedileceği anlaşılmaktadır.

28 ocak — Halk Partisi İstanbul İl İdare Kurulu başkanlığına, Merkez Bankası müdürü Sadi Bekter seçildi.

30 ocak — Büyük Millet Meclisinde yapılan seçimde General Ali Fuat Cebesoy seçime iştirak eden 295 milletvekilinden 285 inin reyiyle Meclis başkanlığına seçildi.

4 şubat — Büyük Millet Meclisi Ankara Valiliğiyle Belediye başkanlığının ayrılması hakkındaki tasarıyı kabul etti (Ankaranın son vali ve belediye başkanı İzzettin Çağpar'dı).

7 şubat — Demokrat Parti genel merkeziyle partinin Meclis Grupu arasında hukuki bir ihtilâf çıktı. Celâl Bayar Grup başkanlığından çekilmek mecburiyetinde kaldı.

10 şubat — Ankara Belediye Meclisi, Belediye başkanlığına Dr. Ragıp Tüzünü seçti. Ankaranın yeni valisi Avni Doğan da bir gün evvel vazifesine başlamıştır.

11 şubat — Demokrat Parti'de çıkan ihtilâf bertaraf edildi. Bu hususta tebliğ şudur:

«Demokrat Parti Meclis Grupu, 11-2-1948 çarşamba günü toplandı:

1 — Meclis grupu ile genel idare kurulu arasında geçen hâdisenin, tamamiyle hukuki bir mütalâadan ileri geldiği belirtildi.

2 — Parti umumî politikasında görüş birliği teyid ve şahsi ihtilâfı andıran bir hareket bulunmadığı tesbit edildi.

3 — İşin bu mahiyetinin tahrifi yoliyle yapılan asılsız işaaler, teessürü mucip görüldü.

4 — Tecanüs ve tesanüdü sağlamaktan ibaret olan yeni seçim etrafında eski ve yeni idare heyetlerinin vuku bulan istifalarının bildirilmesi üzerine yeni seçime geçildi.

4 — Yapılan seçimde Grup başkanlığına Celâl Bayar oy birliğiyle ve ikinci başkanlığa Fuat Hulûsi Demirelli, üyeliklere de Hazım Bozca (Afyon), Şahin Lâçin (Afyon), Hasan Polatkan (Eskişehir), Ali Rıza Kırsever (Çanakkale), Fikri Apaydın (Kayseri), Hakkı Gedik (Kütahya) ve Suphi Batur (Sinop) çoğunlukla seçildiler».

13 şubat — Büyük Millet Meclisinde, Afyon Milletvekili General Sadık Aldoğan'ın teşrii masuniyetinin kaldırılması 106 ya karşı 128 reyle reddedildi.

15 Ocak 1948 — 15 Şubat 1948 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 ocak — Romanya - Bulgaristan dostluk, işbirliği ve karşılıklı yardım paktı Bükreş'te imzalandı.

21 ocak — Amerika Dışişleri Bakanlığının Marshall Plâniyle ilgili raporunda Türkiyeyi, Avrupa kalkınmasına yardım edebilmek üzere alacağımız tarım, taşıt, maden işletme teçhizat ve malzemesinin bedellerini peşinen ödeyebilecek maddi imkânlara malik gösterdiği anlaşıldı. Bir Amerikalı muhabire göre, 16 ocakta Amerika Birleşik Devletleri büyük elçisini kabul eden Cumhurreisi İnönü ile Büyük Elçi arasındaki görüşme bu işle alâkalıdır. Gene bu muhabire İnönü, Avrupa Kalkınma Programı hesabına Türkiyeye yapılacak teslimatın bedelini peşin vermek mecburiyetinden memleket iktisadiyatı için doğacak önüne geçilmez buhran üzerine büyük elçinin dikkatini çekmiştir.

22 ocak — Amerikan hükümeti 1939 dan 1941 e kadar mevcut münasebetlerin tarihçesini ve Rus - Alman işbirliğini gösteren vesikalar neşretti.

23 ocak — İngiliz Muvafakat Lideri Başbakan Attlee ve Muhalefet Lideri Churchill Rusyaya karşı şiddetli birer nutuk söylediler. Bu suretle Sovyet Rusyaya karşı İngiliz siyasetinin değiştiği hakkında millî bir birlik ifade edildi. Yeni İngiliz siyaseti şöyle hulâsa edilmektedir: 1)Batı Avrupa birliği; 2) Batı Almanyanın yeniden teşkili; 3) Orta Doğuda güvenlik sistemi vücuda getirilmesi; 4) Demokrasi cephesindeki devletlerle karşılıklı yardım.

25 ocak — İngiltere ve Amerika genel kurmayları arasında müzakereler sonunda her iki devletin Akdenizdeki deniz birliklerinin takviyesi kararlaştırıldığı açıklandı.

26 ocak — Fransa hükümeti 25/26 ocak gece yarısından itibaren Fransız frangının kıymetini düşürdü. Evvelce bir İngiliz lirası 480 frank ve bir dolâr 119 frank iken yeni ayarlamada bir İngiliz lirası 865 frank ve bir dolâr 215 frank olarak tesbit edildi.

30 ocak — Bugünün en bâriz ve en meşhur simalarından, Hint Millî Lideri Mahatma Gandhi akşam saat beşte sokağa çıktığı zaman kendisine atılan dört kurşun yüzünden yere yıkıldı, derhal kaldırılarak evine götürüldü, fakat birkaç dakika sonra öldü. Kaatil Puna'lı Ramanath adlı bir Hindûdur. Kaatil yakalandı. Hâdise bütün dünyada derin ve acı akisler uyandırdı.

31 ocak — Gandhi'nin nâşı yarım milyon Hintlinin iştirak ettiği muazzam bir törenle yakıldı.

2 şubat — Moskova Radyosu, Rusyanın İrana, İranda bulunan Amerikan askerî heyetinin faaliyetini protesto eden bir nota verdiğini açıkladı.

7 şubat — Amerikan Dışişleri Bakanlığı yakında Kongreden Çine yardım etmek için takriben beş yüz yetmiş milyon, Türkiye ve Yunanistana müteakip bir askerî yardımda bulunmak için de üç yüz miyon dolâr munzam tahsisat istiyeceği resmen bildirildi.

9 şubat — Bulgarlar, yolunu şaşırıp Bulgaristana giren ve alçaktan uçan iki askerî uçağımızı Sozopol şehri yakınlarında düşürdüler. Bunlardan biri denize düşerek pilotu şehidoldu, diğer uçağın pilotu ise hafif yaralı olarak tevkıf edildi.

12 şubat — Gandhi'nin külleri üç milyon kişinin iştirak ettiği muazzam bir törenle üç nehir sularının birleştiği noktadan Ganj nehrinin mukaddes sularına atıldı.

15 Ocak 1948 — 15 Şubat 1948 Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* Memleketimize gelen ve 13 ocakta İstanbul Hukuk Fakültesinde «1946 Fransız Anayasasını meydana getiren âmiller» konulu ilk konferansını vermiş olan Tolouse Üniversitesi profesörlerinden André Hauriou, 15 ocakta «Anayasa ve parlâmentarizm», 16 ocakta da «Fransız Anayasası devam edebilecek mi?» konulu iki konferans daha vermiştir.

* 16 ocakta Marmara Lokalinde Prof. Kâzım İsmail Gürkan «Memleket sevgisi ve unsurları» konulu bir konferans vermiştir.

* Fransız profesörü André Hauriou 19 ocakta Ankara Hukuk Fakültesinde «Fransız Anayasası» konulu bir konferans vermiştir.

* 19 ocakta Kadıköy Halkevinde Galip Kemali Söylemezoğlu «Türk - Yunan dostluğu» konulu bir konferans vermiştir.

* 19 ocakta Şişli Halkevinde İngiliz Kültür Heyeti tarafından, Güney Kutbunu keşfeden Kaptan Scott hakkında bir konferans verilmiştir.

* 20 ocakta Beyoğlu Halkevinde Doç. Nurettin Topçu «Millet ve sanat» konulu bir konferans vermiştir.

* 20 ocakta Eminönü Halkevinde Muallimler Birliği adına felsefe öğretmenlerinden Necmi Umacer «Terbiye nedir?» konulu bir konferans vermiştir.

* 24 ocakta Bakırköy Halkevinde Abidin Dav'er, «Gazetecilik» konlu konferansını vermiştir.

* 26 ocakta Eminönü Halkevinde Ord. Prof. Gerhard Kessler «Friedrich Nietzsche» konulu bir konferans vermiştir. Konferans Dr. Ekmel Zadil tarafından tercüme edilmiştir.

* 26 ocakta Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde, İngiliz büyük elçisinin eşi Lady Kelly «Modern İngilterede halk sanatı» konulu bir konferans vermiştir.

* 30 ocakta Teknik Üniversitede, M. T. A. Enstitüsü Jeoloji Grupu Müdürü. Dr. Mühendis Necdet Egeran «Türkiye bayındırlık işleri jeoloji ana hatları» konulu bir konferans vermiştir.

* 31 ocakta Eminönü Halkevinde Nezahat Nurettin Ege «Amerikada genç kızların tahsili ve terbiyesi» konulu bir konferans vermiştir.

* 31 ocakta Ankara Radyosunda Refik Ahmet Sevengil «Eski Türklerden kalan sanat eserleri» konulu bir konferan vermiştir.

* 31 ocakta Ankara Ağır Ceza Mahkemesi salonunda Avukat Saim Hüseyin Akant «Meslekî çalışmalarda metotların önemi» konulu bir konferans vermiştir.

* 31 ocakta Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi salonunda İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar, «Uyuşmazlık mahkemeleri ve idare hukukumuzda yeni gelişmeler» konulu bir konferans vermiştir.

* 1 şubatta Ankara Maliye Okulu salonunda Kemal Edip Ünsel «Türk edebiyatında milliyetçilik» konulu bir konferans vermiştir.

* 2 şubatta Eminönü Halkevinde Ord. Prof. Fritz Neumark «1947 sonunda dünya ekonomisinin durumu ve Türkiye» konulu bir konferans vermiştir.

* 2 şubatta Kadıköy Halkevinde Sabri Esat Siyavuşgil, «Aktör psikolojisi» konulu alâka çekici bir konferans vermiştir.

* 9 şubatta Eminönü Halkevinde Cevat Fehmi Başkut «İçtimai dertlerimiz ve tiyatro muharriri» konulu bir konferans vermiştir.

* 10 şubatta Prof. Bossert Beyoğlu Halkevinde «Karatepe hafriyatı» konulu bir konferans vermiştir.

* 12 şubetta Ankara Halkevinde Yüksek Mühendis Kemal Lokman «Petrol» konulu projeksiyonlu bir konferans vermiştir.

* 14 şubatta Eminönü Halkevinde, Amerikadan Türkiyeye gönderilen yol inşaat heyeti başkanı Mr. Hilts «Yol tekniğinde yeni görüşler» konulu ingilizce bir konferans vermiştir.

MÜZİK

* 15 ocakta Saray sinemasında meşhur keman virtüozu Prof. Gabriel Bouillon bir tek resital vererek Fransaya dönmüştür. Kendisine piyanoda Ferdi Statzer refakat etmiştir.

* 20 ocakta Şehir Komedi Tiyatrosunda İstanbul Konservatuvarı bir Türk müziği konseri vermiştir. Programda nihavent faslından seçme parçalar vardı.

* Fransız piyano virtüozu Bayan Monique de la Brucholerie, 19 ocakta Saray sinemasında ve Cemal Reşit Rey'in idaresindeki senfonik orkestra konserine katılmış, 22 ocakta da ayrı bir resital vererek Ankaraya gitmiştir. Sanatkâr 26 ocakta Ankara Palas salonunda bir başka konser vermiştir.

* 19 ocakta Ankarada Küçük Tiyatro salonunda, Devlet Konservatuvarı keman profesörü Remy Principe bir konser vermiştir. Kendisine piyanoda Mithat Fenmen refakat etmiştir.

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

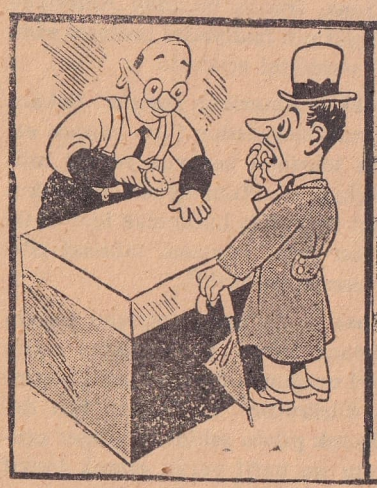

— Bu saatlar o kadar ucuz ki bayım fabrikası maliyet fiyatına veriyor.
— Peki amma, hiç kâr etmiyor mu?
— Ediyor efendim, yedek parçalarından.

"Mizah" tan

Dilenci — Evlât, Allah seni inandırsın, bir haftadır kimse on para vermedi. Artık bu dilencilikten bıktım usandım. Apartımanı, dükkânı, her şeyi satıp savup köye çekileceğim!

"Mizah" tan

Delikanlı — Bayan, binmeden sorayım, gıdıklanma huyunuz var mıdır?!

"Mizah" tan

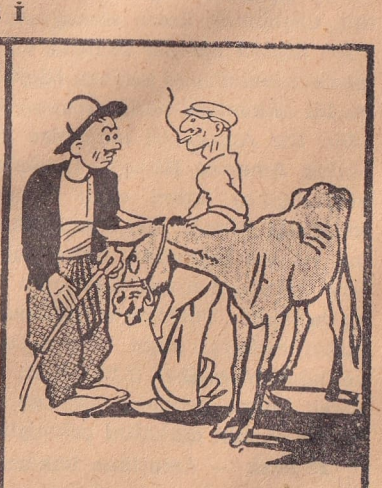

— Bu ihtiyar eşek bu kadar para eder mi?.
— Sen onun yaşına ne bakıyorsun hemşeri?. Kilosuna bak, iki yüz kırktan ne tutar!

"Diken" den

15 Ocak 1948 — 15 Şubat 1948 Arasındaki Kültür Hareketleri

✲ 24 ocakta Eminönü Halkevinde İstanbul İlkokul Öğretmenleri Korosu klâsik Batı müziği ve millî havalardan mürekkep bir konser vermiştir.

✲ Memleketimize konserler vermek üzere gelen Çek viyolonselisti Miloş Sadlo, 26 ocakta Saray sinemasında Cemal Reşit Rey'in idaresindeki senfonik orkestra konserine katılmıştır. Sanatkâr 28 ocakta gene aynı salonda bir resital vererek Ankaraya gitmiş ve 3 ve 6 şubatta Ankara Palas salonunda iki resital daha vermiştir. Sanatkâra İstanbuldaki konserinde piyanoda Ferdi Statzer, Ankarada ise Mithat Fenmen refakat etmiştir. Sanatkâr 5 şubatta Ankara Radyosunda bir konser daha vermiştir.

✲ 27 ocakta Hasanoğlan Köy Enstitüsünde, Devlet Operası sanatkârlarından Bayan Muazzez Gökmen izahlı bir şan konseri vermiş, kendisine piyanoda Mithat Akaltan refakat etmiştir.

✲ Memleketimize konserler vermek üzere gelen dünyaca meşhur sanatkârlardan İspanyol viyolonselisti Gaspar Cassado 2 şubatta Saray sinemasında ilk konserini vermiştir. Kendisine piyanoda Ferdi Statzer refakat etmiştir. Cassado 5 şubatta Cemal Reşit Rey'in idaresindeki senfonik orkestra konserine katılmış ve 9 ve 11 şubatta iki resital daha vererek Ankaraya gitmiştir. Cassado 13 şubatta bir resital vermiştir. Ayrıca 14 şubatta Ankara Radyosunda zengin bir konser vermiştir. Bu programın ilk kısmında, Ferit Alnar idaresindeki radyo senfoni orkestrasiyle birlikte Haydn'ın re majör viyolonsel konçertosunu, ikinci kısmında da piyanist Ferhunde Erkin'in refakatinde seçme Batı müziği parçalarını çalmıştır.

✲ 3 şubatta Şehir Komedi Tiyatrosunda İstanbul Konservatuvarı beşinci Türk müziği konseri vermiştir. Programda mahur faslından seçme parçalar vardı.

✲ İkinci defa olarak konserler vermek üzere memleketimize gelen Fransız piyanisti Bayan Leila Gousseau 3 şubatta Melek sinemasında bir konser verdikten sonra Ankaraya gitmiş, 8 şubatta Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde bir resital vermiştir. 7 şubatta Ankara Devlet Konservatuvarında Cumhurbaşkanlığı Filârmonik Orkestrasının konserine katılmıştır. Ayrıca 9 şubatta da Ankara Radyosunda bir konser vermiştir.

✲ İstanbul Gazeteciler Cemiyetinin tertiplediği ve şehrimizin tanınmış ses ve saz sanatkârlarının iştirak ettiği iki Türk müziği konseri 7 ve 14 şubatta Şehir Komedi Tiyatrosunda verilmiştir.

RESİM, FOTO, MİMARİ

✲ 17 ocakta Ankara Orduevinde Emekli Subaylar Cemiyetinin beşinci resim sergisi açılmıştır. Sergiyi Büyük Millet Meclisi Başkanı General Kâzım Karabekir açmıştır. Sergide 26 ressamın 250 den fazla tablosu teşhir edilmiştir.

✲ Ankara İller Bankası altındaki resim galerisinde Ressam Fuat Soyhan'ın açtığı resim sergisi 26 ocağa kadar devam etmiştir.

✲ Ankara Halkevi resim ve heykel galerisinin emektar memuru Ömer Ağaya ressamlar tarafından armağan edilen 43 parça eserden mürekkep güzel bir resim sergisi 3 şubatta Ankara Halkevinde açılmıştır.

✲ Tanınmış ressamlarımızdan Fahrünnisa Zeid 5 şubatta Londrada St. George galerisinde yağlı boya, sulu boya tablolariyle gravürlerden mürekkep bir sergi açmıştır.

✲ 9 şubatta Eminönü Halkevinde, İstanbul Basın Teknisyenleri Sendikası bir baskı sergisi açmıştır.

✲ 14 şubatta Güzel Sanatlar Akademisinde, yaş haddi dolayısiyle emekliye ayrılan, Doğu süsleme sanatları öğretmeni hattat ve mücellit Necmettin (Efendi) in şerefine bir sergi açılmıştır. Türk süsleme sanatlarının her kolunda seçme eserleri ihtiva eden sergiye, İran sanatkârlarından Tahirzade Hüseyin'in eserlerinden mürekkep ayrı bir kısım ilâve edilmiştir.

TİYATRO

✲ Birkaç aydanberi memleketimizin muhtelif köşelerinde temsiller veren İran Bale Heyeti son olarak İstanbulda İnci sinemasında birkaç temsil daha verdikten sonra 20 ocakta memleketimizden ayrılmıştır.

✲ Temmuz başlarındanberi ilk önce Taksim Operet bahçesinde, sonra Maksim'de sürekli operet temsilleri veren Elen Müzikal Trupu 23 ocakta, heyet santkârlarından Andon Cinyoli şerefine bir gala müsamere vermiştir. 30 ocakta şehrimizdeki son temsilini veren heyet Yunanistana dönmüştür.

✲ Büyük bir Anadolu turnesinden dönen Muammer Karaca Opereti 39 kişilik kadrosiyle 31 ocaktan itibaren Maksim'de devamlı temsillere başlamıştır. İlk temsil «Kâtibin Karısı» adlı bir operettir.

✲ Ahmet Nuri Sekizinci'nin «İpekçi Merhum» adlı nefîs komedisi aylarca Şehir Komedi Tiyatrosunda oynandıktan sonra yerini «Büyük Cemaat» adlı bir komediye bırakmıştır. Almancadan Şinasi İmre tarafından tercüme edilen bu eser 3 şubattan itibaren temsile başlanmıştır.

✲ Ankarada Küçük Tiyatroda .Ahmet Kutsi Tecer'in İstanbul hayatından alınma «Köşe Başı» piyesi 10 şubatta ellinci defa olarak temsil edilmiştir. Başkentimizde mühim bir boşluğu dolduran bu tiyatroda haftada iki defa, çarşamba ve cumartesi günleri, müzikli çocuk temsillerine başlanmıştır. İlk eser, Mümtaz Zeki Taşkın'ın yazdığı ve Fehmi Ege'nin bestelediği «Altın Bilezik» adlı eserdir.

✲ Yeni Ses Opereti uzun müddet afişte kalan «Hoşgör» operetinden sonra 10 şubattan itibaren «Fulya Bar» adlı yeni bir revü-operetin temsiline başlamıştır. Eseri Sadık Şendil yazmış, Fritz Kerten bestelemiştir.

✲ Şehir Dram Tiyatrosunda Ahmet Kutsu Tecer'in «Köşe Başı» piyesi muvaffakıyetle devam etmiş ve 11 şubatta, genç şairlerimizden Sabahattin Kudret Aksal'ın «Evin Üstündeki Bulut» adlı piyesine geçilmiştir. Daha önce «Şarkılı Kahve» adlı şiir kitabiyle genç şairler arasında seçkin bir yere sahibolduğunu isbat eden Sabahattin Kudret bu ilk piyesiyle tiyatro muellifi olarak da kaliteli bir yazıcı olduğunu göstermiştir. «Evin Üstündeki Bulut» onun ilk piyesi olmakberaber, sahne tekniği bakımından başlangıçta olmanın zaafları pek azdır. Orijinal bir tema ve atmosferi olan piyeste Hüseyin Kemal, Şaziye Moralı, Nevin Seval, Muzaffer Aslan, Perihan Çakıl ve Şükriye Atav çok muvaffak olmuşlardır. Bir elit zümresine hitabettiği için fazla müşteri celbetmiyen bu eser, kendi nev'inin iyi bir örneğidir.

MUHTELİF HAREKETLER

✲ 15 ocakta Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü törenle açılmıştır. Dışişleri ve Millî Eğitim Bakanlarımızla İngiliz büyük elçisi ve Prof. Garstang birer nutuk söylemişlerdir.

✲ Toulouse Üniversitesi, Prof. Cemil Bilsel, Sıddık Sami Onar ve Tahir Taner'e doktorluk payesini vermiştir.

✲ Trabzonun emektar kitapçısı, tâbii ve gazete bayii Kitabi Hamdi 25 ocakta 86 yaşında hayata gözlerini yummuştur. Hakkında yazılan bir kitap vesilesiyle Bibliyografya sayfamızın 133 üncüsünde hayatından kısaca bahsettiğimiz merhum, muhitine faydalı olmuş bahtiyar insanlardan biridir.

✲ 27 ocakta Eminönü Halkevinde Edebiyat Fakültesi Talebe Cemiyeti bir şiir festivali tertibetmiştir. Yahya Kemal'in «Deniz» manzumesini en iyi okuyan Nuran Kinay'a, Doç. Cevdet Perin, Burhanettin Batıman ve Mehmet Kaplan'dan mürekkep jüri heyeti birinciliği vermiştir.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Açık Konuşalım: James Byrnes - Semih Yazıcıoğlu. 300 kuruş.

Byrnes, uzun müddet Birleşik Amerika Devletlerinin Dışişleri bakanlığını yapmış ve dünya mukadderatına ait Üç Büyükler tarafından mühim kararlar alındığı günlerde müzakerelere şahidolmuş bir politika adamıdır. Batı demokrasileriyle Sovyet sistemi arasındaki görüş ve düşünüş farkları iyice belirdikçe günün en aktüel adamlarından biri olmuştur. «Açık Konuşalım» adiyle dilimize çevrilen ve İnkılâp Kitabevi tafından zarif bir karton kapak içinde satışa çıkarılan bu kitabında, 1937 eylûlünden 1947 yılının başlarına kadar geçen dünya hâdiseleri ve bu arada Yalta, Potsdam, Londra, Moskova, Paris ve New York konferansları iç yüzünden ele alınmıştır. Dünya siyasetine ilgi duyanların merakla ve zevkle okuyacakları bir eserdir.

İstanbul Folkloru: Mehmet Halit Bayrı. 200 kuruş.

Türkiye Yayınevi Müsahipzade Celâl'in «Eski İstanbul Yaşayışı» ndan sonra, onun kadar alâka çekici bir eser yayımladı. Yeni Türk Mecmuası'nda ve Eminönü Halkevindeki folklor çalışmalariyle yakından tanıdığımız Mehmet Halit Bayrı, bu kitabiyle eski İstanbul hayatına dair çok zengin bir materyel kaynağı vermiştir. Bu eserde büyük şehrin şehir, edebiyat, sağlık folkloru alanlarında çeşitli hususiyetleri en ince detaylarına varıncaya kadar incelenmektedir. Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi, Osman Cemal gibi artık aramızdan çekilmiş üstatların yazılarından öğrenmiye mecbur kaldığımız eski İstanbul hayatını müellif ilmî bir tasnifle önümüze sermiştir. İstanbulun eski ve güzel yaşayışına hayranlık duyan her Türkün edinmesi gereken bir kitaptır.

Büyük Matematikçiler (cilt II): Eric Temple Bell'den çevirenler: Ömer İnönü, Cüneyt Akova, İsmail İşmen, Zübeyir Demirgüç. 500 kuruş.

Bir müddet önce birincisi yayımlanan bu mükemmel eser bu cilt ile tamamlanmış oluyor. Bahsettiği büyük matematikçilerin kuşe kâğıdı üzerine basılmış portrelerini de ihtiva eden bu ikinci ciltte sırasiyle: Lobaçevski, Abel, Jacobi, Hamilton, Galois, Cayley, Boole, Hermite, Kronecker, Riemann, Kummer, Poincaré, Cantor gibi üstatların hayatı ve buluşları incelenmektedir. Memleketimizde eşine az raslanan bu eseri müsbet ilimlerle ilgili okuyucularımıza, bu arada lise fen şubesiyle Üniversite öğrencilerine bilhassa tavsiye ederiz. Millî Eğitim Bakanlığı yayınlarındandır.

Resimli Yedigün Şairleri Antolojisi: Abdullah Rıza Ergüven. 150 kuruş.

Bu küçük fakat sevimli kitap birkaç bakımdan dikkatimizi çekiyor: Bir kere, Servetifünun'danberi, Yedi Meşale, Hayat ve Varlık gibi birkaç dergi müstesna, bir yayın organı etrafında toplanan edebiyat grupları olmadığı için. Sonra da antolojiye giren imzaların hemen hepsinin de genç ve istikbal için ışıklı ümitler taşıdığı için... Şüphesiz ki antolojiye giren otuz genç heveskârdan otuzu da yarına birer edebî şahsiyet olarak intikal edecek kudret ve istidatta değildir. Bunların bir kısmı da, birçok genç okuyucuların muayyen yaşlarda duydukları şiir yazma hevesini zamanla terk edeceklerdir. Fakat aralarında, bu sanat kolunda ısrar edecekler ve kendilerinden beklenen verimi de verecekler vardır. Temennimiz hepsinin de yarının kudretli ve orijinal birer edebî şahsiyeti olmalarıdır.

Attilâ'dan Atatürk'e: Hasan Cemil Çambel. Atatürk - Hasan Cemil Çambel. İki kitap 50 şer kuruş.

Varoğlu Yayınevi'nin Faydalı Kitap serisinin 10 ve 12 numaralarını teşkil eden bu iki küçük kitap, Tarih Kurumu eski başkanı Hasan Cemil Çambel tarafından yazılmıştır ve çok ehemmiyetli bir konuyu ele almıştır. Müellif bu eserinde Attilâ'dan bugüne kadar gelen kahramanlık silsilesini, zamanımızın büyük simalarından biriyle bitirmiştir. Bu faydalı seriyi bütün okuyucularımıza tavsiye ederiz.

Pratik Aşıcılık: Dr. Ali Sâti Ekinci. 100 kuruş.

Bağ ve bahçe işleriyle uğraşan köylü ve şehirli yurttaşlarımız arasında aşı yapan meraklıların sayısı çoktur. Ancak bunların aşıcılık hakkındaki bugünkü bilgileri henüz babadan kalma esaslara dayanmakta ve son fennî ilerlemelere yabancı bulunmaktadır. İnkılâp Kitabevinin yayımladığı bu kitap, aşıcılık yoliyle ziraat işlerinde önemli kazançlar elde etmenin usullerini gösteriyor. Aşının tarifi, faydaları, tutması için yapılması gereken şeyler, kullanılan aletler, aşı çeşitleri gibi dikkate değer bahisler yer almaktadır. Meraklılarına bilhassa tavsiye ederiz.

Küçük Ev: Cahit Uçuk. 150 kuruş.

Kadın muharrirlerimiz arasında kısa zamanda, temiz türkçesi, sade ve akıcı üslûbiyle mümtaz bir yer temin etmiş olan Cahit Uçuk şimdi güzel bir roman daha meydana getirmiştir. Daha önce yazdığı «Dikenli Çit» adlı eseriyle geniş bir okuyucu kitlesinin sevgisini kazanmıştı. Okunduğu zaman görülecektir ki, bu son eseri «Küçük Ev» genç muharririn yazıcılık hayatının bir merhalesi sayılacak üstünlüktedir. Çok realist bir ifade ile mevzuunu ele almasını bilen yazıcı «Küçük Ev» de hayatın bir aynası olmıya çalışmıştır. Eser İnkılâp Kitabevi tarafından yayımlanmıştır.

Kodin: Panait İstrati - Yaşar Nabi. 100 kuruş.

Panait İstrati, yalnız memleketinin değil, dünya edebiyatının en çok sevilen ve usta yazıcılarından biridir. Bir tek eseri, meselâ «Kodin» okunduğu zaman onun ne büyük çapta bir sanatkâr olduğu hemen teslim edilecektir. Eserlerini fransızca yazmış olan bu Romanyalı muharrirden birçok değerli eser tercüme etmiş olan Yaşar Nabi son olarak Varlık yayınları arasında «Kodin» i vermekle, dünya edebiyatının memleketimizde tanınmasına mühim bir hizmet etmiştir. Yaşar Nabi'nin Panait İstrati'yi tanıtmak yolunda bu değerli hizmetine teşekkür ederken sanatkârın diğer eserlerini ve bu arada «Mihail» i vermesini temenni ederiz.

Burdurdaki Mahallemiz: İbrahim Zeki. 125 kuruş.

Şimdiye kadar «Toprak İnsanları» ve «Toprağın İçindeki Toprak ve Toprağın Masalı» gibi şiir kitapları yayımlamış olan genç şairlerden İbrahim Zeki bu üçüncü eseriyle sanatında daha olgun bir safhaya erişmiş görünüyor. Burdurda Cumhuriyet Basımevinde basılmış olan bu kitabında şairin birçok güzel şiiri bir araya getirilmiştir.

Bütün Dünya (No. 1): 100 kuruş.

Bu güzel aylık dergiyi kurmakla Nebioğlu Yayınevi Avrupada ve bilhassa Amerikada eşine çok raslanan bir dergi nev'ini memleketimizde ilk defa denemiş oluyor. Bu çeşit dergilerin en eskilerinden ve en meşhurlarından olan «Reader's Digest» tipi örnek gibi tutularak hazırlanan Bütün Dünya, gerek yazılarının dolgunluğu ve gerekse baskısı bakımından çok muvaffak bir eserdir. 116 sayfa içinde Türk basını da dahil, İngiliz, Amerikan, Alman ve Fransız basınından seçilmiş yazılar tercüme edilerek verilmiştir. Memleketimizde nev'i şahsına münhasır olan bu dergi, gerek dünya hâdiselerinin fikir cephesini takibetmek, gerekse umumi kültür meseleleriyle uğraşmak istiyen okuyucularımızın edinmesi gereken bir eserdir. Dergiye uzun ömürler dilerken taşra okuyucularımıza bir kolaylık olmak üzere müracaat adresini bildiriyoruz: Nebioğlu Yayınevi, Posta Kutusu 644, İstanbul.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, (fasikül 3): Mehmet Zeki Pakalın. 125 kuruş.

Fasiküllerinin pek seyrek olarak yayımlanmasına üzüldüğümüz ve bir an önce tamamlanmasını temenni ettiğimiz bu değerli eserin son çıkan üçüncü fasikülünde «Bed'i Besmelei Şerife» maddesinden «Cihad» maddesine kadar olan kısımlar vardır. Büyük bir emek mahsulü olan bu değerli eserin şimdiden edinilmesini okuyucularımıza tavsiye ederiz. Millî Eğitim Bakanlığının bütün yayınevlerinde ve belli başlı kitapçılarda vardır.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Şubat 1948 — 15 Mart 1948 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 şubat — Abdülhalik Renda sıhhi durumunu ileri sürerek devlet bakanlığından istifa etti.

— Büyük Millet Meclisi, emekli general Ali İhsan Sabis'in mahkûmiyetinin affı tasarısını kabul etti.

— Yağan şiddetli yağmurlardan ve Hadırlı seddinin yıkılmasından Çukurova ve birçok köyler sular altında kaldı.

20 şubat — Dışişleri bakanı Meclis'te, Bulgaristanda düşürülen iki askerî uçağımız hakkında izahat verdi. Havanın fenalığından yollarını şaşıran uçaklarımıza mecburi iniş yaparlarken ateş açıldığını, Bugaristana bir nota verilerek düşürülen uçaklarımızla yaralı pilotumuzu iade etmelerini ve tazminat vermelerini istediğimizi bildirdi.

— Hükümetin talebi ve verdiği izahat üzerine Adalet ve İçişleri komisyonlarının kabul ettiği Polis Vazife ve Salâhiyet kanununu tadil tasarısı Meclis tarafından kabul edildi. Bu suretle idari makamlara bâzı hallerde vatandaşı hürriyetinden mahrum etme salâhiyeti veren on sekizinci madde kaldırılmış ve tarihe karışmış olmaktadır.

— Haliçteki fabrika ve havuzlarda yapılan ve tamamiyle Türk yapısı olan 186 deplâsman tonlu romorkör denize indirildi.

21 şubat — Tespit edilen rakamlara göre Çukurovadaki seylâpta yedi yüz bin dönümlük ekilmiş arazi ile 115 köyün sular altında kaldığı, beş vatandaşın ve birçok hayvanın boğulduğu, zararın on milyon liradan fazla olduğu anlaşıldı.

— Cumhurbaşkanı, tetkiklerde bulunmak üzere Çukurova seylâp bölgesine hareket etti.

— Amerikadan satın aldığımız Çoruh şilebiyle Sivas tankeri İstanbul limanına geldi.

22 şubat — Bugaristanda düşürülen uçaklarımızdan birinin şehit düşen pilotunun nâşı İstanbula getirildi ve binlerce vatandaşın iştirak ettiği bir cenaze töreni yapıldı.

23 şubat — Seylâp bölgesinde uçakla tetkikler yapan Cumhurbaşkanı Adana ve Ceyhan çiftçilerinin dertlerini dinledi; sulama işlerini halletmek üzere tedbirler alınacağını ve gerekirse iç ve dış istikrazlara dahi baş vurulacağını bildirdi.

— Ankara ve İstanbul üniversiteleri profesörlerinden teşkil olunan Üniversitelerarası Kurul, evvelce Ankara Üniversitesi Senatosunun sol temayüllü profesör ve döçentleri üniversiteden ihraç kararını ekseriyetle nakzetti.

26 şubat — Demokrat Partide buhran yeniden patlak verdi ve Genel Kurul Başkanı Celâl Bayar Meclis Grupu başkanlığından tekrar istifa etti.

1 mart — Yüce Divan, eski Tekel ve Gümrükler Bakanı Suat Hayri Ürgüplü ile diğer 23 sanığın muhakemesine başladı.

— İstanbul Şehir Tiyatrosu dram kısmında, sahne sanatkârlarımızdan Raşit Rıza'nın kırkıncı sanat yılı jübilesi yapıldı.

3 mart — Ekonomi Bakanlığı şu tebliği yayımladı:

Raman dağı mıntakasında 9 numaralı kuyuda 1-11-1947 tarihinde başlıyan ve 1.338 metre derinliğine inen sondaj ümitli ve sevindirici neticeler vermiştir. Yapılan tecrübelere nazaran kuyunun halen günde 40 ilâ 50 ton kadar ham petrol veriminde olduğu hesaplanmıştır. Tecrübeler ve teknik inceleme ve tahliller devam etmektedir. Aynı bölgede yeniden iki kuyu açılmak üzere gerekli hazırlıklara başlanmıştır.

4 mart — Yargıtayın bozma kararı üzerine, sanıkları Haşmet Orbay ve Reşit Mercan olan Ankara cinayeti davasına Bolu Ağır Ceza Mahkemesinde yeniden bakılmıya başlandı.

6 mart — Demokrat Parti genel merkezi mühim bir toplantı yaparak son hâdiselerde adı geçen milletvekillerini kurula çağırıp izahat istemiye karar verdi. İstanbul milletvekili Osman Nuri Köni partiden istifa etti.

8 mart — Seylâp bölgesinden sonra güney vilâyetlerinde seyahat eden ve petrol bölgesini de ziyaret ederek Amerikalı mütehassıstan tatmin edici izahat alan Cumhurbaşkanı İnönü Ankaraya döndü ve kendisini karşılıyanlara «Güneyde herkes petrol sevinci içinde. Altın akan bir nehir bulunmuş gibidir» dedi.

— İstanbul Üniversitesi Deri ve Frengi Kliniği ordinaryüs profesörü Dr. Hulûsi Behçet vefat etti.

9 mart — Demokrat Parti Genel Kurulu, milletvekillerinden Sadık Aldoğan, Mithat Sakaroğlu, Necati Erdem ve istifasına rağmen Osman Nuri Köni'yi Parti Haysiyet Divanına verdi.

— İngilterenin Moritius kruvazörü İskenderun limanını ziyaret etti.

10 mart — Demokrat Partide tasfiye başladı. Haysiyet Divanına verilen dört milletvekili partiden çıkarıldı. Yusuf Kemal Tengirşenk, Enis Akaygen, Emin Sazak, Ahmet Tahtakılıç, Hasan Dinçer ve Ahmet Oğuz Parti Genel Kurulundan istifa ettiler. Yerlerine yedek üyeler getirildi.

11 mart — Paris'te toplanacak Onaltılar Konferansında Türkiyeyi temsil edecek olan Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak Londra'ya hareket etti.

— Demokrat Parti Meclis Grupu toplanarak birinci başkanlığa Fuat Hulûsi Demirelli'yi, ikinci başkanlığa Ahmet Tahtakılıç'ı seçti.

12 mart — Parti Haysiyet Divanına verilen Afyon milletvekili Hazım Bozca da Demokrat Partiden çıkarıldı.

15 Şubat 1948 — 15 Mart 1948 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

15 şubat — 7 şubatta emekliye sevkedilmiş olan Amerika Genel Kurmay Başkanı Eisenhower son günlük emrini neşretti.

16 şubat — Avam Kamarasında açıklandığına göre Şili ile Arjantin Falkland adalarına asker çıkardılar. İngiltere tarafından Falkland adaları valisine, ihtiyacı olan yardımın temini için gerekli tedbirler alındı.

— Kore'de 38 inci Kuzey enlemini ihtiva eden bütün Sovyet bölgesi "Halkçı Demokrat Cumhuriyeti" ilân edildi.

23 şubat — Batı Almanyasının istikbaliyle Avrupa kalkınmasında oynıyacağı rolün tespitine mâtuf Amerika - İngiltere - Fransa Konferansı Londra'da toplandı.

24 şubat — Birleşmiş Milletler Ekonomik Konseyi Ekonomik Komitesi görüşmelerinde, Sovyet Rusya, Orta Doğu Ekonomi Komitesi aday listesinden Türkiyenin çıkarılmasını istedi; teklif reddedildi.

25 şubat — Çekoslovakyada, bir hafta evvel çıkan bir kabine buhranından sonra, en mühim bakanlıklara komünistler getirilmek suretiyle bir komünist rejimi kuruldu.

— Birleşmiş Milletler Küçük Konseyinde Rus delegesinin, Türkiyenin Orta Doğu Ekonomi Komitesi dışında bırakılması teklifi reddedildi.

27 şubat — Amerika Dışişleri Bakanı Marshall, Türkiye ve Yunanistanın askeri ihtiyaçları için Kongreden iki yüz yetmiş beş milyon dolâr munzam yardım tahsisatı istedi.

— Finlândiya radyosunun açıkladığına göre Sovyet Rusya, Finlândiyadan, kendisiyle askerî bir ittifak imzalamasını istedi.

28 şubat — Bulgaristan, notamıza (iç olaylara bakınız) cevap verdi. Cevabın tetkikine başlandı.

4 mart — Bir Batı Avrupa Birliği kurmıya mâtuf İngiltere, Fransa ve Benelux (Belçika, Holânda, Luxembourg) devletleri konferansı Brükselde toplandı.

9 mart — Rusya; İngiltere, Amerika ve Fransaya kendisine taarruz için Avrupayı ikiye ayırmakla itham eden bir nota verdi.

10 mart — Çek Dışişleri Bakanı Masaryk intihar etti (Dünya efkârı Masaryk'in öldürüldüğü kanaatindedir).

12 mart — Necmettin Sadak - Bevin Londra'da görüştüler. Neşredilen tebliğde dünya barışının muhafazası için iki memleket arasında sıkı işbirliği yapılacağı belirtildi.

14 mart — Necmettin Sadak ve Yunan Dışişleri Bakanı Çaldaris, Fransa Dışişleri Bakanı Bidault ile görüştüler.

15 mart — Onaltılar Konferansı Pariste toplandı.

15 Şubat 1948 — 15 Mart 1948 Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* 16 şubatta Kadıköy Halkevinde Cevat Fehmi Başkut "İçtimai dertlerimiz ve tiyatro muharriri" konulu konferansını tekrarlamıştır.

* 17 şubatta Beyoğlu Halkevinde Nurettin Şazi Kösemihal "Müziğimize dair" konulu bir konferans vermiştir.

* 20 şubatta Kabataş Lisesi salonunda Dr. Rasim Talus "Plâstik maddeler" konulu bir konferans vermiştir.

* 20 şubatta Kadıköy Halkevinde Prof Mazhar Osman ruh hastalıkları hakkında projeksiyonlu bir konferans vermiştir.

* 21 şubatta Ankara Ağır Ceza Mahkemesi salonunda Avukat Aziz Barıkan "Faiz, tarihçe, eski ve yeni mevzuat ve tatbikatı" konulu bir konferans vermiştir.

* 24 şubatta Beyoğlu Halkevinde Doç. Cevdet Perin "Edebiyat ve siyaset" konulu bir konferans vermiştir.

* 24 şubatta Ankara Halkevinde Prof. Feridun Nafiz Uzluk tarafından, Ondördüncü Yüzyıl başlangıcında yaşamış Türk fikir ve edebiyat adamlarından Ulu Arif Çelebi hakkında bir konferans verilmiş ve şiirlerinden parçalar okunmuştur.

* 2 martta Beyoğlu Halkevinde Prof. Salih Murat Uzdilek "Kâinatın doğuşu ve batışı" konulu bir konferans vermiştir.

* 2 martta İsmail Habib Sevüg Marmara Lokalinde "Yahya Kemal'in millî ve garplı tarafları" konulu bir konferans vermiştir.

* 3 martta Ankara Halkevinde Prof. Dr. Rasim Adasal "Spor ve yorgunluk" konulu bir konferans vermiştir..

* 5 martta Teknik Üniversitede Prof. Nusret Kürkçüoğlu "İzafet teorisi" konulu bir konferans vermiştir.

* Parke Davis araştırma lâboratuvarları direktörü Dr. Stanley White 5 martta İstanbulda Çapa Kliniğinde "Cerrahide jinekolojide hemostaz'ın modern tekniği, sezar ameliyatı ve scalp" ve gene aynı günde Tıp Cemiyetinde "Tenasül hormonları" adlı ingilizce iki konferans vermiştir.

* 6 martta İstanbul Edebiyat Fakültesinde Prof. Besim Darkot Antalya gezileri hakkında mühim bir konferans vermiştir.

* 6 martta Eminönü Halkevinde, Mensucat Santral Fabrikası Müdürü Aziz Tahsin Balkanlı "Âmirle memur arasındaki münasebetler" konulu bir konferans vermiştir.

* 6 martta Ankara Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi salonunda Prof. Hâzım Atıf Kuyucuk "Marshall Plânı ve milletlerarası borçlar meselesi" konulu bir konferans vermiştir.

* 8 martta Kadıköy Halkevinde Behçet Kemal Çağlar "Komşu memleketlere kuş bakışı" konulu bir konferans vermiştir.

* 8 martta Güzel Sanatlar Akademisinde İngiliz sefirinin eşi Lady Kelly "Büyük Britanyada güzel sanatlar" konulu bir konferans vermiştir.

* 9 martta Eminönü Halkevinde Prof. G. Kessler "Yapı kooperatifleri" konulu bir konferans vermiştir.

* 9 martta Eminönü Halkevinde Abdülkadir Karahan Fuzuli hakkında bir konferans vermiştir.

* 12 martta Eminönü Halkevinde askeri muharrirlerinden Emekli General Kemal Koçer Erzurum hakkında bir konferans vermiştir.

* 12 martta Teknik Üniversitede Yüksek Mühendis Saim Öker "Çatalağzı elektrik santralı" konulu mühim bir konferans vermiştir.

* 13 martta Eminönü Halkevinde İsmail Habib Sevüg Erzurumlu şairler ve bu arada Kemalettin Kamu hakkında bir konferans vermiştir.

* 14 martta Heybeliada Halkodasında, ölümünün yıl dönümü münasebetiyle Hüseyin Rahmi Gürpınar hakkında Refik Ahmet Sevengil ve İsmail Habib Sevüg birer konferans vermişlerdir.

* 15 martta Eminönü Halkevinde Prof. Ali Fuat Basgil "Hürriyetin değeri" konulu bir konferans vermiştir.

* 15 martta Kadıköy Halkevinde Behçet Kemal Çağlar "Bağdad - Atina" konulu bir konferans vermiştir.

İHTİFALLER

* Geçen yıl kaybettiğimiz kıymetli karikatürist Cemal Nadir Güler için 17 şubatta Zincirlikuyu'daki mezarı başında bir tören yapılmıştır. 1070 inci sayfamızda hayatını ve sanatını belirttiğimiz eşsiz sanatkârın mezarının hâlâ bir toprak yığını halinde bulunuşu, ihtifale iştirak eden sanat severleri teessüre sevketmiştir. Cemal Nadir için 28 şubatta Bursa Halkevinde de bir toplantı yapılmıştır.

* 12 martta Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde merhum Kemalettin Kamu (1901 - 1948) için bir ihtifal yapılmış, Prof. Necmettin Onan konuşmuş, öğrenciler de şairden parçalar okumuşlardır.

* 13 martta Şişlideki Ermeni mezarlığında, kanunî ve bestekâr Artaki Can-

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

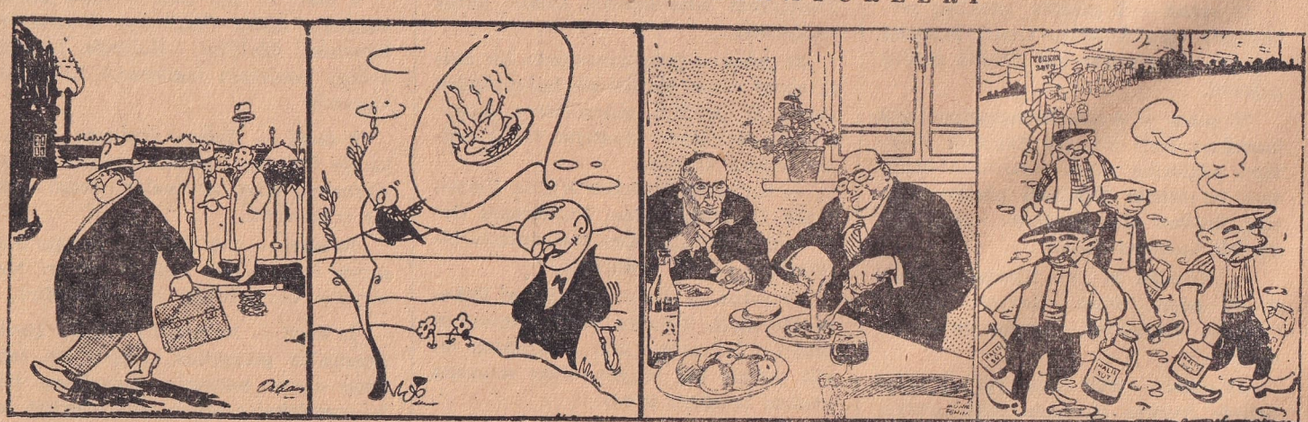

— Her sene bir apartıman alıyor.
— Piyango mu vuruyor?
— Hayır, halkı!..

"Karikatür,, den

Molotov sulh peşinde!..

"Karikatür,, den

— Demokrat Parti yıkılacak diye ödüm koptu. Memleket meselelerini bir tarafa bırakıp birbirlerine girdiler, meğerse kavga ödenek meselesi üzerine imiş...
— Elbette, evvelâ can, sonra cânan!

'Mizah,, dan

Istanbulda bir suni süt fabrikası kurulacak
— Gazetelerden —
İstanbulun şimdiki süt fabrikası faaliyet halinde!

"Şaka,, dan

15 Şubat 1948 — 15 Mart 1948 Arasındaki Kültür Hareketleri

dan'ın ölümünün kırkıncı gününde bir ihtifal yapılmış ve sanatkârın vasiyeti mucibince, en son eseri olan bayati peşrevi çalınmıştır.

MÜZİK

* İstanbuldaki muvaffakıyetli konserlerinden sonra Ankaraya giden Gaspar Cassado 15 şubatta Ankara Halkevinde bir konser vermiştir. Kendisine piyanoda Ferhunde Erkin refakat etmiştir.

* 23 şubatta Orhan Boran (keman), Mithat Fenmen (piyana) Ses Tiyatrosunda bir konser vermişler ve Bach, Beethoven, Schubert ile Yunan müzisyenlerinden Poniridis'in eserlerinden seçme parçalar çalmışlardır.

* 24 şubatta Şehir Komedi Tiyatrosunda İstanbul Konservatuvarının altıncı Türk müziği konseri mahur faslı üzerinden seçme parçalarla verilmiştir.

* Memleketimizi ziyaret eden âma Macar piyanisti İmre Ungar 24 ve 27 şubatta Melek sinemasında iki konser vererek Ankaraya gitmiş, Ankara Halkevinde de 3 ve 5 martta iki resital vermiştir.

* 26 şubatta Saray sinemasında ve Ferdi Statzer'in idaresinde İstanbul Filârmonik orkestrası, piyanist Ömer Refik Yaltkaya'nın da iştirakiyle bir konser vermiştir. Programda Weber'in Freischütz operası uvertürü, Grieg'in Op. 16 la minör piyano konçertosu ve Dvorak'ın Beşinci senfoni (Yeni Dünya) si vardı.

* 29 şubat sabahı Taksim Belediye Gazinosunda İstanbul Konservatuvarı orkestrası Cemal Reşit Rey'in idaresinde bir konser vermiştir. Mendelssohn'un Fingal Mağarası uvertürü, Schumann'ın la minör Op. 54 piyano konçertosu, Liszt'in mi bemol majör piyano konçertosu yer almıştı. Orkestraya Yunan sanatkârı piyanist Bayan Popi Panayotidis de iştirak etmiştir.

* 4 martta İzmir Halkevinde zengin bir salon orkestrası konseri verilmiş ve Boildieu'nün Le Calife de Bagdad'ı, F. Türkoğlunun Serenadı, Kele Bela'nın Güzel Ren Nehri adlı parçaları, ikinci kısımda da armonize edilmiş Türk halk türküleriyle tanınmış Batı müziği parçaları çalınmıştır.

* 7 martta Kadıköy Halkevinde Yeşilay cemiyeti yararına Orhan Karan, Günseli Yener, Semra Kamer bir keman piyano konseri vermişlerdir.

* On iki yaşındaki Suna Kan 8 martta Ferit Alnar'ın idaresinde Radyo Senfoni Orkestrasiyle radyoda bir konser vermiş ve Viotti'nin la minör keman konçertosunu baştan sonuna kadar ezbere çalmıştır.

* Memleketimizi ziyaret eden Polonyalı tanınmış piyano virtüozu Henryk Sztompka 9 martta Melek sinemasında tamamiyle Chopin'in eserlerinden mürekkep bir resital vermiştir. Sanatkâr ikinci resitalinden sonra Ankaraya gitmiş 13 martta Devlet Konservatuvarında Ferit Alnar'ın idaresindeki Cumhurbaşkanlığı Filârmonik Orkestrasının konserine katılmıştır. Programda Schubert'in Bitmemiş Senfonisi, Liszt'in Prelüdleri ve Chopin'in mi minör piyano konçertosu vardı. Sanatkâr Ankarada 14 martta gene Chopin'in eserlerinden mürekkep bir resital vermiştir.

* Memleketimize tekrar gelen Çek keman üstadı Vasa Prihoda 15 martta Saray sinemasında bir resital vermiştir.

* 15 martta Ankara Halkevinde Korradi, Mack Allan orkestraları ve tanınmış virtüozların iştirakiyle birleşik bir caz konseri verilmiştir. Jam Session adı altındaki bu tarz konserler daha önce İstanbulda da verilmiş ve ilgi görmüştü.

* 15 martta Ankarada Küçük Tiyatroda Burhan Duyal, Kemal Şener, Zeki Berküren ve Enver Kakıcı bir yaylı sazlar konseri vermişlerdir. Ch. Wood, E. Elgar ve G. Jacob gibi İngiliz müzisyenlerinin eserleri memleketimizde ilk defa olarak çalınmıştır.

RESİM, FOTO, MİMARİ

* Ankara Orduevinde açılan emekli subaylar resim sergisinde teşhir edilen eserlerden Ali Sami Boyar'ın bir tablosu Ahmet Çanakçılı tarafından satın alınarak Harb Okulu müzesine hediye edilmiştir. Balkan Savaşında düşman çekildikten sonra Edirneyi gösteren bu resim çok acı bir hâtırayı anlatmaktadır: Bulgarlar esir ettikleri askerleri Sarayiçi denen bir mevkie tel örgüler içinde hapsetmişler ve aç bırakmışlardı. Resimde zavallı erlerin açlıktan kemirdikleri ağaçların gövdeleri görülmektedir.

* Güzel Sanatlar Akademisi Türk Süsleme Sanatları Şubesine mütehassıs olarak getirilen İranlı Hüseyin Tahirzade'nin Akademide açtığı sergide teşhir ettiği eserlerin kendisine aidolmadığı, profesörün sonradan bu eserler üzerine imza attığı meselesi ortaya çıkmıştı. Akademi Müdürü Burhan Toprak, sanatkârın bâzı eserlerinde iki imzası bulunması, atelyesinde çalışan talebelerinin eserlerini idare etmiş olmak dolayısiyle, bu yardımcıların imzalarını koymuş olmasından ileri gelmektedir demiştir.

TİYATRO

* Ankarada Küçük Tiyatroda 17 şubatta Alfred de Musset'den Bedrettin Tuncel ve Sabahattin Eyuboğlu tarafından tercüme edilen "Şamdancı" temsile başlanmıştır. Eseri Cüneyt Gökçer sahneye koymuş, Turgut Zaim'in yaptığı dekor pek beğenilmiştir. 2 marttan itibaren Oktay Rifat'ın 3 perdelik "Kadınlar Arasında" adlı komedisine geçilmiştir. Küçük Tiyatronun bu ikinci telif eserini Mahir Canova sahneye koymuştur.

* 1 martta Şehir Dram Tiyatrosunda Raşit Rıza'nın kırkıncı sanat yılı zengin bir şekilde kutlanmıştır. Raşit Rıza, aynı zamanda ilk defa sahneye konuluşunun otuzuncu yılını idrak eden "Baykuş" piyesinde Yolcu rolünde Şehir Tiyatrosunda tekrar sahneye çıkmıştır. Jübile akşamı İstanbul Gazeteciler Cemiyeti adına Nusret Safa Coşkun, Şehir Tiyatroları adına Refik Kemal Arduman birer konuşma yapmışlardır. Muammer Karaca revüsü ve tanınmış ses sanatkârları da katılmıştır.

* Halit Fahri'nin otuz yıl önce yazarak Darülbedayi tarafından sahneye konmuş olan "Baykuş" manzum dramı 2 marttan itibaren Şehir Dram Tiyatrosunda devamlı olarak temsile başlanmıştır. Çok güzel bir dekor içinde ve iyi bir mizansenle seyirci karşısına çıkan bu eser, şu son çeyrek yüzyılda Türk tiyatro edebiyatının olduğu kadar seyirci seviyesinin de pek ilerlemiş olduğunu ve otuz yıllık bir mazinin çok uzak bir tarih haline geldiğini göstermiştir.

* 4 marttan itibaren Muammer Karaca Opereti Maksimde "Hangisi?" adlı yeni bir eserin temsiline başlamıştır.

* 10 marttan itibaren Şehir Komedi Tiyatrosunda "Kaş Yapayım Derken" adlı bir komedinin temsiline başlanmıştır. Eseri Reşit Baran ve Vasfi Rıza fransızcadan adapte etmişlerdir.

MUHTELİF HAREKETLER

* 1948 Çocuk Yılı olmak dolayısiyle Çocuk Esirgeme Kurumu, telif çocuk edebiyatımızı teşvik maksadiyle bir mükâfat tesis etmiştir.

* 21 şubatta İstanbul Üniversitesi Zooloji profesörü Fahire Battalgazi Ankarada yapılan bir ameliyattan kurtulamıyarak ölmüştür.

* Şehrimizde tanınmış muharrir, gazeteci ve sanatkârlarımızın iştirakiyle "Telif Haklarını Koruma Cemiyeti" adiyle bir cemiyet kurulmuştur.

* 6 martta şair ve edip Kemalettin Kamu Ankarada ölmüştür.

BİR TASHİH

Ansiklopedimizin şubat 1948 sayısında çıkan Jean - Jacques Rousseau hakkındaki bentte elimizde olmıyarak iki dizgi yanlışı kalmıştır. Özür dileyerek tashih ediyoruz: 1352 nci sayfanın üçüncü sütun on yedinci satırındaki "zaman yerli Fransız dilinin" kelimeleri "zamandanberi Fransız dilinin" şeklinde olacaktır. 1354 üncü sayfa üçüncü sütundaki resmin altındaki yazı da "Rousseau'nun Cenevrede ilk gömüldüğü ada" şeklinde düzeltilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Nereye Gidiyoruz?: Yaşar Nabi. 150 kuruş.

Varlık yayınlarından olan güzel baskılı bu eser, ikinci bir ad olarak "Partiler ve ideolojiler karşısında hakikat" kelimelerini taşıyor. İçinde, müellifin muhtelif zamanlarda yayımladığı ve çoğu da Varlık dergisinin son sayılarında çıkan makaleleri de vardır. Aşırı sağ ve sol cereyanlar karşısında, Türk demokrasisinin geçirmekte olduğu istihaleleri, mâruz bulunduğu tehlikeleri ve memleket hesabına alınması lâzım gelen tedbirleri kendi görüş zaviyesinden inceliyen Yaşar Nabi, son söz olarak "Vatan edişesi, parti ve şahıs menfaatlerinin üstünde kalmalıdır" demektedir.

Nöroloji Kliniği 1945 - 1946 Ders Yılları Çalışma ve Araştırmalariyle Klinik ve Poliklinik İstatistikleri.

Üniversite Tıp Fakültesi yayınlarından olan bu eser Ord. Prof. Fahrettin Kerim Gökay, Doç. Kenan Tükel, Doç. Necmettin Polvan, Başasistan Sabahattin Kerimoğlu, Asistan Cemal Yüksel ve Beyza Erim tarafından meydana getirilen muhtelif ilmî çalışmaların bir hulâsasıdır. Sinir Hastalıkları Kliniğinin bir yıllık bir bilânçosu olan bu eser ilgili meslek adamları için okunmıya değer bir ciddiyetle meydana getirilmiştir.

Fındık: Kemal Peker. 400 kuruş.

Giresunda Yesil Giresun Basımevinde nefis bir şekilde basılan bu eser memleketimizin en mühim bir ihraç maddesi olan fındığın tarihcesini, yetiştirilmesini, istihlâkini ve ticarette oynadığı rolü belirtmek için kaleme alınmıştır. Mevzuu ile ilgili bircok istatistikleri, grafikleri ve fotoğrafları da ihtiva eden bu eser meslekle yakından meşgul olan bir iktisatcı tarafından kaleme alındığı için ilk bakışta dikkati çekiyor. Hazırlanması için uzun zaman ve emek istiven bu eseri, millî servetlerimiz üzerinde duran ve arastırmalar yapan iktisatçılara tavsiye ederiz.

Sağlık Düsmanı Kevif Verici Maddeler: Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay. 55 kuruş.

Millî Eğitim Bakanlığının yavımlamakta olduğu "İyi Yasama Serisi" nin 15 incisini teskil eden bu kücük kitap gencler tarafından okunması gerekli bir eserdir. İcindeki, keyif verici maddelerin cesitleri, ispirtolu ickiler, sarhoşluğun tedavisi, morfin tiryakileri, eroin alıskanlığı ve tedavisi, baska uyusturucu maddeler alıskanlığı, tütün tiryakiliği gibi bahisleri ilgi ile okunmıya değer bahislerdir. İctimai bir dert olan keyif verici maddeler alıskanlığı ile nasıl mücadele edileceğini de belirten bu kücük kitap Millî Eğitim Bakanlığı yayınevlerinde satılmaktadır.

Midenizi Koruyunuz (neler yemeli, nasıl yemeli?): Dr. Hemmerdinger - Dr. Cevat Bilgin. 100 kuruş.

Bir Türk ata sözü "Her işin başı sağlık" der. İnsan sağlığında belli başlı bir rol oynıyan organ da, şüphesiz, midedir. Halbuki hemen hepimiz midemizin sağlığına az dikkat eder ve ancak hastalandıktan ve hastalık da pek çok ilerledikten sonra bir hekime baş vuruyuz. "Bir hastalığı önlemek, tedavi etmekten daha kolaydır" diyen Dr. Hemmerdinger "Midenizi Koruyunuz" adlı çok faydalı eserinde bizi sıhhatimizle ilgili noktalarda uyanık tutmaktadır.

Organon I ve II: Aristo - Hamdi Ragıp Atademir. 60 ve 40 kuruş.

Millî Eğitim Bakanlığı Aristo'nun bu iki ciltlik eseriyle Yunan Klâsikleri serisini bir kat daha zenginleştirmiştir. Yakın zamanda tamamlanacağını tahmin ettiğimiz Lâtin ve Yunan klâsikleri tazeliğini muhafaza eden ve taşıdığı beşerî değerleri keybetmiyen eserlerdendir. Türk gençliğinin bunları dikkatle ve sindire sindire okuması, yarınki kültür Türkiyesinin mânevi kaynaklarından biri olacağına inanıyoruz.

Şehname II: Firdevsi - Necati Lugal. 300 kuruş.

Millî Eğitim Bakanlığının Doğu ve İslâm klâsiklerinden yaptığı tercümeler arasında, Mesnevi ve Hafız Divanı gibi çok ehemmiyetli yayınlardan sonra İran şairlerinden Firdevsi'nin Şehnamesini de dilimize hediye etmesi takdire değer bir keyfiyettir. Doğu medeniyetinin kültür sahasında temel taşlarından birini teskil eden bu eser, dünya çapında bir şöhret kazanmış, başta ingilizce ve fransızca olmak üzere birçok medeni Batı dillerine de tercüme edilmiştir. İnsanoğlunun bu gibi ölmez eserlerden her zaman için faydalanmak ihtiyacı duyacağına şüphe yoktur.

Cem Sultan (ikinci baskı): M. Turhan Tan. 300 kuruş.

Tarihî romanlariyle haklı bir söhret ve sevgi kazanmış olan M. Turhan Tan, ölümünden bukadar yıl sonra da hâlâ aranan ve yokluğunu hissettiren bir yazıcıdır. Tatlı bir ifade ile canlandırdığı vakalar gerci tıpa tıp tarihî hâdiselerin tekrarı değildir. Fakat yazıcı onları, mevzula ilgili kaynaklara istinadettirmekle beraber uygun düsecek bir hayal iklimine doğru sürüklemesini de bilmistir. İste, Fatih'in ölümü ile baslıyan Cem Sultan romanı da Osmanlı tarihinin talihsiz bir simasını bu hava içinde okuyucularına bildirmektedir. Onun ümitsiz mücadelesi ve yabancı diyarlardaki maceraları eserin hareketine birer zemin teskil etmistir. Roman Remzi Kitabevi tarafından nefis bir kapakla satışa çıkarılmıştır.

Mevlâna Celâlettin Rumi: Prof. Ali Nihat Tarlan. 50 kuruş.

Varoğlu Yeyınevi, Faydalı Kitap Serisini on iki kitapla bir cilt halinde toplamıştır. İkinci cildin ilk kitabı olan "Mevlâna Celâlettin Rumi" İstanbul Edebiyat Fakültesi profesörlerinden Dr. Ali Nihat Tarlan tarafından hazırlanmıştır. Faydalı Kitap Serisinin bu ilk on üç kitabı şimdiden zengin ve ciddi bir kütüphanenin özü haline gelmiştir. Bu yayın faaliyetine, memleket çapındaki hizmetlerinde uzun ömürler temenni ederken Mevlâna'nın hayatını anlatan bu kitabı da tavsiye ederiz.

Ekmek Kavgamız: Reşat Enis. 250 kuruş.

Reşat Enis'i, halk kitlelerinin arasından seçtiği yerli tipleri ve bu insanların içtimai meselelerini realist bir üslûpla anlatan bir romancı olarak tanıyoruz. Bu tarz romanı "bir sanat eseri seviyesine çıkaran" sayılı muharrirlerimizden biri de şüphesiz odur. Memleket meselelerini açık bir dille ortaya döktüğü için çok defa yürek burkan sahnelerle bizi karşılaştıran romancı, memleket hizmetinde bir sanat yapmaktadır; eseri de en şümullü mânasiyle millî bir karakter taşımaktadır. Gittikçe görüş derinliği artan Reşat Enis, vakalarını merhametli ve müşfik bir insan yüreğiyle ihata eden bir kalem sahibi olmuştur.

Akından Akına (ikinci baskı): M. Turhan Tan. 250. kuruş.

Tarihî roman nev'i bizde çok fakirdir. Gündelik gazetelerimizi dolduran tefrika çırpıştırmaları bir yana bırakılırsa, gerçek bir edebiyat çerçevesinde tarihî eserleri veren yazıcılarımız hemen yok gibidir. Batı edebiyatlarında şöhretlerini münhasıran bu çeşit eserlerle temin eden ve dünya ölçüsünde ilgi gören muharrirlerin mevcudoluşu da bu çeşit eserlere karşı ilginin kuvvetli olduğunu gösterir. Ahmet Refik bu sahada esaslı bir çığır açmıştı. Daha müteakıp yıllarda M. Turhan Tan tarihî hakikatleri bir tüccar zihniyetiyle istismara tenezzül etmeden güzel eserler meydana getirdi. "Akından Akına" da bu mazhariyeti kazanan bahtiyar eserlerden biridir.

Zehirli Aşk «Ivy»: Mari Belloc Lowndes - İlhan Eti. 200 kuruş.

Filmi bu kış sezonunda Beyoğlu sinemalarında haftalarca oynıyan ve Joan Fontaine, Herbert Marshall ve Patric Knowdes gibi beğenilmiş artistler tarafından çevrilen bu roman kendi janrının güzel bir örneğidir. Amerikada aslı «The Story of Ivy» çok okunmuş, diğer dillerdeki tercümeleri de pek rağbet görmüştür. Roman Nebioğlu Yayınevi'nin sinema romanlarının on üçüncüsünü teşkil etmektedir.

Yurdumuzu Tanıyalım, Nerede Ne var? (duvar haritası). 150 kuruş.

Doğan Kardeş dergisinin hazırlattığı bu güzel harita 70×100 büyüklüğünde ve altı renklidir. Yurdumuzun belli başlı zirai ve sınai varlıklarını, tabiat güzelliklerini ve tarihî zenginliklerini tesbit etmektedir. İki küçük haritada ise demiryollarımız ve sulama işlerimiz gösterilmiştir.

BİR AYIN OLAYLARI

15 Mart — 15 Nisan 1948 Memleket İçindeki Olaylara Toplu Bir Bakış

16 mart — Amerikan yardımı gereğince Amerikanın Türkiyeye vereceği askerî uçaklardan on ikisi hava yoliyle Ankaraya geldi ve Amerikan heyeti tarafından Türk hava kuvvetlerine teslim edildi.

18 mart — Amerika Birleşik Devletlerinin ihracatı lisansa tabi tutması ve bunun için de ithalâtçıdan kesin sipariş alınmış olmasını şart koşması üzerine, Ticaret Bakanlığımız, yalnız bu memlekete mahsus olmak üzere ithal rejimimizde bâzı usul değişiklikleri yaptı. Bu usulün esasını "muvakkat ithal müsaadesi" teşkil etmektedir. Bu hususdaki esaslar Ticaret Bakanlığının yayımladığı 210 numaralı sirkülerde bulunmaktadır.

20 mart — Birleşik Milletler Teşkilâtı İktisadi ve İçtimai Komisyonunun teşebbüsiyle 25 martta Cenevrede toplanacak olan Basın Hürriyeti Konferansına Türkiye adına iştirak edecek heyet hareket etti. Heyet, Profesör Nihat Erim'in başkanlığı altında Hüseyin Cahit Yalçın, Cemil Barlas, Falih Rıfkı Atay, Hasan Refik Ertuğ ve Nuri Eren'den mürekkeptir. İstanbul gazeteciler Cemiyeti tarafından namzet gösterilen Cihat Baban ve Nadir Nadi müşavir sıfatiyle heyete refakat etmektedirler.

— Eski Seyhan Milletvekili, Ziraat Bankası idare meclisi üyelerinden Emekli General Naci Eldeniz Ankarada vefat etti.

21 mart — Sofya ataşemiliterimizle muavininin geri alınması hususunda Bulgaristanın gösterdiği istek üzerine Bulgaristanın Ankara ataşemiliteri ve ataşemiliterlik mensupları memleketimizi terke davet edilerek pasaportları vize edildi.

22 mart — Türkiye hükümeti Bulgaristandaki ataşemiliterlerimizin artık normal şartlar içinde vazifelerini ifa etmelerine imkân görmediğinden, Bulgaristanda ataşemiliterlik bulundurmamıya karar verdi ve buna karşılık Bulgar hükûmetinden de Türkiyedeki ataşemiliterlik teşkilâtını kaldırmasını istedi.

23 mart — Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir bir müddettenberi mustarip bulunduğu rahatsızlıktan kurtulamıyarak Ankarada vefat etti.

— Yaz aylarında Amerikan yardım programlarının esaslarını tespit etmek üzere gelen Amerikan heyetinin hava grupu başkanı Tümgeneral William Hoag hava yoliyle Ankaraya geldi.

24 mart — Demokrat Parti Haysiyet Divanı, milletvekillerinden Yusuf Kemal Tengirşenk, Emin Sazak, Ahmet Oğuz, Hasan Dinçer, Enis Akaygen ve Ahmet Tahtakılıç'ın da partiden çıkarılmasına ittifakla karar verdi.

26 mart — Amerikan yardımı gereğince memleketimize harb malzemesi getiren ilk iki gemi Derinceye gelerek yüklerini boşaltmıya başladı.

— Amerikanın Türkiyeye verdiği askerî uçaklardan ikinci grup hava yoluyla Ankaraya geldi.

27 mart — Maliye Bakanlığına Gümrük ve Tekel Bakanı Şevket Adalan asil olarak, Gümrük ve Tekel Bakanlığına da Maliye Bakanı Şevket Adalan vekil olarak tâyin edildi.

29 mart — Amerikadan askerî malzeme getiren üçüncü bir gemi daha Derinceye geldi.

31 mart — Cumhurbaşkanı İnönü, Amerikan yardımı kara, hava ve deniz grupu başkanlarını kabul etti. Bu Amerikalı generallerle amiral yardım hakkında cumhurbaşkanımıza izahat verdiler.

1 nisan — İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi binası anî bir yangınla yandı. On beş bin cilt çok kıymetli kitap ile eski Türk mimarisine ait pek değerli ve yeri doldurulması imkânsız rölöveler tamamiyle kül oldu.

3 nisan — Sovyet Rusyanın Ankara yeni büyük elçisi Lavrişef ve eşi bir Rus uçağiyle Ankaraya geldi.

5 nisan — Amerikadan askerî malzeme getiren dördüncü vapur İstanbula geldi.

7 nisan — Onaltılar Konferansına iştirak eden Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak memlekete döndü.

— Federasyon halinde bir dünya devleti kurulmasını gaye edinen dünya ölçüsünde teşkilâtın ikinci başkanı Edward Clark Beyruttan hava yoliyle İstanbula gelerek İstanbul Gazeteciler Cemiyetinde, sonra da Eminönü Halkevinde verdiği birer konferansla Federasyonun gayelerini izah etti.

10 nisan — Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak sırasiyle Amerikan ve Sovyet Büyükelçilerini kabul ederek birincisiyle bir saat, ikincisiyle on dakika görüştü.

12 nisan — Büyük Millet Meclisi yaz devresi çalışmalarına başladı.

— İstanbul Genel Meclisi Birinci Başkanvekili, Beşiktaş Jimnastik klübü Başkanı, Emniyet Sandığı Hukuk Müşaviri, Güzel Sanatlar Akademisi Hukuk Profesörü Abdülkadir Karamürsel İstanbulda vefat etti.

14 nisan — Türk harb donanmasının eski Kurmay başkanı ve Boğazlar Komutanı emekli Deniz Albayı Ruhi Develioğlu İstanbulda vefat etti.

15 Mart — 15 Nisan 1948 Memleket Dışındaki Olaylara Toplu Bir Bakış

15 mart — Onaltılar Konferansı Pariste açıldı. Dışişleri Bakanımız Türkiyenin müşterek dâvayı desteklemiye âmâde bulunduğunu belirtti.

— Bulgar Başbakanı Dimitrov Moskovaya gitti.

16 mart — Onaltılar Konferansı kapandı. Amerikan hükûmetine sunulacak beş karar sureti kabul edildi.

17 mart — Başkan Truman, Avrupadaki durumun nezaketi karşısında Kongreden mecburi askerlik hizmetinin kabulü için bir kanun tasarısı hazırlanmasını istedi.

18 mart — Necmettin Sadak, Fransa cumhurbaşkanı tarafından kabul edildi.

19 mart — Türkiye ve Yunanistana yapılacak 275.000.000 dolârlık yardım Amerika Senatosu, 5.300.000.000 dolârlık umumi yardım da Temsilciler Meclisi Dışişleri komisyonları tarafınran tasdik edildi.

— İsveç, Norveç ve Danimarka Dışişleri Bakanları, üç memleketin hürriyet ve istiklâllerini dışardan gelecek her hangi bir tecavüze karşı müdafaaya karar verdiler.

20 mart — İngiltere, Fransa ve Amerika Triyestenin İtalyaya iadesine karar verdiler ve Rusyadan bu karara muvafakatini istediler.

23 mart — Basın ve Haberleşme Hürriyeti Konferansı Türkiyenin de iştirakiyle Cenevrede açıldı.

2 Nisan — Paris Konferansından sonra Cenevreden geçen Necmettin Sadak Atinaya geldi ve Sadak - Çaldaris görüşmeleri başladı.

3 Nisan — Necmettin Sadak Yunan kıralı tarafından kabul edildi.

— Berlindeki Sovyet işgal makamlarının İngiliz ve Amerikan yolcularıyle trenlerini kontrol edeceklerine dair verdikleri karar üzerine bu devletler ile Sovyetler arasında bir buhran meydana geldi.

5 nisan — Bir Rus avcı uçağı Berlin üzerinde bir İngiliz yolcu uçağına çarptı, her iki uçak parçalandı.

6 Nisan — On yıllık Rus -Fin paktı Moskovada imzalandı.

— Mareşal Montgomery Berline geldi.

7 mart — Mareşal Montgomery, Rus komutanı Sokolovsky ile görüştü.

9 mart — Sokolovsky, görüşmelerde bulunmak üzere Moskovaya gitti.

10 mart — Rusların telefon ve telgraf muhaberatiyle hava irtibatına müdahaleye hazırlanmaları üzerine Berlinde gerginlik gene arttı.

12 mart — Viyanada Ruslar hâdiseler çıkardılar; İngiliz yüksek komiseri Rus komutanına bir protesto notası gönderdi.

13 mart — Amerikadan gönderilen üstün uçankalelerden mürekkep üç filo Almanyada Amerikan işgal bölgesine indi.

14 mart — Sovyetler Triyestenin İtalyaya iadesi teklifini reddettiler.

15 Mart — 15 Nisan 1948 Arasındaki Kültür Hareketleri

KONFERANSLAR

* 18 martta Beyoğlu Halkevinde Prof.Ali Nihat Tarlan şair Nedim hakkında bir konferans vermiştir.

* 18 martta Teknik Üniversitede Burhan Felek "Olimpiyatlar" konulu bir konferans vermiştir.

* 19 martta Teknik Üniversitede Rektör Tevfik Taylan "İngilterede üniversite hayatı" konulu konferans vermiştir.

* 20 martta Ankarada Prof. Abdülkadir Noyan "Gençlerde sağlığı koruma çareleri" konulu bir konferans vermiştir.

* 20 martta İngiliz arkeoloji profesörü Seton Lloyd Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde, Irakta yapılan son kazılar hakkında bir konferans vermiştir.

* 22 martta Ankara Hukuk Fakültesinde Avukat Celâl Yardımcı "Adlî hitabet" konulu bir konferans vermiştir.

* 22 martta Eminönü Halkevinde Prof. Tevfik Remzi Kazancıgil "Doğum ağrısı ve ağrısız doğum" konulu bir konferans vermiştir.

* 23 martta Prof. Fâzıl Hakkı Sur Siyasal Bilgiler Okulunda "Harb sonrasının bâzı iktisadi meseleleri" konulu bir konferans vermiştir.

* 29 martta Kadıköy Halkevinde, sinir mütehassısı Dr. Fahri Celâl Göktuğla "Frengi ruhiyatı" konulu bir konferans vermiş, hekimin bâzı hastaları da konuşmuşlardır.

* 29 martta Eminönü Halkevinde Sadettin Arel "Türk musikisinin hüviyet ve kıymeti" konulu bir konferans vermiştir.

* 29 martta ve 5 nisanda Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Doçent Bedrettin Tunçel "Paul Valéry" hakkında fransızca iki konferans vermiştir. Kordiplomatik ve sanatseverlerden seçkin bir dinleyici kitlesi karşısında verilen bu konferanslar ilgi çekmiştir.

* Memleketimizi ziyaret eden Amerikalı profesör Robert Wilson 30 martta İstanbul Hukuk Fakültesinde "Hukuk ve siyaset muvacehesinde anlaşmalar" konulu bir konferans vermiştir. Profesör daha sonra Ankaraya giderek 6 nisanda Ankara Hukuk Fakültesinde "Antlaşmalarla beliren devletler hukuku" ve 7 nisanda Siyasal Bilgiler Okulunda "Anlaşmalar, teamülî hukuk ve camia menfaati" konulu birer konferans daha vermiştir.

* 31 martta Ankara Halkevinde Prof. Rasim Adasal "Sporcunun gıdaları ve enerjisi" konulu bir konferans vermiştir.

* 3 nisanda Ankarada Prof. Rasim Adasal "Cinsiyetin marazi ve akli cephesi" konulu bir konferans vermiştir.

* Fransız hekimlerinden Prof. Maurice 5 nisanda İstanbul Tıp Cemiyetinde "Astımanın modern tedavisi" konulu bir konferans vermiştir.

* İstanbul Edebiyat Fakültesi profesörlerinden Pierre Trahard 7 nisanda Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde "Fransız espirisi" ve 8 nisanda da "Dünkü ve bugünkü Türkiye hakkında Fransız yazarlarının intibaları" konulu iki konferans vermiştir.

* 8 nisanda Prof. Mazhar Nedim Göknil Eminönü Halkevinde "Denizde devletçilik ve hususi teşebbüs" konulu bir konferans vermiştir.

* 9 nisanda Mühendis Dr. Kurt Bernhardt Bayındırlık Bakanlığı konferans salonunda "Mimar ve mühendis" konulu bir konferans vermiştir.

* 10 nisanda Ord. Prof. Hirsch Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde "Gelişme ve değişme halinde bulunan Ticaret Kanunumuz" konulu bir konferans vermiştir.

* 12 nisanda İ. Galip Arcan Kadıköy Halkevinde "Piyes yazma sanatı" konulu bir konferans vermiştir.

* 12 nisanda Ankarada Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde Reşat Nuri Darago "Onyedinci Yüzyıl Fransız edebiyatı ile Türk edebiyatında bâzı müşterek konular" adlı bir konferans vermiştir.

İHTİFALLER

* Öğretmen Okullarının yüzüncü kuruluş yıldönümleri münasebetiyle 16 martta İstanbulda ve Ankarada törenler yapılmıştır. İstanvul Çapa Eğitim Enstitüsünde yapılan toplantıda Faik Reşit Unat ve Fahrettin Kerim Gökay, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsünde yapılan toplantıda okul müdürü Ahmet Hamdi Akverdi, Ali Ulvi Elöve ve Halil Vedat Fıratlı konuşmuştur. Ayrıca Nurullah Taşkıran da bir şan konseri vermiştir. Aynı günde Eminönü Halkevinde, Öğretmen Okulunun ilk müdürü Cevdet Paşa hakkında bir anma töreni yapılmış ve Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, Sabri Kolçak ve İsmail Habib Sevüg söz almışlardır.

* 9 nisanda, ölümünün 360 ıncı yıldönümü münasebetiyle Mimar Sinan hakkında Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde bir tören yapılmış, Prof. Âfet İnan, Mimar Saim Ülgen ve Talât Özışık konuşmuşlardır.

* 13 nisanda Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde ölümünün yıldönümü münasebetiyle Aptülhak Hâmit hakkında bir tören yapılmış, İhsan Akpolat bir konuşma yapmış, şairin şiirleri okunmuştur.

AYIN EN GÜZEL KARİKATÜRLERİ

Beşiktaş Yunanistandan döndü!

— Bu ne hal yahu? Davul gibi şişmişsin?

— Tabiî birader, o kadar gol yedik!

"Şaka" dan

Futbolcu — Bu benim amcamın eniştesinin, kardeşinin, ortanca oğlunun, komşusunun, süt kardeşi... Bırak biletsiz girsin!..

"Karikatür" den

Uludağ dönüşü...

— Nasıl, kayması kolay mı?.

Kazazede — Kayması kolay ama... Biraz durması güç oluyor...

"Karikatür" den

Komünist hükümeti — Gözlerini bana ver, yolunu ben göstereyim sana...

"Karikatür" den

15 Mart — 15 Nisan 1948 Arasındaki Kültür Hareketleri

MÜZİK

* 16 martta İstanbul Konservatuvarı Şehir Komedi Tiyatrosunda ve Cemal Reşit Rey'in idaresinde bir orkestra konseri vermiştir.

* İstanbul ve Ankarada konserler veren Polonyalı piyanist Henri Sztompka 16 martta Melek sinemasında bir veda resitali vererek İngiltereye hareket etmiştir.

* Çek keman virtüozu Vassa Prihoda 18 martta Filârmonik Derneğinin Cemal Reşit Rey idaresindeki konserine solist olarak katılmış, 22 martta da Ankara Halkevinde bir resital vermiştir. Sanatkâra piyanoda Mithat Fenmen refakat etmiştir. Prihoda 24 martta Ferit Alnar'ın idaresindeki orkestra konserinde solist olarak çalmış, 29 ve 31 martta Saray sinemasında iki resital daha vermiştir. Sanatkâra resitallerinde piyanoda Ferdi Statzer refakat etmiştir. 5 nisanda Filârmoni Derneğinin Saray sinemasında Cemal Reşit Rey idaresindeki konserine katılan Prihoda'nın, Çekoslovakyadaki son olaylar üzerine Türk vatandaşlığını kabul ederek memleketimizde kalmak arzusu gösterdiği yazılmışsa da sanatkâr nisan ayı içinde yurdumuzdan ayrılmıstır.

* Fransız piyanisti Bayan Madelaine de Valmalete 30 martta Melek sinemasında ve 2 nisanda Ankara Halkevinde iki resital vermiştir.

* 29 martta Şehir Dram Tiyatrosunda Şehir Korosu bu mevsim altıncı konserini Muhittin Sadak'ın idaresi altında vermistir.

* Ankaradaki Devlet Tiyatro ve Opera binası 2 nisanda cumhurbaşkanının huzuriyle açılmıştır. Cemal Reşit Rey'in birinci senfonisi, Ulvi Cemal Erkin'in keman konçertosu Cumhurbaşkanlığı Filârmoni Orkestrası tarafından ve bestekârların idaresi altında çalınmıştır. Necil Kâzım Akses'in balâdı da gene aynı orkestra tarafından birinci defa olarak çalınmıştır. Daha sonra Adnan Saygun'un "Kerem" operasının birinci perdesinin birinci tablosu Devlet Konservatuvarı sanatkârları ve korosu tarafından temsil edilmiştir.

* 5 nisanda Fethi Kopuz Ankarada Küçük Tiyatroda güzel bir keman konseri vermiştir.

* 7 nisanda Bayan Popi Panayotidis Saray sinemasında bir piyano resitali vermiştir.

* Amerikanın Filadelfiya orkestrasının solisti piyanist Julius Katchen memleketimizi ziyaret etmiş ve 10 nisanda Ankara Halkevide ve sonrada Ankara radyosunda bir resital vermiştir.

* Amerika turnesine çıkan David Zirkin 11 nisanda Ankara Halkevinde bir viyolonsel konseri vermiştir.

* Tanınmış bâzı İngiliz sanatkârlarının iştirakiyle 11 nisandan 17 nisana kadar Ankarada Devlet Operasında bir "Türk-İngiliz Müzik Festivali" tertibedilmiştir. 11 nisanda oda müziği konseri: Lico Amar (keman), Roji Sabo (piyano), Saadet Alp (soprano) George Markowitz (piyano). 12 nisanda George Weldon'un idaresinde orkestra konseri. 13 nisanda yaylı sazlar kuvartetinin konseri: Orhan Borar (keman), Enver Kapelman (keman), İzzet Albayrak (viyola), Edip Sezen (viyolonsel). 14 nisanda gene George Weldon'un idaresinde orkestra konseri verilmiş ve Piyanist Noel Newton-Wood solist olarak katılmıştır. 15 nisanda Noel Newton-Wood'un piyano resitali. Bu konserlerde münhasıran Türk ve İngiliz bestecilerinin eserleri çalınmıştır.

RESİM, FOTO, MİMARİ

* Ankaradaki Ulus Meydanının tanzimine dair açılan proje müsabakası neticelenmiş, jüri birinciliğe lâyık eser bulamamış, 4.000 liralık ikinci mükâfatı Reha Ortaçlı - Fethi Tulgar ve Turgut Tunçay'ın projesine, 3.000 liralık mükâfatı Sabri Oran'ın projesine vermiştir. Müsabakaya katılan eserler 19 marttan 26 marta kadar bir sergi halinde Ankara Halkevinde gösterilmiştir.

* 19 martta Eren Eyüboğlu ve Bedri Rahmi Eyüboğlu Beyoğlunda Asmalımescitteki atelyelerinde güzel bir sergi açmışlardır.

* Müstakil Ressamlar Birliği mart sonlarında Taksimdeki Fransız Konsolosluğu salonunda bir sergi açmışlardır. Sergide Sabiha Bozcalı, Refia Erdem, Zeki Kocamemi, Ercüment Kalmuk, Ziya Keseroğlu, Fuat İzer, İlhami Demirci, Şemsi Arel ve Seyfi Toray'ın eserleri teşhir edilmiştir.

TİYATRO

* Ankarada Devlet Konservatuvarı Tatbik Sahnesinin Küçük Tiyatrodaki "Kadınlar Arasında" komedisinin temsiline 17 martta son verilmiş ve yerine 18 marttan itibaren "Şamdancı" piyesi konmuştur. Bu ani kaldırılışa sebep olarak gazeteler, eserde aile telâkkisini zedeleyen bâzı açık saçık sahnelerin bulunduğu iddiasiyle bâzı gençlerin müracaati üzerine Millî Eğitim Bakanının bir emrini göstermişlerdir. Bu müdahele üzerine eserin sahibi şair Oktay Rifat, Millî Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer aleyhine 4.000 liralık bir maddi ve mânevi zarar dâvası açmıştır. Küçük Tiyatroda 22 marttan itibaren Thornton Wilder'in evvelce İstanbul ve Ankarada çok beğenilen "Bizim Şehir" komedisinin temsiline geçilmiş, 10 nisandan itibaren de Molière'in "Cimri" si sahneye konmuştur.

* İstanbul Şehir Dram Tiyatrosunda "Baykuş" temsilinden sonra 23 marttan itibaren André - Paul Antoine'dan Lütfü Ay tarafından tercüme edilen "Düşman" piyesi sahneye konmuştur. 1 nisan akşamı tiyatroda olan müessif bir hâdise üzerine bu piyes hakkında basında ve sanat çevrelerinde bir hayli münakaşa yapılmıştır. Eserin ikinci perdesi esnasında bir seyirci, yüksek sesle, oyunu müstehçen bulduğunu belirten ve sahnedeki sanatkârları inciten bâzı sözler sarfederek elindeki program mecmuasını sahne üzerine fırlatmıştır. Bu fiilî müdahele üzerine Cahide Sonku temsile devam edemiyerek sahneyi terk etmis, Hüseyin Kemal Gürmen de seyircilerden, bu zatı dısarı çıkarmalarını rica etmiştir. Seyircilerin protestoları arasında salonu terk eden bu zat hakkında sanatkârlar bir hakaret dâvası açmışlardır. On dakikalık bir fasıladan sonra seyircilerin sürekli alkısları arasında temsile devam edilmistir. Bu vakadan sonra eserin aile müessesesini tahribeden bir mahiyet taşıdığı ve bu itibarla solcu bir propaganda yaptığı ileri sürülmüsse de gerek müellifin karakteri, gerekse eserin mahiveti böyle bir mütalâaya hak verdirmemiştir.

* Yeni Ses Operetindeki "Fuyla Bar" temsilleri 22 marta kadar devam etmiş ve bundan sonra Alp Kun'un yazdığı ve Yavuz Eneren'in bestelediği üç perdelik "Tövbeler Tövbesi" nin temsiline başlanmıştır.

* 12 nisana kadar Muammer Karaca Tiyatrosunda devam eden ve evvelce Şehir Tiyatrosunda gördüğümüz "İkizler" adlı komediden alındığı görülen "Hangisi" adlı operetten sonra Ekrem ve Cemal Reşit kardeşlerin "Deli-Dolu" operetinin temsiline geçilmiştir.

MUHTELİF HAREKETLER

* İstanbuldaki muayene komisyonu tarafından tetkik edilerek bir neticeye varılmaması üzerine Ankaradaki komisyona sevk edilen ve Ernest Hemigway'ın romanından alınarak çevrilen "Çanlar Kimin İçin Çalıyor?" adlı film 26 martta orada da incelenmiş ve "aşırı sol fikirleri ustaca telkin ettiği" görülerek Türkiyede gösterilmesine müsaade edilmemiştir.

BİR TASHİH

47 nci sayımız basılırken son dakikada makinede yapılan bir hata yüzünden 1381 inci sayfamızdaki iki satır yer değiştirmiştir. Bu sayfada ikinci sütundaki yedinci ve üçüncü sütundaki gene yedinci satırların, klişenin altındaki yerlerinden alınarak sütunların en başına konması gerekiyordu. Okuyucularımıza özür dileyerek hatırlatıyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

Bize Gelen Veya Dikkatimizi Çeken Son Neşriyata Bir Bakış

Nuremberg Dâvası: Nâzım Poroy. 100 kuruş.

Ansiklopedimize de kıymetli yazı yardımları dokunan Nâzım Poroy'un bu eseri, İkinci Dünya Savaşını müteakıp zihinleri bir hayli işgal eden bir meseleye kuş bakışı bir nazar atmakta ve milletlerarası hukuku yakından ilgilendiren bu dâvanın ana hatlarını çizmektedir. Muharrir, bu harbin sonuna doğru hâsıl olan fiilî durumu hatırlattıktan sonra dâvanın ne gibi esaslar üzerinde yürütüldüğünü, ne gibi tenkitlere uğradığını objektif bir şekilde anlatmaktadır. Kitap Birleşmiş Milletler İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Sağlama ve Koruma Türk Grupu yayınlarından olarak Milli Eğitim Basımevinde basılmıştır.

Fatih İstanbulu Ne Şekile Aldı?: Ali Rıza Sağman. 300 kuruş.

Daha önce Hâfız Sami merhum hakkında bir eser neşretmiş olan lise öğretmenlerinden Ali Rıza Sağman, İstanbulun fethinin beş yüzüncü yıl dönümüne bir hazırlık olmak üzere bu eseri neşretmiştir. Dört yüze yakın sayfalık bir hacımda olan kitapta fethin ince detaylarına kadar inilmektedir. Esaslı vesikalara müracaat edilerek meydana getirilen bu eser İstanbulda Ahmet Sait Matbaasında basılmıştır ve belli başlı kitapçılarda satılmaktadır.

Uzay Geometri ve Problemleri: Fethi Yücel. 150 kuruş.

Lise II öğrencilerinin geometri derslerini kolaylıkla kavrıyabilmelerini ve problemleri çözebilmelerini temin maksadiyle kaleme alınmış olan "Uzay Geometri ve Problemleri" Ankara Atatürk Lisesi matematik öğretmenlerinden Fethi Yücel tarafından hazırlanmıştır. Birinci bölümde doğru ve düzlem arasındaki münasebetler, ikinci bölümde de prizma, küre, piramit, koni ve silindir üzerine bahisler ele alınmıştır. Orta öğretim öğrencilerinin bir tek resmî ders kitabına bağlı kalmıyarak bu çeşit yardımcı eserlere baş vurmaları büyük faydalar sağlıyacaktır. Eseri İnkılâp Kitabevi bastırmıştır.

Resim Terbiyesi ve Tekniği: M. Turgut Tokat. 150 kuruş.

Nebiloğlu Yayınevi bu kitabı bastırıp resim meraklısı amatörlerin eline vermekle çok faydalı bir hizmet yapmıştır. Resim yapmak ateşiyle kavrulan, fakat bu işin kaidelerini ve tekniğini bir öğretmenden öğrenmek talihini elde edememiş amatörlerin pek işine yarıyacak olan bu eser, dolayısiyle resim sanatımızın inkişafına da hizmet etmiş olacaktır: Bilhassa orta öğretim çağındaki çocuklarımızın ellerine bu kitabı vermekle, onlara hem ders dışında faydalı bir meşgale temin etmiş, hem de onların gizli kalmış istidatlarını kamçılamış oluruz.

Tiziano Vecellio'nun Sanatı: Refik Epikman. 225 kuruş.

Resim eğitimi ile ilgili olduğu kadar değerli bir sanatkâr da olan Refik Epikman bu etüdünde Rönesans devrinin büyük resim üstadı Tiziano Vecellio'nun sanatını ve hayatını ele almıştır. Resimle uzaktan ve yakından ilgililer, bu işin tekniği ile birlikte mazisini de misalleriyle tanımıya mecburdurlar. Bu eser bu ihtiyaca göre hazırlanmıştır ve içinde ikisi renkli olmak üzere kuşe kağıtına basılmış yirmi üç resim bulunmaktadır.

Diskotek Kılavuzu: Halil Bedi Yönetken. 65 kuruş.

Milli Eğitim Bakanlığı, okullarda bulundurulacak klâsik müzik plâklarına dair çok enteresan bir kılavuz yayımlamıştır. Halil Bedi Yönetken tarafından yazılan bu değerli eser plâk dinlemede edinilmesi gerekli olan bilgiyi vermekte ve seçme saz müziği eserlerinden bâzıları hakkında kısa izahlarda bulunmaktadır. Kitapta ayrıca müzik terim ve şekillerine ait bir de sözlük vardır.

Mitoloji: Salih Zeki Aktay. İki kitap, 50 şer kuruş.

Varoğlu Yayınevinin Faydalı Kitap serisinin 14 üncü sayısını teşkil eden bu iki küçük kitap, Yunan medeniyetine olan hayranlığiyle tanıdığımız şair Salih Zeki Aktay tarafından yazılmıştır. Birinci kitapta Yunan mitolojisinin belli başlı vakaları ve kahramanları anlatılmaktadır. İkinci kitapta ise, adı geçen kahramanların Yunan heykeltıraşları tarafından meydana getirilmiş heykelleri kuşe kâğıtına basılı olarak verilmektedir.

Kavuklu Hamdi: Nurullah Tilgen. 65 kuruş.

Bilfiil amatör sahne faaliyetiyle birlikte tiyatro tetkikleriyle de tanıdığımız Nurullah Tilgen bu küçük fakat değerli kitabiyle büyük bir kadirşinaslık örneği göstermiştir. On yıllık sürekli bir tetkik ve arama mahsulü olan bu eser, bu orta oyunu üstadımızın ölüm tarihi gibi çok ehemmiyetli bir noktayı da tesbit etmiş bulunmaktadır. Bizde bu nevi tetkik eserleri pek azdır ve ender olarak raslananlar da işin kolay tarafı olan Batı sanatı tetkiklerine inhisar etmektedir. Genç tetkikçilerimizin bu nevi yerli mevzuları inceden inceye araştırmak zahmetine girmelerini temenni ederken Nurullah Tilgen'i de bu hizmetinden dolayı tebrik ederiz.

Lüzumsuz Adam: Sait Faik. 100 kuruş.

Sait Faik, pitoresk yaşayışımızı, kötü mânada bir romantizme düşmeden ve Pierre Loti vari idealize etmeden anlatan bir hikâyecimizdir. Bu meziyetleriyle kısa bir zamanda genç nesil sanatkârları arasında temayüz eden Sait Faik, kendisine hâs bir atmosfere sahip nadir muharrirlerimizden biri olmuştur. İlk bakışta pek basit ve meselesiz görünen birtakım küçük insanların hayatlarını ele alarak iç âlemlerinin zenginliklerini bir şair ruhiyle gözlerimizin önüne sermiştir. Bu bakımdan hikâyeci, bugünkü yeni Türk edebiyatının usta ve kuvvetli bir sanatkârıdır. Varlık Yayınları arasında çıkan son hikâye kitabı, "Lüzumsuz Adam" bu görüşlerimizi destekliyen ondört küçük hikâyeyi bir araya getirmiştir. Sait Faik'i, hikâye sanatından, kup kuru bir vaka ve yalınkat insan karakterleri beklemiyenlerin zevkle okuduklarına şüphe yoktur.

Gazap Üzümleri: John Steinbeck - Rasim Gürhan. 2 cilt, beheri 250 kuruş.

Çağdaş Amerikan edebiyatının ve modern anlamiyle roman sanatının zirvelerinden birini teşkil eden Steinbeck artık memleketimizde de meşhur ve beğenilen bir sima olmuştur. Daha önce "Sardalya Sokağı" adlı eseriyle okuyucularımıza bir nebze tanıtmıya çalıştığımız (sayfa 145) bu Amerikalı romancı "Gazap Üzümleri" (The Grapes of Wrath) ile büyük bir muhaceret çerçevesi içinde beşerî bir trajedinin yürekler acısı tablosunu çizmiş ve böylece Amerikan cemiyetinin kaynaşmalarını ve alt tabakalardaki cereyanları aksettirmiştir. Prof. Halide Edib Adıvar tarafından, tercümesi elzem güzel bir eser olarak tavsiye edilen bu romanı basmakla, Remzi Kitabevi, "Dünya Muharrirlerinden Tercümeler" koleksiyonunu bir kat daha zenginleştirmiştir.

Noel Tatili: Somerset Maugham - İbrahim Hoyi. 250 kuruş.

İngiliz dilinin meşhur romancılarından Somerset Maugham'ın "Noel Tatili" (Christmas Holiday) adlı romanı 1939 da yazılmıştır. Birçok roman, hikâye ve piyesiyle memleketimizde bir hayli okunmuş olan Maugham, bu eserinde İkinci Dünya Savaşının az önceki devresinde dünyamız üzerinde çarpışan fikirleri, sakin bir adadan kalkıp Paris'e gelen bir İngiliz delikanlısının maceraları arasında anlatmıştır. İngilizceden yaptığı tercümelerle pek sevilen İbrahim Hoyi "Noel Tatili" için de âzami itinayı sarfetmiştir. Roman Remzi Kitabevinin "Dünya Muharrirlerinden Tercümeler Serisi" nin 97 nci cildini teşkil etmektedir.

Kısa Hikâye Cep Kitapları. V. 25 kuruş.

Tuna Baltacıoğlu ve arkadaşları mütevazı bir çalışma ile Batı edebiyatının en güzel örneklerinden hikâyeler tercüme edip neşrediyorlar. Son çıkan beşinci kitapta Daudet'den "Altın Beyinli Adam", J. Steinbeck'ten "Kahvealtı", Maupassant'dan "Braniza Venüsü", Wells'ten "Mahşer Günü" ve Manuel Komaroff'tan "Napoléon'un Şapkası" adlı hikâyeler vardır. Daha evvelki kitaplarda da klâsik ve modern yazıcılardan seçme tercümeler vermiş olan bu seri "Çamlıca, 9-11, İstanbul" adresinden de tedarik edilebilir.